Divya Qur'an (Gujarati)

દિવ્ય કુર્આન

ગુજરાતી ભાષાંતર સંક્ષિપ્ત વિવરણ સહિત

ઉર્દૂ અનુવાદ

મૌલાના સૈયદ અબુલઆ'લા મૌદૂદી (રહ.)

પૂર્વ ગુજરાતી અનુવાદ

ઝહીરુદ્દીન શેખ

પુનઃ ગુજરાતી અનુવાદ

મુહમ્મદ જમાલ પટીવાલા

પ્રૂફ રીડિંગ

મુહમ્મદ અમીન શેઠ

ગુરુચાવી (Master Key)

અજ્ઞાન અવસ્થામાં મેં ઘણું વાંચ્યું છે, પ્રાચીન અને અર્વાચીન દર્શનશાસ્ત્ર, વિજ્ઞાન, અર્થશાસ્ત્ર, રાજનીતિ વગેરે વિષય ઉપર સારી-એવી એક લાયબ્રેરી મગજમાં ઉતારી ચૂક્યો છું, પરંતુ જ્યારે આંખ ખોલીને કુર્આનનું અધ્યયન કર્યું તો, અલ્લાહ જાણે છે, એવું લાગ્યું કે જે કંઈ વાંચ્યું હતું, બધું તુચ્છ અને નગણ્ય હતું, જ્ઞાનનું મૂળ તો હવે હાથ લાગ્યું છે. કાન્ટ, હીગલ, નટ્શે, માર્ક્સ અને જગતના તમામ મોટા-મોટા વિચારકો-ચિંતકો હવે મને બાળક દેખાવા લાગ્યા છે. બિચારાઓ ઉપર દયા આવે છે કે જીવનભર જે ગૂંચોને ઉકેલવામાં ઊલઝતા રહ્યા અને જે સમસ્યાઓ ઉપર મોટા-મોટા ગ્રંથો—પુસ્તકોની રચના કરી નાખી, છતાં પણ ઉકેલી ન શક્યા, તેને આ ગ્રંથે એક-એક, બે-બે વાક્યો (આયતો)માં ઉકેલીને મૂકી દીધી છે. જો આ નિરુપાય અને લાચાર લોકો આ ગ્રંથથી અનભિજ્ઞ ન હોત તો કેમ પોતાનું આયુષ્ય આ રીતે નષ્ટ કરતા ! મારો વાસ્તવિક ઉપકારક તો માત્ર આ ગ્રંથ છે, એણે મને બદલી નાખ્યો, પશુથી મનુષ્ય બનાવી દીધો, અંધકારોમાંથી કાઢીને પ્રકાશમાં લઈ આવ્યો. એવો પ્રદીપ મારા હાથમાં આપી દીધો કે જીવનના જે મામલા તરફ દૃષ્ટિપાત કરું છું, વાસ્તવિકતા એ રીતે પ્રગટ રૂપે મને દેખાઈ જાય છે કે જાણે, તેના ઉપર કોઈ આવરણ જ નથી ! અંગ્રેજી ભાષામાં તે ચાવીને Master Key (ગુરુચાવી) કહે છે, જેનાથી પ્રત્યેક તાળું ખૂલી જાય; તો મારા માટે આ કુર્આન 'Master Key' છે, જીવનની સમસ્યાઓના જે તાળા ઉપર તેને લગાવું છું, તે ખૂલી જાય છે. જે અલ્લાહે—ઈશ્વરે આ ગ્રંથ પ્રદાન કર્યો છે તેના આભાર-પ્રદર્શન માટે મારી જીભ ખરેખર અસમર્થ છે.

—મૌલાના સૈયદ અબુલઆ'લા મૌદૂદી

સૃષ્ટિના સર્જનહાર અને પાલનહાર

મહાન અલ્લાહની

અદ્વિતીય કૃતિ

યશસ્વી, ગૌરવશાળી અને પ્રતિષ્ઠિત

કુર્આન મજીદ

નો

ગુજરાતી અનુવાદ (સંક્ષિપ્ત વિવરણ સહિત)

અર્પણ

એ મનુષ્યને

જે શોધી રહ્યો છે

સત્ય માર્ગ !

—: સાંકેતિક શબ્દાર્થ :—

સંક્ષિપ્ત રૂપમાં પ્રયુક્ત કેટલાક એવા શબ્દો આ પુસ્તકમાં આવશે, જેનું પૂર્ણ સ્વરૂપ અને અર્થ પહેલાંથી જાણી લેવા જરૂરી છે, જેથી અધ્યયન દરમ્યાન કોઈ પરેશાની ન રહે. તે શબ્દો નિમ્નલિખિત છે :

અલૈ. પૂર્ણ રૂપ 'અલૈહિસ્સલામ' અર્થાત્ 'તેમના ઉપર અલ્લાહ શાંતિ અને સલામતી ઉતારે.' પયગંબરો અને ફરિશ્તાઓના નામના સાથે આદર અને પ્રેમ દર્શાવવા દુઆના આ શબ્દ વધારી દેવામાં આવે છે.

સલ્લ. પૂર્ણ રૂપ 'સલ્લલ્લાહુ અલૈહિ વસલ્લમ' અર્થાત્ 'તેમના ઉપર અલ્લાહ શાંતિ અને સલામતીની વર્ષા કરે.' અંતિમ પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)નું નામ લખતાં, બોલતા કે વાંચતા આદર અને પ્રેમ દર્શાવવા દુઆના આ શબ્દ વધારી દેવામાં આવે છે.

રદિ. પૂર્ણ રૂપ 'રદિયલ્લાહુ અન્હુ' અર્થાત્ 'અલ્લાહ તેમનાથી પ્રસન્ન થાય.' 'સહાબી'ના નામ સાથે આદર અને પ્રેમ દર્શાવવા દુઆના આ શબ્દ વધારી દેવામાં આવે છે. 'સહાબી' તે ભાગ્યશાળી મુસલમાનને કહે છે, જેને પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)થી મુલાકાતની તક મળી હોય. 'સહાબી'નું બહુવચન 'સહાબા' છે. સ્ત્રીલિંગ 'સહાબિયઃ' છે. જો 'રદિ.' કોઈ 'સહાબિયઃ'ના નામ સાથે પ્રયુક્ત થાય તો 'રદિયલ્લાહુ અન્હા' તેનું પૂર્ણ રૂપ થાય છે. જો 'સહાબા' માટે પ્રયુક્ત થાય તો 'રદિયલ્લાહુ અન્હુમ' તેનું પૂર્ણ રૂપ થાય છે.

—: અરબી - ઉર્દૂ અને ગુજરાતી અંકો :—

અરબી	ઉર્દૂ	ગુજરાતી
١	۱	૧
٢	۲	૨
٣	۳	૩
٤	۴	૪
٥	۵	૫
٦	۶	૬
٧	۷	૭
٨	۸	૮
٩	۹	૯
١٠	۱۰	૧૦

અનુક્રમણિકા

કુર્આનમજીદની અધિકાંશ સૂરઃઓના નામ આગળ 'અલ', 'અન્' વગેરે Article લાગેલા છે, તેનું સ્થાન તે જ છે, જે અંગ્રેજી ભાષામાં The નું હોય છે. અનુક્રમણિકામાંથી સૂરઃઓના નામ આગળ આવતા આવા અલ, અન્ વગેરેને કાઢી નાખવામાં આવ્યા છે, જેથી સૂરઃઓને શોધવામાં સરળતા રહે.

...બે શબ્દો...

કુર્આન આકાશી ગ્રંથ છે અને તેનું અવતરણ અલ્લાહના અંતિમ પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. પર સમગ્ર માનવ-જાતના માર્ગદર્શન માટે થયું છે. તેથી જેમ હવા, પાણી, પ્રકાશ વગેરે માનવ-જાતની સંયુક્ત ભૌતિક સંપત્તિ છે, તે જ પ્રમાણે કુર્આન માનવ-જાતની એક સંયુક્ત આધ્યાત્મિક સંપત્તિ છે. મનુષ્યના માલિક અને પાલનહારે પ્રદાન કરેલ આ એક ઉપહાર છે. તેના પર ન કોઈ વ્યક્તિનું સ્વામિત્વ છે, ન કોઈ દેશ કે ન કોઈ વિશેષ જાતિનું. નિઃશંક, તે અરબી ભાષામાં છે, પરંતુ માત્ર તેના લીધે તેને પારકું સમજી શકાય નહીં. સ્વાભાવિક જ તેને કોઈને કોઈ ભાષામાં તો અવતરિત થવાનું જ હતું.

આમ તો સૃષ્ટિના સર્જનહારે પ્રદાન કરેલ જેટલી પણ વસ્તુઓ છે, તેનાથી લાભાન્વિત થવું કે નહીં તે મનુષ્યના અધિકારમાં છે. પરંતુ સૃષ્ટિમાં જોવા મળતી ભૌતિક ચીજ-વસ્તુઓના ઉપયોગના સંદર્ભે આપણે ક્યારેય પણ લાભ કે નુકસાનની અવગણના કરતા નથી, એટલા માટે કે તેનાથી આપણું ભૌતિક જીવન પ્રભાવિત થાય છે. બસ, એ જ નીતિ આપણે આપણા પાલનહારે પ્રદાન કરેલ આદેશ અને માર્ગદર્શન સંદર્ભે અપનાવવી જોઈએ, જે મનુષ્ય-માત્રના આત્મિક જીવનના કલ્યાણ માટે છે અને જેનાથી આપણું આત્મિક અને આધ્યાત્મિક જીવન, જેનો પ્રત્યક્ષ સંબંધ માનવ-જીવનના દુન્યવી આચાર-વિચાર સાથે છે, પ્રભાવિત થાય છે. અલ્લાહે અર્પણ કરેલ તે વસ્તુને પોતાની સમજીને તેનાથી લાભાન્વિત થવાનું વલણ આપણા આલોકને પણ કલ્યાણકારી બનાવી શકે છે અને પરલોકના જીવનને પણ સફળતાના શિખરે પહોંચાડી શકે છે. આ વાતને ધ્યાનમાં રાખીને કોઈ પણ વ્યક્તિ, ચાહે તે કુર્આન પર આસ્થા ધરાવતી હોય કે ન ધરાવતી હોય, પૂર્વગ્રહોથી મુક્ત થઈને માત્ર ન્યાયોચિત અને નિષ્ઠાપૂર્વક તેનું અધ્યયન કરશે તો તે તેની વ્યાપક, સર્વકાલીન અને સાર્વભૌમિક કલ્યાણકારી શિક્ષાઓને સ્વીકાર્યા વિના નહીં રહી શકે.

કુર્આનની ભાષાથી બિનમુસ્લિમો તો અપરિચિત છે જ, પણ તેના પર આસ્થા ધરાવનાર ઘણા મુસલમાનો પણ અનભિજ્ઞ છે. કુર્આનના હાર્દ, તેના વિષય-વસ્તુ અને સંદેશને સમજવા માટે તેના પારિભાષિક શબ્દો અને રુઢિપ્રયોગોની જાણકારી સાથે ઈસ્લામે આણેલ રચનાત્મક આંદોલનને સમજવા, તેના આદેશો અને નિર્દેશોને જાણવા તેના ગહન અને પૂર્ણ અધ્યયનની આવશ્યકતા રહે છે. વધુમાં, પવિત્ર કુર્આન અરબી ભાષામાં છે, પ્રત્યેક વ્યક્તિ માટે અરબી ભાષા શીખવી-સમજવી શક્ય નથી. તેથી જ કુર્આનના ભાષાંતરો અને તેની ટીકા-સમજૂતીઓ દુનિયાની અનેક ભાષાઓમાં કરવામાં આવેલ છે અને તે હવે સરળતાથી ઉપલબ્ધ પણ છે.

આ જ જવાબદારીની અનુભૂતિ સાથે સને ૧૯૮૧માં 'ઇસ્લામી સાહિત્ય પ્રકાશને' ૨૦મી સદીના વિશ્વ-પ્રસિદ્ધ ઇસ્લામી વિદ્વાન અને ચિંતક મૌલાના સૈયદ અબુલઆ'લા મૌદૂદીએ કરેલ કુર્આનના ઉર્દૂ અનુવાદ 'તરજુમ-એ-કુર્આનમજીદ'નું ગુજરાતી રૂપાંતર 'દિવ્ય કુર્આન'ના નામથી પ્રકાશિત કર્યું હતું. તે વખતે 'દિવ્ય કુર્આન'નો ગુજરાતી અનુવાદ જનાબ ઝહીરૂદ્દીન શેખ સાહેબે ચીવટપૂર્વક ઉર્દૂ ભાષાની વર્ણન-શૈલીને અનુરૂપ કર્યો હતો. તે પછી તેની આઠ આવૃત્તિઓમાં ૧૭૦૦૦ પ્રતો પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂકી છે. 'દિવ્ય કુર્આન'ને ગુજરાતી ભાષી લોકો તરફથી સારો આવકાર મળ્યો છે.

આટલા વર્ષો પછી ગુજરાતી ભાષા ખૂબ વિકાસ પામી છે, અને અન્ય ભાષાઓના પ્રભાવને કારણે તેમાં અનેક નવા-નવા શબ્દોનો ઉમેરો થયો છે તેમજ વર્ણન-શૈલી, વાક્ય-રચના અને રુઢિ-પ્રયોગો વગેરેમાં પણ પરિવર્તન આવ્યું છે. ઉપરાંત, ટેકનોલૉજીના વિકાસને લઈને હવે પુસ્તકના રૂપ-રંગમાં, પ્રિન્ટિંગ ગુણવત્તામાં પણ ફેરફાર શક્ય બન્યો છે. તેનાથી તેની સુંદરતા પણ વધે છે તથા દળદાર અને મોટા પુસ્તકોની સાઇઝ અને વજન બંને ઘટાડી શકાય છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તક 'દિવ્ય કુર્આન - સંક્ષિપ્ત વિવરણ સહિત' નામથી ફરી એક વાર પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે, જેનો પુનઃ અનુવાદ જ. મુહમ્મદ જમાલ પટીવાલાએ કર્યો છે અને તેનું પ્રુફ રીડિંગ જ. મુહમ્મદ અમીન શેઠ સાહેબે કર્યું છે.

આ નવા સંસ્કરણમાં કુર્આનનો અભ્યાસ કરવા માગતા લોકો અરબી આયતને સરળતાથી સમજી શકે તે માટે પ્રત્યેક આયતના અનુક્રમ નંબર પ્રમાણે ગુજરાતી ભાષાંતર કરવામાં આવ્યું છે. ગુજરાતીમાં પણ પ્રત્યેક આયતના નંબર આપી દેવામાં આવ્યા છે.

'દિવ્ય કુર્આન'માં હવે મૂળ ઉર્દૂ સંસ્કરણની જેમ સંક્ષિપ્ત નોંધોનો પણ સમાવેશ કરી લેવામાં આવ્યો છે.

કુર્આનમાં પ્રયુક્ત ઇસ્લામી પરિભાષાઓની ટૂંક- સમજૂતી પુસ્તકના અંતમાં આપવામાં આવી છે, જે અગ્રણી વિદ્વાન મૌલાના ફારૂકખાંએ હિન્દીમાં અનુવાદ કરેલ પુસ્તક 'अनुदित कुरआन मजीद 'માંથી સાભાર લીધેલ છે, જે વાચકોને ઉપયોગી થઈ પડશે. પ્રત્યેક સૂરઃનો પરિચય સૂરઃના આગળ મૂકવામાં આવ્યો છે, જેથી સૂરઃના અભ્યાસ વખતે જે-તે સૂરઃનું વિષય-વસ્તુ, ઐતિહાસિક પશ્ચાદભૂમિ વગેરે વાચકની દૃષ્ટિ સમક્ષ રહે અને સૂરઃને સમજવામાં સરળતા રહે.

આરંભમાં જ મૌલાના સૈયદ અબુલઆ'લા મૌદૂદીએ 'તફહીમુલ્-કુર્આન'માં લખેલ

પ્રસ્તાવનાનું ગુજરાતી ભાષાંતર પણ સામેલ કરવામાં આવેલ છે. તેનાથી વાચક કુર્આન-વાંચન વખતે અધ્યયનનો હેતુ અને તે અંગે ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂરી બાબતોથી વાકેફ થવા સાથે દિવ્ય-ગ્રંથ કુર્આનના સંદેશને સમજવા અને તેને ગ્રહણ કરવા માનસિક રીતે તૈયાર થઈ શકશે.

'દિવ્ય કુર્આન'ની તૈયારીમાં પૂરતી કાળજી અને ચોકસાઈ રાખવામાં આવી છે, તેમ છતાં ભાષાંતર કે પ્રૂફ કે મુદ્રણમાં કોઈ ભૂલ વાચકોની નજરમાં આવે તો તેનું ધ્યાન દોરવા સહૃદય નિવેદન છે, જેથી આગામી સંસ્કરણમાં તેને સુધારી શકાય.

અલ્લાહત્આલાનો હૃદયપૂર્વક આભાર કે તેણે આ ભારે જવાબદારીને અદા કરવાની પ્રેરણા અને શક્તિ આપી. તેની જ સહાયતા અને કૃપાથી જ આ કામ પૂરું થઈ શક્યું છે. આમાં રહી ગયેલ મનુષ્ય-સહજ નાની-મોટી ભૂલો-ત્રુટિઓને અલ્લાહ માફ કરે. આ કામ પાછળ પ્રેરણારૂપ તેની જ પ્રસન્નતા હતી, જે તેનાથી અપેક્ષિત છે.

આપનો સહૃદયી, દુઆગો
શકીલ અહમદ રાજપૂત
ચેરમેન, ઈસ્લામી સાહિત્ય પ્રકાશન
- અહમદાબાદ (ગુજરાત)

પ્રસ્તાવના

'પ્રસ્તાવના' શબ્દ જોઈને કોઈને એવી ગેરસમજ ન થવી જોઈએ કે હું કુર્આનની પ્રસ્તાવના લખી રહ્યો છું. આ કુર્આનની નહીં, પણ 'તફહીમુલ કુર્આન' (કુર્આન-બોધ)ની પ્રસ્તાવના છે અને તેના લખવા પાછળ મારા બે ઉદ્દેશ્યો છે :

પ્રથમ એ કે, કુર્આનનો અભ્યાસ શરૂ કરતાં પહેલાં એક સામાન્ય વાચક તે વાતોને સારી રીતે જાણી લે, જે આરંભમાં જ સમજી લેવાથી કુર્આનને સમજવાનો માર્ગ સરળ બની જાય છે. નહિં તો આ બાબતો અભ્યાસ દરમ્યાન વારંવાર ખૂંચતી રહે છે અને ક્યારેક તે ન સમજવાને કારણે તે વર્ષો સુધી કુર્આનના શબ્દોના અર્થની સપાટી ઉપર જ ફર્યા કરે છે અને તેના ઊંડાણમાં જવાનો માર્ગ તેને મળતો નથી.

બીજો એ કે, તે પ્રશ્નોના ઉત્તર પહેલાથી જ આપી દેવામાં આવે, જે કુર્આનને સમજવાના પ્રયાસમાં સામાન્ય રીતે લોકોના મનમાં ઊભા થાય છે. હું આ પ્રસ્તાવનામાં માત્ર તે જ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપીશ, જે સ્વયં મારા મનમાં પ્રથમ ઉદ્ભવ્યા હતા કે પછી પાછળથી મારા સામે ઉપસ્થિત થયા. તે સિવાય કેટલાક અન્ય પ્રશ્નોનાં પણ ઉત્તર આપવાના બાકી રહી ગયા હોય, તો માહિતગાર કરવામાં આવે, જેથી આગામી સંસ્કરણ વખતે કે અન્ય કોઈ રીતે તેને, જો અલ્લાહે ચાહ્યું તો સામેલ કરી દેવામાં આવશે.

કુર્આનની વર્ણન-શૈલી અને અભિવ્યક્તિ :

સામાન્ય રીતે આપણે જે પુસ્તકો વાંચવા ટેવાયેલા છીએ, તેમાં એક નિર્ધારિત વિષય ઉપર સંબંધિત માહિતીઓ, વિચારો અને દલીલો એક વિશેષ ક્રમના સાથે લખી દેવામાં આવે છે. તેના કારણે કોઈ એવો વ્યક્તિ, જે કુર્આનથી હજુ સુધી અપરિચિત રહ્યો છે, પ્રથમવાર એના અભ્યાસનો ઇરાદો કરે છે, તો તે એ અપેક્ષા સાથે આગળ વધે છે કે 'પુસ્તક' હોવાની હેસિયતે તેમાં પણ સામાન્ય પુસ્તકોની જેમ પહેલાં વિષયનું નિર્ધારણ હશે, પછી મૂળ વિષયોને ભાગો તથા પ્રકરણોમાં વહેંચીને ક્રમવાર એક-એક પાસા ઉપર ચર્ચા કરવામાં આવશે અને આ જ રીતે જીવનના એક-એક પાસાને પણ અલગ-અલગ લઈને તેના વિશે આદેશો અને નિર્દેશો લખ્યા હશે. પરંતુ જ્યારે તે આ ગ્રંથ ખોલીને અભ્યાસ શરૂ કરે છે, તો અહીં તેને પોતાની અપેક્ષાથી તદ્દન વિપરીત એક જુદી જ વર્ણનશૈલી જોવા મળે છે, જેનાથી તે હજુ સુધી તદ્દન અપરિચિત હતો. અહીં તે જૂએ છે કે આસ્થાથી સંબંધિત બાબતો, નૈતિક આદેશો, શરઈ હુકમો (ધર્મ-વિધાન સંબંધે આદેશો), સંદેશ, ઉપદેશ, બોધપાઠ, આલોચના, ઠપકો, ચેતવણીઓ, શુભ-સૂચના, સાંત્વના, દલીલો, સાક્ષીઓ, ઐતિહાસિક ઘટનાઓ અને સૃષ્ટિમાં ફેલાયેલ નિશાનીઓ તરફ સંકેત વગેરે વારંવાર

એક-બીજા પછી આવી રહ્યા છે. એક જ વિષય જુદી-જુદી રીતે, વિભિન્ન શબ્દોમાં પુનરાવર્તન કરવામાં આવી રહ્યો છે. એક વિષય પછી બીજો, બીજા પછી ત્રીજો એકાએક શરૂ થઈ જાય છે, બલ્કે એક વિષયના વચ્ચે બીજો વિષય એકાએક આવી જાય છે. સંબોધિત વ્યક્તિ અને સંબોધન કરનાર વારંવાર બદલાય છે અને સંબોધનનું રુખ થોડી-થોડીવારે વિવિધ દિશાઓમાં ફરે છે. ભાગો તથા પ્રકરણોની વહેંચણીમાં કોઈપણ પ્રકારનું વિભાજન નથી. ઇતિહાસ છે તો ઇતિહાસની શૈલીમાં નથી. તત્ત્વજ્ઞાન અને અધ્યાત્મશાસ્ત્ર (Metaphysics) છે તો તર્ક અને દર્શનશાસ્ત્રની ભાષામાં નથી. મનુષ્ય અને ભૌતિક જગતનો ઉલ્લેખ છે તો ભૌતિક વિજ્ઞાનની પદ્ધતિ પ્રમાણે નથી. સભ્યતા અને સંસ્કૃતિ, રાજકારણ, આર્થિક અને સામાજિક વાતો છે તો સમાજ વિજ્ઞાનની રીત પ્રમાણે નથી. કાનૂન અને તેના હુકમોનું વર્ણન છે તો કાયદાશાસ્ત્રીઓની રીતથી તદ્દન અલગ. નૈતિકતાનું શિક્ષણ છે તો નીતિશાસ્ત્રને લગતા સમગ્ર સાહિત્યથી તેની શૈલી ભિન્ન. આ બધું પુસ્તક વિષેની પોતાની અગાઉની કલ્પનાઓથી વિપરીત જોઈને વ્યક્તિ પરેશાન થઈ જાય છે અને તેને એવું લાગે છે કે જાણે આ એક અક્રમબદ્ધ, અસંબદ્ધ અને વિખરાયેલી વાણી છે, જે આરંભથી લઈને અંત સુધી અસંખ્ય નાની-મોટી નોંધો અને ટિપ્પણીઓ પર આધારિત છે, પરંતુ તેને ક્રમવાર વાક્યો રૂપે લખી દેવામાં આવેલ છે. વિરોધી દૃષ્ટિકોણથી જોવાવાળો તેના ઉપર જાત-જાતના વાંધાઓ અને સંદેહોની બુનિયાદ ઊભી કરી લે છે અને હિમાયતી દૃષ્ટિકોણ રાખનાર ક્યારેક અર્થથી આંખમિંચામણાં કરીને સંદેહોથી બચવાનો પ્રયાસ કરે છે. ક્યારેક આ પ્રત્યક્ષ અસંગતતાના કેટલાક કારણો બતાવીને પોતાના મનને મનાવી લે છે. ક્યારેક કૃત્રિમ રીતે તેની સંગતતા શોધીને વિચિત્ર પરિણામો તારવે છે, અને ક્યારેક કુર્આન કોઈ ક્રમબદ્ધતા, નિયમ કે સુસંગતતા વગર વિભિન્ન વિષયો અંગે નિર્ધારણ કરે છે એવા સિદ્ધાંતોનો સ્વીકાર કરી લે છે. પરિણામે દરેક આયત તેના સંદર્ભ અને પશ્ચાદભૂમિથી અલગ થઈને એવા અર્થોનો યોગ બની જાય છે, જે કહેનારના હેતુથી વિપરીત હોય છે.

વળી, એક પુસ્તકને સારી રીતે સમજવા માટે એ જરૂરી છે કે વાચકને તેનો વિષય ખબર હોય, તેનો ઉદ્દેશ્ય અને ધ્યેય તથા કેન્દ્રીય વિષયવસ્તુનું જ્ઞાન હોય, તેની વર્ણન-શૈલીની જાણકારી હોય, તેની પરિભાષા અને અર્થઘટન કરવાની તેની ખાસ રીતથી તે પરિચિત હોય, અને તેના વર્ણનો પોતાના સ્પષ્ટ વાક્યોના પાછળ જે પરિસ્થિતિ અને મામલાઓથી સંબંધ રાખતા હોય, તે પણ દૃષ્ટિની સામે રહે. સામાન્ય રીતે જે પુસ્તકો આપણે વાંચીએ છીએ, તેમાં આ વસ્તુઓ સહેલાઈથી મળી જાય છે. તેથી તેના વિષયોના ઊંડાણ સુધી પહોંચવામાં આપણને બહુ મુશ્કેલી નથી પડતી. પણ કુર્આનમાં આ વસ્તુઓ એવી રીતે નથી મળતી, જેવી રીતે બીજા પુસ્તકોમાં તેને મેળવી લેવા આપણે ટેવાયેલાં છીએ. તેથી એક સામાન્ય વાચક જેવી માનસકિતાની

સાથે આપણામાંથી કોઈ વ્યક્તિ જ્યારે કુર્આનનો અભ્યાસ શરૂ કરે છે, ત્યારે તેને પુસ્તકના વિષય, ઉદ્દેશ્ય અને કેન્દ્રીય વિષયવસ્તુઓ જોવા નથી મળતા. તેની વર્ણનશૈલી અને અર્થઘટનની રીત પણ તેને થોડીક અપરિચિત લાગે છે અને ઘણે ઠેકાણે એના વર્ણનની પશ્ચાદ્ભૂમિ પણ તેની નજરોથી ઓઝલ રહે છે. પરિણામે વિવિધ આયતોમાં તત્ત્વદર્શિતાના જે મોતીઓ વિખેરાયેલાં હોય છે, વ્યક્તિ તેનાથી થોડે-ઘણે અંશે લાભાન્વિત થવા છતાં અલ્લાહની વાણીનો હાર્દ સમજવાથી વંચિત રહી જાય છે અને આ ગ્રંથનું પૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના બદલે તેને માત્ર તેના કેટલાક છૂટાછવાયા મુદ્દાઓ અને લાભોથી જ સંતોષ માની લેવો પડે છે; બલ્કે મોટા ભાગના લોકો, જેઓ કુર્આનનો અભ્યાસ કરીને સંદેહોમાં ગ્રસ્ત થઈ જાય છે, તેમના મુંઝવણમાં મૂકાવાનું કારણ એ પણ છે કે કુર્આનને સમજવા માટેની આ પ્રાથમિક જરૂરી વાતોથી અનભિજ્ઞ રહીને જ્યારે તેઓ કુર્આનને વાંચે છે, તો તેના પાનાંઓ પર વિભિન્ન વિષયો તેમને વિખેરાયેલાં જોવા મળે છે. મોટા ભાગની આયતોનો અર્થ તેમના સામે સ્પષ્ટ થતો નથી. ઘણી આયતોને જૂએ છે કે તે તત્ત્વદર્શિતાના પ્રકાશથી ઝગમગે છે, પણ વર્ણનના સંદર્ભમાં તે તદ્દન અસંગત લાગે છે. ઘણી જગ્યાએ અર્થ-બોધ અને વર્ણન-શૈલીથી અનભિજ્ઞતા તેમને મૂળ અર્થથી દૂર હટાવીને કોઈ બીજી જ બાજુ લઈ જાય છે અને ઘણી વખતે પશ્ચાદ્ભૂમિનું સાચું જ્ઞાન નહીં હોવાથી ગંભીર ગેરસમજો ઊભી થઈ જાય છે.

કુર્આન કેવા પ્રકારનો ગ્રંથ છે ? તેના અવતરિત થવાનું વિવરણ અને તેના ક્રમનું રૂપ કેવું છે ? તેની ચર્ચાનો વિષય શું છે ? તેની ચર્ચાઓનો મૂળ ઉદ્દેશ્ય શું છે ? કયા કેન્દ્રીય વિષય સાથે તેના આ અસંખ્ય અને વિવિધ પ્રકારના વિષયો સંકળાયેલા છે ? પોતાના વિચાર વ્યક્ત કરવાની દલીલોની તેની રીત કેવી છે અને તેના માટે તેણે કેવી વર્ણનશૈલી અપનાવી છે ? આ અને આવા પ્રકારના જરૂરી પ્રશ્નો છે, જેનો સીધો અને સ્પષ્ટ જવાબ વ્યક્તિને આરંભમાં જ મળી જાય, તો તે ઘણાં ભયસ્થાનોથી બચી શકે છે અને તેના માટે વિચારવા-સમજવાનો અને ચિંતન-મનન કરવાનો માર્ગ ખૂલી શકે છે. જે વ્યક્તિ કુર્આનમાં લેખન-ક્રમ શોધે છે અને ત્યાં તેને ન જોઈને ગ્રંથના પાનાંઓમાં ભટકવા લાગે છે, તેની આ પરેશાનીનું મૂળ કારણ એ જ છે કે તે કુર્આનના અભ્યાસની જરૂરી આરંભિક વાતોથી અજાણ હોય છે. તે એવું વિચારીને અભ્યાસ શરૂ કરે છે કે તે 'ધર્મના વિષય પર એક પુસ્તક' વાંચી રહ્યો છે. 'ધર્મનો વિષય' અને 'પુસ્તક' વિશે તેના મગજમાં ધારણા એ જ હોય છે, જે સામાન્યતઃ 'ધર્મ' અને 'પુસ્તક' વિષે લોકોના મગજમાં હોય છે. પણ જ્યારે ત્યાં તેને પોતાની ધારણાથી તદ્દન ભિન્ન એક વસ્તુ મળે છે, ત્યારે તે પોતાનામાં તેના પ્રત્યે રુચિ ઉત્પન્ન નથી કરી શકતો અને વિષય હાથ નહીં લાગવાને કારણે લીટીઓમાં એ રીતે ભટકવાનું શરૂ કરી દે છે, જાણે તે એક અજનબી પ્રવાસી છે, જે કોઈ નવા શહેરની ગલીઓમાં

ભૂલો પડી ગયો છે. તેને આ રીતે ભટકવાથી અને દુર્માર્ગથી ત્યારે જ બચાવી શકાય છે, જો તેને પહેલાથી જ એ જણાવી દેવામાં આવે કે જે ગ્રંથનો તે અભ્યાસ કરવા જઈ રહ્યો છે, તે આખી દુનિયાના સાહિત્યમાં પોતાના પ્રકારનો એક અદ્વિતીય ગ્રંથ છે. તેની રચના જગતના તમામ પુસ્તકોથી તદ્દન ભિન્ન રીતે થઈ છે. પોતાના વિષય અને ક્રમની દૃષ્ટિએ પણ તે એક નિરાળી વસ્તુ છે. તેથી તમારા મગજમાં અંકિત તે 'પુસ્તકીય-ઢાંચો' જે અત્યાર સુધીના પુસ્તકોના વાચનથી બન્યો છે, આ ગ્રંથને સમજવામાં તમારી સહાયતા નહીં કરે, બલ્કે તેનાથી વિપરીત અવરોધરૂપ બનશે. તેને સમજવા ઇચ્છતા હોવ તો પોતાની અગાઉથી બનાવેલી પરિકલ્પનાઓને મગજમાંથી કાઢીને આની અનોખી વિશેષતાઓથી પરિચય પ્રાપ્ત કરો.

આ સંદર્ભમાં વાચકે સૌ પ્રથમ કુર્આનની વાસ્તવિકતાથી પરિચિત થવું જોઈએ. તે ચાહે તેના પર ઈમાન લાવે કે ન લાવે, પણ આ ગ્રંથને સમજવા માટે તેણે આરંભ-બિંદુના રૂપે તેની એ જ વાસ્તવિકતાને માનવી પડશે, જે સ્વયં આ ગ્રંથે અને એના પ્રસ્તુત-કર્તા (અર્થાત્ ઈશદૂત હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.)એ દર્શાવેલ છે, અને તે આ પ્રમાણે છે :

(૧) સૃષ્ટિના સ્વામીએ, જે સંપૂર્ણ સૃષ્ટિનો સર્જનહાર, માલિક અને શાસક છે, પોતાના અસીમ રાજ્યના આ ભાગમાં, જેને પૃથ્વી કહે છે, મનુષ્યને પેદા કર્યો. તેને જાણવા અને વિચારવા-સમજવાની શક્તિઓ આપી. ભલાઈ અને બૂરાઈ વચ્ચે ભેદ કરવાની યોગ્યતા આપી. પસંદગી અને નિર્ણય કરવાની સ્વતંત્રતા આપી. ચીજ-વસ્તુઓના ઉપયોગનો અધિકાર આપ્યો અને બધી રીતે એક પ્રકારની સ્વાયત્તતા (Autonomy) આપીને પૃથ્વી પર તેને પોતાનો 'ખલીફા' (નાયબ, પ્રતિનિધિ) બનાવ્યો.

(૨) આ હોદ્દા પર મનુષ્યને નિયુક્ત કરતી વખતે સૃષ્ટિના માલિકે સારી રીતે તેના કાન ખોલીને એ વાત તેના મગજમાં નાખી દીધી હતી કે તમારો અને સમગ્ર વિશ્વનો માલિક, ઉપાસ્ય અને શાસક હું જ છું. મારા આ રાજ્યમાં ન તમે સ્વાધીન છો, ન કોઈ બીજાના દાસ છો અને ન મારા સિવાય કોઈ તમારી બંદગી (ભક્તિ), આજ્ઞાપાલન અને ઉપાસનાનો અધિકારી છે. આલોક (દુનિયા)નું આ જીવન જેમાં તમને અધિકાર આપીને મોકલવામાં આવી રહ્યા છે, વાસ્તવમાં તમારા માટે એક પરીક્ષાની મુદ્દત છે. તેના પછી તમારે મારા પાસે પાછા ફરવું પડશે અને હું તમારા કર્મોને તપાસીને ફેંસલો કરીશ કે તમારામાંથી કોણ પરીક્ષામાં સફળ રહ્યું છે અને કોણ નિષ્ફળ. તમારા માટે સાચો માર્ગ એ છે કે મને પોતાનો એક માત્ર ઉપાસ્ય અને શાસક માનો. જે માર્ગદર્શન હું મોકલું તે પ્રમાણે જગતમાં કામ કરો અને જગતને પરીક્ષા-સ્થળ સમજીને, એ સભાનતા સાથે જીવન વિતાવો કે તમારો મૂળ ઉદ્દેશ્ય મારા અંતિમ નિર્ણયમાં

સફળ થવાનો હોય. આનાથી વિપરીત તમારા માટે પ્રત્યેક એ માર્ગ ખોટો છે, જે આનાથી ભિન્ન હોય. જો પ્રથમ માર્ગ અપનાવશો (જેને અપનાવવા માટે તમે સ્વતંત્ર છો) તો તમને જગતમાં શાંતિ-સંતોષ પ્રાપ્ત થશે અને જ્યારે તમે મારા પાસે પરત ફરશો તો હું તમને શાશ્વત સુખ-ચેનનું તે ઘર આપીશ, જેનું નામ 'જન્નત' (સ્વર્ગ) છે; અને જો બીજા કોઈ માર્ગ પર ચાલશો (જેના પર ચાલવાની પણ તમને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત છે) તો જગતમાં તમને બગાડ અને અશાંતિની મજા ચાખવી પડશે અને આલોકથી કૂચ કરીને પરલોક (આખિરત)માં જ્યારે જશો ત્યારે શાશ્વત દુ:ખ અને કષ્ટના ખાડામાં ફેંકી દેવામાં આવશો, જેનું નામ 'દોજખ' કે 'જહન્નમ' (નર્ક) છે.

(૩) આ સમજાવ્યા પછી સૃષ્ટિના માલિકે માનવ-જાતને પૃથ્વી પર જગ્યા આપી અને આ જાતિની સૌથી પ્રથમ બે વ્યક્તિઓ (આદમ અને હવ્વા)ને તે માર્ગદર્શન પણ આપી દીધું, જે અનુસાર તેમને તથા તેમના સંતાનોને પૃથ્વી પર કામ કરવાનું હતું. આ પ્રથમ માનવ અજ્ઞાનતા અને અંધકારની સ્થિતિમાં જન્મ્યા નહોતા, પણ અલ્લાહે પૃથ્વી પર તેમના જીવનનો આરંભ પૂર્ણ પ્રકાશમાં કર્યો હતો. તેઓ સત્યથી પરિચિત હતા. તેમને તેમના જીવનનો કાનૂન બતાવી દેવામાં આવ્યો હતો. તેમની જીવન જીવવાની પદ્ધતિ અલ્લાહનું આજ્ઞાપાલન (અર્થાત્ ઇસ્લામ) હતી અને તેઓ પોતાના સંતાનોને આ જ વાત શીખવીને ગયા કે તેઓ અલ્લાહના આજ્ઞાંકિત (મુસ્લિમ) બનીને રહે. પરંતુ પછીની સદીઓમાં ધીમે-ધીમે મનુષ્ય તે સાચી જીવન-વ્યવસ્થાથી ચલિત થઈને વિભિન્ન પ્રકારના ખોટા માર્ગો તરફ વળી ગયો. તેમણે બેદરકારીથી તેને ખોઈ પણ નાખી અને દુષ્ટતાથી તેનું રૂપ પણ બદલી નાખ્યું. તેમણે અલ્લાહ સાથે ધરતી અને આકાશની વિવિધ માનવીય અને અમાનવીય, કાલ્પનિક અને ભૌતિક ચીજોને અલ્લાહની ભાગીદાર ઠરાવી લીધી. તેમણે અલ્લાહે આપેલ સત્ય-જ્ઞાનમાં જાત-જાતની અંધશ્રદ્ધાઓ, ધારણાઓ અને સિદ્ધાંતો ભેળવીને અસંખ્ય ધર્મો પેદા કરી લીધા. તેમણે અલ્લાહની નિર્ધારિત સંસ્કૃતિ અને સભ્યતાના સર્વથા સંતુલિત અને કલ્યાણકારી નિયમો (શરીઅત)ને છોડીને કે તેને વિકૃત કરીને પોતાની મનેચ્છાઓ અને અનુચિત પક્ષપાતોને અનુરૂપ જીવનના એવા નિયમો ઘડી લીધા, જેનાથી અલ્લાહની ધરતી અન્યાય અને અત્યાચારથી ભરાઈ ગઈ.

(૪) અલ્લાહે જે સીમિત સ્વત્રંતતા મનુષ્યને આપી હતી, તેના સાથે એ વાત અનુરૂપ નહોતી કે તે સૃષ્ટા હોવાના અધિકારનો ઉપયોગ કરીને બગડેલા મનુષ્યોને બળજબરીપૂર્વક સાચા માર્ગે વાળી દેતો; અને તેણે જગતમાં કામ કરવા માટે જે મહેતલ એમના માટે અને એમની વિભિન્ન જાતિઓ માટે નક્કી કરી હતી, તેના સાથે પણ એ વાત અનુરૂપ નહોતી કે આ વિદ્રોહ ઊભો થવાના સાથે જ તે મનુષ્યોને વિનષ્ટ કરી દેતો. વળી જે કામ આદિકાળથી તેણે પોતાના શિરે લીધું હતું કે મનુષ્યની સ્વતંત્રતાને બાકી રાખીને, તેના કાર્ય-કાળમાં તેમના માર્ગદર્શનનો પ્રબંધ તે કરતો

રહેશે, તેને જોતાં પોતાની આ જવાબદારીને પૂરી કરવા માટે તેણે મનુષ્યોમાંથી જ એવા મનુષ્યોનો ઉપયોગ કરવાનું શરૂ કર્યું, જેઓ તેના પર ઈમાન રાખનારા અને તેની ઇચ્છાનું પાલન કરનારા હતા. તેણે તેમને પોતાના પ્રતિનિધિ બનાવ્યા, પોતાના સંદેશાઓ તેમના પાસે મોકલ્યા, તેમને સત્ય-જ્ઞાન આપ્યું, તેમને સાચું જીવન-વિધાન આપ્યું અને તેમને એ કામ પર નિયુક્ત કર્યા કે આદમના સંતાનોને એ જ સન્માર્ગ તરફ પરત ફરવાનું આમંત્રણ આપે, જેનાથી તેઓ દૂર થઈ ગયા હતા.

(૫) આ ઈશદૂતો વિવિધ જાતિઓ તથા દેશોમાં આવતા રહ્યા, હજારો વર્ષ સુધી તેમના આગમનનો ક્રમ ચાલુ રહ્યો, હજારોની સંખ્યામાં તેમને મોકલવામાં આવ્યા. તે બધાનો એક જ ધર્મ (દીન) હતો, અર્થાત્ તે જ સાચો માર્ગ, જે પ્રથમ દિવસે જ મનુષ્યને બતાવી દેવામાં આવ્યો હતો. તેઓ સૌ એક જ આદેશનું પાલન કરનારા હતા, અર્થાત્ નૈતિકતા અને સંસ્કૃતિના એ જ અનાદિકાલીન અને શાશ્વત નિયમો, જે આરંભમાં જ મનુષ્યો માટે નિશ્ચિત કરી દેવામાં આવ્યા હતા અને આ સૌનું એક જ મિશન હતું; અર્થાત્ એ કે આ ધર્મ અને માર્ગદર્શન તરફ પોતાની જાતિવાળાઓને બોલાવે, પછી જે લોકો આ આમંત્રણનો સ્વીકાર કરી લે, તેમને સંગઠિત કરીને એક એવો સમૂહ બનાવે, જે સ્વયં અલ્લાહના કાનૂનનો પાબંદ હોય અને દુનિયામાં ઈશ્વરીય કાનૂનની સ્થાપના કરવા અને તેના નિયમોના ઉલ્લંઘનને રોકવા માટે સંઘર્ષ કરે. ઈશદૂતોએ પોત-પોતાના કાળમાં પોતાના આ મિશનને સારી રીતે પાર પાડ્યું. પરંતુ હંમેશા એવું થતું રહ્યું છે કે મનુષ્યોની એક મોટી સંખ્યા તેમના આહવાન્‌ને સ્વીકારવા તૈયાર જ ન થઈ, અને જેમણે એનો સ્વીકાર કરીને આજ્ઞાંકિત (મુસ્લિમ) સમુદાયનું રૂપ ધારણ કરી લીધું, તેઓ કાળાંતરે ધીમે-ધીમે સ્વયં બગડતા ગયા, ત્યાં સુધી કે તેમાંથી કેટલાક સમૂહો ઈશ્વરીય માર્ગદર્શનને તદ્દન ભૂલી ગયા અને કેટલાકે ઈશ્વરીય-આદેશોને પોતાના સંશોધનો અને ભેળસેળથી બગાડીને મૂકી દીધા.

(૬) અંતે, સૃષ્ટિના માલિકે અરબ ભૂભાગ પર હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ને એ જ કામ માટે મોકલ્યા, જેના માટે અગાઉના ઈશદૂતો આવતા રહ્યા હતા. તેઓ જનસાધારણને પણ સંબોધિત કરતા હતા અને અગાઉના પયગંબરોના બગડેલા અનુયાયીઓને પણ. તેમનું કામ હતું - સૌને સન્માર્ગ તરફ બોલાવવા, બધાને ફરીથી અલ્લાહનું માર્ગદર્શન પહોંચાડવું અને જેઓ આ આહવાન્ અને માર્ગદર્શનનો સ્વીકાર કરે, તેમનો એક એવો સમૂહ બનાવી દેવો, જે એક તરફ સ્વયં પોતાના જીવનની વ્યવસ્થા અલ્લાહના આદેશાનુસાર સ્થાપિત કરે અને બીજી તરફ જગતની સુધારણા માટે સંઘર્ષ કરે.

આ આહવાન્ અને માર્ગદર્શનનો ગ્રંથ આ કુર્આન છે, જે અલ્લાહે હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. ઉપર અવતરિત કર્યો.

કુર્આનની આ વાસ્તવિકતા જાણી લીધા પછી વાચકો માટે એ સમજવું સરળ બની જાય છે કે આ ગ્રંથનો વિષય શું છે ? તેનો કેન્દ્રીય વિષય શું છે ? અને તેનો ઉદ્દેશ્ય શું છે ?

કુર્આનનું વિષય-વસ્તુ :

કુર્આનનો વિષય 'મનુષ્ય' છે, એ દૃષ્ટિથી કે વાસ્તવમાં મનુષ્યનું હિત અને અહિત કઈ વસ્તુમાં છે તેનું તેમાં મુખ્યત્વે વર્ણન છે.

મનુષ્યએ બાહ્ય રૂપને જોઈને કે અનુમાનના આધારે જે મત બનાવી લીધો કે પછી મનેચ્છાના આધીન થઈ જવાને કારણે અલ્લાહ અને સૃષ્ટિ-વ્યવસ્થા, પોતાના અસ્તિત્વ અને પોતાના સાંસારિક જીવન વિષે જે ધારણાઓ સ્થાપિત કરી છે અને આ ધારણાઓના આધારે જે માર્ગ અપનાવી લીધો છે, તે તમામ વાસ્તવિકતાની દૃષ્ટિએ ખોટાં અને પરિણામની દૃષ્ટિએ સ્વયં મનુષ્ય માટે વિનાશકારી છે. વાસ્તવિકતા એ છે, જે મનુષ્યને 'ખલીફા' (પ્રતિનિધિ) બનાવતી વખતે અલ્લાહે પોતે જ તેને બતાવી દીધી હતી અને આ વાસ્તવિકતા અનુસાર મનુષ્ય માટે એ જ માર્ગ સાચો અને સફળ છે, જેનો પાછળના પૃષ્ઠોમાં અમે 'સન્માર્ગ'ના નામથી ઉલ્લેખ કરી ગયા છીએ.

કુર્આનનો ઉદ્દેશ્ય મનુષ્યને તે સન્માર્ગ તરફ બોલાવવો અને અલ્લાહના તે માર્ગદર્શનને સ્પષ્ટ રૂપે પ્રસ્તુત કરવાનો છે, જેને મનુષ્ય પોતાની બેદરકારીથી ગૂમ અને પોતાની દુષ્ટતાથી તેનું રૂપ વિકૃત કરતો રહ્યો છે.

આ ત્રણ પાયાની બાબતોને મગજમાં રાખીને જો કોઈ વ્યક્તિ કુર્આનને જુએ તો તેને સ્પષ્ટ દેખાશે કે આ ગ્રંથ પોતાના વિષય, પોતાના ઉદ્દેશ્ય અને કેન્દ્રીય વિષયથી કોઈ-પ્રકારે સહેજ પણ ચલિત થતો નથી. આરંભથી અંત સુધી તેના વિવિધ પ્રકારના વિષયો તેના કેન્દ્રીય વિષય સાથે એવી રીતે સંકળાયેલા છે જેવી રીતે નાના-મોટા રંગબેરંગી મોતી એક હારમાં પરોવાયેલા હોય છે. તે ધરતી અને આકાશની રચના પર, મનુષ્યના સર્જન પર, સૃષ્ટિની નિશાનીઓના નિરીક્ષણ પર અને પુરોગામી જાતિઓની ઘટનાઓ પર ચર્ચા કરે છે. વિવિધ જાતિઓની માન્યતાઓ અને ધારણાઓ, ચરિત્ર અને આચરણ પર ટિપ્પણી કરે છે. અપ્રાકૃતિક મામલાઓ અને સમસ્યાઓની વ્યાખ્યા કરે છે અને બીજી ઘણી વસ્તુઓનો ઉલ્લેખ પણ કરે છે. પરંતુ એટલા માટે નહિં કે તેને ભૌતિકશાસ્ત્ર કે ઇતિહાસ કે દર્શનશાસ્ત્ર કે કોઈ અન્ય વિદ્યાકળાનું શિક્ષણ આપવું છે, બલ્કે એટલા માટે કે તેને સત્ય અંગે મનુષ્યની ગેરસમજો દૂર કરવી છે, મૂળ હકીકત લોકોના મનમાં બેસાડવી છે, સત્ય-વિરોધી માર્ગની અસત્યતા અને તેના દુષ્પરિણામને સ્પષ્ટ કરવું છે અને તે માર્ગ તરફ આમંત્રણ આપવું છે જે સત્યને અનુરૂપ અને સારા પરિણામવાળો છે. આ જ કારણ છે કે તે

દરેક વસ્તુનો ઉલ્લેખ માત્ર તે સીમા સુધી અને તે શૈલીમાં કરે છે, જે તેના ઉદ્દેશ્ય માટે આવશ્યક છે. હંમેશા આ વિષયોનું વર્ણન આવશ્યકતા અનુસાર કર્યા પછી, બિનજરૂરી વિગતોને છોડી દઈને પોતાના ઉદ્દેશ્ય અને કેન્દ્રીય વિષય તરફ પરત આવે છે અને તેનું સમગ્ર વર્ણન ખૂબ જ એકરૂપતા સાથે 'આહવાન્'ની ધરી ઉપર જ ફરતું રહે છે.

પૃષ્ઠભૂમિ :

પરંતુ કુર્આનની વર્ણન-શૈલી, તેનો ક્રમ અને તેના ઘણાંખરા વિષયોને મનુષ્ય ત્યાં સુધી સારી રીતે નથી સમજી શકતો જ્યાં સુધી તે તેના અવતરણની સ્થિતિને પણ સારી રીતે ન સમજી લે.

આ કુર્આન એવો ગ્રંથ નથી કે અલ્લાહે એક જ સમયમાં તેને લખીને હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ને આપી દીધો હોય અને કહી દીધું હોય કે તેને પ્રકાશિત કરીને લોકોને એક વિશેષ જીવન-પદ્ધતિ તરફ બોલાવે. તે સાથે આ એવા પ્રકારનો ગ્રંથ પણ નથી કે એમાં વિશિષ્ટ લેખન-શૈલીમાં ગ્રંથના વિષય અને કેન્દ્રીય વિષય અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી હોય. આ જ કારણ છે કે એમાં ન લેખન-ક્રમ જોવા મળે છે અને ન પુસ્તકો જેવી શૈલી. વાસ્તવમાં તેનું સ્વરૂપ એ છે કે અલ્લાહે અરબસ્તાનના શહેર મક્કામાં પોતાના એક બંદાને પયગંબરી (ઈશદૂતત્વ)ની સેવા માટે પસંદ કર્યો અને તેને હુકમ આપ્યો કે પોતાના શહેર અને કબીલા (કુરૈશ)થી સંદેશ પહોંચાડવાનો આરંભ કરે. આ કામ શરૂ કરવા માટે આરંભમાં જે નિર્દેશોની જરૂર હતી, માત્ર તે જ આપવામાં આવ્યા અને તે મહદ્અંશે ત્રણ વિષયો પર આધારિત હતા :–

એક, પયગંબરને એ વાતની શિક્ષા કે તે સ્વયં પોતાની જાતને આ મહાન કામ માટે કેવી રીતે તૈયાર કરે અને કેવી પદ્ધતિથી કામ કરે.

દ્વિતીય, સત્ય અંગેની પ્રારંભિક જાણકારીઓ અને તેના વિષે તે ગેરસમજોનું સારરૂપ ખંડન, જે આજુબાજુના લોકોમાં જોવા મળતી હતી જેના કારણે તેમનું વલણ ખોટું થતું જતું હતું.

તૃતીય, સન્માર્ગ તરફ આહવાન્ અને ઈશ્વરીય સન્માર્ગના તે મૂળ નૈતિક સિદ્ધાંતોનું વર્ણન જેના અનુસરણમાં મનુષ્યનું કલ્યાણ અને સૌભાગ્ય છે.

આરંભિક પરિસ્થિતિમાં કુર્આન :

શરૂ-શરૂમાં આ સંદેશાઓ આહવાન્‌ની આરંભિક સ્થિતિને અનુરૂપ થોડા નાના-નાના સંક્ષિપ્ત વચનો પર આધારિત હતા; જેની ભાષા ખૂબ જ અલંકારિક, અત્યંત મધુર, અને અસરકારક અને સંબોધિત જાતિની રુચિને અનુરૂપ અત્યંત સાહિત્યિક રંગમાં હતી; જેથી હૃદયોમાં આ શબ્દો તીર અને તીક્ષ્ણ હથિયારની જેમ ઊતરી જાય, કાન સ્વતઃ તેના સ્વર-માધુર્યથી આકૃષ્ટ થાય અને જબાનો તેના સુસંતુલિત

હોવાને કારણે સહસા તેનું પુનરાવર્તન કરવા લાગે. તદુપરાંત, તેમાં સ્થાનિક વાતાવરણનો પ્રભાવ પણ અધિક હતો. જો કે વર્ણન તો થઈ રહ્યું હતું વિશ્વવ્યાપી તથ્યોનું, પણ તેમના માટે દલીલો, પુરાવાઓ અને દૃષ્ટાંતો નિકટતમ્ વાતાવરણમાંથી લેવામાં આવ્યા હતા, જેનાથી સંબોધિત લોકો સારી રીતે પરિચિત હતા. તેમનો જ ઇતિહાસ, તેમની જ પ્રણાલિકાઓ, તેમના જ રોજબરોજના અનુભવોમાં આવતી નિશાનીઓ અને તેમના જ વિશ્વાસ સંબંધિત દુર્ગુણો પર તેમજ નૈતિક અને સામૂહિક બૂરાઈઓ પર સમગ્ર ચર્ચા થતી હતી, જેથી તેઓ તેનાથી પ્રભાવિત થઈ શકે.

આહવાન્નો આ તબક્કો આશરે ચાર-પાંચ વર્ષ સુધી ચાલતો રહ્યો અને આ તબક્કામાં પયગંબર સલ્લ.ના પ્રચારની પ્રતિક્રિયા ત્રણ રૂપે પ્રગટ થઈ :–

(૧) કેટલાક સદાચારી લોકો આ આહવાન્નો સ્વીકાર કરીને 'મુસ્લિમ' (આજ્ઞાંકિત) સમુદાય બનવા તૈયાર થઈ ગયા.

(૨) એક મોટી સંખ્યા અજ્ઞાનતા કે સ્વાર્થવશ કે બાપ-દાદાઓના રીત-રિવાજોથી લગાવના કારણે વિરોધ કરવા તત્પર થઈ ગઈ.

(૩) મક્કા અને કુરૈશની સીમાઓમાંથી નીકળીને આ નવા સંદેશનો અવાજ અપેક્ષાનુસાર વધારે વિસ્તૃત ક્ષેત્રમાં પહોંચવા લાગ્યો.

મક્કામાં અવતરિત સૂરઃઓ (પ્રકરણો)ની પશ્ચાદભૂમિ :

અહીંથી તે આહવાન્નો બીજો તબક્કો શરૂ થાય છે. આ તબક્કામાં ઇસ્લામના આ આંદોલન અને પુરાણી અજ્ઞાનતા વચ્ચે એક કઠોર પ્રાણઘાતક સંઘર્ષ શરૂ થયો, જેનો ક્રમ આઠ-નવ વર્ષ સુધી ચાલતો રહ્યો. ન માત્ર મક્કામાં, ન માત્ર કુરૈશના કબીલામાં, બલ્કે અરબસ્તાનના મોટા ભાગોમાં પણ જે લોકો પુરાણી અજ્ઞાનતાને બાકી રાખવા માગતા હતા, તેઓ આ આંદોલનને બળપૂર્વક કચડી નાખવા તૈયાર થઈ ગયા. તેમણે તેને દબાવી દેવા માટે બધી ચાલબાજીઓ ચાલી, ખોટો પ્રચાર કર્યો; આક્ષેપો, શંકાઓ અને વાંધાઓની ઝડી વરસાવી, સામાન્ય લોકોના હૃદયોમાં જાત-જાતના ભ્રમ પેદા કર્યા, અજાણ્યા લોકોને નબી સલ્લ.ની વાત સાંભળવાથી અટકાવવાનો પ્રયાસ કર્યો, ઇસ્લામ સ્વીકાર કરનારાઓ પર ખૂબ પાશવી અત્યાચારો કર્યા, તેમનો આર્થિક અને સામાજિક બહિષ્કાર કર્યો અને તેમને એટલા તંગ કર્યા કે તેમનામાંથી ઘણાં લોકો બે વખત પોતાના ઘરબાર છોડીને હબ્શા (એબીસીનિયા) તરફ હિજરત કરવા વિવશ બની ગયા અને છેવટે ત્રીજી વખત તે બધાને મદીના તરફ હિજરત કરવી પડી. પરંતુ આ ઉગ્ર અને રોજબરોજ વધતા વિરોધો છતાં આ આંદોલન જોર પકડતું ગયું. મક્કામાં કોઈ કુટુંબ અને કોઈ ઘર એવું ન રહ્યું, જેના કોઈ-ને-કોઈ સભ્યએ ઇસ્લામનો સ્વીકાર ન કરી લીધો હોય. ઇસ્લામના અધિકાંશ વિરોધીઓના વિરોધ અને શત્રુતામાં ઉગ્રતા અને કટુતા જન્મવાનું કારણ

એ જ હતું કે તેમના પોતાના ભાઈ, ભત્રીજા, પુત્રો, પુત્રીઓ, બહેનો અને બનેવીઓ ઈસ્લામી સંદેશના ન માત્ર માનવાવાળા,બલ્કે પ્રાણ સુદ્ધાં ન્યોછાવર કરવાવાળા અને સમર્થક બની ગયા હતા. તેમના પોતાના હૃદયના ટુકડાઓ જ તેમનાથી સંઘર્ષ કરવા તૈયાર થઈ ગયા હતા. પછી જે લોકો પુરાણી અજ્ઞાનતાથી તૂટી-તૂટીને આ નવ-અંકુરિત આંદોલન તરફ આવી રહ્યા હતા, તેઓ પહેલાં પણ પોતાના સમાજના સૌથી સારા લોકો સમજવામાં આવતા હતા અને આ આંદોલનમાં સામેલ થયા પછી તો એટલા સારા, સત્યનિષ્ઠ અને સદ્ચરિત્ર બની જતા હતા કે જગત એ સંદેશની શ્રેષ્ઠતા અનુભવ્યા વગર રહી શકતું નહોતું, જે આવા લોકોને પોતાના તરફ આકર્ષિત કરી રહ્યો હતો અને તેમને આવા ચારિત્ર્યશીલ બનાવી રહ્યો હતો.

આ દીર્ઘકાલીન અને પ્રબળ સંઘર્ષ દરમ્યાન મહાન અલ્લાહ પ્રસંગ અને આવશ્યકતાનુસાર પોતાના પયગંબર સલ્લ. પર એવા ઉત્સાહપૂર્ણ અને જોશીલા પ્રવચનો અવતરિત કરતો રહ્યો, જેમાં નદી જેવો પ્રવાહ, પૂર જેવી શક્તિ અને ધગધગતી આગ જેવો પ્રભાવ હતો. આ પ્રવચનોમાં એક તરફ ઈમાનવાળાઓને તેમના આરંભિક કર્તવ્યો બતાવવામાં આવ્યા. તેમનામાં સામૂહિક ચેતના ઉત્પન્ન કરવામાં આવી. તેમને સંયમ, ચરિત્રનું મહત્ત્વ અને આચરણની શુદ્ધતાનું શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું. તેમને સત્ય-ધર્મના પ્રચારની પદ્ધતિઓ બતાવવામાં આવી. સફળતાના વાયદાઓ અને જન્નતની શુભ-સૂચનાઓથી તેમને હિંમત આપવામાં આવી. તેમને મક્કમતા, ધીરજ અને ઉત્સાહના સાથે અલ્લાહના માર્ગમાં સંઘર્ષ કરવા ઉત્તેજન આપવામાં આવ્યું અને પ્રાણ ન્યોછાવર કરવાનો એવો પ્રબળ જુસ્સો અને ઉમંગ તેમનામાં પેદા કરવામાં આવ્યો કે તેઓ દરેક કષ્ટને સહન કરવા અને વિરોધની મોટામાં મોટી આંધીનો મુકાબલો કરવા તૈયાર થઈ ગયા. બીજી બાજુ વિધર્મીઓ, સન્માર્ગથી વિમુખ થવાવાળા અને ગફલતની નિદ્રામાં પોઢેલાઓને તે જાતિઓના દુષ્પરિણામોથી ડરાવવામાં આવ્યા, જેનો ઈતિહાસ તેઓ પોતે સારી રીતે જાણતા હતા. એ નષ્ટ-વિનષ્ટ થઈ ગયેલ વસ્તીઓના ચિહ્નોથી બોધ લેવાનું કહેવામાં આવ્યું, જેમના ખંડેરો પરથી રાત-દિવસ પોત-પોતાના પ્રવાસોમાં તેઓ પસાર થતા હતા. તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક)ની દલીલો તે સ્પષ્ટ દેખાતી નિશાનીઓથી આપવામાં આવી, જે રાત-દિવસ ધરતી તથા આકાશમાં તેમની આંખો સામે મોજૂદ હતી અને જેને તેઓ પોતાના જીવનમાં પણ હંમેશા જોતા અને અનુભવતા હતા. શિર્ક (અનેકેશ્વર-વાદ), સ્વચ્છંદતાનો દાવો, આખિરતથી ઈન્કાર અને પૂર્વજોની પ્રણાલિકાઓના અનુકરણ જેવી ભૂલો એવી ખુલ્લી દલીલોથી સ્પષ્ટ કરવામાં આવી, જે હૃદયમાં બેસી જવાવાળી અને મગજમાં ઊતરી જાય તેવી હતી. વળી તેમના એક-એક ભ્રમનું નિવારણ કરવામાં આવ્યું, એક-એક વાંધાનો ઉચિત ઉત્તર આપવામાં આવ્યો. એક-એક મૂંઝવણ, જેમાં તેઓ પોતે અટવાયેલા

હતા, કે બીજા લોકોને મૂંઝવણમાં નાખવાનો પ્રયાસ કરતા હતા, દૂર કરવામાં આવી અને બધી બાજુથી ઘેરીને અજ્ઞાનતાને એટલી સખ્તાઈથી પકડવામાં આવી કે બુદ્ધિ અને વિવેકના ક્ષેત્રમાં તેના ટકી રહેવાની કોઈ જગ્યા બાકી ન રહી. તેના સાથે પછી તેમને અલ્લાહના પ્રકોપ, કયામત (મહાપ્રલય)ની ભયાનકતા અને જહન્નમના અઝાબ (યાતના)થી ડરાવવામાં આવ્યા. તેમના દુરાચારો, ખોટી જીવન-રીતિઓ, અજ્ઞાનતાભર્યા રિવાજો, સત્યની શત્રુતા અને અલ્લાહ પ્રતિ સમર્પિત લોકો અર્થાત્ મુસ્લિમોને કષ્ટ આપવા અંગે તેમની નિંદા કરવામાં આવી. સંસ્કૃતિ અને સભ્યતાના તે મોટા-મોટા સિદ્ધાંતો તેમના સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા, જેના પાયા પર હંમેશાથી અલ્લાહને પ્રિય શુદ્ધ સભ્યતાઓનું નિર્માણ થતું આવ્યું છે.

આ તબક્કો સ્વયં વિભિન્ન મંજિલો પર આધારિત હતો, જેમાં પ્રત્યેક મંજિલમાં ઈસ્લામનું આહવાન્ વધુને વધુ વિસ્તૃત થતું ગયું. સંઘર્ષના સાથે-સાથે વિરોધમાં પણ તીવ્રતા આવી ગઈ. વિવિધ માન્યતાઓ, ધારણાઓ અને જુદા-જુદા પ્રકારની કાર્ય-પદ્ધતિઓ રાખનારા જૂથોનો સામનો થતો રહ્યો અને તદનુસાર જ અલ્લાહ તરફથી આવનારા સંદેશાઓમાં વિષયોની વિવિધતા વધતી ગઈ – આ છે મક્કામાં અવતરિત કુર્આનની સૂરઃઓની પશ્ચાદ્ભૂમિ.

મદીનામાં અવતરિત સૂરઃઓની પશ્ચાદભૂમિ :–

મક્કામાં આ આંદોલનને પોતાનું કામ કરતાં તેર વર્ષ વીતી ગયા હતા કે એકાએક મદીનામાં તેને એક એવું કેન્દ્ર મળી ગયું, જયાં તેના માટે એ સંભવ બની ગયું કે અરબસ્તાનના બધા ભાગોમાંથી પોતાના અનુયાયીઓને સમેટીને એક જ સ્થળે પોતાની શક્તિ ભેગી કરી લે. તેથી પયગંબર સલ્લ. અને ઈસ્લામના મોટા ભાગના અનુયાયીઓ હિજરત કરીને મદીના પહોંચી ગયા. આમ આ આહવાન્ ત્રીજા તબક્કામાં દાખલ થઈ ગયું.

આ તબક્કામાં પરિસ્થિતિનું સ્વરૂપ તદ્દન બદલાઈ ગયું. મુસ્લિમ સમુદાય વિધિવત રૂપે એક રાજયનો પાયો નાખવામાં સફળ થઈ ગયો. પુરાણી અજ્ઞાનતાના ધ્વજવાહકોથી સશસ્ત્ર મુકાબલો શરૂ થયો. અગાઉના પયગંબરોની ઉમ્મતો (યહૂદીઓ તથા ઈસાઈઓ)નો પણ સામનો કરવો પડ્યો. સ્વયં મુસ્લિમ સમુદાયની આંતરિક વ્યવસ્થામાં વિભિન્ન પ્રકારના દંભી-કપટાચારી (મુનાફિક) ઘૂસી આવ્યા અને તેમનાથી પણ નિપટારો કરવો પડ્યો અને દસ વર્ષના ભયંકર સંઘર્ષમાંથી પસાર થઈને અંતે આ આંદોલન સફળતાની તે મંજિલ પર પહોંચ્યું કે આખું અરબસ્તાન તેના આધીન બની ગયું અને વિશ્વવ્યાપી આહવાન્ અને સુધારણાના દ્વાર તેના સામે ખુલી ગયા. આ તબક્કાની પણ વિવિધ મંજિલો હતી અને પ્રત્યેક મંજિલમાં આ આંદોલનની વિશિષ્ટ આવશ્યકતાઓ હતી. આ આવશ્યકતાઓ અનુસાર અલ્લાહ તરફથી એવા

પ્રવચનો પયગંબર સલ્લ. પર અવતરિત થતાં રહ્યા, જેની શૈલી કયારેક જોશીલા વક્તાઓની, ક્યારેક રાજકીય આદેશોની, ક્યારેક શિખામણ આપવાની, કયારેક સુધારકોની સમજવા-સમજાવવાની રહેતી હતી. એમાં દર્શાવવામાં આવ્યું કે સમાજ, રાજ્ય અને શુદ્ધ સંસ્કૃતિનું નિર્માણ કેવી રીતે કરવામાં આવે. જીવનના વિવિધ ક્ષેત્રોને કયા નિયમો અને સિદ્ધાંતો પર વ્યવસ્થિત કરવામાં આવે. દંભીઓ (મુનાફિકો)થી કેવો વ્યવહાર કરવામાં આવે. રાજ્યના બિન-મુસ્લિમોથી કેવું વર્તન કરવું, ગ્રંથવાળાઓ (યહૂદીઓ અને ઈસાઈઓ)થી સંબંધોનું સ્વરૂપ શું હોય, લડી રહેલા શત્રુઓ અને સંધિ કરી લેનારી જાતિઓ સાથે કેવી નીતિ અપનાવવામાં આવે અને ઈમાનવાળાઓનું આ સુસંગઠિત જૂથ દુનિયામાં અલ્લાહના પ્રતિનિધિત્વ (ખિલાફત)ના કર્તવ્યો નિભાવવા માટે સ્વયં પોતાને કેવી રીતે તૈયાર કરે. આ પ્રવચનોમાં એક તરફ મુસલમાનોને શિક્ષિત-પ્રશિક્ષિત કરવામાં આવતા હતા. તેમની નબળાઈઓ પર તેમને સચેત કરવામાં આવતા હતા. તેમને અલ્લાહના માર્ગમાં જાન-માલથી સંઘર્ષ કરવા ઉત્તેજન આપવામાં આવતું હતું. તેમને વિજય અને પરાજય, સુખ-દુઃખ, સંપન્નતા અને દુર્દશા, શાંતિ અને ભય, તાત્પર્ય એ કે દરેક પરિસ્થિતિમાં અનુકૂળ નૈતિકતા અને સદાચારનો પાઠ ભણાવવામાં આવતો હતો અને એ રીતે તેમને તૈયાર કરવામાં આવતા હતા કે તેઓ પયગંબર સલ્લ. પછી આપના ઉત્તરાધિકારી બનીને આહવાન્ અને સુધારણાના આ કામને પૂરું કરી શકે. બીજી બાજુ તે લોકોને જેઓ ઈમાનવાળા નહોતા – ગ્રંથવાળાઓ, મુનાફિકો (દંભીઓ), અધર્મીઓ, અનેકેશ્વરવાદીઓ (મુશ્રિકો) એમ બધાને જુદી-જુદી પરિસ્થિતિ અનુસાર સમજાવવાનો, નમ્રતાપૂર્વક ઈસ્લામ તરફ આમંત્રણ આપવાનો, કઠોરતાથી નિંદા કરવાનો અને ઉપદેશ આપવાનો, અલ્લાહના અઝાબ (યાતના)થી ડરાવવાનો તથો બોધપ્રદ ઘટનાઓ અને સ્થિતિઓથી શિખામણ આપવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવતો હતો, જેથી દરેક પાસાથી સ્પષ્ટ થઈને વાત તેમના સામે આવી જાય.

આ છે કુર્આનની તે સૂરઃઓની પશ્ચાદ્ભૂમિ જે મદીનામાં અવતરિત થઈ છે.

કુર્આનની પોતાની વિશિષ્ટ શૈલીની સાર્થકતા :–

ઉપરોક્ત વર્ણનથી એ વાત સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે કુર્આન એક આહવાન્ સાથે અવતરિત થવાનું શરૂ થયું અને તે આહવાન્ પોતાના આંરભથી અંત સુધી ૨૩ વર્ષની મુદ્દતમાં જે-જે તબક્કાઓ અને મંજિલોમાંથી પસાર થતું રહ્યું, તેની વિવિધ આવશ્યકતાઓ અનુસાર કુર્આનના વિવિધ ભાગો અવતરિત થતા રહ્યા. સ્પષ્ટ છે કે આવા ગ્રંથમાં તે લેખકીય-ક્રમ નથી હોઈ શકતો, જે ડૉક્ટરેટની પદવી લેવા માટે કોઈ શોધ-નિબંધમાં અપનાવવામાં આવે છે. વળી આ આહવાન્ના પ્રસારના સાથે-સાથે કુર્આનના જે નાના અને મોટા ભાગો અવતરિત થયા, તે પણ લેખોના રૂપે

પ્રકાશિત કરવામાં આવતા નહોતા, બલ્કે પ્રવચનોના રૂપમાં તેનું વર્ણન કરવામાં આવતું અને તે જ રૂપમાં પ્રસારિત થતા હતા. આથી તેમની શૈલી પણ લેખ જેવી નહોતી, બલ્કે પ્રવચનની શૈલી હતી. વળી આ પ્રવચનો પણ કોઈ પ્રાધ્યાપકના વ્યાખ્યાનો જેવા નહીં, બલ્કે એક આવાહકના પ્રવચનો જેવા હતા, જેને મનોમસ્તિષ્ક, બુદ્ધિ અને ભાવના, પ્રત્યેકથી અપીલ કરવાનું હોય છે, જેને દરેક પ્રકારની મનોવૃત્તિઓ ધરાવતા લોકોનો સામનો કરવો પડે છે, જેને પોતાના સંદેશના પ્રસાર અને પ્રચાર અને વ્યવહારૂ આંદોલનના સંદર્ભમાં વિભિન્ન પ્રકારની અસંખ્ય પરિસ્થિતિઓમાં કામ કરવાનું હોય છે. યથા-સંભવ પોતાની વાત હૃદયોમાં ઊતારવી, વિચારોની દુનિયા બદલવી, ભાવનાઓને પ્રજ્વલિત કરવી, વિરોધીઓનું જોર તોડવું, સાથીઓની સુધારણા કરવી અને તેમને પ્રશિક્ષિત કરવા તથા તેમનામાં ઉત્સાહ ભરવો અને નિર્ધારનો જુસ્સો રેડવો, દુશ્મનોને દોસ્ત અને ઈન્કાર કરનારાઓને સ્વીકાર કરનારા બનાવવા, વિરોધીઓના તર્કોનો તોડ કરવો, તેમની નૈતિક શક્તિનું ઉન્મૂલન કરવું; તાત્પર્ય એ કે તેને તે સમ-વિષમ સંજોગોનો સામનો અને સંઘર્ષ કરવો પડે છે. આથી અલ્લાહે આ કામના સંબંધે પોતાના પયગંબર પર જે પ્રવચનો અવતરિત કર્યા તેમની શૈલી એ જ હતી, જે એક આવાહક માટે ઉપયુક્ત હોય છે, તેમાં કૉલેજના વ્યાખ્યાનો જેવી શૈલી શોધવી સાચું નથી.

વિષયોના પુનરાવર્તનનું ઔચિત્ય :–

અહીંથી એ વાત પણ સારી રીતે સમજમાં આવી શકે છે કે કુર્આનમાં વિષયોનું આટલી હદે પુનરાવર્તન શા માટે છે ? એક આંદોલન અને તેના પ્રસારનો સ્વાભાવિક તકાદો એ છે કે તે જે સમયે જે તબક્કામાં હોય, તેમાં તે જ વાતો કહેવામાં આવે, જે તે તબક્કા સાથે સંબંધ ધરાવતી હોય, અને જ્યાં સુધી આંદોલન એક તબક્કામાં હોય, પછીના તબક્કાઓની વાત શરૂ કરવામાં ન આવે, બલ્કે એ જ તબક્કાની વાતોનું પુનરાવર્તન કરવામાં આવતું રહે, ભલે તેમાં થોડા મહિના લાગે કે કેટલાય વર્ષો લાગી જાય. પછી જો એક જ પ્રકારનું પુનરાવર્તન એક જ શૈલી અને એક જ પદ્ધતિથી કરવામાં આવે તો કાન તેને વારંવાર સાંભળીને થાકી જાય છે અને મન અકળાવા લાગે છે. તેથી એ પણ જરૂરી છે કે દરેક મામલામાં જે વાત વારંવાર કહેવાની હોય, તેને દરેક વખતે નવા શબ્દો, નવી શૈલી અને નવા રૂપ-રંગથી કહેવામાં આવે, જેથી સુંદર રીતે તે હૃદયોમાં બેસી જાય અને આંદોલનની પ્રત્યેક મંજિલ સારી રીતે દૃઢ બનતી જાય. તે સાથે એ પણ જરૂરી છે કે આહવાનૂનો આધાર જે વિશ્વાસો અને સિદ્ધાંતો પર હોય, તેને પ્રથમ ડગથી અંતિમ મંજિલ સુધી કોઈ પણ સમયે અને કોઈ પણ સ્થિતિમાં આંખોથી ઓઝલ થવા દેવામાં ન આવે, બલ્કે તેનું પુનરાવર્તન આહવાનૂના દરેક તબક્કામાં થતું રહે. આ જ કારણ છે કે ઇસ્લામી આંદોલનના એક

તબક્કામાં કુર્આનની જેટલી સૂરઃઓ (અધ્યાયો) ઊતરી છે, તે બધામાં સામાન્યતઃ એક જ જેવા વિષયો, શબ્દો અને વર્ણન-શૈલીઓ બદલી-બદલીને આવ્યા છે, પરંતુ તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ), અલ્લાહના ગુણો, આખિરત (પરલોક) અને તેની પૂછપરછ, જઝા અને સજા (પુરસ્કાર અને દંડ), રિસાલત (ઈશદૂતત્વ), આકાશી ગ્રંથ પર ઈમાન, સંયમ, સબ્ર (ધૈર્ય), અલ્લાહ પર ભરોસો અને આ જ પ્રકારના અન્ય મૌલિક વિષયોનું પુનરાવર્તન સમગ્ર કુર્આનમાં જોવા મળે છે, કેમ કે આંદોલનના કોઈ તબક્કામાં પણ તેનાથી દુર્લક્ષ કરી શકાય તેમ નહોતું. આ મૌલિક ધારણાઓ જો સહેજ પણ નબળી થઈ જાય તો ઈસ્લામનું આ આંદોલન તેની મૂળ આત્મા સાથે આગળ ધપી શકતું નહોતું.

કુર્આનનું સંકલન અવતરણ-ક્રમ અનુસાર ન હોવાનું કારણ :—

જો વિચાર કરવામાં આવે તો આ જ વાતથી તે પ્રશ્નનો પણ ઉકેલ આવી જાય છે કે પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.એ કુર્આનને તે જ ક્રમના સાથે કેમ સંપાદિત ન કરી દીધું, જેના સાથે તે અવતરિત થયું હતું ?

ઉપર તમને માહિતી મળી ગઈ છે કે ૨૩ વર્ષ સુધી કુર્આનનું અવતરણ એ જ ક્રમથી થતું રહ્યું, જે ક્રમથી આંદોલનનો પ્રારંભ અને તેનો પ્રસાર થયો. હવે એ સ્પષ્ટ છે કે આંદોલનના પૂર્ણ થઈ ગયા પછી આ અવતરિત અંશો માટે તે ક્રમ કોઈ પણ રીતે યોગ્ય રહી શકતો નહોતો, જે માત્ર સંદેશ-પ્રસાર સાથે જ અનુકૂળ હતો. હવે તો તેના માટે એક બીજો જ ક્રમ આવશ્યક હતો, જે આંદોલનની પૂર્ણતા પછીની પરિસ્થિતિઓ માટે વધુ ઉપયુક્ત હોય; કેમ કે આરંભમાં તે લોકોને સંબોધિત કરવામાં આવ્યા હતા, જેઓ ઈસ્લામથી તદ્દન અનભિજ્ઞ હતા. તેથી તે વખતે તદ્દન આરંભથી શિક્ષા-ઉપદેશ આપવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું. પરંતુ આંદોલન પૂર્ણ થઈ ગયા પછી હવે તેના પ્રથમ સંબોધિત લોકો તે પક્ષના લોકો બની ગયા, જેઓ તેના પર ઈમાન લાવીને એક 'ઉમ્મત' (સમુદાય) બની ગયા હતા અને તે કાર્યને ચાલુ રાખવા માટે જવાબદાર ઠર્યા હતા, જે પયગંબરે વિચાર અને વ્યવહાર બંને રીતે પૂર્ણ કરીને તેમને સુપ્રત કર્યું હતું. હવે નિશ્ચિત રૂપે પ્રથમ બાબત એ બની ગઈ કે પહેલાં આ લોકો સ્વયં પોતાના કર્તવ્યોથી, પોતાના જીવન-સિદ્ધાંતોથી અને તે બગાડથી જે અગાઉના પયગંબરોના અનુયાયીઓમાં પેદા થતો રહ્યો છે, સારી રીતે પરિચિત થઈ જાય, પછી ઈસ્લામથી અપરિચિત જગત સામે અલ્લાહનો સન્માર્ગ સ્પષ્ટ કરવા આગળ વધે.

તદુપરાંત, કુર્આન જે પ્રકારનો ગ્રંથ છે, તે જો માણસ સારી રીતે સમજી લે તો તેના સામે સ્વયં એ વાસ્તવિકતા પ્રગટ થઈ જશે કે એક જ પ્રકારના વિષયોનું એક જ જગ્યાએ એકત્ર કરવું, આ ગ્રંથની પ્રકૃતિથી જ સંબંધિત નથી. આ ગ્રંથની પ્રકૃતિનો તકાદો તો એ જ છે કે તેના વાચક સામે આંદોલનના મદીના કાળના તબક્કાની વાતો

મક્કા કાળના તબક્કાના શિક્ષણમાં અને મક્કા કાળના તબક્કાની વાતો મદીના કાળના તબક્કાના પ્રવચનોમાં અને આરંભિક કાળની શિક્ષાઓ અંતના ઉપદેશોના વચ્ચે અને અંતિમ કાળના આદેશો આરંભિક કાળની શિક્ષાઓના સાથે વારંવાર આવતા રહે, જેથી ઈસ્લામનું પૂર્ણ દૃશ્ય અને સર્વવ્યાપી રૂપ તેની દૃષ્ટિમાં રહે અને કોઈ પણ સમયે તે એકપક્ષીય ન બની રહે.

વળી, જો કુર્આનને તેના અવતરણ-ક્રમ અનુસાર સંપાદિત કરવામાં આવ્યું હોત તો તે ક્રમ પછીના લોકો માટે માત્ર એ જ સ્થિતિમાં સાર્થક બની શકતો હતો, જ્યારે કે કુર્આનના સાથે તેના અવતરણનો સમગ્ર ઇતિહાસ અને તેના એક-એક ભાગના સાથે તેના અવતરણનું વિવરણ અને કારણ પણ લખીને લગાવી દેવામાં આવતા અને તે અનિવાર્યરૂપે કુર્આનનું એક પરિશિષ્ટ બનીને રહી ગયું હોત. આ બાબત તે ઉદ્દેશ્યના વિરુદ્ધ હતી, જેના માટે અલ્લાહે પોતાની વાણીનો આ સંગ્રહ સંપાદિત અને સુરક્ષિત કરાવ્યો હતો. ત્યાં તો એ વસ્તુ સામે હતી કે અલ્લાહની વિશુદ્ધ વાણી કોઈ બીજી વાણી સાથે ભેળસેળ કે મિશ્રણ વગર પોતાના સંક્ષિપ્ત રૂપે સંકલિત થાય; જેને બાળકો, યુવાનો, વૃદ્ધો, સ્ત્રીઓ, પુરુષો, શહેરીજનો, ગ્રામવાસીઓ, જન-સાધારણ, વિદ્વાનો બધા વાંચે; દરેક યુગમાં અને દરેક સ્થળે, દરેક સ્થિતિમાં વાંચે તથા બુદ્ધિ અને વિવેકના દરેક સ્તરની વ્યક્તિ ઓછામાં ઓછી એ વાત અવશ્ય જાણી લે કે તેનો સ્વામી-પ્રભુ તેનાથી શું અપેક્ષા રાખે છે અને શું નથી રાખતો. સ્પષ્ટ છે કે જો ઈશવાણીના આ સંકલન સાથે લાંબો-પહોળો ઇતિહાસ પણ લાગેલો હોત અને તેને વાંચવું પણ અનિવાર્ય કરી દેવામાં આવ્યું હોત, તો આ ઉદ્દેશ્ય વિલુપ્ત થઈ જતો.

સાચું તો એ છે કે કુર્આનના વર્તમાન ક્રમ ઉપર જે લોકો વાંધો ઉઠાવે છે, તેઓ તેના ધ્યેય અને ઉદ્દેશ્યથી ન કેવળ અનભિજ્ઞ છે, બલ્કે કેટલાક એ ભ્રમમાં ગ્રસ્ત હોય છે કે આ ગ્રંથ માત્ર ઇતિહાસ, દર્શન અને સામાજિક વિજ્ઞાનના અભ્યાસુઓ માટે જ અવતરિત થયો છે.

કુર્આનમાં વર્ણિત વિષય-વસ્તુના ક્રમ-સ્થાપન વિષે એ વાત પણ વાચકોએ જાણી લેવી જોઈએ કે આ ક્રમ પછીના લોકોએ બનાવેલ નથી, બલ્કે સ્વયં અલ્લાહના આદેશાનુસાર પયગંબર (સલ્લ.)એ જ કુર્આનને આ રૂપમાં સંકલિત કર્યું હતું. નિયમ એ હતો કે જ્યારે કોઈ સૂરઃ અવતરિત થતી તો આપ સલ્લ. તે જ સમયે પોતાના કાતિબો (લહિયાઓ)માંથી કોઈને બોલાવતા અને તેને બરાબર લખાવ્યા પછી સૂચના આપી દેતા કે આ સૂરઃ ફલાણી સૂરઃ પછી અને ફલાણી સૂરઃથી પહેલાં મૂકવામાં આવે. એ જ રીતે જો કુર્આનનો કોઈ એવો ભાગ અવતરિત થતો, જેને સ્થાઈ સૂરઃ બનાવવાનું લક્ષ્ય નહોતું, તો પયગંબર (સલ્લ.) સૂચના આપી દેતા હતા કે તેને

ફલાણી સૂરઃમાં ફલાણી જગ્યાએ લખી લેવામાં આવે. પછી તે જ ક્રમથી આપ સલ્લ. પોતે પણ નમાઝમાં અને અન્ય પ્રસંગોએ કુર્આનનું પઠન કરતા અને તે જ ક્રમાનુસાર આપના સાથીઓ (રદી.) પણ તેને યાદ કરતા હતા. તેથી આ એક પ્રમાણિત ઐતિહાસિક તથ્ય છે કે કુર્આન-મજીદનું અવતરણ જે દિવસે પૂર્ણ થયું, તે જ દિવસે તેનું ક્રમ-સ્થાપન પણ થઈ ગયું. જે તેને અવતરિત કરી રહ્યો હતો તે જ તેને સંકલિત પણ કરી રહ્યો હતો. જે વ્યક્તિ પર તે અવતરિત કરવામાં આવ્યું, તેના હસ્તે જ તેને સંકલિત પણ કરી દેવામાં આવ્યું. કોઈ બીજો તેની ક્ષમતા ધરાવતો નહોતો કે તેમાં હસ્તક્ષેપ કરતો.

કુર્આનની સુરક્ષા :–

મુસલમાનો પર નમાઝ તો આરંભથી જ ફર્ઝ (અનિવાર્ય) હતી અને કુર્આનનું પઠન નમાઝનું એક આવશ્યક અંગ સમજવામાં આવ્યું હતું. તેથી કુર્આનના અવતરણના સાથે જ મુસલમાનોમાં કુર્આન કંઠસ્થ કરવાની પરંપરા શરૂ થઈ ગઈ અને જેમ-જેમ કુર્આન અવતરિત થતું ગયું, મુસલમાનો તેને યાદ પણ કરતા ગયા. આ રીતે કુર્આનની સુરક્ષા ખજૂરના તે પાંદડાઓ અને હાડકાં અને ચર્મપત્રના તે ટુકડાઓ ઉપર જ નિર્ભર નહોતી, જેના ઉપર પયગંબર (સલ્લ.) પોતાના કાતિબો (કુર્આન લખનારાઓ) પાસે તેને લખાવ્યા કરતા હતા, બલ્કે તેના અવતરણના સાથે જ પહેલાં થોડાંક, પછી સેંકડો, પછી હજારો, પછી લાખો હૃદય-પટલો પર અંકિત થઈ જતું હતું અને કોઈ શેતાન માટે એ સંભવ રહેતું નહોતું કે તેમાં એક શબ્દની પણ હેર-ફેર કરી શકે.

પયગંબર (સલ્લ.)ના દેહાવસાન પછી જ્યારે અરબસ્તાનમાં ધર્મ-વિમુખતા (ઇરતિદાદ)નું તોફાન ઉઠ્યું અને તેનો સામનો કરવા માટે સહાબા (પયગંબરના સાથીદારો રદી.)ને ભારે ઘમાસાણના યુદ્ધો કરવા પડ્યા, તો આ યુદ્ધોમાં એવા સહાબીઓની એક મોટી સંખ્યા શહીદ થઈ ગઈ, જેમને સંપૂર્ણ કુર્આન કંઠસ્થ હતું. તેનાથી પયગંબર (સલ્લ.)ના સાથી હઝરત ઉમર (રદી.)ના મનમાં વિચાર આવ્યો કે કુર્આનની સુરક્ષાના મામલામાં માત્ર એક જ સાધન પર ભરોસો કરી લેવો ઉચિત નથી, બલ્કે હૃદય-પટલ પર અંકિત હોવાના સાથે-સાથે કાગળના પાનાંઓ પર પણ તેને સુરક્ષિત કરવાનો પ્રબંધ કરી લેવો જોઈએ. આમ, આ કામની જરૂરત તેમણે (ખલીફા) હઝરત અબૂબક્ર (રદી.) સમક્ષ દર્શાવી અને વિચાર-વિમર્શ કર્યા પછી હઝરત ઝૈદ બિન સાબિત અન્સારી (રદિ.)ને, જેઓ પયગંબર (સલ્લ.)ના કાતિબ રહી ચૂક્યા હતા, આ સેવા માટે નિયુક્ત કર્યા. નિયમ એ બનાવવામાં આવ્યો કે એક બાજુ તો લખેલા તે તમામ ભાગો એકત્ર કરી લેવા, જે નબી (સલ્લ.)એ પાછળ છોડેલા છે. બીજી બાજુ સહાબીઓ (રદી.)માંથી જેના-જેના પાસે કુર્આન કે તેનો

કોઈ ભાગ લખેલો મળે, તે તેનાથી લઈ લેવામાં આવે. પ્રમાણભૂત નોંધોથી જ્ઞાત થાય છે કે પયગંબર (સલ્લ.)ના જીવનમાં અનેક સહાબીઓ (રદિ.)એ કુર્આનને કે તેના વિભિન્ન ભાગોને પોતાના પાસે લખી રાખ્યા હતા. આમ, આ સંબંધે હઝરત ઉસ્માન, હઝરત અલી, હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસ્ઊદ, અબ્દુલ્લાહ બિન અમ્ર બિન આસ, સાલિમ મૌલા હુઝૈફા, ઝૈદ બિન સાબિત, મુઆઝ બિન જબલ, ઉબઈ બિન કઅબ અને અબૂ ઝૈદ કૈસ બિન સુક્કન (રદિ.)ના નામોનો ઉલ્લેખ મળે છે. પછી કુર્આનના હાફિઝોથી પણ મદદ લેવામાં આવે અને આ ત્રણેય સાધનોની સર્વસંમત સાક્ષી ઉપર, તદ્દન સાચું હોવાનો સંતોષ થયા પછી કુર્આનનો એક-એક શબ્દ ગ્રંથમાં અંકિત કરી લેવામાં આવે. આ પ્રસ્તાવ પ્રમાણે કુર્આન-મજીદની એક પ્રમાણિત પ્રત તૈયાર કરીને ઉમ્મુલ-મુમિનીન (પયગંબર સલ્લ.ના પુનિત પત્ની) હઝરત હફસા (રદી.)ના પાસે મૂકી દેવામાં આવી અને લોકોને જાહેર અનુમતિ આપી દેવામાં આવી કે જે કોઈ ઇચ્છે તેની નકલ કરે અને જે ઇચ્છે તેનાથી સરખામણી કરીને પોતાની પ્રત ઠીક-ઠાક કરી લે.

કુર્આનના પાઠનું એકત્વ :–

અરબસ્તાનના વિભિન્ન ક્ષેત્રો અને કબીલાઓની બોલીઓમાં પણ સામાન્ય રીતે ભેદ જોવા મળતો હતો, જેમ કે આપણા દેશમાં ગામે-ગામે બોલી અને જિલ્લા-જિલ્લાની બોલીમાં ભેદ છે, જો કે બધાની ભાષા તે જ એક હિન્દી કે ઉર્દૂ કે પંજાબી કે બંગાળી વગેરે છે. કુર્આન જો કે અવતરિત થયું હતું તે ભાષામાં, જે મક્કાના કુરૈશના લોકો બોલતા હતા, પરંતુ આરંભમાં એ બાબતની પરવાનગી આપી દેવામાં આવી હતી કે બીજા ક્ષેત્રો અને કબીલાઓના લોકો પોત-પોતાની શૈલી અને રૂઢિપ્રયોગ અનુસાર તેને પઢતા રહે, કેમ કે આ રીતે અર્થમાં કોઈ ફરક પડતો નહોતો, માત્ર શબ્દ અને વાક્ય તેમના માટે સરળ બની જતા હતા. પરંતુ ધીમે-ધીમે જ્યારે ઈસ્લામ ફેલાયો અને અરબસ્તાનના લોકોએ પોતાના રણમાંથી નીકળીને જગતના એક મોટા ભાગ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી લીધો અને બીજી જાતિઓના લોકો પણ ઈસ્લામમાં દાખલ થવા લાગ્યા અને મોટા પ્રમાણમાં આરબ અને બિનઆરબના મેળ-મેળાપથી અરબી ભાષા પર પણ પ્રભાવ પડવા લાગ્યો તો એ ભય પેદા થયો કે જો હજુ પણ બીજી શૈલીઓ અને રૂઢિપ્રયોગો અનુસાર કુર્આન પઢવાની અનુમતિ ચાલુ રાખવામાં આવશે તો જાત-જાતના ઉપદ્રવો ઊભા થઈ જશે, જેમ કે એક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિને અપરિચિત પદ્ધતિથી અલ્લાહની વાણીનું પઠન કરતા સાંભળશે અને એવું સમજીને તેના સાથે ઝઘડી પડશે કે તે જાણી-જોઈને અલ્લાહની વાણીમાં ફેરફાર કરી રહ્યો છે, અથવા એ કે શબ્દોના આ મતભેદ ધીરે-ધીરે વાસ્તવમાં કુર્આનમાં ફેરફારના દ્વાર ખોલી નાખશે, અથવા એ કે આરબ અને બિનઆરબ વચ્ચેના મેળ-મેળાપથી જે લોકોની ભાષા બગડશે, તેઓ પોતાની બગડેલી ભાષા અનુસાર કુર્આનમાં હેર-ફેર

કરીને તેના વાણી-સૌંદર્યને વિકૃત કરી નાખશે. આ કારણોસર હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)એ સહાબીઓ (રદિ.)ની સલાહ-મસલતથી એવું નક્કી કર્યું કે બધા ઈસ્લામી દેશોમાં માત્ર કુર્આનની તે જ પ્રમાણિત પ્રતને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે જે હઝરત અબૂબક્ર (રદિ.)ના આદેશથી લિપિબદ્ધ કરવામાં આવી હતી અને શેષ તમામ બીજી શૈલી અને રૂઢિપ્રયોગ અનુસાર લખવામાં આવેલ ગ્રંથો કે ભાગોના પ્રકાશનને પ્રતિબંધિત ઠરાવી દેવામાં આવે.

આજે જે કુર્આન આપણા હાથોમાં છે, એ બરાબર તે જ ગ્રંથ અનુસાર છે જે હઝરત અબૂબક્ર સિદ્દીક (રદિ.)એ તૈયાર કરાવ્યો હતો અને જેની નકલ હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)એ સરકારી વ્યવસ્થા-તંત્રમાં તમામ ક્ષેત્રોમાં મોકલાવી હતી. અત્યારે પણ દુનિયાના અનેક સ્થળોએ કુર્આનની તે પ્રમાણિત પ્રતો મોજૂદ છે. જો કોઈને કુર્આનના સુરક્ષિત હોવા અંગે સહેજ પણ શંકા હોય તો તે પોતાના સંતોષ માટે એવું કરી શકે છે કે પશ્ચિમ આફ્રિકામાં કોઈ પુસ્તક-વિક્રેતાથી કુર્આનની એક પ્રત ખરીદે અને ઇન્ડોનેશિયાના જાવામાં કોઈ હાફિઝથી મૌખિક કુર્આન સાંભળીને તેની સરખામણી કરે અને પછી વિશ્વના જે મોટા-મોટા પુસ્તકાલયોમાં હઝરત ઉસ્માન (રદી.)ના સમયથી લઈને આજ સુધી વિભિન્ન સદીઓ દરમ્યાન લખવામાં આવેલ જે ગ્રંથો (કુર્આન) મૂકવામાં આવ્યા છે, તેનાથી તેને સરખાવી લે. જો કોઈ અક્ષર કે કોઈ ટુકડાનો ભેદ તેને જોવા મળે તો તેનું કર્તવ્ય છે કે જગતને આ 'સૌથી મોટા ઐતિહાસિક રહસ્યોદ્ઘાટન'થી અવશ્ય માહિતગાર કરે. કોઈ શંકાશીલ સ્વભાવનો માણસ કુર્આનને અલ્લાહ તરફથી આવેલ ગ્રંથ હોવામાં શંકા કરવા ઇચ્છે, તો કરી શકે છે, પરંતુ એ વાત કે - જે કુર્આન આપણા હાથોમાં છે તે કોઈ પણ જાતના વધારા-ઘટાડા વગરનું બરાબર તે જ કુર્આન છે, જે અલ્લાહના નબી હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)એ દુનિયા સમક્ષ પ્રસ્તુત કર્યું હતું, એ એક એવું ઐતિહાસિક તથ્ય છે જેમાં કોઈ શંકાને અવકાશ જ નથી. માનવ-ઇતિહાસમાં કોઈ અન્ય પુસ્તક એવું જોવા નથી મળતું, જે આટલું પ્રમાણિત હોય. જો કોઈ માણસ તેના સાચા હોવામાં શંકા કરે છે તો પછી, તે તેની પણ શંકા કરી શકે છે કે રોમન ઍમ્પાયર નામનું સામ્રાજ્ય પણ ક્યારેક જગતમાં હતું ! ક્યારેક મોગલો પણ ભારત ઉપર શાસન કરી ચૂક્યા છે ! અને નેપોલિયન નામનો કોઈ માણસ પણ દુનિયામાં જન્મ્યો હતો ! આવા ઐતિહાસિક તથ્યો વિષે શંકાઓ પ્રગટ કરવી જ્ઞાનનું નહીં, અજ્ઞાનતાનું પ્રમાણ છે.

કુર્આનથી લાભાન્વિત થવા માટે કેટલાક જરૂરી સૂચનો

કુર્આન એક એવો ગ્રંથ છે, જેના તરફ દુનિયાના અસંખ્ય માણસો અનેક હેતુઓ માટે આકૃષ્ટ થાય છે. આ બધાની જરૂરતો અને ઉદ્દેશ્યોને સામે રાખીને કોઈ સલાહ-સૂચન કરવું માણસ માટે શક્ય નથી. આવા લોકોના ટોળામાં મને માત્ર તે લોકોથી જ

અભિરુચિ છે, જેઓ તેને સમજવા માગે છે અને એ જાણવાના ઇચ્છુક છે કે આ ગ્રંથ માનવ-જીવનની સમસ્યાઓમાં શું માર્ગદર્શન કરે છે. આવા લોકોને હું અહીં કુર્આનના અધ્યયનની પદ્ધતિ અંગે કેટલાક સલાહ-સૂચન આપીશ અને કેટલીક તે મુશ્કેલીઓને દૂર કરવાનો પ્રયાસ કરીશ, જે સામાન્ય રીતે આ મામલામાં પાઠક સમક્ષ ઉપસ્થિત થાય છે.

પૂર્વગ્રહોથી મુક્ત થઈને કુર્આનને વાંચો :–

કોઈ માણસ ભલે કુર્આન પર ઈમાન (આસ્થા) રાખતો હોય કે ન રાખતો હોય, જો તે આ ગ્રંથને વાસ્તવમાં સમજવા ઇચ્છતો હોય તો સૌ પ્રથમ કામ તેણે એ કરવું જોઈએ કે પોતાના મસ્તિષ્કને અગાઉથી બનાવેલ ધારણાઓ અને દૃષ્ટિકોણોથી તેમજ પક્ષ કે વિપક્ષના સ્વાર્થોથી યથાસંભવ ખાલી કરી લે અને સમજવાના વિશુદ્ધ ઉદ્દેશ્યને લઈને ખુલ્લા મનથી તેનું વાંચન શરૂ કરે. જે લોકો કેટલાક વિશિષ્ટ વિચારોને મનમાં લઈને આ ગ્રંથનું વાંચન કરે છે, તેઓ તેની પંક્તિઓમાં પોતાના જ વિચારો વાંચતા જાય છે, કુર્આનની હવા પણ તેમને સ્પર્શતી નથી. અધ્યયનની આ પદ્ધતિ કોઈ પણ પુસ્તક વાંચવા માટે સાચી નથી, પરંતુ વિશેષ રૂપે કુર્આન તો આ રીતે વાંચન કરવાવાળાઓ માટે પોતાના ગૂઢાર્થોના દ્વાર ખોલતું જ નથી.

કુર્આનનું અધ્યયન વારંવાર કરો :–

વળી જે વ્યક્તિ માત્ર ઉપરછલ્લી જાણકારી મેળવવા ઇચ્છતો હોય, તેના માટે તો કદાચ એક વખતનું વાંચી લેવું પૂરતું થઈ જાય, પરંતુ જે તેના ઊંડાણમાં ઊતરવા માગતો હોય તેના માટે બે-ચાર વખત વાંચવું પણ પૂરતું નથી હોઈ શકતું. તેણે વારંવાર વાંચવું જોઈએ, દરેક વખતે એક ખાસ પદ્ધતિથી વાંચવું જોઈએ અને એક વિદ્યાર્થીની જેમ પેન્સિલ અને નોટબુક સાથે લઈને બેસવું જોઈએ, જેથી જરૂરી બાબતો નોંધતો જાય. આ રીતે જે લોકો વાંચન કરવા તૈયાર હોય તેમણે ઓછામાં ઓછું બે વખત આખા કુર્આનને માત્ર એ ધ્યેયથી વાંચવું જોઈએ કે તેમના સામે સમગ્રપણે આચાર-વિચારની તે સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા આવી જાય, જેને આ ગ્રંથ પ્રસ્તુત કરવા માગે છે. આ આરંભિક અધ્યયનની મુદ્દતમાં તેઓ કુર્આનના સમગ્ર પરિદૃશ્ય ઉપર એક વ્યાપક દૃષ્ટિ નાખવાની કોશિશ કરે અને એ જોતા જાય કે આ ગ્રંથ કઈ મૌલિક ધારણાઓને પ્રસ્તુત કરે છે ? અને પછી આ ધારણાઓ ઉપર કયા પ્રકારની જીવન-વ્યવસ્થાનું નિર્માણ કરવા ચાહે છે ? આ દરમ્યાન જો કોઈ ઠેકાણે કોઈ પ્રશ્ન મનમાં ખટકે તો તે અંગે ત્યાં તે જ સમયે કોઈ નિર્ણય ન કરી બેસે, બલ્કે તેની નોંધ કરી લે અને ધીરજપૂર્વક આગળ અધ્યયન ચાલુ રાખે. વધુ સંભાવના એની જ છે કે આગળ ક્યાંક-ને-ક્યાંક તેમને એનો ઉત્તર મળી જશે. જો ઉત્તર મળી જાય તો પોતાના પ્રશ્નની સાથે તેની નોંધ કરી લે, પણ જો પ્રથમ અધ્યયન વખતે તેમને પોતાના કોઈ પ્રશ્નનો

ઉત્તર ન મળે, તો ધીરજપૂર્વક તે બીજી વખત વાંચે. હું મારા અનુભવ પરથી એ કહું છું કે બીજી વખતના ગહન અધ્યયનમાં એકાદ જ એવો પ્રશ્ન રહી જશે, જેનો ઉત્તર અપેક્ષિત હોય.

કુર્આનથી પૂર્ણ માર્ગદર્શન હેતુસર આવું પણ કરો :–

આ રીતે કુર્આન પર એક વ્યાપક દૃષ્ટિ નાખી લીધા પછી વિસ્તૃત અધ્યયનનો આરંભ કરવો જોઈએ. આ સંદર્ભમાં વાચકે કુર્આનની શિક્ષાઓનું એક-એક પાસું હૃદયમાં બેસાડીને નોંધ કરતા જવું જોઈએ, જેમ કે તે એ વાત સમજવાનો પ્રયાસ કરે કે માનવતાનો આદર્શ કયો છે, જેને કુર્આન પ્રિય સમજે છે અને કેવા પ્રકારના લોકો તેના સમીપ અપ્રિય અને તિરસ્કૃત છે. આ બાબતને સારી રીતે સમજવા માટે જરૂરી છે કે તે પોતાની નોટબુકમાં એક તરફ 'પ્રિય-વ્યક્તિ' અને બીજી તરફ 'અપ્રિય-વ્યક્તિ'ની વિશેતાઓ સામ-સામે નોંધ કરતો જાય; અથવા જેમ કે તે એ જાણવાનો પ્રયાસ કરે કે કુર્આનના નજીક મનુષ્યનું કલ્યાણ અને મુક્તિ કઈ બાબતો પર નિર્ભર છે અને કઈ વસ્તુઓ છે જેને તે મનુષ્ય માટે નુકસાન, વિનાશ અને બરબાદીનું કારણ સમજે છે. આ વિષયને પણ સવિસ્તાર જાણવાની સાચી રીત એ છે કે મનુષ્ય પોતાની નોટબુકમાં 'લાભના કારણો' અને 'નુકસાનના કારણો' જેવા બે શીર્ષકો એક-બીજાના સાપેક્ષમાં લખી લે અને કુર્આનના અધ્યયન વખતે દરરોજ બંને પ્રકારની બાબતોની નોંધ કરતો જાય. આ જ રીતે ધારણાઓ, નૈતિકતા, અધિકાર, કર્તવ્ય, સામાજિકતા, સંસ્કૃતિ, અર્થશાસ્ત્ર, રાજનીતિ, કાનૂન, અનુશાસન-પ્રબંધ, સંધિ, યુદ્ધ અને જીવન અંગેની બીજી સમસ્યાઓમાંથી એક-એક વિશે કુર્આનના આદેશની વ્યક્તિ નોંધ કરતો જાય અને એ સમજવાની કોશિશ કરે કે એમાંથી પ્રત્યેક વિભાગનું સામૂહિક રૂપ કેવું તૈયાર થાય છે, પછી આ બધાને જોડી દેવાથી પૂર્ણ જીવનનું ચિત્ર કેવું બને છે.

પછી જ્યારે મનુષ્ય કોઈ ખાસ જીવન-સમસ્યા અંગે શોધ કરવા માગે કે કુર્આનનો દૃષ્ટિકોણ તેના વિશે શું છે, તો તેના માટે સૌથી સારી રીત એ છે કે પહેલાં તે આ સમસ્યા વિશે પ્રાચીન અને અર્વાચીન સાહિત્યનું ગહન અધ્યયન કરીને સ્પષ્ટ રીતે એ જાણી લે કે આ સમસ્યાની મૌલિક બાબતો કઈ છે, મનુષ્યએ અત્યાર સુધી તેના ઉપર શું વિચાર્યું અને સમજ્યું છે, કઈ બાબતો તેમાં હલ કરવાની છે અને ક્યાં જઈને માનવ-ચિંતનની ગાડી અટકી જાય છે ? તે પછી આ જ ઉકેલ-યોગ્ય સમસ્યાઓને દૃષ્ટિમાં રાખીને મનુષ્યએ કુર્આનનું અધ્યયન કરવું જોઈએ. મારો અનુભવ છે કે આ રીતે જ્યારે માણસ કોઈ સમસ્યાની શોધ-ખોળ માટે કુર્આન વાંચવા બેસે છે, તો તેને એવી-એવી આયતોમાં પોતાના પ્રશ્નોના જવાબ મળી જાય છે, જેને તે આનાથી પહેલાં ઘણી વખત વાંચી ગયો હતો અને ક્યારેય તેના મનમાં પણ આ વાત આવી નહોતી કે અહીં આ વિષય પણ છુપાયેલો છે.

કુર્આનના હાર્દથી પરિચિત થવાની રીત :–

પરંતુ કુર્આન સમજવાના આ ઉપાયો છતાં મનુષ્ય કુર્આનના આત્માથી સંપૂર્ણપણે પરિચિત થઈ શકતો નથી જ્યાં સુધી તે વ્યવહારિક રૂપે તે કામ ન કરે જેના માટે કુર્આન આવ્યું છે. આ માત્ર સિદ્ધાંતો અને વિચારોનું પુસ્તક નથી કે તમે આરામ-ખુરશીમાં બેસીને તેને વાંચો અને તેની બધી વાતો સમજી જાઓ. જગતની પ્રચલિત ધાર્મિક ધારણાઓ અનુસાર આ માત્ર એક ધાર્મિક પુસ્તક પણ નથી કે મદ્રસાઓ (વિદ્યાપીઠો) અને ખાનકાહો (રહસ્યજ્ઞાનના કેન્દ્રો)માં તેના બધા રહસ્યો ઉકેલાઈ જાય. જેમ કે આરંભમાં દર્શાવી દેવામાં આવ્યું છે કે આ એક આહવાન્ અને આંદોલનનો ગ્રંથ છે. તેણે આવતાના સાથે જ એક મૌન પ્રકૃતિના અત્યંત સુશીલ વ્યક્તિને એકાંતમાંથી બહાર કાઢીને અલ્લાહથી વિમુખ થયેલા જગતના સામે લાવીને ઊભો કરી દીધો, અસત્ય વિરુદ્ધ તેનાથી અવાજ બુલંદ કરાવ્યો અને તત્કાલીન વિધર્મીઓ અને અવજ્ઞાકારીઓ તથા અજ્ઞાનતાના ઝંડાધારીઓથી તેને ટકરાવી દીધો. ઘરે-ઘરથી એક-એક પવિત્ર આત્માઓ અને વિશુદ્ધ અંતર-મનવાળાઓને ખેંચી-ખેંચીને લાવ્યો અને સત્યનું આહવાન્ કરવાવાળાના ધ્વજ હેઠળ આ સૌને એકત્ર કર્યા. ખૂણે-ખૂણેથી એક-એક ઉપદ્રવી અને વિદ્રોહીને પડકાર આપીને ઊભો કર્યો અને સત્યના પક્ષકારોથી તેમનો સંઘર્ષ કરાવ્યો. એક જ વ્યક્તિની પોકારથી પોતાનું કામ શરૂ કરીને અલ્લાહની 'ખિલાફત' (શાસન)ની સ્થાપના સુધી પૂરા ૨૩ વર્ષ સુધી આ જ ગ્રંથ તે મહાન આંદોલનની દોરવણી કરતો રહ્યો અને સત્ય-અસત્યના આ દીર્ઘકાલીન અને પ્રાણઘાતક સંઘર્ષ દરમ્યાન એક-એક મંજિલ અને એક-એક તબક્કામાં એણે જ વિનાશના કારણ અને નિર્માણની રીત બતાવી. હવે એ કેવી રીતે સંભવ છે કે તમે મૂળથી જ 'કુફ્ર' (ઇન્કાર) અને ધર્મની અથડામણ તથા ઈસ્લામ અને અજ્ઞાનતા (જાહિલિય્યત)ના સંઘર્ષની રણભૂમિમાં કદમ જ ન મૂકો અને આ સંઘર્ષની કોઈ મંજિલથી પસાર થવાનો તમને સંયોગ જ ન થયો હોય અને પછી માત્ર કુર્આનના શબ્દો વાંચી-વાંચીને તેની તમામ હકીકતો તમારા સામે ખુલીને આવી જાય. તેને તો તમે સંપૂર્ણપણે ત્યારે જ સમજી શકો છો જ્યારે તમે એને લઈને ઊભા થાઓ અને અલ્લાહ તરફ આહવાન્નું કામ શરૂ કરો અને જે-જે રીતે આ ગ્રંથ તમારી દોરવણી કરતો જાય, તે-તે રીતે કદમ ઉઠાવતા જાઓ. ત્યારે તે બધા અનુભવો તમને થશે, જે કુર્આનના અવતરણ વખતે થયા હતા. મક્કા, હબ્શા અને તાઈફની મંજિલો પણ તમે જોશો અને બદ્ર અને ઉહદથી લઈને હુનૈન અને તબૂક સુધીના તબક્કાઓ તમારા સામે આવશે. અબૂ જહલ અને અબૂ લહબ જેવા ઈસ્લામ-વિરોધીઓથી પણ તમને પનારો પડશે. મુનાફિકો (દંભી મુસલમાનો) અને યહૂદીઓ પણ તમને મળશે અને સૌ પ્રથમ ઈસ્લામ અંગીકાર કરનારાઓથી લઈને એવા લોકો જેઓ ઈસ્લામમાં નથી આવ્યા, તે બધા પ્રકારના માનવીય નમૂનાઓ પણ તમે જોઈ લેશો અને તેવા લોકોનો

સામનો પણ કરશો. આ એક અનન્ય પ્રકારનો 'સુલૂક' (વિશિષ્ટ પ્રકારનો શિષ્ટાચાર, પ્રેમ-માર્ગ) છે, જેને હું 'સુલૂકે કુર્આની' કહું છું. આ 'સુલૂક'નું ગૌરવ એ છે કે તેની જે-જે મંજિલથી તમે પસાર થતા જશો, કુર્આનની કેટલીક આયતો અને સૂરઃઓ સ્વયં સામે આવીને તમને બતાવતી જશે કે તેનું આ જ મંજિલમાં અવતરણ થયું હતું અને આવું માર્ગદર્શન લઈને આવી હતી. તે સમયે સંભવ છે કે શબ્દ, વ્યાકરણ અને ભાવાર્થ સંબંધે કેટલીક સૂક્ષ્મ ખૂબીઓ કદાચ આવા શિષ્ટચારી (સાલિક)ની નજરથી છૂપી રહી જાય, પરંતુ એ સંભવ નથી કે કુર્આન પોતાના પ્રાણતત્ત્વને તેના સામે ખુલ્લું કરવામાં કૃપણતા (કંજૂસાઈ) દાખવે.

પછી આ જ મૂળ સિદ્ધાંત પ્રમાણે કુર્આનના આદેશો, તેની નૈતિક શિક્ષાઓ, તેના આર્થિક અને સાંસ્કૃતિક નિર્દેશો અને જીવનના વિભિન્ન પાસાઓ વિષે તેણે બતાવેલા નિયમો અને સિદ્ધાંતો પૂર્ણતઃ તે સમય સુધી મનુષ્યની સમજમાં આવી જ શકતા નથી, જ્યાં સુધી તે વ્યવહારિક રૂપે તેને આચરણમાં ન મૂકે; ન તે વ્યક્તિ આ ગ્રંથને પૂર્ણ રૂપે સમજી શકે છે, જેણે પોતાના વ્યક્તિગત જીવનને તેના અનુસરણથી સ્વતંત્ર રાખ્યું હોય અને ન તે કોમ—સમુદાય તેનાથી પૂર્ણ રૂપે પરિચિત થઈ શકે છે, જેના બધા જ સામૂહિક એકમો-ક્ષેત્રો તેણે દર્શાવલ માર્ગને ત્યજીને ચાલી રહ્યા હોય.

કુર્આનની શિક્ષાઓ સર્વકાલીન છે :—

કુર્આનના એ દાવાને પ્રત્યેક વ્યક્તિ જાણે છે કે તે સમગ્ર માનવ-જાતના માર્ગદર્શન માટે આવ્યું છે. પરંતુ જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ તેને વાંચવા બેસે છે તો તે જુએ છે કે તેનું સંબોધન મહદ્અંશે તેના અવતરણ-કાળના આરબવાસીઓ તરફ છે. જો કે ક્યારેક-ક્યારેક તે માનવ-જાત અને જન-સાધારણને પણ પોકારે છે, પરંતુ મોટા ભાગની વાતો તે એવી કહે છે જે આરબોના સ્વભાવ, આરબોના જ વાતાવરણ, આરબોના જ ઇતિહાસ અને આરબોના રીત-રિવાજો સાથે સંબંધ ધરાવે છે. આ બધી વસ્તુઓને જોઈને તે વિચારવા લાગે છે કે જે વસ્તુ જન્-સાધારણના માર્ગદર્શન માટે અવતરિત કરવામાં આવી હતી, તેમાં સામયિક, સ્થાનિક અને રાષ્ટ્રીય તત્ત્વો આટલા વધુ કેમ છે? વાસ્તવિકતાને ન સમજવાના કારણે કેટલાક લોકો એવી શંકામાં પડી જાય છે કે કદાચ આ વસ્તુ મૂળભૂત રીતે તો પોતાના સમકાલીન આરબોની જ સુધારણા માટે હતી, પરંતુ પાછળથી બળજબરીપૂર્વક ખેંચી-તાણીને તેને તમામ મનુષ્યો માટે અને હંમેશ માટે 'માર્ગદર્શનનો ગ્રંથ' ઠરાવી દેવામાં આવ્યો.

જે વ્યક્તિ આ વાંધો માત્ર વાંધા ખાતર નથી ઉઠાવતો, બલ્કે વાસ્તવમાં તેને સમજવા માગે છે, તેને હું એવી સલાહ આપીશ કે તે પહેલાં સ્વયં કુર્આનને વાંચીને જરા તે સ્થાનો ઉપર નિશાન કરે જ્યાં તેણે કોઈ એવી માન્યતા કે વિચાર કે ધારણા પ્રસ્તુત કરી હોય અથવા કોઈ એવો નૈતિક સિદ્ધાંત કે વ્યવહારિક નિયમનું વર્ણન કર્યું

હોય જે માત્ર અરબસ્તાન માટે જ વિશેષ હોય અને જેને સમય, યુગ કે સ્થળે વાસ્તવમાં સીમિત કરી રાખેલ હોય. માત્ર એ વાત કે તે એક ચોક્કસ સ્થળ અને યુગના લોકોને સંબોધિત કરીને તેમની અનેકેશ્વરવાદી ધારણાઓ અને રિવાજોનું ખંડન કરે છે અને તેમના જ આસપાસની વસ્તુઓને પોતાની તર્ક-સામગ્રીના રૂપમાં લઈને તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની દલીલો સાબિત કરે છે, એ નિર્ણય કરી દેવા માટે પૂરતું નથી કે તેનું આહવાન્ અને તેની અપીલ પણ સામયિક અને સ્થાનિક છે. જોવું એ જોઈએ કે શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ના ખંડનમાં જે કંઈ તે કહે છે, શું તે દુનિયાના દરેક પ્રકારના શિર્ક માટે સાચું ઠરતું નથી, જે રીતે અરબસ્તાનના મુશ્‌રિકો માટે સાચું ઠરતું હતું ? શું આ જ દલીલોને આપણે દરેક યુગ અને દરેક દેશના મુશ્‌રિકોના વિચારોની સુધારણા માટે પ્રયુક્ત કરી શકતા નથી ? અને શું તૌહીદ સાબિત કરવા માટે કુર્આનની તર્ક-પદ્ધતિનો થોડાઘણાં ફેરફાર સાથે દરેક સમયે દરેક સ્થળે ઉપયોગ કરી શકાય તેમ નથી ? જો જવાબ હકારમાં છે તો પછી કોઈ કારણ નથી કે એક વિશ્વવ્યાપી શિક્ષાને માત્ર એ કારણે સામયિક અને સ્થાનિક સમજી લેવામાં આવે કે એક ખાસ યુગમાં એક વિશેષ જાતિને સંબોધિત કરીને તે પ્રસ્તુત કરવામાં આવેલ છે.

જગતની કોઈ ફિલસૂફી અને કોઈ જીવન-વ્યવસ્થા અને કોઈ વિચાર-ધારા એવી નથી, જેની બધી વાતો આદિથી અંત સુધી ભાવાત્મક (Abstract) વર્ણન-શૈલીમાં રજૂ કરવામાં આવી હોય અને કોઈ નિશ્ચિત દશા અથવા રૂપ ઉપર તેને લાગુ પાડીને તેની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી ન હોય. આવી વર્ણન-શૈલી એક તો સંભવ નથી અને જો સંભવ પણ હોય તો જે વસ્તુ આ રીતે પ્રસ્તુત કરવામાં આવશે તે માત્ર કાગળના પૃષ્ઠો પર જ રહી જશે, મનુષ્યોના જીવનમાં તેનો સમન્વય થઈને એક વ્યવહારિક જીવન-વ્યવસ્થામાં ફેરવાઈ જવું કઠિન છે.

વળી કોઈ વૈચારિક, નૈતિક અને સાંસ્કૃતિક આંદોલનને જો આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે ફેલાવવું હોય તો તે માટે પણ અનિવાર્યપણે એ જરૂરી નથી, બલ્કે સાચું તો એ છે કે લાભપ્રદ પણ નથી કે શરૂથી જ તેને તદ્દન આંતરરાષ્ટ્રીય બનાવવાની કોશિશ કરવામાં આવે. વાસ્તવમાં તેનું સાચું વ્યવહારૂ રૂપ માત્ર એક જ છે અને તે એ છે કે જે વિચારો, સિદ્ધાંતો અને નિયમો ઉપર તે આંદોલન માનવ-જીવનની વ્યવસ્થાને સ્થાપિત કરવા માગે છે, તેને પૂરી શક્તિથી સ્વયં તે દેશના સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવે જ્યાંથી તેનું આહવાન્ થઈ રહ્યું હોય, તે લોકોના મનમાં બેસાડવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે જેની ભાષા, સ્વભાવ અને પ્રવૃત્તિઓ તેમજ વલણોથી તે આંદોલનને ચલાવવાવાળા સારી રીતે પરિચિત હોય અને પછી પોતાના જ દેશમાં તે સિદ્ધાંતોને વ્યવહારિક રૂપમાં લાવીને અને તેના ઉપર એક સફળ જીવન-વ્યવસ્થા ચલાવીને જગતના સામે નમૂનો પ્રસ્તુત કરવામાં આવે, ત્યારે જ બીજી જાતિઓ તેના તરફ ધ્યાન આપશે અને તેના બુદ્ધિજીવી લોકો સ્વયં આગળ વધીને તેને સમજવા અને

પોતાના દેશમાં પ્રચલિત કરવાનો પ્રયત્ન કરશે. તેથી કેવળ તે વાત કે કોઈ આચાર-વિચાર સંબંધિત વ્યવસ્થાને શરૂમાં એક જ જાતિ સમક્ષ પ્રસ્તુત કરવામાં આવી હતી અને તર્કનું બધું જોર તેને જ સમજાવવા અને સંતુષ્ટ કરવા માટે લગાવી દેવામાં આવ્યું હતું, એ વાતની દલીલ નથી કે તે આચાર-વિચાર સંબંધિત વ્યવસ્થા માત્ર રાષ્ટ્રીય છે. વાસ્તવમાં જે વિશેષતાઓ એક રાષ્ટ્રીય વ્યવસ્થાને એક આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યવસ્થાથી અને એક સામયિક વ્યવસ્થાને એક સર્વકાલીન વ્યવસ્થાથી જુદી પાડે છે, તે એ છે કે રાષ્ટ્રીય વ્યવસ્થા કાં તો એક રાષ્ટ્ર કે જાતિની શ્રેષ્ઠતા અને તેના અધિકારોની દાવેદાર હોય છે અથવા પોતાના ભીતર કેટલાક એવા સિદ્ધાંતો અને ધારણાઓ ધરાવે છે જે બીજી જાતિઓમાં પ્રચલિત બની શકતા નથી. તેનાથી વિપરીત જે વ્યવસ્થા આંતરરાષ્ટ્રીય હોય છે, તે તમામ મનુષ્યોને સમાન દરજ્જો અને બરાબરના અધિકારો આપવા તૈયાર હોય છે અને તેના સિદ્ધાંતોમાં પણ વિશ્વવ્યાપકતા જોવા મળે છે. તે જ રીતે એક સામયિક વ્યવસ્થા અનિવાર્યપણે પોતાનો પાયો કેટલાક એવા સિદ્ધાંતો ઉપર મૂકે છે, જે કેટલાક સમય પછી અવ્યવહારિક બની જાય છે અને તેનાથી વિપરીત એક સર્વકાલીન વ્યવસ્થાના સિદ્ધાંતો તમામ બદલાતી જતી પરિસ્થિતિઓ ઉપર લાગુ થતા જતા હોય છે. આ વિશેષતાઓને દૃષ્ટિમાં રાખીને કોઈ વ્યક્તિ સ્વયં કુર્આન વાંચે અને તે વસ્તુઓ નિર્ધારિત કરવાનો સહેજ પ્રયત્ન કરે, જેના આધારે વાસ્તવમાં એ અનુમાન કરી શકાતું હોય કે કુર્આન દ્વારા પ્રસ્તુત કરેલ વ્યવસ્થા સામયિક અને રાષ્ટ્રીય છે.

કુર્આન અંગે એ વાત પણ એક સામાન્ય વાચકના કાનમાં પડેલી હોય છે કે આ એક વિસ્તૃત આદેશ-પત્ર અને કાનૂનનું પુસ્તક છે. પરંતુ જ્યારે તે તેને વાંચે છે તો તેમાં સમાજ, સંસ્કૃતિ, અર્થતંત્ર અને રાજનીતિ વગેરેથી સંબંધિત વિસ્તૃત આદેશો અને નિયમો તેને જોવા નથી મળતા, બલ્કે તે જુએ છે કે નમાઝ અને ઝકાત જેવી અનિવાર્ય ઈબાદત અંગે પણ, જેના ઉપર કુર્આન વારંવાર આટલો ભાર મૂકે છે, તેણે કોઈ એવો નિયમ નથી બનાવ્યો જેમાં તમામ આવશ્યક આદેશોનું સવિસ્તાર વર્ણન હોય. આ બાબત પણ મનુષ્યના મનમાં મૂંઝવણ પેદા કરે છે કે છેવટે આ કયા અર્થમાં આદેશ-પત્ર (હિદાયતનામુ) છે.

આ મામલામાં બધી મૂંઝવણો માત્ર એટલા માટે પેદા થાય છે કે મનુષ્યની દૃષ્ટિથી વાસ્તવિકતાનું એક પાસું તદ્દન ઓઝલ રહી જાય છે; અર્થાત્ એ કે અલ્લાહે માત્ર ગ્રંથ જ અવતરિત નથી કર્યો, બલ્કે એક પયગંબર પણ મોકલ્યો હતો. જો મૂળ યોજના એ હોય કે માત્ર નિર્માણનો એક નકશો લોકોને આપી દેવામાં આવે અને લોકો તે મુજબ સ્વયં એક ઈમારત બનાવી લે, તો આ સ્થિતિમાં નિઃસંદેહ નિર્માણના એક-એક ભાગનું સવિસ્તાર વિવરણ આપણને મળવું જોઈએ. પરંતુ જ્યારે નિર્માણ-

સંબંધે આદેશના સાથે એક એન્જિનીયર પણ સત્તાવાર રીતે નિયુક્ત કરી દેવામાં આવે અને તે આદેશો પ્રમાણે તે એક ઈમારત બનાવીને ઊભી કરી દે, તો પછી એન્જિનીયર અને તેણે બનાવેલ ઈમારતને છોડીને નકશામાં જ તમામ નાની-મોટી વસ્તુઓ શોધવી અને પછી તે ન મળતા નકશાની અપૂર્ણતાની ફરિયાદ કરવી ખોટું છે. કુર્આન ઝીણી-ઝીણી વિગતો દર્શાવતું પુસ્તક નથી, બલ્કે તે સિદ્ધાંતો અને સર્વસાધારણ નિયમો દર્શાવતો ગ્રંથ છે. તેનું અસલ કામ એ છે કે તે ઈસ્લામી વ્યવસ્થાના વૈચારિક અને નૈતિક આધારોને સંપૂર્ણ વ્યાખ્યા સાથે ન માત્ર રજૂ કરે, બલ્કે બૌદ્ધિક તર્ક અને ભાવનાત્મક અપીલ, બંને રીતે ખૂબ દૃઢ કરે. હવે રહ્યું ઈસ્લામી જીવનનું વ્યવહારૂ રૂપ, તો આ બાબતમાં તે મનુષ્યની દોરવણી એ રીતે નથી કરતો કે જીવનના એક-એક પાસા અંગે વિસ્તૃત નિયમો અને કાયદાઓ બનાવે, બલ્કે તે જીવનના દરેક વિભાગની મુખ્ય સીમાઓ બતાવી દે છે અને સ્પષ્ટ રૂપે કેટલાક સ્થાનો ઉપર સીમાચિહ્નો મૂકી દે છે, જે એ વાત નિશ્ચિત કરી દે છે કે અલ્લાહની ઈચ્છા પ્રમાણે આ વિભાગોની સ્થાપના અને નિર્માણ કઈ રેખાઓ ઉપર થવું જોઈએ. આ આદેશો પ્રમાણે વ્યવહારૂ રૂપે ઈસ્લામી જીવનની રૂપ-રેખા તૈયાર કરવી પયગંબર (સલ્લ.)નું કામ હતું. તેમને નિયુક્ત જ એટલા માટે કરવામાં આવ્યા હતા કે દુનિયાને તે વ્યક્તિગત ચરિત્ર અને આચરણ તથા તે સમાજ અને તે રાજ્યનો આદર્શ દર્શાવી દે, જે કુર્આને આપેલા સિદ્ધાંતોની વ્યવહારૂ વ્યાખ્યા હોય.

કુર્આનના આદેશોની વિભિન્ન વ્યાખ્યાઓ :–

એક અન્ય પ્રશ્ન જે સામાન્ય રીતે લોકોના મનમાં ખટકે છે, તે એ છે કે એક તરફ તો કુર્આન તે લોકોની અત્યંત નિંદા કરે છે, જેઓ અલ્લાહના ગ્રંથના આવી ગયા પછી જૂથવાદ (ફિરકાબંદી) અને મતભેદોમાં પડી જાય છે અને પોતાના ધર્મ (દીન)ના ટુકડા-ટુકડા કરી નાખે છે અને બીજી તરફ કુર્આનના આદેશોના અર્થઘટન અને વ્યાખ્યામાં માત્ર પછીના લોકોમાં જ નહીં, ઈમામો અને સહાબીઓના પછીના લોકો (તાબેઈન) અને સ્વયં સહાબીઓ (રદિ.) સુદ્ધાં વચ્ચે એટલા મતભેદો જોવા મળે છે કે કદાચ આદેશ-સંબંધિત કોઈ એક પણ આયત એવી નહીં મળે જેની, વ્યાખ્યા સર્વમાન્ય હોય. તો શું આ તમામ લોકો નિંદાને પાત્ર છે જે કુર્આનમાં ઉલ્લેખિત છે ? જો નહીં, તો પછી તે કયો જૂથવાદ (ફિરકાબંદી) અને મતભેદ છે, જેનાથી કુર્આન રોકે છે ?

આ એક અત્યંત વ્યાપક સમસ્યા છે, જેની વિસ્તૃત ચર્ચાનું આ સ્થાન નથી. અહીં કુર્આનના એક સામાન્ય અભ્યાસુની મૂંઝવણ દૂર કરવા માટે માત્ર એટલો ઈશારો પૂરતો છે કે કુર્આન તે તંદુરસ્ત મતભેદનો વિરોધી નથી, જે ધર્મ (દીન)માં એકમત અને ઈસ્લામી સમાજ-વ્યવસ્થામાં સંગઠિત રહીને માત્ર આદેશો અને નિયમોનું વિસ્તૃત

રૂપ નિર્ધારિત કરવાના ઉદ્દેશ્યથી નિષ્ઠાપૂર્ણ શોધના આધારે કરવામાં આવે, બલ્કે કુર્આન નિંદા તે મતભેદની કરે છે, જે સ્વાર્થપૂર્ણ હોય અને વક્ર-દૃષ્ટિથી શરૂ થાય અને સ્થિતિને જૂથવાદ અને પરસ્પરના ઝઘડાઓ સુધી પહોંચાડી દે. આ બંને પ્રકારના મતભેદો ન પોતાની વાસ્તવિકતામાં સમાન છે અને ન પોતાના પરિણામોમાં એક-બીજાથી સરખી છે કે બંનેને એક જ લાકડીથી હાંકવામાં આવે. પહેલા પ્રકારનો મતભેદ તો પ્રગતિ અને ઉન્નતિની જાન અને જીવનનો આત્મા છે. તે પ્રત્યેક એવા સમાજમાં જોવા મળશે, જે બુદ્ધિ અને વિવેક ધરાવનારા લોકો પર આધારિત હોય. તેનું અસ્તિત્વ જીવનની નિશાની છે અને તેનાથી ખાલી કેવળ એ જ સમાજ હોઈ શકે છે, જે બુદ્ધિજીવીઓથી નહીં, બલ્કે લાકડાના ઢીમચાંથી બનેલ હોય. રહ્યો બીજા પ્રકારનો મતભેદ, તો સમગ્ર વિશ્વ જાણે છે કે એણે જે સમૂહમાં પણ માથું ઊંચકયું, તેને ટુકડે-ટુકડા કરીને મૂકી દીધો, તેનું પ્રગટ થવું સ્વાસ્થ્યની નહીં, રોગની નિશાની છે અને તેના પરિણામો ક્યારેય કોઈ ઉમ્મત (સમુદાય)ના પક્ષમાં પણ લાભપ્રદ નથી હોઈ શકતા. આ બંને પ્રકારના મતભેદોનો તફાવત સ્પષ્ટ રીતે આમ સમજો :

એક સ્થિતિ તો એ છે, જેમાં અલ્લાહ અને રસૂલ (સલ્લ.)ના આજ્ઞાપાલન ઉપર સમુદાયના બધા લોકો સંમત હોય, અને આદેશોનો સ્રોત પણ કુર્આન તથા 'સુન્નત' (ઈશદૂત હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ની પ્રણાલી)ને માનવામાં આવે, પછી બે આલિમો (ઇસ્લામી વિદ્વાનો) કોઈ આંશિક સમસ્યાના ઉકેલમાં, અથવાં બે કાઝીઓ (ઇસ્લામી ન્યાયાધીશો) કોઈ મુકદ્દમાના ફેંસલામાં એક-બીજાથી મતભેદ કરે, પરંતુ એમાંથી કોઈ પણ ન તો તે સમસ્યાને અને તેમાં પોત-પોતાના અભિપ્રાયને ધર્મ (દીન)નો આધાર બનાવે અને ન તેનાથી મતભેદ કરનારને વિધર્મી કહી દે, બલ્કે બંને પોતાની દલીલો આપીને પોતાની હદ સુધી ઉકેલનો હક અદા કરી દે અને એ વાત જનમત ઉપર કે જો અદાલતી મામલો હોય તો દેશના ઉચ્ચતમ ન્યાયાલય ઉપર કે સાર્વજનિક મામલો હોય તો સમાજ-વ્યવસ્થા ઉપર છોડી દે કે તે બંને અભિપ્રાયોમાંથી જેનો ઇચ્છે તેનો સ્વીકાર કરે અથવા બંનેને ઉચિત ઠેરવે.

બીજી સ્થિતિ એ છે કે મતભેદ મૂળથી જ ધર્મ (દીન)ના પાયાના સિદ્ધાંતોમાં જ હોય અથવા એ કે કોઈ આલિમ કે સૂફી કે મુફતી કે પ્રવક્તા કે નેતા કોઈ એવી સમસ્યા વિશે, જેને અલ્લાહ અને રસૂલ (સલ્લ.)એ ધર્મ (દીન)નો પાયાનો પ્રશ્ન દર્શાવ્યો નહોતો, એક મત અપનાવે અને અમસ્તું જ ખેંચી-તાણીને તેને ધર્મનો પાયાનો પ્રશ્ન બનાવી નાખે અને પછી તેનાથી જે કોઈ મતભેદ કરે તેને ધર્મ અને સમુદાય (મિલ્લત)માંથી નીકળી ગયેલો કહી દે અને પોતાના સમર્થકોનું એક જૂથ બનાવીને કહે કે મૂળ 'ઉમ્મતે મુસ્લિમા' (મુસ્લિમ સમુદાય) આ જ છે અને શેષ બધા જહન્નમી (નર્કમાં જનારા) છે અને હાંક-પોકાર કરીને કહે કે મુસ્લિમ છે તો આ જૂથમાં આવી જા, નહિં તો તું મુસ્લિમ નથી.

કુર્આને જ્યાં પણ મતભેદ અને જૂથવાદનો વિરોધ કર્યો છે, તેનાથી તેનો અભિપ્રાય આ બીજા પ્રકારનો મતભેદ જ છે. રહ્યો પહેલા પ્રકારનો મતભેદ, તો એના અનેક ઉદાહરણો સ્વયં પયગંબર (સલ્લ.) સમક્ષ પ્રસ્તુત થઈ ચૂક્યા હતા અને આપ (સલ્લ.)એ કેવળ એટલું જ નહીં કે તેને માન્ય રાખ્યા, બલ્કે તેને બિરદાવ્યા પણ ખરા, એટલા માટે કે આ મતભેદો તો એવું દર્શાવે છે કે સમાજમાં વિચાર અને ચિંતન, સંશોધન અને તપાસ તથા વિવેક-બુદ્ધિ અને સૂઝ-બૂઝની ક્ષમતાઓ મોજૂદ છે અને તેના બુદ્ધિશાળી લોકોને પોતાના ધર્મ (દીન)થી અને તેના આદેશોથી રુચિ છે તેમજ તેમની પ્રતિભાઓ જીવનની સમસ્યાઓનો ઉકેલ ધર્મ (દીન)ના બહાર નહીં, બલ્કે તેના ભીતર જ શોધે છે અને સમાજ સમગ્રપણે સ્વર્ણિમ્ નિયમો પર અમલ કરી રહ્યો છે કે સિદ્ધાંતોમાં એકમત રહીને પોતાની એકતા પણ ટકાવી રાખે અને પછી પોતાના વિદ્વાનો તથા ચિંતકોને સાચી સીમાઓમાં રહીને શોધ અને સંશોધન તેમજ અનુસંધાનની સ્વતંત્રતા આપીને વિકાસની તકો પણ જાળવી રાખે.

''આ તો મારો મત છે અને જાણવાવાળો તો અલ્લાહ જ છે, તેના જ ઉપર મારો ભરોસો છે અને તેના જ તરફ હું રજૂ થાઉં છું.''

આ પ્રસ્તાવનામાં તે તમામ સમસ્યાઓ અને બાબતોને સમેટવાનો મારો ઉદ્દેશ્ય નથી, જે કુર્આનના અધ્યયન કરતાં એક વાચકના મસ્તિષ્કમાં ઊભી થાય છે. એટલા માટે કે આવા પ્રશ્નોનો અધિકાંશ હિસ્સો એવો છે જે કોઈને કોઈ આયત કે સૂરઃ સામે આવતા મનને ખટકે છે, અને તેનો જવાબ 'તફહીમુલ્-કુર્આન'માં જે તે અવસરે આપી દેવામાં આવ્યો છે. તેથી આવા પ્રશ્નોને છોડીને મેં અહીં માત્ર તે જ વ્યાપક સમસ્યાઓ ઉપર ચર્ચા કરી છે, જે સમગ્ર રીતે આખા કુર્આનથી સંબંધ ધરાવે છે. સુજ્ઞ વાચકોથી મારું નિવેદન છે કે માત્ર આ પ્રસ્તાવના જોઈને જ તેના 'અપૂર્ણ' હોવાનો નિર્ણય ન કરી લે, બલ્કે સમગ્ર પુસ્તક (તફહીમુલ્-કુર્આન) જોયા પછી જો તેમના મનમાં કેટલાક પ્રશ્નો 'જવાબ આપવા-યોગ્ય' બાકી રહી જાય અથવા તે અપર્યાપ્ત લાગે તો તેની જાણ કરે.

૧. અલ-ફાતિહા

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ 'અલ-ફાતિહા' તેના વિષયને અનુરૂપ છે. 'ફાતિહા' એ વસ્તુને કહે છે, જેનાથી કોઈ વિષય કે પુસ્તક કે કોઈ વસ્તુની શરૂઆત થાય. બીજા શબ્દોમાં એમ સમજો કે આ નામ 'પ્રસ્તાવના'નું સમાનાર્થી છે.

ઉતરાણકાળ :

આ હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની નબુવ્વત (ઈશદૂતત્વ)ના તદ્દન આરંભકાળની સૂરઃ છે, બલ્કે વિશ્વસનીય કથનોથી જણાય છે કે સૌપ્રથમ સંપૂર્ણ સૂરઃ, જે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) પર અવતરિત થઈ તે આ જ છે. આ પહેલાં માત્ર વિવિધ આયતો ઊતરી હતી, જે સૂરઃ-૯૬ (અલક), સૂરઃ-૭૩ (મુઝ્ઝમ્મિલ) અને સૂરઃ-૭૪ (મુદસ્સિર) વગેરેમાં સામેલ છે.

વિષય :

વાસ્તવમાં આ સૂરઃ એક દુઆ (પ્રાર્થના) છે, જે અલ્લાહે તે દરેક મનુષ્યને શીખવી છે, જે આ ગ્રંથના અભ્યાસની શરૂઆત કરી રહ્યો હોય. ગ્રંથના આરંભમાં આને રાખવાનો હેતુ એ છે કે જો તમે વાસ્તવમાં આ ગ્રંથથી લાભાન્વિત થવા માગતા હોવ, તો પહેલાં સૃષ્ટિના સ્વામીથી આ દુઆ કરો.

મનુષ્ય સ્વાભાવિક રીતે તે જ વસ્તુની દુઆ કરતો હોય છે, જેની અભિલાષા અને ઇચ્છા તેના મનમાં હોય છે અને એ જ સ્થિતિમાં કરે છે જ્યારે કે તેને એ અહેસાસ હોય કે તેની અપેક્ષિત વસ્તુ તે હસ્તીના અધિકારમાં છે, જેનાથી તે દુઆ કરી રહ્યો છે. તેથી કુર્આનના આરંભમાં આ દુઆ શીખવાડીને જાણે મનુષ્યને એ પ્રેરિત કરવામાં આવ્યો છે કે તે આ ગ્રંથનો સત્યના અભિલાષીની જેમ અભ્યાસ કરે અને એ જાણી લે કે જ્ઞાન (ઇલ્મ)નો સ્રોત સૃષ્ટિનો સ્વામી છે, તેથી તેનાથી જ માર્ગદર્શનનું નિવેદન કરીને અભ્યાસની શરૂઆત કરે. આ વસ્તુને સમજી લીધા પછી એ વાત સ્વયં સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે કુર્આન અને સૂરઃ ફાતિહા વચ્ચે વાસ્તવિક સંબંધ પુસ્તક અને તેની પ્રસ્તાવના જેવો નહીં, બલ્કે દુઆ અને દુઆના જવાબ જેવો છે. સૂરઃ ફાતિહા એક દુઆ છે બંદા તરફથી અને કુર્આન તેનો જવાબ છે અલ્લાહ તરફથી. બંદો દુઆ કરે છે કે હે પાલનહાર ! મારું માર્ગદર્શન કર. જવાબમાં પાલનહાર અલ્લાહ સંપૂર્ણ કુર્આન તેના સામે મૂકી દે છે કે આ છે તે સન્માર્ગ અને માર્ગદર્શન, જેની દુઆ તેં મારાથી કરી છે.

سُوْرَةُ الْفَاتِحَةِ مَكِّيَّةٌ

اٰيَاتُهَا ۷ رُكُوْعَاتُهَا ۱

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ۙ﴿۱﴾ الرَّحْمٰنِ
الرَّحِیْمِ ۙ﴿۲﴾ مٰلِكِ یَوْمِ الدِّیْنِ ؕ﴿۳﴾
اِیَّاكَ نَعْبُدُ وَ اِیَّاكَ نَسْتَعِیْنُ ؕ﴿۴﴾
اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ ۙ﴿۵﴾ صِرَاطَ
الَّذِیْنَ اَنْعَمْتَ عَلَیْهِمْ ۙ۬ۦ غَیْرِ
الْمَغْضُوْبِ عَلَیْهِمْ وَ لَا الضَّآلِّیْنَ ﴿۷﴾ ع

સૂરઃ અલ-ફાતિહા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ)

રુકૂઅ ૧ | આયતો ૭

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) પ્રશંસા[૧] અલ્લાહ માટે જ છે, જે સમગ્ર સૃષ્ટિનો રબ[૨] છે, (૨) અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે, (૩) બદલા (ન્યાય)ના દિવસનો માલિક છે.

(૪) અમે તારી જ ઇબાદત[૩] કરીએ છીએ અને તારાથી જ મદદ માગીએ છીએ.

(૫) અમને સીધો માર્ગ બતાવ, (૬) એ લોકોનો માર્ગ જેમના પર તેં કૃપા કરી, (૭) જેઓ પ્રકોપનો ભોગ ન બન્યા, જેઓ પથભ્રષ્ટ નથી.[૪] (રુકૂઅ - ૧)

---

૧. આ સૂરઃ ફાતિહા અલ્લાહ તઆલાએ બંદાઓને શીખવાડેલ છે, જેથી તેઓ પોતાના તરફથી આને એક નિવેદનના રૂપમાં પોતાના રબની સામે પ્રસ્તુત કરે.

૨. અહીં 'રબ' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે. અરબી ભાષામાં 'રબ' ત્રણ અર્થોમાં બોલવામાં આવે છે – (૧) માલિક અને સ્વામી, (૨) પાલન-પોષણ કરવાવાળો, દેખરેખ રાખનાર અને નિરીક્ષક, અને (૩) શાસક, હાકેમ, પ્રશાસક અને વ્યવસ્થાપક. અલ્લાહ આ તમામ અર્થમાં સૃષ્ટિનો રબ છે.

૩. અહીં 'ઇબાદત' શબ્દ આવ્યો છે. 'ઇબાદત' શબ્દ પણ અરબી ભાષામાં ત્રણ અર્થોમાં પ્રયુક્ત થાય છે – (૧) પૂજા અને ઉપાસના, (૨) આજ્ઞાપાલન (ઉપાસના) અને આદેશ માનવો, (૩) બંદગી અને ગુલામી.

૪. બંદાની આ જ દુઆનો જવાબ આ સંપૂર્ણ કુર્આન છે. બંદો પોતાના રબ પાસે માર્ગદર્શનની દુઆ કરે છે, અને રબ તેના જવાબમાં આ કુર્આન તેને પ્રદાન કરે છે.

૨. અલ-બકરહ

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ 'બકરહ' એટલા માટે છે કે તેમાં એક જગ્યાએ 'બકરહ'નો ઉલ્લેખ થયો છે. 'બકરહ'નો અર્થ થાય છે - ગાય. કુર્આન-મજીદની દરેક સૂરઃમાં એટલા વ્યાપક વિષયોનો ઉલ્લેખ થયો છે કે તેમના માટે વિષયાનુસાર વ્યાપક શીર્ષકો આપી શકાતા નથી. એટલા માટે પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)એ અલ્લાહના માર્ગદર્શન મુજબ કુર્આનની મોટાભાગની સૂરઃઓ માટે વિષયાનુસાર શીર્ષક આપવાને બદલે નામો નક્કી કર્યા છે, જે માત્ર ઓળખના હેતુ માટે છે. આ સૂરઃને 'બકરહ' કહેવાનો અર્થ એ નથી કે તેમાં ગાયની સમસ્યા વિષે ચર્ચા કરવામાં આવી છે, બલ્કે તેનો અર્થ માત્ર એ છે કે તે સૂરઃ જેમાં ગાયનો ઉલ્લેખ થયેલ છે.

ઉતરાણકાળ :

આ સૂરઃનો મોટો ભાગ હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) અને આપના સાથીઓના મદીના હિજરત કરી ગયા પછી મદીનાના આરંભકાળમાં ઊતર્યો છે. અલબત્ત, થોડો હિસ્સો એવો છે જેનું ઉતરાણ પછીથી થયું, પરંતુ વિષયની અનુરૂપતાના કારણે તે ભાગને પણ આ સૂરઃમાં સામેલ કરી દેવામાં આવ્યો છે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

આ સૂરઃને સમજવા માટે સૌ પ્રથમ તેના ઉતરાણકાળની ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ સમજી લેવી જરૂરી છે.

(૧) હિજરત અગાઉ મક્કામાં જ્યાં સુધી ઈસ્લામનું આમંત્રણ આપવામાં આવતું રહ્યું, સંબોધન મહદ્અંશે અરબસ્તાનના મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)થી હતું, જેમના માટે ઈસ્લામનો સંદેશ નવો અને અપરિચિત હતો. હવે હિજરત પછી મદીનાના આસપાસના વિસ્તારોમાં રહેતા યહૂદીઓને ઈસ્લામનું આમંત્રણ

આપવાનું શરૂ થયું. તે લોકો તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ), રિસાલત (ઈશદૂતત્વ), આખિરત (પરલોક), વહ્ય અને ફરિશ્તાઓના અસ્તિત્વમાં માનતા હતા અને સૈદ્ધાંતિક રૂપે તેમનો દીન (ધર્મ) તે જ ઇસ્લામ હતો, જેનું શિક્ષણ હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) આપી રહ્યા હતા. પરંતુ સદીઓથી થઈ રહેલા નિરંતર અધઃપતને તેમને પોતાના સાચા ધર્મ (મૂસા-ધર્મ)થી ખૂબ જ દૂર કરી દીધા હતા. જ્યારે અલ્લાહના અંતિમ પયગંબર (સલ્લ.) મદીના પહોંચ્યા, તો અલ્લાહે આપને માર્ગદર્શન આપ્યું કે તેમને મૂળભૂત ધર્મ તરફ બોલાવવામાં આવે. આ સંદર્ભમાં આ સૂરઃની આરંભની ૧૪૧ આયતો આ જ આહવાન્ ઉપર આધારિત છે.

(૨) મક્કામાં ઇસ્લામના પ્રચારનું કાર્ય ધર્મના સિદ્ધાંતોનું શિક્ષણ અને ઈસ્લામનો સ્વીકાર કરનારાઓના ચરિત્ર-ઘડતર સુધી મર્યાદિત હતું. પરંતુ મદીનામાં આ ઇસ્લામી આહવાન્ એક નવા તબક્કામાં પ્રવેશી ચૂક્યું હતું. આરબ દેશોના વિભિન્ન વિભાગોમાં જે આરબોએ ઇસ્લામનો સ્વીકાર કર્યો હતો તેઓ હિજરત પછી દરેક દિશામાંથી સમેટાઈને મદીનામાં એકત્ર થઈ ગયા હતા. મદીનાના સ્થાનિક અન્સારના સહયોગથી અહીં એક નાનકડા ઇસ્લામી રાજ્યનો પાયો પણ નંખાઈ ગયો તો આ પાંગરતા મુસ્લિમ સમાજને અલ્લાહે નબી (સલ્લ.) દ્વારા સામાજિક, સાંસ્કૃતિક, આર્થિક, રાજકીય અને કાનૂની પ્રશ્નો વિષે સૈદ્ધાંતિક માર્ગદર્શન આપવાનો આરંભ કર્યો. ઇસ્લામના વર્તુળમાં રહીને જીવનની નવતર વ્યવસ્થાનું નિર્માણ કરવાની રૂપરેખા પણ સમજાવવામાં આવી. આ સૂરઃ આયત ૧૪૨ થી અંત સુધી આ જ દિશા-માર્ગદર્શન ઉપર આધારિત છે.

(૩) હિજરત પહેલા લોકોને ઇસ્લામ તરફ તેમના પોતાના ઘરમાં (અર્થાત્ મક્કામાં) જ આમંત્રણ આપવામાં આવતુ રહ્યું અને વિભિન્ન કબીલાઓમાંથી જેઓ ઇસ્લામનો સ્વીકાર કરતા હતા, તેઓ પોત-પોતાની જગ્યાએ રહીને ધર્મનો પ્રસાર કરતા અને પ્રત્યુત્તરમાં મુસીબતો અને અત્યાચારો સહન કરતા હતા. પરંતુ હિજરત પછી જ્યારે આ વિખેરાયેલા મુસલમાનો મદીનામાં એકત્ર થઈને એક સમૂહ બની ગયા અને તેમણે એક નાનકડું સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપિત કરી દીધું તો પરિસ્થિતિ એ થઈ ગઈ કે એક તરફ નાનકડી વસ્તી હતી અને બીજી તરફ શેષ તમામ આરબ જગત તેને વિનષ્ટ કરવા તલપાપડ બની ગયું

હતું. હવે આ અલ્પસંખ્યક સમૂહની સફળતા જ નહીં, બલ્કે તેના સ્થાયિત્વ અને અસ્તિત્વનો આધાર એ વાત ઉપર હતો કે તેઓ પૂરેપૂરા ઉત્સાહ અને ઉમંગ સાથે પોતાના દૃષ્ટિકોણનો પ્રચાર કરીને વધુમાં વધુ લોકોને પોતાના વિચારોનો સ્વીકાર કરનારા બનાવવાના પ્રયત્નો કરે. બીજું તે વિરોધીઓનું અસત્ય પર હોવું એવી રીતે દલીલોથી અને સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવે કે કોઈ પણ સમજદાર વ્યક્તિને તેમાં શંકા ન રહે. ત્રીજું એ કે જે આપત્તિમાં તેઓ ચોતરફથી ઘેરાઈ ગયા છે, તેમાં હતાશ ન થાય, બલ્કે પૂરેપૂરા ધૈર્ય અને અડગતા સાથે આ સંજોગોનો સામનો કરે. ચોથી વાત એ કે તેઓ બહાદૂરીપૂર્વક દરેક તેવા સશસ્ત્ર અવરોધોનો સશસ્ત્ર મુકાબલો કરવા તૈયાર થઈ જાય, જે તેમના આહવાન્‌ને નિષ્ફળ બનાવવા કોઈ પણ સમૂહ કે શક્તિ તરફથી કરવામાં આવે. પાંચમી વાત એ કે તેમનામાં એટલું સાહસ પેદા થઈ જાય કે જો આરબો આ નવીન જીવન વ્યવસ્થાને, જે ઈસ્લામ સ્થાપિત કરવા માંગે છે, સમજાવવા છતાં અપનાવવા તેયાર ન થાય, તો તેમની અજ્ઞાનતાની દૂષિત જીવન વ્યવસ્થાને શક્તિ વડે દૂર કરી દેવામાં પણ સંકોચ ન કરે. અલ્લાહે આ સૂરઃમાં આ પાંચ બાબતો વિષે પ્રારંભિક માર્ગદર્શન આપ્યું છે.

(૪) ઈસ્લામી આહવાન્‌ના આ તબક્કામાં એક નવો સમૂહ પણ પ્રગટ થવાનો શરૂ થઈ ગયો હતો અને આ મુનાફિકો (દંભીઓ, કપટાચારીઓ)નો સમૂહ હતો. જો કે નિફાક (દંભ)ની શરૂઆતના લક્ષણો મક્કાના અંતિમ દિવસોમાં જ જાહેર થવા લાગ્યા હતા. પરંતુ ત્યાં માત્ર તે પ્રકારના જ દંભીઓ જોવા મળતા હતા, જેઓ ઈસ્લામની સત્યતાને તો માનતા હતા અને ઈમાનનો સ્વીકાર પણ કરતા હતા, પરંતુ તેના માટે કોઈ પણ પ્રકારનો ભોગ આપવા તૈયાર ન હતા. મદીના પહોંચીને આ પ્રકારના મુનાફિકો સિવાય અમુક બીજા પ્રકારના મુનાફિકો પણ ઈસ્લામી સમૂહમાં દેખાવા લાગ્યા, એટલે તેમના વિષે પણ માર્ગદર્શન આવવું જરૂરી હતું.

સૂરઃ બકરહની આયતોના ઉતરાણ કાળમાં આ વિવિધ પ્રકારના દંભીઓ મુસ્લિમ સમાજમાં પહેલી વખત દેખાયા હતા, તેથી તેમને પારખી શકાય તે હેતુથી અલ્લાહત્‌આલાએ આ દંભી મુસલમાનો તરફ ટૂંકાણમાં નિર્દેશ કર્યો છે. પાછળથી

જેમ-જેમ આ દંભીઓના ગુણો અને હરકતો જાહેર થવા લાગી તેમ-તેમ પછીની સૂરઃ ઓમાં દરેક પ્રકારના દંભીઓ વિષે તેમની સ્થિતિ અનુસાર જુદા-જુદા આદેશો અને વિગતવાર માર્ગદર્શન આપવામાં આવ્યું.

(٢) سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ مَدَنِيَّةٌ (٨٧)

اٰيَاتُهَا ٢٨٦ — رُكُوْعَاتُهَا ٤٠

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الٓمّٓ ۚ ﴿١﴾ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ ۛۚ فِيْهِ ۛۚ
هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ ۙ ﴿٢﴾ الَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ
بِالْغَيْبِ وَيُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا
رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ۙ ﴿٣﴾ وَالَّذِيْنَ
يُؤْمِنُوْنَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ
مِنْ قَبْلِكَ ۚ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ ۗ ﴿٤﴾

الجزء (١) — معانقة — المنزل ١

સૂરઃ અલ-બકરહ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ)

રુકૂઅ ૪૦ | આયતો ૨૮૬

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-મિમ,[૧] (૨) આ અલ્લાહનો ગ્રંથ છે, એમાં કોઈ શંકા નથી, માર્ગદર્શન છે એ પરહેઝગાર (ઈશભય રાખનારા) લોકો માટે (૩) જેઓ અદૃશ્ય[૨] પર ઈમાન લાવે છે, નમાઝ કાયમ કરે છે,[૩] જે રોજી અમે તેમને આપી છે, તેમાંથી ખર્ચ કરે છે, (૪) જે ગ્રંથ તમારા પર અવતરિત કરવામાં આવ્યો છે (અર્થાત્ કુર્આન) અને જે ગ્રંથો તમારા અગાઉ અવતરિત કરવામાં આવ્યા હતા તે સૌના પર ઈમાન લાવે છે, અને આખિરત પર વિશ્વાસ રાખે છે.

---

૧. આ 'હુરુફે મુકત્તઆત' (વિભક્ત કે અલગ-અલગ અક્ષરો) કુર્આન-મજીદની કેટલીક સૂરઃઓની શરૂઆતમાં આવે છે. વિવરણકર્તાઓએ આના જુદા-જુદા અર્થ લીધા છે, પરંતુ તેના કોઈ અર્થ પર સંમત થઈ શક્યા નથી, અને તેના અર્થનું જાણવું એટલા માટે આવશ્યક નથી કે આને જો વ્યક્તિ ન જાણે તો કુર્આનથી માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત કરવામાં કોઈ કમી રહી જતી નથી.

૨. 'ગૈબ' (અદૃશ્ય)થી અભિપ્રેત એ તથ્યો અને વાસ્તવિકતાઓ છે, જે માનવીય જ્ઞાનેન્દ્રિયોથી છુપાયેલ છે અને ક્યારેય પ્રત્યક્ષરૂપે સામાન્ય લોકોના અનુભવ અને નિરીક્ષણમાં આવતી નથી; જેમ કે અલ્લાહની હસ્તી અને તેના ગુણ, ફરિશ્તાઓ, વહી (દિવ્ય પ્રકાશના, Revelation), સ્વર્ગ, નર્ક વગેરે.

૩. નમાઝ કાયમ કરવાનો અર્થ માત્ર એ નથી કે વ્યક્તિ પાબંદીથી નમાઝ અદા કરે, બલ્કે આનો અર્થ એ છે કે સામૂહિકરૂપે નમાઝની વ્યવસ્થા નિયમિત રીતે હોય. જો કોઈ વસ્તીમાં એક-એક વ્યક્તિ વ્યક્તિગત રૂપે નમાઝનો પાબંદ હોય, પરંતુ સામૂહિકરૂપે (જમાઅતની સાથે) આ ફર્ઝ (અનિવાર્ય કર્તવ્ય)ને પૂરું કરવાની વ્યવસ્થા ન હોય, તો એ કહી શકાય નહીં કે ત્યાં નમાઝ કાયમ કરવામાં આવી રહી છે.

اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِّنْ رَّبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ۝٥
اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ
تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝٦ خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَعَلٰى
سَمْعِهِمْ ؕ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ز وَّلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيْمٌ ۝٧ ع وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَ
بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ ۝٨ يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَ
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۚ وَمَا يَخْدَعُوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ۝٩ ؕ
فِىْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ ۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ
اَلِيْمٌ ۢ ۙ بِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ ۝١٠ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ لَا
تُفْسِدُوْا فِى الْاَرْضِ ۙ قَالُوْٓا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُوْنَ ۝١١
اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُوْنَ وَلٰكِنْ لَّا يَشْعُرُوْنَ ۝١٢ وَاِذَا
قِيْلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا كَمَآ اٰمَنَ النَّاسُ قَالُوْٓا اَنُؤْمِنُ
كَمَآ اٰمَنَ السُّفَهَآءُ ؕ اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَآءُ وَلٰكِنْ
لَّا يَعْلَمُوْنَ ۝١٣ وَاِذَا لَقُوا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قَالُوْٓا اٰمَنَّا ۚۖ وَ
اِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيٰطِيْنِهِمْ ۙ قَالُوْٓا اِنَّا مَعَكُمْ ۙ اِنَّمَا نَحْنُ
مُسْتَهْزِءُوْنَ ۝١٤ اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِىْ طُغْيَانِهِمْ
يَعْمَهُوْنَ ۝١٥ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الضَّلٰلَةَ بِالْهُدٰى ۠
فَمَا رَبِحَتْ تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ۝١٦
مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَارًا ۚ فَلَمَّآ اَضَآءَتْ

ع ٢/٧ - وقف لازم

منزل ١

(૫) આવા લોકો પોતાના રબ (માલિક અને પાલનહાર) તરફથી સીધા માર્ગ પર છે અને તેઓ જ સફળતા પ્રાપ્ત કરવાવાળા છે. (૬) જે લોકોએ (આ વાતોને માનવાનો) ઈન્કાર કરી દીધો, તેમના માટે એક સરખું છે કે તમે તેમને ચેતવો કે ન ચેતવો, કોઈ પણ સંજોગોમાં તેઓ માનવાના નથી. (૭) અલ્લાહે તેમના હૃદયો અને કાનો પર મહોર મારી દીધી છે[૪] અને તેમની આંખો પર પડદો પડી ગયો છે. તેઓ સખત સજાને પાત્ર છે. (રુકૂઅ-૧)

(૮) કેટલાક લોકો એવા પણ છે જેઓ કહે છે કે અમે અલ્લાહ પર અને આખિરત (પારલોક)ના દિવસ પર ઈમાન લાવ્યા છીએ, જો કે હકીકતમાં તેઓ મોમિન (Believers) નથી. (૯) તેઓ અલ્લાહ અને ઈમાન લાવનારાઓ સાથે છેતરપિંડી કરી રહ્યા છે. પરંતુ ખરેખર તો તેઓ સ્વયં પોતાની જાતને જ છેતરી રહ્યા છે અને તેમને તેનું ભાન નથી. (૧૦) તેમના હૃદયમાં એક રોગ છે જેને અલ્લાહે ઓર વધારી દીધો,[૫] અને જે જૂઠ તેઓ બોલે છે તેના પરિણામે તેમના માટે પીડાકારી સજા છે. (૧૧) જ્યારે પણ તેમને કહેવામાં આવ્યું કે ધરતી પર બગાડ ન ફેલાવો, તો તેમણે એમ જ કહ્યું : અમે તો સુધારણા કરનારા છીએ. (૧૨) સાવધાન ! હકીકતમાં આ જ લોકો બગાડ ફેલાવનારા છે, પણ તેમને ભાન નથી, (૧૩) અને જ્યારે તેમને કહેવામાં આવ્યું કે જે રીતે બીજા લોકો ઈમાન લાવ્યા છે એ રીતે તમે પણ ઈમાન લાવો, તો તેમણે એ જ જવાબ આપ્યો, "શું અમે મૂર્ખ લોકોની જેમ ઈમાન લાવીએ ?" સાવધાન ! સાચું તો એ છે કે તેઓ પોતે જ મૂર્ખ છે, પરંતુ તેઓ જાણતા નથી. (૧૪) જ્યારે તેઓ ઈમાન-વાળાઓને મળે છે તો કહે છે કે અમે ઈમાન લાવ્યા છીએ, અને જ્યારે એકાંતમાં પોતાના શૈતાનોને મળે છે, તો કહે છે કે ખરેખર તો અમે તમારા સાથે છીએ અને આ લોકો સાથે કેવળ મજાક કરી રહ્યા છીએ. (૧૫) અલ્લાહ તેમના સાથે મજાક કરી રહ્યો છે, તે એમને ઢીલ આપી રહ્યો છે અને તેઓ પોતાના વિદ્રોહમાં આંધળાઓની જેમ ભટકતા જઈ રહ્યા છે. (૧૬) આ એ લોકો છે જેમણે માર્ગદર્શનના બદલામાં પથભ્રષ્ટતા ખરીદી લીધી છે, પરંતુ આ સોદો તેમના માટે નફાકારક નથી અને તેઓ કદાપિ સીધા માર્ગ ઉપર નથી. (૧૭) આ લોકોનું ઉદાહરણ એવું છે, જેમ કે એક વ્યકિતએ આગ સળગાવી, અને જ્યારે તેણે સમગ્ર

---

૪. આનો અર્થ એ નથી કે અલ્લાહે મહોર લગાવી દીધી હતી, એટલા માટે તેમણે માનવાથી ઈન્કાર કર્યો, બલ્કે મતલબ એ છે કે જ્યારે તેમણે એ મૂળભૂત વાતોને ઠુકરાવી દીધી, જેનો ઉલ્લેખ ઉપર કરવામાં આવ્યો છે, અને પોતાના માટે કુર્આને પ્રસ્તુત કરેલ માર્ગ વિરુદ્ધ બીજો માર્ગ પસંદ કરી લીધો, તો અલ્લાહે તેમના હૃદયો અને કાનો પર મહોર લગાવી દીધી.

૫. રોગથી અભિપ્રેત મુનાફિકત (દંભ) છે, અને અલ્લાહ તરફથી આ રોગમાં વધારો કરવાનો અર્થ એ છે કે મુનાફિક (દંભ)ને અલ્લાહ તરત જ સજા નથી આપતો, બલ્કે તેને ઢીલ આપતો જાય છે અને મુનાફિક વધારે-ને-વધારે મુનાફિક બનતો જાય છે.

૬. અર્થ એ છે કે જ્યારે એક અલ્લાહના બંદાઓએ પ્રકાશ ફેલાવ્યો અને સત્યને અસત્યથી અલગ કરીને તદ્દન સ્પષ્ટ કરી દીધું, તો જે લોકોની પાસે જોવાવાળી આંખો હતી, તેમના પર તો તમામ સચ્ચાઈઓ ખુલી ગઈ, પરંતુ આ મુનાફિકો, જેઓ પોતાની તુચ્છ ઈચ્છાઓ અને વાસનાઓની પાછળ અંધ થઈ ગયા હતા, તેમને આ પ્રકાશમાં કંઈ દેખાયું નહીં.

مَا حَوْلَهٗ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُوْرِهِمْ وَ تَرَكَهُمْ فِیْ ظُلُمٰتٍ
لَّا یُبْصِرُوْنَ ﴿۱۷﴾ صُمٌّۢ بُكْمٌ عُمْیٌ فَهُمْ لَا یَرْجِعُوْنَ ﴿۱۸﴾ۙ
اَوْ كَصَیِّبٍ مِّنَ السَّمَآءِ فِیْهِ ظُلُمٰتٌ وَّ رَعْدٌ وَّ بَرْقٌ ۚ
یَجْعَلُوْنَ اَصَابِعَهُمْ فِیْۤ اٰذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ
الْمَوْتِ ؕ وَ اللّٰهُ مُحِیْطٌۢ بِالْكٰفِرِیْنَ ﴿۱۹﴾ یَكَادُ الْبَرْقُ
یَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْ ؕ كُلَّمَاۤ اَضَآءَ لَهُمْ مَّشَوْا فِیْهِ ۙۗ وَ اِذَاۤ
اَظْلَمَ عَلَیْهِمْ قَامُوْا ؕ وَ لَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ
وَ اَبْصَارِهِمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۲۰﴾ؒ یٰۤاَیُّهَا (ع ۲ / ۱۲)
النَّاسُ اعْبُدُوْا رَبَّكُمُ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ وَ الَّذِیْنَ مِنْ
قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۲۱﴾ۙ الَّذِیْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ
فِرَاشًا وَّ السَّمَآءَ بِنَآءً ۪ وَّ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ
بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۚ فَلَا تَجْعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَّ
اَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۲﴾ وَ اِنْ كُنْتُمْ فِیْ رَیْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى
عَبْدِنَا فَاْتُوْا بِسُوْرَةٍ مِّنْ مِّثْلِهٖ ۪ وَ ادْعُوْا شُهَدَآءَكُمْ
مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ﴿۲۳﴾ فَاِنْ لَّمْ تَفْعَلُوْا
وَ لَنْ تَفْعَلُوْا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِیْ وَقُوْدُهَا النَّاسُ وَ
الْحِجَارَةُ ۚۖ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِیْنَ ﴿۲۴﴾ وَ بَشِّرِ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَ
عَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهٰرُ ؕ كُلَّمَا رُزِقُوْا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِّزْقًا ۙ قَالُوْا

વાતાવરણને પ્રકાશિત કરી દીધું, તો અલ્લાહે તેમની આંખોની દૃષ્ટિ છીનવી લીધી અને તેમને એ હાલતમાં છોડી દીધા કે અંધકારમાં તેમને કશું દેખાતું નથી.(૬) (૧૮) આ લોકો બહેરા છે, મૂંગા છે, આંધળા છે, તેઓ હવે પાછા નહીં ફરે, (૧૯) અથવા પછી તેમનું દૃષ્ટાંત એમ સમજો કે આકાશમાંથી ધોધમાર વર્ષા થઈ રહી છે અને તેના સાથે ઘનઘોર વાદળો અને ગર્જના અને વીજળી પણ છે, આ લોકો વીજળીના કડાકા સાંભળીને પોતાના પ્રાણના ભયથી કાનોમાં આંગળીઓ ખોસી લે છે અને અલ્લાહે આ સત્યના ઇન્કાર કરનારાઓને દરેક બાજુથી ઘેરામાં લઈ લીધા છે. (૨૦) વીજળીની ચમકથી એમની હાલત એવી થઈ રહી છે કે જાણે હમણા જ વીજળી એમની દૃષ્ટિ આંચકી લેશે. જ્યારે થોડો પણ પ્રકાશ એમને દેખાય છે તો તેમાં થોડે દૂર ચાલી લે છે અને જ્યારે એમના પર અંધારું છવાઈ જાય છે તો ઊભા થઈ જાય છે.(૭) અલ્લાહ ઇચ્છતો તો તેમની સાંભળવાની અને જોવાની શક્તિ જ છીનવી લેતો, નિઃશંક તે દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય ધરાવે છે.(રુકૂઅ-૨)

(૨૧) લોકો ! બંદગી અપનાવો પોતાના એ રબની જે તમારો અને તમારા અગાઉ જે લોકો થઈ ગયા છે, તે સૌનો સર્જનહાર છે. તમારા બચાવની આશા(૮) આ જ રીતે થઈ શકે છે. (૨૨) એ જ તો છે જેણે તમારા માટે ધરતીનું પાથરણું પાથર્યું, આકાશની છત બનાવી, ઉપરથી પાણી વરસાવ્યું અને તેના દ્વારા દરેક પ્રકારના ખાદ્ય પદાર્થો ઉત્પન્ન કરીને તમારા માટે જીવિકા પૂરી પાડી. પછી જ્યારે તમે આ જાણો છો તો બીજાઓને અલ્લાહના સમકક્ષ ન ઠેરવો.(૯)

(૨૩) અને જો તમને એ બાબતમાં શંકા છે કે આ ગ્રંથ જે અમે અમારા બંદા પર અવતરિત કર્યો છે, તે અમારો છે કે નહીં, તો આના જેવી એક જ સૂરઃ બનાવી લાવો, પોતાના મતના સૌ લોકોને બોલાવી લો, એક અલ્લાહ સિવાય બાકી જેની ચાહો મદદ મેળવી લો, જો તમે સાચા છો તો આ કામ કરીને બતાવો. (૨૪) પરંતુ જો તમે આવું ન કર્યું, અને નિઃશંક ક્યારેય નથી કરી શકતા, તો ડરો એ આગથી, જેનું ઈંધણ બનશે મનુષ્ય અને પથ્થર,(૧૦) જે તૈયાર કરવામાં આવી છે સત્યનો ઇન્કાર કરનારાઓ માટે.

(૨૫) અને હે પયગંબર (સલ્લ.) ! જે લોકો આ ગ્રંથ પર ઈમાન લઈ આવે અને (તેના અનુસાર) પોતાનું આચરણ ઠીકઠાક કરી લે, તેમને ખુશખબર આપી દો કે તેમના માટે એવા બગીચાઓ છે, જેમના નીચે નહેરો વહેતી હશે. આ બગીચાઓના ફળો દેખાવમાં દુનિયાના ફળોને મળતા હશે. જ્યારે કોઈ ફળ એમને ખાવા માટે આપવામાં આવશે તો

---

૭. પ્રથમ ઉદાહરણ એ મુનાફિકોનું હતું, જે હૃદયથી તો તદ્દન ઇન્કાર કરી રહ્યા હતા અને કોઈ સ્વાર્થ અને ઉદ્દેશ્યથી મુસલમાન બની ગયા હતા, અને આ બીજું ઉદાહરણ તેમનું છે, જેઓ સંદેહ, દ્વિધા અને ઈમાનની નબળાઈના ભોગ બનેલા હતા. અમુક સચ્ચાઈનો સ્વીકાર પણ કરતા હતા, પરંતુ એવી સચ્ચાઈને તેઓ નહોતા માનતા કે તેના માટે તકલીફો અને મુસીબતોને પણ સહન કરી લે.

૮. અર્થાત્ દુનિયામાં ખોટું જોવા અને ખોટું કરવાથી તેમજ આખિરતમાં અલ્લાહની યાતનાથી બચવાની આશા.

૯. બીજાઓને અલ્લાહના સમકક્ષ ઠરાવવાથી અભિપ્રેત એ છે કે બંદગી અને ઇબાદતની જુદી-જુદી પદ્ધતિઓમાંથી કોઈ પ્રકારનું વર્તન અલ્લાહ સિવાય બીજાઓની સાથે કરવામાં આવે.

૧૦. અર્થાત્ ત્યાં માત્ર તમે જ જહન્નમનું ઈંધણ નહીં બનો, બલ્કે તમારા એ ઉપાસ્યો પણ ત્યાં તમારા સાથે જ હાજર હશે, જેમને તમે પોતાના ઉપાસ્ય અને પૂજ્ય બનાવી રાખ્યા હતા અને જેમને તમે દંડવત્ કરતા હતા.

هٰذَا الَّذِیْ رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَاُتُوْا بِهٖ مُتَشَابِهًا ؕ وَلَهُمْ
فِیْهَاۤ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۙ وَّهُمْ فِیْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٢٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ
لَا یَسْتَحْیٖۤ اَنْ یَّضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوْضَةً فَمَا فَوْقَهَا ؕ
فَاَمَّا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا فَیَعْلَمُوْنَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ ۚ وَاَمَّا
وقف لازم الَّذِیْنَ كَفَرُوْا فَیَقُوْلُوْنَ مَاذَاۤ اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا ۘ
یُضِلُّ بِهٖ كَثِیْرًا ۙ وَّیَهْدِیْ بِهٖ كَثِیْرًا ؕ وَمَا یُضِلُّ بِهٖۤ اِلَّا
الْفٰسِقِیْنَ ﴿٢٦﴾ ۙ الَّذِیْنَ یَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ
مِیْثَاقِهٖ ۪ وَیَقْطَعُوْنَ مَاۤ اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖۤ اَنْ یُّوْصَلَ وَ
یُفْسِدُوْنَ فِی الْاَرْضِ ؕ اُولٰٓىٕكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٢٧﴾ كَیْفَ
تَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْیَاكُمْ ۚ ثُمَّ یُمِیْتُكُمْ ثُمَّ
یُحْیِیْكُمْ ثُمَّ اِلَیْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٢٨﴾ هُوَ الَّذِیْ خَلَقَ لَكُمْ مَّا
فِی الْاَرْضِ جَمِیْعًا ۗ ثُمَّ اسْتَوٰۤى اِلَى السَّمَآءِ فَسَوّٰىهُنَّ
ع ٣ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ ؕ وَهُوَ بِكُلِّ شَیْءٍ عَلِیْمٌ ﴿٢٩﴾ وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ
لِلْمَلٰٓىٕكَةِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً ؕ قَالُوْۤا اَتَجْعَلُ
فِیْهَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا وَیَسْفِكُ الدِّمَآءَ ۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ؕ قَالَ اِنِّیْۤ اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٣٠﴾
وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓىٕكَةِ ۙ
فَقَالَ اَنْۢبِـُٔوْنِیْ بِاَسْمَآءِ هٰۤؤُلَآءِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ﴿٣١﴾
منزل ١ قَالُوْا سُبْحٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَاۤ اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ؕ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِیْمُ

તેઓ કહેશે કે આવા જ ફળો આનાથી પહેલા દુનિયામાં અમને આપવામાં આવતા હતા. તેમના માટે ત્યાં પાક (પુનિત) પત્નીઓ હશે, અને તેઓ ત્યાં હંમેશા રહેશે.

(૨૬) હા, અલ્લાહ એનાથી કદાપિ શરમાતો નથી કે મચ્છર કે તેનાથી પણ કોઈ તુચ્છ વસ્તુના દૃષ્ટાંતો આપે.[૧૧] જે લોકો સત્ય વાતને સ્વીકારનારા છે, તેઓ આ જ દૃષ્ટાંતોને જોઈને જાણી લે છે કે આ સત્ય છે, જે એમના રબ તરફથી જ આવ્યું છે, અને જે લોકો માનવાવાળા નથી તેઓ આને સાંભળીને કહેવા લાગે છે કે આવા દૃષ્ટાંતોથી અલ્લાહનો શું સંબંધ ? આવી રીતે અલ્લાહ એક જ વાતથી ઘણાને પથભ્રષ્ટતામાં નાખી દે છે અને ઘણાને સીધો માર્ગ દેખાડી દે છે, અને તેનાથી તે એ જ લોકોને પથભ્રષ્ટતામાં નાખે છે, જેઓ 'ફાસિક' (અવજ્ઞાકારી) છે,[૧૨] (૨૭) અલ્લાહ સાથે પાકો કરાર કર્યા પછી તોડી નાખે છે,[૧૩] અલ્લાહે જેને જોડવાનો હુકમ આપ્યો છે તેને તોડી નાખે છે,[૧૪] અને ધરતી પર બગાડ ઉત્પન્ન કરે છે. હકીકતમાં આ જ લોકો નુકસાન ઉઠાવનારા છે.

(૨૮) તમે અલ્લાહ સાથે કુફ્ર (ઇન્કાર)નું વલણ કઈ રીતે અપનાવો છો, જ્યારે કે તમે નિર્જીવ હતા, તેણે તમને જીવન પ્રદાન કર્યું. પછી એ જ તમારા પ્રાણ લઈ લેશે. પછી એ જ ફરીવાર જીવન પ્રદાન કરશે. પછી તેના જ તરફ તમારે પાછા ફરીને જવાનું છે. (૨૯) એ જ તો છે, જેણે તમારા માટે ધરતીની બધી વસ્તુઓ પેદા કરી. પછી ઉપરની તરફ ધ્યાન આપ્યું અને સાત આકાશો[૧૫] વ્યવસ્થિત રીતે બનાવ્યા, અને તે દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવનાર છે. (રુકૂઅ-૩)

(૩૦) પછી જરા એ સમયની કલ્પના કરો, જ્યારે તમારા રબે ફરિશ્તાઓને કહ્યું હતું કે "હું ધરતી પર એક ખલીફા[૧૬] બનાવવાનો છું." તેમણે અરજ કરી, "શું આપ ધરતી પર કોઈ એવાને નિયુક્ત કરવાના છો, જે તેની વ્યવસ્થાને બગાડી નાખશે અને રક્તપાત કરશે ? આપની પ્રશંસા અને સ્તુતિની સાથે-સાથે તસ્બીહ (ગુણગાન) અને આપની પવિત્રતાનો જાપ તો અમે કરી જ રહ્યા છીએ." ફરમાવ્યું, "હું જાણું છું જે કંઈ, તમે નથી જાણતા." (૩૧) ત્યારપછી અલ્લાહે આદમને બધી વસ્તુઓના નામ શીખવાડ્યા. પછી તેમને ફરિશ્તાઓ સમક્ષ રજૂ કર્યા અને ફરમાવ્યું, "જો તમારો વિચાર સાચો છે (કે કોઈ ખલીફાની નિમણૂકથી વ્યવસ્થા બગડી જશે) તો જરા આ વસ્તુઓના નામ બતાવો." (૩૨) તેમણે નિવેદન કર્યું, "ખામીરહિત તો આપની જ હસ્તી છે. અમે તો માત્ર એટલું જ જ્ઞાન ધરાવીએ છીએ, જેટલું આપે અમને પ્રદાન કરી દીધું છે. હકીકતમાં બધું જ જાણવા

---

૧૧. અહીં એક વાંધાનો ઉલ્લેખ કર્યા વગર તેનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે. કુર્આનમાં ઘણે ઠેકાણે હેતુની સ્પષ્ટતા કરવા માટે કરોળિયો, માખી, મચ્છર વગેરેના જે દૃષ્ટાંતો આપવામાં આવ્યા છે. તેના પર વિરોધીઓનો વાંધો એ હતો કે આ કેવી ઈશવાણી છે, જેમાં આવી તુચ્છ વસ્તુઓના દૃષ્ટાંતો આપવામાં આવ્યા છે.

૧૨. 'ફાસિક' નો અર્થ છે અવજ્ઞાકારી, આજ્ઞાપાલનની સીમાનું ઉલ્લંઘન કરનાર.

૧૩. બાદશાહ પોતાના સેવકો અને પ્રજાના નામે જે આદેશો કે માર્ગદર્શન જારી કરે છે, તેને અરબી ભાષામાં 'અહદ' (પ્રતિજ્ઞા)થી અભિવ્યક્ત કરવામાં આવે છે. અલ્લાહના 'અહદ'થી અભિપ્રેત તેનો એ સ્થાયી આદેશ છે, જેના અનુસાર સમગ્ર માનવ-જાત કેવળ તેની જ બંદગી, આજ્ઞાપાલન અને પૂજા-અર્ચના કરવા પર નિયુક્ત છે. 'મજબૂત બાંધી લીધા પછી'થી સંકેત એ તરફ છે કે આદમના સર્જન વખતે સમગ્ર માનવ-જાતથી આ આદેશના પાલનનો કરાર લેવામાં આવ્યો હતો, જેમ કે સૂરઃ આ'રાફ, આયત-૭૨માં વર્ણવ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૪. અર્થાત્ જે સંબંધોની સ્થાપના અને મજબૂતી પર માનવીની સામૂહિક અને વ્યક્તિગત સફળતાનો આધાર છે અને જેને બરાબર રાખવાનો અલ્લાહે આદેશ આપ્યો છે, તેના પર આ લોકો કુહાડી ચલાવે છે.

الْحَكِيْمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يٰۤاٰدَمُ اَنْۢبِئْهُمْ بِاَسْمَآئِهِمْ ۚ فَلَمَّاۤ اَنْۢبَاَهُمْ
بِاَسْمَآئِهِمْ ۙ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ اِنِّيْۤ اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ ۙ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُوْنَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ ﴿٣٣﴾ وَاِذْ
قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْۤا اِلَّاۤ اِبْلِيْسَ ؕ اَبٰى
وَاسْتَكْبَرَ ۫ وَكَانَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يٰۤاٰدَمُ اسْكُنْ
اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا ۪ وَلَا
تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُوْنَا مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٣٥﴾ فَاَزَلَّهُمَا
الشَّيْطٰنُ عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيْهِ ۪ وَقُلْنَا اهْبِطُوْا
بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۚ وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَّمَتَاعٌ
اِلٰى حِيْنٍ ﴿٣٦﴾ فَتَلَقّٰۤى اٰدَمُ مِنْ رَّبِّهٖ كَلِمٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ؕ
اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿٣٧﴾ قُلْنَا اهْبِطُوْا مِنْهَا جَمِيْعًا ۚ
فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِّنِّيْ هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا
بِاٰيٰتِنَاۤ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٣٩﴾ ع ۱۰
يٰبَنِيْۤ اِسْرَآءِيْلَ اذْكُرُوْا نِعْمَتِيَ الَّتِيْۤ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
وَاَوْفُوْا بِعَهْدِيْۤ اُوْفِ بِعَهْدِكُمْ ۚ وَاِيَّايَ فَارْهَبُوْنِ ﴿٤٠﴾ وَ
اٰمِنُوْا بِمَاۤ اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُوْنُوْۤا اَوَّلَ
كَافِرٍۭ بِهٖ ۪ وَلَا تَشْتَرُوْا بِاٰيٰتِيْ ثَمَنًا قَلِيْلًا ۫ وَّاِيَّايَ
فَاتَّقُوْنِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا

અને સમજવાવાળી હસ્તી તો આપના સિવાય કોઈ નથી." (૩૩) પછી અલ્લાહે આદમને કહ્યું, "તમે આમને એ વસ્તુઓના નામ બતાવો." જ્યારે તેણે એમને એ બધાના નામ બતાવી દીધા, તો અલ્લાહે ફરમાવ્યું, "મેં તમને કહ્યું ન હતું કે હું આકાશો અને ધરતીની એ સમગ્ર હકીકતો જાણું છું જે તમારાથી છુપાયેલી છે. જે કંઈ તમે જાહેર કરો છો તેની પણ મને ખબર છે અને જે કંઈ તમે છુપાવો છો તેને પણ હું જાણું છું."

(૩૪) પછી જ્યારે અમે ફરિશ્તાઓને આદેશ આપ્યો કે આદમ સામે ઝુકી જાઓ, તો સૌ ઝુકી ગયા, પરંતુ ઇબ્લીસે ઇન્કાર કર્યો. તે પોતાની મોટાઈના ઘમંડમાં પડી ગયો અને અવજ્ઞાકારીઓમાં સામેલ થઈ ગયો.

(૩૫) પછી અમે આદમને કહ્યું, "તમે અને તમારી પત્ની બંને જન્નતમાં રહો અને અહીં મુક્તપણે જે ચાહો તે ખાઓ, પરંતુ આ વૃક્ષની નજીક ન જશો, નહીં તો અત્યાચારીઓમાં ગણાશો. (૩૬) છેવટે શૈતાને તે બંનેને એ વૃક્ષનું પ્રલોભન આપીને અમારા આજ્ઞાપાલનમાંથી ચલિત કરી દીધા અને તેમને એ સ્થિતિમાંથી કઢાવીને રહ્યો, જેમાં તેઓ હતા. અમે આદેશ આપ્યો કે, "હવે તમે બધા અહીંથી ઊતરી જાઓ, તમે એક-બીજાના શત્રુ છો અને તમારે એક નિશ્ચિત મુદ્દત સુધી ધરતી ઉપર મુકામ અને ત્યાં જ નિર્વાહ કરવાનો છે." (૩૭) તે વખતે આદમે પોતાના રબ પાસેથી કેટલાક શબ્દો શીખીને તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) કરી, જે તેના રબે સ્વીકારી લીધી, કારણ કે તે મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.

(૩૮) અમે કહ્યું, "તમે સૌ અહીંથી ઊતરી જાઓ, પછી જો મારા તરફથી કોઈ માર્ગદર્શન તમારા પાસે આવે, તો જે લોકો મારા એ માર્ગદર્શનનું અનુસરણ કરશે, તેમના માટે કોઈ ભય અને દુઃખનો અવસર નહીં હોય, (૩૯) અને જેઓ તેને સ્વીકારવાનો ઇન્કાર કરશે અને અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવશે, તેઓ આગમાં જનારા લોકો છે, જ્યાં તેઓ હંમેશાં રહેશે. (રુકૂઅ-૪)

(૪૦) હે ઇસરાઈલની સંતાન ![૧૭] જરા વિચાર કરો મારી એ કૃપાનો જે મેં તમને પ્રદાન કરી હતી. મારા સાથે તમારો જે કરાર હતો તેને તમે પૂરો કરો, તો મારો જે કરાર તમારા સાથે હતો તેને હું પૂરો કરું, અને મારાથી જ તમે ડરો, (૪૧) અને મેં જે ગ્રંથ મોકલ્યો છે તેના પર ઈમાન લાવો. આ એ ગ્રંથના સમર્થનમાં છે જે તમારા પાસે અગાઉથી મોજૂદ હતો, તેથી સૌપ્રથમ તમે જ તેનો ઇન્કાર કરનારા ન બની જાઓ. નજીવી કિંમતમાં મારી આયતોને વેચી ન નાખો[૧૮] અને મારા પ્રકોપથી બચો. (૪૨) અસત્યનો રંગ ચઢાવીને સત્યને શંકાસ્પદ ન બનાવો અને જાણી-બૂઝીનેસત્યને છુપાવવાનો પ્રયત્ન ન કરો.

---

૧૫. સાત આકાશોની હકીકત શું છે, તેનું નિર્ધારણ મુશ્કેલ છે. માનવી દરેક યુગમાં આકાશ કે બીજા શબ્દોમાં ઉચ્ચ લોક વિશે પોતાના અનુભવો કે કલ્પનાઓ અનુસાર જુદી-જુદી ધારણાઓ બનાવતો રહ્યો છે, જે નિરંતર બદલાતી રહે છે. બસ, ટૂંકમાં એટલું સમજી લેવું જોઈએ કે કાં તો આનાથી અભિપ્રેત એ છે કે ધરતીથી અતિરિક્ત જે સૃષ્ટિ છે, તેને અલ્લાહે સાત મજબૂત ક્ષેત્રોમાં વિભક્ત કરી રાખ્યા છે, અથવા એ કે ધરતી આ સૃષ્ટિના જે ભાગમાં સ્થિત છે, તે સાત ક્ષેત્રો પર આધારિત છે.

૧૬. ખલીફા : એ જે કોઈની મિલ્કતમાં તેણે આપેલ અધિકારોને તેના નાયબ કે પ્રતિનિધિના રૂપમાં પ્રયુક્ત કરે.

૧૭. મદીના-તૈયિબા અને તેના આસપાસના વિસ્તારમાં યહૂદીઓ મોટી સંખ્યામાં વસતા હતા, તેથી અહીંથી આગળ ઘણા રુકૂઓ સુધી તેમને સંબોધન કરીને ઇસ્લામનું આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે.

الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٤٢﴾ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا
الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوْا مَعَ الرّٰكِعِيْنَ ﴿٤٣﴾ اَتَاْمُرُوْنَ النَّاسَ
بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَتْلُوْنَ الْكِتٰبَ ط اَفَلَا
تَعْقِلُوْنَ ﴿٤٤﴾ وَاسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ ط وَاِنَّهَا
لَكَبِيْرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخٰشِعِيْنَ ﴿٤٥﴾ الَّذِيْنَ يَظُنُّوْنَ
اَنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ اِلَيْهِ رٰجِعُوْنَ ﴿٤٦﴾ يٰبَنِيْٓ ع ٥ الربع
اِسْرَآءِيْلَ اذْكُرُوْا نِعْمَتِيَ الَّتِيْٓ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِّيْ
فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿٤٧﴾ وَاتَّقُوْا يَوْمًا لَّا تَجْزِيْ نَفْسٌ
عَنْ نَّفْسٍ شَيْـًٔا وَّلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَّلَا يُؤْخَذُ
مِنْهَا عَدْلٌ وَّلَا هُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿٤٨﴾ وَاِذْ نَجَّيْنٰكُمْ مِّنْ
اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُوْنَ
اَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُوْنَ نِسَآءَكُمْ ط وَفِيْ ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِّنْ
رَّبِّكُمْ عَظِيْمٌ ﴿٤٩﴾ وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَاَنْجَيْنٰكُمْ
وَاَغْرَقْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ﴿٥٠﴾ وَاِذْ وٰعَدْنَا
مُوْسٰٓى اَرْبَعِيْنَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهٖ
وَاَنْتُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذٰلِكَ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٥٢﴾ وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَ
الْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿٥٣﴾ وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى
لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ

(૪૩) નમાઝ કાયમ કરો, ઝકાત આપો, અને જે લોકો મારા સમક્ષ ઝુકી રહ્યા છે તેમના સાથે તમે પણ ઝુકી જાઓ. (૪૪) તમે બીજાઓને તો સદાચારનો માર્ગ અપનાવવા માટે કહો છો, પરંતુ પોતાની જાતને જ ભુલી જાઓ છો ? જો કે તમે ગ્રંથનો પાઠ કરો છો. શું તમે બુદ્ધિથી સહેજ પણ કામ લેતા નથી ? (૪૫) ધૈર્ય અને નમાઝથી મદદ લો, નિઃશંક નમાઝ એક ખૂબ જ કઠિન કામ છે, પરંતુ એ આજ્ઞાકારી બંદાઓ માટે કઠિન નથી, (૪૬) જેઓ સમજે છે કે છેવટે તેમને પોતાના રબને મળવાનું છે અને તેના જ તરફ પાછા ફરીને જવાનું છે. (રુકૂઅ-૫)

(૪૭) હે ઈસરાઈલની સંતાન ! યાદ કરો મારી એ નેઅમત (કૃપા)ને જેનાથી મેં તમને નવાજ્યા હતા અને એ વાતને કે મેં તમને દુનિયાની બધી કોમો (જાતિઓ) પર શ્રેષ્ઠતા પ્રદાન કરી હતી,[૧૯] (૪૮) અને ડરો એ દિવસથી, જ્યારે કોઈ કોઈના સહેજ પણ કામમાં નહીં આવે, ન તો કોઈના તરફથી ભલામણ સ્વીકારવામાં આવશે, ન કોઈને 'ફિદયા' (મુક્તિ-દંડ) લઈને મુક્ત કરવામાં આવશે, અને ન ગુનેગારોને ક્યાંયથી મદદ મળી શકશે.

(૪૯) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે અમે તમને ફિરઔનવાળાઓ[૨૦]ની ગુલામીમાંથી મુક્તિ આપી. તેમણે તમને સખત યાતનામાં નાખી રાખ્યા હતા, તમારા પુત્રોને કતલ કરતા હતા અને તમારી પુત્રીઓને જીવતી રહેવા દેતા હતા અને એ સ્થિતિમાં તમારા રબ તરફથી તમારી ભારે પરીક્ષા હતી.

(૫૦) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે અમે સમુદ્રને ફાડીને તમારા માટે રસ્તો બનાવ્યો, પછી તેમાંથી તમને સકુશળ પસાર કરાવી દીધા, પછી ત્યાં જ તમારી આંખો સામે ફિરઔનવાળાઓને ડૂબાડી દીધા.

(૫૧) યાદ કરો, જ્યારે અમે મૂસાને ચાળીસ દિવસ-રાત્રિની નિયત મુદ્દત (કરાર) માટે બોલાવ્યો,[૨૧] તો તેની ગેરહાજરીમાં તમે વાછરડાને પોતાનો ઉપાસ્ય બનાવી બેસ્યા. તે વખતે તમે ભારે અત્યાચાર કર્યો હતો, (૫૨) તેમ છતાં પણ અમે તમને માફ કરી દીધા કે કદાચ હવે તમે કૃતજ્ઞ બનો.

(૫૩) યાદ કરો કે (બરાબર એ સમયે જ્યારે તમે આ અત્યાચાર કરી રહ્યા હતા) અમે મૂસાને ગ્રંથ અને 'ફુરકાન'[૨૨]પ્રદાન કર્યા, જેથી તમે તેના દ્વારા સીધો માર્ગ પામી શકો.

(૫૪) યાદ કરો જ્યારે મૂસા આ ને'મત લઈને પાછો ફર્યો તો તેણે પોતાની કોમને કહ્યું કે, ''લોકો ! તમે વાછરડાને ઉપાસ્ય બનાવીને પોતાના પર ભારે અત્યાચાર કર્યો છે,

---

૧૮. 'થોડી કિંમત'થી અભિપ્રેત દુનિયાના ફાયદાઓ છે, જેના માટે આ લોકો અલ્લાહના આદેશો અને તેનામાર્ગદર્શનને રદ કરી રહ્યા હતા. સત્યના બદલામાં ચાહે માનવી દુનિયાભરની દોલત લઈ લે, છેવટે તે થોડી કિંમત જ છે, કેમ કે સત્ય નિશ્ચિતપણે તેનાથી ખૂબ વધારે મૂલ્યવાન વસ્તુ છે.

૧૯. આનો એ અર્થ નથી કે હંમેશ માટે તમને સમગ્ર દુનિયાની કોમોથી શ્રેષ્ઠ ઠેરવી દીધા હતા, બલ્કે મતલબ એ છે કે એક સમય હતો, જ્યારે દુનિયાની કોમોમાં તમે જ એક કોમ હતા, જેના પાસે અલ્લાહે આપેલ સત્ય-જ્ઞાન હતું અને જેને દુનિયાની કોમોના ઇમામ (વડા) અને પથ-દર્શક બનાવી દેવામાં આવ્યા હતા, જેથી તેઓ રબની બંદગીના માર્ગ પર બધી કોમોને બોલાવે અને ચલાવે.

૨૦. 'આલે ફિરઔન'નો અનુવાદ અમે આ શબ્દથી કર્યો છે. આમાં ફિરઔનનો પરિવાર અને મિસર (ઇજિપ્ત)નો સત્તાધીશ વર્ગ બંને સામેલ છે.

૨૧. અર્થાત્ મિસરથી મુક્તિ પામ્યા પછી જ્યારે બની ઇસરાઈલ સીના દ્વીપકલ્પમાં પહોંચી ગયા, તો હઝરત મૂસા

فَتُوْبُوْٓا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ۭ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ
لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ ۭ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۭ اِنَّهٗ ھُوَ التَّوَّابُ
الرَّحِيْمُ ﴿٥٤﴾ وَاِذْ قُلْتُمْ يٰمُوْسٰى لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى
اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْكُمُ الصّٰعِقَةُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ﴿٥٥﴾
ثُمَّ بَعَثْنٰكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٥٦﴾ وَ
ظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ۭ
كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ ۭ وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْٓا
اَنْفُسَھُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿٥٧﴾ وَاِذْ قُلْنَا ادْخُلُوْا ھٰذِهِ الْقَرْيَةَ
فَكُلُوْا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَّادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا
وَّقُوْلُوْا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطٰيٰكُمْ ۭ وَسَنَزِيْدُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٥٨﴾
فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِيْ قِيْلَ لَھُمْ فَاَنْزَلْنَا
عَلَي الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاۗءِ بِمَا كَانُوْا
يَفْسُقُوْنَ ﴿٥٩﴾ ع وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ فَقُلْنَا
اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ۭ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ
عَيْنًا ۭ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَّشْرَبَھُمْ ۭ كُلُوْا وَاشْرَبُوْا مِنْ
رِّزْقِ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ﴿٦٠﴾ وَاِذْ
قُلْتُمْ يٰمُوْسٰى لَنْ نَّصْبِرَ عَلٰي طَعَامٍ وَّاحِدٍ فَادْعُ لَنَا
رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْۢبِتُ الْاَرْضُ مِنْۢ بَقْلِهَا وَ
قِثَّاۗىِٕهَا وَفُوْمِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ۭ قَالَ اَتَسْتَبْدِلُوْنَ

એટલા માટે તમે લોકો પોતાના સર્જનહાર સમક્ષ તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) કરો અને પોતાના પ્રાણોને કતલ કરો.[૨૩] આમાં જ તમારા સર્જનહારના નજીક તમારી ભલાઈ છે." તે વખતે તમારા સર્જનહારે તમારી તૌબા સ્વીકારી લીધી, કારણ કે તે મોટો ક્ષમા આપનાર અને દયાળુ છે.

(૫૫) યાદ કરો જ્યારે તમે મૂસાને કહ્યું હતું કે અમે તમારો કદાપિ વિશ્વાસ કરીશું નહીં, જ્યાં સુધી પોતાની આંખોથી ખુલ્લી રીતે અલ્લાહને (તમારા સાથે વાત કરતાં) ન જોઈ લઈએ. એ જ વખતે તમારા જોતાં-જોતાં એક ભયંકર વીજળી કડાકા સાથે તમારા ઉપર પડી. (૫૬) તમે નિર્જીવ થઈને પડી ગયા હતા, પરંતુ પછી અમે તમને જીવતા કર્યા કે કદાચ આ ઉપકાર પછી તમે આભારી બની જાઓ.

(૫૭) અમે તમારા ઉપર વાદળનો છાંયડો કર્યો, 'મન્ન' અને 'સલવા'નો ખોરાક તમને ઉપલબ્ધ કરાવ્યો અને તમને કહ્યું કે જે શુદ્ધ અને સ્વચ્છ વસ્તુઓ અમે તમને પ્રદાન કરી છે તે ખાઓ, પરંતુ (તમારા પૂર્વજોએ) જે કંઈ કર્યું, તે અમારા પર તેમનો અત્યાચાર ન હતો, બલ્કે તેમણે પોતે જ પોતાના પર અત્યાચાર કર્યો.

(૫૮) પછી યાદ કરો જ્યારે અમે કહ્યું હતું કે, "આ વસ્તી (જે તમારા સામે છે) તેમાં દાખલ થઈ જાઓ, તેની પેદાશ જે રીતે ઇચ્છો મજાથી ખાઓ, પરંતુ વસ્તીના દરવાજામાં નતમસ્તક થઈને દાખલ થજો અને 'હિત્તતુન, હિત્તતુન'[૨૪] કહેતા જજો, અમે તમારી ભૂલો માફ કરીશું અને સદાચારીઓને વધુ કૃપા અને મહેરબાનીથી નવાજીશું." (૫૯) પરંતુ જે વાત તેમને કહેવામાં આવી હતી, અત્યાચારીઓએ તેને બદલી નાખીને કંઈ બીજી બનાવી દીધી. છેવટે અમે અત્યાચારીઓ પર આકાશમાંથી યાતના ઉતારી. આ સજા હતી એ અવજ્ઞાઓની, જે તેઓ કરી રહ્યા હતા. **(રુકૂઅ-૬)**

(૬૦) યાદ કરો, જ્યારે મૂસાએ પોતાની કોમ માટે પાણીની પ્રાર્થના કરી તો અમે કહ્યું કે ફલાણા ખડક ઉપર તમારી લાઠી મારો. તો તેમાંથી બાર ઝરણાં ફૂટી નીકળ્યાં અને દરેક કબીલાએ જાણી લીધું કે કઈ જગા તેને પાણી લેવા માટેની છે.[૨૫] (તે વખતે આ આદેશ આપી દેવામાં આવ્યો હતો કે) અલ્લાહે આપેલ રોજી ખાઓ-પીઓ અને ધરતી ઉપર બગાડ ફેલાવતા ન ફરો.

(૬૧) યાદ કરો, જ્યારે તમે કહ્યું હતું, "હે મૂસા ! અમે એક જ જાતના ખોરાક પર સંતોષ માની શકતા નથી. તમે પોતાના રબને દુઆ કરો કે અમારા માટે જમીનની પેદાશો, લીલી વનસ્પતિ, શાકભાજી, ઘઉં, લસણ, ડુંગળી, દાળ વગેરે પેદા કરે." તો મૂસાએ કહ્યું, "શું તમે એક વધારે સારી વસ્તુના બદલે ઊતરતી કક્ષાની વસ્તુઓ મેળવવા માંગો છો ?

(અલૈ.)ને અલ્લાહ તઆલાએ ચાળીસ રાત્રિ-દિવસ માટે તૂર પહાડ પર બોલાવ્યા, જેથી ત્યાં આ કોમ માટે, જે હવે સ્વતંત્ર થઈ ચૂકી હતી, શરીઅતના કાનૂન અને વ્યવહારૂ જીવન માટે આદેશો પ્રદાન કરવામાં આવે.

૨૨. 'ફુરકાન'થી અભિપ્રેત છે એ વસ્તુ, જેના દ્વારા સત્ય અને અસત્યનો ભેદ સ્પષ્ટ થાય, અર્થાત્ દીન (ધર્મ)નું એ જ્ઞાન અને સમજ, જેનાથી વ્યક્તિ સત્ય અને અસત્યમાં ભેદ કરે છે.

૨૩. અર્થાત્ પોતાના એ માણસોને મારી નાખો, જેમણે વાછરડાને ઉપાસ્ય બનાવ્યો અને તેની પૂજા કરી.

૨૪. 'હિત્તતુન'ના બે અર્થ હોઈ શકે છે : એક એ કે અલ્લાહથી પોતાની ભૂલોની માફી માગતાં-માગતાં જવું, બીજો એ કે લૂંટફાટ અને હત્યાકાંડના બદલે વસ્તીના રહેવાસીઓમાં દરગુજર અને જાહેર માફીનું એલાન કરતાં જજો.

الَّذِىْ هُوَ اَدْنٰى بِالَّذِىْ هُوَ خَيْرٌ ؕ اِهْبِطُوْا مِصْرًا فَاِنَّ
لَكُمْ مَّا سَاَلْتُمْ ؕ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ ق
وَبَآءُوْ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ
بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ؕ ذٰلِكَ بِمَا
عَصَوْا وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ع ﴿٦١﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَ
الَّذِيْنَ هَادُوْا وَالنَّصٰرٰى وَالصّٰبِـِٕيْنَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦٢﴾ وَاِذْ
اَخَذْنَا مِيْثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّوْرَ ؕ خُذُوْا مَآ
اٰتَيْنٰكُمْ بِقُوَّةٍ وَّاذْكُرُوْا مَا فِيْهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿٦٣﴾
ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ۚ فَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
وَرَحْمَتُهٗ لَكُنْتُمْ مِّنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ
الَّذِيْنَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِى السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُوْنُوْا
قِرَدَةً خٰسِـِٕيْنَ ۚ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنٰهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا
وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٦٦﴾ وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى
لِقَوْمِهٖٓ اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوْا بَقَرَةً ؕ قَالُوْٓا
اَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ؕ قَالَ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ
الْجٰهِلِيْنَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِىَ ؕ قَالَ
اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ وَّلَا بِكْرٌ ؕ عَوَانٌۢ

સારું, કોઈ શહેરી વસ્તીમાં જઈને રહો. જે કંઈ તમે માંગો છો, ત્યાં મળી જશે.'' છેવટે સ્થિતિ ત્યાં સુધી પહોંચી કે અપમાન અને દરિદ્રતા તથા પતન અને દુર્દશા તેમના પર છવાઈ ગયા અને તેઓ અલ્લાહના પ્રકોપમાં ઘેરાઈ ગયા. આ પરિણામ હતું તેનું કે તેઓ અલ્લાહની આયતોનો ઈન્કાર કરવા લાગ્યા અને પયગંબરોને નાહક કતલ કરવા લાગ્યા. આ પરિણામ હતું તેમની અવજ્ઞાઓનું અને એ વાતનું કે તેઓ અલ્લાહના કાનૂનની સીમાઓનું ઉલ્લંઘન કર્યે જતા હતા. (રુકૂઅ-૭)

(૬૨) વિશ્વાસ રાખો કે નબી-એ-અરબી (હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.)ના માનનારાઓ હોય કે યહૂદી, ઈસાઇ હોય કે સાબીઓ (Sabaeans), જે કોઈ અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)ના દિવસ પર ઈમાન લાવશે અને સદ્કાર્યો કરશે, તેનો બદલો તેના રબ (માલિક અને પાલનહાર) પાસે છે અને તેના માટે ભય અને રંજનું કોઈ કારણ નથી.[૨૬]

(૬૩) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે અમે તૂરને તમારા ઉપર ઉઠાવીને તમારા પાસેથી પાકું વચન લીધું હતું અને કહ્યું હતું, ''જે ગ્રંથ અમે તમને આપી રહ્યા છીએ તેને દઢતાપૂર્વક પકડી રાખજો અને જે આદેશો તેમાં લખેલાં છે તે યાદ રાખજો. આના જ વડે આશા રાખી શકાય છે કે તમે તકવા (ધર્મપરાયણતા)ના માર્ગ પર ચાલી શકશો.'' (૬૪) પરંતુ તે પછી તમે પોતાના વચનમાંથી ફરી ગયા, તેમ છતાં પણ અલ્લાહની કૃપા અને તેની દયાએ તમારો સાથ ન છોડ્યો, નહીં તો તમે ક્યારનાય બરબાદ થઈ ગયા હોત.

(૬૫) પછી તમને પોતાની કોમના એ લોકોની વાતની તો જાણ છે જ, જેમણે 'સબ્ત'[૨૭]નો કાનૂન તોડ્યો હતો. અમે તેમને કહી દીધું કે વાંદરા બની જાઓ અને એવી સ્થિતિમાં રહો કે દરેક બાજુથી તમારા પર ધિક્કાર અને ફિટકાર પડે. (૬૬) આ રીતે અમે તેમના પરિણામને એ જમાનાના લોકો અને પછીની આવનારી પેઢીઓ માટે બોધપાઠ અને (અલ્લાહથી) ડર રાખનારાઓ માટે શિખામણ બનાવી દીધું.

(૬૭) પછી એ ઘટનાને યાદ કરો, જ્યારે મૂસાએ પોતાની કોમને કહ્યું કે અલ્લાહ તમને એક ગાય ઝબેહ કરવાનો આદેશ આપે છે. કહેવા લાગ્યા : શું તમે અમારા સાથે મશ્કરી કરો છો? મૂસાએ કહ્યું : હું તેનાથી અલ્લાહનું શરણ માગું છું કે હું અજ્ઞાનીઓ જેવી વાતો કરૂં.'' (૬૮) બોલ્યા : ભલે, તમારા રબને વિનંતી કરો કે તે અમને આ ગાય વિશે વિસ્તારથી બતાવે. મૂસાએ કહ્યું : અલ્લાહ તો કહે છે કે તે એવી ગાય હોવી જોઈએ જે ન

---

૨૫. બની ઈસરાઈલના ૧૨ કબીલા હતા. અલ્લાહે પ્રત્યેક માટે અલગ ઝરણું કાઢી આપ્યું, જેથી તેમના વચ્ચે પાણી અંગે ઝઘડો ન થાય.

૨૬. વાર્તા-ક્રમને ધ્યાનમાં રાખવાથી એ વાત આપોઆપ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે અહીં ઈમાન અને સદાચરણની વિગતનું વર્ણન કરવાનો હેતુ એ નથી કે કઈ-કઈ વાતોને વ્યક્તિ માને અને શું-શું કાર્યો કરે તો અલ્લાહના ત્યાં પુણ્યને પાત્ર ઠરશે. અહીં તો યહૂદીઓના એ ખોટા દાવાનું ખંડન કરવાનો હેતુ છે કે તેઓ માત્ર યહૂદીઓને મુક્તિના ઇજારાદાર સમજતા હતા, અને એ ખોટા ભ્રમમાં ગ્રસ્ત હતા કે જે તેમના જૂથથી સંબંધ ધરાવે છે, તે ચાહે આચરણ અને આસ્થાની રીતે ગમે તેવો હોય, છેવટે મુક્તિ તેના ભાગ્યમાં છે અને બાકી તમામ લોકો, જેઓ તેમના જૂથથી બહાર છે તેઓ માત્ર જહન્નમનું ઈંધણ બનવા માટે પેદા થયા છે. આ ગેરસમજને દૂર કરવા માટે ફરમાવવામાં આવી રહ્યું છે કે અલ્લાહના ત્યાં મૂળ વસ્તુ તમારી આ જૂથબંધીઓ નથી, બલ્કે ત્યાં જે કોઈ વસ્તુનો ભરોસો કરી શકાય છે તે ઈમાન અને સદાચરણ છે. જે વ્યક્તિ પણ આ વસ્તુ લઈને હાજર થશે તે પોતાના રબથી પોતાનો બદલો મેળવશે. અલ્લાહના ત્યાં નિર્ણય વ્યક્તિના ગુણોના આધારે થશે, ન કે તમારી વસ્તી-ગણતરીના રજિસ્ટરોના આધારે.

بَيْنَ ذٰلِكَ ؕ فَافْعَلُوْا مَا تُؤْمَرُوْنَ ﴿۶۸﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا
رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا لَوْنُهَا ؕ قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا
بَقَرَةٌ صَفْرَآءُ ۙ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النّٰظِرِيْنَ ﴿۶۹﴾ قَالُوا
ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِيَ ۙ اِنَّ الْبَقَرَ تَشٰبَهَ عَلَيْنَا ؕ
وَاِنَّاۤ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ لَمُهْتَدُوْنَ ﴿۷۰﴾ قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا
بَقَرَةٌ لَّا ذَلُوْلٌ تُثِيْرُ الْاَرْضَ وَلَا تَسْقِى الْحَرْثَ ۚ
مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيْهَا ؕ قَالُوا الْـٰٔنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ ؕ
ع ٨ فَذَبَحُوْهَا وَمَا كَادُوْا يَفْعَلُوْنَ ﴿۷۱﴾ وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا
فَادّٰرَءْتُمْ فِيْهَا ؕ وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ ﴿۷۲﴾ ۚ
فَقُلْنَا اضْرِبُوْهُ بِبَعْضِهَا ؕ كَذٰلِكَ يُحْىِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى ۙ
وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۷۳﴾ ثُمَّ قَسَتْ
قُلُوْبُكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِىَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ
قَسْوَةً ؕ وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهٰرُ ؕ
وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَآءُ ؕ وَاِنَّ مِنْهَا
لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ؕ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
تَعْمَلُوْنَ ﴿۷۴﴾ اَفَتَطْمَعُوْنَ اَنْ يُّؤْمِنُوْا لَكُمْ وَقَدْ
كَانَ فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُوْنَ كَلٰمَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُوْنَهٗ
مِنْۢ بَعْدِ مَا عَقَلُوْهُ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿۷۵﴾ وَاِذَا لَقُوا
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قَالُوْۤا اٰمَنَّا ۚۖ وَاِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ

ઘરડી હોય, ન વાછરડી, પણ મધ્યમ ઉંમરની હોય. તેથી જે આદેશ આપવામાં આવે છે તેનું પાલન કરો. (૬૯) ફરી કહેવા લાગ્યા : તમારા રબને એ પણ પૂછી બતાવો કે તેનો રંગ કેવો હોવો જોઈએ ? મૂસાએ કહ્યું : તે ફરમાવે છે કે પીળા રંગની ગાય હોવી જોઈએ, જેનો રંગ એવો ઘેરો હોય કે જોનારાઓનું મન ખુશ થઈ જાય. (૭૦) ફરી બોલ્યા : પોતાના રબને સ્પષ્ટ રીતે પૂછી બતાવો કે કેવી ગાય જોઈએ છે ? અમને તેના નિર્ધારણમાં સંદેહ થઈ ગયો છે. અલ્લાહે ચાહ્યું તો અમે તેને શોધી કાઢીશું. (૭૧) મૂસાએ જવાબ આપ્યો : અલ્લાહ કહે છે કે તે એવી ગાય છે, જેના પાસેથી કામ નથી લેવામાં આવતું, ન જમીન ખેડે છે, ન પાણી ખેંચે છે, સાજી-સમી અને ખોડ-ખાંપણ રહિત છે. આના પર તેઓ બોલી ઉઠ્યા : હા, હવે તમે ચોક્કસ બતાવ્યું છે. પછી તેમણે એને ઝબેહ કરી, નહિં તો તેઓ આવું કરે એવું લાગતું નહોતું.[૨૮](રુકૂઅ-૮)

(૭૨) અને તમને યાદ છે એ પ્રસંગ, જ્યારે તમે એક માણસને મારી નાખ્યો હતો, પછી તેના વિષે ઝઘડવા અને એક-બીજા ઉપર હત્યાનો આરોપ મૂકવા લાગ્યા હતા અને અલ્લાહે નિર્ણય કરી લીધો હતો કે જે કંઈ તમે છુપાવો છો, તેને જાહેર કરીને મૂકી દેશે. (૭૩) તે વખતે અમે આદેશ આપ્યો કે કતલ થનારની લાશને તેના એક ભાગ વડે ફટકો મારો. જુઓ, આવી રીતે અલ્લાહ મડદાંઓને જીવન આપે છે અને તેમને પોતાની નિશાનીઓ દેખાડે છે જેથી તમે સમજો. (૭૪) પરંતુ આવી નિશાનીઓ જોયા પછી પણ છેવટે તમારા હૃદય કઠોર થઈ ગયા, પથ્થરો જેવા કઠોર, બલ્કે કઠોરતામાં તેનાથી પણ વધારે, કારણ કે પથ્થરોમાંથી તો કોઈ એવો પણ હોય છે, જેમાંથી ઝરણાં ફૂટીને વહી નીકળે છે, કોઈ ફાટે છે અને તેમાંથી પાણી નીકળી આવે છે, અને કોઈ અલ્લાહના ડરથી ધ્રુજીને પડી પણ જાય છે. અલ્લાહ તમારા કરતૂકોથી અજાણ નથી.

(૭૫) હે મુસલમાનો ! હવે શું તમે આ લોકોથી એ આશા રાખો છો કે તેઓ તમારા આમંત્રણ પર ઈમાન લઈ આવશે ?[૨૯] જો કે તેમના એક જૂથની રીત એ રહી છે કે અલ્લાહની વાણી સાંભળી અને પછી બરાબર સમજી-વિચારીને ઇરાદાપૂર્વક તેમાં ફેરફારો કર્યા. (૭૬) તેઓ (પયગંબર મુહમ્મદ સલ્લ. પર) ઈમાન લાવનારાઓને મળે છે તો કહે છે કે અમે પણ તેમને માનીએ છીએ, અને જ્યારે એક-બીજા સાથે એકાંતમાં વાતચીત કરે

---

૨૭. સબ્ત : અર્થાત્ શનિવારનો દિવસ. બની ઇસરાઈલ માટે આ કાનૂન નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યો હતો કે તેઓ શનિવારના દિવસને આરામ અને ઇબાદત માટે વિશિષ્ટ રાખે. આ દિવસે કોઈપણ પ્રકારના દુનિયાના કાર્યો, ત્યાં સુધી કે રાંધવાનું કામ પણ ન પોતે કરે, ન પોતાના સેવકોથી લે.

૨૮. બની ઇસરાઈલને મિસરવાસીઓ અને પોતાના સાથે રહેતી કોમોથી ગાયના મહિમા અને પવિત્રતા અને ગૌ-પૂજાના રોગનો ચેપ લાગી ગયો હતો અને એ કારણસર તેમણે મિસરથી નીકળતાં જ વાછરડાને ઉપાસ્ય બનાવી લીધો હતો, તેથી તેમને આદેશ આપવામાં આવ્યો કે ગાયને ઝબેહ કરે. તેમણે તેને ટાળવાની કોશિશ કરી અને વિગત પૂછવા લાગ્યા. પરંતુ જેમ-જેમ વિગત તેઓ પૂછતા ગયા, એટલા ઘેરાતા ગયા, ત્યાં સુધી કે છેવટે એ જ વિશિષ્ટ પ્રકારની સુવર્ણ ગાય પર, જેને એ સમયે પૂજા માટે વિશિષ્ટ કરવામાં આવતી હતી, જાણે આંગળી મૂકીને બતાવી દેવામાં આવ્યું કે આને ઝબેહ કરો.

૨૯. આ સંબોધન મદીનાના એ નવ-મુસ્લિમોને છે, જેઓ નજીકના સમયમાં જ નબીએ અરબી સલ્લ.પર ઈમાન લાવ્યા હતા. આ લોકોના કાનમાં પહેલાથી નુબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ), ગ્રંથ, ફરિશ્તાઓ, આખિરત (પરલોક), શરીઅત (ધાર્મિક વિધાન) વગેરેની જે વાતો પડેલી હતી, તે બધી તેમણે પોતાના પાડોસી યહૂદીઓ પાસેથી સાંભળી હતી.

قَالُوْٓا اَتُحَدِّثُوْنَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَآجُّوْكُمْ
بِهٖ عِنْدَ رَبِّكُمْ ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۷۶﴾ اَوَلَا يَعْلَمُوْنَ
اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّوْنَ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ﴿۷۷﴾ وَمِنْهُمْ
اُمِّيُّوْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ الْكِتٰبَ اِلَّآ اَمَانِيَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا
يَظُنُّوْنَ ﴿۷۸﴾ فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ يَكْتُبُوْنَ الْكِتٰبَ بِاَيْدِيْهِمْ ۗ النصف
ثُمَّ يَقُوْلُوْنَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ لِيَشْتَرُوْا بِهٖ ثَمَنًا قَلِيْلًا ؕ
فَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا كَتَبَتْ اَيْدِيْهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا
يَكْسِبُوْنَ ﴿۷۹﴾ وَقَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا مَّعْدُوْدَةً ؕ
قُلْ اَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا فَلَنْ يُّخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهٗٓ
اَمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۸۰﴾ بَلٰى مَنْ كَسَبَ
سَيِّئَةً وَّاَحَاطَتْ بِهٖ خَطِيْٓئَتُهٗ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ
هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۸۱﴾ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۸۲﴾ ع وَاِذْ ع 11 9
اَخَذْنَا مِيْثَاقَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ لَا تَعْبُدُوْنَ اِلَّا اللّٰهَ قف وَ
بِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَّذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ
وَقُوْلُوْا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَّاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ؕ
ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ اِلَّا قَلِيْلًا مِّنْكُمْ وَاَنْتُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۸۳﴾
وَاِذْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُوْنَ دِمَآءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُوْنَ
اَنْفُسَكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُوْنَ ﴿۸۴﴾ منزل ۱

છે તો કહે છે કે મૂર્ખ થઈ ગયા છો ? આ લોકોને એ વાતો જણાવો છો જે અલ્લાહે તમારા પર જાહેર કરી છે, જેથી તમારા રબ સમક્ષ તમારા સામે તેને પુરાવારૂપે રજૂ કરે ? (૭૭) અને શું તેઓ જાણતા નથી કે જે કંઈ તેઓ છુપાવે છે અને જે કંઈ જાહેર કરે છે, અલ્લાહને બધી વાતોની ખબર છે ? (૭૮) તેમનામાંથી એક બીજું જૂથ તે 'ઉમ્મી' (અભણ) લોકોનું છે, જેઓ ગ્રંથનું તો જ્ઞાન ધરાવતા નથી, માત્ર પોતાની નિરાધાર આશાઓ અને ઇચ્છાઓને લઈને બેઠાં છે અને ફક્ત અનુમાન અને અટકળ ઉપર ચાલતા જઈ રહ્યા છે. (૭૯) પછી વિનાશ અને તબાહી છે એ લોકો માટે જેઓ પોતાના હાથે ધાર્મિક વિધાન લખે છે, પછી લોકોને કહે છે કે આ અલ્લાહ તરફથી આવેલ છે, જેથી તેના બદલામાં થોડોક ફાયદો મેળવી લે. તેમના હાથોનું આ લખાણ પણ તેમના માટે વિનાશની સામગ્રી છે અને તેમની આ કમાણી પણ તેમના માટે વિનાશનું કારણ. (૮૦) તેઓ કહે છે કે દોજખ (નર્ક)ની આગ અમને કદાપિ સ્પર્શશે નહીં, સિવાય કે થોડા દિવસની સજા મળે તો મળે. તેમને પૂછો, શું તમે અલ્લાહ પાસેથી કોઈ વચન લઈ લીધું છે, જેનું ઉલ્લંઘન તે કરી શકતો નથી ? કે પછી વાત એમ છે કે તમે અલ્લાહના નામે એવી વાતો કહી દો છો જેના વિષે તમને જ્ઞાન નથી કે તેણે તે વાતો પોતાના શિરે લીધી છે ? છેવટે તમને દોજખની આગ કેમ સ્પર્શશે નહીં ? (૮૧) જે વ્યક્તિ પણ બૂરાઈ કમાશે અને પોતાના પાપ-કર્મોના ચક્કરમાં ઘેરાયેલો રહેશે તે દોજખી છે અને દોજખમાં જ તે હંમેશા રહેશે; (૮૨) અને જે લોકો ઈમાન લાવશે અને સદકાર્ય કરશે તેઓ જ જન્નતી છે અને જન્નતમાં તેઓ હંમેશા રહેશે. (રુકૂઅ-૯)

(૮૩) યાદ કરો, બની ઇસરાઈલ પાસેથી અમે પાકું વચન લીધું હતું કે અલ્લાહ સિવાય કોઈની બંદગી (ઉપાસના) ન કરજો અને માતા-પિતા સાથે, સગાઓ સાથે, અનાથો અને ગરીબો સાથે સદ્‌વર્તન કરજો, લોકોને ભલી વાત કહેજો, નમાઝ કાયમ કરજો અને ઝકાત આપજો, પરંતુ થોડાક લોકો સિવાય તમે સૌ આ વચનમાંથી ફરી ગયા અને અત્યાર સુધી ફરેલા છો. (૮૪) પછી જરા યાદ કરો, અમે તમારા પાસેથી પાકું વચન લીધું હતું કે પરસ્પર એક-બીજાનું લોહી ન વહાવજો અને ન તો એકબીજાને ઘરથી બેઘર કરજો. તમે આનો એકરાર કર્યો હતો, તમે પોતે તેના સાક્ષી છો.

આ કારણસર હવે તેમને આશા હતી કે જે લોકો પહેલાથી જ પયગંબરો અને આકાશી ગ્રંથોના અનુયાયીઓ છે અને જેમના આપેલ સમાચારોના કારણે જ અમને ઈમાનનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તેઓ અવશ્ય અમારો સાથ આપશે, બલ્કે આ માર્ગમાં આગળ-આગળ હશે.

ثُمَّ اَنْتُمْ هٰۤؤُلَآءِ تَقْتُلُوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُوْنَ فَرِيْقًا
مِّنْكُمْ مِّنْ دِيَارِهِمْ ز تَظٰهَرُوْنَ عَلَيْهِمْ بِالْاِثْمِ
وَالْعُدْوَانِ ط وَاِنْ يَّاْتُوْكُمْ اُسٰرٰى تُفٰدُوْهُمْ وَهُوَ
مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ اِخْرَاجُهُمْ ط اَفَتُؤْمِنُوْنَ بِبَعْضِ الْكِتٰبِ
وَتَكْفُرُوْنَ بِبَعْضٍ ج فَمَا جَزَآءُ مَنْ يَّفْعَلُ ذٰلِكَ
مِنْكُمْ اِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ج وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ
يُرَدُّوْنَ اِلٰٓى اَشَدِّ الْعَذَابِ ط وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ
عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٨٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ
الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ ز فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ
وَلَا هُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ ع
وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهٖ بِالرُّسُلِ ز وَاٰتَيْنَا عِيْسَى ابْنَ
مَرْيَمَ الْبَيِّنٰتِ وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ ط اَفَكُلَّمَا
جَآءَكُمْ رَسُوْلٌ بِمَا لَا تَهْوٰۤى اَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ ج
فَفَرِيْقًا كَذَّبْتُمْ ز وَفَرِيْقًا تَقْتُلُوْنَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوْا
قُلُوْبُنَا غُلْفٌ ط بَلْ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيْلًا
مَّا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٨٨﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتٰبٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ
مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ لا وَكَانُوْا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُوْنَ عَلَى
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا صلے فَلَمَّا جَآءَهُمْ مَّا عَرَفُوْا كَفَرُوْا بِهٖ ز
فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿٨٩﴾ بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ

(૮૫) પરંતુ આજે તમે જ છો કે પોતાના ભાઈ-બંધુઓની હત્યા કરો છો, પોતાની બિરાદરીના કેટલાક લોકોને ઘરવિહોણા કરી દો છો, અત્યાચાર અને અતિરેકપૂર્વક તેમના વિરુદ્ધ જૂથબંધીઓ કરો છો અને જ્યારે તેઓ યુદ્ધમાં પકડાઈને તમારા પાસે આવે છે, તો તેમની મુક્તિ માટે ફિદયા (મુક્તિ-દંડ)ની લેવડ-દેવડ કરો છો. જો કે તેમને તેમના ઘરોમાંથી કાઢવું જ તમારા માટે હરામ (અવૈધ) હતું. તો શું તમે ગ્રંથના એક ભાગ પર ઈમાન લાવો છો અને બીજા ભાગનો ઇન્કાર કરો છો ? પછી તમારામાંથી જે લોકો આવું કરે, તેમની સજા એના સિવાય બીજી શું છે કે દુનિયાના જીવનમાં અપમાનિત અને તિરસ્કૃત બનીને રહે અને આખિરત (પરલોક)માં અત્યંત કઠોર યાતનામાં નાખી દેવામાં આવે ? અલ્લાહ એ કામોથી અજાણ નથી જે તમે કરી રહ્યા છો. (૮૬) આ એ લોકો છે, જેમણે આખિરત વેચીને દુનિયાનું જીવન ખરીદી લીધું છે, એટલા માટે ન તેમની સજામાં કોઈ ઘટાડો થશે અને ન તેમને કોઈ મદદ મળી શકશે.(રુકૂઅ-૧૦)

(૮૭) અમે મૂસાને ગ્રંથ આપ્યો, ત્યારબાદ એક-પછી-એક નિરંતર પયગંબરો મોકલ્યા. છેવટે મરયમના પુત્ર ઈસાને સ્પષ્ટ નિશાનીઓ આપીને મોકલ્યો અને પવિત્ર આત્મા[૩૦]થી તેની મદદ કરી. પછી તમારું આ કેવું વર્તન છે કે જ્યારે પણ કોઈ પયગંબર તમારી મનેચ્છાઓ વિરુદ્ધ કોઈ વસ્તુ લઈને તમારા પાસે આવ્યો, તો તમે તેના સામે વિદ્રોહ જ કર્યો, કોઈને જૂઠો ઠેરવ્યો અને કોઈની હત્યા કરી નાખી ! (૮૮) તેઓ કહે છે કે અમારા હૃદય સુરક્ષિત છે. નહીં, સાચી વાત એ છે કે તેમના કુફ્ર (ઇન્કાર)ના કારણે તેમના પર અલ્લાહની ફિટકાર પડી છે, એટલા માટે તેઓ ભાગ્યે જ ઈમાન લાવે છે, (૮૯) અને હવે જ્યારે એક ગ્રંથ અલ્લાહ તરફથી તેમના પાસે આવ્યો છે, તેના સાથે તેમનો શું વ્યવહાર છે ? તેમ છતાં કે તે એ ગ્રંથની પુષ્ટિ કરે છે જે તેમના પાસે અગાઉથી મોજૂદ હતો. તેમ છતાં કે તેના આગમન અગાઉ તેઓ સ્વયં કાફિરો (વિધર્મીઓ) વિરુદ્ધ વિજય અને મદદની પ્રાર્થનાઓ માગ્યા કરતા હતા.[૩૧] પરંતુ જ્યારે તે વસ્તુ આવી ગઈ, જેને તેઓ ઓળખી પણ ગયા, ત્યારે તેમણે તેને માનવાનો ઇન્કાર કરી દીધો. અલ્લાહનો ધિક્કાર આ ઇન્કાર કરવાવાળાઓ પર. (૯૦) કેવી ખરાબ રીત છે જેના વડે તેઓ

---

૩૦. 'રૂહે-પાક' (પવિત્ર આત્મા)થી અભિપ્રેત વહીનું જ્ઞાન છે અને જિબ્રઈલ અમીન પણ, જેઓ વહીનું જ્ઞાન લાવતા હતા અને સ્વયં હઝરત ઈસા મસીહ (અલૈ.)નો પોતાનો પવિત્ર આત્મા પણ, જેને અલ્લાહે પવિત્ર ગુણથી વિભૂષિત કર્યો હતો.

૩૧. નબી (સલ્લ.)ના આગમનથી પહેલા યહૂદીઓ બેચેનીથી એ નબીની રાહ જોઈ રહ્યા હતા, જેના આગમનની ભવિષ્યવાણીઓ તેમના પયગંબરોએ કરી હતી અને તેઓ દુઆઓ માગ્યા કરતા હતા કે જલ્દીથી તેઓ આવે, તો કાફિરોનું વર્ચસ્વ દૂર થાય અને ફરી અમારા ઉત્થાનનો યુગ શરૂ થાય.

اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَّكْفُرُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُّنَزِّلَ
اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ فَبَآءُوْ
بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ ؕ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿۹۰﴾ وَ
اِذَا قِيْلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا نُؤْمِنُ بِمَآ
اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُوْنَ بِمَا وَرَآءَهٗ ۗ وَهُوَ الْحَقُّ
مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ ؕ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُوْنَ اَنْۢبِيَآءَ اللّٰهِ
مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۹۱﴾ وَلَقَدْ جَآءَكُمْ مُّوْسٰى
بِالْبَيِّنٰتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْۢ بَعْدِهٖ وَاَنْتُمْ
ظٰلِمُوْنَ ﴿۹۲﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ
الطُّوْرَ ؕ خُذُوْا مَآ اٰتَيْنٰكُمْ بِقُوَّةٍ وَّاسْمَعُوْا ؕ قَالُوْا
سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا ۗ وَاُشْرِبُوْا فِيْ قُلُوْبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ ؕ
قُلْ بِئْسَمَا يَاْمُرُكُمْ بِهٖۤ اِيْمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۹۳﴾
قُلْ اِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً
مِّنْ دُوْنِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۹۴﴾
وَلَنْ يَّتَمَنَّوْهُ اَبَدًۢا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ
بِالظّٰلِمِيْنَ ﴿۹۵﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى
حَيٰوةٍ ۛۚ وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا ۛۚ يَوَدُّ اَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ
اَلْفَ سَنَةٍ ۚ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهٖ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ
يُّعَمَّرَ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿۹۶﴾ ع قُلْ مَنْ كَانَ

معانقة ٢ منزل ١ ع ١١

પોતાના મનનો સંતોષ મેળવે છે[૩૨] કે જે માર્ગદર્શન અલ્લાહે મોકલ્યું છે, તેને સ્વીકારવાથી માત્ર એ હઠાગ્રહને કારણે ઈન્કાર કરી રહ્યા છે કે અલ્લાહે પોતાની કૃપા (વહી અને રિસાલત અર્થાત્ દિવ્ય પ્રકાશના અને ઈશદૂતત્વ) દ્વારા પોતાના જે બંદાને પોતે ઇચ્છ્યું, નવાજી દીધો.[૩૩] એટલા માટે હવે આ લોકો પ્રકોપ-ઉપર-પ્રકોપને પાત્ર થઈ ગયા છે અને આવા કાફિરો (વિધર્મીઓ) માટે સખત અપમાનજનક સજા નિશ્ચિત છે.

(૯૧) જ્યારે તેમને કહેવામાં આવે છે કે જે કંઈ અલ્લાહે અવતરિત કર્યું છે, તેના પર ઈમાન લાવો, તો તેઓ કહે છે, ''અમે તો માત્ર એ વસ્તુ ઉપર ઈમાન લાવીએ છીએ, જે અમારા ત્યાં (અર્થાત્ ઇસરાઈલના વંશજોમાં) અવતરિત થઈ છે.'' આ વર્તુળની બહાર જે કંઈ આવ્યું છે, તેને માનવાનો તેઓ ઈન્કાર કરે છે. જો કે તે સત્ય છે અને એ શિક્ષણનું સમર્થન કરી રહ્યું છે જે તેમના ત્યાં પહેલાથી મોજૂદ હતું. ભલે, તો તેમને કહો : જો તમે એ શિક્ષણ પર જ ઈમાન ધરાવનારા છો જે તમારા ત્યાં આવ્યું હતું, તો તેના અગાઉ અલ્લાહના એ પયગંબરોને (જેઓ પોતે ઇસરાઈલના વંશજોમાં જન્મ્યા હતા) શા માટે કતલ કરતા રહ્યા ? (૯૨) તમારા પાસે મૂસા કેવી-કેવી સ્પષ્ટ નિશાનીઓ સાથે આવ્યો. છતાં પણ તમે એવા અત્યાચારી હતા કે તેની પીઠ ફરતાં જ વાછરડાને ઉપાસ્ય બનાવી બેઠાં. (૯૩) પછી જરા એ કરારને યાદ કરો, જે તૂરને તમારા ઉપર ઉઠાવીને અમે તમારા પાસેથી લીધો હતો. અમે તાકીદ કરી હતી કે જે માર્ગદર્શન અમે આપી રહ્યા છીએ તેનું ચુસ્તપણે પાલન કરો અને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. તમારા પૂર્વજોએ કહ્યું કે અમે સાંભળી લીધું, પરંતુ માનીશું નહીં અને તેમના કુફ્ર (ઇન્કાર)ની સ્થિતિ એ હતી કે તેમના હૃદયમાં વાછરડું જ વસી ગયું હતું. કહો : જો તમે ઈમાનવાળા છો, તો આ વિચિત્ર ઈમાન છે, જે આવા ખરાબ કૃત્યોનો તમને આદેશ આપે છે.

(૯૪) તેમને કહો કે જો હકીકતમાં અલ્લાહ પાસે આખિરત (પરલોક)નું ઘર તમામ મનુષ્યોને છોડીને માત્ર તમારા માટે જ વિશિષ્ટ હોય, ત્યારે તો તમારે મૃત્યુની ઇચ્છા કરવી જોઈએ, જો તમે તમારા આ વિચારમાં સાચા છો. (૯૫) વિશ્વાસ રાખો કે તેઓ આ ઇચ્છા ક્યારેય નહીં કરે, એટલા માટે કે પોતાના હાથો વડે જે કંઈ કમાવીને તેમણે ત્યાં મોકલ્યું છે, તેનો તકાદો એ જ છે (કે તેઓ ત્યાં જવાની ઇચ્છા ન કરે). અલ્લાહ આ અત્યાચારીઓની સ્થિતિથી સારી રીતે વાકેફ છે. (૯૬) તમે જોશો કે આ લોકો જીવવાની સૌથી વધુ લાલસા ધરાવે છે, બલ્કે આ બાબતમાં તેઓ મુશ્‌રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) કરતાં પણ આગળ છે. તેમનામાંથી એકે-એક વ્યક્તિ એવું ઇચ્છે છે કે કોઈ પણ રીતે હજાર વર્ષ જીવે, જો કે લાંબું આયુષ્ય તેમને સજાથી તો દૂર રાખી શકતું નથી. જે કંઈ કૃત્યો તેઓ કરી રહ્યા છે, અલ્લાહ તો તેને જુએ જ છે.(રુકૂઅ-૧૧)

---

૩૨. બીજો અનુવાદ એ પણ થઈ શકે છે કે, 'કેવી ખરાબ વસ્તુ છે, જેના માટે આમણે પોતાના પ્રાણોને વેચી નાખ્યા !' અર્થાત્ પોતાની સફળતા અને સૌભાગ્ય તેમજ પોતાની મુક્તિની બલી ચઢાવી દીધી.

૩૩. આ લોકો ઇચ્છે છે કે આવાનારા નબી તેમની કોમમાં પેદા થાય. પરંતુ જ્યારે તેઓ એક બીજી જ કોમમાં પેદા થયા, જેને તેઓ પોતાની તુલનામાં તુચ્છ સમજતા હતા, તો તેઓ તેમના ઇન્કાર પર ઉતરી આવ્યા; જાણે તેમનો મતલબ એ હતો કે અલ્લાહ તેમને પૂછીને નબી મોકલતો.

عَدُوًّا لِّجِبْرِيْلَ فَاِنَّهٗ نَزَّلَهٗ عَلٰى قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ
مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَّبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٩٧﴾
مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَرُسُلِهٖ وَجِبْرِيْلَ
وَمِيْكٰلَ فَاِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِّلْكٰفِرِيْنَ ﴿٩٨﴾ وَلَقَدْ
اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ ۚ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ اِلَّا
الْفٰسِقُوْنَ ﴿٩٩﴾ اَوَكُلَّمَا عٰهَدُوْا عَهْدًا نَّبَذَهٗ فَرِيْقٌ
مِّنْهُمْ ؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمْ
رَسُوْلٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ
فَرِيْقٌ مِّنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ ۙ كِتٰبَ اللّٰهِ وَرَآءَ
ظُهُوْرِهِمْ كَاَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠١﴾ ز وَاتَّبَعُوْا مَا تَتْلُوا
الشَّيٰطِيْنُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ ۚ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ
وَلٰكِنَّ الشَّيٰطِيْنَ كَفَرُوْا يُعَلِّمُوْنَ النَّاسَ السِّحْرَ ۗ وَمَآ
اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوْتَ وَمَارُوْتَ ؕ
وَمَا يُعَلِّمٰنِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُوْلَآ اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ
فَلَا تَكْفُرْ ؕ فَيَتَعَلَّمُوْنَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُوْنَ بِهٖ بَيْنَ
الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖ ؕ وَمَا هُمْ بِضَآرِّيْنَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا
بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَيَتَعَلَّمُوْنَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ؕ
وَلَقَدْ عَلِمُوْا لَمَنِ اشْتَرٰىهُ مَا لَهٗ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ
خَلَاقٍ ۛ قف وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ ؕ لَوْ كَانُوْا

(૯૭) તેમને કહો કે જે કોઈ જિબ્રઈલ સાથે દુશ્મની રાખતો હોય,(૩૪) તેને ખબર હોવી જોઈએ કે જિબ્રઈલે અલ્લાહના જ હુકમથી આ કુર્આન તમારા હૃદય પર અવતરિત કર્યું છે, જે અગાઉ આવેલા ગ્રંથોની પુષ્ટિ કરે છે અને ઈમાન લાવનારાઓ માટે માર્ગદર્શન અને સફળતાની ખુશખબર બનીને આવ્યું છે. (૯૮) (જો જિબ્રઈલ સાથે તેમની દુશ્મનીનું કારણ આ જ છે, તો કહી દો કે) જેઓ અલ્લાહ અને તેના ફરિશ્તાઓ અને તેના પયગંબરો અને જિબ્રઈલ અને મીકાઈલના દુશ્મનો છે, અલ્લાહ એ કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)નો દુશ્મન છે.

(૯૯) અમે તમારા તરફ એવી આયતો અવતરિત કરી છે જે સ્પષ્ટપણે સત્યને જાહેર કરનારી છે અને તેના અનુસરણથી માત્ર એ જ લોકો ઇન્કાર કરે છે, જેઓ અવજ્ઞાકારી છે. (૧૦૦) શું હંમેશાથી એવું નથી બનતું રહ્યું કે જ્યારે તેમણે કોઈ કરાર કર્યો તો તેમનામાંથી કોઈ-ને-કોઈ જૂથે તેને જરૂરથી અભરાઈએ ચઢાવી દીધો ? બલ્કે તેમનામાંથી ઘણાંખરા એવા જ છે, જેઓ સાચા દિલથી ઈમાન લાવતા નથી, (૧૦૧) અને જ્યારે તેમના પાસે અલ્લાહ તરફથી કોઈ પયગંબર એ ગ્રંથની પુષ્ટિ અને સમર્થન કરતો આવ્યો જે તેમને ત્યાં અગાઉથી મોજૂદ હતો, ત્યારે આ ગ્રંથવાળાઓમાંથી એક જૂથે અલ્લાહના ગ્રંથને એવી રીતે પીઠ પાછળ નાખ્યો, જાણે કે તેઓ કશું જાણતા જ નથી, (૧૦૨) અને એ વસ્તુઓનું અનુસરણ કરવા લાગ્યા, જે શૈતાનો સુલૈમાનના રાજ્યના નામે રજૂ કરતા રહેતા હતા, જો કે સુલૈમાને ક્યારેય કુફ્ર નથી કર્યું. કુફ્ર કરવાવાળા તો એ શૈતાનો હતા, જેઓ લોકોને જાદુનું શિક્ષણ આપતા હતા. તેઓ પાછળ પડ્યા એ વસ્તુના જે બેબિલોનમાં બે ફરિશ્તાઓ - હારૂત અને મારૂત - ઉપર ઉતારવામાં આવી હતી, જો કે તેઓ (ફરિશ્તાઓ) જ્યારે પણ કોઈને તેનું શિક્ષણ આપતા હતા, તો પહેલાં સ્પષ્ટપણે ચેતવી દેતા હતા કે, ''જુઓ, અમે તો માત્ર એક પરીક્ષા છીએ. તું કુફ્રમાં ન પડ.''(૩૫) તેમ છતાં પણ એ લોકો તેમના પાસેથી તે વસ્તુ શીખતા હતા, જેનાથી પતિ અને પત્નીને વિખૂટા પાડી દેવાય. સ્પષ્ટ હતું કે અલ્લાહની મરજી વિના તેઓ તેના દ્વારા કોઈને પણ નુકસાન પહોંચાડી શકતા ન હતા, તેમ છતાં તેઓ એવી વસ્તુ શીખતા હતા જે સ્વયં તેમના માટે લાભદાયક નહીં, બલ્કે હાનિકારક હતી અને તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા કે જે આ વસ્તુનો ખરીદનાર બન્યો, તેના માટે આખિરત (પરલોક)માં કોઈ હિસ્સો નથી. કેટલી ખરાબ પૂંજી હતી, જેના બદલામાં તેમણે પોતાના પ્રાણોને વેચી નાખ્યા, કદાચ તેઓ જાણતા હોત !

---

૩૪. યહૂદીઓ માત્ર નબી (સલ્લ.)ને અને આપ (સલ્લ.) પર ઈમાન લાવનારાઓને જ ખરાબ નહોતા કહેતા, બલ્કે અલ્લાહે પસંદ કરેલા ફરિશ્તા જિબ્રઈલ (અલૈ.)ને પણ ગાળો આપતા હતા અને કહેતા હતા કે તેઓ અમારા દુશ્મન છે. તેઓ દયાના નહીં, યાતનાના ફરિશ્તા છે.

૩૫. આ આયતની સમજૂતીમાં ભિન્ન-ભિન્ન કથનો છે, પરંતુ જે કંઈ મેં સમજ્યું છે તે એ છે કે જે કાળમાં બની ઇસરાઈલની આખી કોમ બેબિલોનમાં કેદી અને ગુલામ બનેલી હતી, અલ્લાહ તઆલાએ બે ફરિશ્તાઓને માનવ-રૂપમાં તેમની પરીક્ષા માટે મોકલ્યા હશે. જે રીતે લૂત (અલૈ.)ની કોમની પાસે ફરિશ્તાઓ સુંદર છોકરાઓના રૂપમાં ગયા હતા, એ જ રીતે આ ઇસરાઈલીઓની પાસે તેઓ પીરો અને ફકીરોના રૂપમાં ગયા હશે. ત્યાં એક તરફ તેમણે જાદૂના બજારમાં પોતાની દુકાન ખોલી હશે અને બીજી તરફ તેઓ દલીલની સાર્થકતા માટે દરેકને સાવધાન પણ કરી

يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَمَثُوْبَةٌ مِّنْ
عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ ؕ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠٣﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ع ٧/١٣
اٰمَنُوْا لَا تَقُوْلُوْا رَاعِنَا وَقُوْلُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوْا ؕ
وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٠٤﴾ مَا يَوَدُّ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ وَلَا الْمُشْرِكِيْنَ اَنْ يُّنَزَّلَ
عَلَيْكُمْ مِّنْ خَيْرٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ؕ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ
مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ﴿١٠٥﴾ مَا نَنْسَخْ مِنْ
اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ اَوْ مِثْلِهَا ؕ اَلَمْ تَعْلَمْ
اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٠٦﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ
اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَا لَكُمْ مِّنْ
دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿١٠٧﴾ اَمْ تُرِيْدُوْنَ اَنْ
تَسْـَٔلُوْا رَسُوْلَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوْسٰى مِنْ قَبْلُ ؕ وَمَنْ
يَّتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيْلِ ﴿١٠٨﴾
وَدَّ كَثِيْرٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْ يَرُدُّوْنَكُمْ مِّنْ بَعْدِ اِيْمَانِكُمْ
كُفَّارًا ۚۖ حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا
تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۚ فَاعْفُوْا وَاصْفَحُوْا حَتّٰى يَاْتِيَ اللّٰهُ
الثلثة بِاَمْرِهٖ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٠٩﴾ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ
وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ؕ وَمَا تُقَدِّمُوْا لِاَنْفُسِكُمْ مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوْهُ
منزل ١ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿١١٠﴾ وَقَالُوْا

(૧૦૩) જો તેઓ ઈમાન અને તકવા (ઈશભય) અપનાવતા, તો અલ્લાહને ત્યાં તેનો જે બદલો મળતો, તે તેમના માટે વધુ સારો હતો, કદાચ તેઓ જાણતા હોત !(રુકૂઅ-૧૨)

(૧૦૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! 'રાઈના' ન કહો, બલ્કે 'ઉન્ઝુર્ના' કહો અને ધ્યાનપૂર્વક વાતને સાંભળો,[૭૬] આ કાફિરો (ઇન્કાર કરવાવાળાઓ) તો દુઃખદાયક સજાને પાત્ર છે. (૧૦૫) આ લોકો, જેમણે સત્યને સ્વીકારવાનો ઇન્કાર કરી દીધો છે, ચાહે ગ્રંથવાળાઓમાંથી હોય કે મુશ્રિક (અનેકેશ્વરવાદી) હોય, તેમને કદાપિ એ પસંદ નથી કે તમારા રબ તરફથી તમારા પર કોઈ ભલાઈ ઉતરે, પરંતુ અલ્લાહ જેને ઇચ્છે છે, પોતાની કૃપા માટે પસંદ કરી લે છે અને તે મોટો મહેરબાન છે.

(૧૦૬) અમે અમારી જે આયતને નિરસ્ત કરી દઈએ છીએ કે ભુલાવી દઇએ છીએ, તેના સ્થાને તેનાથી વધુ સારી લાવીએ છીએ અથવા ઓછામાં ઓછી એવી જ.[૭૭] શું તમે જાણતા નથી કે અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય ધરાવે છે ? (૧૦૭) શું તમને ખબર નથી કે ધરતી અને આકાશોનું શાસન અલ્લાહ માટે જ છે અને તેના સિવાય કોઈ તમારો સંરક્ષક અને મદદગાર નથી ?

(૧૦૮) પછી શું તમે પોતાના પયગંબરથી એ પ્રકારના પ્રશ્નો અને માંગણીઓ કરવા ઇચ્છો છો, જે આ અગાઉ મૂસા પાસે કરવામાં આવ્યા હતા ?[૭૮] જ્યારે કે જે વ્યક્તિએ ઈમાનના વલણને કુફ્રના વલણથી બદલી નાખ્યું તે સીધા માર્ગથી ભટકી ગયો. (૧૦૯) ગ્રંથવાળાઓમાંથી ઘણા લોકો એવું ઇચ્છે છે કે કોઈપણ રીતે તમને ઈમાનથી ફેરવીને ફરી કુફ્ર તરફ પાછા લઈ જાય, જો કે સત્ય તેમના ઉપર પ્રગટ થઈ ચૂક્યું છે. પરંતુ પોતાના મનની ઈર્ષ્યાના કારણે તમારા માટે તેમની આ ઇચ્છા છે. તેના જવાબમાં તમે ક્ષમા અને દરગુજરથી કામ લો, ત્યાં સુધી કે અલ્લાહ પોતે જ તેનો નિર્ણય લાગુ કરી દે. વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. (૧૧૦) નમાઝ કાયમ કરો અને ઝકાત આપો. તમે તમારી આખિરત માટે જે સદ્કાર્ય કમાવીને આગળ મોકલશો, અલ્લાહને ત્યાં તમે તેને મોજૂદ જોશો. જે કંઈ તમે કરો છો, તે બધું અલ્લાહની નજરમાં છે.

દેતા હશે કે જુઓ, અમે તમારા માટે પરીક્ષાની હેસિયત ધરાવીએ છીએ. તમે પોતાની આખિરત ખરાબ ન કરો. તેમ છતાં લોકો તેમણે પ્રસ્તુત કરેલ તાંત્રિક કૃતિઓ, મંત્ર-તંત્ર અને માદળિયાઓ પર તૂટી પડતા હશે.

૭૬. યહૂદીઓ જ્યારે હુઝૂર અકરમ (સલ્લ.)ની સભામાં આવતા, તો પોતાના સલામ અને વાતચીતમાં દરેક સંભવ રીતે પોતાના હૃદયની ભડાશ કાઢવાની કોશિશ કરતા હતા. જ્યારે હુઝૂર અકરમ (સલ્લ.)ની વાતચીત દરમ્યાન યહૂદીઓને ક્યારેક એમ કહેવાની જરૂર પડતી કે થોભો, જરા અમને આ વાત સમજી લેવા દો, તો તેઓ 'રાઈના' કહેતા હતા. આ શબ્દનો દેખીતો અર્થ તો એ હતો કે જરા અમારા તરફ ધ્યાન આપો અથવા અમારી વાત સાંભળી લો. પરંતુ આમાં બીજા ઘણા પાસાઓથી ખરાબ અર્થ પણ નીકળતા હતા. તેથી મુસલમાનોને આદેશ આપવામાં આવ્યો કે તમે આ શબ્દનો ઉપયોગ ન કરો અને તેના બદલે 'ઉન્ઝુર્ના' કહો. અર્થાત્ અમારા તરફ ધ્યાન આપો અથવા જરા અમને સમજી લેવા દો.

૭૭. આ એક વિશેષ સંદેહનો જવાબ છે, જે યહૂદીઓ મુસલમાનોના હૃદયમાં નાખવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. તેમનો વાંધો એ હતો કે જો અગાઉના ગ્રંથો પણ અલ્લાહ તરફથી આવ્યા હતા અને આ કુર્આન પણ અલ્લાહ તરફથી છે, તો તેના કેટલાક આદેશોની જગ્યાએ તેમાં બીજા આદેશો કેમ આપવામાં આવ્યા છે ?

૭૮. યહૂદીઓ ઝીણું-ઝીણું જોઈને ખામીઓ શોધી કાઢીને ચિત્ર-વિચિત્ર પ્રશ્નો મુસલમાનોથી કરતા હતા અને તેમને

لَنْ يَّدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُوْدًا اَوْ نَصٰرٰى ؕ
تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ ؕ قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
صٰدِقِيْنَ ۝١١١ بَلٰى ۚ مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ
مُحْسِنٌ فَلَهٗۤ اَجْرُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ ۪ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا
هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۝١١٢ ؑ وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ لَيْسَتِ النَّصٰرٰى عَلٰى ع ۱۳
شَیْءٍ ۪ وَّقَالَتِ النَّصٰرٰى لَيْسَتِ الْيَهُوْدُ عَلٰى شَیْءٍ ۙ
وَّهُمْ يَتْلُوْنَ الْكِتٰبَ ؕ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ
مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا
كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ۝١١٣ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَّنَعَ مَسٰجِدَ
اللّٰهِ اَنْ يُّذْكَرَ فِيْهَا اسْمُهٗ وَسَعٰى فِیْ خَرَابِهَا ؕ اُولٰٓئِكَ
مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَّدْخُلُوْهَاۤ اِلَّا خَآئِفِيْنَ ؕ۬ لَهُمْ فِی
الدُّنْيَا خِزْیٌ وَّلَهُمْ فِی الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۝١١٤
وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْهُ
اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ۝١١٥ وَقَالُوا اتَّخَذَ
اللّٰهُ وَلَدًا ۙ سُبْحٰنَهٗ ؕ بَلْ لَّهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَ
الْاَرْضِ ؕ كُلٌّ لَّهٗ قٰنِتُوْنَ ۝١١٦ بَدِيْعُ السَّمٰوٰتِ وَ
الْاَرْضِ ؕ وَاِذَا قَضٰۤى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ
فَيَكُوْنُ ۝١١٧ وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا
اللّٰهُ اَوْ تَاْتِيْنَاۤ اٰيَةٌ ؕ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ منزل ۱

(૧૧૧) તેમનું કહેવું છે કે કોઈ વ્યક્તિ જન્નતમાં નહીં જાય, જ્યાં સુધી તે યહૂદી ન હોય કે (ખ્રિસ્તીઓના વિચાર અનુસાર) ખ્રિસ્તી ન હોય. આ તેમની કામનાઓ છે. તેમને કહો, પોતાની દલીલો રજૂ કરો, જો તમે તમારા દાવામાં સાચા છો. (૧૧૨) (હકીકતમાં ન તમારી કોઈ વિશિષ્ટતા છે, ન કોઈ બીજાની) સાચી વાત તો એ છે કે જે પણ પોતાની જાતને અલ્લાહના આજ્ઞાપાલનમાં સમર્પિત કરી દે અને વ્યવહારિક રૂપે ઉત્તમ વલણ અપનાવે, તેના માટે તેના રબ પાસે તેનો બદલો છે અને આવા લોકો માટે કોઈ ભય કે દુઃખનો કોઈ અવસર નથી. (રુકૂઅ-૧૩)

(૧૧૩) યહૂદીઓ કહે છે : ખ્રિસ્તીઓ પાસે કશું નથી. ખ્રિસ્તીઓ કહે છે : યહૂદીઓ પાસે કશું નથી – જો કે બંને ગ્રંથ વાંચે છે – અને આ જ પ્રકારના દાવા એ લોકોના પણ છે, જેમના પાસે ગ્રંથનું જ્ઞાન નથી. આ મતભેદો જેમાં આ લોકો પડેલા છે, તેનો નિર્ણય અલ્લાહ કયામત (પ્રલય)ના દિવસે કરી દેશે.

(૧૧૪) અને એ વ્યક્તિથી વધુ અત્યાચારી કોણ હશે, જે અલ્લાહની ઇબાદત (ઉપાસના)ની જગ્યાઓમાં તેના નામના સ્મરણથી રોકે અને તેને વેરાન કરી દેવા માટે તૈયાર હોય? આવા લોકો એ લાયક છે કે આ ઇબાદત-ગૃહોમાં પગ ન મૂકે અને જો ત્યાં જાય તો પણ ડરતા-ડરતા જાય. તેમના માટે દુનિયામાં નામોશી છે અને આખિરતમાં મોટી યાતના.

(૧૧૫) પૂર્વ અને પશ્ચિમ સર્વ અલ્લાહના છે. જે તરફ પણ તમે મુખ કરશો, એ જ તરફ અલ્લાહનું રૂખ છે. અલ્લાહ સર્વવ્યાપી અને સર્વજ્ઞ છે.

(૧૧૬) તેઓ કહે છે કે અલ્લાહે કોઈને પુત્ર બનાવ્યો છે. અલ્લાહ પવિત્ર છે આવી વાતોથી. ખરી હકીકત એ છે કે ધરતી અને આકાશોમાં રહેલી તમામ વસ્તુઓ તેની મિલ્કત છે. તમામે તમામ તેના આજ્ઞાંકિત છે. (૧૧૭) તે આકાશો અને ધરતીનો નિર્માતા છે અને જે વાતનો તે ફેંસલો કરે છે, તેના માટે માત્ર આ હુકમ આપે છે કે 'થઈ જા' અને તે થઈ જાય છે.

(૧૧૮) અજ્ઞાનીઓ કહે છે કે અલ્લાહ પોતે કેમ અમારા સાથે વાત નથી કરતો અથવા કોઈ નિશાની અમારા પાસે કેમ નથી આવતી? આવી જ વાતો તેમના પહેલાંના લોકો પણ કર્યા કરતા હતા. આ બધા (આગળ-પાછળના પથભ્રષ્ટ લોકો)ની મનોવૃત્તિઓ એકસરખી છે.

ઉશ્કેરતા હતા કે પોતાના પયગંબરને આ પૂછો અને તે પૂછો અને પેલું પૂછો. આના પર અલ્લાહ મુસલમાનોને સચેત કરી રહ્યો છે કે આ મામલામાં યહૂદીઓનું વલણ અપનાવવાથી બચો.

مِّثْلَ قَوْلِهِمْ ؕ تَشَابَهَتْ قُلُوْبُهُمْ ؕ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيٰتِ
لِقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ﴿۱۱۸﴾ اِنَّآ اَرْسَلْنٰكَ بِالْحَقِّ بَشِيْرًا
وَّنَذِيْرًا ۙ وَّلَا تُسْـَٔلُ عَنْ اَصْحٰبِ الْجَحِيْمِ ﴿۱۱۹﴾ وَلَنْ
تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُوْدُ وَلَا النَّصٰرٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ
مِلَّتَهُمْ ؕ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَالْهُدٰى ؕ وَلَئِنِ
اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ بَعْدَ الَّذِىْ جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ
وقف لازم مَالَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَّلِىٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿۱۲۰﴾ اَلَّذِيْنَ
اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَتْلُوْنَهٗ حَقَّ تِلَاوَتِهٖ ؕ اُولٰٓئِكَ
يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ ؕ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ
ع ١٤ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۲۱﴾ يٰبَنِىْٓ اِسْرَآءِيْلَ اذْكُرُوْا نِعْمَتِىَ
الَّتِىْٓ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِّىْ فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۲۲﴾
وَاتَّقُوْا يَوْمًا لَّا تَجْزِىْ نَفْسٌ عَنْ نَّفْسٍ شَيْـًٔا وَّلَا
يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَّلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَّلَا هُمْ
يُنْصَرُوْنَ ﴿۱۲۳﴾ وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهٖمَ رَبُّهٗ بِكَلِمٰتٍ فَاَتَمَّهُنَّ ؕ
قَالَ اِنِّىْ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا ؕ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِىْ ؕ
قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِى الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۲۴﴾ وَاِذْ جَعَلْنَا
الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَاَمْنًا ؕ وَاتَّخِذُوْا مِنْ
مَّقَامِ اِبْرٰهٖمَ مُصَلًّى ؕ وَعَهِدْنَآ اِلٰٓى اِبْرٰهٖمَ وَ
منزل ١ اِسْمٰعِيْلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِيْنَ وَالْعٰكِفِيْنَ

વિશ્વાસ કરનારાઓ માટે તો અમે સ્પષ્ટ નિશાનીઓ પ્રગટ કરી ચૂક્યા છીએ. (૧૧૯) (તેનાથી વધીને નિશાની શું હશે કે) અમે તમને સત્ય જ્ઞાનના સાથે ખુશખબર આપનાર અને ડરાવનાર બનાવીને મોકલ્યા.(૩૯) હવે જે લોકો જહન્નમ સાથે સંબંધ બાંધી ચૂક્યા છે, તેમના તરફથી તમે જવાબદાર અને ઉત્તરદાયી નથી.

(૧૨૦) યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ તમારાથી કદાપિ રાજી નહીં થાય, જ્યાં સુધી તમે તેમની પદ્ધતિ પર ચાલવા ન લાગો. સ્પષ્ટ કહી દો કે માર્ગ કેવળ એ જ છે જે અલ્લાહે બતાવ્યો છે; નહિં તો એ જ્ઞાન પછી જે તમારા પાસે આવી ચૂક્યું છે, જો તમે તેમની ઈચ્છાઓનું અનુસરણ કર્યું, તો અલ્લાહની પકડથી બચાવનાર કોઈ મિત્ર અને સહાયક તમારા માટે નથી. (૧૨૧) જે લોકોને અમે ગ્રંથ આપ્યો છે, તેઓ તેને એવી રીતે વાંચે છે જેવું કે વાંચવાનો હક છે. તેઓ આના (કુર્આન) પર સાચા હૃદયથી ઈમાન લાવે છે,(૪૦) અને જેઓ તેના સાથે ઇન્કારનું વલણ અપનાવે, તેઓ જ વાસ્તવમાં નુકસાન ઉઠાવનારા છે. (રુકૂઅ-૧૪)

(૧૨૨) હે ઇસરાઈલની સંતાન ! યાદ કરો મારી એ નેઅમત (કૃપા), જે મેં તમને આપી હતી અને એ કે મેં તમને દુનિયાની બધી કોમો પર શ્રેષ્ઠતા આપી હતી, (૧૨૩) અને ડરો એ દિવસથી જ્યારે કોઈ કોઈના સહેજ પણ કામમાં નહીં આવે, ન કોઈના પાસેથી ફિદયા (મુક્તિ-દંડ)ની રકમ સ્વીકારવામાં આવશે, ન કોઈ ભલામણ વ્યક્તિને ફાયદો પહોંચાડશે અને ન ગુનેગારોને કયાંયથી કોઈ મદદ મળી શકશે.

(૧૨૪) યાદ કરો કે જ્યારે ઇબ્રાહીમની તેના પાલનહારે કેટલીક વાતોમાં પરીક્ષા કરી અને એ બધામાં તે સફળ નીવડ્યો, તો તેણે કહ્યું, ''હું તને સૌ લોકોનો સરદાર બનાવવાનો છું.'' ઇબ્રાહીમે કહ્યું, ''અને શું મારા સંતાન સાથે પણ આ જ વચન છે ?'' તેણે જવાબ આપ્યો, ''મારું વચન અત્યાચારીઓ માટે નથી.''(૪૧)

(૧૨૫) અને એ કે અમે આ ઘર (કા'બા)ને લોકો માટે કેન્દ્ર અને શાંતિનું સ્થળ ઠેરવ્યું હતું અને લોકોને આદેશ આપ્યો હતો કે ઇબ્રાહીમ જ્યાં બંદગી માટે ઊભો રહે છે, તે સ્થળને સ્થાઈ રૂપે નમાઝની જગ્યા બનાવી લો, અને ઇબ્રાહીમ અને ઇસ્માઈલને તાકીદ કરી હતી કે મારા આ ઘરને તવાફ (પરિક્રમા) અને એ'તિકાફ (એકાંતમાં અલ્લાહની તપશ્ચર્યા) અને રુકૂઅ અને સિજદો કરનારાઓ માટે પવિત્ર રાખો.

૩૯. અર્થાત્ બીજી નિશાનીઓનો ઉલ્લેખ. સ્પષ્ટ નિશાની તો હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)નું પોતાનું વ્યક્તિત્વ છે. આપની નુબૂવ્વત પહેલાંની પરિસ્થિતિ અને આ કોમ અને દેશની પરિસ્થિતિ, જેમાં આપ (સલ્લ.)નો જન્મ થયો, અને એ પરિસ્થિતિ જેમાં આપ (સલ્લ.)નું પાલન-પોષણ થયું, ૪૦ વર્ષ જીવન વીતાવ્યું, અને પછી એ મહાન કાર્ય જે નબી બન્યા પછી આપ (સલ્લ.)એ કર્યું, આ બધી એવી સ્પષ્ટ નિશાનીઓ છે, જેના પછી બીજી કોઈ નિશાનીની આવશ્યકતા બાકી રહેતી નથી.

૪૦. આ ગ્રંથવાળાઓના સદાચારી લોકો તરફ સંકેત છે કે આ લોકો પ્રમાણિકતા અને સચ્ચાઈની સાથે અલ્લાહના એ ગ્રંથને વાંચતા હતા, જે તેમના પાસે મોજૂદ હતો, તેથી તેઓ આ કુર્આનને સાંભળીને કે વાંચીને તેના પર ઈમાન લઈ આવે છે.

૪૧. અર્થાત્ આ વચન તમારી સંતાનના કેવળ એ લોકોથી સંબંધિત છે, જેઓ સદાચારી છે. આમાંથી જેઓ અત્યાચારી હશે, તેમના માટે આ વચન નથી. અહીં અત્યાચારીથી અભિપ્રેત માત્ર માનવીઓ પર જ અત્યાચાર કરવાવાળો નથી, બલ્કે સત્ય અને સચ્ચાઈ પર અત્યાચાર કરવાવાળો પણ છે.

وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ ﴿١٢٥﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اجْعَلْ
هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَّارْزُقْ اَهْلَهٗ مِنَ الثَّمَرٰتِ مَنْ
اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ
فَاُمَتِّعُهٗ قَلِيْلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهٗۤ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ ؕ وَ
بِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿١٢٦﴾ وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهٖمُ الْقَوَاعِدَ
مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيْلُ ؕ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا ؕ اِنَّكَ
اَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ
لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَآ اُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ ۖ وَاَرِنَا
مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۚ اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿١٢٨﴾
رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْهُمْ يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِكَ
وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيْهِمْ ؕ اِنَّكَ اَنْتَ
الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿١٢٩﴾ وَمَنْ يَّرْغَبُ عَنْ مِّلَّةِ اِبْرٰهٖمَ ع ٨ ١٥
اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهٗ ؕ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنٰهُ فِى الدُّنْيَا ۚ
وَاِنَّهٗ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿١٣٠﴾ اِذْ قَالَ لَهٗ
رَبُّهٗۤ اَسْلِمْ ۙ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٣١﴾ وَوَصّٰى
بِهَاۤ اِبْرٰهٖمُ بَنِيْهِ وَيَعْقُوْبُ ؕ يٰبَنِىَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى
لَكُمُ الدِّيْنَ فَلَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿١٣٢﴾ ؕ اَمْ
كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوْبَ الْمَوْتُ ۙ اِذْ قَالَ
لِبَنِيْهِ مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْۢ بَعْدِىْ ؕ قَالُوْا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ منزل ١

(૧૨૬) અને એ કે ઇબ્રાહીમે દુઆ કરી, "હે મારા રબ ! આ શહેરને શાંતિનું શહેર બનાવી દે અને તેના રહેવાસીઓમાંથી જેઓ અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)ને માને, તેમને દરેક પ્રકારના ફળોની રોજી આપ." જવાબમાં તેના માલિકે ફરમાવ્યું, "અને જે નહીં માને, દુનિયાની ટૂંકી જિંદગી માટેનો સામાન તો હું તેને પણ આપીશ, પરંતુ અંતે તેને જહન્નમની સજા તરફ ઢસડી જઈશ, અને તે સૌથી ખરાબ ઠેકાણું છે."

(૧૨૭) અને યાદ કરો ઇબ્રાહીમ અને ઇસ્માઈલ જયારે એ ઘરની દીવાલો ઊભી કરી રહ્યા હતા, તો દુઆ કરતા જતા હતા, "હે અમારા રબ ! અમારી આ સેવા સ્વીકારી લે, તું બધું જ સાંભળનાર અને બધું જ જાણનાર છે. (૧૨૮) હે રબ ! અમને બંનેને પોતાના મુસ્લિમ (આજ્ઞાંકિત) બનાવ, અમારા વંશમાંથી એક એવી ઉમ્મત (સમુદાય) ઊભી કર, જે તારી મુસ્લિમ (આજ્ઞાંકિત) હોય, અમને તારી ઇબાદત (પ્રાર્થના)ની પદ્ધતિઓ બતાવ અને અમારી ભૂલોને માફ કર, તું મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (૧૨૯) અને હે રબ ! આ લોકોમાં સ્વયં તેમના જ સમુદાયમાંથી એક પયગંબર ઉઠાવજે, જે તેમને તારી આયતો સંભળાવે, તેમને ગ્રંથ અને હિકમત (બુદ્ધિમત્તા અને તત્ત્વદર્શિતા)નું શિક્ષણ આપે અને તેમના જીવન શુદ્ધ કરે. તું મોટો પ્રભુત્વશાળી અને ડહાપણવાળો છે. (રુકૂઅ-૧૫)

(૧૩૦) હવે કોણ છે, જે ઇબ્રાહીમની પદ્ધતિથી નફરત કરે ? જેણે સ્વયં પોતાની જાતને મૂર્ખતા અને અજ્ઞાનતામાં નાખી દીધી હોય, તેના સિવાય કોણ આવી ચેષ્ટા કરી શકે છે ? ઇબ્રાહીમ તો એ વ્યકિત છે જેને અમે દુનિયામાં અમારા કામ માટે પસંદ કરી લીધો હતો અને આખિરતમાં તેની ગણના સદાચારીઓમાં થશે. (૧૩૧) તેની સ્થિતિ એ હતી કે જયારે તેના રબે તેને કહ્યું કે, "મુસ્લિમ થઈ જા"(૪૨) તો તેણે તરત જ કહ્યું, "હું સૃષ્ટિના માલિકનો 'મુસ્લિમ' થઈ ગયો." (૧૩૨) આ જ પદ્ધતિનું અનુસરણ કરવાનો ઉપદેશ તેણે પોતાના સંતાનોને આપ્યો હતો અને આની જ વસિયત યાકૂબ પોતાના સંતાનોને કરી ગયો હતો. તેણે કહ્યું હતું કે, "મારા બાળકો ! અલ્લાહે તમારા માટે આ જ દીન (ધર્મ) પસંદ કર્યો છે, તેથી મૃત્યુપર્યંત મુસ્લિમ જ રહેજો." (૧૩૩) પછી શું તમે એ વખતે હાજર હતા, જયારે યાકૂબ આ દુનિયાથી વિદાય થઈ રહ્યો હતો ? તેણે મૃત્યુ વખતે પોતાના પુત્રોને પૂછ્યું, "બાળકો ! મારા પછી તમે કોની બંદગી કરશો ?" તે બધાએ ઉત્તર આપ્યો, "અમે એ જ એક અલ્લાહની બંદગી કરીશું જેને આપે

૪૨. મુસ્લિમ : એ વ્યક્તિ જે અલ્લાહના સામે આજ્ઞાપાલનમાં શિશ ઝુકાવી દે. અલ્લાહને જ પોતાનો માલિક, સ્વામી, શાસક અને ઉપાસ્ય માની લે. જે પોતાને સંપૂર્ણપણે અલ્લાહને સમર્પિત કરી દે અને એ માર્ગદર્શન અનુસાર દુનિયામાં જીવન વીતાવે, જે અલ્લાહ તરફથી આવેલ હોય. આ આસ્થા અને આ વર્તનનું નામ 'ઇસ્લામ' છે અને આ જ બધા પયગંબરો (અલૈ.)નો દીન (ધર્મ) હતો, જેઓ સૃષ્ટિના આરંભથી દુનિયાના વિભિન્ન દેશો અને કોમોમાં આવ્યા.

وَاِلٰهَ اٰبَآئِكَ اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَّاحِدًا ۚۖ
وَّنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۚ لَهَا مَا
كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَّا كَسَبْتُمْ ۚ وَلَا تُسْـَٔلُوْنَ عَمَّا كَانُوْا
يَعْمَلُوْنَ ﴿١٣٤﴾ وَقَالُوْا كُوْنُوْا هُوْدًا اَوْ نَصٰرٰى تَهْتَدُوْا ؕ
قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖمَ حَنِيْفًا ؕ وَمَا كَانَ مِنَ
الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٣٥﴾ قُوْلُوْٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَآ
اُنْزِلَ اِلٰٓى اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ
وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوْتِيَ مُوْسٰى وَعِيْسٰى وَمَآ اُوْتِيَ
النَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ ۖ
وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿١٣٦﴾ فَاِنْ اٰمَنُوْا بِمِثْلِ مَآ اٰمَنْتُمْ بِهٖ
فَقَدِ اهْتَدَوْا ۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ فِيْ شِقَاقٍ ۚ
فَسَيَكْفِيْكَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿١٣٧﴾ ؕ صِبْغَةَ
اللّٰهِ ۚ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً ز وَّنَحْنُ لَهٗ
عٰبِدُوْنَ ﴿١٣٨﴾ قُلْ اَتُحَآجُّوْنَنَا فِي اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَ
رَبُّكُمْ ۚ وَلَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ ۚ وَنَحْنُ لَهٗ
مُخْلِصُوْنَ ﴿١٣٩﴾ ۙ اَمْ تَقُوْلُوْنَ اِنَّ اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِيْلَ
وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوْا هُوْدًا اَوْ
نَصٰرٰى ؕ قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ ؕ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ
كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهٗ مِنَ اللّٰهِ ؕ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا

અને આપના વડવાઓ ઈબ્રાહીમ, ઈસ્માઈલ અને ઈસ્હાકે ખુદા માન્યો છે અને અમે તેના જ મુસ્લિમ છીએ."

(૧૩૪) તેઓ કેટલાક લોકો હતા, જેઓ વીતી ગયા. જે કંઈ તેમણે કમાવ્યું, તે તેમના માટે છે અને જે કંઈ તમે કમાશો, તે તમારા માટે છે. તમને એ પૂછવામાં નહીં આવે કે તેઓ શું કરતા હતા.

(૧૩૫) યહૂદીઓ કહે છે, "યહૂદી હશો તો સન્માર્ગ પામશો." ખ્રિસ્તીઓ કહે છે, "ખ્રિસ્તી હશો તો માર્ગદર્શન મળશે." તેમને કહો, "નહીં, સૌને ત્યજીને ઈબ્રાહીમની પદ્ધતિ, અને ઈબ્રાહીમ મુશ્રિકો પૈકીનો ન હતો." (૧૩૬) મુસલમાનો ! કહો, "અમે ઈમાન લાવ્યા અલ્લાહ પર અને એ માર્ગદર્શન પર જે અમારા તરફ અવતરિત થયું છે અને જે ઈબ્રાહીમ, ઈસ્માઈલ, ઈસ્હાક, યાકૂબ અને યાકૂબના સંતાનો પર અવતરિત થયું હતું અને જે મૂસા અને ઈસા અને બીજા તમામ પયગંબરોને તેમના રબ તરફથી આપવામાં આવ્યું હતું. અમે તેમના વચ્ચે કોઈ ભેદ નથી કરતા, અને અમે અલ્લાહના મુસ્લિમ (આજ્ઞાંકિત) છીએ."

(૧૩૭) પછી જો તેઓ એ જ રીતે ઈમાન લાવે, જે રીતે તમે લાવ્યા છો, તો તેઓ સાચા માર્ગ ઉપર છે, અને જો તેનાથી મોઢું ફેરવે તો સ્પષ્ટ વાત છે કે તેઓ હઠાગ્રહમાં પડેલા છે. એટલા માટે ખાત્રી રાખો કે તેમના વિરુદ્ધ અલ્લાહ તમારી સહાયતા માટે પૂરતો છે. તે બધું જ સાંભળે અને જાણે છે.

(૧૩૮) કહો, "અલ્લાહનો રંગ અપનાવો. તેના રંગથી સારો બીજા કોનો રંગ હશે ? અને અમે તેની જ બંદગી કરનારા લોકો છીએ."

(૧૩૯) હે નબી ! તેમને કહો, "શું તમે અલ્લાહ વિષે અમારા સાથે ઝઘડો કરો છો ? જો કે એ જ અમારો રબ (માલિક અને પાલનહાર) પણ છે અને તમારો રબ પણ. અમારા કર્મો અમારા માટે છે, તમારા કર્મો તમારા માટે, અને અમે અલ્લાહ માટે જ અમારી બંદગીને વિશિષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ, (૧૪૦) કે પછી તમારું કહેવું એમ છે કે ઈબ્રાહીમ, ઈસ્માઈલ, ઈસ્હાક, યાકૂબ અને યાકૂબના સંતાનો સૌ કોઈ યહૂદી અથવા ખ્રિસ્તી હતા ?" કહો, "તમે વધારે જાણો છો કે અલ્લાહ ?" એ વ્યકિત કરતાં વધારે અત્યાચારી કોણ હશે, જેના પાસે અલ્લાહ તરફથી એક સાક્ષી હોય અને તે તેને છુપાવે ? તમારા કૃત્યોથી અલ્લાહ અજાણ તો નથી.

تَعْمَلُوْنَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُمْ مَّا كَسَبْتُمْ ۚ وَلَا تُسْـَٔلُوْنَ عَمَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٤١﴾ ع
الجزء الثاني (٢)
سَيَقُوْلُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰىهُمْ عَنْ
قِبْلَتِهِمُ الَّتِىْ كَانُوْا عَلَيْهَا ؕ قُلْ لِّلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَ
الْمَغْرِبُ ؕ يَهْدِىْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿١٤٢﴾
وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا لِّتَكُوْنُوْا شُهَدَآءَ
عَلَى النَّاسِ وَيَكُوْنَ الرَّسُوْلُ عَلَيْكُمْ شَهِيْدًا ؕ وَمَا
جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِىْ كُنْتَ عَلَيْهَآ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ
يَّتَّبِعُ الرَّسُوْلَ مِمَّنْ يَّنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِ ؕ وَاِنْ
كَانَتْ لَكَبِيْرَةً اِلَّا عَلَى الَّذِيْنَ هَدَى اللّٰهُ ؕ وَمَا كَانَ
اللّٰهُ لِيُضِيْعَ اِيْمَانَكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٤٣﴾
قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِى السَّمَآءِ ۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ
قِبْلَةً تَرْضٰىهَا ۪ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ؕ
وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ شَطْرَهٗ ؕ وَاِنَّ
الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ لَيَعْلَمُوْنَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ
رَّبِّهِمْ ؕ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٤٤﴾ وَلَئِنْ
اَتَيْتَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَّا تَبِعُوْا
قِبْلَتَكَ ۚ وَمَآ اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُمْ
بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ؕ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ مِّنْۢ

(૧૪૧) એ કેટલાક લોકો હતા, જે વીતી ગયા. તેમની કમાણી તેમના માટે હતી અને તમારી કમાણી તમારા માટે, તમને તેમના કર્મો વિષે પૂછવામાં નહીં આવે. (રુકૂઅ-૧૬)

(૧૪૨) મૂર્ખ લોકો જરૂર કહેશે, "આમને શું થયું કે પહેલાં તેઓ જે કિબ્લાં (ઉપાસના-દિશા) તરફ મુખ કરીને નમાઝ પઢતા હતા, તેનાથી અચાનક ફરી ગયા ?"(૪૩) હે નબી ! એમને કહો, "પૂર્વ અને પશ્ચિમ સર્વ અલ્લાહના છે. અલ્લાહ જેને ચાહે છે, સીધો માર્ગ દેખાડી દે છે." (૧૪૩) અને એ રીતે તો અમે તમને (મુસલમાનોને) એક 'ઉમ્મતે વસત'(૪૪) બનાવ્યા છે, જેથી તમે દુનિયાના લોકો પર સાક્ષી રહો અને પયગંબર તમારા પર સાક્ષી રહે.(૪૫)

પહેલાં જે તરફ તમે મુખ કરતા હતા તેને તો અમે કેવળ એ જોવા માટે કિબ્લા ઠેરવ્યો હતો કે કોણ પયગંબરનું અનુસરણ કરે છે અને કોણ પાછા પગે ફરી જાય છે. આ બાબત હતી તો ખૂબ કઠિન, પણ એ લોકો માટે સહેજ પણ કઠિન સાબિત ન થઈ, જેમને અલ્લાહનું માર્ગદર્શન મળ્યું હતું. અલ્લાહ તમારા આ ઈમાનને કદાપિ વ્યર્થ નહીં કરે, વિશ્વાસ રાખો કે લોકો માટે તે અત્યંત માયાળુ અને દયાળુ છે.

(૧૪૪) હે નબી ! તમારું વારંવાર આકાશ તરફ મુખ કરવું અમે જોઈ રહ્યા છીએ. લો, અમે એ જ કિબ્લા તરફ તમને ફેરવી દઈએ છીએ, જેને તમે પસંદ કરો છો. મસ્જિદે-હરામ (કા'બા) તરફ મુખ ફેરવી દો. હવે તમે ગમે ત્યાં હોવ, તેના તરફ મુખ કરીને નમાઝ પઢજો.(૪૬)

આ લોકો, જેમને ગ્રંથ આપવામાં આવ્યો હતો, સારી રીતે જાણે છે કે (કિબ્લાને ફેરવવાનો) આ આદેશ તેમના રબ તરફથી જ છે અને સત્ય પર આધારિત છે, તેમ છતાં જે કંઈ આ લોકો કરી રહ્યા છે, અલ્લાહ તેનાથી અજાણ નથી. (૧૪૫) તમે આ ગ્રંથવાળાઓ સમક્ષ ગમે તે નિશાની લઈ આવો, સંભવ નથી કે તેઓ તમારા કિબ્લાનું અનુસરણ કરવા લાગે, અને ન તો તમારા માટે એ શકય છે કે તેમના કિબ્લાનું અનુસરણ કરો, અને તેમના પૈકી કોઈ જૂથ પણ બીજાના કિબ્લાના અનુસરણ માટે તૈયાર નથી, અને જો તમે એ જ્ઞાન પછી પણ, જે તમારા પાસે આવી ચૂકયું છે, તેમની ઇચ્છાઓનું અનુસરણ કર્યું,

૪૩. નબી (સલ્લ.) હિજરત પછી મદીના-તૈયિબામાં સોળ મહિના સુધી બૈતુલ-મક્દિસ તરફ રૂખ કરીને નમાઝ પઢતા રહ્યા. પછી કાબા તરફ ચહેરો કરીને નમાઝ પઢવાનો આદેશ આવ્યો.

૪૪. 'ઉમ્મતે વસત'થી અભિપ્રેત એક એવો ઉચ્ચ અને શ્રેષ્ઠ સમૂહ છે, જે ન્યાય અને સમાનતા તથા મધ્યમમાર્ગના વલણ પર ચાલનારો હોય, જેને દુનિયાની કોમોની વચ્ચે પ્રાધાન્યતાની હેસિયત પ્રાપ્ત હોય, જેનો સંબંધ સૌની સાથે સમાનરૂપે ન્યાય અને સચ્ચાઈનો સંબંધ હોય, અને અસત્ય, અનુચિત સંબંધ કોઈની સાથે ન હોય.

૪૫. આનાથી અભિપ્રેત એ છે કે આખિરતમાં જ્યારે સમગ્ર માનવ-જાતનો એક સાથે હિસાબ લેવામાં આવશે, તે વખતે અલ્લાહના જવાબદાર પ્રતિનિધિની હેસિયતે રસૂલ (ઈશદૂત) તમારા પર સાક્ષી આપશે કે સાચી ધારણા અને સત્કર્મો તથા ન્યાય-વ્યવસ્થાનું જે શિક્ષણ અમે તેને આપ્યું હતું, તે તેણે તમને કોઈપણ જાતના વધારા-ઘટાડા વગર સંપૂર્ણપણે પહોંચાડી દીધું અને વ્યવહારૂ રૂપે તેના અનુસાર કામ કરીને બતાવી દીધું. તે પછી રસૂલના પ્રતિનિધિ હોવાની હેસિયતે તમને સામાન્ય લોકો પર સાક્ષી બનીને ઊભા થવાનું રહેશે અને એ સાક્ષી આપવી પડશે કે રસૂલે જે કંઈ તમને પહોંચાડ્યું હતું તે તમે તેમને પહોંચાડવામાં અને જે કંઈ રસૂલે તમને અમલ કરીને બતાવ્યું હતું તે તમે તેમને અમલ કરીને બતાવવામાં પોતાની શક્તિ મુજબ કોઈ નિષ્કાળજી નથી કરી.

૪૬. આ છે મૂળ આદેશ, જે કિબ્લાના ફેરફાર વિશે આપવામાં આવ્યો હતો. આ આદેશ રજબ કે શાબાન, હિજરી-૨માં

بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ اِنَّكَ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٤٥﴾ مـ
اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَعْرِفُوْنَهٗ كَمَا يَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ ؕ
وَاِنَّ فَرِيْقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُوْنَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿١٤٦﴾ ؔ
اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴿١٤٧﴾ ع
وَلِكُلٍّ وِّجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيْهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرٰتِ ؕ
اَيْنَ مَا تَكُوْنُوْا يَاْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَمِيْعًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ
شَیْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ
شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ؕ وَاِنَّهٗ لَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ ؕ وَمَا
اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ
فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ؕ وَحَيْثُ مَا
كُنْتُمْ فَوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ شَطْرَهٗ ۙ لِئَلَّا يَكُوْنَ لِلنَّاسِ
عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ ۗ اِلَّا الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ ۗ فَلَا
تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِيْ ۗ وَلِاُتِمَّ نِعْمَتِيْ عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ
تَهْتَدُوْنَ ﴿١٥٠﴾ كَمَآ اَرْسَلْنَا فِيْكُمْ رَسُوْلًا مِّنْكُمْ يَتْلُوْا
عَلَيْكُمْ اٰيٰتِنَا وَيُزَكِّيْكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتٰبَ وَ
الْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَّا لَمْ تَكُوْنُوْا تَعْلَمُوْنَ ﴿١٥١﴾ ؕ
فَاذْكُرُوْنِيْٓ اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوْا لِيْ وَلَا تَكْفُرُوْنِ ﴿١٥٢﴾ ع
يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ ؕ اِنَّ
اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿١٥٣﴾ وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ يُّقْتَلُ فِيْ سَبِيْلِ

وقف لازم — وقف منزل ١٢ — ٢٢ع — وقف النبي صلى الله عليه وآله وسلم ١٢ — معانقة ٢ — ٢٥ع — منزل ١

તો ચોક્કસ જ તમારી ગણના અત્યાચારીઓમાં થશે. (૧૪૬) જે લોકોને અમે ગ્રંથ આપ્યો છે, તેઓ આ સ્થળને (જેને કિબ્લા બનાવવામાં આવેલ છે) એવી રીતે ઓળખે છે, જેવી રીતે પોતાના સંતાનોને ઓળખે છે,[૪૭] પરંતુ તેમનામાંથી એક જૂથ જાણી-સમજીને સત્યને છુપાવી રહ્યું છે. (૧૪૭) આ ચોક્કસપણે એક સત્ય વાત છે તમારા રબ તરફથી, તેથી તેના વિષે કદાપિ તમે કોઈ શંકામાં ન પડો.(રુકૂઅ-૧૭)

(૧૪૮) દરેકને માટે એક દિશા છે જેના તરફ તે મુખ કરે છે, પછી તમે સદ્કાર્યો તરફ આગળ વધો. તમે ગમે ત્યાં હશો અલ્લાહ તમને સૌને શોધી કાઢશે. કોઈ વસ્તુ તેની શક્તિ બહાર નથી.

(૧૪૯) તમે જે જગ્યાએથી પણ પસાર થાઓ, તમારું મુખ (નમાઝ વખતે) 'મસ્જિદે-હરામ' તરફ ફેરવી દો, કેમ કે આ તમારા રબનો તદ્દન સત્ય પર આધારિત નિર્ણય છે અને અલ્લાહ તમારા લોકોના કાર્યોથી અજાણ નથી, (૧૫૦) અને જ્યાંથી પણ તમે પસાર થાઓ, તમારું મુખ મસ્જિદ-હરામ તરફ જ ફેરવી દેવાનું રાખો, અને જ્યાં પણ તમે હોવ, તેના જ તરફ મુખ રાખીને નમાઝ પઢો, જેથી લોકોને તમારા વિરુદ્ધ વાદવિવાદ માટે કોઈ દલીલ ન મળે.[૪૮] હા, તેમના પૈકી જેઓ અત્યાચારી છે તેમની જબાન કોઈ હાલતમાં બંધ નહીં થાય, તો તેમનાથી તમે ન ડરો, બલ્કે મારાથી ડરો,[૪૯] અને એટલા માટે કે હું તમારા પર મારી નેઅમત (કૃપા) પૂર્ણ કરી દઉં અને એ આશાએ કે મારા આ આદેશના પાલનથી તમે એવી જ રીતે સફળતાનો માર્ગ પામશો, (૧૫૧) જેવી રીતે (તમને આ વસ્તુથી સફળતા મળી કે) અમે તમારા વચ્ચે સ્વયં તમારામાંથી એક રસૂલ (પયગંબર) મોકલ્યો, જે તમને અમારી આયતો સંભળાવે છે, તમારા જીવન શુદ્ધ કરે છે, તમને ગ્રંથ અને તત્ત્વદર્શિતા (બુદ્ધિમત્તા)નું શિક્ષણ આપે છે, અને તમને એ વાતો શીખવાડે છે જે તમે જાણતા ન હતા. (૧૫૨) એટલા માટે તમે મને યાદ રાખો, હું તમને યાદ રાખીશ, અને મારો આભાર માનો, કૃતઘ્ન ન બનો. (રુકૂઅ-૧૮)

(૧૫૩) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! ધૈર્ય અને નમાઝથી મદદ લો. અલ્લાહ ધૈર્યવાન લોકોના સાથે છે, (૧૫૪) અને જે લોકો અલ્લાહના માર્ગમાં મૃત્યુ પામે તેમને મૃત

અવતરિત થયો. હુઝૂર (સલ્લ.) એક સહાબી (રદિ.)ના ત્યાં દા'વત (ભોજન-નિમંત્રણ)માં ગયા હતા. ત્યાં ઝુહ્રનો સમય થઈ ગયો અને આપ (સલ્લ.) લોકોને નમાઝ પઢાવવા માટે ઊભા થયા. બે રકા'ત પઢાવી ચૂક્યા હતા કે ત્રીજી રકા'તમાં એકાએક વહી દ્વારા આ આયત અવતરિત થઈ અને એ જ વખતે આપ (સલ્લ.) અને આપની પાછળ જમાઅત સાથે નમાઝ પઢવા ઊભા થયેલા તમામ લોકો બૈતુલ-મક્દિસથી કાબાની દિશા તરફ ફરી ગયા. તે પછી મદીના અને મદીનાની આસપાસમાં તેની જાહેર ઘોષણા કરવામાં આવી, અને એ જે ફરમાવ્યું કે, ''અમેતમારા ચહેરાને વારંવાર આકાશ તરફ ઉઠતો જોઈ રહ્યા છીએ' અને એ કે 'અમે એ જ કિબ્લા તરફ તમને ફેરવી દઈએ છીએ, જેને તમે પસંદ કરો છો' તેનાથી સ્પષ્ટ જાણ થાય છે કે કિબ્લાના ફેરફારનો આદેશ આવતાં પહેલાં નબી (સલ્લ.) તેની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા હતા.

૪૭. આ આરબોની કહેવત છે. જે વસ્તુને વ્યક્તિ વિશ્વાસપૂર્વક જાણતો હોય તેને એમ કહે છે કે તે આ વસ્તુને એવી રીતે ઓળખે છે જેમ કે પોતાની સંતાનને ઓળખે છે. યહૂદીઓ અને ઈસાઈઓ (ખ્રિસ્તીઓ)ના ધાર્મિક વિદ્વાનો વાસ્તવમાં આ વાત સારી રીતે જાણતા હતા કે કાબાને હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)એ નિર્માણ કર્યું હતું અને તેનાથી વિપરીત, બૈતુલ-મક્દિસ તેનાથી ૧૩૦૦ વર્ષ પછી હઝરત સુલૈમાન (અલૈ.)ના હસ્તે નિર્માણ પામ્યું. આ વાત કોઈનાથી છુપી નહોતી.

૪૮. અર્થાત્ કોઈને એમ કહેવાનો મોકો ન મળે કે આ ખરા મોમિન છે, જેઓ પોતાના અલ્લાહના સ્પષ્ટ આદેશનું

اللّٰهِ اَمْوَاتٌ ؕ بَلْ اَحْيَآءٌ وَّلٰكِنْ لَّا تَشْعُرُوْنَ ﴿۱۵۴﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ
بِشَیْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوْعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْاَمْوَالِ وَ
الْاَنْفُسِ وَالثَّمَرٰتِ ؕ وَبَشِّرِ الصّٰبِرِیْنَ ﴿۱۵۵﴾ ۙ الَّذِیْنَ اِذَآ
اَصَابَتْهُمْ مُّصِیْبَةٌ ۙ قَالُوْٓا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَیْهِ
رٰجِعُوْنَ ﴿۱۵۶﴾ ؕ اُولٰٓىِٕكَ عَلَیْهِمْ صَلَوٰتٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ وَ
رَحْمَةٌ ۫ وَاُولٰٓىِٕكَ هُمُ الْمُهْتَدُوْنَ ﴿۱۵۷﴾ اِنَّ الصَّفَا وَ
الْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآىِٕرِ اللّٰهِ ۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَیْتَ اَوِ اعْتَمَرَ
فَلَا جُنَاحَ عَلَیْهِ اَنْ یَّطَّوَّفَ بِهِمَا ؕ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَیْرًا ۙ
فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِیْمٌ ﴿۱۵۸﴾ اِنَّ الَّذِیْنَ یَكْتُمُوْنَ مَآ
اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَیِّنٰتِ وَالْهُدٰی مِنْ بَعْدِ مَا بَیَّنّٰهُ
لِلنَّاسِ فِی الْكِتٰبِ ۙ اُولٰٓىِٕكَ یَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَ یَلْعَنُهُمُ
اللّٰعِنُوْنَ ﴿۱۵۹﴾ ۙ اِلَّا الَّذِیْنَ تَابُوْا وَاَصْلَحُوْا وَبَیَّنُوْا
فَاُولٰٓىِٕكَ اَتُوْبُ عَلَیْهِمْ ۚ وَاَنَا التَّوَّابُ الرَّحِیْمُ ﴿۱۶۰﴾
اِنَّ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا وَمَاتُوْا وَهُمْ كُفَّارٌ اُولٰٓىِٕكَ عَلَیْهِمْ
لَعْنَةُ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓىِٕكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِیْنَ ﴿۱۶۱﴾ ۙ خٰلِدِیْنَ
فِیْهَا ۚ لَا یُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ یُنْظَرُوْنَ ﴿۱۶۲﴾
وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ
ع ١١ الرَّحِیْمُ ﴿۱۶۳﴾ ع اِنَّ فِیْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ وَ
منزل ١ اخْتِلَافِ الَّیْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِیْ تَجْرِیْ

ન કહો. આવા લોકો તો હકીકતમાં જીવંત છે, પરંતુ તમે તેમની જિંદગીને જાણી શકતા નથી, (૧૫૫) અને અમે અવશ્ય તમને ભય અને ડર, ભૂખ, પ્રાણ અને ધન-સંપતિના નુકસાન અને કમાણીઓની ખોટમાં નાખીને તમારી પરીક્ષા કરીશું. (૧૫૬) આ સંજોગોમાં જે લોકો ધીરજ રાખે અને જ્યારે કોઈ મુસીબત આવી પડે તો કહે કે, ''અમે અલ્લાહના જ છીએ અને અલ્લાહના જ તરફ અમારે પાછા ફરવાનું છે.'' તેમને ખુશખબર આપી દો. (૧૫૭) તેમના ઉપર તેમના રબ તરફથી મોટી કૃપાઓ થશે, તેની દયા તેમના ઉપર છાંયડો કરશે અને આવા જ લોકો સન્માર્ગે ચાલનારા છે.

(૧૫૮) નિઃશંક સફા અને મરવા અલ્લાહની નિશાનીઓ પૈકી છે. તેથી જે વ્યક્તિ બૈતુલ્લાહ (અલ્લાહના ઘર, કા'બા)ની હજ્જ કે ઉમરા કરે[૫૦] તેના માટે આ બંને ટેકરીઓ વચ્ચે સઈ કરવું (ઝડપથી દોડવું) કોઈ ગુનો નથી, અને જે સ્વેચ્છાએ અને રુચિથી કોઈ ભલાઈનું કામ કરશે, અલ્લાહને તેની ખબર છે અને તે તેની કદર કરનાર છે.

(૧૫૯) જે લોકો અમારા ઉતારેલા સ્પષ્ટ શિક્ષણ અને માર્ગદર્શનને છુપાવે છે, એ પછી પણ કે અમે તેને તમામ મનુષ્યોના માર્ગદર્શન માટે અમારા ગ્રંથમાં વર્ણવી ચૂક્યા છીએ, વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ પણ તેમના પર ફિટકાર કરે છે અને બધા ફિટકાર કરનારાઓ પણ તેના પર ફિટકાર કરે છે. (૧૬૦) અલબત્ત, જેઓ આ વર્તન છોડી દે અને પોતાનું વર્તન સુધારી લે અને જે કંઈ છુપાવતા હતા, તેને વર્ણવવા લાગે, તેમને હું માફ કરી દઈશ અને હું મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છું.

(૧૬૧) જે લોકોએ કુફ્ર (ઇન્કાર)નું વલણ અપનાવ્યું[૫૧] અને કુફ્રની અવસ્થામાં જ મૃત્યુ પામ્યાં, તેમના પર અલ્લાહ અને ફરિશ્તાઓ અને સૌ મનુષ્યોની ફિટકાર છે. (૧૬૨) આ જ ફિટકારની અવસ્થામાં તેઓ હંમેશા રહેશે, ન તેમની સજામાં ઘટાડો કરવામાં આવશે અને ન તેમને ફરી બીજી મહેતલ આપવામાં આવશે.

(૧૬૩) તમારો ખુદા એક જ ખુદા છે, એ રહમાન (પરમ્ કુપાળુ) અને રહીમ (પરમ્ દયાળુ) સિવાય બીજો કોઈ ખુદા નથી.(રુકૂઅ-૧૯) (૧૬૪) (આ હકીકતને ઓળખવા માટે જો કોઈ નિશાની અને ઓળખ જોઈતી હોય તો) જે લોકો બુદ્ધિથી કામ લે છે, તેમના માટે આકાશો અને ધરતીની રચનામાં, રાત અને દિવસના નિરંતર એક-બીજા પછી આવવામાં, એ હોડીઓમાં જે મનુષ્યોના લાભની વસ્તુઓ લઈને નદીઓ અને

ઉલ્લંઘન કરે છે.

૪૯. આ વાક્યનો સંબંધ એ ઈબારત (લખાણ) સાથે છે કે, 'તેના જ તરફ ચહેરો કરીને નમાઝ પઢજો કે લોકોને તમારા વિરુદ્ધ કોઈ દલીલ ન મળે.'

૫૦. ઝિલહજ્જની નિર્ધારિત તારીખોમાં કાબાની જે ઝ્યારત (દર્શન) કરવામાં આવે છે તેનું નામ 'હજ્જ' છે અને આ તારીખો સિવાય બીજા કોઈ સમયગાળામાં જે ઝ્યારત કરવામાં આવે છે તે 'ઉમરા' છે.

૫૧. 'કુફ્ર' શબ્દ 'ઈમાન'ના વિરુદ્ધ બોલવામાં આવે છે. ઈમાનનો અર્થ છે માનવું, કબૂલ કરવું, સ્વીકાર કરી લેવું. કુર્આનની દૃષ્ટિએ 'કુફ્ર'નું વલણના જુદા-જુદા સ્વરૂપો છે : એક એ કે માનવી મૂળથી અલ્લાહને જ ન માને અથવા તેની સર્વોચ્ચ સત્તાનો સ્વીકાર ન કરે અને તેને પોતાનો અને સમગ્ર સૃષ્ટિનો માલિક અને ઉપાસ્ય માનવાનો ઇન્કાર કરે, અથવા તેને એક માત્ર માલિક અને ઉપાસ્ય ન માને. બીજું એ કે અલ્લાહને તો માને, પણ તેના આદેશો અને તેના માર્ગદર્શનને જ્ઞાન અને કાનૂનનો એક માત્ર સ્રોત સ્વીકારવાથી ઇન્કાર કરી દે. ત્રીજું એ કે સૈદ્ધાંતિક રીતે એ વાતનો પણ સ્વીકાર કરી લે કે તેણે અલ્લાહના માર્ગદર્શન અનુસાર ચાલવું જોઈએ, પરંતુ અલ્લાહ પોતાના

فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ
السَّمَآءِ مِنْ مَّآءٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
وَبَثَّ فِيْهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ ۪ وَّتَصْرِيْفِ الرِّيٰحِ وَ
السَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ لَاٰيٰتٍ
لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿١٦٤﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّتَّخِذُ مِنْ
دُوْنِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُّحِبُّوْنَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ ؕ وَالَّذِيْنَ
اٰمَنُوْٓا اَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ ؕ وَلَوْ يَرَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اِذْ يَرَوْنَ
الْعَذَابَ ۙ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ
الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِيْنَ اتُّبِعُوْا مِنَ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْا
وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ
الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا
تَبَرَّءُوْا مِنَّا ؕ كَذٰلِكَ يُرِيْهِمُ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ حَسَرٰتٍ
عَلَيْهِمْ ؕ وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ ع ٢٠
كُلُوْا مِمَّا فِي الْاَرْضِ حَلٰلًا طَيِّبًا ۖ وَّلَا تَتَّبِعُوْا
خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ؕ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿١٦٨﴾ اِنَّمَا
يَاْمُرُكُمْ بِالسُّوْٓءِ وَالْفَحْشَآءِ وَاَنْ تَقُوْلُوْا عَلَى
اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿١٦٩﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اتَّبِعُوْا
مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا بَلْ نَتَّبِعُ مَآ اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ
اٰبَآءَنَا ؕ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ شَيْـًٔا وَّلَا

સમુદ્રોમાં ચાલે-ફરે છે, વરસાદના એ પાણીમાં જેને અલ્લાહ ઉપરથી વરસાવે છે, પછી તેના વડે મૃત ધરતીને જીવન પ્રદાન કરે છે અને (પોતાની આ જ વ્યવસ્થાને કારણે) ધરતીમાં દરેક પ્રકારના સજીવોને ફેલાવે છે, હવાઓના પરિભ્રમણમાં, અને એ વાદળોમાં જે આકાશો અને ધરતી વચ્ચે આજ્ઞાને આધીન બનાવીને રાખવામાં આવ્યા છે, અસંખ્ય નિશાનીઓ છે. (૧૬૫) (પરંતુ ખુદાના એક હોવા પર દલીલ કરનારી આ તદ્દન સ્પષ્ટ નિશાનીઓ હોવા છતાં પણ) કેટલાક લોકો એવા છે જેઓ અલ્લાહ સિવાય બીજાઓને તેના સમકક્ષ અને પ્રતિદ્વંદ્વી બનાવે છે, અને તેઓ તેમને એટલા ચાહે છે, જેટલું અલ્લાહને ચાહવું જોઈએ. જો કે ઈમાનવાળા લોકો સૌથી વધારે અલ્લાહને પ્રિય રાખે છે. કદાચ, જે કંઈ સજાને સામે જોઈને તેમને સૂઝવાનું છે, તે આજે જ આ અત્યાચારીઓને સૂઝી જાય કે તમામ શક્તિઓ અને બધા અધિકારો અલ્લાહના જ કબજામાં છે અને એ કે અલ્લાહ સજા આપવામાં પણ ઘણો સખત છે. (૧૬૬) જ્યારે તે સજા આપશે, ત્યારે હાલત એ હશે કે એ જ આગેવાનો અને નેતાઓ, જેમનું દુનિયામાં અનુસરણ કરવામાં આવ્યું હતું, પોતાના અનુયાયીઓ સાથે સંબંધનો ઈન્કાર કરશે, પરંતુ સજા પામીને રહેશે અને તેમના તમામ માધ્યમો અને સંસાધનોનો સિલસિલો તૂટી જશે, (૧૬૭) અને એ લોકો જેઓ દુનિયામાં તેમનું અનુસરણ કરતા હતા, કહેશે કે કદાચ, અમને ફરી એક તક આપવામાં આવતી તો જે રીતે આજે આ લોકો અમારા સાથે વિમુખતાનું પ્રદર્શન કરી રહ્યા છે, એ જ રીતે અમે પણ તેમનાથી વિમુખ થઈને દેખાડી દેતા. આમ, અલ્લાહ આ લોકોના એ કર્મોને જે તેઓ દુનિયામાં કરી રહ્યા છે, તેમના સમક્ષ એવી રીતે લાવશે કે તેઓ પશ્ચાતાપ અને શરમ-સંકોચથી હાથ મસળતા રહેશે, પરંતુ આગમાંથી નીકળવાનો કોઈ રસ્તો મેળવી નહીં શકે.(રુકૂઅ-૨૦)

(૧૬૮) લોકો ! ધરતી ઉપર જે હલાલ (વૈધ) અને પાક (શુદ્ધ) વસ્તુઓ છે તે ખાઓ અને શૈતાનના બતાવેલા રસ્તાઓ પર ન ચાલો. તે તમારો ખુલ્લો શત્રુ છે, (૧૬૯) તમને બૂરાઈ અને અશ્લીલતાની આજ્ઞા આપે છે અને એવું શીખવાડે છે કે તમે અલ્લાહના નામે એવી વાતો કહો, જેમના વિષે તમને જ્ઞાન નથી (કે તે અલ્લાહે ફરમાવેલી છે).

(૧૭૦) તેમને જ્યારે કહેવામાં આવે છે કે અલ્લાહે જે આદેશો અવતરિત કર્યા છે તેનું પાલન કરો, તો જવાબ આપે છે કે અમે તો એ જ પદ્ધતિનું અનુસરણ કરીશું જેના પર અમે અમારા બાપ-દાદાઓને જોયા છે. ભલે, જો તેમના બાપ-દાદાઓએ બુદ્ધિથી સહેજ પણ કામ ન લીધું હોય અને સાચો માર્ગ ન પામ્યા હોય તો શું તે પછી પણ તેઓ તેમનું જ અનુસરણ કર્યે જશે ?

માર્ગદર્શન અને પોતાના આદેશો પહોંચાડવા માટે જે પયગંબરોને માધ્યમ બનાવે છે, તેમનો સ્વીકાર ન કરે. ચોથું એ કે પયગંબરો દરમ્યાન ભેદભાવ કરે અને પોતાની પસંદ કે પોતાના પક્ષપાતના કારણે તેમાંથી કોઈને માને અને કોઈને ન માને. પાંચમું એ કે પયગંબરોએ અલ્લાહ તરફથી આસ્થાઓ, નીતિમત્તા અને જીવનના કાનૂનો વિશે જે શિક્ષણ આપ્યું છે તેને અથવા તેમાંથી કોઈ વસ્તુને માનવાનો ઈન્કાર કરી દે. છઠ્ઠું એ કે વિચારધારાના રૂપે તો એ તમામ વસ્તુઓને માની લે, પરંતુ વ્યવહારૂ રૂપે અલ્લાહના આદેશોની ઈરાદાપૂર્વક અવહેલના કરતો રહે અને આ અવજ્ઞા પર હઠાગ્રહ કરે અને દુનિયાના જીવનમાં પોતાના આચરણનો આધાર આજ્ઞાપાલન પર નહીં, બલ્કે અવજ્ઞા પર મૂકે.

يَهْتَدُوْنَ ﴿۱۷۰﴾ وَمَثَلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا كَمَثَلِ
الَّذِيْ يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ اِلَّا دُعَآءً وَّنِدَآءً ۭ صُمٌّۢ
بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿۱۷۱﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ وَ اشْكُرُوْا
لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُوْنَ ﴿۱۷۲﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ
الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيْرِ وَمَآ اُهِلَّ بِهٖ لِغَيْرِ
اللّٰهِ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَلَآ اِثْمَ
عَلَيْهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۷۳﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ
يَكْتُمُوْنَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتٰبِ وَ يَشْتَرُوْنَ بِهٖ
ثَمَنًا قَلِيْلًا ۙ اُولٰۗىِٕكَ مَا يَاْكُلُوْنَ فِيْ بُطُوْنِهِمْ اِلَّا
النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيْهِمْ ښ
وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۷۴﴾ اُولٰۗىِٕكَ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الضَّلٰلَةَ
بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ فَمَآ اَصْبَرَھُمْ عَلَي
النَّارِ ﴿۱۷۵﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ ۭ وَاِنَّ
الَّذِيْنَ اخْتَلَفُوْا فِي الْكِتٰبِ لَفِيْ شِقَاقٍۢ بَعِيْدٍ ﴿۱۷۶﴾ ع الربع ع ۲۱ ۹ ۵
لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوْا وُجُوْھَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَ
الْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَ
الْمَلٰۗىِٕكَةِ وَالْكِتٰبِ وَالنَّبِيّٖنَ ۚ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰي
حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَ الْمَسٰكِيْنَ وَابْنَ

(૧૭૧) આ લોકો જેમણે અલ્લાહે બતાવેલ માર્ગ પર ચાલવાનો ઈન્કાર કરી દીધો છે, તેમની સ્થિતિ તદ્દન એવી છે જેમ કે ભરવાડ પશુઓને બોલાવે છે અને તેઓ હાકોટા સિવાય કંઈ પણ સાંભળતા નથી. તેઓ બહેરા છે, મૂંગા છે, આંધળા છે, આથી કોઈ વાત તેમની સમજમાં આવતી નથી.

(૧૭૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જો તમે ખરેખર અલ્લાહની જ બંદગી કરવાવાળા છો, તો જે પાક (શુદ્ધ અને પવિત્ર) વસ્તુઓ અમે તમને પ્રદાન કરી છે તે વિના સંકોચે ખાઓ અને અલ્લાહનો આભાર માનો. (૧૭૩) અલ્લાહ તરફથી જો કોઈ પ્રતિબંધ તમારા પર છે તો તે એ છે કે મુડદાલ ન ખાઓ, લોહીથી અને ભૂંડના માંસથી બચો, અને કોઈ એવી વસ્તુ ન ખાઓ જેના પર અલ્લાહ સિવાય બીજા કોઈનું નામ લેવામાં આવ્યું હોય. હા, જે વ્યક્તિ મજબૂરીની સ્થિતિમાં હોય અને તે આમાંથી કોઈ વસ્તુ ખાઈ લે, પણ તે કાનૂન-ભંગનો ઈરાદો ધરાવતી ન હોય અથવા આવશ્યકતાની સીમાથી આગળ ન વધે, તો તેના પર કોઈ ગુનો નથી, અલ્લાહ ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.[પર]

(૧૭૪) સાચું તો એ છે કે જે લોકો એ આદેશોને છુપાવે છે જે અલ્લાહે પોતાના ગ્રંથમાં અવતરિત કર્યા છે અને દુનિયાના નજીવા ફાયદા માટે તેમને વેચી દે છે, તેઓ હકીકતમાં પોતાના પેટ આગથી ભરી રહ્યા છે. કયામત (પ્રલય)ના દિવસે અલ્લાહ કદાપિ તેમના સાથે વાત નહીં કરે, ન તેમને પવિત્ર કરશે, અને તેમના માટે દુઃખદાયી યાતના છે. (૧૭૫) આ એ લોકો છે જેમણે માર્ગદર્શનના બદલે પથભ્રષ્ટતા ખરીદી અને મગફિરત (મુક્તિ, ક્ષમા)ને બદલે સજા વહોરી લીધી. કેવું વિચિત્ર છે તેમનું સાહસ કે જહન્નમની સજા સહન કરવા તૈયાર છે ! (૧૭૬) આ બધું એટલા માટે થયું કે અલ્લાહે તો તદ્દન સત્ય અનુસાર ગ્રંથ અવતરિત કર્યો હતો, પરંતુ જે લોકોએ ગ્રંથમાં મતભેદો ઊભા કર્યા તેઓ પોતાના વાદવિવાદમાં સત્યથી ઘણાં દૂર નીકળી ગયા. (રુકૂઅ-૨૧)

(૧૭૭) નેકી (સદાચાર) એ નથી કે તમે તમારા ચહેરા પૂર્વ તરફ કરી લીધા કે પશ્ચિમ તરફ, બલ્કે નેકી એ છે કે મનુષ્ય અલ્લાહને અને આખિરત (પરલોક)ના દિવસને અને ફરિશ્તાઓને અને અલ્લાહે અવતરિત કરેલ ગ્રંથને અને તેના પયગંબરોને હૃદયપૂર્વક માને અને અલ્લાહના પ્રેમમાં પોતાનું પ્રિય ધન સગાઓ અને અનાથો પર, નિર્ધનો અને

પર. આ આયતમાં હરામ (અવૈધ) વસ્તુઓના ઉપયોગની અનુમતિ ત્રણ શરતોની સાથે આપવામાં આવી છે. એક એ કે વાસ્તવમાં મજબૂરીની સ્થિતિ હોય. જેમ કે - ભૂખ કે તરસથી જીવ નીકળી જઈ રહ્યો હોય, અથવા બીમારીની હાલતના કારણે જીવનું જોખમ હોય અને એ સ્થિતિમાં હરામ વસ્તુ સિવાય કોઈ બીજી વસ્તુ ઉપલબ્ધ ન હોય. બીજી એ કે અલ્લાહના કાનૂનને તોડવાની ઈચ્છા હૃદયમાં ન હોય. ત્રીજી એ કે જરૂરતની હદનું ઉલ્લંઘન ન કરવામાં આવે. જેમ કે - હરામ વસ્તુના થોડાક કોળિયા કે થોડાક ઘૂંટથી જો જીવ બચી શકતો હોય, તો તેનાથી વધારે એ વસ્તુનો ઉપયોગ કરવામાં ન આવે.

السَّبِيْلِ ۙ وَالسَّآئِلِيْنَ وَفِي الرِّقَابِ ۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ
وَاٰتَى الزَّكٰوةَ ۚ وَالْمُوْفُوْنَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوْا ۚ
وَالصّٰبِرِيْنَ فِي الْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ وَحِيْنَ الْبَاْسِ ؕ
اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُوْنَ ﴿١٧٧﴾
يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي
الْقَتْلٰى ؕ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى
بِالْاُنْثٰى ؕ فَمَنْ عُفِيَ لَهٗ مِنْ اَخِيْهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ
بِالْمَعْرُوْفِ وَاَدَآءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ؕ ذٰلِكَ تَخْفِيْفٌ
مِّنْ رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ؕ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ
فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ
يّٰاُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿١٧٩﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا
حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا ۖۚ الْوَصِيَّةُ
لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ بِالْمَعْرُوْفِ ۚ حَقًّا عَلَى
الْمُتَّقِيْنَ ﴿١٨٠﴾ فَمَنْۢ بَدَّلَهٗ بَعْدَمَا سَمِعَهٗ فَاِنَّمَآ
اِثْمُهٗ عَلَى الَّذِيْنَ يُبَدِّلُوْنَهٗ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿١٨١﴾ ؕ
فَمَنْ خَافَ مِنْ مُّوْصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ
بَيْنَهُمْ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٨٢﴾ ع ٢٢
يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا
كُتِبَ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿١٨٣﴾ ۙ

મુસાફરો પર, મદદ માટે હાથ લંબાવનારાઓ પર અને ગુલામોની મુક્તિ પર ખર્ચ કરે, નમાઝ કાયમ કરે અને ઝકાત આપે અને નેક (સદાચારી) એ લોકો છે કે જ્યારે વચન આપે તો તેને પૂરું કરે તથા તંગી અને મુસીબતમાં તેમજ સત્ય અને અસત્યની લડાઈમાં ધૈર્યથી કામ લે. આ છે સાચા લોકો, અને આ જ લોકો પરહેઝગાર (ધર્મપરાયણ) છે.

(૧૭૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમારા માટે હત્યાના ખટલાઓમાં 'કિસાસ'નો હુકમ લખી દેવામાં આવ્યો છે. આઝાદ (ગુલામ ન હોય એ) મનુષ્યએ હત્યા કરી હોય તો એ આઝાદ મનુષ્યથી જ બદલો લેવામાં આવે, ગુલામ હત્યારો હોય તો એ ગુલામની જ હત્યા કરવામાં આવે અને સ્ત્રી આ ગુનાનું આચરણ કરી બેસે તો તે સ્ત્રી પાસેથી જ 'કિસાસ'* લેવામાં આવે. હા, જો કોઈ હત્યારાની સાથે તેનો ભાઈ કંઈક નરમી કરવા માટે તૈયાર હોય, તો સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે 'ખૂંબહા'નો પરસ્પર સમજીને નિર્ણય કરવો જોઈએ અને હત્યારા માટે અનિવાર્ય છે કે ભલી રીતે 'ખૂંબહા' ચૂકવી આપે.[૫૩] આ તમારા રબ તરફથી છૂટછાટ અને મહેરબાની છે. આમ છતાં પણ જો કોઈ અતિરેક કરે,[૫૪] તો તેના માટે પીડાકારી સજા છે. (૧૭૯) બુદ્ધિ અને સમજ-બૂઝ રાખનારાઓ ! તમારા માટે 'કિસાસ'માં જીવન છે. આશા છે કે તમે આ કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરવાથી બચશો.

(૧૮૦) તમારા પર 'ફર્ઝ' (ફરજિયાત) કરવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે તમારામાંથી કોઈના મૃત્યુનો સમય આવે અને તે પોતાના પાછળ સંપત્તિ મૂકી જઈ રહ્યો હોય, તો માતા-પિતા અને સગાઓ માટે સામાન્ય નિયમાનુસાર વસિયત કરે.[૫૫] આ હક્ક છે, અલ્લાહથી ડરનારા લોકો માટે. (૧૮૧) પછી જેમણે વસિયત સાંભળી અને પાછળથી તેને બદલી નાખી, તો તેનો ગુનો બદલી નાખનારાઓ પર છે. અલ્લાહ બધું જ સાંભળે અને જાણે છે. (૧૮૨) અલબત્ત, જેને એ આશંકા હોય કે વસિયત કરનારે અજાણતામાં અથવા ઈરાદાપૂર્વક હક્ક માર્યો છે, અને પછી પક્ષકારો વચ્ચે તે સુમેળ કરાવે, તો તેના પર કોઈ ગુનો નથી, અલ્લાહ ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૨૨)

(૧૮૩) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમારા માટે રોઝા ફરજિયાત કરી દેવામાં આવ્યા, જે રીતે તમારા પહેલાં પયગંબરોના અનુયાયીઓ માટે ફરજિયાત કરી દેવામાં આવ્યા હતા. તેનાથી આશા છે કે તમારામાં તકવા (ઈશભય અને સંયમ)નો ગુણ પેદા થશે.

---

૫૩. આનાથી જાણ થઈ કે ઈસ્લામી ફોજદારી કાનૂનમાં હત્યાનો મામલો રાજીનામાને યોગ્ય છે. જેની હત્યા થઈ છે એ વ્યક્તિના વારસદારોને એ હક્ક છે કે હત્યારાને 'કિસાસ'થી માફ કરી દે અને આ સ્થિતિમાં અદાલત માટે જાઈઝ નથી કે હત્યારાના પ્રાણ લેવા પર જ આગ્રહ કરે. અલબત્ત, માફીની સ્થિતિમાં હત્યારાએ 'ખૂંબહા' (Blood Money) ચૂકવવો પડશે. (*'કિસાસ' અર્થાત્ હત્યાનો બદલો, અર્થાત્ વ્યક્તિ સાથે એ જ કરવામાં આવે જે તેણે બીજા વ્યક્તિ સાથે કર્યું હોય. પરંતુ તેનો અર્થ એ નથી કે હત્યારાએ જે રીતે કોઈની હત્યા કરી છે, એ જ રીતે તેની હત્યા પણ કરવામાં આવે. બલ્કે તેનો અર્થ માત્ર એ છે કે પ્રાણ લેવાનું જે કાર્ય તેણે જેની હત્યા થઈ હોય તેના સાથે કર્યું હોય, એ જ તેના સાથે કરવામાં આવે. – અનુવાદક)

૫૪. જેમ કે જેની હત્યા થઈ છે તેના વારસદારો 'ખૂંબહા' વસૂલ કર્યા પછી ફરી બદલો લેવાની કોશિશ કરે, અથવા હત્યારો 'ખૂંબહા' ચૂકવવામાં આનાકાની કરે અને જેની હત્યા થઈ છે તેના વારસદારોએ જે ઉપકાર તેના સાથે કર્યો છે તેનો બદલો અપકારથી આપે.

اَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ ؕ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيْضًا اَوْ
عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ اَيَّامٍ اُخَرَ ؕ وَعَلَى الَّذِيْنَ
يُطِيْقُوْنَهٗ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِيْنٍ ؕ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا
فَهُوَ خَيْرٌ لَّهٗ ؕ وَاَنْ تَصُوْمُوْا خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۴﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ فِيْهِ
الْقُرْاٰنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنٰتٍ مِّنَ الْهُدٰى وَ
الْفُرْقَانِ ۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ؕ وَمَنْ
كَانَ مَرِيْضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ اَيَّامٍ اُخَرَ ؕ
يُرِيْدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيْدُ بِكُمُ الْعُسْرَ ۫ وَلِتُكْمِلُوا
الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ وَلَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُوْنَ ﴿۱۸۵﴾ وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِيْ عَنِّيْ فَاِنِّيْ
قَرِيْبٌ ؕ اُجِيْبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ ۙ فَلْيَسْتَجِيْبُوْا
لِيْ وَلْيُؤْمِنُوْا بِيْ لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُوْنَ ﴿۱۸۶﴾ اُحِلَّ لَكُمْ
لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَآئِكُمْ ؕ هُنَّ لِبَاسٌ
لَّكُمْ وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ؕ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ
كُنْتُمْ تَخْتَانُوْنَ اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ ۚ
فَالْـٰٔنَ بَاشِرُوْهُنَّ وَابْتَغُوْا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ ۖ وَكُلُوْا
وَاشْرَبُوْا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ
الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ۖ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى

(૧૮૪) કેટલાક નિયત દિવસોના રોઝા છે. જો તમારામાંથી કોઈ બીમાર હોય કે મુસાફરીમાં હોય, તો બીજા દિવસોમાં આટલી જ સંખ્યા પૂરી કરી લે અને જે લોકો રોઝા રાખવાની શક્તિ ધરાવતા હોય (છતાં ન રાખે) તો તેઓ ફિદયો (મુક્તિ-દંડ) આપે. એક રોઝાનો ફિદયો એક જરૂરતમંદને ભોજન કરાવવું છે અને જે કોઈ સ્વેચ્છાએ કંઈક વધુ ભલાઈ કરે, તો તે તેના માટે જ વધુ સારું છે. પરંતુ જો તમે સમજો, તો તમારા હિતમાં વધુ સારું એ છે કે તમે રોઝા રાખો.(૫૬)

(૧૮૫) રમઝાન એ મહિનો છે, જેમાં કુર્આન અવતરિત કરવામાં આવ્યું, જે માનવ-જાત માટે સંપૂર્ણ માર્ગદર્શન છે અને એવું સ્પષ્ટ શિક્ષણ ધરાવે છે, જે સીધો માર્ગ દેખાડનારું તથા સત્ય અને અસત્યનો ભેદ સ્પષ્ટ કરી દેનારું છે. એટલા માટે હવેથી જે વ્યક્તિ આ મહિનો પામે, તેના માટે ફરજિયાત છે કે આ આખા મહિનાના રોઝા રાખે, અને જો કોઈ બીમાર હોય અથવા મુસાફરીમાં હોય તો તે બીજા દિવસોમાં રોઝાની સંખ્યા પૂરી કરે. અલ્લાહ તમારા માટે સરળતા કરવા માગે છે, સખતાઈ કરવા નથી માંગતો. એટલા માટે આ પદ્ધતિ તમને બતાવવામાં આવી રહી છે, જેથી તમે રોઝાની સંખ્યા પૂરી કરી શકો અને જે માર્ગદર્શનથી અલ્લાહે તમને નવાજ્યા છે, તેના માટે અલ્લાહના મહિમાની અભિવ્યક્તિ અને એકરાર કરો અને આભારી બનો.

(૧૮૬) અને હે નબી ! મારા બંદાઓ જો તમને મારા વિષે પૂછે, તો તેમને જણાવી દો કે હું તેમના નજીક જ છું. પોકારનાર જ્યારે મને પોકારે છે, હું તેની પોકાર સાંભળું છું અને જવાબ આપું છું. આથી તેઓ મારા આમંત્રણને વધાવી લે અને મારા પર ઈમાન લાવે. (આ વાત તમે તેમને સંભળાવી દો) કદાચ તેઓ સન્માર્ગ પામી લે.

(૧૮૭) તમારા માટે રોઝાની રાત્રિઓમાં પોતાની પત્નીઓ પાસે જવાનું 'હલાલ' (વૈધ) કરી દેવામાં આવ્યું છે. તેઓ તમારા માટે પોશાક છે અને તમે એમના માટે પોશાક છો. અલ્લાહને ખબર પડી ગઈ કે તમે છુપી રીતે પોતાની જાત સાથે અપ્રમાણિકતા કરી રહ્યા હતા, પરંતુ તેણે તમારો કસૂર માફ કરી દીધો અને તમારા સાથે દરગુજર કરી. હવે તમે તમારી પત્નીઓ સાથે રાતવાસો કરો અને જે સુખ અલ્લાહે તમારા માટે વૈધ ઠેરવી દીધું છે તે ભોગવો. ઉપરાંત રાત્રિ દરમ્યાન ખાઓ-પીઓ ત્યાં સુધી કે તમને રાતના અંધકારની ધારીમાંથી પ્રભાતની સફેદીની ધાર સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે. ત્યારે આ બધા કામો છોડી દઈ રાત્રિ સુધી પોતાનો રોઝો પૂરો કરો અને જ્યારે તમે મસ્જિદોમાં એ'તિકાફ

---

૫૫. આ આદેશ એ કાળમાં આપવામાં આવ્યો હતો કે જ્યારે વારસાની વહેંચણી માટે હજુ કોઈ કાનૂન નિર્ધારિત થયો ન હતો. તે વખતે દરેક વ્યક્તિ પર અનિવાર્ય કરવામાં આવ્યું હતું કે તે પોતાના વારસદારોના ભાગ વસિયત દ્વારા નિર્ધારિત કરીને જાય, જેથી તેના મૃત્યુ પછી ન તો પરિવારમાં ઝઘડો થાય અને ન કોઈ હક્કદારનો હક્ક માર્યો જાય. પાછળથી જ્યારે વારસાની વહેંચણી માટે અલ્લાહ તઆલાએ સ્વયં નિયમ બનાવી દીધલો (જે આગળ સૂરઃ નિસામાં આવશે), તો નબી (સલ્લ.)એ એ નિયમ નક્કી કરી દીધો કે વારસદારોના જે ભાગ અલ્લાહ તઆલાએ નિર્ધારિત કરી દીધા છે તેમાં વસિયતથી વધારો-ઘટાડો કરી શકાતો નથી, અને બિનવારસદારોના હક્કમાં કુલ સંપત્તિના એક-તૃત્યાંશ (૧/૩)થી વધારેની વસિયત ન કરવી જોઈએ, અને મુસ્લિમ અને કાફિર એક-બીજાના વારસ નથી થઈ શકતા.

૫૬. ઈસ્લામના મોટાભાગના આદેશોની જેમ રોઝાની અનિવાર્યતા પણ ક્રમશઃ લાગુ કરવામાં આવી છે. નબી (સલ્લ.)એ શરૂઆતમાં મુસલમાનોને માત્ર દર મહિને ત્રણ દિવસના રોઝા રાખવાનો આદેશ આપ્યો હતો, પરંતુ આ રોઝા 'ફર્ઝ' (અનિવાર્ય) ન હતાં. પછી ૨ હિજરીમાં રમઝાનના રોઝાનો આ આદેશ કુર્આનમાં અવતરિત થયો, પરંતુ

الَّيْلِ ۚ وَلَا تُبَاشِرُوْهُنَّ وَاَنْتُمْ عٰكِفُوْنَ ۙ فِي
الْمَسٰجِدِ ؕ تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوْهَا ؕ كَذٰلِكَ
يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ ﴿١٨٧﴾ وَلَا
تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوْا بِهَآ اِلَى
الْحُكَّامِ لِتَاْكُلُوْا فَرِيْقًا مِّنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ
وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿١٨٨﴾ ع يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ ؕ قُلْ هِيَ ع ٢٣
مَوَاقِيْتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ ؕ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَاْتُوا
الْبُيُوْتَ مِنْ ظُهُوْرِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى ۚ وَاْتُوا
الْبُيُوْتَ مِنْ اَبْوَابِهَا ۪ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿١٨٩﴾
وَقَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ الَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَكُمْ وَلَا
تَعْتَدُوْا ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ ﴿١٩٠﴾ وَاقْتُلُوْهُمْ
حَيْثُ ثَقِفْتُمُوْهُمْ وَاَخْرِجُوْهُمْ مِّنْ حَيْثُ اَخْرَجُوْكُمْ
وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ وَلَا تُقٰتِلُوْهُمْ عِنْدَ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقٰتِلُوْكُمْ فِيْهِ ۚ فَاِنْ قٰتَلُوْكُمْ
فَاقْتُلُوْهُمْ ؕ كَذٰلِكَ جَزَآءُ الْكٰفِرِيْنَ ﴿١٩١﴾ فَاِنِ انْتَهَوْا
فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٩٢﴾ وَقٰتِلُوْهُمْ حَتّٰى لَا تَكُوْنَ
فِتْنَةٌ وَّيَكُوْنَ الدِّيْنُ لِلّٰهِ ؕ فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا
عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٩٣﴾ اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ
الْحَرَامِ وَالْحُرُمٰتُ قِصَاصٌ ؕ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ

(અલ્લાહના સ્મરણ માટે એકાંતવાસ)માં હોવ તો પત્નીઓ સાથે સંભોગ ન કરો. આ અલ્લાહની ઠરાવેલી સીમાઓ છે, તેના નજીક ન ફરકશો. આવી રીતે અલ્લાહ પોતાના આદેશો લોકો માટે સ્પષ્ટતાપૂર્વક વર્ણવે છે, આશા છે કે તેઓ ખોટા વલણથી બચશે.

(૧૮૮) અને તમે લોકો ન તો પરસ્પર એક-બીજાની સંપત્તિ અનુચિત રીતે ખાઓ અને ન અધિકારીઓ સમક્ષ તેને એ આશયથી રજૂ કરો કે તમને બીજાઓની સંપત્તિનો કોઈ ભાગ ઇરાદાપૂર્વક અન્યાયી રીતે ખાઈ જવાની તક મળી જાય.(૫૭)(રુકૂઅ-૨૩)

(૧૮૯) હે નબી ! લોકો તમને ચંદ્રના વધતાં-ઘટતાં સ્વરૂપ વિષે પૂછે છે. કહો : તે લોકો માટે તારીખો-તિથિઓના નિર્ધારણની અને હજ્જની નિશાનીઓ છે. એ પણ તેમને કહો : આ કોઈ સદ્કાર્ય નથી કે તમે પોતાના ઘરોમાં પાછળની બાજુથી પ્રવેશ કરો છો. સદ્કાર્ય તો ખરેખર એ છે કે વ્યક્તિ અલ્લાહની નારાજગીથી બચે. તેથી તમે પોતાના ઘરોમાં દરવાજામાંથી જ પ્રવેશ કરો. અલબત્ત, અલ્લાહથી ડરતા રહો, કદાચ તમને સફળતા મળી જાય.(૫૮)

(૧૯૦) અને તમે અલ્લાહના માર્ગમાં એ લોકો સાથે લડો, જેઓ તમારા સાથે લડે છે, પરંતુ અતિરેક ન કરો, કેમ કે અલ્લાહ અતિરેક કરનારાઓને પસંદ કરતો નથી. (૧૯૧) તેમના સાથે લડો જ્યાં પણ તમારે તેમનો સામનો કરવાનો આવે અને તેમને કાઢી મૂકો જ્યાંથી તેમણે તમને કાઢી મૂક્યા છે, કારણ કે હત્યા જો કે ખરાબ છે, પરંતુ ફિત્નો (ઉપદ્રવ) તેના કરતાં પણ વધારે ખરાબ છે,(૫૯) અને 'મસ્જિદે-હરામ' (પ્રતિષ્ઠિત મસ્જિદ કા'બા)ના પાસે જ્યાં સુધી તેઓ તમારા સાથે ન લડે, તમે પણ ન લડો, પરંતુ જ્યારે તેઓ ત્યાં પણ લડવાથી ન અટકે, તો તમે પણ વિના સંકોચે તેમને મારો, કારણ કે આવા કાફિરો (અધર્મીઓ)ની આ જ સજા છે. (૧૯૨) પછી જો તેઓ અટકી જાય તો જાણી લો કે અલ્લાહ માફ કરનાર અને દયાળુ છે.

(૧૯૩) તમે તેમના સાથે લડતા રહો, ત્યાં સુધી કે ફિત્નો (ઉપદ્રવ) નાબૂદ થઈ જાય અને દીન (ધર્મ) અલ્લાહ માટે થઈ જાય. પછી જો તેઓ અટકી જાય, તો સમજી લો કે અત્યાચારીઓ સિવાય અન્ય કોઈના વિરુદ્ધ હાથ ઉઠાવવો યોગ્ય નથી.

(૧૯૪) હરામ (પ્રતિષ્ઠિત) મહિનાનો બદલો હરામ મહિનો જ છે અને સર્વ પ્રતિષ્ઠાઓનો સમાનપણે આદર થશે.(૬૦) તેથી જે તમારા પર અત્યાચાર કરે તમે પણ

તેમાં એટલી છૂટ મૂકવામાં આવી હતી કે જે લોકો રોઝાને સહન કરવાની શક્તિ રાખતા હોય અને તેમ છતાં રોઝા ન રાખે, તેઅ પ્રત્યેક રોઝાના બદલામાં એક 'મિસ્કીન' (ગરીબ)ને ભોજન કરાવી દે. પાછળથી બીજો આદેશ અવતરિત થયો જે આગળ આવી રહ્યો છે.

૫૭. આયતનો એક અર્થ તો એ છે કે સત્તાધારીઓને કે અધિકારીઓને લાંચ-રુશ્વત આપીને નાજાઈઝ (ગેરકાયદેસર) લાભ પ્રાપ્ત કરવાની કોશિશ ન કરો, અને બીજો અર્થ એ છે કે જ્યારે તમે પોતે જાણો છો કે ધન બીજા કોઈનું છે, તો માત્ર એટલા માટે તેનો કેસ અદાલતમાં ન લઈ જાઓ કે તેના પાસે પોતાની મિલ્કતનો કોઈ પુરાવો નથી, અથવા એ કારણસર કે કોઈ ધાંધલી કરીને તમે તેને ખાઈ જઈ શકો છો. બની શકે છે કે અદાલતનો અધિકારી (ન્યાયાધીશ) કેસની વિગતને ધ્યાનમાં રાખીને તે ધન તમને અપાવી દે. પરંતુ તે તમારું જાઈઝ (કાયદેસર) ધન નહીં હોય.

૫૮. સરવાળે આ અંધશ્રદ્ધાયુક્ત રીત-રિવાજો, જે આરબોમાં પ્રચલિત હતા, તેમાં એક એ રિવાજ પણ હતો કે જ્યારે હજ્જ માટે 'એહરામ' (સીવ્યા વગરના બે સફેદ કપડાં, અનિવાર્ય વિધિ અનુસાર જેને પહેરવા અનિવાર્ય છે.) બાંધી લેતા તો પોતાના ઘરોમાં દરવાજાથી દાખલ થતા નહોતા, બલ્કે પાછળથી દીવાલ કૂદીને અથવા દીવાલમાં બારી જેવું બનાવીને દાખલ થતાં હતા. વધુમાં, સફરથી પાછા આવીને પણ ઘરોમાં પાછળથી દાખલ થતા હતા.

فَاعْتَدُوْا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ ۠ص
وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۹۴﴾
وَاَنْفِقُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوْا بِاَيْدِيْكُمْ اِلَى
التَّهْلُكَةِ ۚۛ وَاَحْسِنُوْا ۚۛ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۹۵﴾
وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ ۭ فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا
اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ وَلَا تَحْلِقُوْا رُءُوْسَكُمْ حَتّٰى
يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهٗ ۭ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيْضًا
اَوْ بِهٖٓ اَذًى مِّنْ رَّاْسِهٖ فَفِدْيَةٌ مِّنْ صِيَامٍ اَوْ
صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ ۚ فَاِذَآ اَمِنْتُمْ ۣ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ
اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ فَمَنْ لَّمْ
يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا
رَجَعْتُمْ ۭ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ۭ ذٰلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ
اَهْلُهٗ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۭ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۱۹۶﴾ اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ
مَّعْلُوْمٰتٌ ۚ فَمَنْ فَرَضَ فِيْهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ
وَلَا فُسُوْقَ ۙ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ۭ وَمَا تَفْعَلُوْا مِنْ
خَيْرٍ يَّعْلَمْهُ اللّٰهُ ڼ وَتَزَوَّدُوْا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ
التَّقْوٰى ۡ وَاتَّقُوْنِ يٰٓاُولِي الْاَلْبَابِ ﴿۱۹۷﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوْا فَضْلًا مِّنْ رَّبِّكُمْ ۭ فَاِذَآ اَفَضْتُمْ

عند المتقدمين مع

ع ۲۴ ۸ منزل ۱

وقف النبي صلى الله عليه وآله وسلم ۱۲

એવી જ રીતે તેના પર હાથ ઉઠાવો. અલબત્ત, અલ્લાહથી ડરતા રહો અને એ ધ્યાનમાં રાખો કે અલ્લાહ એ જ લોકોના સાથે છે, જેઓ તેની સીમાઓના ઉલ્લંઘનથી બચે છે.

(૧૯૫) અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરો અને પોતાના હાથે પોતાને વિનાશમાં ન નાખો. સારામાં સારી રીત અપનાવો, કારણ કે અલ્લાહ સારામાં સારી રીત અપનાવનારાઓને પસંદ કરે છે.

(૧૯૬) અલ્લાહની પ્રસન્નતા માટે જ્યારે હજ્જ અને ઉમરાનો ઈરાદો કરો, તો તેને પૂરો કરો, અને જો ક્યાંક ઘેરાઈ જાઓ તો જે કુરબાની ઉપલબ્ધ હોય, અલ્લાહની હજૂરમાં રજૂ કરો[૬૧] અને પોતાના માથા ન મુંડાવો જ્યાં સુધી કુરબાની પોતાના સ્થાને ન પહોંચી જાય. પરંતુ જે વ્યક્તિ બીમાર હોય અથવા જેના માથામાં કોઈ તકલીફ હોય અને એ કારણે પોતાનું માથું મુંડાવી લે, તો તે ફિદયા (મુક્તિ-દંડ)માં રોઝા રાખે અથવા દાન આપે અથવા કુરબાની કરે.[૬૨] પછી જો તમને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય[૬૩] (અને તમે હજ્જ પહેલા મક્કા પહોંચી જાઓ), તો તમારા પૈકી જે વ્યક્તિ હજ્જનો સમય થાય ત્યાં સુધી ઉમરાનો લાભ ઉઠાવે. તે પોતાની શક્તિ અનુસાર કુરબાની કરે અને જો કુરબાની ન કરી શકતી હોય, તો ત્રણ રોઝા હજ્જના સમયમાં અને સાત ઘરે પહોંચીને, એ રીતે કુલ દસ રોઝા રાખે. આ છૂટ એ લોકો માટે છે, જેમના ઘર 'મસ્જિદે -હરામ' (કા'બા)ની નજીક ન હોય. અલ્લાહના આ આદેશોનો ભંગ કરવાથી બચો અને સારી રીતે જાણી લો કે અલ્લાહ સખત સજા આપનાર છે. (રુકૂઅ-૨૪)

(૧૯૭) હજ્જના મહિના સૌ જાણે છે. જે વ્યક્તિ આ ઠરાવેલા મહિનાઓમાં હજ્જનો ઈરાદો કરે, તેણે સાવધાન રહેવું જોઈએ કે હજ્જના સમય દરમ્યાન તેનાથી કોઈ કામ-વાસનાનું કૃત્ય, કોઈ દુષ્કૃત્ય અને કોઈ લડાઈ-ઝઘડો ન થાય, અને જે સદ્‌કાર્ય તમે કરશો તે અલ્લાહની જાણમાં હશે. હજ્જની મુસાફરી માટે ભાથું સાથે લઈ જાવ, અને સૌથી સારું ભાથું પરહેઝગારી છે. પછી હે બુદ્ધિશાળીઓ અને સમજદારો ! મારી અવજ્ઞાથી બચો,
(૧૯૮) અને જો હજ્જના સાથે-સાથે તમે પોતાના રબની કૃપા પણ શોધતા જાઓ,

---

આ આયતમાં ન કેવળ આ રિવાજનું ખંડન કરવામાં આવ્યું છે, બલ્કે એવી તમામ અંધશ્રદ્ધાઓ પર એમ કહીને પ્રહાર કરવામાં આવ્યો છે કે નેકી (સદાચાર) આવા રીત-રિવાજોમાં નથી, બલ્કે મૂળ નેકી અલ્લાહથી ડરવું અને તેના આદેશોના ઉલ્લંઘનથી બચવું છે.

૫૯. અહીં 'ફિત્ના'થી અભિપ્રેત છે કોઈ જૂથ કે વ્યક્તિને માત્ર એ કારણસર અત્યાચાર અને અતિરેકનો ભોગ બનાવવામાં આવે કે તેણે અસત્યને છોડીને સત્યનો સ્વીકાર કર્યો છે.

૬૦. આરબવાસીઓમાં હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)ના સમયથી એ નિયમ ચાલતો આવી રહ્યો હતો કે ઝીલકઅદ, ઝીલહજ્જ અને મુહર્રમના ત્રણ મહિના હજ્જ માટે વિશિષ્ટ હતા અને રજબનો મહિનો ઉમરા માટે વિશિષ્ટ કરવામાં આવ્યો હતો, અને આ ચાર મહિનાઓમાં લડાઈ, હત્યા અને લૂંટમારની મનાઈ હતી, જેથી કાબાના દર્શનાર્થીઓ શાંતિ અને સલામતીની સાથે અલ્લાહના ઘર સુધી જાય અને પોતાના ઘરોએ પાછા ફરી શકે. આ કારણસર આ મહિનાઓને 'હરામ' (પ્રતિષ્ઠિત) મહિના કહેવામાં આવતા હતા.

૬૧. અર્થાત્ જો રસ્તામાં કોઈ એવી વસ્તુ સામે આવી જાય, જેના કારણે આગળ જવું અસંભવ બની જાય અને લાચારીવશ થોભી જવું પડે, તો ઊંટ, ગાય, બકરીમાંથી જે જાનવર પણ ઉપલબ્ધ હોય, અલ્લાહ માટે કુરબાન કરી દો.

૬૨. હદીસથી જાણકારી મળે છે કે નબી (સલ્લ.)એ આ પરિસ્થિતિમાં ત્રણ દિવસના રોઝા રાખવા અથવા છ મિસ્કીનો (ગરીબો)ને ભોજન કરાવવાનો અથવા ઓછામાં ઓછું એક બકરી ઝબેહ કરવાનો આદેશ છે.

૬૩. અર્થાત્ એ કારણ દૂર થઈ જાય, જેને લઈને લાચારીવશ તમારે રસ્તામાં અટકી જવું પડ્યું હતું.

مِّنْ عَرَفٰتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۪
وَاذْكُرُوْهُ كَمَا هَدٰىكُمْ ۚ وَاِنْ كُنْتُمْ مِّنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ
الضَّآلِّيْنَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ اَفِيْضُوْا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ
النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٩٩﴾
فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ
اٰبَآءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا ؕ فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ
رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا وَمَا لَهٗ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ
خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّقُوْلُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى
الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّقِنَا عَذَابَ
النَّارِ ﴿٢٠١﴾ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ نَصِيْبٌ مِّمَّا كَسَبُوْا ؕ
وَاللّٰهُ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِيْٓ اَيَّامٍ النصف
مَّعْدُوْدٰتٍ ؕ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِيْ يَوْمَيْنِ فَلَآ اِثْمَ
عَلَيْهِ ۚ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۙ لِمَنِ اتَّقٰى ؕ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿٢٠٣﴾
وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّعْجِبُكَ قَوْلُهٗ فِى الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِيْ قَلْبِهٖ ۙ وَهُوَ اَلَدُّ
الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِى الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ
فِيْهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ
الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ

તો તેમાં કોઈ વાંધો નથી.[૬૪] પછી જ્યારે અરફાતથી નીકળો, તો મશ્અરે-હરામ (મુઝદલફા) પાસે થોભીને અલ્લાહનું સ્મરણ કરો અને એ રીતે સ્મરણ કરો, જે રીતે તેણે તમને આદેશ આપ્યો છે, નહીં તો આ અગાઉ તમે લોકો ભટકી ગયેલા હતા. (૧૯૯) પછી જ્યાંથી બીજા બધા લોકો પાછા ફરે છે, ત્યાંથી તમે પણ પાછા ફરો અને અલ્લાહ પાસે ક્ષમા માગો,[૬૫] નિઃશંક તે ક્ષમા આપનાર અને દયાળુ છે. (૨૦૦) પછી જ્યારે પોતાના હજ્જ સંબંધિત અરકાન (અનિવાર્ય વિધિઓ) પૂરા કરી લો, ત્યારે જે રીતે અગાઉ પોતાના બાપ-દાદાઓનું સ્મરણ કરતા હતા, એ રીતે હવે અલ્લાહનું સ્મરણ કરો, બલ્કે એનાથી પણ વધુ. (પરંતુ અલ્લાહનું સ્મરણ કરનારાઓ વચ્ચે પણ ઘણો તફાવત છે) તેમનામાંથી કોઈ તો એવો છે, જે કહે છે કે હે અમારા રબ ! અમને દુનિયામાં જ બધું આપી દે. આવી વ્યક્તિ માટે આખિરત (પરલોક)માં કોઈ હિસ્સો નથી, (૨૦૧) અને કોઈ કહે છે કે હે અમારા રબ ! અમને દુનિયામાં પણ ભલાઈ આપ અને આખિરતમાં પણ ભલાઈ આપ અને આગ (નર્ક)ની સજાથી અમને બચાવી લે. (૨૦૨) આવા લોકો પોતાની કમાણી અનુસાર (બંને જગ્યાએ) હિસ્સો મેળવશે અને અલ્લાહને હિસાબ ચૂકવવામાં કંઈ વાર લાગતી નથી. (૨૦૩) આ ગણતરીના કેટલાક દિવસો છે, જે તમારે અલ્લાહના સ્મરણમાં પસાર કરવા જોઈએ. પછી જો કોઈ ઉતાવળ કરીને બે જ દિવસમાં પાછો ફરે તો કોઈ દોષ નથી, અને જો કોઈ થોડો વધુ સમય રોકાઈને પાછો ફરે તો પણ કોઈ દોષ નથી.[૬૬] શરત એ છે કે તેણે આ દિવસો તકવાના સાથે (અલ્લાહથી ડરીને સંયમપૂર્વક) પસાર કર્યા હોય. અલ્લાહની અવજ્ઞાથી બચો અને સારી રીતે જાણી લો કે એક દિવસે તેના સમક્ષ તમારે હાજરી આપવાની છે.

(૨૦૪) મનુષ્યો પૈકી કોઈ તો એવો છે જેની વાતો સાંસારિક જીવનમાં તમને ખૂબ ભલી લાગે છે, અને પોતાના શુભ આશય માટે તે વારંવાર અલ્લાહને સાક્ષી ઠેરવે છે, પરંતુ હકીકતમાં તે સત્યનો સૌથી ખરાબ દુશ્મન હોય છે. (૨૦૫) જ્યારે તેને સત્તા મળી જાય છે[૬૭] તો ધરતી પર તેની સમગ્ર દોડધામ એટલા માટે હોય છે કે બગાડ ફેલાવે, ખેતીઓને ઉજાડી નાખે અને માનવ-વંશને તબાહ કરે. જો કે અલ્લાહ (જેને તે સાક્ષી ઠેરવતો હતો) બગાડને કદાપિ પસંદ કરતો નથી. (૨૦૬) અને જ્યારે તેને કહેવામાં આવે છે કે અલ્લાહથી ડર, તો પોતાની પ્રતિષ્ઠાનો ખ્યાલ તેને ગુના પર જમાવી દે છે.

૬૪. રબની કૃપાની શોધથી અભિપ્રેત છે હજ્જ-યાત્રા દરમ્યાન પોતાની આજીવિકા માટે કોઈ કામ કરવું.

૬૫. હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.) અને હઝરત ઈસ્માઈલ (અલૈ.)ના કાળથી આરબ પ્રદેશની હજ્જની પ્રચલિત પદ્ધતિ એ હતી કે ૯ ઝીલહજ્જના દિવસે મિનાથી અરફાત જતા હતા અને રાત્રે ત્યાંથી પાછા ફરીને મુઝદલફામાં રોકાણ કરતા હતા. પરંતુ પછીના કાળમાં જ્યારે ધીમે-ધીમે કુરૈશનું પુરોહિતપણું સ્થાપિત થઈ ગયું, તો તેમણે કહ્યું : અમે હરમ (કાબા)વાળા છીએ, અમારા સ્થાનથી એ વાત ઊતરતી કક્ષાની છે કે સામાન્ય આરબવાસીની સાથે અરફાત સુધી જઈએ, તેથી તેમણે પોતાના માટે એ વિશિષ્ટતાનો રંગ-ઢંગ સ્થાપિત કર્યો કે મુઝદલફા સુધી જઈને જ પાછા ફરી જતા અને સામાન્ય લોકોને અરફાત સુધી જવા માટે છોડી દેતા હતા. આ ઘમંડ અને દંભની મૂર્તિને આ આયતમાં તોડવામાં આવી છે.

૬૬. અર્થાત્ 'અય્યામે તશ્રીક' (ઇદુલ-અઝહા પછીના ત્રણ દિવસ)માં મિનાથી મક્કા તરફ પાછા ફરવાનું ચાહે ૧૨ ઝીલહજ્જના દિવસે હોય અથવા તેરમી તારીખે બંને સ્વરૂપોમાં કોઈ વાંધો નથી.

૬૭. બીજો અનુવાદ એ થઈ શકે છે કે, ''જ્યારે તે પાછો ફરે છે...' અર્થ એ છે કે આ વાતો બનાવીને જ્યારે તે પાછો ફરે છે, તો ખરેખર તે કંઈ કરે છે.

بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهٗ جَهَنَّمُ ؕ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۲۰۶﴾ وَمِنَ
النَّاسِ مَنْ يَّشْرِيْ نَفْسَهُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ؕ
وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۲۰۷﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا ادْخُلُوْا
فِي السِّلْمِ كَآفَّةً ۪ وَّلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ؕ
اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۲۰۸﴾ فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا
جَآءَتْكُمُ الْبَيِّنٰتُ فَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۰۹﴾
هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّاۤ اَنْ يَّاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِيْ ظُلَلٍ مِّنَ
الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِيَ الْاَمْرُ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ
تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿۲۱۰﴾ سَلْ بَنِيْۤ اِسْرَآءِيْلَ كَمْ اٰتَيْنٰهُمْ
مِّنْ اٰيَةٍۢ بَيِّنَةٍ ؕ وَمَنْ يُّبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْۢ
بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۲۱۱﴾
زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُوْنَ
مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۘ وَالَّذِيْنَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ ؕ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۲۱۲﴾
كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً ۫ فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ
مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ ۪ وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتٰبَ
بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيْمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ ؕ
وَمَا اخْتَلَفَ فِيْهِ اِلَّا الَّذِيْنَ اُوْتُوْهُ مِنْۢ بَعْدِ
مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۚ فَهَدَى اللّٰهُ

ع ۲۵

وقف لازم

منزل ۱

એવી વ્યક્તિ માટે તો માત્ર જહન્નમ (નર્ક) જ પર્યાપ્ત છે અને તે ઘણું ખરાબ ઠેકાણું છે. (૨૦૭) બીજી બાજુ મનુષ્યોમાંથી કોઈ એવો પણ છે જે અલ્લાહની પ્રસન્નતાની ચાહનામાં પોતાના પ્રાણ ખપાવી દે છે અને આવા બંદાઓ પર અલ્લાહ ઘણો મહેરબાન છે. (૨૦૮) હે ઈમાન લાવનારાઓ ! તમે સંપૂર્ણપણે ઇસ્લામમાં આવી જાઓ[૬૮] અને શૈતાનનું અનુસરણ ન કરો, કેમ કે તે તમારો ખુલ્લો શત્રુ છે. (૨૦૯) જે સ્પષ્ટ આદેશો તમારા પાસે આવી ગયા છે, જો તેને મેળવી લીધા પછી ફરી તમે વિચલિત થઈ ગયા, તો બરાબર જાણી લો કે અલ્લાહ સૌના ઉપર પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી અને જ્ઞાતા છે. (૨૧૦) (આ બધા ઉપદેશો અને આદેશો પછી પણ લોકો સીધા ન થાય તો) શું હવે તેઓ તેની રાહ જુએ છે કે અલ્લાહ વાદળોનું છત્ર લગાવીને ફરિશ્તાઓના રસાલા સાથે પોતે સામે આવી જાય અને ફેંસલો જ કરી નાખવામાં આવે ? — છેવટે બધા મામલાઓ રજૂ તો અલ્લાહ સમક્ષ જ થવાના છે. (રુકૂઅ-૨૫)

(૨૧૧) ઈસરાઈલની સંતાનને પૂછો : કેવી-કેવી ખુલ્લી નિશાનીઓ અમે તેમને દેખાડી છે (અને પછી એ પણ તેમને જ પૂછી લો કે) અલ્લાહની ને'મત (બક્ષિસ) મેળવ્યા પછી જે કોમ તેને દુર્ભાગ્યથી બદલી નાખે છે, તેને અલ્લાહ કેવી કઠોર સજા કરે છે.

(૨૧૨) જે લોકોએ કુફ્ર (ઇન્કાર)નો માર્ગ અપનાવ્યો છે, તેમના માટે દુનિયાનું જીવન અત્યંત પ્રિય અને મનમોહક બનાવી દેવામાં આવ્યું છે. આવા લોકો ઈમાનનો માર્ગ અપનાવનારાઓની ઠેકડી ઉડાવે છે, પરંતુ કયામત (પ્રલય)ના દિવસે પરહેઝગાર (સંયમી) લોકો જ તેમની સરખામણીમાં ઉચ્ચ સ્થાને હશે. રહી દુનિયાની રોજી, તો અલ્લાહને અધિકાર છે, જેને ચાહે બેસુમાર આપે.

(૨૧૩) આરંભમાં સૌ લોકો એક જ પદ્ધતિ પર હતા. (પછી આ સ્થિતિ બાકી રહી નહીં અને મતભેદો ઊભા થયા) ત્યારે અલ્લાહે નબીઓ મોકલ્યા, જે સન્માર્ગ પર ચાલવા માટે ખુશખબર આપનારા અને ખોટા માર્ગ પર ચાલવાના પરિણામોથી ડરાવનારા હતા, અને તેમના સાથે સત્ય પર આધારિત ગ્રંથ અવતરિત કર્યો, જેથી સત્ય વિષે લોકો વચ્ચે જે મતભેદો ઊભા થયા હતા, તેનો નિર્ણય કરે — (અને આ મતભેદો ઊભા થવાનું કારણ એ ન હતું કે આરંભમાં લોકોને સત્ય બતાવવામાં આવ્યું ન હતું. નહીં), મતભેદ એ લોકોએ કર્યો જેમને સત્યનું જ્ઞાન આપી દેવામાં આવ્યું હતું. તેમણે સ્પષ્ટ આદેશો મેળવી લીધા પછી માત્ર એટલા માટે સત્યને ત્યજીને જુદી-જુદી પદ્ધતિઓ ઉપજાવી કાઢી,

૬૮. અર્થાત્ કોઈ અપવાદ અને વિશેષાધિકાર વગર પોતાના સમગ્ર જીવનને ઈસ્લામ હેઠળ લઈ આવો. એવું ન થાય કે તમે પોતાના જીવનને જુદા-જુદા ભાગોમાં વહેંચીને કેટલાક ભાગોમાં ઇસ્લામનું અનુસરણ કરો અને કેટલાક ભાગોને તેના અનુસરણથી અલગ રાખો.

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهٖ ؕ
وَ اللّٰهُ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٢١٣﴾
اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَ لَمَّا يَاْتِكُمْ مَّثَلُ
الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ ؕ مَسَّتْهُمُ الْبَاْسَآءُ وَ
الضَّرَّآءُ وَ زُلْزِلُوْا حَتّٰى يَقُوْلَ الرَّسُوْلُ وَ الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا مَعَهٗ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ ؕ اَلَاۤ اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ
قَرِيْبٌ ﴿٢١٤﴾ يَسْـَٔلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ ؕ۬ قُلْ مَاۤ اَنْفَقْتُمْ
مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَ الْاَقْرَبِيْنَ وَ الْيَتٰمٰى وَ الْمَسٰكِيْنِ
وَ ابْنِ السَّبِيْلِ ؕ وَ مَا تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ
بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿٢١٥﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَ هُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ ۚ
وَ عَسٰۤى اَنْ تَكْرَهُوْا شَيْـًٔا وَّ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَ
عَسٰۤى اَنْ تُحِبُّوْا شَيْـًٔا وَّ هُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ؕ وَ اللّٰهُ
يَعْلَمُ وَ اَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٢١٦﴾ يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ ع ٢٦
الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ ؕ قُلْ قِتَالٌ فِيْهِ كَبِيْرٌ ؕ وَ صَدٌّ
عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَ كُفْرٌۢ بِهٖ وَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۗ
وَ اِخْرَاجُ اَهْلِهٖ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ ۚ وَ الْفِتْنَةُ
اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ؕ وَ لَا يَزَالُوْنَ يُقَاتِلُوْنَكُمْ حَتّٰى
يَرُدُّوْكُمْ عَنْ دِيْنِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُوْا ؕ وَ مَنْ
يَّرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهٖ فَيَمُتْ وَ هُوَ كَافِرٌ

કારણ કે તેઓ પરસ્પર અતિરેક કરવા માગતા હતા. તો જે લોકો પયગંબરો પર ઈમાન લઈ આવ્યા, તેમને અલ્લાહે પોતાની અનુમતિથી એ સત્યનો માર્ગ દેખાડી દીધો, જેમાં લોકોએ મતભેદ કર્યો હતો. અલ્લાહ જેને ઇચ્છે છે સીધો માર્ગ દેખાડી દે છે.

(૨૧૪) પછી શું તમે લોકોએ એમ સમજી લીધું છે કે આમ જ જન્નત (સ્વર્ગ)માં તમને પ્રવેશ મળી જશે, જો કે હજુ તમારા પર એ બધું વીત્યું નથી, જે તમારા અગાઉ ઈમાન લાવનારાઓ ઉપર વીતી ચૂકયું છે ?[૬૯] તેમના પર સખતાઈઓ આચરવામાં આવી, મુસીબતો આવી, હચમચાવી નાખવામાં આવ્યા, ત્યાં સુધી કે તે વખતના રસૂલ અને તેના સાથી ઈમાનવાળાઓ પોકારી ઉઠ્યા કે અલ્લાહની મદદ કયારે આવશે ?- (તે વખતે તેમને આશ્વાસન આપવામાં આવ્યું કે) હા, અલ્લાહની મદદ નજીક છે.

(૨૧૫) લોકો પૂછે છે, અમે શું ખર્ચ કરીએ ? જવાબ આપો કે જે ધન પણ તમે ખર્ચ કરો, પોતાના માતા-પિતા પર, સગાઓ પર, અનાથો અને મિસ્કીનો (નિર્ધનો) અને મુસાફરો પર ખર્ચ કરો. અને જે કંઈ સદ્કાર્ય તમે કરશો, અલ્લાહ તેને જાણતો હશે.

(૨૧૬) તમને યુદ્ધનો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે અને તે તમને અપ્રિય છે – બની શકે છે કે એક વસ્તુ તમને અપ્રિય હોય અને એ જ તમારા માટે વધુ સારી હોય અને બની શકે કે એક વસ્તુ જે તમને પસંદ હોય અને એ જ તમારા માટે ખરાબ હોય. અલ્લાહ જાણે છે, તમે નથી જાણતા. (રુકૂઅ-૨૬)

(૨૧૭) લોકો પૂછે છે કે હરામ (પ્રતિષ્ઠિત) મહિનામાં લડવું કેવું છે ? કહો : એમાં લડાઈ કરવી ઘણું ખરાબ છે, પરંતુ અલ્લાહના માર્ગથી લોકોને રોકવા અને અલ્લાહનો ઈન્કાર કરવો અને મસ્જિદે-હરામ (કા'બા)નો રસ્તો અલ્લાહવાળાઓ (ઈશભક્તો) માટે બંધ કરી દેવો અને હરમ (મક્કા)ના રહેવાસીઓને ત્યાંથી કાઢી મૂકવા અલ્લાહના નજીક તેનાથી પણ વધુ ખરાબ છે અને ફિત્નો (ઉપદ્રવ) રક્તપાત કરતાં પણ વધુ સંગીન છે.[૭૦] તેઓ તો તમારા સાથે લડતા જ રહેશે, ત્યાં સુધી કે જો તેમનું ચાલે તો તમારા દીન (ધર્મ)થી તમને ફેરવી નાખે. (અને એ સારી રીતે સમજી લો કે) તમારામાંથી જે કોઈ પોતાના દીન (ધર્મ)થી ફરી જશે અને કુફ્ર (ઇન્કાર)ની સ્થિતિમાં મૃત્યુ પામશે,

૬૯. મતલબ એ છે કે પયગંબરો તો જ્યારે પણ દુનિયામાં આવ્યા છે, તેમને અને તેમના પર ઈમાન લાવનારા લોકોને અલ્લાહના વિદ્રોહી અને બળવાખોર બંદાઓથી કઠોર સામનો કરવો પડ્યો છે, અને તેમણે પોતાના પ્રાણ જોખમમાં નાખીને અસત્ય પદ્ધતિઓની સામે સત્ય-દીનની સ્થાપના કરવાનો સંઘર્ષ કર્યો છે, ત્યારે છેવટે તેઓ જન્નતને પાત્ર ઠર્યા. અલ્લાહની જન્નત એટલી સસ્તી નથી કે તમે અલ્લાહ અને તેના દીન (ધર્મ) કાજે કોઈ તકલીફ ન ઉઠાવો અને તે તમને મળી જાય.

૭૦. આ એક ઘટનાની વાત છે. રજબ, હિ.૨માં નબી (સલ્લ.) એ આઠ વ્યક્તિઓની એક ટુકડી નખલા તરફ મોકલી હતી, (જે મક્કા અને તાઈફની વચ્ચેનું એક સ્થળ છે) અને તેને નિર્દેશ આપી દેવામાં આવ્યો હતો કે કુરૈશની હિલચાલ અને તેમના આગળના ઇરાદાઓની જાણકારી પ્રાપ્ત કરે. યુદ્ધની કોઈ પરવાનગી આપ (સલ્લ.)એ આપી નહોતી. પરંતુ આ લોકોને રસ્તામાં કુરૈશનો એક નાનકડો કાફલો મળ્યો અને તેના પર આ લોકોએ હુમલોકરીને એક વ્યક્તિને મારી નાખ્યો અને બાકી લોકોને તેમના માલ-સામાન સહિત પકડીને મદીના લઈ આવ્યા. આ કાર્યવાહી એવા સમયે થઈ, જયારે કે રજબ સમાપ્ત અને શાબાન શરૂ થઈ રહ્યો હતો અને એ બાબત સંદિગ્ધ હતી કે આ હુમલો રજબ (અર્થાત્ હરામ મહિના)માં થયો છે કે શાબાનમાં. પરંતુ કુરૈશે અને ગુપ્તરૂપે તેમના સાથે મળેલા મદીનાના યહૂદીઓ અને મુનાફિકોએ મુસલમાનો વિરુદ્ધ દુષ્પ્રચાર કરવા માટે આ ઘટનાને વ્યાપકરૂપે ફેલાવી અને સખત વાંધાઓ ઉઠાવવાનું શરૂ કરી દીધું કે આ લોકો આવ્યા છે તો મોટા અલ્લાહવાળા બનીને, પણ હાલત એ છે કે હરામ મહિના સુદ્ધાંમાં રક્તપાત કરવાથી ચૂકતા નથી. આ જ વાંધાઓનો જવાબ આ આયતમાં આપવામાંઆવ્યો છે.

فَاُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِی الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ
وَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٢١٧﴾
اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا
فِیْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۙ اُولٰٓئِكَ يَرْجُوْنَ رَحْمَتَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ
غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٢١٨﴾ يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ؕ قُلْ
فِيْهِمَآ اِثْمٌ كَبِيْرٌ وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ ز وَاِثْمُهُمَآ اَكْبَرُ
مِنْ نَّفْعِهِمَا ؕ وَيَسْـَٔلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ ۬ؕ قُلِ
الْعَفْوَ ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ
تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢١٩﴾ ۙ فِی الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ؕ وَيَسْـَٔلُوْنَكَ
عَنِ الْيَتٰمٰی ؕ قُلْ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ؕ وَاِنْ
تُخَالِطُوْهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ
الْمُصْلِحِ ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٢٢٠﴾
وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰی يُؤْمِنَّ ؕ وَلَاَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ
خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَّلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تُنْكِحُوا
الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰی يُؤْمِنُوْا ؕ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ
مُّشْرِكٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكُمْ ؕ اُولٰٓئِكَ يَدْعُوْنَ اِلَی النَّارِ ۚۖ
وَاللّٰهُ يَدْعُوْٓا اِلَی الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖ ۚ
وَيُبَيِّنُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٢٢١﴾ ع ٢٧ ٥
وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْمَحِيْضِ ؕ قُلْ هُوَ اَذًی ۙ فَاعْتَزِلُوا منزل ١

તેના કર્મ દુનિયા અને આખિરત (પરલોક) બંનેમાં વ્યર્થ જશે. આવા સૌ લોકો દોજખી (નર્કવાસી) છે અને હંમેશા દોજખમાં જ રહેશે. (૨૧૮) આનાથી વિપરીત, જે લોકો ઈમાન લાવ્યા છે અને જેમણે અલ્લાહના માર્ગમાં પોતાના ઘરબાર છોડ્યા અને જિહાદ[૭૧] કરેલ છે, તેઓ અલ્લાહની કૃપાના યોગ્ય ઉમેદવાર છે, અને અલ્લાહ તેમની ભૂલોને માફ કરવાવાળો અને પોતાની કૃપાથી તેમને પ્રદાન કરવાવાળો છે.

(૨૧૯) પૂછે છે : દારૂ અને જુગારનો શું આદેશ છે ? કહો : આ બંને વસ્તુઓમાં મોટી ખરાબી છે. જો કે આમાં લોકો માટે થોડાક ફાયદા પણ છે, પરંતુ તેમનો ગુનો તેમના ફાયદા કરતાં ઘણો વધારે છે.[૭૨]

પૂછે છે : અમે અલ્લાહના માર્ગમાં શું ખર્ચ કરીએ ? કહો : જે કંઈ તમારી જરૂરિયાતથી વધારે છે.[૭૩] આ રીતે અલ્લાહ તમારા માટે સ્પષ્ટ આદેશો વર્ણવે છે. કદાચ તમે દુનિયા અને આખિરત બંનેનો વિચાર કરો.

(૨૨૦) પૂછે છે : અનાથો સાથે શું મામલો કરવામાં આવે ? કહો : જે વર્તનમાં તેમના માટે ભલાઈ હોય, એ જ અપનાવવું વધારે સારું છે. જો તમે પોતાનો અને તેમનો ખર્ચ અને રહેવું-વસવું ભેગું રાખો, તો તેમાં કોઈ વાંધો નથી, અંતે તેઓ તમારા ભાઈબંધો જ છે. બૂરાઈ કરનારા અને ભલાઈ કરનારા, બંનેની સ્થિતિ અલ્લાહ સમક્ષ સ્પષ્ટ છે. અલ્લાહ ઇચ્છતો તો આ મામલામાં તમારા પર સખતાઈ કરતો, પરંતુ તે પ્રભુત્વશાળી હોવાના સાથે-સાથે તત્ત્વદર્શી પણ છે.

(૨૨૧) તમે મુશ્‌રિક (અનેકેશ્વરવાદી) સ્ત્રીઓ સાથે કદાપિ નિકાહ (લગ્ન) ન કરજો, જ્યાં સુધી તેઓ ઈમાન ન લઈ આવે. એક ઈમાનવાળી ગુલામ સ્ત્રી ખાનદાની મુશ્‌રિક સ્ત્રી કરતાં વધુ સારી છે, ભલે તે તમને ખૂબ જ પસંદ હોય; અને પોતાની સ્ત્રીઓના નિકાહ મુશ્‌રિક પુરુષો સાથે કદાપિ ન કરજો, જ્યાં સુધી તેઓ ઈમાન ન લઈ આવે. એક ઈમાનવાળો ગુલામ પુરુષ ખાનદાન મુશ્‌રિક પુરુષ કરતાં વધુ સારો છે, ભલે તે તમને ઘણો પસંદ હોય. આ લોકો તમને આગ તરફ બોલાવે છે અને અલ્લાહ પોતાની આજ્ઞાથી તમને જન્નત અને મગફિરત (ક્ષમા અને મુક્તિ) તરફ બોલાવે છે, અને તે પોતાના આદેશો સ્પષ્ટપણે લોકો સમક્ષ વર્ણવે છે, આશા છે તેઓ બોધપાઠ ગ્રહણ કરશે અને જે સમજાવવામાં આવી રહ્યું છે તેનો સ્વીકાર કરશે. (રુકૂઅ-૨૭)

(૨૨૨) પૂછે છે : માસિક સ્રાવ (Menses)નો શું આદેશ છે ? કહો : તે અસ્વચ્છતાની એક સ્થિતિ છે. તેમાં સ્ત્રીઓથી દૂર રહો અને તેમના પાસે ન જાઓ,[૭૪] જ્યાં સુધી તેઓ

૭૧. 'જિહાદ'નો અર્થ છે કોઈ ઉદ્દેશ્યને પ્રાપ્ત કરવા માટે પોતાની અંતિમ કોશિશ સુદ્ધાં કરી નાખવી. આ કેવળ યુદ્ધનો સમાનાર્થી નથી. યુદ્ધ માટે તો 'કિતાલ' શબ્દ પ્રયુક્ત થાય છે. 'જિહાદ' આનાથી અત્યંત વ્યાપક અર્થ ધરાવે છે અને આમાં યુદ્ધ સહિત દરેક પ્રકારનો સંઘર્ષ સામેલ છે.

૭૨. આ દારૂ અને જુગાર વિશે પહેલો આદેશ છે, જેમાં માત્ર આ અપ્રિય હોવાની વાત કહીને છોડી દેવામાં આવેલ છે. આગળ સૂરઃ નિસા, આ.૪૩ અને સૂરઃ માઈદા, આ.૯૦માં પછીના આદેશો આવી રહ્યા છે.

૭૩. આ આયતથી અત્યારે ચિત્ર-વિચિત્ર અર્થ કાઢવામાં આવી રહ્યા છે. જો કે આયતના શબ્દોથી સાફ જાહેર થાય છે કે લોકો પોતાના ધનના માલિક હતા. પ્રશ્ન એ કરી રહ્યા હતા કે અમે અલ્લાહની પ્રસન્નતા માટે શું ખર્ચ કરીએ ? ફરમાવવામાં આવ્યું કે પહેલા આનાથી પોતાની જરૂરતો પૂરી કરો, પછી જે બાકી બચી જાય તેને અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરો. આ પોતાની મરજીથી કરવામાં આવેલ ખર્ચ છે, જે બંદો પોતાના રબના માર્ગમાં પોતાની ખુશીથી કરે છે.

النِّسَآءَ فِي الْمَحِيْضِ ۙ وَلَا تَقْرَبُوْهُنَّ حَتّٰى
يَطْهُرْنَ ۚ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَاْتُوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ
اللّٰهُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِيْنَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِيْنَ ﴿۲۲۲﴾
نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ ۠ فَاْتُوْا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ ۡ
وَقَدِّمُوْا لِاَنْفُسِكُمْ ۭ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ
مُّلٰقُوْهُ ۭ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۲۲۳﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً
لِّاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوْا وَتَتَّقُوْا وَتُصْلِحُوْا بَيْنَ
النَّاسِ ۭ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۲۴﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ
بِاللَّغْوِ فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ
قُلُوْبُكُمْ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿۲۲۵﴾ لِلَّذِيْنَ يُؤْلُوْنَ
مِنْ نِّسَآىِٕهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ ۚ فَاِنْ فَاۗءُوْ
فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۲۶﴾ وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ
فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۲۷﴾ وَالْمُطَلَّقٰتُ يَتَرَبَّصْنَ
بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوْۗءٍ ۭ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ
يَّكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِيْٓ اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ
يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۭ وَبُعُوْلَتُهُنَّ اَحَقُّ
بِرَدِّهِنَّ فِيْ ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُوْٓا اِصْلَاحًا ۭ وَلَهُنَّ
مِثْلُ الَّذِيْ عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ۠ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ
دَرَجَةٌ ۭ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۲۸﴾ ع اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ ۠

منزل ۱

ع ۲۸ / ۱۲

પાક-સાફ (શુદ્ધ અને સ્વચ્છ) ન થઈ જાય. પછી જ્યારે તેઓ પાક-સાફ થઈ જાય, ત્યારે તેમના પાસે જાઓ, એ રીતે જે રીતે અલ્લાહે તમને આદેશ આપ્યો છે. અલ્લાહ એ લોકોને પસંદ કરે છે, જેઓ બૂરાઈથી બચે અને પવિત્રતા અપનાવે. (૨૨૩) તમારી સ્ત્રીઓ તમારા માટે ખેતીઓ છે. તમને અધિકાર છે, જેવી રીતે ઇચ્છો પોતાની ખેતીમાં જાઓ, પરંતુ પોતાના ભવિષ્યની ચિંતા કરો અને અલ્લાહની નારાજગીથી બચો.[૭૫] બરાબર જાણી લો કે તમારે એક દિવસ તેનાથી મળવાનું છે, અને હે નબી ! જે તમારા આદેશોને માની લે તેમને (સફળતા અને સૌભાંગ્યની) ખુશખબર આપી દો.

(૨૨૪) અલ્લાહના નામનો એવા સોગંદ લેવા માટે ઉપયોગ ન કરો, જેનો ઉદ્દેશ્ય સદાચાર અને તકવા (ધર્મપરાયણતા) અને અલ્લાહના બંદાઓની ભલાઈના કાર્યોથી રોકાઈ રહેવાનો હોય. અલ્લાહ તમારી બધી વાતો સાંભળી રહ્યો છે અને બધું જ જાણે છે. (૨૨૫) જે નિરર્થક સોગંદો તમે ઈરાદા વિના ખાઈ લો છો, તે માટે અલ્લાહ પકડતો નથી, પરંતુ જે સોગંદો તમે ખરા હૃદયથી ખાઓ છો, અલ્લાહ તેની પૂછપરછ જરૂર કરશે. અલ્લાહ ઘણો ક્ષમાશીલ અને સહનશીલ છે.

(૨૨૬) જે લોકો પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે સંબંધ ન રાખવાના સોગંદ ખાઈ બેસે છે, તેમના માટે ચાર મહિનાની મહેતલ છે,[૭૬] જો તેઓ 'રુજૂ' (સંબંધ પુનઃસ્થાપિત) કરી લે, તો અલ્લાહ ક્ષમા આપનાર અને દયાળુ છે, (૨૨૭) અને જો તેમણે તલાકનો જ નિર્ધાર કરી લીધો હોય તો ધ્યાનમાં રાખે કે અલ્લાહ બધું જ સાંભળે અને જાણે છે.[૭૭]

(૨૨૮) જે સ્ત્રીઓને તલાક આપવામાં આવી હોય, તેઓ ત્રણ વખત માસિક ધર્મની મુદ્દત આવી જાય ત્યાં સુધી પોતાને રોકી રાખે, અને તેમના માટે એ ઉચિત નથી કે અલ્લાહે તેમના ગર્ભાશયમાં જે કંઈ પેદા કર્યું છે તેને છુપાવે. તેમણે કદાપિ આવું ન કરવું જોઈએ, જો તેઓ અલ્લાહ અને આખિરતના દિવસ પર ઈમાન રાખતી હોય. તેમના પતિઓ સંબંધ સુધારી લેવા માટે તૈયાર હોય, તો તેઓ આ ઈદ્દત દરમિયાન તેમને પત્ની તરીકે પાછા રાખી લેવાના હક્કદાર છે.[૭૮] સ્ત્રીઓ માટે પણ સામાન્ય નિયમ અનુસાર એવા જ અધિકારો છે, જેવા પુરુષોના અધિકારો તેમના પર છે. અલબત્ત, પુરુષોને તેમના પર એક દરજ્જો પ્રાપ્ત છે, અને સૌના ઉપર અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી, વર્ચસ્વ ધરાવનાર અને તત્ત્વદર્શી અને જ્ઞાતા મોજૂદ છે. (રુકૂઅ-૨૮) (૨૨૯) તલાક બે વાર છે.

---

૭૪. અર્થ એ છે કે આ પરિસ્થિતિમાં તેમના સાથે સંભોગ ન કરો.

૭૫. વ્યાપક અર્થ ધરાવતો શબ્દ છે, જેનાથી બે મતલબ નીકળે છે અને બંનેનું સમાન મહત્ત્વ છે. એક એ કે પોતાના વંશને બાકી રાખવાની કોશિશ કરો, જેથી તમારા દુનિયાને છોડતાં પહેલા તમારી જગ્યાએ બીજા કામ કરવાવાળા પેદા થાય. બીજો એ કે જે આવનારી પેઢીને તમે પોતાની જગ્યાએ છોડીને જવાના છો, તેને દીન (ધર્મ), નીતિમત્તા અને માનવતાના ગુણોથી સુશોભિત કરવાની કોશિશ કરો.

૭૬. કાનૂનની પરિભાષામાં આને 'ઈલા' કહે છે. પતિ અને પત્ની વચ્ચે સંબંધો હંમેશા સુખદ નથી રહી શકતા. બગાડના કારણો ઊભા થતાં જ રહે છે. પરંતુ આવા બગાડને અલ્લાહની શરીઅત પસંદ કરતી નથી કે બંને એક-બીજાની સાથે કાનૂની રીતે દાંપત્ય-સંબંધમાં બંધાયેલા રહે, પરંતુ વ્યવહારૂ રીતે એક-બીજાથી એ રીતે અલગ રહે કે જાણે તેઓ પતિ-પત્ની નથી. આવા બગાડ માટે અલ્લાહ તઆલાએ ચાર મહિનાની મુદ્દત નિશ્ચિત કરી દીધી કે કાં તો આ દરમ્યાન પોતાના સંબંધ ઠીકઠાક કરી લો, નહિં તો દાંપત્ય-સંબંધ તોડી નાખો, જેથી બંને એક-બીજાથી સ્વતંત્ર થઈને જેના સાથે નિર્વાહ કરી શકે, તેના સાથે નિકાહ કરી લે.

فَاِمْسَاكٌۢ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ تَسْرِيْحٌۢ بِاِحْسَانٍ ؕ وَلَا يَحِلُّ
لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوْا مِمَّآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ شَيْــًٔا اِلَّآ اَنْ
يَّخَافَآ اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ؕ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا
يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ۙ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيْمَا
افْتَدَتْ بِهٖ ؕ تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا ۚ
وَمَنْ يَّتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٢٢٩﴾
فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ مِنْۢ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ
زَوْجًا غَيْرَهٗ ؕ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ
اَنْ يَّتَرَاجَعَآ اِنْ ظَنَّآ اَنْ يُّقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ؕ وَتِلْكَ
حُدُوْدُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿٢٣٠﴾ وَاِذَا طَلَّقْتُمُ
النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ
اَوْ سَرِّحُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ ۪ وَلَا تُمْسِكُوْهُنَّ ضِرَارًا
لِّتَعْتَدُوْا ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهٗ ؕ
وَلَا تَتَّخِذُوْٓا اٰيٰتِ اللّٰهِ هُزُوًا ۚ وَّاذْكُرُوْا نِعْمَتَ
اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَآ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتٰبِ
وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ
اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٢٣١﴾ وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ ع الثلثة
فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ اَنْ يَّنْكِحْنَ
اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ ؕ ذٰلِكَ

પછી સીધી રીતે સ્ત્રીને રોકી લેવામાં આવે અથવા ભલાઈપૂર્વક તેને વિદાય કરી દેવામાં આવે,(૭૯) અને વિદાય કરતી વખતે એવું કરવું તમારા માટે ઉચિત નથી કે જે કંઈ તમે તેને આપી ચૂક્યા છો, તેમાંથી કેટલુંક પાછું લઈ લો, સિવાય કે પતિ-પત્નીને અલ્લાહની નિર્ધારિત સીમાઓ પર અડગ ન રહી શકવાનો ભય હોય. આવી સ્થિતિમાં જો તમને એ ભય હોય કે તેઓ બંને અલ્લાહની નિર્ધારિત સીમાઓ પર અડગ રહેશે નહીં, તો તે બંનેના વચ્ચે એ મામલો કરી લેવામાં વાંધો નથી કે સ્ત્રી પોતાના પતિને કંઈક બદલો ચૂકવી દઈ પોતે છૂટી થઈ જાય.(૮૦) આ અલ્લાહે ઠરાવેલી મર્યાદાઓ છે, તેનું ઉલ્લંઘન ન કરો અને જે લોકો અલ્લાહની મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરે તેઓ જ અત્યાચારી છે.

(૨૩૦) પછી જો (બે વાર તલાક આપ્યા પછી પતિએ સ્ત્રીને ત્રીજી વાર) તલાક આપી દીધી, તો એ સ્ત્રી પછી તેના માટે હલાલ (વૈધ) રહેશે નહીં, સિવાય કે તેના નિકાહ (લગ્ન) કોઈ બીજા પુરુષ સાથે થાય અને તે તેને તલાક આપી દે.(૮૧) ત્યારે જો પહેલો પતિ અને આ સ્ત્રી બંને એમ વિચારે કે અલ્લાહના કાનૂન પર અડગ રહેશે, તો તેમના એક-બીજા સાથે ફરી મળી જવામાં કોઈ દોષ નથી. આ અલ્લાહે નિર્ધારિત કરેલી સીમાઓ છે, જે તે એ લોકોના માર્ગદર્શન માટે સ્પષ્ટ કરી રહ્યો છે, જેઓ (આ મર્યાદાઓના ઉલ્લંઘનનું પરિણામ) જાણે છે.

(૨૩૧) અને જ્યારે તમે સ્ત્રીઓને તલાક આપી દો અને તેમની ઈદ્દત પૂરી થવા આવે, તો ભલી રીતે તેમને રાખી લો અથવા ભલી રીતે તેમને વિદાય કરી દો. માત્ર હેરાન કરવા માટે તેમને ન રોકી રાખજો, કેમ કે તે અતિરેક હશે અને જે આવું કરશે તે હકીકતમાં પોતાના પર જ અત્યાચાર કરશે. અલ્લાહની આયતોને ખેલ-તમાશો ન બનાવો. એ ન ભુલી જાઓ કે અલ્લાહે કેટલી મહાન કૃપાથી તમને નવાજ્યા છે. તે તમને શિખામણ આપે છે કે જે ગ્રંથ અને 'હિકમત' (તત્ત્વદર્શિતા અને બુદ્ધિમત્તા) તેણે તમારા પર અવતરિત કરેલ છે, તેના આદર-સન્માનનું ધ્યાન રાખો. અલ્લાહથી ડરો અને બરાબર જાણી લો કે અલ્લાહને દરેક વાતની ખબર છે. (રુકૂઅ-૨૯)

(૨૩૨) જ્યારે તમે તમારી સ્ત્રીઓને તલાક આપી દો અને તેઓ તેમની ઈદ્દત પૂરી કરી લે, તો પછી એમાં અવરોધરૂપ ન બનો કે તેઓ પોતાના પ્રસ્તાવિત પતિઓ સાથે નિકાહ કરી લે, જ્યારે કે તેઓ ભલી રીતે એક-બીજા સાથે નિકાહ કરવા માટે રાજી હોય.

---

૭૭. અર્થાત્ જો તમે પત્નીને અનુચિત વાતના કારણે છોડી દીધી છે, તો અલ્લાહથી નિર્ભય ન રહો, તે તમારા અતિરેકથી અજાણ નથી.

૭૮. આ આદેશ માત્ર એ સ્થિતિથી સંબંધિત છે, જેમાં પતિએ સ્ત્રીને એક કે બે તલાકો આપી દીધી હોય. આ સ્થિતિમાં 'તલાકે-રજઈ' હોય છે અને ઈદ્દત દરમ્યાન પતિ 'રુજૂ' કરી શકે છે, અર્થાત્ દાંપત્ય-જીવનમાં પરત ફરી શકે છે.

૭૯. આ આયતની દૃષ્ટિએ કોઈ પુરુષ લગ્ન-સંબંધમાં પોતાની પત્ની પર વધુમાં વધુ બે વાર જ 'તલાકે-રજઈ'ના અધિકારનો ઉપયોગ કરી શકે છે. જે વ્યક્તિ પોતાની પત્નીને બે વાર તલાક આપીને તેનાથી 'રુજૂ' કરી ચૂક્યો હોય, તે પોતાના જીવનમાં જ્યારે પણ ક્યારેક તેને ત્રીજી વાર તલાક આપશે, સ્ત્રી તેનાથી સ્થાયીરૂપે અલગ થઈ જશે.

૮૦. શરીઅતની પરિભાષામાં આને 'ખુલઅ' કહે છે, અર્થાત્ સ્ત્રીનું પોતાના પતિને કંઈક આપીને તેનાથી તલાક પ્રાપ્ત કરવી. આ સ્થિતિમાં પુરુષ માટે જાઈઝ (વૈધ) હશે કે પોતે આપેલ ધન કે ચીજ-વસ્તુઓ કે તેનો કોઈ ભાગ, જેના પર પણ પરસ્પર સંમતિ થઈ હોય, સ્ત્રી પાસેથી પાછી લઈ લે. પરંતુ જો પુરુષે પોતે જ સ્ત્રીને તલાક આપી હોય તો તે તેનાથી પોતે આપેલ ધન કે ચીજ-વસ્તુ નથી લઈ શકતો.

يُوْعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ ؕ ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ
لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٢٣٢﴾ وَالْوَالِدٰتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ
حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُّتِمَّ الرَّضَاعَةَ ؕ
وَعَلَى الْمَوْلُوْدِ لَهٗ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ؕ
لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَآرَّ وَالِدَةٌ ۢ
بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُوْدٌ لَّهٗ بِوَلَدِهٖ ۗ وَعَلَى الْوَارِثِ
مِثْلُ ذٰلِكَ ۚ فَاِنْ اَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا
وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ؕ وَاِنْ اَرَدْتُّمْ اَنْ
تَسْتَرْضِعُوْٓا اَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِذَا سَلَّمْتُمْ
مَّآ اٰتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوْفِ ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ
اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿٢٣٣﴾ وَالَّذِيْنَ يُتَوَفَّوْنَ
مِنْكُمْ وَيَذَرُوْنَ اَزْوَاجًا يَّتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ
اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَّعَشْرًا ۚ فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا فَعَلْنَ فِيْٓ اَنْفُسِهِنَّ
بِالْمَعْرُوْفِ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا عَرَّضْتُمْ بِهٖ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَآءِ
اَوْ اَكْنَنْتُمْ فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ ؕ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُوْنَهُنَّ
وَلٰكِنْ لَّا تُوَاعِدُوْهُنَّ سِرًّا اِلَّآ اَنْ تَقُوْلُوْا قَوْلًا

તમને શિખામણ આપવામાં આવે છે કે આવું કૃત્ય કદાપિ ન કરજો, જો તમે અલ્લાહ અને આખિરતના દિવસ ઉપર ઈમાન ધરાવતા હોવ. તમારા માટે શિષ્ટ અને શુદ્ધ પદ્ધતિ એ જ છે કે તમે તેનાથી બચો. અલ્લાહ જાણે છે, તમે નથી જાણતા.

(૨૩૩) જે પિતાઓ ઈચ્છતા હોય કે તેમના સંતાનો દૂધ પીવડાવવાની પૂરી મુદ્દત માટે દૂધ પીએ, તો માતાઓ પોતાના બાળકોને પૂરા બે વર્ષ દૂધ પીવડાવે.[૮૨] આ સ્થિતિમાં બાળકના પિતાએ સામાન્ય નિયમાનુસાર તેમને ખોરાક-પોશાક આપવા પડશે, પરંતુ કોઈના પર તેની શક્તિથી વધુ બોજ ન નાખવો જોઈએ. ન માતાને એ કારણે તકલીફમાં મૂકવામાં આવે કે બાળક તેનું છે અને ન પિતાને એ કારણે તંગ કરવામાં આવે કે બાળક તેનું છે. દૂધ પીવડાવનારીનો આ હક્ક જેમ બાળકના પિતા પર છે, એવો જ તેના વારસદારો પર પણ છે. પરંતુ જો પક્ષકારો પરસ્પર સંમતિ અને સલાહ-મસ્લતથી દૂધ છોડાવવા ઈચ્છે, તો એમ કરવામાં કોઈ વાંધો નથી અને જો તમારો વિચાર પોતાના સંતાનને કોઈ બીજી સ્ત્રી પાસે દૂધ પીવડાવવાનો હોય, તો તેમાં પણ કોઈ વાંધો નથી, માત્ર શરત એ છે કે તેનું જે કંઈ વળતર નક્કી કરો, તે સામાન્ય પદ્ધતિથી ચૂકવો. અલ્લાહથી ડરો અને જાણી લો કે જે કંઈ તમે કરો છો, બધું અલ્લાહની નજરમાં છે.

(૨૩૪) તમારામાંથી જે લોકો મૃત્યુ પામે, તેમના પાછળ જો તેમની પત્નીઓ હયાત હોય, તો તેઓ પોતાને ચાર મહિના અને દસ દિવસ રોકી રાખે.[૮૩] પછી જ્યારે તેમની ઈદ્દત પૂરી થઈ જાય, તો તેમને અધિકાર છે, પોતાના માટે સામાન્ય પદ્ધતિએ જે ઇચ્છે તે કરે. તમારા પર તેની કોઈ જવાબદારી નથી. અલ્લાહ તમારા સૌના કાર્યોની ખબર રાખે છે. (૨૩૫) ઈદ્દતના સમયમાં ચાહે તમે તે વિધવા સ્ત્રીઓ માટે માગું મોકલવાનો ઈરાદો પરોક્ષ રીતે-સંકેતમાં જાહેર કરી દો, ચાહે હૃદયમાં છૂપાવી રાખો, બંને સ્થિતિમાં કોઈ દોષ નથી. અલ્લાહ જાણે છે કે તેમનો ખ્યાલ તો તમારા હૃદયમાં આવશે જ. પરંતુ જુઓ, ગુપ્ત કોલ-કરાર ન કરજો. જો કોઈ વાત કરવી હોય તો સામાન્ય પદ્ધતિ અનુસાર કરો, અને

---

૮૧. અર્થાત્ ક્યારેક પોતે પોતાની ઇચ્છાથી તલાક આપી દે. આનાથી કાવતરું કરીને નિકાહ અને તલાકનું જાઈઝ (કાયદેસર) હોવાનું સાબિત નથી થતું, જે માત્ર પહેલા પતિ માટે સ્ત્રીને હલાલ (વૈધ) કરવા માટે કરવામાં આવ્યા હોય.

૮૨. આ એ સ્થિતિનો આદેશ છે, જ્યારે કે પતિ-પત્ની એક-બીજાથી છુટાછેડા લઈ ચૂક્યા હોય, ચાહે તલાક દ્વારા કે 'ખુલઅ' કે 'ફસ્ખ' (નિકાહ તોડી નાખવા) અને 'તફરીક' (છુટા થઈ જવું) દ્વારા , અને સ્ત્રીના ખોળામાં દૂધ પીતું બાળક હોય.

૮૩. આ મૃત્યુ પછીની 'ઈદ્દત' એ સ્ત્રીઓ માટે પણ છે, જેમનાથી તેમના પતિઓએ સંભોગ ન કર્યો હોય. અલબત્ત, ગર્ભવતી સ્ત્રી આનાથી અપવાદ છે. તેના મૃત્યુ પછીની ઈદ્દત બાળકનો જન્મ થાય ત્યાં સુધી છે, ચાહે બાળક પતિના અવસાન પછી જ થાય અથવા તેમાં અમુક મહિના લાગે. 'પોતાને રોકી રાખો' થી અભિપ્રેત માત્ર બીજા નિકાહ કરવાથી રોકાવું નથી, બલ્કે તેનાથી અભિપ્રેત પોતાને બનાવ-શ્રૃંગારથી પણ રોકી રાખવું છે.

مَّعْرُوْفًا ؕ وَلَا تَعْزِمُوْا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى
يَبْلُغَ الْكِتٰبُ اَجَلَهٗ ؕ وَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِیْۤ
اَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوْهُ ۚ وَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿۲۳۵﴾ ع ۳۱ ۴
لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ مَا لَمْ تَمَسُّوْهُنَّ
اَوْ تَفْرِضُوْا لَهُنَّ فَرِيْضَةً ۚۖ وَّمَتِّعُوْهُنَّ ۚ عَلَى
الْمُوْسِعِ قَدَرُهٗ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهٗ ۚ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوْفِ ۚ
حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۲۳۶﴾ وَاِنْ طَلَّقْتُمُوْهُنَّ مِنْ
قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوْهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيْضَةً
فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ اِلَّاۤ اَنْ يَّعْفُوْنَ اَوْ يَعْفُوَا
الَّذِیْ بِيَدِهٖ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ؕ وَاَنْ تَعْفُوْۤا
اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى ؕ وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ؕ
اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿۲۳۷﴾ حٰفِظُوْا عَلَى
الصَّلَوٰتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى ۗ وَقُوْمُوْا لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ ﴿۲۳۸﴾
فَاِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا اَوْ رُكْبَانًا ۚ فَاِذَاۤ اَمِنْتُمْ
فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَّا لَمْ تَكُوْنُوْا تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۳۹﴾
وَالَّذِيْنَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُوْنَ اَزْوَاجًا ۚۖ
وَّصِيَّةً لِّاَزْوَاجِهِمْ مَّتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ
اِخْرَاجٍ ۚ فَاِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِیْ مَا
فَعَلْنَ فِیْۤ اَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوْفٍ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ

નિકાહનો સંબંધ બાંધવાનો નિર્ણય ત્યાં સુધી ન કરો, જ્યાં સુધી ઈદ્દત પૂરી ન થઈ જાય. બરાબર સમજી લો કે અલ્લાહ તમારા હૃદયોની સ્થિતિ સુદ્ધાં જાણે છે. તેથી તેનાથી ડરો અને એ પણ જાણી લો કે અલ્લાહ સહનશીલ છે, (નાની-નાની વાતોને) ક્ષમા કરી દે છે. (રુકૂઅ-૩૦)

(૨૩૬) તમારા પર કોઈ ગુનો નથી, જો તમે તમારી સ્ત્રીઓને તલાક આપી દો, એ પહેલાં કે તેમને હાથ લગાવવાનો પ્રસંગ આવે કે તેમની મહેર નક્કી કરી હોય. આ સ્થિતિમાં તેમને કંઈ-ને-કંઈ જરૂર આપવું જોઈએ. સંપન્ન વ્યક્તિ પોતાની શક્તિ મુજબ અને ગરીબ વ્યક્તિ પોતાની શક્તિ મુજબ સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે આપે. આ ફરજ છે સત્કર્મીઓ પર, (૨૩૭) અને જો તમે હાથ લગાવતાં પહેલા તલાક આપી હોય, પરંતુ મહેર નક્કી થઈ ગઈ હોય, તો આ સ્થિતિમાં અડધી મહેર આપવી પડશે. એ જુદી વાત છે કે સ્ત્રી નરમાશ બતાવે (અને મહેર ન લે) અથવા એ પુરુષ, જેના અધિકારમાં નિકાહ (લગ્ન)ની લગામ છે, નરમાશ બતાવે (અને પૂરેપૂરી મહેર આપી દે) અને તમે (અર્થાત્ પુરુષો) નરમાશથી કામ લો, તો તે તકવા (ધર્મપરાયણતા) સાથે વધારે સુસંગત છે. પરસ્પરના વ્યવહારમાં ઉદારતા અને વિશાળ-હૃદયતાને ન ભુલો. તમારા કર્મોને અલ્લાહ જોઈ રહ્યો છે.

(૨૩૮) પોતાની નમાઝોની કાળજી રાખો, ખાસ કરીને એવી નમાઝની, જે નમાઝની તમામ ખૂબીઓ ધરાવતી હોય.[૮૪] અલ્લાહ સમક્ષ એવી રીતે ઊભા રહો, જેવી રીતે આજ્ઞાંકિત દાસ ઊભા રહે છે. (૨૩૯) અશાંતિની સ્થિતિમાં હોવ, તો ચાહે પગપાળા હોવ કે સવારી ઉપર, જે રીતે સંભવ હોય, નમાઝ અદા કરો અને જ્યારે શાંતિ પ્રાપ્ત થાય, તો અલ્લાહને એ રીતે યાદ કરો, જે રીતે તેણે તમને શીખવાડી દીધું છે, જે પહેલાં તમે જાણતા ન હતા.

(૨૪૦) તમારામાંથી જે લોકોનું મૃત્યુ થઈ જાય અને પાછળ પત્નીઓ મૂકી જઈ રહ્યા હોય, તેમને જોઈએ કે પોતાની પત્નીઓ માટે વસિયત કરી જાય કે એક વર્ષ સુધી તેમને ભરણ-પોષણ આપવામાં આવે, અને તેમને ઘરમાંથી કાઢી મૂકવામાં ન આવે. પછી જો તેઓ પોતે જ નીકળી જાય, તો પોતાની જાત માટે સામાન્ય નિયમાનુસાર તેઓ જે કંઈ પણ કરે, તેની કોઈ જવાબદારી તમારા પર નથી, અલ્લાહ સૌના ઉપર વર્ચસ્વ ધરાવનાર, પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી અને જ્ઞાતા છે.

---

૮૪. મૂળ શબ્દો 'સલાતિલ્ વુસ્તા' પ્રયુક્ત થયા છે. 'વુસ્તા'નો અર્થ વચ્ચેની વસ્તુ પણ છે અને એવી વસ્તુનો પણ જે ઉચ્ચ અને શ્રેષ્ઠ હોય. 'સલાતિ વુસ્તા'થી અભિપ્રેત વચ્ચેની નમાઝ પણ હોઈ શકે છે અને એવી નમાઝ પણ જે સમયસર સંપૂર્ણ વિનમ્રતા અને અલ્લાહ તરફ ધ્યાન લગાવીને પઢવામાં આવે, અને જેમાં નમાઝની તમામ ખૂબીઓ હોય. જે તફસીરવેત્તાઓએ આ શબ્દને વચ્ચેની નમાઝના અર્થમાં લીધો છે તેઓ સામાન્ય રીતે આનાથી 'અસ્ર'ની નમાઝ લે છે.

حَكِيْمٌ ۝٢٤٠ وَلِلْمُطَلَّقٰتِ مَتَاعٌۢ بِالْمَعْرُوْفِ ط حَقًّا
عَلَى الْمُتَّقِيْنَ ۝٢٤١ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ع ۝٢٤٢ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ خَرَجُوْا ع ١٧ ١٥
مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوْفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ ص
فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوْتُوْا قف ثُمَّ اَحْيَاهُمْ ط اِنَّ اللّٰهَ
لَذُوْ فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَشْكُرُوْنَ ۝٢٤٣ وَقَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوْٓا
اَنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۝٢٤٤ مَنْ ذَا الَّذِيْ يُقْرِضُ
اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضٰعِفَهٗ لَهٗٓ اَضْعَافًا كَثِيْرَةً ط
وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُۜطُ ص وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ۝٢٤٥ اَلَمْ
تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ مِنْ بَعْدِ مُوْسٰى م وقف لازم
اِذْ قَالُوْا لِنَبِيٍّ لَّهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَاتِلْ
فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ط قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ
عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُوْا ط قَالُوْا وَمَا لَنَآ اَلَّا
نُقَاتِلَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَقَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا
وَاَبْنَآئِنَا ط فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا
اِلَّا قَلِيْلًا مِّنْهُمْ ط وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ بِالظّٰلِمِيْنَ ۝٢٤٦
وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوْتَ
مَلِكًا ط قَالُوْٓا اَنّٰى يَكُوْنُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ منزل ١

(૨૪૧) એ જ રીતે જે સ્ત્રીઓને તલાક આપવામાં આવી હોય, તેમને પણ યોગ્ય રીતે કંઈ-ને-કંઈ આપીને વિદાય કરવામાં આવે. આ કર્તવ્ય છે 'મુત્તકીઓ' (ઈશભય રાખનારા લોકો) પર.

(૨૪૨) આવી રીતે અલ્લાહ પોતાના આદેશો તમને સ્પષ્ટ બતાવે છે. આશા છે કે તમે સમજી-વિચારીને કામ કરશો. (રુકૂઅ-૩૧) (૨૪૩) તમે એ લોકોની સ્થિતિ વિષે પણ કંઈ વિચાર કર્યો, જેઓ મૃત્યુના ભયથી પોતાના ઘરબાર છોડીને નીકળ્યા હતા અને હજારોની સંખ્યામાં હતા ? અલ્લાહે તેમને ફરમાવ્યું : મરી જાવ, પછી તેણે તેમને ફરીવાર જીવન પ્રદાન કર્યું.[૮૫] હકીકત એ છે કે અલ્લાહ મનુષ્ય પર મોટી કૃપા કરવાવાળો છે, પરંતુ ઘણા લોકો કૃતજ્ઞતા દર્શાવતા નથી. (૨૪૪) મુસલમાનો ! અલ્લાહના માર્ગમાં યુદ્ધ કરો અને બરાબર જાણી લો કે અલ્લાહ સાંભળનાર અને જાણનાર છે. (૨૪૫) તમારામાંથી કોણ છે જે અલ્લાહને સારું ઋણ આપે, જેથી અલ્લાહ તેને અનેકગણું વધારીને પરત કરે ?[૮૬] ઘટાડવાનું પણ અલ્લાહના અધિકારમાં છે અને વધારવાનું પણ, અને તેના જ તરફ તમારે પાછા જવાનું છે.

(૨૪૬) પછી તમે એ મામલા પર પણ વિચાર કર્યો, જે મૂસા પછી બની ઇસરાઈલના આગેવાનો સાથે બન્યો હતો ? તેમણે પોતાના નબીને કહ્યું : અમારા માટે એક બાદશાહ નીમી આપો, જેથી અમે અલ્લાહના માર્ગમાં યુદ્ધ કરીએ. નબીએ પૂછ્યું : એવું તો નહીં થાય ને કે તમને યુદ્ધનો આદેશ આપવામાં આવે અને પછી તમે ન લડો ? તેઓ કહેવા લાગ્યા : એ કેવી રીતે બની શકે કે અમે અલ્લાહના માર્ગમાં ન લડીએ, જ્યારે કે અમને અમારા ઘરોમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યા છે અને અમારા બાળ-બચ્ચાં અમારાથી વિખૂટા પાડી દેવામાં આવ્યા છે. પરંતુ જ્યારે તેમને યુદ્ધનો આદેશ આપવામાં આવ્યો તો થોડાક લોકો સિવાય બધા જ પીઠ ફેરવી ગયા, અને અલ્લાહ તેમાંના એકે-એક અત્યાચારીને જાણે છે.

(૨૪૭) તેમના નબીએ તેમને કહ્યું કે અલ્લાહે તાલૂતને તમારા માટે બાદશાહ નીમ્યો છે. આ સાંભળીને તેઓ બોલ્યા : અમારા પર બાદશાહ થવાનો તે કેવી રીતે હક્કદાર થઈ ગયો ? તેની સરખામણીમાં બાદશાહીના અમે વધુ હક્કદાર છીએ. તે તો

---

૮૫. આ સંકેત બની ઇસરાઈલની હિજરતની ઘટના તરફ છે. સૂરઃ માઈદાના ચોથા રુકૂઅ માં અલ્લાહ તઆલાએ આની વિગત વર્ણવી છે.

૮૬. 'કર્ઝે હસન'થી અભિપ્રેત વિશુદ્ધ નેકીની ભાવનાથી નિખાલસપણે અલ્લાહના માર્ગમાં ધન ખર્ચ કરવું છે. આને અલ્લાહ તઆલા પોતાના શિરે 'કર્ઝ' (કરજ) ઠેરવે છે અને વાયદો કરે છે કે હું ન માત્ર મૂદ્દલ અદા કરીશ, બલ્કે તેનાથી અનેકગણું વધારે આપીશ.

اَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ ؕ
قَالَ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰىهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهٗ بَسْطَةً
فِى الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ؕ وَاللّٰهُ يُؤْتِىْ مُلْكَهٗ مَنْ
يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۴۷﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ
اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِهٖۤ اَنْ يَّاْتِيَكُمُ التَّابُوْتُ فِيْهِ
سَكِيْنَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ اٰلُ مُوْسٰى
وَاٰلُ هٰرُوْنَ تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُ ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً
ع ۳۲ ۲ ۱۶ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۲۴۸﴾ ع فَلَمَّا فَصَلَ
طَالُوْتُ بِالْجُنُوْدِ ۙ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلِيْكُمْ
بِنَهَرٍ ۚ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّىْ ۚ وَمَنْ
لَّمْ يَطْعَمْهُ فَاِنَّهٗ مِنِّىْۤ اِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةًۢ
بِيَدِهٖ ۚ فَشَرِبُوْا مِنْهُ اِلَّا قَلِيْلًا مِّنْهُمْ ؕ فَلَمَّا جَاوَزَهٗ
هُوَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ ۙ قَالُوْا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ
بِجَالُوْتَ وَجُنُوْدِهٖ ؕ قَالَ الَّذِيْنَ يَظُنُّوْنَ اَنَّهُمْ
مُّلٰقُوا اللّٰهِ ۙ كَمْ مِّنْ فِئَةٍ قَلِيْلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً
كَثِيْرَةًۢ بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۲۴۹﴾
وَلَمَّا بَرَزُوْا لِجَالُوْتَ وَجُنُوْدِهٖ قَالُوْا رَبَّنَاۤ اَفْرِغْ
عَلَيْنَا صَبْرًا وَّثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى
الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۲۵۰﴾ ؕ فَهَزَمُوْهُمْ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۙ قف

કોઈ મોટો ધનવાન વ્યક્તિ નથી. નબીએ ઉત્તર આપ્યો, ''અલ્લાહે તમારી સરખામણીમાં તેને પસંદ કર્યો છે અને તેને બૌદ્ધિક અને શારીરિક બંને પ્રકારની લાયકાતો ભરપૂર પ્રમાણમાં પ્રદાન કરી છે અને અલ્લાહને અધિકાર છે કે પોતાનું રાજ્ય જેને ચાહે આપે, અલ્લાહ ખૂબ વિશાળતા ધરાવે છે અને સર્વજ્ઞ છે.'' (૨૪૮) તેના સાથે તેમના નબીએ તેમને એ પણ બતાવ્યું કે ''અલ્લાહ તરફથી તેના બાદશાહ નીમાયા હોવાની નિશાની એ છે કે તેના જમાનામાં એ સંદૂક તમને પાછી મળી જશે, જેમાં તમારા રબ તરફથી તમારા માટે હૃદયની શાંતિનો સામાન છે, જેમાં મૂસાના લોકો અને હારૂનના લોકોએ પાછળ મૂકેલ બરકતવાળી વસ્તુઓ છે, અને જેને અત્યારે ફરિશ્તાઓએ સંભાળીને રાખેલ છે. જો તમે ઈમાનવાળા હોવ તો આ તમારા માટે મોટી નિશાની છે.(રુકૂઅ-૩૨)

(૨૪૯) પછી જ્યારે તાલૂત લશ્કર લઈને નીકળ્યો, ત્યારે તેણે કહ્યું, ''એક નદી પર અલ્લાહ તરફથી તમારી કસોટી થવાની છે. જે તેનું પાણી પીશે, તે મારો સાથીદાર નથી. મારો સાથીદાર માત્ર એ છે, જે તેનાથી તરસ ન છિપાવે; હા, એકાદ ખોબા જેટલું કોઈ પી લે, તો પી લે.'' પરંતુ એક નાના જૂથ સિવાય તેમણે બધાએ જ એ નદીનું ખૂબ પાણી પીધું.

પછી જ્યારે તાલૂત અને તેના સાથીદાર મુસલમાનો નદી ઓળંગીને આગળ વધ્યા, તો તેમણે તાલૂતને કહી દીધું કે આજે અમારામાં જાલૂત અને તેની સેનાઓનો મુકાબલો કરવાની શક્તિ નથી,[૮૭] પરંતુ જે લોકો એ સમજતા હતા કે એક દિવસે તેમને અલ્લાહને મળવાનું છે, તેમણે કહ્યું, ''ઘણીવાર એવું બન્યું છે કે એક નાનું જૂથ અલ્લાહના આદેશથી એક મોટા જૂથ ઉપર વિજયી થયું છે. અલ્લાહ ધૈર્ય રાખનારાઓનો સાથી છે.'' (૨૫૦) અને જ્યારે તેઓ જાલૂત અને તેની સેનાઓનો મુકાબલો કરવા નીકળ્યા, તો તેમણે દુઆ કરી, ''હે અમારા માલિક ! અમારા ઉપર ધૈર્યની વર્ષા કર, અમારા કદમ જમાવી દે અને અમને આ કાફિર (ઇન્કાર કરનાર) જૂથ ઉપર વિજય પ્રદાન કર.'' (૨૫૧) છેવટે અલ્લાહના આદેશથી તેમણે કાફિરોને મારી ભગાડ્યા, અને દાઊદે જાલૂતને મારી નાખ્યો,

૮૭. સંભવતઃ આવું કહેવાવાળા એ જ લોકો હશે, જેમણે નદી પર પહેલા જ પોતાના ધૈર્યના દર્શન કરાવી દીધા હતા.

وَقَتَلَ دَاوٗدُ جَالُوْتَ وَاٰتٰىهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَ
الْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهٗ مِمَّا يَشَآءُ ؕ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ
النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ ۙ لَّفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَ
لٰكِنَّ اللّٰهَ ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ
اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ؕ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٢٥٢﴾
اَلْجُزْءُ الثَّالِثُ (٣) وقف لازم تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۘ م
مِنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجٰتٍ ؕ
وَاٰتَيْنَا عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنٰتِ وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوْحِ
الْقُدُسِ ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِيْنَ مِنْۢ
بَعْدِهِمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ وَلٰكِنِ
اخْتَلَفُوْا فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ ؕ وَلَوْ
ع شَآءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوْا ۫ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ ﴿٢٥٣﴾
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَنْفِقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰكُمْ مِّنْ
قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خُلَّةٌ وَّلَا شَفَاعَةٌ ؕ
وَالْكٰفِرُوْنَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٢٥٤﴾ اَللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا
هُوَ ۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّوْمُ ۚ لَا تَاْخُذُهٗ سِنَةٌ وَّلَا نَوْمٌ ؕ
لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ مَنْ ذَا
الَّذِيْ يَشْفَعُ عِنْدَهٗۤ اِلَّا بِاِذْنِهٖ ؕ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ
اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۚ وَلَا يُحِيْطُوْنَ بِشَيْءٍ مِّنْ

અને અલ્લાહે તેને રાજ્ય અને 'હિકમત' (તત્ત્વદર્શિતા) પ્રદાન કરી, અને જે-જે વસ્તુઓનું ઈચ્છ્યું, તેને જ્ઞાન આપ્યું. જો આવી રીતે અલ્લાહ મનુષ્યોના એક જૂથને બીજા જૂથ વડે હટાવતો રહ્યો ન હોત, તો ધરતીનું વ્યવસ્થા-તંત્ર બગડી જાત, પરંતુ દુનિયાના લોકો પર અલ્લાહની મોટી કૃપા છે (કે તે આવી રીતે બગાડને દૂર કરવાની વ્યવસ્થા કરતો રહે છે.)

(૨૫૨) આ અલ્લાહની આયતો છે જે અમે સત્યપૂર્વક તમને સંભળાવી રહ્યા છીએ અને (હે મુહમ્મદ સલ્લ.!) નિશ્ચિતપણે તમે એ લોકોમાંથી છો, જેઓ રસૂલ (ઈશદૂત) બનાવીને મોકલવામાં આવ્યા છે.

(૨૫૩) આ રસૂલો, (જેઓ અમારા તરફથી મનુષ્યોના માર્ગદર્શન માટે નીમાયા) અમે તેમને એક-બીજાથી વધીને દરજ્જા આપ્યા. તેમનામાંથી કોઈ એવો હતો, જેના સાથે અલ્લાહે પોતે વાર્તાલાપ કર્યો, કોઈને તેણે બીજી હેસિયતોથી ઉચ્ચ દરજ્જાઓ આપ્યા અને પછી મરયમના પુત્ર ઈસા (અલૈ.)ને સ્પષ્ટ નિશાનીઓ પ્રદાન કરી અને પવિત્ર આત્મા વડે તેની મદદ કરી. જો અલ્લાહ ચાહતો તો સંભવ નહોતું કે આ પયગંબરો પછી જે લોકો સ્પષ્ટ નિશાનીઓ જોઈ ચૂક્યા હતા, તેઓ પરસ્પર એક-બીજા સાથે લડતા. પરંતુ (અલ્લાહની ઈચ્છા એ ન હતી કે તે લોકોને બળજબરીપૂર્વક મતભેદોથી રોકે, આ કારણે) તેમણે પરસ્પર એક-બીજા સાથે મતભેદ કર્યો, પછી કોઈ ઈમાન લાવ્યો અને કોઈએ કુફ્ર (ઇન્કાર)નો માર્ગ અપનાવ્યો. હા, અલ્લાહ ઈચ્છતો તો તેઓ કદાપિ ન લડતા, પરંતુ અલ્લાહ જે ચાહે છે, કરે છે. (રુકૂઅ-૩૩)

(૨૫૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જે કંઈ ધન-સામગ્રી અમે તમને પ્રદાન કરી છે, તેમાંથી ખર્ચ કરો, એ પહેલાં કે તે દિવસ આવી પહોંચે, જેમાં ન ખરીદ-વેચાણ થશે, ન મિત્રતા કામ આપશે અને ન ભલામણ ચાલશે અને અત્યાચારીઓ હકીકતમાં તેઓ જ છે, જેઓ કુફ્રનું વલણ અપનાવે છે.

(૨૫૫) અલ્લાહ, એ શાશ્વત જીવંત-સત્તા, જે સમગ્ર સૃષ્ટિને સંભાળી રહી છે, તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. તે ન સૂવે છે અને ન તેને ઝોકું આવે છે. ધરતી અને આકાશોમાં જે કંઈ છે, તેનું જ છે. કોણ છે જે તેની હજૂરમાં તેની પરવાનગી વગર ભલામણ કરી શકે ? જે કંઈ બંદાઓના સામે છે, તેને પણ તે જાણે છે અને જે કંઈ તેમનાથી ઓઝલ છે, તેનાથી પણ તે વાકેફ છે અને તેના જ્ઞાનમાંથી કોઈ વસ્તુ તેમની સમજ અને પકડમાં આવી શકતી નથી, સિવાય કે કોઈ વસ્તુનું જ્ઞાન તે પોતે જ તેમને આપવા ચાહે. તેનું રાજ્ય[૮૮] આકાશો અને ધરતી ઉપર વ્યાપ્ત છે અને તેની દેખભાળ તેના માટે કોઈ થકવી

૮૮. મૂળ શબ્દ 'કુર્સી' પ્રયુક્ત થયો છે, જેને સામાન્ય રીતે શાસન અને રાજ્ય-સત્તા માટે લાક્ષણિક રૂપે બોલવામાં આવે છે. ઉર્દૂ ભાષામાં પણ મોટાભાગે 'કુર્સી' (ખુરશી) શબ્દ બોલવાનો મતલબ શાસકીય અધિકારો હોય છે. આ જ શબ્દને લઈને આ આયત 'આયતુલ કુર્સી' ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે અને આમાં અલ્લાહ તઆલાની એવી સંપૂર્ણ ઓળખ બતાવવામાં આવી છે, જેનું ઉદાહરણ ક્યાંય નથી મળતું. આ જ કારણસર હદીસમાં આને કુર્આનની સૌથી શ્રેષ્ઠ આયત ઠેરવવામાં આવી છે.

عِلْمِهٖٓ اِلَّا بِمَا شَآءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَ
الْاَرْضَ ۚ وَلَا يَئُوْدُهٗ حِفْظُهُمَا ۚ وَ هُوَ الْعَلِيُّ
الْعَظِيْمُ ﴿٢٥٥﴾ لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّيْنِ ۙ قَدْ تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ
مِنَ الْغَيِّ ۚ فَمَنْ يَّكْفُرْ بِالطَّاغُوْتِ وَ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ
فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ۗ لَا انْفِصَامَ لَهَا ؕ
وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢٥٦﴾ اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ
يُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ؕ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا
اَوْلِيٰٓـُٔهُمُ الطَّاغُوْتُ ۙ يُخْرِجُوْنَهُمْ مِّنَ النُّوْرِ
اِلَى الظُّلُمٰتِ ؕ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا
خٰلِدُوْنَ ﴿٢٥٧﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْ حَآجَّ اِبْرٰهٖمَ فِيْ
رَبِّهٖٓ اَنْ اٰتٰىهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ ۘ اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّيَ
الَّذِيْ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۙ قَالَ اَنَا اُحْيٖ وَ اُمِيْتُ ؕ
قَالَ اِبْرٰهٖمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَاْتِيْ بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ
فَاْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِيْ كَفَرَ ؕ وَ
اللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢٥٨﴾ اَوْ كَالَّذِيْ مَرَّ
عَلٰى قَرْيَةٍ وَّهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوْشِهَا ۚ قَالَ اَنّٰى
يُحْيٖ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ
عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهٗ ؕ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ؕ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا
اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ؕ قَالَ بَلْ لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ

ع ۳ وقف لازم
منزل ۱

નાખનારું કાર્ય નથી. બસ, એ જ એક મહાન અને સર્વોપરી હસ્તી છે.

(૨૫૬) દીન (ધર્મ)ના મામલામાં કોઈ બળજબરી નથી.[૮૯] સાચી વાતને ખોટા વિચારોથી અલગ છાંટીને મૂકી દેવામાં આવી છે. હવે જો કોઈ તાગૂતનો[૯૦] ઇન્કાર કરીને અલ્લાહ પર ઈમાન લઈ આવ્યો, તેણે એક એવો મજબૂત સહારો પકડી લીધો, જે કયારેય તૂટવાનો નથી, અને અલ્લાહ (જેનો તેણે સહારો લીધો છે) બધું જ સાંભળનાર અને જાણનાર છે. (૨૫૭) જે લોકો ઈમાન લાવે છે, તેમનો સમર્થક અને સહાયક અલ્લાહ છે અને તે તેમને અંધકારોમાંથી પ્રકાશમાં કાઢી લાવે છે અને જે લોકો ઇન્કારનો માર્ગ અપનાવે છે, તેમના સમર્થકો અને સહાયકો 'તાગૂત' છે[૯૧] અને તેઓ તેમને પ્રકાશમાંથી અંધકારો તરફ ખેંચી લઈ જાય છે. આ આગમાં જનારા લોકો છે, જ્યાં તેઓ હંમેશાં રહેશે. (રુકૂઅ-૩૪)

(૨૫૮) શું તમે એ વ્યક્તિની દશા પર વિચાર કર્યો નથી, જેણે ઇબ્રાહીમ સાથે વિવાદ કર્યો હતો?[૯૨] વિવાદ એ વાત માટે કે ઇબ્રાહીમનો રબ કોણ છે, અને એ કારણે કે તે વ્યકિતને અલ્લાહે શાસન આપેલું હતું. જયારે ઇબ્રાહીમે કહ્યું, ''મારો રબ (માલિક અને પાલનહાર) તે છે, જેના અધિકારમાં જીવન અને મૃત્યુ છે.'' તો તેણે જવાબ આપ્યો, ''જીવન અને મૃત્યુ મારા અધિકારમાં છે.'' ઇબ્રાહીમે કહ્યું, ''ભલે, અલ્લાહ સૂર્યને પૂર્વમાંથી કાઢે છે, તું જરા તેને પશ્ચિમમાંથી કાઢી લાવ.'' આ સાંભળી તે સત્યનો ઇન્કાર કરનાર ચકિત થઈ ગયો, પરંતુ અલ્લાહ અત્યાચારીઓને સીધો માર્ગ દેખાડતો નથી.

(૨૫૯) કે પછી ઉદાહરણ તરીકે એ મનુષ્યને જુઓ, જે એક એવી વસ્તીમાંથી પસાર થયો, જે પોતાની છતો ઉપર ઊંધી પડી હતી. તેણે કહ્યું, ''આ વસ્તી, જે નાશ પામી છે, તેને અલ્લાહ ફરી વાર કેવી રીતે સજીવન કરશે?'' એ જ સમયે અલ્લાહે તેના પ્રાણ લઈ લીધા અને તે સો વર્ષ સુધી મૃતાવસ્થામાં પડી રહ્યો. પછી અલ્લાહે તેને ફરી વાર જીવન પ્રદાન કર્યું અને તેને પૂછ્યું, ''બતાવો, કેટલી મુદ્દત સુધી પડી રહ્યા છો?'' તેણે કહ્યું, ''એક દિવસ અથવા કેટલાક કલાકો રહ્યો હોઈશ.'' ફરમાવ્યું, ''તારા પર સો વર્ષ આ જ સ્થિતિમાં પસાર થઈ ચૂક્યા છે. હવે જરા તારા ખોરાક અને પાણીને જો, કે તેમાં સહેજ પણ

૮૯. અર્થાત્ કોઈને ઈમાન લાવવા માટે મજબૂર કરી શકાતો નથી.

૯૦. શબ્દકોષની રીતે પ્રત્યેક એ વ્યક્તિને 'તાગૂત' કહેવામાં આવશે, જે પોતાની જાઈઝ (ઉચિત અને કાયદેસર) હદને પાર કરી ગયો હોય. કુર્આનની પરિભાષામાં 'તાગૂત'થી અભિપ્રેત એ બંદો છે, જે બંદગીની હદને પાર કરીને સ્વયં સ્વામી અને માલિક તેમજ ખુદાઈ (પ્રભુત્વ)નો દમ ભરે અને અલ્લાહના બંદાઓ પાસે પોતાની બંદગી કરાવે.

૯૧. 'તાગૂત' અહીં 'તવાગીત' (તાગૂતના બહુવચન)ના અર્થમાં પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે; અર્થાત્ અલ્લાહથી મોઢું ફેરવીને માનવી એક જ 'તાગૂત'ની ચૂડ કે સકંજામાં નથી ફસાતો, બલ્કે ઘણા તાગૂતો તેના પર છવાઈ જાય છે.

૯૨. 'એ વ્યક્તિ'થી અભિપ્રેત નમરૂદ છે, જે હઝરત ઇબ્રાહીમ (અલૈ.)ના વતન (ઈરાક)નો બાદશાહ હતો.

فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۚ وَانْظُرْ
اِلٰى حِمَارِكَ قف وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِّلنَّاسِ وَانْظُرْ اِلَى
الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوْهَا لَحْمًا ؕ
فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهٗ ۙ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيْرٌ ﴿٢٥٩﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اَرِنِيْ كَيْفَ تُحْيِ
الْمَوْتٰى ؕ قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ ؕ قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ
لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِيْ ؕ قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ
فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ
مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَاْتِيْنَكَ سَعْيًا ؕ وَاعْلَمْ
اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٢٦٠﴾ مَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ ع ٣٥
اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْۢبَتَتْ سَبْعَ
سَنَابِلَ فِيْ كُلِّ سُنْۢبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ ؕ وَاللّٰهُ يُضٰعِفُ
لِمَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢٦١﴾ اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ
اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُوْنَ مَاۤ اَنْفَقُوْا
مَنًّا وَّلَاۤ اَذًى ۙ لَّهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٢٦٢﴾ قَوْلٌ مَّعْرُوْفٌ
وَّمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَّتْبَعُهَاۤ اَذًى ؕ وَاللّٰهُ
غَنِيٌّ حَلِيْمٌ ﴿٢٦٣﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُبْطِلُوْا
صَدَقٰتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى ۙ كَالَّذِيْ يُنْفِقُ

ફેરફાર થયો નથી. બીજી તરફ જરા તારા ગધેડાને પણ જો (કે તેના હાડકાંનો ઢાંચો પણ જર્જરિત થઈ ગયો છે), અને આ અમે એટલા માટે કર્યું છે કે અમે લોકો માટે તને એક નિશાની બનાવી દેવા માગીએ છીએ. પછી જો, આ હાડપિંજરને કેવી રીતે ઊભું કરીને તેના ઉપર માંસ-ચામડું ચઢાવીએ છીએ." આવી રીતે જ્યારે હકીકત તેના સામે તદ્દન સ્પષ્ટ થઈ ગઈ, તો તેણે કહ્યું, "હું જાણું છું કે અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય ધરાવે છે."

(૨૬૦) અને એ ઘટના પણ ધ્યાનમાં રહે, જ્યારે ઈબ્રાહીમે કહ્યું હતું કે, "મારા માલિક ! મને દેખાડી દે, તું મડદાંને કેવી રીતે સજીવન કરે છે." ફરમાવ્યું, "શું તું ઈમાન રાખતો નથી ?" તેણે કહ્યું, "ઈમાન તો રાખું છું, પરંતુ દિલને સંતોષ જોઈએ છે."[૯૩] ફરમાવ્યું, "ભલે, તો ચાર પક્ષીઓ લે અને તેમને તારા સાથે હળાવી-મળાવી લે. પછી તેમનો એક-એક ટુકડો એક-એક પર્વત ઉપર મૂકી દે. પછી તેમને પોકાર, તે તારા પાસે દોડતાં ચાલ્યા આવશે. બરાબર જાણી લે કે અલ્લાહ અત્યંત પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે.(રુકૂઅ-૩૫)

(૨૬૧) જે લોકો પોતાનું ધન અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરે છે, તેમના ખર્ચનું ઉદાહરણ એવું છે, જેમ કે એક દાણો વાવવામાં આવે અને તેમાંથી સાત ડુંડા નીકળે અને દરેક ડુંડામાં એકસો દાણા હોય. આવી જ રીતે અલ્લાહ જેના કાર્યને ઇચ્છે છે, અનેકગણા વધારી આપે છે. તે ઉદાર પણ છે અને સર્વજ્ઞ પણ. (૨૬૨) જે લોકો પોતાનું ધન અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરે છે અને ખર્ચ કર્યા પછી ઉપકારનો દેખાડો કરતા નથી, ન દુઃખ આપે છે, તેમનો બદલો તેમના રબના પાસે છે અને તેમના માટે કોઈ દુઃખ અને ભયની શકયતા નથી. (૨૬૩) એક મીઠો બોલ અને કોઈ અણગમતી વાત તરફ સહેજ જોયું-ન-જોયું કરી દેવું તે એ દાન કરતાં વધુ સારું છે, જેના પાછળ દુઃખ હોય. અલ્લાહ બેનિયાઝ (નિસ્પૃહ, તમામ જરૂરિયાતોથી મુકત) છે અને સહનશીલતા તેનો ગુણ છે. (૨૬૪) હે ઈમાનવાળાઓ ! તમારા દાનને ઉપકારનો દેખાડો કરીને અને દુઃખ આપીને એ વ્યક્તિની જેમ વ્યર્થ ન કરો, જે પોતાનું ધન માત્ર લોકોને દેખાડવા માટે ખર્ચ કરે છે

૯૩. અર્થાત્ એ શાંતિ અને સંતોષ જે આંખોથી જોઈને પ્રાપ્ત થાય છે.

مَالَهٗ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ
فَمَثَلُهٗ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهٗ
وَابِلٌ فَتَرَكَهٗ صَلْدًا ؕ لَا يَقْدِرُوْنَ عَلٰى شَىْءٍ
مِّمَّا كَسَبُوْا ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ۝٢٦٤
وَمَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ
اللّٰهِ وَتَثْبِيْتًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍۭ بِرَبْوَةٍ
اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ ۚ فَاِنْ لَّمْ
يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ۝٢٦٥
اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ تَكُوْنَ لَهٗ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّ
اَعْنَابٍ تَجْرِىْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۙ لَهٗ فِيْهَا
مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ ۙ وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهٗ ذُرِّيَّةٌ
ضُعَفَآءُ ۖ فَاَصَابَهَآ اِعْصَارٌ فِيْهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ ؕ
ع كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ۝٢٦٦
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَنْفِقُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا كَسَبْتُمْ
وَمِمَّاۤ اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِّنَ الْاَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا
الْخَبِيْثَ مِنْهُ تُنْفِقُوْنَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيْهِ اِلَّاۤ اَنْ
تُغْمِضُوْا فِيْهِ ؕ وَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ غَنِىٌّ حَمِيْدٌ ۝٢٦٧
اَلشَّيْطٰنُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَاْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَآءِ ۚ
وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ؕ وَاللّٰهُ

અને ન અલ્લાહ પર ઈમાન ધરાવે છે, ન આખિરત (પરલોક) પર. તેના ખર્ચનું ઉદાહરણ એવું છે, જાણે એક ખડક હતો, જેના ઉપર માટીનું પડ જામેલું હતું. તેના ઉપર જ્યારે ભારે વરસાદ વરસ્યો તો બધી માટી વહી ગઈ અને કોરો ખડકનો ખડક રહી ગયો. આવા લોકો પોતે દાન કરીને જે પુણ્ય કમાય છે, તેનાથી તેમના હાથમાં કંઈ પણ આવતું નથી, અને કાફિરોને સીધો માર્ગ દેખાડવો એ અલ્લાહની રીત નથી.(૯૪) (૨૬૫) તેનાથી વિપરીત, જે લોકો પોતાનું ધન માત્ર અલ્લાહની પ્રસન્નતા માટે હૃદયપૂર્વક અને હૃદયની પૂરેપૂરી દૃઢતાના સાથે ખર્ચ કરે છે, તેમના ખર્ચનું ઉદાહરણ એવું છે, જાણે કોઈ ઊંચા પ્રદેશમાં એક બગીચો હોય. જો વરસાદ જોરદાર વરસે તો બમણા ફળ આપે, અને જો વરસાદ જોરદાર ન પણ વરસે તો એક હળવો વરસાદ જ તેના માટે પૂરતો થઈ રહે. તમે જે કંઈ કરો છો, બધું જ અલ્લાહની નજરમાં છે.

(૨૬૬) શું તમારામાંથી કોઈ એ પસંદ કરે છે કે તેના પાસે એક લીલોછમ બગીચો હોય, નહેરોથી સિંચીત, ખજૂર અને દ્રાક્ષ અને દરેક પ્રકારના ફળોથી લદાયેલ, અને તે બરાબર એ જ સમયે એક તીવ્ર અગન-જ્વાળાની લપેટમાં બળી જાય જ્યારે તે પોતે વૃદ્ધ હોય અને તેના નાના બાળકો હજુ કોઈ કામ કરવા માટે લાયક ન હોય ?(૯૫) આવી રીતે અલ્લાહ પોતાની વાતો તમારા સમક્ષ વર્ણવે છે, કદાચ તમે ચિંતન-મનન કરો.(રુકૂઅ-૩૬)

(૨૬૭) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જે ધન તમે કમાવ્યું છે અને જે કંઈ અમે ધરતીમાંથી તમારા માટે કાઢ્યું છે, તેમાંથી શ્રેષ્ઠ ભાગ અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરો. એવું ન થાય કે તેના માર્ગમાં આપવા માટે ખરાબમાં ખરાબ વસ્તુ છાંટવાની કોશિશ કરવા લાગો, જો કે એ જ વસ્તુ જો કોઈ તમને આપે, તો તમે તેને લેવાનું કદાપિ પસંદ નહીં કરો, સિવાય કે તેનો સ્વીકાર કરતી વખતે તમે આંખમિંચામણા કરી લો. તમારે જાણી લેવું જોઈએ કે અલ્લાહ બેનિયાઝ (નિસ્પૃહ, તમામ જરૂરતોથી મુકત) છે અને શ્રેષ્ઠ ગુણોથી વિભૂષિત છે. (૨૬૮) શૈતાન તમને ગરીબીથી ડરાવે છે અને શરમજનક વર્તન અપનાવવા માટે પ્રેરે છે, પરંતુ અલ્લાહ તમને પોતાની ક્ષમા અને કૃપાની આશા આપે છે. અલ્લાહ મોટો ઉદાર અને સર્વજ્ઞ છે.

---

૯૪. અહીં 'કાફિર' શબ્દ અપકારી અને કૃપાના ઈન્કાર કરનારના અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે.

૯૫. અર્થાત્ જો તમે એ પસંદ નથી કરતા કે તમારી આખી જિંદગીની કમાણી એક એવા સંગીન સમયે તબાહ થઈ જાય, જ્યારે કે તમે તેનાથી લાભ લેવાના સૌથી વધારે જરૂરતમંદ હોવ, અને નવેસરથી કમાણી કરવાનો અવસર પણ બાકી ન રહ્યો હોય, તો એ વાત તમે કેવી રીતે પસંદ કરી રહ્યા છો કે દુનિયામાં જીવનભર કામ કર્યા પછી આખિરત (પરલોક)ના જીવનમાં તમે એ રીતે પગ મૂકો કે ત્યાં પહોંચીને એકાએક તમને ખબર પડે કે જીવનભરનું જે કંઈ કર્યું-કરાવ્યું હતું તે અહીં કોઈ મૂલ્ય નથી ધરાવતું, જે કંઈ તમે દુનિયામાં કમાવ્યું હતું તે દુનિયામાં જ રહી ગયું. આખિરત માટે કંઈ કમાવીને લાવ્યા જ નથી કે અહીં તેના ફળ ખાઈ શકો.

وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ۖ ﴿٢٦٨﴾ يُّؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَمَنْ
يُّؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوْتِيَ خَيْرًا كَثِيْرًا ؕ وَمَا
يَذَّكَّرُ اِلَّآ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾ وَمَآ اَنْفَقْتُمْ
مِّنْ نَّفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِّنْ نَّذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ
يَعْلَمُهٗ ؕ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾ اِنْ تُبْدُوا
الصَّدَقٰتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ وَاِنْ تُخْفُوْهَا وَتُؤْتُوْهَا
الْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ؕ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِّنْ
سَيِّاٰتِكُمْ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿٢٧١﴾ لَيْسَ
عَلَيْكَ هُدٰىهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ؕ
وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْنَ
اِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ اللّٰهِ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ
يُّوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ ﴿٢٧٢﴾ لِلْفُقَرَآءِ
الَّذِيْنَ اُحْصِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ
ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَآءَ مِنَ
التَّعَفُّفِ ۚ تَعْرِفُهُمْ بِسِيْمٰهُمْ ۚ لَا يَسْـَٔلُوْنَ النَّاسَ اِلْحَافًا ؕ
وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿٢٧٣﴾ ع
اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَّ
عَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٢٧٤﴾ اَلَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ

الربع ع ٣٧ ٧ ٥
منزل ١ وقف منزل

(૨૬૯) જેને ચાહે છે હિકમત (તત્ત્વદર્શિતા, બુદ્ધિમત્તા) પ્રદાન કરે છે અને જેને 'હિકમત' મળી, તેને હકીકતમાં મોટી દોલત મળી ગઈ. આ વાતો પરથી માત્ર એ જ લોકો બોધપાઠ ગ્રહણ કરે છે, જેઓ બુદ્ધિશાળી છે.

(૨૭૦) તમે જે કંઈ પણ ખર્ચ કર્યો હોય અને જે નઝ્રર[૯૬] પણ માની હોય, અલ્લાહ તેને જાણે છે, અને અત્યાચારીઓનો કોઈ મદદગાર નથી. (૨૭૧) જો તમારા 'સદકાત' (દાન, ખેરાત) જાહેરમાં આપો, તો એ પણ સારું છે, પરંતુ જો છુપાવીને જરૂરતમંદોને આપો, તો તે તમારા માટે વધુ સારું છે, તમારી ઘણી બૂરાઈઓ આ રીતે દૂર થઈ જાય છે અને જે કંઈ તમે કરો છો, વાસ્તવમાં અલ્લાહને તેની જાણ છે.

(૨૭૨) હે નબી ! લોકોને માર્ગદર્શન પ્રદાન કરવાની જવાબદારી તમારા પર નથી. માર્ગદર્શન તો અલ્લાહ જ જેને ચાહે છે પ્રદાન કરે છે અને ભલાઈના કાર્યોમાં જે ધન તમે ખર્ચ કરો છો તે તમારા પોતાના માટે સારું છે. છેવટે તમે એટલા જ માટે તો ખર્ચ કરો છો કે અલ્લાહની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થાય, તો જે કંઈ ધન તમે ભલાઈના કાર્યોમાં ખર્ચ કરશો, તેનો પૂરેપૂરો બદલો તમને આપવામાં આવશે અને તમને તમારા હક્કથી કદાપિ વંચિત રાખવામાં નહીં આવે.

(૨૭૩) વિશેષ રૂપે મદદના હક્કદાર એ નિર્ધન લોકો છે, જેઓ અલ્લાહના માર્ગમાં એવા ઘેરાઈ ગયા છે કે સ્વયં પોતાના રોજગાર માટે ધરતી ઉપર કોઈ દોડધામ કરી શકતા નથી. તેમના સ્વાભિમાનને જોઈને અજાણી વ્યક્તિ વિચાર કરે છે કે તેઓ સુખી અને સંપન્ન છે. તમે તેમના ચહેરા પરથી તેમની આંતરિક સ્થિતિ ઓળખી શકો છો. પરંતુ તેઓ એવા લોકો નથી કે લોકોના પાછળ પડી જઈને કંઈક માગે. તેમની સહાયતા માટે તમે જે કંઈ ધન ખર્ચ કરશો તે અલ્લાહથી છૂપું રહેશે નહીં. (રુકૂઅ-૩૭)

(૨૭૪) જે લોકો પોતાનું ધન રાત-દિવસ જાહેરમાં અને છુપી રીતે ખર્ચ કરે છે, તેમનો બદલો તેમના રબના પાસે છે અને તેમના માટે કોઈ ભય અને દુઃખનો અવસર નથી. (૨૭૫) પરંતુ જે લોકો વ્યાજ ખાય છે, તેમની સ્થિતિ એ વ્યક્તિ જેવી હોય છે,

---

૯૬. 'નઝ્ર' કે 'માનતા' એ છે કે વ્યક્તિ પોતાની કોઈ ઇચ્છા અને કામના પૂરી થાય ત્યારે એવું નેક કાર્ય કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરે કે જે તેના શિરે અનિવાર્ય ન હોય. જો આ ઇચ્છા કોઈ હલાલ (વૈધ) અને જાઈઝ (કાયદેસર) વસ્તુની હોય અને અલ્લાહથી માંગવામાં આવી હોય અને તે પૂરી થયા પછી જે કાર્ય કરવાની પ્રતિજ્ઞા વ્યક્તિએ કરી છે તે અલ્લાહ માટે હોય, તો આવી 'નઝ્ર' કે 'માનતા' અલ્લાહના આજ્ઞાપાલનમાં છે અને તેને પૂરી કરવી અજ્ર (બદલા) અને સવાબ (પુણ્ય)નું કારણ છે. જો આ સ્થિતિ ન હોય તો આવી 'નઝ્ર' કે 'માનતા'ને માનવું ગુનો અને તેને પૂરી કરવી અઝાબ (યાતના)નું કારણ છે.

الرِّبٰوا لَا يَقُوْمُوْنَ اِلَّا كَمَا يَقُوْمُ الَّذِيْ يَتَخَبَّطُهُ
الشَّيْطٰنُ مِنَ الْمَسِّ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْۤا اِنَّمَا
الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا ۘ وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا ؕ وقف لازم
فَمَنْ جَآءَهٗ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ فَانْتَهٰى فَلَهٗ مَا
سَلَفَ ؕ وَاَمْرُهٗۤ اِلَى اللّٰهِ ؕ وَمَنْ عَادَ فَاُولٰٓئِكَ
اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٢٧٥﴾ يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا
وَيُرْبِي الصَّدَقٰتِ ؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَثِيْمٍ ﴿٢٧٦﴾
اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ
وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٢٧٧﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا
اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوْا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰۤوا اِنْ كُنْتُمْ
مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٢٧٨﴾ فَاِنْ لَّمْ تَفْعَلُوْا فَاْذَنُوْا بِحَرْبٍ مِّنَ
اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ۚ وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوْسُ اَمْوَالِكُمْ ۚ
لَا تَظْلِمُوْنَ وَلَا تُظْلَمُوْنَ ﴿٢٧٩﴾ وَاِنْ كَانَ ذُوْ
عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ ؕ وَاَنْ تَصَدَّقُوْا خَيْرٌ
لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٢٨٠﴾ وَاتَّقُوْا يَوْمًا تُرْجَعُوْنَ
فِيْهِ اِلَى اللّٰهِ ۗ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٢٨١﴾ ع يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِذَا ع ٣٨
تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰۤى اَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوْهُ ؕ منزل ١

જેને શૈતાને સ્પર્શ કરીને પાગલ કરી દીધી હોય,[૯૭] અને આ સ્થિતિમાં તેમના ફસાઈ જવાનું કારણ એ છે કે તેઓ કહે છે, ''વેપાર પણ છેવટે તો વ્યાજ જેવી જ વસ્તુ[૯૮] છે ને !'' જો કે અલ્લાહે વેપારને હલાલ (વૈધ) કરેલ છે અને વ્યાજને હરામ (અવૈધ). તેથી જે વ્યક્તિને તેના રબ તરફથી આ ઉપદેશ પહોંચે અને ભવિષ્યમાં તે વ્યાજખોરીથી દૂર રહે, તો જે કંઈ તે પહેલા ખાઈ ચૂકયો, તે ખાઈ ચૂક્યો, તેનો મામલો અલ્લાહને હવાલે છે[૯૯] અને જે આ આદેશ પછી ફરી આ જ કૃત્યનું પુનરાવર્તન કરે તે જહન્નમી છે, જ્યાં તે હંમેશા રહેશે. (૨૭૬) અલ્લાહ વ્યાજનું સત્યાનાશ કરી નાખે (બરકત છીનવી લે) છે અને દાનને વૃદ્ધિ આપે છે, અને અલ્લાહ કોઈ અપકાર કરનાર દુરાચારી વ્યક્તિને પસંદ કરતો નથી. (૨૭૭) હા, જે લોકો ઈમાન લઈ આવે અને સદ્કાર્યો કરે અને નમાઝ કાયમ કરે અને ઝકાત આપે, તેમનો બદલો નિઃસંદેહ તેમના રબ પાસે છે અને તેમના માટે કોઈ ભય અને દુઃખનો અવસર નથી.

(૨૭૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહથી ડરો અને જે કંઈ તમારું વ્યાજ લોકો પાસે બાકી રહી ગયું છે તેને જતું કરો, જો તમે સાચે જ ઈમાન લાવ્યા છો. (૨૭૯) પરંતુ જો તમે આમ ન કર્યું, તો તમે સાવધાન થઈ જાઓ કે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ તરફથી તમારા સામે યુદ્ધનું એલાન છે.[૧૦૦] હજુ પણ તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) કરી લો (અને વ્યાજને છોડી દો) તો તમારું મુદ્દલ (મૂળ ધન) લેવા માટે તમે હક્કદાર છો. ન તમે અત્યાચાર કરો, ન તમારા ઉપર અત્યાચાર કરવામાં આવે. (૨૮૦) તમારો દેવાદાર તંગીમાં હોય, તો તેનો હાથ છુટો થાય ત્યાં સુધી તેને મહેતલ આપો, અને 'સદકો' (દાન) કરી દો તો તે તમારા માટે વધુ સારું છે, જો તમે સમજો.[૧૦૧] (૨૮૧) એ દિવસની ફજેતી અને મુસીબતથી બચો જયારે તમે અલ્લાહ તરફ પાછા ફરશો, ત્યાં દરેક વ્યક્તિને તેણે કમાવેલા સત્કર્મો કે દુષ્કર્મોનો પૂરેપૂરો બદલો મળી જશે અને કોઈના પર કદાપિ અન્યાય અને અત્યાચાર નહીં થાય. (રુકૂઅ-૩૮)

(૨૮૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે કોઈ નક્કી કરેલી મુદ્દત માટે તમે એક-બીજા સાથે કરજની લેવડ-દેવડ કરો[૧૦૨] તો તેને લખી લેવાનું રાખો. બંને પક્ષો

૯૭. આરબવાસીઓ પાગલ માણસને 'મજનૂન' (અર્થાત્ પ્રેતગ્રસ્ત)ના શબ્દની સંજ્ઞા આપતા હતા, અને જયારે કોઈ વ્યક્તિ વિશે એમ કહેવું હોય કે તે પાગલ થઈ ગયો છે, તો એમ કહેતા કે તેને જિન્નાત વળગ્યો છે. આ જ કહેવતનો ઉપયોગ કરતાં કુર્આન વ્યાજખોરને એ વ્યક્તિની સંજ્ઞા આપે છે, જે દીવાનો કે પાગલ થઈ ગયો હોય.

૯૮. અર્થાત્ તેમની વિચારધારાની ખરાબી એ છે કે તેઓ વેપારમાં મૂળ મૂડી પર જે નફો લેવામાં આવે છે તેના અને વ્યાજની વચ્ચે ભેદ નથી સમજતા અને બંનેને એક જ પ્રકારની વસ્તુ સમજીને એ દલીલ કરે છે કે જ્યારે વેપારમાં લાગેલ નાણાનો નફો જાઈઝ (વૈધ) છે, તો કરજ પર આપવામાં આવેલ નાણાનો નફો શા માટે નાજાઈઝ (અવૈધ) હોય.

૯૯. એ નથી ફરમાવ્યું કે જે કંઈ તેણે ખાઈ લીધું તેને અલ્લાહ માફ કરી દેશે, બલ્કે કહેવામાં એ આવી રહ્યું છે કે તેનો મામલો અલ્લાહને હવાલે છે. આ વાક્યથી જાણ થાય છે કે, ''જે કંઈ ખાઈ ચૂક્યો, તે ખાઈ ચૂક્યો' કહેવાનો અર્થ એ નથી કે જે ખાઈ ચૂક્યો તેને માફ કરી દેવામાં આવ્યું, બલ્કે આનાથી કેવળ કાનૂની છૂટ અભિપ્રેત છે, અર્થાત્ જે વ્યાજ પહેલા ખાઈ ચૂક્યો છે તેને પાછું આપવાનું કાનૂની રીતે માંગણી કરવામાં નહીં આવે.

૧૦૦. આ આયત મક્કા-વિજય પછી અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે આરબ પ્રદેશ ઇસ્લામી રાજ્ય આધીન આવી ગયો હતો. આનાથી પહેલા જો કે વ્યાજ એક અપ્રિય વસ્તુ સમજવામાં આવતી હતી, પરંતુ કાનૂની રીતે તેને પ્રતિબંધિત કરવામાં આવ્યું નહોતું. આ આયતના અવતરિત થયા પછી ઇસ્લામી રાજ્યની સીમાઓમાં વ્યાજ આધારિત વેપાર

وَلْيَكْتُبْ بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌۢ بِالْعَدْلِ ۪ وَلَا يَاْبَ
كَاتِبٌ اَنْ يَّكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ ۚ وَلْيُمْلِلِ
الَّذِيْ عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهٗ وَلَا يَبْخَسْ
مِنْهُ شَيْئًا ؕ فَاِنْ كَانَ الَّذِيْ عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيْهًا
اَوْ ضَعِيْفًا اَوْ لَا يَسْتَطِيْعُ اَنْ يُّمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ
وَلِيُّهٗ بِالْعَدْلِ ؕ وَاسْتَشْهِدُوْا شَهِيْدَيْنِ مِنْ
رِّجَالِكُمْ ۚ فَاِنْ لَّمْ يَكُوْنَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَّامْرَاَتٰنِ
مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰىهُمَا
فَتُذَكِّرَ اِحْدٰىهُمَا الْاُخْرٰى ؕ وَلَا يَاْبَ الشُّهَدَآءُ
اِذَا مَا دُعُوْا ؕ وَلَا تَسْــَٔـمُوْٓا اَنْ تَكْتُبُوْهُ صَغِيْرًا اَوْ كَبِيْرًا
اِلٰٓى اَجَلِهٖ ؕ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ
لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُوْٓا اِلَّآ اَنْ تَكُوْنَ
تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيْرُوْنَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ
عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوْهَا ؕ وَاَشْهِدُوْٓا اِذَا تَبَايَعْتُمْ ۪
وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَّلَا شَهِيْدٌ ؕ۬ وَاِنْ تَفْعَلُوْا
فَاِنَّهٗ فُسُوْقٌۢ بِكُمْ ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ ؕ
وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۲۸۲﴾ وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ
وَّلَمْ تَجِدُوْا كَاتِبًا فَرِهٰنٌ مَّقْبُوْضَةٌ ؕ فَاِنْ اَمِنَ
بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهٗ

વચ્ચે ન્યાયપૂર્વક એક વ્યક્તિ દસ્તાવેજ લખી આપે. જેને અલ્લાહે લખવા-વાંચવાની કાબેલિયત પ્રદાન કરી હોય, તેણે લખવાનો ઇન્કાર ન કરવો જોઈએ. તે લખે અને લખાવે એ વ્યકિત જેના પર તેનો હક્ક બને છે (અર્થાત્ કરજ લેનાર), અને તેણે અલ્લાહ, પોતાના રબથી ડરવું જોઈએ કે જે મામલો નક્કી થયો હોય તેમાં કોઈ વધારો-ઘટાડો ન કરે. પરંતુ જો કરજ લેનાર પોતે ઓછી સમજવાળો અથવા કમજોર હોય, અથવા લખાવી શકતો ન હોય, તો તેનો સંરક્ષક ન્યાયપૂર્વક લખાવે. પછી પોતાના પુરુષો પૈકી બે પુરુષોની આના પર સાક્ષી લઈ લો. જો બે પુરુષો ન હોય તો એક પુરુષ અને બે સ્ત્રીઓ હોય, જેથી એક ભુલી જાય તો બીજી તેને યાદ દેવડાવી દે. આ સાક્ષીઓ એવા લોકોમાંથી હોવા જોઈએ જેમની સાક્ષી તમારા વચ્ચે સ્વીકાર્ય હોય. સાક્ષીઓને જ્યારે સાક્ષી થવા માટે કહેવામાં આવે તો તેમણે ના ન પાડવી જોઈએ. વ્યવહાર ચાહે નાનો હોય કે મોટો, મુદ્દત નક્કી કરીને તેનો દસ્તાવેજ લખાવી લેવામાં આળસ ન કરો. અલ્લાહના નજીક આ પદ્ધતિ તમારા માટે વધુ ન્યાયસંગત છે. આનાથી સાક્ષી સાબિત કરવામાં વધુ સુવિધા થાય છે, અને તમારા શંકા-કુશંકામાં પડવાની શક્યતા ઓછી રહી જાય છે. હા, જે કારોબારી લેવડ-દેવડ હાથો-હાથ તમે લોકો એક-બીજા સાથે કરો છો, તેને ન લખવામાં આવે તો કોઈ દોષ નથી, પરંતુ વેપારી સોદા નક્કી કરતી વખતે સાક્ષી કરી લેવાનું રાખો. લખનાર અને સાક્ષીને સતાવવામાં ન આવે. આવું કરશો તો ગુનો કરશો. અલ્લાહના પ્રકોપથી બચો. તે તમને સાચી કાર્ય-પદ્ધતિનું શિક્ષણ આપે છે અને તેને દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન છે.

(૨૮૩) જો તમે મુસાફરીમાં હોવ અને દસ્તાવેજ લખવા માટે કોઈ લખનાર ન મળે, તો (વસ્તુ) ગીરો રાખીને વ્યવહાર કરો.(૧૦૩)

જો તમારામાંથી કોઈ વ્યક્તિ બીજા પર ભરોસો રાખીને તેના સાથે કોઈ વ્યવહાર કરે, તો જેના પર ભરોસો કરવામાં આવ્યો છે, તેણે જોઈએ કે તે અમાનત અદા કરી દે

એક ફોજદારી ગુનો બની ગયો. આયતના અંતિમ શબ્દોના આધારે ઇબ્ને અબ્બાસ (રદિ.), હસન બસરી (રહ.) ઈબ્ને સીરીન (રહ.) અને રબીઅ બિન અનસ (રહ.)નો મત એ છે કે જે વ્યક્તિ 'દારુલ ઇસ્લામ' (ઇસ્લામી રાજ્ય)માં વ્યાજ ખાય તેને તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) માટે વિવશ કરવામાં આવે, અને જો ન અટકે તો તેને મૃત્યુ-દંડ આપવામાં આવે. બીજા ફુકહા (ઇસ્લામી ધર્મશાસ્ત્રીઓ)નો મત આવા વ્યક્તિને કેદ કરી દેવું પર્યાપ્ત છે, જ્યાં સુધી તે વ્યાજખોરી છોડી દેવાની પ્રતિજ્ઞા ન કરે, તેને છોડવામાં ન આવે.

૧૦૧. આ જ આયતથી એ આદેશ કાઢવામાં આવ્યો છે કે જે વ્યક્તિ કરજને અદા કરવામાં અસમર્થ થઈ ગયો હોય, ઇસ્લામી અદાલત તેના લેણદારોને મજબૂર કરશે કે તેને મહેતલ આપે અને અમુક સંજોગોમાં તે આખું કરજ કે કરજનો કેટલોક ભાગ માફ પણ કરાવી શકશે. ફુકહાએ સ્પષ્ટતા કરી છે કે કોઈના રહેવાનું મકાન, ખાવા-પીવાના વાસણો, પહેરવાના કપડાં અને એ વસ્તુઓ જેનાથી તે પોતાની આજીવિકા કમાતો હોય, કોઈપણ સંજોગોમાં જપ્ત કરી શકાશે નહીં.

૧૦૨. આનાથી એ આદેશ નીકળે છે કે કરજના મામલામાં મુદ્દતનું નિર્ધારણ થવું જોઈએ.

૧૦૩. ગીરો કે હસ્તકનો હેતુ કેવળ એ છે કે કરજ આપનારાઓને પોતાના કરજના પાછા આવવા અંગે સંતોષ અને વિશ્વાસ થઈ જાય. પરંતુ તેને પોતે આપેલ માલના બદલામાં ગીરો મૂકેલ વસ્તુથી લાભ ઉઠાવવાનો અધિકાર નથી, કેમ કે આ વ્યાજ છે. અલબત્ત, જો કોઈ જાનવર ગીરો લેવામાં આવ્યું હોય, તો તેનું દૂધ ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે અને તેનાથી સવારી કે વજન ઉઠાવવાનું કામ લઈ શકાય છે, કેમ કે આ વાસ્તવમાં એ ચારાનું વળતર છે, જે ગીરો લેનાર એ જાનવરને ખવડાવે છે.

وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهٗ ؕ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ؕ وَمَنْ
ع ٣٩/٧ يَّكْتُمْهَا فَاِنَّهٗۤ اٰثِمٌ قَلْبُهٗ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ ۠﴿٢٨٣﴾
لِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ؕ وَاِنْ تُبْدُوْا
مَا فِیْۤ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ ؕ
فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰی
كُلِّ شَیْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٢٨٤﴾ اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَاۤ اُنْزِلَ
اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُوْنَ ؕ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ
وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ ۫ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ
مِّنْ رُّسُلِهٖ ۫ وَقَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا ۫ غُفْرَانَكَ
رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا
وُسْعَهَا ؕ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ؕ
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَاۤ اِنْ نَّسِيْنَاۤ اَوْ اَخْطَاْنَا ۚ رَبَّنَا
وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَاۤ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَی الَّذِيْنَ
مِنْ قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ ۚ
منزل ١ وَاعْفُ عَنَّا ۫ وَاغْفِرْ لَنَا ۫ وَارْحَمْنَا ۫ اَنْتَ مَوْلٰىنَا
ع ٤٠/٨ فَانْصُرْنَا عَلَی الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ۠﴿٢٨٦﴾

અને પોતાના રબ અલ્લાહથી ડરે, અને સાક્ષી કદાપિ ન છુપાવો. જે સાક્ષી છુપાવે છે, તેનું હૃદય ગુનાથી લથપથ છે અને અલ્લાહ તમારા કાર્યોથી અજાણ નથી. (રુકૂઅ-૩૯)

(૨૮૪) આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ છે, બધું અલ્લાહનું છે. તમે પોતાના હૃદયની વાતો ચાહે જાહેર કરો, ચાહે છુપાવો, અલ્લાહ ચોક્કસપણે તેનો હિસાબ તમારા પાસેથી લઈ લેશે. પછી તેને અધિકાર છે, જેને ચાહે માફ કરી દે અને જેને ચાહે સજા આપે. તેને દરેક વસ્તુ ઉપર સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે.

(૨૮૫) રસૂલ (ઈશદૂત) એ માર્ગદર્શન પર ઈમાન લાવ્યો છે જે તેના રબ તરફથી તેના પર અવતરિત થયું છે અને જે લોકો આ રસૂલને માનવાવાળા છે, તેમણે પણ એ માર્ગદર્શનને હૃદયપૂર્વક સ્વીકારી લીધું છે. આ સૌ અલ્લાહ અને તેના ફરિશ્તાઓ અને તેના ગ્રંથો અને તેના રસૂલોને માને છે અને તેમનું કહેવું એ છે કે ''અમે અલ્લાહના રસૂલોને એક-બીજાથી અલગ કરતા નથી. અમે આદેશ સાંભળ્યો અને આજ્ઞાપાલન સ્વીકાર્યું. માલિક ! અમે તારા પાસે ગુનાહોની ક્ષમા-યાચના કરીએ છીએ અને અમારે તારા જ તરફ પાછા ફરવાનું છે.''

(૨૮૬) અલ્લાહ કોઈ પણ વ્યક્તિ પર તેની શક્તિથી વધુ જવાબદારીનો બોજ નાખતો નથી. દરેક વ્યક્તિએ જે સત્કર્મો કમાવ્યા છે, તેનું ફળ તેના માટે જ છે અને જે દુષ્કર્મો સમેટ્યા છે, તેની મુસીબત અને જંજાળ પણ તેના જ પર છે.

(ઈમાન લાવનારાઓ ! તમે આવી રીતે દુઆ કરો) હે અમારા રબ ! અમારાથી ભૂલે-ચૂકે જે કસૂર થઈ જાય તેના પર પકડ ન કર. માલિક ! અમારા પર એ બોજ ન નાખ, જે તેં અમારા અગાઉના લોકો પર નાખ્યા હતા. પાલનહાર ! જે બોજને ઉપાડવાની શક્તિ અમારામાં નથી, તે અમારા પર ન મૂક. અમારા સાથે નરમાશ કર, અમને માફ કરી દે, અમારા પર દયા કર, તું અમારો માલિક છે, કાફિરો (ઇનકાર કરનારાઓ)ના મુકાબલામાં અમારી મદદ કર. (રુકૂઅ-૪૦)

૩. આલે ઈમરાન

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃમાં એક જગ્યાએ 'આલે ઈમરાન' (ઈમરાનના ઘરવાળા)નો ઉલ્લેખ આવ્યો છે. તેની જ ઓળખ રૂપે આ સૂરઃનું નામ રાખવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આ સૂરઃમાં ચાર પ્રવચનો છે. પ્રથમ પ્રવચન સૂરઃના આરંભથી આયત ૩૨ સુધી છે અને તે સંભવતઃ બદ્રના યુદ્ધ પછી નજીકના સમયે અવતરિત થયું છે. બીજું પ્રવચન આયત ૩૩ ''અલ્લાહે આદમ અને નૂહ અને ઈબ્રાહીમના સંતાનો અને ઈમરાનના સંતાનોને સમગ્ર દુનિયાના લોકો પર પસંદગી આપીને (પોતાની પયગંબરી માટે) ચૂંટી લીધા હતા.''થી શરૂ થાય છે અને આયત ૬૩ પર પૂરૂં થાય છે. તે હિજરી ૯માં નજરાનના પ્રતિનિધિમંડળના આગમનના પ્રસંગે અવતરિત થયું. ત્રીજું પ્રવચન આયત ૬૪થી શરૂ થાય છે અને આયત ૧૨૦ સુધી ચાલે છે અને તેનો સમયગાળો પ્રથમ પ્રવચનના સમયગાળાથી મળતો આવે છે. ચોથું પ્રવચન આયત ૧૨૧થી શરૂ થઈને સૂરઃના અંત સુધી ચાલે છે. તે ઉહદના યુદ્ધ પછી અવતરિત થયું હતું.

સંબોધન અને વિષયો :

આ વિભિન્ન પ્રવચનોને મેળવીને જે વસ્તુ ક્રમબદ્ધ વિષય બનાવે છે, તે ઉદ્દેશ્ય, અભિપ્રાય અને કેન્દ્રીય વિષયની એકરૂપતા છે. સૂરઃનું સંબોધન પ્રવચનો મુખ્ય રૂપે બે જૂથો તરફ છે : એક છે એહલે કિતાબ (યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ), બીજા તે લોકો જેઓ હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) પર ઈમાન લાવ્યા હતા.

પહેલા જૂથને એ જ પદ્ધતિથી વધુ આગળની વાત પહોંચાડવામાં આવી છે, જેનો સિલસિલો સૂરઃ-૨ (અલ-બકરહ)માં શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો. બીજા જૂથને, જે હવે સર્વોત્તમ સમુદાય હોવાની હેસિયતે સત્યનું ધ્વજવાહક અને દુનિયાની સુધારણા માટે જવાબદાર બનાવી દેવામાં આવ્યું હતું, તે જ સંદર્ભમાં કેટલાક વધુ આદેશો આપવામાં આવ્યા છે, જે સૂરઃ-૨ (અલ-બકરહ)માં શરૂ થયા હતા. તેમને પહેલાંના સમુદાયોના ધાર્મિક અને નૈતિક પતનનું બોધપ્રદ દૃશ્ય બતાવીને સચેત કરવામાં આવ્યા છે કે તેમના પદ-ચિહ્નો પર ચાલવાથી બચે. તેમને બતાવવામાં આવ્યું છે કે એક સુધારક જૂથ હોવાની હેસિયતે તેઓ કેવી રીતે કામ કરે.

પશ્ચાદ્‌ભૂમિ :

આ સૂરઃની ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્‌ભૂમિ આ પ્રમાણે છે :

(૧) સૂરઃ-૨ (અલ-બકરહ)માં આ સત્ય-ધર્મ પર ઈમાન લાવનારાઓને જે કસોટીઓ, મુસીબતો અને મુશ્કેલીઓથી સમય પહેલાં સચેત કરી દેવામાં આવ્યા હતા, તે પૂરેપૂરી તીવ્રતાથી સામે આવી ગઈ હતી. બદ્રના યુદ્ધમાં જો કે ઈમાનવાળાઓને વિજય મળ્યો હતો, પરંતુ આ લડાઈ મધપૂડા પર પથ્થર ફેંકવા સમાન હતી. (પરિણામે તે પછી દરેક બાજુ તોફાનના લક્ષણો દેખાવા લાગ્યા અને મુસલમાનો સતત ભય અને અવિરત અશાંતિમાં ગ્રસ્ત થઈ ગયા.)

(૨) હિજરત પછી પયગંબર (સલ્લ.)એ મદીનાના આસપાસના યહૂદી કબીલાઓ સાથે જે સંધિઓ કરી હતી, તે લોકોએ તે સંધિઓની જરા પણ દરકાર ન કરી (અને સતત તેનું ઉલ્લંઘન કરવા લાગ્યા). છેવટે તેમની દુષ્ટતાઓ અને વચનભંગની હરકતો અસહ્ય બની ગઈ તો પયગંબર (સલ્લ.)એ બદ્રના કેટલાક મહિનાઓ પછી બની કૈનૂકાઅ પર, જે આ બધા યહૂદી કબીલાઓમાં સૌથી વધુ ઉદ્દંડ અને નિરંકુશ હતા, હુમલો કરી દીધો અને તેમને મદીનાના આસપાસથી બહાર કાઢી મૂક્યા, પરંતુ તેનાથી બીજા યહૂદી કબીલાઓની દુશ્મનીની આગ વધુ ભડકી ઉઠી. તેમણે મદીનાના મુનાફિક (દંભી) મુસલમાનો અને હિજાજ (મક્કા અને આસપાસ)ના મુશ્રિક કબીલાઓ સાથે સાંઠગાંઠ કરીને ઇસ્લામ અને મુસલમાનો માટે દરેક બાજુએથી મુશ્કેલીઓ ઊભી કરી દીધી.

(૩) બદ્રના પરાજય પછી મક્કાના કુરૈશીઓના દિલોમાં આપોઆપ પ્રતિશોધની આગ ભડકી રહી હતી અને એમાં વળી યહૂદીઓએ બળતામાં ઘી હોમવાનું કામ કર્યું. પરિણામ એ આવ્યું કે એક જ વર્ષ પછી ૩૦૦૦ના ભારે સૈન્યએ મદીના પર હુમલો કરી દીધો અને ઉહદ પહાડની તળેટીમાં તે યુદ્ધ થયું જે ઉહદના યુદ્ધ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

(૪) ઉહદના યુદ્ધમાં મુસલમાનોનો જે પરાજય થયો, તેમાં આમ તો મુનાફિકો (દંભીઓ)ની ખૂબ મોટી ભૂમિકા હતી, પરંતુ તેના સાથે મુસલમાનોની પોતાની નબળાઈઓનો હિસ્સો કાંઈ ઓછો ન હતો, તેથી જરૂરી એ હતું કે યુદ્ધ પછી યુદ્ધના સંપૂર્ણ વૃત્તાંતની એક વિસ્તૃત સમીક્ષા કરવામાં આવે અને તેમાં ઇસ્લામી દષ્ટિકોણથી જે નબળાઈઓ મુસલમાનોના અંદર જોવા મળી હતી, તેમાંથી એક-એક તરફ અંગૂલીનિર્દેશ કરીને તેની સુધારણાના આદેશો આપવામાં આવે. આ સંબંધે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે કે આ યુદ્ધ પર કુર્આનની સમીક્ષા તે તમામ સમીક્ષાઓથી કેટલી ભિન્ન છે, જે જગતના સેના-નાયકો પોતાના યુદ્ધો પછી કરતા હોય છે.

—•—

اٰیَاتُهَا ٢٠٠ (٣) سُوْرَةُ اٰلِ عِمْرٰنَ مَدَنِیَّةٌ (٨٩) رُكُوْعَاتُهَا ٢٠

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الٓمٓ ۚ ﴿١﴾ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۙ الْحَیُّ الْقَیُّوْمُ ؕ ﴿٢﴾ نَزَّلَ
عَلَیْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَیْنَ یَدَیْهِ
وَاَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِیْلَ ۙ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى
لِّلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ؕ۬ اِنَّ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا بِاٰیٰتِ
اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِیْدٌ ؕ وَاللّٰهُ عَزِیْزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾
اِنَّ اللّٰهَ لَا یَخْفٰى عَلَیْهِ شَیْءٌ فِی الْاَرْضِ وَلَا فِی
السَّمَآءِ ؕ ﴿٥﴾ هُوَ الَّذِیْ یُصَوِّرُكُمْ فِی الْاَرْحَامِ كَیْفَ
یَشَآءُ ؕ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِیْزُ الْحَكِیْمُ ﴿٦﴾ هُوَ
الَّذِیْۤ اَنْزَلَ عَلَیْكَ الْكِتٰبَ مِنْهُ اٰیٰتٌ مُّحْكَمٰتٌ
هُنَّ اُمُّ الْكِتٰبِ وَاُخَرُ مُتَشٰبِهٰتٌ ؕ فَاَمَّا الَّذِیْنَ
فِیْ قُلُوْبِهِمْ زَیْغٌ فَیَتَّبِعُوْنَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَآءَ
الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَاْوِیْلِهٖ ۚ۬ وَمَا یَعْلَمُ تَاْوِیْلَهٗۤ اِلَّا
اللّٰهُ ۘؔ وَالرّٰسِخُوْنَ فِی الْعِلْمِ یَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِهٖ ۙ
كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا ۚ وَمَا یَذَّكَّرُ اِلَّاۤ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٧﴾
رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَیْتَنَا وَهَبْ
لَنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً ۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾

وقف غفران
وقف النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
وقف لازم

૩. આલે ઈમરાન

(મદીનામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૨૦ ● આયતો-૨૦૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-મીમ. (૨) અલ્લાહ, એ શાશ્વત જીવંત સત્તા, જે સૃષ્ટિની વ્યવસ્થાને સંભાળી રહી છે, હકીકતમાં તેના સિવાય કોઈ ખુદા નથી.

(૩,૪) હે નબી સલ્લ.! તેણે તમારા પર આ ગ્રંથ અવતરિત કર્યો, જે સત્ય લઈને આવ્યો છે અને એ ગ્રંથોનું સમર્થન કરી રહ્યો છે જે પહેલાથી આવેલા હતા. આના પહેલાં તે મનુષ્યોના માર્ગદર્શન માટે તૌરાત અને ઈંજીલ અવતરિત કરી ચૂકયો છે, અને તેણે એ કસોટી ઉતારી છે (જે સત્ય-અસત્યનો ભેદ દર્શાવનારી છે). હવે જે લોકો અલ્લાહના આદેશોને માનવાનો ઇન્કાર કરે, તેમને ચોક્કસપણે કઠોર સજા મળશે. અલ્લાહ અપાર શક્તિશાળી અને બૂરાઈનો બદલો આપનાર છે.

(૫) ધરતી અને આકાશની કોઈ પણ વસ્તુ અલ્લાહથી છુપી નથી. (૬) એ જ તો છે, જે તમારી માતાઓની કૂખમાં તમારા રૂપ જેવા ચાહે છે, બનાવે છે. તે પ્રભુત્વશાળી તત્ત્વદર્શી સિવાય કોઈ બીજો ખુદા નથી. (૭) હે નબી! એ જ ખુદા છે, જેણે આ ગ્રંથ તમારા પર અવતરિત કર્યો છે. આ ગ્રંથમાં બે પ્રકારની આયતો છે : એક મુહકમાત,[૧] જે ગ્રંથનો મૂળ આધાર છે અને બીજી મુતશાબિહાત.[૨] જેમના હૃદયમાં વક્રતા છે, તેઓ ફિત્ના (ઉપદ્રવ)ની શોધમાં હંમેશાં 'મુતશાબિહાત'ની પાછળ લાગેલા રહે છે અને તેમનું (મનમાન્યું) અર્થઘટન કરવાના પ્રયત્નો કર્યા કરે છે. જો કે તેમના સાચા અર્થ અલ્લાહ સિવાય કોઈ જાણતું નથી. તેનાથી વિપરીત, જે લોકો જ્ઞાનમાં પરિપક્વ છે, તેઓ કહે છે કે, 'અમારું તેમના પર ઈમાન છે, આ બધું અમારા રબ (માલિક અને પાલનહાર) તરફથી જ છે,[૩] અને સાચું એ છે કે કોઈ વસ્તુમાંથી સાચો બોધ કેવળ સમજુ (માણસો) જ પ્રાપ્ત કરે છે. (૮) તેઓ અલ્લાહ પાસે પ્રાર્થના કરતા રહે છે કે, ''પાલનહાર! જ્યારે તું અમને સીધા માર્ગે લગાવી ચૂક્યો છે, તો પછી ક્યાંક અમારા હૃદયોને વિકૃતિમાં ન નાખી દેજે, અમને પોતાના કૃપા-ભંડારમાંથી દયા પ્રદાન કર, કારણ કે તું જ સાચો દાતા છે.

૧. 'આયાતે-મુહકમાત' (અટલ આયતો)થી અભિપ્રેત એ આયતો છે, જેની ભાષા તદ્દન સ્પષ્ટ છે અને જેનો અર્થ નિશ્ચિત કરવામાં કોઈ સંદેહનો અવકાશ નથી. આ આયતો 'ગ્રંથનો મૂળ આધાર છે.' અર્થાત્ કુર્આન જે ઉદ્દેશ્ય માટે અવતરિત થયું છે, તે ઉદ્દેશ્યને આ જ આયતો પૂરો કરે છે. આમાં જ ઇસ્લામ તરફ દુનિયાને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે. આમાં જ બોધપાઠ અને શિખામણની વાતો ફરમાવવામાં આવી છે. આમાં જ પથભ્રષ્ટતાઓનું ખંડન અને સન્માર્ગને સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે. આમાં જ દીન (ધર્મ)ના મૌલિક અને મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. આમાં જ આસ્થાઓ, ઇબાદતો, નીતિમત્તા, ફરાઈઝ (અનિવાર્ય કાર્યો) તેમજ કરવા - ન કરવાના આદેશો દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

૨. 'મુતશાબિહાત' (ગર્ભિત આયતો), અર્થાત્ એ આયતો જેના અર્થોમાં સંદેહનો અવકાશ છે. એ સ્પષ્ટ છે કે માનવી માટે જીવનનો કોઈ માર્ગ પ્રસ્તાવિત કરી શકાતો નથી, જ્યાં સુધી ગેબી (અદૃશ્ય) હકીકતો વિશે ઓછામાં ઓછું જરૂરી માહિતી માનવીને ન આપવામાં આવે; અને એ પણ જાહેર છે કે જે વસ્તુઓ માનવીની જ્ઞાનેન્દ્રિયોમાં નથી આવતી, જેને ન ક્યારેય તેણે જોઈ, ન સ્પર્શ કર્યો, ન ચાખી તેમના માટે માનવીય ભાષામાં ન એવા શબ્દો મળી

رَبَّنَآ اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيْهِ ؕ
ع ٩ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيْعَادَ ۝٩ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ مِّنَ
اللّٰهِ شَيْـًٔا ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمْ وَقُوْدُ النَّارِ ۝١٠ كَدَاْبِ اٰلِ
فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ
فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ؕ وَاللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ۝١١
قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَتُغْلَبُوْنَ وَتُحْشَرُوْنَ اِلٰى
جَهَنَّمَ ؕ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ۝١٢ قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ
فِيْ فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا ؕ فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ
وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ يَّرَوْنَهُمْ مِّثْلَيْهِمْ رَاْيَ الْعَيْنِ ؕ
وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ
لَعِبْرَةً لِّاُولِى الْاَبْصَارِ ۝١٣ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ
الشَّهَوٰتِ مِنَ النِّسَآءِ وَالْبَنِيْنَ وَالْقَنَاطِيْرِ الْمُقَنْطَرَةِ
مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَ
الْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ؕ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ
وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الْمَاٰبِ ۝١٤ قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ
بِخَيْرٍ مِّنْ ذٰلِكُمْ ؕ لِلَّذِيْنَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ
جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا
وَاَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَّرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ

(૯) પાલનહાર ! તું ચોક્કસપણે બધા લોકોને એક દિવસ એકઠાં કરવાનો છે, જેના આવવામાં કોઈ શંકા નથી. તું કદાપિ તારા વચનથી ફરી જનારો નથી.''(રુકૂઅ-૧)

(૧૦) જે લોકોએ કુફ્ર (ઇન્કાર)નું વલણ અપનાવ્યું છે, તેમને અલ્લાહના મુકાબલામાં ન તો તેમનું ધન કોઈ કામ આપશે, ન સંતાન. તેઓ દોજખ (નર્ક)નું ઈંધણ બનીને રહેશે. (૧૧) તેમનું પરિણામ એવું જ હશે, જેવું ફિરઔનના સાથીઓ અને તેમના પહેલાંના અવજ્ઞાકારીઓનું આવી ચૂક્યું છે, કારણ કે તેમણે અલ્લાહની આયતો (નિશાનીઓ)ને ખોટી ઠેરવી હતી. પરિણામ એ આવ્યું કે અલ્લાહે તેમના ગુનાઓ માટે તેમને પકડી લીધા અને સાચું એ છે કે અલ્લાહ સખત સજા આપનાર છે. (૧૨) તેથી હે નબી ! જે લોકોએ તમારા આમંત્રણને સ્વીકારવાનો ઇન્કાર કરી દીધો છે, તેમને કહી દો કે નજીક છે તે સમય, જ્યારે તમે પરાજિત થશો અને જહન્નમ (નર્ક) તરફ ધકેલવામાં આવશો, અને જહન્નમ અત્યંત ખરાબ ઠેકાણું છે. (૧૩) તમારા માટે એ બે જૂથોમાં એક બોધપ્રદ નિશાની હતી, જેમણે (બદ્રમાં) એક-બીજાથી યુદ્ધ કર્યું. એક જૂથ અલ્લાહના માર્ગમાં લડી રહ્યું હતું અને બીજું જૂથ કાફિર (અધર્મી) હતું. જોવાવાળા પોતાના માથાની આંખોથી જોઈ રહ્યા હતા કે કાફિર જૂથ ઈમાનવાળાઓના જૂથથી બમણું છે.[૪] પરંતુ (પરિણામે સાબિત કરી દીધું કે) અલ્લાહ પોતાના વિજય અને સહાયતા વડે જેને ચાહે છે, મદદ કરે છે. આંખો ખુલ્લી રાખનારાઓ માટે તેમાં મોટો બોધપાઠ છુપાયેલો છે.

(૧૪) લોકો માટે મનગમતી વસ્તુઓ — સ્ત્રીઓ, સંતાનો, સોના-ચાંદીના ઢગલા, ચુનંદા ઘોડાઓ, ચોપગાં પશુઓ અને ખેડાઉ જમીનો ઘણી લોભામણી બનાવી દેવામાં આવી છે, પરંતુ આ બધી વસ્તુઓ દુનિયાના થોડા દિવસના જીવનની સામગ્રી છે. હકીકતમાં જે વધુ સારું ઠેકાણું છે, એ તો અલ્લાહ પાસે છે. (૧૫) કહો, 'હું તમને બતાવું કે આનાથી વધુ સારી વસ્તુ કઈ છે ? જે લોકો તકવા (ઈશભય અને સંયમ)નો વ્યવહાર અપનાવે તેમના માટે તેમના રબના પાસે બાગ છે, જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે. ત્યાં તેમને શાશ્વત જીવન પ્રાપ્ત થશે. પવિત્ર પત્નીઓ તેમની સંગિની હશે અને અલ્લાહની પ્રસન્નતા તેમને પ્રાપ્ત થશે. અલ્લાહ પોતાના બંદાઓના આચરણ પર ઊંડી નજર રાખે છે.

શકે છે, જે તેના જ માટે બન્યા હોય, અને ન એવી પ્રચલિત વર્ણન-શૈલી મળી શકે છે, જેનાથી દરેક સાંભળનારના મનમાં તેનું સાચું ચિત્ર ખેંચાઈ જાય. અનિવાર્યપણે એ જરૂરી છે કે આ પ્રકારના વિષયોને વર્ણવવા માટે એવા શબ્દો અને એવી વર્ણન-શૈલીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે, જે વાસ્તવિક હકીકતથી નિકટતમ સાદૃશ્ય રાખનાર અનુભૂત વસ્તુઓ માટે માનવીય ભાષામાં જોવા મળે છે. તેથી હકીકતોનું વર્ણન કરવામાં કુર્આનના અંદર એવી ભાષાનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે અને 'મુતશાબિહાત' (ગર્ભિત આયતો)થી અભિપ્રેત એ આયતો છે, જેમાં આ ભાષાનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

૩. અહીં કોઈને એ શંકા ન જાય કે જ્યારે એ લોકો 'મુતશાબિહાત'નો સાચો અર્થ જાણતા જ નથી, તો તેમના પર ઈમાન લાવે કેવી રીતે ? હકીકત એ છે કે એક સમજદાર વ્યક્તિને કુર્આનના અલ્લાહની વાણી હોવાનો વિશ્વાસ 'મુહકમાત'ના અભ્યાસથી પ્રાપ્ત થાય છે, ન કે 'મુતશાબિહાત'ના અર્થઘટનોથી. જ્યારે 'મુહકમાત' આયતમાં ચિંતન-મનન કરવાથી તેને એ સંતોષ થઈ જાય છે કે આ ગ્રંથ વાસ્તવમાં અલ્લાહનો જ ગ્રંથ છે, તો પછી 'મુતશાબિહાત' તેના દિલમાં કોઈ શંકા-કુશંકા પેદા નથી કરતી.

૪. આમ તો વાસ્તવિક ફરક ત્રણ ગણો હતો, પરંતુ ઉપરછલ્લી નજરે જોવાવાળો પણ એ અનુભવ્યા વગર તો રહી શકતો ન હતો કે કાફિરોનું લશ્કર મુસલમાનોથી બમણું છે.

بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ ۝١٥ اَلَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اِنَّنَآ اٰمَنَّا
فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝١٦ اَلصّٰبِرِيْنَ وَ
الصّٰدِقِيْنَ وَالْقٰنِتِيْنَ وَالْمُنْفِقِيْنَ وَالْمُسْتَغْفِرِيْنَ
بِالْاَسْحَارِ ۝١٧ شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۙ وَ
الْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًا بِالْقِسْطِ ؕ لَآ اِلٰهَ اِلَّا
هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ؕ ۝١٨ اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ قف النصف
وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ
مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًاۢ بَيْنَهُمْ ؕ وَمَنْ يَّكْفُرْ
بِاٰيٰتِ اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ۝١٩ فَاِنْ
حَآجُّوْكَ فَقُلْ اَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ؕ
وَقُلْ لِّلَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ وَالْاُمِّيّٖنَ ءَاَسْلَمْتُمْ ؕ
فَاِنْ اَسْلَمُوْا فَقَدِ اهْتَدَوْا ۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا
عَلَيْكَ الْبَلٰغُ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ ۝٢٠ ع اِنَّ ع ٢ / ١١
الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ النَّبِيّٖنَ
بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّيَقْتُلُوْنَ الَّذِيْنَ يَاْمُرُوْنَ بِالْقِسْطِ
مِنَ النَّاسِ ۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ۝٢١ اُولٰٓئِكَ
الَّذِيْنَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِی الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ز وَمَا لَهُمْ
مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ۝٢٢ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا
مِّنَ الْكِتٰبِ يُدْعَوْنَ اِلٰى كِتٰبِ اللّٰهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ منزل ١

(૧૬) આ એ લોકો છે જેઓ કહે છે કે, ''માલિક, અમે ઈમાન લાવ્યા, અમારી ભૂલોને માફ કર અને અમને જહન્નમની આગથી બચાવી લે.'' (૧૭) આ લોકો ધૈર્યવાન, સત્યનિષ્ઠ, આજ્ઞાંકિત અને દાનશીલ છે અને રાત્રિના અંતિમ પહોરમાં અલ્લાહ પાસે મગફિરત (ક્ષમા અને મુક્તિ) માટે દુઆઓ માંગ્યા કરે છે.

(૧૮) અલ્લાહે પોતે એ વાતની સાક્ષી આપી છે કે તેના સિવાય કોઈ ખુદા (ઈશ્વર) નથી અને ફરિશ્તાઓ અને સૌ જ્ઞાન ધરાવનારાઓ પણ સચ્ચાઈ અને ન્યાયપૂર્વક તેના પર સાક્ષી છે કે તે વર્ચસ્વશાળી, તત્ત્વદર્શી સિવાય વાસ્તવમાં કોઈ ખુદા નથી. (૧૯) અલ્લાહના નજીક દીન (ધર્મ) માત્ર ઈસ્લામ જ છે. આ દીનથી વિચલિત થઈને જે વિવિધ પદ્ધતિઓ એ લોકોએ અપનાવી, જેમને ગ્રંથ આપવામાં આવ્યો હતો. તેમના આ વર્તન માટેનું કારણ માત્ર એ જ હતું કે તેમણે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ ગયા પછી પરસ્પર એક-બીજા પર અત્યાચાર કરવા માટે આવું કર્યું અને જે કોઈ અલ્લાહના આદેશો અને માર્ગદર્શનનું પાલન કરવાનો ઈન્કાર કરી દે, અલ્લાહને તેના પાસેથી હિસાબ લેતા વાર લાગતી નથી. (૨૦) હવે જો હે નબી ! આ લોકો તમારા સાથે વાદ-વિવાદ કરે, તો તેમને કહો, ''મેં અને મારા અનુયાયીઓએ તો અલ્લાહ સમક્ષ માથું ઝુકાવી દીધું છે.'' પછી ગ્રંથવાળાઓને અને જેમના પાસે ગ્રંથ નથી એ બંનેને પૂછો, ''શું તમે પણ તેનું આજ્ઞાપાલન અને બંદગી સ્વીકારી ?'' જો સ્વીકારી, તો તેઓ સન્માર્ગ પામી ગયા, અને જો તેનાથી વિમુખ થયા તો તમારા પર માત્ર સંદેશો પહોંચાડી દેવાની જવાબદારી હતી. આગળ અલ્લાહ પોતે પોતાના બંદાઓના મામલાઓ જોવાવાળો છે. (રુકૂઅ-૨)

(૨૧) જે લોકો અલ્લાહના આદેશો અને માર્ગદર્શનને માનવાનો ઈન્કાર કરે છે અને તેના પયગંબરોને નાહક કતલ કરે છે અને એવા લોકોના જીવ પાછળ પડી જાય છે જેઓ ખુદાના સર્જનોમાંથી ન્યાય અને સત્યનો આદેશ આપવા માટે ઊઠે, તેમને પીડાકારી સજાની ખુશખબર સંભળાવી દો. (૨૨) આ એ લોકો છે, જેમના કર્મ દુનિયા અને આખિરત (પરલોક) બંનેમાં વ્યર્થ થઈ ગયા અને તેમનો મદદગાર કોઈ નથી.

(૨૩) તમે જોયું નહીં કે જે લોકોને ગ્રંથના જ્ઞાનમાંથી કેટલોક ભાગ મળ્યો છે, તેમની દશા શું છે ? તેમને જ્યારે અલ્લાહના ગ્રંથ તરફ બોલાવવામાં આવે છે જેથી તેઓ

ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿٢٣﴾
ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّاۤ اَيَّامًا
مَّعْدُوْدٰتٍ ۪ وَّغَرَّهُمْ فِيْ دِيْنِهِمْ مَّا كَانُوْا
يَفْتَرُوْنَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ اِذَا جَمَعْنٰهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ
فِيْهِ ۣ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا
يُظْلَمُوْنَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُمَّ مٰلِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ
مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ ۫ وَتُعِزُّ
مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ ؕ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ؕ اِنَّكَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٢٦﴾ تُوْلِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَ
تُوْلِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ ۫ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ
وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ ۫ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ
بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾ لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ
اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ
فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِيْ شَيْءٍ اِلَّاۤ اَنْ تَتَّقُوْا مِنْهُمْ
تُقٰىةً ؕ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿٢٨﴾
قُلْ اِنْ تُخْفُوْا مَا فِيْ صُدُوْرِكُمْ اَوْ تُبْدُوْهُ يَعْلَمْهُ
اللّٰهُ ؕ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ
وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ
نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا ۛۚ وَّمَا عَمِلَتْ

منزل ۱

معانقة عند المتأخرين

તેમના વચ્ચે ફેંસલો કરે, તો તેમનામાંથી એક પક્ષ તેને ટાળે છે અને આ ફેંસલા તરફ આવવાથી મોઢું ફેરવી લે છે. (૨૪) તેમનું આવું વર્તન એ કારણે છે કે તેઓ કહે છે, ''જહન્નમ (નર્ક)ની આગ તો અમને સ્પર્શ સુદ્ધાં નહીં કરે અને જો અમને જહન્નમની સજા મળશે તો પણ ફક્ત થોડા દિવસ જ.'' તેમની પોતાની ઉપજાવી કાઢેલી ધારણાઓએ તેમને પોતાના દીન (ધર્મ)ની બાબતમાં મોટા ભ્રમમાં નાખી રાખ્યા છે. (૨૫) પરંતુ શું વીતશે તેમના પર જ્યારે અમે તેમને એ દિવસે એકત્ર કરીશું જેનું આવવું નિશ્ચિત છે? તે દિવસે દરેક વ્યક્તિને તેની કમાણીનો પૂરેપૂરો બદલો આપી દેવામાં આવશે અને કોઈના સાથે અન્યાય નહીં થાય.

(૨૬) કહો, હે અલ્લાહ ! રાજ્યના માલિક ! તું જેને ચાહે રાજ્ય-સત્તા આપે અને જેના પાસેથી ચાહે છીનવી લે, જેને ચાહે ઇજ્જત આપે અને જેને ચાહે અપમાનિત કરે. ભલાઈ તારા જ અધિકારમાં છે. નિઃસંદેહ તને દરેક વસ્તુ ઉપર સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે. (૨૭) રાતને દિવસમાં પરોવીને લઈ આવે છે અને દિવસને રાતમાં. નિર્જીવમાંથી સજીવને કાઢે છે અને સજીવમાંથી નિર્જીવને, અને જેને ચાહે છે, અઢળક રોજી આપે છે.

(૨૮) ઈમાનવાળાઓ, ઈમાનવાળાઓને છોડીને કાફિરો (અધર્મીઓ)ને પોતાના મિત્ર અને સહાયક કદાપિ ન બનાવે. જે આવું કરશે, તેનો અલ્લાહથી કોઈ સંબંધ નથી. હા, એ માફ છે કે જો તમે તેમના અત્યાચારથી બચવા માટે દેખીતી રીતે, ઉપર-ઉપરથી આવું વર્તન અપનાવો.[૫] પરંતુ અલ્લાહ તમને પોતાનાથી ડરાવે છે અને તમારે તેના તરફ પાછા જવાનું છે.[૬] (૨૯) હે નબી ! લોકોને ચેતવી દો કે તમારા હૃદયોમાં જે કંઈ છે, તેને તમે ચાહે છુપાવો કે જાહેર કરો, અલ્લાહ દરેક હાલમાં તેને જાણે છે. ધરતી અને આકાશોની કોઈ વસ્તુ તેના જ્ઞાનની બહાર નથી અને તેનું પ્રભુત્વ દરેક વસ્તુ ઉપર છવાયેલું છે. (૩૦) એ દિવસ આવવાનો છે જ્યારે દરેક મનુષ્ય પોતાના કર્મોના ફળ પોતાના સામે હાજર જોશે, ચાહે તેણે ભલાઈ કરી હોય કે બૂરાઈ.

---

૫. અર્થાત્ જો કોઈ મોમિન કોઈ ઈસ્લામ-દુશ્મન સમૂહના સકંજામાં ફસાઈ ગયો હોય અને તેને તેના અત્યાચારનો ભય હોય, તો તેને અનુમતિ છે કે પોતાના ઈમાનને છુપાવી રાખે અને કાફિરો (અધર્મીઓ)ની સાથે ઉપર-ઉપરથી એ રીતે રહે કે જાણે તે તેમનામાંનો જ વ્યક્તિ છે, અથવા જો તેનું મુસલમાન હોવું જાહેર થઈ ગયું હોય તો પોતાનો જીવ બચાવવા માટે તે કાફિરોની સાથે મિત્રતાભર્યા વર્તનનું પ્રદર્શન કરી શકે છે, ત્યાં સુધી કે ખૂબ વધારે ભયની સ્થિતિમાં જે વ્યક્તિ સહન કરવાની શક્તિ ન ધરાવતો હોય, તેને 'કલ્મએ કુફ્ર' (ધર્મ-વિરોધી વાત) સુદ્ધાં કહી દેવાની છૂટ છે.

૬. અર્થાત્ પોતાનો જીવ બચાવવા માટે તમે એ હદ સુધી તો ઓઢું કે બહાનું કરી શકો છો કે ઈસ્લામના મિશન અને ઈસ્લામી સમુદાયના હિત તેમજ કોઈ મુસલમાનનો જીવ અને તેની ધન-સંપત્તિને નુકસાન પહોંચાડ્યા વગર પોતાના જીવ અને પોતાની ધન-સંપત્તિનો બચાવ કરી લો; પરંતુ સાવધાન, કુફ્ર અને કાફિરોની કોઈ એવી સેવા તમારા હાથે ન થઈ જાય, જેનાથી ઈસ્લામની તુલનામાં કુફ્ર ફૂલે-ફાલે અને મુસલમાનો પર કાફિરો વર્ચસ્વ પ્રાપ્ત કરી લેશે એવી સંભાવના હોય.

مِنْ سُوْٓءٍ ۚۛ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهٗٓ اَمَدًۢا بَعِيْدًا ؕ
وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ؕ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ۝٣٠ ع
قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِىْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝٣١
قُلْ اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ
لَا يُحِبُّ الْكٰفِرِيْنَ ۝٣٢ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَ
نُوْحًا وَّاٰلَ اِبْرٰهِيْمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ۝٣٣ ۙ
ذُرِّيَّةًۢ بَعْضُهَا مِنْۢ بَعْضٍ ؕ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۝٣٤ ۚ
اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنِّىْ نَذَرْتُ لَكَ
مَا فِىْ بَطْنِىْ مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّىْ ۚ اِنَّكَ اَنْتَ
السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ۝٣٥ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ
اِنِّىْ وَضَعْتُهَآ اُنْثٰى ؕ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ ؕ وَ
لَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰى ۚ وَاِنِّىْ سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَاِنِّىْٓ
اُعِيْذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ۝٣٦
فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُوْلٍ حَسَنٍ وَّاَنْۢبَتَهَا نَبَاتًا
حَسَنًا ۙ وَّكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ۚ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا
الْمِحْرَابَ ۙ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا ۚ قَالَ يٰمَرْيَمُ اَنّٰى
لَكِ هٰذَا ؕ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ
مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝٣٧ هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا

એ દિવસે મનુષ્ય અભિલાષા કરશે કે કદાચ ! હજુ આ દિવસ તેનાથી ઘણો દૂર હોત ! અલ્લાહ તમને પોતાનાથી ડરાવે છે, અને તે પોતાના બંદાઓનું ખૂબ ભલું ચાહનારો છે. (રુકૂઅ-૩)

(૩૧) હે નબી ! લોકોને કહી દો, ''જો તમે ખરેખર અલ્લાહને પ્રેમ કરતા હોવ તો મારું અનુસરણ કરો, અલ્લાહ તમારા સાથે પ્રેમ કરશે અને તમારી ભૂલોને માફ કરી દેશે. તે મોટો ક્ષમા આપનાર અને દયાળુ છે.'' (૩૨) તેમને કહો કે, ''અલ્લાહ અને રસૂલનું આજ્ઞાપાલન સ્વીકારી લો.'' પછી જો તેઓ તમારું આ આમંત્રણ ન સ્વીકારે તો ચોક્કસપણે એ સંભવ નથી કે અલ્લાહ એવા લોકોને પ્રેમ કરે, જેઓ તેનું અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરવાનો ઇન્કાર કરતા હોય.

(૩૩) અલ્લાહે આદમ અને નૂહ અને ઇબ્રાહીમના સંતાનો અને ઇમરાનના સંતાનો[૭]ને સમગ્ર દુનિયાના લોકો ઉપર પસંદગી આપીને (પોતાની રિસાલત અર્થાત્ પયગંબરી માટે) ચૂંટી લીધા હતા. (૩૪) તેઓ એક સિલસિલાના લોકો હતા, જેઓ એક-બીજાના વંશથી પેદા થયા હતા. અલ્લાહ બધું જ સાંભળે અને જાણે છે. (૩૫) (એ વખતે તે સાંભળી રહ્યો હતો) જ્યારે ઇમરાનની સ્ત્રી[૮] કહી રહી હતી કે, ''મારા પાલનહાર ! હું આ બાળકને, જે મારા ગર્ભમાં છે, તને અર્પણ કરું છું, તે તારા જ કામ માટે વકફ (સમર્પિત) હશે. મારી આ ભેટનો સ્વીકાર કર. તું સાંભળનાર અને જાણનાર છે.'' (૩૬) પછી જ્યારે એ બાળકી તેને ત્યાં જન્મી તો તેણે કહ્યું, ''માલિક ! મારે ત્યાં તો પુત્રી જન્મી છે – જો કે જે કંઈ તેણે જણ્યું હતું, અલ્લાહને તેની ખબર હતી – અને પુત્ર, પુત્રી જેવો હોતો નથી. ભલે, મેં તેનું નામ મરયમ રાખી દીધું છે અને હું તેને અને તેના પછી આગળના વંશને તિરસ્કૃત-ધુત્કારી દીધેલ શૈતાનના ઉપદ્રવથી તારા શરણમાં આપું છું.'' (૩૭) છેવટે તેના રબે આ બાળકીને સહર્ષ સ્વીકારી લીધી, તેને ખૂબ સારી છોકરી બનાવીને મોટી કરી, અને ઝકરિય્યાને તેનો પાલક-સંરક્ષક બનાવી દીધો.

ઝકરિય્યા જ્યારે પણ તેના પાસે મેહરાબ (અંતરખંડ)માં જતો તો તેના પાસે કંઈ-ને-કંઈ ખાવા-પીવાની વસ્તુઓ જોતો. પૂછતો, ''મરયમ ! આ વસ્તુઓ તારા પાસે ક્યાંથી આવી ?'' તે જવાબ આપતી, ''અલ્લાહ પાસેથી આવી છે, અલ્લાહ જેને ચાહે છે, પુષ્કળ રોજી આપે છે.'' (૩૮) આ સ્થિતિ નિહાળી ઝકરિય્યાએ પોતાના રબને પોકાર્યો,

---

૭. 'ઇમરાન' હઝરત મૂસા (અલૈ.) અને હારૂન (અલૈ.)ના પિતાનું નામ હતું, જેને બાઈબલમાં 'અમરામ' લખવામાં આવ્યું છે.

૮. જો ઇમરાનની સ્ત્રીથી અભિપ્રેત 'ઇમરાનની પત્ની' લેવામાં આવે, તો તેનો અર્થ એ હશે કે આ એ સ્ત્રી નથી, જેનો ઉલ્લેખ ઉપર થયો છે, બલ્કે આ હઝરત મરયમ (અલૈ.)ના પિતા હતા, જેમનું નામ સંભવતઃ ઇમરાન હશે; અને જો ઇમરાનની સ્ત્રીથી અભિપ્રેત આલે-ઇમરાનની સ્ત્રી લેવામાં આવે, તો તેનો અર્થ એ હશે કે હઝરત મરયમ (અલૈ.)ની માતા આ કબીલાથી હતી.

رَبَّهٗ ۚ قَالَ رَبِّ هَبْ لِيْ مِنْ لَّدُنْكَ ذُرِّيَّةً
طَيِّبَةً ۚ اِنَّكَ سَمِيْعُ الدُّعَآءِ ﴿۳۸﴾ فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ
وَهُوَ قَآئِمٌ يُّصَلِّيْ فِي الْمِحْرَابِ ۙ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ
بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا وَّ
حَصُوْرًا وَّنَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۳۹﴾ قَالَ رَبِّ اَنّٰى
يَكُوْنُ لِيْ غُلٰمٌ وَّقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَاَتِيْ عَاقِرٌ ؕ
قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿۴۰﴾ قَالَ رَبِّ
اجْعَلْ لِّيْٓ اٰيَةً ؕ قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ
ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا ؕ وَاذْكُرْ رَّبَّكَ كَثِيْرًا وَّ
سَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿۴۱﴾ ع وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ ع ۱۱/۱۲
يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰىكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰىكِ
عَلٰى نِسَآءِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۴۲﴾ يٰمَرْيَمُ اقْنُتِيْ لِرَبِّكِ
وَاسْجُدِيْ وَارْكَعِيْ مَعَ الرّٰكِعِيْنَ ﴿۴۳﴾ ذٰلِكَ
مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ؕ وَمَا كُنْتَ
لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُوْنَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ ۪
وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُوْنَ ﴿۴۴﴾ اِذْ قَالَتِ
الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ ۖۗ
اسْمُهُ الْمَسِيْحُ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيْهًا فِي
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ﴿۴۵﴾ وَيُكَلِّمُ

منزل ۱

"પાલનહાર! પોતાના સામર્થ્યથી મને નેક (સુશીલ) સંતાન આપ. તું જ દુઆ સાંભળનાર છે." (૩૯) જવાબમાં ફરિશ્તાઓએ સાદ પાડ્યો, જ્યારે તે મેહરાબમાં ઊભો રહી નમાઝ પઢી રહ્યો હતો કે, "અલ્લાહ તને યાહ્યાની ખુશખબર સંભળાવે છે. તે અલ્લાહ તરફથી એક ફરમાન[૯]નો સમર્થક બનીને આવશે. તેનામાં નેતૃત્વ અને મોટાઈની શાન હશે. ખૂબ જ આત્મસંયમી હશે. નબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ)થી નવાજવામાં આવેલ હશે અને સદાચારીઓમાં ગણાશે." (૪૦) ઝકરિય્યાએ કહ્યું, "પાલનહાર ! મારે ત્યાં પુત્ર ક્યાંથી થશે વળી ? હું તો ઘણો વૃદ્ધ થઈ ચૂકયો છું અને મારી પત્ની વાંઝણી છે." ઉત્તર મળ્યો, "આવું જ થશે,[૧૦] અલ્લાહ જે ચાહે છે કરે છે." (૪૧) નિવેદન કર્યું, "માલિક ! પછી કોઈ નિશાની મારા માટે નક્કી કરી દે." કહ્યું, "નિશાની એ છે કે તું ત્રણ દિવસ સુધી લોકો સાથે સંકેત સિવાય કોઈ વાતચીત નહીં કરે (અથવા નહીં કરી શકે). આ દરમ્યાન પોતાના રબને પુષ્કળ યાદ કરજે અને સવાર-સાંજ તેની તસ્બીહ (પવિત્રતાનું રટણ અને તેના ગુણગાન) કરતો રહેજે.(રુકૂઅ-૪)

(૪૨) પછી એ સમય આવ્યો જયારે મરયમને ફરિશ્તાઓએ આવીને કહ્યું, "હે મરયમ ! અલ્લાહે તને પસંદ કરી લીધી અને પવિત્રતા પ્રદાન કરી અને દુનિયાની તમામ સ્ત્રીઓની સરખામણીમાં તને પ્રાધાન્યતા આપીને તેની સેવા માટે પસંદ કરી. (૪૩) હે મરયમ ! પોતાના રબની આજ્ઞાંકિત બનીને રહે, તેના સામે સિજદો કર (માથું ઝુકાવી દે) અને જે બંદાઓ તેના સામે ઝુકનારાઓ છે તેમના સાથે તું પણ ઝુકી જા."

(૪૪) હે નબી ! આ અદૃશ્યની વાતો છે, જે અમે તમને વહી મારફતે બતાવી રહ્યા છીએ, નહીં તો તમે તે વખતે ત્યાં ઉપસ્થિત ન હતા, જયારે હૈકલ (ઉપાસના-ગૃહ)ના સેવકો એવો નિર્ણય કરવા માટે કે મરયમનો વાલી કોણ થાય, પોત-પોતાની કલમો ફેંકી રહ્યા હતા,[૧૧] અને ન તમે તે વખતે હાજર હતા જયારે તેમના વચ્ચે ઝઘડો થઈ રહ્યો હતો.

(૪૫) અને જયારે ફરિશ્તાઓએ કહ્યું, "હે મરયમ ! અલ્લાહ તને પોતાના એક ફરમાનની ખુશખબર આપે છે. તેનું નામ મસીહ ઈસા ઇબ્ને મરયમ (મરયમનો પુત્ર ઈસા મસીહ) હશે, દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)માં સન્માનિત હશે, અલ્લાહના નિકટવર્તી બંદાઓમાં ગણવામાં આવશે, (૪૬) લોકો સાથે પારણામાં પણ વાતચીત

---

૯. અલ્લાહના 'ફરમાન'થી અભિપ્રેત હઝરત ઈસા (અલૈ.) છે, કેમ કે તેમનો જન્મ અલ્લાહ તઆલાના એક અસાધારણ ફરમાનથી ચમત્કારિક રૂપે થયો હતો, તેથી તેમને કુર્આન-મજીદમાં 'કલિમતુન્ મિનલ્લાહ'કહેવામાં આવ્યા છે.

૧૦. અર્થાત્ તારા ઘડપણ અને તારી પત્નીને વાંઝણાપણું હોવા છતાં અલ્લાહ તને પુત્ર આપશે.

૧૧. અર્થાત્ ચિઠ્ઠીઓ નાખી રહ્યા હતા.

النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَّمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۴۶﴾

قَالَتْ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ وَلَدٌ وَّلَمْ يَمْسَسْنِيْ

بَشَرٌ ؕ قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ؕ اِذَا قَضٰٓى

اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۴۷﴾ وَيُعَلِّمُهُ

الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ﴿۴۸﴾ۚ وَرَسُوْلًا

اِلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۙ۬ اَنِّيْ قَدْ جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ

مِّنْ رَّبِّكُمْ ۙ اَنِّيْٓ اَخْلُقُ لَكُمْ مِّنَ الطِّيْنِ كَهَيْـَٔةِ

الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فِيْهِ فَيَكُوْنُ طَيْرًا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ وَ

اُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ وَاُحْيِ الْمَوْتٰى بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ

وَ اُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَاْكُلُوْنَ وَمَا تَدَّخِرُوْنَ ۙ فِيْ

بُيُوْتِكُمْ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ

مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۴۹﴾ۚ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ

التَّوْرٰىةِ وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِيْ حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۣ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَ

اَطِيْعُوْنِ ﴿۵۰﴾ اِنَّ اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ؕ

هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ ﴿۵۱﴾ فَلَمَّآ اَحَسَّ عِيْسٰى مِنْهُمُ

الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارِيْٓ اِلَى اللّٰهِ ؕ قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ

نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ ۚ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ ۚ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ ﴿۵۲﴾

رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُوْلَ فَاكْتُبْنَا

કરશે અને મોટી વયે પહોંચીને પણ, અને તે એક સદાચારી વ્યક્તિ હશે." (૪૭) આ સાંભળી મરયમે કહ્યું, "પાલનહાર ! મારે ત્યાં બાળક ક્યાંથી થશે, મને તો કોઈ પુરુષે હાથ સુદ્ધાં નથી લગાવ્યો." ઉત્તર મળ્યો, "આવું જ થશે,[૧૨] અલ્લાહ જે ચાહે છે પેદા કરે છે. તે જ્યારે કોઈ કામ કરવાનો નિર્ણય કરે છે, તો માત્ર કહે છે કે 'થઈ જા' અને તે થઈ જાય છે." (૪૮) (ફરિશ્તાઓએ પછી પોતાની વાત આગળ વધારતાં કહ્યું) "અને અલ્લાહ તેને ગ્રંથ અને તત્ત્વદર્શિતા (ઊંડી સૂઝબૂઝ)નું શિક્ષણ આપશે, તૌરાત અને ઇંજીલનું જ્ઞાન પ્રદાન કરશે. (૪૯) અને ઇસરાઈલની સંતાન તરફ પોતાનો રસૂલ (સંદેશવાહક) નિયુક્ત કરશે."

(અને જ્યારે તે રસૂલની હેસિયતથી ઇસરાઈલની સંતાન પાસે આવ્યો તો તેણે કહ્યું), "હું તમારા રબ તરફથી તમારા પાસે નિશાની લઈને આવ્યો છું. હું તમારા સામે માટીમાંથી પક્ષીના રૂપનું એક પૂતળું બનાવું છું અને તેમાં ફૂંક મારું છું, તે અલ્લાહની આજ્ઞાથી પક્ષી બની જાય છે. હું અલ્લાહના આદેશથી જન્મજાત આંધળા અને કુષ્ઠ-રોગીને સાજા કરું છું અને તેના આદેશથી મડદાંને જીવતો કરું છું. હું તમને બતાવું છું કે તમે શું ખાઓ છો અને શું તમારા ઘરોમાં સંગ્રહ કરી રાખો છો. આમાં તમારા માટે પૂરતી નિશાની છે જો તમે ઈમાન લાવનારા હોવ. (૫૦) અને હું એ શિક્ષણ અને માર્ગદર્શનનું સમર્થન કરનારો બનીને આવ્યો છું જે તૌરાતમાંથી અત્યારે મારા જમાનામાં મોજૂદ છે, અને એટલા માટે આવ્યો છું કે તમારા માટે કેટલીક એ વસ્તુઓને હલાલ (વૈધ) કરી દઉં જે તમારા માટે હરામ (અવૈધ) કરી દેવામાં આવેલ છે.[૧૩] જુઓ, હું તમારા રબ તરફથી તમારા પાસે નિશાની લઈને આવ્યો છું, એટલા માટે અલ્લાહથી ડરો અને મારું અનુસરણ કરો. (૫૧) અલ્લાહ મારો રબ પણ છે અને તમારો રબ પણ, તમે તેની જ બંદગી અપનાવો, આ જ સીધો માર્ગ છે."

(૫૨) જ્યારે ઈસાને લાગ્યું કે બની ઇસરાઈલ કુફ્ર (અધર્મ) અને ઇન્કાર જ કરવા માગે છે, તો તેણે કહ્યું, "કોણ અલ્લાહના માર્ગમાં મારો મદદગાર બને છે ?" હવારીઓ[૧૪]એ જવાબ આપ્યો, "અમે અલ્લાહના મદદગાર છીએ.[૧૫] અમે અલ્લાહ પર ઈમાન લાવ્યા, આપ સાક્ષી રહો કે અમે મુસ્લિમ (અલ્લાહના આજ્ઞાંકિત) છીએ.

---

૧૨. અર્થાત્ કોઈ પુરુષે તને સ્પર્શ કર્યો નથી તેમ છતાં તારા ત્યાં પુત્રનો જન્મ થશે.

૧૩. અર્થાત્ તમારા અજ્ઞાનીઓની અંધશ્રદ્ધાઓ, તમારા ધર્મશાસ્ત્રીઓની કાનૂનના મામલામાં 'બાલમાંથી ખાલ કાઢવાની' (વિતંડાવાદ)ની પ્રવૃત્તિઓ, તમારા સંન્યાસ-પ્રિય લોકોના અતિરેકો અને બિનમુસ્લિમ કોમોના વર્ચસ્વ અને આધિપત્યના કારણે તમારા ત્યાં અલ્લાહની મૂળ શરીઅત પર જે પ્રતિબંધોનો વધારો થઈ ગયો છે, હું તેને રદ કરી દઈશ અને તમારા માટે એ જ વસ્તુઓ હલાલ (વૈધ) અને એ જ વસ્તુઓ હરામ (અવૈધ) ઠેરવીશ, જેને અલ્લાહે હલાલ કે હરામ ઠેરવી છે.

૧૪. 'હવારી' શબ્દ લગભગ એ જ અર્થ ધરાવે છે, જે આપણા ત્યાં 'અન્સાર' (સહાયક અને સાથી)નો અર્થ છે.

૧૫. અર્થાત્ અલ્લાહના કામમાં તમારા મદદગાર છીએ.

مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوْا وَمَكَرَ اللّٰهُ ؕ وَاللّٰهُ خَيْرُ
الْمٰكِرِيْنَ ﴿٥٤﴾ ع اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسٰۤى اِنِّىْ مُتَوَفِّيْكَ
وَرَافِعُكَ اِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
وَجَاعِلُ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْكَ فَوْقَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْۤا
اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ۚ ثُمَّ اِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَاَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ فِيْمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿٥٥﴾ فَاَمَّا
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَاُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيْدًا فِى
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۫ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿٥٦﴾ وَاَمَّا
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُوَفِّيْهِمْ اُجُوْرَهُمْ ؕ
وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٥٧﴾ ذٰلِكَ نَتْلُوْهُ عَلَيْكَ
مِنَ الْاٰيٰتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيْمِ ﴿٥٨﴾ اِنَّ مَثَلَ عِيْسٰى
عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ ؕ خَلَقَهٗ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ
لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿٥٩﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِّنَ
الْمُمْتَرِيْنَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَآجَّكَ فِيْهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا
جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَآءَنَا وَ
اَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ تف
ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَّعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكٰذِبِيْنَ ﴿٦١﴾
اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا
اللّٰهُ ؕ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٦٢﴾ فَاِنْ

الربع

منزل ١

(૫૩) માલિક ! જે આદેશ તેં અવતરિત કર્યો છે અમે તેને માની લીધો અને રસૂલનું અનુસરણ સ્વીકારી લીધું, અમારા નામ સાક્ષી આપનારાઓમાં લખી લે."

(૫૪) પછી બની ઇસરાઈલ (મસીહના વિરુદ્ધ) ગુપ્ત યુક્તિઓ કરવા લાગ્યા. જવાબમાં અલ્લાહે પણ પોતાની ગુપ્ત યુક્તિ કરી અને આવી યુક્તિઓમાં અલ્લાહ સૌથી ચઢિયાતો છે. **(રૂકૂઅ-૫)** (૫૫) (તે અલ્લાહની છુપી યુક્તિ જ હતી) જ્યારે તેણે કહ્યું, "હે ઈસા ! હવે હું તને પાછો લઈ લઈશ[૧૬] અને તને મારા તરફ ઊઠાવી લઈશ, અને જેમણે તારો ઇન્કાર કર્યો છે તેમનાથી (અર્થાત્ તેમની સંગતથી અને તેમના ગંદા વાતાવરણમાં તેમના સાથે રહેવાથી) તને મુક્ત કરી દઈશ અને તારું અનુસરણ કરનારાઓને કયામત સુધી એ લોકો પર વર્ચસ્વ આપી રાખીશ, જેમણે તારો ઇન્કાર કર્યો છે. પછી તમને સૌને અંતે મારા પાસે ફરવાનું છે, તે વખતે હું એ વાતોનો ફેંસલો કરી દઈશ, જેમાં તમારા વચ્ચે મતભેદ થયો છે. (૫૬) જે લોકોએ કુફ્ર (અધર્મ) અને ઇન્કારની નીતિ અપનાવી છે, તેમને દુનિયા અને આખિરત (પરલોક) બંનેમાં સખત સજા કરીશ અને તેઓ કોઈ મદદગાર નહીં મેળવી શકે, (૫૭) અને જેમણે ઈમાન અને સદાચરણનું વલણ અપનાવ્યું છે તેમને તેમના પૂરેપૂરા વળતર આપી દેવામાં આવશે અને (બરાબર જાણી લો કે) અત્યાચારીઓથી અલ્લાહ કદાપિ પ્રેમ કરતો નથી."

(૫૮) હે નબી ! આ આયતો (નિશાનીઓ, પ્રમાણો) અને તત્ત્વજ્ઞાનથી ભરપૂર વર્ણનો છે, જે અમે તમને સાંભળાવી રહ્યા છીએ. (૫૯) અલ્લાહના સમીપ ઈસાનું દૃષ્ટાંત આદમ જેવું છે કે અલ્લાહે તેને માટીમાંથી પેદા કર્યો અને આજ્ઞા આપી કે 'થઈ જા' અને તે થઈ ગયો.[૧૭] (૬૦) આ મૂળ હકીકત છે, જે તમારા રબ તરફથી બતાવવામાં આવી રહી છે અને તમે એ લોકોમાં સામેલ ન થાઓ, જેઓ તેમાં સંદેહ કરે છે.

(૬૧) આ જ્ઞાન આવી ગયા પછી હવે જો કોઈ આ મામલામાં તમારા સાથે વાદ-વિવાદ કરે તો હે નબી ! તેને કહો કે, "આવો, અમે અને તમે પોતે પણ આવી જઈએ અને પોત-પોતાના બાળ-બચ્ચાઓને પણ લઈ આવીએ અને અલ્લાહને પ્રાર્થના કરીએ કે જે જૂઠો હોય તેના ઉપર અલ્લાહની ફિટકાર થાય." (૬૨) આ તદ્દન સાચી ઘટનાઓ છે, અને હકીકત એ છે કે અલ્લાહ સિવાય કોઈ ખુદા (ઈશ્વર) નથી, અને એ અલ્લાહની જ હસ્તી છે જેની શક્તિ સર્વોપરી અને જેની તત્ત્વદર્શિતા આખા જગતની વ્યવસ્થામાં કાર્યરત છે.

---

૧૬. મૂળ શબ્દ 'મુતવફ્ફી-ક' પ્રયુક્ત થયો છે. 'તવફ્ફી'નો ખરો અર્થ લેવા અને વસૂલ કરવો થાય છે. 'રૂહ કબજે કરવી' એ આ શબ્દનો લાક્ષણિક ઉપયોગ છે, ન કે મૂળ શાબ્દિક અર્થ.

૧૭. અર્થાત્ જો કેવળ પિતા વગર પેદા થવું જ કોઈને 'ખુદા' (ઈશ્વર) કે ખુદાનો પુત્ર બનાવવા માટે પર્યાપ્ત દલીલ હોય, તો પછી ઈસાઈઓએ આદમ (અલૈ.) વિશે આનાથી વધીને આવી આસ્થા ગ્રહણ કરવી જોઈતી હતી, કેમ કે ઈસા મસીહ (અલૈ.) તો કેવળ પિતા વગર જ પેદા થયા હતા, પરંતુ આદમ (અલૈ.) તો માતા અને પિતા બંને વગર પેદા થયા હતા.

تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِالْمُفْسِدِيْنَ ﴿٦٣﴾ ع قُلْ يٰۤاَهْلَ ع ۹ ۱۴
الْكِتٰبِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَآءٍۢ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ
اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْـًٔا وَّلَا يَتَّخِذَ
بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ فَاِنْ تَوَلَّوْا
فَقُوْلُوا اشْهَدُوْا بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ ﴿٦٤﴾ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ
لِمَ تُحَآجُّوْنَ فِیْۤ اِبْرٰهِيْمَ وَمَاۤ اُنْزِلَتِ التَّوْرٰىةُ
وَالْاِنْجِيْلُ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِهٖ ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿٦٥﴾
هٰۤاَنْتُمْ هٰۤؤُلَآءِ حَاجَجْتُمْ فِيْمَا لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ فَلِمَ
تُحَآجُّوْنَ فِيْمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَ
اَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ اِبْرٰهِيْمُ يَهُوْدِيًّا
وَّلَا نَصْرَانِيًّا وَّلٰكِنْ كَانَ حَنِيْفًا مُّسْلِمًا ؕ وَمَا
كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿٦٧﴾ اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهِيْمَ
لَلَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُ وَهٰذَا النَّبِىُّ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ؕ
وَاللّٰهُ وَلِىُّ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٦٨﴾ وَدَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ
اَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْ يُضِلُّوْنَكُمْ ؕ وَمَا يُضِلُّوْنَ اِلَّاۤ
اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٦٩﴾ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ
تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُوْنَ ﴿٧٠﴾ يٰۤاَهْلَ
الْكِتٰبِ لِمَ تَلْبِسُوْنَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوْنَ الْحَقَّ منزل ۱
وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٧١﴾ ع وَقَالَتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ اَهْلِ ع ۸ ۱۵

(૬૩) પછી જો આ લોકો (આ શરતે મુકાબલામાં આવવાથી) મોઢું ફેરવે તો (તેમનું બગાડ ફેલાવનાર હોવું સ્પષ્ટપણે ખુલ્લું પડી જશે) અને અલ્લાહ તો બગાડ ફેલાવનારાઓની હાલતથી વાકેફ જ છે. (રુકૂઅ-૬)

(૬૪) હે નબી ! કહો, "હે ગ્રંથવાળાઓ ! આવો એક એવી વાત તરફ, જે તમારા અને અમારા વચ્ચે સમાન છે, એ કે આપણે અલ્લાહ સિવાય કોઈની બંદગી ન કરીએ, તેના સાથે કોઈને ભાગીદાર ન ઠેરવીએ અને આપણામાંથી કોઈ અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજાને પોતાનો રબ ન બનાવી લે." – આ આમંત્રણનો સ્વીકાર કરવાથી જો તેઓ મોઢું ફેરવે તો સ્પષ્ટ કહી દો કે "સાક્ષી રહો, અમે તો મુસ્લિમ (માત્ર અલ્લાહની બંદગી અને આજ્ઞાપાલન કરનારા) છીએ."

(૬૫) હે ગ્રંથવાળાઓ ! તમે ઇબ્રાહીમના (દીન, ધર્મ) વિષે શા માટે વાદ-વિવાદ કરો છો ? તૌરાત અને ઇંજીલ તો ઇબ્રાહીમ પછી જ અવતરિત થયેલ છે. પછી શું તમે આટલી વાત પણ નથી સમજતા ?

(૬૬) – તમે લોકો જે બાબતોનું જ્ઞાન ધરાવો છો તેમાં તો ઘણી ચર્ચાઓ કરી ચૂક્યા, હવે એ બાબતોમાં શા માટે ચર્ચાઓ કરવા નીકળ્યા છો, જેનું તમારા પાસે કંઈ પણ જ્ઞાન નથી. અલ્લાહ જાણે છે, તમે નથી જાણતા. (૬૭) ઇબ્રાહીમ ન યહૂદી હતો, ન ખ્રિસ્તી, બલ્કે એ તો એક એકાગ્ર મુસ્લિમ (આજ્ઞાંકિત)[૧૮] હતો. અને તે કદાપિ મુશ્રિકોમાંથી ન હતો. (૬૮) ઇબ્રાહીમ સાથે સંબંધ રાખવાનો સૌથી વધુ અધિકાર જો કોઈને પહોંચે છે, તો તે એ લોકોને પહોંચે છે જેમણે તેનું અનુસરણ કર્યું અને હવે આ નબી અને તેના અનુયાયીઓ આ સંબંધના વધુ હક્કદાર છે. અલ્લાહ માત્ર તેમનો જ સમર્થક અને સહાયક છે જેઓ ઈમાન ધરાવતા હોય.

(૬૯) (હે ઈમાન લાવનારાઓ !) ગ્રંથવાળાઓમાંથી એક જૂથ ચાહે છે કે કોઈ રીતે તમને સીધા માર્ગેથી હટાવી દે, જો કે હકીકતમાં તેઓ પોતાના સિવાય કોઈને ભટકાવી રહ્યા નથી, પરંતુ તેમને તેનું ભાન નથી. (૭૦) હે ગ્રંથવાળાઓ ! શા માટે અલ્લાહની નિશાનીઓનો ઇન્કાર કરો છો, જો કે તમે પોતે તેમને જોઈ રહ્યા છો ?[૧૯] (૭૧) હે ગ્રંથવાળાઓ ! શા માટે સત્ય ઉપર અસત્યનો રંગ ચઢાવીને શંકાસ્પદ બનાવો છો ? કેમ જાણી-બૂઝીને સત્યને છુપાવો છો ? (રુકૂઅ-૭)

(૭૨) ગ્રંથવાળાઓમાંથી એક જૂથ કહે છે કે આ નબીના અનુયાયીઓ પર જે કંઈ

---

૧૮. મૂળ શબ્દ 'હનીફ' પ્રયુક્ત થયો છે, જેનાથી અભિપ્રેત એવો વ્યક્તિ છે, જે દરેક બાજુથી રૂખ ફેરવીને એક વિશેષ માર્ગ પર ચાલે. આ જ અર્થને અમે 'એકાગ્ર મુસ્લિમ'થી વ્યક્ત કરેલ છે.

૧૯. બીજો અનુવાદ આ વાક્યનો એ પણ થઈ શકે છે કે, "તમે પોતે પણ સાક્ષી આપો છો." બંને સ્વરૂપોમાં મૂળ અર્થ પર કોઈ અસર થતી નથી. વાસ્તવમાં નબી (સલ્લ.)ના પવિત્ર જીવન અને સહાબાએ કિરામ (રદિ.)ના જીવન પર આપની શિક્ષા અને પ્રશિક્ષણની આશ્ચર્યજનક અસરો અને એ ઉચ્ચતમ્ પ્રકારના વિષયો જે કુર્આનમાં વર્ણવવામાં આવી રહ્યા હતા – આ તમામ વસ્તુઓ અલ્લાહ તઆલાની એવી સ્પષ્ટ નિશાનીઓ હતી કે જે વ્યક્તિ પયગંબરોના વૃત્તાંતો અને આકાશી ગ્રંથોથી પરિચિત હોય, તેના માટે આ નિશાનીઓને જોઈને હુઝૂર (સલ્લ.)ની નુબૂવ્વત (પયગંબરી) પર સંદેહ કરવો ખૂબ જ મુશ્કેલ હતું.

الْكِتٰبِ اٰمِنُوْا بِالَّذِیْٓ اُنْزِلَ عَلَى الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَجْهَ
النَّهَارِ وَاكْفُرُوْٓا اٰخِرَهٗ لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُوْنَ ۚ ٧٢ وَلَا تُؤْمِنُوْٓا
اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِیْنَكُمْ ؕ قُلْ اِنَّ الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِ ۙ
اَنْ یُّؤْتٰۤى اَحَدٌ مِّثْلَ مَاۤ اُوْتِیْتُمْ اَوْ یُحَآجُّوْكُمْ
عِنْدَ رَبِّكُمْ ؕ قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِیَدِ اللّٰهِ ۚ یُؤْتِیْهِ مَنْ
یَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِیْمٌ ۚۙ ٧٣ یَّخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ
یَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ ٧٤ وَمِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ
مَنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ یُّؤَدِّهٖۤ اِلَیْكَ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ
اِنْ تَاْمَنْهُ بِدِیْنَارٍ لَّا یُؤَدِّهٖۤ اِلَیْكَ اِلَّا مَا دُمْتَ
عَلَیْهِ قَآىِٕمًا ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَیْسَ عَلَیْنَا فِی
الْاُمِّیّٖنَ سَبِیْلٌ ۚ وَیَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ
یَعْلَمُوْنَ ٧٥ بَلٰى مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ
یُحِبُّ الْمُتَّقِیْنَ ٧٦ اِنَّ الَّذِیْنَ یَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ
وَاَیْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِیْلًا اُولٰٓىِٕكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِی
الْاٰخِرَةِ وَلَا یُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا یَنْظُرُ اِلَیْهِمْ یَوْمَ
الْقِیٰمَةِ وَلَا یُزَكِّیْهِمْ ۪ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ ٧٧ وَاِنَّ
مِنْهُمْ لَفَرِیْقًا یَّلْوٗنَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتٰبِ لِتَحْسَبُوْهُ
مِنَ الْكِتٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتٰبِ ۚ وَیَقُوْلُوْنَ هُوَ مِنْ
عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ وَیَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ

અવતરિત થયું છે, તેના પર સવારે ઈમાન લાવો અને સાંજે ઇન્કાર કરી દો, કદાચ આ યુક્તિથી આ લોકો પોતાના ઈમાનથી ફરી જાય. (૭૩) ઉપરાંત, આ લોકો પરસ્પર કહે છે કે પોતાના સહધર્મીઓ સિવાય કોઈની વાત ન માનો. હે નબી ! આ લોકોને કહી દો કે, ''ખરેખર માર્ગદર્શન તો અલ્લાહનું જ માર્ગદર્શન છે અને આ તેની જ દેણ છે કે કોઈને એ જ આપી દેવામાં આવે જે ક્યારેક તમને આપવામાં આવ્યું હતું, અથવા એ કે બીજાઓને તમારા રબ સમક્ષ રજૂ કરવા માટે તમારા વિરુદ્ધ મજબૂત દલીલ મળી જાય.'' હે નબી ! તેમને કહો, ''કૃપા અને બહુમાન અલ્લાહના અધિકારમાં છે, જેને ચાહે આપે. તે વિશાળ દૃષ્ટિવાળો છે[૨૦] અને બધું જ જાણે છે, (૭૪) પોતાની કૃપા માટે જેને ચાહે છે વિશિષ્ટ કરી લે છે અને તે મોટો કૃપાવાન છે.''

(૭૫) ગ્રંથવાળાઓમાં કોઈ તો એવો છે કે જો તમે તેના પર ભરોસો કરીને ધન-દોલતનો એક ઢગલો પણ આપી દો તો તે તમારું ધન તમને પાછું ચૂકવી દેશે અને કોઈની સ્થિતિ એવી છે કે જો તમે એક દીનારના મામલામાં પણ તેના પર ભરોસો કરો તો તે પરત નહીં આપે, સિવાય કે તમે તેના માથા પર સવાર થઈ જાઓ. તેમની આ નૈતિક દશાનું કારણ એ છે કે તેઓ કહે છે, ''ઉમ્મીઓ (બિનયહૂદી લોકો)ના મામલામાં અમારા પાસે કોઈ જવાબ માંગવામાં નહીં આવે.'' અને આ વાત તેઓ માત્ર જૂઠ ઘડી કાઢીને અલ્લાહના નામે ચઢાવે છે, જો કે તેઓ જાણે છે (કે અલ્લાહે આવી કોઈ વાત કહી નથી). (૭૬) છેવટે શા માટે તેમની પૂછપરછ નહીં થાય ? જે કોઈ પણ પોતાના કરારનું પાલન કરશે અને બૂરાઈથી બચીને રહેશે તે અલ્લાહનો પ્રિય બનશે, કેમ કે પરહેઝગાર (સંયમી) લોકો અલ્લાહને પસંદ છે. (૭૭) રહ્યા એ લોકો જેઓ અલ્લાહ સાથેના કરાર અને પોતાની સોગંદોને થોડી કિંમતમાં વેચી નાખે છે, તો તેમના માટે આખિરતમાં કોઈ હિસ્સો નથી, અલ્લાહ કયામતના દિવસે ન તેમના સાથે વાત કરશે, ન તેમના તરફ જોશે અને ન તેમને પવિત્ર કરશે, બલ્કે તેમના માટે તો કઠોર દુઃખદાયી સજા છે.

(૭૮) તેમનામાં કેટલાક લોકો એવા છે, જેઓ ગ્રંથ વાંચતી વખતે એવી રીતે જીભને ઊલટ-સૂલટ કરે છે કે તમે એવું સમજો કે જે કંઈ તેઓ વાંચી રહ્યા છે તે ગ્રંથનો જ ભાગ છે, જો કે તે ગ્રંથનો ભાગ નથી હોતો. તેઓ કહે છે કે જે કંઈ અમે વાંચી રહ્યા છીએ, તે અલ્લાહ તરફથી છે, જો કે તે અલ્લાહ તરફથી નથી હોતું, તેઓ જાણી-બૂઝીને જૂઠી

૨૦. મૂળ શબ્દ 'વાસિઉન્' પ્રયુક્ત થયો છે, જે સામાન્ય રીતે કુર્આનમાં ત્રણ પ્રસંગે આવતો હોય છે. એક એ પ્રસંગ જ્યાં માનવીઓના કોઈ જૂથના સંકુચિત વિચાર અને ટૂંકી દૃષ્ટિનો ઉલ્લેખ આવે છે અને તેને એ હકીકત અંગે સચેત કરવાની આવશ્યકતા પડે છે કે અલ્લાહ તમારી જેમ સંકીર્ણ દૃષ્ટિવાળો નથી. બીજો એ પ્રસંગ જ્યારે કોઈની કંજૂસી, સંકુચિતતા અને સાહસની કમી અંગે નિંદા કરતાં એ બતાવવાનું હોય છે કે અલ્લાહ વિશાળ-હૃદયી અને ઉદાર છે, તમારી જેમ કંજૂસ નથી. ત્રીજો એ પ્રસંગ જ્યાં લોકો પોતાના સંકુચિત વિચારના કારણે અલ્લાહ તરફ કોઈ પ્રકારની સીમિતતા જોડે છે અને તેમને એ બતાવવાનું હોય છે કે અલ્લાહ અસીમિત છે.

الْكِتٰبَ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُّؤْتِيَهُ
اللّٰهُ الْكِتٰبَ وَ الْحُكْمَ وَ النُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُوْلَ لِلنَّاسِ
كُوْنُوْا عِبَادًا لِّيْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ كُوْنُوْا رَبّٰنِيّٖنَ
بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُوْنَ الْكِتٰبَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُوْنَ ﴿٧٩﴾ لا
وَلَا يَاْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيّٖنَ اَرْبَابًا ؕ
اَيَاْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿٨٠﴾ ع وَاِذْ ع ٨ ٩ ١٦
اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ النَّبِيّٖنَ لَمَاۤ اٰتَيْتُكُمْ مِّنْ كِتٰبٍ
وَّحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُوْلٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ
لَتُؤْمِنُنَّ بِهٖ وَلَتَنْصُرُنَّهٗ ؕ قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَ اَخَذْتُمْ
عَلٰى ذٰلِكُمْ اِصْرِيْ ؕ قَالُوْۤا اَقْرَرْنَا ؕ قَالَ فَاشْهَدُوْا
وَاَنَا مَعَكُمْ مِّنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿٨١﴾ فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ
ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿٨٢﴾ اَفَغَيْرَ دِيْنِ اللّٰهِ
يَبْغُوْنَ وَلَهٗۤ اَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ
طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّاِلَيْهِ يُرْجَعُوْنَ ﴿٨٣﴾ قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ
وَمَاۤ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَاۤ اُنْزِلَ عَلٰۤى اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ
وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَاۤ اُوْتِيَ مُوْسٰى
وَعِيْسٰى وَالنَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ ۪ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ
اَحَدٍ مِّنْهُمْ ۫ وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿٨٤﴾ وَمَنْ يَّبْتَغِ
غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِيْنًا فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْهُ ۚ وَهُوَ فِي

વાતોને અલ્લાહ સાથે જોડી દે છે.

(૭૯) કોઈ મનુષ્યનું એ કામ નથી કે અલ્લાહ તો તેને ગ્રંથ અને હુકમ (વિવેકપૂર્ણ નિર્ણય-શક્તિ) અને નબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ) પ્રદાન કરે અને તે લોકોને કહે કે અલ્લાહના બદલે તમે મારા બંદા બની જાવ. તે તો એમ જ કહેશે કે સાચા રબ્બાની (પ્રભુ-સેવક) બનો, જેમ કે આ ગ્રંથની શિક્ષાનો તકાદો છે, જેને તમે વાંચો અને વંચાવો છો. (૮૦) તે તમને કદાપિ એમ નહીં કહે કે ફરિશ્તાઓને અથવા પયગંબરોને પોતાનો રબ બનાવી લો. શું એ શકય છે કે એક નબી તમને કુફ્ર (અધર્મ)નો આદેશ આપે, જ્યારે કે તમે મુસ્લિમ (આજ્ઞાંકિત) હોવ? (રુકૂઅ-૮)

(૮૧) યાદ કરો, અલ્લાહે પયગંબરોથી વચન લીધું હતું કે, "આજે મેં તમને ગ્રંથ અને ઊંડી સૂઝબૂઝ અને બુદ્ધિમત્તા પ્રદાન કર્યા છે, કાલે જો કોઈ બીજો પયગંબર તમારા પાસે એ જ શિક્ષણનું સમર્થન કરતો આવે, જે પહેલાંથી તમારા પાસે મોજૂદ છે, તો તમારે તેના પર ઈમાન લાવવું પડશે અને તેની મદદ કરવાની રહેશે."[૨૧] આ વાત કહીને અલ્લાહે પૂછ્યું, "શું તમે આનો સ્વીકાર કરો છો અને આ બાબત પર મારા તરફથી પ્રતિજ્ઞાની ભારે જવાબદારી ઉપાડો છો?" તેમણે કહ્યું, "હા, અમે સ્વીકારીએ છીએ." અલ્લાહે ફરમાવ્યું, "સારું તો સાક્ષી રહો અને હું પણ તમારા સાથે સાક્ષી છું. (૮૨) આ પછી જે પોતાની પ્રતિજ્ઞામાંથી ફરી જાય એ જ અવજ્ઞાકારી છે."

(૮૩) હવે શું આ લોકો અલ્લાહના આજ્ઞાપાલનનો માર્ગ (ઈશ્વરીય ધર્મ) છોડીને કોઈ બીજો માર્ગ ઇચ્છે છે? જો કે આકાશ અને ધરતીની સમગ્ર વસ્તુઓ ઇચ્છા-અનિચ્છાએ અલ્લાહની જ આજ્ઞાંકિત (મુસ્લિમ) છે અને તેના તરફ જ સૌને પાછા ફરવાનું છે? (૮૪) હે નબી! કહો, "અમે અલ્લાહને માનીએ છીએ, એ શિક્ષાને માનીએ છીએ જે અમારા પર અવતરિત કરવામાં આવી છે, એ શિક્ષાઓને પણ માનીએ છીએ જે ઇબ્રાહીમ, ઈસ્માઈલ, ઈસ્હાક, યાકૂબ અને યાકૂબના સંતાનો પર અવતરિત થઈ હતી, અને એ માર્ગદર્શન પર પણ ઈમાન ધરાવીએ છીએ જે મૂસા અને ઈસા અને બીજા પયગંબરોને તેમના રબ તરફથી પ્રદાન કરવામાં આવ્યું. અમે તેમના વચ્ચે ભેદ કરતા નથી અને અમે અલ્લાહના આજ્ઞાંકિત (મુસ્લિમ) છીએ." (૮૫) આ આજ્ઞાપાલન (ઈસ્લામ) સિવાય જે વ્યક્તિ બીજી કોઈ પદ્ધતિ અપનાવવા માંગે તેની એ પદ્ધતિ કદાપિ સ્વીકારવામાં નહીં આવે અને

---

૨૧. મતલબ એ છે કે દરેક પયગંબરથી આ વાતનું વચન લેવામાં આવતું રહ્યું છે. અહીં એટલી વાત પણ સમજી લેવી જોઈએ કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)થી પહેલાં દરેક પયગંબરથી આ જ વચન લેવામાં આવતું રહ્યું છે, અને આ જ કારણે દરેક પયગંબરે પોતાની ઉમ્મત (સમુદાય)ને પછી આવનારા પયગંબરોના સમાચાર આપ્યા છે અને તેમનો સાથ આપવાનો નિર્દેશ કર્યો છે. પરંતુ ન કુર્આનમાં, ન હદીસમાં, ક્યાંય પણ એ વાતનો ઉલ્લેખ નથી મળતો કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ:) પાસે કોઈ આવું વચન લેવામાં આવ્યું હોય કે આપ (સલ્લ.)એ પોતાની ઉમ્મતને કોઈ પછી આવનાર પયગંબરના સમાચાર આપીને તેના પર ઈમાન લાવવાનો નિર્દેશ કર્યો હોય; બલ્કે કુર્આનમાં સ્પષ્ટતાપૂર્વક હુઝૂર (સલ્લ.)ને 'ખાતમુન્-નબિય્યિન' (નબીઓના સમાપક) ફરમાવવામાં આવેલ છે અને કેટલીય હદીસોમાં હુઝૂર (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું છે કે આપના પછી કોઈ નબી (પયગંબર) આવવાનો નથી.

الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۸۵﴾ كَيْفَ يَهْدِي اللّٰهُ قَوْمًا
كَفَرُوْا بَعْدَ اِيْمَانِهِمْ وَشَهِدُوْۤا اَنَّ الرَّسُوْلَ حَقٌّ وَّ
جَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۸۶﴾
اُولٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ
وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ ﴿۸۷﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ
الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ ﴿۸۸﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْۢ
بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوْا ۟ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۸۹﴾ اِنَّ
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بَعْدَ اِيْمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوْا كُفْرًا لَّنْ
تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الضَّآلُّوْنَ ﴿۹۰﴾ اِنَّ
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَمَاتُوْا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْ
اَحَدِهِمْ مِّلْءُ الْاَرْضِ ذَهَبًا وَّلَوِ افْتَدٰى بِهٖ ؕ
اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ وَّمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿۹۱﴾ ع

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوْا مِمَّا تُحِبُّوْنَ ؕ

وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ شَيْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿۹۲﴾ كُلُّ
الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِيْۤ اِسْرَآءِيْلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ
اِسْرَآءِيْلُ عَلٰى نَفْسِهٖ مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰىةُ ؕ
قُلْ فَاْتُوْا بِالتَّوْرٰىةِ فَاتْلُوْهَاۤ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۹۳﴾
فَمَنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ
فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۹۴﴾ قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ ۫ قف

ع ۱۰ الجزء الرابع (۴)
منزل ۱ وقف جبریل علیہ السلام

આખિરત (પરલોક)માં તે નિષ્ફળ અને નિરાશ રહેશે.

(૮૬) કેવી રીતે સંભવ છે કે અલ્લાહ એ લોકોને માર્ગદર્શન આપે, જેમણે ઈમાનની કૃપા પામ્યા પછી ફરીથી કુફ્ર (અધર્મ અને ઈન્કાર) અપનાવ્યું, જો કે તેઓ પોતે એ વાતની સાક્ષી આપી ચૂકયા છે કે આ રસૂલ સત્ય પર છે અને તેના પાસે સ્પષ્ટ નિશાનીઓ પણ આવી ચૂકી છે. અલ્લાહ અત્યાચારીઓને તો માર્ગદર્શન આપતો નથી. (૮૭) તેમના અત્યાચારોનો સાચો બદલો એ જ છે કે તેમના ઉપર અલ્લાહ અને ફરિશ્તાઓ અને તમામ મુનષ્યોની ફિટકાર છે. (૮૮) આ જ દશામાં તેઓ હંમેશાં રહેશે, ન તેમની સજામાં ઘટાડો થશે અને ન તેમને મહેતલ આપવામાં આવશે. (૮૯) અલબત્ત, એ લોકો બચી જશે જેઓ આ પછી તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) કરીને પોતાનું વર્તન સુધારી લે, અલ્લાહ ક્ષમા આપનાર અને દયાળુ છે. (૯૦) પરંતુ જે લોકોએ ઈમાન લઈ આવ્યા પછી કુફ્ર (ઈન્કાર) અપનાવ્યું, પછી પોતાના કુફ્રમાં વધતા[૨૨] ચાલ્યા ગયા, તેમની તૌબા કદાપિ સ્વીકારવામાં આવશે નહીં, એવા લોકો તો તદ્દન પથભ્રષ્ટ છે. (૯૧) વિશ્વાસ રાખો, જે લોકોએ કુફ્ર અપનાવ્યું અને કુફ્રની સ્થિતિમાં મૃત્યુ પામ્યા તેમનામાંથી જો કોઈ પોતાને સજામાંથી બચાવવા માટે ધરતીભર સોનું ફિદયા (મુક્તિ-દંડ) તરીકે આપે તો તે સ્વીકારવામાં આવશે નહીં. એવા લોકો માટે પીડાકારી સજા તૈયાર છે અને તેઓ પોતાનો કોઈ મદદગાર નહીં મેળવી શકે. (રુકૂઅ-૯)

(૯૨) તમે નેકી (ઉચ્ચતમ્ સદાચાર)ને પહોંચી શકતા નથી, જ્યાં સુધી તમારી એ વસ્તુઓ (અલ્લાહના માર્ગમાં) ખર્ચ ન કરો જેને તમે પ્રિય રાખો છો, અને જે કંઈ તમે ખર્ચ કરશો અલ્લાહ તેનાથી અજાણ નહીં હોય.

(૯૩) આ બધી ખાદ્ય વસ્તુઓ (જે શરીઅતે મુહમ્મદી અર્થાત્ ઈસ્લામી કાનૂનમાં હલાલ છે) ઈસરાઈલના સંતાનો માટે પણ હલાલ (વૈધ) હતી,[૨૩] અલબત્ત કેટલીક વસ્તુઓ એવી હતી જેને તૌરાતના અવતરણ પહેલાં ઈસરાઈલે (હઝરત યાકૂબ અલૈ.એ) પોતે પોતાના માટે હરામ કરી લીધી હતી. તેમને કહો, જો તમે (તમારા વાંધામાં) સાચા હોવ તો લાવો તૌરાત અને રજૂ કરો તેનું લખાણ – (૯૪) આના પછી પણ જે લોકો તેમની જૂઠી ઘડી કાઢેલી વાતો અલ્લાહના સાથે જોડતા રહે, તેઓ જ હકીકતમાં અત્યાચારીઓ છે. (૯૫) કહો, અલ્લાહે જે કંઈ ફરમાવ્યું છે, સાચું ફરમાવ્યું છે.

૨૨. અર્થાત્ માત્ર ઈન્કાર પર જ સંતોષ ન કર્યો, બલકે ખરેખર વિરોધ કર્યો અને અવરોધો પણ ઊભા કર્યા. લોકોને અલ્લાહના માર્ગથી રોકવાની કોશિશમાં એડીચોટીનું જોર લગાવ્યું, શંકાઓ પેદા કરી, દુર્ભાવનાઓ ફેલાવી, હૃદયોમાં વસવસાઓ નાખ્યા અને ખરાબમાં ખરાબ ષડયંત્રો અને ગુપ્ત યોજનાઓ કરી, જેથી નબીનું મિશન કોઈપણ રીતે સફળ થવા ન પામે.

૨૩. કુર્આન અને મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની શિક્ષાઓ પર જ્યારે યહૂદીઓના ધાર્મિક વિદ્વાનો કોઈ સૈદ્ધાંતિક વાંધો ન ઊભો કરી શક્યા, (કેમ કે દીનની આધારશિલા જે બાબતો પર છે, તેમાં અગાઉના પયગંબરોની શિક્ષાઓ અને નબીએ અરબી (સલ્લ.)ની શિક્ષામાં જરા પણ ફરક ન હતો) તો તેમણે ફિકહી (ધર્મશાસ્ત્ર સંબંધી) વાંધાઓ ઊભા કરવાનું શરૂ કરી દીધું. આ સંદર્ભમાં તેમનો પહેલો વાંધો એ હતો કે આપ (સલ્લ.)એ ખાવા-પીવાની કેટલીક એવી વસ્તુઓને હલાલ (વૈધ) ઠેરવી છે, જે અગાઉના પયગંબરોના જમાનાથી હરામ (અવૈધ) ચાલતી આવી રહી છે. આ જ વાંધાનો અહીં જવાબ આપવામાં આવી રહ્યો છે. એ જ પ્રમાણે એક વાંધો તેમનો એ પણ હતો કે બૈતુલ-મકદિસને છોડીને ખાનએ-કાબાને કિબ્લા કેમ બનાવવામાં આવ્યો. પછીની આયતો આ જ વાંધાના જવાબમાં છે.

فَاتَّبِعُوْا مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ؕ وَمَا كَانَ مِنَ
الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۹۵﴾ اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُّضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِيْ
بِبَكَّةَ مُبٰرَكًا وَّهُدًى لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۶﴾ فِيْهِ اٰيٰتٌ
بَيِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيْمَ ۚ وَمَنْ دَخَلَهٗ كَانَ اٰمِنًا ؕ
وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ
سَبِيْلًا ؕ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۷﴾
قُلْ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۖۗ
وَاللّٰهُ شَهِيْدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۹۸﴾ قُلْ يٰۤاَهْلَ
الْكِتٰبِ لِمَ تَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ
تَبْغُوْنَهَا عِوَجًا وَّاَنْتُمْ شُهَدَآءُ ؕ وَمَا اللّٰهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۹۹﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا
اِنْ تُطِيْعُوْا فَرِيْقًا مِّنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ يَرُدُّوْكُمْ
بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ كٰفِرِيْنَ ﴿۱۰۰﴾ وَكَيْفَ تَكْفُرُوْنَ وَ
اَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ اٰيٰتُ اللّٰهِ وَفِيْكُمْ رَسُوْلُهٗ ؕ
وَمَنْ يَّعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ اِلٰى صِرَاطٍ
مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۱۰۱﴾ ع يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ
تُقٰتِهٖ وَلَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿۱۰۲﴾ وَاعْتَصِمُوْا
بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيْعًا وَّلَا تَفَرَّقُوْا ۠ وَاذْكُرُوْا نِعْمَتَ
اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوْبِكُمْ

ع ۱۰

منزل ۱

તમારે એકાગ્ર થઈને ઈબ્રાહીમની પદ્ધતિનું અનુસરણ કરવું જોઈએ અને ઈબ્રાહીમ શિર્ક કરનારાઓમાંથી (અનેકેશ્વરવાદીઓમાંથી) ન હતો.

(૯૬) નિઃશંક, સૌપ્રથમ ઉપાસના-ગૃહ, જે મનુષ્યો માટે બનાવવામાં આવ્યું, તે એ જ છે જે મક્કામાં આવેલું છે. તેને ભલાઈ અને બરકત (સમૃદ્ધિ અને ઉન્નતિ) આપવામાં આવી હતી અને સમગ્ર વિશ્વના લોકો માટે માર્ગદર્શનનું કેન્દ્ર બનાવવામાં આવ્યું હતું. (૯૭) તેમાં સ્પષ્ટ નિશાનીઓ છે,[૨૪] ઈબ્રાહીમનું બંદગીનું સ્થળ છે, અને તેની સ્થિતિ એ છે કે જેણે તેમાં પ્રવેશ કર્યો સુરક્ષિત થઈ ગયો. લોકો પર અલ્લાહનો એ હક્ક છે કે જે આ ઘર સુધી પહોંચવાનું સામર્થ્ય ધરાવતો હોય તે આ ઘરની હજ્જ કરે, અને જે કોઈ આ આદેશનું પાલન કરવાનો ઈન્કાર કરે તો તેણે જાણી લેવું જોઈએ કે અલ્લાહ તમામ જગતવાસીઓથી બેનિયાઝ (નિરપેક્ષ) છે.

(૯૮) કહો, હે ગ્રંથવાળાઓ ! તમે શા માટે અલ્લાહની વાતો માનવાનો ઈન્કાર કરો છો ? જે કૃત્યો તમે કરી રહ્યો છો, અલ્લાહ બધું જ જોઈ રહ્યો છે. (૯૯) કહો, હે ગ્રંથવાળાઓ ! આ તમારું કેવું વર્તન છે કે જે અલ્લાહની વાત માને છે તેને પણ તમે અલ્લાહના માર્ગથી રોકો છો અને ઈચ્છો છો કે તે આડ-માર્ગે ચાલે, જો તમે પોતે (તેના સીધા માર્ગ હોવા વિશે) સાક્ષી છો ? તમારા કૃત્યોથી અલ્લાહ અજાણ નથી.

(૧૦૦) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જો તમે આ ગ્રંથવાળાઓમાંથી એક જૂથની વાત માની, તો તેઓ તમને ઈમાનથી ફરી કુફ્ર (અધર્મ) તરફ ફેરવીને લઈ જશે. (૧૦૧) હવે તમારા માટે કુફ્ર તરફ જવાનો શું મોકો બાકી રહ્યો છે, જ્યારે કે તમને અલ્લાહની આયતો સંભળાવવામાં આવી રહી છે અને તમારા વચ્ચે તેનો પયગંબર મોજૂદ છે ? જે અલ્લાહના દામન (શરણ)ને મજબૂતીથી પકડીને રહેશે, તે ચોક્કસ સન્માર્ગ પામી લેશે. (રુકૂઅ-૧૦)

(૧૦૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહથી ડરો, જે પ્રમાણે તેનાથી ડરવાનો હક છે. તમને મૃત્યુ ન આવે, પરંતુ એ હાલતમાં કે તમે મુસ્લિમ (આજ્ઞાંકિત) હોવ. (૧૦૩) સૌ ભેગા મળીને અલ્લાહની રસ્સી[૨૫]ને મજબૂતીથી પકડી લો અને વિભાજિત ન થઈ જાવ. અલ્લાહના એ ઉપકારને યાદ રાખો જે તેણે તમારા પર કર્યો છે. તમે એક-બીજાના શત્રુ હતા, તેણે તમારા હૃદય જોડી દીધા અને તેની કૃપાથી તમે

---

૨૪. અર્થાત્ આ ઘરમાં એવી સ્પષ્ટ નિશાનીઓ જોવા મળે છે, જેનાથી સાબિત થાય છે કે આ અલ્લાહના ત્યાં સ્વીકૃત થયેલ છે અને આને અલ્લાહે પોતાના ઘરની હેસિયતથી પસંદ કરી લીધું છે. વેરાન-ઉજ્જડ જંગલમાં બનાવવામાં આવ્યું અને પછી અલ્લાહે તેના આસપાસ રહેવાવાળાઓ માટે આજીવિકાનો ઉત્તમો-ઉત્તમ પ્રબંધ કરી દીધો. અઢી હજાર વર્ષ સુધી અજ્ઞાનતાના કારણે આખો આરબ પ્રદેશ અશાંતિની હાલતમાં ગ્રસ્ત રહ્યો. પરંતુ આ બગાડથી ભરપૂર ભૂમિમાં કાબા અને કાબાની આસપાસનો જ એક વિસ્તાર એવો હતો, જેમાં શાતિ સ્થાપિત રહી, બલ્કે આ જ કાબાની એ બરકત હતી કે આખા વર્ષમાં ચાર મહિના માટે આખા દેશને આના કારણે શાંતિ ઉપલબ્ધ થઈ જતી હતી. વળી હમણા અડધી સદી પહેલા જ સૌ જોઈ ચૂક્યા હતા કે અબ્રહાએ જ્યારે કાબાને વિધ્વંસ કરવા માટે મક્કા પર હુમલો કર્યો, તો તેનું લશ્કર કઈ રીતે અલ્લાહના પ્રકોપનું ભોગ બન્યું. આ ઘટનાથી તે વખતે આરબ પ્રદેશનું બાળક સુદ્ધાં વાકેફ હતું અને તેના નજરે જોનારા સાક્ષીઓ આયત અવતરિત થઈ ત્યારે મોજૂદ હતા.

૨૫. 'અલ્લાહની રસ્સી'થી અભિપ્રેત તેનો દીન (ધર્મ) છે, અને તેને રસ્સીની સંજ્ઞા એટલા માટે આપવામાં આવી છે

فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖٓ اِخْوَانًا ۚ وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ
مِّنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ
اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿۱۰۳﴾ وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ اُمَّةٌ
يَّدْعُوْنَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْكَرِ ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿۱۰۴﴾ وَلَا تَكُوْنُوْا
كَالَّذِيْنَ تَفَرَّقُوْا وَاخْتَلَفُوْا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ
الْبَيِّنٰتُ ؕ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۰۵﴾ ۙ يَّوْمَ
تَبْيَضُّ وُجُوْهٌ وَّتَسْوَدُّ وُجُوْهٌ ۚ فَاَمَّا الَّذِيْنَ
اسْوَدَّتْ وُجُوْهُهُمْ ۣ اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ
فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ﴿۱۰۶﴾ وَاَمَّا
الَّذِيْنَ ابْيَضَّتْ وُجُوْهُهُمْ فَفِيْ رَحْمَةِ اللّٰهِ ؕ
هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۱۰۷﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا
عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ؕ وَمَا اللّٰهُ يُرِيْدُ ظُلْمًا لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۰۸﴾
وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ
تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿۱۰۹﴾ ع كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ ع ۸ ۲
لِلنَّاسِ تَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَتُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ ؕ وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتٰبِ لَكَانَ
خَيْرًا لَّهُمْ ؕ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ وَاَكْثَرُهُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۱۱۰﴾
لَنْ يَّضُرُّوْكُمْ اِلَّآ اَذًى ؕ وَاِنْ يُّقَاتِلُوْكُمْ يُوَلُّوْكُمُ

ભાઈ-ભાઈ બની ગયા. તમે આગથી ભરેલા એક ખાડાના કિનારે ઊભા હતા, અલ્લાહે તમને તેનાથી બચાવી લીધા. આવી રીતે અલ્લાહ પોતાની નિશાનીઓ તમારા સામે સ્પષ્ટ કરે છે. કદાચ આ નિશાનીઓથી તમને પોતાની સફળતાનો સીધો માર્ગ દેખાઈ આવે.

(૧૦૪) તમારામાંથી કેટલાક લોકો તો એવા જરૂર હોવા જોઈએ જેઓ નેકી (સદાચાર) તરફ બોલાવે, ભલાઈની આજ્ઞા આપે અને બૂરાઈઓથી રોકતા રહે. જે લોકો આ કામ કરશે, તેઓ જ સફળતા પામશે. (૧૦૫) ક્યાંક તમે એ લોકોના જેવા ન થઈ જતા, જેઓ પંથોમાં વહેંચાઈ ગયા અને સ્પષ્ટ આદેશો મેળવ્યા પછી ફરી મતભેદોમાં પડી ગયા. જેમણે આ વલણ અપનાવ્યું, તેઓ એ દિવસે સખત સજા પામશે, (૧૦૬) જ્યારે કે કેટલાક લોકોના ચહેરા ઉજ્જવળ હશે અને કેટલાક લોકોના મોઢાં કાળા હશે. જેમના મોઢાં કાળા હશે (તેમને કહેવામાં આવશે કે) ઈમાનની કૃપા (ને'મત) પામ્યા પછી પણ તમે કુફ્ર (અધર્મ)નું વલણ અપનાવ્યું ? સારું, તો હવે આ કુફ્રના બદલામાં સજાની મજા માણો. (૧૦૭) રહ્યા એ લોકો જેમના ચહેરા ઉજ્જવળ હશે, તો તેમને અલ્લાહની કૃપાની છત્ર-છાયામાં જગ્યા મળશે અને તેઓ હંમેશાં એ જ સ્થિતિમાં રહેશે. (૧૦૮) આ અલ્લાહના આદેશો છે, જે અમે તમને ચોકસાઈપૂર્વક સંભળાવી રહ્યા છીએ, કેમ કે અલ્લાહ જગતવાસીઓ ઉપર અત્યાચાર કરવાનો કોઈ ઇરાદો ધરાવતો નથી. (૧૦૯) ધરતી અને આકાશોની સર્વ વસ્તુઓનો માલિક અલ્લાહ છે અને બધા જ મામલાઓ અલ્લાહ સમક્ષ જ રજૂ થાય છે. (રુકૂઅ-૧૧)

(૧૧૦) હવે દુનિયામાં એ ઉત્તમ સમુદાય તમે છો, જેને મનુષ્યોના માર્ગદર્શન અને સુધારણા માટે મેદાનમાં લાવવામાં આવેલ છે. તમે ભલાઈની આજ્ઞા આપો છો, બૂરાઈથી રોકો છો અને અલ્લાહ પર ઈમાન ધરાવો છો. આ ગ્રંથવાળાઓ[૨૬] ઈમાન લાવ્યા હોત તો તેમના જ હિતમાં વધુ સારું હતું. જો કે તેમનામાંથી કેટલાક લોકો ઈમાનદાર પણ જોવા મળે છે, પરંતુ તેમના મોટા ભાગના લોકો અવજ્ઞાકારી છે. (૧૧૧) આ લોકો તમારું કશું બગાડી શકતા નથી, વધારેમાં વધારે માત્ર થોડી સતામણી કરી શકે છે. જો આ લોકો તમારા સાથે

કે આ જ એ સંબંધ છે, જે એક તરફ ઈમાનવાળાનો સંબંધ અલ્લાહથી સ્થાપિત કરે છે અને બીજી તરફ તમામ ઈમાન લાવનારાઓને પરસ્પર મેળવીને એક સમુદાય બનાવે છે.

૨૬. અહીં એહલે કિતાબ (ગ્રંથવાળા)થી અભિપ્રેત યહૂદીઓ છે.

الْاَدْبَارَ قف ثُمَّ لَا يُنْصَرُوْنَ ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ
الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوْٓا اِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ
مِّنَ النَّاسِ وَبَآءُوْ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ
عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ
بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ؕ ذٰلِكَ
بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ﴿١١٢﴾ لَيْسُوْا سَوَآءً ؕ مِنْ
اَهْلِ الْكِتٰبِ اُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَّتْلُوْنَ اٰيٰتِ اللّٰهِ اٰنَآءَ
الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُوْنَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَيَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ
الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُوْنَ فِي الْخَيْرٰتِ ؕ وَاُولٰٓئِكَ مِنَ
الصّٰلِحِيْنَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُّكْفَرُوْهُ ؕ
وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِالْمُتَّقِيْنَ ﴿١١٥﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَنْ
تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ
شَيْـًٔا ؕ وَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿١١٦﴾
مَثَلُ مَا يُنْفِقُوْنَ فِيْ هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ
رِيْحٍ فِيْهَا صِرٌّ اَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوْٓا
اَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُ ؕ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ
اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿١١٧﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا
بِطَانَةً مِّنْ دُوْنِكُمْ لَا يَاْلُوْنَكُمْ خَبَالًا ؕ وَدُّوْا

લડે તો મુકાબલો કરતી વખતે પીઠ દેખાડશે, પછી એવા લાચાર હશે કે ક્યાંયથી એમને મદદ નહીં મળે. (૧૧૨) તેઓ જ્યાં પણ જોવા મળ્યા, અપમાનની માર પડી, ક્યાંક અલ્લાહનો આશરો અથવા મનુષ્યોનું શરણ મળી ગયું તો એ બીજી વાત છે.[૨૭] તેઓ અલ્લાહના પ્રકોપમાં ઘેરાઈ ચૂક્યા છે, તેમના ઉપર લાચારી અને પરાધીનતા થોપી દેવામાં આવેલ છે અને આ બધું માત્ર એ કારણસર થયું કે તેઓ અલ્લાહની આયતોનો ઈન્કાર કરતા રહ્યા અને તેમણે પયગંબરોને નાહક કતલ કર્યા. આ તેમની અવજ્ઞાઓ અને અત્યાચારોનું પરિણામ છે.

(૧૧૩) પરંતુ બધા ગ્રંથવાળા સરખા નથી. તેમનામાં કેટલાક લોકો એવા પણ છે જેઓ સીધા માર્ગ પર કાયમ છે, રાત્રિઓમાં અલ્લાહની આયતો પઢે છે અને તેના સમક્ષ સિજદો કરે છે, (૧૧૪) અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)ના દિવસ પર ઈમાન ધરાવે છે, ભલાઈની આજ્ઞા આપે છે, બૂરાઈઓથી રોકે છે અને ભલાઈના કામોમાં સક્રિય રહે છે. આ સદાચારી લોકો છે, (૧૧૫) અને જે સત્કર્મ પણ તેઓ કરશે તેની ઉપેક્ષા કરવામાં નહીં આવે. અલ્લાહ સંયમી લોકોને સારી રીતે જાણે છે. (૧૧૬) રહ્યા એ લોકો, જેમણે કુફ્રનું વલણ અપનાવ્યું તો અલ્લાહ સામે તેમને ન તેમનું ધન કોઈ કામ આપશે, ન સંતાન, તેઓ તો આગમાં જનારા લોકો છે અને આગમાં જ હંમેશાં રહેશે. (૧૧૭) જે કંઈ તેઓ પોતાની આ દુનિયાના જીવનમાં ખર્ચ કરી રહ્યા છે તેનું ઉદાહરણ એ હવા જેવું છે જેમાં હિમ હોય અને તે એ લોકોના ખેતરો ઉપરથી પસાર થાય, જેમણે પોતાના પર પોતે અત્યાચાર કર્યો છે અને તેને નષ્ટ કરી મૂકે. અલ્લાહે તેમના પર અત્યાચાર નથી કર્યો, હકીકતમાં તેઓ પોતે જ પોતાના પર અત્યાચાર કરી રહ્યા છે.

(૧૧૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમારા પોતાના લોકો સિવાય બીજાઓને તમારા રહસ્યમાં ભાગીદાર ન બનાવો. તેઓ તમને નુકસાન પહોંચાડતી કોઈ તકનો લાભ લેવાનું ચૂકતા નથી. તમને જે વસ્તુથી નુકસાન થાય એ જ તેમને

---

૨૭. અર્થાત્ દુનિયામાં જો ક્યાંક તેમને થોડુંઘણું સુખ-ચેન પ્રાપ્ત થયેલ પણ છે, તો તે તેમના પોતાના જોરે સ્થાપિત થયેલ સુખ-ચેન નથી, બલ્કે બીજાઓની હિમાયત અને મહેરબાનીનું પરિણામ છે. ક્યાંક કોઈ મુસ્લિમ શાસને તેમને અલ્લાહના નામે શરણ આપી દીધું અને ક્યાંક કોઈ બિનમુસ્લિમ રાજ્યએ પોતાની રીતે તેમને પોતાની હિમાયતમાં લઈ લીધા. એ જ પ્રમાણે સંજોગોવસાત તેમને દુનિયામાં ક્યાંક જોર પકડવાનો અવસર પણ મળી ગયો છે, પરંતુ તે પણ પોતાના બાહુબળથી નહીં, બલ્કે માત્ર 'બપાએ મરવી હમસાયા' (અર્થાત્ પાડોસીની મદદથી). આ જ હેસિયત એ યહૂદી રાજ્યની છે, જે ઇઝરાયલના નામે માત્ર અમેરિકા, બ્રિટન અને રશિયાની હિમાયતથી સ્થાપિત થયેલ છે.

مَا عَنِتُّمْ ۚ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَآءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ ۚۖ
وَمَا تُخْفِيْ صُدُوْرُهُمْ اَكْبَرُ ؕ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ
الْاٰيٰتِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿١١٨﴾ هٰٓاَنْتُمْ اُولَآءِ
تُحِبُّوْنَهُمْ وَلَا يُحِبُّوْنَكُمْ وَتُؤْمِنُوْنَ بِالْكِتٰبِ
كُلِّهٖ ۚ وَاِذَا لَقُوْكُمْ قَالُوْٓا اٰمَنَّا ۚۖ وَاِذَا خَلَوْا عَضُّوْا
عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ ؕ قُلْ مُوْتُوْا بِغَيْظِكُمْ ؕ
اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿١١٩﴾ اِنْ تَمْسَسْكُمْ
حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ز وَاِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَّفْرَحُوْا
بِهَا ؕ وَاِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ
شَيْـًٔا ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطٌ ﴿١٢٠﴾ ع وَاِذْ غَدَوْتَ ع ١٢ / ١١ / ٣
مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِيْنَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ؕ
وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿١٢١﴾ ۙ اِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتٰنِ مِنْكُمْ
اَنْ تَفْشَلَا ۙ وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَا ؕ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَّ
اَنْتُمْ اَذِلَّةٌ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿١٢٣﴾
اِذْ تَقُوْلُ لِلْمُؤْمِنِيْنَ اَلَنْ يَّكْفِيَكُمْ اَنْ يُّمِدَّكُمْ
رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِيْنَ ﴿١٢٤﴾ ؕ
بَلٰٓى ۙ اِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا وَيَاْتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ
هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ

પ્રિય છે. તેમના હૃદયનો દ્વેષ તેમની વાતોમાંથી છતો થાય છે, અને જે કંઈ તેઓ તેમના હૃદયમાં છુપાવી રહ્યા છે એ તેનાથી વધુ (ખરાબ) છે. અમે તમને તદ્દન સ્પષ્ટ આદેશો આપી દીધા છે. જો તમે સમજો તો (તમે તેમના સાથે સંબંધ રાખવામાં સાવચેતી દાખવશો). (૧૧૯) તમે તેમની સાથે પ્રેમ રાખો છો, પરંતુ તેઓ તમારા સાથે પ્રેમ રાખતા નથી, જો કે તમે બધા જ આકાશી ગ્રંથોમાં માનો છો. જ્યારે તેઓ તમને મળે છે તો કહે છે કે અમે પણ (તમારા રસૂલ અને તમારા ગ્રંથને) માની લીધા છે, પરંતુ જ્યારે છુટા પડે છે તો તમારા વિરુદ્ધ તેમનો ક્રોધ અને પ્રકોપ એવો હોય છે કે પોતાના આંગળા ચાવવા લાગે છે – તેમને કહી દો કે પોતાના ગુસ્સામાં પોતે બળી મરો. અલ્લાહ હૃદયોમાં છુપાયેલા રહસ્યો સુદ્ધાં જાણે છે. (૧૨૦) – તમારું ભલું થાય છે તો તેમને ખરાબ લાગે છે, અને તમારા ઉપર કોઈ આફત આવે છે તો તેઓ ખુશ થાય છે, પરંતુ તેમની કોઈ યુક્તિ તમારા વિરુદ્ધ સફળ થઈ શકતી નથી, એ શરતે કે તમે ધૈર્ય દાખવો અને અલ્લાહથી ડરીને કામ કરતા રહો. જે કંઈ તેઓ કરી રહ્યા છે, અલ્લાહ તેના પર કાબૂ ધરાવે છે. (રુકૂઅ-૧૨)

(૧૨૧) (હે પયગંબર ! મુસલમાનો સમક્ષ એ પ્રસંગનું વર્ણન કરો) જ્યારે તમે વહેલી સવારમાં પોતાના ઘરેથી નીકળ્યા હતા અને (ઉહદના મેદાનમાં) મુસલમાનોને યુદ્ધ માટે ઠેર-ઠેર નિયુક્ત કરી રહ્યા હતા. અલ્લાહ બધી વાતો સાંભળે છે અને તે ખૂબ માહિતગાર છે. (૧૨૨) યાદ કરો જ્યારે તમારામાંથી બે જૂથો કાયરતા દર્શાવવા પર આવી ગયા હતા, જો કે અલ્લાહ તેમની મદદમાં મોજૂદ હતો અને ઈમાનવાળાઓએ અલ્લાહ પર જ ભરોસો રાખવો જોઈએ, (૧૨૩) છેવટે આ પહેલાં બદ્રના યુદ્ધમાં અલ્લાહ તમારી મદદ કરી ચૂક્યો હતો, જો કે તે વખતે તમે ખૂબ નિર્બળ હતા, આથી તમારે અલ્લાહના કૃતઘ્ન થવાથી બચવું જોઈએ, આશા છે કે હવે તમે કૃતજ્ઞ બનશો.

(૧૨૪) હે નબી ! યાદ કરો જ્યારે તમે ઈમાનવાળાઓને કહી રહ્યા હતા, ''શું તમારા માટે આ વાત પૂરતી નથી કે અલ્લાહ ત્રણ હજાર ફરિશ્તાઓ ઉતારીને તમારી મદદ કરે ?'' (૧૨૫) – નિઃશંક, જો તમે ધૈર્ય રાખો અને ખુદાનો ડર રાખીને કામ કરો તો જે ક્ષણે શત્રુઓ તમારા પર હુમલો લઈ આવશે, એ જ ક્ષણે તમારો રબ (ત્રણ હજાર નહીં) પાંચ હજાર નિશાનીવાળા ફરિશ્તાઓ વડે તમારી મદદ કરશે.

الربع
مُسَوِّمِيْنَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ
وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُكُمْ بِهٖ ؕ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ
عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ
الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوْا خَآئِبِيْنَ ﴿١٢٧﴾
لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ اَوْ يَتُوْبَ عَلَيْهِمْ اَوْ
يُعَذِّبَهُمْ فَاِنَّهُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿١٢٨﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ
وَمَا فِى الْاَرْضِ ؕ يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَ يُعَذِّبُ
عٍ ١٣ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٢٩﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰوٓا اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً ۠ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿١٣٠﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِىْٓ اُعِدَّتْ
لِلْكٰفِرِيْنَ ﴿١٣١﴾ وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَ الرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُوْنَ ﴿١٣٢﴾ وَسَارِعُوْٓا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ
وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ ۙ اُعِدَّتْ
لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿١٣٣﴾ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ فِى السَّرَّآءِ وَ
الضَّرَّآءِ وَالْكٰظِمِيْنَ الْغَيْظَ وَالْعَافِيْنَ
عَنِ النَّاسِ ؕ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٣٤﴾ وَالَّذِيْنَ
اِذَا فَعَلُوْا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا
اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوْا لِذُنُوْبِهِمْ ۠ وَمَنْ يَّغْفِرُ
منزل ١ الذُّنُوْبَ اِلَّا اللّٰهُ ۠ وَلَمْ يُصِرُّوْا عَلٰى مَا فَعَلُوْا

(૧૨૬) આ વાત તમને અલ્લાહે એટલા માટે બતાવી દીધી છે કે તમે ખુશ થઈ જાઓ અને તમારા હૃદયો સંતુષ્ટ થઈ જાય. વિજય અને મદદ જે કંઈ પણ છે અલ્લાહ તરફથી છે, જે અત્યંત શક્તિશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૧૨૭) (અને આ મદદ તે તમને એટલા માટે કરશે) જેથી કુફ્રના રસ્તે ચાલનારાઓની એક બાજુ કાપી નાખે, અથવા તેમને એવો અપમાનજનક પરાજય આપે કે તેઓ નિષ્ફળ થઈ પીછેહઠ કરે.

(૧૨૮) (હે પયગંબર !) નિર્ણય કરવાના અધિકારોમાં તમારો કોઈ હિસ્સો નથી, અલ્લાહને અધિકાર છે, ચાહે તેમને માફ કરે, ચાહે સજા આપે. કારણ કે તેઓ અત્યાચારીઓ છે. (૧૨૯) ધરતી અને આકાશોમાં જે કંઈ છે તેનો માલિક અલ્લાહ છે, જેને ચાહે માફી પ્રદાન કરે અને જેને ચાહે સજા આપે, તે ક્ષમા આપનાર અને દયાળુ છે.[૨૮] **(રુકૂઅ-૧૩)**

(૧૩૦) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! આ વધતું અને ચઢતું વ્યાજ ખાવાનું છોડી દો અને અલ્લાહથી ડરો, આશા છે કે સફળતા પામશો. (૧૩૧) એ આગથી બચો જે કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ) માટે તૈયાર કરવામાં આવી છે. (૧૩૨) અલ્લાહ અને રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરો, આશા છે કે તમારા પર દયા કરવામાં આવશે. (૧૩૩) દોડી પડો એ માર્ગ પર જે તમારા રબની બક્ષિસ (ક્ષમા અને મુક્તિ) અને એ જન્નત તરફ જાય છે, જેની વિશાળતા ધરતી અને આકાશો જેવી છે અને તે એ અલ્લાહથી ડરનારા લોકો માટે તૈયાર કરવામાં આવી છે, (૧૩૪) જેઓ દરેક હાલતમાં પોતાનું ધન ખર્ચ કરે છે, ચાહે ખરાબ હાલતમાં હોય કે સારી હાલતમાં, જેઓ ગુસ્સાને પી જાય છે અને બીજાઓની ભૂલોને માફ કરી દે છે – આવા નેક (સદાચારી) લોકો અલ્લાહને ખૂબ પ્રિય છે; (૧૩૫) અને જેમની હાલત એ છે કે જો ક્યારેક કોઈ અશ્લીલ કામ તેમનાથી થઈ જાય છે અથવા કોઈ ગુનાનું આચરણ કરીને પોતાના પર અત્યાચાર કરી બેસે છે, તો તરત અલ્લાહ તેમને યાદ આવી જાય છે અને તેના પાસે તેઓ પોતાની ભૂલોની માફી માગે છે, કેમ કે અલ્લાહ સિવાય બીજો કોણ છે જે ગુનાઓ માફ કરી શકતો હોય –

---

૨૮. ઉહદના યુદ્ધમાં જ્યારે નબી (સલ્લ.) જખમી થયા, તો આપ (સલ્લ.)ના મોઢામાંથી કાફિરો માટે બદ્દુઆ (શ્રાપ) નીકળી ગઈ અને આપ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું કે, "એ કોમ કેવી રીતે સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે, જે પોતાના નબીને જખમી કરે." આ આયત એના જ વિશે ઇરશાદ થઈ છે.

وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿١٣٥﴾ اُولٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ مَّغْفِرَةٌ
مِّنْ رَّبِّهِمْ وَجَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ
خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ وَنِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ﴿١٣٦﴾ ؕ قَدْ
خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ ۙ فَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ
فَانْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ﴿١٣٧﴾ هٰذَا
بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَّمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿١٣٨﴾
وَلَا تَهِنُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ
مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١٣٩﴾ اِنْ يَّمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ
قَرْحٌ مِّثْلُهٗ ؕ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ۚ
وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَآءَ ؕ
وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٤٠﴾ ۙ وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿١٤١﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا
الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ جٰهَدُوْا مِنْكُمْ
وَيَعْلَمَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ
مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُ ۪ فَقَدْ رَاَيْتُمُوْهُ وَاَنْتُمْ
تَنْظُرُوْنَ ﴿١٤٣﴾ ع وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُوْلٌ ۚ قَدْ خَلَتْ ع ١٤ ٥
مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ؕ اَفَا۟ئِنْ مَّاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ
عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ ؕ وَمَنْ يَّنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ فَلَنْ
يَّضُرَّ اللّٰهَ شَيْــًٔا ؕ وَسَيَجْزِي اللّٰهُ الشّٰكِرِيْنَ ﴿١٤٤﴾

અને તેઓ જાણી-સમજીને પોતાના આચરણ પર દુરાગ્રહ કરતા નથી. (૧૩૬) આવા લોકોનો બદલો તેમના રબના પાસે એ છે કે તે તેમને ક્ષમા કરી દેશે અને એવા બાગોમાં તેમને દાખલ કરશે જેમની નીચે નહેરો વહેતી હશે અને ત્યાં તેઓ હંમેશા રહેશે. કેવો સુંદર બદલો છે સદ્કાર્યો કરનારાઓ માટે ! (૧૩૭) તમારા પહેલાં ઘણા યુગો પસાર થઈ ચૂક્યા છે. ધરતી પર હરી-ફરીને જોઈ લો કે એ લોકોનું શું પરિણામ આવ્યું જેમણે (અલ્લાહના આદેશો અને માર્ગદર્શનને) ખોટા ઠેરવ્યાં. (૧૩૮) લોકો માટે આ એક સ્પષ્ટ ચેતવણી છે અને જેઓ અલ્લાહથી ડરતા હોય તેમના માટે માર્ગદર્શન અને શિખામણ.

(૧૩૯) નાસીપાસ ન થાવ, દુઃખી ન થાવ, તમે જ વર્ચસ્વ પ્રાપ્ત કરશો જો તમે ઈમાનવાળા હોવ. (૧૪૦) અત્યારે જો તમને ઘા લાગ્યો છે તો આ પહેલાં આવો જ ઘા તમારા વિરોધી પક્ષને પણ લાગી ચૂકયો છે.[૨૯] આ તો જમાનાની ચડતી-પડતી છે જેને અમે લોકોની વચ્ચે ફેરવ્યા કરીએ છીએ. તમારા પર આ સમય એટલા માટે લાવવામાં આવ્યો કે અલ્લાહ જોવા માગતો હતો કે તમારામાંથી સાચા ઈમાનવાળા કોણ છે, અને એ લોકોને ચૂંટી કાઢવા માગતો હતો જેઓ હકીકતમાં (સત્યના) સાક્ષી હોય[૩૦] – કેમ કે અત્યાચારી લોકો અલ્લાહને પસંદ નથી, (૧૪૧) અને તે આ કસોટી દ્વારા ઈમાનવાળાઓને જુદા તારવીને કાફિરો (શત્રુઓ)ને કચડી નાખવા માગતો હતો. (૧૪૨) શું તમે એમ સમજી લીધું છે કે આમ જ જન્નત (સ્વર્ગ)માં જતા રહેશો, જો કે અલ્લાહે હજુ એ તો જોયું જ નથી કે તમારામાં કોણ એવા છે, જેઓ તેના માર્ગમાં પ્રાણ ન્યોછાવર કરી દેનારા અને તેના માટે ધૈર્ય દાખવનારા છે. (૧૪૩) તમે તો મૃત્યુની કામનાઓ કરી રહ્યા હતા ! પરંતુ આ એ વખતની વાત હતી, જ્યારે મૃત્યુ સામે આવ્યું ન હતું. લો, હવે તે તમારા સામે આવી ગયું અને તમે તેને આંખોથી જોઈ લીધું. **(રુકૂઅ-૧૪)**

(૧૪૪) મુહમ્મદ એ સિવાય કંઈ નથી કે માત્ર એક રસૂલ (ઈશદૂત) છે. તેમના પહેલાં બીજા રસૂલો પણ થઈ ગયા છે, પછી શું જો તેઓ મૃત્યુ પામે અથવા કતલ કરી નાખવામાં આવે તો તમે લોકો ઊલટા પગે પાછા ફરશો ? યાદ રાખો ! જે પાછો ફરશે તે અલ્લાહનું કંઈ બગાડશે નહીં. અલબત્ત, જે અલ્લાહના કૃતજ્ઞ બંદા બનીને રહેશે, તેમને તે તેનો બદલો આપશે.

---

૨૯. સંકેત છે બદ્રના યુદ્ધ તરફ, અને કહેવાનો આશય એ છે કે જ્યારે એ પ્રહાર ખાઈને કાફિરોએ હિંમત ન હારી, તો ઉહદના યુદ્ધમાં આ પ્રહાર ખાઈને તમે કેમ હતાશ થઈ ગયા ?

૩૦. મૂળ શબ્દો છે – વ-યત્તખિઝ મિનૂકુમ્ શુહદા.' – આનો એક અર્થ તો એ છે કે તમારામાંથી કેટલાક શરીદો લેવા માગતો હતો. અર્થાત્ કેટલાક લોકોને શહાદતનું સન્માન બક્ષવા માગતો હતો, અને બીજો અર્થ એ છે કે ઈમાનવાળા અને મુનાફિકો (દંભીઓ)ના આ મિશ્ર સમૂહમાંથી, જેના પર તમે હાલ આધારિત છો, એ લોકોને અલગ છાંટી લેવા માગતો હતો, જેઓ હકીકતમાં 'શુહદા–અલન્નાસ' છે. અર્થાત્ એ ઉચ્ચ સ્થાનને લાયક છે, જેના પર અમે 'ઉમ્મતે મુસ્લિમા'ને બિરાજમાન કરેલ છે.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوْتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتٰبًا
مُّؤَجَّلًا ؕ وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا ۚ
وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهٖ مِنْهَا ؕ وَسَنَجْزِى
الشّٰكِرِيْنَ ﴿١٤٥﴾ وَكَاَيِّنْ مِّنْ نَّبِىٍّ قٰتَلَ ۙ مَعَهٗ
رِبِّيُّوْنَ كَثِيْرٌ ۚ فَمَا وَهَنُوْا لِمَاۤ اَصَابَهُمْ فِىْ
سَبِيْلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوْا وَمَا اسْتَكَانُوْا ؕ وَاللّٰهُ
يُحِبُّ الصّٰبِرِيْنَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّاۤ اَنْ
قَالُوْا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِىْۤ
اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ
الْكٰفِرِيْنَ ﴿١٤٧﴾ فَاٰتٰىهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَ
حُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ ؕ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٤٨﴾ ع ۵ ۲
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنْ تُطِيْعُوا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
يَرُدُّوْكُمْ عَلٰۤى اَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ
اللّٰهُ مَوْلٰىكُمْ ۚ وَهُوَ خَيْرُ النّٰصِرِيْنَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْقِىْ فِىْ
قُلُوْبِ الَّذِيْنَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَاۤ اَشْرَكُوْا بِاللّٰهِ
مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا ۚ وَمَاْوٰىهُمُ النَّارُ ؕ وَ
بِئْسَ مَثْوَى الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٥١﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ
وَعْدَهٗۤ اِذْ تَحُسُّوْنَهُمْ بِاِذْنِهٖ ۚ حَتّٰۤى اِذَا فَشِلْتُمْ وَ
تَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ مَاۤ

(૧૪૫) કોઈ જીવધારી અલ્લાહના આદેશ વિના મરી નથી શકતો. મૃત્યુનો સમય તો લખાયેલો છે. જે વ્યક્તિ દુનિયામાં બદલો મેળવવાના ઈરાદાથી કામ કરશે, તેને અમે દુનિયામાંથી જ આપીશું અને જે આખિરત (પરલોક)ના બદલાના ઈરાદાથી કામ કરશે, તે આખિરતનો બદલો પામશે અને કૃતજ્ઞ (આભારી) લોકોને અમે તેમનો બદલો જરૂર આપીશું. (૧૪૬) આ અગાઉ કેટલાય પયગંબરો એવા થઈ ગયા છે જેમના સાથે મળીને ઘણાં ખુદાપરસ્તો (ઈશ-ભક્તો)એ યુદ્ધ કર્યું. અલ્લાહના માર્ગમાં જે મુશ્કેલીઓ તેમના ઉપર પડી તેનાથી તેઓ હતાશ ન થયા, તેમણે કમજોરી ન દેખાડી, તેમણે (અસત્ય વિરુદ્ધ) નમતું આપ્યું નહીં. આવા જ ધૈર્યવાન લોકોને અલ્લાહ પસંદ કરે છે. (૧૪૭) તેમની દુઆ માત્ર એ જ હતી કે, "હે અમારા રબ ! અમારી ભૂલો અને ખામીઓથી દરગુજર કર, અમારા કાર્યમાં તારી સીમાઓનું જે કંઈ ઉલ્લંઘન થઈ ગયું હોય તેને ક્ષમા કરી દે. અમારા કદમ જમાવી દે અને કાફિરો (અધર્મીઓ)ના મુકાબલામાં અમારી મદદ કર." (૧૪૮) છેવટે અલ્લાહે તેમને દુનિયાનો બદલો પણ આપ્યો અને તેનાથી વધુ સારો આખિરતનો બદલો પણ આપ્યો. અલ્લાહને આવા જ સદાચારી લોકો પસંદ છે. **(રુકૂઅ-૧૫)**

(૧૪૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જો તમે એ લોકોના ઇશારાઓ પર ચાલશો જેમણે કુફ્ર (અધર્મ)નો માર્ગ અપનાવ્યો છે, તો તેઓ તમને પાછા ફેરવી લઈ જશે અને તમે નિષ્ફળ થઈ જશો. (૧૫૦) (તેમની વાતો ખોટી છે) સાચું તો એ છે કે અલ્લાહ તમારો સમર્થક અને સહાયક છે અને તે સૌથી સારો મદદગાર છે. (૧૫૧) ખૂબ જ જલ્દી એ સમય આવવાનો છે, જ્યારે અમે સત્યનો ઇન્કાર કરનારાઓના હૃદયોમાં ધાક બેસાડી દઈશું, એટલા માટે કે તેમણે અલ્લાહ સાથે તેમને ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં ભાગીદાર ઠેરવ્યા છે જેમના ભાગીદાર હોવા અંગે અલ્લાહે કોઈ સનંદ ઉતારી નથી. તેમનું અંતિમ ઠેકાણું જહન્નમ (નર્ક) છે અને ઘણું જ ખરાબ છે એ રહેઠાણ જે તે અત્યાચારીઓને મળશે.

(૧૫૨) અલ્લાહે (સમર્થન અને સહાયનું) જે વચન તમને આપ્યું હતું તે તો તેણે પૂરું કરી દીધું. શરૂઆતમાં તેના આદેશથી તમે જ તેમને કતલ કરી રહ્યા હતા. પરંતુ જ્યારે તમે નબળાઈ દાખવી અને પોતાના કાર્યમાં પરસ્પર મતભેદ કર્યો, અને જેવી એ વસ્તુ

اَرٰىكُمْ مَّا تُحِبُّوْنَ ؕ مِنْكُمْ مَّنْ يُّرِيْدُ الدُّنْيَا وَ
مِنْكُمْ مَّنْ يُّرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ
لِيَبْتَلِيَكُمْ ۚ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ؕ وَاللّٰهُ ذُوْ فَضْلٍ
عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٥٢﴾ اِذْ تُصْعِدُوْنَ وَلَا تَلْوٗنَ
عَلٰۤى اَحَدٍ وَّ الرَّسُوْلُ يَدْعُوْكُمْ فِيْۤ اُخْرٰىكُمْ
فَاَثَابَكُمْ غَمًّاۢ بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ
وَلَا مَاۤ اَصَابَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ
اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُّعَاسًا
يَّغْشٰى طَآئِفَةً مِّنْكُمْ ۙ وَطَآئِفَةٌ قَدْ اَهَمَّتْهُمْ
اَنْفُسُهُمْ يَظُنُّوْنَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ ؕ
يَقُوْلُوْنَ هَلْ لَّنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍ ؕ قُلْ اِنَّ
الْاَمْرَ كُلَّهٗ لِلّٰهِ ؕ يُخْفُوْنَ فِيْۤ اَنْفُسِهِمْ مَّا لَا
يُبْدُوْنَ لَكَ ؕ يَقُوْلُوْنَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ
شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هٰهُنَا ؕ قُلْ لَّوْ كُنْتُمْ فِيْ بُيُوْتِكُمْ
لَبَرَزَ الَّذِيْنَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ اِلٰى مَضَاجِعِهِمْ ۚ
وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ مَا فِيْ صُدُوْرِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا
فِيْ قُلُوْبِكُمْ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿١٥٤﴾
اِنَّ الَّذِيْنَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعٰنِ ۙ
اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطٰنُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوْا ۚ

અલ્લાહે તમને દેખાડી જેના મોહમાં તમે ગ્રસ્ત હતા (અર્થાત્ માલે ગનીમત – યુદ્ધમાં મેળવેલ માલ), તમે તમારા નાયકના આદેશનો અનાદર કરી બેસ્યા – એટલા માટે કે તમારામાંથી કેટલાક દુનિયાની ઈચ્છા ધરાવતા હતા અને કેટલાક આખિરતની ઈચ્છા ધરાવતા હતા – ત્યારે અલ્લાહે તમને કાફિરો (અધર્મીઓ)ના મુકાબલામાં પરાસ્ત કરી દીધા, જેથી તમારી પરીક્ષા કરે અને સત્ય એ છે કે અલ્લાહે ત્યારપછી પણ તમને માફ કરી દીધા, કેમ કે ઈમાનવાળાઓ પર અલ્લાહની ઘણી કૃપાદૃષ્ટિ હોય છે.

(૧૫૩) યાદ કરો જ્યારે તમે ભાગતા જઈ રહ્યા હતા, કોઈના તરફ પાછા ફરીને જોવા સુદ્ધાંનું ભાન તમને ન હતું, અને રસૂલ તમારા પાછળ તમને પોકારી રહ્યા હતા.(૩૧) તે વખતે તમારા આ વર્તનનો બદલો અલ્લાહે તમને એ આપ્યો કે તમને દુઃખ-પર-દુઃખ આપ્યા, જેથી ભવિષ્ય માટે તમને એ બોધપાઠ મળે કે જે કંઈ તમારા હાથમાંથી જતું રહે અથવા જે મુસીબત તમારા પર ઊતરી આવે તેના માટે દુઃખી ન થાવ. અલ્લાહ તમારા બધા કાર્યોની ખબર રાખે છે.

(૧૫૪) આ દુઃખ પછી અલ્લાહે તમારામાંથી કેટલાક લોકો પર એવી શાંતિ અને નિશ્ચિંતતાની સ્થિતિ પેદા કરી દીધી કે તેઓ ઊંઘવા લાગ્યા,(૩૨) પરંતુ એક બીજું જૂથ, જેના માટે સઘળું મહત્ત્વ પોતાની જાતનું જ હતું, અલ્લાહ વિષે જાત-જાતની અજ્ઞાનતાપૂર્ણ ધારણાઓ કરવા લાગ્યું, જે સત્યથી તદ્દન વિપરીત હતી. આ લોકો હવે કહે છે કે, ''આ કાર્યને ચલાવવામાં અમારો પણ કોઈ હિસ્સો છે?'' એમને કહો, ''(કોઈનો કોઈ હિસ્સો નથી) આ કાર્યના બધા અધિકારો અલ્લાહના હાથમાં છે.'' હકીકતમાં આ લોકો પોતાના હૃદયોમાં જે વાત છુપાવી રાખે છે તેને તમારા સામે પ્રગટ કરતા નથી. તેમનો મૂળ આશય એ છે કે, ''જો (નેતૃત્વના) અધિકારોમાં અમારો કોઈ હિસ્સો હોત તો અમે અહીં માર્યા ન જતા.'' તેમને કહી દો, ''જો તમે પોતાના ઘરોમાં પણ હોત તો જે લોકોનું મૃત્યુ લખાયેલું હતું, તેઓ પોતે પોતાના મૃત્યુના સ્થળો તરફ નીકળી આવતા.'' અને આ મામલો જે બન્યો, તે એ માટે હતો કે જે કંઈ તમારા અંતઃકરણમાં છુપાયેલું છે અલ્લાહ તેને અજમાવી લે અને જે ખોટ તમારા હૃદયોમાં છે તેને દૂર કરી દે, અલ્લાહ હૃદયોની સ્થિતિ સારી રીતે જાણે છે.

(૧૫૫) તમારામાંથી જે લોકો મુકાબલાના દિવસે પીઠ ફેરવી ગયા હતા, તેમની આ ચૂકનું કારણ એ હતું કે તેમની કેટલીક નબળાઈઓના કારણે શૈતાને તેમના કદમ ડગમગાવી

---

૩૧. ઉહદના યુદ્ધમાં જ્યારે મુસલમાનો પર અચાનક બે તરફથી એકી સાથે હુમલો થયો અને તેમની હરોળોમાં અંધાધૂંધી ફેલાઈ ગઈ, તો કેટલાક લોકો મદીના તરફ ભાગી ગયા અને કેટલાક ઉહદ પહાડ પર ચઢી ગયા, પરંતુ નબી (સલ્લ.) એક ઈંચ પોતાની જગ્યાએથી ન હટ્યા. ચારે તરફ દુશ્મનોનું ટોળું હતું. દસ-બાર માણસોનો મુઠ્ઠીભર સમૂહ પાસે રહી ગયો હતો, પરંતુ અલ્લાહના રસૂલ આ સંગીન અવસરે પણ પહાડની જેમ પોતાની જગ્યાએ અટલ હતા અને ભાગવાવાળાઓને પોકારી રહ્યા હતા કે – ઈલય્ય ઈબાદલ્લાહિ - ઈલય્ય ઈબાદલ્લાહિ – 'અલ્લાહના બંદાઓ મારા તરફ આવો, અલ્લાહના બંદાઓ મારા તરફ આવો.'

૩૨. આ એક વિચિત્ર અનુભવ હતો, જે તે વખતે ઇસ્લામી લશ્કરના અમુક લોકોને થયો. હઝરત અબૂ તલ્હા (રદિ.) જેઓ આ યુદ્ધમાં સામેલ હતા, પોતે વર્ણવે છે કે આ પરિસ્થિતિમાં અમારા પર ઊંઘ એવી છવાઈ જઈ રહી હતી કે તલવારો હાથમાંથી છૂટી જતી હતી.

وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ۝١٥٥ ع ١٦ ٧
يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا
وَقَالُوْا لِاِخْوَانِهِمْ اِذَا ضَرَبُوْا فِي الْاَرْضِ اَوْ
كَانُوْا غُزًّى لَّوْ كَانُوْا عِنْدَنَا مَا مَاتُوْا وَ مَا
قُتِلُوْا ۚ لِيَجْعَلَ اللّٰهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً فِيْ قُلُوْبِهِمْ ؕ وَ
اللّٰهُ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ۝١٥٦
وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ
مِّنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُوْنَ ۝١٥٧ وَلَئِنْ مُّتُّمْ
اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُوْنَ ۝١٥٨ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ
اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ ۚ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيْظَ الْقَلْبِ
لَانْفَضُّوْا مِنْ حَوْلِكَ ۠ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ
لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ ۚ فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ
عَلَى اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِيْنَ ۝١٥٩ اِنْ
يَّنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۚ وَاِنْ يَّخْذُلْكُمْ فَمَنْ
ذَا الَّذِيْ يَنْصُرُكُمْ مِّنْ بَعْدِهٖ ؕ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُوْنَ ۝١٦٠ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَّغُلَّ ؕ وَمَنْ
يَّغْلُلْ يَاْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ
نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ۝١٦١ اَفَمَنِ
اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَنْۢ بَآءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللّٰهِ

દીધા હતા. અલ્લાહે તેમને માફ કરી દીધા, અલ્લાહ મોટો ક્ષમાશીલ અને સહનશીલ છે.(રુકૂઅ-૧૬)

(૧૫૬) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! કાફિરો (અધર્મીઓ) જેવી વાતો ન કરો જેમના સગા-વહાલા જો ક્યારેક મુસાફરીમાં જાય છે અથવા યુદ્ધમાં ભાગ લે છે (અને ત્યાં કોઈ અકસ્માતનો ભોગ બને છે) તો તેઓ કહે છે કે જો તેઓ અમારા પાસે હોત, તો ન મૃત્યુ પામતા, ન કતલ કરવામાં આવતા. અલ્લાહ આ પ્રકારની વાતોને તેમના હૃદયોમાં અફસોસ અને દુઃખનું કારણ બનાવી દે છે, નહિંતર વાસ્તવમાં મારનાર અને જીવાડનાર તો અલ્લાહ જ છે અને તમારા બધા કાર્યોની દેખરેખ એ જ રાખી રહ્યો છે. (૧૫૭) જો તમે અલ્લાહના માર્ગમાં માર્યા જાવ અથવા મરી જાવ તો અલ્લાહની જે કૃપા અને માફી તમારા હિસ્સામાં આવશે તે તમામ વસ્તુઓ કરતાં વધુ સારી છે, જે આ લોકો એકઠી કરે છે, (૧૫૮) અને ચાહે તમે મૃત્યુ પામો અથવા માર્યા જાવ, છેવટે તમને સૌને સમેટાઈને જવાનું તો અલ્લાહના જ તરફ છે.

(૧૫૯) (હે પયગબર સલ્લ.!) આ અલ્લાહની મોટી કૃપા છે કે તમે આ લોકો માટે ઘણા વિનમ્ર સ્વભાવના છો, નહીં તો જો તમે કઠોર સ્વભાવના અને પાષાણ-હૃદયી હોત તો આ સૌ તમારા પાસેથી વિખેરાઈ જતા. તેમની ભૂલો માફ કરી દો, તેમના માટે મગફિરત (ક્ષમા અને મુક્તિ)ની પ્રાર્થના કરો, અને દીન (ધર્મ)ના કાર્યમાં તેમને પણ વિચાર-વિમર્શમાં સામેલ રાખો, પછી જ્યારે કોઈ અભિપ્રાય પર તમે દૃઢ નિશ્ચય કરી લો તો અલ્લાહ પર ભરોસો કરો. અલ્લાહને એ લોકો પસંદ છે, જેઓ તેના જ ભરોસે કામ કરે છે. (૧૬૦) અલ્લાહ તમારી મદદે હોય તો કોઈ તાકાત તમારા પર વર્ચસ્વ મેળવી શકશે નહીં, અને તે તમને છોડી દે તો તેના પછી કોણ છે, જે તમારી મદદ કરી શકતો હોય ? તો જે સાચા ઈમાનવાળા છે તેમણે અલ્લાહ પર જ ભરોસો રાખવો જોઈએ.

(૧૬૧) કોઈ પયગંબરનું એ કામ નથી હોઈ શકતું કે તે અપ્રમાણિકતા આચરે — અને જો કોઈ અપ્રમાણિકતા આચરે તો તે પોતાની અપ્રમાણિકતા સહિત કયામતના દિવસે હાજર થઈ જશે, પછી દરેક મનુષ્યને તેની કમાણીનું પૂરેપૂરું વળતર મળી જશે અને કોઈના સાથે અન્યાય નહીં થાય. (૧૬૨) — વળી એવું કઈ રીતે બની શકે છે કે જે વ્યક્તિ હંમેશાં અલ્લાહની પ્રસન્નતા મુજબ ચાલવાવાળો હોય તે એ વ્યક્તિ જેવા કામ કરે જે અલ્લાહના પ્રકોપમાં ઘેરાઈ ગયો હોય, અને

وَمَاْوٰىهُ جَهَنَّمُ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ
اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ
عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ بَعَثَ فِيْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ
يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ
النصف وَالْحِكْمَةَ ۚ وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿١٦٤﴾
اَوَلَمَّآ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِّثْلَيْهَا ۙ
قُلْتُمْ اَنّٰى هٰذَا ؕ قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِكُمْ ؕ اِنَّ
اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٦٥﴾ وَمَآ اَصَابَكُمْ يَوْمَ
الْتَقَى الْجَمْعٰنِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٦٦﴾ ۙ
وَلِيَعْلَمَ الَّذِيْنَ نَافَقُوْا ۚۖ وَقِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا
قَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَوِ ادْفَعُوْا ؕ قَالُوْا لَوْ نَعْلَمُ
قِتَالًا لَّا اتَّبَعْنٰكُمْ ؕ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ
مِنْهُمْ لِلْاِيْمَانِ ۚ يَقُوْلُوْنَ بِاَفْوَاهِهِمْ مَّا لَيْسَ
فِيْ قُلُوْبِهِمْ ؕ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُوْنَ ﴿١٦٧﴾ ۚ اَلَّذِيْنَ
قَالُوْا لِاِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوْا لَوْ اَطَاعُوْنَا مَا قُتِلُوْا ؕ
قُلْ فَادْرَءُوْا عَنْ اَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ
صٰدِقِيْنَ ﴿١٦٨﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ
اللّٰهِ اَمْوَاتًا ؕ بَلْ اَحْيَآءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُوْنَ ﴿١٦٩﴾ ۙ
منزل ١ فَرِحِيْنَ بِمَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ۙ وَيَسْتَبْشِرُوْنَ

જેનું અંતિમ ઠેકાણું જહન્નમ (નર્ક) હોય, જે સૌથી ખરાબ ઠેકાણું છે? (૧૬૩) અલ્લાહના સમીપ બંને પ્રકારની વ્યક્તિઓમાં અત્યધિક તફાવત છે અને અલ્લાહ બધાના કાર્યો પર નજર રાખે છે. (૧૬૪) હકીકતમાં ઈમાનવાળાઓ પર તો અલ્લાહે ઘણો મોટો ઉપકાર કર્યો છે કે તેમના વચ્ચે સ્વયં તેમનામાંથી જ એવો રસૂલ (ઈશદૂત) મોકલ્યો જે તેની (અલ્લાહની) આયતો તેમને સંભળાવે છે, તેમના જીવનને શુદ્ધ કરે છે અને સુધારે છે અને તેમને ગ્રંથ અને બુદ્ધિમત્તાનું શિક્ષણ આપે છે, જો કે આ પહેલાં આ લોકો સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતાઓમાં પડેલા હતા.

(૧૬૫) અને તમારી આ શું સ્થિતિ છે કે જ્યારે તમારા પર મુસીબત આવી તો તમે કહેવા લાગ્યા કે આ ક્યાંથી આવી? જો કે (બદ્રના યુદ્ધમાં) આનાથી બમણી મુસીબત તમારા હાથે (સામા પક્ષ પર) પડી ચૂકી છે. હે નબી! આમને કહો, આ મુસીબત તમે પોતે આણેલી છે, અલ્લાહને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે. (૧૬૬) જે નુકસાન યુદ્ધના દિવસે તમને પહોંચ્યું તે અલ્લાહના આદેશથી હતું અને એ માટે હતું કે અલ્લાહ જોઈ લે કે તમારામાંથી ઈમાનવાળા કોણ છે અને મુનાફિક (દંભી, કપટાચારી) કોણ? (૧૬૭) એ દંભીઓને જ્યારે કહેવામાં આવ્યું, "આવો, અલ્લાહના માર્ગમાં યુદ્ધ કરો અથવા ઓછામાં ઓછું (પોતાના શહેરનું) રક્ષણ જ કરો," તો કહેવા લાગ્યા, "જો અમને ખબર હોત કે આજે યુદ્ધ થશે તો અમે ચોક્કસ તમારા સાથે આવ્યા હોત." આ વાત જ્યારે તેઓ કહી રહ્યા હતા તે વખતે તેઓ ઈમાનની સરખામણીમાં કુફ્ર (અધર્મ)ના વધુ નજીક હતા. તેઓ પોતાના મોઢેથી તે વાતો કહે છે જે તેમના હૃદયોમાં નથી હોતી, અને જે કંઈ તેઓ હૃદયોમાં છુપાવે છે અલ્લાહ તેને સારી રીતે જાણે છે. (૧૬૮) આ એ જ લોકો છે જેઓ પોતે તો બેસી રહ્યા અને તેમના જે બાંધવો લડવા ગયા અને માર્યા ગયા તેમના વિષે તેમણે કહી દીધું કે જો તેમણે અમારી વાત માની લીધી હોત તો માર્યા ન જતા. તેમને કહો કે જો તમે પોતાના આ કથનમાં સાચા છો તો સ્વયં તમારું મૃત્યુ આવે ત્યારે તેને ટાળીને દેખાડી દેજો.

(૧૬૯) જે લોકો અલ્લાહના માર્ગમાં માર્યા ગયા છે તેમને મૃત ન સમજો, તેઓ તો હકીકતમાં જીવંત છે, પોતાના રબને ત્યાં રોજી મેળવી રહ્યા છે. (૧૭૦) જે કંઈ અલ્લાહે પોતાની કૃપાથી તેમને પ્રદાન કર્યું છે, તેના પર ખુશ છે, અને સંતુષ્ટ છે કે જે ઈમાનવાળાઓ

بِالَّذِيْنَ لَمْ يَلْحَقُوْا بِهِمْ مِّنْ خَلْفِهِمْ ۙ اَلَّا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُوْنَ بِنِعْمَةٍ
مِّنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيْعُ اَجْرَ
الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٧١﴾ ۛ اَلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ
مِنْۢ بَعْدِ مَآ اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۛ لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا
مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيْمٌ ﴿١٧٢﴾ ۚ اَلَّذِيْنَ قَالَ لَهُمُ
النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوْا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ
فَزَادَهُمْ اِيْمَانًا ۖ وَّقَالُوْا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ ﴿١٧٣﴾
فَانْقَلَبُوْا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ
سُوْٓءٌ ۙ وَّاتَّبَعُوْا رِضْوَانَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ ذُوْ فَضْلٍ عَظِيْمٍ ﴿١٧٤﴾
اِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيْطٰنُ يُخَوِّفُ اَوْلِيَآءَهٗ ۪ فَلَا تَخَافُوْهُمْ
وَخَافُوْنِ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١٧٥﴾ وَلَا يَحْزُنْكَ
الَّذِيْنَ يُسَارِعُوْنَ فِي الْكُفْرِ ۚ اِنَّهُمْ لَنْ يَّضُرُّوا
اللّٰهَ شَيْـًٔا ؕ يُرِيْدُ اللّٰهُ اَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي
الْاٰخِرَةِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿١٧٦﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا
الْكُفْرَ بِالْاِيْمَانِ لَنْ يَّضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔا ۚ وَلَهُمْ
عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنَّمَا
نُمْلِيْ لَهُمْ خَيْرٌ لِّاَنْفُسِهِمْ ؕ اِنَّمَا نُمْلِيْ لَهُمْ
لِيَزْدَادُوْٓا اِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿١٧٨﴾ مَا كَانَ

وقف لازم
عند المتقدمین معانقة
منزل ۱

તેમના પાછળ દુનિયામાં રહી ગયા છે અને હજુ ત્યાં પહોંચ્યા નથી તેમના માટે પણ કોઈ ભય અને દુઃખનું કારણં નથી. (૧૭૧) તેઓ અલ્લાહના ઈનામ અને તેની કૃપા પર આનંદિત અને ખુશ છે અને તેમણે જાણી લીધું છે કે અલ્લાહ ઈમાનવાળાઓના બદલાને વ્યર્થ જવા દેતો નથી. (રુકૂઅ-૧૭) (૧૭૨) (આવા ઈમાનવાળાઓના બદલાને) જેમણે ઘા ખાધા પછી પણ અલ્લાહ અને રસૂલની પોકારનો સ્વીકાર કર્યો(૩૩) – તેમનામાંથી જે વ્યક્તિઓ સદાચારી અને સંયમી છે, તેમના માટે મોટો બદલો છે, (૧૭૩) જેમને લોકોએ કહ્યું, ''તમારા વિરુદ્ધ મોટી સેનાઓ એકઠી થઈ છે, તેમનાથી ડરો.'' તો આ સાંભળી તેમનું ઈમાન ખૂબ વધી ગયું અને તેમણે જવાબ આપ્યો, ''અમારા માટે અલ્લાહ પૂરતો છે અને એ જ સર્વોત્તમ કાર્યસાધક છે.'' (૧૭૪) છેવટે તેઓ અલ્લાહની બક્ષિસ અને કૃપા સાથે પાછા આવ્યા, તેમને કોઈ પ્રકારનું નુકસાન પણ ન થયું અને અલ્લાહની મરજી મુજબ ચાલવાનું શ્રેય પણ તેમને પ્રાપ્ત થઈ ગયું, અલ્લાહ મોટો કૃપાવાન છે.(૩૪) (૧૭૫) હવે તમને ખબર પડી ગઈ કે તે ખરેખર શૈતાન હતો, જે પોતાના મિત્રોથી અમસ્તો ડરાવી રહ્યો હતો, એટલે ભવિષ્યમાં તમે મનુષ્યોથી ન ડરશો, મારાથી ડરજો, જો તમે ખરેખર ઈમાનવાળા છો.

(૧૭૬) (હે પયગંબર !) જે લોકો આજે કુફ્ર (ઈન્કાર અને અધર્મ)ના માર્ગમાં ભારે દોડધામ કરી રહ્યા છે, તેમની પ્રવૃતિઓ તમને દુઃખી ન કરે, તેઓ અલ્લાહનું કંઈ પણ બગાડી શકશે નહીં. અલ્લાહનો ઈરાદો એ છે કે તેમના માટે આખિરત (પરલોક)માં કોઈ હિસ્સો ન રાખે, અને છેવટે તેમને કઠોર સજા મળવાની છે. (૧૭૭) જે લોકો ઈમાનને છોડીને કુફ્રના ખરીદનારા બન્યા છે, તેઓ નિશ્ચિતપણે અલ્લાહને કોઈ નુકસાન નથી પહોંચાડી રહ્યા, તેમના માટે પીડાકારી સજા તૈયાર છે. (૧૭૮) આ મહેતલ જે અમે તેમને આપી રહ્યા છીએ, તેને આ કાફિરો (અધર્મીઓ) પોતાના હિતમાં સારી ન સમજે, અમે તો તેમને એટલા માટે મહેતલ આપી રહ્યા છીએ કે તેઓ ગુનાઓનો ભારે બોજ એકઠો કરી લે, પછી તેમના માટે કઠોર અપમાનજનક સજા છે.

---

૩૩. ઉહદના યુદ્ધથી પાછા ફરીને જ્યારે મુશ્રિકો ઘણા દૂર નીકળી ગયા, તો તેમને ભાન થયું અને તેમણે પરસ્પર કહ્યું કે આ આપણે શું કર્યું કે મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની શક્તિને તોડી નાખવાની જે કીમતી તક મળી હતી, તેને ખોઈને આવી ગયા.પછી હિંમત ન થઈ અને મક્કા પાછા જતા રહ્યા. આ બાજુ નબી (સલ્લ.)ને પણ એ આશંકા હતી કે આ લોકો ક્યાંક ફરી પાછા ન આવે. તેથી ઉહદના યુદ્ધના બીજા જ દિવસે આપ (સલ્લ.)એ મુસલમાનોને એકઠા કરીને ફરમાવ્યું કે કાફિરોનો પીછો કરવા જવું જોઈએ. આ આમ તો સંવેદનશીલ અવસર હતો, તેમ છતાં જેઓ સાચા ઈમાનવાળા હતા તેઓ ન્યોછાવર થવા તૈયાર થઈ ગયા અને નબી (સલ્લ.)ની સાથે 'હમરાઉલ અસદ' સુધી ગયા, જે મદીનાથી ૮ માઈલના અંતરે આવેલ છે. આ આયતનો ઈશારો આ જ સમર્પિતો તરફ છે.

૩૪. ઉહદના યુદ્ધથી પાછા ફરતાં અબૂ સુફિયાન મુસલમાનોને પડકાર આપીને ગયો હતો કે આગામી વર્ષે બદ્રમાં અમારો-તમારો ફરી સામનો થશે. પરંતુ જ્યારે વચન પૂરું કરવાનો સમય નજીક આવ્યો તો તેની હિંમતે હાથ હેઠા મૂકી દીધા. તેથી ટાળવા માટે ગુપ્ત રીતે એક વ્યક્તિને મોકલ્યો, જેણે મદીના પહોંચીને મુસલમાનોમાં એ સમાચારો ફેલાવવાનું શરૂ કર્યું કે આ વર્ષે કુરૈશે ખૂબ જબરજસ્ત તૈયારી કરી છે અને એવું મોટું લશ્કર એકઠું કરી રહ્યા છે, જેનો સામનો આખા આરબ પ્રદેશમાં કોઈ કરી શકશે નહીં. મુસલમાનો આ પ્રોપેગન્ડાથી થોડાક પ્રભાવિત થઈ ગયા હતા, પરંતુ જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ ભરી સભામાં એલાન કરી દીધું કે જો કોઈ નહીં જાય, તો હું એકલો જઈશ, તો પંદરસો સમર્પિતો આપની સાથે જવા ઊભા થઈ ગયા અને આપ તેમને જ લઈને બદ્ર તશરીફ

اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلٰى مَآ اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى
يَمِيْزَ الْخَبِيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ ؕ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ
عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِىْ مِنْ رُّسُلِهٖ مَنْ
يَّشَآءُ ۖ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ۚ وَاِنْ تُؤْمِنُوْا وَ
تَتَّقُوْا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظِيْمٌ ۝١٧٩ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ
يَبْخَلُوْنَ بِمَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ ؕ
بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ؕ سَيُطَوَّقُوْنَ مَا بَخِلُوْا بِهٖ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ ؕ وَلِلّٰهِ مِيْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَ
ع ۹ ۸ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ۝١٨٠ ع لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ
وقف لازم قَوْلَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَآءُ ۘ
سَنَكْتُبُ مَا قَالُوْا وَقَتْلَهُمُ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ
وَّنَقُوْلُ ذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ۝١٨١ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ
اَيْدِيْكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ۝١٨٢ ۚ
اَلَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَآ اَلَّا نُؤْمِنَ
لِرَسُوْلٍ حَتّٰى يَاْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ ؕ قُلْ
قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِىْ بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالَّذِىْ
قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوْهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝١٨٣
فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ جَآءُوْ
منزل ۱ بِالْبَيِّنٰتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ۝١٨٤ كُلُّ نَفْسٍ

(૧૭૯) અલ્લાહ ઈમાનવાળાઓને એ સ્થિતિમાં કદાપિ નહીં રહેવા દે, જેમાં તમે લોકો અત્યારે જોવા મળો છો. તે પાક (પવિત્ર) લોકોને નાપાક (અપવિત્ર) લોકોથી જુદા કરીને રહેશે. પરંતુ અલ્લાહની એ રીત નથી કે તમને ગેબ (અદૃશ્ય)ની વાતો જણાવી દે.(૭૫) (ગેબની વાતો બતાવવા અંગે તો) અલ્લાહ પોતાના રસૂલો (ઈશદૂતો)માંથી જેને ચાહે છે પસંદ કરી લે છે, તેથી (ગેબની વાતોની બાબતમાં) અલ્લાહ અને તેના રસૂલો પર વિશ્વાસ રાખો. જો તમે ઈમાન અને તકવા (ઈશભય અને સંયમ)ના માર્ગે ચાલશો તો તમને મોટું વળતર મળશે.

(૧૮૦) જે લોકોને અલ્લાહે પોતાની કૃપા પ્રદાન કરી છે અને પછી તેઓ કંજૂસી કરે છે તેઓ એ ભ્રમમાં ન રહે કે આ કંજૂસી તેમના માટે સારી છે. નહીં, આ તેમના માટે અત્યંત ખરાબ છે. જે કંઈ તેઓ પોતાની કંજૂસી વડે એકઠું કરી રહ્યા છે તે કયામત (પ્રલય)ના દિવસે તેમના ગળાની તોક બની જશે. ધરતી અને આકાશોનો વારસો અલ્લાહ માટે જ છે અને તમે જે કંઈ કરો છો અલ્લાહ તેને જાણે છે. (રુકૂઅ-૧૮)

(૧૮૧) અલ્લાહે એ લોકોની વાત સાંભળી, જેઓ કહે છે કે અલ્લાહ નિર્ધન છે અને અમે ધનવાન છીએ.(૭૬) તેમની આ વાતો પણ અમે લખી લઈશું, અને આ પહેલાં જે તેઓ પયગંબરોને નાહક કતલ કરતા રહ્યા છે તે પણ તેમની કાર્યનોંધમાં અંકિત છે, (જ્યારે ન્યાયનો સમય આવશે તે વખતે) અમે તેમને કહીશું કે લો, હવે જહન્નમની સજાની મજા માણો, (૧૮૨) આ તમારા પોતાના હાથોની કમાણી છે, અલ્લાહ પોતાના બંદાઓ માટે જાલિમ (અન્યાયી) નથી.

(૧૮૩) જે લોકો કહે છે કે, ''અલ્લાહે અમને આદેશ આપી રાખ્યો છે કે અમે કોઈને રસૂલ (ઈશદૂત) ન માનીએ, જ્યાં સુધી તે અમારા સમક્ષ એવી કુરબાની ન કરે જેને (અદૃશ્યમાંથી આવી) આગ ખાઈ જાય.'' આમને કહો, ''તમારા પાસે મારા પહેલા ઘણા રસૂલો આવી ગયા છે, જેઓ ઘણી સ્પષ્ટ નિશાનીઓ લાવ્યા હતા અને એ નિશાનીઓ પણ લાવ્યા હતા જેનો તમે ઉલ્લેખ કરો છો. પછી જો (ઈમાન લાવવા માટે આ શરત મૂકવામાં) તમે સાચા છો તો એ રસૂલોને તમે શા માટે કતલ કર્યા ?'' (૧૮૪) હવે હે નબી ! જો આ લોકો તમને ખોટા ઠેરવે છે તો તમારા પહેલાં ઘણાં રસૂલોને ખોટા ઠેરવવામાં આવી ચૂક્યા છે, જેઓ સ્પષ્ટ નિશાનીઓ અને સહીફાઓ (દિવ્ય પુસ્તિકાઓ) અને પ્રકાશ આપનારા પુસ્તકો લાવ્યા હતા. (૧૮૫) છેવટે દરેક વ્યક્તિને મરવાનું છે

લઈ ગયા. અબૂ સુફિયાન સામનો કરવા જ ન આવ્યો અને મુસલમાનોએ આઠ દિવસ સુધી બદ્રમાં રોકાઈને વેપાર કરીને ખૂબ આર્થિક લાભ ઉઠાવ્યો.

૭૫. અર્થાત્ તમને એ બતાવી દે કે તમારામાં કોણ ઈમાનવાળા છે અને કોણ મુનાફિક (દંભી).

૭૬. આ યહૂદીઓનું કથન હતું. કુર્આન-મજીદમાં જ્યારે આ આયત આવી કે, 'કોણ છે, જે અલ્લાહને સારું ઋણ આપે ?' તો તેની મજાક ઉડાવતાં યહૂદીઓએ કહેવાનું શરૂ કર્યું કે - જી હા, અલ્લાહમિયાં નિર્ધન થઈ ગયા છે ! હવે તે બંદાઓ પાસે કરજ માંગી રહ્યા છે !

ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ؕ وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ اُجُوْرَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ
فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَاُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ؕ
وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُوْرِ ۝١٨٥ لَتُبْلَوُنَّ
فِيْٓ اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ قف وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِيْنَ
اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْٓا
اَذًى كَثِيْرًا ؕ وَاِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ ذٰلِكَ
مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ۝١٨٦ وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ
الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ لَتُبَيِّنُنَّهٗ لِلنَّاسِ وَلَا
تَكْتُمُوْنَهٗ ز فَنَبَذُوْهُ وَرَآءَ ظُهُوْرِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهٖ
ثَمَنًا قَلِيْلًا ؕ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُوْنَ ۝١٨٧ لَا تَحْسَبَنَّ
الَّذِيْنَ يَفْرَحُوْنَ بِمَآ اَتَوْا وَّيُحِبُّوْنَ اَنْ يُّحْمَدُوْا
بِمَا لَمْ يَفْعَلُوْا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ ۚ
وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝١٨٨ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَ
الْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ع ۝١٨٩ اِنَّ فِيْ ع ١٩ ٩ ١٠
خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ
لَاٰيٰتٍ لِّاُولِي الْاَلْبَابِ ۝١٩٠ۙ الَّذِيْنَ يَذْكُرُوْنَ
اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُوْدًا وَّعَلٰى جُنُوْبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُوْنَ
فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ
هٰذَا بَاطِلًا ۚ سُبْحٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝١٩١

અને તમે સૌ પોત-પોતાનું પૂરેપૂરું વળતર કયામતના દિવસે પામવાના છો. સફળ ખરેખર એ છે, જે ત્યાં દોજખ (નર્ક)ની આગથી બચી જાય અને જન્નત (સ્વર્ગ)માં દાખલ કરી દેવામાં આવે. રહી આ દુનિયા, તો આ માત્ર છેતરામણી વસ્તુ છે.

(૧૮૬) મુસલમાનો ! તમને ધન અને પ્રાણ બંને પરીક્ષાઓમાંથી પસાર થવું જ પડશે અને તમે ગ્રંથવાળાઓ (યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ) અને મુશ્રિકો (અનેકેશ્વર-વાદીઓ) પાસેથી ઘણી દુઃખદાયક વાતો સાંભળશો. જો આ તમામ સંજોગોમાં તમે ધૈર્ય અને ખુદાતરસી (ઈશપરાયણતા)ના માર્ગ પર અડગ રહો તો તે ભારે હિંમતનું કામ છે. (૧૮૭) આ ગ્રંથવાળાઓને એ વચન પણ યાદ દેવડાવો, જે અલ્લાહે તેમના પાસેથી લીધું હતું કે તમારે ગ્રંથની શિક્ષાઓને લોકોમાં ફેલાવવી પડશે, તેને છુપાવી રાખવાની નથી. પરંતુ તેમણે ગ્રંથને પીઠ પાછળ નાખી દીધો અને થોડી કિંમતમાં તેને વેચી નાખ્યો. કેવો ખરાબ સોદો છે જે તેઓ કરી રહ્યા છે. (૧૮૮) તમે એ લોકોને સજાથી મુક્ત ન સમજો, જેઓ પોતાના કરતૂકો પર ખુશ છે અને ઇચ્છે છે કે એવા કાર્યોની પ્રશંસા તેમને મળે જે ખરેખર તેમણે નથી કર્યા. હકીકતમાં તેમના માટે પીડાકારી યાતના તૈયાર છે. (૧૮૯) ધરતી અને આકાશોનો માલિક અલ્લાહ છે અને દરેક ઉપર તેને વર્ચસ્વ પ્રાપ્ત છે. **(રુકૂઅ-૧૯)**

(૧૯૦) ધરતી અને આકાશોની રચનામાં અને રાત અને દિવસના વારાફરતી આવવામાં એ બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિઓ માટે ઘણી નિશાનીઓ છે, (૧૯૧) જેઓ ઊઠતાં-બેસતાં અને સૂતાં, દરેક સ્થિતિમાં અલ્લાહને યાદ કરે છે અને આકાશો અને ધરતીની સંરચનામાં ચિંતન-મનન કરે છે, (તેઓ સહસા બોલી ઉઠે છે) ''પાલનહાર ! આ બધું તેં નિરર્થક અને નિરુદ્દેશ્ય નથી બનાવ્યું, તું પવિત્ર અને મહાન છે એનાથી કે વ્યર્થ કામ કરે. પછી હે રબ ! અમને દોજખ (નર્ક)ની યાતનાથી બચાવી લે.

رَبَّنَآ اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهٗ ط وَمَا
لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَآ اِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا
يُّنَادِيْ لِلْاِيْمَانِ اَنْ اٰمِنُوْا بِرَبِّكُمْ فَاٰمَنَّا ۖ رَبَّنَا
فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّاٰتِنَا وَتَوَفَّنَا
مَعَ الْاَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰى رُسُلِكَ
وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ط اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيْعَادَ ﴿١٩٤﴾
فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنِّيْ لَآ اُضِيْعُ عَمَلَ
عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى ج بَعْضُكُمْ مِّنْ
بَعْضٍ ج فَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا وَاُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ
وَاُوْذُوْا فِيْ سَبِيْلِيْ وَقٰتَلُوْا وَقُتِلُوْا لَاُكَفِّرَنَّ
عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ وَلَاُدْخِلَنَّهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ج ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ط وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ
حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾ لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيْلٌ قف ثُمَّ مَاْوٰىهُمْ
جَهَنَّمُ ط وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لٰكِنِ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ
لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ
فِيْهَا نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ط وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ
لِّلْاَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾ وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَمَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ
وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ خٰشِعِيْنَ لِلّٰهِ لا

(૧૯૨) તેં જેને નર્કમાં નાખ્યો, તેને હકીકતમાં ભારે અપમાનિત અને ફજેત કર્યો, અને પછી આવા અત્યાચારીઓનો કોઈ મદદગાર નહીં હોય. (૧૯૩) માલિક ! અમે એક પોકારનારને સાંભળ્યો, જે ઈમાન તરફ બોલાવતો હતો અને કહેતો હતો કે પોતાના રબને માનો. અમે તેના આમંત્રણ અને સંદેશનો સ્વીકાર કરી લીધો, તો હે અમારા રબ ! જે ભૂલો અમારાથી થઈ છે તેને માફ કરી દે, જે બૂરાઈઓ અમારામાં છે તેને દૂર કરી દે અને અમારો અંત નેક (સદાચારી) લોકો સાથે કર. (૧૯૪) હે અમારા રબ ! જે વાયદાઓ તેં પોતાના રસૂલો (ઈશદૂતો) મારફતે કર્યા છે, તેમને અમારા સાથે પૂરા કર અને કયામતના દિવસે અમને ફજેત ન કર. નિઃશંક, તું પોતાના વાયદાથી વિપરીત કરવાવાળો નથી."

(૧૯૫) જવાબમાં તેમના રબે ફરમાવ્યું, "હું તમારામાંથી કોઈનું કર્મ વ્યર્થ જવા દેવાનો નથી. ચાહે પુરુષ હોય કે સ્ત્રી, તમે સૌ એક-બીજાની સહજાતિ છો. તેથી જે લોકોએ મારા માટે પોતાના વતન છોડ્યા અને જેમને મારા માર્ગમાં પોતાના ઘરોમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યા અને પજવવામાં આવ્યા અને મારા માટે લડ્યા અને માર્યા ગયા, તેમની બધી ભૂલો હું માફ કરી દઈશ અને તેમને એવા બાગોમાં દાખલ કરીશ જેની નીચે નહેરો વહેતી હશે. આ તેમનો બદલો (ઇનામ) છે અલ્લાહને ત્યાં, અને સૌથી શ્રેષ્ઠ બદલો અલ્લાહના જ પાસે છે."

(૧૯૬) હે નબી ! દુનિયાના દેશોમાં અલ્લાહના નાફરમાન લોકોની ગતિવિધિઓ તમને કોઈ ભ્રમમાં ન નાખી દે. (૧૯૭) આ માત્ર ટૂંકા જીવનનો થોડો આનંદ છે, પછી આ બધા જહન્નમમાં જશે, જે સૌથી ખરાબ ઠેકાણું છે. (૧૯૮) આનાથી વિપરીત, જે લોકો પોતાના રબનો ડર રાખીને જીવન વિતાવે છે, તેમના માટે એવા બાગો છે જેમની નીચે નહેરો વહે છે, એ બાગોમાં તેઓ હંમેશાં રહેશે, અલ્લાહ તરફથી આ મિજબાનીનો સામાન છે તેમના માટે, અને જે કંઈ અલ્લાહ પાસે છે, સદાચારી લોકો માટે એ જ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. (૧૯૯) ગ્રંથવાળાઓમાં પણ કેટલાક લોકો એવા છે, જેઓ અલ્લાહને માને છે, એ ગ્રંથ પર ઈમાન લાવે છે જે તમારા તરફ મોકલવામાં આવ્યો છે અને એ ગ્રંથ પર પણ ઈમાન ધરાવે છે જે આ પહેલાં સ્વયં તેમના તરફ મોકલવામાં આવ્યો હતો. અલ્લાહ

لَا يَشْتَرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ
اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾
يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اصْبِرُوْا وَصَابِرُوْا وَرَابِطُوْا ۫
وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿٢٠٠﴾ ع

સંમક્ષ ઝુકેલા છે, અને અલ્લાહની આયતોને થોડી કિંમતમાં વેચી નથી નાખતા. તેમનો બદલો તેમના રબના પાસે છે અને અલ્લાહ હિસાબ ચૂકવી આપવામાં વાર નથી લગાડતો.

(૨૦૦) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! ધૈર્યથી કામ લો, સત્ય-વિરોધીઓના મુકાબલામાં દઢતા દાખવો, સત્યની સેવા માટે કટિબદ્ધ રહો, અને અલ્લાહથી ડરતા રહો. આશા છે કે સફળતા પ્રાપ્ત કરશો. (રુકૂઅ-૨૦)

૪. અન્-નિસા

પરિચય

ઉતરાણકાળ અને વિષયો :

આ સૂરઃમાં ઘણા પ્રવચનો છે, જે સંભવતઃ હિજરી સન-૩ના અંતથી લઈને હિજરી સન-૪ના અંત અથવા હિજરી સન-૫ના આરંભ સુધી જુદા-જુદા સમયે અવતરિત થયા છે. જો કે એ નક્કી કરવું મુશ્કેલ છે કે આ સૂરઃની કયાંથી ક્યાં સુધીની આયતો એક સળંગ પ્રવચન તરીકે ઊતરી હતી અને તેનો ચોક્કસ ઉતરાણકાળ કયો છે. આમ છતાં કેટલાક આદેશો અને ઘટનાઓ અંગે કેટલાક સંકેતો એવા છે, જેના ઉતરાણના સમયની રિવાયતો દ્વારા ખબર પડી જાય છે. તેનાથી આપણે તે જુદા-જુદા પ્રવચનોની એક આછી ભેદરેખા દોરી શકીએ છીએ, જેમાં આ આદેશો અને સંકેતો મળે છે.

જેમ કે આપણે જાણીએ છીએ કે વારસાની વહેંચણી અને અનાથોના અધિકારો અંગેના આદેશો ઉહદના યુદ્ધ પછી આવ્યા હતા, જ્યારે કે આ યુદ્ધમાં મુસલમાનોના સિત્તેર (૭૦) માણસો શહીદ થયા હતા. આ કારણસર આપણે વિચારી શકીએ છીએ કે શરૂઆતના ચાર રુકૂઅ અને પાંચમાં રુકૂઅની પહેલી ત્રણ આયતો આ જ સમયમાં અવતરિત થઈ હશે. રિવાયતો (વૃત્તાંતો, નોંધો, લખાણો)માં 'સલાતે ખૌફ' (બરાબર યુદ્ધની સ્થિતિમાં પઢાતી નમાઝ)નો ઉલ્લેખ આપણને 'ઝાતુર્રિકાઅ'ના યુદ્ધમાં મળે છે, જે હિજરી સન-૪માં થયું હતું. તે જોતાં અનુમાન કરી શકાય છે કે તેના જ નજીકના સમયમાં એ પ્રવચન અવતરિત થયું હશે, જેમાં આ નમાઝની રીત બતાવવામાં આવી છે. (રુકૂઅ ૧૫) મદીનાથી બની નઝીરને દેશનિકાલ કરવાનો પ્રસંગ રબીઉલ અવ્વલ હિજરી સન-૪માં બન્યો હતો, તેથી પ્રબળ સંભાવના એ છે કે એ પ્રવચન તેનાથી પહેલાંના નજીકના સમયમાં અવતરિત થયું હશે, જેમાં યહૂદીઓને છેલ્લી ચેતવણી આપવામાં આવી છે કે 'ઈમાન લઈ આવો, એ પહેલાં કે અમે ચહેરા બગાડીને પાછળના તરફ ફેરવી દઈએ.'

પાણી ન મળવાના સંજોગોમાં 'તયમ્મુમ' (પવિત્ર અને સ્વચ્છ માટીથી વુઝૂ કરવાની પદ્ધતિ)ની પરવાનગી 'બની અલ-મુસ્તલિક'ના યુદ્ધ વખતે આપવામાં આવી હતી, જે હિજરી સન-૫માં થયું હતું. તેથી એ પ્રવચન જેમાં 'તયમ્મુમ'નો ઉલ્લેખ છે, તેના નજીકના જ ગાળાનું સમજવું જોઈએ.

પશ્ચાદભૂમિ અને ચર્ચા :

આમ, સમગ્રપણે સૂરઃનાં ઉતરાણકાળને જાણી લીધા પછી આપણે તે વખતના ઈતિહાસ ઉપર એક દૃષ્ટિપાત કરી લેવો જોઈએ, જેથી સૂરઃના વિષયો સમજવામાં મદદરૂપ થાય.

પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) સમક્ષ તે સમયે જે કામ હતું, તેને ત્રણ મોટા-મોટા વિભાગોમાં વહેંચી શકાય છે.

એક, તે નવીન સંગઠિત ઈસ્લામી સમાજનો વિકાસ, જેનો પાયો હિજરતની સાથે જ મદીના-તૈયબા અને તેના આસપાસના ક્ષેત્રોમાં નંખાઈ ચૂક્યો હતો.

દ્વિતીય, તે સંઘર્ષનો સામનો, જે અરબસ્તાનના મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ), યહૂદી કબીલાઓ અને મુનાફિકો (દંભીઓ)ના સમાજ-સુધારણાના વિરોધી બળોની સાથે જોરશોરથી ચાલી રહ્યો હતો.

તૃતીય, ઈસ્લામની દાવત (આમંત્રણ અને આહવાન)ને આ વિરોધી બળોના વિરોધ છતાં ફેલાવવું.

અલ્લાહ તરફથી આ પ્રસંગે જેટલાં પ્રવચનો અવતરિત થયા, તે બધા આ જ ત્રણ વિભાગોમાં વહેંચાયેલા છે.

ઈસ્લામી સમાજને સંગઠિત કરવા માટે સૂરઃ બકરહમાં જે આદેશો આપવામાં આવ્યા હતા, હવે આ સમાજ તેનાથી વધુ આગળના આદેશોની માંગ કરી રહ્યો હતો. તેથી સૂરઃ નિસાના આ પ્રવચનોમાં વિસ્તારપૂર્વક બતાવવામાં આવ્યું છે કે મુસલમાનો પોતાના સામૂહિક જીવનને ઈસ્લામી પદ્ધતિથી કેવી રીતે બરાબર કરે. ગ્રંથવાળાઓ (યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ)ના નૈતિક અને ધાર્મિક વલણ પર આલોચના કરીને મુસલમાનોને સચેત કરવામાં આવ્યા કે પોતાના પહેલાંની ઉમ્મતો (સમુદાયો)ના પદચિહ્નો પર ચાલવાથી બચે. મુનાફિકો (દંભીઓ)ના વર્તનની ટીકા કરીને સાચી ઈમાનદારી (ધર્મપરાયણતા)ના તકાદાઓ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા.

સુધારણા-વિરોધી બળોથી જે સંઘર્ષ ચાલી રહ્યો હતો, તેણે ઉહદના યુદ્ધ પછી ગંભીર રૂપ ધારણ કરી લીધું હતું. આ પરિસ્થિતિમાં અલ્લાહે એક તરફ ઉત્સાહવર્ધક પ્રવચનો દ્વારા મુસલમાનોને મુકાબલા માટે ઉભાર્યા અને બીજી તરફ યુદ્ધની સ્થિતિમાં કામ કરવા માટે તેમને વિભિન્ન આવશ્યક આદેશો આપ્યા. મુસલમાનોને વારંવાર યુદ્ધો અને નાની-નાની લડાઈઓમાં જવું પડતું હતું અને મોટાભાગે એવા રસ્તે જવું

પડતું હતું, જ્યાં પાણી મળી શકતું ન હતું, ત્યારે પરવાનગી આપવામાં આવી કે પાણી ન મળે તો સ્નાન અને વુઝૂ બંનેના બદલે 'તયમ્મુમ' કરી લેવામાં આવે. સાથે-સાથે આવા સંજોગોમાં નમાઝને ટૂંકી કરવાની પણ છૂટ આપી દેવામાં આવી અને જ્યાં જોખમ માથા પર હોય, ત્યાં 'સલાતે ખૌફ' અદા કરવાની રીત બતાવવામાં આવી. અરબસ્તાનના જુદા-જુદા પ્રદેશોમાં જે મુસલમાનો વિરોધી કબીલાઓના વચ્ચે વિખરાયેલા હતા તેમના વિશે સવિસ્તાર આદેશો આપવામાં આવ્યા.

યહૂદીઓના અત્યંત દુશ્મનીભર્યા અને કાવત્રોખોર વલણ અને તેમના વચનોને વારંવાર તોડવાના વર્તન પર તેમની સખત પકડ કરવામાં આવી અને તેમને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ચેતવણી આપી દેવામાં આવી.

મુનાફિકોના જુદા-જુદા જૂથો જુદી-જુદી રીતે વર્તી રહ્યા હતા. તે બધાને અલગ-અલગ વર્ગોમાં વહેંચીને દરેક વર્ગના મુનાફિકો વિશે બતાવી દેવામાં આવ્યું કે તેમના સાથે કયા પ્રકારનો વ્યવહાર કરવો જોઈએ.

એવા તટસ્થ કબીલાઓ, જેમના સાથે સંધિ થઈ હતી, તેમના સાથે મુસલમાનોનો જે વ્યવહાર હોવો જોઈતો હતો, તેને પણ સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવ્યું. સૌથી મહત્ત્વપૂર્ણ બાબત એ હતી કે મુસલમાનોનું પોતાનું ચરિત્ર નિષ્કલંક હોય, કેમ કે આ સંઘર્ષમાં આ નાનકડું જૂથ જો જીતી શકતું હતું, તો પોતાના ઉત્તમ ચરિત્રના આધારે જ જીતી શકતું હતું. તેથી મુસલમાનોને સારામાં સારા ચરિત્રની શિક્ષા આપવામાં આવી અને જે ઊણપો કે નબળાઈઓ આ જૂથમાં દેખાઈ આવી, તેની આકરી પકડ કરવામાં આવી. ઇસ્લામી સુધારણાના આહવાનને સ્પષ્ટ કરવા ઉપરાંત, યહૂદીઓ, ખ્રિસ્તીઓ અને મુશ્રિકો, ત્રણેય જૂથોના ખોટાં ધાર્મિક વિચારો અને ખરાબ ચરિત્ર અને આચરણ પર આ સૂરઃમાં આલોચના કરીને તેમને સાચા દીન (ધર્મ) તરફ આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું.

اٰيَاتُهَا ١٧٦ — (٤) سُوْرَةُ النِّسَآءِ مَدَنِيَّةٌ (٩٢) — رُكُوْعَاتُهَا ٢٤

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ
نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا
رِجَالًا كَثِيْرًا وَّنِسَآءً ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْ تَسَآءَلُوْنَ
بِهٖ وَالْاَرْحَامَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيْبًا ۝١
وَاٰتُوا الْيَتٰمٰۤى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيْثَ
بِالطَّيِّبِ ۪ وَلَا تَاْكُلُوْۤا اَمْوَالَهُمْ اِلٰۤى اَمْوَالِكُمْ ؕ
اِنَّهٗ كَانَ حُوْبًا كَبِيْرًا ۝٢ وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوْا
فِي الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوْا مَا طَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى
وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوْا فَوَاحِدَةً
اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ؕ ذٰلِكَ اَدْنٰۤى اَلَّا تَعُوْلُوْا ۝٣ ع
وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقٰتِهِنَّ نِحْلَةً ؕ فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ
شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوْهُ هَنِيْٓـًٔا مَّرِيْٓـًٔا ۝٤ وَلَا تُؤْتُوا
السُّفَهَآءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِيْ جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيٰمًا
وَّارْزُقُوْهُمْ فِيْهَا وَاكْسُوْهُمْ وَقُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا
مَّعْرُوْفًا ۝٥ وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى حَتّٰۤى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَاِنْ
اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوْۤا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ ۚ وَلَا
تَاْكُلُوْهَاۤ اِسْرَافًا وَّبِدَارًا اَنْ يَّكْبَرُوْا ؕ وَمَنْ كَانَ

૩. સૂરઃ અન્-નિસા

(મદીનામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૨૪ ● આયતો-૧૭૬)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) લોકો ! પોતાના રબ (માલિક અને પાલનહાર)થી ડરો, જેણે તમને એક જીવથી પેદા કર્યા અને એ જ જીવથી તેનું જોડું બનાવ્યું અને આ બંનેથી ઘણા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ દુનિયામાં ફેલાવી દીધા. એ અલ્લાહથી ડરો જેના નામે તમે એકબીજાથી પોતાના હક્કો માગો છો, અને રિશ્તા-નાતાઓના સંબંધો બગાડવાથી દૂર રહો. વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ તમારા પર દેખરેખ રાખી રહ્યો છે.

(૨) અનાથોનો માલ તેમને પાછો આપો, સારા માલને ખરાબ માલથી બદલી ન નાખો, અને તેમના માલ પોતાના માલના સાથે ભેળવી દઈને ખાઈ ન જાઓ, આ ખૂબ મોટું પાપ છે, (૩) અને જો તમને ડર હોય કે અનાથો સાથે ન્યાય નહીં કરી શકો, તો જે સ્ત્રીઓ તમને પસંદ પડે તેમાંથી બબ્બે, ત્રણ-ત્રણ, ચાર-ચાર સાથે નિકાહ (લગ્ન) કરી લો,[1] પરંતુ જો તમને ડર હોય કે તેમના સાથે ન્યાય નહીં કરી શકો તો પછી એક જ પત્ની રાખો,[2] અથવા એ સ્ત્રીઓને પત્નીઓ બનાવી લો જે તમારા કબ્જામાં આવી છે,[3] અન્યાયથી બચવા માટે આ વધુ યોગ્ય છે.

(૪) અને સ્ત્રીઓની મહ્ર* રાજી-ખુશીથી (અનિવાર્ય સમજીને) ચૂકવી દો. અલબત્ત, જો તેઓ પોતે પોતાની મરજીથી મહ્રનો કોઈ ભાગ તમને માફ કરી આપે તો તેને તમે મજેથી ખાઈ શકો છો.

(૫) અને પોતાના એ માલ જેમને અલ્લાહે તમારા માટે જીવન-નિર્વાહ માટેના સાધનો બનાવ્યા છે, નાસમજ લોકોને ન સોંપો. અલબત્ત, તેમને ખોરાકી-પોશાકી (ખાવા-પહેરવાનો ખર્ચ, નિર્વાહનો ખર્ચ) આપો અને તેમને સારી શિખામણ આપો.

(૬) અને અનાથોની પરીક્ષા કરતા રહો, જ્યાં સુધી તેઓ લગ્ન (નિકાહ) કરવા યોગ્ય ઉંમરે પહોંચી જાય.[4] પછી જો તમને તેમનામાં યોગ્યતા દેખાય તો તેમના માલ તેમને સોંપી દો. એવું કદાપિ ન કરશો કે ન્યાયની સીમાઓનું ઉલ્લંઘન કરીને એવા ડરથી તેમનો માલ ઝડપથી ખાઈ જાઓ કે તેઓ મોટા થઈને પોતાના અધિકારની માગણી

---

૧. ધ્યાનમાં રહે કે આ આયત એકથી વધારે પત્નીઓ કરવાની અનુમતિ આપવા માટે નથી આવી, કેમ કે તેના અવતરણ પહેલાં જ આ કાર્ય જાઈઝ (માન્ય, વૈધ) હતું, અને સ્વયં રસૂલુલ્લાહ (સલ્લ.)ની એકથી વધારે પત્નીઓ તે વખતે હતી. વાસ્તવમાં આ એટલા માટે અવતરિત થઈ હતી કે લડાઈઓમાં શહીદ થવાવાળાઓના જે બાળકો અનાથ રહી ગયા હતા, તેમની સમસ્યાને હલ કરવા માટે ફરમાવવામાં આવ્યું કે જો એ અનાથોના હક્કો તમે એ રીતે અદા નથી કરી શકતા, તો એ સ્ત્રીઓથી નિકાહ (લગ્ન) કરી લો, જેમના સાથે અનાથ બાળકો છે.

★ નિકાહમાં બદલામાં નવવધુને આપવામાં આવતી રકમ કે વસ્તુ.

૨. એ વાત પર મુસ્લિમ સમુદાયના ફુકહા (ધર્મશાસ્ત્રીઓ)ની સહમતિ છે કે આ આયતને જોતાં બહુપત્નીત્વને સીમિત કરવામાં આવેલ છે અને એકી સાથે ચારથી વધારે પત્નીઓ રાખવાની મનાઈ કરી દેવામાં આવેલ છે. વધુમાં, આ આયત બહુપત્નીત્વને ન્યાયની શરત સાથે માન્ય કરે છે. જે વ્યક્તિ ન્યાયની શરત પૂરી નથી કરતો, પરંતુ એકથી વધારે પત્નીઓ કરવાની અનુમતિથી ફાયદો ઉઠાવે છે, તે અલ્લાહની સાથે ધોકો કરે છે. ઇસ્લામી રાજ્યના ન્યાયાલયોને અધિકાર પ્રાપ્ત છે કે જે પત્ની કે જે પત્નીઓની સાથે તે ન્યાય નથી કરી રહ્યો, તેમની ફરિયાદ સાંભળે.

غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَاْكُلْ
بِالْمَعْرُوْفِ ؕ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ
فَاَشْهِدُوْا عَلَيْهِمْ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيْبًا ﴿٦﴾ لِلرِّجَالِ
نَصِيْبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَالْاَقْرَبُوْنَ ۖ وَ
لِلنِّسَآءِ نَصِيْبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَ الْاَقْرَبُوْنَ
مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ ؕ نَصِيْبًا مَّفْرُوْضًا ﴿٧﴾ وَاِذَا
حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنُ
فَارْزُقُوْهُمْ مِّنْهُ وَقُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ﴿٨﴾
وَلْيَخْشَ الَّذِيْنَ لَوْ تَرَكُوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعٰفًا
خَافُوْا عَلَيْهِمْ ۖ فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ وَلْيَقُوْلُوْا قَوْلًا سَدِيْدًا ﴿٩﴾
اِنَّ الَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى ظُلْمًا اِنَّمَا
يَاْكُلُوْنَ فِيْ بُطُوْنِهِمْ نَارًا ؕ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيْرًا ﴿١٠﴾ ع ١٠ ١٢
يُوْصِيْكُمُ اللّٰهُ فِيْٓ اَوْلَادِكُمْ ۗ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ
الْاُنْثَيَيْنِ ۚ فَاِنْ كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ
ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۚ وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ؕ
وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ
اِنْ كَانَ لَهٗ وَلَدٌ ۚ فَاِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهٗ وَلَدٌ وَّ وَرِثَهٗٓ
اَبَوٰهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ ۚ فَاِنْ كَانَ لَهٗٓ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ
السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُّوْصِيْ بِهَآ اَوْ دَيْنٍ ؕ منزل ١

કરશે. અનાથનો જે સંરક્ષક ધનવાન હોય, તે તકવા (સંયમ)થી કામ લે અને જે ગરીબ હોય તે સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે ભલી રીતે ખાય.(૫) પછી જ્યારે તેમના માલ તેમને સોંપો ત્યારે લોકોને તેના પર સાક્ષી બનાવી લો, અને હિસાબ લેવા માટે અલ્લાહ પૂરતો છે.

(૭) પુરુષો માટે એ માલમાં હિસ્સો છે જે માતા-પિતા અને નજીકના સગાઓએ પાછળ મૂક્યો હોય, અને સ્ત્રીઓ માટે પણ એ માલમાં હિસ્સો છે જે માતા-પિતા અને નજીકના સગાઓએ પાછળ મૂક્યો હોય, ચાહે થોડો હોય કે વધારે,(૬) અને આ હિસ્સો (અલ્લાહ તરફથી) નિર્ધારિત કરેલો છે.

(૮) અને જ્યારે વહેંચણીના સમયે કુટુંબના લોકો અને અનાથો અને નિર્ધનો આવે તો એ માલમાંથી તેમને પણ થોડું આપો અને તેમના સાથે સજ્જનોની જેમ ભલા માણસો જેવી વાત કરો.

(૯) લોકોએ એ વાતનો વિચાર કરીને ડરવું જોઈએ કે જો તેઓ પોતે પોતાના પાછળ લાચાર સંતાન મૂકી ગયા હોત તો મૃત્યુ વખતે તેમને પોતાના બાળકો વિષે કેટલી આશંકાઓ ઘેરી લેતી. તેથી તેમણે અલ્લાહથી ડરવું જોઈએ અને ન્યાયોચિત વાત કરવી જોઈએ. (૧૦) જે લોકો અન્યાયપૂર્વક અનાથોનો માલ ખાય છે, હકીકતમાં તેઓ પોતાના પેટ આગથી ભરે છે, અને તેઓ ચોક્કસ જહન્નમ (નર્ક)ની ભડકે બળતી આગમાં ઝોકવામાં આવશે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૧) તમારા સંતાનો અંગે અલ્લાહ તમને આદેશ આપે છે કે : પુરુષનો હિસ્સો બે સ્ત્રીઓ બરાબર છે.(૭) જો (મૃત્યુ પામનારની વારસદાર) બેથી વધુ પુત્રીઓ હોય તો તેમને છોડવામાં આવેલ સંપત્તિનો બે-તૃતિયાંશ આપવામાં આવે,(૮) અને જો એક જ પુત્રી વારસદાર હોય તો છોડવામાં આવેલ સંપત્તિનો અડધો ભાગ તેનો છે. જો મરનાર બાળકો ધરાવતો હોય તો તેના માતા-પિતામાંથી પ્રત્યેકને છોડવામાં આવેલ સંપત્તિનો છઠ્ઠો હિસ્સો મળવો જોઈએ,(૯) અને જો તે નિઃસંતાન હોય અને માતા-પિતા જ તેના વારસદાર હોય તો માતાને ત્રીજો હિસ્સો આપવામાં આવે,(૧૦) અને જો મૃત્યુ પામનારના ભાઈ-બહેન પણ હોય તો માતા છઠ્ઠા ભાગની હક્કદાર થશે.(૧૧) (આ બધા હિસ્સા એ વખતે કાઢવામાં આવશે) જ્યારે વસિયત, જે મૃત્યુ પામનારે કરી હોય તે પૂરી કરી દેવામાં આવે

કેટલાક લોકો પશ્ચિમવાદીઓના દૃષ્ટિકોણથી પ્રભાવિત છે અને તેને ઇષ્ટ સમજીને એ સાબિત કરવાની કોશિશ કરે છે કે કુર્આનનો મૂળ હેતુ બહુપત્નીત્વની પદ્ધતિને (જે પશ્ચિમી દૃષ્ટિકોણથી ખરાબ પ્રથા છે) નષ્ટ કરી નાખવાનો હતો. પરંતુ આ પ્રકારની વાતો વાસ્તવમાં માત્ર માનસિક ગુલામીનું પરિણામ છે. બહુપત્નીત્વનું વાસ્તવમાં પોતાનામાં એક બૂરાઈ હોવું સ્વયં અમાન્ય છે, કેમ કે કેટલીક પરિસ્થિતિઓમાં આ વસ્તુ કોઈ સાંસ્કૃતિક અને નૈતિક આવશ્યકતા બની જાય છે. કુર્આને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં આને જાઈઝ (માન્ય) ઠરાવેલ છે અને સાંકેતિક રૂપે પણ તેની નિંદામાં કોઈ એવા શબ્દનો ઉપયોગ નથી કર્યો, જેનાથી ખ્યાલ આવે કે ખરેખર તે તેને રોકવા માગે છે.

૩. આનાથી અભિપ્રેત લોંડીઓ (દાસીઓ) છે, અર્થાત્ એ સ્ત્રીઓ જે યુદ્ધમાં પકડાઈને આવી હોય અને યુદ્ધ-કેદીઓનું હસ્તાંતરણ ન થવાની સ્થિતિમાં સરકાર તરફથી લોકોમાં વહેંચી નાખવામાં આવી હોય.

૪. અર્થાત્ જ્યારે તેઓ પુખ્ત ઉંમર સુધી પહોંચી રહ્યા હોય તો જોતા રહો કે તેમનો બૌદ્ધિક વિકાસ કેવો છે અને તેમનામાં પોતાના મામલાઓને પોતાની જવાબદારીથી ચલાવવાની યોગ્યતા કઈ હદ સુધી પેદા થઈ રહી છે.

૫. પોતાની સેવાનું મહેનતાણું એટલું લે કે કોઈપણ નિષ્પક્ષ સમજદાર વ્યક્તિ તેને યોગ્ય સમજે. વધુમાં એ કે જે કંઈપણ સેવાનું મહેનતાણું તે લે, ચોરી-છુપીથી ન લે, બલ્કે જાહેર રીતે નક્કી કરીને લે અને તેનો હિસાબ રાખે.

૬. આ આયતમાં સ્પષ્ટ રૂપે પાંચ કાનૂની આદેશ આપવામાં આવ્યા છે : એક એ કે વારસો માત્ર પુરુષોનો હિસ્સો

اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُوْنَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ
نَفْعًا ؕ فَرِيْضَةً مِّنَ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا
حَكِيْمًا ﴿۱۱﴾ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَّمْ
يَكُنْ لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ
الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُّوْصِيْنَ بِهَآ
اَوْ دَيْنٍ ؕ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّكُمْ
وَلَدٌ ۚ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا
تَرَكْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوْصُوْنَ بِهَآ اَوْ دَيْنٍ ؕ وَ
اِنْ كَانَ رَجُلٌ يُّوْرَثُ كَلٰلَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَّلَهٗۤ اَخٌ
اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ ۚ فَاِنْ كَانُوْۤا
اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَآءُ فِى الثُّلُثِ مِنْۢ بَعْدِ
وَصِيَّةٍ يُّوْصٰى بِهَآ اَوْ دَيْنٍ ۙ غَيْرَ مُضَآرٍّ ۚ وَصِيَّةً
مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَلِيْمٌ ﴿۱۲﴾ تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ؕ
وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِىْ مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۳﴾
وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَتَعَدَّ حُدُوْدَهٗ
يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيْهَا ۪ وَلَهٗ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿۱۴﴾ ع ع ۲ ۱۴
وَالّٰتِىْ يَاْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوْا
عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ ۚ فَاِنْ شَهِدُوْا فَاَمْسِكُوْهُنَّ

અને દેવું, જે તેના માથે હોય તે ચૂકવી દેવામાં આવે.(૧૨) તમે નથી જાણતા કે તમારા માતા-પિતા અને તમારા સંતાનોમાંથી કોણ લાભની દૃષ્ટિએ તમારાથી વધુ નિકટ છે. આ હિસ્સા અલ્લાહે નિર્ધારિત કરી દીધા છે, અને અલ્લાહ નિઃસંદેહ બધી હકીકતોથી વાકેફ છે અને તમામ હિતો અને ભલાઈઓને જાણવાવાળો છે.

(૧૨) અને તમારી પત્નીઓએ જે કંઈ પાછળ મૂક્યું હોય તેનો અડધો હિસ્સો તમને મળશે જો તેઓ નિઃસંતાન હોય, નહીં તો સંતાન હોવાની સ્થિતિમાં છોડવામાં આવેલ સંપત્તિનો એક-ચતુર્થાંશ હિસ્સો તમારો છે, જ્યારે કે વસિયત જે તેમણે કરી છે તે પૂરી કરી દેવામાં આવે અને દેવું જે તેઓ મૂકી ગઈ હોય તે ચૂકવી આપવામાં આવે; અને તેઓ તમારી છોડવામાં આવેલ સંપત્તિમાંથી એક-ચતુર્થાંશ હિસ્સાની હકદાર થશે જો તમે નિઃસંતાન હોવ, નહીં તો સંતાન હોવાની સ્થિતિમાં તેમનો હિસ્સો આઠમો હશે,(૧૩) તે પછી કે વસિયત જે તમે કરી હોય તે પૂરી કરી દેવામાં આવે અને જે દેવું તમે મૂકી ગયા હોવ તે ચૂકવી આપવામાં આવે.

અને જો એ પુરુષ અથવા સ્ત્રી (જેનો વારસો વહેંચણીપાત્ર છે) નિઃસંતાન પણ હોય અને તેના માતા-પિતા પણ જીવતા ન હોય, પરંતુ તેનો એક ભાઈ કે એક બહેન મોજૂદ હોય તો ભાઈ અને બહેન પ્રત્યેકને છઠ્ઠો હિસ્સો મળશે, અને ભાઈ-બહેન એક કરતાં વધુ હોય તો કુલ છોડવામાં આવેલ સંપત્તિના એક-તૃતિયાંશમાં તેઓ સૌ ભાગીદાર હશે,(૧૪) જ્યારે કે વસિયત જે કરવામાં આવી હોય તે પૂરી કરી દેવામાં આવે અને દેવું જે મરનારે મૂક્યું હોય તે ચૂકવી આપવામાં આવે, એ શરતે કે તે નુકસાનકારક ન હોય.(૧૫) આ હુકમ છે અલ્લાહ તરફથી અને અલ્લાહ સર્વજ્ઞ બધું જોવાવાળો અને સહનશીલ છે.

(૧૩) આ અલ્લાહની નિર્ધારિત કરેલ સીમાઓ છે. જે અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરશે તેને અલ્લાહ એવા બાગોમાં દાખલ કરશે જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે અને એ બાગોમાં તે હંમેશા રહેશે અને આ જ મોટી સફળતા છે, (૧૪) અને જે અલ્લાહ અને તેના રસૂલની અવજ્ઞા કરશે અને તેણે ઠરાવેલી સીમાઓનું ઉલ્લંઘન કરશે તેને અલ્લાહ આગમાં નાખશે, જેમાં તે હંમેશા રહેશે અને તેના માટે અપમાનજનક સજા છે. (રુકૂઅ-૨)

(૧૫) તમારી સ્ત્રીઓમાંથી જે બદકારી (વ્યભિચાર) કરે તેમના પર તમારામાંથી ચાર પુરુષોની સાક્ષી લો, અને જો ચાર પુરુષો સાક્ષી આપી દે તો તેમને ઘરોમાં બંધ રાખો,

---

નથી, બલ્કે સ્ત્રીઓ પણ તેની હક્કદાર છે. બીજું એ કે કોઈપણ સંજોગોમાં વારસાની વહેંચણી થવી જોઈએ, ચાહે તે ગમે તેટલી ઓછી હોય. ત્રીજું - આ આયતમાં મૃતકે છોડેલ આખી સંપત્તિને વહેંચણીપાત્ર ઠરાવેલ છે અને તેમાં સ્થાયી અને અસ્થાયી, ખેતિલાયક અને બિનખેતિલાયક, પૈતૃક અને બિનપૈતૃકનો કોઈ ભેદ કરવામાં આવ્યો નથી. ચોથું - આનાથી એ જાણ થાય છે કે જેના વારસાની વહેંચણી કરવાની છે, તેના જીવનમાં કોઈ વારસાનો હક્ક પેદા થતો નથી, બલ્કે વારસાનો હક્ક ત્યારે પેદા થાય છે, જ્યારે મૃતક કોઈ સંપત્તિ છોડીને મૃત્યુ પામ્યો હોય. પાંચમું - આનાથી એ નિયમ પણ નીકળે છે કે નિકટતમ્ સગાઓની હયાતીમાં દૂરના સગાઓને વારસો નહીં મળે. આગળ આ જ નિયમની સ્પષ્ટતા આયત નં.૧૧ ના અંતે અને આયત નં.૩૩માં કરવામાં આવી છે.

૭. શરીઅતે (ઇસ્લામી ધાર્મિક કાનૂને) પારિવારિક જીવનમાં પુરુષ પર વધારે આર્થિક જવાબદારીઓનો બોજ નાખ્યો છે અને સ્ત્રીને ઘણી આર્થિક જવાબદારીઓથી મુક્ત રાખી છે. તેથી ન્યાયનો તકાદો એ જ હતો કે વારસામાં સ્ત્રીનો હિસ્સો પુરુષની તુલનામાં ઓછો રાખવામાં આવે.

فِي الْبُيُوْتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰىهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ
لَهُنَّ سَبِيْلًا ﴿١٥﴾ وَالَّذٰنِ يَاْتِيٰنِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوْهُمَا ج
فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمَا ط اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا ﴿١٦﴾ اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِيْنَ
يَعْمَلُوْنَ السُّوْٓءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوْبُوْنَ مِنْ قَرِيْبٍ
فَاُولٰٓئِكَ يَتُوْبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ط وَكَانَ اللّٰهُ
عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ
السَّيِّاٰتِ ج حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ
اِنِّيْ تُبْتُ الْـٰٔنَ وَلَا الَّذِيْنَ يَمُوْتُوْنَ وَهُمْ كُفَّارٌ ط
اُولٰٓئِكَ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿١٨﴾ يٰٓاَيُّهَا
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَآءَ
كَرْهًا ط وَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ لِتَذْهَبُوْا بِبَعْضِ مَآ
اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيْنَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ج
وَعَاشِرُوْهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ج فَاِنْ كَرِهْتُمُوْهُنَّ
فَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوْا شَيْـًٔا وَّيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيْهِ خَيْرًا
كَثِيْرًا ﴿١٩﴾ وَاِنْ اَرَدْتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ
زَوْجٍ لا وَّاٰتَيْتُمْ اِحْدٰىهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَاْخُذُوْا مِنْهُ
شَيْـًٔا ط اَتَاْخُذُوْنَهٗ بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ
تَاْخُذُوْنَهٗ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ وَّ

ત્યાં સુધી કે તેમને મૃત્યુ આવી જાય અથવા અલ્લાહ તેમના માટે કોઈ રસ્તો કાઢી આપે, (૧૬) અને તમારામાંથી જે આ કૃત્ય કરી બેસે તે બંનેને પીડા આપો, પછી જો તેઓ તૌબા કરે અને પોતાને સુધારી લે, તો તેમને છોડી દો કે અલ્લાહ મહાન તૌબા સ્વીકારનાર અને દયાળુ છે.[૧૬] (૧૭) હા, એ જાણી લો કે અલ્લાહ પર તૌબાના સ્વીકારનો હક્ક એ લોકો માટે જ છે, જેઓ અજાણતામાં કોઈ ખરાબ કૃત્ય કરી બેસે છે અને પછી તરત જ તૌબા કરી લે છે. આવા લોકો તરફ અલ્લાહ પોતાની કૃપાદષ્ટિથી ફરી ધ્યાન આપે છે, અને અલ્લાહ બધી જ વાતોની ખબર રાખનાર અને તત્ત્વદર્શી અને ઊંડી સમજ ધરાવનાર છે. (૧૮) પરંતુ તૌબા એ લોકો માટે નથી, જેઓ ખરાબ કૃત્યો કરતા જ રહે છે, ત્યાં સુધી કે જ્યારે તેમનામાંથી કોઈના મૃત્યુનો સમય આવી જાય છે તો તે વખતે કહે છે કે હવે મેં તૌબા કરી, અને એ જ રીતે તૌબા એ લોકો માટે પણ નથી, જેઓ મૃત્યુ-પર્યંત કાફિર (અધર્મી) રહે. આવા લોકો માટે તો અમે દુઃખદાયી યાતના તૈયાર કરી રાખી છે.

(૧૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમારા માટે એ હલાલ (વૈધ) નથી કે બળજબરીપૂર્વક સ્ત્રીઓના વારસદાર બની બેસો,[૧૭] અને ન એ હલાલ છે કે તેમને પજવીને એ મહ્રનો કેટલોક ભાગ પડાવી લેવાની કોશિશ કરો, જે તમે તેમને આપી ચૂક્યા છો. હા, જો તેઓ કોઈ ખુલ્લી બદકારીનું કામ કરે (તો ચોક્કસ તેમને તંગ કરવાનો હક્ક છે.)[૧૮] તેમના સાથે ભલી રીતે જીવન વીતાવો. જો તેઓ તમને પસંદ ન હોય તો બની શકે છે કે એક વસ્તુ તમને પસંદ ન હોય પરંતુ અલ્લાહે તેમાં જ ઘણીબધી ભલાઈઓ મૂકી દીધી હોય, (૨૦) અને જો તમે એક પત્નીની જગ્યાએ બીજી પત્નીને લઈ આવવાનો ઈરાદો જ કરી લીધો હોય, તો ચાહે તમે તેને ધનનો ઢગલો જ કેમ ન આપ્યો હોય, તેમાંથી કંઈ પણ પાછું ન લેશો. શું તમે તેને ખોટું કલંક લગાવીને અને ખુલ્લો અન્યાય કરીને પાછું લેશો ? (૨૧) અને તમે તે કેવી રીતે લઈ લેશો, જ્યારે કે તમે એકબીજાથી આનંદ પ્રાપ્ત

---

૮. આ જ આદેશ બે પુત્રીઓ માટે પણ છે. અર્થ એ છે કે જો કોઈ વ્યક્તિનો વારસદાર કોઈ પુત્ર ન હોય, બલ્કે માત્ર પુત્રીઓ હોય, તો ચાહે બે પુત્રીઓ હોય કે બેથી વધારે, દરેક સંજોગોમાં મૃતકે છોડેલ કુલ સંપત્તિનો બે-તૃત્યાંશ (૨/૩) હિસ્સો એ પુત્રીઓમાં વહેંચાશે અને બાકી એક-તૃત્યાંશ (૧/૩) બીજા વારસદારોમાં. પરંતુ જો મૃતકનો માત્ર એક પુત્ર હોય, તો તેમાં સર્વસંમતિ છે કે બીજા વારસદારો ન હોવાની સ્થિતિમાં તે કુલ સંપત્તિનો વારસદાર હશે, અને બીજા વારસદારો હોય તો તેમનો હિસ્સો આપ્યા પછી બાકી બધી સંપત્તિ તેને મળશે.

૯. અર્થાત્ મૃતકની સંતાન હોવાની સ્થિતિમાં દરેક રીતે મૃતકના માતા-પિતામાંથી દરેક એક-છઠ્ઠમાંશ (૧/૬)નો હક્કદાર હશે, ચાહે મૃતકની વારસદાર માત્ર પુત્રીઓ હોય કે માત્ર પુત્રો, અથવા પુત્રો અને પુત્રીઓ હોય, અથવા એક પુત્ર કે એક પુત્રી. રહ્યા બાકી બે-તૃત્યાંશ (૨/૩), તો તેમાં બીજા વારસદારો સામેલ હશે.

૧૦. માતા-પિતા સિવાય કોઈ અન્ય વારસદાર ન હોય, તો બાકી બે-તૃત્યાંશ (૨/૩) પિતાને મળશે, નહિં તો બે-તૃત્યાંશ (૨/૩)માં પિતા અને અન્ય વારસદારો સામેલ રહેશે.

૧૧. ભાઈ અને બહેન હોવાની સ્થિતિમાં માતાનો હિસ્સો એક-તૃત્યાંશ (૧/૩) ના બદલે એક-છઠમાંશ (૧/૬) કરી દેવામાં આવ્યો છે. એ રીતે માતાના હિસ્સામાંથી જે એક-છઠમાંશ (૧/૬) લેવામાં આવ્યો છે, તે પિતાના હિસ્સામાં નાખવામાં આવશે, કેમ કે આ સ્થિતિમાં પિતાની જવાબદારીઓ વધી જાય છે. એ સ્પષ્ટ રહે કે મૃતકના માતા-પિતા જો જીવતા હોય તો તેના બહેન-ભાઈઓને હિસ્સો નથી મળતો.

૧૨. વસિયતનો ઉલ્લેખ આમ તો દેવાથી પહેલા કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ ઉમ્મતનો એ વાત પર ઈજમાઅ (સર્વસંમતિ) છે કે દેવાનો ક્રમ વસિયતથી પહેલા છે. અર્થાત્ જો મૃતકના શિરે દેવું હોય તો સૌથી પહેલા મૃતકે છોડેલ સંપત્તિમાંથી તે ચૂકવવામાં આવે, પછી વસિયત પૂરી કરવામાં આવશે અને તે પછી વારસાની વહેંચણી થશે.

૧૩. અર્થાત્ ચાહે એક પત્ની હોય કે વધારે, સંતાન હોવાની સ્થિતિમાં તે એક-અષ્ઠમાંશ (૧/૮)ની અને સંતાન ન હોવાની સ્થિતિમાં એક-ચતુર્થાંશ (૧/૪)ની હિસ્સેદાર હશે, અને આ એક ચતુર્થાંશ (૧/૪) કે એક-અષ્ઠમાંશ (૧/૮) બધી

اَخَذْنَ مِنْكُمْ مِّيْثَاقًا غَلِيْظًا ﴿٢١﴾ وَلَا تَنْكِحُوْا
مَا نَكَحَ اٰبَآؤُكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ؕ
اِنَّهٗ كَانَ فَاحِشَةً وَّمَقْتًا ؕ وَسَآءَ سَبِيْلًا ﴿٢٢﴾ ع — ع ٣ ٨
حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهٰتُكُمْ وَبَنٰتُكُمْ وَاَخَوٰتُكُمْ وَ
عَمّٰتُكُمْ وَخٰلٰتُكُمْ وَبَنٰتُ الْاَخِ وَبَنٰتُ الْاُخْتِ وَ
اُمَّهٰتُكُمُ الّٰتِيْٓ اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوٰتُكُمْ مِّنَ الرَّضَاعَةِ
وَاُمَّهٰتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَآئِبُكُمُ الّٰتِيْ فِيْ حُجُوْرِكُمْ
مِّنْ نِّسَآئِكُمُ الّٰتِيْ دَخَلْتُمْ بِهِنَّ ز فَاِنْ لَّمْ تَكُوْنُوْا
دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ز وَحَلَآئِلُ اَبْنَآئِكُمُ
الَّذِيْنَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ ۙ وَاَنْ تَجْمَعُوْا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ
اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿٢٣﴾ ۙ
وَّالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ج — الجزء الخامس (٥)
كِتٰبَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ ۚ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ
اَنْ تَبْتَغُوْا بِاَمْوَالِكُمْ مُّحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ ؕ
فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ
فَرِيْضَةً ؕ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا تَرٰضَيْتُمْ بِهٖ
مِنْۢ بَعْدِ الْفَرِيْضَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿٢٤﴾
وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَّنْكِحَ الْمُحْصَنٰتِ
الْمُؤْمِنٰتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِّنْ فَتَيٰتِكُمُ — منزل ١

કરી ચૂક્યા છો અને તેણીઓ તમારા પાસેથી પાકું વચન લઈ ચૂકી છે ?

(૨૨) અને જે સ્ત્રીઓ સાથે તમારા પિતાઓ નિકાહ (લગ્ન) કરી ચૂક્યા હોય તેમના સાથે કદાપિ નિકાહ ન કરો, પરંતુ જે પહેલાં થઈ ગયું તે થઈ ગયું.[૧૯] હકીકતમાં આ એક અશ્લીલ કૃત્ય છે, અપ્રિય છે અને ખરાબ પ્રથા છે.[૨૦] (રુકૂઅ-૩)

(૨૩) તમારા માટે હરામ (અવૈધ) કરવામાં આવી તમારી માતાઓ,[૨૧] પુત્રીઓ,[૨૨] બહેનો,[૨૩] ફોઈઓ, માસીઓ, ભત્રીજીઓ, ભાણીઓ[૨૪] અને તમારી એ માતાઓ જેમણે તમને દૂધ પીવડાવ્યું હોય, અને તમારી દૂધ-બહેનો,[૨૫] અને તમારી પત્નીઓની માતાઓ, અને તમારી પત્નીઓની પુત્રીઓ જેઓ તમારા ખોળામાં ઉછરી છે,[૨૬] એ પત્નીઓની પુત્રીઓ જેમના સાથે તમારો પતિ-પત્ની તરીકેનો સંબંધ સ્થાપિત થઈ ચૂકયો હોય, અન્યથા જો (માત્ર નિકાહ થયા હોય અને) પતિ-પત્નીનો સંબંધ ન થયો હોય તો (તેમને છોડીને તેમની પુત્રીઓ સાથે નિકાહ કરી લેવામાં) તમારી કોઈ પકડ નથી, અને તમારા એ પુત્રોની પત્નીઓ જેઓ તમારા વીર્યથી હોય,[૨૭] અને તમારા માટે એ પણ હરામ કરવામાં આવ્યું છે કે એક સાથે બે બહેનોથી નિકાહ કરો,[૨૮] પરંતુ જે અગાઉ થઈ ગયું તે થઈ ગયું, અલ્લાહ માફ કરનાર અને દયાળુ છે;[૨૯]

(૨૪) અને એ સ્ત્રીઓ પણ તમારા માટે હરામ છે જેઓ કોઈ બીજાના લગ્ન-જીવનમાં હોય (મુહસનાત), જો કે એવી સ્ત્રીઓ આમાં અપવાદરૂપ છે જે (યુદ્ધમાં) તમારા હાથ લાગે.[૩૦] આ અલ્લાહનો કાનૂન છે, જેનું પાલન કરવું તમારા પર અનિવાર્ય કરી દેવામાં આવ્યું છે.

આ સિવાય જેટલી સ્ત્રીઓ છે તેમને પોતાના ધન દ્વારા પ્રાપ્ત કરવાનું તમારા માટે હલાલ કરી દેવામાં આવ્યું છે, એ શરતે કે નિકાહના બંધનમાં તેમને સુરક્ષિત કરો, ન કે સ્વચ્છંદતા-પૂર્વક કામવાસના સંતોષવા લાગો. પછી લગ્ન-જીવનનો જે આનંદ તમે તેમનાથી મેળવો તેના બદલામાં તેમની મહ્ર અનિવાર્ય સમજીને અદા કરો. અલબત્ત, મહ્ર નક્કી થઈ ગયા પછી પરસ્પર રાજીખુશીથી તમારા વચ્ચે જો કોઈ સમજૂતી થઈ જાય તો તેમાં કોઈ દોષ નથી, અલ્લાહ સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી છે; (૨૫) અને તમારામાંથી જે વ્યક્તિ એટલી શક્તિ ન ધરાવતો હોય કે ખાનદાન મુસલમાન સ્ત્રીઓ (મુહસનાત) સાથે નિકાહ કરી શકે, તે તમારી એ દાસીઓમાંથી કોઈના સાથે નિકાહ કરી લે, જે તમારા કબ્જામાં હોય

પત્નીઓમાં સરખે ભાગે વહેંચવામાં આવશે.

૧૪. આ આયત વિશે તફસીરવેત્તાઓની 'ઈજમાઅ' (સહમતિ) છે કે આમાં ભાઈઓ અને બહેનોથી અભિપ્રેત એવા ભાઈઓ અને બહેનો છે, જેઓ મૃતકની સાથે માત્ર માતા તરફથી સંબંધ રાખતા હો અને પિતા તેમનો અન્ય કોઈ હોય. રહ્યા સગા ભાઈ-બહેન, અને એ સાવકાં ભાઈ-બહેન, જેઓ પિતા તરફથી મૃતકની સાથે સંબંધ રાખતા હોય, તો તેમનો આદેશ આ જ સૂરઃની અંતમાં આપવામાં આવ્યો છે.

૧૫. વસિયતમાં નુકસાન પહોંચાડવાનો અર્થ એ છે કે એવી રીતે વસિયત કરવામાં આવે, જેનાથી હક્કદાર સગા-વહાલાઓના હક્કોનું હનન થતું હોય, અને દેવામાં નુકસાન પહોંચાડવાનો અર્થ એ છે કે માત્ર હક્કદારોને તેમના હક્કથી વંચિત કરવા માટે વ્યક્તિ અકારણ પોતાના ઉપર એવા દેવાનો સ્વીકાર કરે, જે તેણે ખરેખર ન લીધું હોય, અથવા કોઈ એવી ચાલબાજી કરે જેનો આશય એ હોય કે હક્કદાર વારસાથી વંચિત થઈ જાય.

૧૬. આ ઝિના (વ્યભિચાર) વિશે આરંભિક આદેશ હતો. પાછળથી સૂરઃ નૂરની એ આયત ઊતરી, જેમાં પુરુષ અને સ્ત્રી બંને માટે એક જ આદેશ આપવામાં આવ્યો કે તેમને એકસો (૧૦૦)-એકસો (૧૦૦) કોરડા મારવામાં આવે.

૧૭. આનાથી અભિપ્રેત એ છે કે પતિના મૃત્યુ પછી તેના પરિવારવાળા તેની વિધવા પત્નીને મૃતકનો વારસો સમજીને તેના વાલી-વારસ ન બની બેસે. સ્ત્રીનો પતિ જ્યારે મૃત્યુ પામી ગયો તો તે સ્વતંત્ર છે. 'ઈદ્દત'નો સમય વીતી ગયા પછી જ્યાં ઇચ્છે જાય અને જેનાથી ઇચ્છે નિકાહ કરી લે.

الْمُؤْمِنٰتِ ؕ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيْمَانِكُمْ ؕ بَعْضُكُمْ مِّنْ
بَعْضٍ ۚ فَانْكِحُوْهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَ اٰتُوْهُنَّ
اُجُوْرَهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ مُحْصَنٰتٍ غَيْرَ مُسٰفِحٰتٍ
وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخْدَانٍ ۚ فَاِذَاۤ اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ
بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنٰتِ مِنَ
الْعَذَابِ ؕ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ؕ وَاَنْ
تَصْبِرُوْا خَيْرٌ لَّكُمْ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٢٥﴾ يُرِيْدُ
اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِيْنَ مِنْ
قَبْلِكُمْ وَيَتُوْبَ عَلَيْكُمْ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٢٦﴾ وَاللّٰهُ
يُرِيْدُ اَنْ يَّتُوْبَ عَلَيْكُمْ ۫ وَيُرِيْدُ الَّذِيْنَ يَتَّبِعُوْنَ
الشَّهَوٰتِ اَنْ تَمِيْلُوْا مَيْلًا عَظِيْمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيْدُ اللّٰهُ
اَنْ يُّخَفِّفَ عَنْكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيْفًا ﴿٢٨﴾
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوْۤا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ
بِالْبَاطِلِ اِلَّاۤ اَنْ تَكُوْنَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ ۫
وَلَا تَقْتُلُوْۤا اَنْفُسَكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا ﴿٢٩﴾
وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَّظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيْهِ
نَارًا ؕ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿٣٠﴾ اِنْ تَجْتَنِبُوْا
كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ
مُّدْخَلًا كَرِيْمًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ

ع ٤

અને મોમિન હોય. અલ્લાહ તમારા સૌના ઈમાનની સ્થિતિથી સારી રીતે વાકેફ છે, તમે સૌ એક જ સમૂહના લોકો છો. આથી તેમના વાલીઓની પરવાનગીથી તેમના સાથે નિકાહ કરી લો અને ભલી રીતે તેમની મહ્ર ચૂકવી દો, જેથી તેઓ નિકાહના બંધનમાં સુરક્ષિત (મુહસનાત) બનીને રહે, સ્વછંદતાપૂર્વક કામવાસના પૂરી કરતી ન ફરે અને ગુપચુપ અવૈધ સંબંધો ઊભા ન કરે. પછી જ્યારે તેઓ નિકાહના બંધનમાં સુરક્ષિત થઈ જાય અને ત્યારબાદ કોઈ બદકારી (વ્યભિચાર) કરી બેસે તો તેમના માટે એ સજાની સરખામણીમાં અડધી સજા છે જે ખાનદાન સ્ત્રીઓ (મુહસનાત) માટે ઠરાવેલી છે.[૩૧] આ સુવિધા તમારામાંથી એ લોકો માટે ઊભી કરવામાં આવી છે જેમને નિકાહ ન કરવાથી સંયમ ન જાળવી શકવાનો ભય હોય. પરંતુ જો તમે ધૈર્ય રાખો તો આ તમારા માટે વધુ સારું છે, અને અલ્લાહ માફ કરનાર અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૪)

(૨૬) અલ્લાહ ચાહે છે કે તમારા સામે એ માર્ગો સ્પષ્ટ કરે અને એ જ માર્ગો પર તમને ચલાવે, જેનું પાલન તમારા પહેલાં થઈ ગયેલા સદાચારીઓ કરતા હતા. તે પોતાની કૃપાની સાથે તમારા તરફ પલટવા ચાહે છે, અને તે બધું જાણનાર પણ છે અને ઊંડી સમજ રાખનાર પણ છે. (૨૭) હા, અલ્લાહ તો તમારા તરફ દયાળુતાની સાથે પલટવા ઇચ્છે છે, પરંતુ જે લોકો સ્વયં પોતાની મનેચ્છાઓના પાછળ ચાલી રહ્યા છે, તેઓ ચાહે છે કે તમે સીધા માર્ગથી ચલિત થઈને દૂર નીકળી જાઓ. (૨૮) અલ્લાહ તમારા પરથી પાબંદીઓને હળવી કરવા ઇચ્છે છે, કારણ કે મનુષ્ય નિર્બળ પેદા કરવામાં આવ્યો છે.

(૨૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! પરસ્પર એકબીજાનો માલ અનુચિત રીતે ન ખાઓ, લેવડદેવડ થવી જોઈએ એકબીજાની સંમતિથી,[૩૨] અને પોતે પોતાની હત્યા ન કરો.[૩૩] વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ તમારા પર મહેરબાન છે. (૩૦) જે વ્યક્તિ અત્યાચાર અને અતિરેકપૂર્વક આવું કરશે તેને અમે ચોક્કસ આગમાં ઝોંકીશું અને અલ્લાહ માટે આ કોઈ મુશ્કેલ કાર્ય નથી. (૩૧) જો તમે એ મોટા-મોટા ગુનાઓથી બચતા રહો, જેનાથી તમને રોકવામાં આવી રહ્યા છે, તો તમારી નાની-નાની બૂરાઈઓ અમે તમારા હિસાબમાંથી કાઢી નાખીશું અને તમને પ્રતિષ્ઠાવાળી જગ્યામાં દાખલ કરીશું.

(૩૨) અને અલ્લાહે તમારામાંથી કોઈને બીજાઓની સરખામણીમાં જે કંઈ વધારે

---

૧૮. ધન ઉડાવવા માટે નહીં, બલ્કે વ્યભિચારની સજા આપવા માટે.

૧૯. આનો અર્થ એ નથી કે અજ્ઞાનતા-કાળમાં જેણે સાવકી માતાથી નિકાહ કરી લીધો હતો, તે આ આદેશ આવ્યા પછી પણ તેને દાંપત્યમાં રાખી શકે છે, બલ્કે અર્થ એ છે કે પહેલા જે આ પ્રકારના નિકાહ કરવામાં આવ્યા હતા, તેનાથી જન્મેલ સંતાન હવે આ આદેશ આવ્યા પછી 'હરામી' (અનૌરસ) ઠરશે નહીં અને ન પોતાના પિતાઓની સંપત્તિમાંથી તેનો વારસાનો હક્ક રદબાતલ થશે.

૨૦. ઈસ્લામી કાનૂનમાં આ કૃત્ય ફોજદારી ગુનો અને પોલીસ-હસ્તક્ષેપને યોગ્ય છે.

૨૧. માતાનો અર્થ સગી અને સાવકી, બંને પ્રકારની માતાઓ છે, તેથી બંને હરામ છે. વધુમાં, આ જ આદેશમાં પિતાની માતા અને માતાની માતા પણ સામેલ છે.

૨૨. પુત્રીના આદેશમાં પૌત્રી અને નવાસી પણ સામેલ છે.

૨૩. સગી બહેન અને સાવકી માતાની પુત્રી-બહેન તેમજ સાવકા પિતાની પુત્રી-બહેન ત્રણેય આ આદેશમાં સમાન છે.

૨૪. આ તમામ સંબંધોમાં પણ સગા અને સાવકા વચ્ચે કોઈ ભેદ નથી.

૨૫. આ વાત પર ઉમ્મતમાં સહમતિ છે કે કોઈ પુત્ર કે પુત્રીએ જે મહિલાનું દૂધ પીધું હોય તેના માટે એ સ્ત્રી માતાના આદેશમાં અને તેનો પતિ પિતાના આદેશમાં છે, અને એ તમામ સંબંધો જે સગી માતા અને સગા પિતાના સંબંધથી

بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ ؕ لِلرِّجَالِ نَصِيْبٌ مِّمَّا
اكْتَسَبُوْا ؕ وَلِلنِّسَآءِ نَصِيْبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ ؕ وَسْـَٔلُوا
اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهٖ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَیْءٍ عَلِيْمًا ﴿٣٢﴾
وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِیَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَالْاَقْرَبُوْنَ ؕ
وَالَّذِيْنَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوْهُمْ نَصِيْبَهُمْ ؕ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ شَهِيْدًا ﴿٣٣﴾ ع اَلرِّجَالُ ع ٥ ٨
قَوّٰمُوْنَ عَلَى النِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى
بَعْضٍ وَّبِمَاۤ اَنْفَقُوْا مِنْ اَمْوَالِهِمْ ؕ فَالصّٰلِحٰتُ
قٰنِتٰتٌ حٰفِظٰتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ ؕ وَالّٰتِیْ
تَخَافُوْنَ نُشُوْزَهُنَّ فَعِظُوْهُنَّ وَاهْجُرُوْهُنَّ فِی
الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوْهُنَّ ۚ فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوْا
عَلَيْهِنَّ سَبِيْلًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيْرًا ﴿٣٤﴾
وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوْا حَكَمًا مِّنْ
اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِّنْ اَهْلِهَا ۚ اِنْ يُّرِيْدَاۤ اِصْلَاحًا
يُّوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا خَبِيْرًا ﴿٣٥﴾
وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوْا بِهٖ شَيْـًٔا وَّبِالْوَالِدَيْنِ
اِحْسَانًا وَّبِذِی الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ
وَالْجَارِ ذِی الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ
بِالْجَنْۢبِ وَابْنِ السَّبِيْلِ ۙ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ؕ

આપ્યું છે તેની કામના ન કરો. જે કંઈ પુરુષોએ કમાવ્યું છે, એ મુજબ તેમનો હિસ્સો છે અને જે કંઈ સ્ત્રીઓએ કમાવ્યું છે, એ મુજબ તેમનો હિસ્સો. હા, અલ્લાહ પાસે તેની કૃપા માટે પ્રાર્થના કરતા રહો, નિઃસંદેહ અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવે છે.

(૩૩) અને અમે એ દરેક વારસાના હક્કદાર નિયત કરી દીધા છે, જે માતા-પિતા અને નજીકના સગાઓ પાછળ મૂકે. હવે રહ્યા એ લોકો જેમના સાથે તમારા વાયદાઓ અને કરારો હોય તો તેમનો હિસ્સો તેમને આપો, નિઃસંદેહ દરેક વસ્તુ અલ્લાહની નજરમાં છે.[૩૪] **(રુકૂઅ-૫)**

(૩૪) પુરુષો સ્ત્રીઓના કવ્વામ[૩૫] છે, એ આધારે કે અલ્લાહે તેમનામાંથી એકને બીજા ઉપર ફઝીલત (વિશિષ્ટતા) આપી છે, અને એ આધારે પણ કે પુરુષ પોતાનું ધન ખર્ચ કરે છે. તેથી જે સદાચારી સ્ત્રીઓ છે તેઓ આજ્ઞાંકિત હોય છે અને પુરુષોની ગેરહાજરીમાં અલ્લાહની સુરક્ષા અને દેખરેખ હેઠળ તેમના હિતોની રક્ષા કરે છે, અને જે સ્ત્રીઓ તરફથી તમને ઉદ્દંડતા અને અવજ્ઞાનો ભય હોય તેમને સમજાવો, શયનખંડોમાં તેમનાથી જુદા રહો અને મારો,[૩૬] પછી જો તેઓ તમારી વાત માનવા લાગે તો અકારણ તેમના પર હાથ ઉઠાવવાના બહાના ન શોધો, વિશ્વાસ રાખો કે ઉપર અલ્લાહ મોજૂદ છે જે મહાન અને ઉચ્ચતર છે, (૩૫) અને જો તમને પતિ-પત્નીના સંબંધો બગડી જવાનો ભય હોય તો એક લવાદ પુરુષના સગામાંથી અને એક સ્ત્રીના સગામાંથી નિયુક્ત કરો. તેઓ બંને[૩૭] સંબંધો સુધારવા ચાહશે તો અલ્લાહ તેમના વચ્ચે સુમેળનો રસ્તો કાઢી આપશે. અલ્લાહ બધું જ જાણે છે અને ખબર રાખવાવાળો છે.

(૩૬) અને તમે સૌ અલ્લાહની બંદગી કરો. તેના સાથે કોઈને ભાગીદાર ન બનાવો. માતા-પિતા સાથે સારો વ્યવહાર કરો. સગા-સંબંધીઓ અને અનાથો અને જરૂરતમંદ લોકો સાથે સદ્‌વર્તન દાખવો, અને પાડોશી સગા સાથે, અજાણ્યા પાડોશી સાથે, સાથે બેસનારા સંગાથીઓ[૩૮] અને મુસાફરો સાથે, અને એ દાસ-દાસીઓ સાથે જેઓ તમારા કબજામાં હોય ભલાઈનું વર્તન દાખવો. વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ કોઈ એવા માણસને

હરામ હોય છે તે દૂધ-માતા અને પિતાના સંબંધથી પણ હરામ થઈ જાય છે. આવા બાળક માટે દૂધ-માતાના માત્ર એ જ બાળક હરામ નથી, જેના સાથે તેણે દૂધ પીધું હોય, બલ્કે તેની બધી સંતાન તેના સગા ભાઈ-બહેનોની જેમ છે અને તેમના બાળકો તેના માટે સગા ભાણિયા-ભત્રીજાઓની જેમ છે.

૨૬. આવી છોકરીનું હરામ હોવું એ શરત પર અવલંબિત નથી કે તેનું પાલન-પોષણ સાવકા પિતાના ઘરમાં થયું હોય. ઉમ્મતના ફુકહા (ધર્મશાસ્ત્રીઓ)ની એ વાત પર લગભગ સર્વસંમતિ છે કે સાવકી પુત્રી વ્યક્તિ માટે તદ્દન હરામ છે, ચાહે તેનું પાલન-પોષણ સાવકા પિતાના ઘરમાં થયું હોય કે ન થયું હોય.

૨૭. પુત્રની જ જેમ પૌત્રો અને નવાસાઓની પત્ની પણ દાદા અને નાના માટે હરામ છે.

૨૮. નબી સલ્લ.નો નિર્દેશ છે કે માસી અને ભાણી તથા ફોઈ અને ભત્રીજીને પણ એકી સાથે નિકાહમાં રાખવી હરામ છે. આ બાબતે એ નિયમ સમજી લેવો જોઈએ કે એવી બે સ્ત્રીઓને એકઠી કરવી તદ્દન હરામ છે, જેમાંથી કોઈ એક જો પુરુષ હોતી તો તેનો નિકાહ બીજીથી હરામ હોત.

૨૯. અર્થાત્ આ વાતની પૂછપરછ નહીં થાય, પરંતુ જે વ્યક્તિએ કુફ્રની સ્થિતિમાં એકી સાથે બે બહેનોને નિકાહમાં જમા કરી રાખી હોય તેણે ઇસ્લામ સ્વીકાર્યા પછી એકને રાખવી અને એકને છોડી દેવી પડશે.

૩૦. અર્થાત્ જે સ્ત્રીઓ યુદ્ધમાં પકડાઈને આવી હોય અને તેના કાફિર પતિ 'દારુલ હર્બ' (શત્રુના દેશ)માં હયાત હોય તે હરામ નથી, કેમ કે 'દારુલ હર્બ'થી 'દારુલ ઇસ્લામ' (ઇસ્લામી દેશ)માં આવ્યા પછી તેમના નિકાહ તૂટી ગયા.

૩૧. આ રુકૂઅમાં 'મુહસનાત' બે જુદા-જુદા અર્થમાં પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે. એક 'વિવાહિત મહિલાઓ', જેમને પતિની સુરક્ષા પ્રાપ્ત હોય. બીજી 'ખાનદાની' (પારિવારિક) મહિલાઓ, જેમને પરિવારની સુરક્ષા પ્રાપ્ત હોય,

إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُوْرَا ۙ ٣٦
الَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ وَيَاْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ
وَيَكْتُمُوْنَ مَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ۭ وَاَعْتَدْنَا
لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا مُّهِيْنًا ٣٧ ۚ وَالَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ
اَمْوَالَهُمْ رِئَاۗءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَلَا
بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۭ وَمَنْ يَّكُنِ الشَّيْطٰنُ لَهٗ قَرِيْنًا
فَسَاۗءَ قَرِيْنًا ٣٨ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَ
الْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ ۭ وَكَانَ
اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيْمًا ٣٩ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۚ
وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُّضٰعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَّدُنْهُ
اَجْرًا عَظِيْمًا ٤٠ فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍۢ بِشَهِيْدٍ
وَّجِئْنَا بِكَ عَلٰي هٰٓؤُلَاۗءِ شَهِيْدًا ٤١ ۭ يَوْمَىِٕذٍ يَّوَدُّ
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَعَصَوُا الرَّسُوْلَ لَوْ تُسَوّٰى بِهِمُ الْاَرْضُ ۭ
وَلَا يَكْتُمُوْنَ اللّٰهَ حَدِيْثًا ٤٢ ۧ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكٰرٰى حَتّٰى تَعْلَمُوْا
مَا تَقُوْلُوْنَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِيْ سَبِيْلٍ حَتّٰى
تَغْتَسِلُوْا ۭ وَاِنْ كُنْتُمْ مَّرْضٰٓى اَوْ عَلٰي سَفَرٍ اَوْ جَاۗءَ
اَحَدٌ مِّنْكُمْ مِّنَ الْغَاۗىِٕطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاۗءَ فَلَمْ
تَجِدُوْا مَاۗءً فَتَيَمَّمُوْا صَعِيْدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوْا

وقف النبي صلى الله عليه وآله وسلم

ع ٦

પસંદ નથી કરતો જે પોતાના અહંકારમાં ગળાડૂબ હોય અને પોતાની મોટાઈનું ઘમંડ કરે, (૩૭) અને એવા લોકો પણ અલ્લાહને પસંદ નથી જેઓ કંજૂસી કરે છે અને બીજાઓને પણ કંજૂસીની શિખામણ આપે છે અને જે કંઈ અલ્લાહે પોતાની કૃપાથી તેમને પ્રદાન કર્યું છે તેને છુપાવે છે. ને'મતો (કૃપાઓ)નો ઈન્કાર કરનારા આવા (કૃતઘ્ન) લોકો માટે અમે અપમાનજનક યાતના તૈયાર કરી રાખી છે, (૩૮) અને એ લોકો પણ અલ્લાહને પસંદ નથી, જેઓ પોતાનું ધન માત્ર લોકોને દેખાડવા માટે ખર્ચ કરે છે અને હકીકતમાં ન તો અલ્લાહ પર ઈમાન રાખે છે, ન આખિરત (પરલોક)ના દિવસ પર. સાચું એ છે કે શૈતાન જેનો સાથી થયો, તેને ખૂબ જ ખરાબ સંગાથ મળ્યો. (૩૯) છેવટે આ લોકો પર શું આફત તૂટી પડી હોત, જો તેઓ અલ્લાહ અને આખિરતના દિવસ પર ઈમાન રાખતા અને જે કંઈ અલ્લાહે આપ્યું છે તેમાંથી ખર્ચ કરતા. જો તેમણે આવું કર્યું હોત તો અલ્લાહથી તેમની નેકી (ભલાઈ)ની સ્થિતિ છુપી ન રહેતી. (૪૦) અલ્લાહ કોઈના પર રજભાર પણ અત્યાચાર નથી કરતો, જો કોઈ એક નેકી (ભલાઈ) કરે તો અલ્લાહ તેને બમણી કરે છે અને પછી પોતાના તરફથી મોટો બદલો પ્રદાન કરે છે. (૪૧) પછી વિચારો કે એ વખતે આ લોકો શું કરશે જ્યારે અમે દરેક ઉમ્મત (સમુદાય)માંથી એક સાક્ષી લાવીશું અને લોકો માટે તમને (અર્થાત્ મુહમ્મદ સલ્લ.ને) સાક્ષીની હેસિયતથી ઊભા કરીશું. (૪૨) તે વખતે એ સૌ લોકો જેમણે પયગંબરની વાત ન માની અને તેની અવજ્ઞા કરતા રહ્યા, ઈચ્છશે કે અલ્લાહ કરે, ધરતી ફાટી જાય અને તેઓ તેમાં સમાઈ જાય. ત્યાં આ લોકો પોતાની કોઈ વાત અલ્લાહથી છુપાવી શકશે નહીં. **(રુકૂઅ-૬)**

(૪૩) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમે નશાની હાલતમાં હોવ તો નમાઝના નજીક પણ ન જાઓ.[૩૯] નમાઝ એ વખતે પઢવી જોઈએ જ્યારે તમે જાણતા હોવ કે શું કહી રહ્યા છો[૪૦] અને આવી જ રીતે નાપાકીની સ્થિતિમાં[૪૧] પણ નમાઝના નજીક ન જાઓ જ્યાં સુધી ગુસ્લ (સ્નાન) ન કરી લો, એના સિવાય કે માર્ગમાંથી પસાર થઈ રહ્યા હોવ,[૪૨] અને ક્યારેક એવું બને કે તમે બીમાર હોવ કે મુસાફરીમાં હોવ કે તમારામાંથી કોઈ શૌચ કરીને આવે કે તમે સ્ત્રીઓને સ્પર્શ કર્યો હોય[૪૩] અને પછી પાણી ન મળે તો શુદ્ધ

ભલે ને તે પરણિત ન હોય. આયત નં. ૨૪ માં 'મુહસનાત' શબ્દ 'લોંડી' (સેવિકા)ના વિરુદ્ધાર્થમાં અપરણિત ખાનદાની સ્ત્રીઓ માટે પ્રયુક્ત થયો છે; જેમ કે આયતના વિષયથી સાફ દેખાય છે. તેનાથી વિપરીત લોંડીઓ માટે 'મુહસનાત' શબ્દ પહેલા અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે અને ચોખ્ખા શબ્દોમાં ફરમાવ્યું છે કે જ્યારે તેમને નિકાહ (લગ્ન)ની સુરક્ષા પ્રાપ્ત થઈ જાય (ફ-ઈઝા ઉહ્સિન્ન) ત્યારે તેમના માટે ઝિનાના આચરણ માટે એ સજા કરતાં અડધી છે, જે 'મુહસનાત' (અપરણિત ખાનદાની સ્ત્રીઓ) માટે છે.

૩૨. 'અનુચિત રીતે'નો અર્થ એ તમામ રીતો અને પદ્ધતિઓ છે, જે સચ્ચાઈ વિરુદ્ધ હોય તથા શરીઅત (ઈસ્લામી કાનૂન) અને નૈતિક રીતે નાજાઈઝ (ગેરકાયદેસર) હોય. 'પરસ્પર એક-બીજાની સંમતિથી' અભિપ્રેત સ્વતંત્રપણે અને જાણી-સમજીને રાજીખુશીથી છે. કોઈ દબાણ કે ધોકો અને ફરેબ પર આધારિત રાજી-ખુશીનું નામ રાજીખુશી નથી.

૩૩. આ વાક્ય પાછલા વાક્યનું પૂરક પણ હોઈ શકે છે અને સ્વયં એક સ્વતંત્ર વાક્ય પણ. જો પાછલા વાક્યનું પૂરક ગણવામાં આવે, તો તેનો અર્થ એ છે કે બીજાઓનો માલ ગેરકાયદેસર રીતે ખાવો સ્વયં પોતાને વિનાશની ગર્તામાં નાખવું છે, અને જો તેને સ્વતંત્ર વાક્ય ગણવામાં આવે, તો તેના બે અર્થ છે : એક એ કે એક-બીજાની હત્યા ન કરો. બીજો એ કે આપઘાત ન કરો.

૩૪. આરબવાસીઓમાં પ્રચલન હતું કે જે લોકો વચ્ચે મિત્રતા અને ભાઈચારોના કોલ-કરાર થઈ જતા હતા, તેઓ એક-બીજાના વારસાના હક્કદાર બની જતા હતા. એ જ રીતે જેને પુત્ર બનાવી લેવામાં આવતો હતો તે પણ સાવકા પિતાનો વારસદાર ઠરતો હતો. આ આયતમાં અજ્ઞાનતાની એ પદ્ધતિને રદબાતલ કરતાં કહેવામાં આવ્યું

بِوُجُوْهِكُمْ وَاَيْدِيْكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُوْرًا ﴿٤٣﴾
اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ
يَشْتَرُوْنَ الضَّلٰلَةَ وَيُرِيْدُوْنَ اَنْ تَضِلُّوا السَّبِيْلَ ﴿٤٤﴾ ؕ
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَآئِكُمْ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَلِيًّا ۙ وَّكَفٰى
بِاللّٰهِ نَصِيْرًا ﴿٤٥﴾ مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا يُحَرِّفُوْنَ
الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا
وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَّرَاعِنَا لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا
فِى الدِّيْنِ ؕ وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا
وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَقْوَمَ ۙ وَ
لٰكِنْ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٤٦﴾
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اٰمِنُوْا بِمَا نَزَّلْنَا
مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ نَّطْمِسَ
وُجُوْهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰۤى اَدْبَارِهَاۤ اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا
لَعَنَّاۤ اَصْحٰبَ السَّبْتِ ؕ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُوْلًا ﴿٤٧﴾
اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ
ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ ۚ وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰۤى
اِثْمًا عَظِيْمًا ﴿٤٨﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ يُزَكُّوْنَ اَنْفُسَهُمْ ؕ
بَلِ اللّٰهُ يُزَكِّىْ مَنْ يَّشَآءُ وَلَا يُظْلَمُوْنَ فَتِيْلًا ﴿٤٩﴾
اُنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ؕ وَكَفٰى

માટીનો ઉપયોગ કરો અને તેનાથી પોતાના ચહેરા અને હાથો ઉપર મસહ કરી લો (હાથ ફેરવી લો).[૩૪] નિઃશંક અલ્લાહ નરમીથી કામ લેનાર અને માફ કરનાર છે.

(૪૪) તમે એ લોકોને પણ જોયા, જેમને ગ્રંથના જ્ઞાનનો કેટલોક ભાગ આપવામાં આવ્યો છે ? તેઓ સ્વયં પથભ્રષ્ટતાના ખરીદનાર બનેલા છે અને ચાહે છે કે તમે પણ પથભ્રષ્ટ થઈ જાઓ. (૪૫) અલ્લાહ તમારા શત્રુઓને બરાબર જાણે છે અને તમારી હિમાયત અને મદદ માટે અલ્લાહ જ પૂરતો છે. (૪૬) જે લોકો યહૂદી બની ગયા છે તેમાં કેટલાક લોકો છે, જેઓ શબ્દોને તેના મૂળ સ્થાનેથી ફેરવી દે છે,[૪૫] સત્ય ધર્મને હાનિ પહોંચાડવા માટે પોતાની જીભને તોડી-મરોડીને કહે છે, 'સમિઅના વ અસૈના' (અમે સાંભળ્યું, પણ અમે માનતા નથી)[૪૬] અને 'ઇસ્મઅ્ ગૈર-મુસ્મઇન[૪૭]અને રાઈના.[૪૮]જો કે તેઓ કહેતા 'સમિઅના વ અતઅ્ના' (અમે સાંભળ્યું અને માન્યું) અને 'ઇસ્મઅ્' (સાંભળો) અને 'ઉન્ઝુર્ના' (અમારા તરફ ધ્યાન આપો), તો તે તેમના જ માટે વધુ સારું હતું અને વધુ ઉચિત પદ્ધતિ હતી. પરંતુ તેમના પર તો તેમની અસત્ય-પ્રિયતાના કારણે અલ્લાહની ફિટકાર પડેલી છે, આથી તેઓ ભાગ્યે જ ઈમાન લાવે છે.

(૪૭) હે એ લોકો, જેમને ગ્રંથ આપવામાં આવ્યો હતો ! માની લો એ ગ્રંથને જે અમે હવે અવતરિત કર્યો છે અને સમર્થન કરે છે એ ગ્રંથનું જે તમારા પાસે અગાઉથી મોજૂદ હતો. તેના પર ઈમાન લઈ આવો, એ પહેલાં કે અમે તમારા ચહેરા બગાડીને પાછળની તરફ ફેરવી દઈએ અથવા તમને એવી રીતે હડધૂત કરી દઈએ જેવી રીતે 'સબ્ત' (શનિવાર)વાળાઓ સાથે અમે કર્યું હતું, અને યાદ રાખો કે અલ્લાહનો આદેશ લાગુ થઈને જ રહે છે. (૪૮) અલ્લાહ માત્ર શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ને જ માફ નથી કરતો. આ સિવાય બીજા જેટલા પણ ગુનાઓ છે, તે જેના માટે ચાહે છે માફ કરી દે છે. અલ્લાહના સાથે જેણે કોઈ બીજાને ભાગીદાર ઠેરવ્યો તેણે તો ઘણું જ મોટું જૂઠ ઘડી કાઢ્યું, અને ખૂબ જ સખત ગુનાનું કામ કર્યું.

(૪૯) તમે એ લોકોને પણ જોયા, જેઓ પોતાના મનની પવિત્રતાનો ખૂબ દાવો કરે છે ? જો કે પવિત્રતા તો અલ્લાહ જ જેને ચાહે છે પ્રદાન કરે છે, અને (તેમને જો પવિત્રતા પ્રાપ્ત થતી નથી તો વાસ્તવમાં) એમના પર લેશમાત્ર પણ અત્યાચાર નથી કરવામાં આવતો. (૫૦) જુઓ તો ખરા, તેઓ અલ્લાહ માટે પણ જૂઠી વાતો ઘડવાનું ચૂકતા નથી,

---

છે કે વારસો તો એ જ નિયમ અનુસાર સગાઓમાં વહેંચવાનો રહેશે જે અમે નિર્ધારિત કરી દીધો છે. અલબત્ત, જે લોકો સાથે તમારો કોલ-કરાર હોય તેમને પોતાના જીવનમાં તમે જે ચાહો આપી શકો છો.

૩૫. 'કવ્વામ' એ વ્યક્તિને કહે છે, જે કોઈ વ્યક્તિ કે સંસ્થા કે વ્યવસ્થાના મામલાઓને યોગ્ય સ્થિતિમાં ચલાવવા અને તેની રક્ષા અને નિરીક્ષણ કરવા અને તેની જરૂરતોને ઉપલબ્ધ કરવા માટે જવાબદાર હોય.

૩૬. એ અર્થ નથી કે ત્રણેય કામ એકી સાથે કરી નાખવામાં આવે, બલ્કે અર્થ એ છે કે 'નુશૂઝ' વિદ્રોહ'ની સ્થિતિમાં આ ત્રણેય ઉપાયોની અનુમતિ છે. હવે રહ્યું તેના પર અમલીકરણ, તો છેવટે તેમાં ગુના અને સજાની વચ્ચે સંતુલન હોવું જોઈએ, અને જ્યાં હળવા ઉપાયથી સુધારણા થઈ શકતી હોય ત્યાં કઠોર ઉપાયથી કામ લેવું ન જોઈએ. નબી સલ્લ. દ્વારા પત્નીઓને મારવાની જ્યારે પણ અનુમતિ આપવામાં આવી છે, અનિચ્છાએ આપી છે અને તેમ છતાં પણ તેને અપ્રિય જ કહેવામાં આવ્યું છે.

૩૭. બંનેથી અભિપ્રેત મધ્યસ્થ વ્યક્તિ (લવાદ) પણ છે અને પતિ-પત્ની પણ. દરેક ઝઘડામાં સુલેહ થવાની સંભાવના છે, શરત એ છે કે પક્ષકારો પણ સુલેહ ઇચ્છતા હોય અને વચ્ચેવાળા લોકો પણ ઇચ્છતા હોય કે પક્ષકારોમાં કોઈપણ રીતે સુલેહ થઈ જાય.

بِهٖۤ اِثۡمًا مُّبِيۡنًا ﴿٥٠﴾ اَلَمۡ تَرَ اِلَى الَّذِيۡنَ اُوۡتُوۡا ع ٨/٤
نَصِيۡبًا مِّنَ الۡكِتٰبِ يُؤۡمِنُوۡنَ بِالۡجِبۡتِ وَالطَّاغُوۡتِ
وَيَقُوۡلُوۡنَ لِلَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا هٰۤؤُلَاۤءِ اَهۡدٰى مِنَ
الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا سَبِيۡلًا ﴿٥١﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيۡنَ لَعَنَهُمُ
اللّٰهُ ؕ وَمَنۡ يَّلۡعَنِ اللّٰهُ فَلَنۡ تَجِدَ لَهٗ نَصِيۡرًا ﴿٥٢﴾ ؕ
اَمۡ لَهُمۡ نَصِيۡبٌ مِّنَ الۡمُلۡكِ فَاِذًا لَّا يُؤۡتُوۡنَ
النَّاسَ نَقِيۡرًا ﴿٥٣﴾ ۙ اَمۡ يَحۡسُدُوۡنَ النَّاسَ عَلٰى
مَاۤ اٰتٰهُمُ اللّٰهُ مِنۡ فَضۡلِهٖ ۚ فَقَدۡ اٰتَيۡنَاۤ اٰلَ
اِبۡرٰهِيۡمَ الۡكِتٰبَ وَالۡحِكۡمَةَ وَاٰتَيۡنٰهُمۡ مُّلۡكًا عَظِيۡمًا ﴿٥٤﴾
فَمِنۡهُمۡ مَّنۡ اٰمَنَ بِهٖ وَمِنۡهُمۡ مَّنۡ صَدَّ عَنۡهُ ؕ
وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعِيۡرًا ﴿٥٥﴾ اِنَّ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا بِاٰيٰتِنَا
سَوۡفَ نُصۡلِيۡهِمۡ نَارًا ؕ كُلَّمَا نَضِجَتۡ جُلُوۡدُهُمۡ
بَدَّلۡنٰهُمۡ جُلُوۡدًا غَيۡرَهَا لِيَذُوۡقُوا الۡعَذَابَ ؕ اِنَّ
اللّٰهَ كَانَ عَزِيۡزًا حَكِيۡمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا
الصّٰلِحٰتِ سَنُدۡخِلُهُمۡ جَنّٰتٍ تَجۡرِىۡ مِنۡ تَحۡتِهَا
الۡاَنۡهٰرُ خٰلِدِيۡنَ فِيۡهَاۤ اَبَدًا ؕ لَهُمۡ فِيۡهَاۤ اَزۡوَاجٌ
مُّطَهَّرَةٌ ۚ وَّنُدۡخِلُهُمۡ ظِلًّا ظَلِيۡلًا ﴿٥٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ
يَاۡمُرُكُمۡ اَنۡ تُؤَدُّوا الۡاَمٰنٰتِ اِلٰٓى اَهۡلِهَا ۙ وَاِذَا
حَكَمۡتُمۡ بَيۡنَ النَّاسِ اَنۡ تَحۡكُمُوۡا بِالۡعَدۡلِ ؕ اِنَّ منزل ١

અને તેમના સ્પષ્ટ ગુનેગાર હોવા માટે આ જ એક ગુનો પૂરતો છે.(રુકૂઅ-૭)

(૫૧) શું તમે એ લોકોને નથી જોયા, જેમને ગ્રંથના જ્ઞાનમાંથી થોડોક ભાગ આપવામાં આવ્યો છે અને તેમની દશા એ છે કે જિબ્ત[૪૯] અને તાગૂત[૫૦]ને માને છે અને કાફિરો (અધર્મીઓ) વિષે કહે છે કે ઈમાન લાવનારાઓથી તો આ જ વધુ સાચા માર્ગ પર છે.[૫૧] (૫૨) આવા જ લોકો છે, જેમના ઉપર અલ્લાહે ફિટકાર કરી છે અને જેના ઉપર અલ્લાહ ફિટકાર કરી દે પછી તમે તેનો કોઈ મદદગાર નહીં જુઓ. (૫૩) શું હકૂમતમાં તેમનો કોઈ હિસ્સો છે ? જો આવું હોત તો તેઓ બીજાઓને ફૂટી કોડી પણ ન આપતા. (૫૪) પછી શું તેઓ બીજાઓની ઈર્ષ્યા એટલા માટે કરે છે કે અલ્લાહે તેમને પોતાની કૃપા પ્રદાન કરી દીધી ? જો આ વાત છે, તો તેમને જાણ થાય કે અમે તો ઈબ્રાહીમની સંતાનને ગ્રંથ અને ઊંડી સમજ-બૂઝ આપ્યાં અને મહાન રાજ્ય પ્રદાન કરી દીધું, (૫૫) પરંતુ તેમનામાંથી કોઈ તેના પર ઈમાન લાવ્યો અને કોઈ મોઢું ફેરવી ગયો, અને મોઢું ફેરવી જનારાઓ માટે તો જહન્નમની ભડકે બળતી આગ જ પૂરતી છે.[૫૨] (૫૬) જે લોકોએ અમારી આયતોને માનવાનો ઇન્કાર કરી દીધો છે તેમને ચોક્કસપણે અમે આગમાં ઝોંકીશું અને જ્યારે તેમના શરીરની ચામડી ગળી જશે તો તેની જગ્યાએ બીજી ચામડી પેદા કરી-દઈશું, જેથી તેઓ બરાબર સજાનો સ્વાદ ચાખે. અલ્લાહ ખૂબ સામર્થ્ય ધરાવે છે અને પોતાના નિર્ણયોને અમલમાં મૂકવાની હિકમત (વિવેક અને બુદ્ધિમતા) ખૂબ સારી રીતે જાણે છે, (૫૭) અને જે લોકોએ અમારી આયતોને માની લીધી અને સદ્કાર્યો કર્યા, તેમને અમે એવા બાગોમાં દાખલ કરીશું જેમના નીચે નહેરો વહેતી હશે, જ્યાં તેઓ હંમેશાં રહેશે અને તેમને પવિત્ર પત્નીઓ મળશે અને તેમને અમે ઘનિષ્ટ છાંયડામાં રાખીશું.

(૫૮) મુસલમાનો ! અલ્લાહ તમને હુકમ આપે છે કે અમાનતો અમાનતદાર લોકો (Worthy of Trust)ને સોંપો, અને જ્યારે લોકો વચ્ચે ફેંસલો કરો તો ન્યાયપૂર્વક

---

૩૮. આનો અર્થ પાસે બેસવાવાળો મિત્ર પણ છે અને એવો વ્યક્તિ પણ, જેનો ક્યાંક કોઈક સમયે સાથ થઈ જાય, જેમ કે તમે બજારમાં જઈ રહ્યા છો અને કોઈ વ્યક્તિ તમારા સાથે રસ્તામાં ચાલી રહ્યો હોય, અથવા કોઈ દુકાન પર તમે કોઈ વસ્તુ ખરીદી રહ્યા હોવ અને કોઈ બીજો ખરીદનાર તમારા પાસે બેસ્યો હોય, અથવા સફરમાં કોઈ વ્યક્તિ તમારા સાથે સફરમાં હોય. આ હંગામી સાથ-સંગાથ પણ પ્રત્યેક સભ્ય અને સૌજન્યશીલ વ્યક્તિ પર એક હક્ક લાગુ પાડે છે, જેનો તકાદો એ છે કે તે યથાસંભવ તેના સાથે સદ્વર્તન કરે અને તેને તકલીફ આપવાથી બચે.

૩૯. આ શરાબ વિશે બીજો આદેશ છે. પહેલો આદેશ એ હતો, જે સૂરઃ બકરહ (આ. ૨૧૯)માં આવી ચૂક્યો છે.

૪૦. અર્થાત્ નમાઝમાં વ્યક્તિને એટલું ભાન રહેવું જોઈએ કે તે એ જાણે કે પોતાની જીભથી શું બોલી રહ્યો છે. એવું ન થાય કે તે ઊભો તો હોય નમાઝ પઢવા અને શરૂ કરી દે કોઈ ગઝલ.

૪૧. 'જનાબત'થી અભિપ્રેત એ નાપાકી (અશુદ્ધતા) છે, જે સંભોગથી કે સ્વપ્નદોષમાં વીર્ય નીકળવાથી થાય છે.

૪૨. ફુકહા (ઇસ્લામી ધર્મશાસ્ત્રીઓ) અને તફસીરવેત્તાઓમાંથી એક જૂથે આ આયતનો અર્થ એ લીધો છે કે 'જનાબત'ની સ્થિતિમાં મસ્જિદમાં ન જવું જોઈએ, સિવાય કે કોઈ કામ માટે મસ્જિદમાંથી પસાર થવું પડે. બીજું જૂથ આનાથી સફરનો અર્થ લે છે, અર્થાત્ જો વ્યક્તિ સફરની હાલતમાં હોય અને નાપાક થઈ જાય તો 'તયમ્મુમ' કરી શકે છે.

૪૩. આ બાબતે મતભેદ છે કે 'લમ્સ' અર્થાત્ સ્પર્શથી શું અભિપ્રેત છે. અનેક ઇમામોનો મત છે કે આનાથી અભિપ્રેત સંભોગ છે અને આ જ મતને ઇમામ અબૂ હનીફા રહ. અને તેમના સાથીઓએ અપનાવ્યો છે. આનાથી વિપરીત કેટલાક અન્ય ફુકહાના મતે આનો અર્થ સ્પર્શ કરવો કે હાથ લગાવવો છે અને આ જ મતને ઇમામ શાફઈ રહ.એ અપનાવ્યો છે. ઇમામ માલિક રહ.નો મત છે કે જો સ્ત્રી કે પુરુષ એક-બીજાને કામવાસનાની સાથે હાથ લગાવે તો તેમનું વુઝૂ તૂટી જશે, પરંતુ જો કામવાસના વગર એકનું શરીર બીજાથી સ્પર્શી જાય તો તેમાં કોઈ વાંધો નથી.

૪૪. આદેશનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ એ છે કે જો વ્યક્તિ વુઝૂ વગર છે અથવા તેને ગુસ્લ (સ્નાન) કરવાની જરૂર છે અને પાણી

اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهٖ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيْعًاۢ
بَصِيْرًا ۝٥٨ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَ
اَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَ اُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ ۚ فَاِنْ
تَنَازَعْتُمْ فِيْ شَيْءٍ فَرُدُّوْهُ اِلَى اللّٰهِ وَ الرَّسُوْلِ
اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَ الْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ ذٰلِكَ
خَيْرٌ وَّ اَحْسَنُ تَاْوِيْلًا ۝٥٩ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ ع ٩ ٥
يَزْعُمُوْنَ اَنَّهُمْ اٰمَنُوْا بِمَاۤ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَاۤ اُنْزِلَ
مِنْ قَبْلِكَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّتَحَاكَمُوْۤا اِلَى الطَّاغُوْتِ
وَقَدْ اُمِرُوْۤا اَنْ يَّكْفُرُوْا بِهٖ ؕ وَيُرِيْدُ الشَّيْطٰنُ
اَنْ يُّضِلَّهُمْ ضَلٰلًاۢ بَعِيْدًا ۝٦٠ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ
تَعَالَوْا اِلٰى مَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُوْلِ رَاَيْتَ
الْمُنٰفِقِيْنَ يَصُدُّوْنَ عَنْكَ صُدُوْدًا ۝٦١ فَكَيْفَ اِذَاۤ
اَصَابَتْهُمْ مُّصِيْبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ ثُمَّ
جَآءُوْكَ يَحْلِفُوْنَ ۖۗ بِاللّٰهِ اِنْ اَرَدْنَاۤ اِلَّاۤ اِحْسَانًا
وَّتَوْفِيْقًا ۝٦٢ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا فِيْ قُلُوْبِهِمْ ۗ
فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَّهُمْ فِيْۤ اَنْفُسِهِمْ قَوْلًاۢ
بَلِيْغًا ۝٦٣ وَمَاۤ اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا لِيُطَاعَ
بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَّلَمُوْۤا اَنْفُسَهُمْ جَآءُوْكَ
فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُوْلُ لَوَجَدُوا

કરો.(૫૭) અલ્લાહ તમને સર્વોત્તમ શિખામણ આપે છે અને ચોક્કસપણે અલ્લાહ બધું જ સાંભળે અને જુએ છે.

(૫૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! આજ્ઞાપાલન કરો અલ્લાહનું અને આજ્ઞાપાલન કરો રસૂલનું અને એ લોકોનું જેઓ તમારા પૈકી આદેશ આપવાના અધિકારી હોય, પછી જો કોઈ મામલામાં તમારા વચ્ચે ઝઘડો પડે, તો તેને અલ્લાહ અને રસૂલના તરફ રજૂ કરો(૫૪) જો તમે ખરેખર અલ્લાહ અને આખિરતના દિવસ ઉપર ઈમાન ધરાવતા હોવ. આ જ એક સાચી કાર્ય-પદ્ધતિ છે અને પરિણામની દૃષ્ટિએ પણ વધુ સારી છે. (રુકૂઅ-૮)

(૬૦) હે નબી ! તમે જોયા નહીં એ લોકોને, જેઓ દાવો તો કરે છે કે અમે ઈમાન લાવ્યા છીએ એ ગ્રંથ પર જે તમારા તરફ અવતરિત કરવામાં આવ્યો છે અને એ ગ્રંથો પર જે તમારા પહેલાં અવતરિત કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ તેમની ઈચ્છા એ છે કે પોતાના મામલાઓના ફેંસલા કરાવવા માટે 'તાગૂત' પાસે જાય, જો કે તેમને તાગૂતનો ઈન્કાર કરવાનો હુકમ આપવામાં આવ્યો હતો(૫૫) – શૈતાન તેમને ભટકાવીને સીધા માર્ગથી ઘણે દૂર લઈ જવા માગે છે, (૬૧) અને જ્યારે તેમને કહેવામાં આવે છે કે આવો, એ વસ્તુ તરફ જે અલ્લાહે અવતરિત કરી છે અને આવો રસૂલ તરફ તો આ મુનાફિકો (દંભીઓ)ને તમે જુઓ છો કે તેઓ તમારા તરફ આવવાથી કતરાય છે. (૬૨) પછી એ વખતે શું થાય છે, જ્યારે તેમના પોતાના હાથોએ આણેલી મુસીબત તેમના ઉપર આવી પડે છે? તે વખતે તેઓ તમારા પાસે સોગંદો ખાતા આવે છે અને કહે છે કે ખુદાના સોગંદ ! અમે તો માત્ર સારું થાય તેમ ઈચ્છતા હતા અને અમારો આશય તો એ હતો કે બંને પક્ષોમાં કોઈ રીતે સુમેળ થઈ જાય. (૬૩) અલ્લાહ જાણે છે જે કંઈ તેમના હૃદયોમાં છે. તેમની ઉપેક્ષા ન કરો, તેમને સમજાવો અને એવી શિખામણ આપો જે તેમના હૃદયમાં ઊતરી જાય. (૬૪) (તેમને બતાવો કે) અમે જે રસૂલ પણ મોકલ્યો છે એટલા જ માટે મોકલ્યો છે કે અલ્લાહના આદેશના આધારે તેનું આજ્ઞાપાલન કરવામાં આવે. જો તેમણે આ પદ્ધતિ અપનાવી હોત કે જ્યારે તેઓ પોતાની જાત પર અત્યાચાર કરી બેસ્યા હતા તો તમારા પાસે આવી ગયા હોત અને અલ્લાહથી માફી માગી લીધી હોત, અને રસૂલ પણ તેમના

નથી મળતું તો 'તયમ્મુમ' કરીને નમાઝ પઢી શકે છે. જો બીમાર છે અને ગુસ્લ કરવાથી નુકસાનની આશંકા છે, તો પાણી હોય છતાં 'તયમ્મુમ'ની અનુમતિથી લાભ ઉઠાવી શકે છે.

૪૫. આના ત્રણ અર્થ છે: એક, કિતાબુલ્લાહ (અલ્લાહના ગ્રંથ)ના શબ્દોમાં ફેરફાર કરે છે. બીજો, પોતાના અર્થઘટનોથી ગ્રંથની આયતોના અર્થ કંઈ-ને-કંઈ કરી નાખે છે. ત્રીજો, હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. અને આપના અનુયાયીઓની સોબતમાં આવીને તેમની વાતો સાંભળે છે અને પાછા જઈને લોકોની સામે ખોટી રીતે વર્ણન કરે છે, વાત બીજી કહેવામાં આવે છે અને તેઓ તેને પોતાની ધૃષ્ટતાથી કંઈ-ને-કંઈ બનાવીને લોકોમાં ફેલાવી દે છે.

૪૬. અર્થાત્ જ્યારે તેમને અલ્લાહના આદેશો સંભળાવવામાં આવે છે, તો જોરથી કહે છે 'સમિઅ્ના' (અમે સાંભળ્યું) અને ધીમેથી કહે છે 'અસય્ના' (અમે સ્વીકાર્યું નહીં), અથવા 'અતઅ્ના' (અમે સ્વીકાર્યું)નો ઉચ્ચાર એ રીતે જીભને હલાવીને કરે છે કે 'અસય્ના' બની જાય છે.

૪૭. અર્થાત્ વાતચીત દરમ્યાન જ્યારે તેઓ કોઈ વાત હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ને કહેવા માગે છે, તો કહે છે 'ઈસ્મઅ્' (સાંભળો) અને પછી તેના સાથે જ 'ગૈ-ર મુસ્મઈન' પણ કહી દે છે, જે દ્વિઅર્થી છે. તેનો એક અર્થ એ છે કે તમે એટલા આદરણીય છો કે તમને કોઈ વાત તમારી મરજી વગર સંભળાવી શકાતી નથી. બીજો અર્થ એ છે કે તમે એ યોગ્ય નથી કે તમને કોઈ કંઈ સંભળાવે. એક અન્ય અર્થ એ છે કે અલ્લાહ કરે, તમે બહેરા થઈ જાઓ.

૪૮. આની સમજૂતી સૂરઃ બકરહ, નોંધ નં. ૩૬ માં આવી ચૂકી છે.

૪૯. 'જિબ્ત'નો ખરો અર્થ તથ્યહીન, નિરાધાર અને વ્યર્થ વસ્તુ છે. ઈસ્લામની ભાષામાં જાદૂ, જ્યોતિષી, શકુન-

اللّٰهَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُوْنَ
حَتّٰى يُحَكِّمُوْكَ فِيْمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوْا فِيْٓ
اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَ يُسَلِّمُوْا تَسْلِيْمًا ﴿٦٥﴾ وَلَوْ
اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوْا
مِنْ دِيَارِكُمْ مَّا فَعَلُوْهُ اِلَّا قَلِيْلٌ مِّنْهُمْ ؕ وَلَوْ
اَنَّهُمْ فَعَلُوْا مَا يُوْعَظُوْنَ بِهٖ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَشَدَّ
تَثْبِيْتًا ﴿٦٦﴾ وَّاِذًا لَّاٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ لَّدُنَّآ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿٦٧﴾
وَّلَهَدَيْنٰهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿٦٨﴾ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ
وَ الرَّسُوْلَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ
مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَ الصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ ۚ
وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيْقًا ﴿٦٩﴾ ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ ؕ
ع ١١ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيْمًا ﴿٧٠﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا خُذُوْا
حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوْا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوْا جَمِيْعًا ﴿٧١﴾ وَاِنَّ
مِنْكُمْ لَمَنْ لَّيُبَطِّئَنَّ ۚ فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ قَالَ
قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَّعَهُمْ شَهِيْدًا ﴿٧٢﴾
وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللّٰهِ لَيَقُوْلَنَّ كَاَنْ لَّمْ
تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهٗ مَوَدَّةٌ يّٰلَيْتَنِيْ كُنْتُ مَعَهُمْ
فَاَفُوْزَ فَوْزًا عَظِيْمًا ﴿٧٣﴾ فَلْيُقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ
منزل ١ الَّذِيْنَ يَشْرُوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ ؕ وَمَنْ

માટે માફીની અરજ કરતો, તો ચોક્કસ તેમણે અલ્લાહને ક્ષમા કરનાર અને દયાળુ જોયો હોત. (૬૫) નહીં, હે મુહમ્મદ ! તમારા રબના સોગંદ ! આ લોકો કદાપિ મોમિન (ઈમાનવાળા) થઈ શકશે નહીં, જ્યાં સુધી પોતાના પરસ્પરના ઝઘડાઓમાં તેઓ તમને ફેંસલો કરવાવાળા ન માને, પછી તમે જે કંઈ ફેસલો કરો તેના માટે પોતાના હૃદયમાં સહેજ પણ સંકોચ ન અનુભવે, બલ્કે તેને સંપૂર્ણપણે માની લે. (૬૬) જો અમે તેમને આદેશ આપ્યો હોત કે પોતાને મારી નાખો અથવા પોતાના ઘરોમાંથી નીકળી જાઓ, તો તેમનામાંથી થોડાક જ માણસો તેના પર અમલ કરતા. જો કે જે શિખામણ તેમને આપવામાં આવે છે તેના પર જો તેમણે અમલ કર્યો હોત તો તેમના માટે વધારે સારું અને વધારે મક્કમતાનું કારણ બની હોત (૬૭) અને જો આ લોકો આવું કરતા તો અમે તેમને પોતાના તરફથી ઘણો મોટો બદલો આપતા (૬૮) અને તેમને સીધો માર્ગ દેખાડી દેતા. (૬૯) જે લોકો અલ્લાહ અને રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરશે, તેઓ એ લોકો સાથે હશે જેમને અલ્લાહે ઈનામથી નવાજ્યા છે - એટલે કે નબીઓ અને સિદ્દીકો (સત્યનિષ્ઠો) અને શહીદો અને સાલેહીન (સદાચારીઓ).[૫૬] કેવા ઉત્તમ છે આ સાથીઓ જે કોઈને પ્રાપ્ત થાય ! (૭૦) આ સાચી કૃપા છે, જે અલ્લાહ તરફથી મળે છે, અને હકીકત જાણવા માટે માત્ર અલ્લાહનું જ જ્ઞાન પૂરતું છે. (રુકૂઅ-૯)

(૭૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! મુકાબલો કરવા માટે હરપળ તૈયાર રહો, પછી પરિસ્થિતિ અનુસાર જુદી-જુદી ટુકડીઓના રૂપમાં નીકળો અથવા એકત્ર થઈને.[૫૭] (૭૨) હા, તમારામાંથી કોઈ માણસ એવો પણ છે જે લડાઈથી છટકી જાય છે, જો તમારા પર કોઈ મુસીબત આવે તો કહે છે અલ્લાહે મારા ઉપર મોટી કૃપા કરી કે હું તે લોકો સાથે ન ગયો, (૭૩) અને જો અલ્લાહ તરફથી તમારા ઉપર કૃપા થાય તો કહે છે — અને એવી રીતે કહે છે કે જાણે તમારા અને તેના વચ્ચે પ્રેમનો તો કોઈ સંબંધ હતો જ નહીં — કે કદાચ, હું પણ તેમના સાથે હોત તો મોટું કામ બની જતું ! (૭૪) (આવા લોકોએ જાણી લેવું જોઈએ કે) અલ્લાહના માર્ગમાં લડવું જોઈએ એ લોકોએ જેઓ આખિરતના બદલે દુનિયાના

અપશકુન, જાદૂટોણો, મેલી-વિદ્યા, ભવિષ્યવાણી અને મુહૂર્ત તથા તમામ અન્ય અંધશ્રદ્ધાયુક્ત અને કાલ્પનિક વાતોને 'જિબ્ત'ની સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે.

૫૦. સમજૂતી માટે જુઓ સૂરઃ બકરહ, નોંધ નં. ૮૯-૯૦. — ૫૧. અહીં કાફિરોથી અભિપ્રેત છે આરબ મુશ્રિકો.

૫૨. યાદ રહે કે અહીં જવાબ બની ઈસરાઈલની ઈર્ષ્યાયુક્ત વાતોનો આપવામાં આવી રહ્યો છે. આ જવાબનો અર્થ એ છે કે તમે લોકો છેવટે બળો છો કઈ વાત પર ? તમે પણ હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ની સંતાન છો અને આ બની ઈસ્માઈલ પણ હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ની જ સંતાન છે. હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ને દુનિયાની ઈમામત (નેતૃત્વ)નું જે વચન અમે આપ્યું હતું, તે ઈબ્રાહીમની સંતાનમાંથી માત્ર એ લોકો માટે હતું, જે અમે મોકલેલ ગ્રંથ અને હિકમત (ઊંડી સમજ, તત્ત્વદર્શિતા)નું અનુસરણ કરે. આ ગ્રંથ અને તત્ત્વદર્શિતાઅમે પહેલા તમારા પાસે મોકલી હતી, પરંતુ તમારી પોતાની અયોગ્યતા હતી કે તમે તેનાથી મોઢું ફેરવી લીધું. હવે એ જ વસ્તુ અમે બની ઈસ્માઈલ (ઈસ્માઈલની સંતાન)ને આપી છે અને આ તેમનું સૌભાગ્ય છે કે તેઓ તેના પર ઈમાન લઈ આવ્યા છે.

૫૩. અર્થાત્ તમે એ બૂરાઈઓથી બચતા રહેજો, જેમાં બની ઈસરાઈલ ગ્રસ્ત થઈ ગયા છે. તેમની મૂળ ભૂલોમાંથી એક એ હતી કે તેમણે પોતાના પતનના કાળમાં અમાનતો, અર્થાત્ જવાબદારીના સ્થાન, ધાર્મિક નેતૃત્વ અને સમુદાયની સરદારીના દરજ્જાઓ એવા લોકોને આપવાનું શરૂ કરી દીધું, જેઓ અપાત્ર, અનુદાર અને ટૂંકી દૃષ્ટિવાળા, દુરાચારી, અપ્રમાણિક અને દુષ્ટ હતા. પરિણામે ખરાબ લોકોના નેતૃત્વમાં આખી કોમ ખરાબ થતી ગઈ. મુસલમાનોને નિર્દેશ કરવામાં આવી રહ્યો છે કે તમે આવું ન કરજો. બની ઈસરાઈલની બીજી મોટી નબળાઈ એ હતી કે તેઓ ન્યાયની ભાવનાથી ખાલી થઈ ગયા હતા. તેઓ વ્યક્તિગત અને કોમી હિતો માટે નિઃસંકોચ ઈમાનથી ફરી

يُّقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ
نُؤْتِيْهِ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿٧٤﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُوْنَ فِيْ
سَبِيْلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ
وَالْوِلْدَانِ الَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اَخْرِجْنَا مِنْ
هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَا ۚ وَاجْعَلْ لَّنَا مِنْ
لَّدُنْكَ وَلِيًّا ۙۚ وَّاجْعَلْ لَّنَا مِنْ لَّدُنْكَ نَصِيْرًا ﴿٧٥﴾
اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا
يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ الطَّاغُوْتِ فَقَاتِلُوْٓا اَوْلِيَآءَ
ع الشَّيْطٰنِ ۚ اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطٰنِ كَانَ ضَعِيْفًا ﴿٧٦﴾ اَلَمْ تَرَ
اِلَى الَّذِيْنَ قِيْلَ لَهُمْ كُفُّوْٓا اَيْدِيَكُمْ وَاَقِيْمُوا
الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ۚ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ
الْقِتَالُ اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ
اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوْا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ
عَلَيْنَا الْقِتَالَ ۚ لَوْلَآ اَخَّرْتَنَآ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ۗ قُلْ
مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيْلٌ ۚ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقٰى ۣ
وَلَا تُظْلَمُوْنَ فَتِيْلًا ﴿٧٧﴾ اَيْنَ مَا تَكُوْنُوْا يُدْرِكْكُّمُ
الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِيْ بُرُوْجٍ مُّشَيَّدَةٍ ۗ وَاِنْ تُصِبْهُمْ
حَسَنَةٌ يَّقُوْلُوْا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ
منزل ١ سَيِّئَةٌ يَّقُوْلُوْا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِكَ ۗ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ

જીવનને વેચી દે. પછી જે અલ્લાહના માર્ગમાં લડશે અને માર્યો જશે અથવા વિજયી રહેશે તેને ચોક્કસપણે અમે મહાન બદલો આપીશું. (૭૫) છેવટે શું કારણ છે કે તમે અલ્લાહના માર્ગમાં એ વિવશ પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકો માટે ન લડો, જેમને નબળા જોઈને દબાવી દેવામાં આવ્યા છે અને જેઓ ફરિયાદ કરી રહ્યા છે કે હે અલ્લાહ ! અમને આ વસ્તીમાંથી બહાર કાઢ, જેના રહીશો જાલિમ છે, અને પોતાના તરફથી અમારો કોઈ સમર્થક અને સહાયક પેદા કરી દે.[૫૪] (૭૬) જે લોકોએ ઈમાનનો માર્ગ અપનાવ્યો છે, તેઓ અલ્લાહના માર્ગમાં લડે છે, અને જેમણે કુફ્ર (અધર્મ)નો માર્ગ અપનાવ્યો છે, તેઓ તાગૂતના માર્ગમાં લડે છે, તેથી શૈતાનના સાથીઓ સાથે લડો અને વિશ્વાસ રાખો કે શૈતાનની ચાલબાજીઓ તદ્દન કમજોર છે.(રુકૂઅ-૧૦)

(૭૭) તમે એ લોકોને પણ જોયા, જેમને કહેવામાં આવ્યું હતું કે પોતાના હાથ રોકી રાખો અને નમાઝ કાયમ કરો અને ઝકાત આપો ? હવે જ્યારે તેમને લડાઈનો હુકમ આપવામાં આવ્યો, તો તેમનામાંથી એક જૂથની હાલત એવી છે કે લોકોથી એવી રીતે ડરી રહ્યું છે જેવી રીતે અલ્લાહથી ડરવું જોઈએ, બલ્કે થોડું તેનાથી પણ વધુ. કહે છે હે અલ્લાહ ! અમારા માટે આ લડાઈનો હુકમ કેમ લખી દીધો ? શા માટે અમને હજુ થોડી મહેતલ ન આપી ? તેમને કહો, દુનિયાની જીવન-સામગ્રી થોડી છે, અને આખિરત એક ખુદાતરસ (ઈશપરાયણ) વ્યક્તિ માટે વધારે સારી છે, અને તમારા ઉપર લેશમાત્ર પણ અત્યાચાર કરવામાં નહીં આવે.[૫૯] (૭૮) રહ્યું મૃત્યુ, તો જ્યાં પણ તમે હશો તે અનિવાર્યપણે તમને આવીને રહેશે, ચાહે તમે ગમે તેવી મજબૂત ઈમારતોમાં હોવ.

જો તેમને કોઈ લાભ થાય છે તો કહે છે કે આ અલ્લાહ તરફથી છે, અને જો કોઈ નુકસાન થાય છે તો કહે છે કે હે નબી ! આ તમારા કારણે છે. કહો, બધું જ અલ્લાહ તરફથી છે.

જતા હતા. સ્પષ્ટ હઠાગ્રહ કરવા લાગતા હતા. ન્યાયના ગળા પર છરી ફેરવવામાં તેમને સહેજ પણ વાર નહોતી લાગતી. અલ્લાહ તઆલા મુસલમાનોને નિર્દેશ કરે છે કે તમે ક્યાંક અન્યાયી ન બની જજો, ચાહે કોઈનાથી મિત્રતા હોય કે દુશ્મની, છેવટે વાત જ્યારે કહો, ન્યાયની કહો અને નિર્ણય જ્યારે પણ કરો, ન્યાયની સાથે કરો.

૫૪. આ આયત ઈસ્લામની સમગ્ર ધાર્મિક, સાંસ્કૃતિક અને રાજકીય વ્યવસ્થાનો આધાર તેમજ ઈસ્લામી રાજ્યના બંધારણની સૌપ્રથમ કલમ છે. આમાં નીચે મુજબના ચાર સિદ્ધાંતો સ્થાયીરૂપે સ્થાપિત કરી દેવામાં આવ્યા છે : (૧) ઈસ્લામી વ્યવસ્થામાં મૂળ 'મુતાઅ' (આજ્ઞા આપવાનો અધિકારી) અલ્લાહ તઆલા છે. કોઈપણ મુસલમાન સૌપ્રથમ અલ્લાહનો બંદો છે, બાકી જે કંઈ છે તે તેના પછી છે. (૨) ઈસ્લામી વ્યવસ્થાનો બીજો આધાર રસૂલ સલ્લ.નું આજ્ઞાપાલન છે. (૩) ઉપરોક્ત બંને આજ્ઞાપાલનો પછી અને તેમના હેઠળ ત્રીજું આજ્ઞાપાલન એ 'ઊલુલ અમ્ર' (આજ્ઞા આપનાર અધિકારીઓ)નું છે, જે સ્વયં મુસલમાનોમાંથી હોય. 'ઊલુલ અમ્ર'ના અર્થમાં એ બધા લોકો સામેલ છે, જેઓ સામૂહિક મામલાઓ હેઠળ આવતા કામોના અધ્યક્ષ હોય, ચાહે તે આલિમો (ઈસ્લામી વિદ્વાનો) હોય, કે રાજકીય માર્ગદર્શન કરવાવાળા લીડર હોય, કે રાજ્યના વહીવટી અધિકારીઓ હોય કે ન્યાયીક નિર્ણયો કરવાવાળા ન્યાયાધીશો હોય, કે સાંસ્કૃતિક અને સામાજિક બાબતોમાં કબીલાઓ, વસ્તીઓ અને મહોલ્લાઓના આગેવાનો, વડા કે સરદાર હોય. (૪) અલ્લાહનો આદેશ અને રસૂલ સલ્લ.ની રીત મૂળભૂત કાનૂન અને અંતિમ સનદ છે. મુસલમાનો વચ્ચે કે રાજ્ય અને પ્રજા વચ્ચે, જે મામલામાં પણ વિવાદ ઊભો થશે તેમાં નિર્ણય માટે કુર્આન અને સુન્નત તરફ રજૂ થવામાં આવશે અને જે નિર્ણય ત્યાંથી પ્રાપ્ત થશે તેના સામે બધા માથું ઝુકાવી દેશે.

૫૫. અહીં સ્પષ્ટરૂપે 'તાગૂત'થી અભિપ્રેત એ હાકેમ (સત્તાધીશ) છે, જે અલ્લાહના કાનૂન સિવાય કોઈ અન્ય કાનૂન અનુસાર નિર્ણય કરતો હોય, અને એ ન્યાય-વ્યવસ્થા છે, જે ન તો અલ્લાહના સાર્વભૌમત્વ (સર્વોચ્ચ સત્તા)ને અનુસરતો હોય અને ન અલ્લાહના ગ્રંથને અંતિમ સનદ અને પ્રમાણ માનતો હોય.

૫૬. આનો અર્થ એ છે કે આખિરત (પરલોક)માં તે આ લોકોની સાથે હશે. એ અર્થ નહીં કે આમાંથી કોઈ પોતાના આ કાર્યના કારણે નબી (પયગંબર) પણ બની જશે.

اللّٰهِ ۭ فَمَالِ هٰٓؤُلَاۗءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُوْنَ يَفْقَهُوْنَ
حَدِيْثًا ﴿٧٨﴾ مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ۡ وَمَآ
اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ ۭ وَ اَرْسَلْنٰكَ
لِلنَّاسِ رَسُوْلًا ۭ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ﴿٧٩﴾ مَنْ يُّطِعِ
الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ ۚ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَآ اَرْسَلْنٰكَ
عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا ﴿٨٠﴾ وَيَقُوْلُوْنَ طَاعَةٌ ۡ فَاِذَا بَرَزُوْا مِنْ
عِنْدِكَ بَيَّتَ طَاۗىِٕفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِيْ تَقُوْلُ ۭ
وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُوْنَ ۚ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَ تَوَكَّلْ
عَلَي اللّٰهِ ۭ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿٨١﴾ اَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ
الْقُرْاٰنَ ۭ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوْا فِيْهِ
اخْتِلَافًا كَثِيْرًا ﴿٨٢﴾ وَاِذَا جَاۗءَھُمْ اَمْرٌ مِّنَ الْاَمْنِ
اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوْا بِهٖ ۭ وَلَوْ رَدُّوْهُ اِلَى الرَّسُوْلِ وَ
اِلٰٓى اُولِي الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِيْنَ يَسْتَنْۢبِطُوْنَهٗ
مِنْهُمْ ۭ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ لَاتَّبَعْتُمُ
الشَّيْطٰنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٨٣﴾ فَقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ لَا
تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۚ عَسَى اللّٰهُ
اَنْ يَّكُفَّ بَاْسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۭ وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَاْسًا وَّ
اَشَدُّ تَنْكِيْلًا ﴿٨٤﴾ مَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَّكُنْ لَّهٗ
نَصِيْبٌ مِّنْهَا ۚ وَمَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَّكُنْ

છેવટે આ લોકોને શું થઈ ગયું છે કે કોઈ વાત તેમની સમજમાં નથી આવતી. (૭૯) હે મનુષ્ય ! જે ભલાઈ પણ તને પ્રાપ્ત થાય છે અલ્લાહની કૃપાથી પ્રાપ્ત થાય છે, અને જે મુસીબત તારા ઉપર આવે છે તે તારી પોતાની કમાણી અને કરતૂકના કારણે છે.

હે મુહમ્મદ (સલ્લ.) ! અમે તમને લોકો માટે રસૂલ (ઈશદૂત) બનાવીને મોકલ્યા છે અને આ માટે ખુદાની સાક્ષી પૂરતી છે. (૮૦) જેણે રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કર્યું, તેણે હકીકતમાં અલ્લાહનું આજ્ઞાપાલન કર્યું અને જેણે મોઢું ફેરવી લીધું, તો અમે તમને એ લોકો ઉપર કોઈપણ રીતે રક્ષક બનાવીને તો મોકલ્યા નથી.

(૮૧) તેઓ મોઢા ઉપર કહે છે કે અમે આજ્ઞાપાલક છીએ. પરંતુ જ્યારે તમારા પાસેથી જાય છે, તો તેમનામાંથી એક જૂથ રાત્રે એકત્ર થઈને તમારી વાતો વિરુદ્ધ સલાહ-મસલત કરે છે. અલ્લાહ તેમની આ બધી ગુસપુસ લખી રહ્યો છે. તમે તેમની પરવા ન કરો અને અલ્લાહ પર ભરોસો રાખો, એ જ ભરોસો કરવા માટે પૂરતો છે. (૮૨) શું આ લોકો કુર્આન ઉપર વિચાર નથી કરતા ? જો આ અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજા તરફથી હોત તો આમાં ઘણા વિરોધાભાસી વર્ણનો જોવા મળતા.[૬૦]

(૮૩) આ લોકો જ્યાં કોઈ શાંતિ કે ભયના સમાચાર સાંભળી લે છે તો તેને ફેલાવી દે છે. પરંતુ જો આ લોકો તેને રસૂલ અને પોતાના સમૂહની જવાબદાર વ્યક્તિઓ સુધી પહોંચાડે, તો તે એવા લોકોની જાણમાં આવી જાય જેઓ તેમના વચ્ચે એ વાતની યોગ્યતા ધરાવે છે કે તેનાથી સાચું તારણ કાઢી શકે.[૬૧] તમારા પર અલ્લાહની મહેરબાની અને કૃપા ન હોત તો (તમારી નબળાઈઓ એવી હતી કે) ગણ્યા-ગાંઠયા લોકો સિવાય તમે સૌ શૈતાનની પાછળ લાગી ગયા હોત.

(૮૪) તેથી હે નબી (સલ્લ.) ! તમે અલ્લાહના માર્ગમાં લડો, તમે પોતાની જાત સિવાય બીજા કોઈના માટે જવાબદાર નથી. અલબત્ત, ઈમાનવાળાઓને લડવા માટે ઉત્તેજન આપો. અશક્ય નથી કે અલ્લાહ કાફિરો (અધર્મીઓ)નું જોર તોડી નાખે. અલ્લાહની શક્તિ સૌથી વધુ ભારે અને તેની સજા સૌથી વધારે સખત છે. (૮૫) જે ભલાઈની ભલામણ કરશે તે તેમાંથી હિસ્સો મેળવશે અને જે બૂરાઈની ભલામણ કરશે

---

૫૭. સ્પષ્ટ રહે કે આ આદેશ એ જમાનામાં અવતરિત થયો હતો, જ્યારે ઉહદના યુદ્ધમાં પરાજયના કારણે આસપાસના વિસ્તારોના કબીલાઓનું સાહસ વધી ગયું હતું અને મુસલમાનો દરેક બાજુથી જોખમોમાં ઘેરાઈ ગયા હતા.

૫૮. સંકેત છે એ પીડિત બાળકો, સ્ત્રીઓ અને પુરુષો તરફ,જેઓ મક્કામાં અને અન્ય આરબ કબીલાઓમાં ઇસ્લામનો સ્વીકાર કરી ચૂક્યા હતા, પરંતુ ન તો હિજરત કરી શકતા હતા અને ન પોતાને અત્યાચારથી બચાવી શકતા હતા. આ ગરીબ દુઃખી લોકોને જાત-જાતના અત્યાચાર અને હિંસાનો ભોગ બનાવાઈ રહ્યા હતા અને તેઓ દુઆઓ માંગતા હતા કે કોઈ તેમને આ અત્યાચારથી બચાવે.

૫૯. અર્થાત્, જો તમે અલ્લાહના દીન (ઈશ-ધર્મ)ની સેવા કરશો અને તેના માર્ગમાં તનતોડ મહેનત કરશો, તો એ સંભવ નથી કે અલ્લાહના ત્યાં તમારો 'અજ્ર' (ઇનામ અને પ્રતિફળ) વ્યર્થ થઈ જાય.

૬૦. આ વાણી તો સ્વયં સાક્ષી આપી રહી છે કે આ વાણી અલ્લાહ સિવાય કોઈ અન્યની વાણી નથી હોઈ શકતી. કોઈ માનવીને એ વાતનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત નથી કે વર્ષો-વર્ષ સુધી તે જુદી-જુદી પરિસ્થિતિઓમાં, અલગ-અલગ અવસરે, ભિન્ન-ભિન્ન વિષયો પર પ્રવચનો કરતો રહે અને આરંભથી અંત સુધી તેના બધા પ્રવચનો એવા સીધા અને સુગમ, સમરસ, સંતુલિત સમુચ્ચય બની જાય, જેમાં કોઈ અંશ બીજા અંશથી ટકરાતો ન હોય, જેમાં મત-પરિવર્તનનું ક્યાંય ચિહ્ન સુદ્ધાં ન મળે, જેમાં પ્રવચનકારના મનની જુદી-જુદી ભાવનાઓ પોતાના વિભિન્ન રંગ ન દેખાડે, અને જેના પર ક્યારેય પુનરવલોકન સુદ્ધાંની કોઈ જરૂર ન પડી હોય.

૬૧. એ ધાંધલ-ધમાલનો સમય હતો, તેથી દરેક બાજુ અફવાઓ ઊડી રહી હતી. ક્યારેક ખતરાની નિરાધાર

لَهٗ كِفْلٌ مِّنْهَا ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ مُّقِيْتًا ﴿٨٥﴾
وَاِذَا حُيِّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوْا بِاَحْسَنَ مِنْهَاۤ اَوْ رُدُّوْهَا ؕ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ حَسِيْبًا ﴿٨٦﴾ اَللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ
اِلَّا هُوَ ؕ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ؕ
وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيْثًا ﴿٨٧﴾ فَمَا لَكُمْ فِى
الْمُنٰفِقِيْنَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوْا ؕ
اَتُرِيْدُوْنَ اَنْ تَهْدُوْا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ؕ وَمَنْ يُّضْلِلِ
اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ سَبِيْلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوْا لَوْ تَكْفُرُوْنَ
كَمَا كَفَرُوْا فَتَكُوْنُوْنَ سَوَآءً فَلَا تَتَّخِذُوْا مِنْهُمْ
اَوْلِيَآءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوْا فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ فَاِنْ تَوَلَّوْا
فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُّمُوْهُمْ ۪ وَلَا
تَتَّخِذُوْا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿٨٩﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ
يَصِلُوْنَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ اَوْ جَآءُوْكُمْ
حَصِرَتْ صُدُوْرُهُمْ اَنْ يُّقَاتِلُوْكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوْا
قَوْمَهُمْ ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقٰتَلُوْكُمْ ۚ
فَاِنِ اعْتَزَلُوْكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ
السَّلَمَ ۙ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيْلًا ﴿٩٠﴾
سَتَجِدُوْنَ اٰخَرِيْنَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّاْمَنُوْكُمْ وَ
يَاْمَنُوْا قَوْمَهُمْ ؕ كُلَّمَا رُدُّوْۤا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوْا

النصف
ع ١٨
منزل ١

તે તેમાંથી હિસ્સો મેળવશે, અને અલ્લાહ દરેક વસ્તુ પર નજર રાખે છે.

(૮૬) અને જ્યારે કોઈ આદરપૂર્વક તમને સલામ કરે, તો તેને તેનાથી વધારે સારી રીતે જવાબ આપો અથવા ઓછામાં ઓછું એવી જ રીતે. અલ્લાહ દરેક વસ્તુનો હિસાબ લેવાનો છે. (૮૭) અલ્લાહ એ છે, જેના સિવાય કોઈ ખુદા નથી. તે તમને સૌને એ કયામતના દિવસે એકઠા કરશે, જેના આવવામાં કોઈ શંકા નથી અને અલ્લાહની વાતથી વધુ સાચી વાત બીજા કોની હોઈ શકે છે?(રુકૂઅ-૧૧)

(૮૮) પછી આ તમને શું થઈ ગયું છે કે મુનાફિકો (દંભીઓ) વિષે તમારા વચ્ચે બે મત પ્રવર્તે છે, જો કે જે બૂરાઈઓ તેમણે આચરી છે તેના કારણે અલ્લાહે તેમને ઊલટા ફેરવી દીધા છે. શું તમે ચાહો છો કે જેને અલ્લાહે માર્ગદર્શન નથી આપ્યું, તેને તમે માર્ગદર્શન આપો? જ્યારે કે જેને અલ્લાહે પથભ્રષ્ટ કરી દીધો તેના માટે તમે કોઈ માર્ગ નથી શોધી શકતા. (૮૯) તેઓ તો એમ ઇચ્છે છે કે જેવી રીતે તેઓ પોતે કાફિર (અધર્મી) છે, એવી જ રીતે તમે પણ કાફિર થઈ જાઓ, જેથી તમે અને તેઓ સૌ સરખા થઈ જાય. તેથી તેમનામાંથી કોઈને પોતાના મિત્ર ન બનાવો, જ્યાં સુધી તેઓ અલ્લાહના માર્ગમાં હિજરત કરીને આવી ન જાય, અને જો તેઓ હિજરત ન કરે તો તેમને જ્યાં જુઓ ત્યાં પકડો અને કતલ કરો[૬૨] અને તેમનામાંથી કોઈને પોતાનો મિત્ર અને સહાયક ન બનાવો. (૯૦) અલબત્ત, એ મુનાફિકો આ આદેશમાં અપવાદરૂપ છે, જેઓ કોઈ એવી કોમ સાથે જઈ મળે જેના સાથે તમારી સંધિ છે.[૬૩] એ જ રીતે એ દંભીઓ પણ અપવાદરૂપ છે, જેઓ તમારા પાસે આવે છે અને લડાઈથી ઉદાસીન છે. ન તમારા સાથે લડવા માગે છે, ન તો પોતાની કોમ સાથે. અલ્લાહ ઇચ્છતો તો તેમને તમારા પર પ્રભુત્વ આપી દેતો અને તેઓ પણ તમારા સાથે લડ્યા હોત. તેથી જો તેઓ તમારાથી અળગા રહે અને લડવાથી દૂર રહે અને તમારા તરફ સુલેહ અને શાંતિનો હાથ લંબાવે તો અલ્લાહે તમારા માટે તેમના ઉપર આક્રમણ કરવાનો કોઈ માર્ગ રાખ્યો નથી. (૯૧) એક બીજા પ્રકારના દંભીઓ તમને એવા મળશે, જેઓ ઇચ્છે છે કે તમારાથી પણ સુરક્ષિત રહે અને પોતાની કોમથી પણ. પરંતુ જ્યારે પણ ફિત્ના (ઉપદ્રવ)ની તક જોશે, તેમાં કૂદી પડશે. આવા લોકો જો તમારો મુકાબલો કરવાથી દૂર ન રહે અને સુલેહ અને સલામતીની વાત તમારા સમક્ષ ન મૂકે અને પોતાના હાથ ન રોકે, તો તેઓ જ્યાં પણ મળે તેમને પકડો અને મારો. તેમના

અતિશયોક્તિભરી સૂચનાઓ મળતી અને તેનાથી એકાએક મદીના અને આસપાસમાં પરેશાની ફેલાઈ જતી. ક્યારેક કોઈ ચાલાક દુશ્મન કોઈ વાસ્તવિક જોખમને છુપાવવા માટે સંતોષકારક સમાચારો મોકલી દેતો અને લોકો તેને સાંભળીને ગફલતમાં પડી જતા. સામાન્ય લોકોને અંદાજ ન હતો કે આ પ્રકારની બિનજવાબદાર અફવાઓ ફેલાવવાના પરિણામો કેટલા દૂરોગામી હોય છે. તેમના કાનમાં જેવો કોઈ ભણકારો પડતો, તેને લઈને ઠેક-ઠેકાણે ફૂંકતા ફરતા હતા. આ જ લોકોને આ આયતમાં ઠપકો આપવામાં આવ્યો છે અને તેમને કઠોર શબ્દોમાં ચેતવવામાં આવ્યા છે કે અફવાઓ ફેલાવવાથી દૂર રહે અને દરેક સમાચાર, જે તેમના સુધી પહોંચે તેને જવાબદાર લોકો સુધી પહોંચાડીને ચૂપ થઈ જાય.

૬૨. આ આદેશ એ મુનાફિક મુસલમાનો માટે છે, જે યુદ્ધરત કાફિર કોમથી સંબંધ રાખતા હોય અને ઇસ્લામી રાજ્ય વિરુદ્ધ વૈમનસ્યપૂર્ણ કાર્યવાહીઓમાં સક્રિયરૂપે ભાગ લે.

૬૩. આનો અર્થ એ નથી કે આવા મુનાફિકોને મિત્ર અને મદદગાર બનાવી શકાય છે, બલ્કે આનો અર્થ એ છે કે તેમને પકડી અને મારી શકાતા નથી, કેમ કે તેઓ એવી કોમ સાથે જઈ મળ્યા છે, જેના સાથે ઇસ્લામી રાજ્યની સંધિ છે.

فِيْهَا ؕ فَاِنْ لَّمْ يَعْتَزِلُوْكُمْ وَيُلْقُوْٓا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ
وَيَكُفُّوْٓا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ
ثَقِفْتُمُوْهُمْ ؕ وَاُولٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنًا
مُّبِيْنًا ۝٩١ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَّقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا ع ۱۳
خَطَـًٔا ۚ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ
مُّؤْمِنَةٍ وَّدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖٓ اِلَّآ اَنْ
يَّصَّدَّقُوْا ؕ فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ
مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ؕ وَاِنْ كَانَ
مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ فَدِيَةٌ
مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۚ
فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ ز تَوْبَةً
مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ۝٩٢ وَمَنْ
يَّقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهٗ جَهَنَّمُ خٰلِدًا
فِيْهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهٗ وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا
عَظِيْمًا ۝٩٣ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا ضَرَبْتُمْ
فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوْا وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ اَلْقٰٓى
اِلَيْكُمُ السَّلٰمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا ۚ تَبْتَغُوْنَ عَرَضَ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ؗ فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثِيْرَةٌ ؕ كَذٰلِكَ
كُنْتُمْ مِّنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوْا ؕ اِنَّ

ઉપર હાથ ઉપાડવા માટે અમે તમને ખુલ્લો અધિકાર આપી દીધો છે.(રુકૂઅ-૧૨)

(૯૨) કોઈ મોમિન (ઈમાનવાળા)નું એ કામ નથી કે તે બીજા મોમિનને કતલ કરે, સિવાય એ કે તેનાથી ચૂક થઈ જાય, અને જે વ્યકિત કોઈ મોમિનને ભૂલથી કતલ કરી નાખે તો તેનો કફ્ફારો (પ્રાયશ્ચિત) એ છે કે એક મોમિનને ગુલામીમાંથી મુક્ત કરે[૬૪] અને કતલ થનારના વારસોને 'ખૂંબહા'[૬૫] આપે, સિવાય કે તેઓ ખૂંબહા માફ કરી દે. પરંતુ જો કતલ થનાર એ મુસલમાન કોઈ એવી કોમમાંથી હતો, જેના સાથે તમારી શત્રુતા છે, તો તેનો કફ્ફારો એક મોમિન ગુલામને મુક્ત કરવો છે અને જો તે કોઈ એવી બિનમુસ્લિમ કોમનો માણસ હતો જેના સાથે તમારી સંધિ હોય તો તેના વારસોને ખૂંબહા આપવામાં આવશે અને એક મોમિન ગુલામને મુક્ત કરવો પડશે.[૬૬] પછી જેને ગુલામ ન મળે તો તે સતત બે મહિનાના રોઝા રાખે.[૬૭] આ એ ગુના માટે અલ્લાહ પાસે તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) કરવાની પદ્ધતિ છે[૬૮] અને અલ્લાહ બધું જાણનાર અને ડહાપણવાળો છે. (૯૩) રહી એ વ્યક્તિ, જે કોઈ મોમિનને જાણી-બૂઝીને કતલ કરે, તો તેનો બદલો જહન્નમ છે, જેમાં તે હંમેશાં રહેશે. તેના પર અલ્લાહનો પ્રકોપ અને તેનો ધિક્કાર છે અને અલ્લાહે તેના માટે સખત યાતના તૈયાર કરી રાખી છે.

(૯૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમે અલ્લાહના માર્ગમાં જિહાદ માટે નીકળો, તો મિત્ર-શત્રુમાં ભેદ કરો અને જે તમારા તરફ સલામ કરીને આગળ આવે, તો તેને તરત જ ન કહી દો કે તું ઈમાનવાળો નથી. જો તમે દુનિયાનો ફાયદો ચાહતા હોવ તો અલ્લાહ પાસે તમારા માટે ઘણો માલે ગનીમત છે. છેવટે તો તમે પોતે પણ આ જ પરિસ્થિતિમાં આ પહેલા રહી ચૂક્યા છો. પછી અલ્લાહે તમારા પર ઉપકાર

---

૬૪. જેની હત્યા કરવામાં આવી છે તે મોમિન હતો, તેથી તેની હત્યાનો 'કફ્ફારો' (પ્રતિ-દંડ) એક મોમિન ગુલામને આઝાદ કરી દેવું ઠરાવવામાં આવ્યું.

૬૫. નબી સલ્લ.એ 'ખૂંબહા' (હત્યા-દંડ, Blood Money)નું પ્રમાણ એકસો ઊંટ અથવા બસો ગાય, અથવા બેહજાર બકરીઓ નિર્ધારિત કરી છે. જો કોઈ અન્ય સ્વરૂપમાં કોઈ વ્યક્તિ 'ખૂંબહા' આપવા માગે, તો તેનું પ્રમાણ આ જ વસ્તુઓની બજાર-મૂલ્યના પ્રમાણમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવશે; જેમ કે – નબી સલ્લ.ના કાળમાં રોકડ 'ખૂંબહા' આપનારાઓ માટે ૮૦૦ દિનાર અથવા ૮૦૦૦ દિરહમ નિર્ધારિત હતા. જ્યારે હઝરત ઉમર રદિ.નો જમાનો આવ્યો, તો તેમણે ફરમાવ્યું કે ઊંટોની કિંમત હવે વધી ગઈ છે, તેથી હવે સોનાના સિક્કામાં એક હજાર દિનાર અથવા ચાંદીના સિક્કામાં ૧૨ હજાર દિરહમ 'ખૂંબહા' અપાવવામાં આવશે. પરંતુ સ્પષ્ટ રહે કે 'ખૂંબહા'નું આ પ્રમાણ જે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે, ઈરાદાપૂર્વકની હત્યા માટે નથી, બલ્કે ભૂલથી હત્યાના સ્વરૂપ માટે છે.

૬૬. આ આયતના આદેશોનો સાર આ પ્રમાણે છે : જો માર્યો ગયેલ દારુલ-ઈસ્લામનો રહેવાસી હોય તો તેના હત્યારાએ 'ખૂંબહા' પણ આપવો પડશે અને અલ્લાહથી પોતાના ગુનાની માફી માંગવા માટે એક ગુલામ પણ આઝાદ કરવો પડશે. જો તે દારુલ-હર્બનો રહેવાસી હોય તો હત્યારાએ માત્ર ગુલામ આઝાદ કરવો પડશે. તેનો 'ખૂંબહા' કંઈ નથી. જો તે કોઈ એવા દારુલ-કુફ્રનો રહેવાસી હોય, જેના સાથે ઈસ્લામી રાજ્યની સંધિ છે તો હત્યારાએ એક ગુલામ આઝાદ કરવો પડશે અને તે ઉપરાંત 'ખૂંબહા' પણ આપવો પડશે. પરંતુ 'ખૂંબહા'નું પ્રમાણ એ જ હશે, જેટલું આ સંધિ કરનાર કોમ કે દેશના કોઈ બિનમુસ્લિમ વ્યક્તિની હત્યા કરી દેવાના સ્વરૂપમાં સંધિ અનુસાર આપવામાં આવે.

૬૭. અર્થાત્ રોઝા લગાતાર રાખવામાં આવે, વચ્ચે છૂટે નહીં. જો કોઈ વ્યક્તિ 'શરઈ ઉઝ્ર' (કાયદેસર લાચારી) વગર એક રોઝો પણ વચ્ચે છોડી દે તો નવેસરથી રોઝાનો ક્રમ શરૂ કરવો પડશે.

૬૮. અર્થાત્ આ 'દંડ' નથી, બલ્કે 'તૌબા' (અલ્લાહ તરફ પાછું ફરવું) અને 'કફ્ફારો' (પ્રાયશ્ચિત) છે. 'દંડ'માં પસ્તાવો અને લજ્જા તેમજ આત્મ-શુદ્ધિનો કોઈ આત્મા નથી હોતો, બલ્કે સામાન્ય રીતે તે તીવ્ર અણગમાની સાથે લાચારીવશ આપવામાં આવે છે અને સૂગ અને કટુતા પોતાની પાછળ મૂકી જાય છે. તેનાથી વિપરીત અલ્લાહ તઆલા ઇચ્છે છે કે જે બંદાથી ભૂલ થાય છે તે ઈબાદત અને સદ્કાર્ય અને હક્કોની અદાયગી દ્વારા તેની અસર પોતાના આત્મા

اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ﴿۹۴﴾ لَا يَسْتَوِى
الْقٰعِدُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ غَيْرُ اُولِى الضَّرَرِ وَ
الْمُجٰهِدُوْنَ فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ؕ
فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجٰهِدِيْنَ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ
عَلَى الْقٰعِدِيْنَ دَرَجَةً ؕ وَكُلًّا وَّعَدَ اللّٰهُ
الْحُسْنٰى ؕ وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجٰهِدِيْنَ عَلَى الْقٰعِدِيْنَ
اَجْرًا عَظِيْمًا ۙ﴿۹۵﴾ دَرَجٰتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَّرَحْمَةً ؕ
وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۹۶﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ تَوَفّٰىهُمُ ع ۱۳ ۵ ۱۰
الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِىْٓ اَنْفُسِهِمْ قَالُوْا فِيْمَ كُنْتُمْ ؕ
قَالُوْا كُنَّا مُسْتَضْعَفِيْنَ فِى الْاَرْضِ ؕ قَالُوْٓا اَلَمْ
تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوْا فِيْهَا ؕ
فَاُولٰٓئِكَ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ۙ﴿۹۷﴾
اِلَّا الْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ وَ
الْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ حِيْلَةً وَّلَا يَهْتَدُوْنَ
سَبِيْلًا ۙ﴿۹۸﴾ فَاُولٰٓئِكَ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّعْفُوَ عَنْهُمْ ؕ
وَكَانَ اللّٰهُ عَفُوًّا غَفُوْرًا ﴿۹۹﴾ وَمَنْ يُّهَاجِرْ فِىْ
سَبِيْلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِى الْاَرْضِ مُرٰغَمًا كَثِيْرًا
وَّسَعَةً ؕ وَمَنْ يَّخْرُجْ مِنْۢ بَيْتِهٖ مُهَاجِرًا اِلَى
اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ

કર્યો, એટલા માટે ખાત્રી કરી લો,(૬૯) જે કંઈ તમે કરો છો અલ્લાહ તેનાથી માહિતગાર છે.

(૯૫) મુસલમાનોમાંથી એ લોકો, જેઓ કોઈ લાચારી વિના ઘરમાં બેસી રહે છે અને જેઓ અલ્લાહના માર્ગમાં પ્રાણ અને ધન વડે જિહાદ કરે છે, બંનેનો દરજ્જો સમાન નથી. અલ્લાહે બેસી રહેવાવાળાઓની સરખામણીમાં પ્રાણ અને ધન વડે જિહાદ કરનારાઓનો દરજ્જો ઊંચો રાખ્યો છે. જો કે દરેકને માટે અલ્લાહે ભલાઈનું જ વચન આપ્યું છે. પરંતુ તેને ત્યાં જિહાદ કરનારાઓની સેવાઓનો બદલો બેસવાવાળાઓથી ઘણો વધારે છે. (૯૬) તેમના માટે અલ્લાહ તરફથી ઊંચા દરજ્જાઓ છે અને ક્ષમા અને દયા છે, અને અલ્લાહ મોટો માફ કરવાવાળો અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૧૩)

(૯૭) જે લોકો સ્વયં પોતાના પર અત્યાચાર કરી રહ્યા હતા,(૭૦) તેમની આત્માઓ જ્યારે ફરિશ્તાઓએ કાઢી તો તેમને પૂછ્યું કે આ તમે કેવી સ્થિતિમાં હતા ? તેમણે જવાબ આપ્યો કે અમે ધરતી પર નિર્બળ અને વિવશ હતા. ફરિશ્તાઓએ કહ્યું, "શું અલ્લાહની ધરતી વિશાળ ન હતી કે તમે તેમાં હિજરત કરતા ?" આ એ લોકો છે જેમનું ઠેકાણું જહન્નમ છે, અને તે ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું છે. (૯૮) હા, જે પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકો ખરેખર લાચાર છે અને નીકળવાનો કોઈ માર્ગ અને સાધન મેળવી શકતા નથી, (૯૯) અશક્ય નથી કે અલ્લાહ તેમને માફ કરી દે. અલ્લાહ મોટો માફ કરનાર અને દરગુજર કરનાર છે. (૧૦૦) જે કોઈ અલ્લાહના માર્ગમાં હિજરત કરશે, તેને ધરતી પર શરણ મેળવવા માટે ઘણી જગ્યા અને ગુજરાન માટે ઘણો અવકાશ મળશે, અને જે પોતાના ઘરથી અલ્લાહ અને રસૂલ તરફ હિજરત કરવા માટે નીકળે, પછી રસ્તામાં જ

પરથી ધોઈ નાખે તેમજ લજ્જા અને પસ્તાવાની સાથે અલ્લાહ સમક્ષ રજૂ થાય, જેથી ન કેવળ આ ગુનો માફ થાય, બલ્કે ભવિષ્યમાં તેનું મન આવી ભૂલોના ઇરાદાથી પણ સુરક્ષિત રહે.

૬૯. ઇસ્લામની શરૂઆતમાં 'અસ્સલામુ અલઈકુમ' શબ્દ મુસલમાનો માટે ઓળખ અને નિશાનીની હેસિયત રાખતો હતો અને એક મુસલમાન બીજા મુસલમાનને જોઈને આ શબ્દ એ અર્થમાં પ્રયુક્ત કરતો હતો કે હું તમારા જ જૂથનો માણસ છું, મિત્ર અને હિતેચ્છુ છું, દુશ્મન નથી. વિશેષરૂપે એ સમયે આ રીતનું મહત્ત્વ એ કારણસર વધારે હતું કે તે વખતે નવમુસ્લિમો અને કાફિરો વચ્ચે પહેરવેશ, ભાષા અને અન્ય કોઈ વસ્તુમાં કોઈ ચોખ્ખો ફરક ન હતો, જેના કારણે કોઈ મુસલમાન ઉપરછલ્લી નજરથી બીજા મુસલમાનને ઓળખી શકતો હોય. પરંતુ લડાઈઓના પ્રસંગે એક ગૂંચવણ એ થતી હતી કે મુસલમાનો જ્યારે કોઈ દુશ્મન જૂથ પર હુમલો કરતા અને ત્યાં કોઈ મુસલમાન તેમની લપેટમાં આવી જતો, તો તે હુમલો કરનાર મુસલમાનોને એ બતાવવા માટે કે તે પણ તેમનો દીની ભાઈ છે 'અસ્સલામુ અલઈકુમ' કે 'લા-ઈલાહ ઈલ્લલ્લાહ' પોકારતો હતો, પણ મુસલમાનોને તેના પર એ શંકા જતી હતી કે આ કોઈ કાફિર છે, જે માત્ર જીવ બચાવવા માટે બહાનું કરી રહ્યો છે, તેથી ક્યારેક તેઓ તેને કતલ કરી બેસતા હતા. આયતનો હેતુ એ છે કે જે વ્યક્તિ પોતાને મુસલમાનની હેસિયતથી રજૂ કરી રહ્યો છે, તેના વિશે તમને ઉપરછલ્લી રીતે નિર્ણય કરી દેવાનો હક્ક નથી કે તે માત્ર જીવ બચાવવા માટે જૂઠ બોલી રહ્યો છે. સંભવ છે કે તે સાચો હોય અને સંભવ છે કે જૂઠો પણ હોય. હકીકત તો તપાસ કરવાથી જ જાણી શકાય છે. તપાસ વગર છોડી દેવામાં જો એ શક્યતા છે કે એક કાફિર જૂઠ બોલીને જીવ બચાવી લે, તો હત્યા કરી દેવાથી એની પણ શક્યતા છે કે એક નિર્દોષ મોમિન તમારા હાથે માર્યો જાય.

૭૦. આનાથી અભિપ્રેત એ લોકો છે, જેઓ ઇસ્લામનો સ્વીકાર કર્યા પછી પણ કોઈપણ લાચારી અને વિવશતા કારણે પોતાની કાફિર કોમની સાથે જ સ્થાયી હતા અને અડધા મુસલમાન અને અડધા કાફિર જેવું જીવન વીતાવવા રાજી હતા, જયારે કે એક 'દારુલ ઇસ્લામ' ઉપલબ્ધ થઈ ચૂક્યું હતું, જેના તરફ હિજરત કરીને પોતાના દીન (ધર્મ) અને આસ્થા અનુસાર સંપૂર્ણ ઇસ્લામી જીવન વીતાવવું તેમના માટે સંભવ બની ગયું હતું અને 'દારુલ ઇસ્લામ' તરફથી તેમને એ આમંત્રણ પણ આપી દેવામાં આવ્યું હતું કે પોતાના ઈમાનને બચાવવા માટે તેઓ આની તરફ હિજરત કરીને આવી જાય.

ع اَجْرُهٗ عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝١٠٠
وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
اَنْ تَقْصُرُوْا مِنَ الصَّلٰوةِ ۖۗ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَّفْتِنَكُمُ
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ؕ اِنَّ الْكٰفِرِيْنَ كَانُوْا لَكُمْ عَدُوًّا
مُّبِيْنًا ۝١٠١ وَاِذَا كُنْتَ فِيْهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ
فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ مَّعَكَ وَلْيَاْخُذُوْٓا اَسْلِحَتَهُمْ ۫
فَاِذَا سَجَدُوْا فَلْيَكُوْنُوْا مِنْ وَّرَآئِكُمْ ۪ وَلْتَاْتِ
طَآئِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوْا فَلْيُصَلُّوْا مَعَكَ
وَلْيَاْخُذُوْا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ ۚ وَدَّ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا لَوْ تَغْفُلُوْنَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ
فَيَمِيْلُوْنَ عَلَيْكُمْ مَّيْلَةً وَّاحِدَةً ؕ وَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِّنْ مَّطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ
مَّرْضٰٓى اَنْ تَضَعُوْٓا اَسْلِحَتَكُمْ ۚ وَخُذُوْا حِذْرَكُمْ ؕ
اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا مُّهِيْنًا ۝١٠٢ فَاِذَا
قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُوْدًا وَّ
عَلٰى جُنُوْبِكُمْ ۚ فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ فَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ ۚ
اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ كِتٰبًا مَّوْقُوْتًا ۝١٠٣
وَلَا تَهِنُوْا فِى ابْتِغَآءِ الْقَوْمِ ؕ اِنْ تَكُوْنُوْا تَاْلَمُوْنَ
فَاِنَّهُمْ يَاْلَمُوْنَ كَمَا تَاْلَمُوْنَ ۚ وَتَرْجُوْنَ مِنَ اللّٰهِ

તેને મૃત્યુ આવી જાય, તો તેનો બદલો આપવો અલ્લાહ માટે અનિવાર્ય થઈ ગયો. અલ્લાહ મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.(૭૧)(રુકૂઅ-૧૪)

(૧૦૧) અને જ્યારે તમે લોકો મુસાફરીએ નીકળો ત્યારે કોઈ વાંધો નથી, જો નમાઝમાં કસ્ર (સંક્ષિપ્ત) કરો,(૭૨) (ખાસ કરીને) જ્યારે તમને ભય હોય કે કાફિરો (અધર્મીઓ) તમને સતાવશે, કેમ કે તેઓ તદ્દન ખુલ્લી રીતે તમારી દુશ્મની પર ઊતરી આવેલા છે.

(૧૦૨) અને હે નબી (સલ્લ.)! જ્યારે તમે મુસલમાનો વચ્ચે હોવ અને (યુદ્ધની સ્થિતિમાં) તેમને નમાઝ પઢાવવા માટે ઊભા થાવ તો તેમાંથી એક જૂથ તમારા સાથે ઊભું રહે અને પોતાના શસ્ત્રો સાથે રાખે, પછી જ્યારે તે સિજદો કરી લે તો પાછળ જતું રહે અને બીજું જૂથ, જેણે હજુ નમાઝ નથી પઢી, આવીને તમારા સાથે પઢે અને તે પણ સાવધ રહે અને પોતાના શસ્ત્રો સાથે રાખે,(૭૩) કેમ કે કાફિરો એ લાગમાં છે કે તમે પોતાના શસ્ત્રો અને પોતાના સામાન તરફથી સહેજ બેદરકાર થઈ જાઓ, તો તેઓ તમારા પર ઓચિંતા તૂટી પડે. અલબત્ત, જો તમે વરસાદના કારણે તકલીફ અનુભવો અથવા બીમાર હોવ, તો શસ્ત્રો બાજુએ રાખી દેવામાં વાંધો નથી, પરંતુ તે પછી પણ ચેતતા રહો. વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહે કાફિરો માટે નામોશીભરી યાતના તૈયાર કરી રાખી છે. (૧૦૩) પછી જ્યારે નમાઝ પૂરી કરી લો, તો ઊભા અને બેઠાં અને સૂતાં, દરેક હાલતમાં અલ્લાહને યાદ કરતા રહો; અને જ્યારે શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો પૂરેપૂરી નમાઝ પઢો. નમાઝ હકીકતમાં એવું અનિવાર્ય કાર્ય છે, જે સમયની પાબંદી સાથે ઈમાનવાળાઓ માટે ફરજિયાત બનાવવામાં આવેલ છે. (૧૦૪) આ જૂથનો પીછો કરવામાં નબળાઈ ન દાખવો. જો તમે તકલીફ ઉઠાવી રહ્યા છો, તો તમારી જેમ તેઓ પણ તકલીફ ઉઠાવી રહ્યા છે અને તમે અલ્લાહ પાસે એ વસ્તુના ઉમેદવાર છો, જેના તેઓ ઉમેદવાર નથી.

---

૭૧. અહીં એ વાત સમજી લેવી જોઈએ કે જે વ્યક્તિ અલ્લાહના દીન પર ઈમાન લાવ્યો હોય, તેના માટે કુફ્રની વ્યવસ્થા હેઠળ જીવન વીતાવવું કેવળ બે જ સ્વરૂપોમાં જાઈઝ (યોગ્ય) હોઈ શકે છે. એક એ કે તે ઇસ્લામને આ ભૂમિમાં પ્રભુત્વ અપાવવા અને કુફ્રની વ્યવસ્થાને ઇસ્લામમાં પરિવર્તિત કરવાની કોશિશ કરતો રહે, જે રીતે અંબિયા (પયગંબરો) અલૈ. અને તેમના શરૂઆતના અનુયાયીઓ કરતા રહ્યા. બીજું એ કે તે વાસ્તવમાં ત્યાંથી નીકળવાનો કોઈ માર્ગ ન પામતો હોય અને તીવ્ર નફરત અને અણગમાની સાથે ત્યાં લાચારીવશ રહેતો હોય.

૭૨. શાંતિના સમયમાં સફરમાં 'કસ્ર' (સંક્ષિપ્ત નમાઝ) એ છે કે જે સમયોની નમાઝમાં ચાર રકા'ત ફર્ઝ (અનિવાર્ય) છે, તેમાં બે રકા'ત પઢવામાં આવે અને યુદ્ધની સ્થિતિમાં 'કસ્ર' માટે કોઈ હદ નિયત નથી. યુદ્ધની સ્થિતિ જેવી પરવાનગી આપે નમાઝ પઢવામાં આવે.

૭૩. 'સલાતે-ખૌફ' (ભયની દશામાં નમાઝ)નો આ આદેશ એ સ્થિતિ માટે છે, જ્યારે દુશ્મનના હુમલાનું જોખમ તો હોય, પણ વાસ્તવમાં સશસ્ત્ર યુદ્ધ શરૂ ન થયું હોય.

مَا لَا يَرْجُوْنَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۱۰۴﴾ اِنَّآ ع ١٥ ٤ ١٢
اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ
بِمَآ اَرٰىكَ اللّٰهُ ؕ وَلَا تَكُنْ لِّلْخَآئِنِيْنَ خَصِيْمًا ﴿۱۰۵﴾ ۙ
وَّاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۱۰۶﴾ ۚ
وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِيْنَ يَخْتَانُوْنَ اَنْفُسَهُمْ ؕ اِنَّ
اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَثِيْمًا ﴿۱۰۷﴾ ۙ يَّسْتَخْفُوْنَ
مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُوْنَ مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ
اِذْ يُبَيِّتُوْنَ مَا لَا يَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِ ؕ وَكَانَ
اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطًا ﴿۱۰۸﴾ هٰۤاَنْتُمْ هٰۤؤُلَآءِ جٰدَلْتُمْ
عَنْهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۫ فَمَنْ يُّجَادِلُ اللّٰهَ
عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَمْ مَّنْ يَّكُوْنُ عَلَيْهِمْ وَكِيْلًا ﴿۱۰۹﴾
وَمَنْ يَّعْمَلْ سُوْٓءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهٗ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ
اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۱۱۰﴾ وَمَنْ يَّكْسِبْ
اِثْمًا فَاِنَّمَا يَكْسِبُهٗ عَلٰى نَفْسِهٖ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ
عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۱۱۱﴾ وَمَنْ يَّكْسِبْ خَطِيْٓئَةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ
يَرْمِ بِهٖ بَرِيْٓــًٔا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا ﴿۱۱۲﴾ ع ١٦ ٨ ١٣
وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهٗ لَهَمَّتْ
طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ اَنْ يُّضِلُّوْكَ ؕ وَمَا يُضِلُّوْنَ اِلَّآ
اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّوْنَكَ مِنْ شَيْءٍ ؕ وَاَنْزَلَ اللّٰهُ منزل ١

અલ્લાહ બધું જ જાણે છે અને તે તત્ત્વદર્શી છે. (રુકૂઅ-૧૫)

(૧૦૫) હે નબી (સલ્લ.)! અમે આ ગ્રંથ સત્ય સાથે તમારા તરફ અવતરિત કર્યો છે, જેથી જે સીધો માર્ગ અલ્લાહે તમને દેખાડ્યો છે એ મુજબ લોકો વચ્ચે ફેંસલો કરો. તમે વિશ્વાસઘાતી લોકો તરફથી વાદ-વિવાદ કરનારા ન બનો, (૧૦૬) અને અલ્લાહ પાસે દરગુજર માટે યાચના કરો. તે મોટો દરગુજર કરનાર અને દયાળુ છે. (૧૦૭) જે લોકો સ્વયં પોતાના સાથે જ વિશ્વાસઘાત કરે છે,(૭૪) તમે તેમનો પક્ષ ન લો. અલ્લાહને એવી વ્યક્તિ પસંદ નથી, જે વિશ્વાસઘાતી અને પાપી હોય. (૧૦૮) આ લોકો મનુષ્યોથી પોતાના કરતૂકો છુપાવી શકે છે, પરંતુ અલ્લાહથી નથી છુપાવી શકતા. તે તો એ વખતે પણ તેમના સાથે હોય છે, જ્યારે તેઓ રાત્રે સંતાઈને તેની મરજી વિરુદ્ધ મસલતો કરે છે. તેમના બધા કાર્યો અલ્લાહના ઘેરામાં છે. (૧૦૯) હા, તમે લોકોએ આ ગુનેગારો વતી દુનિયાના જીવનમાં તો તકરાર કરી લીધી, પરંતુ કયામત (પ્રલય-પશ્ચાત્ પુનર્જીવન)ના દિવસે તેમના માટે અલ્લાહ સામે કોણ તકરાર કરશે ? છેવટે ત્યાં કોણ તેમનો વકીલ થશે ? (૧૧૦) જો કોઈ વ્યક્તિ ખરાબ કૃત્ય કરી નાખે અથવા પોતાની જાત પર અત્યાચાર કરી બેસે અને ત્યારપછી અલ્લાહ પાસે દરગુજર માટે યાચના કરે, તો અલ્લાહને દરગુજર કરનાર અને દયાળુ જોશે. (૧૧૧) પરંતુ જો કોઈ બૂરાઈ કમાવી લે, તો તેની આ કમાણી તેના જ માટે જંજાળ બનશે. અલ્લાહને બધી વાતોની ખબર છે અને તે જાણવાવાળો અને તત્ત્વદર્શી અને ઊંડી સમજ ધરાવે છે. (૧૧૨) પછી જેણે કોઈ ભૂલ અથવા ગુનો કરીને તેનો આરોપ કોઈ નિર્દોષના માથે ધરી દીધો, તેણે તો મોટા દોષારોપણ અને સ્પષ્ટ ગુનાનો બોજ ઉપાડી લીધો.(રુકૂઅ-૧૬)

(૧૧૩) હે નબી (સલ્લ.)! જો અલ્લાહની કૃપા તમારા પર ન હોત અને તેની મહેરબાની તમારા સાથે ન હોત, તો આમાંથી એક જૂથે તો તમને ભ્રમમાં નાખી દેવાનો નિર્ણય કરી જ લીધો હતો. જો કે હકીકતમાં તેઓ સ્વયં પોતાના સિવાય કોઈને ભ્રમમાં નાખી રહ્યા ન હતા અને તમારું કોઈ નુકસાન કરી શકતા ન હતા.(૭૫) અલ્લાહે તમારા પર

૭૪. જે વ્યક્તિ બીજાઓની સાથે વિશ્વાસઘાત કરે છે તે વાસ્તવમાં સૌથી પહેલા સ્વયં પોતાની જાત સાથે વિશ્વાસઘાત કરે છે.

૭૫. અર્થાત્ જો તેઓ ખોટું વૃત્તાંત અને જૂઠી સાક્ષીઓ પ્રસ્તુત કરીને તમને ભ્રમિત કરવામાં સફળ થઈ પણ જાય અને પોતાના પક્ષમાં ન્યાય વિરુદ્ધ નિર્ણય પ્રાપ્ત કરી લે, તો નુકસાન તેમનું જ હતું, તમારું કંઈ ન બગડતું, કેમ કે અલ્લાહના નજીક ગુનેગાર તેઓ હોત, ન કે તમે. જે વ્યક્તિ સત્તાધીશને ધોકો આપીને પોતાના પક્ષમાં ખોટો નિર્ણય પ્રાપ્ત કરે છે, તે વાસ્તવમાં સ્વયં પોતાને એ ભ્રમણામાં નાખે છે કે આ યુક્તિઓથી હક્ક તેમના પક્ષે થઈ ગયો, જો કે ખરેખર અલ્લાહના નજીક હક્ક જેનો છે, તેનો જ રહે છે અને ન્યાયાધીશની કોઈ ગેરસમજના કારણે નિર્ણય કરી દેવાથી હકીકત પર કોઈ અસર નથી થતી.

عَلَيْكَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ
تَعْلَمُ ؕ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيْمًا ﴿۱۱۳﴾ لَا خَيْرَ
فِيْ كَثِيْرٍ مِّنْ نَّجْوٰىهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ
مَعْرُوْفٍ اَوْ اِصْلَاحٍۭ بَيْنَ النَّاسِ ؕ وَمَنْ يَّفْعَلْ
ذٰلِكَ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيْهِ اَجْرًا
عَظِيْمًا ﴿۱۱۴﴾ وَمَنْ يُّشَاقِقِ الرَّسُوْلَ مِنْۢ بَعْدِ مَا
تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ
نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهٖ جَهَنَّمَ ؕ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ﴿۱۱۵﴾ ع
اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ
ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ ؕ وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ
ضَلٰلًاۢ بَعِيْدًا ﴿۱۱۶﴾ اِنْ يَّدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖۤ اِلَّاۤ اِنٰثًا ۚ
وَاِنْ يَّدْعُوْنَ اِلَّا شَيْطٰنًا مَّرِيْدًا ﴿۱۱۷﴾ لَّعَنَهُ اللّٰهُ ۘ
وَقَالَ لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيْبًا مَّفْرُوْضًا ﴿۱۱۸﴾
وَّلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ
اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ ؕ
وَمَنْ يَّتَّخِذِ الشَّيْطٰنَ وَلِيًّا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَقَدْ
خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِيْنًا ﴿۱۱۹﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيْهِمْ ؕ وَمَا
يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰنُ اِلَّا غُرُوْرًا ﴿۱۲۰﴾ اُولٰٓئِكَ مَاْوٰىهُمْ
جَهَنَّمُ ۫ وَلَا يَجِدُوْنَ عَنْهَا مَحِيْصًا ﴿۱۲۱﴾ وَالَّذِيْنَ

الثلاثة

ع ١٦

وقف لازم

ગ્રંથ અને તત્ત્વદર્શિતા ઉતાર્યાં છે અને તમને એ સઘળું બતાવ્યું છે, જે તમે જાણતા ન હતા અને તેની તમારા પર ઘણી કૃપા છે.

(૧૧૪) લોકોની ગુપ્ત મસલતોમાં મોટા ભાગે કોઈ ભલાઈ નથી હોતી. હા, જો કોઈ છુપી રીતે દાન કરવા માટે શિખામણ આપે અથવા કોઈ ભલાઈના કામ માટે અથવા લોકોમાં મેળાપ કરાવી આપવા માટે કોઈને કંઈ કહે, તો તે અલબત્ત સારી વાત છે, અને જે કોઈ અલ્લાહની પ્રસન્નતા મેળવવા માટે આમ કરશે, તેને અમે મોટો બદલો આપીશું. (૧૧૫) પરંતુ જે માણસ રસૂલ (સલ્લ.)નો વિરોધ કરવા ઉપર ઊતરી આવ્યો હોય અને ઈમાનવાળાઓના માર્ગ સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ અપનાવે, જ્યારે કે સીધો માર્ગ તેના સામે સ્પષ્ટ થઈ ચૂક્યો હોય, તો અમે તેને એ જ તરફ ચલાવીશું જે દિશામાં તે પોતે વળી ગયો અને તેને જહન્નમમાં ઝોંકીશું, જે સૌથી ખરાબ ઠેકાણું છે. **(રુકૂઅ-૧૭)**

(૧૧૬) અલ્લાહને ત્યાં માત્ર શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) માટે જ માફી નથી. આના સિવાય બીજુ બધું જ માફ થઈ શકે છે, જેને તે માફ કરવા ચાહે. જેણે અલ્લાહના સાથે કોઈને ભાગીદાર ઠેરવ્યો તે તો પથભ્રષ્ટતામાં ઘણો આગળ નીકળી ગયો. (૧૧૭) તેઓ અલ્લાહને છોડીને દેવીઓને ઉપાસ્ય બનાવે છે. તેઓ એ વિદ્રોહી શૈતાનને ઉપાસ્ય બનાવે છે,[૭૬] (૧૧૮) જેના પર અલ્લાહે ફિટકાર કરેલી છે. (તેઓ એ શૈતાનનું આજ્ઞાપાલન કરી રહ્યા છે) જેણે અલ્લાહને કહ્યું હતું, ''હું તારા બંદાઓ પાસેથી એક ચોક્કસ ભાગ લઈને રહીશ.[૭૭] (૧૧૯) હું તેમને બહેકાવીશ, હું તેમને ઇચ્છાઓમાં ગૂંચવીશ, હું તેમને આદેશ આપીશ અને તેઓ મારા આદેશ મુજબ પ્રાણીઓના કાન ચીરશે[૭૮] અને હું તેમને આદેશ આપીશ અને તેઓ મારા આદેશાનુસાર અલ્લાહની રચનામાં ફેરફાર કરશે.''[૭૯] જેણે અલ્લાહના બદલે આ શૈતાનને પોતાનો મિત્ર અને વાલી બનાવી લીધો, તે સ્પષ્ટ નુકસાનમાં પડી ગયો. (૧૨૦) તે આ લોકો સાથે વાયદાઓ કરે છે અને તેમને આશાઓ અપાવે છે, પરંતુ શૈતાનના બધા જ વાયદાઓ છેતરપિંડી સિવાય બીજું કંઈ નથી. (૧૨૧) આ લોકોનું ઠેકાણું જહન્નમ છે, જેનાથી મુક્તિનો કોઈ માર્ગ તેઓ પામશે નહીં. (૧૨૨) રહ્યા એ લોકો,

---

૭૬. શૈતાનને એ અર્થમાં તો કોઈ મા'બૂદ (ઉપાસ્ય) નથી બનાવતું કે તેના સમક્ષ પૂજાની વિધિઓ કરવામાં આવતી હોય અને તેને ઈશ્વરનો દરજ્જો આપવામાં આવતો હોય. અલબત્ત, તેને મા'બૂદ બનાવવાનું સ્વરૂપ એ છે કે વ્યક્તિ પોતાના નફ્સ (મન)ની લગામ શૈતાનના હાથમાં આપી દે છે અને જે-જે તરફ તે ચલાવે છે, એ તરફ ચાલે છે; જાણે એ તેનો બંદો છે અને તે એનો ખુદા ! આનાથી જાણવા મળે છે કે કોઈ વાંધા વગર, નિઃસંકોચ આજ્ઞાપાલન કરવાનું અને આંધળું અનુસરણ કરવાનું નામ ઈબાદત છે, અને જે વ્યક્તિ આ પ્રકારનું આજ્ઞાપાલન કરે છે, તે વાસ્તવમાં એ વ્યક્તિની ઈબાદત કરે છે જેને અલ્લાહને છોડીને તેણે પોતાનો 'મુતાઅ' (આજ્ઞા આપનાર) બનાવેલ હોય.

૭૭. અર્થાત્ તેમના સમયોમાં, તેમની મહેનતો અને કોશિશોમાં, તેમની શક્તિઓ અને યોગ્યતાઓમાં, તેમના ધન અને તેમની સંતાનોમાં પોતાનો ભાગ લગાવીશ અને તેમને છેતરીને એવા હેળવી-કેળવી લઈશ કે તેઓ એ બધી વસ્તુઓનો એક સારો-એવો ભાગ મારા માર્ગમાં ખર્ચ કરશે.

૭૮. આરબવાસીઓની અંધશ્રદ્ધાઓમાંથી એકની તરફ સંકેત છે. તેમના ત્યાં નિયમ હતો કે જ્યારે ઊંટણી પાંચ કે દસ બચ્ચા જણી લેતી, તો તેના કાન ચીરીને તેને પોતાના દેવતાના નામે છોડી દેતા અને તેનાથી કામ લેવાનું હરામ (અવૈધ) સમજતા હતા. એ જ પ્રમાણે જે ઊંટના વીર્યથી દસ બચ્ચા થઈ જતા તેને પણ દેવતાના નામે પુણ્ય કરી દેવામાં આવતો હતો અને કાન ચીરવા એ વાતની નિશાની હતી કે આ પુણ્ય કરેલ જાનવર છે.

૭૯. ખુદાઈ (ઈશ્વરીય) સંરચનામાં ફેરફાર કરવાનો અર્થ વસ્તુઓની જન્મજાત બનાવટમાં ફેરફાર કરવો નથી, બલ્કે વાસ્તવમાં અહીં જે ફેરફારને શૈતાની કાર્ય ઠેરવવામાં આવેલ છે, તે એ છે કે માનવી કોઈ વસ્તુથી એ કામ લે,

اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ وَعْدَ اللّٰهِ
حَقًّا ؕ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيْلًا ﴿١٢٢﴾ لَيْسَ
بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتٰبِ ؕ مَنْ يَّعْمَلْ
سُوْٓءًا يُّجْزَ بِهٖ ۙ وَلَا يَجِدْ لَهٗ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا
وَّلَا نَصِيْرًا ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ يَّعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَكَرٍ
اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ
وَلَا يُظْلَمُوْنَ نَقِيْرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ اَحْسَنُ دِيْنًا مِّمَّنْ
اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَّاتَّبَعَ مِلَّةَ
اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ؕ وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيْمَ خَلِيْلًا ﴿١٢٥﴾
وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَكَانَ
اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيْطًا ﴿١٢٦﴾ ۧ وَيَسْتَفْتُوْنَكَ فِي ع ١٨ ١١ ١٥
النِّسَآءِ ؕ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيْكُمْ فِيْهِنَّ ۙ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ
فِي الْكِتٰبِ فِيْ يَتٰمَى النِّسَآءِ الّٰتِيْ لَا تُؤْتُوْنَهُنَّ
مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُوْنَ اَنْ تَنْكِحُوْهُنَّ وَ
الْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ وَاَنْ تَقُوْمُوْا لِلْيَتٰمٰى
بِالْقِسْطِ ؕ وَمَا تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ
بِهٖ عَلِيْمًا ﴿١٢٧﴾ وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا
نُشُوْزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يُّصْلِحَا

જેઓ ઈમાન લઈ આવે અને સદ્‌કાર્યો કરે, તો તેમને અમે એવા બાગોમાં દાખલ કરીશું, જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે અને તેઓ ત્યાં હંમેશાં રહેશે. આ અલ્લાહનો સાચો વાયદો છે અને અલ્લાહથી વધીને કોણ પોતાની વાતમાં સાચો હશે.

(૧૨૩) પરિણામ ન તમારી કામનાઓ પર નિર્ભર છે, ન તો ગ્રંથવાળાઓની કામનાઓ પર. જે કોઈ બૂરાઈ કરશે, તેનું ફળ પામશે અને અલ્લાહના મુકાબલામાં પોતાના માટે કોઈ સમર્થક અને સહાયક નહીં મેળવી શકે, (૧૨૪) અને જે ભલા કાર્યો કરશે, ચાહે પુરુષ હોય કે સ્ત્રી, પણ હોય તે મોમિન (ઈમાનવાળા), તો આવા જ લોકો જન્નત (સ્વર્ગ)માં દાખલ થશે અને તેમને રજમાત્ર અન્યાય નહીં થવા પામે. (૧૨૫) એ વ્યક્તિથી વધુ સારી બીજી કોની જીવન-પદ્ધતિ હોઈ શકે છે જેણે અલ્લાહ સામે આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવી દીધું અને પોતાનું આચરણ ઉત્તમ રાખ્યું અને એકાગ્ર થઈને ઈબ્રાહીમની પદ્ધતિનું અનુસરણ કર્યું. એ ઈબ્રાહીમની પદ્ધતિનું, જેને અલ્લાહે પોતાનો મિત્ર બનાવી લીધો હતો. (૧૨૬) આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ છે અલ્લાહનું છે અને અલ્લાહે દરેક વસ્તુને પોતાના ઘેરામાં લઈ રાખી છે.(રુકૂઅ-૧૮)

(૧૨૭) લોકો તમારા પાસેથી સ્ત્રીઓ વિષે ફતવો (ધર્માદેશ) પૂછે છે.[૮૦] કહો : અલ્લાહ તમને તેમના વિષે ફતવો આપે છે અને સાથે-સાથે એ આદેશો પણ યાદ દેવડાવે છે, જે પહેલાથી તમને આ ગ્રંથમાં સંભળાવવામાં આવી રહ્યા છે. અર્થાત્ એ આદેશો, જે એ અનાથ છોકરીઓ વિષે છે, જેમના હક્ક તમે ચૂકવતા નથી અને જેમના નિકાહ (લગ્ન) કરવાથી તમે દૂર રહો છો (અથવા લોભના કારણે તમે પોતે તેમના સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છો છો),[૮૧] અને એ આદેશો, જે એ બાળકો વિષે છે, જેઓ બિચારા કંઈ પણ કરવા માટે અશક્ત છે. અલ્લાહ તમને આદેશ આપે છે કે અનાથો સાથે ન્યાય પર કાયમ રહો, અને જે ભલાઈ તમે કરશો તે અલ્લાહની જાણ બહાર રહેશે નહીં.

(૧૨૮) જો કોઈ[૮૨] સ્ત્રીને પોતાના પતિ તરફથી દુર્વ્યવહાર કે ઉપેક્ષાનો ભય હોય, તો કોઈ વાંધો નથી કે પતિ અને પત્ની (હક્કોમાં થોડી છૂટછાટ મૂકીને) પરસ્પર સુલેહ

જેના માટે અલ્લાહે તેને પેદા નથી કરી, અને કોઈ વસ્તુથી એ કામ ન લે, જેના માટે અલ્લાહે તેને પેદા કરેલ છે. બીજા શબ્દોમાં એ તમામ કાર્યો જે માનવી પોતાની અને વસ્તુઓની પ્રકૃતિ વિરુદ્ધ કરે છે, અને એ તમામ સ્વરૂપો જે તે પ્રકૃતિના ઉદ્દેશ્યની અવગણના કરવા માટે અપનાવે છે, આ આયત મુજબ શૈતાનની પથભ્રષ્ટ કરનાર ઉત્પ્રેરણાઓનું પરિણામ છે. જેમ કે, કૌમે-લૂતનું કાર્ય (સમલૈંગિકતા), જન્મ કે સંતતિ નિયંત્રણ, સંન્યાસ, બ્રહ્મચર્ય, પુરુષો અને સ્ત્રીઓને વાંઝણા બનાવવા, પુરુષોને હિજડા બનાવવા, સ્ત્રીઓને એ સેવાઓથી હટાવવી જે પ્રકૃતિએ તેમને સુપ્રત કરી છે અને તેમને સંસ્કૃતિના એ વિભાગોમાં ઘસડી લઈ જવી જેના માટે પુરુષોને પેદા કરવામાં આવ્યા છે.

૮૦. એ સ્પષ્ટતા નથી કરી કે તેઓ શું ફતવો પૂછતા હતા. પરંતુ આયત ૧૨૮ થી ૧૩૦માં જે ફતવો આપવામાં આવ્યો છે, તેનાથી પ્રશ્નનું સ્વરૂપ સમજમાં આવી જાય છે.

૮૧. 'તર્‌ગબૂન અન્ તન્‌કિહૂ-હુન્ન'નો અર્થ એ હોઈ શકે છે કે 'તમે તેમનાથી નિકાહ કરવાની રુચિ રાખો છો.' અને એ પણ હોઈ શકે છે કે 'તમે તેમનાથી નિકાહ કરવાનું પસંદ નથી કરતા.'

૮૨. અહીંથી લોકોના પ્રશ્નનો જવાબ શરૂ થાય છે. પ્રશ્ન એ હતો કે એકથી વધારે પત્નીઓ હોવાની સ્થિતિમાં ન્યાયનો જે આદેશ આપવામાં આવ્યો છે, તેના પર કઈ રીતે અમલ કરવામાં આવે, જ્યારે કે એક પત્ની આજીવન રોગી છે અથવા સંભોગને યોગ્ય નથી રહી. શું આ સ્થિતિમાં પણ તેના પર અનિવાર્ય છે કે બંનેના સાથે એક સરખો પ્રેમ રાખે ? શારીરિક સંબંધમાં પણ એક સમાન વ્યવહાર કરે ? અને જો તે આવું ન કરે તો શું ન્યાયની શરતનો તકાદો એ છે કે તે બીજા લગ્ન કરવા માટે પહેલી પત્નીને છોડી દે ? વધુમાં એ કે જો પહેલી પત્ની પોતે અલગ ન થવા માગતી હોય તો શું પતિ-પત્નીમાં એ પ્રકારનો મામલો થઈ શકે છે કે જે પત્ની અરોચક થઈ ચૂકી છે તે

بَيْنَهُمَا صُلْحًا ؕ وَالصُّلْحُ خَيْرٌ ؕ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ
الشُّحَّ ؕ وَاِنْ تُحْسِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا
تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيْعُوْۤا اَنْ تَعْدِلُوْا بَيْنَ
النِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيْلُوْا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوْهَا
كَالْمُعَلَّقَةِ ؕ وَاِنْ تُصْلِحُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ
كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿١٢٩﴾ وَاِنْ يَّتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا
مِّنْ سَعَتِهٖ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ وَاسِعًا حَكِيْمًا ﴿١٣٠﴾ وَلِلّٰهِ مَا
فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِيْنَ
اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ ؕ
وَاِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ
وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا حَمِيْدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ
وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿١٣٢﴾ اِنْ يَّشَاْ
يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ وَيَاْتِ بِاٰخَرِيْنَ ؕ وَكَانَ
اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَدِيْرًا ﴿١٣٣﴾ مَنْ كَانَ يُرِيْدُ ثَوَابَ
الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ؕ وَكَانَ
اللّٰهُ سَمِيْعًۢا بَصِيْرًا ﴿١٣٤﴾ ع يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُوْنُوْا ع ٨/١٦
قَوّٰمِيْنَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰۤى اَنْفُسِكُمْ
اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ ۚ اِنْ يَّكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقِيْرًا
فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا ۫ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰۤى اَنْ تَعْدِلُوْا ۚ

કરી લે.[૮૩] સુલેહ દરેક રીતે સારી છે. મન તંગદિલી તરફ જલ્દી ઝુકી જાય છે, પરંતુ જો તમે એહસાન (ઉપકાર)નો વ્યવહાર કરો અને અલ્લાહનો ડર રાખો, તો વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ તમારી આ વર્તણૂંકથી અજાણ નહીં હોય. (૧૨૯) પત્નીઓ વચ્ચે પૂરેપૂરો ન્યાય કરવો તમારી શક્તિની વાત નથી. તમે ઇચ્છો તો પણ આમ નથી કરી શકતા, તેથી (અલ્લાહના કાનૂન પાછળનો આશય પૂરો કરવા માટે એ પૂરતું છે કે) એક પત્ની તરફ એવી રીતે ન ઝુકી જાઓ કે બીજીને લટકતી છોડી દો.[૮૪] જો તમે પોતાની વર્તણૂક બરાબર રાખો અને અલ્લાહથી ડરતા રહો તો અલ્લાહ દરગુજર કરનારો અને દયાળુ છે. (૧૩૦) પરંતુ પતિ-પત્ની એકબીજાથી છૂટા જ થઈ જાય, તો અલ્લાહ પોતાના વ્યાપક સામર્થ્યથી પ્રત્યેકને બીજાની જરૂરતથી મુક્ત કરી દેશે. અલ્લાહનું દામન ખૂબ વિશાળ છે અને તે તત્ત્વદર્શી છે. (૧૩૧) આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ છે, તે બધું અલ્લાહનું જ છે. તમારા પહેલા જેમને અમે ગ્રંથ આપ્યો હતો, તેમને પણ આ જ આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો અને હવે તમને પણ આ જ આદેશ આપીએ છીએ કે અલ્લાહનો ડર રાખીને કામ કરો, પરંતુ જો તમે ન માનતા હોવ તો ન માનો, આકાશ અને ધરતીની બધી જ વસ્તુઓનો માલિક અલ્લાહ જ છે અને તે બેનિયાઝ (નિરપેક્ષ, નિઃસ્પૃહ) છે, સર્વ પ્રશંસાનો અધિકારી. (૧૩૨) હા, અલ્લાહ જ માલિક છે એ તમામ વસ્તુઓનો જે આકાશોમાં છે અને જે ધરતીમાં છે અને કામ પાર પાડવા માટે માત્ર એ જ પૂરતો છે. (૧૩૩) જો તે ચાહે તો તમને ખસેડીને તમારી જગ્યાએ બીજાઓને લઈ આવે અને તે આમ કરવા માટે સંપૂર્ણ શક્તિ ધરાવે છે. (૧૩૪) જે માણસ માત્ર દુનિયાના સવાબ (પુણ્ય)નો ઇચ્છુક હોય તેણે જાણી લેવું જોઈએ કે અલ્લાહ પાસે દુનિયાનો સવાબ પણ છે અને આખિરતનો સવાબ પણ, અને અલ્લાહ બધું સાંભળનાર અને જોનાર છે. (રુકૂઅ-૧૯)

(૧૩૫) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! ન્યાયના ધ્વજવાહક બનો અને અલ્લાહ માટે સાક્ષી આપનારા બનો, ભલે તમારા ન્યાય અને તમારી સાક્ષીની વિરુદ્ધ અસર સ્વયં તમારા પર અથવા તમારા માતા-પિતા અને સગાઓ પર જ કેમ ન પડતી હોય. મામલાથી સંબંધ ધરાવનાર પક્ષ ચાહે ધનવાન હોય કે ગરીબ, અલ્લાહ તમારાથી વધારે તેમનો શુભેચ્છક છે, આથી પોતાની મનેચ્છાઓનું અનુસરણમાં ન્યાયથી ન હટો, અને

પોતાના કેટલાક હક્કોને પોતે છોડીને પતિને તલાક ન આપવા માટે રાજી કરી લે ? શું આવું કરવું ન્યાયની શરતના વિરુદ્ધ તો નહીં હોય ને ?

૮૩. અર્થાત્ તલાક અને છુટાછેડાથી વધારે સારું છે કે આ રીતે પરસ્પર સુલેહ કરીને સ્ત્રી એ જ પતિ સાથે રહે, જેના સાથે તે જીવનનો એક ભાગ પસાર કરી ચૂકી છે.

૮૪. આ આયતથી કેટલાક લોકોએ એ નિષ્કર્ષ કાઢી લીધો છે કે કુર્આન એક તરફ ન્યાયની શરતની સાથે બહુપત્નીત્વની અનુમતિ આપે છે અને બીજી તરફ ન્યાયને અસંભવ ઠેરવીને આ અનુમતિને વ્યવહારુ રૂપે રદબાતલ કરી નાખે છે. પરંતુ વાસ્તવમાં આવો નિષ્કર્ષ કાઢવા માટે આ આયતમાં કોઈ અવકાશ નથી. જો કેવળ એટલું જ કહેવા પર સંતોષ કરી લેવામાં આવ્યો હોત કે 'તમે સ્ત્રીઓ વચ્ચે ન્યાય નથી કરી શકતા' તો આ નિષ્કર્ષ કાઢી શકાતો હતો, પરંતુ એ પછી તરત જ એ ફરમાવ્યું કે 'તેથી એક પત્ની તરફ તદ્દન ન ઝુકી જાઓ' આ વાક્યએ કોઈ અવકાશ આ અર્થ લેવા માટે બાકી રાખ્યો નથી, જે ખ્રિસ્તી યુરોપનું અનુકરણ કરવાવાળા મહાનુભાવો આનાથી કાઢવા માગે છે.

وَاِنْ تَلْوٗۤا اَوْ تُعْرِضُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ
خَبِيْرًا ﴿١٣٥﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَ
رَسُوْلِهٖ وَالْكِتٰبِ الَّذِيْ نَزَّلَ عَلٰى رَسُوْلِهٖ وَالْكِتٰبِ
الَّذِيْۤ اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ ؕ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ
وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًۢا
بَعِيْدًا ﴿١٣٦﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا ثُمَّ اٰمَنُوْا ثُمَّ
كَفَرُوْا ثُمَّ ازْدَادُوْا كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ
وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيْلًا ﴿١٣٧﴾ؕ بَشِّرِ الْمُنٰفِقِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ
عَذَابًا اَلِيْمَا ۙ﴿١٣٨﴾ الَّذِيْنَ يَتَّخِذُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ
مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ؕ اَيَبْتَغُوْنَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ
فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ﴿١٣٩﴾ؕ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي
الْكِتٰبِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَ
يُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوْا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوْضُوْا فِيْ
حَدِيْثٍ غَيْرِهٖۤ ۖ اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ
الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْكٰفِرِيْنَ فِيْ جَهَنَّمَ جَمِيْعَا ۙ﴿١٤٠﴾ الَّذِيْنَ
يَتَرَبَّصُوْنَ بِكُمْ ۚ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ اللّٰهِ قَالُوْۤا
اَلَمْ نَكُنْ مَّعَكُمْ ۖ وَاِنْ كَانَ لِلْكٰفِرِيْنَ نَصِيْبٌ ۙ قَالُوْۤا
اَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ؕ فَاللّٰهُ
يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ وَلَنْ يَّجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكٰفِرِيْنَ

જો તમે અધૂરી અને પક્ષપાતપૂર્ણ વાત કહી અથવા સાચી વાત કહેવાનું ટાળ્યું તો જાણી લો કે જે કંઈ તમે કરો છો અલ્લાહને તેની ખબર છે.

(૧૩૬) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! ઈમાન લાવો અલ્લાહ પર અને તેના રસૂલ પર અને એ ગ્રંથ પર, જે અલ્લાહે પોતાના રસૂલ પર અવતરિત કર્યો છે અને એ દરેક ગ્રંથ પર, જે આ પહેલાં તે અવતરિત કરી ચૂક્યો છે.(૮૫) જેણે અલ્લાહ અને તેના ફરિશ્તાઓ અને તેના ગ્રંથો અને તેના રસૂલો અને આખિરતના દિવસને માનવાનો ઈન્કાર કર્યો(૮૬) તે પથભ્રષ્ટતામાં ભટકીને ખૂબ દૂર નીકળી ગયો. (૧૩૭) રહ્યા એ લોકો જેઓ ઈમાન લાવ્યા, પછી કુફ્ર (ઈન્કાર) કર્યું, ફરી ઈમાન લાવ્યા, ફરી કુફ્ર કર્યું, પછી પોતાના કુફ્રમાં વધતા ગયા તો અલ્લાહ કદાપિ તેમને માફ નહીં કરે અને ક્યારેય તેમને સીધો માર્ગ નહીં દેખાડે. (૧૩૮-૧૩૯) અને જે મુનાફિકો (દંભીઓ) ઈમાનવાળાઓને છોડીને કાફિરો (અધર્મીઓ)ને પોતાના સાથી બનાવે છે, તેમને આ શુભ સમાચાર સંભળાવી દો કે તેમના માટે પીડાકારી સજા તૈયાર છે. શું આ લોકો પ્રતિષ્ઠાની ચાહનામાં તેમના પાસે જાય છે ? જો કે પ્રતિષ્ઠા તો સંપૂર્ણપણે અલ્લાહ જ માટે છે. (૧૪૦) અલ્લાહ આ ગ્રંથમાં તમને પહેલાથી જ આદેશ આપી ચૂક્યો છે કે જ્યાં તમે સાંભળો કે અલ્લાહની આયતો વિરુદ્ધ કુફ્ર (અધર્મ)ની બકવાસ કરવામાં આવી રહી છે અને તેની હાંસી ઉડાવવામાં આવી રહી છે, તો ત્યાં ન બેસો, જ્યાં સુધી લોકો કોઈ બીજી વાતમાં ન લાગી જાય. હવે જો તમે આવું કરી રહ્યા છો તો તમે પણ એમના જ જેવા છો. વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ મુનાફિકોને અને કાફિરોને જહન્નમ (નર્ક)માં એક જગ્યાએ એકઠા કરવાનો છે. (૧૪૧) આ મુનાફિકો તમારા મામલામાં રાહ જોઈ રહ્યા છે (કે ઊંટ કઈ તરફ બેસશે). જો અલ્લાહ તરફથી વિજય તમારો થયો તો આવીને કહેશે કે શું અમે તમારા સાથે ન હતા ? જો કાફિરોનું પલ્લું ભારે રહે તો તેમને કહેશે કે શું અમે તમારા વિરુદ્ધ લડવા માટે સમર્થ ન હતા, અને છતાં પણ અમે તમને મુસલમાનોથી બચાવ્યા ? બસ, અલ્લાહ જ તમારા અને તેમના મામલાનો નિર્ણય કયામતના દિવસે કરશે અને (આ નિર્ણયમાં) અલ્લાહે કાફિરો (અધર્મીઓ) માટે મુસલમાનો પર વિજયી

૮૫. ઈમાનવાળાઓને કહેવું કે 'ઈમાન લાવો' એ દેખીતી રીતે વિચિત્ર લાગે છે. પરંતુ હકીકતમાં અહીં શબ્દ 'ઈમાન' બે અલગ-અલગ અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે. ઈમાન લાવવાનો એ અર્થ એ છે કે વ્યક્તિ ઈન્કારના બદલે એકરારનો માર્ગ અપનાવે, ન માનવાવાળાઓથી અલગ થઈને માનવાવાળાઓમાં સામેલ થઈ જાય; અને આનો બીજો અર્થ એ છે કે વ્યક્તિ જે વસ્તુને માને તેને સાચા દિલથી માને, પૂરેપૂરી ગંભીરતા અને નિષ્ઠાની સાથે માને. આયતમાં સંબોધન એ તમામ મુસલમાનોને છે, જેઓ પહેલા અર્થની રીતે 'માનવાવાળાઓ'માં સામેલ છે, અને તેમનાથી માંગણી એ કરવામાં આવી છે કે બીજા અર્થની રીતે સાચા મોમિન બને.

૮૬. કુફ્ર કરવાના પણ બે અર્થ છે. એક એ કે વ્યક્તિ ચોખ્ખે-ચોખ્ખો ઈન્કાર કરી દે. બીજો એ કે જીભથી તો માને, પણ દિલથી ન માને, અથવા પોતાના વ્યવહારથી સાબિત કરી દે કે તે જે વસ્તુને માનવાનો દાવો કરી રહ્યો છે ખરેખર તેને તે નથી માનતો.

عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ سَبِيْلًا ﴿١٤١﴾ اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ يُخٰدِعُوْنَ
اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ ۚ وَاِذَا قَامُوْٓا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوْا
كُسَالٰى ۙ يُرَآءُوْنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ اِلَّا
قَلِيْلًا ﴿١٤٢﴾ ۙ مُّذَبْذَبِيْنَ بَيْنَ ذٰلِكَ ۖ لَآ اِلٰى هٰٓؤُلَآءِ
وَلَآ اِلٰى هٰٓؤُلَآءِ ؕ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ
سَبِيْلًا ﴿١٤٣﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا
الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ؕ اَتُرِيْدُوْنَ
اَنْ تَجْعَلُوْا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا ﴿١٤٤﴾ اِنَّ
الْمُنٰفِقِيْنَ فِى الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ ۚ وَلَنْ
تَجِدَ لَهُمْ نَصِيْرًا ﴿١٤٥﴾ ۙ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا وَاَصْلَحُوْا
وَاعْتَصَمُوْا بِاللّٰهِ وَاَخْلَصُوْا دِيْنَهُمْ لِلّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ
مَعَ الْمُؤْمِنِيْنَ ؕ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ
اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿١٤٦﴾ مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ اِنْ
شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيْمًا ﴿١٤٧﴾
لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوْٓءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ
ظُلِمَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا عَلِيْمًا ﴿١٤٨﴾ اِنْ تُبْدُوْا خَيْرًا
اَوْ تُخْفُوْهُ اَوْ تَعْفُوْا عَنْ سُوْٓءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا
قَدِيْرًا ﴿١٤٩﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَ
يُرِيْدُوْنَ اَنْ يُّفَرِّقُوْا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ

ع ٢١/١٧

اَلْجُزْءُ السَّادِسُ (٦)

منزل ١

થવાનો કદાપિ કોઈ માર્ગ રાખ્યો નથી.(રુકૂઅ-૨૦)

(૧૪૨) આ મુનાફિકો અલ્લાહ સાથે છેતરપિંડી કરી રહ્યા છે, જો કે હકીકતમાં અલ્લાહે જ તેમને ભ્રમમાં નાખી રાખ્યા છે. જ્યારે આ લોકો નમાઝ માટે ઊભા થાય છે, તો કમને માત્ર લોકોને દેખાડવા માટે ઊઠે છે અને અલ્લાહને ભાગ્યે જ યાદ કરે છે. (૧૪૩) કુફ્ર (ઇન્કાર) અને ઈમાનની દ્વિધામાં છે, ન તો પૂરા આ તરફ છે, ન પૂરા તે તરફ. જેને અલ્લાહે પથભ્રષ્ટ કરી દીધો હોય તેના માટે તમે કોઈ માર્ગ પામી શકતા નથી.[૮૭]

(૧૪૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! ઈમાનવાળાઓને છોડીને કાફિરો (અધર્મીઓ)ને પોતાના સાથી ન બનાવો. શું તમે ઇચ્છો છો કે અલ્લાહને પોતાના વિરુદ્ધ સાફ-સાફ પુરાવો આપી દો ? (૧૪૫) નિઃશંક મુનાફિકો જહન્નમના સૌથી નીચલા ભાગમાં જશે અને તમે કોઈને તેમનો સહાયક નહીં જુઓ. (૧૪૬) અલબત્ત, તેમનામાંથી જેઓ તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) કરી લે અને પોતાની વર્તણૂક સુધારી લે અને અલ્લાહનું દામન મજબૂત પકડી રાખે અને પોતાના દીન (ધર્મ)ને અલ્લાહ માટે જ વિશિષ્ટ કરી દે, આવા લોકો ઈમાનવાળાઓની સાથે છે અને અલ્લાહ ઈમાનવાળાઓને જરૂર મોટો બદલો આપશે. (૧૪૭) અલ્લાહ શા માટે તમને અમસ્તી જ સજા આપે, જો તમે શુક્રગુજાર (કૃતજ્ઞ) બંદા થઈને રહો અને ઈમાનના માર્ગ પર ચાલો. અલ્લાહ મોટો કદરદાન છે[૮૮] અને સૌની સ્થિતિથી વાકેફ છે.

(૧૪૮) અલ્લાહ તેને પસંદ કરતો નથી કે કોઈ વ્યક્તિ અપશબ્દોની સાથે પોતાનું મોઢું ખોલે, સિવાય કે કોઈના સાથે અન્યાય કરવામાં આવ્યો હોય,[૮૯] અને અલ્લાહ બધું સાંભળનાર અને જાણનાર છે. (૧૪૯) (અત્યાચારનો ભોગ બન્યા હોય એવી સ્થિતિમાં જો કે તમને અપશબ્દો કહેવાનો અધિકાર છે) પરંતુ જો તમે જાહેર અને ખાનગીમાં ભલાઈ જ કર્યે જાવ અથવા ઓછામાં ઓછું બૂરાઈને દરગુજર કરો, તો અલ્લાહ (નો ગુણ પણ આ જ છે કે તે) મોટો ક્ષમાશીલ છે, (જો કે તે સજા આપવાનું) સંપૂર્ણ સામર્થ્ય ધરાવે છે.

(૧૫૦) જે લોકો અલ્લાહ અને તેના રસૂલો સાથે ઇન્કારનું વલણ અપનાવે છે, અને ચાહે છે કે અલ્લાહ અને તેના રસૂલો વચ્ચે ભેદભાવ કરે અને કહે છે કે અમે કોઈને

---

૮૭. અર્થાત્ જેણે અલ્લાહની વાણી (ગ્રંથ) અને તેના રસૂલ સલ્લ.ની સીરત (જીવન-ચરિત્ર)થી માર્ગદર્શન ન મેળવ્યું હોય, જેને સચ્ચાઈથી વિમુખ અને અસત્યવાદિતા તરફ આકૃષ્ટ જોઈને અલ્લાહે પણ એ જ તરફ ફેરવી દીધો હોય, જે તરફ તે પોતે ફરી જવા માગતો હતો અને જે પથભ્રષ્ટતાનો ઇચ્છુક હોવાના કારણે અલ્લાહે તેના માટે માર્ગદર્શનના દરવાજા બંધ દીધા હોય અને માત્ર પથભ્રષ્ટતાના જ દરવાજા ખોલી દીધા હોય, એવા વ્યક્તિને સીધો માર્ગ બતાવવો વાસ્તવમાં કોઈ માનવીની શક્તિનું કામ નથી.

૮૮. 'શુક્ર' (કૃતજ્ઞતા) જ્યારે બંદા તરફથી હોય તો ઉપકારના અર્થમાં હોય છે અને જ્યારે અલ્લાહ તરફથી હોય તો કદરદાનીના અર્થમાં.

૮૯. અર્થાત્ પીડિતને હક્ક છે કે અત્યાચારી વિરુદ્ધ અવાજ ઉઠાવે.

نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَّنَكْفُرُ بِبَعْضٍ ۙ وَّيُرِيْدُوْنَ اَنْ
يَّتَّخِذُوْا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا ۙ﴿۱۵۰﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ
حَقًّا ۚ وَاَعْتَدْنَا لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿۱۵۱﴾ وَالَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَلَمْ يُفَرِّقُوْا بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ
اُولٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيْهِمْ اُجُوْرَهُمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ
غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۱۵۲﴾ يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتٰبِ اَنْ تُنَزِّلَ ع ۲۱ ۱۱
عَلَيْهِمْ كِتٰبًا مِّنَ السَّمَآءِ فَقَدْ سَاَلُوْا مُوْسٰٓى اَكْبَرَ
مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُوْٓا اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْهُمُ
الصّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْۢ بَعْدِ
مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ ۚ وَاٰتَيْنَا
مُوْسٰى سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا ﴿۱۵۳﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّوْرَ
بِمِيْثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَّقُلْنَا
لَهُمْ لَا تَعْدُوْا فِي السَّبْتِ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِّيْثَاقًا
غَلِيْظًا ﴿۱۵۴﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيْثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيٰتِ
اللّٰهِ وَقَتْلِهِمُ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَّقَوْلِهِمْ قُلُوْبُنَا
غُلْفٌ ؕ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ
اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۵۵﴾ۙ وَّبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ
بُهْتَانًا عَظِيْمًا ۙ﴿۱۵۶﴾ وَّقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيْحَ
عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُوْلَ اللّٰهِ ۚ وَمَا قَتَلُوْهُ وَمَا

માનીશું અને કોઈને નહીં માનીએ તેમજ કુફ્ર અને ઈમાન વચ્ચે એક રસ્તો કાઢવાનો ઈરાદો રાખે છે, (૧૫૧) એ બધા કટ્ટર કાફિરો (અધર્મીઓ) છે અને આવા કાફિરો માટે અમે એ સજા તૈયાર કરી રાખી છે, જે તેમને અપમાનિત અને ફજેત કરનારી હશે. (૧૫૨) આનાથી વિપરીત જે લોકો અલ્લાહ અને તેના તમામ રસૂલોને માને, અને તેમના વચ્ચે ભેદભાવ ન કરે, તેમને અમે ચોક્કસ તેમના બદલા આપીશું, અને અલ્લાહ ઘણો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૨૧)

(૧૫૩) હે નબી ! આ ગ્રંથવાળા જો આજે તમારા પાસે માંગણી કરી રહ્યા છે કે તમે આકાશમાંથી કોઈ લખાણ તેમના ઉપર અવતરિત કરાવો, તો તેનાથી પણ વધુ ગુનાહિત માંગણીઓ તેઓ પહેલાં મૂસા (અલૈ.) પાસે કરી ચૂક્યા છે. તેને તો આ લોકોએ કહ્યું હતું કે અમને ખુદાને જાહેરમાં દેખાડી દો અને આ જ દુષ્ટતાના કારણે તેમના ઉપર અચાનક વીજળી ત્રાટકી હતી, પછી તેમણે વાછરડાને પોતાનો ઉપાસ્ય બનાવી લીધો, જો કે તેઓ ખુલ્લી નિશાનીઓ જોઈ ચૂક્યા હતા. તેમ છતાં પણ અમે તેમને માફ કરી દીધા. અમે મૂસા (અલૈ.)ને સ્પષ્ટ આદેશ આપ્યો, (૧૫૪) અને આ લોકો ઉપર તૂર (પહાડ)ને ઉઠાવીને એમના પાસેથી (આ આદેશના પાલનનું) વચન લીધું. અમે તેમને હુકમ આપ્યો કે દરવાજામાં સિજદો કરતાં (નતમસ્તકે) પ્રવેશ કરો.[૯૦] અમે તેમને કહ્યું કે 'સબ્ત' (શનિવાર)નો નિયમ ન તોડો અને તે માટે તેમના પાસેથી પાકું વચન લીધું. (૧૫૫) છેવટે તેમના વચન-ભંગના કારણે અને એ કારણે કે તેમણે અલ્લાહની આયતોને ખોટી ઠેરવી અને ઘણા પયગંબરોને નાહક કતલ કર્યા અને ત્યાં સુધી કહ્યું કે અમારા હૃદયો આવરણોમાં સુરક્ષિત છે,[૯૧] જો કે હકીકતમાં તેમની અસત્યવાદિતાના કારણે અલ્લાહે તેમના હૃદયો પર મહોર મારી દીધી છે, અને આ જ કારણે તેઓ ભાગ્યે જ ઈમાન લાવે છે. (૧૫૬) પછી પોતાના કુફ્ર (અધર્મ)માં તેઓ એટલા આગળ વધ્યા કે મરયમ પર ભારે તહોમત મૂકી, (૧૫૭) અને પોતે કહ્યું કે અમે મસીહ, મરયમના પુત્ર ઈસા, અલ્લાહના રસૂલને કતલ કરી દીધા છે[૯૨] — જો કે હકીકતમાં તેમણે ન તો તેને કતલ કર્યો,

૯૦. આનો ઉલ્લેખ સૂરઃ બકરહ, આયત ૫૮-૫૯માં આવી ચૂક્યો છે.

૯૧. અર્થાત્ તમે ચાહે ગમે તે કહો, અમારા હૃદયો પર આની કોઈ અસર થઈ શકતી નથી.

૯૨. અર્થાત્ ગુનાઈત-વૃત્તિની હિંમત એટલી વધી ગઈ છે કે રસૂલને રસૂલ જાણતા હતા અને પછી તેની હત્યાનું પગલું ભર્યું અને ગર્વથી કહ્યું કે અમે અલ્લાહના રસૂલની હત્યા કરી છે. આ પ્રસંગે જો સૂરઃ મરયમ, રુકૂઅ-૨ અમારી નોંધની સાથે વાંચી લેવામાં આવે, તો જાણ થઈ જશે કે બની ઇસરાઈલ હઝરત ઈસા અલૈ.ને વાસ્તવમાં રસૂલ જાણતા હતા અને પોતે જાણતા હોવા છતાં તેમણે તેમને શૂળી પર ચઢાવી દીધા.

صَلَبُوْهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ ؕ وَاِنَّ الَّذِيْنَ اخْتَلَفُوْا
فِيْهِ لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ ؕ مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ اِلَّا
اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوْهُ يَقِيْنًا ۙ ﴿١٥٧﴾ بَلْ رَّفَعَهُ اللّٰهُ
اِلَيْهِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿١٥٨﴾ وَاِنْ مِّنْ اَهْلِ
الْكِتٰبِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهٖ قَبْلَ مَوْتِهٖ ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ
يَكُوْنُ عَلَيْهِمْ شَهِيْدًا ۚ ﴿١٥٩﴾ فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا
حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبٰتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ
سَبِيْلِ اللّٰهِ كَثِيْرًا ۙ ﴿١٦٠﴾ وَّاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوْا
عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ ؕ وَاَعْتَدْنَا
لِلْكٰفِرِيْنَ مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿١٦١﴾ لٰكِنِ الرّٰسِخُوْنَ
فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُوْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِمَاۤ اُنْزِلَ
اِلَيْكَ وَمَاۤ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيْمِيْنَ الصَّلٰوةَ
وَالْمُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ ؕ اُولٰٓئِكَ سَنُؤْتِيْهِمْ اَجْرًا عَظِيْمًا ۧ ﴿١٦٢﴾ اِنَّاۤ اَوْحَيْنَاۤ ع ٢٢
اِلَيْكَ كَمَاۤ اَوْحَيْنَاۤ اِلٰى نُوْحٍ وَّالنَّبِيّٖنَ مِنْۢ بَعْدِهٖ ۚ
وَاَوْحَيْنَاۤ اِلٰۤى اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ
وَالْاَسْبَاطِ وَعِيْسٰى وَاَيُّوْبَ وَيُوْنُسَ وَهٰرُوْنَ
وَسُلَيْمٰنَ ۚ وَاٰتَيْنَا دَاوٗدَ زَبُوْرًا ۚ ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ
قَصَصْنٰهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ منزل ١

ન તો સલીબ (ક્રોસ, સૂળી) પર ચઢાવ્યો, બલ્કે મામલો તેમના માટે સંદિગ્ધ બનાવી દેવામાં આવ્યો,(૯૩) અને જે લોકોએ આ અંગે મતભેદ કર્યો છે તેઓ પણ ખરેખર શંકામાં પડેલા છે. તેમના પાસે આ અંગે કોઈ જ્ઞાન નથી, માત્ર અટકળનું જ અનુસરણ છે. તેમણે મસીહને નિશ્ચિતપણે કતલ નથી કર્યો, (૧૫૮) બલ્કે અલ્લાહે તેને પોતાના તરફ ઉઠાવી લીધો, અલ્લાહ પ્રબળ શક્તિશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૧૫૯) અને ગ્રંથવાળાઓમાંથી કોઈ એવો નહીં હોય, જે તેના મૃત્યુ પહેલા તેના પર ઈમાન ન લઈ આવે(૯૪) અને કયામતના દિવસે તે તેના પર સાક્ષી આપશે, (૧૬૦-૧૬૧) – તાત્પર્ય એ છે કે આ યહૂદીઓના આ જ અત્યાચારપૂર્ણ વલણના કારણે અને એ કારણે કે તેઓ મોટાભાગે અલ્લાહના માર્ગથી રોકે છે, અને વ્યાજ લે છે જેનાથી તેમને મનાઈ કરવામાં આવી હતી, અને લોકોનું ધન અનુચિત રીતે ખાય છે, અમે ઘણી પવિત્ર એ વસ્તુઓ તેમના માટે હરામ (અવૈધ) કરી દીધી જે પહેલાં તેમના માટે હલાલ (વૈધ) હતી,(૯૫) અને જે લોકો તેમના પૈકી કાફિર (ઇન્કાર કરનારા) છે તેમના માટે અમે પીડાકારી યાતના તૈયાર કરીને રાખી છે. (૧૬૨) પરંતુ તેમનામાંથી જે લોકો પરિપકવ જ્ઞાન ધરાવે છે અને ઈમાનવાળા છે, તે સૌ એ શિક્ષણ પર ઈમાન લાવે છે જે (હે નબી સલ્લ. !) તમારા તરફ અવતરિત કરવામાં આવ્યું છે અને જે તમારા પહેલા અવતરિત કરવામાં આવ્યું હતું. આ રીતે ઈમાન લાવનારાઓ અને નમાઝ અને ઝકાતની પાબંદી કરવાવાળા અને અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)ના દિવસ પર સાચી શ્રદ્ધા ધરાવનારા લોકોને અમે જરૂર મહાન બદલો આપીશું. (રુકૂઅ-૨૨)

(૧૬૩) હે નબી (સલ્લ.) ! અમે તમારા તરફ એવી જ રીતે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) મોકલી છે, જેવી રીતે નૂહ અને તે પછીના પયગંબરો તરફ મોકલી હતી. અમે ઇબ્રાહીમ, ઈસ્માઈલ, ઈસ્હાક, યાકૂબ અને યાકૂબના સંતાનો, ઈસા, ઐયૂબ, યૂનુસ, હારૂન અને સુલેમાનના તરફ વહી મોકલી. અમે દાઊદને ઝબૂર (ઈશ-ગ્રંથ) આપી. (૧૬૪) અમે એ રસૂલો ઉપર પણ વહી અવતરિત કરી, જેમનો ઉલ્લેખ અમે આ પહેલાં તમારા સમક્ષ કરી ચૂક્યા છીએ અને એ રસૂલો પર પણ જેમનો ઉલ્લેખ તમારા સમક્ષ નથી કર્યો.

---

૯૩. આ આયત સ્પષ્ટતા કરે છે કે હઝરત મસીહ (ઈસા) અલૈ.ને સૂળી પર ચઢાવતા પહેલાં જ ઉઠાવી લેવામાં આવ્યા હતા અને એ કે મસીહીઓ (ખ્રિસ્તીઓ) અને યહૂદીઓ, બંનેનું એ માનવું કે મસીહે સૂળી પર પ્રાણ આપ્યા માત્ર ગેરસમજ પર આધારિત હતું. એ પહેલાં કે યહૂદીઓ આપને સૂળી પર ચઢાવતા, અલ્લાહ તઆલાએ કોઈક સમયે તેમને ઉપર ઉઠાવી લીધા અને પાછળથી યહૂદીઓએ જે વ્યક્તિને સૂળી પર ચઢાવ્યો, તે કોઈ બીજી વ્યક્તિ હતો, જેને કોણ જાણે કયા કારણસર લોકોએ ઈસા ઇબ્ને મરયમ અલૈ. સમજી લીધા.

૯૪. આ વાક્યના બે અર્થ વર્ણવવામાં આવ્યા છે અને શબ્દોમાં બંનેની સમાનરૂપે સંભાવના છે. એક અર્થ એ જે અમે અનુવાદમાં અપનાવ્યો છે. બીજો એ કે 'ગ્રંથવાળાઓમાં કોઈ એવો નથી જે પોતાના મૃત્યુથી પહેલાં મસીહ પર ઈમાન ન લઈ આવે.'

૯૫. સંભવતઃ આ એ વિષય તરફ સંકેત છે, જે આગળ સૂરઃ અન્આમ, આયત ૪૬માં આવશે; અર્થાત્ એ કે બની ઇસરાઈલ માટે તમામ એ જાનવર હરામ (અવૈધ) કરી દેવામાં આવ્યા, જેના નખ હોય છે, અને તેમના માટે ગાય અને બકરીની ચરબી પણ હરામ કરી દેવામાં આવી. આ ઉપરાંત, સંભવ છે કે સંકેત એ બીજા પ્રતિબંધો અને સખ્તાઈઓ તરફ પણ હોય, જે યહૂદી ફિક્હ (ધર્મશાસ્ત્ર)માં જોવા મળે છે. કોઈ સમૂહ માટે જીવનના વર્તુળને તંગ કરી દેવું વાસ્તવમાં તેના માટે એક પ્રકારની સજા છે.

عَلَيْكَ ۗ وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوْسٰى تَكْلِيْمًا ﴿۱۶۴﴾ رُسُلًا
مُّبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ لِئَلَّا يَكُوْنَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ
حُجَّةٌۢ بَعْدَ الرُّسُلِ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿۱۶۵﴾
لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَآ اَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهٗ بِعِلْمِهٖ ۚ
وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُوْنَ ۗ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ﴿۱۶۶﴾
اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ قَدْ
ضَلُّوْا ضَلٰلًاۢ بَعِيْدًا ﴿۱۶۷﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَظَلَمُوْا
لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيْقًا ﴿۱۶۸﴾ ۙ
اِلَّا طَرِيْقَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۗ وَكَانَ
ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿۱۶۹﴾ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ
جَآءَكُمُ الرَّسُوْلُ بِالْحَقِّ مِنْ رَّبِّكُمْ فَاٰمِنُوْا خَيْرًا
لَّكُمْ ۗ وَاِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَ
الْاَرْضِ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۱۷۰﴾ يٰٓاَهْلَ
الْكِتٰبِ لَا تَغْلُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ وَلَا تَقُوْلُوْا عَلَى اللّٰهِ
اِلَّا الْحَقَّ ۗ اِنَّمَا الْمَسِيْحُ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُوْلُ اللّٰهِ
وَكَلِمَتُهٗ ۚ اَلْقٰهَآ اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوْحٌ مِّنْهُ ۫ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ
وَرُسُلِهٖ ۚ وَلَا تَقُوْلُوْا ثَلٰثَةٌ ۗ اِنْتَهُوْا خَيْرًا لَّكُمْ ۗ اِنَّمَا
اللّٰهُ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۗ سُبْحٰنَهٗٓ اَنْ يَّكُوْنَ لَهٗ وَلَدٌ ۘ لَهٗ مَا
فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۗ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿۱۷۱﴾ ع

منزل ۱
وقف لازم
ع

અમે મૂસા સાથે એવી રીતે વાતચીત કરી જેવી રીતે વાતચીત કરવામાં આવે છે. (૧૬૫) આ તમામ રસૂલોને ખુશખબર આપનારા અને ડરાવનારા બનાવીને મોકલવામાં આવ્યા હતા, જેથી તેમને મોકલી દીધા પછી લોકો પાસે અલ્લાહ સામે કોઈ દલીલ બાકી ન રહે[૯૬] અને અલ્લાહ દરેક સંજોગોમાં પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૧૬૬) (લોકો નથી માનતા તો ન માને) પરંતુ અલ્લાહ સાક્ષી આપે છે કે હે નબી (સલ્લ.) ! જે કંઈ તેણે તમારા પર અવતરિત કર્યું છે, પોતાના જ્ઞાનમાંથી અવતરિત કર્યું છે અને તેના પર ફરિશ્તાઓ પણ સાક્ષી છે, જો કે અલ્લાહનું સાક્ષી હોવું તદ્દન પૂરતું છે. (૧૬૭) જે લોકો તેને માનવાનો સ્વયં ઇન્કાર કરે છે અને બીજાઓને અલ્લાહના માર્ગથી રોકે છે, તેઓ વાસ્તવમાં પથભ્રષ્ટતામાં સત્યથી ઘણે દૂર નીકળી ગયા છે. (૧૬૮-૧૬૯) એ રીતે જે લોકોએ કુફ્ર (ઇન્કાર) અને વિદ્રોહનું વર્તન અપનાવ્યું અને અન્યાય અને અત્યાચાર કરવા પર ઊતરી આવ્યા, અલ્લાહ તેમને કદાપિ માફ નહીં કરે અને તેમને જહન્નમના માર્ગ સિવાય કોઈ અન્ય માર્ગ દેખાડશે નહીં, જેમાં તેઓ હંમેશાં રહેશે. અલ્લાહ માટે આ કોઈ મુશ્કેલ કામ નથી.

(૧૭૦) લોકો ! આ રસૂલ તમારા પાસે તમારા રબ તરફથી સત્ય લઈને આવી ગયો છે, ઈમાન લઈ આવો, તમારા જ માટે સારું છે, અને જો ઇન્કાર કરો છો તો જાણી લો કે આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ છે, બધું જ અલ્લાહનું છે અને અલ્લાહ સર્વજ્ઞ પણ છે અને તત્ત્વદર્શી પણ.[૯૭]

(૧૭૧) હે ગ્રંથવાળાઓ ! પોતાના દીન (ધર્મ)માં હદથી આગળ ન વધો[૯૮] અને અલ્લાહ તરફ સત્ય સિવાય કોઈ વાત ન જોડો. મરયમનો પુત્ર ઈસા મસીહ તે સિવાય કંઈ ન હતો કે અલ્લાહનો એક રસૂલ (પયગંબર) હતો અને એક ફરમાન હતો, જે અલ્લાહે મરયમ તરફ મોકલ્યો[૯૯] અને એક રૂહ હતી અલ્લાહ તરફથી[૧૦૦] (જેણે મરયમના ગર્ભાશયમાં બાળકનું રૂપ ધારણ કર્યું) તેથી તમે અલ્લાહ અને તેના રસૂલો (ઈશદૂતો) પર ઈમાન લાવો અને ન કહો કે 'ત્રણ' છે.[૧૦૧] અટકી જાઓ, આ તમારા જ માટે સારું છે. અલ્લાહ તો માત્ર એક જ ખુદા (ઈશ્વર) છે. તે પવિત્ર અને મહાન છે, તેનાથી કે કોઈ તેનો પુત્ર હોય.[૧૦૨] ધરતી અને આકાશોની સમગ્ર વસ્તુઓ તેની મિલ્કત છે અને તેમના ગુજરાન અને દેખરેખ માટે માત્ર એ જ પૂરતો છે. (રુકૂઅ-૨૩)

૯૬. અર્થાત્ એ તમામ પયગંબરોને મોકલવાનો એક જ ઉદ્દેશ્ય હતો અને તે એ હતો કે અલ્લાહ તઆલા માનવ-જાત પર પ્રમાણ સ્થાપિત કરવા માગતો હતો, જેથી અંતિમ અદાલતના અવસરે કોઈ પથભ્રષ્ટ ગુનેગાર તેના સામે એ બહાનુ કે દલીલ રજૂ ન કરી શકે કે અમે અજાણ હતા અને તમે અમને વાસ્તવિકતાથી માહિતગાર કરવાની કોઈ વ્યવસ્થા કરી નહોતી.

૯૭. અર્થાત્ તમારો ખુદા ન તો અજાણ છે કે તેના રાજ્યમાં રહીને તમે ધૃષ્ટતાઓ આચરો અને તેને ખબર ન હોય અને ન તે અણસમજ છે કે તેને પોતાના આદેશોનું ઉલ્લંઘન કરનારાઓથી નિપટવાની રીત ન આવડતી હોય.

૯૮. અહીં એહલે કિતાબથી અભિપ્રેત ખ્રિસ્તીઓ છે અને 'ગુલૂ'નો અર્થ છે કોઈ વસ્તુની પુષ્ટિ અને સમર્થનમાં હદથી વધારે આગળ વધી જવું. યહૂદીઓનો ગુનો તો એ હતો કે તેઓ મસીહ (ઈસા) અલૈ.ના ઇન્કાર અને વિરોધમાં હદથી આગળ વધી ગયા અને ખ્રિસ્તીઓનો ગુનો એ છે કે તેઓ મસીહ અલૈ.ની અકીદત (શ્રદ્ધા) અને પ્રેમમાં હદથી આગળ વધી ગયા અને તેમને અલ્લાહના પુત્ર, બલ્કે સ્વયં અલ્લાહ ઠેરવી દીધા.

૯૯. મૂળ શબ્દ 'કલિમા' પ્રયુક્ત થયો છે. મરયમ તરફ કલિમા મોકલવાનો અર્થ એ છે કે અલ્લાહે હઝરત મરયમ અલૈ.ના ગર્ભ પર એ ફરમાન અવતરિત કર્યો કે કોઈ પુરુષના વીર્યથી સિંચિત થયા વગર ગર્ભ-ધારણ કરી લે. ખ્રિસ્તીઓએ

لَنْ يَّسْتَنْكِفَ الْمَسِيْحُ اَنْ يَّكُوْنَ عَبْدًا لِّلّٰهِ وَلَا
الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُوْنَ ؕ وَمَنْ يَّسْتَنْكِفْ عَنْ
عِبَادَتِهٖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيْعًا ﴿۱۷۲﴾
فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُوَفِّيْهِمْ
اُجُوْرَهُمْ وَيَزِيْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۚ وَاَمَّا الَّذِيْنَ اسْتَنْكَفُوْا
وَاسْتَكْبَرُوْا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ۙ۬ وَّلَا يَجِدُوْنَ
لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۷۳﴾ يٰۤاَيُّهَا
النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَآ
اِلَيْكُمْ نُوْرًا مُّبِيْنًا ﴿۱۷۴﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوْا
بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِيْ رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ ۙ وَّيَهْدِيْهِمْ
اِلَيْهِ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿۱۷۵﴾ ؕ يَسْتَفْتُوْنَكَ ؕ قُلِ اللّٰهُ
يُفْتِيْكُمْ فِي الْكَلٰلَةِ ؕ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهٗ
وَلَدٌ وَّلَهٗۤ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ۚ وَهُوَ يَرِثُهَاۤ
اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهَا وَلَدٌ ؕ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا
الثُّلُثٰنِ مِمَّا تَرَكَ ؕ وَاِنْ كَانُوْۤا اِخْوَةً رِّجَالًا وَّنِسَآءً
فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ ؕ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ
اَنْ تَضِلُّوْا ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۱۷۶﴾ ع

منزل ۱
ع ۲۴ ۵

(૧૭૨) મસીહે ક્યારેય એ વાતને પોતાના માટે શરમ અને માનહાનિ નથી સમજી કે તે અલ્લાહનો બંદો હોય અને ન તો સૌથી નિકટના ફરિશ્તાઓ તેને પોતાના માટે શરમ અને માનહાનિ સમજે છે. જો કોઈ અલ્લાહની બંદગીને પોતાના માટે શરમ અને માનહાનિ સમજે છે અને ઘમંડ કરે છે, તો એક સમય આવશે જ્યારે અલ્લાહ સૌને એકઠા કરીને પોતાના સામે હાજર કરશે. (૧૭૩) તે વખતે એ લોકો, જેમણે ઈમાન લાવીને સદ્‌વર્તન અપનાવ્યું છે, પોતાના બદલા પૂરેપૂરા મેળવશે અને અલ્લાહ પોતાની કૃપાથી તેમને વધારે બદલો આપશે, અને જે લોકોએ બંદગીને શરમ અને માનહાનિ સમજી અને ઘમંડ કર્યું, તેમને અલ્લાહ દુઃખદાયી યાતના આપશે, અને અલ્લાહ સિવાય જેના-જેના વાલીપણા અને મદદ પર તેઓ ભરોસો રાખતા હતા, તે પૈકી કોઈને પણ ત્યાં જોશે નહીં.

(૧૭૪) લોકો ! તમારા રબ તરફથી તમારા પાસે સ્પષ્ટ દલીલ આવી ગઈ છે અને અમે તમારા તરફ એવો પ્રકાશ મોકલી દીધો છે જે તમને સાફ-સાફ રસ્તો દેખાડનારો છે. (૧૭૫) હવે જેઓ અલ્લાહની વાત માની લેશે અને તેનું શરણ શોધશે તેમને અલ્લાહ પોતાની દયા અને પોતાની કૃપાના પાલવમાં લઈ લેશે અને પોતાના તરફ આવવાનો સીધો માર્ગ તેમને દેખાડી દેશે.

(૧૭૬) હે નબી (સલ્લ.) ! લોકો તમને કલાલા[૧૦૩]ના મામલા અંગે ફતવો (ધર્માદેશ) પૂછે છે. કહો, અલ્લાહ તમને હુકમ આપે છે. જો કોઈ વ્યક્તિ નિઃસંતાન મરણ પામે અને તેની એક બહેન હોય[૧૦૪] તો તે તેના વારસામાં અડધું મેળવશે અને જો બહેન નિઃસંતાન મરણ પામે તો ભાઈ તેનો વારસ થશે,[૧૦૫] અને જો મૃતકની વારસદાર બે બહેનો હોય તો તેઓ વારસામાંથી બે-તૃતિયાંશની હક્કદાર થશે[૧૦૬] અને જો અનેક ભાઈ-બહેનો હોય તો સ્ત્રીઓનો એક અને પુરુષોનો બમણો ભાગ હશે. અલ્લાહ તમારા માટે આદેશોને સ્પષ્ટ કરે છે જેથી તમે ભટકતા ન ફરો, અને અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવે છે. (રુકૂઅ-૨૪)

પહેલા શબ્દ 'કલિમા'ને 'કલામ' (વાણી) કે 'નતક' (વાક્-શક્તિ)નો સમાનાર્થી સમજી લીધો, પછી આ 'કલામ' કે 'નતક'થી અલ્લાહ તઆલાના અંગત ગુણ 'વાણી'નો અર્થ લઈ લીધો, પછી એ અનુમાન સ્થાપિત કર્યું કે અલ્લાહના આ વિશિષ્ઠ ગુણે મરયમ અલૈ.ના પેટમાં દાખલ થઈને એ શારીરિક રૂપ અપનાવ્યું, જે મસીહ અલૈ.ના સ્વરૂપમાં પ્રગટ થયું. આ રીતે ખ્રિસ્તીઓમાં મસીહ અલૈ.ની 'ઉલૂહિયત' (ઈશ્વરત્વ)ની ભ્રષ્ટ ધારણા પેદા થઈ અને આ ખોટી કલ્પનાએ જડ પકડી કે ખુદાએ સ્વયં પોતાને અથવા પોતાના અનશ્વર ગુણમાંથી 'નતક' અને 'કલામ'ના ગુણને મસીહ અલૈ.ના રૂપમાં પ્રગટ કરેલ છે.

૧૦૦. અહીં સ્વયં મસીહ અલૈ.ને 'રૂહુમ્-મિન્હુ' (ખુદા તરફથી એક રૂહ અર્થાત્ આત્મા) કહેવામાં આવેલ છે અને સૂરઃ બકરહ, આયત નં. ૮૭માં આ વિષયને આ રીતે દર્શાવવામાં આવ્યો છે કે 'અમે પવિત્ર રૂહથી મસીહની મદદ કરી'. બંને વર્ણનોનો અર્થ એ છે કે અલ્લાહે મસીહ અલૈ.ને એ પવિત્ર આત્મા પ્રદાન કર્યો હતો, જે બૂરાઈથી અપરિચિત હતો, સરાસર સત્ય અને સત્યપ્રિય હતો, અને સંપૂર્ણપણે શ્રેષ્ઠતમ્ નૈતિકતાનું સ્વરૂપ હતો. ખ્રિસ્તીઓએ આમાં પણ અતિશયોક્તિ કરી, 'રૂહુમ્-મિનલ્લાહ'ને સ્વયં અલ્લાહનો આત્મા ઠેરવી લીધું અને 'રૂહુલ-કુદુસ'નો અર્થ એ લીધો કે તે અલ્લાહ તઆલાનો પોતાનો પવિત્ર આત્મા હતો, જે મસીહ અલૈ.ના અંદર પ્રવેશ કરી ગયો હતો. આ રીતે અલ્લાહ અને મસીહ અલૈ.ની સાથે એક ત્રીજો ખુદા (ઈશ્વર) 'રૂહુલ-કુદુસ'ને બનાવી નાખવામાં આવ્યો.

૧૦૧. અર્થાત્ ત્રણ ખુદાઓ (ત્રિત્વ)ની આસ્થાને છોડી દો, ચાહે ગમે તે સ્વરૂપમાં તમારામાં જોવા મળતો હોય, હકીકત એ છે કે ખ્રિસ્તીઓ એકી સાથે તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ને પણ માને છે અને ત્રિત્વને પણ. મસીહ અલૈ.ના સ્પષ્ટ કથનો જે ઇંજિલોમાં મળે છે, તેના આધારે કોઈ ખ્રિસ્તી એનાથી ઇન્કાર કરી શકતો નથી કે અલ્લાહ બસ એક જ અલ્લાહ છે અને તેના સિવાય કોઈ અન્ય અલ્લાહ નથી. તેમના માટે એ સ્વીકાર કર્યા વગર બીજો કોઈ રસ્તો નથી કે તૌહીદ મૂળ દીન (ધર્મ) છે, પણ તેમ છતાં મસીહ અલૈ.ની જાતમાં અતિશયોક્તિના કારણે તેઓ ત્રિત્વને પણ માને છે અને આજ સુધી એ નિર્ણય નથી કરી શક્યા કે આ બે વિરોધભાસી આસ્થાઓને એક સાથે કેવી રીતે નિભાવે.

૧૦૨. આ ખ્રિસ્તીઓની ચોથી અતિશયોક્તિનું ખંડન છે. ખ્રિસ્તી રિવાયતો (પુરાતન નોંધો) જો સાચી પણ હોય, તો તેનાથી (વિશેષરૂપે ત્રણ ઇંજીલોથી) વધારેમાં વધારે બસ એટલું જ સાબિત થાય છે કે મસીહ અલૈ.એ અલ્લાહ અને બંદાઓના સંબંધને પિતા અને સંતાનના સંબંધથી ઉપમા આપી હતી, અને 'પિતા'નો શબ્દ અલ્લાહ માટે તેઓ કેવળ રૂપકત્મક અને લાક્ષણિક સ્વરૂપમાં પ્રયુક્ત કરતા હતા. આ માત્ર એકલા મસીહ અલૈ.ની જ વિશેષતા નહોતી. પ્રાચીનતમ્ યુગથી બની ઇસરાઈલ અલ્લાહ માટે 'પિતા'નો શબ્દ બોલતા આવી રહ્યા હતા અને આના પુષ્કળ ઉદાહરણો બાઈબલના જૂના કરારનામા (Old Testament)માં છે. મસીહ અલૈ.એ આ શબ્દ પોતાની કોમની કહેવત (લોકોક્તિ) અનુસાર જ પ્રયુક્ત કરેલ હતો અને તેઓ અલ્લાહને ફક્ત પોતાનો જ નહીં, બલ્કે સૌ માનવીઓનો પિતા કહેતા હતા. પરંતુ ખ્રિસ્તીઓએ અહીં ફરી અતિશયોક્તિથી કામ લીધું અને મસીહ અલૈ.ને અલ્લાહના એક-માત્ર પુત્ર ઠેરવી દીધા.

૧૦૩. 'કલાલા'ના અર્થમાં મતભેદ છે. કેટલાકના મતે એ વ્યક્તિ છે, જે નિઃસંતાન પણ હોય અને જેના પિતા અને દાદા પણ જીવિત ન હોય, અને કેટલાકના નજીક માત્ર નિઃસંતાન મૃત વ્યક્તિને 'કલાલા' કહેવામાં આવે છે. પરંતુ સામાન્ય ફુકહા (ઇસ્લામી ધર્મશાસ્ત્રીઓ)એ હઝરત અબૂબક્ર રદિ.ના એ મતનો સ્વીકાર કર્યો છે કે આ પહેલા અર્થના રૂપમાં છે અને સ્વયં કુર્આનથી પણ આની પુષ્ટિ થાય છે, કેમ કે અહીં 'કલાલા'ની બહેનને મૃતકે છોડેલ અડધી સંપત્તિની વારસ ઠેરવી દેવામાં આવેલ છે, જો કે જો-'કલાલા'ના પિતા જીવતા હોય તો બહેનને મૂળથી કોઈ હિસ્સો મળતો જ નથી.

૧૦૪. અહીં એ ભાઈ-બહેનોના વારસાનો ઉલ્લેખ થઈ રહ્યો છે, જેનો મૃતકની સાથે માતા અને પિતા બંને તરફથી સગા હોય, અથવા માત્ર પિતા તરફથી સગા હોય. હઝરત અબૂબક્ર રદિ.એ એક વાર એક સંબોધનમાં આ અર્થની સ્પષ્ટતા કરી હતી અને સહાબા રદિ.માંથી કોઈએ આનાથી મતભેદ કર્યો ન હતો, તેના આધારે આ સર્વસંમત બાબત છે.

૧૦૫. અર્થાત્ ભાઈ તેની પૂરેપૂરી સંપત્તિનો વારસદાર હશે, જો કોઈ અન્ય વ્યક્તિ હક્કદાર ન હોય, અને જો કોઈ હક્કદાર વ્યક્તિ જીવિત હોય, જેમ કે પતિ, તો તેનો હિસ્સો ચૂકવી દીધા પછી મૃતકે બાકી તમામ છોડેલ સંપત્તિ ભાઈને મળશે.

૧૦૬. આ જ આદેશ બે થી વધારે બહેનો માટે પણ છે.

૫. અલ-માઈદા

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ પંદરમી રુકૂઅની આયત (નં. ૧૧૨) 'હલ્ યસ્તતીઉ રબ્બુ-ક અંય્યુનઝ્ઝિલ અલઈના માઇદતમ્-મિનસ્સમાઅ્'માં આવતા શબ્દ 'માઈદહ'થી લેવામાં આવેલ છે.

ઉતરાણકાળ :

સૂરઃના વિષયોથી સ્પષ્ટ થાય છે અને રિવાયતોથી તેની પુષ્ટિ થાય છે કે આ 'હુદૈબિયહ'ની સંધિ પછી હિ.સ. ૦૬ના અંતમાં કે પછી હિ.સ. ૦૭ની શરૂઆતમાં અવતરિત થઈ છે. ઝિલ્કદ હિ.સ. ૦૬ની ઘટના છે કે પયગંબર સલ્લ. ચૌદસો મુસલમાનો સાથે 'ઉમરાહ' કરવા માટે મક્કા તશરીફ લઈ ગયા. પરંતુ સત્યના વિરોધી કુરૈશીઓએ દુશ્મનીના જોશમાં અરબસ્તાનની પ્રાચીન ધાર્મિક પરંપરાઓથી વિપરીત આપને 'ઉમરાહ' કરવા ન દીધા અને ખૂબ વાદ-વિવાદ પછી એ વાત સ્વીકારી કે આગામી વર્ષે આપ સલ્લ. 'ઝિયારત' (દર્શન) માટે આવી શકે છે. આ પ્રસંગે આવશ્યકતા એ પડી કે મુસલમાનોને એક તરફ કાબાની ઝિયારત માટેના શિષ્ટાચાર બતાવવામાં આવે અને બીજી તરફ તેમને તાકીદ કરવામાં આવે કે કાફિર (અધર્મી) દુશ્મનોએ તેમને 'ઉમરાહ'થી રોકીને જે અન્યાય કર્યો છે, તેના જવાબમાં તેઓ સ્વયં કોઈ અતિરેકનો માર્ગ ન અપનાવે, એટલા માટે કે ઘણા વિરોધી કબીલાઓનો 'હજ્જ'નો માર્ગ ઇસ્લામી પ્રદેશોમાંથી પસાર થાય છે અને મુસલમાનો માટે એ સંભવ હતું કે જે રીતે તેમને કાબાની ઝિયારતથી રોકવામાં આવ્યા છે, તે રીતે તેઓ પણ તેમને રોકી દે.

પશ્ચાદભૂમિ :

સૂરઃ આલે ઇમરાન અને સૂરઃ નિસાના ઉતરાણ-કાળથી આ સૂરઃના અવતરણ સુધી પહોંચતા-પહોંચતા પરિસ્થિતિઓમાં ખૂબ મોટું પરિવર્તન આવી ગયું હતું. એક તે સમય હતો કે ઉહદના યુદ્ધના આઘાતે મુસલમાનો માટે મદીનાના આસપાસના વાતાવરણને પણ ખતરનાક બનાવી દીધું હતું, અને હવે સમય એ આવી ગયો છે કે અરબસ્તાનમાં ઇસ્લામ એક અજેય શક્તિ દૃષ્ટિગોચર થતી હતી અને ઇસ્લામી રાજ્ય એક તરફ નજ્દ સુધી, બીજી તરફ સીરિયાની સીમાઓ સુધી, ત્રીજી તરફ રાતા સમુદ્રના તટ પર અને ચોથી તરફ મક્કાના આસપાસ સુધી ફેલાઈ ગયું હતું.

હવે ઈસ્લામ કેવળ એક આસ્થા અને દૃષ્ટિકોણ જ ન હતો, જેનું શાસન માત્ર મનો-મસ્તિષ્ક સુધી સીમિત હોય, બલ્કે તે એક રાજ્ય પણ હતું, જેની સત્તા વ્યવહારૂ રૂપે પોતાની સીમાઓમાં વસનારા તમામ લોકોના જીવન પર છવાયેલ હતી.

તદુપરાંત, આ કેટલાક વર્ષોમાં ઈસ્લામી સિદ્ધાંતો અને ધારણાઓ અનુસાર મુસલમાનોની પોતાની એક સ્થાયી સભ્યતા બની ગઈ હતી, જે જીવનના તમામ ક્ષેત્રોમાં બીજાઓથી ભિન્ન પોતાનું એક વિશિષ્ટ ગૌરવ ધરાવતી હતી. નૈતિકતા, રહેણી-કરણી, સંસ્કૃતિ, દરેક બાબતોમાં હવે મુસલમાનો બિનમુસ્લિમોથી તદ્દન અલગ ઓળખાતા હતા. ઈસ્લામી જીવનનું આવું પૂર્ણ સ્વરૂપ બની ગયા પછી બિનમુસ્લિમ જગત આ તરફથી તદ્દન નિરાશ થઈ ચૂક્યું હતું કે આ લોકો, જેમની પોતાની એક અલગ સંસ્કૃતિ બની ચૂકી છે, હવે ફરી તેમનામાં આવીને ભળી જશે. હુદૈબિયહની સંધિથી પહેલાં સુધી મુસલમાનોના માર્ગમાં એક મોટો અવરોધ એ હતો કે તેઓ કુરૈશ-વિરોધીઓ સાથે એક અવિરત સંઘર્ષમાં અટવાયેલા હતા અને તેમને પોતાના આહવાન્ના ક્ષેત્રને વિસ્તૃત કરવાની છૂટ મળતી ન હતી. આનાથી તેમને ન માત્ર એ કે પોતાના રાજ્યની સીમાઓમાં શાંતિ ઉપલબ્ધ થઈ ગઈ, બલ્કે એટલો અવકાશ અને તક પણ મળી ગયા કે આસપાસના પ્રદેશોમાં ઈસ્લામના આમંત્રણને લઈને ફેલાઈ જાય.

વિષયો :

આ સંજોગો હતા, જ્યારે આ સૂરઃ માઈદહનું અવતરણ થયું. આ સૂરઃ નિમ્નલિખિત ત્રણ મોટાં-મોટાં વિષયો પર આધારિત છે :

૧. મુસલમાનોના ધાર્મિક, સાંસ્કૃતિક અને રાજકીય જીવન વિશે વધુ આદેશો અને માર્ગદર્શન :

આ સંબંધે હજ્જના સફરના શિષ્ટાચાર નિર્ધારીત કરવામાં આવ્યા. અલ્લાહની નિશાનીઓના સન્માનના તેમજ કાબાની ઝિયારત કરનારાઓને પરેશાન ન કરવાના આદેશો આપવામાં આવ્યા. ખાવા-પીવાની ચીજ-વસ્તુઓમાં હરામ (અવૈધ) અને હલાલ (વૈધ)ની સ્પષ્ટ સીમાઓ નિર્ધારીત કરવામાં આવી અને અજ્ઞાનતાકાળના કપોળ-કલ્પિત બધંનોને તોડી નાખવામાં આવ્યા. એહલે કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ)ના સાથે ખાવા-પીવા અને તેમની સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી. વુઝૂ અને તયમ્મુમ અને ગુસ્લ (સ્નાન)ની રીત નિશ્ચિત કરવામાં આવી. વિદ્રોહ કરવા, બગાડ અને ઉપદ્રવ પેદા કરવા તથા ચોરી કરવાની સજાઓ નક્કી કરવામાં આવી. મદ્યપાન અને જુગારને પૂર્ણ રૂપે હરામ કરી દેવામાં આવ્યા. સોગંદો

તોડવાનો 'કફ્ફારો' (પ્રાયશ્ચિત) નિર્ધારીત કરવામાં આવ્યો અને ગવાહીના કાયદામાં કેટલીક વધુ કલમોને વધારવામાં આવી.

૨. મુસલમાનોને શિખામણ :

હવે મુસલમાનો એક શાસક સમુદાય બની ગયા હોવાથી તેમને સંબોધિત કરતાં વારંવાર શિખામણ આપવામાં આવી કે ન્યાય પર અડગ રહે, પોતાનાથી પહેલાંના ગ્રંથવાળાઓ જેવા આચરણથી બચે. અલ્લાહના અનુસરણ અને આજ્ઞાપાલન અને તેના આદેશોના પાલનનું જે વચન તેમણે આપ્યું છે તેના પર અટલ રહે.

૩. યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓને તાકીદ :

યહૂદીઓનું વર્ચસ્વ હવે તૂટી ગયું હતું અને ઉત્તર અરબસ્તાનની લગભગ તમામ યહૂદી આબાદીઓ મુસલમાનોના આધીન થઈ ગઈ હતી. આ પ્રસંગે તેમને ફરી એક વાર તેમની ખોટી નીતિઓ પર સચેત કરવામાં આવ્યા છે અને સન્માર્ગ પર આવવાનું આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે. તદુપરાંત હુદૈબિયહની સંધિને કારણે અરબસ્તાન અને પાડોસી દેશોની જાતિઓમાં ઈસ્લામના પ્રચાર-પ્રસારની તક મળી ગઈ હતી, તેથી ખ્રિસ્તીઓને પણ સવિસ્તાર સંબોધિત કરીને તેમની આસ્થાઓ અને માન્યતાઓની ભૂલો બતાવવામાં આવી છે અને તેમને નબી-એ-અરબી હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) પર ઈમાન લાવવાનું આહવાન્ આપવામાં આવ્યું છે.

اٰيَاتُهَا ١٢٠ — (٥) سُوْرَةُ الْمَآئِدَةِ مَدَنِيَّةٌ (١١٢) — رُكُوْعَاتُهَا ١٦

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝

المنزل الثاني (٢)

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَوْفُوْا بِالْعُقُوْدِ ۬ ؕ اُحِلَّتْ لَكُمْ
بَهِيْمَةُ الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّى
الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيْدُ ۝١
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُحِلُّوْا شَعَآئِرَ اللّٰهِ وَلَا
الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْىَ وَلَا الْقَلَآئِدَ وَلَاۤ
اٰۤمِّيْنَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنْ رَّبِّهِمْ
وَرِضْوَانًا ؕ وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوْا ؕ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ
شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ
وقف لازم — تَعْتَدُوْا ۘ وَتَعَاوَنُوْا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى ۖ وَلَا تَعَاوَنُوْا
عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ
الربع — الْعِقَابِ ۝٢ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ
الْخِنْزِيْرِ وَمَاۤ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ وَالْمُنْخَنِقَةُ
وَالْمَوْقُوْذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيْحَةُ وَمَاۤ اَكَلَ
السَّبُعُ اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ ۫ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَ
اَنْ تَسْتَقْسِمُوْا بِالْاَزْلَامِ ؕ ذٰلِكُمْ فِسْقٌ ؕ اَلْيَوْمَ يَئِسَ
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ دِيْنِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ ؕ

૫. સૂરઃ અલ-માઈદા

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧૬ • આયતો-૧૨૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! પ્રતિબંધોનું પૂરેપૂરું પાલન કરો.[૧] તમારા માટે ઢોરના પ્રકારના બધા પશુઓ હલાલ (વૈધ) કરવામાં આવ્યા,[૨] સિવાય તેના જે આગળ તમને બતાવવામાં આવશે. પરંતુ એહરામની હાલતમાં શિકારને પોતાના માટે હલાલ ન કરી લો. નિઃશંક, અલ્લાહ જે ચાહે છે આદેશ આપે છે.

(૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! ખુદાપરસ્તી (અલ્લાહના આજ્ઞાપાલન)ની નિશાનીઓનો અનાદર ન કરો.[૩] હરામ (પ્રતિષ્ઠિત) મહિનાઓમાંથી કોઈને હલાલ ન કરી લો, કુરબાનીના પશુઓ પર હાથ ન નાખો, ન તો એ પશુઓ પર હાથ નાખો જેમની ડોકમાં અલ્લાહને સમર્પણની નિશાની તરીકે પટ્ટાઓ નાખેલા હોય, ન એ લોકોને સતાવો જેઓ પોતાના રબની કૃપા અને પ્રસન્નતાની શોધમાં પ્રતિષ્ઠિત ઘર (કા'બા) તરફ જઈ રહ્યા હોય. હા, જ્યારે એહરામની હાલત સમાપ્ત થઈ જાય તો તમે શિકાર કરી શકો છો, અને જુઓ, એક જૂથે જે તમારા માટે મસ્જિદે-હરામનો માર્ગ બંધ કરી દીધો છે, તો આ બાબતે તમારો ગુસ્સો તમને એટલા ઉત્તેજિત ન કરી દે કે તમે પણ તેમના મુકાબલામાં અનુચિત અતિરેક કરવા લાગો.[૪] નહીં, જે કાર્યો સદાચાર અને તકવા (ઈશપરાયણતા અને સંયમ)ના છે તેમાં સૌના સાથે સહયોગ કરો અને જે ગુના અને અત્યાચારના કાર્યો છે તેમાં કોઈના સાથે સહયોગ ન કરો. અલ્લાહથી ડરો, તેની સજા ઘણી આકરી છે.

(૩) તમારા માટે હરામ (અવૈધ) કરવામાં આવ્યું મુડદાલ, લોહી, ડુક્કરનું માંસ, એ પશુ જે અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજાના નામે ઝબેહ કરવામાં આવ્યું હોય, એ જે ગળું ટૂંપાઈને કે પ્રહારથી કે ઊંચેથી પડી જવાથી કે ટકરાઈને મૃત્યુ પામ્યું હોય, અથવા જેને કોઈ હિંસક પશુએ ફાડી ખાધું હોય – સિવાય એ કે જેને તમે જીવતું જોઈને ઝબેહ કરી લીધું, અને એ જે કોઈ સ્થાનક (વેદી) પર ઝબેહ કરવામાં આવ્યું હોય.[૫] ઉપરાંત એ પણ તમારા માટે નાજાઈઝ (નિષિદ્ધ) છે કે પાસાઓ વડે તમારું ભાગ્ય જાણો. આ બધા ફિસ્ક (અવજ્ઞા)ના કાર્યો છે. આજે કાફિરો (વિરોધીઓ)ને તમારા દીન (ધર્મ) બાબતે સંપૂર્ણ નિરાશા થઈ ગઈ છે. તેથી તમે તેમનાથી ન ડરો, બલ્કે મારાથી ડરો.[૬]

---

૧. અર્થાત્ એ સીમાઓ અને પ્રતિબંધોનું પાલન કરો, જે તમારા પર લાગુ કરવામાં આવેલ છે.

૨. 'અન્આમ' (ઢોરો)નો શબ્દ અરબીમાં ઊંટ, ગાય, ઘેટા અને બકરી માટે બોલવામાં આવે છે, અને 'બહીમા' કોઈપણ ચરવાવાળા ચોપગા પ્રાણીને કહેવામાં આવે છે. 'ઢોરોના પ્રકારના ચરવાવાળા ચોપગા પ્રાણીઓ તમારા માટે હલાલ (વૈધ) કરવામાં આવ્યા'નો અર્થ એ છે કે એ બધા ચોપગા ચરવાવાળા જાનવરો હલાલ છે, જે ઢોરના પ્રકારના હોય, અર્થાત્ જેને અણીવાળા દાંત ન હોય, માંસાહારીના બદલે શાકાહારી હોય અને અન્ય પ્રાણીજન્ય ખૂબીઓમાં ઢોરો જેવા લાગતા હોય. આની સ્પષ્ટતા નબી સલ્લ.એ પોતાના આદેશોમાં કરી નાખી છે, જેમાં આપ સલ્લ.એ હિંસક પશુઓ અને શિકારી પક્ષીઓ અને મુરદાર ખાનાર જાનવરોને હરામ (અવૈધ) ઠરાવ્યા છે.

૩. દરેક એ વસ્તુ, જે કોઈ મસ્લક (પંથ) કે આસ્થા કે આચાર-વિચાર શૈલી કે વ્યવસ્થાનું પ્રતિનિધિત્વ કરતી હોય, તે તેનું 'શિઆર' (ધાર્મિક પ્રતીક) કહેવાશે, કેમ કે તે તેના માટે ચિહ્ન કે નિશાનીનું કામ આપે છે. સરકારી ધ્વજ, સૈન્ય

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَ اَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ
نِعْمَتِيْ وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيْنًا ؕ فَمَنِ اضْطُرَّ
فِيْ مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّاِثْمٍ ۙ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ
رَّحِيْمٌ ۝٣ يَسْئَلُوْنَكَ مَاذَآ اُحِلَّ لَهُمْ ؕ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ
الطَّيِّبٰتُ ۙ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِيْنَ تُعَلِّمُوْنَهُنَّ
مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ ز فَكُلُوْا مِمَّآ اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا
اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ ص وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ۝٤
اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ ؕ وَطَعَامُ الَّذِيْنَ اُوْتُوا
الْكِتٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ ص وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ ز وَالْمُحْصَنٰتُ
مِنَ الْمُؤْمِنٰتِ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا
الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ مُحْصِنِيْنَ
غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ وَلَا مُتَّخِذِيْٓ اَخْدَانٍ ؕ وَمَنْ يَّكْفُرْ
بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهٗ ز وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ
الْخٰسِرِيْنَ ۝٥ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى ع ٥
الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوْا وُجُوْهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ
وَامْسَحُوْا بِرُءُوْسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ ؕ وَاِنْ
كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوْا ؕ وَاِنْ كُنْتُمْ مَّرْضٰٓى اَوْ عَلٰى
سَفَرٍ اَوْ جَآءَ اَحَدٌ مِّنْكُمْ مِّنَ الْغَآئِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ
النِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوْا مَآءً فَتَيَمَّمُوْا صَعِيْدًا طَيِّبًا

આજે મેં તમારા દીન (ધર્મ, જીવન-વ્યવસ્થા)ને તમારા માટે સંપૂર્ણ કરી દીધો છે અને મારી કૃપા તમારા પર પરિપૂર્ણ કરી દીધી છે અને તમારા માટે ઈસ્લામને તમારા દીનના રૂપમાં સ્વીકાર કરી લીધો છે.(૭) (તેથી હરામ અને હલાલના જે પ્રતિબંધો તમારા પર મૂકવામાં આવ્યા છે તેનું પાલન કરો). અલબત્ત, જે વ્યક્તિ ભૂખથી વિવશ થઈને આ પૈકી કોઈ વસ્તુ ખાઈ લે, સિવાય એના કે ગુનો કરવા તરફ તેની અભિરુચિ હોય, તો નિઃશંક અલ્લાહ માફ કરવાવાળો(૮) અને દયાળુ છે.

(૪) લોકો પૂછે છે કે તેમના માટે શું હલાલ (વૈધ) કરવામાં આવ્યું છે? કહો, તમારા માટે બધી જ સારી, શુદ્ધ વસ્તુઓ હલાલ કરી દેવામાં આવી છે,(૯) અને જે શિકારી જાનવરોને તમે કેળવ્યા હોય – જેમને અલ્લાહે આપેલા જ્ઞાનના આધારે તમે શિકારનું પ્રશિક્ષણ આપતા રહો છો – તેઓ જે જાનવરને તમારા માટે પકડી રાખે, તેને પણ તમે ખાઈ શકો છો.(૧૦) અલબત્ત, તેના પર અલ્લાહનું નામ લઈ લો(૧૧) અને અલ્લાહના કાનૂનનું ઉલ્લંઘન કરવાથી ડરો. અલ્લાહને હિસાબ લેતા વાર લાગતી નથી.

(૫) આજે તમારા માટે બધી શુદ્ધ વસ્તુઓ હલાલ કરી દેવામાં આવી છે. ગ્રંથવાળાઓનો ખોરાક તમારા માટે હલાલ છે અને તમારો ખોરાક તેમના માટે.(૧૨) અને સુરક્ષિત સ્ત્રીઓ (મુહસનાત) પણ તમારા માટે હલાલ છે, ચાહે તેઓ ઈમાન-વાળાઓના જૂથમાંથી હોય કે તે જાતિઓમાંથી જેમને તમારા પહેલાં ગ્રંથ આપવામાં આવ્યો હતો,(૧૩) શરત માત્ર એ છે કે તમે તેમની મહ્ર અદા કરીને નિકાહ (લગ્ન)માં તેમના રક્ષક બનો, એવું નહીં કે સ્વચ્છંદ કામવાસનામાં પડી જાવ અથવા ચોરી-છૂપીથી અનુચિત સંબંધો બાંધો, અને જેણે ઈમાનના માર્ગ ઉપર ચાલવાનો ઈન્કાર કર્યો તો તેના જીવનના બધા કર્મો વ્યર્થ થઈ જશે અને તે આખિરતમાં દેવાળિયો હશે. (રુકૂઅ-૧)

(૬) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો! જ્યારે તમે નમાઝ માટે ઉઠો તો પોતાના મોઢા અને કોણીઓ સુધી હાથ ધોઈ લો, માથા ઉપર હાથ ફેરવી લો અને પગ ઘૂંટીઓ સુધી ધોઈ લો.(૧૪) જો નાપાકી (અપવિત્રતા)ની હાલતમાં હોવ તો ગુસ્લ (સ્નાન) કરીને પવિત્ર થઈ જાઓ. જો બીમાર હોવ કે મુસાફરીની હાલતમાં હોવ કે તમારામાંથી કોઈ વ્યક્તિ જરૂરત પૂરી કરીને આવે કે તમે સ્ત્રીઓને હાથ લગાડ્યો હોય, અને પાણી ન મળે,

---

અને પોલીસ વગેરેના યુનિફોર્મ, ચલણી સિક્કાઓ અને નોટ તેમજ સ્ટેમ્પ રાજ્યના 'શિઆર' છે. દેવળ અને બલિગૃહ અને સલીબ (ક્રોસ) ખ્રિસ્તીઓના 'શિઆર' છે. ચોટી અને જનોઈ અને મંદિર બ્રાહ્મણત્વના ચિહ્ન છે. કેશ (વાળ) અને કડું અને કિરપાણ વગેરે શીખ ધર્મની ધાર્મિક નિશાનીઓ છે. હથોડો અને દાતરડું સામ્યવાદના પ્રતીકો છે. આ બધા પંથો પોત-પોતાના અનુયાયીઓ પાસે પોતાના પ્રતીકોના આદર-માનની માંગણી કરે છે. જો કોઈ વ્યક્તિ કોઈ રાજ્ય-વ્યવસ્થાના પ્રતીકોમાંથી કોઈ પ્રતીકનો અનાદર કરે છે, તો તે એ વાતની નિશાની છે કે તે વાસ્તવમાં એ રાજ્ય-વ્યવસ્થા વિરુદ્ધ દુશ્મની રાખે છે, અને જો તે અનાદર કરનારો સ્વયં એ જ રાજ્ય-વ્યવસ્થાથી સંબંધ ધરાવે છે, તો તેના આ કૃત્યનો મતલબ એ છે કે તે પોતાની રાજ્ય-વ્યવસ્થાથી ફરી ગયો છે અને તે તેનો વિદ્રોહી છે. 'અલ્લાહના શઆઈર'થી અભિપ્રેત એ તમામ ચિહ્નો અને નિશાનીઓ છે, જે શિર્ક અને કુફ્ર અને નાસ્તિકતાથી વિપરીત વિશુદ્ધ ખુદાપરસ્તી (ઈશનિષ્ઠા)ના પંથનું પ્રતિનિધિત્વ કરતી હોય.

૪. કાફિરોએ તે વખતે મુસલમાનોને કાબાની ઝિયારત (દર્શન)થી અટકાવી દીધા હતા અને હજ્જ સુદ્ધાંથી મુસલમાનોને વંચિત કરી દેવામાં આવ્યા હતા, તેથી મુસલમાનોમાં એ વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે જે કાફિર કબીલાઓનો માર્ગ ઈસ્લામી કબજાવાળા વિસ્તારોના નજીકથી પસાર થાય છે, તેમને અમે પણ હજ્જથી રોકી દઈએ, અને હજ્જના સમયમાં તેમના કાફલાઓ પર છાપો મારવાનું શરૂ કરી દઈએ. પરંતુ અલ્લાહ તઆલાએ આ આયત અવતરિત કરીને તેમને આ વિચારથી અટકાવી દીધા.

فَامْسَحُوْا بِوُجُوْهِكُمْ وَاَيْدِيْكُمْ مِّنْهُ ؕ مَا يُرِيْدُ اللّٰهُ
لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ حَرَجٍ وَّلٰكِنْ يُّرِيْدُ لِيُطَهِّرَكُمْ
وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهٗ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝٦ وَاذْكُرُوْا
نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمِيْثَاقَهُ الَّذِيْ وَاثَقَكُمْ بِهٖۤ ۙ
اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا ز وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ
عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۝٧ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ ز وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ
شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰۤى اَلَّا تَعْدِلُوْا ؕ اِعْدِلُوْا قف هُوَ اَقْرَبُ
لِلتَّقْوٰى ز وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ۝٨
وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۙ لَهُمْ
مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ عَظِيْمٌ ۝٩ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا
بِاٰيٰتِنَاۤ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ۝١٠ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ
اٰمَنُوا اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ قَوْمٌ
اَنْ يَّبْسُطُوْۤا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ج
وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ۝١١ ع
وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ بَنِيْۤ اِسْرَآءِيْلَ ج وَبَعَثْنَا
مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيْبًا ؕ وَقَالَ اللّٰهُ اِنِّيْ مَعَكُمْ ؕ
لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ
بِرُسُلِيْ وَعَزَّرْتُمُوْهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا

તો શુદ્ધ માટીનો ઉપયોગ કરો, બસ તેના પર હાથ મારીને પોતાના મોઢા અને હાથો પર ફેરવી લેવાનું રાખો.[૧૫] અલ્લાહ તમારા પર જીવનને મુશ્કેલ બનાવવા નથી ઈચ્છતો, પરંતુ તે ઇચ્છે છે કે તમને પવિત્ર કરે અને પોતાની નેઅ્મત (કૃપા) તમારા પર પરિપૂર્ણ કરી દે, કદાચ તમે કૃતજ્ઞ બનો.

(૭) અલ્લાહે તમારા પર જે કૃપા કરી છે તેનું ધ્યાન રાખો અને એ પાકા વચન અને પ્રતિજ્ઞાને ન ભૂલો જે તેણે તમારા પાસેથી લીધેલ છે, એટલે કે તમારું આ કથન કે, ''અમે સાંભળ્યું અને આજ્ઞાપાલન સ્વીકાર્યું.'' અલ્લાહથી ડરો, અલ્લાહ હૃદયના ભેદ સુદ્ધાં જાણે છે. (૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહ માટે સચ્ચાઈ પર કાયમ રહેવાવાળા અને ન્યાયની સાક્ષી આપવાવાળા બનો, કોઈ જૂથની દુશ્મનાવટ તમને એટલા ઉત્તેજિત ન કરી દે કે તમે ન્યાયથી ફરી જાઓ. ન્યાય કરો, આ તકવા (ઈશભય) સાથે વધુ સુસંગત છે. અલ્લાહનો ડર રાખીને કામ કરતા રહો, જે કંઈ તમે કરો છો અલ્લાહ તેનાથી પૂરેપૂરો વાકેફ છે. (૯) જે લોકો ઈમાન લાવે અને સદ્‌કાર્યો કરે, અલ્લાહે તેમનાથી વાયદો કર્યો છે કે તેમની ભૂલોને માફ કરવામાં આવશે અને તેમને મોટો બદલો મળશે. (૧૦) રહ્યા એ લોકો જેઓ કુફ્ર (ઇન્કાર) કરે અને અલ્લાહની આયતોને ખોટી ઠેરવે, તો તેઓ દોજખ (નર્ક)માં જવાવાળા છે.

(૧૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહના એ ઉપકારને યાદ કરો જે તેણે (હજુ હમણાં જ) તમારા પર કર્યો છે, જ્યારે એક જૂથે તમારા પર હાથ ઉઠાવવાનો નિશ્ચય કરી લીધો હતો, પરંતુ અલ્લાહે તેમના હાથ તમારા પર ઉઠતા રોકી લીધા.[૧૬] અલ્લાહથી ડરીને કામ કરતા રહો. ઈમાન ધરાવનારાઓએ અલ્લાહ પર જ ભરોસો કરવો જોઈએ. (રુકૂઅ-૨)

(૧૨) અલ્લાહે બની ઈસરાઈલ (ઈસરાઈલના સંતાનો)થી પાકું વચન લીધું હતું અને તેમનામાં બાર નકીબ[૧૭] નીમ્યા હતા અને તેમને કહ્યું હતું, ''હું તમારા સાથે છું, જો તમે નમાઝ કાયમ રાખી અને ઝકાત અદા કરી અને મારા રસૂલો (ઈશદૂતો)ને માન્યા અને તેમની મદદ કરી અને પોતાના અલ્લાહને ઉત્તમ ઋણ આપતા રહ્યા, તો

૫. વાસ્તવમાં 'નુસુબ' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે. આનાથી અભિપ્રેત એ બધા સ્થળો છે, જેને અલ્લાહ સિવાય અન્યોને નઝ-નિયાઝ (ભેટ અને ચઢાવા)ની વસ્તુઓ માટે વિશેષ કરી રાખ્યા હોય, ચાહે ત્યાં કોઈ પથ્થર કે લાકડાની મૂર્તિ હોય કે ન હોય. આપણી ભાષામાં આનો સમાનાર્થી શબ્દ 'આસ્તાના' કે સ્થાનક છે, જે કોઈ બુઝુર્ગ કે દેવતાથી, અથવા કોઈ ખાસ અનેકેશ્વરવાદી આસ્થાથી સંબંધિત હોય. આવા કોઈ 'આસ્તાના' પર ઝબેહ કરેલ જાનવર પણ હરામ છે.

૬. 'આજ'થી અભિપ્રેત કોઈ વિશેષ દિવસ અને તારીખ નથી, બલ્કે એ કાળ કે જમાનો અભિપ્રેત છે, જેમાં આ આયત અવતરિત થઈ હતી. આપણી ભાષામાં પણ 'આજ' શબ્દ વર્તમાન સમય માટે સામાન્યતઃ બોલવામાં આવે છે. 'કાફિરો તમારા દીન (ધર્મ) તરફથી નિરાશ થઈ ગયા છે' અર્થાત્ હવે તમારો દીન એક સ્થાયી વ્યવસ્થા બની ચૂક્યો છે અને સ્વયં પોતાની રાજ્ય-શક્તિની સાથે લાગુ અને સ્થાપિત છે. કાફિરો તેના તરફથી નિરાશ થઈ ચૂક્યા છે કે તેઓ તેને નષ્ટ કરી શકશે અને તમને ફરી અગાઉની અજ્ઞાનતા તરફ પાછા લઈ જઈ શકશે. 'તેથી તમે તેનાથી ન ડરો, બલ્કે મારાથી ડરો' અર્થાત્ આ દીનના આદેશો અને તેના નિર્દેશો પર અમલ કરવામાં કોઈ કાફિર શક્તિના વર્ચસ્વ અને રોષ તેમજ હસ્તક્ષેપ અને વિરોધનું જોખમ તમારા માટે બાકી રહ્યું નથી. હવે તમારે અલ્લાહથી ડરવું જોઈએ કે તેના આદેશોના પાલનમાં જો કોઈ અવગણના તમે કરી તો તમારા પાસે કોઈ એવું બહાનું કે દલીલ નહીં હોય, જેના આધારે તમારા સાથે થોડીક પણ નરમી કરવામાં આવે.

૭. દીન (ધર્મ)ને પરિપૂર્ણ કરવાથી અભિપ્રેત તેને એક સંપૂર્ણ આચાર-વિચારની વ્યવસ્થા તેમજ સંસ્કૃતી અને સભ્યતાની

لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنّٰتٍ
تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ
مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيْلِ ﴿۱۲﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ
مِّيْثَاقَهُمْ لَعَنّٰهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوْبَهُمْ قٰسِيَةً ۚ
يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ ۙ وَنَسُوْا حَظًّا مِّمَّا
ذُكِّرُوْا بِهٖ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ
اِلَّا قَلِيْلًا مِّنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ
يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۳﴾ وَمِنَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّا نَصٰرٰٓى
اَخَذْنَا مِيْثَاقَهُمْ فَنَسُوْا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوْا بِهٖ ۖ فَاَغْرَيْنَا
بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ؕ وَسَوْفَ
يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ بِمَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿۱۴﴾ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ
قَدْ جَآءَكُمْ رَسُوْلُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيْرًا مِّمَّا كُنْتُمْ
تُخْفُوْنَ مِنَ الْكِتٰبِ وَيَعْفُوْا عَنْ كَثِيْرٍ ؕ قَدْ جَآءَكُمْ
مِّنَ اللّٰهِ نُوْرٌ وَّكِتٰبٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۵﴾ ۙ يَّهْدِيْ بِهِ اللّٰهُ
مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهٗ سُبُلَ السَّلٰمِ وَيُخْرِجُهُمْ
مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ بِاِذْنِهٖ وَيَهْدِيْهِمْ اِلٰى
صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۱۶﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ
اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ ؕ قُلْ فَمَنْ يَّمْلِكُ
مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُّهْلِكَ الْمَسِيْحَ ابْنَ

વિશ્વાસ રાખો કે હું તમારી બૂરાઈઓ તમારાથી દૂર કરી દઈશ અને તમને એવા બાગોમાં દાખલ કરીશ જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે, પરંતુ આ પછી જેણે તમારામાંથી કુફ્રનું વલણ અપનાવ્યું તેણે હકીકતમાં સીધો માર્ગ[૧૮] ગૂમ કરી દીધો." (૧૩) પછી આ તેમનું પોતાના વચનને તોડી નાખવું હતું જેને કારણે અમે તેમને અમારી કૃપાથી દૂર ફેંકી દીધા અને તેમના હૃદય કઠણ બનાવી દીધા. હવે તેમની હાલત એવી છે કે શબ્દોને ઊલટ-ફેર કરીને વાતને ક્યાંથી ક્યાં લઈ જાય છે. જે શિક્ષણ તેમને આપવામાં આવ્યું હતું તેનો મોટો ભાગ ભૂલી ચૂક્યા છે અને વારંવાર તમને તેમના કોઈને કોઈ વિશ્વાસઘાતની જાણ થતી જ રહે છે. તેમનામાંથી ઘણા ઓછા માણસો એવા છે જેઓ આ દુર્ગુણથી બચેલા છે. (તો જ્યારે તેઓ આ સ્થિતિએ પહોંચી ચૂક્યા છે તો જે દુષ્ટતાઓ પણ તેઓ આચરે તેમનાથી એ જ અપેક્ષા કરી શકાય છે) તેથી તેમને માફ કરો અને તેમની હરકતોને ધ્યાનમાં ન લો. અલ્લાહ એ લોકોને પસંદ કરે છે જેઓ સારામાં સારું કાર્ય કરવાનું વલણ ધરાવે છે.

(૧૪) એ જ રીતે અમે એ લોકો પાસેથી પણ પાકું વચન લીધું હતું જેમણે કહ્યું હતું કે અમે 'નસારા' (ખ્રિસ્તી) છીએ. પરંતુ જે પાઠ યાદ કરાવવામાં આવ્યો હતો તેનો એક મોટો ભાગ તેમણે ભુલાવી દીધો. છેવટે અમે તેમના વચ્ચે કયામત (મહાપ્રલય) સુધી શત્રુતા, પારસ્પરિક દ્વેષ અને વૈમનસ્યના બીજ વાવી દીધા, અને અવશ્ય એક સમય આવશે, જ્યારે અલ્લાહ તેમને બતાવશે કે તેઓ દુનિયામાં શું બનાવતા રહ્યા છે.

(૧૫-૧૬) હે ગ્રંથવાળાઓ ! અમારો રસૂલ તમારા પાસે આવી ગયો છે, જે અલ્લાહના ગ્રંથની ઘણી એ વાતોને તમારા સમક્ષ ખોલી રહ્યો છે જેના પર તમે પડદો નાખ્યા કરતા હતા અને ઘણી વાતોને દરગુજર પણ કરતો જાય છે.[૧૯] તમારા પાસે અલ્લાહ તરફથી પ્રકાશ આવી ગયો છે અને એક એવો સત્ય-દર્શક ગ્રંથ જેના વડે અલ્લાહ એ લોકોને, જેઓ તેની પ્રસન્નતાની પ્રબળ ઇચ્છા રાખે છે, સલામતીના માર્ગો બતાવે છે અને પોતાના હુકમથી તેમને અંધકારમાંથી કાઢીને અજવાળા તરફ લાવે છે અને સન્માર્ગ તરફ તેમનું માર્ગદર્શન કરે છે.

(૧૭) નિઃશંક કુફ્ર કર્યું એ લોકોએ, જેમણે કહ્યું કે મરયમનો પુત્ર મસીહ જ અલ્લાહ છે. હે નબી સલ્લ.! તેમને કહો કે જો અલ્લાહ મરયમના પુત્ર મસીહને અને તેની માતા

એક એવી પરિપૂર્ણ પ્રણાલી બનાવી દેવું છે, જેમાં જીવનના બધા પ્રશ્નોનો હલ સૈદ્ધાંતિક કે સવિસ્તાર મોજૂદ હોય તથા માર્ગદર્શન અને નિર્દેશ પ્રાપ્ત કરવા માટે કોઈપણ સ્થિતિમાં તેનાથી બહાર જવાની જરૂર ન પડે. કૃપા પરિપૂર્ણ કરી દેવાનો અર્થ માર્ગદર્શનની કૃપાને પૂર્ણ કરી દેવું છે, અને ઈસ્લામને દીનની હેસિયતે પસંદ કરી લેવાનો અર્થ એ છે કે તમે મારું આજ્ઞાપાલન અને બંદગી અપનાવવાનો જે એકરાર કર્યો હતો, તેને તમે પોતાની કોશિશ અને આચરણથી સાચો અને પ્રમાણિક એકરાર સાબિત કરી ચૂક્યા છો, તેથી મેં તેને મારા તરફથી સ્વીકાર કરી લીધો છે અને તમને વ્યવહારૂ રૂપે એ સ્થિતિમાં પહોંચાડી દીધા છે કે હવે વાસ્તવમાં મારા સિવાય કોઈના આજ્ઞાપાલન અને બંદગીની ધૂંસરી તમારા ગળામાં બાકી રહી નથી. હવે જે રીતે આસ્થામાં તમે મારા 'મુસ્લિમ' (આજ્ઞાંકિત) છો, એ જ રીતે વ્યવહારૂ જીવનમાં પણ મારા સિવાય કોઈ અન્યના મુસ્લિમ બનીને રહેવાની કોઈ મજબૂરી તમને રહી નથી.

૮. સમજૂતી માટે જુઓ : સૂરઃ બકરહ, નોંધ-૫૨.

૯. પૂછવાવાળાનો હેતુ એ હતો કે તેમને તમામ હલાલ (વૈધ) વસ્તુઓની વિગત બતાવવામાં આવે, જેથી તેના સિવાય દરેક વસ્તુને તેઓ હરામ (અવૈધ) સમજે. જવાબમાં કુર્આને હરામ વસ્તુઓની વિગત બતાવી અને તે પછી એ સામાન્ય નિર્દેશ આપીને છોડી દીધું કે તમામ પાક (પવિત્ર અને શુદ્ધ) વસ્તુઓ હલાલ છે. આમ, પ્રાચીન ધાર્મિક વિચારધારા તદન ઊલટી થઈ ગઈ. પ્રાચીન માન્યતા એ હતી કે બધું જ હરામ છે, સિવાય તેના જેને હલાલ ઠરાવવામાં આવે. કુર્આને આનાથી વિપરીત એ સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કર્યો કે બધું જ હલાલ છે, સિવાય તેના જેના હરામ હોવાની સ્પષ્ટતા કરી દેવામાં આવે. હલાલ માટે 'પાક'નું બંધન એટલા માટે લગાવવામાં આવ્યું છે કે નાપાક

مَرْيَمَ وَاُمَّهٗ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا ؕ وَ لِلّٰهِ
مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ؕ يَخْلُقُ
مَا يَشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۷﴾ وَ قَالَتِ
الْيَهُوْدُ وَالنَّصٰرٰى نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ ؕ قُلْ
فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوْبِكُمْ ؕ بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ
خَلَقَ ؕ يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَ
لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ز وَاِلَيْهِ
الْمَصِيْرُ ﴿۱۸﴾ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُوْلُنَا
يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ اَنْ تَقُوْلُوْا مَا
جَآءَنَا مِنْۢ بَشِيْرٍ وَّلَا نَذِيْرٍ ز فَقَدْ جَآءَكُمْ بَشِيْرٌ
وَّنَذِيْرٌ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۹﴾ وَاِذْ قَالَ ع ٨
مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ اذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
اِذْ جَعَلَ فِيْكُمْ اَنْۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُمْ مُّلُوْكًا ۖۗ وَّاٰتٰىكُمْ
مَّا لَمْ يُؤْتِ اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۰﴾ يٰقَوْمِ ادْخُلُوا
الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِيْ كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا
تَرْتَدُّوْا عَلٰٓى اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿۲۱﴾ قَالُوْا
يٰمُوْسٰٓى اِنَّ فِيْهَا قَوْمًا جَبَّارِيْنَ ۖۗ وَاِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَا
حَتّٰى يَخْرُجُوْا مِنْهَا ج فَاِنْ يَّخْرُجُوْا مِنْهَا فَاِنَّا
دٰخِلُوْنَ ﴿۲۲﴾ قَالَ رَجُلٰنِ مِنَ الَّذِيْنَ يَخَافُوْنَ اَنْعَمَ منزل ٢

અને તમામ ધરતીવાસીઓને નષ્ટ કરી દેવા ચાહે તો કોની મજાલ છે કે તેને આ ઇરાદાથી રોકી શકે ? અલ્લાહ તો ધરતી અને આકાશોનો અને એ બધી વસ્તુઓનો માલિક છે જે ધરતી અને આકાશો વચ્ચે જોવા મળે છે, જે કંઈ ચાહે છે પેદા કરે છે,[૨૦] અને તેનું પ્રભુત્વ દરેક વસ્તુ ઉપર છવાયેલું છે.

(૧૮) યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ કહે છે કે અમે અલ્લાહના પુત્રો અને તેના વહાલા છીએ. તેમને પૂછો, પછી તે તમારા ગુનાઓ માટે તમને સજા કેમ આપે છે ? હકીકતમાં તમે પણ એવા જ મનુષ્ય છો જેવા બીજા મનુષ્યો અલ્લાહે પેદા કર્યા છે. તે જેને ચાહે છે માફ કરે છે અને જેને ચાહે છે સજા આપે છે. ધરતી અને આકાશો અને તેમાં જોવા મળતી તમામ વસ્તુઓ તેની માલિકીની છે અને તેના જ તરફ સૌને જવાનું છે.

(૧૯) હે ગ્રંથવાળાઓ ! અમારો આ રસૂલ એવા સમયે તમારા પાસે આવ્યો છે અને દીન (ધર્મ)નું સ્પષ્ટ શિક્ષણ તમને આપી રહ્યો છે, જ્યારે કે રસૂલોના આગમનનો ક્રમ એક મુદ્દતથી બંધ હતો, જેથી તમે એમ ન કહી શકો કે અમારા પાસે કોઈ ખુશખબર આપનાર અને ડરાવનાર નથી આવ્યો. તો જુઓ, હવે તે ખુશખબર આપનાર અને ડરાવનાર આવી ગયો – અને અલ્લાહ દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય ધરાવે છે.[૨૧](રુકૂઅ-૩)

(૨૦) યાદ કરો જ્યારે મૂસાએ પોતાની કોમને કહ્યું હતું, "હે મારી કોમના લોકો ! અલ્લાહની એ નેઅ્મત (કૃપા)ને યાદ કરો જે તેણે તમને પ્રદાન કરી હતી. તેણે તમારામાં પયગંબરો પેદા કર્યા, તમને શાસક બનાવ્યા અને તમને એ બધું આપ્યું જે દુનિયામાં કોઈને આપ્યું ન હતું. (૨૧) હે મારી કોમના લોકો ! આ પવિત્ર ભૂમિમાં પ્રવેશ કરો જે અલ્લાહે તમારા માટે લખી નાખી છે,[૨૨] પીછેહઠ ન કરો, નહીં તો નિષ્ફળ અને નિરાશ પાછા ફરશો." (૨૨) તેમણે જવાબ આપ્યો, "હે મૂસા ! ત્યાં તો ભારે બળવાન લોકો રહે છે, અમે ત્યાં કદાપિ જઈશું નહીં જ્યાં સુધી તેઓ ત્યાંથી નીકળી ન જાય. હા, જો તેઓ નીકળી જાય તો અમે દાખલ થવા માટે તૈયાર છીએ." (૨૩) તે ડરનારાઓ પૈકી બે વ્યક્તિ એવી

વસ્તુઓને હલાલ ઠરાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં ન આવે. રહ્યો એ પ્રશ્ન કે વસ્તુઓના પાક હોવાનું નિર્ધારિણ કેવી રીતે થશે, તો તેનો જવાબ એ છે કે જે વસ્તુઓ શરઈ સિદ્ધાંતો (ધર્મ-વિધાન)માંથી કોઈ નિયમ હેઠળ નાપાક ઠરે અથવા જે વસ્તુઓથી સ્વાભાવિક અણગમો અને અરુચિ થાય અથવા જેને સભ્ય માનવીએ સામાન્યતઃ પોતાની પવિત્રતા અને શુદ્ધતાની સ્વાભાવિક ચેતનાના પ્રતિકૂળ જોઈ હોય, તેના સિવાય બધું જ પાક છે.

૧૦. શિકારી જાનવરોથી અભિપ્રેત કૂતરા, ચિત્તા, બાજ, શકરો અને તમામ એ જંગલી પ્રાણીઓ અને પક્ષીઓ છે, જેનાથી માનવી શિકારની સેવા લે છે. કેળવેલા જાનવરોની ખૂબી એ હોય છે કે તેઓ જેનો શિકાર કરે છે તેને સામાન્ય હિંસક પ્રાણીઓની જેમ ફાડી ખાતા નથી, બલ્કે પોતાના માલિક માટે પકડી લે છે. આ જ કારણસર સામાન્ય જંગલી પ્રાણીઓએ ફાડી નાખેલ જાનવર હરામ છે અને કેળવેલા જંગલી પ્રાણીઓનો શિકાર હલાલ.

૧૧. અર્થાત્, શિકારી જાનવરને શિકાર પર છૂટું મૂકતી વખતે 'બિસ્મિલ્લાહ...' કહો. આ આયતથી એ મામલાની ખબર પડી કે શિકારી જાનવરને શિકાર પર છોડતી વખતે અલ્લાહનું નામ લેવું આવશ્યક છે. તે પછી જો શિકાર જીવતો મળે તો ફરી અલ્લાહનું નામ લઈને તેને ઝબેહ કરી લેવું જોઈએ, અને જો જીવતો ન મળે તો તેના વગર જ તે હલાલ હશે, કેમ કે શરૂઆતમાં શિકારી જાનવરને તેના પર છોડતી વખતે અલ્લાહ તઆલાનું નામ લઈ લેવામાં આવ્યું હતું. આ જ હુકમ તીર (અને બંદૂકની ગોળી)નો પણ છે.

૧૨. એહલે કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ)ના ભોજનમાં તેમનું ઝબેહ કરેલ જાનવર પણ સામેલ છે. આપણા માટે તેમનું અને તેમના માટે આપણું ભોજન હલાલ હોવાનો અર્થ એ છે કે આપણા અને તેમના દરમ્યાન ખાવા-પીવામાં કોઈ અવરોધ અને કોઈ છૂત-અછૂત નથી. આપણે તેમના સાથે ખાઈ શકીએ છીએ અને તેઓ આપણા સાથે. પરંતુ આ સાર્વજનિક પરવાનગી આપતાં પહેલા આ વાક્યને દોહરાવી દેવામાં આવ્યું છે કે, 'તમારા માટે પાક વસ્તુઓ હલાલ કરી દેવામાં આવી છે. આનાથી ખ્યાલ આવે છે કે એહલે કિતાબ જો પાકી અને તહારત (પવિત્રતા અને વિશુદ્ધતા)ના

اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوْا عَلَيْهِمُ الْبَابَ ۚ فَاِذَا دَخَلْتُمُوْهُ
فَاِنَّكُمْ غٰلِبُوْنَ ۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوْٓا اِنْ كُنْتُمْ
مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۲۳﴾ قَالُوْا يٰمُوْسٰٓى اِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَآ اَبَدًا
مَّا دَامُوْا فِيْهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَآ اِنَّا
هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ ﴿۲۴﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّىْ لَآ اَمْلِكُ اِلَّا
نَفْسِىْ وَاَخِىْ فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۲۵﴾
قَالَ فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً ۚ
يَتِيْهُوْنَ فِى الْاَرْضِ ؕ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ
وقف لازم ع ۷/۸ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۲۶﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَىْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ ۘ
اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ
مِنَ الْاٰخَرِ ؕ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ ؕ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ
النصف اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۲۷﴾ لَئِنْۢ بَسَطْتَّ اِلَىَّ يَدَكَ
لِتَقْتُلَنِىْ مَآ اَنَا بِبَاسِطٍ يَّدِىَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ ۚ
اِنِّىْٓ اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۸﴾ اِنِّىْٓ اُرِيْدُ
اَنْ تَبُوْٓاَ بِاِثْمِىْ وَاِثْمِكَ فَتَكُوْنَ مِنْ اَصْحٰبِ
النَّارِ ۚ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظّٰلِمِيْنَ ﴿۲۹﴾ فَطَوَّعَتْ لَهٗ
نَفْسُهٗ قَتْلَ اَخِيْهِ فَقَتَلَهٗ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۳۰﴾

પણ હતી જેમને અલ્લાહે પોતાની નેઅ્મતોથી નવાજ્યા હતા.[૨૩] તેમણે કહ્યું, ''આ શક્તિશાળી લોકોના મુકાબલામાં દરવાજામાં ઘૂસી જાઓ. જ્યારે તમે અંદર પહોંચી જશો તો તમે જ વિજયી થશો. અલ્લાહ પર ભરોસો રાખો જો તમે ઈમાનવાળા હોવ.'' (૨૪) પરંતુ તેમણે ફરી એ જ કહ્યું, ''હે મૂસા ! અમે તો ત્યાં કદાપિ જઈશું નહીં જ્યાં સુધી તેઓ ત્યાં મોજૂદ છે. બસ, તમે અને તમારો રબ બંને જાઓ અને લડો, અમે અહીં બેસ્યા છીએ.'' (૨૫) તેના પર મૂસાએ કહ્યું, ''હે મારા માલિક ! મારા કાબૂમાં કોઈ નથી, પરંતુ વ્યક્તિગત રીતે કાં હું અથવા મારો ભાઈ, તેથી તું અમને આ અવજ્ઞાકારી લોકોથી અલગ કરી દે.'' (૨૬) અલ્લાહે જવાબ આપ્યો, ''સારું તો તે દેશ ચાળીસ વર્ષ સુધી તેમના પર વર્જિત છે, તેઓ ધરતી પર માર્યા-માર્યા ફરશે, આ અવજ્ઞાકારીઓની હાલત પર કદાપિ દયા ન ખાઓ.''[૨૪](રુકૂઅ-૪)

(૨૭) અને જરા તેમને આદમના બે પુત્રોનો કિસ્સો પણ શબ્દસઃ સંભળાવી દો, જ્યારે તે બંનેએ કુરબાની કરી તો તેમના પૈકી એકની કુરબાની કબૂલ કરવામાં આવી અને બીજાની ન કરવામાં આવી. તેણે કહ્યું, ''હું તને મારી નાંખીશ.'' તેણે જવાબ આપ્યો, ''અલ્લાહ તો મુત્તકીઓ (ઈશનિષ્ઠો)ના જ નઝ્ર (અર્પણ)નો સ્વીકાર કરે છે. (૨૮) જો તું મને મારી નાખવા માટે હાથ ઉઠાવીશ તો હું તને મારી નાખવા માટે હાથ નહીં ઉઠાવું.[૨૫] હું અલ્લાહ, સૃષ્ટિના રબથી ડરું છું. (૨૯) હું ઇચ્છું છું કે મારો અને તારો ગુનો તું જ તારા માથે લઈ લે અને દોજખી બનીને રહે. જાલિમોના જુલ્મનો આ જ યોગ્ય બદલો છે.'' (૩૦) છેવટે તેના મનએ પોતાના ભાઈની હત્યા તેના માટે સરળ કરી દીધી અને તે તેને મારીને એ લોકોમાં સામેલ થઈ ગયો જેઓ નુકસાન ભોગવનારા છે.

એ નિયમોનું પાલન ન કરે, જે શરીઅતના દૃષ્ટિબિંદુથી જરૂરી છે, અથવા જો તેમના ભોજનમાં હરામ (અવૈધ) વસ્તુઓ હોય, તો તેનાથી બચવું જોઈએ. જેમ કે - જો તેઓ અલ્લાહનું નામ લીધા વગર કોઈ જાનવરને ઝબેહ કરે કે તેના પર અલ્લાહ સિવાય કોઈ અન્યનું નામ લે, તો તેને ખાવું આપણા માટે જાઈઝ નથી.

૧૩. આનાથી અભિપ્રેત યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ છે. નિકાહની અનુમતિ માત્ર એ જ સ્ત્રીઓ સાથે આપવામાં આવી છે અને તેના સાથે શરત એ મૂકવામાં આવી છે કે તેઓ મુહસનાત (સુરક્ષિત સ્ત્રીઓ) હોય, અર્થાત્ સ્વચ્છંદી ન હોય, અને પછીના વાક્યમાં એ ચેતવણી પણ આપી દેવામાં આવી કે યહૂદી કે ખ્રિસ્તી પત્ની ખાતર ઈમાન ન ખોઈ બેસજો.

૧૪. નબી સલ્લ.એ આ આદેશની જે સ્પષ્ટતા કરી છે તેનાથી ખ્યાલ આવે છે કે મોઢું ધોવામાં કોગળા કરવા અને નાક સાફ કરવું પણ સામેલ છે. તેના વગર ચહેરાનું 'ગુસ્લ' પૂર્ણ થતું નથી, અને કાન માથાનો એક ભાગ હોવાથી માથાના 'મસહ'માં કાનોના અંદરના અને બહારના ભાગોનો 'મસહ' પણ સામેલ છે. વધુમાં, વુઝૂ શરૂ કરતાં પહેલા હાથ ધોઈ લેવા જોઈએ, જેથી જે હાથોથી માણસ વુઝૂ કરી રહ્યો હોય તે સ્વયં પહેલા પાક થઈ જાય.

૧૫. સમજૂતી માટે જુઓ : સૂરઃ નિસા, નોંધ ૪૧-૪૩.

૧૬. સંકેત છે એ પ્રસંગ તરફ, જેને હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ.એ રિવાયત કરેલ છે કે યહૂદીઓમાંથી એક જૂથે નબી સલ્લ. અને આપના ખાસ-ખાસ સહાબા રદિ.ને જમવાનું નિમંત્રણ આપ્યું હતું અને છૂપી રીતે એ કાવતરું કર્યું હતું કે અચાનક તેમના પર તૂટી પડીશું અને એ રીતે ઇસ્લામના પ્રાણ કાઢી લઈશું. પરંતુ સમયસર અલ્લાહની કૃપાથી નબી સલ્લ.ને આ કાવતરાની જાણ થઈ ગઈ અને આપ નિમંત્રણ પર ગયા નહીં.

૧૭. 'નકીબ'નો અર્થ છે નિરીક્ષણ અને તપાસ કરવાવાળો. બની ઈસરાઈલના બાર કબીલાઓ હતા અને અલ્લાહે તેમાંથી પ્રત્યેક કબીલા માટે એક-એક 'નકીબ' સ્વયં એ જ કબીલામાંથી નિયુક્ત કરવાનો આદેશ આપ્યો હતો, જેથી તેમની પરિસ્થિતિ પર નજર રાખે અને તેમને અધાર્મિકતા અને દુરાચારથી બચાવવાની કોશિશ કરતો રહે.

૧૮. 'સવાઅસ્સબીલ' એ રાજ-માર્ગને કહે છે, જે અપેક્ષિત મંજિલ સુધી પહોંચવા માટે વિધિસર બનાવી દેવામાં આવ્યો હોય. તેને ખોઈ નાખવાનો અર્થ એ છે કે વ્યક્તિ રાજ-માર્ગથી હટીને પગદંડીઓમાં ભટકી જાય.

فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا یَّبْحَثُ فِی الْاَرْضِ لِیُرِیَهٗ
كَیْفَ یُوَارِیْ سَوْءَةَ اَخِیْهِ ؕ قَالَ یٰوَیْلَتٰۤی اَعَجَزْتُ
اَنْ اَكُوْنَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِیَ سَوْءَةَ
اَخِیْ ۚ فَاَصْبَحَ مِنَ النّٰدِمِیْنَ ۞۳۱ مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۛۚ
كَتَبْنَا عَلٰی بَنِیْۤ اِسْرَآءِیْلَ اَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ نَفْسًۢا
بِغَیْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِی الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ
النَّاسَ جَمِیْعًا ؕ وَمَنْ اَحْیَاهَا فَكَاَنَّمَاۤ اَحْیَا
النَّاسَ جَمِیْعًا ؕ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَیِّنٰتِ ز
ثُمَّ اِنَّ كَثِیْرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِی الْاَرْضِ
لَمُسْرِفُوْنَ ۞۳۲ اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِیْنَ یُحَارِبُوْنَ اللّٰهَ
وَرَسُوْلَهٗ وَیَسْعَوْنَ فِی الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ یُّقَتَّلُوْۤا
اَوْ یُصَلَّبُوْۤا اَوْ تُقَطَّعَ اَیْدِیْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِّنْ
خِلَافٍ اَوْ یُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ؕ ذٰلِكَ لَهُمْ
خِزْیٌ فِی الدُّنْیَا وَلَهُمْ فِی الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ
عَظِیْمٌ ۞۳۳ لا اِلَّا الَّذِیْنَ تَابُوْا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوْا
عَلَیْهِمْ ۚ فَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ۞۳۴ ع یٰۤاَیُّهَا
الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَابْتَغُوْۤا اِلَیْهِ الْوَسِیْلَةَ
وَجَاهِدُوْا فِیْ سَبِیْلِهٖ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ۞۳۵ اِنَّ
الَّذِیْنَ كَفَرُوْا لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَّا فِی الْاَرْضِ جَمِیْعًا

وقف النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ۱۲ معانقۃ عند المتأخرین

ع ۵ ۸

منزل ۲

(૩૧) પછી અલ્લાહે એક કાગડો મોકલ્યો, જે જમીન ખોદવા લાગ્યો, જેથી તેને બતાવે કે પોતાના ભાઈની લાશ કેવી રીતે છૂપાવે. આ જોઈને તે બોલ્યો, ''અફસોસ છે મારા પર ! હું આ કાગડા જેવો પણ ન થઈ શક્યો કે પોતાના ભાઈની લાશ છૂપાવવાનો ઉપાય શોધી કાઢતો.'' તે પછી તે પોતાની કરણી પર ખૂબ પસ્તાયો.(૨૬)

(૩૨) આ જ કારણે ઈસરાઈલના સંતાનો માટે અમે એ કાનૂન લખી દીધો હતો કે, ''જેણે કોઈ વ્યક્તિની હત્યાના બદલે કે ધરતી પર બગાડ ફેલાવવા સિવાય કોઈ અન્ય કારણસર હત્યા કરી, તેણે જાણે કે સમગ્ર માનવ-જાતની હત્યા કરી અને જેણે કોઈને જીવન પ્રદાન કર્યું, તેણે જાણે કે સમગ્ર માનવ-જાતને જીવન પ્રદાન કર્યું.'' પરંતુ તેમની હાલત એ છે કે અમારા રસૂલો (ઈશદૂતો) નિરંતર તેમના પાસે સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન લઈને આવ્યા, તો પણ તેમાંના બહુમતી લોકો ધરતી પર અત્યાચાર કરનારા છે.

(૩૩) જે લોકો અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સાથે લડાઈ કરે છે અને ધરતીમાં એટલા માટે દોડ-ધૂપ કરતા ફરે છે કે બગાડ પેદા કરે,(૨૭) તેમની સજા એ છે કે તેમને કતલ કરવામાં આવે કે શૂળીએ ચઢાવવામાં આવે કે તેમના હાથ અને પગ સામ-સામી બાજુએથી કાપી નાખવામાં આવે કે તેમને દેશનિકાલ કરવામાં આવે. આ અપમાન અને અનાદર તો તેમના માટે દુનિયામાં છે અને આખિરતમાં તેમના માટે આનાથી મોટી સજા છે, (૩૪) સિવાય એ લોકોના જેઓ તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) કરી લે, એ પહેલાં કે તમે તેમના પર કાબૂ મેળવો – તમને ખબર હોવી જોઈએ કે અલ્લાહ ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.(૨૮)(રુકૂઅ-૫)

(૩૫) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહથી ડરો અને તેનું સામીપ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું માધ્યમ શોધો(૨૯) અને તેના માર્ગમાં સંઘર્ષ કરો, કદાચ તમને સફળતા પ્રાપ્ત થાય. (૩૬) બરાબર જાણી લો કે જે લોકોએ કુફ્ર (અધર્મ)નું વલણ અપનાવ્યું છે, જો તેમના કબ્જામાં સમગ્ર દુનિયાનું ધન હોય અને એટલું જ બીજું તેના સાથે, અને તેઓ ઈચ્છે

૧૯. અર્થાત્ તમારી કેટલીક ચોરીઓ અને છેતરપિંડીઓ ખોલી દે છે, જેને ખોલવું સત્ય-દીનની સ્થાપના કરવા માટે અનિવાર્ય છે અને કેટલાકથી દુર્લક્ષ કરી લે છે, જેને ખોલવાની કોઈ વાસ્તવિક જરૂરત નથી.

૨૦. અર્થાત્ માત્ર મસીહ અલૈ.ને પિતા વગર પેદા કરવાના કારણે તમે લોકોએ તેમને 'ખુદા' (પ્રભુ) બનાવી નાખ્યા, જો કે અલ્લાહ, જેને જે રીતે ઈચ્છે છે, પેદા કરે છે. કોઈ બંદો એ આધારે ખુદા નથી બની જતો કે તેને અસાધારણ રીતે પેદા કરવામાં આવ્યો છે.

૨૧. અર્થાત્ જો તમે આ બશીર (ખુશખબર આપનાર) અને નઝીર (ડરાવનાર)ની વાત ન માની, તો યાદ રાખો કે અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને શક્તિશાળી છે. કોઈપણ સજા, જે તે તમને આપવા માગે, કોઈપણ પ્રતિરોધ વગર આપી શકે છે.

૨૨. અભિપ્રેત છે ફલસ્તિન (પેલેસ્ટાઈન)ની ભૂમિ, જે તે સમયે કટ્ટર મુશ્રિક (અનેકેશ્વરવાદી) અને દુરાચારી જાતિઓથી આબાદ હતી. બની ઈસરાઈલ જયારે મિસર (ઈજિપ્ત)થી નીકળી આવ્યા, તો આ જ ભૂમિને અલ્લાહ તૂઆલાએ તેમના માટે નિર્ધારિત કરી અને આદેશ આપ્યો કે આને જીતી લો.

૨૩. આ બંને મહાનુભાવોમાંથી એક હઝરત યૂશઅ બિન નૂન હતા, જેઓ હઝરત મૂસા અલૈ. પછી તેમના ખલીફા (ઉત્તરાધિકારી) બન્યા. બીજા હઝરત કાલિબ હતા, જેઓ હઝરત યૂશઅના જમણા હાથ બન્યા. ચાળીસ વર્ષ સુધી ભટક્યા પછી જયારે બની ઈસરાઈલ ફલસ્તિનમાં દાખલ થયા તે વખતે હઝરત મૂસા અલૈ.ના સાથીઓમાંથી માત્ર આ જ બે મહાનુભાવો જીવતા હતા.

૨૪. અહીં આ પ્રસંગનો સંદર્ભ આપવાનો હેતુ વાસ્તવમાં બની ઈસરાઈલને એ બતાવવાનું છે કે હઝરત મૂસા અલૈ.ના જમાનામાં અવજ્ઞા, વિમુખતા અને કાયરતાથી કામ લઈને જે સજા તમે ભોગવી હતી, હવે તેનાથી ખૂબ વધારે કઠોર સજા હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ની સામે વિદ્રોહપૂર્ણ વર્તન અપનાવીને મેળવશો.

૨૫. આનો એ અર્થ નથી કે જો તું મને મારી નાખવા માટે આવીશ, તો હું હાથ બાંધીને તારા સામે મરવા માટે બેસી

وَّمِثْلَهٗ مَعَهٗ لِيَفْتَدُوْا بِهٖ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ
مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٣٦﴾ يُرِيْدُوْنَ
اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنْهَا ز
وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿٣٧﴾ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ
فَاقْطَعُوْآ اَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ
اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٣٨﴾ فَمَنْ تَابَ مِنْۢ بَعْدِ
ظُلْمِهٖ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوْبُ عَلَيْهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ
غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٣٩﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ يُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ وَيَغْفِرُ
لِمَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٤٠﴾ يٰۤاَيُّهَا
الرَّسُوْلُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِيْنَ يُسَارِعُوْنَ فِى الْكُفْرِ
مِنَ الَّذِيْنَ قَالُوْآ اٰمَنَّا بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ
قُلُوْبُهُمْ ۛ وَمِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا ۛ سَمّٰعُوْنَ
لِلْكَذِبِ سَمّٰعُوْنَ لِقَوْمٍ اٰخَرِيْنَ ۙ لَمْ يَاْتُوْكَ ؕ
يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ مِنْۢ بَعْدِ مَوَاضِعِهٖ ۚ يَقُوْلُوْنَ
اِنْ اُوْتِيْتُمْ هٰذَا فَخُذُوْهُ وَاِنْ لَّمْ تُؤْتَوْهُ
فَاحْذَرُوْا ؕ وَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهٗ فَلَنْ تَمْلِكَ
لَهٗ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا ؕ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ لَمْ يُرِدِ
اللّٰهُ اَنْ يُّطَهِّرَ قُلُوْبَهُمْ ؕ لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْیٌ ۚ

مع ٣ عند المتقدمين الوقف على الاول اجود ١٢

કે તેને ફિદયા (પ્રતિદાન)માં આપીને કયામતના દિવસની યાતનાથી બચી જાય, તો પણ તે તેમના પાસેથી સ્વીકારવામાં નહીં આવે અને તેમને પીડાકારી સજા મળીને જ રહેશે. (૩૭) તેઓ ઇચ્છશે કે જહન્નમ (નર્ક)ની આગમાંથી નીકળી ભાગે, પરંતુ નહીં નીકળી શકે અને તેમને કાયમી યાતના આપવામાં આવશે.

(૩૮) અને ચોર ચાહે સ્ત્રી હોય કે પુરુષ, બંનેના હાથ કાપી નાખો,[૩૦] આ તેમની કમાણીનો બદલો છે અને અલ્લાહ તરફથી શિક્ષાપ્રદ સજા. અલ્લાહનું સામર્થ્ય બધા પર છવાયેલું છે અને તે સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી છે. (૩૯) અને જે અત્યાચાર કર્યા પછી તૌબા કરે અને પોતાને સુધારી લે તો અલ્લાહની કૃપાદૃષ્ટિ ફરી તેના તરફ થઈ જશે.[૩૧] અલ્લાહ મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (૪૦) શું તમે જાણતા નથી કે અલ્લાહ આકાશો અને ધરતીના રાજ્યનો માલિક છે? જેને ચાહે સજા આપે અને જેને ચાહે માફ કરી દે, તે દરેક વસ્તુ પર વર્ચસ્વ ધરાવે છે.

(૪૧) હે નબી સલ્લ.! તમારા માટે દુઃખનું કારણ ન બને એ લોકો જેઓ કુફ્રના માર્ગમાં ખૂબ સક્રિય છે, ચાહે તેઓ એમાંથી હોય જેઓ ઈમાન લાવ્યાનો મૌખિક એકરાર કરે છે પરંતુ તેમના હૃદય ઈમાન નથી લાવ્યા, અથવા એમના પૈકી હોય જેઓ યહૂદી છે જેમની સ્થિતિ એ છે કે જૂઠ માટે કાન લગાવે છે, અને બીજા લોકો માટે જેઓ તમારા પાસે ક્યારેય નથી આવ્યા, બાતમી લેતા ફરે છે, અલ્લાહના ગ્રંથના શબ્દોને તેમનો સાચો સંદર્ભ નક્કી હોવા છતાં વાસ્તવિક અર્થથી ફેરવે છે અને લોકોને કહે છે કે જો તમને આ આદેશ આપવામાં આવે તો માનો, નહીં તો ન માનો.[૩૨] જેને અલ્લાહે જ અજમાયશ (ફિત્ના)માં નાખવાનો નિશ્ચય કરી લીધો હોય તેને અલ્લાહની પકડમાંથી બચાવવા માટે તમે કશું કરી શકતા નથી.[૩૩] આ એ લોકો છે જેમના હૃદયોને શુદ્ધ કરવાનું અલ્લાહે ન ઇચ્છ્યું. તેમના માટે

જઈશ, બલ્કે આનો અર્થ એ છે કે તું મારી હત્યા માટે પાછળ પડે છે તો ભલે પડ, હું તારી હત્યા માટેપાછળ નહીં પડું.

૨૬. અહીં આ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ કરવાનો હેતુ યહૂદીઓને તેમના એ કાવતરા પર નિંદા કરવાનો છે, જે તેમણે નબી સલ્લ. અને આપના મહાન સહાબા રદિ.ની હત્યા કરવા માટે ઘડ્યું હતું. બંને પ્રસંગોમાં સમાનતા તદ્દન સ્પષ્ટ છે. આ લોકો પણ ઈર્ષ્યાના કારણે હુઝૂર સલ્લ.ને મારી નાખવા માગતા હતા અને હઝરત આદમ અલૈ.ના આ પુત્રએ પણ ઈર્ષ્યાના કારણે જ પોતાના ભાઈની હત્યા કરી હતી.

૨૭. ધરતીથી અભિપ્રેત અહીં એ દેશ કે એ વિસ્તાર છે, જેમાં શાંતિ અને વ્યવસ્થા સ્થાપિત કરવાની જવાબદારી ઇસ્લામી રાજ્યએ લીધી હોય, તેમજ અલ્લાહ અને તેના રસૂલથી લડવાનો અર્થ એ સુ-વ્યવસ્થા વિરુદ્ધ યુદ્ધ કરવું છે, જે ઇસ્લામી રાજ્યએ દેશમાં સ્થાપિત કરી હોય. ઇસ્લામી ફુકહા (ધર્મશાસ્ત્રીઓ)ના મતે આનાથી અભિપ્રેત એ લોકો છે, જેઓ સશસ્ત્ર અને જૂથબદ્ધ થઈને ધાડ પાડે અને લૂટમાર કરે.

૨૮. અર્થાત્ જો તેઓ બગાડ ફેલાવવાની કોશિશથી અટકી ગયા હોય અને સુ-વ્યવસ્થાને છિન્ન-ભિન્ન કરવા અથવા ઉથલાવવાનો પ્રયાસ છોડી ચૂક્યા હોય, અને તે પછી તેમનું આચરણ એ સાબિત કરતું હોય કે તેઓ શાંતિપ્રિય અને સદાચારી વ્યક્તિઓ બની ચૂક્યા છે, અને તે પછી તેમના અગાઉના ગુનાઓની ખબર પડે તો એ સજાઓમાંથી કોઈ સજા તેમને આપવામાં નહીં આવે, જે ઉપર બતાવવામાં આવી છે. અલબત્ત, વ્યક્તિઓના હક્કોનું જો કોઈ હનન તેમણે કર્યું હતું તો તેની જવાબદારી તેમના શિરેથી હટશે નહીં. જેમ કે - જો કોઈ વ્યક્તિની તેમણે હત્યા કરી હતી અથવા કોઈની સંપત્તિ હડપ કરી હતી અથવા કોઈ અન્ય ગુનો માનવીના જાન-માલ વિરુદ્ધ કર્યો હતો, તો એ જ ગુના વિશે ફોજદારી કેસ તેમના પર કરવામાં આવશે, પરંતુ વિદ્રોહ અને વિશ્વાસઘાત તેમજ અલ્લાહ અને તેના રસૂલ વિરુદ્ધ યુદ્ધનો કોઈ કેસ ચલાવવામાં આવશે નહીં.

૨૯. અર્થાત્ પ્રત્યેક એ સાધનના અનુરાગ અને શોધમાં રહો, જેનાથી તમે અલ્લાહનું સામીપ્ય પ્રાપ્ત કરી શકો અને તેની પ્રસન્નતાને પામી શકો.

૩૦. બંને હાથ નહીં, બલ્કે એક હાથ. પહેલી ચોરી પર જમણો હાથ કાપવામાં આવશે. 'સરકા' (ચોરી) માત્ર એ કૃત્યને

وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿٤١﴾ سَمّٰعُوْنَ
لِلْكَذِبِ اَكّٰلُوْنَ لِلسُّحْتِ ؕ فَاِنْ جَآءُوْكَ فَاحْكُمْ
بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ ۚ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ
فَلَنْ يَّضُرُّوْكَ شَيْـًٔا ؕ وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ
بِالْقِسْطِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ
يُحَكِّمُوْنَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰىةُ فِيْهَا حُكْمُ اللّٰهِ
ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ ؕ وَمَاۤ اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٤٣﴾ ع ٩ ١٠
اِنَّاۤ اَنْزَلْنَا التَّوْرٰىةَ فِيْهَا هُدًى وَّنُوْرٌ ۚ يَحْكُمُ
بِهَا النَّبِيُّوْنَ الَّذِيْنَ اَسْلَمُوْا لِلَّذِيْنَ هَادُوْا
وَالرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوْا مِنْ كِتٰبِ
اللّٰهِ وَكَانُوْا عَلَيْهِ شُهَدَآءَ ۚ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ
وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوْا بِاٰيٰتِيْ ثَمَنًا قَلِيْلًا ؕ
وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْكٰفِرُوْنَ ﴿٤٤﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيْهَاۤ اَنَّ النَّفْسَ
بِالنَّفْسِ ۙ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ
وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ ۙ وَالْجُرُوْحَ
قِصَاصٌ ؕ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهٗ ؕ
وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الظّٰلِمُوْنَ ﴿٤٥﴾ وَقَفَّيْنَا عَلٰۤى اٰثَارِهِمْ بِعِيْسَى ابْنِ

દુનિયામાં નામોશી છે અને આખિરતમાં સખત સજા. (૪૨) આ લોકો જૂઠ સાંભળવાવાળા અને હરામ (અવૈધ)નો માલ ખાનારા છે. તેથી જો આ લોકો તમારા પાસે (પોતાના મુકદ્દમાઓ લઈને) આવે, તો તમને અધિકાર આપવામાં આવે છે કે ઈચ્છો તો તેમનો ફેંસલો કરો, નહીં તો ઈન્કાર કરી દો. ઈન્કાર કરી દો તો આ લોકો તમારું કશું બગાડી શકતા નથી, અને ફેંસલો કરો તો પછી બરાબર ન્યાયપૂર્વક કરો, કેમ કે અલ્લાહ ન્યાય કરનારાઓને પસંદ કરે છે(૩૪) (૪૩) અને તેઓ તમને કેવી રીતે મધ્યસ્થી બનાવે છે, જ્યારે કે તેમના પાસે તૌરાત મૌજૂદ છે જેમાં અલ્લાહનો આદેશ લખેલો છે અને પછી તેઓ તેનાથી મુખ ફેરવી રહ્યા છે? સાચી વાત એ છે કે આ લોકો ઈમાન જ રાખતા નથી. (રુકૂઅ-૬)

(૪૪) અમે તૌરાત અવતરિત કરી, જેમાં માર્ગદર્શન અને પ્રકાશ હતા. બધા જ પયગંબરો, જેઓ મુસ્લિમ હતા, તેના જ અનુસાર આ યહૂદીઓના મામલાઓનો ફેંસલો કરતા હતા અને આવી જ રીતે રબ્બાની (ધાર્મિક વિદ્વાનો) અને અહબાર(૩૫) પણ (આના પર જ ન્યાયનો આધાર રાખતા હતા), કારણ કે તેમને અલ્લાહના ગ્રંથની રક્ષા માટે જવાબદાર બનાવવામાં આવ્યા હતા અને તેઓ તેના પર સાક્ષી હતા. તો (હે યહૂદી સમૂહ!) તમે લોકોથી ન ડરો, બલ્કે મારાથી ડરો અને મારી આયતોને થોડી કિંમત લઈને વેચવાનું છોડી દો. જે લોકો અલ્લાહના અવતરિત કરેલા કાનૂન મુજબ ન્યાય ન કરે તેઓ જ કાફિર (અધર્મી) છે.

(૪૫) તૌરાતમાં અમે યહૂદીઓ માટે એ આદેશ લખી દીધો હતો કે પ્રાણના બદલે પ્રાણ, આંખના બદલે આંખ, નાકના બદલે નાક, કાનના બદલે કાન, દાંતના બદલે દાંત અને તમામ ઈજાઓ માટે સમાન બદલો. પછી જે કિસાસ (બદલો) દાન કરી દે તો તે તેના માટે કફ્ફારો (પ્રાયશ્ચિત) છે, અને જે લોકો અલ્લાહના અવતરિત કરેલા કાનૂન મુજબ ન્યાય ન કરે તેઓ જ અત્યાચારી છે.

(૪૬) ત્યારબાદ અમે એ પયગંબરો પછી મરયમના પુત્ર ઈસાને મોકલ્યો. તૌરાતમાંથી

કહેવામાં આવશે કે વ્યક્તિ કોઈના માલને તેના કબજામાંથી કાઢીને પોતાના કબજામાં કરી લે. એક ઢાલની કિંમતથી ઓછાની ચોરીમાં હાથ કાપવામાં નહીં આવે, અને પ્રમાણિત રિવાયત અનુસાર નબી સલ્લ.ના મુબારક કાળમાં ઢાલની કિંમત દસ દિરહમ હતી અને એ જમાનામાં દિરહમ બરાબર ૩ માશા ૧½ રતી ચાંદી થતી હતી. ઘણીબધી વસ્તુઓ એવી છે, જેની ચોરીમાં હાથ કાપવાની સજા આપવામાં નહીં આવે. જેમ કે ફળ અને શાકભાજીની ચોરી, ખાવાની વસ્તુઓની ચોરી, તુચ્છ વસ્તુઓની ચોરી, પક્ષીઓની ચોરી, બૈતુલ-માલ (રાજ્ય-કોષ)ની ચોરી, અર્થાત્ એ કે આ પ્રકારની ચોરીઓમાં હાથ કાપવામાં નહીં આવે. આનો અર્થ એ નથી કે આ બધી ચોરીઓ માફ છે.

૩૧. આનો અર્થ એ નથી કે આવા ચોરનો હાથ કાપવામાં ન આવે, બલ્કે અર્થ એ છે કે હાથ કપાઈ ગયા પછી જે વ્યક્તિ તૌબા કરી લે અને પોતાના નફ્સ (મન)ને ચોરીથી પવિત્ર અને શુદ્ધ કરીને અલ્લાહનો સદાચારી બંદો બની જાય, તે અલ્લાહના પ્રકોપથી બચી જશે અને અલ્લાહ તેના પાલવથી આ ડાઘને ધોઈ નાખશે. પરંતુ જો કોઈ વ્યક્તિએ હાથ કપાવ્યા પછી પણ પોતાને બદઈરાદાથી શુદ્ધ ન કર્યો અને એ જ ગંદી ભાવનાઓ પોતાના અંદર પોષતો રહ્યો, જેના કારણે તેણે ચોરી કરી હતી અને તેનો હાથ કાપવામાં આવ્યો, તો તેનો અર્થ એ છે કે હાથ તો તેના શરીરથી અલગ થઈ ગયો, પણ ચોરી તેના મનમાં યથાવત મોજૂદ રહી. આ કારણસર તે અલ્લાહના પ્રકોપને એ જ પ્રમાણે પાત્ર રહેશે, જે પ્રમાણે હાથ કપાયા પહેલા હતો. તેથી કુર્આન-મજીદ ચોરને નિર્દેશ કરે છે કે તે અલ્લાહથી માફી માંગે અને પોતાના મનની સુધારણા કરી લે, કેમ કે મનની પવિત્રતા ન્યાયિક સજાથી નહીં, બલ્કે માત્ર તૌબા અને અલ્લાહ તરફ રજૂ થવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

૩૨. અર્થાત્ અજ્ઞાની લોકોને કહે છે કે જે આદેશ અમે બતાવી રહ્યા છીએ, જો મુહમ્મદ (સલ્લ.) પણ એ જ આદેશ

مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰىةِ ص
وَاٰتَيْنٰهُ الْاِنْجِيْلَ فِيْهِ هُدًى وَّنُوْرٌ ۙ وَّمُصَدِّقًا
لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰىةِ وَهُدًى وَّمَوْعِظَةً
لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿۴۶﴾ وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيْلِ بِمَآ اَنْزَلَ
اللّٰهُ فِيْهِ ؕ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ
هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۴۷﴾ وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ
مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتٰبِ وَ
مُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ
وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ الْحَقِّ ؕ لِكُلٍّ
جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَّمِنْهَاجًا ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ
لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلٰكِنْ لِّيَبْلُوَكُمْ فِيْ مَآ
اٰتٰىكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرٰتِ ؕ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيْعًا
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿۴۸﴾ ۙ وَاَنِ احْكُمْ
بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ
وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَّفْتِنُوْكَ عَنْۢ بَعْضِ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ
اِلَيْكَ ؕ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ
اَنْ يُّصِيْبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوْبِهِمْ ؕ وَاِنَّ كَثِيْرًا مِّنَ
منزل ۲ النَّاسِ لَفٰسِقُوْنَ ﴿۴۹﴾ اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُوْنَ ؕ
ع ۷ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ﴿۵۰﴾ ع

જે કંઈ તેના સામે મોજૂદ હતું, તે તેનું સમર્થન કરનારો હતો, અને અમે તેને ઇંજીલ (ગ્રંથ) પ્રદાન કરી, જેમાં માર્ગદર્શન અને પ્રકાશ હતા અને એ પણ જે કંઈ તૌરાતમાં તે વખતે મોજૂદ હતું, તેનું સમર્થન કરવાવાળો હતો અને અલ્લાહથી ડરનારા લોકો માટે સંપૂર્ણપણે માર્ગદર્શન અને શિખામણ હતો. (૪૭) અમારો આદેશ હતો કે ઇંજીલવાળાઓ તે કાનૂન મુજબ ન્યાય કરે જે અલ્લાહે તેમાં અવતરિત કર્યો છે અને જે લોકો અલ્લાહના અવતરિત કરેલા કાનૂન મુજબ ફેંસલો ન કરે તેઓ જ ફાસિક (અવજ્ઞાકારીઓ) છે.(૩૯)

(૪૮) પછી હે નબી સલ્લ.! અમે તમારા તરફ આ ગ્રંથ મોકલ્યો જે સત્ય લઈને આવ્યો છે અને 'અલ-કિતાબ'માંથી જે કંઈ તેના સામે મોજૂદ છે તેનું સમર્થન કરનાર અને તેનું રક્ષણ કરનાર અને દેખરેખ રાખનાર છે.(૩૭) તેથી તમે અલ્લાહના અવતરિત કરેલા કાનૂન મુજબ લોકોના મામલાઓનો નિર્ણય કરો અને જે સત્ય તમારા પાસે આવ્યું છે, તેનાથી વિમુખ થઈને તેમની ઇચ્છાઓનું અનુસરણ ન કરો. અમે તમારા(મનુષ્યો)માંથી દરેક માટે એક શરીઅત (કાનૂન) અને કાર્ય-પ્રણાલી નિશ્ચિત કરી. આમ તો તમારો અલ્લાહ ઇચ્છતો તો તમને સૌને એક ઉમ્મત (સમુદાય) પણ બનાવી શકતો હતો, પરંતુ આવું તેણે એટલા માટે કર્યું કે જે કંઈ તેણે તમને આપ્યું છે તેમાં તમારી પરીક્ષા કરે. તેથી ભલાઈઓમાં એકબીજાથી આગળ વધી જવાનો પ્રયાસ કરો. છેવટે તમને સૌને અલ્લાહ તરફ પાછા ફરીને જવાનું છે, પછી તે તમને એ સાચી હકીકત બતાવી દેશે જેમાં તમે મતભેદ કરતા રહ્યા છો. (૪૯) પછી હે નબી સલ્લ.! તમે અલ્લાહના અવતરિત કરેલા કાનૂન મુજબ આ લોકોના મામલાઓનો ફેંસલો કરો અને તેમની ઇચ્છાઓનું અનુસરણ ન કરો. સાવધાન રહો કે આ લોકો તમને ફિત્ના (ભ્રમ, ફરેબ)માં નાખીને એ માર્ગદર્શનથી તસુ બરાબર પણ ચલિત કરવા ન પામે, જે અલ્લાહે તમારા તરફ અવતરિત કર્યું છે. પછી જો તેઓ આનાથી વિમુખ થાય, તો જાણી લો કે અલ્લાહે તેમના કેટલાક ગુનાઓના બદલામાં તેમને મુસીબતમાં નાખવાનો નિર્ધાર જ કરી લીધો છે અને આ હકીકત છે કે એ લોકોમાંથી ઘણા ખરા ફાસિક (અવજ્ઞાકારી) છે. (૫૦) (જો આ લોકો અલ્લાહના કાનૂનથી મોઢું ફેરવે છે) તો શું પછી જાહિલિય્યત (અજ્ઞાનતા)(૩૮)નો ફેંસલો ઇચ્છે છે? જો કે જે લોકો અલ્લાહ પર ઈમાન રાખે છે તેમના સમીપ અલ્લાહથી વધુ સારો નિર્ણય કરનાર બીજો કોણ હોઈ શકે છે? (રુકૂઅ-૭)

તમને બતાવે, તો તેને કબૂલ કરજો, નહિં તો રદ કરી દેજો.

૩૩. અલ્લાહ તરફથી કોઈને 'ફિત્ના' (અજમાયશ)માં નાખવાનો અર્થ એ છે કે જે વ્યક્તિમાં અલ્લાહ તઆલા કોઈ પ્રકારના ખરાબ વલણ પોષણ પામતા જુએ છે, તેના સામે લગાતાર એવા અવસરો લાવે છે, જેમાં તેની કઠિન પરીક્ષા થાય છે. જો તે વ્યક્તિ હજુ બૂરાઈ તરફ પૂરેપૂરો નથી વળ્યો, તો આ પરીક્ષાઓથી સતર્ક થઈ જાય છે અને તેનામાં બૂરાઈનો સામનો કરવા માટે નેકીની જે શક્તિઓ મોજૂદ હોય છે તે ઊભરી આવે છે. પરંતુ જો તે બૂરાઈ તરફ સંપૂર્ણપણે વળી ચૂક્યો હોય છે અને તેની નેકી તેની બૂરાઈથી અંદર જ પરાજિત થઈ ચૂકી હોય છે, તો પ્રત્યેક એવી પરીક્ષાના અવસરે તે ઓર વધારે બૂરાઈની ઝાળમાં ફસાતો જાય છે. આ જ અલ્લાહ તઆલાનો એ 'ફિત્નો' છે, જેનાથી બગડતા જતા માનવીને બચાવી લેવું તેના કોઈ હિતેચ્છુની શક્તિમાં નથી હોતું.

૩૪. યહૂદીઓ એ સમય સુધી ઇસ્લામી રાજ્યની વિધિસર પ્રજા નહોતા બન્યા, બલ્કે ઇસ્લામી રાજ્યની સાથે તેમના સંબંધો સંધિ પર આધારિત હતા. આ કારણસર તેમનું નબી સલ્લ.ની અદાલતમાં આવવું જરૂરી ન હતું. જે મામલાઓમાં તેઓ સ્વયં પોતાના ધાર્મિક કાનૂન અનુસાર નિર્ણય કરવા માગતા હતા, તેમનો નિર્ણય કરાવવા

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُوْدَ وَالنَّصٰرٰۤى
اَوْلِيَآءَ ؔ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ؕ وَمَنْ يَّتَوَلَّهُمْ
مِّنْكُمْ فَاِنَّهٗ مِنْهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ
الظّٰلِمِيْنَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى الَّذِيْنَ فِىْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ
يُّسَارِعُوْنَ فِيْهِمْ يَقُوْلُوْنَ نَخْشٰٓى اَنْ تُصِيْبَنَا
دَآئِرَةٌ ؕ فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِىَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ
مِّنْ عِنْدِهٖ فَيُصْبِحُوْا عَلٰى مَاۤ اَسَرُّوْا فِىْۤ اَنْفُسِهِمْ
نٰدِمِيْنَ ؕ ﴿٥٢﴾ وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَهٰۤؤُلَآءِ
الَّذِيْنَ اَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ ۙ اِنَّهُمْ
لَمَعَكُمْ ؕ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿٥٣﴾
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَنْ يَّرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهٖ
فَسَوْفَ يَاْتِى اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُّحِبُّهُمْ وَيُحِبُّوْنَهٗۤ ۙ
اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ز
يُجَاهِدُوْنَ فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُوْنَ
لَوْمَةَ لَآئِمٍ ؕ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ
يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿٥٤﴾ اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ
وَرَسُوْلُهٗ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوا الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ
وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رٰكِعُوْنَ ﴿٥٥﴾ وَمَنْ يَّتَوَلَّ
اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فَاِنَّ حِزْبَ

وقف غفران ۱۲ وقف منزل ۱۲ وقف منزل عند البعض ۱۲ وقف لازم

الثلثة

منزل ۲

(૫૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓને પોતાના સાથી અને મિત્ર ન બનાવો. આ લોકો પરસ્પર જ એક-બીજાના મિત્ર છે, અને જો તમારામાંથી કોઈ તેમને પોતાનો મિત્ર બનાવે છે તો તે પણ તેમનામાંનો જ છે. નિઃશંક અલ્લાહ અત્યાચારીઓને પોતાના માર્ગદર્શનથી વંચિત કરી દે છે.

(૫૨) તમે જુઓ છો કે જેમના હૃદયમાં નિફાક (દંભ, કપટાચાર)ની બીમારી છે, તેઓ તેમાં જ દોડધામ કરતા ફરે છે. કહે છે, ''અમને ડર લાગે છે કે ક્યાંક અમે કોઈ મુસીબતના ચક્કરમાં ન ફસાઈ જઈએ.'' પરંતુ દૂર નથી કે જ્યારે અલ્લાહ તમને નિર્ણાયક વિજય આપશે અથવા પોતાના તરફથી કોઈ બીજી વાત પ્રગટ કરશે તો આ લોકો પોતાના આ દંભ માટે, જે તેમણે હૃદયોમાં છુપાવી રાખ્યું છે, શરમ અનુભવશે, (૫૩) અને તે વખતે ઈમાનવાળાઓ કહેશે, ''શું આ એ જ લોકો છે જેઓ અલ્લાહના નામની મોટી-મોટી સોગંદો ખાઈને વિશ્વાસ અપાવતા હતા કે અમે તમારા સાથે છીએ ?'' – તેમના બધા કર્મો વ્યર્થ થઈ ગયા અને છેવટે તેઓ નિષ્ફળ અને નિરાશ થઈને રહ્યા.

(૫૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જો તમારામાંથી કોઈ વ્યક્તિ પોતાના દીન (ધર્મ)થી ફરી જાય છે (તો ફરી જાય), અલ્લાહ એવા બીજા ઘણા લોકો પેદા કરી દેશે જે અલ્લાહને પ્રિય હશે અને અલ્લાહ તેમને પ્રિય હશે, જેઓ ઈમાનવાળાઓ સાથે નરમ અને કાફિરો (અધર્મીઓ) માટે કઠોર હશે,[૩૭] જેઓ અલ્લાહના માર્ગમાં તનતોડ સંઘર્ષ કરશે અને કોઈ નિંદા કરનારની નિંદાથી ડરશે નહીં. આ અલ્લાહની મહેરબાની છે, જેને ચાહે છે પ્રદાન કરે છે. અલ્લાહ વિશાળ સાધનોનો માલિક છે અને બધું જ જાણે છે.

(૫૫) તમારા મિત્રો તો હકીકતમાં માત્ર અલ્લાહ અને અલ્લાહનો રસૂલ અને એ ઈમાનવાળાઓ છે જેઓ નમાઝ કાયમ કરે છે, ઝકાત આપે છે અને અલ્લાહ આગળ ઝુકનારા છે. (૫૬) અને જે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ અને ઈમાનવાળાઓને પોતાનો મિત્ર બનાવી લે તેને જાણ થાય કે અલ્લાહનો પક્ષ જ વિજયી રહેનાર છે. (રુકૂઅ-૮)

માટે હુઝૂર સલ્લ.ની પાસે એ આશાએ આવી જતા હતા કે કદાચ આપની શરીઅત (ઇસ્લામી કાનૂન)માં તેમના માટે કોઈ બીજો આદેશ હોય અને એ રીતે તેઓ પોતાના ધાર્મિક કાનૂનના પાલનથી બચી જાય.

૩૫. 'રબ્બાની'થી અભિપ્રેત ધાર્મિક વિદ્વાનો છે અને 'અહબાર'થી અભિપ્રેત ફુકહા (ધાર્મિક કાનૂનવિદો).

૩૬. અહીં અલ્લાહ તઆલાએ એ લોકોના પક્ષમાં, જેઓ અલ્લાહે અવતરિત કરેલ કાનૂન અનુસાર નિર્ણય ન કરે, ત્રણ આદેશો સાબિત કર્યા છે : એક એ કે તેઓ કાફિર (અધર્મી) છે. બીજો એ કે તેઓ અત્યાચારી છે. ત્રીજો એ કે તેઓ ફાસિક (અવજ્ઞાકારી) છે. જે વ્યક્તિ અલ્લાહના આદેશો વિરુદ્ધ એ કારણસર નિર્ણય કરે છે કે તે અલ્લાહના આદેશને ખોટો અને પોતાના કે કોઈ અન્ય માનવીના આદેશને સાચો સમજે છે, તે સંપૂર્ણપણે કાફિર અને અત્યાચારી અને અવજ્ઞાકારી છે, અને જે આસ્થાની રીતે અલ્લાહના આદેશને સત્ય પર આધારિત સમજે છે, પણ વ્યવહારૂ રીતે તેના વિરુદ્ધ નિર્ણય કરે છે તે આમ તો મિલ્લત (સમુદાય)માંથી બહાર તો નથી, પરંતુ પોતાના ઈમાનને કુફ્ર, અન્યાય અને અવજ્ઞાથી મિશ્રિત કરી રહ્યો છે. એ જ પ્રમાણે જેણે તમામ મામલાઓમાં અલ્લાહના આદેશથી વિમુખતા અપનાવી લીધી છે, તે તમામ મામલાઓમાં કાફિર, અત્યાચારી અને ફાસિક છે, અને જે અમુક મામલાઓમાં આજ્ઞાંકિત અને અમુકમાં વિમુખ છે તેના જીવનમાં ઈમાન અને ઇસ્લામ તેમજ કુફ્ર, અત્યાચાર અને અવજ્ઞાનું મિશ્રણ બરાબર એ જ પ્રમાણની સાથે છે, જે પ્રમાણની સાથે તેણે આજ્ઞાપાલન અને વિમુખતાને ભેળવી રાખેલ છે.

૩૭. અહીં એક મહત્ત્વની હકીકત તરફ સંકેત કરવામાં આવ્યો છે. આમ તો આ વિષયને એ રીતે પણ પ્રસ્તુત કરી શકાતો હતો કે, 'અગાઉના ગ્રંથો'માંથી જે કંઈ પોતાના મૂળ અને સાચા સ્વરૂપમાં બાકી છે. કુર્આન આની પુષ્ટિ કરે છે, પરંતુ અલ્લાહ તઆલાએ 'અગાઉના ગ્રંથો'ના બદલે 'અલ-કિતાબ' (મૂળ ગ્રંથ) શબ્દ પ્રયુક્ત કર્યો. આનાથી એ રહસ્ય ખૂલે છે કે કુર્આન અને તમામ એ ગ્રંથો, જે જુદા-જુદા યુગોમાં અને વિભિન્ન ભાષાઓમાં અલ્લાહ તઆલા

اللّٰهِ هُمُ الْغٰلِبُوْنَ ۝٥٦ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ع ٨/٤ ١٢
لَا تَتَّخِذُوا الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا دِيْنَكُمْ هُزُوًا وَّ
لَعِبًا مِّنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ
وَ الْكُفَّارَ اَوْلِيَآءَ ۚ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ
مُّؤْمِنِيْنَ ۝٥٧ وَ اِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوْهَا
هُزُوًا وَّ لَعِبًا ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُوْنَ ۝٥٨
قُلْ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ هَلْ تَنْقِمُوْنَ مِنَّاۤ اِلَّاۤ
اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَاۤ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَاۤ اُنْزِلَ
مِنْ قَبْلُ ۙ وَ اَنَّ اَكْثَرَكُمْ فٰسِقُوْنَ ۝٥٩ قُلْ هَلْ
اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكَ مَثُوْبَةً عِنْدَ اللّٰهِ ؕ
مَنْ لَّعَنَهُ اللّٰهُ وَ غَضِبَ عَلَيْهِ وَ جَعَلَ مِنْهُمُ
الْقِرَدَةَ وَ الْخَنَازِيْرَ وَ عَبَدَ الطَّاغُوْتَ ؕ اُولٰٓئِكَ
شَرٌّ مَّكَانًا وَّ اَضَلُّ عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ ۝٦٠ وَ
اِذَا جَآءُوْكُمْ قَالُوْۤا اٰمَنَّا وَ قَدْ دَّخَلُوْا بِالْكُفْرِ
وَهُمْ قَدْ خَرَجُوْا بِهٖ ؕ وَ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا كَانُوْا
يَكْتُمُوْنَ ۝٦١ وَ تَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ يُسَارِعُوْنَ فِى الْاِثْمِ
وَ الْعُدْوَانِ وَ اَكْلِهِمُ السُّحْتَ ؕ لَبِئْسَ مَا كَانُوْا
يَعْمَلُوْنَ ۝٦٢ لَوْ لَا يَنْهٰهُمُ الرَّبّٰنِيُّوْنَ وَ الْاَحْبَارُ
عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَ اَكْلِهِمُ السُّحْتَ ؕ لَبِئْسَ مَا

(૫૭) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમારા પુરોગામી ગ્રંથવાળાઓ પૈકી જે લોકોએ તમારા દીનને મજાક અને મનોરંજનની વસ્તુ બનાવી લીધી છે, તેમને અને બીજા કાફિરોને પોતાના મિત્ર ન બનાવો. અલ્લાહથી ડરો જો તમે ઈમાનવાળા છો. (૫૮) જયારે તમે નમાઝ માટે પોકાર કરો છો તો તેઓ તેની મજાક ઉડાવે છે અને તેના સાથે રમત કરે છે.[૪૦] તેનું કારણ એ છે કે તેઓ બુદ્ધિહીન છે. (૫૯) તેમને કહો, ''હે ગ્રંથવાળાઓ ! તમે જે વાત પર અમારાથી નાખુશ છો તે એ સિવાય બીજું શું છે કે અમે અલ્લાહ પર અને દીનના એ શિક્ષણ પર ઈમાન લઈ આવ્યા છીએ જે અમારા તરફ અવતરિત થયું છે, અને અમારા પહેલાં પણ અવતરિત થયું હતું, અને તમારામાંથી મોટા ભાગના લોકો ફાસિક (અવજ્ઞાકારી) છે.'' (૬૦) પછી કહો, ''શું હું એ લોકોની નિશાની બતાવું, જેમનું પરિણામ અલ્લાહને ત્યાં ફાસિકોના પરિણામથી પણ ખરાબ છે ? તેઓ જેમના પર અલ્લાહની ફિટકાર પડી, જેમના પર તેનો પ્રકોપ ઊતર્યો, જેમનામાંથી વાનરો અને ડુક્કર બનાવવામાં આવ્યા, જેમણે તાગૂત (અલ્લાહ સિવાય અન્ય)ની બંદગી કરી, તેમનો દરજ્જો ખૂબ વધારે ખરાબ છે અને તેઓ સીધા માર્ગથી ખૂબ વધારે ભટકી ગયેલા છે.''

(૬૧) જયારે તેઓ તમારા પાસે આવે છે તો કહે છે કે અમે ઈમાન લાવ્યા, જો કે કુફ્ર (ઇન્કાર) લઈને આવ્યા હતા અને કુફ્ર જ લઈને પાછા ગયા અને અલ્લાહ સારી રીતે જાણે છે જે કંઈ તેમણે હૃદયોમાં છુપાવી રાખ્યું છે. (૬૨) તમે જુઓ છો કે તેમનામાંથી ઘણા લોકો ગુના અને અત્યાચાર અને અતિરેકના કાર્યોમાં દોડધામ કરતા ફરે છે અને હરામના (અવૈધ) માલ ખાય છે. ઘણા ખરાબ કૃત્યો છે જે આ લોકો કરી રહ્યા છે. (૬૩) શા માટે તેમના વિદ્વાનો અને ધર્મ-ગુરુઓ તેમને ગુનાની વાતો કરવાથી અને હરામનું ખાવાથી રોકતા નથી ? નિઃશંક, જીવનની ઘણી જ ખરાબ કર્મનોંધ છે જે તેઓ તૈયાર કરી રહ્યા છે.

તરફથી અવતરિત થયા, એ બધા જ મૂળભૂત રીતે એક જ ગ્રંથ છે, એક જ તેનો રચયિતા છે, એક જ તેનો ઉદ્દેશ્ય અને હેતુ છે, એક જ તેની શિક્ષા છે અને એક જ જ્ઞાન છે, જે તેમના દ્વારા માનવ-જાતને પ્રદાન કરવામાં આવ્યું. ફરક જો છે, તો ઇબારતો (વર્ણનો)નો છે, જે એક જ ઉદ્દેશ્ય માટે વિભિન્ન શ્રોતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને જુદી-જુદી શૈલી અપનાવવામાં આવી. કુર્આનને 'અલ-કિતાબ'નું સંરક્ષક કહેવાનો અર્થ એ છે કે તેણે તમામ સત્યપર આધારિત શિક્ષાઓને, જે અગાઉના આકાશી ગ્રંથોમાં આપવામાં આવી હતી, પોતાનામાં સમાવી લઈને સુરક્ષિત કરી લીધી છે. હવે તેમની શિક્ષાઓનો કોઈપણ અંશ નષ્ટ થવા નહીં પામે.

૩૮. 'જાહિલિય્યત' (અજ્ઞાનાતા) શબ્દ ઈસ્લામથી વિરુદ્ધમાં પ્રયુક્ત કરવામાં આવે છે. ઈસ્લામની પદ્ધતિ સરાસર 'ઇલ્મ' (જ્ઞાન) છે, કેમ કે તેના તરફ અલ્લાહએ માર્ગદર્શન કર્યું છે, જે તમામ સચ્ચાઈઓનું જ્ઞાન ધરાવે છે, અને તેનાથી વિપરીત પ્રત્યેક એ પદ્ધતિ, જે ઈસ્લામથી ભિન્ન છે, અજ્ઞાનતાની પદ્ધતિ છે. ઈસ્લામથી પહેલાંના અરબસ્તાનના કાળને અજ્ઞાનતાનો કાળ એ અર્થમાં કહેવામાં આવ્યો છે કે એ કાળમાં જ્ઞાન વગર માત્ર અંધશ્રદ્ધા અને અટકળ કે મનેચ્છાઓના આધારે માનવીઓએ પોતાના માટે જીવનની પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરી લીધી હતી. આ વ્યવહાર જ્યાં, જે કાળમાં પણ અપનાવવામાં આવે, તેને છેવટે અજ્ઞાનતાની જ વ્યવહાર-પદ્ધતિ કહેવામાં આવશે.

૩૯. 'ઈમાનવાળા સાથે નરમ' હોવાનો અર્થ એ છે કે કોઈ વ્યક્તિ ઈમાનવાળાઓની સામે પોતાની શક્તિનો ક્યારેય ઉપયોગ ન કરે. તેની બૌદ્ધિક શક્તિ, તેની સમજદારી, તેની યોગ્યતા, તેની પહોંચ અને પ્રભાવ, તેની સંપત્તિ, તેની શારીરિક શક્તિ, કોઈ વસ્તુ પણ મુસલમાનોને દબાવવા અને સતાવવા અને નુકસાન પહોંચાડવા માટે ન હોય. મુસલમાનો પોતાના વચ્ચે તેને હંમેશા એક નમ્ર સ્વભાવવાળો, હિતેચ્છુ અને સહનશીલ વ્યક્તિ જ જુએ. 'કાફિરો માટે કઠોર' હોવાનો અર્થ એ છે કે એક ઈમાનવાળો વ્યક્તિ પોતાની ઈમાનની દૃઢતા, ધર્મનિષ્ઠા, સિદ્ધાંતની મક્કમતા, ચરિત્રની શક્તિ અને ઈમાનની પ્રતિભા અને વિવેકના કારણે ઇસ્લામના વિરોધીઓની સામે પથ્થરની ચટ્ટાન જેમ હોય કે કોઈપણ રીતે તેને પોતાની જગ્યાએથી હટાવી ન શકાય. તેઓ તેને કદાપિ મીણની જેમ ન સમજે જેને કોઈપણ રીતે પીગાળી શકાય, કે એવો ખોરાક ન સમજે જેને ગમે તે રીતે હજમ કરી શકાય. તેમને

كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ۝٦٣ وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُوْلَةٌ ؕ
غُلَّتْ اَيْدِيْهِمْ وَلُعِنُوْا بِمَا قَالُوْا ۘ بَلْ يَدٰهُ مَبْسُوْطَتٰنِ ۙ وقف لازم
يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَآءُ ؕ وَلَيَزِيْدَنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ مَّا
اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَّكُفْرًا ؕ وَاَلْقَيْنَا
بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ؕ
كُلَّمَاۤ اَوْقَدُوْا نَارًا لِّلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ ۙ وَيَسْعَوْنَ
فِى الْاَرْضِ فَسَادًا ؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِيْنَ ۝٦٤
وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْكِتٰبِ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ
سَيِّاٰتِهِمْ وَلَاَدْخَلْنٰهُمْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ۝٦٥ وَلَوْ اَنَّهُمْ
اَقَامُوا التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ وَمَاۤ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ
مِّنْ رَّبِّهِمْ لَاَكَلُوْا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ ؕ
مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ؕ وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ سَآءَ مَا
يَعْمَلُوْنَ ۝٦٦ ع يٰۤاَيُّهَا الرَّسُوْلُ بَلِّغْ مَاۤ اُنْزِلَ اِلَيْكَ ع ٦ / ١٣
مِنْ رَّبِّكَ ؕ وَاِنْ لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهٗ ؕ
وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى
الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ۝٦٧ قُلْ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لَسْتُمْ عَلٰى
شَىْءٍ حَتّٰى تُقِيْمُوا التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ وَمَاۤ اُنْزِلَ
اِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ ؕ وَلَيَزِيْدَنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ مَّاۤ اُنْزِلَ
اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَّكُفْرًا ۚ فَلَا تَاْسَ

(૬૪) યહૂદીઓ કહે છે અલ્લાહના હાથ બંધાયેલા છે.[૪૧] બાંધી દેવામાં આવ્યા તેમના હાથ[૪૨] અને ધિક્કાર તેમના પર એ બકવાસના બદલામાં જે તેઓ કરે છે. અલ્લાહના હાથ તો ખુલ્લા છે, જે રીતે ચાહે છે, ખર્ચ કરે છે.

હકીકત એ છે કે જે વાણી તમારા રબ તરફથી તમારા પર અવતરિત થઈ છે તે તેમના પૈકી મોટા ભાગના લોકોના વિદ્રોહ અને અસત્ય-પ્રિયતામાં ઊલટાનું વધારાનું કારણ બની ગઈ છે અને (તેના પરિણામે) અમે તેમના વચ્ચે કયામત સુધી દ્વેષ અને વૈમનસ્ય નાખી દીધા છે. જ્યારે પણ તેઓ યુદ્ધની આગ ભડકાવે છે, અલ્લાહ તેને ઠંડી કરી દે છે. તેઓ ધરતીમાં બગાડ ફેલાવવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે, પરંતુ અલ્લાહ બગાડ ફેલાવનારાઓને કદાપિ પસંદ કરતો નથી.

(૬૫) જો (આ વિદ્રોહના બદલે) આ ગ્રંથવાળાઓ ઈમાન લઈ આવ્યા હોત અને ખુદાતરસી (ઈશભક્તિ)નો માર્ગ અપનાવ્યો હોત તો અમે તેમની બૂરાઈઓ તેમનાથી દૂર કરી દેતા અને તેમને નેઅ્મતો (બક્ષિસો)થી ભરપૂર જન્નતોમાં દાખલ કરતા. (૬૬) કદાચ, તેમણે તૌરાત અને ઈંજીલ અને એ અન્ય ગ્રંથોને પ્રસ્થાપિત કર્યા હોત, જે તેમના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી તેમના પાસે મોકલવામાં આવ્યા હતા ! આવું કરતા તો તેમના માટે ઉપરથી રોજી વરસતી અને નીચેથી ઊભરાતી. જો કે તેમનામાંથી કેટલાક સીધા રસ્તે ચાલનારા પણ છે, પરંતુ તેમાંથી મોટાભાગના દુરાચારી છે.(રુકૂઅ-૯)

(૬૭) હે નબી સલ્લ.! જે કંઈ તમારા રબ તરફથી તમારા પર અવતરિત કરવામાં આવ્યું છે, તેને લોકો સુધી પહોંચાડી દો. જો તમે આમ ન કર્યું તો તેની પયગંબરીનો હક્ક અદા ન કર્યો. અલ્લાહ તમને લોકોની બૂરાઈથી બચાવનાર છે. વિશ્વાસ રાખો કે તે કાફિરો (અધર્મીઓ)ને (તમારા મુકાબલામાં) સફળતાનો માર્ગ કદાપિ નહીં દેખાડે. (૬૮) ચોખ્ખું કહી દો, "હે ગ્રંથવાળાઓ ! તમે કદાપિ કોઈ આધાર પર નથી, જ્યાં સુધી તૌરાત અને ઈંજીલ અને તે બીજા ગ્રંથોનું સંપૂર્ણપણે પાલન ન કરો જે તમારા તરફ તમારા રબ તરફથી અવતરિત કરવામાં આવ્યા છે." નિઃશંક, આ ફરમાન જે તમારા પર ઉતારવામાં આવેલ છે, તેમનામાંથી ઘણાખરાના વિદ્રોહ અને ઇન્કારને ખૂબ વધારી દેશે. પરંતુ ઇન્કાર

જ્યારે પણ તેનો સામનો કરવાનો થાય, તો તેમના સામે એ સાબિત થઈ જાય કે અલ્લાહનો આ બંદો મરી શકે છે, પણ કોઈપણ કિંમતે વેચાઈ શકતો નથી અને કોઈ દબાણથી દબાઈ શકતો નથી.

૪૦. અર્થાત્ અઝાનની પોકાર સાંભળીને તેની નકલો ઉતારે છે, મજાક માટે તેના શબ્દોને બદલીને વિકૃત કરે છે અને તેના પર કટાક્ષ કરે છે.

૪૧. અરબી કહેવત અનુસાર કોઈના હાથ બાંધેલા હોવાનો અર્થ એ છે કે તે કંજૂસ છે, દાન અને દક્ષિણાથી તેના હાથ રોકાઈ ગયેલા છે.

૪૨. અર્થાત્ કંજૂસીમાં આ લોકો પોતે ગ્રસ્ત છે. દુનિયામાં પોતાની કંજૂસી અને પોતાની સંકીર્ણતા માટે દૃષ્ટાંત બની ચૂક્યા છે.

عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٦٨﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَ
الَّذِيْنَ هَادُوْا وَالصّٰبِئُوْنَ وَالنَّصٰرٰى مَنْ اٰمَنَ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦٩﴾ لَقَدْ اَخَذْنَا
مِيْثَاقَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ وَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ رُسُلًا ط
كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُوْلٌۢ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْ لا
فَرِيْقًا كَذَّبُوْا وَفَرِيْقًا يَّقْتُلُوْنَ ﴿٧٠﴾ وَحَسِبُوْٓا اَلَّا
تَكُوْنَ فِتْنَةٌ فَعَمُوْا وَصَمُّوْا ثُمَّ تَابَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوْا وَصَمُّوْا كَثِيْرٌ مِّنْهُمْ ط وَاللّٰهُ
بَصِيْرٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿٧١﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا
اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ ط وَقَالَ الْمَسِيْحُ
يٰبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبَّكُمْ ط
اِنَّهٗ مَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ
الْجَنَّةَ وَمَاْوٰىهُ النَّارُ ط وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾
لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ
ثَلٰثَةٍ م وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّآ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ط وَاِنْ وقف لازم
لَّمْ يَنْتَهُوْا عَمَّا يَقُوْلُوْنَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٧٣﴾ اَفَلَا يَتُوْبُوْنَ اِلَى
اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُوْنَهٗ ط وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٧٤﴾ منزل ٢

કરનારાઓની હાલત પર સહેજ પણ અફસોસ ન કરો. (૬૯) (વિશ્વાસ કરો કે અહીં ઈજારો કોઈનો પણ નથી) મુસલમાન હોય કે યહૂદી, સાબી હોય કે ખ્રિસ્તી, જે કોઈ પણ અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)ના દિવસ પર ઈમાન લાવશે અને સદ્કાર્યો કરશે, નિઃશંક તેના માટે ન કોઈ ભયનું કારણ છે અને ન દુઃખનું.[૪૩]

(૭૦) અમે બની ઈસરાઈલ પાસેથી પાકું વચન લીધું અને તેમના તરફ ઘણા રસૂલ (ઈશદૂત) મોકલ્યા. પરંતુ જ્યારે પણ તેમના પાસે કોઈ રસૂલ તેમની મનેચ્છાઓ વિરુદ્ધ કંઈ લઈને આવ્યો તો કોઈને તેમણે ખોટો ઠેરવ્યો અને કોઈને કતલ કરી દીધો, (૭૧) અને પોતે એમ સમજી બેઠાં કે કોઈ આફત આવશે નહીં. તેથી તેઓ આંધળા અને બહેરા બની ગયા. પછી અલ્લાહે તેમને માફ કરી દીધા, તો તેમના પૈકી મોટા ભાગના લોકો વધારે આંધળા અને બહેરા બનતા ગયા. અલ્લાહ તેમના આ બધા કૃત્યો જોતો રહ્યો છે.

(૭૨) નિઃશંક, કુફ્ર (ઇન્કાર) કર્યું એ લોકોએ જેમણે કહ્યું કે અલ્લાહ મરયમનો પુત્ર મસીહ જ છે. જો કે મસીહે કહ્યું હતું, ''હે ઈસરાઈલના સંતાનો ! અલ્લાહની બંદગી કરો, જે મારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પણ છે અને તમારો રબ પણ.'' જેણે અલ્લાહ સાથે કોઈને ભાગીદાર બનાવ્યો, તેના માટે અલ્લાહે જન્નત હરામ કરી દીધી અને તેનું ઠેકાણું જહન્નમ છે, અને આવા અત્યાચારીઓનો કોઈ મદદગાર નથી.

(૭૩) નિઃશંક, કુફ્ર કર્યું એ લોકોએ જેમણે કહ્યું કે અલ્લાહ 'ત્રણ'માંનો એક છે. જો કે એક અલ્લાહ સિવાય કોઈ ખુદા નથી. જો આ લોકો પોતાની આવી વાતો કરવાનું નહીં છોડે તો તેમના પૈકી જેણે-જેણે કુફ્ર કર્યું છે, તેને દુઃખદાયી યાતના આપવામાં આવશે. (૭૪) પછી શું આ લોકો અલ્લાહ આગળ તૌબા (ક્ષમા અને પ્રાયશ્ચિત) નહીં કરે અને તેના પાસે માફી નહીં માગે ? અલ્લાહ મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.

---

૪૩. સમજૂતી માટે જુઓ : સૂરઃ બકરહ, આ. ૬૨, નોંધ ૨૬.

مَا الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ اِلَّا رَسُوْلٌ ۚ قَدْ خَلَتْ
مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ؕ وَاُمُّهٗ صِدِّيْقَةٌ ؕ كَانَا
يَاْكُلٰنِ الطَّعَامَ ؕ اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيٰتِ
ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ ﴿٧٥﴾ قُلْ اَتَعْبُدُوْنَ
مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا ؕ
وَاللّٰهُ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿٧٦﴾ قُلْ يٰۤاَهْلَ
الْكِتٰبِ لَا تَغْلُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا
تَتَّبِعُوْۤا اَهْوَآءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوْا مِنْ قَبْلُ وَ
اَضَلُّوْا كَثِيْرًا وَّضَلُّوْا عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ ﴿٧٧﴾ ع
لُعِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْۢ بَنِيْۤ اِسْرَآءِيْلَ عَلٰى لِسَانِ
دَاوٗدَ وَعِيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ ؕ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا
يَعْتَدُوْنَ ﴿٧٨﴾ كَانُوْا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُّنْكَرٍ
فَعَلُوْهُ ؕ لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ ﴿٧٩﴾ تَرٰى كَثِيْرًا
مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ؕ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ
لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ
هُمْ خٰلِدُوْنَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوْا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِيِّ
وَمَاۤ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوْهُمْ اَوْلِيَآءَ وَلٰكِنَّ
كَثِيْرًا مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿٨١﴾ لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ
عَدَاوَةً لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا الْيَهُوْدَ وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا ۚ

(૭૫) મરયમનો પુત્ર મસીહ તેના સિવાય કંઈ નથી કે બસ, એક રસૂલ (ઈશદૂત) હતો. તેના પહેલાં બીજા પણ ઘણા રસૂલો થઈ ગયા હતા. તેની માતા એક સત્યનિષ્ઠ સ્ત્રી હતી અને તેઓ બંને ભોજન કરતા હતા. જુઓ, અમે કેવી રીતે તેમના સામે હકીકતની નિશાનીઓ સ્પષ્ટ કરીએ છીએ. પછી જુઓ, તેઓ ક્યાં અવળા જઈ રહ્યા છે ?(૪૪)

(૭૬) એમને કહો, "શું તમે અલ્લાહને છોડીને તેની ઇબાદત (ઉપાસના) કરો છો, જે તમારા માટે ન તો નુકસાનનો અધિકાર ધરાવે છે, ન નફાનો ? જો કે સૌનું સાંભળનાર અને બધું જ જાણનાર તો અલ્લાહ જ છે." (૭૭) કહો, "હે ગ્રંથવાળાઓ ! પોતાના ધર્મમાં નાહક હદથી આગળ ન વધો અને એ લોકોની કલ્પનાઓ અને વિચારોનું અનુસરણ ન કરો, જેઓ તમારા પહેલા પોતે પથભ્રષ્ટ થઈ ગયા અને ઘણાને પથભ્રષ્ટ કરી દીધા અને સીધા માર્ગથી ભટકી ગયા."(રુકૂઅ-૧૦)

(૭૮) ઈસરાઈલના સંતાનો પૈકી જે લોકોએ કુફ્ર (ઇન્કાર)નો માર્ગ અપનાવ્યો, તેમના પર દાઊદ અને મરયમના પુત્ર ઈસાના મુખેથી ધિક્કાર કરવામાં આવ્યો, કારણ કે તેઓ વિદ્રોહી થઈ ગયા હતા અને અતિરેક કરવા લાગ્યા હતા. (૭૯) તેમણે એક-બીજાને દુષ્કૃત્યોથી રોકવાનું છોડી દીધું હતું.(૪૫) ખરાબ વર્તન હતું જે તેમણે અપનાવ્યું. (૮૦) આજે તમે તેમનામાં અધિકાંશ એવા લોકો જુઓ છો જેઓ (ઈમાનવાળાઓના મુકાબલામાં) કાફિરો (અધર્મીઓ)ને સાથ આપે છે અને તેમનાથી મિત્રતા કરે છે. નિઃશંક, ઘણું ખરાબ પરિણામ છે જેની તૈયારી તેમણે સ્વયં પોતાના માટે કરી છે. અલ્લાહ તેમના પર ક્રોધિત થઈ ગયો છે અને તેઓ સ્થાયી રહેનારી યાતનામાં પડવાના છે. (૮૧) જો હકીકતમાં આ લોકો અલ્લાહ અને પયગંબર અને એ વસ્તુના માનનારા હોત જે પયગંબર પર અવતરિત થઈ હતી, તો કદાપિ (ઈમાનવાળાઓના મુકાબલામાં) કાફિરોને પોતાના સાથી ન બનાવતા, પરંતુ તેમનામાંથી તો ઘણાખરા લોકો અલ્લાહના આજ્ઞાપાલનથી નીકળી ચૂક્યા છે.

(૮૨) તમે ઈમાનવાળાઓની શત્રુતામાં સૌથી વધુ કટ્ટર યહૂદીઓ અને મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ને જોશો અને ઈમાન લાવનારાઓ માટે મિત્રતામાં વધુ નજીક એ

---

૪૪. આ થોડાક શબ્દોમાં ખ્રિસ્તીઓની ઈશ્વર અંગેની આસ્થાનું એવું સ્પષ્ટ ખંડન કરવામાં આવ્યું છે કે આનાથી વધારે સ્પષ્ટતા સંભવ નથી. મસીહ (ઈસા) અલૈ. વિશે જો કોઈ એ જાણવા માગે કે વાસ્તવમાં તેઓ શું હતા, તો આ નિશાનીઓથી તદ્દન અસંદિગ્ધ રૂપે જાણી શકે છે કે તેઓ કેવળ એક માનવી હતા. દેખીતું છે કે જે એક સ્ત્રીના પેટથી પેદા થયા, જેમની વંશાવલી સુદ્ધાં મોજૂદ છે, જેઓ માનવ શરીર ધરાવતા હતા, જેઓ એ તમામ સીમાઓથી સીમિત અને એ તમામ બંધનોથી બંધાયેલા તથા એ તમામ ગુણોથી સંપન્ન હતા જે માનવી માટે વિશિષ્ટ છે, જેઓ ઊંઘતા હતા, ખાતા હતા, ગરમી અને ઠંડીનો અનુભવ કરતા હતા, ત્યાં સુધી કે જેમને ખ્રિસ્તીઓના પોતાના નિવેદન અનુસાર શૈતાન દ્વારા પરીક્ષામાં પણ નાખવામાં આવ્યા, તેમના વિશે કોણ સમજદાર માનવી એ કલ્પના કરી શકે છે કે તેઓ સ્વયં ખુદા (ઉપાસ્ય, પ્રભુ) છે અથવા ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં અલ્લાહના ભાગીદાર અને સમકક્ષ છે.

૪૫. દરેક કોમનો બગાડ આરંભમાં અમુક લોકોથી શરૂ થાય છે. જો કોમની સામૂહિક ચેતના જીવંત છે, તો જનમત આ બગડેલા લોકોને દબાવી રાખે છે અને કોમ સામૂહિક રૂપે બગડતી નથી. પરંતુ જો કોમ આ વ્યક્તિઓના મામલામાં બેદરકારી અને સુસ્તી દાખવવાનું શરૂ કરી દે છે અને દુષ્કર્મીઓની નિંદા કરવાને બદલેતેમને સમાજમાં દુરાચાર કરવા સ્વતંત્ર છોડી દે છે, તો પછી ધીમે-ધીમે એ જ ખરાબી, જે પહેલા અમુક વ્યક્તિઓ સુધી સીમિત હતી, આખી કોમમાં ફેલાઈ જાય છે. આ વસ્તુ હતી, જે છેવટે બની ઈસરાઈલના બગાડનું કારણ બની.

وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَّوَدَّةً لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا
الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّا نَصٰرٰى ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ
قِسِّيْسِيْنَ وَرُهْبَانًا وَّاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿۸۲﴾
وَاِذَا سَمِعُوْا مَآ اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُوْلِ تَرٰٓى اَعْيُنَهُمْ
تَفِيْضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوْا مِنَ الْحَقِّ ۚ يَقُوْلُوْنَ
رَبَّنَآ اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿۸۳﴾ وَمَا لَنَا
لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ الْحَقِّ ۙ وَنَطْمَعُ اَنْ
يُّدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۸۴﴾ فَاَثَابَهُمُ
اللّٰهُ بِمَا قَالُوْا جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ
خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ وَذٰلِكَ جَزَآءُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۸۵﴾ وَالَّذِيْنَ
كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿۸۶﴾ ع ٩
يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُحَرِّمُوْا طَيِّبٰتِ مَآ
اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوْا ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِيْنَ ﴿۸۷﴾ وَكُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلٰلًا طَيِّبًا ۖ
وَّاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْٓ اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُوْنَ ﴿۸۸﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ
اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا
عَقَّدْتُّمُ الْاَيْمَانَ ۚ فَكَفَّارَتُهٗٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ
مَسٰكِيْنَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُوْنَ اَهْلِيْكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ
اَوْ تَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ ؕ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ؕ

લોકોને જોશો જેમણે કહ્યું હતું કે અમે 'નસારા' છીએ. આ એ કારણે કે તેમનામાં ઉપાસનામાં વ્યસ્ત વિદ્વાનો અને સંસાર-ત્યાગી સંતો જોવા મળે છે અને તેમનામાં અહંકાર નથી.

(૮૩) જ્યારે તેઓ આ વાણીને સાંભળે છે જે અલ્લાહના પયગંબર પર અવતરિત થઈ છે, તો તમે જુઓ છો કે સત્ય ઓળખવાના કારણે તેમની આંખો અશ્રુભીની થઈ જાય છે. તેઓ બોલી ઉઠે છે, "પાલનહાર ! અમે ઈમાન લાવ્યા, અમારા નામ સાક્ષી આપનારાઓમાં લખી લે." (૮૪) અને તેઓ કહે છે, "છેવટે શા માટે અમે અલ્લાહ પર ઈમાન ન લાવીએ અને જે સત્ય અમારા પાસે આવ્યું છે તેને શા માટે ન માની લઈએ, જ્યારે કે અમે તે વાતની ઇચ્છા રાખીએ છીએ કે અમારો રબ અમને સદાચારી લોકોમાં સામેલ કરે ?" (૮૫) તેમની આ વાત પર અલ્લાહે તેમને એવી જન્નતો પ્રદાન કરી, જેના નીચે નહેરો વહે છે, અને તેઓ તેમાં હંમેશાં રહેશે. આ બદલો છે સદ્‌વર્તન અપનાવનારાઓ માટે. (૮૬) રહ્યા એ લોકો, જેમણે અમારી આયતોને માનવાનો ઇન્કાર કરી દીધો અને તેમને ખોટી ઠેરવી, તો તેઓ જહન્નમને પાત્ર છે. (રુકૂઅ-૧૧)

(૮૭) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જે શુદ્ધ અને પવિત્ર વસ્તુઓ અલ્લાહે તમારા માટે હલાલ (વૈધ) કરી છે તેમને હરામ (અવૈધ) ન કરી લો[૪૬] અને હદથી આગળ ન વધો. અલ્લાહને અતિરેક કરનારા લોકો અત્યંત અપ્રિય છે. (૮૮) જે કંઈ હલાલ અને પવિત્ર વસ્તુઓ અલ્લાહે તમને પ્રદાન કરી છે તે ખાઓ-પીઓ, અને તે અલ્લાહની અવજ્ઞાથી બચતા રહો જેના પર તમે ઈમાન લાવ્યા છો.

(૮૯) તમે લોકો જે નિરર્થક સોગંદો ખાઈ લો છો તેના માટે અલ્લાહ પકડતો નથી. પરંતુ જે સોગંદો તમે ઇરાદાપૂર્વક ખાઓ છો તેના માટે તે તમારી જરૂર પકડ કરશે. (આવી સોગંદ તોડવાનો) કફ્ફારો (પ્રાયશ્ચિત) એ છે કે દસ ગરીબોને એવું મધ્યમસરનું ખવડાવો જેવું તમે પોતાના બાલ-બચ્ચાઓને ખવડાવો છો, અથવા તેમને કપડાં પહેરાવો, અથવા એક ગુલામને આઝાદ કરો, અને જે આવું કરવા સમર્થ ન હોય તે ત્રણ દિવસના રોઝા રાખે.

૪૬. આ આયતમાં બે વાતો બતાવવામાં આવી છે. એક એ કે સ્વયં હલાલ (વૈધ) અને હરામ (અવૈધ)ના અધિકારી ન બની જાઓ, હલાલ એ જ છે, જે અલ્લાહે હલાલ કર્યું અને હરામ એ જ છે, જે અલ્લાહે હરામ કર્યું. પોતાના અધિકારથી કોઈ હલાલને હરામ કરશો, તો અલ્લાહના કાનૂનના બદલે પોતાના મનના કાનૂનનું પાલન કરવાવાળા ઠરશો. બીજી વાત એ કે ખ્રિસ્તી સંન્યાસીઓ, હિંદુ જોગીઓ, બૌદ્ધ ધર્મના ભિક્ષુકો અને પ્લેટોનિસ્ટ (પ્લેટોના તત્ત્વજ્ઞાનને માનનારા) સાધકોની જેમ સંન્યાસ અને દુનિયાની લિજ્જતોથી નિગ્રહ અને નાસક્તિની રીત ન અપનાવો.

ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيۡمَانِكُمۡ اِذَا حَلَفۡتُمۡ ؕ وَاحۡفَظُوۡۤا
اَيۡمَانَكُمۡ ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمۡ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمۡ
تَشۡكُرُوۡنَ ﴿۸۹﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِنَّمَا الۡخَمۡرُ
وَالۡمَيۡسِرُ وَالۡاَنۡصَابُ وَالۡاَزۡلَامُ رِجۡسٌ مِّنۡ عَمَلِ
الشَّيۡطٰنِ فَاجۡتَنِبُوۡهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُوۡنَ ﴿۹۰﴾ اِنَّمَا يُرِيۡدُ
الشَّيۡطٰنُ اَنۡ يُّوۡقِعَ بَيۡنَكُمُ الۡعَدَاوَةَ وَالۡبَغۡضَآءَ فِى
الۡخَمۡرِ وَالۡمَيۡسِرِ وَيَصُدَّكُمۡ عَنۡ ذِكۡرِ اللّٰهِ وَعَنِ
الصَّلٰوةِ ۚ فَهَلۡ اَنۡتُمۡ مُّنۡتَهُوۡنَ ﴿۹۱﴾ وَاَطِيۡعُوا اللّٰهَ
وَاَطِيۡعُوا الرَّسُوۡلَ وَاحۡذَرُوۡا ۚ فَاِنۡ تَوَلَّيۡتُمۡ
فَاعۡلَمُوۡۤا اَنَّمَا عَلٰى رَسُوۡلِنَا الۡبَلٰغُ الۡمُبِيۡنُ ﴿۹۲﴾ لَيۡسَ
عَلَى الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جُنَاحٌ فِيۡمَا
طَعِمُوۡۤا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَّاٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
ثُمَّ اتَّقَوْا وَّاٰمَنُوۡا ثُمَّ اتَّقَوْا وَّاَحۡسَنُوۡا ؕ وَاللّٰهُ
يُحِبُّ الۡمُحۡسِنِيۡنَ ﴿۹۳﴾ ۧ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا لَيَبۡلُوَنَّكُمُ ع ۱۲/۷
اللّٰهُ بِشَىۡءٍ مِّنَ الصَّيۡدِ تَنَالُهٗۤ اَيۡدِيۡكُمۡ وَرِمَاحُكُمۡ
لِيَعۡلَمَ اللّٰهُ مَنۡ يَّخَافُهٗ بِالۡغَيۡبِ ۚ فَمَنِ اعۡتَدٰى بَعۡدَ
ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيۡمٌ ﴿۹۴﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا لَا تَقۡتُلُوا
الصَّيۡدَ وَاَنۡتُمۡ حُرُمٌ ؕ وَمَنۡ قَتَلَهٗ مِنۡكُمۡ مُّتَعَمِّدًا
فَجَزَآءٌ مِّثۡلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحۡكُمُ بِهٖ ذَوَا عَدۡلٍ منزل ۲

આ તમારી સોગંદોનો કફ્ફારો છે, જ્યારે કે તમે સોગંદ ખાઈને તોડી નાખો. પોતાની સોગંદોની કાળજી રાખો. આવી રીતે અલ્લાહ પોતાના હુકમો તમારા માટે સ્પષ્ટ કરે છે, કદાચ તમે આભાર વ્યક્ત કરો.

(૯૦) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! આ દારૂ અને જુગાર, વેદીઓ અને પાસાં, આ તમામ ગંદા શૈતાની કાર્યો છે. તેમનાથી બચો. આશા છે કે તમને સફળતા પ્રાપ્ત થશે.(૪૭) (૯૧) શૈતાન તો એવું ઇચ્છે છે કે દારૂ અને જુગાર દ્વારા તમારામાં વૈમનસ્ય અને દ્વેષ નાખી દે અને તમને અલ્લાહની યાદથી અને નમાઝથી રોકી દે. પછી શું તમે આ વસ્તુઓથી રોકાઈ જશો ? (૯૨) અલ્લાહ અને તેના રસૂલની વાત માનો અને અટકી જાઓ. પરંતુ જો તમે આદેશનો અનાદર કર્યો તો જાણી લો કે અમારા પયગંબર પર માત્ર સ્પષ્ટપણે આદેશ પહોંચાડી દેવાની જવાબદારી હતી.

(૯૩) જે લોકો ઈમાન લઈ આવ્યા અને સદ્કાર્યો કરવા લાગ્યા, તેમણે પહેલાં જે કંઈ ખાધું-પીધું હતું, તેના માટે કોઈ પકડ નહીં થાય. બસ શરત એ છે કે તેઓ ભવિષ્યમાં તે વસ્તુઓથી દૂર રહે જે હરામ (અવૈધ) કરવામાં આવી છે અને ઈમાન પર અડગ રહે અને સદ્કાર્યો કરે, પછી જે-જે વસ્તુથી રોકવામાં આવે તેનાથી રોકાઈ જાય અને અલ્લાહનો જે આદેશ હોય તેને માને, પછી અલ્લાહનો ડર રાખીને સદ્વર્તન અપનાવે. અલ્લાહ સદ્-ચરિત્ર લોકોને પસંદ કરે છે. (રુકૂઅ-૧૨)

(૯૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહ તમને એ શિકાર દ્વારા ભારે કસોટીમાં નાખશે જે બિલકુલ તમારા હાથો અને ભાલાઓના લક્ષ્ય પર હશે, એ જોવા માટે કે તમારામાંથી કોણ તેનાથી જોયા વિના ડરે છે. પછી જેણે આ ચેતવણી છતાં અલ્લાહની ઠરાવેલી હદ ઓળંગી તેના માટે દુઃખદાયી યાતના છે. (૯૫) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! એહરામની હાલતમાં શિકાર ન કરો,(૪૮) અને જો તમારા પૈકી કોઈ જાણીબૂઝીને આમ કરી બેસે તો જે જાનવર તેણે માર્યું હોય તેના બરાબર એક જાનવર તેણે ઢોરમાંથી અર્પણ કરવું પડશે, જેનો નિર્ણય તમારામાંથી બે ન્યાયી વ્યક્તિઓ કરશે, અને આ અર્પણ કા'બામાં પહોંચાડવામાં આવશે અથવા તો આ ગુનાના કફ્ફારા

૪૭. શરાબ (દારૂ, મદીરા)ની મનાઈના સંદર્ભમાં આનાથી પહેલા બે આદેશો આવી ચૂક્યા હતા, જે સૂરઃ બકરહ, આ. ૨૧૯ અને સૂરઃ નિસા, આ.૪૩માં આવી ચૂક્યા છે. હવે આ અંતિક આદેશ આવતા પહેલાં નબી સલ્લ.એ એક પ્રવચનમાં લોકોને સાવધાન કરી દીધા કે અલ્લાહ તઆલાને શરાબ અત્યંત અપ્રિય છે, અશક્ય નથી કે તદ્દન તેની મનાઈનો આદેશ આવી જાય, તેથી જે-જે લોકોની પાસે શરાબ હોય, તેઓ તેને વેચી નાખે. આના થોડાક સમય પછી આ આયત અવતરિત થઈ અને આપ સલ્લ.એ એલાન કરાવી દીધું કે હવે જેમના પાસે શરાબ છે, તેઓ ન તેને પી શકે છે, ન વેચી શકે છે, બલ્કે તેઓ તેનો નાશ કરી નાખે. તેથી એ જ સમયે મદીનાની શેરીઓમાં શરાબ વહાવી દેવામાં આવી.

૪૮. શિકાર, ચાહે વ્યક્તિ પોતે કરે કે કોઈ અન્યને શિકાર કરવામાં કોઈપણ રીતે મદદ કરે, બંને વાતો એહરામની સ્થિતિમાં પ્રતિબંધિત છે. વધુમાં, એહરામ બાંધવાવાળા માટે શિકાર મારવામાં આવ્યો હોય તો પણ તેને ખાવું એહરામ બાંધવાવાળા વ્યક્તિ માટે જાઈઝ નથી. અલબત્ત, જો કોઈ વ્યક્તિએ પોતાના માટે સ્વયં શિકાર કર્યો હોય અને પછી તે તેમાંથી એહરામ બાંધવાવાળાને પણ ભેટ રૂપે કંઈ આપે, તો તે ખાવામાં કંઈ વાંધો નથી. આ સર્વસામાન્ય આદેશથી હિંસક જાનવર અપવાદ છે. સાપ, વીંછુ, હડકાયો કૂતરો અને એવા અન્ય જાનવરોને, જે માનવીને નુકસાન પહોંચાડવાવાળા છે, એહરામની સ્થિતિમાં મારી શકાય છે.

مِّنْكُمْ هَدْيًا بٰلِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسٰكِيْنَ
اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوْقَ وَبَالَ اَمْرِهٖ ؕ عَفَا
اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ ؕ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ ؕ وَ
اللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾ اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ
وَطَعَامُهٗ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۚ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ
صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْۤ
اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿٩٦﴾ جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ
الْحَرَامَ قِيٰمًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ
وَالْقَلَآئِدَ ؕ ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي
السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيْمٌ ﴿٩٧﴾ اِعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ
اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٩٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلٰغُ ؕ وَ
اللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُوْنَ وَمَا تَكْتُمُوْنَ ﴿٩٩﴾ قُلْ لَّا يَسْتَوِي
الْخَبِيْثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيْثِ ۚ فَاتَّقُوا
ع اللّٰهَ يٰۤاُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿١٠٠﴾ يٰۤاَيُّهَا
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَسْـَٔلُوْا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ
تَسُؤْكُمْ ۚ وَاِنْ تَسْـَٔلُوْا عَنْهَا حِيْنَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ
تُبْدَ لَكُمْ ؕ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿١٠١﴾
قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحُوْا بِهَا

તરીકે કેટલાક ગરીબોને ખવડાવવાનું રહેશે અથવા તેના પ્રમાણમાં રોઝા રાખવા પડશે, જેથી તે પોતાની કરણીનો સ્વાદ ચાખે. પહેલાં જે કંઈ થઈ ગયું તેને અલ્લાહે માફ કરી દીધું. પરંતુ હવે જો કોઈએ આ જ કૃત્યનું પુનરાવર્તન કર્યું તો તેનાથી અલ્લાહ બદલો લેશે. અલ્લાહ સૌના ઉપર વર્ચસ્વ ધરાવે છે અને બદલો લેવાની શક્તિ ધરાવે છે.

(૯૬) તમારા માટે સમુદ્રનો શિકાર અને તેનો ખોરાક હલાલ (વૈધ) કરી દેવામાં આવ્યો. જ્યાં તમે રોકાણ કરો ત્યાં પણ તેને ખાઈ શકો છો અને કાફલા માટે ભાથું પણ બનાવી શકો છો. અલબત્ત જમીનનો શિકાર, જ્યાં સુધી તમે એહરામની હાલતમાં હોવ, તમારા માટે હરામ (અવૈધ) કરવામાં આવ્યો છે. તેથી બચો એ અલ્લાહની અવજ્ઞાથી જેની હજૂરમાં તમને સૌને ઘેરીને હાજર કરવામાં આવશે.

(૯૭) અલ્લાહે પ્રતિષ્ઠિત ઘર કા'બાને લોકો માટે (સામૂહિક જીવનની) સ્થાપનાનું માધ્યમ બનાવ્યું અને પવિત્ર મહિનાઓને અને કુરબાનીના જાનવરો અને એવા જાનવરો જેમના ગળામાં પ્રતીક તરીકે પટ્ટાઓ નાખવામાં આવેલા છે તેમને પણ (આ કાર્યમાં સહાયક બનાવી દીધા), જેથી તમને જાણ થઈ જાય કે અલ્લાહ આકાશો અને ધરતીની બધી બાબતોથી વાકેફ છે અને તેને દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન છે. (૯૮) સાવધાન થઈ જાઓ, અલ્લાહ સજા આપવામાં પણ સખત છે અને તેના સાથે-સાથે ઘણો દરગુજર કરનાર અને દયા કરવાવાળો પણ છે. (૯૯) રસૂલ (ઈશદૂત) પર તો માત્ર સંદેશ પહોંચાડી દેવાની જવાબદારી છે. આગળ તમારી જાહેર અને છૂપી તમામ સ્થિતિને જાણવાવાળો અલ્લાહ છે. (૧૦૦) હે પયગંબર સલ્લ.! તેમને કહી દો કે પાક (પવિત્ર) અને નાપાક (અપવિત્ર) કોઈ પણ સંજોગોમાં સમાન નથી, ચાહે નાપાકની વિપુલતા તમને ગમે તેટલી મુગ્ધ કરનારી હોય.[૪૯] તેથી હે લોકો, જેઓ બુદ્ધિ ધરાવો છો! અલ્લાહની અવજ્ઞાથી બચતા રહો, આશા છે કે તમને સફળતા પ્રાપ્ત થશે. (રુકૂઅ-૧૩)

(૧૦૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો! એવી વાતો ન પૂછ્યા કરો જે તમારા પર સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવે તો તમને અપ્રિય લાગે.[૫૦] પરંતુ જો તમે તેને એવા સમયે પૂછશો જ્યારે કે કુર્આન અવતરિત થઈ રહ્યું હોય તો તે તમારા પર સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવશે. અત્યાર સુધી તમે જે કંઈ કર્યું તેને અલ્લાહે માફ કરી દીધું. તે દરગુજર કરનાર અને સહનશીલ છે. (૧૦૨) તમારા પહેલા એક જૂથે આવા જ પ્રશ્નો કર્યા હતા, પછી તે

---

૪૯. આ આયત મૂલ્યાંકન અને મહત્ત્વનું એક જૂદું જ માપદંડ દર્શાવે છે, જે દેખીતી રીતે માનવીના માપદંડથી તદ્દન જૂદો છે. બાહ્ય રીતે જોતાં એકસો રૂપિયા પાંચ રૂપિયાની સામે અનિવાર્યપણે વધારે કીમતી છે, કેમ કે તે ૧૦૦ છે અને આ પાંચ, પરંતુ આ આયત કહે છે કે ૧૦૦ રૂપિયા જો અલ્લાહની અવજ્ઞા કરીને પ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યા હોય, તો તે નાપાક (અપવિત્ર) છે, અને પાંચ રૂપિયા જો અલ્લાહનું આજ્ઞાપાલન કરીને કમાવવામાં આવ્યા હોય, તો તે પાક (પવિત્ર) છે. નાપાક, ચાહે માત્રામાં ગમે તેટલું વધારે હોય, છેવટે તે કોઈપણ રીતે પાકના બરાબર નથી થઈ શકતું.

૫૦. નબી સલ્લ.ને કેટલાક લોકો ચિત્ર-વિચિત્ર નકામા પ્રશ્નો કર્યા કરતા હતા, જેની ન તો દીનના મામલામાં કોઈ આવશ્યકતા હતી અને ન દુનિયાના કોઈ મામલામાં. આના પર આ ચેતવણી આપવામાં આવી છે.

كٰفِرِيْنَ ﴿١٠٢﴾ مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْۢ بَحِيْرَةٍ وَّلَا سَآئِبَةٍ
وَّلَا وَصِيْلَةٍ وَّلَا حَامٍ ۙ وَّلٰكِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ؕ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿١٠٣﴾
وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى
الرَّسُوْلِ قَالُوْا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ؕ
اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ شَيْـًٔا وَّلَا يَهْتَدُوْنَ ﴿١٠٤﴾
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ ۚ لَا يَضُرُّكُمْ
مَّنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ ؕ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيْعًا
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿١٠٥﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِيْنَ
الْوَصِيَّةِ اثْنٰنِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ اَوْ اٰخَرٰنِ مِنْ غَيْرِكُمْ
اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةُ
الْمَوْتِ ؕ تَحْبِسُوْنَهُمَا مِنْۢ بَعْدِ الصَّلٰوةِ فَيُقْسِمٰنِ بِاللّٰهِ
اِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِىْ بِهٖ ثَمَنًا وَّلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى ۙ وَلَا
نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ اِنَّاۤ اِذًا لَّمِنَ الْاٰثِمِيْنَ ﴿١٠٦﴾ فَاِنْ عُثِرَ
عَلٰۤى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّاۤ اِثْمًا فَاٰخَرٰنِ يَقُوْمٰنِ مَقَامَهُمَا
مِنَ الَّذِيْنَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيٰنِ فَيُقْسِمٰنِ بِاللّٰهِ
لَشَهَادَتُنَاۤ اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَاۤ ۖ اِنَّاۤ
اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٠٧﴾ ذٰلِكَ اَدْنٰۤى اَنْ يَّاْتُوْا بِالشَّهَادَةِ

લોકો આ જ વાતોના કારણે કુફ્ર (અધર્મ)માં પડી ગયા.

(૧૦૩) અલ્લાહે ન કોઈ બહીરા ઠેરવ્યો છે, ન સાઇબા, ન વસીલા, ન હામ.[૫૧] પરંતુ આ કાફિરો અલ્લાહ પર જૂઠું તહોમત મૂકે છે અને તેમના પૈકી ઘણાખરા બુદ્ધિહીન છે (કે આવી અંધશ્રદ્ધાઓમાં માને છે) (૧૦૪) અને જ્યારે તેમને કહેવામાં આવે છે કે આવો, એ કાનૂન તરફ જે અલ્લાહે અવતરિત કર્યો છે અને આવો પયગંબર તરફ, તો તેઓ જવાબ આપે છે કે અમારા માટે તો બસ એ જ પદ્ધતિ પૂરતી છે જેના પર અમે અમારા બાપદાદાને જોયા છે. શું તેઓ બાપદાદાનું જ અનુસરણ કર્યે જશે, ચાહે તેઓ કંઈ પણ જાણતા ન હોય અને સાચા માર્ગની તેમને ખબર જ ન હોય ?

(૧૦૫) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! પોતાની ચિંતા કરો. કોઈ બીજાની પથભ્રષ્ટતાથી તમારું કંઈ બગડતું નથી, જો તમે પોતે સીધા માર્ગ[૫૨] પર હોવ. અલ્લાહ તરફ તમને સૌને પાછા ફરવાનું છે. પછી તે તમને બતાવી દેશે કે તમે શું કરતા રહ્યા છો.

(૧૦૬) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમારામાંથી કોઈના મૃત્યુનો સમય આવી જાય અને તે વસિયત કરી રહ્યો હોય તો તેના માટે સાક્ષીનું પ્રમાણ એ છે કે તમારા સમુદાયમાંથી બે ન્યાયી[૫૩] વ્યક્તિઓને સાક્ષી બનાવવામાં આવે, અથવા જો તમે મુસાફરીની હાલતમાં હોવ અને ત્યાં મૃત્યુની મુસીબત આવી જાય તો ગૈર (અપરિચિત) વ્યક્તિઓમાંથી જ બે સાક્ષી લઈ લેવામાં આવે. પછી જો શંકા પડે તો નમાઝ પછી બંને સાક્ષીઓને (મસ્જિદમાં) રોકી લેવામાં આવે અને તેઓ અલ્લાહના સોગંદ ખાઈને કહે કે, ''અમે કોઈ અંગત ફાયદાના બદલામાં સાક્ષી વેચવાવાળા નથી, અને ચાહે કોઈ અમારો સગો જ કેમ ન હોય (અમે તેના તરફ પક્ષપાત કરવાવાળા નથી), અને ન તો અમે અલ્લાહ માટેની સાક્ષીને છુપાવનારા છીએ. જો અમે આવું કર્યું તો ગુનેગારોમાં ગણાઈશું.''

(૧૦૭) પરંતુ જો ખબર પડી જાય કે આ બંનેએ પોતાને ગુનામાં નાખી દીધા છે, તો પછી તેમની જગ્યાએ બીજી બે વ્યક્તિઓ જે તેમની સરખામણીમાં સાક્ષી આપવા માટે વધુ લાયક હોય, એ લોકોમાંથી ઊભી થાય જેમનો હક્ક માર્યો ગયો હોય અને તેઓ અલ્લાહના સોગંદ ખાઈને કહે કે, ''અમારી સાક્ષી એમની સાક્ષી કરતાં વધારે સાચી છે અને અમે અમારી સાક્ષીમાં સહેજપણ હદથી વધી ગયા નથી. જો અમે આવું કરીએ તો જાલિમોમાંથી હોઈશું.'' (૧૦૮) આ પદ્ધતિ દ્વારા વધારે અપેક્ષા રાખી શકાય છે કે લોકો સાચી સાક્ષી આપશે

૫૧. આ આરબવાસીઓની અંધશ્રદ્ધાઓનો ઉલ્લેખ છે. 'બહીરહ' એ ઊંટણીને કહેતા હતા, જે પાંચ વાર બચ્ચા જણી ચૂકી હોય અને છેલ્લી વાર તેને નર બચ્ચું પેદા થયું હોય. અજ્ઞાનતા-કાળમાં આરબવાસીઓ તેના કાન ચીરીને તેને છૂટી મૂકી દેતા હતા, પછી ન તેના પર કોઈ સવાર થતું, ન તેનું દૂધ પીવામાં આવતું, ન તેનું ઊન ઉતારવામાં આવતું. તેને અધિકાર હતો કે જેના ખેતર અને જેના ગોચરમાં ચાહે ચરે અને જે ઘાટથી ચાહે પાણી પીવે. 'સાઈબા' એ ઊંટ કે ઊંટણીને કહેતા હતા, જેને કોઈ મન્નત (માનતા) પૂરી થવા કે કોઈ બીમારીથી મુક્ત થવા કે કોઈ જોખમથી બચી જવા પર આભાર-પ્રદર્શન રૂપે પુણ્ય કરી દેવામાં આવી હોય. વધુમાં જે ઊંટણીએ દસ વાર બચ્ચા જણ્યા હોય અને દરેક વખતે માદા જ બચ્ચા જણ્યા હોય, તેને પણ સ્વતંત્ર છોડી દેવામાં આવતી હતી. 'વસીલા' : જો બકરીનું પહેલું બચ્ચું નર હોયું, તો તે ખુદાઓના નામે ઝબેહ કરી દેવામાં આવતું અને જો તે પહેલી વાર માદા બચ્ચું જણતી, તો તેને રાખી લેવામાં આવતું હતું. પરંતુ જો નર અને માદા એકી સાથે પેદા થતા, તો નરને ઝબેહ કરવાને બદલે આમ જ ખુદાઓના નામે છોડી મૂકવામાં આવતું હતું અને તેનું નામ 'વસીલા' હતું. 'હામ' : જો કોઈ ઊંટનો પૌત્ર

عَلٰى وَجْهِهَآ اَوْ يَخَافُوْٓا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌۢ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ ؕ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوْا ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ
ع ١٤ الْفٰسِقِيْنَ ۟ ﴿١٠٨﴾ يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُوْلُ مَاذَآ
اُجِبْتُمْ ؕ قَالُوْا لَا عِلْمَ لَنَا ؕ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ﴿١٠٩﴾
اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِىْ
وقف لازم عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَ ۘ اِذْ اَيَّدْتُّكَ بِرُوْحِ
الْقُدُسِ ۣ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ وَكَهْلًا ۚ وَاِذْ
عَلَّمْتُكَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ۚ وَاِذْ
تَخْلُقُ مِنَ الطِّيْنِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ بِاِذْنِىْ فَتَنْفُخُ فِيْهَا
فَتَكُوْنُ طَيْرًاۢ بِاِذْنِىْ وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ
بِاِذْنِىْ ۚ وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتٰى بِاِذْنِىْ ۚ وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِىْٓ
اِسْرَآءِيْلَ عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَقَالَ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿١١٠﴾ وَاِذْ
اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيّٖنَ اَنْ اٰمِنُوْا بِىْ وَبِرَسُوْلِىْ ۚ قَالُوْٓا
اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُوْنَ ﴿١١١﴾ اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ
يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيْعُ رَبُّكَ اَنْ يُّنَزِّلَ
عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ ؕ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ
مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١١٢﴾ قَالُوْا نُرِيْدُ اَنْ نَّاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ
منزل ٢ قُلُوْبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُوْنَ عَلَيْهَا

અથવા ઓછામાં ઓછું એ વાતનો જ ડર રાખશે કે તેમની સોગંદો પછી બીજી સોગંદો વડે ક્યાંક તેમનું ખંડન ન થઈ જાય. અલ્લાહથી ડરો અને સાંભળો, અલ્લાહ અવજ્ઞાકારીઓને પોતાના માર્ગદર્શનથી વંચિત કરી દે છે.(રુકૂઅ-૧૪)

(૧૦૯) જે દિવસે અલ્લાહ તમામ પયગંબરોને એકઠા કરીને પૂછશે કે તમને શું જવાબ(૫૪) આપવામાં આવ્યો, તો તેઓ કહેશે કે અમને કશી ખબર નથી, આપ જ તમામ છૂપી હકીકતો જાણો છો. (૧૧૦) પછી કલ્પના કરો એ સમયની જ્યારે અલ્લાહ ફ઼રમાવશે કે, ''હે મરયમના પુત્ર ઈસા ! યાદ કર મારી એ કૃપાને, જે મેં તારા પર અને તારી માતા પર કરી હતી. મેં પવિત્ર રૂહ વડે તારી મદદ કરી, તું પારણામાં પણ લોકો સાથે વાત કરતો હતો અને મોટી વયે પહોંચીને પણ, મેં તને ગ્રંથ અને તત્ત્વદર્શિતા અને તૌરાત અને ઈંજીલનું શિક્ષણ આપ્યું, તું મારી આજ્ઞાથી પક્ષીના આકારનું માટીનું પૂતળું બનાવતો અને તેમાં ફૂંક મારતો હતો અને તે મારી આજ્ઞાથી પક્ષી બની જતું હતું, તું જન્મજાત આંધળાં અને રક્તપિત્તિયાને મારી આજ્ઞાથી સાજા કરતો હતો, તું મડદાંને મારી આજ્ઞાથી કાઢતો હતો.(૫૫) પછી જ્યારે તું બની ઇસરાઈલ (ઇસરાઈલના સંતાનો) પાસે સ્પષ્ટ નિશાનીઓ લઈને પહોંચ્યો અને જે લોકો તેમના પૈકી સત્યનો ઇન્કાર કરનારા હતા તેમણે કહ્યું કે આ નિશાનીઓ જાદુ સિવાય બીજું કંઈ નથી, (૧૧૧) તો મેં જ તને એમનાથી બચાવ્યો અને જ્યારે મેં હવારીઓ (પયગંબર ઈસાના સાથીઓ)ને ઈશારો કર્યો કે મારા પર અને મારા રસૂલ પર ઈમાન લાવો ત્યારે તેમણે કહ્યું, ''અમે ઈમાન લાવ્યા, અને સાક્ષી રહો કે અમે મુસ્લિમ (આજ્ઞાંકિત) છીએ.'' (૧૧૨) (હવારીઓ(૫૬) વિષે) એ કિસ્સો પણ યાદ રહે કે જ્યારે હવારીઓએ કહ્યું, ''હે મરયમના પુત્ર ઈસા ! શું તમારો રબ અમારા પર આકાશમાંથી ભોજનનો એક થાળ ઉતારી શકે છે ?'' તો ઈસાએ કહ્યું, ''અલ્લાહથી ડરો, જો તમે ઈમાનવાળા હોવ.'' (૧૧૩) તેમણે કહ્યું, ''અમે માત્ર એટલું જ ઇચ્છીએ છીએ કે એ થાળમાંથી ખાઈએ અને અમારા હૃદય સંતુષ્ટ થઈ જાય

સવારી માટે યોગ્ય થઈ જતું, તો એ ઘરડા ઊંટને સ્વતંત્ર છોડી દેવામાં આવતું હતું. વધુમાં, જો કોઈ ઊંટના વીર્યથી દસ બચ્ચા પેદા થઈ જતા, તો તેને પણ મુક્તિ મળી જતી.

પર. અર્થાત્ એના બદલે કે વ્યક્તિ હંમેશા એ જોતો રહે કે ફલાણો વ્યક્તિ શું કરી રહ્યો છે અને ફલાણાની આસ્થામાં શું ખરાબી છે અને ફલાણાના કાર્યોમાં શું બૂરાઈ છે, તેણે એ જોવું જોઈએ કે તે સ્વયં શું કરી રહ્યો છે. જો કે આ આયતનો હેતુ હરગિજ એ નથી કે વ્યક્તિ બસ પોતાની મુક્તિની ચિંતા કરે, બીજાઓની સુધારણાની ચિંતા ન કરે. હઝરત અબૂબક્ર સિદ્દીક રદિ. એ ગેરસમજનું ખંડન કરતાં પોતાના એક પ્રવચનમાં ફરમાવે છે : ''લોકો ! તમે આ આયતને પઢો છો અને તેનું ખોટું અર્થઘટન કરો છો. મેં રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ને એ ફરમાવતા સાંભળ્યા છે કે જ્યારે લોકોની એ સ્થિતિ થઈ જાય કે તેઓ બૂરાઈને જુએ અને તેને બદલવાની કોશિશ ન કરે, અત્યાચારીને અત્યાચાર કરતો જુએ અને તેનો હાથ ન પકડે, તો દૂર નથી કે અલ્લાહ પોતાના અઝાબ (યાતના)માં બધાને લપેટી લે. અલ્લાહના સોગંદ ! તમારા માટે અનિવાર્ય છે કે ભલાઈની આજ્ઞા આપો અને બૂરાઈથી રોકો, નહિં તો અલ્લાહ તમારા પર એવા લોકોને થોપી દેશે, જે તમારામાંથી સૌથી ખરાબ હશે અને તેઓ તમને કઠોર તકલીફો આપશે. પછી તમારા નેક લોકો અલ્લાહથી દુઆઓ કરશે, પણ તે કબૂલ નહીં થાય.''

પ૩. અર્થાત્ દીનદાર (ધાર્મિક), સચ્ચાઈ-પસંદ તથા વિશ્વાસુ અને પ્રમાણિક મુસલમાન.

પ૪. અર્થાત્ ક્યામતના દિવસે રસૂલોને પૂછવામાં આવશે કે ઇસ્લામ તરફ જે આમંત્રણ તમે દુનિયાને આપ્યું હતું, તેનો શું જવાબ દુનિયાએ આપ્યો ?

પપ. અર્થાત્ મૃત્યુની સ્થિતિમાંથી કાઢીને જીવનની સ્થિતિમાં લાવતો હતો.

પ૬.- હવારીઓનો ઉલ્લેખ થઈ ગયો હતો, તેથી વાણીના ક્રમને અટકાવીને વધારાનું પ્રયોજિત વાક્યના રૂપે અહીં

الربع مِنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿١١٣﴾ قَالَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ
رَبَّنَآ اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ تَكُوْنُ لَنَا
عِيْدًا لِّاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِّنْكَ ج وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ
خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿١١٤﴾ قَالَ اللّٰهُ اِنِّيْ مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ج
فَمَنْ يَّكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنِّيْٓ اُعَذِّبُهٗ عَذَابًا لَّآ
ع ۱۵/۷ اُعَذِّبُهٗٓ اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١١٥﴾ ع وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ
يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُوْنِيْ
وَاُمِّيَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ط قَالَ سُبْحٰنَكَ مَا يَكُوْنُ
لِيْٓ اَنْ اَقُوْلَ مَا لَيْسَ لِيْ ق بِحَقٍّ ط اِنْ كُنْتُ قُلْتُهٗ فَقَدْ
عَلِمْتَهٗ ط تَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِيْ وَلَآ اَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِكَ ط
اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَآ
اَمَرْتَنِيْ بِهٖٓ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبَّكُمْ ج وَكُنْتُ
عَلَيْهِمْ شَهِيْدًا مَّا دُمْتُ فِيْهِمْ ج فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِيْ كُنْتَ
اَنْتَ الرَّقِيْبَ عَلَيْهِمْ ط وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ﴿١١٧﴾
اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ ج وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ
اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿١١٨﴾ قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ
الصّٰدِقِيْنَ صِدْقُهُمْ ط لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ط رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا
منزل ۲ عَنْهُ ط ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿١١٩﴾ لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَ
ع ۱۶/۵ الْاَرْضِ وَمَا فِيْهِنَّ ط وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٢٠﴾ ع

وقف النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ۱۲

અને અમને જાણ થઈ જાય કે તમે અમને જે કંઈ કહ્યું છે તે સાચું છે અને અમે તેના પર સાક્ષી હોઈએ." (૧૧૪) આ પ્રસંગે મરયમના પુત્ર ઈસાએ પ્રાર્થના કરી, "હે અલ્લાહ, અમારા માલિક ! અમારા પર આકાશમાંથી એક થાળ ઉતાર, જે અમારા માટે અને અમારા પહેલાંના અને પછીના લોકો માટે આનંદનો પ્રસંગ ઠરે અને તારા તરફથી એક નિશાની હોય. અમને રોજી આપ અને તું સર્વશ્રેષ્ઠ રોજી આપનાર છે." (૧૧૫) અલ્લાહે જવાબ આપ્યો, "હું તેને તમારા પર ઉતારવાનો છું. પરંતુ તે પછી તમારા પૈકી જે કુફ્ર (ઇન્કાર) કરશે, તેને હું એવી સજા આપીશ જે મેં કોઈને નહીં આપી હોય."(રુકૂઅ-૧૫) (૧૧૬) ટૂંકમાં જ્યારે (આ ઉપકારો યાદ દેવડાવીને) અલ્લાહ ફરમાવશે, "હે મરયમના પુત્ર ઈસા ! શું તેં લોકોને કહ્યું હતું કે અલ્લાહ સિવાય મને અને મારી માતાને પણ ખુદા બનાવી લો ?"[૫૭] તો તે જવાબમાં નિવેદન કરશે, "પવિત્ર અને મહાન છે તારી હસ્તી, મારું આ કામ ન હતું કે એ વાત કહેતો જે કહેવાનો મને અધિકાર ન હતો. જો મેં આવી વાત કહી હોત તો આપને જરૂર ખબર હોત. આપ જાણો છો જે કંઈ મારા હૃદયમાં છે અને હું નથી જાણતો જે કંઈ આપના હૃદયમાં છે. આપ તો તમામ છૂપી હકીકતોના જાણનાર છો. (૧૧૭) મેં તેમને એ સિવાય કંઈ નહોતું કહ્યું જેનો આપે આદેશ આપ્યો હતો, એ કે અલ્લાહની બંદગી કરો જે મારો પણ માલિક છે અને તમારો માલિક પણ. હું ત્યાં સુધી જ તેમનો નિરીક્ષક હતો જ્યાં સુધી હું તેમના વચ્ચે હતો. જ્યારે આપે મને પાછો બોલાવી લીધો તો આપ તેમના પર નિરીક્ષક હતા અને આપ તો બધી જ વસ્તુઓ પર નિરીક્ષક છો. (૧૧૮) હવે જો આપ તેમને સજા આપો તો તેઓ આપના બંદાઓ છે અને જો માફ કરી દો, તો આપ સૌના ઉપર પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છો." (૧૧૯) ત્યારે અલ્લાહ ફરમાવશે, "આ એ દિવસ છે જેમાં સાચા લોકોને તેમની સચ્ચાઈ ફાયદો આપે છે. તેમના માટે એવા બાગો છે જેના નીચે નહેરો વહી રહી છે. અહીં તેઓ હંમેશા રહેશે. અલ્લાહ તેમનાથી પ્રસન્ન થયો અને તેઓ અલ્લાહથી. આ જ મોટી સફળતા છે."

(૧૨૦) આકાશો અને ધરતી અને જે કંઈ તેમાં છે, તેની બાદશાહી અલ્લાહ માટે જ છે અને તે દરેક વસ્તુ ઉપર વર્ચસ્વ ધરાવે છે.(રુકૂઅ-૧૬)

હવારીઓ જ વિશે એક વધારે પ્રસંગ તરફ પણ સંકેત કરી દેવામાં આવ્યો, જેનાથી એ વાત સ્પષ્ટ જાહેર થાય છે કે મસીહ અલૈ. પાસે પ્રત્યક્ષ રૂપે જે શિષ્યોએ પ્રશિક્ષણ મેળવ્યું હતું, તેઓ મસીહ અલૈ.ને એક માનવી અને માત્ર એક બંદો સમજતા હતા અને તેમની કલ્પનામાં પણ પોતાના મુર્શિદ (ગુરુ)ના ખુદા (પ્રભુ, ઉપાસ્ય)ના ભાગીદાર કે ખુદાના પુત્ર હોવાની ધારણા ન હતી. વધુમાં એ કે મસીહ અલૈ.એ પોતે પણ પોતાને તેમના સામે એક અધિકાર-વિહિન બંદાની હેસિયતે પ્રસ્તુત કર્યા હતા.

૫૭. ખ્રિસ્તીઓએ અલ્લાહની સાથે માત્ર મસીહ (ઈસા) અલૈ. અને રૂહુલ-કુદુસ (પવિત્ર આત્મા, જિબ્રઈલ અલૈ.)ને જ ખુદા બનાવવા પર સંતોષ ન કર્યો, બલ્કે મસીહ અલૈ.ના માતા હઝરત મરયમને પણ એક સ્થાયી ઉપાસ્ય બનાવી નાખ્યા. મસીહ અલૈ. પછી આરંભિક ત્રણસો વર્ષ સુધી ખ્રિસ્તી જગત આ વિચારથી તદ્દન અપરિચિત હતું. ત્રીજી સદીના અંતિમ કાળમાં સ્કંદરિયાના કેટલાક ધાર્મિક વિદ્વાનોએ પહેલી વાર હઝરત મરયમ અલૈ. માટે 'ઉમ્મુલ્લાહ' કે 'માદરે ખુદા' (ખુદાની માતા)ના શબ્દો પ્રયુક્ત કર્યા અને તે પછી ધીમે-ધીમે મરયમ અલૈ.ની પૂજા-અર્ચના કલીસા (ચર્ચ)માં ફેલાતી ગઈ.

૬. અલ-અન્આમ

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃના રુકૂઅ ૧૬-૧૭ (આ. ૧૩૦-૧૪૪)માં કેટલાક 'અન્આમ' (પશુ, ઢોર)ને હરામ (અવૈધ) ઠેરવવાનો અને કેટલાકને હલાલ (વૈધ) કરવા વિશે આરબોના અંધવિશ્વાસોનું ખંડન કરવામાં આવેલ છે. આ દૃષ્ટિએ આ સૂરઃનું નામ 'અલ-અન્આમ' રાખવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)નું કથન છે કે આ આખી સૂરઃ મક્કામાં એક જ સમયે અવતરિત થઈ છે. હઝરત મુઆઝ બિન જબલ (રદિ.)ની પિતરાઈ બહેન અસ્મા બિન્તે યઝીદ કહે છે, ''જ્યારે આ સૂરઃનું પયગંબર (સલ્લ.) પર અવતરણ થઈ રહ્યું હતું, તે વખતે આપ ઊંટણી ઉપર સવાર હતા. મેં તેની નાથ પકડી હતી અને બોજના કારણે ઊંટણીની દશા એ થઈ રહી હતી કે એવું લાગતું હતું કે તેના હાડકાં હમણાં જ તૂટી જશે.'' રિવાયતોમાં એનું પણ સ્પષ્ટીકરણ છે કે જે રાત્રે આ સૂરઃનું અવતરણ થયું, તે જ રાત્રે આપ (સલ્લ.)એ તેને લખાવી દીધી.

આના વિષયો ઉપર વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ સૂરઃ મક્કા કાળના અંતિમ સમયમાં અવતરિત થઈ હશે.

પશ્ચાદ્ભૂમિ :

જે વખતે આ પ્રવચન અવતરિત થયું છે, તે સમયે ઈસ્લામનું આમંત્રણ આપતાં અલ્લાહના પયગંબર (સલ્લ.)ને બાર વર્ષ વિતી ચૂક્યા હતા. કુરૈશે ઊભા કરેલ અવરોધો અને અત્યાચારભર્યા કૃત્યો પોતાની અંતિમ સીમાએ પહોંચી ગયા હતા. ઈસ્લામ સ્વીકાર કરનારાઓની એક મોટી સંખ્યા તેમના અત્યાચારોથી તંગ આવીને દેશ છોડી ચૂકી હતી અને હબશામાં સ્થાયી થઈ ગઈ હતી.

વિષયો :

આ સંજોગોમાં આ પ્રવચનનું અવરતણ થયું છે અને તેના વિષયોને સાત મોટા-મોટા શીર્ષકોમાં વહેંચી શકાય છે :

૧. શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ને ખોટું ઠેરવવું અને તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની આસ્થા તરફ આમંત્રણ આપવું.
૨. આખિરત (પરલોક)ની ધારણાનો પ્રચાર.

૩. અજ્ઞાનતાના અંધવિશ્વાસોનું ખંડન.
૪. નૈતિકતાના તે મોટા-મોટા નિયમોની તાકીદ જેના પર ઇસ્લામ સમાજનું નિર્માણ કરવા ચાહે છે.
૫. નબી (સલ્લ.) અને તેમના આહવાન્ વિરુધ્ધ લોકોના વાંધાઓનો જવાબ.
૬. વ્હાલા નબી (સલ્લ.) અને સામાન્ય મુસ્લિમોને આશ્વાસન, અને
૭. ઇન્કાર કરનારાઓ અને વિરોધીઓને ઉપદેશ, ચેતવણી અને ધમકી.

મક્કી જીવનકાળના તબક્કાઓ :

અહીં પ્રથમ વાર પઢવાવાળાઓ સામે એક સવિસ્તાર 'મક્કી' સૂરઃ આવી રહી છે, તેથી યોગ્ય લેખાશે કે અહીં અમે મક્કામાં અવતરિત સૂરઃની ઐતિહાસિક પશ્ચાદભૂમિની એક વિસ્તૃત વ્યાખ્યા કરી દઈએ, જેથી આગળ આવતી તમામ 'મક્કી' સૂરઃઓના અને તેની વ્યાખ્યાઓ અંગેના અમારા સંદર્ભોને સમજવામાં સરળતા રહે.

જ્યાં સુધી 'મદની' સૂરઃઓનો સંબંધ છે, તો તેમાંથી લગભગ તમામ સૂરઃઓનો ઉતરાણકાળ ખબર છે અથવા થોડાઘણાં પ્રયત્નથી નિશ્ચિત કરી શકાય છે, બલ્કે આ સૂરઃઓની તો ઘણી આયતોના અવતરણના જુદાજુદા કારણો પણ વિશ્વાસપાત્ર રિવાયતોમાં મળી જાય છે, પરંતુ 'મક્કી' સૂરઃઓ વિશે આપણા પાસે જ્ઞાન મેળવવાનું એવું કોઈ માધ્યમ નથી. ઘણી ઓછી સૂરઃઓ અથવા આયતો એવી છે, જેના અવતરણનો સમય અને સંજોગો વિશે કોઈ સાચી અને પ્રમાણિત રિવાયત મળે છે. પરિણામસ્વરૂપ 'મક્કી' સૂરઃઓ વિશે આપણે ઐતિહાસિક પુરાવાઓના બદલે મહદ્અંશે તે આંતરિક પુરાવાઓ પર વિશ્વાસ રાખવો પડે છે, જે અલગ-અલગ સૂરઃઓના વિષયો, વસ્તુલક્ષી માહિતી અને શૈલીમાં તથા પોતાની પૃષ્ઠભૂમિ તરફ તેના સ્પષ્ટ કે અસ્પષ્ટ સંકેતો અને સંદર્ભો જોવા મળે છે, અને સ્પષ્ટ છે કે આ પ્રકારના પુરાવાઓની મદદ લઈને એક-એક સૂરઃ અને એક-એક આયત વિશે એ નિર્ધારિત નથી કરી શકાતું કે આ અમુક સમયે અને તે અમુક સમયે અવતરિત થઈ છે. વધુ વિશ્વાસની સાથે જે વાત કહી શકાય એમ છે, તે કેવળ એ છે કે એક તરફ આપણે 'મક્કી' સૂરઃઓના આંતરિક પુરાવાઓને અને બીજી તરફ પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના મક્કી જીવનના ઇતિહાસને સામ-સામે રાખીએ અને પછી બંનેની તુલના કરતાં એ મત બનાવીએ કઈ સૂરઃ કયા કાળથી સંબંધિત છે — સંશોધનની આ પધ્ધતિને મનો-મસ્તિષ્કમાં રાખીને જયારે આપણે પયગંબર (સલ્લ.)ના 'મક્કી' જીવન પર નજર નાખીએ છીએ તો ઇસ્લામી આહવાન્‌ની દૃષ્ટિએ આપણને તે ચાર મોટા-મોટા તબક્કાઓમાં વહેચાયેલ જવા મળે છે :

પ્રથમ તબક્કો, પયગંબર બનાવ્યા પછીથી લઈને લગભગ ત્રણ વર્ષ, જેમાં ઈસ્લામનું આમંત્રણ છૂપી રીતે ખાસ-ખાસ માણસોને આપવામાં આવતું હતું અને સામાન્ય મક્કાવાસીઓને તેની જાણ ન હતી.

બીજો તબક્કો, નબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ)ની ઘોષણાથી લઈને અત્યાચાર અને અતિરેક અને ફિત્નાઓ (ઉપદ્રવો, Persecutions)ના આરંભ સુધી, લગભગ બે વર્ષ, જેમાં પહેલા વિરોધ શરૂ થયો, પછી તેણે રોકટોકનું રૂપ ધારણ કર્યું, પછી ઠઠ્ઠા-મશ્કરી, ચાળા પાડવા અને મજાક કરવી, આરોપો મૂકવા અને આક્ષેપો કરવા, ગાળાગાળી અને અપશબ્દો, અપપ્રચાર અને વિરોધમાં જૂથબંદી સુધી મામલો પહોંચી ગયો હતો અને છેવટે તે મુસલમાનો પર અત્યાચાર શરૂ થઈ ગયા, જે બીજાઓની સરખામણીમાં વધુ નિર્ધન, કમજોર અને નિઃસહાય હતા.

ત્રીજો તબક્કો, 'ફિત્ના'ની શરૂઆત (પાંચ નબવી સન)થી લઈને અબૂ તાલિબ અને હઝરત ખદીજા (રદિ.)ના દેહાવસાન (૧૦ નબવી સન) સુધી, લગભગ પાંચ-છ વર્ષ. આ ગાળામાં વિરોધ અત્યંત ઉગ્ર બનતો ગયો. ઘણા મુસલમાનો મક્કાના કાફિરો (શત્રુઓ)ના અત્યાચારથી તંગ આવીને હબશા (એબીસીનિયા) તરફ હિજરત કરી ગયા. પયગંબર (સલ્લ.) અને આપના પરિવારનો અને શેષ મુસલમાનોનો આર્થિક અને સામાજિક બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો અને આપ પોતાના સમર્થકો અને સાથીઓ સહિત 'શેઅ્બે અબૂ તાલિબ' (અબૂ તાલિબની ખીણ)માં કેદ કરી લેવામાં આવ્યા.

ચોથો તબક્કો, ૧૦ નબવીથી લઈને ૧૩ નબવી સુધી, લગભગ ત્રણ વર્ષ. આ ગાળો પયગંબર (સલ્લ.) અને આપના સાથીઓ માટે અત્યંત કઠોર અને આપત્તિઓનો જમાનો હતો. મક્કામાં આપના માટે જીવન અસંભવ બનાવી દેવામાં આવ્યું હતું. છેવટે અલ્લાહની મહેરબાનીથી અન્સારના હૃદયો ઈસ્લામ માટે ખુલી ગયા અને તેમના આમંત્રણથી આપ (સલ્લ.)એ મદીના તરફ હિજરત કરી.

આમાંથી પ્રત્યેક તબક્કામાં કુર્આન-મજીદની જે સૂરઃઓ અવતરિત થઈ છે, તેમાં તે તબક્કાની વિશેષ બાબતોનો ખૂબ જ પ્રભાવ જોવા મળે છે. આ જ નિશાનીઓ પર વિશ્વાસ રાખીને આપણે આગળ દરેક 'મક્કી' સૂરઃના આરંભમાં એ બતાવીશું કે તે મક્કાના કયા તબક્કામાં અવતરિત થઈ છે.

(اٰیَاتُهَا ١٦٥) (٦) سُوْرَةُ الْاَنْعَامِ مَكِّيَّةٌ (٥٥) (رُكُوْعَاتُهَا ٢٠)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ
الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ ؕ ثُمَّ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ یَعْدِلُوْنَ ۝١
هُوَ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ مِّنْ طِیْنٍ ثُمَّ قَضٰۤى اَجَلًا ؕ وَ
اَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهٗ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُوْنَ ۝٢ وَهُوَ اللّٰهُ
فِی السَّمٰوٰتِ وَفِی الْاَرْضِ ؕ یَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ
وَیَعْلَمُ مَا تَكْسِبُوْنَ ۝٣ وَمَا تَاْتِیْهِمْ مِّنْ اٰیَةٍ مِّنْ
اٰیٰتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوْا عَنْهَا مُعْرِضِیْنَ ۝٤ فَقَدْ
كَذَّبُوْا بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ ؕ فَسَوْفَ یَاْتِیْهِمْ
اَنْۢبٰٓؤُا مَا كَانُوْا بِهٖ یَسْتَهْزِءُوْنَ ۝٥ اَلَمْ یَرَوْا كَمْ
اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ قَرْنٍ مَّكَّنّٰهُمْ فِی الْاَرْضِ
مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَّكُمْ وَاَرْسَلْنَا السَّمَآءَ عَلَیْهِمْ مِّدْرَارًا ص
وَّجَعَلْنَا الْاَنْهٰرَ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهِمْ فَاَهْلَكْنٰهُمْ
بِذُنُوْبِهِمْ وَاَنْشَاْنَا مِنْۢ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِیْنَ ۝٦
وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَیْكَ كِتٰبًا فِیْ قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوْهُ
بِاَیْدِیْهِمْ لَقَالَ الَّذِیْنَ كَفَرُوْۤا اِنْ هٰذَاۤ اِلَّا سِحْرٌ
مُّبِیْنٌ ۝٧ وَقَالُوْا لَوْلَاۤ اُنْزِلَ عَلَیْهِ مَلَكٌ ؕ وَلَوْ
اَنْزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِیَ الْاَمْرُ ثُمَّ لَا یُنْظَرُوْنَ ۝٨ وَلَوْ جَعَلْنٰهُ

૬. સૂરઃ અલ-અન્‌આમ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨૦ • આયતો-૧૬૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) પ્રશંસા અલ્લાહ માટે છે જેણે આકાશો અને ધરતી બનાવ્યા, પ્રકાશ અને અંધકારને પેદા કર્યા, તેમ છતાં એ લોકો જેમણે સત્ય-સંદેશને માનવાનો ઇન્કાર કરી દીધો છે, બીજાઓને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના સમકક્ષ ઠેરવી રહ્યા છે. (૨) એ જ છે જેણે તમને માટીમાંથી પેદા કર્યા, પછી તમારા માટે જીવનની એક મુદ્દત નિશ્ચિત કરી દીધી, અને હજુ એક બીજી મુદ્દત પણ છે જે તેના ત્યાં નિશ્ચિત છે.[૧] પણ તમે લોકો છો કે શંકામાં પડેલા છો. (૩) એ જ એક અલ્લાહ આકાશોમાં પણ છે અને ધરતીમાં પણ. તમારી જાહેર અને છુપી બધી જ સ્થિતિ જાણે છે અને જે બૂરાઈ અથવા ભલાઈ તમે કમાવો છો તેનાથી સારી રીતે વાકેફ છે.

(૪) લોકોની હાલત એવી છે કે તેમના રબની નિશાનીઓ પૈકી કોઈ નિશાની એવી નથી જે તેમના સામે આવી હોય અને તેમણે મોઢું ફેરવી ન લીધું હોય. (૫) આથી હવે જે સત્ય તેમના પાસે આવ્યું તો તેને પણ તેમણે ખોટું ઠેરવી દીધું. સારું, તો જે વસ્તુની તેઓ અત્યાર સુધી મજાક ઉડાવતા રહ્યા છે, ખૂબ જલ્દી તેના વિષે કેટલીક ખબરો તેમને પહોંચશે.[૨] (૬) શું આ લોકોએ જોયું નથી કે તેમના પહેલાં કેટલીય એવી કોમોને અમે નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ જેમનો પોત-પોતાના યુગમાં ખૂબ દબદબો અને પ્રભાવ રહ્યો છે? તેમને અમે ધરતી ઉપર એ વર્ચસ્વ પ્રદાન કર્યું, જે તમને પ્રદાન નથી કર્યું. તેમના ઉપર અમે આકાશમાંથી ખૂબ વરસાદ વરસાવ્યો અને તેમના નીચે નદીઓ વહેવડાવી દીધી, (પરંતુ જ્યારે તેમણે કૃતઘ્નતાથી કામ લીધું તો) અમે તેમના ગુનાઓના કારણે તેમને નષ્ટ કરી દીધા અને તેમના સ્થાને બીજા યુગની કોમોને ઉઠાવી.

(૭) હે નબી સલ્લ.! જો અમે તમારા પર કોઈ કાગળમાં લિખિત પુસ્તક પણ અવતરિત કરી દેતા અને લોકો તેને પોતાના હાથો વડે સ્પર્શ કરીને જોઈ લેતા, તો પણ જેમણે સત્યનો ઇન્કાર કર્યો છે તેઓ એમ જ કહેતા કે આ તો નર્યો જાદૂ છે. (૮) કહે છે કે આ પયગંબર પર શા માટે કોઈ ફરિશ્તો ઉતારવામાં ન આવ્યો?[૩] જો ક્યાંક અમે ફરિશ્તો ઉતારી દીધો હોત તો અત્યાર સુધી ક્યારનોય ફેંસલો થઈ ચૂક્યો હોત, પછી તેમને કોઈ મહેતલ આપવામાં ન આવતી, (૯) અને જો અમે ફરિશ્તાઓને ઉતારતા, તો પણ તેને

---

૧. અર્થાત્ કયામતની ઘડી, જ્યારે કે તમામ આગળ-પાછળના મનુષ્યોને નવેસરથી જીવંત કરવામાં આવશે અને હિસાબ આપવા માટે પોતાના રબની સામે હાજર થશે.

૨. સંકેત છે હિજરત અને એ સફળતાઓ તરફ, જે હિજરત પછી ઇસ્લામને લગાતાર પ્રાપ્ત થવાની હતી. જે વખતે આ સંકેત આપવામા આવ્યો હતો તે વખતે ન તો કાફિરો એ વિચારી કરી શકતા હતા કે કયા પ્રકારના સમાચારો તેમને પહોંચવાના છે અને ન મુસલમાનોના જ મનમાં આની કોઈ કલ્પના હતી.

૩. અર્થાત્ જ્યારે આ વ્યક્તિને અલ્લાહ તરફથી પયગંબર બનાવીને મોકલવામાં આવ્યો છે, તો આકાશમાંથી એક ફરિશ્તો ઉતરવો જોઈતો હતો, જે લોકોને કહેતો કે આ અલ્લાહનો પયગંબર છે, તેની વાત માનો, નહિં તો તમને સજા આપવામાં આવશે.

مَلَكًا لَّجَعَلْنٰهُ رَجُلًا وَّلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَّا يَلْبِسُوْنَ ۝٩
وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِيْنَ
ع سَخِرُوْا مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ۝١٠ قُلْ

[redacted]

''મેં એ જાણકારીઓ મેળવી લીધી છે, જેની આપને ખબર નથી. હું સબા[૪] વિષે ચોક્કસ ખબર લઈને આવ્યો છું. (૨૩) મેં ત્યાં એક સ્ત્રી જોઈ, જે તે કોમ પર શાસન કરે છે. તેને દરેક સાધન-સામગ્રી પ્રદાન કરવામાં આવી છે અને તેનું સિંહાસન ભવ્ય છે. (૨૪-૨૫) મેં જોયું કે તે અને તેની કોમ અલ્લાહને છોડીને સૂર્યના આગળ સિજદો કરે છે.'' – શૈતાને[૫] તેમના કાર્યો તેમના માટે સુંદર અને આકર્ષક બનાવી દીધા અને તેમને મુખ્ય માર્ગથી રોકી દીધા. આ કારણે તેઓ સન્માર્ગ પામતા નથી કે જેથી એ અલ્લાહને સિજદો કરે, જે આકાશો અને ધરતીની છુપાયેલી વસ્તુઓ કાઢે છે અને તે બધું જ જાણે છે, જેને તમે લોકો છુપાવો અને જાહેર કરો છો. (૨૬) અલ્લાહ, કે જેના સિવાય કોઈ ઉપાસનાને પાત્ર નથી, જે મહાન અર્શ (રાજ-સિંહાસન)નો માલિક છે.

(૨૭) સુલૈમાને કહ્યું, ''હમણા અમે જોઈ લઈએ છીએ કે તેં સાચું કહ્યું છે કે તું જૂઠ બોલનારાઓમાંથી છે. (૨૮) મારો આ પત્ર લઈ જા અને તેને એ લોકો તરફ નાંખી દે. પછી અલગ રહીને જો કે તેઓ શું પ્રતિક્રિયા જાહેર કરે છે.''

(૨૯) રાણી બોલી,[૬] ''હે દરબારીઓ ! મારા તરફ એક ખૂબ જ મહત્ત્વપૂર્ણ પત્ર નાખવામાં આવ્યો છે. (૩૦) તે સુલેમાન તરફથી છે અને અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ અલ્લાહના નામથી શરૂ કરવામાં આવ્યો છે. (૩૧) વિષય આ છે કે, ''મારા સામે વિદ્રોહ ન કરો અને મુસ્લિમ થઈને[૭] મારા સમક્ષ હાજર થઈ જાઓ.''(રુકૂઅ-૨) (૩૨) (પત્ર સંભળાવીને) રાણીએ કહ્યું, ''હે કોમના સરદારો ! મારા આ મામલામાં મને સલાહ આપો. હું કોઈ પણ મામલાનો નિર્ણય તમારા વિના કરતી નથી.'' (૩૩) તેમણે જવાબ આપ્યો, ''અમે શક્તિશાળી અને લડવાવાળા લોકો છીએ. આગળ નિર્ણય લેવો આપના હાથમાં છે. આપ પોતે જ જોઈ લો કે આપને શું આદેશ આપવો છે.'' (૩૪) રાણીએ કહ્યું, ''બાદશાહ જ્યારે કોઈ દેશમાં ધસી આવે છે તો તેને પાયમાલ કરી મૂકે છે અને તેના આબરૂદાર લોકોને અપમાનિત કરી મૂકે છે. આવું જ કંઈક તેઓ કરતા હોય છે. (૩૫) હું એ લોકો તરફ એક ભેટ મોકલું છું, પછી જોઉં છું કે મારા એલચી શું જવાબ લઈને પાછાં ફરે છે.''

---

૪. 'સબા' દક્ષિણ અરબસ્તાનની પ્રખ્યાત વેપારી કોમ હતી, જેની રાજધાની 'મારબ' (સનઆથી ૫૫ માઈલ દૂર) હતી.

૫. વર્ણન-શૈલીથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અહીંથી આયત-૨૬ના અંત સુધી હુદહુદના કથનમાં અલ્લાહ તઆલાનો પોતાનો વધારો છે.

૬. વચ્ચેનો પ્રસંગ છોડીને હવે એ સમયનો ઉલ્લેખ થાય છે, જ્યારે હુદહુદે પત્ર રાણીની સામે ફેંકી દીધો.

૭. અર્થાત્, ઈસ્લામનો સ્વીકાર કરીને અથવા આજ્ઞાધીન થઈને.

الْمُرْسَلُوْنَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمٰنَ قَالَ اَتُمِدُّوْنَنِ
بِمَالٍ فَمَآ اٰتٰنِۦَ اللّٰهُ خَيْرٌ مِّمَّآ اٰتٰىكُمْ بَلْ اَنْتُمْ
بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُوْنَ ﴿٣٦﴾ اِرْجِعْ اِلَيْهِمْ فَلَنَاْتِيَنَّهُمْ
بِجُنُوْدٍ لَّا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِّنْهَآ اَذِلَّةً
وَّهُمْ صٰغِرُوْنَ ﴿٣٧﴾ قَالَ يٰاَيُّهَا الْمَلَؤُا اَيُّكُمْ
يَاْتِيْنِيْ بِعَرْشِهَا قَبْلَ اَنْ يَّاْتُوْنِيْ مُسْلِمِيْنَ ﴿٣٨﴾ قَالَ
عِفْرِيْتٌ مِّنَ الْجِنِّ اَنَا اٰتِيْكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ تَقُوْمَ
مِنْ مَّقَامِكَ وَاِنِّيْ عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ اَمِيْنٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ
الَّذِيْ عِنْدَهٗ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتٰبِ اَنَا اٰتِيْكَ بِهٖ قَبْلَ
اَنْ يَّرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهٗ
قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّيْ لِيَبْلُوَنِيْٓ ءَاَشْكُرُ اَمْ
اَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖ وَمَنْ كَفَرَ
فَاِنَّ رَبِّيْ غَنِيٌّ كَرِيْمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكِّرُوْا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ
اَتَهْتَدِيْٓ اَمْ تَكُوْنُ مِنَ الَّذِيْنَ لَا يَهْتَدُوْنَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا
جَآءَتْ قِيْلَ اَهٰكَذَا عَرْشُكِ قَالَتْ كَاَنَّهٗ هُوَ وَ
اُوْتِيْنَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِيْنَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا
مَا كَانَتْ تَّعْبُدُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ
كٰفِرِيْنَ ﴿٤٣﴾ قِيْلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَاَتْهُ
حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَّكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا قَالَ اِنَّهٗ

(૩૬) જ્યારે તે (રાણીનો એલચી) સુલૈમાનને ત્યાં પહોંચ્યો, તો તેણે કહ્યું, "શું તમે ધન વડે મારી મદદ કરવા માગો છો ? જે કંઈ અલ્લાહે મને આપેલું છે તે તેનાથી ઘણું વધારે છે જે તમને આપ્યું છે. તમારી ભેટ તમને મુબારક. (૩૭) (હે એલચી !) પાછો જા પોતાના મોકલનારાઓ પાસે. અમે તેમના પર એવા લશ્કર લઈને આવીશું, જેનો મુકાબલો તેઓ નહીં કરી શકે અને અમે તેમને એવા બેઆબરૂ કરીને ત્યાંથી કાઢીશું કે તેઓ ત્યાં અપમાનિત થઈને રહી જશે."

(૩૮) સુલૈમાને કહ્યું, "હે દરબારીઓ ! તમારામાંથી કોણ તેનું સિંહાસન મારા પાસે લઈ આવે છે, એ પહેલા કે તે લોકો આજ્ઞાંકિત બનીને મારા સમક્ષ ઉપસ્થિત થાય ? (૩૯) જીન્નોમાંથી એક મહાકાય જીને કહ્યું, "હું તેને હાજર કરી દઈશ, એ પહેલા કે આપ પોતાની જગ્યાએથી ઊઠો. હું આની તાકાત ધરાવું છું અને વિશ્વસનીય છું." (૪૦) જે વ્યક્તિ પાસે ગ્રંથનું એક જ્ઞાન હતું, તે બોલ્યો, "હું આપની આંખ પલકારો મારે તે પહેલાં તેને લાવી આપું છું." જેવું સુલૈમાને એ સિંહાસન પોતાના પાસે મૂકેલું જોયું, તે પોકારી ઊઠ્યો, "આ મારા રબની કૃપા છે, જેથી તે મારી પરીક્ષા કરે કે હું કૃતજ્ઞ થાઉં છું કે કૃપાનો ઇન્કાર કરનારો બની જાઉં છું, અને જે કોઈ આભારી થાય છે તેનું આભારી થવું તેના પોતાના જ માટે લાભપ્રદ છે, નહીં તો કોઈ અપકાર કરે તો મારો રબ બેનિયાઝ (નિરપેક્ષ અને નિઃસ્પૃહ) છે અને પોતાની જાતમાં પોતે જ મહાન છે."

(૪૧) સુલૈમાને[૮] કહ્યું, "તેને ખબર ન પડે એવી રીતે તેનું સિંહાસન તેના સામે મૂકી દો, જોઈએ કે તે સાચી વાત સુધી પહોંચે છે કે તે એ લોકોમાંથી છે જેઓ સન્માર્ગ પામતા નથી ?" (૪૨) રાણી જ્યારે હાજર થઈ તો તેને કહેવામાં આવ્યું કે "શું તારું સિંહાસન આવું જ છે ?" તે કહેવા લાગી, "આ તો જાણે એ જ છે. અમે તો પહેલાથી જ જાંણી ગયા હતા અને અમે આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવી દીધું હતું (અથવા અમે મુસ્લિમ થઈ ગયા હતા).[૯] (૪૩) તેને (ઈમાન લાવવાથી) જે વસ્તુએ રોકી રાખી હતી તે એ ઉપાસ્યોની પૂજા હતી, જેમને તે અલ્લાહને છોડીને પૂજતી હતી, કેમ કે તે એક કાફિર (અધર્મી) કોમમાંથી હતી.

(૪૪) તેને કહેવામાં આવ્યું કે મહેલમાં પ્રવેશ કરે. તેણે જોયું તો તેને લાગ્યું કે પાણીનો હોજ છે અને ઉતરવા માટે તેણે પાંયચા ઊંચા કરી લીધા. સુલૈમાને કહ્યું, "આ કાચની લીસી ફરસ છે." આ જોઈ તે બોલી ઊઠી, "હે મારા રબ ! (આજ સુધી) હું

---

૮. હવે એ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ શરૂ થાય છે, જ્યારે સબાની રાણી હઝરત સુલૈમાન અલૈ.ની મુલાકાત માટે ઉપસ્થિત થાય છે.

૯. અર્થાત્, આ ચમત્કાર જોતાં પહેલાં જ હઝરત સુલૈમાન અલૈ.ના જે ગુણો અને પરિસ્થિતિની અમને જાણકારી મળી ચૂકી હતી, તેના આધારે અમને વિશ્વાસ થઈ ગયો હતો કે તેઓ અલ્લાહના પયગંબર છે, માત્ર એક સલ્તનતના શાસક નથી.

صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِّنْ قَوَارِيْرَ ۬ قَالَتْ رَبِّ اِنِّيْ ظَلَمْتُ

نَفْسِيْ وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۴۴﴾ ع ٣ ١٣ ١٨

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَاۤ اِلٰى ثَمُوْدَ اَخَاهُمْ صٰلِحًا اَنِ

اعْبُدُوا اللّٰهَ فَاِذَا هُمْ فَرِيْقٰنِ يَخْتَصِمُوْنَ ﴿۴۵﴾

قَالَ يٰقَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُوْنَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ

الْحَسَنَةِ ۚ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُوْنَ اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿۴۶﴾

قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَّعَكَ ؕ قَالَ طٰٓئِرُكُمْ

عِنْدَ اللّٰهِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُوْنَ ﴿۴۷﴾ وَكَانَ فِي

الْمَدِيْنَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُّفْسِدُوْنَ فِي الْاَرْضِ وَلَا

يُصْلِحُوْنَ ﴿۴۸﴾ قَالُوْا تَقَاسَمُوْا بِاللّٰهِ لَنُبَيِّتَنَّهٗ وَ

اَهْلَهٗ ثُمَّ لَنَقُوْلَنَّ لِوَلِيِّهٖ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ

اَهْلِهٖ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿۴۹﴾ وَمَكَرُوْا مَكْرًا وَّمَكَرْنَا

مَكْرًا وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۵۰﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ

عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ ۙ اَنَّا دَمَّرْنٰهُمْ وَقَوْمَهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۵۱﴾

فَتِلْكَ بُيُوْتُهُمْ خَاوِيَةًۢ بِمَا ظَلَمُوْا ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ

لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۵۲﴾ وَاَنْجَيْنَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَ

كَانُوْا يَتَّقُوْنَ ﴿۵۳﴾ وَلُوْطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖۤ اَتَاْتُوْنَ

الْفَاحِشَةَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُوْنَ ﴿۵۴﴾ اَئِنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الرِّجَالَ

شَهْوَةً مِّنْ دُوْنِ النِّسَآءِ ؕ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ ﴿۵۵﴾

મારા પર ભારે અત્યાચાર કરતી રહી, અને હવે મેં સુલૈમાનની સાથે અલ્લાહ, સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નું આજ્ઞાપાલન સ્વીકારી લીધું."(રુકૂઅ-૩)

(૪૫) અને સમૂદની તરફ અમે તેના ભાઈ સાલેહને (એ સંદેશ આપીને) મોકલ્યો કે અલ્લાહની બંદગી કરો, તો એકાએક તેઓ બે ઝઘડતા વિરોધી પક્ષો બની ગયા. (૪૬) સાલેહે કહ્યું, "હે મારી કોમના લોકો ! ભલાઈ પહેલા બૂરાઈ માટે કેમ ઉતાવળ કરો છો ? અલ્લાહ પાસે ક્ષમા કેમ માગતા નથી ? કદાચ તમારા પર દયા કરવામાં આવે." (૪૭) તેમણે કહ્યું, "અમે તો તમને અને તમારા સાથીઓને અપશુકનના પ્રતીક જોયા છે." સાલેહે જવાબ આપ્યો, "તમારા શુકન-અપશુકનનું મૂળ તો અલ્લાહ પાસે છે. સાચી વાત એ છે કે તમારી પરીક્ષા થઈ રહી છે."

(૪૮) એ શહેરમાં ટોળીઓના નવ નાયકો હતા, જે ધરતી પર બગાડ ફેલાવતા હતા અને કોઈ સુધારણાનું કામ કરતા ન હતા. (૪૯) તેમણે એકબીજાને કહ્યું, "અલ્લાહના સોગંદ ખાઈને પ્રતિજ્ઞા કરી લો કે આપણે સાલેહ અને તેના કુટુંબ પર રાત્રે છાપો મારીશું અને પછી આપણે તેના વલી (સંરક્ષક)ને કહી દઈશું[૧૦] કે અમે તેના કુટુંબના વિનાશ વખતે હાજર ન હતા. અમે તદ્દન સાચું બોલીએ છીએ." (૫૦) આ ચાલ તો તેઓ ચાલ્યા અને પછી એક ચાલ અમે ચાલ્યા, જેની તેમને ખબર ન હતી. (૫૧) હવે જોઈ લો કે તેમની ચાલનું શું પરિણામ આવ્યું. અમે નષ્ટ કરીને મૂકી દીધા તેમને અને તેમની સંપૂર્ણ કોમને. (૫૨) તેમના એ ઘરો વેરાન પડ્યા છે, તે અત્યાચારના બદલા રૂપે જે તેઓ કરતા હતા. આમાં બોધપાઠની એક નિશાની છે એ લોકો માટે, જેઓ જ્ઞાન ધરાવે છે. (૫૩) અને બચાવી લીધા અમે એ લોકોને, જેઓ ઈમાન લાવ્યા હતા અને અવજ્ઞાથી બચતા હતા.

(૫૪) અને લૂતને અમે મોકલ્યો. યાદ કરો એ સમય, જ્યારે કે તેણે પોતાની કોમને કહ્યું, "શું તમે દેખતી આંખોએ અશ્લીલ કૃત્ય કરો છો ?[૧૧] (૫૫) શું તમારું આ જ ચલણ છે કે તમારી સ્ત્રીઓને છોડીને પુરુષો પાસે કામવાસના સંતોષવા જાઓ છો ? હકીકત એ છે કે તમે લોકો ભારે અજ્ઞાનતાનું કૃત્ય કરો છો."

---

૧૦. અર્થાત્, હઝરત સાલેહ અલૈ.ના કબીલાના સરદારથી, જેને પ્રાચીન કબીલાના રીત અને પ્રથા અનુસાર તેમની હત્યાના દાવાનો હક્ક પહોંચતો હતો. આ એ જ સ્થિતિ હતી, જે નબી સલ્લ.ના સમયમાં આપના કાકા અબૂ તાલિબને પ્રાપ્ત હતી. કુરૈશના કાફિરો પણ આ આશંકાથી હાથ રોકતા હતા કે જો તેઓ હુઝૂર સલ્લ.ની હત્યા કરી દેશે, તો બની હાશિમના સરદાર અબૂ તાલિબ પોતાના કબીલા તરફથી હત્યાનો દાવો લઈને ઉઠશે.

૧૧. અર્થાત્, એક-બીજાની સામે કુકર્મ કરો છો. આની સ્પષ્ટતા આગળ સૂરઃ અનકબૂત, આયત-૨૯માં પણ કરવામાં આવી છે કે તેઓ પોતાની સભામાં આ દુષ્કૃત્ય કરતા હતા.

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ اَنْ قَالُوْٓا اَخْرِجُوْٓا اٰلَ لُوْطٍ
مِّنْ قَرْيَتِكُمْ ۚ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَّتَطَهَّرُوْنَ ﴿٥٦﴾ فَاَنْجَيْنٰهُ
وَاَهْلَهٗٓ اِلَّا امْرَاَتَهٗ ۫ قَدَّرْنٰهَا مِنَ الْغٰبِرِيْنَ ﴿٥٧﴾ وَ
اَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَّطَرًا ۚ فَسَآءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِيْنَ ﴿٥٨﴾ ع ١٩
قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَ سَلٰمٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ
اصْطَفٰى ؕ آٰللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٥٩﴾
اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ
السَّمَآءِ مَآءً ۚ فَاَنْۢبَتْنَا بِهٖ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ ۚ مَا كَانَ
لَكُمْ اَنْ تُنْۢبِتُوْا شَجَرَهَا ؕ ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ؕ بَلْ هُمْ قَوْمٌ
يَّعْدِلُوْنَ ﴿٦٠﴾ اَمَّنْ جَعَلَ الْاَرْضَ قَرَارًا وَّجَعَلَ خِلٰلَهَآ
اَنْهٰرًا وَّجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ
حَاجِزًا ؕ ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٦١﴾ اَمَّنْ
يُّجِيْبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوْٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ
خُلَفَآءَ الْاَرْضِ ؕ ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَذَكَّرُوْنَ ﴿٦٢﴾
اَمَّنْ يَّهْدِيْكُمْ فِيْ ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ وَمَنْ
يُّرْسِلُ الرِّيٰحَ بُشْرًاۢ بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ ؕ ءَاِلٰهٌ مَّعَ
اللّٰهِ ؕ تَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٦٣﴾ اَمَّنْ يَّبْدَؤُا الْخَلْقَ
ثُمَّ يُعِيْدُهٗ وَمَنْ يَّرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ؕ ءَاِلٰهٌ
مَّعَ اللّٰهِ ؕ قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٦٤﴾

(૫૬) પરંતુ તેની કોમનો જવાબ એ સિવાય બીજો કંઈ ન હતો કે તેમણે કહ્યું, ''કાઢી મૂકો લૂતના કુટુંબીજનોને પોતાની વસ્તીમાંથી. તેઓ મોટા ચોખલિયા બને છે." (૫૭) છેવટે અમે બચાવી લીધા તેને અને તેના કુટુંબીજનોને, તેની પત્ની સિવાય, જેનું પાછળ રહી જવાનું અમે નક્કી કરી દીધું હતું (૫૮) અને વરસાવ્યો તેમના ઉપર એક વરસાદ, ઘણો જ ખરાબ વરસાદ હતો તે તેમના માટે, જેમને ચેતવી દેવામાં આવ્યા હતા. (રુકૂઅ-૪)

(૫૯) (હે નબી સલ્લ.!) કહો, પ્રશંસા છે અલ્લાહ માટે અને સલામતી એ બંદાઓ પર, જેમને તેણે ચૂંટી લીધા.

(આમને પૂછો) અલ્લાહ વધુ સારો છે કે એ ઉપાસ્યો જેમને આ લોકો તેના ભાગીદાર બનાવી રહ્યા છે ?

(૬૦) તો પછી એ કોણ છે, જેણે આકાશો અને ધરતીને પેદા કર્યા ? અને તમારા માટે આકાશમાંથી પાણી વરસાવ્યું ? પછી તેના દ્વારા એ સુંદર બાગ ઊગાડ્યા, જેમના વૃક્ષોનું ઊગાડવું તમારા સામર્થ્યની વાત ન હતી. શું અલ્લાહ સાથે બીજો કોઈ ખુદા (પૂજ્ય-પ્રભુ) પણ (આ કામોમાં ભાગીદાર) છે ? (નહીં) બલ્કે આ જ લોકો સન્માર્ગથી હટીને ચાલી જઈ રહ્યા છે.

(૬૧) અને કોણ છે, જેણે ધરતીને રોકાવાની જગ્યા બનાવી અને તેમાં નદીઓ વહેવડાવી અને તેમાં (પર્વતોના) ખૂંટા ખોસી દીધા અને પાણીના બે ભંડારો વચ્ચે આડ ઊભી કરી દીધી ? શું અલ્લાહ સાથે કોઈ બીજો ખુદા પણ (આ કામોમાં ભાગીદાર) છે ? નહીં, બલ્કે આમાંથી મોટા ભાગના લોકો નાદાન છે.

(૬૨) કોણ છે, જે વ્યાકુળ લોકોની દુઆ સાંભળે છે જ્યારે તેઓ તેને પોકારે, અને કોણ તેની તકલીફ દૂર કરે છે ? અને (કોણ છે જે) તમને ધરતી પર ખલીફા (નાયબ) બનાવે છે ? શું અલ્લાહ સાથે કોઈ બીજો ખુદા પણ (આ કાર્ય કરનારો) છે ? તમે લોકો ભાગ્યે જ વિચારો છો.

(૬૩) અને તે કોણ છે, જે જમીન અને સમુદ્રના અંધકારમાં તમને માર્ગ દેખાડે છે અને કોણ પોતાની કૃપાના આગળ હવાઓને ખુશખબર લઈને મોકલે છે ? શું અલ્લાહ સાથે કોઈ બીજો ખુદા પણ (આ કામ કરે) છે ? ખૂબ જ ઉચ્ચ અને શ્રેષ્ઠ છે અલ્લાહ એ શિર્કથી, જે આ લોકો કરે છે.

(૬૪) અને તે કોણ છે, જે સર્જનની શરૂઆત કરે છે અને પછી તેનું પુનરાવર્તન કરે છે ? અને કોણ તમને આકાશ અને ધરતીમાંથી રોજી આપે છે ? શું અલ્લાહ સાથે કોઈ બીજો ખુદા પણ (આ કામોમાં ભાગીદાર) છે ? કહો કે લાવો પોતાની દલીલ જો તમે સાચા છો.

قُلْ لَّا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا
اللّٰهُ ؕ وَمَا يَشْعُرُوْنَ اَيَّانَ يُبْعَثُوْنَ ۝٦٥ بَلِ ادّٰرَكَ عِلْمُهُمْ
فِي الْاٰخِرَةِ ۫ بَلْ هُمْ فِيْ شَكٍّ مِّنْهَا ۫ بَلْ هُمْ مِّنْهَا عَمُوْنَ ۝٦٦ ع
وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا ءَاِذَا كُنَّا تُرٰبًا وَّاٰبَآؤُنَآ اَئِنَّا
لَمُخْرَجُوْنَ ۝٦٧ لَقَدْ وُعِدْنَا هٰذَا نَحْنُ وَاٰبَآؤُنَا مِنْ قَبْلُ ۙ
اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ۝٦٨ قُلْ سِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ
فَانْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِيْنَ ۝٦٩ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ
وَلَا تَكُنْ فِيْ ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُوْنَ ۝٧٠ وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا
الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝٧١ قُلْ عَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنَ رَدِفَ
لَكُمْ بَعْضُ الَّذِيْ تَسْتَعْجِلُوْنَ ۝٧٢ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُوْ فَضْلٍ
عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُوْنَ ۝٧٣ وَاِنَّ رَبَّكَ
لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُوْرُهُمْ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ۝٧٤ وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ
فِي السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ۝٧٥ اِنَّ هٰذَا
الْقُرْاٰنَ يَقُصُّ عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اَكْثَرَ الَّذِيْ هُمْ فِيْهِ
يَخْتَلِفُوْنَ ۝٧٦ وَاِنَّهٗ لَهُدًى وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ۝٧٧ اِنَّ
رَبَّكَ يَقْضِيْ بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهٖ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْعَلِيْمُ ۝٧٨
فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ؕ اِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِيْنِ ۝٧٩ اِنَّكَ لَا تُسْمِعُ
الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَآءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِيْنَ ۝٨٠

(૬૫). આમને કહો, અલ્લાહ સિવાય આકાશો અને ધરતીમાં કોઈ અદશ્યનું જ્ઞાન ધરાવતું નથી અને તેઓ (અર્થાત્ તમારા ઉપાસ્યો તો એ પણ) નથી જાણતા કે ક્યારે તેમને ઉઠાવવામાં આવશે ?

(૬૬) બલ્કે આખિરત (પરલોક)નું તો જ્ઞાન જ આ લોકોમાંથી ગૂમ થઈ ગયું છે, બલ્કે આ લોકો તેના વિષે શંકામાં છે, બલ્કે આ લોકો તેનાથી આંધળા છે. **(રુકૂઅ-૫)** (૬૭) આ ઈન્કાર કરનારાઓ કહે છે, ''શું જયારે અમે અને અમારા બાપ-દાદા માટી થઈ ગયા હોઈશું તો અમને ખરેખર કબરોમાંથી કાઢવામાં આવશે ? (૬૮) આ સમાચારો તો અમને પણ ઘણા આપવામાં આવ્યા છે અને અમારા પહેલાં અમારા બાપ-દાદાને પણ આપવામાં આવતા રહ્યા છે, પરંતુ આ માત્ર કથા-વાર્તાઓ જ છે, જે જૂના વખતોથી સાંભળતા આવીએ છીએ.'' (૬૯) કહો, જરા ધરતી પર હરી-ફરીને જુઓ કે અપરાધીઓનો શું અંજામ આવી ચૂક્યો છે. (૭૦) હે નબી સલ્લ.! આમની દશા પર દિલગીર ન થાવ અને આમની ચાલબાજીઓથી દિલ તંગ ન કરો. (૭૧) તેઓ કહે છે કે, ''ક્યારે પૂરી થશે આ ધમકી, જો તમે સાચા છો ?'' (૭૨) કહો, શું નવાઈ કે જે યાતના માટે તમે ઉતાવળ કરી રહ્યા છો તેનો એક ભાગ તમારા નિકટ આવી પહોંચ્યો હોય. (૭૩) હકીકત એ છે કે તારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તો લોકો પર ખૂબ મહેરબાની કરવાવાળો છે. પરંતુ મોટા ભાગના લોકો આભાર દર્શાવતા નથી. (૭૪) નિઃશંક, તારો રબ ખૂબ સારી રીતે જાણે છે જે કંઈ તેમની છાતીઓએ પોતાના અંદર છુપાવી રાખ્યું છે અને જે કંઈ તેઓ જાહેર કરે છે. (૭૫) આકાશ અને ધરતીની કોઈ છુપી વસ્તુ એવી નથી, જે એક સ્પષ્ટ પુસ્તકમાં લખેલી ન હોય.[૧૨]

(૭૬-૭૭) એ સાચું છે કે આ કુર્આન બની ઈસરાઈલને બહુધા એ વાતોની વાસ્તવિકતા બતાવે છે, જેમાં તેઓ મતભેદ ધરાવે છે અને આ માર્ગદર્શન અને કૃપા છે ઈમાન લાવનારાઓ માટે. (૭૮) નિઃશંક, (આવી જ રીતે) તારો રબ આ લોકો વચ્ચે પણ પોતાના આદેશથી ફેંસલો કરી દેશે,[૧૩] અને તે પ્રભુત્વશાળી અને સર્વજ્ઞ છે. (૭૯) પછી હે નબી સલ્લ.! અલ્લાહ પર ભરોસો રાખો. નિશ્ચિતપણે તમે તદ્દન સત્ય પર છો. (૮૦) તમે મડદાઓને સંભળાવી શકતા નથી,[૧૪] ન એ બહેરાઓ સુધી પોતાની પોકાર પહોંચાડી શકો છો જે પીઠ ફેરવીને ભાગી જઈ રહ્યા હોય,

૧૨. સ્પષ્ટ ગ્રંથથી તાત્પર્ય છે ભાગ્ય-લેખ.
૧૩. અર્થાત્, કુરૈશના કાફિરો અને ઈમાનવાળાઓ વચ્ચે.
૧૪. અર્થાત્, એવા લોકોને, જેમનો અંતરાત્મા મરી ચૂક્યો છે અને જેમની જીદ અને હઠાગ્રહ અને પ્રથાવાદે સત્ય અને અસત્યનો ભેદ સમજવાની કોઈ યોગ્યતા બાકી નથી છોડી.

وَمَآ اَنْتَ بِهٰدِی الْعُمْیِ عَنْ ضَلٰلَتِهِمْ ؕ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا
مَنْ يُّؤْمِنُ بِاٰيٰتِنَا فَهُمْ مُّسْلِمُوْنَ ۝٨١ وَ اِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ
عَلَيْهِمْ اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِّنَ الْاَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ ۙ اَنَّ
النَّاسَ كَانُوْا بِاٰيٰتِنَا لَا يُوْقِنُوْنَ ۝٨٢ ع وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ ع ٦
اُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّنْ يُّكَذِّبُ بِاٰيٰتِنَا فَهُمْ يُوْزَعُوْنَ ۝٨٣ حَتّٰٓى
اِذَا جَآءُوْ قَالَ اَكَذَّبْتُمْ بِاٰيٰتِیْ وَلَمْ تُحِيْطُوْا بِهَا عِلْمًا
اَمَّاذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝٨٤ وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا
ظَلَمُوْا فَهُمْ لَا يَنْطِقُوْنَ ۝٨٥ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا الَّيْلَ
لِيَسْكُنُوْا فِيْهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ
لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ۝٨٦ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِی الصُّوْرِ فَفَزِعَ مَنْ
فِی السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِی الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَآءَ اللّٰهُ ؕ
وَكُلٌّ اَتَوْهُ دٰخِرِيْنَ ۝٨٧ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا
جَامِدَةً وَّهِیَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ ؕ صُنْعَ اللّٰهِ الَّذِیْۤ اَتْقَنَ
كُلَّ شَیْءٍ ؕ اِنَّهٗ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَفْعَلُوْنَ ۝٨٨ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ
فَلَهٗ خَيْرٌ مِّنْهَا ۚ وَهُمْ مِّنْ فَزَعٍ يَّوْمَئِذٍ اٰمِنُوْنَ ۝٨٩
وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوْهُهُمْ فِی النَّارِ ؕ هَلْ
تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝٩٠ اِنَّمَآ اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ
رَبَّ هٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذِیْ حَرَّمَهَا وَلَهٗ كُلُّ شَیْءٍ ۫

(૮૧) અને ન આંધળાઓને રસ્તો બતાવીને ભટકવાથી બચાવી શકો છો. તમે તો પોતાની વાત એ જ લોકોને સંભળાવી શકો છો, જેઓ અમારી આયતો પર ઈમાન લાવે છે અને પછી આજ્ઞાંકિત બની જાય છે.

(૮૨) અને જ્યારે અમારી વાત પૂરી થવાનો સમય તેમના પર આવી પહોંચશે, તો અમે તેમના માટે એક પ્રાણી ધરતીમાંથી કાઢીશું જે તેમના સાથે વાતચીત કરશે કે લોકો અમારી આયતો પર વિશ્વાસ કરતા ન હતા.[૧૫](રુકૂઅ-૬) (૮૩) અને જરા કલ્પના કરો એ દિવસની જ્યારે અમે દરેક સમુદાય (ઉમ્મત)માંથી તે લોકોને ટોળાબદ્ધ ઘેરીને લાવીશું, જેઓ અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવતા હતા. પછી તેમને (તેમના પ્રકાર મુજબ શ્રેણીઓમાં) ગોઠવવામાં આવશે, (૮૪) જ્યારે સૌ આવી જશે તો (તેમનો રબ તેમને) પૂછશે કે, ''તમે મારી આયતોને ખોટી ઠેરવી દીધી, જો કે તમને તેનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન ન હતું ?'' જો આ નહીં તો બીજું શું તમે કરી રહ્યા હતા ?'' (૮૫) અને તેમના અત્યાચારના ફળસ્વરૂપે યાતનાનો વાયદો તેમના સાથે પૂરો થઈ જશે, ત્યારે તેઓ કંઈ પણ નહીં બોલી શકે.'' (૮૬) શું તેમને સૂઝતું ન હતું કે અમે રાત તેમના માટે શાંતિ મેળવવા બનાવી હતી અને દિવસને પ્રકાશિત કર્યો હતો ? આમાં ઘણી નિશાનીઓ હતી એ લોકો માટે, જેઓ ઈમાન લાવતા હતા.

(૮૭) અને શું વીતશે તે દિવસે, જ્યારે સૂર (રણશિંગુ) ફૂંકવામાં આવશે અને હેબતાઈ જશે એ બધા જેઓ આકાશો અને ધરતીમાં છે, સિવાય એ લોકોના જેમને અલ્લાહ તે દહેશતથી બચાવવા ચાહશે, અને બધા કાન દબાવીને તેના સમક્ષ હાજર થઈ જશે. (૮૮) આજે તું પર્વતોને જુએ છે અને સમજે છે કે મજબૂત જામેલા છે, પરંતુ તે વખતે એ વાદળોની જેમ ઊડી રહ્યા હશે. આ અલ્લાહના સામર્થ્યની કરામત હશે, જેણે દરેક વસ્તુને હિકમત (તત્ત્વદર્શિતા અને વિવેક-બુદ્ધિ)થી સુદૃઢ કરી છે. તે ખૂબ સારી રીતે જાણે છે કે તમે શું કરો છો. (૮૯) જે ભલાઈ લઈને આવશે, તેને તેનાથી વધારે સારો બદલો મળશે અને આવા લોકો તે દિવસની દહેશતથી સુરક્ષિત હશે, (૯૦) અને જે બૂરાઈ લઈને આવશે, એવા બધા લોકો ઊંધા મોઢે આગમાં ફેંકવામાં આવશે. શું તમે લોકો આના સિવાય કોઈ અન્ય બદલો પામી શકો છો કે કરો તેવું પામો ? (૯૧) હે નબી સલ્લ.! (આમને કહો), ''મને તો એ જ આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે આ શહેર (મક્કા)ના રબની બંદગી કરું, જેણે આને હરમ (પ્રતિષ્ઠિત) બનાવ્યું છે અને જે દરેક વસ્તુનો માલિક છે.

૧૫. હઝરત ઇબ્ને ઉમર રદિ.નું કથન છે કે આ એ વખતે થશે, જ્યારે ધરતીમાં કોઈ નેકીનો આદેશ કરવાવાળો અને બૂરાઈથી રોકવાવાળો બાકી નહીં રહે. એક હદીસ હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી રદિ.થી રિવાયત છે, જેમાં તેઓ ફરમાવે છે કે આ જ વાત તેમણે સ્વયં હુઝૂર સલ્લ.થી સાંભળી હતી. આનાથી જાણ થઈ કે જ્યારે માનવી 'અમ્ર બિલ મારૂફ' (ભલાઈની આજ્ઞા આપવાનું) અને 'નહિ અનિલ મુન્કર' (બૂરાઈથી રોકવાનું) છોડી દેશે, તો કયામત

وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ ﴿٩١﴾ وَاَنْ اَتْلُوَا الْقُرْاٰنَ ۚ
فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِيْ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ
اِنَّمَآ اَنَا مِنَ الْمُنْذِرِيْنَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرِيْكُمْ
اٰيٰتِهٖ فَتَعْرِفُوْنَهَا ۭ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٣﴾

મને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે હું મુસ્લિમ બનીને રહું (૯૨) અને આ કુર્આન વાંચીને સંભળાવું." હવે જે સન્માર્ગ અપનાવશે તે પોતાના જ ભલા માટે સન્માર્ગ અપનાવશે અને જે પથભ્રષ્ટ થઈ જાય તેને કહી દો કે, "હું તો માત્ર સચેત કરનાર છું." (૯૩) આમને કહો, "પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે. ટૂંકમાં જ તે તમને પોતાની નિશાનીઓ દેખાડી દેશે અને તમે તેમને ઓળખી લેશો, અને તારો રબ અજાણ નથી એ કામોથી જે તમે કરો છો. (રુકૂઅ-૭)

કાયમ થાય એ પહેલાં અલ્લાહ તઆલા એક જાનવર દ્વારા છેલ્લી વાર પ્રમાણ સ્થાપિત કરશે. એ વાત સ્પષ્ટ નથી કે આ એક જ જાનવર હશે કે એક ખાસ પ્રકારના જાનવરની જાત હશે, જેના જુદા-જુદા ઘણા જાનવરો જમીનમાં ફેલાઈ જશે – 'દાબ્બતુમ મિનલ અર્ઝ' (એક જાનવર જમીનથી)ના શબ્દોમાં બંને અર્થોની સંભાવના છે. આ જાનવરના નીકળવાનો સમય કયો હશે ? તેના વિશે નબી સલ્લ.નું કથન છે કે, "સૂર્ય પશ્ચિમથી ઉદય થશે અને એક દિવસે સૂર્યના પ્રકાશમાં આ જાનવર નીકળી આવશે." રહી વાત કોઈ જાનવરનું મનુષ્યોથી મનુષ્યની ભાષામાં વાત કરવી, તો આ અલ્લાહની શક્તિનો એક ચમત્કાર છે. તે ગમે તે વસ્તુને બોલવાની શક્તિ પ્રદાન કરી શકે છે. કયામતથી પહેલાં તો તે એક જાનવરને જ બોલવાની શક્તિ પ્રદાન કરશે, પરંતુ જ્યારે તે કયામત આવી જશે, તો અલ્લાહની અદાલતમાં મનુષ્યની આંખ અને કાન અને તેના શરીરની ચામડી સુદ્ધાં બોલી ઉઠશે, જેમ કે કુર્આનમાં સ્પષ્ટતાથી વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. (હા-મીમ અસ્સજદહ, આયત ૨૦-૨૧)

૨૮. અલ-કસસ

પરિચય

નામ :

આયત-૨૫ના શબ્દો 'વકસ્સ અલૈહિલ્ કસસ' (પોતાની આખી કહાણી તેને સંભળાવી)માંથી લેવામાં આવ્યું છે, અર્થાત્ એ સૂરઃ જેમાં 'અલ-કસસ' શબ્દ આવે છે.

ઉતરાણકાળ :

સૂરઃ નમ્લના પરિચયમાં હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ અને હઝરત જાબિર બિન ઝૈદ (રદિ.)નું એ કથન અમે નોંધી ગયા છીએ કે સૂરઃ શુઅરા, સૂરઃ નમ્લ અને સૂરઃ કસસ એક પછી એક અવતરિત થઈ છે. ભાષા, વર્ણનશૈલી અને વિષયો પરથી પણ એવું જ લાગે છે કે આ ત્રણેય સૂરઃઓનો ઉતરાણકાળ લગભગ એક જ છે, અને એ રીતે પણ આ ત્રણેય સૂરઃઓમાં નિકટનો સંબંધ છે કે હઝરત મૂસા (અલૈ.)ના પ્રસંગના જુદા-જુદા ભાગો જે આમાં વર્ણવવામાં આવેલા છે, તે પરસ્પર મળીને એક સંપૂર્ણ પ્રસંગ બની જાય છે.

વિષયો :

આનો વિષય તે શંકાઓ અને વાંધાઓને દૂર કરવાનો છે, જે પયગંબર (સલ્લ.)ની રિસાલત (ઈશદૂતત્વ) અંગે કરવામાં આવતા હતા, અને તે બહાનાઓને રદ કરવાનો છે જે આપના પર ઈમાન ન લાવવા માટે પ્રસ્તુત કરવામાં આવતા હતા. આ હેતુસર સૌ પ્રથમ હઝરત મૂસા (અલૈ.)નો પ્રસંગ વર્ણવવામાં આવ્યો છે, જે ઉતરાણકાળના સંજોગો સાથે મળીને આપોઆપ કેટલીક હકીકતો શ્રોતાઓના મનમાં બેસાડી દે છે. એક એ કે અલ્લાહ જે કંઈ કરવા ચાહે છે, તેના માટે તે ખબર ન પડે એવી રીતે સાધનોની વ્યવસ્થા કરી દે છે. જે બાળકના હાથે છેવટે ફિરઔનનો તખ્તો પલટવાનો હતો, તેને અલ્લાહે સ્વયં ફિરઔનના જ ઘરમાં તેના પોતાના હાથે ઉછેરાવ્યો. બીજી એ કે નુબૂવ્વત કોઈ વ્યક્તિને ભવ્ય સમારંભમાં અને ધરતી અને આકાશોમાં ઘોષણા કરીને આપવામાં આવતી નથી. તમને આશ્ચર્ય છે કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને ચુપકેથી આ નુબૂવ્વત ક્યાંથી મળી ગઈ અને બેઠાં-બેઠાં આ કેવી રીતે પયગંબર બની ગયા. પરંતુ જે હઝરત મૂસા (અલૈ.)નો હવાલો તમે આપો છો કે, ''કેમ ન આપવામાં આવ્યું જે મૂસાને આપવામાં આવ્યું હતું'' (આયત-૪૮), તેમને પણ આવી જ રીતે ચાલતાં-ચાલતાં જ નુબૂવત મળી ગઈ હતી. ત્રીજી એ કે જે

બંદા પાસેથી અલ્લાહ કોઈ કામ લેવા માગે છે, પ્રત્યક્ષ રૂપે કોઈ શક્તિ તેના પાસે હોતી નથી, પરંતુ મોટા-મોટા લાવ-લશ્કર અને સાધન-સામગ્રીવાળા છેવટે તેની સરખામણીમાં એમ-ને-એમ રહી જાય છે. જે તફાવત તમે પોતાના અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) વચ્ચે જોઈ રહ્યા છો, તેનાથી અનેકગણો મોટો તફાવત હઝરત મૂસા (અલૈ.) અને ફિરઔનની તાકાત વચ્ચે હતો, પણ જોઈ લો કે છેવટે કોણ જીત્યું અને કોણ હાર્યું. ચોથી એ કે તમે લોકો વારંવાર હઝરત મૂસા (અલૈ.)નો હવાલો ટાંકો છો કે, ''મુહમ્મદને એ બધું કેમ આપવામાં ન આવ્યું, જે મૂસાને આપવામાં આવ્યું હતું'' અર્થાત્ (ચમત્કારી) લાઠી અને ચળકતો હાથ અને બીજા ખુલ્લા ચમત્કારો. પરંતુ તમને એ ખબર પણ છે કે જે લોકોને તે ચમત્કારો દેખાડવામાં આવ્યા હતા તેઓ તેમને જોયા પછી પણ ઈમાન ન લાવ્યા, કેમ કે તેઓ સત્ય વિરુદ્ધ હઠાગ્રહ અને વૈમનસ્યમાં પડેલા હતા. આ જ રોગમાં આજે તમે પડેલા છો. શું તમે એવા જ ચમત્કારો જોઈને ઈમાન લઈ આવશો ? પછી તમને એ પણ ખબર છે કે જે લોકોએ તે ચમત્કારો જોઈને સત્યનો ઇન્કાર કર્યો હતો તેમનો અંજામ શું આવ્યો ? છેવટે અલ્લાહે તેમને નષ્ટ કરી દીધા. હવે શું તમે પણ હઠાગ્રહની સાથે ચમત્કારોની માગણી કરીને પોતાનો વિનાશ નોતરવા માગો છો ? આ એ વાતો છે, જે કોઈ પણ સ્પષ્ટતા વગર આપોઆપ દરેક તે માણસના મનમાં ઊતરી જતી હતી જે મક્કાના અધર્મપૂર્ણ માહોલમાં આ પ્રસંગને સાંભળતો હતો, કેમ કે તે વખતે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) અને મક્કાના કાફિરો વચ્ચે એવો જ એક સંઘર્ષ ચાલતો હતો, જેવો આ અગાઉ ફિરઔન અને હઝરત મૂસા (અલૈ.) વચ્ચે થઈ ચૂક્યો હતો.

આ પછી આયત-૪૩થી મૂળ વિષયનું સીધું જ વર્ણન શરૂ થાય છે. પહેલા એ વાતને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની નુબૂવ્વતનો એક પુરાવો ઠેરવવામાં આવે છે કે આપ ઉમ્મી (નિરક્ષર) હોવા છતાં બે હજાર વર્ષ પહેલાં થઈ ગયેલા એક ઐતિહાસિક પ્રસંગને આટલો વિગતવાર જેમ-ને-તેમ સંભળાવી રહ્યા છે. પછી આપને પયગંબર બનાવવાને તે લોકોના હિતમાં અલ્લાહની કૃપા ઠરાવવામાં આવે છે કે તેઓ ગફલતમાં પડેલા હતા અને અલ્લાહે એમના માર્ગદર્શન માટે આ વ્યવસ્થા કરી. પછી તેમના તે વાંધાનો જવાબ આપવામાં આવે છે જે તેઓ વારંવાર રજૂ કરતા હતા કે, ''આ નબી એ ચમત્કાર કેમ ન લાવ્યો, જે આ અગાઉ મૂસા (અલૈ.) લાવ્યા હતા.'' એમને કહેવામાં આવે છે કે મૂસાને જ તમે ક્યાં માન્યા છે કે હવે આ પયગંબર પાસે ચમત્કારની માગણી કરો છો ?

અંતે મક્કાના કાફિરોના એ મૂળ બહાનાની ચર્ચા કરવામાં આવી છે, જે નબી (સલ્લ.)ની વાત ન માનવા માટે તેઓ રજૂ કરતા હતા. તેમનું કહેવું એ હતું કે જો

અમે આરબવાસીઓના શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ના ધર્મને છોડીને તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ના આ નવા દીન (ધર્મ)ને અપનાવી લઈએ, તો તરત જ આ દેશમાંથી અમારો ધાર્મિક, રાજકીય અને આર્થિક ઇજારો સમાપ્ત થઈ જશે, કેમ કે આ જ વાત કુરૈશના સરદારોના સત્ય-વિરોધનું અસલ કારણ હતું, તેથી અલ્લાહે સૂરઃના અંત સુધી વિગતવાર ચર્ચા કરી છે.

آيَاتُهَا ٨٨ (٢٨) سُوْرَةُ الْقَصَصِ مَكِّيَّةٌ (٤٩) رُكُوْعَاتُهَا ٩

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

طٰسٓمّٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ﴿٢﴾ نَتْلُوْا عَلَيْكَ
مِنْ نَّبَاِ مُوْسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٣﴾
اِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعًا
يَّسْتَضْعِفُ طَآئِفَةً مِّنْهُمْ يُذَبِّحُ اَبْنَآءَهُمْ وَيَسْتَحْيٖ نِسَآءَهُمْ ؕ
اِنَّهٗ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿٤﴾ وَنُرِيْدُ اَنْ نَّمُنَّ عَلَى
الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا فِي الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً وَّنَجْعَلَهُمُ
الْوٰرِثِيْنَ ﴿٥﴾ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ
وَهَامٰنَ وَجُنُوْدَهُمَا مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَحْذَرُوْنَ ﴿٦﴾ وَ
اَوْحَيْنَآ اِلٰٓى اُمِّ مُوْسٰٓى اَنْ اَرْضِعِيْهِ ۚ فَاِذَا خِفْتِ
عَلَيْهِ فَاَلْقِيْهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِيْ وَلَا تَحْزَنِيْ ۚ اِنَّا
رَآدُّوْهُ اِلَيْكِ وَجَاعِلُوْهُ مِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٧﴾ فَالْتَقَطَهٗ
اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُوْنَ لَهُمْ عَدُوًّا وَّحَزَنًا ؕ اِنَّ فِرْعَوْنَ
وَهَامٰنَ وَجُنُوْدَهُمَا كَانُوْا خٰطِئِيْنَ ﴿٨﴾ وَقَالَتِ امْرَاَتُ
فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِّيْ وَلَكَ ؕ لَا تَقْتُلُوْهُ ۖۗ عَسٰٓى اَنْ
يَّنْفَعَنَآ اَوْ نَتَّخِذَهٗ وَلَدًا وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٩﴾ وَاَصْبَحَ
فُؤَادُ اُمِّ مُوْسٰى فٰرِغًا ؕ اِنْ كَادَتْ لَتُبْدِيْ بِهٖ لَوْلَآ
اَنْ رَّبَطْنَا عَلٰى قَلْبِهَا لِتَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٠﴾ وَ

૨૮. સૂરઃ અલ-કસસ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૯ ● આયતો-૮૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) તા-સીન-મીમ ! (૨) આ સ્પષ્ટ ગ્રંથની આયતો છે. (૩) અમે મૂસા અને ફિરઔનની કેટલીક ઘટનાઓ ચોક્સાઈપૂર્વક તમને સંભળાવીએ છીએ, એવા લોકોના ફાયદા માટે જેઓ ઈમાન લાવે.

(૪) હકીકત એ છે કે ફિરઔને ધરતી પર માથું ઊંચક્યું અને તેના રહેવાસીઓને જૂથોમાં વહેંચી નાખ્યા. તેમાંથી એક જૂથને અપમાનિત કરતો હતો, તેના પુત્રોને કતલ કરતો અને તેની પુત્રીઓને જીવતી રહેવા દેતો હતો. વાસ્તવમાં તે બગાડ પેદા કરનારા લોકોમાંથી હતો. (૫) અને અમે એ ઇરાદો રાખતા હતા કે મહેરબાની કરીએ એ લોકો પર જેમને ધરતીમાં અપમાનિત કરીને રાખવામાં આવ્યા હતા અને તેમને પેશવા (નાયક) બનાવી દઈએ અને તેમને જ વારસ બનાવીએ (૬) અને ધરતીમાં તેમને સત્તા પ્રદાન કરીએ અને તેમના વડે ફિરઔન અને હામાન અને તેમના લશ્કરોને એ બધું જ દેખાડી દઈએ જેનો તેમને ડર હતો.

(૭) અમે મૂસાની માતાને ઇશારો કર્યો[૧] કે, ''આને દૂધ પીવડાવ, પછી જ્યારે તને આના જીવનું જોખમ લાગે તો તેને નદીમાં નાખી દે અને કોઈ ભય અને દુઃખ ન રાખ. અમે તેને તારા જ પાસે લઈ આવીશું અને તેને પયગંબરોમાં સામેલ કરીશું.'' (૮) છેવટે ફિરઔનના કુટુંબીજનોએ તેને (નદીમાંથી) કાઢી લીધો, જેથી તે તેમનો શત્રુ અને તેમના માટે દુઃખનું કારણ બને. વાસ્તવમાં ફિરઔન અને હામાન તથા તેમનાં લશ્કરો (પોતાની યુક્તિઓમાં) મોટી ભૂલ કરી રહ્યા હતા. (૯) ફિરઔનની પત્નીએ (તેને) કહ્યું, ''આ મારા અને તારા માટે આંખોની ઠંડક છે. તેની હત્યા ન કરો. શું આશ્ચર્ય કે આ આપણા માટે ફાયદાકારક સિદ્ધ થાય, કે પછી આપણે આને પુત્ર જ બનાવી લઈએ.'' અને તેઓ (પરિણામથી) અજાણ હતા.

(૧૦) બીજી તરફ મૂસાની માતાનું હૃદય અધીરું થઈ રહ્યું હતું. તે તેનું રહસ્ય ખુલ્લું પાડી દેતી, જો અમે તેને સાંત્વના ન આપી હોત, જેથી તે (અમારા વચન પર) ઈમાન લાવનારાઓ પૈકી હોય.

૧. વચ્ચે એ ઉલ્લેખ છોડી દેવામાં આવ્યો છે કે આ જ પરિસ્થિતિમાં એક ઇસરાઈલી ઘરમાં તે બાળકનો જન્મ થઈ ગયો, જેને દુનિયાએ મૂસા (અલૈ.)ના નામે જાણ્યો.

قَالَتْ لِاُخْتِهٖ قُصِّيْهِ ز فَبَصُرَتْ بِهٖ عَنْ جُنُبٍ وَّهُمْ
لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۱۱﴾ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ
فَقَالَتْ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰٓى اَهْلِ بَيْتٍ يَّكْفُلُوْنَهٗ لَكُمْ
وَهُمْ لَهٗ نٰصِحُوْنَ ﴿۱۲﴾ فَرَدَدْنٰهُ اِلٰٓى اُمِّهٖ كَيْ تَقَرَّ
عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۳﴾ ع وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهٗ وَاسْتَوٰٓى الربع ۱۳
اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا ط وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۴﴾ وَ
دَخَلَ الْمَدِيْنَةَ عَلٰى حِيْنِ غَفْلَةٍ مِّنْ اَهْلِهَا فَوَجَدَ
فِيْهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلٰنِ ق هٰذَا مِنْ شِيْعَتِهٖ وَهٰذَا مِنْ
عَدُوِّهٖ ج فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِيْ مِنْ شِيْعَتِهٖ عَلَى الَّذِيْ مِنْ
عَدُوِّهٖ لا فَوَكَزَهٗ مُوْسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِ ق قَالَ هٰذَا مِنْ
عَمَلِ الشَّيْطٰنِ ط اِنَّهٗ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۱۵﴾ قَالَ رَبِّ
اِنِّيْ ظَلَمْتُ نَفْسِيْ فَاغْفِرْ لِيْ فَغَفَرَ لَهٗ ط اِنَّهٗ هُوَ
الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿۱۶﴾ قَالَ رَبِّ بِمَآ اَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ
اَكُوْنَ ظَهِيْرًا لِّلْمُجْرِمِيْنَ ﴿۱۷﴾ فَاَصْبَحَ فِي الْمَدِيْنَةِ
خَآئِفًا يَّتَرَقَّبُ فَاِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهٗ بِالْاَمْسِ
يَسْتَصْرِخُهٗ ط قَالَ لَهٗ مُوْسٰٓى اِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۱۸﴾
فَلَمَّآ اَنْ اَرَادَ اَنْ يَّبْطِشَ بِالَّذِيْ هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا لا
قَالَ يٰمُوْسٰٓى اَتُرِيْدُ اَنْ تَقْتُلَنِيْ كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا منزل ۵

(૧૧) તેણે બાળકની બહેનને કહ્યું, તેના પાછળ-પાછળ જા. આથી તે દૂરથી તેને એવી રીતે જોતી રહી કે (દુશ્મનોને) તેની ખબર ન પડી, (૧૨) અને અમે બાળક પર અગાઉથી જ દૂધ પીડાવનારીઓની છાતીઓ હરામ (નિષિદ્ધ) કરી દીધી હતી. (આ સ્થિતિ જોઈને) તે છોકરીએ તેમને કહ્યું, ''હું તમને એવા ઘરનું ઠેકાણું બતાવું, જેના લોકો તેના પાલન-પોષણની જવાબદારી ઉપાડે અને શુભેચ્છાની સાથે તેને રાખે ?'' (૧૩) આ રીતે અમે મૂસાને તેની માતા પાસે પાછો લઈ આવ્યા, જેથી તેની આંખો ઠંડી થાય અને તે દુઃખી ન થાય અને જાણી લે કે અલ્લાહનો વાયદો સાચો હતો. પરંતુ ઘણાંખરા લોકો આ વાત જાણતા નથી. (રુકૂઅ-૧)

(૧૪) જ્યારે મૂસા પોતાની પૂર્ણ યુવાવસ્થાએ પહોંચી ગયો અને તેનો (શારીરિક અને માનસિક) વિકાસ પૂર્ણ થઈ ગયો, તો અમે તેને હુકમ (નિર્ણય-શક્તિ) અને (ધાર્મિક-સામાજિક) જ્ઞાન પ્રદાન કર્યા. અમે ભલા માણસોને આવો જ બદલો આપીએ છીએ. (૧૫) (એક દિવસે) તે શહેરમાં એવા સમયે દાખલ થયો, જ્યારે કે શહેરવાસીઓ ગાફેલ હતા. ત્યાં તેણે જોયું કે બે માણસો લડી રહ્યા છે. એક તેની પોતાની કોમનો હતો અને બીજો તેની દુશ્મન કોમ સાથે સંબંધ ધરાવતો હતો. તેની કોમના માણસે દુશ્મન કોમવાળા વિરુદ્ધ તેને મદદ માટે બોલાવ્યો. મૂસાએ તેને એક મુક્કો માર્યો અને તેને ખતમ કરી નાખ્યો. (આ કૃત્ય થતાં જ) મૂસાએ કહ્યું, ''આ શૈતાનનું જ કામ છે. તે મોટો દુશ્મન અને ખુલ્લી રીતે પથભ્રષ્ટ કરનારો છે.'' (૧૬) પછી તે કહેવા લાગ્યો, ''હે મારા રબ ! મેં મારા પર અત્યાચાર કરી નાખ્યો, મને ક્ષમા કરી દે.'' આથી અલ્લાહે તેને માફી પ્રદાન કરી.[૨] તે મોટો માફ કરનાર અને દયાળુ છે. (૧૭) મૂસાએ નિશ્ચય કર્યો, ''હે મારા રબ ! આ ઉપકાર જે તેં મારા પર કર્યો છે,[૩] તે પછી હવે હું ક્યારેય પણ અપરાધીઓનો મદદગાર નહીં બનું.''

(૧૮) બીજા દિવસે તે વહેલી સવારે ડરતો-ડરતો અને બધી બાજુએથી જોખમને પારખતો શહેરમાં જઈ રહ્યો હતો કે અચાનક શું જુએ છે કે એ જ માણસ, જેણે ગઈકાલે તેને મદદ માટે બોલાવ્યો હતો, આજે ફરી તેને પોકારી રહ્યો છે. મૂસાએ કહ્યું, ''તું તો ખૂબ જ બહેકી ગયેલો માણસ છે.'' (૧૯) પછી જ્યારે મૂસાએ ઇરાદો કર્યો કે દુશ્મન કોમના માણસ પર હુમલો કરે, તો તે બોલી ઊઠ્યો,[૪] ''હે મૂસા ! શું આજે તું મને એવી જ રીતે કતલ કરવા લાગ્યો, જેવી રીતે ગઈકાલે એક માણસને કતલ કરી ચૂક્યો છે ?

૨. 'મગફિરત'નો અર્થ દરગુજર કરવા અને માફ કરવાનો પણ થાય છે, અને છુપાવવાને પણ કહે છે. હઝરત મૂસા અલૈ.ની દુઆનો અર્થ એ હતો કે મારા આ ગુનાને (જેને તું જાણે છે કે મે ઈરાદાપૂર્વક આનું આચરણ નથી કર્યું), માફ પણ કરી દે અને તેને પરદાથી ઢાંકી દે, જેથી દુશ્મનોને આની જાણ ન થાય.

૩. અર્થાત્, એ કે મારું કૃત્ય છૂપું રહી ગયું અને દુશ્મન કોમના કોઈ વ્યક્તિએ મને જોયો નથી અને મને બચી નીકળવાની તક મળી ગઈ.

૪. આ બોલાવનાર એ જ ઇસરાઈલી હતો, જેની મદદ માટે હઝરત મૂસા અલૈ. આગળ વધ્યા હતા. તેને ઠપકો આપ્યા પછી જ્યારે આપ અલૈ. મિસરી વ્યક્તિને મારવા માટે આગળ વધ્ય, તો ઇસરાઈલી સમજ્યો કે આ મને મારવા માટે આવી રહ્યા છે. તેથી તેણે ચીસો પાડવાનું શરૂ કરી દીધું અને પોતાની મૂર્ખતાથી કાલની હત્યાનું રહસ્ય છતું કરી દીધું.

بِالْاَمْسِ ۖ اِنْ تُرِيْدُ اِلَّآ اَنْ تَكُوْنَ جَبَّارًا فِي
الْاَرْضِ وَمَا تُرِيْدُ اَنْ تَكُوْنَ مِنَ الْمُصْلِحِيْنَ ﴿١٩﴾ وَجَآءَ
رَجُلٌ مِّنْ اَقْصَا الْمَدِيْنَةِ يَسْعٰى ز قَالَ يٰمُوْسٰٓى اِنَّ
الْمَلَاَ يَاْتَمِرُوْنَ بِكَ لِيَقْتُلُوْكَ فَاخْرُجْ اِنِّيْ لَكَ مِنَ
النّٰصِحِيْنَ ﴿٢٠﴾ فَخَرَجَ مِنْهَا خَآئِفًا يَّتَرَقَّبُ ز قَالَ رَبِّ نَجِّنِيْ
مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَآءَ مَدْيَنَ قَالَ ع ٢ ٨ ٥
عَسٰى رَبِّيْٓ اَنْ يَّهْدِيَنِيْ سَوَآءَ السَّبِيْلِ ﴿٢٢﴾ وَلَمَّا وَرَدَ
مَآءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ اُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُوْنَ ۫ وَ
وَجَدَ مِنْ دُوْنِهِمُ امْرَاَتَيْنِ تَذُوْدٰنِ ۚ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا ۭ
قَالَتَا لَا نَسْقِيْ حَتّٰى يُصْدِرَ الرِّعَآءُ ۫ وَاَبُوْنَا شَيْخٌ
كَبِيْرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقٰى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلّٰٓى اِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ
اِنِّيْ لِمَآ اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيْرٌ ﴿٢٤﴾ فَجَآءَتْهُ اِحْدٰىهُمَا
تَمْشِيْ عَلَى اسْتِحْيَآءٍ ز قَالَتْ اِنَّ اَبِيْ يَدْعُوْكَ لِيَجْزِيَكَ
اَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا ۭ فَلَمَّا جَآءَهٗ وَقَصَّ عَلَيْهِ
الْقَصَصَ ۙ قَالَ لَا تَخَفْ ۫ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢٥﴾
قَالَتْ اِحْدٰىهُمَا يٰٓاَبَتِ اسْتَاْجِرْهُ ز اِنَّ خَيْرَ مَنِ
اسْتَاْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْاَمِيْنُ ﴿٢٦﴾ قَالَ اِنِّيْٓ اُرِيْدُ اَنْ اُنْكِحَكَ
اِحْدَى ابْنَتَيَّ هٰتَيْنِ عَلٰٓى اَنْ تَاْجُرَنِيْ ثَمٰنِيَ حِجَجٍ ۚ
فَاِنْ اَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ ۚ وَمَآ اُرِيْدُ اَنْ

તું આ દેશમાં નિર્દયી-અત્યાચારી બનીને રહેવા માગે છે, સુધારણા કરવા નથી માગતો ?" (૨૦) આ પછી એક માણસ શહેરના પેલે છેડેથી દોડતો આવ્યો અને બોલ્યો,[૫] "મૂસા ! સરદારોમાં તારી હત્યાની સલાહ-મસલત થઈ રહી છે. અહીંથી નીકળી જા. હું તારો હિતેચ્છુ છું." (૨૧) આ ખબર સાંભળતા જ મૂસા ડરતો-ગભરાતો નીકળી પડ્યો અને તેણે દુઆ કરી કે, "હે મારા રબ ! મને અત્યાચારીઓથી બચાવ."(રુકૂઅ-૨)

(૨૨) (મિસર અર્થાત્ ઇજીપ્તથી નીકળીને) જ્યારે મૂસાએ મદ્‌યનની દિશા પકડી, તો તેણે કહ્યું, "આશા છે કે મારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) મને સાચા રસ્તે લઈ જશે."[૬] (૨૩) અને જ્યારે તે મદ્‌યનના કૂવા પર પહોંચ્યો, તો તેણે જોયું કે ઘણા લોકો પોતાના ઢોરોને પાણી પીવડાવી રહ્યા છે અને તેમનાથી અલગ એક તરફ બે સ્ત્રીઓ પોતાના ઢોરોને રોકી રહી છે. મૂસાએ તે સ્ત્રીઓને પૂછ્યું, "તમને શું પરેશાની છે ?" તેમણે કહ્યું, "અમે અમારા ઢોરોને પાણી પીવડાવી શકતા નથી, જ્યાં સુધી આ ભરવાડો પોતાના ઢોર કાઢીને લઈ ન જાય, અને અમારા પિતા એક અત્યંત વૃદ્ધ માણસ છે." (૨૪) આ સાંભળીને મૂસાએ તેમના ઢોરોને પાણી પીવડાવી દીધું. પછી છાંયડે જઈ બેઠો અને બોલ્યો, "પાલનહાર ! જે ભલાઈ પણ તું મારા પર ઊતારે તેનો હું યાચક છું." (૨૫) (વધારે વાર થઈ ન હતી કે) તે બંને સ્ત્રીઓમાંથી એક શરમ અને લજ્જાની સાથે ચાલતી તેના પાસે આવી અને કહેવા લાગી, "મારા પિતાજી આપને બોલાવી રહ્યા છે, એટલા માટે કે આપે અમારા માટે ઢોરોને જે પાણી પીવડાવ્યું છે તેનું વળતર આપને ચૂકવે." મૂસા જ્યારે તેમના પાસે પહોંચ્યો અને પોતાની આખી કહાણી તેને સંભળાવી તો તેણે કહ્યું, "કોઈ ભય ન રાખો. હવે તમે અત્યાચારી લોકોથી બચી નીકળ્યા છો."

(૨૬) આ બંને સ્ત્રીઓમાંથી એકે પોતાના પિતાને કહ્યું, "પિતાજી ! આ માણસને નોકર તરીકે રાખી લો. સૌથી ઉત્તમ માણસ, જેને તમે નોકર રાખી શકો તે એ જ હોઈ શકે જે સશક્ત અને પ્રમાણિક હોય." (૨૭) તેના પિતાએ (મૂસાને) કહ્યું, "મારી ઇચ્છા છે કે મારી આ બે પુત્રીઓમાંથી એકના લગ્ન તમારા સાથે કરી દઉં, એ શરતે કે તમે આઠ વર્ષ સુધી મારે ત્યાં નોકરી કરો અને જો દસ વર્ષ નોકરી કરો તો તે તમારી મરજી છે.

---

૫. અર્થાત્, આ બીજા ઝઘડામાં જ્યારે હત્યાનું રહસ્ય ખૂલી ગયું અને એ મિસરી વ્યક્તિએ જઈને જાણકારી આપી દીધી, ત્યારે આ ઘટના બની.

૬. અર્થાત્, એવા રસ્તા પર, જેનાથી હું ખેરિયતથી મદયન પહોંચી જાઉં.

اَشُقَّ عَلَيْكَ ؕ سَتَجِدُنِيْۤ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ۝٢٧
قَالَ ذٰلِكَ بَيْنِيْ وَبَيْنَكَ ؕ اَيَّمَا الْاَجَلَيْنِ قَضَيْتُ
فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُوْلُ وَكِيْلٌ ۝٢٨ ع ٣/٧
فَلَمَّا قَضٰى مُوْسَى الْاَجَلَ وَسَارَ بِاَهْلِهٖۤ اٰنَسَ
مِنْ جَانِبِ الطُّوْرِ نَارًا ۚ قَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُوْۤا اِنِّيْۤ
اٰنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّيْۤ اٰتِيْكُمْ مِّنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ جَذْوَةٍ
مِّنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُوْنَ ۝٢٩ فَلَمَّاۤ اَتٰىهَا نُوْدِيَ مِنْ
شَاطِئِ الْوَادِ الْاَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبٰرَكَةِ مِنَ
الشَّجَرَةِ اَنْ يّٰمُوْسٰۤى اِنِّيْۤ اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ۝٣٠ لا وَ
اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ ؕ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَآنٌّ وَّلّٰى
مُدْبِرًا وَّلَمْ يُعَقِّبْ ؕ يٰمُوْسٰۤى اَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ قف
اِنَّكَ مِنَ الْاٰمِنِيْنَ ۝٣١ اُسْلُكْ يَدَكَ فِيْ جَيْبِكَ تَخْرُجْ
بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوْٓءٍ ز وَّاضْمُمْ اِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ
الرَّهْبِ فَذٰنِكَ بُرْهَانٰنِ مِنْ رَّبِّكَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَ
مَلَا۟ئِهٖ ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ۝٣٢ قَالَ رَبِّ اِنِّيْ
قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَاَخَافُ اَنْ يَّقْتُلُوْنِ ۝٣٣ وَاَخِيْ
هٰرُوْنُ هُوَ اَفْصَحُ مِنِّيْ لِسَانًا فَاَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْاً
يُّصَدِّقُنِيْۤ ز اِنِّيْۤ اَخَافُ اَنْ يُّكَذِّبُوْنِ ۝٣٤ قَالَ سَنَشُدُّ
عَضُدَكَ بِاَخِيْكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطٰنًا فَلَا

હું તમારા પર સખતાઈ કરવા નથી માગતો. તમે ઇન્શાઅલ્લાહ (જો અલ્લાહે ચાહ્યું તો) મને ભલો માણસ જોશો." (૨૮) મૂસાએ જવાબ આપ્યો, "આ વાત મારા અને તમારા વચ્ચે નક્કી થઈ ગઈ. આ બંને મુદતોમાંથી જે પણ હું પૂરી કરું તે પછી કોઈ અન્યાય મારા સાથે ન થાય, અને જે કંઈ કોલ-કરાર (સમજૂતી) આપણે કરી રહ્યા છીએ અલ્લાહ તેના પર સાક્ષી છે."(રુકૂઅ-૩)

(૨૯) જ્યારે મૂસાએ મુદ્દત પૂરી કરી દીધી અને તે પોતાના કુટુંબીજનોને લઈને નીકળ્યો, તો તૂર (પહાડ) તરફ તેને એક આગ દેખાઈ. તેણે પોતાના કુટુંબીજનોને કહ્યું, "થોભો, મેં એક આગ જોઈ છે. કદાચ હું ત્યાંથી કોઈ માહિતી લઈ આવું અથવા તે આગમાંથી કોઈ અંગારો જ ઉઠાવી લાવું, જેનાથી તમે તાપણી કરી શકો." (૩૦) ત્યાં પહોંચ્યો તો ખીણના જમણા કિનારે[૭] મુબારક જગ્યામાં એક વૃક્ષમાંથી પોકારવામાં આવ્યો, "હે મૂસા ! હું જ અલ્લાહ છું, સમગ્ર સૃષ્ટિનો માલિક !" (૩૧) અને (આદેશ આપવામાં આવ્યો કે) ફેંકી દે પોતાની લાઠી. જેવું મૂસાએ જોયું કે તે લાઠી સાપની જેમ વળ ખાઈ રહી છે, તો તે પીઠ ફેરવીને ભાગ્યો અને તેણે પાછું વળીને પણ ન જોયું. (આદેશ થયો,) "મૂસા ! પાછો ફર અને ડર નહીં. તું તદ્દન સલામત છે. (૩૨) પોતાનો હાથ બગલમાં નાખ, ચળકતો નીકળશે કોઈ તકલીફ વિના અને ડરથી બચવા માટે પોતાની ભુજાઓ દબાવી લે.[૮] આ બે ખુલ્લી નિશાનીઓ છે તારા રબ તરફથી ફિરઔન અને તેના દરબારીઓ સમક્ષ રજૂ કરવા માટે. તેઓ ઘણા અવજ્ઞાકારી લોકો છે." (૩૩) મૂસાએ અરજ કરી, "મારા માલિક ! હું તો તેમના એક માણસની હત્યા કરી ચૂક્યો છું. ડરું છું કે તેઓ મને મારી નાખશે, (૩૪) અને મારો ભાઈ હારૂન મારા કરતાં બોલવામાં વધુ પ્રવીણ છે. તેને મારા સાથે મદદગાર તરીકે મોકલ, જેથી તે મારું સમર્થન કરે. મને ડર છે કે તેઓ મને ખોટો ઠેરવશે." (૩૫) ફરમાવ્યું, "અમે તારા ભાઈ વડે તારા હાથ મજબૂત કરીશું અને તમને બંનેને એવો પ્રભાવ અને પ્રતાપ પ્રદાન કરીશું કે

૭. અર્થાત્, એ કિનારે, જે હઝરત મૂસા અલૈ.ના જમણા હાથ તરફ હતો.

૮. અર્થાત્, જ્યારે ક્યારેક કોઈ ખતરનાક અવસર એવો આવે, જેનાથી તમારા મનમાં ભય પેદા થાય તો પોતાની ભુજા (હાથ) દબાવી દેવાનું રાખો. આનાથી તમારું મન મજબૂત થઈ જશે અને ભય અને આતંકનો ભાવ તમારા અંદર બાકી નહીં રહે.

يَصِلُوْنَ اِلَيْكُمَا ۚۛ بِاٰيٰتِنَاۤ ۚۛ اَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا
الْغٰلِبُوْنَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمْ مُّوْسٰى بِاٰيٰتِنَا بَيِّنٰتٍ
قَالُوْا مَا هٰذَاۤ اِلَّا سِحْرٌ مُّفْتَرًى وَّمَا سَمِعْنَا بِهٰذَا
فِيْۤ اٰبَآئِنَا الْاَوَّلِيْنَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ مُوْسٰى رَبِّيْۤ اَعْلَمُ
بِمَنْ جَآءَ بِالْهُدٰى مِنْ عِنْدِهٖ وَمَنْ تَكُوْنُ لَهٗ
عَاقِبَةُ الدَّارِ ؕ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ
فِرْعَوْنُ يٰۤاَيُّهَا الْمَلَاُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرِيْ ۚ
فَاَوْقِدْ لِيْ يٰهَامٰنُ عَلَى الطِّيْنِ فَاجْعَلْ لِّيْ صَرْحًا
لَّعَلِّيْۤ اَطَّلِعُ اِلٰۤى اِلٰهِ مُوْسٰى ۙ وَاِنِّيْ لَاَظُنُّهٗ مِنَ
الْكٰذِبِيْنَ ﴿٣٨﴾ وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُوْدُهٗ فِي الْاَرْضِ
بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوْۤا اَنَّهُمْ اِلَيْنَا لَا يُرْجَعُوْنَ ﴿٣٩﴾
فَاَخَذْنٰهُ وَجُنُوْدَهٗ فَنَبَذْنٰهُمْ فِي الْيَمِّ ۚ فَانْظُرْ كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٤٠﴾ وَجَعَلْنٰهُمْ اَئِمَّةً يَّدْعُوْنَ
اِلَى النَّارِ ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ لَا يُنْصَرُوْنَ ﴿٤١﴾ وَاَتْبَعْنٰهُمْ
فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ هُمْ مِّنَ
الْمَقْبُوْحِيْنَ ﴿٤٢﴾ ع وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ مِنْۢ بَعْدِ
مَاۤ اَهْلَكْنَا الْقُرُوْنَ الْاُوْلٰى بَصَآئِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى
وَّرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٤٣﴾ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ
الْغَرْبِيِّ اِذْ قَضَيْنَاۤ اِلٰى مُوْسَى الْاَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ

معانقة ١١ عند المتأخرين

ع ٤ ١٤

منزل ٥

તેઓ તમારું કશું બગાડી નહીં શકે. અમારી નિશાનીઓના બળે વર્ચસ્વ તમને અને તમારા અનુયાયીઓને જ મળશે."

(૩૬) પછી જ્યારે મૂસા એ લોકો પાસે અમારી ખુલ્લી નિશાનીઓ લઈને પહોંચ્યો, તો તેમણે કહ્યું, "આ કંઈ જ નથી બલ્કે બનાવટી જાદૂ, અને આ વાતો તો અમે અમારા બાપ-દાદાના જમાનામાં કયારેય સાંભળી પણ નથી." (૩૭) મૂસાએ જવાબ આપ્યો, "મારો રબ એ વ્યક્તિની સ્થિતિને ખૂબ જાણે છે, જે તેના તરફથી માર્ગદર્શન લઈને આવી છે અને એ જ વધારે સારી રીતે જાણે છે કે અંતિમ પરિણામ કોનું સારું આવવાનું છે. હકીકત એ છે કે અત્યાચારીઓ કદાપિ સફળતા પામતા નથી."

(૩૮) અને ફિરઔને કહ્યું, "હે દરબારીઓ ! હું તો મારા સિવાય તમારા કોઈ ખુદા (પૂજ્ય-પ્રભુ)ને જાણતો નથી. હામાન ! ઈંટો પકવીને મારા માટે એક ઊંચી ઇમારત તો બનાવડાવ. કદાચ તેના ઉપર ચઢીને હું મૂસાના ખુદાને જોઈ શકું. હું તો આને જૂઠો સમજું છું."

(૩૯) તેણે અને તેના લશ્કરોએ ધરતીમાં કોઈ પણ અધિકાર વિના પોતાની મોટાઈનો ઘમંડ કર્યો અને સમજ્યા કે તેમને ક્યારેય અમારા તરફ પાછા ફરવાનું જ નથી. (૪૦) છેવટે અમે તેને અને તેના લશ્કરોને પકડ્યા અને સમુદ્રમાં ફેંકી દીધા. હવે જોઈ લો કે આ અત્યાચારીઓનું કેવું પરિણામ આવ્યું. (૪૧) અમે તેમને જહન્નમ તરફ બોલાવનારા આગેવાન બનાવી દીધા, અને કયામતના દિવસે તેઓ ક્યાંયથી કોઈ મદદ નહીં મેળવી શકે. (૪૨) અને આ દુનિયામાં તેમના પાછળ ફિટકાર લગાવી દીધી અને કયામતના દિવસે તેઓ મોટી મુશ્કેલીમાં સપડાયેલા હશે.(રુકૂઅ-૪)

(૪૩) અગાઉની પેઢીઓને નષ્ટ કર્યા પછી અમે મૂસાને ગ્રંથ પ્રદાન કર્યો, લોકો માટે સમજ-બૂઝની વ્યવસ્થા બનાવીને, માર્ગદર્શન અને કૃપા બનાવીને, જેથી કદાચ લોકો બોધ ગ્રહણ કરે. (૪૪) (હે નબી સલ્લ.!) તમે તે વખતે પશ્ચિમી ખૂણામાં હાજર ન હતા,[૯] જ્યારે અમે મૂસાને આ શરીઅતનો આદેશ પ્રદાન કર્યો અને ન તમે સાક્ષીઓમાં

૯. પશ્ચિમી ખૂણાથી તાત્પર્ય છે સીના પર્વત, જે હિજાઝથી પશ્ચિમ તરફ સ્થિત છે.

لشّٰهِدِيْنَ ﴿٤٤﴾ وَلٰكِنَّآ اَنْشَاْنَا قُرُوْنًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ
الْعُمُرُ ۚ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فِيْٓ اَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوْا
عَلَيْهِمْ اٰيٰتِنَا ۙ وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِيْنَ ﴿٤٥﴾ وَمَا كُنْتَ
بِجَانِبِ الطُّوْرِ اِذْ نَادَيْنَا وَلٰكِنْ رَّحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ
لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ اَتٰىهُمْ مِّنْ نَّذِيْرٍ مِّنْ قَبْلِكَ
لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْلَآ اَنْ تُصِيْبَهُمْ مُّصِيْبَةٌ ۢ
بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ فَيَقُوْلُوْا رَبَّنَا لَوْلَآ اَرْسَلْتَ
اِلَيْنَا رَسُوْلًا فَنَتَّبِعَ اٰيٰتِكَ وَنَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٤٧﴾
فَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوْا لَوْلَآ اُوْتِيَ
مِثْلَ مَآ اُوْتِيَ مُوْسٰى ۭ اَوَلَمْ يَكْفُرُوْا بِمَآ اُوْتِيَ مُوْسٰى
مِنْ قَبْلُ ۚ قَالُوْا سِحْرٰنِ تَظٰهَرَا ۣ وَقَالُوْٓا اِنَّا بِكُلٍّ
كٰفِرُوْنَ ﴿٤٨﴾ قُلْ فَاْتُوْا بِكِتٰبٍ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ
اَهْدٰى مِنْهُمَآ اَتَّبِعْهُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٤٩﴾ فَاِنْ لَّمْ
يَسْتَجِيْبُوْا لَكَ فَاعْلَمْ اَنَّمَا يَتَّبِعُوْنَ اَهْوَآءَهُمْ ۭ وَمَنْ
اَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰىهُ بِغَيْرِ هُدًى مِّنَ اللّٰهِ ۭ
اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٥٠﴾ ۧ وَلَقَدْ ع ٥ ٨
وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٥١﴾ ؕ اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ
الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِهٖ هُمْ بِهٖ يُؤْمِنُوْنَ ﴿٥٢﴾ وَاِذَا يُتْلٰى النّصف
عَلَيْهِمْ قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِهٖٓ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّنَآ اِنَّا كُنَّا منزل ٥

સામેલ હતા, (૪૫) બલ્કે તે પછી (તમારા જમાના સુધી) અમે અનેક પેઢીઓ ઉઠાવી ચૂક્યા છીએ અને તેમના પર ઘણો જમાનો વીતી ચૂક્યો છે. તમે મદ્‌યનવાસીઓ વચ્ચે પણ મોજૂદ ન હતા કે તેમને અમારી આયતો સંભળાવી રહ્યા હોત, પરંતુ (તે વખતની આ ખબરો) મોકલનારા અમે છીએ, (૪૬) અને તમે તૂરની તળેટીમાં પણ તે વખતે મોજૂદ ન હતા, જ્યારે અમે (મૂસાને પહેલી વખતે) પોકાર્યો હતો. પરંતુ આ તમારા રબની કૃપા છે (કે તમને આ જાણકારીઓ આપવામાં આવી રહી છે,) જેથી તમે એ લોકોને સચેત કરી દો કે જેમના પાસે તમારા પહેલાં કોઈ સચેત કરનાર આવ્યો નથી, કદાચ કે તેઓ ભાનમાં આવે. (૪૭) (અને આ અમે એટલા માટે કર્યું કે) ક્યાંક એવું ન થાય કે તેમના પોતાના કૃત્યોના કારણે કોઈ મુસીબત જ્યારે તેમના પર આવે તો તેઓ કહે, "હે પાલનહાર ! તેં કેમ અમારા તરફ કોઈ રસૂલ (ઈશદૂત) ન મોકલ્યો કે જેથી અમે તારી આયતોનું અનુસરણ કરતા અને ઈમાનવાળાઓમાંથી હોત."

(૪૮) પરંતુ જ્યારે અમારા ત્યાંથી સત્ય તેમના પાસે આવી ગયું તો તેઓ કહેવા લાગ્યા, "કેમ ન આપવામાં આવ્યું આને એ બધું, જે મૂસાને આપવામાં આવ્યું હતું ?" શું આ લોકો તેનો ઈન્કાર નથી કરી ચૂક્યા, જે આના પહેલાં મૂસાને આપવામાં આવ્યું હતું ?[૧૦] તેમણે કહ્યું, "બંને જાદૂ છે,[૧૧] જે એકબીજાની મદદ કરે છે." અને કહ્યું, "અમે કોઈનેય માનતા નથી." (૪૯) (હે નબી સલ્લ.!) આ લોકોને કહો, "તો લાવો અલ્લાહ તરફથી કોઈ ગ્રંથ, જે આ બંને કરતાં વધુ માર્ગદર્શન આપનાર હોય, જો તમે સાચા છો. હું તેનું જ અનુસરણ અપનાવીશ." (૫૦) હવે જો તેઓ તમારી આ માગણી પૂરી કરતા નથી, તો સમજી લો કે વાસ્તવમાં આ લોકો પોતાની ઇચ્છાઓના પાછળ ચાલનારા છે, અને તે વ્યક્તિથી વધુ પથભ્રષ્ટ કોણ હશે, જે દિવ્ય માર્ગદર્શન વિના માત્ર પોતાની ઈચ્છાઓના પાછળ ચાલે ? અલ્લાહ આવા અત્યાચારીઓને કદાપિ માર્ગદર્શન આપતો નથી. (રુકૂઅ-૫) (૫૧) અને (શિખામણની) વાત નિરંતર અમે તેમને પહોંચાડી ચૂક્યા છીએ, જેથી તેઓ ગફલતમાંથી જાગી જાય.

(૫૨) જે લોકોને આ પહેલાં અમે ગ્રંથ આપ્યો હતો, તેઓ આ (કુર્આન) પર ઈમાન લાવે છે.[૧૨] (૫૩) અને જ્યારે આ તેમને સંભળાવવામાં આવે છે તો તેઓ કહે છે કે, "અમે આના પર ઈમાન લાવ્યા. હકીકતમાં સત્ય છે આ અમારા રબ તરફથી. અમે તો

૧૦. અર્થાત્, મક્કાના કાફિરોએ હઝરત મૂસા અલૈ.ને પણ ક્યારે માન્યા હતા કે હવે તેઓ કહે છે કે મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને એ ચમત્કારો શા માટે આપવામાં ન આવ્યા, જે હઝરત મૂસા (અલૈ.)ને આપવામાં આવ્યા હતા.

૧૧. અર્થાત્, કુર્આન અને તૌરાત બંને.

૧૨. આનાથી અભિપ્રેત એ નથી કે તમામ ગ્રંથવાળાઓ (યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ) આના પર ઈમાન લાવે છે, બલ્કે આ સંકેત વાસ્તવમાં એ ઘટના તરફ છે, જે આ સૂરઃના અવતરણના કાળમાં બની હતી, અને તેનાથી મક્કાવાસીઓને શરમ અપાવવાનો આશય છે કે તમે તમારા ઘરે આવેલ કૃપાને ઠુકરાવી રહ્યા છો, જ્યારે કે દૂર-દૂરના લોકો આના સમાચાર સાંભળીને આવી રહ્યા છે અને તેનું મૂલ્ય ઓળખીને તેનાથી લાભ ઉઠાવી રહ્યા છે. એ ઘટના, જેના તરફ આ સંકેત છે, એ હતો કે હબશાથી ૨૦ જેટલા ખ્રિસ્તીઓ રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ની પાસે આવ્યા અને કુર્આન સાંભળીને આપ પર ઈમાન લઈ આવ્યા.

مِنْ قَبْلِهٖ مُسْلِمِيْنَ ﴿۵۳﴾ اُولٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَّرَّتَيْنِ
بِمَا صَبَرُوْا وَيَدْرَءُوْنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا
رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ﴿۵۴﴾ وَاِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ اَعْرَضُوْا
عَنْهُ وَقَالُوْا لَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ ز سَلٰمٌ
عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِى الْجٰهِلِيْنَ ﴿۵۵﴾ اِنَّكَ لَا تَهْدِىْ مَنْ
اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِىْ مَنْ يَّشَآءُ ج وَهُوَ
اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِيْنَ ﴿۵۶﴾ وَقَالُوْٓا اِنْ نَّتَّبِعِ الْهُدٰى مَعَكَ
نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَا ط اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَّهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا
يُّجْبٰٓى اِلَيْهِ ثَمَرٰتُ كُلِّ شَىْءٍ رِّزْقًا مِّنْ لَّدُنَّا وَ
لٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۵۷﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ
قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيْشَتَهَا ج فَتِلْكَ مَسٰكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ
مِّنْ بَعْدِهِمْ اِلَّا قَلِيْلًا ط وَكُنَّا نَحْنُ الْوٰرِثِيْنَ ﴿۵۸﴾
وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ فِىْٓ
اُمِّهَا رَسُوْلًا يَّتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِنَا ج وَمَا كُنَّا مُهْلِكِى
الْقُرٰٓى اِلَّا وَاَهْلُهَا ظٰلِمُوْنَ ﴿۵۹﴾ وَمَآ اُوْتِيْتُمْ مِّنْ شَىْءٍ
فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَزِيْنَتُهَا ج وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ
خَيْرٌ وَّاَبْقٰى ط اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۶۰﴾ ع اَفَمَنْ وَّعَدْنٰهُ ع ۱۰ ۹
وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيْهِ كَمَنْ مَّتَّعْنٰهُ مَتَاعَ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مِنَ الْمُحْضَرِيْنَ ﴿۶۱﴾ منزل ۵

પહેલાથી જ મુસ્લિમ છીએ." (૫૪) આ એ લોકો છે, જેમને તેમનું વળતર બે વાર આપવામાં આવશે[૧૩] એ દૃઢતાના બદલામાં જે તેમણે દેખાડી. તેઓ બૂરાઈને ભલાઈથી દૂર કરે છે અને જે કંઈ રોજી અમે તેમને આપી છે તેમાંથી ખર્ચ કરે છે (૫૫) અને જ્યારે તેમણે બેહૂદી વાત સાંભળી, તો એમ કહીને તેનાથી અલગ થઈ ગયા કે, "અમારા કર્મ અમારા માટે અને તમારા કર્મ તમારા માટે. તમને સલામ છે. અમે અજ્ઞાનીઓ જેવી પદ્ધતિ અપનાવવા માગતા નથી."[૧૪] (૫૬) હે નબી સલ્લ.! તમે જેને ઇચ્છો તેને માર્ગદર્શન આપી શકતા નથી, પરંતુ અલ્લાહ જેને ચાહે છે માર્ગદર્શન આપે છે, અને તે એ લોકોને સારી રીતે જાણે છે જેઓ માર્ગદર્શન સ્વીકારનારા છે.

(૫૭) તેઓ કહે છે, "જો અમે તમારા સાથે આ માર્ગદર્શનનું અનુસરણ અપનાવી લઈએ, તો અમારી ધરતીમાંથી આંચકી લેવામાં આવીશું."[૧૫]

શું આ સત્ય નથી કે અમે એક શાંતિપૂર્ણ 'હરમ'ને આ લોકો માટે નિવાસ-સ્થાન બનાવી દીધું, જેના તરફ દરેક પ્રકારના ફળો ખેંચાઈને આવે છે, અમારા તરફથી રોજી તરીકે ? પરંતુ આમાંના ઘણાંખરા લોકો જાણતા નથી.[૧૬]

(૫૮) અને કેટલીય એવી વસ્તીઓ અમે નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ, જેમના લોકો પોતાની આર્થિક સંપન્નતા પર મિથ્યાભિમાની થઈ ગયા હતા. તો જોઈ લો, તે તેમના રહેઠાણો પડેલા છે જેમાં તેમના પછી ભાગ્યે જ કોઈ વસ્યું છે. અંતે તો અમે જ વારસ થઈને રહ્યા.[૧૭]

(૫૯) અને તારો રબ વસ્તીઓને નષ્ટ કરનાર ન હતો, જ્યાં સુધી તેમના કેન્દ્રમાં એક રસૂલ (ઈશદૂત) ન મોકલી દેતો, જે તેમને અમારી આયતો સંભળાવતો, અને અમે વસ્તીઓને નષ્ટ કરનાર ન હતા, જ્યાં સુધી તેમના રહેવાસીઓ અત્યાચારી ન થઈ જતા.[૧૮]

(૬૦) તમને લોકોને જે કંઈ આપવામાં આવ્યું છે તે માત્ર દુનિયાના જીવનની સામગ્રી અને તેની શોભા છે, અને જે કંઈ અલ્લાહ પાસે છે તે આનાથી વધુ સારું અને બાકી રહેનાર છે. શું તમે બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતા નથી ?(રુકૂઅ-૬) (૬૧) શું તે માણસ, જેના સાથે અમે સારો વાયદો કર્યો હોય અને તે તેને મેળવવાનો હોય, ક્યારેય એ માણસ જેવો હોઈ શકે છે જેને અમે માત્ર દુનિયાના જીવન માટેની સામગ્રી આપી દીધી હોય અને પછી તે કયામતના દિવસે સજા માટે રજૂ થવાનો હોય ?

૧૩. અર્થાત્, એક અજ (બદલો) અગાઉના ગ્રંથો પર ઈમાન લાવવાનો અને બીજો અજ કુર્આન પર ઈમાન લાવવાનો.
૧૪. જ્યારે આ લોકો ઈમાન લઈ આવ્યા, તો અબૂ જહલે તેમને ગાળો આપી. આ જ વાતનો અહીં ઉલ્લેખ છે.
૧૫. આ એ વાત છે, જે કુરૈશના કાફિરો ઇસ્લામનો સ્વીકાર ન કરવા માટે બહાના રૂપે કરતા હતા. તેમનો હેતુ એ હતો કે આજે તો અમે તમામ આરબ મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ના ધાર્મિક નાયકો છીએ, પરંતુ જો આપણે મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની વાત માની લઈએ, તો આખું અરબસ્તાન આપણું દુશ્મન બની જશે.
૧૬. આ અલ્લાહ તઆલા તરફથી તેમના બહાનાનો પહેલો જવાબ છે. આનો અર્થ એ છે કે આ હરમ (પ્રતિષ્ઠિત સ્થાન), જેની શાંતિ અને કેન્દ્રીયતાના કારણે આજે તમે એ યોગ્ય બન્યા કે આખી દુનિયાનો વેપારી માલ-સામાન આ ઉજ્જડ ખીણમાં ખેંચાતો આવી રહ્યો છે, શું તેને આ શાંતિ અને આ કેન્દ્રીયતાનું સ્થાન તમારી કોઈ યુક્તિએ આપ્યું છે ?

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ
تَزْعُمُونَ ۝٦٢ قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا
هٰٓؤُلَآءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا ۚ أَغْوَيْنٰهُمْ كَمَا غَوَيْنَا ۚ تَبَرَّأْنَآ
إِلَيْكَ ۖ مَا كَانُوٓا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ ۝٦٣ وَقِيلَ ادْعُوا
شُرَكَآءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَأَوُا الْعَذَابَ ۚ
لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ ۝٦٤ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ
مَاذَآ أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ۝٦٥ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَآءُ
يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَآءَلُونَ ۝٦٦ فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ
وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسٰٓى أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ ۝٦٧
وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ ۗ مَا كَانَ لَهُمُ
الْخِيَرَةُ ۗ سُبْحٰنَ اللّٰهِ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝٦٨
وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ۝٦٩
وَهُوَ اللّٰهُ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ۗ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولٰى وَ
الْاٰخِرَةِ ۖ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝٧٠ قُلْ
أَرَءَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَدًا إِلٰى يَوْمِ
الْقِيٰمَةِ مَنْ إِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَآءٍ ۗ أَفَلَا
تَسْمَعُونَ ۝٧١ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ
النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ إِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ
يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ ۗ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ۝٧٢

(૬૨) અને (ભૂલી ન જાય આ લોકો) એ દિવસને, જ્યારે તે આમને પોકારશે અને પૂછશે, ''કયાં છે મારા એ ભાગીદારો, જેમના વિશે તમે ધારણા રાખતા હતા ?'' (૬૩) આ વાત જેમને લાગુ પડતી હશે તેઓ કહેશે, ''હે અમારા રબ ! નિઃશંક, આ જ લોકો છે જેમને અમે ભટકાવી મૂક્યા હતા. આમને અમે એવી જ રીતે ભટકાવી દીધા, જેવી રીતે અમે પોતે ભટકી ગયા.[૧૯] અમે આપના સમક્ષ તેમની સાથે વિમુક્તતાની જાહેરાત કરીએ છીએ. આ લોકો અમારી તો બંદગી કરતા ન હતા.''[૨૦] (૬૪) પછી તેમને કહેવામાં આવશે કે પોકારો હવે તમારા ઠરાવેલા ભાગીદારોને. આ લોકો તેમને પોકારશે, પરંતુ તેઓ આમને કોઈ જવાબ નહીં આપે, અને આ લોકો યાતના જોઈ લેશે. કદાચ, આ લોકો સન્માર્ગ અપનાવનારા હોત !

(૬૫) અને (ભૂલી ન જાય આ લોકો) તે દિવસ, જ્યારે કે તે આમને પોકારશે અને પૂછશે કે, ''જે રસૂલો મોકલવામાં આવ્યા હતા, તેમને તમે શું જવાબ આપ્યો હતો ?'' (૬૬) તે વખતે આમને કોઈ જવાબ નહીં સૂઝે અને ન તેઓ પરસ્પર એક-બીજાને પૂછી જ શકશે. (૬૭) અલબત્ત, જેણે આજે તૌબા કરી લીધી અને ઈમાન લઈ આવ્યો અને સદ્કાર્ય કર્યાં એ જ એ આશા રાખી શકે છે કે ત્યાં સફળતા મેળવનારાઓ પૈકી હશે.

(૬૮) તારો રબ પેદા કરે છે જે કંઈ ચાહે છે, અને (તે પોતે જ પોતાના કામ માટે જેને ચાહે છે) પસંદ કરી લે છે. આ પસંદગી આ લોકોએ કરવાનું કામ નથી. અલ્લાહ પવિત્ર અને ઘણો ઉચ્ચ છે એ શિર્કથી જે આ લોકો કરી રહ્યા છે. (૬૯) તારો રબ જાણે છે જે કંઈ આ લોકોએ હૃદયોમાં છૂપાવી રાખ્યું છે અને જે કંઈ તેઓ જાહેર કરે છે. (૭૦) એ જ એક અલ્લાહ છે, જેના સિવાય કોઈ ઉપાસનાને પાત્ર નથી. તેના જ માટે પ્રશંસા છે દુનિયામાં પણ અને આખિરત (પરલોક)માં પણ. શાસન તેનું જ છે અને તેના જ તરફ તમને સૌને પાછા લઈ જવામાં આવશે. (૭૧) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, ક્યારેય તમે વિચાર્યું કે જો અલ્લાહ કયામત સુધી તમારા પર હંમેશ માટે રાતને ઢાંકી દે, તો અલ્લાહ સિવાય તે કયો ઉપાસ્ય છે, જે તમને પ્રકાશ લાવી આપે ? શું તમે સાંભળતા નથી ? (૭૨) આમને પૂછો, ક્યારેય તમે લોકોએ વિચાર્યું કે જો અલ્લાહ કયામત સુધી હંમેશ માટે તમારા પર દિવસ જ પ્રસરાવી દે, તો અલ્લાહ સિવાય તે કયો ઉપાસ્ય છે જે તમને રાત લાવી આપે, જેથી તમે તેમાં શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શકો ? શું તમને સૂઝતું નથી ?

---

૧૭. આ તેમના બહાનાનો બીજો જવાબ છે. આનો અર્થ એ છે કે જે ધન-દોલત અને ખુશહાલી પર ફૂલાઓ છો, જેના ખોવાઈ જવાના જોખમથી અસત્ય પર અડગ થવા અને સત્યની અવગણના કરવા માગો છો, આ જ વસ્તુ ક્યારેક આદ અને સમૂદ અને બીજી કોમોને પણ પ્રાપ્ત હતી. પછી શું આ વસ્તુ તેમને વિનાશથી બચાવી શકી ?

૧૮. આ તેમના બહાનાનો ત્રીજો જવાબ છે. અગાઉ જે કોમો નષ્ટ થઈ, તેમના લોકો અત્યાચારી બની ચૂક્યા હતા. પરંતુ અલ્લાહે તેમને નષ્ટ કરતાં પહેલાં પોતાના રસૂલો (ઈશદૂતો) મોકલીને તેમને સચેત કર્યા અને જ્યારે તેમની ચેતવણી પર પણ તેઓ પોતાની વિકૃતિથી અટક્યા નહીં, તો તેમનો નાશ કરી નાખ્યો. આ જ મામલો છે, જેનો સામનો હવે તમારે કરવાનો છે.

૧૯. આનાથી અભિપ્રેત જિન શૈતાન અને મનુષ્ય શૈતાન છે, જેમને દુનિયામાં અલ્લાહના ભાગીદાર બનાવવામાં આવ્યા હતા, જેમની વાતની સરખામણીમાં અલ્લાહ અને તેના રસૂલો (ઈશદૂતો)ની વાતને રદ કરી દેવામાં આવી હતી અને જેમના ભરોસે સીધા માર્ગને છોડીને જીવનના ખોટા માર્ગો અપનાવવામાં આવ્યા હતા. આવા લોકોને

وَمِنْ رَّحْمَتِهٖ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوْا
فِيْهِ وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٧٣﴾
وَيَوْمَ يُنَادِيْهِمْ فَيَقُوْلُ اَيْنَ شُرَكَآءِىَ الَّذِيْنَ
كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيْدًا
فَقُلْنَا هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوْٓا اَنَّ الْحَقَّ لِلّٰهِ وَ
ضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿٧٥﴾ ع اِنَّ قَارُوْنَ ع ١٥ ١٠
كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوْسٰى فَبَغٰى عَلَيْهِمْ ص وَاٰتَيْنٰهُ
مِنَ الْكُنُوْزِ مَآ اِنَّ مَفَاتِحَهٗ لَتَنُوْٓاُ بِالْعُصْبَةِ
اُولِى الْقُوَّةِ ۗ اِذْ قَالَ لَهٗ قَوْمُهٗ لَا تَفْرَحْ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يُحِبُّ الْفَرِحِيْنَ ﴿٧٦﴾ وَابْتَغِ فِيْمَآ اٰتٰىكَ اللّٰهُ
الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيْبَكَ مِنَ الدُّنْيَا
وَاَحْسِنْ كَمَآ اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ
فِى الْاَرْضِ ط اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿٧٧﴾ قَالَ
اِنَّمَآ اُوْتِيْتُهٗ عَلٰى عِلْمٍ عِنْدِىْ ط اَوَلَمْ يَعْلَمْ اَنَّ
اللّٰهَ قَدْ اَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهٖ مِنَ الْقُرُوْنِ مَنْ هُوَ
اَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَّاَكْثَرُ جَمْعًا ط وَلَا يُسْئَلُ
عَنْ ذُنُوْبِهِمُ الْمُجْرِمُوْنَ ﴿٧٨﴾ فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ
فِىْ زِيْنَتِهٖ ط قَالَ الَّذِيْنَ يُرِيْدُوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
يٰلَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَآ اُوْتِىَ قَارُوْنُ لا اِنَّهٗ لَذُوْ حَظٍّ

(૭૩) અને તેની જ કૃપા છે કે તેણે તમારા માટે રાત અને દિવસ બનાવ્યા, જેથી તમે (રાતમાં) મનની શાંતિ મેળવો અને (દિવસ દરમ્યાન) પોતાના રબની કૃપા શોધો. કદાચ તમે કૃતજ્ઞ બનો.

(૭૪) (યાદ રાખે આ લોકો) એ દિવસ, જ્યારે કે તે તેમને પોકારશે, પછી પૂછશે, ''ક્યાં છે મારા તે ભાગીદારો જેમનું તમે (મારા ભાગીદાર હોવાનું) અનુમાન કરતા હતા ?'' (૭૫) અને અમે દરેક ઉમ્મત (સમુદાય)માંથી એક-એક સાક્ષી લઈ આવીશું. પછી કહીશું કે ''લાવો હવે પોતાની દલીલ.'' તે વખતે તેમને જણાઈ જશે કે સત્ય અલ્લાહના પક્ષે છે અને ગુમ થઈ જશે તેમના એ બધા જૂઠ, જે આ લોકોએ ઘડી રાખ્યા હતા. **(રુકૂઅ-૭)**

(૭૬) આ એક સત્ય છે કે કારૂન મૂસાની કોમનો એક માણસ હતો. પછી તે પોતાની કોમ વિરુદ્ધ વિદ્રોહી બની ગયો, અને અમે તેને એટલા ખજાના આપી રાખ્યા હતા કે તેની ચાવીઓ બળવાન પુરુષોની એક ટોળી મુશ્કેલીથી ઉપાડી શકતી હતી. એક વખતે તેની કોમના માણસોએ જ્યારે તેને કહ્યું, ''બહુ ફૂલી ન જાઓ. અલ્લાહ ફૂલી જનારાઓને પસંદ કરતો નથી. (૭૭) જે માલ અલ્લાહે તને આપ્યો છે તેના વડે આખિરત (પરલોક)નું ઘર બનાવવાની ચિંતા કર અને દુનિયામાંથી પણ પોતાનો હિસ્સો ન ભૂલ. ઉપકાર કર, જેવી રીતે અલ્લાહે તારા પર ઉપકાર કર્યો છે અને ધરતીમાં બગાડ પેદા કરવાની કોશિશ ન કર. અલ્લાહ બગાડ પેદા કરનારાઓને પસંદ કરતો નથી.'' (૭૮) તો તેણે કહ્યું, ''આ બધું તો મને એ જ્ઞાનના કારણે આપવામાં આવ્યું છે, જે મને પ્રાપ્ત છે.'' – શું તેને એ ખબર ન હતી કે અલ્લાહ આ પહેલાં એવા અનેક લોકોને નષ્ટ કરી ચૂક્યો છે જે તેનાથી વધારે શક્તિ અને જૂથ ધરાવતા હતા ? અપરાધીઓને તો તેમના ગુનાઓ પૂછવામાં આવતાં નથી.[૨૧]

(૭૯) એક દિવસ તે પોતાની કોમ સામે પોતાના ઠાઠ-માઠ સાથે નીકળ્યો. જે લોકો દુનિયાના જીવનની લાલસા રાખતા હતા તેઓ તેને જોઈને કહેવા લાગ્યા, ''કદાચ, અમને પણ એ બધું મળતું, જે કારૂનને આપવામાં આવ્યું છે. આ તો મોટો ભાગ્યશાળી

ચાહે કોઈએ ઈલાહ (ઉપાસ્ય) અને રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) કહ્યા હોય કે ન કહ્યા હોય, છેવટે જ્યારે તેમનું અનુસરણ અને આજ્ઞાપાલન એ રીતે કરવામાં આવ્યું, જે રીતે અલ્લાહનું કરવું જોઈએ, તો અનિવાર્યપણે તેમને ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં ભાગીદાર કરવામાં આવ્યા.

૨૦. અર્થાત્, આ અમારા નહીં, બલ્કે પોતાના જ નફસ (મનેચ્છા)ના બંદા (દાસ) બનેલા છે.

૨૧. અર્થાત્, ગુનેગારો તો એ જ દાવો કરે છે કે અમે ખૂબ સારા લોકો છીએ. તેઓ ક્યારે માનતા હોય છે કે તેમના અંદર કોઈ બૂરાઈ છે? પરંતુ તેમની સજા તેમની પોતાની કબૂલાત પર આધારિત નથી હોતી. તેમને જ્યારે પકડવામાં આવે છે, તો તેમને પૂછીને પકડવામાં આવતા નથી કે બતાવો, તમારો ગુનો શું છે.

عَظِيۡمٍ ۝٧٩ وَقَالَ الَّذِيۡنَ اُوۡتُوا الۡعِلۡمَ وَيۡلَكُمۡ
ثَوَابُ اللّٰهِ خَيۡرٌ لِّمَنۡ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ۚ وَلَا
يُلَقّٰىهَاۤ اِلَّا الصّٰبِرُوۡنَ ۝٨٠ فَخَسَفۡنَا بِهٖ وَبِدَارِهِ
الۡاَرۡضَ ۣ فَمَا كَانَ لَهٗ مِنۡ فِئَةٍ يَّنۡصُرُوۡنَهٗ
مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الۡمُنۡتَصِرِيۡنَ ۝٨١
وَاَصۡبَحَ الَّذِيۡنَ تَمَنَّوۡا مَكَانَهٗ بِالۡاَمۡسِ يَقُوۡلُوۡنَ
وَيۡكَاَنَّ اللّٰهَ يَبۡسُطُ الرِّزۡقَ لِمَنۡ يَّشَآءُ مِنۡ
عِبَادِهٖ وَيَقۡدِرُ ۚ لَوۡلَاۤ اَنۡ مَّنَّ اللّٰهُ عَلَيۡنَا لَخَسَفَ
عٌ ٨ بِنَا ؕ وَيۡكَاَنَّهٗ لَا يُفۡلِحُ الۡكٰفِرُوۡنَ ۝٨٢ تِلۡكَ الدَّارُ
الۡاٰخِرَةُ نَجۡعَلُهَا لِلَّذِيۡنَ لَا يُرِيۡدُوۡنَ عُلُوًّا فِى
الۡاَرۡضِ وَلَا فَسَادًا ؕ وَالۡعَاقِبَةُ لِلۡمُتَّقِيۡنَ ۝٨٣
مَنۡ جَآءَ بِالۡحَسَنَةِ فَلَهٗ خَيۡرٌ مِّنۡهَا ۚ وَمَنۡ
جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجۡزَى الَّذِيۡنَ عَمِلُوا السَّيِّاٰتِ
اِلَّا مَا كَانُوۡا يَعۡمَلُوۡنَ ۝٨٤ اِنَّ الَّذِىۡ فَرَضَ
عَلَيۡكَ الۡقُرۡاٰنَ لَرَآدُّكَ اِلٰى مَعَادٍ ؕ قُلۡ رَّبِّىۡۤ
اَعۡلَمُ مَنۡ جَآءَ بِالۡهُدٰى وَمَنۡ هُوَ فِىۡ ضَلٰلٍ
مُّبِيۡنٍ ۝٨٥ وَمَا كُنۡتَ تَرۡجُوۡۤا اَنۡ يُّلۡقٰٓى اِلَيۡكَ
الۡكِتٰبُ اِلَّا رَحۡمَةً مِّنۡ رَّبِّكَ فَلَا تَكُوۡنَنَّ ظَهِيۡرًا
منزل ٥ لِّـلۡكٰفِرِيۡنَ ۝٨٦ وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنۡ اٰيٰتِ اللّٰهِ بَعۡدَ

છે !" (૮૦) પરંતુ જે લોકો જ્ઞાન ધરાવતા હતા તેઓ કહેવા લાગ્યા, "અફસોસ તમારી હાલત પર, અલ્લાહનો બદલો વધુ સારો છે એ વ્યક્તિ માટે જે ઈમાન લાવે અને સદ્કાર્યો કરે, અને આ બદલો પ્રાપ્ત થતો નથી, બલ્કે ધૈર્યથી કામ લેનારાઓને."

(૮૧) અંતે અમે તેને અને તેના ઘરને ધરતીમાં ખૂંપાવી દીધા. પછી તેના સમર્થકોની કોઈ ટોળી નહોતી, જે અલ્લાહના મુકાબલામાં તેની મદદ માટે આવતી અને ન તે પોતે જ પોતાની મદદ કરી શક્યો. (૮૨) હવે એ જ લોકો, જેઓ ગઈ કાલે તેના દરજ્જાની કામના કરી રહ્યા હતા, કહેવા લાગ્યા, "અફસોસ ! અમે ભૂલી ગયા હતા કે અલ્લાહ પોતાના બંદાઓમાંથી જેની રોજી ચાહે છે, વિશાળ બનાવી દે છે અને જેને ચાહે છે, તેને સીમિત આપે છે. જો અલ્લાહે અમારા પર ઉપકાર ન કર્યો હોત તો અમને પણ ધરતીમાં ખૂંપાવી દેતો. અફસોસ ! અમને યાદ ન રહ્યું કે કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ) સફળતા પામતા નથી."(રુકૂઅ-૮)

(૮૩) તે આખિરત (પરલોક)[૨૨]નું ઘર તો અમે એ લોકો માટે વિશિષ્ટ કરી દઈશું, જેઓ ધરતીમાં પોતાની મોટાઈ ચાહતા નથી અને ન બગાડ પેદા કરવા માગે છે, અને સારું પરિણામ તો અલ્લાહથી ડરનારા-સંયમી લોકો માટે જ છે. (૮૪) જે કોઈ ભલાઈ લઈને આવશે તેના માટે તેનાથી વધુ સારી ભલાઈ છે, અને જે બૂરાઈ લઈને આવે તો બૂરાઈ કરનારાઓને એવો જ બદલો મળશે જેવા કામ તેઓ કરતા હતા.

(૮૫) હે નબી સલ્લ.! વિશ્વાસ રાખો કે જેણે આ કુર્આન તમારા પર અનિવાર્ય કર્યું છે[૨૩] તે તમને એક શ્રેષ્ઠ પરિણામે પહોંચાડવાનો છે. આ લોકોને કહી દો કે, "મારો રબ સારી રીતે જાણે છે કે માર્ગદર્શન લઈને કોણ આવ્યું છે અને સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં કોણ ગ્રસ્ત છે." (૮૬) તમે એ વાતની કદી પણ અપેક્ષા રાખતા ન હતા કે તમારા પર ગ્રંથ અવતરિત કરવામાં આવશે. આ તો માત્ર તમારા રબની મહેરબાનીથી (તમારા પર અવતરિત થયો છે), તો તમે કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)ના મદદગાર ન બનો. (૮૭) અને અવું ક્યારેય થવા ન પામે કે અલ્લાહની આયતો જ્યારે તમારા પર અવતરિત

૨૨. તાત્પર્ય છે જન્નત, જે વાસ્તવિક સફળતા અને સૌભાગ્યનું સ્થાન છે.
૨૩. અર્થાત્, આ કુર્આનને લોકો સુધી પહોંચાડવા અને તેની શિક્ષા આપવા અને તેના માર્ગદર્શન અનુસાર દુનિયાની સુધારણા કરવાની જવાબદારી તમારા પર નાખવામાં આવી છે.

اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ وَلَا تَكُوْنَنَّ
مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۚ ﴿۸۷﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ م
لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ قف كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ ط
لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ۧ ﴿۸۸﴾

وقف لازم منزل ۵ اَلْقِصَّة ع ۹ ۱۲

થાય તો કાફિરો તમને તેનાથી રોકી રાખે. પોતાના રબ તરફ આમંત્રણ આપો અને કદાપિ મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)માં સામેલ ન થાઓ (૮૮) અને અલ્લાહ સાથે કોઈ બીજા ઉપાસ્યને ન પોકારો. તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. દરેક વસ્તુ નાશ પામવાની છે, સિવાય કે તેની હસ્તી. સત્તા તેની જ છે અને તેના જ તરફ તમે સૌ પાછા લઈ જવામાં આવવાના છો. (રુકૂઅ-૯)

૨૯. અલ-અનૂકબૂત

પરિચય

નામ :

આયત-૪૧માં આવેલ શબ્દો ''મસલુલ્લઝીનત્-તખઝૂ મિન્ દૂનિલ્લાહિ અવ્લિયા-અ ક-મસલિલ્-અનૂકબૂત'' (જે લોકોએ અલ્લાહને છોડીને બીજા સંરક્ષકો બનાવી લીધા છે, તેમનું દૃષ્ટાંત કરોળિયા જેવું છે)થી લેવામાં આવ્યું છે. તેનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂરઃ છે, જેમાં 'અનૂકબૂત' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉતરાણકાળ :

આયત-૫૬ થી ૬૦ સુધી સ્પષ્ટરૂપે એવું લાગે થાય છે કે આ સૂરઃ હબશાની હિજરતથી કેટલાક સમય પહેલાં અવતરિત થઈ હતી. શેષ વિષયોનો આતંરિક પુરાવો પણ આને જ સમર્થન આપે છે, કેમ કે પશ્ચાદ્ભૂમિમાં એ જ સમયના સંજોગો પ્રતિબિંબિત થાય છે.

વિષય :

સૂરઃ વાંચતાં એવું લાગે છે કે આના અવતરિત થવાના સમયે મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં મુસલમાનો પર ખૂબ જ મોટી મુસીબતો અને પરેશાનીઓનો સમય હતો. તે વખતે અલ્લાહે આ સૂરઃ એક તરફ સાચા ઈમાનવાળાઓમાં સંકલ્પ, હિંમત અને ધૈર્ય પેદા કરવા માટે અને બીજી તરફ નબળા ઈમાનવાળા લોકોને શરમ દેવડાવવા માટે અવતરિત કરી. તેના સાથે મક્કાના કાફિરોને પણ આમાં સત્ય-વિરોધના પરિણામ વિશે સખત ધમકી આપવામાં આવી છે. આ સંદર્ભમાં તે પ્રશ્નોનો જવાબ પણ આપવામાં આવ્યો છે, જેનો કેટલાક મુસ્લિમ નવયુવાનો તે વખતે સામનો કરી રહ્યા હતા. જેમ કે તેમના માતા-પિતા તેમના પર દબાણ કરી રહ્યા હતા કે અમારા ધર્મ (દીન) પર મક્કમ રહો. જે કુર્આન પર તમે ઈમાન લાવ્યા છો, તેમાં પણ એ જ તો લખ્યું છે કે માતા-પિતાનો હક્ક સૌથી વધુ છે, તો જે કંઈ અમે કહીએ છીએ તેને માનો, નહીં તો તમે પોતે પોતાના જ ઈમાન વિરુદ્ધ કામ કરશો. આનો જવાબ આયત-૮માં આપવામાં આવ્યો છે. એ જ રીતે કેટલાક નવમુસ્લિમોને તેમના કબીલાવાળા કહેતા હતા કે અઝાબ-સવાબ (યાતના-પુણ્ય) અમારા માથે, તમે અમારું કહ્યું માનો અને આ માણસથી અલગ થઈ જાઓ. અલ્લાહ સમક્ષ એના ઉત્તરદાયી અમે હોઈશું. આનો જવાબ આયત ૧૨-૧૩માં આપવામાં આવ્યો છે. જે પ્રસંગો આ સૂરઃમાં વર્ણવવામાં આવ્યા છે, તેમાં પણ મોટાભાગે આ જ પાસું વધુ ઉભરેલું છે

કે અગાઉના પયગંબરોને જુઓ, કેવી-કેવી સખતાઈઓ તેમના પર આવી અને કેટ-કેટલી મુદ્દતો સુધી તેમને સતાવવામાં આવ્યા. પછી છેવટે અલ્લાહ તરફથી તેમની મદદ કરવામાં આવી, તેથી ગભરાઓ નહીં, અલ્લાહની મદદ ચોક્કસ આવશે, પરંતુ અજમાયશનો એક વધુ તબક્કો પસાર થવો જરૂરી છે. પછી મુસલમાનોને સૂચના આપવામાં આવી કે જો અત્યાચાર અને ત્રાસ તમારા માટે અસહ્ય બની જાય તો ઈમાન છોડવાને બદલે ઘર-બાર છોડીને નીકળી જાઓ. અલ્લાહની ધરતી વિશાળ છે. જ્યાં અલ્લાહની બંદગી કરી શકો ત્યાં જતા રહો. આ બધી વાતો સાથે કાફિરોને સમજાવવાનું પાસું પણ છોડવામાં આવ્યું નથી, બલ્કે તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક) બંને હકીકતોને પ્રમાણોની સાથે તેમના મનમાં ઉતારવાની કોશિશ કરવામાં આવી છે.

اٰیَاتُهَا ٦٩ (٢٩) سُوْرَةُ الْعَنْكَبُوْتِ مَكِّيَّةٌ (٨٥) رُكُوْعَاتُهَا ٧

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الٓمّٓ ۚ ﴿١﴾ اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُّتْرَكُوْٓا اَنْ يَّقُوْلُوْٓا
اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُوْنَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِيْنَ مِنْ
قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا وَلَيَعْلَمَنَّ
الْكٰذِبِيْنَ ﴿٣﴾ اَمْ حَسِبَ الَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السَّيِّاٰتِ اَنْ
يَّسْبِقُوْنَا ؕ سَآءَ مَا يَحْكُمُوْنَ ﴿٤﴾ مَنْ كَانَ يَرْجُوْا لِقَآءَ
اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ ؕ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿٥﴾
وَمَنْ جَاهَدَ فَاِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهٖ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ
عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٦﴾ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَحْسَنَ الَّذِيْ
كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٧﴾ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ
حُسْنًا ؕ وَاِنْ جَاهَدٰكَ لِتُشْرِكَ بِيْ مَا لَيْسَ لَكَ
بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ؕ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا
كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٨﴾ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصّٰلِحِيْنَ ﴿٩﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ
اٰمَنَّا بِاللّٰهِ فَاِذَآ اُوْذِيَ فِي اللّٰهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ
كَعَذَابِ اللّٰهِ ؕ وَلَئِنْ جَآءَ نَصْرٌ مِّنْ رَّبِّكَ لَيَقُوْلُنَّ
اِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ ؕ اَوَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِمَا فِيْ صُدُوْرِ

૨૯. સૂરઃ અલ-અન્કબૂત

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૭ • આયતો-૬૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-મીમ ! (૨) શું લોકોએ એમ સમજી લીધું છે કે તેઓ માત્ર એટલું કહેવા બદલ છોડી દેવામાં આવશે કે, ''અમે ઈમાન લાવ્યા'' અને તેમને અજમાવવામાં નહીં આવે ? (૩) જો કે અમે એ સૌ લોકોની પરીક્ષા કરી ચૂક્યા છીએ, જેઓ આમના પહેલાં થઈ ગયા છે. અલ્લાહને તો અવશ્ય એ જોવું છે કે સાચા કોણ છે અને જૂઠા કોણ.

(૪) અને શું એ લોકો, જેઓ ખરાબ કૃત્યો કરી રહ્યા છે[1] એવું સમજી બેસ્યા છે કે તેઓ અમારા સામે બાજી લઈ જશે ? ઘણો ખોટો ફેંસલો છે જે તેઓ કરી રહ્યા છે.

(૫) જે કોઈ અલ્લાહ સાથે મુલાકાતની અપેક્ષા રાખતો હોય (તેને ખબર હોવી જોઈએ કે) અલ્લાહે નિર્ધારિત કરેલો સમય આવવાનો જ છે, અને અલ્લાહ બધું સાંભળે અને જાણે છે. (૬) જે વ્યક્તિ પણ તનતોડ સંઘર્ષ કરશે પોતાના ભલા માટે જ કરશે.[2] નિઃશંક, અલ્લાહ દુનિયાવાળાઓથી બેનિયાઝ (નિરપેક્ષ) છે.[3] (૭) અને જેઓ ઈમાન લાવશે અને સદ્કાર્યો કરશે, તેમની બૂરાઈઓ અમે તેમનાથી દૂર કરી દઈશું અને તેમને તેમના ઉત્તમ કાર્યોનો બદલો આપીશું.

(૮) અમે મનુષ્યને આદેશ આપ્યો કે પોતાના માતા-પિતા સાથે સદ્વ્યવહાર કરે, પરંતુ જો તેઓ તારા પર દબાણ કરે કે તું મારા સાથે કોઈ એવા (ઉપાસ્ય)ને ભાગીદાર ઠેરવે, જેને તું (મારા ભાગીદાર તરીકે) નથી જાણતો, તો તેમનું અનુસરણ ન કર.[4] મારા જ તરફ તમને સૌને પાછા ફરીને આવવાનું છે. પછી હું તમને બતાવી દઈશ કે તમે શું કરતા રહ્યા છો. (૯) અને જે લોકો ઈમાન લાવ્યા હશે અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા હશે તેમને અમે જરૂર સદાચારીઓમાં દાખલ કરીશું.

(૧૦) લોકોમાંથી કોઈ એવો પણ છે, જે કહે છે કે અમે ઈમાન લાવ્યા અલ્લાહ પર. પરંતુ જ્યારે તે અલ્લાહ માટે સતાવવામાં આવ્યો તો તેણે લોકોએ નાખેલી અજમાયશને અલ્લાહની યાતના (અઝાબ)ની જેમ સમજી લીધી. હવે જો તારા રબ તરફથી વિજય અને મદદ આવી પહોંચ્યા, તો આ જ માણસ કહેશે કે, ''અમે તો તમારા સાથે હતા.'' શું દુનિયાવાળાઓના હૃદયોની સ્થિતિ અલ્લાહ સારી રીતે જાણતો નથી ?

૧. વર્ણન-શૈલીથી સ્પષ્ટ છે કે એ લોકોથી તાત્પર્ય એ અત્યાચારીઓ છે, જેઓ ઈમાન લાવનારા પર અત્યાચાર કરી રહ્યા હતા અને ઇસ્લામના આમંત્રણને નીચું દેખાડવા માટે ખરાબમાં ખરાબ યુક્તિઓનો ઉપયોગ કરી રહ્યા હતા.

૨. 'મુજાહિદા'થી તાત્પર્ય તનતોડ સંઘર્ષ છે, કાફિરો (અધર્મીઓ)ની સામે દીને-હક્ક (સત્ય-ધર્મ)નો ઝંડો ઉચ્ચ કરવા અને ઉચ્ચ કરી રાખવા માટે તનતોડ કોશિશ.

૩. અર્થાત્, અલ્લાહ તનતોડ સંઘર્ષની માંગણી તમારાથી એટલા માટે નથી કરી રહ્યો કે તેની પોતાની કોઈ જરૂરત મઆઝલ્લાહ (અલ્લાહનું શરણ) અટકી પડી છે, બલ્કે આ તમારી પોતાની નૈતિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિનું માધ્યમ છે.

૪. જે નવયુવાનો મક્કામાં ઈમાન લાવ્યા હતા, તેમના માતા-પિતા તેમના પર દબાણ કરી રહ્યા હતા કે તેઓ ઈમાનને

الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٠﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَلَيَعْلَمَنَّ
الْمُنٰفِقِيْنَ ﴿١١﴾ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوا
اتَّبِعُوْا سَبِيْلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطٰيٰكُمْ ؕ وَمَا هُمْ بِحٰمِلِيْنَ
مِنْ خَطٰيٰهُمْ مِّنْ شَيْءٍ ؕ اِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ
اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَّعَ اَثْقَالِهِمْ ز وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ عَمَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿١٣﴾ ع وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا ع ١٣
اِلٰى قَوْمِهٖ فَلَبِثَ فِيْهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسِيْنَ عَامًا ؕ
فَاَخَذَهُمُ الطُّوْفَانُ وَهُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿١٤﴾ فَاَنْجَيْنٰهُ وَ
اَصْحٰبَ السَّفِيْنَةِ وَجَعَلْنٰهَا اٰيَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿١٥﴾ وَاِبْرٰهِيْمَ
اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوْهُ ؕ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ
اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿١٦﴾ اِنَّمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ
اَوْثَانًا وَّتَخْلُقُوْنَ اِفْكًا ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ تَعْبُدُوْنَ مِنْ
دُوْنِ اللّٰهِ لَا يَمْلِكُوْنَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوْا عِنْدَ اللّٰهِ
الرِّزْقَ وَاعْبُدُوْهُ وَاشْكُرُوْا لَهٗ ؕ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿١٧﴾
وَاِنْ تُكَذِّبُوْا فَقَدْ كَذَّبَ اُمَمٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ ؕ وَمَا عَلَى
الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿١٨﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ
يُبْدِئُ اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ ؕ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى
اللّٰهِ يَسِيْرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ سِيْرُوْا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوْا كَيْفَ
بَدَاَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِئُ النَّشْاَةَ الْاٰخِرَةَ ؕ اِنَّ

(૧૧) અને અલ્લાહને તો એ જોવું જ છે કે ઈમાન લાવનારાઓ કોણ છે અને મુનાફિક (દંભીઓ) કોણ ?

(૧૨) આ કાફિર (ઇન્કાર કરનારા) લોકો ઈમાનવાળાઓને કહે છે કે, "તમે અમારી પદ્ધતિનું અનુસરણ કરો અને તમારા ગુનાઓને અમે અમારા પર લઈ લઈશું." જો કે તેમના ગુનાઓમાંથી કંઈ પણ તેઓ પોતાના પર લેવાના નથી. તેઓ તદ્દન જૂઠું બોલે છે. (૧૩) હા, તેઓ જરૂર પોતાના બોજ પણ ઉપાડશે અને પોતાના બોજ ઉપરાંત બીજા ઘણા બોજ પણ,[૫] અને કયામતના દિવસે એ જૂઠા આરોપોની પૂછપરછ થશે, જે તેઓ કરતા રહ્યા છે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૪) અમે નૂહને તેની કોમ તરફ મોકલ્યો અને તે હજારમાં પચાસ વર્ષ ઓછા સુધી તેમના વચ્ચે રહ્યો. છેવટે એ લોકોને તોફાને ઝડપી લીધા એ સ્થિતિમાં કે તેઓ અત્યાચારી હતા. (૧૫) પછી નૂહને અને નૌકાવાળાઓને અમે બચાવી લીધા અને તેને દુનિયાવાળાઓ માટે એક બોધ ગ્રહણ કરવા માટેની નિશાની બનાવી દીધી.[૬]

(૧૬) અને ઇબ્રાહીમને મોકલ્યો, જ્યારે કે તેણે પોતાની કોમને કહ્યું, "અલ્લાહની બંદગી કરો અને તેનાથી ડરો. આ તમારા માટે વધુ સારું છે જો તમે જાણો. (૧૭) તમે અલ્લાહને છોડીને જેમને પૂજો છો તેઓ તો માત્ર મૂર્તિઓ છે અને તમે એક જૂઠ ઘડી રહ્યા છો. વાસ્તવમાં અલ્લાહ સિવાય તમે જેની પૂજા કરો છો તેઓ તમને કોઈ રોજી પણ આપવાનો અધિકાર ધરાવતા નથી. અલ્લાહથી રોજી માંગો અને તેની જ બંદગી કરો અને તેનો જ આભાર માનો. તેના તરફ જ તમે પાછા લઈ જવામાં આવવાના છો. (૧૮) અને જો તમે ખોટું ઠેરવતા હોવ તો તમારા પહેલાં અનેક કોમો ખોટું ઠેરવી ચૂકી છે, અને પયગંબર પર સ્પષ્ટપણે સંદેશ પહોંચાડી દેવા સિવાય કોઈ જવાબદારી નથી."

(૧૯) શું આ લોકોએ ક્યારેય જોયું જ નથી કે કેવી રીતે અલ્લાહ સર્જનની શરૂઆત કરે છે અને પછી તેનું પુનરાવર્તન કરે છે ? નિઃશંક, આ (પુનરાવર્તન તો) અલ્લાહ માટે વધુ સરળ છે. (૨૦) એમને કહો કે ધરતીમાં હરો-ફરો અને જુઓ કે તેણે કેવી રીતે સર્જનની શરૂઆત કરી છે, પછી અલ્લાહ બીજી વાર પણ જીવન પ્રદાન કરશે. નિઃશંક,

---

ત્યજી દે. આના પર ફરમાવવામાં આવ્યું કે માતા-પિતાના હક્કો પોતાની જગ્યાએ, પરંતુ તેમને એ હક્ક નથી કે અલ્લાહના માર્ગથી સંતાનને રોકે.

૫. અર્થાત્, એક બોજ સ્વયં પથભ્રષ્ટ થવાનો અને બીજો બોજ બીજાઓને પથભ્રષ્ટ કરવાનો અથવા પથભ્રષ્ટતા પર મજબૂર કરવાનો.

૬. અર્થાત્, આ નૌકાને અથવા નૂહ અલૈ.ની કોમ પર અઝાબ (યાતના)ની આ ઘટનાને બોધપાઠ બનાવી દીધી.

اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىۡءٍ قَدِيۡرٌ ‏﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَنۡ يَّشَآءُ
وَيَرۡحَمُ مَنۡ يَّشَآءُ ۚ وَاِلَيۡهِ تُقۡلَبُوۡنَ ﴿٢١﴾ وَمَاۤ اَنۡتُمۡ
بِمُعۡجِزِيۡنَ فِى الۡاَرۡضِ وَلَا فِى السَّمَآءِ ز وَمَا لَـكُمۡ مِّنۡ
دُوۡنِ اللّٰهِ مِنۡ وَّلِىٍّ وَّلَا نَصِيۡرٍ ﴿٢٢﴾ وَالَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا ع
بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَلِقَآئِهٖۤ اُولٰٓـئِكَ يَئِسُوۡا مِنۡ رَّحۡمَتِىۡ وَ
اُولٰٓـئِكَ لَهُمۡ عَذَابٌ اَلِيۡمٌ ﴿٢٣﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوۡمِهٖۤ
اِلَّاۤ اَنۡ قَالُوا اقۡتُلُوۡهُ اَوۡ حَرِّقُوۡهُ فَاَنۡجٰىهُ اللّٰهُ مِنَ
النَّارِ ؕ اِنَّ فِىۡ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوۡمٍ يُّؤۡمِنُوۡنَ ﴿٢٤﴾ وَقَالَ
اِنَّمَا اتَّخَذۡتُمۡ مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ اَوۡثَانًا ۙ مَّوَدَّةَ
بَيۡنِكُمۡ فِى الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا ۚ ثُمَّ يَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ يَكۡفُرُ
بَعۡضُكُمۡ بِبَعۡضٍ وَّيَلۡعَنُ بَعۡضُكُمۡ بَعۡضًا ز وَّمَاۡوٰٮكُمُ
النَّارُ وَمَا لَـكُمۡ مِّنۡ نّٰصِرِيۡنَ ﴿٢٥﴾ فَاٰمَنَ لَهٗ لُوۡطٌ م وقف لازم
وَقَالَ اِنِّىۡ مُهَاجِرٌ اِلٰى رَبِّىۡ ؕ اِنَّهٗ هُوَ الۡعَزِيۡزُ
الۡحَكِيۡمُ ﴿٢٦﴾ وَوَهَبۡنَا لَهٗۤ اِسۡحٰقَ وَيَعۡقُوۡبَ وَجَعَلۡنَا
فِىۡ ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالۡكِتٰبَ وَاٰتَيۡنٰهُ اَجۡرَهٗ فِى
الدُّنۡيَا ۚ وَاِنَّهٗ فِى الۡاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيۡنَ ﴿٢٧﴾ وَ
لُوۡطًا اِذۡ قَالَ لِقَوۡمِهٖۤ اِنَّكُمۡ لَتَاۡتُوۡنَ الۡفَاحِشَةَ
مَا سَبَقَكُمۡ بِهَا مِنۡ اَحَدٍ مِّنَ الۡعٰلَمِيۡنَ ﴿٢٨﴾ اَئِنَّكُمۡ
لَتَاۡتُوۡنَ الرِّجَالَ وَتَقۡطَعُوۡنَ السَّبِيۡلَ ۙ وَتَاۡتُوۡنَ منزل ٥

અલ્લાહ દરેક વસ્તુ કરવા માટે શક્તિમાન છે. (૨૧) જેને ચાહે સજા આપે અને જેના પર ચાહે દયા કરે. તેના જ તરફ તમે પાછા લઈ જવામાં આવવાના છો. (૨૨) તમે ન ધરતીમાં વિવશ કરી શકો છો, ન આકાશમાં, અને અલ્લાહથી બચાવનાર કોઈ સંરક્ષક અને સહાયક તમારા માટે નથી.(રુકૂઅ-૨) (૨૩) જે લોકોએ અલ્લાહની આયતોનો અને તેનાથી મુલાકાતનો ઇન્કાર કર્યો છે, તેઓ મારી કૃપાથી નિરાશ થઈ ગયા છે,[૭] અને તેમના માટે દુઃખદાયી સજા છે.

(૨૪) પછી ઇબ્રાહીમની કોમનો જવાબ એ સિવાય કંઈ ન હતો કે તેમણે કહ્યું, "કતલ કરી દો આને અથવા બાળી મૂકો આને." અંતે અલ્લાહે તેને આગમાંથી બચાવી લીધો. નિઃસંદેહ, આમાં નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ ઈમાન લાવનારા છે. (૨૫) અને તેણે કહ્યું, "તમે દુનિયાના જીવનમાં તો અલ્લાહને છોડીને મૂર્તિઓને પોતાના વચ્ચે પ્રેમનું માધ્યમ બનાવી લીધી છે,[૮] પરંતુ કયામતના દિવસે તમે એક-બીજાનો ઇન્કાર અને એક-બીજા પર ફિટકાર કરશો અને આગ તમારું ઠેકાણું હશે અને કોઈ તમારો મદદગાર નહીં હોય." (૨૬) તે વખતે લૂતે તેને માન્યો અને ઇબ્રાહીમે કહ્યું, "હું મારા રબ તરફ હિજરત કરું છું. તે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે." (૨૭) અને અમે તેને ઇસ્હાક અને યાકૂબ (જેવા સંતાનો) આપ્યા અને તેના વંશમાં નુબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ) અને ગ્રંથ મૂકી દીધા, અને તેને દુનિયામાં તેનો બદલો પ્રદાન કર્યો અને આખિરત (પરલોક)માં તે નિઃશંક સદાચારીઓમાંથી હશે.

(૨૮) અને અમે લૂતને મોકલ્યો, ત્યારે તેણે પોતાની કોમને કહ્યું, "તમે તો એ અશ્લીલ કૃત્ય કરો છો, જે તમારા પહેલાં જગતવાસીઓમાંથી કોઈએ નથી કર્યું. (૨૯) શું તમારી સ્થિતિ એ છે કે પુરુષો પાસે જાઓ છો, વટેમાર્ગુઓને લૂટો છો અને પોતાની બેઠકોમાં બૂરા કામ કરો છો ?" પછી કોઈ જવાબ તેની કોમ પાસે એ સિવાય ન હતો

---

૭. અર્થાત્, તેમનો કોઈ ભાગ મારી રહમત (દયા)માં નથી. તેમના માટે કોઈ અવકાશ એ બાબતનો નથી કે તેઓ મારી દયામાંથી ભાગ પામવાની કોઈ આશા ન રાખી શકે, અને જ્યારે તેમણે આખિરત (પરલોક)નો જ ઇન્કાર કરી દીધો અને એનો સ્વીકાર જ ન કર્યો કે તેમણે ક્યારેક અલ્લાહ સમક્ષ રજૂ થવાનું છે, તો તેનો અર્થ એ છે કે તેમણે અલ્લાહની કૃપા અને મગફિરત (માફી)ની સાથે કોઈ આશાનો સંબંધ મૂળથી રાખ્યો જ નથી.

૮. અર્થાત્, તમે ખુદાપરસ્તી (ઈશભક્તિ)ના બદલે મૂર્તિપૂજાના પાયા પર પોતાના સામૂહિક જીવનનું નિર્માણ કરી લીધું છે, જે દુનિયાના જીવનની હદ સુધી તમારું કોમી માળખું તૈયાર કરી શકે છે, એટલા માટે કે અહીં કોઈપણ આસ્થા પર લોકો એકત્ર થઈ શકે છે, ચાહે સત્ય હોય કે અસત્ય, અને દરેક સહમતી અને સંગઠન, ચાહે તે ગમે તેવી ખોટી આસ્થા પર હોય, પરસ્પર મિત્રતાઓ, રિશ્તેદારીઓ, બિરાદરીઓ અને અન્ય તમામ ધાર્મિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને આર્થિક અને રાજકીય સંબંધોની સ્થાપનાનું માધ્યમ બની શકે છે.

فِيْ نَادِيْكُمُ الْمُنْكَرَ ۭ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ
اِلَّآ اَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتَ مِنَ
الصّٰدِقِيْنَ ﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِيْ عَلَى الْقَوْمِ
الْمُفْسِدِيْنَ ﴿٣٠﴾ وَلَمَّا جَاۗءَتْ رُسُلُنَآ اِبْرٰهِيْمَ ع ٣/٨ ١٥
بِالْبُشْرٰى ۙ قَالُوْٓا اِنَّا مُهْلِكُوْٓا اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ ۚ
اِنَّ اَهْلَهَا كَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ﴿٣١﴾ قَالَ اِنَّ فِيْهَا لُوْطًا ۭ
قَالُوْا نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَنْ فِيْهَا ڒ لَنُنَجِّيَنَّهٗ وَاَهْلَهٗٓ
اِلَّا امْرَاَتَهٗ ڭ كَانَتْ مِنَ الْغٰبِرِيْنَ ﴿٣٢﴾ وَلَمَّآ اَنْ
جَاۗءَتْ رُسُلُنَا لُوْطًا سِيْۗءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَّ
قَالُوْا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ ۣ اِنَّا مُنَجُّوْكَ وَاَهْلَكَ
اِلَّا امْرَاَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغٰبِرِيْنَ ﴿٣٣﴾ اِنَّا مُنْزِلُوْنَ عَلٰٓي
اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاۗءِ بِمَا كَانُوْا
يَفْسُقُوْنَ ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ تَّرَكْنَا مِنْهَآ اٰيَةًۢ بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ
يَّعْقِلُوْنَ ﴿٣٥﴾ وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۙ
فَقَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَلَا
تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوْهُ فَاَخَذَتْهُمُ
الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوْا فِيْ دَارِهِمْ جٰثِمِيْنَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَّثَمُوْدَاۡ
وَقَدْ تَّبَيَّنَ لَكُمْ مِّنْ مَّسٰكِنِهِمْ ۣ وَزَيَّنَ لَهُمُ
الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيْلِ وَ

કે તેણે કહ્યું, ''લઈ આવ અલ્લાહની યાતના, જો તું સાચો છે.'' (૩૦) લૂતે કહ્યું, ''હે મારા રબ ! આ અવજ્ઞાકારી લોકોના મુકાબલામાં મારી મદદ કર.''(રુકૂઅ-૩)

(૩૧) અને જયારે અમારા દૂત ઇબ્રાહીમ પાસે ખુશખબર લઈને પહોંચ્યા, તો તેમણે તેને કહ્યું, ''અમે આ વસ્તીના લોકોનો નાશ કરવાના છીએ.[૯] આના લોકો સખત અત્યાચારી થઈ ગયા છે.'' (૩૨) ઇબ્રાહીમે કહ્યું, ''ત્યાં તો લૂત મોજૂદ છે.'' તેમણે કહ્યું, ''અમે સારી રીતે જાણીએ છીએ કે ત્યાં કોણ-કોણ છે. અમે, તેની પત્ની સિવાય તેને અને તેના બાકીના બધા કુટુંબીજનોને બચાવી લઈશું.'' તેની પત્ની પાછળ રહી જનારાઓ પૈકી હતી.

(૩૩) પછી જયારે અમારા દૂત લૂત પાસે પહોંચ્યા, તો તેમના આગમનથી તે ભારે પરેશાન અને દિલગીર થયો. તેમણે કહ્યું, ''ડરો નહીં અને દુઃખી ન થાઓ. અમે તમને અને તમારા કુટુંબીજનોને બચાવી લઈશું, તમારી પત્ની સિવાય, જે પાછળ રહી જનારાઓમાંથી છે. (૩૪) અમે આ વસ્તીના લોકો પર આકાશમાંથી યાતના (અઝાબ) ઊતારવાના છીએ, એ દુરાચારના કારણે જે તેઓ કરતા રહ્યા છે.'' (૩૫) અને અમે તે વસ્તીની એક સ્પષ્ટ નિશાની છોડી દીધી છે[૧૦] એ લોકો માટે જેઓ બુદ્ધિથી કામ લે છે.

(૩૬) અને મદ્‌યન તરફ અમે તેમના ભાઈ શુઐબને મોકલ્યો. તેણે કહ્યું, ''હે મારી કોમના લોકો ! અલ્લાહની બંદગી કરો અને અંતિમ દિવસના ઉમેદવાર રહો અને ધરતીમાં બગાડ પેદા કરનારા બનીને અતિરેક કરતા ન ફરો.'' (૩૭) પરંતુ તેમણે તેને ખોટો ઠેરવ્યો. છેવટે એક પ્રચંડ ભૂકંપે તેમને ઝડપી લીધા અને તેઓ પોતાના ઘરોમાં પડેલાને પડેલા જ રહી ગયા.

(૩૮) અને આદ અને સમૂદને અમે નષ્ટ કર્યા. તમે એ સ્થળો જોઈ ચૂકયા છો જયાં તેઓ રહેતા હતા. તેમના કામોને શૈતાને તેમના માટે સુંદર બનાવી દીધા અને તેમને સન્માર્ગથી હટાવી દીધા. જો કે તેઓ સૂઝબૂજ ધરાવતા હતા.

---

૯. 'આ વસ્તી'નો સંકેત લૂતની કોમના વિસ્તાર તરફ હતો. હઝરત ઇબ્રાહીમ અલૈ. તે વખતે ફલસ્તિન (ફિલિસ્ટાઈન)ના શહેર હબરૂન (વર્તમાન અલ-ખલીલ)માં રહેતા હતા. આ શહેરના દક્ષિણ-પૂર્વમાં કેટલાક માઈલના અંતરે મૃત સાગર (Dead Sea)નો એ ભાગ આવેલો છે, જ્યાં પહેલાં લૂતની કોમ આબાદ હતી અને હવે જેના પર મૃત સાગરનું પાણી ફેલાયેલું છે. આ વિસ્તાર ઢાળ પર આવેલો છે અને હબરૂનની ઊંચી પહાડીઓ પરથી સાફ દેખાય છે. તેથી ફરિશ્તાઓએ તેના તરફ સંકેત કરીને હઝરત ઇબ્રાહીમ અલૈ.ને અરજ કરી કે, ''અમે આ વસ્તીને નષ્ટ કરવાના છીએ.''

૧૦. આ ખુલ્લી નિશાનીથી તાત્પર્ય છે મૃત સાગર, જેને 'લૂત સાગર' પણ કહેવામાં આવે છે. કુર્આન-મજીદમાં ઘણી જગ્યાએ મક્કાના કાફિરો (અધર્મીઓ)ને સંબોધિત કરીને કહેવામાં આવ્યું છે કે આ અત્યાચારી કોમ પર તેના કરતૂતોના કારણે જે અઝાબ આવ્યો હતો, તેની એક નિશાની આજે પણ જાહેર માર્ગ પર મોજૂદ છે, જેને તમે શામ (સીરિયા) તરફ પોતાના વેપારી પ્રવાસોમાં જતી વખતે દિવસ-રાત જુઓ છો.

كَانُوۡا مُسۡتَبۡصِرِيۡنَ ۙ ﴿٣٨﴾ وَ قَارُوۡنَ وَ فِرۡعَوۡنَ وَ
هَامٰنَ ۟ وَلَقَدۡ جَآءَهُمۡ مُّوۡسٰى بِالۡبَيِّنٰتِ
فَاسۡتَكۡبَرُوۡا فِى الۡاَرۡضِ وَمَا كَانُوۡا سٰبِقِيۡنَ ۚ ﴿٣٩﴾
فَكُلًّا اَخَذۡنَا بِذَنۡۢبِهٖ ۚ فَمِنۡهُمۡ مَّنۡ اَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِ
حَاصِبًا ۚ وَمِنۡهُمۡ مَّنۡ اَخَذَتۡهُ الصَّيۡحَةُ ۚ وَمِنۡهُمۡ مَّنۡ
خَسَفۡنَا بِهِ الۡاَرۡضَ ۚ وَمِنۡهُمۡ مَّنۡ اَغۡرَقۡنَا ۚ وَمَا
كَانَ اللّٰهُ لِيَظۡلِمَهُمۡ وَلٰـكِنۡ كَانُوۡۤا اَنۡفُسَهُمۡ
يَظۡلِمُوۡنَ ﴿٤٠﴾ مَثَلُ الَّذِيۡنَ اتَّخَذُوۡا مِنۡ دُوۡنِ
اللّٰهِ اَوۡلِيَآءَ كَمَثَلِ الۡعَنۡكَبُوۡتِ ۚ اِتَّخَذَتۡ بَيۡتًا ؕ
وقف لازم
وَاِنَّ اَوۡهَنَ الۡبُيُوۡتِ لَبَيۡتُ الۡعَنۡكَبُوۡتِ ۘ لَوۡ كَانُوۡا
يَعۡلَمُوۡنَ ﴿٤١﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَعۡلَمُ مَا يَدۡعُوۡنَ مِنۡ
دُوۡنِهٖ مِنۡ شَىۡءٍ ؕ وَهُوَ الۡعَزِيۡزُ الۡحَكِيۡمُ ﴿٤٢﴾
وَتِلۡكَ الۡاَمۡثَالُ نَضۡرِبُهَا لِلنَّاسِ ۚ وَمَا يَعۡقِلُهَاۤ
اِلَّا الۡعٰلِمُوۡنَ ﴿٤٣﴾ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ
بِالۡحَقِّ ؕ اِنَّ فِىۡ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّلۡمُؤۡمِنِيۡنَ ﴿٤٤﴾ ع
ع ٤ / ١٤
الجزء الحادي والعشرون (٢١)
اُتۡلُ مَاۤ اُوۡحِىَ اِلَيۡكَ مِنَ الۡكِتٰبِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ ؕ اِنَّ
الصَّلٰوةَ تَنۡهٰى عَنِ الۡفَحۡشَآءِ وَالۡمُنۡكَرِ ؕ وَلَذِكۡرُ اللّٰهِ
اَكۡبَرُ ؕ وَاللّٰهُ يَعۡلَمُ مَا تَصۡنَعُوۡنَ ﴿٤٥﴾ وَلَا تُجَادِلُوۡۤا اَهۡلَ
الۡكِتٰبِ اِلَّا بِالَّتِىۡ هِىَ اَحۡسَنُ ۖ اِلَّا الَّذِيۡنَ ظَلَمُوۡا

(૩૯) અને કારૂન અને ફિરઔન અને હામાનને અમે નષ્ટ કર્યા. મૂસા તેમના પાસે ખુલ્લી નિશાનીઓ લઈને આવ્યો, પરંતુ તેમણે ધરતીમાં પોતાની મોટાઈનો ઘમંડ કર્યો. જો કે તેઓ બાજી લઈ જનારા ન હતા. (૪૦) છેવટે અમે દરેકને તેના ગુના માટે પકડ્યો. પછી એમાંથી કોઈના પર પથ્થરો વરસાવતી હવા મોકલી અને કોઈને એક પ્રચંડ ધડાકાએ ઝડપી લીધા અને કોઈને અમે જમીનમાં ખૂંપાવી દીધા અને કોઈને ગરકાવ કરી દીધા. અલ્લાહ તેમના પર અત્યાચાર કરનાર ન હતો, પરંતુ તેઓ પોતે જ પોતાના પર અત્યાચાર કરી રહ્યા હતા.

(૪૧) જે લોકોએ અલ્લાહને છોડીને બીજા સંરક્ષક બનાવી લીધા છે તેમનું દૃષ્ટાંત કરોળિયા જેવું છે, જે પોતાનું એક ઘર બનાવે છે અને તમામ ઘરોમાં કમજોર ઘર કરોળિયાનું જ ઘર હોય છે. કદાચ આ લોકો જ્ઞાન ધરાવતા. (૪૨) આ લોકો અલ્લાહને છોડીને જે વસ્તુને પણ પોકારે છે, અલ્લાહ તેને સારી રીતે જાણે છે અને એ જ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૪૩) આ દૃષ્ટાંતો અમે લોકોને સમજાવવા માટે આપીએ છીએ, પરંતુ આમને એ જ લોકો સમજે છે, જેઓ જ્ઞાન ધરાવે છે. (૪૪) અલ્લાહે આકાશો અને ધરતીને સત્યપૂર્વક પેદા કર્યા છે. હકીકતમાં આમાં એક નિશાની છે ઈમાનવાળાઓ માટે. (રુકૂઅ-૪).

(૪૫) (હે નબી-સલ્લ.!) તિલાવત (પઠન) કરો એ ગ્રંથની, જે તમારા તરફ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) દ્વારા મોકલવામાં આવ્યો છે અને નમાઝ કાયમ કરો. નિઃશંક, નમાઝ નિર્લજ્જતા અને બૂરા કામોથી રોકે છે, અને અલ્લાહનું સ્મરણ આનાથી પણ મોટી વસ્તુ છે.[૧૧] અલ્લાહ જાણે છે જે કંઈ તમે કરો છો.

(૪૬) અને એહલે કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ) જોડે વાદવિવાદ ન કરો, પણ ઉત્તમ રીતે — સિવાય એ લોકોના, જેઓ તેમનામાંથી અત્યાચારી હોય[૧૨] — અને તેમને કહો કે,

૧૧. અર્થ એ છે કે અશ્લીલ કાર્યોથી રોકવા તો નાની વસ્તુ છે, અલ્લાહના ઝિક્ર, અર્થાત્ નમાઝની બરકતો તેનાથી ખૂબ વધારે છે.

૧૨. અર્થાત્, જે લોકો અત્યાચારનું વલણ અપનાવે તેમના સાથે તેમના અત્યાચારના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં રાખીને જુદી-જુદી રીતો પણ અપનાવી શકાય છે. અર્થ એ છે કે દરેક વખતે, ગમે તે પરિસ્થિતિમાં અને દરેક પ્રકારના લોકોની સામે નરમ અને મધુર જ ન બની રહેવું જોઈએ કે દુનિયા સત્યના આવાહકની સૌજન્યશીલતાને નબળાઈ અને દીનતા સમજી લે. ઈસ્લામ પોતાના અનુયાયીઓને સજ્જનતા, સભ્યતા અને ઔચિત્યની શિક્ષા તો અવશ્ય આપે છે, પરંતુ વિવશતા અને દીનતા નથી શીખવાડતો કે તે કોઈપણ અત્યાચારી માટે હળવા બનીને રહે.

مِنْهُمْ وَقُوْلُوْٓا اٰمَنَّا بِالَّذِیْٓ اُنْزِلَ اِلَیْنَا وَاُنْزِلَ اِلَیْكُمْ
وَاِلٰهُنَا وَاِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَّنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿٤٦﴾ وَ
كَذٰلِكَ اَنْزَلْنَآ اِلَیْكَ الْكِتٰبَ ؕ فَالَّذِیْنَ اٰتَیْنٰهُمُ الْكِتٰبَ
یُؤْمِنُوْنَ بِهٖ ۚ وَمِنْ هٰٓؤُلَآءِ مَنْ یُّؤْمِنُ بِهٖ ؕ وَمَا یَجْحَدُ
بِاٰیٰتِنَآ اِلَّا الْكٰفِرُوْنَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنْتَ تَتْلُوْا مِنْ قَبْلِهٖ
مِنْ كِتٰبٍ وَّلَا تَخُطُّهٗ بِیَمِیْنِكَ اِذًا لَّارْتَابَ الْمُبْطِلُوْنَ ﴿٤٨﴾
بَلْ هُوَ اٰیٰتٌۢ بَیِّنٰتٌ فِیْ صُدُوْرِ الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ ؕ
وَمَا یَجْحَدُ بِاٰیٰتِنَآ اِلَّا الظّٰلِمُوْنَ ﴿٤٩﴾ وَقَالُوْا لَوْلَآ
اُنْزِلَ عَلَیْهِ اٰیٰتٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ قُلْ اِنَّمَا الْاٰیٰتُ
عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاِنَّمَآ اَنَا نَذِیْرٌ مُّبِیْنٌ ﴿٥٠﴾ اَوَلَمْ یَكْفِهِمْ اَنَّآ
اَنْزَلْنَا عَلَیْكَ الْكِتٰبَ یُتْلٰی عَلَیْهِمْ ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ
ع ٤ لَرَحْمَةً وَّذِكْرٰی لِقَوْمٍ یُّؤْمِنُوْنَ ﴿٥١﴾ قُلْ كَفٰی بِاللّٰهِ
بَیْنِیْ وَبَیْنَكُمْ شَهِیْدًا ۚ یَعْلَمُ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ
وَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوْا بِاللّٰهِ ۙ اُولٰٓئِكَ هُمُ
الْخٰسِرُوْنَ ﴿٥٢﴾ وَیَسْتَعْجِلُوْنَكَ بِالْعَذَابِ ؕ وَلَوْلَآ
اَجَلٌ مُّسَمًّی لَّجَآءَهُمُ الْعَذَابُ ؕ وَلَیَاْتِیَنَّهُمْ بَغْتَةً
وَّهُمْ لَا یَشْعُرُوْنَ ﴿٥٣﴾ یَسْتَعْجِلُوْنَكَ بِالْعَذَابِ ؕ وَاِنَّ
جَهَنَّمَ لَمُحِیْطَةٌۢ بِالْكٰفِرِیْنَ ﴿٥٤﴾ یَوْمَ یَغْشٰهُمُ الْعَذَابُ
مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ وَیَقُوْلُ ذُوْقُوْا

"અમે ઈમાન લાવ્યા છીએ એ વસ્તુ પર પણ જે અમારા તરફ મોકલવામાં આવી છે અને એ વસ્તુ પર પણ જે તમારા તરફ મોકલવામાં આવી હતી. અમારો ખુદા (પૂજ્ય-પ્રભુ, ઈશ્વર) અને તમારો ખુદા એક જ છે અને અમે તેના જ મુસ્લિમ (આજ્ઞાંકિત) છીએ." (૪૭) (હે નબી સલ્લ.!) અમે આવી જ રીતે તમારા પર ગ્રંથ અવતરિત કર્યો છે.[૧૩] આથી એ લોકો, જેમને અમે પહેલાં ગ્રથ આપ્યો હતો તેઓ આના પર ઈમાન લાવે છે,[૧૪] અને આ લોકોમાંથી પણ ઘણા આના પર ઈમાન લાવી રહ્યા છે,[૧૫] અને અમારી આયતોનો ઈન્કાર માત્ર કાફિરો (અધર્મીઓ) જ કરે છે.

(૪૮) (હે નબી સલ્લ.!) તમે આના પહેલાં કોઈ ગ્રંથ પઢતા ન હતા અને ન પોતાના હાથે લખતા હતા. જો આવું હોત તો અસત્યવાદી લોકો શંકામાં પડી શકતા હતા. (૪૯) હકીકતમાં આ સ્પષ્ટ નિશાનીઓ છે એ લોકોના હૃદયોમાં, જેમને જ્ઞાન પ્રદાન કરવામાં આવ્યું છે,[૧૬] અને અમારી આયતોનો ઈન્કાર કરતા નથી સિવાય એ લોકો, જેઓ અત્યાચારી છે. (૫૦) આ લોકો કહે છે, "કેમ ન ઉતારવામાં આવી આ માણસ પર નિશાનીઓ એના રબ તરફથી ?" કહો, "નિશાનીઓ તો અલ્લાહ પાસે છે અને હું માત્ર સ્પષ્ટપણે ચેતવનાર છું." (૫૧) અને શું આ લોકો માટે આ (નિશાની) પૂરતી નથી કે અમે તમારા પર ગ્રંથ અવતરિત કર્યો, જે આમને પઢીને સંભળાવવામાં આવે છે ? વાસ્તવમાં આમાં કૃપા છે અને શિખામણ એ લોકો માટે, જેઓ ઈમાન લાવે છે.**(રુકૂઅ-૫)** (૫૨) (હે નબી સલ્લ.!) કહો કે, "મારા અને તમારા વચ્ચે સાક્ષી માટે અલ્લાહ પૂરતો છે. તે આકાશો અને ધરતીમાં બધું જ જાણે છે. જે લોકો અસત્યને માને છે અને અલ્લાહ સાથે કુફ્ર કરે છે તેઓ જ નુકસાનમાં રહેવાના છે."

(૫૩) આ લોકો તમારા પાસે અઝાબ (યાતના) જલ્દી લાવવા માટે માંગણી કરે છે. જો એક સમય નિશ્ચિત કરી દેવામાં આવ્યો ન હોત તો આમના પર યાતના આવી ગઈ હોત, અને ચોક્કસ (તેના સમયે) તે આવીને રહેશે, એકાએક, એવી સ્થિતિમાં કે આમને ખબર પણ નહીં હોય. (૫૪) આ લોકો તમારા પાસે યાતના જલ્દી લઈ આવવા માટે માંગણી કરે છે. જો કે જહન્નમ આ કાફિરો (અધર્મીઓ)ને ઘેરામાં લઈ ચૂકી છે. (૫૫) (અને આમને ખબર પડશે) તે દિવસે, જ્યારે કે યાતના આમને ઉપરથી પણ ઢાંકી લેશે અને પગ નીચેથી પણ, અને કહેશે કે હવે ચાખો મજા એ

૧૩. આના બે અર્થ થઈ શકે છે : એક એ કે જે રીતે પહેલાંના પયગંબરો પર અમે ગ્રંથો અવતરિત કર્યા હતા, એ રીતે હવે આ ગ્રંથ તમારા પર અવતરિત કર્યો છે. બીજો એ કે અમે એ જ શિક્ષણની સાથે આ ગ્રંથ અવતરિત કર્યો છે કે અમારા અગાઉના ગ્રંથોનો ઈન્કાર કરીને નહીં, બલ્કે એ બધાનો સ્વીકાર કરીને આને માનવમાં આવે.

૧૪. સંદર્ભ અને અનુસંધાન સ્વયં દર્શાવી રહ્યા છે કે આનાથી અભિપ્રેત તમામ એહલે-કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ) નથી, બલ્કે એ ગ્રંથવાઓ છે, જેમને આકાશી ગ્રંથોનું સાચું જ્ઞાન અને તેની સમજ પ્રદાન થઈ હતી, જેઓ ખરા અર્થમાં એહલે-કિતાબ (ગ્રંથવાળા) છે.

૧૫. 'આ લોકો'થી સંકેત આરબવાસીઓ તરફ છે. અર્થ એ છે કે સત્ય-પ્રિય લોકો દરેક ઠેકાણે તેના પર ઈમાન લાવી રહ્યા છે, ચાહે તેઓ એહલે-કિતાબ હોય કે એહલે-કિતાબ ન હોય.

૧૬. અર્થાત્, એક 'ઉમ્મી' (નિરક્ષર)નું કુર્આન જેવો ગ્રંથ પ્રસ્તુત કરવો અને એકાએક અસાધારણ ઉચ્ચતમ્ યોગ્યતાનું પ્રદર્શન કરવું, જેમના માટે કોઈ પૂર્વ તૈયારીના લક્ષણો કોઈને જોવામાં નથી આવ્યા, આ જ વાત સૂજબૂઝ રાખવાવાળાની નજરમાં તેમની પયગંબરીને સાબિત કરવાવાળી ખૂબ જ સ્પષ્ટ નિશાનીઓ છે.

مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۵۵﴾ يٰعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّ
اَرْضِيْ وَاسِعَةٌ فَاِيَّايَ فَاعْبُدُوْنِ ﴿۵۶﴾ كُلُّ نَفْسٍ
ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۣ ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُوْنَ ﴿۵۷﴾ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِيْ مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ نِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ﴿۵۸﴾ قصے
الَّذِيْنَ صَبَرُوْا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ﴿۵۹﴾ وَكَاَيِّنْ
مِّنْ دَآبَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رِزْقَهَا ۖ اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْ ۖ
وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۶۰﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ خَلَقَ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُوْلُنَّ
اللّٰهُ ۚ فَاَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ ﴿۶۱﴾ اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ
يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَهٗ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيْمٌ ﴿۶۲﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ نَّزَّلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً
فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ ؕ
قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ ؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿۶۳﴾ ع وَمَا ع ۱۴ ۶
هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا لَهْوٌ وَّلَعِبٌ ؕ وَاِنَّ الدَّارَ
الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ ۘ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿۶۴﴾ وقف لازم
فَاِذَا رَكِبُوْا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ
الدِّيْنَ ۚ فَلَمَّا نَجّٰىهُمْ اِلَى الْبَرِّ اِذَا هُمْ يُشْرِكُوْنَ ﴿۶۵﴾ ۷
لِيَكْفُرُوْا بِمَآ اٰتَيْنٰهُمْ ۚۙ وَلِيَتَمَتَّعُوْا ۛ فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ﴿۶۶﴾ منزل ۵

કૃત્યોની જે તમે કરતા હતા.

(૫૬) હે મારા બંદાઓ, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! મારી ધરતી વિશાળ છે, પછી તમે મારી જ બંદગી કરો.[૧૭] (૫૭) દરેક જીવને મૃત્યુનો સ્વાદ ચાખવાનો છે. પછી તમે સૌ અમારા તરફ જ પાછા લાવવામાં આવશો. (૫૮) જે લોકો ઈમાન લાવ્યા છે અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા છે, તેમને અમે જન્નતની ઊંચી-ઊંચી ઇમારતોમાં રાખીશું, જેના નીચે નહેરો વહી રહી હશે, ત્યાં તેઓ હંમેશા રહેશે. કેવું ઉત્તમ વળતર છે સદ્કાર્યો કરનારાઓ માટે – (૫૯) એ લોકો માટે જેમણે સબ્ર (ધૈર્ય) કર્યું છે અને જેઓ પોતાના રબ પર ભરોસો કરે છે. (૬૦) કેટલાય પ્રાણીઓ એવા છે જેઓ પોતાની રોજી સાથે ઉપાડીને ફરતા નથી. અલ્લાહ તેમને રોજી આપે છે અને તમને રોજી આપનાર પણ એ જ છે. તે બધું જ સાંભળે અને જાણે છે.

(૬૧) જો તમે[૧૮] આ લોકોને પૂછો કે ધરતી અને આકાશોને કોણે પેદા કર્યા છે અને સૂર્ય અને ચંદ્રને કોણે આધીન કરી રાખ્યા છે, તો ચોક્કસ કહેશે કે અલ્લાહે. પછી આ લોકો કયાંથી છેતરાઈ રહ્યા છે ? (૬૨) અલ્લાહ જ છે, જે પોતાના બંદાઓમાંથી જેની ચાહે છે રોજી વિપુલ કરી દે છે અને જેની ચાહે છે તંગ કરી દે છે. નિઃશંક, અલ્લાહ દરેક વસ્તુનો જાણનાર છે. (૬૩) જો તમે આમને પૂછો કે કોણે આકાશમાંથી પાણી વરસાવ્યું અને તેના વડે નિર્જીવ પડેલી ધરતીને જીવંત કરી દીધી, તો તેઓ જરૂર કહેશે કે અલ્લાહે. કહો, અલહમ્દુલિલ્લાહ ![૧૯] (સર્વ પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે). પરંતુ આમાંથી ઘણાંખરા લોકો સમજતા નથી. (રુકૂઅ-૬)

(૬૪) અને આ દુનિયાનું જીવન કંઈ નથી, બલ્કે એક ખેલ અને દિલ બહેલાવવાની વસ્તુ. વાસ્તવિક જીવનનું ઘર તો આખિરત (પરલોક)નું ઘર છે. કદાચ, આ લોકો જાણતા હોત. (૬૫) જ્યારે આ લોકો નૌકામાં સવાર થાય છે તો પોતાના દીન (ધર્મ)ને અલ્લાહ માટે વિશુદ્ધ કરીને તેના પાસે દુઆ માગે છે. પછી જ્યારે તે તેમને બચાવીને જમીન પર લઈ આવે છે, તો એકાએક આ લોકો શિર્ક (અલ્લાહ સાથે બીજાને પણ ભાગીદાર) કરવા લાગે છે, (૬૬) જેથી અલ્લાહે આપેલી મુક્તિ બદલ તેના તરફ અપકાર દાખવે અને (દુનિયાના જીવનની) મજા માણે. ભલે, ટૂંક સમયમાં જ આમને ખબર પડી જશે.

---

૧૭. આ સંકેત છે હિજરત તરફ. અર્થ એ છે કે જો મક્કામાં અલ્લાહની બંદગી કરવી મુશ્કેલ થઈ રહ્યું છે, તો દેશ છોડીને નીકળી જાઓ, અલ્લાહની ધરતીમાં કોઈ તંગી નથી. જ્યાં પણ તમે અલ્લાહના બંદા બનીને રહી શકતા હોવ ત્યાં ચાલ્યા જાઓ.

૧૮. અહીંથી વાણીની દિશા મક્કાના કાફિરો તરફ ફરે છે.

૧૯. આ જગ્યાએ 'અલહમ્દુલિલ્લાહ' (સર્વ પ્રશંસા અલ્લાહ માટે) શબ્દ બે અર્થ આપી રહ્યો છે. એક એ કે જ્યારે આ બધા કાર્યો અલ્લાહના છે, તો પછી પ્રશંસાનો અધિકારી પણ માત્ર એ જ છે. બીજાને પ્રશંસાનો અધિકાર કેવી રીતે મળી જાય ? બીજો અર્થ એ કે અલ્લાહનો આભાર છે, એ વાતનો સ્વીકાર તમે પોતે પણ કરો છો.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا اٰمِنًا وَّيُتَخَطَّفُ النَّاسُ
مِنْ حَوْلِهِمْ ؕ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ وَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ
يَكْفُرُوْنَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ
كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهٗ ؕ اَلَيْسَ فِيْ
جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكٰفِرِيْنَ ﴿٦٨﴾ وَالَّذِيْنَ جَاهَدُوْا فِيْنَا
لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ؕ وَاِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٦٩﴾ ع

منزل ٥ ع ٧ ٦

(૬૭) શું આ લોકો જોતા નથી કે અમે (મક્કાને) એક શાંતિમય હરમ (પ્રતિષ્ઠિત સ્થાન) બનાવી દીધું છે, જ્યારે કે એની આસપાસ લોકો પર અચાનક હુમલો કરવામાં આવે છે ?[૨૦] શું તે પછી પણ આ લોકો અસત્યને માને છે અને અલ્લાહની કૃપાનો ઇન્કાર કરે છે ? (૬૮) એ માણસથી વધુ અત્યાચારી કોણ હશે, જે અલ્લાહ પર જૂઠી વાત ઘડે અથવા સત્યનો ઇન્કાર કરે, જ્યારે કે તે તેની સામે આવી ગયું હોય ? શું આવા કાફિરો (અધર્મીઓ)નું ઠેકાણું જહન્નમ (નર્ક) જ નથી ? (૬૯) જે લોકો અમારા માટે સંઘર્ષ કરશે, એમને અમે અમારા રસ્તા દેખાડીશું,[૨૧] અને નિશ્ચિતપણે અલ્લાહ સદકાર્યો કરનારાઓની જ સાથે છે. (રુકૂઅ-૭)

૦. અર્થાત્, શું આમના શહેર મક્કાને, જેના દામનમાં તેમને પૂર્ણ શાંતિ પ્રાપ્ત છે, કોઈ લાત કે હૂબલે 'હરમ' (પ્રતિષ્ઠિત) બનાવેલ છે ? શું કોઈ દેવતા કે દેવીની એ શક્તિ હતી કે અઢી હજાર વર્ષથી આરબ પ્રદેશના અત્યંત અશાંત વાતાવરણમાં આ જગ્યાને તમામ ઉપદ્રવો અને બગાડોથી સુરક્ષિત રાખી ? આની 'હુરમત' (પ્રતિષ્ઠા)ને યથાવત રાખવાવાળા અમે ન હતા તો બીજું કોણ હતું ?

૧. અર્થ એ છે કે જે લોકો અલ્લાહના માર્ગમાં નિખાલસતા અને નિષ્ઠાની સાથે આખી દુનિયાથી સંઘર્ષનું જોખમ ઉઠાવી લઈ રહ્યા છે, તેમને અલ્લાહ તઆલા તેમની હાલત પર નથી છોડી દેતો, બલ્કે તે તેમની સહાયતા અને નિર્દેશન કરે છે અને પોતાના તરફ આવવાના માર્ગો તેમના માટે ખોલી દે છે. તે ડગલે-ને-પગલે તેમને બતાવે છે કે અમારી પ્રસન્નતા તમે કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકો છો. દરેક વળાંક પર તેમને પ્રકાશ બતાવે છે કે સીધો માર્ગ કઈ તરફ છે અને ખોટા માર્ગો ક્યાં છે. જેટલો સારો ઇરાદો અને ભલાઈની ઇચ્છા તેમનામાં હોય છે, એટલી જ અલ્લાહની મદદ અને તૌફીક (સદ્પ્રેરણા) અને માર્ગદર્શન પણ તેમના સાથે રહે છે.

૩૦. અર્‌-રૂમ

પરિચય

નામ :

પ્રથમ આયતના શબ્દ 'ગુલિબતિર્‌-રૂમ' (અર્થાત્ રોમનવાસીઓ નજીકની ભૂમિમાં પરાજિત થઈ ગયા છે)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આરંભમાં જ કહેવામાં આવ્યું છે કે, ''નજીકની ભૂમિમાં રોમનવાસીઓ પરાજિત થઈ ગયા છે.'' તે જમાનામાં અરબસ્તાનને લગોલગ રોમનોના અધિકૃત ક્ષેત્રો પર ઈરાનીઓનું પ્રભુત્વ ઈ.સ. ૬૧૫માં સ્થપાઈ ચૂક્યું હતું. તેથી વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકાય છે કે આ સૂરઃનું એ જ વર્ષમાં અવતરણ થયું હતું અને આ એ જ વર્ષ હતું, જેમાં હબશાની હિજરત થઈ હતી.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્‌ભૂમિ :

જે ભવિષ્યવાણી આ સૂરઃના આરંભની આયતોમાં કરવામાં આવી છે તે કુર્આન-મજીદના કલામે-ઇલાહી (ઈશવાણી) હોવા અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના સાચા રસૂલ (ઈશદૂત) હોવાના સ્પષ્ટ અને ખુલ્લા પુરાવાઓમાંથી એક છે. તેને સમજવા માટે જરૂરી છે કે તે ઐતિહાસિક ઘટનાઓ પર વિસ્તૃત દૃષ્ટિપાત કરી લેવામાં આવે, જે આ આયતો સાથે સંબંધ ધરાવે છે. નબી (સલ્લ.)ની નુબૂવ્વતના ૮ વર્ષ પહેલાંની ઘટના છે કે કૈસરે રોમ મોરિસ (Maurice) વિરુદ્ધ બળવો થયો અને એક માણસ ફોકાસે (Phocas) રાજસિંહાસન પર કબજો કરી લીધો અને કૈસરને તેના બાળ-બચ્ચાઓ સાથે કતલ કરાવી દીધો. આ બનાવથી ઈરાનના બાદશાહ ખુસરો પરવેઝને રોમ પર આક્રમણ કરવાનું ઘણું સારું નૈતિક બહાનું મળી ગયું, કેમ કે કૈસર મોરિસ તેનો ઉપકારક હતો. આમ, ઈ.સ. ૬૦૩માં તેણે રોમન સામ્રાજ્ય વિરુદ્ધ લડાઈ કરી અને થોડાક જ વર્ષોમાં તે ફોકાસના સૈન્યને લગાતાર હરાવતો છેક અંદર સુધી ઘૂસી આવ્યો. રોમના દરબારીઓએ એ જોઈને કે ફોકાસ દેશને બચાવી શકતો નથી, આફ્રિકાના ગવર્નરની મદદ માગી. તેણે પોતાના પુત્ર હિરકલ (Heraclius)ને એક શક્તિશાળી નૌકાદળ સાથે કોન્સ્ટન્ટીનોપલ મોકલી દીધો. તેના ત્યાં પહોંચતાં જ ફોકાસને પદ પરથી હટાવી દેવામાં આવ્યો અને તેની જગ્યાએ હિરકલને કૈસર બનાવવામાં આવ્યો. આ ઈ.સ. ૬૧૦નો પ્રસંગ છે અને આ એ જ વર્ષ છે, જેમાં

નબી (સલ્લ.) અલ્લાહ તરફથી નુબૂવ્વત (પયગંબરી)ના પદ પર બિરાજમાન કરવામાં આવ્યા.

ખુસરો પરવેઝે ફોકાસના પતન અને કતલ પછી પણ લડાઈ ચાલુ રાખી, અને હવે આ લડાઈને તેણે મજૂસીઓ (અગ્નિ-પૂજકો) અને ઈસાઈઓ (ખ્રિસ્તીઓ)ના ધર્મ-યુદ્ધનો રંગ આપી દીધો. તે વિજેતા બનતો આગળ વધતો રહ્યો, ત્યાં સુધી કે ઈ.સ. ૬૧૪માં બૈતુલ મક્દિસ પર કબજો કરીને ઈરાનીઓએ ખ્રિસ્તી જગતને ખેદાન-મેદાન કરી નાખ્યું. આ વિજય પછી એક વર્ષમાં તો ઈરાની સેનાઓ જોર્ડન, પેલેસ્ટાઈન અને સીનાઈના દ્વીપકલ્પના આખા પ્રદેશ પર કબજો કરીને મિસર (ઇજિપ્ત)ની સરહદો સુધી પહોંચી ગઈ. આ એ જમાનો હતો, જ્યારે મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં એક બીજી અને તેના કરતાં અનેકગણી ઐતિહાસિક મહત્ત્વવાળી લડાઈ (કુફ્ર અને ઈસ્લામની લડાઈ) ચાલી રહી હતી અને સ્થિતિ એટલી હદે પહોંચી ગઈ હતી કે ઈ.સ. ૬૧૫માં મુસલમાનોની એક મોટી સંખ્યાને પોતાના ઘર-બાર છોડીને હબ્શાના ખ્રિસ્તી રાજ્યમાં (જેનાથી રોમનોની સંધિ હતી) આશ્રય લેવો પડ્યો. તે વખતે ખ્રિસ્તી-રોમ પર (અગ્નિપૂજક) ઈરાનના વર્ચસ્વની વાતો લોક-જીભે હતી. મક્કાના મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) એના પર ખુશીઓ મનાવી રહ્યા હતા અને તેને મુસલમાનોના વિરુદ્ધ તેની સફળતાનું એક ઉદાહરણ અને શુકન ઠરાવી રહ્યા હતા. આ પરિસ્થિતિઓમાં કુર્આન-મજીદની આ સૂરઃનું અવતરણ થયું અને એમાં એ ભવિષ્યવાણી કરવામાં આવી, જે તેની શરૂઆતની આયતોમાં વર્ણવવામાં આવી છે.

આમાં એકના બદલે બે ભવિષ્યવાણીઓ હતી – એક એ કે રોમનોને પ્રભુત્વ મળશે. બીજી એ કે મુસલમાનોને પણ એ જ જમાનામાં વિજય મળશે. પ્રત્યક્ષ રીતે તો દૂર-દૂર સુધી ક્યાંય તેની નિશાનીઓ જોવા મળતી ન હતી કે આમાંથી કોઈ એક ભવિષ્યવાણી પણ અમુક વર્ષોના અંદર પૂરી થઈ જશે. તેથી કુર્આનની આ આયતો જ્યારે અવતરિત થઈ, તો મક્કાના કાફિરોએ તેની ખૂબ મજાક ઉડાવી. પરંતુ સાત-આઠ વર્ષ પછી જ પરિસ્થિતિઓ પલટાઈ ગઈ. ઈ.સ. ૬૨૨માં આ તરફ નબી (સલ્લ.)એ હિજરત કરીને મદીના તશરીફ લઈ ગયા અને તે તરફ કૈસર હિરકલ (ઈરાન પર જવાબી હુમલો કરવા માટે) ચૂપચાપ કોન્સ્ટનટીનોપલથી કાળા સમુદ્ર (Black Sea)ના માર્ગે તરાબઝૂન તરફ રવાના થયો અને ઈ.સ. ૬૨૩માં આરમેનિયાથી (પોતાનું આક્રમણ) શરૂ કરીને બીજા વર્ષે ઈ.સ. ૬૨૪માં તેણે આઝરબાઈજાનમાં ઘૂસીને જરથુષ્ટ્રના જન્મ-સ્થળ અરમિયાહ (Clorumia)ને નષ્ટ કરી નાખ્યું અને ઈરાનીઓના સૌથી મોટા અગ્નિકુંડને પણ તહસનહસ કરી નાખ્યો.

અલ્લાહની કુદરતનો કરિશ્મા જુઓ કે આ જ એ વર્ષ હતું, જેમાં મુસલમાનોને બદ્રમાં પ્રથમવાર મુશ્રિકો (મક્કાના અનેકેશ્વરવાદીઓ)ના મુકાબલામાં નિર્ણાયક વિજય પ્રાપ્ત થયો. આ રીતે તે બંને ભવિષ્યવાણીઓ જે સૂરઃ રૂમમાં કરવામાં આવી હતી, દસ વર્ષનો સમય પૂરો થાય એ પહેલાં એક સાથે જ પૂરી થઈ ગઈ.

વિષય અને ચર્ચાઓ :

આ સૂરઃની શરૂઆત એ વાતથી કરવામાં આવી છે કે આજે રોમનવાસીઓ પરાજિત થઈ ગયા છે, પણ અમુક વર્ષ પણ પસાર નહીં થાય કે પાસું પલટાઈ જશે અને જે પરાજિત છે તે વિજયી થઈ જશે. આ ભૂમિકાથી એ વાતનો ખ્યાલ આવે છે કે મનુષ્ય પોતાની બાહ્ય દૃષ્ટિના કારણે એટલું જ જુએ છે, જે બાહ્ય રૂપે તેની આંખોના સામે હોય છે. પરંતુ આ બાહ્યના પરદા પાછળ જે કંઈ છે, તેની તેને ખબર નથી હોતી. જ્યારે દુનિયાની નાની-નાની બાબતોમાં માણસ પોતાની ઉપરછલ્લી નજરને કારણે ખોટા અનુમાનો લગાવી બેસે છે, તો પછી સમગ્ર જીવનની બાબતમાં દુન્યવી જીવનના પ્રત્યક્ષ પર ભરોસો કરી લેવો કેટલી મોટી ભૂલ છે. આ રીતે રોમ અને ઈરાનના મામલાથી પ્રવચનની દિશા આખિરત (પરલોક)ના વિષય તરફ વળી જાય છે અને અવિરત ૨૭ આયતો સુધી વિવિધ રીતે એ સમજાવવાની કોશિશ કરવામાં આવે છે કે આખિરત સંભવ પણ છે, બુદ્ધિસંગત પણ છે અને આવશ્યક પણ છે. આના અનુસંધાનમાં આખિરત પર દલીલ કરતાં સૃષ્ટિની જે નિશાનીઓને પુરાવા તરીકે રજૂ કરવામાં આવી છે, તે બરાબર એ જ નિશાનીઓ છે જે તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ને પણ પ્રમાણિત કરે છે. આથી આયત-૪૧ના આરંભથી પ્રવચનની દિશા તૌહીદને સાબિત કરવા અને શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ને ખોટું ઠેરવવા તરફ વળી જાય છે અને દર્શાવવામાં આવે છે કે શિર્ક સૃષ્ટિ અને મનુષ્યની પ્રકૃતિ વિરુદ્ધ છે. તેથી જ્યાં પણ મનુષ્યએ પથભ્રષ્ટતાને અપનાવી છે ત્યાં બગાડ ઊભો થયો છે. આ પ્રસંગે ત્યારબાદ એ મોટા બગાડ તરફ, જે તે વખતે દુનિયાના બે મોટા રાજ્યો દરમ્યાન લડાઈને કારણે ઉત્પન્ન થઈ ગયો હતો, સંકેત કરવામાં આવ્યો છે અને બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ બગાડ પણ શિર્કના પરિણામોમાંથી એક છે. અંતે દૃષ્ટાંતરૂપે લોકોને સમજાવવામાં આવ્યું છે કે જેવી રીતે મૃત પડેલ ધરતી અલ્લાહે મોકલેલ વર્ષાથી સહસા જીવંત થઈ જાય છે, એવી જ રીતે અલ્લાહે મોકલેલ વહી (દિવ્ય વાણી) અને નુબૂવ્વત પણ મૃત પડેલ માનવતાના હિતમાં રહમત (કૃપા)ની વર્ષા છે. આ તકનો લાભ ઉઠાવશો, તો આ જ આરબ પ્રદેશની વેરાન ધરતી અલ્લાહની રહમતથી લહેરાવા લાગશે. લાભ નહીં ઉઠાવો તો પોતાનું જ નુકસાન કરશો.

اٰيَاتُهَا ٦٠ (٣٠) سُوْرَةُ الرُّوْمِ مَكِّيَّةٌ (٨٤) رُكُوْعَاتُهَا ٦

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الٓمّٓ ۟ۚ﴿١﴾ غُلِبَتِ الرُّوْمُ ۟ۙ﴿٢﴾ فِيْٓ اَدْنَى الْاَرْضِ وَهُمْ مِّنْۢ
بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُوْنَ ۟ۙ﴿٣﴾ فِيْ بِضْعِ سِنِيْنَ ؕ۬ لِلّٰهِ
الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْۢ بَعْدُ ؕ وَيَوْمَىِٕذٍ يَّفْرَحُ
الْمُؤْمِنُوْنَ ۟ۙ﴿٤﴾ بِنَصْرِ اللّٰهِ ؕ يَنْصُرُ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَهُوَ الْعَزِيْزُ
الرَّحِيْمُ ۟ۙ﴿٥﴾ وَعْدَ اللّٰهِ ؕ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهٗ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٦﴾ يَعْلَمُوْنَ ظَاهِرًا مِّنَ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۖۚ وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غٰفِلُوْنَ ﴿٧﴾ اَوَلَمْ
يَتَفَكَّرُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ ۫ مَا خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَ
الْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ وَ
اِنَّ كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَآئِ رَبِّهِمْ لَكٰفِرُوْنَ ﴿٨﴾
اَوَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً
وَّاَثَارُوا الْاَرْضَ وَعَمَرُوْهَآ اَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوْهَا وَ
جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ ؕ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ
وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ؕ﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ
الَّذِيْنَ اَسَآءُوا السُّوْٓاٰى اَنْ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَ
كَانُوْا بِهَا يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿١٠﴾ اَللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ

૩૦. સૂરઃ અર્-રૂમ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૬ • આયતો-૬૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-મીમ ! (૨-૩) રોમના વાસીઓ નજીકની ભૂમિમાં પરાજિત થઈ ગયા છે અને પોતાના આ પરાજય પછી થોડા જ વર્ષોમાં તેઓ વિજયી થઈ જશે.[૧] (૪) અલ્લાહનો જ અધિકાર છે પહેલા પણ અને પછી પણ, અને તે દિવસ એ હશે જયારે અલ્લાહે પ્રદાન કરેલા વિજય પર મુસલમાનો ખુશીઓ મનાવશે.[૨] (૫) અલ્લાહ મદદ આપે છે જેને ચાહે છે, અને તે પ્રભુત્વશાળી અને દયાળુ છે. (૬) આ વાયદો અલ્લાહે કર્યો છે. અલ્લાહ કદાપિ પોતાના વાયદાનો ભંગ નથી કરતો. પરંતુ ઘણાંખરા લોકો જાણતા નથી.

(૭) લોકો દુનિયાના જીવનના ફક્ત બાહ્ય સ્વરૂપને જાણે છે અને આખિરત (પરલોક)થી તેઓ પોતે જ બેખબર છે. (૮) શું તેમણે ક્યારેય સ્વયં પોતાનામાં ચિંતન-મનન નથી કર્યું ? અલ્લાહે ધરતી અને આકાશો અને એ તમામ વસ્તુઓને, જે તેમના વચ્ચે છે સત્ય પર અને એક નિશ્ચિત સમય માટે જ પેદા કરી છે. પરંતુ ઘણા લોકો પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની મુલાકાતનો ઇન્કાર કરે છે.[૩] (૯) અને શું આ લોકો ક્યારેય ધરતીમાં હર્યાફર્યા નથી કે આમને એ લોકોનો અંજામ દેખાતો, જે આમના પહેલાં થઈ ગયા છે ? તેઓ આમનાથી વધુ શક્તિશાળી હતા, તેમણે ધરતીને ખૂબ ખેડી હતી અને તેને એટલી આબાદ કરી હતી જેટલી આમણે કરી નથી. તેમના પાસે તેમના રસૂલો (ઈશદૂતો) નિશાનીઓ લઈને આવ્યા, તો અલ્લાહ તેમના પર અત્યાચાર કરનાર ન હતો, પરંતુ તેઓ પોતે જ પોતાના પર અત્યાચાર કરી રહ્યા હતા. (૧૦) છેવટે જે લોકોએ બૂરાઈઓ કરી હતી, તેમનો અંજામ ખૂબ ખરાબ આવ્યો, કેમ કે તેમણે અલ્લાહની આયતોને ખોટી ઠેરવી હતી અને તેઓ તેની મજાક ઉડાવતા હતા. (રુકૂઅ-૧)

(૧૧) અલ્લાહ જ સર્જનની શરૂઆત કરે છે, પછી એ જ તેનું પુનરાવર્તન કરશે,

---

૧. આ સંકેત એ યુદ્ધ તરફ છે, જે એ કાળમાં રોમ અને ઈરાનની સલ્તનતો વચ્ચે થઈ રહ્યું હતું. તે વખતે રોમન સલ્તનત ખરાબ રીતે પરાજિત થઈ ગઈ હતી અને કોઈ કલ્પના પણ કરી શકતું ન હતું કે હવે તેઓ ફરી ઊભા થઈ શકશે. પરંતુ અલ્લાહ તઆલાએ આ આયતમાં એ ભવિષ્યવાણી કરી દીધી કે થોડાક વર્ષોમાં રોમનો ફરી વિજેતા થઈ જશે.

૨. આ બીજી ભવિષ્યવાણી હતી. આનો અર્થ લોકોની સમજમાં તે વખતે આવ્યો, જયારે બદ્રના યુદ્ધમાં આ તરફ મુસલમાનોને વિજય પ્રાપ્ત થયો તેમજ રોમ અને ઈરાનના યુદ્ધમાં એ તરફ રોમનો વિજય થયો.

૩. અર્થાત્, જો માનવી સૃષ્ટિની વ્યવસ્થાને ધ્યાનપૂર્વક જુએ, તો તેને બે હકીકતો સ્પષ્ટરૂપે દેખાશે : એક એ કે આ કોઈ રમત કરનારનું રમકડું નથી, બલ્કે એક બુદ્ધિમત્તા પર આધારિત અને ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ વ્યવસ્થા છે. બીજી એ કે આ શાશ્વત અને અનંત વ્યવસ્થા નથી, બલ્કે એક સમયે અનિવાર્યપણે તેને સમાપ્ત થવાનું છે. આ બંને વાતો આખિરત (પરલોક)ને સિદ્ધ કરે છે, પરંતુ લોકો આ બધું જોવા છતાં પણ તેનો ઇન્કાર કરે છે.

ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ
الْمُجْرِمُوْنَ ﴿١٢﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَّهُمْ مِّنْ شُرَكَآئِهِمْ شُفَعٰٓؤُا
وَكَانُوْا بِشُرَكَآئِهِمْ كٰفِرِيْنَ ﴿١٣﴾ وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ
يَوْمَئِذٍ يَّتَفَرَّقُوْنَ ﴿١٤﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا
الصّٰلِحٰتِ فَهُمْ فِيْ رَوْضَةٍ يُّحْبَرُوْنَ ﴿١٥﴾ وَاَمَّا الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَلِقَآئِ الْاٰخِرَةِ فَاُولٰٓئِكَ فِي
الْعَذَابِ مُحْضَرُوْنَ ﴿١٦﴾ فَسُبْحٰنَ اللّٰهِ حِيْنَ تُمْسُوْنَ وَ
حِيْنَ تُصْبِحُوْنَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوٰتِ وَ
الْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَّحِيْنَ تُظْهِرُوْنَ ﴿١٨﴾ يُخْرِجُ الْحَيَّ
مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِ
ع ٩ ٥ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۭ وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُوْنَ ﴿١٩﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ
اَنْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَآ اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُوْنَ ﴿٢٠﴾
وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا
لِّتَسْكُنُوْٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَّوَدَّةً وَّرَحْمَةً ۭ اِنَّ
فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢١﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهٖ خَلْقُ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ ۭ
اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّلْعٰلِمِيْنَ ﴿٢٢﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهٖ مَنَامُكُمْ
بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَآؤُكُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۭ اِنَّ فِيْ
ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّسْمَعُوْنَ ﴿٢٣﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهٖ يُرِيْكُمُ

પછી તેના તરફ જ તમે પાછા ફેરવવામાં આવશો. (૧૨) અને જ્યારે એ ઘડી અસ્તિત્વમાં આવશે, તે દિવસે અપરાધીઓ સ્તબ્ધ થઈ જશે.(૪) (૧૩) તેમના ઠેરવેલા ભાગીદારોમાંથી કોઈ તેમનો ભલામણકર્તા નહીં થાય અને તેઓ પોતાના ભાગીદારોનો ઇન્કાર કરનારા બની જશે.(૫) (૧૪) જે દિવસે એ ઘડી અસ્તિત્વમાં આવશે તે દિવસે (સૌ મનુષ્યો) જુદા-જુદા જૂથોમાં વહેંચાઈ જશે. (૧૫) જે લોકો ઈમાન લાવ્યા છે અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા છે, તેમને એક બાગમાં આનંદ અને ઉલ્લાસની સાથે રાખવામાં આવશે (૧૬) અને જેમણે કુફ્ર (ઇન્કાર) કર્યું છે અને અમારી આયતો અને આખિરત (પરલોક)ની મુલાકાતને ખોટી ઠેરવી છે તેમને યાતનામાં હાજર રાખવામાં આવશે.

(૧૭) તો તસ્બીહ (પવિત્રતાનો જાપ) કરો અલ્લાહની, જ્યારે કે તમે સાંજ કરો છો અને સવાર કરો છો. (૧૮) આકાશો અને ધરતીમાં તેના જ માટે પ્રશંસા છે અને (તસ્બીહ કરો તેની) ત્રીજા પહોરમાં અને જ્યારે તમારા ઉપર ઝુહ્ર (મધ્યાહ્ન)નો સમય આવે છે.(૬) (૧૯) તે સજીવને નિર્જીવમાંથી કાઢે છે અને નિર્જીવને સજીવમાંથી કાઢી લાવે છે અને ધરતીને તેના મૃત્યુ પછી જીવન પ્રદાન કરે છે. આવી રીતે તમને લોકોને પણ (મૃત અવસ્થામાંથી) કાઢી લાવવામાં આવશે.(રુકૂઅ-૨)

(૨૦) તેની નિશાનીઓમાંથી એ છે કે તેણે તમને માટીમાંથી પેદા કર્યા, પછી તમે એકાએક મનુષ્ય છો કે (ધરતીમાં) ફેલાતા જઈ રહ્યા છો.

(૨૧) અને તેની નિશાનીઓમાંથી એ છે કે તેણે તમારા માટે તમારી જ સહજાતિથી પત્નીઓ બનાવી, જેથી તમે તેમના પાસે મનની શાંતિ મેળવી શકો અને તમારા વચ્ચે પ્રેમ અને દયા પેદા કરી દીધા. નિઃશંક, આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે, જેઓ ચિંતન-મનન કરે છે.

(૨૨) અને તેની નિશાનીઓમાંથી આકાશો અને ધરતીનું સર્જન અને તમારી ભાષાઓ અને તમારા રંગોમાં ભિન્નતા છે. નિશ્ચિતપણે આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે બુદ્ધિશાળી લોકો માટે.

(૨૩) અને તેની નિશાનીઓમાંથી તમારું રાત્રે અને દિવસે ઊંઘવું અને તમારું તેની કૃપા (આજીવિકા) શોધવું છે. નિઃશંક, આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ (ધ્યાનપૂર્વક) સાંભળે છે.

(૨૪) અને તેની નિશાનીઓમાંથી એ છે કે તે તમને વીજળીનો ચમકારો દેખાડે છે

---

૪. મૂળ 'મુબ્લિસૂન' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે. 'ઇબ્લાસ'નો અર્થ છે નિરાશા અને ખુઃખના કારણે કોઈ વ્યક્તિનું મૌન અને દિગ્મૂઢ થઈ જવું, સ્તબ્ધ થઈ જવું.

૫. અર્થાત્, તે વખતે આ મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) સ્વયં એ વાતનો એકરાર કરશે કે અમે તેમને અલ્લાહના ભાગીદાર ઠરાવવામાં ખોટા હતા.

૬. આ આયતમાં નમાઝના ચાર સમયો તરફ ઇશારો છે : ફજ્ર, મગરિબ, અસ્ર, ઝુહ્ર. આના સાથે સૂરઃ હૂદ, આયત-૧૧૪, સૂરઃ બની ઇસરાઈલ, આયત-૭૮ અને સૂરહ તા-હા, આયત-૧૩૦ને પઢવામાં આવે તો નમાઝના પાંચેય સમયો મળી જાય છે.

الْبَرْقَ خَوْفًا وَّطَمَعًا وَّيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَيُحْيِ
بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ
لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ تَقُوْمَ السَّمَآءُ وَ
الْاَرْضُ بِاَمْرِهٖ ۭ ثُمَّ اِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً ڰ مِّنَ
الْاَرْضِ ڰ اِذَآ اَنْتُمْ تَخْرُجُوْنَ ﴿٢٥﴾ وَلَهٗ مَنْ فِي
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ كُلٌّ لَّهٗ قٰنِتُوْنَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ الَّذِيْ
يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِ ۭ وَلَهُ
الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ
الْحَكِيْمُ ﴿٢٧﴾ ضَرَبَ لَكُمْ مَّثَلًا مِّنْ اَنْفُسِكُمْ ۭ هَلْ لَّكُمْ
مِّنْ مَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِّنْ شُرَكَآءَ فِيْ مَا رَزَقْنٰكُمْ
فَاَنْتُمْ فِيْهِ سَوَآءٌ تَخَافُوْنَهُمْ كَخِيْفَتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ ۭ
كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿٢٨﴾ بَلِ اتَّبَعَ
الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَهْوَآءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ فَمَنْ يَّهْدِيْ مَنْ
اَضَلَّ اللّٰهُ ۭ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿٢٩﴾ فَاَقِمْ وَجْهَكَ
لِلدِّيْنِ حَنِيْفًا ۭ فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِيْ فَطَرَ النَّاسَ
عَلَيْهَا ۭ لَا تَبْدِيْلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ۭ ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ ڎ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٣٠﴾ مُنِيْبِيْنَ اِلَيْهِ
وَاتَّقُوْهُ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُوْنُوْا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿٣١﴾
مِنَ الَّذِيْنَ فَرَّقُوْا دِيْنَهُمْ وَكَانُوْا شِيَعًا ۭ كُلُّ حِزْبٍۢ

ભય સાથે પણ અને આશા સાથે પણ, અને આકાશમાંથી પાણી વરસાવે છે, પછી તેના વડે ધરતીને તેના મૃત્યુ પછી જીવન પ્રદાન કરે છે. નિઃશંક, આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે તે લોકો માટે જેઓ બુદ્ધિથી કામ લે છે.

(૨૫) અને તેની નિશાનીઓમાંથી એ છે કે આકાશો અને ધરતી તેના આદેશથી કાયમ છે. પછી જેવા તે તમને ધરતીમાંથી પોકારશે, બસ એક જ પોકારમાં એકાએક તમે નીકળી આવશો. (૨૬) આકાશો અને ધરતીમાં જે પણ છે, તેના બંદાઓ (દાસ) છે. બધા તેના જ આદેશના આધીન છે. (૨૭) એ જ છે, જે સર્જનનો આરંભ કરે છે. પછી તે તેનું પુનરાવર્તન કરશે અને આ તેના માટે વધારે સરળ છે. આકાશો અને ધરતીમાં તેનો જ ગુણ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે અને તે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે.(રુકૂઅ-૩)

(૨૮) તે તમને સ્વયં તમારી પોતાની જ જાતથી એક દૃષ્ટાંત આપે છે. શું તમારા એ ગુલામોમાંથી જેઓ તમારા આધીન છે, કેટલાક ગુલામો એવા પણ છે જે અમે આપેલ ધન-દોલતમાં તમારા સાથે બરાબરના ભાગીદાર હોય અને તમે તેમનાથી એવી રીતે ડરતા હોવ જેવી રીતે પરસ્પર પોતાના સમોવડિયાઓથી ડરો છો.[૭] – આવી રીતે અમે નિશાનીઓ સ્પષ્ટ કરીને રજૂ કરીએ છીએ એ લોકો માટે, જેઓ બુદ્ધિથી કામ લે છે. (૨૯) પરંતુ આ અત્યાચારીઓ જાણ્યા-સમજ્યા વિના પોતાની કલ્પનાઓના પાછળ ચાલી નીકળ્યા છે. હવે કોણ એ માણસને રસ્તો દેખાડી શકે છે, જેને અલ્લાહે ભટકાવી દીધો હોય ? આવા લોકોનો તો કોઈ મદદગાર નથી હોઈ શકતો.

(૩૦) તો પછી (હે નબી સલ્લ.! અને નબી સલ્લ.ના અનુયાયીઓ !) એકાગ્ર થઈને પોતાનું રુખ આ દીન (ધર્મ)ની દિશામાં જમાવી દો, કાયમ થઈ જાવ એ પ્રકૃતિ પર જેના પર અલ્લાહે મનુષ્યોને પેદા કર્યા છે. અલ્લાહે બનાવેલ પ્રકૃતિ બદલી શકાતી નથી.[૮] આ જ તદ્દન સીધો અને સાચો દીન છે. પરંતુ ઘણાં લોકો જાણતા નથી. (૩૧) (કાયમ થઈ જાઓ એ વાત પર) અલ્લાહના તરફ રજૂ થઈને અને ડરો તેનાથી અને નમાઝ કાયમ કરો અને ન થઈ જાઓ એ મુશ્રિકોમાંથી, (૩૨) જેમણે પોત-પોતાનો અલગ દીન (ધર્મ) બનાવી લીધો છે અને જૂથોમાં વહેંચાઈ ગયા છે. દરેક જૂથ પાસે જે

---

૭. આ એ જ વિષય છે, જેનો ઉલ્લેખ કુર્આનની સૂરઃ નહ્લ, આયત-૭૧માં આવી ચૂક્યો છે. બંને જગ્યાએ દલીલ એ છે કે જ્યારે તમે પોતાના ધનમાં પોતાના ગુલામોને ભાગીદાર નથી બનાવતા, તો તમારી સમજમાં એ વાત કેવી રીતે આવે છે કે અલ્લાહ પોતાની ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં પોતાના બંદાઓને ભાગીદાર બનાવશે ?

૮. અર્થાત્, અલ્લાહે માનવીને પોતાનો બંદો (દાસ) બનાવ્યો છે અને પોતાની જ બંદગી માટે પેદા કર્યો છે. આ બંધારણ કોઈના બદલવાથી બદલાઈ શકતું નથી. ન માનવી બંદાથી ગેરબંદો બની શકે છે, ન કોઈ ગૈરુલ્લાહને અલ્લાહ બનાવી લેવાથી એ હકીકતમાં તેનો અલ્લાહ બની શકે છે. માનવી ચાહે પોતાના ગમે તેટલા ઉપાસ્યો બનાવી લે, પરંતુ એ વાસ્તવિકતા પોતાની જગ્યાએ અટળ છે કે તે એક અલ્લાહ સિવાય કોઈનો બંદો નથી. બીજો અનુવાદ આ આયતનો એ પણ થઈ શકે છે, "અલ્લાહે બનાવેલ બંધારણમાં પરિવર્તન કરવામાં ન આવે." અર્થાત્ અલ્લાહે જે પ્રકૃતિ પર માનવીને પેદા કર્યો છે તેને બગાડવું અને વિકૃત કરવું ઉચિત નથી.

بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُوْنَ ﴿٣٢﴾ وَاِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا
رَبَّهُمْ مُّنِيْبِيْنَ اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَآ اَذَاقَهُمْ مِّنْهُ رَحْمَةً
اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُوْنَ ﴿٣٣﴾ لِيَكْفُرُوْا بِمَآ
اٰتَيْنٰهُمْ ؕ فَتَمَتَّعُوْا ۫ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿٣٤﴾ اَمْ اَنْزَلْنَا
عَلَيْهِمْ سُلْطٰنًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوْا بِهٖ يُشْرِكُوْنَ ﴿٣٥﴾
وَاِذَآ اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوْا بِهَا ؕ وَاِنْ تُصِبْهُمْ
سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ اِذَا هُمْ يَقْنَطُوْنَ ﴿٣٦﴾
اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ؕ
اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٣٧﴾ فَاٰتِ
ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ؕ ذٰلِكَ
خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ ز وَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٣٨﴾ وَمَآ اٰتَيْتُمْ مِّنْ رِّبًا لِّيَرْبُوَاۡ فِيْٓ اَمْوَالِ
النَّاسِ فَلَا يَرْبُوْا عِنْدَ اللّٰهِ ۚ وَمَآ اٰتَيْتُمْ مِّنْ زَكٰوةٍ
تُرِيْدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُوْنَ ﴿٣٩﴾ اَللّٰهُ
الَّذِيْ خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ؕ
هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِّنْ
ع ٤ شَيْءٍ ؕ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٤٠﴾ ظَهَرَ الْفَسَادُ
فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيْقَهُمْ
بَعْضَ الَّذِيْ عَمِلُوْا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿٤١﴾ قُلْ سِيْرُوْا

કંઈ છે, તેમાં જ તે મગ્ન છે.

(૩૩) લોકોની હાલત એ છે કે જ્યારે તેમને કોઈ તકલીફ પહોંચે છે, તો પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફ રજૂ થઈને તેને પોકારે છે. પછી જ્યારે તે પોતાની કેટલીક કૃપાઓની મજા તેમને ચખાડી દે છે, તો સહસા તેમનામાંથી કેટલાક લોકો અલ્લાહના ભાગીદાર ઠેરવવા લાગે છે, (૩૪) જેથી અમે કરેલા ઉપકાર બદલ અપકાર કરે. ભલે, માણી લો મજા, ટૂંક સમયમાં જ તમને ખબર પડી જશે. (૩૫) શું અમે કોઈ સનદ કે દલીલ આમના પર અવતરિત કરી છે, જે સાક્ષી આપતી હોય એ શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ની સચ્ચાઈની, જે આ લોકો કરી રહ્યા છે?

(૩૬) જ્યારે અમે લોકોને કૃપાનો સ્વાદ ચખાડીએ છીએ, ત્યારે તેઓ તેના પર ફૂલાઈ જાય છે અને જ્યારે તેમના પોતાના કરેલા કૃત્યોના કારણે તેમના પર કોઈ મુસીબત આવે છે, તો સહસા તેઓ નિરાશ થવા લાગે છે. (૩૭) શું આ લોકો જોતા નથી કે અલ્લાહ જ રોજી વિશાળ કરે છે જેની ચાહે છે અને તંગ કરે છે (જેની ચાહે છે)? નિશ્ચિતપણે આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે, જેઓ ઈમાન લાવે છે. (૩૮) તો (હે ઈમાનવાળા!) રિશ્તેદારને તેનો હક્ક આપ અને ગરીબ અને મુસાફરને (તેનો હક્ક).[૯] આ પદ્ધતિ વધુ સારી છે એ લોકો માટે, જેઓ અલ્લાહની પ્રસન્નતા ઇચ્છતા હોય, અને તેઓ જ સફળતા પામવાના છે. (૩૯) જે વ્યાજ તમે આપો છો, જેથી લોકોના ધનમાં ભળીને તે વધી જાય, અલ્લાહના નજીક તે નથી વધતું,[૧૦] અને જે ઝકાત (ધર્મ-દાન) તમે અલ્લાહની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવાના આશયથી આપો છો, તેના જ આપનારા હકીકતમાં પોતાનું ધન વધારે છે.

(૪૦) અલ્લાહ જ છે, જેણે તમને પેદા કર્યા, પછી તમને રોજી આપી, પછી તે તમને મૃત્યુ આપે છે, પછી તે તમને જીવંત કરશે. શું તમારા ઠેરવેલા ભાગીદારોમાં કોઈ એવો છે, જે આમાંથી કોઈ પણ કામ કરતો હોય? પાક છે તે અને ઉચ્ચતર અને શ્રેષ્ઠ છે તે શિર્ક (ઉપાસનામાં અલ્લાહના ભાગીદાર ઠેરવવા)થી, જે આ લોકો કરે છે. **(રુકૂઅ-૪)** (૪૧) જમીન અને સમુદ્રમાં બગાડ પેદા થઈ ગયો છે લોકોના પોતાના હાથોની કમાણીથી,[૧૧] જેથી સ્વાદ ચખાડે તેમને, તેમના કેટલાક કર્મોનો. કદાચ તેઓ અટકી જાય. (૪૨) (હે નબી સલ્લ.!) આમને કહો કે ધરતીમાં હરીફરીને

૯. એ નથી ફરમાવ્યું કે રિશ્તેદાર, ગરીબ અને મૂસાફરને દાન આપો. ઈરશાદ એ થયો છે કે આ તેમનો હક્ક છે, જે તારે આપવો જોઈએ, અને હક્ક જ સમજીને તું તેને આપે.

૧૦. કુર્આન-મજીદમાં આ પહેલી આયત છે, જે વ્યાજની નિંદામાં અવતરિત થઈ છે. પછીના આદેશો માટે જૂઓ : સૂરઃ આલે ઈમરાન, આયત-૧૩૦, સૂરઃ બકરહ, આયત-૨૭૫ થી ૨૮૧.

૧૧. આ સંકેત એ યુદ્ધ તરફ છે, જે તે જમાનામાં દુનિયાની બે મહા-શક્તિઓ ઈરાન અને રોમ વચ્ચે ચાલુ હતું.

فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ
مِنْ قَبْلُ ؕ كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّشْرِكِيْنَ ﴿٤٢﴾ فَاَقِمْ وَجْهَكَ
لِلدِّيْنِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهٗ
مِنَ اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ يَّصَّدَّعُوْنَ ﴿٤٣﴾ مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ
كُفْرُهٗ ۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِاَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُوْنَ ﴿٤٤﴾ۙ
لِيَجْزِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ مِنْ فَضْلِهٖ ؕ
اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٤٥﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهٖۤ اَنْ يُّرْسِلَ
الرِّيَاحَ مُبَشِّرٰتٍ وَّلِيُذِيْقَكُمْ مِّنْ رَّحْمَتِهٖ وَلِتَجْرِيَ
الْفُلْكُ بِاَمْرِهٖ وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُوْنَ ﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ
فَجَآءُوْهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِيْنَ اَجْرَمُوْا ؕ
وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٤٧﴾ اَللّٰهُ الَّذِيْ
يُرْسِلُ الرِّيٰحَ فَتُثِيْرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهٗ فِي السَّمَآءِ كَيْفَ
يَشَآءُ وَيَجْعَلُهٗ كِسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ
خِلٰلِهٖ ۚ فَاِذَآ اَصَابَ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖۤ
اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُوْنَ ﴿٤٨﴾ وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلِ
اَنْ يُّنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِّنْ قَبْلِهٖ لَمُبْلِسِيْنَ ﴿٤٩﴾ فَانْظُرْ
اِلٰۤى اٰثٰرِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ؕ
اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٥٠﴾

જુઓ, અગાઉ થઈ ગયેલા લોકોનો શું અંજામ આવી ચૂક્યો છે. તેમાંના ઘણાંખરા મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) જ હતા. (૪૩) તો (હે નબી સલ્લ.!) પોતાનું રુખ દઢતાની સાથે જમાવી દો આ સત્ય-ધર્મની દિશામાં, એનાથી પહેલાં કે તે દિવસ આવે, જેના ટળી જવાનો કોઈ ઉપાય અલ્લાહ તરફથી નથી. તે દિવસે લોકો વિભાજિત થઈ એકબીજાથી અલગ થઈ જશે. (૪૪) જેણે કુફ્ર (ઇન્કાર) કર્યું છે તેના કુફ્રની મુસીબત તેના પર જ છે, અને જે લોકોએ સદ્કાર્યો કર્યા છે તેઓ પોતાના જ માટે (સફળતાનો માર્ગ) સાફ કરી રહ્યા છે, (૪૫) જેથી અલ્લાહ ઈમાન લાવનારાઓને અને સદ્કાર્ય કરનારાઓને પોતાની કૃપાથી બદલો આપે. નિઃશંક, તે કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)ને પસંદ કરતો નથી.

(૪૬) તેની નિશાનીઓમાંથી એ છે કે તે હવાઓ મોકલે છે ખુશખબર આપવા માટે અને તમને પોતાની કૃપા આપવા માટે અને એ આશયથી કે નૌકાઓ તેના આદેશથી ચાલે અને તમે તેની કૃપા (આજીવિકા) શોધો અને તેના કૃતજ્ઞ બનો. (૪૭) અને અમે તમારા પહેલાં રસૂલો (ઈશદૂતો)ને તેમની કોમ તરફ મોકલ્યા અને તેઓ તેમના પાસે સ્પષ્ટ નિશાનીઓ લઈને આવ્યા. પછી જેમણે અપરાધ કર્યા તેમનાથી અમે બદલો લીધો અને અમારા પર એ કર્તવ્ય હતું કે અમે ઈમાનવાળાઓની મદદ કરીએ.

(૪૮-૪૯) અલ્લાહ જ છે, જે હવાઓને મોકલે છે અને તે વાદળો ઉઠાવે છે, પછી તે આ વાદળોને આકાશમાં ફેલાવે છે જેવી રીતે ચાહે છે અને તેમને ટુકડીઓમાં વહેંચી નાખે છે. પછી તું જુએ છે કે વરસાદના ટીપાં વાદળોમાંથી ટપકતા જાય છે. આ વરસાદ જ્યારે તે પોતાના બંદાઓમાંથી જેમના પર ચાહે વરસાવે છે, તો એકાએક તેઓ આનંદ અને ઉલ્લાસમાં આવી જાય છે, જો કે તેના વરસતાં પહેલાં તેઓ નિરાશ થઈ રહ્યા હતા. (૫૦) જુઓ અલ્લાહની કૃપાનો પ્રભાવ કે મૃત પડેલી ધરતીને તે કેવી રીતે જીવંત કરે છે ? નિઃશંક, તે મડદાંઓને જીવન પ્રદાન કરવાવાળો છે અને તેને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે.

وَلَئِنْ اَرْسَلْنَا رِيْحًا فَرَاَوْهُ مُصْفَرًّا لَّظَلُّوْا مِنْۢ بَعْدِهٖ
يَكْفُرُوْنَ ﴿۵۱﴾ فَاِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ
الدُّعَآءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِيْنَ ﴿۵۲﴾ وَمَآ اَنْتَ بِهٰدِ الْعُمْيِ
عَنْ ضَلٰلَتِهِمْ ؕ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُّؤْمِنُ بِاٰيٰتِنَا
فَهُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿۵۳﴾ ع اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ ضُعْفٍ
ثُمَّ جَعَلَ مِنْۢ بَعْدِ ضُعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْۢ
بَعْدِ قُوَّةٍ ضُعْفًا وَّشَيْبَةً ؕ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ وَهُوَ
الْعَلِيْمُ الْقَدِيْرُ ﴿۵۴﴾ وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ
الْمُجْرِمُوْنَ ۙ۬ مَا لَبِثُوْا غَيْرَ سَاعَةٍ ؕ كَذٰلِكَ كَانُوْا
يُؤْفَكُوْنَ ﴿۵۵﴾ وَقَالَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ وَالْاِيْمَانَ لَقَدْ
لَبِثْتُمْ فِيْ كِتٰبِ اللّٰهِ اِلٰى يَوْمِ الْبَعْثِ ؗ فَهٰذَا يَوْمُ
الْبَعْثِ وَلٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۵۶﴾ فَيَوْمَئِذٍ
لَّا يَنْفَعُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ﴿۵۷﴾
وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ؕ
وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِاٰيَةٍ لَّيَقُوْلَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْآ اِنْ
اَنْتُمْ اِلَّا مُبْطِلُوْنَ ﴿۵۸﴾ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى
قُلُوْبِ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۵۹﴾ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ
اللّٰهِ حَقٌّ وَّلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِيْنَ لَا يُوْقِنُوْنَ ﴿۶۰﴾ ع

ع ۵ ۱۴ ۸

قرء حفص بضم الضاد و فتحها في الثلاثة و الكسر الضم مختار ۱۲

منزل ۵

ع ۶ ۷ ۹

(૫૧) અને જો અમે એક એવી હવા મોકલીએ, જેના પ્રભાવથી તેઓ પોતાની ખેતીને પીળી પડેલી જુએ, તો તેઓ કુફ્ર (કૃતઘ્નતા) કરતા રહી જાય છે.[૧૨] (૫૨-૫૩) (હે નબી સલ્લ.!) તમે મડદાઓને સંભળાવી શકતા નથી,[૧૩] ન તો એ બહેરાઓને પોતાનો પોકાર સંભળાવી શકો છો, જેઓ પીઠ ફેરવીને ચાલી જઈ રહ્યા હોય અને ન તો તમે આંધળાઓને તેમની પથભ્રષ્ટતામાંથી કાઢીને સન્માર્ગ દેખાડી શકો છો. તમે તો માત્ર તેમને જ સંભળાવી શકો છો, જેઓ અમારી આયતો પર ઈમાન લાવે અને આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવી દે છે. **(રુકૂઅ-૫)**

(૫૪) અલ્લાહ જ તો છે, જેણે નિર્બળતાની હાલતથી તમારા સર્જનની શરૂઆત કરી, પછી આ નિર્બળતા બાદ તમને શક્તિ પ્રદાન કરી, ત્યારબાદ આ શક્તિ પછી તમને અશક્ત અને વૃદ્ધ કરી દીધા. તે જે કંઈ ચાહે છે, પેદા કરે છે અને તે બધું જ જાણનાર અને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય ધરાવનાર છે. (૫૫) અને જ્યારે તે ઘડી આવીને ઘટિત થશે,[૧૪] તો અપરાધીઓ સોગંદો ખાઈ-ખાઈને કહેશે કે અમે એક ક્ષણભરથી વધુ રોકાયા નથી. આવી જ રીતે તેઓ દુનિયાના જીવનમાં ધોખો ખાયા કરતા હતા. (૫૬) પરંતુ જેમને જ્ઞાન અને ઈમાનથી સંપન્ન કરી દેવામાં આવ્યા હતા, તેઓ કહેશે કે અલ્લાહના લખાણમાં તો તમે હશ્ર (પુનઃ જીવંત થઈ ઉઠવા)ના દિવસ સુધી પડ્યા રહ્યા છો, તો આ એ જ હશ્રનો દિવસ છે, પણ તમે જાણતા ન હતા. (૫૭) તો તે દિવસ હશે, જેમાં અત્યાચારીઓને તેમનું બહાનું કોઈ ફાયદો નહીં પહોંચાડે અને ન તેમને માફી માગવા માટે કહેવામાં આવશે.[૧૫]

(૫૮) અમે આ કુર્આનમાં લોકોને વિવિધ રીતે સમજાવ્યા છે. તમે ચાહે કોઈ પણ નિશાની લઈ આવો, જે લોકોએ માનવાનો ઇન્કાર કરી દીધો છે તેઓ એ જ કહેશે કે તમે અસત્ય પર છો. (૫૯) આવી રીતે મહોર મારી દે છે અલ્લાહ, એ લોકોના હૃદયો પર, જેઓ જ્ઞાનહીન છે. (૬૦) તો (હે નબી સલ્લ.!) સબ્ર કરો (ધૈર્ય રાખો), નિઃસંદેહ અલ્લાહનો વાયદો સાચો છે, અને કદાપિ હળવા ન સમજે તમને એ લોકો, જેઓ વિશ્વાસ કરતા નથી.[૧૬] **(રુકૂઅ-૬)**

---

૧૨. અર્થાત્, પછી તેઓ અલ્લાહને અપશબ્દો કહેવા લાગે છે અને તેના પર દોષારોપણ કરવા લાગે છે કે તેણે કેવી મુસીબતો અમારા પર નાખી દીધી છે. જો કે જ્યારે અલ્લાહે તેમના કૃપાઓની વર્ષા કરી હતી તે વખતે તેમણે શુક્ર (કૃતજ્ઞતા)ને બદલે કૃતઘ્નતા (અપકાર) વ્યક્ત કરી હતી.

૧૩. અર્થાત્ એ લોકોને, જેમનો અંતરાત્મા મરી પરવાર્યો છે.

૧૪. અર્થાત્, કયામત, જેના આવવાના સમાચાર આપવામાં આવી રહ્યા છે.

૧૫. બીજો અનુવાદ એ પણ થઈ શકે છે કે, ''ન તેમનાથી એ ઇચ્છા થઈ શકશે કે પોતાના રબને રાજી કરો.''

૧૬. અર્થાત્, દુશ્મનો તમને એવા નબળા ન જુએ કે તેમના શોર-બકોરથી તમે દબાઈ જાઓ, અથવા તેમનો દોષારોપણ અને બહાનાબાજીઓના અભિયાનથી તમે પ્રભાવિત થઈ જાઓ, અથવા તેમની મહેણાં-ટોણાં, કટાક્ષ તેમજ હાંસી અને ઉપહાસથી તમે નાહિંમત થઈ જાઓ, અથવા તેમની ધમકીઓ અને શક્તી-પ્રદર્શનો તથા અત્યાચાર અને દમનથી તમે ડરી જાઓ, અથવા તેમણે આપેલ પ્રલોભનોથી તમે લપસી જાઓ.

૩૧. લુકમાન
પરિચય

નામ :

આ સૂરઃની આયત ૧૨ થી ૧૯ સુધીમાં એ શિખામણો વર્ણવવામાં આવી છે, જે લુકમાને પોતાના પુત્રને કરી હતી. આ જ સંબંધથી આનું નામ લુકમાન રાખવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

તેના વિષયો પર વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે આ સૂરઃ એ સમયે અવતરિત થઈ છે, જ્યારે ઇસ્લામી આહવાનને કચડી નાંખવા અને રોકવા માટે દમન અને અત્યાચારની શરૂઆત થઈ ચૂકી હતી, પરંતુ હજુ વિરોધના તોફાને પૂરેપૂરી રીતે ભયાનક રૂપ અપનાવ્યું ન હતું. આનો નિર્દેશ આયત ૧૪-૧૫ પરથી મળે છે, જેમાં નવા-નવા મુસલમાન બનનારા યુવાનોને બતાવવામાં આવ્યું છે કે માતા-પિતાના હક્કો તો નિઃશંક અલ્લાહ પછી સૌથી વધુ છે, પરંતુ જો તેઓ શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) તરફ પાછા ફરવા માટે મજબૂર કરે તો એમની આ વાત કદાપિ ન માનો.

વિષય :

આ સૂરઃમાં લોકોને શિર્કની નિરર્થકતા અને અતાર્કિકતા તેમજ તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની સચ્ચાઈ અને બૌદ્ધિકતા સમજાવવામાં આવી છે અને તેમને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે કે બાપ-દાદાઓનું આંધળું અનુકરણ છોડી દો, ખુલ્લા મનથી એ શિક્ષણ પર વિચાર કરો જે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) સૃષ્ટિના રબ તરફથી પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે અને ખુલ્લી આંખોથી જુઓ કે દરેક બાજુએ સૃષ્ટિમાં અને સ્વયં તેમના અંદર કેવી-કેવી સ્પષ્ટ નિશાનીઓ તેના સત્ય હોવાની સાક્ષી આપી રહી છે. આ સંબંધમાં એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે આ કોઈ નવો અવાજ નથી, જે દુનિયામાં અથવા સ્વયં આરબ પ્રદેશોમાં પ્રથમ વખતે જ ઉઠ્યો હોય. પહેલાં પણ જે લોકો જ્ઞાન અને બુદ્ધિ તથા સમજ-બૂઝ અને વિવેક રાખતા હતા, તેઓ આ જ વાતો કહેતા હતા, જે આજે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) કહી રહ્યા છે. તમારા પોતાના જ દેશમાં લુકમાન નામના હકીમ (સમજદાર અને વિવેકશીલ માણસ) થઈ ચૂક્યા છે, જેમની સમજ-બૂઝ અને વિવેકદર્શિતાને તમે પોતે પણ માનો છો, હવે તમે પોતે જ જોઈ લો કે તે કઈ માન્યતા અને કઈ નીતિમત્તાનું શિક્ષણ આપતા હતા.

اٰیَاتُهَا ۳۴ (۳۱) سُوْرَةُ لُقْمٰنَ مَكِّيَّةٌ (۵۷) رُكُوْعَاتُهَا ۴

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الٓمّٓ ۞ ۱ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِيْمِ ۞ ۲ هُدًى وَّ
رَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِيْنَ ۞ ۳ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ
وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ ۞ ۴
اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِّنْ رَّبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُوْنَ ۞ ۵ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْتَرِيْ لَهْوَ
الْحَدِيْثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ
وَّيَتَّخِذَهَا هُزُوًا ۚ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۞ ۶
وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيٰتُنَا وَلّٰى مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَّمْ
يَسْمَعْهَا كَاَنَّ فِيْٓ اُذُنَيْهِ وَقْرًا ۚ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ
اَلِيْمٍ ۞ ۷ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ
جَنّٰتُ النَّعِيْمِ ۞ ۸ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا ۚ
وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۞ ۹ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ
تَرَوْنَهَا وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيْدَ بِكُمْ
وَبَثَّ فِيْهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ ۚ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ
مَآءً فَاَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيْمٍ ۞ ۱۰ هٰذَا خَلْقُ
اللّٰهِ فَاَرُوْنِيْ مَاذَا خَلَقَ الَّذِيْنَ مِنْ دُوْنِهٖ ۚ بَلِ
الظّٰلِمُوْنَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ۞ ۱۱ ع وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ

૩૧. સૂરઃ લુકમાન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૪ ● આયતો-૩૪)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-મીમ ! (૨) આ હિકમત (તત્ત્વજ્ઞાન)વાળા ગ્રંથની આયતો છે,[1] (૩) માર્ગદર્શન અને કૃપા ઉત્તમ કાર્ય કરનારાઓ માટે, (૪) જેઓ નમાઝ કાયમ કરે છે, ઝકાત આપે છે અને આખિરત (પરલોક)માં વિશ્વાસ ધરાવે છે. (૫) આવા જ લોકો પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી સન્માર્ગ પર છે અને આ જ લોકો સફળતા પ્રાપ્ત કરવાવાળા છે.

(૬) અને મનુષ્યોમાંથી જ કોઈ એવો પણ છે, જે મનમોહક વાર્તાઓ ખરીદી લાવે છે;[2] જેથી લોકોને અલ્લાહના માર્ગથી જ્ઞાન વગર પથભ્રષ્ટ કરી દે અને આ માર્ગ પર આવવાના આમંત્રણને મજાકમાં ઊડાવી દે. આવા લોકો માટે સખત અપમાનજનક યાતના છે. (૭) તેને જ્યારે અમારી આયતો સંભળાવવામાં આવે છે, તો તે અત્યંત ઘમંડ સાથે એવી રીતે મોઢું ફેરવી લે છે જાણે તેણે તે સાંભળી જ નથી, જાણે કે તેના કાન બહેરા છે. ભલે, ખુશખબર સંભળાવી દો તેને એક દુઃખદાયી યાતનાની. (૮) અલબત્ત, જે લોકો ઈમાન લઈ આવે અને સદ્કાર્ય કરે, તેમના માટે કૃપાસભર જન્નતો છે, (૯) જેમાં તેઓ હંમેશા રહેશે. આ અલ્લાહનો પાકો વાયદો છે અને તે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે.

(૧૦) તેણે આકાશોને પેદા કર્યા તમે જોઈ શકો તેવા સ્તંભો વગર. તેણે ધરતીમાં પર્વતો જમાવી દીધા, જેથી તે તમને લઈને ગબડી ન પડે. તેણે દરેક પ્રકારના પ્રાણીઓ ધરતીમાં ફેલાવી દીધા અને આકાશમાંથી પાણી વરસાવ્યું અને ધરતીમાં જાત-જાતની ઉમદા વસ્તુઓ ઊગાડી દીધી. (૧૧) આ તો છે અલ્લાહનું સર્જન. હવે મને બતાવો, આ બીજાઓએ શું પેદા કર્યું છે ? સાચી વાત એ છે કે આ અત્યાચારી લોકો સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં પડેલા છે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૨) અમે લુકમાનને હિકમત (તત્ત્વદર્શિતા, બુદ્ધિમતા) પ્રદાન કરી હતી કે જેથી

---

૧. અર્થાત્, એવા ગ્રંથની આયતો જે હિકમત (તત્ત્વદર્શિતા અને બુદ્ધિમત્તા)થી ભરપૂર છે, જેની દરેક વાત હિકમત પર આધારિત છે.

૨. મૂળ શબ્દ છે 'લહ્વલ્ હદીસ', અર્થાત્ એવી વાત જે વ્યક્તિને પોતાનામાં મશગૂલ (લીન) કરીને દરેક બીજી વસ્તુથી ગાફેલ કરી દે. રિવાયતો (નોંધો)માં દર્શાવેલ છે કે જ્યારે નબી સલ્લ.ના પ્રચારની અસરો કુરૈશની તમામ કોશિશો છતાં ફેલાવાથી ન અટકી, તો તેમણે ઈરાનથી રુસ્તમ અને અસફન્દયારની વાર્તાઓ મંગાવીને કથા સંભળાવવાનું શરૂ કર્યું અને ગાવા-વગાડવાવાળી દાસીઓનો પ્રબંધ કર્યો, જેથી લોકો એ વસ્તુઓમાં મશગૂલ થઈને હુઝૂર સલ્લ.ની વાત ન સાંભળે..

حِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِ ؕ وَمَنْ يَّشْكُرْ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ
لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ ﴿١٢﴾ وَاِذْ
قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهٖ وَهُوَ يَعِظُهٗ يٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ
بِاللّٰهِ ؕ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيْمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ
بِوَالِدَيْهِ ۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهٗ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَّفِصٰلُهٗ
فِيْ عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِيْ وَلِوَالِدَيْكَ ؕ اِلَيَّ الْمَصِيْرُ ﴿١٤﴾ النصف
وَاِنْ جَاهَدٰكَ عَلٰۤى اَنْ تُشْرِكَ بِيْ مَا لَيْسَ لَكَ
بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوْفًا ز
وَّاتَّبِعْ سَبِيْلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّ ۚ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ
فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿١٥﴾ يٰبُنَيَّ اِنَّهَاۤ اِنْ تَكُ
مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِيْ صَخْرَةٍ اَوْ
فِي السَّمٰوٰتِ اَوْ فِي الْاَرْضِ يَاْتِ بِهَا اللّٰهُ ؕ اِنَّ
اللّٰهَ لَطِيْفٌ خَبِيْرٌ ﴿١٦﴾ يٰبُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ
بِالْمَعْرُوْفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَاۤ
اَصَابَكَ ؕ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ﴿١٧﴾ وَلَا تُصَعِّرْ
خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًا ؕ
اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُوْرٍ ﴿١٨﴾ وَاقْصِدْ
فِيْ مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ ؕ اِنَّ اَنْكَرَ
الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيْرِ ﴿١٩﴾ اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ

منزل ٥ — ع ٨

કૃતજ્ઞ બને. જે કોઈ કૃતજ્ઞ બને તેની કૃતજ્ઞતા તેના પોતાના જ માટે લાભપ્રદ છે અને જે ઈન્કાર કરે તો વાસ્તવમાં અલ્લાહ બેનિયાઝ (નિરપેક્ષ) છે અને તે સ્વયં પ્રશંસિત છે.

(૧૩) યાદ કરો, જ્યારે લુકમાન પોતાના પુત્રને શિખામણ આપી રહ્યો હતો, તો તેણે કહ્યું, ''બેટા ! અલ્લાહ સાથે કોઈને ભાગીદાર બનાવીશ નહીં. સત્ય એ છે કે શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) ખૂબ મોટો જુલ્મ (અત્યાચાર) છે,'' (૧૪) અને એ હકીકત છે કે અમે મનુષ્યને પોતાના માતા-પિતાના હક્ક ઓળખવાની સ્વયં તાકીદ કરી છે. તેની માતાએ કમજોરી પર કમજોરી સહન કરીને તેને પોતાના પેટમાં રાખ્યો અને બે વર્ષ તેના દૂધ છૂટવામાં લાગ્યા. (એટલા માટે અમે તેને શિખામણ આપી કે) મારો આભાર માન અને પોતાના માતા-પિતા પ્રત્યે આભાર વ્યક્ત કર, મારા જ તરફ તને પાછા ફરવાનું છે. (૧૫) પરંતુ જો તેઓ તારા પર દબાણ કરે કે મારા સાથે તું કોઈ એવાને ભાગીદાર બનાવે જેને તું નથી જાણતો,[૩] તો તેમની વાત કદાપિ ન માન. દુનિયામાં તેમના સાથે સદ્વર્તન કરતો રહે, પરંતુ અનુસરણ એ વ્યક્તિના માર્ગનું કરજે, જે મારા તરફ વળેલો છે. પછી તમને સૌને મારા તરફ જ પલટવાનું છે. તે વખતે હું તમને બતાવી દઈશ કે તમે કેવા કાર્યો કરતા રહ્યા છો.

(૧૬) (અને લુકમાને કહ્યું હતું કે,) ''બેટા ! કોઈ વસ્તુ રાઈના દાણા બરાબર પણ હોય અને કોઈ ખડકમાં કે આકાશોમાં કે ધરતીમાં ક્યાંક છૂપાયેલી હોય, અલ્લાહ તેને કાઢી લાવશે. હકીકતમાં અલ્લાહ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિવાળો અને સુમાહિતગાર છે. (૧૭) બેટા ! નમાઝ કાયમ કર, અને ભલાઈની આજ્ઞા આપ, બૂરાઈથી રોક, અને જે કષ્ટ પણ પડે તેના પર ધૈર્યથી કામ લે. આ એ વાતો છે, જેની ખૂબ તાકીદ કરવામાં આવી છે.[૪] (૧૮) અને લોકોથી મોઢું ફેરવીને વાત ન કર, અને ન ધરતી પર અકડાઈને ચાલ. હકીકતમાં અલ્લાહ કોઈ સ્વચ્છંદી અને અહંકારી વ્યક્તિને પસંદ નથી કરતો. (૧૯) પોતાની ચાલમાં સંતુલન રાખ, અને પોતાનો અવાજ સહેજ ધીમો રાખ. હકીકતમાં બધા અવાજોથી ખરાબ અવાજ ગધેડાઓનો અવાજ હોય છે.''(રુકૂઅ-૨)

(૨૦) શું તમે જોતા નથી કે અલ્લાહે ધરતી અને આકાશોની તમામ વસ્તુઓને

---

૩. અર્થાત્, જે તારા જ્ઞાન મુજબ મારો ભાગીદાર નથી.

૪. બીજો અર્થ એ પણ થઈ શકે છે કે આ મોટા સાહસના કાર્યોમાંથી છે.

سَخَّرَ لَكُمۡ مَّا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الۡاَرۡضِ
وَاَسۡبَغَ عَلَيۡكُمۡ نِعَمَهٗ ظَاهِرَةً وَّبَاطِنَةً ؕ وَمِنَ
النَّاسِ مَنۡ يُّجَادِلُ فِی اللّٰهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٍ وَّلَا هُدًى
وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيۡرٍ ﴿۲۰﴾ وَاِذَا قِيۡلَ لَهُمُ اتَّبِعُوۡا مَاۤ
اَنۡزَلَ اللّٰهُ قَالُوۡا بَلۡ نَتَّبِعُ مَا وَجَدۡنَا عَلَيۡهِ
اٰبَآءَنَا ؕ اَوَلَوۡ كَانَ الشَّيۡطٰنُ يَدۡعُوۡهُمۡ اِلٰى عَذَابِ
السَّعِيۡرِ ﴿۲۱﴾ وَمَنۡ يُّسۡلِمۡ وَجۡهَهٗۤ اِلَى اللّٰهِ وَهُوَ
مُحۡسِنٌ فَقَدِ اسۡتَمۡسَكَ بِالۡعُرۡوَةِ الۡوُثۡقٰى ؕ وَاِلَى
اللّٰهِ عَاقِبَةُ الۡاُمُوۡرِ ﴿۲۲﴾ وَمَنۡ كَفَرَ فَلَا يَحۡزُنۡكَ
كُفۡرُهٗ ؕ اِلَيۡنَا مَرۡجِعُهُمۡ فَنُنَبِّئُهُمۡ بِمَا عَمِلُوۡا ؕ اِنَّ اللّٰهَ
عَلِيۡمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوۡرِ ﴿۲۳﴾ نُمَتِّعُهُمۡ قَلِيۡلًا ثُمَّ نَضۡطَرُّهُمۡ
اِلٰى عَذَابٍ غَلِيۡظٍ ﴿۲۴﴾ وَلَئِنۡ سَاَلۡتَهُمۡ مَّنۡ خَلَقَ
السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ لَيَقُوۡلُنَّ اللّٰهُ ؕ قُلِ الۡحَمۡدُ لِلّٰهِ ؕ
بَلۡ اَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُوۡنَ ﴿۲۵﴾ لِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَ
الۡاَرۡضِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الۡغَنِىُّ الۡحَمِيۡدُ ﴿۲۶﴾ وَلَوۡ اَنَّ مَا
فِی الۡاَرۡضِ مِنۡ شَجَرَةٍ اَقۡلَامٌ وَّالۡبَحۡرُ يَمُدُّهٗ مِنۡۢ
بَعۡدِهٖ سَبۡعَةُ اَبۡحُرٍ مَّا نَفِدَتۡ كَلِمٰتُ اللّٰهِ ؕ اِنَّ
اللّٰهَ عَزِيۡزٌ حَكِيۡمٌ ﴿۲۷﴾ مَا خَلۡقُكُمۡ وَلَا بَعۡثُكُمۡ اِلَّا
كَنَفۡسٍ وَّاحِدَةٍ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيۡعٌۢ بَصِيۡرٌ ﴿۲۸﴾ اَلَمۡ تَرَ اَنَّ

તમારા માટે આધીન કરી રાખી છે[૫] અને પોતાની જાહેર અને છૂપી ને'મતો (કૃપાઓ) તમારા પર પૂર્ણ કરી દીધી છે ? આ સ્થિતિ હોવા છતાં મનુષ્યોમાંથી કેટલાક લોકો એવા છે, જેઓ અલ્લાહ વિષે ઝઘડે છે એના વગર કે તેમના પાસે કોઈ જ્ઞાન હોય, અથવા કોઈ માર્ગદર્શન અથવા કોઈ પ્રકાશ દેખાડનાર ગ્રંથ. (૨૧) અને જ્યારે તેમને કહેવામાં આવે છે કે અનુસરણ કરો એ વસ્તુનું જે અલ્લાહે અવતરિત કરી છે, તો કહે છે કે અમે તો એ વસ્તુનું અનુસરણ કરીશું, જેના ઉપર અમે અમારા બાપ-દાદાઓને જોયા છે. શું આ લોકો તેમનું જ અનુસરણ કરશે, ચાહે શૈતાન તેમને ભડકે બળતી આગ તરફ જ કેમ ન બોલાવતો રહ્યો હોય ?

(૨૨) જે વ્યક્તિ પોતાને અલ્લાહને સમર્પિત કરી દે અને વ્યવહારમાં તે સદાચારી હોય, તેણે વાસ્તવમાં એક ભરોસાપાત્ર સહારો પકડી લીધો, અને બધા જ મામલાઓનો અંતિમ ફેંસલો અલ્લાહના જ હાથમાં છે. (૨૩) હવે જે કુફ્ર (ઇન્કાર) કરે છે, તો તેનો ઇન્કાર તમને દિલગીર ન કરે. તેમને પાછા ફરીને આવવાનું તો અમારા જ પાસે છે. પછી અમે તેમને બતાવી દઈશું કે તેઓ શું કરીને આવ્યા છે. નિશ્ચિતપણે અલ્લાહ દિલોના રહસ્યો સુદ્ધાં જાણે છે. (૨૪) અમે થોડી મુદ્દત તેમને દુનિયામાં મજા કરવાની મહેતલ આપી રહ્યા છીએ, પછી તેમને વિવશ કરીને એક સખત યાતના તરફ ખેંચીને લઈ જઈશું.

(૨૫) જો તમે આમને પૂછો કે ધરતી અને આકાશોને કોણે પેદા કર્યા છે, તો તેઓ ચોક્કસ કહેશે કે અલ્લાહે. કહો, અલહમ્દુલિલ્લાહ ! (સર્વ પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે) પરંતુ એમનામાંથી ઘણાંખરા લોકો જાણતા નથી. (૨૬) આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ છે તે અલ્લાહનું છે. નિઃશંક, અલ્લાહ બેનિયાઝ (નિરપેક્ષ) અને સ્વયં પ્રશંસિત છે. (૨૭) ધરતીમાં જેટલાં વૃક્ષો છે, જો તે બધા જ કલમ બની જાય અને સમુદ્ર (શાહી બની જાય) જેને વધુ સાત સમુદ્રો શાહી ઉપલબ્ધ કરે, તો પણ અલ્લાહની વાતો (લખવાથી) પૂરી નહીં થાય.[૬] નિઃશંક, અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૨૮) તમને સૌ મનુષ્યોને પેદા કરવા અને પુનઃ જીવંત કરી ઉઠાવવા તો (તેના માટે) બસ એવું જ છે, જાણે એક જીવધારીને (પેદા કરવું અને જીવંત કરીને ઉઠાવવું). હકીકત એ છે કે અલ્લાહ બધું જ સાંભળનાર અને જોનાર છે.

---

૫. કોઈ વસ્તુને કોઈના માટે વશમાં કરવાના બે સ્વરૂપો હોઈ શકે છે : એક એ કે તે વસ્તુ તેમના આધીન કરી દેવામાં આવે અને તેને અધિકાર આપી દેવામાં આવે કે જે રીતે ચાહે તેને કામમાં લાવે અને જે રીતે ચાહે તેનો ઉપયોગ કરે. બીજું એ કે એ વસ્તુને એવા નિયમોની પાબંદ કરી દેવામાં આવે, જેના કારણે એ વસ્તુ તે વ્યક્તિ માટે લાભદાયક બની જાય અને તેના હિતોની સેવા કરતી રહે. ધરતી અને આકાશની તમામ વસ્તુઓને અલ્લાહ તઆલાએ માનવી માટે એ જ અર્થમાં વશમાં નથી કરી, બલ્કે કેટલીક વસ્તુઓ પહેલા અર્થમાં વશમાં કરી છે અને કેટલીક બીજા અર્થમાં. જેમ કે - હવા, પાણી, માટી, આગ, વનસ્પતિ, ખનીજ, ઢોર-ઢાંખર વગેરે અસંખ્ય વસ્તુઓ પહેલા અર્થમાં આપણા માટે વશમાં કરેલ છે, અને ચંદ્ર, સૂર્ય વગેરે બીજા અર્થમાં.

૬. આ જ વિષય થોડાક જુદા અર્થમાં સૂરઃ કહ્ફ, આયત-૧૦૯માં આવી ચૂક્યો છે. આનાથી એ કલ્પના અપાવવાનો આશય છે કે જે અલ્લાહ આટલી વિશાળ સૃષ્ટિને અસ્તિત્વમાં લાવ્યો છે કે તેના સામર્થ્યના ચમત્કારોની કોઈ સીમા નથી; તેની ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં છેવટે કોઈ સર્જન કેવી રીતે ભાગીદાર હોઈ શકે છે.

اللّٰهَ يُوْلِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُوْلِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَ
سَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَّجْرِيْٓ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى
وَّاَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿٢٩﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ
هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهِ الْبَاطِلُ وَ
ع ١١ / ١٢ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيْرُ ﴿٣٠﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ الْفُلْكَ
تَجْرِيْ فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللّٰهِ لِيُرِيَكُمْ مِّنْ اٰيٰتِهٖ
اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ﴿٣١﴾ وَاِذَا
غَشِيَهُمْ مَّوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ
لَهُ الدِّيْنَ فَلَمَّا نَجّٰىهُمْ اِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ
وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيٰتِنَآ اِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُوْرٍ ﴿٣٢﴾ يٰٓاَيُّهَا
النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَّا يَجْزِيْ
وَالِدٌ عَنْ وَّلَدِهٖ وَلَا مَوْلُوْدٌ هُوَ جَازٍ عَنْ
وَّالِدِهٖ شَيْـًٔا اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ ﴿٣٣﴾
اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ
وَيَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِ وَمَا تَدْرِيْ نَفْسٌ مَّا
منزل ٥ ذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِيْ نَفْسٌ بِاَيِّ اَرْضٍ
ع ٤ / ١٤ تَمُوْتُ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ خَبِيْرٌ ﴿٣٤﴾

(૨૯) શું તમે જોતા નથી કે અલ્લાહ રાતને દિવસમાં પરોવીને લઈ આવે છે અને દિવસને રાતમાં ? તેણે સૂર્ય અને ચંદ્રને વશમાં કરી રાખ્યા છે. બધા જ એક નિયત સમય સુધી ચાલી જઈ રહ્યા છે,[૭] અને (શું તમે નથી જાણતા) કે જે કંઈ પણ તમે કરો છો અલ્લાહ તેનાથી વાકેફ છે ? (૩૦) આ બધું એટલા માટે છે કે અલ્લાહ જ સત્ય છે અને તેને છોડીને જે બીજી વસ્તુઓને આ લોકો પોકારે છે તે બધી અસત્ય છે, અને (એટલા માટે કે) અલ્લાહ જ ઉચ્ચ અને મહાન છે.(રુકૂઅ-૩)

(૩૧) શું તમે જોતા નથી કે નૌકા સમુદ્રમાં અલ્લાહની કૃપાથી ચાલે છે, જેથી તે તમને પોતાની કેટલીક નિશાનીઓ દેખાડે ? નિઃસંદેહ, આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે એ દરેક વ્યક્તિ માટે, જે ધૈર્ય અને કૃતજ્ઞતા દર્શાવનાર હોય. (૩૨) અને જ્યારે (સમુદ્રમાં) આ લોકો ઉપર એક મોજું સાયબાનો (છત્ર-છાયાઓ)ની જેમ છવાઈ જાય છે, તો આ લોકો અલ્લાહને પોકારે છે પોતાના દીન (ધર્મ)ને તદ્દન તેના જ માટે વિશિષ્ટ કરીને. પછી જ્યારે તે બચાવીને તેમને જમીન સુધી પહોંચાડી દે છે, તો તેમનામાંથી કોઈ મધ્યમમાર્ગ અપનાવે છે,[૮] અને અમારી નિશાનીઓનો ઇન્કાર કરતો નથી પણ દરેક એ વ્યક્તિ જે વિશ્વાસઘાત કરનારો અને અપકારી છે.

(૩૩) લોકો ! બચો પોતાના રબના પ્રકોપથી અને ડરો એ દિવસથી, જ્યારે કે કોઈ પિતા પોતાના પુત્ર તરફથી બદલો નહીં આપે અને ન કોઈ પુત્ર પોતાના પિતા તરફથી કંઈ બદલો આપનાર હશે. હકીકતમાં અલ્લાહનો વાયદો સાચો છે.[૯] તો તમને આ દુનિયાનું જીવન ધોકામાં ન નાખે, અને ન તો ધોકેબાજ તમને અલ્લાહના મામલામાં ધોકો આપી જાય.

(૩૪) તે ઘડીનું જ્ઞાન અલ્લાહ પાસે જ છે. એ જ વરસાદ વરસાવે છે, એ જ જાણે છે કે માતાઓની કૂખમાં શું ઊછરી રહ્યું છે, કોઈ જીવધારી નથી જાણતો કે કાલે તે શું કમાણી કરવાનો છે, અને ન કોઈ વ્યક્તિને એ ખબર છે કે કયા ભૂ-ભાગ પર તેને મૃત્યુ આવવાનું છે. અલ્લાહ જ બધું જાણનાર અને માહિતગાર છે.(રુકૂઅ-૪)

---

૭. અર્થાત્, દરેક વસ્તુના આયુષ્યની જે મુદ્દત નિયત કરી દેવામાં આવી છે, એ જ સીમા સુધી તે ચાલી રહી છે. કોઈ વસ્તુ પણ ન અનંત છે, ન શાશ્વત.

૮. આના બે અર્થ હોઈ શકે છે : 'ઇકતિસાદ'(મધ્યમમાર્ગ)ને જો સચ્ચાઈના માર્ગમાં ચાલવાના અર્થમાં લેવામાં આવે, તો તેનો અર્થ એ થશે કે તેમનામાંથી કોઈ એ સમય વીતી ગયા છતાં પણ તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) પર કાયમ રહે છે અને જો તેને માધ્યમ અને સંતુલનના અર્થમાં લેવામાં આવે, તો અર્થ એ થશે કે કેટલાક લોકો પોતાના શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) અને નાસ્તિકતાની ધારણામાં એ કટ્ટરતા પર કાયમ નથી રહેતા અથવા કેટલાક લોકોમાં નિષ્ઠા અને નિખાલસતાની એ ભાવના ઠંડી પાડી જાય છે, જે તે વખતે ઉત્પન્ન થઈ હતી.

૯. અર્થાત્, કયામતનો વાયદો.

૩૨. અસ્-સજદહ

પરિચય

નામ :

આયત-૧૫માં 'સજદહ'નો ઉલ્લેખ થયો છે, તેને જ આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

વર્ણન-શૈલીથી એવું લાગે છે કે આ સૂરઃનો ઉતરાણકાળ મક્કાનો મધ્ય-કાળ છે અને તેનો પણ શરૂઆતનો સમય, જ્યારે કે મક્કાના કાફિરોના અત્યાચારોમાં હજુ તીવ્રતા આવી ન હતી.

વિષય અને ચર્ચાના વિષયો :

સૂરઃનો વિષય તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ), આખિરત (પરલોક) અને રિસાલત (ઈશદૂતત્વ) વિષે લોકોની શંકાઓનું નિવારણ કરવું અને આ ત્રણેય સચ્ચાઈઓ પર ઈમાન લાવવાનું આમંત્રણ આપવું છે. સત્યના આમંત્રણની આ ત્રણે પાયાની વાતો પર મક્કાના કાફિરોના વાંધાઓનો જવાબ આપતાં સૌથી પહેલા તેમને એ કહેવામાં આવ્યું છે કે નિઃશંક, આ અલ્લાહનો જ કલામ (વાણી) છે અને તે એટલા માટે અવતરિત કરવામાં આવ્યો છે કે નુબૂવ્વત (પયગંબરી)ના લાભથી વંચિત, ગફલતમાં પડેલ એક કોમને સચેત કરી દેવામાં આવે. એને તમે જૂઠ કેવી રીતે કહી શકો છો, જ્યારે કે તેનું અલ્લાહ તરફથી અવતરિત થવું સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ છે. પછી એમને કહેવામાં આવ્યું છે કે આ કુર્આન જે હકીકતો તમારા સામે પ્રસ્તુત કરે છે, બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને જાતે વિચારો કે આમાં કઈ વસ્તુ આશ્ચર્યજનક છે. આકાશ અને ધરતીના તંત્રને જુઓ, સ્વયં પોતાના જન્મ અને રૂપ-સ્વરૂપ પર વિચાર કરો, શું આ બધું કુર્આનના શિક્ષણના સાચા હોવા પર સાક્ષી નથી. ત્યારપછી આખિરત (પરલોક)ની દુનિયાનું એક દશ્ય પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું છે અને ઈમાનના સુખદ ફળો અને કુફ્ર (ઈન્કાર)ના દુષ્પરિણામોનું વર્ણન કરીને એ વાત પર પ્રેરિત કરવામાં આવ્યા છે કે લોકો ખરાબ પરિણામ સામે આવી જાય તે પહેલા કુફ્ર ત્યજી દો અને કુર્આનની આ શિક્ષાનો સ્વીકાર કરી લો. પછી એમને બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ અલ્લાહની મોટી કૃપા છે કે તે મનુષ્યના ગુનાઓ બદલ અચાનક અંતિમ અને નિર્ણાયક અઝાબ (યાતના)માં તેને ઝડપી લેતો નથી, બલ્કે તે પહેલા હળવા-હળવા ફટકા મારતો રહે છે, જેથી તે સચેત થઈ જાય અને તેની આંખો ખુલી જાય. પછી કહ્યું કે દુનિયામાં

ગ્રંથના અવતરણનો આ કોઈ પહેલો અને અનોખો બનાવ નથી, આનાથી પહેલાં હઝરત મૂસા (અલૈ.) પર પણ ગ્રંથ આવ્યો જ હતો, જેને તમે સૌ જાણો છો. વિશ્વાસ રાખો કે આ ગ્રંથ અલ્લાહ તરફથી જ આવ્યો છે અને સારી રીતે સમજી લો કે હવે ફરીથી એ જ બધું બનશે, જે હઝરત મૂસા (અલૈ.)ના જમાનામાં બની ચૂક્યું છે. આગેવાની અને નેતૃત્વ હવે એમને જ ફાળે આવશે, જે અલ્લાહના આ ગ્રંથને માની લેશે. આને રદ કરનારાઓની નિષ્ફળતા નિશ્ચિત છે. પછી મક્કાના કાફિરોને કહેવામાં આવ્યું છે કે પોતાના વેપારી પ્રવાસો દરમ્યાન તમે જે પુરોગામી નાશ પામેલી કોમોની વસ્તીઓ પાસેથી પસાર થાઓ છો, તેમનો અંજામ જોઈ લો. શું આ જ અંજામ તમે પોતાના માટે પસંદ કરો છો ? પ્રત્યક્ષથી ધોખો ન ખાઓ. આજે ઈમાનવાળા જે સ્થિતિમાં છે, તેને જોઈને તમે એવું સમજી લીધું છે કે આ ચાલી શકે કે ટકી શકે એવી વાત નથી, પરંતુ આ માત્ર તમારી નજરનો ધોખો છે. શું એ તમારો રાત-દિવસનો અનુભવ નથી કે આજે એક જમીન તદ્દન સૂકી અને વેરાન પડી છે, પરંતુ કાલે એક જ વરસાદમાં તે જમીન એવી ખીલી ઊઠે છે કે તેના ખૂણે-ખૂણામાંથી વિકાસની શક્તિઓ ફૂટવાની શરૂ થઈ જાય છે. અંતે નબી (સલ્લ.)ને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવ્યું છે કે આ લોકો તમારા મોઢેથી ફેંસલાના દિવસની વાત સાંભળીને તેની મજાક ઉડાવે છે. એમને કહો કે જ્યારે અમારા અને તમારા નિર્ણયનો સમય આવી જશે, તે વખતે માનવું તમારા માટે કંઈપણ લાભદાયક નહીં હોય. માનવું હોય તો અત્યારે જ માની લો.

آياتها ٣٠ | (٣٢) سُوْرَةُ السَّجْدَةِ مَكِّيَّةٌ (٧٥) | رکوعاتها ٣

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الٓمّٓ ۝١ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيْهِ مِنْ رَّبِّ
الْعٰلَمِيْنَ ۝٢ اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰىهُ ۚ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ
رَّبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ اَتٰىهُمْ مِّنْ نَّذِيْرٍ مِّنْ قَبْلِكَ
لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُوْنَ ۝٣ اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى
عَلَى الْعَرْشِ ۭ مَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا
شَفِيْعٍ ۭ اَفَلَا تَتَذَكَّرُوْنَ ۝٤ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ
السَّمَاۗءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ فِيْ يَوْمٍ
كَانَ مِقْدَارُهٗٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّوْنَ ۝٥ ذٰلِكَ
عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ۝٦ الَّذِيْٓ
اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهٗ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ
مِنْ طِيْنٍ ۝٧ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهٗ مِنْ سُلٰلَةٍ مِّنْ مَّاۗءٍ
مَّهِيْنٍ ۝٨ ثُمَّ سَوّٰىهُ وَنَفَخَ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِهٖ وَجَعَلَ
لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ ۭ قَلِيْلًا مَّا تَشْكُرُوْنَ ۝٩
وَقَالُوْٓا ءَاِذَا ضَلَلْنَا فِي الْاَرْضِ ءَاِنَّا لَفِيْ خَلْقٍ
جَدِيْدٍ ڛ بَلْ هُمْ بِلِقَاۗئِ رَبِّهِمْ كٰفِرُوْنَ ۝١٠ قُلْ
يَتَوَفّٰىكُمْ مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِيْ وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ

૩૨. સૂરઃ અસ્-સજદહ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૩૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-મીમ ! (૨) આ ગ્રંથનું અવતરણ નિઃશંક સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી છે. (૩) શું આ લોકો કહે છે કે આ માણસે આને પોતે ઘડી કાઢ્યો છે ? નહીં, બલ્કે આ સત્ય છે તારા રબ તરફથી, જેથી તું સચેત કરે એક એવી કોમને જેના પાસે તારા પહેલાં કોઈ સચેત કરનાર નથી આવ્યો. કદાચ તેઓ સન્માર્ગ પામી લે.

(૪) તે અલ્લાહ જ છે, જેણે આકાશો અને ધરતીને અને એ તમામ વસ્તુઓને જે તેમના વચ્ચે છે, છ દિવસોમાં પેદા કરી અને તે પછી સિંહાસન પર બિરાજમાન થયો. તેના સિવાય તમારો ન કોઈ સમર્થક અને સહાયક છે અને ન કોઈ તેના સામે ભલામણ કરનાર. પછી શું તમે ભાનમાં નહીં આવો ? (૫) તે આકાશથી ધરતી સુધીના દુનિયાના મામલાઓનું સંચાલન કરે છે અને આ સંચાલનની કાર્યવાહીનો અહેવાલ ઉપર તેના સમક્ષ જાય છે, એક એવા દિવસે જેનું પ્રમાણ તમારી ગણતરી મુજબ એક હજાર વર્ષ છે.[૧] (૬) એ જ છે, દરેક અદશ્ય અને દશ્યનો જાણનાર, પ્રભુત્વશાળી અને દયાળુ. (૭) જે વસ્તુ પણ તેણે બનાવી, ઉમદા બનાવી. તેણે મનુષ્યના સર્જનની શરૂઆત ગારાથી કરી. (૮) પછી તેનો વંશ એક એવા સત્ત્વથી આગળ વધાર્યો, જે તુચ્છ પાણી જેવો છે. (૯) પછી તેને નખશિખ ઠીક-ઠાક કર્યો અને તેના અંદર અમારી રૂહ (આત્મા) ફૂંકી દીધી, અને તમને કાન આપ્યા, આંખો આપી અને હૃદય આપ્યા. તમે લોકો ભાગ્યે જ કૃતજ્ઞ થાઓ છો.

(૧૦) અને આ લોકો કહે છે, "જ્યારે અમે માટીમાં ભળી ગયા હોઈશું, તો શું ફરી નવેસરથી પેદા કરવામાં આવીશું ?" મૂળ વાત એ છે કે આ લોકો પોતાના રબની મુલાકાતનો ઇન્કાર કરનારા છે. (૧૧) આમને કહો, "મૃત્યુનો એ ફરિશ્તો જે તમારા પર નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે, તમને આખાને આખા પોતાના કબજામાં લઈ લેશે

૧. અર્થાત્, તમારા નજીક જે એક હજાર વર્ષનો ઇતિહાસ છે તે અલ્લાહ તઆલાના ત્યાં જાણે એક દિવસનું કામ છે, જેની સ્કીમ આજે ભાગ્ય અને નિર્ણયના કાર્યકર્તાઓને સુપ્રત કરવામાં આવે છે અને કાલે તેઓ તેનો અહેવાલ તેના સમક્ષ રજૂ કરે છે, જેથી બીજા દિવસ (અર્થાત્, તમારા હિસાબે એક હજાર વર્ષ)નું કામ તેમના સુપ્રત કરવામાં આવે.

اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُوْنَ ﴿۱۱﴾ ع وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الْمُجْرِمُوْنَ ع ۱ / ۱۴
نَاكِسُوْا رُءُوْسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ط رَبَّنَآ اَبْصَرْنَا
وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا اِنَّا مُوْقِنُوْنَ ﴿۱۲﴾ وَلَوْ
شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰىهَا وَلٰكِنْ حَقَّ
الْقَوْلُ مِنِّيْ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ
اَجْمَعِيْنَ ﴿۱۳﴾ فَذُوْقُوْا بِمَا نَسِيْتُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ج
اِنَّا نَسِيْنٰكُمْ وَذُوْقُوْا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۴﴾ اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِاٰيٰتِنَا الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِّرُوْا
بِهَا خَرُّوْا سُجَّدًا وَّسَبَّحُوْا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا
يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿۱۵﴾ السجدة تَتَجَافٰى جُنُوْبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ السجدة ۹
يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَّطَمَعًا ز وَّمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ﴿۱۶﴾
فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ اُخْفِيَ لَهُمْ مِّنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ ج
جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۷﴾ اَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا
كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا ط لَا يَسْتَوٗنَ ﴿۱۸﴾ اَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وقف غفران
وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَلَهُمْ جَنّٰتُ الْمَاْوٰى ز نُزُلًۢا بِمَا
كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۹﴾ وَاَمَّا الَّذِيْنَ فَسَقُوْا فَمَاْوٰىهُمُ
النَّارُ ط كُلَّمَآ اَرَادُوْٓا اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنْهَآ اُعِيْدُوْا فِيْهَا
وَقِيْلَ لَهُمْ ذُوْقُوْا عَذَابَ النَّارِ الَّذِيْ كُنْتُمْ بِهٖ
تُكَذِّبُوْنَ ﴿۲۰﴾ وَلَنُذِيْقَنَّهُمْ مِّنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى منزل ۵

તમે પોતાના રબ પાસે પાછા લાવવામાં આવશો.''(રુકૂઅ-૧)

(૧૨) કદાચ, તમે જુઓ એ સમય, જ્યારે આ અપરાધીઓ માથું નમાવીને પોતાના રબના સામે ઊભા હશે. (તે વખતે આ લોકો કહી રહ્યા હશે કે,) ''હે અમારા રબ ! અમે બરાબર જોઈ લીધું અને સાંભળી લીધું. હવે અમને પાછા મોકલી આપ, જેથી અમે સદ્કાર્ય કરીએ. હવે અમને વિશ્વાસ થઈ ગયો છે.'' (૧૩) (જવાબમાં કહેવામાં આવશે,) ''જો અમે ચાહતા તો પહેલાંથી જ દરેક જીવધારીને આનું માર્ગદર્શન આપી દેતા. પરંતુ મારી એ વાત પૂરી થઈ ગઈ, જે મેં કહી હતી કે હું જહન્નમ (નર્ક)ને જીન્નો અને મનુષ્યો બધાથી ભરી દઈશ. (૧૪) તો હવે ચાખો સ્વાદ, પોતાના એ કૃત્યનો કે તમે આ દિવસની મુલાકાતને ભુલાવી દીધી. અમે પણ હવે તમને ભુલાવી દીધા છે. તો હવે ચાખો હંમેશની યાતનાનો સ્વાદ, પોતાના કૃત્યોના બદલામાં.''

(૧૫) અમારી આયતો પર તો એ લોકો ઈમાન લાવે છે, જેમને આ આયતો સંભળાવીને જ્યારે શિખામણ આપવામાં આવે છે, તો સિજદામાં પડી જાય છે અને પોતાના રબની પ્રશંસા સાથે તેના ગુણગાન (તસ્બીહ) કરે છે અને ઘમંડ કરતા નથી. (૧૬) તેમની પીઠો પથારીઓથી અળગી રહે છે, પોતાના રબને ડર અને અભિલાષાની સાથે પોકારે છે અને જે કંઈ રોજી અમે તેમને આપી છે તેમાંથી ખર્ચ કરે છે. (૧૭) પછી કે કંઈ આંખોની ઠંડકનો સામાન તેમના કર્મોના બદલા રૂપે તેમના માટે છૂપાવી રાખવામાં આવ્યો છે, તેની કોઈ જીવધારીને ખબર નથી. (૧૮) ભલા એવું કંઈ થઈ શકે છે કે જે માણસ ઈમાનવાળો (આજ્ઞાંકિત) હોય તે, એ માણસ જેવો થઈ જાય જે અવજ્ઞાકારી હોય ? આ બંને સરખા નથી હોઈ શકતા. (૧૯) જેઓ ઈમાન લાવ્યા છે અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા છે તેમના માટે તો જન્નતોના રહેઠાણો છે, અતિથિ-સત્કારના સ્વરૂપે તેમના કર્મોના બદલામાં. (૨૦) અને જેમણે અવજ્ઞા અપનાવેલ છે તેમનું ઠેકાણું દોજખ (નર્ક) છે. જ્યારે પણ તેઓ તેમાંથી નીકળવા માગશે, તેમાં જ ધકેલી દેવામાં આવશે અને તેમને કહેવામાં આવશે કે ચાખો હવે એ જ આગની યાતનાનો સ્વાદ, જેને તમે ખોટી ઠેરવતા હતા.

(૨૧) એ મોટી યાતના પહેલાં અમે આ જ દુનિયામાં (કોઈને કોઈ નાની) યાતનાની

دُوْنَ الْعَذَابِ الْاَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ۝٢١ وَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيٰتِ رَبِّهٖ ثُمَّ اَعْرَضَ عَنْهَا ؕ
اِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِيْنَ مُنْتَقِمُوْنَ ۝٢٢ ع وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى
الْكِتٰبَ فَلَا تَكُنْ فِيْ مِرْيَةٍ مِّنْ لِّقَآئِهٖ وَجَعَلْنٰهُ
هُدًى لِّبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۝٢٣ ج وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً
يَّهْدُوْنَ بِاَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوْا ؕقف وَكَانُوْا بِاٰيٰتِنَا
يُوْقِنُوْنَ ۝٢٤ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
فِيْمَا كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ۝٢٥ اَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ
اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنَ الْقُرُوْنِ يَمْشُوْنَ فِيْ
مَسٰكِنِهِمْ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ ؕ اَفَلَا يَسْمَعُوْنَ ۝٢٦
اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَسُوْقُ الْمَآءَ اِلَى الْاَرْضِ الْجُرُزِ
فَنُخْرِجُ بِهٖ زَرْعًا تَاْكُلُ مِنْهُ اَنْعَامُهُمْ وَاَنْفُسُهُمْ ؕ
اَفَلَا يُبْصِرُوْنَ ۝٢٧ وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ اِنْ
كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝٢٨ قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْٓا اِيْمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ ۝٢٩ فَاَعْرِضْ
عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ اِنَّهُمْ مُّنْتَظِرُوْنَ ۝٣٠ ع

ع ٢ ١١ ١٥ — الثلثة — منزل ٥ ع ٣ ١٨

મજા આ લોકોને ચખાડતા રહીશું. કદાચ આ લોકો (પોતાના વિદ્રોહપૂર્ણ વર્તનથી) રોકાઈ જાય. (૨૨) અને તેનાથી મોટો અત્યાચારી કોણ હશે જેને તેના રબની આયતો દ્વારા શિખામણ આપવામાં આવે અને પછી તે તેનાથી મોઢું ફેરવી લે. આવા અપરાધીઓથી તો અમે બદલો લઈને રહીશું. (રુકૂઅ-૨)

(૨૩) આના પહેલાં અમે મૂસાને ગ્રંથ આપી ચૂક્યા છીએ. આથી એ જ વસ્તુ મળે, તો તમને કોઈ શંકા થવી ન જોઈએ. તે ગ્રંથને અમે ઈસરાઈલની સંતાન માટે માર્ગદર્શન બનાવ્યો હતો. (૨૪) અને જ્યારે તેમણે ધૈર્ય રાખ્યું અને અમારી આયતો પર વિશ્વાસ અપાવતા રહ્યા, તો તેમના અંદર અમે એવા આગેવાનો પેદા કર્યા, જેઓ અમારી આજ્ઞાથી માર્ગદર્શન કરતા હતા. (૨૫) નિશ્ચિતપણે તારો રબ જ કયામતના દિવસે એ વાતોનો ફેંસલો કરશે, જેમાં (બની ઈસરાઈલ) પરસ્પર મતભેદ કરતા રહ્યા છે.

(૨૬) અને શું આ લોકોને (આ ઐતિહાસિક ઘટનાઓમાં) કોઈ માર્ગદર્શન ન મળ્યું કે આમના પહેલાં કેટલીય કોમોને અમે નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ, જેમના રહેવાની જગ્યાઓમાં આજે આ લોકો હરેફરે છે ? આમાં મોટી નિશાનીઓ છે. શું આ લોકો સાંભળતા નથી ? (૨૭) અને શું આ લોકોએ એ દૃશ્ય ક્યારેય પણ નથી જોયું કે અમે એક સૂકી અને વેરાન ભૂમિ તરફ પાણી વહાવી લાવીએ છીએ અને પછી એ જ ભૂમિમાંથી તે પાક ઊગાડીએ છીએ, જેનાથી તેમના પશુઓને પણ ચારો મળે છે અને આ લોકો પોતે પણ ખાય છે ? તો શું આમને કંઈ પણ નથી સૂઝતું ? (૨૮) આ લોકો કહે છે કે, ''આ ફેંસલો ક્યારે થશે, જો તમે સાચા છો ?'' (૨૯) આમને કહો, ''ફેંસલાના દિવસે ઈમાન લાવવું એ લોકો માટે સહેજ પણ લાભદાયક નહીં નીવડે, જેમણે કુફ્ર (ઇન્કાર) કર્યું છે અને પછી તેમને કોઈ મહેતલ નહીં મળે.'' (૩૦) ભલે, એમને એમની હાલત પર છોડી દો અને પ્રતીક્ષા કરો, આ લોકો પણ પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છે. (રુકૂઅ-૩)

૩૩. અલ-અહ્ઝાબ

પરિચય

નામ :

આયત-૨૦ના વાક્ય ''યહ્સબૂનલ્ અહ્ઝાબ લમ્ યઝ્હબૂ'' (આ લોકો સમજી રહ્યા છે કે આક્રમણ લઈને આવેલા જૂથો)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આ સૂરઃ મદીનામાં અવતરિત થઈ છે.

આ સૂરઃના વિષયોનો સંબંધ ત્રણ મહત્ત્વપૂર્ણ બનાવોથી છે :

એક, અહ્ઝાબનું યુદ્ધ, જેનો સંબંધ શવ્વાલ હિ.સ. ૦૫થી છે.

બીજો, બની કુરૈઝાનું યુદ્ધ, જે ઝિલ્કઅદ હિ.સ. ૦૫થી સંબંધ રાખે છે.

ત્રીજો, હઝરત ઝૈનબ (રદિ.)થી નબી (સલ્લ.)ના નિકાહ, જે આ જ વર્ષે ઝિલ્કઅદમાં થયા.

આ ઐતિહાસિક બનાવોથી સૂરઃનો ઉતરાણકાળ બરાબર નક્કી થઈ જાય છે, અને આ જ બનાવો આ સૂરઃની ઐતિહાસિક પશ્ચાદભૂમિ પણ છે.

સામાજિક સુધારણા :

ઉહદના અને અહઝાબના યુદ્ધના વચ્ચે બે વર્ષનો સમયગાળો, આમ તો જો કે એવી ઊથલ-પાથલોનો હતો, જેના કારણે નબી (સલ્લ.) અને આપના સાથીઓ (રદિ.)ને એક દિવસ માટે પણ સુખ-શાંતિ પ્રાપ્ત ન થઈ. તેમ છતાં આ સમગ્ર મુદ્દત દરમ્યાન નવીન મુસ્લિમ સમાજનું નિર્માણ અને જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં સુધારણાનું કાર્ય નિરંતર ચાલતું રહ્યું. આ જ સમય હતો, જેમાં મુસલમાનોના નિકાહ અને તલાકના કાયદાઓ મોટાભાગે સંપન્ન થઈ ગયા, વારસાનો કાયદો બન્યો, દારૂ અને જુગારને હરામ (નિષિદ્ધ) ઠરાવવામાં આવ્યા, પરદાના આદેશો આવવાના શરૂ થયા અને અર્થવ્યવસ્થા અને સમાજના બીજા ઘણા વિભાગોમાં નવા કાયદાઓ લાગુ કરવામાં આવ્યા.

વિષય અને ચર્ચા :

આ આખી સૂરઃ એક જ પ્રવચન નથી, જે એક જ સમયે અવતરિત થયું હોય, બલ્કે આ અસંખ્ય આદેશો, ફરમાનો અને પ્રવચનો પર આધારિત છે. તેના નિમ્નલિખિત અંશો સ્પષ્ટપણે અલગ-અલગ દેખાઈ રહ્યા છે :

(૧) આયત-૧ થી ૮ સુધીનો ભાગ અહ્‌ઝાબના યુદ્ધના થોડા સમય પહેલા અવતરિત થયો હોય એવું લાગે છે. એના અવતરણ વખતે હઝરત ઝૈદ (રદિ.) હઝરત ઝૈનબ (રદિ.)ને તલાક આપી ચૂક્યા હતા. નબી (સલ્લ.) એ જરૂરિયાતને અનુભવી રહ્યા હતા કે દત્તક પુત્ર વિશેની અજ્ઞાનતા-કાળની ધારણાઓને સમાપ્ત કરવા માટે હઝરત ઝૈનબ રદિ. સાથે પોતે નિકાહ કરી લે, પરંતુ તેના સાથે જ એ કારણે ખૂબ દ્વિધામાં હતા કે જો મેં આવું કર્યું, તો ઇસ્લામ વિરુદ્ધ તોફાન જગાવવા માટે મુનાફિકો (દંભીઓ) અને યહૂદીઓ અને મુશ્‌રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ને એક મોટો મુદ્દો હાથ લાગી જશે.

(૨) આયત-૯ થી ૨૭ સુધીમાં અહ્‌ઝાબ અને બની કુરૈઝાની લડાઈઓની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે. આ એ વાતની સ્પષ્ટ નિશાની છે કે આ આયતો આ લડાઈઓ પછી અવતરિત થઈ છે.

(૩) આયત-૨૮ના આરંભથી આયત-૩૫ સુધીનું પ્રવચન બે વિષયો પર આધારિત છે. પહેલા ભાગમાં નબી (સલ્લ.)ની પત્નીઓને, જે તે વખતે તંગી અને મુસીબતના સમયમાં ધીરજ ખોઈ રહી હતી, અલ્લાહે સચેત કરી છે કે દુનિયા અને તેની શોભા તથા અલ્લાહ અને રસૂલ અને આખિરતમાંથી કોઈ એકને પસંદ કરી લો. બીજા ભાગમાં એ સામાજિક સુધારણાના પ્રથમ પગલા રૂપે પુનિત પત્નીઓને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે અજ્ઞાનતા-કાળના સાજ-શણગારથી દૂર રહે, માન-મર્યાદાથી પોતાના ઘરોમાં બેસે અને અજાણ્યા પુરુષો સાથે વાતચીત કરવામાં અત્યંત સાવધાની રાખે. આ પરદાના આદેશનો આરંભ હતો.

(૪) આયત-૩૬ થી ૪૮ સુધીનો વિષય હઝરત ઝૈનબ (રદિ.) સાથે નબી (સલ્લ.)ના નિકાહના અનુસંધાનમાં છે. આમાં એ તમામ વાંધાઓનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે, જે વિરોધીઓ તરફથી આ નિકાહ સામે ઊઠાવવામાં આવી રહ્યા હતા.

(૫) આયત-૪૯માં તલાકના કાનૂનની એક કલમ વર્ણવવામાં આવી છે. આ એક અલગ આયત છે, જે સંભવતઃ એ જ બનાવોના અનુસંધાનમાં કોઈ પ્રસંગે અવતરિત થઈ હતી.

(૬) આયત ૫૦-૫૨ માં નબી (સલ્લ.) માટે નિકાહના ખાસ નિયમો વર્ણવવામાં આવ્યા છે.

(૭) આયત ૫૩-૫૫ માં સામાજિક સુધારણાનું બીજું પગલું ભરવામાં આવ્યું છે. આ નીચે જણાવેલ આદેશો પર આધારિત છે :

નબી (સલ્લ.)ના ઘરોમાં પારકા પુરુષોના આવવા-જવા પર પ્રતિબંધ.

મુલાકાત અને ભોજન-આમંત્રણના નિયમો.

નબી (સલ્લ.)ની પત્નીઓ વિશે એ આદેશ કે તેઓ મુસલમાનો માટે માતાની જેમ હરામ (નિષિદ્ધ) છે.

(૮) આયત-૫૬ અને ૫૭ માં એ નિરાધાર ગુસપુસ માટે કડક ચેતવણી આપવામાં આવી છે, જે નબી (સલ્લ.)ના નિકાહ અને આપના ઘરેલુ જીવન વિશે કરવામાં આવી રહી હતી.

(૯) આયત-૫૯ માં સામાજિક સુધારણાનું ત્રીજું પગલું ભરવામાં આવ્યું છે. આમાં તમામ મુસ્લિમ સ્ત્રીઓને એ આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે તેઓ જ્યારે ઘરોમાંથી બહાર નીકળે તો ચાદરોથી પોતાને ઢાંકીને અને ઘુમટો તાણીને નીકળે. આના પછી સૂરઃના અંત સુધી અફવાઓ ફેલાવવાની ઝુંબેશ (Whispering Campaign)ની કડક નિંદા કરવામાં આવી છે, જે મુનાફિકો, મૂર્ખ લોકો અને નીચ સ્વભાવના માણસોએ તે વખતે ચલાવી રાખી હતી.

اٰیاتها ۷۳ — (۳۳) سُوْرَةُ الْاَحْزَابِ مَدَنِيَّةٌ (۹۰) — رکوعاتها ۹

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللّٰهَ وَلَا تُطِعِ الْكٰفِرِيْنَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ ؕ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ۙ﴿۱﴾ وَّاتَّبِعْ مَا يُوْحٰۤى اِلَيْكَ
مِنْ رَّبِّكَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ۙ﴿۲﴾
وَّتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿۳﴾ مَا جَعَلَ
اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِّنْ قَلْبَيْنِ فِيْ جَوْفِهٖ ۚ وَمَا جَعَلَ
اَزْوَاجَكُمُ الّٰٓـِٔيْ تُظٰهِرُوْنَ مِنْهُنَّ اُمَّهٰتِكُمْ ۚ وَمَا
جَعَلَ اَدْعِيَآءَكُمْ اَبْنَآءَكُمْ ؕ ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ
بِاَفْوَاهِكُمْ ؕ وَاللّٰهُ يَقُوْلُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيْلَ ﴿۴﴾
اُدْعُوْهُمْ لِاٰبَآئِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ ۚ فَاِنْ
لَّمْ تَعْلَمُوْۤا اٰبَآءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّيْنِ وَمَوَالِيْكُمْ ؕ
وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيْمَاۤ اَخْطَاْتُمْ بِهٖ ۙ وَلٰكِنْ
مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوْبُكُمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا
رَّحِيْمًا ﴿۵﴾ اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِيْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ
وَاَزْوَاجُهٗۤ اُمَّهٰتُهُمْ ؕ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى
بِبَعْضٍ فِيْ كِتٰبِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ
اِلَّاۤ اَنْ تَفْعَلُوْۤا اِلٰۤى اَوْلِيٰٓـئِكُمْ مَّعْرُوْفًا ؕ كَانَ ذٰلِكَ
فِي الْكِتٰبِ مَسْطُوْرًا ﴿۶﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّٖنَ

૩૩. સૂરઃ અલ-અહ્ઝાબ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૯ ● આયતો-૭૩)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે નબી સલ્લ.! અલ્લાહથી ડરો અને કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)અને મુનાફિકો (દંભીઓ)નું અનુસરણ ન કરો. હકીકતમાં સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી તો અલ્લાહ જ છે. (૨) અનુસરણ કરો એ વાતનું, જેનો નિર્દેશ તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી તમને કરવામાં આવી રહ્યો છે. અલ્લાહ એ દરેક વાતથી વાકેફ છે, જે તમે લોકો કરો છો. (૩) અલ્લાહ પર ભરોસો રાખો, અલ્લાહ જ ભરોસા માટે પૂરતો છે.

(૪) અલ્લાહે કોઈ પણ વ્યક્તિના શરીરમાં બે હૃદય નથી મૂક્યા, ન તેણે તમારા લોકોની એ પત્નીઓને જેમના સાથે તમે ઝિહાર[1] કરો છો, તમારી માતા બનાવી દીધી છે, અને ન તેણે તમારા પાલક-પુત્રોને તમારા સગા પુત્રો બનાવ્યા છે. આ તો એ વાતો છે, જે તમે લોકો મોઢેથી બોલી નાખો છો. પણ અલ્લાહ એ વાત કહે છે, જે સત્ય પર આધારિત છે, અને એ જ સાચી પદ્ધતિ તરફ માર્ગદર્શન કરે છે. (૫) પાલક-પુત્રોને તેમના પિતાઓના સંબંધથી બોલાવો. આ અલ્લાહના નજીક વધુ ન્યાયોચિત વાત છે, અને જો તમને ખબર ન હોય કે તેમના પિતાઓ કોણ છે, તો તેઓ તમારા દીની (ધર્મના) ભાઈ અને સાથી છે. અજાણતા જે વાત તમે કહો તેના માટે તમારી કોઈ પકડ નથી, પરંતુ એ વાત માટે અવશ્ય પકડ છે, જેનો તમે દિલથી ઇરાદો કરો. અલ્લાહ દરગુજર કરનાર અને દયાળુ છે.

(૬) નિઃશંક, નબી (પયગંબર)ને તો ઈમાનવાળાઓ માટે સ્વયં તેમની પોતાની જાત પર પ્રાથમિકતા પ્રાપ્ત છે, અને નબીની પત્નીઓ તેમની માતાઓ છે. પરંતુ અલ્લાહના ગ્રંથ અનુસાર સામાન્ય ઈમાનવાળાઓ અને હિજરત કરનારાઓની સરખામણીમાં સગાઓ એક-બીજાના વધુ હક્કદાર છે. અલબત્ત, પોતાના સાથીઓ સાથે તમે કોઈ ભલાઈ (કરવા ઇચ્છો તો) કરી શકો છો. આ આદેશ અલ્લાહના ગ્રંથમાં લખેલો છે.

(૭) અને (હે નબી સલ્લ.!) યાદ રાખો એ પ્રતિજ્ઞા અને વચનને, જે અમે બધા જ

---

૧. 'ઝિહાર'થી તાત્પર્ય છે પત્નીને માતાની ઉપમા આપવી.

مِيْثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُّوْحٍ وَّاِبْرٰهِيْمَ وَمُوْسٰى
وَعِيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۠ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِّيْثَاقًا غَلِيْظًا ۝٧ لا
لِّيَسْـَٔلَ الصّٰدِقِيْنَ عَنْ صِدْقِهِمْ ۚ وَاَعَدَّ لِلْكٰفِرِيْنَ
ع ٨/٢ عَذَابًا اَلِيْمًا ۝٨ ع يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ اِذْ جَآءَتْكُمْ جُنُوْدٌ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيْحًا
وَّجُنُوْدًا لَّمْ تَرَوْهَا ۭ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرًا ۝٩
اِذْ جَآءُوْكُمْ مِّنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ
زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوْبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّوْنَ
بِاللّٰهِ الظُّنُوْنَا ۝١٠ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُوْنَ وَزُلْزِلُوْا
زِلْزَالًا شَدِيْدًا ۝١١ وَاِذْ يَقُوْلُ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالَّذِيْنَ
فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗٓ
اِلَّا غُرُوْرًا ۝١٢ وَاِذْ قَالَتْ طَّاۗىِٕفَةٌ مِّنْهُمْ يٰٓاَهْلَ
يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوْا ۚ وَيَسْتَاْذِنُ فَرِيْقٌ
مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُوْلُوْنَ اِنَّ بُيُوْتَنَا عَوْرَةٌ ڟ وَمَا هِيَ
مغ اعتنا المتقدمين بِعَوْرَةٍ ڔ اِنْ يُّرِيْدُوْنَ اِلَّا فِرَارًا ۝١٣ وَلَوْ دُخِلَتْ
عَلَيْهِمْ مِّنْ اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُىِٕلُوا الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا
وَمَا تَلَبَّثُوْا بِهَآ اِلَّا يَسِيْرًا ۝١٤ وَلَقَدْ كَانُوْا عَاهَدُوا
اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّوْنَ الْاَدْبَارَ ۭ وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ
مَسْـُٔوْلًا ۝١٥ قُلْ لَّنْ يَّنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِّنَ

પયગંબરો પાસેથી લીધેલ છે. તમારાથી પણ અને નૂહ અને ઈબ્રાહીમ અને મૂસા અને મરયમના પુત્ર ઈસાથી પણ. બધાથી અમે પાકું વચન લઈ ચૂક્યા છીએ,[૨] (૮) જેથી સાચા લોકોને (તેમનો રબ) તેમની સચ્ચાઈ વિષે પૂછે અને કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) માટે તો તેણે દુઃખદાયી યાતના તૈયાર કરી જ રાખી છે. **(રુકૂઅ-૧)**

(૯) હે લોકો,[૩] જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! યાદ કરો અલ્લાહના ઉપકારને જે (હમણાં જ) તેણે તમારા પર કર્યો છે, જ્યારે કે લશ્કરો તમારા પર ચઢી આવ્યા, તો અમે તેમના પર એક સખત આંધી મોકલી દીધી અને એવા લશ્કર રવાના કર્યા, જે તમને દેખાતા ન હતા.[૪] અલ્લાહ એ બધું જોઈ રહ્યો હતો, જે તમે તે વખતે કરી રહ્યા હતા. (૧૦) જ્યારે દુશ્મન ઉપરથી અને નીચેથી તમારા પર ચઢી આવ્યા, જ્યારે ભયથી આંખો પથરાઈ ગઈ, કાળજાં મોઢે આવી ગયા અને તમે લોકો અલ્લાહ વિશે જાત-જાતની કલ્પનાઓ કરવા લાગ્યા, (૧૧) તે વખતે ઈમાન લાવનારાઓને સખત રીતે અજમાવવામાં આવ્યા અને ખરાબ રીતે હચમચાવી નાખવામાં આવ્યા.

(૧૨) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે મુનાફિકો (દંભીઓ) અને એ સૌ લોકો જેમના હૃદયોમાં રોગ હતો, ચોખ્ખે-ચોખ્ખું કહેતા હતા કે અલ્લાહ અને તેના રસૂલે જે વાયદાઓ અમારા સાથે કર્યા હતા તે છેતરપિંડી સિવાય કંઈ ન હતા. (૧૩) જ્યારે તેમનામાંથી એક જૂથે કહ્યું, ''હે યસરિબના લોકો ! તમારા માટે હવે રોકાવાનો કોઈ પ્રસંગ નથી, પાછા ફરી જાવ.'' જ્યારે તેમનું એક જૂથ આમ કહીને નબીથી પાછા જવાની રજા માગી રહ્યું હતું કે, ''અમારા ઘરો જોખમમાં છે.'' જો કે તે જોખમમાં ન હતા, વાસ્તવમાં તેઓ (લડાઈના મોરચેથી) ભાગવા માગતા હતા. (૧૪) જો શહેરના આસપાસથી દુશ્મનો ઘૂસી આવ્યા હોત અને તે વખતે તેમને ઉપદ્રવ (ફિત્ના) તરફ બોલાવવામાં આવતા તો આ લોકો તેમાં જરૂર સામેલ થઈ જતા અને ઉપદ્રવમાં સામેલ થવામાં તેમને ભાગ્યે જ સંકોચ થતો. (૧૫) આ લોકોએ આ પહેલા અલ્લાહ સાથે કરાર કર્યો હતો કે આ લોકો પીઠ નહીં દેખાડે, અને અલ્લાહ સાથે કરેલા કરારની પૂછપરછ તો થવાની જ હતી.

(૧૬) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, જો તમે મૃત્યુ કે કતલ થવાથી ભાગો તો આ

૨. આ આયતમાં અલ્લાહ તઆલા નબી સલ્લ.ને એ વાત યાદ દેવડાવે છે કે બધા પયગંબરોની જેમ આપ સલ્લ.થી પણ અલ્લાહ તઆલા એક પાકું વચન અને કરાર લઈ ચૂક્યો છે, જેનું આપ સલ્લ.એ કડક પાલન કરવું જોઈએ. ઉપરથી વાણીનો જે ક્રમ ચાલી આવી રહ્યો છે તેના પર વિચાર કરવાથી સાફ જણાય છે કે આનાથી અભિપ્રેત એ વચન અને કરાર છે કે પયગંબર અલ્લાહ તઆલાના આદેશનું પોતે પાલન કરશે અને બીજાઓને તેનું પાલન કરાવશે, અલ્લાહની વાતોને કોઈપણ વધારા-ઘટાડા વગર પહોંચાડશે અને તેને વ્યવહારુ રૂપે લાગુ કરવાની કોશિશ અને મહેનત કરવામાં જરા પણ સંકોચ નહીં કરે. કુર્આન-મજીદમાં આ વચન અને કરારનો ઉલ્લેખ ઘણી જગ્યાએ કરવામાં આવ્યો છે; જેમ કે સૂરઃ બકરહ આયત-૮૩, સૂરઃ આલે ઈમરાન આયત-૧૮૭, સૂરઃ માઈદા આયત-૭, સૂરઃ આ'રાફ આયત ૧૬૯-૧૭૧, સૂરઃ શૂરા આયત-૧૩.

૩. અહીંથી આયત-૨૭ સુધી બની કુરૈઝાના યુદ્ધનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૪. અર્થાત્, ફરિશ્તાઓના લશ્કરો.

الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ وَاِذًا لَّا تُمَتَّعُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۶﴾
قُلْ مَنْ ذَا الَّذِيْ يَعْصِمُكُمْ مِّنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ
سُوْٓءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ؕ وَلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ مِّنْ
دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۷﴾ قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ
الْمُعَوِّقِيْنَ مِنْكُمْ وَالْقَآئِلِيْنَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَا ۚ
وَلَا يَاْتُوْنَ الْبَاْسَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۸﴾ اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ۚۖ
فَاِذَا جَآءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُوْنَ اِلَيْكَ تَدُوْرُ
اَعْيُنُهُمْ كَالَّذِيْ يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۚ فَاِذَا
ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوْكُمْ بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى
الْخَيْرِ ؕ اُولٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوْا فَاَحْبَطَ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ ؕ
وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿۱۹﴾ يَحْسَبُوْنَ الْاَحْزَابَ لَمْ
يَذْهَبُوْا ۚ وَاِنْ يَّاْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوْا لَوْ اَنَّهُمْ
بَادُوْنَ فِي الْاَعْرَابِ يَسْاَلُوْنَ عَنْ اَنْۢبَآئِكُمْ ؕ وَلَوْ
ع ۲ ۱۲/۱۸ كَانُوْا فِيْكُمْ مَّا قٰتَلُوْٓا اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۲۰﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ
فِيْ رَسُوْلِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَ
الْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيْرًا ﴿۲۱﴾ وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُوْنَ
الْاَحْزَابَ ۙ قَالُوْا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ وَ
صَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ ۫ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّآ اِيْمَانًا
منزل ۵ وَّتَسْلِيْمًا ﴿۲۲﴾ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ رِجَالٌ صَدَقُوْا مَا

ભાગવું તમારા માટે સહેજ પણ લાભપ્રદ નહીં હોય. આ પછી જીવનની મજા લૂંટવાનો થોડો જ સમય તમને મળી શકશે. (૧૭) આમને કહો, કોણ છે જે તમને અલ્લાહથી બચાવી શકતો હોય, જો તે તમને નુકસાન પહોંચાડવા માગે ? અને કોણ તેની કૃપાને રોકી શકે છે, જો તે તમારા પર કૃપા કરવા ચાહે ? અલ્લાહ સામે તો આ લોકો કોઈ સમર્થક અને સહાયક નથી મેળવી શકતા.

(૧૮) અલ્લાહ તમારામાંથી એ લોકોને સારી રીતે જાણે છે, જેઓ (યુદ્ધની કામગીરીમાં) અડચણો ઊભી કરનારા છે, જેઓ પોતાના ભાઈઓને કહે છે કે, ''આવો અમારા તરફ.'' જેઓ લડાઈમાં ભાગ લે પણ છે, તો બસ નામ ગણાવવા માટે, (૧૯) જેઓ તમારો સાથ આપવામાં ખૂબ જ કંજૂસ છે. જોખમનો પ્રસંગ આવી જાય તો એવી રીતે આંખો ફેરવી-ફેરવીને તમારા તરફ જુએ છે જાણે મરવા પડેલ વ્યક્તિ પર બેહોશી છવાઈ રહી હોય. પરંતુ જ્યારે જોખમ ટળી જાય છે તો આ જ લોકો ફાયદાઓના લાલચુ બનીને કાતરની જેમ ચાલતી જીભો લઈને તમારા સ્વાગત માટે આવી જાય છે. આ લોકો કદાપિ ઈમાન લાવ્યા નથી, તેથી જ અલ્લાહે તેમના બધા કર્મો વ્યર્થ કરી દીધા અને આમ કરવું અલ્લાહ માટે ખૂબ સરળ છે. (૨૦) આ લોકો સમજી રહ્યા છે કે આક્રમણ લઈને આવેલા જૂથો હજુ ગયા નથી અને તેઓ જો ફરી હુમલો લઈને આવે તો તેમનું મન ચાહે છે કે તે વખતે કયાંક વેરાન રણમાં બદ્દુઓ વચ્ચે જઈને બેસે અને ત્યાંથી જ તમારા સમાચાર પૂછતા રહે. તેમ છતાં પણ જો આ લોકો તમારા વચ્ચે રહે, તો યુદ્ધમાં તો ઓછો જ ભાગ લેશે. (રુકૂઅ-૨)

(૨૧) હકીકતમાં તમારા માટે અલ્લાહના રસૂલ (ઈશદૂત)માં એક ઉત્તમ આદર્શ હતો,[૫] દરેક એ વ્યક્તિ માટે જે અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)ના દિવસની અપેક્ષા રાખતો હોય અને અલ્લાહનું પુષ્કળ પ્રમાણમાં સ્મરણ કરે. (૨૨) અને સાચા ઈમાનવાળાઓ (ની હાલત તે વખતે એ હતી કે) જ્યારે તેમણે આક્રમણ લઈને આવતા લશ્કરોને જોયા, તો પોકારી ઊઠ્યા કે, ''આ એ જ વસ્તુ છે, જેનો અલ્લાહ અને તેના રસૂલે અમારા સાથે વાયદો કર્યો હતો. અલ્લાહ અને તેના રસૂલની વાત તદ્દન સાચી હતી.'' આ ઘટનાએ તેમના ઈમાન અને સમર્પણની ભાવનાને ઓર વધારી દીધા. (૨૩) ઈમાન લાવનારાઓમાં એવા લોકો મોજૂદ છે, જેમણે અલ્લાહ સાથે કરેલા વાયદાને

૫. બીજો અનુવાદ એ પણ થઈ શકે છે કે સૌથી ઉત્તમ નમૂનો છે.

عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ ۚ فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضٰى نَحْبَهٗ وَمِنْهُمْ
مَّنْ يَّنْتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوْا تَبْدِيْلًا ۙ﴿٢٣﴾ لِّيَجْزِيَ اللّٰهُ
الصّٰدِقِيْنَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنٰفِقِيْنَ اِنْ شَآءَ
اَوْ يَتُوْبَ عَلَيْهِمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿٢٤﴾ ۚ
وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوْا خَيْرًا ۗ وَ
كَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ الْقِتَالَ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ قَوِيًّا عَزِيْزًا ﴿٢٥﴾ ۚ
وَاَنْزَلَ الَّذِيْنَ ظَاهَرُوْهُمْ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ مِنْ
صَيَاصِيْهِمْ وَقَذَفَ فِيْ قُلُوْبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيْقًا تَقْتُلُوْنَ
وَتَاْسِرُوْنَ فَرِيْقًا ﴿٢٦﴾ ۚ وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ
وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضًا لَّمْ تَطَـُٔوْهَا ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيْرًا ﴿٢٧﴾ ۧ يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّاَزْوَاجِكَ اِنْ ع ٣ ٧ ١٩
كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِيْنَتَهَا فَتَعَالَيْنَ
اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيْلًا ﴿٢٨﴾ وَاِنْ كُنْتُنَّ
تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ فَاِنَّ اللّٰهَ
اَعَدَّ لِلْمُحْسِنٰتِ مِنْكُنَّ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿٢٩﴾ يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ
مَنْ يَّاْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُّضٰعَفْ لَهَا
الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ ۗ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿٣٠﴾ منزل ٥
وَمَنْ يَّقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَتَعْمَلْ صَالِحًا الجزء الثاني والعشرون (٢٢)
نُّؤْتِهَآ اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ ۙ وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيْمًا ﴿٣١﴾

સાચો કરી દેખાડ્યો છે. તેમનામાંથી કોઈ પોતાની માનતા પૂરી કરી ચૂક્યો અને કોઈ સમય આવવાની રાહ જુએ છે. તેમણે પોતાના વલણમાં કોઈ ફેરફાર કર્યો નથી. (૨૪) (આ બધું એટલા માટે થયું,) જેથી અલ્લાહ સાચા લોકોને તેમની સચ્ચાઈનો બદલો આપે અને મુનાફિકો (દંભીઓ)ને ચાહે તો સજા કરે અને ચાહે તો તેમની તૌબા (ક્ષમા અને પશ્ચાતાપ)નો સ્વીકાર કરી લે. નિઃશંક, અલ્લાહ માફ કરનાર અને દયાળુ છે.

(૨૫) અલ્લાહે કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ના મોઢાં ફેરવી દીધા. તેઓ કોઈ પણ લાભ પ્રાપ્ત કર્યા વિના જ પોતાના દિલમાં બળતરા લઈને આમ જ પાછા ફર્યા અને ઈમાનવાળાઓ તરફથી અલ્લાહ જ લડવા માટે પૂરતો થઈ ગયો. અલ્લાહ ખૂબ શક્તિશાળી અને પ્રભુત્વશાળી છે. (૨૬) પછી ગ્રંથવાળાઓમાંથી જેમણે આ આક્રમણ કરનારાઓને સાથ આપ્યો હતો,[૬] અલ્લાહ તેમને તેમના કિલ્લાઓમાંથી કાઢી લાવ્યો અને તેમના હૃદયોમાં તેણે એવી ધાક બેસાડી દીધી કે આજે તેમાંના એક જૂથને તમે કતલ કરી રહ્યા છો અને બીજા જૂથને કેદ કરી રહ્યા છો. (૨૭) તેણે તમને તેમની ભૂમિ અને તેમના ઘરો અને તેમના ધનનાં વારસદાર બનાવી દીધા અને એ પ્રદેશ તમને આપ્યો જેને તમે ક્યારેય પાયમાલ કર્યો ન હતો. અલ્લાહને દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે. (રુકૂઅ-૩)

(૨૮) હે નબી સલ્લ.! પોતાની પત્નીઓને કહો, જો તમે દુનિયા અને તેની શોભા ચાહો છો તો આવો, હું તમને કંઈક આપી-અપાવીને ભલી રીતે રુખસદ કરી દઉં,[૭] (૨૯) અને જો તમે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ અને આખિરતની ઇચ્છા ધરાવતી હોવ, તો જાણી લો કે તમારામાંથી જેઓ સદાચારી છે, અલ્લાહે તેમના માટે મોટું વળતર તૈયાર રાખ્યું છે.

(૩૦) નબીની પત્નીઓ ! તમારામાંથી જે કોઈ ખુલ્લી અશ્લીલતાનું કૃત્ય કરશે તેને બમણી યાતના આપવામાં આવશે.[૮] અલ્લાહ માટે આ ખૂબ સરળ છે.

(૩૧) અને તમારામાંથી જે અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરશે અને સદ્કાર્યો કરશે તેને અમે બમણું વળતર આપીશું અને અમે તેના માટે પ્રતિષ્ઠાપૂર્ણ રોજી તૈયાર કરી રાખી છે.

---

૬. અર્થાત્, બની કુરૈઝાના યહૂદીઓ.
૭. આ આયત એ કાળમાં અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ના ત્યાં નિરંતર ભૂખની સ્થિતિ ચાલી રહી હતી અને આપ સલ્લ.ની પુનિત પત્નીઓ ખૂબ પરેશાન હતી.
૮. આનો અર્થ એ નથી કે પુનિત પત્નીઓથી, મઆઝલ્લાહ (અલ્લાહનું શરણ) કોઈ અશ્લીલ કૃત્યની આશંકા હતી, બલ્કે તેમને એ પ્રતીત કરવવાનો હેતુ હતો કે તમે સમગ્ર ઉમ્મતની માતાઓ છો, તેથી પોતાના સ્થાન અને દરજ્જાથી નિમ્ન-સ્તરનું કોઈ કામ ન કરજો.

يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِّنَ النِّسَآءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ
فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِيْ فِيْ قَلْبِهٖ
مَرَضٌ وَّقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ۚ﴿۳۲﴾ وَقَرْنَ فِيْ بُيُوْتِكُنَّ
وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُوْلٰى وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ
وَاٰتِيْنَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ؕ اِنَّمَا يُرِيْدُ
اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ
تَطْهِيْرًا ۚ﴿۳۳﴾ وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فِيْ بُيُوْتِكُنَّ مِنْ
ع ٧ اٰيٰتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ لَطِيْفًا خَبِيْرًا ﴿۳۴﴾
اِنَّ الْمُسْلِمِيْنَ وَالْمُسْلِمٰتِ وَالْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ
وَالْقٰنِتِيْنَ وَالْقٰنِتٰتِ وَالصّٰدِقِيْنَ وَالصّٰدِقٰتِ وَ
الصّٰبِرِيْنَ وَالصّٰبِرٰتِ وَالْخٰشِعِيْنَ وَالْخٰشِعٰتِ وَ
الْمُتَصَدِّقِيْنَ وَالْمُتَصَدِّقٰتِ وَالصَّآئِمِيْنَ وَالصّٰٓئِمٰتِ وَ
الْحٰفِظِيْنَ فُرُوْجَهُمْ وَالْحٰفِظٰتِ وَالذّٰكِرِيْنَ اللّٰهَ كَثِيْرًا
وَّالذّٰكِرٰتِ ۙ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَّغْفِرَةً وَّاَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۳۵﴾
وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗۤ
اَمْرًا اَنْ يَّكُوْنَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ ؕ وَمَنْ يَّعْصِ
اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا مُّبِيْنًا ؕ﴿۳۶﴾ وَاِذْ
تَقُوْلُ لِلَّذِيْۤ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاَنْعَمْتَ عَلَيْهِ اَمْسِكْ
عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللّٰهَ وَتُخْفِيْ فِيْ نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ

(૩૨) નબીની પત્નીઓ ! તમે સામાન્ય સ્ત્રીઓ જેવી નથી. જો તમે અલ્લાહથી ડરવાવાળી હોવ તો દબાયેલ અવાજમાં વાત ન કરો, જેથી હૃદયના વિકારમાં ગ્રસ્ત કોઈ (પુરુષ) લાલચમાં પડી જાય, બલ્કે સ્પષ્ટ સીધી વાત કરો. (૩૩) પોતાના ઘરોમાં ટકીને રહો અને અગાઉના અજ્ઞાનતા-કાળની જેમ શણગારનું પ્રદર્શન કરતી ન ફરો. નમાઝ કાયમ કરો, ઝકાત આપો અને અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરો. અલ્લાહ તો એવું ઇચ્છે છે કે તમે પયગંબરના ઘરવાળાઓથી ગંદકી દૂર કરે અને તમને પૂર્ણ રૂપે વિશુદ્ધ કરી દે. (૩૪) યાદ રાખો, અલ્લાહની આયતો અને હિકમત (તત્ત્વદર્શિતા)ની એ વાતોને જે તમારા ઘરોમાં સંભળાવવામાં આવે છે. નિઃશંક, અલ્લાહ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિવાળો[૯] અને માહિતગાર છે.(રુકૂઅ-૪)

(૩૫) નિશ્ચિતપણે જે પુરુષો અને જે સ્ત્રીઓ મુસ્લિમ છે, ઈમાનવાળા છે, આજ્ઞાંકિત છે, સત્યનિષ્ઠ છે, ધૈર્યવાન છે, અલ્લાહના આગળ ઝુકનારા છે, સદકા (દાન) આપનારા છે, રોઝા રાખનારા છે, પોતાના ગુપ્તાંગોની રક્ષા કરનારા છે અને અલ્લાહને પુષ્કળ પ્રમાણમાં યાદ કરનારા છે, અલ્લાહે તેમના માટે ક્ષમા અને મોટું વળતર તૈયાર કરી રાખ્યું છે.

(૩૬) કોઈ મોમિન (ઈમાનવાળા) પુરુષ અને કોઈ મોમિન (ઈમાનવાળી) સ્ત્રીને એ અધિકાર નથી પહોંચતો કે જ્યારે અલ્લાહ અને તેનો રસૂલ કોઈ મામલામાં ફેંસલો કરી દે, તો પછી તેને પોતાના એ મામલામાં સ્વયં ફેંસલો કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત રહે, અને જે કોઈ અલ્લાહ અને તેના રસૂલની અવજ્ઞા કરે તો તે સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં પડી ગયો.

(૩૭) હે નબી સલ્લ.! યાદ કરો એ પ્રસંગ, જ્યારે તમે એ માણસને કહી રહ્યા હતા, જેના પર અલ્લાહે અને તમે ઉપકાર કર્યો હતો કે "પોતાની પત્નીને ન છોડ અને અલ્લાહથી ડર."[૧૦] તે વખતે તમે પોતાના હૃદયમાં એ વાત છૂપાવી રહ્યા હતા, જેને અલ્લાહ

[૯] અર્થાત્, તદ્દન છૂપી વાત પણ જાણવાવાળો.

[૧૦] 'એ વ્યક્તિ'થી અભિપ્રેત છે હઝરત ઝૈદ બિન હારિસા રદિ., જેઓ રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ના મુક્ત કરેલા ગુલામ અને આપના દત્તક પુત્ર હતા, અને 'તેમની પત્ની'થી અભિપ્રેત છે હઝરત ઝૈનબ રદિ., જેઓ હુઝૂર સલ્લ.ના ફઈના દીકરી-બહેન હતા અને આપ સલ્લ.એ તેમના નિકાહ હઝરત ઝૈદ રદિ.થી કરી દીધા હતા. પરંતુ બંનેનો નિભાવ થઈ રહ્યો નહોતો અને હઝરત ઝૈદ રદિ. તેમને તલાક આપવા માગતા હતા.

مُبْدِيْهِ وَتَخْشَى النَّاسَ ۚ وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰهُ ؕ
فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنٰكَهَا لِكَيْ لَا يَكُوْنَ
عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ حَرَجٌ فِيْۤ اَزْوَاجِ اَدْعِيَآئِهِمْ اِذَا قَضَوْا
مِنْهُنَّ وَطَرًا ؕ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُوْلًا ۝٣٧ مَا كَانَ عَلَى
النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيْمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهٗ ؕ سُنَّةَ اللّٰهِ
فِي الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ؕ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا
مَّقْدُوْرًا ۝٣٨ الَّذِيْنَ يُبَلِّغُوْنَ رِسٰلٰتِ اللّٰهِ وَ
يَخْشَوْنَهٗ وَلَا يَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ
حَسِيْبًا ۝٣٩ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَآ اَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ وَلٰكِنْ
رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
ع عَلِيْمًا ۝٤٠ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا
كَثِيْرًا ۝٤١ وَّسَبِّحُوْهُ بُكْرَةً وَّاَصِيْلًا ۝٤٢ هُوَ الَّذِيْ
يُصَلِّيْ عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهٗ لِيُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ
اِلَى النُّوْرِ ؕ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَحِيْمًا ۝٤٣ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ
يَلْقَوْنَهٗ سَلٰمٌ ۖۚ وَاَعَدَّ لَهُمْ اَجْرًا كَرِيْمًا ۝٤٤ يٰۤاَيُّهَا
النَّبِيُّ اِنَّاۤ اَرْسَلْنٰكَ شَاهِدًا وَّمُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ۝٤٥ وَّ
دَاعِيًا اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهٖ وَسِرَاجًا مُّنِيْرًا ۝٤٦ وَبَشِّرِ
الْمُؤْمِنِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ فَضْلًا كَبِيْرًا ۝٤٧ وَلَا
تُطِعِ الْكٰفِرِيْنَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَدَعْ اَذٰىهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى

ખોલી નાખવા માગતો હતો. તમે લોકોથી ડરી રહ્યા હતા, જો કે અલ્લાહ તેનો વધુ હક્ક ધરાવે છે કે તમે તેનાથી ડરો.[11] પછી જ્યારે ઝૈદ તેના સાથે પોતાની જરૂરત પૂરી કરી ચૂક્યો,[12] તો અમે આ (તલાક પામેલી મહિલા)ના તમારા સાથે નિકાહ (લગ્ન) કરી દીધા, જેથી ઈમાનવાળાઓ પર પોતાના દત્તક પુત્રોની પત્નીઓના મામલામાં કોઈ તંગી ન રહે, જ્યારે કે તેઓ તેમનાથી પોતાની જરૂરત પૂરી કરી ચૂક્યા હોય, અને અલ્લાહનો આદેશ તો વ્યવહારમાં આવવો જ જોઈતો હતો. (૩૮) નબી પર કોઈ એવા કામમાં કોઈ રુકાવટ નથી, જે અલ્લાહે તેના માટે નિશ્ચિત કરી દીધું હોય. આ જ અલ્લાહનો નિયમ એ બધા પયગંબરોના મામલામાં રહ્યો છે, જેઓ પહેલાં થઈ ગયા છે અને અલ્લાહનો આદેશ એક અચળ નિશ્ચિત ફેંસલો હોય છે. (૩૯) (આ અલ્લાહનો નિયમ છે એ લોકો માટે,) જેઓ અલ્લાહના સંદેશાઓ પહોંચાડે છે અને તેનાથી જ ડરે છે અને એક અલ્લાહ સિવાય કોઈથી ડરતા નથી અને હિસાબ લેવા માટે માત્ર અલ્લાહ જ પૂરતો છે.

(૪૦) (લોકો !) મુહમ્મદ તમારા પુરુષોમાંથી કોઈના પિતા નથી, પરંતુ તે અલ્લાહના રસૂલ (ઈશદૂત) અને પયગંબરોના સમાપક (ખાતમન્-નબિય્યીન) છે, અને અલ્લાહને દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન છે.[13] **(રુકૂઅ-૫)**

(૪૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહને પુષ્કળ પ્રમાણમાં યાદ કરો (૪૨) અને સવાર અને સાંજ તેની તસ્બીહ (ગુણગાન) કરતા રહો. (૪૩) એ જ છે, જે તમારા પર દયાળુતા દર્શાવે છે અને તેના ફરિશ્તાઓ તમારા માટે દયાળુતાની પ્રાર્થના કરે છે; જેથી તે તમને અંધકારોમાંથી પ્રકાશમાં કાંઢી લાવે. તે ઈમાનવાળાઓ પર ખૂબ મહેરબાન છે. (૪૪) જે દિવસે તેઓ તેને મળશે, તેમનું સ્વાગત સલામ સાથે થશે અને તેમના માટે અલ્લાહે ખૂબ પ્રતિષ્ઠિત વળતર તૈયાર કરી રાખ્યું છે.

(૪૫) હે નબી સલ્લ.! અમે તમને મોકલ્યા છે સાક્ષી બનાવીને, ખુશખબર આપનાર બનાવીને અને ડરાવનારા બનાવીને, (૪૬) અલ્લાહની અનુમતિથી તેના તરફ આમંત્રણ આપનારા બનાવીને અને પ્રકાશિત દીપ બનાવીને. (૪૭) ખુશખબર આપી દો એ લોકોને, જેઓ (તમારા પર) ઈમાન લાવ્યા છે કે તેમના માટે અલ્લાહ તરફથી મોટી કૃપા છે. (૪૮) અને કદાપિ દબાશો નહીં કાફિરો (અધર્મીઓ) અને મુનાફિકો (દંભીઓ)થી, કોઈ પરવા ન કરો તેમના કષ્ટ પહોંચાડવાની[14] અને ભરોસો કરી લો અલ્લાહ પર.

૧૧. અર્થાત્, અલ્લાહ તઆલાની મરજી એ હતી કે જ્યારે હઝરત ઝૈદ રદિ., હઝરત ઝૈનબ રદિ.ને તલાક આપી દે,, તો રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. પોતે તેમનાથી નિકાહ કરીને આરબ પ્રદેશની એ પ્રાચીન પરંપરા તોડી નાખે, જે અંતર્ગત દત્તક પુત્રને સગો પુત્ર સમજવામાં આવતો હતો. પરંતુ હુઝૂર સલ્લ. એ આશંકાથી કે આના પર આરબવાસીઓ ખૂબ કઠોર આલોચનાઓ કરશે, એ અજમાયશમાં પડવાથી બચવા માગતા હતા. તેથી આપ સલ્લ.એ કોશિશ કરી કે હઝરત ઝૈદ રદિ. પોતાની પત્નીને તલાક ન આપે.

૧૨. અર્થાત્, તલાક આપવાની ઇચ્છા જે તેઓ રાખતા હતા, તેને તેમણે પૂરી કરી નાખી અને પોતાની તલકાશુદા પત્નીથી તેમનો કોઈ સંબંધ બાકી ન રહ્યો.

૧૩. આ એક વાક્યમાં એ તમામ વાંધાઓના મૂળ કાપી નાખવામાં આવ્યા છે, જે વિરોધીઓ નબી સલ્લ.ના આ નિકાહ પર ઉઠાવી રહ્યા હતા. તેમનો પહેલો વાંધો એ હતો કે આપ સલ્લ.એ પોતાની વહુથી નિકાહ કર્યા છે. આના જવાબમાં ફરમાવવામાં આવ્યું કે, 'મુહમ્મદ તમારા પુરુષોમાંથી કોઈના પિતા નથી.'' અર્થાત્, એ પુત્ર જ ક્યાં હતો કે તેની તલાકશુદા પત્નીથી નિકાહ હરામ (અવૈધ) હોત ? બીજો વાંધો એ હતો કે જો દત્તક પુત્ર સગો પુત્ર

اللّٰهِ ۭ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ۝٤٨ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا
نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوْهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ
تَمَسُّوْهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّوْنَهَا ۚ
فَمَتِّعُوْهُنَّ وَسَرِّحُوْهُنَّ سَرَاحًا جَمِيْلًا ۝٤٩ يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّآ
اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ الّٰتِيْٓ اٰتَيْتَ اُجُوْرَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ
يَمِيْنُكَ مِمَّآ اَفَاۗءَ اللّٰهُ عَلَيْكَ وَبَنٰتِ عَمِّكَ وَبَنٰتِ عَمّٰتِكَ
وَبَنٰتِ خَالِكَ وَبَنٰتِ خٰلٰتِكَ الّٰتِيْ هَاجَرْنَ مَعَكَ ۡ وَ
امْرَاَةً مُّؤْمِنَةً اِنْ وَّهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ
اَنْ يَّسْتَنْكِحَهَا ۤ خَالِصَةً لَّكَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۭ
قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِيْٓ اَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ
اَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُوْنَ عَلَيْكَ حَرَجٌ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا
رَّحِيْمًا ۝٥٠ تُرْجِيْ مَنْ تَشَاۗءُ مِنْهُنَّ وَتُـــْٔوِيْٓ اِلَيْكَ مَنْ
تَشَاۗءُ ۭ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ۭ
ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ
بِمَآ اٰتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ ۭ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِيْ قُلُوْبِكُمْ ۭ
وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَلِيْمًا ۝٥١ لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاۗءُ مِنْۢ
بَعْدُ وَلَآ اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكَ
حُسْنُهُنَّ اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِيْنُكَ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰي كُلِّ
شَيْءٍ رَّقِيْبًا ۝٥٢ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَدْخُلُوْا بُيُوْتَ

منزل ٥
ع ٤

અલ્લાહ જ એના માટે પૂરતો છે કે માણસ પોતાના મામલાઓ તેને સુપ્રત કરી દે.

(૪૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જયારે તમે ઈમાનવાળી સ્ત્રીઓ સાથે નિકાહ (લગ્ન) કરો અને પછી તેમને હાથ લગાવ્યા પહેલા તલાક આપી દો, તો તમારા તરફથી તેમના પર કોઈ 'ઇદ્દત' અનિવાર્ય નથી જે પૂરી થવાની તમે માગણી કરી શકો. તેથી તેમને થોડુંઘણું ધન આપો અને ભલી રીતે રુખસદ કરી દો.

(૫૦) હે નબી સલ્લ.! અમે તમારા માટે હલાલ (વૈધ) કરી દીધી તમારી એ પત્નીઓ જેમના મહેર તમે ચૂકવ્યા છે,[૧૫] અને એ સ્ત્રીઓ જે અલ્લાહે પ્રદાન કરેલ દાસીઓમાંથી તમારા કબજામાં આવી, અને તમારી એ કાકાની દીકરીઓ, ફોઈની દીકરીઓ અને મામાની દીકરીઓ અને માસીની દીકરીઓ જેમણે તમારા સાથે હિજરત કરી છે, અને એ ઈમાનવાળી સ્ત્રી જેણે પોતાને પયગંબરના હવાલે (હિબા) કરી હોય, જો પયગંબર તેને નિકાહ (લગ્ન-સંબંધ)માં લેવા ઇચ્છે.[૧૬] આ છૂટ ખાસ તમારા માટે છે, બીજા ઈમાનવાળાઓ માટે નથી. અમને ખબર છે કે સામાન્ય ઈમાનવાળાઓ પર તેમની પત્નીઓ અને દાસીઓની બાબતમાં અમે કઈ સીમાઓ નિર્ધારિત કરી છે. (તમને આ સીમાઓથી અમે એ કારણસર બાકાત રાખ્યા છે,) જેથી તમારા પર કોઈ તંગી ન રહે, અને અલ્લાહ ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.

(૫૧) તમને અધિકાર આપવામાં આવે છે કે પોતાની પત્નીઓમાંથી જેને ચાહો પોતાનાથી અલગ રાખો, જેને ચાહો પોતાના સાથે રાખો અને જેને ચાહો અલગ રાખ્યા પછી પોતાના પાસે બોલાવી લો. આ બાબતમાં તમારા પર કોઈ દોષ નથી. આવી રીતે એ બાબતની વધુ શક્યતા છે કે તેમની આંખો ઠરશે અને તેઓ દુઃખી નહીં થાય, અને જે કંઈ તમે તેમને આપશો તેનાથી તેઓ સૌ રાજી રહેશે. અલ્લાહ જાણે છે જે કંઈ તમારા હૃદયોમાં છે, અને અલ્લાહ બધું જ જાણનાર અને સહનશીલ છે.

(૫૨) આ પછી તમારા માટે બીજી સ્ત્રીઓ હલાલ (વૈધ) નથી, અને ન એની પરવાનગી છે કે આમની જગ્યાએ બીજી પત્નીઓ લઈ આવો, ચાહે તેમની સુંદરતા તમને ગમે તેટલી પસંદ હોય.[૧૭] અલબત્ત, દાસીઓની તમને અનુમતિ છે.[૧૮] અલ્લાહ દરેક વસ્તુ પર દેખરેખ રાખે છે. (રુકૂઅ-૬)

(૫૩) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! પયગંબરના ઘરમાં પરવાનગી વિના

નથી, તો પણ તેણે ત્યજી દીધેલ સ્ત્રીથી નિકાહ કરી લેવા કંઈ જરૂરી તો હતા નહીં. આના જવાબમાં ફરમાવવામાં આવ્યું કે, ''પરંતુ તેઓ અલ્લાહના રસૂલ (ઈશદૂત) છે.'' અર્થાત્ રસૂલ હોવાની હેસિયતે તેમની એ ફરજ હતી કે જે હલાલ (વૈધ) વસ્તુને તમારી પ્રથા અને પરંપરાઓએ અકારણ હરામ કરી રાખી હતી તેના વિશે તમામ પૂર્વગ્રહોને સમાપ્ત કરી દે અને તેના વૈધ હોવાના મામલામાં કોઈ સંદેહનો અવકાશ ન રહેવા દે. પછી વધુમાં તાકીદ માટે ફરમાવ્યું કે, ''અને તેઓ ખાતમુન્નબિય્યિન (પયગંબરોના સમાપક) છે.'' અર્થાત્ તેમના પછી કોઈ રસૂલ (ઈશદૂત) તો દૂરની વાત છે, કોઈ નબી (પયગંબર) સુદ્ધાં આવવાનો નથી કે જો કાનૂન અને સમાજનો કોઈ સુધારો તેમના કાળમાં લાગુ થવાનો રહી જાય, તો પછી આવનારો નબી આ કસર પૂરી કરી દે. તેથી એ અત્યંત જરૂરી થઈ ગયું હતું કે આ અજ્ઞાનતાની પ્રથા અને પરંપરાને તેઓ પોતે જ સમાપ્ત કરીને જાય. આના પછી વધારે ભાર આપતાં ફરમાવવામાં આવ્યું કે, ''અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન રાખવાવાળો છે.'' અર્થાત્, અલ્લાહને જાણ છે કે અત્યારે મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના હસ્તે આ અજ્ઞાનતાની પરંપરાને સમાપ્ત કરી દેવું શા માટે આવશ્યક હતું અને આવું ન કરવામાં શું ખરાબી હતી.

النَّبِيِّ اِلَّآ اَنْ يُّؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ نٰظِرِيْنَ
اِنٰىهُ وَلٰكِنْ اِذَا دُعِيْتُمْ فَادْخُلُوْا فَاِذَا طَعِمْتُمْ
فَانْتَشِرُوْا وَلَا مُسْتَاْنِسِيْنَ لِحَدِيْثٍ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ
يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيٖ مِنْكُمْ وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيٖ مِنَ
الْحَقِّ وَاِذَا سَاَلْتُمُوْهُنَّ مَتَاعًا فَسْـَٔلُوْهُنَّ مِنْ وَّرَآءِ
حِجَابٍ ذٰلِكُمْ اَطْهَرُ لِقُلُوْبِكُمْ وَقُلُوْبِهِنَّ وَمَا كَانَ
لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوْا رَسُوْلَ اللّٰهِ وَلَآ اَنْ تَنْكِحُوْٓا اَزْوَاجَهٗ
مِنْۢ بَعْدِهٖٓ اَبَدًا اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيْمًا ﴿٥٣﴾
اِنْ تُبْدُوْا شَيْـًٔا اَوْ تُخْفُوْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيْمًا ﴿٥٤﴾ لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِيْٓ اٰبَآئِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآئِهِنَّ
وَلَآ اِخْوَانِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآءِ اِخْوَانِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآءِ
اَخَوٰتِهِنَّ وَلَا نِسَآئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ
وَاتَّقِيْنَ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدًا ﴿٥٥﴾
اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهٗ يُصَلُّوْنَ عَلَى النَّبِيِّ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا صَلُّوْا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوْا تَسْلِيْمًا ﴿٥٦﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ
يُؤْذُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَ
الْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿٥٧﴾ وَالَّذِيْنَ
يُؤْذُوْنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوْا
فَقَدِ احْتَمَلُوْا بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا ﴿٥٨﴾ يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ

દાખલ ન થયા કરો, ન ભોજનના સમયની રાહ જોતા રહો. હા, જો તમને ભોજન માટે બોલાવવામાં આવે તો જરૂર આવો. પરંતુ જ્યારે જમી લો તો વિખેરાઈ જાવ, વાતોમાં વળગી ન રહો. તમારી આ હરકતો નબીને તકલીફ પહોંચાડે છે; પરંતુ તેઓ શરમમાં કંઈ કહેતા નથી અને અલ્લાહ સાચી વાત કહેવામાં શરમાતો નથી. નબીની પત્નીઓ પાસેથી જો તમારે કંઈ માગવું હોય તો પરદા પાછળથી માગો. આ તમારા અને તેમના હૃદયોની પવિત્રતા માટે વધુ યોગ્ય રીત છે. તમારા માટે એ કદાપિ વૈધ નથી કે તમે અલ્લાહનાં રસૂલ (ઈશદૂત)ને તકલીફ આપો, અને ન તો એ વૈધ છે કે તેમના પછી તેમની પત્નીઓ સાથે નિકાહ (લગ્ન) કરો. આ અલ્લાહના સમીપ ખૂબ મોટો ગુનો છે. (૫૪) તમે ચાહે કોઈ વાત જાહેર કરો કે છૂપાવો, અલ્લાહને દરેક વાતનું જ્ઞાન છે.

(૫૫) નબીની પત્નીઓ માટે એમાં કોઈ દોષ નથી કે તેમના પિતા, તેમના પુત્રો, તેમના ભાઈઓ, તેમના ભત્રીજાઓ, તેમના ભાણિયાઓ, તેમના સાથે મેળ-મિલાપની સ્ત્રીઓ અને તેમના કબજામાં હોય (દાસ-દાસીઓ) તેઓ ઘરોમાં આવે. (હે સ્ત્રીઓ !) તમારે અલ્લાહની અવજ્ઞાથી બચવું જોઈએ. અલ્લાહ દરેક વસ્તુ પર નજર રાખે છે.

(૫૬) અલ્લાહ અને તેના ફરિશ્તાઓ નબી (સલ્લ.) પર 'દરૂદ' (સલામતી અને શાંતિની પ્રાર્થના) મોકલે છે, હે લોકો જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમે પણ તેમના પર દરૂદ અને સલામ મોકલો.[૧૯]

(૫૭) જે લોકો અલ્લાહ અને તેના રસૂલને તકલીફ આપે છે તેમના પર દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)માં અલ્લાહે ફિટકાર કરી છે અને તેમના માટે અપમાનજનક યાતના તૈયાર કરી રાખી છે. (૫૮) અને જે લોકો ઈમાનવાળા પુરુષો અને ઈમાનવાળી સ્ત્રીઓને કોઈ પણ વાંક વગર તકલીફ પહોંચાડે છે તેમણે એક મોટો આક્ષેપ અને ખુલ્લા ગુનાની મુસીબત પોતાના માથે લઈ લીધી છે. (રુકૂઅ-૭)

(૫૯) હે નબી સલ્લ.! પોતાની પત્નીઓ અને પુત્રીઓ અને ઈમાનવાળી સ્ત્રીઓને

---

૧૪. અર્થાત્, એ આલોચનાઓ, જે આ લોકો આ નિકાહ વિશે કરી રહ્યા છે.

૧૫. આ વાસ્તવમાં જવાબ છે એ લોકોના વાંધાઓનો, જેઓ કહેતા હતા કે મુહમ્મદ (સલ્લ.) બીજા લોકો માટે તો એકી સાથે ચારથી વધારે પત્નીઓ રાખવાની મનાઈ કરી દે છે, પરંતુ સ્વયં તેમણે આ પાંચમી પત્ની કેવી રીતે કરી લીધી ? સ્પષ્ટ રહે કે તે વખતે હુઝૂર સલ્લ.ના ઘરમાં ચાર પત્નીઓ - હઝરત આઈશા રદિ., હઝરત સૌદા રદિ., હઝરત હફસા રદિ. અને હઝરત ઉમ્મે સલમા રદિ. પહેલાથી મોજૂદ હતી.

૧૬. અર્થાત્, આ પાંચેય પત્નીઓ ઉપરાંત બીજી પણ જુદા-જુદા પ્રકારની મહિલાઓથી લગ્ન કરવાની નબી સલ્લ.ને અનુમતિ આપવામાં આવી, જેનો આ આયતમાં ઉલ્લેખ છે.

૧૭. આ ઈરશાદના બે અર્થ છે : એક એ કે જે સ્ત્રીઓ ઉપરની આયત નંબર ૫૦માં હુઝૂર સલ્લ. માટે હલાલ (વૈધ) કરવામાં આવી છે તેમના સિવાય બીજી કોઈ સ્ત્રી હવે આપ માટે હલાલ નથી. બીજો એ કે જ્યારે આપની પુનિત પત્નીઓ એ વાત માટે રાજી થઈ ગઈ છે કે તંગી અને કઠિનાઈમાં આપનો સાથ આપે અને આખિરત (પરલોક) માટે દુનિયાને ત્યજી દે, અને તેના પર પણ ખુશ છે કે આપ જે વર્તન પણ તેમના સાથે ચાહે કરે, તો હવે આપના માટે એ હલાલ નથી કે તેમનામાંથી કોઈને તલાક આપીને તેની જગ્યાએ કોઈ અન્ય પત્ની લઈ આવે.

૧૮. આ આયત એ વાતની સ્પષ્ટતા કરી રહી છે કે જેમના સાથે નિકાહ કરેલ છે એ પત્નીઓ ઉપરાંત અધિકૃત સ્ત્રીઓ (દાસીઓ)થી પણ સંભોગની અનુમતિ છે અને તેમના માટે સંખ્યાની કોઈ મર્યાદા નથી. આ જ વિષયની સમજૂતી સૂરઃ નિસા આયત-૩, સૂરઃ મૂ'મિનૂન આયત-૬ અને સૂરઃ મઆરિજ આયત-૩૦માં પણ કરવામાં આવી છે.

૧૯. અલ્લાહ તરફથી પોતાના નબી પર 'સલાત' (દુરૂદ)નો અર્થ એ છે કે તે આપ સલ્લ. પર અનહદ મહેરબાન છે,

لِّاَزْوَاجِكَ وَبَنٰتِكَ وَنِسَآءِ الْمُؤْمِنِيْنَ يُدْنِيْنَ عَلَيْهِنَّ
مِنْ جَلَابِيْبِهِنَّ ؕ ذٰلِكَ اَدْنٰۤى اَنْ يُّعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ؕ
وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿٥٩﴾ لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ الْمُنٰفِقُوْنَ وَ
الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ وَّالْمُرْجِفُوْنَ فِي الْمَدِيْنَةِ
معانقة ١٢ عند المتاخرين لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُوْنَكَ فِيْهَاۤ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٦٠﴾ۚۛ
مَّلْعُوْنِيْنَ ۛۚ اَيْنَمَا ثُقِفُوْۤا اُخِذُوْا وَقُتِّلُوْا تَقْتِيْلًا ﴿٦١﴾
سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ
الربع اللّٰهِ تَبْدِيْلًا ﴿٦٢﴾ يَسْـَٔلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ ؕ قُلْ اِنَّمَا
عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَمَا يُدْرِيْكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُوْنُ
قَرِيْبًا ﴿٦٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ الْكٰفِرِيْنَ وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعِيْرًا ﴿٦٤﴾ۙ
خٰلِدِيْنَ فِيْهَاۤ اَبَدًا ۚ لَا يَجِدُوْنَ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿٦٥﴾ۚ يَوْمَ
تُقَلَّبُ وُجُوْهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُوْلُوْنَ يٰلَيْتَنَاۤ اَطَعْنَا اللّٰهَ
وَاَطَعْنَا الرَّسُوْلَا ﴿٦٦﴾ وَقَالُوْا رَبَّنَاۤ اِنَّاۤ اَطَعْنَا سَادَتَنَا
وَكُبَرَآءَنَا فَاَضَلُّوْنَا السَّبِيْلَا ﴿٦٧﴾ رَبَّنَاۤ اٰتِهِمْ ضِعْفَيْنِ
ع ٥ ٨ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيْرًا ﴿٦٨﴾ۧ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا لَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ اٰذَوْا مُوْسٰى فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ
مِمَّا قَالُوْا ؕ وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَجِيْهًا ﴿٦٩﴾ؕ يٰۤاَيُّهَا
الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُوْلُوْا قَوْلًا سَدِيْدًا ﴿٧٠﴾ۙ
منزل ٥ يُّصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ ؕ

કહી દો કે પોતાના ઉપર પોતાની ચાદરોના પાલવ લટકાવી રાખે.[૨૦] આ વધુ ઉચિત રીત છે, જેથી તેઓ ઓળખી લેવામાં આવે અને સતાવવામાં ન આવે.[૨૧] અલ્લાહ દરગુજર કરનાર અને દયાળુ છે.

(૬૦) જો મુનાફિકો (દંભીઓ), અને એ લોકો જેમના હૃદયોમાં ખરાબી છે અને તેઓ, જેઓ મદીનામાં ઉશ્કેરણીજનક અફવાઓ ફેલાવનારા છે, પોતાની કુચેષ્ટાઓ બંધ નહીં કરે તો અમે તેમના વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવા માટે તમને ઊભા કરીશું. પછી તેઓ આ શહેરમાં મુશ્કેલીથી જ તમારા સાથે રહી શકશે. (૬૧) તેમના ઉપર ચારે તરફથી ફિટકારની ઝડી પડશે, જ્યાં પણ જોવા મળશે પકડી લેવાશે અને ખૂબ ખરાબ રીતે માર્યા જશે. (૬૨) આ અલ્લાહનો નિયમ છે, જે આવા લોકોના મામલામાં અગાઉથી ચાલતો આવ્યો છે, અને તમે અલ્લાહના નિયમમાં સહેજ પણ ફેરફાર નહીં જુઓ.

(૬૩) લોકો તમને પૂછે છે કે કયામતની ઘડી ક્યારે આવશે ? કહો, તેનું જ્ઞાન તો અલ્લાહને જ છે. તમને શું ખબર, કદાચ તે નજીક જ આવી ગઈ હોય ! (૬૪) ભલે, એ વાત ચોક્કસ છે કે અલ્લાહે ઈન્કાર કરનારાઓ પર ફિટકાર કર્યો છે અને તેમના માટે ભડકે બળતી આગ તૈયાર કરી દીધી છે (૬૫) જેમાં તેઓ હંમેશા રહેશે, કોઈ સમર્થક અને સહાયક નહીં મેળવી શકે. (૬૬) જે દિવસે તેમના ચહેરા આગ પર ઊલટ-પૂલટ કરવામાં આવશે તે વખતે તેઓ કહેશે કે, "કદાચ, અમે અલ્લાહ અને રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કર્યું હોત." (૬૭) અને કહેશે, "હે અમારા માલિક ! અમે અમારા આગેવાનો અને વડવાઓનું અનુસરણ કર્યું અને તેમણે અમને સન્માર્ગથી ભટકાવી દીધા. (૬૮) હે માલિક ! તેમને બમણી યાતના આપ અને તેમના પર સખત ફિટકાર કર."(રુકૂઅ-૮)

(૬૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! એ લોકો જેવા ન થઈ જાઓ, જેમણે મૂસાને તકલીફો આપી હતી, પછી અલ્લાહે તેને તેમની બનાવેલી વાતોથી મુક્ત કર્યો અને તે અલ્લાહના સમીપ બહુમાન પામેલો હતો.

(૭૦) હે ઈમાન લાવનારાઓ ! અલ્લાહથી ડરો અને સીધી વાત કહો. (૭૧) અલ્લાહ તમારા કર્મો દુરસ્ત કરી દેશે અને તમારા ગુનાઓથી દરગુજર ફરમાવશે. જે વ્યક્તિ

આપ સલ્લ.ની પ્રશંસા કરે છે, આપ સલ્લ.ના કામમાં બરકત આપે છે, આપ સલ્લ.ના નામની કીર્તિ ઉચ્ચ કરે છે અને આપ સલ્લ. પર પોતાની કૃપાઓની વર્ષા કરે છે. ફરિશ્તાઓ તરફથી આપ સલ્લ. પર 'સલાત'નો અર્થ એ છે કે તેઓ આપ સલ્લ.થી અત્યંત પ્રેમ કરે છે અને આપ સલ્લ. માટે અલ્લાહને દુઆ કરે છે કે તે આપ સલ્લ.ને વધારેમાં વધારે ઉચ્ચ દરજ્જાઓ પ્રદાન કરે. ઈમાનવાળાઓ તરફથી આપ સલ્લ. પર 'સલાત'નો અર્થ એ છે કે તેઓ પણ આપ સલ્લ. માટે અલ્લાહને દુઆ કરે છે કે તે આપ સલ્લ. પર પોતાની કૃપાઓ અવતરિત કરે.

૨૦. અર્થાત્, ચાદર ઓઢીને ઉપરથી ઘૂંઘટ નાખી લેવાનું રાખે. બીજા શબ્દોમાં ચહેરો ખોલીને ન ફરે.

૨૧. 'ઓળખી લેવામાં આવે'થી તાત્પર્ય એ છે કે તેમને આ સાદા અને લજ્જાશીલ પોશાકમાં જોઈને પ્રત્યેક જોવાવાળો જાણી લે કે તે સભ્ય અને શીલવાન સ્ત્રીઓ છે, સ્વચ્છંદી અને ખેલાડી નથી કે કોઈ દુરાચારી વ્યક્તિ તેમનાથી પોતાની મનોકામના પૂરી કરવાની આશા કરી શકે. 'સતાવવામાં ન આવે'થી તાત્પર્ય એ છે કે તેમને પરેશાન કરવામાં ન આવે, તેમના માટે કોઈ અવરોધ ઊભો કરવામાં ન આવે.

وَمَنۡ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوۡلَهٗ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيۡمًا ﴿٧١﴾
اِنَّا عَرَضۡنَا الۡاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ وَ
الۡجِبَالِ فَاَبَيۡنَ اَنۡ يَّحۡمِلۡنَهَا وَاَشۡفَقۡنَ مِنۡهَا
وَحَمَلَهَا الۡاِنۡسَانُ ؕ اِنَّهٗ كَانَ ظَلُوۡمًا جَهُوۡلًا ۙ﴿٧٢﴾
لِّيُعَذِّبَ اللّٰهُ الۡمُنٰفِقِيۡنَ وَالۡمُنٰفِقٰتِ وَالۡمُشۡرِكِيۡنَ
وَالۡمُشۡرِكٰتِ وَيَتُوۡبَ اللّٰهُ عَلَى الۡمُؤۡمِنِيۡنَ وَالۡمُؤۡمِنٰتِ ؕ
وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوۡرًا رَّحِيۡمًا ﴿٧٣﴾ ع

منزل ٥ ع ٥

અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરે, તેણે મોટી સફળતા પ્રાપ્ત કરી.

(૭૨) અમે આ 'અમાનત'[૨૨]ને આકાશો અને ધરતી અને પર્વતો સામે પ્રસ્તુત કરી, તો તેઓ તેને ઉઠાવવા માટે તૈયાર ન થયા અને તેનાથી ડરી ગયા, પરંતુ મનુષ્યએ તેને ઉપાડી લીધી. નિઃસંદેહ, તે મોટો અત્યાચારી અને અજ્ઞાની છે.[૨૩] (૭૩) (અમાનતનો ભાર ઉપાડવાનું આ અનિવાર્ય પરિણામ છે), જેથી અલ્લાહ મુનાફિક (દંભી) પુરુષો અને સ્ત્રીઓ, મુશ્‌રિક (અનેકેશ્વરવાદી) પુરુષો અને સ્ત્રીઓને સજા આપે અને મોમિન (ઈમાનવાળા) પુરુષો અને સ્ત્રીઓની તૌબા (ક્ષમાયાચના)નો સ્વીકાર કરે. અલ્લાહ ક્ષમા કરવાવાળો અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૯)

૨૨. 'અમાનત'થી તાત્પર્ય છે એ જવાબદારીઓનો ભાર, જે અલ્લાહ તઆલાએ પોતાની ધરતીમાં અધિકારો અને બુદ્ધિ આપીને માનવી પર નાખ્યો છે.

૨૩. અર્થાત્, આ અમાનતના ભારનો વાહક થઈને પણ પોતાની જવાબદારી પ્રત્યે સભાન નથી અને અપ્રમાણિકતા આચરીને પોતાના ઉપર પોતે અત્યાચાર કરે છે.

૩૪. સબા

પરિચય

નામ :

આયત-૧૫ ના વાક્ય "લકદ્ કાન લિ-સબઇન્ ફી મસ્કનિહિમ આયતુન્" (સબા માટે તેમના પોતાના મકાનમાં જ એક નિશાની મોજૂદ હતી)થી લેવામાં આવ્યું છે. તાત્પર્ય એ છે કે આ એ સૂરઃ છે, જેમાં 'સબા'નો ઉલ્લેખ થયો છે.

ઉતરાણકાળ :

આના અવતરિત થવાનો સમય કોઈ આધારભૂત કથનો પરથી જાણી શકાતો નથી. અલબત્ત, વર્ણનશૈલી પરથી એવું લાગે છે કે કાં તો તે મક્કાનો મધ્ય-કાળ છે અથવા આરંભિક-કાળ, અને જો મધ્ય-કાળ છે તો સંભવતઃ તેનો શરૂઆતનો સમય છે, જ્યારે કે અત્યાચાર અને દમનમાં તીવ્રતા આવી ન હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂરઃમાં કાફિરોના એ આક્ષેપોનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે, જે તેઓ નબી (સલ્લ.)ના તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક)ના આમંત્રણ પર અને સ્વયં આપની પયગંબરી પર મોટાભાગે વ્યંગ, ઉપહાસ અને અશ્લીલ આક્ષેપોના સ્વરૂપમાં પ્રસ્તુત કરતા હતા. તે આક્ષેપોનો જવાબ ક્યાંક તો તેમને નોંધ સ્વરૂપમાં આપવામાં આવ્યો છે અને ક્યાંક પ્રવચનથી સ્વયં એ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે આ કયા આક્ષેપનો જવાબ છે. જવાબો મોટાભાગે શિખામણ, યાદ અપાવવા તથા દલીલોના રૂપમાં મનમાં ઉતારવાની શૈલીમાં છે, પરંતુ ક્યાંક-ક્યાંક કાફિરોને તેમના હઠાગ્રહના ખરાબ અંજામથી ડરાવવામાં પણ આવ્યા છે. આ જ અનુસંધાનમાં હઝરત દાઊદ (અલૈ.), હઝરત સુલૈમાન (અલૈ.) અને સબાની કોમના પ્રસંગો એ હેતુથી વર્ણવવામાં આવ્યા છે કે તમારા સામે ઇતિહાસના આ બંને દૃષ્ટાંતો મોજૂદ છે. આ બંને દૃષ્ટાંતોને નજર સમક્ષ રાખીને પોતે જ અભિપ્રાય બાંધી લો કે તૌહીદ અને આખિરત પર વિશ્વાસ અને ને'મત (કૃપા) પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા અને આભાર-પ્રદર્શનથી જે જીવન બને છે, તે વધારે સારું છે કે એ જીવન જે કુફ્ર, શિર્ક અને આખિરતના ઇન્કાર અને દુનિયા-પરસ્તીના પાયા પર રચાય છે.

اٰيَاتُهَا ٥٤ — (٣٤) سُوْرَةُ سَبَاٍ مَكِّيَّةٌ (٥٨) — رُكُوْعَاتُهَا ٦

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِىْ لَهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَلَهُ
الْحَمْدُ فِى الْاٰخِرَةِ ؕ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ ۝١ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ
فِى الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَآءِ وَمَا
يَعْرُجُ فِيْهَا ؕ وَهُوَ الرَّحِيْمُ الْغَفُوْرُ ۝٢ وَقَالَ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا لَا تَاْتِيْنَا السَّاعَةُ ؕ قُلْ بَلٰى وَرَبِّىْ لَتَاْتِيَنَّكُمْ ۙ
عٰلِمِ الْغَيْبِ ۚ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِى السَّمٰوٰتِ
وَلَا فِى الْاَرْضِ وَلَآ اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْبَرُ اِلَّا فِىْ
كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ۝٣ ۙ لِّيَجْزِىَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ؕ
اُولٰٓئِكَ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ۝٤ وَالَّذِيْنَ سَعَوْ فِىْٓ
اٰيٰتِنَا مُعٰجِزِيْنَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّنْ رِّجْزٍ اَلِيْمٌ ۝٥
وَيَرَى الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ الَّذِىْٓ اُنْزِلَ اِلَيْكَ
مِنْ رَّبِّكَ هُوَ الْحَقَّ ۙ وَيَهْدِىْٓ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ
الْحَمِيْدِ ۝٦ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلٰى
رَجُلٍ يُّنَبِّئُكُمْ اِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ ۙ اِنَّكُمْ لَفِىْ
خَلْقٍ جَدِيْدٍ ۝٧ ۚ اَفْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَمْ بِهٖ جِنَّةٌ ؕ
بَلِ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ فِى الْعَذَابِ وَالضَّلٰلِ
الْبَعِيْدِ ۝٨ اَفَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

૩૪. સૂરઃ સબા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૬ ● આયતો-૫૪)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) પ્રશંસા એ અલ્લાહ માટે છે, જે આકાશો અને ધરતીની દરેક વસ્તુનો માલિક છે અને આખિરત (પરલોક)માં પણ તેના જ માટે પ્રશંસા છે. તે તત્ત્વદર્શી અને ખબર રાખવાવાળો છે. (૨) જે કંઈ જમીનમાં જાય છે અને જે કંઈ તેમાંથી નીકળે છે અને જે કંઈ આકાશમાંથી ઊતરે છે અને જે કંઈ તેમાં ચડે છે, દરેક વસ્તુને તે જાણે છે. તે દયાળુ અને માફ કરનાર છે.

(૩) ઈન્કાર કરનારાઓ કહે છે, શું વાત છે કે 'કયામત' અમારા પર આવતી નથી ! કહો, ''સોગંદ છે અદૃશ્યના જાણકાર મારા પાલનહારના ! તે તમારા પર આવીને રહેશે. તેનાથી રજભાર કોઈ વસ્તુ ન આકાશોમાં છૂપાયેલી છે, ન ધરતીમાં, ન રજકણથી મોટી અને ન તેનાથી નાની. બધું જ એક સ્પષ્ટ પુસ્તકમાં અંકિત છે.'' (૪) અને આ 'કયામત' એટલા માટે આવશે કે વળતર આપે અલ્લાહ એ લોકોને, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છે અને સદ્કાર્યો કરતા રહ્યા છે. તેમના માટે માફી છે અને પ્રતિષ્ઠાપૂર્ણ રોજી. (૫) અને જે લોકોએ અમારી આયતોને નીચું દેખાડવા માટે જોર લગાવ્યું છે, તેમના માટે સૌથી ખરાબ પ્રકારની દુઃખદાયી યાતના છે. (૬) હે નબી સલ્લ.! જ્ઞાન ધરાવનારા લોકો સારી રીતે જાણે છે કે જે કંઈ તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી તમારા પર અવતરિત કરવામાં આવ્યું છે તે સંપૂર્ણપણે સત્ય છે અને પ્રભુત્વશાળી અને સ્વયં પ્રશંસિત અલ્લાહનો માર્ગ દેખાડે છે. (૭) ઈન્કાર કરનારાઓ લોકોને કહે છે કે, ''અમે બતાવીએ એવો માણસ, જે સમાચાર આપે છે કે જ્યારે તમારા શરીરનું કણે-કણ વિખેરાઈ ગયું હશે તે વખતે તમે નવેસરથી પેદા કરવામાં આવશો ? (૮) ખબર નહીં, આ માણસ અલ્લાહના નામે જૂઠ ઘડે છે કે તેને ગાંડપણ વળગ્યું છે.''

નહીં, બલ્કે જે લોકો પરલોક (આખિરત)ને નથી માનતા, તેઓ યાતનામાં ગ્રસ્ત થવાના જ છે અને તેઓ જ તદ્દન ખરાબ રીતે બહેકેલા છે. (૯) શું આ લોકોએ ક્યારેય એ આકાશ અને ધરતીને નથી જોયા, જેણે આમને આગળ અને પાછળથી ઘેરી રાખ્યા

مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ؕ اِنْ نَّشَاْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ
اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ
لَاٰيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيْبٍ ۧ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ مِنَّا ع
فَضْلًا ؕ يٰجِبَالُ اَوِّبِیْ مَعَهٗ وَالطَّيْرَ ۚ وَاَلَنَّا لَهُ
الْحَدِيْدَ ۙ﴿١٠﴾ اَنِ اعْمَلْ سٰبِغٰتٍ وَّقَدِّرْ فِی السَّرْدِ وَاعْمَلُوْا
صَالِحًا ؕ اِنِّیْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿١١﴾ وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ
غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَّرَوَاحُهَا شَهْرٌ ۚ وَاَسَلْنَا لَهٗ عَيْنَ
الْقِطْرِ ؕ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَّعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِاِذْنِ رَبِّهٖ ؕ
وَمَنْ يَّزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيْرِ ﴿١٢﴾
يَعْمَلُوْنَ لَهٗ مَا يَشَآءُ مِنْ مَّحَارِيْبَ وَتَمَاثِيْلَ وَجِفَانٍ
كَالْجَوَابِ وَقُدُوْرٍ رّٰسِيٰتٍ ؕ اِعْمَلُوْۤا اٰلَ دَاوٗدَ شُكْرًا ؕ
وَقَلِيْلٌ مِّنْ عِبَادِیَ الشَّكُوْرُ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ
الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلٰى مَوْتِهٖۤ اِلَّا دَآبَّةُ الْاَرْضِ تَاْكُلُ
مِنْسَاَتَهٗ ۚ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ اَنْ لَّوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ
الْغَيْبَ مَا لَبِثُوْا فِی الْعَذَابِ الْمُهِيْنِ ؕ﴿١٤﴾ لَقَدْ كَانَ
لِسَبَاٍ فِیْ مَسْكَنِهِمْ اٰيَةٌ ۚ جَنَّتٰنِ عَنْ يَّمِيْنٍ وَّشِمَالٍ ۬ؕ
كُلُوْا مِنْ رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوْا لَهٗ ؕ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَّ
رَبٌّ غَفُوْرٌ ﴿١٥﴾ فَاَعْرَضُوْا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ
وَبَدَّلْنٰهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَیْ اُكُلٍ خَمْطٍ وَّ

છે ? અમે ઇચ્છીએ તો આમને જમીનમાં ખૂંપાવી દઈએ અથવા આકાશના કેટલાક ટુકડા આમના ઉપર પાડી દઈએ. વાસ્તવમાં આમાં એક નિશાની છે એ દરેક બંદા માટે, જે અલ્લાહ તરફ રજૂ થનાર હોય. (રુકૂઅ-૧)

(૧૦) અમે દાઊદને અમારા તરફથી મોટી કૃપા પ્રદાન કરી હતી. (અમે આદેશ આપ્યો કે,) હે પર્વતો ! તેના સાથે સુસંવાદિતા કરો (અને આ જ આદેશ અમે) પક્ષીઓને આપ્યો. અમે લોખંડને તેના માટે નરમ કરી દીધું (૧૧) તે આદેશ સાથે કે બખ્તરો બનાવ અને તેની કડીઓ બરાબર માપસરની રાખ. (હે દાઊદના લોકો !) સદ્કાર્યો કરો, જે કંઈ તમે કરો છો તેને હું જોઈ રહ્યો છું.

(૧૨) અને સુલૈમાન માટે અમે હવાને આધીન કરી દીધી. સવારના સમયે તેનું ચાલવું એક મહિનાના રસ્તા સુધી અને સંધ્યા કાળે તેનું ચાલવું એક મહિનાના રસ્તા સુધી. અમે તેના માટે પીગળેલા તાંબાનું ઝરણું વહાવી દીધું અને એવા જીન્નો તેના આધીન કરી દીધા, જેઓ પોતાના રબના આદેશથી તેના આગળ કામ કરતા હતા. તેમનામાંથી જે અમારા આદેશનો અનાદર કરતો તેને અમે ભડકે બળતી આગની મજા ચખાડતા. (૧૩) તેઓ તેના માટે બનાવતા હતા જે કંઈ તે ઇચ્છતો, ઊંચી ઇમારતો, ચિત્રો,[1] મોટા-મોટા હોજ જેમ કે મોટો થાળ અને પોતાની જગ્યાએથી ખસે નહીં તેવા ભારે દેગડા – હે દાઊદના લોકો ! કર્મ કરો કૃતજ્ઞતાના રૂપે,[2] મારા બંદાઓમાં ઓછા જ છે જેઓ કૃતજ્ઞ છે.

(૧૪) પછી જ્યારે સુલૈમાન પર અમે મૃત્યુનો નિર્ણય લાગુ કર્યો, તો જીન્નોને તેના મૃત્યુના સમાચાર આપનાર કોઈ વસ્તુ તે કીડા (લાકડા વગેરેમાં પડતી ઉધઈ) સિવાય ન હતી, જે તેની લાઠીને ખાઈ રહ્યો હતો. આવી રીતે જ્યારે સુલૈમાન પડી ગયો, તો જીન્નો પર એ વાત પ્રગટ થઈ ગઈ કે જો તેઓ અદૃશ્યને જાણવાવાળા હોત તો આ અપમાનજનક યાતનામાં ગ્રસ્ત ન રહેતા.

(૧૫) સબા માટે તેમના પોતાના મકાનમાં જ એક નિશાની મોજૂદ હતી, બે બાગ જમણી બાજુ અને ડાબી બાજુ.[3] ખાઓ પોતાના પાલનહારની રોજી અને આભાર માનો તેનો, દેશ છે ઉત્તમ અને સ્વચ્છ, અને પાલનહાર છે ક્ષમાશીલ ! (૧૬) પરંતુ તેઓ મોઢું ફેરવી ગયા. છેવટે અમે તેમના પર બંધ તોડી નાખે તેવો જળ-પ્રલય મોકલ્યો અને તેમના પહેલાના બે બાગોની જગ્યાએ વધુ બે બાગ તેમને આપ્યા,

૧. ચિત્ર માટે જરૂરી નથી કે તે માનવી કે પશુનું જ હોય, હઝરત સુલૈમાન અલૈ. મૂસા (અલૈ.)ની શરીઅતના અનુયાયી હતા અને હઝરત મૂસા અલૈ.ની શરીઅતમાં જીવધારીનું ચિત્ર બનાવવું એ જ પ્રમાણે હરામ (અવૈધ) હતું, જે પ્રમાણે રસૂલ (સલ્લ.)ની શરીઅતમાં છે.

૨. અર્થાત્, શુક્રગુજાર (કૃતજ્ઞ) બંદાઓની જેમ કામ કરો.

૩. આનો અર્થ એ નથી કે આખા દેશમાં બસ બે જ બાગ હતા, બલ્કે આનાથી અભિપ્રેત એ છે કે સબાની આખી ભૂમિ ફૂલવાડી અને ઉદ્યાન બનેલી હતી. માણસ જ્યાં ઊભો હોય તેને પોતાની જમણી બાજુ પણ બાગ દેખાતો અને ડાબી બાજુ પણ.

ثْلٍ وَّشَيْءٍ مِّنْ سِدْرٍ قَلِيْلٍ ۝١٦ ذٰلِكَ جَزَيْنٰهُمْ بِمَا كَفَرُوْا ؕ
وَهَلْ نُجٰزِيْٓ اِلَّا الْكَفُوْرَ ۝١٧ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ
لْقُرَى الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَّقَدَّرْنَا فِيْهَا
لسَّيْرَ ؕ سِيْرُوْا فِيْهَا لَيَالِيَ وَاَيَّامًا اٰمِنِيْنَ ۝١٨ فَقَالُوْا
رَبَّنَا بٰعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا وَظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنٰهُمْ
حَادِيْثَ وَمَزَّقْنٰهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ
كُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ۝١٩ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ اِبْلِيْسُ
ظَنَّهٗ فَاتَّبَعُوْهُ اِلَّا فَرِيْقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۝٢٠ وَمَا كَانَ
هٗ عَلَيْهِمْ مِّنْ سُلْطٰنٍ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُّؤْمِنُ بِالْاٰخِرَةِ
مَّنْ هُوَ مِنْهَا فِيْ شَكٍّ ؕ وَرَبُّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيْظٌ ۝٢١ ع ٢ ١٢ ٨
لِ ادْعُوا الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۚ لَا يَمْلِكُوْنَ
ثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا فِي الْاَرْضِ وَمَا لَهُمْ
يْهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَّمَا لَهٗ مِنْهُمْ مِّنْ ظَهِيْرٍ ۝٢٢ وَلَا تَنْفَعُ
شَّفَاعَةُ عِنْدَهٗٓ اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ لَهٗ ؕ حَتّٰىٓ اِذَا فُزِّعَ عَنْ
لُوْبِهِمْ قَالُوْا مَاذَا ۙ قَالَ رَبُّكُمْ ؕ قَالُوا الْحَقَّ ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ
كَبِيْرُ ۝٢٣ قُلْ مَنْ يَّرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ قُلِ
للّٰهُ ۙ وَاِنَّآ اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى اَوْ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ۝٢٤
لْ لَّا تُسْـَٔلُوْنَ عَمَّآ اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ۝٢٥
لْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ ؕ وَهُوَ الْفَتَّاحُ

જેમાં કડવા ફળ અને ઝાઉ (એક પ્રકારની વનસ્પતિ)ના વૃક્ષ હતા અને થોડીઘણી બોરડીઓ. (૧૭) આ હતો તેમના ઇન્કારનો બદલો, જે અમે તેમને આપ્યો, અને અપકારી મનુષ્ય સિવાય આવો બદલો અમે બીજા કોઈને આપતા નથી.

(૧૮) અને અમે તેમના અને એ વસ્તીઓના વચ્ચે, જેમને અમે બરકત (નિરંતર વધતી જતી સમૃદ્ધિ) આપી હતી, સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતી વસ્તીઓ વસાવી દીધી હતી અને તેમાં મુસાફરીના અંતર ચોક્કસ અંદાજ પ્રમાણે રાખ્યા હતા.[૪] હરો-ફરો આ માર્ગો પર રાત-દિવસ, સંપૂર્ણ શાંતિથી. (૧૯) પરંતુ તેમણે કહ્યું, "હે અમારા રબ! અમારી મુસાફરીના અંતર લાંબા કરી દે."[૫] તેમણે પોતાના પર પોતે અત્યાચાર કર્યો. છેવટે અમે તેમને એક કહાણી બનાવીને મૂકી દીધા અને તેમને સાવ વેરણ-છેરણ કરી નાખ્યા. નિઃશંક, આમાં નિશાનીઓ છે દરેક એ વ્યક્તિ માટે, જે ખૂબ જ ધૈર્યવાન અને કૃતજ્ઞ હોય. (૨૦) તેમના વિષે ઇબ્લીસ (શૈતાન)ની પોતાની ધારણા સાચી નીકળી અને તેમણે તેનું જ અનુસરણ કર્યું, એ નાના જૂથ સિવાય જે ઈમાનવાળું હતું. (૨૧) ઇબ્લીસને તેમના પર સહેજ પણ સત્તા ન હતી. પણ જે કંઈ થયું તે એ કારણે થયું કે અમે એ જોવા માગતા હતા કે કોણ આખિરત (પરલોક)ને માનનારો છે અને કોણ તેની બાબતમાં શંકામાં ગ્રસ્ત છે. તારો રબ દરેક વસ્તુ પર દેખરેખ રાખવાવાળો છે. **(રુકૂઅ-૨)**

(૨૨) (હે નબી સલ્લ.! આ અનેકેશ્વરવાદીઓને) કહો, "પોકારી જુઓ, પોતાના એ ઉપાસ્યોને, જેમને તમે અલ્લાહ સિવાય પોતાના ઉપાસ્યો સમજી બેઠા છો. તેઓ ન આકાશોમાં રજ બરાબર વસ્તુના માલિક છે, ન ધરતીમાં. તેઓ આકાશ અને ધરતીની મિલ્કતમાં ભાગીદાર પણ નથી. તેમનામાંથી કોઈ અલ્લાહનો સહાયક પણ નથી. (૨૩) અને અલ્લાહ સમક્ષ કોઈ ભલામણ પણ કોઈના માટે લાભદાયક નથી થઈ શકતી, એ વ્યક્તિ સિવાય, જેના માટે અલ્લાહે ભલામણ કરવાની પરવાનગી આપી હોય, ત્યાં સુધી કે જ્યારે લોકોના હૃદયોમાંથી ગભરાટ દૂર થશે તો તેઓ (ભલામણ કરનારાઓને) પૂછશે કે તમારા રબે શું જવાબ આપ્યો ? તેઓ કહેશે કે ઠીક જવાબ મળ્યો છે અને તે મહાન અને ઉચ્ચતર છે."

(૨૪) (હે નબી સલ્લ.!) આમને પૂછો, "કોણ તમને આકાશો અને ધરતીમાંથી રોજી આપે છે ?" કહો, "અલ્લાહ – હવે અનિવાર્યપણે અમારા અને તમારામાંથી કોઈ એક જ સન્માર્ગ પર છે અથવા ખુલ્લી પથભ્રષ્ટતામાં પડેલો છે." (૨૫) આમને કહો, "જે કસૂર અમે કર્યો હોય તેના માટે તમને કંઈ પણ પૂછવામાં નહીં આવે અને જે

૪. 'બરકતવાળી વસ્તીઓ'થી તાત્પર્ય શામ (સીરિયા) અને ફલસ્તિન (પેલેસ્ટાઈન)નો વિસ્તાર છે. 'સ્પષ્ટ વસ્તીઓ'થી તાત્પર્ય એવી વસ્તીઓ છે, જે સાર્વજનિક ધોરીમાર્ગ પર આવેલ હોય, ખૂણામાં છુપાયેલ ન હોય, અને પ્રવાસના અંતરને એક અંદાજ પર રાખવા'થી તાત્પર્ય એ છે કે યમનથી સીરિયા સુધીનો આખો પ્રવાસ નિરંતર આબાદ વિસ્તારમાં થતો હતો, જેની પ્રત્યેક મંજિલ થી બીજી મંજિલ સુધીનું અંતર જાણીતું અને નિશ્ચિત હતું.

૫. જરૂરી નથી કે તેમણે જીભથી આ દુઆ કરી હોય. ક્યારેક વ્યક્તિ અમલ એવો કરે છે, જેનાથી ખ્યાલ આવે છે કે જાણે તે પોતાના અલ્લાહથી એ કહી રહ્યો છે કે આ કૃપા જે તેં મને પ્રદાન કરી છે હું તેના યોગ્ય નથી. આયતના શબ્દોથી એ વાત સ્પષ્ટરૂપે વ્યક્ત થાય છે કે એ કોમ પોતાની જનસંખ્યાને પોતાના માટે મુસીબત સમજી રહી હતી અને એવું ઇચ્છતી હતી કે વસ્તી એટલી ઓછી થઈ જાય કે સફરની મંજિલો દૂર-દૂર થઈ જાય.

الْعَلِيْمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ اَرُوْنِيَ الَّذِيْنَ اَلْحَقْتُمْ بِهٖ شُرَكَآءَ كَلَّا ط
بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٢٧﴾ وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا كَآفَّةً
لِّلنَّاسِ بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٢٨﴾
وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٢٩﴾
قُلْ لَّكُمْ مِّيْعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَاْخِرُوْنَ عَنْهُ سَاعَةً وَّلَا
الثمن ع تَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿٣٠﴾ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ بِهٰذَا
الْقُرْاٰنِ وَلَا بِالَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ ط وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظّٰلِمُوْنَ
مَوْقُوْفُوْنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضِ
الْقَوْلَ ۚ يَقُوْلُ الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا
لَوْلَآ اَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِيْنَ ﴿٣١﴾ قَالَ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا
لِلَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْٓا اَنَحْنُ صَدَدْنٰكُمْ عَنِ الْهُدٰى
بَعْدَ اِذْ جَآءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُّجْرِمِيْنَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الَّذِيْنَ
اسْتُضْعِفُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ
اِذْ تَاْمُرُوْنَنَآ اَنْ نَّكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهٗٓ اَنْدَادًا ط وَ
اَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ ط وَجَعَلْنَا الْاَغْلٰلَ
فِيْٓ اَعْنَاقِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ط هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوْا
يَعْمَلُوْنَ ﴿٣٣﴾ وَمَآ اَرْسَلْنَا فِيْ قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيْرٍ اِلَّا قَالَ
مُتْرَفُوْهَآ ۙ اِنَّا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كٰفِرُوْنَ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوْا نَحْنُ
اَكْثَرُ اَمْوَالًا وَّاَوْلَادًا ۙ وَّمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِيْنَ ﴿٣٥﴾ قُلْ اِنَّ رَبِّيْ

કંઈ તમે કરી રહ્યા છો તેનો જવાબ અમારા પાસેથી માગવામાં નહીં આવે." (૨૬) કહો, આપણો રબ આપણને એકત્ર કરશે, પછી આપણા વચ્ચે યોગ્ય ફેંસલો કરી આપશે. તે એવો પ્રભુત્વશાળી હાકેમ છે, જે બધું જ જાણે છે. (૨૭) આમને કહો, "જરા મને બતાવો તો ખરા, તે કઈ હસ્તીઓ છે, જેમને તમે તેના સાથે ભાગીદાર બનાવેલી છે." કદાપિ નહીં, પ્રભુત્વશાળી અને સર્વજ્ઞ તો માત્ર એ અલ્લાહ જ છે.

(૨૮) અને (હે નબી સલ્લ.!) અમે તમને સમગ્ર મનુષ્યો માટે ખુશખબર આપનાર અને સચેત કરનાર બનાવીને મોકલ્યા છે, પરંતુ ઘણા લોકો જાણતા નથી.

(૨૯) આ લોકો તમને કહે છે કે, "તે (કયામતનો) વાયદો ક્યારે પૂરો થશે, જો તમે સાચા છો ?" (૩૦) કહો, "તમારા માટે એક એવા દિવસનો સમય નિશ્ચિત છે, જેના આગમનને તમે ન એક ક્ષણભર વિલંબિત કરી શકો છો અને ન તો એક ક્ષણભર તેને વહેલો લાવી શકો છો."(રુકૂઅ-૩)

(૩૧) આ કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ) કહે છે કે, "અમે કદાપિ આ કુર્આનને નહીં માનીએ અને ન આનાથી પહેલાં આવેલા કોઈ ગ્રંથનો સ્વીકાર કરીશું." કદાચ, તમે જુઓ આમની હાલત તે વખતે, જ્યારે આ અત્યાચારીઓ પોતાના રબની હજૂરમાં ઊભા હશે. તે વખતે તેઓ એક-બીજા પર દોષારોપણ કરશે. જે લોકોને દુનિયામાં દબાવીને રાખવામાં આવ્યા હતા તેઓ મોટા બનનારાઓને કહેશે કે, "જો તમે ન હોત તો અમે ઈમાનવાળા હોત." (૩૨) તે મોટા બનનારાઓ આ દબાયેલા લોકોને જવાબ આપશે, "શું અમે તમને એ માર્ગદર્શનથી રોક્યા હતા, જે તમારા પાસે આવ્યું હતું ? નહીં, બલ્કે તમે પોતે જ અપરાધી હતા." (૩૩) એ દબાયેલા લોકો તે મોટા બનનારાઓને કહેશે, "નહીં, બલ્કે રાત-દિવસની ચાલબાજીઓ હતી, જ્યારે તમે અમને કહેતા હતા કે અમે અલ્લાહથી કુફ્ર (ઇન્કાર) કરીએ અને બીજાઓને તેના સમકક્ષ ઠેરવીએ." છેવટે જ્યારે આ લોકો યાતના જોશે, તો પોતાના મનમાં પસ્તાશે અને અમે આ ઇન્કાર કરનારાઓના ગળામાં તોક નાખી દઈશું. શું લોકોને એ સિવાય બીજો કોઈ બદલો આપી શકાય છે કે જેવા કર્મો તેમના હતા, એવો જ બદલો તેઓ પામે ?

(૩૪) ક્યારેય એવું નથી બન્યું કે અમે કોઈ વસ્તીમાં એક સાવધાન કરનાર મોકલ્યો હોય અને તે વસ્તીના સુખી-સંપન્ન લોકોએ એવું ન કહ્યું હોય કે, "જે સંદેશ તમે લઈને આવ્યા છો તેને અમે નથી માનતા." (૩૫) તેમણે હંમેશા એ જ કહ્યું કે, "અમે તમારાથી વધુ ધન અને સંતાન ધરાવીએ છીએ અને અમે કદાપિ સજા પામવાના નથી."(૩૬) હે

يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ
ع لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٣٦﴾ وَمَآ اَمْوَالُكُمْ وَلَآ اَوْلَادُكُمْ بِالَّتِيْ
تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفٰٓى اِلَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ز فَاُولٰٓئِكَ
لَهُمْ جَزَآءُ الضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوْا وَهُمْ فِى الْغُرُفٰتِ اٰمِنُوْنَ ﴿٣٧﴾
وَالَّذِيْنَ يَسْعَوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا مُعٰجِزِيْنَ اُولٰٓئِكَ فِى الْعَذَابِ
مُحْضَرُوْنَ ﴿٣٨﴾ قُلْ اِنَّ رَبِّيْ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ
مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَهٗ ط وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ فَهُوَ
يُخْلِفُهٗ ج وَهُوَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿٣٩﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيْعًا
ثُمَّ يَقُوْلُ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اَهٰٓؤُلَآءِ اِيَّاكُمْ كَانُوْا يَعْبُدُوْنَ ﴿٤٠﴾
قَالُوْا سُبْحٰنَكَ اَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُوْنِهِمْ ج بَلْ كَانُوْا
يَعْبُدُوْنَ الْجِنَّ ج اَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُّؤْمِنُوْنَ ﴿٤١﴾ فَالْيَوْمَ لَا
يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَّفْعًا وَّلَا ضَرًّا ط وَنَقُوْلُ لِلَّذِيْنَ
ظَلَمُوْا ذُوْقُوْا عَذَابَ النَّارِ الَّتِيْ كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُوْنَ ﴿٤٢﴾
وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ قَالُوْا مَا هٰذَآ اِلَّا رَجُلٌ
يُّرِيْدُ اَنْ يَّصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَآؤُكُمْ ج وَقَالُوْا
مَا هٰذَآ اِلَّآ اِفْكٌ مُّفْتَرًى ط وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلْحَقِّ
لَمَّا جَآءَهُمْ لا اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿٤٣﴾ وَمَآ اٰتَيْنٰهُمْ
مِّنْ كُتُبٍ يَّدْرُسُوْنَهَا وَمَآ اَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ
نَّذِيْرٍ ﴿٤٤﴾ ط وَكَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ لا وَمَا بَلَغُوْا مِعْشَارَ

منزل ٥

નબી સલ્લ.! આમને કહો, મારો રબ જેને ચાહે છે વિપુલ રોજી આપે છે અને જેને ચાહે છે પ્રમાણસર આપે છે. પરંતુ ઘણાંખરા લોકો આ સત્યને જાણતા નથી." (રુકૂઅ-૪) (૩૭) આ તમારું ધન અને તમારા સંતાનો નથી જે તમને અમારાથી નિકટ કરતા હોય. હા, પરંતુ જેઓ ઈમાન લાવે અને સદ્કાર્યો કરે. આ જ લોકો છે, જેમના માટે તેમના કર્મોનું બમણું વળતર છે અને જેઓ ભવ્ય અને ઊંચા ભવનોમાં શાંતિપૂર્વક રહેશે. (૩૮) રહ્યા એ લોકો, જેઓ અમારી આયતોને નીચું દેખાડવા માટે દોડધૂપ કરે છે, તો તેઓ યાતનામાં ગ્રસ્ત થશે.

(૩૯) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, મારો રબ પોતાના બંદાઓમાંથી જેને ચાહે છે વિપુલ રોજી આપે છે અને જેને ચાહે છે નિયત પ્રમાણમાં આપે છે. જે કંઈ તમે ખર્ચ કરી નાખો છો તેના સ્થાને એ જ તમને વધુ આપે છે. તે બધા રોજી આપનારાઓ કરતાં શ્રેષ્ઠ રોજી આપનાર છે.

(૪૦) અને જે દિવસે તે તમામ મનુષ્યોને એકત્ર કરશે અને પછી ફરિશ્તાઓને પૂછશે, "શું આ લોકો તમારી જ ઉપાસના કરતા હતા?" (૪૧) તો તેઓ જવાબ આપશે કે, "પવિત્ર છે આપની હસ્તી, અમારો સંબંધ તો આપથી છે, ન કે આ લોકોથી. વાસ્તવમાં આ લોકો અમારી નહીં, પરંતુ જીન્નોની ઉપાસના કરતા હતા. આમાંના ઘણાંખરા તેમના પર જ ઈમાન લાવ્યા હતા."[૬] (૪૨) (તે વખતે અમે કહીશું કે,) આજે તમારામાંથી કોઈ ન તો કોઈને ફાયદો પહોંચાડી શકે છે, ન નુકસાન અને અત્યાચારીઓને અમે કહી દઈશું કે હવે ચાખો આ જહન્નમની યાતનાની મજા, જેને તમે ખોટી ઠેરવતા હતા.

(૪૩) આ લોકોને જ્યારે અમારી સ્પષ્ટ આયતો સંભળાવવામાં આવે છે, તો આ લોકો કહે છે કે, "આ માણસ તો બસ એવું ઈચ્છે છે કે તમને એ ઉપાસ્યોથી વિમુખ કરી દે, જેમની ઉપાસના તમારા બાપ-દાદાઓ કરતા આવ્યા છે." અને કહે છે કે, "આ (કુર્આન) માત્ર એક જૂઠ છે, ઘડી કાઢેલું." આ કાફિરો (અધર્મીઓ) સમક્ષ જ્યારે સત્ય આવ્યું, તો તેમણે કહી દીધું કે, "આ તો સ્પષ્ટ જાદૂ છે." (૪૪) જો કે ન અમે આ લોકોને પહેલાં કોઈ ગ્રંથ આપ્યો હતો કે આ લોકો તેને પઢતા હોય અને ન તમારાથી પહેલાં તેમના તરફ કોઈ સાવધાન કરનાર મોકલ્યો હતો. (૪૫) આમના પહેલાં થઈ ગયેલા લોકો ખોટું ઠેરવી ચૂક્યા છે. જે કંઈ અમે તેમને આપ્યું હતું તેના દસમા ભાગને પણ આ

૬. કેમ કે આરબ મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) ફરિશ્તાઓને ઉપાસ્ય ઠેરવતા હતા, તેથી અલ્લાહ તઆલાએ બતાવ્યું છે કે કયામતના દિવસે જ્યારે ફરિશ્તાઓને પૂછવામાં આવશે, તો તેઓ જવાબ આપશે કે વાસ્તવમાં આ અમારી નહીં, બલ્કે અમારા નામ લઈને શૈતાનોની ઉપાસના કરી રહ્યા હતા, કેમ કે શૈતાનોએ જ તેમને આ માર્ગ બતાવ્યો હતો કે અલ્લાહને છોડીને બીજાઓને પોતાની જરૂરતોને પૂરી કરનાર સમજો અને તેમના સામે નઝ્ર-નિયાઝ (માનતા અને ભેટસોગાદ) પ્રસ્તુત કરો.

ع ۵ ۹ ۱۱ مَآ اٰتَيْنٰهُمْ فَكَذَّبُوْا رُسُلِيْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيْرِ ﴿۴۵﴾ قُلْ اِنَّمَآ
اَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ اَنْ تَقُوْمُوْا لِلّٰهِ مَثْنٰى وَفُرَادٰى ثُمَّ
تَتَفَكَّرُوْا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِّنْ جِنَّةٍ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيْرٌ لَّكُمْ
بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيْدٍ ﴿۴۶﴾ قُلْ مَا سَاَلْتُكُمْ مِّنْ اَجْرٍ
فَهُوَ لَكُمْ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
شَهِيْدٌ ﴿۴۷﴾ قُلْ اِنَّ رَبِّيْ يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ﴿۴۸﴾
قُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيْدُ ﴿۴۹﴾ قُلْ اِنْ
ضَلَلْتُ فَاِنَّمَآ اَضِلُّ عَلٰى نَفْسِيْ وَاِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا
يُوْحِيْٓ اِلَيَّ رَبِّيْ اِنَّهٗ سَمِيْعٌ قَرِيْبٌ ﴿۵۰﴾ وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ فَزِعُوْا
فَلَا فَوْتَ وَاُخِذُوْا مِنْ مَّكَانٍ قَرِيْبٍ ﴿۵۱﴾ وَّقَالُوْٓا اٰمَنَّا
بِهٖ وَاَنّٰى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيْدٍ ﴿۵۲﴾ وَّقَدْ
كَفَرُوْا بِهٖ مِنْ قَبْلُ وَيَقْذِفُوْنَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَّكَانٍ
منزل ۵ بَعِيْدٍ ﴿۵۳﴾ وَحِيْلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُوْنَ كَمَا فُعِلَ
ع ۶ ۹ ۱۲ بِاَشْيَاعِهِمْ مِّنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوْا فِيْ شَكٍّ مُّرِيْبٍ ﴿۵۴﴾

લોકો પહોંચ્યા નથી. પરંતુ જ્યારે તેમણે મારા પયગંબરોને ખોટા ઠેરવ્યા, તો જોઈ લો કે મારી સજા કેવી કઠોર હતી. (રુકૂઅ-૫)

(૪૬) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો કે, ''હું તમને માત્ર એક વાતનો ઉપદેશ આપું છું. અલ્લાહ માટે તમે એકલા-એકલા અને બે-બે મળીને મગજ લડાવો અને વિચારો, તમારા સાહેબ[૭]માં છેવટે કઈ વાત છે જે ઉન્માદની હોય? તે તો એક કઠોર યાતનાના આગમન પહેલાં તમને સચેત કરનાર છે.'' (૪૭) આમને કહો, ''જો મેં તમારા પાસેથી કોઈ વળતર માગ્યું હોય તો તે તમને મુબારક, મારું વળતર તો અલ્લાહના શિરે છે અને તે દરેક વસ્તુ પર સાક્ષી છે.'' (૪૮) આમને કહો, ''મારો રબ (મારા પર) સત્યની પ્રકાશના કરે છે અને તે તમામ છૂપી હકીકતોને જાણવાવાળો છે.'' (૪૯) કહો, ''સત્ય આવી ગયું અને હવે અસત્યના કરવાંથી કંઈ થઈ શકતું નથી.'' (૫૦) કહો, ''જો હું પથભ્રષ્ટ થઈ ગયો હોઉં તો મારી પથભ્રષ્ટતાની મુસીબત મારા પર છે, અને જો હું સન્માર્ગ પર છું તો તે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના)ના આધારે છું, જે મારો રબ મારા પર અવતરિત કરે છે. તે બધું જ સાંભળે છે અને નિકટ જ છે.''

(૫૧) કદાચ, તમે જુઓ આમને તે વખતે, જ્યારે આ લોકો ગભરાયેલા ફરી રહ્યા હશે અને ક્યાંય બચીને નહીં જઈ શકે, બલ્કે નજીકથી જ પકડી લેવામાં આવશે. (૫૨) તે વખતે આ લોકો કહેશે કે અમે તેના પર ઈમાન લઈ આવ્યા. જો કે હવે દૂર નીકળી ચૂકેલી વસ્તુ કયાંથી હાથ આવી શકે છે. (૫૩) આ પહેલા આ લોકો ઈન્કાર કરી ચૂક્યા હતા અને તપાસ કર્યા વિના મોટી-મોટી વાતો હાંકતા હતા. (૫૪) તે વખતે જે વસ્તુની આ લોકો ઝંખના કરતા હશે, તેનાથી વંચિત કરી દેવામાં આવશે, જેવી રીતે તેમના પુરોગામી સહપંથીઓ વંચિત થઈ ચૂક્યા હશે. આ લોકો ખૂબ જ પથભ્રષ્ટ કરનાર શંકામાં પડેલા હતા. (રુકૂઅ-૬)

૭. તાત્પર્ય છે રસૂલ સલ્લ.. આપ સલ્લ. માટે તેમના 'સાહેબ'નો શબ્દ એટલા માટે પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે કે આપ સલ્લ. તેમના માટે અપરિચિત ન હતા, બલ્કે તેમના જ શહેરના રહેવાસી અને તેમના જ કબીલાના હતા.

૩૫. ફાતિર

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'ફાતિર' (સર્જનહાર)ને આ સૂરઃનું શીર્ષક બનાવવામાં આવ્યું છે, જેનો અર્થ માત્ર એટલો જ છે કે આ એ સૂરઃ છે, જેમાં 'ફાતિર' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉતરાણકાળ :

વર્ણન-શૈલીના આંતરિક પુરાવાઓ પરથી જ્ઞાત થાય છે કે આ સૂરઃના અવતરણનો સમય સંભવતઃ મક્કા-મુઅઝ્ઝમાનો મધ્ય-કાળ છે અને તેનો પણ એ સમય, જેમાં વિરોધમાં ખૂબ તીવ્રતા આવી ગઈ હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

પ્રવચનનો હેતુ એ છે કે નબી (સલ્લ.)ના તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ના આમંત્રણ સામે જે વલણ તે વખતે મક્કાવાસીઓ અને તેમના સરદારોએ અપનાવી રાખ્યું હતું, તેના પર ઉપદેશના રૂપમાં તેમને ચેતવણી આપવામાં આવે અને ઠપકો પણ આપવામાં આવે અને શિક્ષાની શૈલીમાં સમજાવવામાં પણ આવે. વિષયનો સાર એ છે કે મૂર્ખ લોકો ! આ નબી (પયગંબર) જે માર્ગ તરફ તમને બોલાવી રહ્યો છે, તેમાં તમારી પોતાની ભલાઈ છે. તેના તરફ તમારો ગુસ્સો અને તેને નિષ્ફળ બનાવવા માટે તમારી ચાલબાજીઓ ખરેખર તેના વિરુદ્ધ નહીં, બલ્કે તમારા પોતાના વિરુદ્ધ જઈ રહી છે. તે જે કંઈ તમને કહી રહ્યો છે, તેના પર ધ્યાન તો આપો કે તેમાં ખોટી વાત કઈ છે ? તે શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)નું ખંડન કરે છે, તૌહીદનું આમંત્રણ આપે છે, તે તમને કહે છે કે દુનિયાના આ જીવન પછી એક બીજું જીવન છે, જેમાં દરેકને પોતાના કર્મોનું પરિણામ જોવું પડશે. તમે પોતે વિચારો કે આ વાતો પર તમારા સંદેહો અને તમારું આશ્ચર્ય કેટલું પાયાવિહિન છે. હવે જો આ તદ્દન બુદ્ધિસંગત અને સત્ય પર આધારિત વાતોને તમે નથી માનતા, તો એમાં નબીને શું નુકસાન છે, દુર્દશા તો તમારી પોતાની થશે. ચર્ચામાં ક્રમશઃ વારંવાર નબી (સલ્લ.)ને સાંત્વના આપવામાં આવી છે કે તમે જો ઉપદેશનો હક્ક પૂરેપૂરી રીતે અદા કરી રહ્યા છો, તો પથભ્રષ્ટતા પર દુરાગ્રહ કરનારાઓ સન્માર્ગ ન સ્વીકારે, તો તેની કોઈ જવાબદારી તમારા પર આવતી નથી. તેના સાથે આપને એ પણ સમજાવી દેવામાં આવ્યું છે કે જે લોકો માનવા તૈયાર નથી, તેમના વર્તન બદલ તમે દુઃખી ન થાઓ અને ન તો તેમને

સન્માર્ગે લાવવાની ચિંતામાં પોતાનો જીવ બાળો, એના બદલે આપ પોતાનું ધ્યાન એ લોકો પર આપો, જેઓ વાત સાંભળવા તૈયાર છે. ઈમાન સ્વીકારનારાઓને પણ આ જ અનુસંધાનમાં મોટી ખુશખબરો આપવામાં આવી છે, જેથી તેમના હૃદય મજબૂત બને અને તેઓ અલ્લાહના વાયદાઓ પર ભરોસો કરીને સત્ય-માર્ગ પર અડગ રહે.

آياتها ٤٥ — (٣٥) سُوْرَةُ فَاطِرٍ مَكِّيَّةٌ (٤٣) — ركوعاتها ٥

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ
رُسُلًا اُولِيْٓ اَجْنِحَةٍ مَّثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ؕ يَزِيْدُ فِي الْخَلْقِ
مَا يَشَآءُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١﴾ مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ
لِلنَّاسِ مِنْ رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۚ وَمَا يُمْسِكْ ۙ
فَلَا مُرْسِلَ لَهٗ مِنْ بَعْدِهٖ ؕ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٢﴾
يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ ؕ هَلْ مِنْ
خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ؕ لَآ اِلٰهَ
اِلَّا هُوَ ۖ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿٣﴾ وَاِنْ يُّكَذِّبُوْكَ فَقَدْ
كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿٤﴾
يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ
الدُّنْيَا ٙ وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ ﴿٥﴾ اِنَّ الشَّيْطٰنَ
لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوْهُ عَدُوًّا ؕ اِنَّمَا يَدْعُوْا حِزْبَهٗ لِيَكُوْنُوْا
مِنْ اَصْحٰبِ السَّعِيْرِ ؕ ﴿٦﴾ اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَهُمْ عَذَابٌ
شَدِيْدٌ ؕ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّ
اَجْرٌ كَبِيْرٌ ﴿٧﴾ اَفَمَنْ زُيِّنَ لَهٗ سُوْٓءُ عَمَلِهٖ فَرَاٰهُ حَسَنًا ؕ ع ٧ ١٣
فَاِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ۖ
فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرٰتٍ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ

૩૫. સૂરઃ ફાતિર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૫ • આયતો-૪૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે, જે આકાશો અને ધરતીનો સર્જનહાર અને ફરિશ્તાઓને સંદેશ પહોંચાડવા માટે નિયુક્ત કરનાર છે, (એવા ફરિશ્તાઓ) જેમની બબ્બે અને ત્રણ-ત્રણ અને ચાર-ચાર ભુજાઓ છે. તે પોતાની મખલૂક (સૃષ્ટિ)ની સંરચનામાં ચાહે એવી અભિવૃદ્ધિ કરે છે. નિઃશંક, અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. (૨) અલ્લાહ જે કૃપાનો દરવાજો પણ લોકો માટે ખોલી નાખે, તેને કોઈ રોકવાવાળું નથી અને જેને તે બંધ કરી દે, તેને અલ્લાહ પછી બીજો કોઈ ખોલવાવાળો નથી. તે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે.

(૩) લોકો ! તમારા પર અલ્લાહના જે ઉપકારો છે, તેને યાદ રાખો. શું અલ્લાહ સિવાય કોઈ અન્ય સર્જનહાર પણ છે, જે તમને આકાશ અને ધરતીમાંથી રોજી આપતો હોય ? કોઈ ઉપાસ્ય તેના સિવાય નથી, પછી તમે ક્યાંથી ધોખો ખાઈ રહ્યા છો ? (૪) હવે જો (હે નબી સલ્લ.!) આ લોકો તમને ખોટા ઠેરવે છે (તો આ કોઈ નવી વાત નથી), તમારા પહેલાં પણ ઘણા પયગંબરોને ખોટા ઠેરવવામાં આવી ચૂક્યા છે, અને બધા જ મામલાઓ છેવટે તો અલ્લાહ સમક્ષ જ રજૂ થનાર છે.

(૫) લોકો ! અલ્લાહનો વાયદો નિશ્ચિતપણે સત્ય છે, આથી દુનિયાનું જીવન તમને ધોખામાં ન નાખે અને ન તે મોટો ધોખાબાજ (શૈતાન) તમને અલ્લાહ વિષે ધોખો આપી જાય. (૬) વાસ્તવમાં શૈતાન તમારો શત્રુ છે, માટે તમે પણ તેને પોતાનો શત્રુ જ સમજો. તે તો પોતાના અનુયાયીઓને પોતાના માર્ગે એટલા માટે બોલાવી રહ્યો છે કે તેઓ દોજખમાં જનારા લોકોમાં સામેલ થઈ જાય. (૭) જે લોકો કુફ્ર (ઇન્કાર) કરશે તેમના માટે કઠોર યાતના (અઝાબ) છે અને જેઓ ઈમાન લાવશે અને સદ્કાર્યો કરશે તેમના માટે મગફિરત (ક્ષમા) અને મોટું વળતર છે. (રુકૂઅ-૧)

(૮) (વળી કોઈ ઠેકાણું છે એ માણસની પથભ્રષ્ટતાનું,) જેના માટે તેનું ખરાબ કાર્ય શોભાસ્પદ બનાવી દેવામાં આવ્યું હોય અને તે તેને સારું સમજી રહ્યો હોય ? હકીકત એ છે કે અલ્લાહ જેને ચાહે છે, પથભ્રષ્ટતામાં નાખી દે છે અને જેને ચાહે છે સન્માર્ગ દેખાડી દે છે. તો (હે નબી સલ્લ.!) ઇચ્છા-અનિચ્છાએ તમારો જીવ આ લોકો માટે રંજ અને

بِمَا يَصْنَعُوْنَ ۝٨ وَاللّٰهُ الَّذِيْٓ اَرْسَلَ الرِّيٰحَ فَتُثِيْرُ
سَحَابًا فَسُقْنٰهُ اِلٰى بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا بِهِ الْاَرْضَ
بَعْدَ مَوْتِهَا ؕ كَذٰلِكَ النُّشُوْرُ ۝٩ مَنْ كَانَ يُرِيْدُ
الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيْعًا ؕ اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ
الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهٗ ؕ وَالَّذِيْنَ يَمْكُرُوْنَ
السَّيِّاٰتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ؕ وَمَكْرُ اُولٰٓئِكَ هُوَ
يَبُوْرُ ۝١٠ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ
جَعَلَكُمْ اَزْوَاجًا ؕ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا
بِعِلْمِهٖ ؕ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُّعَمَّرٍ وَّلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهٖٓ
اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ ؕ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ۝١١ وَمَا
يَسْتَوِي الْبَحْرٰنِ ۖۗ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهٗ
وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ ؕ وَمِنْ كُلٍّ تَاْكُلُوْنَ لَحْمًا طَرِيًّا وَّ
تَسْتَخْرِجُوْنَ حِلْيَةً تَلْبَسُوْنَهَا ۚ وَتَرَى الْفُلْكَ فِيْهِ
مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝١٢
يُوْلِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُوْلِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ ۙ وَ
سَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَّجْرِيْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ
ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ؕ وَالَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ
مِنْ دُوْنِهٖ مَا يَمْلِكُوْنَ مِنْ قِطْمِيْرٍ ۝١٣ ؕ اِنْ تَدْعُوْهُمْ
لَا يَسْمَعُوْا دُعَآءَكُمْ ۚ وَلَوْ سَمِعُوْا مَا اسْتَجَابُوْا لَكُمْ ؕ

અને દુઃખમાં ન બાળો. જે કંઈ આ લોકો કરી રહ્યા છે અલ્લાહ તેને સારી રીતે જાણે છે. (૯) એ અલ્લાહ જ તો છે, જે હવાઓને મોકલે છે, પછી તે વાદળો ઉઠાવે છે, પછી અમે તેને એક વેરાન પ્રદેશ તરફ લઈ જઈએ છીએ અને તેના વડે એ જ ભૂમિને જીવંત કરી દઈએ છીએ, જે મૃત પડી હતી. મૃત્યુ પામેલા મનુષ્યોનું જીવિત થઈ ઊઠવું પણ આવી રીતે જ હશે.

(૧૦) જે કોઈ પ્રતિષ્ઠા ચાહતો હોય તેને ખબર હોવી જોઈએ કે પ્રતિષ્ઠા સમગ્રપણે અલ્લાહની છે. તેને ત્યાં જે વસ્તુ ઉપર ચઢે છે તે માત્ર પવિત્ર બોલ છે, અને સદ્કાર્ય તેને ઉપર ચઢાવે છે. રહ્યા એ લોકો, જેઓ બેહૂદી ચાલબાજીઓ ચાલે છે, તેમના માટે કઠોર યાતના છે અને તેમની ચાલબાજી સ્વયં જ વિનષ્ટ થવાની છે.

(૧૧) અલ્લાહે માટીથી તમારું સર્જન કર્યું, પછી વીર્યથી, પછી તમારા જોડા બનાવી દીધા (અર્થાત્ પુરુષ અને સ્ત્રી). કોઈ સ્ત્રી ગર્ભવતી નથી થતી અને ન બાળક જણે છે, પરંતુ આ બધું અલ્લાહની જાણમાં હોય છે. કોઈ આયુષ્ય મેળવનાર આયુષ્ય નથી પામતો અને ન કોઈના આયુષ્યમાં કોઈ ઘટાડો થાય છે, પણ આ બધું એક પુસ્તકમાં અંકિત હોય છે. અલ્લાહ માટે આ ખૂબ સરળ કામ છે, (૧૨) અને પાણીના બંને ભંડારો સમાન નથી. એક મીઠો અને તરસ છીપાવનાર છે, પીવામાં રુચિકર, અને બીજો સાવ ખારો કે ગળું છોલી નાખે. પરંતુ બંનેમાંથી તમે તાજું-માજું માંસ પ્રાપ્ત કરો છો, પહેરવા માટે શ્રૃંગારની વસ્તુઓ કાઢો છો, અને આ જ પાણીમાં તમે જુઓ છો કે નૌકાઓ તેની છાતી ચીરતી જઈ રહી છે, જેથી તમે અલ્લાહની કૃપા (આજીવિકા) શોધો અને તેના કૃતજ્ઞ બનો. (૧૩) તે દિવસમાં રાત અને રાતમાં દિવસને પરોવીને લઈ આવે છે. ચંદ્ર અને સૂર્યને તેણે આધીન બનાવી રાખ્યા છે. આ બધું જ એક નિશ્ચિત સમય સુધી ચાલી જઈ રહ્યું છે. એ જ અલ્લાહ (જેના આ બધા જ કામ છે) તમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે. રાજ્ય તેનું જ છે. તેને છોડીને બીજા જેને તમે પોકારો છો તેઓ એક તણખલાના પણ માલિક નથી. (૧૪) તેમને પોકારો તો તેઓ તમારી દુઆઓ (પ્રાર્થનાઓ) સાંભળી શકતા નથી અને સાંભળી લે તો તેનો કોઈ જવાબ તમને આપી શકતા નથી. અને કયામતના દિવસે તેઓ તમારા શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદી કૃત્ય)નો ઇન્કાર કરી દેશે.

وَيَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ يَكۡفُرُوۡنَ بِشِرۡكِكُمۡ ؕ وَلَا يُنَبِّئُكَ
مِثۡلُ خَبِيۡرٍ ﴿۱۴﴾ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اَنۡتُمُ الۡفُقَرَآءُ اِلَى
اللّٰهِ ۚ وَاللّٰهُ هُوَ الۡغَنِىُّ الۡحَمِيۡدُ ﴿۱۵﴾ اِنۡ يَّشَاۡ يُذۡهِبۡكُمۡ وَ
يَاۡتِ بِخَلۡقٍ جَدِيۡدٍ ﴿۱۶﴾ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيۡزٍ ﴿۱۷﴾
وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزۡرَ اُخۡرٰى ؕ وَاِنۡ تَدۡعُ مُثۡقَلَةٌ
اِلٰى حِمۡلِهَا لَا يُحۡمَلۡ مِنۡهُ شَىۡءٌ وَّلَوۡ كَانَ ذَا قُرۡبٰى ؕ
اِنَّمَا تُنۡذِرُ الَّذِيۡنَ يَخۡشَوۡنَ رَبَّهُمۡ بِالۡغَيۡبِ وَاَقَامُوا
الصَّلٰوةَ ؕ وَمَنۡ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفۡسِهٖ ؕ وَاِلَى
اللّٰهِ الۡمَصِيۡرُ ﴿۱۸﴾ وَمَا يَسۡتَوِى الۡاَعۡمٰى وَالۡبَصِيۡرُ ﴿۱۹﴾
وَلَا الظُّلُمٰتُ وَلَا النُّوۡرُ ﴿۲۰﴾ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الۡحَرُوۡرُ ﴿۲۱﴾
وَمَا يَسۡتَوِى الۡاَحۡيَآءُ وَلَا الۡاَمۡوَاتُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُسۡمِعُ
مَنۡ يَّشَآءُ ۚ وَمَاۤ اَنۡتَ بِمُسۡمِعٍ مَّنۡ فِى الۡقُبُوۡرِ ﴿۲۲﴾ اِنۡ اَنۡتَ
اِلَّا نَذِيۡرٌ ﴿۲۳﴾ اِنَّاۤ اَرۡسَلۡنٰكَ بِالۡحَقِّ بَشِيۡرًا وَّنَذِيۡرًا ؕ وَاِنۡ
مِّنۡ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيۡهَا نَذِيۡرٌ ﴿۲۴﴾ وَاِنۡ يُّكَذِّبُوۡكَ فَقَدۡ
كَذَّبَ الَّذِيۡنَ مِنۡ قَبۡلِهِمۡ ۚ جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُمۡ بِالۡبَيِّنٰتِ
وَبِالزُّبُرِ وَبِالۡكِتٰبِ الۡمُنِيۡرِ ﴿۲۵﴾ ثُمَّ اَخَذۡتُ الَّذِيۡنَ
كَفَرُوۡا فَكَيۡفَ كَانَ نَكِيۡرِ ﴿۲۶﴾ اَلَمۡ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنۡزَلَ
مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ۚ فَاَخۡرَجۡنَا بِهٖ ثَمَرٰتٍ مُّخۡتَلِفًا
اَلۡوَانُهَا ؕ وَمِنَ الۡجِبَالِ جُدَدٌۢ بِيۡضٌ وَّحُمۡرٌ مُّخۡتَلِفٌ

વસ્તુ-સ્થિતિની આવી સાચી ખબર તમને એક ખબર રાખવાવાળા સિવાય કોઈ નથી આપી શકતો. (રુકૂઅ-૨)

(૧૫) લોકો ! તમે જ અલ્લાહના મોહતાજ છો અને અલ્લાહ તો ગની (અપેક્ષામુક્ત) અને તે સ્વયં પ્રશંસિત છે. (૧૬) તે ચાહે તો તમને ખસેડીને કોઈ નવું સર્જન તમારી જગ્યાએ લઈ આવે, (૧૭) આવું કરવું અલ્લાહ માટે સહેજ પણ મુશ્કેલ નથી, (૧૮) અને કોઈ બોજ ઉઠાવનાર કોઈ બીજાનો બોજ નહીં ઉઠાવે, અને જો કોઈ લદાયેલ જીવ પોતાનો બોજ ઉઠાવવા માટે પોકારશે તો તેના ભારનો એક નાનો ભાગ પણ વહેંચવા કોઈ નહીં આવે, ચાહે તે નિકટતમ સગો જ કેમ ન હોય. (હે નબી સલ્લ.!) તમે માત્ર એ જ લોકોને ચેતવી શકો છો, જેઓ જોયા વગર પોતાના રબથી ડરે છે અને નમાઝ કાયમ કરે છે. જે વ્યક્તિ પણ પવિત્રતા અપનાવે છે, પોતાની જ ભલાઈ માટે અપનાવે છે અને પાછા ફરવાનું સૌને અલ્લાહ તરફ જ છે. (૧૯) આંધળો અને આંખોવાળો સમાન નથી, (૨૦) ન અંધારાઓ અને પ્રકાશ સમાન છે, (૨૧) ન ઠંડો છાંયડો અને તડકાની ગરમી એક સમાન છે, (૨૨) અને ન જીવંત અને મૃત સરખા છે. અલ્લાહ જેને ચાહે છે સંભળાવે છે, પરંતુ (હે નબી સલ્લ.!) તમે એ લોકોને સંભળાવી શકતા નથી, જેઓ કબરોમાં દફન છે.[1] (૨૩) તમે તો માત્ર એક સાવધાન કરનારા છો. (૨૪) અમે તમને સત્ય સાથે મોકલ્યા છે, ખુશખબર આપનારા અને ડરાવનારા બનાવીને, અને કોઈ સમુદાય એવો નથી થયો, જેમાં કોઈ સાવધાન કરનાર ન આવ્યો હોય. (૨૫) હવે જો આ લોકો તમને ખોટા ઠેરવે છે, તો આમના પહેલાં થઈ ગયેલા લોકો પણ ખોટા ઠેરવી ચૂક્યા છે. તેમના પાસે તેમના પયગંબરો ખુલ્લી દલીલો અને પુસ્તિકાઓ અને સ્પષ્ટ આદેશ આપતો ગ્રંથ લઈને આવ્યા હતા. (૨૬) પછી જે લોકોએ ન માન્યું તેમને મેં ઝડપી લીધા, અને જોઈ લો મારી સજા કેવી કઠોર હતી. (રુકૂઅ-૩)

(૨૭) શું તમે જોતા નથી કે અલ્લાહ આકાશમાંથી પાણી વરસાવે છે અને પછી તેના વડે અમે જાત-જાતના ફળો કાઢી લાવીએ છીએ, જેમના રંગો જુદા-જુદા હોય છે. પર્વતોમાં પણ સફેદ, લાલ અને કાળી ભમ્મર ધારીઓ જોવા મળે છે, જેમના રંગ વિભિન્ન હોય છે,

૧. અર્થાત્, અલ્લાહની મરજીની તો વાત જ બીજી છે, તે ચાહે તો પથ્થરોને સાંભળવાની શક્તિ આપી દે, પરંતુ રસૂલ (ઈશદૂત)ના વશનું આ કામ નથી કે જે લોકોની છાતીમાં અંતરાત્મા દફન થઈ ચૂક્યો હોય તેમના દિલોમાં તે પોતાની વાત ઉતારી શકે અને જેઓ વાત સાંભળવા જ ન માગતા હોય તેમના બહેરા કાનોને સત્યની પોકાર સંભળાવી શકે. તે તો એ જ લોકોને સંભળાવી શકે છે જે બુદ્ધિગમ્ય વાત પર કાન ધરવા માટે તૈયાર હોય.

اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيْبُ سُوْدٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَآبِّ
وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهٗ كَذٰلِكَ ؕ اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ
مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ غَفُوْرٌ ﴿٢٨﴾ اِنَّ
الَّذِيْنَ يَتْلُوْنَ كِتٰبَ اللّٰهِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَ اَنْفَقُوْا
مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً يَّرْجُوْنَ تِجَارَةً لَّنْ
تَبُوْرَ ﴿٢٩﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ اُجُوْرَهُمْ وَيَزِيْدَهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ؕ
اِنَّهٗ غَفُوْرٌ شَكُوْرٌ ﴿٣٠﴾ وَالَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ مِنَ
الْكِتٰبِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ
بِعِبَادِهٖ لَخَبِيْرٌ بَصِيْرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتٰبَ الَّذِيْنَ
اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۚ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ ۚ وَمِنْهُمْ
مُّقْتَصِدٌ ۚ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرٰتِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ ذٰلِكَ
هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيْرُ ﴿٣٢﴾ جَنّٰتُ عَدْنٍ يَّدْخُلُوْنَهَا
يُحَلَّوْنَ فِيْهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَّلُؤْلُؤًا ۚ وَلِبَاسُهُمْ
فِيْهَا حَرِيْرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْٓ اَذْهَبَ عَنَّا
الْحَزَنَ ؕ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُوْرٌ شَكُوْرُ ﴿٣٤﴾ الَّذِيْٓ اَحَلَّنَا
دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهٖ ۚ لَا يَمَسُّنَا فِيْهَا نَصَبٌ وَّلَا
يَمَسُّنَا فِيْهَا لُغُوْبٌ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ ۚ
لَا يُقْضٰى عَلَيْهِمْ فَيَمُوْتُوْا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِّنْ
عَذَابِهَا ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِيْ كُلَّ كَفُوْرٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُوْنَ

અને આવી જ રીતે મનુષ્યો અને પ્રાણીઓ અને ઢોરોના રંગ પણ જુદા-જુદા છે. (૨૮) સત્ય એ છે કે અલ્લાહના બંદાઓમાંથી માત્ર જ્ઞાન ધરાવનારા લોકો જ તેનાથી ડરે છે.[૨] નિઃશંક, અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને ક્ષમાશીલ છે.

(૨૯) જે લોકો અલ્લાહના ગ્રંથનો પાઠ કરે છે અને નમાઝ કાયમ કરે છે, અને જે કંઈ રોજી અમે તેમને આપી છે તેમાંથી જાહેરમાં અને છૂપી રીતે ખર્ચ કરે છે, ચોક્કસ તેઓ એક એવા વેપારની અપેક્ષા રાખે છે, જેમાં કદાપિ ખોટ નહીં જાય. (૩૦) (આ વેપારમાં તેમણે પોતાનું સર્વસ્વ એટલા માટે લગાડી દીધું છે કે) જેથી અલ્લાહ તેમના વળતર પૂરેપૂરા તેમને આપે અને વધુમાં પોતાની કૃપાથી તેમને પ્રદાન કરે. નિઃશંક, અલ્લાહ માફી બક્ષનાર અને કદરદાન છે.

(૩૧) (હે નબી સલ્લ.!) જે ગ્રંથ અમે તમારા તરફ વહી દ્વારા અવતરિત કર્યો છે, એ જ સત્ય છે, સમર્થન કરતો આવ્યો છે તે ગ્રંથોનું, જે આના પહેલાં આવ્યા હતા. નિઃસંદેહ, અલ્લાહ પોતાના બંદાઓની સ્થિતિથી વાકેફ છે અને દરેક વસ્તુ પર નજર રાખવાવાળો છે. (૩૨) પછી અમે આ ગ્રંથના ઉત્તરાધિકારી બનાવી દીધા એ લોકોને, જેમને અમે (આ ઉત્તરાધિકાર માટે) પોતાના બંદાઓમાંથી ચૂંટી લીધા. હવે કોઈ તો તેમનામાંથી પોતાના પર અત્યાચાર કરનાર છે, અને કોઈ મધ્યમ-માર્ગીય છે, અને કોઈ અલ્લાહની મરજીથી સદકાર્યોમાં અગ્રેસર રહેનાર છે. આ જ મહાન કૃપા છે. (૩૩) સદૈવ રહેનારી જન્નતો છે, જેમાં આ લોકો પ્રવેશ કરશે. ત્યાં તેમને સોનાના કંગનો અને મોતીઓથી શણગારવામાં આવશે, ત્યાં તેમનો પોશાક રેશમનો હશે, (૩૪) અને તેઓ કહેશે, "આભાર એ અલ્લાહનો, જેણે અમારું દુઃખ દૂર કરી દીધું. નિઃશંક, અમારો રબ ક્ષમાશીલ અને કદરદાન છે, (૩૫) જેણે અમને પોતાની કૃપાથી શાશ્વત નિવાસની જગ્યામાં રોકી દીધા. હવે અહીં અમને ન કોઈ શ્રમ કરવો પડે છે, ન તો થાક લાગે છે."

(૩૬) અને જે લોકોએ ઇન્કાર કર્યો છે, તેમના માટે જહન્નમ (નર્ક)ની આગ છે, ન તેમનો કિસ્સો તમામ કરી નાખવામાં આવશે કે મરી જાય અને ન તેમના માટે જહન્નમ (નર્ક)ની યાતનામાં સહેજ પણ ઘટાડો કરવામાં આવશે. આ રીતે અમે બદલો આપીએ છીએ એ દરેક વ્યક્તિને, જે ઇન્કાર કરનાર છે. (૩૭) તેઓ ત્યાં ચીસો પાડી-પાડીને

૨. આનાથી જણાયું કે આલિમ (ધાર્મિક વિદ્વાન) માત્ર ગ્રંથ વાંચવાવાળાને નથી કહેતા, બલ્કે આલિમ એ છે જે અલ્લાહથી ડરવાવાળો હોય.

فِيْهَا ۚ رَبَّنَآ اَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِيْ كُنَّا
نَعْمَلُ ۭ اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَّا يَتَذَكَّرُ فِيْهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَ
جَآءَكُمُ النَّذِيْرُ ۭ فَذُوْقُوْا فَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ نَّصِيْرٍ ﴿٣٧﴾ ع ١١ ١٢
اِنَّ اللّٰهَ عٰلِمُ غَيْبِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ اِنَّهٗ عَلِيْمٌۢ
بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿٣٨﴾ هُوَ الَّذِيْ جَعَلَكُمْ خَلٰۗىِٕفَ فِي
الْاَرْضِ ۭ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهٗ ۭ وَلَا يَزِيْدُ الْكٰفِرِيْنَ
كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِلَّا مَقْتًا ۚ وَلَا يَزِيْدُ الْكٰفِرِيْنَ
كُفْرُهُمْ اِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ اَرَءَيْتُمْ شُرَكَاۗءَكُمُ الَّذِيْنَ
تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۭ اَرُوْنِيْ مَاذَا خَلَقُوْا مِنَ
الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمٰوٰتِ ۚ اَمْ اٰتَيْنٰهُمْ كِتٰبًا
فَهُمْ عَلٰي بَيِّنَتٍ مِّنْهُ ۚ بَلْ اِنْ يَّعِدُ الظّٰلِمُوْنَ بَعْضُهُمْ
بَعْضًا اِلَّا غُرُوْرًا ﴿٤٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ
اَنْ تَزُوْلَا ڬ وَلَىِٕنْ زَالَتَآ اِنْ اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِّنْۢ
بَعْدِهٖ ۭ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴿٤١﴾ وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ
اَيْمَانِهِمْ لَىِٕنْ جَاۗءَهُمْ نَذِيْرٌ لَّيَكُوْنُنَّ اَهْدٰى مِنْ اِحْدَى
الْاُمَمِ ۚ فَلَمَّا جَاۗءَهُمْ نَذِيْرٌ مَّا زَادَهُمْ اِلَّا نُفُوْرَۨا ﴿٤٢﴾
اسْتِكْبَارًا فِي الْاَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ ۭ وَلَا يَحِيْقُ الْمَكْرُ
السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِهٖ ۭ فَهَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا سُنَّتَ الْاَوَّلِيْنَ ۚ
منزل ٥ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَبْدِيْلًا ڬ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ

કહેશે કે, ''હે અમારા પાલનહાર ! અમને અહીંથી કાઢી લે, જેથી અમે સદ્કાર્યો કરીએ. એ કાર્યોથી જુદા જે પહેલાં કરતા રહ્યા હતા.'' (તેમને જવાબ આપવામાં આવશે,) ''શું અમે તમને એટલું આયુષ્યં નહોતું આપ્યું, જેમાં કોઈ શિક્ષા ગ્રહણ કરવા માગતો તો શિક્ષા ગ્રહણ કરી શકતો હતો ? અને તમારા પાસે સાવધાન કરવાવાળો પણ આવી ચૂક્યો હતો. હવે ચાખો મજા. અત્યાચારીઓનો અહીં કોઈ મદદગાર નથી.''(રુકૂઅ-૪)

(૩૮) નિઃશંક, અલ્લાહ આકાશો અને ધરતીની દરેક છૂપી વસ્તુથી વાકેફ છે. તે તો છાતીઓમાં છૂપાયેલા રહસ્યો સુદ્ધાં જાણે છે. (૩૯) એ જ તો છે, જેણે તમને ધરતી પર 'ખલીફા' (નાયબ) બનાવ્યા છે. હવે જે કોઈ કુફ્ર (ઇન્કાર) કરે છે, તેના કુફ્રની મુસીબત તેના પર જ છે, અને કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)ને તેમનું કુફ્ર એ સિવાય કંઈ ઉન્નતિ નથી આપતું કે તેમના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો પ્રકોપ તેમના ઉપર વધુને વધુ ભડકતો જાય છે. કાફિરો માટે નુકસાનમાં વૃદ્ધિ સિવાય કોઈ ઉન્નતિ નથી.

(૪૦) (હે નબી સલ્લ.!) આમને કહો, ''ક્યારેય તમે જોયા પણ છે પોતાના એ ભાગીદારોને, જેમને તમે અલ્લાહને છોડીને પોકાર્યા કરો છો ? મને બતાવો, તેમણે ધરતીમાં શું પેદા કર્યું છે ? અથવા તો આકાશોમાં તેમની શું ભાગીદારી છે ?'' (જો આ લોકો બતાવી શકતા નથી તો એમને પૂછો,) શું અમે આમને કોઈ લખાણ કરી આપ્યું છે, જેના આધારે આ લોકો (પોતાના આ અનેકેશ્વરવાદી કૃત્ય માટે) કોઈ સ્પષ્ટ સનદ ધરાવતા હોય ? નહીં, બલ્કે આ અત્યાચારીઓ એક-બીજાને માત્ર કપટ અને ચાલાકીના દગાઓ આપ્યે જાય છે. (૪૧) હકીકત એ છે કે અલ્લાહ જ છે, જેણે આકાશો અને ધરતીને ખસી જતાં રોકી રાખ્યા છે, અને જો તેઓ ખસી જાય તો અલ્લાહ પછી કોઈ બીજો પકડવાવાળો નથી. નિઃશંક, અલ્લાહ અત્યંત સહનશીલ અને દરગુજર કરનાર છે.

(૪૨) આ લોકો પાકી-પાકી સોગંદો ખાઈને કહ્યા કરતા હતા કે જો કોઈ સાવધાન કરવાવાળો તેમના ત્યાં આવી ગયો હોત, તો તેઓ દુનિયાની દરેક બીજી કોમથી વધીને સન્માર્ગ પર હોત. પરંતુ જ્યારે સાવધાન કરવાવાળો તેમને ત્યાં આવી ગયો, તો તેના આગમને તેમના અંદર સત્યથી દૂર ભાગવા સિવાય કોઈ વસ્તુમાં વધારો ન કર્યો. (૪૩) આ લોકો ધરતીમાં વધુને વધુ વિદ્રોહ કરવા લાગ્યા અને ખરાબમાં ખરાબ ચાલો ચાલવા લાગ્યા. જો કે બૂરી ચાલો સ્વયં ચાલબાજોને જ ઝડપી લે છે. હવે શું આ લોકો એની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છે કે અગાઉ થઈ ગયેલી કોમોની સાથે અલ્લાહની જે રીત રહી છે, એ જ તેમના સાથે પણ અપનાવવામાં આવે ? આ જ વાત છે તો તમે અલ્લાહની રીતમાં કદાપિ કોઈ ફેરફાર નહીં જુઓ અને તમે કદી પણ નહીં જુઓ કે અલ્લાહના નિયમને

تَحْوِيْلًا ﴿٤٣﴾ اَوَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْهُمْ
قُوَّةً ؕ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعْجِزَهٗ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا
فِي الْاَرْضِ ؕ اِنَّهٗ كَانَ عَلِيْمًا قَدِيْرًا ﴿٤٤﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ
اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوْا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ
دَآبَّةٍ وَّلٰكِنْ يُّؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ فَاِذَا
جَآءَ اَجَلُهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهٖ بَصِيْرًا ﴿٤٥﴾ ع

منزل ٥ ع ٨ / ١٧

તેના નિયત માર્ગથી કોઈ તાકાત ફેરવી શકે છે. (૪૪) શું આ લોકો ક્યારેય ધરતીમાં હર્યાફર્યા નથી કે આમને એ લોકોનો અંજામ દેખાતો, જેઓ આમના પહેલાં થઈ ચૂક્યા છે અને આમનાથી ખૂબ જ શક્તિશાળી હતા ? અલ્લાહને કોઈ વસ્તુ વિવશ કરનાર નથી, ન આકાશોમાં ન ધરતીમાં. તે બધું જ જાણે છે અને દરેક વસ્તુ કરવા માટે શક્તિમાન છે. (૪૫) જો કયાંક તે લોકોને તેમના કરેલા કૃત્યો પર પકડતો, તો ધરતીમાં કોઈ જીવધારીને જીવતો ન મૂક્યો હોત. પરંતુ તે તેમને એક નિશ્ચિત સમય સુધી મહેતલ આપી રહ્યો છે. પછી જ્યારે તેમનો સમય પૂરો થઈ જશે, તો અલ્લાહ પોતાના બંદાઓને જોઈ લેશે. (રુકૂઅ-૫)

૩૬. યા-સીન

પરિચય

નામ :

શરૂઆતના બંને અક્ષરોને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

વર્ણન-શૈલી પર વિચાર કરતાં જણાય છે કે આ સૂરઃનો ઉતરાણકાળ કાં તો મક્કાના મધ્ય-કાળનો અંતિમ સમય છે અથવા આ નબી સલ્લ.ના મક્કા-રોકાણના અંતિમ તબક્કામાં અવતરિત થયેલી સૂરઃઓ પૈકી છે.

વિષય :

પ્રવચનનો હેતુ કુરૈશના કાફિરોના નુબૂવ્વત (પયગંબરી) પર ઈમાન ન લાવવા તથા અત્યાચાર અને ઠઠ્ઠા-મશ્કરીથી તેનો મુકાબલો કરવાના પરિણામથી ડરાવવાનો છે. એમાં ડરાવવાનું પાસું મુખ્ય અને સ્પષ્ટ છે, પરંતુ વારંવાર ડરાવવાના સાથે દલીલોથી સમજાવવામાં પણ આવ્યા છે. દલીલો ત્રણ બાબતો અંગે આપવામાં આવી છે :

- તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) પર સૃષ્ટિમાં જોવા મળતી નિશાનીઓ અને સામાન્ય બુદ્ધિથી,
- આખિરત (પરલોક) પર સૃષ્ટિમાં જોવા મળતી નિશાનીઓ, સામાન્ય બુદ્ધિ અને સ્વયં મનુષ્યના પોતાના અસ્તિત્વથી, અને
- હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની પયગંબરીની સચ્ચાઈ પર એ વાતથી કે આપ સંદેશ પહોંચાડવાની આ સઘળી મહેનત માત્ર નિઃસ્વાર્થ ભાવથી સહન કરી રહ્યા હતા, અને એ બાબતથી કે જે વાતો તરફ આપ લોકોને આમંત્રણ આપી રહ્યા હતા તે તદ્દન ઉચિત હતી.

આ દલીલોના જોરે ધમકી, ઠપકો અને ચેતવણીના વિષયો ખૂબ જ જોરદાર રીતે વારંવાર પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા છે, જેથી હૃદયો પર લાગેલા તાળાં તૂટે અને જેમના અંદર સત્યપક્ષક સ્વીકારની થોડીઘણી યોગ્યતા પણ બાકી હોય, તેઓ પ્રભાવિત થયા વિના ન રહી શકે. ઈમામ અહમદ, અબૂ દાઊદ, નિસાઈ, ઈબ્ને માજહ અને તબરાની (રહ.) વગેરેએ મઅ્કિલ બિન યસાર (રદિ.) પાસેથી એ કથન નોંધ્યું છે કે નબી (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું કે આ સૂરઃ કુર્આનનું દિલ છે. આ એ જ પ્રકારનું દૃષ્ટાંત છે, જેમ

કે સૂરઃ ફાતિહાને 'ઉમ્મુલ્-કુર્આન' કહેવામાં આવેલ છે. સૂરઃ ફાતિહાને 'ઉમ્મુલ્-કુર્આન' કહેવાનું કારણ એ છે કે તેમાં કુર્આન-મજીદના સંપૂર્ણ શિક્ષણનો સાર આવી ગયો છે. સૂરઃ યા-સીનને કુર્આનનું ધબકતું હૃદય એટલા માટે કહેવામાં આવેલ છે કે તે કુર્આનના સંદેશને ખૂબ જ જોરદાર રીતે રજૂ કરે છે, જેનાથી જડતા તૂટે છે અને આત્મામાં હલચલ પેદા થાય છે. આ જ મઅ્કિલ બિન યસારથી ઈમામ અહમદ, અબૂ દાઊદ અને ઈબ્ને માજાએ એ કથન પણ નોંધ્યું છે કે નબી (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, ''પોતાના મૃત્યુ પામી રહેલાઓ પર સૂરઃ યા-સીન પઢ્યા કરો.'' એનું કારણ એ છે કે મૃત્યુ સમયે મુસલમાનના મનમાં ન માત્ર એ કે ઈસ્લામના તમામ અકીદાઓ (આસ્થાઓ) તાજા થઈ જાય, બલ્કે મુખ્ય રૂપે તેના સામે આખિરત (પરલોક)નું પૂરેપૂરૂં દશ્ય પણ આવી જાય અને તે જાણી લે કે દુનિયાના જીવનની મંજિલથી પસાર થઈને હવે આગળ કઈ મંજિલોમાં તેણે પ્રવેશ કરવાનો છે. આ હેતુસર યોગ્ય એ જણાય છે કે અરબી ન જાણનાર માણસને સૂરઃ યા-સીન સંભળાવવાની સાથે તેનો અનુવાદ પણ સંભળાવી દેવામાં આવે, જેથી યાદ દેવડાવવાની ફરજ સંપૂર્ણપણે અદા થઈ જાય.

اٰيَاتُهَا ٨٣ — (٣٦) سُوْرَةُ يٰسٓ مَكِّيَّةٌ (٤١) — رُكُوْعَاتُهَا ٥

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يٰسٓ ۚ ﴿١﴾ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيْمِ ﴿٢﴾ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٣﴾ عَلٰى
صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٤﴾ تَنْزِيْلَ الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ ﴿٥﴾ لِتُنْذِرَ قَوْمًا
مَّآ اُنْذِرَ اٰبَآؤُهُمْ فَهُمْ غٰفِلُوْنَ ﴿٦﴾ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى
اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٧﴾ اِنَّا جَعَلْنَا فِيْٓ اَعْنَاقِهِمْ اَغْلٰلًا
فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُوْنَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنْۢ بَيْنِ
اَيْدِيْهِمْ سَدًّا وَّمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنٰهُمْ فَهُمْ
لَا يُبْصِرُوْنَ ﴿٩﴾ وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٠﴾ اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمٰنَ
بِالْغَيْبِ ۚ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَّاَجْرٍ كَرِيْمٍ ﴿١١﴾ اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ
الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوْا وَاٰثَارَهُمْ ۭ وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنٰهُ
فِيْٓ اِمَامٍ مُّبِيْنٍ ﴿١٢﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلًا اَصْحٰبَ الْقَرْيَةِ ۘ
اِذْ جَآءَهَا الْمُرْسَلُوْنَ ﴿١٣﴾ اِذْ اَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ
فَكَذَّبُوْهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوْٓا اِنَّآ اِلَيْكُمْ مُّرْسَلُوْنَ ﴿١٤﴾
قَالُوْا مَآ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ۙ وَمَآ اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ
شَيْءٍ ۙ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُوْنَ ﴿١٥﴾ قَالُوْا رَبُّنَا يَعْلَمُ
اِنَّآ اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُوْنَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَآ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿١٧﴾
قَالُوْٓا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ ۚ لَىِٕنْ لَّمْ تَنْتَهُوْا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَ

وقف لازم وقف غفران — ع ١٣/١ ٨

૩૬. સૂરઃ યા-સીન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૫ • આયતો-૮૩)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) યા-સીન ! (૨) સોગંદ છે કુર્આને હકીમ (તત્ત્વદર્શિતાભર્યા કુર્આન)ના ! (૩) કે તમે નિશ્ચિતપણે રસૂલો (ઈશદૂતો)માંથી છો, (૪) સન્માર્ગ પર છો, (૫) (અને આ કુર્આન) પ્રભુત્વશાળી અને દયાળુ હસ્તીનું અવતરિત કરેલું છે, (૬) જેથી તમે ચેતવો એક એવી કોમને જેમના બાપ-દાદાને ચેતવવામાં આવ્યા ન હતા અને આ કારણે તેઓ ગફલતમાં પડેલા છે.

(૭) આમાંથી મોટાભાગના લોકો અઝાબના ફેંસલાને પાત્ર થઈ ચૂક્યા છે, તેથી જ તેઓ ઈમાન લાવતા નથી.[૧] (૮) અમે તેમની ગરદનોમાં તોક નાખી દીધા છે, જેમાં તેઓ હડપચીઓ સુધી જકડી દેવામાં આવ્યા છે, તેથી તેઓ માથું ઊંચું રાખી ઊભા છે.[૨] (૯) અમે એક દીવાલ તેમના આગળ ઊભી કરી દીધી છે અને એક પાછળ. અમે તેમને ઢાંકી દીધા છે. તેમને હવે કંઈ સૂઝતું નથી.[૩] (૧૦) તેમના માટે સરખું છે, તમે તેમને ચેતવો કે ન ચેતવો, આ લોકો નહીં માને. (૧૧) તમે તો એ જ માણસને ચેતવી શકો છો, જે શિખામણનું અનુસરણ કરે અને જોયા વિના દયાળુ રહમાન (પરમ્ દયાળુ અલ્લાહ)થી ડરે. તેને ક્ષમા અને પ્રતિષ્ઠાપૂર્ણ વળતરની શુભ-સૂચના આપી દો.

(૧૨) અમે ચોક્કસ એક દિવસે મડદાંને જીવતા કરવાના છીએ. જે કંઈ કર્મો તેમણે કર્યા છે તે બધા જ અમે લખતા જઈ રહ્યા છીએ, અને જે કંઈ નિશાનીઓ તેમણે પાછળ છોડી છે તે પણ અમે નોંધી રહ્યા છીએ. દરેક વસ્તુ અમે એક ખુલ્લા પુસ્તકમાં નોંધી રાખી છે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૩) આમને દૃષ્ટાંતરૂપે એ વસ્તીના લોકોનો કિસ્સો સંભળાવો, જ્યારે કે તેમાં રસૂલો (ઈશદૂતો) આવ્યા હતા. (૧૪) અમે તેમના તરફ બે રસૂલો મોકલ્યા અને તેમણે બંનેને ખોટા ઠેરવી દીધા. પછી અમે ત્રીજો મદદ માટે મોકલ્યો અને તે બધાએ કહ્યું, ''અમે તમારા તરફ રસૂલની હેસિયતથી મોકલવામાં આવ્યા છીએ.'' (૧૫) વસ્તીના લોકોએ કહ્યું, ''તમે કંઈ નથી, બલ્કે અમારા જેવા કેટલાક મનુષ્યો, અને દયાળુ રહમાને કદાપિ કોઈ વસ્તુ અવતરિત કરી નથી, તમે માત્ર જૂઠ બોલો છો.''

(૧૬) રસૂલોએ કહ્યું, ''અમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) જાણે છે કે અમે જરૂર તમારા તરફ રસૂલ બનાવીને મોકલવામાં આવ્યા છીએ, (૧૭) અને અમારા પર સાફ-સાફ સંદેશો પહોંચાડી દેવા સિવાય કોઈ જવાબદારી નથી.'' (૧૮) વસ્તીવાળા કહેવા લાગ્યા, ''અમે તો તમને અમારા માટે અપશુકન સમજીએ છીએ. જો તમે આમ કરતા અટકશો

૧. આ એ લોકોનો ઉલ્લેખ છે, જેઓ નબી સલ્લ.ના આમંત્રણની સામે જીદ અને હઠાગ્રહથી કામ લઈ રહ્યા હતા અને જેમણે એ નક્કી કરી લીધું હતું કે આપની વાત, ગમે તે થાય, માનીશું જ નહીં. તેમના વિશે ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે, ''આ લોકો અઝાબના નિર્ણયને પાત્ર થઈ ચૂક્યા છે એટલા માટે ઈમાન નથી લાવતા.''

لَيَمَسَّنَّكُمْ مِّنَّا عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوْا طَآئِرُكُمْ مَّعَكُمْ ط
اَئِنْ ذُكِّرْتُمْ ط بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُوْنَ ﴿١٩﴾ وَجَآءَ مِنْ
اَقْصَا الْمَدِيْنَةِ رَجُلٌ يَّسْعٰى قَالَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٢٠﴾ لا
اتَّبِعُوْا مَنْ لَّا يَسْئَلُكُمْ اَجْرًا وَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿٢١﴾
وَمَالِيَ لَآ اَعْبُدُ الَّذِيْ فَطَرَنِيْ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٢٢﴾
ءَاَتَّخِذُ مِنْ دُوْنِهٖٓ اٰلِهَةً اِنْ يُّرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَّا
تُغْنِ عَنِّيْ شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَّلَا يُنْقِذُوْنِ ﴿٢٣﴾ ج اِنِّيْٓ اِذًا
لَّفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٢٤﴾ اِنِّيْٓ اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُوْنِ ﴿٢٥﴾ ط
قِيْلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ ط قَالَ يٰلَيْتَ قَوْمِيْ يَعْلَمُوْنَ ﴿٢٦﴾ لا بِمَا
غَفَرَ لِيْ رَبِّيْ وَجَعَلَنِيْ مِنَ الْمُكْرَمِيْنَ ﴿٢٧﴾ وَمَآ اَنْزَلْنَا
عَلٰى قَوْمِهٖ مِنْۢ بَعْدِهٖ مِنْ جُنْدٍ مِّنَ السَّمَآءِ وَمَا كُنَّا
مُنْزِلِيْنَ ﴿٢٨﴾ اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً فَاِذَا هُمْ
خٰمِدُوْنَ ﴿٢٩﴾ يٰحَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ ج مَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ
رَّسُوْلٍ اِلَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٣٠﴾ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا
قَبْلَهُمْ مِّنَ الْقُرُوْنِ اَنَّهُمْ اِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُوْنَ ﴿٣١﴾ ط وَاِنْ
كُلٌّ لَّمَّا جَمِيْعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُوْنَ ﴿٣٢﴾ ع وَاٰيَةٌ لَّهُمُ الْاَرْضُ
الْمَيْتَةُ ج اَحْيَيْنٰهَا وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ
يَاْكُلُوْنَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيْهَا جَنّٰتٍ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّاَعْنَابٍ
وَّفَجَّرْنَا فِيْهَا مِنَ الْعُيُوْنِ ﴿٣٤﴾ لا لِيَاْكُلُوْا مِنْ ثَمَرِهٖ لا

الجزء الثالث والعشرون (٢٣)
وقف غفران ١٢
ع ٢
منزل ٥

નહીં તો અમે તમને પથ્થરોથી મારી નાખીશું અને અમારા પાસેથી તમે ખૂબ પીડાજનક સજા પામશો." (૧૯) રસૂલોએ જવાબ આપ્યો, "તમારું અપશુકન તો તમારા પોતાના સાથે વળગેલું છે. શું આ વાતો તમે એટલા માટે કરો છો કે તમને શિખામણ આપવામાં આવી ? સાચી વાત એ છે કે તમે હદ વટાવી ગયેલા લોકો છો."

(૨૦) એવામાં શહેરના દૂરના છેડેથી એક માણસ દોડતો આવ્યો અને બોલ્યો, "હે મારી કોમના લોકો ! રસૂલોનું અનુસરણ સ્વીકારી લો. (૨૧) અનુસરણ કરો એ લોકોનું, જેઓ કોઈ બદલો નથી માગતા અને સન્માર્ગ પર છે.

(૨૨) છેવટે શા માટે હું એ હસ્તીની બંદગી ન કરું, જેણે મને પેદા કર્યો છે અને જેના તરફ તમને સૌને પાછા ફરવાનું છે ? (૨૩) શું હું તેને છોડીને બીજાઓને ઉપાસ્યો બનાવી લઉં ? જો કે પરમ્ દયાળુ અલ્લાહ મને કોઈ નુકસાન પહોંચાડવા ચાહે તો ન તેમની ભલામણ મારા માટે કોઈ કામ આવી શકે છે અને ન તેઓ મને છોડાવી જ શકે છે. (૨૪) જો હું આવું કરું તો હું સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં પડી જઈશ. (૨૫) હું તો તમારા રબ પર ઈમાન લઈ આવ્યો, તમે પણ મારી વાત માની લો."

(૨૬) (છેવટે એ લોકોએ તેની હત્યા કરી નાખી અને) તે વ્યક્તિને કહી દેવામાં આવ્યું કે, "દાખલ થઈ જા જન્નત (સ્વર્ગ)માં." તેણે કહ્યું, "કદાચ, મારી કોમને આ ખબર હોત (૨૭) કે મારા રબે કઈ વસ્તુના બદલે મારી ક્ષમા કરી દીધી અને પ્રતિષ્ઠિત લોકોમાં મને દાખલ કર્યો."

(૨૮) ત્યાર પછી તેની કોમ ઉપર અમે આકાશમાંથી કોઈ લશ્કર નથી ઉતાર્યું. અમને લશ્કર મોકલવાની કોઈ જરૂર ન હતી. (૨૯) કેવળ એક ધડાકો થયો અને એકાએક તેઓ સૌ બુઝાઈને રહી ગયા. (૩૦) અફસોસ બંદાઓની હાલત પર ! જે રસૂલ પણ તેમના પાસે આવ્યો તેની તેઓ મજાક જ ઉડાવતા રહ્યા. (૩૧) શું તેમણે જોયું નથી કે તેમના પહેલાં કેટલીય કોમોને અમે નષ્ટ કરી ચૂકયા છીએ અને ત્યાર પછી તેઓ ફરીથી કયારેય તેમના તરફ પાછા ફરીને ન આવ્યા ? (૩૨) આ સૌને એક દિવસે અમારા સામે હાજર કરવામાં આવવાના છે. (રુકૂઅ-૨)

(૩૩) આ લોકો માટે નિર્જીવ ભૂમિ એક નિશાની છે. અમે તેને જીવન પ્રદાન કર્યું અને તેમાંથી અનાજ કાઢ્યું જે આ લોકો ખાય છે. (૩૪) અમે તેમાં ખજૂર અને દ્રાક્ષના બાગ પેદા કર્યા અને તેમાંથી ઝરણાઓ ફોડી કાઢ્યા, (૩૫) જેથી આ લોકો તેના ફળ

---

૨. 'તોક'થી તાત્પર્ય તેમનો પોતાનો હઠાગ્રહ છે, જે તેમના માટે સત્યના સ્વીકારમાં અવરોધ બની રહ્યો હતો. "હડપચી સુધી જકડી દેવામાં આવ્યા છે' અને 'માથું ઊંચું રાખી ઊભા છે'થી તાત્પર્ય ગરદનની એ અકડાઈ છે, જે અહંકાર અને ઉદ્ધતાઈનું પરિણામ હોય છે.

૩. એક દીવાલ આગળ અને એક પાછળ ઊભી કરી દેવાથી તાત્પર્ય એ છે કે આ જ હઠાગ્રહ અને ઘમંડનું સ્વાભાવિક પરિણામ એ આવ્યું કે આ લોકો ન અગાઉના ઈતિહાસથી કોઈ બોધપાઠ લે છે અને ન ભવિષ્યના પરિણામો પર કદી વિચાર કરે છે. તેમના પૂર્વગ્રહોએ તેમને દરેક બાજુથી એ રીતે ઢાંકી દીધા છે અને તેમની ભ્રમણાઓએ તેમની આંખો પર એવા આવરણો ચઢાવી દીધા છે કે તેમને એ ખુલ્લી-ખુલ્લી અને પ્રત્યક્ષ હકીકતો દેખાતી નથી, જે દરેક વિશુદ્ધ પ્રકૃતિ ધરાવનાર અને પૂર્વગ્રહરહિત વ્યક્તિને દેખાઈ રહ્યા છે.

وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْدِيْهِمْ ؕ اَفَلَا يَشْكُرُوْنَ ۝٣٥ سُبْحٰنَ الَّذِيْ
خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْۢبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ
وَمِمَّا لَا يَعْلَمُوْنَ ۝٣٦ وَاٰيَةٌ لَّهُمُ الَّيْلُ ۚۖ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ
فَاِذَا هُمْ مُّظْلِمُوْنَ ۙ۝٣٧ وَالشَّمْسُ تَجْرِيْ لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا ؕ
ذٰلِكَ تَقْدِيْرُ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ ؕ۝٣٨ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنٰهُ مَنَازِلَ
حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُوْنِ الْقَدِيْمِ ۝٣٩ لَا الشَّمْسُ يَنْۢبَغِيْ لَهَآ
اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ ؕ وَكُلٌّ
فِيْ فَلَكٍ يَّسْبَحُوْنَ ۝٤٠ وَاٰيَةٌ لَّهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ
فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ۙ۝٤١ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِّنْ مِّثْلِهٖ مَا
يَرْكَبُوْنَ ۝٤٢ وَاِنْ نَّشَاْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيْخَ لَهُمْ وَلَا
هُمْ يُنْقَذُوْنَ ۙ۝٤٣ اِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا وَمَتَاعًا اِلٰى حِيْنٍ ۝٤٤
وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اتَّقُوْا مَا بَيْنَ اَيْدِيْكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ۝٤٥ وَمَا تَاْتِيْهِمْ مِّنْ اٰيَةٍ مِّنْ اٰيٰتِ
رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوْا عَنْهَا مُعْرِضِيْنَ ۝٤٦ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ
اَنْفِقُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ ۙ قَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا
اَنُطْعِمُ مَنْ لَّوْ يَشَآءُ اللّٰهُ اَطْعَمَهٗٓ ۖ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِيْ
ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ۝٤٧ وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ
كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝٤٨ مَا يَنْظُرُوْنَ اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً
تَاْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُوْنَ ۝٤٩ فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ تَوْصِيَةً

ખાય. આ બધું કંઈ એમના પોતાના હાથે પેદા કરેલું નથી. પછી શું આ લોકો આભાર વ્યક્ત કરતા નથી ? (૩૬) મહિમાવાન છે એ હસ્તી, જેણે સર્વ પ્રકારના જોડકાં પેદા કર્યા, ચાહે તેઓ ધરતીની વનસ્પતિમાંથી હોય કે સ્વયં તેમની પોતાની જાતિ (અર્થાત્ માનવ-જાત)માંથી અથવા એ વસ્તુઓમાંથી, જેને આ લોકો જાણતા પણ નથી.

(૩૭) એમના માટે એક બીજી નિશાની રાત છે. અમે તેના પરથી દિવસ હટાવી દઈએ છીએ તો તેમના પર અંધકાર છવાઈ જાય છે. (૩૮) અને સૂર્ય, તે પોતાના ઠેકાણા તરફ ચાલ્યો જઈ રહ્યો છે. આ પ્રભુત્વશાળી સર્વજ્ઞ હસ્તીનો બાંધેલો હિસાબ છે. (૩૯) અને ચંદ્ર, તેના માટે અમે મંજિલો નિર્ધારિત કરી દીધી છે, ત્યાં સુધી કે તેમાંથી પસાર થતો તે પુનઃ ખજૂરની સૂકી ડાળી જેવો બનીને રહી જાય છે. (૪૦) ન સૂર્યના વશમાં છે કે તે ચંદ્રને જઈ પકડે અને ન રાત દિવસથી આગળ વધી શકે છે. સૌ એક-એક કક્ષામાં તરી રહ્યા છે.

(૪૧) એમના માટે આ પણ એક નિશાની છે કે અમે એમના વંશને ભરેલી નૌકામાં[૪] સવાર કરી દીધા, (૪૨) અને પછી એમના માટે એવી જ નૌકાઓ બીજી બનાવી જેમાં તેઓ સવાર થાય છે. (૪૩) અમે ચાહીએ તો આમને ગરકાવ કરી દઈએ, કોઈ તેમની ફરિયાદ સાંભળનાર ન હોય અને કોઈ રીતે એમને બચાવી ન શકાય. (૪૪) બસ, અમારી કૃપા જ છે જે એમને પાર ઉતારે છે અને એક નિશ્ચિત સમય સુધી જીવનને માણવાનો મોકો આપે છે.

(૪૫) આ લોકોને જ્યારે કહેવામાં આવે છે કે બચો એ અંજામથી, જે તમારા આગળ આવી રહ્યો છે અને તમારા પાછળ પસાર થઈ ગયો છે, કદાચ તમારા પર દયા કરવામાં આવે (તો આ લોકો સાંભળ્યું-ન સાંભળ્યું કરી દે છે). (૪૬) એમના સામે એમના રબની આયતોમાંથી જે આયત પણ આવે છે તેના તરફ આ લોકો ધ્યાન આપતા નથી. (૪૭) અને જ્યારે એમને કહેવામાં આવે છે કે અલ્લાહે જે રોજી તમને આપી છે તેમાંથી કંઈક અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરો, તો આ લોકો જેમણે કુફ્ર કર્યું છે, ઈમાન લાવનારાઓને જવાબ આપે છે, ''શું અમે તેમને ખવડાવીએ જેમને અલ્લાહ ઇચ્છતો તો પોતે ખવડાવી દેતો ? તમે તો તદ્દન બહેકી ગયા છો.''

(૪૮) આ લોકો કહે છે કે, ''આ કયામતની ધમકી છેવટે ક્યારે પૂરી થશે ? બતાવો, જો તમે સાચા છો.'' (૪૯) વાસ્તવમાં જે વસ્તુની તેઓ રાહ જોઈ રહ્યા છે તે બસ એક ધડાકો છે, જે એકાએક તેમને એવી હાલતમાં ઝડપી લેશે, જ્યારે તેઓ (પોતાના દુન્યવી મામલાઓમાં) ઝઘડી રહ્યા હશે, (૫૦) અને તે વખતે તેઓ વસિયત સુદ્ધાં કરી શકશે

---

૪. નૌકાથી તાત્પર્ય છે હઝરત નૂહ અલૈ.ની નૌકા.

ع ٤

وَّلَآ اِلٰٓى اَهۡلِهِمۡ يَرۡجِعُوۡنَ ۝٥٠ وَنُفِخَ فِى الصُّوۡرِ فَاِذَا

وقف منزل — وقف غفران

هُمۡ مِّنَ الۡاَجۡدَاثِ اِلٰى رَبِّهِمۡ يَنۡسِلُوۡنَ ۝٥١ قَالُوۡا

وقف لازم

يٰوَيۡلَنَا مَنۡۢ بَعَثَنَا مِنۡ مَّرۡقَدِنَا ۜ سکتہ هٰذَا مَا وَعَدَ
الرَّحۡمٰنُ وَصَدَقَ الۡمُرۡسَلُوۡنَ ۝٥٢ اِنۡ كَانَتۡ اِلَّا
صَيۡحَةً وَّاحِدَةً فَاِذَا هُمۡ جَمِيۡعٌ لَّدَيۡنَا مُحۡضَرُوۡنَ ۝٥٣
فَالۡيَوۡمَ لَا تُظۡلَمُ نَفۡسٌ شَيۡـًٔا وَّلَا تُجۡزَوۡنَ اِلَّا مَا
كُنۡتُمۡ تَعۡمَلُوۡنَ ۝٥٤ اِنَّ اَصۡحٰبَ الۡجَنَّةِ الۡيَوۡمَ فِىۡ
شُغُلٍ فٰكِهُوۡنَ ۝٥٥ هُمۡ وَاَزۡوَاجُهُمۡ فِىۡ ظِلٰلٍ عَلَى
الۡاَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔوۡنَ ۝٥٦ لَهُمۡ فِيۡهَا فَاكِهَةٌ وَّلَهُمۡ
مَّا يَدَّعُوۡنَ ۝٥٧ سَلٰمٌ ۣ قَوۡلًا مِّنۡ رَّبٍّ رَّحِيۡمٍ ۝٥٨ وَامۡتَازُوا
الۡيَوۡمَ اَيُّهَا الۡمُجۡرِمُوۡنَ ۝٥٩ اَلَمۡ اَعۡهَدۡ اِلَيۡكُمۡ
يٰبَنِىۡۤ اٰدَمَ اَنۡ لَّا تَعۡبُدُوا الشَّيۡطٰنَ ۚ اِنَّهٗ لَكُمۡ عَدُوٌّ

وقف غفران ١٢

مُّبِيۡنٌ ۝٦٠ ۙ وَّاَنِ اعۡبُدُوۡنِىۡ ؕ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسۡتَقِيۡمٌ ۝٦١
وَلَقَدۡ اَضَلَّ مِنۡكُمۡ جِبِلًّا كَثِيۡرًا ؕ اَفَلَمۡ تَكُوۡنُوۡا
تَعۡقِلُوۡنَ ۝٦٢ هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتِىۡ كُنۡتُمۡ تُوۡعَدُوۡنَ ۝٦٣
اِصۡلَوۡهَا الۡيَوۡمَ بِمَا كُنۡتُمۡ تَكۡفُرُوۡنَ ۝٦٤ اَلۡيَوۡمَ نَخۡتِمُ
عَلٰٓى اَفۡوَاهِهِمۡ وَتُكَلِّمُنَاۤ اَيۡدِيۡهِمۡ وَتَشۡهَدُ اَرۡجُلُهُمۡ
بِمَا كَانُوۡا يَكۡسِبُوۡنَ ۝٦٥ وَلَوۡ نَشَآءُ لَطَمَسۡنَا عَلٰٓى

منزل ٥

اَعۡيُنِهِمۡ فَاسۡتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَاَنّٰى يُبۡصِرُوۡنَ ۝٦٦ وَلَوۡ
نَشَآءُ لَمَسَخۡنٰهُمۡ عَلٰى مَكَانَتِهِمۡ فَمَا اسۡتَطَاعُوۡا

નહીં, ન પોતાના ઘરોએ પાછા ફરી શકશે.(રુકૂઅ-૩) (૫૧) પછી સૂર (રણશિંગું) ફૂંકવામાં આવશે, અને એકાએક આ લોકો પોતાના રબના સમક્ષ રજૂ થવા માટે પોત-પોતાની કબરોમાંથી નીકળી પડશે. (૫૨) ગભરાઈને કહેશે, ''અરે ! આ કોણે અમને અમારા શયનખંડોમાંથી ઉઠાડીને ઊભા કરી દીધા ?'' – ''આ એ જ વસ્તુ છે, જેનો પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહે વાયદો કર્યો હતો અને રસૂલો (ઈશદૂતો)ની વાત સાચી હતી.''(૫) (૫૩) એક જ પ્રચંડ અવાજ થશે અને બધા જ અમારા સામે હાજર કરી દેવામાં આવશે.

(૫૪) આજે કોઈના પર રજભાર પણ અત્યાચાર કરવામાં નહીં આવે, અને તમને એવો જ બદલો આપવામાં આવશે, જેવા તમે કર્મો કરતા રહ્યા હતા – (૫૫) આજે જન્નત (સ્વર્ગ)વાળા લોકો આનંદ માણવામાં મગ્ન છે. (૫૬) તેઓ અને તેમની પત્નીઓ ઘટાદાર છાંયડાઓમાં છે, આસનો પર તકિયા લગાવીને, (૫૭) દરેક પ્રકારની લિજ્જતવાળી-સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ ખાવા-પીવા માટે તેમના માટે ત્યાં હાજર છે, જે કંઈ તેઓ માગે તેમના માટે હાજર છે, (૫૮) રબ્બે રહીમ (પરમ્ કૃપાળુ પ્રભુ) તરફથી તેમને સલામ કહેવામાં આવી છે ! – (૫૯) અને હે ગુનેગારો ! આજે તમે છંટાઈને અલગ થઈ જાઓ. (૬૦) આદમની સંતાન ! શું મેં તમને આદેશ નહોતો આપ્યો કે શૈતાનની ઉપાસના ન કરો, તે તમારો ખુલ્લો શત્રુ છે, (૬૧) અને મારી જ બંદગી કરો, આ સન્માર્ગ છે ? (૬૨) પરંતુ તેમ છતાં તેણે તમારા પૈકી એક મોટા જૂથને પથભ્રષ્ટ કરી નાખ્યું. શું તમે બુદ્ધિ ધરાવતા ન હતા ? (૬૩) આ એ જ જહન્નમ (નર્ક) છે, જેનાથી તમને ડરાવવામાં આવતા હતા. (૬૪) જે કુફ્ર (અધર્મ) તમે દુનિયામાં કરતા રહ્યા છો તેના બદલામાં હવે આનું ઈંધણ બનો.

(૬૫) આજે અમે આમના મોઢા બંધ કરી દઈએ છીએ, આમના હાથ અમારાથી બોલશે અને આમના પગ સાક્ષી આપશે કે આ લોકો દુનિયામાં શું કમાણી કરતા રહ્યા છે.

(૬૬) અમે ઇચ્છીએ તો આમની આંખો બંધ કરી દઈએ, પછી આ લોકો રસ્તાની તરફ દોડીને જુએ, ક્યાંથી એમને રસ્તો સૂઝશે ? (૬૭) અમે ઇચ્છીએ તો આમને આમની જગ્યાએ જ એવી રીતે વિકૃત કરી મૂકીએ કે તેઓ ન આગળ જઈ શકે કે

૫. બની શકે છે કે આ જવાબ તેમને ઈમાનવાળાઓ આપે. બની શકે છે કે એ લોકો થોડીક વાર પછી સ્વયં સમજી લે કે આ તો એ જ દિવસ આવી ગયો, જેના સમાચાર રસૂલ (ઈશદૂત)અમને આપતા હતા, અને એ પણ બની શકે છે કે ફરિશ્તાઓ તેમને આ જવાબ આપે, અથવા કયામતનું સમગ્ર વાતાવરણ તેમને આ વાત બતાવે.

مُضِيًّا وَّلَا يَرْجِعُوْنَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي
الْخَلْقِ ۭ اَفَلَا يَعْقِلُوْنَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْۢبَغِيْ
لَهٗ ۭ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ وَّقُرْاٰنٌ مُّبِيْنٌ ﴿٦٩﴾ لِّيُنْذِرَ
مَنْ كَانَ حَيًّا وَّيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَي الْكٰفِرِيْنَ ﴿٧٠﴾ اَوَلَمْ
يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِّمَّا عَمِلَتْ اَيْدِيْنَآ اَنْعَامًا
فَهُمْ لَهَا مٰلِكُوْنَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنٰهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوْبُهُمْ
وَمِنْهَا يَاْكُلُوْنَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ ۭ
اَفَلَا يَشْكُرُوْنَ ﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اٰلِهَةً
لَّعَلَّهُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ نَصْرَهُمْ ۙ وَهُمْ
لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُوْنَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ ۘ اِنَّا
نَعْلَمُ مَا يُسِرُّوْنَ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ﴿٧٦﴾ اَوَلَمْ يَرَ
الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنٰهُ مِنْ نُّطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيْمٌ
مُّبِيْنٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَّنَسِيَ خَلْقَهٗ ۭ قَالَ مَنْ يُّحْيِ
الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيْمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيْهَا الَّذِيْٓ اَنْشَاَهَآ
اَوَّلَ مَرَّةٍ ۭ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيْمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمْ
مِّنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا فَاِذَآ اَنْتُمْ مِّنْهُ تُوْقِدُوْنَ ﴿٨٠﴾
اَوَلَيْسَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِقٰدِرٍ عَلٰٓي
اَنْ يَّخْلُقَ مِثْلَهُمْ ۭ بَلٰي ۤ وَهُوَ الْخَلّٰقُ الْعَلِيْمُ ﴿٨١﴾ اِنَّمَآ اَمْرُهٗٓ
اِذَآ اَرَادَ شَيْـــًٔا اَنْ يَّقُوْلَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿٨٢﴾ فَسُبْحٰنَ
الَّذِيْ بِيَدِهٖ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَيْءٍ وَّاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٨٣﴾

ع ٤
وقف لازم
منزل ٦
وقف غفران ١٢
ع ٥

ન પાછા ફરી શકે. (રુકૂઅ-૪) (૬૮) જે વ્યક્તિને અમે દીર્ઘાયુ આપીએ છીએ તેની રચનાને અમે ઊલટાવી જ નાખીએ છીએ. શું (આ હાલત જોઈને) આમને સમજ આવતી નથી ?

(૬૯) અમે આ (પયગંબર)ને કવિતા શીખવાડી નથી અને ન કવિતા કરવાનું એને શોભા જ આપે છે. આ તો એક શિખામણ છે અને સ્પષ્ટપણે પઢવામાં આવતો ગ્રંથ (કુર્આન), (૭૦) જેથી તે દરેક વ્યક્તિને સાવધાન કરી દે, જે જીવિત હોય અને ઇન્કાર કરનારાઓ પર પ્રમાણ સ્થાપિત થઈ જાય.

(૭૧) શું આ લોકો જોતા નથી કે અમે અમારા હસ્તે બનાવેલી વસ્તુઓમાંથી એમના માટે ઢોર પેદા કર્યા છે અને હવે આ લોકો તેમના માલિક છે. (૭૨) અમે તેમને એવી રીતે તેમના આધીન કરી દીધા છે કે તેમનામાંથી કોઈના ઉપર આ લોકો સવારી કરે છે, કોઈનું આ લોકો માંસ ખાય છે, (૭૩) અને તેમનામાં એમના માટે જાત-જાતના ફાયદા અને પીણાં છે. પછી શું આ લોકો આભારી થતા નથી ? (૭૪) આ બધું હોવા છતાં એમણે અલ્લાહ સિવાય બીજા ઇલાહ (ઉપાસ્ય) બનાવી લીધા છે અને એ આશા રાખે છે કે તેમની મદદ કરવામાં આવશે. (૭૫) તેઓ આમની કોઈ મદદ કરી શકતા નથી, બલ્કે આ લોકો ઊલટાના તેમના માટે હાજર રહેવાવાળી સેના બનેલા છે. (૭૬) ભલે, જે વાતો આ લોકો બનાવી રહ્યા છે તે તમને દિલગીર ન બનાવે, આમની છૂપી અને જાહેર બધી વાતો અમે જાણીએ છીએ.

(૭૭) શું મનુષ્ય જોતો નથી કે અમે તેને વીર્યમાંથી પેદા કર્યો ? અને પછી તે સ્પષ્ટ ઝઘડાખોર બનીને ઊભો થઈ ગયો ? (૭૮) હવે તે અમારા માટે દૃષ્ટાંતો લાગુ કરે છે અને પોતાના સર્જનને ભૂલી જાય છે. કહે છે, ''કોણ આ હાડકાંને જીવતા કરશે, જ્યારે તે જર્જરિત થઈ ગયા હશે ?'' (૭૯) આને કહો, ''એમને એ જ જીવતા કરશે, જેણે પહેલાં એમને પેદા કર્યા હતા.'' અને તે સર્જનનું પ્રત્યેક કામ જાણે છે, (૮૦) એ જ જેણે તમારા માટે લીલાછમ વૃક્ષમાંથી આગ પેદા કરી દીધી અને તમે જેનાથી તમારા ચૂલા જલાવો છો. (૮૧) શું જેણે આકાશો અને ધરતીને પેદા કર્યા, એ સામર્થ્ય ધરાવતો નથી કે આમના જેવાઓને પેદા કરી શકે ? કેમ નહીં, જ્યારે કે તે નિપુણ સર્જક છે. (૮૨) તે તો જ્યારે કોઈ વસ્તુનો ઇરાદો કરે છે, તો તેનું કામ માત્ર એ છે કે તેને આજ્ઞા કરે કે 'થઈ જા' અને તે થઈ જાય છે. (૮૩) પવિત્ર અને મહિમાવાન છે તે, જેના હાથમાં દરેક વસ્તુની સંપૂર્ણ સત્તા છે, અને તેના જ તરફ તમે પાછા લઈ જવામાં આવવાના છો. (રુકૂઅ-૫)

૩૭. અસ્-સાફ્ફાત

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'વસ્-સાફ્ફાત' (પંક્તિઓમાં હરોળબદ્ધ ઊભા રહેનારાઓના સોગંદ)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

વિષયો અને વર્ણન-શૈલી પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ સૂરઃ સંભવતઃ મક્કીકાળના મધ્યમાં, બલ્કે કદાચ આ મધ્ય-કાળના પણ અંતિમ સમયમાં અવતરિત થઈ છે; જ્યારે કે વિરોધ પૂર્ણતઃ ઉગ્ર રૂપ ધારણ કરી ચૂક્યો હતો.

વિષય અને ચર્ચા :

તે વખતે નબી (સલ્લ.)ના તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક)ના આમંત્રણનો જવાબ જે રીતે ઉપહાસ અને ઠઠ્ઠા-મશ્કરી સાથે આપવામાં આવી રહ્યો હતો અને આપના પયગંબરીના દાવાનો સ્વીકાર કરવાથી જે ભારપૂર્વક ઈન્કાર કરવામાં આવી રહ્યો હતો, તે માટે મક્કાના કાફિરોને ખૂબ જોરદાર રીતે સચેત કરવામાં આવ્યા છે અને અંતમાં સાફ-સાફ શબ્દોમાં સાવધાન કરી દેવામાં આવ્યા છે કે ખૂબ જલ્દી આ જ પયગંબર, જેની તમે ઠેકડી ઉડાવી રહ્યાં છો, તમારા જોતાં-જોતાં તમારા પર વર્ચસ્વ મેળવી લેશે અને તમે અલ્લાહના લશ્કરને તમારા પોતાના ઘર આંગણે ઊતરેલું જોશો. (આયત ૧૭૧-૧૭૯) આ નોટિસ એ જમાનામાં આપવામાં આવી હતી, જ્યારે નબી (સલ્લ.)ની સફળતાના ચિહ્નો દૂર-દૂર સુધી કયાંય દેખાતા ન હતા, બલ્કે જોવાવાળા તો એમ સમજી રહ્યા હતા કે આ આંદોલન મક્કાની ખીણોમાં જ દફન થઈને રહી જશે. પરંતુ ૧૫-૧૬ વર્ષથી વધુ સમય પસાર થયો ન હતો કે મક્કા-વિજયના પ્રસંગે બરાબર એ જ બનીને રહ્યું, જેનાથી કાફિરોને સચેત કરવામાં આવ્યા હતા. ચેતવણીની સાથે-સાથે અલ્લાહે આ સૂરઃમાં સત્યને સારી રીતે સમજાવવા અને તેના પર પ્રેરિત કરવાનો હક્ક પણ સંપૂર્ણ રીતે અદા કરી દીધો છે. તૌહીદ અને આખિરતના વિશ્વાસની સચ્ચાઈ પર સંક્ષિપ્તમાં દિલમાં ઊતરી જાય તેવી દલીલો આપવામાં આવી છે. મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરાવદીઓ)ની માન્યતાની આલોચના કરીને દર્શાવવામાં આવ્યું છે તેઓ કેવી-કેવી નકામી વાતો પર ઈમાન રાખી બેઠા છે, આ પથભ્રષ્ટતાઓના ખરાબ પરિણામોથી સાવધાન કર્યા છે અને એ પણ બતાવ્યું છે કે ઈમાન અને સદાચારના પરિણામો કેવા શાનદાર છે. પછી એના જ અનુસંધાનમાં

અગાઉના ઇતિહાસના દૃષ્ટાંતો આપ્યા છે. આ ઉદ્દેશ્યથી જે ઐતિહાસિક પ્રસંગોનું આ સૂરઃમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેમાં સૌથી વધુ બોધપાઠ આપતો પ્રસંગ હઝરત ઇબ્રાહીમ (અલૈ.)ના પવિત્ર જીવનની તે મહત્ત્વપૂર્ણ ઘટના છે કે તેઓ અલ્લાહનો એક ઇશારો મળતાં જ પોતાના એકના એક પુત્રને કુરબાન કરવા માટે તૈયાર થઈ ગયા હતા. આમાં માત્ર કુરૈશના તે કાફિરો માટે જ બોધપાઠ ન હતો, જેઓ હઝરત ઇબ્રાહીમ (અલૈ.) સાથે પોતાના વંશ-પરંપરાગત સંબંધ પર ગર્વ કરતા ફરતા હતા, બલ્કે મુસલમાનો માટે પણ બોધપાઠ હતો, જેઓ અલ્લાહ અને તેના રસૂલ પર ઈમાન લાવ્યા હતા. આ ઘટના સંભળાવીને તેમને બતાવી દેવામાં આવ્યું છે કે ઇસ્લામની હકીકત અને તેનો સાચો આત્મા શું છે. સૂરઃની અંતિમ આયતો કેવળ કાફિરો (અધર્મીઓ) માટે ચેતવણી જ ન હતી, બલ્કે તે ઈમાનવાળાઓ માટે વિજયી અને વર્ચસ્વશાળી બનવાની ખુશખબર પણ હતી, જે નબી (સલ્લ.)ના સમર્થન અને મદદમાં અત્યંત હતાશાજનક સંજોગોનો સામનો કરી રહ્યા હતા.

اٰيَاتُهَا ١٨٢ | (٣٧) سُوْرَةُ الصّٰٓفّٰتِ مَكِّيَّةٌ (٥٦) | رُكُوْعَاتُهَا ٥

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالصّٰٓفّٰتِ صَفًّا ۙ﴿١﴾ فَالزّٰجِرٰتِ زَجْرًا ۙ﴿٢﴾ فَالتّٰلِيٰتِ
ذِكْرًا ۙ﴿٣﴾ اِنَّ اِلٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ؕ﴿٤﴾ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ؕ﴿٥﴾ اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا
بِزِيْنَةِ ِۨالْكَوَاكِبِ ۙ﴿٦﴾ وَحِفْظًا مِّنْ كُلِّ شَيْطٰنٍ مَّارِدٍ ۚ﴿٧﴾
لَا يَسَّمَّعُوْنَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُوْنَ مِنْ كُلِّ
جَانِبٍ ۖ﴿٨﴾ دُحُوْرًا وَّلَهُمْ عَذَابٌ وَّاصِبٌ ۙ﴿٩﴾ اِلَّا مَنْ
خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَاَتْبَعَهٗ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾ فَاسْتَفْتِهِمْ
اَهُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمْ مَّنْ خَلَقْنَا ؕ اِنَّا خَلَقْنٰهُمْ مِّنْ طِيْنٍ
لَّازِبٍ ﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُوْنَ ۪﴿١٢﴾ وَاِذَا ذُكِّرُوْا لَا
يَذْكُرُوْنَ ۪﴿١٣﴾ وَاِذَا رَاَوْا اٰيَةً يَّسْتَسْخِرُوْنَ ۪﴿١٤﴾ وَقَالُوْٓا اِنْ
هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ۚۖ﴿١٥﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا
ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ ۙ﴿١٦﴾ اَوَ اٰبَآؤُنَا الْاَوَّلُوْنَ ؕ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ
دَاخِرُوْنَ ۚ﴿١٨﴾ فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَّاحِدَةٌ فَاِذَا هُمْ يَنْظُرُوْنَ ﴿١٩﴾
وَقَالُوْا يٰوَيْلَنَا هٰذَا يَوْمُ الدِّيْنِ ﴿٢٠﴾ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ
الَّذِيْ كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُوْنَ ﴿٢١﴾ ع اُحْشُرُوا الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا
وَاَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوْا يَعْبُدُوْنَ ۙ﴿٢٢﴾ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ
فَاهْدُوْهُمْ اِلٰى صِرَاطِ الْجَحِيْمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوْهُمْ اِنَّهُمْ

المنزل السادس (٦)
ع ٣١ / ٥
منزل ٦ الربع

૩૭. સૂરઃ અસ્-સાફ્ફાત

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૫ • આયતો-૧૮૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) એક-પછી-એક પંક્તિઓમાં હરોળબદ્ધ ઊભા રહેનારાઓના સોગંદ ! (૨) પછી તેમના સોગંદ, જેઓ ધાક-ધમકી આપનારા છે, (૩) પછી તેમના સોગંદ જેઓ બોધવચન સંભળાવનારા છે,[૧] (૪) તમારો સાચો ઉપાસ્ય કેવળ એક જ છે – (૫) તે, જે ધરતી અને આકાશોનો અને એ તમામ વસ્તુઓનો માલિક છે, જે ધરતી અને આકાશોના વચ્ચે છે, અને બધી પૂર્વ દિશાઓનો માલિક છે.[૨]

(૬) અમે દુનિયાના આકાશ[૩]ને તારાઓની શોભા વડે શણગાર્યું છે, (૭) અને દરેક વિદ્રોહી શૈતાનથી તેને સુરક્ષિત કરી દીધું છે. (૮) આ શૈતાનો 'મલએ-અઅ્લા' (સૌથી ઉચ્ચ દરબારવાળાઓ)[૪]ની વાતો સાંભળી શકતા નથી, દરેક બાજુએથી મારી (૯) અને હાંકી કાઢવામાં આવે છે, અને તેમના માટે નિરંતર યાતના છે. (૧૦) આમ છતાં જો કોઈ તેમાંથી કંઈક લઈને ભાગે તો એક ધગધગતી જ્વાળા તેનો પીછો કરે છે.

(૧૧) હવે એમને પૂછો, એમનું પેદા કરવું વધુ મુશ્કેલ છે કે એ વસ્તુઓનું જે અમે પેદા કરી રાખી છે ? એમને તો અમે ચીકણા ગારામાંથી પેદા કર્યા છે. (૧૨) તમે (અલ્લાહના સામર્થ્યના ચમત્કારો પર) આશ્ચર્યચકિત છો અને આ લોકો તેની ઠેકડી ઊડાવી રહ્યા છે. (૧૩) સમજાવવામાં આવે છે તો સમજતા નથી. (૧૪) કોઈ નિશાની જુએ છે તો તેને ઠઠ્ઠા-મશ્કરીમાં ઊડાવી દે છે. (૧૫) અને કહે છે, ''આ તો સ્પષ્ટ જાદૂ છે, (૧૬) વળી ક્યાંય એવું બની શકે છે કે જ્યારે અમે મરી ગયા હોઈએ અને માટી બની જઈએ અને હાડપિંજર રહી જાય, તે વખતે અમને ફરીથી જીવંત કરીને ઉઠાવીને ઊભા કરવામાં આવે ? (૧૭) અને શું અમારા અગાઉના સમયમાં થઈ ગયેલા પૂર્વજોને પણ ઉઠાવવામાં આવશે ? (૧૮) આમને કહો, હા અને તમે (અલ્લાહના સામે) વિવશ છો.

(૧૯) માત્ર એક જ ઝટકો હશે અને એકાએક આ લોકો પોતાની આંખોથી (જેના સમાચાર આપવામાં આવી રહ્યા છે તે બધું જ) જોઈ રહ્યા હશે. (૨૦) ત્યારે આ લોકો કહેશે, ''રે, અમારું દુર્ભાગ્ય! આ તો બદલાનો દિવસ છે !'' (૨૧) આ એ જ ફેંસલાનો દિવસ છે, જેને તમે ખોટો ઠેરવતા હતા.[૫](રુકૂઅ-૧) (૨૨-૨૩) (આજ્ઞા થશે,) ''ઘેરી લાવો, સૌ અત્યાચારીઓને અને તેમના સાથીઓને અને એ ઉપાસ્યોને,[૬] જેમની તેઓ અલ્લાહને છોડીને ઉપાસના કરતા હતા, પછી આ સૌને જહન્નમનો રસ્તો દેખાડો (૨૪) અને આમને

૧. તફસીરવેત્તાઓની બહુમતી એ વાત પર સંમત છે કે આ ત્રણેય સમૂહોથી તાત્પર્ય ફરિશ્તાઓના સમૂહો છે, જેઓ અલ્લાહ તઆલાના આદેશોને બજાવી લાવવા માટે હર પળ તૈયાર રહે છે, તેની અવજ્ઞા કરનારાઓને ઠપકો આપે છે અને ફટકારે છે અને જુદી-જુદી રીતે અલ્લાહ તઆલાની યાદ દેવડાવે છે અને શિખામણના બોલ સંભળાવે છે.

૨. સૂર્ય હંમેશા એક જ ઉદય-સ્થાનથી નથી નીકળતો, બલ્કે દરરોજ એક નવા કોણથી ઉદય થાય છે. ઉપરાંત, સમગ્ર ધરતી પર તે એક સાથે ઉદય નથી થઈ જતો, બલ્કે ધરતીના જુદા-જુદા ભૂભાગો પર અલગ-અલગ સમયોમાં તેનો ઉદય થતો હોય છે. આ કારણસર પૂર્વ દિશાના બદલે 'પૂર્વ દિશાઓ' શબ્દ પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે અને તેના

مَّسْـُٔوْلُوْنَ ﴿۲۴﴾ ۙ مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُوْنَ ﴿۲۵﴾ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ
مُسْتَسْلِمُوْنَ ﴿۲۶﴾ وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَّتَسَآءَلُوْنَ ﴿۲۷﴾
قَالُوْٓا اِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَاْتُوْنَنَا عَنِ الْيَمِيْنِ ﴿۲۸﴾ قَالُوْا بَلْ
لَّمْ تَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴿۲۹﴾ ۚ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِّنْ
سُلْطٰنٍ ۚ بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طٰغِيْنَ ﴿۳۰﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ
رَبِّنَآ ۖ اِنَّا لَذَآئِقُوْنَ ﴿۳۱﴾ فَاَغْوَيْنٰكُمْ اِنَّا كُنَّا غٰوِيْنَ ﴿۳۲﴾
فَاِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُوْنَ ﴿۳۳﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ
نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِيْنَ ﴿۳۴﴾ اِنَّهُمْ كَانُوْٓا اِذَا قِيْلَ لَهُمْ لَآ اِلٰهَ
اِلَّا اللّٰهُ ۙ يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿۳۵﴾ ۙ وَيَقُوْلُوْنَ اَئِنَّا لَتَارِكُوْٓا اٰلِهَتِنَا
لِشَاعِرٍ مَّجْنُوْنٍ ﴿۳۶﴾ ؕ بَلْ جَآءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۳۷﴾
اِنَّكُمْ لَذَآئِقُوا الْعَذَابِ الْاَلِيْمِ ﴿۳۸﴾ ۚ وَمَا تُجْزَوْنَ
اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۳۹﴾ ۙ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِيْنَ ﴿۴۰﴾
اُولٰٓئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُوْمٌ ﴿۴۱﴾ ۙ فَوَاكِهُ ۚ وَهُمْ مُّكْرَمُوْنَ ﴿۴۲﴾ ۙ
فِيْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ﴿۴۳﴾ ۙ عَلٰى سُرُرٍ مُّتَقٰبِلِيْنَ ﴿۴۴﴾ يُطَافُ
عَلَيْهِمْ بِكَاْسٍ مِّنْ مَّعِيْنٍ ﴿۴۵﴾ ۙ بَيْضَآءَ لَذَّةٍ لِّلشّٰرِبِيْنَ ﴿۴۶﴾ ۚۖ
لَا فِيْهَا غَوْلٌ وَّلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُوْنَ ﴿۴۷﴾ وَعِنْدَهُمْ
قٰصِرٰتُ الطَّرْفِ عِيْنٌ ﴿۴۸﴾ ۙ كَاَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُوْنٌ ﴿۴۹﴾
فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَّتَسَآءَلُوْنَ ﴿۵۰﴾ قَالَ
قَآئِلٌ مِّنْهُمْ اِنِّيْ كَانَ لِيْ قَرِيْنٌ ﴿۵۱﴾ ۙ يَّقُوْلُ اَئِنَّكَ

منزل ٦

જરા થોભાવો, આમને કંઈક પૂછવું છે. (૨૫) શું થઈ ગયું તમને, હવે કેમ એક-બીજાની મદદ નથી કરતા ? (૨૬) અરે ! આજે તો આ લોકો પોતાની (અને એક-બીજાની) સોંપણી કરી રહ્યા છે !" (૨૭) આ પછી આ લોકો એક-બીજા તરફ વળશે અને પરસ્પર ઝઘડો શરૂ કરી દેશે. (૨૮) (અનુયાયીઓ પોતાના આગેવાનોને) કહેશે, "તમે આમારા પાસે સીધી બાજુ(૭)થી આવતા હતા." (૨૯) તેઓ જવાબ આપશે, "નહીં, બલ્કે તમે પોતે જ ઈમાન લાવનારા ન હતા, (૩૦) અમારું તમારા પર કોઈ જોર ન હતું, તમે પોતે જ વિદ્રોહી લોકો હતા. (૩૧) છેવટે અમે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના આ આદેશને પાત્ર ઠર્યા કે અમે અઝાબ (યાતના)ની મજા ચાખવાના છીએ. (૩૨) આમ, અમે તમને બહેકાવ્યા, અમે પાતે જ બહેકેલા હતા."

(૩૩) આવી રીતે તેઓ સૌ એ દિવસે અઝાબમાં ભાગીદાર હશે. (૩૪) અમે અપરાધીઓ સાથે આવું જ કરીએ છીએ. (૩૫) આ એ લોકો હતા કે જ્યારે તેમને કહેવામાં આવતું, "અલ્લાહ સિવાય કોઈ સાચો ઉપાસ્ય નથી" તો આ લોકો ઘમંડમાં આવી જતા હતા (૩૬) અને કહેતા હતા, "શું અમે એક ઉન્માદી કવિ ખાતર અમારા ઉપાસ્યોને છોડી દઈએ ?" (૩૭) જો કે તે સત્ય લઈને આવ્યો હતો અને તેણે પયગંબરોનું સમર્થન કર્યું હતું. (૩૮) (હવે આમને કહેવામાં આવશે કે) તમે અનિવાર્યપણે દુઃખદાયી સજાની મજા ચાખવાના છો, (૩૯) અને તમને જે બદલો પણ આપવામાં આવી રહ્યો છે, એ જ કર્મોનો આપવામાં આવી રહ્યો છે જે તમે કરતા રહ્યા છો.

(૪૦) પરંતુ અલ્લાહના વિશિષ્ટ બંદાઓ (આ ખરાબ પરિણામથી) સુરક્ષિત હશે. (૪૧) તેમના માટે જાણીતી રોજી છે, (૪૨-૪૩) દરેક પ્રકારની સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ અને કૃપાઓથી ભરપૂર જન્નતો જેમાં તેમને સન્માનપૂર્વક રાખવામાં આવશે, (૪૪) કૃપાઓથી ભરપૂર જન્નતોમાં, તખ્તો (સિંહાસનો) પર સામ-સામે બેસશે. (૪૫) શરાબના ઝરણાઓમાંથી પ્યાલા ભરી-ભરીને એમના વચ્ચે ફેરવવામાં આવશે, (૪૬) ચળકતી-ઉજ્જવળ શરાબ ! જે પીનારાઓ માટે સ્વાદિષ્ટ હશે, (૪૭) ન તેમના શરીરને તેનાથી કોઈ નુકસાન થશે અને ન તેમની બુદ્ધિ જ તેનાથી વિકૃત થશે, (૪૮) અને તેમના પાસે નજરો બચાવીને રાખનારી, સુંદર આંખોવાળી સ્ત્રીઓ હશે, (૪૯) એવી નાજુક, જાણે ઈંડાની છાલની નીચે છૂપાયેલું પાતળું પડ !

(૫૦) પછી તેઓ એક-બીજા તરફ જોઈને હાલચાલ પૂછશે. (૫૧) તેમાંથી એક કહેશે, "દુનિયામાં મારો એક સાથીદાર હતો (૫૨) જે મને કહ્યા કરતો હતો, શું તમે

સાથે પશ્ચિમ દિશાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં નથી આવ્યો, કેમ કે 'પૂર્વ દિશાઓ' શબ્દ સ્વયં જ પશ્ચિમ દિશાઓને સાબિત કરે છે.

૩. 'દુનિયાના આકાશ'થી તાત્પર્ય નજીકનું આકાશ છે, જેના પ્રત્યક્ષ દર્શન માટે કોઈ દૂરબીનની મદદ વગર આપણે નરી આંખોથી કરીએ છીએ.

૪. આનાથી અભિપ્રેત છે ઉચ્ચ-લોકના સર્જનો, અર્થાત્ ફરિશ્તાઓ.

૫. બની શકે છે કે આ વાત તેમને ઈમાનવાળા કહે, બની શકે છે કે આ ફરિશ્તાઓનું કથન હોય, બની શકે છે કે હશ્રના મેદાનનું સમગ્ર વાતાવરણ તે વખતે પોતાની સ્થિતિની જીભથી આ કહી રહ્યું હોય, અને બની શકે છે કે આ સ્વયં એ લોકોની પોતાની જ બીજી પ્રતિક્રિયા હોય. અર્થાત્, પોતાના હૃદયોમાં તેઓ પોતે પોતાને સંબોધિત કરીને કહે

لَمِنَ الْمُصَدِّقِيْنَ ۝٥٢ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا
ءَاِنَّا لَمَدِيْنُوْنَ ۝٥٣ قَالَ هَلْ اَنْتُمْ مُّطَّلِعُوْنَ ۝٥٤
فَاطَّلَعَ فَرَاٰهُ فِيْ سَوَآءِ الْجَحِيْمِ ۝٥٥ قَالَ تَاللّٰهِ اِنْ
كِدْتَّ لَتُرْدِيْنِ ۝٥٦ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّيْ لَكُنْتُ مِنَ
الْمُحْضَرِيْنَ ۝٥٧ اَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِيْنَ ۝٥٨ اِلَّا مَوْتَتَنَا
الْاُوْلٰى وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِيْنَ ۝٥٩ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ
الْعَظِيْمُ ۝٦٠ لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعٰمِلُوْنَ ۝٦١ اَذٰلِكَ
خَيْرٌ نُّزُلًا اَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّوْمِ ۝٦٢ اِنَّا جَعَلْنٰهَا فِتْنَةً
لِّلظّٰلِمِيْنَ ۝٦٣ اِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِيْٓ اَصْلِ الْجَحِيْمِ ۝٦٤
طَلْعُهَا كَاَنَّهٗ رُءُوْسُ الشَّيٰطِيْنِ ۝٦٥ فَاِنَّهُمْ
لَاٰكِلُوْنَ مِنْهَا فَمَالِـُٔوْنَ مِنْهَا الْبُطُوْنَ ۝٦٦ ثُمَّ اِنَّ لَهُمْ
عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيْمٍ ۝٦٧ ثُمَّ اِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَاِلَى
الْجَحِيْمِ ۝٦٨ اِنَّهُمْ اَلْفَوْا اٰبَآءَهُمْ ضَآلِّيْنَ ۝٦٩ فَهُمْ
عَلٰٓى اٰثٰرِهِمْ يُهْرَعُوْنَ ۝٧٠ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ اَكْثَرُ
الْاَوَّلِيْنَ ۝٧١ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا فِيْهِمْ مُّنْذِرِيْنَ ۝٧٢ فَانْظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِيْنَ ۝٧٣ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ
ع ٥٢ الْمُخْلَصِيْنَ ۝٧٤ وَلَقَدْ نَادٰىنَا نُوْحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيْبُوْنَ ۝٧٥
وَنَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ ۝٧٦ وَجَعَلْنَا
منزل ٦ ذُرِّيَّتَهٗ هُمُ الْبٰقِيْنَ ۝٧٧ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِيْنَ ۝٧٨

પણ સમર્થન કરનારાઓમાંથી છો ? (૫૩) શું ખરેખર જ્યારે આપણે મરી ગયા હોઈશું અને માટી બની જઈશું અને હાડપિંજર બનીને રહી જઈશું, તો આપણને જઝા (ઇનામ) અને સજા આપવામાં આવશે ? (૫૪) હવે શું તમે લોકો જોવા માગો છો કે તે સાહેબ હવે કયાં છે ?" (૫૫) આવું કહીને જેવો તે નમશે, તો જહન્નમના ઊંડાણમાં તેને જોઈ લેશે (૫૬) અને તેને સંબોધીને કહેશે, "અલ્લાહના સોગંદ ! તું તો મને બરબાદ જ કરી નાખવાનો હતો. (૫૭) મારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની કૃપા મારા સાથે ન હોત, તો આજે હું પણ એ લોકોમાંથી હોત, જેઓ પકડાઈને આવ્યા છે. (૫૮) સારું, તો શું[૮] હવે અમે મરવાના નથી ? (૫૯) મૃત્યુ, જે અમને આવવાનું હતું તે બસ પહેલા આવી ગયું ? હવે અમને કોઈ યાતના આપવામાં નહીં આવે ?"

(૬૦) નિશ્ચિતપણે આ જ ભવ્ય સફળતા છે. (૬૧) આવી જ સફળતા માટે કર્મ કરનારાઓએ કર્મ કરવું જોઈએ. (૬૨) બોલો, આ મિજબાની સારી છે કે ઝક્કૂમ (થોર)નું વૃક્ષ ? (૬૩) અમે એ વૃક્ષને અત્યાચારીઓ માટે અજમાયશ બનાવી દીધું છે.[૯] (૬૪) તે એક વૃક્ષ છે, જે જહન્નમ (નર્ક)ના તળિયામાંથી ઊગે છે. (૬૫) તેની કુંપણો એવી છે, જાણે શૈતાનોના માથા. (૬૬) જહન્નમના લોકો તેને ખાશે અને તેનાથી જ પેટ ભરશે, (૬૭) પછી એના ઉપર પીવા માટે તેમને ઊકળતું પાણી મળશે, (૬૮) અને તે પછી તેમનું પાછું ફરવું એ જ દોજખ (નર્ક)ની આગ તરફ હશે. (૬૯) આ એ લોકો છે, જેમણે પોતાના બાપ-દાદાઓને પથભ્રષ્ટ જોયા (૭૦) અને તેમના જ પદ્દચિહ્નો પર દોડી પડ્યા. (૭૧) જો કે તેમના અગાઉ ઘણા લોકો પથભ્રષ્ટ થઈ ચૂકયા હતા (૭૨) અને તેમના વચ્ચે અમે સાવધાન કરનારા રસૂલો (ઈશદૂતો) મોકલ્યા હતા. (૭૩) હવે જોઈ લો કે જેમને ચેતવવામાં આવ્યા હતા તેમનું શું પરિણામ આવ્યું. (૭૪) આ ખરાબ પરિણામથી માત્ર અલ્લાહના એ જ બંદાઓ બચ્યા છે, જેમને તેણે પોતાના માટે વિશિષ્ટ કરી લીધા છે. **(રુકૂઅ-૨)**

(૭૫) અમને (આ પહેલાં) નૂહે પોકાર્યા હતા, તો જુઓ અમે કેવા ઉત્તમ જવાબ આપનારા હતા. (૭૬) અમે તેને અને તેના કુટુંબીજનોને મોટા દુઃખ અને વેદનામાંથી ઉગારી લીધા, (૭૭) અને તેના જ વંશને બાકી રાખ્યો, (૭૮) અને અનુગામી વંશોમાં તેની પ્રશંસા અને વખાણ તેના પાછળ મૂકી દીધા.

કે દુનિયામાં આખી ઉંમર તમે એ સમજતા રહ્યા કે કોઈ નિર્ણયનો દિવસ આવવાનો નથી. હવે આવી ગયું તારું દુર્ભાગ્ય, જે દિવસને ખોટો ઠેરવતા હતા એ જ સામે આવી ગયો.

૬. આ જગ્યાએ ઉપાસ્યોથી તાત્પર્ય ફરિશ્તાઓ અને ઓલિયાઓ (મહાપુરુષો) અને પયગંબરો નથી, બલ્કે બે પ્રકારના ઉપાસ્યો છે : એક એ વ્યક્તિઓ અને શૈતાનો, જેમની પોતાની ઇચ્છાઓ અને કોશિશો એ હતી કે લોકો અલ્લાહને છોડીને તેમની બંદગી (ઉપાસના અને પૂજા-અર્ચના) કરે. બીજી એ મૂર્તિઓ વગેરે, જેમની પૂજા-અર્ચના દુનિયામાં કરવામાં આવી રહી હતી.

૭. મૂળ 'યમીન' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે. રૂઢિપ્રયોગની રૂએ જો તેને બળ અને શક્તિના અર્થમાં લેવામાં આવે, તો અર્થ એ થશે કે તમે પોતાની શક્તિથી અમને પથભ્રષ્ટતા તરફ ખેંચીને લઈ ગયા. જો તેને નેકી અને ભલાઈના અર્થમાં લેવામાં આવે, તો તેનો અર્થ એ થશે કે તમે સોગંદો ખાઈ-ખાઈને અમને સંતોષ અપાવ્યો હતો કે સત્ય એ જ છે જે તમે પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છો.

سَلٰمٌ عَلٰى نُوۡحٍ فِى الۡعٰلَمِيۡنَ ﴿۷۹﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجۡزِى الۡمُحۡسِنِيۡنَ ﴿۸۰﴾
اِنَّهٗ مِنۡ عِبَادِنَا الۡمُؤۡمِنِيۡنَ ﴿۸۱﴾ ثُمَّ اَغۡرَقۡنَا
الۡاٰخَرِيۡنَ ﴿۸۲﴾ وَاِنَّ مِنۡ شِيۡعَتِهٖ لَاِبۡرٰهِيۡمَ ﴿۸۳﴾ اِذۡ جَآءَ
رَبَّهٗ بِقَلۡبٍ سَلِيۡمٍ ﴿۸۴﴾ اِذۡ قَالَ لِاَبِيۡهِ وَقَوۡمِهٖ مَاذَا
تَعۡبُدُوۡنَ ﴿۸۵﴾ اَئِفۡكًا اٰلِهَةً دُوۡنَ اللّٰهِ تُرِيۡدُوۡنَ ﴿۸۶﴾
فَمَا ظَنُّكُمۡ بِرَبِّ الۡعٰلَمِيۡنَ ﴿۸۷﴾ فَنَظَرَ نَظۡرَةً فِى النُّجُوۡمِ ﴿۸۸﴾
فَقَالَ اِنِّىۡ سَقِيۡمٌ ﴿۸۹﴾ فَتَوَلَّوۡا عَنۡهُ مُدۡبِرِيۡنَ ﴿۹۰﴾ فَرَاغَ اِلٰٓى
اٰلِهَتِهِمۡ فَقَالَ اَلَا تَاۡكُلُوۡنَ ﴿۹۱﴾ مَا لَـكُمۡ لَا تَنۡطِقُوۡنَ ﴿۹۲﴾
فَرَاغَ عَلَيۡهِمۡ ضَرۡبًۢا بِالۡيَمِيۡنِ ﴿۹۳﴾ فَاَقۡبَلُوۡۤا اِلَيۡهِ يَزِفُّوۡنَ ﴿۹۴﴾
قَالَ اَتَعۡبُدُوۡنَ مَا تَنۡحِتُوۡنَ ﴿۹۵﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمۡ وَمَا
تَعۡمَلُوۡنَ ﴿۹۶﴾ قَالُوا ابۡنُوۡا لَهٗ بُنۡيَانًا فَاَلۡقُوۡهُ فِى الۡجَحِيۡمِ ﴿۹۷﴾
فَاَرَادُوۡا بِهٖ كَيۡدًا فَجَعَلۡنٰهُمُ الۡاَسۡفَلِيۡنَ ﴿۹۸﴾ وَقَالَ اِنِّىۡ
ذَاهِبٌ اِلٰى رَبِّىۡ سَيَهۡدِيۡنِ ﴿۹۹﴾ رَبِّ هَبۡ لِىۡ مِنَ
الصّٰلِحِيۡنَ ﴿۱۰۰﴾ فَبَشَّرۡنٰهُ بِغُلٰمٍ حَلِيۡمٍ ﴿۱۰۱﴾ فَلَمَّا بَلَغَ
مَعَهُ السَّعۡىَ قَالَ يٰبُنَىَّ اِنِّىۡۤ اَرٰى فِى الۡمَنَامِ اَنِّىۡۤ
اَذۡبَحُكَ فَانۡظُرۡ مَاذَا تَرٰى ؕ قَالَ يٰۤاَبَتِ افۡعَلۡ مَا تُؤۡمَرُ
سَتَجِدُنِىۡۤ اِنۡ شَآءَ اللّٰهُ مِنَ الصّٰبِرِيۡنَ ﴿۱۰۲﴾ فَلَمَّاۤ
اَسۡلَمَا وَتَلَّهٗ لِلۡجَبِيۡنِ ﴿۱۰۳﴾ وَنَادَيۡنٰهُ اَنۡ يّٰۤاِبۡرٰهِيۡمُ ﴿۱۰۴﴾ قَدۡ
صَدَّقۡتَ الرُّءۡيَا ۚ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجۡزِى الۡمُحۡسِنِيۡنَ ﴿۱۰۵﴾

وقف لازم

(૭૯) સલામ છે નૂહ પર, તમામ દુનિયાવાળાઓમાં ! (૮૦) અમે ભલાઈ કરનારાઓને આવો જ બદલો આપીએ છીએ. (૮૧) હકીકતમાં તે અમારા ઈમાનવાળા બંદાઓ પૈકી હતો. (૮૨) પછી બીજા જૂથને અમે ડૂબાડી દીધું.

(૮૩) અને નૂહની જ પદ્ધતિ પર ચાલનાર ઈબ્રાહીમ હતો. (૮૪) જ્યારે તે પોતાના રબની હજૂરમાં સૌમ્ય અને પવિત્ર હૃદય લઈને આવ્યો. (૮૫) જ્યારે તેણે પોતાના પિતાને અને પોતાની કોમને કહ્યું, ''આ કઈ વસ્તુઓ છે જેને તમે પૂજી રહ્યા છો ? (૮૬) શું અલ્લાહને છોડીને જૂઠા ઉપજાવી કાઢેલા ઉપાસ્યો જોઈએ છે ? (૮૭) છેવટે સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) વિષે તમારી શું કલ્પના છે ?''

(૮૮) પછી તેણે તારાઓ પર એક નજર નાખી[૧૦] (૮૯) અને કહ્યું, ''મારી તબિયત ખરાબ છે.''[૧૧] (૯૦) આમ તે લોકો તેને છોડીને જતા રહ્યા. (૯૧) તેમના પાછળ તે ચુપચાપ તેમના ઉપાસ્યોના મંદિરમાં ઘૂસી ગયો અને બોલ્યો, ''આપ કેમ ખાતા નથી ? (૯૨) શું થઈ ગયું, તમે લોકો બોલતા પણ નથી ?'' (૯૩) ત્યાર પછી તે તેમના પર તૂટી પડ્યો અને જમણા હાથે ખૂબ ઘા કર્યા. (૯૪) (પાછા આવીને) એ લોકો દોડતા-દોડતા તેના પાસે આવ્યા. (૯૫) તેણે કહ્યું, ''શું તમે પોતાની જ ઘડેલી વસ્તુઓને પૂજો છો ? (૯૬) જો કે અલ્લાહે જ તમને પેદા કર્યા છે અને એ વસ્તુઓને પણ જે તમે બનાવો છો.'' (૯૭) તેમણે એક-બીજાને કહ્યું, ''આના માટે એક અગ્નિકુંડ તૈયાર કરો અને આને ભડકે બળતી આગમાં ફેંકી દો.'' (૯૮) તેમણે તેના વિરુદ્ધ એક કાર્યવાહી કરવાનો ઈરાદો કર્યો હતો, પણ અમે તેમને જ નીચા પાડી દીધા.

(૯૯) ઈબ્રાહીમે કહ્યું, ''હું મારા રબ તરફ જાઉં છું,[૧૨] એ જ મારું માર્ગદર્શન કરશે. (૧૦૦) હે પાલનહાર ! મને એક પુત્ર પ્રદાન કર, જે સદાચારીઓમાંથી હોય.'' (૧૦૧) (આ દુઆના જવાબમાં) અમે તેને એક સહનશીલ પુત્રની ખુશખબર આપી.[૧૩] (૧૦૨) એ બાળક જ્યારે તેના સાથે દોડધૂપ કરવાની ઉંમરે પહોંચી ગયો, તો (એક દિવસે) ઈબ્રાહીમે તેને કહ્યું, ''બેટા ! હું સ્વપ્નમાં જોઉં છું કે હું તને ઝબેહ કરી રહ્યો છું. હવે તું બતાવ, તારો શું વિચાર છે ?'' તેણે કહ્યું, ''પિતાજી ! જે કંઈ આદેશ આપને આપવામાં આવી રહ્યો છે તેને કરી નાખો, અલ્લાહે ચાહ્યું, તો આપ મને ધૈર્યવાન લોકો પૈકી જોશો.'' (૧૦૩) છેવટે જ્યારે તે બંનેએ આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવી દીધું અને ઈબ્રાહીમે પુત્રને ઊંધા માથે પાડી દીધો (૧૦૪) અને અમે સાદ પાડ્યો, ''હે ઈબ્રાહીમ ! (૧૦૫) તેં સ્વપ્ન સાચું કરી દેખાડ્યું.[૧૪] અમે ભલાઈ કરનારાઓને આવો જ બદલો આપીએ છીએ.

૮. વર્ણન-શૈલી સ્પષ્ટ દર્શાવી રહી છે કે પોતાના એ જહન્નમી મિત્ર સાથે વાત કરતાં-કરતાં એકાએક આ જન્નતી વ્યક્તિ પોતાનાથી વાત કરવા લાગે છે અને આ વાક્ય તેના મોઢેથી એ રીતે નીકળે છે, જાણે કોઈ વ્યક્તિ પોતાને પ્રત્યેક આશા અને દરેક અનુમાનથી શ્રેષ્ઠ સ્થિતિમાં જોઈને અત્યંત આશ્ચર્ય અને અચરજ અને ખુશીની સાથે આપોઆપ બોલી રહ્યો હોય.

૯. અર્થાત્, ઈન્કાર કરનારાઓ આ વાત સાંભળીને કુર્આન પર કટાક્ષ અને નબી સલ્લ.ની હાંસી ઉડાવવાની એક નવી તક મેળવી લેતા હતા. તેઓ આના પર ઠઠ્ઠો મારીને કહે છે કે, ''લો, હવે નવું સાંભળો, જહન્નમની ભડકતી આગમાં વૃક્ષ ઊગશે !''

اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْبَلٰٓؤُا الْمُبِيْنُ ﴿١٠٦﴾ وَ فَدَيْنٰهُ بِذِبْحٍ
عَظِيْمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِيْنَ ﴿١٠٨﴾ سَلٰمٌ عَلٰٓى
اِبْرٰهِيْمَ ﴿١٠٩﴾ كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١١٠﴾ اِنَّهٗ مِنْ
عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنٰهُ بِاِسْحٰقَ نَبِيًّا مِّنَ
الصّٰلِحِيْنَ ﴿١١٢﴾ وَبٰرَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلٰٓى اِسْحٰقَ ط وَمِنْ
ع ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَّظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ مُبِيْنٌ ﴿١١٣﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا
عَلٰى مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ﴿١١٤﴾ ج وَنَجَّيْنٰهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ
الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ ﴿١١٥﴾ ج وَنَصَرْنٰهُمْ فَكَانُوْا هُمُ الْغٰلِبِيْنَ ﴿١١٦﴾ ج وَ
اٰتَيْنٰهُمَا الْكِتٰبَ الْمُسْتَبِيْنَ ﴿١١٧﴾ ج وَهَدَيْنٰهُمَا الصِّرَاطَ
الْمُسْتَقِيْمَ ﴿١١٨﴾ ج وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْاٰخِرِيْنَ ﴿١١٩﴾ لا سَلٰمٌ عَلٰى
مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ﴿١٢٠﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٢١﴾
اِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٢٢﴾ وَاِنَّ اِلْيَاسَ لَمِنَ
الْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٢٣﴾ ط اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿١٢٤﴾ اَتَدْعُوْنَ
بَعْلًا وَّتَذَرُوْنَ اَحْسَنَ الْخَالِقِيْنَ ﴿١٢٥﴾ لا اللّٰهَ رَبَّكُمْ وَ
رَبَّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوْهُ فَاِنَّهُمْ لَمُحْضَرُوْنَ ﴿١٢٧﴾ لا
اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِيْنَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِيْنَ ﴿١٢٩﴾ لا
سَلٰمٌ عَلٰٓى اِلْ يَاسِيْنَ ﴿١٣٠﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٣١﴾
اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٣٢﴾ وَاِنَّ لُوْطًا لَّمِنَ
الْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٣٣﴾ ط اِذْ نَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗٓ اَجْمَعِيْنَ ﴿١٣٤﴾ لا اِلَّا عَجُوْزًا

(૧૦૬) નિશ્ચિતપણે આ એક સ્પષ્ટ પરીક્ષા હતી.” (૧૦૭) અને અમે એક મોટી કુરબાની[૧૫] ફિદયા (બદલા)માં આપીને એ બાળકને છોડાવી લીધો, (૧૦૮) અને તેની પ્રશંસા અને ગુણ આવનારી પેઢીઓમાં હંમેશ માટે બાકી મૂકી દીધા. (૧૦૯) સલામ છે ઈબ્રાહીમ પર ! (૧૧૦) અમે ભલાઈ કરનારાઓને આવો જ બદલો આપીએ છીએ. (૧૧૧) નિઃશંક તે અમારા ઈમાનવાળા બંદાઓ પૈકીનો હતો. (૧૧૨) અને અમે તેને ઈસ્હાકની ખુશખબર આપી,[૧૬] એક નબી (પયગંબર), સદાચારીઓમાંથી (૧૧૩) અને તેને અને ઈસ્હાકને બરકત આપી. હવે તે બંનેની સંતતિમાંથી કોઈ સર્વોત્તમ ભલાઈ કરનાર છે અને કોઈ પોતાના પર ખુલ્લો અત્યાચાર કરનાર છે. (રુકૂઅ-૩)

(૧૧૪) અને અમે મૂસા અને હારૂન પર ઉપકાર કર્યો, (૧૧૫) તેમને અને તેમની કોમને મોટા દુઃખ અને વેદનામાંથી ઉગાર્યા, (૧૧૬) તેમને મદદ કરી, જેના કારણે તેઓ જ વિજયી રહ્યા, (૧૧૭) તેમને અત્યંત સ્પષ્ટ ગ્રંથ પ્રદાન કર્યો, (૧૧૮) તેમને સન્માર્ગ દેખાડ્યો, (૧૧૯) અને અનુગામી પેઢીઓમાં તેમનું શુભ-સ્મરણ બાકી રાખ્યું. (૧૨૦) સલામ છે મૂસા અને હારૂન પર ! (૧૨૧) અમે ભલાઈ કરનારાઓને આવો જ બદલો આપીએ છીએ, (૧૨૨) હકીકતમાં તેઓ અમારા ઈમાનવાળા બંદાઓમાંથી હતા.

(૧૨૩) અને ઈલિયાસ પણ નિશ્ચિતપણે રસૂલો (ઈશદૂતો)માંથી હતો. (૧૨૪) યાદ કરો, જ્યારે તેણે પોતાની કોમને કહ્યું હતું, ‘‘તમે ડરતા નથી ? (૧૨૫) શું તમે ‘બઅ્લ’ને પોકારો છો ? અને સર્વોત્તમ સર્જનહારને છોડી દો છો, (૧૨૬) એ અલ્લાહને, જે તમારો અને તમારા પુરોગામી બાપ-દાદાઓનો રબ છે ?” (૧૨૭) પરંતુ તેમણે તેને ખોટો ઠેરવ્યો, તો હવે ચોક્કસ તેઓ સજા માટે રજૂ કરવામાં આવવાના છે, (૧૨૮) સિવાય એ અલ્લાહના બંદાઓના, જેમને વિશિષ્ટ કરી લેવામાં આવ્યા હતા, (૧૨૯) અને ઈલિયાસનું શુભ-સ્મરણ અમે આવનારી પેઢીઓમાં બાકી રાખી દીધું. (૧૩૦) સલામ છે ઈલિયાસ પર ! (૧૩૧) અમે ભલાઈ કરનારાઓને આવો જ બદલો આપીએ છીએ. (૧૩૨) હકીકતમાં તે અમારા ઈમાનવાળા બંદાઓ પૈકી હતો.

(૧૩૩) અને લૂત પણ એ જ લોકોમાંથી હતો, જેમને રસૂલ બનાવીને મોકલવામાં આવ્યા છે. (૧૩૪) યાદ કરો, જ્યારે અમે તેને અને તેના સૌ કુટુંબીજનોને છોડાવ્યા,

૧૦. અરબી ભાષામાં આ શબ્દો રૂઢિપ્રયોગના રૂપમાં એ અર્થમાં બોલવામાં આવે છે કે આણે વિચાર કર્યો કે એ વ્યક્તિ વિચારવા લાગ્યો.

૧૧. અમને કોઈપણ માધ્યમથી જાણ નથી કે તે વખતે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ને કોઈ પ્રકારની કોઈ તકલીફ ન હતી. તેથી એ કહી શકાય એમ નથી કે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.એ આ હકીકતથી વિપરીત બહાનું બનાવ્યું હતું.

૧૨. અર્થાત્, પોતાના રબની ખાતર ઘર અને વતન છોડી રહ્યો હોય.

૧૩. તાત્પર્ય છે હઝરત ઈસ્માઈલ અલૈ.

૧૪. કેમ કે સ્વપ્નમાં એ બતાવવામાં આવ્યું હતું કે ઝબેહ કરી રહ્યા છે, એ બતાવવામાં આવ્યું નહોતું કે ઝબેહ કરી દીધો છે, તેથી જ્યારે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.એ ઝબેહ કરવાની સંપૂર્ણ તૈયારીકરી લીધી, તો ફરમાવ્યું કે તમે પોતાનું સ્વપ્ન સાચું કરી દેખાડ્યું.

૧૫. ‘મોટી કુરબાની’થી તાત્પર્ય એક મેઢો (ઘેટો) છે, જે તે વખતે અલ્લાહ તઆલાના ફરિશ્તાએ હઝરત ઈબ્રાહીમ

فِي الْغٰبِرِيْنَ ﴿۱۳۵﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَرِيْنَ ﴿۱۳۶﴾ وَاِنَّكُمْ لَتَمُرُّوْنَ
عَلَيْهِمْ مُّصْبِحِيْنَ ﴿۱۳۷﴾ وَبِالَّيْلِ ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۳۸﴾ ع وَاِنَّ
يُوْنُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۱۳۹﴾ اِذْ اَبَقَ اِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ﴿۱۴۰﴾
فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِيْنَ ﴿۱۴۱﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوْتُ
وَهُوَ مُلِيْمٌ ﴿۱۴۲﴾ فَلَوْلَا اَنَّهٗ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِيْنَ ﴿۱۴۳﴾ لَلَبِثَ
فِيْ بَطْنِهٖٓ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿۱۴۴﴾ فَنَبَذْنٰهُ بِالْعَرَآءِ وَهُوَ
سَقِيْمٌ ﴿۱۴۵﴾ وَاَنْۢبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّنْ يَّقْطِيْنٍ ﴿۱۴۶﴾ وَ
اَرْسَلْنٰهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزِيْدُوْنَ ﴿۱۴۷﴾ فَاٰمَنُوْا
فَمَتَّعْنٰهُمْ اِلٰى حِيْنٍ ﴿۱۴۸﴾ فَاسْتَفْتِهِمْ اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ
وَلَهُمُ الْبَنُوْنَ ﴿۱۴۹﴾ اَمْ خَلَقْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثًا وَّهُمْ
شٰهِدُوْنَ ﴿۱۵۰﴾ اَلَآ اِنَّهُمْ مِّنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُوْلُوْنَ ﴿۱۵۱﴾
وَلَدَ اللّٰهُ ۙ وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿۱۵۲﴾ اَصْطَفَى الْبَنَاتِ
عَلَى الْبَنِيْنَ ﴿۱۵۳﴾ مَا لَكُمْ ۣ كَيْفَ تَحْكُمُوْنَ ﴿۱۵۴﴾ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿۱۵۵﴾
اَمْ لَكُمْ سُلْطٰنٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۵۶﴾ فَاْتُوْا بِكِتٰبِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۵۷﴾
وَجَعَلُوْا بَيْنَهٗ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا ؕ وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ
اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُوْنَ ﴿۱۵۸﴾ سُبْحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿۱۵۹﴾ اِلَّا عِبَادَ
اللّٰهِ الْمُخْلَصِيْنَ ﴿۱۶۰﴾ فَاِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُوْنَ ﴿۱۶۱﴾ مَآ اَنْتُمْ
عَلَيْهِ بِفٰتِنِيْنَ ﴿۱۶۲﴾ اِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيْمِ ﴿۱۶۳﴾ وَمَا مِنَّآ
اِلَّا لَهٗ مَقَامٌ مَّعْلُوْمٌ ﴿۱۶۴﴾ وَّاِنَّا لَنَحْنُ الصَّآفُّوْنَ ﴿۱۶۵﴾ وَاِنَّا

(૧૩૫) સિવાય એ વૃદ્ધાને જે પાછળ રહી જનારાઓમાંથી હતી. (૧૩૬) પછી બાકીના સૌને ખેદાન-મેદાન કરી દીધા. (૧૩૭-૧૩૮) આજે તમે રાત-દિવસ તેમના ઉજ્જડ ઘરો પાસેથી પસાર થાવ છો. શું તમને સમજાતું નથી ? (રુકૂઅ-૪)

(૧૩૯) અને ચોક્કસપણે યૂનુસ પણ રસૂલોમાંથી હતો. (૧૪૦) યાદ કરો જ્યારે તે એક ભરેલી હોડી તરફ ભાગી ગયો, (૧૪૧) પછી ચિઠ્ઠી નાખવામાં ભાગ લીધો અને તેમાં હાર્યો. (૧૪૨) છેવટે માછલીએ તેને ગળી લીધો, અને તે દોષિત હતો.[૧૭] (૧૪૩) હવે જો તે તસ્બીહ (પવિત્રતાનો જાપ) કરનારાઓ પૈકી ન હોત, (૧૪૪) તો કયામતના દિવસ સુધી એ જ માછલીના પેટમાં રહેતો.[૧૮] (૧૪૫) છેવટે અમે તેને ખૂબ માંદગીની હાલતમાં એક સપાટ ભૂમિ પર ફેંકી દીધો, (૧૪૬) અને તેના ઉપર એક વેલાઓવાળું વૃક્ષ ઊગાડી દીધું. (૧૪૭) ત્યાર પછી તેને અમે એક લાખ કે તેનાથી વધારે લોકો તરફ મોકલ્યો,[૧૯] (૧૪૮) તેઓ ઈમાન લાવ્યા અને અમે એક નિશ્ચિત સમય સુધી તેમને બાકી રાખ્યા.

(૧૪૯) પછી જરા આ લોકોને પૂછો, શું (તેમના હૃદયને એ વાત યોગ્ય લાગે છે કે) તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) માટે તો હોય પુત્રીઓ અને તેમના માટે પુત્રો ? (૧૫૦) શું હકીકતમાં અમે ફરિશ્તાઓને સ્ત્રીઓ જ બનાવી છે અને આ લોકો આંખે જોયેલી વાત કહી રહ્યા છે ? (૧૫૧) બરાબર સાંભળી લો, વાસ્તવમાં આ લોકો ઉપજાવી કાઢીને આ વાત કહે છે (૧૫૨) કે અલ્લાહ સંતાન ધરાવે છે; અને હકીકતમાં તેઓ જૂઠા છે. (૧૫૩) શું અલ્લાહે પુત્રોના બદલે પુત્રીઓ પોતાના માટે પસંદ કરી લીધી ? (૧૫૪) તમને શું થઈ ગયું છે, કેવા ફેંસલા કરો છો ? (૧૫૫) શું તમે ભાનમાં આવતા નથી ? (૧૫૬) કે પછી તમારા પાસે પોતાની આ વાતો માટે કોઈ સ્પષ્ટ સનદ છે, (૧૫૭) તો લાવો તમારો એ ગ્રંથ, જો તમે સાચા હોવ.

(૧૫૮) આ લોકોએ અલ્લાહ અને ફરિશ્તાઓ[૨૦] વચ્ચે વંશનો સંબંધ જોડી રાખ્યો છે. જો કે ફરિશ્તાઓ સારી રીતે જાણે છે કે આ લોકો અપરાધીઓની હેસિયતે રજૂ થવાના છે (૧૫૯-૧૬૦) (અને તેઓ કહે છે કે,) "અલ્લાહ એ ગુણોથી પાક છે, જે તેના ચુનંદા બંદાઓ સિવાય બીજા લોકો તેના નામે ચઢાવે છે, (૧૬૧-૧૬૨) તો તમે અને તમારા આ ઉપાસ્યો કોઈને અલ્લાહથી વિમુખ કરી શકતા નથી, (૧૬૩) પરંતુ માત્ર તેને, જે દોજખ (નર્ક)ની ભડકે બળતી આગમાં બળવાનો હોય. (૧૬૪) અને અમારી સ્થિતિ તો એ છે કે અમારામાંથી દરેકનું એક સ્થાન નિશ્ચિત કરવામાં આવેલું છે, (૧૬૫) અને અમે કતારબદ્ધ સેવકો છીએ (૧૬૬) અને

અલૈ.ની સામે પ્રસ્તુત કર્યો, જેથી પુત્રના બદલે તેને ઝબેહ કરી દે. આના માટે 'મોટી કુરબાની'ના શબ્દો એટલા માટે પ્રયુક્ત થયા છે કે તે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ. જેવા વફાદાર બંદા માટે ઈબ્રાહીમ અલૈ.ના સુપુત્ર જેવા ધૈર્યવાન અને પ્રાણ ન્યોછાવર કરવાવાળા છોકરાનો ફિદયા (મુક્તિ-દંડ) હતો.

અર્થાત્, કુરબાનીના આ પ્રસંગ પછી હઝરત ઈસ્હાક અલૈ.ના પેદા થવાની ખુશખબર આપી.

આ વાક્યો પર વિચાર કરવાથી જે હકીકત સમજમાં આવે છે તે એ છે કે – (૧) હઝરત યૂનુસ અલૈ. જે નૌકામાં સવાર થયા હતા તે પોતાની ગુંજાશથી વધારે ભરેલી હતી. (૨) ચિઠ્ઠીઓ નૌકામાં નાખવામાં આવી અને સંભવતઃ તે વખતે નાખવામાં આવી જ્યારે સમુદ્રી પ્રવાસ દરમ્યાન એવું લાગ્યું કે વધારે ભાર હોવાના કારણે તમામ

لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُوْنَ ۝۱۶۶ وَاِنْ كَانُوْا لَيَقُوْلُوْنَ ۝۱۶۷ لَوْ اَنَّ عِنْدَنَا
ذِكْرًا مِّنَ الْاَوَّلِيْنَ ۝۱۶۸ لَكُنَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِيْنَ ۝۱۶۹
فَكَفَرُوْا بِهٖ فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ۝۱۷۰ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا
لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِيْنَ ۝۱۷۱ اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُوْرُوْنَ ۝۱۷۲ وَاِنَّ
جُنْدَنَا لَهُمُ الْغٰلِبُوْنَ ۝۱۷۳ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حِيْنٍ ۝۱۷۴ وَّ
اَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُوْنَ ۝۱۷۵ اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُوْنَ ۝۱۷۶
فَاِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَآءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِيْنَ ۝۱۷۷ وَتَوَلَّ
عَنْهُمْ حَتّٰى حِيْنٍ ۝۱۷۸ وَّاَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُوْنَ ۝۱۷۹
سُبْحٰنَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ۝۱۸۰ وَسَلٰمٌ
عَلَى الْمُرْسَلِيْنَ ۝۱۸۱ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝۱۸۲

وقف لازم

منزل ۶ ع

તસ્બીહ (અલ્લાહના ગુણગાન) કરનારા છીએ."

(૧૬૭) આ લોકો પહેલા તો કહેતા હતા (૧૬૮) કે કદાચ અમારા પાસે એ 'ઝિક્ર' હોત, જે પુરોગામી કોમોને મળ્યો હતો, (૧૬૯) તો અમે અલ્લાહના ચુનંદા બંદાઓ હોત. (૧૭૦) પરંતુ (જ્યારે તે આવી ગયો,) તો એમણે તેનો ઇન્કાર કરી દીધો. હવે ટૂંકમાં જ આ લોકોને (આ વર્તણૂકનું પરિણામ) જણાઈ જશે. (૧૭૧) પોતાના મોકલેલા બંદાઓ સાથે અમે અગાઉથી જ વાયદો કરી ચૂક્યા છીએ (૧૭૨) કે નિઃશંક, તેમની મદદ કરવામાં આવશે (૧૭૩) અને અમારું લશ્કર જ વિજય પ્રાપ્ત કરીને રહેશે. (૧૭૪) પછી હે નબી સલ્લ.! થોડા સમય સુધી આમને એમની હાલત પર છોડી દો (૧૭૫) અને જોતા રહો, ટૂંકમાં જ તેઓ પોતે જોઈ લેશે. (૧૭૬) શું આ લોકો અમારી યાતના માટે ઉતાવળ કરી રહ્યા છે ? (૧૭૭) જ્યારે તે તેમના આંગણામાં ઊતરશે, તો તે દિવસ એ લોકો માટે ઘણો ખરાબ હશે, જેમને ચેતવી દેવામાં આવ્યા છે. (૧૭૮) બસ, જરા આમને થોડા સમય માટે છોડી દો (૧૭૯) અને જોતા રહો, ટૂંકમાં જ આ લોકો પોતે પણ જોઈ લેશે.

(૧૮૦) પવિત્ર છે તારો રબ, પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવનો માલિક, એ તમામ વાતોથી જે આ લોકો બનાવી રહ્યા છે. (૧૮૧) અને સલામ છે રસૂલો પર, (૧૮૨) અને સર્વ પ્રશંસા અલ્લાહ, સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) માટે જ છે. **(રુકૂઅ-૫)**

પ્રવાસીઓનો જીવ જોખમમાં પડી ગયો છે. તેથી ચિઠ્ઠીઓ એ આશયથી નાખવામાં આવી કે જેનું નામ ચિઠ્ઠીમાં નીકળે તેને પાણીમાં ફેંકી દેવામાં આવે. (૩) ચિઠ્ઠીમાં હઝરત યૂનુસ અલૈ.નું જ નામ નીકળ્યું, તેથી તેમને સમુદ્રમાં ફેંકી દેવામાં આવ્યા અને એક માછલીએ તેમને ગળી લીધા. (૪) આ મુસીબતમાં હઝરત યૂનુસ અલૈ. એટલા માટે ગ્રસ્ત થયા કે તેઓ પોતાના માલિક (અર્થાત્ અલ્લાહ તઆલા)ની પરવાનગી વગર પોતાના નિયુક્તિના સ્થાનથી પલાયન કરી ગયા હતા. આ જ અર્થમાં 'અ-બ-ક' શબ્દ પ્રમાણિત કરે છે, કેમ કે અરબી ભાષામાં તે નાસી જનારા ગુલામ માટે બોલવામાં આવે છે.

૧૮. અર્થાત્, કયામત સુધી માછલીનું પેટ જ હઝરત યૂનુસ અલૈ.ની કબર બની રહેતી.

૧૯. 'એક લાખ કે તેનાથી વધારે' કહેવાનો અર્થ એ નથી કે અલ્લાહ તઆલાને તેની સંખ્યામાં શંકા હતી, બલ્કે આનો અર્થ એ છે કે જો કોઈ તેમની વસ્તીને જોતો તો એ જ અનુમાન કરતો કે આ શહેરની વસ્તી એક લાખથી વધારે જ હશે, ઓછી નહીં હોય.

૨૦. આમ તો 'જીન્ન' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, પરંતુ આગળના વર્ણનથી સ્પષ્ટ છે કે આનાથી અભિપ્રેત ફરિશ્તાઓ છે, જેનો શાબ્દિક અર્થ છે ગુપ્ત (અદશ્ય) પ્રાણી.

૩૮. સૉદ

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃના પ્રથમ જ શબ્દ 'સૉદ'ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

જેમ કે આગળ બતાવવામાં આવશે કે કેટલાક કથનો અનુસાર આ સૂરઃ એ વખતે અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે નબી (સલ્લ.)એ મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં જાહેર આમંત્રણનો આરંભ કર્યો હતો. કેટલાક અન્ય કથનો આના ઉતરાણકાળને હઝરત ઉમર (રદિ.)ના ઈમાન લાવ્યા પછીનો દર્શાવે છે. એક અન્ય રિવાયતોના ક્રમથી જણાય છે કે આના અવતરણનો સમય નુબૂવ્વત (પયગંબરી)નું દસમું કે અગિયારમું વર્ષ છે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

ઈમામ અહમદ, નસઈ, તિરમિઝી વગેરેએ જે કથનો નોંધ્યા છે, તેનો સારાંશ એ છે કે જ્યારે અબૂ તાલિબ બીમાર પડ્યા અને કુરૈશના સરદારોને લાગ્યું કે હવે આ તેમનો અંતિમ સમય છે, તો તેમણે પરસ્પર સલાહ-મસ્લત કરી કે જઈને તેમને વાત કરવી જોઈએ, તેઓ આપણો અને તેમના ભત્રીજાના ઝઘડાનો નિકાલ કરે તો સારું. આ વાત પર બધા સંમત થઈ ગયા અને કુરૈશના લગભગ પચ્ચીસ સરદારો, જેમાં અબૂ જહલ, અબૂ સુફિયાન, ઉમૈયા બિન ખલ્ફ, આસ બિન વાઈલ, અસ્વદ બિન મુત્તલિબ, ઉકબા બિન અબી મુઈત, ઉત્બા અને શૈબા સામેલ હતા, અબૂ તાલિબના પાસે પહોંચ્યા. એ લોકોએ પહેલા તો રાબેતા મુજબ નબી (સલ્લ.) વિરુદ્ધ પોતાની ફરિયાદોનું વર્ણન કર્યું. પછી કહ્યું કે અમે આપના સામે એક ન્યાયી વાત મૂકવા આવ્યા છીએ. તમારો ભત્રીજો અમને અમારા ધર્મ પર છોડી દે, અમે તેને તેના ધર્મ પર છોડી દઈએ છીએ, પરંતુ તે અમારા ઉપાસ્યોનો વિરોધ અને નિંદા ન કરે. આ શરતે તમે અમારાથી તેના સાથે સુલેહ કરાવી દો. અબૂ તાલિબે નબી (સલ્લ.)ને બોલાવ્યા અને આપને એ વાત બતાવી, જે કુરૈશના સરદારોએ તેમને કહી હતી. નબી (સલ્લ.)એ જવાબમાં કહ્યું, ''કાકા ! હું તો આમના સામે એક એવી વાત રજૂ કરું છું, જેને જો આ લોકો માની લે તો આરબ દેશ એમના આધીન થઈ જાય અને અજમ (બિનઆરબ પ્રદેશ) એમને કર (Tax) આપવા લાગી જાય.'' તેમણે પૂછ્યું, ''તે વાત શું છે ?'' આપ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, ''લા-ઈલાહ ઈલ્લલ્લાહ'' (નથી કોઈ ઉપાસ્ય સિવાય અલ્લાહના). આના પર તે બધા એકી સાથે ઊભા થઈ ગયા

અને એ વાતો કહેતાં-કહેતાં નીકળી ગયા, જે આ સૂરઃના આરંભમાં અલ્લાહે નોંધી છે.

ઇબ્ને સઅ્દની નોંધ અનુસાર આ અબૂ તાલિબના મૃત્યુ વખતની બીમારીનો નહીં, બલ્કે તે વખતનો બનાવ છે, જ્યારે નબી (સલ્લ.)એ સામાન્ય રીતે લોકોને સત્ય તરફ બોલાવવાનું શરૂ કરી દીધું હતું અને મક્કામાં સતત એ સમાચારો ફેલાવાના શરૂ થઈ ગયા હતા કે આજે ફલાણો માણસ મુસલમાન થઈ ગયો અને કાલે ફલાણો. ઝમખશરી, રાઝી, નીશાપૂરી અને બીજા કેટલાક વિવરણકર્તાઓ કહે છે કે આ પ્રતિનિધિ-મંડળ અબૂ તાલિબ પાસે એ સમયે ગયું હતું, જ્યારે હઝરત ઉમર (રદિ.)ના ઈમાન લાવવાથી કુરૈશના સરદારો દિગ્મૂઢ થઈ ગયા હતા. એવું લાગે છે કે આ હબ્શાની હિજરત પછીની ઘટના છે.

વિષય અને ચર્ચા :

ઉપર જે બેઠકનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તેની સમીક્ષા કરતાં આ સૂરઃની શરૂઆત થઈ છે. કાફિરો અને નબી (સલ્લ.)ની વાતચીતને આધાર બનાવીને અલ્લાહે દર્શાવ્યું છે કે આ લોકોના ઇન્કારનું મૂળ કારણ ઇસ્લામના આમંત્રણની કોઈ ખામી નથી, બલ્કે તેમનો પોતાનો ઘમંડ, ઈર્ષ્યા અને આંધળા અનુકરણ પર દુરાગ્રહ છે. તે પછી અલ્લાહે સૂરઃના શરૂના ભાગમાં પણ અને અંતિમ વાક્યોમાં પણ કાફિરોને સ્પષ્ટ ચેતવણી આપી છે કે જે માણસની આજે તમે મજાક ઉડાવી રહ્યા છો, ખૂબ જ જલ્દી તેને વર્ચસ્વ પ્રાપ્ત થશે, અને તે સમય દૂર નથી કે જ્યારે તેના સામે તમે સૌ નતમસ્તક દેખાશો. પછી અવિરત નવ પયગંબરોનું વર્ણન કરીને, જેમાં દાઊદ (અલૈ.) અને સુલૈમાન (અલૈ.)ના પ્રસંગો વધુ વિસ્તારપૂર્વક વર્ણવવામાં આવ્યા છે, અલ્લાહે એ વાત શ્રોતાઓના મનમાં બેસાડી છે કે તેના ન્યાયનો કાનૂન નિષ્પક્ષ છે. ખોટી વાત ચાહે કોઈ પણ કરે, તે તેના પર પકડ કરે છે, અને તેના ત્યાં એ જ લોકો પસંદગીપાત્ર છે, જેઓ ભૂલચૂક પર હઠાગ્રહ ન કરે, બલ્કે તેનો ખ્યાલ આવતાં જ તૌબા (ક્ષમા અને પશ્ચાતાપ) કરી લે. તે પછી આજ્ઞાંકિત બંદાઓ અને વિદ્રોહી બંદાઓના એ અંજામનું દૃશ્ય પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું છે, જે તેઓ આખિરત (પરલોક)માં જોવાના છે. અંતે હઝરત આદમ (અલૈ.) અને ઇબ્લીસ (શૈતાન)ના પ્રસંગનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, અને તેનાથી અભિપ્રેત કુરૈશના કાફિરોને એ દર્શાવવાનો છે કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) સામે ઝૂકવામાં જે અહંકાર તમને આડે આવે છે, એ જ અહંકાર આદમના સામે ઝૂકવામાં ઇબ્લીસ (શૈતાન)ને આડે આવ્યો હતો. આથી જે પરિણામ શૈતાનનું આવવાનું છે, એ જ છેવટે તમારું પણ આવશે.

اٰيَاتُهَا ٨٨ (٣٨) سُوْرَةُ صٓ مَكِّيَّةٌ (٣٨) رُكُوْعَاتُهَا ٥

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِي الذِّكْرِ ۝١ۭ بَلِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فِيْ
عِزَّةٍ وَّشِقَاقٍ ۝٢ كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ قَرْنٍ
فَنَادَوْا وَّلَاتَ حِيْنَ مَنَاصٍ ۝٣ وَعَجِبُوْٓا اَنْ جَاۗءَهُمْ
مُّنْذِرٌ مِّنْهُمْ ۡ وَقَالَ الْكٰفِرُوْنَ هٰذَا سٰحِرٌ كَذَّابٌ ۝٤ۚۖ
اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَّاحِدًا ښ اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ۝٥
وَانْطَلَقَ الْمَلَاُ مِنْهُمْ اَنِ امْشُوْا وَاصْبِرُوْا عَلٰٓي اٰلِهَتِكُمْ ښ
اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ يُّرَادُ ۝٦ښ مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِي الْمِلَّةِ
الْاٰخِرَةِ ښ اِنْ هٰذَآ اِلَّا اخْتِلَاقٌ ۝٧ښ ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ
مِنْۢ بَيْنِنَا ۭ بَلْ هُمْ فِيْ شَكٍّ مِّنْ ذِكْرِيْ ۚ بَلْ لَّمَّا
يَذُوْقُوْا عَذَابِ ۝٨ۭ اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَاۗىِٕنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ
الْعَزِيْزِ الْوَهَّابِ ۝٩ۚ اَمْ لَهُمْ مُّلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا ۣ فَلْيَرْتَقُوْا فِي الْاَسْبَابِ ۝١٠ جُنْدٌ مَّا هُنَالِكَ
مَهْزُوْمٌ مِّنَ الْاَحْزَابِ ۝١١ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوْحٍ وَّعَادٌ
وَّفِرْعَوْنُ ذُو الْاَوْتَادِ ۝١٢ۙ وَثَمُوْدُ وَقَوْمُ لُوْطٍ وَّاَصْحٰبُ
لْــــَٔيْكَةِ ۭ اُولٰۗىِٕكَ الْاَحْزَابُ ۝١٣ اِنْ كُلٌّ اِلَّا كَذَّبَ
الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ۝١٤ۧ وَمَا يَنْظُرُ هٰٓؤُلَاۗءِ اِلَّا صَيْحَةً
وَّاحِدَةً مَّا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ ۝١٥ وَقَالُوْا رَبَّنَا عَجِّلْ لَّنَا

منزل ٦ ع ١٠

૩૮. સૂરઃ સૉદ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૫ • આયતો-૮૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સૉદ ! સોગંદ છે ઉપદેશથી ભરપૂર કુર્આનના, (૨) બલ્કે એ જ લોકો, જેમણે માનવાનો ઈન્કાર કર્યો છે, ઘોર અભિમાન અને દુરાગ્રહમાં ગ્રસ્ત છે.[૧] (૩) આમના પહેલાં અમે આવી કેટલીય કોમોને નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ (અને જ્યારે તેમનો ખરાબ સમય આવ્યો છે), તો તેઓ ચીસ પાડી ઉઠ્યા છે. પરંતુ તે સમય બચવાનો નથી હોતો.

(૪) આ લોકોને એ વાત પર ભારે આશ્ચર્ય થયું કે એક ડરાવનાર સ્વયં તેમના અંદરથી જ આવી ગયો. ઈન્કાર કરનારાઓ કહેવા લાગ્યા, "આ જાદૂગર છે, સખત જૂઠો છે, (૫) શું આણે બધા ખુદા (પૂજ્ય-પ્રભુ)ઓની જગ્યાએ માત્ર એક જ ખુદા બનાવી નાખ્યો ? આ તો ખૂબ વિચિત્ર વાત છે." (૬) અને કોમના આગેવાનો એમ કહેતાં-કહેતાં નીકળી ગયા કે, "ચાલો, અને વળગી રહો પોતાના ઉપાસ્યોની બંદગીને. આ વાત તો કોઈ બીજા જ આશયથી કહેવામાં આવી રહી છે.[૨] (૭) આ વાત અમે નજીકના યુગના પંથમાં કોઈથી નથી સાંભળી. આ તો ઉપજાવી કાઢેલી વાત સિવાય બીજું કંઈ નથી. (૮) શું આપણા વચ્ચે કેવળ આ જ એક માણસ રહી ગયો હતો, જેના પર અલ્લાહનો ઝિક્ર (અનુસ્મરણ) અવતરિત કરી દેવામાં આવ્યો ?"

હકીકત એ છે કે આ લોકો મારા 'ઝિક્ર' પર શંકા કરી રહ્યા છે,[૩] અને આ તમામ વાતો એટલા માટે કરી રહ્યા છે કે તેમણે મારી યાતનાનો સ્વાદ ચાખ્યો નથી. (૯) શું તારા દાતા અને પ્રભુત્વશાળી પાલનહારની કૃપાના ખજાનાઓ આ લોકોના કબજામાં છે ? (૧૦) શું આ લોકો આકાશો અને ધરતી અને તેમના વચ્ચેની વસ્તુઓના માલિક છે ? ભલે, તો આ લોકો કાર્ય-કારણ પર આધારિત દુનિયાની ઊંચાઈઓ ઉપર ચઢીને જુએ !

(૧૧) આ તો ઘણા સમૂહોમાંનો એક નાનો સમૂહ છે, જે આ જ સ્થળે પરાજિત થવાનો છે.[૪] (૧૨) આનાથી પહેલાં નૂહની કોમ અને આદ અને ખૂંટાવાળો ફિરઔન, (૧૩) અને સમૂદ, અને લૂતની કોમ, અને ઐકાવાળા ખોટું ઠેરવી ચૂકયા છે. સમૂહો તે હતા. (૧૪) તેમાંના દરેકે રસૂલોને ખોટા ઠેરવ્યા અને મારી સજાનો ફેંસલો તેના પર લાગુ થઈને રહ્યો. (રુકૂઅ-૧) (૧૫) આ લોકો પણ માત્ર એક જ ધડાકાની રાહ જોઈ રહ્યા છે, જેના પછી બીજો કોઈ ધડાકો નહીં થાય. (૧૬) અને આ લોકો કહે છે કે, હે અમારા રબ ! હિસાબના

---

૧. અર્થાત્, આ ઈન્કાર કરનારાઓના ઈન્કારનું કારણ એ નથી કે જે દીન તેમના સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવી રહ્યો છે તેમાં કોઈ દોષ છે, બલ્કે તેનું કારણ માત્ર તેમનો જૂઠો અહંકાર, તેમનું અજ્ઞાનતાપૂર્ણ મિથ્યાભિમાન અને તેમનો હઠાગ્રહ છે.

૨. તેમનો આશય એ હતો કે આ દાળમાં કંઈક કાળું દેખાય છે. વાસ્તવમાં આ આમંત્રણ એ આશયથી આપવામાં આવી રહ્યું છે કે અમે સૌ મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના આધીન થઈ જઈએ અને તેઓ અમારા પર પોતાનો હુકમ ચલાવે.

૩. બીજા શબ્દોમાં અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે કે હે મુહમ્મદ (સલ્લ.) ! આ લોકો ખરેખર તમને ખોટા નથી ઠેરવી રહ્યા, બલ્કે મને ખોટો ઠેરવી રહ્યા છે. તેમને સંદેહ તમારી સચ્ચાઈ પર નથી, બલ્કે મારી શિક્ષાઓ પર છે.

قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾ اِصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ
وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوٗدَ ذَا الْاَيْدِۚ اِنَّهٗۤ اَوَّابٌ ﴿١٧﴾ اِنَّا سَخَّرْنَا
الْجِبَالَ مَعَهٗ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ ﴿١٨﴾ وَالطَّيْرَ
مَحْشُوْرَةً ؕ كُلٌّ لَّهٗۤ اَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهٗ وَاٰتَيْنٰهُ
الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾ وَهَلْ اَتٰىكَ نَبَؤُا الْخَصْمِ ۘ اِذْ وقف لازم
تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾ اِذْ دَخَلُوْا عَلٰى دَاوٗدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوْا
لَا تَخَفْۚ خَصْمٰنِ بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا
بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَاۤ اِلٰى سَوَآءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾ اِنَّ هٰذَاۤ
اَخِيْ ۗ لَهٗ تِسْعٌ وَّتِسْعُوْنَ نَعْجَةً وَّلِيَ نَعْجَةٌ وَّاحِدَةٌ ۗ
فَقَالَ اَكْفِلْنِيْهَا وَعَزَّنِيْ فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ
بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰى نِعَاجِهٖ ؕ وَاِنَّ كَثِيْرًا مِّنَ الْخُلَطَآءِ
لَيَبْغِيْ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
وَقَلِيْلٌ مَّا هُمْ ؕ وَظَنَّ دَاوٗدُ اَنَّمَا فَتَنّٰهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهٗ
وَخَرَّ رَاكِعًا وَّاَنَابَ ۩ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا لَهٗ ذٰلِكَ ؕ وَاِنَّ لَهٗ السّجدة ١٠
عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٢٥﴾ يٰدَاوٗدُ اِنَّا جَعَلْنٰكَ
خَلِيْفَةً فِي الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ
الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ يَضِلُّوْنَ
عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌۢ بِمَا نَسُوْا يَوْمَ منزل ٦
الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا ع ٢

દિવસ પહેલાં જ અમારો હિસ્સો અમને જલ્દીથી આપી દે.

(૧૭) હે નબી સલ્લ.! ધૈર્ય રાખો એ વાતો પર જે આ લોકો બનાવે છે, અને આ લોકોના સામે અમારા બંદા દાઊદનો કિસ્સો વર્ણવો, જે ઘણી શક્તિઓ ધરાવતો હતો. દરેક બાબતમાં અલ્લાહ તરફ રજૂ થનાર હતો. (૧૮) અમે પર્વતોને તેના સાથે વશીભૂત કરી રાખ્યા હતા કે સવાર-સાંજ તેઓ તેના સાથે તસ્બીહ (અલ્લાહના ગુણગાન) કરતા હતા, (૧૯) પક્ષીઓ સમેટાઈને આવી જતા, બધા જ તેની તસ્બીહ તરફ આકર્ષિત થઈ જતા હતા. (૨૦) અમે તેનું રાજ્ય મજબૂત કરી દીધું હતું. તેને તત્ત્વદર્શિતા પ્રદાન કરી હતી અને નિર્ણાયક વાત કહેવાની ક્ષમતા આપી હતી. (૨૧) પછી તમને કંઈ ખબર પહોંચી છે એ દાવેદારોની, જેઓ દીવાલ ચઢીને તેના ઝરૂખામાં ઘૂસી આવ્યા હતા ? (૨૨) જ્યારે તેઓ દાઊદ પાસે પહોંચ્યા, તો તે તેમને જોઈને ગભરાઈ ગયો. તેમણે કહ્યું, ''ડરશો નહીં, અમે દાવાના બે પક્ષકારો છીએ, જેમાંથી એકે બીજા પર અતિરેક કર્યો છે. આપ અમારા વચ્ચે ઠીક-ઠીક સત્યપૂર્વક ફેંસલો કરી આપો, અન્યાય ન કરજો અને અમને સીધો રસ્તો દેખાડો. (૨૩) આ મારો ભાઈ છે, તેના પાસે નવ્વાણું મેઢીઓ (દુંબીઓ) છે અને મારા પાસે માત્ર એક જ મેઢી છે. આણે મને કહ્યું કે આ એક મેઢી પણ મારા હવાલે કરી દે અને વાતચીતમાં તેણે મને દબાવી દીધો.[૫] (૨૪) દાઊદે જવાબ આપ્યો, ''આ માણસે પોતાની મેઢીઓ સાથે તારી મેઢી ભેળવી દેવાની માગણી કરીને ખરેખર તારા સાથે અન્યાય કર્યો, અને સત્ય એ છે કે હળી-મળીને રહેતા લોકો ઘણી વખત એક-બીજા પર અતિરેક કરતા રહે છે. બસ એ જ લોકો આનાથી બચી ગયેલા છે, જેઓ ઈમાનવાળા છે અને સદ્‌કાર્યો કરે છે, અને આવા લોકો થોડા જ છે.'' (આ વાત બોલતાં-બોલતાં) દાઊદ સમજી ગયો કે આ તો વાસ્તવમાં અમે તેની પરીક્ષા કરી છે. આથી તેણે પોતાના રબની માફી માગી અને સિજદામાં ઝૂકી પડ્યો અને રજૂ થઈ ગયો. (૨૫) ત્યારે અમે તેની એ ભૂલ માફ કરી દીધી[૬] અને નિઃશંક, અમારા પાસે તેના માટે નિકટનું સ્થાન અને શ્રેષ્ઠ અંજામ છે. (૨૬) (અમે તેને કહ્યું), ''હે દાઊદ! અમે તને ધરતીમાં ખલીફા (નાયબ) બનાવ્યો છે, તેથી તું લોકો વચ્ચે સત્યપૂર્વક શાસન કર અને મનેચ્છાઓનું અનુસરણ ન કર, કેમ કે તે તને અલ્લાહના માર્ગથી ભટકાવી મૂકશે. જે લોકો અલ્લાહના માર્ગથી ભટકી જાય છે, નિશ્ચિતપણે તેમના માટે કઠોર સજા છે, કેમ કે તેઓ હિસાબના દિવસને ભૂલી ગયા.''(રુકૂઅ-૨)

(૨૭) અમે આ આકાશ અને ધરતીને અને આ દુનિયાને જે તેમના વચ્ચે છે, નિરર્થક

૪. 'આ જ સ્થળે' નો સંકેત મક્કા-મોઅઝ્ઝમા તરફ છે. અર્થાત્, જ્યાં આ લોકો આ વાતો બનાવી રહ્યા છે, એ જ સ્થળે એક દિવસે આ લોકો પરાજિત થવાના છે અને અહીં જ એ સમય આવવાનો છે, જ્યારે આ લોકો મોઢું લટકાવીને એ જ વ્યક્તિની સામે ઊભા હશે, જેને આજે આ લોકો હીન સમજીને નબી (પયગંબર) માનવાનો ઈન્કાર કરી રહ્યા છે.

૫. ફરિયાદીએ એ નથી કહ્યું કે મારી ઘેટી છીનવી લીધી, બલ્કે એમ કહ્યું કે મારી ઘેટી પણ મારાથી માંગી અને એ ઇચ્છ્યું કે હું તે તેના હવાલે કરી દઉં. કેમ કે આ મોટો માણસ છે, તેથી મારા પર તેનું દબાણ પડી રહ્યું છે.

بَاطِلًا ؕ ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا
مِنَ النَّارِ ؕ ۝۲۷ اَمْ نَجْعَلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
كَالْمُفْسِدِيْنَ فِي الْاَرْضِ ۫ اَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِيْنَ كَالْفُجَّارِ ۝۲۸
كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ مُبٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوْۤا اٰيٰتِهٖ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا
الْاَلْبَابِ ۝۲۹ وَوَهَبْنَا لِدَاوٗدَ سُلَيْمٰنَ ؕ نِعْمَ الْعَبْدُ ؕ اِنَّهٗۤ
اَوَّابٌ ؕ ۝۳۰ اِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصّٰفِنٰتُ الْجِيَادُ ۙ ۝۳۱
فَقَالَ اِنِّيْۤ اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّيْ ۚ حَتّٰى
تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ۝۳۲ رُدُّوْهَا عَلَيَّ ؕ فَطَفِقَ مَسْحًۢا بِالسُّوْقِ
وَالْاَعْنَاقِ ۝۳۳ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّهٖ
جَسَدًا ثُمَّ اَنَابَ ۝۳۴ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَهَبْ لِيْ مُلْكًا لَّا
يَنْۢبَغِيْ لِاَحَدٍ مِّنْۢ بَعْدِيْ ۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ۝۳۵ فَسَخَّرْنَا
لَهُ الرِّيْحَ تَجْرِيْ بِاَمْرِهٖ رُخَآءً حَيْثُ اَصَابَ ۙ ۝۳۶ وَالشَّيٰطِيْنَ
كُلَّ بَنَّآءٍ وَّغَوَّاصٍ ۙ ۝۳۷ وَّاٰخَرِيْنَ مُقَرَّنِيْنَ فِي الْاَصْفَادِ ۝۳۸
هٰذَا عَطَآؤُنَا فَامْنُنْ اَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝۳۹ وَاِنَّ
لَهٗ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ۝۴۰ ع وَاذْكُرْ عَبْدَنَاۤ اَيُّوْبَ م
اِذْ نَادٰى رَبَّهٗۤ اَنِّيْ مَسَّنِيَ الشَّيْطٰنُ بِنُصْبٍ وَّعَذَابٍ ؕ ۝۴۱
اُرْكُضْ بِرِجْلِكَ ۚ هٰذَا مُغْتَسَلٌۢ بَارِدٌ وَّشَرَابٌ ۝۴۲ وَ
هَبْنَا لَهٗۤ اَهْلَهٗ وَمِثْلَهُمْ مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرٰى
لِاُولِي الْاَلْبَابِ ۝۴۳ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِّهٖ

وقف لازم ع ۱۲

પેદા નથી કરી દીધા. આ તો એ લોકોનું અનુમાન છે, જેમણે ઈન્કાર (કુફ્ર) કર્યો છે, અને આવા ઈન્કાર કરનારાઓ માટે વિનાશ છે જહન્નમની આગ દ્વારા. (૨૮) શું અમે એ લોકોને, જેઓ ઈમાન લાવે છે અને સદ્કાર્ય કરે છે અને તેમને, જેઓ ધરતીમાં બગાડ ફેલાવે છે, સમાન કરી દઈએ ? શું અલ્લાહથી ડરનારાઓને અમે દુરાચારીઓ જેવા કરી દઈએ ? (૨૯) આ એક ઘણો બરકતવાળો ગ્રંથ છે, જે (હે નબી સલ્લ.!) અમે તમારા તરફ અવતરિત કર્યો છે, જેથી આ લોકો તેની આયતો પર વિચારે તેમજ બુદ્ધિ અને સમજ રાખવાવાળા લોકો તેનાથી બોધ ગ્રહણ કરે.

(૩૦) અને દાઊદને અમે સુલૈમાન (જેવો પુત્ર) પ્રદાન કર્યો, સર્વશ્રેષ્ઠ બંદો ! પુષ્કળ પ્રમાણમાં પોતાના રબ તરફ રજૂ થનાર. (૩૧-૩૨-૩૩) ઉલ્લેખનીય છે એ પ્રસંગ, જ્યારે સાંજના સમયે તેના સામે ખૂબ કેળવેલા ઘોડાઓ રજૂ કરવામાં આવ્યા, તો તેણે કહ્યું, ''મેં આ ધન પ્રત્યે પ્રેમ પોતાના રબની યાદના કારણે અપનાવ્યો છે.'' ત્યાં સુધી કે જયારે તે ઘોડાઓ દેખાતા બંધ થયા તો (તેણે આદેશ આપ્યો કે) તેમને મારા પાસે પાછા લાવો, પછી પિંડીઓ અને ડોક પર હાથ ફેરવવા લાગ્યો. (૩૪) અને (જુઓ કે) સુલૈમાનને પણ અમે અજમાયશમાં નાખ્યો અને તેના સિંહાસન ઉપર એક ધડ લાવીને નાખી દીધું. પછી તે અલ્લાહ તરફ વળ્યો (૩૫) અને કહ્યું, ''હે મારા રબ ! મને માફ કરી દે અને મને એ બાદશાહી આપ, જે મારા પછી કોઈના માટે શોભાસ્પદ ન હોય. નિઃશંક, તું જ સાચો દાતા છે.''(૭) (૩૬) ત્યારે અમે તેના માટે હવાને તાબે કરી દીધી, જે તેના આદેશાનુસાર નરમાશથી જે તરફ તે ઇચ્છતો એ તરફ વહેતી હતી, (૩૭) અને શૈતાનોને આધીન કરી દીધા, દરેક પ્રકારના કડિયા અને ડૂબકી લગાવનારા (૩૮) અને બીજાઓ, જેઓ બેડીઓમાં જકડાયેલા હતા. (૩૯) (અમે તેને કહ્યું), ''આ અમારી બક્ષિસ છે. તને અધિકાર છે જેને ઇચ્છે આપ અથવા જેનાથી ચાહે રોકી લે, કોઈ હિસાબ નહીં.'' (૪૦) નિશ્ચિતપણે તેના માટે અમારા પાસે નિકટતાનું સ્થાન અને શ્રેષ્ઠ અંજામ છે. **(રુકૂઅ-૩)**

(૪૧) અને અમારા બંદા ઐયૂબનું વર્ણન કરો, જયારે તેણે પોતાના રબને પોકાર્યો કે શૈતાને મને તકલીફ અને યાતનામાં નાખી દીધો છે.(૮) (૪૨) (અમે તેને આદેશ આપ્યો,) પોતાનો પગ જમીન પર માર, આ છે ઠંડું પાણી સ્નાન કરવા અને પીવા માટે. (૪૩) અમે તેને તેના પરિવારજનો પાછા આપ્યા અને તેમના સાથે એટલા જ બીજા વધુ, પોતાના તરફથી કૃપારૂપે, અને બુદ્ધિશાળીઓ માટે બોધપાઠ રૂપે. (૪૪) (અને અમે તેને કહ્યું,)

૬. આનાથી જાણ થઈ કે હઝરત દાઊદ અલૈ.થી ભૂલ તો અવશ્ય થઈ હતી, અને તે કોઈ એવી ભૂલ હતી, જે ઘેટીઓવાળા કેસ સાથે કોઈક રીતે સમાનતા રાખતી હતી, તેથી તેનો નિર્ણય સંભળાવતાં અચાનક તેમને એ વિચાર આવ્યો કે આ મારી પરીક્ષા થઈ રહી છે. પરંતુ એ ભૂલનું સ્વરૂપ એટલું મોટું ન હતું કે તેને માફ ન કરવામાં આવતી, અથવા જો માફ કરી દેવામાં આવતી તો પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનથી નીચે ઉતારી દેવામાં આવતા. અલ્લાહ તઆલા અહીં સ્વયં સ્પષ્ટતા કરી રહ્યો છે કે જયારે તેમણે સિજદામાં પડીને તૌબા (ક્ષમાયાચના) કરી, તો ન કેવળ એ કે તેમને માફ કરી દેવામાં આવ્યા, બલ્કે દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)માં તેમને જે ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત હતું તેમાં પણ કોઈ ફરક ન પડ્યો.

૭. વાણીના ક્રમને જોતાં સાફ જણાય છે કે અહીં એ બતાવવાનો હેતુ છે કે અલ્લાહ તઆલાએ હઝરત દાઊદ અલૈ.

وَلَا تَحْنَثْ ؕ اِنَّا وَجَدْنٰهُ صَابِرًا ؕ نِعْمَ الْعَبْدُ ؕ اِنَّهٗۤ
اَوَّابٌ ﴿۴۴﴾ وَاذْكُرْ عِبٰدَنَاۤ اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ اُولِي
الْاَيْدِيْ وَالْاَبْصَارِ ﴿۴۵﴾ اِنَّاۤ اَخْلَصْنٰهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى
الدَّارِ ﴿۴۶﴾ وَاِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْاَخْيَارِ ﴿۴۷﴾ ؕ
وَاذْكُرْ اِسْمٰعِيْلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ ؕ وَكُلٌّ مِّنَ الْاَخْيَارِ ﴿۴۸﴾ ؕ
هٰذَا ذِكْرٌ ؕ وَاِنَّ لِلْمُتَّقِيْنَ لَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿۴۹﴾ ۙ جَنّٰتِ
عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْاَبْوَابُ ﴿۵۰﴾ ۚ مُتَّكِـِٕيْنَ فِيْهَا يَدْعُوْنَ
فِيْهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيْرَةٍ وَّشَرَابٍ ﴿۵۱﴾ وَعِنْدَهُمْ قٰصِرٰتُ
الثلثة الطَّرْفِ اَتْرَابٌ ﴿۵۲﴾ هٰذَا مَا تُوْعَدُوْنَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿۵۳﴾ اِنَّ
هٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهٗ مِنْ نَّفَادٍ ﴿۵۴﴾ ۚۖ هٰذَا ؕ وَاِنَّ لِلطّٰغِيْنَ
لَشَرَّ مَاٰبٍ ﴿۵۵﴾ ۙ جَهَنَّمَ ۚ يَصْلَوْنَهَا ۚ فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۵۶﴾ هٰذَا ۙ
فَلْيَذُوْقُوْهُ حَمِيْمٌ وَّغَسَّاقٌ ﴿۵۷﴾ ۙ وَّاٰخَرُ مِنْ شَكْلِهٖۤ اَزْوَاجٌ ﴿۵۸﴾ ؕ
هٰذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ ۚ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ ؕ اِنَّهُمْ صَالُوا
النَّارِ ﴿۵۹﴾ قَالُوْا بَلْ اَنْتُمْ قف لَا مَرْحَبًا بِكُمْ ؕ اَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوْهُ
لَنَا ۚ فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿۶۰﴾ قَالُوْا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هٰذَا
فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ﴿۶۱﴾ وَقَالُوْا مَا لَنَا لَا نَرٰى
رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِّنَ الْاَشْرَارِ ﴿۶۲﴾ ؕ اَتَّخَذْنٰهُمْ سِخْرِيًّا
منزل ٦ اَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْاَبْصَارُ ﴿۶۳﴾ اِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ
ع اَهْلِ النَّارِ ﴿۶۴﴾ ع قُلْ اِنَّمَاۤ اَنَا مُنْذِرٌ ۖ وَّمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا

સળીઓનો ઝૂડો લઈને તેને મારી દે, પોતાની સોગંદ ન તોડ.[૯] અમે તેને ધૈર્યવાન જોયો, સર્વશ્રેષ્ઠ બંદો, પોતાના રબના તરફ ખૂબ પાછો વળનાર.

(૪૫) અને અમારા બંદાઓ ઈબ્રાહીમ અને ઈસ્હાક અને યાકૂબનું વર્ણન કરો. ખૂબ કાર્ય-શક્તિ ધરાવનારા અને દૃષ્ટિવાળા હતા. (૪૬) અમે તેમને એક વિશિષ્ટ ગુણના કારણે ચૂંટી લીધા હતા અને તે આખિરત (પરલોક)ના ઘરની યાદ હતી. (૪૭) નિઃશંક, અમારા પાસે આ લોકોનો સમાવેશ ચુનંદા સદાચારી પુરુષોમાં છે. (૪૮) અને ઈસ્માઈલ અને અલ્-યસઅ અને ઝુલકિફ્લનું વર્ણન કરો. આ સૌ સદાચારી લોકો પૈકી હતા.

(૪૯) આ એક ઝિક્ર (અનુસ્મરણ) હતું. (હવે સાંભળો કે) અલ્લાહનો ડર રાખનારા લોકો માટે નિશ્ચિતપણે સર્વશ્રેષ્ઠ સ્થાન છે, (૫૦) સદૈવ રહેનારી જન્નતો, જેના દ્વાર તેમના માટે ખુલ્લા હશે. (૫૧) તેમાં તેઓ તકિયા અઢેલીને બેઠા હશે, પુષ્કળ સ્વાદિષ્ટ ફળો અને પીણાં માગી રહ્યા હશે, (૫૨) અને તેમના પાસે શરમાળ સમવયસ્ક પત્નીઓ હશે. (૫૩) આ એ વસ્તુઓ છે, જે હિસાબના દિવસે આપવાનો તમારા સાથે વાયદો કરવામાં આવી રહ્યો છે. (૫૪) આ અમારી રોજી છે, જે કયારેય સમાપ્ત થવાની નથી.

(૫૫) આ તો છે અલ્લાહથી ડરનારા લોકોનું પરિણામ, અને વિદ્રોહીઓ માટે સૌથી ખરાબ ઠેકાણું છે, (૫૬) જહન્નમ (નર્ક), જેમાં તેમને બાળવામાં આવશે, ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું, (૫૭-૫૮) આ છે તેમના માટે, તો તેઓ સ્વાદ ચાખે ઊકળતા પાણી અને જખ્મોના ધોવાણનો અને આવી જ બીજી કડવી વસ્તુઓનો. (૫૯-૬૦) (તેઓ જહન્નમ તરફ પોતાના અનુયાયીઓને આવતા જોઈને પરસ્પર કહેશે,) ''આ એક લશ્કર તમારા તરફ ધૂસી આવી રહ્યું છે, કોઈ સ્વાગત તેના માટે નથી, આ લોકો આગમાં બળવાના છે.'' તેઓ તેમને જવાબ આપશે, ''નહીં, બલ્કે તમે જ બળી રહ્યા છો, કોઈ સ્વાગત તમારા માટે નથી. તમે જ તો આ અંજામ અમારા સામે લાવ્યા છો. કેવી ખરાબ છે આ રોકાવાની જગ્યા.'' (૬૧) પછી તેઓ કહેશે, ''હે અમારા રબ ! જેણે અમને આ અંજામે પહોંચાડવાનો બંદોબસ્ત કર્યો છે તેને દોજખની બમણી યાતના આપ.'' (૬૨) અને તેઓ એકબીજાને કહેશે, ''શું વાત છે, આપણે એ લોકોને કયાંય જોતા નથી, જેમને આપણે દુનિયામાં ખરાબ સમજતા હતા ? (૬૩) અમે આમ જ તેમને મજાક બનાવી લીધા હતા, કે તેઓ ક્યાંક નજરોથી ઓઝલ છે ?'' (૬૪) નિઃશંક, આ વાત તદ્દન સાચી છે, દોજખીઓ વચ્ચે આવા જ બધા ઝઘડા થવાના છે. (રુકૂઅ-૪)

(૬૫) (હે નબી સલ્લ.!) આમને કહો, ''હું તો માત્ર ચેતવનાર છું. હકીકતમાં કોઈ

અને હઝરત સુલૈમાન અલૈ. જેવા ઉચ્ચ દરજ્જાવાળા પયગંબરો અને પ્રિય બંદાઓને પણ પૂછપરછ કર્યા વગર નથી છોડતો. જે ફિત્ના (અજમાયશ)નો અહીં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેની કોઈ વિશ્વસનીય વિગતો આપણને ખબર નથી, જેના પર તફસીરવેત્તાઓની સહમતી હોય. પરંતુ હઝરત સુલૈમાન અલૈ.ની દુઆના આ શબ્દો કે, ''હે રબ ! મને માફ કરી દે અને મને એ બાદશાહી પ્રદાન કર, જે મારા પછી કોઈના માટે શોભાસ્પદ ન હોય'', જો બની ઈસરાઈલના ઈતિહાસના પ્રકાશમાં વાંચવામાં આવે તો એવું લાગે છે કે તેમના હૃદયમાં સંભવતઃ એ ઈચ્છા

اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ۚ﴿۶۵﴾ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا الْعَزِيْزُ الْغَفَّارُ ﴿۶۶﴾ قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيْمٌ ۙ﴿۶۷﴾ اَنْتُمْ
عَنْهُ مُعْرِضُوْنَ ﴿۶۸﴾ مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍۢ بِالْمَلَاِ الْاَعْلٰٓى
اِذْ يَخْتَصِمُوْنَ ﴿۶۹﴾ اِنْ يُّوْحٰٓى اِلَيَّ اِلَّآ اَنَّمَآ اَنَا نَذِيْرٌ
مُّبِيْنٌ ﴿۷۰﴾ اِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّيْ خَالِقٌۢ بَشَرًا مِّنْ
طِيْنٍ ﴿۷۱﴾ فَاِذَا سَوَّيْتُهٗ وَنَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِيْ فَقَعُوْا
لَهٗ سٰجِدِيْنَ ﴿۷۲﴾ فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُوْنَ ۙ﴿۷۳﴾ اِلَّآ
اِبْلِيْسَ ؕ اِسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۷۴﴾ قَالَ يٰٓاِبْلِيْسُ
مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ ؕ اَسْتَكْبَرْتَ
اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِيْنَ ﴿۷۵﴾ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ؕ خَلَقْتَنِيْ مِنْ
نَّارٍ وَّخَلَقْتَهٗ مِنْ طِيْنٍ ﴿۷۶﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ
رَجِيْمٌ ۚۖ﴿۷۷﴾ وَّاِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِيْٓ اِلٰى يَوْمِ الدِّيْنِ ﴿۷۸﴾
قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِيْٓ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿۷۹﴾ قَالَ فَاِنَّكَ
مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ ۙ﴿۸۰﴾ اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُوْمِ ﴿۸۱﴾ قَالَ
فَبِعِزَّتِكَ لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَ ۙ﴿۸۲﴾ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ
الْمُخْلَصِيْنَ ﴿۸۳﴾ قَالَ فَالْحَقُّ ز وَالْحَقَّ اَقُوْلُ ۚ﴿۸۴﴾ لَاَمْلَئَنَّ
جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۸۵﴾ قُلْ مَآ
اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ وَّمَآ اَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِيْنَ ﴿۸۶﴾ اِنْ
هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۸۷﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهٗ بَعْدَ حِيْنٍ ۧ﴿۸۸﴾

منزل ۶ ع ۵

ઉપાસ્ય નથી પરંતુ અલ્લાહ, જે અદ્વિતીય છે, સૌના ઉપર પ્રભુત્વશાળી, (૬૬) આકાશો અને ધરતીનો માલિક અને એ તમામ વસ્તુઓનો માલિક જે તેમના વચ્ચે છે, પ્રભુત્વશાળી અને ક્ષમાશીલ." (૬૭) આમને કહો, ''આ એક મોટા સમાચાર છે (૬૮) જેને સાંભળીને તમે મોઢું ફેરવો છો."

(૬૯) (આમને કહો,) ''મને એ વખતની કોઈ ખબર ન હતી, જ્યારે 'મલએ આ'લા' (ઉચ્ચ દરબારવાળાઓ)માં વાદવિવાદ થઈ રહ્યો હતો. (૭૦) મને તો વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) મારફતે આ વાતો માત્ર એટલા માટે જ બતાવવામાં આવે છે કે હું સ્પષ્ટ ચેતવણી આપનાર છું." (૭૧) જ્યારે તારા રબે ફરિશ્તાઓને કહ્યું, ''હું માટીથી એક મનુષ્ય પેદા કરવાનો છું, (૭૨) પછી જ્યારે હું તેને પૂરેપૂરો બનાવી લઉં અને તેમાં મારી રૂહ ફૂંકી દઉં તો તમે તેના આગળ સિજદામાં પડી જાવ." (૭૩) આ આદેશ અનુસાર બધા જ ફરિશ્તાઓ સિજદામાં પડી ગયા, (૭૪) પણ ઇબ્લીસે પોતાની મોટાઈનું ઘમંડ કર્યું અને તે ઇન્કાર કરનારાઓમાંનો થઈ ગયો. (૭૫) રબે ફરમાવ્યું, ''હે ઇબ્લીસ, તને કઈ વસ્તુ તેને સિજદો કરવામાં અવરોધરૂપ બની, જેને મેં મારા બંને હાથો વડે બનાવ્યો છે? તું મોટો થવા જાય છે કે તું છે જ ઉચ્ચ દરજ્જાની હસ્તીઓમાંથી? (૭૬) તેણે જવાબ આપ્યો, ''હું તેનાથી શ્રેષ્ઠ છું. તમે મને આગથી પેદા કર્યો છે અને આને માટીથી." (૭૭) ફરમાવ્યું, ''ભલે, તું અહીંથી નીકળી જા, તું હડધૂત થયેલો છે (૭૮) અને તારા પર બદલાના દિવસ (યવ્‌મે જઝા) સુધી મારી ફિટકાર છે." (૭૯) તે બોલ્યો, ''હે મારા રબ! આ વાત છે, તો પછી તે સમય સુધી મને મહેતલ આપી દે, જ્યારે આ લોકો બીજીવાર ઉઠાવવામાં આવશે." (૮૦) ફરમાવ્યું, ''સારું, તને તે દિવસ સુધી મહેતલ આપવામાં આવે છે (૮૧) જેના સમયની મને ખબર છે." (૮૨) તેણે કહ્યું, ''તારા પ્રતાપના સોગંદ! હું આ સૌ લોકોને બહેકાવીને રહીશ, (૮૩) તારા એ બંદાઓ સિવાય, જેમને તેં વિશિષ્ટ કરી લીધા છે." (૮૪) ફરમાવ્યું, ''તો સત્ય આ છે, અને હું સત્ય જ કહું છું (૮૫) કે હું જહન્નમ (નર્ક)ને તારા અને એ સૌ લોકો વડે ભરી દઈશ, જે આ મનુષ્યોમાંથી તારું અનુસરણ કરશે."

(૮૬) (હે નબી સલ્લ.!) આમને કહી દો કે હું આ કામ માટે તમારા પાસેથી કોઈ બદલો માગતો નથી, અને ન હું બનાવટી લોકોમાંથી છું. (૮૭) આ તો એક ઉપદેશ છે તમામ જગતવાસીઓ માટે, (૮૮) અને થોડો જ સમય પસાર થશે કે તમને પોતાને તેની સ્થિતિની ખબર પડી જશે. **(રુકૂઅ-૫)**

હતી કે તેમના પછી તેમનો પુત્ર ઉત્તરાધિકારી હોય તેમજ રાજ્ય અને શાસન ભવિષ્યમાં તેમના જ વંશમાં બાકી રહે. આ જ વસ્તુને અલ્લાહ તઆલાએ તેમના માટે 'ફિત્ના' ઠેરવી અને તેના પર તેઓ તે વખતે સચેત થયા, જ્યારે તેમનો ઉત્તરાધિકારી રહુબઆમ એક એવો અયોગ્ય નવયુવાન બનીને ઉઠ્યો, જેના લક્ષણો સાફ બતાવી રહ્યા હતા કે તે દાઊદ અને સુલૈમાન અલૈ.ની સલ્તનત ચાર દિવસ પણ સંભાળી નહીં શકે. તેમની ખુરશી પર એક લાશ લાવીને મૂકવાનો અર્થ સંભવતઃ એ જ છે કે જે પુત્રને તેઓ પોતાની ખુરશી પર બેસાડવા માગતા હતા તે એક અણઘડ-અનુશાસનહીન અને ઉપદ્રવી હતો.

૮. આનો અર્થ એ નથી કે શૈતાને મને બીમારીમાં ગ્રસ્ત કરી દીધો છે અને મારા પર મુસીબતો ઉતારી દીધી છે, બલ્કે આનો સાચો અર્થ એ છે કે બીમારીની તીવ્રતા, ધનદોલતનું નુકસાન અને સગાવહાલાનું મોઢું ફેરવી જવાથી હું જે તકલીફ અને પીડામાં ગ્રસ્ત છું તેનાથી વધીને તકલીફ અને પીડા મારા માટે એ છે કે શૈતાન પોતાના વસવસાઓથી મને તંગ કરી રહ્યો છે, તે આ પરિસ્થિતિમાં મને મારા રબથી નિરાશ કરવાની કોશિશ કરે છે, મને મારા રબનો અપકારી બનાવવા માગે છે અને એ વાત પર લાગેલો છે કે હું ધૈર્યનો પાલવ હાથથી છોડી દઉં.

૯. આ શબ્દો પર વિચાર કરવાથી એ વાત સાફ જણાય છે કે હઝરત ઐયૂબ અલૈ.એ બીમારીની હાલતમાં નારાજ થઈને કોઈને મારવાના સોગંદ ખાધા હતા (રિવાયત એ છે કે પત્નીને મારવાના સોગંદ ખાધા હતા) અને આ સોગંદ વખતે જ તેમણે એ પણ કહ્યું હતું કે તને આટલા કોરડા મારીશ. જ્યારે અલ્લાહ તઆલાએ તેમને પૂર્ણ સ્વાસ્થ્ય પ્રદાન કરી દીધું અને બીમારીનો એ ગુસ્સો દૂર થઈ ગયો, જેમાં આ સોગંદ ખાધા હતા, તો તેમને એ પરેશાની થઈ કે સોગંદ પૂરી કરું છું તો અકારણ એક નિર્દોષને મારવી પડશે, અને સોગંદ તોડું છું તો એ પણ એક ગુનાનું આચરણ છે. આ મુશ્કેલીથી અલ્લાહ તઆલાએ તેમને એ રીતે બહાર કાઢ્યા કે તેમને આદેશ કર્યો, એક ઝાડુ લો, જેમાં એટલી જ સળીઓ હોય જેટલા કોરડા મારવાના તમે સોગંદ ખાધા હતા, અને આ ઝાડુથી એ વ્યક્તિને બસ એક ફટકો લગાવી દો, જેથી તમારા સોગંદ પણ પૂરા થઈ જાય અને તેને અનુચિત તકલીફ પણ ન પહોંચે.

૩૯. અઝ્-ઝુમર
પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ આયત-૭૧ અને ૭૩ ''વસીકલ્લઝીન કફરૂ ઈલા જહન્નમ ઝુમરા'' (એ લોકોને, જેમણે ઈન્કાર કર્યો હતો, જહન્નમ તરફ ટોળેટોળા હંકારવામાં આવશે) અને ''વસીકલ્લઝીન-ત્તકઉ રબ્બહુમ ઈલલ્-જન્નતિ ઝુમરા'' (અને જે લોકો પોતાના રબની અવજ્ઞાથી બચતા હતા તેમને ટોળેટોળાં જન્નત તરફ લઈ જવામાં આવશે)થી લેવામાં આવ્યું છે. અર્થાત્ આ એ સૂરઃ છે કે જેમાં 'ઝુમર' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉતરાણકાળ :

આયત નંબર-૧૦ ''વઅર્ઝુલ્લાહિ વાસિઅતુન'' (અને અલ્લાહની ધરતી વિશાળ છે)થી તેના તરફ સ્પષ્ટ સંકેત મળે છે કે આ સૂરઃ હબશાની હિજરત પહેલા અવતરિત થઈ હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

આ આખી સૂરઃ એક ઉત્તમ અને અત્યંત પ્રભાવશાળી પ્રવચન છે, જે હબશાની હિજરતના થોડાક સમય પહેલાં મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના અત્યાચાર અને યાતનાથી ભરપૂર વાતાવરણમાં આપવામાં આવ્યું હતું. તેનું સંબોધન મહદ્અંશે કુરૈશના કાફિરોને છે. જો કે ક્યાંક-ક્યાંક ઈમાનવાળાઓને પણ સંબોધન કરવામાં આવ્યું છે. આમાં હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના સંદેશના આમંત્રણનો મૂળ હેતુ દર્શાવવામાં આવ્યો છે અને તે એ છે કે મનુષ્ય અલ્લાહની વિશુદ્ધ અને નિખાલસ બંદગી અપનાવે અને કોઈ બીજાના આજ્ઞાપાલન અને બંદગીથી પોતાની ખુદાપરસ્તી (ઈશ-ભક્તિ)ને કલૂષિત ન કરે. આ પાયાની વાતને વારંવાર જુદા-જુદા ઢંગથી રજૂ કરીને ખૂબ જ પ્રભાવી રીતે તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની સચ્ચાઈ અને તેને માની લેવાના સારા પરિણામો, તથા શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ની ભૂલ અને તેના પર હઠાગ્રહના ખરાબ પરિણામો સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે અને લોકોને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે કે તેઓ પોતાનું ખોટું વલણ ત્યજીને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની કૃપા તરફ પાછા વળે. આ સંદર્ભમાં ઈમાનવાળાઓને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે જો અલ્લાહની બંદગી માટે એક સ્થળ તંગ બની ગયું હોય તો તેની ધરતી વિશાળ છે, પોતાનો દીન (ધર્મ) બચાવવા કોઈ બીજી જગ્યાએ

જતા રહો, અલ્લાહ તમારા ધૈર્યનો બદલો આપશે. બીજી તરફ નબી (સલ્લ.)ને કહેવામાં આવ્યું છે કે આ કાફિરોને તે અંગે તદ્દન નિરાશ કરી દો કે એમના અત્યાચાર અને દમન ક્યારેય પણ તમને આ માર્ગથી રોકી શકશે.

اٰیَاتُهَا ٧٥ (٣٩) سُوْرَةُ الزُّمَرِ مَكِّيَّةٌ (٥٩) رُكُوْعَاتُهَا ٨

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ۝١ اِنَّآ اَنْزَلْنَآ
اِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَّهُ
الدِّيْنَ ۝٢ ط اَلَا لِلّٰهِ الدِّيْنُ الْخَالِصُ ط وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا
مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ م مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُوْنَآ اِلَى اللّٰهِ
زُلْفٰى ط اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِيْ مَا هُمْ فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ۵
اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ مَنْ هُوَ كٰذِبٌ كَفَّارٌ ۝٣ لَوْ اَرَادَ
اللّٰهُ اَنْ يَّتَّخِذَ وَلَدًا لَّاصْطَفٰى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ لا
سُبْحٰنَهٗ ط هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ۝٤ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ج يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ
النَّهَارَ عَلَى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ط كُلٌّ
يَّجْرِيْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى ط اَلَا هُوَ الْعَزِيْزُ الْغَفَّارُ ۝٥ خَلَقَكُمْ
مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَاَنْزَلَ
لَكُمْ مِّنَ الْاَنْعَامِ ثَمٰنِيَةَ اَزْوَاجٍ ط يَخْلُقُكُمْ فِيْ بُطُوْنِ
اُمَّهٰتِكُمْ خَلْقًا مِّنْۢ بَعْدِ خَلْقٍ فِيْ ظُلُمٰتٍ ثَلٰثٍ ط
ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ط لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ج فَاَنّٰى
تُصْرَفُوْنَ ۝٦ اِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ قف
وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ ج وَاِنْ تَشْكُرُوْا يَرْضَهُ لَكُمْ ط

وقف لازم

૩૯. સૂરઃ અઝ્-ઝુમર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૮ • આયતો-૭૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) આ ગ્રંથનું અવતરણ અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને સર્વજ્ઞ તરફથી છે. (૨) (હે નબી સલ્લ.!) આ ગ્રંથ અમે તમારા તરફ સત્યની સાથે અવતરિત કર્યો છે, આથી તમે અલ્લાહની જ બંદગી કરો, તેના દીન (ધર્મ)ને તેના જ માટે વિશુદ્ધ કરીને. (૩) સાવધાન ! વિશુદ્ધ દીન (ધર્મ) કેવળ અલ્લાહનો અધિકાર છે. રહ્યા એ લોકો જેમણે તેના સિવાય અન્ય સરપરસ્તો (વાલીઓ, સંરક્ષકો) બનાવી રાખ્યા છે (અને પોતાના આ કૃત્યનો ખુલાસો એમ કરે છે કે) અમે તો તેમની બંદગી માત્ર એટલા માટે કરીએ છીએ કે તેઓ અમને અલ્લાહની નજીક પહોંચાડી દે અલ્લાહ જરૂર તેમના વચ્ચે એ વાતોનો ફેંસલો કરી દેશે, જેમાં તેઓ મતભેદ ધરાવે છે. અલ્લાહ કોઈ એવી વ્યક્તિને સન્માર્ગ દેખાડતો નથી, જે જૂઠી અને સચ્ચાઈનો ઇન્કાર કરનારી હોય.

(૪) જો અલ્લાહ કોઈને પુત્ર બનાવવા ઇચ્છતો હોત તો પોતાના સર્જનો (મખલૂક)માંથી જેને ઇચ્છતો ચૂંટી લેતો. પવિત્ર છે તે એનાથી (કે કોઈ તેનો પુત્ર હોય), તે અલ્લાહ છે, એકલો અને સૌના પર વર્ચસ્વ ધરાવનાર. (૫) તેણે આકાશો અને ધરતીને સત્યપૂર્વક પેદા કર્યાં છે. તે જ દિવસ પર રાત અને રાત પર દિવસને લપેટે છે. તેણે જ સૂર્ય અને ચંદ્રને એ રીતે આધીન કરી રાખ્યા છે કે દરેક એક નિશ્ચિત સમય સુધી ચાલી જઈ રહ્યો છે. જાણી લો કે તે પ્રભુત્વશાળી અને ક્ષમાશીલ છે. (૬) તેણે જ તમને એક જીવથી પેદા કર્યા. પછી એ જ છે, જેણે તે જીવથી તેની જોડ બનાવી, અને તેણે જ તમારા માટે ઢોરોમાંથી આઠ નર અને માદા પેદા કર્યાં.[૧] તે તમારી માતાઓના પેટોમાં ત્રણ-ત્રણ અંધકારમય પરદાઓના અંદર તમને એક-પછી-એક રૂપ આપતો જાય છે.[૨] આ જ અલ્લાહ (જેના આ કામ છે,) તમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે, રાજ્ય તેનું જ છે, કોઈ ઉપાસ્ય તેના સિવાય નથી, પછી તમે ક્યાંથી ફેરવવામાં આવી રહ્યા છો ?

(૭) જો તમે કુફ્ર કરો, તો અલ્લાહ તમારાથી બેપરવા છે. પરંતુ તે પોતાના બંદાઓ માટે કુફ્ર પસંદ કરતો નથી અને જો તમે શુક્ર (કૃતજ્ઞતા)કરો, તો તેને તે તમારા માટે પસંદ

---

૧. 'ઢોર'થી તાત્પર્ય છે ઊંટ, ગાય, ઘેટી અને બકરી. તેમના ચાર નર અને ચાર માદા મળીને આઠ નર અને માદા થાય છે.

૨. 'ત્રણ પરદાઓ'થી તાત્પર્ય છે પેટ, ગર્ભાશય અને ગર્ભનું આવરણ (એ અંતરછાલ, જેમાં બાળક લપેટાયેલું હોય છે).

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰی ؕ ثُمَّ اِلٰی رَبِّكُمْ
مَّرْجِعُكُمْ فَیُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ؕ اِنَّهٗ عَلِیْمٌۢ
بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۝ ٧ وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ
دَعَا رَبَّهٗ مُنِیْبًا اِلَیْهِ ثُمَّ اِذَا خَوَّلَهٗ نِعْمَةً مِّنْهُ
نَسِیَ مَا كَانَ یَدْعُوْۤا اِلَیْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلّٰهِ
اَنْدَادًا لِّیُضِلَّ عَنْ سَبِیْلِهٖ ؕ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ
قَلِیْلًا ۖۗ اِنَّكَ مِنْ اَصْحٰبِ النَّارِ ۝ ٨ اَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ
اٰنَآءَ الَّیْلِ سَاجِدًا وَّقَآئِمًا یَّحْذَرُ الْاٰخِرَةَ وَیَرْجُوْا
رَحْمَةَ رَبِّهٖ ؕ قُلْ هَلْ یَسْتَوِی الَّذِیْنَ یَعْلَمُوْنَ
ع ٩ ١٥ وَالَّذِیْنَ لَا یَعْلَمُوْنَ ؕ اِنَّمَا یَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ ۝ ٩
قُلْ یٰعِبَادِ الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوْا رَبَّكُمْ ؕ لِلَّذِیْنَ
اَحْسَنُوْا فِیْ هٰذِهِ الدُّنْیَا حَسَنَةٌ ؕ وَاَرْضُ اللّٰهِ
وَاسِعَةٌ ؕ اِنَّمَا یُوَفَّی الصّٰبِرُوْنَ اَجْرَهُمْ بِغَیْرِ حِسَابٍ ۝ ١٠
قُلْ اِنِّیْۤ اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَّهُ
الدِّیْنَ ۝ ١١ ۙ وَاُمِرْتُ لِاَنْ اَكُوْنَ اَوَّلَ الْمُسْلِمِیْنَ ۝ ١٢
قُلْ اِنِّیْۤ اَخَافُ اِنْ عَصَیْتُ رَبِّیْ عَذَابَ یَوْمٍ
عَظِیْمٍ ۝ ١٣ قُلِ اللّٰهَ اَعْبُدُ مُخْلِصًا لَّهٗ دِیْنِیْ ۝ ١٤ ۙ
فَاعْبُدُوْا مَا شِئْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ ؕ قُلْ اِنَّ الْخٰسِرِیْنَ
منزل ٦ الَّذِیْنَ خَسِرُوْۤا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِیْهِمْ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ ؕ

કરે છે. કોઈ બોજ ઉઠાવનાર કોઈ બીજાનો બોજ ઉઠાવશે નહીં. છેવટે તમને સૌને પોતાના રબ તરફ પાછા ફરવાનું છે. પછી તે તમને બતાવી દેશે કે તમે શું કરતા રહ્યા છો. તે તો હૃદયોની સ્થિતિ સુદ્ધાં જાણે છે. (૮) મનુષ્ય પર જ્યારે કોઈ મુસીબત આવે છે, તો તે પોતાના રબ (પ્રભુ) તરફ વળીને તેને પોકારે છે. પછી જ્યારે તેનો રબ તેને પોતાની કૃપા પ્રદાન કરે છે, તો તે એ મુસીબતને ભૂલી જાય છે જેના માટે તે પહેલાં પોકારી રહ્યો હતો અને બીજાઓને અલ્લાહના સમકક્ષ ઠેરવે છે, જેથી તેના રસ્તેથી ભટકાવી દે. (હે નબી સલ્લ.!) તેને કહો કે થોડા દિવસ સુધી પોતાના કુફ્ર (ઇન્કાર)ની મજા માણી લે, ચોક્કસ તું દોજખ (નર્ક)માં જવાનો છે. (૯) (શું એ માણસનું વર્તન સારું છે કે તે માણસનું,) જે આજ્ઞાંકિત છે, રાત્રિના પહોરમાં ઊભો રહે છે અને સિજદા કરે છે, આખિરત (પરલોક) થી ડરે છે અને પોતાના રબની કૃપાની આશા રાખે છે ? આમને પૂછો, શું જેઓ જાણે છે અને જેઓ નથી જાણતા બંને ક્યારેય સમાન હોઈ શકે છે ? બોધ તો સમજદાર લોકો જ ગ્રહણ કરે છે.(**રુકૂઅ-૧**)

(૧૦) (હે નબી સલ્લ.!) કહો કે હે મારા બંદાઓ, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! પોતાના રબથી ડરો. જે લોકોએ આ દુનિયામાં ભલાઈનો માર્ગ અપનાવ્યો છે તેમના માટે ભલાઈ છે અને અલ્લાહની ધરતી વિશાળ છે,[૩] ધૈર્ય રાખનારાઓને તો તેમનું વળતર બેહિસાબ આપવામાં આવશે.

(૧૧) (હે નબી સલ્લ.!) આમને કહો, મને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે દીન (ધર્મ)ને અલ્લાહ માટે વિશુદ્ધ કરીને તેની બંદગી કરું, (૧૨) અને મને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે સૌ પ્રથમ હું પોતે મુસ્લિમ (આજ્ઞાંકિત) બનું. (૧૩) કહો, જો હું પોતાના રબની અવજ્ઞા કરું તો મને એક મોટા દિવસની યાતનાનો ડર છે. (૧૪) કહી દો કે હું તો મારા દીનને અલ્લાહ માટે વિશુદ્ધ કરીને તેની જ બંદગી કરીશ. (૧૫) તમે તેના સિવાય જેની-જેની બંદગી કરવા ચાહો, કરતા રહો. કહો, સાચા દેવાળિયા તો એ લોકો છે, જેમણે કયામતના દિવસે પોતાને અને પોતાના કુટુંબીજનોને નુકસાનમાં નાખી દીધા.

૩. અર્થાત્, જો એક શહેર કે વિસ્તાર કે દેશ અલ્લાહની બંદગી કરવાવાળાઓ માટે તંગ થઈ ગયો છે, તો બીજી જગ્યા ચાલ્યા જાઓ, જ્યાં આ મુશ્કેલીઓ ન હોય.

اَلَا ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِيْنُ ﴿۱۵﴾ لَهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ
ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ؕ ذٰلِكَ يُخَوِّفُ
اللّٰهُ بِهٖ عِبَادَهٗ ؕ يٰعِبَادِ فَاتَّقُوْنِ ﴿۱۶﴾ وَالَّذِيْنَ
اجْتَنَبُوا الطَّاغُوْتَ اَنْ يَّعْبُدُوْهَا وَاَنَابُوْۤا اِلَى
اللّٰهِ لَهُمُ الْبُشْرٰى ۚ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿۱۷﴾ الَّذِيْنَ
يَسْتَمِعُوْنَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُوْنَ اَحْسَنَهٗ ؕ اُولٰٓئِكَ
الَّذِيْنَ هَدٰىهُمُ اللّٰهُ وَاُولٰٓئِكَ هُمْ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿۱۸﴾
اَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ ؕ اَفَاَنْتَ تُنْقِذُ
مَنْ فِى النَّارِ ۚ ﴿۱۹﴾ لٰكِنِ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ
مِّنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَّبْنِيَّةٌ ۙ تَجْرِىْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ؕ
وَعْدَ اللّٰهِ ؕ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ الْمِيْعَادَ ﴿۲۰﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ
اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَسَلَكَهٗ يَنَابِيْعَ فِى الْاَرْضِ ثُمَّ
يُخْرِجُ بِهٖ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا اَلْوَانُهٗ ثُمَّ يَهِيْجُ فَتَرٰىهُ مُصْفَرًّا
ثُمَّ يَجْعَلُهٗ حُطَامًا ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِاُولِى
الْاَلْبَابِ ﴿۲۱﴾ اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ ع ۲ ۱۲ ۱۶
فَهُوَ عَلٰى نُوْرٍ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ فَوَيْلٌ لِّلْقٰسِيَةِ قُلُوْبُهُمْ
مِّنْ ذِكْرِ اللّٰهِ ؕ اُولٰٓئِكَ فِىْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۲۲﴾ اَللّٰهُ
نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدِيْثِ كِتٰبًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِىَ ۖ تَقْشَعِرُّ
مِنْهُ جُلُوْدُ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ۚ ثُمَّ تَلِيْنُ جُلُوْدُهُمْ منزل ٦

બરાબર સાંભળી લો, આ જ સ્પષ્ટ દેવાળું છે. (૧૬) તેમના પર આગની છત્રીઓ ઉપરથી પણ છવાયેલી હશે અને નીચેથી પણ. આ એ અંજામ છે, જેનાથી અલ્લાહ પોતાના બંદાઓને ડરાવે છે. તો હે મારા બંદાઓ ! મારા પ્રકોપથી બચો. (૧૭) આનાથી વિપરીત, જે લોકો તાગૂત (હદ વટાવી ગયેલ વિદ્રોહી)ની બંદગીથી દૂર રહ્યા અને અલ્લાહ તરફ પાછા વળ્યા તેમના માટે ખુશખબર છે. પછી (હે નબી સલ્લ.!) ખુશખબર આપી દો મારા એ બંદાઓને, (૧૮) જેઓ વાત ધ્યાનપૂર્વક સાંભળે છે અને તેના સર્વશ્રેષ્ઠ પાસાને અનુસરે છે. આ એ લોકો છે, જેમને અલ્લાહે માર્ગદર્શન પ્રદાન કર્યું છે અને આ લોકો જ બુદ્ધિશાળી છે.

(૧૯) (હે નબી સલ્લ.!) તે માણસને કોણ બચાવી શકે છે, જે સજાના ફેંસલાને પાત્ર ઠરી ચૂક્યો હોય ? શું તમે તેને બચાવી શકો છો જે આગમાં પડી ચૂક્યો હોય ? (૨૦) અલબત્ત, જે લોકો પોતાના રબથી ડરીને રહ્યા, તેમના માટે ઊંચી ઇમારતો છે, મજલા-પર-મજલાવાળી, જેમના નીચે નહેરો વહી રહી હશે. આ અલ્લાહનો વાયદો છે, અલ્લાહ ક્યારેય પોતાના વાયદાના વિપરીત નથી કરતો.

(૨૧) શું તમે જોતા નથી કે અલ્લાહે આકાશોમાંથી પાણી વરસાવ્યું. પછી તેને સ્રોતો અને ઝરણાઓ અને નદીઓના રૂપમાં[૪] જમીનના અંદર જારી કર્યું. પછી આ પાણી વડે તે જાત-જાતની ખેતીઓ ઊગાડે છે, જેની જાતો વિભિન્ન છે. પછી તે ખેતીઓ પાકીને સૂકાઈ જાય છે, તમે જુઓ છો કે તે પીળી પડી ગઈ. પછી છેવટે અલ્લાહ તેને ભૂસું બનાવી દે છે. વાસ્તવમાં આમાં એક બોધ છે બુદ્ધિશાળીઓ માટે. (રુકૂઅ-૨) (૨૨) હવે શું એ માણસ, જેની છાતી અલ્લાહે ઇસ્લામ માટે ખોલી દીધી અને જે પોતાના રબ તરફથી એક પ્રકાશ પર ચાલી રહ્યો છે (તે માણસ જેવો હોઈ શકે છે, જેણે આ વાતોમાંથી કોઈ બોધ ગ્રહણ ન કર્યો ?) વિનાશ છે, એ લોકો માટે, જેમના હૃદય અલ્લાહની શિખામણથી વધુ સખત થઈ ગયા. તેઓ સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં પડેલા છે.

(૨૩) અલ્લાહે સર્વોત્તમ વાણી ઉતારી દીધી છે. એવો ગ્રંથ, જેના તમામ ભાગો સુસંગત છે અને જેમાં વિષયો વારંવાર દોહરાવવામાં આવ્યા છે. તેને સાંભળીને એ લોકોના રૂંવાડા ઊભા થઈ જાય છે, જેઓ પોતાના રબથી ડરનારા છે અને પછી તેમના શરીર અને તેમના

૪. મૂળ શબ્દ 'યનાબીઅ' પ્રયુક્ત થયો છે, જે આ ત્રણેય વસ્તુઓ માટે આવે છે.

وَ قُلُوْبُهُمْ اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ ؕ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِيْ بِهٖ
مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ﴿۲۳﴾
اَفَمَنْ يَّتَّقِيْ بِوَجْهِهٖ سُوْٓءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ
وَقِيْلَ لِلظّٰلِمِيْنَ ذُوْقُوْا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُوْنَ ﴿۲۴﴾ كَذَّبَ
الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتٰىهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا
يَشْعُرُوْنَ ﴿۲۵﴾ فَاَذَاقَهُمُ اللّٰهُ الْخِزْيَ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ
وقف لازم وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ ۘ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿۲۶﴾ وَلَقَدْ
ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ
لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۲۷﴾ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِيْ
عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ ﴿۲۸﴾ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَّجُلًا
فِيْهِ شُرَكَآءُ مُتَشٰكِسُوْنَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ ؕ
هَلْ يَسْتَوِيٰنِ مَثَلًا ؕ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ۚ بَلْ اَكْثَرُهُمْ
لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۲۹﴾ اِنَّكَ مَيِّتٌ وَّاِنَّهُمْ مَّيِّتُوْنَ ﴿۳۰﴾ ثُمَّ
ع ۳ ۱۰ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُوْنَ ﴿۳۱﴾ ع
فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ اِذْ
الجزء الرابع والعشرون (۲۴) جَآءَهٗ ؕ اَلَيْسَ فِيْ جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكٰفِرِيْنَ ﴿۳۲﴾ وَالَّذِيْ
جَآءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهٖٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُوْنَ ﴿۳۳﴾
لَهُمْ مَّا يَشَآءُوْنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ ذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۳۴﴾
لِيُكَفِّرَ اللّٰهُ عَنْهُمْ اَسْوَاَ الَّذِيْ عَمِلُوْا وَيَجْزِيَهُمْ اَجْرَهُمْ

હૃદય નરમ પડીને અલ્લાહના સ્મરણ તરફ વળી જાય છે. આ અલ્લાહનું માર્ગદર્શન છે, જેના દ્વારા તે જેને ચાહે છે સન્માર્ગ પર લઈ આવે છે, અને જેને અલ્લાહ જ માર્ગદર્શન ન આપે તેના માટે પછી કોઈ માર્ગદર્શક નથી. (૨૪) હવે એ માણસની દુર્દશાની તમે શું કલ્પના કરી શકો છો, જે કયામતના દિવસે યાતનાની સખત માર પોતાના મોઢા પર ઝીલશે ? આવા અત્યાચારીઓને તો કહી દેવામાં આવશે કે હવે ચાખો મજા તે કમાણીની જે તમે કરતા રહ્યા હતા. (૨૫) આમના પહેલાં પણ ઘણા લોકો આવી જ રીતે ખોટું ઠેરવી ચૂક્યા છે. છેવટે તેમના પર યાતના એ બાજુથી આવી જે બાજુ તેમની કલ્પના પણ પહોંચી શકતી ન હતી. (૨૬) પછી અલ્લાહે તેમને દુનિયાના જ જીવનમાં ફજેતીનો સ્વાદ ચખાડ્યો, અને આખિરત (પરલોક)ની સજા તો આનાથી ઘણી વધારે કઠોર છે. કદાચ આ લોકો જાણતા હોત !

(૨૭) અમે આં કુર્આનમાં લોકોને વિવિધ દૃષ્ટાંતો આપ્યા છે, જેથી આ લોકો ભાનમાં આવે. (૨૮) એવું કુર્આન જે અરબી ભાષામાં છે, જેમાં સહેજ પણ વિકૃતિ નથી, જેથી આ લોકો ખરાબ પરિણામથી બચે. (૨૯) અલ્લાહ એક દૃષ્ટાંત આપે છેઃ એક માણસ તો એ છે જેના માલિક થવામાં ઘણાં દુષ્ટ-ચરિત્ર માલિકો ભાગીદાર છે, જેઓ તેને પોત-પોતાની તરફ ખેંચે છે, અને બીજો માણસ સંપૂર્ણપણે એક જ માલિકનો ગુલામ છે. શું આ બંનેની સ્થિતિ સમાન હોઈ શકે છે ? — અલહમ્દુલિલ્લાહ (સર્વ પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે) ! પરંતુ ઘણાંખરા લોકો અજ્ઞાનતામાં પડેલા છે.[૫] (૩૦) (હે નબી સલ્લ.!) તમારે પણ મરવાનું છે અને આ લોકોએ પણ મરવાનું છે. (૩૧) છેવટે કયામતના દિવસે તમે સૌ પોતાના રબ સમક્ષ પોત-પોતાનો મુકદ્દમો રજૂ કરશો. (રુકૂઅ-૩)

(૩૨) તો એ માણસ કરતા મોટો અત્યાચારી કોણ હશે, જેણે અલ્લાહના નામે જૂઠી વાત કહી અને જ્યારે સત્ય તેના સામે આવ્યું તો તેને ખોટું ઠેરવ્યું. શું આવા લોકો માટે જહન્નમમાં કોઈ ઠેકાણું નથી? (૩૩) અને જે માણસ સત્ય લઈને આવ્યો અને જેમણે તેને સાચો માન્યો, તેઓ જ યાતનાથી બચવાના છે. (૩૪) તેમને પોતાના રબના ત્યાં એ બધું જ મળશે, જેની તેઓ ઇચ્છા કરશે. આ છે ભલાઈ કરનારાઓનો બદલો, (૩૫) જેથી જે સૌથી ખરાબ કર્મો તેમણે કર્યા છે તેમને અલ્લાહ તેમના હિસાબમાંથી દૂર કરી દે,

---

૫. અર્થાત્, એક માલિકની ગુલામી અને ઘણા માલિકોની ગુલામીનો ફરક તો બરાબર સમજી લે છે, પરંતુ એક ખુદા (ઈશ્વર)ની બંદગી (ઉપાસના) અને ઘણા ખુદાઓની બંદગીનો ફરક જ્યારે સમજાવવાની કોશિશ કરવામાં આવે છે, તો અજ્ઞાની બની જાય છે.

بِاَحْسَنِ الَّذِیْ كَانُوْا یَعْمَلُوْنَ ﴿٣٥﴾ اَلَیْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهٗ ؕ
وَ یُخَوِّفُوْنَكَ بِالَّذِیْنَ مِنْ دُوْنِهٖ ؕ وَ مَنْ یُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ
مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَ مَنْ یَّهْدِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ مُّضِلٍّ ؕ اَلَیْسَ
اللّٰهُ بِعَزِیْزٍ ذِی انْتِقَامٍ ﴿٣٧﴾ وَ لَىِٕنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ خَلَقَ
السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضَ لَیَقُوْلُنَّ اللّٰهُ ؕ قُلْ اَفَرَءَیْتُمْ مَّا تَدْعُوْنَ
مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَنِیَ اللّٰهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كٰشِفٰتُ
ضُرِّهٖۤ اَوْ اَرَادَنِیْ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكٰتُ رَحْمَتِهٖ ؕ
قُلْ حَسْبِیَ اللّٰهُ ؕ عَلَیْهِ یَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُوْنَ ﴿٣٨﴾ قُلْ یٰقَوْمِ
اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّیْ عَامِلٌ ۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿٣٩﴾ مَنْ
یَّاْتِیْهِ عَذَابٌ یُّخْزِیْهِ وَ یَحِلُّ عَلَیْهِ عَذَابٌ مُّقِیْمٌ ﴿٤٠﴾ اِنَّاۤ
اَنْزَلْنَا عَلَیْكَ الْكِتٰبَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ ۚ فَمَنِ اهْتَدٰى
فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَ مَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا یَضِلُّ عَلَیْهَا ۚ وَ مَاۤ اَنْتَ
عَلَیْهِمْ بِوَكِیْلٍ ﴿٤١﴾ اَللّٰهُ یَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِیْنَ مَوْتِهَا وَ ع ١٠
الَّتِیْ لَمْ تَمُتْ فِیْ مَنَامِهَا ۚ فَیُمْسِكُ الَّتِیْ قَضٰى عَلَیْهَا
الْمَوْتَ وَ یُرْسِلُ الْاُخْرٰۤى اِلٰۤى اَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ
لَاٰیٰتٍ لِّقَوْمٍ یَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿٤٢﴾ اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ
شُفَعَآءَ ؕ قُلْ اَوَ لَوْ كَانُوْا لَا یَمْلِكُوْنَ شَیْــٴًـا وَّ لَا یَعْقِلُوْنَ ﴿٤٣﴾
قُلْ لِّلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِیْعًا ؕ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ ؕ
ثُمَّ اِلَیْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٤٤﴾ وَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَحْدَهُ اشْمَاَزَّتْ منزل ٦

અને જે સર્વોત્તમ કાર્યો તેઓ કરતા રહ્યા છે તે હિસાબે તેમને બદલો પ્રદાન કરે.

(૩૬) (હે નબી સલ્લ.!) શું અલ્લાહ પોતાના બંદા માટે પૂરતો નથી? આ લોકો તેના સિવાય બીજાઓથી તમને ડરાવે છે. જો કે અલ્લાહ જેને પથભ્રષ્ટ કરી દે તેને કોઈ રસ્તો સુઝાડનાર નથી (૩૭) અને જેને તે માર્ગદર્શન આપી દે તેને પથભ્રષ્ટ કરનાર પણ કોઈ નથી. શું અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને બદલો લેનાર નથી? (૩૮) આ લોકોને જો તમે પૂછો કે ધરતી અને આકાશોને કોણે પેદા કર્યા છે, તો આ લોકો પોતે જ કહેશે કે અલ્લાહે. આમને પૂછો, જ્યારે સત્ય આ છે તો તમે શું માનો છો કે જો અલ્લાહ મને કોઈ નુકસાન પહોંચાડવા ચાહે તો શું તમારી આ દેવીઓ, જેમને તમે અલ્લાહને છોડીને પોકારો છો, મને તેના પહોંચાડેલા નુકસાનથી બચાવી લેશે? અથવા અલ્લાહ મારા પર કોઈ કૃપા કરવા ચાહે તો શું તેઓ તેની કૃપાને રોકી શકશે? બસ, આમને કહી દો કે મારા માટે અલ્લાહ પૂરતો છે. ભરોસો કરનારાઓ તેના પર જ ભરોસો કરે છે. (૩૯) આમને સ્પષ્ટ કહી દો કે, ''હે મારી કોમના લોકો! તમે પોતાના સ્થાને પોતાનું કામ કર્યે જાવ, હું મારું કામ કરતો રહીશ. ટૂંક સમયમાં તમને ખબર પડી જશે (૪૦) કે કોના પર અપમાનજનક યાતના આવે છે અને કોને તે સજા મળવાની છે જે ક્યારેય ટળવાની નથી.'' (૪૧) (હે નબી સલ્લ.!) અમે સૌ મનુષ્યો માટે આ સત્ય ગ્રંથ તમારા પર અવતરિત કરી દીધો છે. હવે જે સીધો રસ્તો અપનાવશે તે પોતાના માટે અપનાવશે અને જે પથભ્રષ્ટ થશે તેના પથભ્રષ્ટ થવાની મુસીબત તેના પર જ હશે. તમે તેના જવાબદાર નથી. (રુકૂઅ-૪)

(૪૨) તે અલ્લાહ જ છે, જે મૃત્યુના સમયે પ્રાણોને કબજે કરે છે અને જે હજુ મર્યો નથી તેના પ્રાણ ઊંઘમાં કબજે કરી લે છે, અને પછી જેના પર મૃત્યુનો નિર્ણય લાગુ પાડે છે તેને રોકી લે છે અને બીજાઓના પ્રાણ નિશ્ચિત સમય માટે પાછા મોકલી દે છે. આમાં મોટી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ ચિંતન-મનન કરે છે. (૪૩) શું તે અલ્લાહને છોડીને આ લોકોએ બીજાઓને ભલામણકર્તા બનાવી રાખ્યા છે?[૬] તેમને કહો, શું તેઓ ભલામણ કરશે ચાહે તેમના અધિકારમાં કંઈ હોય કે ન હોય? અને તેઓ સમજતા પણ ન હોય? (૪૪) કહો, ભલામણ સંપૂર્ણપણે અલ્લાહના અધિકારમાં છે.[૭] આકાશો અને ધરતીના રાજ્યનો એ જ માલિક છે. પછી તેના જ તરફ તમે પાછા ફેરવવામાં આવવાના છો.

(૪૫) જ્યારે એકલા અલ્લાહનું વર્ણન કરવામાં આવે છે, તો આખિરત (પરલોક)માં

૬. અર્થાત્, એક તો આ લોકોએ પોતાની રીતે સ્વયં જ એ માની લીધું છે કે કેટલીક હસ્તીઓ અલ્લાહના ત્યાં ખૂબ પ્રભાવી છે, જેમની ભલામણ કોઈપણ રીતે રદ થતી નથી, જો કે તેમના ભલામણકર્તા હોવાની ન કોઈ દલીલ, ન અલ્લાહ તઆલાએ ક્યારેય એ ફરમાવ્યું કે તેમને મારા ત્યાં આ સ્થાન પ્રાપ્ત છે, અને ન સ્વયં આ હસ્તીઓએ કદી એ દાવો કર્યો કે અમે અમારા પ્રભાવથી તમારા બધા કામો બનાવી દઈશું. આના પર વધારે મૂર્ખતા એ લોકોની એ છે કે અસલ માલિકને છોડીને આ કાલ્પનિક ભલામણકર્તાઓને જ સર્વસ્વ સમજી બેસે છે અને તેમની ભક્તિ-ભાવ અને સમર્પણ તેમના માટે જ સમર્પિત છે.

૭. અર્થાત્, પોતાની ભલામણ મનાવી લેવાની શક્તિ કોઈનામાં હોય એ તો દૂરની વાત છે, કોઈનો એ પ્રભાવ જ નથી કે અલ્લાહ તઆલા સમક્ષ સ્વયં ભલામણકર્તા બનીને ઊભા થઈ શકે. આ વાત તો સંપૂર્ણપણે અલ્લાહના અધિકારમાં છે કે જેને ચાહે ભલામણની અનુમતિ આપે અને જેને ચાહે ન આપે, અને જેના પક્ષમાં ચાહે કોઈને

قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ۖ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ
مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾ قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ
عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ
ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا
بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ
اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا
كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٤٨﴾ فَإِذَا مَسَّ
الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِنَّا قَالَ
إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ ۚ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾ قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ
عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ۚ
وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَٰؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا
وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾ أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ
لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ ع ٥ ١١ ٢
قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ
رَحْمَةِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُ هُوَ
الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِنْ
قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ ﴿٥٤﴾ وَاتَّبِعُوا

ન માનનારાઓના હૃદયો મનોમન ગુસ્સો કરવા લાગે છે, અને જ્યારે તેના સિવાય બીજાઓનું વર્ણન થાય છે તો સહસા તેઓ ખુશીથી ખીલી જાય છે.[૮] (૪૬) કહો, હે અલ્લાહ ! આકાશો અને ધરતીના સર્જનહાર ! અદૃશ્ય અને દૃશ્યના જાણનાર ! તું જ પોતાના બંદાઓ વચ્ચે એ વસ્તુનો ફેંસલો કરીશ, જેમાં તેઓ મતભેદ કરતા રહ્યા છે. (૪૭) જો આ અત્યાચારીઓ પાસે ધરતીની સમગ્ર દોલત પણ હોય, અને એટલી જ બીજી પણ, તો આ લોકો કયામતના દિવસની અત્યંત કષ્ટદાયક યાતનામાંથી બચવા માટે બધું જ ફિદયા (મુક્તિ-દંડ) તરીકે આપી દેવા માટે તૈયાર થઈ જશે. ત્યાં અલ્લાહ તરફથી તેમના સામે એ બધું જ આવશે, જેની તેમણે ક્યારેય કલ્પના પણ કરી નથી. (૪૮) ત્યાં પોતાની કમાણીના બધા ખરાબ પરિણામો તેમના સામે પ્રગટ થઈ જશે અને એ જ વસ્તુ તેમના પર છવાઈ જશે, જેની આ લોકો મજાક ઉડાવતા રહ્યા છે.

(૪૯) આ જ મનુષ્ય જ્યારે થોડી પણ મુસીબત તેને સ્પર્શી જાય છે તો અમને પોકારે છે, અને જ્યારે અમે તેને અમારા તરફથી કૃપા પ્રદાન કરીને સંતૃપ્ત કરી દઈએ છીએ તો કહે છે કે આ તો મને જ્ઞાનના કારણે આપવામાં આવ્યું છે. નહીં, બલ્કે આ તો પરીક્ષા છે, પરંતુ આમાંના મોટાભાગના લોકો જાણતા નથી. (૫૦) આ જ વાત આમના પહેલાં થઈ ગયેલા લોકો પણ કહી ચૂક્યા છે, પરંતુ તેઓ જે કંઈ કમાતા હતા તે તેમના કોઈ કામમાં ન આવ્યું. (૫૧) પછી પોતાની કમાણીના ખરાબ પરિણામો તેમણે ભોગવ્યા, અને આ લોકોમાંથી પણ જેઓ અત્યાચારીઓ છે તેઓ ટૂંક સમયમાં જ પોતાની કમાણીના ખરાબ પરિણામો ભોગવશે. આ લોકો અમને વિવશ કરી શકવાના નથી. (૫૨) અને શું આમને ખબર નથી કે અલ્લાહ જેની ચાહે છે, રોજી વિશાળ કરી દે છે અને જેની ચાહે છે, તંગ કરી દે છે ? આમાં નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ ઈમાન લાવે છે. **(રુકૂઅ-૫)**

(૫૩) (હે નબી સલ્લ.!) કહી દો કે હે મારા બંદાઓ ![૯] જેમણે પોતાના પર અતિરેક કર્યો છે, અલ્લાહની કૃપાથી નિરાશ ન થઈ જાઓ. નિશ્ચિતપણે અલ્લાહ બધા જ ગુના માફ કરી દે છે. તે તો અત્યંત ક્ષમાશીલ, દયાળુ છે. (૫૪) પાછા ફરો પોતાના રબ તરફ અને આજ્ઞાંકિત થઈ જાઓ તેના, એ પહેલાં કે તમારા પર યાતના આવી જાય અને પછી તમને ક્યાંયથી મદદ ન મળી શકે. (૫૫) અને અનુસરણ કરો પોતાના રબ

ભલામણ કરવા દે અને જેના પક્ષમાં ચાહે ન કરવા દે.

૮. આ વાત મહદ્અંશે સમગ્ર દુનિયાના અનેકેશ્વરવાદી મનોવૃત્તિ રાખવાવાળાઓમાં સમાનરૂપે જોવા મળે છે, ત્યાં સુધી કે મુસલમાનોમાં પણ જે દુર્ભાગીઓને આ બીમારી લાગી ગઈ છે તેઓ પણ આ દોષથી ખાલી નથી. જીભથી કહે છે કે અમે અલ્લાહને માનીએ છીએ, પણ હાલત એ છે કે એકલા અલ્લાહનો ઉલ્લેખ કરો તો તેમના ચહેરા બગડવા લાગે છે; કહે છે કે ચોક્કસ આ વ્યક્તિ બુઝુર્ગો અને ઓલિયાઓ (મહાપુરુષો)ને નથી માનતો, એટલા માટે જ તો બસ અલ્લાહની અને અલ્લાહની જ વાતો કર્યે જાય છે, અને જો બીજાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે, તો તેમના દિલોની કળીઓ ખીલી જાય છે અને ખુશીથી તેમના ચહેરાઓ ચમકવા લાગે છે.

૯. કેટલાક લોકોએ આ શબ્દોનું એ વિચિત્ર અર્થઘટન કર્યું છે કે અલ્લાહ તઆલાએ સ્વયં નબી સલ્લ.ને 'હે મારા બંદાઓ !' કહીને લોકોને સંબોધન કરવાનો આદેશ આપ્યો છે, તેથી બધા મનુષ્યો નબી સલ્લ.ના બંદાઓ છે. આ વાસ્તવમાં એક એવું અર્થઘટન છે, જેને અર્થઘટન નહીં, બલ્કે કુર્આનના અર્થનો અનર્થ અને અલ્લાહના કલામ (વાણી) સાથે રમત કહેવું જોઈએ. આ અર્થઘટન જો સાચી હોય, તો પછી આખું કુર્આન ખોટું થઈ જાય છે, કેમ

اَحْسَنَ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَكُمُ
الْعَذَابُ بَغْتَةً وَّاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ ﴿٥٥﴾ اَنْ تَقُوْلَ نَفْسٌ
يّٰحَسْرَتٰى عَلٰى مَا فَرَّطْتُّ فِيْ جَنْۢبِ اللّٰهِ وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ
السّٰخِرِيْنَ ﴿٥٦﴾ اَوْ تَقُوْلَ لَوْ اَنَّ اللّٰهَ هَدٰىنِيْ لَكُنْتُ مِنَ
الْمُتَّقِيْنَ ﴿٥٧﴾ اَوْ تَقُوْلَ حِيْنَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لِيْ
كَرَّةً فَاَكُوْنَ مِنَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٥٨﴾ بَلٰى قَدْ جَآءَتْكَ اٰيٰتِيْ
فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٥٩﴾ وَيَوْمَ
الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِيْنَ كَذَبُوْا عَلَى اللّٰهِ وُجُوْهُهُمْ مُّسْوَدَّةٌ ؕ
اَلَيْسَ فِيْ جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿٦٠﴾ وَيُنَجِّي اللّٰهُ الَّذِيْنَ
اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ ۫ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوْٓءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦١﴾ اَللّٰهُ
خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۫ وَّهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيْلٌ ﴿٦٢﴾ لَهٗ مَقَالِيْدُ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ
ع ٦/١١ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٦٣﴾ قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَاْمُرُوْٓنِّيْٓ اَعْبُدُ اَيُّهَا
الْجٰهِلُوْنَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ اُوْحِيَ اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكَ ۚ
لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٦٥﴾
بَلِ اللّٰهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِّنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿٦٦﴾ وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ
حَقَّ قَدْرِهٖ ۖ وَالْاَرْضُ جَمِيْعًا قَبْضَتُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَ
السَّمٰوٰتُ مَطْوِيّٰتٌۢ بِيَمِيْنِهٖ ؕ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٦٧﴾
منزل ٦ وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِيْ

(પ્રભુ-પાલનહાર)ના મોકલેલા ગ્રંથના સર્વોત્તમ પાસાનું,[૧૦] એ પહેલાં કે તમારા ઉપર એકાએક યાતના આવી જાય અને તમને ખબર પણ ન પડે. (૫૬) એવું ન બને કે પાછળથી કોઈ વ્યક્તિ એમ કહે, ''અફસોસ ! મારી એ બેદરકારી માટે, જે હું અલ્લાહ પ્રત્યે દાખવતો રહ્યો, બલ્કે હું તો ઊલ્ટાનો મજાક ઊડાવનારાઓમાં સામેલ હતો.'' (૫૭) અથવા કહે, ''કદાચ ! અલ્લાહે મને માર્ગ દેખાડ્યો હોત તો હું પણ (અલ્લાહથી) ડર રાખનારા લોકોમાંથી હોત.'' (૫૮) અથવા યાતના જોઈને કહે, ''કદાચ ! મને એક તક બીજી મળી જાય અને હું પણ સદ્કાર્ય કરનારાઓમાં સામેલ થઈ જાઉં.'' (૫૯) (અને તે વખતે તેને એ જવાબ મળે કે,) ''કેમ નહીં, મારી આયતો તારા પાસે આવી ગઈ હતી, પછી તેં તેમને ખોટી ઠેરવી અને ઘમંડ કર્યો અને તું ઇન્કાર કરનારાઓમાંથી હતો.'' (૬૦) આજે જે લોકોએ અલ્લાહ પર જૂઠ ઘડ્યું છે, કયામતના દિવસે તમે જોશો કે તેમના મોઢાં કાળા હશે. શું જહન્નમમાં ઘમંડીઓ માટે પૂરતી જગ્યા નથી ? (૬૧) આનાથી વિપરીત, જે લોકોએ અહીં અલ્લાહનો ડર રાખ્યો છે, તેમની સફળતાના કારણોના લીધે અલ્લાહ તેમને મુક્તિ પ્રદાન કરશે. તેમને ન તો કોઈ કષ્ટ અને હાનિ પહોંચશે અને ન તેઓ દિલગીર થશે.

(૬૨) અલ્લાહ દરેક વસ્તુનો પેદા કરનાર છે અને એ જ દરેક વસ્તુ ઉપર દેખરેખ રાખે છે. (૬૩) ધરતી અને આકાશોના ખજાનાની ચાવીઓ તેના જ પાસે છે, અને જે લોકો અલ્લાહની આયતોનો ઇન્કાર કરે છે તેઓ જ નુકસાનમાં રહેવાવાળા છે. (રુકૂઅ-૬) (૬૪) (હે નબી સલ્લ.!) આમને કહો, ''પછી શું હે અણસમજુઓ ! તમે અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજાની ઉપાસના કરવાનું મને કહો છો ?'' (૬૫) (આ વાત તમારે તેમને સ્પષ્ટપણે કહી દેવી જોઈએ, કેમ કે) તમારા તરફ અને તમારા પહેલાં થઈ ગયેલા તમામ પયગંબરો તરફ આ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) મોકલી દેવામાં આવી છે કે જો તમે શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદી કૃત્ય) કર્યું તો તમારા કર્મ વ્યર્થ થઈ જશે અને તમે નુકસાનમાં રહેશો. (૬૬) આથી (હે નબી સલ્લ.!) તમે માત્ર અલ્લાહની જ બંદગી કરો અને શુક્રગુઝાર (કૃતજ્ઞ) બંદાઓમાંથી થઈ જાઓ.

(૬૭) આ લોકોએ અલ્લાહની કદર જ ન કરી, જેમ કે તેની કદર કરવાનો હક છે. (તેના પૂર્ણ સામર્થ્યની સ્થિતિ તો એ છે કે) કયામતના દિવસે સમગ્ર ધરતી તેની મુઠ્ઠીમાં હશે અને આકાશો તેના જમણા હાથમાં લપેટાયેલા હશે.[૧૧] પવિત્ર અને સર્વોચ્ચ છે તે, એ શિર્કથી જે આ લોકો કરે છે. (૬૮) અને તે દિવસે સૂર (રણશિંગુ) ફૂંકવામાં આવશે

કે કુર્આન તો આરંભથી અંત સુધી મનુષ્યોને માત્ર અલ્લાહ તઆલાના બંદાઓ ઠેરવે છે, અને તેનું સમગ્ર આમંત્રણ જ એ છે કે તમે એક અલ્લાહ સિવાય કોઈની બંદગી ન કરો.

૧૦. અલ્લાહના ગ્રંથના સર્વોત્તમ પાસાનું અનુસરણ કરવાનો અર્થ એ છે કે અલ્લાહ તઆલાએ જે કામોનો આદેશ આપ્યો છે, વ્યક્તિ તેનું પાલન કરે અને જે કામોની તેણે મનાઈ કરી છે, તેનાથી બચે, અને ઉદાહરણો અને કિસ્સાઓમાં જે કંઈ તેણે ઇરશાદ ફરમાવેલ છે તેનાથી બોધપાઠ અને શિખામણ પ્રાપ્ત કરે. આનાથી વિપરીત જે વ્યક્તિ આદેશથી મોઢું ફેરવે છે, મનાઈ કરેલ કામોનું આચરણ કરે છે અને અલ્લાહના ઉપદેશો અને શિખામણોથી કોઈ અસર કબૂલ કરતો નથી તે અલ્લાહના ગ્રંથના સૌથી ખરાબ પાસાને અપનાવે છે, અર્થાત્ એ પાસાઓ ગ્રહણ કરે છે જેને અલ્લાહનો ગ્રંથ સૌથી ખરાબ ઠેરવે છે.

الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَآءَ اللّٰهُ ؕ ثُمَّ نُفِخَ فِيْهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ
قِيَامٌ يَّنْظُرُوْنَ ﴿۶۸﴾ وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُوْرِ رَبِّهَا وَوُضِعَ
الْكِتٰبُ وَجِایْٓءَ بِالنَّبِيّٖنَ وَالشُّهَدَآءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ
بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿۶۹﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ
ع وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُوْنَ ﴿۷۰﴾ وَسِيْقَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِلٰى
جَهَنَّمَ زُمَرًا ؕ حَتّٰٓى اِذَا جَآءُوْهَا فُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ
لَهُمْ خَزَنَتُهَآ اَلَمْ يَاْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَتْلُوْنَ عَلَيْكُمْ
اٰيٰتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُوْنَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ؕ قَالُوْا
بَلٰى وَلٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿۷۱﴾
قِيْلَ ادْخُلُوْٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ فَبِئْسَ
مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿۷۲﴾ وَسِيْقَ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ اِلَى
الْجَنَّةِ زُمَرًا ؕ حَتّٰٓى اِذَا جَآءُوْهَا وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ
لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوْهَا خٰلِدِيْنَ ﴿۷۳﴾
وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ صَدَقَنَا وَعْدَهٗ وَاَوْرَثَنَا
الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُ ۚ فَنِعْمَ اَجْرُ
الْعٰمِلِيْنَ ﴿۷۴﴾ وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَآفِّيْنَ مِنْ حَوْلِ
منزل ٦ الْعَرْشِ يُسَبِّحُوْنَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ۚ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ
ع وَقِيْلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۷۵﴾

અને તેઓ સૌ મરીને પડી જશે, જેઓ આકાશો અને ધરતીમાં છે, સિવાય એ લોકોના જેમને અલ્લાહ જીવંત રાખવા ચાહે. ફરી એક બીજો સૂર ફૂંકવામાં આવશે અને સહસા સૌ ઊઠીને જોવા લાગશે. (૬૯) ધરતી પોતાના માલિકના 'નૂર' (પ્રકાશ)થી ઝગમગી ઊઠશે. કર્મ-પુસ્તક લાવીને મૂકી દેવામાં આવશે. પયગંબરો અને તમામ સાક્ષીઓને હાજર કરી દેવામાં આવશે. લોકો વચ્ચે તદ્દન બરારબ સત્યપૂર્વક ફેંસલો કરી દેવામાં આવશે. તેમના પર કોઈ જુલ્મ કરવામાં નહીં આવે, (૭૦) અને દરેક જીવધારીને જે કંઈ પણ તેણે કર્મ કરેલ હતું, તેનો પૂરેપૂરો બદલો આપી દેવામાં આવશે. લોકો જે કંઈ પણ કરે છે અલ્લાહ તેને ખૂબ સારી રીતે જાણે છે.(રુકૂઅ-૭)

(૭૧) (આ ફેંસલા પછી) એ લોકોને, જેમણે ઇન્કાર કર્યો હતો જહન્નમ (નર્ક) તરફ ટોળે-ટોળાં હંકારવામાં આવશે, ત્યાં સુધી કે જ્યારે તેઓ ત્યાં પહોંચશે તો તેના દરવાજાઓ ખોલવામાં આવશે અને તેના કાર્યકર્તાઓ તેમને કહેશે, ''શું તમારા પાસે તમારા પોતાના જ લોકોમાંથી એવા રસૂલો (ઈશદૂતો) આવ્યા ન હતા, જેમણે તમને તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની આયતો સંભળાવી હોય અને તમને એ વાતથી ડરાવ્યા હોય કે એક સમયે તમારે આ દિવસ પણ જોવો પડશે ?'' તેઓ જવાબ આપશે, ''હા, આવ્યા હતા, પરંતુ યાતનાનો નિર્ણય કાફિરો (અધર્મીઓ)ને લાગુ પડી ગયો.'' (૭૨) કહેવામાં આવશે, ''દાખલ થઈ જાવ જહન્નમના દરવાજાઓમાં. અહીં તમારે હવે સદૈવ રહેવાનું છે. ખૂબ જ ખરાબ ઠેકાણું છે આ, અહંકારીઓ માટે.''

(૭૩) અને જે લોકો પોતાના રબની અવજ્ઞાથી બચતા હતા, તેમને ટોળે-ટોળાં જન્નત (સ્વર્ગ) તરફ લઈ જવામાં આવશે. ત્યાં સુધી કે જ્યારે તેઓ ત્યાં પહોંચશે, અને તેના દરવાજાઓ પહેલાથી જ ખોલી દેવાયા હશે, તો તેના પ્રબંધકો કહેશે કે, ''સલામ થાય તમારા પર ! ખૂબ સરસ રહ્યા તમે. દાખલ થઈ જાવ આમાં હંમેશા માટે.'' (૭૪) અને તેઓ કહેશે, ''આભાર એ અલ્લાહનો, જેણે અમારા સાથેનો પોતાનો વાયદો સાચો કરી બતાવ્યો અને અમને ધરતીના વારસદાર બનાવી દીધા. હવે અમે જન્નતમાં જ્યાં ઇચ્છીએ ત્યાં અમારી જગ્યા બનાવી શકીએ છીએ.'' તો સર્વશ્રેષ્ઠ બદલો છે કર્મ કરનારાઓ માટે.

(૭૫) અને તમે જોશો કે ફરિશ્તાઓ અર્શ (સિંહાસન)ની ફરતે વર્તુળ બનાવીને પોતાના રબની પ્રશંસા અને તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરી રહ્યા હશે, અને લોકો વચ્ચે તદ્દન બરાબર સત્યપૂર્વક ફેંસલો ચૂકાવી દેવામાં આવશે, અને ઘોષણા કરી દેવામાં આવશે કે પ્રશંસા અલ્લાહ, સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) માટે છે.(રુકૂઅ-૮)

---

૧૧. ધરતી અને આકાશ પર અલ્લાહ તઆલાની સંપૂર્ણ સત્તા અને અધિકારનું ચિત્ર ખેંચવા માટે મુઠ્ઠીમાં હોવા અને હાથ પર લપેટેલ હોવાના રૂપકનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. જે રીતે કોઈ વ્યક્તિ કોઈ નાના દડાને મુઠ્ઠીમાં દબાવી લે છે અને તેના માટે આ એક સામાન્ય કામ છે, અથવા કોઈ વ્યક્તિ એક રૂમાલને લપેટીને હાથમાં લઈ લે છે અને તેના માટે આ કોઈ કષ્ટદાયક કામ નથી હોતું, એ જ રીતે કયામતના દિવસે તમામ મનુષ્યો (જે આજે અલ્લાહની મહાનતા અને મોટાઈનું અનુમાન કરવામાં અસમર્થ છે) પોતાની આંખોથી જોઈ લેશે કે ધરતી અને આકાશ અલ્લાહના શક્તિશાળી હાથમાં એક તુચ્છ દડા અને એક નાનકડા રૂમાલની જેમ છે.

૪૦. અલ-મુ'મિન

પરિચય

નામ :

સૂરઃનું નામ આયત-૨૮ના વાક્ય 'વ-કાલ રજુલુમ્-મૂ'મિનુમ્ મિન્ આલિ ફિરઅવ્ન' (ફિરઔનના લોકોમાંથી એક ઈમાન ધરાવનાર વ્યક્તિ)થી લેવામાં આવ્યું છે. અર્થાત્ એ સૂરઃ, જેમાં તે વિશેષ ઈમાનવાળા (મોમિન)નો ઉલ્લેખ થયો છે.

ઉતરાણકાળ :

હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ અને જાબિર બિન ઝૈદ (રદિ.) કહે છે કે આ સૂરઃ, સૂરઃ ઝુમર પછી અવતરિત થઈ છે અને એનું જે સ્થાન કુર્આન-મજીદના વર્તમાન ક્રમમાં છે, એ જ ક્રમ તેના ઉતરાણનો પણ છે.

પશ્ચાદ્ભૂમિ :

જે સંજોગોમાં આ સૂરઃ અવતરિત થઈ છે તેના તરફ સ્પષ્ટ નિર્દેશ તેના વિષય-વસ્તુમાં જોવા મળે છે. મક્કાના કાફિરોએ તે વખતે નબી (સલ્લ.) વિરુદ્ધ બે પ્રકારની કાર્યવાહીઓ શરૂ કરી રાખી હતી. એક એ કે દરેક બાજુ ઝઘડાઓ અને વિવાદોને છંછેડીને અને નિત-નવાં મિથ્યારોપણ દ્વારા કુર્આનની શિક્ષા અને ઈસ્લામના આમંત્રણ અને સ્વયં નબી (સલ્લ.) વિષે વધુમાં વધુ શંકા-કુશંકાઓ અને ભ્રમણાઓ લોકોના હૃદયોમાં પેદા કરી દેવામાં આવે. બીજું એ કે આપ (સલ્લ.)ની હત્યા માટે વાતાવરણ તૈયાર કરવામાં આવે. તેથી આ હેતુસર તેઓ સતત કાવતરાઓ ઘડતા રહેતાં હતા.

વિષય અને ચર્ચા :

પરિસ્થિતિઓના આ બંને પાસાઓને પ્રવચનના આરંભમાં જ સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવ્યા છે અને પછી આગળનું આખું પ્રવચન આ જ બંનેની એક અત્યંત પ્રભાવશાળી અને બોધપ્રદ સમીક્ષા છે. હત્યાના કાવતરાના જવાબમાં ફિરઔનવાળાઓમાંથી મોમિનનો કિસ્સો સંભળાવવામાં આવ્યો છે (આયત ૨૩ થી લઈને ૫૫ સુધી), અને આ કિસ્સા હેઠળ ત્રણ જૂથોને ત્રણ જુદા-જુદા બોધ આપવામાં આવ્યા છે –

(૧) કાફિરોને બતાવવામાં આવ્યું છે કે જે કંઈ તમે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) સાથે કરવા માગો છે, એવું જ પોતાની તાકાતના ભરોસે ફિરઔન હઝરત મૂસા (અલૈ.) સાથે કરવા માગતો હતો. હવે શું આ હરકતો કરીને તમે પણ એ જ પરિણામ જોવા માગો છો, જે પરિણામને તેણે જોવું પડ્યું હતું ?

(૨) હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) અને તેમના અનુયાયીઓને શિક્ષા આપવામાં આવી છે કે આ અત્યાચારીઓની મોટામાં મોટી ખતરનાક ધમકીના જવાબમાં માત્ર

અલ્લાહનું શરણ માગી લો અને તે પછી તદ્દન નિર્ભય બનીને પોતાના કામમાં લાગી જાઓ. આ રીતે અલ્લાહના ભરોસે જોખમો અને આશંકાઓની પરવા કર્યા વિના કામ કરશો, તો છેવટે તેની મદદ આવીને રહેશે અને આજના ફિરઔનો પણ એ જ બધું જોઈ લેશે, જે ગઈકાલના ફિરઔનો જોઈ ચૂક્યા છે.

(૩) આ બે જૂથો ઉપરાંત, એક ત્રીજું જૂથ પણ સમાજમાં હતું અને તે એ લોકોનું જૂથ હતું, જેઓ મનમાં સમજી ગયા હતા કે સત્ય હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના જ સાથે છે. પરંતુ આ જાણી લીધા છતાં તેઓ ચુપચાપ સત્ય-અસત્યના આ સંઘર્ષનો તમાશો જોઈ રહ્યા હતા. અલ્લાહે આ પ્રસંગે એમના અંતરાત્માને ઢંઢોળ્યો છે અને એમને બતાવ્યું છે કે જ્યારે સત્યના દુશ્મનો જાહેરમાં તમારી આંખો સામે આટલું મોટું અત્યાચારી પગલું ભરવા તૈયાર થઈ ગયા છે, તો અફસોસ છે તમારા પર જો હજુ પણ તમે બેઠાં-બેઠાં તમાશો જ જોતા રહો. આ સ્થિતિમાં જે વ્યક્તિનો અંતરાત્મા તદ્દન મરી ચૂક્યો ન હોય, તેણે તો ઊભા થઈને એ કર્તવ્ય નિભાવવું જોઈએ, જે ફિરઔનના ભર્યા-દરબારમાં તેના પોતાના દરબારીઓમાંથી એક સત્યવાદી માણસે તે વખતે નિભાવ્યું હતું, જ્યારે ફિરઔન હઝરત મૂસા (અલૈ.)ની હત્યા કરવા માગતો હતો. હવે રહ્યો કાફિરોનો એ તર્ક-વિતર્કનો સંઘર્ષ, જે સત્યને નીચું દેખાડવા મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં રાત-દિવસ ચાલી રહ્યો છે, તો તેના જવાબમાં એક તરફ દલીલોથી તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક)ની તે ધારણાઓનું સત્ય હોવું સાબિત કરવામાં આવ્યું છે, જે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) અને ઈસ્લામ વિરોધીઓ વચ્ચે ઝઘડાનું મૂળ હતું. બીજી તરફ તે મૂળ પ્રેરક તત્ત્વોને સ્પષ્ટ રૂપે સામે મૂકી દેવામાં આવ્યા છે, જેના કારણે કુરૈશના સરદારો આટલા જોશભેર નબી (સલ્લ.) વિરુદ્ધ લડી રહ્યા હતા. તેથી આયત-પ૬માં એ વાત કોઈ પક્ષપાત કે પૂર્વગ્રહ વિના ચોખ્ખા શબ્દોમાં કહી દેવામાં આવી છે કે તમારા ઈન્કારનું મૂળ કારણ તે દંભ છે, જે તમારા હૃદયોમાં છે. તમે સમજો છો કે જો લોકો હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની નુબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ)નો સ્વીકાર કરી લેશે, તો તમારી મોટાઈ ટકી શકશે નહીં. આ જ સંદર્ભમાં કાફિરોને વારંવાર ચેતવણીઓ આપવામાં આવી છે કે જો અલ્લાહની આયતો સામે લડવા-ઝઘડવાથી અટકશો નહીં, તો એ જ પરિણામોનો સામનો કરવો પડશે, જેનો સામનો પુરોગામી જાતિઓને કરવો પડ્યો છે.

اٰیَاتُهَا ٨٥ — (٤٠) سُوْرَةُ الْمُؤْمِنِ مَكِّيَّةٌ (٦٠) — رُكُوْعَاتُهَا ٩

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ ﴿٢﴾
غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيْدِ الْعِقَابِ ذِي
الطَّوْلِ ؕ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ اِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ﴿٣﴾ مَا يُجَادِلُ
فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ
فِي الْبِلَادِ ﴿٤﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوْحٍ وَّالْاَحْزَابُ مِنْۢ
بَعْدِهِمْ ۪ وَهَمَّتْ كُلُّ اُمَّةٍۢ بِرَسُوْلِهِمْ لِيَاْخُذُوْهُ وَ
جٰدَلُوْا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوْا بِهِ الْحَقَّ فَاَخَذْتُهُمْ ۫ فَكَيْفَ
كَانَ عِقَابِ ﴿٥﴾ وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى
الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنَّهُمْ اَصْحٰبُ النَّارِ ﴿٦﴾ اَلَّذِيْنَ يَحْمِلُوْنَ
الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهٗ يُسَبِّحُوْنَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ يُؤْمِنُوْنَ
بِهٖ وَ يَسْتَغْفِرُوْنَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۚ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ
رَّحْمَةً وَّعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِيْنَ تَابُوْا وَاتَّبَعُوْا سَبِيْلَكَ
وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيْمِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا وَاَدْخِلْهُمْ جَنّٰتِ عَدْنِ ِۨ
الَّتِيْ وَعَدْتَّهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَآئِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَ
ذُرِّيّٰتِهِمْ ؕ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٨﴾ وَقِهِمُ السَّيِّاٰتِ ؕ
وَمَنْ تَقِ السَّيِّاٰتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهٗ ؕ وَذٰلِكَ هُوَ
الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿٩﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللّٰهِ

وقف لازم

૪૦. સૂરઃ અલ-મુ'મિન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૯ ● આયતો-૮૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હા-મીમ ! (૨) આ ગ્રંથનું અવતરણ અલ્લાહ તરફથી થયું છે, જે પ્રભુત્વશાળી છે, બધું જ જાણવાવાળો છે, (૩) ગુનાઓ માફ કરવાવાળો અને તૌબા (ક્ષમા અને પશ્ચાતાપ) સ્વીકારવાવાળો છે, કઠોર સજા આપવાવાળો અને મોટો મહેરબાન છે. તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. તેના જ તરફ સૌને પાછા ફરવાનું છે.

(૪) અલ્લાહની આયતોમાં ઝઘડો કરતા નથી, પરંતુ માત્ર એ લોકો, જેમણે ઇન્કાર કર્યો છે. આ પછી દુનિયાના દેશોમાં તેમની ચાલાકીભરી પ્રવૃત્તિઓ તમને ધોખામાં ન નાખે. (૫) આમના પહેલાં નૂહની કોમ પણ ખોટું ઠેરવી ચૂકી છે, અને તેના પછી ઘણા જૂથોએ પણ આ કામ કર્યું છે. દરેક કોમે પોતાના રસૂલ (ઈશદૂત) પર હુમલો કર્યો, જેથી તેને કેદ પકડે. તેમણે બધાએ અસત્યના હથિયારો વડે સત્યને નીચું દેખાડવાનો પ્રયાસ કર્યો, પણ છેવટે મેં તેમને પકડી લીધા. પછી જોઈ લો કે મારી સજા કેવી કઠોર હતી. (૬) આવી જ રીતે તારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો આ ફેંસલો પણ એ સૌ લોકો પર લાગુ થઈ ચૂક્યો છે, જેમણે કુફ્ર કર્યું છે કે તેઓ જહન્નમમાં દાખલ થવાના છે.

(૭) અલ્લાહનું સિંહાસન ઉપાડનારના ફરિશ્તાઓ અને તેઓ જે સિંહાસનની ચોતરફ હાજર રહે છે, સૌ પોતાના રબની પ્રશંસાની સાથે તેની તસ્બીહ (ગુણગાન) કરી રહ્યા છે. તેઓ તેના પર ઈમાન ધરાવે છે અને ઈમાન લાવનારાઓ માટે માફીની દુઆ કરે છે. તેઓ કહે છે, "હે અમારા રબ ! તું પોતાની દયા અને પોતાના જ્ઞાન સાથે પ્રત્યેક વસ્તુ ઉપર છવાયેલો છે, તો ક્ષમા કરી દે અને નર્કની યાતનાથી બચાવી લે એ લોકોને, જેમણે તૌબા કરી છે અને તારો માર્ગ અપનાવી લીધો છે. (૮) હે અમારા રબ ! અને દાખલ કર તેમને સદૈવ રહેનારી એ જન્નતોમાં, જેનો તેં તેમના સાથે વાયદો કર્યો છે, અને તેમના માતા-પિતા અને પત્નીઓ અને સંતાનમાંથી જેઓ સદાચારી હોય (તેમને પણ ત્યાં તેમના સાથે જ પહોંચાડી દે). નિઃસંદેહ, તું સર્વશક્તિમાન અને તત્ત્વદર્શી છે. (૯) અને બચાવી લે તેમને બૂરાઈઓથી. જેને તેં કયામતના દિવસે બૂરાઈઓથી બચાવી લીધો તેના ઉપર તેં મોટી દયા કરી. આ જ મહાન સફળતા છે."(રુકૂઅ-૧)

(૧૦) જે લોકોએ કુફ્ર કર્યું છે, કયામતના દિવસે તેમને પોકારીને કહેવામાં આવશે,

اَكْبَرُ مِنْ مَّقْتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ اِذْ تُدْعَوْنَ اِلَى الْاِيْمَانِ
فَتَكْفُرُوْنَ ﴿١٠﴾ قَالُوْا رَبَّنَآ اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا
اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوْبِنَا فَهَلْ اِلٰى خُرُوْجٍ مِّنْ
سَبِيْلٍ ﴿١١﴾ ذٰلِكُمْ بِاَنَّهٗٓ اِذَا دُعِيَ اللّٰهُ وَحْدَهٗ كَفَرْتُمْ ۚ وَاِنْ
يُّشْرَكْ بِهٖ تُؤْمِنُوْا ۭ فَالْحُكْمُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيْرِ ﴿١٢﴾ هُوَ
الَّذِيْ يُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِّنَ السَّمَاۗءِ رِزْقًا ۭ
وَمَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا مَنْ يُّنِيْبُ ﴿١٣﴾ فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ
لَهُ الدِّيْنَ وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ﴿١٤﴾ رَفِيْعُ الدَّرَجٰتِ
ذُو الْعَرْشِ ۚ يُلْقِي الرُّوْحَ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰي مَنْ يَّشَاۗءُ مِنْ
عِبَادِهٖ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾ يَوْمَ هُمْ بٰرِزُوْنَ ڬ
لَا يَخْفٰى عَلَي اللّٰهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ۭ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۭ
لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾ اَلْيَوْمَ تُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍۢ بِمَا
كَسَبَتْ ۭ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿١٧﴾
وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْاٰزِفَةِ اِذِ الْقُلُوْبُ لَدَى الْحَـنَاجِرِ
كٰظِمِيْنَ ڛ مَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ حَمِيْمٍ وَّلَا شَفِيْعٍ
يُّطَاعُ ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ خَاۗىِٕنَةَ الْاَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُوْرُ ﴿١٩﴾
وَاللّٰهُ يَقْضِيْ بِالْحَقِّ ۭ وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ
لَا يَقْضُوْنَ بِشَيْءٍ ۭ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ﴿٢٠﴾ ع
اَوَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ

"આજે તમને જેટલો સખત ગુસ્સો પોતાના પર આવે છે, અલ્લાહ તમારા પર તેનાથી વધુ ક્રોધિત તે વખતે થતો હતો, જ્યારે તમને ઈમાન તરફ બોલાવવામાં આવતા હતા અને તમે ઈન્કાર કરતા હતા." (૧૧) તેઓ કહેશે, "હે અમારા રબ ! તેં હકીકતમાં અમને બે વખત મૃત્યુ અને બે વખત જીવન આપી દીધું.[1] હવે અમે અમારા ગુનાઓનો સ્વીકાર કરીએ છીએ. શું હવે અહીંથી નીકળવાનો પણ કોઈ માર્ગ છે ?" (૧૨) (જવાબ મળશે,) "આ સ્થિતિ જેમાં તમે ગ્રસ્ત છો, એ કારણે છે કે જ્યારે એક અલ્લાહ તરફ બોલાવવામાં આવતા હતા, તો તમે માનવાનો ઈન્કાર કરી દેતા હતા અને જ્યારે તેના સાથે બીજાઓને ભેળવવામાં આવતા તો તમે માની લેતા હતા. હવે ફેંસલો અલ્લાહ, મહાન અને સર્વોચ્ચના હાથમાં છે."

(૧૩) એ જ છે, જે તમને પોતાની નિશાનીઓ દેખાડે છે અને આકાશમાંથી તમારા માટે રોજી ઊતારે છે,[2] પરંતુ (આ નિશાનીઓના નિરીક્ષણથી) શિક્ષા એ જ વ્યક્તિ ગ્રહણ કરે છે જે અલ્લાહ તરફ વળનાર હોય. (૧૪) (તો હે અલ્લાહ તરફ વળનારાઓ !) અલ્લાહને જ પોકારો, પોતાના દીન (ધર્મ)ને તેના માટે વિશિષ્ટ બનાવીને, ચાહે તમારું આ કૃત્ય કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ને ગમે તેટલું અપ્રિય હોય.

(૧૫) તે ઉચ્ચ દરજ્જાઓવાળો, અર્શ (સિંહાસન)નો માલિક છે. પોતાના બંદાઓમાંથી જેના પર ઇચ્છે છે પોતાની આજ્ઞાથી રૂહ અવતરિત કરી દે છે, જેથી તે મુલાકાતના દિવસથી સાવધાન કરી દે. (૧૬) તે દિવસે જ્યારે તમામ લોકો ખુલ્લી રીતે સામે હશે, અલ્લાહથી તેમની કોઈ વાત પણ છૂપી નહીં હોય. (તે દિવસે પોકારીને પૂછવામાં આવશે,) આજે રાજ્ય કોનું છે ? (આખી સૃષ્ટિ પોકારી ઊઠશે,) અલ્લાહ, એકલા અને પ્રભુત્વશાળીનું. (૧૭) (કહેવામાં આવશે,) આજે દરેક જીવધારીને તેની કમાણીનું વળતર ચૂકવવામાં આવશે, જે તેણે કરી હતી. આજે કોઈના પર કોઈ અત્યાચાર નહીં થાય અને અલ્લાહ હિસાબ લેવામાં ઘણો ઝડપી છે. (૧૮) હે નબી સલ્લ.! ડરાવી દો આ લોકોને તે દિવસથી જે નિકટ આવી પહોંચ્યો છે, જ્યારે કાળજાં બહાર આવી રહ્યા હશે અને લોકો ચુપચાપ દુઃખના ઘૂંટડા પી રહ્યા હશે. અત્યાચારીઓનો ન કોઈ આત્મીય મિત્ર હશે અને ન કોઈ ભલામણ કરનાર, જેની વાત માનવામાં આવે. (૧૯) અલ્લાહ નજરોની ચોરી સુદ્ધાંથી વાકેફ છે અને એ રહસ્યો પણ જાણે છે, જે તેમના હૃદયોએ છૂપાવી રાખ્યા છે. (૨૦) અને અલ્લાહ સત્યપૂર્વક નિષ્પક્ષ ફેંસલો કરશે. હવે તેઓ જેમને (આ બહુદેવવાદીઓ) અલ્લાહને છોડીને પોકારે છે, કોઈ વસ્તુનો પણ ફેંસલો કરવાના નથી. નિઃસંદેહ, અલ્લાહ જ બધું સાંભળનાર અને જોનાર છે. (રુકૂઅ-૨)

(૨૧) શું આ લોકો ક્યારેય ધરતીમાં હર્યા-ફર્યા નથી કે આ લોકોને તેમનો અંજામ

---

૧. બે વખત મૃત્યુ અને બે વખત જીવનથી તાત્પર્ય એ જ વસ્તુ છે, જેનો ઉલ્લેખ સૂરઃ બકરહ, આયત-૨૮માં કરવામાં આવ્યો છે.

૨. અર્થાત્, વરસાદ વરસાવે છે જે આજીવિકાનું કારણ છે, ગરમી અને ઠંડી અવતરિત કરે છે જેનો આજીવિકા ઉત્પન્ન થવામાં મોટો હાથ છે.

الَّذِیْنَ كَانُوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَانُوْا هُمْ اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَّ
اٰثَارًا فِی الْاَرْضِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ؕ وَ مَا كَانَ
لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ وَّاقٍ ﴿٢١﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانَتْ تَّاْتِیْهِمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَیِّنٰتِ فَكَفَرُوْا فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ ؕ اِنَّهٗ قَوِیٌّ
شَدِیْدُ الْعِقَابِ ﴿٢٢﴾ وَ لَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوْسٰی بِاٰیٰتِنَا وَ
سُلْطٰنٍ مُّبِیْنٍ ﴿٢٣﴾ اِلٰی فِرْعَوْنَ وَ هَامٰنَ وَ قَارُوْنَ فَقَالُوْا
سٰحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا
اقْتُلُوْۤا اَبْنَآءَ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ وَ اسْتَحْیُوْا نِسَآءَهُمْ ؕ
وَ مَا كَیْدُ الْكٰفِرِیْنَ اِلَّا فِیْ ضَلٰلٍ ﴿٢٥﴾ وَ قَالَ فِرْعَوْنُ
ذَرُوْنِیْۤ اَقْتُلْ مُوْسٰی وَ لْیَدْعُ رَبَّهٗ ۚ اِنِّیْۤ اَخَافُ اَنْ
یُّبَدِّلَ دِیْنَكُمْ اَوْ اَنْ یُّظْهِرَ فِی الْاَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٦﴾
وَ قَالَ مُوْسٰۤی اِنِّیْ عُذْتُ بِرَبِّیْ وَ رَبِّكُمْ مِّنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ
لَّا یُؤْمِنُ بِیَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾ وَ قَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ ۖۗ ع ٣ ٧ ٨
مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ یَكْتُمُ اِیْمَانَهٗۤ اَتَقْتُلُوْنَ رَجُلًا اَنْ
یَّقُوْلَ رَبِّیَ اللّٰهُ وَ قَدْ جَآءَكُمْ بِالْبَیِّنٰتِ مِنْ رَّبِّكُمْ ؕ
وَ اِنْ یَّكُ كَاذِبًا فَعَلَیْهِ كَذِبُهٗ ۚ وَ اِنْ یَّكُ صَادِقًا
یُّصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِیْ یَعِدُكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا یَهْدِیْ مَنْ
هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾ یٰقَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْیَوْمَ
ظٰهِرِیْنَ فِی الْاَرْضِ ۫ فَمَنْ یَّنْصُرُنَا مِنْۢ بَاْسِ اللّٰهِ

દેખાયો હોત, જેઓ આમના પહેલાં થઈ ચૂક્યા છે ? તેઓ આમનાથી વધુ શક્તિશાળી હતા અને આમનાથી વધુ પ્રબળ નિશાનીઓ ધરતીમાં મૂકી ગયા છે. પરંતુ અલ્લાહે તેમને તેમના ગુનાઓ માટે ઝડપી લીધા અને તેમને અલ્લાહથી બચાવનાર કોઈ ન હતું. (૨૨) આવો અંજામ તેમનો એટલા માટે આવ્યો કે તેમના પાસે તેમના પયગંબરો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણો[૩] લઈને આવ્યા અને તેમણે માનવાનો ઇન્કાર કરી દીધો. છેવટે અલ્લાહે તેમને ઝડપી લીધા. નિશ્ચિતપણે તે ખૂબ શક્તિશાળી અને સજા આપવામાં ખૂબ કઠોર છે.

(૨૩) અમે મૂસાને અમારી નિશાનીઓ અને નિમણૂકની સ્પષ્ટ સનદ સાથે મોકલ્યો (૨૪) ફિરઔન અને હામાન અને કારૂન તરફ, પરંતુ તેમણે કહ્યું, "જાદૂગર છે, જૂઠો છે." (૨૫) પછી જ્યારે તે અમારા પાસેથી સત્ય તેમના સામે લઈ આવ્યો, તો તેમણે કહ્યું, "જેઓ ઈમાન લાવીને આની સાથે સામેલ થયા છે તે બધાના પુત્રોને કતલ કરી દો અને પુત્રીઓને જીવતી રહેવા દો." પરંતુ કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)ની ચાલ નિષ્ફળ જ ગઈ.

(૨૬) એક દિવસે ફિરઔને પોતાના દરબારીઓને કહ્યું, "છોડી દો મને, હું આ મૂસાને કતલ કરી દઉં છું, અને પોકારી જુએ આ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ને. મને આશંકા છે કે આ તમારો ધર્મ બદલી નાખશે, અથવા દેશમાં બગાડ પેદા કરી દશે."

(૨૭) મૂસાએ કહ્યું, "મેં તો દરેક તે અહંકારીથી, જે હિસાબના દિવસ પર ઈમાન ધરાવતો નથી, મારા રબ અને તમારા રબનું શરણ મેળવી લીધું છે."(રુકૂઅ-૩)

(૨૮) આ પ્રસંગે ફિરઔનના લોકોમાંથી એક ઈમાન ધરાવનાર વ્યક્તિ, જે પોતાનું ઈમાન છુપાવી રહ્યો હતો, બોલી ઊઠ્યો, "શું તમે એક માણસને માત્ર એટલા માટે જ કતલ કરી દેશો કે તે કહે છે કે મારો રબ અલ્લાહ છે ? જો કે તે તમારા રબ તરફથી તમારા પાસે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણો લઈને આવ્યો. જો તે જૂઠો છે, તો તેનું જૂઠ સ્વયં તેના પર પાછું આવશે. પરંતુ જો તે સાચો છે, તો જે ભયંકર પરિણામોથી તે તમને ડરાવે છે તેમાંથી કેટલાક તો તમારા પર ચોક્કસ આવી જશે. અલ્લાહ એવા કોઈ માણસને માર્ગદર્શન નથી આપતો, જે મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરનારો અને મોટો જૂઠો હોય. (૨૯) હે મારી કોમના લોકો ! આજે તમને સત્તા પ્રાપ્ત છે અને ધરતીમાં તમે પ્રભુત્વશાળી છો, જો અલ્લાહની યાતના આપણા ઉપર આવી ગઈ, તો પછી કોણ છે જે આપણી મદદ કરી શકશે ?"

---

૩. 'બૈયિનાત' (સ્પષ્ટ પ્રમાણ)થી તાત્પર્ય ત્રણ વસ્તુઓ છે : એક, એવા સ્પષ્ટ ચિહ્નો અને નિશાનીઓ, જે તેમના અલ્લાહ તરફથી નિયુક્ત હોવા પર સાક્ષી હતી. બીજી, એવી પ્રકાશિત દલીલો જે તેમણે પ્રસ્તુત કરેલ શિક્ષાઓના પક્ષમાં સત્ય હોવાની સાબિતીઓ આપી રહી હતી. ત્રીજી, જીવનની સમસ્યાઓ અને મામલાઓના સંબંધે એવા સ્પષ્ટ આદેશો જેને જોઈને દરેક સમજદાર વ્યક્તિ એ જાણી શકતો હતો કે આવી પવિત્ર શિક્ષાઓ કોઈ જૂઠો, સ્વાર્થી માણસ આપી શકતો નથી.

اِنْ جَآءَنَا ؕ قَالَ فِرْعَوْنُ مَآ اُرِيْكُمْ اِلَّا مَآ اَرٰى وَ مَآ
اَهْدِيْكُمْ اِلَّا سَبِيْلَ الرَّشَادِ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الَّذِيْٓ اٰمَنَ يٰقَوْمِ
اِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ مِّثْلَ يَوْمِ الْاَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ دَاْبِ
قَوْمِ نُوْحٍ وَّعَادٍ وَّثَمُوْدَ وَالَّذِيْنَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ ؕ وَمَا
اللّٰهُ يُرِيْدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ ﴿٣١﴾ وَيٰقَوْمِ اِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ
يَوْمَ التَّنَادِ ﴿٣٢﴾ يَوْمَ تُوَلُّوْنَ مُدْبِرِيْنَ ۚ مَا لَكُمْ مِّنَ اللّٰهِ
مِنْ عَاصِمٍ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾
وَلَقَدْ جَآءَكُمْ يُوْسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنٰتِ فَمَا زِلْتُمْ
فِيْ شَكٍّ مِّمَّا جَآءَكُمْ بِهٖ ؕ حَتّٰىٓ اِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ
يَّبْعَثَ اللّٰهُ مِنْۢ بَعْدِهٖ رَسُوْلًا ؕ كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ
مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابُ ۨ ﴿٣٤﴾ الَّذِيْنَ يُجَادِلُوْنَ فِيْٓ
اٰيٰتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطٰنٍ اَتٰىهُمْ ؕ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ وَ
عِنْدَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ؕ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ
مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يٰهَامٰنُ ابْنِ لِيْ
صَرْحًا لَّعَلِّيْٓ اَبْلُغُ الْاَسْبَابَ ﴿٣٦﴾ اَسْبَابَ السَّمٰوٰتِ
فَاَطَّلِعَ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوْسٰى وَاِنِّيْ لَاَظُنُّهٗ كَاذِبًا ؕ وَكَذٰلِكَ
زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوْٓءُ عَمَلِهٖ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيْلِ ؕ وَمَا
كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا فِيْ تَبَابٍ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ الَّذِيْٓ اٰمَنَ
يٰقَوْمِ اتَّبِعُوْنِ اَهْدِكُمْ سَبِيْلَ الرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يٰقَوْمِ اِنَّمَا

ع ٩ منزل ٦

ફિરઔને કહ્યું, ''હું તો તમને એ જ અભિપ્રાય આપી રહ્યો છું જે મને યોગ્ય દેખાય છે અને હું તમને એ જ માર્ગ તરફ તમારી દોરવણી કરું છું, જે સારો છે.'' (૩૦) તે માણસ જે ઈમાન લાવ્યો હતો, તેણે કહ્યું, ''હે મારી કોમના લોકો ! મને ભય છે કે ક્યાંક તમારા પર પણ એ દિવસ ન આવી જાય, જે આ પહેલાં ઘણા સમૂહો પર આવી ચૂક્યો છે, (૩૧) જેવો દિવસ નૂહની કોમ અને આદ અને સમૂદ અને એમના પછીની કોમો પર આવ્યો હતો, અને એ સત્ય છે કે અલ્લાહ પોતાના બંદાઓ પર અત્યાચારનો કોઈ ઈરાદો ધરાવતો નથી. (૩૨) હે કોમ ! મને ડર છે કે ક્યાંક તમારા પર ફરિયાદ અને આર્તનાદ કરવાનો દિવસ ન આવી જાય, જ્યારે તમે એકબીજાને પોકારશો (૩૩) અને ભાગ્યા-ભાગ્યા ફરશો. પરંતુ તે વખતે અલ્લાહથી બચાવનાર કોઈ નહીં હોય. સત્ય એ છે કે જેને અલ્લાહ પથભ્રષ્ટ કરી દે તેને પછી કોઈ રસ્તો બતાવનાર નથી હોતો. (૩૪) આનાથી પહેલાં યૂસુફ તમારા પાસે સ્પષ્ટ પ્રમાણો લઈને આવ્યા હતા, પરંતુ તમે તેમની લાવેલી શિક્ષા અંગે શંકામાં જ રહ્યા. પછી જ્યારે તેમનું અવસાન થઈ ગયું તો તમે કહ્યું કે હવે તેમના પછી અલ્લાહ કોઈ રસૂલ (ઈશદૂત) કદાપિ નહીં મોકલે.'' – આવી જ રીતે[૪] અલ્લાહ તે સૌ લોકોને ભટકાવી મૂકે છે, જેઓ હદથી વધી જનારા અને શંકાશીલ હોય છે. (૩૫) અને અલ્લાહની આયતોમાં ઝઘડા કરે છે, તેના વગર કે તેમના પાસે કોઈ સનદ કે દલીલ આવી હોય. આ વર્તણૂંક અલ્લાહ અને ઈમાન લાવનારાઓ નજીક ખૂબ જ ઘૃણાપાત્ર છે. આવી જ રીતે અલ્લાહ પ્રત્યેક અભિમાની અને અત્યાચારીના હૃદય પર મહોર મારી દે છે.

(૩૬) ફિરઔને કહ્યું, ''હે હામાન ! મારા માટે એક ઊંચી ઈમારત બનાવ, જેથી હું રસ્તાઓ સુધી પહોંચી શકું, (૩૭) આકાશોના રસ્તાઓ સુધી, અને મૂસાના ખુદાને ઝાંખીને જોઉં. મને તો આ મૂસા જૂઠો જ લાગે છે.'' આમ, ફિરઔન માટે તેના દુષ્કૃત્યો સુંદર અને આકર્ષક બનાવી દેવામાં આવ્યા અને તેને સન્માર્ગથી રોકી દેવામાં આવ્યો. ફિરઔનની આખી ચાલબાજી (તેના પોતાના) વિનાશના માર્ગમાં જ વપરાઈ. (રુકૂઅ-૪)

(૩૮) એ વ્યક્તિ જે ઈમાન લાવ્યો હતો, બોલ્યો, ''હે મારી કોમના લોકો ! મારી વાત માનો, હું તમને સાચો માર્ગ બતાવું છું. (૩૯) હે કોમ ! દુનિયાનું જીવન તો થોડા

૪. દેખીતી રીતે એવું પ્રતીત થાય છે કે આગળના આ કેટલાક વાક્યો અલ્લાહ તઆલાએ ફિરઔનવાળાઓમાંથી એક ઈમાનવાળાના કથન પર વધારા અને સ્પષ્ટતાના રૂપમાં ઈરશાદ ફરમાવ્યા છે.

هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ ز وَّ اِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ
الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَا ج
وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَ هُوَ مُؤْمِنٌ
فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُوْنَ فِيْهَا بِغَيْرِ
حِسَابٍ ﴿٤٠﴾ وَيٰقَوْمِ مَا لِيْٓ اَدْعُوْكُمْ اِلَى النَّجٰوةِ وَ
النصف تَدْعُوْنَنِيْٓ اِلَى النَّارِ ط ﴿٤١﴾ تَدْعُوْنَنِيْ لِاَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَ
اُشْرِكَ بِهٖ مَا لَيْسَ لِيْ بِهٖ عِلْمٌ ز وَّاَنَا اَدْعُوْكُمْ اِلَى
الْعَزِيْزِ الْغَفَّارِ ﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ اَنَّمَا تَدْعُوْنَنِيْٓ اِلَيْهِ
لَيْسَ لَهٗ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْاٰخِرَةِ وَاَنَّ
مَرَدَّنَآ اِلَى اللّٰهِ وَاَنَّ الْمُسْرِفِيْنَ هُمْ اَصْحٰبُ النَّارِ ﴿٤٣﴾
فَسَتَذْكُرُوْنَ مَآ اَقُوْلُ لَكُمْ ط وَاُفَوِّضُ اَمْرِيْٓ اِلَى اللّٰهِ ط
اِنَّ اللّٰهَ بَصِيْرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقٰىهُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِ مَا
مَكَرُوْا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ سُوْٓءُ الْعَذَابِ ﴿٤٥﴾ ج
اَلنَّارُ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَّعَشِيًّا ج وَيَوْمَ تَقُوْمُ
السَّاعَةُ قف اَدْخِلُوْٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾ وَ
اِذْ يَتَحَاجُّوْنَ فِي النَّارِ فَيَقُوْلُ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِيْنَ
اسْتَكْبَرُوْٓا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُّغْنُوْنَ
عَنَّا نَصِيْبًا مِّنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾ قَالَ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا اِنَّا
منزل ٦ كُلٌّ فِيْهَآ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾ وَقَالَ

દિવસનું છે, હંમેશાં રહેઠાણની જગ્યા તો આખિરત (પરલોક) જ છે. (૪૦) જે બૂરાઈ કરશે તેને એટલો જ બદલો મળશે, જેટલી બૂરાઈ તેણે કરી હશે અને જે સદ્કાર્ય કરશે, ચાહે તે પુરુષ હોય કે સ્ત્રી, શરત એ કે હોય તે ઈમાનવાળા, તો આવા સૌ લોકો જન્નત (સ્વર્ગ)માં દાખલ થશે, જ્યાં તેમને બેહિસાબ રોજી આપવામાં આવશે. (૪૧) હે કોમ ! છેવટે આ શું મામલો છે કે હું તો તમને મુક્તિ તરફ બોલાવું છું અને તમે મને આગ તરફ આમંત્રણ આપો છો ! (૪૨) તમે મને એ વાતનું આમંત્રણ આપો છો કે હું અલ્લાહથી કુફ્ર કરું (અર્થાત્ ઈન્કારનું વલણ અપનાવું) અને તેના સાથે એ હસ્તીઓને ભાગીદાર ઠેરવું જેમને હું જાણતો નથી,[૫] જો કે હું તમને તે પ્રભુત્વશાળી, ક્ષમાશીલ, અલ્લાહ તરફ બોલાવી રહ્યો છું. (૪૩) નહીં, સત્ય આ છે અને આનાથી વિપરીત નથી હોઈ શકતું કે જેમના તરફ તમે મને બોલાવી રહ્યા છો તેમના માટે ન દુનિયામાં કોઈ આમંત્રણ છે અને ન આખિરત (પરલોક)માં,[૬] અને આપણે સૌને પાછા ફરવાનું તો અલ્લાહ તરફ જ છે, અને હદથી વધી જનારાઓ આગમાં જવાવાળા છે. (૪૪) આજે જે કંઈ હું કહી રહ્યો છું, નજીકમાં જ એ સમય આવશે, જ્યારે તમે તેને યાદ કરશો, અને પોતાનો મામલો હું અલ્લાહને સુપ્રત કરું છું. તે પોતાના બંદાઓની દેખરેખ રાખનાર છે."

(૪૫) છેવટે તે લોકોએ જે ખરાબમાં ખરાબ ચાલબાજીઓ તે ઈમાનવાળા વ્યક્તિ વિરુદ્ધ ચાલી, અલ્લાહે તે બધાથી તેને બચાવી લીધો,[૭] અને ફિરઔનના સાથીઓ પોતે જ સૌથી ખરાબ યાતનાના ચક્કરમાં આવી ગયા. (૪૬) દોજખ (નર્ક)ની આગ છે, જેના સામે તેમને સવારે અને સાંજે રજૂ કરવામાં આવે છે, અને જ્યારે કયામતની ઘડી આવી જશે, ત્યારે આદેશ થશે કે ફિરઔનના લોકોને અત્યંત કઠોર યાતનામાં દાખલ કરો. (૪૭) પછી થોડો વિચાર કરો તે સમયનો, જ્યારે આ લોકો દોજખમાં એક-બીજા સાથે ઝઘડી રહ્યા હશે. દુનિયામાં જેઓ કમજોર હતા તેઓ મોટા બનનારાઓને કહેશે, "અમે તમારા આધીન હતા, હવે શું અહીં તમે જહન્નમની આગની પીડાના અમુક ભાગથી અમને બચાવી લેશો ?" (૪૮) તે મોટા બનનારાઓ જવાબ આપશે, "આપણે સૌ અહીં એક સ્થિતિમાં છીએ, અને અલ્લાહ બંદાઓ વચ્ચે ફેંસલો કરી ચૂક્યો છે."

---

૫. અર્થાત્, મારા જ્ઞાનમાં નથી કે ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં તેમની કોઈ ભાગીદારી છે.

૬. આ વાકયના ઘણા અર્થ હોઈ શકે છે : એક એ કે તેમને ન દુનિયામાં કોઈ હક્ક પહોંચે છે અને ન આખિરતમાં કે તેમની ખુદાઈનો સ્વીકાર કરવા માટે અલ્લાહના બંદાઓને આમંત્રણ આપવામાં આવે. બીજો એ કે તેમનેતો લોકોએ જબરજસ્તી ખુદા (પ્રભુ, ઈશ્વર) બનાવ્યા છે, નહિં તો તેઓ સ્વયં ન આ દુનિયામાં ખુદાઈના દાવેદાર છે, ન આખિરતમાં આ દાવો લઈને ઉઠશે કે અમે પણ તો ખુદા (પ્રભુ) હતા, તમે અમને કેમ ન માન્યા. ત્રીજો એ કે તેમને પોકારવાનો કોઈ ફાયદો ન આ દુનિયામાં છે, ન આખિરતમાં, કેમ કે તેઓ તદ્દન અધિકાર વગરના છે અને તેમને પોકારવું નિશ્ચિતરૂપે નિરર્થક છે.

૭. આનાથી જાણ થાય છે કે એ વ્યક્તિ ફિરઔનની સલ્તનતમાં એટલા મહત્ત્વપૂર્ણ વ્યક્તિત્વનો માલિક હતો કે ભર્યા દરબારમાં ફિરઔનના રૂબરૂ આ સત્ય કહી જવા છતાં ખુલ્લેઆમ તેને સજા આપવાની હિંમત કરી શકાતી નહોતી, એટલા માટે ફિરઔન અને તેના હામીઓએ તેને મારી નાખવા છૂપી યુક્તિઓ કરવી પડી, પરંતુ આ યુક્તિઓને પણ અલ્લાહે ચાલવા ન દીધી.

الَّذِيْنَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوْا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ
عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾ قَالُوْٓا اَوَلَمْ تَكُ تَاْتِيْكُمْ
رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنٰتِ ؕ قَالُوْا بَلٰى ؕ قَالُوْا فَادْعُوْا ۚ وَمَا
دُعٰٓؤُا الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿٥٠﴾ ع اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَ ع ٥/١٢
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُوْمُ الْاَشْهَادُ ﴿٥١﴾
يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظّٰلِمِيْنَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ
وَلَهُمْ سُوْٓءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْهُدٰى
وَاَوْرَثْنَا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ الْكِتٰبَ ﴿٥٣﴾ هُدًى وَّ
ذِكْرٰى لِاُولِي الْاَلْبَابِ ﴿٥٤﴾ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ
وَّاسْتَغْفِرْ لِذَنْۢبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَ
الْاِبْكَارِ ﴿٥٥﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يُجَادِلُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ
سُلْطٰنٍ اَتٰىهُمْ ۙ اِنْ فِيْ صُدُوْرِهِمْ اِلَّا كِبْرٌ مَّا هُمْ
بِبَالِغِيْهِ ۚ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ ؕ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ﴿٥٦﴾
لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَ
لٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٥٧﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى
وَالْبَصِيْرُ ۙ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَلَا
الْمُسِيْٓءُ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٥٨﴾ اِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ
لَّا رَيْبَ فِيْهَا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٥٩﴾
وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُوْنِيْٓ اَسْتَجِبْ لَكُمْ ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ منزل ٦

(૪૯) પછી આ દોજખમાં પડેલા લોકો જહન્નમના કાર્યકર્તાઓને કહેશે, ''તમારા માલિકથી પ્રાર્થના કરો કે અમારી સજામાં માત્ર એક દિવસનો ઘટાડો કરી દે.'' (૫૦) તેઓ પૂછશે, ''શું તમારા પાસે રસૂલો (ઈશદૂતો) સ્પષ્ટ નિશાનીઓ લઈને નહોતા આવતા રહેતા ?'' તેઓ કહેશે, ''હા.'' જહન્નમના કાર્યકર્તાઓ કહેશે, ''પછી તો તમે જ પ્રાર્થના કરો, અને કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)ની પ્રાર્થના તો નિરર્થક જ જવાની છે.''(રુકૂઅ-૫)

(૫૧) વિશ્વાસ રાખો કે અમે અમારા રસૂલો અને ઈમાન લાવનારાઓની મદદ આ દુનિયાના જીવનમાં પણ જરૂર કરીએ છીએ અને તે દિવસે પણ કરીશું, જ્યારે સાક્ષીઓ ઊભા થશે, (૫૨) જ્યારે અત્યાચારીઓને તેમનું માફી-હેતુ સફાઈની રજૂઆત કરવું કોઈ ફાયદો નહીં આપે અને તેમના પર ફિટકાર પડશે અને સૌથી ખરાબ ઠેકાણું તેમના હિસ્સામાં આવશે. (૫૩) છેવટે જોઈ લો કે મૂસાનું અમે માર્ગદર્શન કર્યું અને ઇસરાઈલની સંતાનને એ ગ્રંથના ઉત્તરાધિકારી બનાવી દીધા, (૫૪) જે બુદ્ધિશાળી લોકો માટે માર્ગદર્શન અને શિખામણ હતો. (૫૫) તો હે નબી સલ્લ.! ધીરજ રાખો, અલ્લાહનો વાયદો તદ્દન સાચો છે, પોતાના કસૂરની માફી માગો,[૮] અને સવાર-સાંજ પોતાના રબની પ્રશંસાની સાથે તેની તસ્બીહ (પવિત્રતાનો જાપ) કરતા રહો. (૫૬) વાસ્તવિકતા એ છે કે જે લોકો કોઈ સનદ કે દલીલ વિના, જે તેમના પાસે આવી હોય, અલ્લાહની આયતોમાં ઝઘડી રહ્યા છે તેમના હૃદયોમાં અહંકાર ભરેલો છે, પરંતુ તેઓ તે મોટાઈ સુધી પહોંચવાના નથી, જેનું તેઓ ઘમંડ રાખે છે. કેવળ અલ્લાહનું શરણ માગી લો. તે બધું જ જુએ અને સાંભળે છે.

(૫૭) આકાશો અને ધરતીનું પેદા કરવું મનુષ્યને પેદા કરવાની સરખામણીમાં ચોક્કસ વધારે મોટું કામ છે. પરંતુ મોટાભાગના લોકો જાણતા નથી. (૫૮) અને તે થઈ શકતું નથી કે આંધળો અને આંખોવાળો એક-સમાન થઈ જાય અને ન ઈમાનદાર સદાચારી તથા દુરાચારી સરખા ઠરે. પરંતુ તમે લોકો ભાગ્યે જ કંઈ સમજો છો. (૫૯) નિશ્ચિતપણે કયામતની ઘડી આવવાની છે. તેના આવવામાં કોઈ શંકા નથી. પરંતુ ઘણાંખરા લોકો નથી માનતા.

(૬૦) તમારો રબ કહે છે, ''મને પોકારો, હું તમારી દુઆઓ (પ્રાર્થનાઓ) કબૂલ કરીશ.[૯] જેઓ ઘમંડમાં આવીને મારી ઇબાદતથી મોઢું ફેરવે છે, ચોક્કસ તેઓ અપમાનિત

૮. જે સંદર્ભ અને અનુસંધાનમાં આ વાત કહેવામાં આવી છે તેના પર વિચાર કરવાથી સાફ પ્રતીત થાય છે કે આ જગ્યાએ 'કસૂર'થી તાત્પર્ય અધીરાઈની એ સ્થિતિ છે, જે સખત વિરોધના એ વાતાવરણમાં વિશેષરૂપે પોતાના સાથીઓની લાચારી જોઈ-જોઈને નબી કરીમ સલ્લ.ના અંદર પેદા થઈ રહી હતી. આપ સલ્લ. ઇચ્છતા હતા કે જલ્દીથી કોઈ મો'જિઝા (ચમત્કાર) એવો બતાવી દેવામાં આવે, જેનાથી કાફિરો માની જાય, અથવા અલ્લાહ તરફથી અન્ય કોઈ એવી વાત જલ્દીથી પ્રગટ થઈ જાય, જેનાથી વિરોધનું આ તોફાન ઠંડું પડી જાય. આ ઇચ્છા સ્વયં કોઈ ગુનો ન હતો, જેના માટે કોઈ તૌબા (પશ્ચાતાપ) અને ઇસ્તગફાર (માફી માગવા)ની જરૂર હોય, પરંતુ જે ઉચ્ચ સ્થાન પર અલ્લાહ તઆલાએ હુઝૂર સલ્લ.ને બિરાજમાન કર્યા હતા અને એ સ્થાનને જે જબરજસ્ત દૃઢ નિશ્ચય અપેક્ષિત હતો, એ દૃષ્ટિથી આ થોડી અધીરાઈ પણ અલ્લાહ તઆલાને આપના દરજ્જાથી નિમ્નતર દેખાઈ, તેથી ઇરશાદ થયો કે આ નબળાઈ પર પોતાના રબથી માફી માંગો અને ચટ્ટાન જેવી મજબૂતીની સાથે પોતાના વલણ પર કાયમ થઈ જાઓ, જેમ કે તમારા જેવા મહાન અને ઉચ્ચ દરજ્જાવાળા વ્યક્તિએ હોવું જોઈએ.

يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِيْ سَيَدْخُلُوْنَ جَهَنَّمَ دٰخِرِيْنَ ۝٦٠
اَللّٰهُ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوْا فِيْهِ وَالنَّهَارَ
مُبْصِرًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَشْكُرُوْنَ ۝٦١ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ
شَيْءٍ ۘ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ۝٦٢ كَذٰلِكَ
يُؤْفَكُ الَّذِيْنَ كَانُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ يَجْحَدُوْنَ ۝٦٣ اَللّٰهُ
الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَارًا وَّالسَّمَآءَ بِنَآءً وَّ
صَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ ؕ
ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ ۚۖ فَتَبٰرَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ۝٦٤ هُوَ
الْحَيُّ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَادْعُوْهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ؕ
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝٦٥ قُلْ اِنِّيْ نُهِيْتُ اَنْ اَعْبُدَ
الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَمَّا جَآءَنِيَ الْبَيِّنٰتُ
مِنْ رَّبِّيْ ز وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝٦٦ هُوَ
الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ
عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوْٓا اَشُدَّكُمْ
ثُمَّ لِتَكُوْنُوْا شُيُوْخًا ۚ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّتَوَفّٰى مِنْ قَبْلُ
وَلِتَبْلُغُوْٓا اَجَلًا مُّسَمًّى وَّلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ۝٦٧ هُوَ
الَّذِيْ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۚ فَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ
لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ۝٦٨ ع اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ يُجَادِلُوْنَ

ع ٦ — وقف لازم — منزل ٦ — ع ٨

અને વ્યાધિગ્રસ્ત થઈને જહન્નમ (નર્ક)માં દાખલ થશે.[10] (રુકૂઅ-૬)

(૬૧) એ અલ્લાહ તો છે જેણે તમારા માટે રાત બનાવી, જેથી તમે તેમાં શાંતિ પ્રાપ્ત કરો અને દિવસને પ્રકાશિત કર્યો. હકીકત એ છે કે અલ્લાહ લોકો પર મોટો કૃપાળુ છે. પરંતુ ઘણાંખરા લોકો શુક્ર (કૃતજ્ઞતા) અદા કરતા નથી. (૬૨) એ જ અલ્લાહ, (જેણે તમારા માટે આ સઘળું કર્યું છે,) તમારો રબ છે, દરેક વસ્તુનો સૃષ્ટા. તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. પછી તમે ક્યાંથી બહેકાવવામાં આવી રહ્યા છો? (૬૩) આવી જ રીતે એ તમામ લોકોને બહેકાવવામાં આવતા રહ્યા છે, જેઓ અલ્લાહની આયતોનો ઇન્કાર કરતા હતા.

(૬૪) તે અલ્લાહ તો છે, જેણે તમારા માટે ધરતીને રોકાવાની જગ્યા બનાવી અને ઉપર આકાશનો ગુંબજ બનાવી દીધો, જેણે તમારું રૂપ બનાવ્યું અને ઘણું ઉત્તમ બનાવ્યું, જેણે તમને સારી-શુદ્ધ વસ્તુઓની રોજી આપી. એ જ અલ્લાહ (જેના આ કામો છે) તમારો રબ છે. બેહિસાબ બરકતોવાળો છે તે સૃષ્ટિનો રબ! (૬૫) એ જ જીવંત છે. તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. તેને જ તમે પોકારો પોતાના દીન (ધર્મ)ને તેના જ માટે વિશિષ્ટ બનાવીને. તમામ પ્રશંસા સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ અલ્લાહ માટે જ છે.

(૬૬) હે નબી સલ્લ.! આ લોકોને કહી દો કે મને તો એ હસ્તીઓની ઉપાસના કરવાની મનાઈ કરવામાં આવી છે, જેમને તમે અલ્લાહને છોડીને પોકારો છો. (હું આ કામ કેવી રીતે કરી શકું,) જ્યારે કે મારા પાસે મારા રબ (પ્રભુ) તરફથી સ્પષ્ટ નિશાનીઓ આવી ચૂકી છે. મને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે હું દુનિયાઓના સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ સામે આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવી દઉં.

(૬૭) તે જ તો છે, જેણે તમને માટીમાંથી પેદા કર્યા, પછી વીર્ય-બિંદુમાંથી, પછી લોહીના લોચામાંથી, પછી તે તમને બાળકના રૂપમાં કાઢે છે, પછી તમને વિકસાવે છે જેથી તમે પોતાની પૂર્ણ શક્તિએ (પ્રૌઢાવસ્થાએ) પહોંચી જાઓ, પછી વધુ વિકસાવે છે જેથી તમે વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચો, અને તમારામાંથી કોઈ પહેલાં જ પાછો બોલાવી લેવાય છે. આ બધું એટલા માટે કરવામાં આવે છે જેથી તમે પોતાના ઠરાવેલા સમય સુધી પહોંચી જાઓ, અને એટલા માટે કે તમે હકીકતને સમજો. (૬૮) એ જ છે જીવન પ્રદાન કરનાર અને એ જ મૃત્યુ આપવાનો છે. તે જે વાતનો પણ ફેંસલો કરે છે, કેવળ એક આજ્ઞા આપે છે કે 'થઈ જા' અને તે થઈ જાય છે. (રુકૂઅ-૭)

(૬૯) તમે જોયા એ લોકોને, જેઓ અલ્લાહની આયતોમાં ઝઘડા કરે છે. તેઓ

૯. અર્થાત્, દુઆઓ કબૂલ કરવાના બધા અધિકારો મારા પાસે છે, તેથી તમે બીજાઓથી દુઆઓ ન માંગો, બલ્કે મારાથી માંગો.

૧૦. આ આયતમાં બે વાતો વિશેષરૂપે ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે: એક એ કે દુઆ અને ઇબાદતને અહીં સમાનાર્થી શબ્દોના રૂપે પ્રયુક્ત કરવામાં આવેલ છે, કેમ કે પહેલા વાક્યમાં જે વસ્તુને દુઆની સંજ્ઞા આપવામાં આવેલ હતી, તેને જ બીજા વાક્યમાં 'ઇબાદત' શબ્દથી વ્યક્ત કરવામાં આવેલ છે. આનાથી એ વાત સ્પષ્ટ થઈ ગઈ કે દુઆ વાસ્તવમાં ઇબાદત છે અને ઇબાદતનો આત્મા છે. બીજી એ કે અલ્લાહથી દુઆ માંગવાવાળાઓ માટે 'ઘમંડમાં આવીને મારી ઇબાદતથી મોઢું ન ફેરવો'ના શબ્દો પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે. આનાથી જાણ થઈ કે અલ્લાહથી દુઆ માંગવી

فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ ۭ اَنّٰى يُصْرَفُوْنَ ۝٦٩ۚ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا
بِالْكِتٰبِ وَبِمَآ اَرْسَلْنَا بِهٖ رُسُلَنَا ڟ فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ۝٧٠ۙ
اِذِ الْاَغْلٰلُ فِيْٓ اَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلٰسِلُ ۭ يُسْحَبُوْنَ ۝٧١ۙ
فِي الْحَمِيْمِ ڏ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُوْنَ ۝٧٢ۚ ثُمَّ قِيْلَ
لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُوْنَ ۝٧٣ۙ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۭ
قَالُوْا ضَلُّوْا عَنَّا بَلْ لَّمْ نَكُنْ نَّدْعُوْا مِنْ قَبْلُ شَيْـــًٔا ۭ
كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ الْكٰفِرِيْنَ ۝٧٤ ذٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَفْرَحُوْنَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ
تَمْرَحُوْنَ ۝٧٥ۚ اُدْخُلُوْٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ
فِيْهَا ۚ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِيْنَ ۝٧٦ فَاصْبِرْ
اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ ۚ فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِيْ
نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا يُرْجَعُوْنَ ۝٧٧ وَ
لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَّنْ قَصَصْنَا
عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ۭ وَمَا كَانَ
لِرَسُوْلٍ اَنْ يَّاْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ فَاِذَا جَاۗءَ
اَمْرُ اللّٰهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُوْنَ ۝٧٨ۧ
اَللّٰهُ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوْا مِنْهَا وَ
مِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ۝٧٩ۡ وَلَكُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوْا
عَلَيْهَا حَاجَةً فِيْ صُدُوْرِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَي الْفُلْكِ

معانقة ۲ عند المتاخرین ۱۲

ع ۸ / ۱۲

ક્યાંથી ફેરવવામાં આવી રહ્યા છે ? (૭૦) આ લોકો, જેઓ આ ગ્રંથને અને એ બધા ગ્રંથોને ખોટાં ઠેરવે છે, જે અમે અમારા રસૂલો (ઈશદૂતો)ની સાથે મોકલ્યા હતા. ટૂંકમાં જ આમને જણાઈ જશે, (૭૧) જ્યારે તોક એમના ગળાઓમાં હશે અને સાંકળો, જેના વડે બાંધીને ખેંચવામાં આવશે (૭૨) તેમને ઊકળતા પાણી તરફ અને પછી દોજખની આગમાં ઝોકી દેવામાં આવશે. (૭૩) પછી આમને પૂછવામાં આવશે, "હવે ક્યાં છે અલ્લાહ સિવાયના એ બીજા ઉપાસ્યો, જેમને તમે ભાગીદાર બનાવતા હતા ?" (૭૪) તેઓ જવાબ આપશે, "બધા છોડી ગયા અમને, બલ્કે અમે આ પહેલાં કોઈ વસ્તુને પોકારતા ન હતા." આવી રીતે અલ્લાહ કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)ના પથભ્રષ્ટ હોવાને પ્રમાણિત કરી દેશે. (૭૫) તેમને કહેવામાં આવશે, "આ તમારું પરિણામ એટલા માટે આવ્યું કે તમે ધરતી પર અસત્યમાં મગ્ન હતા અને વધુમાં તેના પર મિથ્યાભિમાન કરતા હતા. (૭૬) હવે જાઓ, જહન્નમ (નર્ક)ના દરવાજાઓમાં દાખલ થઈ જાઓ. તમારે સદૈવ ત્યાં જ રહેવાનું છે. ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું છે અહંકારીઓનું." (૭૭) તો હે નબી સલ્લ.! ધીરજ રાખો, અલ્લાહનો વાયદો તદ્દન સાચો છે. હવે ચાહે અમે તમારા સામે જ આમને એ ખરાબ પરિણામોનો કોઈ ભાગ દેખાડી દઈએ, જેનાથી અમે આમને ડરાવી રહ્યા છીએ, અથવા (તે પહેલાં) તમને દુનિયામાંથી ઉઠાવી લઈએ, આમને પાછા તો અમારા જ તરફ આવવાનું છે.

(૭૮) હે નબી સલ્લ.! તમારા પહેલાં અમે ઘણા રસૂલો (ઈશદૂતો) મોકલી ચૂક્યા છીએ, જેમાંથી કેટલાકના અહેવાલ અમે તમને બતાવ્યા છે અને કેટલાકના નથી બતાવ્યા. કોઈ રસૂલની પણ એ શક્તિ ન હતી કે અલ્લાહની અનુમતિ વિના સ્વયં કોઈ નિશાની લઈ આવતો. પછી જ્યારે અલ્લાહનો આદેશ આવી ગયો તો સત્યપૂર્વક ફેંસલો કરી દેવામાં આવ્યો અને ત્યારે દુષ્કર્મી લોકો નુકસાનમાં પડી ગયા. (રુકૂઅ-૮) (૭૯) અલ્લાહે જ તમારા માટે આ પશુઓ બનાવ્યા છે, જેથી આમાંથી કોઈના ઉપર તમે સવારી કરો અને કોઈનું માંસ ખાઓ. (૮૦) તેમના અંદર તમારા માટે બીજા પણ અનેક ફાયદાઓ છે. તેઓ એ કામમાં પણ આવે છે કે તમારા મનમાં જ્યાં જવાની જરૂર હોય ત્યાં તમે

વાસ્તવમાં બંદગીનો તકાદો છે, અને તેનાથી મોઢું ફેરવવા કે અવગણના કરવાનો અર્થ એ છે કે વ્યક્તિ ઘમંડમાં ગ્રસ્ત છે.

تُحْمَلُوْنَ ﴿٨٠﴾ وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ ۖ فَاَيَّ اٰيٰتِ اللّٰهِ
تُنْكِرُوْنَ ﴿٨١﴾ اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ كَانُوْٓا اَكْثَرَ
مِنْهُمْ وَاَشَدَّ قُوَّةً وَّاٰثَارًا فِي الْاَرْضِ فَمَآ اَغْنٰى
عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿٨٢﴾ فَلَمَّا جَاۗءَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَرِحُوْا بِمَا عِنْدَهُمْ مِّنَ الْعِلْمِ وَ
حَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا رَاَوْا
بَاْسَنَا قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهٖ
مُشْرِكِيْنَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ اِيْمَانُهُمْ لَمَّا رَاَوْا
بَاْسَنَا ۭ سُنَّتَ اللّٰهِ الَّتِيْ قَدْ خَلَتْ فِيْ عِبَادِهٖ ۚ
وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٨٥﴾ ع

منزل ٦

તેમના ઉપર બેસીને પહોંચી શકો. તેમના ઉપર પણ અને નૌકાઓમાં પણ તમે સવાર કરવામાં આવો છો. (૮૧) અલ્લાહ પોતાની આ નિશાનીઓ તમને દેખાડી રહ્યો છે, છેવટે તમે તેની કઈ-કઈ નિશાનીઓનો ઇન્કાર કરશો.

(૮૨) પછી શું આ લોકો ધરતીમાં હર્યા-ફર્યા નથી કે આમને એ લોકોનો અંજામ દેખાતો, જેઓ આમના પહેલાં થઈ ગયા છે ? તેઓ સંખ્યામાં આમના કરતાં અધિક હતા, આમના કરતાં વધુ શક્તિશાળી હતા અને ધરતી ઉપર આમના કરતાં વધુ ભવ્ય અવશેષો છોડી ગયા છે. જે કંઈ કમાણી તેમણે કરી હતી, તે છેવટે તેમના શું કામમાં આવી ? (૮૩) જ્યારે તેમના રસૂલો તેમના પાસે સ્પષ્ટ પ્રમાણો લઈને આવ્યા, તો તેઓ એ જ જ્ઞાનમાં મગ્ન રહ્યા, જે સ્વયં તેમના પાસે હતું અને પછી એ જ વસ્તુના ચક્કરમાં આવી ગયા જેની તેઓ ઠેકડી ઉડાવતા હતા. (૮૪) જ્યારે તેમણે અમારી યાતના જોઈ લીધી, તો પોકારી ઉઠ્યા કે અમે માની લીધો અલ્લાહને, જે એક છે, જેનો કોઈ ભાગીદાર નથી અને અમે ઇન્કાર કરીએ છીએ એ બધા ઉપાસ્યોનો, જેમને અમે તેના ભાગીદાર ઠેરવતા હતા. (૮૫) પરંતુ અમારી યાતના જોઈ લીધા પછી તેમનું ઈમાન લાવવું તેમના માટે સહેજ પણ લાભદાયક થઈ શકતું ન હતું, કેમ કે આ જ અલ્લાહે નિર્ધારિત કરેલી પ્રણાલી છે, જે હંમેશા તેના બંદાઓમાં જારી રહી છે, અને તે વખતે કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ) નુકસાનમાં પડી ગયા. **(રુકૂઅ-૯)**

૪૧. હા-મીમ અસ્-સજદહ

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ બે શબ્દોને જોડીને બનેલું છે : એક હા-મીમ અને બીજો અસ્-સજદહ. અર્થાત્ એ સૂરઃ, જેનો આરંભ 'હા-મીમ'થી થાય છે અને જેમાં એક સ્થળે 'સજદહ'ની આયત આવી છે.

ઉતરાણકાળ :

આધારભૂત કથનો અનુસાર આના અવતરણનો સમય હઝરત હમઝહ (રદિ.)ના ઈમાન લાવ્યા પછી અને હઝરત ઉમર (રદિ.)ના ઈમાન લાવ્યા પહેલાંનો છે. પ્રખ્યાત તાબઈ મુહમ્મદ બિન કા'બ અલ-કુર્ઝી રિવાયત કરે છે કે એક વખત કુરૈશના કેટલાક સરદારો મસ્જિદે-હરામ (કા'બા)માં મહેફિલ જમાવીને બેઠા હતા અને મસ્જિદના એક બીજા ખૂણામાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) એકલા હતા. ઉત્બા બિન રબીઆએ કુરૈશ સરદારોની મસલતથી નબી સલ્લ.ના પાસે જઈને કહ્યું, ''ભત્રીજા ! આ કામ જે તમે શરૂ કર્યું છે, એનાથી જો તમારો આશય ધન મેળવવાનો છે, તો અમે બધા મળીને તમને એટલું આપી દઈએ છીએ કે તમે અમારામાં સૌથી વધુ ધનવાન થઈ જાઓ, જો આનાથી પોતાની મોટાઈ ચાહતા હોવ તો અમે તમને અમારા સરદાર બનાવી લઈએ છીએ, જો બાદશાહી ઇચ્છતા હોવ તો અમે તમને અમારો બાદશાહ બનાવી લઈએ છીએ, અને જો તમને કોઈ જીન્ન વળગ્યું હોય તો અમે અમારા ખર્ચે તમારો ઇલાજ કરાવીએ છીએ.'' ઉત્બા આ વાતો કરતો રહ્યો અને નબી (સલ્લ.) ચુપચાપ સાંભળતા રહ્યા. પછી આપ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, ''અબુ વલીદ ! તમને જે કંઈ કહેવું હતું, કહી ચૂક્યા ?'' તેણે કહ્યું, ''હા''. આપ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, ''સારું, હવે મારી વાત સાંભળો !'' તે પછી આપ (સલ્લ.)એ 'બિસ્મિલ્લાહિર્રહમાનિર્રહીમ' (અલ્લાહના નામથી જે પરમ્ કૃપાળુ અને પરમ્ દયાળુ છે) પઢીને આ જ સૂરઃ પઢવાનું શરૂ કર્યું અને ઉત્બા પોતાના બંને હાથ પાછળ જમીન પર ટેકવીને ધ્યાનથી સાંભળતો રહ્યો. સિજદાની આયત (૩૮) પર પહોંચીને આપ (સલ્લ.)એ સિજદો કર્યો અને પછી સિજદામાંથી માથું ઊંચુ કરીને ફરમાવ્યું, ''હે અબુ વલીદ ! મારો જવાબ તમે સાંભળી લીધો. હવે તમે જાણો ને તમારું કામ''. ઉત્બા ઊભો થઈને કુરૈશના સરદારો પાસે પાછો આવ્યો અને તેમને કહ્યું, ''ખુદાના સોગંદ ! મેં એવી વાણી સાંભળી કે પહેલાં કદી સાંભળી નથી. ખુદાના સોગંદ ! ન આ કવિતા છે, ન જાદૂ છે, ન જ્યોતિષ. હે કુરૈશના સરદારો ! મારી વાત માનો અને

આ માણસને તેના હાલ પર છોડી દો. મને લાગે છે કે આ વાણી કંઈક રંગ લાવીને રહેશે." કુરૈશના સરદારો તેની આ વાત સાંભળતાં જ બોલી ઊઠ્યા, "વલીદના પિતા ! છેવટે તેનો જાદૂ તમારા પર પણ ચાલી ગયો." (ઇબ્ને હિશ્શામ, ભા-૧, પૃ. ૩૧૩-૩૧૪)

વિષય અને ચર્ચા :

ઉત્બાની આ વાતચીતના જવાબમાં જે પ્રવચન અલ્લાહ તરફથી અવતરિત થયું, તેમાં એ બેહૂદી વાતો તરફ કોઈ ધ્યાન જ આપવામાં ન આવ્યું, જે તેણે નબી (સલ્લ.)ને કહી હતી, અને માત્ર તે વિરોધને ચર્ચાનો વિષય બનાવવામાં આવ્યો છે જે કુર્આન-મજીદના સંદેશને નીચું દેખાડવા મક્કાના કાફિરો તરફથી તે વખતે ખૂબ જ હઠાગ્રહથી અને અશિષ્ટતાપૂર્વક કરવામાં આવી રહ્યો હતો. આ આંધળા અને બહેરા વિરોધના જવાબમાં જે કંઈ ફરમાવવામાં આવ્યું છે, તેનો સારાંશ આ છે —

(૧) આ અલ્લાહની અવતરિત કરેલી વાણી છે અને અરબી ભાષામાં છે. અજ્ઞાની લોકો તેમાં જ્ઞાનનો કોઈ પ્રકાશ જોતા નથી, પરંતુ સમજ-બૂઝ રાખનારા તે પ્રકાશને જોઈ પણ રહ્યા છે અને તેનાથી ફાયદો પણ ઉઠાવી રહ્યા છે.

(૨) તમે જો પોતાના હૃદય પર આવરણો ચઢાવી લીધા છે અને પોતાના કાન બહેરા કરી લીધા છે, તો પયગંબરના સુપ્રત એ કામ નથી કે તે બળજબરીપૂર્વક તમને પોતાની વાત સંભળાવી અને સમજાવી દે. તે તો સાંભળવા માગતા હોય તેમને જ સંભળાવી શકે છે અને સમજવા માગતા હોય તેમને જ સમજાવી શકે છે.

(૩) તમે ચાહે પોતાની આંખો અને કાન બંધ કરી લો અને પોતાના હૃદયો પર પરદો નાખી દો, પરંતુ સત્ય એ જ છે કે તમારો અલ્લાહ માત્ર એક જ છે અને તમે કોઈ બીજાના બંદા નથી.

(૪) તમને કંઈ ભાન પણ છે કે આ શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) અને કુફ્ર (ઇન્કાર)નું વલણ તમે કોના સાથે કરી રહ્યા છો ? તે અલ્લાહ સાથે જે તમારો અને સમગ્ર સૃષ્ટિનો સર્જક, સ્વામી અને આજીવિકા પ્રદાન કરવાવાળો છે. તેનો ભાગીદાર તમે તેના તુચ્છ સર્જનોને બનાવો છો ?

(૫) ભલે, નથી માનતા તો સાવધાન થઈ જાઓ કે તમારા પર એવા જ પ્રકારની આપત્તિ તૂટી પડવા માટે તૈયાર છે, જેવી આદ અને સમૂદ જાતિઓ ઉપર આવી હતી.

(૬) ખૂબ જ દુર્ભાગી છે તે મનુષ્ય, જેના સાથે એવા જીન્નો અને મનુષ્યોમાંથી

શૈતાનો લાગી જાય, જે તેની મૂર્ખતાઓને તેના સામે સુંદર બનાવીને પ્રસ્તુત કરે. આવા મૂર્ખ લોકો આજે તો અહીં એક-બીજાને પ્રોત્સાહન આપી રહ્યા છે, પરંતુ કયામતના દિવસે આમાંથી દરેક કહેશે કે જે લોકોએ મને પથભ્રષ્ટ કર્યો હતો તેઓ મારા હાથમાં આવી જાય તો તેમને પગ નીચે કચડી નાખું.

(૭) આ કુર્આન એક અટલ ગ્રંથ છે. આને તમે પોતાની હલકી ચાલબાજીઓ અને પોતાના જૂઠના શસ્ત્રોથી પરાસ્ત કરી શકતા નથી.

(૮) તમે કહો છો કે આ કુર્આન કોઈ અજમી (બિનઅરબી) ભાષામાં આવવું જોઈતું હતું. પરંતુ જો અજમી ભાષામાં મોકલતા તો તમે જ લોકો કહેતા કે આ પણ વિચિત્ર મજાક છે, આરબ કોમના માર્ગદર્શન માટે અજમી ભાષામાં વાર્તાલાપ કરવામાં આવી રહ્યો છે. આનો અર્થ એ છે કે તમને હકીકતમાં માર્ગદર્શન જોઈતું જ નથી.

(૯) ક્યારેય તમે એ પણ વિચાર્યું કે જો ખરેખર સત્ય આ જ સિદ્ધ થયું કે આ કુર્આન અલ્લાહ તરફથી છે, તો તેનો ઈન્કાર કરીને તમે કયા અંજામે પહોંચશો ?

(૧૦) આજે તમે માની નથી રહ્યા, પરંતુ ખૂબ જ જલ્દી તમે પોતાની આંખોથી જોઈ લેશો કે આ કુર્આનનો સંદેશ આખી દુનિયા પર છવાઈ ગયો છે અને તમે પોતે તેનાથી પરાજિત થઈ ગયા છો.

વિરોધીઓને આ જવાબો આપવાની સાથે એ પ્રશ્નો તરફ પણ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે, જે આ ભારે અડચણોની સ્થિતિમાં ઈમાનવાળાઓ અને સ્વયં નબી (સલ્લ.) સામે હતા. ઈમાનવાળાઓને એમ કહીને હિંમત આપવામાં આવી કે તમે ખરેખર નિઃસહાય નથી, બલ્કે જે વ્યક્તિ ઈમાનના માર્ગ પર અડગ થઈ જાય છે, અલ્લાહના ફરિશ્તાઓ તેના ઉપર ઊતરે છે અને દુનિયાથી લઈને આખિરત (પરલોક) સુધી તેનો સાથ આપે છે. નબી (સલ્લ.)ને બતાવવામાં આવ્યું કે ઇસ્લામના પ્રચારના માર્ગમાં અવરોધરૂપ ચટ્ટાનો જોવામાં તો ખૂબ સખત દેખાય છે, પરંતુ સદાચાર અને સુશીલતાનું હથિયાર એ હથિયાર છે, જે તેમને તોડીને અને પીગળાવીને મૂકી દેશે. ધૈર્યથી તેને ઉપયોગમાં લો, અને જ્યારે પણ શૈતાન ઉશ્કેરણી કરીને કોઈ અન્ય હથિયારનો ઉપયોગ કરવા માટે ઉત્તેજિત કરે, તો અલ્લાહનું શરણ શોધો.

اٰيَاتُهَا ٥٤ (٤١) سُوْرَةُ حٰمٓ السَّجْدَةِ مَكِّيَّةٌ (٦١) رُكُوْعَاتُهَا ٦

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

حٰمٓ ۝١ تَنْزِيْلٌ مِّنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝٢ كِتٰبٌ
فُصِّلَتْ اٰيٰتُهٗ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ۝٣ لا
بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا ۚ فَاَعْرَضَ اَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُوْنَ ۝٤
وَقَالُوْا قُلُوْبُنَا فِيْٓ اَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُوْنَآ اِلَيْهِ وَ
فِيْٓ اٰذَانِنَا وَقْرٌ وَّمِنْۢ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ
فَاعْمَلْ اِنَّنَا عٰمِلُوْنَ ۝٥ قُلْ اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ الثلثة
يُوْحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَآ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ فَاسْتَقِيْمُوْٓا
اِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوْهُ ؕ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِيْنَ ۝٦ لا
الَّذِيْنَ لَا يُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ
كٰفِرُوْنَ ۝٧ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُوْنٍ ۝٨ ع قُلْ اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُوْنَ ع ٨/١٥
بِالَّذِيْ خَلَقَ الْاَرْضَ فِيْ يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُوْنَ لَهٗٓ
اَنْدَادًا ؕ ذٰلِكَ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ۝٩ ج وَجَعَلَ فِيْهَا
رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبٰرَكَ فِيْهَا وَقَدَّرَ فِيْهَآ
اَقْوَاتَهَا فِيْٓ اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ ؕ سَوَآءً لِّلسَّآئِلِيْنَ ۝١٠
ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَآءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ
لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا ؕ قَالَتَآ منزل ٦

૪૧. સૂરઃ હા-મીમ અસ્-સજદહ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૬ • આયતો-૫૪)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હા-મીમ ! (૨) આ પરમ્ કૃપાળુ અને પરમ્ દયાળુ અલ્લાહ તરફથી અવતરિત કરવામાં આવેલ વસ્તુ છે, (૩) એક એવો ગ્રંથ, જેની આયતો ખૂબ જ સ્પષ્ટતાપૂર્વક વર્ણવવામાં આવી છે, અરબી ભાષાનું કુર્આન, તે લોકો માટે જેઓ જ્ઞાન ધરાવે છે, (૪) ખુશખબર આપનાર અને ડરાવનાર.

પરંતુ આમાંના મોટાભાગના લોકોએ તેનાથી મોઢું ફેરવી લીધું અને તેઓ સાંભળવા તૈયાર નથી. (૫) કહે છે, "જે વસ્તુ તરફ તું અમને બોલાવી રહ્યો છે તેના માટે અમારા હૃદયો પર ગલેફ ચઢેલા છે, અમારા કાન બહેરા થઈ ગયા છે અને અમારા અને તારા વચ્ચે એક આવરણ રુકાવટ બની ગયું છે. તું તારું કામ કર, અમે અમારું કામ કર્યે જઈશું."

(૬) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, હું તો એક મનુષ્ય છું તમારા જેવો. મને વહી (દિવ્ય પ્રકાશના)ના માધ્યમથી બતાવવામાં આવે છે કે તમારો ઉપાસ્ય તો માત્ર એક જ અલ્લાહ છે. તેથી તમે સીધા તેનું જ રુખ કરો અને તેના જ પાસે ક્ષમા માગો. વિનાશ છે એ મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) માટે, (૭) જેઓ ઝકાત (અનિવાર્ય ધર્મ-દાન) આપતા નથી અને આખિરત (પરલોક)નો ઇન્કાર કરે છે. (૮) રહ્યા એ લોકો કે જેમણે માની લીધું અને સદ્કાર્યો કર્યા, તેમના માટે ચોક્કસ એવું વળતર છે જેનો ક્રમ ક્યારેય તૂટવાનો નથી. **(રુકૂઅ-૧)**

(૯) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, શું તમે તે અલ્લાહથી કુફ્ર (ઇન્કાર) કરો છો અને બીજાઓને તેના સમકક્ષ ઠેરવો છો, જેણે ધરતીને બે દિવસમાં બનાવી ? એ જ તો તમામ જગતવાસીઓનો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે. (૧૦) તેણે (ધરતીને અસ્તિત્વમાં લાવ્યા પછી) ઉપરથી તેના પર પર્વતો જમાવી દીધા અને તેમાં બરકતો મૂકી દીધી અને તેમાં તમામ માગવાવાળાઓ માટે[1] દરેકની માંગ અને આવશ્યકતા અનુસાર યોગ્ય અંદાજથી ખાદ્ય-સામગ્રી ઉપલબ્ધ કરી દીધી. આ સર્વ કામ ચાર દિવસમાં થઈ ગયા. (૧૧) પછી તેણે આકાશ તરફ ધ્યાન આપ્યું,[2] જે તે વખતે માત્ર ધુમાડો હતું. તેણે આકાશ અને ધરતીને કહ્યું, "અસ્તિત્વમાં આવી જાઓ, તમે ચાહો કે ન ચાહો." બંનેએ કહ્યું,

---

૧. અર્થાત્, એ તમામ સર્જનો માટે, જે ખોરાકની ઇચ્છા રાખતા હતા.

૨. એ અર્થ નથી કે ધરતીનું સર્જન કર્યા પછી અને તેમાં વસ્તીનો પ્રબંધ કર્યા બાદ તેણે આકાશો બનાવ્યા. અહીં 'પછી' શબ્દ ભાષાના ક્રમ માટે નહીં, બલ્કે વર્ણનના ક્રમ માટે પ્રયુક્ત થયો છે. પછીના વાક્યથી આ વાત સ્પષ્ટ થઈ જાય છે.

اَتَيْنَا طَآئِعِيْنَ ﴿١١﴾ فَقَضٰىهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ
فِيْ يَوْمَيْنِ وَاَوْحٰى فِيْ كُلِّ سَمَآءٍ اَمْرَهَا ؕ وَ
زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيْحَ ۖ وَحِفْظًا ؕ
ذٰلِكَ تَقْدِيْرُ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ ﴿١٢﴾ فَاِنْ اَعْرَضُوْا
فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ صٰعِقَةً مِّثْلَ صٰعِقَةِ عَادٍ وَّ
ثَمُوْدَ ﴿١٣﴾ ؕ اِذْ جَآءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْۢ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ
وَمِنْ خَلْفِهِمْ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّا اللّٰهَ ؕ قَالُوْا لَوْ شَآءَ
رَبُّنَا لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةً فَاِنَّا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ
كٰفِرُوْنَ ﴿١٤﴾ فَاَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوْا فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ
الْحَقِّ وَقَالُوْا مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ؕ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ
اللّٰهَ الَّذِيْ خَلَقَهُمْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً ؕ وَكَانُوْا
بِاٰيٰتِنَا يَجْحَدُوْنَ ﴿١٥﴾ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيْحًا صَرْصَرًا
فِيْٓ اَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ لِّنُذِيْقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ
فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ؕ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَخْزٰى
وَهُمْ لَا يُنْصَرُوْنَ ﴿١٦﴾ وَاَمَّا ثَمُوْدُ فَهَدَيْنٰهُمْ فَاسْتَحَبُّوا
الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى فَاَخَذَتْهُمْ صٰعِقَةُ الْعَذَابِ
الْهُوْنِ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿١٧﴾ ۚ وَنَجَّيْنَا الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ ﴿١٨﴾ ع وَيَوْمَ يُحْشَرُ اَعْدَآءُ
اللّٰهِ اِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوْزَعُوْنَ ﴿١٩﴾ حَتّٰٓى اِذَا مَا

ع ٢ / ١٦ منزل ٦

"અમે આવી ગયા આજ્ઞાંકિતોની જેમ." (૧૨) ત્યારે તેણે બે દિવસમાં સાત આકાશો બનાવી દીધા, અને દરેક આકાશમાં તેનો કાનૂન વહી (પ્રકાશના) કરી દીધો અને દુનિયાના આકાશને અમે દીપકો વડે સુશોભિત કર્યું અને તેને સંપૂર્ણપણે સુરક્ષિત કરી દીધું. આ બધું એક સર્વજ્ઞ, પ્રભુત્વશાળી હસ્તીની યોજના છે.

(૧૩) હવે જો આ લોકો મોઢું ફેરવે છે, તો આમને કહી દો કે હું તમને એવા જ પ્રકારની એક અચાનક તૂટી પડનાર યાતનાથી ડરાવું છું, જેવી આદ અને સમૂદ પર આવી હતી. (૧૪) જ્યારે અલ્લાહના રસૂલો (ઈશદૂતો) તેમના પાસે આગળ અને પાછળ, દરેક બાજુથી આવ્યા અને તેમને સમજાવ્યું કે અલ્લાહ સિવાય કોઈની ઉપાસના ન કરો, તો તેમણે કહ્યું, "અમારો રબ ઇચ્છતો તો ફરિશ્તાઓ મોકલતો, તેથી અમે તે વાતને નથી માનતા, જે માટે તમને મોકલવામાં આવ્યા છે."

(૧૫) આદની હાલત એવી હતી કે તેઓ ધરતી પર નાહક મોટા બની બેસ્યા અને કહેવા લાગ્યા, "કોણ છે અમારાથી વધુ શક્તિશાળી?" તેમને એ ન સૂઝયું કે જે અલ્લાહે તેમને પેદા કર્યા છે તે તેમનાથી વધુ શક્તિશાળી છે. તેઓ અમારી આયતોનો ઇન્કાર જ કરતા રહ્યા. (૧૬) છેવટે અમે કેટલાક અશુભ દિવસોમાં સખત તોફાની હવા તેમના ઉપર મોકલી દીધી, જેથી તેમને દુનિયાના જીવનમાં જ અપમાન અને ફજેતીની યાતનાની મજા ચખાડી દઈએ, અને આખિરતની યાતના તો તેનાથી પણ વધુ અપમાનજનક છે, ત્યાં કોઈ તેમની મદદ કરનાર નહીં હોય.

(૧૭) રહ્યા સમૂદ, તો તેમના સામે અમે સન્માર્ગ પ્રસ્તુત કર્યો, પરંતુ તેમણે માર્ગ જોવાને બદલે આંધળા રહેવાનું જ પસંદ કર્યું. છેવટે તેમના કૃત્યોના કારણે ફજેત કરનારી યાતના તેમના ઉપર તૂટી પડી (૧૮) અને અમે એ લોકોને બચાવી લીધા, જેઓ ઈમાન લાવ્યા હતા અને પથભ્રષ્ટતા અને દુરાચારોથી બચતા હતા. (રુકૂઅ-૨)

(૧૯) અને જરા તે વખતની કલ્પના કરો, જ્યારે અલ્લાહના આ દુશ્મનોને દોજખ (નર્ક) તરફ જવા માટે ઘેરીને લાવવામાં આવશે.[૩] (૨૦) તેમના આગળનાઓને

૩. ખરો હેતુ એ કહેવાનો છે કે જ્યારે તેમને અલ્લાહની અદાલતમાં ઘેરીને લાવવામાં આવશે. પરંતુ આ વિષયને એ શબ્દોમાં વર્ણવવામાં આવ્યો છે કે દોજખ તરફ જવા માટે ઘેરીને લાવવામાં આવશે, કેમ કે તેમનું પરિણામ છેવટે દોજખમાં જ જવાનું છે.

جَآءُوْهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَاَبْصَارُهُمْ وَجُلُوْدُهُمْ

بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوْا لِجُلُوْدِهِمْ لِمَ شَهِدْتُّمْ

عَلَيْنَا ؕ قَالُوْۤا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذِیْۤ اَنْطَقَ كُلَّ شَیْءٍ

وَّهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّاِلَیْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٢١﴾ وَمَا

كُنْتُمْ تَسْتَتِرُوْنَ اَنْ یَّشْهَدَ عَلَیْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَاۤ

اَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُوْدُكُمْ وَلٰكِنْ ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللّٰهَ لَا

یَعْلَمُ كَثِیْرًا مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٢٢﴾ وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِیْ

ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ اَرْدٰىكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ مِّنَ الْخٰسِرِیْنَ ﴿٢٣﴾

فَاِنْ یَّصْبِرُوْا فَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ۚ وَاِنْ یَّسْتَعْتِبُوْا

فَمَا هُمْ مِّنَ الْمُعْتَبِیْنَ ﴿٢٤﴾ وَقَیَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَآءَ

فَزَیَّنُوْا لَهُمْ مَّا بَیْنَ اَیْدِیْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَ

حَقَّ عَلَیْهِمُ الْقَوْلُ فِیْۤ اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ

ع ٣ ١٧ مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ ۚ اِنَّهُمْ كَانُوْا خٰسِرِیْنَ ﴿٢٥﴾

وَقَالَ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا لَا تَسْمَعُوْا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ

وَالْغَوْا فِیْهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُوْنَ ﴿٢٦﴾ فَلَنُذِیْقَنَّ الَّذِیْنَ

كَفَرُوْا عَذَابًا شَدِیْدًا ۙ وَّلَنَجْزِیَنَّهُمْ اَسْوَاَ الَّذِیْ

كَانُوْا یَعْمَلُوْنَ ﴿٢٧﴾ ذٰلِكَ جَزَآءُ اَعْدَآءِ اللّٰهِ النَّارُ ۚ

لَهُمْ فِیْهَا دَارُ الْخُلْدِ ؕ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا بِاٰیٰتِنَا

یَجْحَدُوْنَ ﴿٢٨﴾ وَقَالَ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا رَبَّنَاۤ اَرِنَا

પાછળનાઓ આવી જાય ત્યાં સુધી રોકી રાખવામાં આવશે,[૪] પછી જ્યારે સૌ ત્યાં પહોંચી જશે તો તેમના કાન અને તેમની આંખો અને તેમના શરીરની ચામડી તેમના પર સાક્ષી આપશે કે તેઓ દુનિયામાં શું-શું કરતા રહ્યા છે. (૨૧) તેઓ પોતાના શરીરની ચામડીઓને કહેશે, ''તમે અમારા વિરુદ્ધ શા માટે સાક્ષી આપી ?'' તે જવાબ આપશે, ''અમને એ જ અલ્લાહે બોલવાની શક્તિ આપી છે, જેણે દરેક વસ્તુને બોલતી કરી દીધી છે. તેણે જ તમને પહેલી વખત પેદા કર્યા હતા અને હવે તેના જ તરફ તમે પાછા લઈ જવામાં આવી રહ્યા છો. (૨૨) તમે દુનિયામાં ગુનાઓ કરતી વખતે જ્યારે સંતાતા હતા, તો તમને એ ખ્યાલ ન હતો કે કયારેક તમારા પોતાના કાન અને તમારી આંખો અને તમારા શરીરની ચામડી તમારા પર સાક્ષી આપશે. બલ્કે તમે તો એવું માન્યું હતું કે તમારા ઘણા કૃત્યોની તો અલ્લાહને પણ ખબર નથી. (૨૩) તમારું આ જ અનુમાન, જે તમે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) માટે કર્યું હતું, તમને પાયમાલ કરી ગયું અને તેના જ લીધે તમે નુકસાનમાં પડી ગયા.'' (૨૪) આ હાલતમાં તેઓ ધીરજ રાખે (કે ન રાખે), આગ જ તેમનું ઠેકાણું હશે, અને જો પાછા વળીને સ્વીકારવાની તક માગતા હશે તો તેમને કોઈ તક આપવામાં નહીં આવે. (૨૫) અમે તેમના પર એવા સાથીદારો લગાડી દીધા હતા જે તેમને આગળ અને પાછળ દરેક વસ્તુને સુંદર અને આકર્ષક બનાવીને દેખાડતા હતા. છેવટે એમના પર પણ એ જ યાતનાનો ફેંસલો લાગુ થઈને રહ્યો, જે એમના પહેલાં થઈ ગયેલા જીન્નો અને મનુષ્યોના સમૂહોને લાગુ થઈ ચૂક્યો હતો. નિશ્ચિતપણે તેઓ નુકસાનમાં રહી જનારા હતા.**(રુકૂઅ-૩)**

(૨૬) આ સત્યનો ઇન્કાર કરનારા લોકો કહે છે, ''આ કુર્આનને કદાપિ ન સાંભળો, અને જ્યારે તે સંભળાવવામાં આવે તો તેમાં ખલેલ નાખો, કદાચ આવી રીતે તમે વર્ચસ્વ મેળવો.'' (૨૭) આ કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)ને અમે સખત સજાનો સ્વાદ ચખાડીને રહીશું અને જે દુષ્ટતમ પ્રવૃત્તિઓ આ લોકો કરતા રહ્યા છે તેનો પૂરેપૂરો બદલો તેમને આપીશું. (૨૮) તે દોજખ (નર્ક) છે, જે અલ્લાહના દુશ્મનોને બદલામાં મળશે. તેમાં જ સદા માટે તેમનું ઘર હશે. આ સજા છે એ ગુનાની કે તેઓ અમારી આયતોનો ઇન્કાર કરતા રહ્યા. (૨૯) ત્યાં આ કાફિરો કહેશે, ''હે અમારા રબ ! અમને જરા એ

૪. અર્થાત્, એવું નહીં થાય કે એક-એક વંશ કે જાતિ અને એક-એક પેઢીનો હિસાબ કરીને તેમનો નિર્ણય એક-પછી-એક કરવામાં આવતો રહે, બલ્કે તમામ આગળ-પાછળની જાતિઓને એકી સાથે એકત્ર કરવામાં આવશે અને તે સૌનો એકત્રિત હિસાબ લેવામાં આવશે, કેમ કે પ્રત્યેક પછીની જાતિના સારા કે ખરાબ હોવામાં તેનાથી પહેલાં વીતી ગયેલ જાતિએ છોડેલ દીની (ધાર્મિક) અને નૈતિક વારસાનો હિસ્સો સામેલ હોય છે.

الَّذَيۡنِ اَضَلّٰنَا مِنَ الۡجِنِّ وَالۡاِنۡسِ نَجۡعَلۡهُمَا تَحۡتَ
اَقۡدَامِنَا لِيَكُوۡنَا مِنَ الۡاَسۡفَلِيۡنَ ﴿٢٩﴾ اِنَّ الَّذِيۡنَ
قَالُوۡا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسۡتَقَامُوۡا تَتَنَزَّلُ عَلَيۡهِمُ
الۡمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوۡا وَلَا تَحۡزَنُوۡا وَاَبۡشِرُوۡا بِالۡجَنَّةِ
الَّتِىۡ كُنۡتُمۡ تُوۡعَدُوۡنَ ﴿٣٠﴾ نَحۡنُ اَوۡلِيٰٓؤُكُمۡ فِى الۡحَيٰوةِ
الدُّنۡيَا وَفِى الۡاٰخِرَةِ ۚ وَلَكُمۡ فِيۡهَا مَا تَشۡتَهِىۡۤ
اَنۡفُسُكُمۡ وَلَكُمۡ فِيۡهَا مَا تَدَّعُوۡنَ ﴿٣١﴾ نُزُلًا مِّنۡ غَفُوۡرٍ
رَّحِيۡمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَنۡ اَحۡسَنُ قَوۡلًا مِّمَّنۡ دَعَاۤ اِلَى اللّٰهِ وَ
عَمِلَ صَالِحًا وَّقَالَ اِنَّنِىۡ مِنَ الۡمُسۡلِمِيۡنَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسۡتَوِى
الۡحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ؕ اِدۡفَعۡ بِالَّتِىۡ هِىَ اَحۡسَنُ
فَاِذَا الَّذِىۡ بَيۡنَكَ وَبَيۡنَهٗ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهٗ وَلِىٌّ
حَمِيۡمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلَقّٰٮهَاۤ اِلَّا الَّذِيۡنَ صَبَرُوۡا ۚ وَمَا
يُلَقّٰٮهَاۤ اِلَّا ذُوۡ حَظٍّ عَظِيۡمٍ ﴿٣٥﴾ وَاِمَّا يَنۡزَغَنَّكَ مِنَ
الشَّيۡطٰنِ نَزۡغٌ فَاسۡتَعِذۡ بِاللّٰهِ ؕ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيۡعُ
الۡعَلِيۡمُ ﴿٣٦﴾ وَمِنۡ اٰيٰتِهِ الَّيۡلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمۡسُ
وَالۡقَمَرُ ؕ لَا تَسۡجُدُوۡا لِلشَّمۡسِ وَلَا لِلۡقَمَرِ وَاسۡجُدُوۡا
لِلّٰهِ الَّذِىۡ خَلَقَهُنَّ اِنۡ كُنۡتُمۡ اِيَّاهُ تَعۡبُدُوۡنَ ﴿٣٧﴾
فَاِنِ اسۡتَكۡبَرُوۡا فَالَّذِيۡنَ عِنۡدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُوۡنَ
لَهٗ بِالَّيۡلِ وَالنَّهَارِ وَهُمۡ لَا يَسۡـَٔمُوۡنَ ﴿٣٨﴾ ۩ السجدة وَمِنۡ اٰيٰتِهٖۤ

ع ١٨/٧

જીન્નો અને મનુષ્યો દેખાડી દે, જેમણે અમને પથભ્રષ્ટ કર્યા હતા. અમે તેમને અમારા પગતળે ચગદી નાખીશું, જેથી તેઓ ખૂબ જ અપમાનિત અને દુઃખી થાય."

(૩૦) જે લોકોએ કહ્યું કે અલ્લાહ અમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે અને પછી તેઓ તેના પર અડગ રહ્યા,[૫] નિશ્ચિતપણે ફરિશ્તાઓ તેમના પર અવતરિત થાય છે અને તેમને કહે છે, "ન ડરો, ન દુઃખી થાઓ, અને પ્રસન્ન થઈ જાઓ એ જન્નત (સ્વર્ગ)ની ખુશખબરથી જેનો તમારાથી વાયદો કરવામાં આવ્યો છે. (૩૧) અમે આ દુનિયાના જીવનમાં પણ તમારા સાથી છીએ અને આખિરત (પરલોક)માં પણ. ત્યાં તમે જે કંઈ ઇચ્છશો, તમને મળશે અને દરેક વસ્તુ જેની તમે ઇચ્છા કરશો, તે તમારી હશે. (૩૨) આ છે મિજબાનીનો સામાન એ હસ્તી તરફથી, જે અત્યંત ક્ષમાશીલ અને પરમ્ દયાળુ છે."(રુકૂઅ-૪)

(૩૩) અને એ માણસની વાત કરતાં વધુ સારી વાત બીજા કોની હશે, જેણે અલ્લાહ તરફ આમંત્રણ આપ્યું અને સદ્કાર્યો કર્યા અને કહ્યું કે હું મુસલમાન (અલ્લાહનો આજ્ઞાંકિત) છું.

(૩૪) અને હે નબી સલ્લ.! ભલાઈ અને બૂરાઈ સમાન નથી. તમે બૂરાઈને એ ભલાઈથી દૂર કરો, જે સર્વોત્તમ હોય. તમે જોશો કે તમારા સાથે જેની શત્રુતા હતી, તે આત્મીય મિત્ર બની ગયો છે. (૩૫) આ ગુણ પ્રાપ્ત થતો નથી, સિવાય એ લોકોને, જેઓ ધૈર્યથી કામ લે છે અને આ દરજ્જો પ્રાપ્ત થતો નથી સિવાય એ લોકોને, જેઓ ખૂબ ભાગ્યશાળી છે, (૩૬) અને જો તમે શૈતાન તરફથી કોઈ ઉશ્કેરણી અનુભવો તો અલ્લાહનું શરણ માગી લો.[૬] તે બધું જ સાંભળે અને જાણે છે.

(૩૭) અલ્લાહની નિશાનીઓમાંથી છે આ રાત્રિ અને દિવસ તથા સૂર્ય અને ચંદ્ર. સૂર્ય અને ચંદ્રને સિજદો ન કરો, બલ્કે એ અલ્લાહને સિજદો કરો જેણે એમનું સર્જન કર્યું છે, જો વાસ્તવમાં તમે તેની જ ઉપાસના કરવાવાળા છો. (૩૮) પરંતુ જો આ લોકો અભિમાનમાં પોતાની જ વાત પર દુરાગ્રહી રહે, તો પરવા નથી. જે ફરિશ્તાઓ તારા રબના નિકટવર્તી છે તેઓ રાત અને દિવસ તેની તસ્બીહ (ગુણગાન) કરી રહ્યા છે અને ક્યારેય થાકતા નથી.

---

૫. અર્થાત્, માત્ર આકસ્મિક રીતે ક્યારેક અલ્લાહને પોતાનો 'રબ' (પ્રભુ-પાલનહાર) કહીને નથી રહી ગયા, અને ન એ ભૂલમાં ગ્રસ્ત થયા કે અલ્લાહને પોતાનો રબ કહેતા પણ જાય અને સાથે-સાથે બીજાઓને પોતાના રબ બનાવતા પણ જાય, બલ્કે એક વાર એ આસ્થા (કે શ્રદ્ધા)નો સ્વીકાર કરી લીધા પછી જીવનભર તેના પર કાયમ રહ્યા, તેના વિરુદ્ધ કોઈ અન્ય આસ્થાનો સ્વીકાર ન કર્યો, ન આ આસ્થાની સાથે કોઈ અસત્ય આસ્થાની ભેળસેળ કરી, અને પોતાના વ્યવહારુ જીવનમાં પણ તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની આસ્થાના તકાદાઓને પૂરા કરતા રહ્યા.

૬. શૈતાનની ઉશ્કેરણીથી તાત્પર્ય છે ગુસ્સો અપાવવો. જ્યારે વ્યક્તિને એવું લાગે કે ગાળો આપવાવાળા અને આરોપ મૂકવાવાળા વિરોધીઓની વાતો પર મનમાં ગુસ્સો પેદા થઈ રહ્યો છે અને 'જેવાની સાથે તેવા'ની જેમ જવાબ

اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا
الْمَآءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ؕ اِنَّ الَّذِيْۤ اَحْيَاهَا لَمُحْيِ
الْمَوْتٰى ؕ اِنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۳۹﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ
يُلْحِدُوْنَ فِيْۤ اٰيٰتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا ؕ اَفَمَنْ
يُّلْقٰى فِي النَّارِ خَيْرٌ اَمْ مَّنْ يَّاْتِيْۤ اٰمِنًا يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ
اِعْمَلُوْا مَا شِئْتُمْ ۙ اِنَّهٗ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿۴۰﴾ اِنَّ
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَآءَهُمْ ۚ وَاِنَّهٗ لَكِتٰبٌ
عَزِيْزٌ ﴿۴۱﴾ لَّا يَاْتِيْهِ الْبَاطِلُ مِنْۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا
مِنْ خَلْفِهٖ ؕ تَنْزِيْلٌ مِّنْ حَكِيْمٍ حَمِيْدٍ ﴿۴۲﴾ مَا
يُقَالُ لَكَ اِلَّا مَا قَدْ قِيْلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ ؕ اِنَّ
رَبَّكَ لَذُوْ مَغْفِرَةٍ وَّذُوْ عِقَابٍ اَلِيْمٍ ﴿۴۳﴾ وَلَوْ جَعَلْنٰهُ
قُرْاٰنًا اَعْجَمِيًّا لَّقَالُوْا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيٰتُهٗ ؕ ءَاَعْجَمِيٌّ
وَّعَرَبِيٌّ ؕ قُلْ هُوَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا هُدًى وَّشِفَآءٌ ؕ
وَالَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ فِيْۤ اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَّهُوَ عَلَيْهِمْ
عَمًى ؕ اُولٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَّكَانٍۭ بَعِيْدٍ ﴿۴۴﴾ ع
وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ فَاخْتُلِفَ فِيْهِ ؕ وَلَوْلَا
كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ؕ وَاِنَّهُمْ
لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيْبٍ ﴿۴۵﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖ
وَمَنْ اَسَآءَ فَعَلَيْهَا ؕ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿۴۶﴾

قرءة حفص بتسهيل الهمزة الثانية ١٢

ع ٥ ١٩ ٢

(૩૯) અને અલ્લાહની નિશાનીઓમાંથી એક એ છે કે તમે જુઓ છો ધરતી વેરાન પડેલી છે, પછી જેવું અમે તેના પર પાણી વરસાવ્યું કે તરત જ તે લહેરાઈ ઉઠે છે અને ફાલે છે. નિશ્ચિતપણે જે અલ્લાહ આ મૃત ધરતીને જીવંત કરી દે છે તે મડદાંઓને પણ જીવન પ્રદાન કરનાર છે. ચોક્કસ તેને દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે.

(૪૦) જે લોકો અમારી આયતોના ઊલટા અર્થઘટન કરે છે તેઓ કંઈ અમારાથી છૂપા નથી. પોતે જ વિચારી લો કે શું તે માણસ વધુ સારો છે, જે આગમાં ઝોંકવામાં આવવાનો છે અથવા તે જે કયામતના દિવસે શાંતિની હાલતમાં હાજર થશે ? કરતા રહો જે કંઈ તમે ચાહો, તમારા બધા જ કૃત્યોને અલ્લાહ જોઈ રહ્યો છે. (૪૧) આ એ લોકો છે, જેમના સામે શિખામણ આપતી વાણી આવી, તો તેમણે તેને માનવાનો ઇન્કાર કરી દીધો. પરંતુ હકીકત એ છે કે આ એક ઉત્કૃષ્ટ પ્રતાપવાળો ગ્રંથ છે, (૪૨) અસત્ય ન સામેથી આના પર આવી શકે છે, ન પાછળથી.[૭] આ એક તત્ત્વદર્શી અને સ્વયં-પ્રશંસિતની અવતરિત કરેલી વસ્તુ છે.

(૪૩) હે નબી સલ્લ.! તમને જે કંઈ કહેવામાં આવી રહ્યું છે તેમાંથી કોઈ વાત પણ એવી નથી, જે તમારા પહેલાં થઈ ગયેલા પયગંબરોને કહેવામાં આવી ન હોય. નિઃશંક, તમારો રબ ખૂબ ક્ષમાશીલ છે અને તે સાથે ખૂબ દુઃખદાયી સજા આપનાર પણ છે.

(૪૪) જો અમે આને અજમી (બિનઅરબી) ભાષામાં બનાવીને મોકલ્યું હોત તો આ લોકો કહેતા, ''કેમ આની આયતો સ્પષ્ટપણે વર્ણવવામાં ન આવી ? કેવી વિચિત્ર વાત છે કે કલામ (વાણી) અજમી છે અને સાંભળવાવાળા અરબી !''[૮] આમને કહો કે આ કુર્આન ઈમાન લાવનારાઓ માટે તો માર્ગદર્શન અને રોગ-નિવારણ છે, પરંતુ જે લોકો ઈમાન લાવતા નથી તેમના માટે આ કાનનો દાટો અને આંખનો પાટો છે. તેમની સ્થિતિ તો એવી છે જાણે એમને દૂરથી પોકારવામાં આવી રહ્યા હોય !**(રુકૂઅ-૫)** (૪૫) આનાથી પહેલાં અમે મૂસાને ગ્રંથ આપ્યો હતો અને તેના મામલામાં પણ આ જ મતભેદ પડ્યો હતો. જો તારા રબે અગાઉથી જ એક વાત નિર્ધારિત કરી દીધી ન હોત, તો આ મતભેદ કરનારાઓ વચ્ચે ફેંસલો ચૂકાવી દેવામાં આવ્યો હોત, અને સત્ય એ છે કે આ લોકો તેના વિશે ભારે વ્યાકુળતાભરી શંકામાં પડેલા છે.

(૪૬) જે કોઈ સદ્કાર્ય કરશે પોતાના માટે જ સારું કરશે, જે બૂરાઈ કરશે તેની આફત તેના પર જ હશે, અને તારો રબ પોતાના બંદાઓ માટે અત્યાચાર કરનાર નથી.

આપવા મન તૈયાર થઈ રહ્યું છે, તો તરત જ એ સમજી લે કે આ શૈતાન છે, જે તેને પોતાના અસભ્ય અને અશિષ્ટ વિરોધીઓના સ્તર પર ઊતરી આવવા માટે ઉશ્કેરણી કરી રહ્યો છે.

૭. 'સામેથી ન આવી શકવાનો' અર્થ એ છે કે કુર્આન પર પ્રત્યક્ષ હુમલો કરીને જો કોઈ વ્યક્તિ તેની કોઈ વાતને ખોટી અને કોઈ શિક્ષાને તદ્દન અસત્ય અને વિકૃત સાબિત કરવા માગે, તો તેમાં સફળ નથી થઈ શકતો. 'પાછળથી ન આવી શકવાનો' અર્થ એ છે કે કયામત સુધી ક્યારેય કોઈ હકીકત અને સચ્ચાઈ એવી શોધી શકાતી નથી, જે કુર્આને પ્રસ્તુત કરેલ હકીકતો અને તથ્યોના વિરુદ્ધ હોય, કોઈ જ્ઞાન એવું નથી આવી શકતું, જે વાસ્તવમાં 'જ્ઞાન' હોય અને કુર્આને વર્ણવેલ જ્ઞાનને રદ કરતું હોય, કોઈ અનુભવ અને નિરીક્ષણ એવું નથી હોઈ શકતું, જે એ સાબિત કરી દે કે કુર્આને આસ્થા, કાનૂન, સભ્યતા અને સંસ્કૃતિ, અર્થશાસ્ત્ર અને સમાજશાસ્ત્ર અને રાજનીતિના વિષયમાં માનવીને જે માર્ગદર્શન પ્રદાન કર્યું છે તે ખોટું છે.

૮. આ એ હઠાગ્રહનો એક નમૂનો છે, જેનાથી નબી સલ્લ.નો સામનો કરવામાં આવી રહ્યો હતો. કાફિરો કહેતા

اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ ؕ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرٰتٍ
مِّنْ اَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا
بِعِلْمِهٖ ؕ وَيَوْمَ يُنَادِيْهِمْ اَيْنَ شُرَكَآءِيْ ۙ قَالُوْٓا
اٰذَنّٰكَ ۙ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيْدٍ ۚ ﴿۴۷﴾ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا
كَانُوْا يَدْعُوْنَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُّوْا مَا لَهُمْ مِّنْ
مَّحِيْصٍ ﴿۴۸﴾ لَا يَسْـَٔمُ الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَآءِ الْخَيْرِ ۫
وَاِنْ مَّسَّهُ الشَّرُّ فَيَئُوْسٌ قَنُوْطٌ ﴿۴۹﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنٰهُ
رَحْمَةً مِّنَّا مِنْۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُوْلَنَّ هٰذَا
لِيْ ۙ وَمَآ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً ۙ وَّلَئِنْ رُّجِعْتُ اِلٰى
رَبِّيْٓ اِنَّ لِيْ عِنْدَهٗ لَلْحُسْنٰى ۚ فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
بِمَا عَمِلُوْا ۫ وَلَنُذِيْقَنَّهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيْظٍ ﴿۵۰﴾
وَاِذَآ اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ ۚ
وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُوْ دُعَآءٍ عَرِيْضٍ ﴿۵۱﴾ قُلْ
اَرَءَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ
بِهٖ مَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِيْ شِقَاقٍۭ بَعِيْدٍ ﴿۵۲﴾
سَنُرِيْهِمْ اٰيٰتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِيْٓ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى
يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ ؕ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهٗ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ﴿۵۳﴾ اَلَآ اِنَّهُمْ فِيْ مِرْيَةٍ
مِّنْ لِّقَآءِ رَبِّهِمْ ؕ اَلَآ اِنَّهٗ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيْطٌ ﴿۵۴﴾ ع

(૪૭) તે ક્ષણ[૯]નું જ્ઞાન અલ્લાહ તરફ જ પાછું વળે છે. એ જ તે બધા ફળોને જાણે છે, જે પોતાની કળીઓમાંથી નીકળે છે. તેને જ ખબર છે કે કઈ માદા ગર્ભવતી થઈ છે અને કોણે બાળક જણ્યું છે. પછી જે દિવસે તે આ લોકોને પોકારશે, ''ક્યાં છે મારા એ ભાગીદારો ?'' આ લોકો કહેશે, ''અમે નિવેદન કરી ચૂક્યા છીએ, આજે અમારામાંથી કોઈ આની સાક્ષી આપનારો નથી.'' (૪૮) તે વખતે એ બધા ઉપાસ્યો તેમનાથી ગુમ થઈ જશે, જેમને આ લોકો આનાથી પહેલાં પોકારતા હતા, અને આ લોકો સમજી જશે કે આમના માટે હવે કોઈ આશ્રય-સ્થાન નથી.

(૪૯-૫૦) મનુષ્ય ક્યારેય ભલાઈની પ્રાર્થના કરતા થાકતો નથી, અને જ્યારે કોઈ આફત તેના પર આવી પડે છે તો નિરાશ અને નાહિંમત થઈ જાય છે, પરંતુ જેવો મુશ્કેલ સમય પસાર થઈ ગયા પછી અમે તેને અમારી કૃપાનો સ્વાદ ચખાડીએ છીએ, તો એ કહે છે, ''હું આનો જ હક્કદાર છું, અને હું નથી સમજતો કે કયામત ક્યારેય પણ આવશે, પરંતુ જો ખરેખર મને મારા રબ તરફ પાછો પલટાવવામાં આવ્યો તો ત્યાં પણ મજા કરીશ.'' જો કે ઇન્કાર કરનારાઓને અમે ચોક્કસ બતાવીને રહીશું કે તેઓ શું કરીને આવ્યા છે અને તેમને અમે ખૂબ જ નામોશીભરી યાતનાનો સ્વાદ ચખાડીશું.

(૫૧) મનુષ્યને અમે જ્યારે ને'મત (કૃપા) પ્રદાન કરીએ છીએ ત્યારે તે મોઢું ફેરવે છે અને અકડાઈ દેખાડે છે, અને જ્યારે તેને કોઈ આફત સ્પર્શ પણ કરી જાય છે તો લાંબી-લાંબી દુઆઓ (પ્રાર્થનાઓ) કરવા લાગે છે.

(૫૨) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, ક્યારેય તમે એ પણ વિચાર્યું કે જો હકીકતમાં આ કુર્આન અલ્લાહ જ તરફથી હોય અને તમે આનો ઇન્કાર કરતા રહ્યા તો, તે માણસ કરતાં વધુ પથભ્રષ્ટ કોણ હશે, જે આનો વિરોધ કરવામાં ઘણો જ દૂર નીકળી ગયો હોય ?

(૫૩) ટૂંક સમયમાં જ અમે આમને અમારી નિશાનીઓ બાહ્ય જગતમાં પણ દેખાડીશું અને એમની પોતાની જાતમાં પણ, ત્યાં સુધી કે એમના પર તે વાત સ્પષ્ટ થઈ જશે કે આ કુર્આન વાસ્તવમાં સત્ય છે. શું આટલું પૂરતું નથી કે તારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) દરેક વસ્તુનો સાક્ષી છે ? (૫૪) સાવધાન રહો, આ લોકો પોતાના રબની મુલાકાતમાં શંકા ધરાવે છે. સાંભળી લો, તેણે દરેક વસ્તુને પોતાના ઘેરામાં લઈ રાખી છે.[૧૦] (રુકૂઅ-૬)

હતા કે મુહમ્મદ (સલ્લ.) આરબ છે, જો તેઓ અરબીમાં કુર્આન પ્રસ્તુત કરે છે તો કેવી રીતે માની શકાય છે કે આ કલામ (વાણી) તેમણે પોતે ઘડી લીધો નથી, બલ્કે તેમના પર અલ્લાહે અવતરીત કરેલ છે. આ કલામને અલ્લાહે અવતરિત કરેલ કલામ તો ત્યારે માની શકાતો હતો, જ્યારે તેઓ કોઈ એવી ભાષામાં એકાએક કડકડાટ પ્રવચન કરવાનું શરૂ કરી દેતા જેને તેઓ નથી જાણતા, જેમ કે ફારસી કે રોમન કે યૂનાની. આના પર અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે કે હવે તેમની પોતાની ભાષામાં આ કલામ મોકલવામાં આવ્યો છે, જેને તેઓ સમજી શકે, તો તેમને એ વાંધો છે કે એક આરબ દ્વારા અરબી ભાષામાં આ કલામ શા માટે અવતરિત કરવામાં આવ્યો ? પરંતુ જો કોઈ બીજી ભાષામાં મોકલવામાં આવતો, તો તે વખતે આ જ લોકો વાંધો ઉઠાવતા કે આ મામલો પણ વિચિત્ર છે, આરબ કોમમાં એક આરબને રસૂલ (ઈશદૂત) બનાવીને મોકલવામાં આવ્યો છે, પણ કલામ તેના પર એવી ભાષામાં અવતરિત કરવામાં આવ્યો છે જેને ન રસૂલ સમજે છે, ન કોમ.

૯. તાત્પર્ય છે કયામત.

૧૦. અર્થાત્, કોઈ વસ્તુ ન તેની પકડથી બહાર છે, ન તેના જ્ઞાનથી છૂપી.

૪૨. અશ્-શૂરા

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ આયત-૩૮ના વાક્યાંશ ''વ-અમ્રુહુમ શૂરા બઈનહુમ'' (પોતાના મામલાઓ પરસ્પર સલાહ-મસલતથી ચલાવે છે)થી લેવામાં આવ્યું છે. આ નામનો અર્થ એ છે કે એ સૂરઃ, જેમાં 'શૂરા' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉતરાણકાળ :

આના વિષય પર વિચાર કરવાથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ 'હા-મીમ અસ્-સજદહ' પછી તરત જ અવતરિત થઈ હશે, કેમ કે આ એક રીતે તદ્દન તેનું પરિશિષ્ટ દેખાય છે. 'હા-મીમ અસ્-સજદહ'માં કુરૈશના સરદારોના આંધળા-બહેરા વિરોધ પર ભારે પ્રહાર કરવામાં આવ્યા હતા. તે ચેતવણી પછી તરત આ સૂરઃ અવતરિત કરવામાં આવી, જેણે સમજાવટનો અને ઉપદેશનો હક્ક અદા કરી દીધો.

વિષય અને ચર્ચા :

વાત એ રીતે શરૂ કરવામાં આવી છે કે હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. પર વહી (ઈશ-પ્રકાશના)નું અવતરણ થવું કોઈ નિરાળી વાત નથી. આવી જ વહી, આવા જ આદેશો સાથે અલ્લાહ આનાથી પહેલાં પયગંબરો પર નિરંતર મોકલતો રહ્યો છે. ત્યારબાદ બતાવવામાં આવ્યું છે કે નબી (સલ્લ.) માત્ર ગફલતમાં પડેલા લોકોને ખબરદાર કરવા અને ભટકી ગયેલાઓને માર્ગ દેખાડવા આવ્યા છે. તેમને અલ્લાહના પેદા કરેલા લોકોના ભાગ્યનો માલિક બનાવવામાં નથી આવ્યા. તેમની વાત ન માનનારાઓની પકડ કરવી અને તેમને અઝાબ (યાતના) આપવો કે ન આપવો અલ્લાહનું પોતાનું કામ છે. ત્યારપછી એ રહસ્યને સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે અલ્લાહે બધા જ મનુષ્યોને જન્મ-જાત સન્માર્ગ પર ચાલવાવાળા કેમ ન બનાવી દીધા અને મતભેદ કરવાની શક્તિ કેમ આપી દીધી, જેના કારણે લોકો વિચાર અને કર્મના દરેક ખરા-ખોટા માર્ગ પર ચાલી નીકળે છે. તે પછી એ બતાવવામાં આવ્યું કે જે દીન (ધર્મ)ને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે, તે વાસ્તવમાં છે શું ? તેનો પ્રથમ આધાર એ છે કે અલ્લાહ સૃષ્ટિ અને મનુષ્યનો સર્જનહાર, માલિક અને સાચો સંરક્ષક છે, તેથી એ જ મનુષ્યનો શાસક પણ છે, અને તેનો જ એ અધિકાર છે કે તે મનુષ્યને દીન અને શરીઅત (અર્થાત્ ધર્મ અને વિધિ-વિધાન એટલે કે ધારણા અને આચાર-સંહિતા) પ્રદાન કરે. બીજા શબ્દોમાં

પ્રાકૃતિક પ્રભુત્વની જેમ વિધિ-વિધાન સંબંધી પ્રભુત્વ પણ અલ્લાહ માટે વિશિષ્ટ છે. આ જ આધારે અલ્લાહ તૂઆલાએ આદિકાળથી મનુષ્ય માટે એક જ ધર્મ નિર્ધારિત કર્યો છે. તે એક જ ધર્મ હતો, જે દરેક યુગમાં તમામ ઈશદૂતોને આપવામાં આવતો રહ્યો. કોઈ રસૂલ (ઈશદૂત) કે નબી (પયગંબર) પોતાના કોઈ અલગ ધર્મનો પ્રવર્તક કે સ્થાપક ન હતો.

આ ધર્મ હંમેશા એ ઉદ્દેશ્ય માટે મોકલવામાં આવ્યો છે કે એ જ સ્થાપિત થાય, પ્રચલિત અને લાગુ થાય. ઈશદૂત કે પયગંબર આ ધર્મના માત્ર પ્રચારક નહીં, બલ્કે તેને લાગુ કરવાના સેવા-કાર્ય પર નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. માનવ-જાતિનો મૂળ ધર્મ આ જ હતો, પરંતુ ઈશદૂતો અને પયગંબરો પછી હંમેશા એવું બનતું રહ્યું છે કે સ્વાર્થી લોકો તેમાં સ્વેચ્છાચાર, અહંકાર તથા દંભ અને મિથ્યાભિમાનના કારણે પોતાના સ્વાર્થ માટે સાંપ્રદાયિકતા અને વિભાજન ઊભા કરીને નવા-નવા ધર્મો ઉપજાવતા રહ્યા. હવે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને એટલા માટે મોકલવામાં આવ્યા છે કે આ કૃત્રિમ પંથો અને ધર્મો અને માનવસર્જિત જીવન-પદ્ધતિઓની જગ્યાએ એ જ મૂળ ધર્મ લોકોના સામે પ્રસ્તુત કરે અને મક્કમતાની સાથે તેને જ સ્થાપિત કરવાનો પ્રયાસ કરે. તમને લોકોને એનું ભાન નથી કે અલ્લાહના દીનને છોડીને અલ્લાહ સિવાય બીજાઓના ઘડી કાઢેલા ધર્મ અને કાનૂનને અપનાવવું અલ્લાહ સામે કેટલું મોટું દુઃસાહસ છે. અલ્લાહની નજીક આ સૌથી ખરાબ શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદી કૃત્ય) અને સૌથી ગંભીર ગુનો છે, જેની કઠોર સજા ભોગવવી પડશે. આ રીતે દીનની એક સ્પષ્ટ ધારણા પ્રસ્તુત કર્યા પછી કહેવામાં આવ્યું છે કે તમને લોકોને સમજાવીને સન્માર્ગે લાવવા માટે જે સારામાં સારી રીત શક્ય હતી, તેનો ઉપયોગ કરી લેવામાં આવ્યો. આનાથી પણ જો તમે માર્ગ ન પામો તો પછી દુનિયામાં કોઈ વસ્તુ તમને સન્માર્ગ પર લાવી શકતી નથી. આ યથાર્થ તથ્યોના વર્ણન કરતી વખતે વચ્ચે-વચ્ચે સંક્ષિપ્તમાં તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક)ની દલીલો આપવામાં આવી છે અને દુનિયાપરસ્તી (ભૌતિકવાદ)ના પરિણામોથી સચેત કરવામાં આવ્યા છે.

ત્યારપછી ચર્ચાને સમાપ્ત કરતાં બે મહત્ત્વની વાતો કહેવામાં આવી છે. એક એ કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)નું પોતાના જીવનના આરંભિક ચાળીસ વર્ષમાં 'ગ્રંથ'ની ધારણાથી તદ્દન અજાણ અને ઈમાનના પ્રશ્નો અને ચર્ચાઓથી સાવ અનભિજ્ઞ રહેવું અને પછી એકાએક આ બંને વસ્તુઓ લઈને દુનિયા સમક્ષ આવી જવું, આપના રસૂલ (ઈશદૂત) હોવાનો સ્પષ્ટ પુરાવો છે. બીજું એ કે અલ્લાહે આ શિક્ષા તમામ રસૂલોની જેમ આપ (સલ્લ.)ને પણ ત્રણ રીતે આપી છે : એક વહી (દિવ્ય પ્રકાશના),

બીજી પડદા પાછળથી અવાજ અને ત્રીજી ફરિશ્તાઓ દ્વારા સંદેશ. આ સ્પષ્ટતા એટલા માટે કરવામાં આવી કે વિરોધીઓ એ આક્ષેપ ન કરી શકે કે નબી (સલ્લ.) અલ્લાહથી રૂબરૂ વાત કરવાનો દાવો કરી રહ્યા છે.

اٰيَاتُهَا ٥٣ (٤٢) سُوۡرَةُ الشُّوۡرٰے مَكِّيَّةٌ (٦٢) رُكُوۡعَاتُهَا ٥

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

حٰمٓ ۚ ﴿١﴾ عٓسٓقٓ ﴿٢﴾ كَذٰلِكَ يُوۡحِىۡۤ اِلَيۡكَ وَاِلَى
الَّذِيۡنَ مِنۡ قَبۡلِكَ ۙ اللّٰهُ الۡعَزِيۡزُ الۡحَكِيۡمُ ﴿٣﴾ لَهٗ
مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الۡاَرۡضِ ؕ وَهُوَ الۡعَلِىُّ
الۡعَظِيۡمُ ﴿٤﴾ تَكَادُ السَّمٰوٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ مِنۡ
فَوۡقِهِنَّ وَ الۡمَلٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُوۡنَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ
وَيَسۡتَغۡفِرُوۡنَ لِمَنۡ فِى الۡاَرۡضِ ؕ اَلَاۤ اِنَّ اللّٰهَ
هُوَ الۡغَفُوۡرُ الرَّحِيۡمُ ﴿٥﴾ وَالَّذِيۡنَ اتَّخَذُوۡا مِنۡ
دُوۡنِهٖۤ اَوۡلِيَآءَ اللّٰهُ حَفِيۡظٌ عَلَيۡهِمۡ ۖ وَمَاۤ اَنۡتَ
عَلَيۡهِمۡ بِوَكِيۡلٍ ﴿٦﴾ وَكَذٰلِكَ اَوۡحَيۡنَاۤ اِلَيۡكَ
قُرۡاٰنًا عَرَبِيًّا لِّتُنۡذِرَ اُمَّ الۡقُرٰى وَمَنۡ حَوۡلَهَا
وَتُنۡذِرَ يَوۡمَ الۡجَمۡعِ لَا رَيۡبَ فِيۡهِ ؕ فَرِيۡقٌ فِى الۡجَنَّةِ
وَفَرِيۡقٌ فِى السَّعِيۡرِ ﴿٧﴾ وَلَوۡ شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَهُمۡ اُمَّةً
وَّاحِدَةً وَّلٰكِنۡ يُّدۡخِلُ مَنۡ يَّشَآءُ فِىۡ رَحۡمَتِهٖ ؕ
وَالظّٰلِمُوۡنَ مَا لَهُمۡ مِّنۡ وَّلِىٍّ وَّلَا نَصِيۡرٍ ﴿٨﴾ اَمِ
اتَّخَذُوۡا مِنۡ دُوۡنِهٖۤ اَوۡلِيَآءَ ۚ فَاللّٰهُ هُوَ الۡوَلِىُّ
وَهُوَ يُحۡىِ الۡمَوۡتٰى ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىۡءٍ قَدِيۡرٌ ﴿٩﴾ ع ٩ / ٢
وَمَا اخۡتَلَفۡتُمۡ فِيۡهِ مِنۡ شَىۡءٍ فَحُكۡمُهٗۤ اِلَى اللّٰهِ ؕ

૪૨. સૂરઃ અશ્-શૂરા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૫ • આયતો-૫૩)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હા-મીમ (૨) ઐન-સીન-કાફ ! (૩) આવી જ રીતે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી અલ્લાહ તમારા તરફ અને તમારા પહેલાં થઈ ગયેલા (રસૂલો) તરફ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) મોકલતો રહ્યો છે.[૧] (૪) આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ પણ છે તેનું જ છે. તે સર્વોચ્ચ અને મહાન છે. (૫) નિકટ છે કે આકાશ ઉપરથી ફાટી પડે.[૨] ફરિશ્તાઓ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની પ્રશંસાની સાથે તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરી રહ્યા છે અને ધરતીવાસીઓ માટે માફીની પ્રાર્થનાઓ કર્યે જાય છે. જાણી લો, હકીકતમાં અલ્લાહ ક્ષમાશીલ અને દયાળુ જ છે. (૬) જે લોકોએ તેને છોડીને પોતાના કેટલાક બીજા સંરક્ષક[૩] બનાવી રાખ્યા છે, અલ્લાહ જ તેમનો નિરીક્ષક છે, તમે તેના રખેવાળ નથી.

(૭) હા, આવી જ રીતે હે નબી સલ્લ.! આ અરબી કુર્આન અમે તમારા તરફ વહી કર્યું છે, જેથી તમે વસ્તીઓના કેન્દ્ર (મક્કા શહેર) અને તેના આસપાસના રહેવાસીઓને સચેત કરી દો અને એકત્ર થવાના દિવસથી ડરાવી દો, જેના આવવામાં કોઈ શંકા નથી. એક જૂથને જન્નત (સ્વર્ગ)માં જવાનું છે અને બીજા જૂથને દોજખ (નર્ક)માં.

(૮) જો અલ્લાહ ચાહતો તો આમને સૌને એક જ ઉમ્મત (સમુદાય) બનાવી દેતો, પરંતુ તે જેને ચાહે છે પોતાની કૃપામાં દાખલ કરે છે, અને અત્યાચારીઓનો ન કોઈ સંરક્ષક છે, ન સહાયક. (૯) શું આ લોકો (એવા અણસમજ છે કે) તેમણે તેને છોડી બીજા વલી (સંરક્ષકો) બનાવી રાખ્યા છે ? સંરક્ષક તો અલ્લાહ જ છે. એ જ મડદાંને સજીવન કરે છે અને તે દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય ધરાવે છે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૦) તમારા[૪] વચ્ચે જે મામલામાં પણ મતભેદ હોય, તેનો ફેંસલો કરવાનું કામ

૧. અર્થાત્, જે વાતો કુર્આનમાં વર્ણવવામાં આવી રહી છે એ જ વાતો અલ્લાહે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) દ્વારા રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. પર અવતરિત કરી છે અને પહેલા રસૂલો (ઈશદૂતો) પર પણ તે આ જ વાતો અવતરિત કરતો રહ્યો છે.

૨. અર્થાત્, આ કોઈ મામૂલી વાત તો છે નહીં કે અલ્લાહની ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં કોઈ હેસિયતથી પણ કોઈ સર્જનને ભાગીદાર ઠેરવી દેવામાં આવે, આ એવી સખત વાત છે કે આના પર જો આકાશ ફાટી જાય તો કંઈ અસંભવ નથી.

૩. વાસ્તવમાં 'ઔલિયા' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ અરબી ભાષામાં ખૂબ વ્યાપક છે. અસત્ય ઉપાસ્યો સંબંધે પથભ્રષ્ટ લોકોની જુદી-જુદી આસ્થાઓ અને અનેક વિભિન્ન વ્યવહારો હોય છે, જેને કુર્આન-મજીદમાં 'અલ્લાહ સિવાય બીજાઓને પોતાના વલી (વાલી, સંરક્ષક) બનાવવાથી' અભિવ્યક્ત કરવામાં આવેલ છે. કુર્આનની દૃષ્ટિએ માનવી એ હસ્તીને પોતાનો 'વલી' બનાવે છે — (૧) જેના કહેવા પર ચાલે, જેના આદેશો પર અમલ કરે અને જેણે નિર્ધારિત કરેલ રીત-રસમો તેમજ કાનૂનો અને નિયમોનું અનુસરણ કરે; (૨) જેના માર્ગદર્શન પર તે વિશ્વાસ કરે અને એમ સમજે કે તે તેને સાચો માર્ગ બતાવનાર અને ભૂલથી બચાવનાર છે; (૩) જેના વિશે તે એવું સમજે કે હું દુનિયામાં ગમે તે કરતો રહું, તે મને તેના ખરાબ પરિણામોથી, અને જો અલ્લાહ છે અને આખિરત (પરલોક) પણ આવવાની છે તો તેના અઝાબ (યાતના)થી બચાવશે; અને (૪) જેના વિશે તે એમ સમજે કે તે દુનિયામાં અલૌકિક રીતે તેની મદદ કરે છે, આફતો અને મુસીબતોથી તેની રક્ષા કરે છે, તેને રોજગાર અપાવે છે, સંતાન આપે છે, ઇચ્છાઓ-અભિલાષાઓ બર લાવે છે અને બીજી દરેક પ્રકારની હાજતો પૂરી કરે છે.

૪. અહીંથી આયત-૧૨ના અંત સુધી સમગ્ર વર્ણન આમ તો અલ્લાહ તઆલા તરફથી વહી છે, પરંતુ આમાં વર્ણન-

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبِّيْ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَاِلَيْهِ اُنِيْبُ ۝١٠
فَاطِرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ
اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَّمِنَ الْاَنْعَامِ اَزْوَاجًا ۚ
يَذْرَؤُكُمْ فِيْهِ ؕ لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌ ۚ وَهُوَ السَّمِيْعُ
الْبَصِيْرُ ۝١١ لَهٗ مَقَالِيْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ يَبْسُطُ
الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ؕ اِنَّهٗ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيْمٌ ۝١٢ شَرَعَ لَكُمْ مِّنَ الدِّيْنِ مَا وَصّٰى بِهٖ
نُوْحًا وَّالَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهٖٓ
اِبْرٰهِيْمَ وَمُوْسٰى وَعِيْسٰٓى اَنْ اَقِيْمُوا الدِّيْنَ
وَلَا تَتَفَرَّقُوْا فِيْهِ ؕ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِيْنَ مَا
تَدْعُوْهُمْ اِلَيْهِ ؕ اَللّٰهُ يَجْتَبِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ يَّشَآءُ
وَيَهْدِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ يُّنِيْبُ ۝١٣ وَمَا تَفَرَّقُوْٓا اِلَّا
مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ؕ وَلَوْلَا
كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى لَّقُضِيَ
بَيْنَهُمْ ؕ وَاِنَّ الَّذِيْنَ اُوْرِثُوا الْكِتٰبَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ
لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيْبٍ ۝١٤ فَلِذٰلِكَ فَادْعُ ۚ
وَاسْتَقِمْ كَمَآ اُمِرْتَ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ ۚ وَقُلْ
اٰمَنْتُ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنْ كِتٰبٍ ۚ وَاُمِرْتُ
لِاَعْدِلَ بَيْنَكُمْ ؕ اَللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ؕ لَنَآ اَعْمَالُنَا

અલ્લાહનું છે. એ જ અલ્લાહ મારો રબ છે. તેના પર જ મેં ભરોસો કર્યો અને તેના જ તરફ હું વળું છું. (૧૧) આકાશો અને ધરતીનો સર્જનહાર, જેણે તમારી પોતાની જાતિમાંથી તમારા માટે જોડીઓ પેદા કરી, અને એવી જ રીતે પશુઓમાં પણ (તેમની જ સહજાતિની) જોડીઓ બનાવી, અને એ રીતે તે તમારા વંશોને ફેલાવે છે. સૃષ્ટિની કોઈ વસ્તુ તેના સમાન નથી. તે બધું જ સાંભળનાર અને જોનાર છે. (૧૨) આકાશો અને ધરતીના ખજાનાની ચાવીઓ તેના જ પાસે છે, જેને ચાહે છે વિશાળ રોજી આપે છે અને જેને ચાહે છે પ્રમાણસર આપે છે. તેને દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન છે.

(૧૩) તેણે તમારા માટે દીન (ધર્મ)ની એ જ પદ્ધતિ નક્કી કરી છે, જેનો આદેશ તેણે નૂહને આપ્યો હતો અને જેને (હે મુહમ્મદ સલ્લ.!) હવે તમારા તરફ અમે વહી દ્વારા મોકલ્યો છે, અને જેનો આદેશ અમે ઇબ્રાહીમ અને મૂસા અને ઈસાને આપી ચૂક્યા છીએ, એ તાકીદ સાથે કે આ દીન (ધર્મ)ને સ્થાપિત કરો અને તેના મામલામાં વિભાજિત (અને અલગ-અલગ) ન થઈ જાઓ. આ જ વાત આ મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ને ભારે નાપસંદ પડી છે, જેના તરફ (હે મુહમ્મદ સલ્લ.!) તમે એમને આમંત્રણ આપી રહ્યા છો. અલ્લાહ જેને ચાહે છે, પોતાનો બનાવી લે છે અને તે પોતાના તરફ આવવાનો માર્ગ તેને જ દેખાડે છે, જે તેના તરફ વળે.

(૧૪) લોકોમાં જે વિભાજન થયું તે એ પછી જ થયું કે તેમના પાસે જ્ઞાન આવી ગયું હતું, અને એ કારણે થયું કે તેઓ એક-બીજા પર અતિરેક કરવા માગતા હતા. જો તારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પહેલાથી જ આ ફરમાવી ચૂક્યો ન હોત કે એક નિશ્ચિત મુદ્દત સુધી નિર્ણય મુલત્વી રાખવામાં આવશે, તો આમનો ફેંસલો ચુકાવી દેવામાં આવ્યો હોત, અને સત્ય એ છે કે આગળના લોકો પછી જે લોકો ગ્રંથના ઉત્તરાધિકારી બનાવવામાં આવ્યા તેઓ તેના વિષે ભારે વ્યાકુળતાભરી શંકામાં પડેલા છે.[૫]

(૧૫) (આમ આ સ્થિતિ પેદા થઈ ચૂકી છે,) તેથી હે મુહમ્મદ સલ્લ.! હવે તમે એ જ દીન (ધર્મ) તરફ બોલાવો, અને જેવી રીતે તમને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે તેના જ પર દૃઢતાપૂર્વક કાયમ થઈ જાઓ અને આ લોકોની ઇચ્છાઓનું પાલન ન કરો અને આમને કહી દો કે, ''અલ્લાહે જે ગ્રંથો પણ અવતરિત કર્યા છે હું તેના પર ઈમાન લાવ્યો. મને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે હું તમારા વચ્ચે ન્યાય કરું. અલ્લાહ જ અમારો રબ પણ છે અને તમારો રબ પણ. અમારા કર્મો અમારા માટે છે અને

કર્તા અલ્લાહ તઆલા નથી, બલ્કે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. છે. જાણે મહાન અને પ્રતાપવાન અલ્લાહ પોતાનાં નબી સલ્લ.ને આદેશ આપી રહ્યો છે કે તમે આ એલાન કરો. આનું ઉદાહરણ સૂરઃ ફાતિહા છે, જે છે તો અલ્લાહનો કલામ, પણ બંદાઓ પોતાના તરફથી તેને દુઆના રૂપમાં અલ્લાહ સમક્ષ પ્રસ્તુત કરે છે.

૫. અર્થાત્, પછીની જાતિઓને એ સંતોષ અને ભરોસો નથી રહ્યો કે જે ગ્રંથો તેમના સુધી પહોંચ્યા છે તે કઈ હદ સુધી પોતાના સાચા સ્વરૂપમાં છે અને કઈ હદ સુધી તેમાં ભેળસેળ થઈ ચૂકી છે. તેઓ એ પણ વિશ્વાસની સાથે નથી જાણતા કે તેમના પયગંબરો શું શિક્ષાઓ લાવ્યા હતા. દરેક વસ્તુ તેમના ત્યાં સંદિગ્ધ છે અને મનો-મસ્તિષ્કમાં ઉલઝનો પેદા કરી રહી છે.

وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ ؕ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ؕ اَللّٰهُ
يَجْمَعُ بَيْنَنَا ۚ وَاِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ۝۱۵ وَالَّذِيْنَ يُحَآجُّوْنَ
فِي اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا اسْتُجِيْبَ لَهٗ حُجَّتُهُمْ
دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَّلَهُمْ عَذَابٌ
شَدِيْدٌ ۝۱۶ اَللّٰهُ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ
وَالْمِيْزَانَ ؕ وَمَا يُدْرِيْكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ
قَرِيْبٌ ۝۱۷ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِهَا ۚ
وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مُشْفِقُوْنَ مِنْهَا ۙ وَيَعْلَمُوْنَ اَنَّهَا
الْحَقُّ ؕ اَلَآ اِنَّ الَّذِيْنَ يُمَارُوْنَ فِي السَّاعَةِ
لَفِيْ ضَلٰلٍۢ بَعِيْدٍ ۝۱۸ اَللّٰهُ لَطِيْفٌۢ بِعِبَادِهٖ يَرْزُقُ
ع مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيْزُ ۝۱۹ مَنْ كَانَ
يُرِيْدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهٗ فِيْ حَرْثِهٖ ۚ وَمَنْ
كَانَ يُرِيْدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا ۙ وَمَا لَهٗ فِي
الْاٰخِرَةِ مِنْ نَّصِيْبٍ ۝۲۰ اَمْ لَهُمْ شُرَكٰٓؤُا شَرَعُوْا
لَهُمْ مِّنَ الدِّيْنِ مَا لَمْ يَاْذَنْۢ بِهِ اللّٰهُ ؕ وَلَوْلَا كَلِمَةُ
الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ؕ وَاِنَّ الظّٰلِمِيْنَ لَهُمْ
عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝۲۱ تَرَى الظّٰلِمِيْنَ مُشْفِقِيْنَ مِمَّا
كَسَبُوْا وَهُوَ وَاقِعٌۢ بِهِمْ ؕ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا
الصّٰلِحٰتِ فِيْ رَوْضٰتِ الْجَنّٰتِ ۚ لَهُمْ مَّا يَشَآءُوْنَ

તમારા કર્મો તમારા માટે. આપણા વચ્ચે કોઈ તકરાર નથી.[૬] અલ્લાહ એક દિવસે આપણને સૌને એકત્ર કરશે અને તેના જ તરફ સૌને જવાનું છે."

(૧૬) અલ્લાહના આમંત્રણનો આગળ વધીને સ્વીકાર કર્યા પછી જે લોકો (સ્વીકાર કરનારાઓ સાથે) અલ્લાહ વિશે ઝઘડાઓ કરે છે, તેમનો વાદ-વિવાદ તેમના રબ નજીક ખોટો છે, અને તેમના પર તેનો પ્રકોપ છે અને તેમના માટે કઠોર યાતના છે.

(૧૭) એ અલ્લાહ જ છે, જેણે સત્યપૂર્વક આ ગ્રંથ અને તુલા અવતરિત કર્યા છે[૭] અને તમને શું ખબર, કદાચ નિર્ણયની ઘડી નજીક જ આવી પહોંચી હોય. (૧૮) જે લોકો તેના આવવા પર ઈમાન ધરાવતા નથી તેઓ તો તેના માટે ઉતાવળ કરે છે, પરંતુ જે લોકો તેના પર ઈમાન ધરાવે છે તેઓ તેનાથી ડરે છે અને જાણે છે કે તે ચોક્કસ આવવાની છે. બરાબર સાંભળી લો, જે લોકો તેના આગમન વિષે શંકામાં નાખનારી ચર્ચાઓ કરે છે તેઓ પથભ્રષ્ટતામાં ઘણે દૂર નીકળી ગયા છે. (૧૯) અલ્લાહ પોતાના બંદાઓ પર ઘણો મહેરબાન છે. જેને જે કંઈ ચાહે છે, આપે છે અને તે ખૂબ જ શક્તિશાળી અને પ્રભુત્વશાળી છે.(રુકૂઅ-૨) (૨૦) જે કોઈ આખિરત (પરલોક)ની ખેતી ચાહે છે તેની ખેતીને અમે વધારીએ છીએ, અને જે દુનિયાની ખેતી ચાહે છે તેને દુનિયામાંથી જ આપીએ છીએ, પરંતુ આખિરતમાં તેનો કોઈ હિસ્સો નથી.

(૨૧) શું આ લોકો અલ્લાહના કંઈક એવા ભાગીદાર રાખે છે, જેમણે એમના માટે દીન (ધર્મ)નું સ્વરૂપ ધરાવતી એક એવી પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરી દીધી છે, જેની અલ્લાહે અનુમતિ આપી નથી ?[૮] જો ફેંસલાની વાત નક્કી કરી નાખવામાં આવી ન હોત, તો તેમનો ઝઘડો ચૂકવી દેવામાં આવ્યો હોત. નિઃશંક, આ અત્યાચારીઓ માટે દુઃખદાયી યાતના છે. (૨૨) તમે જોશો કે આ અત્યાચારીઓ તે વખતે પોતાની કરણીના અંજામથી ડરી રહ્યા હશે અને તે તેમના ઉપર આવીને રહેશે. આનાથી વિપરીત, જે લોકો ઈમાન લઈ આવ્યા છે અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા છે તેઓ જન્નતના બાગોમાં હશે. જે કંઈ પણ તેઓ

૬. અર્થાત્, તર્કસંગત દલીલોથી વાત સમજાવવાનો જે હક્ક હતો તે અમે અદા કરી દીધો. હવે અકારણ કજિયો-કંકાસ કરવાથી શું મળશે. તમે જો ઝઘડો કરો, તો અમે તમારા સાથે ઝઘડવા માટે તૈયાર નથી.

૭. 'તુલા'થી અભિપ્રેત અલ્લાહની શરીઅત (વિધિ-વિધાન) છે, જે ત્રાજવાની જેમ તોલીને સાચા અને ખોટા, સત્ય અને અસત્ય, ન્યાય અને અન્યાય તેમજ ઉચિત અને અનુચિતનો ભેદ સ્પષ્ટ કરી દે છે.

૮. આ આયતમાં 'શુરકા' (ભાગીદાર)થી તાત્પર્ય સ્પષ્ટ વાત છે કે એ ભાગીદારો નથી, જેનાથી લોકો દુઆઓ માંગે છે, અથવા જેમને નઝો-નિયાઝ (માનતા અને ચઢાવા) ચઢાવે છે, અથવા જેમના આગળ પૂજા-પાઠની વિધિઓ અદા કરે છે, બલ્કે નિશ્ચિતપણે આનાથી અભિપ્રેત એ માનવીઓ છે, જેમને લોકોએ આદેશોમાં ભાગીદાર ઠરાવી લીધા છે, જેમણે શીખવાડેલ વિચારો અને ધારણાઓ તેમજ દૃષ્ટિકોણો અને ફિલસૂફીઓ પર લોકો ઈમાન લાવે છે, જેમણે આપેલ મૂલ્યોને માને છે, જેમણે પ્રસ્તુત કરેલ નૈતિક સિદ્ધાંતો તેમજ સભ્યતા અને સંસ્કૃતિઓના માપદંડોને સ્વીકારે છે, જેમણે નિર્ધારિત કરેલ કાનૂનો અને પદ્ધતિઓ અને નિયમોને પોતાની ધાર્મિક વિધિઓ અને ઉપાસનાઓમાં, પોતાના વ્યક્તિગત જીવનમાં, પોતાના સમાજમાં, પોતાની સંસ્કૃતિમાં, પોતાના વેપાર-ધંધા અને લેવડ-દેવડમાં, અને પોતાની રાજનીતિ અને શાસનમાં એ રીતે અપનાવે છે કે જાણે આ જ એ શરીઅત છે, જેનું અનુપાલન તેમણે કરવું જોઈએ.

عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيْرُ ﴿۲۲﴾ ذٰلِكَ الَّذِیْ
يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ؕ
قُلْ لَّاۤ اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِی الْقُرْبٰى ؕ
وَمَنْ يَّقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهٗ فِيْهَا حُسْنًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ
غَفُوْرٌ شَكُوْرٌ ﴿۲۳﴾ اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ۚ
فَاِنْ يَّشَاِ اللّٰهُ يَخْتِمْ عَلٰى قَلْبِكَ ؕ وَيَمْحُ اللّٰهُ
الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمٰتِهٖ ؕ اِنَّهٗ عَلِيْمٌۢ
بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۲۴﴾ وَهُوَ الَّذِیْ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ
عَنْ عِبَادِهٖ وَيَعْفُوْا عَنِ السَّيِّاٰتِ وَيَعْلَمُ مَا
تَفْعَلُوْنَ ﴿۲۵﴾ وَيَسْتَجِيْبُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا
الصّٰلِحٰتِ وَيَزِيْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ؕ وَالْكٰفِرُوْنَ لَهُمْ
عَذَابٌ شَدِيْدٌ ﴿۲۶﴾ وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهٖ
لَبَغَوْا فِی الْاَرْضِ وَلٰكِنْ يُّنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَآءُ ؕ
اِنَّهٗ بِعِبَادِهٖ خَبِيْرٌۢ بَصِيْرٌ ﴿۲۷﴾ وَهُوَ الَّذِیْ يُنَزِّلُ
الْغَيْثَ مِنْۢ بَعْدِ مَا قَنَطُوْا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهٗ ؕ وَهُوَ
الْوَلِیُّ الْحَمِيْدُ ﴿۲۸﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَ
الْاَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيْهِمَا مِنْ دَآبَّةٍ ؕ وَهُوَ عَلٰى
جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَآءُ قَدِيْرٌ ﴿۲۹﴾ وَمَاۤ اَصَابَكُمْ مِّنْ
مُّصِيْبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيْكُمْ وَيَعْفُوْا عَنْ كَثِيْرٍ ﴿۳۰﴾

ઈચ્છશે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ને ત્યાં પામશે. આ જ મોટી કૃપા છે. (૨૩) આ છે એ વસ્તુ, જેની ખુશખબર અલ્લાહ પોતાના એ બંદાઓને આપે છે, જેમણે માની લીધું અને સદ્કાર્યો કર્યા. હે નબી સલ્લ.! આ લોકોને કહી દો, ''હું આ કાર્ય માટે તમારા પાસેથી કોઈ બદલો ચાહતો નથી, અલબત્ત, નજીકનાઓનો પ્રેમ જરૂર ઈચ્છું છું.''(૯) જે કોઈ ભલાઈ કમાશે અમે તેના માટે તે ભલાઈમાં ખૂબીની અભિવૃદ્ધિ કરી દઈશું. નિઃશંક, અલ્લાહ મોટો દરગુજર કરનાર અને કદરદાન છે.

(૨૪) શું આ લોકો કહે છે કે આ માણસે અલ્લાહ પર જૂઠો આરોપ ઘડી કાઢ્યો છે? જો અલ્લાહ ચાહે તો તમારા હૃદય પર મહોર મારી દે.(૧૦) તે અસત્યને નાબૂદ કરે છે અને સત્યને પોતાના ફરમાનોથી સાચું કરી દેખાડે છે. તે હૃદયોમાં છૂપાયેલા રહસ્યો પણ જાણે છે. (૨૫) એ જ છે, જે પોતાના બંદાઓની તૌબા (ક્ષમાયાચના) સ્વીકારે છે અને બૂરાઈઓથી દરગુજર ફરમાવે છે. જો કે તમારા લોકોના તમામ કાર્યોની તેને ખબર છે. (૨૬) તે ઈમાન લાવનારા અને સદ્કાર્યો કરનારાઓની પ્રાર્થનાઓ સ્વીકારે છે અને પોતાની કૃપાથી તેમને ખૂબ વધારે આપે છે. રહ્યા ઈન્કાર કરનારાઓ, તો તેમના માટે સખત સજા છે.

(૨૭) જો અલ્લાહ પોતાના સૌ બંદાઓને વિશાળ રોજી આપી દે, તો તેઓ ધરતી ઉપર વિદ્રોહનું તોફાન ઊભું કરી દેતા, પરંતુ તે એક પ્રમાણ મુજબ જેટલી ચાહે છે ઊતારે છે. નિઃશંક, તે પોતાના બંદાઓથી પૂરેપૂરો વાકેફ છે અને તેમના પર નજર રાખે છે. (૨૮) એ જ છે, જે લોકોના નિરાશ થઈ ગયા બાદ વરસાદ વરસાવે છે અને પોતાની કૃપા ફેલાવી દે છે, અને એ જ પ્રશંસાપાત્ર સંરક્ષક છે. (૨૯) તેની નિશાનીઓમાંથી છે આ આકાશો અને ધરતીની સંરચના અને આ જીવધારી સર્જનો, જે તેણે બંને જગ્યાએ ફેલાવી રાખ્યા છે. તે જ્યારે ચાહે ત્યારે તેમને એકત્ર કરી શકે છે.(રુકૂઅ-૩) (૩૦) તમારા ઉપર જે મુસીબત પણ આવી છે તે તમારા પોતાના હાથોની કમાણીથી આવી છે,(૧૧) અને કેટલાય ગુનાઓને તો તે આમ જ દરગુજર કરી દે છે.

---

૯. આ આયતની ત્રણ સમજૂતીઓ કરવામાં આવી છે: (૧) ''હું તમારા પાસે આ કામ માટે કોઈ વળતર નથી માંગતો, પણ એ અવશ્ય ઈચ્છું છું કે તમે લોકો (અર્થાત્ કુરૈશ લોકો) ઓછામાં ઓછું એ સગપણનું તો માન રાખો, જે મારા અને તમારા વચ્ચે છે. આ કેવો અન્યાય છે કે સૌથી વધારે તમે જ મારી દુશ્મની માટે તૈયાર છો.'' (૨) હું આ કામ માટે કોઈ વળતર તેના સિવાય નથી ઈચ્છતો કે તમારામાં અલ્લાહના સામીપ્યની કામના પેદા થઈ જાય.'' (૩) ત્રીજી સમજૂતી તફસીરવેત્તાઓએ જે કરી છે, તેમાંથી કેટલાક 'સગાઓ'થી તાત્પર્ય અબ્દુલ મુત્તલિબના તમામ વંશજો લે છે, અને કેટલાક તેને કેવળ હઝરત અલી રદિ. અને ફાતિમા રદિ. અને તેમના સંતાનો સુધી સીમિત રાખે છે. પરંતુ જુદા-જુદા કારણોથી આ સમજૂતી કોઈપણ રીતે સ્વીકાર્ય નથી હોઈ શકતી. સૌપ્રથમ તો જે સમયે મક્કા-મોઅઝ્ઝમામાં સૂરઃ શૂરા અવતરિત થઈ છે તે સમયે હજરત અલી રદિ. અને હઝરત ફાતિમા રદિ.ના નિકાહ સુદ્ધાં થયા ન હતા, તો સંતાનનો શું પ્રશ્ન. અને બની અબ્દુલ મુત્તલિબમાં બધા જ નબી સલ્લ.નો સાથ નહોતા આપી રહ્યા, બલ્કે તેમાંથી કેટલાક ખુલ્લંખુલ્લા દુશ્મનોના સાથી હતા, અને અબૂ લહબની શત્રુતાને તો આખી દુનિયા જાણે છે. બીજું નબી સલ્લ.ના સગાઓ માત્ર બની અબ્દુલ મુત્તલિબ જ ન હતા, આપના માતા, આપના પિતા અને આપની પત્ની હઝરત ખદીજા રદિ.ના માધ્યમથી કુરૈશના તમામ પરિવારોમાં આપના સગપણના સંબંધો હતા. આ બધા પરિવારોમાં આપના શ્રેષ્ઠ હામીઓ પણ હતા અને સૌથી ખરાબ દુશ્મનો પણ. ત્રીજી વાત, જે આ બધાથી વધારે મહત્ત્વની છે, તે એ છે કે એક નબી, જે ઉચ્ચ સ્થાન પર ઊભો થઈને અલ્લાહ તરફ આમંત્રણની પોકાર કરે છે, તે સ્થાનથી આ મહાન કાર્ય પર એ બદલો માંગવો કે મારા રિશ્તેદારોથી પ્રેમ કરો, એટલી નિમ્ન સ્તરની

وَمَآ اَنۡتُمۡ بِمُعۡجِزِيۡنَ فِى الۡاَرۡضِ ‌ۖۚ وَمَا لَـكُمۡ مِّنۡ
دُوۡنِ اللّٰهِ مِنۡ وَّلِىٍّ وَّلَا نَصِيۡرٍ‏ ﴿۳۱﴾ وَمِنۡ اٰيٰتِهِ الۡجَوَارِ
فِى الۡبَحۡرِ كَالۡاَعۡلَامِؕ‏ ﴿۳۲﴾ اِنۡ يَّشَاۡ يُسۡكِنِ الرِّيۡحَ فَيَظۡلَلۡنَ
رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهۡرِهٖ‌ؕ اِنَّ فِىۡ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّـكُلِّ صَبَّارٍ
شَكُوۡرٍۙ‏ ﴿۳۳﴾ اَوۡ يُوۡبِقۡهُنَّ بِمَا كَسَبُوۡا وَيَعۡفُ عَنۡ
كَثِيۡرٍۙ‏ ﴿۳۴﴾ وَّيَعۡلَمَ الَّذِيۡنَ يُجَادِلُوۡنَ فِىۡۤ اٰيٰتِنَا ؕ مَا
لَهُمۡ مِّنۡ مَّحِيۡصٍ‏ ﴿۳۵﴾ فَمَاۤ اُوۡتِيۡتُمۡ مِّنۡ شَىۡءٍ فَمَتَاعُ
الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا‌ ۚ وَمَا عِنۡدَ اللّٰهِ خَيۡرٌ وَّاَبۡقٰى لِلَّذِيۡنَ
اٰمَنُوۡا وَعَلٰى رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُوۡنَ‌ ۚ‏ ﴿۳۶﴾ وَالَّذِيۡنَ يَجۡتَنِبُوۡنَ
كَبٰٓئِرَ الۡاِثۡمِ وَالۡفَوَاحِشَ وَاِذَا مَا غَضِبُوۡا هُمۡ يَغۡفِرُوۡنَ‌ ۚ‏ ﴿۳۷﴾
وَالَّذِيۡنَ اسۡتَجَابُوۡا لِرَبِّهِمۡ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۖ وَاَمۡرُهُمۡ
شُوۡرٰى بَيۡنَهُمۡ ۖ وَمِمَّا رَزَقۡنٰهُمۡ يُنۡفِقُوۡنَ‌ ۚ‏ ﴿۳۸﴾ وَالَّذِيۡنَ
اِذَاۤ اَصَابَهُمُ الۡبَغۡىُ هُمۡ يَنۡتَصِرُوۡنَ‏ ﴿۳۹﴾ وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ
سَيِّئَةٌ مِّثۡلُهَا ۚ فَمَنۡ عَفَا وَاَصۡلَحَ فَاَجۡرُهٗ عَلَى
اللّٰهِ‌ ؕ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيۡنَ‏ ﴿۴۰﴾ وَلَمَنِ انۡتَصَرَ بَعۡدَ
ظُلۡمِهٖ فَاُولٰٓئِكَ مَا عَلَيۡهِمۡ مِّنۡ سَبِيۡلٍؕ‏ ﴿۴۱﴾ اِنَّمَا السَّبِيۡلُ
عَلَى الَّذِيۡنَ يَظۡلِمُوۡنَ النَّاسَ وَيَبۡغُوۡنَ فِى الۡاَرۡضِ
بِغَيۡرِ الۡحَـقِّ‌ ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٌ اَلِيۡمٌ‏ ﴿۴۲﴾ وَلَمَنۡ صَبَرَ
وَغَفَرَ اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنۡ عَزۡمِ الۡاُمُوۡرِ ع ﴿۴۳﴾ وَمَنۡ يُّضۡلِلِ

(૩૧) તમે ધરતીમાં પોતાના અલ્લાહને વિવશ કરનારા નથી અને અલ્લાહના મુકાબલામાં તમે કોઈ સમર્થક અને સહાયક ધરાવતા નથી. (૩૨) તેની નિશાનીઓમાંથી છે આ વહાણો, જે સમુદ્રમાં પર્વતો જેવા દેખાય છે. (૩૩) અલ્લાહ જયારે ચાહે ત્યારે હવાને થંભાવી દે અને તેઓ સમુદ્રની પીઠ પર ઊભા-ને-ઊભા રહી જાય. આમાં મોટી નિશાનીઓ છે એ દરેક વ્યક્તિ માટે, જે ખૂબ જ ધૈર્યવાન અને કૃતજ્ઞ હોય, (૩૪) અથવા (તેમના ઉપર સવાર થનારાઓના) ઘણાંખરા ગુનાઓને દરગુજર કરવા સાથે તેમના થોડાક જ કૃત્યોના બદલામાં તેમને ડૂબાડી દે, (૩૫) અને તે વખતે અમારી આયતોમાં ઝઘડનારાઓને ખબર પડી જાય કે તેમના માટે કોઈ આશ્રય-સ્થાન નથી.

(૩૬) જે કંઈ પણ તમને આપવામાં આવ્યું છે તે માત્ર દુનિયાના અલ્પ જીવનની સાધન-સામગ્રી છે, અને જે કંઈ અલ્લાહ પાસે છે તે સારું પણ છે અને સ્થાયી પણ. તે એ લોકો માટે છે જેઓ ઈમાન લાવ્યા છે અને પોતાના રબ પર ભરોસો કરે છે, (૩૭) જેઓ મોટા-મોટા ગુનાઓ અને અશ્લીલ કામોથી દૂર રહે છે અને જો ગુસ્સો ચઢે તો માફ કરી દે છે, (૩૮) જેઓ પોતાના રબનો આદેશ માને છે, નમાઝ કાયમ કરે છે, પોતાના મામલાઓ પરસ્પર સલાહ-મસલતથી ચલાવે છે, અમે જે કંઈ પણ રોજી તેમને આપી છે તેમાંથી ખર્ચ કરે છે, (૩૯) અને જયારે તેમના પર અતિરેક કરવામાં આવે તો તેનો મુકાબલો કરે છે. (૪૦) બૂરાઈ[૧૨]નો બદલો એવી જ બૂરાઈ છે. પછી જો કોઈ માફ કરી દે અને સુધરી જાય, તો તેનું વળતર અલ્લાહના શિરે છે. અલ્લાહ અત્યાચારીઓને પસંદ કરતો નથી. (૪૧) અને જે લોકો (અત્યાચારનો ભોગ બન્યા) પછી બદલો લે તો તેમની નિંદા કરી શકાય નહીં, (૪૨) નિંદનીય તો તે છે, જે બીજાઓ પર અત્યાચાર કરે છે અને ધરતીમાં નાહક અતિરેક કરે છે. આવા લોકો માટે પીડાકારી યાતના છે. (૪૩) અલબત્ત, જે કોઈ વ્યક્તિ સબ્ર કરે (અર્થાત્ ધૈર્યથી કામ લે) અને માફ કરી દે, તો એ ભારે હિંમતપૂર્ણ કામોમાંથી છે. (રુકૂઅ-૪)

વાત છે કે કોઈ સૂઝબૂજ રાખનાર વ્યક્તિ તેની કલ્પના પર નથી કરી શકતો કે અલ્લાહે પોતાના નબીને આ વાત શીખવાડી હશે અને નબીએ કુરૈશના લોકોમાં ઊભા થઈને આ વાત કહી હશે. વધુમાં એ વાત તેનાથી પણ વધારે અપ્રાસંગિક લાગે છે કે જયારે આપણે જોઈએ છીએ કે આ કલામના વિરોધી ઈમાનવાળા નહીં, બલ્કે કુરૈશ છે, ઉપરનું સમગ્ર પ્રવચન તેમને જ સંબોધન કરીને કરવામાં આવી રહ્યું છે અને આગળ પણ તેની દિશા તેમના જ તરફ છે, આ વર્ણન-ક્રમમાં વિરોધીઓથી કોઈપણ પ્રકારનો બદલો માંગવાનો છેવટે પ્રશ્ન જ ક્યાં ઊભો થાય છે. બદલો તો એ લોકો પાસે માંગવામાં આવે છે, જેમની દૃષ્ટિએ આ કામનું કોઈ મહત્ત્વ હોય, જે કોઈ વ્યક્તિએ તેમના માટે કર્યું હોય.

૧૦. અર્થ એ છે કે હે નબી સલ્લ. ! આ લોકોએ તમને પોતાના જ ઢંગના માણસ સમજી લીધા છે. જે રીતે આ લોકો સ્વયં પોતાના સ્વાર્થ માટે પ્રત્યક્ષ મોટામાં મોટું જૂઠ બોલી જાય છે, તેમણે એમ માની લીધું કે તમે પણ એ જ રીતે પોતાની દુકાન ચમકાવવા માટે એક જૂઠ ઘડી લાવ્યા છો, પરંતુ આ અલ્લાહની મહેરબાની છે કે તેણે તમારા હૃદય પર એ મહોર નથી લગાવી છે, જે તેમના હૃદયો પર લગાવી રાખી છે.

૧૧. સંકેત છે મક્કા મોઅઝ્ઝમાના એ દુષ્કાળ તરફ, જે તે જમાનામાં પડ્યો હતો.

૧૨. અહીંથી આયત-૪૩ ના અંત સુધીનું વર્ણન આનાથી પહેલાં આવી ગયેલ આયતની સમજૂતી છે.

اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ وَّلِيٍّ مِّنْۢ بَعْدِهٖ ؕ وَتَرَى الظّٰلِمِيْنَ
لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ يَقُوْلُوْنَ هَلْ اِلٰى مَرَدٍّ مِّنْ
سَبِيْلٍ ۚ ﴿٤٤﴾ وَتَرٰىهُمْ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا خٰشِعِيْنَ مِنَ
الذُّلِّ يَنْظُرُوْنَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ ؕ وَقَالَ الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْۤا اِنَّ الْخٰسِرِيْنَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْۤا اَنْفُسَهُمْ وَ
اَهْلِيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اَلَاۤ اِنَّ الظّٰلِمِيْنَ فِيْ
عَذَابٍ مُّقِيْمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنْ اَوْلِيَآءَ
يَنْصُرُوْنَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ
فَمَا لَهٗ مِنْ سَبِيْلٍ ﴿٤٦﴾ ؕ اِسْتَجِيْبُوْا لِرَبِّكُمْ مِّنْ
قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ ؕ مَا لَكُمْ
مِّنْ مَّلْجَاٍ يَّوْمَئِذٍ وَّمَا لَكُمْ مِّنْ نَّكِيْرٍ ﴿٤٧﴾ فَاِنْ
اَعْرَضُوْا فَمَاۤ اَرْسَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا ؕ اِنْ عَلَيْكَ
اِلَّا الْبَلٰغُ ؕ وَاِنَّاۤ اِذَاۤ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً
فَرِحَ بِهَا ۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ
فَاِنَّ الْاِنْسَانَ كَفُوْرٌ ﴿٤٨﴾ لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَ
الْاَرْضِ ؕ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ؕ يَهَبُ لِمَنْ يَّشَآءُ اِنَاثًا
وَّيَهَبُ لِمَنْ يَّشَآءُ الذُّكُوْرَ ﴿٤٩﴾ اَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَّ
اِنَاثًا ۚ وَيَجْعَلُ مَنْ يَّشَآءُ عَقِيْمًا ؕ اِنَّهٗ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ ﴿٥٠﴾
وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُّكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ

(૪૪) જેને અલ્લાહ જ પથભ્રષ્ટતામાં ફેંકી દે, તેને સંભાળનાર અલ્લાહ પછી કોઈ નથી. તમે જોશો કે આ અત્યાચારીઓ જ્યારે સજા નિહાળશે તો કહેશે કે હવે પાછા જવાનો પણ કોઈ માર્ગ છે ? (૪૫) અને તમે જોશો કે આમને જ્યારે જહન્નમ (નર્ક)ના સામે લાવવામાં આવશે તો અપમાનને કારણે ઝૂકી પડતા હશે અને તેને નજરો બચાવી-બચાવીને ત્રાંસી આંખોથી જોશે. તે વખતે જેઓ ઈમાન લાવ્યા હતા, કહેશે કે હકીકતમાં સાચા નુકસાન વેઠનારા તેઓ જ છે, જેમણે આજે કયામતના દિવસે પોતાને અને પોતાના સંબંધીઓને નુકસાનમાં નાખી દીધા. જાણી લો, અત્યાચારીઓ સ્થાયી યાતનામાં હશે, (૪૬) અને તેમના કોઈ સહાયકો અને સંરક્ષકો નહીં હોય, જે અલ્લાહના મુકાબલામાં તેમની સહાય માટે આવે. જેને અલ્લાહ પથભ્રષ્ટતામાં ફેંકી દે તેના માટે બચાવનો કોઈ માર્ગ નથી.

(૪૭) માની લો પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની વાત, એ પહેલા કે તે દિવસ આવે, જેના ટળવાનો કોઈ માર્ગ અલ્લાહ તરફથી નથી. તે દિવસે તમારા માટે કોઈ આશ્રય-સ્થાન નહીં હોય અને ન કોઈ તમારી હાલતને બદલવાનો પ્રયત્ન કરનાર હશે.[૧૩] (૪૮) હવે જો આ લોકો મોઢું ફેરવી જાય છે, તો હે નબી સલ્લ.! અમે તમને એમના પર રખેવાળ બનાવીને તો મોકલ્યા નથી. તમારા પર તો માત્ર વાત પહોંચાડી દેવાની જવાબદારી છે. મનુષ્યની હાલત એવી છે કે જ્યારે અમે તેને અમારી કૃપાનો સ્વાદ ચખાડીએ છીએ, તો તેના ઉપર ફૂલાઈ જાય છે અને જો તેના હાથનું કરેલું કોઈક મુસીબતના રૂપમાં તેના પર પાછું ફરે છે, તો મોટો અપકારી બની જાય છે. (૪૯) અલ્લાહ આકાશો અને ધરતીના રાજ્યનો માલિક છે. જે ચાહે છે પેદા કરે છે, જેને ચાહે છે પુત્રીઓ આપે છે, જેને ચાહે છે પુત્રો આપે છે, (૫૦) જેને ચાહે છે પુત્રો અને પુત્રીઓ ભેગાં આપે છે, અને જેને ચાહે વાંઝિયા બનાવી દે છે. તે બધું જ જાણે છે અને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય ધરાવે છે.

(૫૧) કોઈ મનુષ્ય એ હેસિયત ધરાવતો નથી કે અલ્લાહ તેના સાથે રૂબરૂ વાત કરે. તેની વાત કાં તો વહી (સંકેત)[૧૪]ના રૂપમાં હોય છે, અથવા તો પડદાના પાછળથી,[૧૫]

---

૧૩. મૂળ શબ્દ છે 'મા લકુમ મિન નકીર'. આ વાક્યના બીજા ઘણા અર્થ પણ છે. એક એ કે તમે પોતાના કરતૂકોમાંથી કોઈનો ઇન્કાર નહીં કરી શકો. બીજો એ કે તમે પણ વેશ બદલીને ક્યાંય છૂપાઈ નહીં શકો. ત્રીજો એ કે તમારા સાથે જે કંઈ પણ કરવામાં આવશે તેના પર તમે કોઈ વિરોધ અને નારાજગીનું પ્રદર્શન નહીં કરી શકો. ચોથો એ કે તમારા વશમાં નહીં હોય, જે સ્થિતિમાં તમે ગ્રસ્ત કરવામાં આવ્યા છો તેને બદલી શકો.

૧૪. અહીં 'વહી'થી તાત્પર્ય છે 'ઈલ્કા' (દિવ્ય પ્રેરણા), 'ઈલ્હામ' (ઈશ્વરીય સંકેત), દિલમાં કોઈ વાત નાખી દેવી, અથવા સ્વપ્નમાં કંઈક બતાવી દેવું, જેમ કે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ. અને હઝરત યૂસુફ અલૈ.ને બતાવ્યું હતું.

૧૫. તાત્પર્ય છે કે બંદો એક અવાજ સાંભળે, પણ બોલવાવાળું ન દેખાય, જે રીતે હઝરત મૂસા અલૈ.ની સાથે થયું કે તૂરની તળેટીમાં એક વૃક્ષથી એકાએક તેમને અવાજ આવવાનું શરૂ થયું, પણ બોલવાવાળો તેમની આંખોથી ઓજલ હતો.

وَّرَآئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُوْلًا فَيُوْحِيَ بِاِذْنِهٖ
مَا يَشَآءُ ؕ اِنَّهٗ عَلِيٌّ حَكِيْمٌ ﴿٥١﴾ وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ
اِلَيْكَ رُوْحًا مِّنْ اَمْرِنَا ؕ مَا كُنْتَ تَدْرِيْ مَا الْكِتٰبُ
وَلَا الْاِيْمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنٰهُ نُوْرًا نَّهْدِيْ بِهٖ مَنْ
نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ؕ وَاِنَّكَ لَتَهْدِيْٓ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٥٢﴾
صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذِيْ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي
الْاَرْضِ ؕ اَلَآ اِلَى اللّٰهِ تَصِيْرُ الْاُمُوْرُ ﴿٥٣﴾

منزل ٦ ع٥

અથવા પછી તે કોઈ સંદેશવાહક (ફરિશ્તો) મોકલે છે અને તે તેના આદેશથી જે કંઈ તે ચાહે છે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) કરે છે,[૧૬] તે સર્વોચ્ચ અને તત્ત્વદર્શી છે. (૫૨) અને આવી જ રીતે (હે નબી સલ્લ.!) અમે અમારા આદેશથી એક 'રૂહ' (અર્થાત્ પ્રાણ અને સારતત્ત્વ) તમારા તરફ વહી (પ્રકાશના) કરી છે.[૧૭] તમને કંઈ ખબર ન હતી કે ગ્રંથ શું હોય છે અને ઈમાન શું હોય છે, પરંતુ તે 'રૂહ'ને અમે એક પ્રકાશ બનાવી દીધો, જેના વડે અમે માર્ગ દેખાડીએ છીએ પોતાના બંદાઓ પૈકી જેને ઇચ્છીએ. નિઃસંદેહ, તમે સન્માર્ગ તરફ માર્ગદર્શન કરી રહ્યા છો, (૫૩) તે અલ્લાહના માર્ગ તરફ, જે આકાશો અને ધરતીની દરેક વસ્તુનો માલિક છે. જાણી લો, બધા જ મામલા અલ્લાહના જ તરફ રજૂ થાય છે. (રુકૂઅ-૫)

---

૧૬. આ વહી આવવાનું એ સ્વરૂપ છે, જેના દ્વારા તમામ આકાશી ગ્રંથો પયગંબરો સુધી પહોંચ્યા છે.
૧૭. 'આવી જ રીતે' થી તાત્પર્ય માત્ર અંતિમ રીત નથી, બલ્કે એ ત્રણેય રીતો છે, જે ઉપરની આયતમાં ઉલ્લેખ થઈ છે, અને 'રૂહ'થી તાત્પર્ય વહી અથવા એ શિક્ષણ છે, જે વહી દ્વારા હુઝૂર સલ્લ.ને આપવામાં આવી.

૪૩. અઝ્-ઝુખ્રુફ
પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ આયત-૩૫ ના શબ્દ 'વ ઝુખ્રુફા' (ચાંદી અને સોનાના)થી લેવામાં આવ્યું છે. તેનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂરઃ છે, જેમાં 'ઝુખ્રુફ' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉતરાણકાળ :

આમાં આવેલ ચર્ચાઓ પર વિચાર કરવાથી સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે આ સૂરઃ પણ એ જ જમાનામાં અવતરિત થઈ છે, જેમાં અલ-મૂ'મિન, હા-મીમ અસ્-સજદહ અને અશ્-શૂરાનું અવતરણ થયું હતું. આ તે સમય હતો, જ્યારે મક્કાના કાફિરો હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના જીવના પાછળ પડી ગયા હતા.

ચર્ચાના વિષયો :

આ સૂરઃમાં ભારપૂર્વક કુરૈશ અને આરબવાસીઓની એ અજ્ઞાનતાપૂર્ણ ધારણાઓ અને અંધશ્રદ્ધાઓની નિંદા કરવામાં આવી છે, જેનો તેઓ ખૂબ જ દુરાગ્રહ કરતા જઈ રહ્યા હતા, અને ખૂબ જ મજબૂત અને હૃદયસ્પર્શી રીતે તેને બુદ્ધિસંગત ન હોવાનું સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે.

ચર્ચાની શરૂઆત એ રીતે કરવામાં આવી છે કે તમે લોકો પોતાની દુષ્ટતાના જોરે એવું ઇચ્છો છો કે આ ગ્રંથનું અવતરણ અટકાવી દેવામાં આવે, પરંતુ અલ્લાહે ક્યારેય દુષ્ટતાઓના કારણે નબીઓ (પયગંબરો)ને મોકલવાનું તથા ગ્રંથોનું અવતરણ બંધ કર્યું નથી, બલ્કે તે અત્યાચારીઓને તબાહ કરી દીધા છે, જે તેના માર્ગદર્શનનો માર્ગ રોકીને ઊભા હતા. આવું જ તે અત્યારે પણ કરશે. તે પછી બતાવવામાં આવ્યું છે કે તે ધર્મ શું છે, જેને આ લોકો છાતીએ વળગાડીને બેઠાં છે અને તે દલીલો કઈ છે, જેના જોરે તેઓ હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)નો મુકાબલો કરી રહ્યા છે. તેઓ પોતે માને છે કે ધરતી અને આકાશનો અને સ્વયં એમનો અને એમના ઉપાસ્યોનો સર્જનહાર પણ અને આજીવિકા પ્રદાન કરવાવાળો પણ અલ્લાહ જ છે. તેમ છતાં બીજાઓને અલ્લાહના સાથે ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં ભાગીદાર ઠરાવવા પર હઠાગ્રહ કરતા જઈ રહ્યા છે. બંદાઓને અલ્લાહના સંતાનો કહે છે અને ફરિશ્તાઓ વિશે કહે છે કે આ અલ્લાહની પુત્રીઓ છે. તેમની ઉપાસના કરે છે. છેવટે એમને કેવી રીતે ખબર પડી કે ફરિશ્તાઓ સ્ત્રીઓ છે? આ અજ્ઞાનતાપૂર્ણ વાતો માટે જ્યારે ટોકવામાં આવે છે તો

ભાગ્યનું બહાનું કાઢે છે અને કહે છે કે જો અલ્લાહ અમારા આ કામને પસંદ કરતો ન હોત, તો અમે કઈ રીતે આ મૂર્તિઓની પૂજા કરી શકતા હતા. જ્યારે કે અલ્લાહની પસંદ અને નાપસંદ જાણવા માટેનું માધ્યમ તેના ગ્રંથો છે, નહીં કે એ કામ, જે દુનિયામાં તેની મરજી (તેણે આપેલ છૂટછાટ) હેઠળ થઈ રહ્યા છે. પોતાના શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદી કૃત્ય) માટે એક તર્ક એ પણ આપે છે કે બાપ-દાદાઓના જમાનાથી આ કામ આમ જ થતું આવે છે. જાણે એમના માટે કોઈ ધર્મના સત્ય હોવા માટે આ પૂરતી દલીલ છે, જ્યારે કે હઝરત ઇબ્રાહીમ (અલૈ.)એ, જેમના સંતાનો હોવા પર તેમનો બધો ગર્વ અને શ્રેષ્ઠતા નિર્ભર કરે છે, એવા આંધળા અનુસરણને રદ કરી દીધું હતું, જેનો સાથ કોઈ તર્કસંગત દલીલ આપતી ન હોય. પછી જો આ લોકોને પોતાના પૂર્વજોનું અનુસરણ કરવું જ હતું, તો તેના માટે પણ પોતાના સૌથી મહાન પૂર્વજો હઝરત ઇબ્રાહીમ અને હઝરત ઇસ્માઈલ (અલૈ.)ને છોડીને એમણે પોતાના સૌથી મોટા અજ્ઞાની પૂર્વજોને પસંદ કર્યા ! હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની પયગંબરીનો સ્વીકાર કરવામાં તેમને સંકોચ છે તો એ કારણે કે તેમના પાસે ધન-દોલત અને રાજ્ય અને સત્તા તો છે નહીં. કહે છે કે જો અલ્લાહ અમારે ત્યાં કોઈને પયગંબર બનાવવા માગતો હોત તો અમારા બંને શહેર (મક્કા અને તાઈફ)ના મોટા માણસોમાંથી કોઈને બનાવતો. આ જ કારણે ફિરઔને પણ હઝરત મૂસા (અલૈ.)ને તુચ્છ ગણ્યા હતા અને કહ્યું હતું કે આકાશનો બાદશાહ જો મુજ ધરતીના બાદશાહ પાસે કોઈ દૂત મોકલતો, તો તેને સોનાના કંગન પહેરાવીને અને ફરિશ્તાઓના એક લાવ-લશ્કરને તેના પ્યાદા બનાવીને મોકલતો. આ નિર્ધન ક્યાંથી આવીને ઊભો થઈ ગયો ?

અંતમાં સાફ-સાફ શબ્દોમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે ન તો અલ્લાહનું કોઈ સંતાન છે, ન આકાશ અને ધરતીના અલગ-અલગ રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે અને ન અલ્લાહને ત્યાં કોઈ એવો ભલામણકર્તા છે, જે જાણી-સમજીને પથભ્રષ્ટતાનો માર્ગ અપનાવનારાઓને તેની સજાથી બચાવી શકે.

(اٰيَاتُهَا ٨٩) (٤٣) سُوۡرَةُ الزُّخۡرُفِ مَكِّيَّةٌ (٦٣) (رُكُوۡعَاتُهَا ٧)

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

حٰمٓ ۚ ﴿١﴾ وَالۡكِتٰبِ الۡمُبِيۡنِ ۙ ﴿٢﴾ اِنَّا جَعَلۡنٰهُ قُرۡءٰنًا
عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُوۡنَ ۚ ﴿٣﴾ وَ اِنَّهٗ فِيۡۤ اُمِّ الۡكِتٰبِ
لَدَيۡنَا لَعَلِيٌّ حَكِيۡمٌ ؕ ﴿٤﴾ اَفَنَضۡرِبُ عَنۡكُمُ الذِّكۡرَ صَفۡحًا
اَنۡ كُنۡتُمۡ قَوۡمًا مُّسۡرِفِيۡنَ ﴿٥﴾ وَكَمۡ اَرۡسَلۡنَا مِنۡ نَّبِىٍّ
فِى الۡاَوَّلِيۡنَ ﴿٦﴾ وَمَا يَاۡتِيۡهِمۡ مِّنۡ نَّبِىٍّ اِلَّا كَانُوۡا بِهٖ
يَسۡتَهۡزِءُوۡنَ ﴿٧﴾ فَاَهۡلَكۡنَاۤ اَشَدَّ مِنۡهُمۡ بَطۡشًا وَّ مَضٰى
مَثَلُ الۡاَوَّلِيۡنَ ﴿٨﴾ وَلَئِنۡ سَاَلۡتَهُمۡ مَّنۡ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ
وَالۡاَرۡضَ لَيَقُوۡلُنَّ خَلَقَهُنَّ الۡعَزِيۡزُ الۡعَلِيۡمُ ۙ ﴿٩﴾ الَّذِىۡ
جَعَلَ لَكُمُ الۡاَرۡضَ مَهۡدًا وَّجَعَلَ لَكُمۡ فِيۡهَا سُبُلًا
لَّعَلَّكُمۡ تَهۡتَدُوۡنَ ۚ ﴿١٠﴾ وَالَّذِىۡ نَزَّلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءًۢ
بِقَدَرٍ ۚ فَاَنۡشَرۡنَا بِهٖ بَلۡدَةً مَّيۡتًا ۚ كَذٰلِكَ تُخۡرَجُوۡنَ ﴿١١﴾
وَالَّذِىۡ خَلَقَ الۡاَزۡوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمۡ مِّنَ
الۡفُلۡكِ وَالۡاَنۡعَامِ مَا تَرۡكَبُوۡنَ ۙ ﴿١٢﴾ لِتَسۡتَوٗا عَلٰى ظُهُوۡرِهٖ
ثُمَّ تَذۡكُرُوۡا نِعۡمَةَ رَبِّكُمۡ اِذَا اسۡتَوَيۡتُمۡ عَلَيۡهِ وَ
تَقُوۡلُوۡا سُبۡحٰنَ الَّذِىۡ سَخَّرَ لَنَا هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهٗ
مُقۡرِنِيۡنَ ﴿١٣﴾ ۙ وَاِنَّاۤ اِلٰى رَبِّنَا لَمُنۡقَلِبُوۡنَ ﴿١٤﴾ وَجَعَلُوۡا لَهٗ
مِنۡ عِبَادِهٖ جُزۡءًا ؕ اِنَّ الۡاِنۡسَانَ لَكَفُوۡرٌ مُّبِيۡنٌ ؕ ﴿١٥﴾ ع

૪૩. સૂરઃ અઝ્-ઝુખ્રૂફ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૭ • આયતો-૮૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હા-મીમ ! (૨) સોગંદ છે આ સ્પષ્ટ ગ્રંથના (૩) કે અમે આને અરબી ભાષાનું કુર્આન બનાવ્યું છે, જેથી તમે આને સમજો.(૧) (૪) અને વાસ્તવમાં આ ઉમ્મુલ કિતાબ (મૂળ ગ્રંથ)(૨)માં અંકિત છે, અમારા પાસે ખૂબ ઉચ્ચ કોટિનો અને તત્ત્વદર્શિતાથી પરિપૂર્ણ ગ્રંથ.

(૫) હવે શું અમે તમારાથી નાખુશ થઈને આ શિખામણનો પાઠ તમારા પાસે મોકલવાનું છોડી દઈએ, માત્ર એટલા જ માટે કે તમે હદ વટાવી ગયેલા લોકો છો ? (૬) પુરોગામી કોમોમાં પણ અમે વખતો-વખત પયગંબરો મોકલ્યા છે. (૭) ક્યારેય એવું બન્યું નથી કે કોઈ પયગંબર તેમનામાં આવ્યો હોય અને તેમણે તેની મજાક ન ઉડાવી હોય. (૮) પછી જે લોકો આમના કરતાં કેટલાય ગણા વધારે શક્તિશાળી હતા તેમને અમે નષ્ટ કરી દીધા. પુરોગામી કોમોના દૃષ્ટાંતો આવી ગયા છે.

(૯) જો તમે આ લોકોને પૂછો કે આકાશો અને ધરતીને કોણે પેદા કર્યા છે, તો તેઓ પોતે કહેશે, ''આમને એ જ પ્રભુત્વશાળી, સર્વજ્ઞ હસ્તીએ પેદા કર્યા છે.'' (૧૦) એ જ ને, કે જેણે તમારા માટે આ ધરતીને પારણું બનાવી અને એમાં તમારા માટે માર્ગો બનાવી દીધા,(૩) જેથી તમે પોતાની ઈષ્ટ મંજિલનો માર્ગ પામી શકો, (૧૧) જેણે વિશેષ માત્રામાં આકાશમાંથી પાણી ઉતાર્યું અને તેના દ્વારા મૃત ધરતીને જીવંત કરી દીધી. આવી જ રીતે એક દિવસે તમે ધરતીમાંથી બહાર કાઢવામાં આવશો. (૧૨) એ જ છે, જેણે આ તમામ જોડીઓ પેદા કરી, અને જેણે તમારા માટે નૌકાઓ અને પશુઓને સવારીના સાધન બનાવ્યા, (૧૩) જેથી તમે તેમની પીઠ પર ચઢો અને જ્યારે તેમના પર બેસો તો પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો ઉપકાર યાદ કરો અને કહો, ''પવિત્ર છે તે, જેણે આ વસ્તુઓ અમારા આધીન કરી દીધી, નહીં તો અમે આમને કાબૂમાં કરવાની શક્તિ ધરાવતા ન હતા, (૧૪) અને એક દિવસે અમારે અમારા રબ તરફ પાછા ફરવાનું છે.''

(૧૫) (આ બધું જાણવા અને માનવા છતાં પણ) આ લોકોએ તેના બંદાઓમાંથી કેટલાકને તેના અંશ બનાવી દીધા. હકીકત એ છે કે મનુષ્ય ખુલ્લો અપકારી છે. (રુકૂઅ-૧)

---

૧. કુર્આન-મજીદના સોગંદ જે વાત પર ખાવામાં આવ્યા છે, તે એ છે કે આ ગ્રંથના લેખક 'અમે' છીએ, ન કે મુહમ્મદ (સલ્લ.), અને સોગંદ ખાવા માટે કુર્આનના જે ગુણની પસંદગી કરવામાં આવી છે તે એ છે કે આ 'કિતાબે મુબીન' (સ્પષ્ટ ગ્રંથ) છે. આ ગુણની સાથે કુર્આનના અલ્લાહની વાણી હોવા પર સ્વયં કુર્આનના સોગંદ ખાવા આપોઆપ એ અર્થ આપી રહ્યું છે કે લોકો ! આ ખુલ્લો ગ્રંથ તમારા સામે હાજર છે, તેને આંખો ખોલીને જુઓ, આના વિષયો, તેની શિક્ષાઓ, તેની ભાષા, બધી વસ્તુઓ એ હકીકતની સ્પષ્ટ સાક્ષી આપી રહી છે કે આનો લેખક સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) સિવાય કોઈ બીજો નથી હોઈ શકતો.

૨. 'ઉમ્મુલ કિતાબ'થી અભિપ્રેત છે 'મૂળ ગ્રંથ', અર્થાત્ એ ગ્રંથ, જે તમામ પયગંબરો પર અવતરિત થવાવાળા ગ્રંથોનો

اَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنٰتٍ وَّاَصْفٰكُمْ بِالْبَنِيْنَ ﴿١٦﴾
وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمٰنِ مَثَلًا ظَلَّ
وَجْهُهٗ مُسْوَدًّا وَّهُوَ كَظِيْمٌ ﴿١٧﴾ اَوَمَنْ يُّنَشَّؤُا فِي
الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِيْنٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا
الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِيْنَ هُمْ عِبٰدُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا ؕ اَشَهِدُوْا
خَلْقَهُمْ ؕ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْئَلُوْنَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوْا
لَوْ شَآءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنٰهُمْ ؕ مَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۗ
اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُوْنَ ﴿٢٠﴾ؕ اَمْ اٰتَيْنٰهُمْ كِتٰبًا مِّنْ قَبْلِهٖ
فَهُمْ بِهٖ مُسْتَمْسِكُوْنَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوْٓا اِنَّا وَجَدْنَآ اٰبَآءَنَا
عَلٰٓى اُمَّةٍ وَّاِنَّا عَلٰٓى اٰثٰرِهِمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿٢٢﴾ وَكَذٰلِكَ مَآ
اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِيْ قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيْرٍ اِلَّا قَالَ
مُتْرَفُوْهَآ ۙ اِنَّا وَجَدْنَآ اٰبَآءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَّاِنَّا عَلٰٓى
اٰثٰرِهِمْ مُّقْتَدُوْنَ ﴿٢٣﴾ قٰلَ اَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِاَهْدٰى مِمَّا
وَجَدْتُّمْ عَلَيْهِ اٰبَآءَكُمْ ؕ قَالُوْٓا اِنَّا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ
كٰفِرُوْنَ ﴿٢٤﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ﴿٢٥﴾ع وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ لِاَبِيْهِ
وَقَوْمِهٖٓ اِنَّنِيْ بَرَآءٌ مِّمَّا تَعْبُدُوْنَ ﴿٢٦﴾ۙ اِلَّا الَّذِيْ فَطَرَنِيْ
فَاِنَّهٗ سَيَهْدِيْنِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةًۢ بَاقِيَةً فِيْ
عَقِبِهٖ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿٢٨﴾ بَلْ مَتَّعْتُ هٰٓؤُلَآءِ وَ

النصف ع ٨

منزل ٦

(૧૬) શું અલ્લાહે પોતે પેદા કરેલાઓમાંથી પોતાના માટે પુત્રીઓ ચૂંટી અને તમને પુત્રોથી નવાજ્યા? (૧૭) અને સ્થિતિ એ છે કે જે સંતાનનો સંબંધ આ લોકો તે કરુણામય અલ્લાહથી જોડે છે, તેના જન્મની ખુશખબર જ્યારે સ્વયં તેમનામાંથી કોઈને આપવામાં આવે છે, તો તેના મોઢા પર કાલિમા છવાઈ જાય છે અને તે દુઃખી થઈ જાય છે. (૧૮) શું અલ્લાહના હિસ્સામાં એ સંતાન આવી જે ઘરેણાંઓમાં ઉછેરાય છે અને વાદ-વિવાદોમાં પોતાનો અભિપ્રાય પૂર્ણરૂપે સ્પષ્ટ પણ કરી શકતી નથી?

(૧૯) એમણે ફરિશ્તાઓને, જે કરુણામય અલ્લાહના વિશિષ્ટ બંદાઓ છે, સ્ત્રીઓ ઠેરવી દીધા. શું તેમના શરીરની રચના તેમણે જોઈ છે? એમની સાક્ષી લખી લેવામાં આવશે અને એમણે એનો જવાબ આપવો પડશે.

(૨૦) આ લોકો કહે છે, "જો કરુણામય અલ્લાહ ઇચ્છતો (કે અમે તેમની ઉપાસના ન કરીએ), તો અમે કદાપિ તેમને ન પૂજતા."[૪] આ લોકો આ મામલાની વાસ્તવિકતાને તદ્દન જાણતા નથી, માત્ર અટકળો કરે છે. (૨૧) શું અમે આ પહેલાં કોઈ ગ્રંથ આમને આપ્યો હતો, જેની સનદ (પોતાની આ ફરિશ્તા-પૂજા માટે) આ લોકો પોતાના પાસે ધરાવતા હોય? (૨૨) નહીં, બલ્કે આ લોકો કહે છે કે અમે અમારા બાપ-દાદાઓને આ પદ્ધતિ પર જોયા છે અને અમે એમના જ પદ્‌ચિહ્નો પર ચાલી રહ્યા છીએ. (૨૩) આવી જ રીતે તમારા પહેલાં જે વસ્તીમાં પણ અમે કોઈ ડરાવનાર મોકલ્યો, તો તેના સુખ-સંપન્ન લોકોએ આવું જ કહ્યું કે અમે અમારા બાપ-દાદાઓને આ જ પદ્ધતિ પર જોયા છે અને અમે તેમના જ પદ્‌ચિહ્નોનું અનુસરણ કરી રહ્યા છીએ. (૨૪) દરેક પયગંબરે તેમને પૂછયું, શું તમે એ જ પગદંડી પર ચાલ્યા જશો, ચાહે હું તમને એ રસ્તા કરતાં વધુ સાચો અને સારો માર્ગ બતાવું, જેના પર તમે પોતાના બાપ-દાદાઓને જોયા છે? તેમણે બધા રસૂલો (ઈશદૂતો)ને આ જ જવાબ આપ્યો કે જે દીન (ધર્મ) તરફ બોલાવવા માટે તમે મોકલવામાં આવ્યા છો અમે તેનો ઇન્કાર કરનારા છીએ. (૨૫) છેવટે અમે તેમની ખબર લઈ નાખી અને જોઈ લો, ખોટું ઠેરવનારાઓનું કેવું પરિણામ આવ્યું. (રુકૂઅ-૨)

(૨૬) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે ઇબ્રાહીમે પોતાના પિતા અને પોતાની કોમને કહ્યું હતું, "તમે જેની ઉપાસના કરો છો તેમના સાથે મારો કોઈ સંબંધ નથી. (૨૭) મારો સંબંધ માત્ર તેના સાથે છે, જેણે મને પેદા કર્યો. એ જ મારું માર્ગદર્શન કરશે." (૨૮) અને ઈબ્રાહીમ આ જ વાત પોતાના પાછળ પોતાની સંતાનમાં મૂકી ગયો, જેથી તેઓ તેના તરફ રજૂ થાય.[૫] (૨૯) (આમ છતાં જ્યારે આ લોકો બીજાઓની ઉપાસના

મૂળ સ્રોત છે. આના માટે સૂરઃ બુરૂજમાં 'લૌહે મહફૂઝ' (સુરક્ષિત પાટી)ના શબ્દો પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે, અર્થાત્ એવી પાટી, જેના પર લખેલું નષ્ટ નથી થઈ શકતું અને જે કોઈપણ પ્રકારના હસ્તક્ષેપથી સુરક્ષિત છે.

૩. પહાડોની વચ્ચે-વચ્ચે રસ્તાઓ અને પછી પર્વતીય અને તળેટીના ક્ષેત્રોમાં નદીઓ એ કુદરતી રસ્તાઓ છે, જે અલ્લાહે ધરતીની પીઠ પર બનાવી દીધા છે. મનુષ્ય તેમની જ મદદથી ધરતી પર ફેલાયેલો છે. પછી અલ્લાહે વધારે કૃપા એ કરી કે સમગ્ર જમીનને એક સમાન બનાવીને નથી મૂકી દીધી, બલ્કે તેમાં ભાત-ભાતની એવી વિશિષ્ટ નિશાનીઓ સ્થાપિત કરી દીધી, જેની મદદથી માનવી જુદા-જુદા વિસ્તારોને ઓળખે છે અને એક વિસ્તાર અને બીજા વિસ્તારના ફરકને અનુભવે છે.

૪. આ પોતાની પથભ્રષ્ટતા પર ભાગ્યની દલીલ હતી, જે હંમેશાથી ભ્રષ્ટ લોકોની નીતિ રહી છે.

اٰبَآءَهُمْ حَتّٰى جَآءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُوْلٌ مُّبِيْنٌ ﴿٢٩﴾ وَلَمَّا
جَآءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوْا هٰذَا سِحْرٌ وَّاِنَّا بِهٖ كٰفِرُوْنَ ﴿٣٠﴾
وَقَالُوْا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِّنَ
الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيْمٍ ﴿٣١﴾ اَهُمْ يَقْسِمُوْنَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ؕ
نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَّعِيْشَتَهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَ
رَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجٰتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ
بَعْضًا سُخْرِيًّا ؕ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُوْنَ ﴿٣٢﴾ وَلَوْلَآ
اَنْ يَّكُوْنَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَنْ يَّكْفُرُ
بِالرَّحْمٰنِ لِبُيُوْتِهِمْ سُقُفًا مِّنْ فِضَّةٍ وَّمَعَارِجَ عَلَيْهَا
يَظْهَرُوْنَ ﴿٣٣﴾ وَلِبُيُوْتِهِمْ اَبْوَابًا وَّسُرُرًا عَلَيْهَا
يَتَّكِـُٔوْنَ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًا ؕ وَاِنْ كُلُّ ذٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ
ع ١٠ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ؕ وَالْاٰخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿٣٥﴾ وَمَنْ
يَّعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهٗ شَيْطٰنًا فَهُوَ لَهٗ
قَرِيْنٌ ﴿٣٦﴾ وَاِنَّهُمْ لَيَصُدُّوْنَهُمْ عَنِ السَّبِيْلِ وَيَحْسَبُوْنَ
اَنَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿٣٧﴾ حَتّٰٓى اِذَا جَآءَنَا قَالَ يٰلَيْتَ بَيْنِىْ
وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِيْنُ ﴿٣٨﴾ وَلَنْ
يَّنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ اِذْ ظَّلَمْتُمْ اَنَّكُمْ فِى الْعَذَابِ
مُشْتَرِكُوْنَ ﴿٣٩﴾ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ اَوْ تَهْدِى الْعُمْىَ
منزل ٦ وَمَنْ كَانَ فِىْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٤٠﴾ فَاِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ

કરવા લાગ્યા, તો મેં તેમનો નાશ ન કર્યો,) પણ હું તેમને અને તેમના બાપ-દાદાઓને જીવન-સામગ્રી આપતો રહ્યો, ત્યાં સુધી કે તેમના પાસે સત્ય અને સાફ-સાફ વર્ણન કરનાર રસૂલ (સંદેશવાહક) આવી ગયો. (૩૦) પરંતુ તે સત્ય જ્યારે તેમના પાસે આવી ગયું, તો તેમણે કહી દીધું કે આ તો જાદૂ છે અને અમે તેને માનવાનો ઈન્કાર કરીએ છીએ.

(૩૧) કહે છે, આ કુર્આન બંને શહેરોના મોટા માણસોમાંથી કોઈ એકના પર કેમ અવતરિત કરવામાં ન આવ્યું ?[૬] (૩૨) શું તારા રબની કૃપાની વહેંચણી આ લોકો કરે છે ? દુનિયાના જીવનમાં એમના ગુજરાન માટેના સાધનો તો અમે એમના વચ્ચે વહેંચ્યા છે, અને આમાંના કેટલાક લોકોને બીજા અન્ય લોકો પર અમે ઘણે દરજ્જે શ્રેષ્ઠતા આપી છે, જેથી તેઓ એક-બીજાથી સેવા-કાર્ય લે. અને તમારા રબની કૃપા (અર્થાત્ નુબૂવ્વત, પયગંબરી) તે દોલતથી વધુ કીમતી છે, જે (આમના ધનવાન લોકો) એકત્ર કરી રહ્યા છે. (૩૩) જો એ આશંકા ન હોત કે સૌ મનુષ્યો એક જ પદ્ધતિના થઈ જશે, તો અમે પરમ્ દયાળુ અલ્લાહ સાથે કુફ્ર કરનારા લોકોના ઘરોની છતો અને તેમની સીડીઓ, જેના દ્વારા તેઓ પોતાના ઝરૂખાઓ પર ચઢે છે, (૩૪) અને તેમના દરવાજાઓ અને બેઠકો, જેમના પર તેઓ તકિયાને અઢેલીને બેસે છે, બધું જ ચાંદી અને સોનાનું બનાવી દેતા. (૩૫) આ તો માત્ર દુનિયાના જીવનનો સર-સામાન છે, અને આખિરત (પરલોક) તારા રબને ત્યાં માત્ર અલ્લાહથી ડરનારાઓ માટે છે.(રુકૂઅ-૩)

(૩૬) જે માણસ રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ)ના સ્મરણની ઉપેક્ષા કરે છે, અમે તેના પર એક શૈતાન લગાડી દઈએ છીએ અને તે તેનો મિત્ર બની જાય છે. (૩૭) આ શૈતાનો આવા લોકોને સીધા રસ્તે આવવાથી રોકે છે અને તેઓ પોતાના મનમાં એમ સમજે છે કે અમે બરાબર જઈ રહ્યા છીએ. (૩૮) છેવટે જ્યારે આ વ્યક્તિ અમારા ત્યાં પહોંચશે, તો પોતાના શૈતાનને કહેશે, "કદાચ તારા અને મારા વચ્ચે પૂર્વ અને પશ્ચિમ જેટલું અંતર હોત. તું તો સૌથી ખરાબ સાથી નીકળ્યો." (૩૯) તે વખતે આ લોકોને કહેવામાં આવશે કે હવે જ્યારે તમે અત્યાચાર કરી ચૂક્યા, તો આજે આ વાત તમને કોઈ ફાયદો નહીં પહોંચાડે, કેમ કે તમે અને તમારા શૈતાનો યાતનામાં સહભાગી છો.

(૪૦) હવે શું હે નબી સલ્લ. ! તમે બહેરાઓને સંભળાવશો ? કે આંધળા અને તદ્દન ભટકી ગયેલા લોકોને માર્ગ દેખાડશો ? (૪૧) હવે તો અમારે આમને સજા આપવી છે,

---

૫. અર્થાત્, જ્યારે પણ સન્માર્ગથી સહેજ ડગ હટ્યા, તો આ કલેમા (વચન) તેમના માર્ગદર્શન માટે હાજર છે અને તેઓ તેના જ તરફ પાછા ફરી આવ્યા. આ ઘટનાને જે હેતુસર અહીં વર્ણવવામાં આવી છે, તે એ છે કે કુરૈશના કાફિરોને એ વાત પર શરમ અપાવવામાં આવે કે તમે પૂર્વજોનું અનુકરણ તો અપનાવ્યું, પણ તેના માટે પોતાના સૌથી શ્રેષ્ઠ પૂર્વજો હઝરત ઈબ્રાહીમ અને હઝરત ઈસ્માઈલ અલૈ.ને છોડીને પોતાના સૌથી ખરાબ પૂર્વજોની પસંદગી કરી.

૬. બંને શહેરોની તાત્પર્ય મક્કા અને તાઈફ છે. કાફિરોનું એ કહેવું હતું કે જો ખરેખર અલ્લાહને કોઈ રસૂલ (ઈશદૂત) મોકલવો હોત અને તે તેના પર પોતાનો ગ્રંથ અવતરિત કરવાનો ઈરાદો કરતો, તો અમારા મુખ્ય શહેરોમાંથી કોઈ મોટા માણસને આ હેતુ માટે પસંદ કરતો.

فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ ﴿٤١﴾ أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ
فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ
إِلَيْكَ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ
وَلِقَوْمِكَ ۖ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا
مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَٰنِ
آلِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ
فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٦﴾
فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرِيهِمْ
مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا ۖ وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا يَا أَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا
عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿٥٠﴾ وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ
فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَٰذِهِ
الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي ۖ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا
خَيْرٌ مِنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾
فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ
الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ
إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّا آسَفُونَا انْتَقَمْنَا
مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا

ચાહે અમે તમને દુનિયામાંથી ઉઠાવી લઈએ (૪૨) અથવા તમને નજરો-નજર આ લોકોનું એ પરિણામ દેખાડી દઈએ, જેનો અમે આમને વાયદો કર્યો છે. અમે આમના પર સંપૂર્ણ પ્રભુત્વ ધરાવીએ છીએ. (૪૩) તમે ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ એ ગ્રંથને મજબૂતીપૂર્વક પકડી રાખો, જે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) મારફતે તમારા પાસે મોકલવામાં આવ્યો છે. નિશ્ચિતપણે તમે સન્માર્ગ પર છો. (૪૪) હકીકત એ છે કે આ ગ્રંથ તમારા માટે અને તમારી કોમ માટે એક મોટું બહુમાન છે અને ટૂંકમાં જ તમારે આનો જવાબ આપવો પડશે.(૭) (૪૫) તમારા પહેલાં અમે જેટલા રસૂલો મોકલ્યા હતા તે સૌને પૂછી જુઓ, શું અમે દયાળુ અલ્લાહ સિવાય બીજા કોઈ ઉપાસ્યો પણ ઠરાવ્યા હતા કે તેમની ઉપાસના કરવામાં આવે ?(૮) **(રુકૂઅ-૪)**

(૪૬) અમે મૂસાને અમારી નિશાનીઓ સાથે ફિરઔન અને તેના રાજ-દરબારીઓ પાસે મોકલ્યો અને તેણે જઈને કહ્યું કે હું સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો રસૂલ (ઈશદૂત) છું. (૪૭) પછી જ્યારે તેણે અમારી નિશાનીઓ તેમના સામે રજૂ કરી, તો તેઓ તેની મજાક ઉડાવવા લાગ્યા. (૪૮) અમે એક-પછી-એક નિશાની તેમને દેખાડતા ગયા, જે પહેલી નિશાની કરતાં ચઢિયાતી હતી, અને અમે તેમને યાતનામાં ઝડપી લીધા, જેથી તેઓ તેમ કરતાં અટકી જાય. (૪૯) દરેક યાતના વખતે તેઓ કહેતા, હે જાદૂગર ! પોતાના રબ તરફથી જે હોદ્દો તને પ્રાપ્ત છે, તેના આધારે અમારા માટે તેને પ્રાર્થના કર. અમે ચોક્કસ સન્માર્ગ પર આવી જઈશું. (૫૦) પરંતુ જેવી જ તેમના ઉપરથી અમે યાતના દૂર કરી લેતા, તેઓ પોતાના વચનથી ફરી બેસતા હતા. (૫૧) એક દિવસે ફિરઔને પોતાની કોમ વચ્ચે પોકારીને કહ્યું, ''લોકો ! મિસર (ઇજિપ્ત)ની બાદશાહી મારી નથી ? અને આ નહેરો મારા નીચે નથી વહી રહી ? શું તમને દેખાતું નથી ? (૫૨) હું વધુ સારો છું કે આ માણસ, જે અપમાનિત અને તુચ્છ છે અને પોતાની વાત પણ સ્પષ્ટપણે વર્ણવી શકતો નથી ? (૫૩) શા માટે તેના પર સોનાના કંગન ઉતારવામાં ન આવ્યા ? અથવા ફરિશ્તાઓની એક ટુકડી આના સાથે કેમ ન આવી ?''

(૫૪) તેણે પોતાની કોમને હલકી સમજી અને તેમણે તેનું અનુસરણ કર્યું. હકીકતમાં તેઓ હતા જ અવજ્ઞાકારી લોકો.(૯) (૫૫) છેવટે જ્યારે તેમણે અમને ક્રોધિત કરી દીધા, તો અમે તેમનાથી બદલો લીધો અને તેમને એકી સાથે ડૂબાડી દીધા (૫૬) અને અનુગામીઓ

૭. અર્થાત્, એનાથી વધારે કોઈ વ્યક્તિનું સૌભાગ્ય નથી હોઈ શકતું કે તમામ મનુષ્યોમાંથી તેને અલ્લાહ પોતાના ગ્રંથના અવતરણ માટે પસંદ કરે અને કોઈપણ કોમ માટે એનાથી મોટા કોઈ સૌભાગ્યની કલ્પના કરી શકાતી નથી કે દુનિયાની બીજી બધી કોમોને છોડીને અલ્લાહ તઆલા તેના ત્યાં પોતાનો પયગંબર પેદા કરે અને તેની ભાષામાં પોતાનો ગ્રંથ અવતરિત કરે અને તેને દુનિયામાં અલ્લાહના સંદેશની વાહક બનાવીને ઉઠવાની તક આપે. આ મહાન શ્રેયની પ્રતીતી જો કુરૈશ અને આરબવાસીઓને નથી અને તેઓ તેનો અનાદર કરવા માગે છે, તો એક સમય આવશે જ્યારે તે અંગેનો જવાબ તેમણે આપવો પડશે.

૮. રસૂલોથી પૂછવાનો અર્થ તેમણે લાવેલ ગ્રંથોથી જાણકારી મેળવવું છે.

૯. આ સંક્ષિપ્ત વાક્યમાં એક ખૂબ મોટી હકીકત વર્ણવવામાં આવી છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ કોઈ દેશમાં પોતાનીઆપખુદી ચલાવવાની કોશિશ કરે છે અને તેના માટે ખુલ્લંખુલ્લા દરેક પ્રકારની ચાલબાજીઓ ચાલે છે, ગમે તેવી છેતરપિંડી અને ધોકાથી કામ લે છે, ખુલ્લા બજારમાં અંતરાત્માના ખરીદ-વેચારણનો કારોબાર ચલાવે છે અને જે વેચાય નહીં તેમને નિર્દયતાની સાથે કચડી નાખે છે, તો ચાહે તે જીભથી એ વાત ન કરે, પણ પોતાના વ્યવહાર અને આચરણથી

لِّلْاٰخِرِيْنَ ۝۵۶ وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا اِذَا قَوْمُكَ ع ۱۱
مِنْهُ يَصِدُّوْنَ ۝۵۷ وَقَالُوْٓا ءَاٰلِهَتُنَا خَيْرٌ اَمْ هُوَ ؕ مَا
ضَرَبُوْهُ لَكَ اِلَّا جَدَلًا ؕ بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُوْنَ ۝۵۸
اِنْ هُوَ اِلَّا عَبْدٌ اَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنٰهُ مَثَلًا لِّبَنِيْٓ
اِسْرَآءِيْلَ ؕ ۝۵۹ وَلَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَّلٰٓئِكَةً فِي
الْاَرْضِ يَخْلُفُوْنَ ۝۶۰ وَاِنَّهٗ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ
بِهَا وَاتَّبِعُوْنِ ؕ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ ۝۶۱ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ
الشَّيْطٰنُ ۚ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ۝۶۲ وَلَمَّا جَآءَ عِيْسٰى
بِالْبَيِّنٰتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِاُبَيِّنَ لَكُمْ
بَعْضَ الَّذِيْ تَخْتَلِفُوْنَ فِيْهِ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ۝۶۳
اِنَّ اللّٰهَ هُوَ رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ؕ هٰذَا صِرَاطٌ
مُّسْتَقِيْمٌ ۝۶۴ فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْۢ بَيْنِهِمْ ۚ
فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ اَلِيْمٍ ۝۶۵ هَلْ
يَنْظُرُوْنَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَاْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَّهُمْ لَا
يَشْعُرُوْنَ ۝۶۶ اَلْاَخِلَّآءُ يَوْمَئِذٍۢ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
اِلَّا الْمُتَّقِيْنَ ۝۶۷ؒ يٰعِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَآ اَنْتُمْ ع ۱۲
تَحْزَنُوْنَ ۝۶۸ۚ اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاٰيٰتِنَا وَكَانُوْا مُسْلِمِيْنَ ۝۶۹ۚ
اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ اَنْتُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُوْنَ ۝۷۰ يُطَافُ
عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِّنْ ذَهَبٍ وَّاَكْوَابٍ ۚ وَفِيْهَا منزل ۶

માટે પુરોગામી અને બોધપાઠનું દૃષ્ટાંત બનાવીને મૂકી દીધા. **(રુકૂઅ-૫)**

(૫૭) અને જેવું કે મરયમના પુત્રનું દૃષ્ટાંત આપવામાં આવ્યું, તમારી કોમના લોકોએ એનાં વિષે શોર મચાવી દીધો (૫૮) અને કહેવા લાગ્યા કે અમારા ઉપાસ્યો સારા છે કે તે?[૧૦] આ દૃષ્ટાંત તેઓ તમારા સામે માત્ર વાદ-વિવાદ કરવા માટે લાવ્યા છે. વાસ્તવમાં આ લોકો છે જ ઝઘડાખોર. (૫૯) મરયમનો પુત્ર તે સિવાય કંઈ ન હતો કે એક બંદો હતો, જેને અમે ઇનામથી નવાજ્યો અને ઈસરાઈલની સંતાન માટે તેને અમારા સામર્થ્યનો એક નમૂનો બનાવી દીધો. (૬૦) અમે ઇચ્છીએ તો તમારાથી ફરિશ્તાઓ પેદા કરી દઈએ, જેઓ ધરતી પર તમારા ઉત્તરાધિકારી બને. (૬૧) અને તે (અર્થાત્ મરયમનો પુત્ર) વાસ્તવમાં કયામતની એક નિશાની છે, પછી તમે તેમાં શંકા ન કરો[૧૧] અને મારી વાત માની લો, આ જ સન્માર્ગ છે. (૬૨) એવું ન બને કે શૈતાન તમને તેનાથી રોકી દે, કેમ કે તે તમારો ખુલ્લો શત્રુ છે. (૬૩) અને જ્યારે ઈસા ખુલ્લી નિશાનીઓ લઈને આવ્યો હતો, તો તેણે કહ્યું હતું, "હું તમારા પાસે 'હિકમત' (તત્ત્વદર્શિતા, વાસ્તવિક જ્ઞાન) લઈને આવ્યો છું, અને એટલા માટે આવ્યો છું કે તમારા સમક્ષ એ કેટલીક વાતોની સત્યતા સ્પષ્ટ કરી દઉં, જેમાં તમે મતભેદ ધરાવો છો, આથી તમે અલ્લાહથી ડરો અને મારું અનુસરણ કરો. (૬૪) હકીકત એ છે કે અલ્લાહ જ મારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પણ છે અને તમારો રબ પણ. તેની જ તમે ઉપાસના કરો. આ જ સન્માર્ગ છે."[૧૨] (૬૫) પરંતુ (તેના આ સ્પષ્ટ શિક્ષણ છતાં) જૂથોએ પરસ્પર મતભેદ કર્યો.[૧૩] પછી વિનાશ છે એ લોકો માટે જેમણે અત્યાચાર કર્યો, એક દુઃખદાયી દિવસની યાતનાથી.

(૬૬) શું આ લોકો હવે માત્ર એ જ વસ્તુની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છે કે ઓચિંતી આમના પર કયામત આવી જાય અને એમને ખબર પણ ન પડે? (૬૭) તે દિવસ આવશે ત્યારે અલ્લાહથી ડરનારા લોકો સિવાયના બાકી સૌ મિત્રો એક-બીજાના દુશ્મન થઈ જશે. **(રુકૂઅ-૬)** (૬૮-૬૯) તે દિવસે એ લોકોને, જેઓ અમારી આયતો પર ઈમાન લાવ્યા હતા અને આજ્ઞાંકિત થઈને રહ્યા હતા, કહેવામાં આવશે કે, "હે મારા બંદાઓ! આજે તમારા માટે કોઈ ભય નથી અને ન તમને કોઈ દુઃખ પડવાનું છે. (૭૦) દાખલ થઈ જાવ જન્નત (સ્વર્ગ)માં તમે અને તમારી પત્નીઓ. તમને ખુશ કરી દેવામાં આવશે." (૭૧) તેમના સામે સુવર્ણથાળ અને જામ ફેરવવામાં આવશે અને દરેક મનગમતી અને

સ્પષ્ટરૂપે જાહેર કરી દે છે કે તે વાસ્તવમાં આ દેશના રહેવાસીઓને બુદ્ધિ, નૈતિકતા અને પૌરુષત્વની દૃષ્ટિએ હળવા સમજે છે અને તેણે તેમના વિશે એ અભિપ્રાય બનાવી લીધો છે કે હું આ મૂર્ખ, આત્માહીન અને કાયર લોકોને જે તરફ ચાહું હાંકીને લઈ જઈ શકું છું. પછી જ્યારે તેની આ યુક્તિ સફળ થઈ જાય છે અને દેશના રહેવાસીઓ તેના હાથ બાંધેલા ગુલામ બની જાય છે, તો તેઓ પોતાના વ્યવહારથી સાબિત કરી દે છે કે આ દુષ્ટ વ્યક્તિએ જે કંઈ તેમને સમજ્યા હતા તેઓ એવા જ છે; અને તેમનું આ અપમાનિત સ્થિતિમાં ગ્રસ્ત થવાનું કારણ એ હોય છે કે તેઓ મૂળભૂત રીતે 'ફાસિક' (અવજ્ઞાકારી) હોય છે.

૧૦. આનાથી પહેલા આયત-૪૫માં એ વાત આવી ચૂકી છે કે, "તમારાથી પહેલા જે રસૂલો આવી ચૂક્યા છે એ સૌને પૂછી જુઓ; શું અમે પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજા ઉપાસ્યો પણ નિર્ધારિત કર્યા હતા કે તેમની બંદગી કરવામાં આવે?" આ પ્રવચન જ્યારે મક્કાવાસીઓની સામે થઈ રહ્યું હતું, તો એક વ્યક્તિએ વાંધો ઉઠાવ્યો કે કેમ સાહેબ, ઈસાઈઓ (ખ્રિસ્તીઓ) મરયમના પુત્રને ખુદાનો પુત્ર ઠરાવીને તેની ઉપાસના કરે છે કે નહીં? તો પછી અમારા ઉપાસ્યો શા માટે ખરાબ છે? આ ઉદાહરણ પ્રસ્તુત કરતાં જ કાફિરોના સમૂહમાંથી એક જોરદાર

مَا تَشْتَهِيْهِ الْاَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْاَعْيُنُ ۚ وَاَنْتُمْ فِيْهَا
خٰلِدُوْنَ ﴿٧١﴾ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِيْٓ اُوْرِثْتُمُوْهَا بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُوْنَ ﴿٧٢﴾ لَكُمْ فِيْهَا فَاكِهَةٌ كَثِيْرَةٌ مِّنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿٧٣﴾
اِنَّ الْمُجْرِمِيْنَ فِيْ عَذَابِ جَهَنَّمَ خٰلِدُوْنَ ﴿٧٤﴾ لَا
يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيْهِ مُبْلِسُوْنَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنٰهُمْ
وَلٰكِنْ كَانُوْا هُمُ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٧٦﴾ وَنَادَوْا يٰمٰلِكُ لِيَقْضِ
عَلَيْنَا رَبُّكَ ۭ قَالَ اِنَّكُمْ مّٰكِثُوْنَ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ جِئْنٰكُمْ
بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كٰرِهُوْنَ ﴿٧٨﴾ اَمْ اَبْرَمُوْٓا
اَمْرًا فَاِنَّا مُبْرِمُوْنَ ﴿٧٩﴾ اَمْ يَحْسَبُوْنَ اَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ
وَنَجْوٰىهُمْ ۭ بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُوْنَ ﴿٨٠﴾ قُلْ اِنْ
كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ ڰ فَاَنَا اَوَّلُ الْعٰبِدِيْنَ ﴿٨١﴾ سُبْحٰنَ
رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿٨٢﴾
فَذَرْهُمْ يَخُوْضُوْا وَيَلْعَبُوْا حَتّٰى يُلٰقُوْا يَوْمَهُمُ
الَّذِيْ يُوْعَدُوْنَ ﴿٨٣﴾ وَهُوَ الَّذِيْ فِي السَّمَاۗءِ اِلٰهٌ
وَّفِي الْاَرْضِ اِلٰهٌ ۭ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْعَلِيْمُ ﴿٨٤﴾ وَتَبٰرَكَ
الَّذِيْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ
وَعِنْدَهٗ عِلْمُ السَّاعَةِ ۚ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٨٥﴾ وَلَا
يَمْلِكُ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهِ الشَّفَاعَةَ اِلَّا
مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿٨٦﴾ وَلَىِٕنْ سَاَلْتَهُمْ

આંખોને લિજ્જત આપતી વસ્તુ ત્યાં મોજૂદ હશે. તેમને કહેવામાં આવશે, ''તમે હવે અહીં હંમેશા રહેશો. (૭૨) તમે આ જન્નતના વારસદાર પોતાના કર્મોના કારણે થયા છો, જે તમે દુનિયામાં કરતા રહ્યા. (૭૩) તમારા માટે અહીં પુષ્કળ ફળો હાજર છે, જે તમે ખાશો.'' (૭૪) રહ્યા અપરાધીઓ, તો તેઓ હંમેશા જહન્નમની યાતનામાં પડ્યા રહેશે, (૭૫) ક્યારેય પણ તેમની યાતનામાં ઘટાડો નહીં થાય, અને તેઓ તેમાં નિરાશ પડ્યા હશે. (૭૬) તેમના પર અમે અત્યાચાર કર્યો નથી, પરંતુ તેઓ સ્વયં પોતાના પર અત્યાચાર કરતા રહ્યા. (૭૭) તેઓ પોકારશે, ''હે માલિક[૧૪] ! તારો રબ અમને મોત આપી દે તો સારું.'' તે જવાબ આપશે, ''તમે આમ જ પડ્યા રહેશો, (૭૮) અમે તમારા પાસે સત્ય લઈને આવ્યા હતા, પરંતુ તમારામાંના મોટાભાગના લોકોને સત્ય પસંદ ન હતું.''[૧૫]

(૭૯) શું આ લોકોએ કોઈ પગલું લેવાનો નિર્ણય કરી લીધો છે ? ભલે, તો અમે પણ એક નિર્ણય કરી લઈએ છીએ.[૧૬] (૮૦) શું આમણે એમ સમજી લીધું છે કે અમે એમની છૂપી વાતો અને એમની ગુસપુસ સાંભળતા નથી ? અમે બધું જ સાંભળી રહ્યા છીએ અને અમારા ફરિશ્તાઓ એમના પાસે જ લખી રહ્યા છે.

(૮૧) એમને કહો, ''જો વાસ્તવમાં પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહની કોઈ સંતાન હોત, તો સૌથી પહેલો ઉપાસના કરનાર હું હોત.'' (૮૨) પવિત્ર છે આકાશો અને ધરતીનો બાદશાહ, સિંહાસનનો માલિક, એ તમામ વાતોથી, જે આ લોકો તેના વિષે કહે છે. (૮૩) ભલે, એમને પોતાના મિથ્યા વિચારોમાં અને ખેલમાં ડૂબેલા રહેવા દો, ત્યાં સુધી કે આ લોકો પોતાનો એ દિવસ જોઈ લે, જેનાથી એમને ડરાવવામાં આવી રહ્યા છે.

(૮૪) આકાશમાં પણ એ જ એક અલ્લાહ (ઈશ્વર) છે અને ધરતીમાં પણ અલ્લાહ, અને એ જ તત્ત્વદર્શી અને સર્વજ્ઞ છે. (૮૫) ઘણો ઉચ્ચ અને સર્વોપરી છે તે, જેના અધિકારમાં આકાશો અને ધરતી તથા એ દરેક વસ્તુની બાદશાહી છે, જે આકાશો અને ધરતી વચ્ચે મોજૂદ છે અને એ જ કયામતની ઘડીનું જ્ઞાન ધરાવે છે, અને તેના જ તરફ તમે સૌ પાછા લઈ જવામાં આવવાના છો.

(૮૬) તેને છોડીને આ લોકો જેમને પોકારે છે, તેઓ કોઈ ભલામણનો અધિકાર ધરાવતા નથી, સિવાય કે કોઈ જ્ઞાનના આધારે સત્યની સાક્ષી આપે.[૧૭]

ઠહાકો ઉઠ્યો અને નારાઓ લાગવાના શરૂ થઈ ગયા કે આનો શું જવાબ છે ?

૧૧. એ અનુવાદ પણ થઈ શકે છે કે, ''તે કયામતના જ્ઞાનનું એક માધ્યમ છે.'' અહીં પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે તેમને કયામતની નિશાની કે કયામતના જ્ઞાનનું માધ્યમ કયા અર્થમાં કહેવામાં આવ્યા છે ? ઘણા તફસીરવેત્તાઓ કહે છે કે આનાથી તાત્પર્ય હઝરત ઈસા (અલૈ.)નું પુનઃ અવતરણ છે, જેની સૂચના ઘણી હદીસોમાં આપવામાં આવી છે. પરંતુ પછીનું વર્ણન આ અર્થમાં અવરોધરૂપ છે. તેમનું પુનઃ આવવું તો કયામતના જ્ઞાનનું માધ્યમ માત્ર એ લોકો માટે બની શકે છે, જેઓ એ કાળમાં મોજૂદ હશે અથવા તેના પછી પેદા થાય. મક્કાના કાફિરો માટે તેઓ છેવટે કેવી રીતે જ્ઞાનનું માધ્યમ બની શકતું હતું કે તેમને સંબોધન કરીને એમ કહેવું સાચું હોત કે, ''બસ તમે આમાં સંદેહ ન કરો ?'' તેથી અમારી દૃષ્ટિએ સાચી સમજૂતી એ છે, જે બીજા કેટલાક તફસીરવેત્તાઓએ કરી છે કે અહીં હઝરત ઈસા અલૈ.નું પિતા વગર પેદા થવા અને તેમનું માટીથી પક્ષી બનાવવા અને મડદાને જીવંત કરવાને કયામતની સંભાવનાની એક દલીલ ઠેરવવામાં આવેલ છે, અને અલ્લાહના ઈરશાદનો હેતુ એ છે કે જે અલ્લાહ પિતા વગર બાળક પેદા કરી શકે છે અને જે અલ્લાહનો એક બંદો માટીના પૂતળામાં પ્રાણ ફૂંકી શકે છે

مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ فَاَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ ۝٨٧ وَقِيْلِهٖ
يٰرَبِّ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ لَّا يُؤْمِنُوْنَ ۝٨٨ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ
وَقُلْ سَلٰمٌ ؕ فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ۝٨٩

منزل ٦ وقف لازم ع ٢٢ ١٣

(૮૭) અને જો તમે આમને પૂછો કે તેમને કોણે પેદા કર્યા છે, તો તેઓ પોતે કહેશે કે અલ્લાહે.[૧૮] પછી તેઓ ક્યાંથી ધોખો ખાઈ રહ્યા છે? (૮૮) સોગંદ છે રસૂલ (ઈશદૂત)ના એ કથનના કે હે રબ ! આ એ લોકો છે, જેઓ માનતા જ નથી.[૧૯]

(૮૯) ભલે હે નબી સલ્લ.! આમને ક્ષમા કરી દો અને કહો કે તમને સલામ ! ટૂંકમાં જ આમને જણાઈ જશે. (રુકૂઅ-૭)

અને મડદાઓને જીવતા કરી શકે છે, તે અલ્લાહ માટે છેવટે તમે એ વાતને કેમ અસંભવ સમજો છો કે તે તમને અને તમામ મનુષ્યોને મૃત્યુ પછી ફરીથી જીવતા કરી દે.

૧૨. અર્થાત્, ઈસાઈઓ ચાહે ગમે તે કહેતા અને કરતા રહે, હઝરત ઈસા અલૈ.એ સ્વયં ક્યારેય એ નથી કહ્યું કે હું ઈશ્વર છું અથવા ઈશ્વરનો પુત્ર છું અને તમે મારી ઇબાદત (ઉપાસના) કરો, બલ્કે તેમનું આમંત્રણ એ જ હતું, જે બીજા તમામ પયગંબરોનું આમંત્રણ હતું અને હવે જેના તરફ હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. તમને બોલાવી રહ્યા છે.

૧૩. અર્થાત્, એક સમૂહે તેમનો ઇન્કાર કર્યો, તો વિરોધમાં એ હદ સુધી પહોંચી ગયો કે તેમના પર નાજાઈઝ (અમાન્ય) જન્મનો આરોપ લગાવી દીધો. બીજા સમૂહે તેમને માન્યા, તો શ્રદ્ધામાં અત્યંત અતિશયોક્તિ કરીને તેમને ખુદા (ઈશ્વર) બનાવી બેસ્યો અને પછી એક મનુષ્યના 'અલ્લાહ' હોવાનો મામલો તેમના માટે એવી ગૂંચ બની ગયો કે તેને ઉકેલતાં-ઉકેલતાં તેમાં અસંખ્ય ફિરકાઓ (પંથો) બની ગયા.

૧૪. માલિકથી તાત્પર્ય છે જહન્નમનો દરવાન, જેમ કે વર્ણનથી આપોઆપ વ્યક્ત થઈ રહ્યું છે.

૧૫. જહન્નમના દરવાનનું એક કથન કે, ''અમે તમારા પાસે સત્ય લઈને આવ્યા હતા'' એવું જ છે, જેમ કે સરકારનો કોઈ અધિકારી સરકાર તરફથી બોલતાં 'અમે'નો શબ્દ પ્રયુક્ત કરે છે અને તેનો હેતુ એ હોય છે કે અમારી સરકારે આ કામ કર્યું, અથવા આ આદેશ આપ્યો.

૧૬. સંકેત છે એ વાત તરફ, જે કુરૈશના સરદારો પોતાની ગુપ્ત સભાઓમાં રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ના વિરુદ્ધ કોઈ નિર્ણાયક પગલું ઉઠાવવા માટે કરી રહ્યા હતા.

૧૭. અર્થાત્, જો કોઈ વ્યક્તિ એમ કહે છે કે તેણે જે હસ્તીઓને ઉપાસ્ય બનાવી રાખી છે તેઓ ચોક્કસ ભલામણના અધિકારો રાખે છે અને તેમને અલ્લાહ તઆલાના ત્યાં એવું પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત છે કે જેને ઇચ્છે તેને મુક્ત કરાવી લે, તો તેઓ બતાવે કે શું તે જ્ઞાનના આધારે આ વાતની સાચી સાક્ષી આપી શકે છે?

૧૮. આ આયતના બે અર્થ છે : એક એ કે જો તમે તેમને પૂછો કે તેમને પોતાને કોણે પેદા કર્યા છે, તો કહેશે કે અલ્લાહે. બીજો એ કે જો તમે તેમને પૂછો કે તમારા આ ઉપાસ્યોનો સર્જનહાર કોણ છે, તો તેઓ કહેશે કે અલ્લાહ.

૧૯. અર્થ એ છે કે સોગંદ છે રસૂલના એ કથનના કે, "હે રબ ! આ એ લોકો છે, જેઓ માનવાના નથી." કેવી વિચિત્ર છે તેમનો આત્મ-ભ્રમ કે સ્વયં સ્વીકારે છે કે તેમનો અને તેમના ઉપાસ્યોનો સર્જનહાર અલ્લાહ તઆલા જ છે અને તેમ છતાં પણ સર્જનહારને છોડીને સર્જનની જ ઇબાદત (ઉપાસના) પર હઠાગ્રહ કરી રહ્યા છે.

૪૪. અદ્-દુખાન

પરિચય

નામ :

આયત-૧૦ ''તઅ્તિસ્-સમાઉ બિ-દુખાનિમ્-મુબીન'' (જ્યારે આકાશ પ્રત્યક્ષ ધુમાડો લઈને આવશે)ના શબ્દ 'દુખાન'ને આ સૂરઃનું શીર્ષક બનાવવામાં આવ્યું છે. અર્થાત, આ એ સૂરઃ છે, જેમાં 'દુખાન' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉતરાણકાળ :

સૂરઃના વિષયોના આંતરિક પુરાવાઓથી જણાય છે કે આ પણ એ જ વખતે અવતરિત થઈ છે, જ્યારે સૂરઃ ઝુખ્રુફ અને તેના પહેલાની કેટલીક સૂરઃઓ અવતરિત થઈ હતી. અલબત્ત, આ થોડાક સમય પછીની છે. તેની ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ એ સખત દુષ્કાળ છે, જે સમગ્ર વિસ્તારમાં પડ્યો હતો. આ દુષ્કાળની વિગત આગળ સમજૂતીમાં આવી રહી છે.

વિષય અને ચર્ચાઓ :

આ સૂરઃની ભૂમિકા કેટલીક મહત્ત્વપૂર્ણ ચર્ચાઓ પર આધારિત છે :

એક એ કે આ ગ્રંથ પોતે જ એ વાતનું સ્પષ્ટ પ્રમાણ છે કે આ કોઈ મનુષ્યનો નહીં, બલ્કે જગત-પ્રભુનો ગ્રંથ છે.

બીજું એ કે તમારા મતે આ એક વિપત્તિ છે, જે તમારા પર ઉતરી છે, જ્યારે કે વાસ્તવમાં એ ક્ષણ ખૂબ જ શુભ ક્ષણ હતી, જ્યારે અલ્લાહે માત્ર પોતાની કૃપાના કારણે તમારા ત્યાં પોતાના રસૂલ (ઈશદૂત)ને મોકલવાનો અને પોતાનો ગ્રંથ ઉતારવાનો નિર્ણય કર્યો.

ત્રીજી એ કે આ રસૂલને મોકલવું અને આ ગ્રંથનું અવતરણ તે વિશિષ્ટ ક્ષણમાં થયું, જ્યારે અલ્લાહ ભાગ્યોના નિર્ણયો કરે છે અને અલ્લાહના નિર્ણયો પોકળ નથી હોતા કે જેનું મન ચાહે એને બદલી નાખે, ન તે કોઈ અજ્ઞાન અને નાદાની પર આધારિત હોય છે કે એમાં દોષ અને ત્રુટિની કોઈ આશંકા હોય. તે તો એ સૃષ્ટિના શાસકના પુખ્ત અને અટળ ફેંસલા હોય છે, જે સાંભળનાર, બધું જ જાણનાર અને તત્ત્વદર્શી છે. તેનાથી ટક્કર લેવી કોઈ રમત નથી.

ચોથી એ કે અલ્લાહને તમે પોતે પણ સૃષ્ટિની દરેક વસ્તુનો માલિક અને પાલનહાર માનો છો, પણ તે છતાં તમે બીજાઓને ઉપાસ્ય બનાવવાનો આગ્રહ રાખો છો અને તેના માટે તમારા પાસે તેના સિવાય કંઈ નથી કે બાપ-દાદાના જમાનાથી આવું જ

થતું ચાલ્યું આવે છે, જ્યારે કે તમારા બાપ-દાદાઓએ જો આ મૂર્ખતા કરી હતી, તો કોઈ કારણ નથી કે તમે પણ આંખો મીંચીને એ જ કર્યે જાઓ.

પાંચમી એ કે અલ્લાહની પાલનહારી અને તેની કૃપાને માત્ર એ જ અપેક્ષિત નથી કે તમારું પેટ પાળે, બલ્કે એ પણ છે કે તમારા માર્ગદર્શનનો પ્રબંધ કરે. આ જ માર્ગદર્શન માટે તેણે રસૂલ (ઈશદૂત)ને મોકલ્યા છે અને ગ્રંથ અવતરિત કર્યો છે.

આ ભૂમિકા પછી તે દુષ્કાળના મામલાને લેવામાં આવ્યો છે, જે તે વખતે સામે હતો અને બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ દુષ્કાળ રૂપે ચેતવણી પણ સત્યના આ શત્રુઓની ગફલત દૂર નહીં કરી શકે. આ સંબંધે આગળ ફિરઔન અને તેની કોમનો દાખલો આપવામાં આવ્યો છે કે એ લોકોની પણ બરાબર આ જ રીતે પરીક્ષા લેવામાં આવી હતી, જે પરીક્ષા કુરૈશના કાફિર સરદારોની લેવામાં આવી રહી છે. તેમના પાસે પણ આવો જ એક પ્રતિષ્ઠિત રસૂલ આવ્યો હતો. તેઓ પણ નિશાનીઓ-પર-નિશાનીઓ જોતા ગયા, પણ પોતાના દુરાગ્રહને છોડી ન શક્યા, ત્યાં સુધી કે છેવટે રસૂલનો જીવ લેવા પર આવી ગયા અને પરિણામ એ જોયું જે હંમેશ માટે બોધપ્રદ બનીને રહી ગયું.

આ પછી બીજો વિષય આખિરત (પરલોક)નો લેવામાં આવ્યો છે, જેનો મક્કાના કાફિરો પૂર્ણતઃ ઇન્કાર કરતા હતા. આના જવાબમાં આખિરતની માન્યતા માટે બે દલીલો ટૂંકમાં આપવામાં આવી છે :

એક એ કે આ માન્યતાનો ઇન્કાર હંમેશા નૈતિકતા માટે વિનાશકારી પુરવાર થતો આવ્યો છે.

બીજી એ કે સૃષ્ટિ કોઈ રમત કરનારનું રમકડું નથી, બલ્કે આ એક તત્ત્વદર્શિતા પર આધારિત વ્યવસ્થા છે, અને તત્ત્વદર્શીનું કોઈ કામ નિરર્થક નથી હોતું. પછી એમ કહીને વાત પૂરી કરી દેવામાં આવી છે કે તમને લોકોને સમજાવવા માટે આ કુર્આન સ્પષ્ટ અને સરળ ભાષામાં અને તમારી પોતાની ભાષામાં અવતરિત કરી દેવામાં આવ્યું છે. હવે જો તમે સમજાવવાથી નથી સમજતા, તો રાહ જુઓ, અમારો પયગંબર પણ રાહ જોઈ રહ્યો છે, જે કંઈ થવાનું છે તે પોતાના સમયે સામે આવી જશે.

ايَاتُهَا ٥٩ (٤٤) سُوْرَةُ الدُّخَانِ مَكِّيَّةٌ (٦٤) رُكُوْعَاتُهَا ٣

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

حٰمٓ ۚ ﴿١﴾ وَالْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ﴿٢﴾ اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةٍ
مُّبٰرَكَةٍ اِنَّا كُنَّا مُنْذِرِيْنَ ﴿٣﴾ فِيْهَا يُفْرَقُ
كُلُّ اَمْرٍ حَكِيْمٍ ۙ ﴿٤﴾ اَمْرًا مِّنْ عِنْدِنَا ؕ اِنَّا كُنَّا
مُرْسِلِيْنَ ۚ ﴿٥﴾ رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ ؕ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ
الْعَلِيْمُ ۙ ﴿٦﴾ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۘ
اِنْ كُنْتُمْ مُّوْقِنِيْنَ ﴿٧﴾ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ؕ
رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٨﴾ بَلْ هُمْ
فِيْ شَكٍّ يَّلْعَبُوْنَ ﴿٩﴾ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَاْتِي السَّمَآءُ
بِدُخَانٍ مُّبِيْنٍ ۙ ﴿١٠﴾ يَّغْشَى النَّاسَ ؕ هٰذَا عَذَابٌ
اَلِيْمٌ ﴿١١﴾ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ اِنَّا مُؤْمِنُوْنَ ﴿١٢﴾
اَنّٰى لَهُمُ الذِّكْرٰى وَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُوْلٌ مُّبِيْنٌ ۙ ﴿١٣﴾
ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوْا مُعَلَّمٌ مَّجْنُوْنٌ ۘ ﴿١٤﴾ اِنَّا
كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيْلًا اِنَّكُمْ عَآئِدُوْنَ ۘ ﴿١٥﴾
يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰى ۚ اِنَّا مُنْتَقِمُوْنَ ﴿١٦﴾
وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَآءَهُمْ رَسُوْلٌ
كَرِيْمٌ ۙ ﴿١٧﴾ اَنْ اَدُّوْٓا اِلَيَّ عِبَادَ اللّٰهِ ؕ اِنِّيْ لَكُمْ
رَسُوْلٌ اَمِيْنٌ ۙ ﴿١٨﴾ وَّاَنْ لَّا تَعْلُوْا عَلَى اللّٰهِ ۚ اِنِّيْٓ

مع ٣ عند المتقدمين
وقف لازم
وقف لازم وقف لازم
منزل ٦

૪૪. સૂરઃ અદ્-દુખાન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૫૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હા-મીમ ! (૨) સોગંદ છે આ સ્પષ્ટ ગ્રંથના કે (૩) અમે આને એક મોટી ભલાઈ અને બરકતવાળી રાતમાં અવતરિત કર્યો છે,[1] કેમ કે અમે લોકોને સચેત કરવાનો ઇરાદો રાખતા હતા. (૪-૫) આ તે રાત હતી, જેમાં પ્રત્યેક મામલાના તત્ત્વદર્શિતાપૂર્ણ નિર્ણયો અમારા આદેશથી લાગુ કરવામાં આવે છે.[2] અમે એક રસૂલ મોકલવાના હતા, (૬) તારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની કૃપાના સ્વરૂપે. નિશ્ચિતપણે તે જ બધું સાંભળનાર અને જાણનાર છે, (૭) આકાશો અને ધરતીનો રબ અને તે દરેક વસ્તુનો રબ, જે આકાશો અને ધરતીના વચ્ચે છે, જો તમે હકીકતમાં વિશ્વાસ ધરાવનારા છો. (૮) કોઈ ઉપાસ્ય તેના સિવાય નથી.[3] એ જ જીવન પ્રદાન કરે છે અને એ જ મૃત્યુ આપે છે. તમારો રબ અને તમારા એ પૂર્વજોનો રબ, જે પહેલાં થઈ ગયા છે. (૯) (પરંતુ હકીકતમાં આમને વિશ્વાસ નથી) બલ્કે આ લોકો પોતાના સંદેહોમાં પડીને ખેલ કરી રહ્યા છે.

(૧૦) ભલે, પ્રતીક્ષા કરો તે દિવસની, જ્યારે આકાશ પ્રત્યક્ષ ધુમાડો લઈને આવશે (૧૧) અને તે લોકો પર છવાઈ જશે. આ છે દુઃખદાયક યાતના. (૧૨) (હવે કહે છે કે) ''પાલનહાર ! અમારા ઉપરથી આ યાતના ટાળી દે, અમે ઈમાન લાવીએ છીએ.''[4] (૧૩) આમની ગફલત ક્યાં દૂર થાય છે ? આમની હાલત તો એ છે કે આમના પાસે રસૂલે મુબીન[5] આવી ગયો, (૧૪) તો પણ આ લોકોએ તેના તરફ ધ્યાન આપ્યું નહીં અને કહ્યું, ''આ તો શિખાવેલો-ભણાવેલો દીવાનો છે.'' (૧૫) અમે થોડા વખત માટે યાતના હટાવી દઈએ છીએ, તમે લોકો ફરી એવું જ કરશો, જેવું પહેલાં કરી રહ્યા હતા. (૧૬) જે દિવસે અમે મોટો ફટકો મારીશું તે દિવસ હશે, જ્યારે અમે તમારાથી બદલો લઈશું.

(૧૭) અમે આમના પહેલાં ફિરઔનની કોમને આ જ પરીક્ષામાં નાખી ચૂક્યા છીએ, તેમના પાસે એક અત્યંત ભલો રસૂલ આવ્યો (૧૮) અને તેણે કહ્યું, ''અલ્લાહના બંદાઓને મારા હવાલે કરો, હું તમારા માટે એક વિશ્વસનીય રસૂલ છું, (૧૯) અલ્લાહ સામે વિદ્રોહ

---

૧. તાત્પર્ય છે લૈલતુલ કદ્ર.

૨. આનાથી જાણ થઈ કે અલ્લાહ તઆલાની રાજ્ય-વ્યવસ્થા અને પ્રબંધમાં આ એક એવી રાત છે, જેમાં તે વ્યક્તિઓ અને કોમો અને દેશોના ભાગ્યના નિર્ણયો કરીને પોતાના ફરિશ્તાઓના હવાલે કરી દે છે અને પછી તેઓ એ જ નિર્ણયો અનુસાર અમલીકરણ કરતા રહે છે.

૩. 'ઉપાસ્ય'થી અભિપ્રેત છે વાસ્તવિક ઉપાસ્ય, જેનો અધિકાર એ છે કે તેની ઇબાદત (ઉપાસના અને પૂજા-અર્ચના) કરવામાં આવે.

اٰتِيْكُمْ بِسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ۝١٩ وَاِنِّيْ عُذْتُ بِرَبِّيْ
وَرَبِّكُمْ اَنْ تَرْجُمُوْنِ ۝٢٠ وَاِنْ لَّمْ تُؤْمِنُوْا لِيْ
فَاعْتَزِلُوْنِ ۝٢١ فَدَعَا رَبَّهٗٓ اَنَّ هٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ
مُّجْرِمُوْنَ ۝٢٢ فَاَسْرِ بِعِبَادِيْ لَيْلًا اِنَّكُمْ مُّتَّبَعُوْنَ ۝٢٣ الثلثة
وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا ؕ اِنَّهُمْ جُنْدٌ مُّغْرَقُوْنَ ۝٢٤
كَمْ تَرَكُوْا مِنْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ۝٢٥ وَّزُرُوْعٍ وَّ
مَقَامٍ كَرِيْمٍ ۝٢٦ وَّنَعْمَةٍ كَانُوْا فِيْهَا فٰكِهِيْنَ ۝٢٧
كَذٰلِكَ ۣ وَاَوْرَثْنٰهَا قَوْمًا اٰخَرِيْنَ ۝٢٨ فَمَا
بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَآءُ وَالْاَرْضُ وَمَا كَانُوْا
مُنْظَرِيْنَ ۝٢٩ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ مِنَ ع ٣٩ ١٤
الْعَذَابِ الْمُهِيْنِ ۝٣٠ مِنْ فِرْعَوْنَ ؕ اِنَّهٗ كَانَ
عَالِيًا مِّنَ الْمُسْرِفِيْنَ ۝٣١ وَلَقَدِ اخْتَرْنٰهُمْ عَلٰى
عِلْمٍ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ۝٣٢ وَاٰتَيْنٰهُمْ مِّنَ الْاٰيٰتِ مَا
فِيْهِ بَلٰٓؤٌا مُّبِيْنٌ ۝٣٣ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَيَقُوْلُوْنَ ۝٣٤
اِنْ هِيَ اِلَّا مَوْتَتُنَا الْاُوْلٰى وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِيْنَ ۝٣٥
فَاْتُوْا بِاٰبَآئِنَآ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝٣٦
اَهُمْ خَيْرٌ اَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ ۙ وَّالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ
اَهْلَكْنٰهُمْ ؗ اِنَّهُمْ كَانُوْا مُجْرِمِيْنَ ۝٣٧ وَمَا
خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لٰعِبِيْنَ ۝٣٨ منزل ٦

ન કરો. હું તમારા સામે (મારી નિયુક્તિની) સ્પષ્ટ સનદ રજૂ કરું છું. (૨૦) અને મેં મારા રબ અને તમારા રબનું શરણ મેળવી લીધું છે કે તમે મારા પર હુમલો કરો. (૨૧) જો તમે મારી વાત માનતા નથી, તો મારા પર હાથ નાખવાથી દૂર રહો." (૨૨) છેવટે તેણે પોતાના રબને પોકાર્યો કે આ લોકો અપરાધી છે. (૨૩) (જવાબ આપવામાં આવ્યો) ભલે, તું રાતોરાત મારા બંદાઓને લઈને નીકળી જા. તમારો પીછો કરવામાં આવશે. (૨૪) સમુદ્રને તેની સ્થિતિમાં ખુલ્લો છોડી દે. આ સમગ્ર લશ્કર ગરક થવાનું છે." (૨૫-૨૬) કેટલાય બાગ અને ઝરણાઓ અને ખેતરો અને ભવ્ય મહેલો હતા, જે તેઓ પાછળ મૂકી ગયા. (૨૭) કેટલાય મોજ-મજાના સાધનો, જેમાં તેઓ મોજ માણી રહ્યા હતા, એમના પાછળ એમને-એમ પડ્યા રહી ગયા. (૨૮) આ આવ્યો તેમનો અંજામ, અને અમે બીજાઓને એમની વસ્તુઓના વારસદાર બનાવી દીધા. (૨૯) પછી ન આકાશ તેમના માટે રડ્યું, ન ધરતી, અને તેમને થોડી મહેતલ પણ આપવામાં ન આવી.(**રુકૂઅ-૧**) (૩૦-૩૧) આવી રીતે 'બની ઈસરાઈલ' (ઈસરાઈલના સંતાનો)ને અમે ભારે અપમાનની યાતના, ફિરઔનથી મુક્તિ આપી, જે મર્યાદા વટાવી જનારાઓમાં વાસ્તવમાં ઉચ્ચ શ્રેણીનો માણસ હતો, (૩૨) અને તેમની સ્થિતિ જાણતા હોવા છતાં તેમને દુનિયાની બીજી કોમો પર શ્રેષ્ઠતા આપી, (૩૩) અને તેમને એવી નિશાનીઓ દેખાડી જેમાં સ્પષ્ટ અજમાયશ હતી.

(૩૪) આ લોકો કહે છે, (૩૫) "અમારા સૌપ્રથમ મૃત્યુ સિવાય બીજું કશું નથી, તે પછી અમે પુનઃ ઉઠાડવામાં આવીશું નહીં. (૩૬) જો તમે સાચા છો તો ઉઠાડી લાવો અમારા બાપદાદાઓને. (૩૭) આ લોકો વધુ સારા છે કે તુબ્બાની કોમ[૬] અને તેના પહેલાંના લોકો ? અમે તેમને એ જ કારણસર નષ્ટ કર્યા કે તેઓ અપરાધી થઈ ગયા હતા. (૩૮) આ આકાશો અને ધરતી અને તેમના વચ્ચેની વસ્તુઓ અમે કંઈ રમતના રૂપમાં નથી બનાવી.

---

૪. આ આયત અને આયત-૧૬માં કયામતના અઝાબ (યાતના)નો ઉલ્લેખ છે અને આયત નંબર ૧૫માં જે અઝાબનો ઉલ્લેખ છે તેનાથી અભિપ્રેત એ દુષ્કાળનો અઝાબ છે, જેમાં મક્કાવાસીઓ આ સૂરઃના અવતરણ વખતે ગ્રસ્ત હતા.

૫. અર્થાત્, એવો રસૂલ (ઈશદૂત), જેનું રસૂલ હોવું પ્રત્યક્ષરૂપે સ્પષ્ટ હતું.

૬. 'તુબ્બા' કબીલો હિમયરના બાદશાહોની ઉપાધિ હતી, જે રીતે કિસરા, કૈસર, ફિરઔન વગેરે ઉપાધિઓ વિભિન્ન દેશોના બાદશાહો માટે વિશિષ્ઠ રહી છે. આ લોકો સબા કોમની એક શાખાથી સંબંધ રાખતા હતા અને સદીઓ સુધી આ લોકો આરબ પ્રદેશના શાસકો રહ્યા.

مَا خَلَقۡنٰهُمَاۤ اِلَّا بِالۡحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكۡثَرَهُمۡ لَا
يَعۡلَمُوۡنَ ۝٣٩ اِنَّ يَوۡمَ الۡفَصۡلِ مِيۡقَاتُهُمۡ اَجۡمَعِيۡنَۙ ۝٤٠
يَوۡمَ لَا يُغۡنِىۡ مَوۡلًى عَنۡ مَّوۡلًى شَيۡـًٔا وَّلَا هُمۡ
يُنۡصَرُوۡنَۙ ۝٤١ اِلَّا مَنۡ رَّحِمَ اللّٰهُ ؕ اِنَّهٗ هُوَ
الۡعَزِيۡزُ الرَّحِيۡمُ ۝٤٢ اِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّوۡمِۙ ۝٤٣ طَعَامُ
الۡاَثِيۡمِ ۝٤٤ كَالۡمُهۡلِ ۛۚ يَغۡلِىۡ فِى الۡبُطُوۡنِۙ ۝٤٥ كَغَلۡىِ
الۡحَمِيۡمِ ۝٤٦ خُذُوۡهُ فَاعۡتِلُوۡهُ اِلٰى سَوَآءِ الۡجَحِيۡمِ ۝٤٧
ثُمَّ صُبُّوۡا فَوۡقَ رَاۡسِهٖ مِنۡ عَذَابِ الۡحَمِيۡمِ ؕ ۝٤٨
ذُقۡ ۚۙ اِنَّكَ اَنۡتَ الۡعَزِيۡزُ الۡكَرِيۡمُ ۝٤٩ اِنَّ
هٰذَا مَا كُنۡتُمۡ بِهٖ تَمۡتَرُوۡنَ ۝٥٠ اِنَّ الۡمُتَّقِيۡنَ
فِىۡ مَقَامٍ اَمِيۡنٍۙ ۝٥١ فِىۡ جَنّٰتٍ وَّعُيُوۡنٍ ۚۙ ۝٥٢
يَّلۡبَسُوۡنَ مِنۡ سُنۡدُسٍ وَّاِسۡتَبۡرَقٍ مُّتَقٰبِلِيۡنَ ۚۙ ۝٥٣
كَذٰلِكَ ۛ وَزَوَّجۡنٰهُمۡ بِحُوۡرٍ عِيۡنٍ ؕ ۝٥٤ يَدۡعُوۡنَ
فِيۡهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ اٰمِنِيۡنَۙ ۝٥٥ لَا يَذُوۡقُوۡنَ
فِيۡهَا الۡمَوۡتَ اِلَّا الۡمَوۡتَةَ الۡاُوۡلٰى ۚ وَوَقٰهُمۡ
عَذَابَ الۡجَحِيۡمِۙ ۝٥٦ فَضۡلًا مِّنۡ رَّبِّكَ ؕ ذٰلِكَ
هُوَ الۡفَوۡزُ الۡعَظِيۡمُ ۝٥٧ فَاِنَّمَا يَسَّرۡنٰهُ بِلِسَانِكَ
لَعَلَّهُمۡ يَتَذَكَّرُوۡنَ ۝٥٨ فَارۡتَقِبۡ اِنَّهُمۡ مُّرۡتَقِبُوۡنَ ۝٥٩

معانقة ١٣ عند المتأخرين
منزل ٦

(૩૯) તેમને અમે સત્યપૂર્વક પેદા કરી છે, પરંતુ આમાંના મોટાભાગના લોકો જાણતા નથી. (૪૦) આમના સૌને ઉઠાડવા માટેનો નિર્ધારિત સમય 'ફેંસલાનો દિવસ' છે, (૪૧) તે દિવસ, જ્યારે કોઈ નિકટનો સંબંધી પોતાના કોઈ નિકટના સંબંધીના કોઈ કામમાં નહીં આવે અને ન ક્યાંયથી તેમને કોઈ મદદ પહોંચશે, (૪૨) સિવાય કે અલ્લાહ જ કોઈના પર દયા કરે. તે પ્રભુત્વશાળી અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૨)

(૪૩) ઝક્કૂમ (થુવેર)નું વૃક્ષ (૪૪) ગુનેગારોનો ખોરાક હશે, (૪૫) તેલના કીટા જેવો, પેટમાં તે એવી રીતે ઊભરા મારશે (૪૬) જેવી રીતે ઊકળતું પાણી ઊભરા મારે છે. (૪૭) "પકડો આને અને ઘસડીને લઈ જાઓ આને જહન્નમની વચ્ચો-વચ્ચ (૪૮) અને રેડી દો આના માથા પર ઊકળતા પાણીની યાતના. (૪૯) ચાખ આની મજા, મોટો બળવાન આબરૂદાર માણસ છે તું ! (૫૦) આ એ જ વસ્તુ છે, જેના આવવામાં તમે લોકો સંદેહ રાખતા હતા."

(૫૧) અલ્લાહથી ડરનારા લોકો શાંતિના સ્થાનમાં હશે, (૫૨) બાગો અને ઝરણાંઓમાં, (૫૩) ઝીણાં અને જડાઉ રેશમી પોશાકો પહેરીને, આમને-સામને બેઠાં હશે. (૫૪) આવું હશે તેમનું ગૌરવ ! અને અમે ગૌર-વર્ણી મૃગનયની સ્ત્રીઓ એમની જોડે પરણાવીશું. (૫૫) ત્યાં તેઓ શાંતિપૂર્વક દરેક પ્રકારની સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ માંગશે. (૫૬) ત્યાં મૃત્યુનો સ્વાદ તેઓ ક્યારેય નહીં ચાખે, કેવળ દુનિયામાં જે મૃત્યુ આવ્યું તે આવી ગયું, અને અલ્લાહ પોતાની કૃપાથી તેમને જહન્નમની યાતનાથી બચાવશે, (૫૭) આ જ મોટી સફળતા છે.

(૫૮) હે નબી સલ્લ.! અમે આ ગ્રંથને તમારી ભાષામાં સરળ બનાવી દીધો છે, જેથી આ લોકો શિખામણ પ્રાપ્ત કરે. (૫૯) હવે તમે પણ રાહ જુઓ, આ લોકો પણ રાહ જોઈ રહ્યા છે. (રુકૂઅ-૩)

૪૫. અલ-જાસિયહ

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ આયત-૨૮ ના વાક્યાંશ 'વ-તરા કુલ્લ ઉમ્મતિન્ જાસિયહ' (તે દિવસે તમે દરેક જૂથને ઘૂંટણિયે પડેલું જોશો)થી લેવામાં આવ્યું છે. તેનો અર્થ એ છે કે આ તે સૂરઃ છે, જેમાં 'જાસિયહ' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉતરાણકાળ :

આના વિષયો પરથી સ્પષ્ટ એવું લાગે છે કે આ સૂરઃ અદ્-દુખાન પછીના નજીકના જમાનામાં અવતરિત થઈ છે. આ બંને સૂરઃઓના વિષયોમાં એવી એકરૂપતા જોવા મળે છે, જેનાથી આ બંને સૂરઃઓ જોડકું દેખાય છે.

વિષય અને ચર્ચાઓ :

આનો વિષય તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક) વિષે મક્કાના કાફિરોની આશંકાઓ અને વાંધાઓનો જવાબ આપવો અને તેમના વિરોધાત્મક વલણ માટે તેમને ચેતવવાનો છે. ચર્ચાની શરૂઆત એકેશ્વરવાદની દલીલોથી કરવામાં આવી છે. આ સંદર્ભે મનુષ્યના પોતાના અસ્તિત્વથી લઈને ધરતી અને આકાશ સુધી દરેક બાજુ ફેલાયેલી અસંખ્ય નિશાનીઓ તરફ નિર્દેશ કરી બતાવવામાં આવ્યું છે કે તમે જે તરફ પણ નજર ઉઠાવી જુઓ, દરેક વસ્તુ એ જ તૌહીદની ગવાહી આપી રહી છે, જેને માનવાનો તમે ઇન્કાર કરી રહ્યા છો. આગળ આયત ૧૨-૧૩ માં ફરી કહેવામાં આવ્યું છે કે મનુષ્ય આ દુનિયામાં જેટલી વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરી રહ્યો છે અને જે અગણિત વસ્તુઓ અને શક્તિઓ આ સૃષ્ટિમાં તેના હિતોની સેવા કરી રહી છે, તે તમામ આ એક અલ્લાહે પ્રદાન કરેલી છે અને આધીન કરેલી છે. કોઈ વ્યક્તિ સાચી રીતે ચિંતન-મનન કરે, તો તેની પોતાની બુદ્ધિ જ પોકારી ઉઠશે કે એ જ અલ્લાહ મનુષ્યનો ઉપકારક છે અને તેનો જ આ અધિકાર છે કે મનુષ્ય તેનો શુક્રગુઝાર (કૃતજ્ઞ, આભારી) બને. તે પછી મક્કાના કાફિરોના તે હઠાગ્રહ, ઘમંડ, ઠઠ્ઠા-મશ્કરી અને કુફ્ર (ઇન્કાર) માટે દુરાગ્રહ પર કઠોર નિંદા કરવામાં આવી છે, જેના વડે તેઓ કુર્આનના સંદેશનો મુકાબલો કરી રહ્યા હતા, અને તેમને ચેતવવામાં આવ્યા છે કે આ કુર્આન એક મહાન વરદાન છે, તેને રદબાતલ ઠેરવવાનો અંજામ અત્યંત વિનાશકારી હશે. આ જ અનુસંધાનમાં અલ્લાહના પયગંબર (સલ્લ.)ના અનુયાયીઓને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે આ અલ્લાહથી નિર્ભય લોકો તમારા

સાથે જે દુર્વ્યવહાર કરી રહ્યા છે તે બદલ તેમના સાથે દરગુજર અને સહનશીલતાથી કામ લો. તમે ધૈર્યથી કામ લેશો તો અલ્લાહ પોતે આમને પહોંચી વળશે અને તમને આ ધૈર્યનું ઇનામ આપશે. તે પછી આખિરતની માન્યતા વિષે કાફિરોના અજ્ઞાનતાપૂર્ણ વિચારોની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે અને તેમના દાવાના ખંડનમાં કે મૃત્યુ પછી કોઈ બીજું જીવન નથી, અલ્લાહે એક-પછી-એક કેટલીક દલીલો આપી છે. આ દલીલો આપ્યા પછી અલ્લાહ ભારપૂર્વક ફરમાવે છે કે જેવી રીતે તમે આપોઆપ જીવતા નથી થઈ ગયા, બલ્કે અમારા જીવતા કરવાથી જીવતા થયા છો, એવી જ રીતે તમે આપોઆપ મૃત્યુ પામતા નથી, બલ્કે અમારા મારવાથી મૃત્યુ પામો છો, અને એક સમય ચોક્કસપણે એવો આવવાનો છે, જ્યારે તમે સૌ એક જ સમયે એકઠા કરવામાં આવશો. જ્યારે એ સમય આવી જશે, તો તમે સ્વયં પોતાની આંખોથી જોઈ લેશો કે પોતાના અલ્લાહની હજૂરમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા છો અને તમારી સંપૂર્ણ કર્મનોંધ કોઈ પણ વધારા-ઘટાડા વિના તૈયાર છે, જે તમારા એકે-એક કૃત્યની ગવાહી આપી રહી છે. તે વખતે તમને જાણ થઈ જશે કે આખિરત (પરલોક)ની ધારણાનો આ ઇન્કાર અને તેની આ મજાક જે તમે ઉડાવી રહ્યા છો, તમને કેટલું મોંઘું પડી રહ્યું છે.

رُكُوۡعَاتُهَا ٤ — (٤٥) سُوۡرَةُ الۡجَاثِيَةِ مَكِّيَّةٌ (٦٥) — اٰيَاتُهَا ٣٧

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

حٰمٓ ۚ ﴿١﴾ تَنۡزِيۡلُ الۡكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الۡعَزِيۡزِ الۡحَكِيۡمِ ﴿٢﴾
اِنَّ فِى السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ لَاٰيٰتٍ لِّلۡمُؤۡمِنِيۡنَ ﴿٣﴾ ؕ
وَفِىۡ خَلۡقِكُمۡ وَمَا يَبُثُّ مِنۡ دَآبَّةٍ اٰيٰتٌ
لِّقَوۡمٍ يُّوۡقِنُوۡنَ ﴿٤﴾ ۙ وَاخۡتِلَافِ الَّيۡلِ وَالنَّهَارِ
وَمَاۤ اَنۡزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَآءِ مِنۡ رِّزۡقٍ فَاَحۡيَا
بِهِ الۡاَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَا وَتَصۡرِيۡفِ الرِّيٰحِ
اٰيٰتٌ لِّقَوۡمٍ يَّعۡقِلُوۡنَ ﴿٥﴾ تِلۡكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتۡلُوۡهَا
عَلَيۡكَ بِالۡحَقِّ ۚ فَبِاَىِّ حَدِيۡثٍ ۢ بَعۡدَ اللّٰهِ وَ
اٰيٰتِهٖ يُؤۡمِنُوۡنَ ﴿٦﴾ وَيۡلٌ لِّكُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيۡمٍ ﴿٧﴾ ۙ
يَّسۡمَعُ اٰيٰتِ اللّٰهِ تُتۡلٰى عَلَيۡهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسۡتَكۡبِرًا
كَاَنۡ لَّمۡ يَسۡمَعۡهَا ۚ فَبَشِّرۡهُ بِعَذَابٍ اَلِيۡمٍ ﴿٨﴾
وَاِذَا عَلِمَ مِنۡ اٰيٰتِنَا شَيۡـًٔا اتَّخَذَهَا هُزُوًا ؕ
اُولٰٓـئِكَ لَهُمۡ عَذَابٌ مُّهِيۡنٌ ﴿٩﴾ ؕ مِنۡ وَّرَآئِهِمۡ
جَهَنَّمُ ۚ وَلَا يُغۡنِىۡ عَنۡهُمۡ مَّا كَسَبُوۡا شَيۡـًٔا وَّلَا
مَا اتَّخَذُوۡا مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ اَوۡلِيَآءَ ۚ وَلَهُمۡ عَذَابٌ
عَظِيۡمٌ ﴿١٠﴾ ؕ هٰذَا هُدًى ۚ وَالَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا بِاٰيٰتِ
رَبِّهِمۡ لَهُمۡ عَذَابٌ مِّنۡ رِّجۡزٍ اَلِيۡمٌ ﴿١١﴾ ع اَللّٰهُ

૪૫. સૂરઃ અલ-જાસિયહ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૪ • આયતો-૩૭)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હા-મીમ ! (૨) આ ગ્રંથનું અવતરણ અલ્લાહ તરફથી થયું છે, જે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૩) વાસ્તવિકતા એ છે કે આકાશો અને ધરતીમાં અસંખ્ય નિશાનીઓ છે ઈમાન લાવનારાઓ માટે, (૪) અને તમારા પોતાના સર્જનમાં, અને તે પશુઓમાં જેમને અલ્લાહ (ધરતીમાં) ફેલાવી રહ્યો છે. ઘણી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે, જેઓ વિશ્વાસ કરનારા છે, (૫) અને રાત અને દિવસના અંતર અને ભેદમાં, અને તે આજીવિકામાં જે અલ્લાહ આકાશમાંથી ઊતારે છે, પછી તેનાથી મૃત ધરતીને જીવિત કરે છે, અને હવાઓના ફેરફારમાં અનેક નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે, જેઓ બુદ્ધિથી કામ લે છે. (૬) આ અલ્લાહની નિશાનીઓ છે, જેમને અમે તમારા સામે સત્યપૂર્વક વર્ણવી રહ્યા છીએ. હવે છેવટે અલ્લાહ અને તેની આયતો પછી બીજી કઈ વાત છે જેના પર આ લોકો ઈમાન લાવશે.

(૭) વિનાશ છે તે દરેક જૂઠા દુષ્કર્મી માટે, (૮) જેના સામે અલ્લાહની આયતો પઢવામાં આવે છે અને તે તેમને સાંભળે છે, પછી પૂર્ણ ઘમંડમાં પોતાના ઈન્કાર પર એવી રીતે અક્કડ રહે છે કે જાણે તેણે તેને સાંભળી જ નથી. આવા માણસને દુઃખદાયી સજાની શુભ-સૂચના આપી દો. (૯) અમારી આયતોમાંથી કોઈ વાત જ્યારે તેની જાણમાં આવે છે, તો તે તેની મજાક બનાવી લે છે. આવા સૌ લોકો માટે અપમાનજનક સજા છે. (૧૦) તેમના આગળ જહન્નમ (નર્ક) છે. જે કંઈ પણ તેમણે દુનિયામાં કમાવ્યું છે તેમાંથી કોઈ વસ્તુ તેમના કોઈ કામમાં નહીં આવે, ન તેમના એ સંરક્ષકો જ તેમના માટે કંઈ કરી શકશે, જેમને અલ્લાહને છોડીને તેમણે પોતાના સંરક્ષક બનાવી રાખ્યા છે. તેમના માટે મોટી યાતના છે.

(૧૧) આ કુર્આન સર્વથા માર્ગદર્શન છે અને એ લોકો માટે ખૂબ જ કઠોર દુઃખદાયક યાતના છે, જેમણે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની આયતોને માનવાનો ઈન્કાર કર્યો. (રુકૂઅ-૧)

الَّذِیْ سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِیَ الْفُلْكُ
فِیْهِ بِاَمْرِهٖ وَ لِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُوْنَ ﴿۱۲﴾ وَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِی السَّمٰوٰتِ وَ مَا
فِی الْاَرْضِ جَمِیْعًا مِّنْهُ ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیٰتٍ
لِّقَوْمٍ یَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۱۳﴾ قُلْ لِّلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا یَغْفِرُوْا
لِلَّذِیْنَ لَا یَرْجُوْنَ اَیَّامَ اللّٰهِ لِیَجْزِیَ قَوْمًۢا
بِمَا كَانُوْا یَكْسِبُوْنَ ﴿۱۴﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا
فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَ مَنْ اَسَآءَ فَعَلَیْهَا ۫ ثُمَّ اِلٰی رَبِّكُمْ
تُرْجَعُوْنَ ﴿۱۵﴾ وَ لَقَدْ اٰتَیْنَا بَنِیْۤ اِسْرَآءِیْلَ
الْكِتٰبَ وَ الْحُكْمَ وَ النُّبُوَّةَ وَ رَزَقْنٰهُمْ مِّنَ
الطَّیِّبٰتِ وَ فَضَّلْنٰهُمْ عَلَی الْعٰلَمِیْنَ ﴿۱۶﴾ وَ اٰتَیْنٰهُمْ
بَیِّنٰتٍ مِّنَ الْاَمْرِ ۚ فَمَا اخْتَلَفُوْۤا اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ
مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ ۙ بَغْیًۢا بَیْنَهُمْ ؕ اِنَّ رَبَّكَ
یَقْضِیْ بَیْنَهُمْ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ فِیْمَا كَانُوْا فِیْهِ
یَخْتَلِفُوْنَ ﴿۱۷﴾ ثُمَّ جَعَلْنٰكَ عَلٰی شَرِیْعَةٍ مِّنَ الْاَمْرِ
فَاتَّبِعْهَا وَ لَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ الَّذِیْنَ لَا یَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸﴾
اِنَّهُمْ لَنْ یُّغْنُوْا عَنْكَ مِنَ اللّٰهِ شَیْـًٔا ؕ وَ اِنَّ
الظّٰلِمِیْنَ بَعْضُهُمْ اَوْلِیَآءُ بَعْضٍ ۚ وَ اللّٰهُ وَلِیُّ
الْمُتَّقِیْنَ ﴿۱۹﴾ هٰذَا بَصَآئِرُ لِلنَّاسِ وَ هُدًی

(૧૨) તે અલ્લાહ જ તો છે જેણે તમારા માટે સમુદ્રને વશમાં કર્યો, જેથી તેના આદેશથી નૌકાઓ તેમાં ચાલે અને તમે તેની કૃપા (આજીવિકા) શોધો અને કૃતજ્ઞ બનો. (૧૩) તેણે આકાશો અને ધરતીની તમામ વસ્તુઓને તમારા આધીન કરી દીધી, બધું જ પોતાના પાસેથી.[1] આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે, જેઓ ચિંતન-મનન કરનારા છે.

(૧૪) હે નબી સલ્લ.! ઈમાન લાવનારાઓને કહી દો કે જે લોકો અલ્લાહ તરફથી ખરાબ દિવસના આગમનનો કોઈ ડર રાખતા નથી, તેમના કૃત્યો પર દરગુજરથી કામ લે, જેથી અલ્લાહ સ્વયં એક જૂથને તેની કમાણીનો બદલો આપે. (૧૫) જે કોઈ સદ્કાર્ય કરશે, પોતાના જ માટે કરશે અને જે કોઈ બૂરાઈ કરશે, તે સ્વયં તેનું નુકસાન ભોગવશે. પછી સૌને જવાનું તો પોતાના રબ તરફ જ છે.

(૧૬) આ પહેલાં બની ઈસરાઈલને અમે ગ્રંથ અને 'હુકમ' (સૂઝબૂજ અને નિર્ણય-શક્તિ) અને નુબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ) પ્રદાન કર્યા હતા. તેમને અમે ઉત્તમ જીવન-સામગ્રી પ્રદાન કરી, જગતના સૌ લોકો પર તેમને શ્રેષ્ઠતા આપી, (૧૭) અને દીનના મામલામાં તેમને સ્પષ્ટ આદેશો આપી દીધા. પછી જે મતભેદ તેમના વચ્ચે પ્રગટ થયો તે (અજ્ઞાનના કારણે નહીં, પરંતુ) જ્ઞાન આવી ગયા પછી થયો અને એટલા માટે થયો કે તેઓ પરસ્પર એક-બીજા પર અતિરેક કરવા માગતા હતા. અલ્લાહ કયામતના દિવસે તે મામલાઓનો ફેંસલો કરી દેશે, જેમાં તેઓ મતભેદ કરતા રહ્યા છે. (૧૮) આ પછી હે નબી સલ્લ.! અમે તમને દીનની બાબતમાં એક સ્પષ્ટ માર્ગ (શરીઅત, ધર્મવિધાન) પર સ્થાપિત કર્યા છે. આથી તમે તેના પર જ ચાલો અને એ લોકોની ઇચ્છાઓનું અનુસરણ ન કરો, જેઓ જ્ઞાન ધરાવતા નથી. (૧૯) અલ્લાહના મુકાબલામાં તેઓ તમારા કોઈ કામ આવી શકતા નથી.[2] અત્યાચારીઓ એક-બીજાના સાથીદારો છે અને અલ્લાહનો ડર રાખનારા લોકોનો સાથી અલ્લાહ છે. (૨૦) આ સૂઝબૂજ અને બુદ્ધિમત્તાની રોશનીઓ છે તમામ

وَّرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ﴿٢٠﴾ اَمْ حَسِبَ الَّذِيْنَ
اجْتَرَحُوا السَّيِّاٰتِ اَنْ نَّجْعَلَهُمْ كَالَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا وَ عَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۙ سَوَآءً مَّحْيَاهُمْ
وَمَمَاتُهُمْ ؕ سَآءَ مَا يَحْكُمُوْنَ ﴿٢١﴾ ع وَ خَلَقَ اللّٰهُ ع ٣ ١٠ ١٨
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزٰى كُلُّ
نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٢٢﴾ اَفَرَءَيْتَ
مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوٰىهُ وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ
وَّخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهٖ وَقَلْبِهٖ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهٖ
غِشٰوَةً ؕ فَمَنْ يَّهْدِيْهِ مِنْۢ بَعْدِ اللّٰهِ ؕ اَفَلَا
تَذَكَّرُوْنَ ﴿٢٣﴾ وَقَالُوْا مَا هِىَ اِلَّا حَيَاتُنَا
الدُّنْيَا نَمُوْتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَآ اِلَّا الدَّهْرُ ۚ
وَمَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۚ اِنْ هُمْ اِلَّا
يَظُنُّوْنَ ﴿٢٤﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ
مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ اِلَّآ اَنْ قَالُوا ائْتُوْا
بِاٰبَآئِنَآ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُ
يُحْيِيْكُمْ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ اِلٰى يَوْمِ
الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٢٦﴾ ع وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ ع ٤ ١٥ ١٩
وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَّخْسَرُ الْمُبْطِلُوْنَ ﴿٢٧﴾ منزل ٦

લોકો માટે અને માર્ગદર્શન અને દયા એ લોકો માટે, જેઓ વિશ્વાસ કરે.

(૨૧) શું તે લોકો, જેમણે દુષ્કૃત્યો કર્યા છે, એવું સમજી બેઠા છે કે અમે તેમને અને ઈમાન લાવનારાઓને તથા સદ્‌કાર્યો કરનારાઓને એક-સમાન કરી દઈશું, જેથી તેમનું જીવવું અને મરવું એક-સમાન થઈ જાય ? ઘણા ખરાબ નિર્ણયો છે, જે આ લોકો કરે છે. (રુકૂઅ-૨) (૨૨) અલ્લાહે તો આકાશો અને ધરતીને સત્યપૂર્વક પેદા કર્યા છે અને એટલા માટે કર્યા છે કે દરેક જીવધારીને તેની કમાણીનો બદલો આપવામાં આવે. લોકો પર અત્યાચાર કદાપિ નહીં કરવામાં આવે.

(૨૩) પછી શું તમે કયારેય તે માણસની હાલત પર વિચાર કર્યો, જેણે પોતાના મનની ઈચ્છાને પોતાનો ઉપાસ્ય બનાવી લીધો અને જ્ઞાન હોવા છતાં[૩] અલ્લાહે તેને પથભ્રષ્ટતામાં ફેંકી દીધો અને તેના હૃદય અને કાનો પર આવરણ નાખી દીધું અને તેની આંખો પર પરદો નાખી દીધો ? અલ્લાહ પછી હવે બીજું કોણ છે, જે તેને માર્ગદર્શન આપે ? શું તમે લોકો કોઈ બોધપાઠ ગ્રહણ કરતા નથી ?

(૨૪) આ લોકો કહે છે કે, ''જીવન માત્ર આ જ અમારું દુનિયાનું જીવન છે, અહીં જ અમારું મરવું અને જીવવું છે અને કાળચક્ર સિવાય કોઈ વસ્તુ નથી, જે અમારો નાશ કરતી હોય.'' હકીકતમાં આ બાબતમાં આમના પાસે કોઈ જ્ઞાન નથી. આ લોકો માત્ર અટકળોના આધારે આ વાતો કરે છે. (૨૫) અને જયારે અમારી સ્પષ્ટ આયતો આમને સંભળાવવામાં આવે છે, તો આમના પાસે કોઈ દલીલ એના સિવાય નથી હોતી કે ઉઠાવીને લઈ આવો અમારા બાપ-દાદાઓને જો તમે સાચા છો. (૨૬) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, અલ્લાહ જ તમને જીવન પ્રદાન કરે છે અને પછી એ જ તમને મૃત્યુ આપે છે, પછી એ જ તમને તે કયામતના દિવસે એકત્ર કરશે, જેના આવવામાં કોઈ શંકા નથી, પરંતુ મોટાભાગના લોકો જાણતા નથી. (રુકૂઅ-૩) (૨૭) ધરતી અને આકાશોનું રાજ્ય અલ્લાહનું જ છે, અને જે દિવસે કયામતની ઘડી આવી જશે તે દિવસે અસત્યવાદીઓ નુકસાન ઉઠાવશે.

---

૩. મૂળ શબ્દો છે 'અઝલ્લહુલ્લાહ અલા ઇલ્મિન'. એક અર્થ આ શબ્દોનો એ થઈ શકે છે કે એ વ્યક્તિ આલિમ (જ્ઞાની) હોવા છતાં અલ્લાહ તરફથી પથભ્રષ્ટતામાં ફેંકી દેવામાં આવ્યો, કેમ કે તે મનેચ્છાનો દાસ બની ગયો હતો. બીજો અર્થ એ પણ હોઈ શકે છે કે અલ્લાહે પોતાના એ જ્ઞાનના આધારે કે તે પોતાની મનેચ્છાને પોતાનો ખુદા (ઈશ્વર) બનાવી બેસ્યો હતો, તેને પથભ્રષ્ટતામાં ફેંકી દીધો.

وَتَرٰى كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً ۚ كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعٰى
إِلٰى كِتٰبِهَا ۖ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٢٨﴾
هٰذَا كِتٰبُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ ۖ إِنَّا
كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٢٩﴾ فَأَمَّا
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُدْخِلُهُمْ
رَبُّهُمْ فِيْ رَحْمَتِهٖ ۖ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِيْنُ ﴿٣٠﴾
وَأَمَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۚ أَفَلَمْ تَكُنْ اٰيٰتِيْ تُتْلٰى
عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِيْنَ ﴿٣١﴾
وَإِذَا قِيْلَ إِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّالسَّاعَةُ
لَا رَيْبَ فِيْهَا قُلْتُمْ مَّا نَدْرِيْ مَا السَّاعَةُ ۙ
إِنْ نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَّمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِيْنَ ﴿٣٢﴾
وَبَدَا لَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا عَمِلُوْا وَحَاقَ بِهِمْ مَّا
كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٣٣﴾ وَقِيْلَ الْيَوْمَ نَنْسٰكُمْ
كَمَا نَسِيْتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا وَمَأْوٰكُمُ النَّارُ
وَمَا لَكُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿٣٤﴾ ذٰلِكُمْ بِأَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ
اٰيٰتِ اللّٰهِ هُزُوًا وَّغَرَّتْكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ۚ
فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُوْنَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ﴿٣٥﴾
فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ
الْعٰلَمِيْنَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمٰوٰتِ وَ
الْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٣٧﴾ ع

(૨૮) તે દિવસે તમે દરેક જૂથને ઘૂંટણિયે પડેલો જોશો. દરેક જૂથને પોકારવામાં આવશે કે આવે અને પોતાની કર્મ-નોંધ જુએ. તેમને કહેવામાં આવશે, ''આજે તમને તે કર્મોનો બદલો આપવામાં આવશે, જે તમે કરતા રહ્યા હતા, (૨૯) આ અમારી તૈયાર કરાવેલ કર્મ-નોંધ છે, જે તમારા માટે સાચેસાચી સાક્ષી આપી રહી છે. જે કંઈ પણ તમે કરતા હતા અમે તેને લખાવતા જઈ રહ્યા હતા.'' (૩૦) પછી જેઓ ઈમાન લાવ્યા હતા અને સદ્કાર્યો કરતા રહ્યા હતા તેમને તેમનો રબ પોતાની કૃપામાં દાખલ કરશે અને આ જ સ્પષ્ટ સફળતા છે. (૩૧) અને જે લોકોએ કુફ્ર (ઇન્કાર) કર્યું હતું (તેમને કહેવામાં આવશે,) ''શું મારી આયતો તમને સંભળાવવામાં આવતી ન હતી ? પરંતુ તમે ઘમંડ કર્યો અને ગુનેગાર બનીને રહ્યા. (૩૨) અને જ્યારે કહેવામાં આવતું હતું કે અલ્લાહનો વાયદો સાચો છે અને કયામતના આવવામાં કોઈ શંકા નથી, તો તમે કહેતા હતા કે અમે નથી જાણતા કે કયામત શું હોય છે. અમે તો બસ એક કલ્પના માત્ર રાખીએ છીએ, વિશ્વાસ અમને નથી.'' (૩૩) તે વખતે તેમના સામે તેમના કર્મોની બૂરાઈઓ ખૂલી જશે અને તેઓ એ જ વસ્તુના ચક્કરમાં આવી જશે, જેની તેઓ મજાક ઉડાવ્યા કરતા હતા. (૩૪) અને તેમને કહી દેવામાં આવશે કે, ''આજે અમે પણ એ જ રીતે તમને ભુલાવી દઈએ છીએ, જે રીતે તમે આ દિવસની મુલાકાતને ભૂલી ગયા હતા. હવે તમારું ઠેકાણું નર્કાગાર (દોજખ) છે અને કોઈ તમારો સહાયક નથી. (૩૫) આ તમારું પરિણામ એટલા માટે આવ્યું કે તમે અલ્લાહની આયતોને મજાક બનાવી લીધી હતી અને તમને દુનિયાના જીવને ભ્રમમાં નાખી દીધા હતા. તેથી આજે ન આ લોકોને દોજખમાંથી કાઢવામાં આવશે, ન આમને કહેવામાં આવશે કે માફી માગીને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ને પ્રસન્ન કરો.''[૪]

(૩૬) તો પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે, જે ધરતી અને આકાશોનો માલિક અને સમસ્ત સંસાર-જગતનો પાલનહાર છે. (૩૭) ધરતી અને આકાશોમાં મોટાઈ માત્ર તેના જ માટે છે અને એ જ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (રુકૂઅ-૪)

---

૪. આ અંતિક વાક્ય એ સ્વરૂપમાં છે, જાણે કોઈ માલિક પોતાના અમુક સેવકોને ઠપકો આપ્યા પછી બીજાઓને સંબોધન કરીને કહે છે કે ભલે, હવે આ નાલાયકોની આ સજા છે.

૪૬. અલ-અહકાફ

પરિચય

નામ :

આયત ૨૧ ના વાક્ય 'ઇઝ્અન્ઝર કવ્મહૂ બિલ્-અહ્કાફ' (જયારે તેણે અહકાફમાં પોતાની કોમને સાવધાન કરી હતી)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

એક ઐતિહાસિક ઘટના મુજબ જેનો ઉલ્લેખ આ. ૨૯ થી ૩૨ માં થયો છે કે આ સૂરઃ સન ૧૦ નબવીના અંતમાં અથવા સન ૧૧ નબવીના આરંભમાં ઉતરી.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

સન ૧૦ નબવી પયગંબર (સલ્લ.)ના પવિત્ર જીવનમાં ખૂબ મુશ્કેલીભર્યું વર્ષ હતું. ત્રણ વર્ષથી કુરૈશના બધા જ કબીલાઓએ મળીને બની હાશિમ અને મુસલમાનોનો સંપૂર્ણ સામાજિક બહિષ્કાર કરી દીધો હતો અને પયગંબર (સલ્લ.) પોતાના પરિવાર અને પોતાના સહાબીઓ સાથે અબૂ તાલીબની ખીણમાં ઘેરાઈને રહી ગયા હતા. કુરૈશના લોકોએ દરેક બાજુથી આ મહોલ્લાની નાકાબંદી કરી દીધી હતી, જેને ભેદીને કોઈ પણ પ્રકારનો પુરવઠો અંદર પહોંચી શકતો ન હતો. સળંગ ત્રણ વર્ષના આ સામાજિક બહિષ્કારે મુસલમાનો અને બની હાશિમની કમર તોડી નાંખી હતી અને તેમના પર એવો કઠિન સમય પસાર થઈ ગયો હતો, જેમાં મોટાભાગે ઘાસ અને પાંદડાં ખાવાનો વખત આવી જતો હતો. કોઈ રીતે આ ઘેરો આ વર્ષે તૂટ્યો જ હતો કે પયગંબર (સલ્લ.)ના કાકા અબૂ તાલિબનું, જેઓ દસ વર્ષ સુધી આપના માટે ઢાલ બની રહ્યા હતા, અવસાન થઈ ગયું અને આ ઘટનાને ઘટિત થયે હજુ એક મહિનો જ થયો હતો કે આપ (સલ્લ.)ના જીવન-સંગિની હઝરત ખદીજા (રદિ.)નું પણ અવસાન થઈ ગયું, જેઓ નુબૂવતના આરંભથી લઈને તે સમય સુધી આપ (સલ્લ.) માટે શાંતિ અને સાંત્વનાનું કારણ બની રહ્યા હતા. આ લગાતાર આઘાતો અને દુઃખોના કારણે પયગંબર (સલ્લ.)આ વર્ષને 'આમુલ હુઝ્ન' (રંજ અને દુઃખનું વર્ષ) કહ્યા કરતા હતા. હઝરત ખદીજા અને અબૂ તાલિબના અવસાન પછી મક્કાના કાફિરો (ઈસ્લામ-વિરોધીઓ) પયગંબર (સલ્લ.)નો સામનો કરવામાં વધુ દુઃસાહસી થઈ ગયા. પહેલાં કરતાં વધુ આપ (સલ્લ.)ને તંગ કરવા લાગ્યા, ત્યાં સુધી કે આપ (સલ્લ.)નું ઘરમાંથી બહાર નીકળવું પણ મુશ્કેલ બની ગયું. છેવટે આપ (સલ્લ.) એ ઈરાદાથી તાઇફ ગયા કે બની સકીફને ઈસ્લામ તરફ આમંત્રણ

આપે અને જો તેઓ ઈસ્લામ ન સ્વીકારે તો પણ એમને ઓછામાં ઓછું એ વાત માટે તૈયાર કરે કે તેઓ આપ (સલ્લ.)ને પોતાના ત્યાં શાંતિથી કામ કરવાની તક આપે. પરંતુ (ત્યાંના મોટા લોકોએ) ન માત્ર કોઈ વાત ન માની, બલ્કે આપ (સલ્લ.)ને નોટિસ આપી દીધી કે તેમના શહેરથી નીકળી જાય. વિવશ થઈને આપ (સલ્લ.)ને તાઈફ છોડવું પડ્યું. જ્યારે આપ (સલ્લ.) ત્યાંથી નીકળવા લાગ્યા તો સકીફના સરદારોએ પોતાના ત્યાંના ગુંડાઓને પાછળ લગાડી દીધા. તેઓ રસ્તાની બંને તરફ આપ (સલ્લ.) પર વ્યંગ કરતા, ગાળો બોલતા અને પથ્થર મારતા, ત્યાં સુધી કે આપ (સલ્લ.) ઝખમોથી ચૂર થઈ ગયા અને આપ (સલ્લ.)ના પગરખા લોહીથી ભરાઈ ગયાં. આ જ હાલતમાં આપ (સલ્લ.) તાઈફના બહાર એક બગીચાની વાડના છાંયડામાં બેસી ગયા અને પોતાના રબથી (દુઆ કરવામાં લાગી ગયા.) ભગ્નહૃદયે અને દુઃખી થઈને પાછા વળ્યા. જ્યારે આપ કર્નુલ-મનાઝિલ નજીક પહોંચ્યા તો એવું લાગ્યું કે આકાશમાં એક વાદળ જેવું છવાયેલું છે. નજર ઉઠાવીને જોયું તો જિબ્રઈલ (ફરિશ્તા) સામે હતા. તેમણે પોકારીને કહ્યું, ''આપની કોમે આપને જે કંઈ જવાબ આપ્યો છે અલ્લાહે તે સાંભળી લીધો, હવે આ પર્વતોના પ્રબંધક ફરિશ્તાને અલ્લાહે મોકલ્યો છે, આપ જે આજ્ઞા આપવા ચાહો, તેને આપી શકો છો.'' પછી પર્વતોના ફરિશ્તાએ આપ (સલ્લ.)ને સલામ કરીને નિવેદન કર્યું, ''આપ કહો તો બંને તરફના પર્વતોને લોકો ઉપર ઊંધા પાડી દઉં.'' આપ (સલ્લ.)એ જવાબ આપ્યો, ''નહીં, બલ્કે હું આશા રાખું છું કે અલ્લાહ એમના વંશમાંથી એવા લોકોને પેદા કરશે જેઓ એક અલ્લાહની, જેનો કોઈ ભાગીદાર નથી, બંદગી કરશે.'' (હ.બુખારી)

તે પછી આપ (સલ્લ.) થોડાક દિવસ નખ્લહ નામે જગ્યાએ જઈને રોકાઈ ગયા. આ જ દિવસોમાં એક રાત્રે આપ (સલ્લ.) નમાઝમાં કુર્આન-મજીદ પઢી રહ્યા હતા કે જિન્નાતોનું જૂથ ત્યાંથી પસાર થયું. તેમણે કુર્આન સાંભળ્યું, ઈમાન લાવ્યા, પાછા જઈને પોતાની કોમમાં ઈસ્લામનો પ્રચાર શરૂ કરી દીધો અને અલ્લાહે પોતાના પયગંબરને આ ખુશખબર આપી કે મનુષ્ય ભલે આપના સંદેશથી ભાગી રહ્યા હોય, પરંતુ ઘણાં જિન્નાત એના મોહિત થઈ ગયા છે અને તેઓ એને પોતાની જાતિમાં ફેલાવી રહ્યા છે.

વિષય અને ચર્ચા :

સૂરઃનો વિષય ઈસ્લામના વિરોધીઓને તેમની પથભ્રષ્ટતાઓના પરિણામોથી સચેત કરવાનો છે જેમાં ન માત્ર તેઓ ગ્રસ્ત હતા, બલ્કે ખૂબ જ હઠાગ્રહ અને ગર્વ અને ઘમંડ સાથે તેના પર અક્કડ હતા. એમની નજરમાં દુનિયાની હેસિયત કેવળ

એક નિરુદ્દેશ્ય રમકડાં જેવી હતી અને તેમાં તેઓ પોતાને અનુત્તરદાયી જીવ સમજતા હતા. તૌહીદનો સંદેશ (એકેશ્વરવાદનું આમંત્રણ) એમના વિચારમાં અસત્ય હતો. તેઓ કુર્આન વિષે એ માનવા તૈયાર ન હતા કે તે જગત-સ્વામીની વાણી છે. એમની દૃષ્ટિમાં ઈસ્લામના સત્ય ન હોવા માટેનો એક મોટો પુરાવો એ હતો કે માત્ર કેટલાક નવયુવાનો, થોડાંક ગરીબો અને અમુક ગુલામો જ એના પર ઈમાન લાવ્યા છે. તેઓ કયામત અને મૃત્યુ પછીના જીવન અને બદલા તથા સજાની વાતોને ઉપજાવી કાઢેલી વાર્તાઓ માનતા હતા. આ સૂરઃમાં ટૂંકાણમાં આ જ ગુમરાહીઓ પૈકી એક-એકનું દલીલો સાથે ખંડન કરવામાં આવ્યું છે અને કાફિરોને સચેત કરવામાં આવ્યા છે કે જો તમે કુર્આનના આમંત્રણને રદ કરી દેશો તો પોતે જ પોતાનો અંત ખરાબ કરશો. (વધુ વિગત માટે જુઓ : સૂરઃ ઝુમર, નોંધ-૧; સૂરઃ જાસિયહ, નોંધ-૧; સૂરઃ સજદહ, નોંધ-૧)

آياتها ٣٥ سُوْرَةُ الْاَحْقَافِ مَكِّيَّةٌ (٤٦) (٦٦) رُكُوعاتها ٤

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

حٰمٓ ۝١ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ۝٢
مَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا
بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا عَمَّآ
اُنْذِرُوْا مُعْرِضُوْنَ ۝٣ قُلْ اَرَءَيْتُمْ مَّا تَدْعُوْنَ
مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَرُوْنِيْ مَاذَا خَلَقُوْا مِنَ الْاَرْضِ
اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمٰوٰتِ ؕ اِيْتُوْنِيْ بِكِتٰبٍ مِّنْ
قَبْلِ هٰذَآ اَوْ اَثٰرَةٍ مِّنْ عِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝٤
وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ يَّدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَنْ
لَّا يَسْتَجِيْبُ لَهٗٓ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَهُمْ عَنْ
دُعَآئِهِمْ غٰفِلُوْنَ ۝٥ وَاِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوْا لَهُمْ
اَعْدَآءً وَّكَانُوْا بِعِبَادَتِهِمْ كٰفِرِيْنَ ۝٦ وَاِذَا تُتْلٰى
عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ قَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلْحَقِّ
لَمَّا جَآءَهُمْ ۙ هٰذَا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ۝٧ اَمْ يَقُوْلُوْنَ
افْتَرٰىهُ ؕ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهٗ فَلَا تَمْلِكُوْنَ لِيْ مِنَ
اللّٰهِ شَيْـًٔا ؕ هُوَ اَعْلَمُ بِمَا تُفِيْضُوْنَ فِيْهِ ؕ كَفٰى بِهٖ
شَهِيْدًۢا بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ ؕ وَهُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ۝٨
قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ وَمَآ اَدْرِيْ مَا

૪૬. સૂરઃ અલ-અહકાફ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૪ • આયતો-૩૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હા-મીમ.! (૨) આ ગ્રંથનું અવતરણ પ્રભુત્વશાળી અને તત્વદર્શી અલ્લાહ તરફથી થયું છે. (૩) અમે ધરતી અને આકાશોને અને એ બધી વસ્તુઓને, જે તેમના વચ્ચે છે સત્ય પર અને એક વિશેષ મુદ્દતના નિર્ધારિણ સાથે પેદા કરેલ છે. પરંતુ આ ઈન્કાર કરનારા લોકોએ તે હકીકતથી મોઢું ફેરવી રાખ્યું છે, જેનાથી તેમને ચેતવવામાં આવ્યા છે.

(૪) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, ''ક્યારેય તમે આંખો ખોલીને જોયું પણ છે કે તે હસ્તીઓ છે શું, જેમને તમે અલ્લાહને છોડીને પોકારો છો ? જરા મને બતાવો તો ખરા કે ધરતીમાં તેમણે શું પેદા કર્યું છે ? અથવા આકાશોના સર્જન અને તેના પ્રબંધમાં તેમનો કોઈ હિસ્સો છે ? આનાથી પહેલાં આવેલ કોઈ ગ્રંથ કે જ્ઞાનનો કોઈ શેષ ભાગ (આ ધારણાઓના પુરાવામાં) તમારા પાસે હોય તો એ જ લઈ આવો, જો તમે સાચા છો.'' (૫) છેવટે તે વ્યક્તિ કરતાં વધારે બહેકેલો મનુષ્ય બીજો કોણ હશે, જે અલ્લાહને છોડીને તેમને પોકારે, જેઓ કયામત સુધી તેને જવાબ આપી શકતા નથી,[૧] બલ્કે તેનાથી પણ અજાણ છે કે પોકારનારા તેમને પોકારી રહ્યા છે, (૬) અને જ્યારે તમામ મનુષ્યો એકત્ર કરવામાં આવશે, તે વખતે તેઓ પોતાના પોકારનારાઓના શત્રુ અને પોતાની ઉપાસનાનો ઈન્કાર કરનારા હશે.[૨]

(૭) આ લોકોને જ્યારે અમારી સ્પષ્ટ આયતો સંભળાવવામાં આવે છે અને સત્ય આમની સામે આવી જાય છે, તો આ ઈન્કાર કરનારા તેના વિશે કહે છે કે આ તો સ્પષ્ટ જાદૂ છે. (૮) શું તેમનું કહેવું એ છે કે રસૂલે (ઈશદૂતે) આને પોતે જ ઘડી કાઢ્યું છે ? આમને કહો, ''જો મેં આને પોતે જ ઘડી કાઢ્યું છે, તો તમે મને અલ્લાહની પકડથી સહેજ પણ બચાવી નહીં શકો. જે વાતો તમે બનાવો છો અલ્લાહ તેને સારી રીતે જાણે છે. મારા અને તમારા વચ્ચે એ જ સાક્ષી આપવા માટે પૂરતો છે, અને તે મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.[૩]

(૯) આમને કહો, ''હું કોઈ નિરાળો રસૂલ તો નથી,[૪] હું નથી જાણતો કે કાલે

૧. જવાબ આપવાથી તાત્પર્ય કોઈના નિવેદન પર નિર્ણય લાગુ કરવો છે. અર્થ એ છે કે આ ઉપાસ્યોની પાસે એ અધિકારો જ નથી, જેના આધારે તેઓ તેમની દુઆઓ (પ્રાર્થનાઓ) અને નિવેદનો પર કોઈ નિર્ણય લાગુ કરી શકે.

૨. અર્થાત્, તેઓ સાફ-સાફ કહી દેશે કે ન અમે આમને ક્યારેય એ કહ્યું હતું કે તમે મદદ માટે અમને પોકારો, અમે તમારી જરૂરતો પૂરી કરવાવાળા છીએ, અને ન અમને એ ખબર છે કે આ લોકો અમને પોકાર્યા કરતા હતા. આમણે સ્વયં જ અમને જરૂરતો પૂરી કરવાવાળા માની લીધા અને પોતે જ અમને પોકારવાનું શરૂ કરી દીધું.

૩. આ જગ્યાએ આ વાક્ય બે અર્થ દર્શાવી રહ્યું છે : એક એ કે વાસ્તવમાં આ અલ્લાહની દયા અને તેની ક્ષમા જ છે, જેના કારણે એ લોકો ધરતી પર શ્વાસ લઈ રહ્યા છે, જેમને અલ્લાહના કલામને જૂઠ ઠેરવવામાં કોઈ સંકોચ નથી,

يُفۡعَلُ بِیۡ وَلَا بِکُمۡ ؕ اِنۡ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا یُوۡحٰۤی
اِلَیَّ وَمَاۤ اَنَا اِلَّا نَذِیۡرٌ مُّبِیۡنٌ ۝۹ قُلۡ اَرَءَیۡتُمۡ اِنۡ
کَانَ مِنۡ عِنۡدِ اللّٰہِ وَکَفَرۡتُمۡ بِہٖ وَشَہِدَ شَاہِدٌ
مِّنۡۢ بَنِیۡۤ اِسۡرَآءِیۡلَ عَلٰی مِثۡلِہٖ فَاٰمَنَ وَ
اسۡتَکۡبَرۡتُمۡ ؕ اِنَّ اللّٰہَ لَا یَہۡدِی الۡقَوۡمَ الظّٰلِمِیۡنَ ۝۱۰ ع
وَقَالَ الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡا لِلَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا لَوۡ کَانَ خَیۡرًا مَّا
سَبَقُوۡنَاۤ اِلَیۡہِ ؕ وَاِذۡ لَمۡ یَہۡتَدُوۡا بِہٖ فَسَیَقُوۡلُوۡنَ
ہٰذَاۤ اِفۡکٌ قَدِیۡمٌ ۝۱۱ وَمِنۡ قَبۡلِہٖ کِتٰبُ مُوۡسٰۤی
اِمَامًا وَّرَحۡمَۃً ؕ وَہٰذَا کِتٰبٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانًا
عَرَبِیًّا لِّیُنۡذِرَ الَّذِیۡنَ ظَلَمُوۡا ٭ۖ وَبُشۡرٰی لِلۡمُحۡسِنِیۡنَ ۝۱۲
اِنَّ الَّذِیۡنَ قَالُوۡا رَبُّنَا اللّٰہُ ثُمَّ اسۡتَقَامُوۡا فَلَا خَوۡفٌ
عَلَیۡہِمۡ وَلَا ہُمۡ یَحۡزَنُوۡنَ ۝۱۳ اُولٰٓئِکَ اَصۡحٰبُ الۡجَنَّۃِ
خٰلِدِیۡنَ فِیۡہَا ۚ جَزَآءًۢ بِمَا کَانُوۡا یَعۡمَلُوۡنَ ۝۱۴ وَ
وَصَّیۡنَا الۡاِنۡسَانَ بِوَالِدَیۡہِ اِحۡسٰنًا ؕ حَمَلَتۡہُ
اُمُّہٗ کُرۡہًا وَّوَضَعَتۡہُ کُرۡہًا ؕ وَحَمۡلُہٗ وَفِصٰلُہٗ
ثَلٰثُوۡنَ شَہۡرًا ؕ حَتّٰۤی اِذَا بَلَغَ اَشُدَّہٗ وَبَلَغَ اَرۡبَعِیۡنَ
سَنَۃً ۙ قَالَ رَبِّ اَوۡزِعۡنِیۡۤ اَنۡ اَشۡکُرَ نِعۡمَتَکَ الَّتِیۡۤ
اَنۡعَمۡتَ عَلَیَّ وَعَلٰی وَالِدَیَّ وَاَنۡ اَعۡمَلَ صَالِحًا
تَرۡضٰہُ وَاَصۡلِحۡ لِیۡ فِیۡ ذُرِّیَّتِیۡ ۚؕ اِنِّیۡ تُبۡتُ

તમારા સાથે શું થવાનું છે અને મારા સાથે શું, હું તો માત્ર તે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના)નું અનુસરણ કરું છું, જે મારા પાસે મોકલવામાં આવે છે અને હું સ્પષ્ટ સાવધાન કરી દેનારથી વિશેષ બીજું કંઈ નથી.'' (૧૦) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, ''ક્યારેય તમે વિચાર્યું પણ કે જો આ વાણી અલ્લાહ તરફથી જ હોય અને તમે તેનો ઇન્કાર કરી દીધો, (તો તમારું પરિણામ શું આવશે ?) અને આના જેવી જ એક વાણી પર તો બની ઈસરાઈલનો એક સાક્ષી ગવાહી પણ આપી ચૂક્યો છે. તે ઈમાન લઈ આવ્યો અને તમે પોતાના ઘમંડમાં પડી રહ્યા.[૫] આવા અત્યાચારીઓને અલ્લાહ માર્ગદર્શન આપતો નથી.''(રુકૂઅ-૧)

(૧૧) જે લોકોએ માનવાનો ઇન્કાર કરી દીધો છે, તેઓ ઈમાન લાવનારાઓ વિશે કહે છે કે જો આ ગ્રંથને માની લેવું કોઈ સારું કામ હોત, તો આ લોકો આ મામલામાં અમારાથી અગ્રેસર રહી શકતા ન હતા.[૬] કેમ કે આમણે તેનાથી માર્ગદર્શન ન મેળવ્યું, તેથી આ લોકો હવે એ જરૂર કહેશે કે આ તો પુરાણું જૂઠ છે. (૧૨) જો કે આનાથી પહેલાં મૂસાનો ગ્રંથ માર્ગદર્શક અને કૃપા બનીને આવી ચૂક્યો છે, અને આ ગ્રંથ તેની પુષ્ટિ કરનાર અરબી ભાષામાં આવ્યો છે, જેથી અત્યાચારીઓને સચેત કરી દે અને ઉત્તમ નીતિ અપનાવનારાઓને ખુશખબર આપી દે. (૧૩) નિશ્ચિતપણે જે લોકોએ કહી દીધું કે અલ્લાહ જ અમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે, પછી તેના પર મક્કમ રહ્યા, તેમના માટે ન કોઈ ભય છે અને ન તેઓ દુઃખી થશે. (૧૪) આવા બધા લોકો જન્નત (સ્વર્ગ)માં જનારા છે, જ્યાં તેઓ હંમેશા રહેશે, પોતાના એ કર્મોના બદલામાં જે તેઓ દુનિયામાં કરતા રહ્યા છે.

(૧૫) અમે મનુષ્યને તાકીદ કરી કે તે પોતાના માતા-પિતા સાથે સદ્‌વ્યવહાર કરે. તેની માતાએ કષ્ટ ઉઠાવીને તેને પેટમાં રાખ્યો અને કષ્ટ ઉઠાવીને જ તેને જન્મ આપ્યો, અને તેના ગર્ભ અને દૂધ છોડાવવામાં ત્રીસ મહિના લાગી ગયા, ત્યાં સુધી કે જ્યારે તે પોતાની પૂર્ણ શક્તિએ પહોંચ્યો અને ચાળીસ વર્ષનો થઈ ગયો, તો તેણે કહ્યું, ''હે મારા રબ ! મને પ્રેરણા આપ કે હું તારી એ કૃપાઓ પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા દર્શાવું, જે તેં મને અને મારા માતા-પિતાને પ્રદાન કરી, અને એવા સદ્‌કાર્યો કરું જેનાથી તું પ્રસન્ન થાય, અને મારા સંતાનોને પણ સદાચારી બનાવીને મને સુખ આપ. હું તારા સમક્ષ તૌબા કરું (ક્ષમા

નહિ તો કોઈ નિર્દયી અને કઠોર અલ્લાહ આ સૃષ્ટિનો માલિક હોત, તો આવા દુઃસાહસો કરનારાઓને એક શ્વાસ પણ બીજો શ્વાસ લેવાનું નસીબ ન થતું. બીજો અર્થ આ વાક્યનો એ છે કે અત્યાચારીઓ ! હજુ પણ આ હઠાગ્રહથી અટકી જાઓ, તો અલ્લાહની દયાનો દરવાજો તમારા માટે ખુલ્લો છે, અને જે કંઈ તમે અત્યાર સુધી કર્યું છે, માફ થઈ શકે છે.

૪. અર્થાત્, જે રીતે અગાઉ બધા રસૂલો (ઈશદૂતો) મનુષ્ય જ હતા અને ખુદાઈ (ઈશ્વરીય) ગુણો અને અધિકારોમાં તેમનો કોઈ ભાગ ન હતો, એવો જ હું રસૂલ છું.

૫. અહીં સાક્ષીથી તાત્પર્ય કોઈ વિશેષ વ્યક્તિ નહીં, બલ્કે ઈસરાઈલીઓનો એક સાધારણ વ્યક્તિ છે. અલ્લાહના ઇરશાદનો હેતુ એ છે કે કુર્આન-મજીદ જે શિક્ષણ તમારા સામે પ્રસ્તુત કરી રહ્યું છે તે કોઈ અનોખી વસ્તુ નથી, જે દુનિયામાં પહેલી વાર તમારા જ સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે અને તમે એ બહાનું કરી શકો કે અમે આ નિરાળી વાતો કેવી રીતે માની લઈએ, જે માનવ-જાતની સામે કદી આવી જ નથી. આનાથી પહેલાં આ જ શિક્ષાઓ એ

اِلَيۡكَ وَاِنِّىۡ مِنَ الۡمُسۡلِمِيۡنَ ﴿۱۵﴾ اُولٰٓٮِٕكَ الَّذِيۡنَ
نَتَقَبَّلُ عَنۡهُمۡ اَحۡسَنَ مَا عَمِلُوۡا وَنَتَجَاوَزُ عَنۡ سَيِّاٰتِهِمۡ
فِىۡۤ اَصۡحٰبِ الۡجَنَّةِ ؕ وَعۡدَ الصِّدۡقِ الَّذِىۡ كَانُوۡا
يُوۡعَدُوۡنَ ﴿۱۶﴾ وَالَّذِىۡ قَالَ لِوَالِدَيۡهِ اُفٍّ لَّكُمَاۤ
اَتَعِدٰنِنِىۡۤ اَنۡ اُخۡرَجَ وَقَدۡ خَلَتِ الۡقُرُوۡنُ مِنۡ قَبۡلِىۡ ۚ
وَهُمَا يَسۡتَغِيۡثٰنِ اللّٰهَ وَيۡلَكَ اٰمِنۡ ۖ اِنَّ وَعۡدَ اللّٰهِ
حَقٌّ ۖۚ فَيَقُوۡلُ مَا هٰذَاۤ اِلَّاۤ اَسَاطِيۡرُ الۡاَوَّلِيۡنَ ﴿۱۷﴾
اُولٰٓٮِٕكَ الَّذِيۡنَ حَقَّ عَلَيۡهِمُ الۡقَوۡلُ فِىۡۤ اُمَمٍ قَدۡ خَلَتۡ
مِنۡ قَبۡلِهِمۡ مِّنَ الۡجِنِّ وَالۡاِنۡسِ ؕ اِنَّهُمۡ كَانُوۡا
خٰسِرِيۡنَ ﴿۱۸﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوۡا ۚ وَلِيُوَفِّيَهُمۡ
اَعۡمَالَهُمۡ وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُوۡنَ ﴿۱۹﴾ وَيَوۡمَ يُعۡرَضُ
الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا عَلَى النَّارِ ؕ اَذۡهَبۡتُمۡ طَيِّبٰتِكُمۡ فِىۡ
حَيَاتِكُمُ الدُّنۡيَا وَاسۡتَمۡتَعۡتُمۡ بِهَا ۚ فَالۡيَوۡمَ تُجۡزَوۡنَ
عَذَابَ الۡهُوۡنِ بِمَا كُنۡتُمۡ تَسۡتَكۡبِرُوۡنَ فِى
الۡاَرۡضِ بِغَيۡرِ الۡحَقِّ وَبِمَا كُنۡتُمۡ تَفۡسُقُوۡنَ ﴿۲۰﴾ ع وَاذۡكُرۡ ع ۲
اَخَا عَادٍ ؕ اِذۡ اَنۡذَرَ قَوۡمَهٗ بِالۡاَحۡقَافِ وَقَدۡ خَلَتِ
النُّذُرُ مِنۡۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهٖۤ اَلَّا تَعۡبُدُوۡۤا
اِلَّا اللّٰهَ ؕ اِنِّىۡۤ اَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيۡمٍ ﴿۲۱﴾
قَالُوۡۤا اَجِئۡتَنَا لِتَاۡفِكَنَا عَنۡ اٰلِهَتِنَا ۚ فَاۡتِنَا بِمَا تَعِدُنَاۤ منزل ٦

માંગું) છું અને આજ્ઞાંકિત (મુસ્લિમ) બંદાઓ પૈકી છું." (૧૬) આ પ્રકારના લોકો પાસેથી અમે તેમના સર્વોત્તમ કાર્યોનો સ્વીકાર કરીએ છીએ અને તેમની બૂરાઈઓથી દરગુજર કરી જઈએ છીએ. આ લોકો જન્નતી લોકોમાં સામેલ થશે, તે સાચા વાયદા અનુસાર જે તેમનાથી કરવામાં આવતો રહ્યો છે. (૧૭) અને જેણે પોતાના માતા-પિતાને કહ્યું, "ઉફ્ફ ! તંગ કરી નાખ્યો તમે, શું તમે મને આનાથી ડરાવો છો કે મરી ગયા પછી મને કબરમાંથી પાછો કાઢવામાં આવશે ? જો કે મારા પહેલાં ઘણીય પેઢીઓ પસાર થઈ ચૂકી છે (તેમનામાંથી તો કોઈ ઊઠીને ન આવ્યું !)" માતા અને પિતા અલ્લાહને ફરિયાદ કરીને કહે છે, "હે દુર્ભાગી ! માની જા, અલ્લાહનો વાયદો સાચો છે." પરંતુ તે કહે છે, "આ બધી અગાઉના જમાનાની પુરાણી કહાણીઓ છે." (૧૮) આ લોકો છે જેમના પર યાતનાનો નિર્ણય લાગુ થઈ ગયો છે. આમના પહેલાં જીન્નો અને મનુષ્યોના જે ટોળાઓ (આ જ પ્રકારના) થઈ ગયા છે, તેમાં જ આ લોકો પણ સામેલ થશે. નિઃશંક, આ નુકસાનમાં રહી જનારા લોકો છે. (૧૯) બંને જૂથોમાંથી દરેકનો દરજ્જો તેમના કર્મને અનુરૂપ છે, જેથી અલ્લાહ તેમના કર્મોનો પૂરેપૂરો બદલો તેમને આપે. તેમના પર કદાપિ અત્યાચાર કરવામાં નહીં આવે. (૨૦) પછી જ્યારે આ ઈન્કાર કરનારાઓને આગના સામે લાવીને ઊભા કરવામાં આવશે, તો તેમને કહેવામાં આવશે, "તમે પોતાના હિસ્સાની કૃપાઓ પોતાના દુનિયાના જીવનમાં સમાપ્ત કરી ચૂક્યા અને તેમનાથી મજા માણી લીધી, હવે જે ઘમંડ તમે ધરતી પર કોઈ પણ અધિકાર વિના કરતા રહ્યા અને તમે જે અવજ્ઞાઓ કરી તેના બદલામાં આજે તમને અપમાનજનક યાતના આપવામાં આવશે."(રુકૂઅ-૨)

(૨૧) જરા આમને આદના ભાઈ (હૂદ)ની ઘટના સંભળાવો, જ્યારે તેણે અહકાફમાં પોતાની કોમને સાવધાન કરી હતી – અને આવા સાવધાન કરનારા તેના પહેલાં પણ થઈ ગયા હતા અને તેના પછી પણ આવતા રહ્યા કે, "અલ્લાહ સિવાય કોઈની ઉપાસના ન કરો. મને તમારા માટે એક મોટા ભયંકર દિવસની યાતનાનો ડર છે." (૨૨) તેમણે કહ્યું, "શું તું એ માટે આવ્યો છે કે અમને બહેકાવીને અમારા ઉપાસ્યોથી વિમુખ કરી દે ? ભલે,

જ પ્રમાણે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) દ્વારા બની ઈસરાઈલની સામે તૌરાત અને અન્ય આકાશી ગ્રંથોના સ્વરૂપમાં આવી ચૂકી છે અને તેમનો એક સાધારણ વ્યક્તિ તેને માની ચૂક્યો છે.

૬. તેમનો મતલબ એ હતો કે આ કુર્આન પર અમુક અણસમજ લોકો ઈમાન લઈ આવ્યા છે, નહિં તો જો આ કોઈ સારું કામ હોત તો અમારા જેવા બુદ્ધિશાળી લોકો તેને માનવામાં પાછળ કેવી રહી શકતા હતા.

اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٢٢﴾ قَالَ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ
اللّٰهِ ۖ وَاُبَلِّغُكُمْ مَّاۤ اُرْسِلْتُ بِهٖ وَلٰكِنِّيْۤ اَرٰىكُمْ قَوْمًا
تَجْهَلُوْنَ ﴿٢٣﴾ فَلَمَّا رَاَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ اَوْدِيَتِهِمْ ۙ
قَالُوْا هٰذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا ؕ بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهٖ ؕ
رِيْحٌ فِيْهَا عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٢٤﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍۭ بِاَمْرِ
رَبِّهَا فَاَصْبَحُوْا لَا يُرٰۤى اِلَّا مَسٰكِنُهُمْ ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِي
الْقَوْمَ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ مَكَّنّٰهُمْ فِيْمَاۤ اِنْ
مَّكَّنّٰكُمْ فِيْهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَّاَبْصَارًا وَّ
اَفْـِٕدَةً ۖ فَمَاۤ اَغْنٰى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَاۤ اَبْصَارُهُمْ
وَلَاۤ اَفْـِٕدَتُهُمْ مِّنْ شَيْءٍ اِذْ كَانُوْا يَجْحَدُوْنَ ۙ بِاٰيٰتِ
اللّٰهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ
اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِّنَ الْقُرٰى وَصَرَّفْنَا الْاٰيٰتِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿٢٧﴾ فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا
مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ قُرْبَانًا اٰلِهَةً ؕ بَلْ ضَلُّوْا عَنْهُمْ ۚ
وَذٰلِكَ اِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿٢٨﴾ وَاِذْ
صَرَفْنَاۤ اِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُوْنَ الْقُرْاٰنَ ۚ
فَلَمَّا حَضَرُوْهُ قَالُوْۤا اَنْصِتُوْا ۚ فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا
اِلٰى قَوْمِهِمْ مُّنْذِرِيْنَ ﴿٢٩﴾ قَالُوْا يٰقَوْمَنَاۤ اِنَّا سَمِعْنَا
كِتٰبًا اُنْزِلَ مِنْۢ بَعْدِ مُوْسٰى مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ

ع ٤ ٦

منزل ٦

તો લઈ આવ પોતાની એ યાતના, જેનાથી તું અમને ડરાવે છે, જો ખરેખર તું સાચો છે." (૨૩) તેણે કહ્યું, "આનું જ્ઞાન તો અલ્લાહને છે,[૭] હું કેવળ તે સંદેશ તમને પહોંચાડી રહ્યો છું, જે મને આપીને મોકલવામાં આવ્યો છે. પરંતુ હું જોઈ રહ્યો છું કે તમે લોકો અજ્ઞાનતા આચરી રહ્યા છો." (૨૪) પછી જ્યારે તેમણે તે યાતનાને તેમની ખીણો તરફ આવતી જોઈ, તો કહેવા લાગ્યા, "આ વાદળ છે જે અમને સંતૃપ્ત કરી દેશે." – નહીં,[૮] બલ્કે આ એ જ વસ્તુ છે, જેના માટે તમે ઉતાવળા થઈ રહ્યા હતા. આ હવાનું તોફાન છે જેમાં દુઃખદાયી યાતના આવી રહી છે, (૨૫) પોતાના રબના આદેશથી દરેક વસ્તુનો નાશ કરી નાખશે." છેવટે તેમની હાલત એ થઈ કે તેમના નિવાસ-સ્થાનો સિવાય ત્યાં કંઈ પણ દેખાતું ન હતું. આવી રીતે અમે ગુનેગારોને બદલો આપીએ છીએ. (૨૬) તેમને અમે તે બધું જ આપ્યું હતું જે તમને નથી આપ્યું. તેમને અમે કાન, આંખો અને હૃદય, બધું જ આપી રાખ્યું હતું, પરંતુ ન તે કાન તેમના કોઈ કામમાં આવ્યા, ન આંખો, ન હૃદય, કેમ કે તેઓ અલ્લાહની આયતોનો ઇન્કાર કરતા હતા, અને એ જ વસ્તુના ચક્કરમાં તેઓ આવી ગયા, જેની તેઓ મજાક ઉડાવતા હતા. (રુકૂઅ-૩)

(૨૭) તમારા આસપાસના વિસ્તારોમાંથી ઘણી વસ્તીઓને અમે નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ. અમે અમારી આયતો મોકલીને વારંવાર જુદી-જુદી રીતે તેમને સમજાવ્યા, કદાચ તેઓ પાછા વળે. (૨૮) પછી તે હસ્તીઓએ કેમ તેમની મદદ ન કરી, જેમને અલ્લાહને છોડીને તેમણે અલ્લાહનું સામીપ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું માધ્યમ સમજીને ઉપાસ્યો બનાવી લીધા હતા?[૯] બલ્કે તેઓ તો તેમનાથી ખોવાઈ ગયા, અને આ હતું તેમના જૂઠ અને તે બનાવટી ધારણાઓનું પરિણામ, જે તેમણે ઘડી રાખી હતી.

(૨૯) (અને તે ઘટના પણ ઉલ્લેખનીય છે,) જ્યારે અમે જિન્નોના એક જૂથને તમારા તરફ લઈ આવ્યા હતા, જેથી કુર્આન સાંભળે.[૧૦] જ્યારે તેઓ તે જગ્યાએ પહોંચ્યા, (જ્યાં તમે કુર્આન પઢી રહ્યા હતા) તો તેમણે પરસ્પર કહ્યું, ચુપ થઈ જાઓ. પછી જ્યારે તે પઢી લેવામાં આવ્યું તો તેઓ સચેત કરનારા બનીને પોતાની કોમ તરફ પાછા ફર્યા, (૩૦) તેમણે જઈને કહ્યું, "હે મારી જાતિના લોકો! અમે એક ગ્રંથ સાંભળ્યો છે, જે મૂસા પછી અવતરિત કરવામાં આવ્યો છે, સમર્થન કરવાવાળો છે પોતાના પહેલાં આવી

૭. અર્થાત્, એ વાતનું જ્ઞાન કે તમારા પર અઝાબ (યાતના) ક્યારે મોકલવામાં આવે અને ક્યાં સુધી તમને મહેતલ આપવામાં આવે.

૮. અહીં એ બાબતની કોઈ સ્પષ્ટતા નથી કે તેમને આ જવાબ કોણે આપ્યો. વાણીની શૈલીથી આપોઆપ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે આ એ જવાબ હતો, જે સાચી પરિસ્થિતિએ વ્યવહારરૂપે તેમને આપ્યો. તેઓ સમજતા હતા કે આ વાદળ છે, જે તેમની ખીણોને સિંચિત કરવા આવ્યું છે અને વાસ્તવમાં હતું તે હવાનું તોફાન, જે તેમને નષ્ટ-વિનષ્ટ કરવા માટે આગળ વધી રહ્યું હતું.

૯. અર્થાત્, એ હસ્તીઓની સાથે શ્રદ્ધાની શરૂઆત તો તેમણે એ વિચારથી કરી હતી કે આ અલ્લાહ (ઈશ્વર)ના સ્વીકૃત બંદાઓ છે, તેમના માધ્યમથી અલ્લાહના ત્યાં અમારી પહોંચ થશે. પરંતુ આગળ વધતાં-વધતાં તેમણે સ્વયં એ જ હસ્તીઓને ઉપાસ્ય બનાવી લીધી, તેમને જ મદદ માટે પોકારવા લાગ્યા અને તેમનાથી જ દુઆઓ માંગવા લાગ્યા અને તેમના જ વિશે એ સમજી લીધું કે તેઓ પોતે અધિકાર ધરાવે છે. અમારી ફરિયાદો તેઓ જ સાંભળશે અને અમારી મુશ્કેલીઓ તેઓ જ દૂર કરશે. આ ગુમરાહી (પથભ્રષ્ટતા)થી તેમને બહાર કાઢવા માટે અલ્લાહ તઆલાએ પોતાની નિશાનીઓ પોતાના રસૂલો દ્વારા મોકલીને જુદી-જુદી રીતે તેમને સમજાવવાની કોશિશ કરી. પરંતુ

يَدَيْهِ يَهْدِيْٓ اِلَى الْحَقِّ وَاِلٰى طَرِيْقٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٣٠﴾
يٰقَوْمَنَآ اَجِيْبُوْا دَاعِيَ اللّٰهِ وَاٰمِنُوْا بِهٖ يَغْفِرْ لَكُمْ
مِّنْ ذُنُوْبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِّنْ عَذَابٍ اَلِيْمٍ ﴿٣١﴾ وَمَنْ لَّا
يُجِبْ دَاعِيَ اللّٰهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْاَرْضِ وَ
لَيْسَ لَهٗ مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءُ ؕ اُولٰٓئِكَ فِيْ ضَلٰلٍ
مُّبِيْنٍ ﴿٣٢﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقٰدِرٍ عَلٰٓى اَنْ
يُّحْيِۦَ الْمَوْتٰى ؕ بَلٰٓى اِنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٣٣﴾
وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا عَلَى النَّارِ ؕ اَلَيْسَ
هٰذَا بِالْحَقِّ ؕ قَالُوْا بَلٰى وَرَبِّنَا ؕ قَالَ فَذُوْقُوا
الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ﴿٣٤﴾ فَاصْبِرْ كَمَا
صَبَرَ اُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ
لَّهُمْ ؕ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوْعَدُوْنَ ۙ لَمْ
يَلْبَثُوْٓا اِلَّا سَاعَةً مِّنْ نَّهَارٍ ؕ بَلٰغٌ ۚ فَهَلْ يُهْلَكُ
اِلَّا الْقَوْمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿٣٥﴾ ع

منزل ٦ ع ٤

ચૂકેલા ગ્રંથોનું, માર્ગદર્શન કરે છે સત્ય અને સન્માર્ગ તરફ.[11] (૩૧) હે મારી જાતિના લોકો ! અલ્લાહ તરફ બોલાવનારાનું આમંત્રણ સ્વીકારી લો અને તેના પર ઈમાન લઈ આવો, અલ્લાહ તમારા ગુનાઓને માફ કરશે અને તમને દુઃખદાયી યાતનાથી બચાવશે." (૩૨) અને જે કોઈ અલ્લાહના આમંત્રણદાતાની વાત ન માને તે ધરતીમાં સ્વયં ન કોઈ સામર્થ્ય ધરાવે છે કે અલ્લાહને મજબૂર કરી દે અને ન તેના કોઈ સહાયક કે સંરક્ષક છે કે અલ્લાહથી તેને બચાવી લે. આવા લોકો ખુલ્લી પથભ્રષ્ટતામાં પડેલા છે.

(૩૩) અને શું આ લોકોને એ સૂઝતું નથી કે જે અલ્લાહે આ ધરતી અને આકાશોને પેદા કર્યા અને તેમનું નિર્માણ કરતાં તે થાકયો નહીં, તે અવશ્ય એમ કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે કે મડદાંને જીવતાં કરે ? કેમ નહીં, ચોક્કસ તે દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય ધરાવે છે. (૩૪) જે દિવસે આ કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)ને આગની સામે લાવવામાં આવશે, તે વખતે આમને પૂછવામાં આવશે, "શું આ સત્ય નથી ?" આ લોકો કહેશે, "હા, અમારા રબના સોગંદ ! (આ હકીકતમાં સત્ય છે)." અલ્લાહ ફરમાવશે, "ભલે, તો હવે યાતનાની મજા ચાખો, પોતાના તે ઇન્કારના બદલામાં જે તમે કરતા રહ્યા હતા."

(૩૫) પછી હે નબી સલ્લ.! ધૈર્ય રાખો જેવી રીતે દૃઢનિશ્ચયી રસૂલો (ઈશદૂતો)એ ધૈર્ય રાખ્યું છે, અને આ લોકોના મામલામાં ઉતાવળ ન કરો. જે દિવસે આ લોકો તે વસ્તુને જોઈ લેશે, જેનાથી આમને ડરાવવામાં આવી રહ્યા છે, તો આમને એવું લાગશે કે જાણે દુનિયામાં દિવસની એક ક્ષણથી વધુ રહ્યા ન હતા. વાત પહોંચાડી દેવામાં આવી, હવે શું અવજ્ઞાકારીઓ સિવાય બીજો કોઈ નાશ પામશે ? (રુકૂઅ-૪)

તેઓ પોતાના જૂઠા ખુદાઓ (ઈશ્વરો)ની બંદગી પર અડેલા રહ્યા અને આગ્રહ કરતા રહ્યા કે અમે અલ્લાહના બદલે તેમનું જ પાલવ પકડીને રહીશું. હવે બતાવો, આ મુશ્‌રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) પર જ્યારે તેમની પથભ્રષ્ટતાના કારણે અલ્લાહનો અઝાબ આવ્યો, તો તેમના એ ફરિયાદ સાંભળનારા અને મુશ્કેલીઓ દૂર કરનારા ઉપાસ્યો ક્યાં મરી ગયા હતા ? શા માટે આ ખરાબ સમયમાં તેઓ તેમની સહાયતા માટે ન આવ્યા ?

૧૦. આ ઉલ્લેખ એ પ્રસંગનો છે, જે તાઈફના પ્રવાસથી મક્કા પાછા ફરતાં રસ્તામાં બન્યો હતો. નમાઝમાં આપ સલ્લ. કુર્આનની તિલાવત કરી રહ્યા હતા કે જીન્નોનો એક સમૂહ એ બાજુથી પસાર થયો અને તેઓ આપની કિરઅત (પાઠ) સાંભળવા માટે થોભી ગયા. આ સંદર્ભમાં બધી રિવાયતો (નોંધો) એ વાત પર સંમત છે કે આ પ્રસંગે જીન્ન હુઝૂર સલ્લ.ની સામે આવ્યા ન હતા, ન આપ સલ્લ.ને તેમના આગમનનો ખ્યાલ આવ્યો હતો, બલ્કે પાછળથી અલ્લાહ તઆલાએ વહી દ્વારા આપ સલ્લ.ને તેમના આવવા અને કુર્આન સાંભળવાની જાણકારી આપી.

૧૧. આનાથી જાણ થઈ કે આ જીન્ન પહેલાથી હઝરત મૂસા અલૈ. અને આકાશી ગ્રંથો પર ઈમાન લાવ્યા હતા. કુર્આન સાંભળ્યા પછી તેમને પ્રતીત થયું કે આ એ જ શિક્ષણ છે, જે પહેલાંના પયગંબરો આપતા આવ્યા છે, તેથી તેઓ આ ગ્રંથ અને તેને લઈને આવવાવાળા રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. પર પણ ઈમાન લઈ આવ્યા.

૪૭. મુહમ્મદ
પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ આયત-૨ ના વાક્યાંશ 'વ આમનૂ બિમા નુઝ્ઝિલ અલા મુહમ્મદિન' (તે વસ્તુને માની લીધી જે મુહમ્મદ સલ્લ. પર અવતરિત થઈ છે)થી લેવામાં આવ્યું છે. તાત્પર્ય એ છે કે આ તે સૂરઃ છે, જેમાં 'મુહમ્મદ (સલ્લ.)'નું શુભ નામ આવ્યું છે. તદ્દુપરાંત આનું એક બીજું પ્રખ્યાત નામ 'કિતાલ' (યુદ્ધ) પણ છે, જે આયત-૨૦ ના વાક્યાંશ 'વ ઝુકિર ફીહલ્ કિતાલુ' (જેમાં યુદ્ધનો ઉલ્લેખ હતો) થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આના વિષયો એ વાતની સાક્ષી આપે છે કે આ હિજરત પછી મદીનામાં તે વખતે અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે યુદ્ધનો આદેશ તો અપાઈ ચૂક્યો હતો, પરંતુ વ્યવહારૂ રૂપે હજુ યુદ્ધ શરૂ થયું ન હતું.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

જે તબક્કામાં આ સૂરઃ અવતરિત થઈ છે તે સમયે પરિસ્થિતિ એ હતી કે વિશેષ રૂપે મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં અને સામાન્યતઃ આરબ પ્રદેશમાં દરેક જગ્યાએ મુસલમાનોને અત્યાચાર અને દમનનો ભોગ બનાવવામાં આવી રહ્યા હતા અને તેમનું જીવન તંગ કરી દેવામાં આવ્યું હતું. મુસલમાનો દરેક બાજુથી સમેટાઈને મદીના-તૈયિબાના શાંતિ-ગૃહમાં એકત્ર થઈ ગયા હતા, પરંતુ કુરૈશના કાફિરો અહીં પણ એમને ચેનથી બેસવા દેવા તૈયાર ન હતા. મદીનાની નાનકડી વસ્તી ચારે બાજુથી શત્રુઓના ઘેરામાં હતી અને તેઓ એને મિટાવી નાખવા કટિબદ્ધ હતા. મુસલમાનો માટે આવી સ્થિતિમાં બે જ માર્ગો રહી ગયા હતા. કાં તો સત્ય-ધર્મ તરફ આમંત્રણ અને તેના પ્રચાર-પ્રસારના કામથી જ નહીં, બલ્કે તેના અનુસરણ સુદ્ધાંથી હાથ ખેંચીને અજ્ઞાનતા આગળ હથિયાર નાખી દે; અથવા તો પછી મરવા-મારવા માટે તૈયાર થઈ જાય અને જીવ સટોસટની બાજી ખેલીને હંમેશ માટે એ વાતનો ફેંસલો કરી દે કે આરબ ભૂમિમાં ઈસ્લામને રહેવાનું છે કે અજ્ઞાનતાએ. અલ્લાહે આ પ્રસંગે મુસલમાનોને એ જ દૃઢ સંકલ્પ અને સાહસનો માર્ગ દેખાડ્યો, જે ઈમાનવાળાઓ માટે એક જ માર્ગ છે. તેણે પહેલાં સૂરઃ હજ્જ (આયત-૩૯)માં એમને યુદ્ધની અનુમતિ આપી, પછી સૂરઃ બકરહ (આયત-૧૯૦)માં આનો આદેશ આપી દીધો. પરંતુ તે વખતે દરેક

માણસ જાણતો હતો કે આવી પરિસ્થિતિઓમાં યુદ્ધનો અર્થ શું છે. મદીનામાં ઈમાનવાળાઓનો એક નાનકડો જન-સમૂહ હતો, જે પૂરા ૧૦૦૦ સૈનિકો ઉપલબ્ધ કરાવવાની પણ ક્ષમતા ધરાવતો ન હતો, અને તેને કહેવામાં આવી રહ્યું હતું કે સમગ્ર આરબ ભૂમિની અજ્ઞાનતા સામે ટક્કર લેવા તૈયાર થઈ જાય. પછી યુદ્ધ માટે જે સાધન-સામગ્રીની જરૂરત હતી, તે એક એવી વસ્તી પોતાનું પેટ કાપીને પણ મુશ્કેલીથી ઉપલબ્ધ કરી શકતી હતી, જેમાં સેંકડો ઘરબાર વિનાના હિજરતીઓ હજુ પૂરેપૂરી રીતે વસ્યા પણ ન હતા અને ચોતરફથી આરબોએ આર્થિક બહિષ્કાર કરીને એમની કમર ભાંગી નાખી હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય ઈમાનવાળાઓને યુદ્ધ માટે તૈયાર કરવાનો અને તેમને આ સંબંધે પ્રાથમિક આદેશો આપવાનો છે. આના લીધે આ સૂરઃનું નામ સૂરઃ કિતાલ (યુદ્ધ) પણ રાખવામાં આવ્યું છે. આમાં નીચે મુજબની ચર્ચાઓ ક્રમશઃ પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે :

શરૂમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે અત્યારે બે જૂથો વચ્ચે મુકાબલો થવાનો છે. એક જૂથ સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓનું અને અલ્લાહના દુશ્મનોનું છે, બીજું જૂથ સત્યને માનનારાઓનું છે. હવે અલ્લાહનો ચોખ્ખો અને નિર્ણાયક ફેંસલો એ છે કે પ્રથમ જૂથના બધા જ પ્રયત્નો અને ક્રિયા-કર્મોને તેણે બેકાર બનાવી દીધા અને બીજા જૂથની સ્થિતિ સુધારી દીધી. પછી મુસલમાનોને યુદ્ધ સંબંધે આરંભિક આદેશો આપવામાં આવ્યા છે. તેમને અલ્લાહની મદદ અને માર્ગદર્શનનો ભરોસો અપાવ્યો છે. તેમને અલ્લાહના માર્ગમાં બલિદાનો આપવા માટે ઉત્તમ વળતર પ્રાપ્ત કરવાની આશા અપાવી છે. પછી કાફિરો વિશે બતાવવામાં આવ્યું છે કે તેઓ અલ્લાહની મદદ અને માર્ગદર્શનથી વંચિત છે. તેમની કોઈ યુક્તિ ઈમાનવાળાઓના મુકાબલામાં સફળ થશે નહીં અને તેઓ દુનિયામાં પણ અને આખિરતમાં પણ ઘણો જ ખરાબ અંજામ જોશે. ત્યારપછી ચર્ચાનું રૂખ મુનાફિકો (દંભીઓ) તરફ ફરી જાય છે, જેઓ યુદ્ધના આદેશ પહેલા તો મોટા મુસલમાન બનીને ફરતા હતા, પરંતુ આ આદેશ આવી ગયા પછી પોતાના ક્ષેમકુશળની ચિંતામાં કાફિરો સાથે સાંઠગાંઠ કરવા લાગ્યા હતા. તેમને સ્પષ્ટપણે ચેતવી દેવામાં આવ્યા છે કે અલ્લાહ અને તેના દીનના મામલામાં નિફાક (દંભ અને કપટ) અપનાવનારાઓનું કોઈપણ કર્મ અલ્લાહને ત્યાં સ્વીકાર્ય નથી. ત્યારપછી મુસલમાનોને પ્રેરિત કરવામાં આવ્યા છે કે તેઓ પોતાની અલ્પ-સંખ્યા અને સાધનહીનતા અને કાફિરોની મોટી સંખ્યા અને તેમના સાજ-સામાન જોઈને હિંમત ન હારે, તેમના સામે સુલેહની દરખાસ્ત કરીને નબળાઈ ન દાખવે,

જેનાથી તેમના દુ:સાહસો ઈસ્લામ અને મુસલમાનો સામે ઓર વધી જાય, બલ્કે અલ્લાહના ભરોસા પર ઊભા થઈ જાય અને કુફ્ર (અધર્મ)ના તે પહાડ સામે ટકરાઈ જાય. અલ્લાહ મુસલમાનો સાથે છે. અંતમાં મુસલમાનોને અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે. જો કે તે વખતે મુસલમાનોની આર્થિક સ્થિતિ ખૂબ દયનીય હતી, પરંતુ સામે આરબ ભૂમિમાં ઈસ્લામ અને મુસલમાનોના જીવન-મરણની સમસ્યા હતી. તેથી મુસલમાનોને કહેવામાં આવ્યું છે કે અત્યારે જે વ્યક્તિ પણ કંજૂસી દાખવશે, તે ખરેખર અલ્લાહનું કંઈ નહીં બગાડે નહીં, બલ્કે સ્વયં પોતાને જ વિનાશના જોખમમાં નાખી દેશે.

آياتها ٣٨ ﴿٤٧﴾ سُورَةُ مُحَمَّدٍ مَدَنِيَّةٌ ﴿٩٥﴾ ركوعاتها ٤

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿١﴾
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَىٰ
مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ۙ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ
وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا
الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ ۚ
كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ ﴿٣﴾ فَإِذَا
لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ ۚ حَتَّىٰ إِذَا
أَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا
فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ۚ ذَٰلِكَ ۛ وَلَوْ
يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَٰكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ
بِبَعْضٍ ۗ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ
يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ﴿٥﴾ وَ
يُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴿٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾
وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٨﴾
ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٩﴾
أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ

وقد يبتدأ بقوله ذلك ، ولكن حسن اتصاله بما قبله ويوقف على ذلك ط ١٢ مع ٦ عند المتقدمين

૪૭. સૂરઃ મુહમ્મદ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૪ • આયતો-૩૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) જે લોકોએ ઈન્કાર (કુફ્ર) કર્યો અને અલ્લાહના માર્ગથી રોક્યા, અલ્લાહે તેમના કર્મો વ્યર્થ કરી દીધા, (૨) અને જે લોકો ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા અને તે વસ્તુને માની લીધી, જે મુહમ્મદ (સલ્લ.) પર અવતરિત થઈ છે – અને છે તે સર્વથા સત્ય તેમના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી, અલ્લાહે તેમની બૂરાઈઓ તેમનાથી દૂર કરી દીધી અને તેમની સ્થિતિ સુધારી દીધી. (૩) આ એટલા માટે કે ઈન્કાર કરનારાઓએ અસત્યનું અનુસરણ કર્યું અને ઈમાન લાવનારાઓએ તે સત્યનું અનુસરણ કર્યું, જે તેમના રબ તરફથી આવ્યું છે. આ રીતે અલ્લાહ લોકોને તેમની સાચી હેસિયત જણાવી દે છે.

(૪) તો જ્યારે આ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) સાથે તમારી અથડામણ થાય, તો પહેલું કામ તેમની ગરદનો ઊડાવી દેવાનું છે, ત્યાં સુધી કે જ્યારે તમે તેમને બરાબર કચડી નાખો, ત્યારે કેદીઓને મજબૂત બાંધો, તે પછી (તમને અધિકાર છે કે) ઉપકાર કરો કે અર્થ-દંડ (ફિદયા)નો મામલો કરો, ત્યાં સુધી કે યુદ્ધ પોતાના હથિયાર નાખી દે.[૧] આ છે તમારે કરવાનું કામ. અલ્લાહ ઈચ્છતો તો પોતે જ તેમનાથી નિપટારો કરી લેતો, (પરંતુ આ રીત તેણે એટલા માટે અપનાવી છે,) જેથી તમારી એક-બીજા દ્વારા પરીક્ષા કરે,[૨] અને જે લોકો અલ્લાહના માર્ગમાં માર્યા જશે, અલ્લાહ તેમના કર્મોને કદાપિ વ્યર્થ નહીં કરે. (૫) તે તેમનું માર્ગદર્શન કરશે,[૩] તેમની સ્થિતિ સુધારી દેશે (૬) અને તેમને તે જન્નત (સ્વર્ગ)માં દાખલ કરશે, જેનાથી તે તેમને વાકેફ કરી ચૂક્યો છે.

(૭) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જો તમે અલ્લાહની મદદ કરશો, તો તે તમારી મદદ કરશે[૪] અને તમારા કદમ મજબૂત જમાવી દેશે. (૮) રહ્યા એ લોકો જેમણે કુફ્ર કર્યું છે, તો તેમના માટે વિનાશ છે અને અલ્લાહે તેમના કર્મોને પથભ્રષ્ટ કરી દીધા છે, (૯) કેમ કે તેમણે તે વસ્તુને નાપસંદ કરી, જે અલ્લાહે અવતરિત કરી છે, આથી અલ્લાહે તેમના કર્મો નિરર્થક કરી દીધા. (૧૦) શું તેઓ ધરતી પર હર્યા-ફર્યા ન હતા કે જેથી એ લોકોનું પરિણામ જોતાં, જે તેમના પહેલાં થઈ ગયા છે ? અલ્લાહે

---

૧. આ આયતના શબ્દોથી પણ અને જે સંદર્ભ અને અનુસંધાનમાં આયત આવી છે તેનાથી પણ એ વાત સ્પષ્ટરૂપે જણાય છે કે આ યુદ્ધનો આદેશ આવી ગયા પછી અને યુદ્ધ શરૂ થતાં પહેલા અવતરિત થઈ છે. ''જ્યારે કાફિરોથી તમારી ટક્કર થાય''ના શબ્દો એ વાત પર દલીલ છે કે હજુ ટક્કર થઈ નથી અને તેના થતાં પહેલા આ આદેશો આપવામાં આવી રહ્યા છે કે જ્યારે તે થાય, તો મુસલમાનોએ સૌથી પહેલા પોતાનું ધ્યાન દુશ્મનની સૈનિક શક્તિ બરાબર તોડી નાખવા પર આપવું જોઈએ. તે પછી જે લોકોને પકડવામાં આવે તેમના મામલામાં મુસલમાનોનેએ પણ અધિકાર છે કે 'ફિદયા' (મુક્તિ-દંડ) લઈને અથવા પોતાના કેદીઓનું હસ્તાંતરણ કરીને તેમને છોડી દે અને એ અધિકાર પણ છે કે કેદમાં રાખીને તેમના સાથે ઉપકારનો વ્યવહાર કરે અથવા ઉચિત લાગે તો ઉપકારના રૂપે તેમને મુક્ત કરી દે.

૨. અર્થાત્, અલ્લાહ તઆલાને જો કેવળ અસત્યવાદીઓને કચડી નાખવા હોત, તો તે આ કામ માટે તમારો મોહતાજ ન હતો. આ કામ તો તે કોઈ ધરતીકંપ અથવા કોઈ તોફાન દ્વારા પળવારમાં કરી શકતો હતો. પરંતુ તેની દૃષ્ટિ

الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ۡ وَلِلْكٰفِرِيْنَ
اَمْثَالُهَا ۝١٠ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاَنَّ
الْكٰفِرِيْنَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ ۝١١ ع اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهٰرُ ۭ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَتَمَتَّعُوْنَ وَيَاْكُلُوْنَ كَمَا
تَاْكُلُ الْاَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ۝١٢ وَكَاَيِّنْ مِّنْ
قَرْيَةٍ هِيَ اَشَدُّ قُوَّةً مِّنْ قَرْيَتِكَ الَّتِيْٓ اَخْرَجَتْكَ ۚ
اَهْلَكْنٰهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ۝١٣ اَفَمَنْ كَانَ عَلٰي بَيِّنَةٍ
مِّنْ رَّبِّهٖ كَمَنْ زُيِّنَ لَهٗ سُوْۗءُ عَمَلِهٖ وَاتَّبَعُوْٓا اَهْوَاۗءَهُمْ ۝١٤
مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِيْ وُعِدَ الْمُتَّقُوْنَ ۭ فِيْهَآ اَنْهٰرٌ مِّنْ
مَّاۗءٍ غَيْرِ اٰسِنٍ ۚ وَاَنْهٰرٌ مِّنْ لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهٗ ۚ
وَاَنْهٰرٌ مِّنْ خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِّلشّٰرِبِيْنَ ۥ وَاَنْهٰرٌ مِّنْ
عَسَلٍ مُّصَفًّى ۭ وَلَهُمْ فِيْهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ
وَمَغْفِرَةٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ ۭ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَ
سُقُوْا مَاۗءً حَمِيْمًا فَقَطَّعَ اَمْعَاۗءَهُمْ ۝١٥ وَمِنْهُمْ مَّنْ
يَّسْتَمِعُ اِلَيْكَ ۚ حَتّٰٓي اِذَا خَرَجُوْا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوْا
لِلَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ اٰنِفًا ۣ اُولٰۗىِٕكَ
الَّذِيْنَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰي قُلُوْبِهِمْ وَاتَّبَعُوْٓا اَهْوَاۗءَهُمْ ۝١٦
وَالَّذِيْنَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَّاٰتٰىهُمْ تَقْوٰىهُمْ ۝١٧

ع ١١ ٥

તેમનું સઘળું તેમના ઉપર ઊલટાવી દીધું, અને આવા જ પરિણામો આ ઇન્કાર કરનારાઓ માટે નિર્મિત છે.[૫] (૧૧) આ એટલા માટે કે ઈમાન લાવનારાઓનો સહાયક અને સમર્થક અલ્લાહ છે અને ઇન્કાર કરનારાઓનો સહાયક અને સમર્થક કોઈ નથી. (રુકૂઅ-૧) (૧૨) ઈમાન લાવનારાઓ અને સત્કર્મ કરનારાઓને અલ્લાહ તે જન્નતોમાં દાખલ કરશે, જેમના નીચે નહેરો વહી રહી છે, અને ઇન્કાર કરનારાઓ માત્ર દુનિયાના થોડા દિવસની મજા લૂટી રહ્યા છે, જાનવરોની જેમ ખાઈ-પી રહ્યા છે, અને તેમનું આખરી ઠેકાણું જહન્નમ છે.

(૧૩) હે નબી સલ્લ.! કેટલીય વસ્તીઓ એવી પસાર થઈ ગઈ છે, જે તમારી તે વસ્તી કરતાં અધિક શક્તિશાળી હતી, જેણે તમને કાઢી મૂક્યા છે.[૬] તેમને અમે એવી રીતે નષ્ટ કરી દીધા કે કોઈ તેમને બચાવનાર ન હતું. (૧૪) વળી ક્યાંય એવું થઈ શકે છે કે જે પોતાના રબ તરફથી સ્પષ્ટ અને પ્રત્યક્ષ માર્ગદર્શન પર હોય તે, એ લોકો જેવો થઈ જાય જેમના માટે તેમનું ખરાબ કર્મ સુંદર બનાવી દેવામાં આવ્યું છે અને તેઓ પોતાની મનેચ્છાઓના અનુયાયી બની ગયા છે. (૧૫) અલ્લાહથી ડરનારા લોકો માટે જે જન્નતનો વાયદો કરવામાં આવ્યો છે, તેની શાન તો એ છે કે નહેરો વહી રહી હશે નિતારેલા પાણીની, નહેરો વહી રહી હશે એવા દૂધની જેના સ્વાદમાં સહેજ પણ ફરક પડ્યો નહીં હોય, નહેરો વહી રહી હશે એવા શરાબની જે પીનારાઓ માટે સ્વાદિષ્ટ હશે, નહેરો વહી રહી હશે શુદ્ધ-સ્વચ્છ મધની.[૭] તેમાં તેમના માટે દરેક પ્રકારના ફળ હશે અને તેમના રબ તરફથી ક્ષમા. (શું એ વ્યક્તિ કે જેના હિસ્સામાં આ જન્નત આવવાની છે) તે એ લોકો જેવો હોઈ શકે છે, જેઓ જહન્નમમાં હંમેશા રહેશે અને જેમને એવું ગરમ પાણી પીવડાવવામાં આવશે જે તેમના આંતરડા સુદ્ધાં કાપી નાખશે?

(૧૬) આ લોકોમાંથી કેટલાક લોકો એવા પણ છે, જેઓ કાન દઈને તમારી વાતો સાંભળે છે અને પછી જ્યારે તમારા પાસેથી જાય છે તો તે લોકોને કે જેમને જ્ઞાનની ને'મત (કૃપા) પ્રદાન કરવામાં આવી છે, પૂછે છે કે હમણા-હમણા આમણે શું કહ્યું હતું?[૮] આ તે લોકો છે, જેમના હૃદયો પર અલ્લાહે મહોર મારી દીધી છે અને તેઓ પોતાની મનેચ્છાઓના અનુયાયી બની ગયા છે. (૧૭) રહ્યા એ લોકો કે જેમણે માર્ગદર્શન મેળવ્યું છે, અલ્લાહ તેમને તેનાથી પણ વધુ માર્ગદર્શન આપે છે અને તેમને તેમના ભાગનો તકવા (ઈશનિષ્ઠા) પ્રદાન કરે છે.

સમક્ષ તો એ છે કે મનુષ્યોમાંથી જે સત્યવાદી હોય, તેઓ અસત્યવાદીઓ સાથે ટકરાય અને તેમના સામે જિહાદ કરે, જેથી તેના અંદર જે કંઈ ગુણો છે તે આ પરીક્ષાથી નિખરીને પૂર્ણપણે પ્રગટ થઈ જાય અને દરેક પોતાના ચરિત્રની રીતે જે સ્થાન અને દરજ્જાને પાત્ર હોય તે તેને આપવામાં આવે.

૩. અર્થાત્, જન્નતનો માર્ગ બતાવશે.

૪. અલ્લાહની મદદ કરવાથી તાત્પર્ય અલ્લાહના કલેમાની બોલબાલા કરવા અને સત્યને સર્વોચ્ચ કરવાના કાર્યમાં ભાગ લેવો છે.

૫. આના બે અર્થ છે : એક એ કે જે વિનાશનો એ કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)ને સામનો કરવો પડ્યો, એવો જ વિનાશ હવે આ કાફિરોના ભાગ્યમાં છે, જેઓ હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ના આમંત્રણને નથી માની રહ્યા. બીજો અર્થ એ છે કે આ લોકોનો વિનાશ માત્ર દુનિયાના અઝાબ પર સમાપ્ત નથી થઈ ગયો, બલ્કે આ જ વિનાશ આખિરત (પરલોક)માં પણ તેમના ભાગ્યમાં છે.

૬. અર્થાત્ મક્કા, જ્યાંથી કુરૈશે હુઝૂર સલ્લ.ને હિજરત કરવા માટે મજબૂર કરી દીધા હતા.

فَهَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَاْتِيَهُمْ بَغْتَةً ۚ
فَقَدْ جَآءَ اَشْرَاطُهَا ۚ فَاَنّٰى لَهُمْ اِذَا جَآءَتْهُمْ
ذِكْرٰىهُمْ ﴿١٨﴾ فَاعْلَمْ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ
لِذَنْۢبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
ع ٨ ٤ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوٰىكُمْ ﴿١٩﴾ وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَوْلَا
نُزِّلَتْ سُوْرَةٌ ۚ فَاِذَآ اُنْزِلَتْ سُوْرَةٌ مُّحْكَمَةٌ
وَّذُكِرَ فِيْهَا الْقِتَالُ ۙ رَاَيْتَ الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ
مَّرَضٌ يَّنْظُرُوْنَ اِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ
الْمَوْتِ ؕ فَاَوْلٰى لَهُمْ ﴿٢٠﴾ طَاعَةٌ وَّقَوْلٌ مَّعْرُوْفٌ ۫
فَاِذَا عَزَمَ الْاَمْرُ ۫ فَلَوْ صَدَقُوا اللّٰهَ لَكَانَ خَيْرًا
لَّهُمْ ﴿٢١﴾ فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوْا فِي
الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوْۤا اَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ
لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فَاَصَمَّهُمْ وَاَعْمٰۤى اَبْصَارَهُمْ ﴿٢٣﴾ اَفَلَا
يَتَدَبَّرُوْنَ الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوْبٍ اَقْفَالُهَا ﴿٢٤﴾ اِنَّ
الَّذِيْنَ ارْتَدُّوْا عَلٰۤى اَدْبَارِهِمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ
لَهُمُ الْهُدَى ۙ الشَّيْطٰنُ سَوَّلَ لَهُمْ ؕ وَاَمْلٰى لَهُمْ ﴿٢٥﴾
ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لِلَّذِيْنَ كَرِهُوْا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ
سَنُطِيْعُكُمْ فِيْ بَعْضِ الْاَمْرِ ۚۖ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِسْرَارَهُمْ ﴿٢٦﴾
منزل ٦ فَكَيْفَ اِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُوْنَ وُجُوْهَهُمْ

(૧૮) હવે શું આ લોકો કેવળ કયામતની જ પ્રતીક્ષામાં છે કે તે અચાનક તેમના પર આવી જાય ? તેના ચિહ્નો તો આવી ચૂક્યા છે. જ્યારે તે સ્વયં આવી જશે ત્યારે તેમના માટે ઉપદેશ સ્વીકારવાની કઈ તક બાકી રહી જશે ?

(૧૯) તો હે નબી સલ્લ.! બરાબર જાણી લો કે અલ્લાહ સિવાય કોઈ ઈબાદત (ઉપાસના)ને પાત્ર નથી, અને ક્ષમા માગો પોતાના કસૂર માટે પણ અને ઈમાનવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ માટે પણ.(૯) અલ્લાહ તમારી પ્રવૃત્તિઓને પણ જાણે છે અને તમારા ઠેકાણાથી પણ વાકેફ છે. (રુકૂઅ-૨)

(૨૦) જે લોકો ઈમાન લાવ્યા છે(૧૦) તેઓ કહી રહ્યા હતા કે કોઈ સૂરઃ કેમ અવતરિત કરવામાં આવતી નથી, (જેમાં યુદ્ધનો આદેશ આપવામાં આવે) પરંતુ જ્યારે એક નક્કર અને નિશ્ચિત સૂરઃ અવતરિત કરી દેવામાં આવી, જેમાં યુદ્ધનો ઉલ્લેખ હતો, તો તમે જોયું કે જેમના હૃદયોમાં રોગ હતો, તેઓ તમારા તરફ એવી રીતે જોઈ રહ્યા છે જાણે કોઈના પર મૃત્યુ છવાઈ ગયું હોય ! અફસોસ તેમની સ્થિતિ પર ! (૨૧) (તેમની જીભ પર છે) આજ્ઞાપાલનનો એકરાર અને સારી-સારી વાતો, પરંતુ જ્યારે નિર્ણાયક આદેશ આપી દેવામાં આવ્યો તે વખતે જો તેઓ અલ્લાહ સાથેની પોતાની પ્રતિજ્ઞામાં સાચા પુરવાર થતા, તો તેમના જ માટે સારું હતું. (૨૨) હવે શું તમારા પાસેથી એ સિવાય બીજી કોઈ અપેક્ષા રાખી શકાય કે જો તમે ઊંધા મોઢે ફરી જાઓ તો ધરતીમાં ફરીવાર બગાડ પેદા કરશો અને પરસ્પર એકબીજાના ગળા કાપશો ?(૧૧) (૨૩) આ લોકો છે, જેમના પર અલ્લાહે ફિટકાર કરી અને તેમને આંધળા અને બહેરા બનાવી દીધા. (૨૪) શું આ લોકોએ કુર્આન પર વિચાર કર્યો નથી, કે તેમના હૃદયો પર તાળાં લાગેલા છે ? (૨૫) હકીકત એ છે કે જે લોકો સન્માર્ગ સ્પષ્ટ થઈ ગયા પછી તેનાથી ફરી ગયા તેમના માટે શૈતાને આ વર્તન સરળ બનાવી દીધું છે અને જૂઠી આશાઓનો ક્રમ તેમના માટે લાંબો કરી દીધો છે. (૨૬) તેથી જ તેમણે અલ્લાહના અવતરિત કરેલા દીન (ધર્મ)ને નાપસંદ કરનારાઓને કહી દીધું કે કેટલીક બાબતોમાં અમે તમારું માનીશું.(૧૨) અલ્લાહ તેમની આ ગુપ્ત વાતો સારી રીતે જાણે છે. (૨૭) પછી તે સમયે શું હાલત થશે, જ્યારે ફરિશ્તાઓ આમના પ્રાણ કાઢશે અને આમના મોઢાં અને પીઠો પર મારતા-મારતા

---

૫. આના બે અર્થ છે : એક એ કે જે વિનાશનો એ કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)ને સામનો કરવો પડ્યો, એવો જ વિનાશ હવે આ કાફિરોના ભાગ્યમાં છે, જેઓ હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ના આમંત્રણને નથી માની રહ્યા. બીજો અર્થ એ છે કે આ લોકોનો વિનાશ માત્ર દુનિયાના અઝાબ પર સમાપ્ત નથી થઈ ગયો, બલ્કે આ જ વિનાશ આખિરત (પરલોક)માં પણ તેમના ભાગ્યમાં છે.

૬. અર્થાત્ મક્કા, જ્યાંથી કુરૈશે હુઝૂર સલ્લ.ને હિજરત કરવા માટે મજબૂર કરી દીધા હતા.

૭. હદીસમાં આની સ્પષ્ટતા એ છે કે એ દૂધ ઢોરોના આંચળોથી નીકળેલું નહીં હોય, એ શરાબ ફૂલોને સડાવીને નિચોવેલ નહીં હોય, તે મધ માખીઓના પેટથી નીકળેલું ન હોય, બલ્કે આ બધી વસ્તુઓ કુદરતી સ્રોતોના સ્વરૂપમાં વહેશે.

૮. આ એ કાફિરો, મુનાફિકો (દંભીઓ) અને ગ્રંથવાળાઓમાંથી ઇન્કાર કરનારાઓનો ઉલ્લેખ છે, જેઓ નબી સલ્લ.ની સભામાં આવીને બેસતા હતા અને આપ સલ્લ.ના ઇરશાદો કે કુર્આન-મજીદની આયતો સાંભળતા હતા, પરંતુ કેમ કે તેમનાં હૃદયો આ વિષયોથી દૂર હતા, જે આપ સલ્લ.ની મુબારક જીભથી અદા થતા હતા, તેથીબધું જ સાંભળીને પણ તેઓ કંઈ સાંભળતા ન હતા અને બહાર નીકળીને મુસલમાનોને પૂછતા હતા કે હમણા-હમણા આપ (સલ્લ.) શું ફરમાવી રહ્યા હતા.

وَ اَدْبَارَهُمْ ﴿٢٧﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اتَّبَعُوْا مَآ اَسْخَطَ
اللّٰهَ وَكَرِهُوْا رِضْوَانَهٗ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾ اَمْ
حَسِبَ الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ اَنْ لَّنْ يُّخْرِجَ
اللّٰهُ اَضْغَانَهُمْ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَاَرَيْنٰكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ
بِسِيْمٰهُمْ ؕ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِيْ لَحْنِ الْقَوْلِ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٠﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجٰهِدِيْنَ
مِنْكُمْ وَ الصّٰبِرِيْنَ ۙ وَنَبْلُوَا۠ اَخْبَارَكُمْ ﴿٣١﴾ اِنَّ
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَشَآقُّوا
الرَّسُوْلَ مِنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدٰى ۙ لَنْ
يَّضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔا ؕ وَسَيُحْبِطُ اَعْمَالَهُمْ ﴿٣٢﴾ يٰٓاَيُّهَا
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَلَا
تُبْطِلُوْٓا اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٣﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا
عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ثُمَّ مَاتُوْا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَّغْفِرَ
اللّٰهُ لَهُمْ ﴿٣٤﴾ فَلَا تَهِنُوْا وَتَدْعُوْٓا اِلَى السَّلْمِ ۖۗ وَاَنْتُمُ
الْاَعْلَوْنَ ۖۗ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَّتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾
اِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ ؕ وَاِنْ تُؤْمِنُوْا وَ
تَتَّقُوْا يُؤْتِكُمْ اُجُوْرَكُمْ وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ اَمْوَالَكُمْ ﴿٣٦﴾
اِنْ يَّسْـَٔلْكُمُوْهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوْا وَيُخْرِجْ اَضْغَانَكُمْ ﴿٣٧﴾
هٰٓاَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوْا فِيْ سَبِيْلِ

ع ٩ / ٧

એમને લઈ જશે ? (૨૮) આ એટલા માટે જ તો થશે કે તેમણે તે માર્ગ અપનાવ્યો, જે અલ્લાહને નારાજ કરનારો છે અને તેની પ્રસન્નતાનો માર્ગ અપનાવવાનું પસંદ ન કર્યું. આ જ કારણસર તેણે તેમના બધા જ કર્મો વ્યર્થ કરી દીધા.(૧૩)(રુકૂઅ-૩)

(૨૯) શું તે લોકો, જેમના હૃદયોમાં રોગ છે, એવું સમજી બેઠા છે કે અલ્લાહ તેમના હૃદયોના દોષ પ્રગટ નહીં કરે ? (૩૦) અમે ઇચ્છીએ તો તે લોકોને તમને આંખોથી દેખાડી દઈએ અને તેમના ચહેરાઓ પરથી તમે તેમને ઓળખી લો. પરંતુ તેમની વાતચીતની રીત પરથી તો તમે તેમને ઓળખી જ લેશો. અલ્લાહ તમારા સૌના કર્મોથી પૂરેપૂરો વાકેફ છે. (૩૧) અમે ચોક્કસ તમને પરીક્ષામાં નાખીશું, જેથી તમારી હાલતની તપાસ કરીએ અને જોઈ લઈએ કે તમારામાં જિહાદ (તનતોડ પ્રયાસ) કરનારા અને મક્કમતાથી અડગ રહેનારા કોણ છે.

(૩૨) જે લોકોએ ઇન્કાર કર્યો અને અલ્લાહના માર્ગથી રોક્યા અને રસૂલ (ઈશદૂત) સાથે ઝઘડો કર્યો, જો કે તેમના પર સન્માર્ગ સ્પષ્ટ થઈ ચૂક્યો હતો, હકીકતમાં તેઓ અલ્લાહને કોઈપણ હાનિ પહોંચાડી શકતા નથી, બલ્કે અલ્લાહ જ તેમનું બધું કર્યું-કરાવ્યું વ્યર્થ કરી નાખશે. (૩૩) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમે અલ્લાહનું આજ્ઞાપાલન કરો અને રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરો અને પોતાના કર્મોને વિનષ્ટ કરી ન નાખો.(૧૪) (૩૪) ઇન્કાર (કુફ્ર) કરનારાઓ અને અલ્લાહના માર્ગથી રોકનારાઓ અને મૃત્યુ-પર્યંત ઇન્કાર પર મક્કમ રહેનારાઓને તો અલ્લાહ ક્યારેય પણ માફ નહીં કરે. (૩૫) તો તમે બોદાં ન બનો અને સંધિની દરખાસ્ત ન કરો.(૧૫) તમે જ પ્રભુત્વશાળી રહેવાના છો. અલ્લાહ તમારા સાથે છે અને તમારા કર્મોને તે કદાપિ વ્યર્થ નહીં કરે. (૩૬) આ સાંસારિક જીવન તો એક ખેલ અને તમાશો છે. જો તમે ઈમાન રાખો અને તકવા (ઈશભય અને સંયમ)ના માર્ગ પર ચાલતા રહો, તો અલ્લાહ તમારા કર્મોનું ફળ તમને આપશે અને તે તમારું ધન તમારાથી નહીં માગે.(૧૬) (૩૭) જો ક્યાંક તે તમારું ધન તમારા પાસેથી માગી લે અને બધું જ તમારા પાસેથી માગે, તો તમે કંજૂસી કરશો અને તે તમારા દોષ બહાર લાવી દેશે. (૩૮) જુઓ, તમને લોકોને આમંત્રણ આપવામાં આવી રહ્યું છે કે અલ્લાહના માર્ગમાં ધન ખર્ચ કરો. તેમ છતાં તમારામાં કેટલાક લોકો

---

૯. ઇસ્લામે જે નૈતિક શિક્ષાઓ મનુષ્યને શીખવાડી છે, તેમાંથી એક એ પણ છે કે બંદો પોતાના રબની બંદગી (પૂજા-અર્ચના) અને ઇબાદત (ઉપાસના) બજાવી લાવવામાં અને તેના દીન (ધર્મ) માટે જાન ખપાવી દેવામાં ચાહે પોતાની હદ સુધી ગમે તેટલી કોશિશ કરતો રહ્યો હોય, તેણે ક્યારેય એ ભ્રમમાં ગ્રસ્ત ન થવું જોઈએ કે જે કંઈ મારે કરવું જોઈતું હતું, તે મેં કરી નાખ્યું છે, બલ્કે તેણે હંમેશા એમ જ સમજવું જોઈએ કે મારા માલિકનો મારા પર જે હક્ક હતો, તે હું અદા નથી કરી શક્યો, અને હંમેશા પોતાની ભૂલોનો સ્વીકાર કરીને અલ્લાહથી એ જ દુઆ કરતા રહેવું જોઈએ કે તારી સેવામાં જે કંઈપણ ભૂલચૂક મારાથી થઈ હોય તેનાથી દરગુજર ફરમાવ. આ જ વાસ્તવિક ભાવના છે અલ્લાહ તઆલાના એ ઇરશાદની કે, ''હે નબી સલ્લ. ! પોતાની ભૂલોની માફી માંગો.''

૧૦. અર્થ એ છે કે જે લોકો સાચા મુસલમાન હતા, તેઓ તો યુદ્ધના આદેશ માટે તત્પર હતા, પરંતુ જે લોકો ઈમાન વગર મુસલમાનોના સમૂહમાં સામેલ થઈ ગયા હતા, યુદ્ધનો આદેશ આવતાં જ તેમનો જીવ નીકળી જઈ રહ્યો હતો.

૧૧. આ ઇરશાદનો અર્થ એ છે કે જો આ સમયે તમે ઇસ્લામની રક્ષાથી દૂર ભાગો છો અને એ મહાનતમ્ સુધારણા આંદોલન માટે જાન-માલની બાજી લગાવવાથી મોઢું ફેરવો છો, જેની કોશિશ હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. અને

اللّٰهِ ۚ فَمِنْكُمْ مَّنْ يَّبْخَلُ ۚ وَمَنْ يَّبْخَلْ فَاِنَّمَا
يَبْخَلُ عَنْ نَّفْسِهٖ ؕ وَاللّٰهُ الْغَنِيُّ وَاَنْتُمُ الْفُقَرَآءُ ۚ
وَاِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ۙ ثُمَّ لَا
يَكُوْنُوْٓا اَمْثَالَكُمْ ﴿٣٨﴾ ع

છે, જેઓ કંજૂસી કરી રહ્યા છે. જો કે જે કંજૂસી કરે છે તે વાસ્તવમાં પોતાના જ સાથે કંજૂસી કરી રહ્યો છે. અલ્લાહ તો ગની (અપેક્ષા-મુક્ત) છે, તમે જ તેના મોહતાજ છો. જો તમે મોઢું ફેરવશો તો અલ્લાહ તમારા સ્થાને કોઈ બીજી કોમને લઈ આવશે અને તેઓ તમારા જેવા નહીં હોય. (રુકૂઅ-૪)

ઈમાનવાળાઓ કરી રહ્યા છે, તો તેનું પરિણામ છેવટે તેના સિવાય શું હોઈ શકે છે કે તમે ફરી એ જ અજ્ઞાનતાની વ્યવસ્થા તરફ પાછા વળી જાઓ, જેમાં તમે લોકો સદીઓથી એક-બીજાના ગળા કાપતા રહ્યા છો, પોતાની સંતાનો સુદ્ધાંને જીવતી દફન કરતા રહ્યા છો અને અલ્લાહની ધરતીને અત્યાચાર અને બગાડથી ભરતા રહ્યા છો.

૧૨. અર્થાત્, ઈમાનનો સ્વીકાર કર્યા છતાં અને મુસલમાનોના સમૂહમાં સામેલ થઈ ગયા છતાં અંદર-અંદર ઈસ્લામના દુશ્મનોથી સાંઠ-ગાંઠ કરતા રહ્યા અને તેમનાથી વાયદાઓ કરતા રહ્યા કે અમુક મામલાઓમાં અમે તમારો સાથ આપીશું.

૧૩. કાર્યોથી અભિપ્રેત એ તમામ કાર્યો છે, જે મુસલમાન બનીને તેઓ કરતા રહ્યા. તેમની નમાઝો, તેમના રોઝા, તેમની ઝકાત, ટૂંકમાં એ તમામ ઈબાદતો અને બધી નેકીઓ જે પોતાના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ ભલાઈના કાર્યોમાં સામેલ થાય છે, એટલા માટે વ્યર્થ થઈ ગયા કે તેમણે મુસલમાન હોવા છતાં પણ અલ્લાહ અને તેના દીન (ધર્મ) અને ઈસ્લામી સમુદાયની સાથે નિષ્ઠા અને વફાદારીનું વર્તન ન અપનાવ્યું, બલ્કે માત્ર પોતાના દુનિયાના લાભો માટે દીનના દુશ્મનોની સાથે સાંઠ-ગાંઠ કરતા રહ્યા અને અલ્લાહના માર્ગમાં જિહાદનો અવસર આવતાં જ પોતાને જોખમોથી બચાવવાની ચિંતામાં લાગી ગયા.

૧૪. બીજા શબ્દોમાં કાર્યોના લાભપ્રદ અને ફળદાયી હોવાનો બધો આધાર અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સલ્લ.ના આજ્ઞાપાલન પર છે. આજ્ઞાપાલનથી ફરી ગયા પછી કોઈ કાર્ય પણ સદ્કાર્ય નથી રહેતું કે વ્યક્તિ તેના પર કોઈ અજ્ર (બદલા)નો અધિકારી બની શકે.

૧૫. અહીં એ વાત ધ્યાનમાં રહેવી જોઈએ કે આ ઈરશાદ એ કાળમાં ફરમાવવામાં આવેલ છે, જ્યારે માત્ર મદીનાની નાનકડી વસ્તીમાં અમુક સો મુહાજિરો અને અન્સારનો મુઠ્ઠીભર સમૂહ ઈસ્લામનો ધ્વજ ઉઠાવવાનું કામ કરી રહ્યો હતો અને તેનો સામનો કેવળ કુરૈશના શક્તિશાળી કબીલાથી જ નહીં, બલ્કે આખા આરબ પ્રદેશના કાફિરો અને મુશ્રિકોથી હતો. આ સ્થિતિમાં ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે હિંમત હારીને આ દુશ્મનોથી સુલેહની દરખાસ્ત ન કરવા લાગજો, બલ્કે જીવ સટોસટની બાજી લગાવી દેવા માટે તૈયાર થઈ જાઓ.

૧૬. અર્થાત્, તે 'ગની' (એવો શ્રીમંત અને વિપુલતાવાળો, જેને બીજા કોઈ પાસેથી કંઈ લેવાની જરૂર નથી, નિઃસ્પૃહ) છે. તેને પોતાની જાત માટે તમારા પાસેથી કંઈ લેવાની કોઈ આવશ્યકતા નથી. જો તે પોતાના માર્ગમાં તમારાથી કંઈ ખર્ચ કરવા માટે કહે છે, તો તે પોતાના માટે નહીં, બલ્કે તમારી જ ભલાઈ માટે કહે છે.

૪૮. અલ-ફત્હ
પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ પ્રથમ જ આયતના વાક્યાંશ 'ઈન્ના ફતહ્ના લક ફત્હમ્-મુબીના' (અમે તમને ખુલ્લો વિજય પ્રદાન કરી દીધો)થી લેવામાં આવ્યું છે. આ ફક્ત આ સૂરઃનું નામ જ નથી, બલ્કે વિષયની દૃષ્ટિએ પણ તેનું શીર્ષક છે, કેમ કે આમાં તે મહાન વિજયની ચર્ચા કરવામાં આવી છે, જે હુદૈબિયાની સંધિના રૂપમાં અલ્લાહે નબી (સલ્લ.) અને મુસલમાનોને પ્રદાન કર્યો હતો.

ઉતરાણકાળ :

કથનો અને નોંધોમાં એ અંગે સહમતી જોવા મળે છે કે આ હિ.સ.૬ના ઝિલકઅદમાં તે સમયે અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે નબી (સલ્લ.) મક્કાના કાફિરો સાથે હુદૈબિયાની સંધિ પછી મદીના-મુનવ્વરા તરફ પાછા ફરી રહ્યા હતા.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

જે પ્રસંગોના અનુસંધાનમાં આ સૂરઃ અવતરિત થઈ છે, તેની શરૂઆત એ રીતે થાય છે કે એક દિવસે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ સ્વપ્નમાં જોયું કે આપ પોતાના સાથીઓ સાથે મક્કા-મુઅઝ્ઝમા ગયા છે અને ત્યાં ઉમરા કર્યો છે. પયગંબરનું સ્વપ્ન, વિદિત છે કે માત્ર સ્વપ્ન કે ખ્યાલ નથી હોઈ શકતો, તે તો વહી (દિવ્ય પ્રકાશના)ના પ્રકારોમાંથી એક પ્રકાર છે. આથી વાસ્તવમાં આ સ્વપ્ન અલ્લાહ તરફથી એક સંકેત હતો, જેનું અનુસરણ કરવું આપ (સલ્લ.) માટે અનિવાર્ય હતું. આથી આપ સલ્લ.એ સહેજપણ સંકોચ વિના પોતાનું સ્વપ્ન સહાબા-કિરામ (રદિ.)ને સંભળાવીને યાત્રાની તૈયારી શરૂ કરી દીધી. ૧૪૦૦ સહાબીઓ નબી (સલ્લ.) સાથે આ જોખમી સફર પર જવા તૈયાર થઈ ગયા. ઝિલકઅદ, હિ.સ.૬ના આરંભમાં આ મુબારક કાફલો ઉમરા માટે મદીનાથી રવાના થયો. કુરૈશના લોકોને નબી (સલ્લ.)ના આ આગમને ભારે પરેશાનીમાં મૂકી દીધા. ઝિલકઅદનો મહીનો તે 'હરામ' (પ્રતિષ્ઠિત) મહિનાઓમાંથી હતો, જે સેંકડો વર્ષથી આરબ પ્રદેશમાં હજ્જ અને ઝિયારત (દર્શન) માટે મુહતરમ (આદરપાત્ર) સમજવામાં આવતો હતો. આ મહિનામાં જે કાફલો એહરામ બાંધીને હજ્જ કે ઉમરા માટે જઈ રહ્યો હોય, તેને રોકવાનો કોઈને અધિકાર ન હતો. કુરૈશના લોકો એ મૂંઝવણમાં મૂકાઈ ગયા કે જો અમે મદીનાના આ કાફલા પર હુમલો કરીને તેને મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં દાખલ થતો રોકીએ છીએ, તો આખા પ્રદેશમાં ઊહાપોહ થઈ જશે, પરંતુ જો અમે મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને આવડા મોટા કાફલા

સાથે સકુશળ પોતાના શહેરમાં દાખલ થવા દઈએ છીએ, તો આખા પ્રદેશમાંથી અમારી ધાક સમાપ્ત થઈ જશે અને લોકો કહેશે કે અમે મુહમ્મદથી ભયભીત થઈ ગયા. છેવટે ખૂબ વિચાર-વિમર્શ પછી એમનો અજ્ઞાનતાપૂર્ણ પક્ષપાત જ એમના પર પ્રભાવી રહ્યો અને તેમણે પોતાના નાક માટે એ નિર્ણય કર્યો કે કોઈ પણ ભોગે આ કાફલાને અમારા શહેરમાં દાખલ થવા દેવાનો નથી. જયારે આપ (સલ્લ.) ઉસફાનના સ્થળે પહોંચ્યા તો આપ સલ્લ.ના ગુપ્તચરે આવીને સમાચાર આપ્યા કે કુરૈશના લોકો ભરપૂર તૈયારીઓ સાથે ઝી-તુવાની જગ્યાએ પહોંચી ગયા છે અને ખાલિદ બિન વલીદને તેમણે ૨૦૦ સવારો સાથે કુરાઉલ-ગમીમ તરફ મોકલી દીધો છે, જેથી તે આપ (સલ્લ.)નો માર્ગ રોકે. અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ આ ખબર મળતાં જ માર્ગ બદલી નાખ્યો અને અત્યંત મુશ્કેલ રસ્તે ખૂબ કષ્ટ વેઠીને હુદૈબિયાના સ્થળે પહોંચી ગયા, જે બરાબર હરમની હદ પર સ્થિત હતું. હવે કુરૈશે આપ સલ્લ. પાસે દૂત મોકલીને એ વાતની કોશિશ કરી કે આપ સલ્લ. મક્કામાં દાખલ થવાના ઈરાદાને ત્યજી દે, પરંતુ તેઓ તેમના આ દૂતીય પ્રયાસમાં નિષ્ફળ રહ્યા. છેવટે નબી (સલ્લ.)એ સ્વયં પોતાના તરફથી હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ને એલચી બનાવીને મક્કા મોકલ્યા અને તેમના દ્વારા કુરૈશના સરદારોને એ સંદેશ મોકલ્યો કે અમે યુદ્ધ માટે નહીં, બલ્કે ઝિયારત માટે હદી (કુરબાની)ના જાનવર સાથે લઈને આવ્યા છીએ. તવાફ (કાબાની પરિક્રમા) અને કુરબાની કરીને પાછા જતા રહીશું. પરંતુ તે લોકો ન માન્યા અને હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ને મક્કામાં જ રોકી લીધા. આ દરમ્યાન એ ખબર ઊડી કે હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ને કતલ કરી દેવામાં આવ્યા છે અને તેમના પાછા ન આવવાના કારણે મુસલમાનોને વિશ્વાસ બેસી ગયો કે આ સમાચાર સાચા છે. હવે વધુ સહન કરવાનો કોઈ અવકાશ ન હતો. તેથી અલ્લાહના નબી(સલ્લ.)એ પોતાના બધા સાથીઓને એકત્ર કર્યા અને તેમનાથી એ વાત પર બૈત (પ્રતિજ્ઞા) લીધી કે હવે અહીંથી આપણે મરતા દમ સુધી પાછા નહીં હટીએ. આ જ તે બૈત છે, જે 'બૈતે-રિઝવાન'ના નામથી ઈસ્લામી ઈતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે. પછીથી ખબર પડી કે હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ના કતલના સમાચાર ખોટા હતા. હઝરત ઉસ્માન (રદિ.) પોતે પણ પાછા આવી ગયા અને કુરૈશ તરફથી સુહૈલ બિન અમ્રના નેતૃત્વમાં એક પ્રતિનિધિ-મંડળ પણ સુલેહની વાતચીત માટે નબી (સલ્લ.)ના પડાવમાં પહોંચી ગયું. લાંબી વાતચીત પછી જે શરતોએ આ સંધિ લખાઈ તે આ પ્રમાણે હતી –

(૧) દસ વર્ષ સુધી બંને પક્ષકારો વચ્ચે યુદ્ધ બંધ રહેશે અને એક-બીજા વિરુદ્ધ જાહેર કે છૂપી રીતે કોઈ કાર્યવાહી કરવામાં આવશે નહીં.

(૨) આ ગાળામાં કુરૈશનો જે માણસ પોતાના વાલીની પરવાનગી વિના ભાગીને

મુહમ્મદ (સલ્લ.) પાસે જશે તેને આપ (સલ્લ.) પાછો મોકલી દેશે અને આપ (સલ્લ.)ના સાથીઓમાંથી જે માણસ કુરૈશના પાસે જતો રહેશે તેને તેઓ પાછો નહીં કરે.

(૩) આરબ કબીલાઓમાંથી જે કબીલો પણ બંને પક્ષોમાંથી કોઈ એકના સાથે પણ પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થઈને આ સંધિમાં સામેલ થવા માગે, તેને તેનો અધિકાર હશે.

(૪) મુહમ્મદ (સલ્લ.) આ વર્ષે પાછા જશે અને આગામી વર્ષે તેઓ ઉમરા માટે આવીને ત્રણ દિવસ મક્કામાં રોકાઈ શકે છે, એ શરત સાથે કે પટ્ટામાં માત્ર એક-એક તલવાર લઈને આવે અને યુદ્ધનો કોઈ સામાન સાથે ન લાવે. આ ત્રણ દિવસોમાં મક્કાવાસીઓ એમના માટે શહેર ખાલી કરી દેશે (જેથી કોઈ અથડામણની સંભાવના ન રહે,) પરંતુ પાછા જતી વખતે તેમને અહીંના કોઈ માણસને સાથે લઈ જવાનો અધિકાર રહેશે નહીં.

જે વખતે આ સંધિની શરતો નક્કી થઈ રહી હતી, મુસલમાનોનું આખું સૈન્ય ભારે બેચેન હતું. કોઈ માણસ પણ તે નિહિત ઉદ્દેશ્યોને સમજી શકતો ન હતો, જેને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખીને નબી (સલ્લ.) આ શરતોનો સ્વીકાર કરી રહ્યા હતા. કુરૈશના કાફિરો આને પોતાની સફળતા સમજી રહ્યા હતા અને મુસલમાનો આના પર બેચેન હતા કે છેવટે દબાઈને આ અપમાનજનક શરતો શા માટે સ્વીકારી લઈએ. બરાબર એ જ વખતે જ્યારે સંધિ લખાઈ રહી હતી, સુહૈલ બિન અમ્રના પોતાના પુત્ર અબૂ જન્દલ, જે મુસલમાન થઈ ગયા હતા અને મક્કાના કાફિરોએ એમને કેદમાં પકડી રાખ્યા હતા, ગમે તે રીતે ભાગીને આપ (સલ્લ.)ના પડાવમાં પહોંચી ગયા. તેમના પગે બેડીઓ હતી અને શરીર પર મારકૂટના નિશાન હતા. તેમણે નબી (સલ્લ.)ને ફરિયાદ કરી કે મને આ અનુચિત કેદથી છુટકારો અપાવો. સહાબા-કિરામ માટે આ હાલત જોઈને પોતાને નિયંત્રિત રાખવું મુશ્કેલ બની ગયું, પરંતુ સુહૈલ બિન અમ્રએ કહ્યું કે સુલેહના સંધિનામાનું લખાણ ચાહે પૂરુ ન થયું હોય, શરતો તો અમારા અને તમારા વચ્ચે નક્કી થઈ ચૂકી છે, તેથી આ છોકરાને અમારા હવાલે કરી દેવામાં આવે. અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ તેની દલીલ માન્ય રાખી અને અબૂ જન્દલને જાલિમોના હવાલે કરી દેવામાં આવ્યા. આ ઘટનાએ મુસલમાનોને વધારે બેચેન અને દુઃખી બનાવી દીધા. સંધિ પતી ગયા પછી અલ્લાહ રસૂલ (સલ્લ.)એ સહાબાને કહ્યું કે હવે અહીં જ કુરબાની કરીને માથાં મુંડાવી નાખો અને એહરામ છોડી દો, પરંતુ કોઈ પોતાની જગ્યાએથી હલ્યું સુદ્ધાં નહીં. નબી (સલ્લ.)એ ત્રણ વખત આદેશ આપ્યો, પરંતુ સહાબા પર તે વખતે દુઃખ અને ગ્લાનિ અને હૃદયભગ્ન થવાની

હાલત એવી છવાઈ ગઈ હતી કે તેઓ પોતાની જગ્યાએથી હલ્યા સુદ્ધાં નહીં. પછી જ્યારે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલમા રદિ.ની સલાહ મુજબ નબી સલ્લ.એ સ્વયં આગળ વધીને પોતાનું ઊંટ ઝબેહ કર્યું અને માથું મુંડાવી નાંખ્યુ, તો આપ સલ્લ.ને જોઈને લોકોએ પણ કુરબાનીઓ કરી નાખી, માથાં મુંડાવ્યા અથવા વાળ કપાવી નાખ્યા અને એહરામથી નીકળી આવ્યા. તે પછી આ કાફલો જ્યારે હુદૈબિયાની સંધિને પોતાની હાર અને અપમાન સમજતો મદીના તરફ પાછો ફરી રહ્યો હતો, તે વખતે ઝજનાનના મુકામે અથવા કેટલાક લોકો મુજબ કુરાઉલ-ગમીમના મુકામે આ સૂરઃ અવતરિત થઈ. આમાં મુસલમાનોને બતાવવામાં આવ્યું કે આ સંધિ જેને તેઓ પરાજય સમજી રહ્યા છે, વાસ્તવમાં મહાન વિજય છે. આના અવતરણ પછી નબી (સલ્લ.)એ મુસલમાનોને એકત્ર કર્યા અને ફરમાવ્યું, ''આજે મુહમ્મદ પર એ વસ્તુ અવતરિત થઈ છે, જે મારા માટે દુનિયા અને દુનિયાની બધી વસ્તુઓ કરતાં વધારે કીમતી છે.'' પછી આ સૂરઃ આપ (સલ્લ.)એ પઢીને સંભળાવી અને ખાસ કરીને હઝરત ઉમર (રદિ.)ને બોલાવીને આ સંભળાવી, કેમ કે તેઓ સૌથી વધુ દુઃખી હતા. જો કે ઈમાનવાળાઓ તો અલ્લાહનું આ કથન સાંભળીને જ સંતુષ્ટ થઈ ગયા હતા, પરંતુ થોડોક સમય પણ પસાર થયો ન હતો કે આ સંધિના ફાયદા એક-એક કરીને સામે આવતા ગયા, ત્યાં સુધી કે કોઈને પણ એ વાતમાં શંકા ન રહી કે હકીકતમાં આ સંધિ એક શાનદાર વિજય હતો.

آياتها ٢٩ — سُوْرَةُ الْفَتْحِ مَدَنِيَّةٌ (٤٨) (١١١) — رکوعاتها ٤

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِيْنًا ۙ﴿١﴾ لِّيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا
تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْۢبِكَ وَمَا تَاَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهٗ عَلَيْكَ
وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ۙ﴿٢﴾ وَّيَنْصُرَكَ اللّٰهُ
نَصْرًا عَزِيْزًا ﴿٣﴾ هُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ السَّكِيْنَةَ فِيْ قُلُوْبِ
الْمُؤْمِنِيْنَ لِيَزْدَادُوْٓا اِيْمَانًا مَّعَ اِيْمَانِهِمْ ؕ وَلِلّٰهِ
جُنُوْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا
حَكِيْمًا ۙ﴿٤﴾ لِّيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ
تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَيُكَفِّرَ
عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ ؕ وَكَانَ ذٰلِكَ عِنْدَ اللّٰهِ فَوْزًا
عَظِيْمًا ۙ﴿٥﴾ وَّيُعَذِّبَ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَ
الْمُشْرِكِيْنَ وَالْمُشْرِكٰتِ الظَّآنِّيْنَ بِاللّٰهِ ظَنَّ
السَّوْءِ ؕ عَلَيْهِمْ دَآئِرَةُ السَّوْءِ ۚ وَغَضِبَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ ؕ وَسَآءَتْ
مَصِيْرًا ﴿٦﴾ وَلِلّٰهِ جُنُوْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ
وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿٧﴾ اِنَّآ اَرْسَلْنٰكَ
شَاهِدًا وَّمُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ۙ﴿٨﴾ لِّتُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ وَ
رَسُوْلِهٖ وَتُعَزِّرُوْهُ وَتُوَقِّرُوْهُ ؕ وَتُسَبِّحُوْهُ بُكْرَةً

૪૮. સૂરઃ અલ-ફત્હ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૪ • આયતો-૨૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે નબી સલ્લ.! અમે તમને ખુલ્લો વિજય પ્રદાન કરી દીધો,[1] (૨) જેથી અલ્લાહ તમારી આગળ-પાછળની દરેક ભૂલને માફ કરે[2] અને તમારા પર પોતાની કૃપા પરિપૂર્ણ કરી દે અને તમને સન્માર્ગ દેખાડે[3] (૩) અને તમને મોટી સહાયતા પ્રદાન કરે. (૪) એ જ છે, જેણે ઈમાનવાળાઓના હૃદયોમાં શાંતિ ઉતારી,[4] જેથી પોતાના ઈમાનના સાથે તેઓ એક ઈમાન ઓર વધારી લે. ધરતી અને આકાશોના તમામ લશ્કરો અલ્લાહના અધિકારમાં છે અને તે સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી છે. (૫) (તેણે આ કામ એટલા માટે કર્યું છે,) જેથી ઈમાનવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓને હંમેશા રહેવા માટેની એવી જન્નતોમાં દાખલ કરે, જેના નીચે નહેરો વહી રહી હશે અને તેમની બૂરાઈઓ તેમનાથી દૂર કરી દે. અલ્લાહના સમીપ આ મોટી સફળતા છે.

(૬) અને તે મુનાફિક (દંભી) પુરુષો અને સ્ત્રીઓ તથા મુશ્રિક (અનેકેશ્વરવાદી) પુરુષો અને સ્ત્રીઓને સજા આપે, જેઓ અલ્લાહ વિષે ખરાબ ધારણાઓ રાખે છે. બૂરાઈના ચક્કરમાં તેઓ પોતે જ આવી ગયા. અલ્લાહનો પ્રકોપ તેમના પર ઉતર્યો અને તેણે તેમના પર ફિટકાર કરી અને તેમના માટે જહન્નમ તૈયાર કરી દીધી જે ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું છે. (૭) ધરતી અને આકાશોના લશ્કર અલ્લાહના જ અધિકારમાં છે અને તે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે.

(૮) હે નબી સલ્લ.! અમે તમને સાક્ષી આપનાર,[5] ખુશખબર આપનાર અને સચેત કરનાર બનાવીને મોકલ્યા છે, (૯) જેથી હે લોકો ! તમે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (ઈશદૂત) પર ઈમાન લાવો અને તેનો (અર્થાત્ રસૂલનો) સાથ આપો, તેનો આદર અને સન્માન કરો અને સવાર અને સાંજ અલ્લાહની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરતા રહો.

---

૧. હુદૈબિયાની સંધિ પછી જ્યારે વિજયની આ ખુશખબર આપવામાં આવી, તો લોકો આશ્ચર્યમાં હતા કે છેવટે આ સંધિને વિજય કેવી રીતે કહી શકાય, જેમાં દેખીતી રીતે આપણે એ તમામ શરતો માની લીધી જે મક્કાના કાફિરો આપણાથી મનાવવા ઇચ્છતા હતા. પરંતુ થોડી મુદ્દત પછી એ ખબર પડી ગઈ કે આ સંધિ વાસ્તવમાં એક મોટો વિજય હતો.

૨. જે સમય અને સંજોગો પર આ વાત કહેવામાં આવી છે તેને નજરમાં રાખવામાં આવે, તો સ્પષ્ટરૂપે પ્રતીત થાય છે કે અહીં જે ભૂલોને માફ કરવાનો ઉલ્લેખ છે તેનાથી અભિપ્રેત એ ખામીઓ છે, જે ઇસ્લામની સફળતા અને સર્વોચ્ચતા માટે કામ કરતાં એ કોશિશ અને પ્રયાસમાં રહી ગઈ હતી, જે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ના નેતૃત્વમાં પાછલા ૧૯ વર્ષથી મુસલમાનો કરી રહ્યા હતા. આ ખામીઓ કોઈ વ્યક્તિના જ્ઞાનમાં નથી, બલ્કે માનવીય બુદ્ધિ તો આ કોશિશમાં કોઈ ખામી શોધવામાં તદ્દન અસમર્થ છે. પરંતુ અલ્લાહ તઆલાની નજરમાં પરિપૂર્ણતાનો જે ઉચ્ચતમ્ આદર્શ છે તેને ધ્યાનમાં લેતાં તેમાં કેટલીક એવી ખામીઓ હતી, જેના કારણે મુસલમાનોને આટલા જલ્દી આરબના મુશ્રિકો સામે નિર્ણયાત્મક વિજય પ્રાપ્ત થઈ શકતો ન હતો. અલ્લાહ તઆલાના ઈરશાદનો અર્થ એ છે કે આ ખામીઓની સાથે જો તમે કોશિશ કરતા રહેતા, તો આરબ આધીન થવામાં હજુ લાંબા સમયની આવશ્યકતા હતી. પરંતુ અમે એ તમામ નબળાઈઓ અને ખામીઓથી દરગુજર કરીને માત્ર અમારી કૃપાથી તેની ક્ષતિપૂર્તિ કરી દીધી અને હુદૈબિયાના સ્થળે તમારા માટે આ વિજય અને સિદ્ધિનો દરવાજો ખોલી દીધો, જે સામાન્ય નિયમ અનુસાર તમારી પોતાની કોશિશોથી પ્રાપ્ત નહોતી થઈ શકતી.

وَّ اَصِيْلًا ۝٩ اِنَّ الَّذِيْنَ يُبَايِعُوْنَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُوْنَ
اللّٰهَ ؕ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ ۚ فَمَنْ نَّكَثَ
فَاِنَّمَا يَنْكُثُ عَلٰى نَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ اَوْفٰى بِمَا عٰهَدَ
عَلَيْهُ اللّٰهَ فَسَيُؤْتِيْهِ اَجْرًا عَظِيْمًا ۝١٠ سَيَقُوْلُ ع ١٠ ٩
لَكَ الْمُخَلَّفُوْنَ مِنَ الْاَعْرَابِ شَغَلَتْنَاۤ اَمْوَالُنَا
وَاَهْلُوْنَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا ۚ يَقُوْلُوْنَ بِاَلْسِنَتِهِمْ
مَّا لَيْسَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ ؕ قُلْ فَمَنْ يَّمْلِكُ لَكُمْ
مِّنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا اَوْ اَرَادَ
بِكُمْ نَفْعًا ؕ بَلْ كَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ۝١١
بَلْ ظَنَنْتُمْ اَنْ لَّنْ يَّنْقَلِبَ الرَّسُوْلُ وَالْمُؤْمِنُوْنَ
اِلٰۤى اَهْلِيْهِمْ اَبَدًا وَّ زُيِّنَ ذٰلِكَ فِيْ قُلُوْبِكُمْ
وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ ۖۚ وَكُنْتُمْ قَوْمًۢا بُوْرًا ۝١٢
وَمَنْ لَّمْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ فَاِنَّاۤ اَعْتَدْنَا
لِلْكٰفِرِيْنَ سَعِيْرًا ۝١٣ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ
يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ
غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝١٤ سَيَقُوْلُ الْمُخَلَّفُوْنَ اِذَا انْطَلَقْتُمْ
اِلٰى مَغَانِمَ لِتَاْخُذُوْهَا ذَرُوْنَا نَتَّبِعْكُمْ ۚ
يُرِيْدُوْنَ اَنْ يُّبَدِّلُوْا كَلٰمَ اللّٰهِ ؕ قُلْ لَّنْ تَتَّبِعُوْنَا
كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ قَبْلُ ۚ فَسَيَقُوْلُوْنَ بَلْ

(૧૦) હે નબી સલ્લ.! જે લોકો તમારાથી બૈત (પ્રતિજ્ઞા) કરી રહ્યા હતા,[૬] તેઓ વાસ્તવમાં અલ્લાહ સાથે બૈત કરી રહ્યા હતા. તેમના હાથ પર અલ્લાહનો હાથ હતો.[૭] હવે જે આ પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરશે તેના પ્રતિજ્ઞા-ભંગની મુસીબત સ્વયં તેના પર જ હશે, અને જે તે પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરશે, જે તેણે અલ્લાહથી કરી છે, અલ્લાહ ખૂબ જલ્દી જ તેને મોટું વળતર આપશે.(રુકૂઅ-૧)

(૧૧) હે નબી સલ્લ.! બદ્દુ આરબોમાંથી જેમને પાછળ છોડી દેવામાં આવ્યા હતા,[૮] હવે તેઓ આવીને જરૂરથી તમને કહેશે કે, ''અમને અમારા ધન-દોલત અને કુટુંબની ચિંતાએ વ્યસ્ત રાખ્યા હતા. આપ અમારા માટે ક્ષમાની પ્રાર્થના કરો.'' આ લોકો પોતાની જીભથી એ વાતો કહે છે, જે તેમના હૃદયોમાં નથી હોતી. એમને કહેજો, ''ભલે, આ જ વાત છે, તો કોણ તમારા મામલામાં અલ્લાહના નિર્ણયને રોકવાનો કંઈ પણ અધિકાર ધરાવે છે, જો તે તમને કોઈ નુકસાન પહોંચાડવા માગે અથવા ફાયદો પહોંચાડવા ચાહે ? તમારા કર્મોની તો અલ્લાહ જ ખબર રાખે છે. (૧૨) (પરંતુ સાચી વાત એ નથી, જે તમે કહી રહ્યા છો,) બલ્કે તમે એમ સમજ્યું કે રસૂલ અને ઈમાનવાળાઓ પોતાના કુટુંબીજનોમાં કદાપિ પાછા ફરી શકશે નહીં અને આ વિચાર તમારા હૃદયોને ખૂબ સારો લાગ્યો અને તમે અત્યંત ખરાબ અનુમાન કર્યું અને તમે મોટા દુર્ભાવ રાખનારા લોકો છો.''

(૧૩) અલ્લાહ અને તેના રસૂલ પર જે લોકો ઈમાન ન રાખતા હોય એવા કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ) માટે અમે ભડકે બળતી આગ તૈયાર કરી રાખી છે. (૧૪) આકાશો અને ધરતીના રાજ્યનો માલિક અલ્લાહ જ છે. જેને ચાહે માફ કરે અને જેને ચાહે સજા આપે, અને તે માફ કરવાવાળો અને દયાળુ છે.

(૧૫) જ્યારે તમે 'માલે ગનીમત' (યુદ્ધમાં મળેલ માલ-સામગ્રી) મેળવવા માટે જવા લાગશો, તો આ પાછળ છોડી દેવાયેલા લોકો તમને જરૂરથી કહેશે કે અમને પણ તમારા સાથે આવવા દો.[૯] આ લોકો ઇચ્છે છે કે અલ્લાહના ફરમાનને બદલી નાખે. આમને સ્પષ્ટ કહી દેજો કે ''તમે કદાપિ અમારા સાથે આવી નહીં શકો, અલ્લાહ પહેલાથી જ આ ફરમાવી ચૂક્યો છે.'' આ લોકો કહેશે કે, ''નહીં બલ્કે, તમે લોકો અમારી ઈર્ષ્યા

---

૩. અહીં અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ને સીધો માર્ગ બતાવવાનો અર્થ આપને વિજય અને સફળતાનો માર્ગ બતાવવો છે.

૪. 'સકીનત'થી તાત્પર્ય શાંતિ અને મનનો સંતોષ છે. અર્થ એ છે કે હુદૈબિયાની સંધિના પ્રસંગે જેટલી ઉત્તેજનાત્મક સ્થિતિઓ સામે આવી એ બધામાં મુસલમાનોનું ધૈર્ય કરવું અને અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ના નેતૃત્વ પર વિશ્વાસ કરતાં તેમાંથી સહીસલામત પસાર થઈ જવું અલ્લાહની કૃપાનું પરિણામ હતું, નહિં તો તે વખતે એક નાનકડી ભૂલ પણ બધું કામ ખરાબ કરી દેતી.

૫. શાહ વલીઉલ્લાહ રહ.એ 'શાહીદ'નો અનુવાદ 'ઇઝહારે હક કુનિન્દા' કર્યો છે, અર્થાત્ સત્યની સાક્ષી આપવાવાળો.

૬. સંકેત છે એ બૈત (પ્રતિજ્ઞા) તરફ, જે મક્કા મોઅઝ્ઝમામાં હઝરત ઉસમાન રદિ.ના શહીદ થઈ જવાના સમાચાર સાંભળીને અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.એ સહાબા કિરામ રદિ.થી હુદૈબિયાના સ્થળે લીધી હતી. આ બૈત એ વાત માટે લેવામાં આવી હતી કે હઝરત ઉસ્માન રદિ.ની શહાદતનો મામલો જો સાચો સાબિત થયો, તો મુસલમાનો અહીં અને આ જ સમયે કુરૈશથી નિપટી લેશે, બલે તેના પરિણામે એ બધા કપાઈ જ કેમ ન જાય.

૭. અર્થાત્, જે હાથ પર લોકો એ સમયે બૈત કરી રહ્યા હતા તે માત્ર એક રસૂલનો હાથ નહીં, બલ્કે અલ્લાહના પ્રતિનિધિનો હાથ હતો અને આ રસૂલ સલ્લ.ના માધ્યમથી વાસ્તવમાં બૈત અલ્લાહ તઆલાની સાથે થઈ રહી હતી.

૮. આ મદીનાની આસપાસના લોકોનો ઉલ્લેખ છે, જેમને ઉમરાની તૈયારી શરૂ કરતી વખતે અલ્લાહના રસૂલ

تَحْسُدُوْنَنَا ؕ بَلْ كَانُوْا لَا يَفْقَهُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿١٥﴾
قُلْ لِّلْمُخَلَّفِيْنَ مِنَ الْاَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ اِلٰى
قَوْمٍ اُولِىْ بَاْسٍ شَدِيْدٍ تُقَاتِلُوْنَهُمْ اَوْ يُسْلِمُوْنَ ۚ
فَاِنْ تُطِيْعُوْا يُؤْتِكُمُ اللّٰهُ اَجْرًا حَسَنًا ۚ وَاِنْ
تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا
اَلِيْمًا ﴿١٦﴾ لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَّلَا عَلَى الْاَعْرَجِ
حَرَجٌ وَّلَا عَلَى الْمَرِيْضِ حَرَجٌ ؕ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ
وَرَسُوْلَهٗ يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِىْ مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهٰرُ ۚ وَمَنْ يَّتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿١٧﴾ ع
لَقَدْ رَضِىَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ يُبَايِعُوْنَكَ
تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِىْ قُلُوْبِهِمْ فَاَنْزَلَ
السَّكِيْنَةَ عَلَيْهِمْ وَاَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيْبًا ﴿١٨﴾ لا وَّمَغَانِمَ
كَثِيْرَةً يَّاْخُذُوْنَهَا ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿١٩﴾
وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيْرَةً تَاْخُذُوْنَهَا فَعَجَّلَ
لَكُمْ هٰذِهٖ وَكَفَّ اَيْدِىَ النَّاسِ عَنْكُمْ ۚ وَلِتَكُوْنَ
اٰيَةً لِّلْمُؤْمِنِيْنَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿٢٠﴾ لا
وَّاُخْرٰى لَمْ تَقْدِرُوْا عَلَيْهَا قَدْ اَحَاطَ اللّٰهُ بِهَا ؕ
وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرًا ﴿٢١﴾ وَلَوْ قٰتَلَكُمُ
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوَلَّوُا الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُوْنَ وَلِيًّا

કરી રહ્યા છો." (જો કે વાત ઈર્ષ્યાની નથી,) બલ્કે આ લોકો સાચી વાત ઓછી જ સમજે છે. (૧૬) આ પાછળ છોડી દેવાયેલા બદ્દુ આરબોને કહેજો, "ટૂંકમાં જ તમને એવા લોકો સાથે યુદ્ધ કરવા માટે બોલાવવામાં આવશે, જેઓ ખૂબ શક્તિશાળી છે. તમારે તેમના સાથે યુદ્ધ કરવું પડશે અથવા તેઓ આધીન થઈ જશે. તે વખતે જો તમે જિહાદના આદેશનું પાલન કર્યું, તો અલ્લાહ તમને સારો બદલો આપશે અને જો તમે ફરીથી એવી જ રીતે મોઢું ફેરવી જશો, જેવી રીતે અગાઉ ફેરવી ચૂક્યા છો, તો અલ્લાહ તમને પીડાકારી યાતના આપશે. (૧૭) હા, જો કોઈ અંધ અને લંગડો અને બીમાર જિહાદ માટે ન આવે તો કોઈ દોષ નથી. જે કોઈ અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરશે, અલ્લાહ તેને એ જન્નતોમાં દાખલ કરશે, જેની નીચે નહેરો વહી રહી હશે, અને જે મોઢું ફેરવશે, તેને તે પીડાકારી યાતના આપશે."(રુકૂઅ-૨)

(૧૮) અલ્લાહ ઈમાનવાળાઓથી પ્રસન્ન થઈ ગયો, જ્યારે તેઓ વૃક્ષની નીચે તમારાથી 'બૈત' (પ્રતિજ્ઞા) કરી રહ્યા હતા. તેમના હૃદયોની સ્થિતિની તેને ખબર હતી, તેથી તેણે તેમના પર શાંતિ ઉતારી.[૧૦] તેમને ઇનામમાં નજીકમાં પ્રાપ્ત થનાર વિજય પ્રદાન કર્યો, (૧૯) અને પુષ્કળ માલે-ગનીમત આપી દીધો, જે તેઓ (ટૂંક સમયમાં જ) પ્રાપ્ત કરશે.[૧૧] અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૨૦) અલ્લાહ તમારા સાથે પુષ્કળ માલે-ગનીમતનો વાયદો કરે છે જેને તમે પ્રાપ્ત કરશો.[૧૨] તત્કાળ તો આ વિજય તેણે તમને પ્રદાન કરી દીધો[૧૩] અને લોકોના હાથ તમારા વિરુદ્ધ ઊઠતાં રોકી દીધા,[૧૪] જેથી આ ઈમાનવાળાઓ માટે એક નિશાની બની જાય અને અલ્લાહ સન્માર્ગ તરફ તમારું માર્ગદર્શન કરે. (૨૧) આ ઉપરાંત, બીજો વધુ માલે-ગનીમતનો પણ તમને વાયદો કરે છે, જેના પર હજુ તમે કાબૂ મેળવી શક્યા નથી અને અલ્લાહે તેને ઘેરીને રાખેલ છે.[૧૫] અલ્લાહ દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય ધરાવે છે.

(૨૨) આ કાફિર લોકો જો અત્યારે તમારા સાથે લડી પડ્યા હોત તો ચોક્કસ પીઠ દેખાડી ગયા હોત અને કોઈ સમર્થક અને સહાયક ન પામ્યા હોત.

સલ્લ.એ સાથે ચાલવાનું આમંત્રણ આપ્યું હતું, પરંતુ તેઓ ઈમાનનો દાવો રાખવા છતાં કેવળ એટલા માટે પોતાના ઘરોથી નીકળ્યા ન હતા કે તેમને પોતાના પ્રાણ પ્રિય હતા. તેઓ સમજી રહ્યા હતા કે આ પ્રસંગે બરાબર કુરૈશના ઘરની સામે ઉમરા માટે જવું મોતના મુખમાં જવું છે.

૯. અર્થાત્, ટૂંકમાં એ સમય આવવાનો છે, જ્યારે એ જ લોકો, જેઓ આજે જોખમી અભિયાન પર તમારા સાથે જવાથી દૂર ભાગી ગયા હતા, તમને એક એવા અભિયાન પર જતાં જોશે, જેમાં તેમને સરળ વિજય અને ભારે માલે ગનીમતની પ્રાપ્તિની સંભાવના દેખાશે. તે વખતે આ લોકો સ્વયં દોડીને આવશે અને કહેશે કે અમને પણ તમારા સાથે લઈ જાઓ.

૧૦. અહીં 'સકીનત'થી તાત્પર્ય હૃદયની એ સ્થિતિ છે, જેના કારણે કોઈ મહાન ઉદ્દેશ્ય માટે ઠંડા દિલથી પૂર્ણ શાંતિ અને સંતોષની સાથે પોતાને જોખમના મોઢામાં ઝોંકી દે છે અને કોઈ ભય કે ગભરાટ વગર નિર્ણય કરી લે છે કે આ કામ ખરેખર કરવાનું છે, ચાહે પરિણામ ગમે તે આવે.

૧૧. આ સંકેત છે ખૈબરના વિજય અને તેના માલે ગનીમત તરફ.

૧૨. આનાથી તાત્પર્ય એ બીજા વિજયો છે, જે ખૈબર પછી મુસલમાનોને નિરંતર પ્રાપ્ત થતા ગયા.

૧૩. આનાથી તાત્પર્ય છે હુદૈબિયાની સંધિ, જેને સૂરઃના આરંભમાં સ્પષ્ટ વિજય ઠેરવવામાં આવેલ છે.

૧૪. અર્થાત્, કુરૈશના કાફિરોને આ હિંમત તેણે ન આપી કે તેઓ હુદૈબિયાના સ્થળે તમારા સાથે લડતા, જો કે તમામ

وَّلَا نَصِيْرًا ﴿٢٢﴾ سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِيْ قَدْ خَلَتْ مِنْ
قَبْلُ ۚۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيْلًا ﴿٢٣﴾ وَهُوَ
الَّذِيْ كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ
بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْۢ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ؕ
وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرًا ﴿٢٤﴾ هُمُ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا وَصَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ
مَعْكُوْفًا اَنْ يَّبْلُغَ مَحِلَّهٗ ؕ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُوْنَ
وَنِسَآءٌ مُّؤْمِنٰتٌ لَّمْ تَعْلَمُوْهُمْ اَنْ تَطَئُوْهُمْ
فَتُصِيْبَكُمْ مِّنْهُمْ مَّعَرَّةٌۢ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ لِيُدْخِلَ
اللّٰهُ فِيْ رَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ۚ لَوْ تَزَيَّلُوْا لَعَذَّبْنَا
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿٢٥﴾ اِذْ جَعَلَ
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فِيْ قُلُوْبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ
الْجَاهِلِيَّةِ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِيْنَتَهٗ عَلٰى رَسُوْلِهٖ
وَعَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى وَكَانُوْٓا
اَحَقَّ بِهَا وَاَهْلَهَا ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمًا ﴿٢٦﴾ ع ٩ ١١
لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُوْلَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ ۚ لَتَدْخُلُنَّ
الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ اٰمِنِيْنَ ۙ مُحَلِّقِيْنَ
رُءُوْسَكُمْ وَمُقَصِّرِيْنَ ۙ لَا تَخَافُوْنَ ؕ فَعَلِمَ مَا لَمْ
تَعْلَمُوْا فَجَعَلَ مِنْ دُوْنِ ذٰلِكَ فَتْحًا قَرِيْبًا ﴿٢٧﴾

(૨૩) આ અલ્લાહની રીત (સુન્નત) છે, જે પહેલાંથી ચાલી આવે છે અને તમે અલ્લાહની રીતમાં કોઈ ફેરફાર નહીં જુઓ. (૨૪) એ જ છે, જેણે મક્કાની ખીણમાં તેમના હાથ તમારાથી અને તમારા હાથ તેમનાથી રોકી દીધા, જો કે તે તેમના પર તમને પ્રભુત્વ આપી ચૂક્યો હતો, અને જે કંઈ તમે કરી રહ્યા હતા, અલ્લાહ તેને જોઈ રહ્યો હતો. (૨૫) એ જ લોકો તો છે, જેમણે ઇન્કાર કર્યો અને તમને મસ્જિદે-હરામ (કા'બા)થી રોક્યા અને કુરબાનીના ઊંટોને તેમની કુરબાનીની જગ્યાએ પહોંચવા ન દીધા. જો (મક્કામાં) એવા ઈમાનવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ મોજૂદ ન હોત જેમને તમે નથી જાણતા, અને એ આશંકા ન હોત કે અજાણતામાં તમે તેમને કચડી નાખશો અને તેનાથી તમે દોષિત ઠરશો (તો લડાઈ રોકવામાં ન આવતી. તે એટલા માટે રોકવામાં આવી) કે જેથી અલ્લાહ પોતાની કૃપામાં જેને ચાહે તેને દાખલ કરી લે. તે ઈમાનવાળાઓ અલગ થઈ ગયા હોત તો (મક્કાવાસીઓમાંથી) જેઓ ઇન્કાર કરનારાઓ (કાફિર) હતા અમે તેમને જરૂર કઠોર સજા આપતા.[૧૬] (૨૬) (આ જ કારણ છે કે) જ્યારે આ ઇન્કાર કરનારાઓએ પોતાના હૃદયોમાં અજ્ઞાનતાપૂર્ણ પક્ષપાત બેસાડી દીધો, તો અલ્લાહે પોતાના રસૂલ અને ઈમાનવાળાઓ પર શાંતિ ઉતારી[૧૭] અને ઈમાનવાળાઓને તકવા (ઈશનિષ્ઠા, સંયમ)ની વાત પર પાબંદ રાખ્યા, કેમ કે તેઓ તેના વધુ હક્કદાર અને તેને યોગ્ય હતા. અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવે છે. (રુકૂઅ-૩)

(૨૭) હકીકતમાં અલ્લાહે પોતાના રસૂલને સાચું સ્વપ્ન દેખાડ્યું હતું, જે તદ્દન સત્ય અનુસાર હતું.[૧૮] ઇન્શા-અલ્લાહ (જો અલ્લાહે ચાહ્યું તો), તમે જરૂર મસ્જિદે-હરામ (કા'બા)માં સંપૂર્ણ શાંતિની સાથે દાખલ થશો,[૧૯] પોતાના માથાઓ મુંડાવશો અને વાળ કપાવશો અને તમને કોઈ ભય નહીં હોય. એ વાતને તે જાણતો હતો, જેને તમે જાણતા ન હતા. તેથી તે સ્વપ્ન સાચું પડે તેના પહેલાં તેણે આ નજીકનો વિજય તમને પ્રદાન કરી દીધો.

દેખીતા સંજોગોની દૃષ્ટિએ તેઓ ઘણી સારી સ્થિતિમાં હતા અને યુદ્ધના દૃષ્ટિકોણથી તમારું પલ્લું તેમની સરખામણીમાં ખૂબ હલકું દેખાતું હતું.

૧૫. વધારે સંભાવના એ છે કે આ સંકેત મક્કાના વિજય તરફ છે. અર્થાત્ હજુ તો મક્કા તમારા કાબૂમાં નથી આવ્યું, પરંતુ અલ્લાહે તેને ઘેરામાં લઈ લીધું છે અને હુદૈબિયાના આ વિજયના પરિણામે એ પણ તમારા કબજામાં આવી જશે.

૧૬. આ હતો એ હેતુ, જેના કારણે અલ્લાહ તઆલાએ હુદૈબિયામાં લડાઈ ન થવા દીધી. મક્કા મોઅઝ્ઝમામાં એ વખતે ઘણા મુસલમાન સ્ત્રી-પુરુષો એવા મોજૂદ હતા, જેમણે કાં તો પોતાનું ઈમાન છુપાવી રાખ્યું હતું, અથવા જેમના ઈમાનની જાણ હતી, પરંતુ તેઓ પોતાની લાચારીના કારણે હિજરત કરી શકતા ન હતા અને અત્યાચાર અને હિંસાનો ભોગ બની રહ્યા હતા. આ પરિસ્થિતિમાં જો યુદ્ધ થતું અને મુસલમાનો કાફિરોને ધકેલતાં મક્કા મોઅઝ્ઝમામાં દાખલ થતાં, તો કાફિરોની સાથે-સાથે એ મુસલમાનો પણ અજાણતામાં મુસલમાનોના હાથે માર્યા જતા. બીજું પાસું આ હેતુનું એ હતું કે અલ્લાહ તઆલા કુરૈશને એક લોહીભીના યુદ્ધમાં પરાજય અપાવીને મક્કા પર વિજેતા બનાવવા ઇચ્છતો ન હતો, બલ્કે તેની દૃષ્ટિ સમક્ષ એ હતું કે બે વર્ષના અંદર દરેક બાજુથી ઘેરીને તેમને એ રીતે વિવશ અને લાચાર કરી દે કે તે કોઈ વિરોધ વગર આધીન થઈ જાય અને પછી આખેઆખો કબીલો ઇસ્લામનો સ્વીકાર કરીને અલ્લાહની દયામાં દાખલ થઈ જાય, જેમ કે મક્કા-વિજયના પ્રસંગે થયું.

૧૭. અહીં 'સકીનત'થી તાત્પર્ય ધૈર્ય અને ગરિમા, જેની સાથે નબી સલ્લ. અને મુસલમાનોએ કાફિરોના એ અજ્ઞાનતાપૂર્ણ પક્ષપાતનો સામનો કર્યો. તેઓ તેમના આ હઠાગ્રહ અને સ્પષ્ટ અતિરેક પર ઉશ્કેરાઈને પોતાના કાબૂથી બહાર

هُوَ الَّذِيْٓ اَرْسَلَ رَسُوْلَهٗ بِالْهُدٰى وَدِيْنِ الْحَقِّ
لِيُظْهِرَهٗ عَلَى الدِّيْنِ كُلِّهٖ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ﴿٢٨﴾ ؕ
مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ ؕ وَالَّذِيْنَ مَعَهٗٓ اَشِدَّآءُ عَلَى
الْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ تَرٰىهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَّبْتَغُوْنَ
فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا ز سِيْمَاهُمْ فِيْ وُجُوْهِهِمْ
مِّنْ اَثَرِ السُّجُوْدِ ؕ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ ۛۚ وَ
مَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيْلِ ۛۚ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْئَهٗ فَاٰزَرَهٗ
فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوْقِهٖ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ
لِيَغِيْظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ؕ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَ
عَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ مِنْهُمْ مَّغْفِرَةً وَّاَجْرًا عَظِيْمًا ﴿٢٩﴾ ع

معانقۃ عند المتاخرین منزل ٦

(૨૮) એ અલ્લાહ જ છે, જેણે પોતાના રસૂલને માર્ગદર્શન અને દીને-હક્ક (સત્ય-ધર્મ) સાથે મોકલ્યો છે, જેથી તેને પૂરે-પૂરા દીન (જીવન-પદ્ધતિઓ અને ધર્મના તમામ પ્રકારો) પર પ્રભુત્વ અપાવી દે અને આ સચ્ચાઈ પર અલ્લાહની સાક્ષી પૂરતી છે.[૨૦]
(૨૯) મુહમ્મદ અલ્લાહના રસૂલ (ઈશદૂત) છે, અને જે લોકો તેમના સાથે છે તેઓ કાફિરો પર કઠોર[૨૧] અને પરસ્પર દયાળુ છે.[૨૨] તમે જ્યારે જોશો, તેમને રુકૂઅ અને સિજદા અને અલ્લાહની કૃપા અને તેની પ્રસન્નતાની અભિલાષામાં મગ્ન જોશો. સિજદાનો પ્રભાવ તેમના ચહેરા પર મોજૂદ છે, જેનાથી તેઓ અલગ ઓળખી શકાય છે.[૨૩] આ છે તેમની વિશિષ્ટતા તૌરાતમાં, અને ઇંજીલમાં તેમનું દૃષ્ટાંત એ રીતે આપવામાં આવ્યું છે કે જાણે એક ખેતી છે, જેણે પહેલા કૂંપળ કાઢી, પછી તેને પરિપુષ્ટ કરી, પછી તે ફાલી અને પાંગરી, પછી પોતાના થડ પર ઊભી થઈ ગઈ. ખેતી કરનારાઓને તે ખુશ કરે છે, જેથી 'કાફિરો' તેમના ફૂલવા-ફાલવા પર બળે. આ સમૂહના લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છે અને જેમણે સત્કર્મો કર્યા છે, અલ્લાહે તેમનાથી ક્ષમા અને મોટા બદલાનો વાયદો કર્યો છે. (રુકૂઅ-૪)

કાબૂથી બહાર ન થયા અને તેના જવાબમાં કોઈ વાત તેમણે એવી ન કરી, જે સત્યની સીમાથી બહાર અને સચ્ચાઈના વિરુદ્ધ હોય અથવા જેનાથી મામલો સારી રીતે સુધરવાના બદલે વધારે બગડી જાય.

૧૮. આ એ પ્રશ્નનો જવાબ છે, જે વારંવાર મુસલમાનોના હૃદયોમાં ખટકી રહ્યો હતો. તેઓ કહેતા હતા કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.એ તો સ્વપ્નમાં એ જોયું હતું કે આપ મસ્જિદે-હરામ (કાબા)માં દાખલ થયા છે અને બૈતુલ્લાહનો તવાફ કર્યો છે, તો પછી આ શું થયું કે અમે ઉમરા કર્યા વગર પાછા જઈ રહ્યા છીએ.

૧૯. આ વાયદો આગળના વર્ષે ઝીલકદ હિ.૭માં પૂરો થયો. ઇતિહાસમાં આ ઉમરા 'ઉમરતુલ કઝા'ના નામથી પ્રખ્યાત છે.

૨૦. આ જગ્યાએ આ વાત કહેવાનું કારણ એ છે કે હુદૈબિયામાં જ્યારે સંધિ લખાવવામાં આવી રહી હતી, તે વખતે મક્કાના કાફિરોએ હુઝૂર સલ્લ.ના નામની સાથે 'રસૂલુલ્લાહ'નો શબ્દ લખવા સામે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો. તેના પર ફમાવવામાં આવ્યું કે રસૂલનું રસૂલ હોવું તો એક હકીકત છે, જેમાં કોઈના માનવા કે ન માનવાથી કોઈ ફરક પડતો નથી. તેને જો અમુક લોકો નથી માનતા, તો ન માને. આ હકીકત હોવા પર કેવળ અલ્લાહની સાક્ષી પૂરતી છે.

૨૧. અરબી ભાષામાં કહે છે 'ફુલાતુન શદીદુન અલૈહિ' અર્થાત્ 'ફલાણો વ્યક્તિ તેના પર સખત છે.' અર્થાત્ તેને દબાવવો કે કાબૂમાં કરવો અને પોતાના મતલબ પર લાવવો તેના માટે મુશ્કેલ છે. સહાબા કિરામ રદિ.નું કાફિરો પર સખત હોવાનો અર્થ એ છે કે તેમને સહેલાઈથી કાબૂમાં કરી શકાય તેમ નથી કે કાફિરો જે તરફ ચાહે વાળી દે. તેઓ એવો નરમ ચારો નથી કે કાફિરો તેમને સરળતાથી ચાવી જાય. તેમને કોઈ ભયથી દબાવી શકાતા નથી. તેમને કોઈ લોભ-લાલચથી ખરીદી શકાતા નથી. કાફિરોમાં એ શક્તિ નથી કે તેમને આ મહાન ઉદ્દેશ્યથી હટાવી દે, જેના માટે તેઓ જીવ સટોસટની બાજી લગાવીને હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.નો સાથ આપવા માટે ઉઠ્યા હતા.

૨૨. અર્થાત્, તેમની સખતાઈ જે પણ છે, દીનના દુશ્મનો માટે છે, ઈમાનવાળાઓ માટે નથી. ઈમાનવાળાઓ માટે તેઓ નરમ છે, દયાળુ અને માયાળુ છે, હમદર્દ અને સંવેદનશીલ છે. સિદ્ધાંતો અને ઉદ્દેશ્યની એકતાએ તેમનામાં એક-બીજા માટે પ્રેમ અને સમરસતા અને એકાત્મતા પેદા કરી દીધી છે.

૨૩. આનાથી અભિપ્રેત કપાળ પરનું એ ગાઢું નિશાન નથી, જે સિજદાના કારણે કેટલાક નમાઝ પઢનારાઓના ચહેરા પર પડી જાય છે, બલ્કે આનાથી અભિપ્રેત ઈશનિષ્ઠા (અલ્લાહથી પ્રેમ અને વફાદારી), ઉદારતા, સૌજન્યશીલતા અને સુશીલતાના એ ચિહ્નો છે, જે અલ્લાહની સામે ઝુકવાના કારણે સ્વાભાવિક વ્યક્તિના ચહેરા પર પ્રગટ થઈ જાય છે. અલ્લાહ તઆલાના ઇરશાદનો હેતુ એ છે કે હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ના આ સાથીઓ તો એવા છે કે તેમને જોતાં જ એક વ્યક્તિ એક નજરમાં જ એ જાણી શકે છે કે આ લોકોમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ છે, કેમ કે અલ્લાહ સાથે પ્રેમ અને વફાદારીનું નૂર (પ્રકાશ) તેમના ચહેરા પર ચમકી રહ્યું છે.

૪૯. અલ-હુજુરાત

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ આયત-૪ના વાક્યાંશ 'ઈન્નલ્લઝી-ન યુનાદૂ-ન-ક મિંવ્-વરાઈલ હુજુરાત' (જે લોકો તમને ઓરડાના બહારથી બોલાવે છે)થી લેવામાં આવ્યું છે. તેનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂરઃ છે, જેમાં 'હુજુરાત' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉતરાણકાળ :

આ વાત રિવાયતો પરથી પણ જણાય છે અને સૂરઃના વિષયથી પણ એની પુષ્ટિ થાય છે કે આ સૂરઃ જુદા-જુદા સમયે અવતરિત થયેલા આદેશો અને નિર્દેશોનો સમૂહ છે, જેને વિષયના સંબંધના કારણે એકત્ર કરી દેવામાં આવેલ છે. આ ઉપરાંત રિવાયતો પરથી એ પણ જણાય છે કે આમાંથી મોટાભાગના આદેશો મદીના-તૈયિબાના છેલ્લા તબક્કામાં અવતરિત થયા છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂરઃનો વિષય મુસલમાનોને એ શિષ્ટાચારોનું શિક્ષણ આપવાનો છે, જે ઈમાનવાળાઓના ગૌરવને અનુકૂળ છે. શરૂઆતની પાંચ આયતોમાં તેમને એ નિયમ શીખવવામાં આવ્યો છે, જેનું તેમણે અલ્લાહ અને તેના રસૂલની બાબતમાં ધ્યાન રાખવું જોઈએ. પછી એ આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ કે જૂથ કે કોમ વિરુદ્ધ કોઈ સમાચાર મળે, તો ધ્યાનથી જોવું જોઈએ કે સમાચારનું માધ્યમ વિશ્વસનીય છે કે નહીં. વિશ્વસનીય ન હોય તો તેના પર કાર્યવાહી કરતાં પહેલાં તપાસ કરી લેવી જોઈએ કે સમાચાર સાચા છે કે નહીં. ત્યારબાદ એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે જો ક્યારેક મુસલમાનોના બે જૂથો પરસ્પર ઝઘડી પડે તો આવી સ્થિતિમાં બીજા મુસલમાનોએ કેવું વલણ અપનાવવું જોઈએ.

ત્યારપછી મુસલમાનોને તે બૂરાઈઓથી બચવાનો અનુરોધ કરવામાં આવ્યો છે, જે સામૂહિક જીવનમાં બગાડ પેદા કરે છે અને જેના કારણે પરસ્પર સંબંધો બગડે છે.

ત્યારબાદ તે કોમી (જાતીય) અને વંશીય ભેદભાવ પર પ્રહાર કરવામાં આવ્યો છે, જે દુનિયામાં વ્યાપક બગાડનું કારણ બને છે. આ સંદર્ભમાં અલ્લાહ તઆલાએ એમ ફરમાવીને આ દૂષણને જડમૂળથી ઉખાડી નાખ્યું છે કે સૌ મનુષ્યો એક જ મૂળથી

પેદા થયા છે અને કોમો તથા કબીલાઓ (બિરાદરીઓ)માં તેમનું વહેંચાઈ જવું એ માત્ર પરિચય માટે છે, નહીં કે પરસ્પર ગર્વ માટે, અને એક મનુષ્ય પર બીજા મનુષ્યની શ્રેષ્ઠતા માટે નૈતિક શ્રેષ્ઠતા સિવાય બીજો કોઈ વૈધ આધાર નથી. અંતમાં લોકોને બતાવવામાં આવ્યું છે કે મૂળ વસ્તુ ઈમાનનો મૌખિક દાવો નથી, બલ્કે હૃદયપૂર્વક અલ્લાહ અને તેના રસૂલને માનવું, વ્યવહારમાં આજ્ઞાંકિત બનીને રહેવું અને નિખાલસતાથી અલ્લાહના માર્ગમાં પોતાના પ્રાણ અને ધનને ખપાવી દેવું છે.

آیاتھا ١٨ (٤٩) سُوْرَةُ الْحُجُرٰتِ مَدَنِيَّةٌ (١٠٦) رکوعاتھا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُقَدِّمُوْا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ
وَرَسُوْلِهٖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۝١
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَرْفَعُوْۤا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ
صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوْا لَهٗ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ
بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ
لَا تَشْعُرُوْنَ ۝٢ اِنَّ الَّذِيْنَ يَغُضُّوْنَ اَصْوَاتَهُمْ
عِنْدَ رَسُوْلِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ امْتَحَنَ اللّٰهُ
قُلُوْبَهُمْ لِلتَّقْوٰى ؕ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ عَظِيْمٌ ۝٣
اِنَّ الَّذِيْنَ يُنَادُوْنَكَ مِنْ وَّرَآءِ الْحُجُرٰتِ اَكْثَرُهُمْ
لَا يَعْقِلُوْنَ ۝٤ وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوْا حَتّٰى تَخْرُجَ
اِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝٥
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنْ جَآءَكُمْ فَاسِقٌۢ بِنَبَاٍ
فَتَبَيَّنُوْۤا اَنْ تُصِيْبُوْا قَوْمًاۢ بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوْا عَلٰى
مَا فَعَلْتُمْ نٰدِمِيْنَ ۝٦ وَاعْلَمُوْۤا اَنَّ فِيْكُمْ رَسُوْلَ
اللّٰهِ ؕ لَوْ يُطِيْعُكُمْ فِيْ كَثِيْرٍ مِّنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيْمَانَ وَزَيَّنَهٗ فِيْ
قُلُوْبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوْقَ وَالْعِصْيَانَ ؕ

૪૯. સૂરઃ અલ-હુજુરાત

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૧૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહ અને તેના રસૂલથી આગળ ન વધો[૧] અને અલ્લાહથી ડરતા રહો, અલ્લાહ બધું જ સાંભળનાર અને જાણનાર છે.

(૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! પોતાનો અવાજ નબી (સલ્લ.)ના અવાજથી ઊંચો ન કરો, અને ન નબી (સલ્લ.) સાથે ઊંચા અવાજે વાત કરો, જે રીતે તમે પરસ્પર એકબીજા સાથે કરો છો. ક્યાંક એવું ન બને કે તમારું બધું કર્યું-કરાવ્યું વિનષ્ટ થઈ જાય અને તમને ખબર પણ ન પડે. (૩) જે લોકો અલ્લાહના રસૂલના સાથે વાત કરતી વખતે પોતાનો અવાજ નીચો રાખે છે તેઓ હકીકતમાં એ જ લોકો છે, જેમના હૃદયોને અલ્લાહે તકવા (ઈશનિષ્ઠા, સંયમ) માટે પારખી લીધા છે.[૨] તેમના માટે ક્ષમા છે અને મહાન બદલો.

(૪) હે નબી સલ્લ.! જે લોકો તમને ઓરડાના બહારથી બોલાવે છે તેમનામાંથી મોટા ભાગના બુદ્ધિહીન છે. (૫) જો તેઓ તમારા બહાર આવવા સુધી ધીરજ રાખતા તો તેમના જ માટે વધારે સારું હતું.[૩] અલ્લાહ દરગુજર કરનાર અને દયાળુ છે.

(૬) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જો કોઈ અવજ્ઞાકારી તમારા પાસે કોઈ સમાચાર લઈને આવે, તો તપાસ કરી લેવાનું રાખો. ક્યાંક એવું ન બને કે તમે કોઈ જૂથને અજાણતામાં હાનિ પહોંચાડી બેસો અને પાછળથી પોતાના કૃત્ય પર પસ્તાવો કરો.[૪] (૭-૮) બરાબર જાણી લો કે તમારા વચ્ચે અલ્લાહનો રસૂલ મોજૂદ છે. જો તે ઘણા એવા મામલાઓમાં તમારી વાત માની લે, તો તમે પોતે જ મુશ્કેલીમાં મૂકાઈ જાઓ. પરંતુ અલ્લાહે તમને ઈમાનનો પ્રેમ આપ્યો અને તેને તમારા માટે મનપસંદ બનાવી દીધું, અને કુફ્ર (ઇન્કાર) અને ફિસ્ક (ઉલ્લંઘન) અને અવજ્ઞાથી તમને વિમુખ બનાવી દીધા. આવા

---

૧. અર્થાત્, અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સલ્લ.થી આગળ વધીને ન ચાલો, પાછળ ચાલો. અગ્રવર્તી ન બનો, આધીન બનીને રહો. પોતાના મામલાઓમાં આગળ વધીને સ્વયં જાતે નિર્ણયો કરવા ન લાગો. બલ્કે પહેલા એ જુઓ કે અલ્લાહનો ગ્રંથ અને તેના રસૂલ સલ્લ.ની સુન્નત (રીત)માં તેના વિશે શું આદેશો મળે છે.

૨. અર્થાત્, જે લોકો અલ્લાહ તઆલાની પરીક્ષાઓમાં પૂરા ઉતરે છે અને એ પરીક્ષાઓમાંથી પસાર થઈને જેમણે સાબિત કરી દીધું છે કે તેમના હૃદયોમાં વાસ્તવમાં તકવા (અલ્લાહથી ડર અને વફાદારી) મોજૂદ છે, એ જ લોકો અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.નો આદર અને પ્રતિષ્ઠાનું ધ્યાન રાખે છે. આ ઇરશાદથી આપોઆપ એક વાત નીકળે છે કે જે હૃદય રસૂલ સલ્લ.ના આદરથી ખાલી છે, તે વાસ્તવમાં તકવાથી ખાલી છે.

૩. અરબના આસપાસથી આવનારાઓમાં કેટલાક એવા અશિષ્ટ લોકો પણ હતા, જેઓ અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.થી મુલાકાત માટે આવતા, તો કોઈ સેવકથી અંદર જાણ કરવાનું પણ કષ્ટ લેતા નહોતા, બલ્કે પુનિત પત્નીઓના હુજરાઓનો ચક્કર કાપીને બહારથી આપ સલ્લ.ને બોલાવતા ફરતા હતા. હુઝૂર સલ્લ.ને આ લોકોનીઆ હરકતોથી ખૂબ તકલીફ થતી હતી, પરંતુ પોતાની સ્વાભાવિક સહનશીલતાના કારણે આપ તેમને સહન કરતા જઈ રહ્યા હતા. છેવટે અલ્લાહ તઆલાએ આ મામલામાં હસ્તક્ષેપ કર્યો અને આ અશિષ્ટ વર્તન પર ઠપકો આપતાં લોકોને એ આદેશ કર્યો કે જ્યારે તેઓ આપને મળવા માટે આવે અને આપને હાજર નુ જુએ તો પોકારી-પોકારીને આપ સલ્લ.ને બોલાવવાને બદલે ધીરજની સાથે બેસીને ત્યાં સુધી રાહ જુએ, જ્યારે આપ સલ્લ. પોતે બહાર પધારે.

اُولٰٓئِكَ هُمُ الرّٰشِدُوْنَ ۝٧ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَ
نِعْمَةً ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۝٨ وَاِنْ طَآئِفَتٰنِ
مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا ۚ فَاِنْۢ
بَغَتْ اِحْدٰىهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِىْ
تَبْغِىْ حَتّٰى تَفِىْٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ ۚ فَاِنْ فَآءَتْ
فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوْا ؕ اِنَّ
اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ۝٩ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ
فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُوْنَ ۝١٠ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ
مِّنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنُوْا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا
نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ ۚ
وَلَا تَلْمِزُوْٓا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ ؕ
بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوْقُ بَعْدَ الْاِيْمَانِ ۚ وَمَنْ
لَّمْ يَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ۝١١ يٰٓاَيُّهَا
الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوْا كَثِيْرًا مِّنَ الظَّنِّ ۫ اِنَّ
بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَّلَا تَجَسَّسُوْا وَلَا يَغْتَبْ
بَّعْضُكُمْ بَعْضًا ؕ اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَّاْكُلَ لَحْمَ
اَخِيْهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوْهُ ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ
اللّٰهَ تَوَّابٌ رَّحِيْمٌ ۝١٢ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنٰكُمْ

النصف ع ١٣

જ લોકો અલ્લાહની કૃપા અને ઉપકારથી સન્માર્ગ પર છે અને અલ્લાહ જાણનાર અને તત્ત્વદર્શી છે.

(૯) અને જો ઈમાનવાળાઓમાંથી બે જૂથો પરસ્પર લડી પડે,[૫] તો તેમના વચ્ચે સુલેહ કરાવો. પછી જો તેમાંથી એક જૂથ બીજા જૂથ પર અતિરેક કરે, તો અતિરેક કરનાર સાથે ત્યાં સુધી લડો, જ્યાં સુધી તે અલ્લાહના આદેશ તરફ પાછો વળી જાય. પછી જો તે પાછો વળી જાય તો તેમના વચ્ચે ન્યાયપૂર્વક સુલેહ કરાવી દો, અને ન્યાય કરો, કેમ કે ન્યાયી લોકોને અલ્લાહ પસંદ કરે છે. (૧૦) ઈમાનવાળા તો એકબીજાના ભાઈ છે, તેથી પોતાના ભાઈઓ વચ્ચે સંબંધોને દુરસ્ત કરો અને અલ્લાહથી ડરો. આશા છે કે તમારા પર દયા કરવામાં આવશે.(રુકૂઅ-૧)

(૧૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! ન પુરુષો બીજા પુરુષોની હાંસી ઉડાવે, બની શકે છે કે તેઓ તેમનાથી સારા હોય, અને ન તો સ્ત્રીઓ બીજી સ્ત્રીઓની હાંસી ઉડાવે, બની શકે છે કે તેઓ તેમનાથી સારી હોય.[૬] પરસ્પર એક-બીજા પર વ્યંગ ન કરો[૭] અને ન એક-બીજાને ખરાબ ઇલકાબો (ઉપનામો)થી યાદ કરો.[૮] ઈમાન લાવ્યા પછી દુરાચારમાં નામ પેદા કરવું ઘણી ખરાબ વાત છે. જે લોકો આ વર્તનથી અટકે નહીં તેઓ અત્યાચારી છે.

(૧૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! બહુ અનુમાન કરવાથી બચો, કેમ કે કેટલાક અનુમાનો ગુના હોય છે.[૯] ખણખોદ ન કરો[૧૦] અને તમારામાંથી કોઈ કોઈની પીઠ પાછળ નિંદા (ગીબત) ન કરે.[૧૧] શું તમારામાં કોઈ એવો છે, જે પોતાના મૃત ભાઈનું માંસ ખાવાનું પસંદ કરશે ?[૧૨] જુઓ, તમે પોતે આનાથી સૂગ કરો છો. અલ્લાહથી ડરો, અલ્લાહ મોટો તૌબા (ક્ષમા) કબૂલ કરનાર અને દયાળુ છે.

(૧૩) લોકો ! અમે તમને એક પુરુષ અને એક સ્ત્રીમાંથી પેદા કર્યા અને પછી તમારી

---

૪. આ આયતમાં મુસલમાનોને એ સૈદ્ધાંતિક નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે કે જ્યારે કોઈ મહત્ત્વના સમાચાર, જે કોઈ મોટા પરિણામનું કારણ બનનાર હોય, તમને મળે તો તેનો સ્વીકાર કરતાં પહેલા એ જોઈ લો કે સમાચાર લાવનાર વ્યક્તિ કેવો છે. જો તે કોઈ 'ફાસિક' (અવજ્ઞાકારી) વ્યક્તિ હોય, અર્થાત્ જેની બાહ્ય સ્થિતિ એ બતાવી રહી હોય કે તેની વાત વિશ્વાસ કરવાને લાયક નથી, તો તેણે આપેલ જાણકારી પર અમલ કરતાં પહેલા તપાસ કરી લો કે ખરેખર હકીકત શું છે.

૫. એ નથી ફરમાવ્યું કે, ''જ્યારે ઈમાનવાળાઓમાંથી બે જૂથો પરસ્પર લડે'' બલ્કે ફરમાવ્યું છે કે, ''જો ઈમાનવાળાઓમાંથી બે જૂથો પરસ્પર એક-બીજા સાથે લડી પડે''. આ શબ્દોથી એ વાત આપોઆપ નીકળે છે કે પરસ્પર લડવું મુસલમાનોની રીત નથી અને ન હોવી જોઈએ; ન તેમનાથી એ વાતની આશા કરવી જોઈએ કે તેઓ મોમિન હોવા છતાં પરસ્પર લડાઈ કરે. અલબત્ત, જો ક્યારેક એવું થાય તો એ સ્થિતિમાં એ પદ્ધતિ અપનાવવી જોઈએ, જે આગળ વર્ણવવામાં આવી રહી છે.

૬. હાંસી (મજાક) ઉડાવવાથી અભિપ્રેત માત્ર જીભથી હાંસી ઉડાવવું નહીં, બલ્કે કોઈની નકલ ઉતારવી, તેના તરફ ઈશારાઓ કરવા, તેની વાત પર કે તેના કામ પર કે તેના રૂપ કે તેના પહેરવેશ પર હસવું, અથવા તેની કોઈ ખામી કે એબ તરફ લોકોને એ રીતે ધ્યાન અપાવવું કે બીજા લોકો તેના પર હસે. આ બધું હાંસી ઉડાવવામાં સામેલ છે.

૭. આના અર્થમાં પ્રહાર કરવો, મહેણાં-ટોણા મારવા, આરોપ મૂકવો, વાંધો ઉઠાવવો, ખામી શોધવી અને ખુલ્લંખુલ્લા કે છુપા ઇશારાઓથી કોઈને નિંદાનું લક્ષ્ય બનાવવું, આ બધા કૃત્યો સામેલ છે.

૮. આ આદેશનો હેતુ એ છે કે કોઈ વ્યક્તિને એવા નામથી પોકારવામાં ન આવે અથવા એવો ઇલકાબ ન આપવામાં આવે, જેનાથી તેનું અપમાન થતું હોય; જેમ કે કોઈને ફાસિક (દુરાચારી) કે મુનાફિક (દંભી) કહેવું, કોઈને લંગડો

مِّنْ ذَكَرٍ وَّاُنْثٰى وَجَعَلْنٰكُمْ شُعُوْبًا وَّقَبَآئِلَ
لِتَعَارَفُوْا ؕ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰكُمْ ؕ
اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ خَبِيْرٌ ﴿۱۳﴾ قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا ؕ
قُلْ لَّمْ تُؤْمِنُوْا وَلٰكِنْ قُوْلُوْۤا اَسْلَمْنَا وَلَمَّا
يَدْخُلِ الْاِيْمَانُ فِىْ قُلُوْبِكُمْ ؕ وَاِنْ تُطِيْعُوا
اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ لَا يَلِتْكُمْ مِّنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْئًا ؕ
اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۴﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوْا وَجٰهَدُوْا
بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ اُولٰٓئِكَ
هُمُ الصّٰدِقُوْنَ ﴿۱۵﴾ قُلْ اَتُعَلِّمُوْنَ اللّٰهَ بِدِيْنِكُمْ ؕ
وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ؕ
وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۱۶﴾ يَمُنُّوْنَ عَلَيْكَ
اَنْ اَسْلَمُوْا ؕ قُلْ لَّا تَمُنُّوْا عَلَىَّ اِسْلَامَكُمْ ۚ
بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰىكُمْ لِلْاِيْمَانِ
اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۷﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ
غَيْبَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا
تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۸﴾ ع

منزل ٦

કોમો (જાતિઓ) અને કબીલાઓ (બિરાદરીઓ) બનાવી દીધા, જેથી તમે એક-બીજાને ઓળખો. હકીકતમાં અલ્લાહના નજીક તમારામાં સૌથી વધુ પ્રતિષ્ઠિત તે છે, જે તમારામાં સૌથી વધુ અલ્લાહથી ડરનાર અને સંયમી છે.[૧૩] નિશ્ચિતપણે અલ્લાહ સર્વજ્ઞ અને સુમાહિતગાર છે.

(૧૪) આ બદ્દુઓ કહે છે કે, ''અમે ઈમાન લાવ્યા.''[૧૪] આમને કહો, ''તમે ઈમાન નથી લાવ્યા, બલ્કે એમ કહો કે અમે આજ્ઞાંકિત થઈ ગયા.'' ઈમાન હજુ તમારા હૃદયોમાં પ્રવેશ્યું નથી. જો તમે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (ઈશદૂત)નું આજ્ઞાપાલન અપનાવી લો, તો તે તમારા કર્મોના બદલામાં કોઈ કમી નહીં કરે. નિશ્ચિતપણે અલ્લાહ મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (૧૫) હકીકતમાં ઈમાનવાળા તો એ લોકો છે, જેઓ અલ્લાહ અને તેના રસૂલ પર ઈમાન લાવ્યા, પછી તેમણે કોઈ શંકા ન કરી અને પોતાના પ્રાણ અને ધનથી અલ્લાહના માર્ગમાં જિહાદ (તનતોડ પ્રયાસ, સંઘર્ષ) કર્યો. તેઓ જ સાચા લોકો છે.

(૧૬) હે નબી સલ્લ.! આ (ઈમાનના દાવેદારો)ને કહો, શું તમે અલ્લાહને પોતાના દીન (ધર્મ)ની જાણ કરી રહ્યા છો ? જો કે અલ્લાહ ધરતી અને આકાશોની દરેક વસ્તુને જાણે છે અને દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવે છે. (૧૭) આ લોકો તમારા પર ઉપકાર પ્રગટ કરે છે કે તેમણે ઇસ્લામનો સ્વીકાર કરી લીધો. તેમને કહો કે પોતાના ઇસ્લામનો ઉપકાર મારા પર ન પ્રગટ કરો, બલ્કે અલ્લાહે તમારા પર ઉપકાર કર્યો છે કે તેણે ઈમાન તરફ તમારું માર્ગદર્શન કર્યું જો તમે ખરેખર પોતાના (ઈમાનના દાવા)માં સાચા છો. (૧૮) અલ્લાહ ધરતી અને આકાશોની દરેક છૂપી વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવે છે અને તમે જે કંઈ કરો છો તે બધું તેની નજરમાં છે. (રુકૂઅ-૨)

કે આંધળો કહેવું, કોઈને તેના પોતાના કે તેના માતા-પિતા કે પરિવારના કોઈ એબ કે ત્રુટિનો ઇલકાબ આપવો, કોને મુસલમાન થઈ ગયા પછી તેના પૂર્વ ધર્મના કારણે યહૂદી કે નસરાની (ખ્રિસ્તી) કહેવું, કોઈ વ્યક્તિ કે પરિવાર કે બિરાદરી કે સમૂહનું એવું નામ રાખી લેવું જેમાં તેની નિંદા અને તેના અપમાનનું પાસું પ્રતીત થતું હોય. આ આદેશથી માત્ર એ ઉપાધિ કે ઇલકાબ અપવાદ છે, જે પોતાના બાહ્ય સ્વરૂપની રીતે તો કદરૂપો અને હલકટ લાગતો હોય, પણ તેનાથી નિંદાનો હેતુ નથી હોતો, બલ્કે તે એ લોકોની ઓળખનું માધ્યમ બની જાય છે, જેમને એ ઇલકાબથી યાદ કરવામાં આવે છે; જેમ કે અંધ હકીમ કે તેનાથી આશય માત્ર ઓળખ છે, નિંદાનો હેતુ નથી હોતો.

૯. સર્વથા અનુમાન કરવાથી રોકવામાં નથી આવ્યા, બલ્કે વધારે અનુમાનથી કામ લેવા અને ગમે તે પ્રકારનું અનુમાનનું અનુસરણ કરવાની મનાઈ કરવામાં આવી છે, અને તેનું કારણ એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે કેટલાક અનુમાન ગુના હોય છે. વાસ્તવમાં જે અનુમાન ગુનો છે, તે એ છે કે માણસ કોઈ વ્યક્તિ વિશે કોઈ કારણ વગર અંદેશો (ખરાબ અનુમાન) કરે અથવા બીજાઓ વિશે અભિપ્રાય બનાવવામાં હંમેશા અંદેશાથી જ શરૂઆત કરે, અથવા એવા લોકોના મામલામાં અંદેશાથી કામ લેવું જેમની બાહ્ય સ્થિતિ એ બતાવી રહી હોય કે તે નેક અને સજ્જન છે. એ જ રીતે એ વાત પણ ગુનો છે કે કોઈ વ્યક્તિના કોઈ કથન અને કાર્યમાં બૂરાઈ અને ભલાઈની સમાનરૂપે સંભાવના હોય અને આપણે કેવળ અંદેશાથી કામ લઈને તેને બૂરાઈ જ સમજીએ, બૂરાઈ પર જ આરોપિત કરીએ.

૧૦. અર્થાત્, લોકોની છૂપી વાત કે રહસ્યને ન ઢંઢોળો. એક-બીજાના એબ કે ખામીઓ ન શોધો. બીજાઓની સ્થિતિ અને મામલાઓની પાછળ ન પડો. લોકોના અંગત પત્રો વાંચવા, બે વ્યક્તિઓની વાતોને કાન લગાવીને સાંભળવી, પાડોસીઓના ઘરોમાં ઝાંકવું અને વિભિન્ન રીતે બીજાઓના ખાનગી જીવન કે તેમના અંગત મામલાઓને ઢંઢોળવા. આ બધું એ ખણખોદ (તજસ્સુસ)માં સામેલ છે, જેનાથી મનાઈ કરવામાં આવી છે.

૧૧. અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ને પૂછવામાં આવ્યું કે 'ગીબત' (નિંદા)ની વ્યાખ્યા શું છે. આપ સલ્લ.એ ફરમાવ્યું, ''ગીબત

એ છે કે તુ પોતાના ભાઈનો ઉલ્લેખ એ રીતે કરે, જે તેને અપ્રિય હોય." અરજ કરવામાં આવી કે જો મારા ભાઈમાં એ વાત જોવા મળતી હોય, જે હું કહી રહ્યો હોઉં, તો એ સ્થિતિમાં આપ સલ્લ.નો શું વિચાર છે? ફરમાવ્યું, "જો તેમાં એ વાત જોવા મળતી હોય તો તેં તેની ગીબત (નિંદા) કરી અને જો તેનામાં એ ન હોય તો તેં તેના પર ખોટો આરોપ મૂક્યો." આ હુરમત (અવૈધતા)માં અપવાદ કેવળ એ સ્વરૂપો છે, જેમાં કોઈ વ્યક્તિની પીઠ પાછળ અથવા તેના મૃત્યુ પછી તેની બૂરાઈ વર્ણવવા માટે કોઈ એવી જરૂરત આવી પડે જે શરીઅતની દૃષ્ટિમાં એક સાચી જરૂરત હોય, અને તે જરૂરત ગીબત (નિંદા) વગર પૂરી થઈ શકતી ન હોય, અને તેના માટે જો ગીબત ન કરવામાં આવે તો ગીબતની સરખામણીમાં વધારે મોટી બૂરાઈ અનિવાર્ય થતી હોય. નબી સલ્લ.એ આ અપવાદને સૈદ્ધાંતિક રીતે આ રીતે વર્ણવેલ છે કે, "સૌથી ખરાબ અતિરેક કોઈ મુસલમાનની ઈજ્જત પર નાહક (અનુચિત) હુમલો કરવો છે." આ ઇરશાદમાં 'નાહક'ની કેદ એ દર્શાવે છે કે 'હક' (ઔચિત્ય) માટે આવું કરવું જાઈઝ (વૈધ) છે. જેમ કે અત્યાચારી વિરુદ્ધ પીડિતની ફરિયાદ પ્રત્યેક એ વ્યક્તિની સામે, જેનાથી તે આશા રાખતો હોય કે તે અત્યાચારને દૂર કરવા માટે કંઈક કરી શકે છે. સુધારણાની નિયતથી કોઈ વ્યક્તિ કે જૂથની બૂરાઈઓનો ઉલ્લેખ એવા લોકો સામે, જેમનાથી આશા હોય કે તેઓ આ બૂરાઈઓને દૂર કરવા માટે કંઈક કરી શકશે. શરીઅતથી ફતવો (નિર્ણય) પ્રાપ્ત કરવાના આશયથી કોઈ મુફ્તી (ફતવો આપનાર વિદ્વાન)ની સામે સાચી સ્થિતિ મૂકવી, જેમાં કોઈ વ્યક્તિના કોઈ ખોટા કાર્યનો ઉલ્લેખ આવી જાય. લોકોને કોઈ વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓની બૂરાઈથી સાવધાન કરવા, જેથી તેમના દ્વારા કરવામાં આવતા નુકસાનથી બચી જાય. એવા લોકો વિરુદ્ધ ખુલ્લંખુલ્લા અવાજ ઉઠાવવો અને તેમની બૂરાઈઓની ટીકા કરવી, જેઓ દુરાચાર અને બૂરાઈઓ ફેલાવી રહ્યા હોય, અથવા બિદઅતો (ધર્મ વિરુદ્ધ બાબતો) અને ગુમરાહીઓ (પથભ્રષ્ટતાઓ)નો ફેલાવો કરી રહ્યા હોય, અથવા અલ્લાહના બંદાઓને બે-દીની (અધાર્મિકતા) તેમજ હિંસા અને અત્યાચારની ખરાબીઓમાં નાખી રહ્યા હોય.

૧૨. 'ગીબત'ને મૃત ભાઈનું માંસ ખાવાની એટલા માટે ઉપમા આપવામાં આવી છે કે જેની 'ગીબત' કરવામાં આવી રહી હોય છે તે બિચારો તદ્દન અજાણ હોય છે કે ક્યાં, કોણ તેની ઈજ્જત પર હુમલો કરી રહ્યો છે.

૧૩. પાછલી આયતમાં ઈમાનવાળાઓને સંબોધીને એ આદેશો આપવામાં આવ્યા હતા, જે મુસ્લિમ સમાજને ખરાબીઓથી સુરક્ષિત રાખવા માટે જરૂરી છે. હવે આ આયતમાં સમગ્ર માનવ-જાતને સંબોધીને એ સૌથી મોટી પથભ્રષ્ટતાની સુધારણા કરવામાં આવી છે, જે દુનિયામાં હંમેશા વૈશ્વિક બગાડનું કારણ બની રહી છે. અર્થાત્, વંશ, રંગ, ભાષા, વતન અને જાતિવાદનો પક્ષપાત અને ભેદભાવ. આ સંક્ષિપ્ત આયતમાં અલ્લાહ તઆલાએ તમામ મનુષ્યોને સંબોધન કરીને ત્રણ અત્યંત સૈદ્ધાંતિક હકીકતો બતાવી છે : એક એ કે તમારા સૌનું મૂળ એક જ છે, એક જ પુરુષ અને એક જ સ્ત્રીથી તમારો સમગ્ર વંશ અસ્તિત્વમાં આવ્યો છે અને આજે તમારા જેટલા વંશો દુનિયામાં જોવા મળે છે તે વાસ્તવમાં એક આરંભિક વંશની શાખાઓ છે, જે એક માતા અને એક પિતાથી શરૂ થઈ હતી. બીજી એ કે પોતાના મૂળની રીતે એક હોવા છતાં તમારું કોમો (જાતિઓ) અને કબીલાઓ(બિરાદરીઓ)માં વહેંચાઈ જવું એક સ્વાભાવિક બાબત હતી. પરંતુ આ સ્વાભાવિક ફરક અને ભેદનો તકાદો એ કદાપિ ન હતો કે તેના આધારે ઊંચ અને નીચ, સભ્ય અને અસભ્ય, શ્રેષ્ઠ અને ક્ષુદ્રના ભેદભાવો સ્થાપવામાં આવે, એક વંશ બીજા વંશ પર પોતાની શ્રેષ્ઠતા જતાવે, એક રંગના લોકો બીજા રંગના લોકોને અપમાનિત અને તુચ્છ સમજે તેમજ એક જાતિ બીજી જાતિ પર પોતાની સર્વોપરિતા દર્શાવે. સર્જનહારે જે કારણસર માનવીય સમૂહોને કોમો (જાતિઓ) અને બીરાદરીઓનું સ્વરૂપ આપ્યું હતું તે કેવળ એ હતું કે તેમના વચ્ચે પરસ્પર સહયોગ અને પરિચયનું સ્વાભાવિક સ્વરૂપ આ જ હતું. ત્રીજી એ કે માનવ અને માનવની વચ્ચે શ્રેષ્ઠતા અને સર્વોપરિતાનો આધાર જો કોઈ હોઈ શકે છે, તો તે માત્ર નૈતિક શ્રેષ્ઠતા છે.

૧૪. આનાથી અભિપ્રેત તમામ બદુ (ગ્રામીણ) આરબો નહીં, બલ્કે અહીં ઉલ્લેખ કેટલાક વિશેષ બદુ જૂથોનો થઈ રહ્યો છે, જેઓ ઇસ્લામની વધતી શક્તિ જોઈને માત્ર એ વિચારથી મુસલમાન થઈ ગયા હતા કે તેઓ મુસલમાનોની મારથી સુરક્ષિત પણ રહેશે અને ઇસ્લામી વિજયોથી લાભો પણ ઉઠાવશે. આ લોકો હકીકતમાં સાચા દિલથી ઈમાન લાવ્યા ન હતા, માત્ર જીભથી (મૌખિક રીતે) ઈમાનનો એકરાર કરીને તેમણે સ્વાર્થ ખાતર પોતાને મુસલમાનોમાં સામેલ કરી લીધા હતા.

૫૦. કૉફ

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ આરંભના જ અક્ષર 'કૉફ' પરથી લેવામાં આવ્યું છે. તેનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂરઃ છે, જેનો આરંભ 'કૉફ' અક્ષરથી થાય છે.

ઉતરાણકાળ :

કોઈ પણ આધારભૂત રિવાયત પરથી એ જણાતું નથી કે આનું અવતરણ ચોક્કસ કયા સમયે થયું છે. પરંતુ વિષયો પર વિચાર કરવાથી એવું લાગે છે કે આનો ઉતરાણકાળ મક્કા-મુઅઝ્ઝમાનો બીજો તબક્કો છે, જે નુબૂવતના ત્રીજા વર્ષથી શરૂ થઈને પાંચમા વર્ષ સુધી રહ્યો. આ તબક્કાની વિશિષ્ટતાઓ અમે સૂરઃ અન્‌આમની પ્રસ્તાવનામાં વર્ણન કરી ગયા છીએ.

વિષય અને ચર્ચા :

આધારભૂત નોંધો પરથી જણાય છે કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) મોટાભાગે બંને ઈદોની નમાઝોમાં આ સૂરઃ પઢતા હતા. કેટલીક બીજી નોંધોમાં આવ્યું છે કે ફજ્રની નમાઝોમાં પણ આપ (સલ્લ.) મોટાભાગે આને ખૂબ જ પઢતા હતા. આનાથી એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે આપ (સલ્લ.)ની દૃષ્ટિમાં આ એક ખૂબ જ મહત્ત્વની સૂરઃ હતી. તેથી આપ (સલ્લ.) વધુને વધુ લોકો સુધી વારંવાર આની ચર્ચાઓને પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા કરતા હતા. આના મહત્ત્વનું કારણ સૂરઃને ધ્યાનપૂર્વક પઢવાથી સરળતાથી સમજમાં આવી જાય છે. આખી સૂરઃનો વિષય આખિરત (પરલોક) છે. અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ જ્યારે મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં પોતાના સંદેશનો આરંભ કર્યો તો લોકોને સૌથી વધુ આશ્ચર્ય આપ (સલ્લ.)ની જે વાત માટે થયું હતું, તે એ હતી કે મૃત્યુ પછી મનુષ્યોને બીજીવાર ઉઠાવવામાં આવશે અને તેમને પોતાના કર્મોનો હિસાબ આપવો પડશે. લોકો કહેતા હતા કે આ તો તદ્દન અસંભવ વાત છે. છેવટે એ કેવી રીતે સંભવ છે કે જ્યારે આપણું કણ-કણ ધરતીમાં વેરવિખેર થઈ ચૂક્યું હોય, તો આ વેરવિખેર કણોને હજારો વર્ષ વીતી ગયા પછી ફરીથી એકત્ર કરીને અમારા આ શરીરને નવેસરથી બનાવી દેવામાં આવે અને અમે જીવતા થઈને ઊભા થઈ જઈએ ? આના જવાબમાં અલ્લાહ તરફથી આ પ્રવચન અવતરિત થયું. આમાં ખૂબ જ સંક્ષિપ્તમાં નાના-નાના વાક્યોમાં એક તરફ આખિરતની સંભાવના અને તેના ઉદ્‌ભવ માટે દલીલો આપવામાં આવી છે અને બીજી તરફ લોકોને ચેતવવામાં

આવ્યા છે કે તમે ભલે આશ્ચર્ય કરો અથવા તેને બુદ્ધિથી પર સમજો કે પછી ખોટું ઠેરવો, કોઈ પણ સંજોગોમાં આ હકીકત બદલાઈ શકતી નથી.

اٰيَاتُهَا ٤٥ (٥٠) سُوْرَةُ قٓ مَكِّيَّةٌ (٣٤) رُكُوْعَاتُهَا ٣

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

قٓ ۚ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيْدِ ۝١ بَلْ عَجِبُوْٓا اَنْ جَآءَهُمْ
مُّنْذِرٌ مِّنْهُمْ فَقَالَ الْكٰفِرُوْنَ هٰذَا شَيْءٌ
عَجِيْبٌ ۝٢ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ۚ ذٰلِكَ رَجْعٌۢ
بَعِيْدٌ ۝٣ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ ۚ
وَعِنْدَنَا كِتٰبٌ حَفِيْظٌ ۝٤ بَلْ كَذَّبُوْا بِالْحَقِّ
لَمَّا جَآءَهُمْ فَهُمْ فِيْٓ اَمْرٍ مَّرِيْجٍ ۝٥ اَفَلَمْ يَنْظُرُوْٓا
اِلَى السَّمَآءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنٰهَا وَزَيَّنّٰهَا وَمَا لَهَا مِنْ
فُرُوْجٍ ۝٦ وَالْاَرْضَ مَدَدْنٰهَا وَاَلْقَيْنَا فِيْهَا
رَوَاسِيَ وَاَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍۢ بَهِيْجٍ ۝٧ ۙ
تَبْصِرَةً وَّذِكْرٰى لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيْبٍ ۝٨ وَنَزَّلْنَا
مِنَ السَّمَآءِ مَآءً مُّبٰرَكًا فَاَنْۢبَتْنَا بِهٖ جَنّٰتٍ وَّحَبَّ
الْحَصِيْدِ ۝٩ ۙ وَالنَّخْلَ بٰسِقٰتٍ لَّهَا طَلْعٌ نَّضِيْدٌ ۝١٠ ۙ
رِّزْقًا لِّلْعِبَادِ ۙ وَاَحْيَيْنَا بِهٖ بَلْدَةً مَّيْتًا ۭ كَذٰلِكَ
الْخُرُوْجُ ۝١١ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوْحٍ وَّاَصْحٰبُ الرَّسِّ
وَثَمُوْدُ ۝١٢ ۙ وَعَادٌ وَّفِرْعَوْنُ وَاِخْوَانُ لُوْطٍ ۝١٣ ۙ وَّاَصْحٰبُ
الْاَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ ۭ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيْدِ ۝١٤
اَفَعَيِيْنَا بِالْخَلْقِ الْاَوَّلِ ۭ بَلْ هُمْ فِيْ لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ

૫૦. સૂરઃ કૉફ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૩ ● આયતો-૪૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) કૉફ ! સોગંદ છે કુર્આન-મજીદ (ગૌરવશીલ અને પ્રતિષ્ઠિત કુર્આન)ના, (૨) બલ્કે આ લોકોને આશ્ચર્ય એ વાત પર થયું કે એક સચેત કરનાર સ્વયં એમનામાંથી જ એમના પાસે આવી ગયો.[૧] પછી ઇન્કાર કરનારાઓ કહેવા લાગ્યા, ''આ કેવી અજબ વાત છે, (૩) શું જ્યારે અમે મરી જઈશું અને માટી થઈ જઈશું (તો બીજીવાર ઉઠાવવામાં આવીશું ?) આ પાછું ફરવું તો બુદ્ધિથી પર છે.''[૨] (૪) (જો કે) ધરતી આમના શરીરમાંથી જે કંઈ ખાય છે તે બધું અમારી જાણમાં છે અને અમારા પાસે એક ગ્રંથ છે, જેમાં બધું જ સુરક્ષિત છે.

(૫) બલ્કે આ લોકોએ તો જ્યારે સત્ય આમના પાસે આવ્યું, એ જ વખતે તેને સ્પષ્ટ રીતે ખોટું ઠેરવી દીધું. આ જ કારણે હવે આ લોકો મૂંઝવણમાં પડી ગયા છે.

(૬) ભલે, તો શું આમણે ક્યારેય પોતાના ઉપર આકાશ તરફ જોયું નથી ? કેવી રીતે અમે તેને બનાવ્યું અને શણગાર્યું, અને તેમાં કયાંય કોઈ વિઘ્ન કે ત્રુટિ નથી. (૭) અને ધરતીને અમે પાથરી અને તેમાં પર્વતો જમાવી દીધા અને તેમાં દરેક પ્રકારની સુંદર વનસ્પતિ ઊગાડી દીધી. (૮) આ તમામ વસ્તુઓ આંખો ખોલનારી અને બોધપાઠ આપનારી છે એ દરેક બંદા માટે, જે (સત્ય તરફ) રજૂ થનાર હોય. (૯) અને આકાશમાંથી અમે બરકતવાળું પાણી ઊતાર્યું, પછી તેના વડે બાગ અને અનાજના પાક (૧૦) અને ઊંચા-ઊંચા ખજૂરના વૃક્ષો પેદા કરી દીધા, જેમના ઉપર ફળોથી લદાયેલા ઝૂમખાઓ એક-પર-એક લાગે છે. (૧૧) આ વ્યવસ્થા છે બંદાઓને રોજી આપવાની. આ પાણીથી અમે મૃત ભૂમિને જીવન પ્રદાન કરીએ છીએ. (મૃત મનુષ્યોનું જમીનમાંથી) નીકળવું પણ આ જ રીતે હશે.

(૧૨) આમના પહેલાં નૂહની કોમ અને અસ્હાબુર્-રસ્સ (કૂવાવાળા), અને સમૂદ, (૧૩) અને આદ, અને ફિરઔન, અને લૂતના ભાઈ, (૧૪) અને ઐકાવાળા અને તુબ્બાની કોમના લોકો પણ ખોટું ઠેરવી ચૂક્યા છે. દરેકે રસૂલો (ઈશદૂતો)ને ખોટા ઠેરવ્યા અને છેવટે મારી યાતનાની ધમકી તેમના પર લાગુ થઈ ગઈ.

(૧૫) શું પહેલી વખત સર્જન કરવા માટે અમે અસમર્થ હતા ? પરંતુ એક નવીન સર્જન વિશે આ લોકો શંકામાં પડેલા છે ? (રુકૂઅ-૧)

---

૧. મતલબ હે છે કે મક્કાવાસીઓએ હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ની રિસાલત (પયગંબરી)ને માનવાનો ઇન્કાર કોઈ યોગ્ય આધારે કર્યો નથી, બલ્કે તે તદ્દન અવિચારી અને અયોગ્ય આધાર પર કર્યો છે કે તેમના જેવો જ એક મનુષ્ય અને તેમની પોતાની જ જાતિના એક સભ્ય અને એક વ્યક્તિનું અલ્લાહ તરફથી સાવધાન કરવાવાળા બનીને આવી જવું તેમના માટે ખૂબ જ આશ્ચર્યજનક વાત છે.

૨. આ એ લોકોનું બીજું આશ્ચર્ય હતું. પહેલું આશ્ચર્ય એ વાતનું હતું કે એક મનુષ્ય રસૂલ (ઈશદૂત) બનીને આવ્યો, અને તેના પર વધારે આશ્ચર્ય તેમને એ વાત પર થયું કે બધા મનુષ્યો મૃત્યુ પામ્યા પછી તેમને નવેસરથી જીવતા

جَدِيۡدٍ ﴿۱۵﴾ وَلَقَدۡ خَلَقۡنَا الۡاِنۡسَانَ وَنَعۡلَمُ مَا تُوَسۡوِسُ ع ١٥
بِهٖ نَفۡسُهٗ ۖۚ وَنَحۡنُ اَقۡرَبُ اِلَيۡهِ مِنۡ حَبۡلِ الۡوَرِيۡدِ ﴿۱۶﴾
اِذۡ يَتَلَقَّى الۡمُتَلَقِّيٰنِ عَنِ الۡيَمِيۡنِ وَعَنِ الشِّمَالِ
قَعِيۡدٌ ﴿۱۷﴾ مَا يَلۡفِظُ مِنۡ قَوۡلٍ اِلَّا لَدَيۡهِ رَقِيۡبٌ
عَتِيۡدٌ ﴿۱۸﴾ وَجَآءَتۡ سَكۡرَةُ الۡمَوۡتِ بِالۡحَقِّ ؕ ذٰلِكَ
مَا كُنۡتَ مِنۡهُ تَحِيۡدُ ﴿۱۹﴾ وَنُفِخَ فِى الصُّوۡرِ ؕ ذٰلِكَ
يَوۡمُ الۡوَعِيۡدِ ﴿۲۰﴾ وَجَآءَتۡ كُلُّ نَفۡسٍ مَّعَهَا سَآئِقٌ
وَّشَهِيۡدٌ ﴿۲۱﴾ لَقَدۡ كُنۡتَ فِىۡ غَفۡلَةٍ مِّنۡ هٰذَا فَكَشَفۡنَا
عَنۡكَ غِطَآءَكَ فَبَصَرُكَ الۡيَوۡمَ حَدِيۡدٌ ﴿۲۲﴾ وَقَالَ
قَرِيۡنُهٗ هٰذَا مَا لَدَىَّ عَتِيۡدٌ ﴿۲۳﴾ ؕ اَلۡقِيَا فِىۡ جَهَنَّمَ
كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيۡدٍ ﴿۲۴﴾ ۙ مَّنَّاعٍ لِّلۡخَيۡرِ مُعۡتَدٍ مُّرِيۡبِ ۙ ﴿۲۵﴾
اۨلَّذِىۡ جَعَلَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَاَلۡقِيٰهُ فِى الۡعَذَابِ
الشَّدِيۡدِ ﴿۲۶﴾ قَالَ قَرِيۡنُهٗ رَبَّنَا مَاۤ اَطۡغَيۡتُهٗ وَلٰكِنۡ
كَانَ فِىۡ ضَلٰلٍ بَعِيۡدٍ ﴿۲۷﴾ قَالَ لَا تَخۡتَصِمُوۡا لَدَىَّ
وَقَدۡ قَدَّمۡتُ اِلَيۡكُمۡ بِالۡوَعِيۡدِ ﴿۲۸﴾ مَا يُبَدَّلُ الۡقَوۡلُ
لَدَىَّ وَمَاۤ اَنَا بِظَلَّامٍ لِّلۡعَبِيۡدِ ﴿۲۹﴾ ع يَوۡمَ نَقُوۡلُ لِجَهَنَّمَ ع ١٦
هَلِ امۡتَلَئۡتِ وَتَقُوۡلُ هَلۡ مِنۡ مَّزِيۡدٍ ﴿۳۰﴾ وَاُزۡلِفَتِ
الۡجَـنَّةُ لِلۡمُتَّقِيۡنَ غَيۡرَ بَعِيۡدٍ ﴿۳۱﴾ هٰذَا مَا تُوۡعَدُوۡنَ
لِكُلِّ اَوَّابٍ حَفِيۡظٍ ﴿۳۲﴾ ۚ مَنۡ خَشِىَ الرَّحۡمٰنَ بِالۡغَيۡبِ منزل ٧

(૧૬) અમે મનુષ્યને પેદા કર્યો છે અને તેના મનમાં ઉદ્ભવતા વસવસાઓ (ભ્રામક વિચારો) સુદ્ધાંને અમે જાણીએ છીએ. અમે તેની ગળાની ધોરી નસ કરતાં પણ વધુ તેનાથી નજીક છીએ, (૧૭) (અને અમારા આ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન ઉપરાંત,) બે લખનારાઓ તેના જમણે અને ડાબે બેઠાં-બેઠાં દરેક વસ્તુ નોંધી રહ્યા છે. (૧૮) કોઈ શબ્દ તેમના મોઢેથી નીકળતો નથી, જેને સુરક્ષિત કરી લેવા માટે એક સતત હાજર રહેનાર નિરીક્ષક મોજૂદ ન હોય. (૧૯) પછી જુઓ, તે મૃત્યુની મૂર્છા સત્ય લઈને આવી પહોંચી. આ એ જ વસ્તુ છે, જેનાથી તું ભાગતો હતો. (૨૦) અને પછી 'સૂર' (રણશિંગુ) ફૂંકવામાં આવ્યું. આ છે તે દિવસ, જેનાથી તને ડરાવવામાં આવતો હતો. (૨૧) દરેક વ્યક્તિ એવી સ્થિતિમાં આવી ગઈ કે તેના સાથે એક હંકારીને લાવનાર છે અને એક સાક્ષી આપનાર. (૨૨) આ વસ્તુ તરફથી તું ગાફેલ હતો. અમે તે આવરણ હટાવી દીધું જે તારા આગળ પડેલું હતું અને આજે તારી નજર ખૂબ તેજ છે.(૩) (૨૩) તેના સાથીદારે કહ્યું,(૪) આ જે મારા હવાલામાં હતો, હાજર છે. (૨૪) આદેશ આપવામાં આવ્યો, ફેંકી દો જહન્નમ (નર્ક)માં દરેક કટ્ટર કાફિર (અધર્મી)ને, જે સત્યથી દ્વેષ રાખતો હતો, (૨૫) ભલાઈને રોકવાવાળો અને હદ વટાવી જનાર હતો, શંકામાં પડેલો હતો (૨૬) અને અલ્લાહ સાથે કોઈ બીજાને ઉપાસ્ય બનાવી બેઠો હતો. નાખી દો, તેને સખત યાતનામાં. (૨૭) તેના સાથીદારે અરજ કરી,(૫) ''હે માલિક ! મેં આને વિદ્રોહી નથી બનાવ્યો, બલ્કે આ પોતે જ અંતિમ કક્ષાની પથભ્રષ્ટતામાં પડેલો હતો.'' (૨૮) જવાબમાં કહેવામાં આવ્યું, ''મારા સામે ઝઘડો ન કરો. હું તમને અગાઉથી જ દુષ્પરિણામથી ચેતવી ચૂક્યો હતો. (૨૯) મારે ત્યાં વાત બદલવામાં આવતી નથી અને હું મારા બંદાઓ પર અત્યાચાર કરનાર નથી.''(રુકૂઅ-૨)

(૩૦) તે દિવસે જ્યારે અમે જહન્નમને પૂછીશું કે શું તું ભરાઈ ગઈ? અને તે કહેશે, શું હજુ બીજું કંઈ છે ?(૬) (૩૧) અને જન્નત મુત્તકી (ઈશપરાયણ) લોકોના નજીક લઈ આવવામાં આવશે, સહેજ પણ દૂર નહીં હોય. (૩૨) કહેવામાં આવશે, ''આ છે તે વસ્તુ, જેનો તમારા સાથે વાયદો કરવામાં આવતો હતો એ દરેક વ્યક્તિ માટે, જે ખૂબ જ રજૂ થનાર(૭) અને ખૂબ જ તકેદારી રાખવાવાળો(૮) હતો, (૩૩) જે જોયા વિના રહમાન

કરવામાં આવશે અને બધાને એકત્ર કરીને અલ્લાહની અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવશે.

૩. અર્થાત્, હવે તો તને બરાબર દેખાઈ રહ્યું છે કે એ બધું જ અહીં હાજર છે, જેના સમાચાર અલ્લાહના પયગંબર તને આપતા હતા.

૪. 'સાથીદાર'થી તાત્પર્ય હાંકીને લાવનાર ફરિશ્તો છે અને એ જ અલ્લાહની અદાલતમાં પહોંચીને અરજ કરશે કે હાજર છે એ વ્યક્તિ જે મારા હવાલે હતો.

૫. અહીં 'સાથીદાર'થી તાત્પર્ય એ શૈતાન છે, જે આ અવજ્ઞાકારી વ્યક્તિની સાથે દુનિયામાં લાગેલો હતો.

૬. આના બે અર્થ હોઈ શકે છે : એક એ કે 'મારામાં હવે વધારે લોકોને સમાવી શકાય એમ નથી.' બીજો એ કે 'અને જેટલા ગુનેગારો પણ છે તેમને લઈ આવો.'

૭. આનાથી તાત્પર્ય એવો વ્યક્તિ છે, જેણે અવજ્ઞા અને મનેચ્છાઓના અનુસરણનો માર્ગ ત્યજીને આજ્ઞાપાલન અને અલ્લાહની પ્રસન્નતાનો માર્ગ અપનાવી લીધો હોય, જે અલ્લાહને પુષ્કળ યાદ કરવાવાળો અને પોતાના બધા મામલાઓમાં તેના તરફ વળવાવાળો હોય.

وَجَآءَ بِقَلْبٍ مُّنِيْبِ ۣ ﴿۳۳﴾ ادْخُلُوْهَا بِسَلٰمٍ ؕ ذٰلِكَ يَوْمُ
الْخُلُوْدِ ﴿۳۴﴾ لَهُمْ مَّا يَشَآءُوْنَ فِيْهَا وَلَدَيْنَا مَزِيْدٌ ﴿۳۵﴾
وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ
بَطْشًا فَنَقَّبُوْا فِى الْبِلَادِ ؕ هَلْ مِنْ مَّحِيْصٍ ﴿۳۶﴾ اِنَّ
فِىْ ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهٗ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى
السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيْدٌ ﴿۳۷﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَ
الْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِىْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ۖۗ وَّمَا مَسَّنَا
مِنْ لُّغُوْبٍ ﴿۳۸﴾ فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ
رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوْبِ ۚ﴿۳۹﴾
وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاَدْبَارَ السُّجُوْدِ ﴿۴۰﴾ وَاسْتَمِعْ
يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيْبٍ ﴿۴۱﴾ يَّوْمَ يَسْمَعُوْنَ
الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ؕ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوْجِ ﴿۴۲﴾ اِنَّا نَحْنُ
نُحْىٖ وَنُمِيْتُ وَاِلَيْنَا الْمَصِيْرُ ﴿۴۳﴾ يَوْمَ تَشَقَّقُ
الْاَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ؕ ذٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيْرٌ ﴿۴۴﴾
نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُوْلُوْنَ وَمَاۤ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ ۫ قف
فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَّخَافُ وَعِيْدِ ﴿۴۵﴾ ع

منزل ٧ ع ٣

(પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ)થી ડરતો હતો અને જે મોહિત હૃદય લઈને આવ્યો છે. (૩૪) દાખલ થઈ જાઓ જન્નતમાં સલામતીની સાથે." તે દિવસ શાશ્વત જીવનનો દિવસ હશે. (૩૫) ત્યાં એ લોકો માટે તે બધું હશે, જે તેઓ ઇચ્છશે, અને અમારા પાસે તેનાથી પણ ઘણું વધારે તેમના માટે છે.

(૩૬) અમે આમના પહેલાં ઘણી કોમોને નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ, જે આમના કરતાં ઘણી વધારે શક્તિશાળી હતી અને દુનિયાના દેશો તેઓ ખૂંદી વળી હતી. તો શું તેઓ કોઈ આશ્રય-સ્થાન મેળવી શક્યા ? (૩૭) આ ઇતિહાસના બોધપાઠ છે એ દરેક વ્યક્તિ માટે, જે હૃદય રાખતો હોય, અથવા ધ્યાનપૂર્વક વાત સાંભળે.

(૩૮) અમે ધરતી અને આકાશોને અને તેમના વચ્ચેની બધી વસ્તુઓને છ દિવસમાં પેદા કરી દીધી અને અમને સહેજ પણ થાક લાગ્યો નહીં. (૩૯) પછી હે નબી સલ્લ.! જે વાતો આ લોકો બનાવે છે તેના પર ધૈર્યથી કામ લો અને પોતાના રબની પ્રશંસા સાથે તેની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરતા રહો, સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત પહેલાં, (૪૦) અને રાતના સમયે ફરી તેની તસ્બીહ કરતા રહો અને સિજદાઓથી નિવૃત્ત થયા પછી પણ.[૯]

(૪૧) અને સાંભળો, જે દિવસે પોકારનાર (દરેક વ્યક્તિની) નજીકથી જ પોકારશે,[૧૦] (૪૨) જે દિવસે સૌ કયામતના કોલાહલને બરાબર સાંભળી રહ્યા હશે. તે ધરતીમાંથી મડદાઓનો નીકળવાનો દિવસ હશે. (૪૩) અમે જ જીવન પ્રદાન કરીએ છીએ અને અમે જ મૃત્યુ આપીએ છીએ, અને અમારા તરફ જ તે દિવસે સૌને પાછા ફરવાનું છે. (૪૪) જ્યારે ધરતી ફાટશે અને લોકો તેના અંદરથી નીકળીને ઝડપથી ભાગતા જતા હશે. આ એકત્ર કરવું (હશ્ર) અમારા માટે ખૂબ સરળ છે.

(૪૫) હે નબી સલ્લ.! જે વાતો આ લોકો બનાવી રહ્યા છે તેને અમે સારી રીતે જાણીએ છીએ, અને તમારું કામ તેમના પાસે બળજબરીપૂર્વક વાત મનાવવાનું નથી. કેવળ તમે આ કુર્આન મારફતે તે દરેક વ્યક્તિને બોધ આપી દો, જે મારી ચેતવણીથી ડરે.(રુકૂઅ-૩)

---

૮. આનાથી તાત્પર્ય એવો વ્યક્તિ છે, જે અલ્લાહની સીમાઓ અને તેના કર્તવ્યો અને તેની હુરમતો (પ્રતિષ્ઠિત કરેલ વસ્તુઓ) અને તેને સોંપવામાં આવેલ અમાનતોની રક્ષા કરે, જે હંમેશા પોતાનું નિરીક્ષણ કરીને જોતો રહે કે ક્યાંક હું મારા કથન કે કાર્યમાં મારા રબની અવજ્ઞા તો નથી કરી રહ્યો.

૯. રબની પ્રશંસા અને તેની તસ્બીહ (મહિમાગાન)થી તાત્પર્ય અહીં નમાઝ છે. 'સૂર્યોદય પહેલા' ફજ્રની નમાઝ છે. 'સૂર્યાસ્તથી પહેલા' બે નમાઝો છે : એક ઝુહ્ર, બીજી અસ્ર. 'રાતના સમયે' મગરિબ અને ઇશાની નમાઝો છે અને ત્રીજી તહજ્જુદ પણ રાતની તસ્બીહમાં સામેલ છે.

૧૦. અર્થાત્, જે વ્યક્તિ જ્યાં મૃત પડ્યો હશે, કે જ્યાં પણ દુનિયામાં તેનું મૃત્યુ થયું હતું ત્યાં જ અલ્લાહની પોકાર કરનારનો અવાજ તેને પહોંચશે કે ઉઠો અને ચાલો પોતાના રબ તરફ પોતાનો હિસાબ આપવા માટે. આ અવાજ કંઈક એ પ્રકારનો હશે કે ધરતી પરના ખૂણે-ખૂણે જે વ્યક્તિ પણ જીવંત થઈને ઉઠશે એ અનુભવશે કે પોકારનારે ક્યાંક નજીકથી જ તેને પોકાર્યો છે.

૫૧. અઝ્-ઝારિયાત

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ પહેલા જ શબ્દ 'વઝ્-ઝારિયાત' (સોગંદ છે તે હવાઓના જે ધૂળ ઉડાવનાર છે)થી લેવામાં આવ્યું છે. હેતુ એ છે કે આ એ સૂરઃ છે, જેનો આરંભ 'અઝ્-ઝારિયાત' શબ્દથી થાય છે.

ઉતરાણકાળ :

વિષય અને વર્ણન-શૈલીથી જણાય છે કે આ સૂરઃ પણ એ જ ગાળામાં અવતરિત થઈ હતી, જેમાં સૂરઃ કૉફ અવતરિત થઈ છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો મોટો ભાગ આખિરત (પરલોક)ના વિષયને લગતો છે અને અંતમાં તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) તરફ આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે. તેના સાથે લોકોને એ વાત પર સચેત કરવામાં આવ્યા છે કે પયગંબરોની વાત ન માનવી અને પોતાની અજ્ઞાનતાપૂર્ણ ધારણાઓ પર આગ્રહ કરવો સ્વયં એ જ કોમો માટે વિનાશક પુરવાર થયો છે, જેમણે આવું વલણ અપનાવ્યું છે. આખિરત વિષે જે વાત આ સૂરઃના નાના-નાના પરંતુ અર્થસભર વાક્યોમાં વર્ણવવામાં આવી છે, તે એ છે કે માનવ-જીવનના પરિણામો વિષે લોકોની ભિન્ન-ભિન્ન અને પરસ્પર વિરોધાભાસી માન્યતાઓ જ એ વાતની સ્પષ્ટ દલીલ છે કે આમાંથી કોઈ પણ માન્યતા જ્ઞાન પર આધારિત નથી, બલ્કે દરેકે અટકળો કરીને પોતાની રીતે જે દૃષ્ટિકોણ બનાવી લીધો, તેને જ તે પોતાની માન્યતા બનાવીને બેસી ગયો. આટલી મોટી અને મહત્ત્વપૂર્ણ સમસ્યાની બાબતમાં, જેના વિશે માણસના મતનું ખોટું સિદ્ધ થઈ જવું તેના આખા જીવનને ખોટું બનાવીને મૂકી દે છે. જ્ઞાન વિના માત્ર અટકળોના આધારે કોઈ ધારણા બનાવી લેવી વિનાશક મૂર્ખતા છે. આવી સમસ્યા વિશે સાચો મત સ્થાપિત કરવાનો માત્ર એક જ માર્ગ છે અને તે એ છે કે મનુષ્યને આખિરત વિષે જે જ્ઞાન અલ્લાહ તરફથી તેનો પયગંબર આપી રહ્યો છે, તેના પર ગંભીરતાપૂર્વક વિચાર કરે તથા ધરતી અને આકાશની વ્યવસ્થા અને સ્વયં પોતાના અસ્તિત્વ પર નજર નાખીને ખુલ્લી આંખોથી જુએ કે શું તે જ્ઞાનના સાચા હોવાની ગવાહી દરેક જગ્યાએ મોજૂદ નથી ?

ત્યારપછી ખૂબ જ ટૂંકા શબ્દોમાં એકેશ્વરવાદ (તૌહીદ) તરફ આમંત્રણ આપતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે તમારા સર્જનહારે તમને બીજાઓની બંદગી (ભક્તિ અને

આજ્ઞાપાલન) માટે નહીં, બલ્કે પોતાની બંદગી માટે પેદા કર્યા છે. તે તમારા બનાવટી ઉપાસ્યો જેવો નથી, જે તમારા પાસેથી રોજી લે છે અને તમારી સહાયતા વિના જેમની ખુદાઈ (પ્રભુતા) ચાલી શકતી નથી. તે એવો ઉપાસ્ય છે, જે સૌને રોજી આપનાર છે, કોઈના પાસેથી રોજી લેવાની તેને ગરજ નથી, અને જેનું પ્રભુત્વ સ્વયં તેની પોતાની તાકાત અને જોર પર ચાલી રહ્યું છે. આ જ અનુસંધાનમાં એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે નબીઓ (પયગંબરો)નો મુકાબલો જ્યારે પણ કરવામાં આવ્યો છે, બુદ્ધિસંગત આધાર પર નહીં, બલ્કે એ જ જક્કીપણા, હઠાગ્રહ અને અજ્ઞાનતાપૂર્ણ ઘમંડના આધારે કરવામાં આવ્યો છે, જે આજે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) સાથે કરવામાં આવી રહ્યો છે. પછી હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે આ વિદ્રોહીઓ તરફ ધ્યાન ન આપો અને પોતાના સંદેશ અને યાદ દેવડાવવાનું કામ કર્યે જાઓ, કેમ કે તે આ લોકો માટે ભલે લાભદાયક ન હોય, પરંતુ ઈમાન લાવનારાઓ માટે લાભદાયક છે.

اٰيَاتُهَا ٦٠ — (٥١) سُوْرَةُ الذّٰرِيٰتِ مَكِّيَّةٌ (٦٧) — رُكُوْعَاتُهَا ٣

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالذّٰرِيٰتِ ذَرْوًا ۙ۝١ فَالْحٰمِلٰتِ وِقْرًا ۙ۝٢ فَالْجٰرِيٰتِ
يُسْرًا ۙ۝٣ فَالْمُقَسِّمٰتِ اَمْرًا ۙ۝٤ اِنَّمَا تُوْعَدُوْنَ
لَصَادِقٌ ۙ۝٥ وَّاِنَّ الدِّيْنَ لَوَاقِعٌ ۭ۝٦ وَالسَّمَآءِ ذَاتِ
الْحُبُكِ ۙ۝٧ اِنَّكُمْ لَفِيْ قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ ۝٨ يُّؤْفَكُ عَنْهُ
مَنْ اُفِكَ ۭ۝٩ قُتِلَ الْخَرّٰصُوْنَ ۙ۝١٠ الَّذِيْنَ هُمْ فِيْ
غَمْرَةٍ سَاهُوْنَ ۙ۝١١ يَسْـَٔلُوْنَ اَيَّانَ يَوْمُ الدِّيْنِ ۭ۝١٢
يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُوْنَ ۝١٣ ذُوْقُوْا فِتْنَتَكُمْ ۭ هٰذَا
الَّذِيْ كُنْتُمْ بِهٖ تَسْتَعْجِلُوْنَ ۝١٤ اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ فِيْ
جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ۙ۝١٥ اٰخِذِيْنَ مَآ اٰتٰىهُمْ رَبُّهُمْ ۭ اِنَّهُمْ
كَانُوْا قَبْلَ ذٰلِكَ مُحْسِنِيْنَ ۭ۝١٦ كَانُوْا قَلِيْلًا مِّنَ الَّيْلِ
مَا يَهْجَعُوْنَ ۝١٧ وَبِالْاَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُوْنَ ۝١٨ وَفِيْٓ
اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّاۗىِٕلِ وَالْمَحْرُوْمِ ۝١٩ وَفِي الْاَرْضِ اٰيٰتٌ
لِّلْمُوْقِنِيْنَ ۙ۝٢٠ وَفِيْٓ اَنْفُسِكُمْ ۭ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ ۝٢١ وَفِي
السَّمَاۗءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوْعَدُوْنَ ۝٢٢ فَوَرَبِّ السَّمَاۗءِ
وَالْاَرْضِ اِنَّهٗ لَحَقٌّ مِّثْلَ مَآ اَنَّكُمْ تَنْطِقُوْنَ ۝٢٣ ع هَلْ
اَتٰىكَ حَدِيْثُ ضَيْفِ اِبْرٰهِيْمَ الْمُكْرَمِيْنَ ۝٢٤ ۘ اِذْ دَخَلُوْا
عَلَيْهِ فَقَالُوْا سَلٰمًا ۭ قَالَ سَلٰمٌ ۚ قَوْمٌ مُّنْكَرُوْنَ ۝٢٥

ع ٢٣ / ١٨ — وقف لازم — منزل ٧

૫૧. સૂરઃ અઝ્-ઝારિયાત

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૬૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે તે હવાઓના જે ધૂળ ઉડાવનાર છે, (૨) પછી પાણીથી લદાયેલા વાદળો ઉઠાવનાર છે, (૩) પછી ધીમી ગતિથી ચાલનાર છે, (૪) પછી એક મોટા કાર્ય (વર્ષા)નું વિભાજન કરનાર છે. (૫) હકીકત એ છે કે જે વસ્તુથી તમને ડરાવવામાં આવી રહ્યા છે, તે સત્ય છે (૬) અને કર્મોનું ફળ ચોક્કસ સામે આવવાનું છે.[૧]

(૭) સોગંદ છે વિવિધ રૂપોવાળા આકાશના ! (૮) (આખિરત વિશે) તમારી વાત એક-બીજાથી ભિન્ન છે.[૨] (૯) તેનાથી એ જ વિમુખ થાય છે, જે સત્યથી ફરેલો છે.

(૧૦) માર્યા ગયા અટકળો અને કલ્પનાઓ વડે નિર્ણય કરનારાઓ, (૧૧) જેઓ અજ્ઞાનતામાં ડૂબેલા અને ગફલતમાં મદમસ્ત છે.[૩] (૧૨) પૂછે છે કે છેવટે તે બદલાનો દિવસ ક્યારે આવશે ? (૧૩) એ દિવસે તે આવશે, જ્યારે આ લોકો આગ પર તપાવવામાં આવશે. (૧૪) (આમને કહેવામાં આવશે) હવે ચાખો સ્વાદ પોતાના ફિત્ના (ઉપદ્રવ)નો. આ એ જ વસ્તુ છે, જેના માટે તમે ઉતાવળ કરી રહ્યા હતા.[૪] (૧૫) અલબત્ત મુત્તકી (ઈશપરાયણ- સંયમી) લોકો તે દિવસે બાગોમાં અને ઝરણાંઓમાં હશે, (૧૬) જે કંઈ તેમનો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તેમને આપશે તેને ખુશી-ખુશી લઈ રહ્યા હશે. તેઓ તે દિવસના આગમન પહેલાં સત્કર્મી હતા, (૧૭) રાત્રે ઓછું જ ઊંઘતા હતા, (૧૮) પછી એ જ રાત્રિના પાછલા પહોરોમાં ક્ષમાયાચના કરતા હતા, (૧૯) અને તેમના ધન-દોલતમાં હક્ક હતો માગવાવાળાઓ અને વંચિતો માટે.[૫]

(૨૦) ધરતીમાં ઘણી નિશાનીઓ છે વિશ્વાસ કરનારાઓ માટે, (૨૧) અને સ્વયં તમારા અસ્તિત્વમાં છે. શું તમને સૂઝતું નથી ? (૨૨) આકાશમાં જ છે તમારી રોજી પણ અને એ વસ્તુ પણ જેનો વાયદો તમને આપવામાં આવી રહ્યો છે.[૬] (૨૩) તો સોગંદ છે આકાશ અને ધરતીના માલિકના ! આ વાત સત્ય છે, એવી જ વિશ્વસનીય જેવી રીતે તમે બોલી રહ્યા છો.(રુકૂઅ-૧)

(૨૪) હે નબી સલ્લ.! ઇબ્રાહીમના સંમાનિત અતિથિઓનો કિસ્સો પણ તમને પહોંચ્યો છે ? (૨૫) જ્યારે તેઓ તેના ત્યાં આવ્યા તો કહ્યું, આપને સલામ છે. તેણે કહ્યું, ''આપ લોકોને પણ સલામ છે – કોઈક અજાણ્યા જેવા લોકો છે.''[૭]

---

૧. આ છે એ વાત છે, જેના વિશે સોગંદ ખાવામાં આવ્યા છે. આ સોગંદનો અર્થ એ છે કે જે અદ્ભુત વ્યવસ્થા અને નિયમિતતાની સાથે વરસાદનો આ મહાન નિયમ તમારી આંખોની સામે ચાલી રહ્યો છે અને જે તત્ત્વદર્શિતા અને હેતુઓ તેમાં સ્પષ્ટરૂપે કાર્યરત દેખાય છે તે એ વાતની સાક્ષી આપી રહ્યા છે કે આ દુનિયા કોઈ હેતુવિહિન અને નિરર્થક માટીનું ઘર નથી, જેમાં લાખો-કરોડો વર્ષથી એક મોટી રમત માત્ર આમ જ અવ્યવસ્થિત થઈ રહી હોય, બલ્કે આ વાસ્તવમાં એક પરિપૂર્ણ ઉચ્ચતમ્ શ્રેણીની તત્ત્વદર્શિતાથી ભરપૂર વ્યવસ્થા છે, જેમાં દરેક કામ કોઈ ઉદ્દેશ્ય અને હેતુ હેઠળ થઈ રહ્યું છે. આ વ્યવસ્થામાં એ સંભવ નથી કે મનુષ્યને ધરતીમાં અધિકારો આપીને બસ આમ જ છોડી દેવામાં આવે અને ક્યારેય તેનાથી હિસાબ લેવામાં ન આવે કે તેણે આ અધિકારોનો કેવી રીતે ઉપયોગ કર્યો.

૨. અર્થાત્, જે રીતે આકાશના વાદળો અને તારાઓના સમૂહોના સ્વરૂપો ભિન્ન છે અને તેમાં કોઈ પારસ્પારિક સુસંગતતા

فَرَاغَ اِلٰٓى اَهْلِهٖ فَجَآءَ بِعِجْلٍ سَمِيْنٍ ﴿٢٦﴾ ۙ فَقَرَّبَهٗٓ اِلَيْهِمْ
قَالَ اَلَا تَاْكُلُوْنَ ﴿٢٧﴾ فَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيْفَةً ؕ قَالُوْا لَا
تَخَفْ ؕ وَبَشَّرُوْهُ بِغُلٰمٍ عَلِيْمٍ ﴿٢٨﴾ فَاَقْبَلَتِ امْرَاَتُهٗ فِيْ
صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوْزٌ عَقِيْمٌ ﴿٢٩﴾ قَالُوْا
كَذٰلِكِ ۙ قَالَ رَبُّكِ ؕ اِنَّهٗ هُوَ الْحَكِيْمُ الْعَلِيْمُ ﴿٣٠﴾
قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُوْنَ ﴿٣١﴾ قَالُوْٓا اِنَّآ
اُرْسِلْنَآ اِلٰى قَوْمٍ مُّجْرِمِيْنَ ﴿٣٢﴾ ۙ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً
مِّنْ طِيْنٍ ﴿٣٣﴾ ۙ مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِيْنَ ﴿٣٤﴾
فَاَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيْهَا مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٣٥﴾ ۚ فَمَا
وَجَدْنَا فِيْهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِّنَ الْمُسْلِمِيْنَ ﴿٣٦﴾ ۚ وَتَرَكْنَا
فِيْهَآ اٰيَةً لِّلَّذِيْنَ يَخَافُوْنَ الْعَذَابَ الْاَلِيْمَ ﴿٣٧﴾ ؕ
وَفِيْ مُوْسٰٓى اِذْ اَرْسَلْنٰهُ اِلٰى فِرْعَوْنَ بِسُلْطٰنٍ
مُّبِيْنٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلّٰى بِرُكْنِهٖ وَقَالَ سٰحِرٌ اَوْ مَجْنُوْنٌ ﴿٣٩﴾
فَاَخَذْنٰهُ وَجُنُوْدَهٗ فَنَبَذْنٰهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيْمٌ ﴿٤٠﴾ ؕ
وَفِيْ عَادٍ اِذْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيْحَ الْعَقِيْمَ ﴿٤١﴾ ۚ مَا
تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ اَتَتْ عَلَيْهِ اِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيْمِ ﴿٤٢﴾ ؕ
وَفِيْ ثَمُوْدَ اِذْ قِيْلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوْا حَتّٰى حِيْنٍ ﴿٤٣﴾ فَعَتَوْا
عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ فَاَخَذَتْهُمُ الصّٰعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُوْنَ ﴿٤٤﴾
فَمَا اسْتَطَاعُوْا مِنْ قِيَامٍ وَّمَا كَانُوْا مُنْتَصِرِيْنَ ﴿٤٥﴾ ۙ

(૨૬) પછી તે ચુપચાપ પોતાના કુટુંબીજનો પાસે ગયો અને એક (શેકેલો) મોટો તાજો વાછરડો લાવીને અતિથિઓ સમક્ષ મૂક્યો. (૨૭) તેણે કહ્યું, આપ લોકો ખાતા નથી? (૨૮) પછી તે મનમાં તેમનાથી ડર્યો. તેમણે કહ્યું, ડરો નહીં, અને તેને એક જ્ઞાની પુત્રના જન્મની ખુશખબર આપી.[૮] (૨૯) આ સાંભળીને તેની પત્ની ચીસો નાખતી આગળ આવી અને તેણે પોતાનું મોઢું પીટી નાખ્યું અને બોલી, ઘરડી-વાંઝણી ![૯] (૩૦) તેમણે કહ્યું, ''આ જ કહ્યું છે તારા રબે. તે તત્ત્વદર્શી છે અને બધું જ જાણે છે.''

(૩૧) ઈબ્રાહીમે કહ્યું, ''હે અલ્લાહના મોકલેલા દૂતો ! આપના સમક્ષ કયું અભિયાન છે?'' (૩૨) તેમણે કહ્યું, ''અમે એક ગુનેગાર કોમ તરફ મોકલવામાં આવ્યા છીએ,[૧૦] (૩૩) જેથી તેના ઉપર પકવેલી માટીના પથ્થરો વરસાવી દઈએ, (૩૪) જે આપના રબના ત્યાં હદથી વધી જનારાઓ માટે નિશાન કરેલા છે.''[૧૧] (૩૫) પછી અમે[૧૨] તે સૌ લોકોને કાઢી લીધા, જે તે વસ્તીમાં ઈમાનવાળા હતા, (૩૬) અને ત્યાં અમે એક ઘર સિવાય મુસલમાનોનું બીજું ઘર ન જોયું. (૩૭) આ પછી અમે ત્યાં માત્ર એક નિશાની એ લોકો માટે છોડી દીધી, જેઓ દુઃખદાયી યાતનાથી ડરતા હોય.[૧૩]

(૩૮) અને (તમારા માટે નિશાની છે) મૂસાના કિસ્સામાં. જ્યારે અમે તેને સ્પષ્ટ સનદ સાથે ફિરઔન પાસે મોકલ્યો,[૧૪] (૩૯) તો તેણે પોતાની તાકાત અને જોર પર અકડાઈ કરી અને બોલ્યો, આ જાદૂગર છે અથવા પાગલ છે. (૪૦) છેવટે અમે તેને અને તેના લશ્કરોને ઝડપી લીધા અને સૌને સમુદ્રમાં ફેંકી દીધા અને તે નિંદનીય બનીને રહી ગયો.

(૪૧) અને (તમારા માટે નિશાની છે) આદમાં, જ્યારે અમે તેમના પર એવી અશુભ હવા મોકલી દીધી કે (૪૨) તે જે વસ્તુ પરથી પસાર થઈ, તેને જર્જરિત કરીને મૂકી દીધી.

(૪૩) અને (તમારા માટે નિશાની છે) સમૂદમાં, જ્યારે તેમને કહેવામાં આવ્યું હતું કે એક નિશ્ચિત સમય સુધી મજા કરી લો. (૪૪) પરંતુ આ ચેતવણી પર પણ તેમણે પોતાના રબના આદેશનું ઉલ્લંઘન કર્યું. છેવટે જોત-જોતામાં એક ઓચિંતી તૂટી પડનારી આફતે તેમને ઝડપી લીધા, (૪૫) પછી ન તેમનામાં ઊભા થવાની શક્તિ હતી, ન તેઓ પોતાનો બચાવ કરી શકતા હતા.

જોવા મળતી નથી, એ જ રીતે આખિરત વિશે તમે લોકો જાત-જાતની બોલીઓ બોલી રહ્યા છો અને પ્રત્યેકની વાત બીજાથી જુદી છે. આ કથનના વિરોધાભાસો સ્વયં જ એ વાતનો પુરાવો છે કે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) અને રિસાલત (ઈશદૂતત્વ)થી નિરપેક્ષ થઈને મનુષ્યએ પોતાના અને પોતાના મામલાઓના પરિણામ પર જ્યારે પણ કોઈ અભિપ્રાય બનાવ્યો છે, જ્ઞાન વગર બનાવ્યો છે, નહિં તો મનુષ્ય પાસે આ મામલામાં ખરેખર પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનું કોઈ માધ્યમ હોત, તો આટલી અલગ-અલગ અને વિરોધી આસ્થાઓ ઉત્પન્ન ન થતી.

૩. અર્થાત્, તેમને કંઈ ખબર નથી કે પોતાના આ ખોટા અનુમાનોના કારણે તેઓ કયા અંજામ તરફ ચાલ્યા જઈ રહ્યા છે. જો કે આખિરત વિશે ખોટો અભિપ્રાય બનાવીને જે માર્ગ પણ અપનાવવામાં આવ્યો છે તે વિનાશ તરફ જાય છે.

૪. કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)નું એ પૂછવું કે, ''છેવટે એ બદલાનો દિવસ ક્યારે આવશે'' પોતાનામાં સ્વયં એ અર્થ રાખતો હતો કે તેના આવવામાં વિલંબ શા માટે થઈ રહ્યો છે? જ્યારે અમે તેનો ઈન્કાર કરી રહ્યા છીએ અને તેને ખોટું ઠેરવવાની સજા અમારા માટે અનિવાર્ય થઈ ચૂકી છે, તો તે કેમ આવી જતો નથી?

૫. બીજા શબ્દોમાં એક તરફ તેઓ પોતાના રબનો હક્ક ઓળખતા હતા અને અદા કરતા હતા, બીજી તરફ બંદાઓની સાથે તેમનો મામલો એ હતો કે જે કંઈપણ અલ્લાહે તેમને પ્રદાન કર્યું હતું, ચાહે ઓછું હોય કે વધારે, તેમાં તેઓ કેવળ પોતાનો અને પોતાના બાળ-બચ્ચાંનો જ હક્ક નહોતા સમજતા, બલ્કે તેમને એવું લાગતું હતું કે અમારા આ ધનમાં અલ્લાહના એ પ્રત્યેક બંદાનો હક્ક છે, જે મદદનો મોહતાજ છે.

وَ قَوْمَ نُوْحٍ مِّنْ قَبْلُ ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا فٰسِقِیْنَ ۝۴۶
وَ السَّمَآءَ بَنَیْنٰهَا بِاَیْىدٍ وَّ اِنَّا لَمُوْسِعُوْنَ ۝۴۷ وَ الْاَرْضَ
فَرَشْنٰهَا فَنِعْمَ الْمٰهِدُوْنَ ۝۴۸ وَ مِنْ كُلِّ شَیْءٍ
خَلَقْنَا زَوْجَیْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ۝۴۹ فَفِرُّوْۤا اِلَى
اللّٰهِ ؕ اِنِّیْ لَكُمْ مِّنْهُ نَذِیْرٌ مُّبِیْنٌ ۝۵۰ وَ لَا تَجْعَلُوْا مَعَ
اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ ؕ اِنِّیْ لَكُمْ مِّنْهُ نَذِیْرٌ مُّبِیْنٌ ۝۵۱ كَذٰلِكَ
مَاۤ اَتَى الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا قَالُوْا سَاحِرٌ
اَوْ مَجْنُوْنٌ ۝۵۲ اَتَوَاصَوْا بِهٖ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُوْنَ ۝۵۳
فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَاۤ اَنْتَ بِمَلُوْمٍ ۝۵۴ وَّ ذَكِّرْ فَاِنَّ الذِّكْرٰى
تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِیْنَ ۝۵۵ وَ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الْاِنْسَ اِلَّا
لِیَعْبُدُوْنِ ۝۵۶ مَاۤ اُرِیْدُ مِنْهُمْ مِّنْ رِّزْقٍ وَّ مَاۤ اُرِیْدُ اَنْ
یُّطْعِمُوْنِ ۝۵۷ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِیْنُ ۝۵۸
فَاِنَّ لِلَّذِیْنَ ظَلَمُوْا ذَنُوْبًا مِّثْلَ ذَنُوْبِ اَصْحٰبِهِمْ
فَلَا یَسْتَعْجِلُوْنِ ۝۵۹ فَوَیْلٌ لِّلَّذِیْنَ كَفَرُوْا مِنْ
یَّوْمِهِمُ الَّذِیْ یُوْعَدُوْنَ ۝۶۰

(૪૬) અને આ બધાથી પહેલાં અમે નૂહની કોમને નષ્ટ કરી, કેમ કે તેઓ અવજ્ઞાકારી લોકો હતા. (રુકૂઅ-૨)

(૪૭) આકાશને અમે અમારા જોરથી બનાવ્યું છે અને અમે એનું સામર્થ્ય ધરાવીએ છીએ.(૧૫) (૪૮) ધરતીને અમે બિછાવી છે અને અમે ખૂબ જ સારા સમતળ કરનારા છીએ, (૪૯) અને દરેક વસ્તુના અમે જોડા બનાવ્યા છે,(૧૬) કદાચ તમે આનાથી બોધપાઠ ગ્રહણ કરો.(૧૭) (૫૦) તો દોડો અલ્લાહ તરફ, હું તમારા માટે તેના તરફથી સ્પષ્ટપણે સચેત કરનાર છું, (૫૧) અને અલ્લાહ સાથે કોઈ બીજો ઉપાસ્ય ન બનાવો. હું તમારા માટે તેના તરફથી સ્પષ્ટપણે સચેત કરનાર છું.(૧૮)

(૫૨) આમ જ થતું રહ્યું છે. આમના પહેલાંની કોમો પાસે પણ કોઈ રસૂલ એવો નથી આવ્યો, જેને તેમણે એમ ન કહ્યું હોય કે આ જાદૂગર છે અથવા દીવાનો ! (૫૩) શું આ બધાએ અંદરો-અંદર આ અંગે કોઈ સમજૂતી કરી લીધી છે ? નહીં, બલ્કે આ તમામ વિદ્રોહી લોકો છે.(૧૯) (૫૪) પછી હે નબી સલ્લ.! આમનાથી મુખ ફેરવી લો, તમારા પર કોઈ દોષ નથી. (૫૫) અલબત્ત, શિખામણ આપતા રહો, કેમ કે શિખામણ ઈમાન લાવનારાઓ માટે લાભદાયક છે.

(૫૬) મેં જીન્નો અને મનુષ્યોને આના સિવાય બીજા કોઈ કામ માટે પેદા કર્યા નથી કે તેઓ મારી બંદગી (ઉપાસના) કરે.(૨૦) (૫૭) હું તેમનાથી કોઈ રોજી નથી ઇચ્છતો અને ન એવું ચાહું છું કે તેઓ મને ખવડાવે. (૫૮) અલ્લાહ તો પોતે જ રોજી આપનાર છે, ખૂબ શક્તિશાળી અને પ્રભુત્વશાળી. (૫૯) તો જે લોકોએ જુલ્મ કર્યો છે તેમના હિસ્સાની પણ એવી જ યાતના તૈયાર છે, જેવી તેમના જેવા લોકોને તેમના હિસ્સાની મળી ચૂકી છે. તેના માટે આ લોકો મારા પાસે (૨૧) ઉતાવળ ન કરે. (૬૦) છેવટે તો વિનાશ છે ઇન્કાર કરનારાઓ માટે તે દિવસે, જેનાથી આમને ડરાવવામાં આવી રહ્યા છે. (રુકૂઅ-૩)

---

૬. આકાશથી તાત્પર્ય અહીં ઉચ્ચ-લોક છે. રોજી (રિઝ્ક)થી તાત્પર્ય એ બધું જ છે, જે દુનિયામાં માનવીને જીવવા અને કામ કરવા માટે આપવામાં આવે છે, અને જે વસ્તુનો વાયદો કરવામાં આવી રહ્યો છે તેનાથી અભિપ્રેત કયામત, હશ્ર-વ-નશ્ર (મૃત્યુ પછી જીવંત કરીને ઊભા કરવા અને એકત્ર કરવા), હિસાબ અને પૂછપરછ, ઈનામ અને સજા તથા જન્નત અને દોજખ છે, જેના સામે આવવાનો વાયદો તમામ આકાશી ગ્રંથોમાં કરવામાં આવ્યો છે અને કુર્આનમાં કરવામાં આવી રહ્યો છે. અલ્લાહના ઈરશાદનો અર્થ એ છે કે ઉચ્ચ-લોકથી જ એ નિર્ણય થાય છે કે તમારામાંથી કોને શું દુનિયામાં આપવામાં આવે, અને ત્યાંથી જ એ નિર્ણય પણ થવાનો છે કે તમને પૂછપરછ અને કર્મોના બદલા માટે ક્યારે બોલાવવામાં આવે.

૭. સંદર્ભ અને અનુસંધાનને જોતાં આ વાક્યના બે અર્થ હોઈ શકે છે : એક એ કે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.એ સ્વયં એ મહેમાનોને ફરમાવ્યું કે આપ સજ્જનોના આ પહેલાં દર્શનનો શ્રેય મળ્યો નથી, આપ કદાચ આ વિસ્તારમાં નવા-નવા પધાર્યા છો. બીજો એ કે તેમના સલામનો જવાબ આપીને હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.એ પોતાના મનમાં કહ્યું અથવા ઘરમાં મિજબાનીનો પ્રબંધ કરવા માટે જતી વખતે પોતાના સેવકોને કહ્યું કે આ કોઈ અજાણ્યા લોકો છે, પહેલા ક્યારેય આ વિસ્તારમાં આ ભવ્યતા અને સાજ-સજ્જાના લોકો જોવામાં આવ્યા નથી.

૮. સૂરઃ હૂદમાં સ્પષ્ટતા છે કે આ હઝરત ઈસ્હાક અલૈ.ના જન્મની ખુશખબર હતી.

૯. અર્થાત્, એક તો હું ઘરડી, ઉપરથી વાંઝણી, હવે મારા ત્યાં બાળક થશે ? બાઈબલનું વર્ણન છે કે તે વખતે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ની ઉંમર એકસો વર્ષ, અને હઝરત સારાની ઉંમર ૯૦ વર્ષ હતી. (ઉત્પત્તિ, ૧૮:૧૭)

૧૦. તાત્પર્ય છે લૂત અલૈ.ની કોમ. તેના ગુનાઓ એટલા વધી ગયા હતા કે માત્ર 'ગુનેગાર કોમ' શબ્દ જ એ બતાવવા

માટે પર્યાપ્ત હતો કે તેનાથી અભિપ્રેત કઈ કોમ છે.

૧૧. અર્થાત્, એક-એક પથ્થર પર તમારા રબ તરફથી નિશાન લગાવી દેવામાં આવેલ છે કે આનાથી કયા ગુનેગારને કચડી નાખવાનો છે.

૧૨. વચ્ચે એ પ્રસંગ છોડી દેવામાં આવ્યો છે કે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ની પાસેથી આ ફરિશ્તાઓ કેવી રીતે હઝરત લૂત અલૈ.ના ત્યાં પહોંચ્યા અને ત્યાં તેમના અને હઝરત લૂત અલૈ.ની કોમ દરમ્યાન શું બન્યું.

૧૩. આ નિશાનીથી તાત્પર્ય મૃત સાગર છે, જેનો દક્ષિણી વિસ્તાર આજે પણ એક મોટી તબાહીના અવશેષો પ્રસ્તુત કરી રહ્યો છે.

૧૪. અર્થાત્, એવા સ્પષ્ટ ચમત્કારો અને એવી ખુલ્લી-ખુલ્લી નિશાનીઓની સાથે મોકલ્યા, જેનાથી એ વાત સંદિગ્ધ રહી ન હતી કે આપ ધરતી અને આકાશના સર્જનહાર તરફથી નિયુક્ત થઈને આવ્યા છે.

૧૫. મૂળ શબ્દો છે 'વ-ઈન્ના લ-મૂસિઊન" 'મૂસિ-અ'નો અર્થ શક્તિ અને સામર્થ્ય રાખવાવાળો પણ થઈ શકે છે અને વિસ્તૃત કરવાવાળો પણ. પહેલા અર્થની રીતે આ ઈરશાદનો અર્થ એ છે કે આ આકાશ અમે કોઈની મદદથી નહીં, બલ્કે પોતાના બળથી બનાવેલ છે અને તેનું સર્જન અમારા સામર્થ્યથી બહાર ન હતું. તો પછી એ કલ્પના તમારા લોકોના મગજમાં છેવટે કેવી રીતે આવી ગઈ કે અમે તમને ફરીથી પેદા નહી કરી શકીએ? બીજા અર્થની રીતે મતલબ એ છે કે આ મહાન અને ભવ્ય સૃષ્ટિને અમે માત્ર એક વાર બનાવીને રહી નથી ગયા, બલ્કે નિરંતર તેમાં વિસ્તાર કરી રહ્યા છીએ અને હર પળ તેમાં અમારા સર્જનના નવા-નવા ચમત્કારો પ્રગટ થઈ રહ્યા છે. આવી જબરજસ્ત સર્જનહાર હસ્તીને છેવટે તમે સર્જનના પુનરાવર્તન માટે અસમર્થ અને વિવશ કેમ સમજી લીધી છે?

૧૬. અર્થાત્, દુનિયાની બધી ચીજ-વસ્તુઓ જોડ-જોડ હોવાના નિયમ પર બનાવવામાં આવી છે. દુનિયાનું આ સમગ્ર કારખાનું એ નિયમ અનુસાર ચાલી રહ્યું છે કે કેટલીક વસ્તુઓ બીજી કેટલીક વસ્તુઓની જોડ છે અને તેમની જોડ બનવાથી જ જાત-જાતની વૃદ્ધિઓ અને વિકાસ ઉત્પન્ન થાય છે. અહીં કોઈપણ વસ્તુ એવી એકાકી નથી કેબીજી કોઈ વસ્તુ તેની જોડ ન હોય, બલ્કે દરેક વસ્તુ તેની જોડથી મળીને જ પરિણામદાયી બને છે.

૧૭. અર્થાત્, એ શિક્ષા કે દુનિયાની જોડ આખિરત (પરલોક) છે, જેના વગર આ જીવન નિરર્થક બની જાય છે.

૧૮. આ વાક્ય આમ તો અલ્લાહના જ શબ્દો છે, પરંતુ તેમાં કલામ (સંબોધન) કરનાર અલ્લાહ તઆલા નહીં, બલ્કે નબી સલ્લ. છે. જાણે વાત ખરેખર એ રીતે છે કે અલ્લાહ પોતાના પયગંબરની જીભથી એ કહેવડાવી રહ્યો છે કે દોડો અલ્લાહ તરફ, હું તમને તેના તરફથી સાવધાન કરું છું.

૧૯. અર્થાત્, એક હજાર વર્ષ સુધી દરેક યુગમાં જુદા-જુદા દેશો અને જાતિઓના લોકોનું પયગંબરોના સંદેશ અને આમંત્રણની સામે એક જ પ્રકારનું વલણ અપનાવવુંકંઈ એ કારણે તો હોઈ શકતું ન હતું કે એક સંમેલન કરીને આ બધી આગળની અને પાછળની જાતિઓએ પરસ્પર એ નક્કી કરી લીધું હોય કે જ્યારે કોઈ પયગંબર આવીને આ સંદેશ અને આમંત્રણ પ્રસ્તુત કરે તો તેનો જવાબ આ આપવામાં આવે. વાસ્તવમાં આના વલણની આ સમાનતાનું કોઈ કારણ તેના સિવાય નથી કે અલ્લાહે નિર્ધારિત કરેલ સીમાઓનું ઉલ્લંઘન અને વિદ્રોહ આ બધાનું સમાન લક્ષણ છે.

૨૦. અર્થાત્, મેં તેમને બીજાઓની બંદગી (ઉપાસના, પૂજા-અર્ચના) માટે નહીં, બલ્કે મારી બંદગી માટે પેદા કર્યા છે. મારી બંદગી તો તેમણે એટલા માટે કરવી જોઈએ કે હું તેમનો સર્જનહાર છું. બીજા કોઈએ જ્યારે તેમને પેદા નથી કર્યા, તો તેમને શું હક્ક છે કે આ લોકો તેની બંદગી કરે, અને તેમના માટે એ કેવી રીતે માન્ય અને ઉચિત હોઈ શકે છે કે તેમનો સર્જનહાર તો હું છું અને એ લોકો બંદગી કરતા ફરે બીજાઓની.

૨૧. 'જુલ્મ' (અત્યાચાર અને અન્યાય)થી અભિપ્રેત અહીં હકીકત અને સચ્ચાઈ પર જુલ્મ કરવો અને સ્વયં પોતાની પ્રકૃતિ પર જુલ્મ કરવું છે.

૫૨. અત્-તૂર
પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ પહેલા જ શબ્દ 'વત્-તૂર' (સોગંદ છે તૂરના)થી લેવામાં આવ્યું છે. અહીં 'તૂર' શબ્દ એક ચોક્કસ પર્વત માટે આવ્યો છે, જેના પર હઝરત મૂસા (અલૈ.)ને પયગંબરી (ઈશદૂતત્વ) પ્રદાન કરવામાં આવી હતી.

ઉતરાણકાળ :

વિષયોના આંતરિક પુરાવાઓથી લાગે છે કે આ પણ મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના એ જ તબક્કામાં અવતરિત થઈ છે, જેમાં સૂરઃ ઝારિયાત અવતરિત થઈ હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

આયત-૧ થી લઈને આયત-૨૮ સુધીનો વિષય આખિરત (પરલોક) છે. સૂરઃ ઝારિયાતમાં આની સંભાવના, અનિવાર્યતા અને તેના ઘટિત થવાની દલીલો આવી ચૂકી છે, તેથી અહીં તેનું પુનરાવર્તન કરવામાં આવ્યું નથી. અલબત્ત, આખિરતની સાક્ષી આપતા કેટલાક તથ્યો અને લક્ષણોના સોગંદ ખાઈને ખૂબ જ ભારપૂર્વક એ કહેવામાં આવ્યું છે કે તે નિશ્ચિતપણે ઘટિત થઈને રહેશે. પછી એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે તે સામે આવી પડશે, તો તેને ખોટું ઠેરવનારાઓનો અંજામ શું આવશે અને તેને માનીને તકવા (ઈશપરાયણતા અને સંયમ)નો માર્ગ અપનાવનારાઓ કેવી રીતે અલ્લાહની મહેરબાની અને તેની કૃપાઓથી સન્માનિત થશે.

ત્યારપછી આયત-૨૯ થી સૂરઃના અંત સુધી કુરૈશના સરદારોના એ વલણની નિંદા કરવામાં આવી છે, જે તેમણે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના આહવાન્ સામે અપનાવેલું હતું. તેઓ આપને કયારેક જ્યોતિષી, કયારેક મજનૂન (ઉન્માદગ્રસ્ત) અને કયારેક શાયર કે કવિ કહેતા હતા. તેઓ આપ (સલ્લ.) પર આરોપ મૂકતા હતા કે આ કુર્આન આપ સ્વયં ઘડી-ઘડીને અલ્લાહના નામથી પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે. તેઓ વારંવાર વ્યંગ કરતા હતા કે અલ્લાહને પયગંબરી (ઈશદૂતત્વ) માટે મળ્યા તો બસ, આ જ સાહેબ મળ્યા ! તેઓ આપના આહવાન્ અને પ્રચાર-પ્રસાર પર અત્યંત અપ્રસન્નતા અને ખિન્નતા વ્યક્ત કરતા હતા. તેઓ પરસ્પર ભેગા મળીને વિચારતા હતા કે આપના વિરુદ્ધ કઈ ચાલ એવી ચાલવામાં આવે, જેથી આપનું આ આહવાન્ સમાપ્ત થઈ જાય. અલ્લાહે તેમના આ જ વલણની નિંદા કરતાં નિરંતર એક-પછી-એક કેટલાક પ્રશ્નો કર્યા છે, જેમાંથી દરેક પ્રશ્ન કાં તો એમના કોઈ આરોપનો જવાબ

છે અથવા એમની કોઈ અજ્ઞાનતાની સમીક્ષા. ત્યારપછી કહ્યું છે કે આ હઠધર્મ લોકોને આપની પયગંબરીનો સ્વીકાર કરાવી લેવા માટે કોઈ ચમત્કાર દેખાડવો તદ્દન નિરર્થક છે. આયત-૨૮ પછી કેટલીક આયતોમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને એ આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે આ વિરોધીઓ અને દુશ્મનોના આક્ષેપો અને વાંધાઓની પરવા કર્યા વિના પોતાના આહવાન્ અને લોકોને સચેત કરવાનું કામ નિરંતર ચાલુ રાખો, અને અંતમાં પણ આપને તાકીદ કરવામાં આવી છે કે ધૈર્યપૂર્વક આ રુકાવટોનો સામનો કર્યે જાઓ, ત્યાં સુધી કે અલ્લાહનો ફેંસલો આવી જાય. તે સાથે આપને સાંત્વના આપવામાં આવી છે કે આપના રબે (પ્રભુ-પાલનહારે) આપને સત્યના દુશ્મનોના મુકાબલામાં ઊભા કરીને પોતાની હાલત પર છોડી નથી દીધા, બલ્કે તે સતત આપની દેખરેખ રાખી રહ્યો છે. જ્યાં સુધી તેના નિર્ણયની ઘડી આવે, આપ બધું જ સહન કરતા રહો અને પોતાના રબની સ્તુતિ અને તેના મહિમાગાનથી એ શક્તિ પ્રાપ્ત કરતા રહો, જે આવા સંજોગોમાં અલ્લાહનું કામ કરવા માટે અપેક્ષિત હોય છે.

اٰيَاتُهَا ٤٩ (٥٢) سُوْرَةُ الطُّوْرِ مَكِّيَّةٌ (٧٦) رُكُوْعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالطُّوْرِ ۙ﴿١﴾ وَكِتٰبٍ مَّسْطُوْرٍ ۙ﴿٢﴾ فِيْ رَقٍّ مَّنْشُوْرٍ ۙ﴿٣﴾
وَّالْبَيْتِ الْمَعْمُوْرِ ۙ﴿٤﴾ وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوْعِ ۙ﴿٥﴾ وَالْبَحْرِ
الْمَسْجُوْرِ ۙ﴿٦﴾ اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ۙ﴿٧﴾ مَّا لَهٗ
مِنْ دَافِعٍ ۙ﴿٨﴾ يَّوْمَ تَمُوْرُ السَّمَآءُ مَوْرًا ۙ﴿٩﴾ وَّتَسِيْرُ
الْجِبَالُ سَيْرًا ؕ﴿١٠﴾ فَوَيْلٌ يَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ۙ﴿١١﴾
وقف لازم الَّذِيْنَ هُمْ فِيْ خَوْضٍ يَّلْعَبُوْنَ ۘ﴿١٢﴾ يَوْمَ يُدَعُّوْنَ
اِلٰى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ؕ﴿١٣﴾ هٰذِهِ النَّارُ الَّتِيْ كُنْتُمْ
بِهَا تُكَذِّبُوْنَ ﴿١٤﴾ اَفَسِحْرٌ هٰذَآ اَمْ اَنْتُمْ لَا تُبْصِرُوْنَ ۚ﴿١٥﴾
اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوْٓا اَوْ لَا تَصْبِرُوْا ۚ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ ؕ
اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿١٦﴾ اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ
فِيْ جَنّٰتٍ وَّنَعِيْمٍ ۙ﴿١٧﴾ فٰكِهِيْنَ بِمَآ اٰتٰىهُمْ رَبُّهُمْ ۚ وَوَقٰىهُمْ
رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيْمِ ﴿١٨﴾ كُلُوْا وَاشْرَبُوْا هَنِيْٓـًٔا بِمَا
كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۙ﴿١٩﴾ مُتَّكِـِٕيْنَ عَلٰى سُرُرٍ مَّصْفُوْفَةٍ ۚ وَ
زَوَّجْنٰهُمْ بِحُوْرٍ عِيْنٍ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاتَّبَعَتْهُمْ
ذُرِّيَّتُهُمْ بِاِيْمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَآ اَلَتْنٰهُمْ
مِّنْ عَمَلِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ ؕ كُلُّ امْرِئٍۢ بِمَا كَسَبَ رَهِيْنٌ ﴿٢١﴾
وَاَمْدَدْنٰهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَّلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُوْنَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَازَعُوْنَ

પર. સૂરઃ અત્-તૂર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૨ ● આયતો-૪૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે તૂરના, (૨-૩) અને એક એવા સ્પષ્ટ ગ્રંથના જે પાતળી ખાલ પર લખાયેલો છે, (૪) અને આબાદ ઘરના ! (૫) અને ઊંચી છતના ! (૬) અને લહેરાતા-ઉછળતા સમુદ્રના, (૭) કે તારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની યાતના ચોક્કસ ઘટિત થવાની છે, (૮) જેને કોઈ ટાળનાર નથી.[1] (૯-૧૦) એ દિવસે તે આવશે, જ્યારે આકાશ અત્યંત ખરાબ રીતે ડગમગશે અને પર્વતો ઊડતા ફરશે. (૧૧-૧૨) વિનાશ છે તે દિવસે એ ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે, જેઓ આજે ખેલ તરીકે પોતાની દલીલબાજીઓમાં પડેલા છે. (૧૩) જે દિવસે તેમને ધક્કા મારી-મારીને જહન્નમ (નર્ક)ની આગ તરફ લઈ જવામાં આવશે, (૧૪) ત્યારે તેમને કહેવામાં આવશે, ''આ એ જ આગ છે, જેને તમે ખોટી ઠેરવતા હતા. (૧૫) હવે બતાવો, આ જાદૂ છે કે પછી તમને સૂઝતું નથી ? (૧૬) જાઓ, હવે બળો આમાં. તમે ચાહે ધૈર્ય રાખો કે ન રાખો, તમારા માટે સરખું છે. તમને એવો જ બદલો આપવામાં આવી રહ્યો છે, જેવાં તમે કર્મ કરતા હતા.''

(૧૭) મુત્તકી (ઈશપરાયણ-સંયમી) લોકો ત્યાં બાગો અને ને'મતો (કૃપાઓ)માં હશે, (૧૮) આનંદ લઈ રહ્યા હશે એ વસ્તુઓનો, જે તેમનો રબ તેમને આપશે, અને તેમનો રબ તેમને દોજખની યાતનાથી બચાવી લેશે. (૧૯) (તેમને કહેવામાં આવશે,) ખાઓ અને પીઓ આનંદથી પોતાના એ કર્મોના બદલામાં, જે તમે કરતા રહ્યા છો. (૨૦) તેઓ સામ-સામે બિછાવેલા આસનો પર ગાવ-તકિયાને અઢેલીને બેઠાં હશે અને અમે સુંદર નયનોવાળી હૂરો (અપ્સરાઓ)ના તેમના સાથે વિવાહ કરી દઈશું. (૨૧) જે લોકો ઈમાન લાવ્યા છે અને જેમના સંતાનો પણ કેટલેક અંશે ઈમાન પર તેમના પગલે ચાલ્યા છે એ સંતાનોને પણ અમે (જન્નતમાં) તેમના સાથે મેળવી દઈશું અને તેમના કર્મમાં તેમને સહેજ પણ ઘટ આપીશું નહીં. દરેક વ્યક્તિ પોતાની કમાણીના અવેજમાં ગીરવે છે.[2] (૨૨) અમે તેમને દરેક પ્રકારના ફળ અને માંસ, જે વસ્તુ માટે પણ તેમનું મન ઇચ્છશે, પુષ્કળ પ્રમાણમાં આપ્યે જઈશું. (૨૩) તેઓ એક-બીજા પાસેથી શરાબના

૧. રબના અઝાબથી અભિપ્રેત આખિરત (પરલોક) છે, કેમ કે ઇન્કાર કરનારાઓ માટે તેનું આવવું અઝાબ જ છે. તેના આવવા પર પાંચ વસ્તુઓના સોગંદ ખાવામાં આવ્યા છે, અર્થાત્ આ વસ્તુઓ તેના આગમનને સિદ્ધ કરે છે : (૧) તૂર, જ્યાં એક પીડિત કોમને ઉઠાવવા અને એક અત્યાચારી કોમને પતનગ્રસ્ત કરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો. આ નિર્ણય એ વાતની નિશાની છે કે અલ્લાહની આ દુનિયા અંધેર નગરી નથી. (૨) પવિત્ર ગ્રંથોનો સંગ્રહ, જે પ્રાચીન યુગમાં એક પાતળી ખાલ પર લખવામાં આવતો હતો અને તે તેના પર સાક્ષી છે કે દરેક યુગમાં અલ્લાહ તરફથી આવનારા પયગંબરોએ આખિરતના આવવાના સમાચાર આપ્યા છે. (૩) 'આબાદ ઘર' એટલે ખાનએ-કાબા, જે એક વેરાન ભૂમિમાં બનાવવામાં આવ્યું અને પછી અલ્લાહે તેને એ આબાદી પ્રદાન કરી, જે દુનિયામાં કોઈ ઇમારતને પ્રદાન કરવામાં નથી આવી. આ એ વાતની નિશાની છે કે અલ્લાહના પયગંબર હવામાં વાતો નથી કર્યા કરતા. હઝરત ઇબ્રાહીમ અલૈ.એ જ્યારે આને નિર્જન પહાડોની વચ્ચે નિર્માણ કરીને હજ્જ માટે પોકાર કર્યો હતો તે વખતે કોઈ અનુમાન કરી શકતું ન હતું કે હજારો વર્ષ સુધી દુનિયા તેના તરફ ખેંચાઈને ચાલી આવશે.

فِيْهَا كَاْسًا لَّا لَغْوٌ فِيْهَا وَلَا تَاْثِيْمٌ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوْفُ
عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَّهُمْ كَاَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكْنُوْنٌ ﴿٢٤﴾ وَاَقْبَلَ
بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَّتَسَآءَلُوْنَ ﴿٢٥﴾ قَالُوْٓا اِنَّا كُنَّا
قَبْلُ فِيْٓ اَهْلِنَا مُشْفِقِيْنَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا
وَوَقٰىنَا عَذَابَ السَّمُوْمِ ﴿٢٧﴾ اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوْهُ ط
ع ٢٨/٢ اِنَّهٗ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيْمُ ﴿٢٨﴾ فَذَكِّرْ فَمَآ اَنْتَ بِنِعْمَتِ
رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَّلَا مَجْنُوْنٍ ﴿٢٩﴾ ط اَمْ يَقُوْلُوْنَ شَاعِرٌ
نَّتَرَبَّصُ بِهٖ رَيْبَ الْمَنُوْنِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوْا فَاِنِّيْ
مَعَكُمْ مِّنَ الْمُتَرَبِّصِيْنَ ﴿٣١﴾ ط اَمْ تَاْمُرُهُمْ اَحْلَامُهُمْ
بِهٰذَآ اَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُوْنَ ﴿٣٢﴾ اَمْ يَقُوْلُوْنَ تَقَوَّلَهٗ ج
بَلْ لَّا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَاْتُوْا بِحَدِيْثٍ مِّثْلِهٖٓ اِنْ كَانُوْا
صٰدِقِيْنَ ﴿٣٤﴾ اَمْ خُلِقُوْا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ اَمْ هُمُ الْخٰلِقُوْنَ ﴿٣٥﴾
اَمْ خَلَقُوا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ ج بَلْ لَّا يُوْقِنُوْنَ ﴿٣٦﴾
اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَآئِنُ رَبِّكَ اَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُوْنَ ﴿٣٧﴾
اَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَّسْتَمِعُوْنَ فِيْهِ ج فَلْيَاْتِ مُسْتَمِعُهُمْ
بِسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿٣٨﴾ اَمْ لَهُ الْبَنٰتُ وَلَكُمُ الْبَنُوْنَ ﴿٣٩﴾
اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ مِّنْ مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُوْنَ ﴿٤٠﴾ اَمْ
عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُوْنَ ﴿٤١﴾ اَمْ يُرِيْدُوْنَ
منزل ٧ كَيْدًا ط فَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا هُمُ الْمَكِيْدُوْنَ ﴿٤٢﴾ اَمْ لَهُمْ

જામ ઉતાવળથી લઈ રહ્યા હશે, જેમાં ન બકવાદ હશે, ન દુષ્ચરિત્રતા.[૩] (૨૪) અને તેમની સેવામાં એ છોકરાઓ દોડતાં ફરતા હશે, જે તેમના જ (સેવા) માટે ખાસ હશે, એવા સુંદર જાણે છુપાવીને રાખેલા મોતી. (૨૫)આ લોકો પરસ્પર એક-બીજાથી (દુનિયામાં થઈ ગયેલા) વૃત્તાંતો વિષે પૂછશે. (૨૬) આ લોકો કહેશે કે અમે પહેલાં અમારા કુટુંબીઓમાં ડરીને જીવન પસાર કરતા હતા,[૪] (૨૭) છેવટે અલ્લાહે અમારા પર કૃપા કરી અને અમને દઝાડી દેનારી હવાની યાતનાથી બચાવી લીધા, (૨૮) અમે પાછલા જીવનમાં તેના જ પાસે દુઆઓ માગતા હતા. તે ખરેખર ઘણો જ ઉપકારી અને દયાળુ છે.(રુકૂઅ-૧)

(૨૯) તો હે નબી સલ્લ.! તમે શિખામણ આપતા રહો. પોતાના રબની કૃપાથી ન તમે જ્યોતિષ છો, ન ઉન્માદગ્રસ્ત.[૫]

(૩૦) શું આ લોકો એમ કહે છે કે આ વ્યક્તિ કવિ છે, જેના માટે અમે કાળચક્ર ફરે તેની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છીએ ? (૩૧) આમને કહો, ભલે, પ્રતીક્ષા કરો, હું પણ તમારા સાથે પ્રતીક્ષા કરું છું. (૩૨) શું આ લોકોની બુદ્ધિઓ આમને આવી જ વાતો કરવાનું કહે છે ? કે પછી હકીકત એ છે કે આ લોકો વૈમનસ્યમાં હદ વટાવી ગયેલા લોકો છે ?[૬]

(૩૩) શું આ લોકો કહે છે કે આ માણસે આ કુર્આન પોતે ઘડી કાઢ્યું છે ? સાચી વાત એ છે કે આ લોકો ઈમાન લાવવા માગતા નથી. (૩૪) જો આ લોકો પોતાના આ કથનમાં સાચા છે તો આવો જ યશસ્વી—ગૌરવશાળી એક કલામ (વાણી) બનાવી લાવે.

(૩૫) શું આ લોકો કોઈ સર્જનહાર વગર સ્વયં પેદા થઈ ગયા છે ? કે તેઓ પોતે જ પોતાના સર્જનહાર છે ? (૩૬) કે ધરતી અને આકાશોને આમણે પેદા કર્યા છે ? વાસ્તવિકતા એ છે કે આ લોકો વિશ્વાસ ધરાવતા નથી.[૭]

(૩૭) શું તારા રબના ખજાના આમના કબ્જામાં છે ? કે તેમના પર આમની જ આજ્ઞા ચાલે છે ?[૮]

(૩૮) શું આમની પાસે કોઈ સીડી છે, જેના પર ચઢીને આ લોકો ઉપરના લોકનો ભેદ લઈ લે છે ? આ લોકોમાંથી જેણે ભેદ લઈ લીધો હોય તે લાવે કોઈ સ્પષ્ટ પ્રમાણ. (૩૯) શું અલ્લાહ માટે તો પુત્રીઓ છે અને તમારા લોકો માટે પુત્રો ?[૯]

(૪૦) શું તમે આમના પાસેથી કોઈ બદલો માગો છો કે બળજબરીથી પડેલ દંડના બોજ હેઠળ દબાતા જાય છે ? (૪૧) શું આમના પાસે અદશ્યની હકીકતોનું જ્ઞાન છે કે જેના આધારે તેઓ આ લખી રહ્યા હોય ?[૧૦]

---

(૪) 'ઊંચી છત' અર્થાત આકાશ અને (૫) લહેરાતો-ઉછળતો સમુદ્ર એ અલ્લાહના ચમત્કારની સ્પષ્ટ નિશાનીઓ છે અને સાક્ષી આપી રહી છે કે તેમને બનાવવાવાળો આખિરત ઘટિત કરવામાં અસમર્થ નથી હોઈ શકતો.

૨. અર્થાત્, જે રીતે કોઈ વ્યક્તિ કરજ અદા કર્યા વગર ગીરો નથી છોડાવી શકતો, એ જ રીતે કોઈ વ્યક્તિ ફર્જ (કર્તવ્ય) અદા કર્યા વગર પોતાને અલ્લાહની પૂછપરછથી નથી બચાવી શકતો. સંતાન જો પોતે નેક નથી, તો પિતા-દાદાની નેકી તેનો ગીરો છોડાવી શકતી નથી.

૩. અર્થાત્, એ શરાબ નશો પેદા કરનારી નહીં હોય કે તેને પીને તે કેફમાં ચકચૂર થઈ જાય અને બેહૂદી (અવિવેકી) બકવાદ કરવા લાગે, અથવા ગાળાગાળી અને ધોલધપાટ પર ઉતરી આવે, અથવા એ પ્રકારની અશ્લીલ હરકતો કરવા લાગે, જેમ કે દુનિયાના શરાબ પીનારાઓ કરે છે.

اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ ؕ سُبْحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٤٣﴾ وَ اِنْ
يَّرَوْا كِسْفًا مِّنَ السَّمَآءِ سَاقِطًا يَّقُوْلُوْا سَحَابٌ
مَّرْكُوْمٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرْهُمْ حَتّٰى يُلٰقُوْا يَوْمَهُمُ الَّذِىْ فِيْهِ
يُصْعَقُوْنَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِىْ عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا
وَّلَا هُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿٤٦﴾ وَ اِنَّ لِلَّذِيْنَ ظَلَمُوْا عَذَابًا
دُوْنَ ذٰلِكَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٤٧﴾ وَاصْبِرْ
لِحُكْمِ رَبِّكَ فَاِنَّكَ بِاَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِيْنَ
تَقُوْمُ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَ اِدْبَارَ النُّجُوْمِ ﴿٤٩﴾ ع

منزل ٧ ع ٣١

(૪૨) શું આ લોકો કોઈ ચાલ ચાલવા માગે છે ? જો આ વાત છે તો કુફ્ર (ઈન્કાર) કરનારાઓ પર તેમની ચાલ ઊલટી પડશે.

(૪૩) શું અલ્લાહ સિવાય આ લોકોનો કોઈ બીજો ઉપાસ્ય છે ? અલ્લાહ પવિત્ર છે એ શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદી કૃત્ય)થી જે આ લોકો કરી રહ્યા છે.

(૪૪) તો આ લોકો આકાશના ટુકડા પણ પડતા જોઈ લે, તો કહેશે કે આ વાદળ છે જે ઘેરાતા આવી રહ્યા છે. (૪૫) તો હે નબી સલ્લ.! આમને એમની હાલત પર છોડી દો, ત્યાં સુધી કે આ લોકો પોતાના તે દિવસે પહોંચી જાય, જેમાં તેમને મારીને પાડી દેવામાં આવશે, (૪૬) જે દિવસે ન એમની પોતાની કોઈ ચાલ એમના કોઈ કામ આવશે, ન કોઈ તેમની મદદે આવશે, (૪૭) અને તે સમયના આગમન પહેલાં પણ અત્યાચારીઓ માટે એક યાતના છે, પરંતુ આમના પૈકી મોટાભાગના જાણતા નથી.

(૪૮) હે નબી સલ્લ.! પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો ફેંસલો આવે ત્યાં સુધી ધૈર્ય રાખો. તમે અમારી નજરમાં છો. તમે જ્યારે ઊઠો તો પોતાના રબની પ્રશંસા સાથે તેની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરો,[૧૧] (૪૯) રાત્રે પણ તેની તસ્બીહ કરો અને તારાઓ જ્યારે પાછા વળે છે તે વખતે પણ.[૧૨](રુકૂઅ-૨)

---

૪. અર્થાત્, અમે અહીં ભોગવિલાસમાં લીન અને પોતાની દુનિયામાં મગ્ન થઈને ગફલતનું જીવન જીવી રહ્યા ન હતા, બલ્કે હંમેશા અમને એ ખટકો લાગેલો રહેતો હતો કે ક્યાંક અમારાથી કોઈ એવું કામ ન થઈ જાય, જેના પર અલ્લાહના ત્યાં અમારી પકડ થાય. અહીં વિશેષરૂપે પોતાના ઘરવાળાઓની વચ્ચે ડરતા રહીને જીવન વીતાવવાનો ઉલ્લેખ એટલા માટે કરવામાં આવ્યો છે કે વ્યક્તિ સૌથી વધારે જેના કારણે ગુનાઓમાં પડતો હોય છે તે પોતાના બાળ-બચ્ચાંને મોજમજા કરાવવા અને તેમની દુનિયા બનાવવાની ચિંતા હોય છે.

૫. આખિરતનું ચિત્ર પ્રસ્તુત કર્યા પછી હવે પ્રવચનની દિશા મક્કાના કાફિરોના એ હઠાગ્રહ તરફ વળી રહી છે, જેનાથી તેઓ અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ના આમંત્રણનો સામનો કરી રહ્યા હતા. આ આયતમાં સંબોધન દેખીતી રીતે તો હુઝૂર સલ્લ.ને છે, પરંતુ વાસ્તવમાં આપના માધ્યમથી આ વાત મક્કાના કાફિરોને સંભળાવવાનો હેતુ છે.

૬. આ સંક્ષિપ્ત વાક્યોમાં વિરોધીઓના બધા પ્રોપેગન્ડાની હવા કાઢી નાખવામાં આવી છે. દલીલનો સાર એ છે કે આ કુરૈશના સરદારો અને વડાઓ ખૂબ બુદ્ધિશાળી બનીને ફરી રહ્યા છે, પણ શું તેમની બુદ્ધિ એ જ કહે છે કે જે વ્યક્તિ શાયર (કવિ) નથી તેને શાયર કહો, જેને આખી કોમ એક સમજદાર વ્યક્તિની હેસિયતથી જાણે છે તેને પાગલ કહો, અને જે વ્યક્તિનો જ્યોતિષથી દૂરનો પણ કોઈ સંબંધ પણ નથી તેને અકારણ જ્યોતિષ ઠેરવો છો. એક જ વ્યક્તિ છેવટે એકી સાથે શાયર, પાગલ અને જ્યોતિષ કેવી રીતે હોઈ શકે છે.

૭. અર્થાત્, મૌખિક સ્વીકાર કરો છો કે તેમનો અને સમગ્ર દુનિયાનો સર્જનહાર અલ્લાહ છે, પરંતુ જ્યારે કહેવામાં આવે છે કે તો પછી બંદગી પણ એ જ અલ્લાહની કરો, તો લડવા પર તૈયાર થઈ જાઓ છો. આ એ વાતનો પુરાવો છે કે આમને અલ્લાહ પર શ્રદ્ધા નથી.

૮. આ મક્કાના કાફિરોના એ વાંધાનો જવાબ છે કે છેવટે મુહમ્મદ બિન અબ્દુલ્લાહ (સલ્લ.)ને જ શા માટે રસૂલ (ઈશદૂત) બનાવવામાં આવ્યા. આ જવાબનો અર્થ એ છે કે આ લોકોને પથભ્રષ્ટતામાંથી બહાર કાઢવા માટે છેવટે કોઈને તો રસૂલ નિયુક્ત કરવાનો હતો. હવે પ્રશ્ન એ છે કે આ નિર્ણય કરવાનું કામ કોનું છે કે અલ્લાહ પોતાનો રસૂલ કોને બનાવે અને કોને ન બનાવે ? જો આ લોકો અલ્લાહે બનાવેલ રસૂલને માનવાનો ઇન્કાર કરે છે, તો તેનો અર્થ એ છે કે કાં તો ખુદા (ઈશ્વર)ની ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)ના માલિક આ લોકો પોતાને સમજી બેસ્યા છે, અથવા તો પછી તેમનો ભ્રમ એ છે કે પોતાની ખુદાઈનો માલિક તો ખુદા જ છે, પણ તેમાં આદેશ તેમનો ચાલે.

૯. અર્થાત્, જો તમને રસૂલની વાત માનવાથી ઇન્કાર છે, તો તમારા પાસે સ્વયં હકીકતને જાણવાનું છેવટે માધ્યમ શું છે ? શું તમારામાં કોઈ વ્યક્તિ ઉચ્ચ-લોકમાં પહોંચેલો છે અને અલ્લાહ તઆલા, કે તેના ફરિશ્તાઓથી તેણે પ્રત્યક્ષ એ જાણી લીધું છે કે એ આસ્થાઓ તદન હકીકત અનુસાર છે, જેના પર તમે લોકો પોતાના ધર્મનો આધાર મૂકેલો છે ? આ દાવો જો તમે નથી કરતા, તો પછી તમે પોતે વિચાર કરો કે આનાથી વધારે હાંસીપાત્ર આસ્થા

બીજી કઈ હોઈ શકે છે કે તમે સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) અલ્લાહ માટે સંતાન પ્રસ્તાવિત કરો છો અને સંતાન પણ છોકરીઓ, જેમને તમે પોતે પોતાના માટે અપમાનનું કારણ સમજો છો.

૧૦. અર્થાત્, શું આ લોકો લખીને આપી શકે છે કે ગૈબ (અદશ્ય, પરોક્ષ)ની હકીકતો વિશે રસૂલના વર્ણનોને ખોટા તેઓ એટલા માટે ઠેરવી રહ્યા છે કે ગૈબના પરદાની પાછળ ઝાંકીને તેમણે જોઈ લીધું છે કે હકીકત એ નથી જે રસૂલ વર્ણવી રહ્યા છે ?

૧૧. અર્થાત્, જયારે તમે નમાઝ માટે ઊભા થાઓ, તો અલ્લાહની પ્રશંસા અને તસ્બીહ (મહિમાગાન)થી તેનો આરંભ કરો. આ જ આદેશના અનુપાલનમાં અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.એ એ આદેશ કર્યો કે નમાઝની શરૂઆત 'તકબીરે તહરીમા' (અલ્લાહુ અકબર) પછી આ શબ્દોથી કરવામાં આવે : સુબ્હા-ન-કલ્લાહુમ્મ વ બિહમ્દિ-ક વ તબાર-કસ્મુ-ક વ તઆલા જદ્દુ-ક વ લા ઇલાહ ગૈરુ-ક.

૧૨. આનાથી તાત્પર્ય ફજ્રની નમાઝનો સમય છે.

૫૩. અન્-નજમ
પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ પહેલા જ શબ્દ 'વન્-નજ્મ' (સોગંદ છે તારાના)થી લેવામાં આવ્યું છે અને માત્ર પ્રતીકના રૂપે આને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસઊદ (રદિ.)નું કથન છે કે, ''પહેલી સૂરઃ, જેમાં સિજદાની આયત અવતરિત થઈ, અન્-નજ્મ છે.'' તે સાથે એ કે આ કુર્આન-મજીદની એ પહેલી સૂરઃ છે, જેને રસૂલુલ્લાહ (સલ્લ.)એ કુરૈશના એક જન-સમૂહમાં (અને ઇબ્ને મરદૂયાની રિવાયત મુજબ કા'બામાં) સંભળાવી હતી. જન-સમૂહમાં કાફિર અને મોમિનબધા જ ઉપસ્થિત હતા. અંતમાં જ્યારે આપ (સલ્લ.)એ સિજદાની આયત પઢીને સિજદો કર્યો તો તમામ ઉપસ્થિત લોકો આપ (સલ્લ.)ની સાથે સિજદામાં પડી ગયા અને મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ના તે મોટા-મોટા સરદારો સુદ્ધાં, જેઓ વિરોધ કરવામાં મોખરે રહેતા હતા, સિજદો કર્યા વિના રહી ન શક્યા. ઇબ્ને સઅદ વર્ણવે છે કે આના પહેલાં રજ્જબ નબવી સન ૦૫ માં સહાબા-કિરામનો એક નાનકડો સમૂહ હબશા તરફ હિજરત કરી ચૂક્યો હતો. પછી જ્યારે એ જ વર્ષે રમઝાનમાં આ ઘટના બની, તો હબશાના હિજરતીઓ સુધી આ ઘટના એ રૂપમાં પહોંચી કે મક્કાના કાફિરો મુસલમાન થઈ ગયા છે. આ સમાચાર સાંભળીને તેમાંથી કેટલાક લોકો શવ્વાલ નબવી સન ૦૫માં મક્કા પરત આવી ગયા, પરંતુ અહીં આવીને જાણવા મળ્યું કે અહીં તો પહેલાંની જેમ જ અત્યાચારની ચક્કી એ જ રીતે ચાલી રહી છે, જે રીતે પહેલાં ચાલી રહી હતી. અંતે, હબશાની બીજી હિજરતની ઘટના બની, જેમાં પહેલી હિજરત કરતાં પણ વધુ લોકો મક્કા છોડીને જતા રહ્યા. આમ, એ વાત લગભગ નિશ્ચિતરૂપે જણાઈ આવે છે કે આ સૂરઃ રમઝાન નબવી સન ૦૫ માં અવતરિત થઈ છે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

ઉતરાણકાળની આ વિગતો પરથી ખબર પડી જાય છે કે તે સંજોગો કેવા હતા, જેમાં આ સૂરઃનું અવતરણ થયું. મક્કાના કાફિરોના નિરંતર એ પ્રયત્નો રહેતા હતા કે ઈશ-વાણીને ન પોતે સાંભળે, ન કોઈને સાંભળવા દે અને તેના વિરુદ્ધ જાત-જાતની ભ્રામક વાતો ફેલાવીને માત્ર પોતાના દુષ્પ્રચારના બળે આપ (સલ્લ.)ના

આહવાન્‌ને દબાવી દે. આ જ સંજોગોમાં એક દિવસે પવિત્ર હરમ (કા'બા)માં જ્યારે આ ઘટના ઘટી કે નબી (સલ્લ.)ની જબાનથી સૂરઃ નજ્‌મને સાંભળીને આપ (સલ્લ.)ના સાથે કુરૈશના કાફિરો પણ સિજદામાં પડી ગયા, તે પછી એમને ભારે મૂંઝવણ થઈ કે આ અમારાથી કેવી નબળાઈ પ્રગટ થઈ ગઈ, અને લોકોએ પણ એ કારણે તેમને ઠપકો આપવા માંડ્યો કે બીજાઓને તો આ વાણી સાંભળવાની મનાઈ કરતા હતા, આજે પોતે તેને ન માત્ર કાન લગાડીને સાંભળી, બલ્કે મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની સાથે સિજદામાં પણ પડી ગયા. છેવટે તેમણે એ વાત બનાવીને પોતાનો પીછો છોડાવ્યો કે ભાઈ, અમારા કાનોએ તો ''હવે જરા બતાવો તમે ક્યારેય આ લાત અને ઉઝ્‌ઝા અને ત્રીજી એક દેવી મનાતની હકીકત પર કંઈ વિચાર કર્યો છે?'' પછી મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની જબાનથી આ શબ્દો સાંભળ્યા હતા, ''આ ઉચ્ચ કોટિની દેવીઓ છે અને એમની ભલામણની ચોક્કસ અપેક્ષા કરી શકાય છે.'' આથી અમે માન્યું કે મુહમ્મદ (સલ્લ.) આપણી રીત પર પાછા આવી ગયા છે. જો કે કોઈ પાગલ માણસ જ આવું વિચારી શકતો હતો કે આ સમગ્ર સૂરઃના સંદર્ભમાં તે વાક્યોનું પણ કોઈ સ્થાન હોઈ શકે છે, જે અંગે તેમનો દાવો હતો કે તેમના કાનોએ સાંભળ્યા છે.

વિષય અને ચર્ચા :

પ્રવચનનો વિષય મક્કાના કાફિરોને એ વલણની ભૂલ માટે ચેતવવાનો છે, જે તેમણે કુર્આન અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) વિશે અપનાવી રાખ્યું હતું. ચર્ચા એ રીતે શરૂ કરવામાં આવી છે કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) બહેકી ગયેલા અને ભટકેલા માણસ નથી, જેમ કે તમે એમના વિશે પ્રચાર કરતા ફરી રહ્યા છો અને ન ઈસ્લામનું આ શિક્ષણ અને આમંત્રણ તેમણે સ્વયં પોતાના મનથી ઘડી કાઢ્યું છે, જેમ કે તમે પોતાની રીતે સમજી બેઠા છો, બલ્કે જે કંઈ તેઓ પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે તે વિશુદ્ધ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) છે, જે તેમના પર અવતરિત કરવામાં આવે છે. જે સચ્ચાઈઓ તેઓ તમારા સામે વર્ણવી રહ્યા છે, તે તેમની પોતાની કલ્પના અને અનુમાનોની ઉપજ નથી, બલ્કે તેમણે નજરો-નજર નિહાળેલી હકીકતો છે. આ પછી ક્રમવાર ત્રણ વિષયો વર્ણવવામાં આવ્યા છે –

એક એ કે શ્રોતાઓને સમજાવવામાં આવ્યું છે કે જે ધર્મનું તમે અનુસરણ કરી રહ્યા છો, તેનો પાયો માત્ર અટકળ અને મનમાની કલ્પનાઓ પર સ્થિત છે. તમે જે ધારણાઓ-માન્યતાઓ અપનાવી રાખી છે, એમાંથી કોઈ માન્યતા પણ જ્ઞાન અને દલીલ પર આધારિત નથી, બલ્કે કેટલીક ઈચ્છાઓ છે, જેના માટે તમે કેટલીક અંધશ્રદ્ધાઓને સત્ય સમજી બેસ્યા છો. આ એક ખૂબ મોટી પાયાની ભૂલ છે, જેમાં તમે લોકો ગ્રસ્ત છો. આ ભૂલમાં તમારા પડવાનું મૂળ કારણ એ છે કે તમને આખિરત

(પરલોક)ની કોઈ ચિંતા નથી, બસ દુનિયા જ તમને જોઈએ છે, તેથી તમને સત્યના જ્ઞાનની કોઈ ઈચ્છા નથી.

બીજું એ કે લોકોને એ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે અલ્લાહ જ સંપૂર્ણ સૃષ્ટિનો માલિક અને સર્વાધિકારી છે. સન્માર્ગ પર તે છે, જે તેના માર્ગ પર હોય અને પથભ્રષ્ટ તે છે, જે આ માર્ગથી ચલિત થયેલો હોય. દરેકના કર્મને તે જાણે છે અને તેના ત્યાં અનિવાર્યપણે બૂરાઈનો બદલો બૂરો અને ભલાઈનો બદલો ભલો મળીને જ રહેવાનો છે.

ત્રીજું એ કે સત્ય-ધર્મના તે કેટલાક પાયાના તથ્યો લોકોના સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા છે, જે કુર્આન-મજીદના અવતરણના સેંકડો વર્ષ પહેલાં હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.) અને હઝરત મૂસા (અલૈ.) પર અવતરિત ધર્મ-ગ્રંથોમાં વર્ણવવામાં આવી ચૂક્યા હતા, જેથી તેમને ખ્યાલ આવે કે આ તે આધારભૂત તથ્યો છે, જે હંમેશાથી અલ્લાહના પયગંબરો વર્ણવતા આવ્યા છે.

આ ચર્ચાઓ પછી પ્રવચન એ વાત પર સમાપ્ત કરવામાં આવ્યું છે કે ફેંસલાની ઘડી નજીક આવી પહોંચી છે, જેને કોઈ ટાળનાર નથી. તે ઘડીના આગમન પહેલાં હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) અને કુર્આન-મજીદ દ્વારા તમને લોકોને એ જ રીતે ચેતવવામાં આવી રહ્યા છે, જે રીતે અગાઉ લોકોને ચેતવવામાં આવ્યા હતા. હવે શું આ જ તે વાત છે, જે તમને અનોખી લાગે છે, જેની તમે હાંસી ઉડાવો છો ?

(اٰیَاتُهَا ٦٢) (٥٣) سُوْرَةُ النَّجْمِ مَكِّيَّةٌ (٢٣) (رُكُوْعَاتُهَا ٣)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰى ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى ﴿٢﴾
وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى ﴿٣﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُّوْحٰى ﴿٤﴾
عَلَّمَهٗ شَدِيْدُ الْقُوٰى ﴿٥﴾ ذُوْ مِرَّةٍ ؕ فَاسْتَوٰى ﴿٦﴾ وَهُوَ
بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ
قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى ﴿٩﴾ فَاَوْحٰۤى اِلٰى عَبْدِهٖ مَاۤ اَوْحٰى ﴿١٠﴾ مَا
كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى ﴿١١﴾ اَفَتُمٰرُوْنَهٗ عَلٰى مَا يَرٰى ﴿١٢﴾
وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى ﴿١٣﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ﴿١٤﴾
عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰى ﴿١٥﴾ اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى ﴿١٦﴾
مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيٰتِ رَبِّهِ
الْكُبْرٰى ﴿١٨﴾ اَفَرَءَيْتُمُ اللّٰتَ وَالْعُزّٰى ﴿١٩﴾ وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ
الْاُخْرٰى ﴿٢٠﴾ اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى ﴿٢١﴾ تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ
ضِيْزٰى ﴿٢٢﴾ اِنْ هِيَ اِلَّاۤ اَسْمَآءٌ سَمَّيْتُمُوْهَاۤ اَنْتُمْ وَ
اٰبَآؤُكُمْ مَّاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ ؕ اِنْ يَّتَّبِعُوْنَ
اِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْاَنْفُسُ ۚ وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مِّنْ
رَّبِّهِمُ الْهُدٰى ﴿٢٣﴾ اَمْ لِلْاِنْسَانِ مَا تَمَنّٰى ﴿٢٤﴾ فَلِلّٰهِ
الْاٰخِرَةُ وَالْاُوْلٰى ﴿٢٥﴾ وَكَمْ مِّنْ مَّلَكٍ فِي السَّمٰوٰتِ لَا
تُغْنِيْ شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ اَنْ يَّاْذَنَ اللّٰهُ

૫૩. સૂરઃ અન્-નજમ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૬૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે તારાની, જ્યારે તે ડૂબ્યો,[1] (૨) તમારો સાથી ન ભટક્યો છે, ન બહેક્યો છે.[2] (૩) તે પોતાના મનની ઇચ્છાઓથી નથી બોલતો. (૪) આ તો એક વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) છે, જે તેના પર અવતરિત કરવામાં આવે છે. (૫) તેને તે જબરજસ્ત શક્તિશાળીએ શિક્ષા આપી છે, (૬) જે મોટો તત્ત્વદર્શી છે.[3] તે સામે આવીને ઊભો થઈ ગયો, (૭) જ્યારે તે ક્ષિતિજના ઉપરના કિનારે હતો,[4] (૮) પછી નજીક આવ્યો અને ઉપર રોકાઈ ગયો, (૯) ત્યાં સુધી કે બે કમાનો જેટલું અથવા તેનાથી થોડું ઓછું અંતર રહી ગયું.[5] (૧૦) ત્યારે તેણે અલ્લાહના બંદાને વહી પહોંચાડી, જે પણ વહી તેણે પહોંચાડવાની હતી. (૧૧) આંખોએ જે કંઈ જોયું, હૃદયે તેમાં જૂઠ ન ભેળવ્યું.[6] (૧૨) હવે શું તમે એ વસ્તુ માટે તેનાથી ઝઘડો છો, જેને તે આંખોથી નિહાળે છે?

(૧૩-૧૪) અને એક વખત ફરીથી તેણે 'સિદ્રતુલ્ મુન્તહા'[7]ની પાસે તેને ઊતરતો જોયો, (૧૫) જ્યાં પાસે જ જન્નતુલ-માવા (સ્વર્ગ-સદૈવ રહેવાનું ઠેકાણું) છે. (૧૬) તે વખતે 'સિદરહ' (બોરડી) પર છવાઈ રહ્યું હતું, જે કંઈ છવાઈ રહ્યું હતું, (૧૭) નજર ન તો અંજાઈ, ન હદથી આગળ વધી, (૧૮) અને તેણે પોતાના રબની મોટી-મોટી નિશાનીઓ જોઈ.[8]

(૧૯) હવે બતાવો તો જરા, તમે ક્યારેય આ 'લાત' અને આ 'ઉઝ્ઝા' (૨૦) અને ત્રીજી એક દેવી 'મનાત'ની હકીકત પર જરા પણ વિચાર કર્યો છે?[9] (૨૧) શું પુત્રો તમારા માટે છે અને પુત્રીઓ અલ્લાહ માટે?[10] (૨૨) આ તો પછી ભારે કપટયુક્ત વહેંચણી થઈ! (૨૩) વાસ્તવમાં તે કંઈ નથી, પરંતુ માત્ર કેટલાક નામો જે તમે અને તમારા બાપ-દાદાઓએ રાખી લીધા છે. અલ્લાહે આમના માટે કોઈ સનદ નથી ઊતારી. હકીકત એ છે કે લોકો માત્ર અટકળો પાછળ ચાલી રહ્યા છે અને મનેચ્છાઓના ભક્ત બનેલા છે. જો કે તેમના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી તેમના પાસે માર્ગદર્શન આવી ચૂક્યું છે. (૨૪) શું મનુષ્ય જે કંઈ ઇચ્છે તેના માટે એ જ સત્ય છે?[11] (૨૫) દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)નો માલિક તો અલ્લાહ જ છે. (રુકૂઅ-૧)

(૨૬) આકાશોમાં કેટલાય ફરિશ્તાઓ મોજૂદ છે. તેમની ભલામણ કંઈ પણ કામ આવી શકતી નથી, જ્યાં સુધી અલ્લાહ કોઈ એવા વ્યક્તિ માટે તેની પરવાનગી ન આપે,

---

૧. અર્થાત્, જ્યારે અંતિમ તારો અસ્ત થઈને સવારનો પ્રકાશ નીકળ્યો.

૨. 'સાથી'થી અભિપ્રેત અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ. છે, કેમ કે આપ મક્કાના કાફિરો માટે કોઈ અજાણ્યા ન હતા, બલ્કે તેમના જ વચ્ચે પેદા થયા અને બાળકથી યુવાન અને યુવાનીથી આધેડ ઉંમરે પહોંચ્યા. અર્થ એ છે કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ. તમારા જાણીતા અને પરિચિત માણસ છે. આ વાત સવારના પ્રકાશની જેમ સ્પષ્ટ છે કે તેઓ બહેકેલા અને ભટકેલા માણસ નથી.

૩. આનાથી તાત્પર્ય અલ્લાહ તઆલા નથી, બલ્કે હઝરત જિબ્રઈલ અલૈ. છે, જેમ કે આગળના વિષયથી સ્વયં એ વાત સ્પષ્ટ થઈ રહી છે.

لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَرْضٰى ﴿٢٦﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ
لَيُسَمُّوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْاُنْثٰى ﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُمْ بِهٖ
مِنْ عِلْمٍ ؕ اِنْ يَّتَّبِعُوْنَ اِلَّا الظَّنَّ ۚ وَاِنَّ الظَّنَّ لَا
يُغْنِيْ مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔا ﴿٢٨﴾ فَاَعْرِضْ عَنْ مَّنْ تَوَلّٰى ۙ۵
عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذٰلِكَ
مَبْلَغُهُمْ مِّنَ الْعِلْمِ ؕ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ
عَنْ سَبِيْلِهٖ ۙ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدٰى ﴿٣٠﴾ وَلِلّٰهِ مَا
فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۙ لِيَجْزِيَ الَّذِيْنَ
اَسَآءُوْا بِمَا عَمِلُوْا وَيَجْزِيَ الَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا بِالْحُسْنٰى ﴿٣١﴾
اَلَّذِيْنَ يَجْتَنِبُوْنَ كَبٰٓئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ ؕ
اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ؕ هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ
مِّنَ الْاَرْضِ وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِيْ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ ۚ
فَلَا تُزَكُّوْٓا اَنْفُسَكُمْ ؕ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى ﴿٣٢﴾ اَفَرَءَيْتَ
الَّذِيْ تَوَلّٰى ﴿٣٣﴾ وَاَعْطٰى قَلِيْلًا وَّاَكْدٰى ﴿٣٤﴾ اَعِنْدَهٗ
عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرٰى ﴿٣٥﴾ اَمْ لَمْ يُنَبَّاْ بِمَا فِيْ صُحُفِ
مُوْسٰى ﴿٣٦﴾ وَاِبْرٰهِيْمَ الَّذِيْ وَفّٰٓى ﴿٣٧﴾ اَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ
وِّزْرَ اُخْرٰى ﴿٣٨﴾ وَاَنْ لَّيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى ﴿٣٩﴾
وَاَنَّ سَعْيَهٗ سَوْفَ يُرٰى ﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجْزٰىهُ الْجَزَآءَ الْاَوْفٰى ﴿٤١﴾
وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى ﴿٤٢﴾ وَاَنَّهٗ هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰى ﴿٤٣﴾

الربع

ع ٧

જેના માટે તે કોઈ નિવેદન સાંભળવા માગે અને તેને પસંદ કરે. (૨૭) પરંતુ જે લોકો આખિરતમાં માનતા નથી તેઓ ફરિશ્તાઓને દેવીઓના નામની સંજ્ઞા આપે છે, (૨૮) જો કે આ બાબતનું કોઈ જ્ઞાન તેમને પ્રાપ્ત નથી. તેઓ માત્ર અટકળના પાછળ ચાલી રહ્યા છે, અને અટકળ સત્યની જગ્યાએ કોઈ કામ આપી શકતી નથી. (૨૯) પછી હે નબી સલ્લ.! જે વ્યક્તિ અમારા ઝિક્ર (અનુસ્મરણ)થી મુખ ફેરવે છે અને દુનિયાના જીવન સિવાય જેને કંઈ જોઈતું નથી, તેને તેના હાલ પર છોડી દો. (૩૦) આ લોકો[૧૨]ના જ્ઞાનની પહોંચ માત્ર અહીં સુધી જ છે. એ વાત તારો રબ જ વધુ જાણે છે કે તેના રસ્તેથી કોણ ભટકી ગયેલો છે અને કોણ સન્માર્ગ પર છે, (૩૧) અને ધરતી અને આકાશોની દરેક વસ્તુનો માલિક અલ્લાહ જ છે – જેથી[૧૩] અલ્લાહ બૂરાઈ કરનારાઓને તેમના કર્મનો બદલો આપે અને તે લોકોને સારું વળતર આપે જેમણે ભલાઈનો માર્ગ અપનાવ્યો છે, (૩૨) જેઓ મોટા ગુનાઓ અને ખુલ્લંખુલ્લા અશ્લીલ કૃત્યોથી બચે છે, સિવાય કે કેટલાક કસૂર તેમનાથી થઈ જાય. નિઃશંક, તારા રબની કૃપાનું દામન ખૂબ વિશાળ છે. તે તમને એ સમયથી ખૂબ સારી રીતે જાણે છે, જ્યારે તેણે જમીનથી તમને પેદા કર્યા અને જ્યારે તમે પોતાની માતાઓના પેટમાં હજુ ભ્રૂણની સ્થિતિમાં જ હતા. તો પોતાના મનની શુદ્ધતાના દાવા ન કરો, તે જ વધુ સારી રીતે જાણે છે કે હકીકતમાં અલ્લાહથી ડરવાવાળા અને સંયમી કોણ છે. (રુકૂઅ-૨)

(૩૩) તો હે નબી સલ્લ.! તમે એ માણસને પણ જોયો, જે અલ્લાહના માર્ગથી ફરી ગયો (૩૪) અને થોડુંક આપીને રોકાઈ ગયો ?[૧૪] (૩૫) શું તેના પાસે અદૃશ્યનું જ્ઞાન છે કે તે હકીકતને જોઈ રહ્યો છે ? (૩૬) શું તેને એ વાતોના કોઈ સમાચાર પહોંચ્યા નથી, જે મૂસાની પુસ્તિકાઓમાં (૩૭) અને તે ઈબ્રાહીમની પુસ્તિકાઓમાં વર્ણવવામાં આવેલ છે, જેણે વફા (પ્રતિજ્ઞા અને વચન-પાલન)નો હક અદા કરી દીધો ?[૧૫] (૩૮) ''એ કે કોઈ બોજ ઉઠાવનાર બીજા કોઈનો બોજ નહીં ઉઠાવે,[૧૬] (૩૯) અને એ કે મનુષ્ય માટે આ સિવાય કશું જ નથી પરંતુ તે કે જેના માટે તેણે પ્રયાસ કર્યો છે,[૧૭] (૪૦) અને એ કે તેના પ્રયાસો ટૂંક સમયમાં જ જોવામાં આવશે, (૪૧)પછી તેનો પૂરેપૂરો બદલો આપવામાં આવશે, (૪૨) અને એ કે છેવટે પહોંચવાનું તારા રબના જ પાસે છે, (૪૩) અને એ કે તેણે જ હસાવ્યા, અને તેણે જ રડાવ્યા,[૧૮]

---

૪. 'ક્ષિતિજ'થી તાત્પર્ય છે આકાશનો એ પૂર્વી કિનારો, જ્યાંથી સૂર્ય ઊગે છે અને દિવસનો પ્રકાશ ફેલાય છે. અભિપ્રેત એ છે કે પહેલી વાર હઝરત જિબ્રઈલ અલૈ. જ્યારે નબી સલ્લ.ને દેખાયા તે વખતે તેઓ આકાશના પૂર્વી કિનારાથી પ્રગટ થયા હતા.

૫. અર્થાત્, આકાશના ઉચ્ચ પૂર્વી કિનારાથી પ્રગટ થયા પછી હઝરત જિબ્રઈલ અલૈ. અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ. તરફ આગળ વધવાનું શરૂ કર્યું, ત્યાં સુધી કે આગળ વધતાં-વધતાં તેઓ આપ સલ્લ.ના ઉપર આવીને અવકાશમાં સ્થિર થઈ ગયા, પછી આપની તરફ ઝુક્યા અને એટલા નજીક આવી ગયા કે આપના અને તેમના વચ્ચે માત્ર બે કમાનો જેટલું અથવા તેનાથી ઓછું અંતર રહી ગયું.

૬. અર્થાત્, આ અનુભવ જે દિવસના પ્રકાશમાં અને સંપૂર્ણ જાગૃતાવસ્થામાં ખુલ્લી આંખોથી હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ને થયો. તેના પર તેમના હૃદયે એ ન કહ્યું કે આ આંખોનો ધોકો છે, અથવા આ કોઈ જીન્ન કે શૈતાન છે, જે મને દેખાઈ રહ્યો છે, અથવા મારા સામે કોઈ કાલ્પનિક આકાર આવી ગયો છે અને હું જાગતી આંખોએ કોઈ સ્વપ્ન જોઈ રહ્યો છું, બલ્કે તેમના હૃદયે બરાબર એ જ સમજ્યું જે તેમની આંખો જોઈ રહી હતી. તેમને એ વાતમાં કોઈ શંકા ન

وَاَنَّهٗ هُوَ اَمَاتَ وَاَحْيَا ﴿٤٤﴾ وَاَنَّهٗ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ
الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى ﴿٤٥﴾ مِنْ نُّطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰى ﴿٤٦﴾ وَاَنَّ عَلَيْهِ
النَّشْاَةَ الْاُخْرٰى ﴿٤٧﴾ وَاَنَّهٗ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰى ﴿٤٨﴾ وَاَنَّهٗ
هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰى ﴿٤٩﴾ وَاَنَّهٗۤ اَهْلَكَ عَادَا ۨ الْاُوْلٰى ﴿٥٠﴾
وَثَمُوْدَاۡ فَمَاۤ اَبْقٰى ﴿٥١﴾ وَقَوْمَ نُوْحٍ مِّنْ قَبْلُ ؕ اِنَّهُمْ
كَانُوْا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰى ﴿٥٢﴾ وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰى ﴿٥٣﴾
فَغَشّٰىهَا مَا غَشّٰى ﴿٥٤﴾ فَبِاَىِّ اٰلَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارٰى ﴿٥٥﴾
هٰذَا نَذِيْرٌ مِّنَ النُّذُرِ الْاُوْلٰى ﴿٥٦﴾ اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُ ﴿٥٧﴾
لَيْسَ لَهَا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ اَفَمِنْ هٰذَا
الْحَدِيْثِ تَعْجَبُوْنَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُوْنَ وَلَا تَبْكُوْنَ ﴿٦٠﴾ وَ
اَنْتُمْ سٰمِدُوْنَ ﴿٦١﴾ فَاسْجُدُوْا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوْا ﴿٦٢﴾ السجدة ع

منزل ٧

(૪૪) અને એ કે તેણે જ મૃત્યુ આપ્યું અને તેણે જ જીવન પ્રદાન કર્યું, (૪૫) અને એ કે તેણે જ નર અને માદાનું જોડું પેદા કર્યું (૪૬) એક ટીપાંથી, જ્યારે તેને ટપકાવવામાં આવે છે, (૪૭) અને એ કે બીજું જીવન પ્રદાન કરવાનું પણ તેના જ શિરે છે, (૪૮) અને એ કે તેણે જ ધનવાન બનાવ્યા અને સંપત્તિ પ્રદાન કરી, (૪૯) અને એ કે એ જ 'શિઅ્રા'નો રબ છે,[૧૯] (૫૦) અને એ કે તેણે જ પ્રાચીન આદને નષ્ટ કર્યા, (૫૧) અને સમૂદને એવા વિનષ્ટ કરી દીધા કે તેમનામાંથી કોઈને બાકી ન રહેવા દીધા, (૫૨) અને તેમના પહેલાં નૂહની કોમને નષ્ટ કરી, કેમ કે તે લોકો હતા જ ભારે અત્યાચારી અને વિદ્રોહી ! (૫૩) અને ઊંધી પડનારી વસ્તીઓને ઉઠાવી ફેંકી, (૫૪) પછી જે કંઈ આચ્છાદિત કરી દીધું તેમના ઉપર, જે (તમે જાણો જ છો કે) શું આચ્છાદિત કરી દીધું.[૨૦] (૫૫) તો હે મનુષ્ય ! પોતાના રબની કઈ-કઈ કૃપાઓમાં તું શંકા કરીશ ?"

(૫૬) આ એક ચેતવણી છે, અગાઉ આવેલી ચેતવણીઓમાંથી. (૫૭) આવનાર ક્ષણ નજીક આવી પહોંચી છે. (૫૮) અલ્લાહ સિવાય કોઈ તેને દૂર કરનાર નથી. (૫૯) હવે શું આ જ એ વાતો છે, જેમના પર તમે આશ્ચર્ય વ્યક્ત કરો છો ? (૬૦) હસો છો, અને રડતા નથી ? (૬૧) અને ગાઈ-વગાડીને તેમને ટાળો છો ? (૬૨) ઝૂકી જાઓ અલ્લાહ સમક્ષ અને બંદગી કરો. **(રુકૂઅ-૩)**

થઈ કે વાસ્તવમાં આ જિબ્રઈલ અલૈ. છે અને જે સંદેશ તેઓ પહોંચાડી રહ્યા છે તે ખરેખર અલ્લાહ તરફથી વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) છે.

૭. 'સિદરહ' અરબી ભાષામાં બોરડીના વૃક્ષને કહે છે અને 'મુન્તહા'નો અર્થ છે અંતિમ છેડો. 'સિદ્રતુલમુન્તહા'નો અર્થ છે - 'એ બોરડીનું વૃક્ષ, જે અંતિમ કે અત્યંત છેડા પર સ્થિત છે.' આપણા માટે એ જાણવું મુશ્કેલ છે કે આ ભૌતિક દુનિયાની અંતિમ સીમા પર એ બોરડીનું વૃક્ષ કેવું છે અને તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું છે. અલ્લાહની આ સૃષ્ટિના એ રહસ્યો છે, જેના સુધી આપણી બુદ્ધિ પહોંચી શકી નથી. જે હોય તે, એ કોઈ એવી વસ્તુ છે, જેના માટે માનવીય ભાષાના શબ્દોમાં 'સિદરહ'થી વધારે યોગ્ય શબ્દ અલ્લાહના નજીક બીજો કોઈ ન હતો.

૮. આ આયત એ બાબતની ચોખ્ખી સ્પષ્ટતા કરે છે કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.એ અલ્લાહ તઆલાને નહીં, બલ્કે તેની મહાન નિશાનીઓને જોઈ હતી, અને કેમ કે સંદર્ભ અને અનુસંધાનની રીતે આ બીજી મુલાકાત પણ એ જ હસ્તીથી થઈ હતી, જેનાથી પહેલી મુલાકાત થઈ, તેથી અનિવાર્યપણે એ માનવું પડશે કે ઉચ્ચ ક્ષિતિજ પર જેને આપ સલ્લ.એ પહેલી વાર જોયો હતો તે પણ અલ્લાહ ન હતો, અને બીજી વાર 'સિદ્રતુલમુન્તહા'ની પાસે જેને જોયો એ પણ અલ્લાહ ન હતો. જો આપ સલ્લ.એ આ અવસરોમાંથી કોઈ અવસરે પરમ્ જ્યોતિર્મય અલ્લાહને જોયો હોત, તો આ એટલી મોટી વાત હતી કે અહીં અવશ્ય તેની સ્પષ્ટતા કરી દેવામાં આવતી.

૯. અર્થ એ છે કે જે શિક્ષા હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. તમને આપી રહ્યા છે તેને તો તમે લોકો પથભ્રષ્ટતા અને દુર્માર્ગ ઠેરવો છો, જો કે આ જ્ઞાન તેમને અલ્લાહ તઆલા તરફથી પ્રદાન કરવામાં આવી રહ્યું છે અને અલ્લાહ તેમને આંખોથી એ હકીકતો બતાવી ચૂક્યો છે, જેની સાક્ષી તેઓ તમારા સામે આપી રહ્યા છે. હવે જરા તમે પોતે જુઓ કે જે આસ્થાઓના અનુસરણ પર તમે હઠાગ્રહ કરી રહ્યા છો તે કેટલી અતાર્કિક અને અનુચિત છે અને તેની સરખામણીએ જે વ્યક્તિ તમને સીધો માર્ગ બતાવી રહ્યો છે તેનો વિરોધ કરીને છેવટે તમે કોનું નુકસાન કરી રહ્યા છો.

૧૦. અર્થાત્, આ દેવીઓને તમે સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ અલ્લાહની પુત્રીઓ ઠેરવી લીધી અને આ બેહૂદી અને અવિવેકી આસ્થા ઘડતી વખતે તમે એ પણ ન વિચાર્યું કે પોતાના માટે તો તમે પુત્રીના જન્મને અપમાન સમજો છો અને ઇચ્છો છો કે તમને નર સંતાન (પુત્ર) મળે, પરંતુ અલ્લાહ માટે તમે સંતાન પણ પ્રસ્તાવિત કરો છો તો પુત્રીઓ !

૧૧. આ આયતનો બીજો અર્થ એ પણ લઈ શકાય છે કે શું માનવીને એ અધિકાર છે કે જેને ઇચ્છે ઉપાસ્ય બનાવી લે ? ત્રીજો અર્થ એ પણ લઈ શકાય છે કે શું માનવી આ ઉપાસ્યોથી પોતાની ઇચ્છાઓ પૂરી કરવાની જે કામના રાખે છે તે ક્યારેય પૂરી થઈ શકે છે ?

૧૨. આ પ્રયોજિત વાક્ય છે, જે વાણીના ક્રમની વચ્ચે તોડીને પાછલી વાતની સ્પષ્ટતાના રૂપમાં કહેવામાં આવેલ છે.

૧૩. અહીંથી ફરી એ જ વાણીનો ક્રમ શરૂ થઈ જાય છે, જે ઉપરથી ચાલી આવી રહ્યો હતો. જાણે પ્રયોજિત વાક્યને છોડીને વાર્તાનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે : ''આને તેની હાલત પર છોડી દો, જેથી અલ્લાહ બૂરાઈ કરનારાઓને તેમના કર્મોનો બદલો આપે.'

૧૪. ઈશારો છે વલીદ બિન મુગીરા તરફ, જે કુરૈશના મોટા સરદારોમાંથી એક હતો. આ વ્યક્તિ પહેલા અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ના આમંત્રણનો સ્વીકાર કરવા તૈયાર થઈ ગયો હતો. પરંતુ જ્યારે તેના એક મુશ્રિક (અનેકેશ્વરવાદી) મિત્રને જાણ થઈ કે તે મુસલમાન બનવાનો ઈરાદો કરી રહ્યો છે, તો તેણે કહ્યું કે તમે બાપ-દાદાના ધર્મને ન છોડો, જો તમને આખિરતના અઝાબ (પરલોકની યાતના)નો ખતરો છે, તો મને એટલી રકમ આપી દો, હું જવાબદારી લઉં છું કે તમારા બદલે ત્યાંનો અઝાબ હું ભોગવી લઈશ. વલીદે આ વાત માની લીધી અને અલ્લાહના માર્ગ પર આવતાં-આવતાં તેનાથી ફરી ગયો, પરંતુ જે રકમ તેણે પોતાના મુશ્રિક મિત્રને આપવાનું નક્કી કર્યું હતું, તે પણ બસ થોડી જ આપી અને બાકી અટકાવી દીધી.

૧૫. આગળ એ શિક્ષાઓનો સાર દર્શાવવામાં આવી રહ્યો છે, જે હઝરત મૂસા અલૈ. અને હઝરત ઇબ્રાહીમ અલૈ.ના સહીફાઓ (આકાશી પુસ્તિકાઓ)માં અવતરિત થઈ હતી.

૧૬. અર્થાત્, દરેક વ્યક્તિ સ્વયં પોતાના કાર્યનો જવાબદાર છે. કોઈ એક વ્યક્તિની જવાબદારી બીજા પર નાખી શકાતી નથી. કોઈ વ્યક્તિ જો ઇચ્છે, તો પણ કોઈ બીજા વ્યક્તિના કાર્યની જવાબદારી પોતાના પર લઈ શકતો નથી, ન મૂળ ગુનેગારને તેના કારણે છોડી શકાય છે કે તેની જગ્યાએ સજા ભોગવવા માટે કોઈ બીજો માણસ પોતાને રજૂ કરી રહ્યો છે.

૧૭. અર્થાત્, દરેક વ્યક્તિ જે કંઈ પણ પામશે તે પોતાના અમલનું ફળ પામશે. એક વ્યક્તિના અમલનું ફળ બીજાને નથી મળી શકતું, અને કોઈ વ્યક્તિ કોશિશ અને કાર્ય વગર કંઈ નથી પામી શકતો.

૧૮. અર્થાત્ સુખ અને દુઃખ, બંનેના કારણો તેના જ તરફથી છે. સારા અને ખરાબ ભાગ્યને નિયંત્રણ કરવાવાળો છે. કોઈ બીજી હસ્તી આ સૃષ્ટિમાં એવી નથી, જે ભાગ્યોને બનાવવા અને બગાડવામાં કોઈપણ પ્રકારનો હસ્તક્ષેપ કરવાનો અધિકાર ધરાવતી હોય.

૧૯. 'શિઅ્રા' આકાશનો અત્યંત ઝળહળતો તારો છે. મિસર (ઇજિપ્ત) અને આરબ પ્રદેશના લોકો એ આસ્થા રાખતા હતા કે આ તારાથી મનુષ્યોના ભાગ્ય પર પ્રભાવ પડે છે. આ જ કારણસર આ તેમના ઉપાસ્યોમાં સામેલ હતો.

૨૦. 'ઊંધી પડનારી વસ્તીઓ'થી તાત્પર્ય લૂતની કોમની વસ્તીઓ છે, અને 'આચ્છાદિત કરી દીધું જે કંઈ આચ્છાદિત કરી દીધું'થી તાત્પર્ય સંભવતઃ મૃત સાગરનું પાણી છે, જે તેમની વસ્તીઓનું જમીનમાં ધસી ગયા પછી તેમના પર ફેલાઈ ગયું હતું અને આજ સુધી તે પાણી એ વિસ્તાર પર છવાયેલું છે.

૫૪. અલ-કમર

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ પહેલી જ આયતના વાક્યાંશ 'વન-શક્કલ કમર' (અને ચંદ્ર ફાટી ગયો)થી લેવામાં આવ્યું છે. તેનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂરઃ છે, જેમાં 'અલ-કમર' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉતરાણકાળ :

આ સૂરઃમાં શક્કુલ-કમર (ચંદ્રના ફાટવા)ના બનાવનો ઉલ્લેખ થયો છે, જેનાથી તેનો ઉતરાણકાળ નક્કી થઈ જાય છે. હદીસ-વેત્તાઓ અને કુર્આનના વિવરણકર્તાઓ બધા એમાં સહમત છે કે આ બનાવ હિજરતથી લગભગ પાંચ વર્ષ પહેલા મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં 'મિના' મુકામે બન્યો હતો.

વિષય અને ચર્ચા :

આમાં મક્કાના કાફિરોને તે હઠાગ્રહ માટે સચેત કરવામાં આવ્યા છે, જે તેમણે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના આમંત્રણ સામે અપનાવી રાખ્યો હતો. ચંદ્રના ફાટવાનો આશ્ચર્યજનક બનાવ એ વાતનું સ્પષ્ટ પ્રમાણ હતું કે દુનિયાની વ્યવસ્થા ન હંમેશાથી છે, ન હંમેશા રહેશે અને ન અમર છે. તે છિન્ન-ભિન્ન થઈ શકે છે. મોટા-મોટા નક્ષત્રો અને તારાઓ ફાટી શકે છે અને અને એ બધું જ બની શકે છે, જેનું ચિત્રણ કયામતના વિસ્તૃત વિવરણમાં કુર્આને કર્યું છે. એટલું જ નહીં, બલ્કે આ એ વાતની માહિતી પણ આપી રહ્યો હતો કે જગતની વ્યવસ્થાના તૂટવા-ફૂટવાનો આરંભ થઈ ચૂક્યો છે અને તે સમય નજીક છે, જ્યારે કયામત આવશે. પરંતુ કાફિરોએ આને જાદૂઈ ચમત્કાર બતાવ્યો અને પોતાના ઈન્કાર પર અક્કડ રહ્યા. આ જ હઠાગ્રહ પર આ સૂરઃમાં તેમની નિંદા કરવામાં આવી છે.

ચર્ચાની શરૂઆત કરતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આ લોકો ન સમજાવવાથી માને છે, ન ઈતિહાસથી બોધપાઠ ગ્રહણ કરે છે અને ન તો આંખોથી ખુલ્લી નિશાનીઓ જોઈને ઈમાન લાવે છે. હવે તેઓ ત્યારે જ માનશે, જ્યારે કયામત વાસ્તવમાં આવી જશે. તે પછી તેમના સામે નૂહ (અલૈ.)ની કોમ, આદ, સમૂદ, લૂત (અલૈ.)ની કોમ અને ફિરઔનવાળાઓના અહેવાલો ટૂંકા શબ્દોમાં વર્ણવીને બતાવવામાં આવ્યું છે કે અલ્લાહના મોકલેલા રસૂલો (ઈશદૂતો)ની ચેતવણીઓને ખોટી ઠેરવીને આ કોમો કેવી દુઃખદાયી યાતનાની ભોગ બની અને એક-એક કોમનો કિસ્સો વર્ણવ્યા પછી

વારંવાર એ વાત દોહરાવવામાં આવી છે કે આ કુર્આન શિખામણનું સહજ માધ્યમ છે, જેનાથી જો કોઈ કોમ શિક્ષા ગ્રહણ કરીને સન્માર્ગ પર આવી જાય, તો એ યાતનાઓનો પ્રસંગ આવી શકતો નથી, જેમાં આ કોમો ગ્રસ્ત થઈ. તે પછી મક્કાના કાફિરોને સંબોધીને કહેવામાં આવ્યું છે કે જે વર્તણૂક માટે બીજી કોમો સજા ભોગવી ચૂકી છે, એ જ વર્તણૂક જો તમે અપનાવો, તો છેવટે શા માટે સજા નહીં પામો ? અને જો તમે તમારા જૂથબળ પર ફૂલાઈ રહ્યા છો, તો ટૂંકમાં જ તમારું આ લશ્કર પરાજિત થઈને ભાગતું દેખાશે અને આનાથી પણ વધારે કઠોર વ્યવહાર તમારા સાથે કયામતના દિવસે થશે.

અંતમાં કાફિરોને બતાવવામાં આવ્યું છે કે સર્વોચ્ચ અલ્લાહને કયામત લાવવા માટે કોઈ મોટી તૈયારીની જરૂર નથી. તેની બસ એક આજ્ઞા થતાં જ આંખના પલકારામાં તે આવી જશે. પરંતુ દરેક વસ્તુની જેમ દુનિયાના વ્યવસ્થા-તંત્ર અને માનવ-જાત માટે પણ એક ઠરાવેલ યોજના છે. આ યોજના મુજબ જે સમય આ કામ માટે નક્કી છે, એ જ વખતે તે આવશે. એ નથી થઈ શકતું કે જ્યારે કોઈ પડકાર ફેંકે, તો તેને મનાવવા માટે કયામત લઈ આવવામાં આવે.

(اٰیاتُھَا ٥٥) (٥٤) سُوْرَةُ الْقَمَرِ مَكِّيَّةٌ (٣٧) (رُکُوْعَاتُھَا ٣)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ۝١ وَاِنْ يَّرَوْا اٰيَةً
يُّعْرِضُوْا وَيَقُوْلُوْا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ۝٢ وَكَذَّبُوْا وَاتَّبَعُوْٓا
اَهْوَآءَهُمْ وَكُلُّ اَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ ۝٣ وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مِّنَ
الْاَنْۢبَآءِ مَا فِيْهِ مُزْدَجَرٌ ۝٤ حِكْمَةٌۢ بَالِغَةٌ فَمَا
تُغْنِ النُّذُرُ ۝٥ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ ۘ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ اِلٰى
شَيْءٍ نُّكُرٍ ۝٦ خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُوْنَ مِنَ
الْاَجْدَاثِ كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنْتَشِرٌ ۝٧ مُّهْطِعِيْنَ اِلَى
الدَّاعِ ۭ يَقُوْلُ الْكٰفِرُوْنَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ۝٨ كَذَّبَتْ
قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوْحٍ فَكَذَّبُوْا عَبْدَنَا وَقَالُوْا مَجْنُوْنٌ
وَّازْدُجِرَ ۝٩ فَدَعَا رَبَّهٗٓ اَنِّيْ مَغْلُوْبٌ فَانْتَصِرْ ۝١٠
فَفَتَحْنَآ اَبْوَابَ السَّمَآءِ بِمَآءٍ مُّنْهَمِرٍ ۝١١ وَّفَجَّرْنَا
الْاَرْضَ عُيُوْنًا فَالْتَقَى الْمَآءُ عَلٰٓى اَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ۝١٢
وَحَمَلْنٰهُ عَلٰى ذَاتِ اَلْوَاحٍ وَّدُسُرٍ ۝١٣ تَجْرِيْ بِاَعْيُنِنَا ۚ
جَزَآءً لِّمَنْ كَانَ كُفِرَ ۝١٤ وَلَقَدْ تَّرَكْنٰهَآ اٰيَةً فَهَلْ
مِنْ مُّدَّكِرٍ ۝١٥ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِيْ وَنُذُرِ ۝١٦ وَلَقَدْ
يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ۝١٧ كَذَّبَتْ
عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِيْ وَنُذُرِ ۝١٨ اِنَّآ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ

وقف لازم

૫૪. સૂરઃ અલ-કમર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૫૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) કયામતની ઘડી નજીક આવી ગઈ અને ચંદ્ર ફાટી ગયો.[1] (૨) પરંતુ આ લોકોની સ્થિતિ એ છે કે ચાહે ગમે તે નિશાની જોઈ લે, મોઢું ફેરવી લે છે અને કહે છે કે આ તો ચાલ્યો આવતો જાદૂ છે. (૩) આમણે (આને પણ) ખોટો ઠેરવી દીધો અને પોતાની મનેચ્છાઓનું જ અનુસરણ કર્યું. દરેક મામલાને છેવટે એક અંજામ પર પહોંચીને રહેવાનું છે.

(૪-૫) આ લોકો સામે (પુરોગામી કોમોના) એ વૃત્તાંતો આવી ચૂક્યા છે, જેમાં વિદ્રોહથી દૂર રાખવા માટે પર્યાપ્ત બોધપાઠ છે અને એવી તત્ત્વદર્શિતા, જે શિખામણના હેતુને વ્યાપકરૂપે પરિપૂર્ણ કરે છે. પરંતુ ચેતવણીઓ આમના પર અસર કરતી નથી. (૬) તો હે નબી સલ્લ.! આમનાથી મોઢું ફેરવી લો. જે દિવસે પોકારનાર એક ભારે અણગમતી વસ્તુ તરફ બોલાવશે, (૭) લોકો ભયભીત આંખો સાથે પોતાની કબરોમાંથી એવી રીતે નીકળશે જાણે તેઓ વિખરાયેલા તીડ છે ! (૮) પોકારનારની દિશામાં દોડતા જઈ રહ્યા હશે અને એ જ ઈન્કાર કરનારાઓ (જેઓ દુનિયામાં આનો ઈન્કાર કરતા હતા) તે વખતે કહેશે કે આ દિવસ તો ખૂબ કઠિન છે.

(૯) આમના પહેલાં નૂહની કોમ ખોટું ઠેરવી ચૂકી છે. તેમણે અમારા બંદાને જૂઠો ઠેરવ્યો અને કહ્યું કે આ દીવાનો છે, અને તે ખૂબ ખરાબ રીતે ઝાટકી નાખવામાં આવ્યો. (૧૦) છેવટે તેણે પોતાના રબને પોકાર્યો, ''મને દબાવી દેવામાં આવ્યો છે, હવે તું આમનાથી બદલો લે.'' (૧૧-૧૨) ત્યારે અમે મુશળધાર વરસાદથી આકાશના દ્વાર ઊઘાડી દીધા અને ધરતીને ફાડીને પાણીના સ્રોતોમાં ફેરવી દીધી, અને આ સઘળું પાણી તે કાર્ય પૂરું કરવામાં ભળી ગયું, જે નિમિત્ત બની ગયું હતું, (૧૩-૧૪) અને નૂહને અમે એક પાટિયાં અને ખીલાવાળી[2] (નૌકા) પર સવાર કરી દીધો, જે અમારી દેખરેખ હેઠળ ચાલી રહી હતી. આ હતો બદલો એ વ્યક્તિ માટે, જેની અવકૃપા કરવામાં આવી હતી. (૧૫) તે નૌકાને અમે એક નિશાની બનાવીને છોડી મૂકી. પછી કોઈ છે બોધ ગ્રહણ કરનાર ? (૧૬) જોઈ લો, કેવી હતી મારી યાતના અને કેવી હતી મારી ચેતવણીઓ. (૧૭) અમે આ કુર્આનને બોધપાઠ ગ્રહણ કરવા માટે સરળ માધ્યમ બનાવી દીધું છે.[3] તો હવે છે કોઈ બોધ ગ્રહણ કરનાર ?

(૧૮) આદે ખોટું ઠેરવ્યું, તો જોઈ લો કે કેવી હતી મારી યાતના અને કેવી હતી મારી ચેતવણીઓ. (૧૯-૨૦) અમે એક નિરંતર અશુભ દિવસે ભારે તોફાની હવા તેમના

૧. અર્થાત્, ચંદ્રનું ફાટી જવું એ વાતની નિશાની છે કે કયામત નજીક છે અને તેનું ઘટિત થવું કોઈપણ સમયે સંભવ છે. આ વાક્ય અને પછીના વિષયથી સ્પષ્ટ થઈ રહ્યું છે કે તે વખતે વાસ્તવમાં ચંદ્ર ફાટી ગયો હતો. જે લોકોએ આ ઘટનાને આંખોથી જોઈ હતી તેમનું વર્ણન છે કે ચૌદમી રાત્રે ઉદય થયાને થોડી વાર પછી એકાએક ચંદ્ર ફાટી ગયો અને તેના બે ટુકડા સામેના પહાડ ના બે તરફ દેખાયા, પછી પળવારમાં બંને જોડાઈ ગયા. હદીસોની દૃષ્ટિએ

رِيْحًا صَرْصَرًا فِيْ يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾ تَنْزِعُ النَّاسَ ۙ
كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنْقَعِرٍ ﴿٢٠﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِيْ وَ
نُذُرِ ﴿٢١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ
ع ٢٢ ٨ مُّدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾ كَذَّبَتْ ثَمُوْدُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوْٓا اَبَشَرًا مِّنَّا
وَاحِدًا نَّتَّبِعُهٗٓ ۙ اِنَّآ اِذًا لَّفِيْ ضَلٰلٍ وَّسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ ءَاُلْقِيَ
الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْۢ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ اَشِرٌ ﴿٢٥﴾
سَيَعْلَمُوْنَ غَدًا مَّنِ الْكَذَّابُ الْاَشِرُ ﴿٢٦﴾ اِنَّا مُرْسِلُوا
النَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾ وَنَبِّئْهُمْ
اَنَّ الْمَآءَ قِسْمَةٌۢ بَيْنَهُمْ ۚ كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾ فَنَادَوْا
صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطٰى فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِيْ وَ
نُذُرِ ﴿٣٠﴾ اِنَّآ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَّاحِدَةً فَكَانُوْا
كَهَشِيْمِ الْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ
فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ﴿٣٢﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوْطٍۢ بِالنُّذُرِ ﴿٣٣﴾
اِنَّآ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا اِلَّآ اٰلَ لُوْطٍ ؕ نَجَّيْنٰهُمْ
بِسَحَرٍ ﴿٣٤﴾ ۙ نِّعْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِيْ مَنْ
شَكَرَ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ اَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ ﴿٣٦﴾
وَلَقَدْ رَاوَدُوْهُ عَنْ ضَيْفِهٖ فَطَمَسْنَآ اَعْيُنَهُمْ فَذُوْقُوْا
عَذَابِيْ وَنُذُرِ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ
مُّسْتَقِرٌّ ﴿٣٨﴾ ۚ فَذُوْقُوْا عَذَابِيْ وَنُذُرِ ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا

ઉપર મોકલી દીધી, જે લોકોને ઉપાડી-ઉપાડીને એવી રીતે ફેંકી રહી હતી, જાણે તેઓ મૂળમાંથી ઉખડી ગયેલી ખજૂરીના થડ હોય ! (૨૧) તો જોઈ લો કેવી હતી મારી યાતના અને કેવી હતી મારી ચેતવણીઓ. (૨૨) અમે આ કુર્આનને બોધપાઠ ગ્રહણ કરવા માટે સરળ માધ્યમ બનાવી દીધું છે. તો હવે છે કોઈ બોધ ગ્રહણ કરનાર ? (રુકૂઅ-૧)

(૨૩-૨૪) સમૂદે ચેતવણીઓને ખોટી ઠેરવી અને કહેવા લાગ્યા, ''એક એકલો માણસ જે અમારામાંનો જ છે, શું હવે અમે તેનું અનુસરણ કરીએ ? તેનું અનુસરણ કરવાનું અમે સ્વીકારી લઈએ તો એનો અર્થ એ થશે કે અમે બહેકી ગયા છીએ અને અમારી બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ છે. (૨૫) શું અમારામાંથી માત્ર આ જ એક માણસ હતો, જેના પર અલ્લાહનો ઝિક્ર (અનુસ્મરણ) ઉતારવામાં આવ્યો ? નહીં, બલ્કે આ તો અંતિમ કક્ષાનો જૂઠો અને બડાઈખોર છે.'' (૨૬) (અમે અમારા પયગંબરને કહ્યું), ''કાલે જ આમને ખબર પડી જશે કે કોણ અંતિમ કક્ષાનો જૂઠો અને બડાઈખોર છે. (૨૭) અમે ઊંટણીને આમના માટે પરીક્ષા બનાવીને મોકલી રહ્યા છીએ. હવે જરા ધીરજપૂર્વક જોતા રહો કે તેમનો શું અંજામ આવે છે. (૨૮) આમને જણાવી દો કે પાણી એમની અને ઊંટણીના વચ્ચે વહેંચવામાં આવશે અને દરેક પોતાના વારાના દિવસે પાણી પાસે આવશે.''[૪] (૨૯) છેવટે તેમણે પોતાના માણસને પોકાર્યો અને તેણે આ કામ કરવાનું બીડું ઝડપ્યું અને ઊંટણીને મારી નાખી. (૩૦) પછી જોઈ લો કે કેવી હતી મારી યાતના અને કેવી હતી મારી ચેતવણીઓ. (૩૧) અમે તેમના પર ફકત એક ધડાકો છોડ્યો અને તેઓ વાડાની ચગદાઈ ગયેલી વાડની જેમ ભૂસું બનીને રહી ગયા.[૫] (૩૨) અમે આ કુર્આનને બોધપાઠ ગ્રહણ કરવા માટે સરળ માધ્યમ બનાવી દીધું છે. તો હવે છે કોઈ બોધ ગ્રહણ કરનાર ?

(૩૩-૩૪) લૂતની કોમે ચેતવણીઓને ખોટી ઠેરવી અને અમે પથ્થરો વરસાવતી હવા તેમના ઉપર મોકલી દીધી. માત્ર લૂતના કુટુંબીજનો તેનાથી સુરક્ષિત રહ્યા. તેમને અમે અમારી કૃપા વડે રાત્રિના પાછલા પહોરમાં બચાવીને કાઢી લીધા. (૩૫) આ બદલો આપીએ છીએ અમે તે દરેકને જે આભારી બને છે. (૩૬) લૂતે પોતાની કોમના લોકોને અમારી પકડથી સાવધાન કર્યા, પરંતુ તેઓ બધી ચેતવણીઓને શંકાસ્પદ સમજીને વાતોમાં ઉડાવતા રહ્યા. (૩૭) પછી તેમણે તેને પોતાના મહેમાનોનું રક્ષણ કરવાથી રોકવાનો પ્રયત્ન કર્યો. છેવટે અમે તેમની આંખો આંધળી કરી દીધી કે ચાખો હવે મારી યાતના અને મારી ચેતવણીઓની મજા. (૩૮) વહેલી સવારમાં જ એક અટળ યાતનાએ તેમને ઝડપી લીધા. (૩૯) ચાખો સ્વાદ હવે મારી યાતનાનો અને મારી ચેતવણીઓનો. (૪૦) અમે આ કુર્આનને બોધપાઠ ગ્રહણ કરવા માટે સરળ માધ્યમ બનાવી દીધું છે. તો હવે છે કોઈ બોધ ગ્રહણ કરનાર ? (રુકૂઅ-૨)

વર્ણનકર્તાઓના આ નિવેદનની કોઈ હકીકત નથી કે આ ઘટના હુઝૂર સલ્લ.ના ઈશારાથી ઘટી હતી કે મક્કાના કાફિરોએ ચમત્કારની માંગણી કરી હતી અને તેના પર ચમત્કાર બતાવવામાં આવ્યો.

૨. તાત્પર્ય છે એ નૌકા જે તોફાનના આગમન પહેલા જ અલ્લાહ તઆલાના આદેશ અનુસાર હઝરત નૂહ અલૈ.એ બનાવી હતી.

ع ١٨ الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ۝٤٠ ع وَلَقَدْ
جَآءَ اٰلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ ۝٤١ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا كُلِّهَا
فَاَخَذْنٰهُمْ اَخْذَ عَزِيْزٍ مُّقْتَدِرٍ ۝٤٢ اَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ
اُولٰٓئِكُمْ اَمْ لَكُمْ بَرَآءَةٌ فِي الزُّبُرِ ۝٤٣ اَمْ يَقُوْلُوْنَ
نَحْنُ جَمِيْعٌ مُّنْتَصِرٌ ۝٤٤ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّوْنَ الدُّبُرَ ۝٤٥
بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ اَدْهٰى وَاَمَرُّ ۝٤٦
وقف لازم اِنَّ الْمُجْرِمِيْنَ فِيْ ضَلٰلٍ وَّسُعُرٍ ۝٤٧ يَوْمَ يُسْحَبُوْنَ
فِي النَّارِ عَلٰى وُجُوْهِهِمْ ط ذُوْقُوْا مَسَّ سَقَرَ ۝٤٨ اِنَّا
كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنٰهُ بِقَدَرٍ ۝٤٩ وَمَآ اَمْرُنَآ اِلَّا وَاحِدَةٌ
كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ۝٥٠ وَلَقَدْ اَهْلَكْنَآ اَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ
مِنْ مُّدَّكِرٍ ۝٥١ وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوْهُ فِي الزُّبُرِ ۝٥٢ وَكُلُّ
منزل ٧ صَغِيْرٍ وَّكَبِيْرٍ مُّسْتَطَرٌ ۝٥٣ اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ فِيْ جَنّٰتٍ وَّ
ع ٣ نَهَرٍ ۝٥٤ فِيْ مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيْكٍ مُّقْتَدِرٍ ۝٥٥ ع

(૪૧) અને ફિરઔનના લોકો પાસે પણ અમારી ચેતવણીઓ આવી હતી, (૪૨) પરંતુ તેમણે અમારી બધી નિશાનીઓને ખોટી ઠેરવી. છેવટે અમે તેમને પકડ્યા જેવી રીતે કોઈ મોટો સામર્થ્ય ધરાવનાર પકડે છે.

(૪૩) શું તમારા કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ) એ લોકો કરતાં કંઈ વધુ સારા છે ?[૬] કે આકાશી ગ્રંથોમાં તમારા માટે કોઈ માફી લખેલી છે ? (૪૪) કે આ લોકો એમ કહે છે કે અમે એક મજબૂત જૂથ છીએ, અમારો બચાવ કરી લઈશું ? (૪૫) ટૂંકમાં જ આ જૂથ પરાજય પામશે અને બધા પીઠ ફેરવીને ભાગતા દેખાશે. (૪૬) બલ્કે એમનાથી નિપટવાનો અસલ વાયદાનો સમય તો કયામત છે, અને તે મોટી આપત્તિ અને ખૂબ અપ્રિય ક્ષણ છે. (૪૭) આ ગુનેગારો હકીકતમાં ભ્રમમાં પડેલા છે અને આમની બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ છે. (૪૮) જે દિવસે આ લોકોને ઊંધા મોઢે આગમાં ઘસડીને લઈ જવામાં આવશે તે દિવસે આમને કહેવામાં આવશે કે હવે ચાખો જહન્નમ (નર્ક)ની જ્વાળાઓનો સ્વાદ.

(૪૯) અમે દરેક વસ્તુ એક યોજના સાથે[૭] પેદા કરી છે (૫૦) અને અમારી આજ્ઞા માત્ર એક જ આજ્ઞા હોય છે અને પલકવારમાં જ તે અમલમાં આવી જાય છે. (૫૧) તમારા જેવા અનેકોને અમે નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ. તો છે હવે કોઈ બોધ ગ્રહણ કરનાર ? (૫૨) જે કંઈ આમણે કર્યું છે તે બધું જ દફતરમાં નોંધાયેલું છે (૫૩) અને દરેક નાની-મોટી વાત લખેલી મોજૂદ છે.

(૫૪) અવજ્ઞાથી બચવાવાળા નિશ્ચિતપણે બાગો અને નહેરોમાં હશે, (૫૫) સાચું પ્રતિષ્ઠાનું સ્થાન, ખૂબ જ પ્રભુત્વશાળી સમ્રાટના નજીક. (રુકૂઅ-૩)

---

૩. તાત્પર્ય એ છે કે શિખામણનું એક માધ્યમ તો છે એ શિક્ષાપ્રદ અઝાબ, જે વિદ્રોહી કોમો પર આવ્યો, અને બીજું માધ્યમ છે આ કુર્આન, જે દલીલો, ઉપદેશ અને તાકીદથી તમને સીધો માર્ગ બતાવી રહ્યા છીએ. આ માધ્યમોની તુલનામાં શિખામણનું આ માધ્યમ વધારે સરળ છે. તો પછી શા માટે તમે તેનાથી લાભાન્વિત થતા નથી અને અઝાબ જ જોવાનો આગ્રહ કર્યે જાઓ છો ?

૪. આ સમજૂતી છે એ ઇરશાદની કે, ''અમે ઊંટણીને આમના માટે પરીક્ષા બનાવીને મોકલી રહ્યા છીએ.'' એ પરીક્ષા એ હતી કે એકાએક એક ઊંટણી લાવીને તેમના સામે ઊભી કરી દેવામાં આવી અને તેમને કહી દેવામાં આવ્યું કે એક દિવસ આ એકલી પાણી પીશે અને બીજા દિવસે તમે સૌ લોકો પોતાના માટે અને પોતાના પશુઓ માટે પાણી લઈ શકશો. તેના વારાના દિવસે તમારામાંથી કોઈ વ્યક્તિ કોઈ ઝરણા અને કૂવા પર ન પોતે પાણી લેવા માટે આવે, ન પોતાના પશુઓને પીવડાવવા માટે લાવે. આ પડકાર એ વ્યક્તિ તરફથી આપવામાં આવ્યો હતો, જેના વિશે તેઓ પોતે કહેતા હતા કે આ કોઈ લાવ-લશ્કર રાખતો નથી, ન કોઈ મોટો જથ્થો તેના પાછળ છે.

૫. જે લોકો ઢોર-ઢાંખર પાળે છે તેઓ પોતાના ઢોરોના વાડાઓને સુરક્ષિત કરવા માટે લાકડીઓ અને ઝાડીઓની એક વાડ બનાવી દે છે. આ વાડની ઝાડીઓ ધીમે-ધીમે સૂકાઈને ખરી જાય છે અને પશુઓની આવ-જાથી પાયમાલ થઈને તેનું ભૂસું બની જાય છે. સમૂદની કોમની કચડાયેલી જીર્ણ-ક્ષીણ થઈ ગયેલી લાશોને આ ભૂસાની ઉપમા આવી છે.

૬. સંબોધન છે કુરૈશના લોકોને. તાત્પર્ય એ છે કે તમારામાં છેવટે કઈ ખૂબી છે, કયા હીરા-ઝવેરાત તમારામાં જડેલા છે કે જે કુફ્ર, જૂઠું ઠેરવવા અને હઠાગ્રહના વર્તન પર બીજી કોમોને તો સજા આપી દેવામાં આવી છે, એ જ વર્તન જો તમે અપનાવો તો તમને સજા ન આપવામાં આવે ?

૭. અર્થાત્, દુનિયાની કોઈ વસ્તુ પણ ગમે-તેમ નિરુદ્દેશ્ય પેદા કરી દેવામાં આવી નથી, બલ્કે દરેક વસ્તુની એક 'તકદીર' (ભાગ્ય, યોજના) છે, જે મુજબ તે એક નિશ્ચિત સમય પર બને છે, એક ખાસ સ્વરૂપ અપનાવે છે, એક વિશેષ સીમા સુધી વિકસિત થાય છે, એક ખાસ મુદ્દત સુધી બાકી રહે છે અને એક ખાસ સમય પર સમાપ્ત થઈ જાય છે.

૫૫. અર્-રહમાન

પરિચય

નામ :

પહેલા જ શબ્દને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે. આનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂરઃ છે, જે 'અર્-રહ્માન' (પરમ્ કૃપાળુ) શબ્દથી શરૂ થાય છે. આ નામ સૂરઃના વિષય સાથે પણ ગાઢ સંબંધ ધરાવે છે, કેમ કે આમાં આરંભથી અંત સુધી અલ્લાહની કૃપાશીલતાના ગુણ દર્શાવતા પ્રતીકો અને પરિણામોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

વિદ્વાન વિવરણકર્તાઓ સામાન્ય રીતે આ સૂરઃને મક્કી કહે છે. જો કે કેટલીક રિવાયતો (નોંધો)માં હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ; ઈકરિમા રદિ. અને કતાદા રદિ. પાસેથી એ કથન નોંધેલું છે કે આ સૂરઃ મદની છે. પરંતુ એક તો આ જ મહાનુભાવોથી કેટલીક બીજી નોંધો આનાથી વિપરીત પણ છે. બીજું, આનો વિષય મદની સૂરઃઓની તુલનામાં મક્કી સૂરઃઓને વધુ મળતો આવે છે, બલ્કે પોતાના વિષયની દૃષ્ટિએ તો આ મક્કાના પણ આરંભિક તબક્કાની જણાય છે. ઉપરાંત અનેક આધારભૂત નોંધો પરથી એનું પ્રમાણ મળે છે કે આ મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં જ હિજરતના ઘણાં વર્ષો પહેલાં અવતરિત થઈ હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

કુર્આન-મજીદની એકમાત્ર આ જ સૂરઃ છે, જેમાં મનુષ્ય સાથે, ધરતીના બીજા સ્વતંત્ર પ્રાણીઓ, જીન્નોને પણ સીધું સંબોધન કરવામાં આવ્યું છે. જો કે કુર્આન-મજીદમાં અનેક સ્થળોએ એવા વિવરણો જોવા મળે છે, જેનાથી જણાય છે કે મનુષ્યોની જેમ જિન્ન પણ એક સ્વતંત્ર અને ઉત્તરદાયી પ્રજા છે અને તેમનામાં પણ મનુષ્યોના જેમ જ કાફિર (ઈન્કાર કરનાર) અને મોમિન (ઈમાનવાળો) તેમજ આજ્ઞાંકિત અને અવજ્ઞાકારી જોવા મળે છે અને તેમનામાં પણ એવા જૂથો મોજૂદ છે, જે પયગંબરો અને આકાશી ગ્રંથો (ઈશગ્રંથો) પર ઈમાન લાવ્યા છે. પરંતુ આ સૂરઃ નિશ્ચિતરૂપે એ વાતને સ્પષ્ટ કરે છે કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) અને કુર્આનની દા'વત (આમંત્રણ) જીન્નો અને મનુષ્યો બંને માટે છે અને નબી (સલ્લ.)ની પયગંબરી માત્ર મનુષ્યો સુધી સીમિત નથી. સૂરઃની શરૂઆતમાં તો સંબોધન મનુષ્યોને જ છે, કેમ કે ધરતીમાં ખિલાફત (આધિપત્ય) તેમને જ પ્રાપ્ત છે, અલ્લાહના પયગંબર તેમનામાંથી જ

આવ્યા છે અને અલ્લાહના ગ્રંથો તેમની જ ભાષાઓમાં અવતરિત કરવામાં આવ્યા છે. પરંતુ આગળ આયત-૧૩ થી મનુષ્ય અને જિન્ન બંનેને સમાન રૂપે સંબોધિત કરવામાં આવ્યા છે અને એક જ આમંત્રણ બંને સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું છે. સૂરઃની ચર્ચાઓ નાના-નાના વાક્યોમાં એક વિશિષ્ટ ક્રમમાં રજૂ કરવામાં આવી છે :

આયત-૧ થી ૪ સુધી એ વિષય વર્ણવવામાં આવ્યો છે કે આ કુર્આનની શિક્ષા અલ્લાહ તરફથી છે અને આ નિશ્ચિત રૂપે તેની રહમત (કૃપાશીલતા)નો તકાદો છે કે તે આ શિક્ષા દ્વારા તમામ મનુષ્યો માટે માર્ગદર્શનનો પ્રબંધ કરે. આયત-૫ અને ૬ માં બતાવવામાં આવ્યું છે કે સૃષ્ટિની સમગ્ર વ્યવસ્થા અલ્લાહના શાસન અંતર્ગત ચાલી રહી છે, અને ધરતી અને આકાશની દરેક વસ્તુ તેના આદેશને આધીન છે. આયત-૭ થી ૯માં એક બીજી મહત્ત્વપૂર્ણ હકીકત એ દર્શાવવામાં આવી છે કે અલ્લાહે સૃષ્ટિની સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા અને પ્રણાલીને બરાબર સંતુલનના સાથે ન્યાય પર સ્થાપી છે અને આ વ્યવસ્થાની પ્રકૃતિ એ ઇચ્છે છે કે આમાં રહેનારાઓ પોતાના અધિકારોની સીમાઓમાં પણ ન્યાય પર જ કાયમ રહે અને સંતુલન ન બગાડે. આયત-૧૦ થી ૨૫ સુધી અલ્લાહના સામર્થ્યના ચમત્કારો અને કૌશલ્યોને વર્ણવવાના સાથે તેની એ ને'મતો (બક્ષિસો) તરફ ઇશારાઓ કરવામાં આવ્યા છે, જેનાથી મનુષ્ય અને જિન્ન લાભાન્વિત થઈ રહ્યા છે. આયત-૨૬ થી ૩૦ સુધી મનુષ્ય અને જિન્ન બંનેને એ હકીકત યાદ દેવડાવવામાં આવી છે કે આ સૃષ્ટિમાં એક અલ્લાહ સિવાય કોઈ પણ અક્ષય અને અમર નથી, અને નાનાથી મોટું કોઈ અસ્તિત્વ ધરાવતું હોય એવું નથી, જે પોતાના અસ્તિત્વ અને સજીવ રહેવા માટેની જરૂરતો માટે અલ્લાહનું મોહતાજ ન હોય. આયત-૩૧ થી ૩૬ સુધી આ બંને જૂથોને સચેત કરવામાં આવ્યા છે કે ટૂંકમાં જ એ સમય આવવાનો છે, જ્યારે તમારી કડક પૂછપરછ કરવામાં આવશે. આ પૂછપરછથી બચીને તમે ક્યાંય નથી જઈ શકતા. આયત-૩૭ અને ૩૮ માં બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ પૂછપરછ કયામતના દિવસે થવાની છે. આયત-૩૯ થી ૪૫ સુધી એ ગુનેગાર મનુષ્યો અને જિન્નોનો અંજામ બતાવવામાં આવ્યો છે અને આયત-૪૬ થી સૂરઃના અંત સુધી વિગતવાર એ ઈનામોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, જે આખિરત (પરલોક)માં સદ્-ચરિત્ર મનુષ્યો અને જિન્નોને પ્રદાન કરવામાં આવશે.

آيَاتُهَا ٧٨ (٥٥) سُوْرَةُ الرَّحْمٰنِ مَدَنِيَّةٌ (٩٧) رُكُوْعَاتُهَا ٣

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلرَّحْمٰنُ ﴿١﴾ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ ﴿٢﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ
الْبَيَانَ ﴿٤﴾ اَلشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴿٥﴾ وَّالنَّجْمُ وَ
الشَّجَرُ يَسْجُدٰنِ ﴿٦﴾ وَالسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيْزَانَ ﴿٧﴾
اَلَّا تَطْغَوْا فِى الْمِيْزَانِ ﴿٨﴾ وَاَقِيْمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا
تُخْسِرُوا الْمِيْزَانَ ﴿٩﴾ وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاَنَامِ ﴿١٠﴾
فِيْهَا فَاكِهَةٌ وَّالنَّخْلُ ذَاتُ الْاَكْمَامِ ﴿١١﴾ وَالْحَبُّ
ذُو الْعَصْفِ وَ الرَّيْحَانُ ﴿١٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبٰنِ ﴿١٣﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ﴿١٤﴾
وَخَلَقَ الْجَآنَّ مِنْ مَّارِجٍ مِّنْ نَّارٍ ﴿١٥﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿١٦﴾ رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ﴿١٧﴾
فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿١٨﴾ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ
يَلْتَقِيٰنِ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيٰنِ ﴿٢٠﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٢١﴾ يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾
فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٢٣﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَئٰتُ
فِى الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿٢٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٢٥﴾ ع النصف ٢٥ ١١
كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَّ يَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ
ذُو الْجَلٰلِ وَالْاِكْرَامِ ﴿٢٧﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا منزل ٧

૫૫. સૂરઃ અર્-રહમાન

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૭૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧-૨) પરમ્ કૃપાળુએ (અલ્લાહે) આ કુર્આનનું શિક્ષણ આપ્યું છે. (૩) તેણે જ મનુષ્યને પેદા કર્યો (૪) અને તેને બોલતાં શીખવાડ્યું.

(૫) સૂર્ય અને ચંદ્ર એક હિસાબના પાબંદ છે (૬) તથા તારાઓ અને વૃક્ષો સૌ સિજદામાં (દંડવત્) છે.[1] (૭) આકાશને તેણે ઊંચું કર્યું અને તુલા સ્થાપિત કરી દીધી.[2] (૮) તેનો તકાદો એ છે કે તમે તુલામાં વિક્ષેપ ન નાખો, (૯) ન્યાયપૂર્વક સાચું તોલો અને ત્રાજવામાં ડાંડી ન મારો.[3]

(૧૦) ધરતીને તેણે તમામ મખ્લૂકાત (સર્જનો) માટે બનાવી. (૧૧) તેમાં દરેક પ્રકારના પુષ્કળ સ્વાદિષ્ટ ફળો છે. ખજૂરીઓ છે જેના ફળ ગલેફમાં લપેટાયેલાં છે. (૧૨) વિવિધ પ્રકારના અનાજ છે, જેમાં ભૂસું પણ હોય છે અને દાણાં પણ. (૧૩) તો પછી હે જીન્નો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનાહાર)ની કઈ-કઈ ને'મતો (બક્ષિસો, કૃપાઓ)ને ખોટી ઠેરવશો ?[4]

(૧૪) મનુષ્યને તેણે ઠીકરા જેવા સૂકા સડેલા ગારામાંથી બનાવ્યો (૧૫) અને જિન્નને આગની જ્વાળામાંથી પેદા કર્યો. (૧૬) તો પછી હે જીન્નો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબની કુદરતના કયા-કયા ચમત્કારોને ખોટા ઠેરવશો ?

(૧૭) બંને પૂર્વ અને બંને પશ્ચિમ,[5] સૌનો માલિક અને પાલનહાર એ જ છે. (૧૮) તો પછી હે જીન્નો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબની કઈ-કઈ શક્તિઓને ખોટી ઠેરવશો ?

(૧૯) બે સમુદ્રોને તેણે છોડી દીધા કે પરસ્પર ભળી જાય, (૨૦) તેમ છતાં તેમના વચ્ચે એક પરદો મોજૂદ છે, જેને તેઓ ઓળંગતા નથી. (૨૧) તો પછી હે જીન્નો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબની કુદરતના કયા-કયા ચમત્કારોને ખોટા ઠેરવશો ? (૨૨) આ સમુદ્રોમાંથી મોતી અને પરવાળાં નીકળે છે. (૨૩) તો પછી હે જીન્નો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબની કુદરતની કઈ-કઈ શ્રેષ્ઠતાને ખોટી ઠેરવશો ?

(૨૪) અને આ વહાણો તેના જ છે, જે સમુદ્રોમાં પર્વતોની જેમ ઊંચા ઊઠેલા છે. (૨૫) તો પછી હે જીન્નો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબના કયા-કયા ઉપકારોને ખોટા ઠેરવશો ? **(રુકૂઅ-૧)**

(૨૬) દરેક વસ્તુ જે આ ધરતી પર છે, નાશ પામવાની છે (૨૭) અને માત્ર તારા રબની મહા-પ્રતાપી અને અત્યંત ઉદાર હસ્તી જ બાકી રહેનાર છે. (૨૮) તો પછી હે જીન્નો અને

૧. અર્થાત્, આજ્ઞાંકિત છે, અલ્લાહના આદેશનું વાળ બરાબર પણ ઉલ્લંઘન કરી શકતા નથી.

૨. મોટાભાગે તમામ તફસીરવેત્તાઓએ અહીં 'મીઝાન' (તુલા)થી તાત્પર્ય ન્યાય લીધેલ છે, અને 'મીઝાન'ની સ્થાપના કરવાનો અર્થ એ બતાવ્યો છે કે અલ્લાહ તઆલાએ સૃષ્ટિની આ સમગ્ર વ્યવસ્થાની સ્થાપના ન્યાય પર કરી છે.

૩. અર્થાત્, તમે એક સંતુલિત સૃષ્ટિમાં રહો છો, જેની સમગ્ર વ્યવસ્થા ન્યાય પર સ્થાપિત કરવામાં આવી છે, તેથી

تُكَذِّبٰنِ ﴿۲۸﴾ يَسْـَٔلُهٗ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ
كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِيْ شَاْنٍ ﴿۲۹﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۳۰﴾
سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَ الثَّقَلٰنِ ﴿۳۱﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبٰنِ ﴿۳۲﴾ يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنِ اسْتَطَعْتُمْ
اَنْ تَنْفُذُوْا مِنْ اَقْطَارِ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ
فَانْفُذُوْا ۭ لَا تَنْفُذُوْنَ اِلَّا بِسُلْطٰنٍ ﴿۳۳﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۳۴﴾ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِّنْ
نَّارٍ ۙ وَّ نُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرٰنِ ﴿۳۵﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبٰنِ ﴿۳۶﴾ فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَآءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً
كَالدِّهَانِ ﴿۳۷﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۳۸﴾
فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْۢبِهٖٓ اِنْسٌ وَّلَا جَآنٌّ ﴿۳۹﴾
فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۴۰﴾ يُعْرَفُ الْمُجْرِمُوْنَ بِسِيْمٰهُمْ
فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِيْ وَالْاَقْدَامِ ﴿۴۱﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۴۲﴾ هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتِيْ يُكَذِّبُ بِهَا
الْمُجْرِمُوْنَ ﴿۴۳﴾ يَطُوْفُوْنَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيْمٍ اٰنٍ ﴿۴۴﴾
فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۴۵﴾ وَلِمَنْ خَافَ
مَقَامَ رَبِّهٖ جَنَّتٰنِ ﴿۴۶﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۴۷﴾
ذَوَاتَآ اَفْنَانٍ ﴿۴۸﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۴۹﴾
فِيْهِمَا عَيْنٰنِ تَجْرِيٰنِ ﴿۵۰﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا

وقف لازم

منزل ۷

મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબની કઈ-કઈ શ્રેષ્ઠતાને ખોટી ઠેરવશો ? (૨૯) ધરતી અને આકાશોમાં જે પણ છે સૌ કોઈ પોતાની આવશ્યકતાઓની પૂર્તિની માંગ તેના જ પાસે કરી રહ્યા છે. દરેક પળે તે નવી શાનમાં છે.[૬] (૩૦) તો પછી હે જીન્નો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબના કયા-કયા પ્રશંસ્ય ગુણોને ખોટા ઠેરવશો ?

(૩૧) હે ધરતીના બોજાઓ ![૭] ખૂબ જ જલ્દી અમે તમારી પૂછપરછ માટે નિવૃત્ત થઈ જઈએ છીએ,[૮] (૩૨) પછી (જોઈ લઈશું કે) તમે પોતાના રબના કયા-કયા ઉપકારોને ખોટાં ઠેરવો છો. (૩૩) હે જીન્નો અને મનુષ્યોના સમૂહો ! જો તમે ધરતી અને આકાશોની સીમાઓમાંથી નીકળીને ભાંગી શકતા હોવ તો ભાગી જુઓ, નથી ભાગી શકતા. તે માટે ખૂબ શક્તિ જોઈએ.[૯] (૩૪) પોતાના રબની કઈ-કઈ શક્તિઓને તમે ખોટી ઠેરવશો ? (૩૫) (ભાગવાનો પ્રયત્ન કરશો તો) તમારા પર આગની જ્વાળા અને ધુમાડો છોડી દેવામાં આવશે, જેનો તમે સામનો નહીં કરી શકો. (૩૬) હે જીન્નો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબના કયા-કયા સામર્થ્યને ખોટા ઠેરવશો ?

(૩૭) પછી (શું દશા થશે ત્યારે) જ્યારે આકાશ ફાટશે[૧૦] અને લાલ ચામડા જેવું લાલચોળ થઈ જશે ? (૩૮) હે જીન્નો અને મનુષ્યો ! (તે વખતે) તમે પોતાના રબની કઈ-કઈ શક્તિઓને ખોટી ઠેરવશો ?

(૩૯) તે દિવસે કોઈ મનુષ્ય અને કોઈ જીનને તેનો અપરાધ પૂછવાની જરૂર નહીં પડે, (૪૦) પછી (જોઈ લેવામાં આવશે કે) તમે બંને જૂથો પોતાના રબના કયા-કયા ઉપકારોને ખોટા ઠેરવો છો ? (૪૧) ત્યાં અપરાધીઓને તેમના ચહેરાઓથી ઓળખી લેવામાં આવશે અને તેમને માથાના વાળ અને પગ પકડી-પકડીને ઢસડવામાં આવશે. (૪૨) (તે વખતે) તમે પોતાના રબની કઈ-કઈ શક્તિઓને ખોટી ઠેરવશો ? (૪૩) (ત્યારે કહેવામાં આવશે) આ એ જ જહન્નમ છે, જેને ગુનેગારો ખોટી ઠેરવતા હતા. (૪૪) એ જ જહન્નમ અને ઊકળતા પાણીના વચ્ચે તેઓ ચક્કર કાપતા રહેશે. (૪૫) પછી પોતાના રબની કઈ-કઈ શક્તિઓને તમે ખોટી ઠેરવશો ? **(રુકૂઅ-૨)**

(૪૬) અને એ દરેક મનુષ્ય માટે જે પોતાના રબ સામે હાજર થવાનો ડર રાખતો હોય,[૧૧] બે બગીચાઓ છે. (૪૭) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૪૮) લીલીછમ ડાળીઓથી ભરપૂર. (૪૯) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૫૦) બંને બગીચાઓમાં વહેતા બે ઝરણાં. (૫૧) પોતાના

તમારે પણ ન્યાય પર કાયમ થવું જોઈએ. જે વર્તુળમાં તમને અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે તેમાં જો તમે અન્યાય કરશો, તો તે સૃષ્ટિની પ્રકૃતિથી વિદ્રોહ હશે.

૪. મૂળ શબ્દ 'આલા' પ્રયુક્ત થયો છે, જેને આગળની આયતોમાં વારંવાર દોહરાવવામાં આવેલ છે અને અમે વિભિન્ન જગ્યાઓએ તેનો અર્થ જુદા-જુદા શબ્દોમાં કરેલ છે. આનો અર્થ ને'મતોનો પણ છે, સામર્થ્યની પરિપૂર્ણતાનો પણ, અને પ્રશંસનીય ગુણોનો પણ. દરેક જગ્યાએ તેનો એ અર્થ લેવામાં આવશે, જે સંદર્ભમાં સુસંગતતા રાખતો હોય.

૫. બે પૂર્વ દિશાઓ અને બે પશ્ચિમ દિશાઓથી અભિપ્રેત શિયાળાના નાનામાં નાના દિવસો અને ઉનાળાના મોટામાં મોટા દિવસોના પૂર્વ અને પશ્ચિમ પણ હોઈ શકે છે અને ધરતીના બંને ગોળાર્ધોના પૂર્વ અને પશ્ચિમ પણ.

૬. અર્થાત્, હર પળ દુનિયાના આ કારખાનામાં તેના કાર્યનો એક અનંત ક્રમ ચાલુ છે અને તે નવા-નવા રૂપ-સ્વરૂપ, આકાર અને ગુણોની સાથે અસંખ્ય ચીજ-વસ્તુઓ પેદા કરી રહ્યો છે. તેની દુનિયા ક્યારેય એક સ્થિતિ પર રહી નથી. પ્રત્યેક ક્ષણે તેની દશાઓ બદલાતી રહે છે અને તેનો સર્જનહાર દરેક વખતે એક નવા સ્વરૂપમાં ક્રમબદ્ધ કરે

تُكَذِّبٰنِ ﴿٥١﴾ فِيْهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجٰنِ ﴿٥٢﴾
فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٥٣﴾ مُتَّكِـِٕيْنَ عَلٰى فُرُشٍۭ
بَطَآئِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍؕ وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾
فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٥٥﴾ فِيْهِنَّ قٰصِرٰتُ
الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴿٥٦﴾
فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٥٧﴾ كَاَنَّهُنَّ الْيَاقُوْتُ
وَالْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٥٩﴾
هَلْ جَزَآءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ ﴿٦٠﴾ فَبِاَيِّ
اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٦١﴾ وَمِنْ دُوْنِهِمَا
جَنَّتٰنِ ﴿٦٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٦٣﴾
مُدْهَآمَّتٰنِ ﴿٦٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٦٥﴾
فِيْهِمَا عَيْنٰنِ نَضَّاخَتٰنِ ﴿٦٦﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبٰنِ ﴿٦٧﴾ فِيْهِمَا فَاكِهَةٌ وَّنَخْلٌ وَّرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾
فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٦٩﴾ فِيْهِنَّ خَيْرٰتٌ
حِسَانٌ ﴿٧٠﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٧١﴾ حُوْرٌ
مَّقْصُوْرٰتٌ فِى الْخِيَامِ ﴿٧٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبٰنِ ﴿٧٣﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴿٧٤﴾
فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٧٥﴾ مُتَّكِـِٕيْنَ عَلٰى
رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَّعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٧٧﴾ تَبٰرَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِى الْجَلٰلِ
وَالْاِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

રબના કયા-કયા ઇનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૫૨) બંને બગીચાઓમાં દરેક ફળના બે પ્રકાર.(૧૨) (૫૩) પોતાના રબના કયા-કયા ઇનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૫૪) જન્નતી લોકો એવા ગાલીચા પર તકિયાને અઢેલીને બેસશે, જેમના અસ્તર મોટા રેશમના હશે અને બાગોની ડાળીઓ ફળોથી લચી પડતી હશે. (૫૫) પોતાના રબના કયા-કયા ઇનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૫૬) આ કૃપાઓ વચ્ચે શરમાળ નયનોવાળીઓ હશે,(૧૩) જેમને આ જન્નતી લોકોથી પહેલા ક્યારેય કોઈ મનુષ્ય કે જિન્ને સ્પર્શ નહીં કર્યો હોય.(૧૪) (૫૭) પોતાના રબના કયા-કયા ઇનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૫૮) એવી સુંદર, જાણે હીરા અને મોતી ! (૫૯) પોતાના રબના કયા-કયા ઇનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ?

(૬૦) ભલાઈનો બદલો ભલાઈ સિવાય બીજો શું હોઈ શકે છે ? (૬૧) પછી હે જીન્નો અને મનુષ્યો ! પોતાના રબના કયા-કયા પ્રશંસ્ય ગુણોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૬૨) અને તે બે બગીચાઓ ઉપરાંત બીજા બે બગીચાઓ હશે.(૧૫) (૬૩) પોતાના રબના કયા-કયા ઇનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૬૪) ગીચ લીલાછમ બગીચાઓ. (૬૫) પોતાના રબના કયા-કયા ઇનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૬૬) બંને બગીચાઓમાં બે ઝરણાઓ, ફુવારાઓની જેમ ખળ-ખળ કરીને ફૂટી નીકળતા. (૬૭) પોતાના રબના કયા-કયા ઇનામોને તમે ખોટાં ઠેરવશો ? (૬૮) તેમાં પુષ્કળ પ્રમાણમાં ફળો અને ખજૂર અને દાડમ. (૬૯) પોતાના રબના કયા-કયા ઇનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૭૦) આ ને'મતો (કૃપાઓ)ની વચ્ચે સુશીલ અને સુંદર પત્નીઓ. (૭૧) પોતાના રબના કયા-કયા ઇનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૭૨) તંબુઓમાં રાખવામાં આવેલી હૂરો (અપ્સરાઓ).(૧૬) (૭૩) પોતાના રબના કયા-કયા ઇનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૭૪) આ જન્નતી લોકો પહેલાં ક્યારેય કોઈ મનુષ્ય કે જિન્ને તેમને સ્પર્શ કર્યો નહીં હોય. (૭૫) પોતાના રબના કયા-કયા ઇનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૭૬) તે જન્નતી લોકો લીલા ગાલીચા અને સ્વચ્છ અને અનુપમ ફરશો પર તકિયા અઢેલીને બેસશે. (૭૭) પોતાના રબના કયા-કયા ઇનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ?

(૭૮) ખૂબ બરકતવાળું છે તારા પ્રતાપી અને ઉદાર રબનું નામ. (રુકૂઅ-૩)

છે, જે અગાઉના તમામ સ્વરૂપોથી ભિન્ન હોય છે.

૭. મૂળ શબ્દ 'સ-ક-લાન' પ્રયુક્ત થયો છે. 'સકલ' એ બોજને કહે છે, જે સવારી પર લદાયેલો હોય. 'સ-ક-લાન'નો શાબ્દિક અનુવાદ થશે 'લદાયેલા બે બોજ'. આ જગ્યાએ આ શબ્દ જિન અને મનુષ્ય માટે પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે, કેમ કે આ બંને ધરતી પર લદાયેલા છે, અને સંબોધન આ જીન્નો અને મનુષ્યોને થઈ રહ્યું છે, જે પોતાના રબના આજ્ઞાપાલન અને બંદગીથી દૂર છે, તેથી તેમને 'હે ધરતીના બોજ' કહીને સંબોધન કરવામાં આવેલ છે, જાણે સર્જનહાર પોતાના સર્જનના આ બંને નાલાયક સમૂહોને ફરમાવી રહ્યો છે કે હે એ લોકો, જેઓ મારી ધરતી પર બોજ બનેલા છો, ટૂંક સમયમાં હું તમારી ખબર લઈ નાખવા માટે નિવૃત્ત થઈ રહ્યો છું.

૮. આનો એ અર્થ નથી કે અત્યારે અલ્લાહ તઆલા એવો વ્યસ્ત છે કે તેને આ અવજ્ઞાકારીઓની પૂછપરછ કરવાની ફુરસદ નથી મળતી, બલ્કે આનો અર્થ વાસ્તવમાં એ છે કે અલ્લાહ તઆલાએ એક ખાસ સમય-પત્રક નિર્ધારિત કરી રાખ્યું છે, જે અનુસાર હમણા મનુષ્યો અને જીન્નોથી અંતિમ પૂછપરછ કરવાનો સમય આવ્યો નથી.

૯. ધરતી અને આકાશોથી તાત્પર્ય છે સૃષ્ટિ, અથવા બીજા શબ્દોમાં ખુદાની ખુદાઈ (અલ્લાહનું પ્રભુત્વક્ષેત્ર અને સૃષ્ટિ). આયતનો અર્થ એ છે કે અલ્લાહની પકડથી બચીને નીકળવું તમારી શક્તિમાં નથી. જે પૂછપરછના તમને સમાચાર આપવામાં આવી રહ્યા છે તેનો સમય આવતાં તમે ચાહે ગમે તે જગ્યાએ હોવ, છેવટે તમને પકડીને લાવવામાં આવશે.

તેનાથી બચવા માટે તમને અલ્લાહના પ્રભુત્વ-ક્ષેત્રથી ભાગીને નીકળવું પડશે અને તેની શક્તિ અને જોર તમારામાં નથી. જો આવું ઘમંડ તમે પોતાના મનમાં રાખો છો, તો પોતાનું જોર લગાવીને જોઈ લો.

૧૦. આકાશના ફાટવાથી તાત્પર્ય છે અવકાશના બંધનોનું ખુલી જવું, સૃષ્ટિની વ્યવસ્થાનું છિન્ન-ભિન્ન થઈ જવું, તારાઓ અને ગ્રહોનું વિખેરાઈ જવું.

૧૧. અર્થાત્, જેણે દુનિયામાં અલ્લાહથી ડરીને જીવન વીતાવ્યું હોય અને એમ સમજીને કામ કર્યું હોય કે એક દિવસ મને મારા રબ સામે ઊભા થવાનું છે અને કર્મોનો હિસાબ આપવાનો છે.

૧૨. આનો એક અર્થ એ હોઈ શકે છે કે બંને બાગોના ફળોની શાન નિરાળી હશે. એક બાગમાં જશે તો એક શાનના ફળ તેની ડાળીઓમાં લદાયેલા હશે. બીજા બાગમાં જશે તો તેના ફળોની શાન કંઈક બીજી હશે. બીજો અર્થ એ પણ હોઈ શકે છે કે તેમાંથી દરેક બાગમાં એક પ્રકારના ફળ પરિચિત હશે, જેનાથી તે દુનિયામાં પણ પરિચિત હતો, ચાહે સ્વાદમાં તે દુનિયાના ફળોથી ગમે તેટલા વધારે સારા હોય, અને બીજો પ્રકારના ફળ અદ્ભુત હશે, જે દુનિયામાં ક્યારેય તેના સ્વપ્ન અને કલ્પનામાં પણ આવ્યા ન હતા.

૧૩. આ સ્ત્રીની મૂળ ખૂબી છે કે તે નિર્લજ્જ અને અવિનયી ન હોય, બલ્કે આંખોમાં લજ્જા ટપકતી હોય. તેથી અલ્લાહ તઆલાએ જન્નતની ને'મતો (કૃપાઓ)ની વચ્ચે સ્ત્રીઓનો ઉલ્લેખ કરતાં સૌથી પહેલા તેમના સૌંદર્ય અને સુંદરતાની નહીં, બલ્કે તેમની લજ્જા અને શીલતાની પ્રશંસા કરી છે. સુંદર સ્ત્રીઓ તો (સ્ત્રી-પુરુષોની) મિશ્રિત ક્લબો અને ફિલ્મી સ્ટુડિઓ અને પિક્ચર ગેલેરીઓમાં એકત્ર થઈ જાય છે અને સૌંદર્ય સ્પર્ધાઓમાં તો છાંટી-છાંટીને એકથી એક સુંદર સ્ત્રીઓ લાવવામાં આવે છે, પરંતુ કુરુચિવાળો અને હલકી માનસિકતાવાળો બેઢંગો માણસ જ તેમાં રસ દાખવી શકે છે. કોઈ સજ્જન માણસને તે સૌંદર્ય આકર્ષિત કરી શકતું નથી, જે કોઈપણ કુદૃષ્ટિ રાખવાવાળાને જોવા માટે આમંત્રિત કરે અને ગમે તે ખોળાની શોભા બનવા માટે તૈયાર હોય.

૧૪. આનાથી જાણ થઈ કે જન્નતમાં નેક (સદાચારી) વ્યક્તિઓની જેમ નેક જીન્નો પણ દાખલ થશે. મનુષ્યો માટે મનુષ્ય-સ્ત્રીઓ હશે અને જીન્નો માટે જીન-સ્ત્રીઓ, અને અલ્લાહના સામર્થ્યથી એ સૌને કુંવારી બનાવી દેવામાં આવશે.

૧૫. સંભવતઃ પહેલા બે બાગ રહેઠાણ હશે અને બીજા બે બાગ હરવ-ફરવા માટે.

૧૬. તંબુઓથી તાત્પર્ય સંભવતઃ એ પ્રકારના તંબુઓ છે, જેને અમીરો અને ધનવાનો માટે સહેલગાહોમાં લગાવવામાં આવેલ છે. આ સહેલગાહોમાં ઠેક-ઠેકાણે તંબુઓ લાગેલા હશે, જેમાં હૂરો (અપ્સરાઓ) તેમના માટે આનંદ અને રસાસ્વાદની સમગ્રી ઉપલબ્ધ કરાવશે.

૫૬. અલ-વાકિઅહ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'અલ-વાકિઅહ' (ઘટિત થનાર ઘટના)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (રદિ.)એ સૂરઃઓના ઉતરાણનો જે ક્રમ વર્ણવ્યો છે, તેમાં તેઓ કહે છે કે પહેલા સૂરઃ તાહા અવતરિત થઈ, પછી અલ-વાકિઆ અને તે પછી અશ્-શુઅરા (અલ-ઈત્કાન લિલ-સુયૂતી). આ જ ક્રમ ઈકરિમાએ પણ વર્ણવ્યો છે. (બયહકી, દલાઈલુન્-નુબૂવ્વત). આની પુષ્ટિ તે ઘટનાથી પણ થાય છે, જે હઝરત ઉમર (રદિ.)ના ઈમાન લાવવા વિષે ઇબ્ને હિશામે ઇબ્ને ઈસ્હાકથી નોંધી છે. એમાં એ ઉલ્લેખ છે કે જ્યારે હઝરત ઉમર (રદિ.) પોતાની બહેનના ઘરમાં પ્રવેશ્યા તો સૂરઃ તાહા પઢાઈ રહી હતી અને જ્યારે તેમણે કહ્યું હતું કે ભલે, મને તે સહીફા (લિખિત પૃષ્ઠ) બતાવો, જેને તમે છૂપાવી દીધા છે, તો બહેને કહ્યું, ''તમે પોતાના શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ના કારણે અપવિત્ર છો. આ સહીફાને માત્ર પવિત્ર અને શુદ્ધ માણસ જ સ્પર્શ કરી શકે છે.'' આથી હઝરત ઉમર (રદિ.)એ જઈને સ્નાન કર્યું અને પછી સહીફા લઈને વાંચ્યા. આના પરથી જાણાયું કે તે સમયે સૂરઃ વાકિઆ અવતરિત થઈ ચૂકી હતી, કેમ કે આમાં જ આયત, ''જેને પવિત્ર લોકો સિવાય કોઈ સ્પર્શ કરી શકતું નથી'' આવી છે; અને તે ઐતિહાસિક રીતે પુરવાર થયેલું છે કે હઝરત ઉમર (રદિ.) હબશાની હિજરત પછી નબવી સન ૦૫ માં ઈમાન લાવ્યા છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય આખિરત (પરલોક), તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને કુર્આન વિષે મક્કાના કાફિરોની શંકાઓનું ખંડન છે. સૌથી વધુ તેઓ જે વસ્તુને અવિશ્વસનીય ઠેરવતા હતા, તે કયામત અને આખિરત હતા. તેમનું કહેવું એ હતું કે આ બધી જ કાલ્પનિક વાતો છે, જેનું વાસ્તવિક લોકમાં ઘટિત થવું અસંભવ છે. આના જવાબમાં કહ્યું કે જ્યારે તે ઘટના ઘટિત થશે તે વખતે કોઈ એવું જૂઠ બોલનાર નહીં હોય કે તે ઘટિત થઈ નથી, ન કોઈમાં એ તાકાત હશે કે તેને આવતી રોકી દે અથવા ઘટનાને અસત્ય કરી દેખાડે. તે વખતે નિશ્ચિતપણે તમામ મનુષ્યો ત્રણ વર્ગોમાં વહેંચાઈ

જશે. એક 'સાબેકીન' (મોખરાના લોકો), બીજા 'સાલેહીન' (સદાચારી લોકો) અને ત્રીજા એ લોકો, જેઓ આખિરત (પરલોક)ના ઇન્કાર કરનારા બનીને રહ્યા અને મૃત્યુ-પર્યંત કુફ્ર (ઇન્કાર) અને શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) અને મોટા-મોટા ગુનાઓ પર જામેલા રહ્યા. આ ત્રણેય વર્ગોના લોકો સાથે જે વ્યવહાર થશે તેને આયત-૭ થી ૫૬ સુધીમાં સવિસ્તાર વર્ણવવામાં આવેલ છે. આ પછી આયત-૫૭ થી ૭૪ સુધી ઇસ્લામની તે બંને પાયાની ધારણાઓની સત્યતા વિષે નિરંતર દલીલો આપવામાં આવી છે, જેને માનવાનો વિરોધીઓ ઇન્કાર કરી રહ્યા હતા, અર્થાત્ તૌહીદ અને આખિરત. ત્યારબાદ આયત-૭૫ થી ૮૨ સુધી કુર્આન સંબંધે તેમની શંકાઓનું ખંડન કરવામાં આવ્યું છે અને કુર્આનની સત્યતા પર બે સંક્ષિપ્ત વાક્યોમાં એ અનુપમ દલીલ રજૂ કરવામાં આવી છે કે આના પર કોઈ વિચાર કરે, તો એમાં તદ્દન એવી જ સુદૃઢ વ્યવસ્થા જોશે, જેવી જગતના તારાઓ અને ગ્રહોની વ્યવસ્થા સુદૃઢ છે અને આ જ વસ્તુ એ વાતની દલીલ છે કે આનો રચયિતા એ જ છે, જેણે સૃષ્ટિની આ વ્યવસ્થા બનાવી છે. પછી કાફિરોને કહેવામાં આવ્યું છે કે આ ગ્રંથ તે યોજના-લેખ (નવિશ્ત-એ-તકદીર)માં અંકિત છે જે તમામ સજીવોની પહોંચથી પર છે. તમે સમજો છો કે આને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) પાસે શૈતાનો લઈને આવે છે, જો કે 'લૌહે મહફૂઝ' (સુરક્ષિત પાટી)થી હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) સુધી જે માધ્યમ દ્વારા આ પહોંચે છે, તેમાં પવિત્ર-આત્મા ફરિશ્તાઓ સિવાય કોઈને રજ બરાબર પણ હસ્તક્ષેપ કરવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત નથી. અંતમાં મનુષ્યને બતાવવામાં આવ્યું છે કે તું પોતાની સ્વચ્છંદતાના ઘમંડમાં હકીકતો પ્રત્યે ગમે તેટલો આંધળો બની જાય, પરંતુ મૃત્યુનો સમય તારી આંખો ખોલી દેવા માટે પૂરતો છે. તારા સગા-સંબંધીઓ તારી આંખો સામે મૃત્યુ પામે છે અને તું જોતો જ રહી જાય છે. જો કોઈ સર્વોચ્ચ શક્તિ તારા પર શાસન કરી રહી નથી અને તારો આ દંભ ઉચિત છે કે દુનિયામાં માત્ર તું જ તું છે, કોઈ અલ્લાહ નથી, તો કોઈ મરવાવાળાના જઈ રહેલા જીવને પાછો લઈ આવતો કેમ નથી ? જેવી રીતે તું આ મામલામાં લાચાર છે, એવી જ રીતે અલ્લાહની પૂછપરછ અને તેના ઇનામ અને સજાને પણ રોકી દેવું તારા વશમાં નથી. તું ચાહે માને કે ન માને, મૃત્યુ પછી દરેક મરનાર પોતાનો અંજામ જોઈને રહેશે.

اٰيَاتُهَا ٩٦ (٥٦) سُوْرَةُ الْوَاقِعَةِ مَكِّيَّةٌ (٤٦) رُكُوْعَاتُهَا ٣

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وقف لازم اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۙ﴿۱﴾ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ۘ﴿۲﴾
خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ۙ﴿۳﴾ اِذَا رُجَّتِ الْاَرْضُ رَجًّا ۙ﴿۴﴾
وَّ بُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ۙ﴿۵﴾ فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنْۢبَثًّا ۙ﴿۶﴾
وَّكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً ؕ﴿۷﴾ فَاَصْحٰبُ الْمَيْمَنَةِ ۬ۙ
مَآ اَصْحٰبُ الْمَيْمَنَةِ ؕ﴿۸﴾ وَ اَصْحٰبُ الْمَشْـَٔمَةِ ۬ۙ
مَآ اَصْحٰبُ الْمَشْـَٔمَةِ ؕ﴿۹﴾ وَالسّٰبِقُوْنَ السّٰبِقُوْنَ ۚۙ﴿۱۰﴾
اُولٰٓئِكَ الْمُقَرَّبُوْنَ ۚ﴿۱۱﴾ فِىْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ﴿۱۲﴾
ثُلَّةٌ مِّنَ الْاَوَّلِيْنَ ۙ﴿۱۳﴾ وَقَلِيْلٌ مِّنَ الْاٰخِرِيْنَ ؕ﴿۱۴﴾
عَلٰى سُرُرٍ مَّوْضُوْنَةٍ ۙ﴿۱۵﴾ مُّتَّكِـِٕيْنَ عَلَيْهَا مُتَقٰبِلِيْنَ ﴿۱۶﴾
يَطُوْفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُوْنَ ۙ﴿۱۷﴾ بِاَكْوَابٍ
وَّ اَبَارِيْقَ ۬ۙ وَكَاْسٍ مِّنْ مَّعِيْنٍ ۙ﴿۱۸﴾ لَّا يُصَدَّعُوْنَ
عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُوْنَ ۙ﴿۱۹﴾ وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُوْنَ ۙ﴿۲۰﴾
وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُوْنَ ؕ﴿۲۱﴾ وَحُوْرٌ عِيْنٌ ۙ﴿۲۲﴾
كَاَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُوْنِ ۚ﴿۲۳﴾ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا
يَعْمَلُوْنَ ﴿۲۴﴾ لَا يَسْمَعُوْنَ فِيْهَا لَغْوًا وَّلَا تَاْثِيْمًا ۙ﴿۲۵﴾
اِلَّا قِيْلًا سَلٰمًا سَلٰمًا ﴿۲۶﴾ وَ اَصْحٰبُ الْيَمِيْنِ ۬ۙ مَآ
منزل ٧ اَصْحٰبُ الْيَمِيْنِ ؕ﴿۲۷﴾ فِىْ سِدْرٍ مَّخْضُوْدٍ ۙ﴿۲۸﴾ وَّ طَلْحٍ

૫૬. સૂરઃ અલ-વાકિઅહ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૯૬)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) જ્યારે તે ઘટિત થનાર ઘટના ઘટિત થઈ જશે, (૨) તો કોઈ તેના ઘટિત થવાને ખોટું ઠેરવનાર નહીં હોય. (૩) તે ઊથલપાથલ કરી દેનારી આપત્તિ હશે, (૪) ધરતી તે વખતે એકાએક હલાવી નાખવામાં આવશે[1] (૫) અને પર્વતો એવી રીતે ચૂરે-ચૂરા કરી નાખવામાં આવશે (૬) કે વિખરાયેલ ધૂળ બનીને રહી જશે. (૭) તમે લોકો તે વખતે ત્રણ જૂથોમાં વહેંચાઈ જશો : (૮) જમણી બાજુવાળા, તો જમણી બાજુવાળાઓ(ના સૌભાગ્ય)નું શું કહેવું ! (૯) અને ડાબી બાજુવાળા, તો ડાબી બાજુવાળાઓ(ના દુર્ભાગ્ય)નું શું ઠેકાણું ! (૧૦) અને આગળવાળા તો પછી આગળવાળા જ છે ! (૧૧) તેઓ જ તો નિકટવર્તી લોકો છે. (૧૨) ને'મતોભરી (કૃપાસભર) જન્નતોમાં રહેશે. (૧૩) આગળનાઓમાંથી ઘણાં હશે (૧૪) અને પાછળનાઓમાંથી ઓછા. (૧૫-૧૬) રત્નજડિત અને સુશોભિત આસનો પર તકિયા લગાવીને આમને-સામને બેસશે. (૧૭-૧૮) તેમની મહેફિલોમાં શાશ્વત કિશોરો[2] વહેતા ઝરણાંઓના શરાબથી ભરેલા પ્યાલાઓ અને સુરાહીઓ અને જામ લઈને દોડતા-ફરતા હશે, (૧૯) જેને પીધા પછી ન તેમનું માથું ચકરાશે, ન તેમની બુદ્ધિમાં વિકાર આવશે, (૨૦) અને તેઓ તેમના સામે જાત-જાતના સ્વાદિષ્ટ ફળો પ્રસ્તુત કરશે કે જે ચાહે તે પસંદ કરી લે, (૨૧) અને પક્ષીઓનું માંસ પ્રસ્તુત કરશે કે જે પક્ષીનો ચાહે તેનો ઉપભોગ કરે, (૨૨-૨૩) અને તેમના માટે સુંદર નયનોવાળી હૂરો (અપ્સરાઓ) હશે, એવી સુંદર જાણે છૂપાવીને રાખેલા મોતી ! (૨૪) આ બધું તેમના એ કર્મોના બદલારૂપે તેમને મળશે, જે તેઓ દુનિયામાં કરતા રહ્યા હતા. (૨૫) ત્યાં તેઓ કોઈ વ્યર્થ વાત કે ગુનાની વાત નહીં સાંભળે. (૨૬) જે વાત પણ થશે સારી જ સારી હશે.

(૨૭) અને જમણી બાજુવાળા, જમણી બાજુવાળાઓ(ના સૌભાગ્ય)નું શું કહેવું ! (૨૮) તેઓ કંટકરહિત બોરડીઓ,[3] (૨૯) અને એકના ઉપર એક ગોઠવાયેલા

---

૧. અર્થાત્, એ કોઈ સ્થાનિક ભૂકંપ નહીં હોય, બલ્કે સમગ્ર ધરતીને એકી સાથે હચમચાવી નાખવામાં આવશે.

૨. આનાથી તાત્પર્ય છે એવા છોકરાઓ, જે હંમેશા છોકરા જ રહેશે, તેમની ઉંમર હંમેશા એક જ સ્થિતિ પર રોકાયેલી રહેશે.

૩. અર્થાત્, એવી બોરડીઓ, જેના વૃક્ષોમાં કાંટા નહીં હોય. બોર જેટલા ઉચ્ચ શ્રેણીના હોય છે, તેના વૃક્ષોમાં કાંટા એટલા જ ઓછા હય છે. તેથી જન્નતની બોરડીઓ વિશે એ વિશેષતા બતાવવામાં આવી છે કે તેમના વૃક્ષો કાંટાઓથી તદન ખાલી હશે, અર્થાત્ એવા સૌથી ઉચ્ચ પ્રકારના હશે, જે દુનિયામાં જોવા મળતા નથી.

مَّنْضُوْدٍ ﴿٢٩﴾ وَّظِلٍّ مَّمْدُوْدٍ ﴿٣٠﴾ وَّمَآءٍ مَّسْكُوْبٍ ﴿٣١﴾ وَّ
فَاكِهَةٍ كَثِيْرَةٍ ﴿٣٢﴾ لَّا مَقْطُوْعَةٍ وَّلَا مَمْنُوْعَةٍ ﴿٣٣﴾
وَّفُرُشٍ مَّرْفُوْعَةٍ ﴿٣٤﴾ اِنَّآ اَنْشَاْنٰهُنَّ اِنْشَآءً ﴿٣٥﴾
فَجَعَلْنٰهُنَّ اَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا اَتْرَابًا ﴿٣٧﴾ لِّاَصْحٰبِ
الْيَمِيْنِ ﴿٣٨﴾ ثُلَّةٌ مِّنَ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٣٩﴾ وَثُلَّةٌ مِّنَ ع ٣٨ ١٤
الْاٰخِرِيْنَ ﴿٤٠﴾ وَاَصْحٰبُ الشِّمَالِ ۙ مَآ اَصْحٰبُ
الشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِيْ سَمُوْمٍ وَّحَمِيْمٍ ﴿٤٢﴾ وَّظِلٍّ مِّنْ
يَّحْمُوْمٍ ﴿٤٣﴾ لَّا بَارِدٍ وَّلَا كَرِيْمٍ ﴿٤٤﴾ اِنَّهُمْ كَانُوْا
قَبْلَ ذٰلِكَ مُتْرَفِيْنَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوْا يُصِرُّوْنَ
عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيْمِ ﴿٤٦﴾ وَكَانُوْا يَقُوْلُوْنَ ۙ اَئِذَا
مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ ﴿٤٧﴾
اَوَاٰبَآؤُنَا الْاَوَّلُوْنَ ﴿٤٨﴾ قُلْ اِنَّ الْاَوَّلِيْنَ وَ
الْاٰخِرِيْنَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوْعُوْنَ ۙ اِلٰى مِيْقَاتِ يَوْمٍ
مَّعْلُوْمٍ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ اَيُّهَا الضَّآلُّوْنَ الْمُكَذِّبُوْنَ ﴿٥١﴾
لَاٰكِلُوْنَ مِنْ شَجَرٍ مِّنْ زَقُّوْمٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِـُٔوْنَ
مِنْهَا الْبُطُوْنَ ﴿٥٣﴾ فَشٰرِبُوْنَ عَلَيْهِ مِنَ
الْحَمِيْمِ ﴿٥٤﴾ فَشٰرِبُوْنَ شُرْبَ الْهِيْمِ ﴿٥٥﴾ هٰذَا
نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّيْنِ ﴿٥٦﴾ نَحْنُ خَلَقْنٰكُمْ فَلَوْلَا
تُصَدِّقُوْنَ ﴿٥٧﴾ اَفَرَءَيْتُمْ مَّا تُمْنُوْنَ ﴿٥٨﴾ ءَاَنْتُمْ منزل ٧

કેળાં, (૩૦) અને દૂર-દૂર સુધી ફેલાયેલો છાંયડો, (૩૧) અને પ્રતિક્ષણ વહેતું પાણી, (૩૨-૩૩) અને ક્યારેય સમાપ્ત ન થનાર અને કોઈ પણ રોક-ટોક વિના પ્રાપ્ત થનારા પુષ્કળ ફળો (૩૪) અને ઊંચી બેઠકોમાં હશે. (૩૫) તેમની પત્નીઓને વિશેષ રીતે નવેસરથી પેદા કરીશું (૩૬) અને તેમને કુમારિકાઓ બનાવી દઈશું, (૩૭) પોતાના પતિઓની મોહિત અને સમવયસ્ક. (૩૮) આ કંઈક જમણી બાજુવાળાઓ માટે છે.(**રુકૂઅ-૧**) (૩૯) તેઓ આગળનાઓમાંથી પણ ઘણાં હશે (૪૦) અને પાછળનાઓમાંથી પણ ઘણાં.

(૪૧) અને ડાબી બાજુવાળા, તો ડાબી બાજુવાળાઓ(ના દુર્ભાગ્ય)નું શું કહેવું ! (૪૨-૪૩) તેઓ ગરમ લૂની ઝાળ અને ઊકળતા પાણી અને કાળા ધુમાડાના છાંયડામાં હશે, (૪૪) જે ન શીતળ હશે અને ન આરામદાયક. (૪૫) આ એ લોકો હશે, જેઓ આ અંજામે પહોંચતા પહેલા સુખી-સંપન્ન હતા (૪૬) અને મોટા ગુનાઓનો આગ્રહ કરતા હતા. (૪૭) કહેતા હતા, ''શું જ્યારે અમે મરીને માટી બની જઈશું અને હાડપિંજર રહી જઈશું, તો ફરી ઉઠાવીને ઊભા કરવામાં આવીશું ? (૪૮) અને શું અમારા એ બાપ-દાદાઓને પણ ઉઠાવવામાં આવશે, જેઓ અગાઉ થઈ ગયા છે ?'' (૪૯-૫૦) હે નબી સલ્લ.! આ લોકોને કહો, ચોક્કસ, આગળના અને પાછળના સૌને એક દિવસે અવશ્ય એકત્ર કરવામાં આવનાર છે, જેનો સમય નક્કી કરી દેવામાં આવ્યો છે. (૫૧) પછી હે પથભ્રષ્ટ લોકો અને ખોટું ઠેરવનારાઓ ! (૫૨) તમે ઝક્કૂમના વૃક્ષનું ભોજન કરવાના છો. (૫૩) તેનાથી જ તમે પેટ ભરશો (૫૪-૫૫) અને ઉપરથી ઊકળતું પાણી તરસના રોગિષ્ઠ ઊંટની જેમ પીશો. (૫૬) આ છે (તે ડાબી બાજુવાળાઓના) આતિથ્ય-સત્કારની સામગ્રી બદલાના દિવસે !

(૫૭) અમે તમને પેદા કર્યા છે, પછી કેમ સાચું માનતા નથી ?[૪] (૫૮) ક્યારેય તમે વિચાર્યું, આ વીર્ય જે તમે નાખો છો, (૫૯) એનાથી બાળક તમે બનાવો છો કે તેના

૪. અર્થાત્, એ વાતની પુષ્ટિ કે અમે જ તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) અને ઉપાસ્ય છીએ અને અમે તમને ફરીથી પણ પેદા કરી શકીએ છીએ.

تَخْلُقُوْنَهٗٓ اَمْ نَحْنُ الْخٰلِقُوْنَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا
بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوْقِيْنَ ﴿٦٠﴾ عَلٰٓى اَنْ
نُّبَدِّلَ اَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِيْ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٦١﴾
وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْاَةَ الْاُوْلٰى فَلَوْلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿٦٢﴾
اَفَرَءَيْتُمْ مَّا تَحْرُثُوْنَ ﴿٦٣﴾ ءَاَنْتُمْ تَزْرَعُوْنَهٗٓ اَمْ
نَحْنُ الزّٰرِعُوْنَ ﴿٦٤﴾ لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنٰهُ حُطَامًا
فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُوْنَ ﴿٦٥﴾ اِنَّا لَمُغْرَمُوْنَ ﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ
مَحْرُوْمُوْنَ ﴿٦٧﴾ اَفَرَءَيْتُمُ الْمَآءَ الَّذِيْ تَشْرَبُوْنَ ﴿٦٨﴾
ءَاَنْتُمْ اَنْزَلْتُمُوْهُ مِنَ الْمُزْنِ اَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُوْنَ ﴿٦٩﴾
لَوْ نَشَآءُ جَعَلْنٰهُ اُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُوْنَ ﴿٧٠﴾
اَفَرَءَيْتُمُ النَّارَ الَّتِيْ تُوْرُوْنَ ﴿٧١﴾ ءَاَنْتُمْ اَنْشَاْتُمْ
شَجَرَتَهَآ اَمْ نَحْنُ الْمُنْشِـُٔوْنَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنٰهَا
تَذْكِرَةً وَّمَتَاعًا لِّلْمُقْوِيْنَ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ
الربع رَبِّكَ الْعَظِيْمِ ﴿٧٤﴾ فَلَآ اُقْسِمُ بِمَوٰقِعِ النُّجُوْمِ ﴿٧٥﴾
وَاِنَّهٗ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُوْنَ عَظِيْمٌ ﴿٧٦﴾ اِنَّهٗ لَقُرْاٰنٌ
كَرِيْمٌ ﴿٧٧﴾ فِيْ كِتٰبٍ مَّكْنُوْنٍ ﴿٧٨﴾ لَّا يَمَسُّهٗٓ اِلَّا
الْمُطَهَّرُوْنَ ﴿٧٩﴾ تَنْزِيْلٌ مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٨٠﴾
اَفَبِهٰذَا الْحَدِيْثِ اَنْتُمْ مُّدْهِنُوْنَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُوْنَ
رِزْقَكُمْ اَنَّكُمْ تُكَذِّبُوْنَ ﴿٨٢﴾ فَلَوْلَآ اِذَا بَلَغَتِ

منزل ٧

બનાવનાર અમે છીએ ? (૬૦) અમે તમારા વચ્ચે મૃત્યુની વહેંચણી કરી છે, અને અઆ અમારી શક્તિથી બહાર નથી (૬૧) કે અમે તમારા રૂપ બદલી નાખીએ અને કોઈ એવા રૂપમાં પેદા કરી દઈએ, જેને તમે જાણતા નથી. (૬૨) પોતાની પહેલી ઉત્પત્તિને તો તમે જાણો જ છો. પછી કેમ બોધ ગ્રહણ કરતા નથી ?

(૬૩) ક્યારેય તમે વિચાર્યું, આ બીજ જે તમે વાવો છો, (૬૪) તેમાંથી ખેતી તમે ઊગાડો છો કે તેના ઊગાડનારા અમે છીએ ? (૬૫) અમે ઇચ્છીએ તો આ ખેતીને ભૂસું બનાવી મૂકીએ અને તમે જાત-જાતની વાતો કરતા જ રહી જાઓ (૬૬) કે ઊલ્ટાના અમે તો દંડાઈ ગયા, (૬૭) અમારા તો ભાગ્ય જ ફૂટેલા છે.

(૬૮) ક્યારેય તમે આંખો ખોલીને જોયું, આ પાણી જે તમે પીઓ છો, (૬૯) તેને તમે વાદળોમાંથી વરસાવ્યું છે કે એના વરસાવનાર અમે છીએ ? (૭૦) અમે ઇચ્છીએ તો એને ખૂબ જ ખારું બનાવીને મૂકી દઈએ, પછી કેમ તમે આભારી થતા નથી ?

(૭૧) ક્યારેય તમે વિચાર કર્યો, આ આગ જે તમે સળગાવો છો, (૭૨) એનું વૃક્ષ તમે પેદા કર્યું છે કે એને પેદા કરનારા અમે છીએ ?[૫] (૭૩) અમે તેને યાદગીરીનું માધ્યમ અને જરૂરિયાતવાળાઓ માટે જીવન-સામગ્રી બનાવી છે.

(૭૪) તો હે નબી સલ્લ.! પોતાના મહાન રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના નામની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરો.[૬] (રુકૂઅ-૨)

(૭૫) તો નહીં,[૭] હું સોગંદ ખાઉં છું તારાઓની સ્થિતિઓના ! (૭૬) અને જો તમે સમજો તો આ ખૂબ મોટા સોગંદ છે, (૭૭) કે આ એક ઉચ્ચ કોટિનું કુર્આન છે,[૮] (૭૮) એક સુરક્ષિત ગ્રંથમાં અંકિત, (૭૯) જેને પવિત્ર લોકો સિવાય કોઈ સ્પર્શ કરી શકતું નથી.[૯] (૮૦) આ સમગ્ર સૃષ્ટિના રબનું અવતરિત કરેલ છે. (૮૧) પછી શું આ વાણીની તમે ઉપેક્ષા કરો છો, (૮૨) અને આ કૃપામાં પોતાનો ભાગ તમે એ રાખ્યો છે કે આને ખોટું ઠેરવો છો ?

(૮૩) હવે જો તમે કોઈના આધીન નથી અને પોતાના વિચારમાં સાચા છો, તો

---

૫. અર્થાત્, જે વૃક્ષોના લાકડાંથી તમે આગ સળગાવો છો તેને તમે પેદા કર્યા છે કે અમે ?

૬. અર્થાત્, તેનું મુબારક (શુભ) નામ લઈને એ એકરાર અને એલાન કરો કે તે એ તમામ દોષો અને ત્રુટિઓથી પર અને પવિત્ર છે, જે કાફિરો અને મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) તેના સાથે જોડે છે અને જે કુફ્ર અને શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ની દરેક આસ્થા અને આખિરતના ઇન્કાર કરનારાઓની દરેક દલીલમાં છુપાયેલ છે.

૭. અર્થાત્, વાત એ નથી, જે તમે સમજી બેસ્યા છો. અહીં કુર્આનના અલ્લાહ તરફથી હોવાના સોગંદ ખાવાથી પહેલા શબ્દ 'લા' (નહીં)નો ઉપયોગ સ્વયં એ સ્પષ્ટ કરી રહ્યો છે કે લોકો આ પવિત્ર ગ્રંથ વિશે કંઈક વાતો બનાવી રહ્યા હતા, જેનું ખંડન કરવા માટે આ સોગંદ ખાવામાં આવી રહ્યા છે.

૮. તારાઓ અને ગ્રહોની સ્થિતિઓથી તાત્પર્ય તેમના સ્થાપન, તેમના તબક્કાઓ (મંજિલો) અને તેમની ભ્રમણ-કક્ષાઓ છે, અને કુર્આનના ઉચ્ચ શ્રેણીના ગ્રંથ હોવા પર તેમના સોગંદ ખાવાનો અર્થ એ છે કે ઉચ્ચ-લોકમાં અવકાશી પદાર્થોની વ્યવસ્થા જેટલી સુદૃઢ અને મજબૂત છે, એવો જ સુદૃઢ અને મજબૂત આ કલામ (વાણી) પણ છે. જે અલ્લાહે એ વ્યવસ્થા બનાવી છે, એ જ અલ્લાહે આ કલામ પણ અવતરિત કર્યો છે.

૯. અર્થાત્, આ પવિત્ર ફરિશ્તાઓ દ્વારા આવેલ છે. શૈતાનોનો આમાં કોઈ હસ્તક્ષેપ નથી.

الْحُلْقُوْمَ ﴿٨٣﴾ وَاَنْتُمْ حِيْنَئِذٍ تَنْظُرُوْنَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ
اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَّا تُبْصِرُوْنَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَآ
اِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِيْنِيْنَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُوْنَهَآ اِنْ كُنْتُمْ
صٰدِقِيْنَ ﴿٨٧﴾ فَاَمَّآ اِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ﴿٨٨﴾
فَرَوْحٌ وَّرَيْحَانٌ ۙ وَّجَنَّتُ نَعِيْمٍ ﴿٨٩﴾ وَاَمَّآ اِنْ
كَانَ مِنْ اَصْحٰبِ الْيَمِيْنِ ﴿٩٠﴾ فَسَلٰمٌ لَّكَ مِنْ
اَصْحٰبِ الْيَمِيْنِ ﴿٩١﴾ وَاَمَّآ اِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِيْنَ
الضَّآلِّيْنَ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيْمٍ ﴿٩٣﴾ وَّتَصْلِيَةُ
جَحِيْمٍ ﴿٩٤﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِيْنِ ﴿٩٥﴾ فَسَبِّحْ
بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيْمِ ﴿٩٦﴾

منزل ٧ ع٣

જ્યારે મરનારનો જીવ ગળામાં આવી ગયો હોય છે (૮૪) અને તમે આંખોથી જોઈ રહ્યા હોવ છો કે તે મરી રહ્યો છે, (૮૫-૮૬-૮૭) તો તે વખતે તેના નીકળતા જીવને પાછો કેમ લઈ આવતા નથી ? તે વખતે તમારા કરતાં અમે તેનાથી વધુ નિકટ હોઈએ છીએ પરંતુ તમને દેખાતા નથી. (૮૮) પછી જો એ મરનાર (અલ્લાહના) નિકટવર્તી લોકોમાંથી હોય, (૮૯) તો તેના માટે રાહત અને ઉમદા રોજી અને ને'મતો (બક્ષિસો)થી ભરપૂર જન્નત (સ્વર્ગ) છે, (૯૦) અને જો તે જમણી બાજુવાળાઓમાંથી હોય, (૯૧) તો તેનું સ્વાગત એ રીતે થાય છે કે સલામ તને, તું જમણી બાજુવાળાઓમાંથી છે, (૯૨) અને જો તે ખોટું ઠેરવનારા પથભ્રષ્ટ લોકોમાંથી હોય, (૯૩) તો તેના સ્વાગત માટે ઊકળતું પાણી છે (૯૪) અને જહન્નમ (નર્ક)માં ઝોંકાવાનું.

(૯૫) આ બધું જ તદ્દન સત્ય છે. (૯૬) પછી હે નબી સલ્લ.! પોતાના મહાન રબના નામની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરો.[૧૦](રુકૂઅ-૩)

૧૦. આ જ આદેશ અનુસાર નબી સલ્લ.એ આદેશ આપ્યો કે રુકૂઅમાં 'સુબ્હા-ન રબ્બિયલ અઝીમ' (પવિત્ર મારો રબ, જે મહાન છે) કહેવામાં આવે.

૫૭. અલ-હદીદ
પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ આયત-૨૫ માં આવતા શબ્દો 'વ અન્ઝલ્નલ-હદીદ' (અને લોખંડ ઉતાર્યું)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આના મદની સૂરઃ હોવા અંગે તમામ વિવરણકર્તાઓ એકમત છે અને આના વિષયો પર વિચાર કરતાં એવું લાગે છે કે સંભવતઃ આ ઉહદની લડાઈ અને હુદૈબિયાની સંધિ વચ્ચે કોઈક સમયે અવતરિત થઈ છે. આ એ સમય હતો, જ્યારે ઈસ્લામને પોતાના અનુયાયીઓ પાસેથી માત્ર પ્રાણના બલિદાનની જ નહીં, બલ્કે ધનના બલિદાનની પણ આવશ્યકતા હતી, અને આ સૂરઃમાં આ જ બલિદાન માટે ભારપૂર્વક અપીલ કરવામાં આવી છે. આયત-૧૦ થી આ અનુમાનની વધારે પુષ્ટિ મળે છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરવા પ્રેરિત કરવાનો છે. આ સૂરઃ એ ઉદ્દેશ્ય માટે અવતરિત કરવામાં આવી હતી કે મુસલમાનોને વિશેષરૂપે ધનની કુરબાનીઓ માટે તૈયાર કરવામાં આવે અને એ વાત તેમના મનમાં બેસાડી દેવામાં આવે કે ઈમાનની મૂળ ભાવના અને વાસ્તવિકતા અલ્લાહ અને તેના દીન (ધર્મ) માટે નિષ્ઠાવાન બનવું છે. જે વ્યક્તિ આ ભાવનાથી વંચિત છે અને અલ્લાહ અને તેના દીનની તુલનામાં પોતાના પ્રાણ અને ધન અને પોતાના હિતને વધુ પ્રિય સમજે છે તેની ઈમાનની સ્વીકૃતિ પોકળ છે. આ હેતુસર સૌપ્રથમ અલ્લાહના ગુણો વર્ણવવામાં આવ્યા છે, જેથી શ્રોતાઓને સારી રીતે એ અનુભૂતિ થઈ જાય કે આ મહાન હસ્તી તરફથી તેમને સંબોધન કરવામાં આવી રહ્યું છે. ત્યારબાદ નીચે મુજબના વિષયો એક પછી એક વર્ણવવામાં આવ્યા છે :

(૧) ઈમાનનો અનિવાર્ય તકાદો એ છે કે માણસ અલ્લાહના માર્ગમાં ધન ખર્ચવાથી ભાગે નહીં.

(૨) અલ્લાહના માર્ગમાં પ્રાણ અને ધનનું બલિદાન આમ તો દરેક સંજોગોમાં પોતાનું મૂલ્ય ધરાવે છે, પરંતુ આ બલિદાનોનું મૂલ્ય સંજોગોની ગંભીરતાના આધારે નક્કી થાય છે. જે લોકો ઇસ્લામની કમજોરીની હાલતમાં તેને ઉચ્ચ કરવા માટે પ્રાણોની બાજી લગાવે અને ધન ખર્ચ કરે, તેમના દરજ્જાને એ

લોકો પહોંચી શકતા નથી, જેઓ ઇસ્લામના પ્રભાવી હોવાની સ્થિતિમાં તેની વધારે ઉન્નતિ અને આગળ વધારવા માટે પ્રાણ અને ધનનું બલિદાન આપે.

(૩) સત્ય-માર્ગમાં જે ધન પણ ખર્ચ કરવામાં આવે, તે અલ્લાહના શિરે ઋણ છે, અને અલ્લાહ ન માત્ર એ કે તેને અનેકગણું વધારીને પાછું આપશે, બલ્કે પોતાના તરફથી વધારાનો બદલો પણ પ્રદાન કરશે.

(૪) આખિરતમાં અલ્લાહનું નૂર (પ્રકાશ) એ જ ઈમાનવાળાઓને મળશે, જેમણે અલ્લાહના માર્ગમાં પોતાનું ધન ખર્ચ કર્યું હોય. રહ્યા એ મુનાફિકો (દંભીઓ), જેઓ દુનિયામાં પોતાના જ હિતોને જોતા રહ્યા, આખિરતમાં તેમને ઈમાનવાળાઓથી અલગ કરી દેવામાં આવશે. 'નૂર'થી તેઓ વંચિત હશે અને તેમનું પરિણામ એ જ હશે જે કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)નું હશે.

(૫) મુસલમાનોએ એ ગ્રંથવાળાઓ જેવા ન બની જવું જોઈએ, જેમના હૃદય લાંબા સમયની ગફલતના કારણે પથ્થર બની ગયા છે. તે ઈમાનવાળો જ કેવો, જેનું હૃદય અલ્લાહના સ્મરણથી ન પીગળે અને તેના અવતરિત કરેલા સત્ય સામે ન ઝૂકે.

(૬) અલ્લાહની દૃષ્ટિમાં 'સિદ્દીક' (સત્યનિષ્ઠ) અને 'શહીદ' (સત્યના સાક્ષી) માત્ર તે ઈમાનવાળાઓ છે, જેઓ પોતાનું ધન કોઈ આડંબર વિના સાચા હૃદયથી તેના માર્ગમાં ખર્ચ કરે છે.

(૭) દુનિયાનું જીવન માત્ર થોડાક દિવસની મોજમજા અને ધોખાની વસ્તુ છે. અહીંના સાજ-શણગાર અને અહીંના ધન-દોલત, જેમાં લોકો એક-બીજાથી સરસાઈ લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરે છે, બધું જ અસ્થાઈ છે. સ્થાયી જીવન વાસ્તવમાં આખિરતનું જીવન છે. તમારે એક-બીજાથી આગળ વધવાની કોશિશ કરવી હોય તો આ કોશિશ જન્નત તરફ દોડવામાં કરો.

(૮) દુનિયામાં સુખ અને દુઃખ જે પણ હોય છે, અલ્લાહના પૂર્વ-લિખિત નિર્ણય અનુસાર હોય છે. ઈમાનવાળાઓનું વર્તન એ હોવું જોઈએ કે દુઃખ કે મુસીબત આવે તો હિંમત ન હારી બેસે અને સુખ આવે તો ફૂલાઈ ન જાય.

(૯) અલ્લાહે પોતાના રસૂલોને ખુલ્લી નિશાનીઓ અને ગ્રંથ અને ન્યાય-તુલા સાથે મોકલ્યા, જેથી લોકો જીવનમાં ન્યાય પર કાયમ રહે, અને તેના સાથે લોખંડ પણ ઉતાર્યું, જેથી સત્યને સ્થાપિત કરવા અને અસત્યનું માથું નીચું કરવા માટે શક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે. આ રીતે અલ્લાહ એ જોવા

માગે છે કે મનુષ્યોમાં કોણ એવા છે જેઓ તેના દીનના સમર્થન અને તેની સહાયતા માટે ઊભા થઈ જાય અને તેના કાજે પ્રાણની બાજી ખેલે.

(૧૦) અલ્લાહ તરફથી અગાઉ પયગંબરો આવતા રહ્યા, જેમના આમંત્રણથી કેટલાક લોકો સન્માર્ગ પર આવ્યા અને મોટાભાગના અવજ્ઞાકારી બની રહ્યા. પછી હઝરત ઈસા (અલૈ.) આવ્યા, જેમના શિક્ષણથી લોકોમાં ઘણા નૈતિક ગુણો પેદા થયા, પરંતુ તેમના સમુદાયે સંન્યાસની નવી રીત અપનાવી લીધી. હવે સર્વોચ્ચ અલ્લાહે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને મોકલ્યા છે. તેમના પર જે લોકો ઈમાન લાવશે, અલ્લાહ તેમને પોતાની કૃપાથી બમણો હિસ્સો આપશે અને તેમને સન્માર્ગ બતાવનાર નૂર (પ્રકાશ) પ્રદાન કરશે. ગ્રંથવાળા ચાહે પોતાને અલ્લાહની કૃપાના ઈજારેદાર સમજતા રહે, પરંતુ અલ્લાહની કૃપા તેના પોતાના જ હાથમાં છે. તેને અધિકાર છે, જેને ચાહે પોતાની કૃપાથી નવાજી દે.

اٰیَاتُهَا ٢٩ (٥٧) سُوْرَةُ الْحَدِیْدِ مَدَنِیَّةٌ (٩٤) رُکُوْعَاتُهَا ٤

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِیْزُ
الْحَكِیْمُ ۝١ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ یُحْیٖ وَ
یُمِیْتُ ۚ وَهُوَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ۝٢ هُوَ الْاَوَّلُ
وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَیْءٍ
عَلِیْمٌ ۝٣ هُوَ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ
فِیْ سِتَّةِ اَیَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰی عَلَی الْعَرْشِ ؕ یَعْلَمُ مَا
یَلِجُ فِی الْاَرْضِ وَمَا یَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا یَنْزِلُ
مِنَ السَّمَآءِ وَمَا یَعْرُجُ فِیْهَا ؕ وَهُوَ مَعَكُمْ اَیْنَ
مَا كُنْتُمْ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِیْرٌ ۝٤ لَهٗ
مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَاِلَی اللّٰهِ تُرْجَعُ
الْاُمُوْرُ ۝٥ یُوْلِجُ الَّیْلَ فِی النَّهَارِ وَیُوْلِجُ النَّهَارَ
فِی الَّیْلِ ؕ وَهُوَ عَلِیْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۝٦ اٰمِنُوْا
بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَاَنْفِقُوْا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُّسْتَخْلَفِیْنَ
فِیْهِ ؕ فَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَاَنْفَقُوْا لَهُمْ اَجْرٌ
كَبِیْرٌ ۝٧ وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ ۚ وَالرَّسُوْلُ
یَدْعُوْكُمْ لِتُؤْمِنُوْا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ اَخَذَ مِیْثَاقَكُمْ
اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِیْنَ ۝٨ هُوَ الَّذِیْ یُنَزِّلُ عَلٰی

૫૭. સૂરઃ અલ-હદીદ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૪ ● આયતો-૨૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલ્લાહની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરી છે એ દરેક વસ્તુએ, જે ધરતી અને આકાશોમાં છે, અને એ જ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૨) ધરતી અને આકાશોના રાજ્યનો માલિક એ જ છે, જીવન પ્રદાન કરે છે અને મૃત્યુ આપે છે અને તેને દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે. (૩) એ જ પ્રથમ પણ છે અને અંતિમ પણ, અને પ્રત્યક્ષ પણ અને પરોક્ષ પણ,[૧] અને તે દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવે છે. (૪) એ જ છે, જેણે આકાશો અને ધરતીને છ દિવસમાં સર્જ્યાં અને પછી સિંહાસન પર બિરાજમાન થયો. તેના જ્ઞાનમાં છે જે કંઈ ધરતીમાં જાય છે અને જે કંઈ તેમાંથી નીકળે છે અને જે કંઈ આકાશમાંથી ઊતરે છે અને જે કંઈ તેમાં ચઢે છે.[૨] તે તમારા સાથે છે, જ્યાં પણ તમે છો. જે કામ પણ તમે કરો છો, તેને તે જોઈ રહ્યો છે. (૫) એ જ ધરતી અને આકાશોના રાજ્યનો માલિક છે અને બધા મામલાઓ ફેંસલા માટે તેના સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે છે. (૬) એ જ રાતને દિવસમાં અને દિવસને રાતમાં દાખલ કરે છે, અને હૃદયોના છૂપા રહસ્યો સુદ્ધાં જાણે છે.

(૭) ઈમાન લાવો અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (ઈશદૂત) પર[૩] અને ખર્ચ કરો તે વસ્તુઓમાંથી, જેના પર તેણે તમને ખલીફા (નાયબ) બનાવ્યા છે. જે લોકો તમારા પૈકી ઈમાન લાવશે અને ધન ખર્ચ કરશે તેમના માટે મોટો બદલો છે. (૮) તમને શું થઈ ગયું છે કે તમે અલ્લાહ પર ઈમાન લાવતા નથી, જો કે રસૂલ તમને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પર ઈમાન લાવવા માટે બોલાવી રહ્યો છે[૪] અને તે તમારાથી વચન લઈ ચૂક્યો છે,[૫] જો તમે ખરેખર માનવાવાળા છો. (૯) તે અલ્લાહ જ તો છે, જે પોતાના બંદા

---

૧. અર્થાત્, જ્યારે કંઈ ન હતું ત્યારે તે હતો અને જ્યારે કંઈ નહીં હોય ત્યારે તે રહેશે. તે તમામ પ્રગટોથી વધારે પ્રગટ છે, કેમ કે દુનિયામાં જે કંઈ પણ પ્રગટ છે તેના જ ગુણો અને તેના જ કાર્યો અને તેના જ 'નૂર' (પ્રકાશ)નું પ્રાગટ્ય છે, તેમજ તે દરેક અદશ્યથી વધારે અદશ્ય છે, કેમ કે ઇન્દ્રિયોથી તેની જાતની અનુભૂતિ કરવી તો દૂરની વાત છે, બુદ્ધિ તથા વિચાર અને કલ્પના સુદ્ધાં તેના સાર-તત્ત્વ અને વાસ્તવિકતાને નથી પામી શકતા.

૨. બીજા શબ્દોમાં તે માત્ર પૂર્ણનો જ્ઞાતા નથી, બલ્કે અંશો અને ભાગોનું પણ જ્ઞાન ધરાવે છે. એક-એક બીજ જે જમીનના તળિયામાં જાય છે, એક-એક અંકુર અને કુંપળ જે જમીનમાંથી ફૂટે છે, વરસાદનું એક-એક ટીપું જે આકાશમાંથી પડે છે અને વરાળનું પ્રમાણ જે સમુદ્રો અને ઝરણાઓથી ઉઠીને આકાશ તરફ જાય છે, તેની નજરમાં છે. તેને ખબર છે કે કયું બીજ જમીનમાં કઈ જગ્યાએ પડેલું છે, ત્યારે તો તે તેને ફાડીને તેમાંથી અંકુર કાઢે છે અને તેને પાળી-પોષીને આગળ વધારે છે. તેને ખબર છે કે વરાળનું કેટલું પ્રમાણ ક્યાંથી ઉઠ્યું છે અને ક્યાં પહોંચ્યું છે, ત્યારે તો તે તે સૌને એકત્ર કરીને વાદળ બનાવે છે અને જમીનના વિભિન્ન ભાગોમાં વહેંચીને એક પ્રમાણથી વરસાવે છે.

૩. અહીં ઈમાન લાવવાથી અભિપ્રેત ઇસ્લામનો કેવળ મૌખિક એકરાર કે સ્વીકાર નથી, બલ્કે સાચા હૃદયથી ઈમાન લાવવું છે.

૪. અહીં પણ ઈમાન લાવવાથી અભિપ્રેત સાચા હૃદયથી ઈમાન લાવવું છે.

૫. અર્થાત્, આજ્ઞાપાલનનું વચન.

عَبْدِهٖٓ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ لِّيُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ
اِلَى النُّوْرِؕ وَاِنَّ اللّٰهَ بِكُمْ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿۹﴾ وَمَا
لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَلِلّٰهِ مِيْرَاثُ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِؕ لَا يَسْتَوِيْ مِنْكُمْ مَّنْ اَنْفَقَ
مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقٰتَلَؕ اُولٰٓئِكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً
مِّنَ الَّذِيْنَ اَنْفَقُوْا مِنْۢ بَعْدُ وَقٰتَلُوْاؕ وَكُلًّا
ع ١٠/١٧ وَّعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰىؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۱۰﴾
مَنْ ذَا الَّذِيْ يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضٰعِفَهٗ
لَهٗ وَلَهٗٓ اَجْرٌ كَرِيْمٌ ﴿۱۱﴾ يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِيْنَ وَ
الْمُؤْمِنٰتِ يَسْعٰى نُوْرُهُمْ بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ
بُشْرٰىكُمُ الْيَوْمَ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ
خٰلِدِيْنَ فِيْهَاؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۲﴾ يَوْمَ
يَقُوْلُ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوا
انْظُرُوْنَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُّوْرِكُمْ ۚ قِيْلَ ارْجِعُوْا
وَرَآءَكُمْ فَالْتَمِسُوْا نُوْرًاؕ فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُوْرٍ لَّهٗ
بَابٌؕ بَاطِنُهٗ فِيْهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهٗ مِنْ قِبَلِهِ
الْعَذَابُ ﴿۱۳﴾ؕ يُنَادُوْنَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَّعَكُمْؕ قَالُوْا بَلٰى
وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ
منزل ٧ وَغَرَّتْكُمُ الْاَمَانِيُّ حَتّٰى جَآءَ اَمْرُ اللّٰهِ وَغَرَّكُمْ

પર સ્પષ્ટ આયતો અવતરિત કરી રહ્યો છે, જેથી તમને અંધકારમાંથી કાઢીને પ્રકાશમાં લઈ આવે, અને હકીકત એ છે કે અલ્લાહ તમારા પર ખૂબ જ કરુણામય અને મહેરબાન છે. (૧૦) છેવટે શું કારણ છે કે તમે અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરતા નથી, જો કે ધરતી અને આકાશોનો વારસો અલ્લાહ માટે જ છે.[૬] તમારામાંથી જે લોકો વિજય પછી ખર્ચ અને (સત્ય માટે) જિહાદ કરશે તેઓ કદાપિ એ લોકોના સમાન થઈ શકતા નથી, જેમણે વિજય પહેલાં ખર્ચ અને જિહાદ કરેલ છે. તેમનો દરજ્જો પાછળથી ખર્ચ અને જિહાદ કરનારાઓ કરતાં ઊંચો છે, જો કે અલ્લાહે બંનેના સાથે સારા વાયદાઓ કર્યા છે.[૭] જે કંઈ તમે કરો છો અલ્લાહ તેનાથી વાકેફ છે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૧) કોણ છે, જે અલ્લાહને ઋણ આપે ? સારું ઋણ, જેથી અલ્લાહ તેને અનેકગણું વધારીને પાછું આપે અને તેના માટે શ્રેષ્ઠ વળતર છે.[૮] (૧૨) તે દિવસે, જ્યારે તમે ઈમાનવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓને જોશો કે તેમનું નૂર (પ્રકાશ) તેમના આગળ-આગળ અને તેમની જમણી બાજુ દોડી રહ્યું હશે.[૯] (તેમને કહેવામાં આવશે કે,) ''આજે ખુશખબર છે તમારા માટે.'' જન્નતો હશે, જેમના નીચે નહેરો વહી રહી હશે, જેમાં તેઓ હંમેશા રહેશે. આ જ છે મોટી સફળતા. (૧૩) તે દિવસે મુનાફિક (દંભી) પુરુષો અને સ્ત્રીઓની હાલત એવી હશે કે તેઓ ઈમાનવાળાઓને કહેશે, ''જરા અમારા તરફ જુઓ, જેથી અમે તમારા નૂર (પ્રકાશ)થી થોડોક ફાયદો ઉઠાવીએ.'' પરંતુ તેમને કહેવામાં આવશે, ''પાછળ હટી જાઓ, પોતાનો પ્રકાશ બીજે ક્યાંક શોધો.'' પછી તેમના વચ્ચે એક દીવાલ ઊભી કરી દેવામાં આવશે, જેમાં એક દરવાજો હશે. તે દરવાજાના અંદર રહમત (કૃપા) હશે અને બહાર યાતના. (૧૪) તેઓ ઈમાનવાળાઓને પોકારી-પોકારીને કહેશે, ''શું અમે તમારા સાથે ન હતા ?'' ઈમાનવાળાઓ જવાબ આપશે, ''હા, પરંતુ તમે પોતે પોતાને મુસીબતમાં નાખ્યા, તકવાદિતાથી કામ લીધું, શંકામાં પડી રહ્યા અને ખોટી આશાઓ તમને ધોખામાં નાખતી રહી, ત્યાં સુધી કે અલ્લાહનો ફેંસલો આવી ગયો,

---

૬. આના બે અર્થ છે : એક એ કે ધન તમારા પાસે હંમેશા રહેવાવાળું નથી. એક દિવસ અનિવાર્યરૂપે તમારે તેને છોડીને જવાનું છે અને અલ્લાહ જ તેનો વારસ બનવાવાળો છે. બીજો એ કે અલ્લાહ તઆલાના માર્ગમાં ધન ખર્ચ કરીને તમને કોઈ ગરીબી અને તંગીનો ડર ન લાગવો જોઈએ, કેમ કે જે અલ્લાહ માટે તમે તેને ખર્ચ કરશો તે ધરતી અને આકાશના તમામ ખજાનાઓનો માલિક છે. તેના પાસે તમને આપવા માટે બસ એટલું જ ન હતું, જે તેણે આજે તમને આપી રાખ્યું છે, બલ્કે કાલે તે તમને તેનાથી પણ ખૂબ વધારે આપી શકે છે.

૭. આનાથી જાણ થઈ કે જ્યારે પણ ઇસ્લામ પર એવો સમય આવી જાય, જેમાં કુફ્ર (અધર્મ) અને કાફિરો (અધર્મીઓ)નું પલ્લું ખૂબ ભારે હોય અને દેખીતી રીતે ઇસ્લામના પ્રભુત્વના ચિહ્નો દૂર-દૂર સુધી દેખાતા ન હોય, તે સમયે જે લોકો ઇસ્લામની હિમાયતમાં પ્રાણો ન્યોછાવર કરે અને ધન ખર્ચ કરે તેમના દરજ્જાઓને એ લોકો નથી પહોંચી શકતા, જેઓ કુફ્ર અને ઇસ્લામના સંઘર્ષનો નિર્ણય ઇસ્લામના પક્ષમાં થઈ ગયા પછી ત્યાગ અને બલિદાનો આપે.

૮. આ અલ્લાહ તઆલાની મહાન ઉદારતા છે કે વ્યક્તિ જો તેણે પ્રદાન કરેલ ધનને તેના જ માર્ગમાં ખર્ચ કરે, તો તેને તે પોતાના શિરે ઋણ (કરજ) ઠેરવે છે, એ શરતે કે તે 'કર્ઝે હસન' (સારું ઋણ) હોય, અર્થાત્ નિષ્ઠા અને શુદ્ધ ઇરાદા અને નિયતથી કોઈ અંગત સ્વાર્થ વગર આપવામાં આવે. આ ઋણ વિશે અલ્લાહના બે વચનો છે : એક એ કે તે તેને અનેકગણું વધારીને પરત આપશે. બીજું એ કે તે તેના પર પોતાના તરફથી સર્વશ્રેષ્ઠ બદલો પણ પ્રદાન કરશે.

૯. અહીં એક પ્રશ્ન વ્યક્તિના મનમાં ખટકો પેદા કરી શકે છે. તે એ કે આગળ-આગળ તો નૂર (પ્રકાશ)નું દોડવું તો સમજમાં આવે છે, પરંતુ નૂરનો માત્ર જમણી બાજુ દોડવાનો શું અર્થ ? શું તેની ડાબી બાજુ અંધકાર હશે ? આનો

بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ ﴿١٤﴾ فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ
وَّلَا مِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۭ مَاْوٰىكُمُ النَّارُ ۭ هِيَ
مَوْلٰىكُمْ ۭ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿١٥﴾ اَلَمْ يَاْنِ لِلَّذِيْنَ
اٰمَنُوْٓا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوْبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ
مِنَ الْحَقِّ ۙ وَلَا يَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ
مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوْبُهُمْ ۭ
وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿١٦﴾ اِعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ
يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۭ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ
الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿١٧﴾ اِنَّ الْمُصَّدِّقِيْنَ
وَالْمُصَّدِّقٰتِ وَاَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضٰعَفُ
لَهُمْ وَلَهُمْ اَجْرٌ كَرِيْمٌ ﴿١٨﴾ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖٓ اُولٰۗىِٕكَ هُمُ الصِّدِّيْقُوْنَ ڰ وَالشُّهَدَاۗءُ
عِنْدَ رَبِّهِمْ ۭ لَهُمْ اَجْرُهُمْ وَنُوْرُهُمْ ۭ وَالَّذِيْنَ
كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰۗىِٕكَ اَصْحٰبُ
الْجَحِيْمِ ﴿١٩﴾ اِعْلَمُوْٓا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ ع ٩ ١٨
وَّلَهْوٌ وَّزِيْنَةٌ وَّتَفَاخُرٌۢ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي
الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ ۭ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ
نَبَاتُهٗ ثُمَّ يَهِيْجُ فَتَرٰىهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُوْنُ
حُطٰمًا ۭ وَفِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ۙ وَّمَغْفِرَةٌ

અને છેવટ સુધી તે મોટો ધોખેબાજ (શૈતાન) તમને અલ્લાહની બાબતમાં ધોખો આપતો રહ્યો. (૧૫) આથી આજે ન તમારા પાસેથી કોઈ ફિદયો (મુક્તિ-દંડ) સ્વીકારવામાં આવશે અને ન તે લોકો પાસેથી જેમણે ખુલ્લંખુલ્લા ઇન્કાર કર્યો હતો. તમારું ઠેકાણું જહન્નમ છે, એ જ તમારી દેખરેખ રાખનાર છે, અને આ સૌથી ખરાબ પરિણામ છે."

(૧૬) શું ઈમાન લાવનારાઓ[૧૦] માટે હજુ તે સમય આવ્યો નથી કે તેમના હૃદય અલ્લાહના સ્મરણ (ઝિક્ર)થી પીગળે અને તેના અવતરિત કરેલા સત્ય આગળ ઝૂકે અને તેઓ એ લોકો જેવા ન થઈ જાય, જેમને પહેલાં ગ્રંથ આપવામાં આવ્યો હતો, પછી લાંબો સમય પસાર થઈ ગયો તો તેમના હૃદય કઠોર થઈ ગયા અને આજે તેમાંના મોટાભાગના અવજ્ઞાકારી બનેલા છે ? (૧૭) બરાબર જાણી લો કે અલ્લાહ ધરતીને તેના મૃત્યુ પછી જીવન પ્રદાન કરે છે.[૧૧] અમે તમને નિશાનીઓ સ્પષ્ટ દેખાડી દીધી છે, કદાચ તમે બુદ્ધિપૂર્વક વર્તો.

(૧૮) પુરુષો અને સ્ત્રીઓમાંથી જે લોકો દાન આપનારા છે[૧૨] અને જેમણે અલ્લાહને 'કર્ઝે-હસન (ઉત્તમ ઋણ) આપ્યું છે, તેમને નિઃસંદેહ અનેકગણું વધારીને આપવામાં આવશે અને તેમના માટે શ્રેષ્ઠ બદલો છે, (૧૯) અને જે લોકો અલ્લાહ અને તેના રસૂલો પર ઈમાન લાવ્યા છે તેઓ જ પોતાના રબના નજીક સિદ્દીક (સત્યનિષ્ઠ)[૧૩] અને શહીદ (સાક્ષી)[૧૪] છે. તેમના માટે તેમનું વળતર અને તેમનું નૂર છે અને જે લોકોએ ઇન્કાર કર્યો છે અને અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવી છે તેઓ દોજખી છે. (રુકૂઅ-૨)

(૨૦) બરાબર જાણી લો કે આ દુનિયાનું જીવન તેના સિવાય કંઈ નથી કે એક ખેલ અને દિલ્લગી અને બાહ્ય ભપકો અને એક-બીજાના સામે શેખી કરવી અને ધન અને સંતાનમાં એક-બીજાથી આગળ વધી જવાની કોશિશ કરવું છે. આનું દૃષ્ટાંત એવું છે કે જાણે એક વરસાદ થઈ ગયો, તો તેનાથી પેદા થનારી ખેતી જોઈને ખેડૂતો ખુશ થઈ ગયા. પછી એ જ ખેતી પાકી જાય છે અને તમે જુઓ છો કે પીળી પડી ગઈ, પછી તે ભૂસું બનીને રહી જાય છે. આનાથી વિપરીત આખિરત (પરલોક) એ જગ્યા છે, જ્યાં કઠોર યાતના

જવાબ એ છે કે જો એક વ્યક્તિ પોતાના જમણા હાથમાં પ્રકાશ લઈને ચાલી રહ્યો હોય તો તેનાથી પ્રકાશિત તો ડાબી બાજુ પણ થશે, પરંતુ વાસ્તવિકતા એ જ હશે કે પ્રકાશ તેના જમણા હાથ પર છે.

૧૦. અહીં 'ઈમાન લાવવાવાળાઓ'થી તાત્પર્ય તમામ મુસલમાનો નહીં, બલ્કે મુસલમાનોનું એક ખાસ જૂથ છે, જે ઈમાનનો સ્વીકાર કરીને અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ને માનવાવાળાઓમાં સામેલ થઈ ગયું હતું અને તેમ છતાં ઇસ્લામના દર્દથી તેનું હૃદય ખાલી હતું.

૧૧. અહીં જે સંદર્ભથી આ વાત કહેવામાં આવી છે તેને બરાબર સમજવી જોઈએ. કુર્આન-મજીદમાં જુદી-જુદી જગ્યાએ નુબૂવ્વત (પયગંબરી, ઈશદૂતત્વ) અને ગ્રંથના અવતરણને વર્ષાની બરકતોની ઉપમા આપવામાં આવી છે, કેમ કે માનવતા પર તેની એ જ અસરો થાય છે જે જમીન પર વર્ષાની થતી હોય છે. જે જમીનમાં થોડી પણ ફળદ્રુપતા હોય છે તે લહેરાઈ ઉઠે છે, અબલત્ત ઉજ્જડ જમીન એવી જ ઉજ્જડ પડી રહે છે.

૧૨. 'સદકા' ઉર્દૂ ભાષામાં તો ખૂબ જ ખરાબ અર્થમાં બોલવામાં આવે છે, પરંતુ ઇસ્લામની પરિભાષામાં આ એ દાનને કહે છે, જે સાચા હૃદયથી અને શુદ્ધ નિયતથી માત્ર અલ્લાહની પ્રસન્નતા માટે આપવામાં આવે અને જેમાં કોઈ આડંબર અને દેખાડો ન હોય, ન કોઈના પર ઉપકાર જતાવવામાં આવે.

૧૩. આ 'સિદ્દક'ની અતિશયોક્તિ છે. 'સાદિક' એટલે સાચો અને સત્યનિષ્ઠ તેમજ 'સિદ્દીક' એટલે અત્યંત સાચો અને સત્યનિષ્ઠ. તાત્પર્ય છે એવો સાચો માણસ, જેમાં કોઈ ખોટ ન હોય, જે ક્યારેય સત્ય અને સચ્ચાઈથી હટ્યો ન હોય, જેનાથી એ આશા જ કરી શકાય નહીં કે તે કદી પોતાના અંતરાત્મા વિરુદ્ધ કોઈ વાત કહેશે, જેણે કોઈ વાતને

مِّنَ اللّٰهِ وَ رِضْوَانٌ ؕ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا
اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُوْرِ ۝٢٠ سَابِقُوْٓا اِلٰى مَغْفِرَةٍ
مِّنْ رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَآءِ
وَالْاَرْضِ ۙ اُعِدَّتْ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَ
رُسُلِهٖ ؕ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ؕ
وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ۝٢١ مَآ اَصَابَ مِنْ
مُّصِيْبَةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِىْٓ اَنْفُسِكُمْ اِلَّا
فِىْ كِتٰبٍ مِّنْ قَبْلِ اَنْ نَّبْرَاَهَا ؕ اِنَّ ذٰلِكَ
عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ۝٢٢ لِّكَيْلَا تَاْسَوْا عَلٰى مَا
فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوْا بِمَآ اٰتٰىكُمْ ؕ وَاللّٰهُ لَا
يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُوْرِ ۝٢٣ الَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ
وَيَاْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ ؕ وَمَنْ يَّتَوَلَّ
فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيْدُ ۝٢٤ لَقَدْ اَرْسَلْنَا
رُسُلَنَا بِالْبَيِّنٰتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتٰبَ
وَالْمِيْزَانَ لِيَقُوْمَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۚ وَاَنْزَلْنَا
الْحَدِيْدَ فِيْهِ بَاْسٌ شَدِيْدٌ وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ
وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ وَرُسُلَهٗ بِالْغَيْبِ ؕ
اِنَّ اللّٰهَ قَوِىٌّ عَزِيْزٌ ۝٢٥ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا وَّ
اِبْرٰهِيْمَ وَجَعَلْنَا فِىْ ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتٰبَ

છે અને અલ્લાહની ક્ષમા અને તેની પ્રસન્નતા છે. દુનિયાનું જીવન ભ્રમમાં નાખવા માટે ઊભી કરેલ માયાજાળ સિવાય કશું નથી. (૨૧) દોડો અને એક-બીજાથી આગળ વધવાનો પ્રયાસ કરો, પોતાના રબની ક્ષમા અને એ જન્નત તરફ, જેની વિશાળતા આકાશ અને ધરતી સમાન છે,(૧૫) જે તૈયાર કરવામાં આવી છે એ લોકો માટે, જેઓ અલ્લાહ અને તેના રસૂલો પર ઈમાન લાવ્યા હોય. આ અલ્લાહની કૃપા છે, જેને ચાહે છે પ્રદાન કરે છે, અને અલ્લાહ મોટો કૃપાળુ છે.

(૨૨) કોઈ મુસીબત એવી નથી, જે ધરતી પર અથવા તમારા પોતાના પર ઊતરતી હોય અને અમે તેને પેદા કરતાં પહેલાં એક પુસ્તક (અર્થાત્ ભાગ્ય-લેખ)માં લખી ન રાખી હોય. આવું કરવું અલ્લાહ માટે ખૂબ સરળ છે. (૨૩) (આ સઘળું એટલા માટે છે,) જેથી જે કંઈ નુકસાન તમને થાય તે બદલ તમે હતોત્સાહ ન થાઓ અને જે કંઈ અલ્લાહ તમને આપે તેના પર ફૂલાઈ ન જાઓ. અલ્લાહ એવા લોકોને પસંદ કરતો નથી, જેઓ પોતાને મોટા સમજે છે અને અભિમાન કરે છે, (૨૪) જેઓ પોતે કંજૂસી કરે છે અને બીજાઓને કંજૂસી કરવા માટે પ્રોત્સાહન આપે છે. હવે જો કોઈ મોઢું ફેરવે છે તો અલ્લાહ અપેક્ષારહિત અને તે સ્વયં પ્રશંસિત છે.

(૨૫) અમે અમારા રસૂલોને સ્પષ્ટ નિશાનીઓ અને માર્ગદર્શનો સાથે મોકલ્યા અને તેમના સાથે ગ્રંથ અને તુલા ઉતાર્યા, જેથી લોકો ન્યાય પર કાયમ થાય,(૧૬) અને લોખંડ ઉતાર્યું જેમાં ઘણું બળ છે અને લોકો માટે ફાયદાઓ છે.(૧૭) આ એટલા માટે કરવામાં આવ્યું, જેથી અલ્લાહ એ જાણી લે કે કોણ તેને જોયા વિના તેના અને તેના રસૂલોની મદદ કરે છે. નિઃશંક, અલ્લાહ ખૂબ શક્તિશાળી અને પ્રભુત્વશાળી છે. (રુકૂઅ-૩)

(૨૬) અમે નૂહ અને ઇબ્રાહીમને મોકલ્યા અને તે બંનેના વંશમાં પયગંબરી અને ગ્રંથ

માની હોય તો પૂર્ણ નિષ્ઠા અને નિખાલસતાથી માની હોય, તેની વફાદારીનો હક્ક અદા કર્યો હોય અને પોતાના આચરણથી સાબિત કરી દીધું હોય કે તે વાસ્તવમાં એવો જ માનવાવાળો છે જેવો એક માનવાવાળો હોવો જોઈએ.

૧૪. 'શહીદ'થી તાત્પર્ય અહીં એ વ્યક્તિ છે, જે પોતાના વાણી અને વ્યવહારથી સત્યની સાક્ષી આપે.

૧૫. આ આયતને સૂરઃ આલે ઇમરાનની આયત-૧૩૩ની સાથે મેળવીને પઢવાથી કંઈક એવી કલ્પના મનમાં આવે છે કે જન્નત (સ્વર્ગ)માં એક વ્યક્તિને જે બગીચાઓ અને મહેલો મળશે, તે તો કેવળ તેના રહેવા માટે હશે, પરંતુ વાસ્તવમાં સમગ્ર સૃષ્ટિ તેની સહેલગાહ હશે.

૧૬. આ સંક્ષિપ્ત વાક્યમાં અંબિયા અલૈ.ના મિશનનો સારાંશ વર્ણવી દેવામાં આવ્યો છે. દુનિયામાં અલ્લાહના જેટલાં પણ રસૂલો (પયગંબરો, ઈશદૂતો) અલ્લાહ તૂઆલા તરફથી આવ્યા, તે સૌ ત્રણ વસ્તુઓ લઈને આવ્યા હતા : (૧) બૈયિનાત, અર્થાત્ ખુલી-ખુલ્લી નિશાનીઓ, સ્પષ્ટ દલીલો અને સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન. (૨) ગ્રંથ, જેમાં એ સમગ્ર શિક્ષાઓ લખી દેવામાં આવી હતી, જે મનુષ્યોના માર્ગદર્શન માટે આવશ્યક હતી, જેથી લોકો માર્ગદર્શન માટે તેના તરફ વળી શકે. (૩) મીઝાન (તુલા), અર્થાત્ સત્ય અને અસત્યનો એ માપદંડ અને કસોટી, જે તદ્દન બરાબર ત્રાજવાની જેમ તોલીને એ બતાવી દે કે વિચાર, નૈતિકતા અને વ્યવહારોમાં ઊણપ-અભાવ અને અતિશયોક્તિની વચ્ચે ન્યાય અને સંતુલનની વાત કઈ છે.

૧૭. અંબિયા અલૈ.ના મિશનને વર્ણવ્યા પછી તરત જ આ ફરમાવવું સ્વયં એ વાત તરફ સંકેત કરે છે કે અહીં લોખંડથી તાત્પર્ય રાજકીય બળ અને યુદ્ધ-શક્તિ છે, અને વાણીનો ઉદ્દેશ્ય એ છે કે અલ્લાહ તૂઆલાએ પોતાના રસૂલો (ઈશદૂતો)ને ન્યાયની સ્થાપનાની કેવળ એક યોજના જ પ્રસ્તુત કરી દેવા માટે મોકલ્યા ન હતા, બલ્કે એ વાત પણ તેમના મિશનમાં સામેલ હતી કે તેને વ્યવહારમાં લાગુ કરવાની કોશિશ કરવામાં આવે અને એ શક્તિ ઉપલબ્ધ કરવામાં આવે, જેનાથી વાસ્તવમાં ન્યાયની સ્થાપના થઈ શકે, તેને છિન્ન-ભિન્ન કરનારાઓને સજા આપી શકાય અને તેનો વિરોધ કરનારાઓના જોર અને પ્રભાવને રોકી શકાય.

فَمِنْهُمْ مُّهْتَدٍ ۚ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ۝٢٦ ثُمَّ
قَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَ قَفَّيْنَا بِعِيْسَى
ابْنِ مَرْيَمَ وَ اٰتَيْنٰهُ الْاِنْجِيْلَ ۙ وَجَعَلْنَا فِيْ
قُلُوْبِ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُ رَاْفَةً وَّرَحْمَةً ؕ وَرَهْبَانِيَّةَ
ابْتَدَعُوْهَا مَا كَتَبْنٰهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَآءَ رِضْوَانِ
اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ۚ فَاٰتَيْنَا الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْ ۚ وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ۝٢٧
يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَ اٰمِنُوْا بِرَسُوْلِهٖ
يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَّحْمَتِهٖ وَيَجْعَلْ لَّكُمْ نُوْرًا
تَمْشُوْنَ بِهٖ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝٢٨ۙ
لِّئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتٰبِ اَلَّا يَقْدِرُوْنَ عَلٰى شَيْءٍ
مِّنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ
مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ۝٢٩ ع

મૂકી દીધા. પછી તેમના વંશજોમાંથી કોઈએ માર્ગદર્શન અપનાવ્યું અને મોટાભાગના અવજ્ઞાકારી થઈ ગયા. (૨૭) તેમના પછી અમે નિરંતર અમારા રસૂલો મોકલ્યા, અને તે સૌના પછી મરયમના પુત્ર ઈસાને મોકલ્યો અને તેને ઇંજીલ પ્રદાન કરી, અને જેમણે તેનું અનુસરણ કર્યું તેમના હૃદયોમાં અમે કરુણા અને દયા મૂકી દીધા, અને સંસાર-ત્યાગ (સન્યાસ)ની પ્રથા[૧૮] તેમણે પોતે જ શોધી કાઢી. અમે તેમના પર તેને ફરજિયાત બનાવી ન હતી, પરંતુ અલ્લાહની પ્રસન્નતાની ઇચ્છાના કારણે તેમણે પોતે જ આ નવી વસ્તુ કાઢી અને પછી જેવી રીતે પાલન કરવું જોઈતું હતું, એવી રીતે પાલન કર્યું નહીં. તેમનામાંથી જેઓ ઈમાન લાવ્યા હતા તેમનો બદલો અમે તેમને આપ્યો, પરંતુ તેમાંના મોટાભાગના લોકો અવજ્ઞાકારી છે.

(૨૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહથી ડરો અને તેના રસૂલ (હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.) પર ઈમાન લાવો. અલ્લાહ તમને પોતાની કૃપાનો બમણો હિસ્સો પ્રદાન કરશે અને તમને એ નૂર (પ્રકાશ) પ્રદાન કરશે, જેના અજવાળામાં તમે ચાલશો, અને તમારા ગુના માફ કરી દેશે. અલ્લાહ મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (૨૯) (તમારે આ માર્ગ અપનાવવો જોઈએ,) જેથી ગ્રંથવાળાઓને જાણ થઈ જાય કે અલ્લાહની કૃપા પર તેમનો કોઈ ઇજારો નથી, અને એ કે અલ્લાહની કૃપા તેના પોતાના જ હાથમાં છે, જેને ચાહે છે પ્રદાન કરે છે, અને તે મોટો કૃપાળુ છે.(રુકૂઅ-૪)

---

૧૮. 'રહબાનિયત' (સંન્યાસ)નો અર્થ છે દુનિયાનો કે સંસારનો ત્યાગ કરી દેવો અને સાંસારિક જીવનથી ભાગીને જંગલોમાં અને પહાડોમાં શરણ લેવું અને એકાંતવાસી બનીને બેસી જવું.

૫૮. અલ-મુજાદલા

પરિચય

નામઃ

આ સૂરઃનું નામ 'અલ-મુજાદલા' પણ છે અને 'અલ-મુજાદિલા' પણ. આ નામ પહેલી જ આયતના શબ્દ 'તુજાદિલુ-ક' (તમારા સાથે તકરાર કરી રહી છે) થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળઃ

સૂરઃ અહ્‌ઝાબમાં અલ્લાહે દત્તક પુત્રને સગો પુત્ર માનવાનું ખંડન કરતાં માત્ર એમ કહીને છોડી દીધું હતું કે, "અને અલ્લાહે તમારી એ પત્નીઓને જેમના સાથે તમે 'ઝિહાર' કરો છો, તમારી માતાઓ બનાવી દીધી નથી." 'ઝિહાર'થી અભિપ્રેત છે પત્નીને માતાની ઉપમા આપવી. પરંતુ તેમાં એ બતાવવામાં આવ્યું ન હતું કે 'ઝિહાર' કરવો કોઈ પાપ કે ગુનો છે અને ન તો એ બતાવવામાં આવ્યું હતું કે આ કૃત્ય વિશે શરીઅત (ઇસ્લામી કાનૂન)નો શું આદેશ છે. આનાથી વિપરીત આ સૂરઃમાં 'ઝિહાર'નો સંપૂર્ણ કાનૂન વર્ણવી દેવામાં આવ્યો છે. આનાથી જણાય છે કે આ વિગતવાર આદેશો તે સંક્ષિપ્ત આદેશો પછી અવતર્યા છે. આ તથ્યના અંતર્ગત એ વાત નિશ્ચિત રૂપે કહી શકાય છે કે આ સૂરઃના અવતરવાનો સમય અહ્‌ઝાબના અભિયાન (શવ્વાલ, હિ.સ. ૦૫) પછીનો છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂરઃમાં મુસલમાનોને એ જુદી-જુદી સમસ્યાઓ વિશે આદેશો આપવામાં આવ્યા છે, જે સમસ્યાઓ તે સમયે ઉપસ્થિત થઈ ગઈ હતી. સૂરઃની શરૂઆતથી આયત-૬ સુધી 'ઝિહાર' વિશે શરીઅતના આદેશો વર્ણવવામાં આવ્યા છે અને તેના સાથે મુસલમાનોને અત્યંત કડકપણે ચેતવવામાં આવ્યા છે કે ઇસ્લામ પછી પણ અજ્ઞાનતા-કાળના રિવાજો પર કાયમ રહેવું અને અલ્લાહની ઠરાવેલી મર્યાદાઓને તોડવી નિશ્ચિતરૂપે ઈમાનથી વિપરીત કામ છે, જેની સજા દુનિયામાં પણ અપમાન અને ફજેતી છે અને આખિરત (પરલોક)માં પણ તેની સખત રીતે પૂછપરછ કરવામાં આવશે. આયત-૭ થી ૧૦માં મુનાફિકો (દંભીઓ)ના એ વલણ પર પકડ કરવામાં આવી છે કે તેઓ પરસ્પર છૂપી ગુસપુસો કરીને જાત-જાતના દુષ્ટ કામોની યોજનાઓ બનાવતા હતા અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને તેઓ યહૂદીઓની જેમ એવી રીતે સલામ કરતા હતા, જેનાથી દુઆ(પ્રાર્થના)ને બદલે બદ્દુઆ(શ્રાપ)નો અર્થ નીકળતો

હતો. આ અંગે મુસલમાનોને સાંત્વના આપવામાં આવી છે કે મુનાફિકોની આ ગુસપુસ તમારું કંઇ બગાડી શકતી નથી, તેથી તમે અલ્લાહના ભરોસે પોતાનું કામ કર્યે જાઓ, અને તેના સાથે તેમને એ નૈતિક શિક્ષા પણ આપવામાં આવી છે કે સાચા ઈમાનવાળાનું કામ પાપ અને અત્યાચાર અને અન્યાય તથા પયગંબરની અવજ્ઞા કરવા માટે ગુસપુસ કરવાનું નથી, તેઓ જો પરસ્પર બેસીને એકાંતમાં કોઈ વાત પણ કરે તો તે વાત ભલાઈ અને તકવા (ઈશનિષ્ઠા)ની હોવી જોઈએ. આયત-૧૧ થી ૧૩ સુધી મુસલામાનોને મજલિસ (સભા) વિશે કેટલાક નિયમો શીખવવામાં આવ્યા છે અને કેટલીક એવી સામાજિક ખામીઓ દૂર કરવા માટે નિર્દેશો આપવામાં આવ્યા છે, જે પહેલાં પણ લોકોમાં જોવા મળતી હતી અને આજે પણ જોવા મળે છે. આયત-૧૪ થી સૂરઃના અંત સુધી મુસ્લિમ સમાજના લોકોને, જેમાં સાચા ઈમાનવાળા અને મુનાફિકો (દંભીઓ) અને દ્વિધાગ્રસ્ત સૌ સામેલ હતા, તદ્દન ચોખ્ખા શબ્દોમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે દીન (ધર્મ)માં માણસના નિષ્ઠાવાન હોવાની કસોટી શું છે. એક પ્રકારના મુસલમાનો તે છે, જેઓ ઇસ્લામના દુશ્મનો સાથે દોસ્તી રાખે છે, પોતાના હિત માટે દીન સાથે વિશ્વાસઘાત કરવામાં તેઓ કોઈ સંકોચ કરતા નથી. બીજા પ્રકારના મુસલમાનો તે છે, જેઓ અલ્લાહના દીન (ઈશ-ધર્મ)ની બાબતમાં કોઈ બીજાનો ખ્યાલ કરવાનું તો દૂર, પોતાના પિતા, ભાઈ, સંતાનો અને પરિવાર સુદ્ધાંની પરવા નથી કરતા. અલ્લાહે આ આયતોમાં સ્પષ્ટપણે ફરમાવી દીધું છે કે પહેલા પ્રકારના લોકો ચાહે ગમે તેટલી સોગંદો ખાઈ-ખાઈને પોતાના મુસલમાન હોવાના દાવાનો વિશ્વાસ અપાવે, વાસ્તવમાં તેઓ શૈતાનના પક્ષના લોકો છે અને અલ્લાહના પક્ષમાં સામેલ થવાનું સૌભાગ્ય માત્ર બીજા પ્રકારના મુસલમાનોને જ પ્રાપ્ત છે.

اٰيَاتُهَا ٢٢ — (٥٨) سُوْرَةُ الْمُجَادَلَةِ مَدَنِيَّةٌ (١٠٥) — رُكُوْعَاتُهَا ٣

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتِيْ تُجَادِلُكَ فِيْ زَوْجِهَا
وَتَشْتَكِيْٓ اِلَى اللّٰهِ ۖ وَاللّٰهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا ؕ اِنَّ اللّٰهَ
سَمِيْعٌۢ بَصِيْرٌ ۝١ اَلَّذِيْنَ يُظٰهِرُوْنَ مِنْكُمْ مِّنْ نِّسَآىِٕهِمْ
مَّا هُنَّ اُمَّهٰتِهِمْ ؕ اِنْ اُمَّهٰتُهُمْ اِلَّا الّٰٓـِٔيْ وَلَدْنَهُمْ ؕ وَ
اِنَّهُمْ لَيَقُوْلُوْنَ مُنْكَرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُوْرًا ؕ وَاِنَّ اللّٰهَ
لَعَفُوٌّ غَفُوْرٌ ۝٢ وَالَّذِيْنَ يُظٰهِرُوْنَ مِنْ نِّسَآىِٕهِمْ
ثُمَّ يَعُوْدُوْنَ لِمَا قَالُوْا فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مِّنْ قَبْلِ اَنْ
يَّتَمَآسَّا ؕ ذٰلِكُمْ تُوْعَظُوْنَ بِهٖ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ
خَبِيْرٌ ۝٣ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ
مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّتَمَآسَّا ؕ فَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتِّيْنَ
مِسْكِيْنًا ؕ ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ؕ وَتِلْكَ حُدُوْدُ
اللّٰهِ ؕ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝٤ اِنَّ الَّذِيْنَ يُحَآدُّوْنَ
اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ كُبِتُوْا كَمَا كُبِتَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ
اَنْزَلْنَآ اٰيٰتٍۢ بَيِّنٰتٍ ؕ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۝٥ ۚ
يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيْعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا ؕ
اَحْصٰىهُ اللّٰهُ وَنَسُوْهُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ۝٦ ع
اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ

૫૮. સૂરઃ અલ-મુજાદલા

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૨૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલ્લાહે[1] સાંભળી લીધી એ સ્ત્રીની વાત, જે પોતાના પતિના મામલામાં તમારા સાથે તકરાર કરી રહી છે અને અલ્લાહથી ફરિયાદ કર્યે જાય છે. અલ્લાહ તમારા બંનેની વાતચીત સાંભળી રહ્યો છે, તે બધું જ સાંભળનાર અને જોનાર છે. (૨) તમારામાંથી જે લોકો પોતાની પત્નીઓ સાથે ઝિહાર[2] કરે છે, તેમની પત્નીઓ તેમની માતાઓ નથી. તેમની માતાઓ તો એ જ છે, જેમણે તેમને જન્મ આપ્યો છે. આ લોકો ભારે અપ્રિય અને જૂઠી વાત કહે છે, અને હકીકત એ છે કે અલ્લાહ મોટો માફ કરનાર અને દરગુજર કરનાર છે.[3] (૩) જે લોકો પોતાની પત્નીઓ સાથે 'ઝિહાર' કરે, પછી પોતાની એ વાતથી પાછા ફરે જે તેમણે કહી હતી,[4] તો એક-બીજાને હાથ લગાવે તે પહેલાં તેમણે એક ગુલામ આઝાદ કરવો પડશે. આનાથી તમને શિખામણ આપવામાં આવે છે, અને તમે જે કંઈ કરો છો અલ્લાહ તેનાથી સુમાહિતગાર છે.[5] (૪) અને જે વ્યક્તિ ગુલામ ન મેળવી શકે તે બે મહિનાના નિરંતર રોઝા (ઉપવાસ) રાખે, તે પહેલાં કે બંને એક-બીજાને હાથ લગાવે,[6] અને જે વ્યક્તિને આનું પણ સામર્થ્ય પ્રાપ્ત ન હોય તે સાઈઠ ગરીબોને ભોજન કરાવે.[7]

આ આદેશ એટલા માટે આપવામાં આવી રહ્યો છે કે તમે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (ઈશદૂત) પર ઈમાન લાવો.[8] આ અલ્લાહની નિર્ધારિત કરેલ મર્યાદાઓ છે, અને કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ) માટે પીડાકારી સજા છે. (૫) જે લોકો અલ્લાહ અને તેના રસૂલનો વિરોધ કરે છે તેમને એવી જ રીતે અપમાનિત અને તિરસ્કૃત કરી દેવામાં આવશે, જેવી રીતે તેમના પહેલાંના લોકોને અપમાનિત અને તિરસ્કૃત કરવામાં આવી ચૂક્યા છે. અમે સ્પષ્ટ આયતો ઉતારી દીધી છે, અને કાફિરો માટે અપમાનજનક યાતના છે. (૬) તે દિવસે (આ અપમાનજનક યાતના થવાની છે), જ્યારે અલ્લાહ તે બધાને ફરીથી જીવંત કરીને ઉઠાવશે અને તેમને બતાવી દેશે કે તેઓ શું કરીને આવ્યા છે. તેઓ ભૂલી ગયા છે, પરંતુ અલ્લાહે તેમનું બધું કર્યું-કરાવ્યું ગણી-ગણીને સુરક્ષિત રાખ્યું છે અને અલ્લાહ એક-એક વસ્તુ પર સાક્ષી છે. (રુકૂઅ-૧)

(૭) શું તમને ખબર નથી[9] કે ધરતી અને આકાશોની પ્રત્યેક વસ્તુનું અલ્લાહને જ્ઞાન

૧. આ આયત એક મહિલા ખૌલા બિન સઅલ્બાના મામલામાં અવતરિત થઈ હતી, જેનાથી તેના પતિએ 'ઝિહાર' કરેલ હતો અને તે હુઝૂર સલ્લ.ને પૂછવા આવી હતી કે ઇસ્લામમાં આનો શું આદેશ છે. તે સમય સુધી અલ્લાહ તઆલા તરફથી આ મામલામાં કોઈ આદેશ આવ્યો ન હતો, તેથી હુઝૂર સલ્લ.એ ફરમાવ્યું કે મારો વિચાર છે કે તમે પોતાના પતિ માટે હરામ (અવૈધ) થઈ ગયા છો. આના પર તે ફરિયાદ કરવા લાગી કે મારા અને મારા બાળકોનું જીવન તબાહ થઈ જશે. આ જ સ્થિતિમાં જ્યારે કે રડી-રડીને હુઝૂર સલ્લ.ને અરજ કરી રહી હતી કે કોઈ ઉપાય એવો બતાવો, જેનાથી મારું ઘર બગડવાથી બચી જાય, અલ્લાહ તઆલા તરફથી વહી (પ્રકાશના) અવતરિત થઈ અને આ મામલાનો આદેશ બતાવવામાં આવ્યો.

૨. આરબ પ્રદેશમાં ક્યારેક એ પરિસ્થિતિ પેદા થઈ જતી હતી કે પતિ અને પત્નીની વચ્ચે ઝઘડો થતો, તો પતિ ગુસ્સામાં

مَا يَكُوْنُ مِنْ نَّجْوٰى ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ
اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَآ اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ
مَعَهُمْ اَيْنَ مَا كَانُوْا ۚ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ
اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ۝٧ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ نُهُوْا
عَنِ النَّجْوٰى ثُمَّ يَعُوْدُوْنَ لِمَا نُهُوْا عَنْهُ وَيَتَنٰجَوْنَ
بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُوْلِ ۡ وَاِذَا جَاۗءُوْكَ
حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللّٰهُ ۙ وَيَقُوْلُوْنَ فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ
لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللّٰهُ بِمَا نَقُوْلُ ۭ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ ۚ يَصْلَوْنَهَا ۚ
فَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ۝٨ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا
تَتَنَاجَوْا بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُوْلِ
وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوٰى ۭ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْٓ اِلَيْهِ
تُحْشَرُوْنَ ۝٩ اِنَّمَا النَّجْوٰى مِنَ الشَّيْطٰنِ لِيَحْزُنَ
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَلَيْسَ بِضَاۗرِّهِمْ شَيْـــًٔا اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۭ
وَعَلَي اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ۝١٠ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا
اِذَا قِيْلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوْا فِي الْمَجٰلِسِ فَافْسَحُوْا يَفْسَحِ
اللّٰهُ لَكُمْ ۚ وَاِذَا قِيْلَ انْشُزُوْا فَانْشُزُوْا يَرْفَعِ اللّٰهُ
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ ۙ وَالَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ دَرَجٰتٍ ۭ
وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ۝١١ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا
اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُوْلَ فَقَدِّمُوْا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰىكُمْ

છે ? ક્યારેય એવું થતું નથી કે ત્રણ વ્યક્તિઓ વચ્ચે કોઈ ગુસપુસ થાય અને તેમના વચ્ચે ચોથો અલ્લાહ ન હોય, અથવા પાંચ વ્યક્તિઓ વચ્ચે ગુસપુસ થતી હોય અને તેમના અંદર છઠ્ઠો અલ્લાહ ન હોય. ગુપ્ત વાત કરનારાઓ ચાહે આનાથી ઓછા હોય કે વધારે, જ્યાં પણ તેઓ હોય, અલ્લાહ તેમના સાથે હોય છે. પછી કયામતના દિવસે તે તેમને બતાવી દેશે કે તેમણે શું કર્યું છે. અલ્લાહને દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન છે. (૮) શું તમે જોયા નહીં એ લોકોને, જેમને ગુસપુસ કરવાની મનાઈ કરી દેવામાં આવી હતી, છતાં પણ તેઓ એ જ કૃત્ય કરતા જઈ રહ્યા છે, જેની તેમને મનાઈ કરવામાં આવી હતી ? આ લોકો છૂપાઈને પરસ્પર ગુના અને અતિરેક અને રસૂલ (ઈશદૂત)ની અવજ્ઞાની વાતો કરે છે, અને જ્યારે તમારા પાસે આવે છે ત્યારે તમને એવી રીતે સલામ કરે છે, જેવી રીતે અલ્લાહે તમારા પર સલામ નથી કર્યો[૧૦] અને પોતાના મનમાં કહે છે કે અમારા આવા કૃત્યો બદલ અલ્લાહ અમને સજા કેમ આપતો નથી ? તેમના માટે જહન્નમ જ પૂરતી છે. તેનું જ તેઓ ઈંધણ બનશે, ઘણું જ ખરાબ પરિણામ છે તેમનું !

(૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમે પરસ્પર ગુપ્ત વાત કરો, તો ગુના અને અતિરેક અને રસૂલની અવજ્ઞાની વાતો નહીં, બલ્કે સદાચાર અને તકવા (ઈશનિષ્ઠા)ની વાતો કરો અને એ અલ્લાહથી ડરતા રહો, જેના સામે તમે એકત્ર કરવામાં આવશો, (૧૦) ગુસપુસ તો એક શૈતાની કામ છે, અને તે એટલા માટે કરવામાં આવે છે, જેથી ઈમાન લાવનારા લોકો તેનાથી દુઃખી થાય. જો કે અલ્લાહની પરવાનગી વિના તે તેમને કોઈ પણ નુકસાન પહોંચાડી શકતી નથી, અને ઈમાનવાળાઓએ અલ્લાહ પર જ ભરોસો રાખવો જોઈએ.

(૧૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમને કહેવામાં આવે કે પોતાની સભાઓમાં મોકળાશ પેદા કરો, તો જગ્યા મોકળી કરી દો, અલ્લાહ તમને મોકળાશ પ્રદાન કરશે,[૧૧] અને જ્યારે તમને કહેવામાં આવે કે ઊઠી જાઓ તો ઊઠી જવાનું રાખો.[૧૨] તમારામાંથી જેઓ ઈમાનવાળા છે અને જેમને જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું છે, અલ્લાહ તેમને ઉચ્ચ દરજ્જા પ્રદાન કરશે, અને તમે જે કંઈ કરો છો અલ્લાહને તેની ખબર છે.

(૧૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમે રસૂલ સાથે એકાંતમાં વાત કરો,

---

આવીને કહેતો કે, 'તું મારા માટે એવી છે, જેમ કે મારી માતાની પીઠ.' આનો ખરો ભાવાર્થ એ થતો હતો કે, 'તારાથી સહવાસ અને સંભોગ કરવો મારા માટે એવું છે, જેમ કે મારી માતા સાથે સંભોગ કરું.' એ કાળમાં પણ ઘણા અણસમજ લોકો પત્નીથી લડી-ઝઘડીને તેને માતા, બહેન, પુત્રીની ઉપમા આપી બેસતા હતા, જેનો સ્પષ્ટ અર્થ એ હતો કે વ્યક્તિ જાણે હવે તેને પત્ની નહીં, બલ્કે એ સ્ત્રીઓની જેમ સમજે છે, જે તેના માટે હરામ છે. આ જ કૃત્યનું નામ 'ઝિહાર' છે. અજ્ઞાનતા-કાળમાં આરબવાસીઓના ત્યાં આ તલાક, બલ્કે સંબંધ-વિચ્છેદની તેનાથી પણ વધારે સખત અને કઠોર જાહેરાત સમજવામાં આવતી હતી.

૩. અર્થાત્, આ કૃત્ય તો એવું છે કે તેના માટે વ્યક્તિને ખૂબ જ કઠોર સજા મળવી જોઈએ, પરંતુ આ અલ્લાહ તઆલાની મહેરબાની છે કે તેણે સૌપ્રથમ તો 'ઝિહાર'ના મામલામાં અજ્ઞાનતાના કાનૂનને નિરસ્ત કરીને તમારા અંગત જીવનને તબાહીથી બચાવી લીધું, બીજું આ કૃત્યનું આચરણ કરવાવાળાઓ માટે એ સજા પ્રસ્તાવિત કરી, જે આ ગુનાની હળવી સજા હોઈ શકતી હતી.

૪. આના બે અર્થ હોઈ શકે છે : એક એ કે એ વાતનું નિવારણ કરવું જોઈએ, જે તેમણે કહી હતી. બીજો એ કે એ વસ્તુને

صَدَقَةً ؕ ذٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَاَطْهَرُ ؕ فَاِنْ لَّمْ تَجِدُوْا
فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۲﴾ ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوْا بَيْنَ
يَدَىْ نَجْوٰىكُمْ صَدَقٰتٍ ؕ فَاِذْ لَمْ تَفْعَلُوْا وَتَابَ اللّٰهُ
عَلَيْكُمْ فَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ
وَرَسُوْلَهٗ ؕ وَاللّٰهُ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۳﴾ ع اَلَمْ تَرَ اِلَى
الَّذِيْنَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ؕ مَا هُمْ مِّنْكُمْ
وَلَا مِنْهُمْ ۙ وَيَحْلِفُوْنَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۴﴾ ج
اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيْدًا ؕ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوْا
يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۵﴾ اِتَّخَذُوْۤا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوْا عَنْ
سَبِيْلِ اللّٰهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿۱۶﴾ لَنْ تُغْنِىَ
عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَاۤ اَوْلَادُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ؕ
اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ؕ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۱۷﴾ يَوْمَ
يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيْعًا فَيَحْلِفُوْنَ لَهٗ كَمَا يَحْلِفُوْنَ لَكُمْ
وَيَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ عَلٰى شَىْءٍ ؕ اَلَاۤ اِنَّهُمْ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ ﴿۱۸﴾
اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطٰنُ فَاَنْسٰهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ ؕ اُولٰٓئِكَ حِزْبُ
الشَّيْطٰنِ ؕ اَلَاۤ اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطٰنِ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۹﴾ اِنَّ
الَّذِيْنَ يُحَآدُّوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗۤ اُولٰٓئِكَ فِى الْاَذَلِّيْنَ ﴿۲۰﴾
كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِىْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ قَوِىٌّ عَزِيْزٌ ﴿۲۱﴾
لَا تَجِدُ قَوْمًا يُّؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَآدُّوْنَ

તો વાત કરતા પહેલાં કંઈક સદકો (દાન) આપો.(૧૩) આ તમારા માટે સારું અને વધારે પવિત્ર છે. અલબત્ત, જો તમે સદકો આપવા માટે કંઈ ન મેળવો તો અલ્લાહ માફ કરનાર અને દયાળુ છે.

(૧૩) શું તમે ડરી ગયા એ વાતથી કે એકાંતમાં વાત કરતાં પહેલા તમારે સદકો આપવા પડશે ? ભલે, જો તમે આવું ન કરો – અને અલ્લાહે તમને આનાથી માફ કરી દીધા – તમે નમાઝ કાયમ કરતા રહો, ઝકાત (ધર્મ-દાન) આપતા રહો અને અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરતા રહો. તમે જે કંઈ કરો છો અલ્લાહ તેનાથી સુમાહિતગાર છે.(૧૪)(રુકૂઅ-૨)

(૧૪) શું તમે જોયા એ લોકોને જેમણે મિત્ર બનાવ્યું છે એક એવા જૂથને, જેના પર અલ્લાહનો પ્રકોપ છે ? તેઓ ન તમારા છે, ન તેમના અને તેઓ જાણી-સમજીને જૂઠી વાત પર સોગંદો ખાય છે. (૧૫) અલ્લાહે તેમના માટે કઠોર યાતના તૈયાર કરી રાખી છે. ખૂબ જ ખરાબ કૃત્યો છે જે તેઓ કરી રહ્યા છે. (૧૬) તેમણે પોતાની સોગંદોને ઢાલ બનાવી રાખી છે અને તેની આડમાં તેઓ અલ્લાહના માર્ગથી લોકોને રોકે છે. આના પર તેમના માટે અપમાનજનક સજા છે. (૧૭) અલ્લાહથી બચાવવા માટે ન તેમના માલ કામ લાગશે, ન તેમની સંતાન. તેઓ દોજખ (નર્ક)ના સાથી છે. તેમાં જ તેઓ હંમેશા રહેશે. (૧૮) જે દિવસે અલ્લાહ તે સૌને ઉઠાવશે, તેઓ તેના સામે પણ એવી જ રીતે સોગંદો ખાશે, જેવી રીતે તમારા સામે ખાય છે અને પોતાના નજીક એવું સમજશે કે આનાથી તેમનું કંઈક કામ બની જશે. બરાબર જાણી લો, તેઓ તદ્દન જૂઠા છે. (૧૯) શૈતાન તેમના પર છવાઈ ગયો છે અને તેણે અલ્લાહની યાદને તેમના હૃદયોથી ભુલાવી દીધી છે. તેઓ શૈતાનના પક્ષના લોકો છે. સાવધાન રહો, શૈતાનના પક્ષવાળા જ નુકસાનમાં રહેવાના છે. (૨૦) નિશ્ચિતપણે સૌથી વધુ અપમાનિત સર્જનોમાંથી છે એ લોકો, જેઓ અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (ઈશદૂત)નો મુકાબલો કરે છે. (૨૧) અલ્લાહે લખી દીધું છે કે હું અને મારા રસૂલો જ વિજયી થઈને રહીશું. હકીકતમાં અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને શક્તિશાળી છે.

(૨૨) તમે ક્યાંય એવું નહીં જુઓ કે જે લોકો અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)

પોતાના માટે હલાલ (વૈધ) કરવી જોઈએ, જેને આ વાત કહીને તેમણે હરામ (અવૈધ) કરી લેવાનું ઇચ્છ્યું હતું.

૫. અર્થાત્, જો વ્યક્તિ ઘરમાં ચુપકેથી પત્નીની સાથે 'ઝિહાર' કરી બેસે અને પછી કફ્ફારા (પ્રાયશ્ચિત-દંડ) અદા કર્યા વગર પતિ અને પત્નીની વચ્ચે અગાઉ મુજબ દાંપત્ય-સંબંધો ચાલતા રહે, તો ચાહે દુનિયામાં કોઈને પણ તેની ખબર ન હોય, અલ્લાહને તો છેવટે તેની જાણ હશે. અલ્લાહની પૂછપરછથી બચી નીકળવું તેમના માટે કોઈપણ રીતે સંભવ નથી.

૬. અર્થાત્, અવિરત બે મહિનાના રોઝા (ઉપવાસ) રાખવામાં આવે. વચ્ચે કોઈ રોઝો છોડવામાં ન આવે.

૭. અર્થાત્, બે ટંકનું ભરપેટ ભોજન કરાવવું, ચાહે રાંધેલું હોય કે ભોજન-સામગ્રીના સ્વરૂપમાં હોય, ચાહે ૬૦ વ્યક્તિઓને એક દિવસનું ભોજન કરાવવામાં આવે અથવા એક વ્યક્તિને ૬૦ દિવસનું ભોજન કરાવવામાં આવે.

૮. અહીં 'ઈમાન લાવવા'થી તાત્પર્ય સાચા અને નિષ્ઠાવાન મોમિન જેવું વર્તન અપનાવવું છે.

૯. અહીંથી આયત-૧૦ સુધી નિરંતર મુનાફિકો (દંભીઓ)ના એ વ્યવહાર પર પકડ કરવામાં આવી છે, જે તેમણે તે વખતે મુસ્લિમ સમાજમાં અપનાવી રાખ્યું હતું. તેઓ બાહ્ય રૂપે મુસલમાનોના સમૂહમાં સામેલ હતા, પરંતુ અંદર-ને-અંદર તેમણે ઈમાનવાળાઓથી અલગ પોતાનું એક જૂથ બનાવી રાખ્યું હતું. મુસલમાનો જ્યારે પણ તેમને જોતાં,

مَنْ حَآدَّ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَلَوْ كَانُوْۤا اٰبَآءَهُمْ اَوْ اَبْنَآءَهُمْ
اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيْرَتَهُمْ ؕ اُولٰٓئِكَ كَتَبَ فِیْ قُلُوْبِهِمُ
الْاِیْمَانَ وَاَیَّدَهُمْ بِرُوْحٍ مِّنْهُ ؕ وَیُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ فِیْهَا ؕ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا
عَنْهُ ؕ اُولٰٓئِكَ حِزْبُ اللّٰهِ ؕ اَلَاۤ اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٢٢﴾ ع

منزل ٧ ع ٣ ٩

પર ઈમાન ધરાવે છે, તેઓ એ લોકોથી પ્રેમ કરતા હોય, જેમણે અલ્લાહ અને તેના રસૂલનો વિરોધ કર્યો છે, ચાહે તેઓ તેમના પિતા હોય કે તેમના પુત્રો કે તેમના ભાઈઓ કે તેમના કુટુંબીજનો. આ એ લોકો છે, જેમના હૃદયોમાં અલ્લાહે ઈમાન અંકિત કરી દીધું છે અને પોતાના તરફથી એક આત્મા પ્રદાન કરીને તેમને શક્તિ આપી છે. તે તેમને એવી જન્નતોમાં દાખલ કરશે, જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે. તેમાં તેઓ હંમેશાં રહેશે. અલ્લાહ તેમનાથી પ્રસન્ન થયો અને તેઓ અલ્લાહથી પ્રસન્ન થયા. તેઓ અલ્લાહના પક્ષના લોકો છે. સાવધાન રહો, અલ્લાહના પક્ષવાળા જ સફળતા પામવાના છે. (રુકૂઅ-૩)

એ જ જોતા કે તેઓ પરસ્પર માથું જોડીને ગુસપુસ કરી રહ્યા છે. આ જ ગુપ્ત વાતચીતોમાં તેઓ મુસલમાનોમાં ફાટફૂટ નાખતા અને ફિત્નાઓ (ઉપદ્રવો) ઊભા કરવા અને આતંક ફેલાવવાની જાત-જાતની યોજનાઓ બનાવતા અને નવી-નવી અફવાઓ ઘડતા હતા.

૧૦. આ યહૂદીઓ અને મુનાફિકો બંનેનું સમાન વલણ હતું. અસંખ્ય રિવાયતોમાં એ વાત આવે છે કે કેટલાક યહૂદીઓ નબી કરીમ સલ્લ.ની સેવામાં હાજર થયા અને તેમણે 'અસ્સામુ અલઈ-ક યા અબુલ કાસિમ' કહ્યું, અર્થાત્ 'અસ્સામુ અલઈ-ક'નો ઉચ્ચાર કંઈક એ રીતે કર્યો કે સાંભળનાર સમજે કે સલામ કહ્યો છે, પરંતુ ખરેખર તેમણે 'સામ' કહ્યું હતું, જેનો અર્થ 'મોત' થાય છે.

૧૧. અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સલ્લ.એ મુસલમાનોને જે શિષ્ટાચાર શીખવાડ્યા છે, તેમાંથી એક વાત એ પણ છે કે જ્યારે કોઈ સભામાં પહેલાથી અમુક લોકો બેસેલા હોય અને પાછળથી વધારે કેટલાક લોકો આવે, તો એ સભ્યતા પહેલાથી બેસેલા લોકોમાં હોવી જોઈએ કે તેઓ પોતે નવાગંતુકોને જગ્યા આપે અને યથાસંભવ થોડાક સમેટાઈ તેમના માટે મોકળાશ કરી આપે, અને એટલી શિષ્ટતા પાછળથી આવનારાઓમાં હોવી જોઈએ કે તેઓ બળજબરીથી તેમના અંદર ન ઘૂસે અને કોઈ વ્યક્તિ કોઈ બીજાને ઊભો કરીને તેની જગ્યાએ બેસવાની કોશિશ ન કરે.

૧૨. અર્થાત્, જ્યારે સભા બરખાસ્ત કરવા માટે કહેવામાં આવે, તો ઊભા થઈ જવું જોઈએ, અડ્ડો જમાવીને બેસી જવું ન જોઈએ.

૧૩. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ. આ આદેશનું કારણ એ દર્શાવે છે કે લોકો અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.થી ખૂબ વધારે અને જરૂર વગર એકાંતમાં મુલાકાતની દરખાસ્ત કરવા લાગ્યા હતા.

૧૪. આ બીજો આદેશ ઉપરના આદેશના થોડા સમય પછી જ અવતરિત થઈ ગયો અને તેણે 'સદકા' (દાન)ની અનિવાર્યતાને નિરસ્ત કરી દીધી. એ બાબતમાં મતભેદ છે કે 'સદકા'નો આ આદેશ કેટલા સમય સુધી રહ્યો. કતાદા રહ. કહે છે કે એક દિવસથી પણ ઓછા સમય સુધી બાકી રહ્યો, પછી નિરસ્ત કરી દેવામાં આવ્યો. મુકાતિલ બિન હૈયાન રહ. કહે છે કે દસ દિવસ સુધી રહ્યો. આ આદેશ બાકી રહેવાની આ વધારેમાં વધારે મુદ્દત છે, જે કોઈ રિવાયતમાં વર્ણવવામાં આવી હોય.

૫૯. અલ-હશ્ર

પરિચય

નામ :

બીજી આયતના વાક્યાંશ 'અખ્-રજલ્લઝીન કફરૂ મિન્ અહ્‌લિલ્ કિતાબિ મિન દિયારિહિમ્ લિઅવ્વલિલ્ હશ્ર' (જેણે ગ્રંથવાળા કાફિરોને પ્રથમ જ હુમલામાં તેમના ઘરોમાંથી કાઢી મૂક્યા) થી લેવામાં આવ્યું છે. તાત્પર્ય એ છે કે આ એ સૂરઃ છે, જેમાં 'અલ-હશ્ર' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉતરાણકાળ :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ. ફરમાવે છે કે સૂરઃ હશ્ર બની નઝીરની લડાઈ વિષે અવતરિત થઈ હતી, જેવી રીતે સૂરઃ અન્ફાલ બદ્રના યુદ્ધ વિષે અવતરિત થઈ હતી. (હદીસ : બુખારી અને મુસ્લિમ) વિશ્વસનીય નોંધો અનુસાર આ લડાઈનો સમય રબીઉલ અવ્વલ હિ.સ. ૦૪ છે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદભૂમિ :

આ સૂરઃની ચર્ચાઓને સારી રીતે સમજવા માટે જરૂરી છે કે યહૂદીઓના ઇતિહાસ પર એક નજર નાખી લેવામાં આવે, કેમ કે તેના વગર માણસ બરાબર એ વાત જાણી શકતો નથી કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ છેવટે તેમના જુદા-જુદા કબીલાઓ સાથે જે વ્યવહાર કર્યો તેના ખરેખર કારણો શું હતા. આ ઇતિહાસ પ્રથમ સદી ઈસ્વીના અંતથી શરૂ થાય છે. જયારે ઈ.સ.૭૦માં રોમનોએ પેલેસ્ટાઇનમાં યહૂદીઓની કત્લેઆમ કરી અને પછી ઈ.સ.૧૩૨માં તેમને આ પ્રદેશમાંથી કાઢી મૂક્યા, તે વખતે ઘણા યહૂદી કબીલાઓએ નાસીને હિજાઝમાં આશ્રય મેળવ્યો હતો, કેમ કે આ વિસ્તાર પેલેસ્ટાઇનની દક્ષિણે તદ્દન અડીને આવેલો હતો. અહીં આવીને તેમણે જ્યાં-જ્યાં પાણીના સ્રોત અને હરિયાળી જગ્યાઓ જોઈ, ત્યાં રોકાઈ ગયા અને પછી ધીમે-ધીમે પોતાની કપટનીતિ અને વ્યાજના કારોબાર દ્વારા તેના પર કબજો જમાવી લીધો. ઐલા, મકના, તબૂક, તૈમા, વાદીઉલ-કુરા, ફદક અને ખૈબર પર તેમનો કબજો આ જ ગાળામાં થયો અને બની કુરૈઝા, બની નઝીર, બની બહદલ અને બની કૈનુકાએ પણ એ જ ગાળામાં આવીને યસરિબ (મદીનાનું પ્રાચીન નામ) પર કબજો જમાવ્યો. યસરિબમાં વસવાટ કરનારા કબીલાઓમાં બની નઝીર અને બની કુરૈઝા વધુ પ્રસિદ્ધ અને પ્રભુત્વશાળી હતા, કેમ કે તેમનો સંબંધ 'કાહિનો' (જ્યોતિષો, Priests અથવા Cohens)ના વર્ગથી હતો. તેમને યહૂદીઓમાં

ઊંચા કુળના માનવામાં આવતા હતા અને તેમને પોતાના સંપ્રદાયમાં ધાર્મિક નેતૃત્વ પ્રાપ્ત હતું. આ લોકો જ્યારે મદીનામાં આવીને વસ્યા તે વખતે કેટલાક બીજા આરબ કબીલાઓ અહીં રહેતા હતા, જેમને આ લોકોએ દબાવી દીધા અને વ્યવહારિક રૂપે આ હર્યાભર્યા સ્થળના માલિક બની બેઠા. આના આશરે ત્રણ શતાબ્દી પછી ઔસ અને ખઝરજ યસરિબમાં આવીને આબાદ થયા અને તેમણે કેટલાક દિવસો પછી યહૂદીઓનું વર્ચસ્વ તોડીને યસરિબ પર સંપૂર્ણ આધિપત્ય પ્રાપ્ત કરી લીધું. અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) પધાર્યા તે પહેલાં હિજરતની શરૂઆત સુધી, હિજાઝમાં સામાન્ય રીતે અને યસરિબમાં ખાસ કરીને યહૂદીઓની સ્થિતિનું ચિત્ર નીચે મુજબ હતું :

ભાષા, પહેરવેશ, સભ્યતા અને સંસ્કૃતિ, દરેક રીતે તેમણે પૂરેપૂરો આરબ-સંસ્કૃતિનો રંગ અપનાવી લીધો હતો. તેમના અને આરબો વચ્ચે લગ્ન-વિવાહ સુદ્ધાંના સંબંધો સ્થપાઈ ચૂક્યા હતા, પરંતુ આ તમામ બાબતો હોવા છતાં તેઓ આરબોમાં જરાય ભળ્યા ન હતા અને તેમણે ચુસ્તપણે પોતાના યહૂદી-પક્ષપાતને જીવિત રાખ્યો હતો. તેમનામાં કટ્ટર ઈસરાઈલી-પક્ષપાત અને વંશીય ગર્વ અને અહંકાર જોવા મળતા હતા. આરબવાસીઓને તેઓ ઉમ્મી (Gentiles) કહેતા હતા, જેનો અર્થ માત્ર અભણ નહીં, બલ્કે અસભ્ય અને ઉદ્દંડ થતો હતો. તેમની ધારણા એ હતી કે આ 'ઉમ્મીઓ'ને એ માનવ-અધિકારો પ્રાપ્ત નથી, જે ઈસરાઈલીઓ માટે છે અને તેમનો માલ દરેક ખરી-ખોટી રીતે મારી ખાવો ઈસરાઈલીઓ માટે વૈધ અને વિશુદ્ધ છે. આર્થિક દૃષ્ટિએ તેમની સ્થિતિ આરબ કબીલાઓની સરખામણીમાં વધુ મજબૂત હતી. તેઓ એવી ઘણી કળાઓ જાણતા હતા, જે આરબોમાં પ્રચલિત ન હતી અને બહારની દુનિયા સાથે એમના વેપારી સંબધો પણ હતા. તેઓ પોતાના ધંધા-વેપારમાં ખૂબ નફાખોરી કરતા હતા, પરંતુ તેમનો સૌથી મોટો ધંધો વ્યાજ લેવાનો હતો, જેની જાળમાં તેમણે પોતાના આજુ-બાજુની આરબ વસ્તીઓને ફસાવી રાખી હતી. પરંતુ તેનું સ્વાભાવિક પરિણામ એ પણ આવ્યું હતું કે આરબોમાં સામાન્ય રીતે તેમના વિરુદ્ધ ઊંડી ઘૃણા જોવા મળતી હતી. તેમના વેપારી અને આર્થિક હિતોનો તકાદો એ હતો કે આરબોમાં કોઈના મિત્ર બનીને કોઈથી સંબંધ ન બગાડે અને ન તો તેમની પરસ્પરની લડાઈઓમાં ભાગ લે. આ ઉપરાંત પોતાના રક્ષણ માટે તેમના પ્રત્યેક કબીલાએ કોઈને કોઈ શક્તિશાળી આરબ કબીલા સાથે મૈત્રી-સંબંધો પણ સ્થાપિત કરી રાખ્યા હતા.

યસરિબમાં બની કુરૈઝા અને બની નઝીર આરબ કબીલાઓ ઔસના પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ મિત્ર હતા અને બની કૈનુકાઅ ખઝરજના. આ સંજોગો હતા, જ્યારે મદીનામાં ઈસ્લામ પહોંચ્યો અને છેવટે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના મદીનામાં આગમન પછી

ત્યાં એક ઈસ્લામી રાજ્ય અસ્તિત્વમાં આવ્યું. આપ (સલ્લ.)એ આ રાજ્યની સ્થાપનાની સાથે સૌપ્રથમ જે કામો કર્યા, તેમાં એક એ હતું કે ઔસ અને ખઝરજ અને હિજરતીઓને ભેગા કરીને એક બિરાદરી બનાવી, અને બીજું એ હતું કે આ મુસ્લિમ સમાજ અને યહૂદીઓ વચ્ચે સ્પષ્ટ શરતો પર એક કરાર કર્યો, જેમાં એ વાતની બાંહેધરી આપવામાં આવી હતી કે કોઈ એક પક્ષ બીજા પક્ષના અધિકારોનું હનન નહીં કરે અને બાહ્ય શત્રુઓ સામે આ સૌ ભેગા મળીને પ્રતિરક્ષા કરશે. આ કરારના કેટલાક મહત્ત્વપૂર્ણ અંશો આ પ્રમાણે છે :

"...એ કે યહૂદીઓ પોતાનું ખર્ચ ઉપાડશે અને મુસલમાનો પોતાનું ખર્ચ, અને એ કે આ કરારના પક્ષકારો આક્રમણખોરના મુકાબલામાં એક-બીજાની મદદ કરવા બંધાયેલા રહેશે, અને એ કે તેઓ નિખાલસતાપૂર્વક એક-બીજાનું હિત ચાહશે અને તેમના વચ્ચે પારસ્પારિક સંબંધ એ હોવો જોઈએ કે તેઓ એક-બીજા સાથે ન્યાય કરશે. ગુનો અને અતિરેક નહીં કરે અને એ કે કોઈ તેના સાથે અતિરેક નહીં કરે, જેના સાથે તેની પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ મૈત્રી છે, અને એ કે પીડિતની સહાયતા કરવામાં આવશે, અને એ કે જયાં સુધી યુદ્ધ ચાલે, યહૂદીઓ મુસલમાનો સાથે મળીને તેનો ખર્ચ ભોગવશે, અને એ કે આ કરારના પક્ષકારો માટે યસરિબમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપદ્રવ અને અશાંતિ ઊભી કરવાની સખત મનાઈ છે, અને એ કે આ કરારના પક્ષકારો વચ્ચે જો કોઈ એવો ઝઘડો કે મતભેદ ઊભો થાય, જેમાં બગાડનું જોખમ હોય તો તેનો ફેંસલો અલ્લાહના કાનૂન મુજબ અલ્લાહના રસૂલ મુહમ્મદ (સલ્લ.) કરશે...... અને એ કે કુરૈશ અને તેનું સમર્થન કરનારાઓને આશ્રય આપવામાં નહીં આવે, અને એ કે જે યસરિબ પર આક્રમણ કરે તેના મુકાબલામાં કરારના પક્ષકારો એક-બીજાની મદદ કરશે.... દરેક પક્ષકાર પોતાના તરફના વિસ્તારના રક્ષણ માટે જવાબદાર રહેશે." (ઇબ્ને હિશામ, ભા-૨, પૃ. ૧૪૭-૧૫૦)

આ એક નિશ્ચિત અને સ્પષ્ટ કરાર હતો, જેની શરતો યહૂદીઓએ પોતે કબૂલ રાખી હતી, પરંતુ ખૂબ જલ્દી તેમણે અલ્લાહના નબી (સલ્લ.), ઈસ્લામ અને મુસલમાનો વિરુદ્ધ શત્રુતાભર્યા વલણનું પ્રદર્શન શરૂ કરી દીધું અને તેમની દુશ્મની રોજ-બ-રોજ વધતી જ ગઈ. તેમણે નબી (સલ્લ.)ના વિરોધને પોતાનું કોમી (જાતીય) લક્ષ્ય બનાવી લીધું. આપ (સલ્લ.)ને પરાજિત કરવા માટે કોઈ ચાલબાજી, કોઈ યુક્તિ અને કોઈ કાવત્રાનો ઉપયોગ કરવામાં તેમને સહેજ પણ સંકોચ ન હતો. કરાર વિરુદ્ધ ચોખ્ખું શત્રુતાભર્યું વલણ તો બદ્રના યુદ્ધ પહેલાંથી જ તેમણે અપનાવી રાખ્યું હતું, પરંતુ જ્યારે બદ્રમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) અને મુસલમાનોને કુરૈશ પર જ્વલંત વિજય પ્રાપ્ત થયો, તો તેઓ ગભરાઈ ગયા અને તેમના વેરનો અગ્નિ

વધારે પ્રજ્વલિત થઈ ગયો. બની નઝીરનો સરદાર કઅબ બિન અશરફ ચીસ પાડી ઊઠ્યો કે, "ખુદાના સોગંદ ! જો મુહમ્મદે (સલ્લ.) આરબોના આ સન્માનિત માણસોને કતલ કરી નાખ્યા છે, તો જમીનનું પેટ આપણા માટે તેની પીઠ કરતાં વધુ સારું છે." પછી તે મક્કા પહોંચ્યો અને બદ્રમાં કુરૈશના જે સરદારો માર્યા ગયા હતા, તેમના ખૂબ જ ઉશ્કેરણીજનક મરશિયા ગાઈ-ગાઈને મક્કાવાસીઓને બદલો લેવા માટે ઉશ્કેર્યા. યહૂદીઓનો પહેલો કબીલો, જેણે સામૂહિક રીતે બદ્રના યુદ્ધ પછી ખુલ્લંખુલ્લા પોતાનો કરાર તોડી નાખ્યો, બની કૈનુકાઅ હતો. તે પછી અલ્લાહના નબી (સલ્લ.)એ શવ્વાલ (અને કેટલીક રિવાયત મુજબ ઝિલકઅદ) હિ.સ. ૦૨ ના અંતમાં તેમના મહોલ્લાને ઘેરો નાખ્યો. માત્ર પંદર દિવસ જ આ ઘેરો રહ્યો હતો કે તેમણે હથિયાર નાખી દીધા અને અંતે તેમણે પોતાની તમામ ધન-સંપત્તિ અને શસ્ત્રો અને ધંધાના ઓજારો છોડીને મદીનામાંથી નીકળી જવું પડ્યું.(ઇબ્ને સઅદ, ઇબ્ને હિશામ, તારીખે તબરી) ત્યારપછી જ્યારે શવ્વાલ હિ.સ. ૦૩માં કુરૈશના લોકો બદ્રના યુદ્ધનો બદલો લેવા માટે ખૂબ તૈયારીઓ સાથે મદીના પર ચઢાઈ લઈ આવ્યા તો આ યહૂદીઓએ કરારનો પહેલો અને ખુલ્લો ભંગ એ રીતે કર્યો કે મદીનાની પ્રતિરક્ષામાં આપ (સલ્લ.)ની સાથે સામેલ ન થયા, જ્યારે કે તેઓ તેના માટે પ્રતિબદ્ધ હતા. પછી જ્યારે ઉહુદના યુદ્ધમાં મુસલમાનોને મોટું નુકસાન થયું, તો તેમનું સાહસ ઓર વધી ગયું. ત્યાં સુધી બની નઝીરે તો અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને કતલ કરવા માટે એક વ્યવસ્થિત ષડયંત્ર રચ્યું, જે ખરા વખતે જ નિષ્ફળ થઈ ગયું. આ ઘટનાઓ પછી હવે એમના સાથે કોઈ છૂટછાટનો સવાલ બાકી જ ન રહ્યો. નબી (સલ્લ.)એ જરા પણ રાહ જોયા વિના એ ચેતવણી આપી દીધી કે તમે જે વિશ્વાસઘાત કરવા માગતા હતા, તે મારી જાણમાં આવી ગયો છે, તેથી દસ દિવસમાં મદીનાથી નીકળી જાઓ. ત્યારપછી જો તમે અહીં રોકાઈ રહ્યા તો જે વ્યક્તિ પણ તમારી વસ્તીમાં જોવા મળશે, તેનું માથું ઊડાવી દેવામાં આવશે. અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબઈના ખોટા ભરોસે તેમણે નબી (સલ્લ.)ની ચેતવણીનો એ જવાબ આપ્યો કે, 'અમે અહીંથી નહીં નીકળીએ, તમારાથી જે થઈ શકે, કરી લો.' આથી રબીઉલ અવ્વલ હિ.સ. ૪ માં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ તેમનો ઘેરો ઘાલ્યો, અને માત્ર થોડા જ દિવસના ઘેરા પછી તેઓ એ શરતે મદીના છોડવા માટે રાજી થઈ ગયા કે શસ્ત્રો સિવાય જે કંઈ પણ તેઓ પોતાના ઊંટો પર લાદીને લઈ જઈ શકતા હશે, લઈ જશે. આમ, યહૂદીઓના આ બીજા દુષ્ટ કબીલાથી પણ મદીનાની ધરતી ખાલી કરાવી લેવામાં આવી. તેમાંથી માત્ર બે માણસો મુસલમાન બનીને અહીં રોકાઈ ગયા. બાકીના સીરિયા અને ખૈબર તરફ નીકળી ગયા. આ જ ઘટના છે જેની આ સૂરઃમાં ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

સૂરઃનો વિષય, જેમ કે ઉપર વર્ણવવામાં આવ્યો છે, બની નઝીરના યુદ્ધની સમીક્ષા છે. આમાં સામૂહિક રૂપે ચાર વિષયો વર્ણવવામાં આવ્યા છે –

(૧) પ્રથમ ચાર આયતોમાં દુનિયાને એ અંજામથી બોધ ગ્રહણ કરવા જણાવવામાં આવ્યું છે, જે બની નઝીરે તાજેતરમાં જ જોયો હતો. અલ્લાહે બતાવ્યું છે કે બની નઝીર દ્વારા આ દેશનિકાલ સ્વીકાર કરી લેવો એ મુસલમાનોની તાકાતનો ચમત્કાર ન હતો, બલ્કે એ વાતનું પરિણામ હતું કે તેઓ અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સાથે લડ્યા હતા અને જે લોકો અલ્લાહની તાકાત સામે ટકરાવાનું દુઃસાહસ કરે, તેઓ આવા જ પરિણામે પહોંચે છે.

(૨) આયત-૫ માં યુદ્ધના કાનૂનનો એ નિયમ બતાવવામાં આવ્યો છે કે યુદ્ધ-સંબંધી જરૂરતો માટે દુશ્મનના વિસ્તારોમાં જે ભાંગફોડની કાર્યવાહી કરવામાં આવે તેને ધરતીમાં ઉપદ્રવ અને અશાંતિ સર્જવાનું નામ આપી શકાય નહીં.

(૩) આયત-૬ થી ૧૦ સુધી એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે તે દેશોની જમીનો અને મિલ્કતોનો વહીવટ કેવી રીતે કરવામાં આવે, જે યુદ્ધ અથવા સંધિના પરિણામે ઈસ્લામી રાજ્યના આધીન થઈ જાય.

(૪) આયત-૧૧ થી ૧૭ સુધી મુનાફિકો (દંભીઓ)ના તે વર્તનની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે, જે તેમણે બની નઝીરના યુદ્ધ પ્રસંગે અપનાવ્યું હતું.

(૫) આયત-૧૮ થી સૂરઃના અંત સુધી સંપૂર્ણપણે એક બોધ છે, જેનું સંબોધન તે તમામ લોકોને છે, જેઓ ઈમાનનો દાવો કરીને મુસલમાનોના જૂથમાં સામેલ થઈ ગયા હોય, પરંતુ ઈમાનની વાસ્તવિક ભાવનાથી વંચિત રહ્યા. આમાં તેમને બતાવવામાં આવ્યું છે કે વાસ્તવમાં ઈમાનનો તકાદો શું છે.

اٰيَاتُهَا ٢٤ (٥٩) سُوْرَةُ الْحَشْرِ مَدَنِيَّةٌ (١٠١) رُكُوْعَاتُهَا ٣

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۚ وَهُوَ
الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِيْٓ اَخْرَجَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ
اَهْلِ الْكِتٰبِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ ؕؔ مَا ظَنَنْتُمْ اَنْ
يَّخْرُجُوْا وَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ مَّانِعَتُهُمْ حُصُوْنُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ فَاَتٰىهُمُ
اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوْا وَقَذَفَ فِيْ قُلُوْبِهِمُ
الرُّعْبَ يُخْرِبُوْنَ بُيُوْتَهُمْ بِاَيْدِيْهِمْ وَاَيْدِي الْمُؤْمِنِيْنَ ۗ
فَاعْتَبِرُوْا يٰٓاُولِي الْاَبْصَارِ ﴿٢﴾ وَلَوْلَآ اَنْ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ
الْجَلَآءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا ؕ وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابُ
النَّارِ ﴿٣﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَآقُّوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ۚ وَمَنْ
يُّشَآقِّ اللّٰهَ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿٤﴾ مَا قَطَعْتُمْ
مِّنْ لِّيْنَةٍ اَوْ تَرَكْتُمُوْهَا قَآئِمَةً عَلٰٓى اُصُوْلِهَا فَبِاِذْنِ
اللّٰهِ وَلِيُخْزِيَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿٥﴾ وَمَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ
مِنْهُمْ فَمَآ اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَّلَا رِكَابٍ
وَّلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهٗ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٦﴾ مَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مِنْ اَهْلِ
الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَ
الْمَسٰكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِ ۙ كَيْ لَا يَكُوْنَ دُوْلَةً ۢ بَيْنَ

وقف النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ١٢

૫૯. સૂરઃ અલ-હશ્ર

(મદીનામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૩ ● આયતો-૨૪)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલ્લાહની જ તસ્બીહ (મહીમાગાન) કરી છે એ દરેક વસ્તુએ જે આકાશો અને ધરતીમાં છે, અને એ જ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૨) એ જ છે, જેણે ગ્રંથવાળા કાફિરોને પ્રથમ જ હુમલામાં તેમના ઘરોમાંથી કાઢી મૂક્યા.[1] તમને ક્યારેય એ કલ્પના ન હતી કે તેઓ નીકળી જશે, અને તેઓ પણ સમજી બેસ્યા હતા કે તેમના કિલ્લાઓ તેમને અલ્લાહથી બચાવી લેશે. પરંતુ અલ્લાહ તેમના પર એવી દિશામાંથી આવ્યો જે તરફ તેમની કલ્પના સુદ્ધાં ગઈ ન હતી.[2] તેણે તેમના હૃદયોમાં ધાક બેસાડી દીધી. પરિણામ એ આવ્યું કે તેઓ પોતે જ પોતાના હાથે પણ પોતાના ઘરોને બરબાદ કરી રહ્યા હતા અને ઈમાનવાળાઓના હાથે પણ બરબાદ કરાવી રહ્યા હતા. તો પછી શિક્ષા ગ્રહણ કરો, હે જોવાવાળી આંખો રાખવાવાળાઓ !

(૩) જો અલ્લાહે તેમના માટે દેશનિકાલ લખી ન દીધો હોત, તો દુનિયામાં જ તે તેમને સજા આપી દેતો,[3] અને આખિરત (પરલોક)માં તો તેમના માટે દોજખ (નર્ક)ની યાતના છે જ. (૪) આ બધું એટલા માટે થયું કે તેમણે અલ્લાહ અને તેના રસૂલનો મુકાબલો કર્યો, અને જે કોઈ અલ્લાહનો મુકાબલો કરે, અલ્લાહ તેને સજા આપવામાં ખૂબ જ કઠોર છે.

(૫) તમે લોકોએ ખજૂરના જે વૃક્ષો કાપ્યા અથવા જેમને પોતાના મૂળિયાં પર ઊભા રહેવા દીધા, આ બધું અલ્લાહના જ આદેશથી હતું,[4] (અને અલ્લાહે આ આદેશ એટલા માટે આપ્યો), જેથી અવજ્ઞાકારીઓને અપમાનિત અને તિરસ્કૃત કરે.[5]

(૬) અને[6] જે ધન અલ્લાહે તેમના અધિકારમાંથી કાઢીને પોતાના રસૂલ તરફ ફેરવી દીધું,[7] તે એવું ધન નથી જેના માટે તમે પોતાના ઊંટ અને ઘોડા દોડાવ્યા હોય, બલ્કે અલ્લાહ પોતાના રસૂલોને જેના ઉપર ચાહે પ્રભુત્વ પ્રદાન કરે છે, અને અલ્લાહ દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય ધરાવે છે.[8] (૭) જે કંઈ પણ અલ્લાહ વસ્તીઓના લોકોથી પોતાના રસૂલ તરફ ફેરવી દે તે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ અને સગાઓ[9] અને અનાથો અને મોહતાજો (વંચિતો) અને મુસાફરો માટે છે, જેથી તે તમારા ધનવાનોના જ વચ્ચે

---

૧. કાફિર એહલે-કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ)થી તાત્પર્ય અહીં બની નઝીરનો યહૂદી કબીલો છે, જે મદીનાના એક ભાગમાં રહેતો હતો. આ કબીલાથી અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ની સંધિ હતી, પરંતુ તેણે વારંવાર સંધિ-ભંગ કર્યો. છેવટે રબીઉલ-અવ્વલ, હિ.૪માં હુઝૂર સલ્લ.એ એ લોકોને નોટિસ આપી કે કાં તો મદીનાથી નીકળી જાઓ, નહિં તો યુદ્ધ માટે તૈયાર થઈ જાઓ. તેમણે નીકળવાનો ઈન્કાર કર્યો, તો આપ સલ્લ.એ મુસલમાનોનું લશ્કર લઈને તેમના પર ચઢાઈ કરી દીધી અને હજુ યુદ્ધ શરૂ પણ થયું ન હતું કે તેઓ દેશનિકાલ માટે તૈયાર થઈ ગયા, જો કે તેમના નાના-નાના કિલ્લાઓ ખૂબ મજબૂત હતા, તેમની સંખ્યા પણ મુસલમાનોથી ઓછી ન હતી અને શસ્ત્ર-સરંજામ પણ તેમના પાસે ખૂબ હતો.

૨. 'અલ્લાહનું તેમના પર આવવું' એ અર્થમાં ન હતું કે અલ્લાહ કોઈ બીજી જગ્યાએ હતો અને પછી ત્યાંથી તેમના પર હુમલો કર્યો, બલ્કે આ રૂપક અભિવ્યક્તિ છે. ખરેખર એ હેતુ તરફ ધ્યાન અપાવવાનો હતો કે મુસલમાનોના

الْاَغْنِيَآءِ مِنْكُمْ ؕ وَمَآ اٰتٰكُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ ۚ وَ مَا
نَهٰكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا ۚ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ
وقف لازم الْعِقَابِ ۞ ۷ لِلْفُقَرَآءِ الْمُهٰجِرِيْنَ الَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا
مِنْ دِيَارِهِمْ وَ اَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ
وَ رِضْوَانًا وَّ يَنْصُرُوْنَ اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهٗ ؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ
الصّٰدِقُوْنَ ۚ ۞ ۸ وَ الَّذِيْنَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَ الْاِيْمَانَ
مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّوْنَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُوْنَ
فِيْ صُدُوْرِهِمْ حَاجَةً مِّمَّآ اُوْتُوْا وَ يُؤْثِرُوْنَ عَلٰٓى
اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ؕۛ وَمَنْ يُّوْقَ شُحَّ
نَفْسِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ۚ ۞ ۹ وَ الَّذِيْنَ جَآءُوْ
مِنْۢ بَعْدِهِمْ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَ لِاِخْوَانِنَا
الربع ع الَّذِيْنَ سَبَقُوْنَا بِالْاِيْمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِيْ قُلُوْبِنَا
غِلًّا لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا رَبَّنَآ اِنَّكَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ۞ ۱۰ ع اَلَمْ
تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ نَافَقُوْا يَقُوْلُوْنَ لِاِخْوَانِهِمُ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَئِنْ اُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ
مَعَكُمْ وَلَا نُطِيْعُ فِيْكُمْ اَحَدًا اَبَدًا ۙ وَّ اِنْ
قُوْتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ ؕ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ۞ ۱۱
لَئِنْ اُخْرِجُوْا لَا يَخْرُجُوْنَ مَعَهُمْ ۚ وَلَئِنْ قُوْتِلُوْا لَا
منزل ۷ يَنْصُرُوْنَهُمْ ۚ وَلَئِنْ نَّصَرُوْهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْاَدْبَارَ ۫ ثُمَّ لَا

ફરતું ન રહે.(૧૦) જે કંઈ રસૂલ તમને આપે તે લઈ લો અને જે વસ્તુથી તે તમને રોકી દે, તેનાથી રોકાઈ જાવ. અલ્લાહથી ડરો, અલ્લાહ સખત સજા આપનાર છે.(૧૧) (૮) (ઉપરાંત એ ધન) તે ગરીબ ઘરબાર છોડવાવાળાઓ (હિજરતીઓ) માટે છે, જેમને પોતાના ઘરો અને સંપત્તિઓમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યા છે. આ લોકો અલ્લાહની કૃપા અને તેની પ્રસન્નતા ચાહે છે અને અલ્લાહ અને તેના રસૂલની મદદ માટે હંમેશા કટિબદ્ધ રહે છે. આ જ સત્યનિષ્ઠ લોકો છે. (૯) (અને તે એ લોકો માટે પણ છે,) જેઓ આ હિજરતીઓના આગમન પહેલાં જ ઈમાન લાવીને હિજરતના સ્થળે રહેતા હતા,(૧૨) આ લોકો એ લોકો પ્રત્યે પ્રેમ ધરાવે છે, જેઓ હિજરત કરીને તેમના પાસે આવ્યા છે અને જે કંઈ તેમને આપી દેવામાં આવે તેની અપેક્ષા સુદ્ધાં આ લોકો પોતાના હૃદયોમાં અનુભવતા નથી અને પોતાની જાત પર બીજાઓને પ્રાથમિકતા આપે છે, ચાહે પોતાની જગ્યાએ સ્વયં મોહતાજ હોય. હકીકત એ છે કે જે લોકોને હૃદયની તંગીથી બચાવી લેવામાં આવ્યા તેઓ જ સફળતા પામનારા છે. (૧૦) (અને તે એ લોકો માટે પણ છે,) જે આ પહેલાં આવી ગયેલાઓ પછી આવ્યા છે,(૧૩) જેઓ કહે છે, ''હે અમારા રબ ! અમને અને અમારા એ સૌ ભાઈઓને ક્ષમા કરી દે, જેઓ અમારા પહેલાં ઈમાન લાવ્યા છે અને અમારા હૃદયોમાં ઈમાનવાળાઓ માટે કોઈ દ્વેષ ન રાખ. હે અમારા રબ ! તું અત્યંત મહેરબાન અને દયાળુ છે.''(૧૪)(રુકૂઅ-૧)

(૧૧) તમે(૧૫) જોયા નહીં એ લોકોને, જેમણે દંભી વલણ અપનાવ્યું છે ? આ લોકો પોતાના કાફિર ગ્રંથવાળા ભાઈઓને કહે છે, ''જો તમને કાઢી મૂકવામાં આવે તો અમે તમારા સાથે નીકળીશું, અને તમારા મામલામાં અમે કોઈની વાત કદાપિ માનીશું નહીં, અને જો તમારા સાથે યુદ્ધ કરવામાં આવ્યું તો અમે તમારી મદદ કરીશું.'' પરંતુ અલ્લાહ સાક્ષી છે કે આ લોકો તદ્દન જૂઠા છે. (૧૨) જો તેમને કાઢી મૂકવામાં આવે તો આ લોકો કદાપિ તેમના સાથે નહીં નીકળે, અને જો તેમના સાથે યુદ્ધ કરવામાં આવ્યું તો આ લોકો કદાપિ તેમની મદદ નહીં કરે, અને જો આ લોકો તેમની મદદ કરે તો પણ પીઠ ફેરવી જશે અને પછી ક્યાંયથી પણ મદદ મેળવી શકશે નહીં.

હુમલાથી પહેલા તેઓ એ ખ્યાલમાં હતા કે બહારથી કોઈ હુમલો થશે, તો અમે અમારા કિલ્લાઓમાં રહીને તેમને રોકી લઈશું. પરંતુ અલ્લાહ તઆલાએ એવા રસ્તાથી તેમના પર હુમલો કર્યો જે તરફ કોઈ આફત આવવાની તેઓ કોઈ આશા રાખતા ન હતા, અને એ રસ્તો હતો કે તેણે તેમને અંદરથી તેમની હિંમત અને સામનો કરવાની શક્તિને તોડી નાખી, જેના પછી ન તેમના શસ્ત્રો કોઈ કામ લાગી શકતા હતા, ન તેમના મજબૂત કિલ્લાઓ.

૩. દુનિયાના અઝાબ (યાતના)થી તાત્પર્ય છે તેમનું નામ-નિશાન મિટાવી દીધું. જો તેઓ સુલેહ કરીને પોતાના જીવ બચાવવાના બદલે લડતા તો તેમનો સંપૂર્ણપણે વિનાશ થઈ જતો.

૪. આ સંકેત છે એ મામલા તરફ કે બની નઝીરની વસ્તીના આસપાસ ખજૂરોના જે બગીચાઓ હતા તેના ઘણા વૃક્ષોને મુસલમાનોએ ઘેરાની શરૂઆતમાં કાપી નાખ્યા કે બાળી મૂક્યા, જેથી ઘેરો સરળતાથી કરી શકાય અને જે વૃક્ષો સૈનિક ગતિવિધિમાં અવરોધરૂપ ન હતા, તેમને ઊભા રહેવા દીધા. આના પર મદીનાના મુનાફિકો અને યહૂદીઓએ ઉહાપોહ કરી નાખ્યો કે મુહમ્મદ (સલ્લ.) તો જમીન પર ઉપદ્રવ મચાવવાની મનાઈ કરતા હતા, પણ આ જોઈ લો, હર્યાભર્યા ફળવાળા વૃક્ષો કાપવામાં આવી રહ્યા છે. આ છેવટે જમીન પર ઉપદ્રવ નથી તો બીજું શું છે ? આના પર અલ્લાહ તઆલાએ આ આદેશ અવતરિત કર્યો કે તમે લોકોએ જે વૃક્ષો કાપ્યા અને જેમને ઊભા રહેવા દીધા, તેમાંથી કોઈ કૃત્ય પણ અનુચિત અને અમાન્ય નથી, બલ્કે બંનેને અલ્લાહની અનુમતિ પ્રાપ્ત હતી.

૫. અર્થાત્, અલ્લાહનો ઈરાદો એ હતો કે આ વૃક્ષોને કાપવાથી પણ તેમનું અપમાન અને બદનામી થાય અને ન

يُنْصَرُوْنَ ﴿١٢﴾ لَاَنْتُمْ اَشَدُّ رَهْبَةً فِيْ صُدُوْرِهِمْ
مِّنَ اللّٰهِ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُوْنَ ﴿١٣﴾ لَا
يُقَاتِلُوْنَكُمْ جَمِيْعًا اِلَّا فِيْ قُرًى مُّحَصَّنَةٍ اَوْ مِنْ
وَّرَآءِ جُدُرٍ ؕ بَاْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيْدٌ ؕ تَحْسَبُهُمْ جَمِيْعًا
وَّقُلُوْبُهُمْ شَتّٰى ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُوْنَ ﴿١٤﴾
كَمَثَلِ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيْبًا ذَاقُوْا وَبَالَ اَمْرِهِمْ ۚ
وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ الشَّيْطٰنِ اِذْ قَالَ
لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْ ۚ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّنْكَ اِنِّيْٓ
اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٦﴾ فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَآ اَنَّهُمَا فِي
ع ٧ ٥ النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيْهَا ؕ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٧﴾
يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ
مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا
تَعْمَلُوْنَ ﴿١٨﴾ وَلَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ نَسُوا اللّٰهَ فَاَنْسٰىهُمْ
اَنْفُسَهُمْ ؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَوِيْٓ
اَصْحٰبُ النَّارِ وَاَصْحٰبُ الْجَنَّةِ ؕ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ هُمُ
الْفَآئِزُوْنَ ﴿٢٠﴾ لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ
لَّرَاَيْتَهٗ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ؕ
وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
منزل ٧ يَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢١﴾ هُوَ اللّٰهُ الَّذِيْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ

(૧૩) આમના હૃદયોમાં અલ્લાહથી વધીને તમારો ડર છે, એટલા માટે કે આ એવા લોકો છે જેઓ સમજ-બૂઝ ધરાવતા નથી.[૧૬] (૧૪) આ લોકો ક્યારેય પણ એકઠા થઈને (ખુલ્લા મેદાનમાં) તમારો મુકાબલો નહીં કરે, લડશે તો પણ કિલ્લેબંધ વસ્તીઓમાં બેસીને અથવા દીવાલો પાછળ છૂપાઈને. આ લોકો પરસ્પરના વિરોધમાં ખૂબ જ કટ્ટર છે. તમે આમને સંગઠિત સમજો છો, પરંતુ એમના હૃદય એકબીજાથી ફાટેલાં છે. આમની આવી દશા એટલા માટે છે કે આ બુદ્ધિહીન લોકો છે. (૧૫) આ લોકો તેમના જેવા જ છે, જેઓ આમનાથી થોડા જ સમય અગાઉ પોતાના કૃત્યોનો સ્વાદ ચાખી ચૂક્યા છે[૧૭] અને આમના માટે દુઃખદાયી યાતના છે. (૧૬) આમનું દૃષ્ટાંત શૈતાન જેવું છે કે પહેલાં તે મનુષ્યને કહે છે કે કુફ્ર કર, અને મનુષ્ય જ્યારે કુફ્ર આચરી બેસે છે, તો તે કહે છે કે તારા સંબંધે મારી કોઈ જવાબદારી નથી. મને તો અલ્લાહ સમગ્ર સૃષ્ટિના માલિકનો ડર લાગે છે. (૧૭) પછી બંનેનું પરિણામ એ આવવાનું છે કે હંમેશ માટે જહન્નમ (નર્ક)માં જાય, અને અત્યાચારીઓનો આ જ બદલો છે. (રુકૂઅ-૨)

(૧૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહથી ડરો, અને દરેક વ્યક્તિ એ જુએ કે તેણે કાલ માટે શું સામાન તૈયાર કર્યો છે.[૧૮] અલ્લાહથી ડરતા રહો, અલ્લાહને ચોક્કસપણે તમારા એ તમામ કર્મોની ખબર છે, જે તમે કરો છો. (૧૯) એ લોકો જેવા ન થઈ જાઓ, જેઓ અલ્લાહને ભૂલી ગયા, તો અલ્લાહે તેમને તેમના પોતાના અસ્તિત્વને ભુલાવી દીધું.[૧૯] આ જ લોકો અવજ્ઞાકારી છે. (૨૦) દોજખ (નર્ક)માં જવાવાળા અને જન્નત (સ્વર્ગ)માં જવાવાળા કયારેય સમાન હોઈ શકે નહીં. જન્નતમાં જવાવાળા જ હકીકતમાં સફળ છે.

(૨૧) જો અમે આ કુર્આન કોઈ પર્વત પર પણ ઉતારી દીધું હોત, તો તમે જોયું હોત કે તે અલ્લાહના ભયથી દબાઈ જઈ રહ્યો છે અને ફાટી જઈ રહ્યો છે.[૨૦] આ દૃષ્ટાંતો અમે લોકો સમક્ષ એટલા માટે વર્ણવીએ છીએ કે તેઓ (પોતાની સ્થિતિ પર) વિચાર કરે.

(૨૨) તે અલ્લાહ જ છે, જેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી,[૨૧] અદૃશ્ય અને દૃશ્ય દરેક

કાપવાથી પણ. કાપવામાં તેમનું અપમાન અને બદનામીનું પાસું એ હતું કે જે બગીચાઓ તેમણે પોતાન હાથે લગાવ્યા હતા અને જેના તેઓ લાંબી મુદ્દતથી માલિક બની બેસ્યા હતા, તે વૃક્ષો તેમની આંખોની સામે કાપવામાં આવી રહ્યા હતા અને તેઓ કાપવાવાળાઓને કોઈપણ રીતે રોકી શકતા ન હતા. રહ્યું વૃક્ષોને ન કાપવામાં તેમનું અપમાન અને બદનામીનું પાસું, તો તે હતું કે જ્યારે તેઓ મદીનાથી નીકળ્યા તો તેમની આંખો એ જોઈ રહી હતી કે કાલ સુધી જે હર્યાભર્યા બગીચાઓ તેમની માલિકીમાં હતા તે આજે મુસલમાનોના કબજામાં જઈ રહ્યા છે. તેમનું વશ ચાલતું તો તેઓ તેમને સંપૂર્ણપણે ઉજ્જડ કરીને જતા અને એક સલામત વૃક્ષ પણ મુસલમાનોના કબજામાં ન જવા દેતા. પરંતુ વિવશતાની સાથે તેઓ બધું જ જેમનું-તેમ છોડીને નિરાશા અને વિષાદની સાથે નીકળી ગયા.

૬. હવે એ સંપત્તિ અને મિલ્કતોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવી રહ્યો છે, જે અગાઉ બની નઝીરની મિલ્કત હતી અને તેમના દેશનિકાલ પછી ઇસ્લામી રાજ્યના કબજામાં આવી. તેના વિશે અહીંથી આયત-૧૦ સુધી અલ્લાહ તઆલાએ બતાવ્યું છે કે તેમની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરવામાં આવે.

૭. આ શબ્દોથી આપોઆપ એ અર્થ નીકળે છે કે આ જમીન અને એ તમામ વસ્તુઓ, જે અહીં મળી આવી છે, વાસ્તવમાં એ લોકોનો હક્ક નથી, જે મહાન અને મહિમાવાન અલ્લાહના વિદ્રોહીઓ છે. તેથી જે સંપત્તિ પણ ઉચિત અને માન્ય યુદ્ધના પરિણામે કાફિરોના કબજામાંથી નીકળીને ઈમાનવાળાઓના કબજામાં આવી તેની વાસ્તવિક હેસિયત એ છે કે તેનો માલિક તેને પોતાના વિશ્વાસઘાતી અને વિદ્રોહી સેવકોના કબજામાંથી કાઢીને પોતાના આજ્ઞાંકિત અને વફાદાર સેવકો તરફ વાળી લાવ્યો છે. તેથી આ સંપત્તિને ઇસ્લામી કાનૂનની પરિભાષામાં 'ફૈ' (પલટાવીને

عٰلِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ ۚ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ ﴿٢٢﴾
هُوَ اللّٰهُ الَّذِيْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ اَلْمَلِكُ الْقُدُّوْسُ
السَّلٰمُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيْزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ ۭ
سُبْحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٢٣﴾ هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ
الْمُصَوِّرُ لَهُ الْاَسْمَاۗءُ الْحُسْنٰى ۭ يُسَبِّحُ لَهٗ مَا فِي
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٢٤﴾ ع

منزل ٧ ع٦/٣

વસ્તુને જાણવાવાળો, એ જ અત્યંત કૃપાળુ અને અત્યંત દયાળુ છે. (૨૩) તે અલ્લાહ જ છે, જેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. તે સમ્રાટ છે, તદ્દન પવિત્ર,[૨૨] સર્વથા સલામતી,[૨૩] શાંતિ પ્રદાન કરવાવાળો[૨૪], સંરક્ષક,[૨૫] સૌના પર પ્રભુત્વ ધરાવનાર, પોતાનો આદેશ બળપૂર્વક લાગુ કરનાર, અને વાસ્તવમાં મોટાઈવાળો. પવિત્ર છે અલ્લાહ એ શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદી કૃત્ય)થી, જે આ લોકો કરી રહ્યા છે. (૨૪) તે અલ્લાહ જ છે, જે સૃષ્ટિની યોજના ઘડનાર અને તેને ક્રિયાન્વિત કરનાર અને તે અનુસાર રૂપ બનાવવાવાળો છે. તેના માટે સર્વશ્રેષ્ઠ નામો છે. દરેક વસ્તુ જે આકાશો અને ધરતીમાં છે તેની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરી રહી છે[૨૬] અને તે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (રુકૂઅ-૩)

લાવવામાં આવેલ સંપત્તિ) ઠેરવી દેવામાં આવેલ છે.

૮. અર્થાત્, એ સંપત્તિનું મુસલમાનોના કબજામાં આવવું પ્રત્યક્ષરૂપે લડવાવાળા સૈન્યના બાહુબળનું પરિણામ નથી, બલ્કે તે એ સામૂહિક શક્તિનું પરિણામ છે, જે અલ્લાહે પોતાના રસૂલ સલ્લ. અને તેની ઉમ્મત (સમુદાય) અને તેણે સ્થાપિત કરેલ વ્યવસ્થાને પ્રદાન કરેલ છે. તેથી આ સંપત્તિ 'માલે ગનીમત' (યુદ્ધ-પશ્ચાત મળેલ માલ-સામાન)થી તદ્દન જુદી હેસિયત ધરાવે છે અને લડવાવાળા સૈન્યનો એ હક્ક નથી કે 'માલે ગનીમત'ની જેમ તેને પણ તેમનામાં વહેંચી નાખવામાં આવે. આ રીતે શરીઅત (ઇસ્લામી કાનૂન)માં 'માલે ગનીમત' અને 'ફૈ'ના આદેશને અલગ-અલગ કરી દેવામાં આવ્યો છે. 'માલે ગનીમત' એ સ્થિર સંપત્તિ છે, જે યુદ્ધની કાર્યવાહીઓ દરમિયાન દુશ્મનના સૈન્યથી પ્રાપ્ત થાય. તેના સિવાય દુશ્મન દેશની જમીનો, મકાનો અને અન્ય સ્થિર અને અસ્થિર સંપત્તિઓ વગેરે 'માલે ગનીમત'ની પરિભાષાથી બહાર અને 'ફૈ'માં સામેલ છે.

૯. 'રિશ્તેદારો' (સગાઓ)થી તાત્પર્ય અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ના રિશ્તેદારો છે, અર્થાત્ બની હાશિમ અને બની અલ મુત્તલિબ. આ ભાગ એટલા માટે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો હતો કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ. પોતાની જાત અને પોતાના કુટુંબીજનોના હક્કો અદા કરવાની સાથે પોતાના એ રિશ્તેદારોના હક્કો પણ અદા કરી શકે, જેઓ આપ સલ્લ.ની મદદના મોહતાજ હતા, અથવા આપ સલ્લ. જેમની સહાયતા કરવાની જરૂર અનુભવે. હુઝૂર સલ્લ.ના દેહાવસાન પછી આ એક અલગ અને સ્થાયી ભાગની હેસિયતથી બાકી રહ્યો નથી, બલ્કે મુસલમાનોના અન્ય ગરીબો, અનાથો અને મુસાફરોની સાથે બની હાશિમ અને બની અલ-મુત્તલિબના જરૂરતમંદ લોકોના હક્કો પણ બૈતુલ-માલ (રાજ્ય-કોષ)ના શિરે આવી ગયા. અલબત્ત, એ કારણસર તેમનો હક્ક બીજાઓ કરતાં વધારે પ્રાથમિક સમજવામાં આવ્યો કે ઝકાત (અનિવાર્ય ધર્મદાન)માં તેમનો ભાગ નથી.

૧૦. આ કુર્આને-મજીદના મહત્ત્વના સૈદ્ધાંતિક આદેશોમાંથી છે, જેમાં ઇસ્લામી સમાજ અને સરકારની આર્થિક નીતિનો એ આધારભૂત નિયમ દર્શાવવામાં આવ્યો છે કે ધનનું પરિભ્રમણ સમગ્ર સમાજમાં સામાન્ય રીતે ચાલતું રહેવું જોઈએ, એવું ન થાય કે ધન માત્ર ધનવાનોમાં ફરતું રહે, અથવા અમીરો રોજ-બરોજ વધારે અમીર અને ગરીબ રોજ-બરોજ વધારે ગરીબ થતા જાય.

૧૧. આમ તો આ આદેશ બની નઝીરની ધન-સંપત્તિની વહેંચણીના અનુસંધાનમાં અવતરિત થયો હતો, પરંતુ આદેશના શબ્દો સામાન્ય છે, તેથી તેનો ઉદ્દેશ્ય એ છે કે તમામ મામલાઓમાં મુસલમાનો અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.નું આજ્ઞાપાલન અને અનુસરણ કરે. આ ઉદ્દેશ્યને એ વાત વધારે સ્પષ્ટ કરી દે છે કે, 'જે કંઈ રસૂલ તમને આપે'ની તુલનામાં 'જે કંઈ ન આપે'ના શબ્દો પ્રયુક્ત કરવામાં નથી આવ્યા, બલ્કે ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે, ''જે વસ્તુથી તેઓ તમને રોકી દે (અથવા મનાઈ કરે) તેનાથી રોકાઈ જાઓ.''

૧૨. તાત્પર્ય છે અન્સાર (મદીનાના એ મુસલમાન રહેવાસીઓ, જેમણે મક્કાથી હિજરત કરીને આવેલ મુસલમાનોની સહાયતા કરી હતી), અર્થાત્ 'ફૈ'માં કેવળ મુહાજિરોનો જ હક્ક નથી, બલ્કે પહેલાથી જે મુસલમાનો 'દારુલ ઇસ્લામ' (ઇસ્લામી રાજ્ય)માં વસી રહ્યા છે તેઓ પણ આમાં ભાગ મેળવવાના હકદાર છે.

૧૩. અર્થાત્, 'ફૈ'ની સંપત્તિમાં માત્ર વર્તમાન પેઢીઓનો જ હક્ક નથી, બલ્કે પછીથી આવવાવાળાઓનો પણ હક્ક છે.

૧૪. આ આયતમાં મુસલમાનોને એ મહત્ત્વનો નૈતિક પાઠ બતાવવામાં આવ્યો છે કે તેઓ કોઈ મુસલમાન માટે દિલમાં દ્વેષ અને અદાવત ન રાખે અને પોતાનાથી પહેલાં વીતી ગયેલા મુસલમાનો માટે મગફિરત (માફી અને મુક્તિ)ની દુઆ કરતા રહે, ન કે તેમના પર ફિટકાર મોકલે અને ઘૃણા પ્રગટ કરે.

૧૫. આ આખા રુકૂઅમાં મુનાફિકોના વલણ અને વર્તન વિશે વાત કરવામાં આવી છે. જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.એ બની નઝીરને મદીનાથી નીકળી જવા માટે દસ દિવસની નોટિસ આપી હતી અને તેમનો ઘેરો શરૂ થવામાં હજુ

ઘણા દિવસો બાકી હતા, તો મદીનાના મુનાફિકોએ તેમને કહેવડાવ્યું હતું કે અમે એક હજાર માણસોની સાથે તમારી સહાયતા માટે આવીશું અને બની કુરૈઝા અને બની ગતફાન પણ તમારી હિમાયતમાં આવી જશે. તેથી તમે મુસલમાનોની સામે અડગ થઈ જાઓ અને કદાપિ તેમના આગળ હથિયાર ન નાખજો. તેઓ તમારા સાથે લડશે તો અમે તમારા સાથે મળીને લડીશું અને તમને અહીંથી કાઢવામાં આવશે તો અમે પણ નીકળી જઈશું.

૧૬. આ સંક્ષિપ્ત વાક્યમાં એક મોટી હકીકત દર્શાવવામાં આવી છે: જે વ્યક્તિ સમજ-બૂઝ રાખતો હોય તો તે એ જાણે છે કે વાસ્તવમાં જેનાથી ડરવું જોઈએ તે અલ્લાહની શક્તિ છે, ન કે મનંષ્યોની શક્તિ. તેથી તે દરેક એવા કામથી બચશે, જેના માટે તેને અલ્લાહની પૂછપરછનો ડર હોય, ચાહે કોઈ માનવીય શક્તિ પૂછપરછ કરવાવાળી હોય કે ન હોય અને દરેક એ કર્તવ્ય પૂરું કરવા માટે ઊભો થઈ જશે જે અલ્લાહે તેને સુપ્રત કર્યું હોય, ચાહે સમગ્ર દુનિયાની શક્તિઓ તેમાં અવરોધ અને અડચણ બનતી હોય. પરંતુ એક અણસમજ વ્યક્તિ તમામ મામલાઓમાં પોતાના વર્તન-વ્યવહારનો નિર્ણય અલ્લાહના બદલે માનવીય શક્તિઓને ધ્યાનમાં રાખીને કરે છે. કોઈ વસ્તુથી તે બચશે તો એટલા માટે નહીં કે અલ્લાહના ત્યાં તેની પકડ થવાની છે, બલ્કે એટલા માટે કે સામે કોઈ માનવીય શક્તિ તેની ખબર લઈ નાખવા માટે હાજર છે અને કોઈ કામને કરશે તો એ પણ એ કારણસર નહીં કે અલ્લાહે તેનો આદેશ આપ્યો છે, બલ્કે માતંર એ કારણસર કે કોઈ માનવીય શક્તિ તેનો આદેશ આપવાવાળી અથવા તેને પસંદ કરવાવાળી છે. આ જ સમજ અને નાસમજમાં ફરક વાસ્તવમાં મોમિન (ઈમાનવાળા) અને ઈમાનથી ખાલી વ્યક્તિના ચરિત્ર અને વ્યક્તિત્વને એક-બીજાથી અલગ કરે છે.

૧૭. સંકેત છે કુરૈશનામ કાફિરો અને યહૂદી બની કૈનુકાઅ તરફ, જેઓ પોતાની બહોળી સંખ્યા અને પોતાના સર-સામાન છતાં આ જ નબળાઈઓના કારણે મુસલમાનોના મુઠ્ઠીભર અપૂરતા સર-સામાનવાળા સમૂહથી પરાજિત થઈ ચૂક્યા હતા.

૧૮. 'કાલ'થી તાત્પર્ય આખિરત (પરલોક) છે. અર્થાત્ જાણે કે દુનિયાનું જીવન 'આજ' અને 'કાલ' એ કયામતનો દિવસ છે, જે 'આજ' પછી આવવાનો છે.

૧૯. અર્થાત્, અલ્લાહને ભુલાવી દેવાનું અનિવાર્ય પરિણામ સ્વયં પોતાને ભૂલી જવું છે. જ્યારે માણસ એ ભૂલી જાય છે કે તે કોઈનો બંદો (દાસ) છે, તો અનિવાર્યરૂપે તે દુનિયામાં પોતાની એ ખોટી હેસિયત નિશ્ચિત કરી બેસે છે અને તેનું સમગ્ર જીવન આ જ મૂળભૂત ગેરસમજ અને ભ્રમણાના કારણે ખોટું થઈને રહી જાય છે. એ જ પ્રમાણે જ્યારે તે એ ભૂલી જાય છે કે તે એક અલ્લાહ સિવાય કોઈનો બંદો નથી, તો તે આ એકની બંદગી (ઉપાસના) તો નથી કરતો, જેનો તે વાસ્તવમાં બંદો છે, અને અનેકોની બંદગી કરતો રહે છે, જેનો તે વાસ્તવમાં બંદો નથી.

૨૦. આ ઉદાહરણનો અર્થ એ છે કે કુર્આન ને રીતે અલ્લાહની મહાનતા અને તેના સમક્ષ બંદાનું ઉત્તરદાયિત્વ અને જવાબદારીનું સ્પષ્ટરૂપે વર્ણન કરી રહ્યું છે તેની સમજ જો પહાડ જેવા મહાન સર્જનને પણ પ્રાપ્ત થતી અને તેને એ જાણ થઈ જતી કે તેને કયા સામર્થ્યવાન રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) સમક્ષ પોતાના કર્મોનો જવાબ આપવાનો છે, તો તે પણ ભયથી ધ્રુજી જતો.

૨૧. અર્થાત્, જેના સિવાય કોઈની એ હેસિયત અને સ્થાન અને દરજ્જો નથી કે તેની બંદગી (ઉપાસના) અને પૂજા-અર્ચના કરવામાં આવે. જેના સિવાય કોઈ ખુદાઈ (ઈશ્વરના) ગુણો તેમજ સત્તા અને અધિકારો ધરાવતો જ નથી કે તેને ઉપાસ્ય હોવાનો હક્ક પહોંચતો હોય.

૨૨. અર્થાત્, તે તેનાથી ખૂબ જ ઉચ્ચ અને મહાન છે કે તેની સત્તામાં કોઈ ખામી કે ત્રુટિ કે કોઈ અવગુણ જોવા મળે, બલ્કે તે એક પવિત્રતમ્ હસ્તી છે, જેના વિશે કોઈ બૂરાઈની કલ્પના સુદ્ધાં કરી શકાતી નથી.

૨૩. અર્થાત્, તેની જાત તેનાથી ખૂબ ઉચ્ચ છે કે કોઈ આફત કે નબળાઈ કે દોષ તેને આવી શકે, અથવા ક્યારેય તેની પરિપૂર્ણતાને ક્ષતિ પહોંચે.

૨૪. અર્થાત્, તેણે પેદા કરેલ લોકોને તેનો કોઈ ડર ન હોવો જોઈએ કે તે ક્યારેય તેમના પર અત્યાચાર કરશે, અથવા તેમનો હક્ક મારશે, અથવા તેનો બદલો નહીં આપે, અથવા તેમના સાથે પોતે કરેલ વચનોના વિરુદ્ધ કરશે.

૨૫. મૂળ 'અલ-મુહૈમિન' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેના ત્રણ અર્થ છે: એક નિરિક્ષણ અને દેખરેખ રાખનાર. બીજો સાક્ષી, જે જોઈ રહ્યો હોય કે કોણ શું કરી રહ્યું છે. ત્રીજો, એ હસ્તી જેણે લોકોની જરૂરતો અને હાજતો પૂરી કરવાની જવાબદારી લઈ રાખી છે.

૨૬. અર્થાત્, બોલવાવાળી જીભ કે હાલની જીભ એ દર્શાવી રહી છે કે તેઓ સર્જનહાર દરેક દોષ અને ખામી અને નબળાઈ અને ભૂલથી પવિત્ર છે.

૬૦. અલ-મુમ્તહિના
પરિચય

નામ :

આ સૂરઃની આયત-૧૦ માં આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે જે સ્ત્રીઓ હિજરત કરીને આવે અને મુસલમાન હોવાનો દાવો કરે તેમની પરીક્ષા લેવામાં આવે. આ જ સંદર્ભમાં આ સૂરઃનું નામ 'અલ-મુમ્તહિના' રાખવામાં આવ્યું છે. આ શબ્દનો ઉચ્ચાર 'મુમ્તહના' પણ કરવામાં આવે છે અને 'મુમ્તહિના' પણ. પ્રથમ ઉચ્ચાર મુજબ અર્થ 'એ સ્ત્રી, જેની પરીક્ષા લેવામાં આવે' થાય છે અને બીજા ઉચ્ચાર મુજબ 'પરીક્ષા લેનારી સૂરઃ' થાય છે.

ઉતરાણકાળ :

અહીં બે એવા મામલાઓ વિશે વાત કરવામાં આવી છે, જેનો સમય ઐતિહાસિક રીતે જાણીતો છે. પહેલો મામલો હઝરત હાતિબ બિન અબી બલ્તઅહ (રદિ.)નો છે અને બીજો મામલો એ મુસલમાન સ્ત્રીઓનો છે, જે હુદૈબિયાની સંધિ પછી મક્કાથી હિજરત કરીને મદીના આવવા લાગી હતી. આ બે બાબતોના વર્ણન પરથી એ વાત નિશ્ચિત થઇ જાય છે કે આ સૂરઃ હુદૈબિયાની સંધિ અને મક્કા વિજયના વચ્ચેના ગાળામાં અવતરિત થઈ છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂરઃના ત્રણ ભાગ છે : પહેલો ભાગ સૂરઃના આરંભથી આયત-૯ સુધી ચાલે છે અને સૂરઃના અંતે આયત-૧૩ પણ આનાથી સંબંધિત છે. આમાં હઝરત હાતિબ બિન અબી બલ્તઅહ (રદિ.)ના એ કૃત્ય બદલ સખત પકડ કરવામાં આવી છે કે તેમણે માત્ર પોતાના કુટુંબીજનોને બચાવવા માટે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના એક ખૂબ જ મહત્ત્વના યુદ્ધ-સંબંધી રહસ્યથી દુશ્મનોને વાકેફ કરવાની કોશિશ કરી હતી. તેને જો સમયસર નિષ્ફળ બનાવી દેવામાં આવ્યું ન હોત, તો મક્કા-વિજય પ્રસંગે ભારે ખુનામરકી થઈ હોત અને એ તમામ ફાયદાઓ પણ પ્રાપ્ત ન થતા, જે મક્કા પર શાંતિમય રીતે વિજય મેળવવાના રૂપે પ્રાપ્ત થઈ શકતા હતા. હઝરત હાતિબ રદિ.ની આ ભારે ભૂલ બદલ સચેત કરતાં અલ્લાહે તમામ ઈમાનવાળાઓને એ શિક્ષણ આપ્યું છે કે કોઈ ઈમાનવાળાને કોઈપણ સંજોગોમાં અને કોઈપણ હેતુસર પણ ઇસ્લામના દુશ્મન સાથે પ્રેમ અને મૈત્રીના સંબંધ રાખવા ન જોઈએ અને કોઇ એવું કામ ન કરવું જોઈએ જે કુફ્ર અને ઇસ્લામના સંઘર્ષમાં શત્રુઓ માટે લાભપ્રદ

હોય. અલબત્ત, જે કાફિરો ઇસ્લામ અને મુસલમાનો વિરુદ્ધ વ્યવહારિક રૂપે દુશ્મની ન રાખતા હોય અને તકલીફ પહોંચાડવાનું કામ કરતા ન હોય, તેમના સાથે સદ્‌વ્યવહારનું વર્તન અપનાવવામાં કોઈ વાંધો નથી. બીજો ભાગ આયત-૧૦ અને ૧૧ પર આધારિત છે. આમાં એક મહત્ત્વપૂર્ણ સામાજિક સમસ્યાનું સમાધાન કરવામાં આવ્યું છે, જે તે સમયે ખૂબ મૂંઝવણ પેદા કરી રહી હતી. મક્કામાં ઘણી મુસલમાન સ્ત્રીઓ એવી હતી, જેમના પતિ કાફિર હતા અને તેઓ કોઈને કોઈ રીતે હિજરત કરીને મદીના પહોંચી જતી હતી. એ જ રીતે મદીનામાં ઘણા મુસલમાન પુરુષો એવા હતા, જેમની પત્નીઓ કાફિર હતી અને તેઓ મક્કામાં જ રહી ગઈ હતી. તેમના વિશે એ સમસ્યા ઊભી થતી હતી કે તેમના વચ્ચે પતિ-પત્નીનો સંબંધ બાકી છે કે નહીં. અલ્લાહે આ બાબતનો સ્થાયી ફેંસલો કરી દીધો કે મુસલમાન સ્ત્રી માટે કાફિર પતિ હલાલ (વૈધ) નથી અને મુસલમાન પુરુષ માટે એ વૈધ નથી કે તે મુશ્રિક પત્ની સાથે પોતાના દાંપત્ય-સંબંધ કાયમ રાખે. ત્રીજો ભાગ આયત-૧૨ પર આધારિત છે, જેમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે કે જે સ્ત્રીઓ ઇસ્લામનો સ્વીકાર કરી લે, તેમનાથી તમે મોટી-મોટી બૂરાઈઓથી બચવાની અને ભલાઈઓની તમામ રીતોના અનુસરણનું વચન લો.

اٰيَاتُهَا ١٣ — (٦٠) سُوْرَةُ الْمُمْتَحِنَةِ مَدَنِيَّةٌ (٩١) — رُكُوْعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا عَدُوِّيْ وَعَدُوَّكُمْ
اَوْلِيَآءَ تُلْقُوْنَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوْا بِمَا
جَآءَكُمْ مِّنَ الْحَقِّ ۚ يُخْرِجُوْنَ الرَّسُوْلَ وَاِيَّاكُمْ
اَنْ تُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ ؕ اِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِيْ
سَبِيْلِيْ وَابْتِغَآءَ مَرْضَاتِيْ ۖ تُسِرُّوْنَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ ۖۗ
وَاَنَا اَعْلَمُ بِمَآ اَخْفَيْتُمْ وَمَآ اَعْلَنْتُمْ ؕ وَمَنْ يَّفْعَلْهُ
مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيْلِ ۝١ اِنْ يَّثْقَفُوْكُمْ
يَكُوْنُوْا لَكُمْ اَعْدَآءً وَّيَبْسُطُوْٓا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ
وَاَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوْٓءِ وَوَدُّوْا لَوْ تَكْفُرُوْنَ ۝٢ ؕ لَنْ تَنْفَعَكُمْ
اَرْحَامُكُمْ وَلَآ اَوْلَادُكُمْ ۛۚ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۛۚ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ ؕ
وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ۝٣ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ
حَسَنَةٌ فِيْٓ اِبْرٰهِيْمَ وَالَّذِيْنَ مَعَهٗ ۚ اِذْ قَالُوْا
لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُوْنَ مِنْ
دُوْنِ اللّٰهِ ۫ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ
الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَآءُ اَبَدًا حَتّٰى تُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗٓ
اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهِيْمَ لِاَبِيْهِ لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَآ
اَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ؕ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا

معانقة ١ اتفق العلماء الوقف على القيٰمة ١٢ عند المتاخرين ١٢

منزل ٧

૬૦. સૂરઃ અલ-મુમ્તહિના

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૧૩)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે લોકો,[૧] જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જો તમે મારા માર્ગમાં જિહાદ (તનતોડ સંઘર્ષ) કરવા અને મારી પ્રસન્નતા માટે (વતન છોડીને ઘરોથી) નીકળ્યા છો, તો મારા અને તમારા દુશ્મનોને મિત્ર ન બનાવો. તમે તેમના સાથે મિત્રતાનો પાયો નાખો છો, જો કે એ સત્ય જે તમારા પાસે આવ્યું છે, તેને માનવાનો તેઓ ઇન્કાર કરી ચૂક્યા છે અને તેમનું વર્તન એ છે કે રસૂલ (ઈશદૂત)ને અને સ્વયં તમને માત્ર એ ગુના માટે દેશનિકાલ કરે છે કે તમે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર), અલ્લાહ પર ઈમાન લાવ્યા છો. તમે છૂપાવીને તેમને મૈત્રી-સંદેશો મોકલાવો છો. જો કે જે કંઈ તમે છૂપાવીને કરો છો અને જે ખુલ્લંખુલ્લા કરો છો, દરેક વસ્તુને હું સારી રીતે જાણું છું. જે વ્યક્તિ પણ તમારામાંથી આવું કરે તે નિશ્ચિતપણે સન્માર્ગથી ભટકી ગયો. (૨) તેમનું વલણ તો એવું છે કે જો તમારા પર કાબૂ મેળવી લે, તો તમારા સાથે દુશ્મનાવટ કરે અને હાથ અને જીભથી તમને તકલીફ પહોંચાડે. તેઓ તો એવું ઇચ્છે છે કે તમે કોઈ પણ રીતે કાફિર (ઇન્કાર કરવાવાળા) થઈ જાઓ. (૩) કયામતના દિવસે ન તમારા રિશ્તા-નાતા કોઈ કામ લાગશે, ન તમારી સંતાન.[૨] તે દિવસે અલ્લાહ તમારા વચ્ચે જુદાઈ નાખી દેશે,[૩] અને એ જ તમારા કર્મોને જોવાવાળો છે.

(૪) તમારા માટે ઇબ્રાહીમ અને તેના સાથીદારોમાં એક ઉત્તમ આદર્શ છે કે તેમણે પોતાની કોમને સ્પષ્ટ કહી દીધું, ''અમે તમારાથી અને તમારા એ ઉપાસ્યોથી, જેમને તમે અલ્લાહને છોડીને પૂજો છો, તદ્દન વિમુક્ત છીએ. અમે તમારાથી કુફ્ર કર્યું,[૪] અને અમારા અને તમારા વચ્ચે હંમેશ માટે વૈમનસ્ય થઈ ગયું અને વેર નંખાઈ ગયું, જ્યાં સુધી તમે એક અલ્લાહ પર ઈમાન ન લાવો.'' પરંતુ ઇબ્રાહીમનું પોતાના પિતાને આવું કહેવું (આનાથી અલગ છે) કે, ''હું તમારા માટે ક્ષમાની દરખાસ્ત અવશ્ય કરીશ, અને અલ્લાહથી તમારા માટે કંઈ પ્રાપ્ત કરી લેવું મારા વશમાં નથી.''[૫] (અને ઇબ્રાહીમ અને ઇબ્રાહીમના સાથીઓની દુઆ આ હતી કે,) ''હે અમારા રબ ! તારા પર જ અમે ભરોસો

---

૧. તફસીરવેત્તાઓ એ વાત પર સંમત છે કે આ આયતોનું અવતરણ તે સમયે થયું હતું, જ્યારે મક્કાના મુશ્રિકોના નામે હઝરત હાતિબ બિન અબી બલ્તઆ રદિ.નો પત્ર પકડાઈ ગયો હતો, જેમાં તેમણે સમય પહેલાં દુશ્મનોને માહિતગાર કરી દીધા હતા કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ. મક્કા પર ચઢાઈ કરવાના છે.

૨. હઝરત હાતિબ રદિ.એ આ કામ એટલા માટે કર્યું હતું કે મક્કામાં તેમના જે કુટુંબીજનો છે તેઓ યુદ્ધ વખતે સુરક્ષિત રહે. તેથી ફરમાવ્યું કે જે બાળ-બચ્ચા માટે તમે આ કામ કર્યું છે તે આખિરતમાં કામ આવવાનું નથી.

૩. અર્થાત્, દુનિયાના તમામ રિશ્તાઓ અને સંબંધો ત્યાં તોડી નાખવામાં આવશે. દરેક વ્યક્તિ પોતાની અંગત હેસિયતથી રજૂ થશે અને દરેકને પોતાનો જ હિસાબ આપવો પડશે. તેથી દુનિયામાં કોઈ વ્યક્તિને પણ કોઈ રિશ્તેદારી કે મિત્રતા કે જૂથબંધી ખાતર કોઈ અનુચિત કામ ન કરવું જોઈએ, કેમ કે પોતે કરેલ કાર્યોની સજા તેણે પોતે જ ભોગવવી પડશે, તેની અંગત જવાબદારીમાં કોઈ બીજો ભાગીદાર નહીં હોય.

૪. અર્થાત્, અમે તમારા કાફિર (ઇન્કાર કરનારા) છીએ, ન તમને સત્ય પર માનીએ છીએ, ન તમારા દીન (ધર્મ)ને.

وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ ﴿٤﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا
فِتْنَةً لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا ۚ اِنَّكَ اَنْتَ
الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٥﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيْهِمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ
لِّمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ ۗ وَمَنْ يَّتَوَلَّ
فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ﴿٦﴾ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّجْعَلَ ع
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِيْنَ عَادَيْتُمْ مِّنْهُمْ مَّوَدَّةً ۗ وَاللّٰهُ
قَدِيْرٌ ۗ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٧﴾ لَا يَنْهٰىكُمُ اللّٰهُ عَنِ
الَّذِيْنَ لَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَلَمْ يُخْرِجُوْكُمْ
مِّنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَتُقْسِطُوْٓا اِلَيْهِمْ ۗ اِنَّ
اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ﴿٨﴾ اِنَّمَا يَنْهٰىكُمُ اللّٰهُ عَنِ
الَّذِيْنَ قٰتَلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَاَخْرَجُوْكُمْ مِّنْ
دِيَارِكُمْ وَظٰهَرُوْا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ ۚ
وَمَنْ يَّتَوَلَّهُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٩﴾ يٰٓاَيُّهَا
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا جَآءَكُمُ الْمُؤْمِنٰتُ مُهٰجِرٰتٍ
فَامْتَحِنُوْهُنَّ ۗ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيْمَانِهِنَّ ۚ فَاِنْ عَلِمْتُمُوْهُنَّ
مُؤْمِنٰتٍ فَلَا تَرْجِعُوْهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِ ۗ لَا هُنَّ حِلٌّ
لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّوْنَ لَهُنَّ ۗ وَاٰتُوْهُمْ مَّآ اَنْفَقُوْا ۗ
وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوْهُنَّ اِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ
اُجُوْرَهُنَّ ۗ وَلَا تُمْسِكُوْا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسْئَلُوْا مَآ

કર્યો અને તારા જ તરફ અમે પાછા વળી ગયા અને તારા જ પાસે અમારે પાછા ફરવાનું છે. (૫) હે અમારા રબ ! અમને ઈન્કાર કરનારાઓ માટે ફિત્નો (અજમાયશ) ન બનાવી દે,[૬] અને હે અમારા રબ ! અમારી ભૂલોને માફ કરી દે. નિઃશંક, તું જ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે."

(૬) એ જ લોકોના વર્તનમાં તમારા માટે અને એ દરેક વ્યક્તિ માટે ઉત્તમ આદર્શ છે, જે અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)ના દિવસની આશા રાખતો હોય. આનાથી કોઈ વિમુખ બનતો હોય તો અલ્લાહ નિરપેક્ષ, નિસ્પૃહ છે અને પોતાનામાં જ સ્વયં પ્રશંસિત છે. (રુકૂઅ-૧)

(૭) અશક્ય નથી કે અલ્લાહ ક્યારેક તમારા અને એ લોકો વચ્ચે પ્રેમ નાખી દે, જેમના સાથે આજે તમે શત્રુતા વહોરી લીધી છે.[૭] અલ્લાહ ખૂબ સામર્થ્યવાળો છે અને તે મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.

(૮) અલ્લાહ તમને એ વાતથી નથી રોકતો કે તમે એ લોકો સાથે સદાચાર અને ન્યાયનું વર્તન કરો, જેમણે દીન (ધર્મ)ના મામલામાં તમારાથી યુદ્ધ કર્યું નથી અને તમને તમારા ઘરોમાંથી કાઢ્યા નથી. અલ્લાહ ન્યાય કરનારાઓને પસંદ કરે છે.[૮] (૯) તે તમને જે વાતથી રોકે છે તે તો એ છે કે તમે એ લોકો સાથે મિત્રતા કરો, જેમણે તમારાથી દીન (ધર્મ)ના મામલામાં યુદ્ધ કર્યું છે અને તમને તમારા ઘરોમાંથી કાઢ્યા છે અને તમને કાઢી મૂકવામાં એક-બીજાની મદદ કરી છે. તેમના સાથે જે લોકો મિત્રતા કરે તેઓ અત્યાચારી છે.

(૧૦) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે ઈમાનવાળી સ્ત્રીઓ હિજરત કરીને તમારા પાસે આવે તો (તેમના ઈમાનવાળી હોવા અંગે) ચકાસણી કરી લો, અને તેમના ઈમાનની હકીકત તો અલ્લાહ જ વધુ સારી રીતે જાણે છે. પછી જ્યારે તમને ખબર પડી જાય કે તેઓ ઈમાનવાળી છે, તો તેમને કાફિરો તરફ પરત ન કરો.[૯] ન તેઓ કાફિરો માટે હલાલ (વૈધ) છે, ન કાફિરો તેમના માટે હલાલ છે. તેમના કાફિર પતિઓએ જે મહેર તેમને આપી હતી તે તેમને પાછી આપી દો, અને તેમનાથી નિકાહ (લગ્ન) કરી લેવામાં તમારા પર કોઈ ગુનો નથી, જો તમે તેમની મહેર તેમને ચૂકવી આપો,[૧૦] અને તમે પોતે પણ કાફિર સ્ત્રીઓને પોતાના નિકાહમાં રોકી ન રાખો. જે મહેર તમે પોતાની કાફિર પત્નીઓને આપી હતી તે તમે પરત માગી લો અને જે મહેર

૫. બીજા શબ્દોમાં આનો અર્થ એ છે કે તમારા માટે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ની આ વાત તો અનુકરણીય છે કે તેમણે પોતાની કાફિર (અધર્મી) અને મુશ્રિક (અનેકેશ્વરવાદી) કોમને સાફ-સાફ વિમુક્તિ અને સંબંધ-વિચ્છેદની જાહેરાત કરી દીધી, પરંતુ તેમની એ વાત અનુકરણીય નથી કે તેમણે પોતાના મુશ્રિક પિતા માટે મગફિરત (માફી અને મુક્તિ)ની દુઆ કરવાનું વચન આપ્યું અને વ્યવહારૂ રીતે તેના માટે દુઆ કરી.

૬. કાફિરો માટે ઈમાનવાળાનું ફિત્નો (અજમાયશ) બનવાના ઘણા સ્વરૂપો હોઈ શકે છે. જેમ કે - કાફિરો તેમના પર વર્ચસ્વ પ્રાપ્ત કરી લે અને પોતાના વર્ચસ્વ માટે એ વાતને દલીલ ઠેરવે કે અમે સત્ય પર છીએ અને ઈમાનવાળાઓ અસત્ય પર, અથવા એ કે ઈમાનવાળાઓ પર કાફિરોનો અત્યાચાર તેમની સહનશક્તિથી વધી જાય અને છેવટે તેઓ તેમનાથી દબાઈને પોતાના દીન (ધર્મ) અને નૈતિકતાનો સોદો કરવા પર ઉતરી આવે, અથવા એ કે સત્ય-દીનના પ્રતિનિધિત્વના ઉચ્ચ સ્થાન પર બિરાજમાન હોવા છતાં ઈમાનવાળાઓ એ નૈતિક શ્રેષ્ઠતાથી વંચિત હોય, જે આ સ્થાનને શોભાસ્પદ છે અને દુનિયાને તેમના ચરિત્ર અને વ્યક્તિત્વમાં પણ એ જ દોષો જોવા મળે, જે અજ્ઞાની

اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوْا مَآ اَنْفَقُوْا ؕ ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللّٰهِ ؕ
يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿١٠﴾ وَاِنْ فَاتَكُمْ
شَيْءٌ مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ اِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَاٰتُوا
الَّذِيْنَ ذَهَبَتْ اَزْوَاجُهُمْ مِّثْلَ مَآ اَنْفَقُوْا ؕ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ الَّذِيْٓ اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُوْنَ ﴿١١﴾ يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا
جَآءَكَ الْمُؤْمِنٰتُ يُبَايِعْنَكَ عَلٰٓى اَنْ لَّا يُشْرِكْنَ
بِاللّٰهِ شَيْـًٔا وَّلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِيْنَ وَلَا يَقْتُلْنَ
اَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَاْتِيْنَ بِبُهْتَانٍ يَّفْتَرِيْنَهٗ بَيْنَ اَيْدِيْهِنَّ
وَاَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيْنَكَ فِيْ مَعْرُوْفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَ
اسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٢﴾ يٰٓاَيُّهَا
منزل ٧ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوْا
ع ٢ النصف ٨ مِنَ الْاٰخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحٰبِ الْقُبُوْرِ ﴿١٣﴾ ع

કાફિરોએ મુસ્લિમ પત્નીઓને આપી હતી તેને તેઓ પરત માંગી લે. આ અલ્લાહનો આદેશ છે. તે તમારા વચ્ચે ફેંસલો કરે છે અને તે બધું જ જાણનાર અને તત્ત્વદર્શી છે. (૧૧) અને જો તમારી કાફિર પત્નીઓની મહેરમાંથી કેટલીક તમને કાફિરો પાસેથી પરત ન મળે અને પછી તમારો આવો પ્રસંગ આવે, તો જે લોકોની પત્નીઓ તે તરફ રહી ગઈ છે તેમને એટલી રકમ ચૂકવી આપો, જે તેમણે આપેલ મહેરોની બરાબર હોય, અને એ અલ્લાહથી ડરતા રહો જેના પર તમે ઈમાન લાવ્યા છો.

(૧૨) હે નબી સલ્લ.! જ્યારે તમારા પાસે ઈમાનવાળી સ્ત્રીઓ બૈત (પ્રતિજ્ઞા) કરવા માટે આવે(૧૧) અને એ વાતની પ્રતિજ્ઞા કરે કે તેઓ અલ્લાહ સાથે કોઈ વસ્તુને ભાગીદાર નહીં બનાવે, ચોરી નહીં કરે, વ્યભિચાર નહીં કરે, પોતાના સંતાનની હત્યા નહીં કરે, પોતાના હાથ-પગ વચ્ચે કોઈ આરોપ ઘડીને નહીં લાવે(૧૨) અને કોઈ પણ ભલાઈના કામમાં તમારી અવજ્ઞા નહીં કરે,(૧૩) તો તેમનાથી 'બૈત' લઈ લો અને તેમના માટે ક્ષમાની પ્રાર્થના કરો. નિશ્ચિતપણે અલ્લાહ ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.

(૧૩) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! એ લોકોને મિત્ર ન બનાવો, જેમના પર અલ્લાહનો પ્રકોપ થયો છે, જેઓ આખિરત (પરલોક)થી એવી જ રીતે નિરાશ છે, જેવી રીતે કબરોમાં પડેલા કાફિરો નિરાશ છે. (રુકૂઅ-૨)

(બિનઇસ્લામી) સમાજમાં સામાન્ય રીતે ફેલાયેલ હોય. આનાથી કાફિરોને એ કહેવાનો અવસર મળશે કે આ દીનમાં છેવટે એવી શું ખૂબી છે જે તેને અમારા કુફ્ર (અધર્મ) પર શ્રેષ્ઠતા પ્રદાન કરે છે ?

૭. ઉપરની આયતમાં મુસલમાનોને પોતાના કાફિર રિશ્તેદારોથી સંબંધ-વિચ્છેદની તાકીદ કર્યા પછી એ આશા પણ અપાવી છે કે એવો સમય પણ આવી શકે છે, જ્યારે તમારો આ જ રિશ્તેદાર મુસલમાન બની જાય અને આજની દુશ્મની ફરી પ્રેમમાં પરિવર્તિત થઈ જાય.

૮. મતલબ એ છે કે જે વ્યક્તિ તમારા સાથે દુશ્મની નથી રાખતો, ન્યાયનો તકાદો એ છે કે તમે પણ તેના સાથે દુશ્મની ન રાખો. દુશ્મન અને દુશ્મન ન હોય એ વ્યક્તિને એક દરજ્જામાં રાખવો અને બંનેથી એક સમાન વ્યવહાર કરવો ન્યાય નથી. તમને એ લોકોના સાથે કઠોર વ્યવહાર કરવાનો અધિકાર છે, જેમણે ઈમાન લાવવાના કારણે તમારા પર અત્યાચાર કર્યા અને તમને વતનથી નીકળી જવા માટે મજબૂર કર્યા અને નીકળ્યા પછી પણ તમારો પીછો ન છોડ્યો. પરંતુ જે લોકોએ આ અત્યાચારમાં કોઈ ભાગ નથી લીધો, ન્યાય એ છે કે તમે તેમના સાથે સદ્‌વર્તન કરો અને રિશ્તેદારી અને બિરાદરીને ધ્યાનમાં રાખીને તેમના જે હક્કો તમારા શિરે આવે છે તેને અદા કરવામાં કોઈ કસર ન રાખો.

૯. હુદૈબિયાની સંધિ પછી સૌપ્રથમ તો મુસલમાન પુરુષો મક્કાથી ભાગી-ભાગીને મદીના આવતા રહ્યા અને તેમને સંધિની શરતો અનુસાર પાછા મોકલવામાં આવતા રહ્યા. પછી મુસલમાન સ્ત્રીઓના આવવાનો ક્રમ શરૂ થઈ ગયો અને કાફિરોએ સંધિની શરતો અનુસાર તેમને પાછી મોકલવાની માંગણી કરી. આના પર એ પ્રશ્ન ઊભો થયો કે શું હુદૈબિયાની સંધિ સ્ત્રીઓ પર પણ લાગુ થાય છે ? અલ્લાહ તુઆલાએ આ જ પ્રશ્નોનો અહીં જવાબ આપ્યો છે કે જો તે મુસલમાન હોય અને એ ખાતરી કરી લેવામાં આવે કે ખરેખર તેણી ઈમાનના કારણે જ હિજરત કરીને આવી છે, બીજી કોઈ વસ્તુ તેને નથી લાવી, તો તેમને પાછી મોકલવામાં ન આવે. આ આદેશ એ આધારેઆપવામાં આવ્યો કે સંધિની જે શરતો લખવામાં આવી હતી તેમાં 'રજૂલુન' (પુરુષ) શબ્દ લખવામાં આવ્યો હતો, જેમ કે બુખારીની રિવાયતમાં આવેલ છે.

૧૦. અર્થ એ છે કે તેમના કાફિર પતિઓને તેમની જે મહેર પાછી આપવામાં આવશે તેને જ એ સ્ત્રીઓની મહેર ગણવામાં નહીં આવે, બલ્કે હવે જે મુસલમાન પણ તેમાંથી કોઈ સ્ત્રીથી નિકાહ કરવા ઇચ્છે તે તેની મહેર અદા કરે અને તેનાથી નિકાહ કરી લે.

૧૧. આ આયત મક્કા-વિજયથી થોડાક સમય પહેલા અવતરિત થઈ હતી. તે પછી જ્યારે મક્કા પર વિજય પ્રાપ્ત થયો તો કુરૈશના લોકો ટોળે-ટોળા હુઝૂર સલ્લ.થી બૈત (શપથ) કરવા માટે હાજર થવા લાગ્યા. આપ સલ્લ.એ પુરુષોથી

સફા પર્વત પર સ્વયં બૈત લીધી અને હઝરત ઉમર રદિ.ને પોતાના તરફથી નિયુક્ત કર્યા કે તેઓ સત્રીઓથી બૈત લે અને એ વાતોનો એકરાર કરાવે, જે આ આયતમાં દર્શાવવામાં આવી છે. પછી મદીના પરત આવીને આપ સલ્લ.એ એક મકાનમાં અન્સારની સ્ત્રીઓને એકત્ર કરવાનો આદેશ આપ્યો અને હઝરત ઉમર રદિ.ને તેમનાથી બૈત લેવા માટે મોકલ્યા.

૧૨. આનાથી બે પ્રકારના આરોપો અભિપ્રેત છે : એક એ કે કોઈ સ્ત્રી બીજી સ્ત્રીઓ પર પરાયા પુરુષોથી સંબંધોના આરોપો લગાવે અને એ પ્રકારની વાતો લોકોમાં ફેલાવે. બીજો એ કે એક સ્ત્રી બાળક તો બીજાનું જણે અને પતિને એ વિશ્વાસ અપાવે કે આ તારું જ (બાળક) છે.

૧૩. આ સંક્ષિપ્ત વાક્યમાં બે ખૂબ મહત્ત્વના કાનૂની મુદ્દાઓ દર્શાવવામાં આવ્યા છે : એક એ કે નબી કરીમ સલ્લ.નું આજ્ઞાપાલનમાં પણ ભલાઈમાં આજ્ઞાપાલનનું બંધન મૂકવામાં આવ્યું છે, જો કે હુઝૂર સલ્લ. વિશે એ બાબતે અંશમાત્ર સંદેહનો અવકાશ પણ ન હતો કે આપ સલ્લ. ક્યારેય બૂરાઈનો આદેશ પણ આપી શકે છે. આનાથી આપોઆપ એ વાત સ્પષ્ટ થઈ ગઈ કે દુનિયામાં કોઈ વ્યક્તિનું આજ્ઞાપાલન (કે અનુસરણ) અલ્લાહના કાનૂનની સીમાઓથી બહાર જઈને કરી શકાતું નથી, કેમ કે જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ. સુદ્ધાંનું આજ્ઞાપાલન ભલાઈની શરતથી બંધાયેલ છે, તો પછી કોઈ બીજાનું એ સ્થાન કેવી રીતે હોઈ શકે છે કે તેને બિનશરતી આજ્ઞાપાલનનો હક્ક પહોંચે અને તેના કોઈપણ એવા આદેશ કે કાનૂન કે નિયમ અને રીતનું અનુસરણ કરવામાં આવે જે અલ્લાહના કાનૂનના વિરુદ્ધ હોય. બીજી વાત જે બંધારણીય હેસિયતથી ખૂબ મહત્ત્વ ધરાવે છે તે એ છે કે આ આયતમાં પાંચ નકારાત્મક આદેશો આપ્યા પછી હકારાત્મક આદેશ માત્ર એક જ આપવામાં આવ્યો છે અને તે એ છે કે તમામ નેક કામો (સદ્કાર્યો)માં નબી કરીમ સલ્લ.ના આદેશોનું પાલન કરવામાં આવશે. જ્યાં સુધી બૂરાઈઓનો સંબંધ છે, તે મોટી-મોટી બૂરાઈઓ ગણાવી દેવામાં આવી, જેમાં અજ્ઞાનતા-કાળની સ્ત્રીઓ ગ્રસ્ત હતી અને તેનાથી બચવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ લેવામાં આવી, પરંતુ જ્યાં સુધી ભલાઈઓનો સંબંધ છે, તેની કોઈ યાદી આપીને પ્રતિજ્ઞા લેવામાં ન આવી કે તમે ફલાણા-ફાલણા કાર્યો કરશો, બલ્કે માત્ર એ પ્રતિજ્ઞા લેવામાં આવી કે જે નેક કામનો પણ નબી કરીમ સલ્લ. આદેશ આપશે તેનું પાલન તમારે કરવું પડશે.

૬૧. અસ્-સફ્ફ

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ ચોથી આયતના વાક્યાંશ 'યુકાતિલૂન ફી સબીલિહી સફ્ફા' (તેના માર્ગમાં એવી રીતે કતારબદ્ધ લડે છે)થી લેવામાં આવ્યું છે. તેનાથી અભિપ્રેત એ છે કે આ એ સૂરઃ છે, જેમાં 'સફ્ફ' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉતરાણકાળ :

આના વિષયો પર વિચાર કરવાથી એમ લાગે છે કે આ સૂરઃ સંભવતઃ ઉહુદના યુદ્ધ પછી તરતના જમાનામાં અવતરિત થઈ હશે, કારણ કે આમાં સૂક્ષ્મતઃ જે સંજોગો તરફ સંકેતનો આભાસ થાય છે તે સંજોગો એ જ તબક્કાના છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય છે મુસલમાનોને ઈમાનમાં નિખાલસતા અપનાવવા અને અલ્લાહના માર્ગમાં પ્રાણ ન્યોછાવર કરવા માટે પ્રેરિત કરવાનો. આમાં ઈમાનમાં જેઓ કમજોર હતા એવા મુસલમાનોને પણ સંબોધન કરવામાં આવ્યું છે અને એ લોકોને પણ, જેઓ ઈમાનનો ખોટો દાવો કરીને ઈસ્લામમાં દાખલ થઈ ગયા હતા, અને એમને પણ જેઓ નિષ્ઠાવાન હતા. વર્ણન-શૈલીથી આપોઆપ જણાઈ આવે છે કે ક્યાં કોને સંબોધન કરવામાં આવ્યું છે. શરૂઆતમાં તમામ ઈમાનવાળાઓને સચેત કરવામાં આવ્યા છે કે અલ્લાહની નજરમાં અત્યંત તિરસ્કારપાત્ર, ઘૃણાસ્પદ અને દ્વેષી છે એ લોકો, જેઓ કહે કંઈ અને કરે કંઈ; અને અત્યંત પ્રિય છે એ લોકો, જેઓ સત્ય-માર્ગમાં લડવા માટે સીસું પાયેલ દીવાલની જેમ દૃઢ થઈને ઊભા હોય. ત્યારબાદ આયત-૫ થી ૭ સુધી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ની ઉમ્મત (સમુદાય)ના લોકોને ચેતવવામાં આવ્યા છે કે પોતાના રસૂલ અને પોતાના દીન સાથે તમારું વલણ એ ન હોવું જોઈએ, જે હઝરત મૂસા (અલૈ.) અને હઝરત ઈસા (અલૈ.) સાથે બની ઈસરાઈલે અપનાવ્યું, અને જેનું પરિણામ એ આવ્યું કે તે કોમની મનોદશા જ વિકૃત થઈને રહી ગઈ અને તેમનાથી સન્માર્ગનું સૌભાગ્ય જ છીનવી લેવામાં આવ્યું. પછી આયત-૮ અને ૯ માં સંપૂર્ણ પડકાર સાથે ઘોષણા કરવામાં આવી છે કે યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ અને તેમના સાથે સાંઠગાંઠ રાખનારા મુનાફિકો (દંભીઓ) અલ્લાહના આ પ્રકાશ (નૂર)ને બુઝાવવાના ચાહે ગમે તેટલા પ્રયત્નો કરી લે, તે સંપૂર્ણ ચમક-દમક સાથે દુનિયામાં ફેલાઈને રહેશે અને તે મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ને ચાહે

ગમે તેટલું અપ્રિય હોય, સાચા રસૂલ (સલ્લ.)નો લાવેલો દીન (ધર્મ) દરેક અન્ય ધર્મ પર પ્રભાવી થઈને રહેશે. તે પછી આયત-૧૦ થી ૧૩માં ઈમાનવાળાઓને બતાવવામાં આવ્યું છે કે દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)માં સફળતાનો માર્ગ કેવળ એક જ છે, અને તે એ છે કે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (ઈશદૂત) પર સાચા હૃદયથી ઈમાન લાવો અને અલ્લાહના માર્ગ (ઈશમાર્ગ)માં પોતાના પ્રાણ અને ધન વડે જિહાદ (તનતોડ પ્રયાસ અને સંઘર્ષ) કરો. અંતમાં ઈમાનવાળાઓને શિખામણ આપવામાં આવી છે કે જે રીતે હઝરત ઈસા (અલૈ.)ના સાથીઓએ અલ્લાહના માર્ગમાં તેમનો સાથ આપ્યો હતો, એ જ રીતે તેઓ પણ અલ્લાહના મદદગાર બને, જેથી અસત્યવાદીઓ વિરુદ્ધ તેમને પણ એવી જ રીતે અલ્લાહનું સમર્થન પ્રાપ્ત થાય, જે રીતે પહેલાં ઈમાનવાળાઓને પ્રાપ્ત થયું હતું.

اٰيَاتُهَا ١٤ (٦١) سُوْرَةُ الصَّفِّ مَدَنِيَّةٌ (١٠٩) رُكُوْعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ
الْحَكِيْمُ ۝١ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِمَ تَقُوْلُوْنَ مَا لَا
تَفْعَلُوْنَ ۝٢ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُوْلُوْا مَا لَا
تَفْعَلُوْنَ ۝٣ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَ فِيْ
سَبِيْلِهٖ صَفًّا كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَّرْصُوْصٌ ۝٤ وَاِذْ
قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ لِمَ تُؤْذُوْنَنِيْ وَقَدْ تَّعْلَمُوْنَ
اَنِّيْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ ۭ فَلَمَّا زَاغُوْٓا اَزَاغَ اللّٰهُ
قُلُوْبَهُمْ ۭ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ۝٥ وَاِذْ
قَالَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ يٰبَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ اِنِّيْ رَسُوْلُ
اللّٰهِ اِلَيْكُمْ مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰىةِ
وَمُبَشِّرًۢا بِرَسُوْلٍ يَّاْتِيْ مِنْۢ بَعْدِي اسْمُهٗٓ اَحْمَدُ ۭ
فَلَمَّا جَاۗءَهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ قَالُوْا هٰذَا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ۝٦ وَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعٰٓى
اِلَى الْاِسْلَامِ ۭ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ۝٧ۚ
يُرِيْدُوْنَ لِيُطْفِـُٔوْا نُوْرَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ ۭ وَاللّٰهُ
مُتِمُّ نُوْرِهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ۝٨ هُوَ الَّذِيْٓ اَرْسَلَ
رَسُوْلَهٗ بِالْهُدٰى وَدِيْنِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهٗ عَلَى

૬૧. સૂરઃ અસ્-સફ્ફ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૨ ● આયતો-૧૪)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલ્લાહની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરી છે, દરેક એ વસ્તુએ, જે આકાશો અને ધરતીમાં છે, અને તે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે.

(૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમે કેમ એ વાત કહો છો, જે કરતા નથી ? (૩) અલ્લાહના નજીક આ અત્યંત અપ્રિય કૃત્ય છે કે તમે કહો એ વાત, જે કરતા નથી. (૪) અલ્લાહને તો પસંદ એ લોકો છે, જેઓ તેના માર્ગમાં એવી રીતે કતારબદ્ધ લડે છે જાણે તેઓ એક સીસું પાયેલ દીવાલ છે.[૧]

(૫) અને યાદ કરો મૂસાની એ વાત, જે તેણે પોતાની કોમને કહી હતી કે, "હે મારી કોમના લોકો ! તમે મને શા માટે દુઃખ આપો છો, જ્યારે કે તમે સારી રીતે જાણો છો કે હું તમારા તરફ અલ્લાહનો મોકલેલો રસૂલ (ઈશદૂત) છું ?"[૨] પછી જ્યારે તેમણે વિકૃતિ અપનાવી, તો અલ્લાહે પણ તેમના હૃદય વિકૃત કરી દીધા. અલ્લાહ અવજ્ઞાકારીઓને માર્ગ દેખાડતો નથી.[૩]

(૬) અને યાદ કરો મરયમના પુત્ર ઈસાની એ વાત, જે તેણે કહી હતી, "હે બની ઈસરાઈલ (ઈસરાઈલના સંતાનો) ! હું તમારા તરફ અલ્લાહનો મોકલેલો રસૂલ (ઈશદૂત) છું.[૪] સમર્થન કરનાર છું એ તૌરાતનું જે મારા પહેલાં આવેલ મોજૂદ છે, અને ખુશખબર આપનાર છું એક રસૂલની જે મારા પછી આવશે, જેનું નામ અહમદ હશે."[૫]

પરંતુ જ્યારે તે તેમના પાસે સ્પષ્ટ નિશાનીઓ લઈને આવ્યો, તો તેમણે કહ્યું કે આ તો સ્પષ્ટ છેતરપિંડી છે.[૬] (૭) હવે ભલા એ વ્યક્તિ કરતાં વધુ અત્યાચારી બીજો કોણ હશે, જે અલ્લાહ પર જૂઠા આરોપો લગાવે,[૭] જ્યારે કે તેને ઈસ્લામ (અલ્લાહ સમક્ષ આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝૂકાવી દેવા)નું આમંત્રણ આપવામાં આવી રહ્યું હોય ?[૮] આવા અત્યાચારીઓને અલ્લાહ માર્ગદર્શન આપતો નથી. (૮) આ લોકો પોતાના મોઢાની ફૂંકો વડે અલ્લાહના નૂર (પ્રકાશ)ને ઓલવવા માગે છે, અને અલ્લાહનો નિર્ણય એ છે કે તે પોતાના પ્રકાશને સંપૂર્ણપણે ફેલાવીને રહેશે ચાહે ઈન્કાર કરનારાઓને આ ગમે તેટલું અપ્રિય હોય. (૯) એ જ તો છે, જેણે પોતાના રસૂલને માર્ગદર્શન અને દીને-હક્ક (સત્ય-ધર્મ) સાથે મોકલ્યો છે, જેથી તેને તમામ દીનો (ધર્મો) પર પ્રભુત્વ આપી દે,

૧. આનાથી સૌપ્રથમ એ જાણ થઈ કે અલ્લાહ તઆલાની પ્રસન્નતાથી એ જ ઈમાનવાળાઓ ભાગ્યશાળી બને છે, જેઓ તેના માર્ગમાં જીવ ખપાવવા અને જોખમો સહન કરવા માટે તૈયાર હોય. બીજી વાત એ જાણવા મળી કે અલ્લાહને જે લશ્કર પસંદ છે તેમાં ત્રણ ગુણો હોવા જોઈએ : એક એ કે તે ખૂબ સમજી-વિચારીને અલ્લાહના માર્ગમાં લડે અને કોઈ એવા માર્ગમાં ન લડે જે 'ફી સબીલિલ્લાહ' (અલ્લાહના માર્ગ)ની વ્યાખ્યામાં ન આવતો હોય. બીજો એ કે તે અવ્યવસ્થા અને વિભાજનમાં ગ્રસ્ત ન થાય, બલ્કે મજબૂત વ્યવસ્થાની સાથે કતારબદ્ધ થઈને લડે. ત્રીજો એ કે દુશ્મનોનો સામનો કરવામાં તેની સ્થિતિ 'સીસું પાયેલ દીવાલ' જેવી હોય.

૨. આ વાત એટલા માટે ફરમાવવામાં આવી કે મુસલમાનો પોતાના નબી (સલ્લ.)ની સાથે એ વલણ ન અપનાવે,

الدِّيْنِ كُلِّهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُوْنَ ۝٩ ع يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْجِيْكُمْ مِّنْ عَذَابٍ
اَلِيْمٍ ۝١٠ تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَتُجَاهِدُوْنَ
فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ ؕ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ
لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝١١ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ
وَيُدْخِلْكُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ وَ
مَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِيْ جَنّٰتِ عَدْنٍ ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ
الْعَظِيْمُ ۝١٢ وَاُخْرٰى تُحِبُّوْنَهَا ؕ نَصْرٌ مِّنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ
قَرِيْبٌ ؕ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۝١٣ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
كُوْنُوْۤا اَنْصَارَ اللّٰهِ كَمَا قَالَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ
لِلْحَوَارِيّٖنَ مَنْ اَنْصَارِيْۤ اِلَى اللّٰهِ ؕ قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ
نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ فَاٰمَنَتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْۢ بَنِيْۤ اِسْرَآءِيْلَ
وَكَفَرَتْ طَّآئِفَةٌ ۚ فَاَيَّدْنَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا عَلٰى
عَدُوِّهِمْ فَاَصْبَحُوْا ظٰهِرِيْنَ ۝١٤ ع

ع ٩ ٩

منزل ٧

ع ٢ ٥ ١٠

ચાહે મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ને આ ગમે તેટલું અપ્રિય હોય. (રુકૂઅ-૧)

(૧૦) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! હું બતાવું તમને એ વેપાર,[૯] જે તમને દુઃખદાયક યાતનાથી બચાવી લે ? (૧૧) ઈમાન લાવો અલ્લાહ અને તેના રસૂલ પર, અને જિહાદ (તનતોડ સંઘર્ષ) કરો અલ્લાહના માર્ગમાં પોતાના માલથી અને પોતાના પ્રાણથી. આ જ તમારા માટે વધુ સારું છે જો તમે જાણો. (૧૨) અલ્લાહ તમારા ગુના માફ કરી દેશે અને તમને એવા બાગોમાં દાખલ કરશે, જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે અને હંમેશા રહેવાની જન્નતોમાં સર્વોત્તમ ઘર તમને પ્રદાન કરશે. આ છે મોટી સફળતા. (૧૩) અને એ બીજી વસ્તુ જે તમે ઇચ્છો છો, તે પણ તમને આપશે, અલ્લાહ તરફથી મદદ અને ટૂંકમાં જ પ્રાપ્ત થનારો વિજય. હે નબી સલ્લ.! ઈમાનવાળાઓને આની ખુશખબર આપી દો.

(૧૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહના મદદગાર બનો, જેવી રીતે મરયમના પુત્ર ઈસાએ હવારીઓ (પોતાના સાથીઓ)ને સંબોધીને કહ્યું હતું, ''કોણ છે અલ્લાહ તરફ (બોલાવવામાં) મારો મદદગાર ?'' અને હવારીઓએ જવાબ આપ્યો હતો, ''અમે છીએ અલ્લાહના મદદગાર.'' તે વખતે બની ઇસરાઈલનું એક જૂથ ઈમાન લાવ્યું અને બીજા જૂથે ઇન્કાર કર્યો. પછી અમે ઈમાન લાવનારાઓની તેમના દુશ્મનોના મુકાબલામાં સહાયતા કરી અને તેઓ જ પ્રભાવી થઈને રહ્યા.[૧૦] (રુકૂઅ-૨)

જે બની ઇસરાઈલે (યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓએ) પોતાના નબીની સાથે અપનાવ્યું હતું, નહિં તો તેઓ એ પરિણામથી બચી નહીં શકે જે પરિણામ બની ઇસરાઈલે ભોગવ્યું.

૩. અર્થાત્, અલ્લાહ તઆલાની એ રીત નથી કે જે લોકો પોતે વિકૃત માર્ગ પર ચાલવા માગે તો તેમને તે અકારણ સીધો માર્ગ ચલાવે અને જે લોકો તેની અવજ્ઞા પર તત્પર હોય તેમને બળજબરીથી માર્ગદર્શન અને સાચા રસ્તાનું શ્રેય પ્રદાન કરે.

૪. આ બની ઇસરાઈલની બીજી અવજ્ઞાનો ઉલ્લેખ છે. એક અવજ્ઞા એ હતી, જે તેમણે પોતાના ઉન્નતિ-કાળની શરૂઆતમાં કરી, અને બીજી અવજ્ઞા એ છે જે એ કાળના અંતિમ અને તદ્દન સમાપ્તિ પર તેમણે કરી, જેના પછી હંમેશ-હંમેશ માટે તેમના પર અલ્લાહની ફિટકાર પડી. આશય આ બંને પ્રસંગોને વર્ણવવાનો એ છે કે મુસલમાનોને અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ની સાથે બની ઇસરાઈલ જેવા વર્તન-વ્યવહાર અપનાવવાના પરિણામોથી સાવધાન કરવામાં આવે.

૫. આ રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. વિશે હઝરત ઈસા અલૈ.ની સ્પષ્ટ ભવિષ્યવાણીનો ઉલ્લેખ છે, જેનું વિગતવાર પ્રમાણ અમે 'તફહીમુલ કુર્આન' ભા-૫ માં આ આયતની સમજૂતી આપતાં આપેલ છે.

૬. મૂળ શબ્દ 'સિહ્ર' પ્રયુક્ત થયો છે. 'સિહ્ર' અહીં જાદૂ નહીં, બલ્કે ધોકો અને છેતરપિંડીના અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે અને અરબી શબ્દ-કોષમાં જાદૂની જેમ તેનો આ અર્થ પણ પ્રચલિત છે. આયતનો અર્થ એ છે કે જ્યારે એ નબી (પયગંબર), જેના આગમનની ખુશખબર હઝરત ઈસા અલૈ.એ આપી હતી, પોતાના નબી હોવાની સ્પષ્ટ નિશાનીઓની સાથે આવી ગયા, તો બની ઇસરાઈલ અને હઝરત ઈસા અલૈ.ની ઉમ્મત (સમુદાય)એ તેના પયગંબરીના દાવાને તદ્દન છેતરપિંડી ઠેરવી દીધો.

૭. અર્થાત્, અલ્લાહે મોકલેલ નબીને જૂઠો દાવેદાર ઠેરવે અને અલ્લાહની વાણીને જે તેના નબી પર અવતરિત થઈ રહી હોય તેને નબીએ પોતે ઘડી કાઢેલ વાણી ઠેરવે.

૮. અર્થાત્, સૌપ્રથમ તો સાચા નબીને જૂઠા દાવેદાર કહેવું જ સ્વયં કંઈ ઓછો અત્યાચાર નથી, તેના પર વધારે એ અત્યાચાર કરવામાં આવે કે બોલાવવાવાળો તો અલ્લાહની બંદગી અને આજ્ઞાપાલન તરફ બોલાવી રહ્યો હોય અને સાંભળનાર જવાબમાં તેને ગાળો આપે અને તેના આમંત્રણને નુકસાન પહોંચાડવા માટે જૂઠ, આક્ષેપબાજી અને મિથ્યારોપણના દાવપેચ અને યુક્તિઓનો ઉપયોગ કરે.

૯. વેપાર એ વસ્તુ છે, જેમાં વ્યક્તિ પોતાનું ધન, સમય, મહેનત અને બુદ્ધિ અને યોગ્યતા એટલા માટે ખપાવે છે કે તેનાથી નફો પ્રાપ્ત થાય. આ જ પાસાથી અહીં ઈમાન અને જિહાદ ફી સબીલિલ્લાહ (ઈશમાર્ગમાં તનતોડ સંઘર્ષ)ને વેપાર કહેવામાં આવેલ છે. મતલબ એ છે કે આ માર્ગમાં પોતાનું સર્વસ્વ ન્યોછાવર કરી દેશો, તો એ નફો તમને પ્રાપ્ત થશે જે આગળ બતાવવામાં આવી રહ્યો છે.

૧૦. મસીહ (હઝરત ઈસા) અલૈ.ને ન માનવાવાળા યહૂદી છે, અને તેમને માનવાવાળા 'ઈસાઈ' (ખ્રિસ્તીઓ) પણ છે અને મુસલમાનો પણ. અલ્લાહ તઆલાએ પહેલા ઈસાઈઓને યહૂદીઓ પર પ્રભુત્વ પ્રદાન કર્યું અને પછી મુસલમાનોએ પણ તેમના પર પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કર્યું. એ રીતે મસીહ અલૈ.નો ઈન્કાર કરનારા બંનેથી પરાધીન થઈને રહ્યા. આ મામલાને અહીં એ આશયથી દર્શાવવામાં આવ્યો છે કે મુસલમાનોને વિશ્વાસ થઈ જાય કે જે રીતે પહેલા હઝરત ઈસા અલૈ.ને માનવાવાળા તેમનો ઈન્કાર કરનારાઓ પર પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા છે, એ જ રીતે હવે હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ને માનવાવાળા આપ સલ્લ.નો ઈન્કાર કરનારાઓ પર પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરશે.

૬૨. અલ-જુમુઆ

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ આયત-૯ના વાક્ય ''ઈઝા નૂદિ-ય-લિસ્સલાતિ મિંય્યૌમિલ્ જુમુઅતિ'' (જ્યારે પોકારવામાં આવે નમાઝ માટે જુમુઆના દિવસે)થી લેવામાં આવ્યું છે. આમ તો આ સૂરઃમાં 'જુમ્આ'ની નમાઝના આદેશો પણ વર્ણવવામાં આવ્યા છે, પરંતુ સમગ્રપણે 'જુમ્આ' તેની ચર્ચાઓનું શીર્ષક નથી, બલ્કે બીજી સૂરઃના નામોની જેમ આ નામ પણ પ્રતીકના જ રૂપમાં છે.

ઉતરાણકાળ :

આયત એકથી આઠ સુધીનો ઉતરાણકાળ હિ.સ.૦૭ છે અને સંભવતઃ આ ખૈબરના વિજયના પ્રસંગે અથવા તેના પછીના નજીકના સમયમાં અવતરિત થયો છે. આયત-૧૦ થી સૂરઃના અંત સુધીની આયતો હિજરત પછી નજીકના જમાનામાં જ અવતરિત થઈ છે, કેમ કે નબી (સલ્લ.)એ મદીના-તૈયિબા પહોંચતાં જ પાંચમા દિવસે 'જુમ્આ' કાયમ કરી દીધી હતી અને સૂરઃની અંતિમ આયતમાં જે પ્રસંગ તરફ સંકેત કરવામાં આવ્યો છે, તે સ્પષ્ટપણે દર્શાવી રહ્યો છે કે તે 'જુમ્આ' કાયમ થવાનો ક્રમ શરૂ થયા પછી જરૂર કોઈક એવા સમયે બન્યો હશે, જ્યારે લોકોને ધાર્મિક મજલિસો (સભાઓ)ના શિષ્ટાચારની પૂરેપૂરી કેળવણી હજુ મળી ન હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

જેમ કે અમે ઉપર વર્ણવી ગયા છીએ, આ સૂરઃના બે ભાગ બે જુદા-જુદા સમયે અવતરિત થયા છે, તેથી બંનેનો વિષય જુદો છે અને જેમનાથી સંબોધન છે એ પણ જુદા છે. પ્રથમ ભાગ તે વખતે અવતરિત થયો, જ્યારે યહૂદીઓની તમામ કોશિશો નિષ્ફળ નીવડી ચૂકી હતી, જે ઈસ્લામના આમંત્રણનો માર્ગ રોકવા માટે પાછલાં વર્ષો દરમ્યાન તેમણે કરી હતી. આ આયતોના અવતરણ સમયે તેમનો સૌથી મોટો ગઢ ખૈબર પણ કોઈ ખાસ તકલીફ વિના જીતાઈ ગયો. આ છેલ્લી હાર ખાધા પછી આરબ પ્રદેશમાં યહૂદીઓની તાકાત તદ્દન સમાપ્ત થઈ ગઈ. વાદીઉલ-કુરા, ફદક, તૈમા, તબૂક તમામ એક-એક કરીને હથિયાર નાંખતા ગયા, ત્યાં સુધી કે તમામ યહૂદીઓ ઈસ્લામી રાજ્યની પ્રજા બનીને રહી ગયા. આ પ્રસંગ હતો, જ્યારે અલ્લાહે આ સૂરઃમાં એકવાર ફરી તેમને સંબોધિત કર્યા

અને સંભવતઃ આ અંતિમ સંબોધન હતું, જે કુર્આન-મજીદમાં તેમને કરવામાં આવ્યું. આમાં તેમને સંબોધીને ત્રણ વાતો કહેવામાં આવી છે –

(૧) તમે આ રસૂલ (ઈશદૂત)ને એટલા માટે માનવાનો ઈન્કાર કરી દીધો કે આ તે કોમમાં મોકલવામાં આવ્યો હતો, જેને તમે તુચ્છ સમજીને 'ઉમ્મી' (અસભ્ય અને નિરક્ષર) કહો છો. તમારો આ ખોટો ભ્રમ હતો કે રસૂલ અનિવાર્યપણે તમારી પોતાની કોમનો જ હોવો જોઈએ અને એ કે 'ઉમ્મી'ઓમાં કદાપિ કોઈ રસૂલ આવી શકતો નથી. પરંતુ અલ્લાહે આ જ 'ઉમ્મી'ઓમાંથી એક રસૂલ ઉઠાવ્યો છે, જે તમારી આંખો સામે તેનો ગ્રંથ સંભળાવી રહ્યો છે, આત્માઓની શુદ્ધિ અને વૃદ્ધિ કરી રહ્યો છે અને તે લોકોને સત્ય-માર્ગ બતાવી રહ્યો છે, જેમની પથભ્રષ્ટતાની દશા તમે પોતે પણ જાણો છો. આ અલ્લાહની ઉદાર કૃપા છે, તે જેને ચાહે તેને પ્રદાન કરે.

(૨) તમને તૌરાતના વાહક બનાવવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ તમે તેની જવાબદારીને ન સમજ્યા, ન અદા કરી, ત્યાં સુધી કે તમે જાણી-જોઈને અલ્લાહની આયતોને ખોટી ઠેરવવાનું પણ ચૂકતા નથી અને તેના ઉપર તમારો એ દાવો છે કે તમે અલ્લાહના પ્રિય છો અને રિસાલત (ઈશદૂતત્વ)ની કૃપા હંમેશ માટે તમારા નામે લખી દેવામાં આવી છે.

(૩) તમે જો ખરેખર અલ્લાહના માનીતા હોત અને તમને જો વિશ્વાસ હોત કે તેને ત્યાં તમારા માટે ખૂબ આદર અને માન-સન્માન અને પ્રતિષ્ઠાનું સ્થાન સુરક્ષિત છે, તો તમને મૃત્યુનો આવો ડર ન હોત કે અપમાનભર્યું જીવન કબૂલ છે, પણ મૃત્યુ કોઈપણ ભોગે સ્વીકાર્ય નથી. તમારી આ હાલત સ્વયં જ એ વાતનો પુરાવો છે કે પોતાના કરતૂકોને તમે સ્વયં જાણો છો, અને તમારો અંતરાત્મા ખૂબ જાણે છે કે આ કરતૂકો સાથે મરશો, તો અલ્લાહને ત્યાં આનાથી વધુ અપમાનિત અને ફજેત થશો, જેટલા દુનિયામાં થઈ રહ્યા છો.

બીજો ભાગ આ સૂરઃમાં એટલા માટે સામેલ કરવામાં આવ્યો છે કે અલ્લાહે યહૂદીઓના 'સબ્ત' (શનિવાર)ના સામે મુસલમાનોને 'જુમ્આ' પ્રદાન કરેલ છે અને અલ્લાહ મુસલમાનોને સચેત કરવા માગે છે કે તેઓ પોતાના 'જુમ્આ' સાથે એવું વર્તન ન કરે, જે યહૂદીઓએ 'સબ્ત' સાથે કર્યું હતું. આ ભાગ તે વખતે અવતરિત થયો હતો, જ્યારે મદીનામાં એક દિવસે બરાબર 'જુમ્આ'ની નમાઝ

વખતે એક વેપારી કાફલો આવ્યો અને તેના ઢોલ-નગારાનો અવાજ સાંભળીને ૧૨ માણસો સિવાય મસ્જિદે-નબવી (મદીનામાં સ્થિત પયગંબરની મસ્જિદ)માં ઉપસ્થિત લોકો કાફલા તરફ દોડી ગયા, જ્યારે કે તે વખતે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) ખુત્બો (પ્રવચન) આપી રહ્યા હતા. આ વખતે આદેશ આપવામાં આવ્યો કે 'જુમ્આ'ની અઝાન થયા પછી દરેક જાતનું ખરીદ-વેચાણ અને બીજી દરેક પ્રવૃત્તિ હરામ (અવૈધ) છે.

اٰيَاتُهَا ١١ — (٦٢) سُوْرَةُ الْجُمُعَةِ مَدَنِيَّةٌ (١١٠) — رُكُوْعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ الْمَلِكِ
الْقُدُّوْسِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِيْ بَعَثَ فِي
الْاُمِّيّٖنَ رَسُوْلًا مِّنْهُمْ يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ
وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ ۗ وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ
لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٢﴾ وَّاٰخَرِيْنَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوْا بِهِمْ ۭ
وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٣﴾ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ
مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ﴿٤﴾ مَثَلُ
الَّذِيْنَ حُمِّلُوا التَّوْرٰىةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوْهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ
يَحْمِلُ اَسْفَارًا ۭ بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا
بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۭ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٥﴾ قُلْ
يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ هَادُوْٓا اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَاۗءُ
لِلّٰهِ مِنْ دُوْنِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ
صٰدِقِيْنَ ﴿٦﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهٗٓ اَبَدًۢا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ ۭ
وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِالظّٰلِمِيْنَ ﴿٧﴾ قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذِيْ
تَفِرُّوْنَ مِنْهُ فَاِنَّهٗ مُلٰقِيْكُمْ ثُمَّ تُرَدُّوْنَ اِلٰى عٰلِمِ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٨﴾ ع
يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا نُوْدِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَّوْمِ

૬૨. સૂરઃ અલ-જુમુઆ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૨ ● આયતો-૧૧)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલ્લાહની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરી રહી છે દરેક એ વસ્તુ, જે આકાશોમાં છે અને દરેક એ વસ્તુ જે ધરતીમાં છે. સમ્રાટ છે, અત્યંત પવિત્ર, પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી.

(૨) એ જ છે, જેણે ઉમ્મીઓ[૧]માં એક રસૂલ (ઈશદૂત) સ્વયં તેમનામાંથી જ ઉઠાવ્યો, જે તેમને તેની આયતો સંભળાવે છે, તેમના જીવન દુરસ્ત અને સુસજ્જ કરે છે, અને તેમને ગ્રંથ અને હિકમત (તત્ત્વદર્શિતા)નું શિક્ષણ આપે છે. જો કે આના પહેલાં તેઓ સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં પડેલા હતા. (૩) અને (આ રસૂલનું મોકલવું) એ બીજા લોકો માટે પણ છે, જેઓ હજુ તેમને મળ્યા નથી.[૨] અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે.[૩] (૪) આ તેની કૃપા છે, જેને ચાહે છે આપે છે, અને તે મોટો કૃપા કરનાર છે.

(૫) જે લોકોને તૌરાતના વાહક બનાવવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ તેમણે તેનો ભાર ન ઉપાડ્યો. તેમનું દૃષ્ટાંત તે ગધેડા જેવું છે, જેના ઉપર પુસ્તકો લાદેલા હોય. આનાથી પણ વધુ ખરાબ દૃષ્ટાંત એ લોકોનું છે, જેમણે અલ્લાહની આયતોને ખોટી ઠેરવી દીધી છે.[૪] આવા અત્યાચારીઓને અલ્લાહ માર્ગદર્શન આપતો નથી.

(૬) આમને કહો, "હે લોકો, જેઓ યહૂદી થઈ ગયા છો ![૫] જો તમને એ ઘમંડ છે કે બીજા બધા લોકોને છોડીને કેવળ તમે જ અલ્લાહના પ્રિય છો, તો મૃત્યુની કામના કરો જો તમે તમારા આ દાવામાં સાચા છો."[૬] (૭) પરંતુ આ લોકો કદાપિ આવી કામના નહીં કરે, પોતાના એ કૃત્યોના કારણે જે આ લોકો કરી ચૂક્યા છે, અને અલ્લાહ આ અત્યાચારીઓને સારી રીતે જાણે છે. (૮) આમને કહો, "જે મૃત્યુથી તમે ભાગો છો તે તો તમને આવીને રહેશે. પછી તમે તેના સામે રજૂ કરવામાં આવશો, જે છૂપા અને જાહેરનો જાણવાવાળો છે અને તે તમને બતાવી દેશે કે તમે શું-શું કરતા રહ્યા છો."(રુકૂઅ-૧)

(૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે પોકારવામાં આવે નમાઝ માટે જુમ્આના

---

૧. અહીં 'ઉમ્મી' શબ્દ યહૂદી પરિભાષાના રૂપમાં આવ્યો છે, અને તેમાં એક સૂક્ષ્મ વ્યંગ છુપાયેલો છે. આનો અર્થ એ છે કે જે આરબોને યહૂદીઓ ઉપેક્ષાની સાથે 'ઉમ્મ' કહે છે અને પોતાની સરખામણીમાં અપમાનિત સમજે છે તેમનામાં જ પ્રભુત્વશાળી અને સર્વજ્ઞ અલ્લાહે એક રસૂલ (ઈશદૂત) ઉઠાવ્યો છે. તે પોતે ઊભો નથી થઈ ગયો, બલ્કે તેને ઉઠાવવાવાળો એ છે, જે સૃષ્ટિનો બાદશાહ છે, જબરજસ્ત અને તત્ત્વદર્શી છે, જેની શક્તિથી લડીને આ લોકો પોતાનું જ બગાડશે, તેનું કંઈ નહીં બગાડી શકે.

૨. અર્થાત્, હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ની રિસાલત (પયગંબરી) માત્ર આરબ કોમ સુધી સીમિત નથી, બલ્કે સમગ્ર દુનિયાની એ બીજી કોમો અને વંશો માટે પણ છે, જે હજુ આવીને ઈમાનવાળાઓમાં સામેલ નથી થયા, પરંતુ આગળ કયામત સુધી આવવાના છે.

૩. અર્થાત્, આ તેના જ સામર્થ્ય અને તત્ત્વદર્શિતાનો ચમત્કાર છે કે આવી અણઘડ કોમમાં તેણે એવા મહાનતમ્

الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ؕ ذٰلِكُمْ
خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝٩ فَاِذَا قُضِيَتِ
الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوْا فِى الْاَرْضِ وَابْتَغُوْا مِنْ فَضْلِ
اللّٰهِ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ۝١٠ وَاِذَا
رَاَوْا تِجَارَةً اَوْ لَهْوَا ۨانْفَضُّوْٓا اِلَيْهَا وَتَرَكُوْكَ
قَآئِمًا ؕ قُلْ مَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ مِّنَ اللَّهْوِ وَمِنَ
التِّجَارَةِ ؕ وَاللّٰهُ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ۝١١ ع

منزل ٧ ع٢ ١٢

દિવસે, તો અલ્લાહના 'ઝિક્ર' તરફ દોડો અને ખરીદ-વેચાણ છોડી દો.(૭) આ તમારા માટે વધુ સારું છે જો તમે જાણો. (૧૦) પછી જ્યારે નમાઝ પૂરી થઈ જાય, તો જમીનમાં ફેલાઈ જાઓ અને અલ્લાહની કૃપા શોધો,(૮) અને અલ્લાહને પુષ્કળ યાદ કરતા રહો, કદાચ તમને સફળતા પ્રાપ્ત થઈ જાય.(૯)

(૧૧) અને જ્યારે તેમણે વેપાર અને ખેલ-તમાશો થતાં જોયો, તો તેના તરફ દોડી પડ્યા અને તમને ઊભા-ને-ઊભા જ છોડી દીધા.(૧૦) તેમને કહો, જે કંઈ અલ્લાહ પાસે છે તે ખેલ-તમાશા અને વેપારથી સારું છે,(૧૧) અને અલ્લાહ સૌથી સારો રોજી આપનાર છે.(૧૨)(રુકૂઅ-૨)

નબી પેદા કર્યા, જેમની શિક્ષા અને માર્ગદર્શન એટલા ક્રાંતિકારી છે અને વધુમાં એવા વૈશ્વિક શાશ્વત સિદ્ધાંતો ધરાવે છે, જેના પર તમામ માનવ-જાત મળીને એક 'ઉમ્મત' (વિશ્વ-સમુદાય) બની શકે છે અને હંમેશ માટે આ સિદ્ધાંતોથી માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

૪. અર્થાત્ તેમની સ્થિતિ ગધેડાથી પણ વધારે ખરાબ છે. તે તો સમજ-બૂઝ રાખતા નથી તેથી લાચાર છે, પરંતુ આ તો સમજ-બૂઝ ધરાવે છે. તૌરાતને વાંચે-વંચાવે છે. તેના અર્થોથી અજાણ નથી, તેમ છતાં તેઓ તેના માર્ગદર્શનની જાણી-જોઈને અવગણના કરે છે, અને એ નબી (પયગંબર)ને માનવાનો ઈરાદાપૂર્વક ઇન્કાર કરી રહ્યા છે, જે તૌરાતની રૂએ સરાસર સત્ય પર છે. આ લોકો ન જાણવાના દોષી નથી, બલ્કે જાણી-સમજીને અલ્લાહની આયતોને ખોટી ઠેરવવાના ગુનેગાર છે.

૫. આ મુદ્દો ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે કે 'હે યહૂદીઓ !' નથી કહ્યું, બલ્કે 'હે એ લોકો, જેઓ યહૂદી બની ગયા છો !' અથવા 'જેમણે યહૂદીવાદ અપનાવી લીધો છે' ફરમાવ્યું છે. આનું કારણ એ છે કે મૂળ દીન જે હઝરત મૂસા અલૈ. અને તેમનાથી પહેલાં અને પછીના પયગંબરો લાવ્યા હતા એ તો ઇસ્લામ જ હતો. આ પયગંબરોમાંથી કોઈ પણ યહૂદી ન હતા અને ન તેમના કાળમાં યહૂદીવાદ ઉત્પન્ન થયો હતો. આ ધર્મ એ નામની સાથે પછીની ઉપજ છે.

૬. આરબ પ્રદેશના યહૂદીઓ પોતાની સંખ્યા અને શક્તિમાં મુસલમાનોથી કોઈપણ રીતે ઓછા ન હતા અને સંસાધનોની રીતે તેમના કરતાં ખૂબ સમૃદ્ધ હતા. પરંતુ જે વસ્તુએ આ અસમાન પ્રતિસ્પર્ધામાં મુસલમાનોને વર્ચસ્વશાળી અને યહૂદીઓને પરાધીન કરી દીધા તે એ હતી કે મુસલમાનો અલ્લાહના માર્ગમાં મરવાથી ડરવાનું દૂર રહ્યું, દિલના ઊંડાણથી તેના અભિલાષી હતા, અને માથું હથેલી પર લઈને યુદ્ધના મેદાનમાં ઉતરતા હતા. આનાથી વિપરીત, યહૂદીઓની સ્થિતિ એ હતી કે તેઓ કોઈ માર્ગમાં પણ પ્રાણ આપવા તૈયાર ન હતા, ન અલ્લાહના માર્ગમાં, ન કોમ માટે, ન સ્વયં પોતાના પ્રાણ અને ધન અને માન-સન્માન માટે. તેમને કેવળ જીવન જોઈતું હતું, ચાહે તે જીવન ગમે તેવું હોય. આ જ વસ્તુએ તેમને કાયર બનાવી દીધા હતા.

૭. આ આદેશમાં 'ઝિક્ર'થી અભિપ્રેત 'ખુત્બા' (નમાઝ પહેલાનું સંભાષણ) છે, કેમ કે અઝાન પછી પહેલું કાર્ય જે નબી સલ્લ. કરતા હતા તે નમાઝ નહીં, બલ્કે ખુત્બો હતું અને નમાઝ આપ સલ્લ. 'ખુત્બા' પછી અદા કરતા હતા. 'અલ્લાહના ઝિક્ર તરફ દોડો'નો અર્થ એ નથી કે ભાગતા આવો, બલ્કે આનો અર્થ એ છે કે જલ્દીમાં જલ્દી ત્યાં પહોંચવાની કોશિશ કરો. 'ખરીદ-વેચાણ છોડી દો'નો અર્થ માત્ર ખરીદ-વેચાણ છોડી દેવું નથી, બલ્કે નમાઝ માટે જવાની ચિંતા અને આયોજન સિવાય બીજી બધી વ્યસ્તતાઓ છોડી દેવું છે. ઇસ્લામના ફુકહા (ધર્મશાસ્ત્રીઓ) એ વાત પર સર્વસંમત છે કે જુમ્આની અઝાન પછી ખરીદ-વેચાણ અને વેપાર હરામ (અવૈધ) છે. અલબત્ત, હદીસની રૂએ બાળકો, સ્ત્રીઓ, ગુલામો (સેવકો), બીમારો અને મુસાફરોને જુમ્આની અનિવાર્યતાથી અપવાદ રાખવામાં આવ્યા છે.

૮. આનો અર્થ એ નથી કે જુમ્આની નમાઝ પછી જમીનમાં ફેલાઈ જવું અને રોજીની શોધની દોડધૂપમાં લાગી જવું જરૂરી છે, બલ્કે આ ઇરશાદ અનુમતિના અર્થમાં છે. કેમ કે જુમ્આની અઝાન સાંભળીને બધા વેપાર-ધંધા છોડી દેવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો, તેથી ફરમાવવામાં આવ્યું કે નમાઝ સમાપ્ત થઈ ગયા પછી તમને પરવાનગી છે કે ફેલાઈ જાઓ અને પોતાનો જે વેપાર-ધંધો પણ કરવા ઇચ્છો કરો. આ એવું જ છે, જેમ કે એહરામની હાલતમાં શિકારની મનાઈ કર્યા પછી ફરમાવ્યું કે જ્યારે તમે એહરામ ખોલી નાખો તો શિકાર કરો. (સૂરઃ માઈદા, આયત-૨) આનો અર્થ એ નથી કે અવશ્ય શિકાર કરો, બલ્કે એ છે કે તેના પછી તમે શિકાર કરી શકો છો. તેથી જે લોકો આ આયતથી એ દલીલ કરે છે કે કુર્આનની રૂએ ઇસ્લામમાં જુમ્આની રજા નથી, તે ખોટું કહે છે. અઠવાડિયામાં

એક દિવસ રજા કરવી હોય તો મુસલમાનોએ જુમ્આના દિવસે કરવી જોઈએ, જે રીતે યહૂદીઓ શનિવારે અને ઈસાઈ રવિવારે કરે છે.

૯. આ પ્રકારના પ્રસંગે 'કદાચ' શબ્દ પ્રયુક્ત કરવાનો અર્થ એ નથી થતો કે અલ્લાહ તઆલાને - મઆઝલ્લાહ - કોઈ શંકા હતી, બલ્કે આ વાસ્તવમાં વાત કરવાની શાહી રીત છે. આ એવું જ છે, જેમ કે કોઈ મહેરબાન માલિક સેવકને કહે કે તમે ફલાણી સેવાનું કાર્ય પૂરું કરી દો, કદાચ તમને બઢતી મળી જાય. આમાં એક સૂક્ષ્મ વચન છુપાયેલું હોય છે, જેની આશામાં સેવક દિલ લગાવીને ખૂબ શોખથી તે સેવા-કાર્ય પૂરું કરે છે.

૧૦. આ મદીનાના આરંભિક કાળની ઘટના છે. શામ (સીરિયા)થી એક વેપારી કાફલો બરાબર જુમ્આની નમાઝ વખતે આવ્યો અને તેણે ઢોલ-ત્રાંસા વગાડવાનું શરૂ કર્યું, જેથી વસ્તી ના લોકોને તેના આગમનની જાણ થાય. રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. તે વખતે ખુત્બો આપી રહ્યા હતા. ઢોલ-ત્રાંસાના અવાજો સાંભળીને લોકો બેચેન થઈ ગયા અને ૧૨ વ્યક્તિઓ સિવાય બાકી બધા કાફલા તરફ દોડી ગયા.

૧૧. આ વાક્ય બતાવી રહ્યું છે કે સહાબા રદિ.થી જે ભૂલ થઈ હતી તેનું સ્વરૂપ શું હતું. જો - મઆઝલ્લાહ - આનું કારણ ઈમાનની કમી અને આખિરતની તુલનામાં દુનિયાને જાણી-જોઈને પ્રાથમિકતા હોત, તો અલ્લાહ તઆલાના ક્રોધ, નારાજગી અને ઠપકાની શૈલી બીજી જ કંઈક હોત. પરંતુ એવી કોઈ ખરાબી ત્યા ન હતી, બલ્કે જે કંઈ થયું હતું તે પ્રશિક્ષણની કમીના કારણે થયું હતું. તેથી પહેલા એક શિક્ષકની શૈલીમાં જુમ્આના શિષ્ટાચાર બતાવવામાં આવ્યા, પછી આ ભૂલ પર પકડ કરીને તાલીમ આપનારની શૈલીમાં સમજાવવામાં આવ્યું કે જુમ્આનો ખુત્બો સાંભળવા અને તેની નમાઝ અદા કરવા પર તમને જે કંઈ અલ્લાહના ત્યાં મળશે તે આ દુનિયાના વેપાર અને ખેલતમાશાથી વધારે ઉત્તમ છે.

૧૨. અર્થાત્, આ દુનિયામાં ભૌતિકરૂપે જે પણ રોજી પહોંચાડવાના માધ્યમ બને છે તે બધાથી શ્રેષ્ઠ રોજી આપનાર અલ્લાહ તઆલા છે.

૬૩. અલ-મુનાફિકૂન

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ પહેલી આયતના વાક્યાંશ ''ઈઝા જા-અકલ્ મુનાફિકૂન'' (જ્યારે આ મુનાફિકો દંભીઓ તમારા પાસે આવે છે)થી લેવામાં આવ્યું છે. આ સુરઃનું નામ પણ આ છે અને એના વિષયનું શીર્ષક પણ, કેમ કે આમાં મુનાફિકો (દંભીઓ)ના જ વલણ અને વર્તનની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે.

ઉતરાણકાળ :

આ સૂરઃ બની અલ-મુસ્તલિકના યુદ્ધથી, જે હિ.સ.૦૬ માં થયું હતું, અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના પરત ફરતાં અથવા તો મુસાફરી દરમ્યાન અવતરિત થઈ છે અથવા નબી (સલ્લ.)ના મદીના પહોંચ્યા પછી તરત જ આનું અવતરણ થયું છે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

જે વિશેષ ઘટના અંગે આ સૂરઃ અવતરિત થઈ છે, તેનો ઉલ્લેખ કરતાં પહેલા એ જરૂરી છે કે મદીનાના મુનાફિકોના ઇતિહાસ પર એક દૃષ્ટિપાત કરી લેવામાં આવે, કેમ કે જે ઘટના તે વખતે બની હતી, તે માત્ર આકસ્મિક ઘટના ન હતી, બલ્કે તેના પાછળ ઘટનાઓની એક સળંગ શ્રુંખલા હતી, જે છેવટે આ પરિણામ સુધી પહોંચી. મદીના-તૈયિબામાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના આગમન પહેલાં ઔસ અને ખઝરજ કબીલાઓ પરસ્પર ગૃહ-યુદ્ધોથી થાકીને ખઝરજ કબીલાના સરદાર અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબઈ બિન સલૂલના નેતૃત્વ અને શ્રેષ્ઠતા પર લગભગ સહમત થઈ ગયા હતા અને એ વાતની તૈયારીઓ કરી રહ્યા હતા કે તેને પોતાનો બાદશાહ બનાવીને વિધિસર તેની તાજપોશીનો ઉત્સવ મનાવે, ત્યાં સુધી કે તેના માટે તાજ (મુગુટ) પણ બનાવી લેવામાં આવ્યો હતો. આવી સ્થિતિમાં ઇસ્લામની ચર્ચા મદીના પહોંચી અને આ બંને કબીલાના પ્રભાવશાળી માણસો મુસલમાન બનવા શરૂ થઈ ગયા. જ્યારે નબી (સલ્લ.) મદીના પહોંચ્યા તો અન્સારના દરેક કુટુંબમાં ઇસ્લામ એટલો ફેલાઈ ચૂક્યો હતો કે અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબઈ વિવશ થઈ ગયો અને તેને પોતાની સરદારી બચાવવાનો એના સિવાય કોઈ ઉપાય ન દેખાયો કે તે પોતે પણ મુસલમાન બની જાય. જો કે તેને એ વાતનું ભારે દુઃખ હતું કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના આગમને તેની બાદશાહત છીનવી લીધી છે. ઘણા વર્ષો સુધી તેના આ દંભી અને કપટયુક્ત ઈમાન અને પોતાની સત્તા છીનવાઈ જવાનું આ દુઃખ ભાત-

ભાતના રંગ દેખાડતું રહ્યું. બદ્રના યુદ્ધ પછી જ્યારે બનુ કૈનુકાઅના યહૂદીઓના ખુલ્લા કરાર-ભંગ કરવા અને કોઈપણ ઉત્તેજના વિના વિદ્રોહ કરવા પર જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ તેમના પર ચઢાઈ કરી, તો આ માણસ તેમની મદદ માટે ઊભો થઈ ગયો. (ઇબ્ને હિશામ, ભા-૩, પૃ. ૫૧-૫૨)

ઉહુદના યુદ્ધ પ્રસંગે આ માણસે ખુલ્લેઆમ વિશ્વાસઘાત કર્યો અને અણીના સમયે પોતાના ત્રણસો સાથીઓને લઈને મેદાન છોડીને પાછો જતો રહ્યો. જે નાજુક ક્ષણે તેણે આ કૃત્ય કર્યું હતું, તેનું અનુમાન એ વાત પરથી કરી શકાય છે કે કુરૈશના લોકો ૩૦૦૦નું લશ્કર લઈને મદીના પર ચઢી આવ્યા હતા અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) તેમના મુકાબલા માટે માત્ર ૧૦૦૦ માણસો લઈને પ્રતિરક્ષા માટે નીકળ્યા હતા. આ એક હજારમાંથી પણ આ મુનાફિક (દંભી) ત્રણસો માણસોને તોડીને પાછા લઈ ગયો અને પયગંબર (સલ્લ.)ને માત્ર સાતસોના સંખ્યાબળ સાથે ત્રણ હજાર શત્રુઓનો મુકાબલો કરવો પડ્યો. પછી હિ.સ. ૦૪માં બની નઝીરના યુદ્ધનો પ્રસંગ આવ્યો અને આ વખતે આ માણસે અને તેના સાથીઓએ તેનાથી પણ વધુ ખુલીને ઇસ્લામ વિરુદ્ધ ઇસ્લામના શત્રુઓની મદદ કરી. આ હતી એ પશ્ચાદભૂમિ, જેના સાથે તે અને તેના સાથીઓ બનૂ મુસ્તલિકના યુદ્ધમાં સામેલ થયા હતા. આ પ્રસંગે તેમણે એક સાથે બે એવા ફિત્ના (ઉપદ્રવો) ઊભા કરી દીધા, જે મુસલમાનોની એકતાને ટુકડે-ટુકડા કરી શકતા હતા, પરંતુ પવિત્ર કુર્આનની શિક્ષા અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના સત્સંગથી ઈમાનવાળાઓને જે ઉત્કૃષ્ટ પ્રશિક્ષણ મળ્યું હતું, તેના લીધે તે બંને ઉપદ્રવો સમયસર નેસ્ત-નાબૂદ થઈ ગયા અને આ મુનાફિકો ઊલટાના પોતે જ અપમાનિત થઈને રહી ગયા.

આમાંનો એક ઉપદ્રવ તે હતો, જેનો ઉલ્લેખ સૂર-નૂરમાં આવી ગયો છે અને બીજા ફિત્નો આ છે, જેનો આ સૂરઃમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આ ઘટનાનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ એ છે કે બનૂ મુસ્તલિકને હરાવ્યા પછી હજુ ઇસ્લામી લશ્કર તે વસ્તીમાં રોકાયેલું હતું, જે મુરૈસીઅ નામના કૂવા પર આબાદ હતી કે અચાનક પાણી માટે બે માણસો વચ્ચે ઝઘડો થઈ ગયો. તેમાંથી એકનું નામ જહ્જાહ બિન મસઊદ ગિફારી હતું, જે હઝરત ઉમર (રદિ.)ના સેવક હતા અને તેમના ઘોડાની દેખભાળનું કામ કરતા હતા અને બીજા માણસ સિનાન બિન દબર અલ-જુહની હતા, જેમનો કબીલો ખઝરજના એક કબીલાનો કરારબદ્ધ મિત્ર હતો. જીભા-જોડીથી વાત આગળ વધીને મારામારી સુધી પહોંચી અને જહ્જાહે સિનાનને એક લાત મારી દીધી, જેને પોતાના પ્રાચીન યમની રિવાજ મુજબ અન્સાર પોતાનું ભારે અપમાન સમજતા હતા. તેના પર સિનાને અન્સારોને મદદ માટે પોકાર્યા અને જહ્જાહે હિજરતીઓ

(મુહાજિરો)ને બૂમ પાડી. ઇબ્ને ઉબઈએ આ ઝઘડાની ખબર સાંભળતાં જ ઔસ અને ખઝરજના લોકોને ઉશ્કેરવાનું અને બૂમાબૂમ કરવાનું શરૂ કરી દીધું કે દોડો અને પોતાના મિત્ર કબીલાની મદદ કરો. તે તરફથી કેટલાક હિજરતીઓ પણ નીકળી આવ્યા. વાત વધી જશે એવું હતું અને એ જ જગ્યાએ અન્સાર અને હિજરતીઓ લડી પડતા, જ્યાં હમણા-હમણા તેઓ સાથે મળીને એક દુશ્મન કબીલા સાથે લડ્યા હતા અને તેને હરાવીને હજુ તેના જ વિસ્તારમાં રોકાયેલા હતા, પરંતુ આ શોરબકોર સાંભળીને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) નીકળી આવ્યા અને આપ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, "આ અજ્ઞાનતાકાળના પોકારો કેવા છે ? તમે લોકો ક્યાં અને આ અજ્ઞાનતાકાળના પોકારો ક્યાં ? આને છોડી દો, આ ખૂબ ગંદી વસ્તુ છે." આ સાંભળીને બંને પક્ષોના સારા માણસોએ આગળ આવીને મામલો પતાવી દીધો અને સિનાને જહ્જાહને માફ કરીને સુલેહ કરી લીધી. આ પછી દરેક તે વ્યકિત, જેના હૃદયમાં નિફાક (દંભ) હતો, અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબઈ પાસે પહોંચી અને આ લોકોએ એકઠા થઈને તેને કહ્યું કે, "અત્યાર સુધી તો અમને તમારાથી અપેક્ષાઓ હતી અને તમે બચાવ કરી રહ્યા હતા, પરંતુ હવે ખ્યાલ આવે છે કે તમે અમારી તુલનામાં આ કંગાળોના મદદગાર બની ગયા છો." ઇબ્ને ઉબઈ પહેલાંથી જ ઊકળી રહ્યો હતો. આ વાતોથી તે વધારે ભડકી ઊઠ્યો. કહેવા લાગ્યો, "આ બધું તમારું જ કર્યું-કરાવ્યું છે. તમે આ લોકોને પોતાના દેશમાં જગ્યા આપી, એમને પોતાના માલ વહેંચ્યા, ત્યાં સુધી કે હવે આ લોકો ફૂલી-ફાલીને સ્વયં આપણા જ પ્રતિદ્વંદ્વી બની ગયા. આપણી અને કુરૈશના કંગાળો (અથવા મુહમ્મદના સાથીઓ)ની હાલત પર આ કહેવત બરાબર લાગુ પડે છે કે – 'પોતાના કૂતરાને ખવડાવી-પીવડાવીને તગડો કર, જેથી તને જ ફાડી ખાય.' તમે આમનાથી હાથ રોકી લો, તો આ લોકો ચાલતા-ફરતા દેખાશે. ખુદાના સોગંદ ! મદીના પાછા જઈને આપણામાં જે પ્રતિષ્ઠિત છે તે હીન અને ધિક્કારપાત્રને કાઢી મૂકશે." નબી (સલ્લ.)ને જ્યારે આ વાતની જાણ થઈ, તો આપ (સલ્લ.)એ તરત જ કૂચનો આદેશ આપી દીધો, જ્યારે કે નબી (સલ્લ.)ના સામાન્ય નિયમ મુજબ તે કૂચનો સમય ન હતો. લગાતાર ત્રીસ કલાક ચાલતા રહ્યા, ત્યાં સુધી કે લોકો થાકીને લોથ-પોથ થઈ ગયા. પછી આપ (સલ્લ.)એ એક જગ્યાએ પડાવ નાખ્યો અને થાકેલા લોકો જમીન પર આડા પડતાં જ સૂઈ ગયા. આવું આપે એટલા માટે કર્યું કે જે કંઈ મુરૈસીઅના કૂવા પર બન્યુ હતું, તેની અસરો લોકોના મન પરથી ભૂંસાઈ જાય. પરંતુ ધીમે-ધીમે આ વાત તમામ અન્સારોમાં ફેલાઈ ગઈ અને તેમનામાં ઇબ્ને ઉબઈ વિરુદ્ધ અત્યંત રોષ ઉત્પન્ન થઈ ગયો. લોકોએ ઇબ્ને ઉબઈને કહ્યું કે જઈને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)થી માફી માંગ. પરંતુ તેણે તડકીને જવાબ આપ્યો, "તમે કહ્યું કે તેના

પર ઈમાન લાવો, હું ઈમાન લઈ આવ્યો. તમે કહ્યું કે પોતાના ધનની ઝકાત આપો, મેં ઝકાત પણ આપી દીધી. હવે શું આટલી જ કસર બાકી રહી ગઈ છે કે હું મુહમ્મદને સિજદો કરું." આ વાતોથી તેના વિરુદ્ધ અન્સાર મુસલમાનોનો ક્રોધ ખૂબ વધી ગયો અને દરેક બાજુથી તેના પર ધિક્કાર થવા લાગ્યો. જ્યારે આ કાફલો મદીના-તૈયિબામાં દાખલ થવા લાગ્યો, તો અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબઈના પુત્ર જેમનું નામ પણ અબ્દુલ્લાહ જ હતું, તલવાર કાઢીને પિતાની સામે ઊભા થઈ ગયા અને બોલ્યા, "તમે કહ્યું હતું કે મદીના પાછા જઈને જે પ્રતિષ્ઠિત હશે તે હીન અને ધિક્કારપાત્ર વ્યક્તિને કાઢી મૂકશે. હવે તમને ખબર પડી જશે કે ઇજ્જત (પ્રતિષ્ઠા) તમારી છે કે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (સલ્લ.)ની. ખુદાના સોગંદ ! તમે મદીનામાં દાખલ થઈ શકતા નથી, જ્યાં સુધી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) તમને પરવાનગી ન આપે." આ સાંભળીને અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબઈ ચીસ પાડી ઊઠ્યો, "ખઝરજના લોકો ! જરા જુઓ, મારો જ પુત્ર મને મદીનામાં દાખલ થવાથી રોકી રહ્યો છે." લોકોએ આ ખબર નબી (સલ્લ.) સુધી પહોંચાડી અને આપે ફરમાવ્યું, "અબ્દુલ્લાહને કહો કે પોતાના પિતાને ઘરે આવવા દે." અબ્દુલ્લાહ (રદિ.)એ કહ્યું, "તેમનો આદેશ છે, તો હવે તમે દાખલ થઈ શકો છો."

આ હતા એ સંજોગો, જેમાં આ સૂરઃ, પ્રબળ સંભાવના એ છે કે નબી (સલ્લ.)ના મદીના પહોંચ્યા પછી, અવતરિત થઈ.

اٰياتها ١١ — (٦٣) سُوْرَةُ الْمُنٰفِقُوْنَ مَدَنِيَّةٌ (١٠٤) — رُكوعاتها ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝

وقف لازم

إِذَا جَآءَكَ الْمُنٰفِقُوْنَ قَالُوْا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُوْلُ اللّٰهِ م
وَاللّٰهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُوْلُهٗ ط وَاللّٰهُ يَشْهَدُ إِنَّ
الْمُنٰفِقِيْنَ لَكٰذِبُوْنَ ۝١ اِتَّخَذُوْٓا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً
فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ط إِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوْا
يَعْمَلُوْنَ ۝٢ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا فَطُبِعَ عَلٰى
قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْنَ ۝٣ وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ
أَجْسَامُهُمْ ط وَإِنْ يَّقُوْلُوْا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ ط كَأَنَّهُمْ
خُشُبٌ مُّسَنَّدَةٌ ط يَحْسَبُوْنَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ ط هُمُ
الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ ط قٰتَلَهُمُ اللّٰهُ ز أَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ ۝٤ وَ
إِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُوْلُ اللّٰهِ
لَوَّوْا رُءُوْسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّوْنَ وَهُمْ مُّسْتَكْبِرُوْنَ ۝٥
سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ
لَهُمْ ط لَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ط إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ۝٦ هُمُ الَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ لَا تُنْفِقُوْا
عَلٰى مَنْ عِنْدَ رَسُوْلِ اللّٰهِ حَتّٰى يَنْفَضُّوْا ط وَلِلّٰهِ
خَزَآئِنُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَا
يَفْقَهُوْنَ ۝٧ يَقُوْلُوْنَ لَئِنْ رَّجَعْنَآ إِلَى الْمَدِيْنَةِ

૬૩. સૂરઃ અલ-મુનાફિકૂન

(મદીનામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૨ ● આયતો-૧૧)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે નબી સલ્લ.! જ્યારે આ મુનાફિકો (દંભીઓ) તમારા પાસે આવે છે, તો કહે છે, ''અમે સાક્ષી આપીએ છીએ કે નિશ્ચિતપણે આપ અલ્લાહના રસૂલ (ઈશદૂત) છો.'' હા, અલ્લાહ જાણે છે કે તમે જરૂર તેના રસૂલ છો, પરંતુ અલ્લાહ સાક્ષી આપે છે કે આ દંભીઓ સાવ જૂઠા છે.[૧] (૨) આમણે પોતાની સોગંદોને ઢાલ બનાવી રાખી છે અને એ રીતે આ લોકો અલ્લાહના માર્ગથી સ્વયં રોકાય છે અને દુનિયાને રોકે છે. કેવા દુષ્કૃત્યો છે જે આ લોકો કરી રહ્યા છે ! (૩) આ બધું એ કારણે છે કે આ લોકોએ ઈમાન લાવીને ફરી કુફ્ર (ઈન્કાર) કર્યું, તેથી આમના હૃદયો પર મહોર મારી દેવામાં આવી. હવે આ લોકો કંઈ સમજતા નથી.[૨]

(૪) આમને જુઓ તો આમની કાયા તમને ખૂબ જ શાનદાર દેખાય. બોલે તો આમની વાતો તમે સાંભળતા રહી જાઓ. પરંતુ વાસ્તવમાં આ લોકો જાણે લાકડાના ઢીમચા છે, જે દીવાલની સાથે ચણીને મૂકી દેવામાં આવ્યા હોય ![૩] દરેક વજનદાર અવાજને આ લોકો પોતાના વિરુદ્ધ સમજે છે. આ કટ્ટર દુશ્મનો છે, આમનાથી બચીને રહો. અલ્લાહની માર આમના પર. આ લોકો કયાં અવળા ફેરવવામાં આવી રહ્યા છે ?[૪]

(૫) અને જ્યારે તેમને કહેવામાં આવે છે કે આવો, જેથી અલ્લાહનો રસૂલ તમારા માટે ક્ષમાની પ્રાર્થના કરે, તો માથું ઝાટકે છે અને તમે જુઓ છો કે તેઓ ખૂબ ઘમંડના સાથે આવતાં અટકે છે. (૬) હે નબી સલ્લ.! તમે ચાહે તેમના માટે ક્ષમાની પ્રાર્થના કરો કે ન કરો, તેમના માટે સરખું છે. અલ્લાહ તેમને કદાપિ માફ નહીં કરે. અલ્લાહ અવજ્ઞાકારીઓને કદાપિ માર્ગદર્શન આપતો નથી. (૭) આ એ જ લોકો છે, જેઓ કહે છે કે રસૂલના સાથીદારો પર ખર્ચ કરવાનું બંધ કરી દો, જેથી તેઓ વિખેરાઈ જાય. જો કે ધરતી અને આકાશોના ખજાનાઓનો માલિક અલ્લાહ છે, પરંતુ આ મુનાફિકો સમજતા નથી. (૮) આ લોકો કહે છે કે આપણે મદીના પરત જઈએ, તો જે પ્રતિષ્ઠિત છે તે

---

૧. અર્થાત્, જે વાત તેઓ જીભથી કહી રહ્યા છે તે છે તો પોતાની રીતે સાચી વાત, પરંતુ કેમ કે તેમનો પોતાનો વિશ્વાસ એ નથી જેને તેઓ જીભથી જાહેર કહી રહ્યા છે, તેથી પોતાના આ કથનમાં તેઓ જૂઠા છે કે તેઓ આપના રસૂલ હોવાની સાક્ષી આપે છે.

૨. આ આયતમાં ઈમાન લાવવાથી અભિપ્રેત ઈમાનનો એકરાર કરીને મુસલમાનોમાં સામેલ થવું છે, અને કુફ્ર કરવાથી અભિપ્રેત દિલથી ઈમાન ન લાવવું અને એ જ કુફ્ર પર કાયમ રહેવું છે, જેના પર તેઓ પોતાના ઈમાનના બાહ્ય એકરારથી પહેલા કાયમ હતા. આ આયત એ આયતોમાંથી છે, જેમાં અલ્લાહ તરફથી કોઈના હૃદય પર મહોર લગાવવાનો અર્થ તદ્દન સ્પષ્ટરૂપે દર્શાવી દેવામાં આવ્યો છે. આ મુનાફિકો (દંભીઓ)ની આ સ્થિતિ એ કારણે નથી થઈ કે અલ્લાહે તેમના હૃદયો પર મહોર લગાવી દીધી હતી, તેથી ઈમાન તેમના અંદર ઊતરી જ ન શક્યું અને તેઓ લાચારીવશ મુનાફિક બનીને રહી ગયા, બલ્કે તેણે તેમના હૃદયો પર મહોર ત્યારે લગાવી, જ્યારે તેમણે

لَيُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ ؕ وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُوْلِهٖ
وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ وَلٰكِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۸﴾ يٰۤاَيُّهَا
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَاۤ اَوْلَادُكُمْ
عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ
هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۹﴾ وَاَنْفِقُوْا مِنْ مَّا رَزَقْنٰكُمْ مِّنْ
قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُوْلَ رَبِّ لَوْلَاۤ
اَخَّرْتَنِيْۤ اِلٰۤى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ۙ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِّنَ
الصّٰلِحِيْنَ ﴿۱۰﴾ وَلَنْ يُّؤَخِّرَ اللّٰهُ نَفْسًا اِذَا جَآءَ اَجَلُهَا ؕ
وَاللّٰهُ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۱﴾

منزل ۷

ધિક્કારપાત્રને ત્યાંથી બહાર કાઢી મૂકશે.[૫] જો કે પ્રતિષ્ઠા તો અલ્લાહ અને તેના રસૂલ અને ઈમાનવાળાઓ માટે છે, પરંતુ આ દંભીઓ જાણતા નથી.(રુકૂઅ-૧)

(૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છે ! તમારું ધન અને તમારા સંતાનો તમને અલ્લાહના સ્મરણથી ગાફેલ ન કરી દે. જે લોકો આવું કરે તેઓ જ નુકસાનમાં રહેવાના છે. (૧૦) જે રોજી અમે તમને આપી છે, તેમાંથી ખર્ચ કરો એ પહેલાં કે તમારામાંથી કોઈના મૃત્યુનો સમય આવી જાય અને તે વખતે તે કહે કે, ''હે મારા રબ ! શા માટે તેં મને થોડી મહેતલ ન આપી કે જેથી હું દાન કરતો અને સદાચારી લોકોમાં સામેલ થઈ જતો." (૧૧) જો કે જ્યારે કોઈની કામ કરવાની મહેતલ પૂરી થવાનો સમય આવી જાય છે, તો અલ્લાહ કોઈ વ્યક્તિને કદાપિ વધુ મહેતલ નથી આપતો, અને જે કંઈ તમે કરો છો, અલ્લાહ તેનાથી માહિતગાર છે.(રુકૂઅ-૨)

ઈમાનની અભિવયક્તિ કર્યા છતાં કુફ્ર પર કાયમ રહેવાનો નિર્ણય કરી લીધો, ત્યારે તેમનાથી નિખાલસ અને વિશુદ્ધ ઈમાનનું સૌભાગ્ય છીનવી લેવામાં આવ્યું અને આ જ મુનાફિકતનું દુર્ભાગ્ય તેમને આપી દેવામાં આવ્યું, જેને તેમણે પોતે અપનાવેલ હતું.

૩. અર્થાત્, આ જેઓ દીવાલોની સાથે ટેકો લગાવીને બેસ્યા છે તેઓ મનુષ્ય નહીં, બલ્કે લાકડાંના ઢીમચા છે. તેમને લાકડાની ઉપમા આપીને એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ લોકો નૈતિકતાના આત્માથી ખાલી છે, જે ખરેખર માનવતાનું મૂળ તત્ત્વ છે. પછી તેમને દીવાલથી લાગેલા ઢીમચાની ઉપમા આપીને એ પણ બતાવી દેવામાં આવ્યું કે તેઓ તદ્દન નકામા છે, કેમ કે લાકડું પણ જો કોઈ ફાયદો આપે છે તો ત્યારે, જ્યારે કે તે કોઈ છતમાં અથવા કોઈ દરવાજામાં કે કોઈ ફર્નિચરમાં લાગીને પ્રયુક્ત થઈ રહ્યું હોય. દીવાલથી લગાવીને ઢીમચાના સ્વરૂપે જે લાકડું મૂકી દેવામાં આવ્યું હોય તે કોઈ ફાયદો પણ આપતું નથી.

૪. એ નથી બતાવવામાં આવ્યું કે તેમને ઈમાનથી નિફાક (દંભ) તરફ ઊલટા ફેરવનાર કોણ છે. તેની સ્પષ્ટતા ન કરવાથી આપોઆપ એ અર્થ નીકળે છે કે તેમની ઊલટી ચાલનું કોઈ એક પ્રેરકબળ નથી, બલ્કે ઘણા પ્રેરકબળો તેમાં કામ કરી રહ્યા છ - શૈતાન છે, ખરાબ મિત્રો છે, તેમના પોતાના નફ્સ (મન)ના સ્વાર્થો છે. કોઈની પત્ની તેનું પ્રેરકબળ છે, કોઈના બાળકો તેના પ્રેરકબળ છે, કોઈની બિરાદરીના દુષ્ટ લોકો તેના પ્રેરકબળ છે. કોઈને ઈર્ષ્યા, દ્વેષ અને અહંકારે આ માર્ગ પર નાખી દીધો છે.

૫. અર્થાત્, માત્ર તેના પર જ સંતોષ નથી કરતા કે રસૂલની પાસે માફીની દુઆ કરાવવા માટે ન આવે, બલ્કે આ વાત સાંભળીને ઘમંડ અને દંભની સાથે માથાને ઝટકો આપે છે અને રસૂલની પાસે આવવા અને માફી માંગવાને પોતાનું અપમાન સમજીને પોતાની જગ્યાએ અક્કડ બેસી રહે છે. આ તેમના મોમિન ન હોવાની ખુલ્લી નિશાની છે.

૬૪. અત્-તગાબુન

પરિચય

નામ :

આ જ સૂરઃના આયત-૯ના વાક્યાંશ 'ઝાલિ-ક યૌમુત્-તગાબુન' (તે દિવસ હશે એક-બીજાના મુકાબલામાં લોકોની હાર-જીતનો)થી આ સૂરઃનું નામ લેવામાં આવ્યું છે. અર્થાત્ આ એ સૂરઃ છે, જેમાં 'તગાબુન' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉતરાણકાળ :

મુકાતિલ અને કલ્બી કહે છે કે આનો અમુક ભાગ મક્કી છે અને અમુક મદની. પરંતુ મોટાભાગના વિવરણકર્તાઓ આખી સૂરઃને મદની ઠેરવે છે. પરંતુ ચર્ચાના વિષય પર વિચાર કરવાથી એવું લાગે છે કે સંભવતઃ આ મદીના-તૈયિબાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થઈ હશે. આ જ કારણ છે કે આમાં કેટલોક રંગ મક્કી સૂરઃઓનો અને કેટલોક મદની સૂરઃઓનો જોવા મળે છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂરઃનો વિષય ઈમાન અને આજ્ઞાપાલનનું આમંત્રણ અને સદાચારની શિક્ષા છે. ચર્ચાનો ક્રમ એ છે કે પ્રથમ ચાર આયતોમાં સંબોધન તમામ મનુષ્યોને છે. પછી આયત-૫ થી ૧૦ સુધી એ લોકોને સંબોધિત કરવામાં આવ્યા છે, જેઓ કુર્આનના આમંત્રણનો સ્વીકાર કરતા નથી અને તે પછી આયત-૧૧ થી અંત સુધીની આયતોની ચર્ચાનું રૂખ એ લોકો તરફ છે, જેઓ આ આમંત્રણને સ્વીકારે છે. તમામ મનુષ્યોને સંબોધિત કરીને થોડાંક ટૂંકા વાક્યોમાં તેમને ચાર મૌલિક સચ્ચાઈઓથી વાકેફ કરવામાં આવ્યા છે :

એક એ કે આ જગતનો સર્જનહાર, સ્વામી અને શાસક એક એવો સર્વશક્તિશાળી અલ્લાહ (ઈશ્વર) છે, જેના પરિપૂર્ણ અને દોષમુક્ત હોવાની સાક્ષી આ સૃષ્ટિની દરેક વસ્તુ આપી રહી છે. બીજી એ કે આ સૃષ્ટિ નિરુદ્દેશ્ય અને તત્ત્વદર્શિતાથી ખાલી નથી, બલ્કે તેના સર્જનહારે સર્વથા સત્ય અને ઔચિત્યના આધાર પર એની રચના કરી છે. અહીં એ ભ્રમમાં ન રહો કે આ વ્યર્થ તમાશો છે, જે નિરર્થક શરૂ થયો અને નિરર્થક જ સમાપ્ત થઈ જશે. ત્રીજી એ કે તમને જે સુંદરતમ્ રૂપ-આકાર સાથે અલ્લાહે પેદા કર્યા છે અને પછી જે રીતે કુફ્ર (ઇન્કાર) અને ઈમાનનો અધિકાર તમારા પર છોડી દીધો છે કે તમે માનો કે ન માનો, આ કોઈ એવું કાર્ય નથી જે પરિણામવિહીન અને નિરર્થક હોય. વાસ્તવમાં અલ્લાહ એ જોઈ રહ્યો છે કે તમે

પોતાની સ્વતંત્રતાનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરો છો. ચોથી એ કે તમે દાયિત્વમુક્ત અને અનુત્તરદાયી નથી. છેવટે તમને તમારા સર્જનહાર તરફ પાછા ફરીને જવાનું છે, જેના સામે મનમાં છૂપાયેલા વિચારો સુદ્ધાં પ્રગટ છે.

તે પછી વાણીની દિશા એ લોકો તરફ વળે છે, જેમણે કુફ્ર (ઇન્કાર)નો માર્ગ અપનાવ્યો છે અને તેમને અગાઉની વિનષ્ટ જાતિઓના ઇતિહાસ તરફ ધ્યાન દોરીને બતાવવામાં આવે છે કે તેમના વિનાશના મૂળ કારણો માત્ર બે હતા. એક એ કે તેણે (અર્થાત્ અલ્લાહે) જે રસૂલો (ઈશદૂતો)ને તેમના માર્ગદર્શન માટે મોકલ્યા હતા, તેમની વાત માનવાનો તેમણે ઇન્કાર કર્યો. બીજું એ કે તેમણે આખિરત (પરલોક)ની ધારણાને પણ રદ કરી દીધી અને પોતાના અહંકારમાં એ સમજી લીધું કે જે કંઈ છે, બસ આ દુનિયાનું જ જીવન છે. માનવ-ઇતિહાસના આ બે બોધપ્રદ તથ્યો વર્ણવીને સત્યને ન માનનારાઓને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે કે તેઓ ભાનમાં આવે અને જો પુરોગામી જાતિઓ જેવા પરિણામો ન જોવા માગતા હોય, તો અલ્લાહ અને તેના રસૂલ અને માર્ગદર્શનના તે પ્રકાશ પર ઈમાન લઈ આવે, જે અલ્લાહે કુર્આન-મજીદના રૂપમાં અવતરિત કરેલ છે. તેના સાથે તેમને સચેત કરવામાં આવે છે કે છેવટે તે દિવસ આવવાનો છે, જ્યારે અનુગામી અને પુરોગામી સૌને એક સ્થળે એકત્ર કરવામાં આવશે અને તમારામાંથી દરેકની બેઈમાની, કપટ, ઉચાપત સૌના સામે ખુલી જશે. પછી સદૈવ માટે સૌ મનુષ્યોના ભાગ્યનો નિર્ણય તેમના ઈમાન અને કર્મના આધાર પર કરી દેવામાં આવશે.

આના પછી ઈમાનનો માર્ગ અપનાવનારાઓને સંબોધિત કરીને કેટલાક મહત્ત્વપૂર્ણ આદેશો તેમને આપવામાં આવે છે :

એક એ કે દુનિયામાં જે મુસીબત પણ આવે છે, અલ્લાહની મરજીથી આવે છે. આવા સંજોગોમાં જે ઈમાન પર ટકી રહે, અલ્લાહ તેના હૃદયને માર્ગદર્શન પ્રદાન કરે છે, અન્યથા ગભરાઈને કે ધૂંધવાઈને જે વ્યક્તિ ઈમાનના માર્ગથી ચલિત થઈ જાય તેનું હૃદય અલ્લાહના માર્ગદર્શનથી વંચિત થઈ જાય છે.

બીજું એ કે ઈમાનવાળા વ્યક્તિનું કર્તવ્ય માત્ર ઈમાન લઈ આવવું જ નથી, બલ્કે ઈમાન લાવ્યા પછી તેણે વ્યવહારમાં અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરવું જોઈએ.

ત્રીજું એ કે ઈમાનવાળા વ્યક્તિનો ભરોસો પોતાની શક્તિ કે દુનિયાની કોઈ તાકાત પર નહીં, બલ્કે માત્ર અલ્લાહ પર હોવો જોઈએ.

ચોથું એ છે કે ઈમાનવાળા વ્યક્તિ માટે તેનું ધન અને તેના બાળકો-પરિવાર

એક ખૂબ મોટી પરીક્ષા છે, કેમ કે મહદ્અંશે એમનો જ પ્રેમ મનુષ્યને ઈમાન અને આજ્ઞાપાલનથી ચલિત કરે છે. તેથી ઈમાનવાળાઓએ તેમના મામલામાં ખૂબ સાવધ રહેવું જોઈએ.

પાંચમું એ કે દરેક મનુષ્ય પર તેના સામર્થ્ય અનુસાર દાયિત્વનો બોજ નાખવામાં આવ્યો છે. અલ્લાહને એ અપેક્ષિત નથી કે મનુષ્ય પોતાના સામર્થ્યથી વધીને કામ કરે. અલબત્ત ઈમાનવાળા વ્યક્તિએ જેની કોશિશ કરવી જોઈએ તે એ છે કે યથાશક્તિ અલ્લાહથી ડરીને જીવન વીતાવવામાં કોઈ કચાશ ન રાખે.

اٰیَاتُهَا ١٨ (٦٤) سُوْرَةُ التَّغَابُنِ مَدَنِيَّةٌ (١٠٨) رُكُوْعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۚ لَهُ
الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ ۫ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝١
هُوَ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَّمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ ؕ
وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ۝٢ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَ
الْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ ۚ
وَاِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ۝٣ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّوْنَ وَمَا تُعْلِنُوْنَ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ ۢ
بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۝٤ اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
مِنْ قَبْلُ ۫ فَذَاقُوْا وَبَالَ اَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ
اَلِيْمٌ ۝٥ ذٰلِكَ بِاَنَّهٗ كَانَتْ تَّاْتِيْهِمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنٰتِ فَقَالُوْٓا اَبَشَرٌ يَّهْدُوْنَنَا ۫ فَكَفَرُوْا وَ
تَوَلَّوْا وَّاسْتَغْنَى اللّٰهُ ؕ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ ۝٦ زَعَمَ
الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنْ لَّنْ يُّبْعَثُوْا ؕ قُلْ بَلٰى وَرَبِّيْ
لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ؕ وَذٰلِكَ عَلَى
اللّٰهِ يَسِيْرٌ ۝٧ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَالنُّوْرِ الَّذِيْٓ
اَنْزَلْنَا ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ۝٨ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ
لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ ؕ وَمَنْ يُّؤْمِنْ ۢ

૬૪. સૂરઃ અત્-તગાબુન

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૧૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલ્લાહની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરી રહી છે દરેક એ વસ્તુ, જે આકાશોમાં છે અને દરેક એ વસ્તુ જે ધરતીમાં છે. તેનું જ રાજ્ય છે અને તેના માટે જ પ્રશંસા છે અને તેને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે.[૧] (૨) એ જ છે, જેણે તમને પેદા કર્યા, પછી તમારામાંથી કોઈ ઇન્કાર કરનાર (કાફિર) છે અને કોઈ ઈમાનવાળો, અને અલ્લાહ આ બધું જ જોઈ રહ્યો છે જે તમે કરો છો. (૩) તેણે ધરતી અને આકાશોને સત્યપૂર્વક પેદા કર્યા છે, અને તમારું રૂપ બનાવ્યું અને ખૂબ સારું બનાવ્યું છે, અને તેના જ તરફ છેવટે તમારે પાછા જવાનું છે. (૪) ધરતી અને આકાશોની દરેક વસ્તુનું તેને જ્ઞાન છે. જે કંઈ તમે છૂપાવો છો અને જે કંઈ તમે જાહેર કરો છો[૨] બધું જ તે જાણે છે અને તે હૃદયોની સ્થિતિ સુદ્ધાં જાણે છે.

(૫) શું તમને એ લોકોની કોઈ ખબર પહોંચી નથી, જેમણે આનાથી પહેલાં ઇન્કાર કર્યો અને પછી પોતાની કરણીના માઠાં પરિણામોની મજા ચાખી લીધી ? અને આગળ તેમના માટે એક દુઃખદાયી યાતના છે. (૬) આ પરિણામને પાત્ર તેઓ એટલા માટે થયા કે તેમના પાસે તેમના રસૂલો (ઈશદૂતો) સ્પષ્ટ દલીલો અને નિશાનીઓ લઈને આવતા રહ્યા, પરંતુ તેમણે કહ્યું, ''શું મનુષ્યો અમને સન્માર્ગ બતાવશે ?'' આમ, તેમણે માનવાનો ઇન્કાર કરી દીધો અને મોઢું ફેરવી લીધું, ત્યારે અલ્લાહ પણ તેમનાથી બેપરવા થઈ ગયો અને અલ્લાહ તો છે જ નિરપેક્ષ-નિસ્પૃહ અને સ્વયં પ્રશંસિત.

(૭) ઇન્કાર કરનારાઓએ મોટા દાવા સાથે કહ્યું છે કે તેઓ મૃત્યુ પછી કદાપિ બીજી વાર ઉઠાવવામાં આવશે નહીં. તેમને કહો, ''નહીં, મારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના સોગંદ ! તમે જરૂર ઉઠાવવામાં આવશો.[૩] પછી ચોક્કસ તમને બતાવવામાં આવશે કે તમે (દુનિયામાં) શું-શું કર્યું છે, અને આમ કરવું અલ્લાહ માટે ખૂબ જ સરળ છે.''

(૮) પછી ઈમાન લાવો અલ્લાહ પર અને તેના રસૂલ પર અને એ પ્રકાશ પર, જે અમે અવતરિત કર્યો છે.[૪] જે કંઈ તમે કરો છો અલ્લાહ તેની ખબર રાખે છે. (૯) (આની જાણ તમને તે દિવસે થઈ જશે,) જ્યારે એકત્ર થવાના દિવસે તે તમને સૌને એકત્ર કરશે.[૫] તે દિવસ હશે એક-બીજાના મુકાબલામાં લોકોની હાર-જીતનો.[૬] જે અલ્લાહ પર ઈમાન

૧. અર્થાત્, તે સર્વશક્તિમાન છે. જે કંઈ કરવા ઇચ્છે, કરી શકે છે. કોઈ શક્તિ તેના સામર્થ્યને સીમિત કરવાવાળી નથી.

૨. બીજો અનુવાદ એ પણ થઈ શકે છે કે, ''જે કંઈ તમે છુપાઈને કરો છો અને જં કંઈ જાહેરમાં કે ખુલ્લંખુલ્લા કરો છો.'

૩. અહીં એ પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે આખિરત (પરલોક)નો ઇન્કાર કરનાર એક વ્યક્તિ માટે છેવટે તેનાથી શું ફરક પડે છે કે તમે તેને આખિરતના આવવાના સમાચાર સોગંદ ખાઈને આપો અથવા સોગંદ ખાધા વગર આપો ? તે જ્યારે આ વસ્તુને માનતો નથી, તો માત્ર એ કારણસર કેવી રીતે માની લેશે કે તમે સોગંદ ખાઈને આ વાત કહી રહ્યા છો ? આનો જવાબ એ છે કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ના સંબોધકો એ લોકો હતા, જેઓ પોતાના વ્યક્તિગત

بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُّكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّاٰتِهٖ
وَيُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ
خٰلِدِيْنَ فِيْهَاۤ اَبَدًا ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۝٩ وَ
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَاۤ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ
النَّارِ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ۝١٠ مَاۤ اَصَابَ
مِنْ مُّصِيْبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَمَنْ يُّؤْمِنْۢ بِاللّٰهِ
يَهْدِ قَلْبَهٗ ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ۝١١ وَاَطِيْعُوا
اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاِنَّمَا
عَلٰى رَسُوْلِنَا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ۝١٢ اَللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ
وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ۝١٣ يٰۤاَيُّهَا
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا
لَّكُمْ فَاحْذَرُوْهُمْ ۚ وَاِنْ تَعْفُوْا وَتَصْفَحُوْا وَتَغْفِرُوْا
فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝١٤ اِنَّمَاۤ اَمْوَالُكُمْ وَ
اَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ ؕ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗۤ اَجْرٌ عَظِيْمٌ ۝١٥
فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوْا وَاَطِيْعُوْا
وَاَنْفِقُوْا خَيْرًا لِّاَنْفُسِكُمْ ؕ وَمَنْ يُّوْقَ شُحَّ
نَفْسِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ۝١٦ اِنْ تُقْرِضُوا
اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضٰعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ؕ
وَاللّٰهُ شَكُوْرٌ حَلِيْمٌ ۝١٧ عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝١٨

منزل ٧

લાવ્યો છે અને સદ્કાર્યો કરે છે, અલ્લાહ તેના ગુનાઓ ખંખેરી નાખશે અને તેને એવી જન્નતોમાં દાખલ કરશે, જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે. આ લોકો હંમેશા-હંમેશા તેમાં રહેશે. આ જ મોટી સફળતા છે. (૧૦) અને જે લોકોએ ઇન્કાર (કુફ્ર) કર્યો છે અને અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવી છે, તેઓ દોજખ (નર્ક)ના રહેવાસી હશે, જ્યાં તેઓ હંમેશા રહેશે અને તે સૌથી ખરાબ ઠેકાણું છે.(રુકૂઅ-૧)

(૧૧) કોઈ મુસીબત ક્યારેય આવતી નથી, પરંતુ અલ્લાહની આજ્ઞાથી જ આવે છે. જે વ્યક્તિ અલ્લાહ પર ઈમાન રાખતો હોય, અલ્લાહ તેના હૃદયને માર્ગદર્શન પ્રદાન કરે છે. અલ્લાહને દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન છે. (૧૨) અલ્લાહનું આજ્ઞાપાલન કરો અને રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરો. પરંતુ જો તમે આજ્ઞાપાલનથી મોઢું ફેરવો છો, તો અમારા રસૂલ પર સ્પષ્ટ સત્ય પહોંચાડી દેવા સિવાય કોઈ જવાબદારી નથી. (૧૩) અલ્લાહ એ છે, જેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. આથી ઈમાન લાવનારાઓએ અલ્લાહ પર જ ભરોસો રાખવો જોઈએ.[૭]

(૧૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમારી પત્નીઓ અને તમારા સંતાનોમાંથી કેટલાક તમારા શત્રુ છે, તેમનાથી સાવધાન રહો; અને જો તમે માફ કરો અને જવા દો અને દરગુજરથી કામ લો, તો અલ્લાહ અત્યંત ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.[૮] (૧૫) તમારું ધન અને તમારા સંતાનો તો એક પરીક્ષા છે અને અલ્લાહ જ છે જેના પાસે મોટું વળતર છે. (૧૬) તેથી યથાશક્તિ અલ્લાહથી ડરતા રહો, અને સાંભળો, અને આજ્ઞાનું પાલન કરો, અને પોતાનું ધન ખર્ચ કરો. આ જ તમારા માટે સારું છે. જેઓ પોતાના હૃદયની સંકુચિતતાથી સુરક્ષિત રહી ગયા, માત્ર તેઓ જ સફળતા પામવાવાળા છે. (૧૭) જો તમે અલ્લાહને ઉત્તમ ઋણ આપો, તો તે તમને અનેકગણું વધારીને આપશે અને તમારા કસૂરોને માફ કરશે. અલ્લાહ મોટો ગુણગ્રાહી અને સહનશીલ છે, (૧૮) પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ દરેક વસ્તુને જાણે છે, પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે.(રુકૂઅ-૨)

જ્ઞાન અને અનુભવોના આધારે એ વાત બરાબર જાણતા હતા કે આપ સલ્લ.એ ક્યારેય જીવનભર જૂઠ બોલ્યું નથી, તેથી ચાહે મોઢેથી તેઓ આપ સલ્લ.ના વિરુદ્ધ ગમે તેટલા આરોપો ઘડતા રહ્યા હોય, પોતાના હૃદયોમાં તેઓ એ કલ્પના સુદ્ધાં કરી શકતા ન હતા કે આવો સાચો માણસ ક્યારેય અલ્લાહના સોગંદ ખાઈને એ વાત કહી શકે છે, જેના સત્ય હોવાનું તેને જ્ઞાન અને વિશ્વાસ ન હોય.

૪. અહીં સંદર્ભ અને અનુસંધાન સ્વયં એ દર્શાવી રહ્યા છે કે અલ્લાહે અવતરિત કરેલ પ્રકાશથી અભિપ્રેત કુર્આન છે. જે રીતે પ્રકાશ પોતે પ્રગટ અને જાહેર હોય છે અને આજુબાજુની એ તમામ વસ્તુઓને સ્પષ્ટ કરી દે છે, જે પહેલાં અંધકારમાં છુપાયેલ હતી, એ જ રીતે કુર્આન એક એવો દીપક છે, જેનું સત્ય હોવું સ્વયં પ્રકાશિત અને પ્રગટ છે અને તેના પ્રકાશમાં માનવી પ્રત્યેક એ મામલાને સમજી શકે છે જેને સમજવા માટે તેના પોતાના જ્ઞાન અને બુદ્ધિના માધ્યમો અને સાધનો પર્યાપ્ત નથી.

૫. 'એકત્ર થવાના દિવસ'થી તાત્પર્ય છે કયામત, અને 'બધાને એકત્ર કરવા'થી તાત્પર્ય છે તમામ મનુષ્યોને એકી સાથે-એક જ સમયે જીવંત કરીને એકત્ર કરવું, જે સૃષ્ટિના આરંભથી કયામત સુધી દુનિયામાં પેદા થયા હોય.

૬. અર્થાત્, વાસ્તવિક હાર-જીત કયામતના દિવસે થશે. ત્યાં જઈને ખબર પડશે કે ખરેખર નુકસાન કોણે ઉઠાવ્યું અને કોણ નફો લઈ ગયું. વાસ્તવમાં ધોકો કોણે ખાધો અને કોણ હોશિયાર નીકળ્યો. વાસ્તવમાં કોણે પોતાના જીવનની તમામ મૂડી અને પૂંજી એક ખોટા વેપારમાં ખપાવીને દેવાળું કાઢ્યું અને કોણે પોતાની શક્તિઓ અને યોગ્યતાઓ તથા કોશિશો અને કાર્યો અને સમયને નફાના સોદા પર લગાવીને બધા ફાયદાઓ લૂટી લીધા, જે પહેલા વ્યક્તિને

પણ પ્રાપ્ત થઈ શકતા હતા, જો તે દુનિયાની હકીકત સમજવામાં ધોકો ન ખાતો.

૭. અર્થાત્, ખુદાઈ (પ્રભુતા, ઈશ્વરત્વ)ના બધી સત્તા અને અધિકારો એકલા અલ્લાહ તઆલાના હાથમાં છે. કોઈ બીજો મૂળથી આ સત્તા અને અધિકારો ધરાવતો જ નથી કે તમારું સારું કે ખરાબ ભાગ્ય બનાવી શકે. સારો સમય જો આવી શકે છે તો તેના જ લાવવાથી આવી શકે છે અને ખરાબ સમય જો ટળી શકે છે તો તેના ટાળવાથી જ ટળી શકે છે. તેથી જે વ્યક્તિ સાચાર હૃદયથી અલ્લાહને એક માત્ર ખુદા (પ્રભુ-ઉપાસ્ય) માનતો હોય તેના માટે તેના સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો જ નથી કે તે અલ્લાહ પર ભરોસો રાખે અને દુનિયામાં એક મોમિન (ઈમાનવાળા)ની હેસિયતથી પોતાનું કર્તવ્ય વિશ્વાસની સાથે પૂરું કરતો જાય કે ભલાઈ છેવટે એ જ રસ્તામાં છે, જેના તરફ અલ્લાહે માર્ગદર્શન કર્યું છે.

૮. અર્થાત્, દુનિયાના સંબંધોની રીતે આમ તો આ એ લોકો છે, જેઓ વ્યક્તિને સૌથી વધારે પ્રિય હોય છે. પરંતુ દીન (ધર્મ)ની રીતે આ તમારા 'દુશ્મનો' છે. આ દુશ્મની ચાહે એ હેસિયતથી હોય કે તેઓ તમને નેકી (સત્કર્મ)થી રોકતા હોય અને બદી (દુષ્કર્મ) તરફ આકૃષ્ટ કરતા હોય, અથવા એ હેસિયતે કે તમને ઈમાનથી રોકતા હોય અને કુફ્ર તરફ ખેંચતા હોય, અથવા એ હેસિયતથી કે તેમની હમદર્દીઓ અને સહાનુભૂતિઓ કાફિરોની સાથે હોય, છેવટે આ વસ્તુ એવી છે કે તમને તેનાથી સાવધાન રહેવું જોઈએ અને તેમના પ્રેમમાં ગ્રસ્ત થઈને પોતાની આખિરત (પરલોક)ને બરબાદ ન કરવી જોઈએ. પરંતુ આનો અર્થ એ નથી કે તમે તેમને દુશ્મન સમજીને તેમનાથી કઠોર વ્યવહાર કરવા લાગોપ બલ્કે આશય કેવળ એ કે તેમની સુધારણા જો ન કરી શકો તો ઓછામાં ઓછું પોતાને બગડવાથી બચાવી રાખો.

૬૫. અત્-તલાક

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃ નું માત્ર નામ જ 'અત્-તલાક' નથી, બલ્કે આ તેના વિષયનું શીર્ષક પણ છે, કારણ કે આમાં તલાકના જ આદેશોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસઊદ (રદિ.)એ સ્પષ્ટતાપૂર્વક કહ્યું છે અને સૂરઃના વિષયના આંતરિક પુરાવાથી પણ એ જ સ્પષ્ટ થાય છે કે આ અનિવાર્યપણે સૂરઃ બકરહની એ આયતો પછી અવતરિત થઈ છે, જેમાં તલાકના આદેશો પ્રથમવાર આપવામાં આવ્યા હતા. રિવાયતો (નોંધો)થી જાણકારી મળે છે કે જ્યારે સૂરઃ બકરહના આદેશો સમજવામાં લોકો ભૂલ કરવા લાગ્યા અને વ્યવહારમાં પણ તેમનાથી ભૂલો થવા લાગી, ત્યારે અલ્લાહે તેમની સુધારણા માટે આ આદેશો અવતરિત કર્યા.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂરઃના આદેશો અને નિર્દેશોને સમજવા માટે આવશ્યક છે કે તે નિર્દેશોને પુનઃ મનમાં તાજા કરી લેવામાં આવે, જેનું વર્ણન તલાક અને ઇદ્દતના સંબંધે આનાથી પહેલાં સૂરઃ બકરહ, આયત-૨૨૮, ૨૨૯, ૨૩૦, ૨૩૪; સૂરઃ અહઝાબ, આયાત-૪૯માં થઈ ચૂક્યું છે. આ આયતોમાં જે નિયમો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા હતા, તે આ પ્રમાણે હતા :

(૧) એક પુરુષ પોતાની પત્નીને વધુમાં વધુ ત્રણ તલાક આપી શકે છે.

(૨) એક કે બે તલાક આપવામાં આવી હોય એવી સ્થિતિમાં ઇદ્દત દરમ્યાન પતિને રુજૂઅનો (અર્થાત્ નિકાહ વિના પુનઃ દાંપત્ય-સંબંધ સ્થાપિત કરવાનો) અધિકાર હોય છે અને ઇદ્દતની મુદ્દત સમાપ્ત થઈ ગયા પછી એ જ પુરુષ અને સ્ત્રી પુનઃ નિકાહ કરવા ઇચ્છે તો કરી શકે છે, તેના માટે હલાલાની કોઈ શરત નથી. પરંતુ જો પુરુષ ત્રણ તલાક આપી દે તો ઇદ્દત દરમ્યાન રુજૂઅ કરવાનો અધિકાર સમાપ્ત થઈ જાય છે અને પુનઃ નિકાહ પણ ત્યાં સુધી નથી થઈ શકતા, જ્યાં સુધી સ્ત્રીના નિકાહ બીજા કોઈ પુરુષ સાથે ન થઈ જાય અને તે પોતાની મરજીથી તેને તલાક ન આપી દે.

(૩) તે સ્ત્રી, જેનો પતિ સાથે શારીરિક સંબંધ સ્થાપિત થઈ ચૂક્યો હોય અને જે

રજસ્વલા હોય તેની ઇદ્દત એ છે કે તેને તલાક પછી ત્રણ વખત હૈઝ (માસિક-ધર્મ) આવી જાય. એક તલાક કે બે તલાકની સ્થિતિમાં આ ઇદ્દતનો અર્થ એ છે કે સ્ત્રીનો હજુ સુધી તે વ્યક્તિ (પતિ)થી પત્નીત્વનો સંબંધ પૂર્ણતઃ સમાપ્ત થયો નથી અને તે ઇદ્દત દરમ્યાન તેનાથી રુજૂઅ કરી શકે છે. પરંતુ જો પુરુષ ત્રણ તલાક આપી ચૂક્યો હોય તો આ ઇદ્દત રુજૂઅની કોઈ શક્યતા માટે નથી, બલ્કે ફક્ત એટલા માટે છે કે તેના સમાપ્ત થતાં પહેલાં સ્ત્રી કોઈ બીજા પુરુષ સાથે નિકાહ કરી શકતી નથી.

(૪) તે સ્ત્રી, જેનો પતિથી શારીરિક સંબંધ સ્થાપિત ન થયો હોય, જેને હાથ લગાવ્યા પહેલાં જ તલાક આપી દેવામાં આવે, તેના માટે કોઈ ઇદ્દત નથી. તે જો ચાહે તો તલાક પછી તરત જ નિકાહ કરી શકે છે.

(૫) જે સ્ત્રીનો પતિ મૃત્યુ પામે તેની ઇદ્દત ૪ મહિના દસ દિવસ છે.

(૬) જે સ્ત્રીનો પતિ મૃત્યુ પામે અને એ વખતે તે ગર્ભવતી હોય તો તેની ઇદ્દતની હદ પ્રસૂતિ થઈ જાય ત્યાં સુધીની છે.

હવે એ વાત સારી રીતે સમજી લેવી જોઈએ કે સૂરઃ તલાક આ નિયમો પૈકી કોઈ નિયમને રદબાતલ કરવા કે તેમાં સંશોધન કરવા માટે નથી અવતરિત થઈ, બલ્કે બે હેતુઓ માટે અવતરિત થઈ છે. એક હેતુ એ કે પુરુષને તલાકનો જે અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે તેના ઉપયોગની એવી બુદ્ધિમત્તાપૂર્ણ રીતો બતાવવામાં આવે, જેના પરિણામે યથાસંભવ લગ્ન-વિચ્છેદનો પ્રસંગ ઊભો ન થાય. બીજું એ કે અલ્લાહની શરીઅત (ઈશ્વરીય ધર્મ-વિધાન)માં તલાકનો અવકાશ માત્ર એક અનિવાર્ય આવશ્યકતાના રૂપે મૂકવામાં આવેલ છે, અન્યથા અલ્લાહને એ વાત અત્યંત અપ્રિય છે કે એક સ્ત્રી અને એક પુરુષ વચ્ચે દાંપત્ય-સંબંધ સ્થાપિત થઈ ચૂક્યો છે, તે ફરી ક્યારેક તૂટી જાય. નબી (સલ્લ.)નું કથન છે કે, "અલ્લાહે કોઈ એવી વસ્તુને હલાલ (વૈધ) નથી કરી, જે તલાક કરતાં વધુ તેને અપ્રિય હોય." (હદીસ : અબૂ દાઊદ) બીજો હેતુ એ છે કે સૂરઃ બકરહના આદેશો અને નિર્દેશો પછી આ સંબંધે જે પ્રશ્નો એવા રહી ગયા હતા, જેના જવાબો આપવામાં આવ્યા ન હતા, તેમના જવાબો આપીને ઈસ્લામના પારિવારિક કાયદાઓનાં આ વિભાગને પરિપૂર્ણ કરી દેવામાં આવે.

ايَاتُهَا ١٢ (٦٥) سُوْرَةُ الطَّلَاقِ مَدَنِيَّةٌ (٩٩) رُكُوْعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَطَلِّقُوْهُنَّ
لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا الْعِدَّةَ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْ ۚ
لَا تُخْرِجُوْهُنَّ مِنْۢ بُيُوْتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ
اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيْنَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ؕ وَ تِلْكَ
حُدُوْدُ اللّٰهِ ؕ وَمَنْ يَّتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَقَدْ
ظَلَمَ نَفْسَهٗ ؕ لَا تَدْرِيْ لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ
بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا ۝١ فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ
فَاَمْسِكُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ فَارِقُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ
وَّاَشْهِدُوْا ذَوَيْ عَدْلٍ مِّنْكُمْ وَاَقِيْمُوا
الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ ؕ ذٰلِكُمْ يُوْعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ
يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۬ؕ وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ
يَجْعَلْ لَّهٗ مَخْرَجًا ۝٢ۙ وَّيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا
يَحْتَسِبُ ؕ وَمَنْ يَّتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهٗ ؕ
اِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ اَمْرِهٖ ؕ قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ
قَدْرًا ۝٣ وَالّٰٓـِٔيْ يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيْضِ مِنْ نِّسَآئِكُمْ
اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ ۙ وَّالّٰٓـِٔيْ لَمْ
يَحِضْنَ ؕ وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ

૬૫. સૂરઃ અત્-તલાક

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૧૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે નબી સલ્લ.! જ્યારે તમે લોકો સ્ત્રીઓને તલાક આપો, તો તેમને તેમની ઇદ્દત માટે તલાક આપવાનું રાખો[1] અને ઇદ્દતના સમયની બરાબર ગણતરી કરો, અને અલ્લાહથી ડરો જે તમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે.[2] (ઇદ્દતના સમયમાં) ન તમે તેમને તેમના ઘરોમાંથી કાઢી મૂકો અને ન તેઓ પોતે નીકળે,[3] સિવાય કે તેઓ કોઈ સ્પષ્ટ બૂરાઈનું આચરણ કરી બેસે.[4] આ અલ્લાહે નિર્ધારિત કરેલી સીમાઓ છે અને જે કોઈ અલ્લાહની સીમાઓનું ઉલ્લંઘન કરશે તે સ્વયં પોતાના પર અત્યાચાર કરશે. તમે જાણતા નથી, કદાચ આ પછી અલ્લાહ (મેળ-મેળાપની) કોઈ સ્થિતિ પેદા કરી દે. (૨) પછી જ્યારે તેઓ પોતાની (ઇદ્દતની) સમય-મર્યાદાના અંતમાં પહોંચે, તો તેમને સારી રીતે (પોતાના નિકાહ-સંબંધમાં) રોકી રાખો અથવા સારી રીતે તેમનાથી અલગ થઈ જાઓ અને એવા બે માણસોને સાક્ષી બનાવી લો, જે તમારામાંથી ન્યાય કરવાવાળા હોય[5] અને (હે સાક્ષી બનનારાઓ !) અલ્લાહ માટે સાક્ષી બરાબર આપો.

આ વાતો છે, જેમની તમને લોકોને શિખામણ આપવામાં આવે છે, એ દરેક વ્યક્તિને જે અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)ના દિવસ પર ઈમાન રાખતો હોય.[6] જે કોઈ વ્યક્તિ અલ્લાહનો ડર રાખીને કામ કરશે, અલ્લાહ તેના માટે મુશ્કેલીમાંથી નીકળવાનો કોઈ માર્ગ પેદા કરી દેશે, (૩) અને તેને એવા-એવા માર્ગેથી રોજી આપશે, જેના તરફ તેની કલ્પના પણ નહીં જતી હોય. જે અલ્લાહ પર ભરોસો કરે તેના માટે તે પૂરતો છે. અલ્લાહ પોતાનું કામ પૂરું કરીને જ રહે છે. અલ્લાહે દરેક વસ્તુ માટે એક તકદીર (યોજના) નિર્ધારિત કરી રાખી છે.

(૪) અને તમારી સ્ત્રીઓમાંથી જે માસિક-ધર્મથી નિરાશ થઈ ચૂકી હોય તેમના મામલામાં જો તમને કોઈ શંકા હોય, તો (તમને જાણ થાય કે) તેમની ઇદ્દત ત્રણ મહિના છે, અને આ જ આદેશ તેમને છે જેમને હજુ માસિક-ધર્મ ન આવ્યું હોય,[7] અને ગર્ભવતી

---

૧. 'ઇદ્દત' (નિશ્ચિત મુદ્દત) માટે તલાક આપવાના બે અર્થ છે અને બંને અહીં અભિપ્રેત છે. એક એ કે 'હૈઝ' (માસિક-ધર્મ)ની સ્થિતિમાં સ્ત્રીને તલાક ન આપો, બલ્કે તે સમયે તલાક આપો જેનાથી તેની 'ઇદ્દત' શરૂ થઈ શકે. બીજો એ કે 'ઇદ્દત'માં 'રુજૂઅ'નો અવકાશ રાખીને તલાક આપો. એ રીતે તલાક ન આપી બેસો, જેનાથી 'રુજૂઅ'ની તક જ બાકી ન રહે. આ આદેશની જે સમજૂતી હદીસોમાં મળે છે તે અનુસાર તલાકનો નિયમ એ છે કે માસિક-ધર્મના સમયમાં તલાક ન આપવામાં આવે, બલ્કે એ પવિત્રતાની સ્થિતિમાં આપવામાં આવે જેમાં પતિએ પત્ની સાથે સંભોગ ન કર્યો હોય, અથવા તો પછી એ સ્થિતિમાં આપવામાં આવે જ્યારે સ્ત્રીના ગર્ભવતી હોવાની જાણકારી હોય, અને એક જ સમયે ત્રણ તલાક આપી દેવામાં ન આવે.

૨. અર્થાત્ તલાકને રમત ન સમજી બેસો કે તલાકનો મહત્ત્વનો મામલો સામે આવ્યા પછી એ પણ યાદ રાખવામાં ન આવે કે ક્યારે તલાક આપવામાં આવી છે, ક્યારે ઇદ્દત શરૂ થઈ અને ક્યારે સમાપ્ત થવાની છે. જ્યારે તલાક આપવામાં આવે, તો તેના સમય અને તારીખને યાદ રાખવી જોઈએ અને એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે કઈ સ્થિતિમાં સ્ત્રીને તલાક આપવામાં આવી છે.

يَّضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ؕ وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّهٗ
مِنْ اَمْرِهٖ يُسْرًا ۝۴ ذٰلِكَ اَمْرُ اللّٰهِ اَنْزَلَهٗۤ
اِلَيْكُمْ ؕ وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّاٰتِهٖ
وَيُعْظِمْ لَهٗۤ اَجْرًا ۝۵ اَسْكِنُوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ
سَكَنْتُمْ مِّنْ وُّجْدِكُمْ وَلَا تُضَآرُّوْهُنَّ لِتُضَيِّقُوْا
عَلَيْهِنَّ ؕ وَاِنْ كُنَّ اُولَاتِ حَمْلٍ فَاَنْفِقُوْا عَلَيْهِنَّ
حَتّٰى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوْهُنَّ
اُجُوْرَهُنَّ ۚ وَاْتَمِرُوْا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوْفٍ ۚ وَاِنْ
تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهٗۤ اُخْرٰى ۝۶ؕ لِيُنْفِقْ ذُوْ سَعَةٍ
مِّنْ سَعَتِهٖ ؕ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهٗ فَلْيُنْفِقْ
مِمَّاۤ اٰتٰىهُ اللّٰهُ ؕ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا مَاۤ اٰتٰىهَا ؕ
سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُّسْرًا ۝۷ؑ وَكَاَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ ع ۱۷
عَتَتْ عَنْ اَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهٖ فَحَاسَبْنٰهَا حِسَابًا
شَدِيْدًا ۙ وَّعَذَّبْنٰهَا عَذَابًا نُّكْرًا ۝۸ فَذَاقَتْ
وَبَالَ اَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ اَمْرِهَا خُسْرًا ۝۹
اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيْدًا ۙ فَاتَّقُوا
اللّٰهَ يٰۤاُولِی الْاَلْبَابِ ۚۖ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۛۚ مع
قَدْ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكُمْ ذِكْرًا ۝۱۰ۙ رَّسُوْلًا يَّتْلُوْا
عَلَيْكُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ مُبَيِّنٰتٍ لِّيُخْرِجَ الَّذِيْنَ

સ્ત્રીઓની ઇદ્દતની હદ એ છે કે તેમની પ્રસૂતિ થઈ જાય.[૭] જે વ્યક્તિ અલ્લાહથી ડરે તેના મામલામાં તે સુવિધા પેદા કરી દે છે, (૫) આ અલ્લાહનો આદેશ છે, જે તેણે તમારા તરફ અવતરિત કર્યો છે. જે અલ્લાહથી ડરશે, અલ્લાહ તેની બૂરાઈઓને તેનાથી દૂર કરી દેશે અને તેને મોટો બદલો આપશે.

(૬) તેમને (ઇદ્દતના સમયમાં) એ જ જગ્યાએ રાખો, જ્યાં તમે રહો છો, જેવી પણ જગ્યા તમને ઉપલબ્ધ હોય અને તેમને તંગ કરવા માટે તેમને સતાવો નહીં.

અને જો તેઓ ગર્ભવતી હોય તો તેમના પર ત્યાં સુધી ખર્ચ કરતા રહો, જ્યાં સુધી તેમની પ્રસૂતિ ન થઈ જાય. પછી જો તેઓ તમારા માટે (બાળકને) દૂધ પીવડાવે તો તેમનું વળતર તેમને આપો, અને સારી રીતે (વળતરનો મામલો) પરસ્પર વાતચીત દ્વારા નક્કી કરી લો. પરંતુ જો તમે (વળતર નક્કી કરવામાં) એક-બીજાને તંગ કર્યા, તો બાળકને કોઈ બીજી સ્ત્રી દૂધ પીવડાવી લેશે. (૭) સુખી-સંપન્ન માણસ પોતાની હેસિયત મુજબ ખાધા-ખોરાકી આપે, અને જેને રોજી ઓછી આપવામાં આવી હોય તે એ જ માલમાંથી ખર્ચ કરે જે અલ્લાહે તેને આપ્યો છે. અલ્લાહે જેને જેટલું પણ આપ્યું છે તેનાથી વધુ માટે તે તેના પર જવાબદારીનો બોજ નાખતો નથી. અશક્ય નથી કે અલ્લાહ તંગી પછી મોકળાશ કરી દે. (રુકૂઅ-૧)

(૮) કેટલીય વસ્તીઓ[૯] છે, જેમણે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) અને તેના રસૂલોના આદેશનો અનાદર કર્યો, તો અમે તેમના પાસેથી સખત હિસાબ લીધો અને તેમને ઘણી ખરાબ રીતે સજા આપી. (૯) તેમણે પોતાની કરણીનો સ્વાદ ચાખી લીધો અને તેમનું પરિણામ તો નુકસાન જ નુકસાન છે. (૧૦) અલ્લાહે (આખિરતમાં) તેમના માટે સખત યાતના તૈયાર કરી રાખી છે. તો અલ્લાહથી ડરો હે બુદ્ધિમાન લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહે તમારા તરફ એક શિખામણ ઉતારી દીધી છે, (૧૧) એક એવો રસૂલ,[૧૦] જે તમને અલ્લાહની સ્પષ્ટ શિખામણ આપતી આયતો સંભળાવે છે,

---

૩. અર્થાત, ન પુરુષ ગુસ્સે થઈને સ્ત્રીને ઘરથી બહાર કાઢી મૂકે અને ન સ્ત્રી પોતે જ ગુસ્સે થઈને ઘર છોડી દે. ઇદ્દત સુધી ઘર તેનું છે. આ જ ઘરમાં બંનેએ રહેવું જોઈએ, જેથી પરસ્પર મેળ-મેળાપની કોઈ સ્થિતિ જો આવી શકતી હોય તો તેનાથી ફાયદો ઉઠાવી શકાય. બંને એક ઘરમાં મોજૂદ રહેશે તો ત્રણ મહિના સુધી કે ત્રણ માસિક-ધર્મ આવવા સુધી અથવા ગર્ભાવસ્થાની સ્થિતિમાં પ્રસૂતી સુધી આના અવસરો ઘણી વાર આવી શકે છે.

૪. અર્થાત્, વ્યભિચાર કરે અથવા 'ઇદ્દત'ના સમયમાં લડતી, ઝઘડતી કે અપશબ્દો બોલતી રહે.

૫. આનાથી અભિપ્રેત તલાક પર પણ સાક્ષી બનાવવું છે અને 'રુજૂઅ' પર પણ.

૬. આ શબ્દો સ્વયં દર્શાવી રહ્યા છે કે ઉપર જે નિર્દેશો-આદેશો આપવામાં આવ્યા છે તે શિખામણની હેસિયત ધરાવે છે, ન કે કાનૂનની. વ્યક્તિ ઉપર દર્શાવેલ પદ્ધતિના વિરુદ્ધ તલાક આપી બેસે, ઇદ્દતના સમયની ગણતરીની કાળજી ન રાખે, પત્નીને અકારણ ઘરથી બહાર કાઢી મૂકે, ઇદ્દતની સમાપ્તિ વખતે 'રુજૂઅ' કરે તો સ્ત્રીને સતાવવા માટે કરે તેમજ વિદાય કરે તો લડાઈ-ઝઘડાની સાથે કરે, અને તલાક, રુજૂઅ અને સંબંધ-વિચ્છેદ કોઈ વસ્તુ પર પણ સાક્ષી ન બનાવે, તો તેનાથી તલાક અને રુજૂઅ અને સંબંધ-વિચ્છેદના કાનૂની પરિણામોમાં કોઈ ફરક નહીં આવે. અલબત્ત, અલ્લાહ તઆલાની શિખામણ વિરુદ્ધ અમલ કરવો એ બાબતની દલીલ હશે કે તેના હૃદયમાં અલ્લાહ અને આખિરતના દિવસ પર સાચું ઈમાન ન હતું, જેના કારણે તેણે એ વ્યવહાર અપનાવ્યો જે એક સાચા મોમિનને અપનાવવો ન જોઈએ.

૭. હૈઝ (માસિક-ધર્મ કે ઋતુસ્રાવ) ચાહે કિશોર-વયના કારણે ન આવ્યો હોય અથવા એ કારણસર કે કેટલીક સ્ત્રીઓને ખૂબ વિલંબથી માસિક-ધર્મ શરૂ થાય છે અને ક્યારેક એવું પણ બને છે કે કોઈ સ્ત્રીને જીવનભર નથી આવતો, છેવટે

اٰمَنُوْا وَ عَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ مِنَ الظُّلُمٰتِ
اِلَى النُّوْرِ ؕ وَ مَنْ يُّؤْمِنْۢ بِاللّٰهِ وَ يَعْمَلْ
صَالِحًا يُّدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَاۤ اَبَدًا ؕ قَدْ اَحْسَنَ
اللّٰهُ لَهٗ رِزْقًا ۝١١ اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ سَبْعَ
سَمٰوٰتٍ وَّمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ ؕ يَتَنَزَّلُ
الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۙ وَّ اَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ
شَيْءٍ عِلْمًا ۝١٢ ع

જેથી ઈમાન લાવનારાઓ અને સત્કર્મીઓને અંધારાઓમાંથી કાઢીને પ્રકાશમાં લઈ આવે. જે વ્યક્તિ અલ્લાહ પર ઈમાન લાવે અને સદ્કાર્યો કરે, અલ્લાહ તેને એવી જન્નતોમાં દાખલ કરશે જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે. આ લોકો તેમાં સદૈવ રહેશે. અલ્લાહે આવી વ્યક્તિ માટે સર્વોત્તમ રોજી રાખી છે.

(૧૨) અલ્લાહ તે છે, જેણે સાત આકાશો સર્જ્યાં અને ધરતીના પ્રકારથી પણ તેના જેવી જ.(૧૧) તેમના વચ્ચે આદેશ ઉતારતો રહે છે. (આ વાત તમને એટલા માટે બતાવવામાં આવી રહી છે,) જેથી તમે જાણી લો કે અલ્લાહને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે, અને એ કે અલ્લાહનું જ્ઞાન દરેક વસ્તુને આવરી લે છે. (રુકૂઅ-૨)

તમામ પરિસ્થિતિઓમાં એવી સ્ત્રીની ઇદ્દત એ જ છે જે માસિક-ધર્મથી નિરાશ સ્ત્રીની હોય છે, અર્થાત્ તલાકના સમયથી ત્રણ મહિના.

૮. અર્થાત્, સ્ત્રીની પ્રસૂતિ ચાહે પતિના અવસાનના તરત જ થઈ જાય કે ૪ મહિના ૧૦ દિવસથી વધારે લંબાઈ જાય, છેવટે બાળક પેદા થતાં જ તે ઇદ્દતથી બહાર થઈ જશે.

૯. હવે મુસલમાનોને સચેત કરવામાં આવે છે કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ. અને તેના ગ્રંથ દ્વારા જે આદેશો તેમને આપવામાં આવ્યા છે તેનું જો તેઓ પાલન નહીં કરે તો દુનિયા અને આખિરતમાં કયા પરિણામનો સામનો કરશે, અને જો આજ્ઞાપાલનનો માર્ગ અપનાવશે તો શું બદલો પામશે.

૧૦. તફસીરવેત્તાઓમાંથી કેટલાકે શિખામણથી તાત્પર્ય કુર્આન લીધું છે અને 'રસૂલ'થી તાત્પર્ય હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. અને કેટલાક કહે છે કે શિખામણથી અભિપ્રેત સ્વયં અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ. જ છે, અર્થાત્ આપ સલ્લ.ની જાત સર્વથા શિખામણ હતી. અમારા મતે આ બીજી સમજૂતી વધારે સાચી છે.

૧૧. 'તેના જેવી જ'નો અર્થ એ નથી કે જેટલા આકાશો બનાવ્યા એટલી જ ધરતીઓ (પૃથ્વીઓ) પણ બનાવી, બલ્કે અર્થ એ છે કે જે રીતે ઘણાય આકાશો તેણે બનાવ્યા છે એવી જ વિભિન્ન ધરતીઓ પણ બનાવી છે, અને 'ધરતીના પ્રકારથી'નો અર્થ એ છે કે જે રીતે આ ધરતી જેના પર મનુષ્યો રહે છે, પોતાના રહેવાવાળાઓ માટે ફર્શ (બિછાનું, પાથરણું) અને પારણું બનેલી છે એ જ રીતે અલ્લાહ તઆલાએ સૃષ્ટિમાં બજી ધરતીઓ પણ બનાવી રાખી છે, જે પોત-પોતાની વસ્તીઓ માટે ફર્શ અને પારણું છે. બીજા શબ્દોમાં આકાશ આ જે અસંખ્ય તારાઓ અને ગ્રહો દેખાઈ રહ્યા છે એ બધા વેરાન પડેલા નથી, બલ્કે ધરતી (પૃથ્વી)ની જેમ તેમાં પણ ઘણા એવા છે જેમાં દુનિયાઓ આબાદ છે.

૬૬. અત્‌-તહ્‌રીમ
પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ પહેલી આયતના શબ્દો 'લિમા તુહર્રિમુ' (શા માટે એ વસ્તુને હરામ કરો છો)થી લેવામાં આવ્યું છે. આ શીર્ષકથી અભિપ્રેત એ છે કે આ એ સૂરઃ છે, જેમાં 'તહ્‌રીમ' (કોઈ વસ્તુને અવૈધ ઠરાવવા)ના બનાવનો ઉલ્લેખ થયો છે.

ઉતરાણકાળ :

આમાં દર્શાવેલ અવૈધ ઠરાવવામાં આવેલ 'તહ્‌રીમ'ના જે બનાવનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ છે, તેના સંબંધે હદીસોની નોંધોમાં બે મહિલાઓની ચર્ચા કરવામાં આવી છે, જે તે વખતે નબી (સલ્લ.)ની પત્નીઓમાંથી હતી. એક હઝરત સફિયા (રદિ.), બીજા હઝરત મારિયા કિબ્તિયા (રદિ.), અને આ બંને નબી સલ્લ.ના ઘરમાં હિ.સ. ૦૭માં આવ્યા હતા. આનાથી એ વાત તદ્દન નિશ્ચિત થઈ જાય છે કે આ સૂરઃનું અવતરણ હિ.સ.૦૭ કે હિ.સ.૦૮ દરમ્યાન કોઈક સમયે થયું હતું.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂરઃમાં અલ્લાહના પયગંબર (સલ્લ.)ની પુનિત પત્નીઓ સંબંધે કેટલીક ઘટનાઓ તરફ સંકેત કરતાં કેટલીક ગંભીર સમસ્યાઓ પર પ્રકાશ નાખવામાં આવ્યો છે :

એક એ કે હલાલ (વૈધ) અને હરામ (અવૈધ) તેમજ જાઈઝ (માન્ય) અને નાજાઈઝ (અમાન્ય)ની મર્યાદા નક્કી કરવાના અધિકારો નિશ્ચિતરૂપે સર્વોચ્ચ અલ્લાહના હાથમાં છે અને સામાન્ય લોકો તો દૂર, પયગંબરને પણ પોતાની રીતે અલ્લાહની જાઈઝ ઠરાવેલ કોઈ વસ્તુને હરામ (અવૈધ) કરી લેવાનો અધિકાર નથી.

બીજું એ કે માનવ-સમાજમાં નબી (સલ્લ.)નું સ્થાન ખૂબ જ સંવેદનશીલ છે. એક સાધારણ વાત પણ જો કોઈ બીજા મનુષ્યના જીવનમાં બને તો કંઈ વધુ મહત્ત્વ ધરાવતી નથી, પરંતુ નબી (સલ્લ.)ના જીવનમાં બને તો તેની હેસિયત કાનૂની થઈ જાય છે. તેથી અલ્લાહ તરફથી પયગંબરોના જીવન પર એવી ચાંપતી નજર રાખવામાં આવી છે કે એમનું કોઈ નાનામાં નાનું પગલું ઉઠાવવું પણ અલ્લાહની ઇચ્છાથી હટીને ન હોય, જેથી ઈસ્લામી કાનૂન અને તેના સિદ્ધાંતો પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં અલ્લાહના બંદાઓ સુધી પહોંચી જાય.

ત્રીજી વાત એ છે કે નાની-સરખી વાત પર જયારે નબી (સલ્લ.)ને ટોકી દેવામાં

આવ્યા અને ન માત્ર તેની સુધારણા કરવામાં આવી, બલ્કે તેની નોંધ પણ લેવામાં આવી, તો એ વસ્તુ નિશ્ચિતરૂપે આપણા દિલમાં એ સંતોષ પેદા કરી દે છે કે નબી (સલ્લ.)ના પવિત્ર જીવનમાંથી જે કાર્યો અને જે આદેશો પણ આપણને અત્યારે મળે છે અને જે અંગે અલ્લાહ તરફથી કોઈ પકડ કે સંશોધન રેકર્ડમાં નથી, તે સંપૂર્ણપણે વિશુદ્ધ અને બરાબર છે અને પૂર્ણ રૂપે અલ્લાહની ઇચ્છા સાથે સુસંગત છે.

ચોથી વસ્તુ એ કે અલ્લાહે ન માત્ર પોતાના નબી (સલ્લ.)ને એક મામૂલી વાત પર ટોકી દીધા અને ઈમાનવાળાઓની માતાઓને અર્થાત્ નબી સલ્લ.ની પુનિત પત્નિઓને તેમની કેટલીક ભૂલો પર કડકાઈથી સચેત કર્યાં, બલ્કે આ પકડ અને ચેતવણીને પોતાના ગ્રંથ અર્થાત્ કુર્આનમાં હંમેશ માટે અંકિત કરી દીધા. તેમાં નિહિત હેતુ એ સિવાય બીજો શું હોઈ શકે છે કે અલ્લાહ આ રીતે ઈમાનવાળાઓને પોતાના મહાપુરુષોના આદર-સન્માનની સાચી મર્યાદાઓ અને સીમાઓથી પરિચિત કરવા માગે છે. નબી એ નબી છે, અલ્લાહ નથી કે તેમનાથી ભૂલચૂક થવી અસંભવ હોય, બલ્કે તેઓ આદરણીય એટલા માટે છે કે તેઓ ઈશ્વરેચ્છા (અલ્લાહની ઇચ્છા)ના પૂર્ણ પ્રતિનિધિ છે અને તેમની નાનકડી ભૂલને પણ અલ્લાહે સુધાર્યા વિના છોડી નથી. એવી જ રીતે આદરણીય સહાબા હોય કે નબી (સલ્લ.)ની પુનિત પત્નિઓ, આ સૌ મનુષ્યો હતા, ફરિશ્તા કે અતિમાનવ (Superman) ન હતા. તેમનાથી ભૂલચૂક થઈ શકતી હતી. તેમને જે ઉચ્ચ પદ પ્રાપ્ત થયું, એટલા માટે થયું કે અલ્લાહના માર્ગદર્શન અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના પ્રશિક્ષણે તેમને માનવતાના ઉત્તમ આદર્શ બનાવી દીધા હતા. તેમનું જે કંઈ પણ આદર-માન છે, એટલા માટે જ છે, ન કે એ પરિકલ્પનાના આધારે કે તેઓ કંઈક એવી હસ્તીઓ હતા, જે ભૂલોથી તદ્દન ઉપરવટ હતા. આ જ કારણસર નબી (સલ્લ.)ના શુભ સમયમાં સહાબા કે આપ (સલ્લ.)ની પુનિત પત્નીઓ દ્વારા મનુષ્ય હોવાના કારણે જ્યારે પણ કોઈ ભૂલચૂક થઈ તેના પર તેમને ટોકવામાં આવ્યા. તેમની કેટલીક ભૂલોની સુધારણા નબી (સલ્લ.)એ કરી, જેનો ઉલ્લેખ હદીસોમાં ઘણી જગ્યાએ આવ્યો છે અને કેટલીક ભૂલોનું વર્ણન કુર્આન-મજીદમાં કરીને અલ્લાહે પોતે તેમની સુધારણા કરી, જેથી મુસલમાનો ક્યારેય મહાપુરુષોના આદરની કોઈ અતિશયોક્તિપૂર્ણ ધારણા ન બનાવી લે.

પાંચમી વાત એ છે કે અલ્લાહનો દીન (ધર્મ) તદ્દન નિષ્પક્ષ છે. તેમાં દરેક વ્યક્તિ માટે માત્ર એ જ બધું છે, જેનો તે પોતાના ઈમાન અને કર્મો અનુસાર હકકદાર હોય. આ બાબતમાં ખાસ કરીને નબી (સલ્લ.)ની પુનિત પત્નીઓ સામે ત્રણ પ્રકારની સ્ત્રીઓને ઉદાહરણ રૂપે પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે. એક ઉદાહરણ હઝરત નૂહ (અલૈ.)

અને હઝરત લૂત (અલૈ.)ની કાફિર પત્નીઓનું છે, જેમના માટે નબીઓની પત્નીઓ હોવું કંઈ કામ ન આવ્યું. બીજુ ઉદાહરણ ફિરઔનની પત્નીનું છે, કેમ કે તેઓ ઈમાન લઈ આવ્યા, તેથી ફિરઔન જેવા સૌથી મોટા કાફિરની પત્ની હોવું પણ તેમના માટે કોઈ નુકસાનનું કારણ ન બની શક્યું. ત્રીજું ઉદાહરણ હઝરત મરયમ (અલૈ.)નું છે, જેમને મહાન દરજ્જો એટલા માટે મળ્યો કે અલ્લાહે જે કઠિન પરીક્ષામાં તેમને નાખવાનો નિર્ણય કર્યો હતો, તેના માટે તેઓ નતમસ્તક થઈ ગયા.

આ વાતો ઉપરાંત એક બીજી મહત્ત્વની હકીકત જે આ સૂરઃની આયત-૩થી આપણને જણાય છે તે એ છે કે સર્વોચ્ચ અલ્લાહ તરફથી નબી (સલ્લ.) પાસે માત્ર એ જ જ્ઞાન પ્રદાન કરવામાં નહોતું આવતું, જે કુર્આનમાં અંકિત કરવામાં આવ્યું છે, બલ્કે આપ (સલ્લ.)ને વહી દ્વારા બીજી બાબતોનું જ્ઞાન પણ આપવામાં આવતું હતું, જે કુર્આનમાં અંકિત કરવામાં આવ્યું નથી.

اٰيَاتُهَا ١٢ (٦٦) سُوْرَةُ التَّحْرِيْمِ مَدَنِيَّةٌ (١٠٧) رُكُوْعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يٰاَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَاۤ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ ۚ
تَبْتَغِيْ مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَ ؕ وَ اللّٰهُ غَفُوْرٌ
رَّحِيْمٌ ۝١ قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْ ۚ
وَ اللّٰهُ مَوْلٰىكُمْ ۚ وَ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ۝٢ وَ
اِذْ اَسَرَّ النَّبِيُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِهٖ حَدِيْثًا ۚ
فَلَمَّا نَبَّاَتْ بِهٖ وَ اَظْهَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ
بَعْضَهٗ وَ اَعْرَضَ عَنْۢ بَعْضٍ ۚ فَلَمَّا نَبَّاَهَا بِهٖ
قَالَتْ مَنْ اَنْۢبَاَكَ هٰذَا ؕ قَالَ نَبَّاَنِيَ الْعَلِيْمُ
الْخَبِيْرُ ۝٣ اِنْ تَتُوْبَاۤ اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ
قُلُوْبُكُمَا ۚ وَ اِنْ تَظٰهَرَا عَلَيْهِ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ
مَوْلٰىهُ وَ جِبْرِيْلُ وَ صَالِحُ الْمُؤْمِنِيْنَ ۚ وَ الْمَلٰٓئِكَةُ
بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيْرٌ ۝٤ عَسٰى رَبُّهٗۤ اِنْ طَلَّقَكُنَّ
اَنْ يُّبْدِلَهٗۤ اَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكُنَّ مُسْلِمٰتٍ
مُّؤْمِنٰتٍ قٰنِتٰتٍ تٰٓئِبٰتٍ عٰبِدٰتٍ سٰٓئِحٰتٍ
ثَيِّبٰتٍ وَّ اَبْكَارًا ۝٥ يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
قُوْۤا اَنْفُسَكُمْ وَ اَهْلِيْكُمْ نَارًا وَّقُوْدُهَا النَّاسُ
وَ الْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ

૬૬. સૂરઃ અત્-તહ્રીમ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૧૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે નબી સલ્લ.! તમે શા માટે એ વસ્તુને હરામ (અવૈધ) કરો છો, જેને અલ્લાહે તમારા માટે હલાલ (વૈધ) કરી છે ?[૧] (શું એટલા માટે કે) તમે પોતાની પત્નીઓની પ્રસન્નતા ચાહો છો ?[૨] – અલ્લાહ ક્ષમા કરવાવાળો અને દયાળુ છે. (૨) અલ્લાહે તમારા માટે પોતાની સોગંદોની પાબંદીમાંથી નીકળવાની પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરી દીધી છે.[૩] અલ્લાહ તમારો સંરક્ષક છે અને એ જ સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી છે.

(૩) (અને આ મામલો પણ ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે કે) નબી (સલ્લ.)એ એક વાત પોતાની એક પત્નીને ખાનગીમાં કહી હતી. પછી જ્યારે તે પત્નીએ (કોઈ બીજા સામે) તે ખાનગી વાત પ્રગટ કરી દીધી, અને અલ્લાહે નબી (સલ્લ.)ને (આ ખાનગી વાત જાહેર થઈ જવાની) જાણકારી આપી દીધી, તો નબી (સલ્લ.)એ કેટલીક હદ સુધી (તે પત્નીને) જણાવી અને કેટલીક હદ સુધી ટાળી દીધી. પછી જ્યારે નબી (સલ્લ.)એ તેને (ખાનગી વાત જાહેર થઈ જવાની) આ વાત બતાવી તો તેણે પૂછ્યું, ''આપને આની જાણકારી કોણે આપી ?'' નબી (સલ્લ.)એ કહ્યું, ''મને તેણે જાણકારી આપી જે બધું જ જાણે છે અને સારી રીતે ખબર રાખવાવાળો છે.''[૪]

(૪) જો તમે બંને અલ્લાહ સામે તૌબા (ક્ષમા અને પશ્ચાતાપ) કરો છો, (તો આ તમારા માટે વધુ સારું છે,) કેમ કે તમારા હૃદય સન્માર્ગથી હટી ગયા છે,[૫] અને જો નબી (સલ્લ.) વિરુદ્ધ તમે જૂથબંધી કરી, તો જાણી લો કે અલ્લાહ તેનો સંરક્ષક છે અને તે પછી જિબ્રઈલ અને તમામ સત્કર્મી ઈમાનવાળાઓ અને બધા ફરિશ્તાઓ તેના સાથી અને સહાયક છે.[૬] (૫) અસંભવ નથી કે જો નબી (સલ્લ.) તમને બધી પત્નીઓને તલાક આપી દે, તો અલ્લાહ તેને એવી પત્નીઓ તમારા બદલામાં પ્રદાન કરી દે જે તમારાથી સારી હોય,[૭] સાચી મુસલમાન, ઈમાનવાળીઓ, આજ્ઞાંકિત, તૌબા કરનારીઓ, બંદગી કરનારીઓ અને રોઝા રાખનારીઓ, ચાહે પહેલા તેમના વિવાહ થયા હોય કે કુમારિકાઓ.

(૬) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! બચાવો પોતાને અને પોતાના કુટુંબીજનોને એ આગથી, જેનું ઈંધણ મનુષ્ય અને પથ્થર હશે,[૮] જેના પર તીવ્ર સ્વભાવના અને કડક

---

૧. આ વાસ્તવમાં પ્રશ્ન નથી, બલ્કે અપ્રિયતા અને નારાજગીનું પ્રદર્શન છે. અર્થાત્, હેતુ નબી સલ્લ.થી એ પૂછવાનો નથી કે આપ સલ્લ.એ આ કામ શા માટે કર્યું છે, બલ્કે આપને એ વાત પર સચેત કરવાનો છે કે અલ્લાહે હલાલ (વૈધ) કરેલ વસ્તુને પોતાના પર હરામ (અવૈધ) કરી લેવાનું જે કામ આપ સલ્લ.થી થઈ ગયું છે તે અલ્લાહ તઆલાને પસંદ નથી. એટલા માટે કે આપ સલ્લ.ની હેસિયત કોઈ સામાન્ય વ્યક્તિની નહીં, બલ્કે અલ્લાહના રસૂલની હતી, અને આપ સલ્લ.નું કોઈ વસ્તુને પોતાના પર હરામ કરી લેવાથી એ ડર પેદા થઈ શકતો હતો કે ઉમ્મત પણ એ વસ્તુને હરામ અથવા ઓછામાં ઓછું અપ્રિય સમજવા લાગે. તેથી અલ્લાહ તઆલાએ આપના આ કામ પર પકડ કરી અને આપને આ 'તહરીમ' (હરામ ઠરાવવાના કામ)થી બચવાનો આદેશ આપ્યો. આનાથી એ વાત પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ને પણ સ્વયં પોતે કોઈ વસ્તુને હલાલ કે હરામ કરી દેવાનો અધિકાર ન હતો.

لَّا يَعْصُوْنَ اللّٰهَ مَآ اَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُوْنَ مَا
يُؤْمَرُوْنَ ۞ ٦ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَا تَعْتَذِرُوا
الْيَوْمَ ؕ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۞ ٧ ع
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا تُوْبُوْۤا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً
نَّصُوْحًا ؕ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُّكَفِّرَ عَنْكُمْ
سَيِّاٰتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِىْ مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۙ يَوْمَ لَا يُخْزِى اللّٰهُ النَّبِىَّ
وَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ ۚ نُوْرُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ
اَيْدِيْهِمْ وَ بِاَيْمَانِهِمْ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَاۤ اَتْمِمْ لَنَا
نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا ۚ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ ۞ ٨
يٰۤاَيُّهَا النَّبِىُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَ الْمُنٰفِقِيْنَ
وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ؕ وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَبِئْسَ
الْمَصِيْرُ ۞ ٩ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوا امْرَاَتَ
نُوْحٍ وَّ امْرَاَتَ لُوْطٍ ؕ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ
عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتٰهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا
عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا وَّقِيْلَ ادْخُلَا النَّارَ
مَعَ الدّٰخِلِيْنَ ۞ ١٠ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِيْنَ
اٰمَنُوا امْرَاَتَ فِرْعَوْنَ ۘ اِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ
لِىْ عِنْدَكَ بَيْتًا فِى الْجَنَّةِ وَنَجِّنِىْ مِنْ

وقف لازم منزل ٧

ફરિશ્તાઓ મૂકાયેલા હશે, જેઓ ક્યારેય અલ્લાહના આદેશનો ભંગ કરતા નથી અને જે આદેશ પણ તેમને આપવામાં આવે છે તેનું ચુસ્તપણે પાલન કરે છે. (૭) (તે વખતે કહેવામાં આવશે કે,) હે કાફિરો ! આજે બહાના રજૂ ન કરો. તમને તો એવો જ બદલો આપવામાં આવી રહ્યો છે જેવા તમે કર્મ કરતા હતા.(રુકૂઅ-૧)

(૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહ સમક્ષ તૌબા કરો, વિશુદ્ધ તૌબા. અશક્ય નથી કે અલ્લાહ તમારી બૂરાઈઓ દૂર કરી દે અને તમને એવી જન્નતોમાં દાખલ કરે, જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે. આ તે દિવસ હશે, જ્યારે અલ્લાહ પોતાના નબી (સલ્લ.)ને અને એ લોકોને, જેઓ તેના સાથે ઈમાન લાવ્યા છે, નિંદિત નહીં કરે.(૯) તેમનું નૂર (પ્રકાશ) તેમના આગળ-આગળ અને તેમની જમણી બાજુ દોડી રહ્યું હશે અને તેઓ કહી રહ્યા હશે કે, હે અમારા રબ ! અમારું નૂર અમારા માટે પરિપૂર્ણ કરી દે. અમને માફ કરી દે. તને દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે.

(૯) હે નબી સલ્લ.! કાફિરો (અધર્મીઓ) અને મુનાફિકો (દંભીઓ)થી જિહાદ (સંઘર્ષ) કરો, અને તેમના સાથે કઠોરતાથી વર્તો. તેમનું ઠેકાણું જહન્નમ (નર્ક) છે અને તે ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું છે.

(૧૦) અલ્લાહ કાફિરોના મામલામાં નૂહ અને લૂતની પત્નીઓને ઉદાહરણરૂપે પ્રસ્તુત કરે છે. તેઓ અમારા બે સદાચારી બંદાઓના નિકાહમાં હતી, પરંતુ તેમણે પોતાના પતિઓ સાથે વિશ્વાસઘાત કર્યો(૧૦) અને તેઓ અલ્લાહ સામે તેમના સહેજ પણ કામમાં આવી ન શક્યા. બંનેને કહી દેવામાં આવ્યું કે જાઓ, આગમાં જનારાઓની સાથે તમે પણ ચાલી જાઓ. (૧૧) અને ઈમાનવાળાઓના મામલામાં અલ્લાહ ફિરઔનની પત્નીનું ઉદાહરણ પ્રસ્તુત કરે છે, જ્યારે તેણીએ પ્રાર્થના કરી કે, ''હે મારા

---

૨. આનાથી જાણવા મળ્યું કે હુઝૂર સલ્લ.એ 'તહરીમ' અર્થાત્ હરામ ઠરાવવાનું આ કામ પોતાની કોઈ ઇચ્છાના કારણે નહોતું કર્યું, બલ્કે આપ સલ્લ.ની પત્નીઓએ એવું ઇચ્છ્યું હતું કે આપ સલ્લ. આવું કરે અને આપ સલ્લ.એ કેવળ તેમને ખુશ કરવા માટે એક હલાલ વસ્તુને પોતાના માટે હરામ કરી લીધી હતી. હદીસની પ્રમાણિત રિવાયતથી જાણ થાય છે કે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ના એક પત્ની (હઝરત ઝૈનબ રદિ.)ના ત્યાં ક્યાંકથી મધ આવ્યું હતું, જે હુઝૂર સલ્લ.ને ખૂબ પ્રિય હતું. તેથી આપ સલ્લ. સામાન્ય રીતથી વિપરીત તેમના ત્યાં વધારે વાર રોકાવા લાગ્યા હતા. આના પર કેટલીક બીજી પત્નીઓને અદેખાઈ થઈ અને તેમણે સંપ કરીને આપ સલ્લ.ને આ મધથી એવી નફરત અપાવી કે આપ સલ્લ.એ તેનો ઉપયોગ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ લીધી.

૩. અર્થ એ છે કે 'કફ્ફારો' (પ્રાયશ્ચિત) આપીને સોગંદોની પાબંદીથી બહાર નીકળવાની જે રીત અલ્લાહ તુઆલાએ સૂરઃ માઈદા, આયત-૮૯માં નિશ્ચિત કરી દીધી છે તે અનુસાર અમલ કરીને આપ આ પ્રતિજ્ઞાને તોડી નાખો, જે આપ સલ્લ.એ હલાલ વસ્તુને પોતાના પર હરામ કરવા માટે લીધી હતી.

૪. કોઈપણ રિવાયતથી નિશ્ચિતરૂપે એ જાણ થતી નથી કે એ રહસ્યની વાત શું હતી અને જે હેતુસર આ આયત અવતરિત થઈ છે તેને જોતાં એ પ્રશ્ન મૂળથી કોઈ મહત્ત્વ પણ નથી ધરાવતો કે એ રહસ્યની વાત હતી શું. મૂળ ઉદ્દેશ્ય, જેના માટે આ મામલાને કુર્આન-મજીદમાં દર્શાવવામાં આવ્યો છે તે અઝ્‌વાજે-મુત્તહરાત (પુનિત પત્નીઓ રદિ.)ને અને અપ્રત્યક્ષરૂપે મુસલમાનોના તમામ જવાબદાર લોકોની પત્નીઓને એ વાત પર સાવધાન કરવાનો છે કેઓ રહસ્યની વાતની સુરક્ષા કરવામાં બેપરવાઈથી કામ ન લે. જે હસ્તી જેટલી મોટી જવાબદારીભરી હેસિયત ધરાવતી હોય તેના ઘરમાંથી રહસ્યોનું જાહેર થઈ જવું એટલું વધારે ખતરનાક હોય છે. વાત ચાહે મહત્ત્વની હોય કે બિનમહત્ત્વની હોય, રહસ્યની સુરક્ષા કરવામાં નિષ્કાળજીની આદત પડી જાય, તો બિનમહત્ત્વની વાતોની જેમ ક્યારેક મહત્ત્વની વાત પણ ખુલી જઈ શકે છે.

فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهٖ وَنَجِّنِيْ مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ⑪ لا
وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرٰنَ الَّتِيْٓ اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا
فَنَفَخْنَا فِيْهِ مِنْ رُّوْحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمٰتِ
رَبِّهَا وَكُتُبِهٖ وَكَانَتْ مِنَ الْقٰنِتِيْنَ ⑫ ع

રબ ! મારા માટે પોતાને ત્યાં જન્નત (સ્વર્ગ)માં એક ઘર બનાવી દે અને મને ફિરઔન અને તેના કૃત્યથી બચાવી લે અને અત્યાચારી કોમથી મને મુક્તિ આપ." (૧૨) અને ઈમરાનની પુત્રી મરયમ[૧૧]નું ઉદાહરણ આપે છે, જેણે પોતાના શિયળની રક્ષા કરી હતી,[૧૨] પછી અમે તેનામાં અમારા તરફથી રૂહ (આત્મા) ફૂંકી દીધી,[૧૩] અને તેણીએ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના આદેશો અને તેના ગ્રંથોની પુષ્ટિ આપી અને તે આજ્ઞાંકિત લોકોમાંથી હતી.[૧૪](રુકુઅ-૨)

---

૫. આ બંનેથી અભિપ્રેત હઝરત ઉમર રદિ.ની રિવાયત પ્રમાણે હઝરત આઈશા રદિ. અને હઝરત હફ્સા રદિ. છે, અને સીધા માર્ગથી હટી જવાનો અર્થ જે હઝરત ઉમર રદિ.એ બતાવ્યો છે તે એ છે કે આ બંને પત્નીઓ હુઝૂર નબી કરીમ સલ્લ.ની સાથે થોડુંક અનુચિત સાહસભર્યું વર્તન કરવા લાગી હતી, જેને અલ્લાહ તઆલાએ અપ્રિય ઠરાવ્યું અને તેમને સાવધાન કરી.

૬. અર્થ એ છે કે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ની સામે જૂથબંધી કરીને તમે પોતાનું જ નુકસાન કરશો, કેમ કે જેનો સંરક્ષક અલ્લાહ છે અને જિબ્રઈલ અલૈ. અને ફરિશ્તાઓ અને તમામ સદચારી ઈમાનવાળાઓ જેના સાથે છે, તેના સામે જૂથબંધી કરીને કોઈ સફળ નથી થઈ શકતું.

૭. આનાથી જાણ થઈ કે ભૂલ માત્ર હઝરત આઈશા રદિ. અને હઝરત હફ્સા રદિ.ની જ નહોતી, બલ્કે બીજી પુનિત પત્નીઓ પણ કંઈ-ને-કંઈ અંશે કસૂરવાર હતી, તેથી આ બંને પછી આ આયતમાં બાકી બધી પુનિત પત્નીઓને સચેત કરવામાં આવી. હદીસોથી જાણકારી મળે છે કે એ સમયે હુઝૂર સલ્લ. પત્નીઓથી એટલા નારાજ થઈ ગયા હતા કે એક મહિના સુધી આપ સલ્લ.એ સંબંધ-વિચ્છેદ કરી નાખ્યો હતો અને સહાબા રદિ.માં એ વાત મશહૂર થઈ ગઈ કે આપ સલ્લ.એ તેમને તલાક આપી દીધી છે.

૮. આ આયત બતાવે છે કે એક વ્યક્તિની જવાબદારી માત્ર પોતાની જાતને અલ્લાહના અઝાબ (યાતના)થી બચાવવાની કોશિશ સુધી સીમિત નથી, બલ્કે તેનું કામ એ પણ છે કે પ્રકૃતિની વ્યવસ્થાએ જે પરિવારના નેતૃત્વનો બોજ તેના પર નાખ્યો છે, તેને પણ તે યથાશક્તિ એવું શિક્ષણ-પ્રશિક્ષણ આપે, જેનાથી તેઓ અલ્લાહના પ્રિય બંદાઓ બને, અને જો તેઓ જહન્નના રસ્તા પર જઈ રહ્યા હોય તો જ્યાં સુધી પણ તેના વશમાં હોય તેમને તેનાથી રોકવાની કોશિશ કરે. 'જહન્નમનું ઈંધણ પથ્થરો હશે'થી તાત્પર્ય સંભવતઃ પથ્થરનો કોલસો છે. ઇબ્ને મસ્ઊદ રદિ., ઇબ્ને અબ્બાસ રદિ., મુજાહિદ રહ., ઇમામ મુહમ્મદ અલ-બાકર રહ. અને સુદ્દી રહ. કહે છે કે આ ગંધકના પથ્થરો હશે.

૯. અર્થાત્, તેમના સત્કર્મોનો બદલો વ્યર્થ નહીં કરે. કાફિરો અને મુનાફિકો (દંભીઓ)ને એ કહેવાનો અવસર કદાપિ નહીં આપે કે આ લોકોએ ખુદાપરસ્તી (ઈશ્વરોપાસના) પણ કરી, તો તેનો શું બદલો મળ્યો. નાલેશી અને અપમાન વિદ્રોહીઓ અને અવજ્ઞાકારીઓના ભાગમાં આવશે, ન કે વફાદારો, નિષ્ઠાવાનો અને આજ્ઞાંકિતોના ભાગમાં.

૧૦. આ વિશ્વાસઘાત એ અર્થમાં નથી કે તેમણે વ્યભિચાર કર્યો હતો, બલ્કે એ અર્થમાં છે કે તેમણે ઈમાનના માર્ગમાં હઝરત નૂહ અલૈ. અને હઝરત લૂત અલૈ.નો સાથ ન આપ્યો, બલ્કે તેમના મુકાબલામાં દીનના દુશ્મનોનો સાથ આપતી રહી.

૧૧. સંભવ છે કે હઝરત મરયમ અલૈ.ના પિતાનું જ નામ ઇમરાન હોય, અથવા તેમને ઈમરાનની પુત્રી એટલા માટે કહેવામાં આવ્યા હોય કે તેઓ ઈમરાનના વંશમાંથી હતા.

૧૨. આ યહૂદીઓના એ આરોપનું ખંડન છે કે તેમના પેટથી હઝરત ઈસા અલૈ.નો જન્મ - મઆઝલ્લાહ - કોઈ ગુનાનું પરિણામ હતું. સૂરઃ નિસા, આયત-૧૫૬માં આ અત્યાચારીઓના આ આરોપને ખૂબ મોટો આરોપ ઠેરવવામાં આવેલ છે.

૧૩. અર્થાત્, તેના વગર કે તેમનો કોઈ પુરુષ સાથે સંબંધ હોય, તેમના ગર્ભમાં પોતાના તરફથી એક જીવ નાખી દીધો.

૧૪. જે હેતુસર હઝરત મરયમ અલૈ.ને અહીં ઉદાહરણાર્થ પ્રસ્તુત કરવામાં આવેલ છે તે એ છે કે કુંવારાપણામાં તેમને ચમત્કારથી ગર્ભવતી કરીને અલ્લાહ તઆલાએ તેમને એક કઠિન પરીક્ષામાં નાખી દીધી હતા, પરંતુ તેમણે સબ્ર (ધૈર્ય)ની સાથે અલ્લાહની મરજી સામે માથું નમાવી દીધું.

૬૭. અલ-મુલ્ક
પરિચય

નામ :

પહેલા વાક્યાંશ ''તબારકલ્લઝી બિયદિહિલ્ મુલ્ક'' (અત્યંત શ્રેષ્ઠ અને ઉચ્ચ છે તે, જેના હાથમાં (સૃષ્ટિનું) રાજ્ય છે)ના શબ્દ 'અલ-મુલ્ક'ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

વિષયો અને વર્ણનશૈલી પરથી સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે આ મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના આરંભિક તબક્કામાં અવતરિત સૂરઃઓ પૈકી છે.

વિષયો :

આમાં એક તરફ ટૂંકમાં ઈસ્લામની શિક્ષાઓનો પરિચય કરાવવામાં આવ્યો છે અને બીજી તરફ ખૂબ અસરકારક રીતે એ લોકોને ચોંકાવી દેવામાં આવ્યા છે, જેઓ ગફલતમાં ડૂબેલા હતા. પ્રથમ પાંચ આયતોમાં મનુષ્યને અનુભૂતિ કરાવવામાં આવી છે કે તે જે સૃષ્ટિમાં રહે છે, તે એક અત્યંત વ્યવસ્થિત અને સુદૃઢ રાજ્ય છે. આ રાજ્યને અનસ્તિત્વમાંથી અસ્તિત્વ પણ અલ્લાહે જ પ્રદાન કર્યું છે અને તેનો પ્રબંધ અને વ્યવસ્થા અને શાસનના તમામ અધિકારો પણ સંપૂર્ણપણે અલ્લાહના જ હાથમાં છે. તે સાથે મનુષ્યને એ પણ બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ અત્યંત તત્ત્વદર્શિતા પર આધારિત તંત્રમાં તેને નિરુદ્દેશ્ય પેદા કરી દેવામાં નથી આવ્યો, બલ્કે તેને અહીં પરીક્ષા માટે મોકલવામાં આવ્યો છે, અને આ પરીક્ષામાં તે પોતાના સત્કર્મો દ્વારા જ સફળ થઈ શકે છે. આયત-૬ થી ૧૧ સુધી કુફ્ર (ઈન્કાર)ના તે ભયાનક પરિણામોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જે આખિરત (પરલોક)માં આવવાના છે. આયત-૧૨ થી ૧૪ સુધી એ હકીકતને મનમાં બેસાડવામાં આવી છે કે સૃષ્ટા પોતાના સર્જનોથી અજાણ નથી હોઈ શકતો. તે તમારી પ્રત્યેક દૃશ્ય અને અદૃશ્ય વાત, ત્યાં સુધી કે તમારા હૃદયના વિચારો સુદ્ધાંથી વાકેફ છે. આથી નૈતિકતાનો વાસ્તવિક આધાર એ છે કે મનુષ્ય તે વણજોયા અલ્લાહ (ઈશ્વર)ની પૂછપરછથી ડરીને બૂરાઈથી બચે. આ વર્તન જે લોકો અપનાવશે, તેઓ જ આખિરતમાં કૃપા અને મહાન વળતરના અધિકારી ઠરશે. આયત-૧૫ થી ૨૩ સુધી લોકોના સન્મુખ તે સાધારણ હકીકતો તરફ, જેમને મનુષ્ય દુનિયાની રાબેતા મુજબની વસ્તુઓ સમજીને તેને ધ્યાન આપવા યોગ્ય ગણતો નથી, એક-પછી-એક સંકેત કરીને તેમના પર વિચાર કરવાનું આમંત્રણ

આપવામાં આવ્યું છે, અને લોકોની એ વાત પર નિંદા કરવામાં આવી છે કે આ બધી વસ્તુઓ તમને સત્યનું જ્ઞાન આપવા માટે મોજૂદ છે, પરંતુ તેને તમે પશુઓની જેમ જુઓ છો તથા સાંભળવા અને જોવાની એ શક્તિઓ તથા વિચારવા-સમજવાવાળા મસ્તિષ્કથી કામ લેતા નથી, જે મનુષ્ય હોવાની હેસિયતે અલ્લાહે તમને આપ્યા છે. આ જ કારણે સન્માર્ગ તમને દેખાતો નથી. આયત-૨૪ થી ૨૭ માં બતાવવામાં આવ્યું છે કે છેવટે તમારે અનિવાર્યપણે પોતાના અલ્લાહ સમક્ષ ઉપસ્થિત થવાનું છે. નબી (પયગંબર)નું કામ એ નથી કે તમને તેના (કયામતના) આગમનનો સમય અને તારીખ બતાવે, જેમ કે તેની માંગણી તમે કરી રહ્યા છો. તેનું કર્તવ્ય માત્ર એટલું છે કે તમને તે આવનારા સમયથી પહેલાં સચેત કરી દે. આયત-૨૮ અને ૨૯ માં મક્કાના એ કાફિરોની એ વાતોનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે, જે તેઓ નબી (સલ્લ.) અને આપના સાથીઓ વિરુદ્ધ કરતા હતા. તેઓ નબી (સલ્લ.)ને ભાંડતા હતા અને આપના માટે અને ઈમાનવાળાઓ માટે વિનાશની પ્રાર્થનાઓ કરતા હતા. તેના પર કહેવામાં આવ્યું છે કે તમને સન્માર્ગ તરફ બોલાવનારાઓ ચાહે નાશ પામે કે અલ્લાહ તેમના પર કૃપા કરે, આનાથી તમારું ભાગ્ય કેવી રીતે બદલાઈ જશે ? તમે પોતાની ચિંતા કરો. તમે ઈમાનવાળાઓને પથભ્રષ્ટ સમજી રહ્યા છો, એક સમય આવશે જ્યારે એ વાત ખુલી જશે કે વાસ્તવમાં પથભ્રષ્ટ કોણ હતું ? અંતમાં લોકો સામે એ પ્રશ્ન મૂકી દેવામાં આવ્યો છે કે અરબસ્તાનના રણ-પ્રદેશોમાં અને પહાડી વિસ્તારોમાં, જ્યાં તમારું જીવન પૂર્ણરૂપે એ પાણી પર નિર્ભર કરે છે, જે કોઈ જગ્યાએ ધરતીમાંથી નીકળી આવ્યું છે, ત્યાં જો આ પાણી ધરતીમાં ઊતરીને વિલુપ્ત થઈ જાય, તો અલ્લાહ સિવાય કોણ તમને આ અમૃત-જળ લાવીને આપી શકે છે ?

اٰيَاتُهَا ٣٠ — (٦٧) سُوْرَةُ الْمُلْكِ مَكِّيَّةٌ (٧٧) — رُكُوْعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝

تَبٰرَكَ الَّذِىْ بِيَدِهِ الْمُلْكُ ز وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ
قَدِيْرُ ۙ ۝١ الَّذِىْ خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ
اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا ؕ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْغَفُوْرُ ۙ ۝٢ الَّذِىْ
خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ طِبَاقًا ؕ مَا تَرٰى فِىْ خَلْقِ الرَّحْمٰنِ
مِنْ تَفٰوُتٍ ؕ فَارْجِعِ الْبَصَرَ ۙ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُوْرٍ ۝٣
ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ
خَاسِئًا وَّهُوَ حَسِيْرٌ ۝٤ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا
بِمَصَابِيْحَ وَجَعَلْنٰهَا رُجُوْمًا لِّلشَّيٰطِيْنِ وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ
عَذَابَ السَّعِيْرِ ۝٥ وَلِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ
جَهَنَّمَ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ۝٦ اِذَآ اُلْقُوْا فِيْهَا سَمِعُوْا
لَهَا شَهِيْقًا وَّهِىَ تَفُوْرُ ۙ ۝٧ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ ؕ
كُلَّمَآ اُلْقِىَ فِيْهَا فَوْجٌ سَاَلَهُمْ خَزَنَتُهَآ اَلَمْ يَاْتِكُمْ
نَذِيْرٌ ۝٨ قَالُوْا بَلٰى قَدْ جَآءَنَا نَذِيْرٌ ۙ فَكَذَّبْنَا
وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَىْءٍ ۖۚ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِىْ
ضَلٰلٍ كَبِيْرٍ ۝٩ وَقَالُوْا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا
كُنَّا فِىْٓ اَصْحٰبِ السَّعِيْرِ ۝١٠ فَاعْتَرَفُوْا بِذَنْۢبِهِمْ ۚ
فَسُحْقًا لِّاَصْحٰبِ السَّعِيْرِ ۝١١ اِنَّ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ

૬૭. સૂરઃ અલ-મુલ્ક

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૩૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અત્યંત શ્રેષ્ઠ અને ઉચ્ચ છે તે જેના હાથમાં (સૃષ્ટિનું) રાજ્ય છે, અને તેને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે,[૧] (૨) જેણે મૃત્યુ અને જીવનનો આવિષ્કાર કર્યો, જેથી તમને લોકોને અજમાવીને જુએ કે તમારામાંથી કોણ સારા કર્મ કરનાર છે,[૨] અને તે પ્રભુત્વશાળી પણ છે અને ક્ષમા કરવાવાળો પણ. (૩) જેણે એક-પર-એક સાત આકાશો બનાવ્યા. તમે રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ)ના સર્જનમાં કોઈ પણ જાતની અસંબદ્ધતા નહીં જુઓ.[૩] ફરીથી વળીને જુઓ, ક્યાંય તમને કોઈ વિઘ્ન દેખાય છે ?[૪] (૪) ફરી-ફરીને નજર દોડાવો, તમારી નજર થાકીને નિરાશ પાછી ફરશે.

(૫) અમે તમારા નિકટવર્તી આકાશ[૫]ને ભવ્ય દીપકો વડે સુશોભિત કર્યું છે અને તેને શૈતાનોને મારી ભગાડવાના સાધન બનાવી દીધા છે. આ શૈતાનો માટે ભડકે બળતી આગ અમે તૈયાર કરી રાખી છે.

(૬) જે લોકોએ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના સાથે ઇન્કાર (કુફ્ર) કર્યો છે, તેમના માટે જહન્નમ (નર્ક)ની યાતના છે અને તે ખૂબ જ ખરાબ ઠેકાણું છે. (૭) જ્યારે તેમને તેમાં ફેંકવામાં આવશે, તો તેની ગર્જનાનો ભયંકર અવાજ સાંભળશે[૬] અને તે જુસ્સાથી ઉછાળા મારી રહી હશે, (૮) પ્રકોપની ભીષણતાથી ફાટી જતી હશે. દરેક વખતે જ્યારે કોઈ સમૂહને તેમાં નાખવામાં આવશે, તેના કાર્યકર્તાઓ એ લોકોને પૂછશે, "શું તમારા પાસે કોઈ સાવધાન કરનાર આવ્યો ન હતો ?" (૯) તેઓ જવાબ આપશે, "હા, સાવધાન કરનાર અમારા પાસે આવ્યો હતો, પણ અમે તેને ખોટો ઠેરવી દીધો અને કહ્યું અલ્લાહે કશું જ અવતરિત કર્યું નથી, તમે મોટી પથભ્રષ્ટતામાં પડેલા છો." (૧૦) અને તેઓ કહેશે, "કદાચ, અમે સાંભળતા કે સમજતા, તો આજે આ ભડકે બળતી આગની સજા પામેલાઓ સાથે ન હોત." (૧૧) આવી રીતે તેઓ પોતાના ગુનાઓની પોતે જ કબૂલાત કરી લેશે. ધિક્કાર છે આ દોજખીઓ (નર્કવાસીઓ) પર.

(૧૨) જે લોકો જોયા વગર પોતાના રબથી ડરે છે, ચોક્કસ તેમના માટે ક્ષમા છે

---

૧. અર્થાત્, જે ઇચ્છે કરી શકે છે, કોઈ વસ્તુ તેને વિવશ કરવાવાળી નથી કે તે કોઈ કામ કરવા ચાહે અને ન કરી શકે.

૨. અર્થાત્, દુનિયામાં મનુષ્યોના જીવન અને મૃત્યુનો આ ક્રમ તેણે એટલા માટે શરૂ કર્યો છે કે તેમની પરીક્ષા લે અને જુએ કે કયા મનુષ્યના કર્મો વધારે ઉત્તમ છે.

૩. વાસ્તવમાં 'તફાવુત' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ છે અસંગતતા અને વિષમતા, એક વસ્તુનું બીજી વસ્તુથી મેળ ન ખાવું, મેળ વગરનું હોવું, બેજોડ હોવું.

૪. મૂળ 'ફુતૂર' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ છે તિરાડ, બાકોરું, છેદ, ફાટેલું હોવું, તૂટેલું-ફૂટેલું હોવું. અર્થ એ છે કે સમગ્ર સૃષ્ટિની સંરચના એવી ચુસ્ત અને સુદૃઢ છે અને જમીનના એક કણથી લઈને વિરાટ આકાશગંગાઓ સુધી દરેક વસ્તુ એવી સુસંબંધિત છે કે ક્યાંય વિશ્વ-વ્યવસ્થાનો ક્રમ તૂટતો નથી. તમે ગમે તેટલી શોધ કરી લો, તમને તેમાં કોઈ જગ્યાએ છેદ મળી શકતો નથી.

رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ كَبِيْرٌ ﴿١٢﴾ وَاَسِرُّوْا
قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوْا بِهٖ ؕ اِنَّهٗ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿١٣﴾
اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ ؕ وَهُوَ اللَّطِيْفُ الْخَبِيْرُ ﴿١٤﴾ هُوَ
الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُوْلًا فَامْشُوْا فِيْ مَنَاكِبِهَا
وَكُلُوْا مِنْ رِّزْقِهٖ ؕ وَاِلَيْهِ النُّشُوْرُ ﴿١٥﴾ ءَاَمِنْتُمْ مَّنْ
فِي السَّمَآءِ اَنْ يَّخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِيَ
تَمُوْرُ ﴿١٦﴾ اَمْ اَمِنْتُمْ مَّنْ فِي السَّمَآءِ اَنْ يُّرْسِلَ عَلَيْكُمْ
حَاصِبًا ؕ فَسَتَعْلَمُوْنَ كَيْفَ نَذِيْرِ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ
الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيْرِ ﴿١٨﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا
اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صٰٓفّٰتٍ وَّيَقْبِضْنَ ؔۘ مَا يُمْسِكُهُنَّ
اِلَّا الرَّحْمٰنُ ؕ اِنَّهٗ بِكُلِّ شَيْءٍۢ بَصِيْرٌ ﴿١٩﴾ اَمَّنْ هٰذَا
الَّذِيْ هُوَ جُنْدٌ لَّكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِّنْ دُوْنِ الرَّحْمٰنِ ؕ
اِنِ الْكٰفِرُوْنَ اِلَّا فِيْ غُرُوْرٍ ﴿٢٠﴾ اَمَّنْ هٰذَا الَّذِيْ
يَرْزُقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهٗ ۚ بَلْ لَّجُّوْا فِيْ عُتُوٍّ وَّ
نُفُوْرٍ ﴿٢١﴾ اَفَمَنْ يَّمْشِيْ مُكِبًّا عَلٰى وَجْهِهٖٓ اَهْدٰٓى
اَمَّنْ يَّمْشِيْ سَوِيًّا عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٢٢﴾ قُلْ هُوَ
الَّذِيْٓ اَنْشَاَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ
وَالْاَفْـِٕدَةَ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَشْكُرُوْنَ ﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ الَّذِيْ
ذَرَاَكُمْ فِي الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿٢٤﴾ وَيَقُوْلُوْنَ

ع ٢

وقف لازم

منزل ٧

અને મોટો બદલો. (૧૩) તમે ચાહે ચુપકેથી વાત કરો કે ઊંચા અવાજથી (અલ્લાહ માટે સરખું છે). તે તો હૃદયોની સ્થિતિ સુદ્ધાં જાણે છે. (૧૪) શું એ જ નહીં જાણે, જેણે પેદા કર્યા ?[૭] જો કે તે સૂક્ષ્મદષ્ટા અને ખબર રાખવાવાળો છે.(રુકૂઅ-૧)

(૧૫) એ જ તો છે, જેણે તમારા માટે ધરતીને આધીન કરી રાખી છે. ચાલો તેની છાતી પર અને ખાઓ અલ્લાહની રોજી. તેના જ સમક્ષ તમારે બીજી વખત જીવંત થઈને જવાનું છે. (૧૬) શું તમે એનાથી નિશ્ચિંત છો કે તે જે આકાશમાં છે[૮] તમને ધરતીમાં ખૂંપાવી દે અને એકાએક આ ધરતી ઝાટકા ખાવા લાગે ? (૧૭) શું તમે એનાથી નિશ્ચિંત છો કે તે જે આકાશમાં છે, તમારા ઉપર પથ્થરો વરસાવતી હવા મોકલી દે ? પછી તમને જણાઈ જશે કે મારી ચેતવણી કેવી હોય છે ? (૧૮) આમના પહેલાં થઈ ગયેલા લોકો ખોટું ઠેરવી ચૂકયા છે. પછી જોઈ લો કે મારી પકડ કેવી સખત હતી ? (૧૯) શું આ લોકો પોતાના ઉપર ઊડતાં પક્ષીઓને પાંખો ફેલાવતા અને સંકેલી લેતા નથી જોતાં ? રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ) સિવાય કોઈ નથી, જેણે તેમને ટેકવી રાખ્યા હોય. એ જ દરેક વસ્તુની દેખરેખ રાખનાર છે. (૨૦) બતાવો, છેવટે તે કયું લશ્કર છે તમારા પાસે, જે 'રહમાન' વિરુદ્ધ તમારી મદદ કરી શકે છે ?[૯] સત્ય એ છે કે આ ઈન્કાર કરનારાઓ ધોખામાં પડેલા છે. (૨૧) કે પછી બતાવો, કોણ છે જે તમને રોજી આપી શકે છે જો 'રહમાન' પોતાની રોજી રોકી દે ? વાસ્તવમાં આ લોકો વિદ્રોહ અને સત્યથી વિમુખતા પર હઠે ચઢેલા છે. (૨૨) થોડું વિચારો, જે માણસ ઊંધું ઘાલીને ચાલી રહ્યો હોય[૧૦] તે સન્માર્ગ પામનાર છે કે તે જે માથું ઊંચું રાખીને એક સીધા સમતળ માર્ગ પર ચાલી રહ્યો હોય ? (૨૩) એમને કહો, અલ્લાહ જ છે, જેણે તમને પેદા કર્યા, તમને સાંભળવા અને જોવાની શક્તિઓ આપી અને વિચારવા-સમજવાવાળા હૃદય આપ્યા. પરંતુ તમે ઓછી જ કૃતજ્ઞતા દર્શાવો છો.[૧૧]

(૨૪) એમને કહો, અલ્લાહ જ છે, જેણે તમને ધરતીમાં ફેલાવ્યા છે અને તેના જ તરફ તમે સમેટવામાં આવશો.

---

૫. નજીકના આકાશથી તાત્પર્ય એ આકાશ છે, જેના તારાઓ અને ગ્રહોને આપણે દૂરબીન વગર ખુલ્લી આંખોથી જોઈએ છીએ.

૬. આનો અર્થ એ પણ હોઈ શકે છે કે આ સ્વયં જહન્નમનો અવાજ હશે, અને એ પણ હોઈ શકે છે કે આ આવજ જહન્નમથી આવી રહ્યો હશે, જયાં આ લોકોથી પહેલાં નાખવામાં આવેલા લોકો ચીસો પાડી રહ્યા હશે.

૭. બીજો અનુવાદ એ પણ થઈ શકે છે કે, 'શું તે પોતે પેદા કરેલા (સર્જનો)ને જ નહીં જાણે ?'

૮. આનો અર્થ એ નથી કે અલ્લાહ તઆલા આકાશમાં રહે છે, બલ્કે આ વાત એ રીતે ફરમાવી છે કે મનુષ્ય પ્રાકૃતિક રીતે જયારે અલ્લાહ સમક્ષ રજૂ થવા ઇચ્છે છે, તો આકાશ તરફ જુએ છે. દુઆ માંગે છે તો આકાશ તરફ હાથ ઉઠાવે છે. કોઈ આફત પ્રસંગે બધા સહારાઓથી નિરાશ થઈ જાય છે તો આકાશ તરફ રૂખ કરીને અલ્લાહથી ફરિયાદ કરે છે. કોઈ અચાનક બલા કે આપત્તિ આવી પડે છે તો કહે છે કે આ ઉપરથી ઊતરી છે. અસાધારણ રીતે પ્રાપ્ત થનારી વસ્તુ વિશે કહે છે કે આ ઉચ્ચલોકથી આવી છે. અલ્લાહ તઆલાના મોકલેલ ગ્રંથોને 'આસમાની ગ્રંથો' કે 'આકાશી ગ્રંથો' કહેવામાં આવે છે. આ બધી વાતોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ વાત કંઈક માનવીની પ્રકૃતિમાં જ છે કે તે જયારે અલ્લાહની કલ્પના કરે છે, તો તેનું મન નીચે જમીન તરફ નહીં, બલ્કે ઉપર આકાશ તરફ જાય છે.

૯. બીજો અનુવાદ એ પણ થઈ શકે છે કે, 'રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ ઈશ્વર) સિવાય કોણ છે જે તમારું લશ્કર બનીને તમારી સહાયતા કરતું હોય.

مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ۝٢٥ قُلْ
اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ ۪ وَ اِنَّمَاۤ اَنَا نَذِیْرٌ مُّبِیْنٌ ۝٢٦
فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً سِیْٓـَٔتْ وُجُوْهُ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا
وَ قِیْلَ هٰذَا الَّذِیْ كُنْتُمْ بِهٖ تَدَّعُوْنَ ۝٢٧ قُلْ
اَرَءَیْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِیَ اللّٰهُ وَ مَنْ مَّعِیَ اَوْ رَحِمَنَا ۙ
فَمَنْ یُّجِیْرُ الْكٰفِرِیْنَ مِنْ عَذَابٍ اَلِیْمٍ ۝٢٨ قُلْ هُوَ
الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ وَ عَلَیْهِ تَوَكَّلْنَا ۚ فَسَتَعْلَمُوْنَ
مَنْ هُوَ فِیْ ضَلٰلٍ مُّبِیْنٍ ۝٢٩ قُلْ اَرَءَیْتُمْ اِنْ
اَصْبَحَ مَآؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ یَّاْتِیْكُمْ بِمَآءٍ مَّعِیْنٍ ۝٣٠ ع

منزل ٧ ع ٢ ١٦

(૨૫) આ લોકો કહે છે, ''જો તમે સાચા છો તો બતાવો આ વાયદો કયારે પૂરો થશે ?'' (૨૬) કહો, ''આનું જ્ઞાન તો અલ્લાહ પાસે છે. હું તો માત્ર સ્પષ્ટપણે સચેત કરી દેનારો છું.'' (૨૭) પછી જ્યારે આ લોકો એ વસ્તુને નજીક જોઈ લેશે, તો એ સૌ લોકોના ચહેરા બગડી જશે, જેમણે ઈન્કાર કર્યો છે અને તે વખતે તેમને કહેવામાં આવશે કે આ જ છે એ વસ્તુ, જેની તમે માંગ કરી રહ્યા હતા.

(૨૮) આમને કહો, કયારેય તમે એ પણ વિચાર્યું કે અલ્લાહ ચાહે મને અને મારા સાથીઓને નષ્ટ કરી નાખે કે અમારા પર દયા દાખવે, કાફિરો (અધર્મીઓ)ને દુઃખદાયી યાતનામાંથી કોણ બચાવી લેશે ?[૧૨] (૨૯) એમને કહો, તે મોટો દયાળુ છે, તેના પર જ અમે ઈમાન લાવ્યા છીએ અને તેના પર જ અમારો ભરોસો છે. ટૂંક સમયમાં જ તમને ખબર પડી જશે કે સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં કોણ પડેલું છે. (૩૦) એમને કહો, કયારેય તમે એ પણ વિચાર્યું કે જો તમારા કૂવાઓનું પાણી જમીનમાં ઊતરી જાય, તો કોણ છે જે આ પાણીના વહેતા સ્રોતોને કાઢીને તમને લાવી આપશે. (રુકૂઅ-૨)

૧૦. અર્થાત્, પશુઓની જેમ મોઢું નીચે કરીને એ જ કેડી પર ચાલ્યો જઈ રહ્યો હોય, જેના પર કોઈએ તેને નાખી દીધો હોય.

૧૧. અર્થાત્, અલ્લાહે જ્ઞાન અને બુદ્ધિ તેમજ સાંભળવા અને જોવાની કૃપાઓ તમને સત્યને ઓળખવા માટે આપી હતી. તમે નાશુક્રી (કૃતઘ્નતા, અપકાર) કરી રહ્યા છો કે તેનાથી બીજા બધા કામ તો લો છો, પરંતુ બસ એ જ એક કામ નથી લેતા, જેના માટે તે આપવામાં આવી હતી.

૧૨. મક્કા-મોઅઝ્ઝમામાં જ્યારે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ના આમંત્રણનો આરંભ થયો અને કુરૈશના જુદા-જુદા પરિવારોથી સંબંધ રાખવાવાળા લોકોએ ઇસ્લામ કબૂલ કરવાનું શરૂ કરી દીધું, તો ઘર-ઘરથી હુઝૂર સલ્લ. અને આપના સાથીઓને બદ્દુઆ (શ્રાપ) આપવાનું શરૂ થઈ ગયું. જાદૂ-ટોણા કરવામાં આવ્યા, જેથી આપનું સત્યાનાશ થઈ જાય, ત્યાં સુધી કે હત્યાની યોજનાઓ પર પણ વિચાર કરવાનું શરૂ થઈ ગયું, આના પર ફરમાવવામાં આવ્યું કે તેમને કહો, ચાહે અમે નાશ પામીએ કે અલ્લાહની કૃપાથી જીવંત રહીએ, તેનાથી તમને શું પ્રાપ્ત થશે? તમે પોતાની ચિંતા કરો કે અલ્લાહના અઝાબ (યાતના)થી તમે કેવી રીતે બચશો ?

૬૮. અલ-કલમ

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ 'નૂન' પણ છે અને 'અલ-કલમ' પણ. બંને શબ્દો સૂરઃના આરંભમાં જ આવે છે.

ઉતરાણકાળ :

આ મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના આરંભિક તબક્કામાં તે વખતે અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)નો વિરોધ મહદ્અંશે ઉગ્ર રૂપ ધારણ કરી ચૂક્યો હતો.

વિષય અને ચર્ચા :

અહીં ત્રણ વિષયો વર્ણવવામાં આવ્યા છે :

(૧) વિરોધીઓના વાંધાઓના જવાબો.

(૨) તેમને ચેતવણી અને ઉપદેશ, અને

(૩) અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને ધૈર્ય અને પોતાની જગ્યાએ અડગ રહેવાની શીખ.

વાણીની શરૂઆતમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને કહેવામાં આવ્યું છે કે આ કાફિરો તમને ઉન્માદી કહે છે, જયારે કે જે ગ્રંથ તમે પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છો અને નૈતિકતાના જે ઉચ્ચ પદ પર તમે બિરાજમાન છો, એ જ તેમના આ જૂઠનું ખંડન કરવા માટે પર્યાપ્ત છે. ટૂંકમાં જ એ સમય આવવાનો છે, જયારે બધા જ જોઈ લેશે કે ઉન્માદી અને દીવાનો કોણ હતો અને બુદ્ધિશાળી કોણ. તેથી વિરોધનો જે વંટોળ તમારા વિરુદ્ધ ઉઠાવવામાં આવી રહ્યો છે, તેના દબાણમાં કદાપિ ન આવજો. ત્યારબાદ લોકોની આંખો ખોલવા માટે નામ લીધા વિના વિરોધીઓ પૈકી એક અગ્રણી વ્યક્તિનું ચરિત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું છે, જેથી લોકો જોઈ લે કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) કેવા શુદ્ધ અને નિર્મળ ચરિત્રના માલિક છે અને આપના વિરોધમાં મક્કાના જે સરદારો મોખરે છે તેમાં કેવા ચરિત્રના લોકો સામેલ છે. ત્યારબાદ આયત-૧૭ થી ૩૩ સુધી બગીચાવાળાઓનું એક દૃષ્ટાંત પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું છે, જેઓ અલ્લાહથી કૃપા મેળવીને તેના પ્રત્યે અકૃતજ્ઞ રહ્યા અને તેમનામાં જે વ્યક્તિ સૌથી સારો હતો, સમયસર તેની શિખામણ ન માની. છેવટે તેઓ એ કૃપાથી વંચિત થઈને રહી ગયા. આ દૃષ્ટાંત પ્રસ્તુત કરીને મક્કાવાસીઓને ચેતવવામાં આવ્યા છે કે જો તમે અલ્લાહના રસૂલ

(સલ્લ.)ની વાત નહીં માનો, તો તમને પણ એ જ રીતે વિનાશનો સામનો કરવો પડશે. પછી આયત-૩૪ થી ૪૭ સુધી કાફિરોને નિરંતર શિખામણ આપવામાં આવી છે, જેમાં ક્યાંક તો સંબોધન પ્રત્યક્ષ રૂપે તેમને છે અને ક્યાંક અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને સંબોધિત કરીને ખરેખર તેમને જ સચેત કરવામાં આવ્યા છે. અંતમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે અલ્લાહનો ફેંસલો આવે ત્યાં સુધી જે મુશ્કેલીઓ પણ દીન (ધર્મ)ના પ્રચાર-પ્રસારના માર્ગમાં સામે આવે, તેને ધૈર્યથી સહન કરતા જાઓ અને એ અધીરાઈથી બચો, જે પયગંબર હઝરત યૂનુસ (અલૈ.) માટે અજમાયશનું કારણ બની હતી.

اٰياتها ٥٢ (٦٨) سُوْرَةُ الْقَلَمِ مَكِّيَّةٌ (٢) رُكوعاتها ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُوْنَ ﴿١﴾ مَآ اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ
بِمَجْنُوْنٍ ﴿٢﴾ وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُوْنٍ ﴿٣﴾ وَ
اِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيْمٍ ﴿٤﴾ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُوْنَ ﴿٥﴾
بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُوْنُ ﴿٦﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ
عَنْ سَبِيْلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِيْنَ ﴿٧﴾ فَلَا تُطِعِ
الْمُكَذِّبِيْنَ ﴿٨﴾ وَدُّوْا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُوْنَ ﴿٩﴾ وَلَا
تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِيْنٍ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَّشَّآءٍۭ بِنَمِيْمٍ ﴿١١﴾
مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثِيْمٍ ﴿١٢﴾ عُتُلٍّۭ بَعْدَ ذٰلِكَ
زَنِيْمٍ ﴿١٣﴾ اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَّبَنِيْنَ ﴿١٤﴾ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ
اٰيٰتُنَا قَالَ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿١٥﴾ سَنَسِمُهٗ عَلَى
الْخُرْطُوْمِ ﴿١٦﴾ اِنَّا بَلَوْنٰهُمْ كَمَا بَلَوْنَآ اَصْحٰبَ الْجَنَّةِ
اِذْ اَقْسَمُوْا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِيْنَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَثْنُوْنَ ﴿١٨﴾
فَطَافَ عَلَيْهَا طَآئِفٌ مِّنْ رَّبِّكَ وَهُمْ نَآئِمُوْنَ ﴿١٩﴾
فَاَصْبَحَتْ كَالصَّرِيْمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوْا مُصْبِحِيْنَ ﴿٢١﴾
اَنِ اغْدُوْا عَلٰى حَرْثِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰرِمِيْنَ ﴿٢٢﴾
فَانْطَلَقُوْا وَهُمْ يَتَخَافَتُوْنَ ﴿٢٣﴾ اَنْ لَّا يَدْخُلَنَّهَا
الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِّسْكِيْنٌ ﴿٢٤﴾ وَّغَدَوْا عَلٰى حَرْدٍ قٰدِرِيْنَ ﴿٢٥﴾

૬૮. સૂરઃ અલ-કલમ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૨ ● આયતો-૫૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) નૂન ! સોગંદ છે કલમના અને એ વસ્તુના જેને લખનારા લખી રહ્યા છે,[૧] (૨) તમે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની કૃપાથી ઉન્માદી નથી.[૨] (૩) અને હકીકતમાં તમારા માટે એવો બદલો છે, જેનો ક્રમ કદી સમાપ્ત થવાનો નથી.[૩] (૪) અને નિઃશંક, તમે નૈતિકતાના ઉચ્ચ દરજ્જા પર છો.[૪] (૫) ટૂંક સમયમાં જ તમે જોઈ લેશો અને તેઓ પણ જોઈ લેશે (૬) કે તમારામાંથી કોણ ઉન્માદગ્રસ્ત છે. (૭) તમારો રબ એ લોકોને પણ સારી રીતે જાણે છે, જેઓ તેના માર્ગથી ભટકેલા છે અને એ જ તેમને પણ સારી રીતે જાણે છે, જેઓ સન્માર્ગ પર છે. (૮) તેથી તમે આ ખોટું ઠેરવનારાઓના દબાણમાં કદાપિ ન આવો. (૯) આ લોકો તો ઇચ્છે છે કે થોડા તમે નરમ પડો, તો તેઓ પણ નરમ પડે.[૫] (૧૦) કદાપિ ન દબાશો કોઈ એવી વ્યક્તિથી, જે ખૂબ સોગંદો ખાનાર હીન માણસ છે, (૧૧) મહેણાં મારે છે, ચાડી ખાતો ફરે છે, (૧૨) ભલાઈથી રોકે છે, અત્યાચાર અને અતિરેકમાં હદ ઓળંગી જનારો છે, મોટો દુરાચારી છે, (૧૩) ક્રૂર છે, અને બધા દુર્ગુણોની સાથે નીચ છે, (૧૪) એ કારણે કે તે ખૂબ ધન-સંપત્તિ અને સંતાનો ધરાવે છે.[૬] (૧૫) જ્યારે અમારી આયતો તેને સંભળાવવામાં આવે છે તો કહે છે આ તો જૂના જમાનાની વાર્તાઓ છે. (૧૬) ટૂંક સમયમાં અમે તેની સૂંઢ પર ડામ આપીશું.[૭]

(૧૭) અમે આમને (અર્થાત્ મક્કાવાસીઓને) એ જ રીતે પરીક્ષામાં નાખ્યા છે, જે રીતે એક બગીચાના માલિકોને પરીક્ષામાં નાખ્યા હતા, જ્યારે તેમણે સોગંદ ખાધા કે વહેલી પરોઢે અવશ્ય તેઓ પોતાના બગીચાના ફળ તોડશે (૧૮) અને તેઓ આવું ન થવાની કોઈ આશા કરી રહ્યા ન હતા.[૮] (૧૯) રાત્રે જ્યારે તેઓ સૂતા પડ્યા હતા કે તમારા રબ તરફથી એક આફત એ બગીચા પર ફરી વળી (૨૦) અને તેની દશા એવી થઈ ગઈ જાણે વાઢેલી ફસલ હોય ! (૨૧) સવારે એ લોકોએ એક-બીજાને પોકાર્યા (૨૨) કે જો ફળ તોડવા હોય તો સવારે જ પોતાની ખેતી તરફ નીકળી પડો. (૨૩) આમ, તેઓ ચાલી નીકળ્યા અને પરસ્પર ચુપકે-ચુપકે કહેતા જતા હતા (૨૪) કે આજે કોઈ ગરીબ-વંચિત તમારા બગીચામાં આવી ન જાય. (૨૫) તેઓ કંઈ પણ ન આપવાનો નિર્ણય કરીને સવારે જલ્દી-જલ્દી ત્યાં એવી રીતે ગયા જાણે કે તેઓ (ફળ તોડવા માટે) સમર્થ છે.

---

૧. તફસીરના ઇમામ મુજાહિદ કહે છે કે આનાથી તાત્પર્ય એ કલમ છે, જેનાથી ઝિક્ર, અર્થાત્ કુર્આન લખવામાં આવી રહ્યું હતું. આનાથી આપોઆપ એ નિષ્કર્ષ નીકળે છે કે એ વસ્તુ જે લખવામાં આવી રહી હતી તેનાથી અભિપ્રેત કુર્આન-મજીદ છે.

૨. અહીં સંબોધન દેખીતી રીતે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ને છે, પરંતુ વાસ્તવમાં ઉદ્દેશ્ય મક્કાના કાફિરો (અધર્મીઓ)ને તેમના જૂઠા આક્ષેપનો જવાબ આપવાનો છે કે તેઓ આપ સલ્લ.ને 'મજનૂન' (ઉન્માદી) ઠેરવતા હતા. અર્થ એ છે કે આ કુર્આન જે વહીના લહિયાઓના હસ્તે લખવામાં આવી રહ્યું છે તે સ્વયં પોતાની જગ્યાએ તેમના જૂઠા આક્ષેપના ખંડન માટે પર્યાપ્ત છે.

فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُوْٓا اِنَّا لَضَآلُّوْنَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ
مَحْرُوْمُوْنَ ﴿٢٧﴾ قَالَ اَوْسَطُهُمْ اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ لَوْلَا
تُسَبِّحُوْنَ ﴿٢٨﴾ قَالُوْا سُبْحٰنَ رَبِّنَآ اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿٢٩﴾
فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَّتَلَاوَمُوْنَ ﴿٣٠﴾ قَالُوْا
يٰوَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا طٰغِيْنَ ﴿٣١﴾ عَسٰى رَبُّنَآ اَنْ يُّبْدِلَنَا
خَيْرًا مِّنْهَآ اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا رٰغِبُوْنَ ﴿٣٢﴾ كَذٰلِكَ
وقف لازم — الْعَذَابُ ؕ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ ۘ لَوْ كَانُوْا
ع — يَعْلَمُوْنَ ﴿٣٣﴾ اِنَّ لِلْمُتَّقِيْنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنّٰتِ
النَّعِيْمِ ﴿٣٤﴾ اَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِيْنَ كَالْمُجْرِمِيْنَ ﴿٣٥﴾
مَا لَكُمْ ۫ وقفة كَيْفَ تَحْكُمُوْنَ ﴿٣٦﴾ اَمْ لَكُمْ كِتٰبٌ فِيْهِ
تَدْرُسُوْنَ ﴿٣٧﴾ اِنَّ لَكُمْ فِيْهِ لَمَا تَخَيَّرُوْنَ ﴿٣٨﴾ اَمْ لَكُمْ
اَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ۙ اِنَّ لَكُمْ
لَمَا تَحْكُمُوْنَ ﴿٣٩﴾ سَلْهُمْ اَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَعِيْمٌ ﴿٤٠﴾
اَمْ لَهُمْ شُرَكَآءُ ۚ فَلْيَاْتُوْا بِشُرَكَآئِهِمْ اِنْ كَانُوْا
صٰدِقِيْنَ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَّيُدْعَوْنَ
اِلَى السُّجُوْدِ فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ﴿٤٢﴾ خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ
تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ؕ وَقَدْ كَانُوْا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُوْدِ
وَهُمْ سٰلِمُوْنَ ﴿٤٣﴾ فَذَرْنِيْ وَمَنْ يُّكَذِّبُ بِهٰذَا
منزل ٧ — الْحَدِيْثِ ؕ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٤٤﴾

(૨૬) પરંતુ જ્યારે બગીચાને જોયો તો કહેવા લાગ્યા, ''અમે રસ્તો ભૂલી ગયા છીએ, (૨૭) – નહીં, બલ્કે અમે વંચિત રહી ગયા.'' (૨૮) તેમનામાંથી જે સૌથી સારો માણસ હતો, તેણે કહ્યું, ''મેં તમને કહ્યું ન હતું કે તમે તસ્બીહ (મહિમાગાન) કેમ કરતા નથી ?''(૯) (૨૯) તેઓ બોલી ઊઠ્યા, ''પવિત્ર છે અમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) ! વાસ્તવમાં અમે ગુનેગાર હતા.'' (૩૦) પછી તેમનામાંથી પ્રત્યેક બીજાને દોષ દેવા લાગ્યો. (૩૧) છેવટે તેમણે કહ્યું, અફસોસ છે અમારી હાલત પર ! નિઃશંક, અમે વિદ્રોહી થઈ ગયા હતા. (૩૨) શક્ય છે કે અમારો રબ અમને બદલામાં આનાથી વધુ સારા બગીચા પ્રદાન કરે. અમે અમારા રબ સામે રજૂ થઈએ છીએ.'' (૩૩) આવી હોય છે યાતના ! અને આખિરત (પરલોક)ની યાતના આનાથી પણ મોટી છે. કદાચ આ લોકો જાણતા હોત. (રુકૂઅ-૧)

(૩૪) નિશ્ચિતપણે(૧૦) અલ્લાહથી ડરનારા લોકો માટે તેમના રબ પાસે ને'મતો (બક્ષિસો)થી ભરેલી જન્નતો છે. (૩૫) શું અમે આજ્ઞાંકિતોની હાલત ગુનેગારો જેવી કરી દઈએ ? (૩૬) તમને શું થઈ ગયું છે, તમે કેવા નિર્ણયો કરો છો ? (૩૭) શું તમારા પાસે કોઈ પુસ્તક છે,(૧૧) જેમાં તમે આ વાંચતા હોવ, (૩૮) કે તમારા માટે અવશ્ય ત્યાં તે જ બધું છે જે તમે પોતાના માટે પસંદ કરો છો ? (૩૯) કે પછી શું તમારા માટે કયામતના દિવસ સુધી અમારા પર કેટલાક કરારો કે પ્રતિજ્ઞાઓના બંધન છે કે તમને એ જ બધું મળશે, જેનો તમે નિર્ણય કરો ? (૪૦) એમને પૂછો, તમારામાંથી કોણ આની બાંહેધરી લે છે ? (૪૧) કે પછી એમના ઠરાવેલા કેટલાક ભાગીદારો છે (જેમણે આની જવાબદારી લીધી હોય ?) આ વાત છે, તો લાવે પોતાના એ ઠરાવેલા ભાગીદારોને, જો આ લોકો સાચા છે.

(૪૨) જે દિવસે કઠિન સમય આવી પડશે અને લોકોને સિજદો કરવા માટે બોલાવવામાં આવશે, તો આ લોકો સિજદો કરી શકશે નહીં, (૪૩) એમની નજરો નીચી હશે, અપમાન તેમના પર છવાઈ રહ્યું હશે. આ લોકો જ્યારે સ્વસ્થ અને તંદુરસ્ત હતા તે વખતે એમને સિજદા માટે બોલાવવામાં આવતા હતા (અને આ લોકો ઈન્કાર કરતા હતા).

(૪૪) તો હે નબી સલ્લ.! તમે આ વાણીનો ઈન્કાર કરનારાઓનો મામલો મારા પર છોડી દો. અમે એવી રીતે એમને ક્રમશઃ વિનાશ તરફ લઈ જઈશું કે એમને ખબર પણ નહીં પડે.

---

૩. અર્થાત્, આપ સલ્લ. માટે એ વાત પર અપાર અને અનંત અજ્ર (બદલો) છે કે આપ સલ્લ. અલ્લાહના બંદાઓના માર્ગદર્શન માટે જે કોશિશો કરી રહ્યા છે તેના જવાબમાં આપને એવી-એવી પીડાદાયક વાતો સાંભળવી પડી રહી હતી અને તેમ છતાં પણ આપ પોતાના આ કર્તવ્યને પૂરું કરતા જઈ રહ્યા છે.

૪. અર્થાત્, કુર્આન ઉપરાંત આપ સલ્લ.નું ઉચ્ચ ચરિત્ર પણ એ વાતનો સ્પષ્ટ પુરાવો છે કે કાફિરો આપ સલ્લ. પર દીવાના હોવાનો જે આક્ષેપ લગાવી રહ્યા છે તે તદ્દન જૂઠો છે, કેમ કે ચરિત્રની ઉચ્ચતા અને દીવાનાપણું બંને એક જગ્યાએ ભેગા થઈ શકતા નથી.

૫. અર્થાત્, તમે ઈસ્લામના પ્રચાર-પ્રસારમાં થોડાક ઢીલા પડી જાઓ તો તેઓ પણ વિરોધમાં થોડીક નરમી અપનાવી લે, અથવા તમે તેમની પથભ્રષ્ટતાઓમાં છુટછાટ મૂકીને પોતાના દીન (ધર્મ)માં થોડોક ફેરફાર કરવા માટે તૈયાર થઈ જાઓ તો તેઓ તમારા સાથે સુલેહ-સમાધાન કરી લે.

وَ اُمۡلِىۡ لَهُمۡ ؕ اِنَّ كَيۡدِىۡ مَتِيۡنٌ ﴿۴۵﴾ اَمۡ تَسۡـَٔـلُهُمۡ اَجۡرًا
فَهُمۡ مِّنۡ مَّغۡرَمٍ مُّثۡقَلُوۡنَ ﴿ۚ۴۶﴾ اَمۡ عِنۡدَهُمُ الۡغَيۡبُ
فَهُمۡ يَكۡتُبُوۡنَ ﴿۴۷﴾ فَاصۡبِرۡ لِحُكۡمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنۡ
كَصَاحِبِ الۡحُوۡتِ ۘ اِذۡ نَادٰى وَهُوَ مَكۡظُوۡمٌ ﴿ؕ۴۸﴾ لَوۡلَاۤ
اَنۡ تَدٰرَكَهٗ نِعۡمَةٌ مِّنۡ رَّبِّهٖ لَنُبِذَ بِالۡعَرَآءِ وَهُوَ
مَذۡمُوۡمٌ ﴿۴۹﴾ فَاجۡتَبٰهُ رَبُّهٗ فَجَعَلَهٗ مِنَ الصّٰلِحِيۡنَ ﴿۵۰﴾
وَاِنۡ يَّكَادُ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا لَيُزۡلِقُوۡنَكَ بِاَبۡصَارِهِمۡ
لَمَّا سَمِعُوا الذِّكۡرَ وَيَقُوۡلُوۡنَ اِنَّهٗ لَمَجۡنُوۡنٌ ﴿ۘ۵۱﴾
وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكۡرٌ لِّلۡعٰلَمِيۡنَ ﴿۵۲﴾ ع

وقف لازم
منزل ۷ وقف لازم
الربع ۲

(૪૫) હું આમને ઢીલ આપી રહ્યો છું. મારી ચાલ ખૂબ જબરજસ્ત છે. (૪૬) શું તમે એમનાથી કોઈ બદલો માગી રહ્યા છો કે આ લોકો આ દંડના બોજ હેઠળ દબાઈ રહ્યા છે ? (૪૭) શું એમના પાસે અદૃશ્યનું જ્ઞાન છે, જેને આ લોકો લખી રહ્યા હોય ? (૪૮) ભલે, પોતાના રબનો ફેંસલો આવે ત્યાં સુધી ધૈર્યથી કામ લો અને માછલીવાળા (યૂનુસ અલૈ.) જેવા ન થઈ જાઓ,[૧૨] જ્યારે તેણે પોકાર કરી હતી અને તે શોકાતુર હતો. (૪૯) જો તેના રબની કૃપા તેના સાથે ન હોત, તો તે નિંદિત ઠરીને સપાટ મેદાનમાં ફેંકી દેવામાં આવ્યો હોત. (૫૦) અંતે, તેના રબે તેને પસંદ કરી લીધો અને તેને સદાચારી બંદાઓમાં સામેલ કરી લીધો.

(૫૧) જ્યારે આ ઈન્કાર કરનારાઓ બોધ-વાણી (કુર્આન) સાંભળે છે, તો તમને એવી નજરોથી જુએ છે જાણે તમારા કદમ ઉખાડી દેશે અને કહે છે કે આ ચોક્કસ દીવાનો (ઉન્માદી) છે, (૫૨) જો કે આ તો સમગ્ર જગતવાસીઓ માટે શિખામણ છે. (રુકૂઅ-૨)

---

૬. આ વાક્યનો સંબંધ ઉપરના વાર્તા-ક્રમથી પણ હોઈ શકે છે અને પછીના વાક્યથી પણ. પહેલી સ્થિતિમાં અર્થ એ થશે કે આવા વ્યક્તિનું દબાણ એટલા માટે ન સ્વીકારો કે તે ખૂબ ધનવાન અને સંતાનો ધરાવે છે. બીજી સ્થિતિમાં અર્થ એ થશે કે ખૂબ ધનવાન અને સંતાનોવાળો હોવાના કારણે તે ઘમંડી થઈ ગયો છે, જ્યારે અમારી આયતો તેને સંભળાવવામાં આવે છે તો કહે છે કે આ અગાઉના સમયોની વાર્તાઓ છે.

૭. કેમ કે તે પોતાને મોટા નાકવાળો સમજતો હતો, તેથી તેના નાકને સૂંઢ કહેવામાં આવેલ છે, અને નાક પર ડામ આપવાથી તાત્પર્ય અપમાન છે. અર્થાત્ અમે દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)માં તેને એવો અપમાનિત અને તિરસ્કૃત કરીશું કે અનંત સુધી આ કલંક તેનો પીછો નહીં છોડે.

૮. અર્થાત્, તેમને પોતાના શક્તિ-સામર્થ્ય અને સત્તા પર એટલો ભરોસો હતો કે સોગંદ ખાઈને નિઃસંકોચ કહી દીધું કે અમે આવતી કાલે અવશ્ય બગીચાના ફળ તોડીશું અને એ કહેવાની તેઓ કોઈ જરૂરત નહોતા અનુભવતા કે જો અલ્લાહે ઈચ્છ્યું તો અમે આ કામ કરીશું.

૯. અર્થાત્, અલ્લાહને યાદ કેમ નથી કરતા ? શા માટે એ વાત ભૂલી ગયા છો કે ઉપર પવિત્ર પાલનહાર મોજૂદ છે ?

૧૦. મક્કાના મોટા-મોટા સરદારો મુસલમાનોને કહેતા હતા કે અમને આ ને'મતો (કૃપાઓ) જે દુનિયામાં મળી રહી છે તે અલ્લાહના અમારા પ્રિય અને માન્યતા-પ્રાપ્ત હોવાની નિશાની છે, અને તમે જે દુર્દશામાં ગ્રસ્ત છો તે એ વાતની દલીલ છે કે તમારા પર અલ્લાહનો પ્રકોપ છે. તેથી જો કોઈ આખિરત (પરલોક) આવશે તો પણ, જેમ કે તમે કહો છો, તો અમે ત્યાં પણ મોજ-મજા કરીશું અને અઝાબ (યાતના) તમારા પર થશે, ન કે અમારા પર. આનો જવાબ આ આયતમાં આપવામાં આવ્યો છે.

૧૧. અર્થાત્, અલ્લાહ તઆલાએ મોકલેલ ગ્રંથ.

૧૨. અર્થાત્, હઝરત યૂનુસ અલૈ.ની જેમ અધૈર્યતાથી કામ ન લો, જેમને તેમના અધૈર્યના જ કારણે માછલીના પેટમાં પહોંચાડી દેવામાં આવ્યા હતા.

૬૯. અલ-હાક્કા

પરિચય

નામ :

સૂરઃના પહેલા જ શબ્દ 'અલ-હાક્કા' (ઘટિત થઈને રહેવાવાળી)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આ સૂરઃના વિષયો પરથી જણાય છે કે આ મક્કાના આરંભિક કાળમાં તે વખતે અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે અલ્લાહના પયગંબર (સલ્લ.) પ્રત્યે વિરોધે હજુ ઉગ્ર રૂપ ધારણ કર્યું ન હતું.

વિષય અને ચર્ચા :

આયાત-૧ થી ૩૮ સુધી આખિરત (પરલોક)નું વર્ણન છે અને આગળ સૂરઃના અંત સુધી કુર્આનના અલ્લાહ તરફથી અવતરિત થયા હોવા અંગે અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના સાચા રસૂલ (ઈશદૂત) હોવાનો ઉલ્લેખ છે. સૂરઃના પ્રથમ ભાગ (રુકૂઅ)નો આરંભ એ વાતથી થાય છે કે કયામતનું આવવું અને આખિરતનું ઘટિત થવું એક એવી વાસ્તવિકતા છે, જે જરૂર સામે આવીને રહેશે. પછી આયત-૪ થી ૧૨ સુધીમાં એ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે અગાઉ જે જાતિઓએ પણ આખિરતનો ઈન્કાર કર્યો છે તે છેવટે અલ્લાહની યાતનામાં ગ્રસ્ત થઈને જ રહી છે. તે પછી આયત-૧૭ સુધી કયામત (પ્રલય)નું ચિત્ર પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું છે કે તે કેવી રીતે ઘટિત થશે. પછી આયત-૧૮ થી ૩૭ સુધી એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે તે દિવસે તમામ મનુષ્યો પોતાના રબ (પ્રભુ- પાલનહાર)ની અદાલતમાં ઉપસ્થિત થશે, જ્યાં તેમનું કોઈ રહસ્ય કે ભેદ છૂપો રહેશે નહીં. દરેકની કર્મનોંધ તેના હાથમાં આપી દેવામાં આવશે. સદાચારી લોકો પોતાનો હિસાબ ચોખ્ખો અને દોષરહિત જોઈને ખુશ થઈ જશે અને તેમના હિસ્સામાં જન્નતનું શાશ્વત સુખ અને આનંદ આવશે. આનાથી વિપરીત જે લોકોએ ન અલ્લાહના અધિકારોને માન્યા અને ન તેના બંદાઓના હક્ક અદા કર્યા, તેમને અલ્લાહની પકડથી બચાવનાર કોઈ નહીં હોય અને તેઓ જહન્નમ (નર્ક)ની યાતનામાં ગ્રસ્ત થઈ જશે. સૂરઃના બીજા ભાગ (આયત-૩૮ થી સૂરઃના અંત સુધી)માં મક્કાના કાફિરોને ઉદ્દેશીને ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે તમે આ કુર્આનને એક કવિ અને જ્યોતિષના બોલ કહો છો, જ્યારે કે આ અલ્લાહે અવતરિત કરેલી વાણી છે, જે એક પ્રતિષ્ઠિત રસૂલ (ઈશદૂત)ના મુખેથી ઉચ્ચારિત થઈ રહી છે. રસૂલને આ

વાણીમાં પોતાના તરફથી એક શબ્દ વધારવાનો કે ઘટાડવાનો અધિકાર નથી. જો તે આમાં પોતાના મનથી ઘડી કાઢેલી કોઈ વસ્તુ સામેલ કરી દે તો અમે તેની ગળાની નસ કાપી નાખીએ.

آياتها ٥٢ — (٦٩) سورة الحاقة مكية (٧٨) — ركوعاتها ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلْحَآقَّةُ ۝١ مَا الْحَآقَّةُ ۝٢ وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا الْحَآقَّةُ ۝٣
كَذَّبَتْ ثَمُوْدُ وَعَادٌۢ بِالْقَارِعَةِ ۝٤ فَاَمَّا ثَمُوْدُ
فَاُهْلِكُوْا بِالطَّاغِيَةِ ۝٥ وَاَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوْا بِرِيْحٍ
صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ۝٦ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَّثَمٰنِيَةَ
اَيَّامٍ ۙ حُسُوْمًا ۙ فَتَرَى الْقَوْمَ فِيْهَا صَرْعٰى ۙ كَاَنَّهُمْ
اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ۝٧ فَهَلْ تَرٰى لَهُمْ مِّنْۢ
بَاقِيَةٍ ۝٨ وَجَآءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهٗ وَالْمُؤْتَفِكٰتُ
بِالْخَاطِئَةِ ۝٩ فَعَصَوْا رَسُوْلَ رَبِّهِمْ فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً
رَّابِيَةً ۝١٠ اِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَآءُ حَمَلْنٰكُمْ فِي الْجَارِيَةِ ۝١١
لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَّتَعِيَهَآ اُذُنٌ وَّاعِيَةٌ ۝١٢
فَاِذَا نُفِخَ فِي الصُّوْرِ نَفْخَةٌ وَّاحِدَةٌ ۝١٣ وَّحُمِلَتِ
الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَّاحِدَةً ۝١٤
فَيَوْمَئِذٍ وَّقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۝١٥ وَانْشَقَّتِ السَّمَآءُ فَهِيَ
يَوْمَئِذٍ وَّاهِيَةٌ ۝١٦ وَّالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَآئِهَا ۭ وَيَحْمِلُ
عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمٰنِيَةٌ ۝١٧ يَوْمَئِذٍ
تُعْرَضُوْنَ لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ۝١٨ فَاَمَّا مَنْ اُوْتِيَ
كِتٰبَهٗ بِيَمِيْنِهٖ ۙ فَيَقُوْلُ هَآؤُمُ اقْرَءُوْا كِتٰبِيَهْ ۝١٩

૬૯. સૂરઃ અલ-હાક્કા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૫૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) ઘટિત થઈને રહેવાવાળી ![1] (૨) શું છે તે ઘટિત થઈને રહેવાવાળી ? (૩) અને તમે શું જાણો કે તે શું છે ઘટિત થઈને રહેવાવાળી ? (૪) સમૂદ અને આદે તે એકાએક તૂટી પડનારી આપત્તિ[2]ને ખોટી ઠેરવી. (૫) તો સમૂદને એક ભીષણ દુર્ઘટનાથી નષ્ટ કરવામાં આવ્યા, (૬) અને આદને એક ખૂબ જ તીવ્ર તોફાની આંધીથી નષ્ટ કરવામાં આવ્યા. (૭) અલ્લાહે તેને લગાતાર સાત રાત્રિઓ અને આઠ દિવસો તેમના ઉપર છવાયેલી રાખી. (તમે ત્યાં હોત, તો) જોયું હોત કે તેઓ ત્યાં એવી રીતે પટકાયેલા પડ્યા છે જાણે તેઓ ખજૂરીઓના ક્ષીણ થડ હોય ! (૮) હવે શું તેમનામાંથી કોઈ તમને બાકી બચેલો દેખાય છે ?

(૯) અને આ જ મોટા ગુનાનું આચરણ ફિરઔન અને તેના પહેલાંના લોકોએ અને ઊલટ-પૂલટ થઈ જનારી વસ્તીઓએ કર્યું.[3] (૧૦) આ બધાએ પોતાના રબના રસૂલ (ઈશદૂત)ની વાત ન માની, તો તેણે તેમને ખૂબ જ સખતાઈથી પકડ્યા.

(૧૧) જ્યારે પાણીનું તોફાન હદ વટાવી ગયું,[4] તો અમે તમને નૌકામાં સવાર કરી દીધા હતા,[5] (૧૨) જેથી આ ઘટનાને તમારા માટે બોધપ્રદ યાદગાર બનાવી દઈએ અને યાદ રાખવાવાળા કાન તેની યાદ સુરક્ષિત રાખે.

(૧૩) પછી જ્યારે એક વખત સૂર (રણશિંગા)માં ફૂંક મારી દેવામાં આવશે (૧૪) અને ધરતી અને પર્વતોને ઉઠાવીને એક જ પ્રહારથી ચૂરેચૂરા કરી નાખવામાં આવશે, (૧૫) તે દિવસે એ ઘટિત થનાર ઘટના સામે આવી જશે. (૧૬) તે દિવસે આકાશ ફાટશે અને તેનું બંધન ઢીલું પડી જશે, (૧૭) ફરિશ્તાઓ તેના આજુબાજુ હશે અને આઠ ફરિશ્તાઓએ તે દિવસે તારા રબનું સિંહાસન (અર્શ) પોતાના ઉપર ઉઠાવીને રાખ્યું હશે.[6] (૧૮) તે દિવસ હશે, જ્યારે તમને લોકોને રજૂ કરવામાં આવશે. તમારું કોઈ રહસ્ય પણ છૂપું રહી જશે નહીં.

(૧૯) તે દિવસે જેની કર્મનોંધ તેના જમણા હાથમાં આપવામાં આવશે, તે કહેશે, ''લો જુઓ, વાંચો મારી કર્મનોંધ.

---

૧. મૂળ 'અલ-હાક્કા' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ છે એ ઘટના જે અનિવાર્યપણે ઘટવાની છે. અર્થ એ છે કે તમે લોકો જેટલું ચાહો તેનો ઇન્કાર કરી લો, તે તો ઘટિત થઈને રહેવાની છે. તમારા ઇન્કારથી તેનું આવવું અટકી જવાનું નથી.

૨. કયામતને ઘટિત થઈને રહેવાવાળી કહ્યા પછી હવે તેના માટે આ બીજો શબ્દ તેની ભયાનકતાની કલ્પના અપાવવા માટે પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે.

૩. તાત્પર્ય છે હઝરત લૂત અલૈ.ની કોમની વસ્તીઓ, જેને ઉપરતળે કરીને મૂકી દેવામાં આવી હતી.

૪. સંકેત છે હઝરત નૂહ અલૈ.ની વસ્તી પર આવેલ તોફાન તરફ.

૫. આમ તો નૌકામાં સવાર એ જ લોકોને કરવામાં આવ્યા હતા, જેઓ હજારો વર્ષ પહેલા વીતી ચૂક્યા હતા, પરંતુ કેમ કે પછીના સમગ્ર માનવ-વંશો તેમના જ લોકોની સંતાનો છે, જેમને તે વખતે તોફાનથી બચાવી લેવામાં આવ્યા

اِنِّیْ ظَنَنْتُ اَنِّیْ مُلٰقٍ حِسَابِیَهْ ۝٢٠ فَهُوَ فِیْ عِیْشَةٍ
رَّاضِیَةٍ ۝٢١ فِیْ جَنَّةٍ عَالِیَةٍ ۝٢٢ قُطُوْفُهَا دَانِیَةٌ ۝٢٣
كُلُوْا وَاشْرَبُوْا هَنِیْٓـًٔا بِمَآ اَسْلَفْتُمْ فِی الْاَیَّامِ
الْخَالِیَةِ ۝٢٤ وَاَمَّا مَنْ اُوْتِیَ كِتٰبَهٗ بِشِمَالِهٖ ۵
فَیَقُوْلُ یٰلَیْتَنِیْ لَمْ اُوْتَ كِتٰبِیَهْ ۝٢٥ وَلَمْ اَدْرِ مَا
حِسَابِیَهْ ۝٢٦ یٰلَیْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِیَةَ ۝٢٧ مَآ
اَغْنٰی عَنِّیْ مَالِیَهْ ۝٢٨ هَلَكَ عَنِّیْ سُلْطٰنِیَهْ ۝٢٩
خُذُوْهُ فَغُلُّوْهُ ۝٣٠ ثُمَّ الْجَحِیْمَ صَلُّوْهُ ۝٣١ ثُمَّ فِیْ
سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُوْنَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوْهُ ۝٣٢
اِنَّهٗ كَانَ لَا یُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِیْمِ ۝٣٣ وَلَا یَحُضُّ
عَلٰی طَعَامِ الْمِسْكِیْنِ ۝٣٤ فَلَیْسَ لَهُ الْیَوْمَ هٰهُنَا
حَمِیْمٌ ۝٣٥ وَّلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلِیْنٍ ۝٣٦ لَّا یَاْكُلُهٗٓ اِلَّا
الْخَاطِـُٔوْنَ ۝٣٧ فَلَآ اُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُوْنَ ۝٣٨ وَمَا لَا ع ٣٧/٥
تُبْصِرُوْنَ ۝٣٩ اِنَّهٗ لَقَوْلُ رَسُوْلٍ كَرِیْمٍ ۝٤٠ وَّمَا هُوَ
بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِیْلًا مَّا تُؤْمِنُوْنَ ۝٤١ وَلَا بِقَوْلِ
كَاهِنٍ قَلِیْلًا مَّا تَذَكَّرُوْنَ ۝٤٢ تَنْزِیْلٌ
مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِیْنَ ۝٤٣ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَیْنَا بَعْضَ
الْاَقَاوِیْلِ ۝٤٤ لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْیَمِیْنِ ۝٤٥ ثُمَّ
لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِیْنَ ۝٤٦ فَمَا مِنْكُمْ مِّنْ اَحَدٍ

(૨૦) હું સમજતો હતો કે મને અવશ્ય મારો હિસાબ મળવાનો છે."[૭] (૨૧) પછી તે મનગમતા આનંદમાં હશે, (૨૨) ઉચ્ચ દરજ્જાની જન્નત (સ્વર્ગ)માં, (૨૩) જેના ફળોના ઝૂમખાઓ લચી પડતા હશે. (૨૪) (આવા લોકોને કહેવામાં આવશે) આનંદથી ખાઓ અને પીઓ તમારા એ કર્મોના બદલામાં, જે તમે વીતી ગયેલા દિવસો દરમ્યાન કર્યા છે.

(૨૫) અને જેની કર્મનોંધ તેના ડાબા હાથમાં આપવામાં આવશે, તે કહેશે, ''કદાચ, મારી કર્મનોંધ મને આપવામાં આવી ન હોત (૨૬) અને હું ન જાણતો કે મારો હિસાબ શું છે ![૮] (૨૭) કદાચ મારું એ જ મૃત્યુ (જે દુનિયામાં આવ્યું હતું) નિર્ણાયક હોત ! (૨૮) આજે મારું ધન, મારા કોઈ કામમાં ન આવ્યું. (૨૯) મારું બધું જ પ્રભુત્વ સમાપ્ત થઈ ગયું."[૯] (૩૦) આદેશ થશે, પકડો આને અને તેના ગળામાં તોક નાખી દો, (૩૧) પછી આને જહન્નમ (નર્ક)માં નાખી દો, (૩૨) પછી આને સિત્તેર હાથ લાંબી સાંકળમાં જકડી દો. (૩૩) આ મહિમાવાન અલ્લાહ પર ન ઈમાન લાવતો હતો, (૩૪) અને ન તો ગરીબોને ભોજન માટે પ્રોત્સાહિત કરતો હતો.[૧૦] (૩૫) તેથી આજે અહીં તેના પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવનાર ન કોઈ મિત્ર છે, (૩૬) અને ન જખ્મોના ધોવાણ સિવાય તેના માટે કોઈ ભોજન, (૩૭) જેને ગુનેગારો સિવાય કોઈ નથી ખાતું.(રુકૂઅ-૧)

(૩૮) તો નહીં,[૧૧] હું સોગંદ ખાઉં છું એ વસ્તુઓના, જે તમે જુઓ છો (૩૯) અને એ વસ્તુઓના પણ, જે તમે જોતા નથી. (૪૦) આ એક પ્રતિષ્ઠિત રસૂલનું કથન છે. (૪૧) કોઈ કવિનું કથન નથી. તમે લોકો ભાગ્યે જ ઈમાન લાવો છો, (૪૨) અને ન આ કોઈ જ્યોતિષનું કથન છે. તમે લોકો ભાગ્યે જ વિચાર કરો છો. (૪૩) આ સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ તરફથી અવતરિત થયું છે. (૪૪) અને જો આણે (પયગંબરે) પોતે ઘડીને કોઈ વાત અમારાથી સંબંધિત કરી દીધી હોત, (૪૫) તો અમે એનો જમણો હાથ પકડી લેતા (૪૬) અને એના ગળાની ધોરી નસ કાપી નાખતા, (૪૭) પછી તમારામાંથી કોઈ

હતા. તેથી ફરમાવ્યું કે અમે તમને નૌકામા સવાર કરાવી દીધા.

૬. આ આયત 'મુતશાબિહાત' (અસ્પષ્ટ અને ગર્ભિત અર્થ ધરાવતી આયતો)માંથી છે, જેનો અર્થ નિર્ધારિત કરવો મુશ્કેલ છે. આપણે ન તો એ જાણી શકીએ છીએ કે અર્શ (રાજ-સિંહાસન) શું વસ્તુ છે અને ન એ જ સમજી શકીએ છીએ છીએ કે કયામતના દિવસે આઠ ફરિશ્તાઓ દ્વારા તેને ઉઠાવવાની સ્થિતિ શું હશે. પરંતુ એ વાતની કોઈપણ રીતે કલ્પના કરી શકાય એમ નથી કે અલ્લાહ રાજ-સિંહાસન પર બેસેલો હશે અને આઠ ફરિશ્તાઓ તેને 'અર્શ' સહિત ઉઠાવેલ હશે. આયતમાં પણ એ કહેવામાં આવ્યું નથી કે તે વખતે અલ્લાહ તઆલા 'અર્શ' પર બેસેલો હશે અને ઝાતે-બારી (સૃષ્ટા, ઈશ્વર, પ્રભુ-પાલનહાર)ની જે કલ્પના આપણને કુર્આન-મજીદમાં આપવામાં આવી છે, તે પણ એ વિચાર કરવામાં બાધક છે કે તે શરીર અને દિશા અને સ્થાનથી પર હસ્તી કોઈ જગ્યાએ પ્રસ્થાપિત હોય અને કોઈ મખલૂક (સર્જન) તેને ઉઠાવે. તેથી પાછળ પડીને ખોજ-તપાસ કરીને તેનો અર્થ નિર્ધારિત કરવાની કોશિશ કરવી પોતાને ગુમરાહી (પથભ્રષ્ટતા)ના જોખમમાં નાખવું છે.

૭. અર્થાત્, તે પોતાના સૌભાગ્યનું કારણ એ બતાવશે કે તે દુનિયામાં આખિરત (પરલોક)થી બેપરવા ન હતો, બલ્કે એ સમજીને જીવન પસાર કરતો રહ્યો કે એક દિવસે તેણે અલ્લાહ સમક્ષ હાજર થવાનું છે અને પોતાનો હિસાબ આપવાનો છે.

૮. બીજો અર્થ આ આયતનો એ પણ થઈ શકે છે કે હું ક્યારેય એ જાણતો ન હતો કે હિસાબ વળી શું મુસીબત હોય છે ! મને ક્યારેય એ વિચાર સુદ્ધાં આવ્યો ન હતો કે એક દિવસ મારે મારો હિસાબ પણ આપવો પડશે અને મારું

عَنۡهُ حٰجِزِيۡنَ ۝٤٧ وَاِنَّهٗ لَتَذۡكِرَةٌ لِّلۡمُتَّقِيۡنَ ۝٤٨

وَاِنَّا لَنَعۡلَمُ اَنَّ مِنۡكُمۡ مُّكَذِّبِيۡنَ ۝٤٩ وَاِنَّهٗ

لَحَسۡرَةٌ عَلَى الۡكٰفِرِيۡنَ ۝٥٠ وَاِنَّهٗ لَحَقُّ الۡيَقِيۡنِ ۝٥١

فَسَبِّحۡ بِاسۡمِ رَبِّكَ الۡعَظِيۡمِ ۝٥٢ ع

منزل ٧ ع٢ ﴿١٥﴾

(અમને) આ કામથી રોકવાવાળું ન હોત.[૧૨] (૪૮) હકીકતમાં આ અલ્લાહનો ડર રાખનારાઓ માટે એક બોધ છે. (૪૯) અને અમે જાણીએ છીએ કે તમારામાંથી કેટલાક લોકો ખોટું ઠેરવનારા છે. (૫૦) આવા ઇન્કાર કરનારાઓ માટે આ નિશ્ચિતપણે પસ્તાવાનું કારણ છે. (૫૧) અને આ તદ્દન વિશ્વસનીય સત્ય છે. (૫૨) તો હે નબી સલ્લ.! પોતાના મહાન રબના નામની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરો.(રુકૂઅ-૨)

બધું કર્યું-કરાવ્યું મારા સામે મૂકી દેવામાં આવશે.

૯. અર્થાત્, દુનિયામાં જે શક્તિના જોરે હું અકડાઈ બતાવતો હતો તે અહીં સમાપ્ત થઈ ચૂકી છે. હવે અહીં કોઈ મારું લશ્કર નથી, કોઈ મારો હુકમ માનવાવાળું નથી, હું એક વિવશ અને લાચાર બંદાની હેસિયતથી ઊભો છું, જે પોતાના બચાવ માટે કંઈ કરી શકતો નથી.

૧૦. અર્થાત્, પોતે કોઈ ગરીબને ભોજન કરાવવાની વાત તો દૂર રહી, કોઈને એમ કહેવાનું પણ પસંદ કરતો ન હતો કે અલ્લાહના ભૂખ્યા બંદાઓને રોટી આપી દો.

૧૧. અર્થાત્, તમે લોકોએ જે કંઈ સમજી રાખ્યું છે વાત ખરેખર એ નથી.

૧૨. મૂળ હેતુ એ બતાવવાનો છે કે નબી સલ્લ.ને પોતાના તરફથી વહીમાં કોઈ વધારો-ઘટાડો કરવાનો અધિકાર નથી, અને જો તેઓ આવું કરે તો અમે તેમને કઠોર સજા આપીશું. પરંતુ આ વાતને એ શૈલીથી વર્ણવવામાં આવી છે, જેનાથી આંખોની સામે એ ચિત્ર ઉપસી આવે છે કે એક બાદશાહનો નિયુક્ત કરેલ અધિકારી તેના નામથી અનધિકૃત રીતે કે બદદાનતથી કોઈ ફેરફાર કરે, તો બાદશાહ તેનો હાથ પકડીને તેનું માથું કલમ કરી નાખે. કેટલાક લોકોએ આ આયતથી એ ખોટી દલીલ કરી છે કે જે વ્યક્તિ પણ નુબૂવ્વત (પયગંબરી)નો દાવો કરે તેના હૃદયની નસ કે ધોરીનસ જો અલ્લાહ તઆલા તરફથી તાત્કાલિક કાપી નાખવામાં ન આવે, તો તે તેના નબી (પયગંબર)હોવાનો પુરાવો છે. જો કે આ આયતમાં જે વાત ફરમાવવામાં આવી છે તે સાચા નબી વિશે છે, નુબૂવ્વતના જૂઠા દાવેદારો વિશે નથી. જૂઠા દાવેદારો તો નુબૂવ્વત જ નહીં, ખુદા (ઈશ્વર) હોવાનો પણ દાવો કરે છે અને ધરતી પર લાંબી મુદ્દતો સુધી જોર-શોરથી ફરે છે. આ તેમની સચ્ચાઈનું કોઈ પ્રમાણ નથી.

૭૦. અલ-મઆરિજ

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ ત્રીજી આયતના શબ્દ 'ઝિલ્-મઆરિજ' (બુલંદીઓની સીડીઓનો માલિક)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આના વિષયો તેની સાક્ષી છે કે આનું અવતરણ પણ લગભગ એ જ સંજોગોમાં થયું છે, જેમાં સૂરઃ અલ-હાક્કા અવતરિત થઈ હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

આમાં એ કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)ને ચેતવણી અને શિખામણ આપવામાં આવી છે, જે કયામત અને આખિરત (પરલોક)ના સમાચારની મજાક ઉડાવતા હતા અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને પડકાર કરી રહ્યા હતા કે જો તમે સાચા છો તો એ કયામત લઈ આવો, જેનાથી તમે અમને ડરાવો છો. આ સૂરઃનું સમગ્ર પ્રવચન આ જ પડકારના જવાબમાં છે.

શરૂઆતમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે માગવાવાળો યાતના માગે છે. તે યાતના ઇન્કાર કરનારાઓ પર જરૂર આવીને રહેશે. પરંતુ તે પોતાના સમય પર આવશે. તેથી આમના મજાક ઉડાવવા પર ધૈર્યથી કામ લો. આ લોકો તેને દૂર જુએ છે અને અમે તેને નજીક જોઈ રહ્યા છીએ. પછી બતાવવામાં આવ્યું છે કે કયામત, જેના વહેલા આવવાની માગણી આ લોકો મજાક અને રમત સમજીને કરી રહ્યા છે, તે કેવી કષ્ટદાયક વસ્તુ છે અને જ્યારે તે આવશે તો આ ગુનેગારોની હાલત કેવી ખરાબ થશે. આ પછી લોકોને સાવધાન કરવામાં આવ્યા છે કે તે દિવસે મનુષ્યોના ભાગ્યનો ફેંસલો સંપૂર્ણપણે તેમની ધારણા અને નૈતિક સ્વભાવ અને કર્મના આધારે કરવામાં આવશે. જે લોકોએ દુનિયામાં સત્યથી મોઢું ફેરવી લીધું છે તેઓ જહન્નમને પાત્ર ઠરશે અને જેમણે અહીં અલ્લાહની યાતનાનો ડર રાખ્યો છે, આખિરત (પરલોક)ને માની છે, સારા કર્મ અને સારા નૈતિક સ્વભાવથી પોતાને સુસજ્જ કરી રાખ્યા છે, તેમનું જન્નત (સ્વર્ગ)માં પ્રતિષ્ઠિત સ્થાન હશે. અંતમાં મક્કાના એ કાફિરોને, જેઓ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને જોઈને આપની મજાક ઉડાવવા માટે ચારે બાજુથી તૂટી પડતા હતા, ચેતવવામાં આવ્યા છે કે જો તમે નહીં માનો, તો સર્વોચ્ચ અલ્લાહ

તમારા સ્થાને બીજા લોકોને લઈ આવશે અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને શિખામણ આપવામાં આવી છે કે આમની ઠઠ્ઠા-મશ્કરીની પરવા ન કરો. આ લોકો જો કયામતની ફજેતી જોવાનો દુરાગ્રહ રાખે છે, તો એમને પોતાની બેહૂદી પ્રવૃત્તિઓમાં મગ્ન રહેવા દો, પોતાનું ખરાબ પરિણામ તેઓ પોતે જોઈ લેશે.

آياتها ٤٤ (٧٠) سُوْرَةُ الْمَعَارِجِ مَكِّيَّةٌ (٧٩) ركوعاتها ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سَالَ سَآئِلٌ بِعَذَابٍ وَّاقِعٍ ۙ ١ لِّلْكٰفِرِيْنَ لَيْسَ
لَهٗ دَافِعٌ ۙ ٢ مِّنَ اللّٰهِ ذِي الْمَعَارِجِ ۭ ٣ تَعْرُجُ
الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوْحُ اِلَيْهِ فِيْ يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهٗ
خَمْسِيْنَ اَلْفَ سَنَةٍ ۚ ٤ فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيْلًا ٥
اِنَّهُمْ يَرَوْنَهٗ بَعِيْدًا ۙ ٦ وَّنَرٰىهُ قَرِيْبًا ۭ ٧ يَوْمَ
تَكُوْنُ السَّمَآءُ كَالْمُهْلِ ۙ ٨ وَتَكُوْنُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ۙ ٩
وَلَا يَسْـَٔلُ حَمِيْمٌ حَمِيْمًا ۚ ١٠ يُّبَصَّرُوْنَهُمْ ۭ يَوَدُّ
الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِيْ مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍۢ بِبَنِيْهِ ۙ ١١
وَصَاحِبَتِهٖ وَاَخِيْهِ ۙ ١٢ وَفَصِيْلَتِهِ الَّتِيْ تُـْٔوِيْهِ ۙ ١٣
وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا ۙ ثُمَّ يُنْجِيْهِ ۙ ١٤ كَلَّا ۭ
اِنَّهَا لَظٰى ۙ ١٥ نَزَّاعَةً لِّلشَّوٰى ۚ ١٦ تَدْعُوْا مَنْ اَدْبَرَ
وَتَوَلّٰى ۙ ١٧ وَجَمَعَ فَاَوْعٰى ١٨ اِنَّ الْاِنْسَانَ خُلِقَ
هَلُوْعًا ۙ ١٩ اِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوْعًا ۙ ٢٠ وَّاِذَا مَسَّهُ
الْخَيْرُ مَنُوْعًا ۙ ٢١ اِلَّا الْمُصَلِّيْنَ ۙ ٢٢ الَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى
صَلَاتِهِمْ دَآئِمُوْنَ ۽ ٢٣ وَالَّذِيْنَ فِيْٓ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ
مَّعْلُوْمٌ ۽ ٢٤ لِّلسَّآئِلِ وَالْمَحْرُوْمِ ۽ ٢٥ وَالَّذِيْنَ يُصَدِّقُوْنَ
بِيَوْمِ الدِّيْنِ ۽ ٢٦ وَالَّذِيْنَ هُمْ مِّنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ

૭૦. સૂરઃ અલ-મઆરિજ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૪૪)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) માગવાવાળાએ અઝાબ (યાતના) માગ્યો છે, (એ અઝાબ) જે અવશ્ય ઘટિત થવાનો છે, (૨) કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ) માટે છે, કોઈ તેને ટાળનાર નથી, (૩) એ અલ્લાહ તરફથી, જે બુલંદીઓની સીડીઓનો માલિક છે. (૪) ફરિશ્તાઓ અને રૂહ[1] તેના પાસે ચઢીને જાય છે[2] એક એવા દિવસે, જેનું પ્રમાણ પચાસ હજાર વર્ષ છે.[3] (૫) તો હે નબી સલ્લ.! ધૈર્ય રાખો, શિષ્ટ ધૈર્ય.[4] (૬) આ લોકો તેને દૂર સમજે છે (૭) અને અમે તેને નજીક જોઈ રહ્યા છીએ. (૮) (આ યાતના એ દિવસે આવશે,) જે દિવસે આકાશ પીગળેલી ચાંદી જેવું થઈ જશે[5] (૯) અને પર્વતો રંગબેરંગી પિંજેલા ઊન જેવા થઈ જશે, (૧૦) અને કોઈ ઘનિષ્ટ મિત્ર પોતાના ઘનિષ્ટ મિત્રને નહીં પૂછે, (૧૧) જ્યારે કે તેમને એક-બીજાને બતાવવામાં આવશે. અપરાધી ઇચ્છશે કે એ દિવસની યાતનાથી બચવા માટે પોતાની સંતાનને, (૧૨) પોતાની પત્નીને, પોતાના ભાઈને, (૧૩) પોતાના નિકટતમ પરિવારને જે તેને શરણ આપનાર હતો, (૧૪) અને ધરતી પરના સૌ લોકોને ફિદયા (મુક્તિ-દંડ)માં આપી દે અને આ ઉપાય તેને મુક્તિ અપાવી દે. (૧૫) કદાપિ નહીં. એ તો ભડકે બળતી આગની ઝાળ હશે, (૧૬) જે માંસ-ચામડીને ચાટી જશે, (૧૭) પોકારી-પોકારીને પોતાના તરફ બોલાવશે એ દરેક વ્યક્તિને, જેણે સત્યથી મોઢું ફેરવ્યું અને પીઠ ફેરવી (૧૮) અને ધન એકઠું કર્યું અને સંભાળી-સંભાળીને રાખ્યું.

(૧૯) મનુષ્ય કાચા મનનો બનેલો છે,[6] (૨૦) જ્યારે તેના પર મુસીબત આવે છે ત્યારે ગભરાઈ જાય છે, (૨૧) અને જ્યારે તેને સુખ-સંપન્નતા પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે કંજૂસી કરવા લાગે છે. (૨૨) પરંતુ એ લોકો (આ દોષથી બચેલા છે) જેઓ નમાઝ પઢવાવાળા છે, (૨૩) જેઓ પોતાની નમાઝોની હંમેશા પાબંદી કરે છે, (૨૪-૨૫) જેમના ધનમાં માગવાવાળા અને વંચિતોનો એક નિશ્ચિત હક્ક છે, (૨૬) જેઓ બદલાના દિવસને સત્ય માને છે, (૨૭) જેઓ પોતાના રબની યાતનાથી ડરે છે,

---

૧. 'રૂહ'થી તાત્પર્ય જિબ્રઈલ (અલૈ.) નામના ફરિશ્તા છે, અને ફરિશ્તાઓથી અલગ તેમનો ઉલ્લેખ તેમની મહાનતાના કારણે કરવામાં આવ્યો છે.

૨. આ વિષય 'મુતશાબિહાત' (ગર્ભિત વાતો)માંથી છે, જેનો અર્થ નિર્ધારિત કરી શકાતો નથી. આપણે ન તો ફરિશ્તાઓની હકીકતને જાણીએ છીએ, ન તેમના ચઢવાની સ્થિતિને સમજી શકીએ છીએ, ન એ વાત આપણી બુદ્ધિની પકડમાં આવી શકે છે કે તે સીડીઓ કેવી છે, જેના પર ફરિશ્તાઓ ચઢે છે અને અલ્લાહ તૂઆલા વિશે પણ એ કલ્પના નથી કરી શકાતી કે તે કોઈ વિશિષ્ઠ જગ્યાએ રહે છે, કેમ કે તેની જાત સમય અને સ્થાનની સીમાઓ અને બંધનોથી પર છે.

૩. સૂરઃ હજ, આયત-૪૭ અને સૂરઃ અસ્-સજદા, આયત-૫ માં એક હજાર વર્ષના એક દિવસનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, અને અહીં અઝાબ (યાતના)ની માંગણીના જવાબમાં અલ્લાહ તૂઆલાના એક દિવસનું પ્રમાણ પચાસ હજાર વર્ષ બતાવવામાં આવેલ છે. અર્થ એ છે કે લોકો પોતાની બુદ્ધ તેમજ વિચાર અને દૃષ્ટિની સંકુચિતતાના કારણે

مُّشْفِقُوْنَ ﴿۲۷﴾ اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَاْمُوْنٍ ﴿۲۸﴾
وَالَّذِيْنَ هُمْ لِفُرُوْجِهِمْ حٰفِظُوْنَ ﴿۲۹﴾ اِلَّا عَلٰٓى
اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ
مَلُوْمِيْنَ ﴿۳۰﴾ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْعٰدُوْنَ ﴿۳۱﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ لِاَمٰنٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ
رٰعُوْنَ ﴿۳۲﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ بِشَهٰدٰتِهِمْ قَآئِمُوْنَ ﴿۳۳﴾ وَ
الَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ﴿۳۴﴾ اُولٰٓئِكَ
فِيْ جَنّٰتٍ مُّكْرَمُوْنَ ﴿۳۵﴾ فَمَالِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
ع ۳۵ ۱
قِبَلَكَ مُهْطِعِيْنَ ﴿۳۶﴾ عَنِ الْيَمِيْنِ وَعَنِ الشِّمَالِ
عِزِيْنَ ﴿۳۷﴾ اَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ اَنْ يُّدْخَلَ جَنَّةَ
نَعِيْمٍ ﴿۳۸﴾ كَلَّا ط اِنَّا خَلَقْنٰهُمْ مِّمَّا يَعْلَمُوْنَ ﴿۳۹﴾ فَلَآ
اُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشٰرِقِ وَالْمَغٰرِبِ اِنَّا لَقٰدِرُوْنَ ﴿۴۰﴾ عَلٰٓى
اَنْ نُّبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوْقِيْنَ ﴿۴۱﴾
فَذَرْهُمْ يَخُوْضُوْا وَيَلْعَبُوْا حَتّٰى يُلٰقُوْا يَوْمَهُمُ
الَّذِيْ يُوْعَدُوْنَ ﴿۴۲﴾ يَوْمَ يَخْرُجُوْنَ مِنَ الْاَجْدَاثِ
سِرَاعًا كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ يُّوْفِضُوْنَ ﴿۴۳﴾ خَاشِعَةً
منزل ۷
اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ط ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذِيْ
كَانُوْا يُوْعَدُوْنَ ﴿۴۴﴾
ع ۲ ۹ ۸

(૨૮) કેમ કે તેમના રબની યાતના એવી વસ્તુ નથી, જેનાથી કોઈ નિર્ભય હોય, (૨૯) જેઓ પોતાની ગુહ્યેન્દ્રિયોની રક્ષા કરે છે – (૩૦) સિવાય કે પોતાની પત્નીઓ અથવા પોતાની અધિકૃત સ્ત્રીઓના, જેમનાથી સુરક્ષિત ન રાખવામાં તેમના પર કોઈ દોષ નથી, (૩૧) અલબત્ત જેઓ આ ઉપરાંત બીજું કંઈ ઇચ્છે તેઓ જ હદ વટાવી જનારા છે – (૩૨) જેઓ પોતાની અમાનતોની રક્ષા કરે છે અને પોતાના વચનો અને વાયદાઓનું ધ્યાન રાખે છે, (૩૩) જેઓ પોતાની સાક્ષીઓમાં સચ્ચાઈ પર મક્કમ રહે છે (૩૪) અને જેઓ પોતાની નમાઝની રક્ષા કરે છે. (૩૫) આ લોકો સન્માનપૂર્વક જન્નત (સ્વર્ગ)ના બાગોમાં રહેશે. **(રુકૂઅ-૧)**

(૩૬-૩૭) તો હે નબી સલ્લ.! શું વાત છે કે આ ઇન્કાર કરનારાઓ જમણી અને ડાબી બાજુથી ટોળેટોળાં તમારા તરફ દોડતા આવી રહ્યા છે ?[૭] (૩૮) શું આમાંથી પ્રત્યેક એ લાલચ રાખે છે કે તેને બક્ષિસોથી ભરપૂર જન્નતોમાં દાખલ કરી દેવામાં આવશે ? (૩૯) કદાપિ નહીં. અમે જે વસ્તુથી આમને પેદા કર્યા છે તેને આ પોતે જાણે છે. (૪૦) તો નહીં, હું સોગંદ ખાઉં છું પૂર્વ દિશાઓ અને પશ્ચિમ દિશાઓ[૮]ના માલિકના ! અમને એનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે (૪૧) કે આમની જગ્યાએ આમનાથી સારા લોકો લઈ આવીએ અને કોઈ અમારા સામે બાજી લઈ જનાર નથી. (૪૨) તેથી આમને પોતાની બેહૂદી વાતો અને પોતાના ખેલકૂદમાં પડ્યા રહેવા દો, ત્યાં સુધી કે આ લોકો પોતાના તે દિવસને પહોંચી જાય જેનો આમને વાયદો કરવામાં આવી રહ્યો છે, (૪૩) જ્યારે આ લોકો પોતાની કબરોમાંથી નીકળીને એવી રીતે દોડતા જઈ રહ્યા હશે જાણે પોતાના દેવોની વેદીઓ તરફ દોડી રહ્યા હોય ! (૪૪) એમની આંખો ઝૂકેલી હશે, અપમાન તેમના પર છવાયેલું હશે. આ તે દિવસ છે, જેનો એમને વાયદો કરવામાં આવી રહ્યો છે. **(રુકૂઅ-૨)**

અલ્લાહના મામલાઓને પોતાના સમયના માપદંડોથી માપે છે અને તેમને સો-પચાસ વર્ષની મુદ્દત પણ ખૂબ લાંબી લાગે છે. પરંતુ અલ્લાહ તઆલાના ત્યાં એક-એક સ્કીમ હજાર-હજાર વર્ષ અને પચાસ-પચાસ હજાર વર્ષની હોય છે અને મુદ્દત પણ માત્ર ઉદાહરણ-સ્વરૂપે છે.

૪. અર્થાત્, એવું ધૈર્ય, જે એક વિશાળ-હૃદયી વ્યક્તિને યોગ્ય અને શોભાસ્પદ હોય.

૫. અર્થાત્, વારંવાર રંગ બદલશે.

૬. જે વાતને આપણે આપણી ભાષામાં એમ કહીએ છીએ કે, 'આ વાત વ્યક્તિના સ્વભાવમાં કે પ્રકૃતિમાં છે' અથવા 'આ 'માનવીની પ્રાકૃતિક નબળાઈ છે' તેને અલ્લાહ તઆલા આ રીતે વર્ણવે છે કે, 'માનવી આવો પેદા કરવામાં આવ્યો છે.'

૭. આ એ લોકોનો ઉલ્લેખ છે, જેઓ નબી સલ્લ.ના આમંત્રણ તથા પ્રચાર-પ્રસાર અને કુર્આનની તિલાવત (પઠન)નો અવાજ સાંભળીને મજાક ઉડાવવા અને કટાક્ષો કરવા ચારે તરફથી દોડી આવતા હતા.

૮. પૂર્વ દિશાઓ અને પશ્ચિમ દિશાઓનો શબ્દ એટલા માટે પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે કે વર્ષ દરમિયાન સૂર્ય દરરોજ એક નવા કોણથી ઊગે છે અને નવા કોણથી આથમે છે, ઉપરાંત ધરતીના વિભિન્ન ભાગો પર સૂર્ય જુદા-જુદા સમયમાં નિરંતર ઉદય અને અસ્ત થતો રહે છે. એ રીતે પૂર્વ અને પશ્ચિમ એક નહીં, બલ્કે ઘણી છે.

૭૧. નૂહ

પરિચય

નામ :

'નૂહ' આ સૂરઃનું નામ પણ છે અને તેના વિષયની દૃષ્ટિએ તેનું શીર્ષક પણ, કેમ કે આમાં આરંભથી અંત સુધી પયગંબર હઝરત નૂહ (અલૈ.)નો જ પ્રસંગ વર્ણવવામાં આવ્યો છે.

ઉતરાણકાળ :

આ પણ મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના આરંભિક તબક્કામાં અવતરિત સૂરઃઓ પૈકી છે, જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના આહવાન્ અને પ્રચાર સામે મક્કાના કાફિરોના વિરોધે મોટાભાગે ઉગ્ર રૂપ ધારણ કરી લીધું હતું.

વિષય અને ચર્ચા :

આમાં હઝરત નૂહ (અલૈ.)નો પ્રસંગ માત્ર વાર્તા સંભળાવવા ખાતર વર્ણવવામાં આવ્યો નથી, બલ્કે આનો ઉદ્દેશ્ય મક્કાના કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)ને ચેતવવાનો છે કે તમે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) સાથે એ જ વલણ અપનાવી રહ્યા છો, જે હઝરત નૂહ (અલૈ.) સાથે તેમની કોમના લોકોએ અપનાવ્યું હતું. આ વલણનો જો તમે ત્યાગ નહીં કરો, તો તમારે પણ એ જ પરિણામ જોવું પડશે, જે તે લોકોએ જોયું હતું. પ્રથમ આયતમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે હઝરત નૂહ (અલૈ.)ને જ્યારે અલ્લાહે રિસાલત (ઈશદૂતત્વ)ના પદ પર નિયુક્ત કર્યા હતા, તે વખતે કઈ સેવા એમને સોંપવામાં આવી હતી. આયત-૨ થી ૪ માં ટૂંકમાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે તેમણે પોતાના આહવાન્‌ની શરૂઆત કઈ રીતે કરી અને પોતાની કોમના લોકો સામે કઈ વાત પ્રસ્તુત કરી. તે પછી ઘણા લાંબા સમય સુધી આહવાન્ અને પ્રચારના કષ્ટ ઉઠાવ્યા પછી જે અહેવાલ હઝરત નૂહ (અલૈ.)એ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની સેવામાં રજૂ કર્યો, તે આયત-૫ થી ૨૦ સુધીમાં વર્ણવવામાં આવ્યો છે. ત્યારપછી હઝરત નૂહ (અલૈ.)નું છેલ્લું નિવેદન આયત-૨૧ થી ૨૪માં નોંધવામાં આવ્યું છે, જેમાં તેઓ પોતાના રબને અરજ કરે છે કે આ કોમ મારી વાત નિશ્ચિતરૂપે રદ કરી ચૂકી છે. હવે સમય આવી ગયો છે કે આ લોકોને સન્માર્ગ પ્રાપ્ત કરવાના અવસરથી વંચિત કરી દેવામાં આવે. આ હઝરત નૂહ (અલૈ.) તરફથી કોઈ અધૈર્યનું પ્રદર્શન ન હતું, બલ્કે સૈકાઓ સુધી અત્યંત કઠિન પરિસ્થિતિઓમાં સત્યના પ્રચારનું કર્તવ્ય બજાવ્યા પછી જ્યારે તેઓ પોતાની કોમના લોકોથી સંપૂર્ણપણે નિરાશ થઈ ગયા, તો

તેમણે પોતાની ધારણા એ બાંધી કે હવે આ કોમને સન્માર્ગે આવવાની કોઈ શકયતા બાકી રહી નથી. આ મત સર્વોચ્ચ અલ્લાહના પોતાના ફેંસલાને બરાબર અનુરૂપ હતો. તેથી તેના પછી તરત જ આયત-૨૫ માં કહેવામાં આવ્યું છે કે એ કોમ પર તેના કરતૂકોના કારણે અલ્લાહની યાતના અવતરિત થઈ. અંતિમ આયતોમાં હઝરત નૂહ (અલૈ.)ની એ દુઆ (પ્રાર્થના) પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે, જે તેમણે બરાબર યાતના અવતરિત થવાના સમયે પોતાના રબથી કરી હતી. આમાં તેઓ પોતાના માટે અને બધા જ ઈમાનવાળાઓ માટે મુક્તિની પ્રાર્થના કરે છે અને પોતાની કોમના કાફિરો વિશે અલ્લાહને નિવેદન કરે છે કે તેમનામાંથી કોઈને ધરતી પર વસવા માટે જીવિત છોડવામાં ન આવે, કેમ કે તેમનામાં હવે કોઈ ભલાઈ બાકી રહી નથી. તેમના વંશમાંથી જે પણ ઊઠશે, કાફિર (અધર્મી) અને દુરાચારી જ ઊઠશે. આ સૂરઃનું અધ્યયન કરતી વખતે હઝરત નૂહ (અલૈ.)ના પ્રસંગની એ વિગતો દૃષ્ટિ સમક્ષ રહેવી જોઈએ, જે આના પહેલાં કુર્આન-મજીદમાં વર્ણવવામાં આવી ચૂકી છે. (જુઓ : અલ-આ'રાફ આ.૫૯-૬૪, યૂનુસ આ.૭૧-૭૩, હૂદ આ.૨૫-૪૯, અલ-મુઅમિનૂન આ.૨૩-૩૧, અશ્-શૂરા આ.૧૦૫-૧૨૨, અલ-અન્કબૂત આ.૧૪-૧૫, અસ્-સાફ્ફાત આ.૭૫-૮૨, અલ-કમર આ.૯-૧૬)

اٰيَاتُهَا ٢٨ — (٧١) سُوْرَةُ نُوْحٍ مَّكِّيَّةٌ (٧١) — رُكُوْعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اِنَّاۤ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖۤ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ
قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝١ قَالَ يٰقَوْمِ
اِنِّیْ لَكُمْ نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ۝٢ۙ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوْهُ
وَاَطِيْعُوْنِ ۝٣ۙ يَغْفِرْ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوْبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلٰۤى
اَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَآءَ لَا يُؤَخَّرُ ۘ وقف لازم
لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝٤ قَالَ رَبِّ اِنِّیْ دَعَوْتُ قَوْمِیْ
لَيْلًا وَّنَهَارًا ۝٥ۙ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَآءِیْۤ اِلَّا فِرَارًا ۝٦
وَاِنِّیْ كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوْۤا اَصَابِعَهُمْ
فِیْۤ اٰذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَاَصَرُّوْا وَاسْتَكْبَرُوا
اسْتِكْبَارًا ۝٧ۚ ثُمَّ اِنِّیْ دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ۝٨ۙ ثُمَّ اِنِّیْۤ
اَعْلَنْتُ لَهُمْ وَاَسْرَرْتُ لَهُمْ اِسْرَارًا ۝٩ۙ فَقُلْتُ
اسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ غَفَّارًا ۝١٠ۙ يُّرْسِلِ السَّمَآءَ
عَلَيْكُمْ مِّدْرَارًا ۝١١ۙ وَّيُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَّبَنِيْنَ وَ
يَجْعَلْ لَّكُمْ جَنّٰتٍ وَّيَجْعَلْ لَّكُمْ اَنْهٰرًا ۝١٢ؕ مَا لَكُمْ
لَا تَرْجُوْنَ لِلّٰهِ وَقَارًا ۝١٣ۚ وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا ۝١٤
اَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ طِبَاقًا ۝١٥ۙ
وَّجَعَلَ الْقَمَرَ فِيْهِنَّ نُوْرًا وَّجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ۝١٦

૭૧. સૂરઃ નૂહ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૨૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અમે નૂહને તેની કોમ તરફ મોકલ્યો (એ આદેશ સાથે) કે પોતાની કોમના લોકોને સચેત કરી દે એ પહેલાં કે તેમના પર એક દુઃખદાયી યાતના આવી જાય.

(૨) તેણે કહ્યું, ''હે મારી કોમના લોકો ! હું તમારા માટે એક સ્પષ્ટ ચેતવણી આપનાર (પયગંબર) છું. (૩) (તમને બતાવું છું) કે અલ્લાહની બંદગી કરો અને તેનાથી ડરો અને મારી આજ્ઞાનું પાલન કરો. (૪) અલ્લાહ તમારા ગુનાઓને માફ કરી દેશે અને તમને એક નિશ્ચિત સમય સુધી બાકી રાખશે.[૧] હકીકત એ છે કે અલ્લાહનો નિયત કરેલ સમય જ્યારે આવી જાય છે તો પછી ટાળી શકાતો નથી.[૨] કદાચ, તમને આનું જ્ઞાન હોય.''

(૫) તેણે[૩] નિવેદન કર્યું, ''હે મારા રબ ! મેં મારી કોમના લોકોને રાત અને દિવસ પોકાર્યા, (૬) પરંતુ મારા આ પોકારે તો તેમના પલાયનમાં જ વધારો કર્યો, (૭) અને જ્યારે પણ મેં તેમને બોલાવ્યા જેથી તું તેમને ક્ષમા કરી દે, તેમણે કાનોમાં આંગળા ખોસી દીધા (કોઈ વાત સાંભળવા તૈયાર જ ન થયા) અને પોતાના કપડાંથી મોઢાં ઢાંકી લીધા[૪] અને પોતાના વર્તન પર દુરાગ્રહી બની ગયા અને મોટો ઘમંડ કર્યો. (૮) પછી મેં તેમને હાંક-પોકાર કરીને આમંત્રણ આપ્યું. (૯) પછી મેં તેમને જાહેરમાં પણ સંદેશ પહોંચાડ્યો અને ચુપકે-ચુપકે પણ સમજાવ્યા. (૧૦) મેં કહ્યું, ''પોતાના રબથી માફી માગો. નિઃશંક તે મોટો ક્ષમાશીલ છે. (૧૧) તે તમારા પર આકાશમાંથી ખૂબ વરસાદ વરસાવશે, (૧૨) તમને ધન અને સંતાન આપી નવાજશે, તમારા માટે બાગ પેદા કરશે અને તમારા માટે નહેરો વહેવડાવી દેશે. (૧૩) તમને શું થઈ ગયું છે કે અલ્લાહ માટે તમે કોઈ ગૌરવની આશા નથી રાખતા ?[૫] (૧૪) જો કે તેણે ભિન્ન-ભિન્ન રીતે તમને બનાવ્યા છે.[૬] (૧૫) શું તમે જોતા નથી કે અલ્લાહે કેવી રીતે સાત આકાશો એક-પર-એક બનાવ્યા (૧૬) અને તેમાં ચંદ્રને પ્રકાશ અને સૂર્યને દીપક બનાવ્યો ?

---

૧. અર્થાત્ જો તમે આ ત્રણ વાતો માની લીધી, તો તમને દુનિયામાં એ સમય સુધી જીવવાની મહેતલ આપવામાં આવશે, જે અલ્લાહ તૂઆલાએ તમારા પ્રાકૃતિક મૃત્યુ માટે નિશ્ચિત કરેલ છે.

૨. આ બીજા સમયથી તાત્પર્યએ સમય છે, જે અલ્લાહે કોઈ કોમ પર અઝાબ અવતરિત કરવા માટે નિર્ધારિત કરી દીધો હોય. આના વિશે જુદી-જુદી જગ્યાએ કુર્આન-મજીદમાં એ વાત સ્પષ્ટતાપૂર્વક બતાવી દેવામાં આવી છે કે જ્યારે કોઈ કોમ માટે અઝાબના અવતરિત કરવાનો નિર્ણય લાગુ થઈ જાય છે, તે પછી તે ઈમાન પણ લઈ આવે તો તેને માફ કરવામાં આવતી નથી.

૩. વચ્ચે એક લાંબા કાળના ઇતિહાસને છોડીને હવે હઝરત નૂહ અલૈ.ની એ દુઆ (કે દરખાસ્ત) ટાંકવામાં આવી રહી છે, જે તેમણે પોતાની પયગંબરીના અંતિમ કાળમાં અલ્લાહ તૂઆલા સમક્ષ પ્રસ્તુત કરી.

૪. મોઢું ઢાંકી દેવાનો આશય કાં તો એ હતો કે તેઓ હઝરત નૂહ અલૈ.ની વાત સાંભળવી તો દૂર રહ્યું, આપ અલૈ.નો ચહેરો પણ જોવાનું પસંદ કરતા ન હતા, અથવા તો પછી આ કૃત્ય તેઓ એટલા માટે કરતા હતા કે આપ અલૈ.ની સામેથી પસાર થતાં મોઢું છુપાવીને નીકળી જવાય અને એની નોબત જ ન આવવા દે કે આપ અલૈ. તેમને ઓળખીને તેમના સાથે વાતચીત કરવા લાગે.

وَاللّٰهُ اَنْۢبَتَكُمْ مِّنَ الْاَرْضِ نَبَاتًا ۞ ۱۷ ثُمَّ يُعِيْدُكُمْ
فِيْهَا وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجًا ۞ ۱۸ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ
الْاَرْضَ بِسَاطًا ۞ ۱۹ لِّتَسْلُكُوْا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ۞ ۲۰ ع
قَالَ نُوْحٌ رَّبِّ اِنَّهُمْ عَصَوْنِيْ وَاتَّبَعُوْا مَنْ لَّمْ
يَزِدْهُ مَالُهٗ وَوَلَدُهٗۤ اِلَّا خَسَارًا ۞ ۲۱ وَمَكَرُوْا
مَكْرًا كُبَّارًا ۞ ۲۲ وَقَالُوْا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا
تَذَرُنَّ وَدًّا وَّلَا سُوَاعًا ۙ۬ وَّلَا يَغُوْثَ وَيَعُوْقَ
وَنَسْرًا ۞ ۲۳ وَقَدْ اَضَلُّوْا كَثِيْرًا ۚ۬ وَلَا تَزِدِ
الظّٰلِمِيْنَ اِلَّا ضَلٰلًا ۞ ۲۴ مِمَّا خَطِيْٓـٰٔتِهِمْ اُغْرِقُوْا
فَاُدْخِلُوْا نَارًا ۙ۬ فَلَمْ يَجِدُوْا لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ
اللّٰهِ اَنْصَارًا ۞ ۲۵ وَقَالَ نُوْحٌ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى
الْاَرْضِ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ دَيَّارًا ۞ ۲۶ اِنَّكَ اِنْ
تَذَرْهُمْ يُضِلُّوْا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوْٓا اِلَّا فَاجِرًا
كَفَّارًا ۞ ۲۷ رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ
بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَّلِلْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ ؕ وَلَا تَزِدِ
الظّٰلِمِيْنَ اِلَّا تَبَارًا ۞ ۲۸ ع

منزل ۷ النصف

(૧૭) અને અલ્લાહે તમને જમીનમાંથી અદ્ભૂત રીતે ઊગાડ્યા,[૭] (૧૮) પછી તે તમને આ જ જમીનમાં પરત લઈ જશે અને આમાંથી એકાએક તમને કાઢીને ઊભા કરશે. (૧૯) અને અલ્લાહે ધરતીને તમારા માટે ફરસની જેમ પાથરી દીધી, (૨૦) જેથી તમે તેના અંદર ખુલ્લા માર્ગોમાં ચાલો.''(રુકૂઅ-૧)

(૨૧) નૂહે કહ્યું, ''મારા રબ ! તેમણે મારી વાત રદ કરી દીધી અને એ (ધનવાનો)નું અનુસરણ કર્યું, જેઓ ધન અને સંતાન મેળવીને વધુ નિરાશ થઈ ગયા છે, (૨૨) આ લોકોએ ભારે છળકપટની જાળ ફેલાવી રાખી છે. (૨૩) એમણે કહ્યું, ''કદાપિ ન છોડો પોતાના ઉપાસ્યોને, અને ન છોડો 'વદ્દ' અને 'સુવાઅ'ને અને 'યગૂસ' અને 'યઊક'ને અને 'નસ્ર'ને.[૮] (૨૪) આ લોકોએ ઘણા લોકોને પથભ્રષ્ટ કર્યા છે અને તું પણ આ અત્યાચારીઓને પથભ્રષ્ટતા સિવાય કોઈ વસ્તુમાં ઉન્નતિ ન આપ.''[૯]

(૨૫) પોતાના ગુનાઓના કારણે જ તેમને ગરકાવ કરી દેવામાં આવ્યા અને આગમાં ઝોંકી દેવામાં આવ્યા. પછી તેમણે પોતાના માટે અલ્લાહથી બચાવનાર કોઈ મદદગાર ન જોયો. ૨૬) અને નૂહે કહ્યું, ''મારા રબ ! આ કાફિરો (અધર્મીઓ)માંથી ધરતી પર વસવાટ કરનાર બાકી ન છોડ. (૨૭) જો તે આમને છોડી દીધા, તો આ લોકો તારા બંદાઓને પથભ્રષ્ટ કરશે અને આમના વંશમાં જે પણ પેદા થશે તે દુરાચારી અને કટ્ટર ઈન્કાર કરનાર જ હશે. (૨૮) મારા રબ ! મને અને મારા માતા-પિતાને, અને એ દરેક વ્યક્તિને જે મારા ઘરમાં ઈમાનવાળાની હેસિયતથી દાખલ થયો છે, અને સૌ ઈમાનવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓને માફ કરી દે, અને અત્યાચારીઓ માટે વિનાશ સિવાય કોઈ વસ્તુમાં વધારો ન કર.''(રુકૂઅ-૨)

---

૫. અર્થ એ છે કે દુનિયાના નાના-નાના અમીરો અને સરદારો વિશે તો તમે એમ સમજો છો કે તેમની પ્રતિષ્ઠા વિરુદ્ધ કોઈ હરકત કરવી ખતરનાક છે, પરંતુ સૃષ્ટિના એક માત્ર અલ્લાહ વિશે તમે એ આશા નથી રાખતા કે એ પણ કોઈ પ્રતિષ્ઠિત અને ગૌરવશાળી-મહિમાવાન હસ્તી હશે, તેના વિરુદ્ધ વિદ્રોહ કરો છો, તેની ખુદાઈ (પ્રભુતા)માં બીજાઓને ભાગીદાર ઠરાવો છો અને તેના આદેશોનું ઉલ્લંઘન કરો છો અને તેનાથી તમને એ ભય નથી લાગતો કે તે તેની સજા આપશે.

૬. અર્થાત્, સર્જનના જુદા-જુદા ચરણો અને સ્વરૂપોથી પસાર કરીને તમને વર્તમાન સ્થિતિ પર લાવ્યો છે.

૭. અહીં ધરતીના પદાર્થોથી મનુષ્યના સર્જનને વનસ્પતિના ઊગવાની ઉપમા આપવામાં આવી છે. જે રીતે કોઈક સમયે આ ભૂ-ભાગ પર વનસ્પતિ ન હતી અને પછી અલ્લાહ તઆલાએ અહીં તેને ઊગાડી, એ જ રીતે એક સમય હતો જ્યારે ધરતી પર માનવીનું કોઈ અસ્તિત્વ ન હતું, પછી અલ્લાહ તઆલાએ અહીં તેનો વંશ ચલાવ્યો.

૮. હઝરત નૂહ અલૈ.ની કોમના ઉપાસ્યોમાંથી અહીં એ ઉપાસ્યોના નામ લેવામાં આવ્યા છે, જેમને પાછળથી આરબવાસીઓએ પણ પૂજવાનું શરૂ કરી દીધું હતું અને ઈસ્લામના આરંભ વખતે આરબ પ્રદેશમાં ઠેક-ઠેકાણે તેમના મંદિરો બનેલા હતા.

૯. હઝરત નૂહ અલૈ.ની આ બદ્દુઆ (શ્રાપ) કોઈ અધૈર્યના કારણે ન હતી, બલ્કે આ બદ્દુઆ તે વખતે તેમની જીભથી નીકળી હતી, જ્યારે સદીઓ સુધી પ્રચાર-પ્રસારનો હક્ક અદા કર્યા પછી તેઓ પોતાની કોમથી સંપૂર્ણપણે નિરાશ થઈ ચૂક્યા હતા.

૭૨. અલ-જિન્ન

પરિચય

નામ :

'અલ-જિન્ન' સૂરઃનું નામ પણ છે અને તેના વિષયની દૃષ્ટિએ શીર્ષક પણ, કેમ કે આમાં જીન્નો દ્વારા કુર્આન સાંભળીને જવાનો તેમજ પોતાની કોમમાં ઇસ્લામનો પ્રચાર કરવાનો પ્રસંગ વિગતવાર વર્ણવવામાં આવ્યો છે.

ઉતરાણકાળ :

બુખારી અને મુસ્લિમમાં હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (રદિ.)નું કથન છે કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) પોતાના થોડાક સહાબા સાથે ઉકાઝના બજારમાં જઈ રહ્યા હતા. રસ્તામાં નખ્લા નામના સ્થળે આપ (સલ્લ.)એ ફજ્ર (પરોઢ)ની નમાઝ પઢાવી. તે વખતે જીન્નોનું એક જૂથ ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યું હતું. કુર્આન-પઠનનો અવાજ સાંભળીને તે થોભી ગયું અને ધ્યાનથી કુર્આન સાંભળતું રહ્યું. આ જ પ્રસંગનું વર્ણન આ સૂરઃમાં કરવામાં આવ્યું છે. મોટાભાગના વિવરણકર્તાઓએ આ રિવાયતના આધારે એમ સમજી લીધું છે કે આ નબી (સલ્લ.)ના તાઈફ-પ્રવાસની પ્રસિદ્ધ ઘટના છે. પરંતુ આ અનુમાન ઘણા કારણોથી સાચું નથી. તાઈફના એ પ્રવાસમાં જીન્નો દ્વારા કુર્આન સાંભળવાની જે ઘટના બની હતી તે ઘટના સૂરઃ અહકાફ આયાત-૨૯ થી ૩૨માં વર્ણવવામાં આવી છે. તે આયતો પર એક દૃષ્ટિ નાખવાથી જણાઈ જાય છે કે તે વખતે જે જીન્નો કુર્આન સાંભળીને ઈમાન લાવ્યા હતા, તેઓ પહેલાંથી હઝરત મૂસા (અલૈ.) અને પહેલાંના આકાશી ગ્રંથો પર ઈમાન રાખતા હતા. તેનાથી વિપરીત આ સૂરઃની આયાત ૨-૭માં સ્પષ્ટ જાહેર થાય છે કે આ પ્રસંગે કુર્આન સાંભળનારા જીન્નો મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) અને આખિરત અને રિસાલત (ઈશદૂતત્વ)નો ઇન્કાર કરનારાઓમાંથી હતા. એટલે ખરી વાત એ છે કે સૂરઃ અહકાફ અને સૂરઃજિન્નમાં એક જ ઘટનાનો ઉલ્લેખ કરવામાં નથી આવ્યો, બલ્કે આ બંને ઘટનાઓ જુદી-જુદી છે. સૂરઃ અહકાફમાં જે ઘટનાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તે ૧૦ નબવીમાં તાઈફ-પ્રવાસમાં બની હતી અને આ સૂરઃની આયાતો ૮-૧૦ પર વિચાર કરવાથી એવું લાગે છે કે આ બીજો બનાવ નુબૂવતના આરંભિક-કાળનો જ હોઈ શકે છે.

જિન્નની વાસ્તવિકતા :

જ્યાં સુધી કુર્આનનો સંબંધ છે, તેમાં એક જગ્યાએ નહીં, ઘણી જગ્યાએ જિન્ન

અને મનુષ્યનો ઉલ્લેખ એ રીતે કરવામાં આવ્યો છે કે આ બે ભિન્ન પ્રકારની મખ્લૂકો (સર્જનો) છે. ઉદાહરણાર્થ જૂઓ, અલ-અઅ્રાફ આ. ૩૮, હૂદ આ.૧૧૯, હા-મીમ સજદહ આ.૨૫ અને ૨૯, અહ્કાફ આ.૧૮, ઝારિયાત આ.૫૬, નાસ આ.૬ અને આખી સૂરઃ રહ્માન, અલ-આરાફ આ.૧૨ અને અલ-હિજ્ર આ.૨૬-૨૭માં સ્પષ્ટ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે મનુષ્યનું સર્જન જે તત્ત્વથી થયું છે તે માટી છે અને જીન્નોનું સર્જન જે તત્ત્વથી થયું છે તે છે આગ. સૂરઃ અલ-હિજ્ર આ.૨૭માં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે જીન્નોને મનુષ્યથી પહેલાં પેદા કરવામાં આવ્યા હતા. સૂરઃ અલ-આરાફ આ.૨૭માં સાફ શબ્દોમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે જીન્નો મનુષ્યોને જોઈ શકે છે, પરંતુ મનુષ્યો તેમને નથી જોતા. અલ-હિજ્રની આ.૧૬-૧૮, અસ્-સાફ્ફાત આ.૬-૧૦ અને અલ-મુલ્ક આ.૫ માં બતાવવામાં આવ્યું છે કે જીન્નો આમ તો ઉચ્ચ-લોક તરફ ઉડ્ડયન કરી શકે છે, પણ એક સીમાથી આગળ જઈ શકતા નથી. અલ-બકરહ આ.૩૦-૩૪ અને સૂરઃ કહ્ફ આ.૫૦ થી જણાય છે કે ધરતીની ખિલાફત (શાસનાધિકાર) અલ્લાહે મનુષ્યને આપેલ છે અને મનુષ્ય જીન્નો કરતાં શ્રેષ્ઠ સર્જન છે. કુર્આન એ પણ બતાવે છે કે જિન્ન મનુષ્યની જેમ સ્વતંત્ર અધિકાર-પ્રાપ્ત સર્જન છે અને જીન્નોને આજ્ઞાપાલન અને અવજ્ઞા તથા કુફ્ર અને ઈમાનનો એવો જ અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે, જેવો મનુષ્યને આપવામાં આવ્યો છે. કુર્આન-મજીદમાં આ પ્રકારની બીજી ઘણી વાતો જીન્નો વિશે વર્ણવવામાં આવેલ છે. તેના એ તમામ વર્ણનોથી એ વાત તદ્દન સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે જિન્નનું પોતાનું એક કાયમી-બાહ્ય અસ્તિત્વ છે અને તે મનુષ્યથી અલગ એક બીજી જ જાતની અદૃશ્ય મખલૂક છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂરઃમાં પ્રથમ આયતથી લઈને આયત-૧૫ સુધી એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે જીન્નોના એક જૂથ પર કુર્આન-મજીદ સાંભળીને શું પ્રભાવ પડ્યો અને પછી પાછા જઈને પોતાની કોમના બીજા જીન્નોને શું-શું વાતો કહી. આ અંગેની અલ્લાહે બધી જ વાતો નોંધી નથી, બલ્કે માત્ર એ ખાસ-ખાસ વાતો નોંધી છે, જે ઉલ્લેખનીય હતી. તે પછી આયત-૧૬ થી ૧૮માં લોકોને શિખામણ આપવામાં આવી છે કે તેઓ શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) છોડી દે અને સન્માર્ગે અડગતાથી ચાલે, તો તેમના પર કૃપાઓની વર્ષા થશે, નહીં તો અલ્લાહની મોકલેલ શિખામણથી વિમુખ થવાનું પરિણામ એ હશે કે તેમને સખત યાતનાનો સામનો કરવો પડશે. પછી આયત-૧૯ થી ૨૩ સુધી મક્કાના કાફિરોની એ વાત પર નિંદા કરવામાં આવી છે કે જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ. અલ્લાહ તરફ આમંત્રિત કરવા માટે અવાજ બુલંદ કરે છે, તો તેઓ તેમના પર તૂટી પડવા તત્પર બની જાય છે. પછી આયત-૨૪ થી ૨૫ માં કાફિરોને સચેત

કરવામાં આવ્યા છે કે આજે તેઓ રસૂલ (ઈશદૂત)ને નિઃસહાય જોઈને તેને દબાવવાની કોશિશ કરી રહ્યા છે, પરંતુ એક સમય આવશે જ્યારે તેમને જણાઈ જશે કે વાસ્તવમાં નિઃસહાય કોણ છે.

અંતે લોકોને બતાવવામાં આવ્યું છે કે, 'પરોક્ષનો જ્ઞાતા માત્ર અલ્લાહ છે. રસૂલ (સલ્લ.)ને માત્ર એ જ જ્ઞાન પ્રાપ્ત હોય છે, જે અલ્લાહ તેને આપવા ચાહે છે.'

اٰیاتُها ٢٨ — (٧٢) سُوْرَةُ الْجِنِّ مَكِّيَّةٌ (٤٠) — رُكوعاتُها ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

قُلْ اُوْحِیَ اِلَیَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوْٓا
اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًا ۙ﴿۱﴾ يَّهْدِیْٓ اِلَی الرُّشْدِ
فَاٰمَنَّا بِهٖ ؕ وَلَنْ نُّشْرِكَ بِرَبِّنَآ اَحَدًا ۙ﴿۲﴾ وَّاَنَّهٗ
تَعٰلٰی جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَّلَا وَلَدًا ۙ﴿۳﴾
وَّاَنَّهٗ كَانَ يَقُوْلُ سَفِيْهُنَا عَلَی اللّٰهِ شَطَطًا ۙ﴿۴﴾
وَّاَنَّا ظَنَنَّآ اَنْ لَّنْ تَقُوْلَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَی اللّٰهِ
كَذِبًا ۙ﴿۵﴾ وَّاَنَّهٗ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْاِنْسِ يَعُوْذُوْنَ
بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوْهُمْ رَهَقًا ۙ﴿۶﴾ وَّاَنَّهُمْ ظَنُّوْا
كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَّنْ يَّبْعَثَ اللّٰهُ اَحَدًا ۙ﴿۷﴾ وَّاَنَّا لَمَسْنَا
السَّمَآءَ فَوَجَدْنٰهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيْدًا وَّشُهُبًا ۙ﴿۸﴾
وَّاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ ؕ فَمَنْ
يَّسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهٗ شِهَابًا رَّصَدًا ۙ﴿۹﴾ وَّاَنَّا لَا
نَدْرِیْٓ اَشَرٌّ اُرِيْدَ بِمَنْ فِی الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ بِهِمْ
رَبُّهُمْ رَشَدًا ۙ﴿۱۰﴾ وَّاَنَّا مِنَّا الصّٰلِحُوْنَ وَمِنَّا دُوْنَ
ذٰلِكَ ؕ كُنَّا طَرَآئِقَ قِدَدًا ۙ﴿۱۱﴾ وَّاَنَّا ظَنَنَّآ اَنْ لَّنْ
نُّعْجِزَ اللّٰهَ فِی الْاَرْضِ وَلَنْ نُّعْجِزَهٗ هَرَبًا ۙ﴿۱۲﴾ وَّاَنَّا
لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰۤی اٰمَنَّا بِهٖ ؕ فَمَنْ يُّؤْمِنْۢ بِرَبِّهٖ

૭૨. સૂરઃ અલ-જિન્ન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૨૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે નબી સલ્લ.! કહો, મારા તરફ વહી (પ્રકાશના) મોકલવામાં આવી છે કે જીન્નોના એક જૂથે ધ્યાનથી સાંભળ્યું,[૧] પછી (જઈને પોતાની કોમના લોકોને) કહ્યું : ''અમે એક ખૂબ જ અદ્‌ભૂત કુર્આન સાંભળ્યું છે (૨) જે સન્માર્ગ તરફ માર્ગદર્શન કરે છે, તેથી અમે તેના પર ઈમાન લઈ આવ્યા છીએ અને હવે અમે કદાપિ અમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) સાથે કોઈને પણ ભાગીદાર બનાવીશું નહીં.'' (૩) અને એ કે, ''અમારા રબની શાન (ગૌરવ) ખૂબ જ ઉચ્ચ અને મહાન છે. તેણે કોઈને પત્ની કે પુત્ર બનાવ્યા નથી.'' (૪) અને એ કે, ''આપણા મૂર્ખ લોકો[૨] અલ્લાહ વિષે અત્યંત સત્યથી વિરુદ્ધ વાતો કહેતા રહ્યા છે.'' (૫) અને એ કે, ''અમે સમજ્યા હતા કે મનુષ્ય અને જિન્ન કદાપિ અલ્લાહ વિષે જૂઠ બોલી શકતા નથી.'' (૬) અને એ કે, ''મનુષ્યોમાંથી કેટલાક લોકો જીન્નોમાંના કેટલાક લોકોનું શરણ માગ્યા કરતા હતા. આવી રીતે તેમણે જીન્નોનો ઘમંડ ખૂબ વધારી દીધો.'' (૭) અને એ કે, ''મનુષ્યોએ પણ એ જ અનુમાન કર્યું, જેવું તમારું અનુમાન હતું કે અલ્લાહ કોઈને રસૂલ (ઈશદૂત) બનાવીને નહીં મોકલે.'' (૮) અને એ કે, ''અમે આકાશને સ્પર્શ કરીને તપાસ્યું તો જણાયું કે તે ચોકીદારોથી છવાયેલું છે અને ઉલ્કાઓની વર્ષા થઈ રહી છે.'' (૯) અને એ કે, ''પહેલાં અમે બાતમી લેવા માટે આકાશમાં બેસવાની જગ્યા મેળવી લેતા હતા, પરંતુ હવે જે ચોરી-છૂપીથી સાંભળવાનો પ્રયાસ કરે છે તે એક ઉલ્કાને પોતાના માટે લાગમાં બેસેલ જુએ છે.'' (૧૦) અને એ કે, ''અમારી સમજમાં આવતું ન હતું કે શું ધરતીવાળાઓ સાથે કોઈ ખરાબ મામલો કરવાનો ઇરાદો કરવામાં આવ્યો છે કે પછી તેમનો રબ તેમને સન્માર્ગ દેખાડવા ઇચ્છે છે.''[૩] (૧૧) અને એ કે, ''આપણામાંના કેટલાક લોકો સદાચારી છે અને કેટલાક લોકો એનાથી નિમ્નતર છે. આપણે વિવિધ પંથોમાં વહેંચાયેલા છીએ.'' (૧૨) અને એ કે, ''અમે સમજતા હતા કે ન ધરતી પર આપણે અલ્લાહને વિવશ કરી શકીએ છીએ અને ન ભાગીને તેને હરાવી શકીએ છીએ.''[૪] (૧૩) અને એ કે, ''અમે જ્યારે માર્ગદર્શનની વાત સાંભળી તો અમે તેના પર ઈમાન લઈ આવ્યા. હવે જે કોઈપણ

---

૧. આનાથી જાણ થાય છે કે જીન્નો તે વખતે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ને દેખાતા ન હતા અને આપ સલ્લ.ને એ ખબર ન હતી કે તેઓ કુર્આન સાંભળી રહ્યા છે, બલ્કે પછી વહી દ્વારા અલ્લાહ તઆલાએ આપ સલ્લ.ને આ ઘટનાના સમાચાર આપ્યા. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ. પણ આ પ્રસંગને વર્ણવતા સ્પષ્ટતા કરે છે કે, ''રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.એ જીન્નો સામે કુર્આન નહોતું પઢ્યું, ન આપ સલ્લ.એ તેમને જોયા હતા.'' (મુસ્લિમ, તિરમિઝી, મુસ્નદ અહમદ, ઇબ્ને જરીર)

૨. મૂળ 'સફીહુના' શબ્દ પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે, જે એક વ્યક્તિ માટે પણ બોલી શકાય છે અને એક જૂથ માટે પણ. જો તેને એક અણસમજ 'વ્યક્તિ'ના અર્થમાં લેવામાં આવે તો તાત્પર્ય 'ઇબ્લીસ' (શૈતાન) થશે અને જો એક જૂથના અર્થમાં લેવામાં આવે તો અર્થ એ થશે કે જીન્નોમાં ઘણા મૂર્ખ અને બુદ્ધિહીન લોકો આવી વાતો કહેતા હતા.

૩. આનાથી જા થાય છે કે આ જીન્નો આકાશની સ્થિતિ જોઈને એની શોધમાં નીકળતા હતા કે છેવટે ધરતી પર એવો

فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَّلَا رَهَقًا ﴿١٣﴾ وَّاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُوْنَ
وَمِنَّا الْقٰسِطُوْنَ ؕ فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُولٰٓئِكَ تَحَرَّوْا
رَشَدًا ﴿١٣﴾ وَاَمَّا الْقٰسِطُوْنَ فَكَانُوْا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿١٥﴾
وَّاَنْ لَّوِ اسْتَقَامُوْا عَلَى الطَّرِيْقَةِ لَاَسْقَيْنٰهُمْ مَّآءً
غَدَقًا ﴿١٦﴾ لِّنَفْتِنَهُمْ فِيْهِ ؕ وَمَنْ يُّعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهٖ
يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴿١٧﴾ وَّاَنَّ الْمَسٰجِدَ لِلّٰهِ فَلَا
تَدْعُوْا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًا ﴿١٨﴾ وَّاَنَّهٗ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ
ع ١٩ يَدْعُوْهُ كَادُوْا يَكُوْنُوْنَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾ قُلْ اِنَّمَآ
اَدْعُوْا رَبِّيْ وَلَآ اُشْرِكُ بِهٖٓ اَحَدًا ﴿٢٠﴾ قُلْ اِنِّيْ
لَآ اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَّلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾ قُلْ اِنِّيْ لَنْ
يُّجِيْرَنِيْ مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ ۙ وَّلَنْ اَجِدَ مِنْ دُوْنِهٖ
مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾ اِلَّا بَلٰغًا مِّنَ اللّٰهِ وَرِسٰلٰتِهٖ ؕ وَمَنْ
يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَاِنَّ لَهٗ نَارَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ
فِيْهَآ اَبَدًا ﴿٢٣﴾ حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا مَا يُوْعَدُوْنَ فَسَيَعْلَمُوْنَ
مَنْ اَضْعَفُ نَاصِرًا وَّاَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾ قُلْ اِنْ
اَدْرِيْٓ اَقَرِيْبٌ مَّا تُوْعَدُوْنَ اَمْ يَجْعَلُ لَهٗ
رَبِّيْٓ اَمَدًا ﴿٢٥﴾ عٰلِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖٓ
اَحَدًا ﴿٢٦﴾ اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَّسُوْلٍ فَاِنَّهٗ
يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖ رَصَدًا ﴿٢٧﴾
منزل ٧ لِّيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوْا رِسٰلٰتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ
ع ٢ ١٢ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿٢٨﴾

પોતાના રબ પર ઈમાન લઈ આવશે તેને કોઈ હક્ક માર્યા જવાનો અને અત્યાચારનો ભય નહીં રહે." (૧૪) અને એ કે, "આપણામાંથી કેટલાક મુસ્લિમો (અલ્લાહના આજ્ઞાંકિત) છીએ અને કેટલાક સત્યથી ચલિત થઈ ગયેલા. તો જેમણે ઈસ્લામ (આજ્ઞાપાલનનો માર્ગ) અપનાવી લીધો તેમણે મુક્તિનો માર્ગ શોધી લીધો, (૧૫) અને જેઓ સત્યથી ચલિત થયેલા છે તેઓ જહન્નમનું ઈંધણ બનવાના છે."[૫]

(૧૬) અને (હે નબી સલ્લ.! કહો, મારા પર એ વહી પણ મોકલવામાં આવી છે કે,) લોકો જો સત્ય-માર્ગ પર દૃઢતાપૂર્વક ચાલ્યા હોત તો અમે તેમને ખૂબ સંતૃપ્ત કરતા, (૧૭) જેથી આ કૃપા વડે તેમની પરીક્ષા કરીએ, અને જે પોતાના રબના ઝિક્ર (અનુસ્મરણ)થી વિમુખ બનશે તેનો રબ તેને કઠોર યાતનામાં ગ્રસ્ત કરી દેશે. (૧૮) અને એ કે મસ્જિદો અલ્લાહ માટે છે, તેથી તેમાં અલ્લાહના સાથે કોઈ બીજાને ન પોકારો.[૬] (૧૯) અને એ કે જ્યારે અલ્લાહનો બંદો તેને પોકારવા માટે ઊભો થયો, તો લોકો તેના પર તૂટી પડવા માટે તૈયાર થઈ ગયા. (રુકૂઅ-૧) (૨૦) હે નબી સલ્લ.! કહો કે, "હું તો મારા રબને પોકારું છું અને તેના સાથે કોઈને ભાગીદાર નથી બનાવતો." (૨૧) કહો, "હું તમારા માટે ન કોઈ નુકસાનનો અધિકાર ધરાવું છું, ન કોઈ ભલાઈનો." (૨૨) કહો, "મને અલ્લાહની પકડમાંથી કોઈ બચાવી શકતું નથી અને ન હું તેના દામન સિવાય કોઈ આશ્રય-સ્થાન મેળવી શકું છું. (૨૩) મારું કામ એના સિવાય કંઈ નથી કે અલ્લાહની વાત અને તેના સંદેશાઓ પહોંચાડી દઉં. હવે જે પણ અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (ઈશદૂત)ની વાત નહીં માને તેના માટે જહન્નમની આગ છે અને એવા લોકો તેમાં સદૈવ રહેશે."

(૨૪) (આ લોકો પોતાનું આ વર્તન છોડશે નહીં,) જ્યાં સુધી કે એ વસ્તુને જોઈ લેશે, જેનો આમની સાથે વાયદો કરવામાં આવી રહ્યો છે, તો તેમને જાણ થઈ જશે કે કોના મદદગાર નિર્બળ છે અને કોનું જૂથ સંખ્યામાં નાનું છે.[૭] (૨૫) કહો, "હું નથી જાણતો કે જે વસ્તુનો વાયદો તમારાથી કરવામાં આવી રહ્યો છે તે નજીક છે અથવા મારો રબ આના માટે કોઈ લાંબી મુદ્દત નિર્ધારિત કરે છે. (૨૬) તે પરોક્ષનો જ્ઞાતા છે, પોતાના પરોક્ષને કોઈના પર પ્રગટ કરતો નથી, (૨૭) સિવાય તે પયગંબરના, જેણે તેને (પરોક્ષનું જ્ઞાન આપવા માટે) પસંદ કરી લીધો હોય,[૮] તો તેના આગળ અને પાછળ તે રક્ષકો લગાવી દે છે,[૯] (૨૮) જેથી તે જાણી લે કે તેમણે પોતાના રબના સંદેશાઓ પહોંચાડી દીધા,[૧૦] અને તેણે તેમના સંપૂર્ણ વાતાવરણને ઘેરામાં લઈ રાખ્યું છે અને એક-એક વસ્તુ તેણે ગણી રાખી છે."[૧૧] (રુકૂઅ-૨)

તો શું મામલો બન્યો છે, અથવા બનવાનો છે, જેના સમાચારોને સુરક્ષિત રાખવા માટે આટલો કડક પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો છે કે હવે અમે ઉચ્ચ-લોકમાં ચોરી-છુપીથી સાંભળી લેવાનો કોઈ અવસર પામી શકતા નથી અને જે તરફ પણ જઈએ છીએ મારી ભગાવવામાં આવે છે.

૪. અર્થ એ છે કે અમારા આ જ વિચારે અમને મુક્તિનો માર્ગ દેખાડી દીધો, એટલા માટે કે અમે અલ્લાહથી નિર્ભય ન હતા અને અમને વિશ્વાસ હતો કે જો અમે તેની અવજ્ઞા કરી તો તેની પકડથી કોઈ રીતે બચી શકીશું નહીં. તેથી જ્યારે એ કલામ (કુર્આન) અમે સાંભળ્યો, જે અલ્લાહ તઆલા તરફથી સીધો માર્ગ બતાવવા માટે આવ્યો હતો, તો અમે એ સાહસ ન કરી શક્યા કે સત્ય જાણી લીધા પછી પણ એ જ આસ્થાઓ પર જામેલા રહેતા જે અમારા મૂર્ખ

લોકોએ અમારામાં ફેલાવી રાખી હતી.

૫. પ્રશ્ન કરી શકાય છે કે કુર્આનની રૂએ જીન્ન તો સ્વયં આગથી બનેલ સર્જન છે, તો પછી જહન્નમની આગથી તેમને શું તકલીફ હોઈ શકે છે ? આનો જવાબ એ છે કે કુર્આનની રૂએ તો માણસ પણ માટીથી બન્યો છે, તો પછી જો તેને માટીનો ઢેખળો ખેંચીને જોરથી મારવામાં આવે તો ઇજા કેમ થાય છે ?

૬. અર્થાત્, અલ્લાહની સાથે કોઈ અન્યની ઇબાદત ન કરો, કોઈ અન્યથી દુઆ (પ્રાર્થના) ન માંગો, કોઈ અન્યને મદદ માટે ન પોકારો.

૭. એ સમયે કુરૈશના જે લોકો રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ના અલ્લાહ તરફ આમંત્રણને સાંભળતાં જ આપ સલ્લ. પર તૂટી પડતા હતા, તેઓ એ ભ્રમમાં ગ્રસ્ત હતા કે તેમનો જથ્થો ખૂબ જબરજસ્ત છે અને રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ની સાથે થોડાક મુઠ્ઠીભર માણસો છે, તેથી તેઓ સરળતાથી આપ સલ્લ.ને દબાવી લેશે.

૮. અર્થાત્, રસૂલ (પયગંબર) સ્વયં પોતાની રીતે પરોક્ષ (ગૈબ)ને જાણવાવાળા નથી હોતા, બલ્કે અલ્લાહ તઆલા જ્યારે તેમને રિસાલત (પયગંબરી)નું કર્તવ્ય પૂરું કરવા માટે પસંદ કરે છે, તો 'ગૈબ'ની હકીકતોમાંથી જે વસ્તુઓનું જ્ઞાન તે ઇચ્છે છે તેમને પ્રદાન કરી દે છે.

૯. રક્ષકોથી અભિપ્રેત ફરિશ્તાઓ છે. અર્થ એ છે કે જ્યારે અલ્લાહ તઆલા વહી દ્વારા 'ગૈબ' (પરોક્ષ)ની હકીકતોનું જ્ઞાન રસૂલ (પયગંબર)ની પાસે મોકલે છે, તો તેનું નિરીક્ષણ કરવા માટે દરેક બાજુ ફરિશ્તાઓ નિયુક્ત કરી દે છે, જેથી તેનું જ્ઞાન તદ્દન સુરક્ષિત રીતે રસૂલ સુધી પહોંચી જાય અને તેમાં કોઈપણ પ્રકારની ભેળસેળ ન થવા પામે.

૧૦. આનાથી જાણ થાય છે કે રસૂલને એ 'ઇલ્મે ગૈબ' (પરોક્ષ જ્ઞાન) આપવામાં આવે છે, જે રિસાલત (પયગંબરી)નું કર્તવ્ય નિભાવવા માટે તેમને આપવું આવશ્યક હોય છે, અને ફરિશ્તાઓ એ વાતની પણ તકેદારી રાખે છે કે રસૂલ સુધી આ જ્ઞાન સાચી સ્થિતિમાં પહોંચી જાય અને એ વાતની પણ કે રસૂલ પોતાના રબના સંદેશાઓ તેના બંદાઓ સુધી બરાબર પહોંચાડી દે.

૧૧. અર્થાત્, રસૂલ પર પણ અને ફરિશ્તાઓ પર પણ અલ્લાહ તઆલાની શક્તિ અને સામર્થ્ય એ રીતે વ્યાપ્ત છે કે જો વાળ બરાબર પણ તેઓ તેની મરજી વિરુદ્ધ હલન-ચલન કરે, તો તરત જ પકડમાં આવી જાય, અને જે સંદેશાઓ અલ્લાહ તઆલા મોકલે છે તેનો શબ્દે-શબ્દ ગણેલો છે, રસૂલો અને ફરિશ્તાઓની એ મજાલ નથી કે તેમાં એક શબ્દનો વધારો-ઘટાડો પણ કરી શકે.

૭૩. અલ-મુઝ્ઝમ્મિલ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'અલ-મુઝ્ઝમ્મિલ'(ઓઢી-લપેટીને સૂવાવાળા)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે. આ માત્ર નામ છે, આના વિષયનું શીર્ષક નથી.

ઉતરાણકાળ :

આ સૂરઃ ના બે રુકૂઅ છે. પહેલો ભાગ આરંભથી આયત-૧૯ સુધી અને સૂરઃનો બીજો રુકૂઅ બીજો ભાગ છે. બંને રુકૂઅ બે જુદા-જુદા જમાનામાં અવતરિત થયા છે. પ્રથમ રુકૂઅ સર્વસ્વીકૃત મક્કી છે. રહ્યો એ પ્રશ્ન કે તે મક્કી જીવનના કયા તબક્કામાં અવતરિત થયેલ છે, તો આ રુકૂઅના વિષયોમાં રહેલ આંતરિક પુરાવાથી જણાય છે કે પહેલી વાત એ કે આ નબી (સલ્લ.)ની નુબૂવ્વત (પયગંબરી)ના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલ હશે, જ્યારે કે અલ્લાહ તરફથી આ પદ માટે આપને પ્રશિક્ષિત કરવામાં આવી રહ્યા હતા. બીજી વાત એ કે તે વખતે કુર્આન-મજીદનો ઓછામાં ઓછો એટલો હિસ્સો અવતરિત થઈ ગયો હતો કે તેની તિલાવત (પાઠ) કરવામાં સારો-એવો સમય લાગી શકે. ત્રીજી વાત એ કે તે સમયે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) ઈસ્લામનો જાહેરમાં પ્રચાર શરૂ કરી ચૂક્યા હતા અને મક્કામાં આપ (સલ્લ.)નો વિરોધ જોરશોરથી થવા લાગ્યો હતો. બીજા રુકૂઅ અંગે આમ તો ઘણા વિવરણકર્તાઓએ એ વિચાર દર્શાવ્યો છે કે તે પણ મક્કામાં જ અવતરિત થયો છે, પરંતુ કેટલાક બીજા વિવરણકર્તાઓએ તેને મદની ઠેરવ્યો છે અને આમાં અલ્લાહના માર્ગમાં યુદ્ધનું વર્ણન અને ઝકાત ફર્ઝ હોવાના આદેશની ઉપસ્થિતિથી આ જ વિચારને સમર્થન મળે છે.

વિષયવસ્તુ :

પ્રથમ ૭ આયતોમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે જે મહાન કાર્યનો બોજ આપના પર નાખવામાં આવ્યો છે, તેનું દાયિત્વ નિભાવવા માટે આપ સ્વયંને તૈયાર કરે અને તેનું વ્યવહારિક સ્વરૂપ એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે રાતોમાં ઊઠીને આપ અડધી-અડધી રાત અથવા તેનાથી થોડી ઓછી કે વધુ નમાઝ પઢ્યા કરો. આયત-૮ થી ૧૪ સુધી નબી (સલ્લ.)ને એ શિખામણ આપવામાં આવી છે કે બધાથી કપાઈને એ અલ્લાહના બનીને રહો, જે સમગ્ર સૃષ્ટિનો માલિક છે.

પોતાની બધી જ બાબતો તેના જ હવાલે કરીને નિશ્ચિંત થઈ જાઓ. વિરોધીઓ જે વાતો આપના વિરુદ્ધ બનાવી રહ્યા છે તેના પર ધૈર્ય રાખો, તેમના મોઢે ન લાગો અને તેમનો મામલો અલ્લાહ પર છોડી દો કે એ જ તેમના સાથે નિપટારો કરશે. આ પછી આયત-૧૫ થી ૧૯ સુધી મક્કાના એ લોકોને, જેઓ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)નો વિરોધ કરી રહ્યા હતા, સાવધાન કરવામાં આવ્યા છે કે અમે એવી જ રીતે તમારા તરફ એક રસૂલ (ઈશદૂત) મોકલ્યો છે, જેવી રીતે ફિરઔન તરફ મોકલ્યો હતો. પછી જોઈ લો કે જ્યારે ફિરઔને અલ્લાહના રસૂલની વાત ન માની તો તેનું શું પરિણામ આવ્યું. માની લો કે દુનિયામાં તમારા પર કોઈ યાતના નથી આવી, તો કયામતના દિવસે તમે કુફ્ર (ઇન્કાર)ની સજાથી કેવી રીતે બચી નીકળશો ? આ પ્રથમ રુકૂઅ (ભાગ)ની ચર્ચા છે.

બીજા રુકૂઅમાં 'તહજ્જુદ'ની નમાઝ (અનિવાર્ય નમાઝો ઉપરાંત રાત્રિએ પઢવામાં આવતી નમાઝ, જે અનિવાર્ય તો નથી, પરંતુ ઈમાનવાળાઓના જીવનમાં તેનું મહત્ત્વ ઓછું નથી) અંગે એ આરંભિક આદેશમાં થોડીક છૂટછાટ આપી દેવામાં આવી, જે પહેલા રુકૂઅની શરૂઆતમાં આપવામાં આવ્યો હતો. હવે એ આદેશ આપવામાં આવ્યો કે જ્યાં સુધી તહજ્જુદની નમાઝનો સંબંધ છે, તે તો જેટલી સરળતાથી પઢી શકાતી હોય પઢી લો, પરંતુ મુસલમાનોએ ખરું આયોજન જે વસ્તુનું કરવું જોઈએ તે એ છે કે પાંચ વખતની ફર્ઝ (અનિવાર્ય) નમાઝો પૂરેપૂરી પાબંદી સાથે કાયમ કરી રાખે, ઝકાત (ધર્મ-દાન)ના અનિવાર્ય કર્તવ્યનું બરાબર પાલન કરતા રહે અને અલ્લાહના માર્ગમાં પોતાનું ધન સહૃદય ખર્ચ કરે. અંતે મુસલમાનોને એ શિખામણ આપવામાં આવી છે કે જે ભલાઈના કામો તમે દુનિયામાં કરશો તે વ્યર્થ જશે નહીં, બલ્કે અલ્લાહને ત્યાં તમને તેનું ઘણું મોટું વળતર મળશે.

(اٰیاتُھا ٢٠) (٧٣) سُوْرَةُ الْمُزَّمِّلِ مَكِّيَّةٌ (٣) (رُكُوْعاتُھا ٢)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

یٰۤاَیُّهَا الْمُزَّمِّلُ ۙ﴿۱﴾ قُمِ الَّیْلَ اِلَّا قَلِیْلًا ۙ﴿۲﴾ نِّصْفَهٗۤ
اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِیْلًا ۙ﴿۳﴾ اَوْ زِدْ عَلَیْهِ وَ رَتِّلِ
الْقُرْاٰنَ تَرْتِیْلًا ؕ﴿۴﴾ اِنَّا سَنُلْقِیْ عَلَیْكَ قَوْلًا ثَقِیْلًا ﴿۵﴾
اِنَّ نَاشِئَةَ الَّیْلِ هِیَ اَشَدُّ وَطْاً وَّ اَقْوَمُ قِیْلًا ؕ﴿۶﴾
اِنَّ لَكَ فِی النَّهَارِ سَبْحًا طَوِیْلًا ؕ﴿۷﴾ وَ اذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ
وَ تَبَتَّلْ اِلَیْهِ تَبْتِیْلًا ؕ﴿۸﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ
لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِیْلًا ﴿۹﴾ وَ اصْبِرْ عَلٰى مَا
یَقُوْلُوْنَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِیْلًا ﴿۱۰﴾ وَ ذَرْنِیْ وَ
الْمُكَذِّبِیْنَ اُولِی النَّعْمَةِ وَ مَهِّلْهُمْ قَلِیْلًا ﴿۱۱﴾ اِنَّ لَدَیْنَاۤ
اَنْكَالًا وَّ جَحِیْمًا ۙ﴿۱۲﴾ وَّ طَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَّ عَذَابًا
اَلِیْمًا ۗ﴿۱۳﴾ یَوْمَ تَرْجُفُ الْاَرْضُ وَ الْجِبَالُ وَ كَانَتِ
الْجِبَالُ كَثِیْبًا مَّهِیْلًا ﴿۱۴﴾ اِنَّاۤ اَرْسَلْنَاۤ اِلَیْكُمْ
رَسُوْلًا ۙ۬ شَاهِدًا عَلَیْكُمْ كَمَاۤ اَرْسَلْنَاۤ اِلٰى فِرْعَوْنَ
رَسُوْلًا ؕ﴿۱۵﴾ فَعَصٰى فِرْعَوْنُ الرَّسُوْلَ فَاَخَذْنٰهُ اَخْذًا
وَّبِیْلًا ﴿۱۶﴾ فَكَیْفَ تَتَّقُوْنَ اِنْ كَفَرْتُمْ یَوْمًا
یَّجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِیْبًا ۖۗ﴿۱۷﴾ السَّمَآءُ مُنْفَطِرٌۢ بِهٖ ؕ
كَانَ وَعْدُهٗ مَفْعُوْلًا ﴿۱۸﴾ اِنَّ هٰذِهٖ تَذْكِرَةٌ ۚ فَمَنْ

૭૩. સૂરઃ અલ-મુઝ્ઝમ્મિલ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૨૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે ઓઢી-લપેટીને સૂવાવાળા ! (૨) રાત્રે નમાઝમાં ઊભા રહેવાનું રાખો પરંતુ ઓછું, (૩) અડધી રાત અથવા તેનાથી થોડુંક ઓછું કરી લો, (૪) અથવા તેનાથી થોડુંક વધારી લો, અને કુર્આનને ખૂબ થોભી-થોભીને પઢો. (૫) અમે તમારા પર એક ભારે વાણી અવતરિત કરવાના છીએ. (૬) હકીકતમાં રાત્રે ઊઠવું મન પર કાબૂ મેળવવા માટે ખૂબ જ અસરકારક અને કુર્આન ખરું પઢવા માટે વધુ યોગ્ય છે. (૭) દિવસના સમયમાં તો તમારા માટે ખૂબ જ વ્યસ્તતાઓ છે. (૮) પોતાના રબના નામનું સ્મરણ કરતા રહો અને બધાથી કપાઈને તેના જ બનીને રહો. (૯) તે પૂર્વ અને પશ્ચિમનો માલિક છે. તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. આથી તેને જ તમારો વકીલ (કર્તાહર્તા) બનાવી લો.[1] (૧૦) અને જે વાતો આ લોકો બનાવી રહ્યા છે તેના પર ધૈર્ય રાખો અને સજ્જનતાપૂર્વક તેમનાથી અલગ થઈ જાઓ.[2] (૧૧) આ ખોટું ઠેરવનારા સુખી-સંપન્ન લોકોથી નિપટવાનું કામ તમે મારા પર છોડી દો અને તેમને થોડી વાર માટે આ જ સ્થિતિમાં રહેવા દો. (૧૨) અમારા પાસે (આમના માટે) ભારે બેડીઓ છે અને ભડકે બળતી આગ (૧૩) અને ગળામાં ફસાઈ જાય તેવો ખોરાક અને પીડાકારી યાતના. (૧૪) આ બધું તે દિવસે થશે, જ્યારે ધરતી અને પર્વતો ધ્રુજી ઉઠશે અને પર્વતોની હાલત એવી થઈ જશે જાણે રેતીના ઢગલા છે જે વિખેરાતા જઈ રહ્યા છે.

(૧૫) તમારા[3] તરફ અમે એવી જ રીતે એક રસૂલ તમારા પર સાક્ષી બનાવીને મોકલ્યો છે, જેવી રીતે અમે ફિરઔન તરફ એક રસૂલ મોકલ્યો હતો. (૧૬) (પછી જોઈ લો, જ્યારે) ફિરઔને એ રસૂલની વાત ન માની, તો અમે તેને ખૂબ જ સખતાઈથી પકડી લીધો. (૧૭) જો તમે માનવાનો ઇન્કાર કરશો, તો તે દિવસે કેવી રીતે બચશો, જે બાળકોને વૃદ્ધ કરી દેશે, (૧૮) અને જેની સખતાઈથી આકાશ ફાટી જતું હશે ? અલ્લાહનો વાયદો તો પૂરો થઈને જ રહેવાનો છે. (૧૯) આ એક બોધ છે, હવે જેનું મન

---

૧. 'વકીલ' એ વ્યક્તિને કહે છે, જેના પર વિશ્વાસ અને ભરોસો કરીને કોઈ માણસ પોતાનો મામલો તેને સુપ્રત કરી દે. લગભગ આ જ અર્થમાં ઉર્દૂ ભાષામાં (અને ગુજરાતી ભાષામાં) 'વકીલ'નો શબ્દ એ વ્યક્તિ માટે પ્રયુક્ત થાય છે, જેને પોતાનો કેસ હવાલે કરીને માણસ સંતુષ્ટ થઈ જાય છે કે તેના તરફથી તે સારી રીતે કેસ લડશે અને તેને પોતાને પોતાનો કેસ લડવાની જરૂર નહીં રહે.

૨. 'અલગ થઈ જાઓ' નો અર્થ એ નથી કે તેમનાથી સંબંધો કાપી નાખીને પોતાનું પ્રચાર-પ્રસારનું કામ બંધ કરી દો, બલ્કે આનો અર્થ એ છે કે તેમના મોઢે ન લાગો, તેમની વાહિયાત અને બાલિશ વર્તણુંકની તદ્દન અવગણના કરી દો, અને તેમની કોઈપણ ધૃષ્ટતાનો જવાબ ન આપો. વધુમાં તમારું આ ટાળવું પણ કોઈ રંજ, ગુસ્સા કે ચીડની સાથે ન હોય, બલ્કે એ રીતે ટાળવું હોય જે રીતે એક સભ્ય અને શિષ્ટ માણસ કોઈ બજારૂ વ્યક્તિના અપશબ્દો સાંભળીને અવગણના કરી દે છે અને દિલ પર મેલ સુદ્ધાં નથી આવવા દેતો.

૩. હવે મક્કાના એ કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ)ને સંબોધન કરવામાં આવી રહ્યું છે, જેઓ રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ને ખોટા ઠેરવી રહ્યા હતા અને આપનો વિરોધમાં સક્રિય હતા.

شَآءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيْلًا ﴿١٩﴾ اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ
تَقُوْمُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهٗ وَثُلُثَهٗ وَ
طَآئِفَةٌ مِّنَ الَّذِيْنَ مَعَكَ ؕ وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَ
النَّهَارَ ؕ عَلِمَ اَنْ لَّنْ تُحْصُوْهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ
فَاقْرَءُوْا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ ؕ عَلِمَ اَنْ سَيَكُوْنُ
مِنْكُمْ مَّرْضٰى ۙ وَاٰخَرُوْنَ يَضْرِبُوْنَ فِى الْاَرْضِ
يَبْتَغُوْنَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ ۙ وَاٰخَرُوْنَ يُقَاتِلُوْنَ
فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۖۗ فَاقْرَءُوْا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ ۙ وَاَقِيْمُوا
الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا ؕ
وَمَا تُقَدِّمُوْا لِاَنْفُسِكُمْ مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوْهُ عِنْدَ
اللّٰهِ هُوَ خَيْرًا وَّاَعْظَمَ اَجْرًا ؕ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ ؕ
اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٢٠﴾ ع

منزل ٧

ચાહે પોતાના રબ તરફ જવાનો માર્ગ અપનાવી લે. (રુકૂઅ-૧)

(૨૦) હે નબી સલ્લ.![૪] તમારો રબ જાણે છે કે તમે કયારેક બે-તૃતીયાંશ રાત જેટલું અને કયારેક અડધી રાત અને કયારેક એક-તૃતીયાંશ રાત બંદગીમાં ઊભા રહો છો અને તમારા સાથીઓમાંથી પણ એક જૂથ આવું કરે છે. અલ્લાહ જ રાત અને દિવસના સમયનો હિસાબ રાખે છે. તેને ખબર છે કે તમે સમયની બરાબર ગણતરી કરી શકતા નથી. આથી તેણે તમારા પર મહેરબાની કરી. હવે જેટલું કુર્આન સરળતાથી પઢી શકો તેટલું પઢવાનું રાખો.[૫] તેને ખબર છે કે તમારામાંથી કેટલાક બીમાર હશે, કેટલાક બીજા લોકો અલ્લાહની કૃપા (આજીવિકા)ની શોધમાં મુસાફરી કરે છે, અને કેટલાક અન્ય લોકો અલ્લાહના માર્ગમાં યુદ્ધ કરે છે. તો જેટલું કુર્આન સરળતાથી પઢી શકાય તેટલું પઢી લેવાનું રાખો, નમાઝ કાયમ કરો, ઝકાત આપો,[૬] અને અલ્લાહને સારું ઋણ આપતા રહો. જે કંઈ ભલાઈ તમે પોતાના માટે આગળ મોકલશો તેને અલ્લાહને ત્યાં મોજૂદ જોશો. એ જ વધુ સારું છે અને તેનો બદલો ઘણો મોટો છે. અલ્લાહ પાસે ક્ષમાયાચના કરતા રહો. નિઃશંક, અલ્લાહ મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૨)

---

૪. આ રુકૂઅ પહેલા રુકૂઅના દસ વર્ષ પછી મદીનામાં અવતરિત થયો.

૫. નમાઝમાં લંબાણ કે વિસ્તાર કુર્આનની લાંબી કિરા'ત (પઠન)થી જ થાય છે, તેથી ફરમાવ્યું કે 'તહજ્જુદ'ની નમાઝમાં જેટલું કુર્આન સરળતાથી પઢી શકો, પઢી લેવાનું રાખો, તેનાથી નમાઝના લંબાણમાં આપોઆપ ઘટાડો થઈ જશે.

૬. તફસીરવેત્તાઓ એ વાત પર સંમત છે કે આનાથી તાત્પર્ય પાંચ વખતની 'ફર્ઝ' (અનિવાર્ય) નમાઝો અને 'ફર્ઝ' ઝકાત (અનિવાર્ય ધર્મદાન) અદા કરવું છે.

૭૪. અલ-મુદ્દસ્સિર

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'અલ-મુદ્દસ્સિર' (ઓઢી-લપેટીને લેટનારા)ને આ સૂરઃનું નામ ઠેરવવામાં આવ્યું છે. આ પણ માત્ર નામ છે, વિષય-વસ્તુનું શીર્ષક નથી.

ઉતરાણકાળ :

આની પહેલી સાત આયતો મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના તદ્દન શરૂના તબક્કામાં અવતરિત થઈ છે. પ્રથમ વહી જે નબી (સલ્લ.) પર અવતરિત થઈ તે 'ઇકરા બિસ્મિ રબ્બિકલ્લઝી ખલક'થી 'માલમ યઅ્લમ' સુધી છે. આ પ્રથમ વહી પછી થોડા સમય સુધી નબી (સલ્લ.) પર કોઈ વહી અવતરિત ન થઈ. વહીના આ અંતરાળનો ઉલ્લેખ કરતાં નબી સલ્લ.એ પોતે કહ્યું છે કે, ''એક દિવસે હું રસ્તામાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો. એકાએક આકાશમાંથી મેં એક અવાજ સાંભળ્યો. માથું ઊંચું કર્યું તો જોયું કે એ જ ફરિશ્તો જે હિરાની ગુફામાં મારા પાસે આવ્યો હતો, આકાશ અને ધરતીની વચ્ચે એક ખુરશી પર બેસેલો છે. હું આ જોઈને ખૂબ જ ભયભીત થઈ ગયો અને ઘરે પહોંચીને મેં કહ્યું મને ઓઢાડો, મને ઓઢાડો. આથી ઘરવાળાઓએ મને ધાબળો ઓઢાડી દીધો. તે વખતે અલ્લાહે વહી અવતરિત કરી 'હે ઓઢી-લપેટીને સૂઈ જનારા...' પછી નિરંતર મારા પર વહી અવતરિત થવાનું શરૂ થઈ ગયું.'' (હદીસ : બુખારી, મુસ્લિમ, મુસ્નદે અહમદ, ઇબ્ને જરીર)

સૂરઃનો શેષ ભાગ આયત-૮ થી અંત સુધી તે વખતે અવતરિત થયો, જ્યારે ઇસ્લામનો જાહેરમાં પ્રચાર શરૂ થઈ ગયા પછી મક્કામાં પહેલી વખત હજ્જનો પ્રસંગ આવ્યો.

વિષય અને ચર્ચા :

પ્રથમ વહીમાં, જે સૂરઃ અલકની આરંભિક પાંચ આયતો પર આધારિત હતી, આપ (સલ્લ.)ને એ બતાવવામાં આવ્યું ન હતું કે આપ (સલ્લ.) કયા મહાન કાર્ય પર નિયુક્ત થયા છે અને આગળ આપ (સલ્લ.)ને શું-શું કરવાનું છે, બલ્કે માત્ર એક પ્રારંભિક પરિચય કરાવીને આપ (સલ્લ.)ને થોડાક સમય માટે છોડી દેવામાં આવ્યા હતા, જેથી આપના મન પર જે ભારે બોજ આ પ્રથમ અનુભવથી પડ્યો છે તેની અસર દૂર થઈ જાય અને આપ માનસિક રૂપે આગળ વહી ગ્રહણ કરવા અને

નુબૂવ્વત (પયગંબરી)ના કર્તવ્યો સંભાળવા તૈયાર થઈ જાય. આ અંતરાળ પછી જ્યારે પુનઃ વહીના અવતરણનો ક્રમ શરૂ થયો, તો આ સૂરઃની આરંભિક ૭ આયતો અવતરિત કરવામાં આવી અને એમાં પ્રથમ વખત આપ (સલ્લ.)ને એ આદેશ આપવામાં આવ્યો કે આપ ઊઠે અને અલ્લાહે પેદા કરેલ લોકોને એ વર્તનના પરિણામથી ડરાવે, જેના પર તેઓ ચાલી રહ્યા છે અને આ દુનિયામાં અલ્લાહની મહાનતાની ઉદ્‌ઘોષણા કરે. તે સાથે આપ (સલ્લ.)ને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે હવે જે કાર્ય આપ (સલ્લ.)ને કરવાનું છે તેનો તકાદો એ છે કે આપનું જીવન દરેક રીતે અત્યંત પવિત્ર, પૂર્ણ નિષ્ઠા અને પૂર્ણ ધૈર્ય અને ઈશ્વરીય નિર્ણય પર રાજી રહેવાનો નમૂનો હોય. આ ઈશ્વરીય આદેશના અનુપાલનમાં જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ ઈસ્લામના પ્રચારનો આરંભ કર્યો તો મક્કામાં ખળભળાટ મચી ગયો અને વિરોધોનું એક તોફાન ઊભું થઈ ગયું. થોડાક મહિનાઓ આ જ હાલતમાં વ્યતીત થયા હતા કે હજ્જનો સમય આવી ગયો. કુરૈશના સરદારોએ એ ભયથી કે ક્યાંક બહારથી આવનારા હાજીઓ ઈસ્લામના પ્રચારથી પ્રભાવિત ન થઈ જાય, એક સભાનું આયોજન કર્યું, જેમાં એ નક્કી કર્યું કે હાજીઓના આવતાં જ તેમનામાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) વિરુદ્ધ પ્રોપેગન્ડા શરૂ કરી દેવામાં આવે. તેના પર સહમતી થઈ ગયા પછી વલીદ બિન મુગીરાએ ઉપસ્થિત લોકોને કહ્યું કે જો તમે લોકોએ મુહમ્મદ (સલ્લ.) વિશે જુદી-જુદી વાતો લોકોને કહી, તો આપણા સૌનો વિશ્વાસ ઊઠી જશે. તેથી કોઈ એક વાત નક્કી કરી લો જેને સૌ એકમત બનીને કહે. આના પર કોઈએ આપ સલ્લ.ને જ્યોતિષ, કોઈએ ઉન્માદી અને પાગલ, કોઈએ કવિ અને કોઈએ જાદૂગર કહેવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો. પરંતુ વલીદ આમાંથી દરેક પ્રસ્તાવને રદ કરતો ગયો. પછી તેણે કહ્યું કે આ વાતોમાંથી જે વાત પણ તમે કરશો, લોકો તેને અનુચિત આરોપ સમજશે. ખુદાના સોગંદ ! એ વાણીમાં ખૂબ માધુર્ય છે, તેના મૂળ ખૂબ ઊંડા અને તેની ડાળો ખૂબ ફળાઊ છે. અંતે અબુ જહલના આગ્રહથી તે સ્વયં વિચારીને બોલ્યો, ''સૌથી અનુકૂળ વાત જે કહી શકાય તેમ છે, તે એ છે કે તમે આરબોને કહો કે આ માણસ જાદૂગર છે. આ એવી વાણી પ્રસ્તુત કરી રહ્યો છે, જે માણસને તેના પિતા, ભાઈ, પત્ની, બાળકો અને આખા કુટુંબથી અલગ કરી નાખે છે.'' વલીદની આ વાતને સૌએ સ્વીકારી લીધી અને હજ્જ વખતે એ પ્રમાણે ભરપૂર દુષ્પ્રચાર કરવામાં આવ્યો. પરંતુ તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે કુરૈશે નબી (સલ્લ.)નું નામ સ્વયં જ આખા અરબસ્તાનમાં ખૂબ પ્રસિદ્ધ કરી દીધું. (સીરત ઈબ્ને હિશામ, ભા-૧, પૃ. ૨૮૮-૨૮૯) આ જ પ્રસંગ છે, જેની આ સૂરઃના બીજા ભાગમાં સમીક્ષા કરવામાં આવી છે. તેના વિષયોનો ક્રમ આ છે :

આયત-૮ થી ૧૦ સુધી સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓને તેમના ખરાબ અંજામથી ચેતવવામાં આવ્યા છે. આયત-૧૧ થી ૨૬ સુધી વલીદ બિન મુગીરાનું નામ લીધા વિના એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે અલ્લાહે આ માણસને કેટલી બધી કૃપાઓ પ્રદાન કરી હતી અને તેનો જવાબ તેણે સત્યના વિરોધના રૂપમાં આપ્યો છે. પોતાના આ કરતૂકો પછી પણ આ માણસ ઇચ્છે છે કે તેને ઇનામ આપવામાં આવે, જ્યારે કે હવે તે ઇનામને નહીં, બલ્કે નર્કને પાત્ર બની ચૂક્યો છે. તે પછી આયત-૨૭ થી ૪૮ સુધી નર્કની ભયાનકતાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે કેવા નૈતિક અને ચરિત્રના લોકો તેના હક્કદાર છે. પછી આયત-૪૯ થી ૫૩માં કાફિરોના રોષનું ખરું મૂળ બતાવી દેવામાં આવ્યું છે કે તેઓ પરલોકથી નિર્ભય છે, તેથી તેઓ કુર્આનથી ભાગે છે અને ઈમાન માટે જાત-જાતની અનુચિત શરતો મૂકે છે. અંતે સ્પષ્ટપણે કહી દેવામાં આવ્યું છે કે અલ્લાહને કોઈના ઈમાનની કોઈ જરૂર નથી પડી ગઈ કે તે તેની શરતો પૂરી કરતો રહે. કુર્આન સામાન્ય લોકો માટે એક ઉપદેશ છે, જે સૌના સામે પ્રસ્તુત કરી દેવામાં આવ્યું છે, હવે જેનું મન ચાહે તેને સ્વીકારી લે.

اٰیاتھا ٥٦ — (٧٤) سُوْرَةُ الْمُدَّثِّرِ مَكِّيَّةٌ (٤) — رکوعاتھا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يٰٓاَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝١ قُمْ فَاَنْذِرْ ۝٢ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ۝٣
وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ۝٤ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ۝٥ وَلَا تَمْنُنْ
تَسْتَكْثِرُ ۝٦ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ۝٧ فَاِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُوْرِ ۝٨
فَذٰلِكَ يَوْمَىِٕذٍ يَّوْمٌ عَسِيْرٌ ۝٩ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ غَيْرُ
يَسِيْرٍ ۝١٠ ذَرْنِيْ وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيْدًا ۝١١ وَّجَعَلْتُ
لَهٗ مَالًا مَّمْدُوْدًا ۝١٢ وَّبَنِيْنَ شُهُوْدًا ۝١٣ وَّمَهَّدْتُّ لَهٗ
تَمْهِيْدًا ۝١٤ ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَزِيْدَ ۝١٥ كَلَّا ۭ اِنَّهٗ
كَانَ لِاٰيٰتِنَا عَنِيْدًا ۝١٦ سَاُرْهِقُهٗ صَعُوْدًا ۝١٧ اِنَّهٗ
فَكَّرَ وَقَدَّرَ ۝١٨ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ۝١٩ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ
قَدَّرَ ۝٢٠ ثُمَّ نَظَرَ ۝٢١ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ۝٢٢ ثُمَّ اَدْبَرَ وَ
اسْتَكْبَرَ ۝٢٣ فَقَالَ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ يُّؤْثَرُ ۝٢٤ اِنْ
هٰذَآ اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ۝٢٥ سَاُصْلِيْهِ سَقَرَ ۝٢٦ وَمَآ
اَدْرٰىكَ مَا سَقَرُ ۝٢٧ لَا تُبْقِيْ وَلَا تَذَرُ ۝٢٨ لَوَّاحَةٌ
لِّلْبَشَرِ ۝٢٩ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ۝٣٠ وَمَا جَعَلْنَآ اَصْحٰبَ
النَّارِ اِلَّا مَلٰۗىِٕكَةً ۠ وَّمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا
فِتْنَةً لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۙ لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا
الْكِتٰبَ وَيَزْدَادَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِيْمَانًا وَّلَا يَرْتَابَ

૭૪. સૂરઃ અલ-મુદ્દસ્સિર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૫૬)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે[૧] ઓઢી-લપેટીને સૂઈ જનારા ! (૨) ઊઠો અને સચેત કરો ! (૩) અને પોતાના રબની મહાનતાની ઘોષણા કરો, (૪) અને પોતાના કપડાં સ્વચ્છ રાખો, (૫) અને ગંદકીથી દૂર રહો, (૬) અને ઉપકાર ન કરો વધુ પ્રાપ્ત કરવા માટે, (૭) અને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) કાજે ધૈર્ય રાખો.

(૮) ભલે, જ્યારે[૨] સૂર (રણશિંગા)માં ફૂંક મારવામાં આવશે, (૯) તે દિવસ ખૂબ જ ભારે દિવસ હશે, (૧૦) ઈન્કાર કરનારાઓ માટે હળવો નહીં હોય. (૧૧) છોડી દો મને અને એ વ્યક્તિને જેને મેં એકલો જ પેદા કર્યો,[૩] (૧૨) ખૂબ ધન તેને આપ્યું, (૧૩) તેના સાથે હાજર રહેનારા પુત્રો આપ્યા, (૧૪) અને તેના માટે સત્તાનો માર્ગ અનુકૂળ કર્યો. (૧૫) પછી તે લાલચ રાખે છે કે હું તેને હજુ વધારે આપું. (૧૬) કદાપિ નહીં, તે અમારી આયતો સાથે વેર રાખે છે. (૧૭) હું તો તેને ટૂંક સમયમાં જ એક કઠણ ચઢાણ ચઢાવીશ. (૧૮) તેણે વિચાર્યું અને કંઈક વાત બનાવવાની કોશિશ કરી. (૧૯) તો અલ્લાહની માર તેના પર ! કેવી વાત બનાવવાની કોશિશ કરી. (૨૦) હા, અલ્લાહની માર, તેના પર ! કેવી વાત બનાવવાની કોશિશ કરી. (૨૧) પછી (લોકો તરફ) જોયું. (૨૨) પછી કપાળ પર વળ ચઢાવ્યા અને મોઢું બગાડ્યું. (૨૩) પછી પાછો ફર્યો અને ઘમંડમાં પડી ગયો. (૨૪) છેવટે બોલ્યો કે આ કંઈ નથી, પરંતુ એક જાદૂ, જે પહેલાંથી ચાલ્યો આવે છે. (૨૫) આ તો એક મનુષ્યની વાણી છે. (૨૬) ટૂંક સમયમાં જ હું તેને દોજખ (નર્ક)માં ઝોંકી દઈશ. (૨૭) અને તમે શું જાણો કે શું છે તે દોજખ ? (૨૮) ન બાકી રાખે, ન છોડે.[૪] (૨૯) ચામડી બાળી મૂકનારી. (૩૦) ઓગણીસ કાર્યકર્તાઓ તેના પર નિયુક્ત છે. (૩૧) અમે[૫] દોજખના આ કાર્યકર્તાઓ ફરિશ્તાઓને બનાવ્યા છે અને તેમની સંખ્યા ઈન્કાર કરનારાઓ માટે અજમાયશ બનાવી દીધી છે, જેથી ગ્રંથવાળાઓને વિશ્વાસ આવી જાય અને ઈમાન લાવનારાઓના ઈમાનમાં વૃદ્ધિ થાય,

---

૧. આ સૂરઃની શરૂઆતની સાત આયતો એ છે, જેમાં સૌથી પહેલા રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ને ઈસ્લામના પ્રચાર-પ્રસારનો આદેશ આપવામાં આવ્યો. આ 'ઇકરઅ્ બિસ્મિ રબ્બિકલ્લઝી ખ-લ-ક' પછી બીજી વહી છે, જે હુઝૂર સલ્લ. પર અવતરિત થઈ.

૨. આ ભાગ શરૂઆતની આયતોના થોડાક સમય પછી તે સમયે અવતરિત થયો હતો, જ્યારે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. તરફથી ઈસ્લામનો ખુલ્લંખુલ્લા પ્રચાર-પ્રસાર શરૂ થઈ ગયા પછી પહેલી વાર હજ્જનો જમાનો આવ્યો અને કુરૈશના સરદારોએ એક સંમેલન કરીને એ નક્કી કર્યું કે બહારથી આવવાવાળા હાજીઓને કુર્આન અને મુહમ્મદ (સલ્લ.)થી વિમુખ કરવા માટે પ્રોપેગન્ડા (દુષ્પ્રચાર)નું એક જોરદાર અભિયાન ચલાવવામાં આવે.

૩. આનાથી તાત્પર્ય વલીદ બિન મુગીરા છે, જે દિલમાં કુર્આનને અલ્લાહની વાણી હોવાને માની ગયો હતો, પરંતુ મક્કામાં પોતાની સરદારી (નેતૃત્વ) કાયમ રાખવા માટે તેણે ઉલ્લેખિત સંમેલનમાં કાફિરોને એ સલાહ આપી કે હુઝૂર સલ્લ.ને જાદૂગર અને કુર્આનને જાદૂ પ્રચલિત કરવામાં આવે.

૪. અર્થાત્, તે અઝાબ (યાતના)ને પાત્ર લોકોમાંથી કોઈને બાકી નહીં રહેવા દે, જે તેની પકડમાં આવ્યા વગર રહી

الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ وَالْمُؤْمِنُوْنَ ۙ وَلِیَقُوْلَ الَّذِیْنَ
فِیْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ وَّالْكٰفِرُوْنَ مَاذَاۤ اَرَادَ اللّٰهُ
بِهٰذَا مَثَلًا ؕ كَذٰلِكَ یُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ یَّشَآءُ وَ
یَهْدِیْ مَنْ یَّشَآءُ ؕ وَمَا یَعْلَمُ جُنُوْدَ رَبِّكَ اِلَّا
ع ٣١/١٥ هُوَ ؕ وَمَا هِیَ اِلَّا ذِكْرٰی لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾ كَلَّا وَالْقَمَرِ ۙ﴿٣٢﴾
وَالَّیْلِ اِذْ اَدْبَرَ ۙ﴿٣٣﴾ وَالصُّبْحِ اِذَاۤ اَسْفَرَ ۙ﴿٣٤﴾ اِنَّهَا لَاِحْدَی
الْكُبَرِ ۙ﴿٣٥﴾ نَذِیْرًا لِّلْبَشَرِ ۙ﴿٣٦﴾ لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ
یَّتَقَدَّمَ اَوْ یَتَاَخَّرَ ؕ﴿٣٧﴾ كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ رَهِیْنَةٌ ۙ﴿٣٨﴾
مع ٤ عند المتقدمین ١٢ اِلَّاۤ اَصْحٰبَ الْیَمِیْنِ ؕ﴿٣٩﴾ فِیْ جَنّٰتٍ ۛؕ یَتَسَآءَلُوْنَ ۙ﴿٤٠﴾ عَنِ
الْمُجْرِمِیْنَ ۙ﴿٤١﴾ مَا سَلَكَكُمْ فِیْ سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوْا لَمْ
نَكُ مِنَ الْمُصَلِّیْنَ ۙ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِیْنَ ۙ﴿٤٤﴾
وَكُنَّا نَخُوْضُ مَعَ الْخَآئِضِیْنَ ۙ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ
بِیَوْمِ الدِّیْنِ ۙ﴿٤٦﴾ حَتّٰۤی اَتٰىنَا الْیَقِیْنُ ؕ﴿٤٧﴾ فَمَا
تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشّٰفِعِیْنَ ؕ﴿٤٨﴾ فَمَا لَهُمْ عَنِ
التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِیْنَ ۙ﴿٤٩﴾ كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُّسْتَنْفِرَةٌ ۙ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ
مِنْ قَسْوَرَةٍ ؕ﴿٥١﴾ بَلْ یُرِیْدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ اَنْ
یُّؤْتٰی صُحُفًا مُّنَشَّرَةً ۙ﴿٥٢﴾ كَلَّا ؕ بَلْ لَّا یَخَافُوْنَ
الْاٰخِرَةَ ؕ﴿٥٣﴾ كَلَّاۤ اِنَّهٗ تَذْكِرَةٌ ۚ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَآءَ ذَكَرَهٗ ؕ﴿٥٥﴾
منزل ٧ وَمَا یَذْكُرُوْنَ اِلَّاۤ اَنْ یَّشَآءَ اللّٰهُ ؕ هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰی
ع ٢/١٥ وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ۧ﴿٥٦﴾

અને ગ્રંથવાળા તથા ઈમાનવાળાઓ કોઈ શંકામાં ન રહે,(૬) અને હૃદયના રોગીઓ અને ઈન્કાર કરનારાઓ એમ કહે કે અલ્લાહનો આ અજબ વાતથી શું આશય હોઈ શકે છે. આ રીતે અલ્લાહ જેને ચાહે છે પથભ્રષ્ટ કરી દે છે અને જેને ચાહે છે સન્માર્ગ દેખાડી દે છે, અને તારા રબના લશ્કરોને સ્વયં તેના સિવાય કોઈ જાણતું નથી, અને આ દોજખનો ઉલ્લેખ એ સિવાય બીજા કોઈ હેતુથી કરવામાં આવ્યો નથી કે લોકોને એનાથી બોધ મળે.(રુકૂઅ-૧) (૩૨) કદાપિ નહીં,(૭) સોગંદ છે ચંદ્રના ! (૩૩) અને રાત્રિના જ્યારે તે પાછી ફરે છે, (૩૪) અને પ્રભાતના જ્યારે તે પ્રકાશિત થાય છે. (૩૫) આ દોજખ પણ મોટી વસ્તુઓમાંથી એક છે,(૮) (૩૬) મનુષ્યો માટે ચેતવણી તમારામાંથી એ દરેકને માટે ચેતવણી, (૩૭) જે આગળ વધવા ચાહે અથવા પાછળ રહી જવા માગે.

(૩૮) દરેક વ્યક્તિ પોતાની કમાણી સામે ગીરો છે. (૩૯) જમણી બાજુવાળાઓ સિવાય, (૪૦-૪૧) જેઓ જન્નતોમાં હશે. તેઓ અપરાધીઓને પૂછશે,(૯) (૪૨) ''તમને કઈ વસ્તુ દોજખમાં લઈ ગઈ ?'' (૪૩) તેઓ કહેશે, ''અમે નમાઝ પઢનારાઓમાંથી ન હતા, (૪૪) અને ગરીબોને ભોજન કરાવતા ન હતા, (૪૫) અને સત્ય વિરુદ્ધ વાતો બનાવનારાઓના સાથે મળીને અમે પણ વાતો બનાવવા લાગતા હતા, (૪૬) અને બદલાના દિવસને ખોટું ઠેરવતા હતા, (૪૭) ત્યાં સુધી કે તે નિશ્ચિત વસ્તુનો અમારે સામનો કરવો પડ્યો.'' (૪૮) તે વખતે ભલામણ કરનારાઓની કોઈ ભલામણ તેમના કોઈ કામમાં નહીં આવે.

(૪૯) છેવટે આ લોકોને થઈ શું ગયું છે કે તેઓ આ ઉપદેશથી મોઢું ફેરવી રહ્યા છે, (૫૦-૫૧) જાણે આ લોકો જંગલી ગધેડાઓ છે ! જે સિંહથી ડરીને ભાગી નીકળ્યા છે.(૧૦) (૫૨) બલ્કે આમનામાંથી દરેક એવું ઇચ્છે છે કે તેના નામે ખુલ્લા પત્રો મોકલવામાં આવે.(૧૧) (૫૩) કદાપિ નહીં, ખરી વાત એ છે કે આ લોકો આખિરત (પરલોક)નો ભય રાખતા નથી. (૫૪) કદાપિ નહીં,(૧૨) આ તો એક ઉપદેશ છે. (૫૫) હવે જેનું મન ચાહે એનાથી બોધ પ્રાપ્ત કરી લે, (૫૬) અને આ લોકો કોઈ બોધ પ્રાપ્ત કરશે નહીં, સિવાય કે અલ્લાહ જ આવું ચાહે. એ જ આનો હક્કદાર છે કે તેનો ડર રાખવામાં આવે અને એ જ એને યોગ્ય છે કે (ડરવાવાળાઓને) માફ કરી દે.(રુકૂઅ-૨)

જાય, અને જે પણ તેની પકડમાં આવશે તેને અઝાબ આપ્યા વગર છોડશે નહીં.

૫. અહીંથી લઈને ''તારા રબના લશ્કરોને સ્વયં તેના સિવાય કોઈ નથી જાણતું'' સુધીનું આખું લખાણ એક પ્રયોજિત લખાણ છે, જે પ્રવચન દરમ્યાન વાણી-ક્રમને તોડીને એ વાંધો ઉઠાવનારાઓના જવાબમાં ઇરશાદ ફરમાવવામાં આવેલ છે, જેમણે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ની જીભેથી એ સાંભળીને કે દોજખના કર્મચારીઓની સંખ્યા માત્ર ૧૯ હશે, તેની મજાક ઉડાવવાનું શરૂ કરી દીધું હતું. તેમને આ વાત વિચિત્ર લાગી કે એક તરફ તો અમને કહેવામાં આવી રહ્યું છે કે હઝરત આદમ અલૈ.ના સમયથી લઈને કયામત સુધી દુનિયામાં જેટલા મનુષ્યોએ પણ કુફ્ર અને 'કબીરા' ગુનાઓ (મોટા પાપ) કર્યા છે તેમને દોજખમાં નાખવામાં આવશે, અને બીજી તરફ અમને એ સમાચાર આપવામાં આવી રહ્યા છે કે આટલી મોટી દોજખમાં આટલી વિશાળ સંખ્યામાં મનુષ્યોને અઝાબ આપવા માટે માત્ર ૧૯ કર્મચારીઓ નિયુક્ત હશે.

૬. એહલે-કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ, યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ) તેમજ ઈમાનવાળાઓ ફરિશ્તાઓની અસાધારણ શક્તિઓથી વાકેફ છે, તેથી તેમને તેમાં કોઈ શંકા નથી હોઈ શકતી કે ૧૯ ફરિશ્તાઓ દોજખની વ્યવસ્થા કરવા માટે પૂરતા છે.

૭. અર્થાત્, આ કોઈ હવામાં થયેલી વાત નથી, જેની આ રીતે હાંસી ઉડાવવામાં આવે.
૮. જે રીતે ચંદ્ર તેમજ રાત અને દિવસ અલ્લાહ તઆલાની શક્તિ અને સામર્થ્યની મહાન નિશાનીઓ છે, એ જ રીતે દોજખ (નર્ક) પણ મહાન સામર્થ્યમાંથી એક વસ્તુ છે.
૯. અર્થાત્, જન્નતમાં બેઠાં-બેઠાં તેઓ દોજખના લોકો સાથે વાત કરશે અને આ પ્રશ્ન કરશે.
૧૦. આ એક અરબી કહેવત છે. જંગલી ગધેડાઓની એક વિશેષતા હોય છે કે જોખમ જોતાં જ તેઓ એટલા રઘવાયા થઈને ભાગે છે કે કોઈ બીજું જાનવર આ રીતે નથી ભાગતું.
૧૧. અર્થાત્, આ લોકો ઇચ્છે છે કે અલ્લાહ તઆલાએ જો ખરેખર હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ને નબી (પયગંબર) બનાવ્યા છે, તો તેઓ મક્કાના એક-એક સરદાર અને એક-એક વડાના નામે એક પત્ર લખીને મોકલે કે મુહમ્મદ (સલ્લ.) અમારા નબી છે તમે તેમનું આજ્ઞાપાલન સ્વીકારી લો.
૧૨. અર્થાત્, તેમની આવી કોઈ માંગણી કદાપિ સ્વીકારવામાં નહીં આવે.

૭૫. અલ-કિયામહ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'અલ-કિયામહ'ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે, અને આ માત્ર નામ જ નથી, બલ્કે આ સૂરઃનું શીર્ષક પણ છે, કેમ કે આમાં કયામત અંગે જ ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

ઉતરાણકાળ :

આના વિષયમાં એક આંતરિક પુરાવો એવો મોજૂદ છે, જેના પરથી જણાય છે કે આ તદ્દન આરંભિક તબક્કામાં અવતરેલી સૂરઃઓ પૈકી છે. આયત-૧૫ પછી એકાએક વાતનો ક્રમ તોડીને અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ને વહી ગ્રહણ કરવા વિશે કેટલાક આદેશો આપવામાં આવ્યા છે. આયત-૧૬ થી લઈને આયત-૧૯ સુધીનું આ વધારાનું પ્રયોજિત વાક્ય પોતાના સંદર્ભ અને પ્રસંગની દૃષ્ટિએ પણ અને રિવાયતો અનુસાર પણ એ કારણસર વાતના વચ્ચે આવ્યું છે કે જે વખતે હઝરત જિબ્રઈલ (અલૈ.) આ સૂરઃ નબી (સલ્લ.)ને સંભળાવી રહ્યા હતા, તે વખતે આપ સલ્લ. એ ડરથી કે ક્યાંક પછીથી ભૂલી ન જાય, તેના શબ્દો પોતાની મુબારક (શુભ) જીભથી દોહરાવતા જઈ રહ્યા હતા. તેનાથી એવું જણાય છે કે આ પ્રસંગ તે સમયનો છે, જ્યારે આપ (સલ્લ.)ને વહીના અવતરણનો નવો-નવો અનુભવ થઈ રહ્યો હતો અને હજુ આપ (સલ્લ.)ને વહી ગ્રહણ કરવાની ટેવ સારી રીતે પડી ન હતી. કુર્આન-મજીદમાં આના બે દૃષ્ટાંતો બીજા પણ મળે છે. એક, સૂરઃ તાહા (આ.૧૧૪)માં અને બીજું સૂરઃ આ'લા (આ.૬)માં. પછી જ્યારે નબી (સલ્લ.)ને વહી ગ્રહણ કરવાનો સારો મહાવરો પડી ગયો, તો આ પ્રકારના આદેશો આપવાની કોઈ આવશ્યકતા રહી નહીં. તેથી જ કુર્આનમાં આ ત્રણ જગ્યાઓ સિવાય આનું બીજું કોઈ દૃષ્ટાંત મળતું નથી.

વિષય અને ચર્ચા :

અહીંથી કુર્આનના અંત સુધી જે સૂરઃઓ જોવા મળે છે, તેમાંથી મોટાભાગની પોતાના વિષય અને વર્ણન-શૈલીથી તે જમાનામાં અવતરિત થયેલી જણાય છે, જ્યારે સૂરઃ અલ-મુદસ્સિરની શરૂઆતની આયતો પછી કુર્આનના અવતરણનો ક્રમ વર્ષાની જેમ શરૂ થઈ ગયો હતો. આ સૂરઃમાં આખિરત (પરલોક)ના ઇન્કાર કરનારાઓને સંબોધીને તેમના એક-એક વાંધા અને એક-એક સંદેહનો જવાબ

આપવામાં આવ્યો છે. ખૂબ મજબૂત દલીલો સાથે કયામત અને આખિરતની સંભાવના, તેના અનિવાર્યપણે ઘટિત થવાના પુરાવાઓ આપવામાં આવ્યા છે અને એ પણ સ્પષ્ટપણે બતાવી દેવામાં આવ્યું છે કે જે લોકો આખિરતનો ઈન્કાર કરે છે, તેમના ઈન્કારનું મૂળ કારણ એ નથી કે તેમની બુદ્ધિ તેને અસંભવ સમજે છે, બલ્કે તેનું અસલ પ્રેરક એ છે કે તેમની મનેચ્છાઓ તેને માનવા નથી માગતી. તેના સાથે લોકોને સાવધાન પણ કરી દેવામાં આવ્યા છે કે જે સમયના આવવાનો તમે ઈન્કાર કરી રહ્યા છો, તે આવીને રહેશે. તમારું બધું કર્યું-કરાવ્યું તમારા સામે લાવીને મૂકી દેવામાં આવશે અને ખરેખર તો પોતાની કર્મનોંધ જોયા પહેલાં તમારામાંથી દરેક માણસને સ્વયં ખબર હશે કે તે દુનિયામાં શું કરીને આવ્યો છે.

اٰيَاتُهَا ٤٠ — (٧٥) سُوْرَةُ الْقِيٰمَةِ مَكِّيَّةٌ (٣١) — رُكُوْعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

لَآ اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ ۙ﴿١﴾ وَلَآ اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ
اللَّوَّامَةِ ؕ﴿٢﴾ اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَّجْمَعَ عِظَامَهٗ ؕ﴿٣﴾
بَلٰى قٰدِرِيْنَ عَلٰۤى اَنْ نُّسَوِّيَ بَنَانَهٗ ﴿٤﴾ بَلْ يُرِيْدُ
الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهٗ ۚ﴿٥﴾ يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِ ؕ﴿٦﴾
فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ۙ﴿٧﴾ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ۙ﴿٨﴾ وَجُمِعَ الشَّمْسُ
وَالْقَمَرُ ۙ﴿٩﴾ يَقُوْلُ الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ اَيْنَ الْمَفَرُّ ۚ﴿١٠﴾
كَلَّا لَا وَزَرَ ؕ﴿١١﴾ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذِ ِۨالْمُسْتَقَرُّ ؕ﴿١٢﴾
يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍۭ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ ؕ﴿١٣﴾ بَلِ
الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِهٖ بَصِيْرَةٌ ۙ﴿١٤﴾ وَّلَوْ اَلْقٰى مَعَاذِيْرَهٗ ؕ﴿١٥﴾
لَا تُحَرِّكْ بِهٖ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهٖ ؕ﴿١٦﴾ اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهٗ
وَقُرْاٰنَهٗ ۚۖ﴿١٧﴾ فَاِذَا قَرَاْنٰهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهٗ ۚ﴿١٨﴾ ثُمَّ اِنَّ
عَلَيْنَا بَيَانَهٗ ؕ﴿١٩﴾ كَلَّا بَلْ تُحِبُّوْنَ الْعَاجِلَةَ ۙ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُوْنَ
الْاٰخِرَةَ ؕ﴿٢١﴾ وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ ۙ﴿٢٢﴾ اِلٰى رَبِّهَا
نَاظِرَةٌ ۚ﴿٢٣﴾ وَوُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍۭ بَاسِرَةٌ ۙ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ اَنْ
يُّفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ؕ﴿٢٥﴾ كَلَّاۤ اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ۙ﴿٢٦﴾

૭૫. સૂરઃ અલ-કિયામહ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૪૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) નહીં,[1] હું સોગંદ ખાઉં છું કયામતના દિવસના ![2] (૨) અને નહીં, હું સોગંદ ખાઉં છું ઠપકો આપનાર અંતરાત્માના ![3] (૩) શું મનુષ્ય એમ સમજે છે કે અમે તેના હાડકાઓને એકત્રિત કરી નહીં શકીએ ? (૪) શા માટે નહીં ? અમે તો તેના આંગળાના ટેરવા સુદ્ધાં બરાબર બનાવી દેવાનું સામર્થ્ય ધરાવીએ છીએ. (૫) પરંતુ મનુષ્ય એમ ઇચ્છે છે કે આગળ પણ દુરાચાર કરતો રહે.[4] (૬) પૂછે છે, "છેવટે ક્યારે આવવાનો છે તે કયામતનો દિવસ ?" (૭) પછી જ્યારે આંખો પથરાઈ જશે, (૮) અને ચંદ્ર પ્રકાશહીન થઈ જશે, (૯) અને સૂર્ય અને ચંદ્રને મેળવીને એક કરી દેવામાં આવશે, (૧૦) તે વખતે આ જ મનુષ્ય કહેશે, "ક્યાં ભાગીને જાઉં ?" (૧૧) કદાપિ નહીં, ત્યાં કોઈ શરણ લેવાનું સ્થાન નહીં હોય. (૧૨) તે દિવસે તારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના જ સામે જઈને થોભવું પડશે. (૧૩) તે દિવસે મનુષ્યને તેનું સઘળું આગળ-પાછળનું કર્યું-કરાવ્યું બતાવી દેવામાં આવશે. (૧૪) બલ્કે મનુષ્ય સ્વયં જ પોતાની જાતને સારી રીતે જાણે છે, (૧૫) ભલે તે ગમે તેટલા બહાના રજૂ કરે.[5] (૧૬) હે નબી સલ્લ.![6] આ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના)ને જલ્દી-જલ્દી યાદ કરી લેવા માટે પોતાની જીભ હલાવો નહીં, (૧૭) આને યાદ કરાવી દેવું અને પઢાવી દેવું અમારા શિરે છે. (૧૮) તેથી જ્યારે અમે આને પઢી રહ્યા હોઈએ, ત્યારે આના પઢવાને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળતા રહો. (૧૯) પછી આનો અર્થ સમજાવી દેવો પણ અમારા શિરે છે. (૨૦) કદાપિ નહીં,[7] મૂળ વાત એ છે કે તમે લોકો તત્કાળ પ્રાપ્ત થનારી વસ્તુ (અર્થાત્ દુનિયા)થી પ્રેમ રાખો છો, (૨૧) અને આખિરત (પરલોક)ને છોડી દો છો. (૨૨) તે દિવસે કેટલાક ચહેરા તાજગીભર્યા અને પ્રફુલ્લિત હશે, (૨૩) પોતાના રબ તરફ જોઈ રહ્યા હશે, (૨૪) અને કેટલાક ચહેરા ઉદાસ હશે (૨૫) અને સમજી રહ્યા હશે કે તેમના સાથે કેડ ભાંગી નાખે તેવું વર્તન થવાનું છે. (૨૬) કદાપિ નહીં,[8] જ્યારે જીવ ગળા સુધી પહોંચી જશે,

---

૧. વાણીની શરૂઆત 'નહીં'થી કરવી આપોઆપ એ વાત પર દલીલ કરે છે કે પહેલાથી કોઈ વાત ચાલી રહી હતી, જેના ખંડનમાં આ સૂરઃ અવતરિત થઈ છે. આમ, અહીં 'નહીં' કહેવાનો અર્થ એ છે કે જે કંઈ તમે સમજી રહ્યા છો તે સાચું નથી, હું સોગંદ ખાઈને કહું છું કે સાચી વાત આ છે.

૨. કયામતના આગમન માટે સ્વયં કયામતના સોગંદ એટલા માટે ખાવામાં આવેલ છે કે તેનું આવવું તદ્દન નિશ્ચિત છે. સૃષ્ટિની સમગ્ર વ્યવસ્થા સાક્ષી આપી રહી છે કે આ વ્યવસ્થા ન અનંત છે, ન શાશ્વત. તે એક સમયે અનસ્તિત્વમાંથી અસ્તિત્વમાં આવી છે અને એક સમયે તે અવશ્ય સમાપ્ત થઈને રહેશે.

૩. અર્થાત્, અંતરાત્માના (સોગંદ), જે માનવીને બૂરાઈ માટે ઠપકો આપે છે અને જેનું માનવીમાં મોજૂદ હોવું એ સાક્ષી આપે છે કે માનવી પોતાના કાર્યો માટે જવાબદાર છે.

૪. અર્થાત્, કયામતના ઇન્કારનું સાચું કારણ આ છે, ન કે કોઈ એવી ભૂલ અને તાર્કિક દલીલ, જેના આધારે વ્યક્તિ એમ કહી શકતો હોય કે કયામત હરગિજ નહીં આવે, અથવા તેનું આવવું અસંભવ છે.

૫. અર્થાત્, વ્યક્તિનું કર્મ-પત્રક તેના સામે મૂકવાનો હેતુ વાસ્તવમાં એ નહીં હોય કે ગુનેગારને તેનો ગુનો બતાવવામાં

وَقِيْلَ مَنْ ۜ رَاقٍ ۙ۝۲۷ وَّظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُ ۙ۝۲۸ وَ
الْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ۙ۝۲۹ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذِ ِۨ
ع ۳۰ / ۱۷ الْمَسَاقُ ؕ۝۳۰ فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰى ۙ۝۳۱ وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ۙ۝۳۲
ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰٓى اَهْلِهٖ يَتَمَطّٰى ؕ۝۳۳ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى ۙ۝۳۴ ثُمَّ اَوْلٰى
لَكَ فَاَوْلٰى ؕ۝۳۵ اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُّتْرَكَ سُدًى ؕ۝۳۶
اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّنْ مَّنِيٍّ يُّمْنٰى ۙ۝۳۷ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً
منزل ۷ فَخَلَقَ فَسَوّٰى ۙ۝۳۸ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَ
ع ۱۰ / ۱۸ الْاُنْثٰى ؕ۝۳۹ اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقٰدِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُّحْيِۦَ الْمَوْتٰى ۧ۝۴۰

(૨૭) અને કહેવામાં આવશે કે છે કોઈ મંત્ર-તંત્ર કરવાવાળો, (૨૮) અને માણસ સમજી લેશે કે આ દુનિયાથી જુદાઈનો સમય છે, (૨૯) અને પિંડી સાથે પિંડી જોડાઈ જશે, (૩૦) તે દિવસ હશે તારા રબ તરફ પ્રસ્થાનનો.(રુકૂઅ-૧)

(૩૧) પરંતુ તેણે ન સાચું માન્યું, ન નમાઝ પઢી, (૩૨) બલ્કે ખોટું ઠેરવ્યું અને મોઢું ફેરવી ગયો, (૩૩) પછી અકડાઈ કરતો પોતાના કુટુંબીજનો તરફ ચાલી નીકળ્યો. (૩૪) આ વર્તન તારા જ માટે યોગ્ય છે, અને તને જ શોભે છે. (૩૫) હા, આ વર્તન તારા જ માટે યોગ્ય છે, અને તને જ શોભે છે.

(૩૬) શું મનુષ્યએ એમ સમજી લીધું છે કે તેને આમ જ અર્થહીન[૯] છોડી દેવામાં આવશે ? (૩૭) શું તે એક તુચ્છ પાણીનું વીર્ય ન હતો, જે (માતાના ગર્ભાશયમાં) ટપકાવવામાં આવે છે ? (૩૮) પછી તે એક માંસનો લોચો બન્યો, પછી અલ્લાહે તેનું શરીર બનાવ્યું અને તેના અંગો સપ્રમાણ કર્યાં, (૩૯) પછી તેના વડે પુરુષ અને સ્ત્રીની બે જાતો બનાવી. (૪૦) શું તે એવું કરવા માટે સમર્થ નથી કે મૃત્યુ પામેલાઓને પુનઃ સજીવન કરી દે ?(રુકૂઅ-૨)

આવે, બલ્કે આવું કરવું તો એટલા માટે જરૂરી હશે કે ન્યાયના તકાદાઓ અદાલતના સામે ગુનાનો પુરાવો રજૂ કર્યા વગર પૂરા નથી થતા, નહિં તો દરેક માનવી સારી રીતે જાણે છે કે તે પોતે શું છે.

૬. અહીંથી લઈને 'પછી આનો અર્થ સમજાવી દેવો પણ અમારા શિરે છે' સુધીનું આખું કથન એક પ્રયોજિત વાક્ય છે, જે વાણી-ક્રમને વચ્ચે તોડીને નબી કરીમ સલ્લ.ને સંબોધીને ઈરશાદ ફરમાવવામાં આવેલ છે. હઝરત જિબ્રઈલ અલૈ. જ્યારે આ સૂરઃ હુઝૂર સલ્લ.ને સંભળાવી રહ્યા હતા, તે વખતે આપ એ આશંકાથી કે ક્યાંક હું ભૂલી ન જાઉં, તેને જીભથી દોહરાવવાની કોશિશ કરી રહ્યા હતા.

૭. અહીંથી વાણીનો ક્રમ ફરી એ જ વિષયની સાથે જોડાઈ જાય છે, જે વચ્ચેના પ્રયોજિત વાક્યથી પહેલાથી ચાલતો આવી રહ્યો હતો. 'કદાપિ નહીં'નો અર્થ એ છે કે તમારા લોકોના આખિરત (પરલોક)ના ઈન્કારનું ખરું કારણ એ નથી કે તમે સૃષ્ટિના સર્જનહારને કયામત લાવવાથી અને મૃત્યુ પછી ફરીથી જીવંત કરી દેવાથી વિવશ સમજો છો, બલ્કે સાચું કારણ આ છે.

૮. આ 'કદાપિ નહીં'નો સંબંધ એ જ વાણી-ક્રમ સાથે છે, જે ઉપરથી ચાલતો આવી રહ્યો છે, અર્થાત્ તમારો એ વિચાર ખોટો છે કે તમારે મૃત્યુ પામીને નાશ પામવાનું છે અને પોતાના રબની સામે પાછા જવાનું નથી.

૯. મૂળ શબ્દ 'સુદા' પ્રયુક્ત થયો છે. અરબી ભાષામાં 'ઇબિલુન્ સુદા' એ ઊંટ માટે બોલવામાં આવે છે, જે આમ જ છૂટું ફરી રહ્યું હોય, જે બાજુ ચાહે ચરતું ફરે, કોઈ તેની દેખરેખ રાખવાવાળું ન હોય. આ જ અર્થમાં આપણે 'બેલગામ-બેકાબૂ ઊંટ'નો શબ્દ બોલીએ છીએ.

૭૬. અદ્-દહ્ર

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ 'અદ્-દહ્ર' (કાળ) પણ છે અને 'અલ-ઈન્સાન' (મનુષ્ય) પણ. બંને નામ પ્રથમ આયતના શબ્દો 'હલ અતા અલલ્ ઈન્સાનિ' અને 'હીનુમ્ - મિનદ્ દહ્ર' થી લેવામાં આવ્યા છે.

ઉતરાણકાળ :

મોટાભાગના વિવરણકર્તાઓ આને મક્કી ગણે છે. પરંતુ કેટલાક વિવરણકર્તાઓ સમગ્ર સૂરઃને મદની કહે છે અને કેટલાકનું કથન એ છે કે આ સૂરઃ છે તો મક્કી, પરંતુ આયત-૮ થી ૧૦ મદીનામાં અવતરિત થઈ છે. જ્યાં સુધી આ સૂરઃના વિષયો અને વર્ણન-શૈલીનો સંબંધ છે, તે મદની સૂરઃના વિષયો અને વર્ણન-શૈલીથી ખૂબ અલગ છે, બલ્કે તેના પર વિચારતાં તો સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ સૂરઃ ન માત્ર મક્કી છે, બલ્કે મક્કાના પણ એ તબક્કામાં અવતરિત થઈ છે, જે સૂરઃ મુદસ્સિરની શરૂની સાત આયતો પછી શરૂ થયો હતો.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂરઃનો વિષય મનુષ્યને દુનિયામાં તેની સાચી હેસિયતથી માહિતગાર કરવાનો છે અને એ બતાવવાનો છે કે જો તે પોતાની આ સ્થિતિને બરાબર સમજીને શુક્ર (કૃતજ્ઞતા)નું વલણ અપનાવે, તો તેનું પરિણામ શું હશે અને કુફ્ર (ઇન્કાર)ના માર્ગ પર ચાલે, તો તેને કેવું પરિણામ ભોગવવું પડશે. આમાં સૌપ્રથમ મનુષ્યને યાદ દેવડાવવામાં આવ્યું છે કે એક સમય એવો હતો જ્યારે તે કંઈ ન હતો, પછી એક મિશ્રિત વીર્યથી તેની એવી તુચ્છ શરૂઆત કરવામાં આવી, જે આગળ જઈને આ ધરતી પર 'સર્વશ્રેષ્ઠ સર્જન' બન્યો. તે પછી મનુષ્યને સાવધાન કરવામાં આવ્યો છે કે અમે તને દુનિયામાં મોકલીને તારી પરીક્ષા લેવા માગીએ છીએ. તેથી અન્ય સર્જનોથી વિપરીત તને સમજ-બૂઝ રાખવાવાળો બનાવવામાં આવ્યો અને તારા સામે શુક્ર (કૃતજ્ઞતા) અને કુફ્ર (ઇન્કાર, અપકાર)ના બંને માર્ગો ખોલીને મૂકી દેવામાં આવ્યા. જેથી અહીં કામ કરવાનો જે સમય તને આપવામાં આવ્યો છે તેમાં તું દર્શાવી દે કે આ પરીક્ષાથી તું શુક્રગુજાર (કૃતજ્ઞ) બંદો બનીને બહાર નીકળીશ કે કાફિર (કૃતઘ્ન, અપકારી) બનીને. પછી માત્ર એક આયતમાં સ્પષ્ટ રૂપે બતાવી દેવામાં આવ્યું છે કે જે લોકો આ પરીક્ષામાં કાફિર (કૃતઘ્ન અને અપકારી) બનીને નીકળશે તેમને આખિરત (પરલોક)માં શું પરિણામ જોવું પડશે. તે પછી આયત-૫ થી ૨૨ સુધી સળંગ એ

ઈનામોનું વિવરણ આપવામાં આવ્યું છે, જેને એ લોકો પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના ત્યાં મેળવશે, જેમણે અહીં બંદગીનો હક અદા કર્યો છે. આ આયતોમાં માત્ર તેમના શ્રેષ્ઠ વળતરને દર્શાવવા પર જ સંતોષ માનવામાં આવ્યો નથી, બલ્કે ટૂંકમાં એ પણ બતાવવામાં આવ્યું છે કે તેમના એ કયા કર્મો છે, જેના કારણે તેઓ આ બદલાના હક્કદાર બનશે.

આ પછી આયત-૨૩ થી સૂરઃના અંત સુધી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને ઉદ્દેશીને ત્રણ વાતો કહેવામાં આવી છે.

એક એ કે વાસ્તવમાં તે અમે જ છીએ, જે આ કુર્આનને થોડું-થોડું કરીને તમારા પર અવતરિત કરી રહ્યા છીએ અને તેનો હેતુ આપ (સલ્લ.)ને નહીં, પરંતુ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ને સચેત કરવાનો છે કે આ કુર્આન મુહમ્મદ (સલ્લ.) પોતે પોતાના મનથી નથી ઘડી રહ્યા, બલ્કે તેનું અવતરણ કરનાર 'અમે' છીએ અને અમારી તત્ત્વદર્શિતા જ તેનો તકાદો કરે છે કે એને એકી સાથે નહીં, બલ્કે થોડું-થોડું કરીને અવતરિત કરીએ.

બીજી વાત એ કે ધૈર્ય સાથે પોતાનો સંદેશ પહોંચાડવાનું કર્તવ્ય નિભાવ્યે જાઓ અને કદી એ દુરાચારી અને સત્યનો ઈન્કાર કરનારા લોકોમાંથી કોઈના દબાણમાં ન આવો.

ત્રીજી એ કે રાત-દિવસ અલ્લાહનું સ્મરણ કરો, નમાઝ પઢો અને રાત્રિઓ અલ્લાહની બંદગીમાં વીતાવો, કેમ કે આ જ એ વસ્તુ છે, જેનાથી કુફ્ર (અધર્મ)ના અતિક્રમણ સામે અલ્લાહ તરફ બોલાવનારાઓને સ્થિરતા અને મક્કમતા પ્રાપ્ત થાય છે. પછી એક વાક્યમાં કાફિરોના ખોટા વલણનું મૂળ કારણ બતાવવામાં આવ્યું છે કે તેઓ આખિરત (પરલોક)ને ભૂલીને દુનિયા પર મોહી પડ્યા છે અને બીજા વાક્યમાં તેમને ચેતવવામાં આવ્યા છે કે તમે સ્વયં નથી બની ગયા, અમે તમને બનાવ્યા છે અને એ વાત કે હર-હંમેશ અમારા સામર્થ્યમાં છે કે જે કંઈ અમે તમારા સાથે કરવા માગીએ, કરી શકીએ છીએ.

અંતમાં સંબોધન એ વાત પર પૂરું કરવામાં આવ્યું છે કે આ એક ઉપદેશની વાત છે, હવે જેનું મન ચાહે તેને સ્વીકારીને પોતાના રબનો માર્ગ અપનાવી લે. પરંતુ દુનિયામાં મનુષ્યની ઇચ્છા પૂરી થઈ શકતી નથી, જ્યાં સુધી અલ્લાહ ન ચાહે અને અલ્લાહની ઇચ્છા અંધાધૂંધ નથી. તે જે કંઈ પણ ચાહે છે, પોતાના જ્ઞાન અને પોતાની તત્ત્વદર્શિતાના આધારે ચાહે છે. આ જ્ઞાન અને તત્ત્વદર્શિતાના આધારે જેને તે પોતાની કૃપાનો હક્કદાર સમજે છે, તેને પોતાની કૃપામાં દાખલ કરી લે છે અને જેને તે અત્યાચારી જુએ છે તેના માટે પીડાકારી યાતનાની વ્યવસ્થા તેણે કરી રાખી છે.

اٰيَاتُهَا ٣١ — (٧٦) سُوْرَةُ الدَّهْرِ مَدَنِيَّةٌ (٩٨) — رُكُوْعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِيْنٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ
شَيْـًٔا مَّذْكُوْرًا ۝١ اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ
اَمْشَاجٍ ۖۗ نَّبْتَلِيْهِ فَجَعَلْنٰهُ سَمِيْعًاۢ بَصِيْرًا ۝٢ اِنَّا هَدَيْنٰهُ
السَّبِيْلَ اِمَّا شَاكِرًا وَّاِمَّا كَفُوْرًا ۝٣ اِنَّاۤ اَعْتَدْنَا
لِلْكٰفِرِيْنَ سَلٰسِلَاۡ وَاَغْلٰلًا وَّسَعِيْرًا ۝٤ اِنَّ الْاَبْرَارَ
يَشْرَبُوْنَ مِنْ كَاْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُوْرًا ۝٥ۚ عَيْنًا يَّشْرَبُ
بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُوْنَهَا تَفْجِيْرًا ۝٦ يُوْفُوْنَ
بِالنَّذْرِ وَيَخَافُوْنَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهٗ مُسْتَطِيْرًا ۝٧ وَ
يُطْعِمُوْنَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ مِسْكِيْنًا وَّ يَتِيْمًا
وَّ اَسِيْرًا ۝٨ اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيْدُ مِنْكُمْ
جَزَآءً وَّلَا شُكُوْرًا ۝٩ اِنَّا نَخَافُ مِنْ رَّبِّنَا يَوْمًا
عَبُوْسًا قَمْطَرِيْرًا ۝١٠ فَوَقٰىهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ
وَلَقّٰىهُمْ نَضْرَةً وَّسُرُوْرًا ۝١١ۚ وَجَزٰىهُمْ بِمَا صَبَرُوْا
جَنَّةً وَّحَرِيْرًا ۝١٢ۙ مُّتَّكِـِٕيْنَ فِيْهَا عَلَى الْاَرَآئِكِ ۚ لَا
يَرَوْنَ فِيْهَا شَمْسًا وَّلَا زَمْهَرِيْرًا ۝١٣ۚ وَ دَانِيَةً
عَلَيْهِمْ ظِلٰلُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوْفُهَا تَذْلِيْلًا ۝١٤ وَ
يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِّنْ فِضَّةٍ وَّ اَكْوَابٍ
كَانَتْ قَوَارِيْرَا۠ ۝١٥ۙ قَوَارِيْرَا۠ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوْهَا

منزل ٧

قرء حفص بغير الالف في الوصل فيهما ووقف على الاول بالالف وعلى الثاني بغير الالف ١٢

૭૬. સૂરઃ અદ્-દહ્ર

(મદીનામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૨ ● આયતો-૩૧)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) શું મનુષ્ય પર અનંતકાળનો એક સમય એવો પણ વીત્યો છે, જ્યારે તે કોઈ ઉલ્લેખનીય વસ્તુ ન હતો ?[૧] (૨) અમે મનુષ્યને એક મિશ્રિત વીર્યના ટીપામાંથી પેદા કર્યો, જેથી તેની પરીક્ષા લઈએ અને આ હેતુ માટે અમે તેને સાંભળવાવાળો અને જોવાવાળો બનાવ્યો.[૨] (૩) અમે તેને માર્ગ દેખાડી દીધો, પછી ચાહે કૃતજ્ઞતા દર્શાવનારો (શુક્ર કરનારો) બને કે ઇન્કાર (કુફ્ર) કરવાવાળો.[૩]

(૪) કુફ્ર (ઇન્કાર) કરનારાઓ માટે અમે બેડીઓ અને તોક અને ભડકે બળતી આગ તૈયાર કરી રાખ્યા છે. (૫) સદાચારી લોકો (જન્નતમાં) શરાબના એવા પ્યાલા પીશે, જેમાં કપૂર-જળ ભેળવવામાં આવ્યું હશે. (૬) આ એક વહેતું ઝરણું હશે, જેના પાણીની સાથે અલ્લાહના બંદાઓ શરાબ પીશે અને જ્યાં ચાહશે ત્યાં સરળતાથી તેની શાખાઓ કાઢી લેશે. (૭) આ એ લોકો હશે, જેઓ (દુનિયામાં) નઝ્ર[૪]પૂરી કરે છે અને તે દિવસથી ડરે છે, જેની આપત્તિ સર્વવ્યાપી હશે, (૮) અને અલ્લાહના પ્રેમમાં ગરીબો, અનાથો અને કેદીઓને ભોજન કરાવે છે (૯) (અને તેમને કહે છે કે,) ''અમે તમને માત્ર અલ્લાહ માટે જ ભોજન કરાવી રહ્યા છીએ. અમે તમારા પાસે ન કોઈ બદલો માગીએ છીએ, ન આભાર-પ્રદર્શન. (૧૦) અમને તો અમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની તે દિવસની યાતનાનો ડર લાગે છે, જે સખત મુસીબતનો અત્યંત લાંબો દિવસ હશે.'' (૧૧) તો અલ્લાહ તેમને એ દિવસની મુસીબતથી બચાવી લેશે અને તેમને પ્રફુલ્લતા અને આનંદ પ્રદાન કરશે, (૧૨) અને તેમના સબ્ર[૫]ના બદલામાં તેમને જન્નત અને રેશમી પોશાક પ્રદાન કરશે. (૧૩) ત્યાં તેઓ ઊંચી બેઠકો પર ગાવ-તકિયાને અઢેલીને બેસ્યા હશે. ન તેમને તડકાની ગરમી સતાવશે, ન શરદીની ટાઢ. (૧૪) જન્નતની છાયા તેમના ઉપર ઝૂકીને છાંયડો કરી રહી હશે, અને તેના ફળ હંમેશા તેમના વશમાં હશે (કે જે રીતે ઇચ્છે તેને તોડી લે.) (૧૫) તેમના આગળ ચાંદીના વાસણ[૬] અને કાચના પ્યાલા ફેરવવામાં આવી રહ્યા હશે. (૧૬) કાચ પણ એવા, જે ચાંદીના પ્રકારના હશે,[૭]

---

૧. આનો હેતુ 'સવાલ' નથી, બલ્કે માનવીથી એ વાતનો સ્વીકાર કરાવવાનો છે કે હા, તેના પર એક એવો સમય વીતી ચૂક્યો છે અને વધારામાં તેને એ વિચારવા માટે મજબૂર કરવાનો છે કે જો પહેલા તે અનસ્તિત્વથી અસ્તિત્વમાં લાવવામાં આવી ચૂક્યો છે, તો તેનું ફરીથી પેદા થવું કેવી રીતે અસંભવ હોય.

૨. અર્થાત્, તેને ચેતનાવાળો અને સમજ-બૂઝવાળો બનાવ્યો.

૩. અર્થાત્, 'કુફ્ર' (ઇન્કાર) અને 'શુક્ર' (કૃતજ્ઞતા)નો અધિકાર તેને આપીને એ બતાવી દેવામાં આવ્યું કે 'કુફ્ર'નો માર્ગ કયો છે અને 'શુક્ર'નો કયો.

૪. 'નઝ્ર' (માનતા)નો અર્થ છે અલ્લાહથી એ પ્રતિજ્ઞા કરવી કે વ્યક્તિ તેની પ્રસન્નતા માટે 'ફર્ઝ' (અનિવાર્ય કર્તવ્ય)થી વધારે ફલાણું નેક અને સારું કામ કરશે.

૫. 'સબ્ર' (ધૈર્ય)નો શબ્દ અહીં એ અર્થમાં પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે કે ઈમાન લાવ્યા પછી તેઓ મૃત્યુ-પર્યંત અલ્લાહના આદેશોનું પાલન કરતા રહ્યા અને તેની અવજ્ઞાથી બચતા રહ્યા.

تَقْدِيْرًا ﴿١٦﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيْهَا كَاْسًا كَانَ مِزَاجُهَا
زَنْجَبِيْلًا ﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيْهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيْلًا ﴿١٨﴾ وَ
يَطُوْفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُوْنَ ۚ اِذَا رَاَيْتَهُمْ
حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنْثُوْرًا ﴿١٩﴾ وَاِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ رَاَيْتَ
نَعِيْمًا وَّمُلْكًا كَبِيْرًا ﴿٢٠﴾ عٰلِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ
خُضْرٌ وَّاِسْتَبْرَقٌ ۫ وَّحُلُّوْٓا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ ۚ وَسَقٰهُمْ
رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُوْرًا ﴿٢١﴾ اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَآءً وَّ
ع ٢٢ ١٩ كَانَ سَعْيُكُمْ مَّشْكُوْرًا ﴿٢٢﴾ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ
الْقُرْاٰنَ تَنْزِيْلًا ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ
مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُوْرًا ﴿٢٤﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً
وَّاَصِيْلًا ﴿٢٥﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهٗ وَسَبِّحْهُ
لَيْلًا طَوِيْلًا ﴿٢٦﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ يُحِبُّوْنَ الْعَاجِلَةَ وَ
يَذَرُوْنَ وَرَآءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيْلًا ﴿٢٧﴾ نَحْنُ خَلَقْنٰهُمْ
وَشَدَدْنَآ اَسْرَهُمْ ۚ وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَآ اَمْثَالَهُمْ
تَبْدِيْلًا ﴿٢٨﴾ اِنَّ هٰذِهٖ تَذْكِرَةٌ ۚ فَمَنْ شَآءَ
اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيْلًا ﴿٢٩﴾ وَمَا تَشَآءُوْنَ اِلَّآ
اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿٣٠﴾
منزل ٧ يُّدْخِلُ مَنْ يَّشَآءُ فِيْ رَحْمَتِهٖ ۭ وَالظّٰلِمِيْنَ
ع ٣٠ ٢ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿٣١﴾

અને તેમને (જન્નતના વ્યવસ્થાપકોએ) યોગ્ય પ્રમાણમાં ભર્યા હશે. (૧૭) તેમને ત્યાં એવી શરાબના જામ પીવડાવવામાં આવશે જેમાં સૂંઠનું મિશ્રણ હશે.[૮] (૧૮) આ જન્નતનું એક ઝરણું હશે, જેને 'સલ્‌-સબીલ' કહેવામાં આવે છે. (૧૯) તેમની સેવામાં એવા કિશોરો દોડતા ફરતા હશે, જે હંમેશા કિશોરો જ રહેશે. તમે તેમને જુઓ તો લાગે કે જાણે મોતી છે, જેને વિખેરી દેવામાં આવ્યા છે ! (૨૦) તમે જ્યાં પણ નજર નાખશો, ને'મતો જ ને'મતો (કૃપાઓ જ કૃપાઓ) અને એક મોટી સલ્તનતનો સર-સામાન તમને દેખાશે. (૨૧) તેમના શરીર પર ઝીણાં રેશમના લીલા પોશાક અને અતલસ તથા જરીબુટ્ટીદાર કપડાં હશે. તેમને ચાંદીના કંગન પહેરાવવામાં આવશે,[૯] અને તેમનો રબ તેમને અત્યંત શુદ્ધ શરાબ પીવડાવશે. (૨૨) આ છે તમારો બદલો અને તમારી કામગીરી કદરને પાત્ર ઠરી છે.(રુકૂઅ-૧)

(૨૩) હે નબી સલ્લ.! અમે જ તમારા પર આ કુર્આન થોડું-થોડું કરીને અવતરિત કર્યું છે,[૧૦] (૨૪) તેથી તમે તમારા રબના આદેશ પર ધૈર્ય રાખો,[૧૧] અને આમાંથી કોઈ દુરાચારી અથવા સત્યના ઈન્કાર કરનારાની વાત ન માનો. (૨૫) પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના નામનું સવાર અને સાંજ સ્મરણ કરો, (૨૬) રાત્રે પણ તેના સમક્ષ સિજદો કરતા રહો, અને રાત્રિના દીર્ઘ સમયોમાં તેની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરતા રહો.[૧૨] (૨૭) આ લોકો તો તત્કાળ પ્રાપ્ત થનારી વસ્તુ (દુનિયા)ને પ્રેમ કરે છે અને આગળ જે ભારે દિવસ આવવાનો છે તેની ઉપેક્ષા કરી નાખે છે. (૨૮) અમે જ આમને પેદા કર્યા છે અને આમના સાંધા-બંધનો મજબૂત કર્યા છે, અને અમે જ્યારે ચાહીએ ત્યારે આમના રૂપ-રંગ બદલીને મૂકી દઈએ. (૨૯) આ એક ઉપદેશ છે, હવે જેનું મન ચાહે પોતાના રબ તરફ જવાનો માર્ગ અપનાવી લે, (૩૦) અને તમારા ઈચ્છવાથી કંઈ થતું નથી, જ્યાં સુધી અલ્લાહ ન ચાહે. નિઃશંક, અલ્લાહ મોટો જ્ઞાતા અને તત્ત્વદર્શી છે. (૩૧) પોતાની કૃપામાં જેને ચાહે છે, તેને દાખલ કરે છે અને અત્યાચારીઓ માટે તેણે દુઃખદાયી યાતના તૈયાર કરી રાખી છે.(રુકૂઅ-૨)

---

૬. સૂરઃ ઝુખ્રુફ, આયત-૭૧માં કહેવામાં આવ્યું કે તેમના આગળ સોનાના વાસણો ફરાવવામાં આવી રહ્યા હશે. આનાથી જાણ થઈ કે ક્યારેક ત્યાં સોનાના વાસણોનો ઉપયોગ થશે અને ક્યારેક ચાંદીના.

૭. અર્થાત્‌, તે હશે તો ચાંદી, પરંતુ કાચની જેમ અત્યંત ચકચકિત અને પારદર્શક હશે.

૮. આરબવાસીઓ શરાબની સાથે સૂંઠ મળેલા પાણીના મિશ્રણને પસંદ કરતા હતા, તેથી ફરમાવવામાં આવ્યું કે ત્યાં તેમને એ શરાબ પીવડાવવામાં આવશે, જેમાં સૂંઠનું મિશ્રણ હશે.

૯. સૂરઃ હજ, આયત-૨૩ અને સૂરઃ ફાતિર, આયત-૩૩માં દર્શાવેલ છે કે તેમને ત્યાં સોનાના કંગન પહેરાવવામાં આવશે. આનાથી જાણ થઈ કે પોતાની મરજી અને પસંદ અનુસાર જ્યારે તેઓ ઇચ્છશે સોનાના કંગન પહેરશે, જ્યારે ઇચ્છશે ચાંદીના કંગન પહેરી લેશે, અને જ્યારે ઇચ્છશે બંનેને મેળવીને તેનો ઉપયોગ કરશે.

૧૦. અહીં દેખીતી રીતે સંબોધન નબી કરીમ સલ્લ.ને છે, પરંતુ વાસ્તવમાં જવાબ કાફિરોના એક વાંધાનો આપવામાં આવી રહ્યો છે. તેઓ કહેતા હતા કે મુહમ્મદ (સલ્લ.) આ કુર્આન પોતે વિચારી-વિચારીને બનાવી રહ્યા છે, નહિં તો અલ્લાહ તઆલા તરફથી કોઈ ફરમાન આવતું, તો એકત્ર એક જ વાર આવી જતું.

૧૧. અર્થાત્‌, તમારા રબે જે મહાન કાર્ય પર તમને નિયુક્ત કર્યા છે તેની કઠિનાઈઓ અને મુશ્કેલીઓ પર ધૈર્ય કરો, જે કંઈ તમારા પર વીતે તેને હિંમતથી સહન કરતા રહો અને અડગ થઈ ગયેલા કદમ લડખડાવા ન દો.

૧૨. જ્યારે અલ્લાહની યાદનો આદેશ સમયના નિર્ધારણની સાથે આપવામાં આવે છે, તો તેનાથી અભિપ્રેત 'નમાઝ'

હોય છે. આ આયતમાં સૌથી પહેલા ફરમાવ્યું કે, ''વઝ્કુરિસ્મ રબ્બિ-ક બુક-ર્રતંવ્-વ અસીલા'' (પોતાના રબના નામનું સવાર અને સાંજ સ્મરણ કરો). 'બુક્રહ' અરબી ભાષામાં સવાર (પરોઢ)ને કહે છે અને 'અસીલ'નો શબ્દ સૂર્ય ઢળવાના સમયથી સૂર્ય અસ્ત થાય ત્યાં સુધી માટે પ્રયુક્ત થાય છે, જેમાં ઝુહ્રર અને અસ્રના સમયો આવી જાય છે. પછી ફરમાવ્યું, ''મિનલ્-લૈલિ ફસ્જુદ્ લહૂ'' (રાત્રે પણ તેના સમક્ષ સિજદો કરતા રહો). રાત્રિનો સમય સૂર્યાસ્ત પછી શરૂ થઈ જાય છે, તેથી રાત્રે સિજદો કરવાના આદેશમાં મગરિબ અને ઇશા બંનેના સમયોની નમાઝ સામેલ થઈ જાય છે. તે પછી એ ઇરશાદ કે રાત્રિના દીર્ઘ (લાંબા) સમયોમાં તેની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરતા રહો, તે 'તહજ્જુદ'ની નમાઝ તરફ સ્પષ્ટ સંકેત કરેં છે.

૭૭. અલ-મુર્સલાત

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'વલ-મુર્સલાત' (સોગંદ છે તેના, જે લાગલગાટ મોકલવામાં આવે છે)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આ સૂરઃનો આખો વિષય સ્પષ્ટ કરે છે કે આ મક્કી જીવનના આરંભિક તબક્કામાં અવતરિત થઈ છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય કયામત અને આખિરત (પરલોક)નો સ્વીકાર અને તેના પરિણામોથી લોકોને ચેતવવાનો છે, જે આ હકીકતોને ન માનવા અને માનવાથી છેવટે નીપજશે. પહેલી સાત આયતોમાં હવાઓની આશ્ચર્યજનક અને તત્ત્વદર્શિતાભરી વ્યવસ્થા એ હકીકત માટે પુરાવા તરીકે રજૂ કરવામાં આવી છે કે કુર્આન અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) જે કયામતના આવવાના સમાચાર આપી રહ્યા છે તે જરૂર આવીને રહેશે. મક્કાવાસીઓ વારંવાર કહેતા હતા કે જે કયામતથી તમે અમને ડરાવી રહ્યા છો તે લાવીને બતાવો ત્યારે અમે તેને માનીશું. આયત-૮ થી ૧૫ સુધી તેમની આ માગણીનો ઉલ્લેખ કર્યા વિના તેનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે કે તે કોઈ ખેલ કે તમાશો તો છે નહીં કે જ્યારે કોઈ વિદૂષક તે દેખાડવાની માગણી કરે, તો એ જ વખતે તેને દેખાડી દેવામાં આવે. તે તો તમામ માનવ-સમુદાય અને તેની એકે-એક વ્યક્તિના ભાગ્યના ફેંસલાનો દિવસ છે. તે માટે અલ્લાહે એક ચોક્કસ સમય નક્કી કરી રાખ્યો છે એ વખતે તે આવશે અને જ્યારે તે આવશે, ત્યારે આ ઈન્કાર કરનારાઓ માટે વિનાશનો સંદેશ સિદ્ધ થશે. આયત-૧૬ થી ૨૮ સુધી કયામત અને આખિરતના ઉદ્ભવ અને તેના કારણોની સતત દલીલો આપવામાં આવી છે. એમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે માનવીનો પોતાનો ઈતિહાસ, તેનો પોતાનો જન્મ અને જે ધરતી પર તે જીવન ગુજારી રહ્યો છે તેની રચના એ વાતની સાક્ષી આપી રહ્યા છે કે કયામતનું આવવું અને આખિરતનું અસ્તિત્વમાં આવવું શક્ય પણ છે અને અલ્લાહની હિકમત (તત્ત્વદર્શિતા)નો તકાદો પણ. તે પછી આયત-૨૮ થી ૪૦ સુધી આખિરતનો ઈન્કાર કરનારાઓના અને આયત-૪૧ થી ૪૫ સુધી એ લોકોના પરિણામનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, જેમણે તેના પર ઈમાન લાવીને

દુનિયામાં પોતાની આખિરત (પરલોક) શણગારવાની કોશિશ કરી છે. અંતમાં આખિરતનો ઇન્કાર કરનારાઓ અને અલ્લાહની બંદગીથી વિમુખ થનારાઓને ચેતવવામાં આવ્યા છે કે દુનિયાના અલ્પ જીવનમાં જે કંઈ મોજમજા કરવી હોય કરી લો, છેવટે તમારું પરિણામ અત્યંત વિનાશકારી હશે અને વાત એના પર સમાપ્ત કરવામાં આવી છે કે આ કુર્આનથી પણ જે વ્યક્તિ સન્માર્ગ ન પામે, તેને ત્યારપછી દુનિયામાં કોઈ વસ્તુ સન્માર્ગ દેખાડી શકતી નથી.

اٰیَاتُهَا ٥٠ — (٧٧) سُوْرَةُ الْمُرْسَلٰتِ مَكِّيَّةٌ (٣٣) — رُكُوْعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

وَالْمُرْسَلٰتِ عُرْفًا ۙ﴿۱﴾ فَالْعٰصِفٰتِ عَصْفًا ۙ﴿۲﴾
وَّالنّٰشِرٰتِ نَشْرًا ۙ﴿۳﴾ فَالْفٰرِقٰتِ فَرْقًا ۙ﴿۴﴾
فَالْمُلْقِیٰتِ ذِكْرًا ۙ﴿۵﴾ عُذْرًا اَوْ نُذْرًا ۙ﴿۶﴾
اِنَّمَا تُوْعَدُوْنَ لَوَاقِعٌ ؕ﴿۷﴾ فَاِذَا النُّجُوْمُ طُمِسَتْ ۙ﴿۸﴾
وَاِذَا السَّمَآءُ فُرِجَتْ ۙ﴿۹﴾ وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ ۙ﴿۱۰﴾
وَاِذَا الرُّسُلُ اُقِّتَتْ ؕ﴿۱۱﴾ لِاَیِّ یَوْمٍ اُجِّلَتْ ؕ﴿۱۲﴾
لِیَوْمِ الْفَصْلِ ۚ﴿۱۳﴾ وَمَاۤ اَدْرٰىكَ مَا یَوْمُ الْفَصْلِ ؕ﴿۱۴﴾
وَیْلٌ یَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِیْنَ ﴿۱۵﴾ اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّلِیْنَ ؕ﴿۱۶﴾
ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْاٰخِرِیْنَ ﴿۱۷﴾ كَذٰلِكَ نَفْعَلُ
بِالْمُجْرِمِیْنَ ﴿۱۸﴾ وَیْلٌ یَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِیْنَ ﴿۱۹﴾ اَلَمْ
نَخْلُقْكُّمْ مِّنْ مَّآءٍ مَّهِیْنٍ ۙ﴿۲۰﴾ فَجَعَلْنٰهُ فِیْ قَرَارٍ
مَّكِیْنٍ ۙ﴿۲۱﴾ اِلٰی قَدَرٍ مَّعْلُوْمٍ ۙ﴿۲۲﴾ فَقَدَرْنَا ۖۗ فَنِعْمَ
الْقٰدِرُوْنَ ﴿۲۳﴾ وَیْلٌ یَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِیْنَ ﴿۲۴﴾ اَلَمْ
نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتًا ۙ﴿۲۵﴾ اَحْیَآءً وَّاَمْوَاتًا ۙ﴿۲۶﴾
وَّجَعَلْنَا فِیْهَا رَوَاسِیَ شٰمِخٰتٍ وَّاَسْقَیْنٰكُمْ مَّآءً
فُرَاتًا ؕ﴿۲۷﴾ وَیْلٌ یَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِیْنَ ﴿۲۸﴾ اِنْطَلِقُوْۤا
اِلٰی مَا كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُوْنَ ۚ﴿۲۹﴾ اِنْطَلِقُوْۤا اِلٰی

૭૭. સૂરઃ અલ-મુર્સલાત

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૨ ● આયતો-૫૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે તે (હવાઓ)ના, જે લાગલગાટ મોકલવામાં આવે છે, (૨) પછી તોફાની ઝડપથી ચાલે છે (૩) અને (વાદળોને) ઉઠાવીને ફેલાવે છે. (૪) પછી (તેમને) ફાડીને અલગ કરે છે, (૫) પછી (હૃદયોમાં અલ્લાહનું) સ્મરણ નાખે છે, (૬) કારણના સ્વરૂપે અથવા ચેતવણીના સ્વરૂપે.[૧] (૭) જે વસ્તુનો તમારાથી વાયદો કરવામાં આવી રહ્યો છે તે અવશ્ય ઘટિત થવાની છે.[૨]

(૮) તો જ્યારે તારાઓ ઝાંખા પડી જશે, (૯) અને આકાશને ફાડી નાખવામાં આવશે, (૧૦) અને પર્વતોને પીંજી નાખવામાં આવશે, (૧૧) અને રસૂલો (ઈશદૂતો)ના હાજર થવાનો સમય આવી પહોંચશે[૩] (તે દિવસે તે વસ્તુ ઘટિત થઈ જશે). (૧૨) કયા દિવસ માટે આ કામ બાકી રાખવામાં આવ્યું છે ? (૧૩) ફેંસલાના દિવસ માટે, (૧૪) અને તમને શું ખબર કે તે ફેંસલાનો દિવસ શું છે ? (૧૫) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે.

(૧૬) શું અમે પહેલાના લોકોને નષ્ટ નથી કર્યા ? (૧૭) પછી તેમના જ પાછળ અમે પછીથી આવનારાઓને રવાના કરીશું. (૧૮) અપરાધીઓ સાથે અમે આવું જ કરીએ છીએ. (૧૯) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે.[૪]

(૨૦) શું અમે એક તુચ્છ પાણીમાંથી તમને પેદા નથી કર્યા (૨૧-૨૨) અને એક નિશ્ચિત સમય સુધી તેને એક સુરક્ષિત જગ્યાએ રાખી મૂક્યું ? (૨૩) તો જુઓ, અમે આના પર સમર્થ હતા, તો અમે ખૂબ સારું સામર્થ્ય ધરાવીએ છીએ. (૨૪) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે.[૫]

(૨૫) શું અમે ધરતીને એકઠા કરી રાખનાર નથી બનાવી, (૨૬) જીવતા માટે પણ અને મડદાઓ માટે પણ, (૨૭) અને તેમાં ઊંચા-ઊંચા પર્વતો જમાવ્યા, અને તમને મીઠું પાણી પીવડાવ્યું ? (૨૮) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે.[૬]

(૨૯) ચાલો હવે[૭] એ જ વસ્તુ તરફ, જેને તમે ખોટી ઠેરવ્યા કરતા હતા.

---

૧. અર્થાત્, ક્યારેક તો તેમના આગમનના અટકી જવાથી અને દુષ્કાળનું જોખમ ઊભું થઈ જવાથી હૃદયમાં નરમી પેદા થઈ જાય છે અને લોકો અલ્લાહથી તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) અને ઈસ્તગફાર (માફી) કરવા લાગે છે, ક્યારેક તેમના કૃપારૂપ વર્ષા લાવવા પર લોકો અલ્લાહનો આભાર વ્યક્ત કરે છે અને ક્યારેક તેમની તોફાની સખતાઈ હૃદયોમાં ડર પેદા કરે છે અને તબાહીના ભયથી લોકો અલ્લાહ તરફ રજૂ થાય છે.

૨. અર્થાત્, હવાઓની આ વ્યવસ્થા એ વાતની સાક્ષી આપે છે કે એક સમય કયામત જરૂર આવશે. હવા આમ તો જીવધારીઓના જીવન માટે એક મહત્ત્વનું સાધન છે, પરંતુ અલ્લાહ જ્યારે ઇચ્છે તેને તબાહીનું સાધન બનાવી શકે છે અને બનાવી દે છે.

૩. કુર્આન-મજીદમાં જુદી-જુદી જગ્યાએ એ વાત બતાવવામાં આવી છે કે હશ્રના મેદાનમાં જ્યારે માનવ-જાતનો કેસ રજૂ થશે, તો દરેક કોમના રસૂલ (ઈશદૂત, પયગંબર)ને સાક્ષી માટે રજૂ કરવામાં આવશે, જેથી તેઓ એ બાબતની સાક્ષી આપે કે તેમણે અલ્લાહનો સંદેશ લોકો સુધી પહોંચાડી દીધો હતો.

ظِلٍّ ذِیْ ثَلٰثِ شُعَبٍ ﴿۳۰﴾ لَّا ظَلِیْلٍ وَّلَا یُغْنِیْ
مِنَ اللَّهَبِ ﴿۳۱﴾ اِنَّهَا تَرْمِیْ بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ ﴿۳۲﴾
كَاَنَّهٗ جِمٰلَتٌ صُفْرٌ ﴿۳۳﴾ وَیْلٌ یَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِیْنَ ﴿۳۴﴾
هٰذَا یَوْمُ لَا یَنْطِقُوْنَ ﴿۳۵﴾ وَلَا یُؤْذَنُ لَهُمْ فَیَعْتَذِرُوْنَ ﴿۳۶﴾
وَیْلٌ یَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِیْنَ ﴿۳۷﴾ هٰذَا یَوْمُ الْفَصْلِ ۚ
جَمَعْنٰكُمْ وَالْاَوَّلِیْنَ ﴿۳۸﴾ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ كَیْدٌ
فَكِیْدُوْنِ ﴿۳۹﴾ وَیْلٌ یَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِیْنَ ﴿۴۰﴾ اِنَّ ع ۲۱
الْمُتَّقِیْنَ فِیْ ظِلٰلٍ وَّعُیُوْنٍ ﴿۴۱﴾ وَّفَوَاكِهَ مِمَّا
یَشْتَهُوْنَ ﴿۴۲﴾ كُلُوْا وَاشْرَبُوْا هَنِیْٓـًٔا بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُوْنَ ﴿۴۳﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِی الْمُحْسِنِیْنَ ﴿۴۴﴾
وَیْلٌ یَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِیْنَ ﴿۴۵﴾ كُلُوْا وَتَمَتَّعُوْا
قَلِیْلًا اِنَّكُمْ مُّجْرِمُوْنَ ﴿۴۶﴾ وَیْلٌ یَّوْمَئِذٍ
لِّلْمُكَذِّبِیْنَ ﴿۴۷﴾ وَاِذَا قِیْلَ لَهُمُ ارْكَعُوْا لَا
یَرْكَعُوْنَ ﴿۴۸﴾ وَیْلٌ یَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِیْنَ ﴿۴۹﴾ فَبِاَیِّ منزل ۷
حَدِیْثٍۭ بَعْدَهٗ یُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۰﴾ ع ۲۲

(૩૦) ચાલો તે છાંયડા તરફ, જે ત્રણ શાખાઓ[૮]વાળો છે. (૩૧) ન ઠંડક પહોંચાડનારો અને ન આગની ઝાળથી બચાવનારો. (૩૨) એ આગ મહેલ જેટલી મોટી-મોટી ચિંગારીઓ ફેંકશે, (૩૩) (જે ઉછળતી એવી લાગશે) જાણે તે પીળા ઊંટો છે ! (૩૪) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે.

(૩૫) આ એ દિવસ છે, જેમાં તેઓ કંઈ નહીં બોલે (૩૬) અને ન તેમને કોઈ તક આપવામાં આવશે કે કોઈ બહાનું આગળ ધરે.[૯] (૩૭) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે.

(૩૮) આ ફેંસલાનો દિવસ છે. અમે તમને અને તમારા પહેલાના લોકોને એકઠા કરી દીધા છે. (૩૯) હવે જો કોઈ ચાલ તમે ચાલી શકતા હોવ તો મારા સામે ચાલી જુઓ. (૪૦) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે. **(રુકૂઅ-૧)**

(૪૧) અલ્લાહથી ડરનારા લોકો આજે છાંયડામાં અને ઝરણાઓમાં છે, (૪૨) અને જે ફળ તેઓ ઇચ્છે (તેમના માટે હાજર છે.) (૪૩) ખાઓ અને પીવો મજાથી પોતાના એ કર્મોના બદલામાં, જે તમે કરતા રહ્યા છો. (૪૪) અમે સત્કર્મી લોકોને આવો જ બદલો આપીએ છીએ. (૪૫) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે.

(૪૬) ખાઈ લો[૧૦] અને મજા કરી લો થોડા દિવસ ! હકીકતમાં તમે લોકો ગુનેગાર છો. (૪૭) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે. (૪૮) જ્યારે તેમને કહેવામાં આવે છે કે (અલ્લાહ સમક્ષ) ઝૂકો તો નથી ઝૂકતા. (૪૯) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે. (૫૦) હવે આ (કુર્આન) પછી અન્ય કઈ વાણી એવી હોઈ શકે છે, જેના પર આ લોકો ઈમાન લાવે ? **(રુકૂઅ-૨)**

---

૪. અહીં આ વાક્ય એ અર્થમાં કહેવામાં આવેલ છે કે દુનિયામાં તેમનું જે પરિણામ આવ્યું છે અથવા હવે પછી આવશે તે તેમની ખરી સજા નથી, બલ્કે ખરી તબાહી તો તેમના પર નિર્ણયના દિવસે અવતરિત થશે.

૫. અર્થાત્, મૃત્યુ પછી જીવનની સંભાવનાની આ સ્પષ્ટ અને ચોખ્ખી દલીલ સામે હોવા છતાં પણ જે લોકો આજે તેને ખોટું ઠેરવી રહ્યા છે, તેઓ તે દિવસે તબાહીનો સામનો કરશે.

૬. અર્થાત્, જે લોકો અલ્લાહની શક્તિ અને સામર્થ્ય તેમજ તત્ત્વદર્શિતાના આ ચમત્કારો જોઈને પણ આખિરત (પરલોક)ના સંભવ અને બુદ્ધિગમ્ય હોવાનો ઇન્કાર કરી રહ્યા છે, તેઓ પોતાના એ ભ્રમમાં મગ્ન રહેવા માગે છે તો રહે, જે દિવસે આ બધું તેમની આશાઓથી વિપરીત સામે આવી જશે એ દિવસે તેમને ખબર પડી જશે કે તેમણે આ મૂર્ખતા આચરીને સ્વયં પોતાને તબાહીમાં નાખી દીધા છે.

૭. આખિરતની દલીલો આપ્યા પછી હવે એ બતાવવામાં આવી રહ્યું છે કે જ્યારે તે ઘટિત થઈ જશે, તો ત્યાં તેના ઈન્કાર કરનારાઓની કેવી ખરાબ હાલત થશે.

૮. 'છાંયડા'થી અભિપ્રેત ધૂમાડાનો છાંયડો છે, અને ત્રણ શાખાઓનો અર્થ એ છે કે જ્યારે ખૂબ વધારે પ્રમાણમાં ધૂમાડો ઉઠે છે, તો ઉપર જઈને તે ઘણી શાખાઓમાં વિભાજિત થઈ જાય છે.

૯. અર્થાત્, તેમના વિરુદ્ધ કેસ એવી મજબૂત દલીલોથી સાબિત કરી દેવામાં આવશે કે તેઓ દિગ્મૂઢ રહી જશે, અને તેમના માટે પોતાના બચાવ માટે કંઈ કહેવાનો અવકાશ બાકી નહીં રહે.

૧૦. હવે વાત સમાપ્ત કરતાં ન માત્ર મક્કાના કાફિરોને, બલ્કે દુનિયાના તમામ કાફિરોને સંબોધન કરીને આ શબ્દો કહેવામાં આવી રહ્યા છે.

૭૮. અન્-નબા

પરિચય

નામ :

બીજી આયતના વાક્યાંશ 'અનિન્-નબઈલ અઝીમ'ના શબ્દ 'અન્-નબા' (એ મોટા સમાચાર)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે, અને આ માત્ર નામ જ નથી, બલ્કે આ સૂરઃના વિષયોનું શીર્ષક પણ છે, કેમ કે 'નબા'થી અભિપ્રેત કયામતઅને આખિરત (પરલોક)ના સમાચાર છે અને સૂરઃમાં સમગ્ર ચર્ચા આ વાત પર જ કરવામાં આવી છે.

ઉતરાણકાળ :

સૂરઃ કિયામહથી સૂરઃ નાઝિઆત સુધી સૌનો વિષય એક-બીજાને મળતો છે અને આ બધી મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી જણાય છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય કયામત અને આખિરતનું સમર્થન અને તેના માનવા કે ન માનવાના પરિણામોથી લોકોને સચેત કરવાનો છે. મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં જ્યારે શરૂ-શરૂમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ ઇસ્લામના પ્રચારનો આરંભ કર્યો તો તેનો આધાર ત્રણ વાતો હતી : તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ), હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ની રિસાલત (પયગંબરી) અને આખિરત. આ ત્રણેય વાતોમાંથી, આમ તો પ્રથમ બે વાતો પણ મક્કાવાસીઓને અત્યંત અપ્રિય અને અસ્વીકાર્ય હતી, તેમ છતાં સ્પષ્ટ કારણોસર આ તેમના માટે વધારે મૂંઝવણનું કારણ ન હતી, જેટલી ત્રીજી વાત હતી. તેને જ્યારે તેમના સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવી તો તેમણે સૌથી વધુ તેની જ હાંસી ઊડાવી. પરંતુ ઇસ્લામના માર્ગે તેમને લાવવા એ નિશ્ચિતરૂપે જરૂરી હતું કે આખિરતની આસ્થા તેમના મનો-મસ્તિષ્કમાં ઉતારવામાં આવે, કેમ કે આ આસ્થાને માન્યા વિના એ શક્ય જ ન હતું કે સત્ય અને અસત્ય વિષે તેમનો વિચાર ગંભીર બની શકતો. આ જ કારણ છે કે મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના આરંભિક કાળની સૂરઃઓમાં વધારે ભાર આખિરતની આસ્થાને હૃદયોમાં ઉતારવા પર મૂકવામાં આવ્યો છે. આ સમયગાળાની સૂરઃઓમાં આખિરતના વિષયને વારંવાર દોહરાવવાનું કારણ સારી રીતે સમજી લીધા પછી હવે આ સૂરઃના વિષયો પર એક નજર નાખી લો.

આમાં સૌપ્રથમ એ ચર્ચાઓ અને ગુસપુસ તરફ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે, જે કયામતના સમાચાર સાંભળીને મક્કાની દરેક શેરી, બજાર અને મક્કાવાસીઓની

દરેક સભામાં થઈ રહી હતી. તે પછી ઈન્કાર કરનારાઓને પૂછવામાં આવ્યું છે કે શું તમને ધરતીથી લઈને આકાશ સુધીનું પ્રકૃતિનું કારખાનું અને તેમાં દેખાતી તત્ત્વદર્શિતાઓ અને ઉદ્દેશ્ય દેખાતા નથી? તેની આ તમામ વસ્તુઓ શું તમને એ જ બતાવી રહી છે કે જે સમર્થ હસ્તીએ તેને પેદા કરી છે, તેનું સામર્થ્ય કયામત લાવવા અને આખિરત ઊભી કરવામાં વિવશ છે? અને આ આખા કારખાનામાં જે શ્રેષ્ઠ પ્રકારની તત્ત્વદર્શિતા અને બુદ્ધિમત્તા સ્પષ્ટરૂપે કાર્યરત છે, શું તેને જોઈને તમારી સમજમાં એ આવે છે કે આ કારખાનાનો એક-એક અંશ અને તેનું એક-એક કામ તો ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ છે, પરંતુ સ્વયં સમગ્ર કારખાનું નિરુદ્દેશ્ય છે? છેવટે આનાથી વધુ નિમ્ન અને નિરર્થક વાત શું હોઈ શકે છે કે આ કારખાનામાં મનુષ્યને Foreman ના પદ પર નિયુક્ત કરીને તેને અહીં ખૂબ વ્યાપક અધિકારો તો આપી દેવામાં આવે, પરંતુ જ્યારે તે પોતાનું કામ પૂરું કરીને અહીંથી વિદાય થાય, તો તેને એમ જ છોડી દેવામાં આવે? ન કામ બનાવવા માટે પેન્શન અને ઈનામ, ન બગાડવા માટે પૂછપરછ અને સજા? આ દલીલો આપ્યા પછી ભારપૂર્વક કહેવામાં આવ્યું છે કે ફેંસલાનો દિવસ ચોક્કસ પોતાના નિર્ધારિત સમયે આવીને રહેશે. તમારો ઈન્કાર આ ઘટનાને ઘટિત થવાથી રોકી શકશે નહીં.

તે પછી આયત-૨૧ થી ૩૦ સુધી બતાવવામાં આવ્યું છે કે જે લોકો હિસાબ-કિતાબની આશા નથી રાખતા અને જેમણે અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવી છે, તેમના એક-એક કરતૂક ગણી-ગણીને અમારા પાસે લખેલા છે અને તેમની ખબર લઈ નાખવા માટે જહન્નમ ફાંસલો તૈયાર કરીને બેસી છે.

પછી આયત-૩૧ થી ૩૬ સુધી એ લોકોના શ્રેષ્ઠ વળતરનું વર્ણન છે, જેમણે પોતાને જવાબદાર અને ઉત્તરદાયી સમજીને દુનિયામાં જ પોતાની આખિરત સુધારવાની ચિંતા અગાઉથી જ કરી લીધી છે.

અંતમાં અલ્લાહની અદાલતનું દશ્ય પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું છે કે ત્યાં કોઈનું જીદ પર બેસી જવાનું અને પોતાના લોકોને માફ કરાવીને છોડાવી દેવાની વાત તો દૂર રહી, ત્યાં તો પરવાનગી વગર કોઈ મોઢું પણ નહીં ખોલી શકે, અને પરવાનગી પણ એ શરતે મળશે કે જેના પક્ષમાં ભલામણની પરવાનગી હોય, માત્ર તેના જ માટે ભલામણ કરે અને ભલામણમાં કોઈ અનુચિત વાત ન કહે. તે સાથે ભલામણની પરવાનગી માત્ર એ લોકો માટે આપવામાં આવશે, જેઓ દુનિયામાં સત્ય-સંદેશને સ્વીકારનારા રહ્યા છે અને માત્ર ગુનેગારો છે. અલ્લાહના વિદ્રોહી અને સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓ કોઈપણ ભલામણના હકદાર નહીં હોય. પછી વાત એ ચેતવણી પર સમાપ્ત કરવામાં આવી છે કે જે દિવસના આવવાના સમાચાર આપવામાં આવી

રહ્યા છે, તેનું આવવું સત્ય છે. તેને દૂર ન સમજો, તે ખૂબ નજીક આવી પહોંચ્યો છે. જે આજે આના ઈન્કાર પર દુરાગ્રહી છે, કાલે પસ્તાઈ-પસ્તાઈને કહેશે કે, કદાચ ! હું દુનિયામાં પેદા જ ન થયો હોત ! તે વખતે તેનો આ અહેસાસ એ જ દુનિયા વિશે હશે, જેના પર તે આજે મોહિત થઈ રહ્યો છે.

اٰيَاتُهَا ۴۰ (۷۸) سُوْرَةُ النَّبَاِ مَكِّيَّةٌ (۸۰) رُكُوْعَاتُهَا ۲

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۞

عَمَّ يَتَسَآءَلُوْنَ ﴿۱﴾ عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيْمِ ﴿۲﴾ الَّذِيْ هُمْ فِيْهِ
مُخْتَلِفُوْنَ ﴿۳﴾ كَلَّا سَيَعْلَمُوْنَ ﴿۴﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُوْنَ ﴿۵﴾ اَلَمْ نَجْعَلِ
الْاَرْضَ مِهٰدًا ﴿۶﴾ وَّالْجِبَالَ اَوْتَادًا ﴿۷﴾ وَّخَلَقْنٰكُمْ اَزْوَاجًا ﴿۸﴾
وَّجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿۹﴾ وَّجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا ﴿۱۰﴾ وَّجَعَلْنَا
النَّهَارَ مَعَاشًا ﴿۱۱﴾ وَّبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿۱۲﴾ وَّجَعَلْنَا
سِرَاجًا وَّهَّاجًا ﴿۱۳﴾ وَّاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرٰتِ مَآءً ثَجَّاجًا ﴿۱۴﴾
لِّنُخْرِجَ بِهٖ حَبًّا وَّنَبَاتًا ﴿۱۵﴾ وَّجَنّٰتٍ اَلْفَافًا ﴿۱۶﴾ اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ
كَانَ مِيْقَاتًا ﴿۱۷﴾ يَّوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ فَتَاْتُوْنَ اَفْوَاجًا ﴿۱۸﴾ وَّ
فُتِحَتِ السَّمَآءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًا ﴿۱۹﴾ وَّسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ
سَرَابًا ﴿۲۰﴾ اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿۲۱﴾ لِّلطّٰغِيْنَ مَاٰبًا ﴿۲۲﴾
لّٰبِثِيْنَ فِيْهَآ اَحْقَابًا ﴿۲۳﴾ لَا يَذُوْقُوْنَ فِيْهَا بَرْدًا وَّلَا شَرَابًا ﴿۲۴﴾
اِلَّا حَمِيْمًا وَّغَسَّاقًا ﴿۲۵﴾ جَزَآءً وِّفَاقًا ﴿۲۶﴾ اِنَّهُمْ كَانُوْا لَا يَرْجُوْنَ
حِسَابًا ﴿۲۷﴾ وَّكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا كِذَّابًا ﴿۲۸﴾ وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنٰهُ
كِتٰبًا ﴿۲۹﴾ فَذُوْقُوْا فَلَنْ نَّزِيْدَكُمْ اِلَّا عَذَابًا ﴿۳۰﴾ اِنَّ لِلْمُتَّقِيْنَ
مَفَازًا ﴿۳۱﴾ حَدَآئِقَ وَاَعْنَابًا ﴿۳۲﴾ وَّكَوَاعِبَ اَتْرَابًا ﴿۳۳﴾ وَّكَاْسًا

૭૮. સૂરઃ અન્-નબા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૨ ● આયતો-૪૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) આ લોકો કઈ વસ્તુ અંગે પૂછપરછ કરી રહ્યા છે ? (૨) શું તે મોટા સમાચાર અંગે (૩) જેના વિશે તેઓ જાત-જાતની વાતો કરવામાં લાગેલા છે ? (૪) કદાપિ નહીં,[૧] ખૂબ જલ્દી આમને ખબર પડી જશે. (૫) હા, કદાપિ નહીં, ખૂબ જલ્દી આમને ખબર પડી જશે.

(૬) શું એ સત્ય નથી કે અમે ધરતીને પાથરણું બનાવી, (૭) અને પર્વતોને ખૂંટાઓની જેમ ખોસી દીધા, (૮) અને તમને (પુરુષો અને સ્ત્રીઓની) જોડીઓના રૂપમાં પેદા કર્યા, (૯) અને તમારી નિદ્રાને શાંતિનું સાધન બનાવી, (૧૦) અને રાત્રિને ઢાંકનાર (૧૧) અને દિવસને આજીવિકાનો સમય બનાવ્યો, (૧૨) અને તમારા ઉપર સાત મજબૂત આકાશો સ્થાપિત કર્યા, (૧૩) અને એક અત્યંત પ્રકાશિત અને ગરમ દીપ પેદા કર્યો,[૨] (૧૪) અને વાદળોમાંથી નિરંતર વરસાદ વરસાવ્યો, (૧૫-૧૬) જેથી તેના દ્વારા અનાજ, વનસ્પતિ અને ઘીચ બાગ-બગીચા ઊગાડો ?

(૧૭) નિઃશંક, ન્યાયનો દિવસ એક નિર્ધારિત સમય છે. (૧૮) જે દિવસે સૂર (રણશિંગા)માં ફૂંક મારી દેવામાં આવશે, તમે ટોળાબદ્ધ નીકળી આવશો, (૧૯) અને આકાશ ખોલી દેવામાં આવશે, ત્યાં સુધી કે તે દરવાજા જ દરવાજા બનીને રહી જશે, (૨૦) અને પર્વતાને ચલાવવામાં આવશે, ત્યાં સુધી કે તે મૃગજળ બની જશે.

(૨૧) હકીકતમાં જહન્નમ (નર્ક) એક ફાંસલો છે,[૩] (૨૨) વિદ્રોહીઓનું સ્થાન ! (૨૩) જેમાં તેઓ યુગો સુધી પડ્યા રહેશે.[૪] (૨૪) તેમાં કોઈ ઠંડક અને પીવા લાયક કોઈ વસ્તુનો સ્વાદ તેઓ નહીં ચાખે. (૨૫) કંઈ મળશે તો માત્ર ગરમ પાણી અને જખમોનું ધોવાણ. (૨૬) (તેમના કૃત્યોનો) પૂરેપૂરો બદલો. (૨૭) તેઓ કોઈ હિસાબની અપેક્ષા રાખતા ન હતા (૨૮) અને અમારી આયતોને તેમણે તદ્દન ખોટી ઠેરવી દીધી હતી, (૨૯) અને સ્થિતિ એ હતી કે અમે દરેક વસ્તુ ગણી-ગણીને લખી રાખી હતી. (૩૦) હવે ચાખો મજા ! અમે તમારા માટે યાતના સિવાય કોઈ વસ્તુમાં કદાપિ વધારો નહીં કરીએ. (રુકૂઅ-૧)

(૩૧) નિઃશંક, મુત્તકીઓ (ઈશપરાયણ, અલ્લાહથી ડરનારા લોકો) માટે સફળતાનું એક સ્થાન છે, (૩૨) બાગ અને દ્રાક્ષ, (૩૩) અને નવયુવાન સમવયસ્ક કુમારિકાઓ,

---

૧. અર્થાત્ આખિરત (પરલોક) વિશે જે વાતો આ લોકો બનાવી રહ્યા છે તે બધી ખોટી છે. જે કંઈ તેઓ સમજ્યા છે તે હરગિજ સાચું નથી.

૨. તાત્પર્ય છે સૂર્ય. મૂળ 'વહ્હાજ' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ 'અત્યંત ગરમ' પણ થાય છે અને 'અત્યંત પ્રકાશિત' પણ. તેથી અનુવાદમાં અમે બંને અર્થ લખી દીધા છે.

૩. 'ફાંસલો' (ઘાત) એ જગ્યાને કહે છે, જે શિકારને ફસાવવા માટે બનાવવામાં આવે છે, જેથી તે અજાણતામાં આવે અને અચાનક તેમાં ફસાઈજાય. જહન્નમ (નર્ક) માટે આ શબ્દ એટલા માટે પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે કે અલ્લાહના

دِهَاقًا ۖ ﴿۳۴﴾ لَا يَسْمَعُوْنَ فِيْهَا لَغْوًا وَّلَا كِذّٰبًا ۚ ﴿۳۵﴾ جَزَآءً مِّنْ رَّبِّكَ عَطَآءً
حِسَابًا ۙ ﴿۳۶﴾ رَّبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُوْنَ
مِنْهُ خِطَابًا ۚ ﴿۳۷﴾ يَوْمَ يَقُوْمُ الرُّوْحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّا ۙ لَا يَتَكَلَّمُوْنَ
اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿۳۸﴾ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ ۚ فَمَنْ
شَآءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ مَاٰبًا ﴿۳۹﴾ اِنَّآ اَنْذَرْنٰكُمْ عَذَابًا قَرِيْبًا ۚ يَّوْمَ يَنْظُرُ
الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدٰهُ وَيَقُوْلُ الْكٰفِرُ يٰلَيْتَنِيْ كُنْتُ تُرٰبًا ﴿۴۰﴾ ع

منزل ۷ ع ۲

(૩૪) અને છલકાતા જામ. (૩૫) ત્યાં કોઈ બેહૂદી અને જૂઠી વાત તેઓ નહીં સાંભળે. (૩૬) બદલો અને પર્યાપ્ત ઈનામ[૫] તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી, (૩૭) તે અત્યંત કૃપાળુ અલ્લાહ તરફથી, જે ધરતી અને આકાશો તથા તેમના વચ્ચેની દરેક વસ્તુનો માલિક છે, જેના સામે કોઈને પણ બોલવાની હિંમત નથી.[૬]

(૩૮) જે દિવસે રૂહ[૭] અને ફરિશ્તાઓ કતારબદ્ધ ઊભા હશે. કોઈ બોલશે નહીં સિવાય તેના, જેને પરમ્ કૃપાળુ પરવાનગી આપે અને જે યોગ્ય વાત કહે. તે દિવસ સત્ય છે, (૩૯) હવે જેની ઈચ્છા થાય તે પોતાના રબ તરફ પાછા ફરવાનો માર્ગ અપનાવી લે.

(૪૦) અમે તમને એ યાતનાથી ડરાવી દીધા છે, જે નજીક આવી પહોંચી છે. જે દિવસે મનુષ્ય એ બધું જોઈ લેશે, જે તેના હાથોએ આગળ મોકલ્યું છે, અને કાફિર (ઇન્કાર કરનાર) પોકારી ઊઠશે કે કદાચ હું માટી હોત !(રુકૂઅ-૨)

વિદ્રોહીઓ તેનાથી નિર્ભય બનીને દુનિયામાં એમ સમજીને ઉછળી-કૂદીને ફરી રહ્યા છે કે અલ્લાહની શક્તિ અને સામર્થ્ય તેમના માટે એક ખુલ્લું ગોચર છે, અને અહીં કોઈ પકડનો ખતરો નથી. પરંતુ જહન્નમ તેમના માટે એક એવો છૂપો ફાંસલો છે, જેમાં તે એકાએક ફસાઈ જશે અને બસ ફસાઈને જ રહી જશે.

૪. મૂળ 'અહકાબ' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ છે એક-પછી-એક આવનારા લાંબા કાળ, એવા નિરંતર યુગો કે એક યુગ સમાપ્ત થતાં જ બીજો યુગ શરૂ થઈ જાય.

૫. 'જઝા' (ઇનામ) પછી ખૂબ ઇનામ આપવાનો ઉલ્લેખ એ અર્થ ધરાવે છે કે તેમને માત્ર એ જ બદલો આપવામાં નહીં આવે, જેને તેઓ પોતાના સત્કર્મોના કારણે પાત્ર હશે, બલ્કે તેના પર વધારે ઈનામ અને પુષ્કળ ઇનામ પણ તેમને આપવામાં આવશે.

૬. અર્થાત્, હશ્રના મેદાનમાં અલ્લાહના દરબારના રૂઆબની સ્થિતિ એ હશે કે ધરતીવાળાઓ હોય કે આકાશવાળાઓ, કોઈની પણ એ મજાલ નહીં હોય કે સ્વયં પોતે અલ્લાહ તઆલાની સામે મોઢું ખોલી શકે કે અદાલતના કાર્યમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકે.

૭. 'રૂહ'થી તાત્પર્ય હઝરત જિબ્રઈલ અલૈ. છે અને તેમનું જે ઉચ્ચ સ્થાન અલ્લાહ તઆલાના ત્યાં છે તેના કારણે ફરિશ્તાઓથી અલગ તેમનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૭૯. અન્-નાઝિઆત
પરિચય

નામ :

પ્રથમ જ આયતના શબ્દ 'વન્-નાઝિઆત' (સોગંદ છે તેમના, જેઓ ડૂબીને ખેંચે છે)થી આ સૂરઃનું નામ લેવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (રદિ.) કહે છે કે આ સૂરઃનું અવતરણ સૂરઃ નબા પછી થયું છે. આનો વિષય પણ એ જ બતાવી રહ્યો છે કે આ આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂરઃઓ પૈકી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય કયામત અને મૃત્યુ પછીના જીવનની પુષ્ટિ છે અને તે સાથે એ વાતની ચેતવણી પણ કે અલ્લાહના રસૂલ (ઈશદૂત)ને ખોટા ઠેરવવાનું પરિણામ શું આવે છે. વાણીના આરંભમાં જ મૃત્યુ સમયે જીવ કાઢનાર અને અલ્લાહના આદેશોનું વિના વિલંબે પાલન કરનાર અને અલ્લાહના આદેશાનુસાર સમગ્ર સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા કરનાર ફરિશ્તાઓના સોગંદ ખાઈને એ વિશ્વાસ આપવામાં આવ્યો છે કે કયામત જરૂર આવશે અને મૃત્યુ પછી બીજું જીવન ચોક્કસ આવીને રહેશે, કેમ કે જે ફરિશ્તાઓ દ્વારા આજે જીવ કાઢવામાં આવે છે, તેમના જ દ્વારા બીજી વાર જીવ નાખી પણ શકાય છે અને જે ફરિશ્તાઓ આજે અલ્લાહના આદેશોનો અમલ વિના વિલંબે કરે છે અને સૃષ્ટિનો પ્રબંધ કરે છે, એ જ ફરિશ્તાઓ કાલે એ જ અલ્લાહના આદેશથી સૃષ્ટિની આ વ્યવસ્થાને છિન્નભિન્ન પણ કરી શકે છે અને એક બીજી વ્યવસ્થા સ્થાપી પણ શકે છે. તે પછી લોકોને બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ કામ જેને તમે તદ્દન અશક્ય સમજો છો, અલ્લાહ માટે મૂળથી કોઈ મુશ્કેલ કામ જ નથી કે જેના માટે કોઈ મોટી તૈયારીની જરૂર હોય. બસ, એક ઝાટકો દુનિયાની આ વ્યવસ્થાને છિન્નભિન્ન કરી નાખશે અને એક બીજો ઝાટકો તેના માટે પૂરતો હશે કે તમે એકાએક પોતાને બીજી દુનિયામાં જીવતા હાજર જુઓ.

પછી હઝરત મૂસા (અલૈ.) અને ફિરઔનનો કિસ્સો ટૂંકમાં વર્ણવીને લોકોને સચેત કરવામાં આવ્યા છે કે પયગંબરને ખોટા ઠેરવવા અને છળ-કપટ દ્વારા તેને પરાસ્ત કરવાના પ્રયત્નોનો કેવો અંજામ ફિરઔન જોઈ ચૂક્યો છે. તેનાથી બોધપાઠ મેળવીને આ વલણથી રોકાશો નહીં, તો એ જ પરિણામ તમારે પણ ભોગવવું પડશે.

તે પછી આયત-૨૭ થી ૩૩ સુધી આખિરત (પરલોક) અને મૃત્યુ પછીના જીવન અંગેની દલીલો આપવામાં આવી છે. આયત-૩૪ થી ૪૧માં બતાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે આખિરત થશે, ત્યારે માનવીના સ્થાયી અને શાશ્વત ભાવિનો ફેંસલો એ આધારે થશે કે કોણે દુનિયામાં બંદગીની સીમાઓનું ઉલ્લંઘન કરીને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) સામે વિદ્રોહ કર્યો અને દુનિયાના લાભો અને લિજ્જતોને લક્ષ્યાંક બનાવી લીધા અને કોણે પોતાના રબના સામે ઊભા થવાનો ભય રાખ્યો અને કોણ મનની અવૈધ ઇચ્છાઓને પૂરી કરવાથી બચીને રહ્યો. અંતમાં મક્કાના કાફિરોના એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવામાં આવ્યો છે કે તે કયામત આવશે ક્યારે ? જવાબમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે તેના સમયનું જ્ઞાન અલ્લાહ સિવાય અન્ય કોઈને નથી. રસૂલનું કામ માત્ર સચેત કરી દેવાનું છે કે એ ચોક્કસ છે કે તે સમય આવશે. હવે જેનું મન ચાહે તે તેના આગમનનો ભય રાખીને પોતાનું વલણ સુધારી લે અને જેનું મન ચાહે નિર્ભય બનીને નિરંકુશ ઊંટની જેમ ફરતો ફરે. જ્યારે તે સમય આવી જશે, ત્યારે એ જ લોકો જેઓ આ દુનિયાના જીવન પર મરી ફીટતા હતા અને એને જ સર્વસ્વ સમજતા હતા, એવું અનુભવશે કે દુનિયામાં તેઓ ફક્ત ક્ષણવાર જ રોકાયા હતા. તે વખતે તેમને જણાશે કે આ અલ્પ જીવન માટે તેમણે કેવી રીતે હંમેશ માટે પોતાનું ભવિષ્ય બરબાદ કરી નાખ્યું.

اٰيَاتُهَا ٤٦ (٧٩) سُوْرَةُ النّٰزِعٰتِ مَكِّيَّةٌ (٨١) رُكُوْعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالنّٰزِعٰتِ غَرْقًا ۙ ﴿١﴾ وَّالنّٰشِطٰتِ نَشْطًا ۙ ﴿٢﴾ وَّالسّٰبِحٰتِ
سَبْحًا ۙ ﴿٣﴾ فَالسّٰبِقٰتِ سَبْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرٰتِ اَمْرًا ﴿٥﴾ يَوْمَ وقف لازم
تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ۙ ﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ؕ ﴿٧﴾ قُلُوْبٌ
يَّوْمَئِذٍ وَّاجِفَةٌ ۙ ﴿٨﴾ اَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴿٩﴾ يَقُوْلُوْنَ وقف لازم
ءَاِنَّا لَمَرْدُوْدُوْنَ فِى الْحَافِرَةِ ؕ ﴿١٠﴾ ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا نَّخِرَةً ؕ ﴿١١﴾
قَالُوْا تِلْكَ اِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾ فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَّاحِدَةٌ ۙ ﴿١٣﴾ وقف لازم وقف لازم
فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ؕ ﴿١٤﴾ هَلْ اَتٰىكَ حَدِيْثُ مُوْسٰى ﴿١٥﴾
اِذْ نَادٰىهُ رَبُّهٗ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ۚ ﴿١٦﴾ اِذْهَبْ اِلٰى
فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ۖ ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَلْ لَّكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى ۙ ﴿١٨﴾ وَ
اَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى ۚ ﴿١٩﴾ فَاَرٰىهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى ۖ ﴿٢٠﴾
فَكَذَّبَ وَعَصٰى ۖ ﴿٢١﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى ۖ ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ فَنَادٰى ۖ ﴿٢٣﴾
فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى ۖ ﴿٢٤﴾ فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ
وَالْاُوْلٰى ؕ ﴿٢٥﴾ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَنْ يَّخْشٰى ؕ ﴿٢٦﴾ ع ٢٦ ١
ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَآءُ ؕ بَنٰىهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا
فَسَوّٰىهَا ۙ ﴿٢٨﴾ وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰىهَا ۪ ﴿٢٩﴾ وَالْاَرْضَ بَعْدَ

منزل ٧

૭૯. સૂરઃ અન્-નાઝિઆત

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૪૬)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે એ (ફરિશ્તાઓ)ના જેઓ ડૂબીને ખેંચે છે, (૨) અને ધીરેથી કાઢીને લઈ જાય છે,(૧) (૩) અને (તે ફરિશ્તાઓના જેઓ સૃષ્ટિમાં) ઝડપથી તરતા ફરે છે,(૨) (૪) પછી (આદેશ-પાલનમાં) એક-બીજાથી આગળ વધે છે.(૩) (૫) પછી (અલ્લાહના આદેશાનુસાર) મામલાઓની વ્યવસ્થા ચલાવે છે.(૪) (૬) જે દિવસે હચમચાવી નાખશે ધરતીકંપનો આંચકો, (૭) અને તેના પાછળ એક વધુ આંચકો લાગશે. (૮) કેટલાક હૃદય હશે જે, તે દિવસે ભયથી ધ્રુજી રહ્યા હશે, (૯) નજરો તેમની ભયભીત હશે.

(૧૦) આ લોકો કહે છે, ''શું ખરેખર અમને પલટાવીને ફરી પાછા લાવવામાં આવશે? (૧૧) શું જ્યારે અમે પોલા જીર્ણ હાડકાં બની ગયા હોઈશું?'' (૧૨) કહેવા લાગ્યા, ''આ પાછું આવવું તો ખૂબ નુકસાન પહોંચાડનારું હશે!''(૫) (૧૩) જો કે આ માત્ર એટલું જ કામ છે કે એક જોરદાર ધમકી અપાશે, (૧૪) અને આ લોકો અચાનક ખુલ્લા મેદાનમાં ઉપસ્થિત હશે.

(૧૫) શું તમને મૂસાની ઘટનાની જાણ થઈ છે? (૧૬) જ્યારે તેના રબે તેને તુવાની પવિત્ર ખીણમાં પોકાર્યો હતો કે, (૧૭) ''ફિરઔન પાસે જાઓ, તે વિદ્રોહી બની ગયો છે, (૧૮) અને તેને કહો કે શું તું એ માટે તૈયાર છે કે પવિત્રતા અપનાવે, (૧૯) અને હું તારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફ તારું માર્ગદર્શન કરું તો (તેનો) ભય તારા અંદર પેદા થાય?'' (૨૦) પછી મૂસાએ (ફિરઔન પાસે જઈને) તેને મોટી નિશાની બતાવી,(૬) (૨૧) પરંતુ તેણે ખોટું ઠેરવી દીધું અને ન માન્યું. (૨૨) પછી ચાલબાજીઓ કરવા માટે પાછો ફર્યો (૨૩-૨૪) અને લોકોને એકઠા કરીને તેણે પોકારીને કહ્યું, ''હું તમારો સૌથી મોટો રબ છું.'' (૨૫) છેવટે અલ્લાહે તેને આખિરત અને દુનિયાની યાતનામાં ઝડપી લીધો. (૨૬) હકીકતમાં આમાં મોટો બોધપાઠ છે દરેક એ વ્યક્તિ માટે, જે ડરે.(૭)(રુકૂઅ-૧)

(૨૭) શું તમારા લોકોનું સર્જન વધારે મુશ્કેલ કામ છે કે આકાશનું? અલ્લાહે તેનું સર્જન કર્યું, (૨૮) તેની છત અત્યંત ઊંચી ઉઠાવી, પછી તેનું સંતુલન સ્થાપિત કર્યું, (૨૯) અને તેની રાત ઢાંકી અને તેનો દિવસ કાઢ્યો. (૩૦) એના પછી ધરતીને તેણે

---

૧. તાત્પર્ય એ ફરિશ્તાઓ છે, જેઓ મૃત્યુના સમયે માનવીના પ્રાણને તેના શરીરના ઊંડાણ સુધી ઊતરીને અને તેની નસે-નસથી ખેંચીને કાઢે છે.

૨. અર્થાત્, અલ્લાહના આદેશોના અનુપાલનમાં એ રીતે તત્પર અને ગતિશીલ રહે છે, જાણે કે તેઓ વાતાવરણમાં તરી રહ્યા હોય.

૩. 'એક-બીજાથી આગળ વધી જવાથી તાત્પર્ય એ છે કે અલ્લાહના આદેશનો સંકેત મળતાં જ તેમનામાંથી દરેક તેના પાલન માટે દોડી પડે છે.

ذٰلِكَ دَحٰىهَا ۝٣٠ اَخْرَجَ مِنْهَا مَآءَهَا وَمَرْعٰىهَا ۝٣١ وَالْجِبَالَ

اَرْسٰىهَا ۝٣٢ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ۝٣٣ فَاِذَا جَآءَتِ الطَّآمَّةُ (منزل ٧)

الْكُبْرٰى ۝٣٤ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰى ۝٣٥ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيْمُ

لِمَنْ يَّرٰى ۝٣٦ فَاَمَّا مَنْ طَغٰى ۝٣٧ وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ۝٣٨ فَاِنَّ

الْجَحِيْمَ هِيَ الْمَاْوٰى ۝٣٩ وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى

النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ۝٤٠ فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَاْوٰى ۝٤١ يَسْـَٔلُوْنَكَ

عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰىهَا ۝٤٢ فِيْمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰىهَا ۝٤٣

اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰىهَا ۝٤٤ اِنَّمَآ اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَّخْشٰىهَا ۝٤٥ (منزل ٧)

كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوْٓا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰىهَا ۝٤٦ (ع ٢)

પાથરી, (૩૧) તેમાંથી તેનું પાણી અને ઘાસચારો કાઢ્યા, (૩૨) અને તેમાં પર્વતો ખોસી દીધા, (૩૩) જીવન-નિર્વાહના સાધન તરીકે તમારા માટે અને તમારા ઢોરો માટે. (૩૪) પછી જ્યારે તે મોટી આફત[૮] આવશે, (૩૫) જે દિવસે માનવી પોતાનું બધું કર્યું-કરાવ્યું યાદ કરશે, (૩૬) અને દરેક જોવાવાળાના સામે જહન્નમ (નર્ક)ને ખોલીને મૂકી દેવામાં આવશે. (૩૭) તો જેણે વિદ્રોહ કર્યો હતો (૩૮) અને દુનિયાના જીવનને પ્રાથમિકતા આપી હતી, (૩૯) જહન્નમ (નર્ક) જ તેનું ઠેકાણું હશે. (૪૦) અને જેણે પોતાના રબ સમક્ષ ઊભા થવાનો ભય રાખ્યો હતો અને મનને ખરાબ ઈચ્છાઓથી દૂર રાખ્યું હતું, (૪૧) જન્નત (સ્વર્ગ) તેનું ઠેકાણું હશે.

(૪૨) આ લોકો તમને પૂછે છે, ''છેવટે તે ઘડી ક્યારે આવી પહોંચશે ?'' (૪૩) તમારું શું કામ કે તેનો સમય બતાવો. (૪૪) તેનું જ્ઞાન તો અલ્લાહ પર સમાપ્ત છે. (૪૫) તમે માત્ર સચેત કરનારા છો એ દરેક વ્યક્તિને, જે તેનો ભય રાખે. (૪૬) જે દિવસે આ લોકો તેને જોઈ લેશે, તો એમને એવું લાગશે કે (દુનિયામાં અથવા મૃતાવસ્થામાં આ લોકો) માત્ર એક દિવસના આગળના કે પાછળના પહોર સુધી રોકાયા છે.(રુકૂઅ-૨)

---

૪. સૃષ્ટિના રાજ્યના તેઓ કાર્યકર્તા છે, જેમના હાથે દુનિયાની સમગ્ર વ્યવસ્થા અલ્લાહ તઆલાના આદેશ અનુસાર ચાલી રહી છે.

૫. અર્થાત્, જ્યારે તેમને જવાબ આપવામાં આવ્યો કે હા, આવું જ થશે, તો તેઓ મજાકરૂપે પરસ્પર એક-બીજાથી કહેવા લાગ્યા કે મિત્રો, જો ખરેખર આપણને પલટીને ફરી જીવનની સ્થિતિમાં પરત આવવું પડ્યું તો અમે તો માર્યા જઈશું.

૬. મોટી નિશાનીથી અભિપ્રેત અસા (લાઠી)નું અજગર બની જવું છે, જેનો ઉલ્લેખ કુર્આન-મજીદમાં ઘણી જગ્યાએ કરવામાં આવ્યો છે.

૭. અર્થાત્, અલ્લાહના રસૂલને ખોટા ઠેરવવાના આ પરિણામથી ડરે, જે ફિરઔન જોઈ ચૂક્યો છે.

૮. તાત્પર્ય છે કયામત.

૮૦. અ-બ-સ

પરિચય

નામ :

પ્રથમ જ શબ્દ 'અ-બ-સ' (ભવાં ચઢાવ્યા)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

વિવરણકર્તાઓ અને હદીસવેત્તાઓએ સર્વાનુમતે આ સૂરઃના અવતરણનું કારણ એ બતાવ્યું છે કે એક વખતે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ની સભામાં મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના કેટલાક મોટા સરદારો બેસ્યા હતા અને નબી (સલ્લ.) તેઓ ઈસ્લામ સ્વીકારવા તૈયાર થાય તે માટે પ્રયત્નો કરી રહ્યા હતા. એટલામાં ઈબ્ને ઉમ્મે મકતૂમ (રદિ.) નામના એક અંધ વ્યક્તિ આપ (સલ્લ.)ની સેવામાં ઉપસ્થિત થયા અને તેમણે આપને ઈસ્લામ વિષે કંઈક પૂછવાની ઈચ્છા દર્શાવી. આપ (સલ્લ.)ને તેમનો આ હસ્તક્ષેપ પસંદ ન પડ્યો અને આપ (સલ્લ.)એ તેમના તરફ ધ્યાન ન આપ્યું. આ પ્રસંગે અલ્લાહ તરફથી આ સૂરઃનું અવતરણ થયું. આ ઐતિહાસિક પ્રસંગથી આ સૂરઃનો ઉતરાણકાળ સરળતાથી નક્કી થઈ જાય છે. એક તો એ વાત સિદ્ધ છે કે હઝરત ઈબ્ને ઉમ્મે મકતૂમ (રદિ.) તદ્દન આરંભિક કાળમાં ઈસ્લામ અંગીકાર કરનારાઓમાંથી છે. બીજું એ કે હદીસની જે નોંધોમાં આ પ્રસંગનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેમાંથી કેટલીક નોંધોથી લાગે છે કે તે વખતે તેઓ ઈસ્લામ સ્વીકારી ચૂક્યા હતા અને કેટલીકથી જણાય છે કે તેઓ ઈસ્લામ સ્વીકારવા તરફ આગળ વધી ચૂક્યા હતા અને સત્યની શોધમાં આપ (સલ્લ.) પાસે આવ્યા હતા. ત્રીજું એ કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ની સભામાં જે લોકો તે વખતે બેઠા હતા, તેમના નામોનો ઉલ્લેખ વિભિન્ન નોંધોમાં કરવામાં આવ્યો છે. આ યાદીમાં આપણને ઉત્બા, શૈબા, અબૂ જહલ, ઉમૈયા બિન ખલફ અને ઉબઈ બિન ખલફ જેવા ઈસ્લામના સૌથી કટ્ટર વિરોધીઓના નામો મળે છે. તેનાથી જણાય છે કે આ પ્રસંગ તે વખતે બન્યો હતો, જ્યારે રસૂલુલ્લાહ (સલ્લ.) સાથે આ લોકોનો મેળ-મેળાપ હજુ બાકી હતો અને સંઘર્ષ એટલો ઉગ્ર બન્યો ન હતો કે આપ (સલ્લ.)ને ત્યાં તેમની આવ-જા અને આપ (સલ્લ.) સાથે તેમની મુલાકાતનો ક્રમ બંધ થઈ ગયો હોય. આ બધી વાતો એનું પ્રમાણ છે કે આ સૂરઃ તદ્દન આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂરઃઓ પૈકી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

દેખીતી રીતે આ સૂરઃમાં નબી (સલ્લ.) પર રોષ વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે,

પરંતુ આખી સૂરઃ પર સમગ્રતયા વિચાર કરવામાં આવે તો જણાય છે કે વાસ્તવમાં રોષ કુરૈશના એ સરદારો પર વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે, જેઓ પોતાના ઘમંડ, હઠાગ્રહ અને સત્ય-વિમુખતાને કારણે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના સત્ય-પ્રચારનું તુચ્છતાની સાથે ખંડન કરી રહ્યા હતા, અને જ્યાં સુધી નબી સલ્લ.નો સંબંધ છે, આપને કેવળ પ્રચારની સાચી રીત બતાવવામાં આવી છે. આપ સલ્લ.એ એક અંધ વ્યક્તિ પ્રત્યે દુર્લક્ષ સેવવાનું અને કુરૈશના સરદારો પ્રત્યે ધ્યાન આપવાનું જે વલણ તે વખતે અપનાવ્યું હતું, તેનું પ્રેરક સંપૂર્ણપણે નિષ્ઠા અને સત્ય-સંદેશને આગળ વધારવાની ભાવના હતી, ન કે મોટા માણસોના સન્માન અને નાના માણસોના અપમાનનો વિચાર. પરંતુ અલ્લાહે આપને સમજાવ્યું કે ઇસ્લામી આહવાનૂની ખરી રીત આ નથી, બલ્કે આ આહવાનૂના દૃષ્ટિબિંદુથી આપના તરફથી ધ્યાન આપવાના ખરા હકદાર એ લોકો છે, જેમનામાં સત્ય અપનાવવાની તત્પરતા હોય અને આપ અને આપના ઉચ્ચ કોટિના આહવાનૂના પદથી એ વાત અત્યંત નિમ્ન છે કે આપ તેને એ ઘમંડી લોકો સામે મૂકો, જેઓ પોતાની મોટાઈના ઘમંડમાં એવું સમજતા હોય કે તેમને આપની નહીં, બલ્કે આપને તેમની જરૂર છે. આ વિષય સૂરઃના આરંભથી આયત-૧૬ સુધીનો છે. તે પછી આયત-૧૭થી રોષની દિશા સીધે-સીધી સત્યના એ કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ) તરફ ફરી જાય છે, જેઓ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના સંદેશને રદ કરી રહ્યા હતા.

اٰيَاتُهَا ٤٢ — (٨٠) سُوْرَةُ عَبَسَ مَكِّيَّةٌ (٢٤) — رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

عَبَسَ وَتَوَلّٰٓىۙ ﴿١﴾ اَنْ جَآءَهُ الْاَعْمٰى ؕ ﴿٢﴾ وَمَا يُدْرِيْكَ لَعَلَّهٗ
يَزَّكّٰٓىۙ ﴿٣﴾ اَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى ؕ ﴿٤﴾ اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰىۙ ﴿٥﴾
فَاَنْتَ لَهٗ تَصَدّٰى ؕ ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰى ؕ ﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ جَآءَكَ
يَسْعٰىۙ ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشٰىۙ ﴿٩﴾ فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى ۚ ﴿١٠﴾ كَلَّآ اِنَّهَا
تَذْكِرَةٌ ۚ ﴿١١﴾ فَمَنْ شَآءَ ذَكَرَهٗ ۘ ﴿١٢﴾ فِىْ صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ۙ ﴿١٣﴾ مَّرْفُوْعَةٍ
مُّطَهَّرَةٍۭ ۙ ﴿١٤﴾ بِاَيْدِىْ سَفَرَةٍ ۙ ﴿١٥﴾ كِرَامٍۭ بَرَرَةٍ ؕ ﴿١٦﴾ قُتِلَ الْاِنْسَانُ
مَآ اَكْفَرَهٗ ؕ ﴿١٧﴾ مِنْ اَىِّ شَىْءٍ خَلَقَهٗ ؕ ﴿١٨﴾ مِنْ نُّطْفَةٍ ؕ
خَلَقَهٗ فَقَدَّرَهٗ ۙ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّبِيْلَ يَسَّرَهٗ ۙ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ اَمَاتَهٗ فَاَقْبَرَهٗ ۙ ﴿٢١﴾
ثُمَّ اِذَا شَآءَ اَنْشَرَهٗ ؕ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَآ اَمَرَهٗ ؕ ﴿٢٣﴾ فَلْيَنْظُرِ
الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِهٖٓ ۙ ﴿٢٤﴾ اَنَّا صَبَبْنَا الْمَآءَ صَبًّا ۙ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا
الْاَرْضَ شَقًّا ۙ ﴿٢٦﴾ فَاَنْۢبَتْنَا فِيْهَا حَبًّا ۙ ﴿٢٧﴾ وَّعِنَبًا وَّقَضْبًا ۙ ﴿٢٨﴾
وَّزَيْتُوْنًا وَّنَخْلًا ۙ ﴿٢٩﴾ وَّحَدَآئِقَ غُلْبًا ۙ ﴿٣٠﴾ وَّفَاكِهَةً وَّاَبًّا ۙ ﴿٣١﴾
مَّتَاعًا لَّكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ؕ ﴿٣٢﴾ فَاِذَا جَآءَتِ الصَّآخَّةُ ۫ ﴿٣٣﴾
يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِيْهِ ۙ ﴿٣٤﴾ وَاُمِّهٖ وَاَبِيْهِ ۙ ﴿٣٥﴾ وَصَاحِبَتِهٖ
وَبَنِيْهِ ؕ ﴿٣٦﴾ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَاْنٌ يُّغْنِيْهِ ؕ ﴿٣٧﴾

وقف لازم

منزل ٧

૮૦. સૂરઃ અ-બ-સ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૪૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) ભવાં ચઢાવ્યા અને ઉપેક્ષા કરી (૨) એ વાત પર કે તે અંધ તેના પાસે આવી ગયો.[૧] (૩) તમને શું ખબર, કદાચ તે સુધરી જાય (૪) અથવા શિખામણ પર ધ્યાન આપે અને શિખામણ આપવી તેના માટે લાભદાયક હોય ? (૫) જે વ્યક્તિ બેપરવાઈ કરે છે (૬) તેના તરફ તો તમે ધ્યાન આપો છો, (૭) જો કે તે ન સુધરે તો તમારા પર તેની શું જવાબદારી છે ? (૮) અને જે સ્વયં તમારા પાસે દોડતો આવે છે (૯) અને ડરી રહ્યો હોય છે (૧૦) તેની તમે ઉપેક્ષા કરો છો. (૧૧) કદાપિ નહીં,[૨] આ તો એક ઉપદેશ છે, (૧૨) જેનું દિલ ચાહે આનો સ્વીકાર કરે. (૧૩) આ એવી પુસ્તિકાઓમાં લિખિત છે, જે આદરણીય છે, (૧૪) ઉચ્ચ કોટિની છે, પવિત્ર છે,[૩] (૧૫-૧૬) પ્રતિષ્ઠિત અને પ્રમાણિક લખનારાઓના હાથોમાં રહે છે.[૪]

(૧૭) ફિટકાર પડે[૫] મનુષ્ય પર ! સત્યનો કેવો કટ્ટર ઇન્કાર કરનારો છે આ ! (૧૮) કઈ વસ્તુમાંથી અલ્લાહે એને પેદા કર્યો છે ? (૧૯) વીર્યના એક ટીપામાંથી અલ્લાહે એને પેદા કર્યો, પછી એનું ભાગ્ય નિશ્ચિત કર્યું, (૨૦) પછી એના માટે જીવનનો માર્ગ સરળ બનાવ્યો, (૨૧) પછી એને મૃત્યુ આપ્યું અને કબરમાં પહોંચાડ્યો. (૨૨) પછી જયારે ઇચ્છે ત્યારે તે એને બીજીવાર ઉઠાવીને ઊભો કરી દે. (૨૩) કદાપિ નહીં, એણે એ કર્તવ્ય નિભાવ્યું નથી, જેનો અલ્લાહે એને આદેશ આપ્યો હતો. (૨૪) પછી જરા માનવી પોતાના ભોજનને જુએ. (૨૫) અમે પુષ્કળ પાણી રેડ્યું,[૬] (૨૬) પછી ધરતીને અદ્ભૂત રીતે ફાડી, (૨૭) પછી તેમાં ઉગાડ્યું અનાજ (૨૮) અને દ્રાક્ષ અને શાકભાજીઓ (૨૯) અને જેતૂન અને ખજૂરો (૩૦) અને ઘીચ બગીચા, (૩૧) અને જાત-જાતના ફળો અને ઘાસચારો, (૩૨) તમારા માટે અને તમારા ઢોરો માટે જીવન-સામગ્રી તરીકે.

(૩૩) છેવટે જયારે તે કાન બહેરા કરી નાખે તેવો અવાજ બુલંદ થશે[૭] – (૩૪-૩૫-૩૬) તે દિવસે મનુષ્ય પોતાના ભાઈ, અને પોતાની માતા, અને પોતાના પિતા, અને પોતાની પત્ની અને પોતાના સંતાનોથી (દૂર) ભાગશે. (૩૭) તેમાંથી દરેક વ્યક્તિ પર તે દિવસે એવો સમય આવી પડશે કે તેને પોતાના સિવાય કોઈનું ભાન નહીં હોય.

---

૧. પછીના વાક્યોથી જણાય છે કે ભવાં ચઢાવવા અને વિમુખતાથી કામ લેવાવાળા સ્વયં નબી સલ્લ. હતા. જે નેત્રહીન (અંધ)નો અહીં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે હઝરત ઇબ્ને ઉમ્મે મક્તૂમ રદિ. હતા, જેઓ હઝરત ખદીજા રદિ.ના ફોઈના પુત્ર-ભાઈ હતા. નબી સલ્લ. તે વખતે મક્કાના કાફિરોના મોટા-મોટા સરદારોને ઇસ્લામનું આમંત્રણ આપવામાં વ્યસ્ત હતા કે એટલામાં આ નેત્રહીન હાજર થયા અને તેમણે અમુક પ્રશ્નો કરવાની ઇચ્છા કરી. હુઝૂર સલ્લ.ને આ પ્રસંગે તેમનો હસ્તક્ષેપ પસંદ ન પડ્યો.

૨. અર્થાત્ આવું હરગિજ ન કરો. અલ્લાહને ભૂલી ગયેલા અને પોતાની દુન્યવી પ્રતિષ્ઠા પર ફૂલાઈ ગયેલા લોકોને અનુચિત મહત્ત્વ ન આપો, ન ઇસ્લામની શિક્ષા એવી વસ્તુ છે કે જે તેનાથી મોઢું ફેરવે તેના સામે તેને વિનયપૂર્વક

وُجُوْهٌ يَّوْمَىِٕذٍ مُّسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾

وَوُجُوْهٌ يَّوْمَىِٕذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾

اُولٰٓىِٕكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

منزل ٧ - ع٢ ۵

(૩૮) કેટલાક ચહેરા તે દિવસે ઝળહળી રહ્યા હશે, (૩૯) પ્રસન્ન-ને-પ્રફુલ્લિત અને આનંદિત હશે, (૪૦) અને કેટલાક ચહેરાઓ પર તે દિવસે ધૂળ ઊડી રહી હશે (૪૧) અને કાલિમા છવાયેલી હશે. (૪૨) આ જ કાફિર (ઇન્કાર કરનાર) અને દુરાચારી લોકો હશે. (રુકૂઅ-૧)

પ્રસ્તુત કરવામાં આવે અને ન તમારી એ શાન છે કે આ ઘમંડી લોકોને ઇસ્લામ તરફ લાવવા માટે કોઈ એવી રીતે કોશિશ કરો જેનાથી આ લોકો એ ગેરસમજમાં પડી જાય કે તમારો કોઈ સ્વાર્થ તેમનાથી અટકી પડ્યો છે, તેઓ માની લેશે તો તમારો સંદેશ પ્રસાર પામી શકશે, નહિં તો નિષ્ફળ થઈ જશે. સત્ય તેમનાથી એટલું જ નિઃસ્પૃહ અને બેપરવા છે, જેટલા આ લોકો સત્યથી બેપરવા છે.

૩. અર્થાત્, દરેક પ્રકારની ભેળસેળથી પવિત્ર છે. તેમાં વિશુદ્ધ સત્યની શિક્ષા પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે. કોઈપણ પ્રકારના અસત્ય અને ભ્રષ્ટ-વિકૃત વિચારો અને દૃષ્ટિકોણો તેમાં સમાઈ શકતા નથી.

૪. તેમનાથી તાત્પર્ય ફરિશ્તાઓ છે, જેઓ કુર્આનના આ પૃષ્ઠોને અલ્લાહ ત્આલાના પ્રત્યક્ષ નિર્દેશ અનુસાર લખી રહ્યા હતા, તેની રક્ષા કરી રહ્યા હતા અને રસુલુલ્લાહ સલ્લ. સુધી તેમને યથાવત પહોંચાડી રહ્યા હતા.

૫. અહીંથી ક્રોધની દિશા પ્રત્યક્ષ એ કાફિરો તરફ ફરે છે, જેઓ સત્યથી બેપરવાઈ દાખવી રહ્યા હતા. આનાથી પહેલા સૂરઃની શરૂઆતથી આયત-૧૬ સુધી સંબોધન નબી સલ્લ.ને હતું અને ક્રોધ અપ્રત્યક્ષ રૂપે કાફિરો પર કરવામાં આવી રહ્યો હતો. આની વર્ણન-શૈલી એ હતી કે હે નબી સલ્લ. ! એક સત્યના અભિલાષીને છોડીને આપ આ કેવા લોકો પર આટલું ધ્યાન આપી રહ્યા છો. આ તો સત્યના આમંત્રણની દૃષ્ટિએ તદ્દન તુચ્છ અને મૂલ્યહીન છે. તેમની એ હેસિયત નથી કે આપ જેવા મહાનતમ્ પયગંબર કુર્આન જેવી ઉચ્ચ દરજ્જા-પ્રાપ્ત વસ્તુને તેમના સામે પ્રસ્તુત કરો.

૬. આનાથી તાત્પર્ય વરસાદ છે.

૭. તાત્પર્ય છે છેલ્લા સૂર (રણશિંગા)માં ફૂંક મારવાનો પ્રલયકારી અવાજ, જેના તેજ થતાંની સાથે જ તમામ મૃત મનુષ્યો જીવંત થઈ ઉઠશે.

૮૧. અત્-તકવીર

પરિચય

નામ :

પ્રથમ જ આયતના શબ્દ 'કુવ્વિરત' થી લેવામાં આવ્યું છે. 'કુવ્વિરત' એ 'તકવીર'નું ભૂતકાળનું અકર્મક વાક્ય છે, જેનો અર્થ થાય છે લપેટી લેવામાં આવી. આ નામનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂરઃ છે, જેમાં લપેટી લેવાનું વર્ણન છે.

ઉતરાણકાળઃ

વિષય અને વર્ણનશૈલીથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત સૂરઃઓમાંથી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આના બે વિષયો છે : એક આખિરત (પરલોક), બીજો રિસાલત (ઈશદૂતત્વ).

પ્રથમ ૬ આયતોમાં કયામતના પ્રથમ ચરણનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. પછી સાત આયતોમાં બીજા ચરણનું વર્ણન છે. આખિરતનું આ સંપૂર્ણ ચિત્રણ કર્યા પછી એમ કહીને મનુષ્યને વિચાર કરવા છોડી મૂકવામાં આવ્યો છે કે તે સમયે દરેક મનુષ્યને સ્વયં ખબર પડી જશે કે તે શું લઈને આવ્યો છે. તે પછી રિસાલતનો વિષય લેવામાં આવ્યો છે. એમાં મક્કાવાસીઓને કહેવામાં આવ્યું છે કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) જે કંઈ તમારા સમક્ષ પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે, તે ન કોઈ પાગલની બકવાસ છે, ન કોઈ શૈતાન-પ્રેરિત વસવસો (ખરાબ વિચાર), બલ્કે અલ્લાહે મોકલેલા એક મહાન, પ્રતિષ્ઠિત અને વિશ્વસનીય સંદેશવાહકનું નિવેદન છે, જેને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)એ ખુલ્લા આકાશના ઉચ્ચ ક્ષિતિજ પર દિવસના પ્રકાશમાં પોતાની આંખે નિહાળેલ છે. આ શિક્ષણથી વિમુખતા દેખાડીને છેવટે તમે ક્યાં ચાલી જઈ રહ્યા છો ?

(اٰيَاتُهَا ٢٩) (٨١) سُوْرَةُ التَّكْوِيْرِ مَكِّيَّةٌ (٧) (رُكُوْعُهَا ١)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۝١ وَاِذَا النُّجُوْمُ انْكَدَرَتْ ۝٢ وَاِذَا الْجِبَالُ
سُيِّرَتْ ۝٣ وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ۝٤ وَاِذَا الْوُحُوْشُ حُشِرَتْ ۝٥
وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ۝٦ وَاِذَا النُّفُوْسُ زُوِّجَتْ ۝٧ وَاِذَا
الْمَوْءٗدَةُ سُئِلَتْ ۝٨ بِاَيِّ ذَنْۢبٍ قُتِلَتْ ۝٩ وَاِذَا الصُّحُفُ
نُشِرَتْ ۝١٠ وَاِذَا السَّمَآءُ كُشِطَتْ ۝١١ وَاِذَا الْجَحِيْمُ سُعِّرَتْ ۝١٢
وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ ۝١٣ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّآ اَحْضَرَتْ ۝١٤ فَلَآ
اُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ۝١٥ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ۝١٦ وَالَّيْلِ اِذَا عَسْعَسَ ۝١٧
وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَ ۝١٨ اِنَّهٗ لَقَوْلُ رَسُوْلٍ كَرِيْمٍ ۝١٩ ذِيْ
قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِيْنٍ ۝٢٠ مُّطَاعٍ ثَمَّ اَمِيْنٍ ۝٢١
وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُوْنٍ ۝٢٢ وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِيْنِ ۝٢٣
وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِيْنٍ ۝٢٤ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطٰنٍ
رَّجِيْمٍ ۝٢٥ فَاَيْنَ تَذْهَبُوْنَ ۝٢٦ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ۝٢٧
لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَّسْتَقِيْمَ ۝٢٨ وَمَا تَشَآءُوْنَ اِلَّآ
اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ۝٢٩

منزل ٧ - ع٢٩

૮૧. સૂરઃ અત્-તકવીર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૨૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) જ્યારે સૂર્ય લપેટી દેવામાં આવશે,[૧] (૨) અને જ્યારે તારાઓ વિખેરાઈ જશે, (૩) અને જ્યારે પર્વતોને ચલાવવામાં આવશે, (૪) અને જ્યારે દસ મહિનાની ગાભણી ઊંટણીઓને પોતાના હાલ પર છોડી દેવામાં આવશે,[૨] (૫) અને જ્યારે જંગલી પશુઓને સમેટીને એકત્ર કરી દેવામાં આવશે, (૬) અને જ્યારે સમુદ્રોને સળગાવી દેવામાં આવશે, (૭) અને જ્યારે આત્માઓને (શરીરોથી) જોડી દેવામાં આવશે,[૩] (૮) અને જ્યારે જીવતી દાટવામાં આવેલી બાળકીને પૂછવામાં આવશે (૯) કે તેને કયા અપરાધ માટે મારી નાખવામાં આવી ? (૧૦) અને જ્યારે કર્મનોંધો ખોલવામાં આવશે, (૧૧) અને જ્યારે આકાશનું આવરણ હટાવી દેવામાં આવશે, (૧૨) અને જ્યારે જહન્નમ (નર્ક) ધગધગાવવામાં આવશે, (૧૩) અને જન્નત (સ્વર્ગ) નજીક લઈ આવવામાં આવશે, (૧૪) તે સમયે દરેક મનુષ્યને ખબર પડી જશે કે તે શું લઈને આવ્યો છે.

(૧૫) તો નહીં,[૪] હું સોગંદ ખાઉં છું પલટનારા (૧૬) અને છૂપાઈ જનારા તારાઓના ! (૧૭) અને રાત્રિના, જ્યારે કે તે વિદાય થઈ (૧૮) અને પ્રભાતના જ્યારે તેણે શ્વાસ લીધો. (૧૯) વાસ્તવમાં આ એક પ્રતિષ્ઠિત સંદેશવાહકનું કથન છે,[૫] (૨૦) જે ખૂબ શક્તિશાળી છે, અર્શવાળા (સિંહાસનના માલિક)ના ત્યાં ઉચ્ચ પદવાળો છે, (૨૧) ત્યાં તેની આજ્ઞાને માનવામાં આવે છે,[૬] તે ભરોસાપાત્ર છે. (૨૨) અને (હે મક્કાવાસીઓ !) તમારો સાથી ઉન્માદી નથી,[૭] (૨૩) તેણે તે સંદેશવાહકને સ્પષ્ટ અને સાફ ક્ષિતિજ પર જોયો છે. (૨૪) અને તે પરોક્ષ (ના આ જ્ઞાનને લોકો સુધી પહોંચાડવા)ની બાબતમાં કંજૂસ નથી, (૨૫) અને આ કોઈ હડધૂત શૈતાનના બોલ નથી. (૨૬) પછી તમે લોકો કઈ તરફ જઈ રહ્યા છો ? (૨૭) આ તો સમસ્ત જગતવાસીઓ માટે એક ઉપદેશ છે, (૨૮) તમારામાંથી એ દરેક વ્યક્તિ માટે, જે સન્માર્ગ પર ચાલવા ઈચ્છતો હોય, (૨૯) અને તમારા ઈચ્છવાથી કંઈ થતું નથી, જ્યાં સુધી સમગ્ર સૃષ્ટિનો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) અલ્લાહ ન ઈચ્છે. (રુકૂઅ-૧)

---

૧. અર્થાત્, એ પ્રકાશ જે સૂર્યથી નીકળીને દુનિયામાં ફેલાય છે તે તેના પર જ લપેટી દેવામાં આવશે અને તેનું ફેલાવું બંધ થઈ જશે.

૨. આરબવાસીઓ માટે આ ઊંટણીથી વધારે કીમતી ધન બીજું કોઈ ન હતું, જે બચ્ચું જણવાના નજીક હોય. આ સ્થિતિમાં તેની ખૂબ વધારે સુરક્ષા અને દેખભાળ કરવામાં આવતી હતી. આવી ઊંટણીઓથી લોકોનું બેપરવા થઈ જવું જાણે એ અર્થ રાખતું હતું કે તે વખતે કંઈક એવી કઠિન અને મોટી આફત લોકો પર પડશે કે તેમને પોતાના અત્યંત પ્રિય ધનની રક્ષાનું પણ ભાન રહેશે નહીં.

૩. અર્થાત્, મનુષ્યોને નવેસરથી એ જ પ્રમાણે જીવંત કરવામાં આવશે, જે પ્રમાણે તેઓ દુનિયામાં મૃત્યુ પહેલા શરીર અને આત્મા સાથે જીવંત હતા.

૪. અર્થાત્, તમારા લોકોનું એ અનુમાન સાચું નથી કે આ જે કંઈ કુર્આનમાં બતાવવામાં આવી રહ્યું છે તે કોઈ દીવાનાની શેખી કે ડિંગ છે અથવા કોઈ શૈતાની વસવસો છે.

૫. આ જગ્યાએ પ્રતિષ્ઠિત સંદેશવાહક (રસૂલે કરીમ)થી અભિપ્રેત વહી લાવનાર ફરિશ્તો છે, જેમ કે આગળની આયતથી સ્પષ્ટતાપૂર્વક જણાઈ રહ્યું છે, અને કુર્આનને સંદેશવાહકનું કથન કહેવાનો અર્થ એ નથી કે આ ફરિશ્તાનો પોતાનો કલામ (વાણી) છે, બલ્કે 'સંદેશવાહકનું કથન'ના શબ્દો પોતે જ એ જાહેર કરી રહ્યા છે કે આ એ હસ્તીની વાણી છે, જેણે તેને સંદેશવાહક બનાવીને મોકલ્યો છે.

૬. અર્થાત્, તે ફરિશ્તાઓનો અધિકારી છે, તમામ ફરિશ્તાઓ તેના આદેશ હેઠળ કામ કરે છે.

૭. 'રફીક' (સાથી)થી તાત્પર્ય રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. છે.

૮૨. અલ-ઇન્ફિતાર

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ પહેલી જ આયતના શબ્દ 'ઇન્ ફતરત' થી લેવામાં આવ્યું છે. 'ઇન્ફિતાર' ક્રિયાત્મક મૂળ સંજ્ઞા છે, જેનો અર્થ છે – ફાટી જવું. આ નામનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂરઃ છે, જેમાં આકાશના ફાટી જવાનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આનો તથા સૂરઃ તકવીરનો વિષય એક-બીજાને ખૂબ જ મળતો છે. તેનાથી જણાય છે કે બંને સૂરઃઓ લગભગ એક જ સમયે અવતરિત થઈ છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય આખિરત (પરલોક) છે. અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) ફરમાવે છે કે, "જે વ્યક્તિ ઇચ્છતો હોય કે કયામતના દિવસને એવી રીતે જોઈ લે, જેવી રીતે આંખોથી જોવામાં આવે છે, તો તે સૂરઃ તક્વીર, સૂરઃ ઇન્ફિતાર અને સૂરઃ ઇન્શિકાક વાંચી જાય." (હદીસ : મુસ્નદે અહમદ, તિરમિઝી)

આમાં સૌપ્રથમ કયામતના દિવસનું ચિત્રણ કરવામાં આવ્યું છે અને એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે તે સામે આવશે, તો દરેક વ્યક્તિના સામે તેનું કર્યું-કરાવ્યું બધું આવી જશે. તે પછી મનુષ્યને ભાન કરાવવામાં આવ્યું છે કે જે રબે (પ્રભુ-પાલનહારે) તેને જીવન પ્રદાન કર્યું અને જેની કૃપા અને દયાના કારણે આજે તું બીજા તમામ જીવધારીઓ કરતાં સારું શરીર અને અંગો લઈને ફરી રહ્યો છે, તેના વિશે તને એ ધોખો ક્યાંથી લાગુ થઈ ગયો કે તે ફક્ત કૃપા જ કરવાવાળો છે, ન્યાય કરવાવાળો નથી? પછી માનવીને સચેત કરી દેવામાં આવ્યો છે કે તું કોઈ ભ્રમમાં ન પડ્યો રહેજે, તારી સંપૂર્ણ કર્મનોંધ તૈયાર કરવામાં આવી રહી છે. અંતે ભારપૂર્વક કહેવામાં આવ્યું છે કે ન્યાયનો દિવસ ચોક્કસ આવવાનો છે, જેમાં સત્કર્મીઓને જન્નત (સ્વર્ગ)નું સુખ અને આનંદ પ્રાપ્ત થશે અને દુષ્કર્મીઓને જહન્નમ (નર્ક)ની યાતના મળશે.

اٰیاتُها ١٩ (٨٢) سُوْرَةُ الْاِنْفِطَارِ مَكِّيَّةٌ (٨٢) رُكُوْعُها ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اِذَا السَّمَآءُ انْفَطَرَتْ ۙ﴿۱﴾ وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ ۙ﴿۲﴾ وَاِذَا الْبِحَارُ
فُجِّرَتْ ۙ﴿۳﴾ وَاِذَا الْقُبُوْرُ بُعْثِرَتْ ۙ﴿۴﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ
وَاَخَّرَتْ ؕ﴿۵﴾ يٰۤاَيُّهَا الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيْمِ ۙ﴿۶﴾
الَّذِيْ خَلَقَكَ فَسَوّٰىكَ فَعَدَلَكَ ۙ﴿۷﴾ فِيْۤ اَيِّ صُوْرَةٍ مَّا شَآءَ
رَكَّبَكَ ؕ﴿۸﴾ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُوْنَ بِالدِّيْنِ ۙ﴿۹﴾ وَاِنَّ عَلَيْكُمْ
لَحٰفِظِيْنَ ۙ﴿۱۰﴾ كِرَامًا كَاتِبِيْنَ ۙ﴿۱۱﴾ يَعْلَمُوْنَ مَا تَفْعَلُوْنَ ﴿۱۲﴾
اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِيْ نَعِيْمٍ ۙ﴿۱۳﴾ وَّاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِيْ جَحِيْمٍ ﴿۱۴﴾
يَّصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّيْنِ ﴿۱۵﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَآئِبِيْنَ ؕ﴿۱۶﴾ وَمَاۤ
اَدْرٰىكَ مَا يَوْمُ الدِّيْنِ ۙ﴿۱۷﴾ ثُمَّ مَاۤ اَدْرٰىكَ مَا يَوْمُ الدِّيْنِ ؕ﴿۱۸﴾
يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا ؕ وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِّلّٰهِ ﴿۱۹﴾

منزل ٧ الربع ع ١٩

૮૨. અલ-ઇન્ફિતાર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૧૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) જ્યારે આકાશ ફાટી જશે, (૨) અને જ્યારે તારાઓ વિખેરાઈ જશે, (૩) અને જ્યારે સમુદ્રોને ફાડી નાખવામાં આવશે, (૪) અને જ્યારે કબરોને ખોલી નાખવામાં આવશે,[1] (૫) ત્યારે દરેક વ્યક્તિને તેનું આગળ-પાછળનું બધું કર્યું-કરાવ્યું જણાઈ જશે.

(૬) હે મનુષ્ય ! કઈ વસ્તુએ તને પોતાના એ કૃપાળુ રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) વિશે ધોખામાં નાખી દીધો, ૭) જેણે તને પેદા કર્યો, તને નખશિખથી દુરસ્ત બનાવ્યો, તને એક સંતુલન સાથે બનાવ્યો, (૮) અને જે રૂપમાં ઇચ્છ્યો તને જોડીને તૈયાર કર્યો ? (૯) કદાપિ નહીં,[2] પરંતુ (સાચી વાત એ છે કે) તમે લોકો જઝા (ઈનામ) તથા સજાને ખોટી ઠેરવો છો,[3] (૧૦) જો કે તમારા પર નિરીક્ષકો નિયુક્ત કરવામાં આવેલા છે, (૧૧) એવા પ્રતિષ્ઠિત લખનારાઓ, (૧૨) જેઓ તમારા પ્રત્યેક કાર્યને જાણે છે.

(૧૩) નિશ્ચિતપણે સદાચારી લોકો આનંદમાં હશે (૧૪) અને દુરાચારી લોકો જહન્નમ (નર્ક)માં જશે. (૧૫) બદલાના દિવસે તેઓ તેમાં પ્રવેશ કરશે (૧૬) અને તેનાથી કદાપિ અદશ્ય નહીં થઈ શકે. (૧૭) અને તમે શું જાણો કે તે બદલાનો દિવસ શું છે ? (૧૮) હા, તમને શું ખબર કે તે બદલાનો દિવસ શું છે ? (૧૯) આ એ દિવસ છે, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ માટે કંઈ કરવું કોઈના અધિકારમાં નહીં હોય. નિર્ણય તે દિવસે સંપૂર્ણપણે અલ્લાહના અધિકારમાં હશે. (રુકૂઅ-૧)

---

૧. કબરોને ખોલવાથી તાત્પર્ય લોકોને નવેસરથી જીવંત કરીને ઉઠાવવામાં આવશે.

૨. અર્થાત્, કોઈ બુદ્ધિગમ્ય કારણ આ ધોકામાં પડવાનું નથી.

૩. અર્થાત્, વાસ્તવમાં જે વસ્તુએ તમને લોકોને ધોકામાં નાખ્યા છે, તે કોઈ બુદ્ધિગમ્ય દલીલ નથી, બલ્કે માત્ર તમારો એ મૂર્ખતાપૂર્ણ વિચાર છે કે દુનિયાની આ કર્મ-ભૂમિના પાછળ કોઈ બદલો પામવાનું ઘર નથી. આ જ ગેરસમજ અને નિરાધાર અનુમાને તમને અલ્લાહથી બેપરવા, તેના ન્યાયથી નિડર અને પોતાના નૈતિક વ્યવહારમાં બિનજવાબદાર બનાવી દીધા છે.

૮૩. અલ-મુતફ્ફિફીન

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ પહેલી જ આયત 'વૈલુલ્ લિલ્-મુતફ્ફિફીન' (વિનાશ છે તોલ-માપમાં હાથચાલાકી કરનારાઓ માટે)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આની વર્ણનશૈલી અને વિષયોથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે આ મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થઈ છે, જ્યારે મક્કાવાસીઓના મનમાં આખિરત (પરલોક)ની આસ્થા બેસાડવા માટે નિરંતર સૂરઃઓ અવતરિત થઈ રહી હતી, અને આનું અવતરણ તે સમયે થયું છે જ્યારે મક્કાવાસીઓએ રસ્તાઓ પર, બજારોમાં અને સભાઓમાં મુસલમાનોને મહેણાં મારવાનું અને તેમનું અપમાન કરવાનું શરૂ કરી દીધું હતું, પરંતુ અન્યાય, અત્યાચાર અને મારપીટનો ક્રમ હજુ શરૂ થયો ન હતો.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય પણ આખિરત છે. પ્રથમ છ આયતોમાં એ પ્રચલિત ભ્રષ્ટાચાર પર પકડ કરવામાં આવી છે, જે વેપારીઓમાં ખૂબ જ વ્યાપક રીતે ફેલાયેલો હતો. સમાજના અનેક દૂષણોમાંથી આ એક દૂષણને, જેના ખરાબ હોવા વિષે કોઈ ઇન્કાર કરી શકતું ન હતું, ઉદાહરણ રૂપે લઈને એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે આખિરતથી ગફલતનું આ અનિવાર્ય પરિણામ છે. જ્યાં સુધી લોકોને એ વાતનું ભાન ન હોય કે એક દિવસ અલ્લાહ સમક્ષ રજૂ થવાનું છે અને પાઈ-પાઈનો હિસાબ આપવાનો છે, ત્યાં સુધી એ શક્ય નથી કે તેઓ પોતાના વ્યવહાર-વર્તનમાં સંપૂર્ણ પ્રમાણિકતા અપનાવી શકે. આમ, નૈતિકતાના સાથે આખિરત (પરલોક) પર આસ્થાનો સંબંધ ખૂબ જ પ્રભાવશાળી અને હૃદયગમ્ય રીતે સ્પષ્ટ કર્યા પછી આયત-૭ થી ૧૭ સુધી બતાવવામાં આવ્યું છે કે દુરાચારી લોકોને આખિરતમાં સખત વિનાશનો સામનો કરવો પડશે. ત્યારબાદ આયત-૧૮ થી ૨૮ સુધી સદાચારી લોકોના ઉત્તમ પરિણામનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

અંતમાં, ઈમાનવાળાઓને સાંત્વના આપવામાં આવી છે અને તે સાથે સત્યના વિરોધીઓને સચેત પણ કરવામાં આવ્યા છે કે આજે જે લોકો ઈમાન લાવનારાઓને

અપમાનિત કરી રહ્યા છે, કયામતના દિવસે આ જ અપરાધી લોકો પોતાના વલણનું ખૂબ માઠું પરિણામ જોશે અને આ જ ઈમાનવાળાઓ આ અપરાધીઓના બૂરા પરિણામો જોઈને પોતાની આંખો ઠંડી કરશે.

اٰيَاتُهَا ٣٦ (٨٣) سُوْرَةُ الْمُطَفِّفِيْنَ مَكِّيَّةٌ (٨٦) رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِيْنَ ۙ۝۱ الَّذِيْنَ اِذَا اكْتَالُوْا عَلَى النَّاسِ
يَسْتَوْفُوْنَ ۝۲ ۖ وَاِذَا كَالُوْهُمْ اَوْ وَّزَنُوْهُمْ يُخْسِرُوْنَ ۝۳ ؕ
اَلَا يَظُنُّ اُولٰٓئِكَ اَنَّهُمْ مَّبْعُوْثُوْنَ ۝۴ ۙ لِيَوْمٍ عَظِيْمٍ ۝۵ ۙ
يَّوْمَ يَقُوْمُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝۶ ؕ كَلَّآ اِنَّ كِتٰبَ
الْفُجَّارِ لَفِيْ سِجِّيْنٍ ۝۷ ؕ وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا سِجِّيْنٌ ۝۸ ؕ كِتٰبٌ
مَّرْقُوْمٌ ۝۹ ؕ وَيْلٌ يَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ۝۱۰ ۙ الَّذِيْنَ يُكَذِّبُوْنَ بِيَوْمِ
الدِّيْنِ ۝۱۱ ؕ وَمَا يُكَذِّبُ بِهٖٓ اِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ اَثِيْمٍ ۝۱۲ ۙ اِذَا تُتْلٰى
عَلَيْهِ اٰيٰتُنَا قَالَ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ۝۱۳ ؕ كَلَّا بَلْ سكتة رَانَ
عَلٰى قُلُوْبِهِمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ۝۱۴ كَلَّآ اِنَّهُمْ عَنْ رَّبِّهِمْ
يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوْبُوْنَ ۝۱۵ ؕ ثُمَّ اِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيْمِ ۝۱۶ ؕ ثُمَّ
يُقَالُ هٰذَا الَّذِيْ كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُوْنَ ۝۱۷ ؕ كَلَّآ اِنَّ كِتٰبَ
الْاَبْرَارِ لَفِيْ عِلِّيِّيْنَ ۝۱۸ ؕ وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا عِلِّيُّوْنَ ۝۱۹ ؕ كِتٰبٌ
مَّرْقُوْمٌ ۝۲۰ ۙ يَّشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُوْنَ ۝۲۱ ؕ اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِيْ نَعِيْمٍ ۝۲۲ ۙ
عَلَى الْاَرَآئِكِ يَنْظُرُوْنَ ۝۲۳ ۙ تَعْرِفُ فِيْ وُجُوْهِهِمْ نَضْرَةَ
النَّعِيْمِ ۝۲۴ ۚ يُسْقَوْنَ مِنْ رَّحِيْقٍ مَّخْتُوْمٍ ۝۲۵ ۙ خِتٰمُهٗ مِسْكٌ ؕ وَفِيْ
ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنٰفِسُوْنَ ۝۲۶ ؕ وَمِزَاجُهٗ مِنْ تَسْنِيْمٍ ۝۲۷ ۙ

૮૩. સૂરઃ અલ-મુતફ્ફિફીન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૩૬)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) વિનાશ છે તોલ-માપમાં હાથચાલાકી કરનારાઓ માટે, (૨) જેમની સ્થિતિ એ છે કે જ્યારે લોકો પાસેથી લે છે તો પૂરેપૂરું લે છે, (૩) અને જ્યારે તેમને માપીને કે તોલીને આપે છે ત્યારે તેમને ઓછું આપે છે. (૪-૫) શું આ લોકો નથી સમજતા કે એક મોટા દિવસે[૧] એમને ઉઠાવીને લાવવામાં આવવાના છે ? (૬) તે દિવસે જ્યારે સૌ લોકો સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) સામે ઊભા હશે.

(૭) કદાપિ નહીં,[૨] ચોક્કસપણે દુરાચારીઓની કર્મનોંધ કારાવાસના દફતરમાં છે, (૮) અને તમે શું જાણો કે શું છે તે કારાવાસનું દફતર? (૯) તે એક ગ્રંથ છે, લેખિત. (૧૦) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે, (૧૧) જેઓ બદલાના દિવસને ખોટું ઠેરવે છે, (૧૨) અને તેને ખોટું નથી ઠેરવતો પણ દરેક એ મનુષ્ય, જે હદથી વધી જનાર દુરાચારી છે. (૧૩) તેને જ્યારે અમારી આયતો સંભળાવવામાં આવે છે[૩] તો કહે છે, ''આ તો જૂના જમાનાની વાર્તાઓ છે.'' (૧૪) કદાપિ નહીં, બલ્કે વાસ્તવમાં તેમના હૃદયો પર તેમના દુરાચારોનો કાટ ચઢી ગયો છે.[૪] (૧૫) કદાપિ નહીં, નિશ્ચિતપણે તે દિવસે આ લોકોને પોતાના રબના દર્શનથી વંચિત રાખવામાં આવશે, (૧૬) પછી આ લોકો જહન્નમમાં જઈ પડશે, (૧૭) પછી તેમને કહેવામાં આવશે કે આ એ જ વસ્તુ છે, જેને તમે ખોટી ઠેરવતા હતા.

(૧૮) કદાપિ નહીં,[૫] નિઃશંક સદાચારીઓની કર્મનોંધ ઉચ્ચ શ્રેણીના લોકોના દફતરમાં છે, (૧૯) અને તમને શું ખબર કે શું છે તે ઉચ્ચ શ્રેણીના લોકોનું દફતર ? (૨૦) એક લેખિત ગ્રંથ, (૨૧) જેની દેખરેખ નિકટવર્તી ફરિશ્તાઓ કરે છે. (૨૨) નિઃશંક સદાચારી લોકો ખૂબ આનંદમાં હશે, (૨૩) ઊંચી બેઠકો પર બિરાજીને નિહાળી રહ્યા હશે, (૨૪) તેમના મુખ પર તમને સુખ-સમૃદ્ધિની તેજસ્વિતા જણાશે. (૨૫) તેમને સર્વોત્તમ અને વિશુદ્ધ સીલબંધ શરાબ પીવડાવવામાં આવશે (૨૬) જેના પર કસ્તુરીની મહોર લાગેલી હશે. જે લોકો બીજાઓથી આગળ વધી જવા માગતા હોય તેઓ આ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવામાં આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરે.

---

૧. કયામતના દિવસને મોટો દિવસ એટલા માટે કહેવામાં આવ્યો છે કે તેમાં તમામ મનુષ્યો અને જિન્નોનો હિસાબ અલ્લાહની અદાલતમાં એકી સમયે લેવામાં આવશે તથા અઝાબ (યાતના) અને સવાબ (પુણ્ય)ના અતિ મહત્ત્વના નિર્ણયો કરવામાં આવશે.

૨. અર્થાત્, આ લોકોનું એ અનુમાન ખોટું છે કે દુનિયામાં આ ગુનાઓનું આચરણ કર્યા પછી તેઓ આમ જ છૂટી જશે.

૩. અર્થાત્, એ આયતો, જેમાં બદલાના દિવસના સમાચાર આપવામાં આવ્યા છે.

૪. અર્થાત્, ઇનામ અને સજાને જૂઠી વાર્તા ઠેરવવાની કોઈ બુદ્ધિગમ્ય દલીલ નથી, પરંતુ જે કારણસર આ લોકો તેને

عَيْنًا يَّشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُوْنَ ۭ﴿٢٨﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اَجْرَمُوْا كَانُوْا مِنَ
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يَضْحَكُوْنَ ﴿٢٩﴾ۡ وَاِذَا مَرُّوْا بِهِمْ يَتَغَامَزُوْنَ ﴿٣٠﴾ۡ
وَاِذَا انْقَلَبُوْٓا اِلٰٓى اَهْلِهِمُ انْقَلَبُوْا فَكِهِيْنَ ﴿٣١﴾ۡ وَاِذَا رَاَوْهُمْ قَالُوْٓا
اِنَّ هٰٓؤُلَاۗءِ لَضَاۗلُّوْنَ ﴿٣٢﴾ۙ وَمَآ اُرْسِلُوْا عَلَيْهِمْ حٰفِظِيْنَ ﴿٣٣﴾ۭ فَالْيَوْمَ
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُوْنَ ﴿٣٤﴾ۙ عَلَي الْاَرَاۗىِٕكِ ۙ
يَنْظُرُوْنَ ﴿٣٥﴾ۭ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ ﴿٣٦﴾ۧ

(૨૭) એ શરાબમાં તસ્નીમ[૬]નું મિશ્રણ હશે, (૨૮) આ એક ઝરણું છે, જેના પાણી સાથે નિકટવર્તી લોકો મદિરાપાન કરશે.

(૨૯) અપરાધી લોકો દુનિયામાં ઈમાન લાવનારાઓની હાંસી ઊડાવતા હતા, (૩૦) જ્યારે તેમના પાસેથી પસાર થતા તો આંખો મિચકારીને તેમના તરફ ઈશારાઓ કરતા હતા, (૩૧) પોતાના કુટુંબીજનો તરફ પાછા ફરતા, ત્યારે ખૂબ મજા લેતા પાછા ફરતા હતા, (૩૨) અને જ્યારે તેમને જોતા તો કહેતા હતા કે આ બહેકી ગયેલા લોકો છે. (૩૩) જો કે તેમને તેમના પર દેખરેખ રાખનાર બનાવીને મોકલવામાં આવ્યા ન હતા. (૩૪) આજે ઈમાન લાવનારાઓ કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ) પર હસી રહ્યા છે, (૩૫) આસનો પર બિરાજીને તેમની દશા જોઈ રહ્યા છે. (૩૬) મળી ગયું ને કાફિરોને તેમના એ કૃત્યોનું પુણ્ય, જે તેઓ કર્યા કરતા હતા ![૭] **(રુકૂઅ-૧)**

જૂઠી વાર્તા કહે છે તે એ છે કે જે ગુનાઓનું તેઓ આચરણ કરતા રહ્યા છે તેનો કાટ તેમના હૃદયો પર પૂરેપૂરી રીતે ચઢી ગયો છે, તેથી જે વાત તદ્દન બુદ્ધિગમ્ય અને સમજમાં આવે એવી છે તે તેમને જૂઠી વાર્તા દેખાય છે.

૫. અર્થાત્, તે લોકોનો એ વિચાર ખોટો છે કે કોઈ ઇનામ અને સજા મળવાની નથી.

૬. 'તસ્નીમ'નો અર્થ ઊંચાઈના છે અને કોઈ ઝરણાને 'તસ્નીમ' કહેવાનો અર્થ એ છે કે તે ઊંચાઈથી વહેતું નીચે આવી રહ્યું હશે.

૭. આ વાક્યમાં એક સૂક્ષ્મ વ્યંગ છે. કેમ કે એ કાફિરો પુણ્યનું કામ સમજીને ઈમાનવાળાઓને હેરાન કરતા હતા, તેથી ફરમાવવામાં આવ્યું કે આખિરત (પરલોક)માં ઈમાનવાળા જન્નતમાં મજાથી બેસીને જહન્નમમાં બળવાવાળા એ કાફિરોની હાલત જોશે અને પોતાના હૃદયોમાં કહેશે કે બરાબર પુણ્ય (સવાબ) તેમને તેમના કર્મોનું મળી ગયું.

૮૪. અલ-ઈન્શિકાક

પરિચય

નામ :

આ સૂરઃનું નામ પહેલી જ આયતના શબ્દ 'ઈન્-શક્કત' (ફાટી જશે)થી લેવામાં આવ્યું છે. 'ઈન્શિકાક' ક્રિયાત્મક મૂળ સંજ્ઞા છે, જેનો અર્થ થાય છે 'ફાટી જવું' અને આ નામનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂરઃ છે, જેમાં આકાશના ફાટવાનું વર્ણન છે.

ઉતરાણકાળ :

આ પણ મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત સૂરઃઓમાંથી છે. તેની ચર્ચાનો આંતરિક પુરાવો એ બતાવી રહ્યો છે કે હજુ અતિરેક અને અત્યાચારનો ક્રમ શરૂ થયો ન હતો. જો કે કુર્આનના સંદેશને મક્કામાં ખુલ્લેઆમ ખોટો ઠેરવવામાં આવી રહ્યો હતો અને લોકો એ માનવાનો ઈન્કાર કરી રહ્યા હતા કે એક દિવસ કયામત આવશે અને તેમને પોતાના અલ્લાહ (ઈશ્વર) સમક્ષ જવાબ આપવા માટે હાજર થવું પડશે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય કયામત અને આખિરત (પરલોક) છે. પ્રથમ પાંચ આયતોમાં ન માત્ર કયામતના સ્વરૂપનું વર્ણન છે, બલ્કે તેના સત્ય હોવાની દલીલ પણ આપી દેવામાં આવી છે.

તે પછી આયત-૬ થી ૧૯ સુધી બતાવવામાં આવ્યું છે કે માણસને ચાહે તેની ખબર હોય કે ન હોય, પ્રત્યેક સ્થિતિમાં તે એ મંજિલ તરફ ઇચ્છા-અનિચ્છાએ ચાલી જઈ રહ્યો છે, જ્યાં તેને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) સામે ઉપસ્થિત થવાનું છે. પછી તમામ મનુષ્યો બે વર્ગોમાં વહેંચાઈ જશે. એક તેઓ જેમની કાર્મનોંધ તેમના સીધા (જમણા) હાથમાં આપવામાં આવશે. તેમને વધુ હિસાબ-કિતાબ વગર માફ કરી દેવામાં આવશે. બીજા તેઓ જેમની કાર્મનોંધ તેમની પીઠ પાછળથી આપવામાં આવશે. તેઓ ઇચ્છશે કે કોઈપણ રીતે તેમને મૃત્યુ આવી જાય, પરંતુ મરવાને બદલે તેમને જહન્નમ (નર્ક)માં ફેંકી દેવામાં આવશે. તેમનો આ અંજામ એટલા માટે હશે કે તેઓ દુનિયામાં એ ભ્રમમાં રાચતા રહ્યા કે કદી અલ્લાહ સમક્ષ જવાબ આપવા માટે હાજર થવાનું નથી, જ્યારે કે વાસ્તવિકતા એ છે કે તેમનું દુનિયાના જીવનથી આખિરતના ઈનામ અને સજા સુધી તબક્કાવાર પહોંચવું એટલું જ નિશ્ચિત છે, જેટલું સૂર્યના આથમ્યા પછી સંધ્યાની લાલિમાનું દેખા દેવું અને દિવસ પછી રાતનું આવવું અને તેમાં મનુષ્યો અને પશુઓનું પોત-પોતાના રહેઠાણો તરફ પાછા ફરવું

અને ચંદ્રનું બીજના ચંદ્રથી વધતાં-વધતાં પૂર્ણિમાના ચંદ્ર બની જવું નિશ્ચિત છે.

અંતમાં તે કાફિરોને દુઃખદાયી સજાના સમાચાર આપી દેવામાં આવ્યા છે, જેઓ કુર્આનને સાંભળ્યા પછી અલ્લાહ સામે ઝૂકી જવાને બદલે ઊલટા ખોટું ઠેરવે છે, અને એ લોકોને અસીમ વળતરની ખુશખબર આપવામાં આવી છે, જેઓ ઈમાન લાવીને સદ્કાર્યો કરે છે.

آیاتها ٢٥ — (٨٤) سُورَةُ الانشقاق مكية (٨٣) — ركوعها ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ۝١ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۝٢ وَإِذَا
الْأَرْضُ مُدَّتْ ۝٣ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ۝٤ وَأَذِنَتْ
لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۝٥ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ
كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ ۝٦ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۝٧
فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ۝٨ وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ
مَسْرُورًا ۝٩ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ۝١٠ فَسَوْفَ
يَدْعُو ثُبُورًا ۝١١ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ۝١٢ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ
مَسْرُورًا ۝١٣ إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ۝١٤ بَلَىٰ ۚ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ
بِهِ بَصِيرًا ۝١٥ فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ۝١٦ وَاللَّيْلِ وَمَا
وَسَقَ ۝١٧ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ۝١٨ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ ۝١٩
فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝٢٠ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ
لَا يَسْجُدُونَ ۩ ۝٢١ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ ۝٢٢ وَاللَّهُ
أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ۝٢٣ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝٢٤ إِلَّا
الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۝٢٥ ع

معانقة ١٤ عند المتأخرين ١٢

السجدة ١٣ منزل ٧

૮૪. સૂરઃ અલ-ઈન્શિકાક

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૨૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) જ્યારે આકાશ ફાટી જશે, (૨) અને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના આદેશનું પાલન કરશે અને તેના માટે સાચું એ જ છે (કે પોતાના રબના આદેશને માને), (૩) અને જ્યારે ધરતીને ફેલાવી દેવામાં આવશે,[૧] અને જે કંઈ તેના અંદર છે તેને બહાર ફેંકીને ખાલી થઈ જશે,[૨] (૪) અને પોતાના રબના આદેશનું પાલન કરશે, (૫) અને તેના માટે સાચું એ જ છે (કે તેના આદેશનું પાલન કરે). (૬) હે મનુષ્ય ! તું અનિવાર્યપણે ખેંચાતો-તણાતો પોતાના રબના તરફ જઈ રહ્યો છે અને તેને મળવાનો છે. (૭) પછી જેની કર્મનોંધ તેના સીધા (જમણા) હાથમાં આપી દેવામાં આવી (૮) તેનાથી હળવો હિસાબ લેવાશે,[૩] (૯) અને તે સ્વજનો તરફ ખુશી-ખુશી પાછો ફરશે.[૪] (૧૦) રહી એ વ્યક્તિ, જેની કર્મનોંધ તેની પીઠ પાછળ આપવામાં આવશે,[૫] (૧૧) તો તે મૃત્યુને પોકારશે (૧૨) અને ભડકે બળતી આગમાં જઈ પડશે. (૧૩) તે પોતાના કુટુંબીઓમાં મગ્ન હતો. (૧૪) તેણે સમજ્યું હતું કે તેને કયારેય પાછા ફરવાનું નથી. (૧૫) પાછા ફરવાનું કેવી રીતે ન હતું, તેનો રબ તેના કરતૂકો જોઈ રહ્યો હતો.

(૧૬) તો નહીં, હું સોગંદ ખાઉં છું સંધ્યાની લાલિમાના, (૧૭) અને રાત્રિના અને જે કંઈ તે સંકેલી લે છે, (૧૮) અને ચંદ્રના જ્યારે તે પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર થઈ જાય છે, (૧૯) તમને ચોક્કસપણે તબક્કાવાર અને એક સ્થિતિથી બીજી સ્થિતિ તરફ પસાર થતા ચાલ્યા જવાનું છે.[૬] (૨૦) પછી આ લોકોને શું થઈ ગયું છે કે આ ઈમાન નથી લાવતા (૨૧) અને જ્યારે કુર્આન એમના સામે પઢવામાં આવે છે, ત્યારે સિજદો નથી કરતા ? (૨૨) બલ્કે આ ઇન્કાર કરનારાઓ તો ઊલટાનું ખોટું ઠેરવે છે. (૨૩) જો કે જે કંઈ આ લોકો (પોતાની કર્મનોંધમાં) એકત્રિત કરી રહ્યા છે અલ્લાહ તેને ખૂબ સારી રીતે જાણે છે.[૭] (૨૪) તેથી આમને દુઃખદાયક યાતનાની શુભસૂચના આપી દો. (૨૫) અલબત્ત, જે લોકો ઈમાન લઈ આવ્યા છે અને જેમણે સત્કાર્યો કર્યા છે તેમના માટે કદી સમાપ્ત ન થનાર બદલો છે.(રુકૂઅ-૧)

---

૧. ધરતીને ફેલાવી દેવાનો અર્થ એ છે કે સમુદ્ર અને નદીઓને પૂરીને સમતળ કરી દેવામાં આવશે, પહાડોને ધૂળધાણી કરીને વિખેરી દેવામાં આવશે અને ધરતીની બધી ઊંચ-નીચ બરાબર કરીને તેને એક સપાટ મેદાન બનાવી દેવામાં આવશે.

૨. અર્થાત્, જેટલા મૃત લોકો તેના અંદર પડેલા હશે, બધાને કાઢીને તે બહાર નાખી દેશે અને એ જ રીતે તેમના કર્મોના જે પુરાવાઓ તેના અંદર મોજૂદ હશે તે બધા પણ સંપૂર્ણપણે બહાર આવી જશે, કોઈ વસ્તુ પણ તેમાં છૂપાયેલી અને દબાયેલી રહી નહીં જાય.

૩. અર્થાત્, તેનાથી કઠોર હિસાબ લેવામાં નહીં આવે. તેને એ પૂછવામાં નહીં આવે કે ફલાણા-ફલાણા કાર્યો તેં કેમ કર્યા હતા અને તારા પાસે આ કાર્યો માટે શું કારણ છે. તેની ભલાઈઓની સાથે તેની બૂરાઈઓ પણ તેના કર્મ-

પત્રમાં મોજૂદ જરૂર હશે, પરંતુ બસ એ જોઈને કે ભલાઈઓનું પલ્લું બૂરાઈઓથી ભારે છે, તેની ભૂલોથી દરગુજર કરવામાં આવશે અને તેને માફ કરી દેવામાં આવશે.

૪. 'પોતાના લોકો'થી તાત્પર્ય વ્યક્તિના એ પત્ની-બાળકો, રિશ્તેદારો અને સાથી છે, જેમને તેની જેમ જ માફ કરી દેવામાં આવ્યા હશે.

૫. સૂરઃ હાક્કામાં ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે જે જેનું કર્મ-પત્ર તેના ડાબા હાથમાં આપવામાં આવશે, અને અહીં કહેવામાં આવ્યું છે કે તેની પીઠ પાછળ આપવામાં આવશે, સંભવતઃ આની સ્થિતિ અને સ્વરૂપ એ હશે કે બધા સર્જનોની સામે ડાબા હાથમાં કર્મ-પત્રક લેતાં તેને શરમ આવશે, તેથી તે પોતાનો હાથ પાછળ કરી લેશે, પરંતુ કર્મ-પત્ર તો છેવટે તેને પકડાવી જ દેવામાં આવશે, ચાહે તે હાથ આગળ કરીને લે અથવા પીઠની પાછળ છુપાવી લે.

૬. અર્થાત્, તમારે એક સ્થિતિમાં રહેવાનું નથી, બલ્કે યુવાનીથી ઘડપણ, ઘડપણથી મૃત્યુ, મૃત્યુથી 'બરઝખ' (મૃત્યુ અને ફરીથી જીવનના વચ્ચેના અંતરાળની અવસ્થા), બરઝખથી પુનર્જીવન, પુનર્જીવનથી હશ્રનું મેદાન, પછી હિસાબ-કિતાબ અને પછી ઇનામ અને સજાની અસંખ્ય મંજિલોથી તમારે અનિવાર્યપણે પસાર થવું પડશે. આ વાત માટે ત્રણ વસ્તુઓના સોગંદ ખાવામાં આવ્યા છે : (૧) સૂર્ય અસ્ત થયા પછીની ક્ષિતિજની લાલિમા (૨) દિવસ પછી રાત્રિનો અંધકાર અને તેમાં એ ઘણાબધા મનુષ્યો અને પશુઓનું સમેટાઈને આવવું, જેઓ દિવસના સમયે જમીન પર ફેલાયેલા રહે છે, અને (૩) ચંદ્રનું બીજના ચંદ્રથી તબક્કાવાર વધીને પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર બનવું. આ જાણે કેટલીક એ વસ્તુઓ છે, જે એ વાતની સ્પષ્ટ સાક્ષી આપી રહી છે કે જે સૃષ્ટિમાં મનુષ્ય રહે છે તેમાં ક્યાંય સ્થિરતા નથી, એક નિરંતર પરિવર્તન અને ક્રમશઃ બદલાવ દરેક બાજુ જોવા મળે છે. તેથી કાફિરોનો એ વિચાર સાચો નથી કે મૃત્યુની છેલ્લી હેડકીની સાથે મામલો સમાપ્ત થઈ જશે.

૭. બીજો અર્થ એ પણ હોઈ શકે છે કે પોતાની છાતીઓમાં જે કુફ્ર (ઇન્કાર) અને દ્વેષ અને સત્ય પ્રત્યે વેર તેમજ બદઇરાદાઓ અને ભ્રષ્ટ નિયતોની ગંદકી તેમણે ભરી રાખી છે, અલ્લાહ તેને સારી રીતે જાણે છે.

૮૫. અલ-બુરૂજ

પરિચય

નામ :

પહેલી આયતના શબ્દ 'અલ-બુરૂજ' (મજબૂત કિલ્લા)થી આ સૂરઃનું નામ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આનો વિષય સ્વયં એ બતાવી રહ્યો છે કે આ સૂરઃ મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના એ કાળમાં અવતરિત થઈ છે, જ્યારે અતિરેક અને અત્યાચાર ઉગ્ર રૂપ ધારણ કરી ચૂક્યા હતા અને મક્કાના કાફિરો મુસલમાનોને ભારેમાં ભારે તકલીફો પહોંચાડીને ઈમાનથી ફેરવી દેવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યા હતા.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય ઇસ્લામ-વિરોધીઓને એ અતિરેક અને અત્યાચારના માઠાં પરિણામોથી ચેતવવાનો છે, જે તેઓ ઈમાન લાવનારાઓ પર કરી રહ્યા હતા, અને ઈમાનવાળાઓને એ સાંત્વના આપવાનો છે કે જો તેઓ અત્યાચારોના મુકાબલામાં અડગ રહેશે તો તેમને તેનું શ્રેષ્ઠ વળતર મળશે અને અલ્લાહતઆલા અત્યાચારીઓથી બદલો લેશે.

આ સંદર્ભમાં સૌપ્રથમ 'અસ્હાબુલ્ ઉખદૂદ' (ખાડાવાળા)નો પ્રસંગ સંભળાવવામાં આવ્યો છે, જેમણે ઈમાન લાવનારાઓને આગથી ભરેલા ખાડામાં ફેંકી-ફેંકીને બાળી નાખ્યા હતા. આ પ્રસંગ દ્વારા કેટલીક વાતો મુસલમાનો અને ઇન્કાર કરનારાઓના મનમાં ઉતારવામાં આવી છે :

એક એ કે જેવી રીતે 'અસ્હાબુલ્ ઉખદૂદ' (ખાડાવાળા) અલ્લાહના ધિક્કાર અને ફિટકારને લાયક ઠર્યા, એવી જ રીતે મક્કાના સરદારો પણ તેના લાયક બની રહ્યા છે.

બીજી એ કે જેવી રીતે ઈમાન લાવનારાઓએ તે વખતે આગના ખાડાઓમાં પડીને પ્રાણ આપી દેવાનું સ્વીકાર કરી લીધું હતું, પરંતુ ઈમાનથી ફરી જવાનું સ્વીકાર્યું ન હતું, એવી જ રીતે અત્યારે પણ જરૂર છે કે ઈમાનવાળા લોકો દરેક કઠોરથી અતિ કઠોર યાતનાઓ સહન કરી લે, પરંતુ ઈમાનનો માર્ગ ન છોડે.

ત્રીજી એ કે જે અલ્લાહને માનવા બદલ કાફિરો ગુસ્સે થાય છે અને ઈમાનવાળા તેનો આગ્રહ રાખે છે, તે અલ્લાહ સૌના પર પ્રભુત્વ ધરાવે છે, ધરતી અને આકાશના

સામ્રાજ્યનો માલિક છે, તે સ્વયં પ્રશંસાપાત્ર છે, અને તે બંને જૂથોની સ્થિતિ પર નજર રાખી રહ્યો છે, એટલા માટે એ વાત નિશ્ચિત છે કે આમાંથી પ્રત્યેક પોતાના કર્મોનું ફળ મેળવીને રહે. એ પછી કાફિરોને ચેતવવામાં આવ્યા છે કે અલ્લાહની પકડ ઘણી સખત છે. જો તમે તમારા જૂથની શક્તિના ઘમંડમાં ચૂર હોવ, તો તમારા કરતાં પણ મોટા જૂથો ફિરઔન અને સમૂદ પાસે હતા. તેમના લશ્કરોનું જે પરિણામ આવ્યું છે તેનાથી શિક્ષા ગ્રહણ કરો. અલ્લાહની શક્તિએ તમને એવી રીતે પોતાના ઘેરામાં લઈ રાખ્યા છે કે તે ઘેરામાંથી તમે નીકળી શકતા નથી, અને આ કુર્આન જેને ખોટું ઠેરવવા તમે પ્રવૃત્ત છો, તેની એકે-એક વાત અટલ છે. તે એ 'લૌહે મહ્ફૂઝ' (સુરક્ષિત પાટી)માં અંકિત છે, જેનું લખાણ કોઈના બદલવાથી બદલી શકાતું નથી.

اٰیَاتُهَا ٢٢ — (٨٥) سُوْرَةُ الْبُرُوْجِ مَكِّيَّةٌ (٢٧) — رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْبُرُوْجِ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُوْدِ ﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ
وَّمَشْهُوْدٍ ﴿٣﴾ قُتِلَ اَصْحٰبُ الْاُخْدُوْدِ ﴿٤﴾ النَّارِ ذَاتِ
الْوَقُوْدِ ﴿٥﴾ اِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُوْدٌ ﴿٦﴾ وَّهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُوْنَ
بِالْمُؤْمِنِيْنَ شُهُوْدٌ ﴿٧﴾ وَمَا نَقَمُوْا مِنْهُمْ اِلَّآ اَنْ يُّؤْمِنُوْا
بِاللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ﴿٨﴾ الَّذِيْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ
وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ﴿٩﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِيْنَ
وَالْمُؤْمِنٰتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوْبُوْا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ
الْحَرِيْقِ ﴿١٠﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ جَنّٰتٌ
تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيْرُ ﴿١١﴾ اِنَّ
بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيْدٌ ﴿١٢﴾ اِنَّهٗ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيْدُ ﴿١٣﴾ وَهُوَ
الْغَفُوْرُ الْوَدُوْدُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيْدُ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِّمَا
يُرِيْدُ ﴿١٦﴾ هَلْ اَتٰىكَ حَدِيْثُ الْجُنُوْدِ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُوْدَ ﴿١٨﴾
بَلِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فِيْ تَكْذِيْبٍ ﴿١٩﴾ وَّاللّٰهُ مِنْ وَّرَآئِهِمْ
مُّحِيْطٌ ﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَّجِيْدٌ ﴿٢١﴾ فِيْ لَوْحٍ مَّحْفُوْظٍ ﴿٢٢﴾

૮૫. સૂરઃ અલ-બુરૂજ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૨૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે મજબૂત કિલ્લાવાળા આકાશના,[1] (૨) અને તે દિવસના જેનો વાયદો કરવામાં આવ્યો છે (અર્થાત્ કયામતના), (૩) અને જોવાવાળાના અને જોવામાં આવનારી વસ્તુના[2] (૪) કે માર્યા ગયા ખાડાવાળા. (૫) (એ ખાડાવાળા) જેમાં ખૂબ તેજ સળગતા ઈંધણની આગ હતી. (૬) જ્યારે કે તેઓ તે ખાડાના કિનારે બેસેલા હતા (૭) અને જે કંઈ તેઓ ઈમાન લાવનારાઓ સાથે કરી રહ્યા હતા તેને જોઈ રહ્યા હતા.[3] (૮) અને તે ઈમાનવાળાઓથી તેમની દુશ્મની એ સિવાય કોઈ કારણે ન હતી કે તેઓ એ અલ્લાહ પર ઈમાન લાવ્યા હતા, જે સર્વશક્તિમાન અને પોતાનામાં સ્વયં પ્રશંસિત છે, (૯) જે આકાશો અને ધરતીના રાજ્યનો માલિક છે, અને તે અલ્લાહ બધું જ જોઈ રહ્યો છે.

(૧૦) જે લોકોએ ઈમાનવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ પર અત્યાચાર કર્યો અને પછી તેનાથી તૌબા (ક્ષમા અને પશ્ચાતાપ) ન કરી, નિશ્ચિતપણે તેમના માટે જહન્નમ (નર્ક)ની યાતના છે અને તેમના માટે બળવાની સજા છે. (૧૧) જે લોકો ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે સત્કર્મો કર્યા, નિશ્ચિતપણે તેમના માટે જન્નતના બાગ છે, જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે. આ છે ભવ્ય સફળતા !

(૧૨) હકીકતમાં તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની પકડ ખૂબ જ સખત છે. (૧૩) એ જ પહેલી વાર પેદા કરે છે અને એ જ ફરી વાર પેદા કરશે. (૧૪) તે ક્ષમા આપનાર છે, પ્રેમ કરનાર છે, (૧૫) અર્શ (સિંહાસન)નો માલિક છે, પ્રતિષ્ઠિત અને ઉચ્ચ છે, (૧૬) અને જે કંઈ ઇચ્છે કરી નાખનાર છે. (૧૭) શું તમને લશ્કરોના સમાચાર પહોંચ્યા છે ? (૧૮) ફિરઔન અને સમૂદ (ના લશ્કરો)ના ? (૧૯) પરંતુ જેમણે ઇન્કાર કર્યો છે તેઓ ખોટું ઠેરવવામાં લાગેલા છે. (૨૦) જો કે અલ્લાહે તેમને ઘેરામાં લઈ રાખ્યા છે. (૨૧) (તેમના ખોટા ઠેરવવાથી આ કુર્આનનું કાંઈ નથી બગડતું,) બલ્કે આ કુર્આન ઉચ્ચ કોટિનું છે, (૨૨) તે લોહ (પાટી)માં (અંકિત છે) જે સુરક્ષિત છે.[4] (રુકૂઅ-૧)

---

૧. આનાથી તાત્પર્ય આકાશના વિશાળતમ તારાઓ અને ગ્રહો છે.

૨. 'જોવાવાળા'થી અભિપ્રેત દરેક એ વ્યક્તિ છે, જે કયામતના દિવસે હાજર હશે અને 'જોવામાં આવનારી વસ્તુ'થી અભિપ્રેત સ્વયં કયામત છે, જેની ભયાનક ઘટનાઓને બધા જોશે.

૩. 'ખાડાવાળા'થી તાત્પર્ય એ લોકો છે, જેમણે મોટા-મોટા ખાડાઓમાં આગ ભડકાવીને ઈમાન લાવનારાઓને તેમાં ફેંક્યા અને પોતાની આંખોથી તેમના બળવાનો તમાશો જોયો હતો. 'માર્યા ગયા'નો અર્થ એ છે કે તેમના પર અલ્લાહની ફિટકાર પડી અને તેઓ અઝાબ (યાતના)ને પાત્ર બની ગયા.

૪. અર્થ એ છે કે આ કુર્આનનું લખેલું અટલ છે, અલ્લાહની એ સુરક્ષિત પાટીમાં અંકિત છે, જેમાં કોઈ ફેરફાર થઈ શકતો નથી.

૮૬. અત્-તારિક
પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'અત્-તારિક' (રાત્રે પ્રગટ થનાર)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આના વિષયની વર્ણન-શૈલી મક્કા-મુઅઝ્ઝમાની આરંભિક સૂરઃઓને મળતી આવે છે, પરંતુ આ તે સમયની અવતરિત સૂરઃ છે, જ્યારે મક્કાના કાફિરો કુર્આન અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના આહવાન્‌ને નુકસાન પહોંચાડવા માટે દરેક પ્રકારની ચાલબાજીઓ કરી રહ્યા હતા.

વિષય અને ચર્ચા :

આમાં બે વિષયો વર્ણવવામાં આવ્યા છે :

એક એ કે માણસે મૃત્યુ પછી અલ્લાહના સામે હાજર થવાનું છે.

બીજું એ કે કુર્આન એક 'કૌલે-ફૈસલ' (નિર્ણાયક વાણી) છે, જેને વિરોધીઓની કોઈ ચાલ કે યુક્તિ હાનિ પહોંચાડી શકતી નથી.

સૌપ્રથમ આકાશના તારાઓને એ વાતની સાક્ષીમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે કે સૃષ્ટિની કોઈ વસ્તુ પણ એવી નથી, જે એક હસ્તીની દેખભાળ વિના પોતાના સ્થાને સ્થિર અને બાકી રહી શકતી હોય. પછી માણસનું ધ્યાન સ્વયં તેની જાત તરફ આકૃષ્ટ કરાવવામાં આવ્યું છે કે કેવી રીતે વીર્યના એક ટીપામાંથી તેને અસ્તિત્વમાં લાવવામાં આવ્યો અને જીવતો-જાગતો મનુષ્ય બનાવી દીધો. તે પછી કહેવામાં આવ્યું છે કે જે અલ્લાહ આવી રીતે તેને અસ્તિત્વમાં લાવ્યો છે, તે નિશ્ચિતપણે તેને ફરીથી પેદા કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે અને બીજી વારનો જન્મ તે હેતુ માટે હશે કે માનવીના એ તમામ રહસ્યોની તપાસ કરવામાં આવે, જેના પર દુનિયામાં પરદો નાંખી દેવામાં આવ્યો હતો.

અંતમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે જેવી રીતે આકાશમાંથી વરસાદનું વરસવું અને ધરતીમાંથી વૃક્ષો અને પાકનું ઊગવું કોઈ રમત નથી, પરંતુ એક ગંભીર કાર્ય છે, એ જ રીતે કુર્આનમાં જે હકીકતોનું વર્ણન થયું છે તે પણ કંઈ ઠઠ્ઠા-મશ્કરી નથી, પરંતુ સુદૃઢ અને અટળ વાતો છે. કાફિરો એ ગેરસમજમાં છે કે તેમની ચાલબાજીઓ આ કુર્આનના આહવાન્‌ને હાનિ પહોંચાડશે, પરંતુ તેમને ખબર નથી કે અલ્લાહ પણ

એક યુક્તિમાં લાગેલો છે અને એ યુક્તિ સામે કાફિરોની બધી ચાલબાજીઓ જેમની તેમ રહી જશે. પછી એક વાક્યમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને એ સાંત્વના અને પરોક્ષ રીતે કાફિરોને એ ધમકી આપીને વાતનું સમાપન કરવામાં આવ્યું છે કે આપ (સલ્લ.) થોડાક ધૈર્યથી કામ લે અને થોડા સમય સુધી કાફિરોને મન-માન્યું કરી લેવા દે, પછી વધુ વાર નહીં લાગે કે તેમને સ્વયં ખબર પડી જશે કે તેમનું પરિણામ શું આવે છે.

اٰیاتُہا ١٧ (٨٦) سُوْرَةُ الطَّارِقِ مَكِّيَّةٌ (٣٦) رُكوعُها ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالسَّمَآءِ وَالطَّارِقِ ۙ ١ وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا الطَّارِقُ ۙ ٢ النَّجْمُ
الثَّاقِبُ ۙ ٣ اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ۗ ٤ فَلْيَنْظُرِ
الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ۗ ٥ خُلِقَ مِنْ مَّآءٍ دَافِقٍ ۙ ٦ يَّخْرُجُ مِنْ
بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَآئِبِ ۗ ٧ اِنَّهٗ عَلٰى رَجْعِهٖ لَقَادِرٌ ۗ ٨
يَوْمَ تُبْلَى السَّرَآئِرُ ۙ ٩ فَمَا لَهٗ مِنْ قُوَّةٍ وَّلَا نَاصِرٍ ۗ ١٠ وَالسَّمَآءِ
ذَاتِ الرَّجْعِ ۙ ١١ وَالْاَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ۙ ١٢ اِنَّهٗ لَقَوْلٌ
فَصْلٌ ۙ ١٣ وَّمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ۗ ١٤ اِنَّهُمْ يَكِيْدُوْنَ كَيْدًا ۙ ١٥
وَّاَكِيْدُ كَيْدًا ۚ ١٦ فَمَهِّلِ الْكٰفِرِيْنَ اَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ١٧ ع

منزل ٧
ع ٧ / ١١

૮૬. સૂરઃ અત્-તારિક

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૧૭)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે આકાશના અને રાત્રે પ્રગટ થનારના, (૨) અને તમે શું જાણો કે તે રાત્રે પ્રગટ થનાર શું છે ? (૩) ચમકતો તારો ! (૪) કોઈ જીવ એવો નથી, જેના પર કોઈ દેખરેખ રાખનાર ન હોય.[૧] (૫) પછી જરા મનુષ્ય એ જ જોઈ લે કે તે કઈ વસ્તુથી પેદા કરવામાં આવ્યો છે. (૬) એક ઊછળતા પાણીથી પેદા કરવામાં આવ્યો છે, (૭) જે પીઠ અને છાતીના હાડકાઓના વચ્ચેથી નીકળે છે.[૨] (૮) ચોક્કસપણે તે (સર્જનહાર) તેને ફરી વાર પેદા કરવા સમર્થ છે. (૯) જે દિવસે છૂપા રહસ્યોની તપાસ થશે,[૩] (૧૦) તે વખતે મનુષ્ય પાસે ન પોતાની કોઈ શક્તિ હશે અને ન કોઈ મદદ કરનાર હશે. (૧૧) સોગંદ છે વરસાદ વરસાવનાર આકાશના (૧૨) અને (વનસ્પતિ ઊગતી વખતે) ફાટી જનાર જમીનના. (૧૩) આ એક નિર્ણાયક અને નિશ્ચિત વાત છે, (૧૪) ઠઠ્ઠા-મશ્કરી નથી.[૪] (૧૫) આ લોકો (અર્થાત્ મક્કાના કાફિરો) કેટલીક ચાલો ચાલી રહ્યા છે (૧૬) અને હું પણ એક ચાલ ચાલી રહ્યો છું. (૧૭) તો છોડી દો, હે નબી સલ્લ.! આ ઈન્કાર કરનારાઓને થોડાક સમય માટે એમના હાલ પર છોડી દો. (રુકૂઅ-૧)

---

૧. 'દેખરેખ રાખનારા'થી અભિપ્રેત સ્વયં અલ્લાહ તઆલાની જાત છે, જે ધરતી અને આકાશની દરેક નાના-મોટા સર્જનની દેખભાળ અને રક્ષા કરી રહી છે. અર્થ એ છે કે રાત્રે આકાશમાં આ અસંખ્ય તારાઓ અને ગ્રહો, જે ચમકતા દેખાય છે, તેમાંથી દરેકનું અસ્તિત્વ એ બાબતની સાક્ષી આપી રહ્યું છે કે કોઈ છે, જેણે તેને બનાવ્યો છે, પ્રકાશિત કર્યો છે, વાતાવરણમાં લટકાવીને છોડી દીધો છે અને તેની રક્ષા અને દેખરેખ કરી રહ્યો છે કે ન તે પોતાના સ્થાનથી પડે છે, ન અસંખ્ય તારાઓના ભ્રમણ દરમ્યાન તે કોઈથી ટકરાય છે અને ન કોઈ બીજો તારો તેનાથી ટકરાય છે. આ જ રીતે અલ્લાહ તઆલા સૃષ્ટિની દરેક વસ્તુની દેખરેખ રાખી રહ્યો છે.

૨. સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેના વીર્ય માનવીના એ ધડથી નીકળે છે, જે પીઠ અને છાતીના વચ્ચે આવેલ છે, તેથી ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે માનવીને એ પાણીથી પેદા કરવામાં આવ્યો છે જે પીઠ અને છાતીની વચ્ચેથી નીકળે છે.

૩. 'છૂપા રહસ્યો'થી અભિપ્રેત દરેક વ્યક્તિના એ કાર્યો પણ છે જે દુનિયામાં એક રહસ્ય બનીને રહી ગયા અને એ મામલાઓ પણ છે જે પોતાના બાહ્ય સ્વરૂપમાં તો દુનિયાની સામે આવ્યા, પરંતુ તેના પાછળ જે નિયતો અને આશય અને ઈચ્છાઓ કામ કરી રહી હતી તેમની સ્થિતિ લોકોથી છૂપી રહી ગઈ.

૪. અર્થાત્, જે રીતે આકાશથી વરસાદનું વરસવું અને ધરતીનું ફાટીને વનસ્પતિને પોતાના અંદરથી બહાર કાઢવું કોઈ મજાક નથી, બલ્કે એક ગંભીર વાસ્તવીકતા છે, એ જ રીતે કુર્આન જે વસ્તુના સમાચાર આપી રહ્યું છે કે માનવીને ફરી પોતાના અલ્લાહ તરફ પાછા ફરવાનું છે, એ પણ કોઈ હસી-મજાક નથી, બલ્કે એ અટલ વાત છે.

૮૭. અલ-આ'લા

પરિચય

નામ :

પ્રથમ જ આયત 'સબ્બિહિસ્મ રબ્બિકલ્ આલા' (પોતાના સર્વોચ્ચ રબના નામની તસ્બીહ કરો)ના શબ્દ 'અલ-આલા'ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આ સૂરઃના વિષયથી પણ એમ જણાય છે કે આ તદ્દન આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂરઃઓ પૈકી છે અને આયત-૬ના એ શબ્દો પણ કે, 'અમે તમને પઢાવી દઈશું, ત્યારપછી તમે નહીં ભૂલો' બતાવે છે કે આ સૂરઃ તે વખતે અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને હજુ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) ગ્રહણ કરવાનો સારી રીતે મહાવરો થયો ન હતો અને વહીના અવતરણ સમયે આપને એવી આશંકા રહેતી હતી કે ક્યાંક હું તેના શબ્દો ભૂલી ન જાઉં.

વિષય અને ચર્ચા :

આ નાનકડી સૂરઃના ત્રણ વિષયો છે –

(૧) તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ),

(૨) નબી સલ્લ.ને આદેશો, અને

(૩) આખિરત (પરલોક).

પ્રથમ આયતમાં તૌહીદની શિક્ષાને એક વાક્યમાં સમેટી લેવામાં આવી છે કે અલ્લાહના નામની 'તસ્બીહ' (મહિમાગાન) કરવામાં આવે, અર્થાત્ તેને કોઈ એવા નામથી યાદ કરવામાં ન આવે, જે પોતાનામાં કોઈક પ્રકારની ખામી, કમજોરી, દોષ કે સૃષ્ટ-પ્રાણીઓના સમરૂપ હોવાનું કોઈ પાસું ધરાવતા હોય, કારણ કે દુનિયામાં જેટલી પણ ખોટી બગાડ ફેલાવનારી આસ્થાઓ પેદા થઈ છે, તે સૌના મૂળમાં અલ્લાહ વિષે કોઈ-ને-કોઈ ખોટી ધારણા હોય છે, જેણે તે પવિત્ર હસ્તી માટે કોઈ ખોટા નામનું રૂપ લઈ લીધું છે. તેથી આસ્થાની શુદ્ધિ માટે સૌપ્રથમ જરૂરી એ છે કે પ્રતાપવાન અલ્લાહને ફક્ત એ સારા નામોથી જ યાદ કરવામાં આવે, જે તેના માટે ઉચિત અને ઉપયુક્ત હોય.

તે પછી ત્રણ આયતોમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે તમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર), જેના નામની તસ્બીહનો આદેશ આપવામાં આવી રહ્યો છે, તે એ છે જેણે સૃષ્ટિની

તમામ વસ્તુઓનું સર્જન કર્યું, તેનું સંતુલન સ્થાપિત કર્યું, તેનું ભાગ્ય બનાવ્યું, તેને તે કાર્ય પુરું કરવાનો માર્ગ બતાવ્યો, જેના માટે તે સર્જવામાં આવી છે.

ત્યારપછી બે આયતોમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે આપ એ ચિંતા ન કરો કે આ કુર્આન શબ્દશઃ આપને યાદ કેવી રીતે રહેશે. તેને આપની સ્મૃતિમાં સુરક્ષિત કરી દેવાનું કામ અમારું છે અને તેનું સુરક્ષિત રહેવું એ આપની કોઈ વ્યક્તિગત યોગ્યતાનું પરિણામ નથી, બલ્કે અમારી કૃપાનું પરિણામ છે, નહીં તો અમે ઈચ્છીએ તો તેને ભુલાવી દઈએ.

તે પછી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને કહેવામાં આવ્યું છે કે દરેકને સન્માર્ગે લઈ આવવાનું કામ આપને સુપ્રત કરવામાં આવ્યું નથી, બલ્કે આપનું કામ માત્ર સત્યનો પ્રચાર કરી દેવાનું છે, અને પ્રચારની સીધી-સાદી રીત એ છે કે જે શિખામણ સાંભળવા અને અપનાવવા માટે તૈયાર હોય તેને શિખામણ આપવામાં આવે, જે તેના માટે તૈયાર ન હોય તેના પાછળ પડવામાં ન આવે.

અંતે ચર્ચાને એ વાત પર પૂરી કરવામાં આવી છે કે સફળતા માત્ર તેમના માટે છે, જેઓ આસ્થા, નીતિમત્તા અને આચરણમાં પવિત્રતા અપનાવે અને પોતાના રબનું નામ લઈને નમાઝ પઢે. પરંતુ લોકોની હાલત એ છે કે તેમને બધી ચિંતા માત્ર આ જ દુનિયાની છે, જ્યારે કે ખરી ચિંતા આખિરત (પરલોક)ની હોવી જોઈએ.

آياتها ١٩ — (٨٧) سُوْرَةُ الْاَعْلٰى مَكِّيَّةٌ (٨) — ركوعها ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَى ۙ﴿١﴾ الَّذِىْ خَلَقَ فَسَوّٰى ۙ﴿٢﴾ وَالَّذِىْ
قَدَّرَ فَهَدٰى ۙ﴿٣﴾ وَالَّذِىْٓ اَخْرَجَ الْمَرْعٰى ۙ﴿٤﴾ فَجَعَلَهٗ غُثَآءً
اَحْوٰى ؕ﴿٥﴾ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰٓى ۙ﴿٦﴾ اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ؕ اِنَّهٗ
يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفٰى ؕ﴿٧﴾ وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰى ۚۖ﴿٨﴾ فَذَكِّرْ
اِنْ نَّفَعَتِ الذِّكْرٰى ؕ﴿٩﴾ سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَّخْشٰى ۙ﴿١٠﴾ وَ
يَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَى ۙ﴿١١﴾ الَّذِىْ يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰى ۚ﴿١٢﴾ ثُمَّ
لَا يَمُوْتُ فِيْهَا وَلَا يَحْيٰى ؕ﴿١٣﴾ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى ۙ﴿١٤﴾ وَ
ذَكَرَ اسْمَ رَبِّهٖ فَصَلّٰى ؕ﴿١٥﴾ بَلْ تُؤْثِرُوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ۖ﴿١٦﴾
وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى ؕ﴿١٧﴾ اِنَّ هٰذَا لَفِى الصُّحُفِ الْاُوْلٰى ۙ﴿١٨﴾
صُحُفِ اِبْرٰهِيْمَ وَمُوْسٰى ۧ﴿١٩﴾

منزل ٧ — ع ١٩/١٢

૮૭. સૂરઃ અલ-આ'લા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૧૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) (હે નબી સલ્લ.!) પોતાના સર્વોચ્ચ રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના નામની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરો, (૨) જેણે પેદા કર્યા અને સંતુલન સ્થાપ્યું,[1] (૩) જેણે ભાગ્ય બનાવ્યું,[2] પછી માર્ગ દેખાડ્યો,[3] (૪) જેણે વનસ્પતિઓ ઊગાડી, (૫) પછી તેને કાળો કચરો બનાવી દીધી.

(૬) અમે તમને પઢાવી દઈશું, પછી તમે નહીં ભૂલો,[4] (૭) સિવાય તેના જે અલ્લાહ ઇચ્છે.[5] તે જાહેરને પણ જાણે છે અને જે કંઈ છૂપાયેલું છે તેને પણ.

(૮) અને અમે તમને સરળ પદ્ધતિની સુવિધા આપીએ છીએ. (૯) તેથી તમે ઉપદેશ આપો, જો ઉપદેશ લાભદાયક હોય.[6] (૧૦) જે વ્યક્તિ ડરે છે તે ઉપદેશ સ્વીકારી લેશે, (૧૧) અને તેનાથી ભાગશે તે અત્યંત દુર્ભાગી, (૧૨) જે મોટા અગ્નિમાં જશે. (૧૩) પછી ન તેમાં મરશે, ન જીવશે.

(૧૪) સફળ થઈ ગયો તે જેણે પવિત્રતા અપનાવી, (૧૫) અને પોતાના રબનું નામ યાદ કર્યું, પછી નમાઝ પઢી. (૧૬) પરંતુ તમે લોકો દુનિયાના જીવનને પ્રાથમિકતા આપો છો. (૧૭) જો કે આખિરત (પરલોક) વધુ સારી છે અને બાકી રહેનારી છે. (૧૮) આ જ વાત અગાઉ આવેલ પુસ્તિકાઓમાં પણ કહેવામાં આવી હતી, (૧૯) ઇબ્રાહીમ અને મૂસાની પુસ્તિકાઓમાં.(રુકૂઅ-૧)

---

૧. અર્થાત્, ધરતીથી લઈને આકાશ સુધી દરેક વસ્તુ પેદા કરી અને જે વસ્તુ પણ પેદા કરી તેને તદ્દન બરાબર અને ઠીકઠાક બનાવી, તેનું સંતુલન અને પ્રમાણ ઠીક-ઠીક સ્થાપિત કર્યું, તેને એવા રૂપ-સ્વરૂપ પર પેદા કરી કે તેના જેવી વસ્તુ માટે તેનાથી વધારે સારા રૂપ-સ્વરૂપની કલ્પના કરી શકાતી નથી.

૨. અર્થાત્, દરેક વસ્તુને પેદા કરતાં પહેલાં એ નક્કી કરી દીધું કે તેને દુનિયામાં શું કામ કરવાનું છે અને એ કામ માટે તેનું પ્રમાણ શું હોય, તેનું સ્વરૂપ શું હોય, તેના ગુણો શું હોય, તેનું સ્થાન ક્યાં હોય, તેના માટે અસ્તિત્વ તેમજ રોકાણ અને કાર્ય માટે શું અવસરો ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે, કયા સમયે તે અસ્તિત્વમાં આવે, ક્યાં સુધી પોતાના ભાગનું કાર્ય કરે અને ક્યારે કેવી રીતે સમાપ્ત થઈ જાય, આ સમગ્ર સ્કીમનું એક સમાવેશક નામ 'ભાગ્ય' છે.

૩. અર્થાત્, કોઈ વસ્તુને પણ માત્ર પેદા કરીને છોડી ન દીધી, બલ્કે જે વસ્તુ પણ જે કાર્ય માટે પેદા કરી તેને એ કાર્યને પૂરું કરવાની પદ્ધતિ બતાવી.

૪. આરંભિક કાળમાં જ્યારે વહીના અવતરણનો ક્રમ હજુ શરૂ જ થયો હતો, તો ક્યારેક-ક્યારેક એવું થતું હતું કે હઝરત જિબ્રઈલ અલૈ. વહી સંભળાવીને નિવૃત થતા ન હતા કે હુઝૂર સલ્લ. ભૂલી જવાની આશંકાથી શરૂઆતનો ભાગ દોહરાવવા લાગતા હતા. આ જ કારણસર અલ્લાહ તઆલાએ નબી સલ્લ.ને એ આશ્વાસન આપ્યું કે વહીના અવતરણ વખતે આપ સલ્લ.ચુપચાપ સાંભળતા રહે, અમે આપને તેને પઢાવી દઈશું અને તે હંમેશ માટે આપને યાદ થઈ જશે.

૫. અર્થાત્, આખા કુર્આનનો શબ્દે-શબ્દ આપની સ્મૃતિમાં સુરક્ષિત થઈ જવો આપના પોતાના સામર્થ્યનો ચમત્કાર નથી, બલ્કે અલ્લાહની કૃપા અને તેની તૌફીક (સદ્‌પ્રેરણા)નું પરિણામ છે, નહિં તો અલ્લાહ ઇચ્છે તો તેને ભુલાવી શકે છે.

૬. અર્થાત્, અમે દીન (ધર્મ)ના પ્રચાર-પ્રસારના મામલામાં તમને કોઈ મુશ્કેલીમાં નાખવા નથી માગતા કે તમે બહેરાઓને સંભળાવો અને આંધળાઓને રસ્તો બતાવો, બલ્કે એક સરળ પદ્ધતિ તમારા માટે ઉપલબ્ધ કરાવી દઈએ છીએ, અને તે એ છે કે શિખામણ કરો, જ્યાં તમને એવું પ્રતીત થાય કે કોઈ તેનાથી લાભ ઉઠાવવા માટે તૈયાર છે. એ લોકોની પાછળ પડવાની કોઈ જરૂર નથી, જેમના વિશે અનુભવથી તમને જણાઈ જાય કે તેઓ કોઈ શિખામણ સ્વીકારવા માગતા નથી.

૮૮. અલ-ગાશિયહ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'અલ-ગાશિયહ' (અર્થાત્ છવાઈ જનારી)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

સૂરઃનો સમગ્ર વિષય એ વાતનું પ્રમાણ છે કે આ પણ આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂરઃઓમાંથી જ છે. પરંતુ આ તે સમય હતો, જ્યારે નબી (સલ્લ.) સામાન્ય રૂપે પ્રચાર-પ્રસાર શરૂ કરી ચૂક્યા હતા અને મક્કાના લોકો મોટાભાગે સાંભળી-સાંભળીને તેની અવગણના કરી રહ્યા હતા.

વિષય અને ચર્ચા :

આમાં સૌપ્રથમ ગફલતમાં પડેલા લોકોને ચોંકાવવા માટે અચાનક તેમના સામે એ પ્રશ્ન મૂકવામાં આવ્યો છે કે તમને એ સમયની પણ કંઈ ખબર છે, જ્યારે સમગ્ર દુનિયા પર છવાઈ જનારી એક આફત ઊતરશે ? તે પછી તરત જ એ વિવરણ આપવાનું શરૂ કરી દેવામાં આવ્યું છે કે તે સમયે બધા મનુષ્યો બે જૂથોમાં વહેંચાઈને બે જુદા-જુદા પરિણામો નિહાળશે. એક તે, જે જહન્નમ (નર્ક)માં જશે. બીજું તે, જે ઉચ્ચ કોટિના સ્થાન જન્નત (સ્વર્ગ)માં જશે. આવી રીતે લોકોને ચોંકાવ્યા પછી એકાએક વિષય બદલાય છે અને પ્રશ્ન કરવામાં આવે છે કે શું તે લોકો, જેઓ કુર્આનની તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની શિક્ષા અને આખિરત (પરલોક)ના સમાચારને સાંભળીને મોઢું વાંકુ કરી રહ્યા છે, પોતાના સામેની એ વસ્તુઓને નથી જોતાં, જે દરેક ક્ષણે તેમના સામે આવતી રહે છે ? આરબ પ્રદેશના રણમાં જે ઊંટો પર તેમના સમગ્ર જીવનનો આધાર છે, ક્યારેય આ લોકો વિચારતા નથી કે આ કેવી રીતે બરાબર અ જ ખાસિયતો પ્રમાણે બની ગયા, જેવી ખાસિયતોના પશુની જરૂરિયાત તેમના રણ-જીવન માટે હતી ? પોતાના પ્રવાસોમાં તેઓ જ્યારે જતા હોય છે, ત્યારે તેમને કાં તો આકાશ દેખાતું હોય છે અથવા પર્વતો અથવા જમીન. આ જ ત્રણ વસ્તુઓ પર આ લોકો વિચાર કરે. ઉપર આ આકાશ કેવી રીતે છવાઈ ગયું ? સામે આ પર્વતો કેવી રીતે ઊભા થઈ ગયા ? નીચે આ ધરતી કેવી રીતે પથરાઈ ગઈ ? શું આ બધું કોઈ સમર્થ અને તત્ત્વદર્શી રચયિતાની કારીગરી વિના જ થઈ ગયું છે ? જો તેઓ માને છે કે તે અલ્લાહ આ બધું પેદા કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવતો હતો, તો પછી કયા ઉચિત તર્કને

લઈને એ માનવાથી તેમને સંકોચ છે કે એ જ અલ્લાહ કયામત લાવવાનું પણ સામર્થ્ય ધરાવતો હતો ? તે મનુષ્યોને બીજીવાર પેદા કરવાનું પણ સામર્થ્ય ધરાવે છે ? જન્નત અને દોજખ બનાવવાનું પણ સામર્થ્ય ધરાવે છે ? તે પછી નબી (સલ્લ.)ને સંબોધવામાં આવે છે અને આપને કહેવામાં આવે છે કે આ લોકો નથી માનતા, તો ભલે ન માને, આપનું કામ સંદેશ પહેંચાડવાનું છે. તેથી આપ સંદેશ પહોંચાડતા રહો. છેવટે તો એમને આવવાનું તો અમારા પાસે જ છે. તે વખતે અમે તેમનાથી પૂરેપૂરો હિસાબ લઈ લઈશું.

اٰيَاتُهَا ٢٦ — (٨٨) سُوْرَةُ الْغَاشِيَةِ مَكِّيَّةٌ (٦٨) — رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

هَلْ اَتٰىكَ حَدِيْثُ الْغَاشِيَةِ ﴿١﴾ وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ﴿٢﴾
عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾ تُسْقٰى مِنْ
عَيْنٍ اٰنِيَةٍ ﴿٥﴾ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيْعٍ ﴿٦﴾ لَّا يُسْمِنُ
وَلَا يُغْنِيْ مِنْ جُوْعٍ ﴿٧﴾ وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ﴿٨﴾
لِّسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾ فِيْ جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾ لَّا تَسْمَعُ فِيْهَا
لَاغِيَةً ﴿١١﴾ فِيْهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾ فِيْهَا سُرُرٌ مَّرْفُوْعَةٌ ﴿١٣﴾ وقف لازم
وَّاَكْوَابٌ مَّوْضُوْعَةٌ ﴿١٤﴾ وَّنَمَارِقُ مَصْفُوْفَةٌ ﴿١٥﴾ وَّزَرَابِيُّ
مَبْثُوْثَةٌ ﴿١٦﴾ اَفَلَا يَنْظُرُوْنَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾
وَاِلَى السَّمَآءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ
نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾ فَذَكِّرْ اِنَّمَآ
اَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾ اِلَّا مَنْ
تَوَلّٰى وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ اِنَّ منزل ٧
اِلَيْنَآ اِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾ ع

૮૮. સૂરઃ અલ-ગાશિયહ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૨૬)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) શું તમને તે છવાઈ જનારી આફત (અર્થાત્ કયામત)ના સમાચાર પહોંચ્યા છે ? (૨) કેટલાક ચહેરા[૧] તે દિવસે ભયભીત હશે, (૩) સખત પરિશ્રમ કરી રહ્યા હશે, થાકી જતા હશે, (૪) ધીખતી આગમાં દાઝી રહ્યા હશે, (૫) ઉકળી રહેલા ઝરણાનું પાણી તેમને પીવા માટે આપવામાં આવશે, (૬) કાંટાળી સૂકી ઘાસ સિવાય કોઈ ભોજન તેમના માટે નહીં હોય, (૭) જે ન હૃષ્ટપુષ્ટ કરે, ન ભૂખ મટાડે. (૮) કેટલાક ચહેરા તે દિવસે તેજસ્વી હશે, (૯) પોતાની કામગીરી પર ખુશ હશે, (૧૦) ઉચ્ચ કોટિની જન્નતમાં હશે, (૧૧) કોઈ વ્યર્થ અને અશિષ્ટ વાત તેઓ ત્યાં નહીં સાંભળે, (૧૨) તેમાં ઝરણાઓ વહેતા હશે, (૧૩) તેમાં ઉચ્ચ આસનો હશે, (૧૪) જામ મૂકેલા હશે, (૧૫) ગાવ-તકિયાની કતારો લાગેલી હશે (૧૬) અને ઉત્તમ અને કીમતી જાજમો પાથરેલી હશે.

(૧૭) (આ લોકો નથી માનતા,) તો શું આ લોકો ઊંટોને નથી જોતા કે કેવા બનાવવામાં આવ્યા ? (૧૮) આકાશને નથી જોતા કે કેવું ઊંચું ઉઠાવવામાં આવ્યું ? (૧૯) પર્વતોને નથી જોતા કે કેવા જમાવવામાં આવ્યા ? (૨૦) અને ધરતીને નથી જોતા કે કેવી પાથરવામાં આવી ?[૨]

(૨૧) ભલે તો (હે નબી સલ્લ.!) ઉપદેશ આપતા રહો, તમે માત્ર ઉપદેશ જ આપવાવાળા છો. (૨૨) કંઈ એમના પર બળજબરી કરવાવાળા નથી. (૨૩) અલબત્ત, જે વ્યક્તિ મોઢું ફેરવશે અને ઇન્કાર કરશે, (૨૪) તો અલ્લાહ તેને ભારે સજા આપશે. (૨૫) આ લોકોએ પાછા ફરવાનું અમારા તરફ જ છે. (૨૬) પછી એમનો હિસાબ લેવો અમારા જ શિરે છે. (રુકૂઅ-૧)

---

૧. 'ચહેરા' શબ્દ અહીં વ્યક્તિઓના અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે. માનવીના શરીરની સૌથી સ્પષ્ટ વસ્તુ તેનો ચહેરો છે, તેથી 'કેટલાક લોકો' કહેવાને બદલે 'કેટલાક ચહેરા'ના શબ્દો પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે.

૨. અર્થાત્, જો આ લોકો આખિરત (પરલોક)ની આ વાતો સાંભળીને કહે છે કે છેવટે આ બધું કેવી રીતે બની શકે છે, તો શું સ્વયં પોતાના આસપાસની દુનિયા પર નજર નાખીને તેમણે ક્યારેય એ નથી વિચાર્યું કે આ ઊંટ કેવી રીતે બની ગયા ? આ આકાશ કેવી રીતે ઊંચુ થઈ ગયું ? આ પહાડો કેવી રીતે સ્થાપિત થઈ ગયા ? આ જમીન કેવી રીતે બિછાવી દેવામાં આવી ? આ બધી વસ્તુઓ જો બની શકે છે અને બનેલી તેમના સામે મોજૂદ છે, તો કયામત કેમ નથી આવી શકતી ? આખિરતમાં એક બીજી દુનિયા કેમ નથી બની શકતી ? દોઝખ (નર્ક) અને જન્નત (સ્વર્ગ) કેમ નથી હોઈ શકતા ?

૮૯. અલ-ફજ્ર

પરિચય

નામ :

પહેલા જ શબ્દ 'વલ્ ફજ્ર' (સોગંદ છે ફજ્રના અર્થાત્ વહેલી પરોઢના)ને આ સૂરઃનું નામ આપ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આની ચર્ચાઓથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ એ કાળમાં અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે મક્કામાં ઈસ્લામ સ્વીકાર કરનારાઓ વિરુદ્ધ અત્યાચારની ચક્કી ચાલવાની શરૂ થઈ ચૂકી હતી. આ જ કારણસર મક્કાવાસીઓને આદ અને સમૂદ અને ફિરઔનના અંજામથી ચેતવવામાં આવ્યા છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય આખિરત (પરલોક)ના ઈનામ અને સજાને સાબિત કરવાનો છે, જેનો ઇન્કાર મક્કાવાસીઓ કરી રહ્યા હતા. આ ઉદ્દેશ્ય માટે સૌપ્રથમ ફજ્ર (પરોઢ) અને દસ રાત્રિઓ અને યુગ્મ (એકી, Even) અને વિષમ (બેકી, Odd) અને વિદાય લેતી રાત્રિના સોગંદ ખાઈને શ્રોતાઓને પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે કે જે વાતનો તમે ઈન્કાર કરી રહ્યા છો, તેના સત્ય હોવાના પુરાવો આપવા માટે શું આ વસ્તુઓ પૂરતી નથી ?

તે પછી માનવ-ઇતિહાસમાંથી દલીલ રજૂ કરતાં ઉદાહરણરૂપે આદ અને સમૂદ અને ફિરઔનના અંજામનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે જ્યારે તેઓ મર્યાદા ઓળંગી ગયા, તો અલ્લાહના પ્રકોપનો કોરડો તેમના પર વીંઝાયો. તેનાથી ખ્યાલ આવે છે કે સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા કોઈ આંધળી-બહેરી શક્તિઓ ચલાવી રહી નથી, બલ્કે એક તત્ત્વદર્શી અને સર્વજ્ઞ શાસક આના પર શાસન કરી રહ્યો છે, જેની તત્ત્વદર્શિતા અને ન્યાયનો આ તકાદો સ્વયં આ દુનિયામાં અને માનવ-ઇતિહાસમાં અવિરત જોવા મળે છે કે બુદ્ધિ અને નૈતિક ચેતના આપીને જે જીવને તેણે અહીં ઉપભોગના અધિકારો આપ્યા છે, તેનો હિસાબ-કિતાબ લે અને તેને ઈનામ કે સજા આપે.

તે પછી માનવ-સમાજની સામાન્ય નૈતિક સ્થિતિની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે અને મુખ્યરૂપે તેના બે પાસાઓની આલોચના કરવામાં આવી છે. એક, લોકોનો ભૌતિકવાદી દૃષ્ટિકોણ, જેના કારણે તેઓ નૈતિકતાની ભલાઈ અને બૂરાઈને અવગણીને માત્ર ધન અને સત્તાને પામવા અને ખોઈ નાખવાને આદર-અનાદરના માપદંડ

ઠેરવી બેસ્યા હતા અને એ વાત ભૂલી ગયા હતા કે ન ધનનું હોવું કોઈ ઇનામ છે, ન રોજીની તંગી કોઈ સજા, બલ્કે અલ્લાહ આ બંને સ્થિતિઓમાં માણસની કસોટી કરી રહ્યો છે. બીજું, લોકોનું એ વર્તન કે જેનું જોર ચાલે તે મૃતકોનો બધો વારસો સમેટીને બેસી જાય છે અને નિર્બળ હકદારોને ઉડાઉ જવાબ આપીને હાંકી કાઢે છે. આ આલોચનાનો હેતુ લોકોને એ વાત ગળે ઉતારવાનો છે કે દુનિયાના જીવનમાં જે માણસોનું વર્તન આવું છે, તેમની પૂછપરછ છેવટે શા માટે ન થાય ?

પછી ચર્ચાને એ વાત પર સમાપ્ત કરવામાં આવી છે કે હિસાબ-કિતાબ થશે અને ચોક્કસ થશે. તે દિવસે ઇનામ અને સજાનો ઇન્કાર કરનાર મનુષ્ય હાથ મસળતો રહી જશે કે કદાચ મેં દુનિયામાં આ દિવસ માટે કોઈ પ્રબંધ કર્યો હોત ! પરંતુ તેનો આ પશ્ચાતાપ તેને અલ્લાહની સજામાંથી બચાવી શકશે નહીં. અલબત્ત, જે લોકોએ દુનિયામાં હૃદયના પૂર્ણ સંતોષથી સત્યને સ્વીકારી લીધું હશે, અલ્લાહ તેમનાથી રાજી હશે અને તેઓ અલ્લાહે આપેલ વળતરથી રાજી હશે. તેમને આમંત્રણ અપાશે કે તેઓ પોતાના રબના માનીતા બંદાઓમાં સામેલ થઈ જાય અને જન્નત (સ્વર્ગ)માં દાખલ થઈ જાય.

اٰیَاتُهَا ٣٠ (٨٩) سُوْرَةُ الْفَجْرِ مَكِّيَّةٌ (١٠) رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالْفَجْرِ ۝١ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ۝٢ وَّالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۝٣ وَالَّيْلِ اِذَا
يَسْرِ ۝٤ هَلْ فِيْ ذٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِيْ حِجْرٍ ۝٥ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ
فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ۝٦ اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ۝٧ الَّتِيْ لَمْ يُخْلَقْ
مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ۝٨ وَثَمُوْدَ الَّذِيْنَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ۝٩
وَفِرْعَوْنَ ذِي الْاَوْتَادِ ۝١٠ الَّذِيْنَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ۝١١
فَاَكْثَرُوْا فِيْهَا الْفَسَادَ ۝١٢ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ
عَذَابٍ ۝١٣ اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ۝١٤ فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا
مَا ابْتَلٰىهُ رَبُّهٗ فَاَكْرَمَهٗ وَنَعَّمَهٗ ۙ فَيَقُوْلُ رَبِّيْٓ اَكْرَمَنِ ۝١٥
وَاَمَّآ اِذَا مَا ابْتَلٰىهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهٗ ۙ فَيَقُوْلُ رَبِّيْٓ
اَهَانَنِ ۝١٦ كَلَّا بَلْ لَّا تُكْرِمُوْنَ الْيَتِيْمَ ۝١٧ وَلَا تَحٰٓضُّوْنَ
عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِيْنِ ۝١٨ وَتَاْكُلُوْنَ التُّرَاثَ اَكْلًا لَّمًّا ۝١٩
وَّتُحِبُّوْنَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ۝٢٠ كَلَّآ اِذَا دُكَّتِ الْاَرْضُ دَكًّا
دَكًّا ۝٢١ وَّجَآءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ۝٢٢ وَجِايْٓءَ يَوْمَئِذٍۭ
بِجَهَنَّمَ ۙ يَوْمَئِذٍ يَّتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰى ۝٢٣
يَقُوْلُ يٰلَيْتَنِيْ قَدَّمْتُ لِحَيَاتِيْ ۝٢٤ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُعَذِّبُ

૮૯. સૂરઃ અલ-ફજ્ર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૩૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે વહેલી પરોઢના, (૨) અને દસ રાત્રિઓના, (૩) અને યુગ્મ (બેકી) અને વિષમ (એકી)ના, (૪) અને રાત્રિના જ્યારે તે વિદાય થઈ રહી હોય. (૫) શું આમાં કોઈ બુદ્ધિશાળી માટે કોઈ સોગંદ છે ?[૧]

(૬-૭) તમે જોયું નહીં કે તમારા રબે (પ્રભુ-પાલનહારે) શું વ્યવહાર કર્યો ઊંચા સ્તંભોવાળા 'આદે-ઈરમ' સાથે, (૮) જેમના સમાન કોઈ જાતિ દુનિયાના દેશોમાં પેદા કરવામાં આવી ન હતી ? (૯) અને સમૂદ સાથે, જેમણે ખીણમાં ખડકો કોતર્યા હતા ? (૧૦) અને ખૂંટાવાળા ફિરઔન સાથે ? (૧૧) આ એ લોકો હતા, જેમણે દુનિયાના દેશોમાં ખૂબ વિદ્રોહ કર્યો હતો (૧૨) અને તેમાં ખૂબ બગાડ ફેલાવ્યો હતો. (૧૩) છેવટે તમારા રબે તેમના પર યાતનાનો કોરડો વરસાવી દીધો. (૧૪) હકીકત એ છે કે તમારો રબ ફાંસલો તૈયાર કરી બેઠો છે.[૨]

(૧૫) પરંતુ મનુષ્યની સ્થિતિ એ છે કે તેનો રબ જ્યારે તેને અજમાયશમાં નાખે છે અને તેને પ્રતિષ્ઠા અને કૃપાઓ આપે છે, તો તે કહે છે કે મારા રબે મને પ્રતિષ્ઠિત બનાવી દીધો, (૧૬) અને જ્યારે તેને અજમાયશમાં નાખે છે અને તેની રોજી તેના પર તંગ કરી દે છે, તો તે કહે છે કે મારા રબે મને અપમાનિત કરી દીધો.[૩] (૧૭) કદાપિ નહીં, બલ્કે તમે અનાથ સાથે સન્માનભર્યું વર્તન કરતા નથી, (૧૮) અને ગરીબને ભોજન કરાવવા માટે એક-બીજાને પ્રેરિત કરતા નથી, (૧૯) અને વારસાની બધી સંપત્તિ સમેટીને ખાઈ જાઓ છો, (૨૦) અને ધનના પ્રેમમાં ખૂબ ખરાબ રીતે ગ્રસ્ત છો.[૪] (૨૧) કદાપિ નહીં, જ્યારે ધરતીને સતત કૂટી-કૂટીને રેતાળ મેદાન બનાવી દેવામાં આવશે, (૨૨) અને તમારો રબ વિદ્યમાન થશે એ સ્થિતિમાં કે ફરિશ્તાઓ કતારબદ્ધ ઊભા હશે, (૨૩) અને જહન્નમ તે દિવસે સામે લઈ આવવામાં આવશે, તે દિવસે મનુષ્યને સમજ આવશે, અને તે વખતે તેના સમજવાથી શું લાભ ? (૨૪) તે કહેશે કે કદાચ, મેં મારા આ જીવન માટે અગાઉથી કંઈ તૈયારી કરી હોત ! (૨૫) તો તે દિવસે અલ્લાહ જે યાતના આપશે

---

૧. આગળની આયતો પર વિચાર કરવાથી સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે કે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. અને કાફિરો વચ્ચે જઝા અને સજા (આખિરતમાં મળવાવાળા સારા અને ખરાબ પરિણામો) વિશે વાદ-વિવાદ થઈ રહ્યો હતો, જેમાં હુઝૂર સલ્લ. તેને સાબિત કરી રહ્યા હતા અને કાફિરો તેનો ઇન્કાર કરી રહ્યા હતા. આના પર ચાર વસ્તુઓના સોગંદ ખાઈને ફરમાવવામાં આવ્યું કે આ સત્ય વાત પર સાક્ષી આપવા માટે આના પછી શું બીજા કોઈ સોગંદની જરૂરત બાકી રહી જાય છે ?

૨. 'ઘાત' (ફાંસલો) એ જગ્યાને કહે છે, જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ કોઈની રાહ જોવામાં એ આશયથી છુપાઈને બેસ્યો હોય છે કે જ્યારે તે લક્ષ્ય પર આવે એ જ વખતે તેના પર હુમલો કરી દે. પરિણામથી બેપરવા, કોઈ ચિંતા વગર તે એ સ્થાનથી પસાર થાય છે અને અચાનક શિકાર બની જાય છે. આ જ પરિસ્થિતિ અલ્લાહ તઆલાની સામે એ

عَذَابَهٗٓ اَحَدٌ ۙ﴿۲۵﴾ وَّلَا يُوْثِقُ وَثَاقَهٗٓ اَحَدٌ ؕ﴿۲۶﴾ يٰۤاَيَّتُهَا
النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ۖ﴿۲۷﴾ ارْجِعِيْٓ اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ۚ﴿۲۸﴾
فَادْخُلِيْ فِيْ عِبٰدِيْ ۙ﴿۲۹﴾ وَادْخُلِيْ جَنَّتِيْ ۧ﴿۳۰﴾

એવી યાતના આપનાર કોઈ નથી, (૨૬) અને અલ્લાહ જેવી રીતે બાંધશે એવો બાંધનાર કોઈ નથી.

(૨૭) (બીજી તરફ કહેવામાં આવશે,) હે શાંત અને સંતુષ્ટ આત્મા ![૫] (૨૮) ચાલ પોતાના રબ તરફ એ સ્થિતિમાં કે તું (પોતાના ઉત્તમ પરિણામથી) ખુશ અને (પોતાના રબના સમીપ) પ્રિય છે. (૨૯) સામેલ થઈ જા મારા (નેક) બંદાઓમાં (૩૦) અને દાખલ થઈ જા મારી જન્નતમાં.(રુકૂઅ-૧)

અત્યાચારીઓની છે, જેઓ દુનિયામાં બગાડ અને ઉપદ્રવનું તોફાન મચાવે રાખે છે અને તેમને એ વાતનું કોઈ ભાન નથી રહેતું કે અલ્લાહ પણ કોઈ છે, જે તેમના કૃત્યોને જોઈ રહ્યો છે. તેઓ રોજ-બરોજ વધારે-ને-વધારે દુષ્ટતાઓ આચરતા ચાલ્યા જાય છે, ત્યાં સુધી કે જયારે તે સીમા આવી જાય છે, જેનાથી આગળ અલ્લાહ તઆલા તેમને વધવા દેવા નથી ઇચ્છતો, એ જ વખતે તેમના પર અચાનક તેના અઝાબ (યાતના)નો કરોડો વરસી પડે છે.

૩. અર્થાત્, આ છે માનવીનો ભૌતિકવાદી જીવન દૃષ્ટિકોણ. આ જ દુનિયામાં ધન-દોલત તેમજ વૈભવ અને સત્તા મળી જવાને તે ઇજ્જત અને પ્રતિષ્ઠા અને ન મળવાને અપમાન સમજે છે, જયારે કે સાચી હકીકત, જેને તે નથી સમજતો તે એ છે કે અલ્લાહે જેને દુનિયામાં જે કંઈ પણ આપ્યું છે તે પરીક્ષા માટે આપ્યું છે. ધનદોલત અને સત્તામાં પણ પરીક્ષા છે અને નિર્ધનતામાં પણ પરીક્ષા.

૪. અર્થાત્, તમારો એ વિચાર ખોટો છે કે તમે દુનિયામાં જીવતા-જીવ આ બધું કરતા રહો અને તેની પૂછપરછનો સમય કદી ન આવે.

૫. 'નફસે મુત્મઈન્ના' (સંતુષ્ટ આત્મા)થી તાત્પર્ય એ મનુષ્ય છે, જેણે કોઈ સંદેહ અને શંકા-કુશંકા વગર સંપૂર્ણ સંતોષથી અને ઠંડા દિલની સાથે એક માત્ર અલ્લાહને, જેનો કોઈ ભાગીદાર નથી, પોતાનો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર). તેમજ પયગંબરોના લાવેલા સત્ય-દીન (સત્ય-ધર્મ)ને પોતાનો દીન ઠેરવી દીધો.

૯૦. અલ-બલદ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયત 'લા ઉકસિમુ બિહાઝલ્ બલદ' (નહીં, હું સોગંદ ખાઉં છું આ શહેર મક્કાના)ના શબ્દ 'અલ-બલદ'ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આનો વિષય અને વર્ણન-શૈલી મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂરઃઓ જેવી છે, પરંતુ આમાં એક એવો સંકેત છે, જે બતાવે છે કે તેના અવતરણનો સમય તે હતો, જ્યારે મક્કાના કાફિરો અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ની દુશ્મની પર ઉતરી આવ્યા હતા અને આપના વિરુદ્ધ દરેક અતિરેક અને અત્યાચારને તેમણે પોતાના માટે વૈધ કરી લીધા હતા.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂરઃનો વિષય દુનિયામાં માનવીની અને માનવી માટે દુનિયાની સાચી હેસિયત સમજાવવાનો અને એ બતાવવાનો છે કે અલ્લાહે માણસ માટે સૌભાગ્ય અને દુર્ભાગ્યના બંને માર્ગો ખોલીને મૂકી દીધા છે, તેને જોવા અને તેના પર ચાલવા માટેના સાધનો પણ તેને ઉપલબ્ધ કરી દીધા છે, અને હવે તે માણસની પોતાની કોશિશ અને મહેનત પર છે કે તે સૌભાગ્યના માર્ગે ચાલીને શુભ પરિણામે પહોંચે છે કે દુર્ભાગ્યનો માર્ગ અપનાવીને અશુભ પરિણામ ભોગવે છે.

સૌથી પહેલા મક્કા શહેર અને તેમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) પર આવનારી મુસીબતો અને આદમના સમગ્ર સંતાનોની સ્થિતિને એ હકીકતના સાક્ષી રૂપે રજૂ કરવામાં આવ્યા છે કે આ દુનિયા માણસ માટે વિશ્રામગૃહ નથી, બલ્કે અહીં તેનો જન્મ જ પરિશ્રમની હાલતમાં થયો છે. આ વિષયને જો સૂરઃ નજ્મની આયત-૩૯ 'લૈસ લિલ્ઈન્સાનુ ઈલ્લા મા-સઆ' (અર્થાત્ એ કે મનુષ્ય માટે એ સિવાય કશું જ નથી, પરંતુ તે જેના માટે તેણે પ્રયાસ કર્યો છે) સાથે મેળવીને જોવામાં આવે તો વાત તદ્દન સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે દુનિયાના આ કારખાનામાં મનુષ્યનું ભાવિ તેના પ્રયત્નો અને મહેનત પર નિર્ભર છે.

તે પછી મનુષ્યની એ ગેરસમજ દૂર કરી દેવામાં આવી છે કે ઉપર કોઈ સર્વોચ્ચ સત્તા નથી, જે તેના કામની દેખરેખ રાખનારી અને તેની પકડ કરનારી હોય. પછી બતાવવામાં આવ્યું છે કે દુનિયામાં માણસે માન-સન્માન અને મહાનતાના કેવા

ખોટા માપદંડો બનાવી રાખ્યા છે. જે માણસ પોતાની મોટાઈનો દેખાડો કરવા માટે ધનના ઢગલા લૂટાવે છે, લોકો તેની ખૂબ પ્રશંસા કરે છે, જો કે જે હસ્તી તેના કાર્યોનું નિરીક્ષણ કર રહી છે, તે એ જુએ છે કે તેણે આ ધન કેવી રીતે પ્રાપ્ત કર્યું અને કયા માર્ગોમાં, કયા ઇરાદા અને કયા હેતુઓ માટે ખર્ચ કર્યું. તે પછી અલ્લાહ ફરમાવે છે કે અમે માનવીને જ્ઞાનના સાધનો અને વિચારવા-સમજવાની ક્ષમતાઓ આપીને તેના સામે ભલાઈ અને બૂરાઈના બંને રસ્તાઓ ખોલીને મૂકી દીધા છે. એક રસ્તો તે છે, જે નૈતિક પતન તરફ જાય છે અને તેના પર જવા માટે કોઈ કષ્ટ ઉઠાવવું પડતું નથી, બલ્કે મનને ખૂબ મજા આવે છે. બીજો રસ્તો નૈતિક ઉન્નતિ તરફ જાય છે, જે એક દુર્ગમ ખીણ જેવો છે. તેના પર ચાલવા માટે માણસને પોતાની ઇન્દ્રિયોનું દમન કરવું પડે છે. પછી અલ્લાહે બતાવ્યું છે કે તે ખીણ શું છે, જેમાંથી પસાર થઈને માણસ ઉન્નતિ તરફ જઈ શકે છે. આ રસ્તા પર ચાલનારાઓનું પરિણામ એ છે કે માણસ અલ્લાહની કૃપાઓનો હકદાર બને અને આનાથી વિપરીત બીજો રસ્તો અપનાવનારાઓનો અંજામ દોજખ (નર્ક)ની આગ છે, જેમાંથી નીકળવાના બધા જ દરવાજાઓ બંધ છે.

اٰيَاتُهَا ٢٠ (٩٠) سُوْرَةُ الْبَلَدِ مَكِّيَّةٌ (٣٥) رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

لَآ اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ ۙ﴿۱﴾ وَاَنْتَ حِلٌّۢ بِهٰذَا الْبَلَدِ ۙ﴿۲﴾ وَ

وَالِدٍ وَّمَا وَلَدَ ۙ﴿۳﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيْ كَبَدٍ ؕ﴿۴﴾

اَيَحْسَبُ اَنْ لَّنْ يَّقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌ ۘ﴿۵﴾ يَقُوْلُ اَهْلَكْتُ مَالًا

لُّبَدًا ؕ﴿۶﴾ اَيَحْسَبُ اَنْ لَّمْ يَرَهٗۤ اَحَدٌ ؕ﴿۷﴾ اَلَمْ نَجْعَلْ لَّهٗ

عَيْنَيْنِ ۙ﴿۸﴾ وَلِسَانًا وَّ شَفَتَيْنِ ۙ﴿۹﴾ وَهَدَيْنٰهُ النَّجْدَيْنِ ۚ﴿۱۰﴾

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ۖ﴿۱۱﴾ وَمَاۤ اَدْرٰىكَ مَا الْعَقَبَةُ ؕ﴿۱۲﴾

فَكُّ رَقَبَةٍ ۙ﴿۱۳﴾ اَوْ اِطْعٰمٌ فِيْ يَوْمٍ ذِيْ مَسْغَبَةٍ ۙ﴿۱۴﴾ يَّتِيْمًا

ذَا مَقْرَبَةٍ ۙ﴿۱۵﴾ اَوْ مِسْكِيْنًا ذَا مَتْرَبَةٍ ؕ﴿۱۶﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ؕ﴿۱۷﴾

اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْمَيْمَنَةِ ؕ﴿۱۸﴾ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا

هُمْ اَصْحٰبُ الْمَشْئَمَةِ ؕ﴿۱۹﴾ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤْصَدَةٌ ﴿۲۰﴾ ع

وقف لازم

منزل ۷

عـ ۱۵ ۱

૯૦. સૂરઃ અલ-બલદ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૨૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) નહીં,[૧] હું સોગંદ ખાઉં છું આ શહેર (મક્કા)ના, (૨) અને સ્થિતિ એ છે કે (હે નબી સલ્લ.!) આ શહેરમાં તમને હલાલ (વૈધ) કરી લેવામાં આવ્યા છે,[૨] (૩) અને સોગંદ ખાઉં છું પિતા (અર્થાત્ આદમ અલૈ.)ના અને એ સંતતિના જે તેનાથી જન્મી. (૪) હકીકતમાં અમે મનુષ્યને કષ્ટમાં પેદા કર્યો છે.[૩] (૫) શું તેણે એમ સમજી લીધું છે કે તેના પર કોઈ કાબૂ નહીં મેળવી શકે ? (૬) કહે છે કે મેં પુષ્કળ ધન ઊડાવી નાખ્યું. (૭) શું તે સમજે છે કે કોઈએ તેને નથી જોયો ?[૪] (૮-૯) શું અમે તેને બે આંખો અને એક જીભ અને બે હોઠ નથી આપ્યા ?[૫] (૧૦) અને (ભલાઈ અને બૂરાઈના) બંને સ્પષ્ટ માર્ગો તેને (નથી) બતાવી દીધા ? (૧૧) પરંતુ તેણે દુર્ગમ ખીણમાંથી પસાર થવાની હિંમત ન કરી. (૧૨) અને તમે શું જાણો કે શું છે તે દુર્ગમ ખીણ ? (૧૩) કોઈ ગરદનને ગુલામી (દાસતા)માંથી મુક્ત કરાવવું, (૧૪-૧૫-૧૬) અથવા ફાકા (નિરાહાર)ના દિવસે કોઈ નજીકના અનાથ અથવા ધૂળમાં રગદોળાતા કોઈ ગરીબને ભોજન કરાવવું. (૧૭) પછી (એના સાથે એ કે) મનુષ્ય એ લોકોમાં સામેલ હોય, જેઓ ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે એક-બીજાને ધૈર્ય અને (અલ્લાહના સર્જનો પર) દયાની તાકીદ કરી. (૧૮) આ લોકો છે જમણી બાજુવાળા, (૧૯) અને જેમણે અમારી આયતોને માનવાનો ઈન્કાર કર્યો, તેઓ ડાબી બાજુવાળા છે,[૬] (૨૦) તેમના પર આગ છવાયેલી હશે. (રુકૂઅ-૧)

---

૧. અર્થાત્, સત્ય એ નથી જે તમે લોકો સમજી બેસ્યા છો.

૨. અર્થાત્, જે શહેરમાં પશુઓ સુદ્ધાં માટે સલામતી છે, ત્યાં તમારા પર અત્યાચારને વૈધ કરી લેવામાં આવેલ છે.

૩. અર્થાત્, આ દુનિયા માનવી માટે મોજ-મજા કરવા માટે અને સુખ-ચેનની વાંસળી વગાડવાની જગ્યા નથી, બલ્કે મહેનત અને પરિશ્રમ તથા કઠિનમાઈઓ સહન કરવાની જગ્યા છે અને કોઈ માનવી પણ આ સ્થિતિમાંથી પસાર થયા વગર રહી શકતો નથી.

૪. અર્થાત્, શું આ ગર્વ કરવાવાળો એ નથી સમજતો કે ઉપર કોઈ અલ્લાહ પણ છે, જે જોઈ રહ્યો છે કે કયા સાધનોથી તેણે આ ધનદોલત પ્રાપ્ત કરી અને કયા કામોમાં તેને ખપાવી ?

૫. અર્થ એ છે કે શું અમે તેને જ્ઞાન અને બુદ્ધિના સાધનો નથી આપ્યા ?

૬. જમણી બાજુવાળાઓ અને ડાબી બાજુવાળાઓની સમજુતી માટે જુઓ - સૂરઃ વાકિઆ, આયત ૮-૯, ૨૮, ૪૧.

૯૧. અશ્-શમ્સ

પરિચય

નામ :

પહેલા જ શબ્દ 'અશ્-શમ્સ' (સૂર્ય)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

વિષય અને વર્ણન-શૈલીથી જણાય છે કે આ સૂરઃ પણ મક્કાના આરંભિક કાળમાં તે વખતે અવતરિત થઈ છે, જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)નો વિરોધ ખૂબ જોર પકડી ચૂક્યો હતો.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય ભલાઈ અને બૂરાઈ વચ્ચેનો ભેદ સમજાવવાનો અને એ લોકોને ખરાબ અંજામથી ડરાવવાનો છે, જેઓ આ ભેદને સમજવાનો ઈન્કાર કરે છે અને બૂરાઈના માર્ગ પર ચાલવાનો આગ્રહ રાખે છે. વિષયની દૃષ્ટિએ આ સૂરઃના બે ભાગ છે :

પ્રથમ ભાગ સૂરઃના આરંભથી લઈને આયત-૧૦ પર સમાપ્ત થાય છે, અને બીજો ભાગ આયત-૧૧ થી અંત સુધી ચાલે છે.

પહેલા ભાગમાં ત્રણ વાતો સમજાવવામાં આવી છે. એક એ કે ભલાઈ અને બૂરાઈ એકબીજાથી ભિન્ન અને પોતાના પ્રભાવ અને પરિણામોમાં પરસ્પર વિરોધી છે.

બીજું એ કે અલ્લાહે મનુષ્યને શરીર, ઇન્દ્રિયો અને બૌદ્ધિક શક્તિઓ આપીને દુનિયામાં તદ્દન અજાણ નથી છોડી દીધો, બલ્કે એક દિવ્ય પ્રેરણા (ઇલહામ) વડે તેના અચેતનમાં ભલાઈ અને બૂરાઈનો ભેદ, સારા-નરસાની ઓળખ તથા ભલાઈના ભલાઈ અને બૂરાઈના બૂરાઈ હોવા અંગેનું ભાન ઉતારી દેવામાં આવ્યું છે.

ત્રીજું એ કે માણસનું સારું કે ખરાબ ભવિષ્ય એ વાત પર નિર્ભર કરે છે કે તેનામાં સમજ-બૂઝ, ઇરાદા અને નિર્ણયની જે શક્તિઓ અલ્લાહે મૂકી દીધી છે, તેનો ઉપયોગ કરીને તે પોતાના મનના સારા અને ખરાબ વલણોમાંથી કોને પ્રોત્સાહિત કરે છે અને કોને દબાવે છે.

બીજા ભાગમાં સમૂદ જાતિનું ઐતિહાસિક દૃષ્ટાંત આપીને રિસાલત (ઈશદૂતત્વ)ના મહત્ત્વને સમજાવવામાં આવ્યું છે. પયગંબર દુનિયામાં એટલા માટે મોકલવામાં આવે

છે કે ભલાઈ અને બૂરાઈનું જે 'ઇલ્હામી' જ્ઞાન અલ્લાહે માનવીની પ્રકૃતિમાં મૂકી દીધું છે, તે પોતાનામાં મનુષ્યના માર્ગદર્શન માટે પૂરતું નથી. આ કારણસર અલ્લાહે એ પ્રાકૃતિક જ્ઞાનની સહાયતા માટે પયગંબરો પર સ્પષ્ટ અને સાફ-સાફ વહી અવતરિત કરી, જેથી તેઓ લોકોને ખોલીને બતાવે કે ભલાઈ શું છે અને બૂરાઈ શું? આવા જ એક પયગંબર હઝરત સાલેહ (અલૈ.) સમૂદ કોમ તરફ મોકલવામાં આવ્યા હતા. પરંતુ તે કોમ પોતાના મનની બૂરાઈમાં ડૂબી જઈને એવી વિદ્રોહી બની ગઈ હતી કે તેણે તેમને ખોટા ઠેરવી દીધા. તેનું પરિણામ છેવટે એ આવ્યું કે આખી કોમને વિનષ્ટ કરી દેવામાં આવી. સમૂદનો આ પ્રસંગ જે વખતે સંભળાવવામાં આવ્યો હતો, મક્કામાં તે વખતે પરિસ્થિતિ એવી જ હતી, જે હઝરત સાલેહ (અલૈ.)ના મુકાબલામાં સમૂદ કોમના દુષ્ટોએ ઊભી કરી રાખી હતી. તેથી તે પરિસ્થિતિમાં આ પ્રસંગ સંભળાવી દેવો પોતાનામાં જ મક્કાવાસીઓને એ સમજાવવા માટે પૂરતું હતું કે સમૂદનું આ ઐતિહાસિક દૃષ્ટાંત તેમને કેવી રીતે લાગુ પડી રહ્યું છે.

اٰيَاتُهَا ١٥ (٩١) سُوْرَةُ الشَّمْسِ مَكِّيَّةٌ (٢٦) رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحٰهَا ۝۱ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰىهَا ۝۲ وَالنَّهَارِ
اِذَا جَلّٰىهَا ۝۳ وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰىهَا ۝۴ وَالسَّمَآءِ وَمَا
بَنٰىهَا ۝۵ وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰىهَا ۝۶ وَنَفْسٍ وَّمَا سَوّٰىهَا ۝۷
فَاَلْهَمَهَا فُجُوْرَهَا وَتَقْوٰىهَا ۝۸ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰىهَا ۝۹
وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰىهَا ۝۱۰ كَذَّبَتْ ثَمُوْدُ بِطَغْوٰىهَآ ۝۱۱
اِذِ انْۢبَعَثَ اَشْقٰىهَا ۝۱۲ فَقَالَ لَهُمْ رَسُوْلُ اللّٰهِ نَاقَةَ
اللّٰهِ وَ سُقْيٰهَا ۝۱۳ فَكَذَّبُوْهُ فَعَقَرُوْهَا ۙ فَدَمْدَمَ
عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْۢبِهِمْ فَسَوّٰىهَا ۝۱۴ وَلَا يَخَافُ
عُقْبٰهَا ۝۱۵ ع

૯૧. સૂરઃ અશ્-શમ્સ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૧૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સૂર્ય અને તેના તડકાના સોગંદ, (૨) અને ચંદ્રના સોગંદ જ્યારે તે તેના પાછળ આવે છે, (૩) અને દિવસના સોગંદ જ્યારે તે (સૂર્યને) સ્પષ્ટ કરી દે છે, (૪) અને રાત્રિના સોગંદ જ્યારે તે (સૂર્યને) ઢાંકી લે છે, (૫) અને આકાશના અને એ હસ્તીના સોગંદ જેણે તેને સ્થાપિત કર્યો, (૬) અને ધરતીના અને એ હસ્તીના સોગંદ જેણે તેને પાથરી, (૭) અને મનુષ્યની આત્માના અને એ હસ્તીના સોગંદ જેણે તેને ઠીકઠાક કરી,(૧) (૮) પછી તેની બૂરાઈ અને તેની પરહેજગારી (સંયમ) તેના હૃદયમાં નાખી દીધી.(૨) (૯) ખરેખર સફળ થઈ ગયો તે જેણે આત્માને વિશુદ્ધ અને વિકસિત કર્યો, (૧૦) અને નિષ્ફળ થયો તે જેણે તેને દબાવી દીધો.(૩)

(૧૧) સમૂદે પોતાના વિદ્રોહના જ કારણે ખોટું ઠેરવ્યું. (૧૨) જ્યારે તે કોમનો સૌથી મોટો દુર્ભાગી માણસ વીફરીને ઊભો થયો, (૧૩) તો અલ્લાહના રસૂલે (ઈશદૂતે) એ લોકોને કહ્યું કે, સાવધાન ! અલ્લાહની ઊંટણીને (હાથ ન લગાવતા) અને તેના પાણી પીવામાં (અડચણ ન બનતા). (૧૪) પરંતુ તેમણે તેની વાત ખોટી ઠેરવી અને ઊંટણીને મારી નાખી. અંતે તેમના અપરાધની સજામાં તેમના રબે (પ્રભુ-પાલનહારે) તેમના પર એવી આફત મોકલી કે એકી સાથે સૌને માટીમાં ભેળવી દીધા,(૪) (૧૫) અને તેને (પોતાના આ કાર્યના) કોઈ ખરાબ પરિણામનો ભય નથી. (રુકૂઅ-૧)

---

૧. અર્થાત્, તેને આવું શરીર અને મગજ પ્રદાન કર્યું, એવી ઈન્દ્રિયો અને શક્તિઓ તથા યોગ્યતાઓ આપી, જેના કારણે તે દુનિયામાં એ કામના કાબેલ બન્યો, જે મનુષ્યએ કરવાનું છે.

૨. આના બે અર્થ છે : એક એ કે તેનામાં સર્જનહારે નેકી (ભલાઈ) અને બદી (બૂરાઈ) બંને અભિરુચિઓ અને વલણો મૂકી દીધા છે. બીજો એ કે દરેક મનુષ્યના અંતઃકરણ કે અચેતનમાં અલ્લાહ તઆલાએ એ ધારણાઓ મૂકી દીધી છે કે નૈતિકતામાં કોઈ વસ્તુ ભલાઈ છે અને કોઈ વસ્તુ બૂરાઈ. સારા નૈતિક ગુણ અને કર્મો તથા ખરાબ ગુણો અને કર્મો સમાન નથી. 'ફુજૂર' (દુરાચાર) એક ખરાબ વસ્તુ છે અને 'તકવા' (બૂરાઈઓથી બચવું) એક સારી વસ્તુ છે. આ ધારણાઓ મનુષ્ય માટે અજાણી નથી, બલ્કે તેની પ્રકૃતિ તેનાથી પરિચિત છે અને સર્જનહારે સારા અને ખરાબના ભેદની ઓળખ જન્મજાત તેને પ્રદાન કરી દીધી છે.

૩. 'આત્માની શુદ્ધિ'નો અર્થ તેને બૂરાઈઓથી પવિત્ર કરવું અને તેનામાં ભલાઈઓને વિકસિત કરવું છે, અને તેને દબાવી દેવાનો અર્થ એ છે કે વ્યક્તિ પોતાના નફ્સ (મન)ના ખરાબ વલણો અને અભિરુચિઓને ઉભારીને-પ્રેરિત કરીને સારા વલણો અને અભિરુચિઓને દબાવી દે.

૪. આ દુર્ભાગી વ્યક્તિએ પોતાની કોમની ખુશી, બલ્કે તેની માંગણી પર ઊંટણીને મારી નાખી હતી, જેમ કે સૂરઃ કમર, આયત-૨૯ માં બતાવવામાં આવેલ છે, તેથી આખી કોમ પર અઝાબ (યાતના) અવતરિત કરવામાં આવ્યો.

૯૨. અલ-લૈલ

પરિચય

નામ :

પહેલા જ વાક્યાંશના શબ્દ 'વલ્-લૈલ' (સોગંદ છે રાત્રિના)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આ સૂરઃનો વિષય સૂરઃ અશ્-શમ્સથી એટલો બધો મળતો આવે છે કે બંને સૂરઃ એક-બીજાની વ્યાખ્યા લાગે છે. એક જ વાત છે, જેને સૂરઃ અશ્-શમ્સમાં એક રીતે સમજાવવામાં આવી છે અને આ સૂરઃમાં બીજી રીતે. એનાથી એવું લાગે છે કે આ બંને સૂરઃ લગભગ એક જ સમયે અવતરિત થઈ છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય જીવનના બે જુદા-જુદા માર્ગોનો ભેદ અને તેમનો અંજામ અને પરિણામો જુદા-જુદા હોવાનું વર્ણવવાનો છે. વિષયાનુસાર આ સૂરઃના બે ભાગ છે. પ્રથમ ભાગ આરંભથી આયત-૧૧ સુધી છે અને બીજો ભાગ આયત-૧૨ થી અંત સુધી.

પહેલા ભાગમાં સૌથી પહેલા એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે માનવ-જાતિના બધા લોકો, કોમો (જાતિઓ) અને સમૂહો દુનિયામાં જે પણ કોશિશો અને કામ કરી રહ્યા છે, તેઓ અનિવાર્યપણે પોતાના નૈતિક સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ એવી જ રીતે ભિન્ન છે, જેવી રીતે દિવસ રાતથી અને નર માદાથી ભિન્ન છે. તે પછી કુર્આનની નાની સૂરઃની સામાન્ય વર્ણન-શૈલી અનુસાર ત્રણ નૈતિક ગુણો એક પ્રકારની અને ત્રણ નૈતિક ગુણો બીજા પ્રકારની કોશિશો અને કાર્યોના એક મોટા ભાગમાંથી લઈને ઉદાહરણ રૂપે પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા છે. પહેલા પ્રકારની વિશેષતાઓ એ છે કે માણસ ભલાઈના કામોમાં ધન આપે, અલ્લાહનો ડર અને સંયમ અપનાવે અને ભલાઈને ભલાઈ માને. બીજા પ્રકારની વિશેષતાઓ એ છે કે તે કંજૂસી કરે, અલ્લાહની પ્રસન્નતા અને નારાજગીની કોઈ પરવા ન કરે અને સાચી વાતને જૂઠી ઠેરવે. પછી બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ બંને વલણો, જે દેખીતી રીતે જ એક-બીજાથી ભિન્ન છે, પોતાના પરિણામોની દૃષ્ટિએ કદાપિ સમાન નથી, બલ્કે જેટલા પ્રમાણમાં સ્વરૂપ અને પ્રકારની દૃષ્ટિએ તે એક-બીજાથી વિપરીત છે, એટલા જ એમના પરિણામો પણ એક-બીજાથી વિપરીત છે. પહેલી રીતને જે માણસ અથવા સમૂહ અપનાવશે, અલ્લાહ તેના માટે

જીવનનો સ્પષ્ટ અને સીધો માર્ગ સરળ બનાવી દેશે, ત્યાં સુધી કે તેના માટે ભલાઈ કરવી સરળ કરી દેશે અને બૂરાઈ કરવી મુશ્કેલ થઈ જશે; અને બીજા વલણને જે પણ અપનાવશે, અલ્લાહ તેના માટે જીવનના વિકટ અને મુશ્કેલ રસ્તાને સરળ કરી દેશે, ત્યાં સુધી કે તેના માટે બૂરાઈ કરવી સરળ અને ભલાઈ કરવી મુશ્કેલ થઈ જશે.

બીજા ભાગમાં પણ આ જ રીતે ટૂંકમાં ત્રણ હકીકતો વર્ણવવામાં આવી છે. એક એ કે અલ્લાહે આ દુનિયાના આ પરીક્ષા-સ્થળમાં માણસને અજાણ નથી છોડી મૂક્યો, બલ્કે તેણે એ બતાવી દેવાનું પોતાના શિરે લીધું છે કે જીવનના વિવિધ માર્ગોમાંથી સીધો માર્ગ કયો છે. બીજી હકીકત એ વર્ણવવામાં આવી છે કે દુનિયા અને આખિરત (પરલોક) બંનેનો માલિક અલ્લાહ જ છે. દુનિયા માગશો તો તે પણ તેના પાસેથી જ મળશે અને આખિરત માગશો તો તેનો આપનાર પણ એ જ છે. હવે એ નિર્ણય તમારે કરવાનો છે કે તમે તેના પાસે શું માગો છો ? ત્રીજી હકીકત એ વર્ણવવામાં આવી છે કે જે દુર્ભાગી એ ભલાઈને ખોટી ઠરાવશે, જે પયગંબર અને અલ્લાહના ગ્રંથ મારફતે રજૂ કરવામાં આવી રહી છે, તેના માટે ધગધગતી આગ તૈયાર છે, અને જે અલ્લાહથી ડરવાવાળો માણસ પૂરેપૂરી નિખાલસતા સાથે માત્ર પોતાના રબની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવા માટે પોતાનું ધન ભલાઈના માર્ગમાં લગાવશે, તેનો રબ તેનાથી પ્રસન્ન થશે અને તેને એટલું બધું આપશે કે તે ખુશ થઈ જશે.

اٰیَاتُہَا ٢١ (٩٢) سُوۡرَۃُ الَّیۡلِ مَکِّیَّۃٌ (٩) رُکُوۡعُہَا ١

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

وَالَّیۡلِ اِذَا یَغۡشٰی ۙ﴿۱﴾ وَالنَّہَارِ اِذَا تَجَلّٰی ۙ﴿۲﴾ وَمَا خَلَقَ
الذَّکَرَ وَالۡاُنۡثٰۤی ۙ﴿۳﴾ اِنَّ سَعۡیَکُمۡ لَشَتّٰی ؕ﴿۴﴾ فَاَمَّا مَنۡ اَعۡطٰی
وَاتَّقٰی ۙ﴿۵﴾ وَصَدَّقَ بِالۡحُسۡنٰی ۙ﴿۶﴾ فَسَنُیَسِّرُہٗ لِلۡیُسۡرٰی ؕ﴿۷﴾ وَ
اَمَّا مَنۡۢ بَخِلَ وَاسۡتَغۡنٰی ۙ﴿۸﴾ وَکَذَّبَ بِالۡحُسۡنٰی ۙ﴿۹﴾ فَسَنُیَسِّرُہٗ
لِلۡعُسۡرٰی ؕ﴿۱۰﴾ وَمَا یُغۡنِیۡ عَنۡہُ مَالُہٗۤ اِذَا تَرَدّٰی ؕ﴿۱۱﴾
اِنَّ عَلَیۡنَا لَلۡہُدٰی ﴿ۚ۱۲﴾ وَاِنَّ لَنَا لَلۡاٰخِرَۃَ وَالۡاُوۡلٰی ﴿۱۳﴾
فَاَنۡذَرۡتُکُمۡ نَارًا تَلَظّٰی ﴿ۚ۱۴﴾ لَا یَصۡلٰىہَاۤ اِلَّا الۡاَشۡقَی ﴿ۙ۱۵﴾
الَّذِیۡ کَذَّبَ وَتَوَلّٰی ؕ﴿۱۶﴾ وَسَیُجَنَّبُہَا الۡاَتۡقَی ﴿ۙ۱۷﴾ الَّذِیۡ
یُؤۡتِیۡ مَالَہٗ یَتَزَکّٰی ﴿ۚ۱۸﴾ وَمَا لِاَحَدٍ عِنۡدَہٗ مِنۡ
نِّعۡمَۃٍ تُجۡزٰۤی ﴿ۙ۱۹﴾ اِلَّا ابۡتِغَآءَ وَجۡہِ رَبِّہِ الۡاَعۡلٰی ﴿ۚ۲۰﴾
وَلَسَوۡفَ یَرۡضٰی ﴿۲۱﴾ع

منزل ٧ ع ٢١/١٧

૯૨. સૂરઃ અલ-લૈલ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૨૧)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે રાત્રિના જ્યારે કે તે છવાઈ જાય, (૨) અને દિવસના જ્યારે કે તે પ્રકાશિત હોય, (૩) અને તે હસ્તીના જેણે નર અને માદાને પેદા કર્યા. (૪) હકીકતમાં તમારી કોશિશો જુદ-જુદા પ્રકારની છે.[1] (૫) તો જેણે (અલ્લાહના માર્ગમાં) ધન આપ્યું અને જે (અલ્લાહની અવજ્ઞાથી) બચ્યો, (૬) અને ભલાઈને સાચી માની, (૭) તેને અમે સરળ માર્ગની સુવિધા આપીશું.[2] (૮) અને જેણે કંજૂસી કરી અને (પોતાના અલ્લાહ પ્રત્યે) બેપરવાઈ દાખવી (૯) અને ભલાઈને ખોટી ઠેરવી, (૧૦) તેને અમે મુશ્કેલ માર્ગ માટે સુવિધા આપીશું.[3] (૧૧) અને તેનું ધન છેવટે તેને શું કામ આવશે, જ્યારે કે તે નષ્ટ થઈ જાય ?

(૧૨) નિઃશંક, માર્ગ બતાવવો અમારે શિરે છે, (૧૩) અને વાસ્તવમાં આખિરત (પરલોક) અને દુનિયા બંનેના અમે જ માલિક છીએ. (૧૪) તો મેં તમને સચેત કરી દીધા છે ભડકે બળતી આગથી. (૧૫) તેમાં નહીં દાઝે પરંતુ તે અત્યંત દુર્ભાગી, (૧૬) જેણે ખોટું ઠેરવ્યું અને મોઢું ફેરવી લીધું. (૧૭) અને તેનાથી દૂર રાખવામાં આવશે તે અત્યંત પરહેજગાર (સંયમી), (૧૮) જે પવિત્ર થવા માટે પોતાનું ધન આપે છે. (૧૯) તેના પર કોઈનો કંઈ ઉપકાર નથી, જેનો બદલો તેને આપવાનો હોય. (૨૦) તે તો માત્ર પોતાના મહાન રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવા આ કામ કરે છે, (૨૧) અને અવશ્ય તે (તેનાથી) પ્રસન્ન થશે. (રુકૂઅ-૧)

---

૧. અર્થાત્, જે રીતે રાત અને દિવસ તથા નર અને માદા એક-બીજાથી ભિન્ન છે તેમજ તેમના લક્ષણો અને પરિણામો પરસ્પર વિરોધાભાસી છે, એ જ રીતે તમે લોકો જે માર્ગો અને ઉદ્દેશ્યોમાં પોતાની કોશિશો લગાવી રહ્યા છો, એ પણ પોતાના પ્રકાર અને સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ જુદી-જુદી અને પોતાના પરિણામોની રીતે વિરોધાભાંસી છે.

૨. અર્થાત્, એ માર્ગ પર ચાલવું તેના માટે સરળ કરી દેશે, જે મનુષ્યની પ્રકૃતિ અનુસાર છે.

૩. અર્થાત્, પ્રકૃતિના વિરુદ્ધ ચાલવું તેના માટે સરળ કરી દેશે.

૯૩. અઝ્-ઝુહા

પરિચય

નામ :

પહેલા જ વાક્યાંશ 'વઝ્-ઝુહા' (સોગંદ છે પ્રકાશિત દિવસના)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આનો વિષય સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે આ મક્કાના તદ્દન આરંભિક કાળમાં અવતરીત થઈ છે. હદીસની નોંધોથી પણ એવું જણાય છે કે થોડાંક સમય માટે વહી આવવાનો ક્રમ બંધ રહ્યો હતો, જેનાથી નબી (સલ્લ.) ખૂબ પરેશાન થઈ ગયા હતા અને વારંવાર આપને એવો ભય લાગતો હતો કે કયાંક મારાથી કોઈ ભૂલ એવી તો નથી થઈ ગઈ, જેના કારણે મારો રબ મારાથી નારાજ થઈ ગયો હોય અને તેણે મને છોડી દીધો હોય. આના પર આપ સલ્લ.ને વિશ્વાસ આપવામાં આવ્યો કે વહીના અવતરણનો ક્રમ કોઈ નારાજગીના કારણે રોકવામાં નથી આવ્યો, બલ્કે આમાં એ જ નીતિ કામ કરી રહી હતી, જે પ્રકાશિત દિવસ પછી રાત્રિની શાંતિ છવાઈ જવામાં કામ કરી રહી હોય છે. અર્થાત્ વહીનો તીવ્ર પ્રકાશ આપ (સલ્લ.) પર સતત પડતો રહ્યો હોત, તો આપ (સલ્લ.)ના જ્ઞાનતંતુઓ તેને સહન કરી શકયા ન હોત. એટલા માટે વચ્ચે વિરામ આપવામાં આવ્યો, જેથી આપ (સલ્લ.)ને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય. આ સ્થિતિ હુઝૂર (સલ્લ.)ની નુબૂવ્વતના આરંભિક કાળમાં પેદા થતી હતી, જ્યારે કે હજુ આપ (સલ્લ.)ને વહીના અવતરણની તીવ્રતા સહેવાની આદત પડી ન હતી. આ કારણસર વચ્ચે-વચ્ચે વિરામની જરૂરત પડતી હતી. પછીથી જ્યારે નબી (સલ્લ.)માં આ ભારને સહેવાની શક્તિ પેદા થઈ ગઈ તો લાંબો વિરામ આપવાની જરૂર રહી નહીં.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય આપ (સલ્લ.)ને સાંત્વના આપવાનો છે અને ઉદ્દેશ્ય એ પરેશાનીને દૂર કરવાનો છે, જે વહીના અવરતણનો ક્રમ રોકાઈ જવાથી આપ (સલ્લ.)ને થઈ રહી હતી. સૌપ્રથમ પ્રકાશિત દિવસ અને રાત્રિની શાંતિના સોગંદ ખાઈને આપને સાંત્વના આપવામાં આવી છે કે આપના રબે આપને કદાપિ છોડી દીધા નથી અને ન તો તે આપથી નારાજ થયો છે. તે પછી આપને ખુશખબર આપવામાં આવી છે કે ઈસ્લામી આહવાન્‌ના શરૂઆતના સમયમાં આપને જે સખત મુશ્કેલીઓનો સામનો

કરવો પડી રહ્યો છે, તે થોડાક દિવસોની વાત છે. આપના માટે દરેક પછીનો સમય પહેલાંના સમય કરતાં વધુ સારો થતો જશે અને કંઈ વધુ વાર નહીં લાગે કે અલ્લાહ આપના ઉપર કૃપાઓ અને બક્ષિસોની એવી વર્ષા કરશે, જેનાથી આપ ખુશ થઈ જશો. આ કુર્આનની તે સ્પષ્ટ ભવિષ્યવાણીઓમાંથી એક છે, જે પાછળથી અક્ષરશઃ સાચી પડી.

તે પછી અલ્લાહે પોતાના પ્રિય મિત્ર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને કહ્યું છે કે તમને એ ચિંતા કેવી રીતે થવા લાગી કે અમે તમને છોડી દીધા છે અને અમે તમારાથી નારાજ થઈ ગયા છીએ. અમે તો તમે જન્મ્યા તે દિવસથી જ તમારા પર નિરંતર મહેરબાનીઓ કરતા આવ્યા છીએ. તમે અનાથ જન્મ્યા હતા, અમે તમારા પાલન-પોષણ અને દેખરેખની ઉત્તમ વ્યવસ્થા કરી દીધી. તમે માર્ગથી અજાણ હતા, અમે તમારું માર્ગદર્શન કર્યું. તમે નિર્ધન હતા, અમે તમને ધનવાન બનાવ્યા. આ બધી વાતો સ્પષ્ટપણે કહી રહી છે કે તમે આરંભથી જ અમારા પ્રિય છો અને અમારી કૃપા અને દયા સ્થાઈ રૂપે તમારા સાથે છે.

અંતમાં, અલ્લાહે નબી (સલ્લ.)ને બતાવ્યું છે કે જે ઉપકારો અમે તમારા પર કર્યા છે, તેના ઉત્તરમાં અલ્લાહના બંદાઓ સાથે તમારો વ્યવહાર કેવો હોવો જોઈએ અને અમારી ને'મતો (કૃપાઓ) પ્રત્યે આભાર તમારે કેવી રીતે વ્યક્ત કરવો જોઈએ.

૯૪. અલમ્ નશ્રહ (ઈન્શિરાહ)

પરિચય

નામ :

સૂરઃની પહેલી આયતના વાક્ય 'અલમ્ નશ્રહ' (અર્થાત્ શું અમે ખોલી ન દીધી)ને આ સૂરઃનું નામ ઠેરવવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આનો વિષય સૂરઃ ઝુહા સાથે એટલો બધો મળતો આવે છે કે આ બંને સૂરઃઓ લગભગ એક જ સમયે અને એક-સમાન પરિસ્થિતિઓમાં અવતરિત થયેલી જણાય છે. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (રદિ.) કહે છે કે આ સૂરઃ મક્કામાં 'વઝ્-ઝુહા' પછી અવતરિત થઈ છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો ઉદ્દેશ્ય અને આશય પણ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને સાંત્વના આપવાનો છે. ઈસ્લામના પ્રચારનો આરંભ કરતાં જ અચાનક આપને જે પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવો પડ્યો તેનું કોઈ અનુમાન આપને નુબૂવતથી પહેલાંના જીવનમાં ન હતું. આપ (સલ્લ.)એ ઈસ્લામના પ્રચારનો આરંભ શું કર્યો કે જોત-જોતામાં એ જ સમાજ આપનો શત્રુ બની ગયો, જેમાં આપ પહેલાં ખૂબ જ આદરપૂર્વક જોવામાં આવતા હતા. જો કે ધીરે-ધીરે આપને આ પરિસ્થિતિનો સામનો કરવાની ટેવ પડી ગઈ. પરંતુ શરૂઆતનો સમય આપના માટે ખૂબ જ હૃદયદ્રાવક હતો. તેથી જ આપને સાંત્વના આપવા માટે સૌપ્રથમ સૂરઃ ઝુહા અવતરિત કરવામાં આવી અને પછી આ સૂરઃનું અવતરણ થયું. આમાં સૌપ્રથમ અલ્લાહે આપને જણાવ્યું કે અમે આપને ત્રણ ખૂબ મોટી ને'મતો (કૃપાઓ) પ્રદાન કરી છે, જેની ઉપસ્થિતિમાં કોઈ કારણ નથી કે આપ દુઃખી અને નિરાશ થાઓ.

એક 'શર્હે-સદ્ર' (સત્ય માટે હૃદય ખુલી જવા અને સત્ય પર હૃદયને સંતોષ થઈ જવા)ની કૃપા. બીજી એ કૃપા કે આપના ઉપરથી અમે એ ભારે બોજ ઉતારી દીધો, જે નુબૂવ્વત પહેલાં આપની કેડ ભાંગી રહ્યો હતો. ત્રીજી એ કૃપા કે આપની શુભ-ચર્ચા અને ખ્યાતિ ચોતરફ ખૂબ જ થવા લાગી.

તે પછી સૃષ્ટિના માલિક અને પાલનહારે પોતાના બંદા અને રસૂલ (સલ્લ.)ને એ સાંત્વના આપી છે કે તકલીફોનો આ સમય, જેનો આપ સામનો કરી રહ્યા છો, કંઈ બહુ લાંબો સમય નથી, બલ્કે આ તંગીના સાથોસાથ સમૃદ્ધિનો જમાનો પણ

લગોલગ આવી રહ્યો છે. આ એ જ વાત છે, જે સૂરઃ ઝુહાની ચોથી અને પાંચમી આયતોમાં ફરમાવવામાં આવી હતી.

અંતમાં, નબી (સલ્લ.)ને નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે શરૂઆતના સમયની આ મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવાની શક્તિ આપના અંદર એક જ વસ્તુથી પેદા થશે અને તે એ છે કે જ્યારે આપ પોતાના કામકાજથી નિવૃત્ત થાઓ તો ઈબાદતની મહેનત અને રિયાજ (અભ્યાસ, તપ)માં લાગી જાઓ અને દરેક વસ્તુથી બેપરવા થઈને માત્ર પોતાના રબની બંદગી (ભક્તિ) માટે એકધ્યાન થઈ જાઓ.

اٰیاتھا ١١ (٩٣) سُوْرَةُ الضُّحٰى مَكِّيَّةٌ (١١) رکوعھا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

وَالضُّحٰى ۙ﴿١﴾ وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰى ۙ﴿٢﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى ؕ﴿٣﴾ وَ
لَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْاُوْلٰى ؕ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْطِيْكَ رَبُّكَ
فَتَرْضٰى ؕ﴿٥﴾ اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيْمًا فَاٰوٰى ۪﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَآلًّا
فَهَدٰى ۪﴿٧﴾ وَوَجَدَكَ عَآئِلًا فَاَغْنٰى ؕ﴿٨﴾ فَاَمَّا الْيَتِيْمَ فَلَا
تَقْهَرْ ؕ﴿٩﴾ وَاَمَّا السَّآئِلَ فَلَا تَنْهَرْ ؕ﴿١٠﴾ وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾ ع ١١ ١٨

اٰیاتھا ٨ (٩٤) سُوْرَةُ اَلَمْ نَشْرَحْ مَكِّيَّةٌ (١٢) رکوعھا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ۙ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ ۙ﴿٢﴾
الَّذِیْۤ اَنْقَضَ ظَهْرَكَ ۙ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ؕ﴿٤﴾ فَاِنَّ
مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۙ﴿٥﴾ اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ؕ﴿٦﴾ فَاِذَا
فَرَغْتَ فَانْصَبْ ۙ﴿٧﴾ وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾ ع ٨ ١٩

منزل ٧

૯૩. સૂરઃ અઝ્-ઝુહા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૧૧)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે પ્રકાશિત દિવસના (૨) અને રાત્રિના, જ્યારે તે શાંતિની સાથે છવાઈ જાય, (૩) (હે નબી સલ્લ.!) તમારા રબે તમને કદાપિ નથી છોડ્યા અને ન તે નારાજ થયો. (૪) અને નિશ્ચિતપણે તમારા માટે પછીનો સમય પહેલાંના સમય કરતાં વધુ સારો છે, (૫) અને ટૂંક સમયમાં તમારો રબ તમને એટલું આપશે કે તમે ખુશ થઈ જશો. (૬) શું તેણે તમને અનાથ ન જોયા અને પછી ઠેકાણું ઉપલબ્ધ કર્યું ? (૭) અને તમને માર્ગથી અજાણ જોયા અને પછી માર્ગ દેખાડ્યો. (૮) અને તમને નિર્ધન જોયા અને પછી ધનવાન બનાવી દીધા. (૯) તેથી તમે અનાથ સાથે કઠોર વ્યવહાર ન કરો, (૧૦) અને માગવાવાળાને ન ધુત્કારો, (૧૧) અને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની કૃપાને પ્રગટ કરો.(રુકૂઅ-૧)

૯૪. સૂરઃ અલમ્ નશ્રહ (ઇન્શિરાહ)

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) (હે નબી સલ્લ.!) શું અમે તમારી છાતી તમારા માટે ખોલી ન દીધી ?[૧] (૨) અને તમારા પરથી એ ભારે બોજ ઉતારી દીધો, (૩) જે તમારી કેડ ભાંગી રહ્યો હતો.[૨] (૪) અને તમારા માટે તમારી ચર્ચાની ખ્યાતિ ઉચ્ચ કરી દીધી. (૫) તો હકીકત એ છે કે તંગીની સાથે વિપુલતા અને સમૃદ્ધિ પણ છે. (૬) નિઃસંદેહ, તંગીની સાથે વિપુલતા અને સમૃદ્ધિ પણ છે.[૩] (૭) તેથી જ્યારે તમે નિવૃત્ત થાઓ ત્યારે બંદગીની કોશિશમાં લાગી જાઓ[૪] (૮) અને કેવળ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફ તમારું ધ્યાન એકાગ્ર કરી લો. (રુકૂઅ-૧)

---

૧. 'છાતી ખોલી નાખવા'નો શબ્દ કુર્આન-મજીદમાં જે અવસરોએ આવ્યો છે તેના પર નજર નાખવાથી જાણવા મળે છે કે તેના બે અર્થ છે : (૧) એ કે દરેક પ્રકારના માનસિક સંશયો અને દુવિધાથી પવિત્ર થઈને વ્યક્તિ એ વાત પર સંપૂર્ણપણે સંતુષ્ટ થઈ જાય કે ઇસ્લામનો માર્ગ જ સાચો છે. (૨) એ કે વ્યક્તિની હિંમત વધી જાય, તેના ઉત્સાહમાં વૃદ્ધિ થઈ જાય, કોઈ મોટામાં મોટા અભિયાન પર જવા અને કોઈ કઠિનમાં કઠિન કામને કરવામાં પણ તેને સંકોચ ન હોય, અને નુબૂવ્વત (પયગંબરી)ની મહાન જવાબદારીઓ સંભાળવાની હિંમત તેનામાં પેદા થઈ જાય.

૨. આનાથી અભિપ્રેત રંજ અને દુઃખ તથા ચિંતા અને પરેશાનીનો એ બોજ છે, જે પોતાની કોમની નાદાની અને અજ્ઞાનતા જોઈ-જોઈને આપના સંવેદનશીલ સ્વભાવ પર પડી રહ્યો હતો. આપ તેના પર પીડા અનુભવતા હતા, પરંતુ આ બગાડને દૂર કરવાનો કોઈ ઉપાય આપને દેખાતો ન હતો. આ જ ચિંતા આપ સલ્લ.ની કમર તોડી નાખી રહી હતી, જેનો ભારે બોજ અલ્લાહ તઆલાએ સન્માર્ગ બતાવીને આપના ઉપરથી ઉતારી દીધો. આપના મનનો બધો બોજ હલકો કરી દીધો અને આપ સંપૂર્ણપણે સંતુષ્ટ થઈ ગયા કે ઇસ્લામ દ્વારા આપ ન કેવળ આરબો, બલ્કે સમગ્ર માનવ-જાતને એ ખરાબીઓથી બહાર કાઢી શકે છે, જેમાં તે વખતે આરબ પ્રદેશથી બહારની આખી દુનિયા ગ્રસ્ત હતી.

૩. આ વાતને બે વાર દોહરાવવામાં આવી છે, જેથી હુઝૂર સલ્લ.ને પૂરેપૂરું આશ્વાસન અને સાંત્વના આપી દેવામાં આવે કે જે કઠિન પરિસ્થિતિઓમાંથી આપ તે વખતે પસાર થઈ રહ્યા છે તે વધારે વાર રહેવાવાળી નથી, બલ્કે તેના પછી નજીકમાં જ સારી પરિસ્થિતિ આવવાની છે.

૪. અર્થાત્, જ્યારે કોઈ વ્યસ્તતા ન રહે, તો પોતાનો નિવૃત્ત સમય ઇબાદતની સાધના અને પરિશ્રમમાં લગાવો અને દરેક બાજુથી ધ્યાન હટાવીને માત્ર રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)થી દિલ લગાવો.

૯૫. અત્-તીન

પરિચય

નામ :

પહેલા જ શબ્દ 'અત્-તીન' (અંજીર) ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

કતાદા (રહ.) કહે છે કે આ સૂરઃ મદની છે. ઇબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)થી બે કથનો ઉલ્લેખિત છે. એક એ કે આ મક્કી છે અને બીજું એ કે મદની છે. પરંતુ મોટાભાગના આલિમો (ઇસ્લામી વિદ્વાનો) આને મક્કી જ કહે છે અને તેના મક્કી હોવાની સ્પષ્ટ નિશાની એ છે કે આમાં મક્કા નગર માટે 'હાઝલ્ બલદિલ્ અમીન' (આ શાંતિમય શહેર)ના શબ્દો પ્રયુક્ત થયા છે. સ્પષ્ટ છે કે જો આ મદીનામાં અવતરિત થઈ હોત તો મક્કા માટે 'આ શહેર' કહેવું સાચું હોઈ શકતું ન હતું. તદુપરાંત, સૂરઃના વિષયો પર વિચાર કરવાથી એવું લાગે છે કે આ મક્કાના પણ આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂરઃઓમાંથી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય છે ઈનામ અને સજાની પુષ્ટિ. આ હેતુ માટે સૌપ્રથમ મહાન પયગંબરોની નિયુક્તિ-સ્થળોના સોગંદ લઈને ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે અલ્લાહે મનુષ્યને ઉત્કૃષ્ટ બંધારણ પર પેદા કર્યો છે. જો કે આ હકીકતને કુર્આન-મજીદમાં બીજા સ્થળોએ વિવિધ રીતે વર્ણવવામાં આવી છે. જેમ કે ક્યાંક કહ્યું કે મનુષ્યને અલ્લાહે ધરતી પર પોતાનો 'ખલીફા' (નાયબ) બનાવ્યો અને ફરિશ્તાઓને તેના આગળ સિજદો કરવાનો આદેશ કર્યો. (સૂરઃ બકરહ આ.૩૦-૩૪, સૂરઃ અન્આમ આ.૧૬૨, સૂરઃ આ'રાફ આ.૧૧, સૂરઃ હિજ્ર આ.૨૮-૨૯, સૂરઃ નમ્લ આ.૬૨, સૂરઃ સૉદ આ.૭૧-૭૩). ક્યાંક કહ્યું કે મનુષ્ય એ ઈશ્વરીય અમાનતનો વાહક થયો છે, જેને ઉપાડવાની શક્તિ ધરતી, આકાશ અને પર્વતોમાં પણ ન હતી. (સૂરઃ અહ્ઝાબ આ.૭૨). ક્યાંક ફરમાવ્યું કે અમે આદમના સંતાનોને પ્રતિષ્ઠા આપી અને પોતાની બીજી ઘણી મખલૂક (સર્જનો) પર શ્રેષ્ઠતા પ્રદાન કરી. (સૂરઃ બની ઇસરાઈલ આ.૭૦) પરંતુ અહીં વિશેષ રૂપે પયગંબરોના નિયુક્તિ-સ્થળોના સોગંદ ખાઈને એમ ફરમાવવું કે માણસને સૌથી શ્રેષ્ઠ બંધારણ પર પેદા કરવામાં આવ્યો છે, એ અર્થ ધરાવે છે કે માનવ-જાતને એટલું ઉત્કૃષ્ટ બંધારણ આપવામાં આવ્યું છે કે તેનામાં નુબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ) જેવા ઉચ્ચતમ્ પદનું ભાર-વહન કરનારા લોકો પેદા થયા,

જેનાથી ઉચ્ચ પદ અલ્લાહની કોઈ બીજી મખલૂક (સર્જન)ને નથી મળ્યું. તે પછી એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે મનુષ્યોમાં બે પ્રકારના લોકો જોવા મળે છે.

એક તે જેઓ આ સર્વોત્તમ બંધારણ સાથે પેદા થયા પછી બૂરાઈ તરફ વળી જાય છે અને નૈતિક પતનમાં ગબડતા-ગબડતા એ અધોબિંદુએ પહોંચી જાય છે, જ્યાં તેનાથી વધુ નીચ બીજી કોઈ મખલૂક નથી હોતી. બીજો એ જેઓ ઈમાન અને સદાચરણનો માર્ગ અપનાવીને આ પતનથી બચી જાય છે અને તે ઉચ્ચ સ્થાને કાયમ રહે છે, જે તેમના સર્વોત્તમ બંધારણ સાથે પેદા થવાનો અનિવાર્ય તકાદો છે.

અંતમાં આ વાસ્તવિકતાના આધારે એ સાબિત કરવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે મનુષ્યોમાં બે જુદા-જુદા અને એક-બીજાથી તદ્દન ભિન્ન પ્રકારો જોવા મળે છે, તો પછી કર્મોના ફળનો કેવી રીતે ઇન્કાર કરી શકાય છે. પરિણામસ્વરૂપ બંને પ્રકારના મનુષ્યોનું ફળ એક જેવું હોય તો તેનો અર્થ એ છે કે અલ્લાહને ત્યાં કોઈ ન્યાય નથી. જો કે માનવ-પ્રકૃતિ અને માણસની સામાન્ય બુદ્ધિ એ તકાદો કરે છે કે જે વ્યક્તિ પણ શાસક હોય, તે ન્યાય કરે. તો પછી એ કેવી રીતે વિચારી શકાય કે અલ્લાહ, જે બધા શાસકોથી મોટો શાસક છે, ન્યાય નહીં કરે.

اٰيَاتُهَا ٨ (٩٥) سُوْرَةُ التِّيْنِ مَكِّيَّةٌ (٢٨) رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

وَالتِّيْنِ وَالزَّيْتُوْنِ ۙ﴿۱﴾ وَطُوْرِ سِيْنِيْنَ ۙ﴿۲﴾ وَهٰذَا الْبَلَدِ
الْاَمِيْنِ ۙ﴿۳﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيْۤ اَحْسَنِ
تَقْوِيْمٍ ۫﴿۴﴾ ثُمَّ رَدَدْنٰهُ اَسْفَلَ سٰفِلِيْنَ ۙ﴿۵﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُوْنٍ ؕ﴿۶﴾ فَمَا
يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّيْنِ ؕ﴿۷﴾ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحٰكِمِيْنَ ع ﴿۸﴾

منزل ٧ ع ٨

૯૫. સૂરઃ અત્-તીન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે અંજીર અને જેતૂનના,[૧] (૨) અને તૂરે-સીના (સીના પર્વત)ના (૩) અને આ શાંતિપૂર્ણ શહેર (મક્કા)ના, (૪) અમે મનુષ્યને સર્વોત્તમ બંધારણ પર પેદા કર્યો, (૫) પછી અમે તેને પાછો ફેરવીને સૌ અધમોથી અધમ બનાવી દીધો, (૬) સિવાય એ લોકોના જેઓ ઈમાન લાવ્યા અને સત્કર્મો કરતા રહ્યા કે તેમના માટે કદી સમાપ્ત ન થવાવાળો બદલો છે. (૭) તો (હે નબી સલ્લ.!) આના પછી કોણ ઈનામ અને સજા વિષે તમને ખોટા ઠેરવી શકે છે? (૮) શું અલ્લાહ સૌ શાસકોથી મોટો શાસક નથી?[૨] **(રુકૂઅ-૧)**

---

૧. અર્થાત્, આ ફળોની ઉપજના વિસ્તારો (સીરિયા અને ફિલસ્તીન) જ્યાં મોટી સંખ્યામાં પયગંબરો પેદા થયા.

૨. અર્થાત્, જ્યારે દુનિયાના નાના-નાના શાસકોથી પણ તમે એ ઇચ્છો છો અને એ જ આશા રાખો છો કે તેઓ ન્યાય કરે, ગુનેગારોને સજા આપે અને સારા કાર્યો કરનારાઓને બદલો અને ઇનામ આપે, તો અલ્લાહ વિશે તમારો શું વિચાર છે? તમે સમજો છો કે તે સૌ શાસકોનો શાસક કોઈ ન્યાય નહીં કરે? શું તેનાથી તમે એ આશા રાખો છો કે તે ખરાબ અને સારાને એક સમાન કરી નાખશે? શું તેની દુનિયામાં સૌથી ખરાબ કૃત્યો આચારનારાઓ અને સૌથી ઉત્તમ કાર્ય કરવાવાળા બંને મૃત્યુ પામીને માટીમાં ભળી જશે અને કોઈને ન દુષ્કૃત્યોની સજા મળશે, ન સદ્કાર્યોનો બદલો?

૯૬. અલ-અલક

પરિચય

નામ :

બીજી આયતના શબ્દ 'અલક' (થીજેલા લોહીના એક લોચા)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આ સૂર:ના બે ભાગ છે : પહેલો ભાગ શરૂથી લઈને પાંચમી આયતના વાક્ય 'માલમ યઅ્લમ' (જે તે જાણતો ન હતો) પર સમાપ્ત થાય છે, અને બીજો ભાગ 'કલ્લા ઈન્નલ્ ઈન્સાન લ-યત્ગા' (આયત ૬, અર્થાત્ કદાપિ નહીં, મનુષ્ય વિદ્રોહ કરે છે)થી શરૂ થઈને સૂર:ના અંત સુધી ચાલે છે. પહેલા ભાગ વિશે મુસ્લિમ સમુદાય (ઉમ્મત)ના વિદ્વાનોનો એક મોટો વર્ગ એ વાતથી સહમત છે કે આ સૌથી પહેલી વહી છે, જે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) પર અવતરિત થઈ. બીજો ભાગ પછીથી તે વખતે અવતરિત થયો, જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ હરમ (કા'બા)માં નમાઝ પઢવાનું શરૂ કર્યું અને અબૂ જહલે આપને ધાકધમકી આપીને તેનાથી રોકવાની કોશિશ કરી.

'વહી' (દિવ્ય પ્રકાશના)નો આરંભ :

હઝરત આઈશા (રદિ.) ફરમાવે છે કે હુઝૂર (સલ્લ.) પર વહીનો આરંભ સાચા અને કેટલીક નોંધોમાં છે સારા સ્વપ્નોના રૂપમાં થયો. આપ જે સ્વપ્ન જોતાં, તે એવું હોતું જાણે આપ દિવસના પ્રકાશમાં જોઈ રહ્યા છે. પછી આપ એકાંતપ્રિય બની ગયા અને કેટ-કેટલાય દિવસો અને રાત્રિઓ સુધી હિરાની ગુફામાં રહીને ઈબાદત (આરાધના) કરવા લાગ્યા. હઝરત આઈશા (રદિ.)એ 'તહન્નુસ' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે, જેની સમજૂતી ઈમામ ઝુહ્‌રીએ 'તઅબ્બુદ' (ઈબાદત કરવી) કરી છે. આ કોઈક પ્રકારની ઈબાદત હતી, જે આપ કરતા હતા, કેમ કે તે સમય સુધી અલ્લાહ તરફથી આપને ઈબાદતની પદ્ધતિ બતાવવામાં આવી ન હતી. એક દિવસ જ્યારે કે આપ હિરાની ગુફામાં હતા, અચાનક આપ પર વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) અવતરિત થઈ અને ફરિશ્તાએ આવીને આપને કહ્યું, 'પઢો'. તે પછી હઝરત આઈશા (રદિ.) સ્વયં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)નું કથન નોંધે છે, ''મેં કહ્યું, હું તો ભણેલો નથી. તે વાત પર ફરિશ્તાએ મને પકડીને ભીંસી દીધો, ત્યાં સુધી કે મારી સહનશક્તિ સમાપ્ત થવા માંડી. પછી તેણે મને છોડી દીધો. (આવું ત્રણ વાર થયું.) ત્રીજીવાર

જ્યારે ફરિશ્તાએ મને છોડ્યો તો કહ્યું, 'ઇકરા બિસ્મિ રબ્બિકલ્લઝી ખ-લ-ક' (પઢો પોતાના રબના નામ સાથે જેણે સર્જન કર્યું) ત્યાં સુધી છેક 'માલમ્ યઅ્લમ' (જેને તે જાણતો ન હતો) સુધી પહોંચી ગયો." હઝરત આઈશા (રદિ.) ફરમાવે છે કે તે પછી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) ધ્રુજતા-ધ્રુજતા ત્યાંથી પાછા ફર્યા અને હઝરત ખદીજા (રદિ.) પાસે જઈને કહ્યું, "મને ઓઢાડો, મને ઓઢાડો." તેથી આપને ઓઢાડી દીધું. જ્યારે આપ સલ્લ. પરથી ભયની હાલત સમાપ્ત થઈ, તો આપ સલ્લ.એ ફરમાવ્યું, "હે ખદીજા ! આ મને શું થઈ ગયું છે ?" પછી આખી વાત આપ સલ્લ.એ તેમને સંભળાવી અને કહ્યું, "મને મારા જીવનું જોખમ લાગે છે." તેમણે કહ્યું, "કદાપિ નહીં, આપ ખુશ થઈ જાઓ, અલ્લાહના સોગંદ ! આપને અલ્લાહ કદી નિરાશ નહીં કરે, આપ સગા-સંબંધીઓ સાથે સદ્વર્તન કરો છો, સાચું બોલો છો, એક કથનમાં એ ઉમેરો છે કે અમાનતો ચૂકવી આપો છો, નિઃસહાય લોકોનો બોજ ઉપાડો છો, ગરીબોને કમાઈને આપો છો, અતિથિ-સત્કાર કરો છો અને સારા કામોમાં મદદ કરો છો."

પછી તેઓ નબી (સલ્લ.)ને સાથે લઈને વરકા બિન નૌફલ પાસે ગયા, જે તેમના પિતરાઈ ભાઈ હતા. અજ્ઞાનતા-કાળમાં ખ્રિસ્તી બની ગયા હતા. અરબી અને હિબ્રુ ભાષામાં ઇંજીલ લખતા હતા. ખૂબ વૃદ્ધ અને અંધ થઈ ગયા હતા. હઝરત ખદીજા (રદિ.)એ તેમને કહ્યું, "ભાઈ, જરા તમારા ભત્રીજાની વાત સાંભળો." વરકાએ નબી (સલ્લ.)ને કહ્યું, "ભત્રીજા ! તમને શું દેખાયું ?" અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ જે કંઈ જોયું હતું, તેનું વર્ણન કર્યું. વરકાએ કહ્યું, "આ એ જ નામૂસ (વહી લાવનાર ફરિશ્તો) છે, જેને અલ્લાહે મૂસાના પાસે મોકલ્યો હતો. કદાચ, હું આપના નુબૂવ્વતના સમયે સશક્ત યુવાન હોત. કદાચ, હું તે સમય સુધી જીવતો રહું, જ્યારે આપની કોમ આપને કાઢી મૂકશે !" અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, "શું આ લોકો મને કાઢી મૂકશે ?" વરકાએ કહ્યું, "હા, કદી એવું નથી બન્યું કે કોઈ માણસ એ વસ્તુ લઈને આવ્યો હોય, જે આપ લાવ્યા છો અને તેનાથી દુશ્મની કરવામાં ન આવી હોય. જો હું તે સમય સુધી રહીશ, તો હું આપને ભરપૂર મદદ કરીશ." પરંતુ વધુ સમય વીત્યો ન હતો કે વરકાનું અવસાન થઈ ગયું.

આ પ્રસંગ સ્વયં બતાવી રહ્યો છે કે ફરિશ્તાના આગમનના એક ક્ષણ પહેલાં સુધી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના મનમાં એ વાત ન હતી કે આપને નબી (પયગંબર) બનાવવામાં આવનાર છે. આ વસ્તુની ઇચ્છા રાખવી કે તેની અપેક્ષા રાખવી તો દૂર રહ્યું, આપની કલ્પનામાં પણ એ વાત ન હતી કે આવો કોઈ મામલો આપના સાથે બનશે. વહીનું અવતરણ અને ફરિશ્તાનું આવી રીતે સામે આવવું આપના માટે

અચાનક એક ઘટના હતી, જેની પહેલી અસર આપના ઉપર એ જ થઈ, જે એક અજાણ્યા માણસ સાથે આવી મોટી એક ઘટનાના ઘટિત થયા પછી સ્વાભાવિક રીતે થઈ શકે છે. આ જ કારણ છે કે જ્યારે આપ ઈસ્લામના આમંત્રણ અને પ્રચાર સાથે ઊભા થયા તો મક્કાના લોકોએ આપના ઉપર જાત-જાતના વાંધાઓ ઊભા કર્યા, પરંતુ તેમનામાંથી કોઈ એમ કહેવાવાળું ન હતું કે અમને તો પહેલાથી જ એ ભય હતો કે આપ કોઈ દાવો કરવાના છો, કેમ કે આપ ઘણા સમયથી નબી બનવા માટેની તૈયારીઓ કરી રહ્યા હતા.

આ પ્રસંગથી એક વાત એ પણ જાણવા મળે છે કે નુબૂવ્વતથી પહેલાં આપનું જીવન કેટલું પવિત્ર હતું અને આપનું ચરિત્ર કેટલું શ્રેષ્ઠ હતું. હઝરત ખદીજા (રદિ.) એ પોતાના લાંબા દાંપત્ય-જીવનમાં આપને એટલા ઉત્તમ શ્રેણીના વ્યક્તિ તરીકે જોયા હતા કે જ્યારે નબી (સલ્લ.)એ તેમને હિરાની ગુફામાં બનેલ ઘટના સંભળાવી, તો કોઈપણ સંકોચ વિના તેમણે માની લીધું કે વાસ્તવમાં અલ્લાહનો ફરિશ્તો જ આપના પાસે વહી લઈને આવ્યો હતો. એ જ પ્રમાણે વરકા બિન નૌફલે પણ જ્યારે આ ઘટના સાંભળી, તો તેને કોઈ ભ્રમ ન સમજયો, બલ્કે સાંભળતાં જ કહી દીધું કે આ એ જ નામૂસ (ફરિશ્તો) છે, જે હઝરત મૂસા (અલૈ.) પાસે આવ્યો હતો. તેનો અર્થ એ છે કે તેમના નજીક પણ આપ એટલા ઉચ્ચ શ્રેણીના વ્યક્તિ હતા કે આપનું નુબૂવ્વતના પદ પર બિરાજમાન થવું કોઈ આશ્ચર્યની વાત ન હતી.

બીજા ભાગનું ઉતરાણ :

આ સૂરઃનો બીજો ભાગ તે સમયે અવતર્યો, જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ હરમ (કા'બા)માં ઈસ્લામી પદ્ધતિ અનુસાર નમાઝ પઢવાનું શરૂ કર્યું અને અબૂ જહલે આપ (સલ્લ.)ને ડરાવી-ધમકાવીને તેનાથી રોકવાની કોશિશ કરી. આ જોતાં આ સંબંધમાં અનેક હદીસો હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (રદિ.) અને હઝરત અબૂ હુરૈરા (રદિ.)ના હવાલાથી નોંધવામાં આવી છે, જેમાં અબૂ જહલની આ અશિષ્ટતાઓનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. હઝરત અબૂ હુરૈરા (રદિ.) નું કથન છે કે અબૂ જહલે કુરૈશના લોકોને પૂછયું, ''શું મુહમ્મદ (સલ્લ.) તમારા સામે જમીન પર પોતાનું મોઢું ટેકવે છે ?'' લોકોએ કહ્યું, ''હા.'' તેણે કહ્યું, ''લાત અને ઉઝ્ઝાના સોગંદ ! જો મેં તેમને આવી રીતે નમાઝ પઢતા જોઈ લીધા, તો તેમની ડોક પર પગ મૂકી દઈશ અને તેમનો ચહેરો જમીન પર રગદોળી નાખીશ.'' પછી બન્યું એવું કે એક દિવસે આપ (સલ્લ.)ને નમાઝ પઢતા જોઈને તે આગળ વધ્યો, જેથી આપ (સલ્લ.)ની ડોક પર પગ મૂકે, પરંતુ અચાનક લોકોએ જોયું કે તે પાછળ ખસી રહ્યો છે અને પોતાનો ચહેરો કોઈ વસ્તુથી બચાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે. તેને પૂછવામાં

આવ્યું કે, ''આ તને શું થઈ ગયું ?'' તેણે કહ્યું, ''મારા અને તેમના વચ્ચે એક અગ્નિકુંડ અને એક ભયાનક વસ્તુ હતી અને કેટલીક પાંખો હતી.'' અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, ''જો તે મારા પાસે આવતો તો ફરિશ્તાઓ તેનાં ચીંથરા ઉડાવી દેતા. (અહમદ, મુસ્લિમ, નસઈ).

ઇબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)નું એક બીજું કથન છે કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) મકામે ઇબ્રાહીમ (કા'બામાં તે સ્થળ જ્યાં હઝરત ઇબ્રાહીમ અલૈ. નમાઝ પઢતા હતા) પર નમાઝ પઢી રહ્યા હતા. અબૂ જહલ ત્યાંથી પસાર થયો, તો તેણે કહ્યું, ''હે મુહમ્મદ ! મેં તમને આનાથી મનાઈ કરી ન હતી ?'' અને તેણે આપ (સલ્લ.)ને ધમકીઓ આપવા માંડી. જવાબમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ તેને સખત રીતે ધુત્કારી કાઢ્યો. એટલે તેણે કહ્યું, ''હે મુહમ્મદ ! તમે કયા જોરે મને બીવડાવો છો ? અલ્લાહના સોગંદ ! આ ખીણમાં મારા ટેકેદારો સૌથી વધુ છે.'' (અહમદ; તિરમિઝી, નસઈ).

આ જ પ્રસંગો પર આ સૂરઃનો તે ભાગ અવતરિત થયો, જે 'કલ્લા ઇન્નલ્ ઇન્સાન લ-યત્ગા' (કદાપિ નહીં, મનુષ્ય વિદ્રોહથી કામ લે છે)થી શરૂ થાય છે. સ્વાભાવિક રીતે જ આ ભાગને કુર્આનમાં એ જ જગ્યાએ મૂકવો જોઈતો હતો કે જ્યાં આ સૂરઃમાં મૂકવામાં આવ્યો છે, કારણ કે પ્રથમ વહી અવતરિત થયા પછી ઇસ્લામની પ્રથમ અભિવ્યક્તિની શરૂઆત નબી (સલ્લ.)એ નમાઝ વડે જ કરી હતી, અને કાફિરો (સત્યના વિરોધીઓ) સાથે આપના ટકરાવનો આરંભ પણ આ જ બનાવથી થયો હતો.

ایاتها ١٩ — (٩٦) سُوْرَةُ الْعَلَقِ مَكِّيَّةٌ (١) — رکوعها ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِیْ خَلَقَ ۚ﴿١﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ
عَلَقٍ ۚ﴿٢﴾ اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ ۙ﴿٣﴾ الَّذِیْ عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۙ﴿٤﴾
عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ یَعْلَمْ ؕ﴿٥﴾ كَلَّاۤ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَیَطْغٰۤی ۙ﴿٦﴾
اَنْ رَّاٰهُ اسْتَغْنٰی ؕ﴿٧﴾ اِنَّ اِلٰی رَبِّكَ الرُّجْعٰی ؕ﴿٨﴾ اَرَءَیْتَ الَّذِیْ
یَنْهٰی ۙ﴿٩﴾ عَبْدًا اِذَا صَلّٰی ؕ﴿١٠﴾ اَرَءَیْتَ اِنْ كَانَ عَلَی
الْهُدٰۤی ۙ﴿١١﴾ اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰی ؕ﴿١٢﴾ اَرَءَیْتَ اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰی ؕ﴿١٣﴾
اَلَمْ یَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ یَرٰی ؕ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِنْ لَّمْ یَنْتَهِ ۙ۬ لَنَسْفَعًۢا
بِالنَّاصِیَةِ ۙ﴿١٥﴾ نَاصِیَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ۚ﴿١٦﴾ فَلْیَدْعُ نَادِیَهٗ ۙ﴿١٧﴾
سَنَدْعُ الزَّبَانِیَةَ ۙ﴿١٨﴾ كَلَّا ؕ لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾ ع

منزل ٧ — السجدۃ — ع ١٩ ٢١

૯૬. સૂરઃ અલ-અલક

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૧૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) પઢો (હે નબી સલ્લ.!) પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના નામ સાથે, જેણે સર્જન કર્યું, (૨) થીજેલા લોહીના એક લોચાથી મનુષ્યનું સર્જન કર્યું. (૩) પઢો, અને તમારો રબ અત્યંત ઉદાર છે, (૪) જેણે કલમ વડે જ્ઞાન શીખવાડ્યું. (૫) મનુષ્યને એ જ્ઞાન આપ્યું, જેને તે જાણતો ન હતો.[૧]

(૬) કદાપિ નહીં,[૨] મનુષ્ય વિદ્રોહ કરે છે, (૭) એ કારણે કે પોતાને નિરપેક્ષ-નિસ્પૃહ જુએ છે. (૮) (જો કે) ચોક્કસપણે પાછા તો તારા રબ તરફ જ ફરવાનું છે. (૯) તમે જોઈ એ વ્યક્તિને, જે એક બંદાને રોકે છે, (૧૦) જ્યારે કે તે નમાઝ પઢતો હોય ? (૧૧) તમારો શું ખ્યાલ છે જો (તે બંદો) સન્માર્ગ પર હોય, (૧૨) કે પરહેજગારી (અલ્લાહથી ડરવા)નો સદુપદેશ આપતો હોય ? (૧૩) તમારો શું ખ્યાલ છે જો (આ રોકનાર વ્યક્તિ સત્યને) ખોટું ઠેરવતો અને મોઢું ફેરવતો હોય ? (૧૪) શું તે નથી જાણતો કે અલ્લાહ જોઈ રહ્યો છે ? (૧૫) કદાપિ નહીં, જો તે અટકશે નહીં, તો અમે તેના કપાળના વાળ પકડીને ખેંચીશું, (૧૬) એ કપાળને, જે જૂઠું અને અત્યંત દોષી છે. (૧૭) તે બોલાવી લે પોતાના ટેકેદારોની ટોળીને. (૧૮) અમે પણ યાતનાના ફરિશ્તાઓને બોલાવી લઈશું. (૧૯) કદાપિ નહીં, તેની વાત ન માનો અને સિજદો કરો અને (પોતાના રબનું) સામીપ્ય પ્રાપ્ત કરો.(રુકૂઅ-૧)

---

૧. આ કુર્આન-મજીદની સૌથી પહેલી આયતો છે, જે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. પર અવતરિત થઈ.

૨. આ વાત એ વખતે અવતરિત થઈ, જ્યારે નુબૂવ્વત (પયગંબરી)ના પદ પર બીરાજમાન થયા પછી આપ સલ્લ.એ હરમ (કાબા)માં નમાઝ પઢવાનું શરૂ કર્યું અને અબૂ જહલે આપ સલ્લ.ને નમાઝથી રોકવાનો પ્રયાસ કર્યો.

૯૭. અલ-કદ્ર

પરિચય

નામ :

પ્રથમ આયતના શબ્દ 'અલ-કદ્ર'ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આના મક્કી કે મદની હોવા અંગે મતભેદ છે, પરંતુ સૂરઃના વિષય પર વિચાર કરવાથી એમ જ લાગે છે કે આ મક્કી જ હોવી જોઈએ.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય લોકોને કુર્આનના મૂલ્ય અને મહત્ત્વથી વાકેફ કરાવવાનો છે. કુર્આન-મજીદની સૂરઃઓના ક્રમમાં આને સૂરઃ અલક પછી રાખવાથી સ્વયં એ સ્પષ્ટ થાય છે કે જે પવિત્ર ગ્રંથના અવતરણનો આરંભ સૂરઃ અલકની શરૂઆતની પાંચ આયતોથી થયો હતો, તેના જ વિષે લોકોને આ સૂરઃમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે તે કઈ ભાગ્ય ઘડનારી રાત્રિમાં અવતરિત થયું છે, કેવો પ્રતિષ્ઠિત-મૂલ્યવાન ગ્રંથ છે અને તેનું અવતરણ શું અર્થ ધરાવે છે. સૌપ્રથમ આમાં અલ્લાહે ફરમાવ્યું છે કે અમે આને અવતરિત કર્યો છે. અર્થાત્ આ મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની પોતાની રચના નથી, પણ તેને અવતરિત કરવાવાળા અમે છીએ.

એ પછી ફરમાવવામાં આવ્યું કે આનું અવતરણ અમારા તરફથી 'શબે-કદ્ર' (કદ્રની રાત્રિ)માં થયું છે. 'શબે-કદ્ર'ના બે અર્થ છે અને બંને અહીં અભિપ્રેત છે. એક એ કે આ એ રાત્રિ છે, જેમાં તકદીરો (ભાગ્યો)નો નિર્ણય કરી દેવામાં આવે છે. બીજા શબ્દોમાં આ ગ્રંથનું અવતરણ માત્ર એક ગ્રંથનું અવતરણ નથી, બલ્કે આ એ કામ છે, જે ન માત્ર કુરૈશનું, ન માત્ર આરબ પ્રદેશનું, બલ્કે દુનિયાનું ભાગ્ય બદલીને મૂકી દેશે. આ જ વાત સૂરઃ દુખાનમાં ફરમાવવામાં આવી છે. (જૂઓ સૂરઃ દુખાનનો પરિચય અને નોં-૩). બીજો અર્થ એ છે કે આ ખૂબ ગરિમામય, મહાનતા અને મહત્તા ધરાવનારી રાત્રિ છે; અને આગળ તેની વ્યાખ્યા એ કરવામાં આવી છે કે આ હજાર મહિનાઓથી વધારે ઉત્તમ છે. આના દ્વારા મક્કાના કાફિરોને જાણે ચેતવણી આપવામાં આવી છે કે તમે તમારી મૂર્ખતાથી આ ગ્રંથને પોતાના માટે મુસીબત સમજી રહ્યા છો, જે રાત્રે આના અવતરણનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો, તે એટલી ભલાઈઓ અને બરકતોવાળી રાત્રિ હતી કે કયારેય પણ માનવ-ઈતિહાસના હજાર મહિનાઓમાં પણ મનુષ્યની ભલાઈ માટે એ કામ થયું ન હતું, જે આ રાત્રિમાં કરી

દેવામાં આવ્યું. આ વાત પણ સૂરઃ દુખાનની આયત-૩માં એક બીજી રીતે વર્ણવવામાં આવી છે.

અંતમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ રાત્રિમાં ફરિશ્તાઓ અને જિબ્રઈલ (અલૈ.) પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની આજ્ઞાથી દરેક હુકમ લઈને અવતરે છે, જેને સૂરઃ દુખાનની આ.૪ માં 'અમ્રે-હકીમ' (તત્ત્વદર્શિતાપૂર્ણ આદેશ) કહેવામાં આવ્યું છે, અને તે સાંજથી સવાર સુધી સદંતર સલામતીની રાત્રિ હોય છે, અર્થાત્ તેમાં કોઈ બૂરાઈની દખલ હોતી નથી, કેમ કે અલ્લાહના તમામ નિર્ણયો છેવટે ભલાઈ માટે જ હોય છે, ત્યાં સુધી કે કોઈ જાતિને વિનષ્ટ કરવાનો નિર્ણય પણ હોય છે, તો તે પણ ભલાઈ માટે જ હોય છે, ન કે બૂરાઈ માટે.

أٰيَاتُهَا ٥ (٩٧) سُوْرَةُ الْقَدْرِ مَكِّيَّةٌ (٢٥) رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝

اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۝١ وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ۝٢
لَيْلَةُ الْقَدْرِ ۙ خَيْرٌ مِّنْ اَلْفِ شَهْرٍ ۝٣ تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوْحُ
فِيْهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ ۚ مِّنْ كُلِّ اَمْرٍ ۝٤ سَلٰمٌ ۛ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ۝٥ ع

૯૭. સૂરઃ અલ-કદ્ર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અમે આ (કુર્આન)ને શબે-કદ્ર (કદ્રની રાત્રિ)માં અવતરિત કર્યું છે, (૨) અને તમે શું જાણો કે શબે-કદ્ર શું છે ? (૩) શબે-કદ્ર હજાર મહિનાઓથી વધુ ઉત્તમ છે. (૪) ફરિશ્તાઓ અને રૂહ તેમાં પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની પરવાનગીથી પ્રત્યેક આદેશ લઈને અવતરે છે. (૫) તે રાત્રિ પૂર્ણતઃ સલામતી છે ફજ્રના નીકળવા (ઉષાકાળ) સુધી. (રુકૂઅ-૧)

૯૮. અલ-બૈયિનહ

પરિચય

નામ :

પહેલી આયતના શબ્દ 'અલ બૈયિનહ' (સ્પષ્ટ પ્રમાણ)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આમાં પણ મક્કી અને મદની હોવા અંગે મતભેદ છે. કેટલાક વિવરણકર્તાઓ કહે છે કે બહુમતી આલિમો (ઇસ્લામના વિદ્વાનો)ના મતે આ મક્કી છે અને બીજા કેટલાક વિવરણકર્તાઓ કહે છે કે મોટાભાગના વિદ્વાનોના મતે મદની છે. ઇબ્ને ઝુબૈર અને અતા બિન યસારનું કથન છે કે આ મદની છે. ઇબ્ને અબ્બાસ અને કતાદાના બે કથન નોંધવામાં આવ્યા છે – એક એ કે આ મક્કી છે, બીજું એ કે આ મદની છે. હઝરત આઈશા (રદિ.) આને મક્કી ગણાવે છે. 'બહરુલ-મુહીત'ના લેખક અબૂ હૈયાન અને 'અહકામુલ કુર્આન'ના લેખક અબ્દુલ મુન્ઇમ ઇબ્નુલ ફરસ આના મક્કી હોવાને પ્રાથમિકતા આપે છે. જ્યાં સુધી આના વિષયનો સંબંધ છે, તેમાં એવી કોઈ નિશાની જોવા મળતી નથી, જે તેના મક્કી કે મદની હોવા તરફ નિર્દેશ કરતી હોય.

વિષય અને ચર્ચા :

કુર્આન-મજીદના સંકલન-ક્રમમાં આને સૂરઃ અલક અને સૂરઃ કદ્ર પછી રાખવી ખૂબ જ અર્થસભર છે. સૂરઃ અલકમાં પ્રથમ વહી નોંધવામાં આવી છે. સૂરઃ કદ્રમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે તે ક્યારે અવતરિત થઈ, અને આ સૂરઃમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ પવિત્ર ગ્રંથ સાથે એક રસૂલ (ઈશદૂત)નું મોકલવું શા માટે આવશ્યક હતું.

સૌપ્રથમ રસૂલ મોકલવાની જરૂરિયાત વર્ણવવામાં આવી છે અને તે એ છે કે દુનિયાના લોકો, ભલે પછી તેઓ અહલે કિતાબ (આકાશી ગ્રંથો ધરાવનારાઓ, અર્થાત્ ખ્રિસ્તીઓ અને યહૂદીઓ)માંથી હોય કે મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)માંથી, જેઓ કુફ્રની હાલતમાં ગ્રસ્ત હતા, તેમાંથી તેમનું નીકળવું તેના વિના શક્ય ન હતું કે એક રસૂલ મોકલવામાં આવે, જેનું અસ્તિત્વ પોતાની રિસાલત (ઈશદૂતત્વ) પર સ્પષ્ટ દલીલ હોય અને તે લોકો સમક્ષ અલ્લાહના ગ્રંથને તેના મૂળ અને સાચા સ્વરૂપમાં પ્રસ્તુત કરે, જે અસત્યની એ તમામ ભેળસેળથી મુક્ત હોય, જે અગાઉના આકાશી

ગ્રંથોમાં ભેળવી દેવામાં આવી છે અને તદ્દન સાચા અને ખરા શિક્ષણ પર આધારિત હોય.

આ પછી અહલે કિતાબની પથભ્રષ્ટતાઓ વિષે સ્પષ્ટ કહેવામાં આવ્યું છે કે તેમનું તે વિભિન્ન માર્ગોમાં ભટકી જવાનું કારણ એ ન હતું કે અલ્લાહે તેમનું કોઈ માર્ગદર્શન કર્યું ન હતું, બલ્કે તેઓ તે પછી ભટક્યા જ્યારે કે સન્માર્ગનું સ્પષ્ટ વર્ણન તેમના પાસે આવી ગયું હતું. આનાથી આપોઆપ એ તારણ નીકળે છે કે પોતાની પથભ્રષ્ટતાઓ માટે તેઓ પોતે જ જવાબદાર છે, અને હવે ફરીથી અલ્લાહના રસૂલ દ્વારા સ્પષ્ટ વર્ણન આવી ગયા પછી પણ જો તેઓ ભટકતા જ રહેશે, તો તેમની જવાબદારી ઓર વધી જશે. આ સંદર્ભમાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે અલ્લાહ તરફથી જે પયગંબરો પણ આવ્યા હતા, તેમણે એ સિવાય બીજો કોઈ આદેશ આપ્યો ન હતો કે બધા માર્ગો ત્યજીને માત્ર અલ્લાહની બંદગીનો માર્ગ અપનાવવામાં આવે. કોઈ બીજાની ઇબાદત અને બંદગી, આજ્ઞાપાલન અને આરાધનાને તેના સાથે સામેલ કરવામાં ન આવે, નમાઝ કાયમ કરવામાં આવે અને ઝકાત આપવામાં આવે. આ જ હંમેશાથી એક સાચો ધર્મ રહ્યો છે. આથી પણ આપોઆપ એ તારણ નીકળે છે કે અહલે કિતાબે આ મૂળ દીનથી ચલિત થઈને પોતાના ધર્મોમાં જે નવી-નવી વાતોનો વધારો કર્યો છે, તે તમામ અસત્ય છે અને અલ્લાહનો આ રસૂલ જે હવે આવ્યો છે, એ જ મૂળ દીન તરફ પાછા વળવાનું આમંત્રણ આપી રહ્યો છે.

અંતમાં સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવ્યું છે કે જે અહલે કિતાબ અને મુશ્રિકો આ રસૂલને માનવાનો ઇન્કાર કરશે, તેઓ સૌથી ખરાબ લોકો છે. તેમની સજા સ્થાયી દોજખ (નર્ક) છે અને જે લોકો ઈમાન લાવીને સત્કર્મોનો રસ્તો અપનાવી લેશે અને દુનિયામાં અલ્લાહનો ભય રાખીને જીવન વીતાવશે, તેઓ સૌથી શ્રેષ્ઠ લોકો છે. તેમનું વળતર એ છે કે તેઓ સદૈવ જન્નત (સ્વર્ગ)માં રહેશે, અલ્લાહ તેમનાથી પ્રસન્ન થયો અને તેઓ અલ્લાહથી ખુશ થઈ ગયા.

آیاتُها ٨ (٩٨) سُوْرَةُ الْبَيِّنَةِ مَدَنِيَّةٌ (١٠٠) رُکُوعُها ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ وَالْمُشْرِكِيْنَ مُنْفَكِّيْنَ
حَتّٰى تَاْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿١﴾ رَسُوْلٌ مِّنَ اللّٰهِ يَتْلُوْا صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ﴿٢﴾
فِيْهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴿٣﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ
اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿٤﴾ وَمَآ اُمِرُوْٓا اِلَّا
لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ۵ حُنَفَآءَ وَيُقِيْمُوا
الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دِيْنُ الْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ وَالْمُشْرِكِيْنَ فِيْ نَارِ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ
فِيْهَا ؕ اُولٰٓئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا
الصّٰلِحٰتِ ۙ اُولٰٓئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾ جَزَآؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ
جَنّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ
رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ ؕ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهٗ ﴿٨﴾ ع

૯૮. સૂરઃ અલ-બૈયિનહ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અહલે-કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ) અને મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)માંથી જે લોકો કાફિર (ઇન્કાર કરનારા) હતા (તેઓ પોતાના કુફ્રથી) રોકાવાના ન હતા, જ્યાં સુધી તેમના પાસે સ્પષ્ટ પ્રમાણ ન આવી જાય, (૨) (અર્થાત્) અલ્લાહ તરફથી એક રસૂલ (ઈશદૂત),[૧] જે પવિત્ર પુસ્તિકાઓ વાંચી સંભળાવે, (૩) જેમાં તદ્દન સીધી અને સાચી વાતો અંકિત હોય.[૨]

(૪) અગાઉ જે લોકોને ગ્રંથ આપવામાં આવ્યો હતો તેમનામાં ફાટફૂટ ન પડી, પરંતુ ત્યારપછી કે તેમના પાસે (સન્માર્ગનું) સ્પષ્ટ વર્ણન આવી ચૂક્યું હતું,[૩] (૫) અને તેમને એના સિવાય કોઈ આદેશ આપવામાં આવ્યો ન હતો કે અલ્લાહની બંદગી (ઉપાસના) કરે પોતાના દીન (ધર્મ)ને તેના માટે વિશુદ્ધ કરીને, તદ્દન એકાગ્ર થઈને, અને નમાઝ કાયમ કરે અને ઝકાત આપે. આ જ તદ્દન સાચો અને દુરસ્ત દીન છે.

(૬) અહલે-કિતાબ અને મુશ્રિકોમાંથી જે લોકોએ કુફ્ર (ઇન્કાર) કર્યું છે,[૪] તેઓ નિશ્ચિતપણે જહન્નમ (નર્ક)ની આગમાં જશે અને હંમેશા તેમાં રહેશે. આ લોકો તમામ સૃષ્ટિમાં અત્યંત ખરાબ છે. (૭) જે લોકો ઈમાન લઈ આવ્યા અને જેમણે સત્કર્મો કર્યા, તેઓ નિશ્ચિતપણે સૃષ્ટિમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ લોકો છે. (૮) તેમનો બદલો તેમના રબને ત્યાં હંમેશ માટે રહેવાની જન્નતો છે, જેના નીચે નહેરો વહી રહી હશે. તેઓ તેમાં હંમેશા-હંમેશા રહેશે. અલ્લાહ તેમનાથી પ્રસન્ન થયો અને તેઓ અલ્લાહથી પ્રસન્ન થયા. આ બધું છે એ મનુષ્ય માટે જેણે પોતાના રબનો ભય રાખ્યો હોય. (રુકૂઅ-૧)

---

૧. અહીં અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ને પોતાને જ એક સ્પષ્ટ પ્રમાણ કહેવામાં આવ્યા છે.

૨. અર્થાત્, એવા સહીફાઓ (દિવ્ય પુસ્તિકાઓ), જેમાં કોઈપણ પ્રકારના અસત્ય, કોઈપણ પ્રકારની પથભ્રષ્ટતા અને અજ્ઞાનતા, અને કોઈ પણ નૈતિક ગંદકીની ભેળસેળ ન હોય.

૩. અર્થાત્, આનાથી પહેલાં એહલે-કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ, યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ) જે વિભિન્ન પથભ્રષ્ટતાઓમાં ભટકીને અસંખ્ય ફિરકાઓમાં (પંથોમાં) વહેંચાઈ ગયા, તેનું કારણ એ ન હતું કે અલ્લાહ તઆલાએ પોતાના તરફથી તેમના માર્ગદર્શન માટે પ્રકાશિત અને સ્પષ્ટ દલીલ મોકલવામાં કોઈ કસર કરી હતી, બલ્કે આ વર્તન તેમણે અલ્લાહ તરફથી માર્ગદર્શન આવી ગયા પછી અપનાવ્યું હતું, તેથી પોતાની પથભ્રષ્ટતાના તેઓ પોતે જવાબદાર હતા.

૪. અહીં 'કુફ્ર'થી તાત્પર્ય હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ને માનવાનો ઇન્કાર છે.

૯૯. અઝ્-ઝિલઝાલ

પરિચય

નામ :

પહેલી આયતના શબ્દ 'ઝિલ્-ઝાલહા' (સંપૂર્ણ તીવ્રતાથી હલાવી નાખવામાં આવશે)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આના મક્કી કે મદની હોવા અંગે મતભેદ છે. પરંતુ કુર્આનને સમજીને વાંચનાર દરેક માણસ એ જ અનુભવશે કે આ મક્કી સૂરઃ છે, બલ્કે તેના વિષય અને વર્ણનશૈલીથી તો તેને એમ લાગશે કે આ મક્કાના પણ એ આરંભિક-કાળમાં અવતરિત થઈ હશે, જ્યારે અત્યંત સંક્ષિપ્ત અને અત્યંત હૃદયસ્પર્શી શૈલીમાં ઇસ્લામની મૌલિક ધારણાઓ અને આસ્થાઓ લોકો સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવી રહી હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય છે મૃત્યુ પછી બીજું જીવન અને તેમાં એ બધા જ કર્મોનો પૂરેપૂરો અહેવાલ મનુષ્ય સામે આવી જવો, જે તેણે દુનિયામાં કર્યા હતા. સૌપ્રથમ ત્રણ ટૂંકા વાક્યોમાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે મૃત્યુ પછીનું બીજું જીવન કેવી રીતે અસ્તિત્વમાં આવશે અને તે મનુષ્ય માટે કેટલું આશ્ચર્યજનક હશે. પછી બે વાક્યોમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ જ ધરતી, જેના પર રહીને માણસે નિશ્ચિંત બનીને દરેક પ્રકારના કર્મ કર્યા છે, તે દિવસે અલ્લાહના આદેશથી બોલવા લાગશે અને એક-એક વ્યક્તિ વિશે તે નિવેદન કરશે કે ક્યારે અને ક્યાં તેણે શું-શું કાર્યો કર્યા હતા. આ પછી કહેવામાં આવ્યું છે કે તે દિવસે ધરતીના ખૂણે-ખૂણેથી માણસો ટોળાબદ્ધ પોતાની કબરોમાંથી નીકળી-નીકળીને આવશે, જેથી તેમના કર્મો તેમને દેખાડવામાં આવે, અને કર્મોની આ રજૂઆત એટલી સંપૂર્ણ અને વિગતવાર હશે કે તેનો રજભાર સદાચાર કે દુરાચાર પણ એવો રહી નહીં જાય, જે તેના સામે ન આવી જાય.

૧૦૦. અલ-આદિયાત

પરિચય

નામ :

પહેલાં જ શબ્દ 'અલ-આદિયાત' (ફૂંફાડા મારતા દોડનાર)ને આનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આના મક્કી કે મદની હોવા અંગે મતભેદ છે. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસઊદ, જાબિર, હસન બસરી, ઈકરિમા અને અતા કહે છે કે આ મક્કી છે. હઝરત અનસ બિન માલિક અને કતાદા કહે છે કે આ મદની છે. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસથી બે કથનો નોંધવામાં આવ્યા છે, એક એ કે આ સૂરઃ મક્કી છે અને બીજુ એ કે મદની છે. પરંતુ સૂરઃનો વિષય અને વર્ણન-શૈલી સ્પષ્ટ દર્શાવી રહી છે કે આ ન માત્ર મક્કી છે, બલ્કે મક્કાના પણ આરંભિક કાળમાં અવતરિત થઈ છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો હેતુ લોકોને એ સમજાવવાનો છે કે મનુષ્ય આખિરત (પરલોક)નો ઈન્કાર કરીને કે તેનાથી બેદરકાર રહીને કેવા નૈતિક પતનની ખાઈમાં પડી જાય છે, અને સાથે-સાથે લોકોને એ વાતથી ચેતવવાનો પણ છે કે આખિરતમાં ફક્ત તેમના બાહ્ય કર્મોની જ નહીં, બલ્કે તેમના હૃદયોમાં છૂપાયેલા રહસ્યો સુદ્ધાંની તપાસ થશે. આ હેતુ માટે આરબ પ્રદેશમાં ફેલાયલી એ સામાન્ય અશાંતિને દલીલ રૂપે પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે, જેનાથી આખો દેશ તંગ આવી ગયો હતો. ચારે બાજુ ખુનામરકી ચાલી રહી હતી, લૂંટફાટનું બજાર ગરમ હતું, કબીલાઓ પર બીજા કબીલાઓ છાપા મારી રહ્યા હતા અને કોઈ પણ માણસ ચેનથી રાત્રિ પસાર કરી શકતો ન હતો, કેમ કે હર પળ તેને એ ખટકો લાગેલો રહેતો હતો કે ક્યારે કોઈ દુશ્મન સવાર-સવારમાં તેની આબાદી પર તૂટી પડશે. આ એક એવી દશા હતી કે જેને આરબ-પ્રદેશના બધા લોકો જાણતા હતા અને તેની બૂરાઈ અને દુષ્પ્રભાવોને અનુભવતા હતા. લૂંટાઈ જવાવાળો તેના પર માતમ કરતો હતો, જ્યારે કે લૂંટવાવાળો આના પર ખુશ થતો હતો, પરંતુ જ્યારે કોઈક વખતે લૂંટવાવાળાની પોતાની દુર્દશા થતી હતી તો તેને પણ એ પ્રતીત થવા લાગતું હતું કે આ કેવી ખરાબ હાલત છે, જેમાં અમે બધા ફસાયેલા છીએ. આ સ્થિતિ તરફ નિર્દેશ કરીને બતાવવામાં આવ્યું છે કે મૃત્યુ પછીના બીજા જીવન અને તેમાં અલ્લાહ સમક્ષ ઉત્તરદાયિત્વથી અનભિજ્ઞ બનીને મનુષ્ય

પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો કૃતઘ્ન અને અપકારી થઈ ગયો છે. તે અલ્લાહની આપેલી શક્તિઓનો ઉપયોગ અતિરેક ને અત્યાચાર અને લૂંટફાટ અને તબાહી માટે કરી રહ્યો છે. તે ધન-દોલતના પ્રેમમાં આંધળો બનીને ગમે તે રીતે તેને પ્રાપ્ત કરવાની કોશિશ કરે છે, ચાહે તે ગમે તેટલી ખરાબ અને ઘૃણાસ્પદ રીત હોય, અને તેની સ્થિતિ સ્વયં એ વાતની સાક્ષી આપી રહી છે કે તે પોતાના રબની આપેલી શક્તિઓનો દુરૂપયોગ કરીને તેનો અપકારી બની રહ્યો છે. તેનું આ વર્તન કદાપિ આવું ન હોત, જો તે એ સમયને જાણતો હોત જ્યારે કબરમાંથી જીવતા થઈને ઊઠવું પડશે અને જ્યારે તે ઇરાદાઓ અને હેતુઓ સુદ્ધાં હૃદયોમાંથી કાઢીને સામે મૂકી દેવામાં આવશે, જેની પ્રેરણાથી તેણે દુનિયામાં જાત-જાતના કાર્યો કર્યા હતા. તે વખતે મનુષ્યોના રબને ખૂબ સારી રીતે ખબર હશે કે કોણ શું કરીને આવ્યો છે અને કોના સાથે કેવું વર્તન કરવું જોઈએ.

اٰیَاتُهَا ٨ (٩٩) سُوْرَةُ الزِّلْزَالِ مَدَنِيَّةٌ (٩٣) رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا ۙ ① وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ
اَثْقَالَهَا ۙ ② وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَا ۚ ③ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ
اَخْبَارَهَا ۙ ④ بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَا ۭ ⑤ يَوْمَئِذٍ يَّصْدُرُ النَّاسُ
اَشْتَاتًا ڏ لِّيُرَوْا اَعْمَالَهُمْ ۭ ⑥ فَمَنْ يَّعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ
ع ٨/٢٤ خَيْرًا يَّرَهٗ ۭ ⑦ وَمَنْ يَّعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَّرَهٗ ⑧ ع

اٰیَاتُهَا ١١ (١٠٠) سُوْرَةُ الْعٰدِيٰتِ مَكِّيَّةٌ (١٤) رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالْعٰدِيٰتِ ضَبْحًا ۙ ① فَالْمُوْرِيٰتِ قَدْحًا ۙ ② فَالْمُغِيْرٰتِ
صُبْحًا ۙ ③ فَاَثَرْنَ بِهٖ نَقْعًا ۙ ④ فَوَسَطْنَ بِهٖ جَمْعًا ۙ ⑤
اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهٖ لَكَنُوْدٌ ۚ ⑥ وَاِنَّهٗ عَلٰى
ذٰلِكَ لَشَهِيْدٌ ۚ ⑦ وَاِنَّهٗ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيْدٌ ۭ ⑧
اَفَلَا يَعْلَمُ اِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُوْرِ ۙ ⑨ وَحُصِّلَ
منزل ٧ مَا فِي الصُّدُوْرِ ۙ ⑩ اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ
ع ١١/٢٥ لَّخَبِيْرٌ ⑪ ع

૯૯. સૂરઃ અઝ્-ઝિલઝાલ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) જ્યારે ધરતી પોતાની પૂરી તીવ્રતાથી હલાવી નાખવામાં આવશે, (૨) અને ધરતી પોતાના અંદરના બધા બોજ કાઢીને બહાર નાખી દેશે, (૩) અને મનુષ્ય કહેશે કે તેને આ શું થઈ રહ્યું છે ? (૪) એ દિવસે તે પોતાના (પર વીતેલા) સંજોગોનું વર્ણન કરશે, (૫) કેમ કે તારા રબે (પ્રભુ-પાલનહારે) તેને (આવું કરવાનો) આદેશ આપ્યો હશે. (૬) તે દિવસે લોકો જુદી-જુદી દશામાં પાછા ફરશે, જેથી તેમને તેમના કર્મો બતાવવામાં આવે. (૭) પછી જેણે રજભાર ભલાઈ કરી હશે, તે તેને જોઈ લેશે (૮) અને જેણે રજભાર બૂરાઈ કરી હશે, તે તેને જોઈ લેશે.(રુકૂઅ-૧)

૧૦૦. સૂરઃ અલ-આદિયાત

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૧૧)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે તે (ઘોડાઓ)નાં જે ફૂંફાડા મારતા દોડે છે, (૨) (પછી પોતાની ટાપોથી) ચિંગારીઓ ખેરવે છે, (૩) પછી વહેલી સવારે છાપો મારે છે, (૪) પછી તે વખતે ધૂળ અને માટી ઊડાવે છે, (૫) પછી આ જ સ્થિતિમાં કોઈક ટોળામાં જઈ ઘૂસે છે. (૬) હકીકત તો એ છે કે મનુષ્ય પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો ખૂબ અપકારી છે,[૧] (૭) અને તે સ્વયં આના પર સાક્ષી છે,[૨] (૮) અને તે ધન-દોલતના પ્રેમમાં ખરાબ રીતે ગ્રસ્ત થઈ ગયો છે. (૯) તો શું એ સમયને તે નથી જાણતો, જ્યારે કબરોમાં જે કંઈ (દટાયેલું) છે તેને કાઢી લેવામાં આવશે, (૧૦) અને હૃદયોમાં જે કંઈ (છૂપાયેલું) છે તેને બહાર કાઢીને તેની તપાસ કરવામાં આવશે ?[૩] (૧૧) ચોક્કસપણે તેમનો રબ તે દિવસે તેમનાથી બરાબર વાકેફ હશે.[૪](રુકૂઅ-૧)

સૂરઃ આદિયાતની નોંધ :

૧. અર્થાત્, જે શક્તિઓ અલ્લાહે તેને આપી હતી, તેનો ઉપયોગ અત્યાચાર માટે કરી રહ્યો છે.

૨. અર્થાત્, તેનો અંતરાત્મા તેના પર સાક્ષી છે, તેના કાર્યો તેના પર સાક્ષી છે અને ઘણા કાફિર (અધર્મી) લોકો સ્વયં પોતાના મોઢેથી પણ ખુલ્લંખુલ્લા નાશુક્રી (કૃતઘ્નતા)નું પ્રદર્શન કરે છે.

૩. અર્થાત્, હૃદયોમાં જે ઈરાદાઓ, સંકલ્પો અને ઉદ્દેશ્યો છુપાયેલા, તે બધાને ખોલીને મૂકી દેવામાં આવશે અને તેની જાંચ-પડતાલ કરીને ભલાઈને અલગ અને બૂરાઈને અલગ છાંટી દેવામાં આવશે.

૪. અર્થાત્, તેને બરાબર ખબર હશે કે કોણ શું છે અને કઈ સજા કે ઇનામને પાત્ર છે.

૧૦૧. અલ-કારિઅહ

પરિચય

નામ :

પહેલા જ શબ્દ 'અલ-કારિઅહ' (મહાન દુર્ઘટના)ને આ સૂરઃનું નામ અપાયું છે. આ ફક્ત નામ જ નથી, પરંતુ સૂરઃના વિષયનું શીર્ષક પણ છે, કેમ કે અહીં બધું વર્ણન કયામત (મહાપ્રલય)નું જ છે.

ઉતરાણકાળ :

આના મક્કી હોવા અંગે કોઈ મતભેદ નથી, બલ્કે તેના વિષયથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ પણ મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂરઃઓમાંથી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય છે કયામત અને આખિરત (પરલોક). સૌપ્રથમ લોકોને એમ કહી ચોંકાવવામાં આવ્યા છે કે, 'મહાન દુર્ઘટના ! શું છે તે મહાન દુર્ઘટના ? તમે શું જાણો કે તે મહાન દુર્ઘટના શું છે ?' આવી રીતે શ્રોતાઓને કોઈ ભયંકર ઘટનાના ઘટિત થવાના સમાચાર સાંભળવા માટે તૈયાર કરી દીધા પછી બે વાક્યોમાં તેમના સામે કયામતનું ચિત્ર રજૂ કરી દેવામાં આવ્યું છે કે તે દિવસે લોકો ગભરાટની સ્થિતિમાં એવી રીતે દરેક બાજુ ભાગ્યા-ભાગ્યા ફરતા હશે કે જાણે પ્રકાશ પાસે આવતા પતંગિયા વિખરાયેલા હોય છે, અને પર્વતોની હાલત એવી હશે કે તેઓ પોતાની જગ્યાથી ઉખડી જશે, તેમના બંધનો સમાપ્ત થઈ જશે અને તેઓ પીંજાયેલા ઊનની જેમ બનીને રહી જશે. પછી બતાવવામાં આવ્યું છે કે આખિરતમાં ફેંસલો એ આધારે થશે કે કયા મનુષ્યના સત્કર્મો તેના દુષ્કર્મો કરતાં વધુ વજનદાર છે, અને કોના સત્કર્મોનું વજન તેના દુષ્કર્મોના વજનના પ્રમાણમાં ઓછું છે. પહેલા પ્રકારના લોકોને એ સુખદ જીવન મળશે, જેનાથી તેઓ ખુશ થઈ જશે અને બીજા પ્રકારના લોકોને એ ઊંડી ખાઈમાં ફેંકી દેવામાં આવશે, જે આગથી ભરેલી હશે.

૧૦૨. અત્-તકાસુર
પરિચય

નામ :

પહેલી આયતના શબ્દ 'અત્-તકાસુર' (વધુને વધુ અને એકબીજાથી વધી)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

અબૂ હૈયાન અને શૌકાની કહે છે કે આ સૂરઃ તમામ વિવરણકર્તાઓ નજીક મક્કી છે અને ઇમામ સુયૂતીનું કથન છે કે સૌથી પ્રસિદ્ધ વાત એ છે કે આ મક્કી છે, પરંતુ કેટલીક રિવાયતો એવી પણ છે જેના આધારે આને મદની કહેવામાં આવી છે. અમારા નજીક માત્ર એટલું જ નહીં કે આ મક્કી સૂરઃ છે, બલ્કે તેના વિષય અને વર્ણનશૈલી દર્શાવી રહ્યા છે કે આ મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂરઃઓમાંથી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આમાં લોકોને દુનિયાપરસ્તી (દુનિયાના પ્રેમ)ના એ ખરાબ પરિણામોથી સચેત કરવામાં આવ્યા છે, જેના કારણે તેઓ છેલ્લા શ્વાસ સુધી વધુને વધુ ધનદોલત, દુન્યવી લાભો અને સુખ-વૈભવ તથા પ્રતિષ્ઠા અને સત્તા મેળવવા અને તેમાં એક-બીજાથી આગળ વધી જવા અને આ જ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ પર ગર્વ કરવામાં લાગેલા રહે છે; અને આ એક ચિંતાએ તેમને એટલી હદે ગ્રસ્ત કરી રાખ્યા છે કે તેમને આનાથી વધુ ઉત્તમ કોઈ વસ્તુ તરફ ધ્યાન આપવાના હોશકોશ જ નથી. આના દુષ્પરિણામથી સાવધાન કર્યા પછી લોકોને એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ ને'મતો (સુખ-સામગ્રીઓ), જેમને તમે અહીં નચિંત બનીને સમેટી રહ્યા છો, તે કેવળ ને'મતો જ નથી, પરંતુ તમારી પરીક્ષા માટેની સામગ્રી પણ છે. આમાંથી દરેક ને'મત વિષે તમને આખિરત (પરલોક)માં જવાબ આપવો પડશે.

آياتها ۱۱ (۱۰۱) سُوْرَةُ الْقَارِعَةِ مَكِّيَّةٌ (۳۰) رُكوعها ۱

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلْقَارِعَةُ ﴿۱﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿۲﴾ وَمَاۤ اَدْرٰىكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿۳﴾
يَوْمَ يَكُوْنُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوْثِ ﴿۴﴾ وَتَكُوْنُ
الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوْشِ ﴿۵﴾ فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِيْنُهٗ ﴿۶﴾
فَهُوَ فِيْ عِيْشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿۷﴾ وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِيْنُهٗ ﴿۸﴾
ع ۱۱/۲۶ فَاُمُّهٗ هَاوِيَةٌ ﴿۹﴾ وَمَاۤ اَدْرٰىكَ مَا هِيَهْ ﴿۱۰﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿۱۱﴾

آياتها ۸ (۱۰۲) سُوْرَةُ التَّكَاثُرِ مَكِّيَّةٌ (۱۶) رُكوعها ۱

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلْهٰىكُمُ التَّكَاثُرُ ﴿۱﴾ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ﴿۲﴾ كَلَّا سَوْفَ
تَعْلَمُوْنَ ﴿۳﴾ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿۴﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُوْنَ
منزل ۷ عِلْمَ الْيَقِيْنِ ﴿۵﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيْمَ ﴿۶﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا
ع ۸/۲۷ عَيْنَ الْيَقِيْنِ ﴿۷﴾ ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَىِٕذٍ عَنِ النَّعِيْمِ ﴿۸﴾

૧૦૧. સૂરઃ અલ-કારિઅહ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૧૧)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) મહાન દુર્ઘટના ! (૨) શું છે તે મહાન દુર્ઘટના ? (૩) તમે શું જાણો કે તે મહાન દુર્ઘટના શું છે ? (૪) તે દિવસ જ્યારે લોકો વિખરાયેલા પતંગિયા જેવા (૫) અને પર્વતો પીંજાયેલા રંગબેરંગી ઊન જેવા હશે. (૬) પછી જેના પલ્લાં ભારે હશે[1] (૭) તે મનપસંદ એશઆરામમાં હશે, (૮) અને જેના પલ્લાં હલકાં હશે (૯) તેનું ઠેકાણું ઊંડી ખાઈ હશે. (૧૦) અને તમને શું ખબર કે તે શું વસ્તુ છે ? (૧૧) ભડકે બળતી આગ !(રુકૂઅ-૧)

૧૦૨. સૂરઃ અત્-તકાસુર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) તમને લોકોને વધુને વધુ અને એક-બીજાથી વધીને દુનિયા પ્રાપ્ત કરવાની ધૂને ગફલતમાં નાખી રાખ્યા છે, (૨) ત્યાં સુધી કે (આ જ ચિંતામાં) તમે કબરોના કિનારા સુધી પહોંચી જાઓ છો. (૩) કદાપિ નહીં, ટૂંક સમયમાં[1] તમને ખબર પડી જશે. (૪) પછી (સાંભળી લો કે) કદાપિ નહીં, ટૂંક સમયમાં તમને ખબર પડી જશે. (૫) કદાપિ નહીં, જો તમે વિશ્વસનીય જ્ઞાનના રૂપે (આ વર્તનના પરિણામને) જાણતા હોત, (તો તમારું આ વર્તન ન હોત). (૬) તમે જહન્નમ (નર્ક) જોઈને રહેશો. (૭) પછી (સાંભળી લો કે) તમે તદ્દન વિશ્વાસની સાથે તેને જોઈ લેશો. (૮) પછી જરૂર એ દિવસે તમારાથી આ કૃપાઓ વિશે જવાબ માગવામાં આવશે.(રુકૂઅ-૧)

સૂરઃ કારિઆની નોંધ :

૧. અર્થાત્, નેકી (સત્કર્મો)ના પલ્લાં ભારે હશે.

સૂરઃ તકાસુરની નોંધ :

૧. 'ટૂંક સમયમાં'થી તાત્પર્ય આખિરત (પરલોક) પણ હોઈ શકે છે અને મૃત્યુ પણ, કેમ કે આ વાત મૃત્યુ પામતાં જ માનવી પર ખુલી જાય છે કે જે વ્યસ્તતાઓમાં તે પોતાનું આખું જીવન ખપાવીને આવ્યો છે, તે તેના માટે સૌભાગ્ય અને શુભેચ્છાના સાધનો હતા કે દુષ્પરિણામ અને દુર્ભાગ્યના સાધનો.

૧૦૩. અલ-અસ્ર
પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'અલ્ અસ્ર' (કાળ, જમાનો)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

જો કે મુજાહિદ, કતાદા અને મુકાતિલે આને મદની કહી છે, પરંતુ વિવરણકર્તાઓની એક મોટી સંખ્યા આ સૂરઃને મક્કી ઠેરવે છે અને આ સૂરઃનો વિષય પણ એ પુરવાર કરે છે કે આ મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થઈ હશે, જ્યારે ઇસ્લામની શિક્ષાને ખૂબ ટૂંકા અને સરળતાથી સમજમાં આવે એવા વાક્યોમાં વર્ણિત કરવામાં આવતી હતી, જેથી તે આપોઆપ લોકોની જીભે ચઢી જાય.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂરઃ વ્યાપક, અર્થસભર અને સંક્ષિપ્ત વાણીનું એક અનુપમ ઉદાહરણ છે. આમાં તદ્દન ચોખ્ખા શબ્દોમાં બતાવી દેવામાં આવ્યું છે કે મનુષ્યની સફળતાનો માર્ગ કયો છે અને તેના વિનાશ અને બરબાદીનો માર્ગ કયો. ઇમામ શાફઈ રહ.એ તદ્દન સાચું કહ્યું છે કે જો લોકો આ સૂરઃ પર વિચાર કરે, તો આ જ તેમના માર્ગદર્શન માટે પૂરતી છે. સહાબ કિરામ (રદિ.) સમક્ષ આ સૂરઃનું મહત્ત્વ શું હતું, તેનો અંદાજ એ વાત પરથી કરી શકાય છે કે હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન હિસ્ન અદ્-દારિમી અબૂ મદીનાની નોંધ અનુસાર અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના સાથીઓમાંથી જ્યારે બે જણા એક-બીજાને મળતા તો ત્યાં સુધી વિખૂટા પડતા ન હતા, જ્યાં સુધી એક-બીજાને આ 'સૂરઃ અસ્ર' ન સંભળાવી લે. (હદીસ : તબરાની)

૧૦૪. અલ-હુમઝહ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'હુ-મ-ઝહ' (મહેણાં મારવા)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આના મક્કી હોવા અંગે તમામ વિવરણકર્તાઓ સંમત છે અને આના વિષય અને વર્ણનશૈલી પર વિચાર કરતાં લાગે છે કે આ પણ મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂરઃઓમાંથી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આમાં કેટલીક એવી નૈતિક બૂરાઈઓની નિંદા કરવામાં આવી છે, જે અજ્ઞાનતા-કાળમાં ધનના લોભી માલદારોમાં જોવા મળતી હતી. આ ઘૃણાસ્પદ ચરિત્રને પ્રસ્તુત કર્યા પછી બતાવવામાં આવ્યું છે કે આખિરત (પરલોક)માં એ લોકોનો શું અંજામ હશે, જેમનું આવું આચરણ છે. આ બંને વાતો એવી શૈલીમાં વર્ણવવામાં આવી છે, જેનાથી શ્રોતાનું મનો-મસ્તિષ્ક આપોઆપ એ પરિણામ પર પહોંચી જાય કે આ પ્રકારના આચરણનો આ જ અંત હોવો જોઈએ, અને આમ તો દુનિયામાં આ પ્રકારનું આચરણ કરતા લોકોને કોઈ સજા થતી નથી, બલ્કે તેઓ ફૂલતા-ફાલતા જ જોવા મળે છે, તેથી આખિરતનું અસ્તિત્વમાં આવવું તદ્દન અનિવાર્ય છે.

આ સૂરઃને જો એ સૂરઃઓ સાથે સાંકળીને જોવામાં આવે, જે સૂરઃ ઝિલ્ઝાલથી અહીં સુધી આવે છે, તો માણસ ખૂબ સારી રીતે સમજી શકે છે કે મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના આરંભિક કાળમાં કેવી રીતે ઇસ્લામની ધારણાઓ અને તેની નૈતિક શિક્ષાઓને લોકોના મનમાં ઊતારવામાં આવી હતી.

آیاتھا ۳ (۱۰۳) سُوْرَةُ الْعَصْرِ مَكِّيَّةٌ (۱۳) رکوعھا ۱

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالْعَصْرِ ۝۱ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِيْ خُسْرٍ ۝۲ اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ ۙ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ۝۳ ع ۳ ۲۸

آیاتھا ۹ (۱۰۴) سُوْرَةُ الْهُمَزَةِ مَكِّيَّةٌ (۳۲) رکوعھا ۱

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةِ ۝۱ الَّذِيْ جَمَعَ مَالًا وَّعَدَّدَهٗ ۝۲ يَحْسَبُ
اَنَّ مَالَهٗۤ اَخْلَدَهٗ ۝۳ كَلَّا لَيُنْۢبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ۝۴ وَمَاۤ
اَدْرٰىكَ مَا الْحُطَمَةُ ۝۵ نَارُ اللّٰهِ الْمُوْقَدَةُ ۝۶ الَّتِيْ تَطَّلِعُ منزل ۷
عَلَى الْاَفْـِٕدَةِ ۝۷ اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّؤْصَدَةٌ ۝۸ فِيْ عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ۝۹ ع ۹ ۲۹

૧૦૩. સૂરઃ અલ-અસ્ર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૩)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) કાળના સોગંદ ![1]
(૨) મનુષ્ય હકીકતમાં ખોટમાં છે,
(૩) સિવાય એ લોકોના જેઓ ઈમાન લાવ્યા, અને સદ્કાર્યો કરતા રહ્યા, અને એક-બીજાને સત્યની શિખામણ અને ધૈર્યની તાકીદ કરતા રહ્યા. (રુકૂઅ-૧)

૧૦૪. સૂરઃ અલ-હુમઝહ

(મક્કામાં આવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) વિનાશ છે દરેક એ વ્યક્તિ માટે, જે (મોઢામોઢ) લોકોને મહેણાં મારવા અને (પીઠ પાછળ) બૂરાઈઓ કરવા ટેવાયેલ છે,
(૨) જેણે ધન એકઠું કર્યું અને તેને ગણી-ગણીને રાખ્યું.
(૩) તે સમજે છે કે તેનું ધન હંમેશા તેના પાસે રહેશે.[1]
(૪) કદાપિ નહીં, તે વ્યક્તિ તો ભાંગીને ભુક્કો કરી દેનારી જગ્યામાં ફેંકી દેવામાં આવશે,
(૫) અને તમે શું જાણો કે શું છે તે ભાંગીને ભુક્કો કરી દેનારી જગ્યા ?
(૬) અલ્લાહની આગ ! ખૂબ ધગધગાવેલી,
(૭) જે હૃદયો સુધી પહોંચશે.
(૮) તે તેમના ઉપર ઢાંકીને બંધ કરી દેવામાં આવશે
(૯) (એ સ્થિતિમાં કે તેઓ) ઊંચા-ઊંચા સ્તંભોમાં (ઘેરાયેલા હશે).[2] (રુકૂઅ-૧)

સૂરઃ અસ્રની નોંધ :

૧. 'કાળ' (જમાનો)થી તાત્પર્ય વીતી કે પસાર થઈ ગયેલો કાળ પણ છે અને પસાર થઈ રહેલો કાળ પણ. તેના સોગંદનો અર્થ એ છે કે ઈતિહાસ પણ સાક્ષી છે અને જે કાળ અત્યારે પસાર થઈ રહ્યો છે એ પણ સાક્ષી આપે છે કે એ વાત સત્ય છે, જે આગળ બતાવવામાં આવી રહી છે.

સૂરઃ હુમઝહની નોંધ :

૧. બીજો અર્થ એ પણ થઈ શકે છે કે એ સમજે છે કે આ ધન તેને શાશ્વત જીવન આપશે અને તેને ક્યારેય એ વિચાર પણ નથી આવતો કે એક સમયે તેને આ બધું છોડીને ખાલી હાથે દુનિયાથી વિદાય થઈ જવું પડશે.

૨. 'ફી અ-મ-દિમ્ મુમદ-દહ'ના ઘણા અર્થ થઈ શકે છે : એક એ કે જહન્નમ (નર્ક)ના દરવાજાઓને બંધ કરીને તેના પર ઊંચા-ઊંચા સ્તંભો ખોસી દેવામાં આવશે. બીજો અર્થ એ છે કે આ ગુનેગારો ઊંચા-ઊંચા સ્તંભોથી બાંધેલા હશે. ત્રીજો એ કે એ આગની જવાળાઓ લાંબા સ્તંભોના સ્વરૂપમાં ઉઠી રહી હશે.

૧૦૫. અલ-ફીલ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'અસ્હાબિલ ફીલ' (હાથીવાળાઓ) થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

એ વાત પર બધા વિવરણકૃતાઓ સહમત છે કે આ સૂરઃ મક્કી છે અને તેની ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખીને જોવામાં આવે તો એવું લાગે છે કે આ સૂરઃ મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થઈ હશે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

આ અગાઉ સૂરઃ અલ-બુરૂજના નોંધ-૪માં અમે વર્ણવી ગયા છીએ કે નજરાનમાં યમનના યહૂદી શાસક ઝૂનુવાસે હઝરત ઈસા (અલૈ.)ના અનુયાયીઓ પર જે અત્યાચારો ગુજાર્યા હતા, તેનો બદલો લેવા હબ્શાના ખ્રિસ્તી રાજ્યએ યમન પર હુમલો કરીને હિમૈરી શાસનને સમાપ્ત કરી દીધું હતું અને ઈ.સ.પર૫ માં આ સમગ્ર વિસ્તાર પર હબ્શાનું (ઇથોપીયન શાસન) શાસન સ્થાપિત થઈ ચૂક્યું હતું. આ સમગ્ર કાર્યવાહી વાસ્તવમાં કોન્સટન્ટીનોપલના રોમન શાસન અને હબ્શાના શાસનના પરસ્પરના સહકારથી થઈ હતી. આ બધું માત્ર ધાર્મિક ભાવનાથી થયું ન હતું, બલ્કે તેના પાછળ આર્થિક અને રાજકીય હિતો પણ કામ કરી રહ્યા હતા, બલ્કે સંભવતઃ આ જ તેના મૂળ પ્રેરકો હતા અને ખ્રિસ્તી પીડિતોના લોહીનો બદલો એક બહાનાથી વધારે કંઈ ન હતું. રોમન શાસને જ્યારથી ઇજિપ્ત અને સીરિયા પર કબ્જો કર્યો હતો, ત્યારથી જ તેની એ કોશિશ હતી કે પૂર્વ આફ્રિકા, ભારત, ઇન્ડોનેશિયા વગેરે દેશો અને રોમન કબ્જા હેઠળના પ્રદેશો વચ્ચે જે વેપાર પર આરબોએ સદીઓથી કબ્જો જમાવી રાખ્યો હતો, તેને આરબોના કબ્જામાંથી મુક્ત કરાવીને તેઓ સ્વયં તેના પર કબ્જો કરી લે. આ હેતુસર ઈ.સ.પૂ. ૨૪ કે ૨૫ માં કૈસર ઑગસ્ટસે એક મોટું સૈન્ય રોમન જનરલ એલિયસ ગાલૂસ (Aelius Gallus)ના નેતૃત્વમાં આરબ પ્રદેશના પશ્ચિમી તટ પર ઉતારી દીધું હતું, જેથી એ સમુદ્રી માર્ગ પર તે કબ્જો મેળવી લે, જે દક્ષિણ આરબ પ્રદેશથી સીરિયા તરફ જતો હતો. પરંતુ આરબ પ્રદેશના કઠિન ભૌગોલિક સંજોગોએ આ આક્રમણને નિષ્ફળ બનાવી દીધું. તે પછી રોમનો પોતાનું નૌકાદળ રાતા સમુદ્રમાં લઈ આવ્યા અને તેમણે આરબોનો એ વેપાર ખતમ કરી નાખ્યો, જે તેઓ સમુદ્રી માર્ગે કરતા હતા, અને હવે માત્ર જમીન માર્ગ જ તેમના

માટે બાકી રહી ગયો. આ જ જમીન માર્ગ પર કબ્જો મેળવવા માટે તેમણે હબ્શાના ખ્રિસ્તી શાસન સાથે ગઠબંધન કર્યું અને નૌકાદળથી તેની મદદ કરીને તેને યમન પર કબ્જો અપાવી દીધો, જ્યાં હબ્શાના બાદશાહ તરફથી અબરહા નામનો એક માણસ વાઈસરોય તરીકે નિયુક્ત થયો. યમનમાં સંપૂર્ણપણે પોતાની સત્તા મજબૂત કર્યા પછી અબરહાએ એ ઉદ્દેશ્ય માટે કામ શરૂ કરી દીધું, જે આ આક્રમણના આરંભથી રોમન સામ્રાજ્ય અને તેના મિત્ર હબશાના ખ્રિસ્તીઓની નજરમાં હતો. અબરહાએ આ હેતુસર યમનના પાટનગર સન્આમાં એક ભવ્ય ચર્ચનું નિર્માણ કર્યું, જેનો ઉલ્લેખ આરબ ઇતિહાસકારોએ અલ-કલીસ અથવા અલ-કુલૈસ અથવા અલ-કુલય્યસ નામથી કર્યો છે. આ યૂનાની શબ્દ Ekklesia નું અરબી રૂપ છે અને ઉર્દૂનો શબ્દ કલીસા અર્થાત્ ચર્ચ પણ આના પરથી જ બન્યો છે. મુહમ્મદ બિન ઇસ્હાકની નોંધ છે કે આ કામને પૂરું કર્યા પછી તેણે હબ્શાના બાદશાહને લખ્યું કે હું આરબોની હજ્જ-યાત્રાને કાબાથી આ ચર્ચ તરફ ફેરવ્યા વગર નહીં રહું. ઇબ્ને-કસીરે લખ્યું છે કે તેણે યમનમાં છડેચોક પોતાનો આ ઇરાદો જાહેર કર્યો અને તે માટે જાહેર ઢંઢેરો પણ કરાવી દીધો. તેના આ કૃત્યનો હેતુ અમારા મતે એ હતો કે આમ કરીને તે આરબોને ઉશ્કેરે, જેથી તેઓ કોઈ એવું કૃત્ય કરે, જેનાથી તેને મક્કા પર હુમલો કરવા અને કાબાને ધ્વસ્ત કરવાનું બહાનું મળી જાય.

મુહમ્મદ બિન ઇસ્હાકનું કથન છે કે તેની આ ઘોષણાથી ક્રોધિત થઈને એક આરબે યેનકેન પ્રકારે ચર્ચમાં ઘૂસીને જાજરૂ-પેશાબ કરી દીધા, અને મુકાતિલ બિન સુલૈમાનની નોંધ છે કે કુરૈશના કેટલાક નવયુવાનોએ જઈને એ કલીસામાં આગ લગાડી દીધી હતી. આમાંથી કોઈ ઘટના પણ જો બની હોય, તો આશ્ચર્યની કોઈ વાત નથી. પરંતુ એ પણ કંઈ અસંભવ નથી કે અબરહાએ પોતે પોતાના કોઈ માણસથી છૂપી રીતે આવું કોઈ ખોટું કૃત્ય કરાવ્યું હોય, જેથી તેને મક્કા પર ચઢાઈ કરવાનું બહાનું મળી જાય અને એ રીતે તે કુરૈશીઓને બરબાદ અને તમામ આરબોને ભયભીત કરીને પોતાના બંને હેતુ સિદ્ધ કરી લે. જે હોય તે, આ બંનેમાંથી જે પણ સ્થિતિ હોય, જ્યારે અબરહા પાસે આ અહેવાલ પહોંચ્યો કે કાબાને માનનારાઓએ તેના ચર્ચનું આ અપમાન કર્યું છે, તો તેણે પ્રણ લીધા કે હું ત્યાં સુધી ચેન નહીં લઉં, જ્યાં સુધી કાબાને ધ્વસ્ત ન કરી નાખું.

ત્યારબાદ તે ઈ.સ.૫૭૦ કે ૫૭૧ માં ૬૦ હજારનું સૈન્ય અને ૧૩ હાથીઓ (કેટલીક નોંધો અનુસાર ૯ હાથી) લઈને મક્કા તરફ રવાના થયો. રસ્તામાં પહેલા યમનના એક સરદાર ઝૂનફ્રે આરબોનું એક લશ્કર ભેગું કરીને તેમાં અડચણ ઊભી કરી, પરંતુ તે પરાજિત થઈને કેદ થઈ ગયો. પછી ખસઅમના પ્રદેશમાં એક આરબ

સરદાર નુફૈલ બિન હબીબ ખસઅમી પોતાના કબીલાને લઈને મુકાબલા માટે આવ્યો, પરંતુ તે પણ હારીને કેદ પકડાયો અને તેણે પોતાનો જીવ બચાવવા માટે ભોમિયાની સેવા આપવાનું કબૂલ કરી લીધું. તાઈફના નજીક પહોંચ્યો તો બની સકીફે પણ, પોતાનામાં સામનો કરવાની હિંમત ન જોઈને તેને કહ્યું, અમે મક્કાનો માર્ગ દેખાડવા માટે તમને માર્ગદર્શકનો પ્રબંધ કરી આપીએ છીએ. અબરહાએ આ વાત માની લીધી અને બની સકીફે અબૂ રિગાલ નામે એક માણસને તેના સાથે કરી દીધો. જ્યારે મક્કા ૩ કોસ (અંદાજે ૬ માઈલ) દૂર રહી ગયું તો અલ મુગમ્મસ (કે અલ મુગમ્મિસ) નામના સ્થળે પહોંચીને અબૂ રિગાલ મરી ગયો અને આરબો લાંબા સમય સુધી તેની કબર પર પથ્થરો મારતા રહ્યા.

મુહમ્મદ બિન ઈસ્હાકની નોંધ છે કે અલ મુગમ્મસથી અબરહાએ પોતાની સેનાની અગ્ર-હરોળને આગળ વધારી અને તે અહલે-તિહામા અને કુરૈશના ઘણા ઢોર લૂંટીને લઈ ગયો, જેમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના દાદા અબ્દુલ મુત્તલિબના પણ ૨૦૦ ઊંટ હતા. તે પછી તેણે પોતાના એક દૂતને મક્કા મોકલ્યો અને તેના દ્વારા મક્કાવાસીઓને એ સંદેશો પહોંચાડ્યો કે હું તમારા સાથે યુદ્ધ કરવા નથી આવ્યો, પણ આ ઘર (કા'બા)ને ધ્વસ્ત કરવા આવ્યો છું. જો તમે યુદ્ધ નહીં કરો તો હું તમારા જાન-માલને કોઈ નુકસાન નહીં પહોંચાડું. તે સાથે તેણે પોતાના દૂતને એવો આદેશ આપ્યો કે મક્કાવાસીઓ જો વાતચીત કરવા ઇચ્છે, તો તેમના સરદારને મારા પાસે લઈ આવજે.

મક્કાના સૌથી મોટા સરદાર તે વખતે અબ્દુલ મુત્તલિબ હતા. દૂતે તેમને મળીને અબરહાનો સંદેશો આપ્યો. તેમણે કહ્યું કે અમારામાં અબરહાથી લડવાની શક્તિ નથી. આ અલ્લાહનું ઘર છે, તે ઇચ્છશે તો પોતાના ઘરને બચાવી લેશે. દૂતે કહ્યું કે તમે મારા સાથે અબરહા પાસે ચાલો. તેઓ એ માટે રાજી થઈ ગયા અને તેના સાથે ચાલી નીકળ્યા. તેઓ એટલા તો દબદબાવાળા અને રૂઆબદાર માણસ હતા કે તેમને જોઈને અબરહા ખૂબ પ્રભાવિત થયો અને પોતાના સિંહાસન પરથી ઊતરીને તેમના પાસે આવીને બેસી ગયો. પછી પૂછ્યું કે તમે શું ઇચ્છો છો ? તેમણે કહ્યું કે મારા જે ઊંટ પકડીને લઈ જવામાં આવ્યા છે, તે મને પરત આપી દેવામાં આવે. અબરહાએ કહ્યું કે તમને જોઈને તો હું ખૂબ પ્રભાવિત થયો હતો, પણ તમારી આ વાતે તમને મારી નજરમાંથી ઊતારી દીધા કે તમે તમારા ઊંટોની માગણી કરી રહ્યા છો અને આ ઘર જે તમારા અને તમારા પૂર્વજોના ધર્મનું કેન્દ્ર છે, તેના વિશે તમે કંઈ કહેતા નથી. તેમણે કહ્યું, હું તો માત્ર મારા ઊંટોનો માલિક છું અને તેના વિશે જ હું દરખાસ્ત કરી રહ્યો છું. રહ્યું આ ઘર, તો તેનો એક રબ (માલિક) છે, તે એનું રક્ષણ સ્વયં કરશે.

અબરહાએ જવાબ આપ્યો કે તે એને મારાથી બચાવી નહીં શકે. અબ્દુલ મુત્તલિબે કહ્યું, તમે જાણો અને તે જાણે. એટલું કહીને તેઓ અબરહા પાસેથી ઊઠીને આવી ગયા અને તેણે તેમના ઊંટ પાછા આપી દીધા.

ઇબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)નું કથન આનાથી ભિન્ન છે. તેમાં ઊંટોની માગણીનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી. આ કથન અનુસાર, અબ્દુલ મુત્તલિબ સ્વયં તેના પાસે ગયા અને તેને કહ્યું કે તમને અહીં સુધી આવવાની શું જરૂર હતી? તમને જો કોઈ વસ્તુની જરૂર હતી, તો અમને કહેવડાવી દીધું હોત, અમે પોતે લઈને તમારા સમક્ષ ઉપસ્થિત થઈ જતા. તેણે કહ્યું, મેં સાંભળ્યું છે કે આ ઘર શાંતિનું ઘર છે, હું એની શાંતિ સમાપ્ત કરવા આવ્યો છું. અબ્દુલ મુત્તલિબે કહ્યું કે આ અલ્લાહનું ઘર છે, આજ સુધી તેણે કોઈને આના પર કબ્જો કરવા દીધો નથી. અબરહાએ કહ્યું કે અમે તેને ધ્વંસ કર્યા વિના પાછા નહીં જઈએ. અબ્દુલ મુત્તલિબે કહ્યું, તમને જે જોઈએ તે અમારાથી લઈ લો અને પાછા જતા રહો. પણ અબરહાએ ઇન્કાર કરી દીધો અને અબ્દુલ મુત્તલિબને પાછળ મૂકીને પોતાના સૈન્યને આગળ વધવાનો આદેશ આપ્યો.

બંને નોંધોના આ મતભેદને આપણે તેના સ્થાને જ રહેવા દઈએ અને કોઈને કોઈના પર પ્રાથમિકતા ન આપીએ, તો આમાંથી કોઈપણ સ્થિતિ ઊભી થઈ હોય, તેમ છતાં પણ એ વાત તદ્દન સ્પષ્ટ છે કે મક્કા અને તેની આસપાસના કબીલાઓ આવા મોટા સૈન્ય સામે યુદ્ધ કરીને કાબાને બચાવવાની શક્તિ ધરાવતા ન હતા. તેથી એ સમજમાં આવે એવી વાત છે કે કુરૈશે તેનો સામનો કરવાનો કોઈ પ્રયત્ન ન કર્યો. કુરૈશના લોકો તો અહ્ઝાબની લડાઈ વખતે મુશ્રિક અને યહૂદી કબીલાઓને સાથે લઈને વધુમાં વધુ ૧૦ થી ૧૨ હજાર માણસો એકત્ર કરી શકતા હતા. તેઓ ૬૦ હજારના સૈન્યનો મુકાબલો કેવી રીતે કરી શકતા હતા.

મુહમ્મદ બિન ઇસ્હાક વર્ણવે છે કે અબરહાના સૈન્યના પડાવ પરથી પાછા આવીને અબ્દુલ મુત્તલિબે કુરૈશીઓને કહ્યું કે પોત-પોતાના કુટુંબોને લઈને પહાડોમાં ચાલ્યા જાઓ, જેથી તેમની કત્લેઆમ ન થાય. પછી તેઓ અને કુરૈશના કેટલાક સરદારો હરમમાં ઉપસ્થિત થયા અને કાબાના દરવાજાની સાંકળ પકડીને તેમણે અલ્લાહથી પ્રાર્થનાઓ કરી કે તે પોતાના ઘર અને તેના સેવકોની રક્ષા કરે. તે વખતે ખાનએ-કાબામાં ૩૬૦ મૂર્તિઓ હતી, પરંતુ આ લોકો તે કટોકટીભરી પળે તે સૌને ભૂલી ગયા અને તેમણે માત્ર અલ્લાહ સામે મદદ માટે હાથ લંબાવ્યો. તેમની જે પ્રાર્થનાઓ ઇતિહાસમાં નોંધાઈ છે, તેમાં એક અલ્લાહ સિવાય બીજા કોઈનું નામ સુદ્ધાં જોવા મળતું નથી. ઇબ્ને હિશામે સીરત (પયગંબરના જીવન-ચરિત્ર)માં અબ્દુલ મુત્તલિબની ઘણી દુઆઓની નોંધ કરી છે. દુઆઓ માગીને અબ્દુલ મુત્તલિબ અને

તેમના સાથીઓ પણ પહાડોમાં જતા રહ્યા અને બીજા દિવસે અબરહા મક્કામાં દાખલ થવા આગળ વધ્યો, પરંતુ તેનો ખાસ હાથી 'મહમૂદ' જે આગળ-આગળ હતો, એકાએક બેસી ગયો. તેને ઘણી ફરશીઓ મારી, અંકુશ ભોંકવામાં આવ્યા, ત્યાં સુધી કે તેને ઘાયલ કરી નાંખવામાં આવ્યો, પણ તે ન ખસ્યો. તેને દક્ષિણ, ઉત્તર અને પૂર્વ તરફ વાળીને ચલાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવતો તો તે દોડવા માંડતો, પણ મક્કા તરફ તેને વાળવામાં આવતો તો તે તરત બેસી જતો અને કોઈ પણ યત્ને આગળ વધવા તૈયાર ન થતો. એવામાં જ પક્ષીઓના ટોળે-ટોળા પોતાની ચાંચો અને પંજાઓમાં કાંકરીઓ લઈને આવ્યા અને તેમણે આ સૈન્ય ઉપર તે કાંકરીઓની વર્ષા કરી નાખી. જેના પર પણ આ કાંકરીઓ પડતી, તેનું શરીર ગળવા લાગી જતું.

મુહમ્મદ બિન ઈસ્હાક અને ઈકરિમાનું કથન છે કે આ શીતળાનો રોગ હતો. ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)ની નોંધ છે કે જેના પર કોઈ કાંકરી પડતી, તેને ખૂબ ખંજવાળ ઉપડતી અને ખંજવાળતાં જ ચામડી ફાટી જતી અને માંસ ખરવા માંડતું. ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)ની બીજી નોંધ એ છે કે માંસ અને લોહી પાણીની જેમ વહેવા લાગતું અને હાડકાઓ નીકળી આવતા હતા. સ્વયં અબરહાના સાથે પણ આવું જ થયું. તેનું શરીર ટુકડે-ટુકડા થઈને ખરી રહ્યું હતું અને જ્યાંથી કોઈ ટુકડો ખરતો ત્યાંથી પરુ અને લોહી વહેવા લાગતું. ધાંધલ-ધમાલમાં આ લોકોએ યમન તરફ નાસવાનું શરૂ કર્યું. નુફૈલ બિન હબીબ ખસઅમીને, જેને આ લોકો માર્ગદર્શક બનાવીને ખસઅમ નગરમાંથી પકડી લાવ્યા હતા, શોધીને તેમણે પૂછયું કે પાછા જવાનો રસ્તો બતાવો, પણ તેણે સ્પષ્ટ ઇન્કાર કરી દીધો અને કહ્યું, ''હવે ભાગવાની જગ્યા કયાં છે, જયારે કે અલ્લાહ પીછો કરી રહ્યો છે અને નકટો (અબરહા) પરાજિત છે, જીત્યો નથી.''

આ નાસ-ભાગમાં ઠેર-ઠેર આ લોકો પડી-પડીને મરતા રહ્યા. અતા બિન યસારનું કથન છે કે બધા તે વખતે જ માર્યા ન ગયા, પણ કેટલાક તો ત્યાં જ મરી ગયા અને કેટલાક નાસતી વખતે રસ્તામાં પડતા ગયા. અબરહા પણ ખસઅમ નગરમાં જઈને મર્યો, આ બનાવ મુઝ્દલિફા અને મિના વચ્ચે આવેલ મુહસ્સબ ઘાટી નજીક મુહસ્સિર મુકામે બન્યો હતો. આ એટલી મોટી ઘટના હતી કે જે આખા આરબ પ્રદેશમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ અને આના પર કેટલાય કવિઓએ કવિતાઓ લખી. આ કવિતાઓમાં એ વાત તદ્દન સ્પષ્ટ છે કે સૌએ તેને અલ્લાહની શક્તિનો ચમત્કાર કહ્યો અને ક્યાંય આડકતરી રીતે પણ એમ નથી કહ્યું કે આમાં તે મૂર્તિઓની પણ કોઈ દખલ હતી, જે કાબામાં પૂજવામાં આવતી હતી. એટલું જ નહીં, બલ્કે હઝરત ઉમ્મે-હાની અને હઝરત ઝુબૈર બિન અવ્વામ (રદિ.) નું કથન છે કે અલ્લાહના પયગંબર (સલ્લ.) એ કહ્યું કે કુરૈશે દસ વર્ષ (અને કેટલીક નોંધો મુજબ સાત વર્ષ) સુધી એક અલ્લાહ

સિવાય કોઈની ઇબાદત ન કરી. જે વર્ષે આ ઘટના ઘટી, તે વર્ષને આરબવાસીઓ 'આમુલ્ ફીલ' (હાથીઓનું વર્ષ) કહે છે અને એ જ વર્ષે વ્હાલા પયગંબર (સલ્લ.)નો મુબારક જન્મ થયો. હદીસવેત્તાઓ અને ઇતિહાસકારો એ વાત પર લગભગ સંમત છે કે હાથીવાળાઓનો પ્રસંગ મુહર્રમના મહિનામાં બન્યો હતો અને નબી (સલ્લ.)નો જન્મ રબીઉલ અવ્વલ મહિનામાં થયો. મોટાભાગના લોકોનું કહેવું છે કે આપનો જન્મ હાથીવાળાઓના પ્રસંગના ૫૦ દિવસ પછી થયો.

વાણીનો ઉદ્દેશ્ય :

જે ઐતિહાસિક વિગતોનો ઉપર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તેને નજર સમક્ષ રાખીને સૂરઃ અલ-ફીલ પર વિચાર કરવામાં આવે, તો એ વાત સારી રીતે સમજમાં આવી જાય છે કે આ સૂરઃમાં આટલા ટૂંકા શબ્દોમાં માત્ર હાથીવાળાઓ પર અલ્લાહના પ્રકોપનો ઉલ્લેખ કરી દેવાને જ કેમ પર્યાપ્ત સમજવામાં આવ્યું છે. ઘટના કંઈ વધારે જૂની ન હતી. મક્કાનું એક-એક બાળક સુદ્ધાં તેને જાણતું હતું. આરબ પ્રદેશના લોકો સામાન્ય રીતે એનાથી વાકેફ હતા. તમામ આરબો એ વાતનો સ્વીકાર કરતા હતા કે અબરહાના આક્રમણ સામે કાબાની રક્ષા કોઈ દેવી-દેવતાએ નહીં, બલ્કે અલ્લાહે કરી હતી. અલ્લાહથી જ કુરૈશના સરદારોએ મદદ માટે દુઆઓ માગી હતી અને કેટલાક વર્ષો સુધી તો કુરૈશના લોકો આ ઘટનાથી એટલી હદે પ્રભાવિત રહ્યા હતા કે તેમણે અલ્લાહ સિવાય કોઈની બંદગી કરી ન હતી. એટલા માટે સૂરઃ ફીલમાં આ બધી વિગતોની જરૂર ન હતી, બલ્કે માત્ર આ બનાવને યાદ કરાવી દેવું પૂરતું હતું, જેથી વિશેષરૂપે કુરૈશના લોકો અને સામાન્ય રીતે આરબવાસીઓ હૃદયપૂર્વક એ વાતનો વિચાર કરે કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) જે વસ્તુ તરફ બોલાવી રહ્યા છે તે છેવટે એ સિવાય બીજું છે શું કે બધા ઉપાસ્યોને છોડીને માત્ર એક અલ્લાહની ઇબાદત કરવામાં આવે. તે સાથે તેઓ એ પણ વિચાર કરી લે કે જો સત્યના આ આમંત્રણને દબાવવા માટે તેમણે જોર-જબરજસ્તીથી કામ લીધું, તો જે અલ્લાહે હાથીવાળાઓને ખેદાન-મેદાન કરી દીધા હતા, તેના જ પ્રકોપમાં તેઓ પણ સપડાઈ જશે.

اٰيَاتُهَا ٥ (١٠٥) سُوْرَةُ الْفِيْلِ مَكِّيَّةٌ (١٩) رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحٰبِ الْفِيْلِ ؕ ① اَلَمْ يَجْعَلْ
كَيْدَهُمْ فِيْ تَضْلِيْلٍ ② وَّاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيْلَ ③
تَرْمِيْهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّنْ سِجِّيْلٍ ④ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّاْكُوْلٍ ⑤

૧૦૫. સૂરઃ અલ-ફીલ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) તમે જોયું નહીં કે તમારા રબે હાથીવાળાઓ સાથે શું કર્યું ?

(૨) શું તેણે તેમની યુક્તિં નિષ્ફળ ન બનાવી દીધી ?

(૩) અને તેમના ઉપર પક્ષીઓના ટોળે-ટોળાં મોકલી દીધા,

(૪) જે તેમના ઉપર પકવેલી માટીના પથ્થર ફેંકી રહ્યા હતા,

(૫) પછી તેમની દશા એવી કરી દીધી જાણે પશુઓએ ખાધેલું ભૂસું ! [1] (રુકૂઅ-૧)

---

૧. આ એ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ છે, જે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ના મુબારક જન્મથી ૫૦ દિવસ પહેલા બન્યો હતો. યમનના હબશી રાજ્યના ઈસાઈ (ખ્રિસ્તી) બાદશાહ અબરહા ૬૦ હજારનું લશ્કર લઈને મક્કા પર એ આશયથી ચઢી આવ્યો કે ખાનએ-કાબાને ધ્વસ્ત કરી નાખે. આ લશ્કરમાં ઘણા હાથીઓ પણ હતા. જ્યારે તે મુઝદલિફા અને મિનાની વચ્ચે પહોંચ્યો, તો એકાએક સમુદ્ર તરફથી પક્ષીઓના ટોળે-ટોળા પોતાની ચાંચો અને પંજાઓમાં કાંકરીઓ લઈને આવ્યા અને તેમણે આ લશ્કર પર કાંકરીઓની વર્ષા કરી નાખી. જેના-જેના પર કોઈ કાંકરી પડતી તેનું માંસ ઓગળી-ઓગળીને ખરવાનું શરૂ થઈ જતું. આ રીતે આખું લશ્કર નષ્ટ પામ્યું. આરબ પ્રદેશમાં આ પ્રસંગ ખૂબ જ મશહૂર હતો અને આ સૂરઃના અવતરણ વખતે મક્કામાં હજારો લોકો એવા મોજૂદ હતા, જેમની આંખોની સામે આ બન્યો હતો. તમામ આરબવાસીઓ માનતા હતા કે હાથીવાળાઓનો આ વિનાશ માત્ર અલ્લાહ તૂઆલાની શક્તિ અને સામર્થ્યથી થયો.

૧૦૬. કુરૈશ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'કુરૈશ'ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

કુર્આનના મોટાભાગના સમજૂતીકારો આ સૂરઃના મક્કી હોવા અંગે સંમત છે, અને આના મક્કી હોવાનો પુરાવો સ્વયં આ સૂરઃના શબ્દો 'રબ્બ હાઝલ બૈતિ' (આ ઘરના રબ)માં જ છે. જો આ મદીનામાં અવતરિત થઈ હોત, તો ખાનએ-કા'બા માટે 'આ ઘર'ના શબ્દો કેવી રીતે યોગ્ય હોઈ શકતા હતા, બલ્કે આના વિષયનો સૂરઃ ફીલના વિષય સાથે એટલો ગાઢ સંબંધ છે કે સંભવતઃ આનું અવતરણ તેના પછી તરત જ થયું હશે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્‌ભૂમિ :

આ સૂરઃને સારી રીતે સમજવા માટે જરૂરી છે કે તે ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્‌ભૂમિને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખવામાં આવે, જેનાથી આના વિષય અને સૂરઃ ફીલના વિષયનો ગાઢ સંબંધ છે. કુરૈશનો કબીલો નબી (સલ્લ.)ના પરદાદા કુસઈ બિન કિલાબના સમય સુધી હિજાઝમાં વિખરાયેલો પડ્યો હતો. સૌથી પહેલા કુસઈએ તેમને મક્કામાં એકત્રિત કર્યા અને બૈતુલ્લાહ (અલ્લાહના ઘર-કાબા)ની સમગ્ર વ્યવસ્થા આ કબીલાના હાથમાં આવી ગઈ. આ જ કારણે કુસઈને 'મુજમ્મેઅ' (એકત્ર કરનાર)નો ઇલ્કાબ આપવામાં આવ્યો. કુસઈ પછી તેમના પુત્રો અબ્દે મનાફ અને અબદુદાર વચ્ચે મક્કા રાજ્યના હોદ્દાઓ વહેંચી દેવામાં આવ્યા. અબ્દે મનાફના ચાર પુત્રો હતા – હાશિમ, અબ્દે શમ્સ, મુત્તલિબ અને નૌફલ. આમાંથી હાશિમ, અબ્દુલ મુત્તલિબના પિતા અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના પરદાદાના મનમાં સૌપ્રથમ એ વિચાર આવ્યો કે આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારમાં ઝંપલાવવું જોઈએ, જે આરબ પ્રદેશના રસ્તેથી પૂર્વના દેશો અને સીરિયા તથા ઈજિપ્ત વચ્ચે થતો હતો અને સાથે-સાથે આરબોની જરૂરતનો માલસામાન પણ ખરીદીને લાવવામાં આવે, જેથી રસ્તામાં આવતા કબીલાઓ તેમનાથી માલસામાન ખરીદે અને મક્કાના બજારમાં દેશના અંદરના વેપારીઓ પણ ખરીદી માટે આવવા લાગે. બીજા આરબ કાફલાઓની તુલનામાં કુરૈશને એ સુવિધા પ્રાપ્ત હતી કે માર્ગમાં આવતા બધા જ કબીલાઓ કુરૈશ બૈતુલ્લાહ (કાબા)ના સેવકો હોવાની હેસિયતથી તેમનો આદર કરતા હતા. તેમને એ વાતનું જરાય જોખમ ન

હતું કે રસ્તામાં ક્યાંક તેમના કાફલાઓને લૂંટી લેવામાં આવશે. માર્ગમાં આવતા કબીલાઓ તેમના પાસેથી તે ભારે કર પણ વસૂલ કરી શકતા ન હતા, જે બીજા કાફલાઓ પાસેથી લેવામાં આવતો હતા. હાશિમે આ જ તમામ પાસાઓ પર વિચાર કરીને જ વેપારની યોજના ઘડી અને પોતાની આ યોજનામાં પોતાના બાકી ત્રણેય ભાઈઓને સાથે લીધા. સીરિયાના ગસ્સાની બાદશાહ પાસેથી હાશિમે, હબ્શાના બાદશાહ પાસેથી અબ્દે શમ્સે, યમનના ઉમરાવો પાસેથી મુત્તલિબે તથા ઈરાન અને ઈરાકના શાસકો પાસેથી નૌફલે વેપારની છૂટછાટો મેળવી. આ રીતે આ લોકોનો વેપાર ખૂબ ઝડપથી વિકસતો ગયો અને આ જ કારણે આ ચારે ભાઈઓ 'મુત્તજરીન' (વેપારીઓ)ના નામથી પ્રખ્યાત થઈ ગયા અને જે સંપર્કો તેમણે આસપાસના કબીલાઓ અને રાજ્યોથી સ્થાપ્યા હતા, તેના આધારે તેમને 'અસ્હાબુલ ઈલાફ' પણ કહેવામાં આવતા હતા, જેનો શબ્દાર્થ 'પ્રેમ પેદા કરનારા' થાય છે. આ વેપારના કારણે કુરૈશના લોકોને સીરિયા, ઇજિપ્ત, ઇરાક, ઈરાન, યમન અને હબ્શાના દેશો સાથે સંબંધો કેળવવાની એ તકો મળી અને વિવિધ દેશોની સભ્યતા અને સંસ્કૃતિ સાથે સીધા સંપર્કમાં આવવાને કારણે તેમનું વિચારવા-સમજવાનું માપદંડ એટલું ઊંચું થઈ ગયું કે આરબોનો કોઈ બીજો કબીલો તેમની ટક્કરમાં આવે તેવો ન રહ્યો. ધન-સંપત્તિની દૃષ્ટિએ પણ તેઓ આરબ પ્રદેશમાં બધાથી ચઢિયાતા થઈ ગયા અને મક્કા આરબ દ્વીપકલ્પનું સૌથી અગત્યનું વેપાર-કેન્દ્ર બની ગયું. આ આંતરરાષ્ટ્રીય સંપર્કોનો એક મોટો લાભ એ પણ થયો કે ઇરાકમાંથી આ લોકો એ લિપિ લઈને આવ્યા, જે પાછળથી કુર્આન-મજીદ લખવા માટે ઉપયોગમાં આવી. આરબોના કોઈ બીજા કબીલામાં આટલા ભણેલા-ગણેલા માણસો ન હતા, જેટલા કુરૈશમાં હતા. આ જ કારણોસર નબી (સલ્લ.)એ કહ્યું હતું કે, ''કુરૈશ લોકોના નેતા છે.''

(મુસ્નદે અહમદ, અમ્ર બિન આસની રિવાયતો).

કુરૈશ આવી રીતે ઝડપથી પ્રગતિ કરી રહ્યા હતા કે એવામાં મક્કા પર અબરહાના આક્રમણનો બનાવ બન્યો. જો તે વખતે અબરહા આ પવિત્ર શહેરને જીતવા અને કાબાને ધ્વસ્ત કરવામાં સફળ થઈ ગયો હોત, તો આરબ પ્રદેશમાં માત્ર કુરૈશની જ નહીં, બલ્કે સ્વયં કાબાની ધાક પણ સમાપ્ત થઈ જતી, પરંતુ જ્યારે અલ્લાહે પોતાની શક્તિનો એવો ચમત્કાર બતાવ્યો કે પક્ષીઓના લશ્કરે કાંકરીઓ મારી-મારીને અબરહાના ૬૦ હજારના સૈન્યને વિનષ્ટ કરી દીધું, તો કાબાના 'બૈતુલ્લાહ' (અલ્લાહનું ઘર) હોવા અંગેનો તમામ આરબોનો વિશ્વાસ પહેલાંથી અનેકગણો વધારે મજબૂત બની ગયો અને તેના સાથે કુરૈશની ધાક પણ દેશભરમાં પહેલાં કરતાં વધુ સ્થાપિત થઈ ગઈ.

વાણીનો ઉદ્દેશ્ય :

નબી (સલ્લ.)ના સમયમાં આ બનાવોથી સૌ વાકેફ હતા, એટલા માટે તેના ઉલ્લેખની જરૂર ન હતી. આ જ કારણ છે કે આ સૂરઃના ચાર નાના-નાના વાક્યોમાં કુરૈશને ફક્ત એટલી વાત કહેવાનું જ પર્યાપ્ત સમજવામાં આવ્યું કે જ્યારે તમે પોતે આ ઘર (કાબા)ને મૂર્તિઓનું નહીં, બલ્કે અલ્લાહનું ઘર માનો છો અને જ્યારે તમે સારી રીતે જાણો છો કે તે અલ્લાહ જ છે, જેણે તમને આ ઘરના કારણે આ શાંતિ આપી, તમારા વેપારને આટલો વિકસાવ્યો અને તમને ઉપવાસ અને ભૂખમરાથી બચાવીને આ ખુશહાલી આપી, તો તમારે તેની જ બંદગી કરવી જોઈએ.

૧૦૭. અલ-માઊન

પરિચય

નામ :

અંતિમ આયતના અંતિમ શબ્દ 'અલ-માઊન' (સામાન્ય જરૂરિયાતની વસ્તુઓ)ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

ઈબ્ને મરદૂયાએ ઈબ્ને અબ્બાસ અને ઈબ્ને ઝુબૈર (રદિ.)ના કથનનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે આ સૂરઃ મક્કી છે અને આ જ કથન અતા અને જાબિરનું પણ છે. પણ અબૂ હૈયાને 'અલ બહરૂલ મુહીત'માં ઈબ્ને અબ્બાસ, કતાદા અને ઝહ્હાકનું એ કથન નોંધ્યું છે કે આ સૂરઃ મદીનામાં અવતરિત થઈ છે. અમારા મતે સ્વયં આ સૂરઃમાં જ એક આંતરિક પુરાવો મોજૂદ છે, જે આ સૂરઃના મદની હોવાની દલીલ બને છે અને તે એ છે કે આમાં એ નમાઝ પઢનારાઓને તબાહીની ચેતવણી આપવામાં આવી છે, જેઓ પોતાની નમાઝમાં ગફલત કરે છે અને દેખાવ માટે નમાઝ પઢે છે. આ પ્રકારના મુનાફિકો (દંભીઓ) મદીનામાં જ જોવા મળતા હતા, મક્કામાં નહીં.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય એ બતાવે છે કે આખિરત પર ઈમાન ન લાવવું મનુષ્યમાં કેવા પ્રકારનું ચરિત્ર પેદા કરે છે. આયત-૨ અને ૩ માં એ કાફિરોની હાલત વર્ણવવામાં આવી છે, જેઓ આખિરતને ખુલ્લેઆમ ખોટી ઠેરવે છે, અને અંતિમ ચાર આયતોમાં એ મુનાફિકોની હાલત વર્ણવવામાં આવી છે, જેઓ જોવામાં તો મુસલમાન છે, પણ મનમાં આખિરત અને તેના બદલા અને સજા તથા તેના પુણ્ય અને પ્રકોપ વિષે કોઈ કલ્પના જ નથી રાખતા. એક સાથે બંને પ્રકારના જૂથોની વર્તણૂક બતાવવાનો હેતુ એ હકીકત લોકોના મનમાં ઉતારવાનો છે કે મનુષ્યની અંદર એક મજબૂત અને સુદૃઢ પવિત્ર ચરિત્ર આખિરતની માન્યતા વિના પેદા થઈ શકતું નથી.

૧૦૮. અલ-કૌસર

પરિચય

નામ :

'ઈન્ના અઅ્તૈના કલ્ કૌસર' (અમે તમને કૌસર પ્રદાન કરી દીધું)ના શબ્દ 'અલ-કૌસર'ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

ઇબ્ને મરદૂયાએ હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (રદિ.), હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબૈર (રદિ.) અને હઝરત આઈશા સિદ્દીકા (રદિ.)ના હવાલાથી નોંધ્યું છે કે આ સૂરઃ મક્કી છે અને સામાન્ય રીતે બધા વિવેચકોનું કથન પણ આવું જ છે. પરંતુ હઝરત હસન બસરી, ઇકરિમા, મુજાહિદ અને કતાદા (રહ.) આને મદની કહે છે. ઈમામ સુયૂતી (રહ.)એ 'ઇત્કાન'માં આ જ કથનને સાચું ઠેરવ્યું છે અને ઇમામ નવવીએ શરૂહ મુસ્લિમમાં આને જ પ્રાથમિકતા આપી છે. આનું કારણ એ નોંધ છે, જે ઈમામ અહમદ, મુસ્લિમ અને બયહકી વગેરે હદીસવેત્તાઓએ હઝરત અનસ બિન માલિક (રદિ.)થી નોંધી છે. પરંતુ આ કોઈ મજબૂત દલીલ નથી. સાચું એ છે કે હઝરત અનસ (રદિ.)ની આ રિવાયત જો શંકા ઉત્પન્ન કરવાનું કારણ ન હોય, તો સૂરઃ કૌસરની સમગ્ર ચર્ચા પોતે એ વાતની સાક્ષી આપે છે કે આ આયત મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં અવતરિત થઈ છે અને એ સમયે અવતરી, જ્યારે હુઝૂર (સલ્લ.) ખૂબ જ હતાશાજનક સંજોગોનો સામનો કરી રહ્યા હતા.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્દભૂમિ :

આ અગાઉ સૂરઃ ઝુહા અને સૂરઃ અલમ નશ્રહમાં તમે જોઈ ગયા છો કે નુબૂવ્વતના આરંભિક કાળમાં જ્યારે અલ્લાહના નબી (સલ્લ.) ભારે મુશ્કેલીઓમાંથી પસાર થઈ રહ્યા હતા, દૂર સુધી ક્યાંય સફળતાના કોઈ ચિહ્નો દેખાતા ન હતા, તે વખતે આપને સાંત્વના આપવા અને આપની હિંમત વધારવા અલ્લાહે અનેક આયતો અવતરિત કરી. આવા જ સંજોગો હતા, જેમાં સૂરઃ કૌસર અવતરિત કરીને અલ્લાહ ત્આલાએ નબી (સલ્લ.)ને સાંત્વના પણ આપી અને આપના વિરોધીઓના વિનાશની આગાહી પણ કરી. કુરૈશના કાફિરો કહેતા હતા કે મુહમ્મદ (સલ્લ.) આખી જાતિથી કપાઈ ગયા છે અને તેમની હાલત એક એકલા અને નિરાધાર માણસ જેવી થઈ ગઈ છે. ઇકરિમા (રદિ.)ની નોંધ છે કે જ્યારે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને નબી બનાવવામાં આવ્યા અને આપ (સલ્લ.)એ કુરૈશને ઈસ્લામ તરફ બોલાવવાનું

શરૂ કર્યું, તો કુરૈશ કહેવા લાગ્યા કે 'બતિ-ર મુહમ્મદુન્ મિન્ના' (ઇબ્ને જરીર), અર્થાત્ મુહમ્મદ પોતાની જાતિથી કપાઈને એવા થઈ ગયા છે, જાણે કોઈ વૃક્ષ પોતાના મૂળથી કપાઈ ગયું હોય અને સંભાવના એવી હોય કે થોડા સમય પછી તે સૂકાઈને ધૂળમાં ભળી જશે. મુહમ્મદ બિન ઇસ્હાક કહે છે કે મક્કાના સરદાર આસ બિન વાઈલ સહમીના સામે જ્યારે અલ્લાહના નબી (સલ્લ.)ની વાત કરવામાં આવતી, તો તે કહેતો, ''અરે ! છોડો એમને, એ તો એક 'અબ્તર' (મૂળથી કપાયેલો) માણસ છે, તેમને કોઈ નર સંતાન નથી, મરી જશે તો કોઈ તેમનું નામ લેનાર પણ નહીં હોય.'' શિમર બિન અતીયાનું કથન છે કે ઉકબા બિન અબી મુઈત પણ આવી જ વાતો નબી (સલ્લ.) વિશે કહ્યા કરતો હતો. (ઇબને જરીર) અતા કહે છે કે જ્યારે નબી (સલ્લ.)ના બીજા પુત્રનું અવસાન થયું તો નબી (સલ્લ.)નો સગો કાકો અબૂ લહબ, જેનું મકાન નબી સલ્લ.ના ઘરના તદ્દન જોડાજોડ હતું, દોડીને મુશ્રિકો પાસે ગયો અને તેમને આ 'ખુશખબર' આપ્યા કે, ''આજે રાત્રે મુહમ્મદ (સલ્લ.) નિઃસંતાન થઈ ગયા અથવા તેમનું મૂળ કપાઈ ગયું.'' આ જ હાલત આસ બિન વાઈલ અને અબૂ જહલ વગેરે કોમના બીજા સરદારોની પણ હતી. આ હતા એ અત્યંત હતોત્સાહ કરી નાખતા સંજોગો, જેમાં સૂરઃ કૌસર નબી (સલ્લ.) પર અવતરિત કરવામાં આવી અને અલ્લાહ તઆલાએ આપને આ અત્યંત ટૂંકી સૂરઃના એક વાક્યમાં એ ખુશખબર આપી, જેનાથી મોટી ખુશખબર દુનિયાના કોઈ માણસને પણ ક્યારેય આપવામાં આવી નથી, અને સાથે-સાથે એ નિર્ણય પણ સંભળાવી દીધો કે આપનો વિરોધ કરનારાઓના જ મૂળિયા કપાઈ જશે.

(١٠٦) سُوْرَةُ قُرَيْشٍ مَّكِّيَّةٌ (٢٩) — اٰيَاتُهَا ٤ — رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

لِاِيْلٰفِ قُرَيْشٍ ۙ﴿١﴾ اٖلٰفِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَآءِ وَالصَّيْفِ ۚ﴿٢﴾
فَلْيَعْبُدُوْا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ ۙ﴿٣﴾ الَّذِيْٓ اَطْعَمَهُمْ مِّنْ
جُوْعٍ ۙ وَّاٰمَنَهُمْ مِّنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾ ع

ع ٢١

(١٠٧) سُوْرَةُ الْمَاعُوْنِ مَكِّيَّةٌ (١٧) — اٰيَاتُهَا ٧ — رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَرَءَيْتَ الَّذِيْ يُكَذِّبُ بِالدِّيْنِ ؕ﴿١﴾ فَذٰلِكَ الَّذِيْ يَدُعُّ
الْيَتِيْمَ ۙ﴿٢﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِيْنِ ؕ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ
لِّلْمُصَلِّيْنَ ۙ﴿٤﴾ الَّذِيْنَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُوْنَ ۙ﴿٥﴾
الَّذِيْنَ هُمْ يُرَآءُوْنَ ۙ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُوْنَ الْمَاعُوْنَ ﴿٧﴾ ع

ع ٣٢

(١٠٨) سُوْرَةُ الْكَوْثَرِ مَكِّيَّةٌ (١٥) — اٰيَاتُهَا ٣ — رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اِنَّآ اَعْطَيْنٰكَ الْكَوْثَرَ ؕ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ؕ﴿٢﴾
اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ ﴿٣﴾ ع

ع ٣٣

૧૦૬. સૂરઃ કુરૈશ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૪)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) કેમ કે કુરૈશ ટેવાઈ ગયા,
(૨) (અર્થાત્) શિયાળા અને ઉનાળાની મુસાફરીથી ટેવાઈ ગયા,[૧]
(૩) તેથી તેમને જોઈએ કે આ ઘરના[૨] રબની બંદગી કરે,
(૪) જેણે તેમને ભૂખથી બચાવીને ભોજન આપ્યું અને ભયથી બચાવી શાંતિ પ્રદાન કરી.[૩](રુકૂઅ-૧)

૧૦૭. સૂરઃ અલ-માઊન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૭)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) તમે જોયો એ માણસને, જે પરલોક (આખિરત)ના ઈનામ અને સજાને ખોટા ઠેરવે છે?
(૨) એ જ તો છે, જે અનાથને ધક્કા મારે છે,
(૩) અને ગરીબને ભોજન આપવા માટે પ્રેરિત કરતો નથી.[૧]
(૪) પછી વિનાશ છે એ નમાઝ પઢનારાઓ માટે,
(૫) જેઓ પોતાની નમાઝથી બેદરકારી દાખવે છે,[૨]
(૬) જેઓ દેખાડો કરે છે
(૭) અને સામાન્ય જરૂરિયાતની વસ્તુઓ (લોકોને) આપવાથી બચે છે.(રુકૂઅ-૧)

સૂરઃ કુરૈશની નોંધો :

૧. 'ઉનાળા (ગરમી) અને શિયાળા (ઠંડી)ની મુસાફરીઓ'થી તાત્પર્ય વેપારી પ્રવાસો છે. ગરમીમાં કુરૈશના લોકો સીરિયા અને ફિલસ્તીન તરફ અને ઠંડીમાં આરબ પ્રદેશના દક્ષિણ તરફ વેપાર માટે જતા હતા. આ જ પ્રવાસોના કારણે તેઓ ધનવાન બની ગયા હતા.

૨. 'આ ઘર'થી અભિપ્રેત ખાનએ-કાબા છે.

૩. મક્કા, કેમ કે હરમ (પ્રતિષ્ઠિત ભૂમિ) હતું, તેથી કુરૈશને એ જોખમ ન હતું કે તેમના શહેર પર આરબોનો કોઈ કબીલો હુમલો કરી દેશે અને કુરૈશ, કેમ કે ખાનએ-કાબાના મુજાવિર (પ્રબંધક) હતા, તેથી તેમના વેપારી કાફલાઓ કોઈપણ ભય વગર આરબ પ્રદેશના તમામ વિસ્તારોથી પસાર થતા હતા અને કોઈ તેને અવરોધતું ન હતું.

સૂરઃ માઊનની નોંધો :

૧. અર્થાત્, ન પોતાના મનને આ કામ માટે તૈયાર કરે છે, ન પોતાના ઘરવાળાઓને કહે છે કે ગરીબને ભોજન આપવાનું રાખે, અને ન લોકોને ગરીબોની મદદ પર પ્રેરિત કરે છે.

૨. આનાથી તાત્પર્ય નમાઝમાં ભુલી જવું નથી, બલ્કે નમાઝ પ્રત્યે બેપરવા બની જવું છે.

૧૦૮. સૂરઃ અલ-કૌસર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૩)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) (હે નબી સલ્લ.!) અમે તમને કૌસર પ્રદાન કરી દીધું.[૧]

(૨) તો તમે પોતાના રબ માટે જ નમાઝ પઢો અને કુરબાની કરો.

(૩) તમારો શત્રુ જ મૂળ કપાયેલો છે.[૨](રુકૂઅ-૧)

---

૧. 'કૌસર'થી અભિપ્રેત છે દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)ની અપાર ભલાઈઓ, જેમાં હશ્ર (કયામતના દિવસે એકત્ર થવા)ના દિવસની 'હૌઝે કૌસર' અને જન્નતની 'કૌસર' નહેર પણ સામેલ છે.

૨. કાફિરો હુઝૂર સલ્લ.ને 'અબતર' એ અર્થમાં કહેતા હતા કે આપ પોતાની કોમથી પણ કપાઈ ગયા હતા અને આપના સંતાનોમાં છોકરાઓ જીવંત રહ્યા ન હતા. તેથી તેઓ સમજતા હતા કે આપ નામ-નિશાન વગર બની જશે. આના પર ફરમાવવામાં આવ્યું કે નામ-નિશાન વગરના આપ સલ્લ. નહીં, બલ્કે આપના દુશ્મનો હશે.

૧૦૯. અલ-કાફિરૂન

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયત 'કુલ યા ઐયુહલ કાફિરૂન' (કહી દો કે હે કાફિરો)ના શબ્દ 'અલ કાફિરૂન'ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસઊદ (રદિ.) વગેરે કહે છે કે આ સૂરઃ મક્કી છે. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબૈર (રદિ.) કહે છે કે આ મદની છે. પરંતુ સામાન્ય રીતે બધા વિવેચકોના મતે આ મક્કી સૂરઃ છે અને આનો વિષય સ્વયં તેના મક્કી હોવાને પુરવાર કરે છે.

મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં એક એવો સમય વીત્યો છે, જ્યારે નબી (સલ્લ.)ના ઈસ્લામી આહવાન્ વિરુદ્ધ કુરૈશના મુશ્રિક (અનેકેશ્વરવાદી) સમાજમાં વિરોધનો વંટોળ તો ઊઠી ચૂક્યો હતો, પરંતુ હજુ કુરૈશના સરદારો એ વાતથી સદંતર નિરાશ થયા ન હતા કે તેઓ નબી (સલ્લ.)ને કોઈને કોઈ રીતે સમાધાન માટે તૈયાર કરી શકાશે. આથી તેઓ ક્યારેક-ક્યારેક આપ (સલ્લ.) પાસે સમાધાનના વિવિધ પ્રસ્તાવો લઈને આવતા રહેતા હતા, જેથી આપ તેમાંથી કોઈને સ્વીકારી લે અને એ ઝઘડો સમાપ્ત થઈ જાય, જે આપના અને તેમના વચ્ચે ઊભો થઈ ગયો હતો. આ સંબંધમાં ઘણા કથનો હદીસોમાં નોંધવામાં આવ્યા છે.

કોઈક રિવાયતમાં કુરૈશના એ પ્રસ્તાવનો ઉલ્લેખ છે કે, ''અમે આપને એટલું ધન આપી દઈએ છીએ કે આપ મક્કાના સૌથી વધુ ધનવાન બની જાઓ. આપ જે સ્ત્રીને પસંદ કરો તેનાથી આપના લગ્ન કરાવી દઈએ છીએ. અમે તમારા પાછળ ચાલવા તૈયાર છીએ, તમે માત્ર અમારી એ વાત સ્વીકારી લો કે અમારા ઉપાસ્યોની બૂરાઈ કરતા અટકી જાઓ.'' કોઈકમાં તેમના આ પ્રસ્તાવનો ઉલ્લેખ છે કે એક વર્ષ તમે અમારા ઉપાસ્યો – લાત અને ઉઝ્ઝા – ની બંદગી કરો અને એક વર્ષ અમે તમારા ઉપાસ્યની પૂજા કરીશું. આના પર આ સૂરઃનું અવતરણ થયું.

વિષય અને ચર્ચા :

આ પશ્ચાદ્‌ભૂમિને નજર સમક્ષ રાખીને જોવામાં આવે તો આ સૂરઃ ધાર્મિક સહિષ્ણુતાની શિખામણ આપવા માટે અવતરિત થઈ ન હતી. અર્થાત્ એટલા માટે નહોતી અવતરી કે પ્રચલિત તમામ ધર્મોને એ વાતનું પ્રમાણપત્ર આપી દેવામાં

આવે કે તેઓ પોત-પોતાની જગ્યાએ સત્ય છે, જેમ કે આજકાલ કેટલાક લોકો સમજી રહ્યા છે, પરંતુ આ સૂરઃ એટલા માટે અવતરી હતી કે કાફિરોના ધર્મ અને તેમના પૂજા-પાઠ અને તેમના ઉપાસ્યોથી સંપૂર્ણ વિમુક્તિ, વિમુખતા અને અસંબંધની જાહેરાત કરી દેવામાં આવે અને તેમને બતાવી દેવામાં આવે કે કુફ્ર અને દીને-ઇસ્લામ એકબીજાથી તદ્દન અલગ દીન (ધર્મ) છે. તેમના પરસ્પર મળી જવાનો મૂળથી જ કોઈ પ્રશ્ન ઉદ્ભવતો નથી. આ વાત જો કે શરૂઆતમાં કુરૈશના કાફિરોને સંબોધીને સમાધાન માટેના પ્રસ્તાવોના જવાબમાં કહેવામાં આવી હતી, પરંતુ આ તેમના સુધી જ સીમિત નથી, બલ્કે આને કુર્આનમાં અંકિત કરીને તમામ મુસલમાનોને કયામત સુધી એ શિક્ષા આપી દેવામાં આવી છે કે કુફ્ર જયાં જે સ્વરૂપમાં પણ છે, તેમને વાણી અને વર્તન દ્વારા તેની સાથે કોઈ નિસ્બત ન હોવાની જાહેરાત કરવી જોઈએ.

અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ની નજરમાં આ સૂરઃનું શું મહત્ત્વ હતું, તેનું અનુમાન નીચેની કેટલીક હદીસોથી કરી શકાય છે :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર (રદિ.)નું કથન છે કે મેં ઘણી વખત નબી (સલ્લ.)ને ફજ્રની નમાઝ પહેલાં અને મગ્રિબની નમાઝ પછીની બે રકઅતોમાં 'સૂરઃ કાફિરૂન' અને 'સૂરઃ ઇખ્લાસ' પઢતા જોયા છે. હઝરત ખબ્બાબ (રદિ.) કહે છે કે નબી (સલ્લ.)એ મને કહ્યું કે જ્યારે તમે સૂવા માટે તમારી પથારીમાં જાઓ, તો 'સૂરઃ કાફિરૂન' પઢવાનું રાખો, અને નબી (સલ્લ.)ની પણ એ રીત હતી કે જ્યારે આપ સૂવા માટે આડા પડતા, તો આ સૂરઃ પઢી લેતા હતા. (હદીસ : બઝ્ઝાર, તબરાની, ઇબ્ને મરદૂયા)

૧૧૦. અન્-નસ્ર
પરિચય

નામ :

પહેલી આયત 'ઇઝા જા-અ નસ્રુલ્લાહ' (જ્યારે અલ્લાહની મદદ આવી જાય)ના શબ્દ 'નસ્ર'ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (રદિ.)નું કથન છે કે આ કુર્આન-મજીદની અંતિમ સૂરઃ છે, એટલે કે આ પછી કેટલીક આયતો તો અવતરિત થઈ, પણ કોઈ આખી સૂરઃ નબી (સલ્લ.) પર અવતરિત થઈ નથી. (હદીસ : મુસ્લિમ, નસઈ, તબરાની, ઇબ્ને અબી શૈબા, ઇબ્ને મરદૂયા). હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર (રદિ.)ની રિવાયત છે કે આ સૂરઃ હજ્જતુલ-વિદાઅ (નબી સલ્લ.ના અંતિમ હજ્જ) પ્રસંગે ઐયામે-તશ્‌રીક (કુરબાનીના ત્રણ દિવસ)ના મધ્યમાં મિના નામના સ્થળે અવતરિત થઈ અને તેના પછી નબી (સલ્લ.)એ પોતાની ઊંટણી પર સવાર થઈને પોતાનું પ્રખ્યાત સંભાષણ આપ્યું. (હદીસ : તિર્મિઝી, બઝ્ઝાર, બયહકી) આ પ્રવચનમાં લોકોને એ યાદ દેવડાવ્યા પછી કે આ અય્યામે-તશરીકના વચ્ચેનો દિવસ છે અને આ મશઅરે-હરામ (વિશિષ્ટ સ્થળ) છે, નબી (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, ''હું નથી જાણતો, કદાચ આ પછી હું તમને ન મળી શકું. સાવધાન રહો, તમારું લોહી, તમારી ઇજ્જત એક-બીજા પર એવી જ રીતે હરામ (પ્રતિષ્ઠિત) છે, જેવી રીતે આ દિવસ અને આ જગ્યા હરામ છે, ત્યાં સુધી કે તમે પોતાના રબ સમક્ષ હાજર થાઓ અને તે તમને તમારા કર્મો વિશે પૂછપરછ કરે. સાંભળો ! આ વાત તમારામાંથી નજીકવાળો દૂરવાળા સુધી પહોંચાડી દે. સાંભળો ! શું મેં તમને પહોંચાડી દીધું ?'' આના પછી જ્યારે અમે લોકો મદીના પાછા આવ્યા તો કંઈ વધારે દિવસો વીત્યા ન હતા કે હુઝૂર (સલ્લ.)નું દેહાવસાન થઈ ગયું. આ બંને નોંધોને મેળવીને જોવામાં આવે તો જણાય છે કે સૂરઃ નસ્રના અવતરણ અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના દેહાવસાન વચ્ચે ત્રણ માસ અને કેટલાક દિવસોનો ગાળો હતો, કારણ કે ઇતિહાસ અનુસાર હજ્જતુલ-વિદાઅ અને નબી (સલ્લ.)ના દેહાવસાન વચ્ચે આટલો જ સમય પસાર થયો હતો. ઇબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)નું કથન છે કે જ્યારે આ સૂરઃ અવતરિત થઈ, તો નબી (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું કે મને મારા મૃત્યુના સમાચાર આપી દેવામાં આવ્યા છે અને મારો સમય પૂરો થઈ ગયો છે. (હદીસ : મુસ્નદ અહમદ, ઇબ્ને જરીર, ઇબ્નુલ મુંઝિર, ઇબ્ને મરદૂયા). બીજી રિવાયતો, જે હઝરત અબ્દુલ્લાહ

બિન અબ્બાસ (રદિ.)થી નોંધવામાં આવી છે તેમાં વર્ણવવામાં આવ્યું છે કે આ સૂરઃના અવતરણથી નબી (સલ્લ.)એ એમ સમજી લીધું હતું કે આપને દુનિયાથી વિદાય થવાના સમાચાર આપી દેવામાં આવ્યા છે. (હદીસ : મુસ્નદ અહમદ, ઈબ્ને જરીર, તબરાની, નસઈ).

વિષય અને ચર્ચા :

જેમ કે ઉપરની રિવાયતોથી જણાય છે, આ સૂરઃમાં અલ્લાહે પોતાના નબી (સલ્લ.)ને એ બતાવ્યું હતું કે જયારે આરબ પ્રદેશમાં ઈસ્લામનો વિજય પૂરો થઈ જાય અને લોકો અલ્લાહના દીનમાં ટોળે-ટોળા પ્રવેશવા માંડે તો એનો અર્થ એ છે કે એ કામ પૂરું થઈ ગયું, જેના માટે આપને દુનિયામાં મોકલવામાં આવ્યા હતા. આના પછી આપને આદેશ આપવામાં આવ્યો કે આપ અલ્લાહની 'હમ્દ' (સ્તુતિ) અને 'તસ્બીહ' (મહિમાગાન)માં લાગી જાઓ કે તેની કૃપાથી આપ આટલું મોટું કામ પૂરું કરવામાં સફળ થયા અને તેનાથી દુઆ કરો કે આ કામને પૂરું કરવામાં જે ભૂલ-ચૂક કે કમી પણ આપથી થઈ હોય, તેને તે ક્ષમા કરી દે. હઝરત આઈશા (રદિ.) ફરમાવે છે કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) પોતાના દેહાંતથી પહેલા 'સુબ્હા-ન-કલ્લહુમ્મ વ બિહમ્દિ-ક અસ્તગફિરુ-ક વ અતૂબુ ઈલઈ-ક' અર્થાત્ તારી પ્રશંસા થાય, હે અલ્લાહ ! હું તારાથી ક્ષમાયાચના કરું છું અને તારા તરફ રજૂ થાઉં છું. કેટલીક નોંધોમાં આ શબ્દો છે – ''સુબ્હાનલ્લાહિ વ બિહમ્દિહિ અસ્તગફિરુલ્લાહિ વ અતૂબુ ઈલયહિ'' પુષ્કળ પ્રમાણમાં પઢ્યા કરતા હતા. મેં વિનંતીપૂર્વક કહ્યું, ''હે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) ! આ કેવા શબ્દો છે, જે આપે હવે પઢવાના શરૂ કરી દીધા છે ?'' ફરમાવ્યું, ''મારા માટે એક નિશાની નક્કી કરી દેવામાં આવી છે કે જયારે હું તેને જોઉં ત્યારે આ શબ્દો બોલ્યા કરું અને તે છે 'ઈઝા જા-અ નસ્રુલ્લાહિ વલ ફત્હ' (જયારે અલ્લાહની મદદ આવી જાય અને વિજય પ્રાપ્ત થઈ જાય)'' (હદીસ : મુસ્નદ અહમદ, મુસ્લિમ, ઈબ્ને જરીર). આ ઉપરાંત કેટલીક બીજી દુઆઓના શબ્દો પણ હદીસોમાં ઉલ્લેખિત છે, જે નબી સલ્લ. પોતાના જીવનના અંતિમ દિવસોમાં ખૂબ વધારે પઢ્યા કરતા હતા. ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)નું કથન છે કે આ આખી સૂરઃના અવતરણ પછી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) આખિરત માટે પરિશ્રમ કરવામાં એટલા લાગી ગયા હતા કે આ પહેલા કદી લાગ્યા ન હતા. (હદીસ : નસઈ, તબરાની, ઈબ્ને અબી હાતિમ, ઈબ્ને મરદૂયા).

૧૧૧. અલ-લહબ

પરિચય

નામ :

પહેલી આયતના શબ્દ 'લહબ'ને આ સૂરઃનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ:

આના મક્કી હોવા અંગે તો વિવેચકો વચ્ચે કોઈ મતભેદ નથી, પરંતુ ચોક્કસપણે એ નક્કી કરવું મુશ્કેલ છે કે મક્કા-કાળમાં ક્યા સમયે આ અવતરિત થઈ હતી. અલબત્ત, અબૂ લહબનું જે આચરણ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) અને આપના સત્ય-સંદેશ વિરુદ્ધ હતું, તેને જોઈને અનુમાન કરી શકાય છે કે આ સૂરઃનું અવતરણ તે વખતે થયું હશે, જ્યારે તે નબી (સલ્લ.)ની શત્રુતામાં હદ વટાવી ગયો હતો અને તેનું વલણ ઇસ્લામના માર્ગમાં એક મોટી અડચણ બની રહ્યું હતું.

પશ્ચાદભૂમિ :

કુર્આન-મજીદમાં આ એક-માત્ર એવી જગ્યા છે, જ્યાં ઇસ્લામના શત્રુઓ પૈકી કોઈ માણસનું નામ લઈને તેની નિંદા કરવામાં આવી હોય, જ્યારે કે મક્કામાં પણ અને હિજરત પછી મદીનામાં પણ ઘણા એવા લોકો હતા, જેઓ ઇસ્લામ અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની દુશ્મનીમાં અબૂ લહબથી કોઈપણ રીતે ઊતરતા ન હતા. તેનું કારણ અબૂ લહબનું એ દુરાચરણ છે, જે તેણે નબી સલ્લ.ના વિરુદ્ધ અપનાવી રાખ્યું હતું. આરબ સમાજના નૈતિક મૂલ્યોમાં 'સિલારહ્‌મી' (અર્થાત્ સગા-સંબંધીઓ સાથે સદ્‌વર્તન)નું ખૂબ જ મહત્ત્વ હતું અને રિશ્તાઓને તોડવાના કૃત્યને ખૂબ મોટું પાપ સમજવામાં આવતું હતું. આરબ પ્રદેશની આ જ પરંપરાઓનો એ પ્રભાવ હતો કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) જ્યારે ઇસ્લામનું આહવાન્ લઈને ઊઠ્યા, તો કુરૈશના બીજા કુટુંબો અને તેમના સરદારોએ તો નબી (સલ્લ.)નો સખત વિરોધ કર્યો, પરંતુ બની હાશિમ અને બની મુત્તલિબે (હાશિમના ભાઈ મુત્તલિબના સંતાનોએ) ન એ કે આપનો વિરોધ ન કર્યો, બલ્કે તેઓ જાહેરમાં આપનું સમર્થન કરતા રહ્યા, જ્યારે કે આમાંથી મોટાભાગના લોકો આપની નુબૂવ્વત પર ઈમાન લાવ્યા ન હતા. કુરૈશના બીજા કુટુંબો પોતે પણ હુઝૂર (સલ્લ.)ના આ લોહીની સગાઈવાળા સંબંધીઓની મદદને આરબોની નૈતિક પરંપરાઓને તદ્દન અનુરૂપ જ સમજતા હતા. આ નૈતિક નિયમને, જેને અજ્ઞાનતા-કાળમાં આરબો માન-સન્માનને યોગ્ય સમજતા હતા, માત્ર એક માણસે ઇસ્લામની શત્રુતામાં તોડી નાખ્યો, અને તે હતો અબ્દુલ

મુત્તલિબનો પુત્ર અબૂ લહબ. તે નબી (સલ્લ.)નો કાકો હતો. ઇબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)થી કેટલાય પ્રમાણો સહિત એ રિવાયત હદીસના વિદ્વાનોએ નોંધી છે કે જયારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને જાહેર આમંત્રણ આપવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો અને કુર્આન-મજીદમાં એ નિર્દેશ આવ્યો કે આપ પોતાના નિકટતમ સગાઓને સૌથી પહેલાં અલ્લાહના પ્રકોપથી ડરાવો, તો આપ (સલ્લ.)એ પરોઢિયે સફાની ટેકરી ઉપર ચઢીને પોકાર કર્યો, "યા સબ્બાહાહ ! યા સબાબ્હાહ !" (હાય, સવારની આફત ! હાય, સવારની આફત !) જયારે સૌ એકઠા થઈ ગયા તો આપ (સલ્લ.)એ કુરૈશના એક-એક કુટુંબનું નામ લઈ-લઈને પોકારીને કહ્યું, "હે બની હાશિમ ! હે બની અબ્દુલ મુત્તલિબ ! હે બની ફિહ્‌ર ! હે બની ફલાણા ! હે બની ફલાણા ! જો હું તમને એ બતાવું કે આ ટેકરી પાછળ એક સેના તમારા પર હુમલો કરવા તૈયાર છે, તો તમે મારી વાત સાચી માનશો ?" લોકોએ કહ્યું, "હા, અમે કદી તમારાથી જૂઠ સાંભળ્યું નથી." આપ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, "તો હું તમને ચેતવું છું કે આગળ ભયંકર પ્રકોપ આવી રહ્યો છે." આ સાંભળી કોઈ બોલે એ પહેલા જ નબી (સલ્લ.)ના પોતાના કાકા અબૂ લહબે કહ્યું, ''તારો નાશ થાય, શું આ માટે તેં અમને એકઠા કર્યા હતા ?" એક નોંધમાં એ પણ છે કે તેણે પથ્થર ઉઠાવ્યો, જેથી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) પર ફેંકે. (હદીસ : મુસ્નદ અહમદ, બુખારી, મુસ્લિમ, તિર્મિઝી, ઇબ્ને જરીર વગેરે) મક્કામાં અબૂ લહબ નબી (સલ્લ.)નો તદ્દન નિકટનો પાડોશી હતો. ઉપરાંત હકમ બિન આસ (મરવાનના પિતા), ઉકબા બિન અબી મુઐત, અદી બિન હમ્રા અને ઇબ્નુલ અસદાઈલ-હુઝલી પણ આપના પાડોશીઓ હતા. આ લોકો નબી (સલ્લ.)ને ઘરમાં પણ ચેન લેવા દેતા ન હતા. આપ (સલ્લ.) ક્યારેક નમાઝ પઢી રહ્યા હોય તો આ લોકો ઉપરથી બકરાની હોજરી આપના ઉપર ફેંકતા. ક્યારેક આંગણામાં રંધાતું હોય તો હાંડલી પર ગંદકી ફેંકતા. નબી (સલ્લ.) બહાર આવીને આ લોકોને કહેતા, "હે બની અબ્દે મનાફ ! આ કઈ જાતનું પાડોશીપણું છે ?" અબૂ લહબની પત્ની ઉમ્મે જમીલે (અબૂ સુફિયાનની બહેને) તો નિત્યક્રમ બનાવી લીધો હતો કે રાત્રે આપ (સલ્લ.)ના ઘરના દરવાજા આગળ કાંટાળા વૃક્ષની ડાળો લાવીને નાખી દેતી, જેથી સવારમાં જયારે આપ કે આપના બાળકો બહાર નીકળે તો પગમાં કાંટા વાગે. (હદીસ : બયહકી, ઇબ્ને અબી હાતિમ, ઇબ્ને જરીર, ઇબ્ને અસાકિર, ઇન્બે હિશામ). અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) જયાં-જયાં ઇસ્લામનું આમંત્રણ આપવા માટે જતા, ત્યાં આ આપના પાછળ-પાછળ જતો અને લોકોને આપ (સલ્લ.)ની વાતો સાંભળવાથી રોકતો. તારિક બિન અબ્દુલ્લાહ અલ મહારિબી કહે છે, મેં ઝુલ-મઝાજના બજારમાં જોયું કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) લોકોને કહેતા જાય છે કે 'લોકો ! લા ઇલાહ ઇલ્લલ્લાહ (અલ્લાહના સિવાય કોઈ પૂજ્ય નથી)

કહો, સફળ થઈ જશો.' અને પાછળ એક માણસ છે, જે આપને પથ્થર મારી રહ્યો છે, ત્યાં સુધી કે આપની એડીઓ રક્તમાં ભીંજાઈ ગઈ છે, અને તે કહેતો જાય છે કે આ જૂઠો છે, આની વાત ન માનો. મેં લોકોને પૂછયું, આ કોણ છે ? લોકોએ કહ્યું, આ તેમનો કાકો અબૂ લહબ છે. (હદીસ : તિર્મિઝી)

નુબૂવ્વતના સાતમા વર્ષે કુરૈશના તમામ કુટુંબોએ બની હાશિમ અને બની અલ મુત્તલિબનો સામાજિક અને આર્થિક બહિષ્કાર કર્યો અને આ બંને કુટુંબોને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના સમર્થનમાં અડગ રહેવાના કારણે અબૂ તાલિબની ખીણમાં કેદ કરી લેવામાં આવ્યા, ત્યારે આ એક અબૂ લહબ જ હતો, જેણે પોતાના કુટુંબને સાથ આપવાને બદલે કુરૈશના ઈસ્લામ-વિરોધીઓને સાથ આપ્યો. આ એ માણસના કૃત્યો હતા, જેના કારણે આ સૂરઃમાં તેનું નામ લઈને નિંદા કરવામાં આવી. ખાસ કરીને આની જરૂરિયાત એટલા માટે હતી કે મક્કાના બહારથી આવનારાઓ પર તેનું ચરિત્ર સ્પષ્ટ થઈ જાય અને તેઓ એ વિચાર કરીને કે કોઈ કાકો પોતાના ભત્રીજાને વિનાકારણ પથ્થર નથી મારી શકતો, ન તેને ખરું-ખોટું કહી શકે છે, નબી સલ્લ. વિશે સંદેહમાં ન પડી જાય. આ ઉપરાંત નામ લઈને જ્યારે આપના કાકાની નિંદા કરવામાં આવી, તો લોકોની એ આશા હંમેશ માટે સમાપ્ત થઈ ગઈ કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) દીનના મામલામાં કોઈનો ખ્યાલ કરીને કોઈપણ પ્રકારની ઢીલાશ મૂકી શકે છે. જ્યારે ખુલ્લંખુલ્લા પયગંબરના પોતાના કાકાની ખબર લઈ નાખવામાં આવી, તો લોકો સમજી ગયા કે અહીં કોઈના માટે શેહ-શરમનો અવકાશ નથી. પારકો પોતાનો બની શકે છે જો તે ઈમાન લાવે અને પોતાનો પારકો બની શકે છે જો તે કુફ્ર કરે. આ મામલામાં લોહીનો સંબંધ કોઈ મહત્ત્વ ધરાવતો નથી.

آیاتُھا ٦ (١٠٩) سُوْرَةُ الْكٰفِرُوْنَ مَكِّيَّةٌ (١٨) رُکُوعُھا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

قُلْ يٰۤاَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ ۙ﴿١﴾ لَاۤ اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُوْنَ ۙ﴿٢﴾ وَلَاۤ
اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَاۤ اَعْبُدُ ۚ﴿٣﴾ وَلَاۤ اَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُّمْ ۙ﴿٤﴾ وَلَاۤ
اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَاۤ اَعْبُدُ ؕ﴿٥﴾ لَكُمْ دِيْنُكُمْ وَلِيَ دِيْنِ ﴿٦﴾ ع

آیاتُھا ٣ (١١٠) سُوْرَةُ النَّصْرِ مَدَنِيَّةٌ (١١٤) رُکُوعُھا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ۙ﴿١﴾ وَرَاَيْتَ النَّاسَ
يَدْخُلُوْنَ فِيْ دِيْنِ اللّٰهِ اَفْوَاجًا ۙ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ
رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ ؕ اِنَّهٗ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾ ع

آیاتُھا ٥ (١١١) سُوْرَةُ اللَّهَبِ مَكِّيَّةٌ (٦) رُکُوعُھا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

تَبَّتْ يَدَاۤ اَبِيْ لَهَبٍ وَّتَبَّ ؕ﴿١﴾ مَاۤ اَغْنٰى عَنْهُ مَالُهٗ وَمَا
كَسَبَ ؕ﴿٢﴾ سَيَصْلٰى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ۚۖ﴿٣﴾ وَّامْرَاَتُهٗ ؕ
حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ۚ﴿٤﴾ فِيْ جِيْدِهَا حَبْلٌ مِّنْ مَّسَدٍ ﴿٥﴾ ع

ع ٦ / ٢
ع ٣ / ٥ وقف النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ١٢
ع ٥ / ٧ منزل ٧

૧૦૯. સૂરઃ અલ-કાફિરૂન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૬)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) કહી દો કે હે કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ) ![૧]
(૨) હું તેમની બંદગી નથી કરતો જેમની બંદગી તમે કરો છો,[૨]
(૩) ન તમે તેની બંદગી કરવાના છો જેની બંદગી હું કરું છું.[૩]
(૪) અને ન હું તેમની બંદગી કરવાનો છું જેમની બંદગી તમે કરી છે,[૪]
(૫) અને ન તમે તેની બંદગી કરવાના છો જેની બંદગી હું કરું છું.
(૬) તમારા માટે તમારો દીન (ધર્મ) છે અને મારા માટે મારો દીન.[૫] (રુકૂઅ-૧)

૧૧૦. સૂરઃ અન્-નસ્ર

(મદીનામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૩)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) જ્યારે[૧] અલ્લાહની મદદ આવી જાય અને વિજય પ્રાપ્ત થઈ જાય
(૨) અને (હે નબી સલ્લ.!) તમે જોઈ લો કે લોકો ટોળે-ટોળા અલ્લાહના દીન (ઈશ્વરીય ધર્મ)માં દાખલ થઈ રહ્યા છે,
(૩) તો પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની પ્રશંસા સાથે તેની 'તસ્બીહ' (મહિમાગાન) કરો, અને તેનાથી મગફિરત (ક્ષમા)ની દુઆ કરો.[૨] નિઃશંક, તે મોટો તૌબા (ક્ષમા) સ્વીકારનારો છે.(રુકૂઅ-૧)

સૂરઃ કાફિરૂનની નોંધ :

૧. અર્થાત્, હે એ લોકો, જેમણે મારી પયગંબરી અને મારી લાવેલ શિક્ષાને માનવાનો ઇન્કાર કરી દીધો છે.

૨. આમ તો કાફિરો બીજા મા'બૂદો (ઉપાસ્યો)ની સાથે અલ્લાહની પણ ઇબાદત (ઉપાસના) કરતા હતા, પરંતુ શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ની સાથે અલ્લાહની ઈબાદત મૂળથી અલ્લાહની ઇબાદત છે જ નહીં, તેથી મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ના તમામ ઉપાસ્યોની ઇબાદતથી ઇન્કાર કરવામાં આવ્યો.

૩. અર્થાત્, જે ગુણોવાળા ખુદા (ઈશ્વર)ની હું ઇબાદત કરું છું, તમે એ ગુણોવાળા ખુદાની ઇબાદત કરવાના નથી.

૪. અર્થાત્, જે ઉપાસ્યોની ઇબાદત આનાથી પહેલા તમે અને તમારા પૂર્વજોએ કરી છે, હું તેમની ઇબાદત કરવાનો નથી.

૫. અર્થાત્, દીન (ધર્મ)ના મામલામાં મારો અને તમારો કોઈ મેળ નથી, મારો માર્ગ અલગ છે, તમારો અલગ.

સૂરઃ નસ્રની નોંધ :

૧. પ્રમાણિત નોંધોની દૃષ્ટિએ આ કુર્આનની સૌથી છેલ્લી સૂરઃ છે, જે હુઝૂર સલ્લ.ના દેહાવસાનથી લગભગ ૩ મહિના પહેલા અવતરિત થઈ. તે પછી કેટલીક આયતો તો અવતરિત થઈ, પરંતુ કોઈ આખી સૂરઃ અવતરિત નથી થઈ.

૨. આ પણ રિવાયતો (નોંધો)થી જણાય છે કે આ સૂરઃના અવતરણ પછી હુઝૂર સલ્લ. પોતાના છેલ્લા દિવસોમાં ખૂબ વધારે હમ્દ (અલ્લાહની સ્તુતિ-પ્રશંસા), તસ્બીહ (મહિમાગાન) અને ઇસ્તગફાર (ક્ષમાયાચના) કરવા લાગ્યા હતા.

૧૧૧. સૂરઃ અલ-લહબ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ ● રુકૂઅ-૧ ● આયતો-૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) તૂટી ગયા અબૂ લહબ[1]ના હાથ અને નિષ્ફળ થઈ ગયો તે.[2]

(૨) તેનું ધન અને જે કંઈ તેણે કમાવ્યું તે તેના કોઈ કામ ન આવ્યું.

(૩) ચોક્કસ તેને ભડકે બળતી આગમાં નાખવામાં આવશે

(૪) અને (તેના સાથે) તેની પત્ની પણ,[3] લાકડા લડાવનાર,★

(૫) તેના ગળામાં મુંજનું દોરડું★ હશે. (રુકૂઅ-૧)

---

૧. આ હુઝૂર સલ્લ.નો કાકો હતો. અને અબૂ લહબના જ નામથી પ્રસિદ્ધ હતો.

૨. અર્થાત્, ઇસ્લામનો માર્ગ રોકવા માટે તેણે જેટલું જોર લગાવ્યું તેમાં તે નિષ્ફળ અને અસફળ થઈ ગયો. આ વાક્યમાં આમ તો પછીથી થવાવાળી વાતની ભવિષ્યવાણી કરવામાં આવી છે, પરંતુ એ રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે જાણે તે થઈ ચૂકી.

૩. આ મહિલાનું નામ 'ઉમ્મે જમીલ' હતું. તે અબૂ સુફિયાનની બહેન હતી અને ઇસ્લામની દુશ્મનીમાં પોતાના પતિ (અબૂ લહબ)થી કોઈપણ રીતે ઓછી ન હતી.

★ 'લાકડાં લડાવનાર' અર્થાત્ સાચાં-જૂઠાં કરીને ટંટો-ફિસાદ કરાવવો.

★ તેના ગળા માટે 'જીદ' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે જે અરબીમાં એવા ગળા માટે બોલવામાં આવે છે જેમાં ઘરેણું પહેર્યું હોય. અબૂ લહબની પત્ની એક ખૂબ કીમતી હાર ગળામાં પહેરતી હતી અને કહેતી હતી કે હું મારો આ હાર વેચીને તેના પૈસા મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની દુશ્મનીમાં ખર્ચ કરીશ. આ સંદર્ભમાં 'જીદ'નો અર્થ અહીં વ્યંગ રૂપે વપરાયો છે કે તેના જે સુશોભિત ગળામાં રહેલા જે હાર પર તે ઘમંડ કરે છે, નર્કમાં તેમાં રસ્સી પડી હશે.

૧૧૨. અલ-ઇખ્લાસ

પરિચય

નામ :

'અલ-ઇખ્લાસ' આ સૂરઃનું માત્ર નામ જ નથી, બલ્કે આના વિષયનું શીર્ષક પણ છે, કારણ કે આમાં વિશુદ્ધ 'તૌહીદ' (એકેશ્વરવાદ)નું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. કુર્આન-મજીદની બીજી સૂરઃઓમાં સામાન્યતઃ કોઈક એવા શબ્દોને તેના નામ ઠેરવવામાં આવ્યાં છે જે તેમાં આવેલાં હોય, પરંતુ આ સૂરઃમાં 'ઇખ્લાસ' શબ્દ ક્યાંય આવતો નથી. આને આ નામ તેના અર્થ પરથી આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આના મક્કી અને મદની હોવા અંગે મતભેદ છે, અને આ મતભેદ એ નોંધોના આધારે છે, જે આ સૂરઃના અવતરણના કારણ અંગે નોંધવામાં આવી છે. જેમ કે અબ્દુલ્લાહ બિન મસઊદ (રદિ.)નું કથન છે કે કુરૈશના લોકોએ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને કહ્યું કે પોતાના રબનો વંશ બતાવો. આના પર આ સૂરઃનું અવતરણ થયું. (હદીસ : તબરાની) આ જ વિષયની રિવાયતો ઉબઈ બિન કાબથી મુસ્નદ અહમદ અને તિરમિઝી વગેરેમાં અને હઝરત જાબિર બિન અબ્દુલ્લાહથી તબરાની અને બયહકી વગેરેમાં ઉલ્લેખ થયો છે. પાછળથી કુરૈશના લોકોની જેમ યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓએ પણ નબી (સલ્લ.)થી આ જ પ્રકારના પ્રશ્નો કર્યા હતા. ઇકરિમાએ ઇબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)થી રિવાયત કરી છે કે યહૂદીઓનું એક જૂથ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ની સેવામાં ઉપસ્થિત થયું અને તેમણે કહ્યું, "હે મુહમ્મદ ! અમને બતાવો કે આપનો એ રબ કેવો છે, જેણે આપને મોકલ્યા છે." આ વાત પર અલ્લાહે આ સૂરઃ અવતરિત કરી. (હદીસ : ઇબ્ને અબી હાતિમ, ઇબ્ને અદી, બયહકી)

ઝહ્હાક, કતાદા અને મુકાતિલ કહે છે કે યહૂદીઓના કેટલાક વિદ્વાનો નબી (સલ્લ.) પાસે આવ્યા અને તેમણે કહ્યું, "હે મુહમ્મદ (સલ્લ.) ! પોતાના રબનું સ્વરૂપ અમને બતાવો, કદાચ અમે આપ પર ઈમાન લઈ આવીએ. અલ્લાહે પોતાની વિશેષતાઓ તૌરાતમાં અવતરિત કરી છે. આપ બતાવો કે તે કઈ વસ્તુથી બનેલો છે ? કઈ જાતિનો છે ? સોનામાંથી બન્યો છે કે તાંબામાંથી કે પિત્તળમાંથી કે લોખંડમાંથી કે ચાંદીમાંથી ? અને શું તે ખાય છે અને પીએ છે ? અને કોના પાસેથી તેણે સૃષ્ટિનો આ વારસો મેળવ્યો છે અને તેના પછી કોણ તેનો વારસદાર હશે ?" આના પર અલ્લાહે આ સૂરઃ અવતરિત કરી. (તફસીર સૂરઃ ઇખ્લાસ, ઇબ્ને તૈમિયા) ઇબ્ને

અબ્બાસ (રદિ.)નું એક કથન છે કે નજરાનના ખ્રિસ્તીઓનું એક પ્રતિનિધિ-મંડળ સાત પાદરીઓ સાથે નબી (સલ્લ.)ની સેવામાં ઉપસ્થિત થયું અને તેણે હુઝૂર (સલ્લ.)ને પૂછ્યું, ''અમને બતાવો, આપનો રબ કેવો છે? કઈ વસ્તુમાંથી બનેલો છે?'' આપ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, ''મારો રબ કોઈ વસ્તુમાંથી બનેલો નથી. તે તમામ વસ્તુઓથી અલગ છે.'' આ વાત પર અલ્લાહે આ સૂરઃ અવતરિત કરી.

આ રિવાયતો પરથી જણાય છે કે જુદા-જુદા પ્રસંગોએ જુદા-જુદા લોકોએ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)થી એ ઉપાસ્યના સ્વરૂપ અને રૂપ-રંગ વિશે પૂછ્યું હતું, જેની બંદગી અને ઇબાદત તરફ આપ લોકોને બોલાવી રહ્યા હતા અને દરેક પ્રસંગે આપ સલ્લ.એ અલ્લાહના આદેશથી તેમને જવાબમાં આ જ સૂરઃ સંભળાવી હતી. સૌથી પહેલાં આ પ્રશ્ન મક્કામાં કુરૈશના સરદારો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)એ આપથી કર્યો હતો અને તેના ઉત્તરમાં આ સૂરઃ અવતરિત થઈ. તે પછી મદીના-તૈયિબામાં ક્યારેક યહૂદીઓએ, ક્યારેક ખ્રિસ્તીઓએ અને કયારેક આરબ પ્રદેશના બીજા લોકોએ નબી (સલ્લ.)ને આ જ પ્રકારના પ્રશ્નો પૂછ્યા અને દરેક વખતે અલ્લાહ તરફથી સંકેત થયો કે ઉત્તરમાં આ જ સૂરઃ તેમને સંભળાવી દો, જેનું રિવાયત કરનારાઓએ એ રીતે વર્ણન કર્યું છે કે આના પર અલ્લાહ તઆલાએ આ સૂરઃ અવતરિત કરી અને આ તેમના વર્ણનની સામાન્યતઃ રીત હતી. તેથી સાચી વાત એ છે કે આ સૂરઃ હકીકતમાં મક્કી છે, બલ્કે આના વિષય પર વિચાર કરવાથી એમ જણાય છે કે આ મક્કાના પણ આરંભિક કાળમાં અવતરિત થઈ છે, જ્યારે અલ્લાહ તઆલાની જાત અને ગુણોના વર્ણનમાં કુર્આનની વિસ્તૃત આયતો હજુ અવતરીત થઈ ન હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

અવતરણના કારણો અંગે જે કથનો ઉપર નોંધવામાં આવ્યા છે, તેના પર નજર કરવાથી જણાઈ આવે છે કે જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) તૌહીદનું આમંત્રણ લઈને ઊભા થયા હતા, તે વખતે દુનિયાના ધાર્મિક વિચારો શું હતા. મૂર્તિપૂજક મુશ્રિકો (બહુદેવવાદીઓ) એ ઉપાસ્યોની પૂજા કરી રહ્યા હતા, જે લાકડાં, પથ્થર, સોનું, ચાંદી વગેરે જુદી-જુદી વસ્તુઓના બનેલા હતા, રૂપરંગ અને શરીર ધરાવતા હતા. દેવીઓ અને દેવતાઓના વિધિસર વંશ ચાલતા હતા. કોઈ દેવી પતિ વગરની ન હતી અને કોઈ દેવ પત્ની વગરનો ન હતો. મુશ્રિકોનો એક મોટો વર્ગ એ વાતને માનતો હતો કે ખુદા (ઈશ્વર) માનવ-રૂપમાં પ્રગટ થાય છે અને કેટલાક લોકો તેના અવતાર હોય છે. ખ્રિસ્તીઓ આમ તો એક ખુદાના દાવેદાર હતા, પરંતુ તેમનો ખુદા પણ ઓછામાં ઓછો એક પુત્ર તો રાખતો જ હતો, અને પિતા-પુત્ર સાથે ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં રૂહુલ કુદુસ (પવિત્ર આત્મા)ને પણ ભાગીદાર હોવાનું શ્રેય

પ્રાપ્ત હતું, ત્યાં સુધી કે ખુદાને માતા પણ હતી અને તેની સાસુ પણ. યહૂદીઓ પણ એક ખુદાને માનવાનો દાવો કરતા હતા, પરંતુ તેમનો ખુદા પણ ભૌતિક શારીરિકતા અને બીજા માનવીયો ગુણોથી ખાલી ન હતો. તે હરતો-ફરતો હતો. માનવ-રૂપમાં પ્રગટ થતો હતો. પોતાના કોઈ બંદા સાથે કુસ્તી પણ કરી લેતો હતો અને એક પુત્ર (ઉઝૈર)નો પિતા પણ હતો. આ ધાર્મિક જૂથો ઉપરાંત મજૂસીઓ અગ્નિ-પૂજક હતા અને સાબઈ (Sabaeans) તારાઓને પૂજતા હતા. આ પરિસ્થિતિમાં જ્યારે એક ઈશ્વર, જેનો કોઈ ભાગીદાર નથી, ને માનવાનું આમંત્રણ લોકોને આપવામાં આવ્યું તો તેમના મનમાં આ પ્રશ્નનું ઉત્પન્ન થવું એક આવશ્યક વાત હતી કે તે રબ છે કેવો, જેને બધા જ રબો (પ્રભુઓ) અને ઉપાસ્યોને છોડીને એકલા એક જ રબ અને ઉપાસ્યને માની લેવાનું આમંત્રણ આપવામાં આવી રહ્યું છે.

મહિમા અને મહત્વ :

આ જ કારણ છે કે જેના માટે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ની દૃષ્ટિમાં આ સૂરઃનો ખૂબ મહિમા અને મહત્ત્વ હતું. આપ જુદી-જુદી રીતે મુસલમાનોને આનું મહત્ત્વ સમજાવતા હતા, જેથી તેઓ વારંવાર તેને પઢે અને સામાન્ય લોકોમાં તેને ફેલાવે, કારણ કે આ ઈસ્લામની પ્રથમ મૌલિક આસ્થા (તૌહીદ)ને ચાર એવા નાના-નાના વાક્યોમાં વર્ણવી દે છે, જે તરત જ માણસના મગજમાં ઊતરી જાય છે અને સરળતાથી કંઠસ્થ થઈ જાય છે. હદીસોમાં ખૂબ વધારે એ કથનો વર્ણવવામાં આવ્યા છે કે નબી (સલ્લ.)એ જુદા-જુદા પ્રસંગોએ જુદી-જુદી રીતે લોકોને બતાવ્યું કે આ સૂરઃ એક-તૃતીયાંશ કુર્આનના બરાબર છે. (હદીસ : બુખારી, મુસ્લિમ, અબૂ દાઊદ, નસઈ, તિર્મિઝી) વિવેચકોએ નબી (સલ્લ.)ના આ કથનના ઘણા કારણો આપ્યા છે, પણ અમારા મતે તો સીધી અને સાફ વાત એ છે કે કુર્આન-મજીદ જે દીન (ધર્મ)ને પ્રસ્તુત કરે છે, તેનો પાયો ત્રણ ધારણાઓ પર છે : એક તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ), બીજી રિસાલત (ઈશદૂતત્વ) અને ત્રીજી આખિરત (પરલોક). આ સૂરઃ વિશુદ્ધ તૌહીદનું વર્ણન કરે છે, એટલા માટે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ આને એક-તૃતીયાંશ કુર્આનના બરાબર ઠેરવી છે.

آیاتھا ۴ (۱۱۲) سُوْرَةُ الْاِخْلَاصِ مَكِّيَّةٌ (۲۲) رکوعھا ۱

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ۚ ۝۱ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۚ ۝۲ لَمْ يَلِدْ ۙ۵ وَلَمْ

يُوْلَدْ ۙ ۝۳ وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ كُفُوًا اَحَدٌ ۝۴ ع ۱ / ۳۷

૧૧૨. સૂરઃ અલ-ઈખ્લાસ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૪)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) કહો,[૧] તે અલ્લાહ છે,[૨] ફક્ત એક જ અને અદ્વિતીય.[૩]

(૨) અલ્લાહ સૌથી બેનિયાઝ (નિરપેક્ષ, નિસ્પૃહ) છે અને સૌ તેના મોહતાજ છે.

(૩) ન તેની કોઈ સંતાન છે અને ન તે કોઈનું સંતાન

(૪) અને કોઈ તેના સમાન અને સમકક્ષ નથી. (રુકૂઅ-૧)

---

૧. અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ને કાફિરો (ઇન્કાર કરનારાઓ) અને મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) પૂછતા હતા કે તમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર), જેને તમે બધા ઉપાસ્યોને છોડીને એક જ ઉપાસ્ય મનાવવા ઇચ્છો છો, કેવો છે? તેની વંશાવળી શું છે? તે કઈ વસ્તુથી બનેલો છે? કોના પાસેથી તેણે સૃષ્ટિનો આ વારસો પ્રાપ્ત કર્યો છે અને કોણ તેનો વારસદાર હશે? આ પ્રશ્નોના જવાબમાં આ સૂરઃ અવતરિત થઈ.

૨. અર્થાત્, જે હસ્તીને તમે લોકો સ્વયં 'અલ્લાહ'ના નામથી જાણો છો અને જેને પોતાનો અને તમામ સર્જનોનો સર્જનહાર અને રોજી આપનાર માનો છો એ જ મારો 'રબ' છે. આરબ મુશ્રિકોની આસ્થા અલ્લાહ તઆલા વિશે શું હતી, તેને સ્વયં કુર્આનમાં ઠેક-ઠેકાણે દર્શાવવામાં આવેલ છે : જેમ કે જુઓ – સૂરઃ યૂનુસ, આ.૨૨, ૩૧-૩૩; સૂરઃ બની ઈસરાઈલ, આ.૬૭; સૂરઃ મૂ'મિનૂન, આ. ૮૪-૮૯; સૂરઃ અન્કબૂત, આ. ૬૧-૬૩; સૂરઃ ઝુખરુફ, આ.૮૭.

૩. 'વાહિદ' ના બદલે 'અહદ'નો શબ્દ પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે. આમ તો અર્થ બંનેનો 'એક' છે, પરંતુ અરબી ભાષામાં 'વાહિદ' શબ્દ એવી તમામ વસ્તુઓ માટે પ્રયુક્ત થાય છે, જે પોતાનામાં ઘણી અનેકતાઓ ધરાવે છે : જેમ કે એક માણસ, એક કોમ, એક દેશ, એક સંસાર. આ બધાને 'વાહિદ' કહે છે, જો કે તેમાં અનેકતાઓ અસંખ્ય છે. પરંતુ 'અહદ' શબ્દ કેવળ તેના જ માટે પ્રયુક્ત થાય છે, જે દરેક રીતે 'એક' હોય, જેમાં કોઈપણ પ્રકારની અનેકતા જોવા ન મળતી હોય. તેથી અરબી ભાષામાં આ શબ્દ માત્ર અલ્લાહ તઆલા માટે વિશિષ્ઠ છે.

મુઅવ્વિઝતૈન

૧૧૩. અલ-ફલક - ૧૧૪. સૂરઃ નાસ

પરિચય

નામ :

આમ તો કુર્આન-મજીદની આ અંતિમ બે સૂરઃઓ પોતાનામાં અલગ-અલગ છે અને કુર્આનમાં અલગ નામોથી લખેલી છે, પરંતુ તેમના વચ્ચે પરસ્પર એવો ગાઢ સંબંધ છે અને તેમના વિષયો એકબીજા સાથે એટલી ઊંડી સુસંગતતા રાખે છે કે તેમનું એક સંયુક્ત નામ 'મુઅવ્વિઝતૈન' (પનાહ માંગવાવાળી બે સૂરઃઓ) રાખવામાં આવ્યું છે. ઈમામ બૈહકીએ 'દલાઈલે નુબૂવ્વત'માં લખ્યું છે કે આ બંને સૂરઃઓ અવતરિત પણ એક સાથે થઈ છે. તેથી જ બંનેનું સંયુક્ત નામ 'મુઅવ્વિઝતૈન' રાખી દેવામાં આવ્યું છે. અમે અહીં બંનેની પ્રસ્તાવના લખી રહ્યા છીએ, કેમ કે તેમનાથી સંબંધિત વિષયો અને ચર્ચાઓ તદ્દન એકસરખી છે. અલબત્ત, આગળ તેનો અનુવાદ અને વ્યાખ્યા જુદી-જુદી છે.

ઉતરાણકાળ :

હઝરત હસન બસરી, ઈકરિમા, અતા અને જાબિર બિન ઝૈદ (રદિ.) કહે છે કે આ સૂરઃઓ મક્કી છે. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબૈર (રદિ.) અને કતાદા રહ. કહે છે કે આ મદની છે, પણ આમનો વિષય સ્પષ્ટપણે બતાવી રહ્યો છે કે આ આરંભમાં મક્કામાં તે વખતે અવતરિત થઈ હશે, જ્યારે નબી (સલ્લ.)નો વિરોધ ખૂબ જોર પકડી ચૂક્યો હતો.

વિષય અને ચર્ચા :

મક્કામાં આ બંને સૂરઃઓ જે સંજોગોમાં અવતરિત થઈ હતી તે એ હતા કે ઈસ્લામના આહવાન્‌નો આરંભ થતાં જ એવું લાગવા માંડ્યુ હતું કે અલ્લાહના નબી (સલ્લ.)એ જાણે મધપૂડામાં હાથ નાખી દીધો છે. જેમ-જેમ આપનો સંદેશ ફેલાતો ગયો, કુરૈશના ઈસ્લામ-વિરોધીઓનો વિરોધ પણ તીવ્ર બનતો ગયો. જ્યાં સુધી તેમને એ આશા રહી કે કદાચ તેઓ કોઈપણ પ્રકારની સોદાબાજી કરીને કે સમજાવી-ફોસલાવીને આપને આ કામથી રોકી લેશે, ત્યાં સુધી તો દુશ્મનીની તીવ્રતા થોડીક ઓછી રહી, પરંતુ જ્યારે નબી (સલ્લ.)એ તેમને આ વિશે તદ્દન નિરાશ કરી દીધા તો દુશ્મનોની દુશ્મની ચરમસીમાએ પહોંચી ગઈ. ખાસ કરીને જે કુટુંબોના લોકોએ (પુરુષો કે સ્ત્રીઓએ, છોકરા કે છોકરીઓએ) ઈસ્લામ અપનાવી લીધો હતો, તે

કુટુંબોના હૃદયોમાં તો નબી (સલ્લ.) વિરુદ્ધ હંમેશા ગુસ્સાની ભઠ્ઠી સળગતી રહેતી હતી, ઘરે-ઘર આપને ભાંડવામાં આવી રહ્યા હતા, ગુપ્ત મંત્રણાઓ કરવામાં આવી રહી હતી કે કોઈ વખતે રાત્રે સંતાઈને આપની હત્યા કરી નાખવામાં આવે. આપના વિરુદ્ધ જાદુ-ટોણાનો ઉપયોગ કરવામાં આવી રહ્યો હતો, જેથી આપનો કાં તો દેહાંત થઈ જાય અથવા આપ સખત બીમાર પડી જાય કે માનસિક રોગી થઈ જાય. જિન્ન અને મનુષ્ય બંને પ્રકારના શૈતાનો ચારે બાજુ ફેલાઈ ગયા હતા, જેથી સામાન્ય લોકોના દિલોમાં આપના વિરુદ્ધ અને આપના દ્વારા લાવવામાં આવેલા ધર્મ અને કુર્આન વિરુદ્ધ કોઈને કોઈ વસવસો (ભ્રમ, શંકા-કુશંકા) નાખી દે, જેથી લોકો શંકાશીલ થઈને આપથી દૂર ભાગવા લાગે. ઘણા લોકોના હૃદયોમાં ઈર્ષ્યાની આગ પણ સળગી રહી હતી, કારણ કે તેઓ પોતાના સિવાય કે પોતાના કબીલાના કોઈ માણસ સિવાય બીજા કોઈ માણસનો દીપક સળગતો જોઈ શકતા ન હતા.

આ સંજોગોમાં હુઝૂર (સલ્લ.)ને અલ્લાહનું શરણ માંગવાનું કહેવામાં આવ્યું છે, જેનો ઉલ્લેખ આ બંને સૂરઃમાં છે. આ એ જ પ્રકારની વાત છે, જેવી હઝરત મૂસા (અલૈ.)એ તે વખતે કહી હતી, જ્યારે ફિરઔને ભર્યા દરબારમાં તેમના કતલનો ઈરાદો જાહેર કર્યો હતો કે,

''મેં તો દરેક તે અહંકારીથી, જે હિસાબના દિવસ પર ઈમાન ધરાવતો નથી, મારા રબ અને તમારા રબનું શરણ મેળવી લીધું છે.'' (સૂરઃ મોમિન, આ. ૨૭)

''અને મેં મારા રબ અને તમારા રબનું શરણ મેળવી લીધું છે કે તમે મારા પર હુમલો કરો.'' (સૂરઃ દુખાન, આ.૨૦)

બંને પ્રસંગોએ અલ્લાહના આ મહાન પયગંબરોનો મુકાબલો તદ્દન નિઃસહાય સ્થિતિમાં પુષ્કળ સર-સામાન અને સાધનોના માલિક અને તાકાત અને શાન ધરાવતા લોકો સાથે હતો. બંને પ્રસંગોએ તેઓ શક્તિશાળી દુશ્મનો સામે પોતાના સત્ય-સંદેશ પર અડગ બની ગયા. તેમણે શત્રુઓની ધમકીઓ, ખતરનાક યુક્તિઓ અને વૈમનસ્યભરી ચાલબાજીઓને એમ કહીને અવગણી દીધી કે તમારા મુકાબલા માટે અમે સૃષ્ટિના રબનું શરણ મેળવી લીધું છે.

સૂરઃ ફાતિહા અને આ સૂરઃ વચ્ચેની સુસંગતતાઃ

છેલ્લી વસ્તુ જે આ બંને સૂરઃ વિષે ધ્યાન માંગી લે છે તે કુર્આનના આરંભ અને અંતની સુસંગતતા છે. કુર્આનનો આરંભ સૂરઃ ફાતિહાથી થાય છે અને અંત મુઅવ્વિઝતૈન પર. હવે જરા બંને પર એક નજર નાખો. આરંભમાં અલ્લાહ રબ્બુલ આલમીન, રહમાન અને રહીમ તથા માલિકિ યવ્મિદ્દીનનો મહિમાગાન કરીને બંદો

પ્રાર્થના કરે છે કે આપની જ હું બંદગી કરું છું અને આપથી જ મદદ ચાહું છું, અને સૌથી મોટી મદદ મને જે જોઈએ તે એ છે કે મને સન્માર્ગ બતાવો. ઉત્તરમાં અલ્લાહ તરફથી સન્માર્ગ બતાવવા માટે તેને સંપૂર્ણ કુર્આન આપવામાં આવે છે અને તેનું સમાપન એ વાત પર કરવામાં આવે છે કે બંદો અલ્લાહ તઆલાથી, જે પરોઢનો રબ, મનુષ્યોનો રબ, મનુષ્યોનો સમ્રાટ અને લોકોનો ઉપાસ્ય છે, પ્રાર્થના કરે છે કે હું પ્રત્યેક મખલૂક (સર્જન) ના દરેક ઉપદ્રવ અને બૂરાઈથી બચવા માટે આપનું જ શરણ લઉં છું, અને ખાસ કરીને શૈતાનોના વસવસા (બૂરા વિચારો)થી, ચાહે તે જિન્ન હોય કે મનુષ્ય, આપનું શરણ લઉં છું, કારણ કે સન્માર્ગના અનુપાલનમાં તેઓ જ સૌથી વધુ રુકાવટ બને છે. તે આરંભ સાથે આ સમાપન જે સુસંગતતા ધરાવે છે, તે કોઈ દૃષ્ટિવાનથી છૂપી રહી શકતી નથી.

اٰيَاتُهَا ٥ (١١٣) سُوْرَةُ الْفَلَقِ مَكِّيَّةٌ (٢٠) رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝١ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ۝٢ وَ
مِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَ ۝٣ وَمِنْ شَرِّ النَّفّٰثٰتِ فِى
الْعُقَدِ ۝٤ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ ۝٥ ع

اٰيَاتُهَا ٦ (١١٤) سُوْرَةُ النَّاسِ مَكِّيَّةٌ (٢١) رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۝١ مَلِكِ النَّاسِ ۝٢ اِلٰهِ
النَّاسِ ۝٣ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ ۙ الْخَنَّاسِ ۝٤ الَّذِىْ
يُوَسْوِسُ فِىْ صُدُوْرِ النَّاسِ ۝٥ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ۝٦ ع

૧૧૩. સૂરઃ અલ-ફલક

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) કહો, હું શરણ માગું છું પરોઢના રબનું,[૧]
(૨) દરેક એ વસ્તુની બૂરાઈથી જે તેણે પેદા કરી છે,
(૩) અને રાત્રિના અંધકારની બૂરાઈથી જ્યારે કે તે છવાઈ જાય,[૨]
(૪) અને ગાંઠોમાં ફૂંકનારાઓ (અથવા ફૂંકનારીઓ)ની બૂરાઈથી,[૩]
(૫) અને ઈર્ષા કરનારાની બૂરાઈથી જ્યારે તે ઈર્ષ્યા કરે.[૪](રુકૂઅ-૧)

૧૧૪. સૂરઃ અન્-નાસ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૬)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) કહો, હું શરણ માગું છું મનુષ્યોના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નું,
(૨) મનુષ્યોના સમ્રાટનું,
(૩) મનુષ્યોના સાચા મા'બૂદ (ઉપાસ્ય)નું,
(૪) એ વસવસાઓ નાખનારની બૂરાઈથી જે વારંવાર પાછો આવે છે,[૧]
(૫) જે લોકોના હૃદયોમાં વસવસાઓ નાખે છે,
(૬) ચાહે તે જીન્નોમાંથી હોય કે મનુષ્યોમાંથી.[૨](રુકૂઅ-૧)

સૂરઃ ફલકની નોંધ :

૧. અર્થાત્, એ રબનું શરણ, જે રાત્રિના અંધકારને દૂર કરીને પ્રકાશિત સવાર (પરોઢ) પ્રગટાવે છે.

૨. કેમ કે મોટાભાગે ગુનાઓ અને અત્યાચારો રાત્રે જ થતા હોય છે, અને ઉપદ્રવકારી પ્રાણીઓ પણ મોટાભાગે રાત્રેજ નીકળે છે.

૩. તાત્પર્ય છે જાદૂગર પુરુષો અને સ્ત્રીઓ.

૪. અર્થાત્, જ્યારે તે ઈર્ષ્યાના કારણે કોઈ નુકસાન પહોંચાડવાની કોશિશ કરે.

સૂરઃ નાસની નોંધ :

૧. અર્થાત્, એક વાર વસવસો (શંકા-કુશંકા) નાખીને જ્યારે બહેકાવવામાં સફળ નથી થતો, તો હટી જાય છે અને ફરી આવીને વસવસો નાખવા લાગે છે, અને આ કોશિશ નિરંતર ચાલુ રાખે છે.

૨. અર્થાત્, આ વસવસો નાખનાર ચાહે મનુષ્યમાંથી હોય કે જીન્નો (શૈતાનો)માંથી, બંનેની બૂરાઈથી બચવા માટે શરણ માંગું છું.

تَبَارَكَ الخَيْرُ

دُعَاءِ خَتْمِ القُرْآنِ

اَللّٰهُمَّ اٰنِسْ وَحْشَتِىْ فِىْ قَبْرِىْ، اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنِىْ بِالْقُرْاٰنِ الْعَظِيْمِ، وَاجْعَلْهُ لِىْ اِمَامًا وَّ نُوْرًا وَّ هُدًى وَّ رَحْمَةً ۭ اَللّٰهُمَّ ذَكِّرْنِىْ مِنْهُ مَا نَسِيْتُ وَعَلِّمْنِىْ مِنْهُ مَا جَهِلْتُ وَارْزُقْنِىْ تِلَاوَتَهٗ اٰنَآءَ الَّيْلِ وَاٰنَآءَ النَّهَارِ ۭ وَاجْعَلْهُ لِىْ حُجَّةً يَّا رَبَّ الْعَالَمِيْنَ ۝ اٰمِيْنَ ۭ

અલ્લાહુમ્મ આનિસ્ વહ્શતિ ફી કબ્રી, અલ્લાહુમ્મર્-હમની બિલ્ કુર્આનિલ્ અઝીમિ, વજ્અલ્હુ-લી ઈમામઁવ્-વ નૂરઁવ્ વ-હુદઁવ્ વ-રહમહ. અલ્લાહુમ્મ ઝક્કિરનિ મિન્હુ મા નસીતુ વ અલ્લિમ્ની વ મિન્હુ મા જહિલ્તુ વર્ઝુક્ની તિલાવતહુ આનાઅ-લ્લયૂલિ વ આનાઅ-ન્નહારિ, વજ્અલ્હુ-લી હુજ્જતન્ યા·રબ્બલ-આલમીન. (આમીન)

હે અલ્લાહ ! મારી કબરના ગભરાટને પ્રેમમાં બદલી નાખ. હે અલ્લાહ ! મારા પર મહાન કુર્આન દ્વારા દયા કર અને તેને મારો નાયક, પ્રકાશ, માર્ગદર્શક અને (મારા માટે) કૃપા બનાવ. હે અલ્લાહ ! તેમાંથી જે હું ભુલી ગયો છું તે મને યદા દેવડાવી દે, જે નથી જાણતો તે મને શીખવાડી દે, અને રાત અને દિવસની પળોમાં મને તેને પઢવાનું સૌભાગ્ય પ્રદાન કર. હે અલ્લાહ ! સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) ! તેને મારા માટે પ્રમાણ અને દલીલ બનાવ.

تصديق

ہم نے اس قرآن مجید کو بغور پڑھا ہے۔ ہم تصدیق کرتے ہیں کہ اس کے متن میں حتی الامکان کوئی کمی بیشی اور کتابت کی کوئی غلطی نہیں ہے۔ دوران طباعت اگر کوئی زیر، زبر، پیش، جزم، تشدید یا نقطہ یا لفظ خراب ہو جائے تو اس کا متن کی صحت سے تعلق نہیں ہیں۔ لھٰذا ہماری تصدیق متن کی صحت کی حد تک ہیں۔

تصدیق کندہ

عبدالرشید الندوی

(حافظ عبدالرشید ندوی)

ખરાઈ અને પ્રમાણન
(Verification and Certification)

અમે આ કુર્આન-મજીદને ધ્યાનપૂર્વક પઢેલ છે, અને તેની ખરાઈ કરી છે કે તેના 'મતન' (Text)માં યથાસંભવ કોઈ વધારો-ઘટાડો અને લખાણમાં કોઈ ભૂલ નથી. પ્રિન્ટિંગ દરમ્યાન જો કોઈ ઝેર, ઝબર, પેશ, જઝમ, તશ્દીદ કે નુક્તો કે શબ્દ ખરાબ થઈ જાય, તો તેના 'મતન'ની ખરાઈ અને દુરસ્તીથી કોઈ સંબંધ નથી. તેથી અમારું પ્રમાણન 'મતન'ની ખરાઈ અને દુરસ્તી સુધી સીમિત છે.

ખરાઈ અને પ્રમાણિત કરનાર

હાફિઝ અબ્દુર્રશીદ નદવી

કુર્આનના પારિભાષિક શબ્દોની ટૂંક-સમજૂતી

અલ્લાહ – ઈશ્વર, ખુદા. 'અલ્લાહ' શબ્દ વાસ્તવમાં 'અલ-ઇલાહ' હતો જે સામાન્ય પરિવર્તન પછી 'અલ્લાહ' બની ગયો. જે રીતે અંગ્રેજી ભાષામાં કોઈ શબ્દ પહેલાં The શબ્દ લગાવીને તેને વિશિષ્ટતા પ્રદાન કરી દેવામાં આવે છે તે જ રીતે અરબી ભાષામાં 'અલ' શબ્દ પ્રયુક્ત થાય છે. આ પ્રમાણે 'અલ્લાહ'થી અભિપ્રેત એક પ્રમુખ અને વિશિષ્ટ ઇલાહ (પૂજ્ય, ઉપાસ્ય) થયો. 'અલ્લાહ' આરંભથી જ તે સત્તાનું નામ રહ્યું છે જે સંપૂર્ણ સદ્‌ગુણોથી યુક્ત, સૃષ્ટિનો રચયિતા અને સૌનો સ્વામી અને પાલનહાર છે; જે સર્વોચ્ચ અને રહસ્યમય હોય, આપણી આંખો જેને જોવામાં અસફળ રહે, જે મનુષ્યનો શરણદાતા હોય, જેના તરફ પૂર્ણ અભિલાષાથી વળી શકાય, જેને સંકટ સમયે પોકારી શકાય, જે શાંતિ પ્રદાન કરી શકે, જે પોતાના બંદાઓ તરફ પ્રેમપૂર્વક વધતો હોય અને જેના તરફ બંદાઓ પણ પ્રેમપૂર્વક વધે, જે મનુષ્યનો પ્રિય અને અભીષ્ટ હોય, જેને મનુષ્ય પોતાનો આરાધ્ય અને પૂજ્ય બનાવી શકે. તેના સમાન કે સમકક્ષ અને તેનો ભાગીદાર કોઈ નથી. આ તમામ વિશેષતાઓ કેવળ અલ્લાહમાં જ હોય છે.

ઇલાહ – પૂજ્ય, ઉપાસ્ય, આરાધ્ય, પ્રભુ, ઈશ્વર. (જૂઓ : અલ્લાહ)

અઝાબ – યાતના, સજા, દંડ, કષ્ટ, દુઃખ વગેરે. અલ્લાહ તે લોકોને જેઓ તેની નિર્ધારિત સીમાઓ-મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરે છે અને અલ્લાહની આજ્ઞાઓને માનતા નથી, આલોક (દુનિયા) અને પરલોક (આખિરત)ના જીવનમાં અઝાબ આપે છે.

અન્સાર – 'નાસિર' શબ્દનું બહુવચન છે. નાસિરનો શાબ્દિક અર્થ થાય છે – મદદ કરવાવાળો, સહાય કરવાવાળો. આમ, અન્સારનો અર્થ થયો સહાયતા કરવાવાળા, મદદ કરવાવાળા. ઇસ્લામમાં 'અન્સાર' તે મદીનાવાસી મુસલમાનોને કહેવામાં આવ્યા છે, જેમણે પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ને અને આપના મક્કાના સાથીઓને મક્કા શહેરથી હિજરત કરીને મદીના પહોંચ્યા પછી પોતાના ઘરોમાં રહેવાની વ્યવસ્થા કરી આપી હતી અને તેમની દરેક પ્રકારની સહાયતા કરી હતી.

અંતિમ દિવસ – તેનાથી અભિપ્રેત તે દિવસ છે જ્યારે કે અલ્લાહ લોકોના કર્મોનો હિસાબ-કિતાબ કરશે અને તેમને તેમના કર્મો અનુસાર ઈનામ કે સજા આપશે. કુર્આનમાં તેના માટે – 'યવમુલ્ આખિર, યવમુલ જઝા, યવમુલ કિયામહ, યવમુદ્દીન' વગેરે શબ્દો પ્રયુક્ત થયા છે. આ દિવસની સૂચના દરેક પયગંબરે–ઈશદૂતે આપી છે અને જેનો ઉલ્લેખ તમામ આકાશી ગ્રંથોમાં થયો છે.

અર્-રસ્સવાળા – એક પ્રાચીન જાતિનું નામ છે. આ જાતિના લોકોને કુર્આનમાં અર્-રસ્સવાળા કહેવામાં આવ્યા છે. આ જાતિનો ઉલ્લેખ કુર્આનમાં 'આદ' અને 'સમૂદ' જાતિઓના સાથે થયો છે. એક સ્થળે 'અર્-રસ્સવાળા'ના સાથે પયગંબર હઝરત નૂહ (અલૈ.)ની જાતિનો ઉલ્લેખ થયો છે. કેટલાક વિદ્વાનોના મતાનુસાર 'અર્-રસ' કોઈક

સ્થળ-વિશેષનું નામ છે. આમ તો અરબી ભાષામાં 'અર્-રસ' પુરાણા કૂવા કે અંધારિયા કૂવાને કહે છે.

અરફાત – આનું સાચું નામ 'અર્ફા' છે, પરંતુ 'અરફાત'ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. આ મક્કા શહેરથી પૂર્વ દિશા તરફ તાઈફના માર્ગમાં સ્થિત એક વિશાળ મેદાન છે. તેનું અંતર મક્કા શહેરથી ૧૩ માઈલ અને મિનાથી ૯ માઈલ છે. આ મેદાનની પહોળાઈ ૪ માઈલ (આશરે ૬.૪ કિ.મી.) અને લંબાઈ ૮ માઈલ (આશરે ૧૨.૮ કિ.મી.) છે. આ ઉત્તરની દિશાથી આ જ નામના એક પહાડથી ઘેરાયેલ છે. આ જ તે મેદાન છે જ્યાં હજ્જ કરનારાઓએ અરબી મહિના 'ઝિલહિજ્જા'ની ૯મી તારીખે સૂર્ય ઢળવાથી (મધ્યાહ્ન)થી લઈને સાંજે સૂર્યાસ્ત સુધી રોકાણ કરવું અનિવાર્ય છે. કોઈ વ્યક્તિ જે હજ્જ-યાત્રા માટે ગયો હોય છે, ઉપરોક્ત અવધિમાં આ મેદાનમાં ન પહોંચી શક્યો તો તેની હજ્જ નહીં થાય. આ જ કારણ છે કે ઇસ્લામના કેટલાક વિદ્વાનોનો મત છે કે હજ્જ વાસ્તવમાં ઉપરોક્ત અવધિમાં આ મેદાનમાં ઉપસ્થિત થવાનું નામ છે.

અર્શ – અર્શ એટલે રાજ-સિંહાસન કે તખ્ત. કુર્આનમાં આનાથી અભિપ્રેત ઈશ્વરનું સિંહાસન છે. અલ્લાહના રાજ-સિંહાસન પર બિરાજમાન થવાનો એક સ્પષ્ટ અર્થ એ પણ થઈ શકે છે કે અલ્લાહ ન માત્ર સંપૂર્ણ સૃષ્ટિનો નિર્માતા છે, બલ્કે સંપૂર્ણ સૃષ્ટિ તેના જ આધીન છે, તે જ તેને ચલાવી રહ્યો છે. તે સૃષ્ટિની રચના કરીને તેનાથી અલિપ્ત કે અલગ થઈ ગયો નથી. વિશ્વ અને તે સાથે સમગ્ર સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા અને શાસનની ધૂરા તેના હાથમાં જ છે. તાત્પર્ય એ છે કે મનુષ્ય પોતાની સમજ-શક્તિની મર્યાદામાં રહીને સમજી શકે તે પ્રકારનો શબ્દ અહીં પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે.

અલ-આ'રાફ – 'આ'રાફ' વિશિષ્ટ ઊંચા સ્થાનને કહે છે, જેના ઉપર અલ્લાહના વિશિષ્ટ પ્રિય બંદાઓ બિરાજશે.

અલ-હિજ્ર – આ 'સમૂદ' જાતિનું કેન્દ્રીય નગર હતું. મદીનાથી તબૂક જતા માર્ગમાં આ સ્થળ આવેલું છે. આ નગરના ખંડેરો આજે પણ જોવા મળે છે.

અસ્ર – (૧) દિવસનો ચોથો પહોર. તેથી તે નમાઝ જે થોડો દિવસ રહી જાય ત્યારે પઢવામાં આવે છે તેને અસ્રની નમાઝ કહે છે. આનો સમય દિવસ આથમે ત્યાં સુધી રહે છે. અરબી ભાષામાં 'અસ્ર' વાસ્તવમાં 'કાળ'ને કહે છે. તેમાં કાળના તીવ્ર ગતિથી વિતી જવાનો સંકેત હોય છે. આ શબ્દ પહેલાં વિતી ગયેલ સમય, યુગ માટે પણ પ્રયોજાય છે. તેથી દિવસના અંતિમ હિસ્સાને, જ્યારે દિવસ વિતીને જાણે પૂર્ણપણે નિચોવાઈ ગયો હોય, 'અસ્ર' કહેવામાં આવે છે.

આદ – અરબસ્તાનની એક પ્રાચીન જાતિનું નામ છે. અરબી ભાષાના પ્રાચીન કાવ્યોમાં આ જાતિનો વધુ ઉલ્લેખ મળે છે. જે રીતે તેની પ્રતિષ્ઠા વધી હતી, તે રીતે ધરતી પરથી તેનું વિનષ્ટ થઈ જવું પણ લોકોક્તિ બનીને રહી ગયું. આ જાતિ 'અહકાફ' નામના ક્ષેત્રમાં વસતી હતી જે હિજાઝ, યમન અને યમામાના વચ્ચે પડે છે. હાલ તે

વેરાન છે. તેને જોઈને કોઈ એવું કહી શકતું નથી કે અહીં ક્યારેક કોઈ શક્તિશાળી અને વૈભવશાળી લોકો આબાદ હતા. આજે તે એવી મરુભૂમિ છે જ્યાં જવાનું કોઈ સાહસ કરતું નથી. પયગંબર હઝરત નૂહ (અલૈ.)ની જાતિના વિનષ્ટ થઈ ગયા પછી આ જ જાતિ દરેક રીતે તેની ઉત્તરાધિકારી હતી. આ જાતિના લોકો ઊંચા-ઊંચા સ્તંભોવાળા ભવનો, મહેલોનું નિર્માણ કરતા હતા. તેમના ત્યાં હઝરત હૂદ (અલૈ.)ને પયગંબર બનાવીને મોકલવામાં આવ્યા, પરંતુ દુર્ભાગ્યવશ આ જાતિ સન્માર્ગ ઉપર આવી ન શકી અને અનેકેશ્વરવાદમાં ગ્રસ્ત થઈ ગઈ, છેવટે તેનો નાશ થઈને રહ્યો. ઈ.સ. ૧૮૩૭માં એક અંગ્રેજને એક પ્રાચીન શિલાલેખ મળ્યો હતો, જેમાં હઝરત હૂદ (અલૈ.)નો ઉલ્લેખ હતો. આ લેખથી જ્ઞાત થાય છે કે આ તે લોકોનો લેખ છે, જે આ પયગંબરના અનુયાયી હતા.

આખિરત – પરલોક, પારલૌકિક જીવન, Hereafter. કુર્આન અનુસાર વર્તમાન લોકની મુદ્દત સીમિત અને નિશ્ચિત છે. એક સમય આવશે કે આ સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા છિન્ન-ભિન્ન થઈ જશે. પછી અલ્લાહ એક નવીન લોકનું નિર્માણ કરશે, જેના નિયમો વર્તમાન લોકથી તદ્દન ભિન્ન હશે. જે કંઈ આજે છૂપાયેલ છે, આંખોથી ઓઝલ છે તે તે લોકમાં પ્રત્યક્ષ અને પ્રગટ થઈ જશે.આલોકમાં કે દુનિયાના જીવનમાં લોકોએ જે કંઈ સારું-ખરાબ કે સાચું-ખોટું કર્યું-કરાવ્યું હશે, તે તેમના સામે આવી જશે. અલ્લાહના આજ્ઞાંકિત લોકોનું ઠેકાણું જન્નત (સ્વર્ગ) હશે અને અલ્લાહના અવજ્ઞાકારી અને વિદ્રોહી લોકોને જહન્નમ (નર્ક)માં ઝોંકી દેવામાં આવશે.

આયત – નિશાની, ચિહ્ન, સંકેત, Sign વગેરે. 'આયત'થી કોઈ વસ્તુને આપણે પ્રમાણિત રૂપ આપીએ છીએ, તેનાથી પ્રમાણ તરફ સંકેત મળે છે. કુર્આનમાં 'આયત' શબ્દ ત્રણ અર્થોમાં પ્રયોજાયો છે. (૧) પ્રાકૃતિક લક્ષણો, તથ્યો અને ઐતિહાસિક ઘટનાઓને પણ 'આયત' કહેવામાં આવ્યા છે. એટલા માટે કે તેનાથી આપણને તે સચ્ચાઈઓની જાણકારી મળે છે જે આ ભૌતિક જગતમાં ક્રિયાશીલ છે. (૨) તે ચમત્કારોને પણ આયત કહેવામાં આવ્યા છે, જેને અલ્લાહના પયગંબરો પોતાના પયગંબર હોવાના પ્રમાણ સ્વરૂપે બતાવતા હતા. (૩) કુર્આનના વાક્યાંશ કે વાક્યને પણ 'આયત' કહેવામાં આવે છે. કુર્આનના વાક્યોમાં જે વિલક્ષણતા અને વિશેષતા જોવા મળે છે તે એ વાતનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે કે કુર્આનનું અવતરણ અલ્લાહ તરફથી થયું છે અને તે ઈશવાણી છે. 'આયત' અને દલીલ કે પ્રમાણમાં ભેદ છે. દલીલ કે પ્રમાણ વાસ્તવમાં 'આયત' પર જ નિર્ભર છે.

ઈંજીલ – આ યુનાની શબ્દનો શબ્દાર્થ 'શુભ-સૂચના' છે. હઝરત ઈસા મસીહ (અલૈ.) આકાશી શાસન કે અલ્લાહના શાસન (બાદશાહત)ની શુભ-સૂચના આપતા હતા. ઈસાઈઓના મતાનુસાર તેથી જ ઈસા (અલૈ.) પર અવતરિત ગ્રંથને ઈંજીલ કહેવામાં આવે છે. પરંતુ મુસલમાનોના માનવા પ્રમાણે ઈંજીલ એટલા માટે શુભ-સૂચના છે કે તેમાં પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના આગમનની સૂચના આપવામાં આવી છે અને અલ્લાહના શાસનનો સંબંધ પણ વાસ્તવમાં તેમના આગમનથી જ છે.

ઇંજીલ વાસ્તવમાં પયગંબર હઝરત ઈસા મસીહ (અલૈ.)ના અંતિમ સમયના અઢી-ત્રણ વર્ષના તે કથનો અને પ્રવચનોનો સંગ્રહ છે જે તેમણે અલ્લાહ તરફથી આપ્યા હતા. આપના જીવન-કાળ દરમ્યાન તેને લિપિબદ્ધ કરી શકાયા કે નહીં, તે અંગે કંઈ કહી શકાય તેમ નથી. કેટલીક મુદત પશ્ચાત આપના જીવન-ચરિત્ર પર વિભિન્ન પુસ્તકો લખવામાં આવ્યા, તો તેમાં આપના તે પ્રવચનો અને વચનોને પણ વિભિન્ન જગ્યાએ અંકિત કરી દેવામાં આવ્યા, જે તે પુસ્તકોના લેખકો સુધી જન-શ્રુતિઓ કે સ્મૃતિ-પત્રો દ્વારા પહોંચ્યા હતા. આજે જે ઇંજીલો મત્તા, મરકુસ, લૂકા અને યૂહન્નાના નામથી જોવા મળે છે તે વાસ્તવમાં ઇંજીલ નથી.

ઇદ્દત – અર્થાત્ ગણત્રી. ઇસ્લામી પરિભાષામાં 'ઇદ્દત' તે સમયાવધિને કહે છે જેના પૂરો થયા પહેલાં વિધવા કે તલાક પામેલ સ્ત્રીઓ બીજા લગ્ન કરી શકતી નથી. પતિના અવસાન પછી ઇદ્દતની મુદ્દત ૪ મહિના ૧૦ દિવસ છે અને તલાક પામેલ સ્ત્રીઓની ઇદ્દત ત્રણ વખતના રજસ્ત્રાવ સુધી છે. ત્રણ મહિનાની ઇદ્દત તે વૃદ્ધ સ્ત્રીઓની છે જે રજસ્ત્રાવથી નિરાશ થઈ ચૂકી હોય. તે યુવતીઓની ઇદ્દત પણ ત્રણ મહિના રાખવામાં આવી છે જે હજુ રજસ્વલા થઈ નથી. ગર્ભવતી સ્ત્રીઓની ઇદ્દત બાળક જન્મવા સુધી છે. તલાક પામેલ સ્ત્રીની ઇદ્દત સાથે તે પણ આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે આ મુદ્દતમાં તે સ્ત્રીને તેના માતૃગૃહે મોકલવામાં ન આવે, ન તે ત્યાં જાય, બલ્કે તે પતિના ઘરમાં જ રહે, એટલા માટે કે સાથે રહેવાથી સંભવ છે કે ફરી પતિ-પત્ની વચ્ચે મેળ-મેળાપ થઈ જાય.

ઇબલીસ – અર્થાત્ અત્યંત નિરાશ, શોકગ્રસ્ત, ઇન્કાર કરનાર. આ તે જિન્નનું ઉપનામ છે જેણે અલ્લાહના આદેશની અવહેલના કરીને હઝરત આદમ (અલૈ.) આગળ ઝૂકવાથી ઇન્કાર કરી દીધો હતો અને પછી એ નિશ્ચય કર્યો હતો કે તે આદમની સંતાનને સત્ય-માર્ગથી વિચલિત કરવાનો પ્રયાસ કરતો રહેશે.

ઇબાદત – અર્થાત્ દાસ્યભાવ, વિનમ્રતા, વિનીતભાવ, કોઈકના સામે આજીજીપૂર્વક પૂર્ણપણે ઝૂકી જવું. 'ઇબાદત'માં પ્રેમ, તીવ્ર આકર્ષણ, લગાવ અને ઊંડી રુચિનો અર્થ પણ સામેલ છે. ઇબાદતનો સંબંધ મનુષ્યના સંપૂર્ણ જીવન સાથે છે. તેથી ઇબાદતનો અર્થ જયાં પૂજા, ઉપાસના (Worship) થાય છે ત્યાં આ શબ્દ બંદગી, દાસતા, આજ્ઞાપાલન અને આચરણના અર્થમાં પણ પ્રયુક્ત થાય છે.

ઇશા – રાત્રિનો પ્રથમ પહોર કે રાત્રિનો અંધકાર. તેથી તે નમાઝ જે સૂર્યાસ્ત પછી પશ્ચિમ દિશાની લાલિમા સમાપ્ત થઈ ગયા પછી પઢવામાં આવે છે તેને ઇશાની નમાઝ કહેવામાં આવે છે. તેનો સમય પ્રાતઃકાળનું પરોઢ નીકળે તે પહેલાં સુધી રહે છે, પરંતુ ઉત્તમ એ છે કે આ નમાઝ રાત્રિના પહેલા પહોરમાં પઢી લેવામાં આવે.

ઇસ્લામ – વિનમ્રતા, વિનીત, આજ્ઞાપાલન, આત્મસમર્પણ, પૂર્ણરૂપે કોઈ બીજાના થઈ જવું (Complete Submission), સ્વેચ્છાએ આધીનતાનો સ્વીકાર કરવો. અલ્લાહ સમક્ષ સ્વયંને સમર્પિત કરી દેવું અને તેની આજ્ઞાનું પાલન કરવાનું જ બીજું નામ ઇસ્લામ

છે. ઇસ્લામનો બીજો પ્રચલિત અર્થ છે સુલેહ, શાંતિ, કુશળતા, સંરક્ષણ, શરણ વગેરે. પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)એ કહ્યું છે : ''ઇસ્લામ ગ્રહણ કરો, (બરબાદી અને વિનાશથી) બચી જશો.'' આપ (સલ્લ.)એ એવું પણ કહ્યું કે : ''જે વ્યક્તિ પણ આમાં (ઇસ્લામમાં) આવી ગઈ સલામત (સુરક્ષિત) રહી.''

ઇહરામ – હજ્જ કે ઉમરા કરવાવાળા લોકો મક્કા શહેર પહોંચ્યા પહેલાં એક નિશ્ચિત સ્થળે સ્નાન (ગુસ્લ) કરીને એક વિશેષ પ્રકારનું ફકીરી વસ્ત્ર ધારણ કરે છે અને 'તલ્બિયા' (એક વિશેષ દુઆ-પ્રાર્થના) કહે છે – આ જ ઇહરામ છે. આ વસ્ત્રમાં માત્ર એક સિવ્યા વગરની લુંગી (વસ્ત્ર) અને એક ચાદર હોય છે, જેને ઉપરથી ઓઢી લેવામાં આવે છે. મહિલાઓ માટે ઇહરામ સીવેલાં વસ્ત્રો જ હોય છે. આ વસ્ત્રો ધારણ કર્યા પછી ઘણી ચીજ-વસ્તુઓ માણસ પર હરામ (અવૈધ) થઈ જાય છે જે સામાન્ય સ્થિતિમાં હરામ નથી હોતી. જેમ કે સુગંધનો પ્રયોગ, વાળ કપાવવા, સાજ-શણગાર અને પતિ-પત્ની વચ્ચે જાતીય-સંબંધ વગેરે. આવી વસ્તુઓના હરામ હોવાના કારણે જ આ વસ્ત્રને ઇહરામ કહે છે. ઇહરામની સ્થિતિમાં કોઈ જીવની હત્યા કરવાની, કોઈ જાનવરનો શિકાર કરવાની કે કોઈ શિકારીને શિકારનું ઠેકાણું બતાવવાની પણ મનાઈ છે.

ઈમાન – આસ્થા, વિશ્વાસ, શ્રદ્ધા, માનવું. ઈમાન વાસ્તવમાં પુષ્ટિ કરવા અને માનવાને કહે છે. તેનો વિરોધાર્થી છે કુફ્ર જેનો અર્થ છે ઇન્કાર, ખોટું ઠેરવવું, અસ્વીકાર કરવો, અવમાનના. વિશ્વાસનો વિરોધાર્થી છે શંકા, સંદેહ, અવિશ્વાસ. ઈમાન તે વિશ્વાસને કહે છે જેના સાથે શ્રદ્ધા પણ હોય, વિનમ્રતા અને ભય પણ હોય અને તે સાથે આસ્થા અને ભરોસો પણ હોય. ઇસ્લામમાં ઈમાન એક વિસ્તૃત અને વ્યાપક અર્થ ધરાવે છે.

ઈમાન લાવવું – માનવું, વિશ્વાસ કરવો, સ્વીકાર કરવો. ઇસ્લામી પરિભાષામાં તે વાતોને પૂર્ણ વિશ્વાસથી માનવી જે ઇસ્લામે પ્રસ્તુત કરી છે. જેમ કે અલ્લાહ પર ઈમાન, તેના રસૂલો–ઈશદૂતો પર ઈમાન, આખિરત (પરલોક) પર ઈમાન, અંતિમ આકાશી ગ્રંથ કુર્આન અને અન્ય આકાશી ગ્રંથો પર ઈમાન વગેરે.

ઈમાનવાળા – તે વ્યક્તિ જે ઈમાન લાવે, એ વાતો પર જેની શિક્ષા ઇસ્લામે આપી છે. આવા લોકોને 'મોમિન' પણ કહે છે.

ઈસાઈ – પયગંબર હઝરત ઈસા મસીહ (અલૈ.)ના અનુયાયી હોવાનો દાવો કરનાર, ખ્રિસ્તી.

ઉમરા – નિર્માણ, શોભા, આબાદી. ઇસ્લામી પરિભાષામાં 'ઉમરા' પણ હજ્જની જેમ એક ઇબાદત છે જે કા'બાની ઝિયારત (દર્શન)ના રૂપે કરવામાં આવે છે. હજ્જ અને ઉમરામાં ભેદ છે. હજ્જ સામર્થ્યવાન માટે અનિવાર્ય છે, પરંતુ ઉમરા અનિવાર્ય નથી. હજ્જનો સમય નિશ્ચિત છે, પરંતુ ઉમરા કોઈ પણ સમયે કરી શકાય છે. હજ્જ સામૂહિક રૂપે કરવાની હોય છે, ઉમરા એકલા પણ અદા કરી શકાય છે. ઉમરામાં હજ્જની અમુક જ રીતિઓનું પાલન કરવાનું હોય છે.

ઉમ્મી – એ વ્યક્તિ કે જાતિને કહે છે જે નિરક્ષર હોય કે જેની પાસે અક્ષરજ્ઞાન ન હોય અથવા જેના પાસે કોઈ આકાશી ગ્રંથ કે પુસ્તિકાઓ ન હોય.

એ'તિકાફ – શાબ્દિક અર્થ સ્વયંને કોઈ વસ્તુથી સંબદ્ધ કરી રાખવાનો છે. પરંતુ ઇસ્લામી શરીઅતમાં એતિકાફ નિયતની સાથે મસ્જિદમાં રોકાઈ રહેવા અને બધાથી કપાઈને રહેવાને કહે છે. તેનો ભાવાર્થ 'એકાંતવાસ' પણ લઈ શકાય છે, પરંતુ તેમાં અલ્લાહના સ્મરણનું હોવું અનિવાર્ય છે. રમઝાનના અંતિમ દસ દિવસો એકવીસમી રાત્રિથી લઈને ચાંદ દેખાવા સુધી એતિકાફ કરવું 'સુન્નતે મુહક્કદા કિફાયા' છે. અર્થાત્ કોઈ વસ્તી કે મહોલ્લામાં મસ્જિદ અને મુસલમાનો હોય અને આ એતિકાફ ન કરવામાં આવે તો તમામ મુસલમાનો ગુનેગાર હશે અને જો એક વ્યક્તિએ પણ એતિકાફ કરી લીધો તો બધા તરફથી તે અદા થઈ જશે. એ'તિકાફની સ્થિતિમાં કેવળ વ્યક્તિ માટે એતિકાફની જગ્યા (જેમ કે મસ્જિદ અથવા ઘર)થી કોઈ આવશ્યક કામ વિના બહાર નીકળવું અવૈધ છે. જો તે જગ્યાએ પેશાબ-જાજરૂની વ્યવસ્થા ન હોય તો બહાર નીકળી શકાય છે, પણ તેનાથી નિવૃત્ત થઈને તરત જ પાછા આવવું શરત છે. તે જ રીતે જો તે કોઈ એવી મસ્જિદમાં છે તો જુમ્આની નમાઝ માટે પણ તે જુમ્આ મસ્જિદ જઈ શકે છે. જો ભોજનનો પ્રબંધ મસ્જિદમાં ન થઈ શકે તો ભોજન માટે પણ તે બહાર નીકળી શકે છે. એતિકાફની સ્થિતિમાં પ્રત્યેક ક્ષણ ઇબાદત અને અલ્લાહના સ્મરણ મગ્ન રહેવું ઉત્તમ ગણવામાં આવે છે અને તેનાથી સહેજ પણ બેદરકારી અપ્રિય છે. પતિ-પત્ની વચ્ચે શારીરિક સંબંધ, ચાહે વાસનાના આવેગ હેઠળ હોય કે ઇચ્છાપૂર્વક, અવૈધ છે. આ જ પ્રમાણે અશ્લીલ વિચારોનું મનમાં લાવવું અને તે પ્રકારની વાતો કરવી પણ અવૈધ છે.

ઐકાવાળા – ઐકા તબૂકનું પ્રાચીન નામ છે. ઐકાનો શાબ્દિક અર્થ ઘનઘોર જંગલ થાય છે. મદયનવાળા અને ઐકાવાળા એક જ વંશના બે કબીલા હતા. તેમના વિસ્તારો એકબીજાથી મળેલા હતા. વેપાર તેમનો વ્યવસાય હતો. બંને કબીલાઓના માર્ગદર્શન માટે હઝરત શુઐબ (અલૈ.)ને અલ્લાહે પયગંબર બનાવીને મોકલ્યા હતા.

કફ્ફારા – પ્રાયશ્ચિત (Expiation). કોઈ ગુના કે પાપના દોષથી મુક્ત થવા માટે કરવામાં આવતો ઉપાય અથવા ધાર્મિક કાર્ય 'કફ્ફારા' કહેવાય છે. તેનો શાબ્દિક અર્થ છે, છૂપાવવાવાળી વસ્તુ. સદ્કાર્ય કે નેક કાર્ય ગુના કે પાપને ઢાંકી લે છે અને તેની અસરને દૂર કરી દે છે. આજ દૃષ્ટિથી તે કાર્યોને 'કફ્ફારા' કહેવામાં આવ્યા છે જે દોષ-મુક્ત થવા માટે કરવામાં આવે છે. વિભિન્ન ગુના કે પાપનો કફ્ફારો કુર્આનમાં નિશ્ચિત કરી દેવામાં આવેલ છે.

કાફિર – કુફ્ર કરનાર, ઇન્કાર કરનાર, ધર્મવિરોધી, સત્યને છૂપાવનાર, અકૃતજ્ઞ, અપકારી. તે લોકો જેઓ તે સચ્ચાઈઓને માનવા અને સ્વીકારવાનો ઇન્કાર કરે છે જેની શિક્ષા અલ્લાહ અને તેના પયગંબરે આપી છે. આ શબ્દ કુર્આનમાં જુદાજુદા અર્થમાં વિષયાનુરૂપ પ્રયુક્ત થયો છે.

કાબા – મક્કા શહેરમાં આવેલ તે પ્રતિષ્ઠિત અને પવિત્ર ઘર જે વિશુદ્ધ એકેશ્વરવાદનું

પ્રતીક છે, જેની દીવાલો અલ્લાહની આજ્ઞાથી પયગંબરો હઝરત ઈબ્રાહીમ અને હઝરત ઈસ્માઈલ (અલૈ.)એ ઊભી કરી હતી. આ ઘરને અલ્લાહે સંપૂર્ણ માનવ-જાત માટે ધર્મ-કેન્દ્ર નિયત કર્યું છે. તેના જ તરફ મોઢું કરીને નમાઝ પઢવામાં આવે છે.

કિતાબ – આ શબ્દ કુર્આનમાં ઘણા અર્થોમાં વપરાયો છે.

(૧) અલ્લાહનો કલામ (વાણી), જે તેણે રસૂલો (ઈશદૂતો) પર અવતરિત કર્યો. આખા પુસ્તક કે ગ્રંથને પણ 'કિતાબ' કહે છે, તેના કોઈ ભાગ કે ખંડને પણ 'કિતાબ' કહે છે. (૨) આદેશ, હુકમ, અનિવાર્ય ધર્મવિધાન, કાનૂન, શરીઅત. (૩) અલ્લાહનો એ અભિલેખ, દસ્તાવેજ (Record) જેમાં દરેક વસ્તુ અંકિત છે. (૪) તે પુસ્તક જેમાં ફેંસલાઓ-નિર્ણયો અંકિત છે. (૫) પત્રના અર્થમાં પણ તેનો પ્રયોગ થયો છે. (૬) તે કર્મપત્રક, જેમાં મનુષ્યના પોતાના સારા-ખરાબ કાર્યોનું વિવરણ આપવામાં આવ્યું હશે. સારા લોકોને તેમનું કર્મપત્રક તેમના જમણા હાથમાં અને ખરાબ લોકોને તેમનું કર્મપત્રક તેમના ડાબા હાથમાં આપવામાં આવશે. (૭) ભાગ્ય, નિયતિ, તકદીર, પૂર્વ નિર્ધારિત વાત.

કિતાબવાળા (અહલે કિતાબ) – કુર્આનમાં કિતાબવાળા કે અહલે-કિતાબ એ લોકોને કહેવામાં આવ્યા છે જેમને અલ્લાહ તરફથી કિતાબ (ગ્રંથ) પ્રદાન થયો હતો. આ સંકેત છે યહૂદીઓ અને ઈસાઈઓ તરફ જેમને અલ્લાહે 'તૌરાત' અને 'ઇંજીલ' નામે ગ્રંથો પ્રદાન કર્યા હતા. પરંતુ અફસોસ કે કાળાંતરે તેમના અનુયાયીઓએ એ ગ્રંથોને વિકૃત કરી નાખ્યા.

કિબલા – એ વસ્તુ જે માણસના સન્મુખ રહે અને જેના તરફ તેનું ધ્યાન આકૃષ્ટ હોય. ઈસ્લામી પરિભાષામાં તેનાથી અભિપ્રેત એ દિશા છે જેના તરફ ચહેરો કરીને નમાઝ પઢવામાં આવે છે, અર્થાત્ મક્કા શહેરમાં આવેલ કાબા.

કિબ્તી – મિસર (ઇજીપ્ત)ના પ્રાચીન નિવાસી. આ અનેકેશ્વરવાદી હતા. મૂર્તિઓની પૂજા કરતા હતા. મિસરમાં ઇસરાઈલની સંતાન જ્યારે ગુલામીનું જીવન વિતાવી રહી હતી, તે વખતે જે જૂથનું દેશમાં શાસન હતું તેનો સંબંધ આ જ 'કિબ્તી' જાતિથી હતો.

કિબ્લ-એ-ઊલા – પહેલાં મુસલમાનો પેલેસ્ટાઇનની મસ્જિદ બૈતુલ-મકદિસ તરફ ચહેરો કરીને નમાઝ પઢતા હતા, તેથી બૈતુલ-મકદિસને કિબ્લ-એ-ઊલા કહે છે.

કયામત – પુનરુત્થાન અથવા મહાપ્રલય. આનાથી અભિપ્રેત એક એવો દિવસ છે જ્યારે વર્તમાન લોક અર્થાત્ સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા છિન્ન-ભિન્ન થઈ જશે અને તમામ જીવધારી મરી જશે. તેના પછી અલ્લાહ એક બીજી સૃષ્ટિની રચના કરશે. તમામ લોકોને પુનઃ જીવિત કરીને ઉઠાવવામાં આવશે અને તેમને તેમના પોતાના કર્મોનો બદલો આપવામાં આવશે. આ જ દિવસ કયામત કે કિયામતનો દિવસ હશે.

કિસાસ કે કસાસ – હત્યાદંડ (Retaliation). ઇસ્લામી ધર્મ-વિધાન (શરીઅત)માં

હત્યા કરનાર હત્યારાને હત્યાદંડ સ્વરૂપે કતલ કરી નાખવામાં આવશે અથવા ક્ષમાદાનની સ્થિતિમાં મારી નાખવામાં આવેલ વ્યક્તિના વારસોને કંઈક માલ-ધન અપાવવામાં આવશે, આને 'કિસાસ' કે 'કસાસ' કહે છે. ક્ષમા કરવાનો અધિકાર મારી નાખવામાં આવેલ વ્યક્તિના વારસોને પ્રાપ્ત હોય છે. કિસાસને લાગુ ન કરવું આખા સમાજ માટે જોખમની વાત છે. કોઈ પણ સમાજમાં એ સૌથી મોટી આવશ્યકતા છે કે મનુષ્યના પ્રાણોની રક્ષા કરવામાં આવે. જો કોઈ વ્યક્તિ અકારણ કે નાહક રીતે કોઈની હત્યા કરી નાખે છે તો તેનો અર્થ એ છે કે તે વ્યક્તિ સમાજની તે મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરી રહ્યો છે જેનાથી માનવ-પ્રાણની સુરક્ષા થાય છે. તેથી કુર્આનમાં છે કે, 'કિસાસમાં તમારા માટે જીવન છે.'

કુફ્ર – અધર્મ, ઇન્કાર, અકૃતજ્ઞતા. કુફ્રનો શાબ્દિક અર્થ થાય છે ઢાંકવું, છૂપાવવું, આવરણ નાખવું. તેનું નામવાચક 'કાફિર' થાય છે, જેનો અર્થ થાય છે – છૂપાવનાર, ઢાંકનાર, પરદો નાખનાર. ઇસ્લામ મનુષ્યનો સ્વભાવિક ધર્મ છે અને તેની પ્રકૃતિની અપેક્ષા છે. ઇસ્લામનો ઇન્કાર કરનાર વાસ્તવમાં પોતાની સહજ અને નિર્મળ પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ પર અજ્ઞાનતાનો પડદો નાખે છે, જેને લઈને તે જન્મ્યો છે અને તેનાથી અન્ય માર્ગ પર ચાલતો રહે છે, તેથી આવા માણસને કાફિર કહેવામાં આવે છે.

કુર્આન, કુરઆન – અલ્લાહના અંતિમ ગ્રંથનું નામ જે અંતિમ પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) પર અવતરિત થયો છે. તેનો શાબ્દિક અર્થ થાય છે – પઢવું, વાંચવું. આમ, આ ગ્રંથનું નામ જ એ દર્શાવે છે કે આ ગ્રંથ એટલા માટે અવતરિત થયો છે કે તેનો વધુમાં વધુ પાઠ કરવામાં આવે અને જગતના સૌ લોકો તેનો પાઠ કરીને પોતાના જીવનનો માર્ગ નિશ્ચિત કરે. આ ગ્રંથને કુર્આન કહેવું એવું જ છે જેમ કે કોઈક અત્યંત સુંદર વ્યક્તિને 'સૌંદર્ય'નો ઇલ્કાબ પ્રદાન કરી દેવામાં આવે.

કુરબાની – બલિદાન. જાનવર કે ચોપાયાને અલ્લાહના નામે કુરબાન કરવાની ક્રિયાને પણ કુરબાની કહેવામાં આવે છે. એવી વસ્તુ જેના દ્વારા અલ્લાહનું સામીપ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાય, અલ્લાહની પ્રદાન કરેલ વસ્તુને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક તેને અર્પિત કરવું પણ કુરબાની કહેવાય છે. કુરબાનીની ક્રિયા વાસ્તવમાં પોતાની દરેક વસ્તુ, ત્યાં સુધી કે પોતાના પ્રાણને પણ અલ્લાહને અર્પણ કરવાનું બાહ્ય પ્રદર્શન છે. જાનવરનું લોહી વહાવીને વાસ્તવમાં એ પ્રતિજ્ઞા કરવામાં આવે છે કે જો અલ્લાહ કાજે અમને પોતાના પ્રાણ ન્યોછાવર કરવા પડે તો તેમાં કદાપિ કોઈ સંકોચ નહીં થાય. કુરબાની આત્માને શુદ્ધ કરવાનો એક ઉપાય પણ છે. તેથી કુરબાનીની પ્રથા કે પ્રણાલિકા સમસ્ત પ્રાચીન જાતિઓમાં પણ રહી છે અને તેને અલ્લાહને પ્રસન્ન કરવાનું એક માધ્યમ પણ સમજવામાં આવ્યું છે. કુરબાની હઝરત ઇબ્રાહીમ (અલૈ.)ની યાદગાર છે. હઝરત ઇબ્રાહીમ (અલૈ.)એ પોતાના પુત્રને અલ્લાહ માટે કુરબાન કરવાની ઇચ્છા કરી તો આ કુરબાની બીજા સ્વરૂપે સ્વીકાર કરવામાં આવી. જાનવરની કુરબાનીની હેસિયત એક 'ફિદયા'ની પણ છે. જાનવરની કુરબાની આપીને આપણે આપણા પ્રાણોને મુક્ત કરાવી લઈએ છીએ, જો કે આપણા પ્રાણો આપણને

પરત આપવામાં આવતા નથી, બલ્કે આપણી અમાનતમાં તેમને સોંપી દેવામાં આવે છે જેથી જ્યારે પણ જરૂર પડે, આપણે તેમને અલ્લાહ માટે ન્યોછાવર કરી દઈએ. ઇસ્લામની હકીકત પણ વાસ્તવમાં કુરબાનીની જ છે. તેમાં વ્યક્તિ સ્વયંને અર્પણ કરી દે છે.

કુરૈશ – હઝરત ઇસ્માઈલ (અલૈ.)ની સંતતિમાં નઝ્ર બિન કનાનાના વંશથી સંબંધ રાખવાવાળો એક પ્રતિષ્ઠિત કબીલો. પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) આ જ કબીલામાં જન્મ્યા હતા.

ખલીફા – પ્રતિનિધિ, નાયક, નાયબ, કોઈના પછી આવનાર ઉત્તરાધિકારી. પ્રતિનિધિના અર્થમાં ખલીફા તે વ્યક્તિ હોય છે જે માલિકે પ્રદાન કરેલ સત્તા અને અધિકારોનો ઉપયોગ તેના આદેશાનુસાર જ કરે છે. તે પોતાને સ્વામી અને માલિક નથી સમજતો અને વાસ્તવિકતા એ છે કે મનુષ્યને ધરતીમાં જે અધિકારો મળ્યા છે તેનો ઉપયોગ પણ અલ્લાહના આદેશાનુસાર જ થવો જોઈએ.

ખુલા (ખુલ્અ) – છૂટકારો લેવો, મુક્ત થવું. ઈસ્લામે જો પુરુષોને તલાકનો અધિકાર આપ્યો છે તો સ્ત્રીઓને 'ખુલા'નો. સ્ત્રી જો સમજે છે કે તેનું ગુજરાન કે નિભાવ પતિ સાથે નથી થઈ શકતો તો તે 'ખુલા' મેળવી શકે છે. સ્ત્રી જો ખુલા મેળવવા માગતી હોય તો તેણીએ તે ધન કે માલ કે તેનો ભાગ પુરુષને પરત કરવો પડશે જે તેને નિકાહ વખતે 'મહ્ર'ના રૂપે મળ્યો હતો. સ્ત્રી જો પતિના અન્યાય અને અત્યાચારોના કારણે ખુલા મેળવવા ચાહતી હોય તો પુરુષે તેણીને આપેલ ધન કે માલ લેવું જ ઉચિત નહી હોય.

ગનીમત, માલે-ગનીમત – શત્રુધન. સત્ય કાજે કે ઈશ-માર્ગમાં કરવામાં આવતા યુદ્ધમાં ધર્મ-વિરોધીઓનું જે ધન અને માલ ઇસ્લામી સૈન્યના કબજામાં આવે છે તેને 'ગનીમત' કહે છે. ઇસ્લામ માત્ર એ જ માંલને 'ગનીમત' કહે છે, જે યુદ્ધ-ભૂમિમાં વિજેતાના હાથ લાગે છે. ગનીમતના માલમાં ગરીબો, વંચિતો, નિર્ધનો, અસહાય અને સામાન્ય જનતાની ભલાઈ અને કલ્યાણ માટે પાંચમો ભાગ નિર્ધારિત છે.

ગૈબ – પરોક્ષ, અદૃષ્ય, છુપાયેલ, જેને જાણવાનું આપણા પાસે કોઈ સાધન ન હોય. ગૈબ શબ્દ રહસ્ય માટે પણ પ્રયુક્ત થયો છે. ગૈબ વાસ્તવમાં એ વસ્તુઓને કહે છે, જેના સુધી આપણી જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને આપણી અનુભવ-શક્તિની પહોંચ ન હોય. જેમ કે અલ્લાહનું અસ્તિત્વ, ફરિશ્તાઓ, જન્નત, જહન્નમ, આખિરત વગેરે. ગૈબ કે પરોક્ષના વિષયે સમ્યક્ જ્ઞાન વિના માનવ-જીવનની વ્યાખ્યા નથી કરી શકાતી. પરોક્ષ પ્રત્યે સાચું જ્ઞાન આપણી એક મહત્ત્વની આવશ્યકતા છે. પરોક્ષ વિષે સાચી અને ખરી જાણકારી નબીઓ, ઈશદૂતો દ્વારા લાવવામાં આવેલ ઈશ-સંદેશથી જ પ્રાપ્ત થાય છે.

ઝકાત – વધવું, વિકસિત થવું, શુદ્ધ થવું. પરિભાષામાં ઝકાત એક નિશ્ચિત ધનને કહે છે. તેને પોતાની કમાણી અને પોતાના માલ-સંપત્તિથી કાઢીને અલ્લાહના દર્શાવેલ શુભ, સાચાં કામોમાં ખર્ચ કરવું અનિવાર્ય ઠરાવવામાં આવ્યું છે. જેમ કે ગરીબો, મુસાફરો, વંચિતોની સેવા કરવી, ઋણ કે કરજના બોજથી કોઈને મુક્તિ અપાવવી, સત્ય-ધર્મ

કાજે કરવામાં આવતા કાર્યોમાં ખર્ચ કરવું વગેરે. ઝકાતનું સ્થાન કોઈ ટેક્ષ કે કરનું નથી, બલ્કે આ એક પ્રકારની ઇબાદત છે. ઝકાત આપીને બંદો અલ્લાહનો આભાર વ્યક્ત કરે છે અને આ રીતે તે પોતાના આત્માને પણ વિશુદ્ધ અને વિકસિત કરે છે. સ્વયં ઝકાત શબ્દથી પણ આ તથ્ય તરફ સંકેત મળે છે.

જન્નત – બાગ, સ્વર્ગ, સુખ અને આનંદનું તે સ્થાન જ્યાં આખિરતમાં અલ્લાહના આજ્ઞાંકિત અને સત્કર્મી બંદાઓ રહેશે.

ઝબૂર – પાટી, પર્ણ, પત્ર, ગ્રંથ. તે ગ્રંથ જે પયગંબર હઝરત દાઊદ અલૈ. પર અવતરિત થયો. ઝબૂરમાં હઝરત દાઊદ (અલૈ.)ની પ્રાર્થનાઓ પણ આવી ગઈ છે, તેથી તેને ઝબૂર (Psalms) કહે છે.

જહન્નમ – નર્ક, દોઝખ (Hell). આખિરતમાં જ્યાં ખરાબ કાર્યો કરનારાઓ, વિદ્રોહીઓ અને અવજ્ઞાકારીઓ લોકોને રાખવામાં આવશે તેને જહન્નમ કહેવામાં આવે છે. ત્યાં તેઓ યાતનાગ્રસ્ત હશે અને અગ્નિમાં બળશે. આગની યાતના ઉપરાંત ત્યાં બીજી અનેક પ્રકારની યાતનાઓ હશે.

ઝિક્ર – સ્મરણ, યાદ, સ્મૃતિ, યાદગીરી, શિખામણ, ઉપદેશ, ઇતિહાસ, દરેક તે વસ્તુ જે કોઈનું સ્મરણ કરાવે. કુર્આન અને અન્ય આકાશી ગ્રંથોને પણ 'ઝિક્ર' કહેવામાં આવેલ છે.

જિઝયા – અર્થાત્ રક્ષાકર. ઇસ્લામી રાજ્યમાં રહેનારા બિનમુસ્લિમ નાગરિકોથી તેમના પ્રાણ, ધન-સંપત્તિ અને ઇજ્જત-આબરૂની રક્ષાના બદલામાં લેવામાં આવતો કર (Tax) જિઝયા કહેવાય છે. આ કરનું ભંડોળ રાજ્ય-વ્યવસ્થાના તે કામોમાં ખર્ચાય છે જે બિન-મુસ્લિમોની રક્ષાથી સંબંધિત હોય છે અથવા તેમના માટે અપેક્ષિત હોય છે. આ કર માત્ર ધનવાન બિનમુસ્લિમોથી જ લેવામાં આવે છે, વંચિત, ગરીબ અને વિવશ બિનમુસ્લિમો પર ન લાગુ થાય છે અને ન તો લેવામાં આવે છે, બલ્કે શાસન સ્વયં તેમની જરૂરતો પૂરી કરવા અંગે જવાબદાર છે.

જિન્ન, જીન – જિન્ન શબ્દમાં ગુપ્ત અને છૂપું હોવાનો અર્થ મળે છે. જિન્ન મનુષ્યોથી ભિન્ન એક પ્રકારનું સર્જન-મખલૂક છે. જિન્ન આંખોથી દેખાતા નથી, તેથી તેમને જિન્ન કહેવામાં આવે છે.

જિબરીલ કે જિબ્રઈલ – આ ઇબ્રાની ભાષાનો શબ્દ છે, જેનો અર્થ થાય છે અલ્લાહનો બંદો. જિબરીલ અલ્લાહના એક મુખ્ય ફરિશ્તાનું નામ છે. હઝરત જિબરીલ (અલૈ.)નું વિશેષ કામ એ રહ્યું છે કે તેઓ અલ્લાહની વાણી-કલામ અને આદેશ ઈશદૂતો સુધી પહોંચાડતા રહ્યા છે. તેમના માટે કુર્આનમાં ક્યાંક-ક્યાંક 'રૂહ' શબ્દ પણ પ્રયોજાયો છે.

જિહાદ – તનતોડ કોશિશ, ધ્યેયની સિદ્ધિ કાજે સંપૂર્ણ શક્તિ લગાવી દેવી. જિહાદનો અર્થ વિશુદ્ધ રૂપે યુદ્ધ નથી. યુદ્ધ માટે કુર્આનમાં 'કિતાલ' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે. જિહાદનો અર્થ કિતાલના અર્થથી ખૂબ વિસ્તૃત છે. જે વ્યક્તિ સત્ય-ધર્મ માટે પોતાના

ધન, પોતાની કલમ, પોતાની વાણી વગેરેથી પ્રયત્નશીલ હોય અને તેના માટે પોતાની જાત થકવી નાખતો હોય તે જિહાદ જ કરી રહ્યો છે. ધર્મ માટે યુદ્ધ પણ કરવું પડે અને તેના માટે પોતાના પ્રાણનું પણ બલિદાન આપવું પડે. આ પણ જિહાદનો એક ભાગ છે. જિહાદને તે જ સમયે ઇસ્લામી જિહાદ કહી શકાશે જ્યારે કે તે અલ્લાહ માટે હોય, ઈશ-માર્ગમાં હોય. અલ્લાહના નામે અને તેના દીન અર્થાત્ ધર્મની પ્રતિષ્ઠા માટે હોય, ન કે ધન-દોલતની પ્રાપ્તિ અને જમીનોના કબજા માટે. જિહાદનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે સત્ય-માર્ગના અવરોધોને દૂર કરવા, જગતને અલ્લાહ સિવાય અન્યોની દાસતા-ગુલામીથી મુક્ત કરાવવું, ધર્મના પાલનમાં જે અડચણો અને રુકાવટો હોય તેને દૂર કરવી.

ઝુહ્ર — ત્રીજો પહોર, દિવસ ઢળવાનો સમય. એટલા માટે જે નમાઝ સૂર્ય ઢળ્યા પછી પઢવામાં આવે છે તેને ઝુહ્રની નમાઝ કહે છે. આ નમાઝનો સમય અસ્રની નમાઝ સુધી રહે છે.

તકવા — અલ્લાહનો ડર રાખવો, સંયમ, ધર્મપરાયણતા, પરહેજગારી, અનન્યભાવ, ભક્તિભાવ (Devotion). તકવાનો શાબ્દિક અર્થ છે બચવું. કોઈ વસ્તુથી પહોંચનાર હાનિ કે નુકસાનથી સ્વયંને બચાવવું, કોઈ આફતથી પોતાને બચાવવું, અલ્લાહની અવજ્ઞાથી બચવું અને તેની અપ્રસન્નતા કે નારાજગીથી બચવું. તકવા વાસ્તવમાં તે અહેસાસ, મનોભાવ અને ચેતના છે જે ઈશભયથી મનમાં જન્મે લે છે, અને પછી મનુષ્ય અલ્લાહના આજ્ઞાપાલનમાં લાગી જાય છે અને તેની અવજ્ઞાથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે છે. સુંદર પોશાકની જેમ તકવા પણ મનુષ્યના આત્મિક સૌંદર્યમાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે. તેનાથી અનિવાર્યતઃ તેના જીવનમાં સુંદરતા અને પવિત્રતા આવી જાય છે.

તયમ્મુમ — પાણી ન મળવાને કારણે સ્નાન અને વુઝૂના બદલે તયમ્મુમથી કામ લેવામાં આવે છે, અર્થાત્ શુદ્ધ અને પવિત્ર માટી પર હાથ મારીને કે લગાવીને પોતાના ચહેરા અને હાથો પર હાથ ફેરવી લેવામાં આવે છે. આ રીત એટલા માટે અપનાવવામાં આવી છે જેથી શુદ્ધતા અને પવિત્રતા (પાકી)નો વિચાર સદૈવ બનેલો રહે અને માણસ ક્યારેય પણ તેનાથી બેદરકાર ન રહે.

તલાક — છૂટકારો, છૂટાછેડા (Divorce), પતિ દ્વારા પત્નીનો ત્યાગ, લગ્ન-વિચ્છેદ. ઇસ્લામે તલાકને પસંદ કરી નથી. ઇસ્લામ અનુસાર તલાક ત્યારે જ આપવી જોઈએ જ્યારે પતિ-પત્ની દરમ્યાન નિભાવ કોઈપણ સંજોગોમાં સંભવ ન રહે. તેની શિક્ષાનુસાર નિર્વાહ અસંભવ જ બની જાય તો પણ તેને એકદમ ત્યજી દેવું સારું નથી, બલ્કે એક-એક મહિનાના અંતરે તલાક આપવી જોઈએ, જેથી ત્રીજા મહિનાના અંત સુધી વિચારવા-સમજવાની તક બાકી રહે. શક્ય છે કે કોઈ ઉપાય મેળ-મેળાપનો નીકળી આવે.

તસ્બીહ — અલ્લાહની મહાનતાનું વર્ણન (Glorification), તેના ગુણગાન કરવા, તેની પવિત્રતાનો જાપ કરવો, તેનો મહિમાગાન કરવો. તસ્બીહનો અર્થ છે ચહેરા સુધી

સ્વયંને બિછાવી દેવું. નમાઝને પણ તસ્બીહ કહેવામાં આવેલ છે, એટલા માટે કે નમાઝમાં પણ નમાઝ પઢનાર અલ્લાહ સમક્ષ સિજદામાં ચહેરા સુધ્ધાંને બિછાવી દે છે અને તેની મહાનતાનું વર્ણન કરે છે. જગતની તમામ વસ્તુઓ અલ્લાહની મહાનતાની સાક્ષી છે અને અલ્લાહની મોટાઈ અને તેની આજ્ઞા સામે ઝૂકેલી છે. તેથી કુર્આનમાં કહ્યું છે કે સૃષ્ટિની તમામ ચીજ-વસ્તુઓ અલ્લાહની તસ્બીહ કરી રહી છે.

તવાફ – પરિક્રમા, ચક્કર લગાવવું. હજ્જ કે ઉમરા કરવાવાળા અલ્લાહના ઘર– કાબાની ચોતરફ સાત ચક્કર લગાવે છે. તેને તવાફ કહે છે.

તહજ્જુદ – નિદ્રા કે ઊંઘ તોડીને ઉઠવું. તેનાથી તાત્પર્ય તે નમાઝ છે જે રાત્રિના એક ભાગમાં સૂઈ લીધા પછી ઉઠીને પઢવામાં આવે છે. ઊંઘ્યા પહેલાં પણ આ નમાઝ પઢી શકાય છે. આ નમાઝનું ચરિત્ર-નિર્માણ અને આત્મિક વિકાસમાં ખૂબ મહત્ત્વ છે.

તાગૂત –આ શબ્દ 'તુગ્યાન્'થી નીકળ્યો છે. 'તુગ્યાન્'નો અર્થ છે સીમાથી આગળ વધવું, હદ પાર કરી જવું, નિરંકુશ બની જવું, ઉદ્દંડ બની જવું. આમ, દરેક તે વસ્તુને તાગૂત કહેવાશે જેમાં અલ્લાહના સામે ઉદ્દંડતા-વિદ્રોહ જોવા મળે અને જે ઉદ્દંડતા-વિદ્રોહ માટે લોકોને ઉત્પ્રેરિત કરે, ચાહે તે માણસની પોતાની ઇચ્છા હોય કે સમાજનો કોઈ પણ વ્યક્તિ હોય, અથવા કોઈ સત્તા, શાસન કે સરકાર કે સંસ્થા હોય, કે પછી સ્વયં શેતાન હોય કે ઇબ્લીસ હોય.

તૂર – એક વિશેષ પહાડનું નામ. આ સીના પર્વત અને મૂસા પર્વતના નામથી પણ ઓળખાય છે. આ કુર્આનના અવતરણ કાળમાં 'તૂર'ના નામથી વિખ્યાત હતો. આ પર્વત દ્વીપકલ્પ સીનાના દક્ષિણમાં આવેલ છે. તેની ઊંચાઈ ૭૩૫૯ ફૂટ છે.

તૌબા – પશ્ચાતાપ (Repentance), ક્ષમા-યાચના, પાછા ફરવું, પલટવું, ઉન્મુખ થવું વગેરે. મનુષ્ય તરફથી તૌબાનો અર્થ એ થાય છે કે તે ગુના (પાપ) અને બૂરાઈને ત્યજીને અલ્લાહની પ્રસન્નતા તરફ પલટે છે, અને અલ્લાહ તરફથી તૌબાનો અર્થ એ થાય છે કે તે પોતાના બંદા તરફ, જે પોતાના ગુનાઓથી લજ્જિત છે અને પશ્ચાતાપ કરી રહ્યો છે ફરી દયા-દૃષ્ટિથી જુએ અને તેના ગુના કે પાપોને ક્ષમા કરી દે અને પોતાની નારાજગી સમાપ્ત કરીને તેના તરફ કૃપા અને કરુણાની સાથે પલટે.

તૌરાત – તૌરાત ઇબ્રાની ભાષાનો શબ્દ છે, જેનો અર્થ થાય છે 'આદેશ અને કાનૂન'. તૌરાત તે ગ્રંથ છે જે પયગંબર હઝરત મૂસા (અલૈ.) ઉપર અવતરિત કરવામાં આવ્યો, જે પયગંબરી મળ્યાથી ૪૦ વર્ષ સુધી ઉતરેલા આદેશોનો સંગ્રહ છે, તેને જ કુર્આન 'તૌરાત' કહે છે. તેમાં દસ આદેશો તે હતા જે પાટીઓમાં અંકિત કરીને તેમને આપવામાં આવ્યા હતા. 'તૌરાત' પુસ્તક રૂપે 'બૈતુલ મકદિસ'ની પ્રથમ તબાહી સુધી મોજૂદ હતો. તેની તબાહીમાં તૌરાતની પ્રતો હંમેશ માટે લુપ્ત થઈ ગઈ.

તૌહીદ – એકેશ્વરવાદ - Devine Unity. અલ્લાહને એક માનવું અને કોઈને પણ તેનો ભાગીદાર અને સમકક્ષ ન ઠરાવવું. આ જ તૌહીદ તમામ પયગંબરોની

શિક્ષાઓની આધારશિલા રહી છે. તૌહીદ માત્ર એક ધારણા જ નહીં, બલ્કે આપણા સંપૂર્ણ જીવન પર તેનો પ્રભાવ પડે છે. અલ્લાહને એક માનવાનો અર્થ છે કે બંદો પોતાને તદ્દન અલ્લાહને સમર્પિત કરી દે. તેને જ પોતાનો સૃષ્ટા, સ્વામી, શાસક અને બધું જ સમજે. તેની જ બંદગી અને ઇબાદતને પોતાનું કર્તવ્ય જાણે. તેના આદેશોનું પાલન કરે. તેના પર જ ભરોસો કરે. તેને જ મદદ માટે પોકારે. મુસીબતમાં તેનાથી જ ફરિયાદ કરે. દરેક સ્થિતિમાં તેના જ તરફ ધ્યાન કરે. સાચા હૃદયથી તેને પ્રેમ કરે. તેના અસ્તિત્વ અને તેના ગુણોમાં કોઈને ભાગીદાર ન સમજે. જે અધિકારો અલ્લાહના છે તેમાં કોઈને સામેલ ન કરે. 'તૌહીદ' ધર્મનો માત્ર એક અંશ નથી, બલ્કે તેણે સંપૂર્ણ ધર્મને ઘેરામાં લઈ રાખેલ છે. તૌહીદથી અલગ થઈને સત્ય-ધર્મની કલ્પના પણ કરી શકાતી નથી.

દીન – ધર્મ, જીવનપ્રણાલી, જીવનવ્યવસ્થા. એ કાનૂન, નિયમો, વિધાન જેના પર મનુષ્યની વિચારધારા અને કાર્ય-પ્રણાલી વગેરે બધું જ અવલંબિત છે. 'દીન' શબ્દના મૌલિક અર્થમાં આધીનતા અને વિનમ્રતાનો ભાવ સમાયેલો છે. વળી તેમાં ચાર અર્થોનો આવિર્ભાવ થયો છે : (૧) પ્રભુત્વ, (૨) આજ્ઞાપાલન, આધીનતા અને બંદગી, (૩) વિધિ-વિધાન, નિયમ, પ્રણાલી જેનું પાલન કરવામાં આવે અને (૪) તપાસ, ફેંસલો, સારા-ખરાબ કર્મોનો બદલો. કુર્આનમાં 'દીન' શબ્દ આ બધા અર્થોમાં પ્રયોજાયો છે.

નજ્ર, નઝર – ભેટ, પ્રતિજ્ઞા, મન્નત, માનતા. માત્ર અલ્લાહ માટે જ નજ્ર પ્રસ્તુત કરી શકાય છે. કોઈ અન્યના આગળ નજ્ર પૂરી કરવી જાયઝ-માન્ય નથી. આપણે પ્રેમ-ભાવથી જો કોઈકને કોઈ વસ્તુ આપીએ છીએ તેને હદ્યો કે ઉપહાર કે ભેટ કહીશું, નજ્ર નહીં. નજ્ર માત્ર અલ્લાહ માટે વિશિષ્ટ છે.

ફર્ઝ – અલ્લાહના તે આદેશો જેનું અનુપાલન પ્રત્યેક ઈમાનવાળા પર અનિવાર્ય છે. જેમ કે નમાઝ, ઝકાત, રોઝા, હજ્જ, લોકોને ઈશ્વર તરફ બોલાવવું.

મુબાહ – જાયઝ, હલાલ, પવિત્ર, શુદ્ધ

વાજિબ – અતિ જરૂરી, અતિ આવશ્યક, બરાબર, સંતુલિત, જેના વિના ચાલે નહીં, જેને ટાળી ન શકાય. ઈસ્લામી કાનૂનમાં તે કાર્ય જેને ન કરવાથી ગુનો થાય છે, સિવાય તેના કે તેના ન કરવાની કોઈ મજબૂરી હોય.

નફ્લ, નફિલ – (બહુવચન અન્ફાલ) વધારવું કે વિસ્તારવું, ઉન્નત કરવું. કોઈ વસ્તુ કોઈને તેના હકથી વધારે આપવામાં આવે તો જેટલી વધારે આપવામાં આવે તે 'નફિલ' કહેવાશે. જો કોઈ ઇબાદત ફર્ઝ (અનિવાર્ય)થી વધારે કરવામાં આવે તો તે 'નફિલ' કહેવાશે. આ જ પ્રમાણે પોતાના ધનમાંથી લોકોને તેમના હકથી વધારે આપવાને 'નફિલ' કહેવાશે. આ જ પ્રમાણે કોઈ કામના બદલામાં તે કામના વળતરથી વધારે મળી જવું 'નફિલ' કહેવાય છે. જેમ કે યુદ્ધમાં મળેલ માલ 'નફિલ' છે, કેમ કે અલ્લાહ તરફથી સત્યના વિરોધીઓના મુકાબલામાં લડવાનું જે પુણ્ય છે તે, તે માલ નથી જેને દુશ્મન છોડીને ભાગી જાય છે.

નબવી સન – તે ચંદ્ર પર આધારિત વર્ષ જે પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના નબી-પયગંબર બનાવવાની તારીખથી શરૂ થાય છે.

નબી – પયગંબર, ઈશદૂત, જે નુબૂવત-પયગંબરીના પદ પર નિયુક્ત કરવામાં આવેલ હોય, સંદેશવાહક. નબી પર અલ્લાહની વાણી-કલામ અવતરિત થાય છે. અલ્લાહ તેને પોતાના આદેશથી અવગત કરાવે છે. પછી નબીનું કર્તવ્ય એ હોય છે કે તે લોકો સુધી અલ્લાહનો સંદેશ પહોંચાડે. જગતમાં ઘણા નબીઓ થઈ ગયા. સૌથી અંતિમ નબી હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) છે.

નમાઝ – કુર્આનમાં નમાઝ માટે 'સલાત' શબ્દ વપરાયો છે. સલાતનો અર્થ થાય છે કોઈ વસ્તુ તરફ આગળ વધવું અને તેમાં પ્રવેશ કરી જવું, કોઈ વસ્તુ તરફ ધ્યાન કરવું કે આપવું. અહીંથી જ આ શબ્દ ઝૂકવા અને પ્રાર્થનાના અર્થમાં પ્રયુક્ત થવા લાગ્યો. પૂજા અને ઉપાસના કે ઇબાદત માટે આ શબ્દનો પ્રયોગ અત્યંત પ્રાચીન છે. 'સલાત' બંદાને તેના પોતાના રબ-પ્રભુથી મળાવે છે અને તેનાથી જોડે છે. નમાઝ માટે 'સલાત' શબ્દ અત્યંત અર્થપૂર્ણ છે. નમાઝ દિવસમાં પાંચ વખત અદા કરવી અનિવાર્ય છે. નમાઝનો મૂળ ઉદ્દેશ્ય અલ્લાહનું સ્મરણ અને તેની યાદ છે.

નમાઝ કાયમ કરવી – નમાઝને સારી રીતે તેના બધા જ નીતિ-નિયમોના સાથે અદા કરવી, અને સામૂહિક રીતે નમાઝ પઢવું પણ 'નમાઝ કાયમ કરવા'માં સામેલ છે.

નસારા – ઈસાઈ. 'નસારા' નસરાનનું બહુવચન છે. કુર્આનમાં ઈસા મસીહના અનુયાયીઓને 'નસારા' શબ્દથી સંબોધિત કરવામાં આવ્યા છે. આરંભમાં ઈસા મસીહના અનુયાયીઓને 'નસારા' શબ્દથી જ સંબોધિત કરવામાં આવતા હતા. આ શબ્દના સંબંધે અનેક વાતો પ્રચલિત છે, તેમાં મુખ્ય બે છે –

(૧) ફલસ્તિનમાં એક વસ્તી નાસિરા છે. ઈસા મસીહે પોતાનું બાળપણ અહીં જ વીતાવ્યું હતું. તેથી તેમને મસીહ નાસિરી કહેવામાં આવતા હતા અને તેથી તેમના માનવાવાળાઓને નસારા કહેવામાં આવ્યા. (૨) નસારા શબ્દ 'નુસરત' ધાતુથી બન્યો છે. 'નુસરત'નો શાબ્દિક અર્થ સહાયતા કે મદદ કરવી થાય છે. ઈસા (અલૈ.)એ જ્યારે પોતાના નબી હોવાની જાહેરાત કરી અને સત્યના પ્રચારનો આરંભ કર્યો તો કેટલાક લોકોએ વિરોધ કર્યો, કેટલાકે તેમની સહાયતા અને મદદ કરી. સહાયતા કરનારાઓને 'નસારા' કહેવામાં આવ્યા. કેટલાક ઐતિહાસિક ગ્રંથોના અભ્યાસથી જ્ઞાત થાય છે કે મસીહ (અલૈ.)એ સ્વયં પોતાના અનુયાયીઓ અને સાથીઓને 'નસારા' કહીને સંબોધિત કર્યા હતા. પરંતુ કાળાંતરે ઈસા મસીહના અનુયાયીઓએ જે રીતે ઈશ્વરીય ધર્મ-વિધાનમાં પરિવર્તન કર્યું, પોતાનું નામ પણ બદલીને 'ઈસાઈ' રાખી લીધું.

નિફાક – છળ-કપટ, દંભ, આંતરિક વૈમનસ્ય, કપટાચાર. નિફાક કે કપટાચાર એ છે કે કોઈ એક દરવાજાથી તો ધર્મમાં પ્રવેશ કરે, પરંતુ બીજા દરવાજાથી બહાર નીકળી જાય. બાહ્ય રૂપે તો પોતાને મુસલમાનોમાં સામેલ રાખે, પરંતુ વાસ્તવમાં તેમનો

ઈસ્લામથી કોઈ સંબંધ ન હોય. નિફાકના ઘણા પ્રકાર છે.

નુબૂવત – પયગંબરી, ઈશદૂતત્વ, નબી હોવાનો ભાવ. (જૂઓ 'નબી').

નૂહની જાતિવાળા – તે લોકો જેમના દરમ્યાન પયગંબર હઝરત નૂહ (અલૈ.)ને ઈશદૂત બનાવીને મોકલવામાં આવ્યા અને તેમણે ઈશ-ધર્મનો પ્રચાર કર્યો. કુર્આન અને બાઈબલથી એ જ્ઞાત થાય છે કે નૂહની જાતિવાળાઓ તે પ્રદેશમાં રહેતા હતા જેને આજે ઈરાક કહે છે. તેની પુષ્ટિ એવા શિલાલેખોથી થાય છે જે બાઈબલથી પણ વધુ પ્રાચીન છે. આ શિલાલેખોમાં તે જળ-પ્રલયનો ઉલ્લેખ છે જેનું વર્ણન કુર્આન અને બાઈબલમાં જોવા મળે છે. આ જળ-પ્રલયથી મળતી કથાઓ યૂનાન, ઈજીપ્ત, ભારત અને ચીનના સાહિત્યમાં પણ મળે છે, બલ્કે બર્મા, મલેશિયા, ઑસ્ટ્રલિયા, ન્યૂગિની, અમેરિકા અને યૂરોપના વિભિન્ન ભાગોમાં પણ આવી જ લોકવાયકાઓ પ્રાચીન કાળથી ચાલી આવી છે. તેનાથી અનુમાન કરી શકાય છે કે જળ-પ્રલયની ઘટના તે સમયની છે જ્યારે સંપૂર્ણ માનવ-જાતિ કોઈ એક ભૂ-ભાગમાં વસતી હતી, પછી ત્યાંથી નીકળીને તે દુનિયાના જુદા-જુદા ભાગોમાં ફેલાઈ. જળ-પ્રલય વખતે અલ્લાહના આદેશથી હઝરત નૂહ (અલૈ.) અને તેમના સાથીઓ જે નૌકામાં સવાર થઈ ગયા હતા, તે નૌકાનો ઢાંચો હજુ હમણાં જ જૂદી પર્વત ઉપર શોધી કાઢવામાં આવ્યો છે. આ શોધ એક અમેરિકી વૈજ્ઞાનિક Vendyl Jonesના પ્રયાસોનું પરિણામ છે. (વિસ્તૃત જાણકારી માટે જૂઓ 'The Mail on Sunday, London, January 30, 1994')

નેઅમત – અલભ્ય પદાર્થ, સુખ-સામગ્રી, કૃપા, ઉપકાર, અહેસાન.

પારા – ખંડ (Part). કુર્આનના ૩૦ પારા અર્થાત્ કુર્આનને ૩૦ ખંડોમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યું છે.

પયગંબર – નબી, રસૂલ, મનુષ્ય પાસે અલ્લાહનો સંદેશ લઈને આવનાર સંદેશવાહક. પયગંબરીના પદ પર નિયુક્ત વ્યક્તિ. (જૂઓ : નબી)

ફજ્ર – ઉષાકાળ, પ્રાતઃકાળ, પરોઢ નીકળવી. તેથી તે નમાઝ જે પ્રાતઃકાળે સૂર્યોદય પહેલાં પરોઢ નીકળ્યા પછી પઢવામાં આવે છે તેને ફજ્રની નમાઝ કહે છે.

ફસાદ – બગાડ. માનવ-સમાજની વ્યવસ્થા અને ધરતીનો પ્રબંધ જો અલ્લાહની આજ્ઞા અને તેના આદેશાનુસાર ન હોય અને મનુષ્ય પોતાની તુચ્છ મનેચ્છાઓનો દાસ બની જાય તો આ ખૂબ મોટા બગાડની વાત છે. જ્યારે મનુષ્ય અલ્લાહના આદેશો અને તેણે અર્પેલ કાનૂન અને નિયમોનો ત્યાગ કરે છે તો તેના પરિણામસ્વરૂપ ધરતી બૂરાઈઓથી ભરાઈ જાય છે. ધરતીમાં ન્યાય અને શાંતિની સ્થાપના સંભવ નથી, જ્યાં સુધી મનુષ્ય અલ્લાહનો પૂર્ણરૂપે આજ્ઞાંકિત ન બની જાય અને જીવનના પ્રત્યેક વિભાગમાં તેના આદેશોનું પાલન ન કરવા લાગે.

ફિત્ના – ઉપદ્રવ, ત્રાસ, સતામણી, જુલમ (Persecution). 'ફિત્ના'થી તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ વ્યક્તિ કે જૂથ ઉપર માત્ર એટલા માટે અત્યાચાર અને અતિરેક કરવામાં

આવે કે તેણે સમાજમાં પ્રચલિત ભાવનાઓ અને ધારણાઓથી વિપરીત કેટલીક બીજી ભાવનાઓ અને ધારણાઓને સત્ય સમજીને અપનાવી લીધી છે; અને તે પોતાના વિચારોનો પ્રચાર અને ખોટા વિચારો અને ધારણાઓનું ખંડન કરે છે.; જેથી સમાજનું ભલું અને કલ્યાણ થાય અને લોકો જીવનના વાસ્તવિક ઉદ્દેશ્યને મેળવી લે. કુર્આનમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે સામાન્ય સંજોગોમાં હત્યા ચોક્કસ અત્યંત ખરાબ છે, પણ 'ફિત્નો' એ હત્યાથી પણ વધુ મોટું પાપ છે.

ફિદ્યા – મુક્તિ-પ્રતિદાન, અર્થ-દંડ. તે ધન જેના બદલામાં કોઈ અપરાધીને છોડાવી શકાય અથવા પ્રાણ-દંડથી મુક્ત કરાવી શકાય. તે માલ જે વ્યક્તિ પોતાની ભૂલ અને કચાશના બદલામાં વંચિતો-જરૂરતમંદો પર ખર્ચ કરે.

ફિરદૌસ – જન્નત, વૈકુંઠ, સ્વર્ગ (Paradise). ફિરદૌસ શબ્દ સંસ્કૃત, ઇબ્રાની, ઈરાની, યૂનાની, અરબી વગેરે લગભગ તમામ ભાષાઓમાં જોવા મળે છે. આ શબ્દ બધી ભાષાઓમાં એવા બાગો માટે પ્રયુક્ત થયો છે જે વિશાળ હોય અને તેના ચોતરફ કોટ હોય અને માણસના રહેઠાણથી મળેલો હોય અને તેમાં દરેક પ્રકારના ફળો વિશેષતઃ દ્રાક્ષ હોય.

ફરિશ્તા – ફિરસ્તો, Angel. કુર્આનમાં એના માટે 'મલક' શબ્દ આવ્યો છે. મલકનો અર્થ થાય છે સંદેશ લાવવાવાળો. ફરિશ્તામાં એની ક્ષમતા હોય છે કે તે ઈશ-લોકથી પોતાનો સંપર્ક સ્થાપી શકે અને માનવ-જગતથી પણ પોતાનો સંબંધ જોડી શકે. તેથી તેઓ અલ્લાહના સંદેશને પયગંબરો સુધી પહોંચાડવા માટે નિયુક્ત થઈ શક્યા છે. ફરિશ્તાઓ અલ્લાહે પેદા કરેલ તેના બંદાઓ છે. તેઓ તે જ કામ કરે છે જેનો તેમને આદેશ આપવામાં આવે છે. તેઓ હંમેશા અલ્લાહનો મહિમાગાન કરતા રહે છે. અલ્લાહે ઘણા ફરિશ્તાઓને પોતાના મહાન કાર્યના પ્રબંધમાં લગાવી રાખ્યા છે. ફરિશ્તાઓ જરૂર પડે તો જે રૂપ ચાહે ધારણ કરી શકે છે. પથભ્રષ્ટ લોકો તેમને પોતાના આરાધ્ય બનાવીને પૂજવા લાગ્યા. તેમને ભલામણકર્તા અને કષ્ટ-નિવારક પણ સમજી લેવામાં આવ્યા અને તેમનાથી પ્રાર્થનાઓ પણ થવા લાગી. કુર્આને ફરિશ્તાઓની હેસિયત સ્પષ્ટ કરી દીધી છે, જેથી અનેકેશ્વરવાદનો દરવાજો બંધ થઈ શકે.

બૈઅત – (Taking oath of allegiance), વચનબદ્ધ થવું, વચન આપવું, આજ્ઞાપાલનની પ્રતિજ્ઞા કરવી વગેરે.

બૈઅતે-રિઝવાન – હુદૈબિયાના મેદાનમાં પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)નું મુસલમાનોથી જીવસટોસટની બાજી લગાવી દેવાનું પ્રણ લેવું. પયગંબર (સલ્લ.)એ મદીનામાં રહેતાં એક સ્વપ્ન જોયું કે આપે પોતાના સાથીઓ સહિત મસ્જિદે-હરામ (કાબા)માં પ્રવેશ કર્યો અને માથાના વાળ મુંડાવ્યા. આ સ્વપ્નને આપ (સલ્લ.)એ ઈશ્વરનો એ સંકેત સમજ્યા કે આપ પોતાના સાથીઓ સાથે ઉમરા કરશે. તેથી આપ ઝિલકદના મહિનામાં લગભગ પંદરસો સાથીઓ સાથે ઉમરા માટે નીકળ્યા. પોતાના સાથે કુરબાનીના

જાનવરો લીધા, જે એ વાતનું પ્રતીક હતા કે આ જૂથનો ઇરાદો ધર્મ-યાત્રાનો છે, લડાઈનો નહીં. તે સાથે નિર્ધારિત સમયે બધાએ ઉમરાનું વિશેષ વસ્ત્ર 'ઇહરામ' ધારણ કર્યું અને હુદૈબિયાના સ્થળે પડાવ નાખ્યો. મક્કાના લોકોને જ્યારે આની ખબર પડી કે મુસલમાનો આટલી મોટી સંખ્યામાં મક્કા તરફ આવી રહ્યા છે તો તેઓએ મુસલમાનોના માર્ગમાં અવરોધ ઊભો કર્યો. તેઓ નહોતા ઇચ્છતા કે જે લોકોને થોડાંક દિવસો પહેલાં મક્કાથી નીકળવા મજબૂર કરી દીધા હતા તેઓ ફરી મક્કામાં પ્રવેશ કરે. મુસલમાનો તરફથી વારંવાર એ ભરોસો આપવામાં આવ્યો કે તેઓ લડવા નહીં, બલ્કે ઉમરા માટે આવ્યા છે, પણ તેઓ ન માન્યા અને મુસલમાનોને ડરાવવા-ધમકાવવા લાગ્યા. અંતે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)એ પોતાના એક સાથી હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ને મક્કાના લોકો સાથે શાંતિ-વાર્તા કરવા મોકલ્યા. પરંતુ મક્કાના લોકો અકારણ વાતનું વતેસર કરતા રહ્યા અને સાથે-સાથે મુસલમાનોને ભયભીત કરવા એ ખોટી અફવા ફેલાવી દીધી કે હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ને કતલ કરી દેવામાં આવ્યા છે. મુસલમાનો પર આ સમાચાર વીજળી બનીને ત્રાટક્યા. તમામ મુસલમાનો હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ની હત્યાનો બદલો લેવા તત્પર બની ગયા અને પોતાની જાનની બાજી લગાવી દેવા તૈયાર થઈ ગયા. નબી (સલ્લ.) એક વૃક્ષના નીચે બેસી ગયા અને મુસલમાનોથી હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ની હત્યાનો બદલો લેવાની 'બૈઅત' કરી. આ જ બૈઅત 'બૈઅતે-રિઝવાન' તરીકે ઓળખાય છે. પછીથી હઝરત ઉસ્માન (રદિ.) પાછા આવી જતાં આ લોહિયાળ સંઘર્ષ ટળી ગયો.

બની ઇસ્માઈલ – પયગંબર હઝરત ઇસ્માઈલ (અલૈ.)ના વંશના લોકો. હઝરત ઇસ્માઈલ (અલૈ.) પયગંબર હઝરત ઇબ્રાહીમ (અલૈ.)ના મોટા પુત્ર હતા. અલ્લાહના અંતિમ પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)નો જન્મ બની ઇસ્માઈલના વંશજોમાં થયો હતો.

બની ઇસરાઈલ – ઇસરાઈલના સંતાનો, યહૂદી, Israelites. ઇસરાઈલ પયગંબર હઝરત યાકૂબ (અલૈ.)નું બીજું નામ હતું. હઝરત યાકૂબ (અલૈ.) પયગંબર હઝરત ઇસ્હાક (અલૈ.)ના પુત્ર અને હઝરત ઇબ્રાહીમ (અલૈ.)ના પૌત્ર હતા. યહૂદીઓ એમના જ વંશજ હતા, તેથી તેમને બની ઇસરાઈલ કહીને પોકારવામાં આવ્યા છે. હઝરત નૂહ (અલૈ.) પછી હઝરત ઇબ્રાહીમ (અલૈ.) પ્રથમ નબી હતા, જેમને અલ્લાહે ઇસ્લામના સાર્વભૌમિક નિમંત્રણ માટે પસંદ કર્યા. આ પવિત્ર કાર્યમાં હઝરત ઇબ્રાહીમ (અલૈ.)એ પોતાનું સમગ્ર જીવન ખપાવી દીધું. આપના પછી આ પ્રતિષ્ઠા આપની સંતાનની તે શાખાને પ્રાપ્ત થઈ, જે હઝરત ઇસ્હાક અને હઝરત યાકૂબ (અલૈ.)થી ચાલે છે, અર્થાત્ બની ઇસરાઈલ. આ શાખમાં અલ્લાહે ઘણા નબીઓ પેદા કર્યા. બની ઇસરાઈલને જે પદ પ્રાપ્ત હતું, તે સૌથી મોટી શ્રેષ્ઠતા અને અલ્લાહની મહત્ત્વની કૃપા હતી, તે સંદર્ભમાં જ કુર્આનમાં વારંવાર 'બની ઇસરાઈલ' કહીને તેની યાદ અપાવવામાં આવેલ છે.

બનૂ નઝીર – આ યહૂદીઓના એક કબીલાનું નામ છે, જે યસરિબ અર્થાત્ મદીનામાં શતાબ્દીઓથી આબાદ હતો.

· **બંદગી** – દાસતા, ગુલામી, ઇબાદત, ઉપાસના. (જુઓ : ઇબાદત)

બૈતુલ મકદિસ – મસ્જિદે અક્સા. અલ્લાહનું તે પવિત્ર ઘર જે યરૂશલમમાં છે, જેના નિર્માણનો સંકલ્પ પયગંબર હઝરત દાઊદ (અલૈ.)એ કર્યો હતો અને આ કામ તેમના પુત્ર પયગંબર હઝરત સુલેમાન (અલૈ.)ના હસ્તે પૂરું થયું. જ્યાં સુધી બની ઇસરાઈલ નેતૃત્વના પદ ઉપર રહ્યા ત્યાં સુધી બૈતુલ મકદિસ જ સત્યવાદીઓનું કેન્દ્ર અને કિબ્લા રહ્યું. હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. અને આપના સાથીઓએ પણ આરંભમાં તેને જ પોતાનો કિબ્લા બનાવી રાખ્યો હતો, જ્યાં સુધી બની ઇસરાઈલને વિધિપૂર્વક નેતૃત્વના પદ ઉપરથી દૂર કરવામાં આવ્યા ન હતા.

મકરૂહ – ઘૃણિત, ભદ્દું, જેને જોઈને ચીડ ચડે, નાપસંદ. ઇસ્લામમાં તે કામ જેને કરવું સારું પણ ન હોય અને હરામ અર્થાત્ અવૈધ પણ ન હોય.

મજૂસ – આ એક સંપ્રદાય છે, જે અગ્નિની પૂજા કરે છે. આમના ધર્મને 'અલ-મજૂસિયા' કહે છે. આ લોકો જરથુસ્ટ્રની શિક્ષા પર ચાલે છે. અરબી સાહિત્યમાં આ શબ્દ ઉત્તરી યુરોપવાસીઓ માટે પણ પ્રયુક્ત થયો છે. કુર્આન (૨૨:૧૭)માં આ શબ્દ માત્ર એક વખત જ આવ્યો છે અને એક વિશેષ જાતિ માટે પ્રયોજાયો છે. ઇસ્લામી ધર્મશાસ્ત્રના અભ્યાસથી જ્ઞાત થાય છે કે આ જાતિ અહલે-કિતાબ (અર્થાત્ યહૂદીઓ અને નસારા)ની જેમ એક જાતિ છે, પરંતુ સ્વયં અહલે-કિતાબ નથી. ઇસ્લામના આરંભિક કાળમાં આ જાતિ ઇરાક, ફારસ, કિરમાન, બહિસ્તાન, ખુરાસાન, તબરિસ્તાન અલ્જિબાલ, આઝરબૈજાન અને ઈરાનમાં મોટી સંખ્યામાં જોવા મળતી હતી. પરંતુ સમયની સાથે મોટાભાગના ઇસ્લામના અનુયાયી બની ગયા. હાલ આમની સંખ્યા જગતમાં ખૂબ ઓછી જોવા મળે છે.

મતાફ – તવાફ કરવાની વર્તુળાકાર જગ્યા

મદયનવાળા – અરબસ્તાનની એક પુરાણી જાતિ. આ જાતિની વસ્તી હિજાજથી ફલસ્તિન (પેલેસ્ટાઇન)ના દક્ષિણ સુધી અને ત્યાંથી સીના દ્વીપકલ્પના અંતિમ છેડા સુધી, રાતા સમુદ્ર અને અકબાની ખાડી સુધી ફેલાયેલ હતી. તેનું કેન્દ્ર મદયન નગર હતું. મદયનવાળાનો મૂળ વ્યવસાય વેપાર હતો. મદયનવાળા હઝરત ઇબ્રાહીમ (અલૈ.)ના પુત્ર મિદયાનના વંશજો બતાવવામાં આવે છે. આ જાતિના માર્ગદર્શન માટે અલ્લાહે હઝરત શુઐબ (અલૈ.)ને પયગંબર બનાવીને મોકલ્યા. આ જાતિમાં અનેકેશ્વરવાદ જ નહિં, બલ્કે તે ઉપરાંત બીજી ઘણી બૂરાઈઓએ જન્મ લઈ લીધો હતો. આ લોકો વટેમાર્ગુઓને લૂટતા હતા અને લેણ-દેણમાં પણ અપ્રમાણિકતા આચરતા હતા. જ્યારે આ જાતિના લોકોએ પયગંબરની વાત ન માની તો અલ્લાહે યાતના-ગ્રસ્ત કરી દીધા. કુર્આન તે અંગે કહે છે કે આ જાતિના લોકો ઉપર હચમચાવી નાખે તેવી આફત ઉતરી અને તેઓ પોતાના ઘરોમાં ઊંધા મોઢે પડેલા રહી ગયા. પ્રાચીન કાળમાં વેપારનો જે મુખ્ય માર્ગ રાતા સમુદ્રના કિનારે-કિનારે યમનથી મક્કા અને યંબૂઅ થઈને સીરિયા

સુધી જતો હતો અને બીજો માર્ગ જે ઈરાકથી મિસર (ઇજીપ્ત) તરફ જતો હતો તેના ચોરાહા પર મદયનવાળાની વસ્તીઓના ખંડેરો જોવા મળે છે. તેથી જ અરબસ્તાનના બધા લોકો આ જાતિથી સારી રીતે પરિચિત હતા. મદયનવાળા અને ઐકાવાળા એક જ નસલના બે કબીલા હતા અને બંનેની સુધારણા માટે અલ્લાહે એક જ નબીને મોકલ્યા.

મન્ન અને સલવા – ખાદ્ય-પદાર્થ હતા, જે બની ઈસરાઈલને ૪૦ વર્ષ સુધી નિરાશ્રિત હોવાની સ્થિતિમાં મળતા હતા. આ અલ્લાહનો તેમના ઉપર વિશેષ ઉપકાર હતો. 'મન્ન'ને તેઓ એક પ્રકારના મીઠા અને સ્વાદિષ્ટ મધના રૂપે પ્રયોગ કરતા હતા, જે ઝાકળની જેમ પડતું હતું અને ઠરી જતું હતું. 'સલવા' બટેર પ્રકારના પક્ષીઓ હતા, જેને તેઓ ખાતા હતા. 'મન્ન' અને 'સલવા'નો ઉલ્લેખ બાઈબલમાં પણ મળે છે.

મસ્જિદે હરામ – પ્રતિષ્ઠિત મસ્જિદ. અલ્લાહનું પ્રતિષ્ઠિત ઘર. તેનાથી તાત્પર્ય મક્કામાં આવેલ એ મસ્જિદ છે, જેના વચ્ચે કા'બા સ્થિત છે.

મહ્ર – તે રકમ કે ધન-સંપત્તિ જે લગ્ન (નિકાહ)ના સંબંધથી પતિ પોતાની પત્નીને આપે છે. કુર્આનમાં તેના માટે 'સદકાત' શબ્દ પ્રયોજાયો છે, જે 'સદકા'નું બહુવચન છે. 'સદકા' શબ્દની ઉત્પત્તિ 'સિદ્ક'થી થઈ છે. સચ્ચાઈ, મિત્રતા, દુરસ્ત કરવું, વ્યવસ્થિત કરવું વગેરે તેના ઘણા અર્થો થાય છે. આમ, 'મહ્ર' વાસ્તવમાં સ્ત્રી-પુરુષના સંબંધો અને તેમના પ્રેમ-ભાવ, મિત્ર-ભાવ અને પારસ્પરિક સંબંધોના દુરસ્ત અને યથા-યોગ્ય રહેવાનું એક પ્રતીક કે ચિહ્ન છે.

મીકાઈલ – એક પ્રતિષ્ઠિત અને પવિત્ર ફરિશ્તાનું નામ. મીકાઈલ 'મીકા' અને 'ઈલ' શબ્દથી બન્યો છે. આ શબ્દ મૂળ ઇબ્રાની ભાષાનો છે, જેને અરબી ભાષામાં તત્સમ રૂપે લઈ લેવામાં આવ્યો છે. 'મીકા'નો અર્થ થાય છે – બંદો, દાસ કે સેવક અને 'ઈલ'નો અર્થ છે – ઈશ્વર, ખુદા. આમ, 'મીકાઈલ'નો શાબ્દિક અર્થ થયો – ખુદાનો બંદો કે ઈશ્વરનો દાસ. યહૂદીઓ આ ફરિશ્તા પ્રત્યે અન્ય ફરિશ્તાઓની તુલનામાં વધુ શ્રધ્ધા રાખે છે, તેઓ તેને પોતાનો રક્ષક, સુખ-સંપન્નતા અને મુક્તિનો ફરિશ્તો માને છે; જ્યારે કે મુસલમાનો તમામ ફરિશ્તાઓ પ્રત્યે સમાન આદર-ભાવ રાખે છે. અને ઈસ્લામ ધર્મની શિક્ષા અનુસાર મીકાઈલ તમામ જીવધારીઓ સુધી તેમની આજીવિકા પહોંચાડનારા અને વરસાદના પ્રબંધક ફરિશ્તા માને છે. આ ફરિશ્તાનું નામ કુર્આનમાં માત્ર એક વાર (સૂરઃ બકરહ, આ-૯૮)માં આવ્યું છે.

મુત્તકી – પરહેજગાર, સંયમી, ઈશપરાયણ, ધર્મપરાયણ, ઈશભય રાખનાર. (જૂઓ : તકવા)

મુનાફિક – કપટાચારી, કપટી, છળ કરનાર, નિફાક રાખનાર, Hypocrite. એવો વ્યક્તિ જે પોતાને મુસલમાન કહેતો હોય, પરંતુ ઇસ્લામથી તેનો સાચો સંબંધ ન હોય. મુનાફિક ઘણા પ્રકારના હોઈ શકે છે – (૧) તે લોકો જેઓ એટલા માટે મુસલમાનોમાં ઘૂસી આવ્યા હોય અને પોતાને મુસલમાન કહેતા હોય, જેથી તેઓ ઈસ્લામને વધુમાં વધુ

હાનિ પહોંચાડી શકે. (૨) તે લોકો જેમનો ઉદ્દેશ્ય ઇસ્લામને નુકસાન પહોંચાડવાનો ન હોય, અલબત્ત મુસલમાન માત્ર એટલા માટે બની ગયા હોય કે મુસલમાનોથી ભૌતિક અને દુન્યવી-સાંસારિક લાભો મેળવી શકે. ન તેમનો ઇસ્લામથી કોઈ સંબંધ હોય, ન તેની ચાહના તેમના હૃદયમાં હોય. (૩) તે લોકો જેઓ સામેલ તો હોય મુસલમાનોના જ સમૂહમાં, પરંતુ તેમનું ઈમાન ખૂબ કમજોર હોય. જ્યારે પણ અજમાયશ કે પરીક્ષાની ક્ષણ આવે તેમનામાં કમજોરી દેખાઈ આવે.

મુશ્રિક – બહુદેવવાદી, અનેકેશ્વરવાદી, શિર્ક કરનાર, કોઈ અન્યને ઈશ્વરના સમકક્ષ કે ભાગીદાર ઠેરવનાર. 'મુશ્રિક' તે વ્યક્તિ છે જે અલ્લાહના અસ્તિત્વ કે તેના ગુણો કે તેના અધિકારોમાં બીજાઓને ભાગીદાર બનાવે કે તેમને તેના સમકક્ષ ઠેરવે. અસ્તિત્વમાં ભાગીદાર ઠરાવવાનો અર્થ એ છે કે 'કોઈથી તેના જન્મ કે ઉત્પત્તિ' કે 'તેનાથી કોઈના જન્મ કે ઉત્પત્તિ'ની ધારણા રાખવામાં આવે, જેમ કે કોઈને તેનો પિતા કે તેની સંતાન સમજવામાં આવે. ગુણોમાં બીજાઓને અલ્લાહના ભાગીદાર ઠરાવવાનો અર્થ એ થાય છે કે અલ્લાહના વિશેષ ગુણોનો સંબંધ બીજાઓથી પણ જોડવામાં આવે. ઉદાહરણાર્થ – કોઈ એવું સમજવા લાગે કે સૃષ્ટિની કે તેના કોઈ ભાગની રચનામાં કોઈ અન્ય દેવી-દેવતાનો પણ હાથ છે અથવા કોઈ એવું માનવા લાગે કે કેટલીક એવી હસ્તીઓ પણ છે જેઓ સ્વતંત્ર અધિકાર ધરાવે છે કે જે ચાહે કરે, જેનું ઇચ્છે તેનું કામ બનાવી દે અને જેનું ઇચ્છે બગાડી નાખે. હક અને અધિકારમાં અલ્લાહના ભાગીદાર ઠરાવવાથી તાત્પર્ય એ છે કે જે હક અને અધિકાર અલ્લાહનો હોય છે, તેમાં તે બીજાઓને પણ ભાગીદાર સમજવા લાગે. જેમ કે – સૃષ્ટિનો સ્વામી અને સૃષ્ટા અલ્લાહ છે તો ઉપાસના પણ તેની થવી જોઈએ. હવે જો કોઈ અલ્લાહથી હટીને કોઈ બીજાની બંદગી અને પૂજા કરે છે તો આ અલ્લાહના અધિકારમાં બીજાને ભાગીદાર ઠરાવવું થશે, અને આવું કરનાર 'મુશ્રિક' કહેવાશે.

મુસલમાન – મુસ્લિમ શબ્દનું બહુવચન, પણ વ્યવહારમાં તેનો પ્રયોગ એકવચનના રૂપે પણ થવા લાગ્યો છે. ઈસ્લામનો અનુયાયી. (જૂઓ : મુસ્લિમ)

મુસ્લિમ – આજ્ઞાંકિત, ઇસ્લામનો અનુયાયી, માત્ર એક અલ્લાહને પોતાનો રબ, સ્વામી, શાસક અને આરાધ્ય બધું જ માનવાવાળો અને સ્વયંને તેના સમક્ષ સમર્પિત કરી દેનાર. તેના જ આદેશાનુસાર જીવન વ્યતીત કરનાર, સૃષ્ટિની તમામ વસ્તુઓ – સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, નક્ષત્રો, હવા વગેરે બધી જ – વાસ્તવમાં 'મુસ્લિમ' છે કેમ કે આ તમામ અલ્લાહની આજ્ઞાના પાલનમાં લાગેલી છે.

મુહાજિર – હિજરત કરનાર, અલ્લાહ કાજે પોતાના ઘરબાર છોડનાર. પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના સાથીઓ જેઓ અલ્લાહ કાજે પોતાનું વતન – મક્કા છોડીને મદીના પ્રસ્થાન કરી ગયા હતા.

મોમિન – ઈમાનવાળો, તે વ્યક્તિ જે અલ્લાહ પર, તેના પયગંબરો પર, તેના

ગ્રંથો પર અને તે સચ્ચાઈઓ પર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખતો હોય અને તેને હૃદયથી માનતો હોય જેની શિક્ષા પયગંબરોએ આપી છે. (જૂઓ : ઈમાન)

મેઅરાજ કે મે'રાજ – ઉપર ચઢવું, દરજ્જો કે મરતબો બુલંદ કરવો, ઈશ્વરના સમીપ પહોંચવું. પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)નું અરબી મહિના રજ્જબની તારીખ સત્તાવીસની રાત્રે અલ્લાહ દ્વારા આકાશોની સહેલગાહ કરાવવી અને પોતાના પાસે બોલાવીને તેમનું માર્ગદર્શન કરવું.

યહૂદ – યહૂદીનું બહુવચન, અર્થાત્ યહૂદી લોકો. (જૂઓ : યહૂદી)

યતીમ – અનાથ, તે બાળક જેના પિતાનું અવસાન થઈ ગયું હોય.

યહૂદી – તે લોકો જેઓ પોતાનો સંબંધ પયગંબર હઝરત મૂસા (અલૈ.)થી જોડે છે. એક વિશેષ કબીલાથી 'યહૂદી' મતનો આવિર્ભાવ થયો, તે કબીલાનું નામ 'યહૂદાહ' (Judah) હતું. યહૂદાહ શબ્દ 'હૂદ'થી નીકળ્યો છે. હૂદનો અર્થ થાય છે પરત ફરવું, તૌબા કરવું, પશ્ચાતાપ કરવું.

રબ – (Preserver, Lord, Providence) – 'રબ'નો મૌલિક અર્થ છે પાલનહાર, પછી સ્વાભાવિક જ એમાં ઘણા અર્થોનો આવિર્ભાવ થયો. કુર્આનમાં 'રબ' શબ્દ ત્રણ અર્થોમાં પ્રયુક્ત થયો છે જેમાં પરસ્પર ઊંડો સંબંધ જોવા મળે છે :

(૧) પાલનહાર, સંરક્ષક. (૨) સ્વામી, માલિક, પ્રભુ. (૩) શાસક, હાકેમ, વિધાતા, પ્રબંધક-વ્યવસ્થાપક, સંચાલક. અલ્લાહ આ તમામ અર્થોમાં સૃષ્ટિનો 'રબ' છે.

રબ્બાની – ધર્માધિકારી. યહૂદના ત્યાં જે લોકો ધાર્મિક પદો પર નિયુક્ત થતા હતા અને ધાર્મિક વિષયોમાં માર્ગદર્શન કરવું તેમનું કર્તવ્ય હતું તેમને 'રબ્બાની' કહેવામાં આવતા હતા. યહૂદી લોકોની ઉપાસના-વ્યવસ્થાની દેખરેખ પણ તેમની જવાબદારી હતી. તેનો સંકેત કુર્આનમાં પણ છે. (જૂઓ કુર્આન ૫ : ૬૩)

રમઝાન – હિજરી વર્ષનો નવમો મહિનો. 'રમઝાન' શબ્દ 'રમ્ઝ' મૂળથી બન્યો છે, જેનો અર્થ છે – ગરમી. વિદ્વાનોનું અનુમાન છે કે જ્યારે આરંભમાં મહિનાઓના નામ નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યા હશે તો આ મહિનો સખત ગરમીના મોસમમાં આવ્યો હશે. આ મહિનામાં તમામ મુસલમાનો પર આખા મહિનાના રોઝા રાખવા અનિવાર્ય અને ફર્ઝ છે. આ મહિનાનો ઉલ્લેખ કુર્આનમાં ઘણી જગ્યાએ છે. આ મહિનાની મહિમાનું વર્ણન કરતાં કુર્આનમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આ તે મહિનો છે જેમાં કુર્આનનું અવતરણ થયું છે અને જેમાં એક એવી રાત્રિ આવે છે જે હજાર રાત્રિઓ કરતાં ઉત્તમ અને શ્રેષ્ઠ છે.

રસૂલ – પયગંબર, ઈશદૂત, સંદેશવાહક. એ વ્યક્તિ જે રિસાલત-ઈશદૂતત્વના પદ પર નિયુક્ત હોય. એવો વ્યક્તિ જેના દ્વારા અલ્લાહ લોકોને પોતાનો માર્ગ બતાવે અને તેમના સુધી પોતાનો સંદેશ પહોંચાડે છે, તેને રસૂલ કે નબી કહે છે.

'રસૂલ' અને 'નબી'માં થોડો ભેદ છે. રસૂલ એ પયગંબર હોય છે જેને અલ્લાહ

તરફથી નવીન શરીઅત (ધર્મ-વિધાન) અને ગ્રંથ મળેલ હોય. નબી દરેક તે પયગંબરને કહે છે, ચાહે તેને નવીન શરીઅત અને ગ્રંથ મળેલ હોય કે પછી તેને કેવળ પહેલાંના ગ્રંથ અને શરીઅત પર લોકોને ચલાવવાનો કાર્યભાર સોંપવામાં આવ્યો હોય. અલ્લાહના પયગંબર કે નબી દુનિયાના વિભિન્ન ભાગોમાં આવ્યા છે, તેમની એક મોટી સંખ્યા છે, જેમાંથી આપણે અમુક જ નબીઓના નામથી પરિચિત છીએ. નબીઓની મૌલિક શિક્ષાઓ એક જ રહી છે. દરેક મુસ્લિમ માટે અનિવાર્ય કરવામાં આવ્યું છે કે તે તમામ નબીઓ પર ઈમાન લાવે અને તેમના પ્રત્યે પોતાના હૃદયમાં શ્રદ્ધા અને પ્રેમ રાખે, ભલે તે નબીઓમાંથી કોઈના સમુદાયના કે ઘણા નબીઓના સમુદાયના લોકો તેના શત્રુ જ કેમ ન હોય, અને શત્રુતામાં તેઓ ગમે તેટલા આગળ જ કેમ ન વધી ગયા હોય. જેમ કે – મુસલમાનો માટે અનિવાર્ય છે કે તે હઝરત મૂસા (અલૈ.)ને પયગંબર સ્વીકારે અને તેમના પ્રત્યે આદરભાવ રાખે, જો કે હઝરત મૂસા (અલૈ.)ને માનવાવાળા યહૂદીઓની ઇસ્લામ અને મુસલમાનથી શત્રુતા કોઈ છૂપાયેલ વસ્તુ નથી.

રહમાન – અત્યંત કૃપાળુ ઈશ્વર, તે સત્તા જેની દયા મંદ અને મોળી ન હોય, અલ્લાહનું એક વિશિષ્ટ નામ.

રિબ્બી – Devoted Man, અલ્લાહવાળા, ઈશભક્ત.

રિસાલત – ઈશદૂતત્વ, પયગંબરી, રસૂલ હોવાનો ભાવ. (જૂઓ : રસૂલ)

રુકૂ, રુકૂઅ – માથું નમાવવું, નમાઝનું એક અંગ જેમાં વ્યક્તિ અલ્લાહની મહાનતાનું ધ્યાન કરીને તેના આગળ નતમસ્તક થાય છે.

રૂહુલ કુદુસ – પવિત આત્મા, The holy Spirit. તેનાથી તાત્પર્ય વહી–દિવ્ય પ્રકાશનાનું તે જ્ઞાન પણ છે જે હઝરત ઈસા (અલૈ.)ને આપવામાં આવ્યું હતું અને તેનાથી અભિપ્રેત ફરિશ્તા હઝરત જિબ્રઈલ (અલૈ.) પણ છે જેઓ અલ્લાહની વાણી પયગંબરો સુધી પહોંચાડતા હતા અને તેનાથી અભિપ્રેત હઝરત ઈસા (અલૈ.)ની પોતાની પવિત્ર આત્મા પણ છે.

રોઝા – Fast, વિશિષ્ટ વ્રત, ઉપવાસ. કુર્આનમાં તેના માટે 'સિયામ' શબ્દ આવ્યો છે. સિયામનો મૌલિક અર્થ છે રોકાઈ જવું. રોઝામાં માણસ સવારે પરોઢ નીકળવાથી લઈને સૂર્યાસ્ત સુધી ખાવા-પીવા અને કામ-વાસનાની પૂર્તિથી રોકાઈ રહે છે. આત્માની શુદ્ધિ અને વિકાસ તથા ચરિત્ર-ઘડતર અને નૈતિકતા માટે રોઝા રાખવા જરૂરી છે. રોઝાથી માણસમાં સંયમની વૃત્તિ પેદા થાય છે અને તે ઈશપરાયણ બને છે. અર્થાત્ તે અલ્લાહનો ડર રાખવાવાળો અને તેની અવજ્ઞાથી બચવાવાળો વ્યક્તિ બની જાય છે અને તેના મનમાં એ ભાવ જાગૃત થાય છે કે જીવનમાં ખાવા-પીવા અને ભૌતિક પદાર્થોના ભોગ ઉપરાંત પણ બીજું કંઈક છે, જેને પ્રાપ્ત કર્યા વિના મનુષ્ય પાશવિક સ્તરથી ઉપર ઉઠી શકતો નથી. મુસલમાનો માટે રમઝાન માસના રોઝા અનિવાર્ય ઠેરવવામાં આવ્યા છે.

હ. લૂત (અલૈ.)ની જાતિવાળા – હઝરત લૂત (અલૈ.) અલ્લાહના એક અત્યંત

પ્રતિષ્ઠિત પયગંબર હતા, જેમને પૂર્વ જોર્ડનના સદૂરા અને આમૂરા નામના ક્ષેત્રમાં અલ્લાહના ધર્મના પ્રચાર-પ્રસાર માટે મોકલવામાં આવ્યા હતા. આ હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)ના ભત્રીજા અને હારાન બિન આઝરના પુત્ર હતા. તેઓ દક્ષિણ ઈરાકના પુરાણા શહેર ઉરમાં જન્મ્યા હતા. ઉર શહેર ફરાત નદીના કિનારે બાબિલ અને નૈનવાથી પણ પહેલાં આબાદ હતું. આ જ તે પયગંબર હતા જેમને એક એવી જાતિમાં મોકલવામાં આવ્યા હતા, જે અત્યંત ચરિત્રહીન, પથભ્રષ્ટ અને નિર્લજ્જ હતી. આ જાતિને 'લૂતની જાતિવાળા' કે 'અહલે લૂત' કહેવામાં આવે છે. આ જાતિમાં કેટલીય બૂરાઈઓ ફેલાયેલી હતી, પરંતુ સૌથી મોટી અને ધૃણાસ્પદ બૂરાઈ તેમના ત્યાં જે પેદા થઈ ગઈ હતી તે એ હતી કે તેઓ સ્ત્રીઓની અપેક્ષા પોતાની કામવાસના પુરુષોથી સંતોષતા હતા અને તેને તેઓ કોઈ બૂરાઈ સમજતા ન હતા. હઝરત લૂત (અલૈ.)એ ખૂબ ધૈર્ય અને નરમીથી તેમને સન્માર્ગ પર લાવવાનો પ્રયાસ કર્યો, પણ કોમનું દુર્ભાગ્ય હતું કે તેણે તેમની વાતને સાંભળ્યું-ન સાંભળ્યું કરી દીધું અને વધુને વધુ અત્યાચાર પર ઊતરી આવી અને સ્વયં પયગંબર પર પણ જુલમ કરવા માંડી. અંતે અલ્લાહે તેમની વસ્તીને જ ઉપર-તળે કરી નાખી અને આ હરિયાળી અને આબાદ ભૂમિને લગભગ ચારસો મીટર સમુદ્રથી નીચે કરી દીધી. પહેલાં મૃત-સાગર માત્ર દ્વીપકલ્પ અલ્-લિસાન (Ellison) સુધી જ ફેલાયેલો હતો, તેના નીચેનો હિસ્સો જે હાલ પાણીમાં ડૂબી ગયો છે, પહેલાં હરિયાળો પ્રદેશ હતો જેમાં આ જાતિવાળાઓના મોટા-મોટા નગરો વસેલા હતા. ઈસ્વીસન બે હજાર વર્ષ પૂર્વે એક ભયાનક ભૂકંપના કારણે આ ભૂ-ભાગ ફાટીને દબાઈ ગયો અને મૃત-સાગરનું પાણી તેના ઉપર ચઢી ગયું. આ હિસ્સામાં ગેસ અને પેટ્રોલ મળી આવેલ છે. અનુમાન એવું કરવામાં આવી રહ્યું છે કે ભૂકંપ સમયે ગેસ અને પેટ્રોલ પેટાળમાંથી નીકળીને ભડકી ઉઠ્યા હશે. મોટા-મોટા નગરો, જ્યાં બગીચા જ બગીચા જોવા મળતા હતા અને જ્યાં સૌંદર્યનું સામ્રાજ્ય હતું, આજે તે જાતિનું નામોનિશાન નથી અને બધું જ નષ્ટ થઈને રહી ગયું છે. માત્ર એક મૃત-સાગર (Dead Sea) રહી ગયો છે જેને 'લૂત-સાગર' પણ કહેવામાં આવે છે. પ્રાચીન કાળમાં મૃત-સાગર આટલો ફેલાયેલો ન હતો જેટલો આજે છે.

લોંડી – તેનાથી તાત્પર્ય તે સ્ત્રીઓ છે જે ઈસ્લામી યુદ્ધમાં કેદ પકડાય. આ સ્ત્રીઓ સંબંધે ઈસ્લામી કાનૂન એ છે કે પહેલાં તેમને શાસનના હવાલે કરવામાં આવશે, પછી શાસનને એ અધિકાર છે કે તે તેમને મુક્ત કરી દે અથવા મુક્તિના બદલામાં ફિદ્યો લે, અથવા તેમને તે મુસલમાન યુદ્ધ-કેદીઓની મુક્તિના બદલામાં છોડી દે જે દુશ્મનના કબજામાં હોય. શાસન તરફથી નિયમાનુસાર લોંડીને કોઈ વ્યક્તિની માલિકીમાં આપી દઈ શકાય છે. આ કાર્ય બરાબર તે જ રીતે ધર્મસંગત બાબત છે જે રીતે લગ્ન એક ધર્મસંગત કાર્ય છે. લોંડીથી જે સંતાન જન્મ લેશે તે માન્ય અને જાયઝ સંતાન માનવામાં આવશે અને તે સંતાનને તે જ અધિકારો પ્રાપ્ત હશે જે પોતાની પત્નીથી જન્મેલ સંતાનને પ્રાપ્ત છે: બાળક જન્મ્યા પછી લોંડીનું વેચાણ કરી શકાતું નથી. પોતાના માલિકના

અવસાન પછી તે સ્વતંત્ર થઈ જશે. ઇસ્લામમાં તેને ઉત્તમ કાર્ય ગણવામાં આવ્યું છે કે લોંડીઓને સ્વતંત્ર કરીને તેમનાથી સ્વયં લગ્ન કરી લેવામાં આવે અથવા સુયોગ્ય વ્યક્તિઓથી તેમના લગ્ન કરી દેવામાં આવે. યુદ્ધમાં કેદ પકડાયેલ સ્ત્રીઓ કોઈ પણ સમાજ માટે એક સમસ્યા હોય છે. ઇસ્લામે એનો જે ઉકેલ દર્શાવ્યો છે તે સ્વાભાવિક અને મર્યાદાનુકૂળ છે.

વુઝૂ – નમાઝ પઢતાં પહેલાં શુદ્ધતા અને પવિત્રતા માટે હાથ, ચહેરો અને પગને ધોવું અને માથા ઉપર પલળેલો હાથ ફેરવવો.

વહી – વહ્ય, દિવ્ય પ્રકાશના, Revelation, પ્રકાશના, ઈશ્વરીય સંકેત. વહીનો શાબ્દિક અર્થ થાય છે તીવ્ર સંકેત, ગુપ્ત સંકેત. અર્થાત્ એવો સંકેત જે તીવ્ર ઝડપથી એ રીતે કરવામાં આવે જેને તે જ જાણી શકે જેને સંકેત કરવામાં આવ્યો હોય. ઇસ્લામી પરિભાષામાં એનાથી તાત્પર્ય તે વિશેષ 'વહી' છે જેના દ્વારા અલ્લાહ પોતાના નબીઓ-ઈશદૂતોને પોતાની ઇચ્છા, મરજી અને આદેશોથી માહિતગાર કરાવે છે. કુર્આન અને બીજા ધર્મ-ગ્રંથોનું અવતરણ વહ્ય દ્વારા જ થયું છે.

શરીઅત – કાનૂન, વિશેષતઃ ધાર્મિક કાનૂન, ઇસ્લામી ધર્મવિધાન.

શહીદ – સાક્ષી, ગવાહ, હાજર, મોજૂદ, ઉપસ્થિત, વીરગતિને પ્રાપ્ત. આ શબ્દના ઘણા અર્થ થાય છે : (૧) જે વ્યક્તિ કોઈ જાતિ તરફથી જાતિના પ્રતિનિધિ રૂપે કોઈ મામલાની ગવાહી આપે. (કુર્આન, ૨૮:૭૫) (૨) બાદશાહ કે રાજાના ત્યાં જેની હેસિયત જનતાના પ્રતિનિધિ કે ભલામણકર્તાની હોય. (૩) જે વસ્તુની સાક્ષી આપવામાં આવી રહી હોય, અર્થાત્ જેની સૂચના કે જાણકારી લોકોને આપવામાં આવી રહી હોય એ વસ્તુ અને લોકોના વચ્ચે જે વ્યક્તિ માધ્યમ કે મધ્યસ્થી બની રહ્યો હોય. (કુર્આન, ૨ : ૧૪૩) (૪) જે વ્યક્તિ કોઈ મોટા મામલાની ગવાહી સપ્રમાણ આપે. જે પોતાના સંપૂર્ણ જીવન અને ચરિત્રથી એ વાતની સાક્ષી આપે કે તે જીવનના જે તથ્યો અને મૂલ્યો પર વિશ્વાસ રાખે છે એ સત્ય છે. અલ્લાહના માર્ગમાં પ્રાણ ન્યોછાવર કરનાર કે મારી નાખવામાં આવનારને એટલા માટે 'શહીદ' કહેવામાં આવે છે કે તે પોતાના પ્રાણ આપીને એ વાતની સાક્ષી આપે છે કે જે વસ્તુ પર તેનો ઈમાનનો દાવો હતો, તેના પર તે પોતે ન્યોછાવર થઈ ગયો. (૫) એ વ્યક્તિ જે કોઈ વસ્તુને પૂરેપૂરી રીતે જાણતો હોય અને આ સંબંધે એ જ સાક્ષી, સનદ કે પ્રમાણ હોય. (કુર્આન, ૨૯ : ૫૨)

શિર્ક – અનેકેશ્વરવાદ. કોઈને અલ્લાહનો ભાગદાર કે હિસ્સેદાર સમજવો. અલ્લાહની સત્તા, તેના ગુણો અને તેના અધિકારોમાં કોઈને ભાગીદાર સમજવો.

શેતાન, શૈતાન – શાબ્દિક અર્થ છે ઉતાવળિયો, અગ્નિ સ્વભાવવાળો, અશાંત. તે પછી તેમાં વિદ્રોહ અને ક્રૂરતાનો અર્થ પણ સામેલ થઈ જાય છે. શૈતાનના આ દુર્ગુણો કોઈ જિન્નમાં પણ જોવા મળી શકે છે અને કોઈ મનુષ્યમાં પણ. કુર્આનમાં આ શબ્દનો પ્રયોગ મનુષ્ય અને જિન્ન બંને માટે થયો છે.

સજદા, સિજદા – ઝૂકવું, સાષ્ટાંગ પ્રણામ, દંડવત્, માથું જમીન પર ટેકવી દેવું, આજીજીપૂર્વક ચહેરા સુધ્ધાંને જમીન પર બિછાવી દેવું, નમાઝનું એક વિશિષ્ટ અંગ

સદકા – દાન, ખૈરાત, અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરવું. કુર્આનમાં ઝકાત અને ખૈરાત બંને માટે આ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે. સદકા શબ્દની ઉત્પત્તિ 'સિદ્ક'થી થઈ છે જેનો અર્થ થાય છે સચ્ચાઈ અને નિષ્ઠા.

સબ્ર – ધૈર્ય, દૃઢતા, અવિચળતા, સ્થિરતા, મક્કમતા. 'સબ્ર'નો શાબ્દિક અર્થ છે રોકવું, બાંધવું. સબ્રના અર્થમાં ખૂબ વ્યાપકતા જોવા મળે છે. સબ્ર સંકલ્પની તે દૃઢતા અને મનની તે અવિચળતા છે જેના કારણે માણસ પોતાના પસંદ કરેલા માર્ગ પર આગળ વધતો ચાલ્યો જાય છે, કોઈ નુકસાનનો ડર તેને ડગાવી કે હટાવી શકતો નથી અને ન તો મનની કોઈ ઇચ્છા તેને વિચલિત કરી શકે છે.

સમૂદ – અરબસ્તાનની પ્રાચીન જાતિઓમાંથી એક પ્રખ્યાત જાતિ. આ જાતિનો ઉલ્લેખ અસીરિયાના શિલાલેખોમાં પણ મળે છે. યૂનાન, સ્કંદરિયા અને રોમના ઇતિહાસકારો અને ભૂગોળના લેખકોએ પણ આ જાતિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ જાતિ અરબસ્તાનના ઉત્તર-પશ્ચિમ ક્ષેત્રમાં આબાદ હતી. આજે આ ક્ષેત્રને 'અલ-હિજ્ર' કહે છે. મદીના અને તબૂકના વચ્ચે એક સ્થળ 'મદાયને-સાલેહ' આવે છે. પ્રાચીન કાળમાં એને હિજ્ર કહેવામાં આવતું હતું અને આ જ સમૂદની રાજધાની હતી. હજારો એકરના વિસ્તારમાં આજે પણ એવા ભવનો મોજૂદ છે, જેનું નિર્માણ સમૂદે પહાડોને કોતરી-કોતરીને કર્યું હતું. સમૂદને સન્માર્ગ પર લાવવા અલ્લાહે હઝરત સાલેહ (અલૈ.)ને પયગંબર બનાવીને મોકલ્યા. અન્ય જાતિઓના જેમ આ જાતિમાં પણ અનેક પ્રકારની બૂરાઈઓ અને અનૈતિકતાઓ ફેલાઈ ગઈ હતી. શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ની ગંદકીમાં લોકો ગળાડૂબ હતા. પયગંબરે તેઓને સમજાવ્યા, ખૂબ સમજાવ્યા, પરંતુ તેણે તેમની વાત ન માની અને અલ્લાહે તેમને વિનષ્ટ કરી દીધા.

સહાબા – સાથી, પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના સાથીઓ, જેમને આપ (સલ્લ.)ને જોવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું. આ શબ્દ 'સહાબી'નું બહુવચન છે. તેનું એક બહુવચન 'અસહાબ' પણ થાય છે. વસ્તુતઃ તેનું એકવચન 'સાહેબ' કે 'સહાબી' છે

સહીફા – લિખિત પાનાં. કુર્આનમાં આ શબ્દ બહુવચનના રૂપે 'સુહુફ' પ્રયુક્ત થયો છે, જેનાથી અભિપ્રેત ગ્રંથ કે પુસ્તક છે. પુસ્તક પાનાંઓનો જ સમૂહ હોય છે.

સાબઈ – આ નામના બે સમુદાયો પ્રાચીન કાળમાં હતા. એક સમુદાય હઝરત યાહ્યા (અલૈ.)નો અનુયાયી હતો. તેના લોકો 'અલ-જઝીરા'ના ભૂભાગમાં વધુ જોવા મળતા હતા. બીજો સમુદાય તે નક્ષત્ર-પૂજકોનો હતો જેઓ પોતાના ધર્મનો સંબંધ હઝરત શીશ (અલૈ.) અને હઝરત ઇદરીસ (અલૈ.)થી જોડતા હતા. આ લોકોનું કેન્દ્ર 'હર્રાન' હતું. ઇરાકના વિભિન્ન ભાગોમાં આ લોકો ફેલાયેલા હતા. અનુમાન છે કે કુર્આનમાં સાબઈથી તાત્પર્ય પ્રથમ સમુદાય જ છે, કેમ કે કુર્આનના અવતરણકાળમાં બીજો સમુદાય આ નામથી પ્રચલિત ન હતો.

સિદ્દીક – અત્યંત સાચો, સત્યનિષ્ઠ, નિષ્ઠાવાન, સત્યવાદી, જેમાં સત્ય-પ્રિયતા અને સત્યવાદિતા ઉપરાંત કોઈ અન્ય ભાવના ન જોવા મળે. જે સત્ય અને ન્યાયનો સાથ હર-હંમેશ દરેક સ્થિતિમાં આપી શકે. જે ચરિત્રમાં મહાન હોય અને સ્વાર્થથી ખૂબ દૂર હોય, બલ્કે તેની કલ્પના પણ ન કરે. આ ઈલ્કાબ હઝરત અબૂ બક્ર રદિ.ને પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)એ આપ્યો હતો.

સૂર – Trumpet, રણશિંગુ, બ્યૂગલ કે નરસિંઘાને કહે છે. કુર્આનમાં જે 'સૂર'નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેની વાસ્તવિકતાનું સાચું જ્ઞાન અલ્લાહને જ છે. કયામત (મહાપ્રલય) વખતે સૂર ત્રણ વખત ફૂંકવામાં આવશે. પ્રથમ વખતે જ્યારે તે ફૂંકવામાં આવશે તો લોકો ગભરાઈ ઉઠશે, સૌના ઉપર ભય છવાઈ જશે. બીજી વખત સૂર ફૂંકવામાં આવશે તો તમામ લોકો મૃત્યુ પામશે, તે પછી ત્રીજી વખતે સૂર ફૂંકવામાં આવશે તો બધા લોકો ફરી જીવિત થઈ ઉઠશે અને પોતાના રબ સમક્ષ હાજર થવા નીકળી પડશે.

સૂરઃ, સૂરહ – કુર્આન નાના-મોટા ૧૧૪ અધ્યાયો-પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલ છે, જેમાંથી પ્રત્યેક અધ્યાયને સૂરઃ કે સૂરહ કહે છે. પ્રત્યેક સૂરઃ પોતાના સ્થાને પૂર્ણ હોય છે. પરંતુ તેના સાથે તેનો પોતાની આગળ-પાછળની સૂરઃઓ સાથે ઊંડો સંબંધ અને સંપર્ક પણ હોય છે. સૂરઃ શબ્દ 'સૂર'થી નીકળ્યો છે જેનો અર્થ છે – કોટ, કિલ્લો, નગરકોટ.

સુલેહ-હુદૈબિયા – મક્કાના ઈસ્લામ-વિરોધીઓ અને પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) વચ્ચે હુદૈબિયા મુકામે થયેલ સંધિ. બૈઅતે રિઝવાન (જૂઓ : બૈઅતે રિઝવાન) પછી જ્યારે મક્કાના લોકોને જાણ થઈ કે મુસલમાનો પોતાની જીવસટોસટની બાજી લગાવવા તત્પર છે તો તેમણે પોતાની નીતિ બદલી અને સૌથી પહેલાં તો હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ને મુસલમાનોની છાવણીમાં પાછા મોકલ્યા અને તે સાથે પોતાના તરફથી સુહૈલ બિન અમ્રને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) પાસે વાતચીત માટે મોકલ્યો. સુહૈલ બિન અમ્ર અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) વચ્ચે એક સંધિ થઈ જેને સુલેહ-હુદૈબિયાના નામથી ઓળખાય છે.

હક – 'હક' મોજૂદ કે હાજર કે કાયમને કહે છે. પછી તેમાં ઘણા અર્થોનો સમાવેશ થઈ જાય છે – ૧. જેનું હોવું સત્ય હોય. (કુર્આન, ૩૮ : ૬૪) ૨. નૈતિક દૃષ્ટિએ જે અપેક્ષિત હોય. (કુર્આન, ૫૧:૧૯) ૩. જે સ્પષ્ટ અને બુદ્ધિસંગત હોય. (કુર્આન, ૨:૭૧, ૬:૬૨) અલ્લાહ અને કયામત પહેલાં અને ત્રીજા અર્થ અનુસાર 'હક' છે. ન્યાય અને ઈન્સાફને બીજા અર્થમાં 'હક' કહેવાશે. ત્રીજા અર્થ પ્રમાણે હિકમત અને તત્ત્વદર્શિતા (Wisdom)ને હક કહેવાશે.

હમ્દ – ગુણગાન, પ્રશંસા, ઈશ-પ્રશંસા. કોઈના સદ્‌ગુણો અને ખૂબીઓનું પ્રેમપૂર્વક વર્ણન. 'હમ્દ' અલ્લાહ સમક્ષ કૃતજ્ઞતા પ્રગટ કરવાની એક ઉત્તમ રીત છે. તેથી 'હમ્દ'ને 'શુક્ર'થી અભિવ્યક્ત કરવામાં આવે છે.

હજ, હજ્જ – તેનો અર્થ થાય છે ઈરાદો કરવો, દર્શન, ઝિયારત. પરિભાષામાં

હજ્જ એ ઈબાદત છે જેમાં માણસ કાબાના દર્શનનો ઈરાદો કરે છે અને મક્કા પહોંચીને તે વિધિઓ-કૃતિઓ કે કાર્યોને અદા કરે છે જેનો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે. હજ્જ વાસ્તવમાં એ વાતની ઘોષણા છે કે આપણો પ્રેમ, શ્રદ્ધા, પૂજા અને બંદગી બધું જ અલ્લાહ માટે જ છે. હજ્જ કરવાથી માનવ-હૃદય પર અલ્લાહની મહાનતા અને તેના પ્રેમનો પ્રભાવ સ્થાયી રૂપે પડી જાય છે.

હરમ – સન્માનનીય, પ્રતિષ્ઠિત, આદરણીય. ઈસ્લામી પરિભાષામાં મક્કા, મદીના અને તેના આસપાસના કેટલાક માઈલ સુધીના ક્ષેત્રને 'હરમ' કહે છે. આ બંને શહેરો અને તેમના આસપાસના ક્ષેત્રને એકીસાથે બોલવા પર હરમનું દ્વિવચન 'હરમૈન' પ્રયુક્ત થાય છે. આમને 'હરમ' કહેવાનું કારણ એ છે કે અલ્લાહત્આલાએ આમને સન્માનિત અને પ્રતિષ્ઠિત કર્યા છે અને આ સ્થળોએ કેટલાક કાર્યો અને ક્રિયાઓની સખત મનાઈ છે. 'હરમ'ની સીમામાં ઘણી બાબતો, જે 'હરમ'ની પ્રતિષ્ઠાના પ્રતિકૂળ છે, પ્રતિબંધિત છે. જેમ કે વૃક્ષ કાપવું, જાનવર કે પશુનો શિકાર, ઉત્પાત કે ઉપદ્રવ, મારામારી અને હત્યા, સશસ્ત્ર થઈને ચાલવું વગેરે. આ વિસ્તારમાં પ્રવેશ કરનાર વ્યક્તિ સુરક્ષિત થઈ જાય છે, પરંતુ એ પણ છે કે જો કોઈ અપરાધી અને હત્યારો અહીં આવીને શરણ લે તો તેને સજા હેતુ અધિકારીના હવાલે કરવામાં આવે છે.

હરામ – અવૈધ, Forbidden, નિષિદ્ધ, વર્જિત. ઈસ્લામે જેનો નિષેધ કર્યો છે, જેમ કે દારૂ પીવું, જુગાર રમવું, વ્યાજ ખાવું, વ્યભિચાર કરવો, માતા-પિતાની અવજ્ઞા વગેરે. જે બાબત કે વસ્તુને અલ્લાહે 'હરામ' કે અવૈધ નિર્ધારિત કરી દીધી હોય તેને 'હલાલ' કે વૈધ કરવાનો અધિકાર કોઈને નથી.

હલાલ – વૈધ, અવર્જિત, Lawful, ગ્રાહ્ય, જાયઝ, ધર્મ-સંગત, જે ઈસ્લામી ધર્મશાસ્ત્રને અનુકૂળ હોય. જે બાબત કે વસ્તુને અલ્લાહે 'હલાલ' (વૈધ) નિર્ધારિત કરી દીધી હોય તેને 'હરામ' કે અવૈધ કરવાનો અધિકાર કોઈને નથી.

હવારી – સાચો સાથી, સહયોગી, સહાયક. હઝરત ઈસા (અલૈ.)ના સાથીઓની ઉપાધિ. ઉર્દૂ બાઈબલમાં તેના માટે 'શાગિર્દ' શબ્દ પ્રયોજાયો છે. પછીથી તેમના માટે 'રસૂલ' (Apostles)ની ઉપાધિ પ્રચલિત બની ગઈ. કેમ કે હઝરત ઈસા મસીહ (અલૈ.) ધર્મ-પ્રચાર હેતુ તેમને વિભિન્ન જગ્યાઓએ મોકલતા હતા. કુર્આને એમને 'હવારી' કહ્યા છે. હવારી 'હૌર'થી બનેલ છે. 'હૌર'નો અર્થ થાય છે સફેદી. ધોબીને હવારી એટલા માટે કહેવામાં આવે છે કે તે કપડાંને ધોઈને સફેદ બનાવી દે છે. વિશુદ્ધ અને ચોખ્ખી વસ્તુને પણ હવારી કહે છે. આ રીતે નિખાલસ મિત્ર અને નિઃસ્વાર્થ દોસ્તને પણ હવારી કહે છે.

હિકમત – તત્ત્વજ્ઞાન, વિવેક, તત્ત્વદર્શિતા, Wisdom. હિકમતનો મૂળ અર્થ છે ફેંસલો કરવો, પછી સૂઝ-બૂઝની તે શક્તિને પણ હિકમત કહે છે જેના વડે માણસ ફેંસલો કરે છે. તે શક્તિને પણ હિકમતથી અભિવ્યક્ત કરવામાં આવે છે જે સત્યાનુકૂળ નિર્ણયોનો

સ્રોત છે. તે ઉપરાંત ચરિત્રની પવિત્રતાને પણ હિકમતના લક્ષણો કે ગુણોમાંથી ગણવામાં આવે છે.

હિજરત – સ્વદેશ-ત્યાગ, વતન-ત્યાગ, અલ્લાહના માર્ગમાં ઘરબાર છોડવાં, પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. અને આપના સાથીઓનું મક્કા છોડીને મદીના પ્રસ્થાન કરવું.

હિજરી સન – તે ચંદ્ર પર આધારિત વર્ષ જે પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના મક્કાથી મદીના હિજરત કરવાની તારીખથી શરૂ થાય છે.

હિદાયત – માર્ગદર્શન, Guidance, રસ્તો બતાવવો, સન્માર્ગ પર લાવવું, સીધા રસ્તા પર ચલાવવું. જીવન જીવવાની તે પદ્ધતિ જેના પર ચાલીને માણસ પોતાના લોક-પરલોકનું કલ્યાણ કરી શકે. કુર્આનમાં એના માટે 'હુદા' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેના ઘણા અર્થ છે, પરંતુ તેમાં પરસ્પર ઊંડો સંબંધ જોવા મળે છે. ૧. હૃદય-જ્યોતિ, અંતર્દૃષ્ટિ (કુર્આન, ૩૨:૧૩, ૪૭:૧૭) ૨. નિશાની, પ્રમાણ, સ્પષ્ટ દલીલ, તે વસ્તુ જેના દ્વારા માર્ગ મળી શકે (કુર્આન, ૨:૧૮૫, ૨૦:૧૦, ૨૨:૮) ૩. સ્પષ્ટ માર્ગ, અભીષ્ટ સ્થાન અર્થાત્ મંજિલ સુધી પહોંચવાનો રસ્તો. (કુર્આન, ૨૨:૬૭) અહીંથી આ શબ્દ શરીઅત (ધર્મ-વિધાન) અને પ્રથા અને પ્રણાલી માટે પણ વપરાવા લાગ્યો. (કુર્આન, ૩:૭૩, ૬:૯૦) ૪. ક્રિયાની સંજ્ઞાનું રૂપ. આરબો કોઈ વસ્તુના સ્પષ્ટ ગુણથી જ તેનું નામકરણ કરી દે છે. આ જ નિયમાનુસાર કુર્આનને 'અલ્-હુદા' કહેવામાં આવેલ છે. (કુર્આન, ૭૨:૧૩)

હુકમ – નિર્ણય-શક્તિ, ધર્મમાં સૂઝ-બૂઝ, મામલાઓમાં સાચો અભિપ્રાય સ્થાપિત કરવાની ક્ષમતા. મામલાઓનો ફેંસલો કરવાનો અલ્લાહ તરફથી અધિકાર. 'હુક્મ'માં પ્રભુત્વનો અર્થ પણ મળે છે. કુર્આનમાં 'હુક્મ' અને ઈલ્મ (જ્ઞાન) બંને શબ્દો સામાન્યપણે નુબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ, પયગંબરી) માટે પ્રયુક્ત થયા છે. 'હુક્મ' વાસ્તવમાં સૂઝ-બૂઝ અને વિવેકનું નામ છે.આ જ હિકમતનો સ્રોત પણ છે. જ્યારે વિવેક પૂર્ણ થઈને પ્રતિભા અને વિચક્ષણતાનું રૂપ ધારણ કરી લે છે તો તેને હિકમત કહેવામાં આવે છે.

હુરૂફ-મુકત્તઆત – 'હુરૂફ' 'હર્ફ' (અક્ષર)નું બહુવચન છે. 'મુકત્તઆત'નો અર્થ છે કપાયેલ, અલગ-અલગ કરેલ. કુર્આન-મજીદની ઘણી સૂરઃઓનો આરંભ અરબી ભાષાના કેટલાક અક્ષરોથી થયો છે. આ અક્ષરો અલગ-અલગ પઢવામાં આવે છે. એને મેળવીને શબ્દના રૂપે પઢવામાં નથી આવતા. આ જ અક્ષરોને 'હુરૂફ-મુકત્તઆત' કહેવામાં છે. કુર્આનનું સમજવું કંઈ આ અક્ષરોના જ્ઞાન ઉપર સહેજ પણ નિર્ભર નથી.

